

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SERII

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII; III (ANN. 1216) PRO LATINIS
 ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
 ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
 PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
 OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
 DETECTIS AUCTA; .

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
 SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
 DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
 ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

ACCURATISSIMA ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
 SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
 PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
 IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERBIS,
 A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
 CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
 TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
 SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
 PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
 LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
 A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
 JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
 DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
 PORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
 TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
 NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
 COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
 PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVIII.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,
 IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
 SEU PETIT-MONTROUË.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

TOMUS QUARTUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

DUBIA.			
De Incarnatione Dei Verbi.	col. 25	Sermo in cæcum a nativitate.	1001
festimonia ex Scriptura sacra.	29	Homilia in illud Matthæi : <i>Ite in castellum</i> , etc.	1023
Epistola catholica.	81	Homilia in illud : <i>Eunte autem illo</i> , etc.	1033
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Sa- mosatensis.	85	Homilia in sanctam quintam feriam.	1047
De Incarnatione Dei Verbi.	89	Sermo in Parasceven.	1053
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.	95	Homilia in SS. Patres et prophetas.	1061
Quod unus sit Christus.	121	Sermo in sanctum Pascha.	1075
De Sabbatis et circumcissione.	133	Sermo in sanctum Pascha et recens illumi- natos.	1081
Homilia de semente.	143	Sermo in Assumptionem Domini.	1094
In illud : <i>Profecti in pagum</i> , etc.	169	Sermo in sanctum Andream.	1101
In passionem et crucem Domini.	185	Sermo alius.	1107
De virginitate.	251	Dialogus I De Trinitate.	1115
Synopsis Scripturæ sacræ.	283	Dialogus II De Trinitate.	1157
SPURIA.		Dialogus III De Trinitate.	1201
Disputatio contra Arium in concilio Nicæ- no.	437	Dialogus IV De Trinitate.	1249
Sermo contra omnes hæreses.	501	Dialogus V De Trinitate.	1255
Historia Melchisedec.	525	Sermones XX contra diversas hæreses.	1289
Epistola ad Jovianum imp.	531	Syntagma ad quemdam politicum.	1395
Liber de Definitionibus.	533	Sermo iis qui sæculo renuntiarunt.	1409
Doctrina ad Antiochum.	553	Doctrina ad monachos.	1421
Ad Antiochum de poenis inferni.	589	De templo Athenarum.	1427
Quæstiones ad Antiochum.	597	De corpore et anima.	1431
Quæstiones in Evangelia.	699	De S. Trinitate.	1439
Fragmentum de imaginibus.	709	Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II.	1439
Quæstiones in Scripturam.	711	Pontificum Romanorum et Athanasii epi- stolæ.	1441
Quæstiones alie.	773	Vita S. Syncreticæ.	1485
Historia imaginis Berytensis.	797	Exhortatio ad monachos.	1557
Aliud ejusdem Historiæ exemplar.	805	Exhortatio ad Sponsam Christi.	1557
Aliud ejusdem exemplar Latine.	813	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1561
Aliud exemplar Latine.	819	Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem.	1562
Sermo contra Latinos.	823	Symbolum <i>Quicumque</i> cum Græca versione.	1581
Syntagma doctrinæ.	831	Secunda formulæ Interpretationis Græcæ Symboli <i>Quicumque</i> .	1585
Monasticæ vitæ institutio.	845	Tertia formulæ Græcæ.	1585
Epistola 1 ad Castorem.	849	Quarta formulæ Græcæ et Latine.	1587
Epistola 2 ad Castorem.	871	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo.	1591
Homilia in Nativitatem Præcursoris.	905	Commentarius in Symbolum <i>Quicumque</i> .	1595
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	913	De Trinitate opusculum.	1603
Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ.	939	De Paschate opusculum.	1605
Sermo in Nativitatem Christi.	959	* Addenda ex codicibus Nanianis.	1637
Sermo in occursum Domini.	973	Ordo editionum.	1643

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rusticani in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiorem illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse confiderent, mutuato Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδελφοί, cum in librariorum manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana næniis intermista sædataque in prius editis conspicimus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόγουσα, prodeunt, *Liber De definitionibus*, *Historia imaginis Berytensis*; quin illam memoramus *Melchisedeci historiam*, γέλοιοι sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricatedus prodit, pelle iæstar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceres? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulatæ est eruditissima illa Græcorum natio : itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies*. Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperiri.

His tamen, quantavis φλασίζη conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam alii Patribus spuria ascripta fuerint, palam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ nauci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submittere prolem : nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant : Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur : ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis scernere, haud ita licuit nobis ea resecare. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere : erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indigne ferent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiceat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invadeant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire : sequentibus exinde ætælibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hiscæ omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus : suppellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium νοθήτα deprehenditur : sed quædam eorum non tam evidentia signa in utramv's partem referunt : alia vero vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese prostentur, binas in classes hunc tomum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fatemur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen magis propendere in partem negandi : maluisseque adhuc sub iudice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi νοθήτας judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme reposuimus : alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit : et quia se-

(a) *De oratore* l. II.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

DUBIA.		Sermo in cæcum a nativitate.	1001
De Incarnatione Dei Verbi.	col. 25	Homilia in illud Matthæi : <i>Ite in castellum</i> , etc.	1023
Festimonia ex Scriptura sacra.	29	Homilia in illud : <i>Eunte autem illo</i> , etc.	1033
Epistola catholica.	81	Homilia in sanctam quintam feriam.	1047
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Sa- mosatensis.	85	Sermo in Parasceven.	1053
De Incarnatione Dei Verbi.	89	Homilia in SS. Patres et prophetas.	1061
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.	95	Sermo in sanctum Pascha.	1073
Quod unus sit Christus.	121	Sermo in sanctum Pascha et recens illumina- natos.	1081
De Sabbatis et circumcissione.	133	Sermo in Assumptionem Domini.	1091
Homilia de semente.	143	Sermo in sanctum Andream.	1101
In illud : <i>Profecti in pagum</i> , etc.	169	Sermo alius.	1107
In passionem et crucem Domini.	185	Dialogus I De Trinitate.	1115
De virginitate.	251	Dialogus II De Trinitate.	1157
Synopsis Scripturæ sacræ.	283	Dialogus III De Trinitate.	1201
		Dialogus IV De Trinitate.	1249
		Dialogus V De Trinitate.	1255
SPURIA.		Sermones XX contra diversas hæreses.	1289
Disputatio contra Arium in concilio Nicæ- no.	437	Syntagma ad quemdam politicum.	1395
Sermo contra omnes hæreses.	501	Sermo iis qui sæculo renuntiarunt.	1409
Historia Melchisedec.	525	Doctrina ad monachos.	1421
Epistola ad Jovianum imp.	531	De templo Athenarum.	1427
Liber de Definitionibus.	533	De corpore et anima.	1431
Doctrina ad Antiochum.	553	De S. Trinitate.	1439
Ad Antiochum de pœnis inferni.	589	Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II.	1439
Quæstiones ad Antiochum.	597	Pontificum Romanorum et Athanasii epi- stolæ.	1444
Quæstiones in Evangelia.	699	Vita S. Syncreticæ.	1485
Fragmentum de imaginibus.	709	Exhortatio ad monachos.	1557
Quæstiones in Scripturam.	711	Exhortatio ad Sponsam Christi.	1557
Quæstiones alie.	773	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1561
Historia imaginis Berytensis.	797	Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem.	1562
Aliud ejusdem Historiæ exemplar.	805	Symbolum <i>Quicunque</i> cum Græca versione.	1581
Aliud ejusdem exemplar Latine.	813	Secunda formula Interpretationis Græcæ]	
Aliud exemplar Latine.	819	Symboli <i>Quicunque</i> .	1585
Sermo contra Latinos.	823	Tertia formula Græce.	1585
Syntagma doctrinæ.	831	Quarta formula Græce et Latine.	1587
Monasticæ vitæ institutio.	845	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo.	1591
Epistola 1 ad Castorem.	849	Commentarius in Symbolum <i>Quicunque</i> .	1595
Epistola 2 ad Castorem.	871	De Trinitate opusculum.	1603
Homilia in Nativitatem Præcursoris.	905	De Paschate opusculum.	1605
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	913	* Addenda ex codicibus Nanianis.	1637
Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ.	939	Ordo editionum.	1643
Sermo in Nativitatem Christi.	959		
Sermo in occursum Domini.	973		

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rusticani in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiorem illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse confiderent, mutuato Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδέσποτα, cum in librariorum manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana næniis internusta sædataque in prius editis conspiciamus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόνυσα, prodeunt, *Liber De definitionibus*, *Historia imaginis Berytensis*; quin illam memoramus *Melchisedeci historiam*, γέλοιοι sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricatedus prodit, pelle iastar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceres? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulatæ est eruditissimæ illæ Græcorum natiō : itaque quod vim hujus malæ Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies*. Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperiri.

His tamen, quantavis φλυαρίῃ conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam aliis Patribus spuria ascripta fuerint, palam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ nauci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submittere prolem : nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant : Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur : ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis secernere, haud ita licuit nobis ea resecare. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere : erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indigne ferent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiceat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invadeant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire : sequentibus exinde ætælibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hisce omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus : suppellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium *voûετα* deprehenditur : sed quædam eorum non tam evidentia signa in utramvis partem referunt : alia vero vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese profitentur, binas in classes hunc tomum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fatemur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit ; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen in ægis propendere in partem negandi : maluisseque adhuc sub iudice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi *voûετα* judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme reposuimus : alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit : et quia se-

(a) *De oratore* l. II.

rius nonnulla accedebant, priorem in vacuum locum casu magis quam consilio conjecta sunt : et consilio opus in rebus inconsulta multorum temeritate consarcinatis? Homiliæ tamen omnes una cohærent, servato rerum quæ aguntur ordine.

His autem notis, his tesseriis dubia et aliena a germanis internoscimus : primo ex frequenti Athanasii operum tractatione, ceu gustus quidem legenti inhæret, cujus ope haud facile sit ipsi fucum facere; cum maxime arduum sit quantumvis perito nativam Athanasii elegantiam ementiri. Et quidem multa occurrunt, quæ si vel primoribus quidem labris attingas, statim respuas ut peregrina et ab Athanasii illa ἐνεργετᾶ abhorrentia. Hujusmodi sunt *Disputatio contra Arium*, in synodo Nicæna, *Sermo contra omnes hæreses*, *Historia Melchisedeci, Liber De definitionibus*, et alii ejusdem farinæ libelli. Etiam si vero in melioris notæ opuscula incidamus, dum in genere polemico versentur, in quo cernimus pene totam Athanasii ætatem esse contritam, haud magno labore a fraudulentis scriptoris artificio nos explicemus : cum vix ulla ars illum tot annorum usum, illam sponte fluentem eloquentiam consequi possit. Cum autem alio genere scribendi exarata sunt, quo vel nulla vel paucissima ediderit Athanasius, tum laboris et consilii res est. Investiganda scilicet doctrina, verba singula inspicienda, sententiæ ponderandæ, num alienæ ab ætate, ab auctore, ab Ecclesiæ usu. Difficile sane nihil ejusmodi deprehendi in spuris. Si notæ quædam hujusmodi occurrant, et tale opus ab antiquo nemine laudetur, jam augetur suspicio. Neque tamen illico ferenda adversum sententia, nisi alia ex mox enarrandis nota compareat. Nam sunt alia gravissima signa quibus lis solvatur. Cum hæreses scilicet subsequentium ætatum impugnantur, etiam tacito hæreticorum nomine : namque si nomen adest, nec conjectura subest aliqua fuisse amanuensium temeritate adjectum. nulla mora fertur *νοητᾶς* judicium. Si in manuscriptis inscriptio ita variet, ut in aliis Athanasii, in aliis alterius scriptoris nomen compareat ; signum videtur manifestum, esse totum Athanasio abjudicandum : nam si primitus Athanasii nomen tulisset inscriptio, ne cogitasset quidem amanuensius alterius nomen substituere ; cum tanta sit celebratissimi doctoris auctoritas, ut stultum esset ab alio majorem mutuari. Et sane nullum vidimus ex genuinis Athanasii, alterius præferre nomen in codicibus. Evidentissimum suppositionis argumentum est, cum Patres Athanasio suppare aut omnino inferiores laudantur : nam tum vel ex ignorantia scriptoris prodit anachronismus, vel inconsulto amanuensium ausu Athanasii nomen præfixum operi fuit. His usus sum tesseriis ; quæ tamen nunc leviter perstringo, quia fusius suis locis. Undenam singula prodeant, videsis in mox sequenti recensione codicum mss. et editorum.

Præter ea autem quæ hic exstant cusa, alia permulta sunt, quæ cum proxime præteritis sæculis fraudi opportunioribus impune Athanasium ementita fuissent, instaurato demum litterarum usu, ex Athanasianis ejecta sunt. Inter hæc annumerantur Commentaria Theophylacti in *Epistolas Pauli*, in prioribus Gallix editis cusa ad frontem operum S. Athanasii, quæ deinde Vulgarii, sive Bulgarii, aut potius Theophylacti Bulgarorum episcopi esse deprehensa sunt, et jam ejusdem nomine Græce et Latine circumferuntur. Non desuere item, qui libros Hilarii *De Trinitate* Athanasio ascripserint, quorum sententia ne confutatione quidem eget : et probe opus illud Hilario assertum fuit in postrema ejus operum editione a nostris adornata. Dialogus quoque Joannis Damasceni contra *Manichæos* in Regio codice num. 2502 ascribi a nonnullis Athanasio dicitur : sed γνήσιος Damasceni fetus est, ut pluribus commonstrabit vir eruditus P. Lequien, ordinis Prædicatorum, in ea quam parat Damasceni operum editione. Vere tamen Athanasius Manichæos, quorum ingens sua tempestate numerus, scriptis est adortus : at ejusmodi scripta cum innumeris aliis injuria temporum extincta sunt. Et plane demiror Græculorum oscitantiam, qui dum spuria sexcenties exscriberent, germana ita neglexerunt, ut incuria perierint. Ut conjectare porro licet, non dialogi more Manichæos Athanasius est aggressus : nam ejus ævo hoc scribendi genus minus erat frequentatum. In codicibus Anglicanis homiliæ in *Christi ortum*, quæ inter Chrysostomi opera comparent, Athanasii item nomen præferunt. Earum meminimus in monito ad homiliam *De ortu Christi*, p. 350 (a). Quod autem attinet ad orationes illas dialecticas Athanasii in Nicæna synodo præsentate Constantino Magno habitas, memoratas a Felckmanno, quas narrat M. Crusius Constantinopoli apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam eo tempore repertas fuisse, vix putarim diversas a *Disputatione contra Arium*, quæ in spuris agmen agit : permulti namque ejus codices in variis bibliothecis exstant. In *Vita sanctorum Siculorum*, ab Octavio Cajetano, Syracusano, Societatis Jesu, Panormi editis anno 1657, p. 24, exstat nomine Athanasii archiepiscopi Alexandrini *Vita S. Philippi Agyriensis*, vulgo *Agyrionis*, ex monte Agyrione in Sicilia. Is, ut vulgo narrant, a B. Petro apostolo in Siciliam missus fuit, obiitque anno Christi 90, die 12 Maii. Verum in hujusmodi commento refutando operam ludere otiosus hominis esset. Christiani Copti, seu Ægyptii, hymnum *Gloria in excelsis*, Coptice translatum tribuunt Athanasio. Sed cum nec a Græcis, nec a Latinis tanto doctori ascriptus unquam fuisse memoretur, verisimile est Coptos ipsos, stupendæ gentem ignorantix, quos penes plurimum auctoritate valet Athanasius, id operis inconsulte ipsi tribuisse. Ad hæc Leontius Byzantinus libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* ait, solenne fuisse

(a) Hic et infra paginas intellige editionis Venetæ quas typis grandioribus expressimus. EDIR.

Apollinarii discipulis libros magistri sui Julii modo, mox Gregorio Thaumaturgo, modo Athanasio ascribere. Sed hujusmodi libri falso inscripti ad nos usque minime pervenerunt. Nec modo Apollinarii, sed etiam Eutyichis et Dioscori; en verba Leontii : *Quidam ex hæresi Apollinarii vel Eutyichis vel Dioscori, cum vellet suam hæresim confirmare, quasdam orationes Apollinarii Gregorio Thaumaturgo aut Athanasio aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent, quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim hujusmodi personarum fide digna, multos Ecclesiæ catholicæ capere potuerunt. Et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum Apollinarii, cui titulus Ἡ κατὰ μέρος πίστις, Fides particularis, inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas inscriptas Julio : et alias ejus De Incarnatione orationes vel expositiones Athanasio inscriptas : cujusmodi est quæ inscripta est Expositio, consentiens cum Expositione trecentorum decem et octo : neque solum has, sed alias hujusmodi. Fiet autem ibi hoc manifestum, et cuius veritatis studioso ex iis quæ in medium afferemus tum ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus, etc.* Et vero qui in spuris agmen agit libellus *De Incarnatione*, in suspicionem venit, quod ex officina Eutyichianorum Athanasii nomine proderit.

Quoniam porro crebris admonitionibus in hujusce tomi decursu quid de quolibet opusculo ferret animus commemoravimus, quia plerumque carptim tetigimus singula; jam quod δευτέραις φροντισί exploratum fuit adnotemus. De libello in fronte operumposito, cui titulus, *De Incarnatione*, in Monito ibidem pluribus actum. *Testimonia vero Scripturæ sacræ* quod spectat, vidi eruditus et emunctæ naribus homines qui Athanasio posse ascribi æstimarent. Et sane aliqua est hujusce libri affinitas cum epistola prima ad Serapionem et cum libro *De Incarnatione*, p. 695 tomi primi (a). Ibi enim, ut in hoc opusculo, locis ex Veteri ac Novo Testamento mutuatis Trinitas et trium personarum æqualitas commonstratur. Verum infirma ratio : tale quippe scribendi genus est, ut quisquis rem aggrediatur, cum alio simile opus agenti stylo conveniat. Alioquin vero non sat sibi constat scriptor iste; sed postquam de Trinitate ad usque articulum 36 verba fecit, illico rem disparatam ingreditur; Judæos scilicet, filios tenebrarum, exagitat. Articulus autem 49 de blasphemia in Christum, Athanasii esse nequit : nam acerbe satis istic carpitur Origenes : qui a sancto præsule semper cum honore laudatus ac vindicatus fuit. A quæstione 50 ad finem usque diversi res argumenti aguntur : unde forte suspicio nascatur totum opus esse centonem.

Epistola Catholica (b). Diximus ambigere nos an Athanasii sit, necne, ob quasdam adjectas ibi suspicandi causas : et inter alias, quia in titulo voce συνεπίσκοποι utitur quisquis ejus auctor est, cum contra solet Athanasius episcopos συλλειτουργούς vocare; et si quando vox συνεπίσκοποι tomo primo occurrit, non in Athanasianis vulgo, sed in epistolis alienis, ab eo in medium adductis reperitur. Vocem item σύμβολον, quæ ibidem comparet, diximus non usu venire in germanis Athanasii. Verum secundum istam editam admonitionem allatum nobis Roma symbolum fuit, ita, nempe σύμβολον nuncupatum, si tamen hujusmodi nomen non amanuensium fuerit. Nimirum conjecturæ sunt suapte sponte leves, quæ se junctim positæ non rem faciant; at cum multæ una coeunt, argumenti loco esse possint. Sane multa alia hic peregrinum olent : ipsissima scilicet vox, *Catholica*, quæ miror si vel ab Athanasio, vel ab æqualibus uspiam in epistolarum inscriptionibus usurpatur, nisi cum de septem epistolis apostolorum quæ Catholicæ vocantur, est sermo. Illud item θεϊκὸν πνεῦμα non est, ni fallor, Athanasio in usu, qui vulγῶ aut θεῖον aut ἄγιον Πνεῦμα dicit. Ad hæc, brevior est epistola quam pro rei dignitate, nec solet ille res tanti ponderis, ita carptim agere. In *Refutationem hypocrisis Meletii*, et in subsequentes libros *De Incarnatione*, contra Sabellianos, atque in illum alium cui titulus : *Unum esse Christum* quæ ibidem præmonimus satis sunt.

Sermo de Sabbatis et circumcissione minores forte quam cætera præfert suspicionis notas, et præter styli discrepantiam, remissioris videlicet, quam sit Athanasianus, vix aliud deprehendo quod in ἀποπλαν conjiciat. Secus autem homilia *De semente*, contra quam in dies crescunt suspensiones : in multas sane istic voces offendimus Athanasio minime familiares, verbi causa κατασπορεύς, ἐμβαθύνομαι, σπόρος εὐθυτανής, et similia non pauca. Aberrat quoque subinde a scopo scriptor iste, et sese subito intercipit; dimissaque re quam tractat, disparatam ingreditur, a qua perinde discedit, ac si huc illuc impulsus oberraret. In eam vero quæ hanc excipit homiliam, quæ præmisimus, etsi paucissima, satis sunt. Homiliam *De passione et cruce Domini* (c) etsi abjudicandam Athanasio arbitramur, in codicibus tamen perantiquis ejus fragmenta Athanasii nomine afferuntur : unde propalam sit a multis retro sæculis Athanasii nomen præferre.

Sermonis *De virginitate* oratio tota effluit, nervis, salibus et τῷ εὐδῶνι destituta; hocque signo sese profiteri videtur alio quam Athanasio patre natum. Præterea memoratur hic, hymnus *Gloria in excelsis Deo*, cantus *Alleluia*, versiculus *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, cum appendice *Et nunc et semper*, etc.; quorum omnium usus an ævo Athanasii in Alexandrina Ecclesia obtineret, valde incertum. Hymni namque *Gloria in excelsis*, qui totus pene legitur libro septimo *Constitutionum apostolicarum*, nulla, ausim dicere, mentio Patribus vel antiquioribus Athanasio vel æqualibus. Cantus *Alleluia*, ut

(a) Nostræ recensionis secundi. Eorr.

(b) Pag. 22.

(c) Pag. 35.

tradit Gregorius papa I. II, epist. 63, cum peculiaris ante fuisset Ecclesiæ Jerosolymitanæ, tempore Damasi translatus Romam est: memoraturque ab Ambrosio, Augustino, multisque, cum supparibus, tum ætate minoribus. Versus demum, *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, usu veniebat quarto sæculo, Basilio auctore, qui diversos ejus proferendi modulos enumerat: obtinuit item Antiochiæ, tempore Leontii episcopi Ariani, Athanasio adversari, qui cum ad Arianorum usum atque arbitrium laud modice vitiavit. Appendicis autem, *Et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen*, altum istis sæculis silentium. Hæc omnia memorasse Athanasium vix crediderim, atque hinc augetur sat firma aliunde νοθείας, quæ in hoc opusculum cadit, suspicio. Caterum tametsi lectu dignum opus, et pulcherrimis præceptionibus instructum est, non desunt qui vituperent, et temeritatis nomine traducant dictum illud hujus, quisquis tandem sit, auctoris: *Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιοῦντι, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς· καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὐρεθήσεται.* Id est: *Testificor omni homini qui audierit hæc verba, et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus.* Sed non arbitror hoc nomine tam aspere excipiendum esse scriptorem istum. Noluit enim in mercedem proborum, ni fallor, tertium angelorum ordinem ita strictim assignare. Sed quia angeli vulgo homines antecellere putantur, cum aliquo inferiore angelorum ordine, qui sese prior menti obtulit, probos ex hac vita migrantes collocandos dixit. Levem aliam huic dicam impingit nuperus scriptor nostras vir, alioqui doctus, qui nec sine convicio hæc ejus verba, *χρηεὺρτα Χριστοῦ*, sic Gallice interpretatur, *la danseuse de Jésus-Christ*. An hic de tripudio agitur? et quid tam frequenti usu celebratum in Ecclesia, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Eadem vox in *Vita Syncreticæ* usurpatur, unde palam est frustra esse qui dictum illud inclementius exagitent.

Synopsis Scripturæ sacræ (a) laudatum opus et quidem a laudatis viris, non eo inter dubia conijcimus, quo arbitremur Athanasio indignum esse. Ecquis enim ille tam peritus scriptor, quem pœniteat tantum librum confecisse? Eum sane qui accurate teneat, litterarum divinarum plane belle eruditus habeatur; ita dilucide et docte commemorat quid de distributione librorum Scripturæ sacræ, quid de auctoritate, de tempore, de auctore cujusque libri putandum; ita accurate et sagaciter quod ipse, crebro regustando, notatu dignius compererat, lectori paucis offert. Neque tanta tamen religione, ut acutum decebat, synopses formam consecratur, ut sicubi res explicatu difficilis occurrit, importuna brevitate obscuriorem efficiat: sed cum ita facto opus est, interpretem ægit, et fusius etiam quam Scriptura ipsa, rem commemorat; quo dato spatio, rursus destinatum carpit iter. Diximus in notis ad p. 156 Josephum, cujus ὑπομνηστικῶν quæ postrema in *Synopsi* leguntur et jam primo Græce comparent, excerpta sunt, virum fuisse Christianum: secus æstimat Petrus Lambecius, aitque Flavium Josephum esse, *Judaicarum antiquitatum* scriptorem, et titulum quemdam ex decimo nono codice theologico affert, nempe: *Μέθοδος Ἰωσήπου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ, καὶ χρονικῶν συνταγμάτων· πῶς συνέστη τὸ ψαλτήριον, καὶ πῶς οἱ ψαλμοὶ ἐξετέθησαν, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλῆ, μὴ εὐρισκόμενα δὲ καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῷ Δαυὶδ πραχθέντα, καὶ τίνες ἠρμήνευσαν τὸ ψαλτήριον, καὶ πόσοι, καὶ πότε.* Id est, *Methodus Josephi seu Josippi ex commentariis et chronicis opusculis illius: quo pacto constitutum fuerit Psalterium, quo modo psalmi editi: quinam libri in Scripturis memorati jam non reperiuntur: quænam in fine (b) a Davide facta sunt: quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint.* Verum ut judicii tuta ea de re ferendi copia esset, codicem Cantabrigiensem, de quo in notis ibidem, a Patrio Junio in notis ad epistolam Clementis ad Corinthios laudatum, evolvendum oporteret. Et fortassis vel ipse locus a Lambecio laudatus solus sit satis, ut Josephum istum Christianum fuisse comprobetur: illa enim postrema verba: *Et quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint*, argumento sunt, ni labor opinione, aliquot post Christum sæculis hunc Josephum vixisse. Ille siquidem Commentariorum in Psalmos numerus, animus exauget, ut hunc Josephum alium a celeberrimo Josepho arbitremur. Non enim ævo Josephi *Antiquitatum* scriptoris tot commentaria in Psalmos fuisse videntur.

Ne omittamus ea quæ de codice, unde hæc *Synopsis* prodiit, habet Felckmannus. *Usæ sunt operæ* inquit, *textu hujus Synopses Græce descripto ex vetusto et miris ductibus constante codice, quem ex bibliotheca viri clarissimi Petri Neveleti Doschii curavit vir ampliss. D. Bongarsius, quem cum non in omnibus descriptor assecutus sit, quidquid erit discrepantiæ notandum duxi. Quanquam essent etiam non pauca, quæ de interpretatione moneri poterant: imo locorum quoque nonnullorum in ipso veteri codice conjecturæ possent afferri, quæ tamen omnia brevitate causa, et quod docti per se ipsi in hoc longe optimi monitores sibi erunt, omitto.* Quorsum autem evaserit codex ille memoratus a Felckmanno ignoratur. Codicem *Synopses* aliquem nec vidi, nec alicubi exstare didici.

Dialogus contra Arium in synodo Nicæna multis nominibus Athanasio abjudicandus: imo vero nec satis consulto commentum hujusmodi meditatus est qui Athanasio attribuit; nam quædam aperte falsa compectitur, cujusmodi est illud quod ait p. 180, cleri dignitatem Ario ab hæreticis collatam; cum contra

antiquorum testimonio compertum sit, a Petro et Achilla gradibus ecclesiasticis auctum fuisse indignissimum hominem, quia pro innata vafrutis speciem frugi præferret : reliqua vide in Monito. Ad hæc autem puto vel ex sola dialogi forma, quæ scribendi ratio, licet multum Athanasio antiquior, non erat Athanasii ævo frequentata, conjecturam aliquam νοθείας oboriri. Nusquam accipimus Athanasium hoc genere dedisse quidpiam : et æqualibus ejus perrarum dialogi more scribere. Verum hæc forma sæculis quinto, sexto, septimo et subsequentibus multum obtinuit : et hujusce tomi spuria complectentis pars non modica dialogi sunt.

Sermo contra omnes hæreses, ita manifestas peregrinitatis notas vel ipsis amanuensibus præferre visus fuit, ut in plerisque codicibus ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος dicatur, id est, *peregrinus ac fuso remissioreque stylo descriptus*, cui scilicet τὸ εὐτονον deficiat : ingens profecto styli vitium, quod vel Græculi sentire possint. Fuit autem ex Athanasii operibus expressus, ut lectorem ibidem præmonuimus. De insulso Melchisedeci regis commento (a) jam ultra quam satis sit dictum fuit, pariterque de ἀποστασματώ ad Jovianum imperatorem nuncupato (b), ac de libro *Definitionum* : neque libet hujusmodi nugæ denuo agitare, atque, ut ita dicam, reperascere.

Sequuntur opera ad Antiochum ; et præit *Doctrina ad Antiochum* principem a Græculo edita. Hujus tamen beneficio, magnam partem libri *Pastoris*, quæ Græcè nondum data fuerat, recuperamus. Alias vero hæc historia nihil infantius. Æque conspicua est sermonis ad Antiochum νοθεία, necnon subsequentium ad eundem quæstionum. Hoc postremum tamen opus, non indignum quod legatur : tametsi enim futilibus dictis ac quæsitis identidem aspersum est : at bona malis permista reperias ; nimirum

Χρυσία χαλκεοῖς ἐκατόμβοι ἐνρεσβολῶν.

Est inibi (c) locus quem olim vitiosum suspicabamur, illud scilicet : Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιτικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἄδωτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως : ubi pro σωμάτων legendum ὕδατων conjectabamus : at exinde lectionem probe habere se comperimus.

Ad calcem quæstionum ad Antiochum (d), est tractatus Athanasio sane non indignus, quem fortasse religio non esset inter Athanasiana computare. Etsi enim in plerisque codicibus consequenter post alias quæstiones agmen claudit, non desunt tamen ubi separatim ab aliis ponatur. Ad hæc vero, conspicua Athanasiani ævi nota hæc est, cum de septuaginta hebdomadibus Danielis agens ait : Τίς οὖν ἐστιν ἕτερος χρισθεὶς ἄγιος ἄγιων, εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ; αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες, τετρακξόσια ἐνετήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ἑκατακοσίων πλείω. Hoc est : *Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis (Filium) ? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc usque tempus sunt anni plus quam octingenti.* Hæc sane chronologiæ ratio apprime in quartum sæculum quadrat, quo scripsit Athanasius. Ad hæc, ita apposite Veteri Testamento ad comprobandum Christi adventum utitur, ut nihil supra. Fateorque me nihil hoc in genere vidisse validius concinniusve. Quamobrem non eodem quo cæteræ quæstiones, numero et pretio haberi debet. Etsi vero non ausim affirmare Athanasii esse, nihil certe repugnat quo minus ipsi ascribatur.

Fragmentum *De imaginibus* non erat forte quod denuo prelo subjiceremus, cum ex aliis jam editis excerptum fuerit. Placuit tamen, quia frequentissime in codicibus et conciliorum actis assertur ut exhibemus, illud edere, ne quid hoc in opere desiderari videatur.

Historias imaginis Berytensis plures fortasse attulimus, quam ut eas eruditi viri sine stomacho et nausea legere possint. Verum quia hæc historia celeberrima fuit, qualis demum qualisque sit ; tam varia tum Græcè tum Latine edi ejus exemplaria, non inutile fortasse fuerit : ut æstimare quisque valeat quantæ sit auctoritatis hæc historiola, cujus ne quidem veram firmamque seriem nancisci possimus.

In *Epistola ad Castorem*, quæ sunt Cassiani *Institutionum* epitome, satis esto quod ibidem prænotamus. Vocem autem *Pater Muthius*, quia codex sic Πάτερ Μούθιος dividit, nos quoque divisimus. At norunt eruditi, ex voce Thernuthi, estque illud nomen proprium apud Ægyptios, et ex articulo πα, quod est ac si dicas *Pater* aut *Abbas*, confectum nomen fuisse. Et tamen ita error invaluit, ut jam Mutii quidam inde mutuato nomine, nuncupentur.

In homiliam *De assumptione Domini* hæc habet Felckmannus : Porro meministi hujus homiliæ, et tribuit eam Athanasio incertus auctor, cujus jam supra ad pag. 345 d. tomo I meminimus ad Maximum Smeniotam de hac quæstione : Utrum homines, si non peccassent, morituri fuissent, scribens fol. 92, col. 4, sic : Καὶ ἀκούε τί περὶ τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν* λόγῳ αὐτοῦ. Θάνατος μὲν εἰσῆλθε εἰς τὴν παρακοήν. Λύων δὲ ὄμιλος τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμήν ὁ Θεὸς ἐλπίζα αὐτοῖς ἀθανασίας ἀνατέλλει : τῷ γένει,

(a) Pag. 189.

(b) Pag. 1re.

(c) Pag. 247.

(d) Pag. 248.

καὶ τὸν Ἐνώχ ἐκ μέσου ἀρπάξει, κἀνεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασχε φύσιν ὄρους ἀθανασίας ἐκδέχσθαι. *Et paulo post.* Καὶ τούτου χάριν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔλεγεν, ὅτι καὶ τὸν Ἡλίαν ἀρπάξει, καὶ ὡς εἰς οὐρανὸν ἀναφέρει. *Hæc ibi, quæ confer cum editis. Et idem infra in opusculum:* Utrum Joannes evangelista revera obierit, *fol. 251, col. 2, ait:* Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ* αὐτοῦ, Ἐνώχ καὶ Ἡλίαν μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζώσιν διάγειν αὐτὸν, ἐτέρου τινὸς ἐμνημόνευσεν. *Hæc Felckmannus.* Sed quoniam is scriptor sequioris est ævi, nihil illius testimonio ad γνησιότητα ejus comprobendam efficitur. Hæc ipsa pene eadem verba citat Michael Glycas in *Historia Byzantina*. Quo testimonio id solum superest, ut ante Michaelis Glycæ ævum Athanasii nomine evulgata fuerit hæc homilia. Diximus porro in *Monito* ad hanc homiliam, primum publici juris factam fuisse in editione Commeliniana; verum exinde comperimus, antiquius fuisse illam typis mandatam.

Homiliam in *S. Andream* Latine dedit Thomas Galetus, J. C., anno 1615, Lugduni, Carolo Fabiano interprete, cum aliis diversorum Patrum scriptis, p. 250.

Libellus *De corpore et anima* est fragmentum avulsum ex libro *De definitionibus*, cum aliqua discrepantia. Huic item affine quidpiam habetur t. I sub finem, in fragmentis; sed longe præstantius istis. Et vero fieri potuit, ut qui hoc *De corpore et anima* opusculum mandavit litteris, aliqua ex veris Athanasii operibus sit mutuatus.

Vita sanctæ Syncreticæ, haud imperiti hominis opus, pulchre ad mores instituendos concinnata est: nam longiuscula licet, unica pene adhortatione solvitur; ita ut quæ ejusmodi ad virgines parænesin habuisse fertur, quæque in juvenili ætate eam orsa dicitur, ea absoluta octoginta annos nata mox memoretur. Erudite porro in ea disceptatur contra fatum, et contra genesim, sive genethliacorum scientiam. Sed præstantissima omnium sunt, quæ contra illos profligatis moribus homines, quorum in eo tota spes est, ut in nihilum eant si quando vivendi finem faciant: qui si tam misera spe cadant, et cadent utique, quantum iis supplicium, qui ideo in tot scelera proruperunt, quod falsa opinione impune sibi fore sperarent? Ex hoc itaque hominum genere erant, qui impie dicerent, animam esse florem naturæ, cujus scilicet interitus cum plantæ sive corporis interitu necessario conjunctus esset. Ipsis sane gentilibus deteriores: qui præmium probe, supplicium improbe viventibus fore æstimabant: audi Platonem (a): Ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ψυχὴ καὶ οὐδέποτε ἀπόλλυται. Et inferius pugnat, improbis pœnas esse præparatas.

Hæc satis sunt. Plura de singulis hoc in tomo exstantibus in propriis singulorum admonitionibus et in notis reperies. Salve, erudite lector, et his fave.

(a) Lib. x *De republ.*, pag 608 edit. H. Stephani.

CATALOGUS MANUSCRIPTORUM ET EDITORUM

Quibus in editione hujusce tomi usi sumus.

Primo editis S. Athanasii omnibus cum Latinis tum Græco-Latinis usi sumus semper, maxime tamen omnium Commeliniana et Parisiensis.

In librum de Incarnatione. Usi sumus tantum Cyrelli editis ubi hæc exstat epistola.

In Testimonia ex Scriptura sacra. — Codicis cujusdam Vaticani exscripto et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Felckmanni primi ac secundi.

In Epistolam Catholicam, ex Felckmanni codicibus. — Lectionibus codicum Basiliensis primi et secundi, Anglicani, etc.

In refutationem hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. — Lectionibus codicis eminentissimi cardinalis Ottoboni et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis 1 et 2, Anglicani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de Incarn. Dei Verbi. — Codice Segueriano et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Gobleriani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia et contra Sabellianos. — Segueriano codice et Felckmanni lectionibus codicum eorundem.

In orationem, quod unus sit Christus. — Codice Segueriano et Catena in Lucam et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Sabbato et Circumcisione. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.

In Homiliam de Semente. — Felckmanni lectionibus codicis Anglicani.

In illud: Profecti in Pagum, etc. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano, et Felckmanni lectionibus codicum qui superius.

In sermonem in Passionem et Crucem Domini. — Codice Regio 2284. Et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Virginitate. — Felckmanni lectionibus iisdem.

In Synopsis Scripturæ sacræ. — Uno tantum codice usi sunt Commeliniani qui prius ediderunt, codex jam ubi exstet ignoratur. Ad postremum articulum qui Latine tantum exstabat in prius editis, usi sumus codicibus Regio 1807, et exscripto alio a D. Jacobo Mill principali collegii S. Edmundi Oxoniensis.

In Disputationem contra Arium in concilio Nicæno. — Codicibus Regii 2358, 2892, 2910, et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Augustani, Anglicani, Felckman. 1, 2, et Gobleriani.

- In sermonem contra omnes hæreses.* — Segueriano dice et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Goblerriani, Felckmanni, 1, 2.
- In Historiam Melchisedec.* — Codice Regio 2570, et Colbertino 5108.
- In epistolam ad Jorianum.* — Nullum vidimus codicem, sed damus ut prodiit in editione Commelini.
- In Librum de Definitionibus.* — Codice Colbertino 4753, aliquoties usi sumus.
- Doctrina ad Antiochum.* — Prodit ex codice Colbertino 4219.
- Sermo ad Antiochum de pœnis inferni.* — Prodit ex codice Regio 2570, annorum plus 600.
- In quæstiones ad Antiochum.* — Codicibus Regiis 2451, 2892, 2910, 2957.
- Quæstio autem cxxxvii, p. 248, habetur se-junctim, nec quæstionis more, in codice quem nobiscum perhumaniter communicavit vir cl. Toinardus et in codice Reg. 2415.
- Quæstiones in Evangelia.* — Prodeunt ex codice Reg. 2451.
- Fragmentum de Imaginibus.* — Prodit ex codice Regio 2981.
- Quæstiones in Scripturam sacram.* — Ex editione Commelini.
- In quæstiones alias.* — Usi sumus codicibus Regiis 2558, et 2450, et lectionibus unius codicis Felckmanni qui secundus dicitur.
- In Historiam imaginis Berytensis ex codice Palatino.* — Colbertinis codicib. 833, 4457, 5140. Ex Palatinis duo exemplaria prodierunt. Exemplar vero Latinum ejusdem historiæ p. 295, prodit ex editione Lugdunensi anni 1532. Aliud exemplar Latinum ejusdem ex codice Sangermanensi num. 108.
- Sermo contra Latinos.* — Prodit ex codice Regio 2271, p. 155, ad marginem operis sancti Justiniani ad Zenam. Codex est annorum plus septingentorum et nota illa marginalis ætatis non multo minoris.
- Syntagma doctrinæ.* — Ex libello Andreæ Arnoldi Norimbergensis Parisiis cuso anno 1685.
- Monasticæ vitæ Institutio.* — Ex codice Regio 2957.
- Binæ ad Castorem Epistolæ.* — Ex codicibus manuscriptorum Altaemps Romæ num. R. V. 49.
- Homilia in nativitatem Præcursoris.* — Ex codice Colbertino 1711, annorum circiter 400.
- In sermonem in Anuntiationem Deiparæ.* — Usi sumus lectionibus Felckmanni, codicum Basiliensis, Anglicani, Felckm. 1, 2.
- In sermonem in Descriptionem sanctæ Mariæ.* — Usi sumus codicibus Colbertino 450, et Reg. 2026.
- Sermo in Nativitatem Christi.* — Prodit ex codice Barociano 234, fol. 190. b.
- In sermonem in Occursum Domini.* — Usi sumus codicibus Regiis 143, 3489, et editione P. Combesii in Bibliotheca PP., t. I, p. 496.
- In sermonem in cæcum a nativitate.* — Codicibus Regiis usi sumus 205, 2050.
- In Homiliam in illud Matthæi: Ite in castellum etc.* — Usi sumus codice Regio 205.
- In Homiliam in illud: Eunte autem illo.* — Eodem codice.
- In Sermonem in S. Quintam feriam.* — Eodem codice.
- In Sermonem in Parasceven.* — Codicibus Colbert. 4511, 1711, Reg. 205.
- In Homiliam in sanctos Patres et Prophetas.* — Codice Regio 205.
- In sermonem in sanctum Pascha.* — Codice Regio 2027, Colbertino 1711.
- In Sermonem in sanctum Pascha et recens illuminatos.* — Codice Regio 2027, 2424, Colbert. 1711.
- In Sermonem in Assumptionem Domini.* — Codice Regio 2027, Colbert. 1711.
- Sermo in S. Andream.* — Prodit ex codice Colbertino 847, et schedis V. cl. Toinardi.
- Sermo alius.* — Prodit ex codice Colbertino 5104.
- Ad dialogum I, de Trinitate.* — Utimur codice Regio et lectionibus Felckmanni codicum Augustani et Palatini.
- Ad dialogum II, de Trinitate.* — Iisdem codicibus.
- Ad dialogum III, de Trinitate.* — Lectionibus Felckmanni.
- Ad dialogum IV, de Trinitate.* — Codice Regio et lectionibus Felckmanni.
- Ad dialogum V, de Trinitate.* — Lectionibus Felckmanni.
- Ad sermones XX, contra diversas hæreses.* — Variis Felckmanni lectionibus.
- Syntagma ad quemdam politicum.* — Prodit ex codicibus Vaticanis.
- Sermo de iis qui sæculo renuntiarunt.* — Prodit ex codice Vaticano num. 658.
- Doctrina ad Monachos.* — Prodit ex codice Vaticano num. 1148.
- Commentarius de templo Atheniensi.* — Ex codice Vaticano 1198.
- Tractatus de corpore et anima.* — Ex codice Vaticano 700.
- Ad lib. I de S. Trinitate.* — Editio R. P. Francisci Chiffletii et lectionibus ejus anno 1664, codice Regio 3624, et Sangermanensi num. 724.
- Ad libros de Trinitate, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.* — Iisdem.
- Ad Librum de fide Unitatis et Trinitatis.* — Iisdem.
- Ad librum de Ariana et Catholica confessione.* — Iisdem.
- Ad librum de fide sua.* — Iisdem.
- Ad Disputationes contra Arium.* — Iisdem.
- Ad Epistolam Liberii Papæ ad Athanasium, et ad responsum Athanasii.* — Segueriano codice.
- Ad sequentes vero epistolas Romanorum pontificum ad Athanasium, et Athanasii ad Romanos pontifices.* — Editis conciliorum et veteribus Athanasii editis.
- Ad vitam S. Synæticæ.* — Editione Cottelerii in Monumentis Ecclesiæ Græcæ. et ex schedis Combesianis quarum copiam fecit perhumaniter R. P. Lequien ordinis Prædicatorum.
- Ad Exhortationem ad Monachos.* — Codice Regularum a Luca Holstenio edito.
- Exhortatio ad sponsum Christi.* — Prodit ex codice Regularum Lucæ Holstenii et ex Actis concilii Aquisgranensis.
- Epistola S. Athanasii ad Episcopum Persarum.* — Ex schedis a D. Claudio Stephanotio, Roma nobis transmissis.
- Dionysii Epistola ad Paulum Samosatensem.* — Indidem.
- Ad Symbolum Quicumque. Quibus codicibus tum Græcis tum Latinis usi sumus, susissime in Monito et in notis.*
- Opusculum de Trinitate.* — Prodit ex codice Regio 2358.
- Opusculum de Paschate.* — Prodit ex Bibliotheca Ambrosiana beneficio cl. V. Antonii Muratorii.

ADMONITIO IN LIBELLUM DE INCARNATIONE.

Grandis a multis retro sæculis fuit de hoc opusculo controversia. Nam cum inter Cyrilli opera Athanasii nomine compareat, et Eutychianorum hæresi patrocinari videatur, hinc Eutychiani argumenta in suarum partium subsidium mutuati sunt; alii contra pugnabant, librum non Athanasii sed hæretici cujusdam Athanasium ementientis esse, et insertum fuisse in Cyrilli epistolam ad Reginas. Hæc sunt Cyrilli verba. Ὅτι δὲ καὶ ἡ θεοτόκος φωνὴ καὶ αὐτοῖς γέγονε συνήθης τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις πατράσιν, οἱ καὶ ἐπ' ὀρθῇ θαυμάζονται πίστει, καὶ εἰς δεῦρο πᾶσι τοῖς ἀνά πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δεῖν ὡφίθην ἀληθῶς ἀποφῆναι. Ἴνα γὰρ μὴ δοκοῖεν τὸ εἰς νοῦν ἤχον ἀπλῶς ἀβασανίστως λέγειν, ἐκ τῶν ἐκείνοις πεποιημένων βιβλίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ εἰς τοῦτο χρήσιμα συνεισενεγκῶν, καὶ παραθεῖς εἰς ἀπόδειξιν, κατασφραγίσω εἰς ἀλθίθειαν τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους. Ἐφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς ὁ τρισμακάριος καὶ διαδόχτος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροῦς τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῷ *Περὶ σαρκώσεως* λόγῳ περὶ Χριστοῦ τάδε. *Id est: Quod autem vox, Deipara, sanctis Patribus qui nos antecessere, quique ob rectam suam fidem, non sine admiratione laudantur, frequentata fuerit, necnon ad hoc usque tempus, per totum, ut ita dicam, orbem terrarum in usu sit, comprobandum esse existimavi. Ne videar enim temere et inconsiderate quod in mentem venit effutire, argumentis idoneis ex libris quos illi in Ecclesia composuere mutuati, orationem meam ad rei fidem obsignabo. Ait igitur beatissimus ac pietatis nomine celeberrimus Athanasius, olim Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus in libro De Incarnatione, de Christo loquens, isthæc... Affertque exinde maximam partem opusculi. Quia vero initio libelli dicitur in Christo non duas esse naturas sed unam naturam incarnatam, μίαν φύσιν σεσαρκωμένην, hæc Eutychiani in synodo Chalcedonensi afferebant p. 181, sic: 'Εγὼ δὲ χρήσεις ἔχω τῶν ἁγίων πατέρων, Ἀθανασίου, Γρηγορίου, Κυρίλλου, ἐν πολλοῖς τόποις, ὅτι οὐ δεῖ λέγειν μετὰ τὴν ἔνωσιν δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Λόγου φύσιν. Hoc est: Ego vero usu sanctorum Patrum, Athanasii, Gregorii, Cyrilli in multis locis probare possum, non dicendas esse post unionem duas naturas, sed unam incarnatam Verbi naturam. Alii adversum contendebant libellum Athanasii non esse, sed supposititium et quædam hujus libri quæ a Cyrillo laudantur, inserta ab hæreticis fuisse in operibus Cyrilli nomine Athanasii. Audi Leontium advocatum Byzantinum De sectis, actione octava. Aliam, inquit, proferunt auctoritatem sancti Athanasii ex oratione De Incarnatione, quæ quidem hujusmodi est: eundem esse Dei Filium, ratione spiritus, et hominis filium ratione carnis: non duas naturas unum illum Filium: quarum una sit adoranda, non adoranda sit altera: sed unam naturam. Dei sermonis incarnatam. Respondemus primo dictum hoc nobis non adversari. Non enim duas naturas ita tradimus ut adoretur una, non adoretur altera: sed unam statuimus esse naturam Dei sermonis incarnatam. Deinde nequidem est Athanasii; nam cum a nobis interrogantur, ubi dictum hoc exstet; nec ejus ostendendi copiam habent: in arctum coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. At notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producunt, citantem hoc dictum libro Adversus Theodorum, quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus, reapse quidem illud in beati Cyrilli Contra Theodorum invectivis legi: sed mendum esse priscum. Dioscorus enim, successor B. Cyrilli factus, cum ejus opera reperisset, forte non veritus est inserere nonnulla, quæ ipsi lubitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo niti, quod B. Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus qui Theodorum defendebat, universas auctoritates refutans, quascunque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dicti meminit. At enim isti referunt, a Theodoro callide omissum; quod enim adversus eam auctoritatem oculis aspicere non posset, ut admodum planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermissam. Respondemus, tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum B. ille Cyrillus alibi dixisset, unam naturam Dei sermonis incarnatam, siquidem scivisset Theodoretus id verbum quod apud Cyrillum exstat, ex sancto Anathasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit: Quis tibi Patrum dixit unam naturam Dei sermonis incarnatam? Vicissim ingerunt, tam esse certum scivisse sic locutum Athanasium: ut etiam dixerit; quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, quemque dicimus eniti, ut ostendat, a Patribus ea prolata, quæ ipse tradat, si non eisdem verbis, saltem vi verborum eadem. Hæc longiuscula licet e re fuit hic afferre, ut videat eruditus lector, in quo quæstio hujusmodi sita olim fuerit. Et sane sunt quæ forte succedant ea quæ superius ex Cyrillo attulimus, cum oratione Athanasii nomine subsequente adjuncta Cyrilli epistolæ fuisse. Nam uti supra dicitur quæ afferuntur ex Athanasio De Incarnatione, ad unius vocis θεοτόκος usum comprobandum adducuntur in medium; unde fortasse videtur inutile fuisse afferre totum pene libellum, cum maxime sub initium duntaxat vox illa θεοτόκος, de qua*

quæstio, compareat. Certe Cyrillus in epistola ad Acacium Beræensem, ubi de usu vocis Θεοτόκος apud Patres loquitur, Εὐρίσκω, αἰτ, ἐν συγγραφαῖς καὶ τὸν τῆς δοξολογίας μνήμης ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον πλείστακις αὐτὴν ὀνομάσαντα Θεοτόκον. Comperio namque celebris memoriæ episcopum Athanasium in scriptis suis sæpius illam Deiparam appellasse. Uno verbo complectens illa quæ bene multa exstant in operibus Athanasii testimonia. Quid causæ igitur est quod in epistola ad reginas, totum pene libellum De Incarnatione pro voce illa Θεοτόκος confirmanda afferat? namque prioribus lineis exceptis (ubi vox Θεοτόκος exstat) cætera nihil ad rem pertinent. Ad hæc autem libellus iste non exstat in collectionibus operum Athanasii. Et alienum a sancto doctore videtur dicere unam naturam incarnatam in Christo. Etenim confusionem naturarum respuit ubique Athanasius, qui proprietates semper naturarum conservavit, duas etiam voluntates distinctas cuique naturæ proprias ascribit sic lib. De Incarnatione, p. 709 : Δύο θελήματα δεικνύσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός, τὸ δὲ θεϊκόν, ὅπερ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεϊκόν αὐτοῦ πρόθυμον. Hoc est, duas voluntates ostendit (Scriptura), alteram humanam, quæ est carnis, alteram divinam, quæ Dei est. Siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem; divina autem ejus voluntas prompta est. Sin vero una natura post incarnationem dicatur, tollas oportet discrimen voluntatum. Ad hæc, contra Dimæritas sui avi hæreticos p. 741 negat corpus esse Deitati consubstantiale, et pagina sequenti ait ἀσυγχύτως ἐνώσειε inconfusa unione Verbum cum propria carne unitum fuisse. Corporis autem et carnis nomine ut in præfatione generali primi tomi ostendebamus humanitatem persæpe intelligit. Ubi vero comprobatur in postremis suis contra Dimæritus libris carnem sive humanitatem non esse Verbo consubstantialem, quid aliud, quæso, indicaverit quam, non esse unam atque eandem Verbi atque humanitatis substantiam sive naturam; ita ut etiam ad differentiam naturarum indicandam p. 747 perfectum Deum et perfectum hominem vocet, p. 756 autem uno verbo utramque hæresin Nestorianam scilicet et Eutychianam proterit, dum ait loquens de conjunctione Verbi cum carne, Ὅδῃ ἐν διαίρεσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Non in divisione personarum, sed in existentia deitatis et humanitatis. Unam scilicet personam Christi duasque naturas esse pronuntiat p. 757, ubi vero contendit impium esse dicere divinam naturam esse passam, annon palam facit aliam esse in Christo naturam quæ passa sit? Adeoque commonstrat non unam in Christo naturam incarnatam, sed duas inter se distinctas, aliam quæ assumpsit, aliam quæ assumpta est. Etiam si porro antequam Ecclesiæ decretis definitum esset unam in Christo personam, duasque naturas prædicari oportere, potuisset Athanasius, vel si quis alius, dicere unam naturam incarnatam, intelligendo scilicet naturæ nomine personam; non arbitratur tamen Athanasium eo usum fuisse loquendi genere; quoniam nullis annis res illi cum Dimæritis fuit, quorum hæresi hæc favere videntur, et perfacile est eam sententiam in malam partem detorquere. Eam ob rem cum Leontio valde suspicor esse illud opusculum, Eutychianorum, aut aliorum hæreticorum commentum, Athanasii nomine publicatum. Non ausim vero dicere utrum in Cyrilli scriptis post ejus obitum adjecta fuerint, an vero ante Cyrillum libellus hujusmodi conjectus sit et Athanasio ascriptus.

ΤΟΥ ἘΝ ἍΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ αἰώνων ἀειδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν αἰώνων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς θεὸς Ἄποστολος διδάσκει λέγων· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός. » Ὁμολογοῦμεν δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. Οὐ δύο φύσεις, τὸν ἕνα Υἱὸν,

¶ Constemur Filium Dei ante sæcula ab æterno ex Patre genitum, postremis vero sæculis ob nostram salutem ex Maria Virgine natum secundum carnem, quemadmodum divus Apostolus docet, inquitens : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere. » Constemur etiam, eundem esse Filium Dei et Deum secundum spiritum; hominis autem filium secundum carnem. Non duas naturas, Filium unum, unam

¹ Gal. iv, 4.

adorandam et unam non adorandam : sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, et adorandam cum carne sua, adoratione una. Neque duos filios, alium Dei Filium, verum Deum et adorandum, alium ex Maria hominem, qui non adoretur, quique per gratiam, ut homines, Filius Dei factus sit ; sed ex Deo, ut dixi, unum Filium Dei et Deum ; eum ipsum et non alium natum ex Maria secundum carnem in novissimis diebus, quemadmodum angelus Deiparæ Mariæ dicenti : « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco ? » ait, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei ³. » Qui igitur natus est ex Virgine Maria, Filius Dei natura et Deus verus, non gratia neque participatione, secundum carnem tantum, quam ex Maria habet, homo ; secundum vero spiritum idem ille Filius Dei, et Deus verus : passus quidem passionem nostram secundum carnem, ut scriptum est : « Christo passo pro nobis carne ⁴ ; » et alibi : « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ⁵. » Impatibilis vero permanet et immutabilis secundum deitatem, uti dicitur a propheta : « Ego Deus, et non mutor ⁶. » Mortuus quidem mortem nostram, secundum carnem pro peccatis nostris, ut mortem auferret per suam ipsius mortem quam pro nobis sustinuit. Quemadmodum Apostolus ait : « Absorpta est mors in victoria : inferne, ubi stimulus tuus ? » Et alibi : « Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas ⁷. » Immortalis autem, et mortis imperio liber permanet propter deitatem, utpote impassibilis Patris virtus, quemadmodum **2** ait Petrus : « Non enim poterat a morte retineri ⁸. » Qui ascendit in cœlos, sedetque a dextris Patris, secundum Verbi carnem a terra in cœlos exaltatam, prout a Davide dictum est : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ⁹, » quod ab ipso Domino et ab apostolis confirmatur : secundum deitatem vero, incomprehensibilis, omnem continens locum cum Patre æterno, ut paterna et ineffabilis virtus, ut Paulus docet : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ¹⁰. » Venturus idem Filius Dei et Deus, ut promisit, judicare vivos et mortuos, ut ait Apostolus : « Qui judicat occulta tenebrarum, et manifestat occulta cordium, et laudem et vituperium pro merito cuique tribuit ¹¹. » Si quis vero præter hæc ex sacris Scripturis docet, aliumque dicit esse Filium Dei, et alium ex Maria ortum, per gratiam, ut nos, adoptatum ; ita ut duo sint filii, alter secundum naturam Filius Dei, alter secundum gratiam ex

μίαν προσκυνητήν, καὶ μίαν ἀπροσκυνητον· ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνήσει καὶ προσκυνουμένην. Οὐδὲ δύο υἱοὺς, ἄλλον μὲν Υἱὸν Θεοῦ, ἀληθινὸν Θεὸν καὶ προσκυνούμενον· (1) ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας ἀνθρωπον, μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Υἱὸς Θεοῦ γενόμενον, ὡς καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφη, ἕνα Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν· τὸν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄλλον ἐκ Μαρίας γεγενῆσθαι κατὰ σάρκα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὡς ὁ ἄγγελος τῇ Θεοτόκῃ Μαρίᾳ λεγούσῃ· (2) « Πῶς τοῦτο ἔσται, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; » εἶρηκε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, Υἱὸς Θεοῦ φύσει, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ οὐ χάριτι, καὶ οὐ μετουσίᾳ, κατὰ σάρκα μόνον, τὴν ἐκ Μαρίας, ἀνθρώπος· κατὰ δὲ πνεῦμα, ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς (3) ἀληθινός· παθὼν μὲν τὰ ἡμέτερα πάθη κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται· « Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. » Καὶ πάλιν, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· » ἀπαθὴς δὲ διαμείνας καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν θεότητα, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ Θεὸς καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· » ἀποθανὼν μὲν τὸν ἡμέτερον θάνατον κατὰ σάρκα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα τὸν θάνατον ἀνέλη διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου, κατὰ τὴν λέγοντα Ἀπόστολον· « Κατεπόθη ὁ θάνατος ἐκ νίκου· ποῦ σου, ἄδη, τὸ κέντρον ; » καὶ πάλιν· « Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς· » ἀθάνατος δὲ (4) καὶ ἀκράτητος τῷ θανάτῳ διαμείνας διὰ τὴν θεότητα, ὡς ἀπαθὴς τοῦ Πατρὸς δύναμις, κατὰ τὸν λέγοντα Πέτρον· « Οὐ γὰρ ἦν, » (5) φησὶ, « δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου· » ἀνελθὼν εἰς οὐρανούς καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανούς ὑψουμένην σάρκα τοῦ Λόγου, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου βεβαιούμενον καὶ τῶν ἀποστόλων· κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἀπεριληπτος, πάντα τόπον περιέγων μετὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ αἰδίου, ὡς πατριχὴ καὶ ἀβήρητος δύναμις, κατὰ τὸν διδάσκοντα Παῦλον· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἐρχόμενος ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς, ὡς ἐπηγγελάτο, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Τοῦ κρῖνοντος τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανεροῦντος τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν, καὶ τὸν ἐπαινον καὶ τὴν μέμψιν κατ' ἀξίαν φέροντος ἐκάστῳ. » Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκει, ἕτερον λέγων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕτερον τὸν ἐκ Μα-

³ Luc. i, 34. ⁴ ibid. 35. ⁵ I Petr. iv, 1. ⁶ Rom. viii, 32. ⁷ Malach. iii, 6. ⁸ I Cor. xv, 55. ⁹ ibid. 5. ¹⁰ Act. ii, 24. ¹¹ Psal. cix, 1. ¹² I Cor. i, 24. ¹³ I Cor. iv, 5.

(4) Hunc locum ex Cyrillo restituimus, in editis antehac mutilum lacerumque.

(2) Sic Cyrill. Editi vero, Πῶς ἔσται μοι τοῦτο. Mox Cyrill. Ἐλεγε Πνεῦμα.

(5) Ἀληθινός, deest apud Cyrillum. Mox, Cyrilus, ὡς περ γέγραπται.

(4) Ita Cyrillus. Hæc, καὶ ἀκράτητος, deest in editis.

(5) Φησὶ, deest apud Cyrillum. Ibidem, quæ sequuntur post, ὑπὸ τοῦ θανάτου, usque ad, Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα, non afferuntur a Cyrillo.

ρίας ἀνθρώπων (6), κατὰ χάριν υἱοποιηθέντα, ὡς ἡμεῖς· ὡς εἶναι δύο υἱούς, ἓνα κατὰ φύσιν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἓνα κατὰ χάριν τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον· ἢ εἰ τις τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα ἀνωθεν λέγει, καὶ μὴ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἢ τραπέισαν τὴν θεότητα εἰς σάρκα, ἢ συγχυθεῖσαν, ἢ ἀλλοιωθεῖσαν· ἢ παθητὴν τοῦ Κυρίου (7) θεότητα· ἢ ἀπροσκύνητον τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα, ὡς ἀνθρώπου, καὶ μὴ προσκυνητὴν, ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ σάρκα, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ (8) Ἐκκλησία, πειθομένη τῷ Ἀποστόλῳ λέγοντι· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρὰ τὸ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. »

¹³ Galat. 1, 9.

(6) Ἄνθρωπον, deest apud Cyrillum. Paulo post, Cyrillus, ἓνα κατὰ φύσιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ etc.

(7) Sic Cyrillus. Editi vero, τοῦ Υἱοῦ. Paulo post,

A Maria homo : aut si quis Domini nostri carnem de super dicit esse, et non ex Virgine Maria : aut conversam deitatem in carnem, aut confusam, aut mutatam, aut passibilem Domini deitatem, aut non adorandam Domini nostri carnem, utpote hominis, nec adorandam, ut Domini et Dei carnem ; hunc anathemate damnat catholica Ecclesia, Apostolo obsequens dicenti : « Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit ¹³. »

Ἀποστόλῳ λέγοντι· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρὰ

B σάρκα, deerat in editis, sed habetur apud Cyrillum. (8) Cyrillus, ἢ ἀγία Καθολικὴ. Infra idem, τῷ θεῷ Ἀποστόλῳ.

IN SEQUEM LIBRUM ADMONITIO.

I. An hic liber sit Athanasii, necne, haud leves sane sunt dubitandi causæ ; nam præterquam quod a nomine, quod sciamus, ex veteribus laudatur, in antiquioribus Athanasii collectionibus manuscriptis non comperet. Ad huc, Origenes haud semel ab Athanasio honorifice memoratus, hoc in libro exagitur. Attamen cum tota quæstio illa, ubi de Origene agitur, exstat etiam in Quæstionibus ad Antiochum, ex alterutro libro in alterum translata videtur, ex utro augurari nequimus. Styli certe genus satis affine libro De Incarnatione p. 696 primi tomi : variis quippe Scripturarum testimoniis probare nititur scriptor iste, quæcunque Patri contineant, ea ipsa Filio et Spiritui sancto competere. Ex his judicent eruditi utrum hoc opus sit Athanasio ascribendum ; nobis admodum dubia res est.

II. Cæterum, licet haud satis compertum sit quo tempore scriptus fuerit, opinamur tamen antiquum opus esse, et ante vulgatam Nestorii hæresim editum, quod nulla hic de Incarnatione moveatur quæstio, licet haud semel sese occasio obtulerit ; sed Anomæos solum et Pneumatomachos scriptor iste petere videatur. Quinque porro postremæ quæstiones, nempe quid sint Evangelia, quid angeli, quid homo, etc., alius fortasse scriptoris opus esse existimantur. Neque enim ad scopum hujusce pertinere videntur ; ex iis quædam, ut illic monetur, exstant in Quæst. ad Antiochum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Μαρτυρία (9) ἐκ τῆς Γραφῆς, τῆς κατὰ φύσιν κοινωρίας, ἐκ τοῦ ὁμοῦ εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν (10).

S. P. N. ATHANASII

Testimonia ex sacra Scriptura, de naturali communione similis essentiæ inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, licet res intellectu difficillima sit : et quod unam habeant operationem.

1. Περὶ ἐλευθερίας.

Περὶ Πατρὸς ἀναμφίβολον. Περὶ Υἱοῦ, φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, δοῦλοὶ ἐστέ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ Παύλου οὕτως

¹⁴ Joan. viii, 36.

(9) Basiliensis, Μαρτυρία.

(10) Hæc, πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. desunt in edit. Paris. nec lecta sunt a

D

1. De libertate.

De Patre, minime dubium est. De Filio, vox ipsius Filii est : « Nisi vos Filius liberaverit, servi estis ¹⁴. » De Spiritu sancto, per Paulum ita loqui-

Nannio, sed in omnibus mss habentur. Vatican. et edit. Commel., δυσέφικτον.

tur : « Cum conversus fuerit ad Dominum, aufertur velamen. Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas ¹⁵. »

3 2. De vivificatione.

Dicit Salvator : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius, quos vult, vivificat ¹⁶. » De Spiritu sancto item ait : « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam ¹⁷. » Et Apostolus : « Littera occidit, Spiritus vivificat ¹⁸. »

3. De ordinatione.

De Patre Paulus ait : « Posuit Deus in Ecclesia, primum, apostolos ; secundo, prophetas ; tertio, magistros ¹⁹, » etc. De Filio, idem Apostolus dicit : « Qui descendit, ipse est, et qui ascendit supra cœlos, ut implet omnia. Et ipse dedit hos quidem apostolos, illos prophetas, alios pastores et magistros ²⁰. » De Spiritu, idem Apostolus accitit Metro presbyteros sic alloquitur : « Attendite vobis ipsis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Dei ²¹. »

4. De legislatione.

De Patre ait David : « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio ventris mei ²². » De Filio autem Paulus : « Alter alterius onera portate, et sic adimplete legem Christi ²³. » De Spiritu idem ipse : « Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me ²⁴. »

5. De dominatu.

David ait : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ²⁵. » Quod si obloquantur hæretici, dicentes illud ad Davidem pertinere, his Christi verbis coarguantur : « Quid dicitis de Christo? cuius filius est? dicunt ei, Davidis : » respondet Salvator : « Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum ²⁶? » Rursus de Patre : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est ²⁷. » De Filio autem ait : (17) « Dominus ex Sion clamabit, et ex cœlo dabit vocem suam, et concutietur cœlum et terra. Dominus autem parcat populo suo, et confortabit Dominus filios Israel. Et cognoscetis quod ego sim Dominus Deus vester, qui tabernaculum posui in Sion, in monte sancto ²⁸. » Qui tabernaculum autem posuit, id est Filius, hæc ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion

λέγει : « Όταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαρξίται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία (11). »

2. Περὶ ζωοποιήσεως.

Λέγει ὁ Σωτὴρ : « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ » καὶ περὶ τοῦ Πνεύματός φησι : « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιούν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος : « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. »

3. (12) Περὶ χειροτονίας.

Περὶ Πατρὸς Παῦλος λέγει : « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους » καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ Υἱοῦ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος φάσκει (13) : « Ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτὸς μετακαλεῖται ἀπὸ τῆς Μιλήτου τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ λέγει αὐτοῖς : « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμένῳ (14), ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. »

4. Περὶ νομοθεσίας.

Περὶ Πατρὸς ὁ Δαυὶδ λέγει : « Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα σου, ὁ Θεὸς μου, ἐβουλήθην, καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος : « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτὸς : « Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (15) ἠλευθέρωσέ με. »

5. Περὶ κυριότητος.

Ὁ Δαυὶδ λέγει : « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Εἰ δὲ ἀντιλέγουσιν οἱ αἵρετικοὶ λέγοντες, ὅτι εἰς τὸν Δαυὶδ ἐκλαμβάνεται τοῦτο, ἐλέγχει αὐτοὺς τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον : « Τί λέγετε περὶ τοῦ Χριστοῦ ; τίνας ἐστὶν υἱός ; λέγουσι· Τοῦ Δαυὶδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ : « Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ ; » πάλιν περὶ (16) τοῦ Πατρὸς : « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγει : « Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακραζέται, καὶ ἐξ οὐρανοῦ (17) δώσει τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ὁ δὲ Κύριος φέσεται τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσει Κύριος τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν Σιών, ἐν ὄρει ἁγίῳ. » Ὁ δὲ κατασκηνώσας, ἦτοι ὁ Υἱὸς, λέγει : « Ἐγὼ δὲ καταστάθην βασιλεύς

¹⁵ II Cor. III, 16, 17. ¹⁶ Joan. V, 21. ¹⁷ Joan. VI, 64. ¹⁸ II Cor. III, 6. ¹⁹ I Cor. XII, 28. ²⁰ Ephes. IV, 10, 11. ²¹ Act. XX, 28. ²² Psal. XXXIX, 9. ²³ Galat. VI, 2. ²⁴ Rom. VIII, 2. ²⁵ Psal. CIX, 1. ²⁶ Matth. XXII, 42, 43. ²⁷ Deut. VI, 4. ²⁸ Joel III, 16.

(11) Τό δεest in edit. Commel. et Vatican. Mox, ἐκεῖ, deest in iisdem : sed leguntur hæc voces in Anglicano, Basil. et in Græco Scripturæ textu. Mox, Basiliensis, Anglican., Vaticanus, περὶ ζωοποιίας.

(12) Titulus, Περὶ χειροτονίας, deest in edit. Commel. et Vatican., sed est in Basil. et Anglic.

(13) Basiliensis, διδάσκει. Mox idem, ὑπεράνω, una voce.

(14) Sic omnes mss. et editi. In Act. apost. legitur, ποιμένῳ.

(15) Ἰησοῦ abest a Basil. et Anglic. Nec ab interprete lectum est.

(16) Περὶ deest in editis, sed legitur in Basiliensi, Anglicano et Vaticano.

(17) Hic Dominus, pro Filio intelligitur.

(17) Basiliensis, Anglic., καὶ ἐξ Ἰερουσαλήμ.

ὕψ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἔζηξ'. Α
 Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος εἰπὼν, ὅτι « Εἶπεν ὁ Κύριος
 τῷ Κυρίῳ μου, » ὑποκαταβάς λέγει · Καὶ Κύριος
 ἐκ δεξιῶν σου · » τοῦ οὖν Υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ
 Πνεῦμα.

6. Ὅτι ὁ Πατήρ Κύριον (18) τὸν Υἱὸν καλεῖ, καὶ ὁ
 Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν
 λέγει, ὡς καὶ τὸν Υἱόν.

Λέγει γὰρ οὕτως · « Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα · Ἐκχεῶ
 ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφη-
 τεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ
 οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ
 οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται. Καὶ γε ἐπὶ τοὺς
 δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις
 ἐκείναις, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν
 σάρκα, καὶ προφητεύουσιν, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ
 οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα, καὶ
 πῦρ, καὶ ἀμίμδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται
 εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἔλθειν τὴν
 ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται,
 πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.
 Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς
 ἀκούσονται χωρὶς κηρύσσοντος; » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύμα-
 τος, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει · « Ἦνίκα δ' ἂν ἐπι-
 στρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα · ὁ δὲ
 Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς · « Κα-
 θάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος · καὶ αὐθις · « Ὁ δὲ
 Κύριος κατευθύνει (19) ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν
 ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ · »
 ἄρα ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν · « Ὑμᾶς δὲ
 ὁ Κύριος πλεονάσῃ (20) καὶ περισσεύσῃ τῇ ἀγάπῃ τῇ
 εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς,
 εἰς τὸ στηριξάι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτως ἐν ἀγιω-
 σύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ παρ-
 ουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάν-
 των (21) τῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος ὁ
 πλεονάζων καὶ περισσεύων τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους,
 καὶ στηριζὼν τὰς καρδίας ἐν ἀγιοσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ
 Θεοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 τὸ Πνεῦμά ἐστι. Τὰς οὖν τρεῖς κυριότητας εἰς μίαν
 κυριότητα συναγαγὼν, βεβαιολόγηται πρὸς Ἐφεσίους ·
 « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Πάλιν τὸ
 Πνεῦμα Κύριος λέγεται σαφῶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κρι-
 τῶν, ὅτε τὰς ἀριστείας (22) ὁ Σαμψὼν ἐποίησε, ἐπι-
 σημαίνεται ἡ Γραφή, καὶ λέγει · « Καὶ Πνεῦμα Κυρίου
 ἦλθεν ἐπὶ Σαμψὼν, καὶ ἔλαβεν σιαγόνα ὄνου, καὶ ἀπέκτει-
 νε χιλοῦς · » καὶ πάλιν · « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμ-
 ψὼν, καὶ διεσπάραξε τὸν λόντα, ὡς ἔριπον · » καὶ πάλ-
 λιν · « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμψὼν, καὶ ἐπήρε
 τὴν πόρταν τῆς Γάζης, καὶ ἀνήνεγκεν εἰς τὸ ὄρος (23).

montem sanctum ejus³⁰, » etc. De Spiritu autem
 sancto sic locutus : « Dixit Dominus Domino meo, »
 inferius ait : « Dominus a dextris tuis³⁰. » A dextris
 igitur Filii est Spiritus.

6. Quod et Pater vocet Filium, Dominum : et Apo-
 stolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde
 atque Filium.

Ita enim dicit : « Et erit post hæc : Effundam
 de Spiritu meo super omnem carnem, et propheta-
 bunt filii vestri, et filix vestræ, et senes vestri
 somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones vi-
 debunt. Sed et super servos meos, et super ancil-
 las meas in diebus illis effundam de Spiritu meo su-
 per omnem carnem, et prophetabunt, et dabo pro-
 digia in cælo sursum, et signa in terra deorsum,
 sanguinem et ignem, et vaporem fumi. Sol conver-
 tetur in tenebras, et luna in sanguinem, ante-
 quam veniat dies Domini magnus et illustris. Et
 erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus
 erit³¹. » — « Quomodo ergo invocabunt, in quem non
 crediderunt? aut quomodo audient sine prædicante³²? »
 De Spiritu porro idem Apostolus dicit :
 « Cum autem conversus fuerit ad Dominum, afe-
 retur velamen, Dominus autem Spiritus est³³. »
 Idemque rursus : « Tanquam a Domini Spiritu³⁴. »
 Atque iterum : « Dominus autem dirigat corda ve-
 stra, in charitate Dei, et in patientia Christi³⁵. »
 Spiritus igitur Dominus. Ac denuo : « Vos autem
 Dominus exuberare et abundare faciat charitatem
 vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et
 nos in vobis, ad confirmanda corda vestra, irrepre-
 hensibiliter in sanctitate ante Deum Patrem nos-
 trum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum
 omnibus sanctis ejus³⁶. » Hoc autem loco Dominus
 ille, qui exuberare facit et abundare charitatem in
 invicem, et qui confirmat corda in sanctitate coram
 Deo in adventu Domini nostri Jesu Christi, Spiritus
 est. Tres igitur dominationes in unam domina-
 tionem contrahens, id confirmat, ad Ephesios scri-
 bens : « Unus Dominus, una fides, unum bap-
 tisma³⁷. » Ille ipse rursus Spiritus liquido Dominus
 appellatur in libro Judicum, ubi de rebus a Sam-
 sone fortiter gestis, hæc ait Scriptura : « Et Spi-
 ritus Domini venit in Samsonem, et accepit mandib-
 ulam asini, et interfecit mille³⁸. » Rursumque :
 « Venit Spiritus Domini in Samsonem, et discerpit
 leonem, quasi hædum³⁹. » Atque iterum : « Venit
 Spiritus Domini in Samsonem, et sustulit portam
 Gazæ, et asportavit in montem⁴⁰. » Et ubique pro-

³⁰ Psal. II, 6. ³¹ Psal. CIX, 4. ³² Joel II, 28-32. ³³ Rom. X, 14. ³⁴ II Cor. III, 16. ³⁵ II Cor. III, 18. ³⁶ II Thess. III, 5. ³⁷ I Thess. III, 12, 13. ³⁸ Ephes. IV, 5. ³⁹ Judic. XV, 14, 15. ⁴⁰ Judic. XIV, 6. ⁴¹ Judic. XVI, 3.

(18) Κύριον, deest in Anglicano, nec a Nannio lectum est.

(19) Basiliensis, κατευθύνει. Vaticanus, κατευθύνει.

(20) Basil. πλεονάσει. Augl. et Vatican., πλεονάσει καὶ περισσεύσει..

(21) In Anglic. post, μετὰ πάντων, desunt quæ sequuntur usque ad Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(22) Anglicanus, ἀριστίας.

(23) Hic Scripturæ locus non ad verbum, sed ad sententiam affertur.

greditur Spiritus Domini. Ubi autem abrasus est, A postquam mysteria Dei Dalila aperuisset, ait Scriptura : « Et recessit a Samson Dominus ⁴¹. » Demonstratum itaque jam est, Spiritum esse Dominum : quod si Dominus, plane Deus est : « Scitote enim, inquit, quoniam Dominus ipse est Deus ⁴². » Et : « Quando ædificaverunt filii Gad altare ad Jordanem, et miserunt filii Israel ad eos, dicentes : Quare estis prævaricatores Dei facti? responderunt pro excusatione filii Ruben tribuni Israel, dicentes : Deus Deus est Dominus, et Deus Dominus ipse novit ⁴³, » etc. Alibi rursus Paulus : « Deus, qui dixit, ut ex tenebris lux illucesceret, qui illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi ⁴⁴. » Deus igitur, qui dixit, ut lux in tenebris illucesceret, Spiritus est. Ac iterum ipse : « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere secundum Jesum Christum ; ut unanimes uno ore, glorificemus Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi ⁴⁵. » Quis igitur est Deus patientiæ et solatii, qui dat nobis idipsum sentire secundum Christum Jesum, ut unanimiter glorificemus Deum, ac Patrem Domini nostri Jesu Christi? prorsus ille est Spiritus sanctus. Et rursus . « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, redarguitur ab omnibus : et ita occulta cordis illius manifesta fiunt : et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit ⁴⁶. » Deum ergo dixit, Spiritum sanctum, loquentem in illis. Ac iterum : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁷? » Quibus verbis declaravit nos esse templum Dei ; ubi vero est templum, ibi et Deus, et in eo Spiritus habitat, ut in suo templo ; ait enim : « An nescitis, quod corpora vestra templum sint Spiritus sancti, quem habetis a Deo? Glorificate igitur Deum habitantem in vobis ⁴⁸. » Quod si non glorificas habitantem in te ut Deum, factus es fanum idolorum ; ait enim : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁴⁹? Et alibi ait : « Hodie, si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis ⁵⁰. » Hæc autem Spiritus sanctus proferre dicitur, namque ait Apostolus : « Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie, si vocem ejus audieritis ⁵¹, » etc. Ergo Spiritum sanctum tentavit Israel, et probavit in deserto, et viderunt opera ejus, nempe miracula. In alioque psalmo, ait ille : « Et tentaverunt Deum in ina-

Καὶ πάντῃ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Ὅτε δὲ ἐξυρῆθη, τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἀναφάνασ τῇ Δαλιδᾶ, λέγει· «Καὶ ἀπέστη ἀπὸ Σαμψὼν ὁ Κύριος.» Ὅστε οὖν πεφανέρωται, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριος· εἰ δὲ Κύριος, πανταχοῦ (24) καὶ Θεός· Ἐγὼτε γάρ, » φησὶν, «ὅτι Κύριος αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός.» Καὶ, «Ὅτε ὑποκόμησαν οἱ υἱοὶ Γὰδ θυσιαστήριον ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες· Διὰ τί ἀποστάται γεγονός τε τοῦ Θεοῦ; ἀπεκρίθησαν ἀπολογούμενοι υἱοὶ Ρουβὶμ (25) τοῖς χιλιάρχους Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός ἐστὶ Κύριος· καὶ Θεὸς Κύριος αὐτὸς οἶδε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀλλαγῶ πάλιν ὁ Παῦλος· «Ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὅς ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ.» B Ὁ οὖν Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δὴν ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι (26) δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Τίς οὖν ἐστὶν ὁ Θεός τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, ὁ διδοὺς ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; πάντως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πάλιν· «Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· καὶ οὕτως, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστι.» C Θεὸν οὖν εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πάλιν· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Ἐδείξεν ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐσμεν· ὅπου δὲ ναὸς, ἐκεῖ Θεός· τὸ δὲ Πνεῦμα οἰκεῖ, ὡς ἐν ἰδίῳ ναῷ. Φησὶ γάρ· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ (27); Δοξάζσατε οὖν τὸν Θεὸν ἐνοικούντα ἐν ὑμῖν.» Εἰ δὲ οὐ δοξάζεις τὸν ἐνοικούντα ἐν σοὶ ὡς Θεόν, ἐγένου ναὸς εἰδώλων. Λέγει γάρ· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Καὶ ἀλλαγῶ λέγει· «Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ἐδοκίμασαν με, καὶ εἶδον (28) τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη.» D Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται εἰπεῖν ταῦτα· φησὶ γάρ ὁ Ἀπόστολος· «Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄρα οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπειράσεν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδοκίμασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ εἶδον τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἦτοι τὰ θαυμάσια. Ἐν ἄλλῳ δὲ

⁴¹ Judic. xvi, 20.⁴² Psal. xcix, 5.⁴³ Josue xxii, 10-22.⁴⁴ II Cor. iv, 6.⁴⁵ Rom. xv, 5, 6.⁴⁶ I Cor. xiv, 24, 25.⁴⁷ I Cor. iii, 16.⁴⁸ I Cor. vi, 19.⁴⁹ I Cor. iii, 16.⁵⁰ Psal. xciv, 8-10.⁵¹ Hebr. iii, 7.

(24) Forte, πάντως.

(25) Sic Anglic. In aliis et editis deest articulus. Mox, Ρουβίμ. sic omnes manuscripti et editi pro, Ρουβήμ.

(26) Ἐν ἐνὶ στόματι, aesunt hæc in Anglicano,

nec a Nannio lecta sunt.

(27) Ita Vaticanus, Basiliensis et Anglic. Editi, ἐπὶ Θεοῦ. Mox Basiliensis et Anglicanus, τὸν ἐνοικούντα

(28) Basiliensis. εἶδον. Anglic., ἴδον.

ψαλμῶ λέγει ὁ αὐτός· « Καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνδρῶν. » Ἄρα (29) οὖν ὁ Θεὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι. Καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτε ἀνελαμβάνετο ὁ Ἥλιος, ἦγει ὁ Ἐλισσαῖος παρ' αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα γενέσθαι διπλοῦν. Ἐπιγγέλλετο οὖν ὁ Ἥλιος (30), ἐάν ἴῃ αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον. Ἰδὼν οὖν, καὶ λαβὼν τὴν μηλωτὴν, ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· καὶ πατάξαντος αὐτοῦ τῇ μηλωτῇ τὸν ποταμὸν, οὐχ ὑπήκουσε τὸ ὕδωρ. Λέγει οὖν· (31) Ποῦ ὁ Θεὸς ἀμφώ; Ἀμφῶ δὲ ἐρμηνεύεται ἀμφῶ, τούτεστι τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν. Ποῦ οὖν ὁ Θεὸς ἀμφῶ, ἀντὶ τοῦ, τὸ Πνεῦμα διπλοῦν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ἐρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς τί ἐστι, « ὕδατος ζῶντος, » ἐρη· « Τοῦτο δὲ ἔλγει περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἡμελλόν λαμβάνειν οὐ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ἄρα Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· λέγει γὰρ ὁ προφήτης· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ ὤρυξεν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ μὴ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Δαυὶδ· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ἀφόμεθα φῶς. » Ὅρθῶς ὅτι ὁ Πατὴρ πηγὴ ἐκλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοὶ (32)· εἷς γὰρ Θεός, καὶ εἷς νόμος, νομοθέτης εἷς, καὶ εἷς Κύριος. Εἷς γὰρ Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις κηρύττεται· Καὶ πῶς, φησι, δύναται λέγεσθαι ὁ Πατὴρ Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Θεός, καὶ οὐ τρεῖς εἰσι θεοὶ; ὅπου κοινὰ τὰ τῆς φύσεως, κοινὸν καὶ ὄνομα (33) τῆς ἀξίας· ὅσον ὁ Θεὸς πᾶ εἰς πλήθη διηρημένα ἀπὸ μιᾶς φύσεως ἐνὶ ὀνόματι καλεῖ· καὶ ὅτε ὀργίζεται τοῖς ἀνθρώποις, τὸν πάντα ἀνθρωπὸν τῇ ἐρητῇ ὑποκείμενον ἕνα ἀνθρωπὸν καλεῖ· καὶ ὅτε διαλλάσσει τῷ κόσμῳ, ὡς ἐνὶ ἀνθρώπῳ διαλλάσσειται· ὅσον ἐπάγει κατακλυσμὸν διὰ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ λέγει ὁ Θεός· « Οὐ μὴ καταμενῆ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἐξαλείψω τὸν ἀνθρωπὸν, ὃν ἐποίησα. » Καίτοι οὐκ ἦν εἷς, ἀλλὰ μυριάδες ἀπειροί· ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τῆς φύσεως τὸν πάντα ἀνθρωπὸν ἕνα ἐκάλεσεν ἀνθρωπὸν διὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας. Καὶ πάλιν λέγει· Δαυὶδ· « Τί ἐστὶν ἀνθρωπὸς, ὅτι μεμνήσκη (34) αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; » Οὐχ ὅτι ἕνα ἀνθρωπὸν ἐσκέψατο· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἤγειρε. Ἐνὶ δὲ συντόμῳ χρησόμεθα λόγῳ διὰ Μωσέως εἰρημένῳ· Ὅτε ἐξῆλθε Φαραὼ κατὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ὑπέσχε τῷ νόμῳ τῷ θεῷ (35) τὴν τιμωρίαν, πίπτων μετὰ μυρίων ἀρμά-

quoso ⁵². » Est igitur Deus Spiritus sanctus. Et alio loco, cum assumeretur Elias, postulabat ab eo Eliseus, ut in se veniret geminus Spiritus : promissitque Elias, si modo se videret auferri ⁵³. Cum igitur vidisset et accepisset melotem, accessit ad Jordanem, et cum melote fluvium percussisset, non obtemperavit aqua. Dicit igitur Eliseus : Ubi Deus ἀμφῶ? quæ vox significat ambo, sive geminum Spiritum ⁵⁴. Ubi igitur Deus ἀμφῶ, pro eo quod est Spiritus geminus. Iterumque Salvator ait : « Qui in me credit, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁵⁵. » Exponens autem evangelista, quid hoc esset, « aquæ vivæ, » inquit : « Hoc autem dixit de Spiritu sancto, quem accepturierant, credentes in eum ⁵⁶. » Quod si aqua viva est Spiritus sanctus, sane Deus est Spiritus sanctus : ait enim propheta : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non poterunt ⁵⁷. » Et David quoque : « Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen ⁵⁸. » Vides Patrem fontem vocari : necnon Filium, itidemque Spiritum sanctum. Non quod tres sint dii : unus enim Deus, una lex, unus legislator et unus Dominus. Namque unus Deus in tribus personis prædicatur. At qui fieri potest, inquires, ut et Pater dicatur Deus, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, nec tamen tres deos esse? Ubi communis natura, ibi commune quoque est nomen dignitatis. Quomodo enim Deus ea, quæ ex una natura in multitudinem dividuntur, uno nomine appellat. Et cum irascitur hominibus, omnem hominem iræ subjectum suæ unum vocat hominem : et cum reconciliatur mundo, velut uni homini reconciliatur. Quare, cum diluvium ob peccata inducit, ait Deus : « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, et delebo hominem, quem feci ⁵⁹. » Atqui tum non unus erat homo, sed myriades infinitæ, æque tamen nomine naturæ omnes homines unum hominem appellavit, idque ob substantiæ communionem. David porro iterum dicit : « Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum ⁶⁰? » Non quod unum hominem visitet, sed universum orbem in unum collegit. Jam vero, compendii causa, uno utemur Moysis dicto. Cum per mare exiret Pharaos, meritasque ex lege divina pœnas lueret, cadens cum infinitis curribus in mare, quo tempore multi homines una cum eo demersi sunt, multique itidem equi : Moyses tamen videns, in omnibus demersis

⁵² Psal. cv, 14. ⁵³ IV Reg. ii, 9, 10. ⁵⁴ ibid. 12-14. ⁵⁵ Joan. vii, 38. ⁵⁶ ibid. 39. ⁵⁷ Jer. ii, 13. ⁵⁸ Psal. xxxv, 10. ⁵⁹ Genes. vi, 5. ⁶⁰ Psal. viii, 5.

(29) Basiliensis, Ἄρα.

(30) Basiliensis, Ἥλιος, cum tenui spiritu.

(31) Locus Hebraice sic habet, *וְהָיָה הַיַּרְדֵּן מִיְמֵינוּ* id est. *Ubi est Deus Eliæ etiam ipse, vel, etiam nunc.* Quasi diceret, cur non iam adest mihi, ut Eliæ aderet. Male igitur hic, ἀμφῶ pro ἀμφῶ, positum dicitur, cum longe alia sit ejus significatio. Ibidem, editi, Πνεῦμα διπλοῦν. Manu-

scripti vero, τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν.

(32) Hæc, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοί, in Vaticano et in editis ad modum tituli jacent, sed in omnibus aliis manuscriptis consequentur ponuntur : atque ita restituenda fuisse patet ex contextu.

(33) Basiliensis et Anglicanus, καὶ τὸ ὄνομα.

(34) Anglicanus, μεμνήσκη.

(35) Τῷ θεῷ, deest in Anglic. Mox, ἐν deest in Basil.

eamdem esse naturam, et de equis et de hominibus, A ita hæc ait : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum **6** et ascensorem dejecit in mare ⁶¹ : » tantum numerum equorum equum unum appellavit, ob communionem naturæ : et virorum multitudinem unum hominem nuncupavit : equum enim et ascensorem ait, ob naturæ societatem. Si igitur in hominibus, ubi ea quæ naturæ sunt confunduntur, ubi discrimen formæ, roboris, et consilii : nequaquam enim in illis par sententia, neque formæ, neque vires : dissimiles item linguæ sunt, unde etiam, *μέροτες*, id est divisæ vocis, homines dicuntur. Quin etiam ob naturæ communionem, totus terrarum orbis unus homo nuncupatus est. Ubi vero indivisa dignitas, unum regnum, una potentia, consilium, efficacia, Trinitatem distinguens a creatura ; ibi unum affirmo Deum. Sin autem, quod Deum, et Deum, et Deum dico, tres ideo deos constituo : et cum aio Dominum, et Dominum, et Dominum, tres dico Dominos : si ergo, Pater Dominus, Filius Dominus, Spiritus sanctus Dominus, quomodo tu, Apostole legislator veritatis, patronus religionis, Ephesiis clamasti dicens : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma ⁶² ? » Unus Dominus secundum sanctificationem seraphinorum. Nam et illi clamabant : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus ⁶³. » Quod si contentiosius agant hæretici, et dicant, alium esse dominatum Patris, alium Filii, miror, cur sustineant duobus dominis inservire, vox siquidem Domini est : « Nemo potest servire duobus dominis ⁶⁴. » Si alius est dominatus Patris, alius Filii, et dividis potestatem, quomodo C regno servies ? Non potest duabus una obtemperari potestatibus, nisi sint eadem dignitate. Nemo adorat regem, et præfectum. Ubi enim par dignitas, par quoque adoratio. In pari dignitate non est pugna. Imparilitas pugnam excitat : æqualitas pacem tuctur. Non permisit tibi Christus dividere honorem, cum diceret : « Hæc est voluntas Patris mei, ut omnes honorent Filium, quemadmodum et Patrem ⁶⁵. » Honora Patrem, ut honores Filium, vel potius honora Filium, ut honores Patrem. Contumeliam in Filium Deus suam putat ; Salvator enim ait : « Qui odit me, et Patrem meum odit. ⁶⁶. » Ne existiment hæretici, se gratificari Deo, cum majorem Filio pronuntiantes. Non recipit sibi Pater honorem, cum Filius ejus contumelia afficitur. Vide evidens earum rerum argumentum ex Veteri Scriptura. Amici Job, qui venerant ad consolationem ejus, increpabant eum, quasi temeraria loqueretur, et justificabant Deum, Job autem dicebat Deo : « Quis dabit judicem inter te et te, ut videam, quot sint ini-

⁶¹ Exod. xv, 2. ⁶² Ephes. iv, 5. ⁶³ Isa. vi, 3.

(56) Hæc ita restitvimus ex Basiliensi et Vaticano. Nam in edit. Corum. mutila erant, et in Anglic., quem secutus est Nannius, quæ de hominibus dicuntur præposita sunt iis quæ de equo, contra Scripturæ seriem.

των ἐν τῇ θαλάσῃ, καὶ ἦσαν πολλοὶ ἄνθρωποι οἱ βυθισθέντες μετ' ἐκείνου, καὶ ἵπποι πολλοὶ· ὁ δὲ Μωσῆς εἰδὼς, ὅτι πάντων τῶν βυθισθέντων μία ἐστὶν ἡ φύσις, καὶ περὶ τῶν ἵππων καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν λέγει· « Ἀσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἐβρίψεν εἰς θάλασσαν· » (56) τὰ πλήθη τῶν ἵππων ἐκάλεσεν ἵππον ἕνα διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν ἐκάλεσεν ἕνα ἄνθρωπον· ἵππον γὰρ καὶ ἀναβάτην εἶπε διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ὅπου συγχέχεται· τὰ τῆς φύσεως, ὅπου διάφορα τὰ τῆς μορφῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ βουλῆς· οὐ γὰρ ἐστὶν οὔτε γνῶμη ἴση, οὔτε μορφή, οὔτε ἰσχύς· καὶ διάφοροι γίνονται· διὸ καὶ ἄνθρωποι μέροτες λέγονται (57)· ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως πᾶσα ἡ οἰκουμένη εἰς B ἄνθρωπος ἐκλήθη. Ὅπου δὲ ἀμέριστος ἡ ἀξία, μία βασιλεία, μία δύναμις, καὶ βουλή, καὶ ἐνέργεια, ἰδιόζουσα τὴν Τριάδα ἀπὸ τῆς κτίσεως, ἕνα λέγω Θεόν. Εἰ δὲ, διὰ τὸ λέγειν Θεὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Θεὸν, τρεῖς λέγω θεοὺς· καὶ ἐὰν εἴπω Κύριον, καὶ Κύριον, καὶ Κύριον, τρεῖς λέγω Κυρίους· εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύριος, πῶς σὺ, ὦ Ἀπόστολε, ὁ νομοθέτης τῆς ἀληθείας, ὁ συνήγορος τῆς εὐσεβείας, Ἐφεσίοις ἐθάς λέγων· « Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα ; » Εἰς Κύριος κατὰ τὸν ἀγιασμὸν τῶν σεραφίμ· καὶ γὰρ ἐκεῖνα ἐθάς, « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. » Εἰ δὲ φιλονεικοῦσιν οἱ αἰρετικοὶ, καὶ λέγουσιν, ὅτι ἄλλη κυριότης τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, θαυμάζω, πῶς ἀνέχονται δουλεύειν δυοὶ κυρίοις· τοῦ γὰρ Κυρίου ἐστὶ φωνή, « Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν. » Εἰ ἄλλη κυριότης Πατρὸς, καὶ ἄλλη κυριότης Υἱοῦ, καὶ μερίζεις τὴν ἐξουσίαν, πῶς λατρεύεις τῇ βασιλείᾳ ; Οὐ δύναται λατρευθῆναι δύο ἀξιώματα κατὰ τὸ αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ὁμότιμα ἦ. Οὐδεὶς προσκυνεῖ βασιλέα καὶ ἀρχοντα· ὅπου γὰρ ὁμότιμος ἡ ἀξία, ὁμότιμος καὶ ἡ προσκύνησις. Ἐν τῷ ἴσῳ ἀξιώματι οὐκ ἐστὶ μάχη. Τὸ ἄνισον ἐγείρει τὴν μάχην· τὸ δὲ ἴσον βραβεύει τὴν εἰρήνην. Οὐ συνεχώρησέ σοι ὁ Χριστὸς μερίσαι τὴν τιμὴν, εἰπὼν· « Τοῦτό ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τίμα Πατέρα, ἵνα τιμήσῃς Υἱόν· μᾶλλον δὲ τίμα Υἱόν, ἵνα τιμήσῃς Πατέρα. Ἴδιοποιεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν ὕβριν ὁ Θεός· λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· « Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. » Μὴ νομίσωσιν αἰρετικοὶ, ὅτι τῷ Θεῷ χαρίζονται μείζονα αὐτὸν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐδέχεται τιμὴν τὴν εἰς ἐκυτὸν ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὑβριζομένου. Καὶ βλέπε πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐναργῆ ἐκ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Ἰωβ, οἱ ἐλθόντες εἰς παραμυθίαν, ἐνεκάλουν αὐτῷ, ὡς φεγγ-

⁶⁴ Matth. vi, 24. ⁶⁵ Joan. v, 23. ⁶⁶ Joan. xv, 23.

(57) Sic Vaticanus et editi. Basiliensis vero et Anglic., διὸ καὶ ἄνθρωποι λέγονται. Felckmanni secundus, διὸ καὶ ἄνθρωποι οὐ λέγονται, omiſſa voce, μέροτες, quæ tamen germana est.

γομένην τολμηρά, καὶ ἐδικαίουν τὸν Θεόν. Ὁ Ἰώβ
 ἔλεγε τῷ Θεῷ· « Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ
 καὶ σοῦ, ἵνα ἴδω πόσα· εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μου, ὅτι
 οὕτως με ἔκρινας; » Οἱ φίλοι τοῦ Ἰώβ ἐδικαίωσαν τὸν
 Θεόν, καίτοιγε ἀγνωσμένης τῆς ὑποθέσεως· καὶ τὸν
 μὲν δίκαιον μᾶλλον κατέκριναν ὡς ἁμαρτήσαντα·
 τὸν δὲ Θεόν, ὡς δίκαιος ἐπάγοντα, ἐπήνεσαν· καὶ
 λέγουσι τῷ Ἰώβ· « Μεγάλως ἐλάλησας, ὑπερβαλλόν-
 τως (38) ἐτόλμησας, σὺ κατὰ τοῦ ἱκανοῦ λαλήσας· »
 καὶ, « Ὁ Θεὸς μὴ ταράττει τὸ δίκαιον. » Καὶ πάλιν λέ-
 γει· ὁ φίλος αὐτοῦ· « Κατὰ τὰς ἁμαρτίας σου ἐπι-
 γαγέ σοι. Εἰ δὲ μὴ πολλαὶ σοῦ ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι,
 οὐκ ἂν ἐμάστιξέ σε. » Καὶ ἐδόκουν τῷ Θεῷ συνηγο-
 ρεῖν, τὸν δὲ δίκαιον κατακρίνειν· Ἄρα (39) ὁ Θεὸς
 ἐδέξατο τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον;
 Ἄρα ἐδέξατο τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν, καὶ ἤτι-
 μασε τὸν δίκαιον; Οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐ δέχεται τὴν
 εἰς ἑαυτὸν τιμὴν, ἀτιμαζομένου τοῦ Υἱοῦ. Ἴδωμεν
 δὲ τί λέγει· τοῖς φίλοις τοῦ Ἰώβ· « Διὰ τί οὐκ ἐλάλησατε
 ὀρθῶς περὶ τοῦ θεράποντός μου; » Εἰ οὖν τοὺς κατὰ
 τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ὀρθῶς μὴ λέγοντας ἀποσειέται,
 τοὺς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀκονῶντας (40) τὴν γλῶτ-
 ταν δέχεται; Οὐδαμῶς. Ἀπαραίτητος τοίνυν δίκη
 τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄκουε γὰρ τί
 φησιν ὁ Σωτὴρ· « Πᾶσα βλασφημία ἀφεθήσεται· ἡ
 δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθή-
 σεται. »

7. Ὅτι ἡ Τριάς ἀποστέλλει ἀποστόλους.

Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· « Ἐν γὰρ τῷ ὄρει Σιών,
 ἦξει ὁ εὐαγγελιζόμενος, καὶ οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὓς
 ὁ Κύριος προσκλήσεται. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ἴδου
 ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα, ἐν μέσῳ λύκων. » Περὶ
 τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· « Οἱ μὲν οὖν
 ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦλθον εἰς
 Σελεύκειαν. » Εἰ τοίνυν Θεοῦ τὸ προσκαλεῖσθαι, διὰ τί
 τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν λέγει· « Τάδε λέγει Κύ-
 ριος; » Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἁγίοις·
 « Ἀφορίσατε δὴ μοι (41) τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν
 εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς; » Μάθε οὖν
 τὴν δύναμιν τῆς Τριάδος. Ὁ Πατὴρ νομοθετεῖ· ὁ
 Υἱὸς κελεύει· τὸ Πνεῦμα αὐθεντεῖ. Ἄκουε λέγοντος
 τοῦ Θεοῦ· « Εὐαγγελιζόμενοι ἤξουσιν, οὓς ὁ Κύριος
 προσκλήσεται. »

8. Ὅτι ἡ ἁγία Τριάς δεικνύεται καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ.

Φησὶν ὁ Ἡσαίας· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαώθ καθί-
 ῃμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπυρμένου, καὶ τὰ
 σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Ἀνάγκη, ὅτι ὁ Πατὴρ (42) ὑπολαμβάνεται πρὸ πάν-
 των. Εἴθ' ὑποκαταβάς λέγει· « Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς
 Κυρίου, λέγοντος· Τίνα ἀποστελῶ; καὶ τίς πο-

quitates meæ : quoniam ita me judicasti ⁶⁷ ? » Amici
 autem Job justificabant Deum, cum causas rerum
 ignotas haberent : justum virum, ut peccatis ob-
 noxium, condemnabant, Deumque, ut juste has
 calamitates inferentem, collaudabant, atque ita
 respondend ad verba Job : « Magnifice locutus es,
 audacia sermonis tui eximia, adversus Deum verba
 fecisti ⁶⁸. » Et : « Deus non confundet justitiam ⁶⁹. »
 Rursum dicit amicus ejus : « Secundum peccata
 tua intulit tibi. Si non multa essent peccata tua,
 non te flagellasset ⁷⁰. » Et putabant se Deo patrocini-
 nari, dum justum condemnarent; sed Deus num-
 quid probavit eos, qui ita pro se præter æquum
 verba facerent? Num hoc genus patrocini gratum
 habuit, justumque dedecore affecit? Nequaquam.
 Non igitur admittit sibi honorem, qui cum indi-
 gnitate Filii conjunctus sit. Videamus autem, quid
 dicat amicis Jobi : « Quare non recta locuti estis
 de servo meo ⁷¹ ? » Si igitur non recta de servo suo
 loquentes repudiat; an scilicet, qui contra unigeni-
 tum Filium suum linguas acuunt, recipiet? nequa-
 quam. **7** Indeprecabilis igitur pœna blasphemantibus
 Spiritum sanctum. Audi enim quid Salvator dicat :
 « Omnis blasphemia remittetur, blasphemia autem
 in Spiritum sanctum non remittetur ⁷². »

7. Quod Trinitas apostolos mittat.

De Patre dicit : « In montem Sion veniet annun-
 tiator Evangelii, et Evangelii annuntiatores, quos ad-
 vocavit Dominus ⁷³. » De Filio : « Ecce mitto vos,
 quasi oves, in medio luporum ⁷⁴. » De Spiritu in
 Actis dicit : « Et illi quidem missi a Spiritu san-
 cto abierunt Seleuciam ⁷⁵. » Si igitur Dei est vo-
 care, cur Spiritus per prophetas ait : « Hæc dicit
 Dominus? » aut cur Spiritus, iis qui Antiochiæ
 erant, sanctis dixit : « Segregate mihi Paulum et
 Barnabam in opus, ad quod vocavi eos ⁷⁶ ? » Disce
 igitur potentiam Trinitatis. Pater legem condit, Fi-
 lius jubet, Spiritus auctoritatem addit. Audi Deum
 hæc loquentem : « Qui Evangelium annuntiant,
 venient, quos Dominus vocavit ⁷⁷. »

8. Probatum sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.

Dicit Isaias : « Vidi Dominum Sabaoth seden-
 tem in throno excelso et sublimi, et seraphim ei in
 orbem circumstabant ⁷⁸, » etc. Necessum est hic
 Patrem ante omnes intelligi. Deinde post pauca hæc
 subjungit : « Et audiivi vocem Domini dicentis :
 Quem mittam, et quis proficiet ad populum

⁶⁷ Job xiii, 23. ⁶⁸ Job xv, 11. ⁶⁹ Job xi, 6. ⁷⁰ Job xxii, 5. ⁷¹ Job xlii, 7. ⁷² Matth. xii, 31.

⁷³ Joel ii, 32. ⁷⁴ Matth. x, 16. ⁷⁵ Act. xiii, 4. ⁷⁶ ibid. 2. ⁷⁷ Joel ii, 32. ⁷⁸ Isa. vi, 4, 2.

(38) Basiliensis, ὑπερβαλλόντως. Mox, κατὰ τοῦ ἱκανοῦ, id est adversus Deum. Vide Græcum Scripturæ text. Ruth. i, 20; Job xxxi, 2; Ezech., i, 24.

(39) Basiliensis et Anglic., ἄρα, et sic paulo post.

(40) Basiliensis, ἀκονῶντας. Mox Basiliensis et

Anglic., ἡ δίκη. In edit. Commel. ibid. τοῖνον deest.

(41) Sic omnes mss. et edit. Paris. Edit. Commel. δέ μοι.

(42) Basiliensis et Anglicanus, ὅτι καὶ Πατὴρ.

istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Yade ad populum istum, et dic ei: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis. Incrassatum est enim cor populi hujus⁷⁹, etc. Joannes vero ad Filium eadem illa refert, cujus hæc verba sunt: « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in illum, ut sermo Isaïæ prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Hæc autem dixit Isaïas, cum vidit gloriam ejus⁸⁰. » De Spiritu autem Paulus cum Judæis, qui Romæ erant, discipulans, ita locutus est: « Benedixit Spiritus sanctus per Isaïam prophetam: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis⁸¹, » etc.

9. Quod Spiritus sedeat.

Ex libro Mosis, non solum sedere, sed et assidere Patri, et Filio, Spiritum sanctum demonstratur. Sed id petamus ex idonea historia: propero autem ad Abrahamum: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri, quos hospitio excepit sub quercu, qui surrexerunt et respexerunt versus Sodomam⁸². » Jam illud verbum, « surrexerunt, » indicat sessionem præcessisse. Dic mihi igitur, in mensa tres isti sederunt, annon? Sederunt, ait: Ergo sedere, idem est atque una considerare. In Daniele, cum Susanna ad mortem abduceretur, ait Scriptura: « Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueruli, cui nomen Daniel⁸³. » Vox igitur illa, « suscitavit, » de stante non intelligitur, sed de sedente aut dormiente: quemadmodum et in Psalmo: « Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino⁸⁴. » Et: « Excitatus est Dominus ex nubibus suis sanctis⁸⁵. » Aliam quoque asseram historiam de Patre Domini, ad Joannem dicente: « Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum⁸⁶. » Dominus ait: « Sin autem Pater, qui in me manet, ipse facit opera⁸⁷. » Dic igitur juxta hæc testimonia, Pater et Spiritus manent in Filio, annon? Manent, inquires. Si itaque in Filio manent Pater et Spiritus, necesse prorsus est. Filio sedente, ipsos quoque una sedere qui cum illo manent: ut ergo sedet ipse, ita una sedent illi. Si igitur hæc est historia de Abraham et Lot, et in Actis apostolorum scriptum est: « Et sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus⁸⁸, » ut et in Psalmo dicitur: « Qui sedes super cherubim⁸⁹, » Filio certe scimus exi-

A ρεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπα (45)· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ αὐτῷ· Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἄζης. Ὁ δὲ Ἰωάννης εἰς τὸν Υἱὸν ἐκλαμβάνει ταῦτα· λέγει γάρ· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαίου τοῦ προφήτου πληρωθῆ, ὃν εἶπε· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὁ Παῦλος διαλεγόμενος τοῖς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοις, εἶπε· « Καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· ἀκοῆ ἀκούσητε (44), καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, » καὶ τὰ ἄζης.

9. Περὶ τοῦ καθῆσθαι τὸ Πνεῦμα.

Ἐκ τῆς βίβλου Μωσέως οὐ μόνον καθήμενον, ἀλλὰ καὶ συγκαθήμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ δεῖκνυται. Ἐκ τῆς οὖν πρεπούσης ἱστορίας. Ὁρμημαί (45) δὲ ἐπὶ Ἀβραάμ· « Ὄφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς, οὓς καὶ ἐξένισεν ὑπὸ τὴν δρυῖν, οἱ ἐξάνεστησαν, ἐπιβλέψαντες ἐπὶ πρόσωπον Σοδὸμων. » Τὸ δὲ, « ἐξάνεστησαν, » καθισάντων ἐστὶ σημασία. Εἰπέ οὖν, ἐπὶ τῆς τραπέζης οἱ τρεῖς ἐκάθισαν, ἢ οὐ; Φησὶν, Ἐκάθισαν. Τὸ οὖν καθῆσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκαθῆσθαι ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ Δανιήλ, Σωσάννης ἀπαγομένης θανατωθῆναι, λέγει ἡ Γραφή· « Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. » Ἡ οὖν « ἐξεγέρσεως » φωνὴ οὐκ ἐπὶ ἐστῶτος λαμβάνεται, ἀλλ' ἐπὶ καθήμενου ἢ κοιμωμένου· ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ἐξηγέρθη (46) ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραίπαλῶς ἐξ οἴνου· » καὶ τὸ, « Ἐξηγέρθη Κύριος ἐκ νεφελῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλης ἱστορίας μνημονεύσας τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου, πρὸς τὸν Ἰωάννην λέγοντος· « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαίνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. » Ὁ Κύριος εἶπεν· « Εἰ καὶ ὁ Πατὴρ (47), ὁ μένων ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Εἶπέ οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ οὐ; Φησὶ, Μένουσιν. Οἱ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ μένοντες, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ καθίσαντος, ἀνάγκη πᾶσα συγκαθῆσθαι αὐτῷ καὶ οἱ μένοντες ἐν αὐτῷ· ὡς οὖν κάθεται, καὶ συγκαθθιγεται. Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἱστορία ἐπὶ Ἀβραάμ (48) καὶ Λὼτ, καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται· « Καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἑνα ἕκαστον αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ χερουβίμ· » τῷ

⁷⁹ Isa. vi, 8-10. ⁸⁰ Joan. xii, 37-41. ⁸¹ Act. xxviii, 25, 26. ⁸² Genes. xviii, 1, 9, 22. ⁸³ Dan. xiii, 45. ⁸⁴ Psal. lxxvii, 65. ⁸⁵ Zach. ii, 13. ⁸⁶ Joan. i, 35. ⁸⁷ Joan. xiv, 10. ⁸⁸ Act. ii, 13. ⁸⁹ Psal. lxxix, 2.

(43) Hæc, καὶ εἶπα, usque ad, τὸν λαὸν τοῦτον inclusive, desunt in Basil., propter ὁμοιοτέλετον. Mox idem, ἀκούσητε. Paulo post, Anglicanus et edit. Paris. βλέψετε, alii βλέψητε.

(44) Basiliensis, ἀκούσητε.

(45) Basiliensis, ὄρμηται. Ibidem hæc, Ὄφθη

ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, desunt in Anglicano.

(46) Basiliensis, ἐξηγέρθη.

(47) Basiliensis et Vaticanus, Εἰ δὲ ὁ.

(48) In Anglicano et Felck. i, Ἀβραάμ, cum tenui. In aliis cum denso, et sic semper.

μὲν Υἱὸν ἴσμεν ἀφωρισμένην διαίταν ἐκ δεξιῶν τοῦ A
 Πατρὸς ἰδιάζουσιν. Τῶν γοῦν (49) τριῶν καθισάντων
 ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὁ δὴλον ὅτι ἐξ εὐνούμων ἐκάθισε τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὐτὴ γὰρ αὐτῷ ἀφωρισμένη διαίτα.
 Ὅσπερ οὖν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν εἶπε· «Κάθου ἐκ
 δεξιῶν μου·» ἐκ δὲ τοῦ καθίσει ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν
 ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπήν εἶπε καὶ τῷ ἑαυ-
 τοῦ Πνεύματι, Κάθου ἐξ εὐνούμων μου. Τοῦ δὲ κα-
 θημένου ἢ προσηγοῦρα ἀξιωματός ἐστι σημασία· ὁ
 γὰρ καθήμενος ἐμπερίγραφός ἐστιν, ἐν ᾧ κἀθηται
 τόπω. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἀπερίγραφός ἐστι φύσει·
 περιγράφεσθαι δὲ δοκεῖ μετενωματούμενος· οὐ γὰρ
 ἀνθρωπίζει ἢ Γραφὴ τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ καθ'
 ἡμᾶς διαλέγεται, ἵνα τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐμφάνη (50)
 πράγματα ἐν τοῖς φύσει. Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐν-
 νατῷ ψαλμῷ φησιν· «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· B
 Κάθου ἐκ δεξιῶν μου·» καὶ καθισάντων αὐτῶν, λέγει
 ἢ Γραφὴ πρὸς αὐτὸν (51) τὸν Χριστόν· «Ὡμοσε Κύ-
 ριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν
 αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν· Μελχισεδέκ·» καὶ, «Κύριος
 ἐκ δεξιῶν σου·» ὁ δὴλον οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ δε-
 ξιῶν ἐστι·

40. Ὅτι ἡ Τριάς ἡγήσθη τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν σάρκα ἐκ νεκρῶν.

Περὶ Πατρὸς οὕτως λέγει· «Ὁ δὲ Θεὸς, καὶ τὸν
 Κύριον ἡγήσθη, καὶ ἡμᾶς ἔγερεί (52) διὰ τῆς δυνάμεως
 αὐτοῦ.» Περὶ Υἱοῦ· «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ
 ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερω αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ
 τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.» Περὶ δὲ τοῦ Πνεύμα-
 τος (53)· «Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγείραν Ἰησοῦν ἐκ
 νεκρῶν, οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστόν ἐκ νε-
 κρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ
 τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.»

41. Ὅτι ἡ Τριάς ὑφ' ἑαυτῆς δοξάζεται.

Ὁ Υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα· λέγει γάρ· «Ἐδό-
 ξασά σου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς·» ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ
 λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· «Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν
 δοξάσω.» Ὅτι δεδόξασται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 καὶ Πατὴρ (54) παρὰ τοῦ Υἱοῦ, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγε-
 λίῳ· «Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς
 σου δοξάσῃ σε.» Τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δοξάζει· λέγει
 γὰρ περὶ τοῦ Παρακλήτου· «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,
 ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.» Ὁ
 Υἱὸς τὸ Πνεῦμα δοξάζει, λέγων· «Πᾶσα ἀμαρτία
 ἀφεθήσεται· ἢ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία
 οὐκ ἀφεθήσεται, διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοι-
 νωνίας· καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν
 Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.»

42. Περὶ δοξολογίας Πνεύματος ἁγίου.

«Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ

A miam sedem propriamque, nimirum ad dexteram
 Patris, attributam esse. Tribus igitur apud Abra-
 ham sedentibus, ad sinistram certe Spiritus sanctus
 sedebat : ea enim illi ascripta sedes est. Nam sicut
 ad Filium dixit : « Sede a dextris meis⁹⁰ : » ex eo
 autem quod Filius sedet ad dexteram, intelligere
 licebit, quod per concessionem dixerit suo Spiri-
 tui : Sede a sinistris meis. Vocabulum autem se-
 dentis, dignitatem significat : nam qui sedet, fini-
 bus ejus loci, in quo sedet, circumscribitur. Deus
 autem noster natura sua nullis finibus circumscri-
 bitur : verum circumscribi videtur, cum quæ cor-
 poralia sunt, ad eum transferuntur. Scriptura enim
 Deum nequaquam hominem facit, sed nostro more
 de eo loquitur, ut res, quæ supra nos sunt, sub
 istiusmodi natura manifestet. Quod autem in psal-
 mo centesimo nono loquitur : « Dixit Dominus Do-
 mino meo : Sede a dextris meis⁹¹. » Et sedentibus
 illis, ait Scriptura ad ipsum Christum : « Juravit
 Dominus, et non pœnitēbit eum : tu es sacerdos in
 æternum secundum ordinem Melchisedec : » et, « Do-
 minus a dextris tuis⁹² : » liquet igitur Spiritum san-
 ctum a dextris esse.

40. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum car- nem excitaverit.

De Patre ita loquitur : « Deus autem et Dominum
 suscitavit et nos suscitabit per virtutem suam⁹³. »
 De Filio : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus
 suscitabo illud. Ille autem dicebat de templo cor-
 poris sui⁹⁴. » De Spiritu autem : « Quod si Spi-
 ritus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in
 vobis : qui suscitavit Christum a mortuis, vivifica-
 bit et mortalia corpora vestra per Spiritum ejus,
 habitantem in vobis⁹⁵. »

41. Trinitatem a seipsa glorificari.

Filius glorificat Patrem, dicit enim : « Glorificavi
 nomen tuum in terra⁹⁶ : » et Pater Filio ait in
 Evangelio : « Et glorificavi, et iterum glorificabo⁹⁷. »
 Quod autem glorificatus sit Filius a Patre, et Pater
 a Filio, in Evangelio ait : « Pater, glorifica Filium
 tuum, ut et Filius tuus glorificet te⁹⁸. » Spiritus
 Filium glorificat ; ait enim de Paracleto : « Ille me
 glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit
 vobis⁹⁹. » Filius Spiritum glorificat, dicens :
 « Omne peccatum remittetur, sed blasphemia in
 Spiritum sanctum non remittetur¹, » ob ejus cum
 Patre et Filio communionem. Atque etiam « quia
 nemo dicere potest Dominum Jesum, nisi in Spiritu
 sancto². »

42. De glorificatione sancti Spiritus.

« Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altis-

⁹⁰ Psal. cix, 4. ⁹¹ ibid. ⁹² ibid. 4. 5. ⁹³ 1 Cor. vi, 14. ⁹⁴ Joan. ii, 19, 21. ⁹⁵ Rom. viii, 11.
⁹⁶ Joan. xvii, 4. ⁹⁷ Joan. xii, 26. ⁹⁸ Joan. xvii, 1. ⁹⁹ Joan. xvi, 14. ¹ Matth. xii, 38. ² 1 Cor.
 xii, 3.

(49) Vaticanus, οὖν. Mox Basiliensis, δηλονότι.
 (50) Editio Commelin., ἐμφάνη. Mox Anglican.,
 ἐν τοῖς δὲ. Quæ sequēbantur in editis post δεξιῶν
 μου, scilicet, ἕως ὃν θῶ etc., desunt in Vaticano,
 Basiliensi et Anglicano.

(51) Αὐτόν deest in Basiliensi, Anglic. et Vaticano.
 (52) Basiliensis et Anglicanus, ἐξεγερεῖ.
 (53) Edit. Commel. et Vatican., περὶ Πνεύματος.
 (54) Καὶ ὁ Πατὴρ, Anglicanus.

simo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuae, et eruam te, et honorificabis me². » Spiritus mirum est, qui dicit : « Eruam te, et honorificabis me. » Id enim patet, quia ipse dixit : « Immola Deo. »

9 13. *Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.*

« Caelum et terram ego impleo, dicit Dominus³. »

14. *De Filio.*

« Qui ascendit, is est, qui descendit ad inferiores partes terrae, ut impletet omnia⁴. »

15. *De Spiritu.*

« Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es : si descendero in infernum, ades⁵. » Aliud : « Vos cognoscitis illum, et apud vos manet⁶. » Et Isaias : « Qui firmavit caelum et terram, et dat flatum populo, qui in ea est, et spiritum iis qui calcant illam⁷. » Et illud : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum⁸. » Et : « Spiritus meus stat in medio vestrum⁹. » Vides, ut Spiritus ante Patrem ponatur?

16. *Quod nemo cognoscat Trinitatem.*

Dicit Salvator : « Pater sancte, mundus te non cognovit, ego autem novi te¹⁰. » De Filio in Evangelio : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit¹¹. » De Spiritu : « Quem mundus non potest accipere, quoniam eum non agnoscit¹². »

17. *Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.*

« Sume, » inquit, « sanguinem initiationis, et impone sacerdotibus in summitate auriculæ dextræ, et in summitate pedis dextri, et in summitate dextræ manus¹³. » Et animadvertite caput populi tertio obsignatum, ad formam seraphim dicentium : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth¹⁴. » et ad formam lintei, quod Petro Joppæ apparuit e caelo demissum, eo quod ter demissum sit¹⁵. Et cum Dominus imperavit Moysi, ut diceret Aaroni et filiis ejus : « Ita benedicetis filiis Israel, dicentes illis. Et imponent nomen meum filiis Israel, et ego Dominus benedicam illis. Benedicet tibi Dominus, et servabit te : ostendet faciem suam super te, et miserebitur tui. Attollat Dominus faciem suam super te, et det tibi pacem¹⁶. » Et in Novo Testamento itidem de Patre loquitur Paulus : « Deus autem est, qui operatur omnia in omnibus¹⁷. » De Filio quoque idem : « Sed omnia et in omnibus Christus¹⁸. » De Spiritu

Ἰψίστω τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου· καὶ ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ (53), τὸ εἰπόν· « Ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. » Δῆλον ὅτι, αὐτὸ (56) γὰρ εἶπε, « Θῦσον τῷ Θεῷ. »

13. *Ὅτι πάρεστι πάντῃ ἡ Τριάς. — Περὶ Πατρός.*

« Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. »

14. *Περὶ Υἱοῦ.*

« Ὁ ἀναβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα πληρῶσθαι τὰ πάντα. »

15. *Περὶ Πνεύματος.*

« Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐάν καταβῶ εἰς τὸν ᾗδην, πάρει. » Ἄλλο (57)· « Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸν, καὶ παρ' ὑμῖν μένει. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας· « Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ, τῷ ἐπ' αὐτῆς, ἣ καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· » καὶ, « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· » καὶ, « Πνεῦμά μου ἐστῆκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Ὅρας πῶς τὸ Πνεῦμα προτάσσεται τοῦ Πατρός;

16. *Ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὴν Τριάδα.*

Λέγει ὁ Σωτὴρ· « Πάτερ ἅγιε, κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ γινώσκει αὐτό. »

17. *Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡ Τριάς τὴν ἐνέργειαν τὴν ἰδίαν (58) ἐνδείκνυται.*

« Λάβε, » φησὶ, « τὸ αἷμα τῆς τελειώσεως, καὶ ἐπίθεε ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὠτός τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ποδὸς τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς. » Καὶ βλέπε τὴν κεφαλὴν τοῦ λαοῦ τρίτον σφραγισζομένην, κατὰ τὸν τύπον τῶν Σεραφίμ τῶν λεγόντων· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· » καὶ κατὰ τὸν τύπον τῆς σινδόνης, τῆς φανεῖσης Πέτρῳ ἐν Ἰόππῃ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χαλασθείσης, διὰ τὸ τρίτον χαλασθῆναι. Καὶ ὅτε ὁ Θεὸς εἶπε τῷ Μωσῆι εἰπεῖν Ἀαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, λέγων· « Οὕτως εὐλογήσετε (59) τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, λέγοντες αὐτοῖς· Καὶ ἐπιθήσουσι τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος εὐλογήσω αὐτούς. Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε· ἐπιφανεῖ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ ἐλεήσει σε. Ἐπάρῃ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δώῃ σοι εἰρήνην. » Καὶ ἐν τῇ Νέᾳ ὁμοίως περὶ Πατρός ὁ Παῦλος· « Ὁ δὲ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ αὐτός· « Ἀλλὰ πάντα

¹ ² Psal. xlix, 14, 15. ³ Jer. xxiii, 24. ⁴ Ephes. iv, 10. ⁵ Psal. cxxxviii, 7, 8. ⁶ Joan. xiv, 7. ⁷ Isa. xliii, 5. ⁸ Sap. i, 7. ⁹ Agg. ii, 6. ¹⁰ Joan. xvii, 25. ¹¹ Joan. i, 10. ¹² Joan. xiv, 17. ¹³ Exod. xxix, 20. ¹⁴ Isa. vi, 3. ¹⁵ Act. x, 5, 10. ¹⁶ Num. vi, 22-26. ¹⁷ I Cor. xii, 6. ¹⁸ Coloss. iii, 11.

(56) Hæc, τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶ, etc., usque ad δὴ λον ὅτι, deerant in edit. Commel. et in quibusdam mss., sed leguntur in Vatic. et in Basil.

(56) Sic Vaticanus et Anglic. Cæteri vero, αὐτός.

(57) Ἄλλο abest ab Anglicano.

(58) Sic Vatic. et Anglic. Cæteri et editi, οὐκ ἐστίν.

(59) Edit. Commel., εὐλογήσῃτε. Vaticanus, Anglic., Basil. et edit. Paris., εὐλογήσατε

καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. »

18. Ὅτι ἡ Τριάς παρακαλεῖ· Παράκλητος γὰρ διὰ τὸ παρακαλεῖν καὶ σώζειν λέγεται, ὡς Θεὸς καὶ Σωτήρ.

Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Παῦλος λέγει· « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Καὶ ὁ Ἰσαίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Παρακαλεῖ σε ὁ ἰνομάτας σε. » Παρακαλεῖ ὁ Υἱός· ὡς ἔλεγε· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἐχρῆσέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας. » Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Ἐάν τις ἀμάρτη, ἔχομεν Παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτός ἐστιν ἴλασμος περὶ ἁμαρτιῶν (60) ἡμῶν. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Β

Σωτήρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· « Ἐάν ἀγαπήτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε. Κἀγὼ ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου· καὶ παρακαλέσω αὐτόν· καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

19. Περὶ τῆς Τριάδος.

« Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. » (Ἰσχυὴν λέγει τὸν Υἱόν· ἰσχυὸς δὲ δυνάμεις ἐστὶ· « Χριστός γὰρ Θεοῦ δυνάμεις, καὶ Θεοῦ σοφία. ») καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς, » τούτέστι τοῦ Πνεύματος· ὡς ἔλεγεν ὁ Σωτήρ· « Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· » καὶ πάλιν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐσταρεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δυνάμεις αὐτῶν. » καὶ πάλιν· « Εὐλογῆσαι ὑμᾶς (61) ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν· εὐλογῆσαι ὑμᾶς ὁ Θεός. »

20. Ὅτι τὸ Πνεῦμα ποτὲ ἢ Γραφῇ τοῦ Πατρὸς καλεῖ, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ· ποτὲ (62) καθ' ἑαυτὸ αὐτὸ ὀνομάζει· οὐ γὰρ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαίρετως κηρύσσεται.

Περὶ Πατρὸς· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου λάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (63). » Καὶ πάλιν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Περὶ Υἱοῦ· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Καὶ πάλιν· « Ὁς Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἔλεγε· « Μὴ μεριμνήσητε, τί, ἢ πῶς λαλήσατε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσατε· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Περὶ Πνεύματος· « Διῆλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ λαλῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν

A sancto : « Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult¹⁹. »

18. Quod Trinitas consoletur; Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.

De Patre Paulus ait : « Pro Christo legatione fungimur, ut Deo exhortante per nos²⁰. » Et Isaias ad Jerusalem : « Consolatur te, qui nominavit te (59). » Consolatur et Filius, quemadmodum dixit : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me; ut evangelizarem pauperibus misit me, ut consolarer omnes lugentes²¹. » Joannes in Epistola : « Si quis peccaverit, habemus Paracletum apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio¹⁰ pro peccatis nostris²². » De Spiritu Salvator ad discipulos suos inquit : « Si diligitis me, præcepta mea servate²³. » Et : « Ego ascendo ad Patrem, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis²⁴. »

19. De Trinitate.

« Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus, (Virtutem appellat Filium, virtus autem potentia est : « Christus enim Dei potentia, et Dei sapientia est²⁵ : ») et sapientia ejus non est numerus²⁶, » id est, Spiritus, ut Salvator dicit : « Ecce do vobis Spiritum sapientia, et intellectus²⁷. » Et alibi : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum²⁸. » Atque iterum : « Benedicat vobis Deus, Deus vester, benedicat vobis Deus²⁹. »

20. Quod Scriptura Spiritum, aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritum vocet; non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.

De Patre : « Nos autem non accepimus spiritum mundi, sed Spiritum Dei³¹. » Rursus : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis³². » De Filio : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba Pater³³. » Rursus : « Qui Spiritum Christi non habet, non est ejus³⁴. » De Spiritu Filii dixit : « Ne solliciti sitis, quid aut quomodo loquamini : dabitur enim vobis, in illa hora quid loquamini : non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis³⁵. » De Spiritu : « Peragraverunt autem Phrygiam et Galatiam regionem, prohibiti a Spiritu sancto loqui Verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit

¹⁹ I Cor. xii, 11. ²⁰ II Cor. v, 20. ²¹ Isa. lxi, 1. ²² Joan. xiv, 15. ²³ Ibid. 16, 17. ²⁴ I Cor. i, 24. ²⁵ Psal. cxlvi, 5. ²⁶ Psal. lxxvi, 6. ²⁷ I Cor. ii, 12. ²⁸ Rom. viii, 9, 13, 20.

(59) Hic locus est apud Baruch. iv, 50.

(60) Hæc, περι ἁμαρτιῶν, desunt in editione Commelin., sed habentur in Vaticano, Basiliensi, Anglic. et edit. Parisiensi.

(61) Edit. Commel. sola, ἡμῶν, male.

(62) Ποτὲ deest in Anglic. Ibid. Anglic. et Vatican., οὐκ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαίρετως κηρύσσόμενον.

(63) Edit. Commel., ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Vaticanus, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ τοῦ Θεοῦ. Reliqui, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ

eos Spiritus Jesu ²⁶. » De Spiritu : « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis ²⁷. » Dicunt hæretici, secundum ordinem et annumerationem consistere deitatem. Respondebimus scriptum esse : « Primus homo, de terra terrenus ; secundus homo, de cælo cælestis ²⁸. » Et rursum : « Primum dicit animale, postea spirituale ²⁹. » Si igitur primo in numeratione subjicitur secundus, qui autem subjicitur, eo cui subjicitur in numerandi ratione, villior est : villior erit secundum vestram sententiam animali spiritualis, et terrestri homine homo cælestis. Aliud (argumentum) : Nullus ignorat Scripturam nominare Deum Abraham, Deum Isaac, et Deum Jacob. Aliud : Contra eos qui tertio loco Spiritum sanctum constituunt. Adversatur autem illis in Veteri Testamento ubi loquitur (cum in Babylone exterminatus fuisset populus) his verbis : « Et recordabor testamenti mei cum Jacob, et testamenti mei cum Isaac, et testamenti mei cum Abraham ³⁰. » Aliud : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus ; et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus ; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ³¹. » Aliud : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ³² ? »

21. Quod Filius ante Patrem ponatur.

Ait Salvator : « Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ³³. » Aliud : « Ego et Pater unum sumus ³⁴. » Rursum Apostolus : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus, cum omnibus vobis ³⁵. »

¶ 22. Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem ; et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuunt.

Invenimus contra in Scripturis, etiam de Patre dici, « per quem : » et de Filio, « ex quo, » et de Spiritu similiter. De Patre Apostolus ait : « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus ³⁶. » Aliud : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei ³⁷. » Rursus : « Itaque jam non es servus, sed filius, quod si filius, et hæres per Deum ³⁸. » Et illud : « Quemadmodum resurrexit Christus, per gloriam Patris ³⁹. » Rursum cum genuisset Eva Cain, dixit : « Possedi hominem per Deum ⁴⁰. » Iterumque Joseph in cærcere nonne per Deum data est manifestatio ⁴¹ ? De Filio ex pro-

Μυσταν (64), ἐπειρώντο εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος · « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε. » Λέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ κατὰ τάξιν καὶ ὑπαριθμοῦντες ἐστάναι τὴν θεότητα. Ἐρούμεν, ὅτι γέγραπται · « Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός · ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ὁ ἐπουράνιος. » Καὶ πάλιν · « Πρῶτόν φησι τὸ ψυχικόν, εἶτα τὸ πνευματικόν. » Εἰ τοίνυν τῷ πρώτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρὸς ὃ ἔχει τὴν ὑπαριθμῆσιν · ἀτιμότερος καθ' ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικὸς, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ὁ ἐπουράνιος. Ἄλλο · Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ, καλεῖ ἡ Γραφή. Ἄλλο · Διὰ τοὺς τρίτῳ τόπων τάσσοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Β Ἀντιστρέφει αὐτοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, καὶ λέγει (ὅτε ἐν Βαβυλῶνι ἐξώριστο (65) ὁ λαὸς), οὕτως λέγει · « Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἀβραάμ. » Ἄλλο · Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα · καὶ διαιρέσεις (66) διακονῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος · καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ ἄλλο · Πῶς πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ φύγω ;

21. Ὅτι προτάττεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός

Λέγει ὁ Σωτὴρ · « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μὴν παρ' αὐτῶ ποιήσομεν. » Ἄλλο · « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος · « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (67), καὶ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. »

22. Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸ, ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, διαφέρειν, καὶ διδόντας τὸ μὲν, ἐξ οὗ, τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ, δι' οὗ, τῷ Υἱῷ, ὡς ἑλάττω.

Εὐρίσκομεν δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λέγεται τὸ, « δι' οὗ, » καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ, « ἐξ οὗ, » καὶ (68) ἐπὶ Πνεύματος ὁμοίως. Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἀπόστολος λέγει · « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἄλλο · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ · καὶ πάλιν · « Ὅστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλ' υἱός · εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Καὶ τὸ, « Ὅσπερ ἠγάπησεν Χριστὸς διὰ (69) τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. » Καὶ πάλιν, ὅτε ἐγεννήθη Κάϊν, εἶα εἰρήκει · « Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν τῷ Ἰωσήφ εἰς τὴν φυλακὴν οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ

²⁶ Act. xvi, 6, 7. ²⁷ Ephes. iv, 30. ²⁸ I Cor. xv, 47. ²⁹ I Cor. ii, 14, 15. ³⁰ Baruch. ii, 34. ³¹ I Cor. xii, 4-6. ³² Psal. cxxxviii, 7. ³³ Joan. xiv, 23. ³⁴ Joan. x, 30. ³⁵ II Cor. xiii, 13. ³⁶ I Cor. i, 9. ³⁷ I Cor. iv, 1. ³⁸ Galat. iv, 7. ³⁹ Rom. vi, 40. ⁴⁰ Genes. iv, 1. ⁴¹ Genes. xi, 8.

(64) Sic Vaticanus, Basil. Angl. et Græcus Scripturæ textus Editi, ἐν τῇ Μυστᾷ. Mox, Ἰησοῦ legitur in edit. in Vatic. Angl. et Felc. 2. Basil. ejus loco habet τοῦ Θεοῦ. Ilud Angl., λυπήτε.

(65) Anglicanus, ἐξώριστος.

(66) Sic Vaticanus, Basil. et Anglic. Cæteri vero et editi, καὶ διαιρέσεις δέ. Mox, Basil. et Anglic., ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Cæteri et editi, καὶ ὁ αὐτὸς

Κύριος.

(67) Sic Basiliensis, Vaticanus et Græcus Scripturæ textus. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

(68) In edit. Paris. καὶ omittitur, sed legitur in cæt. edit. et mss.

(69) Διὰ deest in edit. Commel., sed legitur in reliquis et in manuscript. Vatic. Basil. Anglic.

ἡ διασάφησης δίδοται; Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς προφη-
 τείας Ἡσαίου Παῦλος εἶπεν· « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ
 δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Εἰ δὲ ἀντιλέγει
 ὁ αἰρετικὸς τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ λελέχθαι τὴν, « δι'
 οὗ, » φωνήν, πρέπειν δώσειν (70) καὶ τὴν ἰσὴν ἀξίαν
 πρὸ Υἱῷ· καὶ πάλιν Ἐφρεσίους ὁ Ἀπόστολος· « Ἀλη-
 θεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ
 πάντα, ἐξ οὗ πᾶν τὸ (71) σῶμα συναρμολογούμενον, »
 καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς πρὸς τοὺς οὐκ
 ἔχοντας τὴν γνῶσιν τοῦ Μονογενοῦς εἴρηται· « Ὅτι
 ὁ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, » τουτέστι τὸν Χριστὸν, « ἐξ οὗ
 πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀφῶν, καὶ τῶν συνδέσμων, »
 καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ
 ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει·
 « Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐγνων δύναμιν ἐξεληθοῦσαν ἐξ
 ἐμοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ σπείρων εἰς τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. »
 Καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι
 ἐν ἡμῖν ἔστιν ὁ Θεός, ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὗ
 ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ὁ ἄγγελος λέγει· « Τὸ γὰρ ἐν
 αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » Ὁ Κύ-
 ριός φησι· « Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος
 πνευμά ἐστιν. » Εἰ δὲ τὸ, « ἐξ οὗ, » ἐπιτάττοντός
 ἐστι, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, ποῦ τις θήσει τὸ, « Οὐ
 γέγονεν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρός; »

23. Ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος
 ἐστὶ τινὰ κοινὰ ὀνόματα, ὡς περὶ τὸ, Θεός, τὸ,
 Κύριος, Ἅγιος, Ἀγαθός, Πνεῦμα, καὶ ἄλλα τινὰ
 τοιαῦτα.

Ἐπὶ ποσὸν οὖν ἐν περιτοῖς γενέσθαι, Πνεῦμα ὠνό-
 μαται· ὡς, « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνού-
 ντας αὐτῷ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. »
 Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Πνεῦμα προσώπου
 ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. » Ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ ἅγιος
 ὁ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀγαθὸν ἐστὶν, ἀλλ'
 ἀγιάζον· ἀγαθόν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐκ τοῦ
 ἀγαθοῦ ἀγαθὸς γεννηθεὶς Υἱός· εὐθὺς Πνεῦμα (73),
 ὡς εὐθὺς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, πῶ εἶναι αὐτοαληθεῖα,
 δικαιοσύνη διὰ τὸ ἀρεπεῖον τῆς οὐσίας· Παράκλητος,
 ὡς μονογενής· κατὰ τὸ· « Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν
 Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »
 Οὕτω κοινὸν τὸ ὄνομα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ
 Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας καὶ οἰκειώ-
 τητος ἢ προσσηγορίας τούτων ἦνωται. Πόθεν γὰρ ἄλ-
 λοθεν, πάλιν ἡγεμονικόν, πάλιν Πνεῦμα ἀληθείας,
 πάλιν Πνεῦμα σοφίας ὠνόμαται;

24. Ὅτι ὅσα ὁ Χριστὸς ποιεῖ, καὶ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα (74) ποιεῖ.

Ἐνεργήματα δυνάμεων, χάρισματα ἰαμάτων. Διὰ
 τοῦ Πνεύματος ἁγίου δαίμονες ἀπηλύοντο· ἐν τῷ

phetia Isaiae, Paulus dixit : « Quoniam ex ipso, et
 per ipsum, et in ipso omnia ». Quod si hic con-
 tradicat haereticus, et de Deo Patre hoc, « per
 quem, » pronuntiatum dicat, concedat tamen ne-
 cesse est, æqualem dignitatem attribuendam esse
 Filio. Iterum Apostolus ad Ephesios : « Veraces in
 dilectione crescimus, in eum per omnia, ex quo
 totum corpus coaptatum », etc. Ad Colossenses,
 iis, qui non habent notitiam Unigeniti dictum est :
 « Quod qui caput tenet, » id est, Christum, « ex quo
 totum corpus per nexus et conjunctiones », etc.
 Et : « De plenitudine ejus nos omnes accepimus ». Quin
 et ipse Dominus ait : « Quoniam de meo acci-
 piet, et annuntiabit vobis ». Et rursus : « Novi vir-
 tutem de me exisse ». De Spiritu : « Qui seminat
 in Spiritu, metet in Spiritu vitam æternam ». Et
 Joannes inquit : « In hoc cognoscimus, quod Deus
 in nobis sit, ex Spiritu ejus quem dedit nobis ». Et
 angelus ait : « Quod enim natum in ea est, ex
 Spiritu sancto est ». Ipse quoque Dominus ait :
 « Quod natum est ex spiritu, spiritus est ». Quod
 si illud, « ex quo, » imperantis est, hoc est, Patris,
 quo, quæso, illud refert : « Non factus est vir ex
 muliere, sed mulier ex viro » ? An scilicet hic
 Deum virum appellabimus ?

Ἄρα (72) τὸν ἄνδρα Θεὸν ἐροῦμεν;

23. Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam
 communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus,
 Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.

Quatenus igitur est cogitatione et intelligentia
 præditus, Spiritus dicitur, ut, « Spiritus est Deus, et
 qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet ado-
 rare ». Rursum de Filio : « Spiritus faciei nostræ
 Christus Dominus ». Sanctus Pater, et sanctus Fi-
 lius, Spiritus vero non sanctificatus est, sed sancti-
 ficans : itemque bonus, ut bonus Pater, et ex bono
 genitus bonus Filius : rectus Spiritus, ut rectus Do-
 minus Deus noster, eo quod sit ipsa veritas, justitia,
 ob immutabilitatem substantiæ : Paracletus, ut uni-
 genitus, juxta illud : « Ego rogabo Patrem meum,
 et alium Paracletum dabit vobis ». Ita commune id
 nomen Spiritui cum Patre et Filio, ex communione
 naturæ et proprietate coaptatum est. Nam unde,
 quæso, aliunde, modo principalis, modo Spiritus
 veritatis, alias Spiritus sapientiæ nominatus est ?

12 24. Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.

Operationes virtutum, gratias sanitatum. Per
 Spiritum sanctum dæmones expellebantur ; in Spi-

73 Rom. xi. 36. 74 Ephes. iv. 15, 16. 75 Coloss. ii. 19. 76 Joan. i. 16. 77 Joan. xvi. 14. 78 Luc.
 vii. 46. 79 Galat. vi. 8. 80 I Joan. iv. 15. 81 Matth. i. 20. 82 Joan. iii. 6. 83 I Cor. ii. 8. 84 Joan.
 v. 24. 85 Thren. iv. 20. 86 Joan. xiv. 16.

(70) Anglicanus, πρέπει δώσειν.
 (71) Τό deest in Basil. et Anglic.
 (72) Basil. et Anglic., ἄρα.
 (73) Πνεῦμα deest in Vaticano, Basilionsi, An-
 glicano ; in aliis legitur, et ubi non habetur subin-

telligendum est. Mox, ἡμῶν abest a Vaticano et
 Anglic. Ibidem, cum Basilionsi legitur, αὐτοαλη-
 θεῖα. Reliqui, αὐτὸ ἀληθεῖα, divisivis vocibus.

(74) Πνεῦμα deest in Anglico.

ritu Dei diabolus comprimebatur : ad præsentiam Spiritus, peccatorum redemptio in gratia Spiritus : « Abluti enim estis, et sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ⁶⁶. » Ex mortuis resurrectio, idque per operationem Spiritus : « Emittes enim Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶⁷. » Rursus ait : « Si autem Spiritus, qui excitavit Jesum a mortuis ⁶⁸. » Quod si quis hanc creationem accipiat de mortuorum vivificatione, qui, quæso, non ingens efficacia Spiritus, dispensantis nobis vitam illam resurrectionis, et ad spiritualem illam vitam animas nostras adornantis? Quod si illa creatio intelligatur, quæ in hac vita est ex peccatis transformatio in melius : (nam ita accipi potest secundum consuetudinem Scripturæ, cum Paulus ita dicat : « Si qua in Christo nova creatura ⁶⁹. » et ista innovatio, quæ a terrestri et passionibus obnoxia vita, ad cælestem vivendi rationem nos transfert per Spiritum, supra modum, mirabiliterque animas nostras afficit ;) an isthic timebimus, ne nimis honoribus gloriam Spiritus excedamus? an potius contra, ne nimis humiliter de eo sentiamus? Dicit enim Ananias Petrus apostolus : « Cur Satanas implevit cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto? non mentitus es hominibus, sed Deo ⁷⁰. » Πέτρος· « Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώπους, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. »

25. *Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem suisse Israel.*

Propheta igitur Jeremias ita de Patre loquitur : « Ipse dux fuit Israelis in deserto ⁷¹. » Et : « Ne dixeritis, inquit, « ubi est Deus, qui eduxit nos ex Ægypto, qui dux nobis fuit in deserto ⁷²? » et David inquit : « Deduxisti, ut oves, populum tuum ⁷³. » Isaias autem dixit Spiritum sanctum Israelem duxisse in solitudine. Sed licebit ipsum audire dicentem : « Duxit eos per abyssum, quasi equum in solitudine, et non sunt fatigati, et ut pecora per campum, descendit Spiritus a Domino, et duxit eos ⁷⁴. » Ad Corinthios autem, ait Paulus Christum fuisse ducem : « Bibebant, » inquit, « ex spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus ⁷⁵. » Quod si quis dixerit, Spiritum intercedere pro nobis, ac proinde, quanto supplex inferior est dator, tanto quoque inferiorem esse Spiritum; huic ita respondebimus : Unigenitum Filium esse ad dexteram Dei, et intercedere pro nobis : « Nolite itaque contristare Spiritum sanctum, » juxta Paulum ⁷⁶, ita loquentem : « In quo signati estis in diem redemptionis. » Quin et Stephanus ita loquitur : Vos semper Spiritui sancto obsistitis, sicut patres

Πνεύματι τοῦ Θεοῦ διάβολος κατήργητο· συμπάρητος τοῦ Πνεύματος, ἀμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος· « Ἀπελούσαθε γὰρ, καὶ ἡγιασθήτε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν (75) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. » Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐπαναστάσις τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος· « Ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν λέγει· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγείραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. » Εἰ τις οὖν τὴν κρίσιν ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναβιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταρρυθμίζοντος; εἴτε λέγοιτο κρίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἀμαρτιῶν διαπεπτωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις· (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὅταν Παῦλος λέγῃ· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κρίσις· » καὶ ὁ ἐνταῦθα ἀνακαινισμὸς, καὶ ἀπὸ τῆς γῆνης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολὴ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαυμαστῶς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἄγει·) ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν, μὴ τὴν ἁγίαν δόξαν ὑπερθώμεθα τοῦ Πνεύματος ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν; ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔνοιαν; Λέγει γὰρ τῷ Ἀνανία ὁ ἀπόστολος σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσω

25. *Ὅτι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὠδήγησε τὸν Ἰσραήλ.*

« Ὁ μὲν οὖν (76) προφήτης Ἰερεμίας λέγει οὕτως περὶ Πατρός· ὅτι· « Αὐτὸς ὠδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καὶ· « Οὐκ εἶπατε, φησὶ, Πού ἐστιν ὁ Θεός, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; » καὶ ὁ Δαβὶδ φησὶν· « Ὁδήγησας, ὡς πρόβατα, τὸν λαόν σου. » Ὁ δὲ Ἡσαΐας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὠδηγηθῆναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἔστιν οὖν αὐτοῦ ἀκοῦσαι λέγοντος· « Ἠγάγετε αὐτούς (77) διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου, κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Πρὸς δὲ Κορινθίους λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι Χριστὸς ἦν· « Ἐπίνον· γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ἐὰν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, ὥστε οὖν ὅσον ὁ ἰκέτης (78) λείπεται τοῦ εὐεργέτου, τοσοῦτον λείπεται τὸ Πνεῦμα· λέγωμεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν· « Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » κατὰ τὸν Παῦλον τὸν λέγοντα· « Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολύτρωσεως. » Καὶ ὁ Στέφανος δὲ λέγει· « Ὑμεῖς ἀεὶ

⁶⁶ I Cor. vi, 11. ⁶⁷ Psal. ciii, 30. ⁶⁸ Rom. viii, 11. ⁶⁹ II Cor. v, 17. ⁷⁰ Act. v, 3, 4. ⁷¹ Jer. xliii, 7. ⁷² Jer. ii, 6. ⁷³ Psal. lxxvi, 21. ⁷⁴ Isa. lxiii, 13, 14. ⁷⁵ I Cor. x, 4. ⁷⁶ Ephes. iv, 30.

(75) Edit. Commel. ἡμῶν. Reliq. et mss., ἡμῶν.
(76) Edit. Com. Vatic. et Basil., γοῦν. Edit. Paris. et Anglic., οῦν.

(77) Αὐτούς, et mox, τῆς, desunt in Anglicano.
(78) Edit. Commel. et Vatican., ἰκέτης. Caeteri et edit. Paris., ἰκέτης, et ita legit Nonnius.

τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ἁγίων. » Καὶ ὁ Ἡσαίας λέγει· « Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ ἐτέρωθεν· « Οἶκος Ἰακώβ παρώξισεν τὸ Πνεῦμα Κυρίου. » Ἄλλὰ δοῦλον αὐτὸ λέγει· « Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος. » τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ.

26. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς Θεός.

Ὁ Ἰωάννης γράφει ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Οἶδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτος ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος (79). »

27. Ὅτι μέγας Θεὸς ἐκλήθη ὁ Υἱός.

Ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον· « Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὁ αὐτὸς πρὸς Ῥωμαίους· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὃ ὦν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

28. Πρὸς τοὺς ἐκλαμβάνοντας εἰς ὕβριν τὸ, « Οὐκ ἤλθοις ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα (80) τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς.

Εἰ αἰσχύνῃ φέρει τῷ Υἱῷ, τὸ πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, αἰσχύνῃ φέρει καὶ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ δικαίου· « Θέλημα » γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, « τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει ὁ Κύριος, καὶ τῆς θεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται. » Εἰ θητῆς φύσεως ἄλλημα πληροῦν ὁ Θεὸς οὐκ αἰσχύνεται, ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν καὶ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ κατάστασιν τὴν δουλικὴν, τὴν ἡμᾶς γενομένην, λέγων· « Οὐκ ἤλθοις ποιῆσαι τὸ ἐμὸν θέλημα, » τούτεστι τὸ τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ ἡ σὰρξ ἴδια αὐτοῦ, « ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. » τούτεστι τὸ θεϊκόν· μὴ οὖν εἰς εὐτέλειαν ἐκλαμβανέσθω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκλύεται αὐτῶν ἡ ἐπίνοια· Προσῆλθεν αὐτῷ λεπρὸς, γονυπετῶν καὶ λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι· μὴ ἀπεσεύσατο αὐτὸν ὁ Σωτῆρ· μὴ εἶπε, Τί βλασφημαίς, ἐὰν ἐγὼ θέλω; ἐὰν θέλῃ ὁ Θεός· οὐχὶ δὲ ἐδέξατο τὸ ἀπρητισμένον τῆς πίστεως; οὐχὶ, τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀντιτρέψας αὐτῷ τὴν συλλαβὴν, τὴν σωτηρίαν ἤγαγεν αὐτῷ, λέγων· « Θέλω, καθαρίσθητι; » Θέλω καθαρίζειν λεπρόν· θέλων ζωοποιεῖ νεκρόν· ἠθέλησε, καὶ ἤγειρε Λάζαρον· καὶ αὐτοῦ ἐστὶ φωνή· « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » καὶ πάλιν· « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ. » καὶ τοῦτο Δαβὶδ λέγει· « Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. »

29. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἵτι εἰπεῖν τὸν Σωτῆρα τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου· Τί θέλεις; ὡς ἀγροῦντός ἐστιν.

Εὐρίσκομεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, λέγοντος τοῦ

A vestri ⁷⁶. » Isaias porro dicit : « Exacerbaverunt Spiritum sanctum ⁷⁷. » Et alibi : « Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini ⁷⁸. » At tu illum servum dicis ; sed , « Servus nescit , quid faciat suus dominus ⁷⁹. » Spiritus autem ita novit ea , quæ sunt Dei , ut spiritus hominis , qui est in ipso ⁸⁰.

26. Quod Filius sit verus Deus.

Joannes ita in Epistola scribit : « Scimus quod Filius Dei venit , et dedit nobis mentem , ut cognoscamus verum Deum , et sumus in vero Filio ejus , Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna ⁸¹. »

13 27. Quod Filius vocatus sit magnus Deus.

Apostolus ad Titum : « Expectantes beatam B spem et adventum gloriæ magni Dei , et Salvatoris nostri Jesu Christi , qui dedit semetipsum pro nobis ⁸². » Idem ad Romanos : « Ex quibus Christus , secundum carnem , qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen ⁸³. »

28. Adversus eos , qui hoc dictum ad contumeliam (Fili) accipiunt , « Non veni facere voluntatem meam , sed voluntatem Patris , qui misit me ⁸⁴. »

Si probro est Filio adimplere voluntatem Patris , probro quoque est Deo , et Patri , adimplere voluntatem justæ ; David enim ait : « Voluntatem timentium se faciet Dominus , et deprecationem eorum exaudiet ⁸⁵. » Quod si Deus , adimplens voluntatem mortalium , non suffunditur pudore ; Filius igitur ob humanæ carnis dispensationem et habitum nobis convenientem , et conditionem servilem , quam nostri causa suscepit , cum dicit : « Non veni facere voluntatem meam , » hoc est carnis meæ , « sed Patris , ⁸⁶ » hoc est divinam voluntatem ; ne in despectum veniat , quamvis illorum sententia maxime isthinc dissolvatur : « Accessit ad eum leprosus , genua flectens , et dixit , Domine , si vis , potes me mundare ⁸⁷. » Hunc igitur , an rejecit Salvator ? an dixit ei , Quid blasphemias cum dicis , si volo , ac non potius Deus ? Quid ergo ? nonne approbavit perfectionem ejus fidei ? nonne iisdem respondens syllabis salutem illi contulit dicens : « Volo , mundare ⁸⁸ ? » Volens purgat leprosum : volens vivificat mortuum : voluit , et excitavit Lazarum ⁸⁹ , ejusque vox est : « Sicut Pater vitam habet in semetipso , ita et Filius dedit vitam habere in semetipso ⁹⁰. » Et rursus : « Ut Pater vivificat mortuos , ita et Filius , quos vult , vivificat ⁹¹ : » quod ipsum etiam a Davide dicitur : « Quoniam ira in indignatione ejus , et vita in voluntate ejus ⁹². »

29. Adversus eos qui dicunt , verba hæc Salvatoris , Quid vis ? matri filiorum Zebedæi dicta , ignorantiam præ se ferre.

Invenimus in Veteri Testamento , hæc loqui Deum

⁷⁶ Act. vii , 51. ⁷⁷ Isa. lxxiii , 40. ⁷⁸ Mich. ii , 7. ⁷⁹ Joan. xv , 45. ⁸⁰ I Cor. ii , 10 , 11. ⁸¹ I Joan. v , 20. ⁸² Tit. ii , 13 , 14. ⁸³ Rom. ix , 5. ⁸⁴ Joan. vi , 38. ⁸⁵ Psal. cxliv , 19. ⁸⁶ Joan. vi , 38. ⁸⁷ Marc. i , 40. ⁸⁸ ibid. 41. ⁸⁹ Joan. xi , 43. ⁹⁰ Joan. v , 26. ⁹¹ ibid. 21. ⁹² Psal. xxix , 6.

(79) Vaticanus , καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(80) Τὸ θέλημα deest in edit. Commel. , sed legitur in Vaticano et Anglicano , et in reliquis editis.

ad Salomonem : « Postula a me, et faciam tibi⁸¹. » Quid igitur? num antequam postularet Salomon, ignorabat Deus quid ille in animo haberet? sed vult una cum cognitione Dei, manifestare petitiones, ut inquit Paulus : « Et petitiones vestrae innotescant apud Deum⁸². » Id est, indicate illi quid velitis, non tanquam ignorantem, sed tanquam bonum propositum approbanti.

30. *Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.*

Scriptura indicat Patrem, adducere ad Filium. Audi namque Filium hæc ipsa loquentem : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus cælestis traxerit illum⁸³. »

31. *Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententiis sacrarum litterarum : et faciunt Patrem Deum Filium.*

Apostolus dicit : « Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ⁸⁴. » Istic rerum œconomiam dispensavit, nam et gloriam Filium unigenitum appellavit : Jesum Christum vero nominavit prædicationem dispensationis. 14 Dispensationis enim Deus est, gloriæ vero Pater. Si non credis huic dicto, sed aliam existimas esse gloriam, cujus Pater Deus est; aliam igitur comminiscere naturam, sublimiorem Filio : ut qui est Pater gloriæ, ejus Pater nominetur; hujus vero Deus. Gloria enim Unigenitus dicitur : « Et vidimus, » inquit, « gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre⁸⁵. » Quapropter dictum illud : « Deus Domini nostri Jesu Christi⁸⁶; » id est, Deus carnis Christi, Pater vero gloriæ, Pater deitatis. Gloriam quippe Isaias quoque Salvatorem nostrum nuncupat, secundum deitatis dignitatem : cum enim recenseret miracula quæ in deserto contigerant, et solitudini bona annuntiaret, ait : « Exsultent deserta Jordanis, et floreant ut lilium, quoniam gloria Libani data est ei, et honor Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et sublimitatem Dei : et videbit omnis caro salutare Dei⁸⁷. » Gloria igitur est a gloria, unde et Paulus ait : « Qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ⁸⁸. » Est igitur Pater gloriæ Unigeniti, Deus vero carnis Christi. Non quod alium Christum dicam, et alium Unigenitum : non enim mente divido quæ ob unitatem non dividuntur. Pater siquidem Unigeniti est ante sæcula ; Deus vero Unigeniti secundum carnem in fine sæculi : semperque illius Pater est, non semper autem illius Deus, sed ex quo carnem ille assumpsit. Deus Pater est illius deitatis : Pater siquidem est æternus, Filius autem

Α Θεοῦ Σολομῶνι· «(81) Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ποιήσω σοι.» Ἄρ' οὖν πρὶν αἰτῆσαι, οὐκ ᾔδει ἃ εἶχε κατὰ ψυχὴν; Ἀλλὰ βούλεται ἡμᾶς μετὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ φανεροῦν τὰ αἰτήματα, ὡς φησι Παῦλος· «Καὶ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν.» ἀντὶ τοῦ, Γνωρίζετε αὐτῷ τί θέλετε, οὐκ ὡς ἀγνωστοῦντι, ἀλλ' ὡς τὴν καλὴν πρόθεσιν ἀποδεχομένου.

30. Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐν ὑπερέτου τάξει κεῖσθαι τὸν Υἱόν, διὰ τὸ προσφέρειν τῷ Πατρὶ τὴν ἀθρωποπότητά.

Ἡ Γραφὴ δεικνύσει τὸν Πατέρα προσάγοντα τῷ Υἱῷ. Ἄκουε γὰρ τοῦ Υἱοῦ λέγοντος· «Οὐδεὶς δύναται πρὸς μὲ ἔλθεῖν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος ἔλκυσῃ αὐτόν.»

31. Πρὸς τοὺς δουλεύοντας λέξεσι, καὶ μὴ τοῖς νοήμασι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποιοῦντας τὸν Πατέρα Θεὸν τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης.» Ἐνταῦθα τὴν οἰκονομίαν διῶρισε· καὶ δόξαν μὲν τὸν Μονογενῆ καλεῖ· Ἰησοῦν δὲ Χριστὸν τὸ κήρυγμα τῆς οἰκονομίας. Τῆς μὲν γὰρ οἰκονομίας Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατὴρ. Εἰ δὲ μὴ πεῖθει σε τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ ἄλλην τινὰ νομίζεις δόξαν εἶναι, ἧς Πατὴρ ὁ Θεός· ἄλλην τινὰ ἐπινόησον φύσιν ἀνωτέραν τοῦ Υἱοῦ· ἵνα ἐκείνης μὲν Πατὴρ κληθῆ, τοῦτου δὲ Θεὸς ὀνομασθῆ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. Δόξα γὰρ λέγεται ὁ Μονογενής· «(82) Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησι, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός.» ὥστε τὸ, «Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,» ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὸς τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ· ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, ὁ Πατὴρ τῆς θεότητος. Δόξαν γὰρ καὶ ὁ Ἥσαϊας τὸν Σωτῆρα καλεῖ, κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα· εἰπὼν γὰρ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θαύματα, καὶ εὐαγγελιστάμενος τὴν ἔρημον, φησὶν· «Ἀγαλλιᾶσθω τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἀνθεῖτω (83) ὡς κρίνον· ὅτι ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.» Δόξα οὖν ἐστὶν ἀπὸ δόξης· ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ὅς ὡν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως.» Πατὴρ οὖν ἐστὶ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς· Θεὸς δὲ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἄλλον δὲ τὸν Χριστὸν λέγω, καὶ ἄλλον τὸν Μονογενῆ· τῇ γὰρ ἐννοίᾳ οὐ τέμνω τὰ μὴ τεμνόμενα τῇ ἐνώσει. Πατὴρ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων· Θεὸς δὲ τοῦ Μονογενοῦς κατὰ τὴν σάρκα ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος· ἀεὶ αὐτοῦ Πατὴρ, οὐκ ἀεὶ αὐτοῦ Θεός, ἀλλὰ ἀφ' οὗ σάρκα ἀνέλαθεν. Θεός (84) ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τῆς θεότητος· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ αἰδῖος, ὁ δὲ Υἱὸς συναἰδῖος· καὶ οὐκ

⁸¹ III Reg. 11, 5. ⁸² Philipp. 1v, 6. ⁸³ Joan. vi, 44. ⁸⁴ Ephes. 1, 17. ⁸⁵ Joan. 1, 14. ⁸⁶ Ephes. 1, 17. ⁸⁷ Isa. xxxv, 1, 2; l11, 10. ⁸⁸ Hebr. 1, 3.

(81) Sic Vaticanus, Basil. Anglic. Editi, ἀτήσει. (82) Editio Commel., καὶ ante φησί. Ibidem, τὴν δεest ineditis, sed habetur in Basiliensi et Anglicano.

(83) Sic Basiliensis et editio Parisiensis. Editio vero Commeliniana cum Vaticano, ἀνήτω. Paulo post editio Parisiensis et Anglicanus, αὐτῷ. Editio

vero Commel. et Vatican. cum Græco Scripturæ textu, αὐτῇ. Mox editi, δόξαν τοῦ Κυρίου, sed in mss. τοῦ δεest.

(84) Sic Basiliensis, Anglic. Vaticanus. In editis deest ὁ Θεός. Mox. Basiliensis et Anglic., αἰδῖως, et paulo post; συναἰδῖως.

ἔχει τομην, οὐδὲ διαίρεισιν ἡ δόξα τῆς ἀληθείας. Πότε ἂν ἐκλήθη Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ διὰ τὴν σάρκα; ἀφ' οὗ προήλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προφῆτῃ, βουλόμενος δεῖξαι ἑαυτοῦ καὶ τὴν θεότητα καὶ τὴν σάρκα ἀληθεύουσαν, ἔλεγεν· « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, Θεὸς μου εἶ σύ. » Εἰ δὲ βούλει τὰ ὑπόλοιπα γινῶναι, ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ διδαχθήσῃ.

32. Πρὸς τοὺς λέγοντας μέγαν Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν μὴ ἴσον.

Εἰ καὶ τὰ μέγιστα τὴν Τριάδα μιαν θεότητα λέγοντες, εὐρίσκομεν τὸν Υἱὸν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὸ φράζει τὰ στόματα τῶν ἐναντιῶν, μέγαν παρὰ τὸν Πατέρα· λέγει γὰρ ὁ Δαβὶδ· « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· » ἡ δὲ Ἰουδαία περιώριστο τόπῳ φανερωῖ. Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! » Ἐπειδὴ πᾶσαν ἐπλήρωσε τὴν γῆν ἡ Χριστοῦ προσσηγορία· εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἁγίων· καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς εἰκονομένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· εἰκότως λέγει ὁ ψαλμός· « Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον, « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; » Πληροῦται δὲ τοῦτο, ὅτε ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος, μέλλοντος ἀναλαμβάνεσθαι, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· « Μείνατε εἰς Ἱερουσόλυμα, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους· » διὰ τὸ ἐπήρθαι· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Αὐτῶν οὖν Δαβὶδ προσφωνεῖ λέγων· « Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου. »

33. Ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ Κύριος Σαβαώθ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως.

Ὁ Ἡσαίας λέγει· « Καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἐν δὲ τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ κατοικήσασθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. »

34. Πρὸς τοὺς λέγοντας ἥττον εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἀρραβῶν ἐκλήθη, μέρος, ψηφίον, ἐστὶ.

Γέγραπται ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃ (85) ἐστὶν ὁ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως ἡμῶν, εἰς ἐπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Εὐρίσκομεν δὲ τὸν Πατέρα ἐν τῇ Γραφῇ μέρος καλούμενον (86)· λέγει γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ· « Μερὶς μου εἶ ἐν γῆ ζώντων· » καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκκαδεκάτῳ ψαλμῷ· « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. »

35. Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸν Υἱὸν μὴ εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὅτι μία ἐξουσία καὶ δύναμις, καὶ βασιλεία, καὶ θεότης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Λέγει ὁ (87) προφῆτης· « Ἐξαίφνης ἦξει εἰς τὸν

ei coaeternus : neque accipit sectionem aut divisionem gloriae veritatis. Quando namque Pater, Filius Deus ob carnem nominatus est? ab eo scilicet tempore, quo prodiit ex utero matris. Ideo apud Prophetam volens ostendere et deitatem suam et carnem veram esse, dicit : « De ventre matris meae, Deus meus es tu ». Quod si reliqua cognoscere velis, in vicesimo secundo Psalmo edisces.

32. Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inaequalem.

Etsi maxime Trinitatem unam deitatem dicimus, invenimus tamen in sacris litteris, ad obtinenda adversariorum ora, Filium magnum appellari seorsum a Patre : ait enim David : « Notus in Judaea Deus : in Israel magnum nomen ejus ». Judaea autem certis locis definita erat. De Filio autem : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! » Quoniam omnem terram implevit Christi vocabulum. Etenim in omnem terram exivit sonus sanctorum, et usque ad fines orbis verba eorum. Merito ergo Psalmus dicit, « Admirabile est nomen tuum in universa terra. » Quorsum illud, quod subjungit, « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos? » Quod tum impletum est, cum ascenderunt discipuli in montem cum Salvatore in caelos assumendo, dixitque ad eos : « Manete in Jerusalem, donec induamini virtute ex alto » : quia scilicet assumptus ille erat : « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos. » Igitur eum David alloquitur, dicens : « Quoniam videbo caelos, opera digitorum tuorum ».

33. Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.

Isaias dicit : « Signa et prodigia in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion ». In Psalmo autem dicit : « Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus ».

34. Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aiuntque, aonium arrha vocatus est, partem aliquam esse.

Scriptum est in Epistola ad Ephesios : « In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto : qui est arrha haereditatis nostrae, ad redemptionem acquisitionis nostrae, in laudem gloriae ipsius ». Sed et Patrem invenimus in Scripturis partem appellari, in Psalmo enim dicitur : « Portio mea es tu in terra viventium ». Atque iterum in decimo sexto psalmo : « Dominus pars haereditatis meae, et calicis mei ».

35. Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiae Patris : quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.

Dicit propheta : « Statim veniet ad templum

³ Psal. cxi, 12. ⁴ Psal. lxxv, 1. ⁵ Psal. viii, 2. ⁶ ibid. ⁷ Act. 1, 4. ⁸ Psal. viii, 4. ⁹ Isa. viii, 18. ¹⁰ Psal. 11, 6. ¹¹ Ephes. 1, 13, 14. ¹² Psal. cxli, 6. ¹³ Psal. xv, 5.

(85) ὃ deest in Anglicano.

(86) Vaticanus et Anglicanus, λεγόμενον

(87) Ita Vaticanus et Anglicanus. In editis articulus deest.

suum Dominus, quem vos quaeritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis ¹³⁻¹⁶. » Dei igitur templum est, quod et suum (Filius) esse dicit; ne existimaretur diversa esse Patris dominatio, et diversum Filii regnum. Templum Patris, quod dedicavit Salomon Deo, hoc ipsum Filii templum nuncupat propheta, cum ait: « Statim veniet ad templum suum Dominus. » Ideoque Salvator ait: « Ejicite hæc isthinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis ¹⁹: » ipse dicit: « Ejicite ista hinc: domus enim mea, domus orationis vocabitur. Domus, inquit, Patris mei, et domus mea ²⁰. »

36. *Filiam habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.*

Testatur Pater in Exodo: « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via, ut introducat te in terram, quam præparavit tibi: attende tibi et ausculta eum, ne sis ei inobsequens. Non enim remissius aget tecum: nomen enim meum est in illo ²¹. » Unde et Filius in Evangelio dicit: « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me; si alius venerit in suo nomine, illum receperitis ²². » Et in psalmo cxvii, ait: « Benedictus, qui venit in nomine Domini ²³. » Sancti igitur prophetæ, non modo Solem justitiæ vixere Salvatorem, et matutinam veramque lucem, sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter justitia mea, ut adsit; salutare autem meum, ut lampas ardebit ²⁴. » Nulla humana ratio interpretetur quæ sunt Dei. Non potest veritatem ediscere quispiam, nisi ab ipsa veritate. Cum unigenitus Dominus noster Jesus Christus editus est ab nuptialis congressus experte puella, novum partus modum in orbem, novamque feturam in vitam introducens, illum adhuc infantulum gestat mater, et offert Simeoni sacerdoti. Iste in ulnas accepto Salvatore, ad eum ita loquitur, ac dicit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum ²⁵, » hoc est, præsentiam Christi. Merito igitur propheta dixit sub persona Dei: « Salutare meum ut lampas ardebit, et in brachium meum gentes sperabunt ²⁶. » Brachium namque patris Unigenitum nominat: brachium quidem, non ut partem deitatis; sed ut substantiæ conjunctum. Ut enim brachium ejusdem est substantiæ, cujus ille cui brachium est; ita brachium Patris nominatur, quandoquidem cooperatur est Patris in creatione. Atque istius argumenti testis est **16** beatus Joannes evangelista, qui supra pectus Salvatoris recu-

ναν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε· Θεοῦ οὖν ὁ ναὸς, καὶ λέγει ἑαυτοῦ εἶναι τὸν ναὸν, ὡς μὴ νομισθῆναι ἐτέραν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν δεσποτείαν, καὶ ἐτέραν τοῦ Υἱοῦ τὴν βασιλείαν. Τὸν ναὸν τοῦ Πατρὸς, ὃν ἀνέθηκεν ὁ Σολομὼν τῷ Θεῷ, τοῦτον ναὸν τοῦ Υἱοῦ καλεῖ ὁ προφήτης· Ἐξαίφνης ἤξει εἰς τὸν ναὸν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος. » Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ λέγει· Ἐκβάλετε ταῦτα ἐντεῦθεν (88), καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου· αὐτὸς λέγει· Ἐκβάλετε ταῦτα ἐντεῦθεν· ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Ὁ οἶκος, φησὶ, τοῦ Πατρὸς μου καὶ οἶκός μου. »

36. *Ὅτι ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς Θεὸς καὶ Κύριος.*

Μαρτυρεῖ ὁ Πατὴρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε ἐν τῇ γῆ, ἣν ἠτοίμασέ σοι· πρόσθε σεαυτοῦ (89) καὶ εἰσάκουσ αὐτοῦ· μὴ ἀπειθεῖ αὐτῷ. Οὐ γὰρ μὴ ὑποστειληταί σε· τὸ γὰρ ὄνομά μου ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ὅθεν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐάν ἄλλος ἔλθῃ εἰς τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ, ἐκεῖνον δέξασθε. Καὶ εἰς τὸν ἑκατοστὸν ἑπτακαίδέκατον ψαλμὸν λέγει· Ἐβλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Οἱ οὖν ἅγιοι προφῆται οὐ μόνον Ἰλιον δικαιοσύνης ἐκάλουν τὸν Σωτῆρα, καὶ ἄρθρινὸν φῶς ἀληθινόν, ἀλλὰ καὶ λαμπάδα, καὶ βραχίονα· ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεὸς, λέγων διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου παραγενέσθαι· τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Μὴδὲς ἀνθρώπινος λογισμὸς ἐρμηνεύεται τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔστιν ἀλήθειαν ἐκμαθεῖν τινα ἢ παρ' αὐτῆς αὐτὴν ἐκμανθάνοντα. Ὅτε ὁ Μονογενὴς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέχθη ἐξ ἀπειρογάμου κόρης, εἰς τὸν κόσμον ξένην ὠδῖνα καὶ ξένον τοκετὸν εἰσαγαγὼν εἰς τὸν βίον· ἔτι βρέφος ὄντα τοῦτον βαστάζει ἡ μήτηρ καὶ προσάγει Συμεὼν τῷ ἱερεῖ. Οὗτος λαθὼν εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Σωτῆρα, πρὸς αὐτὸν φέγγεται καὶ φησὶ (90)· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρημά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, » τουτέστι, τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰκότως οὖν ὁ προφήτης ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Καὶ τὸ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπίουσι (91). Βραχίονα γὰρ τοῦ Πατρὸς πάλιν καλεῖ τὸν Μονογενῆ. Βραχίονα δὲ οὐχ ὡς μέρος θεότητος καλεῖ· ἀλλ' ὡς τῆ οὐσίᾳ συννημμένον. Ὅσπερ γὰρ ὁ βραχίον τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας ἐκεῖνου, οὗ ἐστὶ βραχίον, διὰ τοῦτο βραχίον τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ συνεργός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς δημιουργίας. Καὶ ταύτης τῆς ἀποδείξεως μάρτυς ὁ

¹³⁻¹⁶ Malach. iii, 1. ¹⁹ Joan. ii, 16. ²⁰ Matth. xxi, 15. ²¹ Exod. xxiii, 20, 21. ²² Joan. v, 43. ²³ Psal. cxvii, 26. ²⁴ Isa. lxi, 1. ²⁵ Luc. ii, 29, 30. ²⁶ Isa. lxi, 1, 2.

(88) Hæc, usque ad ἐντεῦθεν, desunt in Anglicano, nec lecta sunt a Nannio.

(89) Sic edit. Commelin. et omnes manuscripti, præter Basil., qui cum edit. Paris. habet αὐτῷ.

(90) Sic Vaticanus, Basiliensis, Anglic. et edit. Parisiensis. Edit. vero Commel., καὶ λέγει.

(91) Edit. Commel., ἐπιπῶσι.

μαχάριος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής, ὁ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Σωτῆρος ἀναπεσών, καὶ ὡς ἐξ ἀέντου πηγῆς ἀνέλθας τὴν θεολογίαν. Τί γάρ φησιν οὗτος, τὸν βραχίονα ἐκλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα; « Πολλὰ, » φησὶ, « σημεῖα ποιήσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· ἵνα πληρωθῆ τὸ εἰρημένον διὰ Ἠσαίου· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνοι ἀπεκαλύφθη; »

37. Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι υἱοὶ σκότους ἐκλήθησαν.

Λέγει ὁ προφήτης τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· « Τὰδε λέγει Κύριος· Νυκτὶ ὠμοίωσα τὴν μητέρα σου. » Καὶ ἐρμηνεύων, τίς ἡ νύξ, ἐπήγαγεν· « Ἄμοιότης ὁ λαός μου, ὡς μὴ ἔχων ἐπίγνωσιν. » Οὐκοῦν ὅπου γνῶσις, τὸ φῶς· ὅπου ἀγνωσία, τὸ σκότος· κατὰ τὸν λέγοντα Δαβὶδ· « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπαρεύονται. » Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος οὐχ ὡς κατ' ἐχθρῶν θρασύνεται, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Οὐκ ἐσμὲν υἱοὶ νυκτός, οὐδὲ σκότους· ἀλλὰ υἱοὶ φωτός καὶ ἡμέρας. »

38. Ὅτι τὸ φῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτῶν.

Λέγει ὁ προφήτης Ἰερემίας· « Ὁ λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἰερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Ἔπειτα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ ἀελοῦ ἀπ' αὐτῶν ὁ σμῆν μύρου, καὶ φῶς λύχνου. »

39. Ὅτι εἰδώσαν οἱ αἰρετικοὶ λέγειν, ὅτι τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προφητῶν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρηται· ὅθεν νομίζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖν ἕτερον τοῦ Θεοῦ, καθῶς· διὰ το λέγειν τὸν ἡλιμόν· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν αὐτῷ, » ὡς ἂν προσκυνούντος τοῦ Πνεύματος σὺν τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀποκρινόμεθα (92) αὐτοῖς τὰ ἀκόλουθα. Τί οὖν λέγει, ὅτι καὶ « Κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου; » Οὐκοῦν καὶ κλαίει τὸ Πνεῦμα, ὡς σὺ φάσκεται; Καὶ ἀλλαχοῦ, ἵνα δειχθῆ ἡ κυριότης τοῦ Πνεύματος, λέγει· « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός. » Καὶ ἐν ἄλλῃ λέγει· « Γινώτε, ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. » καὶ πάλιν· « Ἀκούσθημι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός. » Ἐλέγχων δὲ εἰς τὰς βασιλείας λέγει· « Πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν ἐμοὶ (93), » οὐ δι' ἐμοῦ. Καὶ ἵνα μαρτυρήσῃ Παῦλος, τίς ἦν ὁ λαλῶν διὰ τῶν προφητῶν, ἀνάγνωθι τὰ γραφέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλα ὁ Θεός λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰωφ. » Οὐκοῦν πεφανέρωται, ὅτι Θεός (94) ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν ἰδωμεν, πῶς ἔχει ὁ χρηματισμὸς, ὃν ἐχρημάτισεν ὁ Θεός πρὸς τὸν Ἠλίαν. Τότε γάρ ὁ Ἠλίας κατενετύγγαγεν τῷ Θεῷ, λέγων· « Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν· καγὼ περιελειφθὴν μόνος· καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου ἄρτι. » Ἀποκρί-

⁹² Isa. lxxxiii. ⁹³ Joan. xii, 37. ⁹⁴ Ose. iv, 5. ⁹⁵ ibid. 6. ⁹⁶ Psal. lxxxii, 5. ⁹⁷ I Thess. v, 5. ⁹⁸ Jer. xxxv, 1. ⁹⁹ ibid. xl. ¹⁰⁰ Psal. xciv, 6. ¹⁰¹ ibid. lxxxiv, 9. ¹⁰² II Reg. xxiii, 2. ¹⁰³ Hebr. i, 1, 2.

(92) Basil. et Anglic., ἀποκρινόμεθα. Mox, Anglic. et edit. Paris., Τί οὖν λέγει, recte. Cæteri vero eum edit. Commel., Τί οὖν οὐ λέγει.

(93) Basiliensis, ἐν ἡμῖν.

buit, et veluti ex perenni fonte theologiam hausit. Quid ait enim ille, brachium assumens ad indicandam dispensationem deitatemque Salvatoris? « Cum multa, inquit, signa fecisset Jesus coram eis, non crediderunt in eum Judæi: ut adimpleretur dictum Isaïæ⁹⁷. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est⁹⁸? »

37. Judæos filios tenebrarum appellari.

Dicit propheta filiis Israel: « Hæc dicit Dominus: Nocti comparavi matrem tuam⁹⁹. » Et exponens quæ esset nox, intulit hæc verba: « Similis factus est populus meus ei qui cognitionem non habet¹⁰⁰. » Ergo ubi cognitio, ibi et lux: ubi ignorantia, ibi et tenebræ: secundum Davidem, cujus verba hæc sunt: « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant¹⁰¹. » Apostolus igitur, non veluti inimicis insultans, sed quia veritati patrocinatur, ita scripsit: « Non nos sumus filii noctis, aut tenebrarum, sed filii lucis et diei¹⁰². »

38. Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.

Dicit Jeremias propheta: « Verbum, quod factum est ad Jeremiam in omnem populum Judæ¹⁰³. » Ubi postea hæc verba subinfert: « Et auferam ab illis odorem unguenti, et lumen candelæ¹⁰⁴. »

39. Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse: unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo: eo quod in psalmo ita habeatur: « Venite, adoremus eum¹⁰⁵, » quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.

Ad quæ ita convenienter respondemus. Quid igitur est, quod dicit: « Ploremus coram Domino¹⁰⁶? » Ergone etiam Spiritum plorare affirmabis? Quin et alibi, ut ostendatur dominatus Spiritus, ita loquitur: « Ego enim sum Dominus Deus¹⁰⁷. » Idem et in alio psalmo: « Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus¹⁰⁸. » Rursus alibi: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus¹⁰⁹. » In Regnorum autem libris coarguens ita ait: « Spiritus locutus est in me¹¹⁰, » non per me. Et ut ex Pauli testimonio cognoscas, quisnam sit qui ita loquebatur per prophetas, lego quæ scripsit ille in Epistola ad Hebræos: « Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus nostris in prophetis. In extremis diebus locutus est nobis in Filio¹¹¹. Liquelet igitur, Deum esse Spiritum sanctum. Age rursus videamus quomodo se habeat oraculum istud, quo Deus locutus est ad Eliam. Tunc enim Elias apud Deum conquerebatur his verbis: « Altaria tua destruxerunt, et prophetas tuos occiderunt, et ego

(94) Sic edit. Commel. et mss. præter Basil., qui habet ὁ Θεός, quam lectionem perperam sequitur edit. Parisiens.

relictus sum solus, et quærunť animam meam tollere ⁹⁵. » Respondet ei oraculum : « Delegi mihi septies mille viros, qui non incurvaverunt genu Baali ⁹⁶. » Videamus igitur, num et Spiritus habeat edendi oraculi potestatem. Simeoni certe, et sacerdoti et seni, oraculum redditum est a Spiritu : « Nequaquam morieris, quin prius videris Christum ⁹⁷. » Et cum induceretur puer in templum, et gestaret eum in ulnis Simeon, tum respondit ille : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace ⁹⁸. » Igitur Spiritus, et Dominus et herus est.

17 40. *Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.*

Si sanctificandi munus per gratiam ei concessum fuit, invenitur sane ille sacerdotis officium exercere. Non enim potest et Dominus simul, et minister esse. Si igitur minister est, supervacuum est ergo nos baptizari in nomine ministri. Etenim sacerdos non aquam sanctificat, sed ministerium, quod requiritur, adimplet, cum id officii acceperit a Deo per gratiam. Si igitur idem facit Spiritus, quod sacerdos, si data est illi facultas sanctificandi, ut tu ais, cur Pater sanctificat? Si quidem rex opus alicui injungens, id ei agendum concedit, cui injungit, nec ipse operatur.

41. *Rursum hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.*

« Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ⁹⁹. » Volens autem Salvator ostendere, quod non solum Spiritus Christum Dominum vocet, sed quod ipse Christus, Dominus ac Deus sit, interrogatus a Judæo in hæc verba : « Præceptor, quod est primum mandatum? dicit ei : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo ¹⁰⁰. Etenim scriptum est : Dominus Deus unus est ¹⁰¹. Secundum autem mandatum : Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Tum respondit Judæus : Recte locutus es, præceptor, Deum unum esse ¹⁰². » Hoc autem dixit, ut deitatem Filii insciaretur : Salvator autem volens dominatum suum cum Patris dominatu coaptare, percontatur ex eo : « Quid dicitis de Christo, cujus Filius est? Aiunt, David. » Respondet Salvator : « Quomodo igitur David in Spiritu sancto illum Dominum appellat? Si igitur Filius ejus est, quomodo eum Dominum vocat ¹⁰³? » Rursum dixerunt illi, cum ejeceret dæmonia : « Hic in Beelzebule principe dæmoniorum ejecit dæmonia ¹⁰⁴. » Quibus ita respondet : « Si ego in Beelzebule ejicio, filii vestri in quonam ejiciunt ¹⁰⁵? » Cæterum, cum filios dicit, apostolos subindicat, ex ipsis oriundos, qui

Α νεται αὐτῷ ὁ χρηματισμός· Ἐξελεξάμην ἑμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ὅτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῆ Βάαλ. » Ἴδωμεν οὖν, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει χρηματισμόν. Τῷ Συμεῶν, ἱερεῖ ὄντι καὶ γέροντι, ἐχρηματίσθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι· Οὐ μὴ ἀποθάνης, πρὶν ἂν ἴδῃς τὸν Χριστόν. » Καὶ ὅτε παιδίον εἰσηνέχθη εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ἐβάστασεν αὐτὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, τότε ἀποκρίνεται Συμεῶν· Ἐνῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ βῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ (95). » Οὐκοῦν Κύριος καὶ δεσπότης τὸ Πνεῦμα.

40. *Ὅτι λέγουσι τὸ Πνεῦμα ἁγιαστικὸν εἶναι.*

Εἰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν κατὰ χάριν, ἐθρίσκειται ἱερέων (96) ποιοῦν ἔργον. Οὐ γὰρ δύναται καὶ δεσπότης εἶναι καὶ ὑπουργός. Καὶ εἰ μὲν ὑπουργός, περιττὸν τὸ βαπτίζεσθαι ἡμᾶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὑπουργοῦ. Καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς οὐ τὸ ὕδωρ ἁγιάζει, ἀλλὰ τὴν θέουσαν ὑπηρεσίαν ἀποπληροῖ, εἰληφώς παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, ὃ καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν, ὡς σὺ φῆς, διὰ τί ὁ Πατὴρ ἁγιάζει; Βασιλεὺς γὰρ, ἐπιτάτων τινῶν ἔργον, ἐκείνῳ συγχαρεῖ, ὃ ἐπιτάττει ποιεῖν· καὶ οὐκ αὐτὸς ἐργάζεται.

41. *Πάλιν ὁ αἱρετικὸς, θέλων δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, λέγει.*

« Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Θέλων δὲ ὁ Σωτὴρ δεῖξαι ὅτι οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς Κύριος καὶ Θεὸς ἐστίν, ἐξετασθεὶς (97) παρὰ Ἰουδαίου λέγοντος· Ἐπιστάτα, ποῖα ἐστὶ πρώτη ἐντολή; λέγει αὐτῷ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας σου· καὶ γὰρ γέγραπται· Κύριος Θεὸς εἷς ἐστίν. Ἡ δευτέρα ἐντολή· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (98). Τότε ἀπεκρίθη ὁ Ἰουδαῖος· Ὁρθῶς εἶπας, ἐπιστάτα, ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστίν. » Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀρνήσῃται. Ὁ δὲ Σωτὴρ, βουλόμενος τὴν κυριότητα αὐτοῦ συνάψαι τῇ τοῦ Πατρὸς (99), ἐξετάζει αὐτόν· Ἐπερ τοῦ Χριστοῦ τί λέγετε; τίος ἐστὶν υἱός; Λέγουσι τοῦ Δαβὶδ. Ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ; Εἰ οὖν Υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν, πῶς αὐτὸν Κύριον καλεῖ; Πάλιν ἔλεγον αὐτῷ, ὅτε ἐξέβαλλε (1) τὰ δαιμόνια· Ὁυτός· ἐν Βεελζεβοῦλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. εἶτα λέγει· Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλω, τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; ἀντίττεται δὲ αὐτοὺς τέκνα, λέγων γεννηθέντας μὲν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους, ἐκβάλλοντας

⁹⁵ III Reg. xix, 40. ⁹⁶ ibid. 48. ⁹⁷ Luc. ii, 26. ⁹⁸ Deut. vi, 5. ⁹⁹ Marc. xii, 34, 52. ¹⁰⁰ Matth. xxiii,

¹⁰¹ ibid. 29. ¹⁰² Psal. cix, 4. ¹⁰³ Marc. xii, 28-30. ¹⁰⁴ 42-44. ¹⁰⁵ Luc. xi, 15. ¹⁰⁶ ibid. 19.

(95) Hæc, ἐν εἰρήνῃ, desunt in edit. Commel. Basil. Vatic. Sed leguntur in edit. Paris. et Anglic. lectaque sunt a Nannio.

(96) Basiliensis, ἱερέως.

(97) Anglicanus, ἐρωτηθεὶς.

(98) Anglicanus, Basil. et Vatic., ἑαυτόν.

(99) Edit. Commel., τοῦ Πνεύματος.

(1) Sic editio Commel. Basil. et Vatic. Cæteri et edit. Parisiens., ἐξέβαλε. Paulo infra editi, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἶτα λέγει. Basiliensis et Anglicanus, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια αὐτὰ, εἶτα λέγει. Vaticanus, ἐκβάλλει αὐτὰ, εἶτα λέγει.

ἔ τὰ δαιμόνια ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζαραίου, ὡς φησιν· Ἐἰ τὰ τέκνα ὑμῶν πρὸς τὸ ἀπελάσαι δαιμονας ἀρκούνται τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ εἰς τὸ ὄνομα Βεελζεβούλ οὐκ ἐκβάλω τὰ δαιμόνια.

42. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι αἰτεῖ ὁ Υἱός.

Κατασκευάζει ὁ αἰρετικὸς, καὶ λέγει Ἐλαττον εἶναι τὸν αἰτούντα διδόντος. Ἐάν οὖν τὸν Πατέρα αἰτούντα παρὰ ἀνθρώπων εὐρωμεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τί λέγεις; « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ φοβεῖσθαι αὐτόν; »

43. Περὶ τοῦ ὁμοιοτρόπως δεδῶσθαι τὸν νόμον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἐδόθη ὁ νόμος τῇ Πεντηκοστῇ, ὡς ἐν τῷ βρει Σινᾷ.

Μαρτυρεῖ Μωσῆς λέγων· « Καὶ ἦν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ βρει Σινᾷ, ὡς πῦρ καιόμενον· ἵνα πληρωθῇ τό· « Πῦρ ἤλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, ἵ πῦρ οὐκ ἀφανιστικόν, ἀλλὰ καθαρτικόν. Διὰ τοῦτο τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐν τοῖς χειλέσιν. Καὶ λέγει· Ἰδοὺ ἀφ᾽ ἡμῶν ἀμαρτίας σου· οὕτω τότε ἐφάνη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐν εἰδει πυρός. Ἐμερίσθησαν γὰρ γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, καὶ ἐκάθισεν (2) ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν. Καὶ ὡσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπιφαινομένου τοῦ Θεοῦ, πολλὰ ἦν τὰ δορυφοροῦντα φέθητρα, γνόφος, καὶ θύελλα, καὶ σάλπιγξ, καὶ βρονταί, περιχρῶντα τὸ ὄρος, ἅτινα ἦν προπαρασκευάζοντα τὸν λαὸν εἰς φέρον τοῦ νομοθέτου· οὕτως καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντος ἐπιφοιτᾷν· ἵνα μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐνδόξως ἐπιφοιτώσαν. Ὡσπερ ἐν τῷ βρει γνόφος καὶ θύελλα προέδραμεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο· « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμίσην τῆς Πεντηκοστῆς, ἐγένετο ἤχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ τότε ὤφθη τὸ Πνεῦμα, καὶ συνέσεισε τὸν οἶκον. »

44. Ὅτι λέγουσιν οἱ αἰρετικοί, ὅτι τὸ Πνεῦμα δῶρον ἐστὶ παρὰ Θεοῦ.

Ἡμεῖς λέγομεν δῶρον ζωῆς (ἡλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς), καὶ δῶρον δυνάμεως· « Ἀήψεσθε γὰρ δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Ἡμεῖς δὲ καὶ Υἱὸν καὶ υἰοθεσίαν δεικνύομεν, ὅτι ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις· καὶ μετ' ὀλίγα· « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσται; » καὶ ἐτέρωθι· « Ἴνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν (3). » Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ παραθεῖς Παῦλος τὴν φάσκουσαν λέξιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » ἐπεργάζεται περὶ Χριστοῦ λέγων· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς καταρτήσας μετέσχε τῶν αὐτῶν· ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταρτήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτῳ τὸν διάβολον. » Παῖδας δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις

²² Deut. x, 12. ²³ Exod. xxiv, 16. ²⁴ Luc. xii, 49. ²⁵ Isa. vi, 7. ²⁶ Luc. v, 23. ²⁷ Act. ii, 1, 3. ²⁸ Exod. xix, 18, 19. ²⁹ Act. ii, 1, 2. ³⁰ Rom. viii, 2. ³¹ Act. i, 8. ³² Rom. viii, 32. ³³ I Cor. x, 2. ³⁴ Hebr. ii, 15, 14.

(2) Edit. Commel., ἐκάθησεν.

(3) Edit. Commel., ὑμῖν. Vaticanus, Basiliensis, Anglic. et edit. Parisiens., ἡμῖν.

A dæmonia expellerent, in nomine Jesu Nazareni quasi diceret: Si liberi vestri ad dæmones pellendos, nomine in eo satis instructi sunt, ego in nomine Beelzebulis non ejicio dæmonia.

42. Adversus eos qui dicunt Filium postulare.

Arguit hæreticus, atque ait, minorem esse petentem datore. Sed si Patrem ab hominibus petentem inveniamus in Veteri Testamento, quid mihi hic, quæso, respondebis? « Et nunc, Israel, quid Dominus tuus a te petit, nisi ut ipsum metuas²²? »

43. Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.

Testatur Moses, dicens: « Et erat gloria Dei Israel in monte Sina, veluti ignis ardens²³; » ut adimpleretur illud: « Ignem veni mittere in terram²⁴, » ignem, non qui consumeret, sed qui purgaret. Ideo ille datus est Isaiaæ in labiis suis²⁵. Atque hinc est, quod dicit: « Ecce dimisi peccata tua²⁶. » Ita tunc quoque apparuit Spiritus sanctus in Pentecoste, in specie ignis; dispartitæ enim sunt linguæ quasi ignis, et sedit supra singulos eorum²⁷. Et ut in Veteri Testamento²⁸, ad Dei præsentiam adventumque multa terribilia pavesciebant, caligo nimirum, procella, tuba, **18** et tonitrua ad montem reboantia, quæ populum ad timorem legislatoris præparabant; ita quoque factum est cum adventurus mox esset Spiritus sanctus: ut cognoscerent discipuli dignitatem Spiritus cum gloria advenientem. Ut, inquam, in monte, caligo et procella præcedebant, ita quoque in adventu Spiritus: « Cum compleretur dies Pentecostes, factus est sonus tanquam advenientis spiritus vehementis²⁹: » et tunc apparuit Spiritus: et concussit domum.

44. Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.

Nos eum dicimus donum vitæ (liberavit enim nos; nam lex Spiritus vitæ liberavit nos³⁰), et donum potentia: « Accipietis enim virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti³¹. » Nos autem ostendimus quod Spiritus sanctus et Filium et adoptionem dedit hominibus: et paulo post: « Quomodo non etiam cum eo nobis omnia donaverit³²? » Item alibi: « Ut videamus quæ donata nobis sunt a Deo³³. » De mysterio susceptæ humanitatis loquens, in Epistola ad Hebræos Paulus, post hæc addita verba: « Ecce ego, et pueri, quos mihi dedit Deus; » de Christo ita sermocinatur: « Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem aboleret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus³⁴. » Filios autem suos his verbis apostolos nominat; per quos signa et prodigia in domo Israel facturum

Dominum Sabaoth, habitantem in monte Sion, A edocet. Quin etiam illustres fore pronuntiat, eorumque facies obsignandas esse sigillo Christi, eruditosque, non jam deinceps lege Mosis, quippe quæ ulterius non consistat, et quod domus quæ vocatur Jacob derelicta sit a Deo.

τοὺς ἀποστόλους ὀνομάζει, ἐφ' ὧν σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ποιήσεν Κύριον Σαβαῶθ, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ ὄρει Σιών, διδάσκει. Τοῦτους δὲ αὐτοὺς φανεροῦς φησὶν ἔσεσθαι, τὸ πρόσωπον σφραγιζομένους τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδι, παιδευομένους τε μηκέτι τὸν Μωσέως νόμον μανθάνειν, τῷ μηκέτι συνίστάναι αὐτὸν, καὶ τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ καταλελεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ.

45. *Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.*

Et ne credideris vilitatis esse verba, sed humanitatis : vilitatis quidem species, amantis tamen homines promissio est. Christus enim omnium Dominus, idem ille qui Judæis hæc dicit : « Quis ex vobis arguit me de peccato ⁶⁶? » Filius ejus est, qui per prophetam Michæam loquitur : « Popule ^B *ni, quid feci tibi? aut qua in re molestus fui tibi? responde mihi ⁶⁷ : » et qui in Evangeliiis dicit : « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo ⁶⁸. » Filius ejus itidem, qui per Jeremiam ait : « Dixi habitantibus Israel, Quid invenerunt in me patres vestri delicti aut injuriæ, quod longe a me recesserint ⁶⁹? » O qualem humanitatem, in qua bonitas naturam, imo potius non tam naturam, quam nostras cogitationes (exsuperat)!*

45. *Ὅτι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν συμφωνίαν ἀπολογεῖται ὁ Θεὸς Λόγος.*

Καὶ μὴ νομίσης εὐτελείας εἶναι τὰ ῥήματα, ἀλλὰ φιλανθρωπίας· εὐτελείας μὲν γὰρ τὸ σχῆμα, φιλανθρώπου δὲ τὸ ἐπάγγελμα (4)· Χριστὸς γὰρ ὁ πάντων Κύριος, οὗτος αὐτὸς ὁ λέγων Ἰουδαίοις· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; » Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου Μιχαίου· « Λαὸς μου, τί ἠδίκησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι· » καὶ ὁ (5) διὰ τῶν Εὐαγγελίων εἰπών· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, » ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ λέγοντος πρὸς Ἱερემίαν· « Εἶπον τῇ κατοικίᾳ Ἰσραὴλ· Τί εὔρον ἐν ἐμοὶ οἱ πατέρες ὑμῶν πλημμελημα ἢ ἀδικημα, ὅτι ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν; » Ὡ τῆς φιλανθρωπίας ἐκείνης, ἐν ἣ ἀγαθότης τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἐνθύμησιν!

46. *Quomodo bonitas Dei ostendatur.*

Dicit Mosi : « Ego sum Deus, qui retribuio peccata parentum in filios ⁷⁰. » Et quousque? « Usque ad tertiam et quartam generationem ⁷¹. » Attende mihi, quæso, quo pacto ultionem extendat usque ad quartam generationem. Suam vero erga homines benignitatem quousque? « Et faciens misericordiam in mille (generationes) diligentibus me ⁷². »

46. *Πῶς ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἐνδείκνυται.*

Λέγει τῷ Μωσεί· « Ἐγὼ ὁ Θεός, ὁ ἀποδίδους ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. » Καὶ μέχρι τίνος; « Ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Πρόσεχε πῶς τὴν τιμωρίαν ἠπλώσεν ἐπὶ τέσσαρας γενεάς. Τὴν δὲ φιλανθρωπίαν ἕως τίνος; « Καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσι με. »

47. *Quod omnes prophete in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absoluerint.*

Moses figuram crucis constituit : quod testatum quoque facit ipse Salvator : « Quemadmodum, inquam, Moses exaltavit serpentem in deserto ⁷³, ita oportet exaltari ^D *19* Filium hominis ⁷⁴. » Itidem quoque et Jonas mortis ejus memoriam fecit ⁷⁵. Siquidem ille descendit in cetum, atque intra triduum inde prodiit, factusque est typus resurrectionis. Hoc ipsum denuo Salvator repetens, typum illum veritati conciliat dicens : « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita quoque agere oportet Filium hominis in corde terræ ⁷⁶. »

47. *Ὅπως πάντες οἱ προφῆται, ὁμοῦ συναχθέντες, τὴν μνήμην οἰκονομίας ἐπλήρωσαν.*

Μωσῆς τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐποίησε, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτὴρ, λέγων· « Καὶ (6) καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁμοίως καὶ Ἰωνᾶς ἐποίησε τὴν μνήμην τοῦ θανάτου. Κατῆλθε γὰρ εἰς τὸ κῆτος, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνεδόθη, καὶ ἐγένετο τύπος τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο πάλιν καὶ ὁ Σωτὴρ ἀναλαβὼν, τὸν τύπον εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρει (6') λέγων· « Καὶ καθὼς ἐποίησεν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως δεῖ ποιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. »

48. *Quod Trinitas sit consubstantialis.*

Quid est Deus? Omnium principium, secundum Apostolum, dicentem : « Unus Deus Pater, ex quo omnia ⁷⁷. » Verbum enim ejus ex ipso per gener-

48. *Ὅτι ἡ (7) Τριάς ὁμοούσιος.*

Τί ἐστὶ Θεός; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ

⁶⁶ Joan. viii, 46. ⁶⁷ Mich. vi, 3. ⁶⁸ Joan. xviii, 23. ⁶⁹ Jer. ii, 5. ⁷⁰ Exod. xx, 5. ⁷¹ *ibid.* ⁷² *ibid.* ⁷³ *ibid.* ⁷⁴ *ibid.* ⁷⁵ *ibid.* ⁷⁶ *ibid.* ⁷⁷ I Cor. viii, 6.

(4) Anglicanus, τὸ ἐπίταγμα, et ita legit Nannius.

(5) O deest in Anglic.

(6) In Anglic. καὶ deest.

(6') Anglicanus, ἐμφέρει.

(7) Articulus deest in editis, et in Vaticano, sed habetur in Basil. et in Anglic.

αὐτοῦ (8) ἔκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Ἀ
 λόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς.

49. Ὅτι τὸ (9) βλασφημηθῆσαι εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὴν
 ἀρίαν Τριάδα βλασφημηθῆσαι ἐστὶ.

Πολλοὶ τῶν ἐπὶ γῆς φοβεροὶ ὁ Κυρίου λόγος καθέ-
 στηκεν, ὁ φάσκων· « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφε-
 θήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ
 Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν
 τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Διὰ τοῦτο παρ-
 αινεῖ πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ γράμμα
 ἀποκατείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πολλὰ γὰρ τῶν
 θεῶν Γραφῶν ἐὰν κατὰ τὸ γράμμα νοησωμεν, εἰς ἀθέ-
 σμους βλασφημίας περιπίπτομεν· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προ-
 κείμενον ἡμῖν τοῦ Κυρίου λόγιον· ὅπερ ἐὰν κατὰ ζη-
 ροῦ τὰς λέξεις ἐκλάδωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους
 ἐννοίας περιπεσοῦμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον
 ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὐρήσομεν. Ἐὰν γὰρ ὅς δ' ἂν εἴ-
 πῃ (10) λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς
 αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Ὁ ἀπαρνησάμενός με ἐμπρο-
 σθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνησάμενος καὶ ἐμὲ ἐμπρο-
 σθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. » καὶ πάλιν, ἐὰν
 πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώ-
 ποις, καὶ ὑπὲρ ἄργου λόγου ἀπολογίαν δώσομεν· πῶς
 ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, μωρὲ, ἐνοχος ἐστὶ εἰς τὴν
 γέενναν (11) τοῦ πυρός; πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος
 φησὶ· « Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μα-
 λακοί, οὔ λοιδοροί, οὔ μέθυσοι, οὐχ ἄρπαγες (12), βασι-
 λείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. » Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει,
 πῶς λοιπὸν εἰπέ μοι, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία
 ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀλη-
 θές, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται (13) ὁ ἄθλιος Ὀριγένης,
 τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως, ἐν οἷς φησὶ συγχώ-
 ρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις
 καὶ τοῖς δαίμοσι παρὰ Θεοῦ; Πάλιν τε, ἐὰν ἡ εἰς τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχη (14) συγχώρη-
 σιν, τί μέμμεται ἡ Ἐκκλησία Νουάτων ἀποβαλλόμε-
 νον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατά-
 ληπτον ἐκεῖνο ἐστίν, ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ
 Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ
 Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἐστὶν ὁ
 Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ
 πῶς Υἱὸς λέγει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ,
 « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; » Καὶ πάλιν
 ἐναυθᾶ φησιν, ὅτι « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ
 τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; » Ἄρα οὖν, εἰπέ μοι,
 συγχωρηθήσεται ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία τοῖς Ἀρειαν-
 οῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ Φωτεινα-

49. *Quod blasphemare in Filium sit blasphemare
 in sanctam Trinitatem.*

Plerisque eorum, qui in terris degunt, terribilis
 est sermo Dei, quo ait : « Omne peccatum et blas-
 phemia remittitur hominibus, sed qui dixerit ver-
 bum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei,
 nec in hoc sæculo, nec in futuro⁷⁸. » Quapropter
 omnes admonet divus Apostolus, indicans litteram oc-
 cidere, spiritum vivificare. Pleraque siquidem sacra-
 rum Scripturarum si juxta litteram sentimus, in ne-
 farias collabimur blasphemias : qualis est illa Domini
 sententia superius allata; quod quidem, si absolute
 secundum verba intelligamus, non modo in nefarias
 delabemur sententias, quin et ipsum Dominum sibi
 ipsi contrarium deprehendemus. Si enim quisquis
 verbum dixerit contra Filium, id ei remittetur, cur
 igitur Filius dicit : « Qui me negaverit coram ho-
 minibus, negabo et ego eum coram angelis Dei⁷⁹ ? »
 Item si omne peccatum et blasphemia remitte-
 tur hominibus, et de verbo otioso rationem dabi-
 mus; qui sit ut is qui appellat fratrem suum fa-
 tum, reus sit gehennæ ignis⁸⁰ ? aut cur Paulus apo-
 stolus dicit : « Ne erretis : neque fornicarii, neque
 adulteri, neque molles, neque maledici, neque
 ebriosi, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁸¹ ? »
 Quod si hæc ita se habent : dic mihi quomodo ait,
 omne peccatum et omnis blasphemia remittetur
 hominibus? Rursumque, si verum illud est, cur
 miser accusatur Origenes, quod finem aliquem pœ-
 narum constituat, ac tandem remissionem omnium
 peccatorum hominibus pariter et dæmonibus a Deo
 concedi prædicet? Rursum si blasphemia in Spi-
 ritum sanctum remissionem non habet, quare culpât
 Ecclesia Novatum rejicientem pœnitentiam? Quod
 autem obscurissimum et intellectu difficillimum est,
 quod, ei qui locutus fuerit contra Filium, remitta-
 tur : ei vero qui dixerit verbum contra Spiritum
 sanctum, nequaquam remittatur; ita ut minor sit
 Filius Spiritu sancto et Patre. Quare igitur ait Fi-
 lius : « Ego et Pater unum sumus⁸² ; » et, « Qui non
 honorat Filium, non honorat et Patrem⁸³ ? » itemque
 hic ait : « Quicumque dixerit verbum contra Filium,
 remittetur ei⁸⁴ ; » Ergone scilicet condonabitur blas-
 phemia in Filium Arianis, Simonianis, Sabellianis,
 Photinianis, et reliquis omnibus qui adversus in-

⁷⁸ Matth. xii, 31, 32. ⁷⁹ Luc. xii, 9. ⁸⁰ Matth. v, 22. ⁸¹ I Cor. vi, 9, 10. ⁸² Joan. i, 30. ⁸³ Joan. v, 23. ⁸⁴ Matth. xii, 32.

(8) Ἐξ αὐτοῦ, deest in ed. Commel., sed habetur
 in reliquis omnibus cum editis, tum manuscriptis.

(9) Sic Vatic., Anglic., Basil. In editis vero, τό,
 deest. Porro segmentum hoc ad verbum legitur in
Quæst. ad Antiochum, infra.

(10) Edit. Commel. et Vatican., ὅς δ' ἂν εἴπῃ.

(11) Edit. Commel., γένναν.

(12) Οὐχ ἄρπαγες, deest in Basil. Ang. et Vatic.
 Mox, Anglic., Vatic. (in quo deest ὅτι), Basiliensis,

λοιπὸν εἰπέ μοι ὅτι, et ita legit Nannius. Editi, λοι-
 πὸν εἶπεν, ὅτι.

(13) De hoc loco vide quæ diximus in *Monito*.
 Mox, φησὶ, deest in Anglicano.

(14) Basiliensis, et Anglicanus, ἔχει. Vaticanus
 et editi, ἔχη. Quæ mox sequuntur eadem ferme sen-
 tentia feruntur in quarta ad Serapionem epistola.
 Vide quæ hac de re dicimus in *Quæstionibus ad*
Antiochum.

carnationem Filii blasphemias protulerunt? Apage A hanc absurditatem. Si enim qui 20 dicit fratri suo, Fatue, reus est gehennæ ignis⁸⁵, in quam, quæso, gehennam gehennarum conjicietur, qui affirmat Deum suum creaturam esse, non Filium Dei, sed servum, sed administrum et minutum? Et si is qui contra Filium verbum dixerit, remissionem impetrabit, quomodo idem Filius dixit: « Qui non comedit carnem meam, nec bibit sanguinem meum, non habet vitam æternam⁸⁶? » Aut qui, quæso, poterit qui ignominia afficit Filium non blasphemare in Trinitatem? Qui vero in eam blasphemiam dicit, is haud dubie abnegat sanctum baptisma. Qui autem sanctum baptisma abnegat, is nimirum Spiritum sanctum exiit. Et quemadmodum in sole isto sensibilis, si calori radiisve ejus contumeliam feceris, in totam naturam solis recurrit hujusmodi contumelia: ita quoque se res habet in trigemino sole Trinitatis et mysterii: contumelia unius personæ, blasphemiam est in universam plenitudinem Deitatis. Quid igitur sibi vult dictum illud Domini ad Judæos: « Omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus: qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro⁸⁷? » Prudenter audiamus et ne seducamur. Duplicem esse Christum post inenarrabilem unionem, dico autem ex deitate et humanitate, sacræ nobis proclamant Scripturæ: « Verbum » enim « caro factum est⁸⁸. » Deitatem ergo Verbi ipse Christus Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam locutus est: « Spiritus, » inquit, « Deus est⁸⁹. » Humanitatem vero suam, Filium hominis nominavit: sicut etiam alibi de sua carne loquitur: « Nunc glorificatus est filius hominis⁹⁰. » Judæi igitur, qui semper in Deum offendunt, duplicis adversus Christum blasphemiam rei sunt. Quorum alii in carnem impingunt, hoc est, in Filium hominis, eum prophetam, non Deum existimantes: quibus veniam dedit, id enim initium erat prædicationis, cum nondum capax erat mundus, ut Deum illum esse crederet, qui homo apparebat. Atque hinc est, quod Christus ait: « Qui dixerit Verbum contra Filium hominis, » hoc est in corpus ejus, « remittetur ei⁹¹. » Ausim enim dicere, ne ipsos quidem beatos ejus discipulos perfectam de ejus divinitate sententiam habuisse, donec Spiritus sanctus in die Pentecostes eos visitasset. Siquidem post resurrectionem ipsum videntes, alii quidem adoraverunt eum, alii vero hæsitaverunt: nec tamen ob eam rem damnati sunt. Sunt alii qui in Spiritum sanctum impingunt,

νοῖς (15), καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! Εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Μωρὸς, ἐνοχὸς ἐστὶν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, εἰς ποῖαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γέενναν γεέννης ἐκδηληθήσεται ὁ λέγων τὴν Θεὸν αὐτοῦ κτίσμα, καὶ οὐχὶ Θεοῦ Υἱὸν, ἀλλὰ δοῦλον, καὶ ὑπουργὸν, καὶ μικρὸν; Καὶ εἰ, ὅστις εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Πῶς δὲ καὶ δύναται τις, ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, μὴ βλασφημεῖν εἰς τὴν Τριάδα; Ὁ δὲ εἰς αὐτὴν βλασφημιῶν δηλονότι ἀπαρνείται τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ὁ δὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἀπαρνούμενος δηλονότι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἤλλον, ἐάν τὴν θέρμην ἢ τὴν ἀκτίνα αὐτοῦ καθυβρίσῃς, εἰς ὅλην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀνατρέχει ἡ ὕbris· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ μυστηρίου, τῆ τῆς μῆδος ὑποστάσεως ἀτιμία παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐστὶν ἡ βλασφημία. Τί οὖν ἐστὶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ὅτι « Πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὃς δ' ἂν εἶπη (16) λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι; » Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀφραστον ἔνωσιν, φημι δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ (17) ἡμῖν διαβῶσι Γραφαί· « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει· καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιαν ἔλεγεν· ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός· » τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου· καθὼς πάλιν ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἰδίας σαρκὸς αὐτοῦ φησι· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Εἰ (18) οὖν αἰεὶ τῷ Θεῷ προσκρούοντες Ἰουδαῖοι διετήν πρὸς Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐκέκτηντο. Οἱ μὲν τῆ σαρκὶ αὐτοῦ, ἦγγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες, προσήτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶναι ἐνόμιζον· οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν· ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὕτω ἦν χωρῶν ὁ κόσμος (19), Θεὸν πιστεύειν, φαινόμενον ἀνθρώπων· διὸ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς ἐάν εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, » εἰτ' οὖν (20) τοῦ σώματος αὐτοῦ, « ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Τοῦ μὲν γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῖς τῆ Πεντηκοστῆ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδόντες αὐτὸν, οἱ μὲν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν· ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν. Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰτ' οὖν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα βλασφημήσαντες, καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ

⁸⁵ Matth. v, 22. ⁸⁶ Joan. vi, 54. ⁸⁷ Matth. xii, 31, 32. ⁸⁸ Joan. i, 14. ⁸⁹ Joan. iv, 24. ⁹⁰ Joan. xiii, 31. ⁹¹ Matth. xii, 32.

(15) Editio Commeliniana. Φωτειναὸς. Basiliensis, Angl., Vaticanus, Φωτειναὸς. Reliqui et editi Parisiens., Φωτειναὸς, recte. Et ita legitur infra in *Quæstionibus ad Antiochum*.

(16) Basiliensis, εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἶπη, etc.

(17) Editi, καὶ αἱ ἱεραὶ, sed καὶ deest in Vaticano, Basil. et Anglicano.

(18) Forte, οἱ.

(19) Vaticanus et Anglicanus, οὕτω ἐχώρει ὁ κόσμος.

(20) Basil. hic et infra, εἶπου.

δαιμόνια· > τούτοις, φησίν, « οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῶν ἡμετέρων αἰώνων, οὐδὲ ἐν τῶν μελλόντων. » Καὶ πάλιν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός· Τῶν βλασφημιῶν σάντι καὶ μετανοήσαντι (21) οὐκ ἀφεθήσεται· ἀλλὰ τῶν βλασφημιῶν, εἴτ' οὖν, τῶν ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι· ἐπειδὴ περ οὐκ ἔστιν ἀμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ τῷ Θεῷ τοῖς γενεαῖς; (22) καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν. blasphēanti, id est in blasphēmia perseveranti. Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile apud Deum, illis, qui vere ex animo, et ut par est,

50. *Τί ἐστὶν Εὐαγγέλιον;*

Τοῦ Θεοῦ Λόγου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσία, πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθέντος, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας, τῆς ἀειπαρθένου (23).

51. *Περὶ ἀγγέλων.*

Τί ἐστὶν ὄρος οὐσίας ἀγγέλου; Ἄγγελος γὰρ ζῶν λογικόν, ἄβλον, ὑμολογικόν, ἀθάνατον.

52. *Τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει;*

Ἕμνος ἀληθούς, καὶ ἔρωσ ἀπαυστος τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἔμμος (24) ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὰ αἱ τάξεις καὶ στρατιῶται λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικήν, τάξιν ἐπιτροπικήν, τάξιν τιμωρητικήν, τάξιν ψυχῶν χριστικήν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμονητικήν. Ὅτι περὶ δὲ καὶ τάξεως διαφορὰν ἐν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν ἐγνωμένον, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν θρόνοι, καὶ τὰ στρατιῶν, καὶ τὰ χειροῦσιμ, ἀμέσως παρὰ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα. Τὸ δὲ κατώτερον τάγμα εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντας διδάσκαλοι.

53. *Τί ἐστὶν ἀνθρώπος;*

Ἀνθρώπος ἐστὶ ζῶν νοερὸν, αἰσθητικὸν θελοῦ νοῦ, καὶ ζωῆς αἰωνίου δεκτικόν, καὶ τῇ ταύτης στερήσει θνητόν. Τούτου οὖν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ τὴν γηγενῆ πλάσιν.

54. Ὅτι σύνθετος ὁ ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἀπλοῦς, οὐδὲ ἐξ ὁμοειδῶν μερῶν, ἀλλ' ἐξ ἁσωμάτου τοῦ, καὶ σώματος τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἦτοι ἐμψύχου.

Ὅς ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος, σαρκὸς μὲν τὸ ἐπιθυμητικόν (25) τῇ ψυχῇ προσνεύμας, ὃ καὶ σάρκα προσεῖπεν ἅμα τῷ ἑαυτῆς θελήματι τὴν ἀνθρώπου σάρκα, ἦν καὶ στρατεύεσθαι· ἔφη κατὰ τοῦ πνεύματος· οὐ στρατεύεται δὲ τὸ μὴ κίνησιν ἔχον, μηδὲ θέλησιν ἰδίαν. Ταύτην δὲ τὴν σάρκα, πρὸς τὸ πνεῦμα ἔφη,

²¹ Luc. xi, 15. ²² Matth. xii, 32.

(21) Sic Vatic., Basil. et Angl. Editi vero, μετανοοῦντι.

(22) Γενεσίως, Anglican. Mox, Vaticanus pro Εὐαγγέλιον, habet, εὐαγγελισμός.

(23) Sic Basiliensis, Anglic. et Vatic. Editi vero, ἀει Παρθένου, divisivis vocibus. Paulo post, Vatic. et Anglic., οὐσίας ἀγγέλων. Reliqui, οὐσίας ἀγγέλου.

A qui scilicet in Christi deitate blasphemias dicunt, aiuntque : « In Beelzebule, principe dæmoniorum, ejicit dæmonia »²¹. De istis intelligendum est, quod ait : « Non remittetur, neque in præsentis sæculo, neque in futuro »²². Quin et hoc observandum est, non dixisse Christum : blasphemanti et pœnitentiam agenti remissionem dandam non esse : sed Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile pœnitentiam agunt.

50. *Quid sint Evangelia?*

Dei Verbi Domini Jesu Christi præsentia ad humani generis salutem incarnati, ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine.

B

21 51. *De angelis.*

Quæ est definitio substantiæ angelicæ? Angelus animal est rationale, expertus materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale.

52. *Quod opus cælestium potestatum?*

Hymnus perpetuus, et amor incessabilis erga majestatem Dei; fortasse etiam oratio continua pro nostra salute. Cæterum, quia ipsi ordines et milites denominantur, restat ut hic eos distinguamus, in ordinem docentium, curatorum, punientium, eorumque, qui animabus gratificantur, et qui apud homines permanent. Et quemadmodum discrimen ordinis in supernis potestatibus novimus, ita quoque stationis et scientiæ. Throni scilicet, seraphim et cherubim, continuo et sine ullo medio a Deo condiscunt, utpote cæteris sublimiores et Deo propinquiores, et ab ipsis erudiuntur inferiores ordines, atque ita deinceps superiores docent inferiores. Infimus autem ordo sunt angeli, qui et hominum magistri sunt.

53. *Quid est homo?*

Homo est animal intellectu præditum, et quod sentit divinam mentem, vitæ æternæ capax, et hujus spoliatione mortale. Hujusmodi est igitur ratio hominis secundum terrestrem formam.

54 *Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similaribus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animali.*

D

Ut docuit Paulus, qui carnis concupiscibilem vini animæ attribuit, quam et carnem appellavit, una cum ejus voluntate, hominis scilicet carnem, quam militare ait contra Spiritum : sed enim militare nequit, quod motu destituitur, et voluntatem propriam non habet. Hanc porro carnem adversus Spi-

Porro hæc habentur ad verbum in quæst. 30 ad Antiochum. Et similiter illa, τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει, in tricesima prima quæstione ad Antiochum.

(24) Sic Basil. et Anglic. recte. Cæteri et editi, ἐμπος.

(25) Basiliensis et Anglicanus, τῆς ψυχῆς.

ritum ait pugnare, non eam quidem immobilem, aut inanimalem. Naturalis enim affectionum motus ei insitus est, qui, cum caro nominatur, ut in Epistola ad Romanos manifestius interpretatus est, declarans motum, qui in carne est, confligere adversus mentem, et invicem oppugnari, ut rem nequaquam eandem atque mentem, sed prorsus ab ea diversam : « Condelector enim, » inquit, « legi Dei, secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis, bellantem contra legem mentis meæ, et captivantem me²². » Hanc voluntatem, et animam proprie appellavit Paulus, distinguens eam a spiritu, cum dicit : « Deus sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et corpus et anima sine culpa in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur²³. » His verbis spiritum, animam et corpus pro integro homine exponens, rogansque eum sanctificari, et sine culpa conservari. Ergo designavit spiritum, qui sanctificandus esset, hoc est mentem humanam. Animam deinde, vim concupiscendi, et corpus tabernaculum terrestre appellat : ut secundum hanc distinctionem tribus constet homo terrigena, intelligibili, concupiscibili, corporali. Voluntas porro sive anima, quæ est vis concupiscibilis, unita est menti, et corpori humano. Invalescente igitur intelligendi vi, lotus homo efficitur intellectualis, quanquam implicatus sit carnalibus concupiscentiis, secundum conspicuam dissensionem et pugnam ejus, quæ in homine est, rationalis vis cum irrationali, non quidem dominante, sed dominium patiente. Cæterum principalis **22** dicitur mens, quatenus princeps est et dux corporis animalis. Homo igitur, secundum principatum mentis, particeps est deitatis, cum sit animal intellectuale ; ideoque dicit : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est²⁴. »

²² Rom. vii, 22, 23. ²³ I Thess. v. 23. ²⁴ I Cor. vi, 17.

(26) In verbo, ἡμῶν, deficit codex Basiliensis. Mox, Anglic., ἐν δὲ τούτοις πνεῦμα, etc.
(27) Τοῦτο, deest in Anglic.

διαμάχεσθαι, οὐ τὴν ἀκίνητον, οὐδὲ τὴν ἀψυχον. Φυσικὸν γὰρ ἐνέσπαρται ταύτῃ κίνημα παθητικόν, μεθ' οὗ σὰρξ ὀνομάζεται, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπισημωτέρων ἡρμηνεύσει, τὸ ἐν τῇ σαρκὶ διασαφής κίνημα, διαμαχόμενον πρὸς νοῦν καὶ ἀντιπάσχον, ὡς οὐ ταῦτὸν δὴπου, ἀλλ' ἕτερον ὂν τῷ νῷ. « Συνήδομαι γάρ, » φησί, « τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με. » Hanc voluntatem, et animam proprie appellavit Paulus, distinguens eam a spiritu, cum dicit : « Deus sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et corpus et anima sine culpa in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur²³. » His verbis spiritum, animam et corpus pro integro homine exponens, rogansque eum sanctificari, et sine culpa conservari. Ergo designavit spiritum, qui sanctificandus esset, hoc est mentem humanam. Animam deinde, vim concupiscendi, et corpus tabernaculum terrestre appellat : ut secundum hanc distinctionem tribus constet homo terrigena, intelligibili, concupiscibili, corporali. Voluntas porro sive anima, quæ est vis concupiscibilis, unita est menti, et corpori humano. Invalescente igitur intelligendi vi, lotus homo efficitur intellectualis, quanquam implicatus sit carnalibus concupiscentiis, secundum conspicuam dissensionem et pugnam ejus, quæ in homine est, rationalis vis cum irrationali, non quidem dominante, sed dominium patiente. Cæterum principalis **22** dicitur mens, quatenus princeps est et dux corporis animalis. Homo igitur, secundum principatum mentis, particeps est deitatis, cum sit animal intellectuale ; ideoque dicit : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est²⁴. »

(28) Vox, νοῦ, habetur in Anglico, et in edit. Paris. In reliquis et in edit. Commel. desideratur.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM ADMONITIO.

Hæc Epistola non habetur in antiquis Athanasii Operum collectionibus, ambigimusque an sit ea germanum Athanasii opus ; nonnulla quippe sunt hic loquendi genera in veris Athanasii operibus non usitata, quanquam sexcenties sese illi obtulerit ea usurpandi occasio, v. g. σύμβολον τῆς πίστεως, stylus item remissior quam Athanasianus. In titulo etiam quædam occurrunt vobelas signa : vox, οἱ συνεπίσκοποι, nusquam ab Athanasio usurpata, solet quippe ubique ille coepiscopos vocare συλλειτουργούς. Nomina item regionum pauciora, quam quæ Epistolæ Catholicæ quæ encyclica est, inseri soleant. Præterea solet Athanasius fasius et liquidius res gestas in epistolis suis enarrare, quam hic habeantur. Quapropter inter dubia opera eam ablegare visum est.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

S. P. N. ATHANASII

EPISTOLA CATHOLICA.

Τοῖς κατὰ τόπον ἀδελφοῖς ἀντιποιουμένοις πί- A
στως καὶ σωτηρίας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν (29), ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ὅσοι τὴν ἀσεβειαν συνοράτε τὴν ἐπανισταμένην τῇ εὐσεβείᾳ διὰ τε φανερῶν κενοφωνιῶν (30), καὶ δι' ὑποκρίσεων δολερῶν, καὶ διαστάσεων, καὶ θορύβων ἀκρεπῶν, καὶ πληγῶν, καὶ τραυμάτων, καὶ φόνων, ὑπέξειλθεν, καθάπερ ἀπὸ κλύδωνός τινος εἰς λιμένα, καὶ σώζειν ἐαυτοὺς ὀφείλετε, μῆτε τῇ ἀσεβείᾳ συμμυγνόμενοι τῶν ἀθετούντων τὴν μίαν καὶ (31) ἀληθῆ θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀπαλλοτριούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ χωρίζοντων, μῆτε ταῖς συγχύσεσιν αὐτῶν καὶ μαιφονίαις ἀναμυγνόμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ (32) ἡμεῖς, ἐκ τούτους βουλόμενοι σώζειν, καὶ τοὺς πειθομένους ἡμῖν, καὶ ἐκ πλείονος ἤδη χρόνου τὴν προφανῆ ἀσεβειαν τοῦ Ἀρείου διελέγγομεν καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐπιπλάστους ῥήμασιν ὑπαγομένων τούτους ἀελεστέρους· χωρίζομεθα τε πάσης ἀταξίας αὐτῶν, πενθοῦντες ἐφ' οἷς πράττουσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ἀγαθὸν δυσφημισθῆναι ποιοῦσι, καὶ βουλόμενοι διατηρηθῆναι πῶς ἐν ἡμῖν καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν τὸν τε τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπεικοῦς ἀναστροφῆς νόμον. Ἐφ' ἃ καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ὅσοι τε ἤδη τὴν αὐτὴν ἐνστασιν ἐνεστήσασθε, καὶ ὅσοι μηδέπω πρὸς τὸν ζῆλον τοῦτον ἐξανεστήτε. Ἡ μὴδὲ συνήκατε καταλυόμενον διὰ τῶν τοιοῦτων (33) τὸν Χριστιανισμόν, καὶ σχήματι δολερῶν τὸν διάβολον καταπολεμοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡσπερ νῆυν καταποντίζοντα; Εἰ δὲ καὶ γράφειν C
ἡμῖν καὶ ἀνακοινοῦσθαι περὶ τῶν τοιοῦτων βούλεσθε, χαίροντες δεξόμεθα τὴν ὁμοψυχίαν καὶ συμπνευσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, καὶ τὰς τῶν εὐχῶν κοινωνίας (34), εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστεικαμεν· γνωρίζοντες ὑμῖν, ὅτι, εἰ καὶ πολλῶν ἤδη χρόνων τὰ τῆς παραφθορᾶς ταύτης ἐπιπολάζει, ἀλλ' οὖν ἔτι (35) καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν διαμένει τὸ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἀγαθόν, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐπισκόπων· εἰ καὶ βίᾳ κατέχουσι τινες τὸν λαόν καὶ ἑτέροις ῥήμασιν

Quotquot impietatem conspicitis attolentem se adversus pietatem, vanis palam adhibitis sermocinationibus, dolosa simulatione, dissidiis item, indecoris tumultibus, imo plagis, vulneribus, cædibus; quasi a tempestate ad portum confugere salutemque vobis parare debetis: neque vos iis admiscere qui unam, veramque sanctæ Trinitatis abnegant deitatem, Filium a Patre abalienant, Spiritumque separant a Filio, neque eorum tumultibus cædibusque vos sociare. Ita enim nos qui salutem curamus nostram, nec non eorum qui nobis obtemperant, apertam Arii impietatem jamdiu confutavimus, itemque eorum simulationem qui confictis sermonibus simplicioribus seducunt: et a turbulenta eorum societate nos segregamus: eorumque facinora lugemus, quod nempe id agant, ut bonum nomen blasphemetur, atque peroptamus ut cum apud nos, tum apud nostros, fidei modestæque disciplinæ lex servetur. Ad eaque ipsa studia vos cohortamur, quotquot ejusdemmodi institutum amplexi, quotquot item eodem studio nondum inflammati estis. Annon intelligitis ejusmodi rebus aboleri Christianismum, ac dolosa specie diabolium oppugnare Ecclesiam, eamque veluti navem demergere? Quod si nobis scribere ac super ea re communicare voveritis, vestram concordiam conspersionemque, necnon mutuam orationum participationem, etsi loco disisti, læti suscipiemus. Indicamusque vobis, etsi jamdiu grassatur lues isthæc, apud maximam partem populorum necnon episcoporum apostolicam servari fidem. Tametsi nonnulli sunt, qui, cum vi, tum fallacibus verbis populum detinent: plurimique episcoporum, partim metu virorum 23 in urbibus illustriorum, partim gloriæ ambitu, quæ sentiunt occultant, quæ non sentiunt se sentire

(29) Hæc, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν, desunt in Basil. secundo. Basiliensis primus, Ἀραβίαν. Mox hæc, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι, desunt in Basil. 2.

(30) Sic omnes mss. Interpres vetus legerat, κατωφωνιῶν, verterat enim, novis prorsus vocabulis.

(31) In Basil. 1 et 2 et in Anglicano deest καί.

(32) In edit. Commel. καὶ deest. Et infra ante, ἐκ πλείονος, καὶ deest in Basiliensi 1

(33) Basiliensis primus, τοῦτων.

(34) In editione Commel. κοινωίας, lapsu graphico, quem ut notaret Fele. posuit, Scr. κοινωίαν, mendose scilicet scripsit κοινωίαν pro κοινωίας, quam lectionem videntur habuisse ejus codices. Parisienses vero editores Fele. lapsum secuti, τὴν... κοινωίαν, posuerunt.

(35) Sic Basil. 1 et 2 et Anglic. Edit. vero Commel., οὖν ἔστι.

simulant. Qui si non essent iis affectibus præoccupati, veritatem sane paucis hisce verbis expositam agnoscerent : scilicet, Deus et Dei Filius non potest esse res a Deo facta, nec Spiritus sanctus rebus factis annumeratur. Dei, non vero creatura; adventum admittimus : neque in servi adventum credimus, divinique Spiritus gratiam admittimus : per quem et dii efficimur, et Dei templa reddimur. Hæc enim paucis licet declarata, Christiano cuique aperta sunt, cum accuratam ab initioque prædicatam veritatem conservent : in qua si maneamus, æternam expectamus spem. Fidei itaque nostræ Symbolum est : **Consubstantialis Trinitas ; Deus verus ex Maria factus homo : qui his non astipulatur, anathema sit.** Hæc enim præfert Nicænæ synodi rescriptum : **Consubstantialiam esse Patri Filium, et Spiritum sanctum Patri et Filio conglorificari. Deum verum Filium Dei Incarnatum, et passum esse, resurrexisse, in cælos ascendisse, venturum esse judicem vivorum et mortuorum : cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.**

ταί· Ὁμοούσιον εἶναι· τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ συνοδοξάζεσθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονηέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανοὺς ἀνακληθῆναι, ἔξειν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (40). Ἀμήν.

(36) Sic Basil. 2, rectius. Cæteri et editi, ἐπιφανεστεραῖς. Infra Basil. 1, προκατασηγμένοι. Anglic., προκατασηγμένοι.

(37) Hæc, καὶ οὐχί, usque ad, ὑπεδεξάμεθα sequens, desiderantur in editis, sed habentur in Basiliensi primo et Anglicano.

ἀπατηλοῖς· καὶ ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν διὰ θεοῦ τῶν ἐν πόλεσιν ἐπιφανεστερῶν (36), τὰ δὲ δι' ἀντιποιήσιν δόξης· καὶ ἃ μὲν φρονοῦσιν, ἀποκρύπτουσιν, ἃ δὲ μὴ φρονοῦσιν ὑποκρίνονται. Ὡς, εἴ γε μὴ τοῦτοις τοῖς πάθεσι προκατασηγμένοι εἰσὶ, καὶ μόνον βῆθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν ὀλίγοις βήμασιν, ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι μήτε ποίημα Θεοῦ Θεός καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι δύναται, μήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιήμασιν ἐγκατακριθμεῖται. Θεοῦ τε ἐπιφάνειαν ὑπεδεξάμεθα, καὶ οὐχί (37) κτίσματος ἐπιδομήϊαν· οὐδὲ εἰς δούλου παρουσίαν πεπιστεύκαμεν, καὶ θεικοῦ Πνεύματος ὑπεδεξάμεθα, δι' οὗ καὶ θεοποιούμεθα, καὶ Θεοῦ ναοὶ καθιστάμεθα. Ταῦτα γὰρ καὶ οὕτω βραχέως λεγόμενα, παντὶ Χριστιανῷ κατάδηλα, ὡς τὴν ἀκριβῆ (38) ἐξ ἀρχῆς κηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν αἰῶσιν, ἐφ' ἣ ἐμμένοντες τὰς αἰωνίους ἐλπίδας, ἐκδεχόμεθα. Σύμβολον οὖν τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμοούσιος ἡ Τριάς, Θεός (39) ἀληθινός, ἐκ Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος. Ὁ δὲ μὴ συντιθέμενος ἀνάθεμα ἔστω. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ τῆς μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ γράμμα βούλεται·

(38) Sic edit. Paris. et Basil. 2. In edit. Commel. et in reliquis mss., ἀκριβῆ deest. Paulo post, Anglic., καὶ τὰς αἰωνίους.

(39) Anglicanus, ὁ Θεός.

(40) Sic Basiliensis secundus. In cæteris et in editis τῶν αἰῶνων deest.

ADMONITIO IN REFUTATIONEM HYPOCRISIS MELETII, ETC.

In Nannii interpretatione titulus sic habet, Refutatio contra hypocrisin Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis ; vitiatum quippe codicem Anglicanum secutus ille est : nimirum, lapsu cujusdam scriptoris primo positum est, καὶ Εὐσέβιον, καὶ τὸν Σαμοσατέα, ut legitur in superioribus editis : hinc alius amanuensis, illum Samosatensem ratus esse Paulum hæresiarcham, temere inseruit, καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ut habetur in Anglicano codice. At legendum esse τῶν περὶ Μελέτιου καὶ Εὐσέβιου τὸν Σαμοσατέα, cum ex manuscriptis fere omnibus, tum ex recta historiæ serie constat. Carpi enim hoc loco Meletii, Eusebii Samosatensis, cæterorumque Antiochiæ coactorum episcoporum epistolam ad Jovianum imperatorem anno 363 scriptam nulli ambiguum erit, eam epistolam apud Socratem inspicienti : cuius partem hic apponere visum est : Τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι συγκροτηθείσης τὴν πίστιν καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν· ὅποτε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ ξένον τισιν ὄνομα, τὸ τοῦ ὁμοουσίου φαμέν, ἀσφαλούς τετύχηκε παρὰ τοῖς πατράσιν ἐρμηνείας, σημαινούσης, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὁμοίος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ· οὔτε δὲ ὡς πάθος τινὸς περὶ τὴν ἀρῆρτον γέννησιν ἐπινοουμένου, οὔτε κατὰ τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τοῖς πατράσι· τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας, εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ, Ἐξ οὐκ ἔντος. « Sanctæ synodi Nicææ coactæ fidem admittimus retinemusque. Si quidem nomen *consubstantialis* ibi admissum, quod insolens quibusdam visum est, cauta interpretatione a Patribus est explicatum ; ita ut significet, ex Patris substantia Filium esse genitum, eumque substantia Patris esse similem : non quasi passio quædam in generatione illa ineffabili intelligatur, neque usu quodam Græci sermonis substantiæ nomen a Patribus usurpatur ; sed ad subversionem illius dicti, *Ex non exstantibus*. « Hæc maxime verba, Catholica sane, ut nemo est inficias, ad suspectum et prævum sensum detorquere nequidquam conatur scriptor iste. Quæ sane causa fuit ut a doctis viris Paulino tum Ecclesiæ Antiochenæ partem occupanti, aut cuidam ex sequacibus ejus ascribatur. Quod veri satis simile est, cum certum alias sit Paulinianos ideo a Meletii communione avulsos esse, quod ejus suspectam haberent fidem.

II. Quisquis tamen sit hujus opusculi auctor, videtur non esse Athanasius ; siquidem hanc ille doctrinam probat in libro De synodis, num. 44, ubi clare innuit vocem ὁμοιοούσιον (quam impugnat hujus opusculi editor) piam esse, nec tamen sufficere ad Christi generationem explanandam, quapropter addendam esse vocem

ὁμοούσιον, quæ cum in epistola Meletii, etc., diserte exprimitur, recte illa cum Athanasii doctrina consentit. His adde styli varietatem sane conspicuam; Athanasianus enim planus apertusque, hujus vero scriptoris intricatissimus est, ita ut, sub finem potissimum, vix sit intelligendus. Præter hæc, indignum Athanasio orthodoxas piisque sententias, argutiis atque cavillis impugnare, quod unum agit scriptor iste. Nec omittendum, non reperiri hoc opusculum in antiquioribus Athanasii operum collectionibus, abesseque a Regio et Segueriano codice, qui ambo omnia Athanasii opera iisdem adhibitis numeris complectuntur. Quare dubium saltem valdeque suspectum videtur. Antiquum tamen esse patet, atque paulo post missam a Meletio, Eusebio aliisque ad Jovianum epistolam editum. Quare illud in annum circiter 364 conferimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐπιτομή τῆς (41) ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιου, καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου.

S. P. N. ATHANASII

Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. adversus Consubstantialitatem.

Ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος· τὸ γὰρ ὁμοίον τινὶ οὐκ ἔστιν αὐτὸ ἐκείνο, ὡς ὁμοιοῦται. Ὡς καὶ τὸ, ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν (42) σαγήνη καὶ σπέρματι, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν· καὶ, ὁμοίος ἀνθρώπων οἰκοδεσπότης ὁ μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδεσπότης οὗτος· καὶ ἕτερα ταυῦτα πολλά. Ὅμοια δὲ καὶ ἐν τοῖς σώμασι, λύκος κυνὶ, ἀλλ' οὐ κύων ἐστὶ (43)· καὶ κασίτερος ἀργύρῳ, ἀλλ' οὐκ ἀργυρός· χαλκὸς χρυσῷ, ἀλλ' οὐ χρυσός· καὶ κόκκινον αἵματι, ἀλλ' οὐκ αἷμα· καὶ γύψος χιόνι (44), ἀλλ' οὐ χιών· καὶ ἄλλα διάφορα ταυῦτα θεωρεῖται. Θεῷ οὖν οὐκ ὁμοίος ὁ Υἱὸς, Θεὸς ὢν, ἀλλ' ἐν καὶ τούτῳ· ὡς γέγραπται· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ θεότητα ἠρμήνευσε τὴν ἐνότητα· θεότητα δὲ οὐκ οἶαν τῶν θεοποιηθέντων· ἅτε δὴ ἀντιτιθεὶς αὐτὴν πρὸς ἐκείνην, ὡς ἔχει τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου· Θεὸς γὰρ ἔστιν, οὐκ ὡς ἄνθρωπος ὁ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενος (45)· καὶ Θεὸς ὀνομαζόμενος τῇ ὁμοίωσει, οὐ τῇ φύσει· ὁμοιωμένην ἔχων Θεῷ τὴν οὐσίαν· καὶ δὴ καὶ προκόπτων ἐν τῇ ὁμοιότητι· καθ' ἣν ἦδη φύσιν (46), « Τέκνα Θεοῦ ἑσμεν, » καὶ « Ἐὰν φανερωθῆ, ὁμοιοὶ αὐτῷ ἐσόμεθα. » Ὅπου ὡς ἡ οὐσία ἡ αὐτῆ, οὐ προκόπτει οὐσία εἰς τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν

24 Homo ad similitudinem Dei factus est, nec tamen est homo, Deus : quod enim alicui simile est, nequaquam illud ipsum est, cui est simile. Ut, verbi causa, simile est regnum cælorum sagenæ et sementi, nec quidquam tamen horum est regnum cælorum : et qui doctus est in regno cælorum, similis est homini patrifamilias : at nequaquam paterfamilias ipse est, et alia hujusmodi multa. In corporibus item, lupus cani similis, non canis tamen est : stagnum argento, et nequaquam argentum est : æs auro, nec tamen est aurum : coccinum sanguini, sed non est sanguis : gypsus nivi, nec tamen nix est : et sic alia inter se diversa, sed tamen similia conspiciuntur. Deo itaque nequaquam similis est Filius, Deus cum sit, sed unum sunt, uti scriptum est : « Ego et Pater unum sumus ». Deitateque unitatem interpretatur : Deitate, inquam, non qualis est in iis qui dii effecti sunt, nimirum hanc illi opponit, ut Domini præfert eloquium ; Deus enim est, non ut homo, qui ad similitudinem Dei factus est, Deusque nominatur similitudine, non natura ; habet quippe essentiam Dei similem effectam, in qua similitudine profectum admittit : penes quam naturam, jam « Filii Dei sumus », et : « Si apparuerit, similes ei erimus ».

77 Joan. x, 30. 78 Rom. viii, 16. 79 I Joan. iii, 2.

(41) Τῆς δεστ in Basil. 1 et in codice eminentissimi cardinalis Ottoboni, quem sic notamus, Ottobon. Mox, edit. Commelin. Μελέτιου, mendose. Mox particula, καὶ, quæ legebatur in editis ante, τὸν Σαμοσατέα, deest in Ottobon., Basiliensi primo, secundo et Felck. 2, et recte quidem. Anglic., περὶ Μελέτιου καὶ Παύλου τὸν Σαμοσατέα, quam lectionem perperam secutus est Nannius, ut diximus in Monito. Ibidem, editi post Σαμοσατέα, habent, τῶν κηκοδόξων, quæ verba cum desint in Ottobon., Basiliensi 1, 2, Anglic. et Felckm. 2, ommissa sunt. Mox iidem, κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου. Editi, περὶ τοῦ Ὁμοουσίου.

(42) Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2,

C ὡς καὶ ὁμοίαν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, postremus habet, τὴν, ante βασιλείαν. Mox hæc, καὶ οὐδὲν τούτων ἔστιν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν, desunt in edit. Commel. Felck. 2, ἀλλ' οὐδὲν τούτων.

(43) Ἐστὶ deest in Felck. 2. His similia vide in tract. de synodis, num. 41. Vulgares eo tempore similitudines usurpat scriptor iste, ut et Athanasius.

(44) Basiliensis primus, καὶ ψύχος, χιόνι. Mox editi, καὶ ἄλλα διάφορα ταυῦτα, sed διάφορα abest ab Ottob., Basiliens. 1, Anglic. et Felck. 2.

(45) Sic Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felck. 2. Editi, λεγόμενος.

(46) Sic omnes mss. præter Felck. 3. Editi, φησίν, male.

Ubi porro eadem ipsa est substantia, ibi substantia non proficit, nec admittit majus, vel minus, sed hominis illud est : at Dominus idem semper ipse est, nec modo minor, modo major, utpote Deus : « Jesus, » inquit, « heri et hodie, ipse et in sæcula. » Qui igitur illud Filio adimit, quod sit Patri consubstantialis, similemque ipsum ait, Deum illum esse negat. Similiterque, qui consubstantiale definit, ut substantia simile, is alteram ejus substantiam inducit, Deoque similem factam. Non itaque ille consequenter ait eum esse ex substantia Patris, cum consubstantialem non sentiat; quemadmodum est homo qui ex hominis substantia gignitur. Quod si Filius ex Deo non est secundum substantiam, quemadmodum homo ex homine, sed similitudine quadam, ut statua homini est similis, et ut homo Deo; palam certe est eum qui sic sentiat, consubstantialem minime sentire : non vult quippe ille consubstantiale pro more et usu accipi, de una scilicet et eadem substantia, sed ut mala uti possit interpretatione, Græcam vocem præter consuetudinem usurpat ὁμοούσιον, nempe, quæ non pro alia re apud Græcos usuvenit, quam ad eandem naturam declarandam, quam credendum est esse in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Ille, inquam, una consubstantialitatem evertit, vocemque substantiæ spurie usurpat, dum eam cogitat esse opus, non vero fetum. Ideoque vocem *impassibiliter*, callide adjicit; non ut passionis calumniam **25** dimoveat; quis enim Deum passibilem, vel dicere ausit? sed ut factum ex Deo dicat, nec genitum ex Deo processisse fateatur : quasi processio hujusmodi passioni sit obnoxia, quemadmodum dicere solent qui processionem ex substantia quasi passionem respuunt : quam vero vocant ex substantia facturam, quasi passione liberam commendant. Quanquam factura ipsa, si humano more intelligatur, et motum habeat, et ex motu laborem : quæ sane ab opifice Deo aliena sunt. At tamen licet per hujusmodi explanationem, processionem Filii quasi generationem impassibilem intelligant, Spiritum sane a Patre et Filio alienum statuunt : quandoquidem non generationi similis ejus processio est, sed spirationi, nimirum ob participandi modum, quasi scilicet efflatu quodam ex ore procedente; ac recipientem se, sanctificante, quod de Spiritu dicitur. Atqui impossibile esset Trinitatis

¹ Hebr. χυι, 8.

(47) Ottobon., οὗτος. Infra idem, Ἰησοῦς, φησί, Χριστὸς χθές.

(48) Felc. 2, ὁμοούσιος.

(49) Sic omnes mss. præter Felc. 5, qui habet cum editis, περὶ μιᾶς. Paulo post, Anglican. διαβάλλη. Mox. ἐν, ante Ἑλλήσιν, deest in Basil. 1, Anglie. et Felc. 2.

(50) Suspecta lectio. Anglicanus, ἦν δὲ λέγουσιν, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας προήσιν (sic) ὡς ἀπαθῆ ἐκβάλλοντες, ὡς περ, etc. Paulo post, Ottobon., κίνησιν ἔχουσιν.

(51) Anglicanus, ἐχομένης.

(52) Hæc referuntur in concilio Florentino. pag.

οὕτως (47), ὁ δὲ Κύριος ὁ αὐτός; ἀεὶ· καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἦν, ποτὲ δὲ μείζων, ὡς Θεός· « Ἰησοῦς, φησὶν, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ὁ τοίνυν ἀναιρών, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, λέγων δὲ ὅμοιον, ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἐξηγουόμενος τὸ ὁμοούσιον, ὡς ὅμοιον τῇ οὐσίᾳ, ἐτέραν τὴν οὐσίαν λέγει, Θεῷ δὲ ὁμοιωμένην. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι προπύτωνος λέγει, μὴ φρονῶν ὁμοούσιον, ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας. Εἰ δὲ μὴ, ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου κατ' οὐσίαν, ἐκ Θεοῦ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς ἐν ὁμοιωμάτι, καθάπερ ἀνδρὶς ἀνθρώπῳ, ἢ ὡς ἄνθρωπος Θεῷ· δῆλός ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁμοούσιον (48) μὲν λέγων, ὁμοούσιον δὲ οὐ φρονῶν· οὐ γὰρ κατὰ τὴν συνήθειαν βούλεται τὸ ὁμοούσιον ἀκούεσθαι, ὅπερ ἐστίν. ἐπὶ μιᾶς (49) καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἀλλὰ παρὰ τὴν συνήθειαν· καὶ ἵνα διαβάλλη ταύτην, Ἑλληνικὴν ῥῆσιν εἰρηκέναι, τὸ ὁμοούσιον ῥῆμα τοῦ ἐν Ἑλλήσιν ἔθους ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρῳ κείμενον, ἢ ἐπὶ τῷ τὴν αὐτὴν φύσιν παραστῆσαι· ὅπερ δεῖ πιστεῦσαι ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ἄμα τε οὖν τὸ ὁμοούσιον οὗτος ἐκτρέπει, καὶ τὸ τῆς οὐσίας νόθως ὀνομάζει· ὡς ἔργον νοῦν, οὐχ ὡς γέννημα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀπαθῶς προστίθεται πιθανῶς· οὐχ ἵνα πάθους ἀφέλη διαβολὴν· τίς γὰρ καὶ λέγει Θεοῦ πάθος; ἀλλ' ἵνα ποιητὸν ἐκ Θεοῦ λέγη, καὶ μὴ γεννητὸν ἐκ Θεοῦ προελθούτα· ὡς τῆς τοιαύτης προόδου παθητικῆς οὐσίας· καθὰ δὲ λέγειν εἰκόσασιν οἱ τῆν μὲν ἐκ τῆς οὐσίας πρόδοον ὡς πάθος ἐκβάλλοντες, ἦν δὲ λέγουσιν ἐκ τῆς οὐσίας ποιῆσιν ὡς ἀπαθῆ συνιστῶντες. Ὡς περ (50) εἰ καὶ τῆς ποιήσεως, εἰ ἀνθρωπίνως λαμβάνοιτο, κίνησιν ἔχουσης, καὶ τὸν ἐκ τῆς κινήσεως κάμπτον· ἅπερ ἀλλότρια δημιουργούντος Θεοῦ· ὅμως γοῦν, ὡς γέννησιν ἀπαθῆ διὰ τοιαύτης ἐξηγήσεως τὴν τοῦ Υἱοῦ νοοῦντες πρόδοον, τὸ Πνεῦμα ἀλλοτριούσι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ὅτι μὴ γεννήσῃ ἡ τοῦτου πρόδοος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετάληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης (51) καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἀγιαζούσης, καθὰ δὴ λέγεται πνεύματος (52). Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδικῶς ὄν ἐκ Θεοῦ δι' (53) Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονός, ὡς λέγουσιν. Οὐ γὰρ συνδοξάζεται ποιῆμα ποιητῆ, οὐδὲ δούλος (54) δεσπότη· οὐδὲ ἡ τῆς ἀλλοτρίας Θεοῦ οὐσίας μέθεξις ἀν εἰη Θεοῦ· « Ἐν τούτῳ γὰρ, » φησὶν ὁ Ἰωάννης (55), « εἰ γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστίν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἔδωκεν ἡμῖν. »

413, nomine Athanasii.

(53) Ita legitur in concilio Florentino. Felc. porro loco variæ lectionis, quam ex Basil. 1 et 2, et Anglic. notare volebat, eandem reposuit que in editis habetur, scilicet, διὰ Ἰησοῦ. Quanquam videatur eum, δι' Υἱοῦ, legisse in iisdem codicibus, ut legit item Nannius. Ibidem Felc. secundus, γεγονός, mendose.

(54) Felc. 2, δούλος.

(55) Ὁ Ἰωάννης, deest in Basiliensi primo et Felc. secundo. Mox Ottobon., οὐ δέδωκεν ἡμῖν.

gloria Spiritum glorificari, si per processionem ex Deo per Filium non esset, sique res effecta a Deo esset, ut aiunt ipsi. Non enim res facta cum factore suo conglorificatur, neque servus cum Domino : neque participatio substantiæ a Deo alienæ, participatio Dei fuerit. « In hoc enim cognoscimus, » ait Joannes. « quia in nobis est, ex Spiritu sancto quem dedit nobis ². »

² I Joan. III, 24.

IN EPISTOLAM DE INCARNATIONE DEI VERBI ADMONITIO.

Epistolam de incarnatione Dei Verbi Athanasii non esse, eruditi complures suspicantur, quorum opinioni ut assentiamur, haud levibus sane movemur argumentis. Illo namque ævo scripta est, quo hæretici duas esse in Christo personas aperte et summa vi contendebant, ut fertur num. 2, quod certe ad Athanasii ætatem nemo doctus referat, sed potius ad tempora Nestorianorum, quorum hic hæresis confutatur. Et sane quem locum Scripturæ hic legimus n. 1, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., si eo ipso modo legisset Athanasius, plane usurpasset illum ad Filii divinitatem contra Arianos asserendam. Sed iis usus videtur exemplaribus qui habebant, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., ut et Vulgata hodierna, in qua sic legitur : Quod manifestatum est in carne, etc., ubi illud, quod, præcedentem vocem, mysterium, respicit. Si Prioris utique modo legisset Athanasius, tam insignem locum non prætermisurus erat, homo Scripturarum scientissimus. Demum si Athanasii esset, a Cyrillo vel a synodo Ephesina laudata fuisset : aptior quippe ad Nestorianam confutandam hæresim, quam epistola ad Epictetum, frequentissime ab iisdem laudata. In hac enim, uti diximus, ipsa Nestorii hæresis impugnatur, ut etiam codicis Basiliensis scholiastes ad marginem adnotavit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ (56).

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

1. Ἐλύπει μὲν τὴν ἁγίαν σύνοδον Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως ἡ καινοτομία, τὸ μέγα μυστήριον, τὸ κατὰ Χριστὸν, ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦσα· λυπεῖ δὲ καὶ νῦν τοὺς ἀντεχομένους τῆς ἁγίας πίστεως ἡ περὶ τῶν αὐτῶν βλασφημιῶν (57) βλάπτουσα τοὺς πολλοὺς· μάλιστα τοὺς ἠλαττωμένους περὶ τὴν σύνοδον. Τὰ γὰρ μεγάλα, καὶ δυσκατάληπτα τῶν πραγμάτων, πίστει τῇ πρὸς τὸν (58) Θεὸν λαμβάνεται· ὅθεν οἱ περὶ τὴν γνῶσιν ἀδυνατοῦντες, ἀποπίπτουσιν, εἰ μὴ πεισθεῖεν ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ τὰς περιέργους ζητήσεις ἐκτρέψῃσθαι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· « Ὁμολογοῦμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. »

2. Ἐπεὶ τοίνυν ἠκούσαμεν παρ' ὑμῖν (59) τινὰς ταραττεσθαι, καὶ ζητεῖν γράμματα παρ' ἡμῶν περὶ

1. Sacram olim synodum dolore afflictebat insolens illa Pauli Samosatensis doctrina, qua magnum Christi mysterium subvertere conabatur : jam vero sanctæ fidei vindices summopere contristat illa, quæ iisdem usa blasphemiiis, quamplurimis noxia est : iis vero præcipue qui diminuto sunt intellectu. Res enim magnæ, et comprehensione difficiles sola in Deum fide perspicuntur : unde qui imbecilla sunt intelligentia, labuntur, nisi **26** in fide permanere suadeantur, et curiosas avertentur quaestiones. Quapropter beatus Paulus aiebat : « Manifeste magnum est pietatis sacramentum, Deus manifestatus est in carne, justificatus est in Spiritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria ². »

2. Quandoquidem igitur audivimus nonnullos vestrum turbari, nostrasque litteras circa commu-

² I Tim. III, 16.

(56) Editi Latini addunt, contra Paulum Samosatensem, quæ verba cum nec in miss. nec in textu Græco edito legantur, aperte supposititia sunt. Nam alioquin patet eam non adversus Samosatensem, sed adversus hæreticos alios conscriptam esse.

(57) Anglic., βλασφημιῶν φλυαρία, sed, φλυαρία deest in editis, et in cæteris omnibus manuscriptis.

(58) Τόν, deest in Basiliensi.

(59) Basiliensis et Angl. habent, καί, ante, παρ' ὑμῶν.

nem et ab apostolis inductam fidem postulare, A scribimus paucorum esse illam aedulo disquirere : fidem autem retinere, omnium esse eorum qui Deo obsequentes sunt, qui et magnam studii sui laudem referunt. Qui enim quæ ultra vires suas sunt indagat, in periculo versatur : qui autem traditis inhæret, extra periculum est. Suademus igitur vobis, quod et nobis ipsis suademus, ut traditam fidem servetis, profanaque novæ cujuslibet doctrinæ verba aversemini, omnesque hortemini, ut tanti mysterii inquisitionem exhorrescant : et confiteantur, tum Dei in carne manifestationem, secundum traditionem apostolicam ; tum justitiam quam Dominus habuit in Spiritu, id est, non humana mutatione, sed divina puritate. Impossibile enim est humanam naturam, puram et sine peccato exhiberi, nisi Deus in carne esse credatur, qui justitiam peccati expertem in mundum induxerit, cujus participes effecti, vivemus et salvi erimus. Illud enim : « Non est justus in terra qui faciat bonum et non peccet », in commune de omnibus hominibus dictum est : unde, « De cælo venit, » inquit, « quod immaculatam justitiam ex se dat Verbum. » Et liquido dicit : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis ». Et rursum : « Si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius ». Et : « Ego sum panis, qui de cælo descendi, vivus, et qui dat vitam mundo ». Quibus suam ipsius deitatem aperte nos edocet, nec tamen aufert quod secundum carnem assumpserat ; sed seipsum cum carne conjungit : quandoquidem juxta Paulum in similitudinem hominum factus est, et habitu inventus est ut homo⁵. Homo autem una persona et unum animal est, ex spiritu et carne compositum (59)⁶ : ad cujus similitudinem intelligendum est Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta, et in gentiliū scandalum prolapsa, aperte et summa vi contendit. Cum enim non credat possibile esse Deum hominem fieri, juxta Joannis verba initio posita : « Verbum caro factum est », ideo dicit, hominem quidem eum esse ex Virgine genitum, et ex natura sua nihil divinum habere ; Deum vero in hunc ipsum descendisse. Porro qui hæc dicunt, sibi ipsi adversa proferunt, quasi Verbo contradicentes, dum aiunt, Filium hominis non e cælo descendentem, sed e terra surgentem, Deum e cælo descendentem in se recepisse.

3. Nos itaque decet divinis inhærerere verbis, nec

⁵ Eccle. vii 21. ⁶ Joan. iii, 13. ⁷ Joan. vi, 63.

(59) In Symbolo : *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, etc.*

(60) Αὐτῆς, deest in Seguer.

(61) Basil. Anglic. et Seguer., δὲ καὶ ὑμῖν. Paulo post, δέ, ante τὰς βεβήλους, deest in Anglic.

(61) Leg. σωθῆσόμεθα. Edit.

(62) Basiliensis et Anglic., ἐὰν οὖν θεωρῆτε.

(63) Seguer., Σαφῶς δὲ που διὰ δὴ τούτων.

(64) Basiliensis, Anglic., Seguer., κατὰ Ἀπόστα-

τῆς κοινῆς καὶ ἐξ ἀποστόλων εἰσαχθείσης πίστεως γράφομεν, ὅτι τὴν μὲν ἀκριβείαν αὐτῆς (60) ἐπιζητεῖν ὀλίγων ἐστὶ, τὴν δὲ πίστιν κατέχειν ἀπάντων τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐπειθῶν, ὃ καὶ μέγιστον Ἐπαῖνον ἀποφέρονται τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ μὲν γὰρ ζητῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ἐπικινδύνος· ὁ δὲ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐμμένων ἀκινδύνος. Παραινῶμεν δὲ ὑμῖν (61), ὅπερ καὶ ἑαυτοῖς παραινῶμεν, τὴν παραδοθεῖσαν πίστιν φυλάττειν, ἐκτρέπεσθαι δὲ τὰς βεβήλους καινοφωvίας, καὶ τοῦτο πᾶσι παρεγγυᾶν φοβεῖσθαι τὴν περὶ τοῦ τηλικούτου μυστηρίου ζήτησιν· ὁμολογεῖν δὲ, ὅτι πεφανέρωται Θεὸς ἐν σαρκὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἔσχεν ὁ Κύριος ἐν Πνεύματι, τούτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τροπῇ, ἀλλὰ θεϊκῇ τῇ καθαρότητι· ἀδύνατον γὰρ ἐτέρως τὸ καθαρὸν καὶ ἀναμάρτητον ἐπ' ἀνθρωπίνης φύσεως παραδεχθῆναι, εἰ μὴ Θεὸς ἐν σαρκὶ πιστεύοιτο εἶναι ὁ τὴν ἀναμάρτητον δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον εἰσαγαγὼν, ἧς μετέληγοντες Ζησόμεθα καὶ σωσόμεθα (61'). Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔστι δικαίος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ποιήσει τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐκ ἁμαρτήσεται, » κοινὸν ὄφειλον κατὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν· ὅθεν, « Ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκε, » φησὶν, « ὁ τὴν ἄκρατον δικαιοσύνην παρ' ἑαυτοῦ δωρούμενος Λόγος. » Καὶ λέγει σαφῶς· « Οὐδὲς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » καὶ πάλιν· « Ἐὰν θεωρῆτε (62) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον. » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ ζῶν καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ. » σαφῶς διὰ τούτων (63) ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσειληφέναι, ἀλλ' ἐνὸν ἑαυτὸν πρὸς τὴν σάρκα· ἐπειδὴ κατὰ Παῦλον (64) ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχηματὶ εὐθεῖς ὡς ἄνθρωπος. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶν ἐν, ἀπὸ τοῦ πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ (65) νοητὸν τὸν Χριστὸν ἕνα, καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ γῶν ἀπιστία βιάζεται, σαφῶς ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πιστεύει δυνατόν εἶναι τὸν Θεὸν ἀνθρωπῶν γενέσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φωνὴν Ἰωάννου, λέγοντος, ὅτι « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » διὰ τοῦτο φησὶν (66) ἀνθρωπῶν μὲν εἶναι ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, καὶ μηδὲν ἔχειν τῆς φύσεως θεϊκῆς· Θεὸν δὲ εἰς αὐτὸν καταβεβηκέναι. Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, αὐτὰ τὰ ἐναντία λέγουσιν, ὡς περ ἀντιλέγοντες τῷ Λόγῳ, ὅτι οὐχὶ καταβεβηκώς ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ γῆς ἀναστὰς, ὑπεδέξατο (67) τὸν ἐξ οὐρανοῦ Θεόν.

2. Ἡμᾶς οὖν καλῶς ἔχει τοῖς θεοῖς ἔπεσθαι βή-

⁷ ibid. 51, 53. ⁸ Philipp. ii, 7. ⁹ Joan. i, 14.

λον. Editi, κατὰ Παῦλον.

(65) Seguer., αὐτῶν. Infra Gobler. et Felc. primus. ἀπολιπομένη. Mox Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 4, τῆς θείας χάριτος. Editi et ceteri manus. male, τῆς ἀληθείας χάριτος.

(66) Ita mss. Editi autem, ἐφη.

(67) Basiliens. et Seguer., ὑπεδέξατο, quæ lectio non spernenda.

μασι, καὶ μὴ λογισμῶν γυμνασίαις προδιδόναι τὰ
 τριῶν οὕτως κεκρυμμένα. Ὅτι ἂν οὖν μόνον ἑτε-
 ρον, (68) ἄνθρωπον λέγωσιν οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἑτε-
 ρον δὲ τὸν Θεόν, μὴ παραδεχόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸν
 ἐνοικεῖν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λέγοιεν, μὴ παραδεχόμεθα·
 ἐνοικεῖ δὲ ἐν ἡμῖν, καθὼς γέγραπται· Ἐνοικῆσω
 ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Ὁὐδὲν οὖν διαφέρει
 ἡμῶν (69) κατὰ τὸν αὐτῶν λόγον· ὥστ' εἰ συμπρο-
 σκύνει τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ Ἀδῶν κατὰ τὴν ἐνοί-
 κησιν, συμπροσκύνει καὶ τοῖς ἁγίοις διὰ τὸν ἐνοί-
 κούντα ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς ἄποπον; Τὸ δὲ καὶ
 πρὸ ἁγίου Πνεύματος, τουτέστι πρὸ Θεοῦ, δοξασθῆναι
 ἄνθρωπον τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἀσεθείας. Ἡμεῖς οὖν
 τῷ Πνεύματι Θεόν, καὶ ἄνθρωπον τῆ σαρκὶ τὸν Κύ-
 ριον ἡμῶν εἶναι πεπιστεύκαμεν, καὶ χλευάζουσιν οἱ
 ἄπιστοι τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν, τῆς σαρκὸς εἶναι
 ταύτην, καὶ οὐ τῆς θεότητος. Φαυμὲν οὖν ἠνώσθαι
 τῆ σαρκὶ τὸν Θεόν, καὶ κατὰ τοῦτε ἐκ γυναικὸς πε-
 κλάσθαι, καὶ γεγεννησθαι, ἕνα ὄντα, ὡς ὁ Ἀπόστο-
 λος εἰδήλαξεν· Ἐξῆπείστευεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ,
 γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον (70) ὑπὸ νόμον,
 ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ. Καὶ τὸν θεῖον
 σταυρὸν χλευάζουσιν ὁμοίως Ἕλλησιν. Ἡμεῖς δὲ τῆς
 σαρκὸς ἐνεκεν τοῦτον φαμεν, οὐ κεχωρισμένης τοῦ
 Θεοῦ, οὐδ' εἰς ἕτερον πρόσωπον διηρημένης· οὐ γὰρ
 ἑνατὸν εἶναι Κύριον τῆς δόξης ψιλὸν ἄνθρωπον· Ὁ
 δὲ Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς
 τῆς δόξης· Κύριον τῶν δυνάμεων φοβούμενοι λέγειν
 ἄνθρωπον (71) τὸν τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν, καὶ
 μείζον οὐδὲν, Θεὸν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν
 ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν ἐσταυ-
 ρωμένον· καὶ τῷ σταυρῷ τροπαίῳ χρώμεθα κατὰ τοῦ
 διαβόλου· καὶ ἡ σφραγὶς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ δύναμις
 ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Καὶ τῷ Χριστῷ συνεσταυρωσθαι
 τοῦτο σωτήριον ὑπὲρ νόμον καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιο-
 σύνην, τοῦτο ἀγιάζει τὸν κόσμον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς
 τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτισόμεθα, ὅτι ὁ θάνατος ἐκεῖ-
 νου οὐχ ἁμαρτίας ἦν ἐπιτίμιον, οὐδὲ ἴσος τῷ θανάτῳ
 τοῦ Ἀδάμ· ἀλλὰ λυτήριος τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ
 διὰ ταύτην θανάτου.

4. Σαφὲς τοίνυν τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων ἐκκει-
 σθω, καθάπερ βούλεσθε, ὅπερ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων
 πατέρων παραδέδοται· περὶ μὲν τῆς θεότητος, ὅτι
 μία φύσις ἡ Τριάς, καὶ κατὰ τοῦτο μίαν οὐσίαν (72)
 καὶ αἱ νῦν σύνοδοι γράφουσιν ἀποστολικῶς· ὁ δὲ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος δημιουργὸς ὢν τῶν πάντων, πρὸς ὁμοί-
 τητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, εἰς

A ratiociniorum disputationibus illa prodere, quæ
 nobis ita manifeste prædicata sunt. Cum itaque
 Samosatensis sequaces nobis dixerint, alterum ho-
 minem duntaxat, alterum Deum esse, ne illos ad-
 mittamus. Immo etsi dixerint Deum in homine in-
 habitare, ne recipiamus eos : inhabitat enim et in
 nobis, ut scriptum est : « Inhabitabo in illis et
 inambulabo »⁶⁸. Ergo ex illorum sententia in nullo
 a nobis Christus differt ; ita ut si hominem cum
 Deo Verbo simul adores propter **27** inhabitatio-
 nem, adora quoque sanctos propter eum qui in
 illis inhabitat. Quomodo illud absurdum non fue-
 rit ? Dicere autem, hominem ante Spiritum sanctum,
 id est ante Deum, glorificatum fuisse, extremæ est
 impietatis. Nos itaque Spiritu Deum et carne ho-
 minem, Dominum nostrum esse credimus, etiamsi
 increduli illi generationem ex muliere irrideant :
 quia carnis generatio illa est, non deitatis. Dici-
 mus igitur Deum unitum esse carni, et eatenus
 ex muliere efformatum genitumque esse, ita ut sit
 unus, ut Apostolus docuit : « Misit Deus Filium
 suum factum ex muliere ; factum sub lege, ut eos
 qui sub lege erant redimeret »⁶⁹. Divinam quoque
 crucem irridet haud secus quam gentiles. Nos
 autem ipsam nominamus carnis gratia, quæ nec a
 Deo segregata, nec in aliam personam divisa est :
 impossibile enim est Dominum gloriæ nudum ho-
 minem esse : « Dominus, » autem, « virtutum ipse
 est Rex gloriæ »⁷⁰, cum metuamus Dominum virtut-
 um dicere hominem, eandem ac nos naturam ni-
 hilque majus habentem ; Dominum gloriæ cruci-
 fixum, juxta apostolicam vocem, Deum esse con-
 fitemur : ac cruce, velut tropæo, adversus diabo-
 lum utimur : sigillumque nostrum est Christi vir-
 tus in salutem. Ac cum Christo crucifigi hoc salu-
 tare est, plusquam lex, et plusquam justitia legis :
 hoc mundum sanctificat. Atque ideo in mortem
 ejus baptizamus, quia mors illius non erat pœna
 peccati, neque similis erat morti Adami ; sed re-
 demptio erat a peccato et a morte per peccatum in-
 ducta.

4. Aperte igitur apostolorum prædicatio expō-
 natur, ut ipsi vultis, quæ a sanctis quoque Patribus
 tradita est : de deitate quidem, quod Trinitas unica
 sit natura : qua sententia hujus temporis synodi
 unam esse substantiam apostolice scribunt. Ver-
 bum autem Dei, creator cum sit omnium, postquam
 ab initio hominem ad similitudinem suam creavit,

⁶⁸ Levit. xxvi, 12. ⁶⁹ Galat. iv, 4, 5. ⁷⁰ Psal. xxxiii, 10.

(68) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 1. Editi
 et cæteri, ἕτερον μόνον. In hunc locum ad marginem
 Basilienis hæc leguntur, ὅτι ἀρχὴ τῆς Nestorioῦ
 αἰρέσεως ὁ Σαμοσατέως. Id est : Nestorii hæresi ini-
 tium dedit Samosatensis. Et sane hic ipsissima Nes-
 torii oppugnatur hæresis, ut nemo non videt. In-
 fra Anglic., ἐνοικεῖν δὲ ἐν ἡμῖν.

(69) Angl., ἡμᾶς. Infra Seguer., καὶ τοὺς ἁγίους
 διὰ τὸν.

(70) Γενόμενον. Sic legitur in mss. omnibus,
 præter Felckmanni 4, in quibusdam antiquis Scri-

pturæ exemplaribus haberi γεννώμενον, observavit
 Rob. Stephanus. Vulgata habet, factum, et textus
 Græcus vulgaris, γενόμενον.

(71) Λέγειν ἄνθρωπον. Deest in Gobleriano et
 Felckm. 4, nec lectum est a Nannio. Paulo post,
 φωνήν, deest in Basilienensi.

(72) Οὐσίαν. Deest in Anglicano. Paulo post,
 Seguer., ὁμοίτητα τὴν ἑαυτοῦ, recte, Gobler. et
 Felc. 4, ὁμοίτητα τὴν ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et cæteri,
 ὁμοίτητα τὴν ἐξ αὐτοῦ

ad similitudinem quoque suam illum restituit, si- **A** ὁμοιωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει πάλιν, ὁμοιωθεὶς τῷ ἰδίῳ ποιήματι, διὰ τὸ σεσαρκῶσθαι ἐξ ἀγίας Θεοτόκου Μαρίας Παρθένου, καὶ ἄνθρωπος γεγενῆσθαι, μένων Θεός, ἵνα τοὺς ἀνθρώπους θεοὺς ἀποδείξῃ μένοντας ἀνθρώπους. Πρόσωπον ἔν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἀπερίληπτος σαρκὶ Θεός, ἀμέριστος εἰς σάρκα, ἀπαθὴς ἐν ταῖς παθήμασι τῆς σαρκὸς, νικήσας θάνατον, καὶ ἀναστὰς τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ· ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν δόξῃ φυσικῇ, καὶ οὐκ ἐν χάριτι· ἐρχόμενος ἴν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι ἐμφανῶς, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐν Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀλόγητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἔδειξεν ἀπὸ μέρους, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι καὶ πρότερον καὶ νῦν ὁ αὐτὸς ἐστὶ, καὶ οὐχ ὕστερον ἀποθεωθεὶς· ὡς ἡ νῦν βλασφημία βιάζεται· οὐδὲ παυσάμενος τοῦ εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου, οὐδὲ ἀποθέμενος τὴν σάρκα. Καὶ γὰρ ὅτε ἄρχεται εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Μονογενὴς (73) ἀποστέλλων ἐστὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, ἀναλλοίωτος ὡν ἀεὶ, καὶ μεταβολὴν οὐδεμίαν ἔχων περὶ τὴν θεότητα, κατὰ δὲ τὴν σάρκα σχηματισθεὶς ἡμῖν καὶ συσχηματίζων ἡμᾶς ἑαυτῷ.

B item neque hominem esse desiisse, neque carnem deposuisse. Etenim cum Unigenitus ille incipit esse Filius hominis, tum etiam angelos suos mittit, invariabilis semper, et nullam mutationem in sua deitate passus, secundum carnem vero, nobis conformatus, et nos sibi ipsi conformans.

(73) Felekmanni primus et edit. Commel., ὁμογενής, mendose : alii omnes, ὁ Μονογενής. Infra, Basil. solus, συσχηματισθείς.

IN LIBRUM CONTRA SABELLIANOS MONITUM.

28 Tanta est affinitas hujus libri cum homilia 27 Basilii contra Sabellianos, Arium et Anomæos nuncupata, ut alterutrum opusculum ex altero expressum fuisse propalam sit. Et sane iisdem argumentis in utroque proceditur ad hæreticos confutandos, eadem ipsa usurpantur Scripturæ loca, uno et æquali ordine posita. Neminemque putamus esse quin judicet, id artificio cujusdam Græculi scriptoris admissum fuisse qui alterutrum Patris librum verbis solum commutatis alteri ascripserit. Et quidem in hunc Athanasio attributum cadere videtur suspicio : nam præter styli diversitatem sane conspicuam, nequaquam memoria proditum est cum iis hæreticis pugnas Athanasium, qui cum Sabellio, Patrem Filiumque unum esse personam, solo nomine distinctam affirmarent : quod tamen unum agitur in hoc opusculo. In Basilii vero homilia in Anomæos maxime ejus temporis hæreticos vertitur acies, licet Sabellius quoque haud segniter impugnetur. Sed qui ex Basilio hoc opusculum Athanasii nomine expressit, ad fraudem ut putamus contegendam Anomæorum nusquam meminit. Nec quis putaverit, Basilium tantæ virum eloquentiæ et eruditionis, alienis, ut aiunt, sese pennis exornatum. Sane talis est homo, ut ne in suspicionem quidem furti plagique veniat. Homiliam itaque 27 genuinum Basilii esse opus, hoc vero Athanasio ascriptum, spurium arbitramur : licet jamdiu inter Athanasiana compareat ; in antiquis enim collectionibus Athanasii operum habetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς διδίου ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν Θεῷ, καὶ πρὸς τοὺς Σαβελλιζοῦτας.

S. P. N. ATHANASII

De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia, et contra Sabellianos.

1. Judaismus gentilitati contrarius est, neutra tamen religio pia, sed utraque extra veritatem consistit. Siquidem et Babylonii bellum gessere

1. Ἰουδαϊσμός ἀντικείμενος πρὸς Ἑλληνισμὸν, καὶ οὐδέτερος εὐσεβής, ἀλλ' ἀμφότεροι τῆς ἀληθείας ἐκτός· Ἐπεὶ καὶ Βαβυλώνιοι πεπολεμηχασιν Αἰγυ-

ετιους, και ἄλλοι πολλοὶ ἀσεβεῖς (74) ἀσεβείαν ἠναντιώθησαν. Οὐ τοίνυν ἐφαρξεί τὸ πρὸς ἀσέβειαν ἀντίστασθαι, εἰ μὴ δι' εὐσέβειαν ἢ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἀντίστασις γίγνηται (75). Πολλὰ καὶ μεγάλα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶντων ἔχουσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ δίκαια λέγουσι κατηγοροῦντες αὐτῶν τῆ κτίσει λατρευόντων παρὰ (76) τὸν κτίσαντα. Ἄλλ' οὐχ ὅτι δυσσέβειαν ἐλέγχουσι, διὰ τοῦτο εὐσεβεῖν ὁμολογηθήσονται, τὸν Ἰῖδὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενοι, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα σεβομένους ἐγκαλοῦντες πολυθεότητα. Διόπερ ἐξεληλύθαμεν ἐξ Ἑλλήνων, καὶ ἀφωρίσμεθα, πρὸς τὸ μὴ ταῖς ἀκαθάρτοις εἰδωλολατρῆσιν ἀναμίγνυσθαι· ἐξεληλύθαμεν δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας, τὸν Ἰῖδὸν ὁμολογήσαντες τοῦ Θεοῦ, καὶ φυγόντες τὴν ὀλέθριον ἀρνησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τοῦ λέγοντος· Ὁς δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὁμολογοῦμεν δὲ τὸν Ἰῖδὸν ἐκ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πιστεύοντες αὐτῷ λέγοντι καὶ ἐπαγγελλομένῳ (77)· Ἐπὶ ὅστις ὁμολογήσειεν ἐμὲ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

2. Τοῦτο ὁρῶντες τὸ παράδειγμα, καὶ νῦν ἀπὸ τριώθρημεν τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπ' ὀνόματι Χριστιανισμοῦ, τῶν ἔργον Θεοῦ τολμώντων θεολογεῖν τε καὶ προσκυνεῖν. Χωριζόμεθα δὲ καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων· οἱ, τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι, Θεὸν ἓνα παραπλησίως Ἰουδαῖοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος· καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν· ἀλλ' ὡς ἀγονον Υἱοῦ καὶ ἀκαρπον ζῶντος Λόγου καὶ σοφίας ἀληθινῆς. Λόγον γὰρ ὅσον τὸν ἐκ καρδίας ἀνθρώπου νομίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφίαν ὅποιαν τὴν ἐν ψυχῇ· καὶ διὰ τοῦτο πρόσωπον ἐν τῶν Θεὸν ἅμα τῷ Λόγῳ φασίν· ὡσπερ καὶ τὸν ἄνθρωπον ἅμα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ἄνθρωπον ἓνα, οὐδὲν πλέον Ἰουδαίων δοξάζοντες, τῶν οὐκ ἀποδεξαμένων τὸν εὐαγγελιστὴν τὸν εὐθύς (78) ἐξ ἀρχῆς βῶντα· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Εἰ γὰρ ἐν καρδίᾳ Λόγον ὁ Θεὸς ἔχει μὴ γεγεννημένον (79) ἐξ αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἂν εἴη Θεός; Οὐ γὰρ ὁ λόγος (80) τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωπῶς ἐστὶ πρὸς ἄνθρωπον, ἐπεὶ μήτε ζῶν ἐστὶ, μήτε ὑφιστάς, ἀλλὰ ζωῆς καρδίας καὶ ὑφιστάσεως κίνημα μόνον· καὶ λέγεται παραχρῆμα, καὶ οὐκ ἐστὶ, καὶ πολλάκις λαλούμενος (81) οὐδέποτε δια-

A contra Ægyptios : aliique complures impii, impii adversati sunt. Ideoque non sufficit impietati obsistere, nisi pietatis causa illi obsistatur. In multis gravibusque rebus Judæi idololatrias arguere possunt, ipsisque justa de causa crimini vertunt, quod creaturæ potius quam creatori serviant. Nec tamen eo quod impietatem arguant, hinc pie sentire agnoscentur, dum Filium Dei, per quem omnia facta sunt, negant : et dum eos, qui per ipsum, Patrem colunt, inductæ deorum multipliciter insimulant. Quocirca ab ethnicis discussimus, ab iisque segregati sumus, ne impuro idolorum cultui admisceremur : a Judæorum quoque blasphemia abscessimus, cum Dei Filium confessi sumus, atque effugimus perniciosam abnegationem Domini nostri dicentis : « Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cælis est »¹³. » Nos porro constemur Filium ex Patre esse, ac semper esse cum Patre : atque illi credimus qui hoc ait et pollicetur : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, constitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est »¹⁴.

2. Hoc exemplar cum intueamur, jam segregamur ab iis qui sub nomine Christianismi cum ethnicis sentiunt, audentque Dei officium, Deum dicere et adorare. Segregamur quoque a Judaizantibus, qui Christianismum in Judaismo depravant : qui cum, qui ex Deo est, Deum esse negant : Deumque unum quemadmodum Judæi prædicant : qui non eo dicunt ipsum esse solum Deum, quod solus non genitus, et quod solus fons deitatis sit ; sed quod Filium non genuerit, nec Verbum vivens, veramque sapientiam produxerit. Nam Verbum Dei tale existimant, quale illud ex humano corde procedens : et sapientiam Dei, qualem illam quæ in anima existit : quapropter Deum cum Verbo suo 29 personam unam esse dicunt, ut et hominem cum verbo suo hominem unum, nec plus quam Judæi sentiunt, qui evangelistam non recipiunt, ab ipso statim initio clamantem : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum »¹⁵. » Si enim Deus Verbum in corde habet, non a se revera genitum, ut Deum ex Deo ; quomodo apud Deum Verbum exstiterit ? et qui fieri potest ut Verbum Deus fuerit ? Non enim verbum hominis homo est apud hominem, cum nec vivat nec subsistat, sed vivi et subsistentis cordis motus tantum sit : quod mox ut pronuntiatum est, non amplius

¹³ Matth. x, 33. ¹⁴ ibid. 32. ¹⁵ Joan. i, 1.

(74) Seguerianus, πολλάκις ἀσεβεῖς.

(75) Goblerianus et Seguerianus, γίγνηται. Basilienis, γίνεταί. Editi vero et cæteri manuscripti, γίγνεται.

(76) Goblerianus habet περί, male.

(77) Καὶ ἐπαγγελλομένῳ. Deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox omnes omnino codices habent, ἔμολογήσει ἐν ἐμοί, sed male. Mox καὶ γὰρ deest in Basi-

liensi et Segueriano.

(78) Εὐθύς habetur in solis Basil. et Seguer.

(79) Gobler. et Seguer. habent γεγεννημένον, perperam.

(80) Λόγος. Deest in Segueriano.

(81) Omnes mss. habent καλούμενος, præter Seguer. qui multo melius, λαλούμενος habet.

existit : ac licet pluries repetitum, nunquam permanet. De Verbo autem Dei jamdiu propheta prædicarat his verbis : « In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cælo¹⁶. » Qua in re ipsi consonat evangelista, qui Verbum esse Deum confitetur, dum illum apparuisse annuntiat, advenisse narrat, et incarnatum fuisse prædicat, nec tamen Patrem in Verbi incarnatione complectitur ; ait enim : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis : et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis¹⁷. » Unigenitum Verbum in mundo cernis manifestatum, inter homines habitare, gloriamque illi attribui, quasi Unigeniti a Patre : non quasi ipsum Verbum Pater sit, nec quasi Pater una cum Verbo sese manifestaverit, sicut homo una cum suo verbo apparet : neque potest apparere verbum, nisi is qui illud effatur, adsit et loquatur. Quibusnam igitur credemus? Hisne qui nobis prædicant Filium a Patre advenisse ; an iis qui Patrem una cum Filio, unam personam esse dicunt? Si enim unica sit persona, quomodo illa quidem mittit, hæc vero mittitur et per carnem conspicitur? Nam, « Deum nemo vidit unquam, unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit¹⁸ », adveniensque ipse sancta voce loquitur, ac seipsum conspiciendum præbet, atque illo modo Patris cognitionem indicat : « Qui vidit me, vidit et Patrem¹⁹, » nec se ipse Patrem dicit : quomodo enim id diceret, cum invisibilis ille sit? Sed se talem esse qualis est Pater : nam superius dixerat : « Si cognovissetis me, et Patrem mecum utique cognovissetis²⁰. » Quibus dualitatem personarum aperte nobis declarat ex deitate in nullo dissimili cognitam. Quapropter qui Filii conspectu dignus habetur, conspectu Patris minime privatur. Non enim genitor sibi dissimilem generavit, sed talem qualis ipse est. Si itaque unicum rem duntaxat existimas, cum revera duæ sint, Patrem et Filium ignoras. Quæ ergo tibi cum ecclesiastica doctrina communio superest? Ecqua ratione Domini voces excipias : « Ego, » inquit, « et Pater unum sumus²¹? » ac rursus de Patre edisserens : « Ab illo sum, » inquit, « et ille me misit²². » tertio item : « Ego rogabo, » inquit, « Patrem meum, et alium Paraclitum dabit vobis²³. »

3. Cum igitur de seipso dicat, « Ego : » de Patre vero, « Ille : » de Spiritu sancto autem,

¹⁶ Psal. cxviii, 89. ¹⁷ Joan. i, 14. ¹⁸ ibid. 18. ¹⁹ Joan. xiv, 9. ²⁰ ibid. 7. ²¹ Joan. x, 30. ²² Joan. vii, 29. ²³ Joan. xiv, 16.

(82) *Λόγος*. Deest in Basiliensi et Seguer. Mox, Κύριε, in solo Seguer. habetur. quem sequimur, quia in Græco Scripturæ textu, Κύριε, legitur.

(83) Ita Seguer. et Gobler. Editi vero et cæteri mss., γὰρ ἐφη, σὰρξ.

(84) Seguerianus, πιστεύσομεν.

(85) In edit. Paris. et Colon. legitur. ἀλλ' ante ὁ μονογενής, sed cum nec in editione Commel. nec in aliquo mss. nec in Scriptura legatur, expunctum est.

μένει. Τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἔνωθεν ὁ ψαλμωδὸς ἐκεκράγει λέγων (82)· « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. » καὶ σύμφωνος αὐτῷ ὁ Θεὸς εἶναι τὸν Λόγον ὁμολογῶν εὐαγγελιστῆς, φανερωθέντα τε αὐτὸν εὐαγγελίζεται, καὶ παραγεγόμενον μηνύει, καὶ σαρκωθέντα κηρύττει, οὐ συμπεριλαμβάνων τῇ τοῦ Λόγου σαρκώσει τὸν Πατέρα· « Ὁ Λόγος, γὰρ φησι, σὰρξ (85) ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Μονογενῆ τὸν Λόγον ὄντα ὄρξεν ἐν κόσμῳ φανερούμενον, ἐν ἀνθρώποις σκηνοῦντα, δόξαν αὐτῷ κηρυσσομένην, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· οὐ ὡς Πατὸς αὐτοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς τοῦ Πατρὸς ἅμα τῷ Λόγῳ πεφηνότος, ὡς περ ὁ ἀνθρώπος ἅμα τῷ ἑαυτοῦ φαίνεται λόγῳ, καὶ οὐκ ἔστι φανῆναι τὸν λόγον, εἰ μὴ καὶ ὁ λαλῶν αὐτὸν παρείη καὶ φθέγγοιτο. Τίσιν οὖν πιστεύομεν (84); Πότερον τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡμῖν Ἰὺν παρὰ Πατρός ἐπιδημηκότα, ἢ τοῖς ἐν πρόσωπον ἅμα τῷ Λόγῳ τὸν Πατέρα φάσκουσιν εἶναι; Εἰ γὰρ ἐν πρόσωπον, πῶς τὸ μὲν ἀποστέλλει, τὸ δὲ ἀποστέλλεται, καὶ θεωρεῖται διὰ σὰρκος; « Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε (85)· ὁ μονογενὴς Ἰὺς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, » καὶ παραγεγόνως αὐτὸν φέγγεται τῇ ἀγία φωνῇ, παρέχων τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, καὶ διὰ ταύτης (86) τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν ὑποθέμενος· « Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐχ ἑαυτὸν εἶναι τὸν Πατέρα φάσκων, πῶς γὰρ, τὸν ἄορατον; ἀλλὰ τοιοῦτον οἶον τὸν Πατέρα· προσερχεῖ γὰρ· « Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ᾔδειτε (87), » τὴν δυάδα τῶν προσώπων ἀντικρυς ἡμῖν ἐξηγούμενος, ἀπαραλλάκτως γνωρίζομένην θεότητι. Διόπερ ὁ τῆς τοῦ Ἰοῦ καταξιούμενος θεωρίας οὐκ ἀπεστέρηται τῆς τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἄλλοιον ὁ γεννητῶρ ἐγέννα, ἀλλὰ τοιοῦτον οἶος (88) αὐτός. Εἰ γοῦν ἐν τι μόνον εἶναι πρᾶγμα νομίζεις, δύο δὲ ἦντα κατὰ ἀλήθειαν, ἀγνοεῖς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ἰόν. Τίς οὖν σοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐστὶ κοινωνία; Πῶς δὲ τὰς τοῦ δεσπότητος δέξῃ φωνάς, « Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (89) ἐν ἑσμεν; » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Πατρὸς διαλεγόμενος, « Παρ' αὐτοῦ εἰμι, » φησὶ, « κάκεινος ἐμὲ ἀπέστειλε· » προστίθει δὲ καὶ τὸ τρίτον· « Ἐγὼ, » φησὶ, « παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »

Ἐταν οὖν περὶ μὲν ἑαυτοῦ λέγῃ τὸ, « Ἐγὼ, » περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, « Ἐκεῖνος, » περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος,

(86) Basil. et Seguer. habent, διὰ ταύτης. Editi et cæteri, διὰ ταῦτα.

(87) Gobler. et Felc. f habent, ἐγνώκειτε ἂν, τὴν δυάδα.

(88) Seguer., οἶον. Mox, εἰ γοῦν, deest in Basil., Seguer.

(89) Καὶ σὺ, Πάτερ. Sic omnes mss. Editi, καὶ ὁ Πατὴρ. Ibid. Seguer. et Basil., καὶ σὺ, Πάτερ, ἐν ἑσμεν· καὶ πάλιν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ πάλιν.

« ἄλλος » πῶς οὐκ αποστασία σαφῆς ἀρνεῖσθαι τὰ τρία, καὶ μόνων εἶναι λέγειν τὸν φάσκοιτα· « Οὐκ εἰμι μόνος, ὅτι ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. » Χρῆται δὲ καὶ νομικῇ φωνῇ (90), καὶ διὰ ταύτης δύο παρίστησιν ὄντας αὐτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα· « Ἐν τῷ νόμῳ, γὰρ φησι, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν· Ἐγὼ, » φησιν, « εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Ἰδοὺ γὰρ δύο πρόσωπα, καὶ εἰ μὴ λέγεις· δύο εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, τοῦτο λέγων οὐδὲ τὴν μαρτυρίαν ἐξ συνίστασθαι οὖσαν ἀληθινήν. Τοῦτο γὰρ πιστοῦται τῇ μαρτυρίαν, τὸ μὴ ὄφ' ἐνδὲς γίνεσθαι μόνου, ἀλλ' ὑπὸ δύο. Καὶ γὰρ μαρτύρηκεν ὁ Πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ λέγων· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· » καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς (91) μαρτυρεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ διελέχεται σαφῶς ἐν ἀκοαῖς ἀνθρώπων λέγων· « Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπιόις. Ναὶ ὁ Πατὴρ· ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἐμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὅπρ' τοῦ Πατρὸς μου. » Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἀπολογούνται οἱ τῆς Ἰουδαίων (92) ἀρνήσεως ὑπηρέται, ὅπρ' τοῦ μὴ σαφῶς ἐλέγχεσθαι τοῖς εὐαγγελίοις ἀντιπράττοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὕτως δύο ὑποστάσεις φαίνεσθαι, ἕνα τὸν Πατέρα Θεὸν, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου; Θεὺ τῆς ἀσεβείας! Καὶ τί τοῦτο διαφέρει τῆς Σαμοσατέως ἀπολογίας; εἰπάτωσαν δὲ πῶς ἀνθρώπος περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα φθέγγεσθαι τολμᾷ. « Ὁ ἰσρακῶς ἐμὲ, ἐώρακε ὄν Πατέρα; » Πῶς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ ταῦτα φθεγγόμενος μαρτυρεῖ, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε ὄν Θεὸν Ἰσὺν ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ; Οὐκ ἀνθρώπος ἴσος τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ (93) Θεοῦ Θεὸς Ἰσα ἔξει ὡς γεγεννηκῶτι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐξηγουμένους (94)· « Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμὸν ἠγάτατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. » Ἰσμεν καὶ ἀνθρωπίνως πολλὰκις τὸν Σωτῆρα φθεγγόμενον· ἀλλ' οὐχ ὅτε φησὶν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Οὐ γὰρ ἀνθρώπος ὁ πεμφθεὶς εἰς τὸν κόσμον, ὁ λέγων· « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα· » ὁ λέγων· « Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν (95) μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον· » ὁ λέγων· « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα (95*) τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ἀλλ' εἰ θέλεις αὐτῷ

A « Alius; » nonne apertissima defectio et apostasia fuerit tres personas negare, ac dicere solum illum esse qui ait : « Non sum solus, quia qui me misit Pater, mecum est ⁹⁰. » Voce quoque legali utitur, ac per illam, se et Patrem duos esse declarat : « In lege » enim, inquit, « vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est : Ego sum, » inquit, « qui testimonium perhibeo de meipso : ³⁰ et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater ²⁸. » Etenim ecce duas personas, et si dicas duas revera non esse, dum hoc affirmas, non sis testimonium constare, quod tamen verum est. Eo quippe testimonium illud confirmatur, quod non ab uno solo, sed a duobus perhibeatur. Enimvero testificatus est Pater de cælo his verbis : B « Hic est Filius meus dilectus ²⁶ : » et Filius Dei, unigenitum Dei Filium se esse testatur, et Patrem, aperte audientibus hominibus, his verbis allocutus est : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater : quia sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo ²⁷. » Sed quid ad hæc respondent Judæorum negationis administri : ne palam deprehendantur adversari Evangelii Domini nostri Jesu Christi ; et ne sic duæ hypostasises appareant, unum nempe Patrem, Deum, alterum vero Filium, hominem ? o impietatem ! Ecquid illud differt a Samosatensis defensione ? Dicant quo pacto homo talia de seipso loqui audeat : « Qui vidit me vidit et Patrem ²⁹ ? » Aut cur evangelista ipsum ita locutum testatur : nempe quod Deum Patrem suum esse dixerit, æqualemque sese Deo fecerit ? Non enim est homo Deo æqualis ; sed Deus ex Deo, æqualis secundum naturam erit ei qui se generavit, ut et Paulus testatur, ubi non de incarnatione, sed de iis quæ incarnationem præcessere verba facit : « Qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ²⁹. » Scimus autem Christum plerumque secundum humanitatem locutum fuisse : at non quando dixit : « Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso : et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater ²⁸. » Non enim homo est qui missus est in mundum, et ait : « A Patre exivi et venio ³¹ : » qui item dicit : « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam ³²; » qui etiam dicit : « Descendi de cælo, non ut faciam volunta-

⁹⁰ Joan. viii, 16. ²⁶ ibid. 17, 18. ²⁷ Matth. iii, 17; xvii, 5. ²⁸ Matth. xi, 25-27. ²⁹ Joan. xiv, 9. ³⁰ Philipp. ii, 6. ³¹ Joan. viii, 18. ³² Joan. xvi, 28. ³³ Joan. iii, 16.

(90) Basiliensis. τῇ νομικῇ φωνῇ. Infra, τῷ ὑμετέρῳ, in Græco Scripturæ textu, et in Segueriano legitur, at in cæter. cold. et edit. non habetur.

(91) Seguer.. Θεοῦ τε εἶναι μονογενῆς ὁ Υἱός. Mox Basil., διελέχεται. Editi vero et cæteri, διλέχεται.

(92) Itz Seguer., recte. Editi vero, οἱ τῶν Ἰουδαίων. Infra omnes manuscripti, ἀντιπράττοντες

τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; καὶ οὕτως τὰς δύο.

(93) Goblerianus et Felckman. 1, τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ, omissis mediis.

(94) Basil. et Seguer., φύσιν, ὡς καὶ ἕτερος μαθητῆς ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος μαρτυρεῖ Παῦλος, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.

(95) Seguer. habet, ἐπ' αὐτόν.

(95*) Sic Basiliens. Seguer. et Græcus Scripturæ

tem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ²². » **A** Sed si vis eum audire loquentem humanitus, et congruenter ad carnalem formam, quæ apparuit, et ad humanitatem, quam auditores ejus nudam et solam in eo existimabant, audi verba ejus : « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. ²³ » Quod scilicet neque fide dignus sit, neque talis existimetur homo, qui de seipso testimonium ferat : cum autem dicit : « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado ²⁴. » Quando Patrem et sese numerans, duos esse dicit gloriæ suæ testes, nequaquam humana loquitur, sed supra omnem humanam dignitatem : ecquid dico humanam? supra angelicam, supra principatus, supra potestates, supra dominationes. Qua enim ratione homo Deo annumerari possit? quæ inter eos affinitas, quæ communio? Sed cum dicit : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et deitas enim illa quæ in mundum advenit, humanitatem sibi adjunctam habet.

4. Sed ne ob carnis velamen Deum ignores, qui statim de seipso subjungit : « Nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite **31** jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris, jugum enim meum suave est, et onus meum leve ²⁵. » Calumniam tuam exclusit Dominus : cum se ipse in humana quoque forma Deum declarat, a Patre solo cognosci, Patremque cognoscere : qui iis quos dignatur, sui et Patris cognitionem revelat : nosque vocat ad se, requiem apud se promittit, et ut jugum ejus portemus hortatur. Hæc cum ait, divinitatem detegit : eximiam suam majestatem, parva forma occultatam explicat : potestatem quæ supra cælos est terreno corpore velatam ostendit. Sed quid opus me sexcentas Domini nostri Jesu Christi voces, quas secundum divinitatem protulit, recensere? quibus jure et merito exploditur nova Samosatensis sententia, qua Salvatorem merum hominem dicit : una autem exturbantur insanæ illorum nugæ, qui eum imitantur. Age, pauca testimonia referamus : quisnam est qui hæc dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum ²⁶? » Non hominis verbum illud, sed Dei, ostendentis germanam suam ex Patre generationem, atque ideo Domini titulum non recusantis. Dominus enim est, ex solo Domino genitus, ut a Moysæ dictum est :

²² Joan. vi, 38. ²³ Joan. v, 31. ²⁴ Joan. viii, 14. ²⁵ Matth. xi, 25. ²⁶ Matth. x, 27-30. ²⁷ Matth. vii, 21.

textus. Editi vero, et quidam manuscripti, τὸ θέλημα μου.

(96) Seguer. et Græcus Scripturæ textus, ἐάν.

(97) Ita Seguer. In editis, τὸ, deest.

(98) Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. Hæc deest in editis et in quibusdam manuscriptis, sed habentur in Basil. et Segueriano.

ἀνθρωπίνως ἀκοῦσαι, ἀρμοζόντως τῇ ἰρωμένη κατὰ σάρκα μορφῇ, καὶ τῇ νομιζομένη ψιλῇ παρὰ τοῖς ἀκούσασιν ἀνθρωπότητι, ἀκουε λέγοντος αὐτοῦ· « Εἰ (96) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθῆς οὐκ ἔστι· » κατὰ τὸ μὴ ἀξιόπιστον εἶναι, μηδὲ νομιζέσθαι ἀνθρωπὸν ἑαυτῷ μαρτυροῦντα· ὅτε δὲ φησι· « Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθῆς ἔστιν, ὅτι οἶδα πῶθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ὅτε, ἀριθμῶν τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν, δύο φησὶν εἶναι τοὺς περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ μάρτυρας, οὐκ ἀνθρώπινα φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὲρ πάσαν ἀνθρωπίνην ἀξίαν· καὶ τί λέγω ἀνθρωπίνην; ὑπὲρ ἀγγελικῆν, ὑπὲρ ἀρχᾶς, ὑπὲρ δυνάμεις, ὑπὲρ κυριότητος. Ποῖα γὰρ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ συναριθμησις; τίς ἐγγύτης, ἢ τίς κοινωνία; ἀλλὰ λέγων· « Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἡ ἀνθρωπος εἶναι σοι δοκεῖ, καλῶς· καὶ γὰρ ἔχει τὸ (97) ἀνθρώπινον ἀναμειγμένον ἢ παραγενομένη θεότης εἰς τὸν κόσμον. » **B** terræ ²⁸, » homo esse tibi videtur, recte quidem ;

4. Ἀλλὰ μὴ διὰ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκὸς ἀγνοεῖ τὸν Θεόν, τὸν εὐθὺς ἐπάγοντα περὶ ἑαυτοῦ, καὶ φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἂν βούληται ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι. Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς (98), καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἕλαφρόν ἐστιν. » Ἀπέκλεισέ σοι τὴν συκοφαντίαν ὁ Κύριος· Θεὸν παραστήσας ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γινωσκόμενον μόνον (99), καὶ γινώσκοντα τὸν Πατέρα, καὶ τοῖς καταξιουμένοις ἀποκαλύπτοντα τὴν ἑαυτοῦ γνώσιν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς, προσκαλεῖται ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν, ἀνάπαυσιν ἐπαγγελλόμενος παρὰ ἑαυτῷ, καὶ ζυγὸν ἑαυτοῦ βαστάσαι παρακελεύμενος. Ταῦτα λέγων ἀπαμφίννυσι τὴν θεότητα, ἐρμηνεύει τὸ κεκαλυμμένον διὰ τῆς μικρᾶς μορφῆς ὑπερβάλλον μέγεθος, τὴν ὑπερουράνιον ἐξουσίαν ἐπιδείκνυσι γὰρ ἴψιν παραπετασμένην σώματι. Καὶ τί μὲν δεῖ καταλέγειν μυριάς οὐσας θεϊκὰς φωνὰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; δι' ὧν ἐκβάλλεται μὲν εἰκότως ἡ τοῦ Σαμοσατέως καινοτομία περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ὄντος ἀνθρώπου φιλοῦ, συνεκβάλλεται δὲ καὶ ἡ τῶν μιμουμένων ἐκεῖνον ἀλόγιστος φλυαρία. Φέρε γὰρ, ἐν ὀλίγων ἐπιμνησθῶμεν μαρτυριῶν, τίς ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι (1), Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; » Οὐκ ἀνθρώπου (2) τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ Θεοῦ

(99) Seguer. solus habet, μόνου.

(1) In editis et in quibusdam mss. deest μοι. In Seguer. Gobler. et Felic. 1, legitur.

(2) In editis et in reliquis mss. legitur, οὐκ ἀνθρώπου γάρ, sed cum γάρ desit in Seguer. et alioqui superelluere videatur, expunctum est.

θευόντος τὴν γνησίαν ἀπὸ Πατρὸς γέννησιν, καὶ διὰ τούτου τὴν κυριολογίαν οὐκ ἀρνούμενου τὴν περὶ ἑαυτοῦ. Κύριος γὰρ ὁ ἐκ τοῦ μόνου γεγεννημένος Κύριος, ὡς καὶ παρὰ Μωϋσῆ λέλεκται τό· « Ἐβρεξε Κύριος θεῖον, καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου (3). » Καὶ ἄλλοτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Φωνεῖτέ με ὡς Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ· » καὶ πάλιν, Δεσπότην τῆς πατρῴας οἰκίας ἑαυτὸν ἀποφαίνων, ὡς ἂν μονογενῆς Υἱός· « Εἰ τὴν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, πόσω μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὅτι μὲν Θεὸς ὁ Κύριος (4) τῶν ὅλων Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, ὁπλον ἅπαντι· εἰπὼν δὲ, « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἐπιφέρει καὶ τὴν Πατέρα σαφῶς ἡμῖν (5) ἐρμηνεύων· « Ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

5. Ἐχεις οὖν Υἱόν, ἔχεις Πατέρα· μὴ φοβοῦ τὴν δουλοῦ τῆ φύσει γὰρ οὐ διώρισταί, οὐδ' ὁ τὰ δύο λέγων ἀπηλοτριώσε τοῦ γεννησαντος τὸ γέννημα· οὐδὲ διὰ τὴν ἑτέραν (6) μανίαν τῶν ἀρνησαμένων μίαν εἶναι τὴν τῶν δύο θεότητα, διὰ τοῦτο καὶ δύο λέγειν φευκτέον. Εἷς Θεός, ὅτι καὶ Πατὴρ εἷς· Θεός δὲ καὶ Υἱός. ταυτότητα ἔχων, ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα· οὐκ αὐτὸς ὢν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἠνωμένος πρὸς τὸν Πατέρα τῆ φύσει· δύο μὲν ἀριθμῶ, μία δὲ οὐσα (7) οὐσία τελεῖα· δύο, οὐκ ἐκ δύο μερῶν. Τέλεις ὁ Υἱὸς ἦξει παρὰ τελείου Πατρὸς, ὢν ἐξ ὅτος, χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐ ῥῆμα ἀνυπόστατον, ἀλλὰ ζῶσα δύναμις, καὶ τοῦ ζῆν αἰτία τοῖς πᾶσιν, οὐχ οἷα ἀνθρώπου δύναμις, δι' ἣν ἄνθρωπός ἐστι δυνατός· οὐ γὰρ γέννημα ἀνθρώπου ἢ (8) υἱός, ἢ δύναμις αὐτοῦ· Θεοῦ δὲ Υἱὸς ἢ δύναμις, ὥστε δυνατὸς μὲν ὁ Πατὴρ τελείως, ὅτι Πατὴρ δυνάμεως, δύναμις δὲ ὁ Υἱὸς τελείως, ὅτι γέννημα αὐτοῦ. Καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἢ τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἣς ὁ ἄνθρωπος σοφός, ἀλλ' ἀπὸ σοφοῦ σοφία· περὶ (9) οὗ λέγεται· « Μόνω σοφῶ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ἄλλ' οὐκ ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ. Πῶς οὖν Πατὴρ, καὶ τίνος; Εἰ δὲ ἐγέννησεν, ὁ ὢν ἐστὶν ὁ γεγεννημένος. Κἀγὼ, φησὶν, ὁμολογῶ γέννησιν· γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος, ὅτε καὶ λαλεῖται καὶ γινώσκειται. Καὶ ποσάκις ὁ αὐτός, εἰπέ μοι, γεννηθήσεται; ἢ πολλοὺς ἔρειξέ τοῦ Θεοῦ Λόγους ἐκάστοτε γεννωμένους; καὶ ποτὲ μὲν σωπῶντα φαντασθήσῃ τὸν Θεόν, ποτὲ δὲ λαλοῦντα, καὶ μεταβαλλόμενον ἀπὸ σωπῆσεως εἰς λαλεῖν, καὶ χειλεσιν ἀνοιγομένους, ἢ καρδίᾳ κινουμένη; Οὐκ ἄνθρωπος ὁ Θεός· ὑπέλαβες, ἄνωγε, ὅτι ἐστὶ σοι ὁμοῖος ὁ Θεός; Ὁ ἄνθρωπε, κἂν ἐφθαλμοῦς ἀκούσης Θεοῦ, κἂν (10) τὰ ἄλλα μέλη τὰ

A « Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino ³⁹. » Et alibi apostolis Salvator ait : « Vos vocatis me Magister, et Dominus : et bene dicitis : sum enim ⁴⁰. » Ac rursus se domus paternæ Dominum declarat, utpote unigenitum Filium : « Si Dominum domus Beelzebul vocaverunt, quanto magis domesticos ejus ⁴¹. » Itaque quod Deus quidem, univorsorum Dominus sit Jesus Christus, quippe qui ex Deo genitus sit, propalam cuivis est. Cum veri ait : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum ⁴²; » hæc subjungit, quibus Patrem nobis manifeste declarat : « Sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est ⁴³. »

B 5. Habes igitur Filium, habes Patrem. Ne tamen dualitatem, nulla quippe naturæ distinctio : nec qui duo dicit, genitum a gignente abalienavit. Neque ob aliam eorum insaniam, qui negant unam esse duorum deitatem, ideo duos dicere vitandum est. Unus est Deus, quia et Pater unus est : Deus quoque Filius et identitatem habet ad Patrem, utpote Filius, cum tamen ipse Pater non sit, sed natura Patri sit conjunctus : duo quidem numero, unica vero substantia perfecta : duo, nec ex duabus partibus. Perfectus Filius a perfecto Patre prodit : existens ab existente : figura paternæ substantiæ; non Verbum subsistentia carens : sed vivens potestas, quæ vitæ auctor est cunctis hominibus : non qualis hominis potestas, propter quam homo potens est : neque enim potestas hominis, proles aut filius ejus est. Dei vero Filius, potestas ejus est : ita ut Pater perfecte potens sit, quia Pater est potestatis : Filius vero perfecta potentia sit, quia proles ejus. Sapientia quoque Patris est Filius, sed non qualis sapientia hominis, per quam homo sapiens est ; sed a sapiente hæc sapientia est : de quo dicitur : « Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui gloria in sæcula, amen ⁴⁴. » Verum, aiunt, non genuit Pater. Quomodo igitur et cujusnam Pater fuerit? Sin autem genuit, ergo qui est, is est qui genitus est. At ego, dicet, generationem confiteor : gignitur enim verbum, quando enuntiatur et cognoscitur. Ac quoties, dic mihi, id ipsum generabitur? **32** num multa dices Dei Verba, diversis temporibus genita? an modo silentem Deum comminisceris, modo loquentem, ac transeuntem a silentio ad loquelam, idquo apertis labiis, aut commoto corde? Non est homo,

³⁹ Genes. xix, 24. ⁴⁰ Joan. xiii, 13. ⁴¹ Matth. x, 25. ⁴² Matth. vii, 21. ⁴³ ibid. 22. ⁴⁴ Rom. xvi, 27.

(3) Gobler. et Felc. i. Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. Mox, in Seguer. tantum, post, Κυρίου, legitur, ἐκ τούτου οὐρανοῦ.

(4) Sic Seguer., Gobler. et Felc. i. Editi vero, Θεός καὶ Κύριος. Mox omnes mss., ὡς ἂν ἐκ τοῦ. Editi vero omnes, ὡς ὢν ἐκ τοῦ. Paulo post, editi, ὁ λέγων μου. Seguer., rectius, ὁ λέγων μοι.

(5) Ἡμῖν legitur in Gobler., Felc. i, et Seg.; deest

PATROL. GR. XXVIII.

in editis.

(6) Basiliensis, ἑτέρων.

(7) Sic Basiliensis, Goblerianus, Seguer.; in editis et cæteris mss. οὐσα deest.

(8) Ἡ deest in Basiliensis.

(9) Ita Seguer. Editi vero, καὶ περὶ.

(10) Κἂν, omnes mss. Editi vero, καὶ.

Deus : existimasti, inique, quod Deus erit tibi similis? Licet oculos Dei audieris, o homo, licet alia corporis membra, ne carnaliter illud intelligas : sed per corporalium similitudinem, incorporeum intellige. Etenim tibi dictum est : Spiritus est Deus; sic et Verbum illud, non humanum est, nec quale tuum : Deus enim est, licet id tibi minime videatur : nec duo Dii sunt, sicut nec duo Patres : neque diversæ substantiæ est genitus a generante.

6. Qui enim duo principia inducit, is duos Deos prædicat. Hæc est Marcionis impietas, qui Deum justum proprii Christi Patrem, et alterum Deum bonum proprii Christi Patrem affirmat. Rursus qui Deum non factum, alium vero Deum factum dicit, duos et ipse Deos admittit, propter substantiæ differentiam, quam blasphemando introducit. Ubi vero unicum est principium, ac unica ejus proles, ibi absolutissima ac naturalis imago, quia ex illo genita est : ibi et unus Deus; ita ut perfecta in Patre deitas intelligatur, perfecta quoque in Filio paterna deitas existat. Cæterum quia ex parvo hoc exemplo (quod divina Scriptura protulit, cum imaginem Dei invisibilis Christum nuncupat) comprehendere vales quod dictum est; hic iterum dissimilitudinem quæ in exemplo est fugiamus, nempe quod Dei imago, arte facta et alterius substantiæ sit : genitam autem et consubstantialiorem eam esse confiteamur. Attamen qui regis imaginem videt, regem videt; et ait : Ecce, hic rex est, nec duos reges constituit, neque partem regis imaginem dicit, nec imaginis regem. Sic igitur unus est Deus Pater, et una divinitas Patris et Filii. At, ut tu dicis, unus erit, compositus ex duabus partibus imperfectis. Sed ad hanc impietatem aures ocludere, et animam abluere convenit : qui enim hæc commiscitur, nec Filium nec Patrem constitetur : nam neque Pater neque Filius imperfectus intelligi potest.

7. Atqui dictum est, ait : « Quia ego in Patre, et Pater in me est » : « non est autem Pater Verbum in corde Filii : ergo nec Filius est Verbum in corde Patris; sed est Verbum vivens a vivente Patre Deo, quod æterna generatione editum est, et absque initio Patri coexistit : ita ut Pater nunquam solus cogitandus sit. Semper enim Trinitas est Trinitas, nec unquam additamentum divinitatis accipit. Neque Filius cum prius non esset cum Patre, in posterum ei additur; neque Filio Spiritus sanctus accedit. Quæ enim a quodam principio facta sunt, et opificia sunt, et subdita, et Trinitati nullo modo annumerantur. Nam, « euntes, » inquit, « docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti » . Nullum autem princi-

⁴⁵ Joan. xiv, 10. ⁴⁶ Matth. xviii, 19.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννητόν, male. Priores duo ibid. omittunt Θεόν. Basil. ibid δύο μετ' αὐτός.

(12) Forte, τεχνήτην.

σωματικά, μη σαρκικῶς νόει· ἀλλὰ δι' ὁμοιότητος τῶν σωματικῶν ἐννόει τὸ ἀσώματον. Καὶ γὰρ εἰρηται σοι· Πνεῦμα ὁ Θεός· οὕτω καὶ ὁ Λόγος οὐκ ἀνθρώπινος, οὐδὲ οἶος ὁ σῶς· Θεὸς γὰρ ἐστι, κἄν μὴ σοι δοκῇ, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο Θεοὶ, ὅτι μὴδὲ δύο Πατέρες, μὴδὲ ἑτερούσιος τοῦ γεννησαντος ὁ γεγεννημένος· nec duo Dii sunt, sicut nec duo Patres : neque

6. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχὰς εἰσαγών δύο, δύο κηρύττει Θεούς. Αὕτη Μαρκίωνος ἡ δυσσεβεία, Θεὸν λέγοντος δικαίον ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα, καὶ Θεὸν ἕτερον ἀγαθὸν ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα. Πάλιν ὁ Θεὸν ἀγέννητον εἶναι λέγων, ἄλλον δὲ Θεὸν (11) γεννητὸν, δύο καὶ αὐτὸς λέγει Θεούς, διὰ τὴν τῆς οὐσίας διαφορὰν, ἣν βλασφημῶς εἰσάγει. Ὅπου δὲ μία μὲν ἡ ἀρχὴ, ἐν δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς γέννημα, εἰκὼν ἀκριβεστάτη καὶ φυσικὴ· διότι καὶ γεννητὴ ἐξ αὐτοῦ· εἰς Θεός, τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ μικροῦ τούτου παραδείγματος, ὅπου ἡ θεία Γραφὴ δεδῆλωκεν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνομάσασα, δύνασαι καταλαβεῖν τὸ λεγόμενον· φύγωμεν πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀνόμοιον τὸ ἐν τῷ παραδείγματι, τὸ τεχνήτην (12) καὶ ἑτερούσιον εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, γεννητὴν δὲ καὶ ὁμοούσιον ὁμολογῶμεν. Ὅμως δὴ οὖν (13) ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ὄρων τὸν βασιλέα ὄρα, καὶ φησιν· Ἰδοῦ, οὗτος ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐ δύο πεποίηκε βασιλεῖς, οὐδὲ μέρος τοῦ βασιλέως τὴν εἰκόνα, ἢ τῆς εἰκόνης τὸν βασιλέα. Οὕτω τοίνυν εἰς Θεός ὁ Πατὴρ, καὶ μία θεότης Πατὴρ καὶ Υἱοῦ. Ὡς δὲ σὺ λέγεις, εἰς ἔσται σύνθετος ἐκ δύο μερῶν ἀτελῶν. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἀσέβειαν ἀποκλείεται καλὸν τὰς ἀκοάς, καὶ (14) ἀπονίστασθαι τὴν ψυχὴν· οὔτε γὰρ Υἱὸν οὔτε Πατέρα ὁ τοῦτο φανταζόμενος ὁμολογεῖ· ἐπεὶ μὴτε Πατέρα, μὴτε Υἱὸν ἀτελεῖ νοεῖν ἐγχωρεῖ.

7. Ἄλλ' εἰρηται, φησίν· « Ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » οὐκ ἐστι δὲ Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· οὐ τοίνυν οὐδὲ ὁ (15) Υἱὸς Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ Λόγος ζῶν ἀπὸ ζώντος Πατρὸς Θεοῦ, ἀδίδω γεννήσει πεφηνῶς, ἀνάρχως τῷ Πατρὶ συνών· ὡς μὴδέποτε μόνον ἐπινοεῖσθαι τὸν Πατέρα. Ἄει γὰρ Τριάς ἡ Τριάς, καὶ προσθήκην θεότητος οὐ λαμβάνει. Οὐδ' ὁ μὴ πρότερον ὢν σὺν τῷ Πατρὶ προστίθεται ὑστερον ὁ Υἱός, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐπιγίνεται. Τὰ γὰρ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς γεγεννημένα (16) καὶ ποιητάτα ἐστὶ καὶ δοῦλα, καὶ τῇ Τριάδι συναριθμεῖται οὐδαμῶς· « Πορευθέντες γὰρ, » φησὶ, « μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. » Ἀρχὴν δὲ οὔτε μίαν, οὔτε ἐξου-

(13) Seguerianus, δ' οὖν.

(14) Καὶ deest in omnibus mss.

(15) Sic Seguerianus.. ὁ deest in editis.

(16) Sic Basil., Gobler., Seg. In editis, γεγεννημένα.

είναι, οὐτε δύναμιν συνριθμήσεν· ἀδίδω (17) γὰρ τὰ μὴ ἀδία συναριθμείσθαι ἀδύνατον, καὶ τῇ θεότητι τὰ μὴ μετέχοντα τῆς θεότητος οὐ συντάττεται. Πῶς οὖν ἐν τῷ γεγεννηκῶτι ὁ γεγεννημένος; καὶ πάλιν ὁ γεννῆτωρ ἐν τῷ γεννήματι; πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κακείνος ἐν τούτῳ; Ὅτι καὶ αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος κακείνος, κακείνος οἷος οὗτος. Οὕτω καὶ ἐν τὰ δύο, τῷ μὴ διαλλάττειν (18), μηδὲ ἀπεσχοινοῖσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλ' εἶναι Θεόν, ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ καὶ εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, » ἤγανάκτου οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, « Ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὦν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκρίνατο (19) βεβαιῶν τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτῶν, ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο δεδηλωκώς ἐν τῷ φάσκειν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, » τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν Θεὸν Υἱὸν ὄντα Θεοῦ· « Εἰ ἐκείνους Θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατήρ ἠγάσας, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἄν ἐμοὶ μὴ θέλητε (20) πιστεῦειν, τοῖς ἔργοις πιστεύετε· ἴν' εἰδήτε, καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Οὐκοῦν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτ' ἐστὶ καὶ οὐδὲν ἕτερον, τὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ (21) τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὅπερ ὁ Πατήρ, καὶ δεικνύντα τὸ πατρῶον εἶδος ἐν ἑαυτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως.

8. Εἷς οὖν, καὶ εἷς, καὶ ἡ δυὰς οὐ μεμερίσται τῇ φύσει, ἀνεκδέχῃ οὖσα τῇ τελειότητι, ὅλον μὲν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατήρ, ὡς Πατήρ, ὅλον δὲ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱός, ὡς Υἱός. Ἐπειδὴ (22) δι' ἀμφοτέρων ἐν εἶδος νοεῖται, ὀλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Μηδὲς ἀρνεῖσθαι τὴν φανερωθεῖσαν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν· « Ἦτις ἦν, » φησί, « πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. » Καὶ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦτο ἔδοξεν εἶναι, ἡνίκα πεφανέρωται. Γεγέννηται γὰρ ἀδίδως, καὶ ὑπάρχει μετὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Μηδὲς ἀρνούμενος τὰ τρία τὴν μονάδα εὐρίσκει νομιζέτω· ἀλλ' ἐν τῇ Τριάδι νοεῖτω τὸ ἐν, ἔχων τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν (23) ταῖς τρισὶν ἀγίαις σφραγίσαι, δι' ὧν εἰς σωτηρίαν ἀναγεγέννηται, μεμνημένος τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· » μεμνημένος τοῦ λέγοντος Πατρὸς· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, » τοῦ τε Υἱοῦ μαρτυροῦντος, ὅτι ἦν πρὸ τοῦ κόσμου παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν δόξαν ἔχων τὴν τῆς θεότητος· « Δόξασόν με γὰρ, » φησί,

A patum, neque potestatem, neque virtutem annumeravit, quod impossibile sit æterna non æternis annumerari: vel quæ cum deitate nihil commune habent, cum deitate ordinari. Quomodo igitur in genitore genitus: aut rursus genitor in genito? qua ratione hic in illo, ille in isto? Quia et hic talis est qualis ille, et ille qualis hic. Atque ita fit ut duo illa unum sint; eo quod neque differant, neque separentur, neque sub alia specie, aut sub alia figura Filius intelligatur: sed Deus sit, quemadmodum et Pater. Cum enim illo dicente: « Ego et Pater unum sumus », indignarentur Judæi, **33** ac dicerent: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum », respondit Salvator, quod illi dixerant confirmans, quasi nihil aliud ipse declarasset, dum dixit: « Ego et Pater unum sumus; » quam se quoque Deum esse, cum Filius Dei sit: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi nolueritis credere, operibus credite: ut sciatis, et cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me ». Igitur in Patre Filium esse, et Patrem in Filio, hoc nihil aliud est, quam eum qui ex Deo genitus est Dei Filium esse: ac Deum secundum naturam, ut est Pater, atque in seipso paternam formam exhibere, ipsumque mutuo in paterna substantia exhiberi.

C 8. Unus igitur, et unus, et dualitas non divisa est natura sua, cum nullo indigeat ad suam integritatem. Universa quidem plenitudo divinitatis est Pater, quatenus Pater. Universa item plenitudo divinitatis est Filius, quatenus Filius. Quandoquidem per utrumque una forma intelligitur, quæ integre in utroque exhibetur. Nemo vitam neget quæ in mundo apparuit: « Quæ erat, » inquit, « apud Patrem, et apparuit nobis ». Etiam antequam appareret id ipsum visa est esse, quod cum apparuit. Nam ab æterno genitus est, et cum proprio Patre existit. Nemo tria esse negans, unitatem se invenire posse existimet: sed in Trinitate unum cogitet, cum fidei summam, tam in baptisate habeat, quam in tribus signaculis sanctis, per quæ in salutem regeneratus est, memor Apostoli dicentis: « Unus Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ». Memor sit quoque Patris dicentis: « Ex utero ante luciferum genui te »: item Filii qui testatur se fuisse ante mundum apud Patrem, gloriamque divinitatis

¹⁷ Joan. x, 30. ¹⁸ ibid. 33. ¹⁹ ibid. 36-38. ²⁰ I Joan. 1, 2. ²¹ I Cor. viii, 6. ²² Psal. cix, 3.

(17) Goblerian. et Felc. 1, ἀδίδως.

(18) Goblerian. et Felc. 1, τὸ μὴ διαλ.

(19) Sic Seguer. At in editis omissum ἀπεκρίνατο, item illud ἐν τῷ φάσκειν, quæ tamen ex contextu esse videntur. Commeliniani nihil annotant.

(20) Seguer., Gobler. et Felc. 1, θέλετε. Editi, θέλητε. Mox hæc, καὶ γινώσκητε, habentur in Gobler.

Felc. 1, Seguer., sed desunt in editis et in quibusdam manuscriptis.

(21) Seguerianus, τὸ εἶναι Θεοῦ.

(22) Sic Basil. et Seguer. Editi, ἐπέλ.

(23) Ἐν deest in editis, sed habetur in Basiliensi. Mox Basil., Seguerianus, μεμνημένος τοῦ κήρυκος: τῆς ἀληθείας Ἀποστόλου λέγοντος ἡμῖν.

habuisse : nam, « Glorifica me, » inquit, « Pater, A apud temetipsum, gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te ⁵³. » Gloriam quidem quæ secundum hominem est postulat, eam vero quæ secundum Deum est, ante mundi creationem se habuisse testatur. Habuit autem gloriam cum esset et existeret : neque enim, qui non est, potest glorificari. Quod si erat, ergo genitus fuerat : non enim filius est, qui non sit genitus. Sed si genitus est, aiunt, extra genitorem existit, et ab eo divisus est : aliquid oportet indivisum a Deo esse Verbum quod in Deo existit, et extra Deum non apparet. Quo enim in loco extra eum apparuerit, cum Deus omnia impleat, ut scriptum est : « Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus ⁵⁴ ? »

9. Hujusmodi commentis, Filii generationem, B æternamque ejus a Patre processionem, ejusque cum Patre existentiam de medio tollere conantur : illam quoque sententiam evertere satagunt, nempe Patrem perfecte secundum se subsistere, ac Filium quoque secundum se perfecte subsistere. Discant igitur, se non intelligere, « neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant ⁵⁵, » dum Deum loco circumscribunt : Filiumque rursus alio in loco imaginantur, ac divisos illos esse, alium hic, alium illic, existimant : siquidem Filium apud se et extra Patrem genitum fuisse, et apparuisse confiteantur. « Quis locus quietationis meæ ? » ait Dominus per Prophetam ⁵⁶. « Cælum et cælum cæli, non sufficient tibi, » ait Salomon ad Deum ⁵⁷. Magno hoc argumento homines edocet Deus : nullum locum sui capacem esse. « Manus mea, » inquit, **34** « fecit hæc omnia ⁵⁸. » Non igitur opera opificem continent, qui et ante illa erat, ipsisque existentiam præbet, ac ipsa opificis potestate illa stabilit. Quapropter ait Paulus : « Ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia ⁵⁹, » et rursum : « In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus ⁶⁰. »

10. Aufer ergo mihi illud, in loco situm esse, cum de Deo, de Verbo, et de Spiritu sancto cogitaveris : aufer locales separationes, et ne suspicaris alibi Patrem esse, alibique Filium emittere, cum gignit illum. Hujusmodi enim mendaces, imo potius impiæ ratiocinationes, tibi circa Filii substantiam offendiculo sunt. Una cum Filio autem, Spiritum quoque sanctum abnegas : dum a solo Patre omnia præoccupata existimas. Ne quærat loci magnitudinem tantam, ut quæ possit Dei magnitudinem capere. Non enim immensum in menso est : sed palmo quidem suo cælum metitur, ut per comparationem propheta explicat : manu autem sua aquam

« Πάτερ, παρὰ σεαυτῶ τῆ δόξῃ ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί » τὴν μὲν κατὰ ἄνθρωπον δόξαν αἰτῶν, τὴν δὲ κατὰ Θεὸν ἔχων (24) πρὸ τοῦ κόσμου μαρτυρῶν. Εἶχε δὲ τὴν δόξαν ὦν καὶ ὑπάρχων· οὐδὲ γὰρ ὁ μὴ ὦν δεδύξασται. Εἰ δὲ ἦν, καὶ γεγέννητο· οὐ γὰρ ἔστιν υἱὸς μὴ γεγεννημένος· ἀλλ' εἰ γεγέννηται, φησὶν, ἔκτός ἐστι τοῦ γεννησαντος, καὶ διήρηται· ἀδιαίρετον δὲ χρὴ εἶναι Λόγον ὄντα ἐν Θεῷ, καὶ μὴ φαινόμενον ἔξω τοῦ Θεοῦ. Ποῦ γὰρ ἂν καὶ φανεῖται ἔκτός, πάντα τοῦ Θεοῦ πεπληρωκός, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος ; »

9. Τοιαύταις φαντασίαις ἀναιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αἰδίον πρόσοδον, καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξιν, καὶ τὸ τελείως μὲν ὑφεστάναι Πατέρα καθ' ἑαυτὸν, τελείως καὶ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν ὑφεστάναι. Μαθέτωσαν οὖν, ὅτι μὴ νοοῦσι, « μήτε ἂ λέγουσι, μήτε περὶ ὧν διαθεβαῖσονται, » τότῳ Θεὸν περιγράφοντες, καὶ τὸν Υἱὸν αὐτὸ πάλιν ἐν ἐτέρῳ φανταζόμενοι τότῳ, καὶ μεμερίσθαι, τὸν μὲν ἐκεῖ, τὸν δὲ ἐνθάδε νομίζοντες, ἐάν γεγεννημένος (25) καὶ πεφηνώς καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογῆται. « Τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ; » φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. « Ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσίν σοι, » Σολομῶν λέγει πρὸς τὸν Θεόν· τεκμηρίῳ μεγίστῳ πείθων τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεός, ὅτι μηδεὶς αὐτοῦ τόπος δεκτικός. « Ἡ γὰρ χεὶρ μου, » φησὶν (26). « ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Οὐ τοίνυν περιέχει τὰ ποιήματα τὸν πεποιηκότα, ἅς καὶ πρὸ τούτων ἦν, καὶ τοῦτοις παρέχει τὸ εἶναι, καὶ αὐτῇ τῇ δυνάμει τοῦ πεποιηκότος ἐπιστηρίζεται. Διὸ φησι Παῦλος (27)· « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα » καὶ πάλιν· « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν. »

10. Ἄνελε δὴ μοι τὸν ἐν τότῳ ἐστηριγμένον, ὅτε διανοῇ περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πνεύματος· ἄνελε τοπικούς χωρισμούς, καὶ μὴ ἀλλαγῶ τὸν Πατέρα ὄντα, ἀλλαγῶ (28) δὲ τὸν Υἱὸν ἐκπέμπειν ἐκ τοῦ γεννῶν ὑποπτέουσας. Οὗτοι γὰρ εἰ ψευδεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ ἄθεοι λογισμοί, περὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ σε σκανδαλίζουσι. Συνεξηρῆνται δὲ σοι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ (29) ὑφ' ἐνὸς προκατέχεσθαι πάντα τοῦ Πατρὸς. Μὴ ζητεῖτε μέγεθος τόπου τοσοῦτον, ὅς δυνήσεται χωρῆσαι μέγεθος Θεοῦ· οὐ γὰρ ἔστι τὸ ἀμέτρητον ἐπὶ τῷ μεμετρημένῳ, ἀλλὰ σπιθαμῇ μὲν αὐτοῦ μετρεῖ τὸν οὐρανὸν, ὡς ὁ προφήτης παραβολικῶς ἐρμηνεύει· μεμέτρηκε δὲ καὶ

⁵³ Joan. xvii, 5. ⁵⁴ Jerem. xxiii, 24. ⁵⁵ I Tim. i, 7. ⁵⁶ Isa. lxvi, 1. ⁵⁷ III Reg. viii, 27. ⁵⁸ Isa. lxvi, 2. ⁵⁹ I Cor. viii, 6. ⁶⁰ Act. xvii, 28.

(24) Seguer., ἔχειν. Paulo post idem, οὐ γὰρ ὁ μὴ. Infra ipse, φασίν, pro, φησίν.

(25) Seguerianus, γεγεννημένος.

(26) Sic Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(27) Basil. et Seguer. Διὸ φησὶν αὐτὸ πάλιν ὁ Παῦλος.

(28) Edit. Commel, Basil. et Seg. ἀλλαχόσε, cæteri, ἀλλαγῶ δέ.

(29) Seguer., διὰ τό, recte ; alii cum editi, tum manuscripti, διὰ τοῦ. Mox editi et quidam manuscripti, κατέχεσθαι. Basilienensis, παρακατέχεσθαι. Sig. reclusus, προκατέχεσθαι. Statim Seg., ζητήτε, et post pauca, Basilienensis, ὃ δυνήσεται, non male.

τὸ ὕδωρ τῆ χειρὶ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί. Ἡ δ' οὕτως (30) ἐλάχιστα πάντα, ὡς ἡ προφητικὴ παραβολὴ μετρίως ὑποδείκνυσι, πῶς ἂν τῆ μικρᾶ καὶ ἐλαχίστη κτίσει συμπαρεκτείνεσθαι δόξαιεν; Οὐ συμπαρεκτείνόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα ὁ θεός· σωματικὸν γὰρ τοῦτο, ὡσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη κεπληρωκέναι τις τὸν μεταξύ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δύναμις συνέχει τὰ πάντα· δύναμις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ (31) τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὰ γὰρ Υἱοῦ καὶ ἐν Πνεύματι τὰ πάντα ὁ θεός καὶ συνεστήσατο, καὶ συνέχων διαφυλάττει. Ἀπεθεός τοίνυν καὶ ζῆτειν καὶ ἔννοεῖν τὸ ποῦ (32) ποτέ ἐστιν ὁ θεός, ἢ ὁ λόγος τίνα τόπον εἰληγεν, ἢ τὸ Πνεῦμα τίνα οἰκῆσιν ἐκλήρωσατο. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Υἱὸν οὐκ εἶναι τις οὐδὲ γεγενῆσθαι (33) λέγοι, ὅτι ἔσπας αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀνεπινόητος καὶ ἀνεύρητος· ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τὸν Πατέρα φαίη εἶναι καθάπαξ, οὐδ' ὑπάρχειν θεόν· ἐπεὶ μηδὲ τόπος τις εὐρίσκειται Θεοῦ. « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστι θεός. » Ἄφρονες ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι, κεναῖς φαντασίαις ἑαυτοὺς παραλογιζόμενοι· νηπίων καὶ παντάπασιν ἄνοήτων τὰ ῥήματα, ὀφθαλμῶ λαμβάνεσθαι τὸ ἀσώματος καὶ τόπων περιλαμβάνεσθαι (34) βουλομένων.

11. Δῶμεν δὲ αὐτοῖς βραχείας τινὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἀσώματων, τινῶν ἐπιμνησθέντες πραγμάτων, ἃ δὴ καὶ ἡμᾶς ὄντα, καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως φαίνεται, εἰ πως δυνήθειεν διὰ τούτων ἀναβαίνοντες ἐνοησαί πως τὸ ἀσώματος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μηκέτι φαντάζεσθαι τόπους αὐτῶν, μηδὲ τοπικὰς διαιρέσεις τῆς Τριάδος (35) ἐπινοεῖν. Ἀσώματος καὶ πνευματικὸς ὢν ὁ νόμος, ἐστιν ἐν τῇ τοῦ νομομαθοῦς (36) διανοίᾳ· ἐν τῇ αὐτῇ δὲ καὶ οἱ προφῆται, Εὐαγγέλια καὶ ἀπόστολοι· καὶ εἴρηται περὶ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν λόγων· « Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας »· καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν ἔχοντα παλαιὰ καὶ καινὰ ῥήματα ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας οἰκνέει φησὶν ἀνθρώπων οἰκοδεσπότη, ὅστις προφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. Ἐδέχετο δὲ ὁ Μωϋσέως νοῦς σοφίαν τε πᾶσαν Αἰγυπτιακὴν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ δοθείσαν αὐτῷ. Καὶ Δανιὴλ, σύνεσιν πᾶσαν τὴν Χαλδαίων ὑποδεξάμενος (37), ἔχωρει καὶ τὰ ποικίλα τῆς θείας σοφίας νοήματα, ὅπερ σημαίνει δι' Ἰαζεχιήλ ὁ θεός· « Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιήλ; πᾶν κρύφιον οὐχ ὑπέδειχθη σοι. » Ἀναριθμητος δὲ ἡ τοῦ Σολομώντος (38) φρόνησις, καὶ τὸ χύμα τῆς καρδίας αὐτοῦ.

³⁰ Isa. xl. 12. ³¹ Psal. xlii, 1. ³² Luc. xvi, 29.

(30) Seg. solus, Εἰ δὲ οὕτως. Mox, Gobler., Felc. 1, Seg. ut in textu. Editi et quidam mss. ὡς ἡ προφητικὴ παραβολὴ μετρίως παραδείκνυσι, minus recte.

(31) Περί deest in editis; ex Seguer. restituitur.

(32) Sic Seguer., Gobl. Felc. 1; in editis, τόπου, perperam.

(33) Seguerianus, γεγενῆσθαι.

(34) Περιλαμβάνεσθαι deest in editis et in quibusdam mss., sed ex Basil. restitutum est.

A mensus est, ac totam terram pugillo ⁴¹. Quod si eadem ratione minima sunt omnia, ut propheta parabola satis indicat; qui modicæ, ac minimæ creaturarum universitati, Deum commetiri oportere putabitur? Non enim eo Deus omnia implevit, quod ad omnium spatia extendatur, nam illud corpori solum competit: ut si quis aerem, exempli causa, dicat totum implere spatium, quod cælum inter et terram intercedit; sed quasi vis quædam omnia continet: vis enim incorporea, invisibilis est, non circumdat, nec circumdatur. Idipsum autem et de Filio, et de Spiritu sancto dicendum: per Filium enim, et in Spiritu sancto, Deus omnia et condidit, et continens conservat. Impium igitur quærere, aut cogitare, ubi nam Deus sit: aut quemnam locum obtineat Verbum: aut quam habitationem Spiritus sanctus sortitus sit. Quod si quis ideo Filium nec esse, nec genitum fuisse affirmet, quod locus pro ejus substantia nec excogitari, nec inveniri possit, is nec Patrem quidem unquam exstitisse, nec ipsum Deum esse, dixerit: quandoquidem nec quisquam locus Dei capax invenitur. « Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus ⁴². » Insipientes revera illi sunt, qui vanis commentis sese decipiunt: stolidi ac prorsus insani sunt, qui incorporeum oculo percipi, ac loco circumscribi volunt.

11. Demus igitur illis pusillas aliquot imagines, ex incorporeis sæpe occurrentibus, ac de quibusdam mentionem faciamus, quæ apud nos habeantur, et in rerum natura compareant: si quo modo earum opera emersi, incorporeum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, intelligere valeant; nec ultra eorum loca commiscantur, vel locales divisiones in Trinitate excogitent. Incorporealis et spiritualis cum sit lex, in legis periti mente existit: ibi quoque sunt prophetae, Evangelia et apostoli: dictum quippe est de legalibus et propheticis verbis: « Habent Moysen et prophetas ⁴³. » Et Salvator eum qui nova et vetera verba in mente sua continet, similem dicit homini patrifamilias qui profert de thesauro suo, nova et vetera. Suscepit quoque Moysis intellectus, eum sapientiam omnem Ægyptiacam, tum eam quæ sibi a Deo data fuerat. Et Daniel suscepta omni Chaldæorum sapientia, varia tamen divinæ sapientiæ sensa percipiebat, ut per Ezechielem indicat Deus: « Nunquid ³⁵ sapientior es tu Daniele? omne secretum non ostensum est tibi ⁴⁴. » Innumerabilis quoque fuit Salomonis sapientia, et latitudo cordis ejus

⁴¹ Ezech. xxviii, 3.

(35) Seg. solus, τῆς Τριάδος, alii vero omnes, τῆ Τριάδι.

(36) Editi, τῆς νομομαθοῦς, mendose. Seg., τοῦ, recte.

(37) In editione Commel. deest, ὑποδεξάμενος. In editione Paris. ejus loco legitur ἀποδεξάμενος. At omnes mss. ὑποδεξάμενος habent.

(38) In editis et quibusdam mss., καὶ τοῦ Σολ. Basil., Gobler., Seguer., ἡ τοῦ Σολ., recte. Mox post ἄμμος, Seguer. addit φησὶν.

sicut arena, quæ est juxta mare⁶⁵. Dum hancigitur tantam sapientiarum multitudinem in una mente conspiciunt, in loco tamen illas non esse animadvertant. Quis enim homo tantæ magnitudinis fuerit, ut sit idoneus ad tot sapientias excipiendas, si divisis in locis singulas speculationes habuerit? Cum igitur spiritualia quæ hic sunt, plurima licet sint, plurimis tamen locis non indigeant, sed in uno eodemque intellectu versentur; intelligamus ea quæ supra nos, ac secundum se incorporea sunt, Patrem nempe, Filium, et Spiritum sanctum, nec locis indigere, nec locis separari; nec quis ideo opinari audeat Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum non existere, quod singulis locis definiri et ascribi nequeat? Sed Pater quidem qui perfectam essentiam omnique defectu carentem habet, radix et fons est Filii ac Spiritus sancti: est autem Filius in plena divinitate, Verbum vivens, ac proles Patris quæ nullo indiget. Plenus quoque est Spiritus sanctus Filio, non pars alterius, sed in seipso integer. Atque ita Trinitas, quæ revera existit, conjuncta est absque ulla intercapedine. Nihil enim est quod distermiaet, una simul existit ab æterno; nullum enim ævum intercedit. Formam autem unam eandemque ipsa præfert, cum Pater quidem in Filio conspiciatur, Filius vero in Spiritu sancto et intelligatur, et hominem sui participem habeat. « Nos enim, inquit, omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu⁶⁶. »

12. Ne igitur quasi in corpore tria membra indivisa imaginemur. Impia enim est hæc cogitatio, alienaque ab incorporeis perfectis. Indivisam admittamus coexistentiam eorum, qui in se mutuo, absque ulla distantia coexistunt: et cum tres revera subsistant, unam formam intelligamus, quæ a Patre quidem incipit, in Filio resplendet, et per Spiritum sanctum manifestatur. Quapropter qui Spiritum ferunt, Christum quoque ferunt: nam, « Si quis, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum⁶⁷, » etc. Et Joannes: « Ex hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis⁶⁸. » Et Paulus quidem corpora nostra templum Spiritus sancti nominat, Christum autem in nobis esse dicit: Christo autem habitante in interiore nostro homine, ut scriptum est, Deus est qui in nobis inhabitat: nam, « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis⁶⁹. » Itaque divinitatem indivisibilem esse, ex divinis

ὡς ἄμμος, ἡ παρὰ τὴν θαλασσαν. Τὸ δὲ τοσούτων πλήθος τῶν σοφῶν (39) περὶ μίαν δρώντες διάνοιαν, ἐνθυμείσθωσαν αὐτάς οὐκ οὐσας ἐν τόπῳ. Πόσος γὰρ ἂν τῷ μεγέθει γενόμενος ἄνθρωπος, ἐξήρχεσεν εἰς τὴν τοσούτων ὑποδοχὴν, εἰ τόποις μεμερισμένοις τῶν θεωρημάτων ἕκαστα εἶχεν; Ὅταν οὖν τὰ ἐνταῦθα πνευματικὰ μὴ δέχεται πλειόνων τόπων πλείονα ὄντα, ἀλλὰ περὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν στρέφεται (40) νοῦν, ἐννοήσωμεν καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἀσώματα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ τόπων δεόμενα, μηδὲ τόποις διαιρούμενα· καὶ μὴ διὰ τοῦτο ἀνυπαρκτον ἢ τὸν Πατέρα τις, ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποτίθεσθαι τολμάτω· ὅτι μὴδὲ ἔστι τόπον ἀφορίζειν καὶ κατανέμειν ἐκάστῳ. Ἄλλ' ἔστι μὲν ὁ Πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνελλιπές, ρίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει τῇ θεότητι, ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἀνευδέος· πλήρης δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέρος ἐτέρου, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ. Καὶ οὕτως ἡ Τριάς, ἀληθινῶς οὐσα, συνῆπται μὲν ἀδιαστάτως. Τὸ γὰρ διορίζον οὐδὲν, σύνεστι δὲ αἰδίως· αἰὼν γὰρ οὐδεὶς μεταξὺ παρεμπίπτει. Μορφὴν δὲ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, Πατὴρ δὲ ἐν Υἱῷ θεωρουμένου, Υἱοῦ δὲ ἐν Πνεύματι καὶ νοουμένου καὶ μετεχομένου ὑπὸ ἀνθρώπου. « Ἡμεῖς γάρ, » φησὶ, « πάντες ἀνακιταλυμένοι προσώπῳ τῆν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν (41) αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. »

12. Μὴ τοίνυν ὡς ἐν σώματι ἀδιαίρετα μέρη φανταζόμεθα τρία. Δυσσεβὴς γὰρ ὁ λογισμὸς, ἀλλότριος ἀσωμάτων τελείων. Ἀδιαίρετον δεχόμεθα συνουσίαν συνόντων ἀλλήλοις (42) ἀδιαστάτως, καὶ τριῶν γε κατὰ ἀλήθειαν ὑφεστώτων, ἐν τῷ εἶδος ἐνοώμεν, ἀρχόμενον (43) μὲν ἐκ Πατρὸς, λάμψαν δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ φανερούμενον διὰ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὸ Πνεῦμα φοροῦντες φοροῦσι Χριστόν· « Εἰ γὰρ τις, » φησὶ, « Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Ἰωάννης· « Ἐκ τούτου γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἔστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ναὸν μὲν ἁγίου Πνεύματος τὰ σώματα ἡμῶν ὁ Παῦλος ὀνομάζει, Χριστὸν δὲ ἐν ἡμῖν εἶναι λέγει. Χριστοῦ δὲ οἰκοῦντος εἰς τὸν ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπον, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Θεὸς ἔστιν ἐν ἡμῖν κατοικῶν· « Οὐκ οἰδατε, γὰρ, » φησὶ, « ὅτι ναὸς Θεοῦ ἔστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὕτως μοι τὸ τῆς θεότητος ἀδιαίρετον εὐσεβῶς ἐκ τῶν θείων λόγων καταμάνθανε, ἐν τρισὶν ἐν εἶδος κατανοῶν, οὐχ ἐν ἐκ τριῶν πρᾶγμα (44)

⁶⁵ III Reg. iv, 29. ⁶⁶ II Cor. iii, 18. ⁶⁷ Rom. viii, 9, 10. ⁶⁸ I Joan. iv, 13. ⁶⁹ I Cor. iii, 16.

(39) In editis perperam legitur σοφῶν, cum sit legendum σοφῶν, uti Seguer. habet.

(40) Seguerianus στρέφεται.

(41) Editi, εἰς τὴν, sed εἰς deest in omnibus mss. et in Græco Scripturæ textu.

(42) Editi, ἀλλήλους, sed Basiliensis. Goblerian.

Segu., ἀλλήλους, multo melius.

(43) Editi, ἀρχόμενον, mendose. Seguer., ἀρχόμενον.

(44) Editi et quidam manuscripti habent Πνεῦμα, Seguer., πρᾶγμα, ultimum præferimus.

συντιθείς. Ἀχώριστα δὲ καὶ εἰς τὰ τῆς ἐνεργείας θεωρούμενα, ἀκούοντες τοῦ Ἀποστόλου μυσταγωγούντος καὶ φάσκοντος· « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὴ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων (45) εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα ἐπιφέρει· « Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. » Ὅταν δὲ τὰ πάντα ἐνεργῆται (46) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ἀχώριστον ὁρῶ ἐνεργεῖαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

43. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο συμπλέξας τὸ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, βιάζομαι τὴν Τριάδα μονάδα ποιεῖν οὐδὲ ἀνθρώπον ἐκ τριῶν ὑπονοῶν (47) σύνθετον, πνεύματος, ψυχῆς, σώματος, οὕτω καὶ Θεὸν, καθάπερ κἀκεῖνοι τολμῶσιν, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς ὑπονομίας προτεμαὶ τὸ ἀχώριστον. Οὐδὲ εἰ λέγοι (48) τις ὡς τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ἢ τὸν ἐν φωνῇ τοῦ νοοῦντος καὶ λαλοῦντος ἀχώριστον, οὕτω τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὰ γὰρ τοῦ συνθέτου μέρη, καὶ τὰ τοῦ κινουμένου κινήματα, πρὸς τὴν ἀσύνθετον καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν. Ἐπεὶ καὶ πῶς ἀποστέλλει τὸ μέρος ἢ τὸ κίνημα αὐτοῦ ὁ Πατήρ, ἀποστέλλων τὸν Υἱόν; ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Υἱὸς ἐκπέμπων εἰς τὸν κόσμον; ἢ οὐκ ἀπεστάλη μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; Διαμαρτύρεται πανταχοῦ, καὶ ἀποστέλλειν (49) τὸ Πνεῦμα τὸ παράκλητον ἐπαγγέλλεται, καὶ δὴ καὶ ἀποστέλλει κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἄλλ' οἱ τὴν Τριάδα μονάδα ποιοῦντες νοθεύειν καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὡσπερ τὴν γέννησιν, ἐπιχειροῦσιν. Εἶσω γὰρ ὅσα φασὶ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀγασμένον ἀνθρώπου ἐργάζεσθαι (50), τουτέστιν, αὐτὸν τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, οὕτως ἀπεστάλθαι τὸν ἀνθρώπον, οὐ Θεὸν παρὰ Θεοῦ. Πῶς γὰρ καὶ ἀπέσταλται, φασίν, ὁ Λόγος, μὴ διαιρούμενος, μηδὲ χωριζόμενος, οὐ Λόγος ἐστίν; Ὅτι μὲν οὖν σάρκωσις τοῦ Λόγου κεκήρυκται, τίς ἀντίποι; τοῦ εὐαγγελιστοῦ βρώντος (51)· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » καὶ ὅτι καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ κεκραγὸς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις (52); Καὶ μὴν ὅτι οὐκ ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Γαλάτας διςχυρίζεται. Ἄλλ' εἰ καὶ ἀνθρώπος ὁμώνυμος ἡμῖν, δεῦτερος ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ὁσὸς ὁ πρότερος (53) γηγενής, καὶ ὁ μὲν ψυχὴ ζῶσα; ὁ δὲ Πνεῦμα ζωοποιῶν.

verbis religiose discito, ac in tribus unam formam intelligas, neque tamen unam ex tribus rem componas. Indivisibiles autem esse personas etiam in operatione, ex Apostolo, his verbis hæc mysteria docente, audire licet: « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones operationum sunt, idem vero Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus 70. » Ac postquam gratias recensuit, subdit: « Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult 71. » Cum autem omnia agantur a Deo per Christum in Spiritu sancto, indivisam video operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

36 43. Nec tamen ideo in unum illa verba complico, ex quo, et per quem, et in quo, ut Trinitatem nitar unitatem efficere: neque hominem ex tribus compositum intelligens, spiritu nempe, anima, et corpore; sic et Deum existimo, ut illi facere audent: neque impiæ ejusmodi opinionis causa, indivisibilitatem propono. Nec si quis dixerit, internum verbum, aut verbum voce pronuntiatum, a cogitante et loquente inseparabile esse, ita quoque continuo de Patris Filio et Spiritu intelligendum. Nam compositi partes, et ejus, qui movetur, motus, cum natura non composita ac immutabili nihil commune habent. Etenim quomodo Pater, partem suam, aut motum suum mittit in mundum, dum Filium mittit? aut itidem dum Spiritum sanctum Filius emittit in mundum? An Filius a Patre missus non est? Hoc ille ubique testatur, ac Spiritum se missurum pollicetur, illumque juxta promissionem revera mittit. At qui Trinitatem unitatem efficiunt, missionem, ut et generationem, adulterare nituntur. Filium enim intra Patrem existentem, id est, ipsum unum et solum Deum sanctificationem hominis operari aiunt: atque eum qui ita missus est hominem, et non Deum de Deo fuisse. Quomodo enim, aiunt, missum fuerit Verbum, cum nec divisum, nec separatum sit ab eo cujus est Verbum? Quod quidem Verbi incarnatio prædicata sit quis negarit, evangelista liquido clamante: « Verbum caro factum est 72; » cum et ipse Salvator e cælo se descendisse non semel, sed et pluries clamando affirmaverit? Et quidem quod non solum homo sit Dominus noster Jesus Christus, apostolus Paulus ad Galatas, confirmat: sed etsi homo sit nobis cognominis, secundus homo: at non qualis ille primus terrenus, nam ille quidem est anima vivens, hic vero Spiritu vivificans.

70 I Cor. xii, 4-6. 71 ibid. 11. 72 Joan. 1, 14.

(45) Sic Basiliensis, Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἐνεργειῶν. Paulo post, Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα.

(46) Goblerianus et Felc. 1, ἐνεργεῖται.

(47) Basil., Gobler., Seguer., ὑπονοῶ. Editi, ὑπονοῶν.

(48) Seguerianus, λέγει.

(49) Editi, ἐπιστέλλειν. Seguerian., ἀποστέλλειν, melius.

(50) Seguerianus, ἐργάσασθαι.

(51) Basiliensis, Seguerian., βρώντος σαφῶς.

(52) Sic Seguerian. At Goblerian., τοῦ Σωτῆρος πολλάκις, omissis interpositis. Editi, τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἄπαξ. Καὶ μὴν.

(53) Gobl. et Felc. 1, ὁ πρότερον. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὁ γηγενής. Mox in iisdem, τα, post θεῖα, deest.

14. Hæc enim sunt divina et apostolica verba, et A dogmata : quin et ipsa opera deitatis testimonium perhibent, quæ cum potestate cœlesti fiunt : ut cum imperat elementis, ventos increpat, virtute sua mutila corpora restaurat, ac voluntate morbos sanat, suamque potestatem proficitur, nec eam occultat : ac per eum mors aboletur, vita et incorruptio resplendet, corrupta hominum natura denuo creatur, mundus ejus præsentia renovatur, novaque creatura apparet, per Christi resurrectionem, dum transformatur quidem corpus humilitatis in conformitatem corporis claritatis suæ⁷³ : ac universa creatura a servitute corruptionis liberatur, in libertatem gloriæ filiorum Dei⁷⁴. Porro incarnatum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum, non esse Patrem, neque, ut illi aiunt, solum Deum, omnes divinæ Scripturæ testantur, quæ illum qui advenit, Filium Dei prædicant, et de Patre semper edisserentem ostendunt, ac dicentem, se a Patre exiisse, et ad Patrem redire. Nihilque opus est in afferendis testimoniis immorari, cum omnia, ut ita dicam, Evangelia, et apostolorum scripturæ ad hoc ipsum contendant.

15. Alias quoque illi nobis gentilium controversias excitant, Judæorum blasphemias assumunt, mysteriumque missionis et incarnationis Verbi irrident. Si enim mittitur et descendit, aiunt, non erit cum mittente, neque ei qui sursum manet cohærebit. Discant illud, sursum, et in altum, non corporaliter duntaxat audiendum, sed potius novi quidpiam intelligendum esse. Nam illud : « Excelsus super omnes gentes Dominus⁷⁵ » : 37 et : « Exaltabo te, Domine⁷⁶ » ; et : « Laudabilis et superexaltatus in sæcula⁷⁷ » ; non in loco quodam, et in sublimi Dominum esse declarat : nec ab hominibus, vel ab aliis qui eum laudibus extollunt Deum exaltari designat ; sed magnificentiam invisibilis deitatis, altitudinem vocat. Et qui dicit : « Cælum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum⁷⁸ » : non pro habitationis loco, cælum Deo, hominibus terram assignat ; sed excellentiam Dei ejusque magnificentiam ostendit. Cum igitur majestas, et magnificentia, cœlestis appelletur, contra vero humilitas ejus terreno modo, ac super terram esse dicatur ; illic Verbi descensus reperitur, nempe transitus ille quo ex incorporea magnificentia ad corpoream vilitatem sese tradidit, cum is, propter suum erga humanum genus amorem, et propter salutarem erga universum providentiam, ad corpoream formam subeundam sese dederit. Ac secundum hoc missus intelligetur : quod ineffabili incorporei Patris consilio seipsum corpori tradide-

14. Ταῦτα γὰρ θεῖά τε καὶ ἀποστολικά ῥήματά τε καὶ δόγματα, καὶ τὰ ἔργα τῆ θεότητι μαρτυρεῖ μετ' ἐξουσίας οὐρανοῦ πραττόμενα, ὅτε κελεύει μὲν στοιχεῖοις, ἐπιτιμᾷ δὲ πνεύμασι, δυνάμει δὲ πηρώσει ἀποκαθίστησι, καὶ θελήματι νόσους ἰᾶται, καὶ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἀπυκνύπτεται, καὶ καταργεῖται δι' αὐτοῦ θάνατος, φωτίζεται δὲ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία, καὶ δημιουργεῖται δεύτερον ἢ φθορεῖσα τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ κόσμος ἀνακαινίζεται διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ κτίσις ἀναφαίνεται καινὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, μεταμορφουμένου μὲν τοῦ σώματος τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς συμμορφῆζιν τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ· τῆς δὲ κτίσεως ὅλης ἐλευθερουμένης ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ B ὁ σαρκωθείς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Πατὴρ οὐκ ἔστιν, οὐδ', ὡς ἐκεῖνοι φαίεν (54), ὁ μόνος Θεὸς, ἅπασαι μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, Ὑῖὸν τοῦ Θεοῦ τὸν παραγεγονότα κηρύττουσαι, καὶ περὶ Πατρὸς αἰεὶ διαλεγόμενον ἐπιδεικνύουσαι, παρὰ Πατρὸς ἐληλυθένα φάσκοντα (55), καὶ πρὸς Πατέρα ἀπίεναί. Καὶ οὐδὲν δεῖ μὴ κύνειν παρατιθέμενον μαρτυρίας· πάντα γὰρ, ὡς εἰπέιν, τὰ Εὐαγγέλια, καὶ αἱ τῶν ἀποστόλων γραφαὶ εἰς τοῦτο συντείνουσιν.

15. Ἄλλας τε Ἑλληνικὰς ἡμῶν ἀντιλογίας κινουσί, καὶ τὰς ἐξ Ἰουδαίων βλασφημίας ἐπιφέρουσι, χλευάζοντες τὸ μυστήριον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Λόγου καὶ σαρκώσεως. Εἰ γὰρ ἀποστέλλεται, καὶ καταβαίνει, φασιν, οὐκ ἔσται μετὰ (56) τοῦ ἀποστέλλοντος, οὐδὲ τῷ ἄνω μένοντι σύνεστι. Μαθέτωσαν δὴ τὸ ἄνω καὶ C τὸ ἐν ὕψει μὴ σωματικῶς ἀκούειν μόνον, ἀλλὰ δὴ τι καινότερον ἐνθυμείσθωσαν. Τὸ γὰρ, « Ὑψίλος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, » καὶ τὸ, « Ὑψώσω σε, Κύριε, » καὶ τὸ, « Αἰνετὸς καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, » οὐκ ἐν τόπῳ τινὶ καὶ μετεώρῳ τὸν Κύριον ὄντα παρίστησιν, οὐδ' ὑπὸ ἀνθρώπων μετεωριζόμενον ὑπογράφει τὸν Θεόν, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν ὑμνούντων αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς ἀοράτου θεότητος ὕψος καλεῖ. Καὶ ὁ λέγων· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὐ τόπον οἰκίσεως ἀποκληροῖ τῷ Κυρίῳ (57) τὸν οὐρανὸν, ἀνθρώποις δὲ τὴν γῆν· ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιδεικνύουσιν. Ὅταν οὖν τὸ μὲν σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἐπουράνιον εἶναι λέγεται, τοῦτ' ὅν δὲ ἀντικειμένως τὸ ταπεινὸν γῆτινός τε καὶ ἐπὶ γῆς εἶναι λέγεται (58), κατά- D βασις εὐρίσκατος τοῦ Λόγου ἢ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπειᾶς εἰς τὸ τοῦ σώματος εὐτελεῖς ἐπίδοσις, ἐπιδεδωκότος ἑαυτὸν εἰς σωματικὴν μὸρφωσιν διὰ φιλανθρωπιᾶν καὶ τὴν τοῦ παντὸς σωτήριον πρόνοιαν. Ἀπεσταλμένος τε κατὰ τοῦτο νοηθήσεται, ὅτι ἀρ- ῥήτῳ βούλησει τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς σώματι δέδω-

⁷³ Philipp. iii, 21. ⁷⁴ Rom. viii, 21. ⁷⁵ Psal. cxii, 4. ⁷⁶ Psal. cxix, 1. ⁷⁷ Dan. iii, 52. ⁷⁸ Psal. cxiii, 16.

(54) Seguerianus, ὡς ἂν ἐκεῖνοι.

(55) Goblerianus, φάσκοντα. Paulo post in edit. Paris. sola mendose, ὡς εἶπον.

(56) Μετὰ δεστ in editis, sed habetur in Segue-

riano, et lectum est a Nannio.

(57) Seguer., Θεῷ.

(58) Seguerianus, λέγεται. Editi, λέγεται.

εν εαυτόν. Μὴ τοίνυν αἰ σωματικαὶ φωναί, τούτέστιν ἡ κατάβασίς τε καὶ ἀποστολὴ πρὸς ἄρνησιν τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ προσαγέσθωσαν (59), ὅτι μὴ καταβαίνει τοπικῶς μηδὲ ἀποστέλλεται Θεός· ἀλλ' ἀκούεωσαν τοῦ Ἀποστόλου φράζοντος τὸ πρᾶγμα, καὶ ἅμα τῶν τοιούτων ὁμοιώσεων, ὅτε φησὶν· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφῆν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος.» Τοῦτο ἦν τὸ καταβῆναι, τοῦτο τὸ ἀποσταλῆναι εἰς ἔνδυμα ταπεινότερον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὑπόβασίς ἢ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐπαμφίαισι, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς ἐπιτελουμένη. Εἰ δὲ τόπω καὶ σώματι ὁ Λόγος μὴ περιγράφεται, οὐκ ἀποσπασθήσεται τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς διὰ τὴν πρὸς σῶμα ἀνάκρυσιν· δέδεκται γὰρ αὐτὸν τὸ σῶμα βουληθέντα, ὡς πεφύκει ἡ σαρκίνη φύσις Θεὸν ὑποθέσθαι. Μένει δὲ οὐδὲν ἑλαττον ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ἢ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Ὡστε ἡ ἐξ οὐρανοῦ κατάβασίς (60) οὐκ ἦν μετάβασίς ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲ ἡ ἀποστολὴ χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ πέμποντος Πατρὸς.

A rit. Ne igitur voces quæ de corpore feruntur, nempe descensus et missio, ad negandam ejus incarnationem proferantur, quia Deus locali modo nec descendit, nec mittitur; sed audiant Apostolum illud explicantem una cum hujusmodi similitudinibus, cum ait: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus ». Hoc erat descendere, hoc mitti, ut indumentum dignitate sua humiliter assumeret. Illud est descendere, humanam formam juxta Patris voluntatem induere. Quod si loco et corpore Verbum non circumscribitur, non avelletur ab incorporeo Patre, propter suam cum corpore contemperationem: nam corpus volentem ipsum excepit, quatenus idonea est carnalis natura Deum suscipere. Manet nihilominus in sua ipsius natura, quam ante incarnationem habuit. Ita ut descensus ex cælo, non fuerit transmigratio ex cælo: neque missio, a Patre mittente separatio.

⁷⁹ Philipp. II, 6, 7.

(59) Seguerianus, προαγέσθωσαν.

(60) Κατάβασίς, deest in Gobler., Felc. 1, Seguer.

IN ORATIONEM SEQUEMTEM MONITUM.

Jam pridem eruditorum fuit opinio, hunc librum nequaquam videri Athanasianum, licet antiqui cujusdam et eruditi viri opus esse palam sit. Ea de re libet Petavium audire Theologorum dogmatum de Trinitate libro IV, p. 315. Neque vero Athanasii videtur esse: quod ex stylo conjicimus, qui et diffusior est, et minus simplicitatis, affectationisque plus habet, quam qui Athanasii germanus est, cujus nativam elegantiam, ac sponte fluentem, nulla potest imitatio consequi. Tum ex eo quod Marcellum Ancyranum statim cum Paulo Samosateno, tanquam certum et confessum hæreticum conjungit; cum tamen de Marcello non tam sinistre judicavit Athanasius. His a Petavio sagaciter et erudite observatis, addimus, cum adversus hæreticos hic agatur, qui duas in Christo personas esse tuerentur, ea item de causa videri hoc opusculum Athanasio abjudicandum, qui in nullo operum suorum hujus hæreseos meminit. Neque putatur Athanasii ætate de duabus in Christo personis agitata quæstio. Attamen in antiquioribus exstat codicibus, videturque sæculo quinto editum, quo vigeat Nestoriana hæresis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΤΙ ΕΙΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ (61).

S. P. N. ATHANASII

QUOD UNUS SIT CHRISTUS.

1. Ἐδεῖ μὲν τοὺς ἀπαξ ἀποπηδήσαντας τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ ἐπιγόνοντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῶς τῶν ἀπάντων Θεὸν, μηκέτι προσεῖναι τῇ κτίσει,

(61) Post ὁ Χριστός, Parisiens. edit. addunt Λόγος, id est, liber, quæ vox deest in ms. Catena in

38 1. Decebat eos qui semel a gentiliū errore resilierant, ac unum vereque solum universorum Deum agnoverant, non amplius creaturæ adjici,

Lucam, Ἐδεῖ δὲ τοὺς ἀπαξ, quasi præmissum quidpiam fuerit, sed male.

nec creaturam pro Deo habere et colere, relicto A Creatore, « qui est benedictus in sæcula. Amen⁶⁰. » Itidem ii qui a Judaica incredulitate recesserant, quique Judæos, ut amentes et ingratos damnarant, et in Dominum nostrum Jesum Christum crediderant, ac intellexerant, ejus divinitatem testimoniis undique comprobari, et ex potestate, signis, et divinis operibus, necnon ex auctoritate Dominica Deum dignosci; non debuere per externam speciem eo dilabi, ut communem et nudum hominem eum existimarent; aut secundum visibilem formam, ejus invisibilem naturam definirent: aut propter corpus, et corporeas passiones, nudum hominem, ac ut unum ex nobis passibilem illum esse putarent. Hæc enim fuere Judæorum mala: hæc illorum evertere fidem, ac Christi hostes ipsos esse comprobantur: hæc ipsa jam nonnulli æmulantur, qui gentili et Judaico morbo laborant, nec admittunt, nec ullatenus credunt incarnatum fuisse Deum; sed humanis ratiociniis disputationibusque, ac Græcæ philosophiæ ope magna et incomprehensibilia agnoscere, imo comprehendere volunt: quomodo nempe gignitur incorporeum: qua ratione procedit, et ubinam est qui ubique est, omnia continet, et omnia implet. Atque per illud, quomodo, et qua ratione, in infidelitatem abiere, et generationis loco, facturam commenti sunt, ac vice processionis, creationem et transitum constituerunt.

2. Ita rursum de incarnatione quærent: quomodo incarnatur Deus, qua ratione corpus assumit, quo pacto cum parvo corpore coalescit qui contineri C nequit: quomodo increatum creato jungitur, et incircumscriptionem circumscripto: qui magnus ille, immensus, indivisus, pro parte quadam habeatur. Aut enim magnum in parvo contractum est loco, aut parvum prægrande factum est, partemve divinitatis, et non totum recepit, quod impium est proferre. Et ex illo, quomodo, qua ratione, quali consequentia, in infidelitatem hi quoque abiere, ac inhabitationem pro incarnatione constituere: pro unione et compositione, humanam agendi virtutem; ac pro una hypostasi Domini nostri Jesu Christi, duas hypostases et personas; et pro Trinitate quaternitatem indecore et impie sentiunt; indecore quidem, quia Deo hominem conjungunt, servum Domino annumerant, creatam personam cum increatis personis collocant; impie vero, quia unam hypostasin duas faciunt, quartam hypostasin peregrinam omnino et alienigenam, et omnium rationalium creaturarum ultimam, extremam et minimam, in Trinitatem inducunt. Quod si denuo accurate animadvertas,

⁶⁰ Rom. 1, 25.

(62) In Catena in Lucam, ubi quædam ex hac oratione descripta sunt, hæc desunt, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

(63) Seguerianus, συνέντας.

(64) Καὶ τῆς κυριακῆς ἐπιστασίας, hæc desunt in Catena.

(65) Τὰ Ἰουδαίων κακὰ· ταῦτα καὶ νῦν ζηλ. Sic

μηδὲ θεοποιεῖν καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, « ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (62). » Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαϊκῆς ἀναχωρήσαντας ἀπιστίας, καὶ καταγρόντας ἐκείνων ὡς ἀφρόνων καὶ ἀχαρίστων, καὶ πιστευσάντας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συνιέντας (63) αὐτὸν Θεὸν μαρτυρούμενον πάντοθεν, καὶ ἐπιγνωσκόμενον ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ ἐκ τῶν σημείων, καὶ θεϊκῶν ἔργων, καὶ τῆς Κυριακῆς ἐπιστασίας (64), μηκέτι καταπίπτειν εἰς κοινὸν καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἐξωθεν δόσεως· μηδὲ κατὰ τὸ ὀρώμενον σχῆμα, καὶ τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὀρίζειν· μηδὲ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικὰ πάθη, ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι νομίζειν, καὶ ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθητόν. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ Ἰουδαίων κακὰ. Ταῦτα τὴν πίστιν B ἐκείνων ἀφείλετο, καὶ θεομάχους ἀπέδειξε· ταῦτα καὶ νῦν (65) ζηλοῦσί τινες Ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν νόσον νοσοῦντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι, μηδὲ πιστεύοντες ὅλως σωματοῦσθαι Θεὸν, ἀλλὰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις, καὶ φιλονεικίᾳ (66), καὶ φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ γνῶναι, καὶ καταλαβεῖν μᾶλλον βουλόμενοι τὰ μεγάλα καὶ ἀκατάληπτα, πῶς γεννᾶται τὸ ἀσώματον· πῶς δὲ καὶ πρόεισι, καὶ ποῦ ὁ (67) πανταχοῦ ὢν, καὶ πάντα περιέχων, καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ὅπως, εἰς ἀπιστίαν ἐχώρησαν, καὶ ἀντὶ γεννήσεως ἐπλάσαντο ποίησιν, καὶ ἀντὶ προόδου κτίσιν καὶ πάροδον κατεσκεύασαν.

2. Οὕτω πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκώσεως (68)· πῶς σαρκοῦται Θεός, πῶς σωματοῦται, πῶς συντίθεται C πρὸς σῶμα βραχὺ ὁ ἀχώρητος· πῶς δὲ ἐνοῦται τὸ ἀκτίστον τῷ κτιστῷ, καὶ τῷ περιγραφομένῳ τὸ ἀπερίγραπτον· πῶς ἐν μέρει (69) ὁ μέγας ἐκείνος καὶ ἀμέτρητος, καὶ ἀμέριστος. Ἡ γὰρ τὸ μέγα εἰς μικρὸν συνεστάλη χωρίον, ἧ τὸ μικρὸν γέγονε μέγα, ἧ μέρος τῆς θεότητος, καὶ οὐ τὸ πᾶν ὑπεδέξατο, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποίᾳ ἀκολουθίᾳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ οὗτοι· καὶ ἐνοικησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν· καὶ ἀντὶ ἐνώσεως καὶ συνθέσεως ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μιᾶς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα· καὶ ἀντὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τετράδα ἀπρεπῶς καὶ παρανόμως φρονήσαντες· ἀπρεπῶς μὲν, ὅτι Θεῷ συνάπτουσιν ἄνθρωπον, καὶ δοῦλον συναριθμοῦσι Δεσπότη, καὶ κτιστὸν πρόσωπον ἀκτίστοις προσώποις συντάττουσι· D παρανόμως δὲ, ὅτι τὴν μίαν ὑπόστασιν δύο ποιοῦσιν, ἐπεισάγοντες τῇ Τριάδι τετάρτην ὑπόστασιν, ξένην παντάπασιν καὶ ἀλλόφυλον, καὶ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων τὴ τελευταίον, καὶ ἔσχατον, καὶ μικρόν. Ἐὰν δὲ ἀκριβῶς πάλιν ἐνοήσης, καὶ τῷ πράγματι

Catena omissis mediis.

(66) Καὶ φιλονεικίᾳ deest in Basiliensi et Seguer. et in Catena. Ibidem Basil., σοφία, pro φιλοσοφίᾳ.

(67) Seguerianus, πανταχῇ.

(68) Sic Seguerianus, et ita legit Nannius. Reliqui cum editi, tum manuscriptori, σαρκός.

(69) Seguer., ἀπερίγραφον; πῶς καὶ ἐν μέρει.

προσέχειν θελήσης, εὐρήσεις αὐτοὺς ἔξω τῆς ἀγίας Τριάδος βάλλοντας τὸν Κύριον (70) ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς δούλον, ὡς ἀνθρώπον ἀπροσκύνητον, τὸν προσκυνητόν· προσκυνῶντα δὲ μᾶλλον, καὶ σέβοντα μετὰ πάντων, καὶ ὑποτασσόμενον τῇ ἀγίᾳ Τριάδι, ὡς Μάρκελλος καὶ ὁ Σαμοσατεύς Παῦλος παρεξηγούνται, τὸ θεϊκὸν καὶ ἀποστολικὸν γράμμα εἰς τὴν Ἰδίαν αὐτῶν ἔλκοντες ἔννοιαν· « Ὅταν ὁ γὰρ, φησὶ, ὁ ὑποταγῆ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὁ τρυφέσκειν ὁ ἀναληφθεὶς ἀνθρώπος, ὁ ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (71), ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, ὁ φησὶν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, ὁ ἐν πᾶσιν, ὁ ἀσώματος ὢν, καὶ σῶμα μὴ ἔχων· καὶ ὁ ἀναληφθεὶς ἀνθρώπος, μετὰ πάντων καὶ τοῖς πᾶσι συναριθμούμενος προσίων, ὑποτασσόμενος καὶ λατρεύων Θεῷ. Σκοπήσατε, εἰς ὅσην κατέπεσον ἀφροσύνην οἱ δοκησισσοφοί, εἰς ὅσην μανίαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ ἐπινοοῦν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πλάττεσθαι, καὶ μυθολογεῖν.

3. Οὐ μόνον δὲ τῇ πίστει προσελθεῖν οὐκ ἤθελσαν, ἀλλὰ καὶ ἀπάτας ἐξεύρον, καὶ κακουργίας ἐμυχανήσαντο, ἐπλάσαντο μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις, εἰς πλάνην πολλῶν καὶ ἀποστασίαν παράνομον σκοπήσαντες (72). Εἰ γὰρ προσεδόκων τὸ μέλλον, εἰ Θεοῦ ἐπιδημίαν καὶ χριστὸν ἐπίστευον, εἰ κόλασιν ἐφοβούντο, τῇ πίστει προσήρχοντο, Εὐαγγελίοις ἐπειθόντο, καὶ ἀποστολικοῖς ἠκολούθηον μᾶλλον ἢ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους. Χριστὸν γὰρ εὐθέως ἐκήρυσαν ἐξεληθόντες οἱ ἀποστολοὶ συμφώνως καὶ ἀκολούθως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις, καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, αὐτὸν εἶπον (73) Θεόν, αὐτὸν ἀνθρώπον, αὐτὸν εἶπον Υἱὸν Θεοῦ, αὐτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθητόν, οὐκ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐκ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο. Τίς χρεῖα ζητεῖν καὶ λογομαχεῖν; Πιστεύειν συμφέρει, καὶ σέβειν, καὶ προσκυνεῖν σωπῆ. Οἶδα αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἀνθρώπον ἀπὸ γῆς παθητόν. Οὐ ζητῶ, πῶς παθητὸς καὶ ἀπαθῆς ὁ αὐτὸς, πῶς Θεὸς καὶ πῶς ἀνθρώπος, ἵνα μὴ, τὸ πῶς περιεργαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἀγαθοῦ. Πιστεύειν γὰρ πρῶτον χρῆ, καὶ δοξάζειν, καὶ δεύτερον ἄνωθεν τὴν σύστασιν τούτων αἰτεῖσθαι, καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκός, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανοῦ. « Μακάριος ὁ γὰρ εἰ, Σίμων Βἱρ Ἰωνᾶ (74), ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς » καὶ, « Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἀσάλευτος

A et huic negotio animum adhibere volueris, deprehendes ipsos extra sanctam Trinitatem Dominum nostrum **39** Jesum Christum exturbare, ut servum, ut hominem, quem adorare nefas sit, cum sit tamen adorandus : ac ipsum potius adorantem, et cum cæteris omnibus colentem, necnon subditum sanctæ Trinitati esse putant; ut Marcellus, et Paulus Samosatensis, divinam et apostolicam Scripturam ad suam sententiam detorquentes, perperam explicant : nam, « cum subjecta fuerint illi omnia, » inquit, « tunc et ipse Filius, » id est homo assumptus, « subjectus erit ei, qui subiecit ei omnia, ut sit Deus ⁸¹, » inquit, ut ante incarnationem, « in omnibus, » cum sit ipse incorporeus, et corpus non habeat; homo autem assumptus cæteris omnibus annumeratus, subditus sit Deo, ipsumque colat. Perpendite, quæso, in quantam amentiam delapsi sunt isti, qui sibi ipsis sapientes videntur, in quantam vesaniam

3. Non solum autem fidei sese adjungere noluerunt, sed et dolos adinvenierunt, fraudesque moliti sunt : stultas et ignaras quæstiones commenti, eo solum spectantes, ut multos in errorem, et in sceleratam defectionem inducerent. Si enim futura exspectarent, si Dei adventum et judicium crederent, si supplicium reformidarent, ad fidem sane accederent, Evangeliiis obtemperarent, et apostolos magis quam humana ratiocinia sequerentur. Christum enim apostoli statim atque profecti sunt, voce consona et conformiter prædicaverunt Filium Dei esse. Hunc in Bethlehem natum ex semine David secundum carnem, hominibus similem factum, ac pro hominibus crucifixum sub Pontio Pilato, eundem dixere Deum, et hominem; Filium Dei et Filium hominis; ex cælo, et ex terra; impassibilem et passibilem; non alium, non personas duas, nec duas hypostases, nec duas adorationes. Quorsum disceptationes et verborum pugnæ? Credere convenit, et una colere, atque adorare cum silentio. Agnosco ipsum revera Deum ex cælo impassibilem : agnosco ipsum ex semine David secundum carnem, hominem de terra passibilem. Non quæro quomodo idem passibilis et impassibilis sit : quomodo Deus et homo; ne illud, quomodo, curiosius investigando, rationemque perquirendo, boni nobis propositi jacturam faciam. Primum enim credere oportet ac glorificare : secundo, ex cælo harum rerum constitutionem petere, non autem ab imo illam ex carne et sanguine desumere; sed ex divina et cælesti revelatione. Nam « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi : sed Pater meus qui in cælis est ⁸²; » et : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi

⁸¹ I Cor. xv. 28. ⁸² Matth. xvi. 17.

(70) Βάλλοντας τὸν Χριστόν, Catena.

(71) Catena, quæ hic desinit, ἔλκοντες ἔννοιαν· τότε καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ Πατρὶ.

(72) Basil., Gobl. et Segu., σκοπήσαντες. Editi,

σκοπίσαντες.

(73) Basil. hic et infra, εἶπαν.

(74) Basiliensis, Ἰωνᾶ. Alii et editi, Ἰωνᾶ.

non prævalebunt adversus eam⁷⁵. » Fidelis sermo, et non vacillans promissio : invicta res est Ecclesia, etiamsi adsint portæ inferi, quamvis cum infernus ipse, tum ii qui in ipso sunt principes mundi tenebrarum moveantur. Confide illi qui ait : « Confidite, ego vici mundum⁷⁶, » et per passiones itidem vici : quandoquidem qui hæc patiebatur Ecclesie Dominus, potius vincebat, et crucifixus homines salvos faciebat, ac moriendo vivificabat. Vides audisque eundem una Deum et hominem. Si enim Deus tantum esset, quomodo passus, quomodo crucifixus, et mortuus fuisset? hæc quippe a Deo aliena sunt. Et si homo duntaxat, quomodo per passionem vicisset, salutem et vitam attulisset? Hæc supra hominem erant. Idem autem et patitur et servat, et per passionem vincit. Idem Deus, idem homo : R ambo ut unum, utrumque ut solum.

40 4. Sed forte quispiam ex sapientioribus et generosis, in medium prodiens, accuratusque inquisitor : Pars igitur, dixerit, Verbi corpus est, ac Filii hypostaseos complementum, ut unus sit Filius Dei ex utrisque constans, qui imperfectus ex se sit, et corpore ad suam perfectionem indigeat. Alioqui quomodo unus? aut quomodo una hypostasis et una persona? alioqui rursum, si una sit Verbi et carnis hypostasis, quomodo ipsa Filius Dei est? Caro igitur Deo consubstantialis erit, quod proferre impium est. Quod si hoc ita se habeat, neque Verbum Filius erit Deo consubstantialis, quod plane absurdum est : siquidem Verbum est perfectum, consubstantiale, propriamque apud se habet semper hypostasin, ac nullo indiget. Cæterum qui ita arguunt, suam sententiam aperte declarant, nempe duas esse Domini nostri Jesu Christi hypostases : nos item calumniis impetunt, atque nulla non ratione satagunt sermones nostros ad aliquid absurdi detorqueere, ut dicamus corpus, Verbi hypostaseos complementum, aut Deo consubstantiale esse, aut extraneum et alienum omnino a Filii hypostasi, quæ tamen ipsorum verba sunt : nam aliam illi hypostasin inducunt, carnis, sive ut ipsi aiunt, assumpti hominis, et aliam assumptis Dei : aliam personam Filii Dei, et aliam personam Filii hominis, ex semine David secundum carnem. Ita ut neque Filius Dei sit Filius hominis, cum sit diversus a Davidis substantia : neque qui secundum carnem natus est, Filius sit Dei, cum sit alterius substantiæ a Deo. Nos vero unum eundemque dicimus Deum, fratres, in hoc prophetis, apostolisque obtemperantes, ac potius evangelistæ credimus, quam gentili sapientiæ animum adhibeamus, aut humanis conturbemur ratiociniis. Ac de propria salute decertantes, Deum

⁷⁵ Matth. xvi, 18. ⁷⁶ Joan. xvi, 33.

(75) Hæc, κἀν ἕδου πύλαι ἐπιγέωνται, in solo Segueriano habentur, in editis desunt.

(76) Basil., Seguer., ταύτης, et quidem recte. Editi, ταῦτα.

(77) Ita Seguer. Gobler. et Fele. i. In editis, δὲ deest.

ἢ ὑπόχρεσις, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀήττητος, κἀν ἕδου πύλαι ἐπιγέωνται (75), κἀν ὁ ἕδης αὐτὸς κινήθη, κἀν οἱ ἐν αὐτῷ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους. Θάρσει τῷ εἰρηχότῃ : « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, » καὶ τοῖς παθήμασιν ὁμοίως νενίκηκα : ἐπειδὴ καὶ ὁ ταύτης (76) Δεσπότης, παθὼν μᾶλλον ἐνίκα, καὶ σταυρούμενος ἔσωζε, καὶ ἀποθνήσκων ἐζωοποίη. Ὁρᾶς καὶ ἀκούεις τὸν αὐτὸν ἅμα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ Θεὸς μόνον ἦν, πῶς ἔπαυσε, πῶς ἐσταυροῦτο, καὶ ἀπέθνησκεν ; ἀλλότρια γὰρ ταῦτα Θεοῦ. Καὶ εἰ ἄνθρωπος μόνον, πῶς διὰ πάθους ἐνίκα, ἔσωζεν, ἐζωοποίη ; Ταῦθ' ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πάσχει, καὶ σώζει, καὶ διὰ τοῦ πάθους ἐνίκα. Ὁ αὐτὸς Θεὸς, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τὸ συναμφοτέρον ὡς ἓν, ἐκάτερον ὡς μόνον.

4. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν σοφῶν καὶ γενναίων παρελθὼν ἐν μέσῳ ἀκριβῆς ζητητής. Μέρους οὖν τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, ἢ ἡ εἰς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀμφοτέρων συγκείμενος, καὶ ἀτελής ὢν καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦ σώματος εἰς τελείωσιν προσδεόμενος. Ἐπεὶ πῶς εἰς, ἢ πῶς μία ὑπόστασις καὶ ἐν πρόσωπον ; ἐπεὶ πάλιν, εἰ μία ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς, πῶς δὲ (77) Υἱὸς αὕτη τοῦ Θεοῦ ; Ὁμοούσιος ἄρα ἔσται καὶ ἡ σὰρξ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἔσται ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον · ὁ Λόγος γὰρ τέλειος καὶ ὁμοούσιος, καὶ ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν ἔχων ὑπόστασιν ἀεὶ, καὶ μηδενὸς προσδεόμενος. Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανεράν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι, καὶ πειρῶνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἐν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους, συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον (78) τῷ Θεῷ, ἢ ξένον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς, ἦτοι τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ ἄλλην τοῦ ἀναλαβόντος Θεοῦ, ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Ὡστε μῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Υἱὸν ἀνθρώπου ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Δαβὶδ · μῆτε τὸν κατὰ σάρκα γεννηθέντα εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (79), ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λέγομεν Θεὸν, ἀδελφοί, προφῆταις καὶ ἀποστόλοις πειθόμενοι, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πιστεύοντες μᾶλλον ἢ σοφίᾳ Ἑλληνικῇ προσέχοντες, καὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ταραττόμενοι, καὶ περὶ τῆς ἰδίας διακρινόμενοι σωτηρίας, Θεὸν ἓνα ὁμολογοῦμεν τὸ συναμ-

(78) Basiliensis, ἢ καὶ ὁμοούσιον.

(79) Τοῦ deest in Segu. Mox. Basil., ὄντα τῷ Θεῷ. Ibid. Seg., ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν. In editis, καὶ deest. Paulo post Seguer., καὶ ἀποστόλοις ἐπιόμενοι, καὶ τῷ εὐαγγελίῳ.

φότερον, μίαν ὑπόστασιν (80) καὶ ἐν πρόσωπον, οὐχ ἵνα συμπληρωτικὸν τῆς ὑποστάσεως τὸ σῶμα γένηται· ἀσεβὲς γάρ· ἐπειδὴ τέλειον τὸ θεῖον, ἀνεπίδεκτον ἐλαττώσεως, ἀπλοῦν, καὶ μονοειδές, καὶ ἀσύνθετον, εἰς μέρη οὐ διαιρεῖται, τουτέστι, καθὼς θεὸς λόγος ἐστὶ καὶ μονοειδής, εἰς διαφορὰν μελῶν καὶ πραγμάτων οὐ πίπτει, εἰς τε σῶμα καὶ ἀσώματον (81)· ὁ λόγος γάρ ἐστι τέλειος καὶ διήλου ἀσώματος· οὐ γὰρ θεὸς γέγονε σαρκωθείς, οὐδὲ Ἰῶς Θεοῦ, ἀνθρώπινον σῶμα λαβών, οὐδὲ Κύριος τῆς δόξης, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν φορέσας· ἀλλ' ἀνθρώπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ, καὶ δούλος κατὰ τὴν μορφὴν ἢ τῆ φύσει Κύριος. Οὐ τὸ σῶμα οὖν συμπληρωτικὸν γέγονε τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως· ἀλλ' ὁ ἀληθῶς τέλειος τὸ ἀτελὲς ἐτελείωσεν, ὁ ἀπροσδεχὴς τῇ προσδεομένῃ συνήλθε καὶ συνήκθη σαρκί, ὁ μηδενὸς χρεῖαν ἔχων ἑαυτὸν ἔδωκε τῷ χρεῖαν ἔχοντι σώματι. Οὐδὲς γάρ τῶν εἰς φρονούντων, ἢ νήφειν ὄλους καὶ νοεῖν δυναμένων (82), εἶποι ἂν, ὅτι, ὡς περ ὁ λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος, οὐ προσεδεῖτο σαρκός, ἵνα θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ λόγου ἐχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἀνθρώπος γένηται· ἀλλ' οὐρανίου τοῦ Σωτῆρος ἐδεόμεθα, οὐρανίου ἐλευθερωτοῦ, ἀφαιρέσει τῆς ἐπιγενομένης ἀμαρτίας, ἀνακαινοῦντος ἡμᾶς ἐκ τῆς κακώσεως, καὶ τὰ ταύτης (83) ἀφαιροῦντος δεινά.

5. Εὐθύς οὖν ἀπὸ γενέσεως ἢ καινότης ἐδείκνυτο, καὶ τὸ οὐράνιον τοῦ γεγεννημένου διὰ τῆς γεννήσεως ἐξεφαίνετο, οὐ κατὰ γέννησιν ἀνθρώπου παλαιοῦ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶχε τὴν γέννησιν. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἀνευ ἀνδρὸς κυῆσαι γυναῖκα, ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν γεννωμένων ἐν τοῖς πατράσι κατελάτο ὁ θεός· ὡς καὶ τὸν Λευὶ φησιν ἡ Γραφὴ ἐν τῇ ὁσφύτι τοῦ Πατρὸς εἶναι Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Λυτρωτῆς οὐ τοῦ Ἀδάμ τὸ εἶναι λαβών, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀδάμ τὸ σχῆμα προλαβών, τὴν σάρκα λέγω τὴν μετὰ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, καὶ γενόμενος ἀνθρώπος κατὰ τὸ ὁρατὸν, εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον τὴν καινότητα κατὰ τὸ ἀόρατον· καθ' ἧς οὐχ ὄρος θανάτου, οὐ τυραννὶς διαβόλου, ἀλλὰ κοινωνία μετὰ τοῦ λόγου πρὸς τοὺς θνητοὺς καὶ τυραννομένους, διαφορὰ δὲ πολλὴ κατὰ τὸ ἀθάνατον, κατὰ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀτυράννητον. Ἐθαύμαζε καὶ ἡ Παρθένος Μαρία (84) εὐαγγελισθεῖσα τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐξ αὐτῆς. « Πῶς γὰρ ἔσται μοι τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Εὐγγελίσθη δὲ θεῖαν οὐσίαν τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς (85) ἐν μορφώσει σαρκίνῃ. Καὶ ἦν οὐράνιον τὸ δῶρον, καὶ γήϊνον τὸ βλάστημα· ἦν εἰρηνοποίησις τῆς γῆς, καὶ πρὸς οὐρανούς ὁμοίωσις, κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων χαρὰν τῶν βράντων· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην

A unum, utrumque simul esse confitemur, unam hypostasin, et unam personam: non ut complementum hypostaseos corpus efficiatur, impium enim illud est: quandoquidem divinitas perfecta est, non capax imminutionis, simplex, singularis, non composita, in quam differentia membrorum non cadit neque rerum, nempe corporis, et incorporei: nam Verbum perfectum et omnino incorporeum est. Neque enim Deus factus est, quando incarnatus est, neque Filius Dei, quando corpus humanum accepit: neque Dominus gloriae, quando servi formam gestavit: sed homo et filius hominis Filius Dei est, et servus secundum formam est, qui natura Dominus est. Non itaque corpus complementum factum est divinae hypostaseos; sed qui vere perfectus est, imperfectum perfecit, et qui nullius indigebat, cum carne indigente junctus, et unitus est; qui nullo opus habebat, opus habenti corpori sese dedit. Nullus quippe hominum qui recte sentiant, aut qui denique sobrie agere, ac intelligere possint, dixerit: Ut Verbum, perfectum cum sit, et hypostasin habeat, carne non indigebat ut Deus perfectus fieret; sic neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus, et in hypostasi homo fieret. Sed caelesti Salvatore indigebamus, caelesti liberatore, qui peccati abolitione ex nostris nos miseris renovaret, calamitatesque inde profectas auferret.

5. Statim igitur ab ipsa nativitate, novitas apparuit, ac caelestis natura ejus qui genitus erat, per nativitatem ejus ostensa est: quippe qui non secundum antiqui hominis ex viro et muliere generationem, natus sit. Impossibile enim est absque viri opera mulierem gravidam esse, quia nascentium substantiam in ipsorum patribus Deus constituit, quemadmodum et Scriptura, **Levi 41** in patris sui Abrahæ lumbis fuisse narrat. Redemptor autem, non Adami esse assumens, sed ex Adamo formam accipiens, carnem dico cum anima humana, et factus homo visibiliter, novitatem in mundum invisibiliter introduxit: contra quam non mortis decretum, nec diaboli tyrannus praevallet, sed adest communio Verbi cum mortalibus et tyrannice oppressis; ingensque discrimen ob immortalitatem, libertatem, et a tyrannide exemptionem, rebus humanis illatum est. Ipsa Virgo Maria admirata est, quando ex se futurae Salvatoris nativitatis nuntium accepit. « Quomodo fiet mihi istud, » ait, « quoniam virum non cognosco? » Nuntiata autem illi est divina essentia ejus, qui ex ipsa sub carnali forma natus est. Eratque donum caeleste, germenque terrenum: pax terræ conciliabatur, ac similitudo quaedam ejus cum caelis erat,

⁸⁰ Luc. 1, 34.

(80) Μίαν φύσιν, Basil.

(81) Ita omnes manuscripti. Editi vero, εἰ τε σῶμα εἴη, εἴητε ἀσώματα, mendose.

(82) Basil., Gobler., Seguer., δυναμένων. Editi, δυνάμενος.

(83) Sic Gobler., Felc. 1, Seguer. In reliquis τὰ ἐκ

ταύτης aestet ut in editis. Mox Goblerian., Felckm. 1, γεννήσεως.

(84) Seguerianus, Παρθένος Θεοτόκος.

(85) In editis mendose, ἐξ αὐτοῦ. Basil., Gobler., Seguer., ἐξ αὐτῆς.

at præ se ferebat angelorum gaudium dicentium : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus. » Gaudentes igitur in Christi nativitate, non humano gaudio, quale est gaudium hominum, in nativitate pueri cujuscumque, ubi et natalium celebritatem agunt. Sed de Christi adventu gaudeamus, et de divinæ lucis illustratione : non quod captivitatē consortem habeamus, sed Redemptorem, secundum Apostolum. Quid autem præterea hac in re adfuit? Unctio, qua scilicet diviniore quam homines modo natus est, diviniore item quam nos modo educatus est Christus. Forma itaque sua secundum carnem undis abluitur cum Judæis. Joannes baptizavit, fluvius Jordanis abluit divinum corpus : tunc Spiritus sancti in purum Christi corpus ad-ventus fuit, a quo in nos purgatio transmeat per similitudinem ; ut ipsum sequamur, impleamusque omnem justitiam, purgati in ipso Domino, cui gloria in sæcula. Amen.

ἄνθρωποις. » Χαίροντες οὖν ἐπὶ τῇ Χριστοῦ γεννήσει, οὐκ ἀνθρωπίνην χαρὰν χαίροντες, οἷον (86) ἐπὶ γεννωμένῃ παιδίῳ χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ γενεσίῳ ἐπιτελοῦσιν ἑορτήν· ἀλλ' ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ χαίρωμεν (87), καὶ φωτὸς ἐπιλάμψει θεικοῦ, οὐ κοινωνῶν ἔχοντες τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ λυτρωτὴν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τί δὲ ἦν ἐπὶ τούτοις ; Ἡ χρίσις, καθ' ἣν γεννώμενος θεϊκότερον ἢ κατ' ἀνθρώπους, καὶ τραπεζὴς θειοτέρως ἢ καθ' ἡμᾶς Χριστός. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα κατὰ τὴν σάρκα ἐν ὕδατι βαπτίζεται μετὰ Ἰουδαίων. Καὶ Ἰωάννης ὁ βαπτίζων, καὶ ποταμὸς Ἰορδάνης ὁ λούων σῶμα τὸ θεῖον, καὶ Πνεύματος ἔφοδος ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸ καθαρὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ καὶ εἰς ἡμᾶς διαβαίνει καθ' ὁμοίωσιν ἢ κάθαρσις (88), ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ πληροῦντες πᾶσαν δικαιοσύνην, καὶ καθαιρόμενοι ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (89).

⁸⁶ Luc. II, 14.

(86) Seguerianus, οἶαν.

(87) Gobler., Felc. 1., Seguer., χαίρωμεν. Μοx ἔχοντες deest in Segueriano.

(88) Basiliensis et Seguer., ἡ σάρκωσις.

(89) Hæc, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, desunt in Gobleriano et Felc. 1, nec lecta sunt a Nannio.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. *Vetus error omnium (excepto Basiliensi) manuscriptorum est, ut hoc opusculum cum expositione illius dicti : Omnia mihi tradita sunt a Patre, sub uno eodemque titulo jangatur : hoc scilicet ordine, ut primo ponatur Tractatus, in illud : Omnia mihi tradita sunt, etc. Secundo, fragmentum ex libro de Nicænis decretis, p. 211, Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς διδασκαλία : Hæc est vera doctrina, etc. sub eodem titulo, paucis tantum mutatis verbis. Tertio hic libellus de Sabbatis consequenter eademque pariter inscriptione. Eoque prorsus modo jacent in editis omnibus Latinis Athanasii ex Nanrii versione. Quo autem casu res ita disparatæ, consequenter et sub eodem titulo positæ fuerint, quis augurari valeat ? Hæc opuscula seu fragmenta recte demum divisa fuerunt a Commelinianis editoribus, quos secuti ita sunt Parisienses, ut postquam tres illos tractatus in priore tomo divisim retulissent, ut res postulabat ; secundo iterum tomo, p. 64, fragmentum reposuerint : Hæc est enim vera doctrina, et consequenter hoc de Sabbatis opusculum. Primus porro tractatus, nempe in illud : Omnia mihi tradita sunt, etc., suis sese notis prodit esse Athanasianum. Vide primo tomo p. 81. Fragmentum vero : Hæc est enim vera doctrina, diximus ex libro de Nicænis decretis excerptum fuisse. Hunc vero tractatum quod spectat, an Athanasii sit necne, vix deprehendi potest, cum nulla uspiam vel νοθεΐας vel γνησιότητος nota compareat : homiliæ namque speciem præfert, quo scribendi genere nihil edidit Athanasius, quod ad nos usque pervenerit : unde vix ex stylo aliquid decerni posse videtur.*

II. *Agitur hic de Sabbato, quod non otii, sed Dei cognoscendi causa datum defenditur, de Dominica item, de circumcissione et baptisate. Et sane quamdam dignitatis speciem præfert hoc opusculum, ut si non Athanasii sit, alicujus saltem pii doctique viri opus esse putetur. Monendum denique duximus, ad orationem quartam contra Arianos, tom. II, p. 496, in margine codicum Basil., Gobler. et Felckm. 1, hæc legi : Τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς ὧδε ἔκειντο. Opusculum de Sabbatis et circumcissione, hic positum erat : quid causæ vero sit quod eo loci translatum fuerit, ne conjectare auidem licet ; cum de rebus illic longe disparibus agatur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE SABBATIS ET CIRCUMCISIONE, EX LIBRO EXODI.

1. « Καὶ φυλάξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ Σάββατα, ἅ
ποιεῖν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Διαθήκη αἰώνιος
ἐν ἔμοι καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, σημεῖόν ἐστιν ἐν ἔμοι
αἰώνιον, ὅτι ἐξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος τὸν οὐρα-
νὸν (90) καὶ τὴν γῆν, καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέ-
παυσε. » Σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι τὴν τῆς κτίσεως
ἡμέραν, καὶ τὸ ταύτης τέλος. Ἀκόλουθον ἦν ἕως τὰ
τῆς κτίσεως ἐνεργεῖτο, ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἕως τότε
φυλάττειν τὰ Σάββατα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐτέρας γε-
νεᾶς καὶ τοῦ κτιζομένου λαοῦ, κατὰ τὸ λεγόμενον·
« Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· » ἀνάγκη μὴκέτι τὸν
λαὸν τοῦτον τηρεῖν τὸ τῆς προτέρας κτίσεως τέλος,
ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας κτίσεως ζητεῖν. Τίς δὲ
ἔστιν, ἢ καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἐκτοτε γὰρ ἀρ-
χὴν ἔσχεν ἡ καινὴ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Παῦ-
λος (91)· « Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. »
Τὴν μὲν οὖν προτέραν κτίσιν ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε·
διὰ τοῦτο καὶ τὸ Σάββατον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ
ἐτήρουν οἱ τῆς γενεᾶς (92) ἐκείνης· ἡ δὲ δευτέρα
κτίσις τέλος οὐκ ἔχει· διὰ τοῦτο οὐδὲ κατέπαυσε,
ἀλλ' ἕως ἄρτι ἐργάζεται. Ὅθεν οὐδὲ σαββατίζομεν
ἡμέραν ὡς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἐλπίζο-
μεν Σάββατα σαββάτων, ἃ οὐ τέλος λαμβάνει ἡ καινὴ
κτίσις, ἀλλὰ φανεροῦται καὶ διόλου εὐορτάζει. Διὰ γὰρ
τοῦτο ἐδόθη τὸ Σάββατον τῷ προτέρῳ λαῷ, ἵνα γινώ-
σκῃ καὶ τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως. Τῇ δὲ
καινῇ κτίσει οὐκ ἐνετέλειτο φυλάττειν Σάββατον· ἵνα
τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν τῇ Κυριακῇ γινώσκῃ (93), ἀτελεύ-
τητον δὲ ἐπίσταται τὴν ταύτης χάριν.

2. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν, τουτέστι τὴν Κυ-
ριακὴν ἐδήλωσεν, ἵνα τὸ τέλος τῆς παρελθούσης γι-
νώσκῃς. Ὁ γοῦν Ἀπόστολος περὶ τῆς προτέρας γρά-
φων φησὶν· « Ὅσα δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου,
ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· » καὶ πάλιν·
« Ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. » Οὐκοῦν ἡ μὲν πρώτη
τετελείωται καὶ τετελείωται, οὐκ ἄλλοτε ἢ ὡς οἱ

42 1. « Et custodient filii Israel Sabbata, et
celebrabunt illa in generationibus suis : pactum
sempiternum inter me et inter filios Israel, signum
est in me perpetuum : quia sex diebus fecit Domi-
nus cælum et terram, et septimo die cessavit 97. »
Signum est ut sciatur, dies creationis, ejusque finis.
Consentaneum erat, ut quandiu creaturæ conde-
bantur, tandiu in Jerusalem Sabbata custodirentur.
Verum ubi venit generatio altera, et populus alius
qui creatus est, juxta dictum illud : « Scribatur
hæc in generatione altera, et populus qui creabitur
laudabit Dominum 98 : » non necesse ultra fuit, ut
hic populus prioris creationis finem observaret,
sed ut secundæ creationis initium quæreret. Quod
autem illud initium est, nisi qua die Dominus re-
surrexit? exhinc enim exordium novæ creaturæ
fuit, de qua dicit Paulus : « Si qua ergo in Christo
nova creatura 99. » Priorem igitur creationem cum
fecisset Deus, requievit : quare homines generatio-
nis illius Sabbatum observant die septima. Secun-
da autem creatio finem non habet, et ideo non
requievit, sed usque ad præsens tempus operatur.
Quapropter neque Sabbati diem celebramus, ut in
prima creatione ; sed speramus futura Sabbata
sabbatorum, in quibus finem non accipit nova
creatura, sed manifestatur, et perpetuo festum
celebrat. Ideo enim Sabbatum priori populo in-
junctum est, ut cognosceret finem et initium crea-
tionis. Novæ autem creaturæ non præcepit ut ser-
varet Sabbatum, ut initium quidem hujusce in Do-
minica die agnosceret, nossetque ipsius gratiam
finem non habituram.

2. Idcirco autem initium, id est, Dominicam
diem indicavit, ut præteritæ generationis finem cog-
nosceres. Apostolus ergo de priore scribens ait :
« At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Fil-
ium suum 99 ; » et rursus : « In consummatione
 sæculorum 91. » Prima igitur impleta est et con-
summata, non alio quam eo tempore, de quo locuti

97 Exod. xxxi, 16, 17. 98 Psal. ci, 19. 99 II Cor. v, 17. 90 Galat. iv, 4. 91 Matth. xiii, 40.

(90) Te post οὐρανόν, legitur in editis, deest in Seg. Mox Reg. et Seg., τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ. In editis, ἡμέρᾳ deest.

(91) Ita Regius et Seguer. ; Basil. εἶπε Παῦλος. Editi, εἶπε ὁ Παῦλος.

(92) Sic Regius codex et Seguer. Editi vero et cæteri, τῆς γενέσεως, male.

(93) Felc. secundus, Κυριακῇ ἡμέρᾳ. Paulo post, Regius et Seguer., τὴν ταύτης χάριν. Editi, τὴν ταύτην χάριν. Mox Regius, Seguerian. et Goblerian., τουτέστι τὴν Κυριακῇ. Editi, τουτέστι τὴν ἡμέραν. Paulo post Regius, Ὁ οὖν Ἀπόστολος. Mox Regius, Seguerian., Goblerian. φησὶν. Editi, εἶπε.

sunt prophetae : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo ⁹². » Primis vero diebus finem habentibus, alii adveniunt, ut ait Jeremias : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ⁹³. » Desinente autem prima, consequenter alterius initium occurrit : quocirca post Sabbatum Dominus resurrexit. Non enim otii praecipue causa, hominibus Sabbatum Deus dedit, qui ait : « Vite pigrorum spinis constricta ⁹⁴. » et qui in libro Numerorum jubet : « Die autem Sabbatorum, offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similae oleo conspersae in sacrificium et libamen ; et holocaustum Sabbatorum in Sabbatis, in holocaustum sempiternum ⁹⁵. » et rursus aliquanto superius : « Et imponetis super hostiam, thus purum et salem, et erunt in panes in recordationem, proposita Domino. Die Sabbatorum apponentur **43** coram Domino in perpetuum in conspectu filiorum Israel, foedus sempiternum ⁹⁶. » Si enim cura illi esset de otiositate, non praecipisset Levitis proponere, offerre, mactare. Nam si otium sanctificat, negotium certe contaminat : atqui Levitae operando non contaminantur : non ergo otium emundaverit. Alioqui cur soli Levitae sanctificatione privantur, dum offerunt, mactant et proponunt in Sabbato? Tantum autem abest ut delinquant, ut etiam Deum, iis qui offerunt, propitium reddant.

3. Nequaquam igitur Sabbatum otium designat, sed tum cognitionem Conditoris, tum cessationem a figura hujus creationis : ut apud Ezechielem testatur Deus : « Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent quia ego Dominus sanctificans eos ⁹⁷. » Cognitionis ergo et non otii causa datum est Sabbatum : ita ut sit cognitio magis necessaria quam otium. Ideoque Dominus aiebat illis qui discipulos culpabant, quod spicas velarent : « Si sciretis quid esset, Misericordiam volo et non sacrificium ⁹⁸. » Otiosos enim illos in Sabbato culpabat : quia quod proprium est Sabbati, hoc est, veritatis cognitionem, non haberent. Idcirco qui legem Sabbati susceperant circa Hiericho tuba canere jubentur septem diebus, in quibus septem Sabbatum incidit. Si igitur otii gratia datum Sabbatum

προφῆται ἐλεγον· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. » Τέλος δὲ ἐχουσῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἄλλαι γίνονται, ὡς ὁ Ἱερειμίας φησὶν (94)· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος. » Τέλος δὲ ἐχούσης τῆς πρώτης, ἀκολουθῶς ἑτέρας ἀρχὴ γέγονε· διὰ τοῦτο μετὰ τὸ Σάββατον ἀνέστη ὁ Κύριος· οὐ γὰρ προηγουμένως εἵνεκεν (95) τοῦ ἀργεῖν τοὺς ἀθρώπους ἐδίδου τὸ Σάββατον ὁ Θεὸς ὁ λέγων· « Ὅσοι ἀεργῶν ἐστρωμέναι ἀκάνθαις, » καὶ ὁ προστάτων ἐν ταῖς Ἀριθμοῖς· « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προσάξετε δύο ἀμνοὺς ἐνιαυσίους ἀμώμους, καὶ δύο δέκατα σεμιδάλεως ἀναπεποιημένης ἐν ἐλαίῳ εἰς θυσίαν καὶ σπονδῆν, καὶ ὀλοκαύτωμα Σαββάτων ἐν ταῖς Σαββάτοις ἐπὶ τῆς ὀλοκαυτώσεως τῆς διὰ παντός. » Καὶ πάλιν πρὸ ὀλίγων λέγει (96) ἐν τοῖς ἀνωτέρω· « Καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θῦμα λίθων καθαρῶν καὶ ἄλας, καὶ ἔσονται εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν, προκείμενα τῷ Κυρίῳ. Τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προτεθήσεται (97) ἐναντι Κυρίου διαπαντός ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διαθήκην αἰώνιον. » Εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτῷ περὶ ἀργίας, οὐκ ἂν προτιθέναι, καὶ προσάγειν, καὶ σφάζειν, ἐκέλευε τοὺς Λευίτας. Εἰ γὰρ ἡ ἀργία ἀγιάζει, δηλονότι ἡ ἐργασία μολύνει· ἀλλ' οἱ Λευῖται ἐργαζόμενοι οὐ μολύνονται (98)· οὐκ ἄρα ἡ ἀργία καθαρίζει. Ἡ δ' ἀ τὴν μόνον οἱ Λευῖται τοῦ ἁγιασμοῦ στερίζονται, προσάγοντες, καὶ σφάζοντες, καὶ προτιθέντες (99) ἐν τῷ Σαββάτῳ; Τοσοῦτω γὰρ ἀπέχονται τοῦ πλημμελεῖν, ὅσῳ καὶ ἰλάσκονται, ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

3. Οὐκοῦν οὐκ ἀργίαν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνῶσιν μὲν τοῦ Παιητοῦ, παῦλαν δὲ τοῦ σχήματος τῆς κτίσεως ταύτης, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ διαμαρτύρεται λέγων ὁ Θεός (1)· « Καὶ τὰ Σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοῦ γινῶναι αὐτοὺς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἀγιάζων αὐτούς. » Γνώσεως ἄρα καὶ οὐκ ἀργίας ἐνεκεν (2) ἐδόθη τὸ Σάββατον· ὡς εἶναι μᾶλλον τὴν γνῶσιν ἀναγκαιοτέραν τῆς ἀργίας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγε ταῖς αἰτιωμένοις τοὺς μαθητάς ἐπὶ τῷ τίλλειν στάχυας· « Εἰ ἐγνώκατε τί ἐστίν, Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν. » Ἀργοῦντας γὰρ αὐτοὺς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἠτιᾶτο, ὅτι τὸ ἴδιον τοῦ Σαββάτου οὐκ ἔχετε (3), ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνῶσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τὴν Ἱεριχῶν κελεύονται σαλπίζειν οἱ τὸν νόμον τοῦ Σαββάτου λαβόντες ἐπτά ἡμέραις (4), ἐν αἷς

⁹² Joel ii, 28. ⁹³ Jer. ix, 25. ⁹⁴ Prov. xv, sec. LXX. ⁹⁵ Ezech. xx, 12. ⁹⁶ Matth. xii, 7.

19. ⁹⁷ Num. xxviii, 9, 10. ⁹⁸ Levit. xxiv, 7, 8,

(94) Ita Regius et Seg. Editi, ἔφη. Mox δέ, post τέλος, deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

(95) Reg., ἐνεκεν, Seguer. cum editis, εἵνεκεν. Infra in Gobler. et Felc. i, ὁ προστάτων deest. Paulo post Regius., Basil. et Seguer., προσάξετε δύο ἀμνοὺς. Ibidem, Basiliens. δύο δεκάτας ἐνιαυσιαλοῦς.

(96) Hæc. πρὸ ὀλίγων λέγει, desunt in Goblerian. et Felc. i. Mox, Reg. et Seg., ἐπὶ τὸ θέλημα λίθων.

(97) Editi. Paris. sola, προτεθήσετε. Paulo post tres mss., ἐμελλεν, malz. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῷ περὶ ἀργίας. Ed. ræperam, αὐτοῦ περὶ ἀργίας.

(98) Ita Regius, Basiliens. Seguer. Editi vero, οὐκ ἐ μολύνοντο.

(99) Editi, προτιθέντες. Regius, προτιθούντες, Seg. et Gobl., προστιθέντες. Basil. προστιθούντες. Mox Basil., τοσοῦτον. Regius et Seguer., τοσοῦτω. Editi male, τοσαύτω.

(1) Ita Regius, Basiliens. et Seguer. Editi vero, ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ ἔφη τὰ Σάββατα. Mox Regius et Seguer. bis, ἀναμέσον, una voce. Paulo post iidem et Basil. διότι ἐγὼ Κύριος.

(2) Ἐνεκεν deest in Gobler. et Felc. i.

(3) Ita omnes mss. cum edit. Commel. Edit. autem Paris., οὐκ εἶχον.

(4) Ita Regius et Seguer. Editi vero, ἐν ἐπτά ἡμέραις. Mox iidem cum Basil., ἐν αἷς ἐπτά. In editis, ἐπτά deest. Infra, Regius, Seg. Basil. Gobl., διὰ τῆς

ἐπὶ καὶ τὸ Σάββατον ἐμπίπτει. Εἰ τοίνυν ἕνεκα τοῦ ἄργειν ἐδόθη τὸ Σάββατον, διὰ τί ἐργάζεσθαι προστάττονται σαλπίζοντες; Ἄλλ' ἠπίστατο, ὅτι σαλπίζοντες ἐσαββάτιζον, οὐκ ἀργούντες, ἀλλὰ γινώσκοντες τὴν βοηθοῦντα αὐτοῖς Κύριον· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ περιτεμνομένου ὀκταήμερου· ἀνάγκη γάρ (5) ἔχει καὶ τῷ Σαββάτῳ περιτέμνειν, καὶ ὅμως σαββατίζει, ἐργαζόμενος μὲν, γινώσκων δὲ τὸν Θεόν. Ἀμέλει καὶ τὰς μὴ ἡμέρας τῶν Σαββάτων, ὅμως διὰ τὴν ἀφαιρῶν τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τὴν τῆς θεογνωσίας χάριν, Σάββατα ὀνομάζειν εἰθωθεν ὁ νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου (6), ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ· καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· « Καὶ τῆ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου τούτου ἡμέρα ἐξίλασμοῦ κλητῆ (7) ἅγια ἔσται· ὑμῖν· καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· » καὶ μετ' ἄλλα· « Καὶ ἔσται πᾶσα ψυχή, ἣτις ποιήσῃ ἔργον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀπολείται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Σάββατα σαββάτων ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ ἐνάτης τοῦ μηνὸς, ἀπὸ ἐσπέρας ἕως ἐσπέρας, καὶ σαββατιεῖτε τὰ Σάββατα ὑμῶν. »

4. Οὐκοῦν οὐχ ἡ ἑβδόμη ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἕβδωκτος τῶν ἀμαρτιῶν, ὅτε τις (7) ἀπ' αὐτῶν καταπίει. Οὐδὲ ἡ ἄργια ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ὠρισμένως, τῷ Σαββάτῳ, εἶρηκεν, ἀλλ' ἀπλῶς τῇ δεκάτῃ, ἣν συμβαίνει ἀπαντᾶν μὴ ἐν Σαββάτῳ. Καὶ ὅμως τὴν ἀπαντῶσαν ἡμέραν διὰ τὸν ἐξίλασμον Σάββατον οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ Σάββατα σαββάτων ὀνομάζει. Εἰ δὲ ταύτην Σάββατον ὀνομάζει, ἐν δὲ Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι κελεύει· οὐκ ἄρα ἀργίας προηγουμένης ἐστὶ νόμος (8) τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γινώσκων καὶ ἐξίλασμοῦ, καὶ ἀργίας ἀπὸ κακίας πάσης. Οὐ διὰ τὴν ἀργίαν οὖν τὸ Σάββατον δέδωκεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ γινώσκωσιν αὐτοὺς τὴν κατάπαυσιν τῆς κτίσεως. Ἐνετειλατο γὰρ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἴνα γινώσκητε, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ κατέπαυσε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν (9) ἀπὸ τῶν ἔργων, ἃν ἤρξατο ποιῆσαι. » Ἦθελε δὲ αὐτοὺς γινώσκοντας τὸ τέλος ταύτης ἀρχῆν ζητεῖν ἐτέρας. Τέλος μὲν οὖν τῆς προτέρας κτίσεως ἦν τὸ Σάββατον, ἀρχὴ δὲ τῆς δευτέρας, ἡ Κυριακὴ (10), ἐν ἣ τὴν παλαιὰν ἀνενεώσατο καὶ ἀνεκαινίσεν. Ὡσπερ

A est : cur tuba canendi opus illis præcipitur? Sed norat eos tuba canendo sabbatizare, non otiano, sed Deum opitulatorem suum agnoscendo. Quod itidem de illo qui octavo die circumciditur dicendum : necesse quippe est etiam Sabbato circumcideri, et tamen qui hoc facit sabbatizat, licet operetur, quia etiam Deum cognoscit. Sane illi quoque dies qui Sabbata non sunt, tamen ob remissionem peccatorum, cognitionemque Dei Sabbata appellare lex ipsa solet, imo potius Dominus legis, qui in Levitico ait : « Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationis erit celeberrimus, sanctus erit vobis : et humiliabitis animas vestras, et offeretis holocausta Domino. Omne opus non facietis in hac ipsa die » . Et post pauca : « Et erit omnis anima quæ fecerit opus in hac ipsa die, peribit anima illa de populo suo. Nihil ergo operis facietis : legitimum sempiternum in generationibus vestris. Sabbata sabbatorum erunt vobis, et humiliabitis animas vestras a nona mensis, a vespera ad vesperam, et sabbatizabitis Sabbata vestra » .

4. Itaque non septima dies Sabbatum est, sed remissio peccatorum, cum quis ea perpetrare cessaverit. Neque otium est Sabbatum, sed confessio et humiliatio animi. Non enim definite dixit, Sabbato; sed simpliciter, decima die, quæ occurrit etiam sæpe extra Sabbatum. Et tamen illam ipsam diem, ob propitiationem, non simpliciter Sabbatum, sed Sabbata sabbatorum appellat. Quod si hanc Sabbatum appellat, et in Sabbato operari jubet; non ergo otii præcipue lex est Sabbati, sed cognitionis, propitiationis et cessationis ab omni malitia. Non otii igitur causa Sabbatum dedit; sed ut nosset cessationem a creatione. Præcepit enim Dominus dicens : « Ut sciatis, quod in hac die 44 requievit Dominus Deus vester ab operibus quæ cœperat facere » . Volebat autem eos hujusce finis gnaros, alterius initium quærere. Finis igitur prioris creationis erat Sabbatum : secundæ autem initium, Dominica, in qua veterem renovavit. Sicut igitur priori ævo Sabbati diem servari jussit, in monumentum finis priorum; sic Dominicam veneramus in memoriam initii secundæ reparationis. Non enim aliam creavit, sed veterem renovavit, et quam facere cœperat ab-

•• Levit. xliii, 27-28. ¹ ibid. 30-32. ² Exod. xxxi, 17.

ἐργάζ. Editi male, διότι ἐργάζ. Ibidem, Gobl. et Felc. 1, προστάττοντες σαλπίζοντας. Ibidem, Regius et Seguer. ὅτι καὶ σαλπ.

(5) Sic Regius et Seg. In editis et cæteris, Ἀνάγκη γάρ.

(6) Hæc, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου, desunt in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Regius et Seguer., quos sequimur, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ· καὶ ἐλάλησε. Editi vero, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔφη· καὶ ἐλάλησε. Gobl. et Felckm. primus, ὡς ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔφη (Felc. 1, φησι) τῇ δεκάτῃ, omissis intermediis.

(7) Ita Regius et Seg. cum Græco Scripturæ textu.

PATR. GR. XXVIII.

Editi, ἡμέρα ἐξίλασμοῦ κλητῆ. Infra, Regius et Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, hæc omittunt, καὶ μετ' ἄλλα. Paulo post, Regius et Seguer. ποιήσει, et sic O'. Editi, ποιήση.

(7) Felckmanni primus, ὅτι τις. Infra, τὸ ante ταπεινοῦν legitur in solis Reg. et Seguer.

(8) Νόμος deest in Gobl. et Felc. 1.

(9) Regius et Seguer. ἡμῶν. Editi, ὑμῶν.

(10) In Gobl. et Felc. 1, deest ἡ Κυριακὴ, et infra in iisdem, τὴν Κυριακὴν.

solvit. Quamobrem sexta die opera perfecta sunt : A septima vero quiescit ab omnibus : in Evangelio autem Verbum quod advenit inquit : « Veni, ut perficiam opus ». Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam consummatione indigere, quæ ipse veniens absolvit : ait enim in Joannis Evangelio : « Opera quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea ; ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me ».

« Τὰ ἔργα ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω ἑμοῦ. »

5. Imperfectum enim esset opus, si Adamo peccante mortuus fuisset homo : perfectum autem factum est, ubi ipse vivificatus est. Quocirca creationem sex diebus factam cum renovasset, diem renovationi assignat : quam in psalmo Spiritus prænuntiat his verbis : « Hæc dies quam fecit Dominus ». Solis enim instar Deus exoritur, singulorumque illustrat animas : idcirco in salutari passione sol non apparuit, significans cum finem prioris creationis, tum alterius initium, quæ ex Salvatore oriebatur : quam ubi vidit propheta, dixit : « Ecce vir : Oriens nomen ejus ». Et iterum : « Vobis timentibus eum orietur sol justitiæ ». Non enim omnium est hæc dies, sed eorum qui mortui sunt peccato, et vivunt Domino. Ideo enim octavo die circumcidi lex jussit : et mandatum erat nunquam violandum, quo significabatur, post septimam diem omnium fore regenerationem. Nihil enim aliud circumcisio indicabat, quam nostram nos exuere nativitatem : eum enim qui sexto die mortuus est exuimus, et renovamur Dominica : qua die antiquus ille exitus, per resurrectionem regeneratus est. Hoc enim Paulus quoque in Epistola ad Colossenses ait : « In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, in circumcissione Christi : consepulti ei in baptismo, in infernum, in quo et resurrexistis ». Nam expoliationis per baptismum figura erat circumcisio, quam in illis membris fieri præcepit, quibus corpus generatur : ut qui circumcidebantur adverterent, illud esse exuendum vetustatis signum. Abraham enim cum credidisset, accepit circumcissionem, quæ signum erat regenerationis per baptismum. Quapropter veniente significato, signum cessavit : nam circumcisio quidem signum erat ; lavacrum vero regenerationis, res est significata. Exuto

* Joan. iv, 34. † Joan, v, 36. ‡ Psal. cxviii, 24. § Zachar. vi, 12. ¶ Malach. iv, 2. †† Coloss. ii, 11, 12.

(11) Regius et Seguer. καὶ τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἑβδόμῃ. Editi, καὶ τῆ ἑβδόμῃ. Mox, Gobler. et Felc. i, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Χριστός· Ἦλθον.

(12) Sic Regius, Seguer. et Gobler. Editi vero, Ἐφη γὰρ. Ibid. illud, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, deest in Gobler. et Felc. i. Ibid. hæc, τὰ ἔργα, desunt in editis, sed leguntur in Regio et Seguer. in quibus solis mox autâ repetitur. In iisdem, ἐγὼ deest. Mox, γὰρ post μὲν deest in Gobler. et Felc. i.

(13) Αὐτῷ deest in Gobler. et Felc. i, ut et μὲν sequens.

(14) Ita Regius et Seguer. Editi et cæteri, ἔφη.

οὕτως τὴν Κυριακὴν τιμῶμεν, μνήμην οὖσαν ἀρχῆς δευτέρας ἀνακτίσεως. Οὐ γὰρ ἄλλην ἐπέκτισεν, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν ἀνεκαίνισε, καὶ ἦν ἤρξαστο ποιεῖν ἐτελείωσε. Δια τοῦτο ἐν μὲν τῇ ἕκτῃ τὰ γενόμενα συνετέλεσθη, καὶ τῇ ἑβδόμῃ (11) κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐλθὼν ὁ Λόγος φησὶν· « Ἦλθον τελειῶσαι τὸ ἔργον. » Ὁ γὰρ ἀπὸ πάντων καταπαύων, σημαίνει τινὰ δεῖσθαι τέλους, ἅπερ ἐλθὼν ἐπετελείωσε. Φησὶ γὰρ (12) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· αὐτὰ· αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ

5. Ἀτελὲς μὲν γὰρ ἦν τὸ ἔργον, εἰ, ἀμαρτήσαντος τοῦ Ἀδάμ, ἀπέθνησκεν ὁ ἄνθρωπος· τέλειον δὲ γέγονε, ζωοποιηθέντος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, τὴν ἐν ἑξ ἡμέραις κτίσιν ἀνακαινίσας, ἡμέραν τίθησι τῇ ἀνακαινίσσει, ἦν διὰ τοῦ ψαλμοῦ προαναφωεῖ λέγον τὸ Πνεῦμα· « Αὕτη ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἀνθ' ἡλίου γὰρ Θεὸς ἀνατέλλει, καταυγάζων τῇ ἐκάστου ψυχῇ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν αὐτῷ (13) τῷ σωτηριῷ πάθει οὐκ ἔφανε ἥλιος, σημαίνων τέλος μὲν τῆς προτέρας κτίσεως. ἀρχὴν δὲ ἐτέρας, τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἀνατέλλουσαν· ἦν ἑωρακὸς ὁ προφήτης φησὶν (14)· « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. » καὶ πάλιν· « Ὑμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης. » Οὐ γὰρ πάντων ἡμέρα αὕτη, ἀλλὰ τῶν ἀποθανόντων τῇ ἀμαρτίᾳ, ζώντων δὲ τῷ Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεσθαι ἐκέλευσεν ὁ νόμος· καὶ ἀπαράβατος ἦν ἡ ἐντολή, σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην ἀναγέννησιν πάντων. Ἡ γὰρ περιτομὴ οὐδὲν ἄλλο ἐδήλου ἢ τὴν τῆς γενέσεως ἀπέκδυσιν· τὸν γὰρ τῇ ἕκτῃ ἀποθανόντα ἀπεκδιδυσκόμεθα (15), καὶ ἀνακαινούμεθα τῇ Κυριακῇ, ὅτε ὁ παλαιὸς, ἀπεκδυθεὶς, ἀνεγεννήθη τῇ ἀναστάσει. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος φησὶν (16) ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς· « Ἐν ᾧ καὶ περιετέμνητε περιτομῇ χειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συναφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι εἰς τὸν ἕδην, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε. » Τῆς γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπεκδύσεως τύπος ἦν ἡ περιτομὴ· ἦν (17) ἐν ἐκείνοις τοῖς μέλεσιν ἐνετείλατο γίνεσθαι, δι' ὧν καὶ γεννᾶται τὸ σῶμα, ἵν' εἰδοῖεν οἱ περιτεμνόμενοι, ὅτι ἀπεκδύσεως παλαιότητός ἐστι σημεῖον. Πιστεύσας γὰρ Ἀβραὰμ ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σημεῖον οὖσαν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο ἐλθόντος τοῦ σημαινομένου, πέπαυται τὸ σημεῖον. Ἡ μὲν γὰρ περιτομὴ σημεῖον ἦν, τὸ δὲ (18) γε λουτρὸν τῆς

Mox, Regius, Seguerian. et Gobler., ὄνομα αὐτῷ. Edit., ὄνομα αὐτοῦ. Mox Felckm. i, πάντων ἡμερῶν.

(15) Ita Reg. et Seguerian. Editi vero male, ἀπεκδιδυσκόμεθα.

(16) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(17) Ἐν, et infra, ὧν, desunt in Felc. primo. Mox, Regius et Seguer. εἰδοῖν. Editi vero, et cæteri, εἰδοῖεν.

(18) Γε deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

καλιγγεσεως τὸ σημαίνον. Ὁλου γὰρ τοῦ παλαιοῦ ἀπεκδιδυσκομένου, περιττὴ ἢ διὰ τοῦ μέρους σημασία. Καὶ ὡσπερ ἡ Κυριακὴ ἀρχὴ τῆς κτίσεως ἐστὶ, καὶ παύει τὸ Σάββατον· οὕτως ἡ αὐτὴ ἀναγεννήσασα τὸν ἄνθρωπον ἔπαυσε τὴν περιτομὴν. Ἀμφότερα γὰρ ἐν τῇ ὀγδόῃ κατῴρθωται, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως, καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ ὀγδὴ τὸ Σάββατον ἔλυσε, καὶ οὐ τὸ Σάββατον τὴν ὀγδὴν. Ἐν μὲν γὰρ Σαββάτῳ περιετέμετο ὁ ἄνθρωπος· ἐν δὲ τῷ Σαββάτῳ οὐκ ἤργει ἡ (19) περιτομή. Ἡ γὰρ ὀγδὴ, ἀρχὴ οὕσα τῆς ἀνακτίσεως, κατέπαυσε τὴν πρώτην.

6. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ διὰ τοῦτο τὴν περιτομὴν δεδῶσθαι. Τοῦ γὰρ Ἀδὰμ ἀκούσαντος· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » ἐθνήσκει, καὶ διεφθίρετο τὸ σῶμα· ὅθεν μέρος τι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο (20) τὸ αἴτιον τῆς τοῦ σώματος γενέσεως προσετάχθησαν ἐκτινύειν, προδιδασκόμενοι τὴν τὸν ὅλου ἀπέκδοσιν, ἴν', ὡσπερ ἀποδιδόντες τὸ κατακριθὲν, διασωθῆναι δυνηθῶσι. Καὶ ὡσπερ αἱ θυσίαι σκιάς ἦσαν τῶν μελλόντων, οὕτως καὶ ἡ ἐκ μέρους περιτομὴ τοῦ ὅλου ἦν σκιά. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ (21) φανερώς ὁ λόγος σημαίνει· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ κατὰ πρόσταξιν τοῦ Θεοῦ περιετέμενοντος τὸν λαὸν ἐν Γαλιλαίᾳ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ ὑπὸ Ναυῆ· « Ἐν τῇ σήμερον (22) ἡμέρᾳ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐκάλεσα, φησὶν, ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Γάλγαλα. » Εἰ γὰρ ἡ περιτομὴ ἀφαιρέσις ἐστὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ γενέσεως, δηλονότι ἡ ἀκροβυστία, Αἰγυπτιακῆς σχέσεως καὶ γενέσεως γινώρισμά ἐστι. Τοῦτο δὲ ἀφείλεν ὁ Θεός, ἵνα μηκέτι ὡς ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντες ὦσιν, ἀλλὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν εἰσήξεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, τέκνα λογίζωνται. Τοῦτων δὲ οὕτως ὄντων, φαίνεται καθόλου ἡ περιτομὴ δοθεῖσα (23), ἵν' ἀφαιρεθῇ ὁ ὄνειδισμὸς τῆς γῆνης γενέσεως ἀπὸ τῶν Ἀβραμιαίων, καὶ μηκέτι ὑπεύθουνοι ὦμεν τῷ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. » Ἀφῆρηθ' ἡ γὰρ ὁ ὄνειδισμὸς τοῦ παραπτώματος. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τότε εἰς τύπον τοῦ διὰ Χριστοῦ βαπτίσματος. Τότε γὰρ ἐκ μέρους ἐγένετο (24), ὡς ἐν σκιά, νῦν δὲ, ὡσπερ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅλην τὴν γῆν γενέσιν ἀπεκδιδυσκομένα, διὰ τοῦ λουτροῦ ἀναγεννώμενοι, ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην γενέσιν ἀποθνήσκωμεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν περιτομὴν τῆς ἀπεκδύσεως τοῦ σώματος, ἦν διὰ τοῦ λουτροῦ ἀπεκδιδυσκομένα, ζήσωμεν. Ὡσπερ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· « Ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφ' ὑμῶν· » οὕτως πολλῶν πλέον λεχθεῖν ἀνέκαστω τῶν νῦν (24') βαπτισομένων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν τῆς γῆνης γενέσεως, καὶ τὸν ὄνειδισμὸν τῆς τοῦ θανάτου φοβῆς ἀπὸ σοῦ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ.

⁹ Gen. iii, 19. ¹⁰ Jos. v, 9. ¹¹ Rom. vi, 4-7.

(19) Basil. ἤρχει. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, κατέπαυσε. Editi vero et cæteri. κατέπαυσε. Mox, Reg. Seguer. et Gobl., δεδῶσθαι. Editi vero, δίδωσθαι.

(20) Regius, τούτου.

(21) Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐν τῷ Ναυῆ.

(22) Gobl. εἶπεν Κύριος αὐτῷ· Ἐν τῇ σήμερον. Infra, Reg. Seguer. Gobl. et Felc. 1, post ἐκάλεσα,

A enim toto vetere homine, superflua est illa quæ ex parte est significatio. Et sicut Dominica initium est creationis, et Sabbati finem facit : sic ea ipsa regenerato homine finem dedit circumcisioni. Utrumque enim octavo die perfectum fuit, et initium creationis et hominis regeneratio. Ideo octava dies Sabbatum dissolvit, non Sabbatum octavam diem. In Sabbato enim circumcidebatur homo, nec Sabbato cessabat circumcisio : nam octava quæ erat initium reparationis, priori finem attulit.

6. Arbitror autem hac de causa circumcisionem datam fuisse. Cum audisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris », mortuus est, corpusque corruptum **45** est : unde partem quamdam corporis, eam nempe quæ causa illi est generationis, exsolvere jussi sunt : et jam antea didicerunt, totum corpus exuendum esse, ut, ac si quod damnatum fuerat tradidissent, salutem consequi possent. Et sicut sacrificia umbræ futurorum erant, sic circumcisio alicujus partis, totius circumcidendi umbra erat. Hoc autem in Jesu Filio Nave clare commonstrat Scriptura : Jesu enim ex Dei jussu populum circumcidente in Galgalis, trans Jordanem, dixit Deus Jesu Filio Nave : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis. Et vocavi, inquit, nomen loci illius Galgala ¹⁰. » Si namque circumcisio generationem Ægyptiacam aufert : ergo præputium Ægyptiaci habitus ac generationis indicium est. Hoc autem abstulit Deus, ut non ultra quasi in Ægypto nati haberentur, sed promissionis, in quam illos induxit Dominus, filii existimarentur. Hæc cum ita se habeant, videtur prorsus circumcisio data fuisse, ut opprobrium terrenæ generationis ab Abrahamitis tolleretur, et non amplius obnoxii essemus huic maledicto : « Terra es, et in terram reverteris. » Ablatum est enim opprobrium delicti. Id autem tunc factum est in figuram baptismatis per Christum dati. Tunc enim ex parte res gerebatur quasi in umbra ; nunc autem, ut dixit Apostolus, totam terrenam generationem exuimus, per lavacrum regenerati, ut non amplius secundum priorem generationem moriamur, sed secundum circumcisionem, qua corpus exiit, quam per lavacrum nos exuimus, vivamus ¹¹. Ut autem dixit Dominus Jesu : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis ; » sic multo magis dici poterit unicuique eorum, qui nunc baptizantur : Hac die abstuli opprobrium terrenæ generationis, et opprobrium corruptionis mortis a te hoc ipso die.

habent φησί. καὶ τὸν ἄνθρωπον, φησὶν. Mox, Gobler. et Felc. 1, εἰ οὖν ἡ περιτ.

(23) Sic Reg. et Seguer. Edit. Comm. δοθεῖσθαι, male. Hinc Parisienses, δοθηῖναι, suo Marte correxere.

(24) Regius et Seguer. ἐγένετο. Mox, εἶπεν δεεσ in Gobleriano et Felc. primo.

(24') Nūc deest in Gobleriano et Felc. 1.

IN HOMILIAM DE SEMENTE ADMONITIO.

Homiliam de Semente subjungimus Homiliæ de Sabbato et Circumcisione, quod de re eadem ambæ pertractent, nempe de Sabbato, seu de ritu servandi Sabbati. Hæc posterior autem plures quam præcedens præfert dubitandi causas; non comparet enim in antiquis Athanasii operum collectionibus, nec nisi in codice Anglicano hactenus reperta fuit. Ad hæc nonnulla sunt hic loquendi genera, quæ minus peritam scriptorem arguant: haud semel enim legimus, χρύβει pro χρύπτει, in præsentī, et similia. Suntque alia multa quæ minus Athanasii stylum referunt: implicatæ scilicet periodi frequentes, maxime sub finem, nam secus initio, cum contra Athanasii sermo cum lenitate quadam æquabili ubique profuatur, et multum abhorreat ab obscuris loquendi generibus. Porro, licet allatis de causis admodum suspecta nobis sit hæc Homilia, non indiserta tamen, nec indigna quæ legatur. In ea quippe sat lepide arguitur vana Judæorum in servando Sabbato scrupulositas: multa quoque istic de oratione et eleemosyna, aliisque piis operibus feruntur, quæ lectori nec injucunda nec inutilia fore arbitramur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΙΠΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

HOMILIA DE SEMENTE.

1. In die Sabbati congregati sumus: non quod A
Judaismi morbo laboremus: nunquam enim falsa Sabbata vel attigerimus; sed ad Sabbatum accessimus, Dominum Sabbati Jesum adoraturi. Olim certe priscis hominibus in pretio Sabbatum fuit: at Dominus diem Sabbati transtulit in Dominicam: neque nos auctoritate nostra Sabbatum vilipendimus; sed 46 propheta est, qui illud rejicit ac dicit: « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea¹¹. » Quandiu enim ea agebantur, quæ lege data digna erant: aut quandiu non advenerat Magister, pædagogī leges vim obtinebant: at ubi Magister advēnit, desiit pædagogus: et exorto sole, candela cessavit. Opportuna igitur nobis lectio de Sabbato consequenter habita est. Jamjam enim audivimus quomodo Jesus ibat per sata, et quomodo aridam manum sanaverit: atque operæ pretium videtur mihi, pauca in lectionem Evangelii disserere. Salvator noster per sata ibat, ipsumque discipuli sequebantur, et vellentes spicas comedebant: tum Judæi increpabant illos, dicentes: « Non licet hoc facere in Sabbato¹². » Ex qua lege, o Judæi? Ex quo Moysis decreto? Ex cujus prophetæ sententia? Ubi vetitum est ali esurientem? Ubinam scriptum est, iuanem ventrem non implendum esse? Sed qui esum in Sabbato vitio vertunt, cædem ipsi

¹¹ Isa. i, 13. ¹² Matth. xii, 2.

(25) Anglicanus, vocoῦντος.

1. Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου συνήχθημεν, οὐ νοσοῦν-
τες (25) Ἰουδαϊσμόν· οὐ γὰρ ἐφαπτόμεθα Σαββάτων
ψευδῶν· παραγεγόναμεν δὲ ἐν Σαββάτῳ, τὸν Κύ-
ριον τοῦ Σαββάτου Ἰησοῦν προσκυνήσοντες. Πάλαι
μὲν γὰρ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τὸ τίμιον Σάββατον·
μετέθηκε δὲ ὁ Κύριος τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν εἰς
Κυριακὴν· καὶ οὐχ ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ ἀφ' ἐαυτῶν τοῦ
Σαββάτου καταφρονησαντες, ἀλλ' ὁ προφήτης ἐστὶν
ὁ ἀποβαλὼν καὶ εἰπὼν· « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ
τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Μέχρι μὲν γὰρ
ὄτε ἀξία ἐπράττετο τῶν πραγμάτων τῆς νομοθεσίας,
ἢ μέχρις ὅτε (26) μὴ ἦν παραγεγόμενος ὁ Διδάσκα-
λος, ἐνήργει τὰ τοῦ παιδαγωγοῦ· ἐλθόντος δὲ τοῦ
Διδασκάλου, κατηργήθη ὁ παιδαγωγός, καὶ ἡλεῖ
ἀνατελλαντος, ὁ λύχνος ἐπαύσατο. Εὐκαιρος δὲ ἡμῖν
B γέγονε καὶ ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ ἀκολουθίαν, περὶ
Σαββάτου. Ἠκούομεν γὰρ ἀρτίως, ὅπως ὁ Ἰησοῦς
ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ὅπως τὴν χεῖρα
τὴν ξηρὰν ἐθεράπευσε· καὶ μοι δοκεῖ καλῶς εἶχειν
ὀλίγα εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Ὁ
Σωτὴρ ἡμῶν ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ οἱ
μαθηταὶ αὐτῷ ἠκολούθουν, καὶ στάχους τίλλοντες,
ἤσθιον· καὶ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων αὐτοῖς λέγοντες·
« Οὐκ ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Κατὰ
ποῖον νόμον, ὧ Ἰουδαῖοι; Κατὰ ποῖαν Μω-
σεως νομοθεσίαν; Κατὰ ποῖαν προφήτου φράσιν;

(26) Edit. Paris. δτι· Edit. Commel. ὄτε, rectius.

Ποῦ κεκάλυται τρέφεσθαι τὸν πεινῶντα; Ποῦ ἄ ipso Sabbato in Dominum perpetrarunt (26'): ait enim Scriptura in Evangelio de die qua passus Deus est: « Erat autem dies illa magna Sabbati ¹⁴. » Legislatorem ipsum Sabbato de medio tollunt, discipulosque in Sabbato alimenta sumere nolunt. Quare in jamjam lectis, quaerit ab illis Salvator: Quidnam in Sabbato facere licet, benene an male? animam servare an perdere? alimenta sumere criminati datis, et caedes perpetratis? Semper enim Judæi culicem percolant, et camelum deglutiunt: semper accurate decimant rutam et olus, et quæ sunt in lege graviora non observant. Et pertranseuntibus discipulis indignabantur, quod spicas manibus vellerent et comederent. Non ferro secabant, quod illi sane ut opus criminati fuissent: neque aliis utebantur instrumentis, ne culparent Judæi, non quod alimenta sumerent, sed quod operarentur. Nunc autem quid culpatis quod a Deo in salutem datum est? Si enim Deus vesci non prohibuit in Sabbato, quid illud tu vituperas, quod non vetuit Deus?

ὁ Θεὸς οὐ τὸ τρέφεσθαι ἀπηγόρευεν ἐν Σαββάτῳ, τί σὺ τοῦτο ὀνειδίζεις, ὅπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπηγόρευεν;

2. Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν σπορίμων· ὁ κόκκος τοῦ σίτου, διὰ τῶν σπορίμων, ὁ νοητὸς κόκκος τοῦ σίτου, ὁ πεσὼν εἰς ἓνα τόπον, καὶ ἀναστὰς πολυχοῦς εἰς τὴν οἰκουμένην· αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἔάν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Εἴπωμεν αὐτὸ καὶ ἄλλως· Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν σπορίμων· αὐτὸς γὰρ ἐνίστατο μὲν κόκκος τοῦ σίτου καλεῖται διὰ τὸ θρησκευτικόν· ἄλλοτε δὲ σπορεύς ἐστὶ, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ἴδού ἔξηλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Σπείρει μὲν οὖν ὁ Ἰησοῦς θαψιλῶς· ἡ δὲ καρποφορία γίνεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον· ὅπου μὲν γὰρ πετρῶδης ἡ γῆ, εὐμαρῶς (27) ξηραίνεται τὸ σπέρμα οὐκ ἀδυναμίζῃ τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τῇ καχεξίᾳ τῆς γῆς· ὁ μὲν γὰρ σπῶρος ἐνεργῆς· ἄγονος δὲ ἡ γῆ βάθος μὴ κεκτημένη. Οὐκ ἀντεχούσης δὲ τῆς γῆς πρὸς ὑγρασίαν (28), πλείον αἱ ἡλιακαὶ ἀκτίνες προσβάλλουσαι, ἀναξηραίνουσι τὸν σπῆρον. Καὶ γίνεται τὸ αἷτιον οὐ παρὰ τὸ ἄγονον τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τὸ σαθρὸν τῆς γῆς. Πάλιν ὁ σπῶρος σπείρεται εἰς ἀκανθώδη γῆν· καὶ ὁ μὲν σπῶρος ἐνεργῆς· πνίγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἡ ἔνδοσ ἀποκειμένη ἐνέργεια οὐ συγχωρεῖται καρποφορῆσαι διὰ τὴν ἐξωθεν ὄχλησιν. Ἐάν δὲ ἀπολαύσῃ τῆς ἀγαθῆς, ποιεῖ πάλιν οὐχ ὁμοιον τὸν καρπὸν, ἀλλ' ἐν τριάκοντα, καὶ ἐξήκοντα, καὶ ἑκατόν. Μονοειδῆς μὲν ὁ σπῶρος, διάφορος δὲ ὁ καρπός· διάφοροι δὲ αἱ γνώμαι τῶν διδασκομένων.

3. Ἐξῆλθε τοίνυν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· καὶ τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ παρῶν, τὰ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν ἐνήργησε. Καὶ ἔχεις ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γε-

2. Transibat itaque Salvator per sata: granum frumenti, per segetes: spirituale illud granum frumenti, quod cecidit in unum locum, secundusque resurrexit in orbem terrarum: de se quippe ipse dicit: « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert ¹⁵. » Rem alio tractemus modo. Transibat igitur Jesus per sata: ipse quippe aliquando granum frumenti, ob vim nutritivam: interdum seminator est, prout in Evangeliiis dicitur: « Ecce egressus est qui seminat ad seminandum ¹⁶. » Spargit quidem Jesus largiter sementem, fructus autem copia fit pro ratione soli: nam ubi petrosa terra, facile exarescit semen; non quidem impotentia seminis, sed vitio terræ: cum semen viduum sit, terra autem sterilis, quia profunditatem non habet. Cum autem terra non retinet humorem, solares radii gravius illapsi exsiccant sementem. Quod quidem contingit non imbecillitate seminis, sed vitio soli. Rursum spargitur semen in spinosam terram: et semen quidem viduum est; sed a spinis suffocatur, nec permittitur vis illa interior fructificare, ob exteriorum illam molestiam. Quod si semen bonam nanciscatur terram, non parem reddit fructum, sed trigesimum, vel sexagesimum, vel centesimum. Ejusdem namque generis semen est, diversus autem fructus, diversæque eorum sententiæ qui erudiuntur.

3. Exiit igitur qui seminat seminare, et partim prærens per sese, partim per discipulos suos operatus est. Et habetur scriptum in Actibus apostolo-

¹⁴ Joan. xix, 31. ¹⁵ Joan. xii, 24, 25. ¹⁶ Matth. xiii, 3.

(26') Nullibi dicitur diem qua crucifixus Dominus est, fuisse Sabbatum, sed præcedentem diem.

(27) Anglic. prima manu, εὐμαρῶς.

(28) Πρὸς, ante ὑγρασίαν, additum est secunda manu in Angl.

rum, post lapidatum Stephanum, sic, inquam, habet Scriptura : « Illi itaque dispersi » non imbecillitate **47** dissipati : nequaquam enim fide sejuncti sunt, sed dispersi. Seminantis quippe vi frumentum effecti, ad panem cœlestem, per vivificam omnem doctrinam transeuntes, operationes suas ubique disseminarunt. Cogitationum itaque sator Jesus unigenitus Filius Dei, transibat per sata, qui non seminum tantum est sator, sed etiam rerum sensu præditarum. Huic enim ab initio Pater dixit : « Producat terra herbam feni, seminans semen secundum genus et similitudinem ¹⁷. » Pater dixit, Filius perfecit : ille jussit, hic jussa complevit : atque ita ex Patre per Filium, perfectum fuit opus, unaque mundi creatio per Patrem et Filium absoluta est. Qui ergo cogitationes seminat, et qui res sensu præditas nutu paterno effecit, hic ipse per sata transibat. Ingentia certe in seminibus miracula. Videamusque in temporibus sementis, quæ ad seminium pertinent : et de terræ germinibus hiberno tempore disseramus : non quo physice de ejusmodi re disputemus, sed quo mirabilium factorem adoremus. Homines certe id agentes quod sæ facultatis est, junctis ad aratrum bobus terram sulcant, emolliuntque ejus superficiem, ut ne pluvia præterfluant, sed profundius penetrantes copiosum fructum germinent : semina vero in mollem terram projecta, duplici commodo gaudeant, primo profunditatis et mollitiei ; secundo, latebrarum, ne ab avibus absumantur. Et homo quidem quod sæ facultatis est agit ; sed nequaquam ab homine est fructificatio. Hominis quippe est seminare ; Dei autem incrementum dare. Atque Dei imperio nubes ex profundo marium aquas hauriunt, salsedineque in dulcedinem versa, effundunt quidem in superficiem terræ : tum unius prorsus generis decidens pluvia, varia producit seminum genera : frumentum enim efficit, fabam, milium, zeam. Unumque est quod decidit ; multa quæ germinant : atque illa uniformitas pluviarum in multiplicem fructificationem abit ; ut ostendatur, non dexteritate seminantis, sed Dei operatione fructum prodire. Ac principio quidem sementis herba quædam velut assurgit, et plerumque contingit frumentum una cum zizaniis seminari : neque licet per foliorum similitudinem internoscere, quid frumentum, quid zizania sit. Cum autem in culmum semen assurgit, exaltaturque, ex spica deprehenditur, fructusque indicat quid sit frumentum, quid zizania.

4. Intellexisti quod dictum est, jam mihi ad magis spiritualia progredere. Seminavit Jesus per apostolos verbum regni cœlorum per universam terram. Aaris vero quæ prædicationem excepit, apud sese illam retinet : et eatenus certe germinationem foliorum edit, quod in Ecclesia se diligentem præbet. Convenimusque in eundem locum tam frumentum largitores, quam zizania ; tam fidelis quam

¹⁷ Act. viii, 4. ¹⁸ Gen. i, 10.

(29) Ψακ : 'Αλλ' ε' μὲν ἄνθ... ὑπὸ ἀνθρώπου, deerant in Anglicano, sed addita sunt manu recentiore.

A γραμμένον, ὅτι μετὰ τὸ λιθοβοληθῆναι τὸν Στέφανον οὕτως λέγει ἡ Γραφή : « Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, οὐ δι' ἀσθενείας σκορπισθέντες· οὐ γὰρ διηρέθησαν τῇ πίστει· ἀλλὰ διασπαρέντες. Τῇ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦ σπειραντος σιτοποιηθέντες εἰς ἄρτον ἐπουράνιον, κατὰ πᾶσαν διεληλυθότες ζωοφορίας διδασκαλίαν, κατασπείραντες ἐνεργήματα. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα σπείρων Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διήρχετο διὰ τῶν σπορίμων, οὐ μόνον δὲ τῶν σπόρων κατασπορεύς, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς γὰρ τοῦτον ἔλεγεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Πατήρ· « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρων σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Πατήρ ἔλεγεν, Ἰῶς ἐπετέλει· ὁ μὲν ἐπέταττεν, ὁ δὲ εἰς πέρας ἤγαγε τὰ προσταττόμενα· καὶ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν τῇ τελεσιουργίᾳ, μιᾶς κοσμοποιίας διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τελεσιουργουμένης. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα κατασπείρων, καὶ τὰ αἰσθητὰ νεύματι Πατρὸς ἐργασάμενος, οὗτος διέβαινε διὰ τῶν σπορίμων. Πολλὴ δὲ τίς ἐστὶν ἡ τῶν σπόρων θαυματουργία. Καὶ ἴδωμεν ἐν καιροῖς σπόρων τὰ περὶ σπόρων ἐν χειμερίοις ὥραις τὰ περὶ τῆς βλάστης τῆς γῆς διαλεγόμενοι, οὐχ ἵνα φυσιολογήσωμεν τὰ ὀρώμενα, ἀλλ' ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν Θαυματοποιόν. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐργαζόμενοι, ζεῦξαντες βοῦς ἀροτήρας, ἀνατέμνουσι τὴν γῆν καὶ ἀπαλύνουσι τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ἵν' ὕετοί μὲν μὴ παραδράμωσι, ἀλλ' ἐμβαθυνομένοι καρποφορίαν ἀποδώσωσιν· οἱ δὲ σπόροι ἐν ἀπλότῃ τῆς γῆς βιφέντες, διττὴν ἔχουσι τὴν ἀπόλαυσιν· μίαν μὲν τοῦ βάθους καὶ τῆς ἀπαλώσεως, δευτέραν δὲ τοῦ χρύπτεσθαι, καὶ μὴ ὑπὸ ὀρνέων ἀναλίσκεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄνθρωπος ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ· οὐ μὴ ἡ καρποφορία ὑπὸ ἀνθρώπου (29). Ἄνθρώπου μὲν γὰρ τὸ σπείρει· Θεοῦ δὲ τὸ αὐξῆσαι. Καὶ προστάγματι Θεοῦ νεφέλαι ἐκ θαλαττίων βυθῶν τὰ ὕδατα ἀνασπάσασαι, καὶ ἐξ ἀλμυρότητος εἰς γλυκύτητα μεταβαλοῦσαι, ἐπιπέσουσι μὲν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· μονοειδῆς δὲ ὕετος, καταβάς, πολυειδεὶς ἐργάζεται σπόρους. Καὶ σίτον μὲν ἐργάζεται, κύσμον δὲ καὶ κέγγρον καὶ ἄλυσαν. Ἐν μὲν τὸ καταβάς, καὶ πολλὰ τὰ βλαστώμενα· καὶ τὸ μονοειδῆς τῶν ὕετων εἰς πολὺχον καρποφορίαν διασπείρεται· ἵνα δειχθῇ, μὴ τῇ τοῦ σπειραντος εὐμαρίᾳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ γίνεσθαι τὸ καρποφορούμενον. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ σπόρος γλῶσσι τις ὥσπερ ἀναβαίνει, καὶ πολλάκις σίτω ζιζάνιον συνέσπαρται· ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν φύλλων οὐ συγχωρεῖ φανῆναι, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον. Ὅταν δὲ ὁ σπόρος εὐθυενης γένηται, καὶ εἰς ὕψος γένηται, ὁ στάχυς διακρίνει, καὶ ἡ καρποφορία δείκνυσι τὸ ὑποκείμενον, τί μὲν σίτος, τί δὲ ζιζάνιον.

4. Ἐνόησας τὸ λεγόμενον, ἐλθέ μοι λοιπὸν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον. Ἐσπειρεν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν ἀποστόλων τὸν λόγον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης. Ἀκοὴ δεξαμένη τὸ κήρυγμα κατέγει παρ' ἑαυτῆ· καὶ τέως μὲν βλάστην φυλλάδος ἐργάζεται σπουδῆν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συναγόμεθα κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ οἱ σιτοδοταί, καὶ τὰ ζιζάνια, ὁ πιστὸς, καὶ ὁ ὑποκριτής, ἵνα ἀλη-

θέτερον εἰπωμεν τὸ καταγγελλόμενον· οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δικελλαν τῶν λόγων τοῖς ἐσπαρμέναις ἐπιβαλόντες, γεωργοῦμεν εἰς καρποφορίαν· οὐπω δὲ οἶδαμεν τὸ ὑποκείμενον· ἡ γὰρ τῆς φυλλάδος ὁμοιότης ἀπατᾷ πολλάκις τοὺς προεστῶτας. Ὅταν δὲ ἡ διδασκαλία εἰς ἔργον προχωρήσῃ, καὶ ὁ καρπὸς τῶν ἔργων παχυθῆ, τότε φαίνεται τίς μὲν ὁ πιστὸς, τίς δὲ ὁ ὑποκριτής. Καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον παραγίνεται πολλάκις εἰς πόλιν ἀνὴρ δυνάμενος διδάσκειν Ἑλληνιστὶ, ὅς, τὴν ἀκοὴν θελγόμενος, σπεύδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ τὴν ἰατρειάν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν λόγων τὸ κάλλος μόνον ἀρπάσαι. Ἀνεχώρησεν ὁ εὐγλώττως λαλῶν· ἀνεχώρησε καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ζιζάνιον· οὐ γὰρ ἔχει τὸ σιτώδες, τὸ πιστόν. Ὁ δὲ πιστὸς, κἂν εὐγλώττως λέγῃ τὰ λεγόμενα, σπουδάζει κατακοῦειν, κἂν Συριστὶ, κἂν Ῥωμαῖστὶ, κἂν διαφόρῳ γλώττῃ. Οὐ γὰρ ζητεῖ λόγους, ἀλλ' ἔργα. « Ὁ γὰρ λόγος ἡμῶν καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμειος. » Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν Ἑλληνιστὶ λαλῶμεν, βαρβαρίζωμεν δὲ τῇ γνώμῃ; Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν εὐσύνθετος μὲν ὁ λόγος, κακοσύνθετος δὲ ὁ τρόπος; Πολὺ κάλλιον ἐστὶ μήτε τὴν Ἑλλήνων εἰδέναι φωνήν, καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ κεκτήσθαι. Εἰ μὲν γὰρ σοφιστοῦ διδασκαλεῖον ἦν ἡ Ἐκκλησία, εὐγλωττίας ἦν ὁ καιρὸς· ἐπειδὴ δὲ τρόπων ἀγῶν, καὶ καρποφορία τὸ προκείμενον, καὶ προσδοκία οὐρανῶν τὸ προσδοκώμενον, μὴ γλώττα ζητεῖσθαι, ἀλλ' ὁ τρόπος κατορθοῦσθαι. Πάλιν ἄλλοι νοσοῦσιν ἀνθρωπαρέσκειαν ἀνθρώπων, καὶ καιρὸν καθυποκρίνονται· κἂν μὲν ἐπίσημον πρόσωπον ἢ ἐκ πλατειῶν ἢ ἐξ ἀνθρώπων παραγίνεται, καὶ Χριστιανισμὸν ἐπαγγελλόμενον, τρέχουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀνθρώπων δέξωσι τὸ πρόσωπον. Ἐξηλθεν ὁ ἐπίσημος, συνεξηλθεν ὁ ὑποκριτής, καὶ ἀπέχει τὸν μισθόν. Δι' ἀνθρώπων ἦλθεν, ἀνθρώπων ἤρεσε, παρὰ Θεοῦ οὐδὲν ἔλαθεν· οὐ γὰρ ἐκείνῳ ἔδειξε τὴν διάνοιαν. Τοιαῦτα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζιζάνια.

5. Ἄλλ' ἔχει τι θαυμάσιον ὁ γεωργὸς τῆς Ἐκκλησίας λόγος· καὶ γὰρ ζιζάνια σιτοποιεῖ, ἐὰν θέλῃ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοπροαίρετος ἡ τῶν ἀνθρώπων κίνησις, καὶ αὐτεξούσιος ἡ γνώμη, ἐπὶ σοὶ κεῖται τὸ πρῶγμα· εἰ θέλεις ζιζάνια, εἰ ἀλόγων ζῶων τροφή· εἰ θέλεις, μεταβάλλῃ καὶ γίνῃ σίτος. Εἰκόνα ζητεῖς τῶν λόγων, λάμβανε ἀπὸ δένδρων τὸ ζητούμενον. Ἡ ἀγριέλαιος, ἐπικεντριθεῖσα, καλλιέλαιος γίνεται, καὶ ἀμπέλος ἀγρία, ἡμερωτάτης ἀμπέλου κλήμα δεξαμένη, ἐπιλανθάνεται μὲν τῶν τῆς ῥίζης παλαιότητων, ἀναλαμβάνει δὲ τὴν καινότητα τῶν παλαιῶν. Ἐπιλάβου καὶ σὺ τῶν πρώτων, καὶ ἀνάλαβε τὰ λεγόμενα· καὶ τοῦ ζιζανίου πάρες, τὸ δὲ σιτώδες ἀνάλαβε· ἵνα δυναθῆς καὶ αὐτὸς εἶσω ἄλκωνος ἐκκλησιαστικῆς γεῦσθαι νοητῆς.

6. Ταῦτα δὲ πάντα ὑμῖν εἰρηται διὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα, τὸ περὶ σπόρων διαλεγόμενον, διὰ τὸν κατασπείραντα ἐν ταῖς ψυχαῖς, τῶν ψυχῶν λυτρωτὴν Ἰησοῦν, τὸν διαπορευόμενον διὰ τῶν σπορίμων.

A hypocrita, ut verius eloquamur quod prædicatur. Nos autem Ecclesiæ agricolæ verborum ligonem per sata immittimus, ut agrum colamus ad fructum ferendum; necdum tamen cognoscimus soli conditionem: foliorum quippe similitudo, præsidēs sæpe fallit. Verum ubi doctrina in opus procedit, laborumque fructus solidatur, tum apparet quis fidelis, quis hypocrita sit. Qua ratione in urbem pleurumque venit vir Græcæ docendi peritus, auresque demulcens, qui in Ecclesiam properat, non ut medicinam animæ, sed ut verborum elegantiam percipiat. Recedit ille facundus orator: recedit etiam ab Ecclesia zizanium; frumentum quippe seu fidem, non habet. Fidelis autem licet facunde loqui soleat, studiose auscultat, sive Syriace, sive Latine, aut alio quovis sermone quis utatur. Non querit enim verba, sed gesta: « Sermo enim noster et prædicatio nostra, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus et virtutis ».

48 Quæ utilitas, si Græcæ loquamur, et mente barbari simus? Quid prodest si compositus sermo, et mores sint incompositi? Multo præstantius est Græcæ quidem nescire, legemque Dei in corde possidere. Nam si Ecclesia sophistæ schola esset, consecranda foret eloquentia: at cum de morum pugna, et de fructus copia agatur, expecteturque cælum; ne lingua requiratur, sed mores instituantur. Rursum aliqui laborant studio placendi hominibus, et ad tempus simulatione utuntur: quod si illustris persona vel ex plateis, vel ex hominum (turba) accesserit, et Christianismum profiteatur, currunt in Ecclesiam, ut homini illi vultum ostendant suum. Egreditur insignis ille, una exit hypocrita, recepta mercede sua: hominis causa venit, homini placuit, a Deo nihil accepit, nequaquam enim mentem suam illi exhibuit. Ejusmodi sunt Ecclesiæ zizania.

5. Sed quidpiam mirum habet Verbum Ecclesiæ agricola: nam zizania, siquidem ille voluerit, frumentum ferunt. Cum enim electione propria fiat hominum motus, et libera sit ejus sententia; in te res sita est: si vis esse zizania, brutorum animalium pabulum es: sin volueris mutari, frumentum fies. Si quæras hujusce rei exemplum, ex arboribus quesitum accipe. Oleaster insitus efficitur bona oliva, et vitis silvestris, sativæ vitis accepto palmite, obliviscitur vetustæ radicis suæ, accipitque novitatem recentis. Obliviscere et tu priorum, et accipe quod dicitur; omissisque zizaniis, frumentum accipe ut mereare intra aream ecclesiasticam spiritualemque recipi.

6. Hæc porro omnia dicta vobis sunt, occasione lectionis evangelicæ, qua de satis agitur, ob eum qui in animabus seminavit, Redemptorem animarum Jesum, transeuntem per sata. Ille autem de industria

¹⁰ I Cor. 11, 4.

Sabbato pertransibat, discipulos per sata ducens : A qui discipuli in prætereundo spicas vellebant, manibusque confricantes, comedebant, novam spicis aream, manus scilicet suas, efficientes. Judæi vero discipulos increpabant quod alimenta juderent : adversus Magistrum indignabantur : « Vide quid faciant discipuli tui ? » Sese abalienantes a justitia, nequaquam dicebant : Socii nostrorum discipulorum ; sese quippe a magisterio expulerant ; sed, « Vide quid faciant discipuli tui : » res conspicuas ostendebant. Spectatori cordium res quæ sub aspectum cadunt commonstratis ? Nonne experimento plerumque didicistis, eum ipsas cordium cogitationes perspectas habere ? Annon ille est qui ait : « Quid cogitatis mala in cordibus vestris ? » Qui cogitationes novit, an spicarum confricationes non novit ? ...

7. (30) Novus mortuus, inter mortuos liber. Siquidem cæteri mortui quasi vinculis constricti, per angustam abducebantur viam ; Jesus vero propter nos mortuus est, et descendit ad inferna inter mortuos : atque inter mortuos cum venisset, non modo liber, sed mortuorum liberator erat. Et ut ediscas ipsum mortuorum fuisse liberatorem, audi hæc Evangeliorum verba : « Et multa corpora sanctorum qui obdormierant resurrexere ». In monumento positus est, et multa monumenta aperta fuere. Erat itaque is inter mortuos liber, quem noti reliquerant : ait namque Evangelium, discipulos omnes, relicto eo, aufugisse. Fugiunt dum viveret : et eo crucifixo, pro ipso mortem subibant ; eo quod nihil in cruce remanserit, et post crucem, vitam resumserit ; sed ne mihi attendas soli, sed psalmo jamjam a me lecto. Ausculta dum legam, tu vide ex consequentibus resurrectionem : « Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Posuerunt me in lacu inferiori », uti supra diximus. Et post hæc : « Ego vero oratione mea ad te, Domine ». Et 49 mane oratio mea præveniat. Mortuusne orat : si non resurrexerit, inquam, orat ? Siquidem postquam sepulturam et resurrectionem enarrasset, tunc memoravit orationem quam ad Patrem habuit.

8. Nos igitur Dominicam celebramus propter resurrectionem : Judæi etiam nunc Sabbato adhaerent, postquam Isaias dixit : « Et Sabbata vestra odit anima mea ». Nihil mihi commune cum Sabbato, quod Dominus odit. Non loquor de dierum circulis, sed de Judæorum usu. Dies enim nullos aversatur Deus : sed eos qui in ipsis diebus male agunt. Et jam quidem Sabbato inhaerent : tuncque temporis etiam Salvatorem increpabant, dicentes : « Vide quid faciant discipuli tui, quod non licet in Sabbato facere ». Tum Salvator ad illos : Nonne

Ο μὲν οὖν διεπορεύετο ἐπιτήδες ἐν Σαββάτῳ, διάγων τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν σπορίμων καὶ οἱ μαθηταὶ διερχόμενοι, ἐτίλλον στάχτας, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἡσθιον, καινότεραν ἄλωνα τοῖς στάχυσι τὰς χεῖρας ἐργαζόμενοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων τοῖς μαθηταῖς τρεφομένοις, καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀγανακτοῦσιν : « Ἴδε, τί ποιοῦσι οἱ μαθηταὶ σου ; » Ἐαυτοὺς ἀπαλλοτριώσαντες τῆς δικαιοσύνης, οὐκ εἶπαν, Οἱ κοινωνοὶ τῶν μαθητῶν ἡμῶν· ἑαυτοὺς γὰρ τῆς μαθησεως ἐξώρισαν· ἀλλ', « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου. » Δεικνύουσι τὰ φαινόμενα. Τῷ γνώστῃ τῶν καρδιῶν δεικνύετε τὰ ὀρώμενα ; Οὐκ ἐλάβετε πολλὰκις τὴν πείραν, ὅτι οἶδε καὶ τῶν καρδιῶν τὰς γνώσεις ; Οὐ λέγων· « Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς ποιηρὰ ; » ὁ διαλογισμοὺς εἰδὼς, ἀταχῶν ψυχμοὺς οὐκ οἶδε ; ...

7. Καινότερος νεκρὸς ἐλεύθερος ἐν νεκροῖς. Οἱ μὲν ἄλλοι νεκροὶ, δεσμοῖς ὡσπερ περιβαλλόμενοι, ἐν εἰρακτῇ τῇ ὁδῷ ἀπήγοντο· Ἰησοῦς δὲ γέγονε δι' ἡμᾶς νεκρὸς, καὶ κατήλθεν εἰς τὰ καταχθόνια μεταξὺ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐν νεκροῖς μὲν ἐλθὼν οὐ μόνον ἐλεύθερος ἦν, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτὴς. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτὴς γέγονεν, ἄκουε τῶν Εὐαγγελίων λεγόντων· « Καὶ πολλὰ σώματα τῶν σκοιμημένων ἁγίων ἀνέστησεν. » Ἐν μνήματι ἐτέθη, καὶ πολλὰ μνήματα ἀνεψήθησαν. Ἦν τοίνυν ὁ ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὃν κατέλιπον καὶ γνώριμοι. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ, ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον. Ἐτι ζῶντα φεύγουσι, καὶ σταυρωθέντος, ὑπεραποθηήσκουσιν· ἐπειδὴ δὲ μηδὲν ἐναπέμεινεν ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν τὴν ζωὴν ἀπέλαβε. Καὶ μὴ ἐμοὶ μόνον πρόσεχε, ἀλλὰ τῷ ἐμοὶ ἀρτίως ἀναγνώσθῃτι ψαλμῷ. Πρόσεχε τὸ λεγόμενον ἐγὼ ἀναγινώσκω, σὺ βλέπε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τὴν ἀνάστασιν. « Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθητος, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καθὼς εἰρήκαμεν. Καὶ μετὰ ταῦτα· « Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρὸς σέ, Κύριε, καὶ τῷ πρωτῇ ἡ προσευχῇ μου προσφάσει. » Ὁ νεκρὸς προσεύχεται· εἰ μὴ ἀνέστη, προσεύχεται ; Μετὰ γὰρ τὸ διηγήσασθαι τὴν ταφήν καὶ τὴν νεκρότητα, τότε διηγήσατο τὴν προσευχὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα γενομένην.

8. Ἡμεῖς μὲν οὖν τιμῶμεν τὴν Κυριακὴν διὰ τὴν ἀνάστασιν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐτι καὶ νῦν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Ἠσαῖαν· « Καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Οὐδὲν μοι κοινὸν πρὸς τὸ Σάββατον, ὃ ὁ Θεὸς ἐμίσησεν. Οὐ λέγω τοὺς κύκλους τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τὸν νομιζόμενον Ἰουδαϊσμόν. Οὐ γὰρ τὰς ἡμέρας μισεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐργαζομένους. Καὶ νῦν μὲν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ τότε ἐπετίμων τῷ Σωτῆρι λέγοντες· « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου, ὃ οὐκ ἐξεστὶ ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Ὁ Σωτὴρ πρὸς αὐ-

¹⁰ Matth. xii, 2. ¹¹ Matth. ix, 4. ¹² Matth. xvii, 52. ¹³ Matth. xli, 56. ¹⁴ Psal. lxxvii, 6, 7. ¹⁵ Psal. lxxviii, 14. ¹⁶ Psal. lxxxvii, 14. ¹⁷ Isa. i, 13. ¹⁸ Matth. xii, 2.

(30) Hic textus deficit, et, ut videtur, hæc aliunde assuta sunt.

τοῦς· Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ; Ὁ ἐκ Δαβὶδ μνημονεύει τοῦ Δαβὶδ· ὃ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, πρὸ δὲ Δαβὶδ κατὰ πνεῦμα· ὃ κατὰ σάρκα μὲν τοῦ Δαβὶδ υἱός, κατὰ πνεῦμα δὲ τοῦ Δαβὶδ δεσπότης· ὃ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ βλαστήσας, ἡ ῥάβδος ἡ θαυμασία, ἡ τὸ μὲν γένος Ἰουδαίων συντρίβουσα, τῶν δὲ ἐθνῶν τὸ γένος ὡς ποιμνιον συναγούσα. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς Καὶ δὴ ἄξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ῥάβδον μου· καὶ πολλὸς ὁ περὶ τῆς ῥάβδου Ἰησοῦ λόγος. Ἔλεγε τοίνυν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινάσεν αὐτός, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγεν, ὃ οὐκ ἐξεστὶν ποιεῖν εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν; » Ὁ μὲν οὖν σοφὸς ἀκρατής· καὶ συνήθης τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογματῶν τε καὶ ἀναγνωσμάτων οἶδε τὴν ἱστορίαν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχει τῆς διηγήσεως· ἐπειδὴ δὲ πολλὸς ὁ νεωστὶ συρρέουσας ἡμῖν λαός, ὃ τὴν ἐπιπόλαιον ἀκράσιν τῶν θείων λογίων ἔχων, τὸ δὲ βάθος τῆς νοήσεως μὴ ἐνστερνιασμένος, καλῶς ἔχειν μοι δοκεῖ ἐπιδραμεῖν καὶ δεῖξαι τὴν ἱστορίαν, ἵνα γινώμεν τίνος ἕνεκεν ταύτης ἐμψυμένουςεν ὁ Σωτὴρ. Βασιλεὺς τις ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις, Δαβὶδ, ποιμὴν τὰ πρῶτα, καὶ βασιλεὺς τὰ δεύτερα. Τὴν δὲ βασιλείαν οὐκ ἔλαθεν ἀρπάσας, ἀλλὰ, τοῦ Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος καὶ ἀποβαλομένου, ἐχρίσθη Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ (31). Χρισθεὶς δὲ εἰς τὴν βασιλείαν, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὸ βασίλειον, ἀλλὰ χρόνοις πολλοῖς δουλεύσας τῷ Σαοὺλ, ὅσπερον, ὅτε Θεὸς ἠθέλησεν, ἐφῆψατο τῆς βασιλείας. Ἐπεβουλεύετο οὖν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, εὐεργετήσας τοῦτον· ἐπεβουλεύετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, τοῦ ἐκείνου τέκνου.

9. Ταῦτα ἀληθῶς μὲν συνέθη τῷ Δαβὶδ· οὗτος δὲ τινὰς εἰκόνας εἶχε τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. Ἔδει γὰρ τὸν προπάτορα καὶ εἰκόνας ἔχειν τοῦ ἀπογόνου. « Βιβλὸς γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. » Τινὸς αἱ τῶν πραγμάτων ὁμοιώσεις οὐκ ἰσότημοι. Ὁμοιούσθω γὰρ ὁ δούλος τῷ δεσπότη· οὐ μὴν ἰσότημος γίνεταί, πλὴν ἔχει τινὰς ὁμοιότητας. Ὁ Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ποιμὴν ὁ Χριστός· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, » ἔλεγεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ποιμὴν θρεμμάτων, ὃ δὲ ποιμὴν ψυχῶν· ὁμοιώσεις πραγμάτων, πολλὴ δὲ παραλλαγὴ τοῦ ἀξιώματος. Ἐχρῖσε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεῖα Σαμουὴλ ὁ ἱερεὺς, ἐδάπτισε καὶ τὸν Σωτῆρα ὁ Ἰωάννης, ὡς ἱερεὺς ὢν καὶ αὐτός· ὁμοιότης μὲν τῶν πραγμάτων, πολλὴ δὲ διαφορὰ τῶν ὑποκειμένων. Χρισθεὶς δὲ ὁ Δαβὶδ εἰς βασιλεῖα, οὐχ ἅμα ἤρπασε τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἠνείχετο πολλοῖς χρόνοις δουλεύων τῷ Σαοὺλ· καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γεννηθεὶς βασιλεὺς πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ οὐ πρόσκαιρον ἔχων τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἐκ βασιλείας Θεοῦ γεννηθεὶς, ἠνείχετο· « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτῶν ἐκένωσατε, μορφήν δούλου λαθῶν, ἵνα τελέση τὴν ὠκονομίαν. Ἐδῶκε τὸν Δαβὶδ Σαοὺλ, ἐδῶκε τὸν

A hoc legistis quod fecit David? Ex Davide oriundus ille Davidem memorat : qui ex Davide est secundum carnem, ante Davidem autem secundum spiritum : qui secundum carnem quidem Davidis filius; secundum spiritum autem Davidis Dominus : qui ex radice Jessæ germinavit. Virga mirabilis, quæ Judæorum genus conterit, gentium vero populum quasi gregem colligit. Ipse quippe est qui dixit : Ducam vos sub virga mea. Multaque mentio est de virga Jesu. Dixit igitur ad Judæos : « Nonne legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse, et qui cum eo erant? quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis accepit et comedit, quod non licet facere nisi solis sacerdotibus? » Sapiens itaque auditor, peritusque ecclesiasticorum dogmatum et lectionum, historiam probe novit, nec eget explicatione. At quandoquidem multus nobis nuper confluit populus, qui non nisi levem divinorum eloquiorum cognitionem auditu accepit, neque sententiarum profunditatem in mente apprehendit; operæ pretium mihi videtur, historiam cursim explanare : ut sciamus qua de causa illam memoravit Salvator. Inter priscos rex fuit, nomine David, prius pastor, postmodum rex. Non quod regnum invaserit, sed Saule ob peccatum suum abjecto, unctus est David a Samuele. Ad regnum inunctus non statim regnum occupavit; multis quippe annis Sauli servivit : ac demum cum Deo placuit, regnum adiit. Insidiis igitur appetebatur a Saule, cui beneficia contulerat, insidiis item ab Absalom, proprio filio.

9. Hæc revera contingere Davidi : hic vero quasdam præ se fert Christi adventus imagines. Par fuit enim proavum, pronepotis sui aliquas proferre similitudines. « Liber generationis Jesu Christi filii David 30. » Sed in altero rerum similitudines non æquales sunt. Esto similis servus Domino; non tamen par erit, licet habeat quasdam similitudines. Pastor David, pastor item Christus. « Ego sum, » inquit, « pastor bonus 31; » sed pastor ille pecudum, hic pastor animarum. Rerum quidem similitudo, sed magnum discrimen dignitatis. Unxit Davidem in regem sacerdos Samuel : baptizavit Salvatorem Joannes, utpote sacerdos et ipse. Similitudo quidem hic rerum est, sed magna differentia personarum. Unctus David in regem, non statim regnum occupavit : multis quippe annis sustinuit Sauli servire; Salvator quoque noster genitus rex ante sæcula, nec temporale possidens regnum, sed ante omnia sæcula rex ex rege Deo genitus, id sustinuit : « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens 32 »; ut absolveret œconomiam. Persecutus est Davidem Saul, persecutus est Christum Hero-

30 Matth. xii, 5, 4. 31 Matth. i, 1. 32 Joan. x, 11. 33 Philipp. ii, 6, 7.

(31) Anglicanus, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ.

des. Sed neque Saul persequens, Davidi nocuit; A neque Herodes persequens, Christum læsit. Insurrexit in Davidem Absalom filius suus, insurrexit in Salvatorem Judas, ipse quoque filius: discipulos quippe Salvator nonnunquam filios vocabat, sic: « Ecce ego et filii mei quos dedit mihi Deus »³²: et iterum ad discipulos ait: « Filii mei³³. » Locus autem exitii Absalom. *Manus Absalom*³⁴, in hunc diem nuncupatur. Jam mihi, quæso, perpende harumce rerum exactam imaginem. Non scriptum est, *Pes Absalom*, sed, *Manus Absalom*: non itidem *Caput Absalom*, licet capillis capitis perierit; sed *Manus Absalom*. Prior quippe fuit capite manus quæ tradidit, juxta rerum imaginem; sed quasi egressa, per rerum nuncupationem, manu. Scriptura quod futurum erat, oblique significavit: *Manus Absalom*, et rerum imagines (32). Quot intercedunt similitudines Davidem inter et Salvatorem!

10. Hic igitur David a Samuele in regem unctus est oleo sensibili: aliter autem unctus est Salvator: quo modo et quam ratione, audi ex quadragesimo quarto Psalmo: « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis³⁵; » ne ex simili vocabulo, unctionis æqualitatem putares esse in iis verbis. Unctus est David, unctus est et Christus: sed ille ab homine, hic a Patre unctus est: estque unctio illa ineffabilis, resque illæ incomprehensibiles. Quare ait Psalmista: « Oleo exsultationis præ consortibus tuis. » Consortes scilicet similitudinis, quæ parem habeant unctionem. Ubique enim similitudinem retinet, et præstantiam rei conservat. David itaque unctus a Samuele, privatus mansit: Saul vero, transgressis Dei præceptis, impuro spiritui traditus est. Psallebat David, pastorem tenens citharam, in desertisque degens locis, nemine quicquam fabularetur præsentem. Citharam compegit, ex cujus pulsatione et concentu duo in primis consequeretur: hujusmodi sono locorum solitudinem mitigabat, nec in dissolutas cantiones delabebatur, sed psalmos canebat, quorum modulatione delectaretur, et pietate juvaretur. Et psallebat in desertis: « Altitudines montium illius sunt³⁷: » addebat illud: « Inter medium montium pertransibunt aquæ, et potabunt omnes bestię agri. Super eos volucres cœli habitabunt³⁸. » Psallebat de homine, his verbis: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas³⁹. » Psallebat insuper mirabilia Dei opera. Porro cum torqueretur Saul ab impuro spiritu, indicavit illud quidam Sauli: quæ causa fuit ut arcesseretur David. Et

Χριστὸν Ἡρώδης. Ἄλλ' οὐτε ὁ Σαοὺλ διώκων τὸν Δαβὶδ ἔδραψεν, οὐτε Ἡρώδης διώκων τὸν Χριστὸν ἔδραψεν. Ἐπανέστη τῷ Δαβὶδ Ἀβεσσαλώμ υἱὸς ὧν· ἐπανάστη τῷ Σωτῆρι Ἰούδας υἱὸς ὧν καὶ αὐτὸς ἄλλος· τοὺς γὰρ μαθητὰς οἶδεν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζειν υἱούς, λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε, « Τε κνία. » Ὁ τόπος τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀβεσσαλώμ *Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ* μέχρι τῆς σήμερον καλεῖται. Καὶ βλέπε μοι τὴν ἀκρίβειαν τῆς εἰκόνης τῶν πραγμάτων. Οὐ γέγραπται, Πούς Ἀβεσσαλώμ, ἀλλὰ *Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ*· οὐ γέγραπται Κεφαλή Ἀβεσσαλώμ, καίτοις ἀπὸ τριῶν κεφαλῆς ἀπώλετο, ἀλλὰ *Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ*. Πρῶτη γὰρ ἦν ἡ τῆς κεφαλῆς χεῖρ, ἡ προδούσα κατὰ τῆς εἰκόνης τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὡς ἐξελεύσθη διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν πραγμάτων τῆς χειρὸς, πλαγίως ἐμήνυσε τὸ ἐσόμενον ἡ Γραφή· *Χεῖρ Ἀβεσσαλώμ*, καὶ τῶν πραγμάτων εἰκόνας. Ὅσας ὁμοιότητας ἔχει ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Σωτῆρα!

10. Οὗτος τοίνυν ὁ Δαβὶδ, χρισθεὶς εἰς βασιλεῖα ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἔλατῳ αἰσθητῷ· ἄλλως δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐχρίσθη. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, ἀκουε τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου Ψαλμοῦ λέγοντος· « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐσθῆτος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἐχρίσθη σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἵνα μὴ τῇ ὁμοιολεξίᾳ τῆς χρισσεως ἰσοτιμίαν νομίσης εἶναι τῶν λεγομένων. Ἐχρίσθη Δαβὶδ, ἐχρίσθη καὶ ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχρίσθη ὑπὸ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἐχρίσθη ἐκ Πατρὸς· καὶ ἡ χρισίς ἀνεκδιήγητος, καὶ ἀκατάληπτα τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ψαλμῶδός· « Ἐλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Τῆς ὁμοιότητός εἰσι μετόχοι, οὐ μὴν ἰσοτίμον ἔχουσι τὴν χρισίαν· πανταχοῦ γὰρ καὶ τὴν ὁμοιότητα τηρεῖ, καὶ τὸ ὑπερέχον τοῦ πράγματος φυλάττει. Ὁ τοίνυν Δαβὶδ, χρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἔμενεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ Σαοὺλ, παραβῆς ἐντολῆς Θεοῦ, πνεύματι ἀκαθάρτῳ παρεδόθη. Ἐψάλλε δὲ ὁ Δαβὶδ, καὶ κιθάραν εἶχε ποιμενικὴν, καὶ ἐν ἐρήμοις διάγων, καὶ οὐκ ἔχων τίσιν ἀνθρώποις διαλεχθῆναι· καὶ κιθάραν πηξάμενος, καὶ διὰ τοῦ ἀνακρούεσθαι τὰ μέλη δύο εἰργάζετο· παρεμυθεῖτο γὰρ καὶ διὰ τοῦ ἤχου τὸ τῶν τόπων ἔρημον, οὐ μὴν εἰς ἐκλυτα ἐξέπιπτε μέλη, ἀλλὰ ψαλμοὺς ᾄδεν, ἵνα τέρπη μὲν τὸ εὐηχον, ὠφελῆ δὲ τὸ εὐσεβές. Καὶ ἐψάλλεν ἐν ταῖς ἐρήμοις λέγων, ὅτι καὶ « Τὰ ὑψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ ἐστί· » προσετίθη δὲ πάλιν· « Ἀνά μέσσην τῶν ὀρέων διελεύσεται ὕδατα, καὶ ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει. » Ἐψάλλε τὰ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, λέγων· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας. » Ἐτι δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυματουργήματα ἐψάλλε. Ὀδυνωμένου δὲ τοῦ Σαοὺλ

³² Isa. viii, 18. ³³ Joan. xiii, 33. ³⁴ II Reg. xviii, 18. ³⁵ Psal. xlii, 7, 8. ³⁷ Psal. xciv, 4. ³⁸ Psal. cii, 10. ³⁹ Psal. viii, 8.

(32) Obscure locus.

ὡπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου, γίνεται τις μνηστικὴ τῷ Σαούλ· καὶ τούτω τῷ τρόπῳ καλεῖται ὁ Δαβίδ. Καὶ ὁσάκις ἐπετίθετο αὐτῷ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβίδ, ἀνεκρούετο, ψάλλον καὶ ὕμνους λέγων τῷ Θεῷ.

11. Μὴ γάρ μοι τῆς κιθάρας μνημόνευε, ἀλλὰ τοῦ ψαλλομένου· μὴ δὲ, ἀρπάσας τὰ ῥήματα, εἰς θεατρομανεῖς ἐμπέσης ἡδονάς, ἀλλὰ, μνημονεύσας τῶν ψαλλῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ παράμενε. Εἰς χεῖρας τοίνυν λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβίδ, καὶ ψάλλον τῷ Θεῷ, τὸν πνίγοντα δαίμονα ἀπήλαυεν. Ὁ μεγάλῃ ψαλλῶν ἐνδύμεως! Τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον πνίγον ἄοράτως ἐπνίγετο, καὶ ἀνέψυχεν ὁ Σαούλ. Ἐφθόνηε δὲ τῷ Δαβίδ διὰ τοιαύτα ὑπόθεσιν. Ἄλλοφυλοι ποτε ἐπέθεντο πῶ γένει τῶν Ἑβραίων· καὶ τις Γολιάθ παμμεγέθης τὸ σῶμα, καὶ θρασὺς ἦν ψυχῇ, καὶ φοβερός ὄφθη· καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὤνειδίζε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἦν εἰς μονομαχίαν ἕνα, ἀσπίδα μὲν παμμεγέθη περικείμενος, δόρυ δὲ ἐξελών, καὶ φοβεράς κνημίδας· καὶ οἱ βλέποντες ἐφυγον, καὶ ὁ Σαούλ ἰδειλία. Ἦκεν ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφούς ὁ Δαβίδ, καὶ συμβάλλει εἰς μάχην, ὁ γυμνὸς τῷ ἐνόπλιῳ, ὁ ἀπειροπώλεμος τῷ πολυπολέμῳ, ὁ νέος τῷ ἀνδρὶ· καὶ πάντων πτηξάντων, καὶ μὴ βενδὸς τολμῶντος ἐπεξελεθεῖν, Δαβίδ ἀναδέχεται τὸν πόλεμον. Εἰδὼς δὲ ἐψάλλον, ὅτι τοῦ Θεοῦ ὁ πόλεμος, καὶ ὅτι ἡ Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλῆθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἦδει ἂ ἐψάλλον· εἶχεν ὄπλον μέγιστον τὴν πίστιν, καὶ περικεφαλαίαν περιέθετο σωτηρίου, καὶ ἀναλαβὼν βάλαντον καὶ σφενδάλλον, τὸν λίθον περιειλήσας, πλήξας τὸν ἀντίδικον, συντόμως κωτίηγε. Παρατρέχοντες γάρ τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ οὐ τοῦτο νῦν ἐστὶ τὸ προκείμενον. Ἐπεσον ὁ Γολιάθ ὁ μέγας ὑπὸ τοῦ μικροῦ, καὶ ὁ ἔμπειρος ὑπὸ τοῦ ἀπειροῦ καὶ ἀφελεστεροῦ. Καὶ λαβὼν αὐτοῦ τὸ ξίφος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ ἀπηνέχθη ἐν Ἱεροσολύμοις· τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐτηρεῖτο παρὰ Ἀβιμελὲξ τῷ ἱερεῖ. Ἐλυτρώθη ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου. Ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν γυναῖκες χορεύουσαι· θυμῶδες γὰρ ἦν τὸ προκείμενον· φόβος δὲ ἐλύθη, ὁ ἐχθρὸς ἐπεσον, ὁ λαὸς ἐπήνθει χορεῖαι, καὶ τύμπανα, καὶ ἀρμονία, καὶ εὐφροσύνη τὸ προκείμενον. Αἱ δὲ χορεύουσαι ἡδον, οὐ πρὸς ἀξίαν ἀφορῶσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐνεργῆσαι· Ἐλεγον γάρ· « Ἐπάταξεν ὁ Δαβίδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ Σαούλ ἐν χιλιάσιν αὐτοῦ. » Καὶ τῷ νικῆσαντι ἔδωκαν τὰς χιλιάδας, καὶ οὐκ εἶπον, πόσαι χιλιάδες, οὐδὲ πόσαι μυριάδες. Δύναται δὲ καὶ μυριάδες ἀναλυθῆναι εἰς χιλιάδας, καὶ χιλιάδες πολυπλασιασθῆναι εἰς μυριάδας. Ὁ Σαούλ, ἀκούσας, ἐπλήγη τὴν διάνοιαν. Ὁ μεγάλῃ ἀνίας! Οὐκ ἔδει κἂν τὸ παρὸν αἰδεσθῆναι; Τί βασκαίνεις ἀνθρώπων νικητῆ, ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐφημουμένῳ, ὁ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας κρυπτόμενος; Τῶν ἐχθρῶν ἐλυτρώθης, τί βασκαίνεις ἀνθρώπων ἐπαινουμένῳ, ἔργα δεξία ἐπαίνων ἐργασασμένῳ; Ἄλλὰ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐδωκαν τῷ Δαβίδ τὰς μυριάδας, καὶ ἐμοὶ τὰς χιλιάδας. Καὶ ἦν ὑποδλεπόμενος τὸν Δαβίδ.

A quotiescunque irrueret in eum spiritus malus, accepta David cithara pulsabat, psalmos hymnosque Deo decantans.

11. Ne mihi enim jam citharæ mentionem facias, sed ejus quod cithara canebatur : neve ex verbis captans occasionem ad theatralium voluptatum cupidinem delabare ; sed memor psalmodum, in Ecclesia remane. Cithara igitur manibus accepta David, psallens Deo, præfocantem demonem proculsabat. O magnam psalmodum virtutem ! Spiritus ille immundus qui præfocabat alium, invisibili et ipse modo præfocabatur, et respirabat Saul : invidia tamen ille flagrabat in Davidem, hac de causa. B Allophyli aliquando invaserant gentem Hebræorum : tum Goliath quidam immani statura, animo feroce, visu terribilis, per quadraginta dies Israeli exprobrabat, et ad singulare certamen provocabat, prægrandi quidem opertus clypeo, hastam attollens, horrendasque gerens ocreas : quem qui viderent fugiebant, Saulque reformidabat. Venit fratres invisurus David, atque manus conserit nudus cum armato, pugnae imperitus cum peritissimo, adulescens cum viro. Omnibusque terrore percussis, ac nemine audente prodire, David pugnam suscipit⁴⁰. Et cum non inscius esset, psallebat : Domini est bellum : et, « Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur⁴¹. » Sciebat quæ psalleret : maximum tenebat telum, nempe fidem, et C 51 galeam sibi salutis imposuerat : arreptaque virga et funda, circumvolvitur lapidem, percussit adversarium, subitoque prostravit. Verba percurrimus : id quippe non jam nobis propositum est. Prostratus est immanis ille Goliath a parvulo, peritus ab imperito et simpliciore. Sumensque David illius gladium, caput ipsi præcidit. Caput vero deportatum est Hierosolymam, gladiusque ejus servabatur apud Abimelechum sacerdotem. Tum liberatus populus est ab adversario. Egressæ sunt in occursum ejus feminae choreas agentes : læta quippe admodum res illa erat, depositus metus, prostratus hostis, populus florente vultu erat ; hinc choreæ, tympana, harmonia et omnium lætus animus. Porro choreas agentes illæ, canebant, non habita dignitatis ratione, sed gestarum rerum, dicebantque : « Percussit David in myriadibus suis, et Saul in millibus suis. » Victori etiam (Davidi) millia dedere : neque dixere quot millia, vel quot myriadas, et chiliades multiplicari in myriadas. His Saul auditis animo percussus est. O magnam stultitiam ! Nonne oportuit vel quodam rei præsentis pudore teneri ? Quid invides victori, una hora faustis vocibus celebrato, qui ad quadraginta dies latuisti ? Ab hostibus ereptus, quid laudato viro invides, qui laudibus digna edidit facinora ? Sed

⁴⁰ I Reg. xviii, 4-51. ⁴¹ Psal. xxxii, 17. ⁴² I Reg. xviii, 7.

apud sese dicebat: Dederunt Davidi myriadas, mihi chiliadas. Atque ideo infensis oculis Davidem intuebatur.

12. Vide, quæso, annon pronepotes ejus fuerint A ii, apud quos hodie Salvator dexteram manum aridam sanavit. Egressique illi consularunt, non qua ratione Deo gloriam tribuerent, sed qua bene de se merito insidias pararent. Ait quippe Evangelium, ipsos quidem amentia plenos, exeuntesque deliberasse quid Jesu facerent⁴². Pronepotes persecutoris, pronepotes furiosi illius, pronepotes ejus qui bene de se meritis insidiabatur. Infenso igitur animo Davidem Saul intuebatur, neque rectis eum aspiciebat oculis. Tales enim sunt invidi, tales hypocritæ. Quamobrem tibi dicit Scriptura: «Oculi tui recta videant⁴³:» nihil obliquum, nihil invidium, nihil quod cupidinem aut furorem aut quid simile præ se ferat. Aspice amicum rectis oculis, nihil dissimulanter, nihil virulenter. Sed Saul Davidem torvis oculis aspiciebat. Vide mihi, quæso, insidias⁴⁴. Eum in pretio haberi conspicatus, filiam ipsi dare cupit uxorem. O tentatio invidiæ! Insidiatur ei quem generum accipit: nec parcat filia, ut honorato viro struat insidias. In dotem vero postulat centum præputia allophylorum. Opinabatur enim si ipsum in pugnam immitteret, centum cum uno congressos, unum interfectorum, atque sic sese rivali expeditum fore. Commissum prælium est; sed inimicus ut inimicus, Deus vero ut Deus. Exit David, solutusque centum interficit. Verum Saul animadvertens esse Deum amico suo belli socium, ne ita quidem pudore affectus est: mansitque in parandis insidiis pertinax, atque id non contra inimicum, sed contra virum de se bene meritum. Jonathæque filio irascebatur, quod esset ei cum Davide amicitia: eoque cæcitatatis ex invidia deductus est, ut proprium filium interficere tentaret. David autem cum sese videret insidiis appeti, ad tertiam se diem occultat: nam David quoque tertiam norat diem: et inuito cum Jonatha fœdere, sese in fugam victor ille dedit: non quo non valeret inimicum ulcisci; sed nolens in virum cui beneficia contulisset, stringere gladium: ac Deo semel committens judicium, fuga se confert cum suis domesticis ad Abimelechum sacerdotem.

13. Hæc autem omnia recensemus ob historiam Evangelii, ob verbum illud Salvatoris: «Annon legistis⁴⁵ quid fecerit David, cum esuriret: quomodo venerit 52 in domum Dei, et panes propositionis comederit⁴⁷?» Venit itaque David ad Abimelechum sacerdotem cum paucis viæ comitibus. Ostupefactus Abimelech, Ecquid illud, ait, ut rex exercitus solus iter faciat, et vir insignis tam ex quo comitatu utatur? Tum David nequaquam insidias sibi paratas memorat, sed re celata, ait, jussum pueris esse ut in locum convenient, cui nomen, Deo fides. Nota apud Davidem quoque si-

12. Βλέπε εἰ μὴ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἦσαν, οἷς σήμερον ὁ Σωτὴρ ἐθεράπευσε τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν ξηράν. Καὶ ἐξεληθόντες ἐκεῖνοι, οὐχ ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεόν, ἐσκέπτοντο, ἀλλὰ πῶς ἐπιβουλεύσωσι τῷ εὐεργέτῃ. Λέγει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλήσθησαν ἀνοίας. καὶ ἐξεληθόντες, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσωμεν τῷ Ἰησοῦ; Ἄπόγονοι τοῦ διώκοντος, καὶ ἀπόγονοι τοῦ μανιώδους, καὶ ἀπόγονοι τοῦ ἐπιβουλεύοντος τοῖς εὐεργέταις. Ὑπεβλέπετο τοίνυν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπεν αὐτὸν ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ βάσκανοι, καὶ τοιοῦτοι οἱ ὑποκριταί. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή σοι λέγει· «Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπετωσαν, » μηδὲν πλάγιον, μηδὲ βάσκανον, ἢ ἔρωτος ἢ μανίας, ἢ τι (53) τοιοῦτον ἐχόμενον. Βλέπε τὸν φίλον ὀρθῶς, μηδὲν κεκρυμμένον, μηδὲν ἰοδόλον. Ἄλλ' ὁ Σαοὺλ ὑπεβλέπετο τὸν Δαβὶδ. Καὶ βλέπε κατασκευνῶν ἰδὼν αὐτὸν τιμώμενον, βούλεται αὐτῷ δοῦναι τὴν θυγατέρα ἐπιγαμβρίαν. Ὡς πείρασις βασκανίας! Ἐπιβουλεύει, καὶ νυμφίον αὐτὸν λαμβάνει· καὶ οὐ φείδεται θυγατρὸς, ἵνα τῷ τετιμημένῳ ἐπιβουλεύσῃ. Καὶ ἐπαθλον βούλεται ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἀλλοφυλῶν. Ὑπώπτει γὰρ, ὅτι, ἐὰν εἰς πόλεμον αὐτὸν ἐμβάλῃ, οἱ ἑκατὸν, συμπλακέντες τῷ ἐνὶ, ἀποκτενοῦσι τὸν ἕνα· καὶ οὕτως ἀπαλλαγείη. Καὶ γέγονεν ἄλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς ὡς ἐχθρὸς, ὁ δὲ Θεὸς ὡς Θεός. Ἀπέρχεται ὁ Δαβὶδ, καὶ νικᾷ μόνος ἑκατόν. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἰδὼν Θεὸν σύμμαχον τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ οὕτως ἐδυσωπήθη· μάλλον δὲ οὐ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ τοῦ εὐεργέτου ἐπέμεινεν ἐν τῇ βουλῇ. Καὶ τῷ υἱῷ Ἰωνάθαν ἠγανάκτει, διὰ τὸ ἔχειν φίλα πρὸς τὸν Δαβὶδ, καὶ ἐπεχείρησε τὸν ἴδιον υἱὸν ἀνελεῖν τῇ βασκανίᾳ τῆς διανοίας ἀβλεπτῶν. Ἰδὼν δὲ ἑαυτὸν ἐπιβουλεύμενον ὁ Δαβὶδ, κρύβεται ἕως τῆς τρίτης· καὶ ὁ Δαβὶδ οἶδε τὴν τρίτην, καὶ συνθήκας ποιεῖται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, καὶ οὕτως φεύγει ὁ νικητῆς· οὐκ ἀτονῶν ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος κατὰ τοῦ εὐεργετηθέντος ἐπαγαγεῖν ξίφος· καὶ παραδούς ἅπασι τῷ Θεῷ τὸ κριτήριον, καὶ φεύγων, ἔρχεται μετὰ τῶν οἰκετῶν πρὸς τὸν Ἀδιμέλεχ τὸν ἱερέα

13. Πάντα δὲ ταῦτα λέγομεν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Σωτῆρος τὸ εἰρημένον· «Οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινάσεν, ὡς ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν; » Ἐρχεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Ἀδιμέλεχ τὸν ἱερέα, μετ' ὀλίγων ὁδοιπορῶν. Ἐξεπλάγη ὁ Ἀδιμέλεχ· καὶ, Τί τοῦτο γέγονε, φησιν, ὅτι μόνος ὁ στρατηλάτης ὁδεύει, καὶ ὁ ἐπίσημος λιτοτέρων ποιεῖται τὴν ὁδοιπορίαν; Ὁ δὲ Δαβὶδ οὐ λέγει τὴν ἐπιβουλήν, ἀλλὰ σιωπᾷ τὸ πρᾶγμα καὶ φησιν, ὅτι τοῖς παιδαρίοις ἐντέταλται (54) ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ, Θεῷ πίστις. Σημειῶσαι καὶ τοῦτο

⁴² Math. xii, 14. ⁴³ Psal. xvi, 2. ⁴⁴ I Reg. xviii, 25. ⁴⁵ I Reg. xxi, 6. ⁴⁷ Math. xii, 4.

(33) Ti non habetur in Commelin., nec in mss. sed a Parisiensibus additum fuit.

(34) Commel. habet ἐντέταλμαι.

καὶ παρὰ τῷ Δαβὶδ ἡ πίστις· διὰ τὸν μέλλοντα ἐξ αὐτοῦ γεννησθαι, τὸν λέγοντα· « Κατὰ τὴν πίστιν σου γεννηθήτω σοι. » Εἰκόνες καὶ ἐναυῖα πραγμάτων καὶ ὁμοιότητες. Αἰτεῖ ἄρτους ὁ Δαβὶδ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ. Ὁ δὲ φησὶ πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι ἄλλ' ἢ ἢ ἀφιερωμένοι ἐκ προσώπου Κυρίου. Πάλιν ἄλλου νόμου δεῖ ἡμᾶς μνημονεύσαι. Ὁ τοῦ Μωϋσέως νόμος ἐγραψεν ἐν ταῖς τελευταῖς τῆς λατρείας ταῖς γινομένοις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, δώδεκα ἄρτους θερμούς πεφθέντας τεθῆναι ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὅπου δὲ θέρμη, ἐκεῖ πῦρ. Λεγέτωσαν νῦν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι πῶς τηροῦσι τὸ Σάββατον, καὶ τὸ πῦρ ἄπειν παραιτοῦνται, ὅπου οἱ ἱερεῖς ἄπτουσι πῦρ, καὶ ἄρτους πέφαντες θερμούς παρατιθέασι; Μὴ ἐγὼ μόνος παραβαίνω τὸ Σάββατον; Ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς τοὺς θερμούς πέπτουσι ἐν Σαββάτῳ, καὶ περιτομὴν διδῶσιν ἐν Σαββάτῳ. Ὅπου δὲ περιτομή, ἐκεῖ καὶ σιδηρός, καὶ σπόγγος, καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅπου ἄρτοποιίαι, ἐκεῖ καὶ κλίβανος, ἐκεῖ καὶ φρυγάνων συγχομιδή, καὶ ὄλων ἔργον αὐτοῖς, τὸ τῆς ἄρτοποιίας. Τῷ μὲν οὖν λαῷ τῶν Ἰουδαίων ἀπηγορεύετο μὴ ἐργάζεσθαι ἐν Σαββάτῳ· ταῖς δὲ ἱερεῦσιν οὐκ ἦν ἀπηγορευμένοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσιν ἀφίεται τὸ ἐν Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντες βασιλεῖον ἱεράτευμα. Πάλαι μὲν οὖν τοῖς ἱερεῦσιν ἤφιετο (35) ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν βασιλεῖον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον. Τοῦ νόμου γράψαντος· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τοὺς δώδεκα ἄρτους τίθεσθαι ἐν τραπέζῃ· ἄρτων γὰρ ἀφιερωμένων ἐκείνων, ἐκ τῆς τραπέζης (36) ἦται ὁ Δαβὶδ τὴν τροφήν. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ ἔλεγε· « Εἰ διαπεφυλαγμένα τὰ παιδάρια, πλην ἀπὸ γυναικός. » Ἰδὲ μοι λοιπὸν, ἐν παρεκβάσει τοῦ λόγου, ἀσφαλίζου τὸ εἰρημένον, ὁ πιστὸς, καὶ νόμι· μοι τὸ λεγόμενον· καὶ τὴν ἀγρίαν ἀναλάμβανε σαρκός. Εἰ γὰρ ὁ Ἀβιμέλεχ τότε ταῦτα παρήγγελλε, πῶς οὐχὶ καὶ παραφυλακτέον; Καὶ οὕτως ἔλαβεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἦσθε τοὺς ἄρτους, καὶ ἐν Σαββάτῳ ἴσως ἔλαβεν.

14. Ἐπεὶ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι κατεμέμφοντο τῷ Σωτήρι, διὰ τὸ ἐν Σαββάτῳ τοὺς μαθητὰς τίλλειν στάχτας καὶ ἐσθίειν· διὰ τοῦτο εὐκαιρότατα ἐμνημόνευσε τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Σαββάτῳ γενομένης· ἵνα δεῖξη αὐτοῖς, ὅτι, εἰ πρὸς σωτήριον τροφήν ἤφιετο τῷ Δαβὶδ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐφάσθαι ἄρτων ἐκ τῆς τραπέζης, οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον καὶ τὸ στάχτας λαμβάνοντας, καὶ ψύχοντας ἐσθίειν τοὺς μαθητὰς. « Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὁ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπεινάσεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν; » Ἐχεις ἐξῆς συνεζευγμένην καὶ τὴν ἱστορίαν περὶ τῆς ξηρᾶς χειρὸς· ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰς τὴν συναγωγὴν εἰσελθὼν (δεῖ γὰρ ἡμᾶς παραδραμεῖν τὴν ἱστορίαν διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἵνα μὴ προσκορῆς γένηται ἢ ἀκράσις) καὶ ἰδὼν τινα ἔχοντα ξηρὰν χεῖρα, καὶ γινώσκων ὅτι ἱστομοὶ εἰσὶν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ κατη-

dem 'esse: ob eum qui ex illo ortum ducturus erat, qui ait: « Fiat tibi secundum fidem tuam ⁴⁸. » Adsunt hic quoque rerum imagines similitudinesque. Postulat panes David ab Abimelecho; respondet illi: Nulli sunt panes præter eos qui consecrati sunt ex conspectu Domini. Alterius hic denuo legis mentio facienda est. Scripsit Moyses ⁴⁹ in lege de initiationibus sacri cultus die Sabbati faciendis, duodecim panes calidos coctos ponendos esse supra mensam. Ubi autem calefactio, ibi ignis. Dicant hic nobis Judæi, quare Sabbatum observant, quo ignem accendere recusant; cum sacerdotes ignem accenderent, coctosque panes calidos apponerent? Num ego solus transgredior Sabbatum? Ecce ipsi sacerdotes calidos panes apponunt, coquantque Sabbato, et circumcidunt Sabbato? Ubi autem circumcisio, ibi ferrum, spongiæ, et cætera quæ ad rem pertinent. Ubi panis confectio, ibi fornaces, ibi sarmentorum commeatus; ac demum opus ab illis peragitur quo panes conficiant. Judæorum itaque populo vetitum erat, ne Sabbato opus facerent: sacerdotibus vero id prohibitum non erat. Quapropter nobis omnibusque permittitur in Sabbato operari, cum nos omnes simus regale sacerdotium. Olim igitur sacerdotibus permittebatur: nobis quoque quoniam sumus regale sacerdotium, gens sancta, idipsum permissum est. Scribente lege, in die Sabbati duodecim panes supra mensam ponendos esse, ex illis in mensa consecratis panibus postulabat David sibi alimentum. Respondit Abimelech: « Si pueri abstinuerunt maxime a mulieribus ⁵⁰. » Jam tu mihi, qui fidelis es, ut paululum digrediamur, his ad cautelam utere verbis, et quod dicitur animadvertite, castimoniamque carnis assume. Si namque id tunc præcepit Abimelech, cur non observandum? Sic David accepit, panesque comedit, ac fortassis in Sabbato accepit.

14. Cum itaque Judæi Salvatorem coarguerent, quod discipuli ejus in Sabbato spicas vellerent atque comederent, opportunissime ille historiam Sabbato gestam commemoravit, ut ostenderet ipsis, si Davidi et comitibus ejus concessum fuit ut pro salute panes ex sacra mensa in cibum attingerent; non fuisse discipulis vetitum ut spicas vellerent, et confricarent ad comedendum. « Annon, inquit, legis quid fecerit David, cum esuriret ipse et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit? » Habes exinde adjunctam historiam de arida manu: quo pacto videlicet Salvator noster, ingressus in synagogam (nobis namque percurrenda historia est, ob ejus prolixitatem, ne nauseam pariat audientibus), et cum vidisset quendam manum aridam habere: nossetque Judæos ad criminandum paratos esse,

⁴⁸ Matth. ix, 29. ⁴⁹ Levit. xxiv, 5. ⁵⁰ I Reg. xxi, 4.

(35) Locus, ut videtur, mutilus.

(36) Anglicanus, ἐξῆς τραπέζης.

dixerit ad eum cujus arida manus erat : « Surge A (et sta) in medio ⁸¹. » Resurrectio resurgere jussit : « Surge et sta in medio. » Non quod ad pompam curationem edere vellet : norat quippe pro temporis conditione dicere etiam . « Vide, nemini dixeris ⁸². » Verum ubi id tempus postulat, celat miraculum ; contra ubi Sabbato miraculum edere par est, tunc apertissime operatur. Quære et volte Evangeliorum scripta, et me vere dicere deprehendes. Observabant in Sabbato insigniora edita miracula : qui, quæso, aut quomodo ? « A sæculo ⁸³ non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati ⁸⁴. » Hoc miraculum non alio quam Sabbati die edidit. Cum enim ex sputo humi dejecto lutum fecisset, linivit ejus oculos, misitque illum in Siloam : et rediit cæcus visu recepto. Qui vero cæcum cernerent videntem, ipsi non videbant. Illius quidem sensibiles oculorum pupillæ apertæ sunt ; Judæorum vero non aperti sunt oculi ; imo apertis licet oculis, non videbant, Dominumque damnabant his verbis : « Non est hic homo ex Deo, quoniam Sabbatum non observat ⁸⁵. » O ingentem vesaniam ! Nam quale opus factum est ? Sputum ex labiis, digitisque duntaxat lutum : simplex unctio, non instrumentis medicis, sed manu a Deo facta. Quid quod actum est criminare ? Habes in Sabbato gestum miraculum. Abiit cæcus, et abiit visu recepto. Id in Sabbato (Christus) operabatur, ut fide dignus haberetur, cum in Sabbato doceret.

15. Aliud occurrit mihi miraculum. Hierosolymis C erat probatica quædam piscina, quæ etiam nunc illic exstat : habebatque quinque porticus ; sed jam destructa sunt circumjecta ædificia. Jacebat illic paralyticus triginta octo jam annis æger. Diurnus enim fuit morbus, ut ea saltem ratione, pudore Judæi afficerentur. Nam si brevi fuisset ægritudo, latuisset miraculum : jam vero multi anni sunt veri morbi testes, ut saltem hoc videntes, viderent. Salvator autem cum advenisset et præteriret, ait illi : « Vis sanus fieri ⁸⁶ ? » et reliqua. Ac surgens ille quoque, tollit grabatum et ambulat. Erat autem Sabbatum. Verum Judæi non videbant miraculum Sabbato editum, sed grabatum ab eo gestari. Par fuisset cogitare illos : Tales medici huc advenerunt, et nemo sanavit : pauper jacebat miser, nec aderat D ei qui ipsum in piscinam dejiceret. Talis est hic miraculorum pætrator, novarumque rerum auctor, qui tantam vim paralytico dederit, ut non modo surrexerit, sed et grabatum portaverit suum. Cæca res est malitia : ipsum morbo ereptum damnant, aiuntque illi : « Non licet tibi Sabbato gestare grabatum. » Respondit ille : « Qui me sanum fecit, ille mihi dixit ⁸⁷. » Dei opus est quod jussum est. Insueta res est paralyticum triginta et octo annorum sanitati restitui. Ex ejus ore id audivi : Tolle grabatum tuum. Si corpus illi. obedivit et sanum factum est, egonec illi ingratus ero, nec gestabo gra-

γορεῖν, λέγει πρὸς τὸν ἔχοντα τὴν χεῖρα τὴν ξηράν· « Ἀνάστηθι εἰς τὸ μέσον. » Ἡ ἀνάστασις τὸ ἀναστήθαι ἐκέλευσεν· « Ἀνάστηθι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον. » Οὐ κομπῶδη τὴν λατρείαν ἐργαζόμενος· οἶδε γὰρ εὐκαιρῶς λέγειν, « Ὅρα, μὴ δένει εἰπῆς· » ἀλλ' ὅτε μὲν ἐστὶν εὐκαιρῶν, κρύβει τὸ θαυματουργήμα· ὅτε δὲ δεῖ ἐν Σαββάτῳ θαυματουργῆσαι, τότε φανερώτατα ἐργάζεται. Ζήτησον τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γεγραμμένα, καὶ εὐρήσεις τὸ ἀληθὲς τῶν λόγων. Ἐτῆρον ἐν Σαββάτῳ τὰ τῶν θαυματουργημάτων ἐπιδοξότερα· πῶς καὶ τίνα τρόπον ; « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου. » Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐκ ἐποίησεν ἐν ἑτέρῃ ἡμέρῃ, ἀλλ' ἐν Σαββάτῳ. Πηλὸν γὰρ ποιήσας διὰ τοῦ πτύσαι χαμαί, ἐπιχρίσας τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπεμφεν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἦλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Οἱ δὲ τὸν τυφλὸν ἰδόντες βλέποντα οὐκ ἀνέβλεψαν. Κάκεινον μὲν ἠνεψύχησαν αἱ αἰσθηταὶ τῶν ὀμμάτων κόραι, Ἰουδαίων δὲ οὐκ ἠνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοί· ἀλλ' ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμούς ἠνεψυμένους, οὐκ ἔβλεπον, καὶ κατέκριναν τὸν Κύριον λέγοντες, ὅτι· « Οὐκ ἐστὶν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Ὡ πολλῆς ἀνοίας ! Ποῖον γὰρ ἔργον γέγονε ; Πτύσμα ἀπὸ χειλέων, ἀπὸ δακτύλων μόνον ὁ πηλός, περιχρίσμα λιτὸν, οὐκ ἐργαλείοις λατρικοῖς, ἀλλὰ χεῖρὶ θεοποιητῶ ἐργασμένον. Τί μέμφη τὸ πραχθέν ; Ἐχεις ἐν Σαββάτῳ θαυματουργήμα, Ἀπῆλθεν ὁ τυφλός, καὶ ἀπῆλθεν ὁ τυφλός βλέπων. Καὶ ἐν Σαββάτῳ ἐποίησε, ἵνα ἀξιώπιστος γένηται, ἐν Σαββάτῳ διδάσκων.

15. Ἐχω καὶ ἄλλο θαυματουργήμα. Ἐν Ἱεροσολύμοις C προβατικὴ τις ἦν κολυμβήθρα, καὶ νῦν ἐστὶν· πέντε στοᾶς εἶχε· νῦν γὰρ περιηρέθη τὰ περίεξ οἰκοδομήματα. Παραλυτικὸς δὲ ἔκειτο ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτεσιν ἀσθενῶν. Πολὺς γὰρ ὁ χρόνος γίνεται τῆς νόσου, ἵνα, κἂν οὕτως βλέποντες, δυσωπηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ ὀλιγοχρόνιος ἦν ἡ νόσος, ἐλάνθανε τὸ θαῦμα· νῦν δὲ πολλὰ ἔτη ἐμαρτύρησε τῇ νόσῳ, ἵνα, κἂν οὕτω βλέποντες, ἀναβλέψωσιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ παραγεγόμενος, καὶ παράγων, λέγει ἐκείνῳ· « Θέλεις ὑγιὲς γενέσθαι ; » καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἐξεγερωθεὶς κάκεινος, αἶρει τὸν κράββατον, καὶ περιπατεῖ. Σάββατον δὲ ἦν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οὐκ ἔβλεπον τὸ θαυματουργήμα τὸ ἐν Σαββάτῳ γεγόμενον, ἀλλὰ τὸν κράββατον βασταζόμενον, δέον αὐτοῖς λογίσασθαι· Ἰατροὶ τοιοῦτοι παρεγένοντο, οὐδεὶς θεράπευσε· πένθος ἔκειτο ὁ ἄθλιος, μὴδὲ τὸν ῥίπτοντα εἰς τὴν κολυμβήθραν ἔχων. Τοιοῦτος ὁ θαυματοποιὸς καὶ καινότερος ἐργαζόμενος, ὁ τοσαύτην δύναμιν τῷ παραλυτικῷ δοὺς, ὡς μὴ μόνον ἀναστήθαι, ἀλλὰ καὶ βαστάσαι τὸν κράββατον. Τυφλὸν ἢ πονηρίᾳ. Καὶ κρίνουσι τὸν σωθέντα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· « Οὐκ ἔξεστί σοι ἄραι τὸν κράββατον ἐν Σαββάτῳ. » Ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος· « Ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκέλευε μοι εἶπεν. » Θεοῦ τὸ ἔργον τὸ προσταχθέν. Ἀσύνηθός ἐστι καὶ τὸ παραλυτικὸν διὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν θεραπευθῆναι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἤκουσα τοῦ· Βαστάσαι τὸν κράββατον. Εἰ τὸ σῶμα ἐπήκουσε καὶ ὑγιὲς ἐγένετο, ἐγὼ ἀγνώμων ἔσομαι,

⁸¹ Luc. vi, 8. ⁸² Matth. viii, 4. ⁸³ Joan. ix, 32. ⁸⁴ Ibid., 16. ⁸⁵ Joan. v, 7. ⁸⁶ Joan. v, 10, 11.

τῷ μὴ βαστάσαι τὸν κρᾶθρατον; Πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι οὐκ ἀζήτουν αὐτὸν, ἵνα μάθωσι πῶς ἐθεράπευσε, καὶ προσκυνήσωσι τὸν δόντα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα αὐτῷ ἐπιβουλεύσωσι. Γέγονε κάκεινο τρίτον τὸ νῦν ἀναγνώσθην.

16. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, πονηρευομένον συναγωγῆ. Τί γὰρ πονηρότερον εὐεργετομένον καὶ ἐπιβουλεύόντων; Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων ἀνθρωπος ἦν χεῖρα ἔχων ξηράν. Ξηρὸς ἦν τις τὴν χεῖρα, καὶ οἱ παρόντες ξηροὶ τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἔβλεπον τὸν τότε παρόντα· οὐδὲ ὑπόπτειον τὸ θαυματουργήμα τοῦ ἐργαζομένου. Ὁ δὲ Σωτὴρ, πρὶν ποιῆσαι τὸ ἔργον, διὰ λόγων ἐγεώργει τὴν διάνοιαν. Εἰδὼς γὰρ τὸ πονηρὸν τῆς διανοίας, καὶ τὸ βιάσθαι τὸ πικρὸν, πρῶτον αὐτοῖς προπαρηγόρει τοῖς λόγοις, καὶ τὸ ἄγριον τῆς διανοίας ἡμεροῦν ἐβούλετο, καὶ φησι πρὸς αὐτούς· «Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι ἐν Σαββάτῳ, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι;» Ἐἶ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς; (37), ἔξεστὶν ἐργάσασθαι; εὐθέως ἀν' ἔλεγον, Παρὰ τὸν νόμον λέγεις. Νυνὶ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὃ καὶ ὁ νόμος ἐβούλετο· ὃ γὰρ περὶ τοῦ Σαββάτου νομοθετήσας προσετίθει, ὅτι Πλὴν τούτου, ὃ ἐπὶ ψυχῆν ποιηθήσεται. Αὐτίκα ἐν Σαββάτῳ πέσῃ ἀνθρωπος εἰς βάθη, ἔξεστὶν Ἰουδαίοις ἀνασπάσαι· οὐ μόνον ἀνθρωπον, ἀλλὰ καὶ βούν καὶ ὄνον. Οὕτω τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ συνεχῶρει ὁ νόμος γίνεσθαι, καὶ ἐτρέφοντο Ἰουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ. Ἡρώτις τίς νῦν αὐτοῦς οὐ τὸ ἀντιλεγόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐμολογούμενον· Ἐξεστὶν ἀγαθοποιῆσαι; Ἄλλ' οὐδὲ λέγουσι, Ναί· οὐ γὰρ ἦσαν ἀγαθῆς προαιρέσεως. «Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἀνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν.» Πονηροὶ δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι, περὶ ἀγαθῶν οὐ συντίθενται, καὶ οὕτε ἀγαθοποιῆσαι ὠμολόγουν, οὕτε κακοποιῆσαι εἰπεῖν ἠδύνατον· ἀναίσχυντον γὰρ ἦν τὸ ῥῆμα· ἀλλὰ σιωπῶσιν. Ὅτε δὲ διὰ φλυαρίαν, πολλὰ φλυαροῦσιν· ὅτε διὰ κατηγορίαν, μεγάλα κραυγάζουσιν· «Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον.» Οὕτως ὁ ἀνθρωπος τὰδε καὶ τὰδε ἐποίησεν. Ὅτι δεῖ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι, οἱ μὲν σιωπῶσιν· ὃ δὲ, συλλυπούμενος τῇ καρδίᾳ ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ· Οἱ βλέποντες βλέπετεσαν, οἱ ἀνήκοοι, ὡς βούλονται πράττειν, πραττέτωσαν· οἱ σκληροκάρδιοι ἀπολιθούσθησαν· ἀπαλυνέσθω δὲ σου ἡ δεξιὰ. Ἐγείραι, μηκέτι προσάτει. Τὸ γὰρ, ἐγείραι, τὸ καθέζεσθαι ἐδήλου. Ὁ δὲ ξηράν ἔχων τὴν χεῖρα τί ἐκαθέζετο, ἢ πάντως εἰς τὸ προσάτειν; Οὐ δίδωμί σοι ἀργύριον, ἵνα μὴ ἀναλώσῃς· ὑγείαν σοι δίδωμι, μηδέποτε ἡπανωμένην. Μηδὲ διὰ τὸ ξηράν ἔχειν τὴν χεῖρα προσάτει, ἀλλ' ἀπολαδίων αὐτὴν ὑγιῆ, λοιπὸν καὶ σῶαν ἐργασάμενος· ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου πτωχῷ. Ἐγείραι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον· γενοῦ θέατρον τοῖς βλέπουσιν. Ἐν σοὶ ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἀγωνίζεται ὁ περὶ Σαββάτου. Στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα καὶ οἱ χωλεύοντες τὰς ἰγνύας στῶσιν, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἴδωσι. Στήθι εἰς τὸ μέσον, καὶ λαλήσας πρὸς τοὺς

batum? Rursum Judæi nequaquam sciscitabantur, ut edicerent quo pacto curasset, et adorarent eum qui talia largitus esset; sed ut ipsi insidias pararent. Jam illud tertium est quod lectum fuit.

16. Ingressus est in Synagoga, quæ erat Synagoga malignantium. Quid namque deterius quam beneficia accipere et insidiari? In Synagoga Judæorum homo erat cujus arida manus. Aridus quidam manu erat, et qui aderant, aridi mente: neque eum cernebant qui tum præsens erat: neque in mentem veniebat miraculum ejus qui talia operaretur. Porro Salvator antequam opus conficeret, verbis mentem excolebat. Compertam enim habens malignitatem animi, et profunditatem acerbam illam, demulcebat primo verbis: agrestem animum lenire studebat, aitque illis: «Licetne Sabbato benefacere, an male: animam salvam facere, an perdere?» Nam si dixisset illis, Licetne operari? statim respondissent, Contra legem loqueris. Nunc autem id locutus est quod lex ipsa voluit: qui enim legem de Sabbato dederat, subjunxit: Præter id quod pro anima fiet. Mox enim ubi in Sabbato ceciderit homo in foveam, licitum Judæis est inde illum extrahere: nec tantum hominem, sed etiam bovem et asinum. Atque ita quæ ad salutem spectabant lex permisit, et 54 ipso Sabbato Judæi vescebantur. Quod si quis percontatus eos fuerit, non de quo disceptatur, sed de quo convenit inter omnes: Licetne benefacere? nequaquam respondent, Etiam: non sunt quippe bonæ voluntatis. Nam, «bonus homo de bono thesauro profert bonum». Mali porro cum sint Judæi, de bonis agendis non consentiunt, nec fatentur esse benefaciendum, neque possunt affirmare male factum oportere: impudenter enim dictum foret: sed silent. At cum nugandum est, magnas nugas effutiunt: cum autem criminandum, magno clamore aiunt: «Tolle, tolle, crucifige», hic homo hæc et ejusmodi perpetravit: cum autem quæritur, benene an male facere liceat, animam salvam facere, an perdere; illi quidem silent; Dominus vero corde mœrens ob cæcitatem cordis eorum, ait homini illi: Qui vident videant, qui inobsequentes sunt, quod libuerit agant: qui duri sunt corde, lapidescant; verum mollescat dextera tua. Surge, ne amplius mendicato: nam quod jusserit eum surgere, indicium est eum prius sedisse: qui autem aridam manum habebat, quare sedebat, nisi ut mendicaret? Non do tibi argentum ne assumas: sanitatem do tibi nunquam absumendam. Ne occasione aridæ manus mendica: sed ea sana salvaque accepta, operare, extende tu pauperi manum tuam. Surge, et sta in medio: sis spectaculum videntibus. In te deinceps certamen de Sabbato agitur. Sta in medio, ut qui claudicant

³⁷ Luc. vi, 9. ³⁸ Math. xii, 35. ³⁹ Joan. xix, 15.

(37) Anglic. Μη γὰρ εἶπεν. Infra, post νυνί, hæc. δὲ εἶπεν αὐτοῖς... ὃ γὰρ περὶ. desunt in Angl., sed mane recentiore addita sunt.

poplitibus, consistent, si tamen audiant, si videant. Sta in medio, et loquere Judæis quæ jam dicta sunt : licetumne est id facere annon ? Tunc ait ad illum : Extende manum tuam, non te tango, ne Judæi criminentur, neve contingere idem putent esse atque operari, verbum tantum profero. Nequaquam ait Deus : Ne loquare in Sabbato. Si autem verbo opus efficiatur, admirationi sit qui locutus est. Extende manum tuam. Vide discrimen facti : Petrus in Speciosa porta paralyticum sanans, compressa illius dextera manu excitavit. Servus attrahendo, extendit; Dominus jubendo extendit. Extende manum tuam. Do tibi virtutem, et efficaciam sanitatis. Verbo jussioneque mea in te constituo : Extende manum tuam. Dixit ille, iste fecit : arida manus sanitati restituta, mentisque Judæorum ariditas minime sanata fuit; sed egressi, ut modo lectum fuit, deliberabant quid facerent Jesu. Deliberas quid factururus sis : adora ut Deum, adora miraculorum auctorem, adora hominem, ea, quæ supra homines sunt, operantem. Non apposuit emplastra, non perfusionibus quibusdam brachium emollivit, non sexcenta remedium genera adhibuit. In medio stabat ille, rem omnes gestam videbant : non enim clam editum opus fuerat, ne quis diceret : Herbam adhibuit, emplastrum apposuit. Surge, sta in medio; ut ne ipsam rei veritatem calumnientur, ut nullus sit

A Ἰουδαίους τὰ εἰρημένα, ὅτι ἔξεστι τόδῃ ποιῆσαι ἢ οὐ; Τότε λέγει πρὸς αὐτόν· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· οὐκ ἐγὼ ἄπτομαι, ἵνα μὴ Ἰουδαῖοι κατηγορήσωσιν· ἵνα μὴ τὸ ἄψασθαι ἔργον εἶναι νομισῶσι, λόγῳ λαλῶ. Οὐκ εἶπεν ὁ Θεός, Μὴ λάλει ἐν Σαββάτῳ. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος ἔργον γένηται, θαυμαζέσθω ὁ λαλήσας. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Βλέπε μοι διαφορὰν πράγματος· ὁ Πέτρος ἐν Ὠραῖζ πύλῃ παραλυτικὸν σώζων, πιάσας δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρεν. Ὁ δοῦλος κρατῶν ἐκτείνει· ὁ δεσπότης κελεύων ἐκτείνει. Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· σοὶ δίδωμι τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνεργεσίαν τῆς Θεραπείας. Διὰ τῶν λόγων κελεύσας ἐντίθημι· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου. Ὁ μὲν εἶπεν, ὁ δὲ ἐποίησε. Καὶ ἡ μὲν ξηρὰ χεὶρ ἀποκατεστάθη· τὸ δὲ ξηρὸν τῆς διανοίας τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἑθεραπεύθη· ἀλλ' ἐξεθλόντες, κατὰ τὸ ἀρτίως ἀνάγνωσμα, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσαιαν τῷ Ἰησοῦ. Διαλογίζη, τί ποιήσεις; προσκύνησον ὡς Θεὸν, προσκύνησον τὸν θαυματοποιὸν, προσκύνησον ἄνθρωπον τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐργασάμενον. Οὐκ ἐμπλάστρους προσέθηκεν, οὐκ ἐμβροχαίς τιςιν ἠπάλλυεν, οὐ μύρια φάρμακα ἰατρικὰ προσήνεγκεν. Εἰς τὸ μέσον ἦν ὁ ἐστὼς, πάντες ἐβλεπον τὸ γενόμενον· μὴ γὰρ κρύφιος ἦν τὸ ἐργαζόμενον· ἵνα μὴ τις εἶπῃ· Βοτάνην προσήνεγκεν, ἐμπλαστρον προσέθηκεν. Ἐγείραι, στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα πάντως μὴ κατηγορήσῃσι τῆς ἀληθείας· ἵνα ἀσυκοφάντητον γένηται τὸ πρᾶγμα.

B τὸ ἀρτίως ἀνάγνωσμα, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσαιαν τῷ Ἰησοῦ. Διαλογίζη, τί ποιήσεις; προσκύνησον ὡς Θεὸν, προσκύνησον τὸν θαυματοποιὸν, προσκύνησον ἄνθρωπον τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐργασάμενον. Οὐκ ἐμπλάστρους προσέθηκεν, οὐκ ἐμβροχαίς τιςιν ἠπάλλυεν, οὐ μύρια φάρμακα ἰατρικὰ προσήνεγκεν. Εἰς τὸ μέσον ἦν ὁ ἐστὼς, πάντες ἐβλεπον τὸ γενόμενον· μὴ γὰρ κρύφιος ἦν τὸ ἐργαζόμενον· ἵνα μὴ τις εἶπῃ· Βοτάνην προσήνεγκεν, ἐμπλαστρον προσέθηκεν. Ἐγείραι, στήθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα πάντως μὴ κατηγορήσῃσι τῆς ἀληθείας· ἵνα ἀσυκοφάντητον γένηται τὸ πρᾶγμα.

C συκοφαντίας locus.

17. Egressi autem illi deliberabant quid facerent de Jesu : ut etiam hic in hac ipsa hora, stat quispiam arida manu, cum eam pauperi non porrigit ad eleemosynam : is quantumvis corpore sanus, aridus est mente. Audi et tu hac ipsa hora salutaria hæc verba : Extende manum tuam, et ab hac Æe incipe eleemosynam pauperi erogare. Alio item modo id pertractemus. Multi incurii sunt in precando, tota die negotiis incumbunt humanis, villipenduntque divinum precationum negotium. Huic quoque dicat Salvator : Extende manum tuam, ut ait Apostolus : « Volo orare homines in omni loco, extolentes sanctas manus ⁶⁰. » Cæterum quia sermo noster satis processit, surgentes ⁵⁵ nos ipsi extendamus manus, non solum in die, sed et in nocte : « In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum ⁶¹. » Et extendamus manus sanctas abluti inter innocentes ; ut invocato universorum Deo, ejus auxilio perfruamur, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Deo gloria cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

D τῷ Θεῷ ἡ δόξα ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

17. Ἐξεθλόντες δὲ ἐκεῖνοι διελογίζοντο, τί ποιήσαιαν τῷ Ἰησοῦ· ὡς καὶ ἐναυθα κατὰ τὴνδε τὴν ὥραν, ἔστηκέ τις ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα, ὁ μὴ ἐκτείνων πτωχῷ ἐλεημοσύνην. Οὗτος κὰν ὑγιαίνῃ τὸ σῶμα, ξηρὸς ἔστι τὴν διάνοιαν. Ἄκουσον καὶ σὺ κατὰ τὴνδε τὴν ὥραν τῶν σωτηρίων λόγων λεγόντων· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου· καὶ ἀπὸ τοῦ σήμερον ἄρξαι ποιεῖν ἐλεημοσύνην πτωχῷ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸ λάθωμεν. Πολλοὶ τινές εἰσιν ἀμελεῖς εἰς προσευχάς, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἡμέραν ἀσχολοῦνται περὶ ἐργασίας ἀνθρωπίνας, καταφρονοῦσι δὲ τῆς θείας ἐργασίας τῶν προσευχῶν. Καὶ πρὸς τοῦτον λεγέτω ὁ Σωτήρ· Ἐκτείνων τὴν χεῖρά σου, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· Βούλομαι προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὄσιους χεῖρας. Ἀυτάρκως δὲ τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων, ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν τὰς χεῖρας, καὶ μὴ μόνον ἐν ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτί· « Ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. » Καὶ διαπετάσωμεν χεῖρας ὄσιους, νιψάμενοι ἐν ἀθώοις· ἵνα, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐπικαλούμενοι, τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀπολαύσωμεν, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' ὃ

⁶⁰ I Tim. II 8. ⁶¹ Psal. cxxxiii, 2.

ADMONITIO IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

Hoc opusculum licet in antiquis codicibus legatur, nobis non videtur Athanasianum. Orationis certe genus minus elegans, explanationes Scripturarum minus aptæ, et nonnihil contortæ, scriptorem sane præferunt longe Athanasio imparē. Quæ causa nobis fuit ut inter dubia Opera recenseremus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ · ΠΟΡΕΥΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΚΟΜΗΝ (38), ΕΥΡΗΣΕΤΕ ΠΛΑΘΝ ΔΕ- ΔΕΜΕΝΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN ILLUD : PROPECTI IN PAGUM QUI EST E REGIONE, INVENIETIS PULLUM ALLIGATUM 65.

1. Οἱ τὰ ἐπὶ γῆς φρονήσαντες, καὶ τῆς ἐντολῆς Α τοῦ Θεοῦ καταφρονήσαντες, καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μαχθήσαντες, οὗτοι πρὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν εὐρέσεως ἐν ἀγνοίᾳ διέτριβον. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα διὰ τοῦτο λέγειν (39), ὅτι « καιρὸς τοῦ ζητήσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. » Ἡμαρτες; ἡσύχασον. Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἐν ἀγνοίᾳ διατρίβων, ἀπώλειαν τῆ σεαυτοῦ ψυχῆ περιποιήσω, ἀλλὰ καιρὸς νέγυονε τοῦ ζητῆσαι ἡμᾶς ταύτην, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει ὁ Κύριος ἡμῶν λέγων (40)· « Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε. » Καὶ ποτε δὲ αὐτὴν εὐρήσωμεν ἢ νῦν, ὅτε παρῶν ὁ Κύριος ἔλυσε ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν; ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· « Ἴδου νῦν (41) καιρὸς εὐπρόσδεκτος· ἰδου νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Καιρὸς οὖν ἠκολούθησε τοῦ ἀπολέσθαι τὴν ἐπισκοτοῦσαν ἀμαρτίαν· καιρὸς ἐκάλυψε Β τοῦ ζητῆσαι τὸ πεπλανημένον, τοῦ λυθῆναι ἡμᾶς ἐκ τῶν δεσμῶν. Ἦλθε γὰρ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους (42), καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράγμενους· ἦλθεν ὁ κηρύσσων ἀφ᾿ ἑσῆς αἰχμαλώτοις, καὶ τοῖς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· « Τότε » γὰρ « ἀλείεται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογγιλᾶλων (43). »

2. Καὶ ἄλλως δὲ ἐπιβάλλωμεν τῷ ῥητῷ· κινεῖ γὰρ ἡμᾶς πρὸς πόθον τὸ τοῦ Σολομῶντος λεξείδιον. Φησὶ γὰρ· « Καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι (44). » Ἐπειδὴ πολλῶ τῷ χρόνῳ πλανώμενον ἦν τὸ

1. Qui terrena sapere, et Dei mandata despectui habuere, atque in hac vita defessi sunt; hi ante inventionem boni in inscitia versabantur. Arbitror enim sapientissimum Salomonem ea de causa dicere: « Tempus quærendi, et tempus perdendi 65. » Peccasti? desine. Si enim aliquando in ignorantia versatus, animam tuam in perniciem coniecisti; at venit tempus eam perquirendi, ut in Evangelio Dominus noster docet his verbis: « Quærite, et invenietis 66. » Quandonam autem inveniemus illam, nisi jam, ubi Dominus ipse præsens nos solvit a vinculis diaboli? quemadmodum beatus Apostolus his docet verbis: « Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis 65. » Tempus itaque venit tenebricosum peccatum destruendi: vocat tempus ut quæramus id quod erravit, ut solvamur a vinculis. Venit quippe qui solvit compeditos, qui erigit elisos 66; venit qui annuntiat captivis dimissionem, cæcis visum. « Tunc » enim « saliet quasi cervus claudus, et expedita erit lingua balborum 67. »

2. Alio item modo dictum illud pertractemus: Salomonis quippe sententia studium hac in re nostrum accendit. Ait enim: « Tempus quærendi, et tempus perdendi 66. » Quia jamdiu errabundum erat

65 Matth. xxi, 2. 66 Eccle. iii, 6. 67 Matth. vii, xxxv, 6. 68 Eccle. iii, 6.

(38) Regius, ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου πορευθέντες. Mox, Reg. et Seg. κατέναντι. Cæteri et editi, ἀπέναντι. Apud Matth. xxi, 2, legitur, ἀπέναντι. Apud Luc. xii, 30, κατέναντι. Regius incipit: Οἱ τὰ ἐπίγεια.

(39) Regius et Felc. 1, διὰ τὸ λέγειν. Gobler. διὰ τοῦ λέγειν. Post, τοῦ ἀπολέσαι, Regius habet, τοῦ ἔστιν. Paulo post, Regius, Gobler. et Felc. 1, τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς.

(40) Regius et Seguer. ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησ. Χρ. ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει λέγων. Angl. item habet, ἐν

Εὐαγγελίῳ, et cætera ut in textu. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, εὐρήσετε. Πότε ταύτην εὐρήσωμεν. Ibi l. Se uer. solus habet, εὐρήσωμεν, recte.

(41) Nū legitur in Regio solo. Infra idem solus, Ἴδου νῦν ἠκολούθησε.

(42) Anglicanus, τοὺς πεπλανημένους.

(43) Seguer. solus, μογγιλᾶλων. Alii, μογγιλᾶλων. Paulo post idem, ἡμᾶς εἰς πόθον.

(44) Regius, ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ. Angl. ἐπειδὴ πρὸ πολλῶ τῷ χρόνῳ. Mox, Regius, τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἀπολόμενον.

genus humanum, diabolique fraudibus perierat, venit tempus ejus perquirendi, revocandi ex captivitate, eximendi ex vinculis. Ex usu quippe nostro erat quærere et ediscere, quod littera occidat, spiritus autem vivificet⁶⁹. Hac igitur re confecta, tempus adfuit destruendi figuram et umbram in littera sitam. Nam ad usque tempus correctionis, hæc ingruerant: re autem perfectiore adveniente, tunc quod ex parte erat evacuatum est⁷⁰. « Cum » enim « essem parvulus, loquebar ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli⁷¹. » Sane ipse Salvator **56** ait: « Qui invenit animam suam perdet eam, et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet illam⁷². » Id est, qui quæsierit animam suam, et invenerit illam in peccatis, cito perdat illam, neque sinat eam in improbitate immorari: ut, capta opportunitate, cum eam rursus perquireret, inveniat in virtute. Si quis enim animam suam extra supplicium invenire cupiat, perdet illam in præsens tempus, ut Christum lucratur. Porro quid sit hic perdere, docet Salvator; nempe, non ut animam nostram in perniciem conijciamus, sed ut tempore martyrii ne parcamus fortunis, liberis, parentibus, corpori, neque ipsi animæ; sed nos ipsi tradamus ad mortem usque; ut, quemadmodum supra dixi, inveniamus animam nostram in regno cœlorum. Id enim docet Salvator: « Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus⁷³. »

3. Si quis igitur voluerit animam suam invenire, perdet illam in hoc tempore. Malitiam ergo in nobis perditam oportet, ut quærentes virtutem, inveniamus illam. Nam si quis ab ira non quieverit, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? Si quis a se non eliminaverit fornicationem, quomodo continentiam profitebitur? Primum enim par est abjici omnem avaritiam et idololatriam, atque ita deinceps quærere paupertatem, pietatemque. « Quæsi » enim, inquit, « quem diligit anima mea: quæsi » et inveni illum, et introduxi eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit⁷⁴. » Qui porro

⁶⁹ II Cor. III, 6. ⁷⁰ I Cor. XIII, 10. ⁷¹ ibid. 14. ⁷² Matth. X, 39. ⁷³ ibid. 37. ⁷⁴ Cant. III, 1, 4.

(45) Hæc, qui ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Anglic. Χρεία γὰρ νῦν ζητῆσαι.

(46) Regius, ἐπιφανέντος.

(47) Ita Reg. Seguer. Gobler. Angl. Basil. qui tamen postremus habet cum editis, ἐφη. Ibid. hæc, καὶ ὁ ἀπολέσας.... εὐρήσει αὐτήν, desunt in Regio, Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Seg. καὶ εὐρῶν αὐτὴν οὐσαν ἐν ἀμαρτίαις, ταχυνέτω. Mox Seg. Gobler. Felc. 1, μὴ συγχωρῶν αὐτῇ. Ibid. omnes mss. ἵνα καιρὸν λάθῃ, præter Felc. 2, qui cum editis habet ἵνα καιρὸν λάθῶν. Mox, Reg. quem sequi visum est, εὐρη. Ed. vero et cæteri mss. εὐρήσει.

(48) Regius, τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Paulo post, Basil. quem sequimur, μὴ φεισώμεθα κτημάτων, et ita legit Nannius. Regius, μὴ φεισώμεθα χρημάτων, μὴ κτημάτων, non male. Editi, μὴ φεισώμεθα μὴ κτημάτων.

(49) Regius, εὐρωμεν. Ibidem, Regius et Seguer.

τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπολλύμενον ταῖς τοῦ διαβόλου πανουργίαις, καιρὸς γέγονε τοῦ ζητηθῆναι τοῦτο, καὶ ἀνακληθῆναι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν (45). Χρεία γὰρ ἦν ζητῆσαι ἡμᾶς καὶ μαθεῖν, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Τοῦτου οὖν ἀνυσθέντος, καιρὸς γέγονε τοῦ ἀπολέσθαι τὸν τύπον καὶ τὴν ἐν τῷ γράμματι σκιάν. Μέχρι γὰρ καιροῦ διορθώσεως ἦσαν ἐπιχειρέμενα· τοῦ δὲ τελειοτέρου φανέντος (46), τὸ ἐκ μέρους κατήργηται. « Ὅτε » γὰρ « ἡμῖν νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Ἀμέλει (47) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ὁ εὐρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. » Τουτέστιν, ὁ ζητήσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ εὐρῶν αὐτὴν ἐν ἀμαρτίαις, ταχυνάτω τοῦ ἀπολέσθαι αὐτήν, μὴ συγχωρῶν αὐτὴν ἐγχρονίζεῖν ἐν κακίᾳ· ἵνα, καιρὸν λάθῶν, ζητήσας ἀβίθις εὐρη αὐτὴν ἐν ἀρετῇ. Καὶ γὰρ εἰ τις βούλεται εὐρεῖν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκτὸς κολάσεως, ἀπολέσει αὐτὴν πρὸς τὸ παρὸν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ. Τὸ δὲ ἀπολέσαι ἐν ταῦθα διδάσκει ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ ἡμῶν (48) περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐν καιρῷ μεροτυρίου μὴ φεισώμεθα κτημάτων, μὴ τέκνων, μὴ γονέων, μὴ σώματος, μηδὲ αὐτῆς τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ παραδῶμεν ἑαυτοὺς μέχρι θανάτου, ἵν' ὡς προεῖπον, εὐρήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν (49) ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. »

3. Εἰ τις οὖν βούλεται εὐρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Χρὴ τοίνυν ἀπολέσθαι ἐν ἡμῖν τὴν κακίαν, ἵνα, ζητήσαντες τὴν ἀρετὴν, εὐρωμεν αὐτήν. Ἐὰν γὰρ μὴ τις παύσῃται (50) ὀργῆς, πῶς πράττειτα μελετήσει; Ἐὰν μὴ τις ἀπολέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πορνείαν, πῶς σωφροσύνην ἐπαγγέλλεται; Πρῶτον μὲν γὰρ ἀποβαλέσθαι προσήκει ἡμῖν πᾶσαν φιλαργυρίαν καὶ εἰδωλολατρείαν, καὶ (51) εἰθ' οὕτω ζητῆσαι ἀκτημοσύνην καὶ θεοσέβειαν. « Ἐζήτησα » γὰρ, φησιν, « ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ εὐρον αὐτὸν, καὶ εἰσῆγαγον αὐτὸν (52) εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς μου, καὶ

τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Basiliensis, τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. διδάσκων ἔλεγεν. Editi vero, διδάσκει. Mox, post ἢ μητέρα, quidam mss. cum editis habent, ἢ τέκνα, quæ desunt in Basil. et Anglic. Ibid. post ἄξιος, Regius adjicit, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

(50) Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, παύσεται. Anglic. solus, ἀπόσῃται. Ibid. Basil. et Anglic. πῶς πράττειτα μεταμελετήσει. Regius solus, πῶς πράττειτα μελετήσει. Cæteri ut in textu. Ibid. Basil. πολεμήσει ἀφ' οὗ. Paulo post, Regius, Πρῶτον γὰρ ἀπολέσθαι προσήκει ἐν ἡμῖν.

(51) Καὶ deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, καὶ εὐσέβειαν. Ἐξ. Ibidem, Regius et Seguer. γὰρ φησιν. Editi vero, γὰρ ἐφη.

(52) Αὐτὸν deest in Gobler. et Felc. 1. Infra, post σημαίνόμενος Regius habet, Κύριος τῶν δυνάμεων.

εις τὸ ταμίειον τῆς συλλαβοῦσης με. Ὁ ὅτι δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ σημαινόμενος, ὁ διὰ τὰς ἡμετέρας ἀμαρτίας κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ συλληφθεὶς, καὶ τεχθεὶς καὶ ἐν φάτῃ ἀνακλιθεὶς, ἕως οὗ σώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω γὰρ φειδόμενος ἡμῶν (55), ἀποστέλλει καὶ νῦν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες (54) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » καὶ πορευθέντες οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὸ κελευσθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι τὸν πῶλον. Μεγάλων δὲ ἐστὶν ἀνδρῶν λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, ἀγαπητοί· μεγάλων δὲ, φημί (55), οὐ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ μεγάλων ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ δικαιοσύνῃ· μεγάλων ἐν φρονήσει τε καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀρετῇ· ὅποιοι μαρτυρεῖται Μωσῆς γεγονέναι, ὡς ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ περὶ αὐτοῦ· « Πίστει (56) Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ· » ἀλλὰ καὶ προκόπτων Ἰσαὰκ μέγας ἐγένετο. Τῶν γὰρ οὕτω μεγάλων ἐστὶ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον. Καὶ (57) εἶθε κατὰ τῆς πληκτοῦς ἡμῶν, ὡς δυνηθῆναι με τὸν πῶλον τοῦτον λύσαι τῶν δεσμῶν! Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν δέδεται· τοῖς τῆς ἀμαρτίας δεσμοῖς, ὡς καὶ ἡ Γραφή (58) μαρτυρεῖ, λέγουσα, ὅτι σεيراῖς τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Εὐξώμεθα οὖν, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὅπως ἡμᾶς λύσωσιν ἀπὸ τῶν ἑκαστοῦ ἡμῶν δέδεται δεσμῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμῶν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ συμπλέκεται (59) πορνείᾳ· καὶ ἄλλος μὲν (60) μέθῃ συνδέεται, ἕτερος δὲ κεκράτῃται ὑπὸ κενοδοξίας· καὶ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀρπάζει τὰ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ πένητος, ἄλλος δὲ τόκον ἐπὶ τόκῳ λαμβάνει· καὶ τέλος πάντες ἠσθενήσαμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν (61), καὶ χρῆζομεν τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἰάσεως· καὶ χρῆζομεν αὐτοῦ, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύσωσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὕτω γὰρ φησι (62) πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες αὐτὸν, ἀγάγετέ μοι. » Κώμην τὴν κατέναντι ὅταν ἀκούεις, τὸν περιγίειον τόπον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἐστὶν

his indicatur, Christus est : qui ob peccata nostra de caelo descendit, conceptus, natus et in praesepio reclinatns est, donec genus humanum liberaret. Cum tantam enim nostrae salutis curam gerat, iam discipulos mittit in pagum ex adverso situm, aiens illis : « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum ; solventes adducite mihi 75 : » et profecti apostoli, prout jussum sibi fuerat a Domino, pullum solvunt. Magnorum sane virorum est, pullum istum solvere, dilecti ; magnorum, inquam, non statura corporali ; sed fide, charitate et justitia : magnorum prudentia, fortitudine, et virtute : qualis fuisse Moses declaratur, cum Apostolus de illo inquit : « Fide Moyses grandis factus, negavit se dici filium filiae Pharaonis 76 : » quin et proficiens Isaac, magnus effectus est. Ad eos enim qui hoc modo magni sunt, attinet solvere pullum istum. Atque utinam ego tantus essem, ut pullum hunc vinculis solvere possem ! Nam quisque nostrum peccati vinculis alligatur, ut Scriptura testatur, aiens, peccatorum suorum calenis quemque constringi. Oremus itaque, ut ad nos quoque mittat Jesus discipulos suos : qui nos a vinculis solvant, quibus unusquisque nostrum constringitur. Nam avaritia ille devincitur, hic fornicatione complicatur, ebrietate hic, ille vana gloria tenetur : est qui injuria afficiat, est qui bona proximi pauperisque diripiat, alius, qui usuram supra 57 usuram accipiat. Demum omnes infirmamur in injustitiis nostris, egemusque Salvatoris medela : egemus, inquam, ut ad nos mittat discipulos suos, nosque absolvant illi ex vinculis diaboli. Sic enim ait ad discipulos : « Profecti in pagum ex adverso situm, invenietis pullum alligatum : solventes eum, adducite mihi 77. » Pagum ex adverso situm cum audis, terrestrem locum intellige : civitas quippe illa caelestis est, ut scribit beatus Apostolus : « Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus 78 : » cujus opifex et conditor est Deus 79. » Rursum ipse : « Non enim accessistis ad tractabilem montem, et oblectum igne ; sed accessistis ad

75 Matth. xxi, 2. 76 Hebr. xi, 24. 77 Matth. xxi, 2. 78 Hebr. xiii, 14. 79 Hebr. xi, 10.

(55) Basiliensis, οὗτος γὰρ φειδόμενος.

(54) Sic Regius, Seguer. Basil. Anglic. In editis vero, πορευθέντες εὐρήσετε. Paulo post, Reg. et Seguer. καὶ πορεύονται οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ λύουσι τὸν πῶλον κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, μεγάλων, etc. Anglic. καὶ πορεύονται οἱ ἀπόστολοι κατὰ κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι. Caeteri ut in textu cum prius editis.

(55) Hæc, μεγάλων δὲ, φημί, absnt a Gobler. et Felc. 1. Ibid. editi cum quibusdam mss. ἀλλ' οὐ τὴν σωματ., sed in tribus mss. ἀλλ' deest, recte. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. ἀλλὰ μεγάλων ἐν. Editi et caeteri, μεγάλων ἀλλ' ἐν. Mox, μεγάλων sequens deest in Gobler. et Felc. 1.

(56) Ita Regius, Seguer. Anglic. Basil. Caeteri cum editis, ὡς αὐτὸς ἔφη, πίστει, etc.

(57) Καί, deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, με τῶν παρόντων λύσαι. Ibidem, Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοὺς δεσμούς. Caeteri vero cum editis, τῶν δεσμῶν.

(58) Ita Regius, Seguer, Basil. Anglic. Editi

vero, ὡς ἔφη ἡ Γραφή, ὅτι. Mox, Regius, ἀμαρτιῶν. Tres postremi quos sequimur, ἀμαρτημάτων. Editi vero, ἡμαρτημένων. Mox, ἡμᾶς deest in Gobler. et Felc. 1.

(59) Ita Regius, Seguer. Basil. Anglic. Editi autem, Καὶ γὰρ ὁ μὲν δέδεται φιλαργυρία, ὁ δὲ πλέκεται.

(60) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. In duobus postremis autem, μὲν, et paulo post, δὲ, desunt. Editi, καὶ ἄλλος μὲθῃ συνδέεται, ἕτερος κρατεῖται κενοδοξία. Mox subsequencia ex Regio et Seguer. restituimus, in editis et in caeteris mss. mire confusa.

(61) Reg. Seguer. Basil. ἀδικίας ἑαυτῶν. Mox, Seguer. et Angl. παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Editi et caeteri, περὶ τοῦ Σωτῆρος, minus recte.

(62) Ita Regius, Seguer. et Gobler. Editi et caeteri, γὰρ ἔφη. Mox, Reg. et Seguer. Πορεύεσθε... καὶ εὐρή... Ibid. Anglic. ἀπέναντι. Paulo post, Regius et Seguer. κώμην δὲ τῆν.

Sion montem, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et multorum millium angelorum frequentiam ⁸⁰. »

γὰς ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτός φησιν (64) · « Οὐ μὲν πυρὶ, ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών θρει, καὶ πόλει ἀγγέλων πανηγύρει. »

4. Tales fuere sancti omnes, et quotquot secundum Paulum intedentes, eodem contendunt. Audi rursum eundem : « Si enim ipsius meminissent de qua exierunt, haberent utique occasionem revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est caelestem ⁸¹. » Hujusmodi erant sancti apostoli et discipuli Domini, qui cum Petro dicebant : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te ⁸². » Mittuntur itaque solum supra dictum pullum. Nam Salvatoris nostri adventus et humanitas revocavit nos ex pago e regione posito ad caelestem ipsius urbem supernam Jerusalem. Arbitror enim nos ob Adami inobsequentiam pulsos esse ex paradiso, et in adversum pagum, quasi in coloniam, deductos : « Ejecit enim, inquit, Deus Adam, et habitare fecit eum e regione paradisi voluptatis ⁸³. » Sic igitur in adversum pagum mittuntur a Jesu discipuli soluturi pullum. Et vide, quæso, num forte ob eum qui ejectus fuerat e paradiso, atque e regione constitutus, mittantur discipuli a Jesu in adversum pagum soluturi pullum. Ea enim de causa venit Salvator, relictis nonaginta novem ovibus quæ non erraverant, ut profectus eam perquireret quæ erraverat : qua inventa lætatur de ipsa, congaudentque angeli de una peccatore poenitente. Quærendum porro, an soli ad pulli ministerium missi sint discipuli in vicum ex adverso positum. Scio enim, ante apostolos, invisibiles potestates Jesu inseruisse. Fortassis enim ipsas potestates, quasi discipulos suos, misit Dominus una cum Petro, ad pagum e regione positum, ut pullum solverent. Audi namque quid de Domino evangelista dicat : « Et ecce, inquit, angeli venientes ministrabant ei ⁸⁴. » De humanitate autem clamat David : « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ⁸⁵. » Nemo itaque degens in corpore, et in hanc vitam pertractus, arbitretur se intra civitatem esse. Non potest quippe is qui sapit carnalia, in ista magna civitate reperiri, sed hujusmodi homo in pago ad huc versatur. Sensus quippe carnis iniuicitia est in Deum. Scire igitur oportet, eum qui in pago

⁸⁰ Hebr. xii, 18, 22. ⁸¹ Hebr. xi, 15 16. ⁸² Matth. xix, 27. ⁸³ Genes. iii, 23, 24. ⁸⁴ Matth. iv, 11. ⁸⁵ Psal. lxxvii, 25.

(65) Basiliensis, ἐπουρανίου. Anglic. ἐπουράνιος. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. ἡσάσει λέγων· Οὐ γάρ.

(64) Seguer. Gobler. Reg. φησι. Editi, ἔφη.

(65) Δέ deest. Mox, Reg. solus, κατὰ τὸν Παῦλον πολιτευόμενοι. Mox, Reg. Seguer. Anglic. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος. Mox, Reg. quem sequimur, ἐξέδησαν. Cæteri vero et editi, ἐξεβλήθησαν.

(66) Ita Regius, Seguer. Anglic. Editi vero, of ἄγιοι ἀπόστολοι, οἵτινες, ommissis mediis.

(67) Προειρημένον. deest in Gobler. et Felc. 1,

ἐπουρανία (63), ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει· « Οὐ γὰρ ἐχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητούμεν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς γάρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένω θρει καὶ κεκαλυμθεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω, καὶ μυριάσιν

4. Τιοῦτοι δὲ (65) ἦσαν πάντες οἱ ἄγιοι, καὶ ὅσοι κατὰ τὸν Παῦλον πορευόμενοι ταύτης ὀρέγονται. Ἄκουε πάλιν αὐτόν· « Εἰ γὰρ ἐκείνης ἐμνημόνευσαν, ἀφ' ἧς ἐξέβησαν, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. » Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, οἵτινες (66) μετὰ τοῦ Πέτρου ἔλεγον· « Ἴδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι. » Ἀποστέλλονται οὖν λύσαι τὸν προειρημένον (67) πῶλον. Ἡ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσία καὶ φιλανθρωπία ἀνεκαλέσαστο ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ πόλιν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Οἶμαι γὰρ, ὅτι διὰ τὴν γενομένην τοῦ Ἀδάμ παρακοὴν ἐξεβλήθημεν ἀπὸ (68) τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς κώμην τὴν κατέναντι ἀπωκίσθημεν· « Ἐξέβαλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ, καὶ κατώκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. » Καὶ ὧδε οὖν εἰς τὴν κατέναντι κώμην ἀποστέλλονται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῶλον. Καὶ ὅρα μήποτε διὰ τὸν ἐκβληθέντα ἀπέναντι τοῦ παραδείσου οἱ μαθηταὶ ἀποστέλλονται εἰς τὴν κατέναντι κώμην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύσαι τὸν πῶλον. Διὰ γὰρ τοῦτο (69) ἐλήλυθεν ὁ Σωτῆρ, καταλιπὼν τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα πρόβατα, τὰ μὴ πεπλανημένα, ὅπως πορευθεὶς ζητήσῃ τὸ πεπλανημένον· καὶ εὐρῶν, χαίρει ἐπ' αὐτῷ, συγχαίρουσι δὲ οἱ ἄγγελοι· ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶν μετανοοῦντι. Ζητητέον δὲ εἰ μόνος τῆς τοῦ πῶλου διακονίας ἔνεκεν ἀπεστάλησαν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Οἶδα γὰρ, ὅτι πρὸ τῶν ἀποστόλων ἀόρατοι δυνάμεις διεκόνουν τῷ Ἰησοῦ. Ἴσως γὰρ καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις μαθητευόμενας αὐτῷ ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἅμα τοῖς περὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λύσαι τὸν πῶλον. Ἄκουε γὰρ (70) τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ἄγγελοι ἐλθόντες διεκόνουν αὐτῷ. » Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος βοᾷ Δαβὶδ λέγων· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἁγγέλων ἔφαγεν ἀνθρώπος. » Μηδεὶς οὖν ἐν σώματι διατρέθων, καὶ εἰς τὸν βίον τοῦτον περισπώμενος, νομίζετω, ὅτι ἔνδον ἐστὶ πόλεως. Οὐ δύναται γὰρ ὁ τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει εὐρε-

cujus loco Regius habet, μνημονευθέντα.

(68) Ἀπό deest in Seguer Gobl. et Felc. 1, cuius loco Regius et Anglic. habent, ἐκ τοῦ παραδείσου.

(69) Sic Reg. Seguer. Anglic. Editi, ἀποστέλλονται. Διὰ τοῦτο, ommissis mediis bene multis. Ibid. Reg. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπεδήμυσεν. Infra, Basil. et Anglic. ζητήσῃ τὸ πλανώμενον.

(70) Γὰρ deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. 4, mss. περὶ τοῦ Κυρίου. Cæteri cum editis, περὶ τοῦτου. Ibidem omnes pene mss. φησὶν. Editi, ἔφη.

θῆναι. ἀλλ' ἐν κόμῃ ἐτι διατριβεί ο ἰοιοῦτος. Τὸ γάρ A φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρα (71) εἰς Θεόν ἐστιν. Εἰδέναι οὖν δεῖ, ὅτι ὁ κόμην οἰκῶν οὐ πολιτεύεται τῇ ψυχῇ, οὐ στρατηγεῖ τῇ γνώμῃ, οὐκ ἄρχει ἑαυτοῦ· πόλεως γὰρ μεγάλης ἴδια ταῦτα. Ὅτε γάρ τις ἐν ἀρετῇ πολιτεύεται, καὶ σωφροσύνην στρατηγήσῃ, καὶ σοφίαν βουλευσῆται, καὶ ἐγκρατείας ἄρξῃ, τότε τῶν ἀγίων μιμητῆς γενήσεται. Οἱ γὰρ ἅγιοι οὐκ ἔχουσιν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλ', ὡς προεῖπον, τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦσιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἄκουε γάρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐπὶ τῆς γῆς περιπατοῦντες, ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχωμεν » καὶ, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῷ ὑπαρχέτω, ἠ ἀγαπητοί. Σημαίνει· γὰρ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος διὰ τοῦ, « Ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, » τὴν προκοπὴν τὴν νενησομένην (72) τοῖς μετὰ τὰ θνήσκει ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεσθαι μέλλουσιν.

5. Πορευθέντες οὖν οἱ μαθηταί, ἔλυσαν τὸν πῶλον· B μαθητῶν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ λύσαι τὸν πῶλον τοῦτον, καὶ μαθητῶν δυναμένον (73) ποιεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα. Πολλοὶ γὰρ δοκοῦντες εἶναι τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, οὐχ ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ποιῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ διδασκάλῳ, ὡς ὁ τρισάθλιος καὶ (74) προδότης Ἰούδας. Πηλίκος δὲ ἐστὶν ὁ πῶλος οὗτος, ἀγαπητοί, ὡς μὴ ἓνα κύριον ἔχειν, ἀλλὰ πολλοὺς (75); Εἶπον γὰρ πρὸς τοὺς μαθητὰς οἱ κύριοι τοῦ πῶλου· Τί λύετε τὸν πῶλον; Ἄρα εἰ ἦν αἰσθητὸς ὁ πῶλος οὗτος, οὐκ ἔρκει ἓνα κύριον αὐτῷ παρακαθεζεσθαι; νῦν δὲ πολλοὶ αὐτοῦ εἶσι κύριοι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶπον γάρ, φησὶν, οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Τί λύετε τὸν πῶλον; » Ἰσως γὰρ ἐροῦσι πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὄρατε, πόσο αὐτῷ παρακαθεζόμεθα; πῶς δεδεμένους ἐστί; C πῶς ἐσχέκαμεν αὐτὸν ἐκδοτον; τί ἀποσπᾶτε ἀφ' ἡμῶν τὴν ἐργασίαν ἡμῶν; Τί λύετε τὴν προσδοκίαν ἡμῶν; Ἐτι οὗτος ἡμῖν ὑπολέλειπται, καὶ τούτου ἡμεῖς ἀποστῆσαι (76) βούλεσθε; Ἐὰν οὗτος λυθῇ ἀπὸ τῶν δεσμῶν, ἡμεῖς ἀντ' αὐτοῦ δεσμευόμεθα. Ἐφοβοῦντο τοιγαροῦν οἱ ἀλιτήριοι (77) δαίμονες, ὄρωντες λυόμενον τὸν πῶλον· ἐταράσσοντο ἐν ἑαυταῖς αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἵτινες ἠχμαλύτωσαν ἡμᾶς. Ἀλλ' ὅτε ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγοντος· « Ἰδοὺ (78) δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω θφρων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » D Ἐφοβήθησαν μὴ οὗτος ἐστὶν ὁ τὸ σκότος καταλάμπων· ἔχουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Γαλι-

habitat, non recto vitæ instituto, non mente duce uti, non sibi imperare : hæc enim magnæ civitatæ sunt propria. Nam ubi quis in virtute degit, ex prudentiæ ductu agit, sapienter consulit, temperanter imperat, tunc sanctorum est imitator. Sancti quippe non habent hic manentem civitatem : sed, uti supra dixi, futuram requirunt, cujus opifex et conditor Deus est. Audi enim Apostolum : « In terra ambulantes conversationem in cælis habeamus ; » et, « Nostra conversatio in cælis sit ⁸⁵, » 58 dilecti. Significat enim Apostolus his verbis, « In terra ambulantes, » profectum lucrumque futurum iis qui post hanc vitam in cælis habitaturi sunt.

5. Profecti igitur discipuli, pullum solverunt ; discipulorum quippe opus est, hunc solve re pullum ; imo discipulorum qui ea præstare possunt quæ a magistro jubentur. Multi namque qui videntur discipuli esse Jesu, non modo ea non faciunt quæ ab ipso jubentur ; sed etiam magistro insidias parant, ut improbissimus et traditor Judas. Quantus porro est iste pullus, dilecti, qui non unum dominum, sed multos habeat ? Dixere namque ad discipulos pulli domini : Quare solvitis pullum ? Si sensibilis pullus esset, annon sufficeret ei unum assidere dominum ? jam vero juxta Evangelium, multi ejus domini sunt. Dixerunt enim, ait, domini ejus, discipulis : « Cur solvitis pullum ⁸⁶ ? » Et fortassis aiunt illis : Nonne videtis quot ipsi assideamus ? quemadmodum ligatus sit ? quomodo teneamus illum mancipatum ? Cur abstrahitis a nobis nostram operam ? Quid solvitis nostram expectationem ? Hic etiamnum nobis superest, et nos illo privare vultis ? Si ipse solvatur a vinculis, nos ejus loco vinciemur. Terrebantur itaque scelesti demones, pullum cernentes solutum : conturbabantur in sese adversariæ potestates, quæ nos in captivitatem redegerant. At quando advenit Dominus noster Jesus Christus, ejusque præsentiam agnovere, reformidabant, cum audissent eum hæc discipulis loquentem : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici ⁸⁷. » Pertimescebant his auditis : « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁸⁸. » Metuebant ne ille esset qui tenebras illustraret : audierant enim prophetam dicentem : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem ma-

⁸⁵ Philipp. III, 20. ⁸⁶ Luc. XIX, 33. ⁸⁷ Luc. X, 19. ⁸⁸ Matth. XXVIII, 19.

(71) Basiliensis, ἐχθρός.

(72) Tres mss. γενομένην.

(73) Gobi. et Felc. 1, ἔλυσαν τὸν πῶλον καὶ μαθητῶν δυναμένον.

(74) Hæc, τρισάθλιος καὶ, desunt in Goblerian. et Felc. 1.

(75) Sic tres mss. Alii vero cum editis, ἀλλ' ὡς πῶλους.

(76) Basiliensis, ἀποστῆναι.

(77) In Gobi. et Felc. 1, ἀλιτήριοι deest. Mon, Seguer. ἐν ἑαυταῖς, rectius quam editi, qui habent, ἐν ἑαυτοῖς.

(78) Regius solus sic totum hunc locum habet, ἀκούσαντες Ἰσάγετε εἰς τὸ σκότος ἐξώτερον. τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες Ἰδοὺ δέδωκα, etc.

gnam⁹⁹. » Omnes itaque circa pullum hiabant, omnes circa ipsum sedebant, nemo ab illo abscedit. Talis iste pullus est, ut omnes ejus domini custodiant illum. Si sensibilis esset, num domini assiderent illi? Num asellus sensibilis multorum dominorum est possessio? num omnes ejus domini assident ipsi, ita ut nullus negotia obeat, nullus in foro ambulet, nihil aliud operis habeant, sed una omnes circa ipsum occupentur? Num asellus sensibilis in bivio alligatur, diversorio præsepioque caret, in agrum non procedit? sed sensibilis pullus in bivio alligatur, omnesque domini ejus assident ipsi, observantque illum. Hæc cum dico, historiam non aufero: nequaquam enim litteram ob spiritum auferimus; sed spiritus vim servamus per litteram. γων οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· οὐ γὰρ ἀναιρούμεν πνεύματος δύναμιν διὰ τοῦ γράμματος.

6. Revera sensibilis asello insedit Dominus, Bethania Jerosolymam profectus: ita enim prophetavit Zacharias: « Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum et pullum filium subjugalium⁹⁹. » Salva igitur historiæ fide, perscrutor ea quæ in illa defossa sunt: perquirimus repositum nobis thesaurum, perquirimus spiritus vim. Non enim nudæ historiæ attendimus; Judæorum est ejusmodi stultitia. Certe Dominus noster Jesus Christus eorum coarguens amentiam, ait: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis habere vitam æternam⁹⁹. » Sed Judæi nudæ litteræ adherentes, fame consumpti sunt. Gnari itaque nos, 59 fratres, litteram occidere, spiritum autem vivificare; non modo historiam Scripturarum sequamur, neque, ut Judæi, nudæ litteræ adhærescamus, sed, ut scriptum est, scrutemur Scripturas, ut ita earum de Jesu Christo testimonia animo colligere valeamus. Ridebunt sane Græci, objectantes nobis, Deum Christianorum, qui Christus nuncupatur, asello insedissee. Sed nos neque in dubio versamur, neque negamus ejus in carne adventum. Ideo enim corporaliter peregrinatus est, ut id quod perierat perquirendo reperiret, et quod errabat reduceret. Ita enim per prophetam denuntiavit: « Revertimini, filii revertentes, et ego sanabo contritiones vestras⁹⁹. » Non abs re igitur hæc significatur in divinis Scripturis, dilecti. Magnus hic pullus est qui alibi, « Filius junior » vocatur. Nam pullus, juvenis est asinus. Nos itaque, id est humana natura,

⁹⁹ Isa. ix, 1, 2. ⁹⁹ Zach. ix, 9. ⁹⁹ Joan. v, 39.

(79) Anglicanus. ἐν ἀγορᾷ διατρέθει. Mox, Anglicanus, πάντες αὐτῶν περὶ αὐτοῦ ἦσχ. Regius, πάντες ὁμοῦ ὄναρῳ παρακαθίζονται. Mox, Basilicnsis, ἐπὶ ἀμφόδου δέχεται.

(80) Regius, εἰς ἀγρόν. Editi, εἰς ἀγοράν. Mox, Basil. ἐπὶ ἀμφόδου δέχεται. Anglic. ἐπὶ ἀυκόδου ἐκδέχεται.

(81) Seg. et Basil. ἐπεκάθισεν. Angl. ἐκάθησεν. Idem mox, οὕτω καὶ Zach.

(82) Sui deest in Goblerian. et Felc. 1. Ibidem, ἐπιθετικῶς abest a Basiliensi et Anglicano.

(83) Ita maxima pars mss. Editi, ἀποκείμενον.

(84) Sic Regius, Goblet. et Felc. 1. Editi vero,

λαίτ τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. » Πάντες οὖν περὶ τοῦ πώλου κεχῆνασι, πάντες περὶ αὐτὸν κάθηται, οὐδεις αὐτοῦ ἀφίσταται. Τοιοῦτός ἐστιν οὗτος ὁ πῶλος, ὡς πάντας τοὺς κυριους αὐτοῦ τηρεῖν αὐτόν. Ἄρα, εἴ ἦν αἰσθητὸς οὗτος, οἱ κύριοι αὐτοῦ παρακαθίζοντο αὐτῷ; καὶ ὄναριον αἰσθητὸν πολλῶν κυρίων γίνεται κτήμα; καὶ πάντες οἱ κεχτημένοι παρακαθίζονται αὐτῷ; οὐδεις αὐτῶν πραγματεύεται, οὐδεις αὐτῶν ἐν ἀγορᾷ βαδίζει (79), ἄλλο ἔργον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντες αὐτῶν ὁμοῦ περὶ αὐτὸ ἡσχόληται; Ἡ ὄναριον αἰσθητὸν ἐπὶ ἀμφόδου δέδεται, ἑπαυλιν οὐκ ἔχει, φάττην οὐκ ἔχει, εἰς ἀγρόν (80) οὐ κατέρχεται; ἀλλὰ πῶλος αἰσθητὸς ἐπὶ ἀμφόδου δέδεται, καὶ πάντες οἱ κύριοι αὐτοῦ αὐτῷ παρακαθίζονται, τηρῶντες αὐτόν. Ταῦτα λέγει τὸ γράμμα διὰ τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ σώζομεν τὴν τοῦ

6. Ἀληθῶς ἐπὶ ὄναριον αἰσθητοῦ ὁ Κύριος ἐκάθισεν (81) ἐρχόμενος ἀπὸ Βηθανίας εἰς Ἱεροσόλυμα· οὕτω γὰρ Ζαχαρίας προφητεύει λέγων· « Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου (82) ἔρχεται σοι πρὸς, ἐπιθετικῶς ἐπὶ ἕνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. » Τῆς οὖν ἱστορίας ἀληθεύουσας, ζητῶ τὰ ἐν αὐτῇ καταχωσθέντα πράγματα· ζητοῦμεν τὸν ἐναποκείμενον (83) ἡμῖν θησαυρόν, ζητοῦμεν τοῦ πνεύματος τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ψιλλῆ ἱστορία προσέχομεν· Ἰουδαίων γὰρ ἡ τοιαύτη ἀπόνοια. Ἀμέλει καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, διελέγων αὐτῶν τὴν ἀνίαν, φησὶν· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. » Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι (84) ψιλῶ τῷ γράμματι προσέχοντες ἐλμυοκτονήθησαν. Εἰδότες οὖν ἡμεῖς, ἀδελφοί, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, οὐ μόνον τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραφῶν ἐξακολουθήσωμεν (85), οὐδὲ ὡς Ἰουδαῖοι ψιλῶ τῷ γράμματι προσέχωμεν, ἀλλ', ὡς γέγραπται, ἐρευνᾶν τὰς Γραφάς ὀφειλομεν, ἐν οὕτω τὴν ἐκ τούτων μαρτυρίαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ καταλαβεῖν δυναθῶμεν. Γελάσους γὰρ καὶ Ἕλληνας καθ' ἡμῶν λέγοντες, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ὁ καλούμενος Χριστὸς εἰς ὄναριον ἐκάθισε (86). Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀμφιβάλλομεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν (87). Διὰ γὰρ τοῦτο σωματικῶς ἐπεδήμησεν, ἵνα τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψῃ. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ λέγων· « Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, κἀγὼ λάσσομαι τὰ συντρέμματα ὑμῶν. » Πράγματα οὖν ἐστὶ τὰ σημαινόμενα

⁹⁹ Jer. iii, 22.

Δ ἀλλὰ Ἰουδαῖοι μὲν. Mox, προσέχοντες deest in Basiliensi et Anglic.

(85) Regius, ἐξακολουθοῦμεν. Seguer. et Gobler. ἐξακολουθήσωμεν. Paulo post, Regius, Seguer. Basili. Anglic. ἐρευνᾶν, recte. Editi vero et cæteri, ἐρευνῶντες. Paulo post, Goblerian. ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ.

(86) Anglic. ἐκάθισε. Regius, ἐκαθέστη. Mox in editis et in quibusdam mss. legitur, ἐκαθίστην, sed μὲν deest in Basiliensi et Anglicano.

(87) Basiliensis et Anglic. τὴν ἐνσαρκον παρουσίαν. Infra Goblerian. διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐπιστρέψατε.

ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ἀγαπητοί. Μέγας ἐστὶν οὗτος ὁ πῶλος, ὃς (88) καὶ ἀλλαγῶ λέγεται· « υἱὸς νεώτερος. » Καὶ γὰρ ὁ πῶλος, ὄνος ἐστὶ νέος. Ἡμεῖς οὖν ἐσμεν ὁ πῶλος, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ὅντινα ἀνθρώπων οἱ αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῦτο κύριοι αὐτοῦ (89) ἔδησαν δεσμοὺς ἀλύτοις, καὶ ἕκαστος αὐτῶν δεσμούς ἐπι δεσμῶν κατέδησαν, καὶ σφοδρῶς αὐτὸν ἡσφαλίσαντο, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κατέδησαν, μὴ συγχωροῦντες αὐτῷ διαβῆναι ἐπὶ τὰ βελτία. Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ διὰ τοῦτο ἐπιδημήσας (90), κελεύει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὑρήσατε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. »

7. Πολλὰ οὖν παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Κύριος, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ μόνον τοὺς δεσμούς ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας ἔλυσε, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἦν γὰρ ὁ διάβολος καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους (91) τοῦτο, λαβόντες ἡμᾶς αἰχμαλώτους, καὶ δῆσαντες ἡμᾶς δεσμοῖς ἀλύτοις, προσέπειν οὐκ ἐπέτρεπον, οὐδὲ συνεχώρουν βαδίζειν τῇ ὁδῷ τῆ ἀγαθῆ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἡμῶν ἀφίσταντο (92), ἀλλὰ καὶ δεδεμένους ἡμᾶς ἐσχηκότες, πάλιν περιεκάθητο, ὡμοί τινες ὄντες καὶ ἄγριοι δεσπόται. Ἄλλ' ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεδήμησε (93) κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρασι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἀμέλει ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύουσι τὸν πῶλον. Ἐἶτα λύσας αὐτὸν, καὶ φάτιν ἰσοδομοῦ αὐτῷ, καὶ νομὴν ἐτοιμάζει. Τοῦτο (94) γὰρ ὁ Προφήτης βουλόμενος δεῖξαι, φησί· « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσω; ἐξέθρεψέ με (95), τὴν ψυχὴν μου ἐπέτρεψε· » καὶ πάλιν· « Ὁ ἐξανatéλλων χρόνον τοὺς κτήνησ, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Στραφέντες οὖν λοιπὸν (96) εὐαισθητότεροι γενοίμεθα, καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὸν εὐεργέτην, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένα ἡμῖν ἀγαθὰ προθύμως δεξώμεθα. Οὕτω γὰρ εὐχαριστοῦντες δυνάμεθα λέγειν σὺν τῷ Δαβὶδ· « Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με. » Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Καὶ τάχα διὰ τοῦτον τὸν πῶλον ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ φάτιν ἀνακλίνεται. Ἄρα γὰρ τόπον οὐκ εἶχεν ὁ Ἰωσήφ, ἀνὴρ εὐγενὴς ὑπάρχων, καὶ ἀπὸ γένους βασιλικοῦ καταγόμενος, υἱὸς Δαβὶδ χρηματίζων; Καὶ τόπον οὐκ εἶχεν εἰ μὴ τὸ κατάλυμα; Ἄλλος οὐκ ὑπῆρχε τόπος; Ἥ δὲ ὁλοκλήρως πράγματα θεῖα ἦν τὰ οικονομού-

A pullus sumus. Hominem quippe, domini ejus, qui prius in captivitate illum redegerant, insolubilibus vinculis constrinxerant, quorum singuli vincula vinculis adjecerant, atque magna illum sollicitudine observabant, ita ut etiam (arbitror) pedes ejus alligerent, nec sinerent eum ad meliora progredi. Sed Filius Dei hominem amatissimus, qui illius causa peregrinatus est, discipulis suis præcipit hisce verbis : « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum, solventes adducite mihi⁸⁸. »

7. Multa itaque nobis bona præstitit Dominus, dilecti : non modo quippe solvit vincula peccatorum nostrorum; sed etiam potestatem nobis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici. Erat enim diabolus et princeps mundi tenebrarum harum, qui nos captivos fecerant, colligarantque insolubilibus vinculis, nec sinebant procedere aut in via bona progredi. Neque tamen a nobis hoc in statu positus abscedebant; verum in vinculis nos detinentes circa nos sedebant, crudeles sane et efferati domini. Sed Dominus et Salvator noster Jesus Christus peregrinatus est ut prædicaret captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Revera discipulos suos mittit, qui pullum solvant. Dehinc soluto illo, præsepe ædificat, et pabulum parat. Hoc cum Propheta declarare vellet, ait : « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam reflectionis educavit me, animam meam convertit⁸⁹; » et rursum : « Qui producit jumentis fenum, et herbam servituti hominum⁹⁰. » Conversi igitur deinceps sensibiliores reddamur, et agnoscamus benefactorem, et bona quibus ab ipso donamur alacriter accipiamus. Ita enim gratias agentes possumus cum Davide dicere : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me⁹¹. » Tale quippe est illud : « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui⁹². » Et fortassis ob istum pullum Dominus in præsepio reclinatur. Annon Joseph locum habuerit, vir ille nobilis, et ex regia stirpe oriundus, qui filius David nuncupatur⁹³? An locum alium non habuit, quam diversorium? nullusne alius fuit locus? Nimirum vere divina hic negotia geruntur. Sane jam iterum adversarius 60 noster diabolus, cernens res bene

⁸⁸ Matth. xxi, 2. ⁸⁹ Psal. cxii, 2-3. ⁹⁰ Psal. ciii, 14. ⁹¹ Psal. cxii, 5. ⁹² Isa. i, 3. ⁹³ Matth. i, 20.

(88) Ita Regius et Seguer. recte. Editi, ὡς. Paulo post ante ἡμεῖς legitur καὶ in editis, sed abest a Regio, et superfluum est. Ibid. Reg. et Anglic. ὁ πῶλος, καὶ ἂν λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ, ὄντινα ἀνθρώπων. Gobler. et Felc. 1, quos sequimur, ut in textu. Editi vero, ὁ πῶλος, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ἐάν δὲ λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ· ὄντινα, etc. Regius, Ἐάν δὲ λέγω.

(89) Κύριοι αὐτοί. Editi, αὐτοῦ, minus recte. Ibidem, Basiliensis, ἐδέθησαν. Mox, Regius, δεσμῶν ἐπὶ δεσμῶν. Anglic. δεσμῶν ἐπὶ δεσμῶν.

(90) Basiliensis, ἐπιδρομήσας.

(91) Hæc, τοῦ σκότους, desunt in Basiliensi.

(92) Regius, ἡμῶν ἀφίσταντο. Editi vero, ἡμῶν ἐπέσαντο.

(93) Regius, ἐπιδεδήμησε. Basiliensis, ἐπεδρόμησε.

(94) Ita Regius. Editi vero, οὕτω.

(95) Me deest in Basil. et Anglic. Mox, Reg. solus, ἐπέστρεψε.

(96) Λοιπὸν deest in Gobler. et Felc. 1.

gestas in gratiam humani generis, de more invidet A ipsi : ratus enim e vulgo aliquem esse dominum, Herodem adornat, qui natum verum Regem per- vestigaret, ut ipsum perderet. Proprium quippe scelestissimi et nefarii illius est perdere et occi- dere : Jesu vero proprium est servare atque tueri ; suas quippe miseratur creaturas, siquidem omnia per ipsum facta sunt. Queramus igitur verum Re- gem Dominum nostrum Jesum Christum : nosque ipsos examinemus, num soluta sint vincula nostra. Quod si soluta sunt, in melius proficiamus : si non- dum soluta sunt vincula tua, trade teipsum disci- pulis Jesu. Adsunt enim qui nos solvant, accepta ea a Salvatore potestate : « Quodcunque ligaveritis super terram erit ligatum et in cœlis, et quodcun- que solveritis super terram erit solutum et in cœ- lis » ; » et : « Quorum remisistis peccata remittun- tur eis ». « Beati » igitur « quorum remissæ sunt iniqui- tates et quorum tecta sunt peccata » . »

8. Dixerunt igitur domini pulli illius ad discipu- los : « Cur solvitis pullum ? » Responderunt illi : « Quia Dominus illo opus habet ». » Vides sapientem discipulorum responsonem : audientes enim falsi domini istius pulli, quod verus Dominus eo opus haberet, nihil secundo reponunt ; sed terga dantes, nihil ultra repugnare audent. Statim itaque festi- nant ad principem suum diabolum, cui quæ gesta essent renuntiant. Atque hic mihi, quæso, vide C consilium et deliberationem adversus Dominum. Coguntur ibi universæ adversariæ potestates, effi- citurque ecclesia malignantium, ut impleretur quod dictum est per Prophetam : « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Domi- num et adversus Christum ejus ». » Dicunt enim ad diabolum nefarii dæmones : Quid facimus ? pullus solutus est, abiit ad Dominum suum ; non jam sub manu tua est, nec ultra illi dominaris. Cogitabat deinde miser diabolum, quid contra Jesum molire- tur. Tunc convenerunt scribæ et Pharisei in aul- iam Caiphæ, et consilium inierunt adversus Jesum, quomodo eum perderent. Ignorabant enim miseri, ejus mortem immortalitatem nobis largituram : ejusque descensum, ascensum nobis in cœlum con- ciliasse. Resurrexit enim Dominus tertia die a mor- tuis, spoliato inferno, calcato inimico, soluta morte, fractis peccatorum, quibus tenebamur, vinculis :

μενα. Ἀμέλει καὶ τότε πάλιν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διά- θολος, ὄρων τὰ κατορθούμενα τῷ τῶν ἀνθρώπων γέ- νει, συνήθως ἐφθόνησε. Νομίσας γὰρ ἓνα τῶν πάν- των εἶναι τὸν Κύριον, παρασκευάζει τὸν Ἡρώδην ζητῆσαι τὸν τεχθέντα ἀληθινὴν Βασιλέα, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσῃ. Ἴδιον γάρ ἐστι τοῦ παμμιάρου τούτου καὶ παγκάκου ἀπολλύειν καὶ ἀποκτείνειν· τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἰδιὸν ἐστὶ τὸ σώζειν καὶ περιποιεῖσθαι· καὶ γὰρ φεί- δεται τῶν αὐτοῦ κτισμάτων, ἐπιτιδῆ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐπιζητήσωμεν τοιγαροῦν τὸν ἀλη- θινὸν Βασιλέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ἐξετάσωμεν ἑαυτούς, εἰ ἐλύθησαν ἡμῶν οἱ δεσμοί· Καὶ εἰ λελυμένοι εἰσι, προκόψωμεν ἐπὶ τὸ βέλτιον· εἰ δὲ μήπω λέλυνται σου οἱ δεσμοί, ἐπιδοῦς ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ. Πάρεισι γὰρ οἱ λύοντες ἡμᾶς, ἐξουσίαν ταύτην εἰληφόρες παρὰ τοῦ Σωτῆρος. « Ὅτι ὁ ἐὰν δῆσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὁ ἐὰν λύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔστα, λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » καὶ πάλιν (97)· « Ἐάν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφιένται αὐτοῖς. Μα- κάριοι » τοιγαροῦν, « ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀμαρτίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀνομίαι. »

8. Εἶπον οὖν οἱ κύριοι τοῦ πώλου πρὸς τοὺς μαθη- τὰς· « Τί λύετε τὸν πῦλλον ; » Οἱ δὲ ἀποκριθέντες (98) εἶπον· « Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει. » Ὁρᾷς τῶν μαθητῶν τὴν σοφὴν ἀπόκρισιν· ἀκούσαν- τες γὰρ οἱ ψευδεῖς κύριοι τοῦ πώλου, ὅτι ὁ ὄντως καὶ ἀληθὴς Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει, δεύτερον οὐκ ἀπεκρίνοντο, ἀλλὰ νῦτα διδάσασιν, οὐκ ἔτι ἀντιλέγειν τολμῶσιν (99). Εὐθύς οὖν σπεύδουσι πρὸς τὸν ἄρ- χοντα αὐτῶν τὸν διάβολον, ἀπαγγέλλουσιν αὐτῷ τὰ συμβεβηκότα. Καὶ ὄρα ἐκεῖ συμβούλιον καὶ σκέψιν κατὰ τοῦ Κυρίου. Συνάγεται ἐκεῖ πᾶσα ἡ ἀντικει- μένη δύναμις, καὶ γίνεται ἐκκλησία πονηρευομένων· ὅπως πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Προφήτου (1) λέγοντος· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Λέγουσι γὰρ (2) πρὸς τὸν διάβολον οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες· Τί ποιοῦμεν ; ὁ πῦλος λέλυται, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Κύριον αὐτοῦ. Οὐκ- ἔτι σου ἐστὶν ὑποχρεῖριος· οὐκέτι αὐτοῦ κυριεύεις (3). Διελογίξοτο λοιπὸν ὁ θελιαὸς διάβολος, τί ποιήσει τῷ Ἰησοῦ. Τότε συνάγονται οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρι- σαιοὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συν- εβουλεύσαντο κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσω- σιν. Ἠγνώσαν γὰρ οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὁ τούτου θάνατος ἀθανασίαν ἡμῖν χαρίζεται, καὶ ἡ αὐτοῦ κατάβασις τὴν εἰς οὐρανοῦς ἄνοδον ἡμῖν προσέξνησεν. Ἀνέστη γὰρ ὁ Κύριος τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας

» Matth. xvi, 19 ; xviii, 18. ¹ Joan. xx, 23. ² Psal. xxxi, 1. ³ Luc. xix, 33, 34. ⁴ Psal. ii, 2.

(97) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Ang- glic. ἄν τινων. Ibid. τοιγαροῦν deest in Gobl. et Felc. 1. Mox, Reg. ὧν ἀφέωνται αἱ.

(98) Ἀποκριθέντες deest in Anglic. Gobler. et Felc. 1, et mox in iisdem, ἔχει.

(99) Regius, διδῶσιν· οὐκέτι πρὸς τὰ λεγόμενα ὁ ποκρινόμενοι. Paulo post idem, ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὰ. Mox idem, ἐκεῖ θόρυβον καὶ σκέψιν, καὶ συμβού- λιον.

(1) Ita maxima pars mss. Alii vero cum editis, ὑπὸ τοῦ προφήτου.

(2) Γὰρ, et paulo post ἀλιτήριοι, desunt in Gobl. et Felc. 1. Paulo post, Anglic. λέλυται· ἄγεται πρὸς τὸν.

(3) Ita Reg. Basil. Angl. Editi vero, κυριεύεις. Mox, θελιαὸς, et infra, λεγομένου, desunt in Gob- blier. et Felc. 1.

τὸν ἄδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τὸν θάνατον λύ-
 σας, τῆς κατεχούσης ἡμᾶς ἀμαρτίας τὰ δεσμά (4)
 διαβρήξας, τοὺς πεπεδημένους ἐλυτρώσατο, λέγων·
 Ἐγείρεσθε, ἀγωμεν ἐντεῦθεν. Ἐλευθερωθέντες οὖν
 ἐκ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου, ἐπιγνώμεν ἑαυτῶν τὸν
 εὐεργέτην, δοξάσωμεν τὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα (5)· μίαν Θεότητα ὁμοληγήσωμεν. Οὕ-
 τως γὰρ πολιτευόμενοι βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα
 καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A vincetosque liberavit dicens : Surgite, hinc profici-
 scamur. Liberati ergo a servitute diaboli, nostrum
 agnoscamus benefactorem : glorificemus Patrem, et
 Filium, et Spiritum sanctum : unam Deitatem con-
 fiteamur. Sic enim vitam instituentes, regnum cœ-
 lorum possidebimus in Christo Jesu Domino nostro,
 cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(4) Ita omnes inss. Editi vero, τὰ δεσμάτα, male.
 Ibid. Regius, διαβρήξας. Καὶ οὕτω γοῦν καὶ τοὺς
 ἄλλους ἤγειρε λέγων. Mox, in Gobler. et Felc. 1,

οὖν deest. Ibidem, Regius et Seguer. ἀπὸ τῆς δουλ.
 (5) Regius, Gobler. et Felc. primus, Πατέρα οὖν.
 Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

61 IN HOMILIAM DE PASSIONE ET CRUCE DOMINI ADMONITIO.

*Dubitavit jamdiu viri eruditissimi sitne Athanasii hæc homilia, eo maxime permoti, quod hic omne
 juramenti genus prohibeatur : cum tamen Athanasius, nedum omnino vetandum putarit, juramento non
 cemel utatur in Apologia ad Constantium. Ausget suspicionem styli genus humile, demissumque, et ab Atha-
 nassii ενεργεια remotissimum. Ad hæc explanationes Scripturarum distortæ parumque ad rem pertinentes,
 et, ut nemo non fateatur, tanto doctore indignæ. Et sane sæpissime φλυαρεῖ scriptor iste, argumentum sub-
 inde mutat. Ne multis, nihil hic advertimus Athanasianum. Quare animus fuerat eam inter spuria able-
 gare : quia tamen in antiquioribus codicibus, et in Athanasianis collectionibus reperitur, eo nomine inter
 dubia eam recensemus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΠΙΟΥ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN PASSIONEM ET CRUCEM DOMINI.

1. « Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὃ β
 ἔστι Κρανίου τόπος λεγόμενος, ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον
 πιεῖν μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Καὶ γευσάμενος, οὐκ
 ἤθελε πιεῖν. Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο
 τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες (6) κλῆρον· ἵνα πλη-
 ρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Προφήτου· Διεμερίσαντο τὰ
 ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβα-
 λον κλῆρον. Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. » Καὶ
 εἰς τὰ ἐξῆς (7).

Τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ρητὸν εὐαγγελικὸν ἔστι· σαφη-
 νείας δὲ τούτου χάριν καλὸν πρὸς τοὺς ἁγίους κατα-
 φυγεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τούτου διάνοιαν ἐκλα-
 θεῖν. Ἐκαίνοὺς γὰρ μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοῖς Εὐαγγελίοις
 συνίστασθαι προσήκει. Καὶ ἵνα μὴ περιερχόμενοι τοὺς
 πάντας ἐπιδραδύνωμεν τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ καὶ μόνος ὁ
 Ἀπόστολος πρὸς τὴν ἡμῶν πληροφορίαν γενέσθαι C
 διδάσκαλος. Γράφει γὰρ τοῖς Ἑβραίοις αὐτὸς ὁ μα-

1. « Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod
 est Calvariæ locus : dederuntque ei vinum bibere
 cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere.
 Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt ve-
 stimenta ejus, sortem mittentes : ut impleretur
 quod dictum est per Prophetam * : Diviserunt sibi
 vestimenta mea, et super vestem meam miserunt
 sortem. Et sodentes servabant eum ibi *. » Et in se-
 quentia.

Quod jamjam lectum est, evangelicum est di-
 ctum ; clarioris autem explicationis causa, operæ
 pretium erit, ad sanctos confugere, atque ab illis
 ejus intelligentiam mutuari. Illos enim plus quam
 nos Evangeliorum peritos existimare convenit. Ve-
 rum ne in singulis eorum percurrendis diutius im-
 moremur, unus satis sit Apostolus, qui nos plene
 hac in re erudiat. Ad Hebræos enim scribit beatus

* Psal. xxi, 19. * Matth. xxvii, 33-36.

(6) Anglicanus et Felc. 3, βαλόντες.

(7) Ita omnes manuscripti, excepto Felc. 3. Regius ibidem, καὶ εἰς τὰ ἐξῆς· περὶ τοῦ πάθους.

ipse Paulus, impossibile esse mentiri Deum, eumque maxime veracem esse, neque mentiri? Nam opificiorum quidem naturæ id proprium est, ut convertantur et variis mutationibus moveantur; quippe cum non essent aliquando, conditoris sui gratia et humanitate id accepere ut per mutationem existerent: quemadmodum ait idem Paulus: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt⁷. » Deus contra, qui per Verbum, omnium conditor est et vere existit, immutabilem habet cum Verbo suo naturam. Atque illud per prophetam docet his verbis: « Videte, videte, quoniam ego sum, et non mutator⁸. » Quare de hominibus quidem in Psalmis canitur: « Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax⁹: » de Deo autem testatur Moses in lege: « Deus fidelis et verax¹⁰. »

2. Vir igitur ille Christum gerens, quasi ex utrisque eruditus, Dei et ipse cum creaturis discrimen exponens, ita scribit: « Sit vero Deus verax, omnis autem homo mendax¹¹. » Verus porro est Deus; non quia non mentitur: nihil quippe ipsi adversatur; neque quia, quemadmodum homo, alteri veritatem testificatur: nulli enim obnoxius est; sed quod ipsam veritatem genuerit, Paterque sit Domini, qui ait: « Ego sum veritas¹²: » veritati porro nunquam mendacium amicum fuerit. Unde veritatem quidem, juxta Psalmistam¹³, requirit Dominus, mendacium vero abs se rejicit, alienumque sibi facit, his verbis: « Filii alieni mentiti sunt mihi¹⁴. » Mentiti quippe sunt Judæi contra Salvatorem, et cum se legem servare profiterentur, nequaquam vere dixere; sed injuste cum illo egere qui eam dederat, cum pro data gratia mortem Domino machinabantur. Merito igitur rejecti sunt, et quam Domino mortem mendaciis suis induxerunt, eandem sibi ipsi attraxere: quemadmodum Ananias et Sapphira in Actibus apostolorum: qui cum vota Deo fecissent, ex votis suis detraxere: quæ res cum lateret aliis, ipsos veritatis minister Petrus his verbis repulit: « Non mentitus es hominibus, sed Deo¹⁵. » Qua in re magnum fuit miraculum: ubi quod solus norat Petrus, id Ananias morte omnibus palam fecit; ita ut nemo non vereretur, nullus Sapphira exemplum non metueret.

3. Scire etenim neque ignorare debemus, ea quæ Deo pollicemur, non ad nos ultra, sed ad Deum pertinere. Quod si quid inde detrahimus, nequaquam nostra sunimus; sed quæ Dei sunt quasi expilamus. Promissio porro non ad pecunias solum,

⁷ Hebr. vi, 18. ⁸ Rom. iv, 17. ⁹ Malach. iii, 6. ¹⁰ Psal. cxv, 4. ¹¹ Joan. xiv, 6. ¹² Psal. xxx, 24. ¹³ Psal. xviii, 46. ¹⁴ Act. v, 4.

(8) Ita Regius, Basiliensis et Anglic. recte. Editi, γεννητών.

(9) In Felc. 3. μέν, deest. Ibidem, Anglicanus et Basil. τὸν ψαλμῶδὸν ἐκζητεῖ ὁ Κύριος. Editi, τὸν ψαλμῶδόν (Commel. ψαλμῶδόν) ἐκζητῶν ὁ Κύριος. Mox,

Α χάριος Παῦλος, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι ψεύσασθαι τὸν Θεόν· καὶ ἀληθεύει μάλιστα λέγων, καὶ οὐ ψεύδεται. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (8) ἡ φύσις ἴδιον ἔχει τὸ τρέπεσθαι καὶ κινεῖσθαι ποικίλαις μεταβολαῖς· ἐπειδήπερ καὶ μὴ ὄντα ποτὲ, μεταβολῆν ἔσχεν εἰς τὸ εἶναι τῆ τοῦ πεποικηκότος χάριτι καὶ φιλανθρωπία· καθὼς καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησιν· « Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Θεὸς δὲ, ὁ πάντων διὰ τοῦ Λόγου ποιητῆς τυγχάνων, ὄντως ὢν, ἀμετάβλητον ἔχει σὺν τῷ Λόγῳ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ προφητοῦ διδάσκει, λέγων· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἢλλοίωμαι. » Διὸ περὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐν Ψαλμοῖς ἔδεται· « Ἐγὼ εἶπα ἐν τῆ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· » περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ μαρτυρεῖ, ὅτι « ὁ Θεὸς πιστός ἐστι καὶ ἀληθινός. »

B 2. Ὁ γοῦν χριστοφόρος ἀνὴρ, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων τούτων παιδευθεὶς, καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ γενητὰ διαφοράν ἐξηγούμενος, γράφει· « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. » Ἀληθής δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ὡς μὴ ψευδόμενος· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἐναντίον αὐτῷ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐτέρῳ μαρτυρῶν τὸ ἀληθές· οὐδὲν γὰρ ὑπεύθυνός ἐστιν· ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν γεννῶν, καὶ Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » ἀληθείας δὲ φίλον τὸ ψεῦδος οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Ὅθεν ἀληθείας μὲν (9) κατὰ τὸν ψαλμῶδὸν ἐκζητῶν ὁ Κύριος, τὸ δὲ ψεῦδος ἀφ' ἑαυτοῦ ρίπτει, καὶ ἀλλότριον ποιεῖ, λέγων· « Ἰδοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. » Ἐψεύσαντο γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν νόμον ἐπαγγελάμενοι φυλάττειν, οὐκ ἠλήθευσαν, ἀλλὰ παρηνώμουν κατὰ τοῦ δεδωκότος αὐτὸν, θάνατον ἀντὶ χάριτος μηχανώμενοι τῷ Κυρίῳ. Ἀπεβλήθησαν γοῦν εἰκότως, καὶ ὄν, ψευδάμενοι, κατὰ τοῦ Κυρίου θάνατον ἐπήγαγον, τοῦτον αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀληθῶς ἐπεσπᾶσαντο· ὡς καὶ Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· οἵτινες, ἐπαγγελίαν τῷ Θεῷ δεδωκότες, ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ἐνοσφίσαντο· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐλάνθανον· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας διάκονος Πέτρος τούτους ἀπωθεῖται, λέγων· « Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἐν οἷς καὶ μέγιστον θαῦμα γέγονεν· ὅπερ γὰρ μόνος ἠπίστατο Πέτρος, τοῦτο τῷ θανάτῳ τῷ περὶ τὸν Ἀνανίαν πᾶσιν ἐφάνερωσεν· ὥστε τοὺς πάντας εἰς εὐλάβειαν ἐλθεῖν, καὶ τὸ παράδειγμα D Σαπφείρας φοβηθῆναι.

3. Δεῖ γὰρ εἰδέναι καὶ μὴ ἀγνοεῖν (10), ὅτι ἡ ἐπαγγελία Θεῷ, οὐκ ἐτι λοιπὸν ἐστὶν ἡμῶν, ἀλλὰ Θεῷ διαφέρει. Καὶ ἐὰν ἀποσύρωμεν ἀπὸ τούτων, οὐχ ὡς τὰ ἡμῶν ἐσμεν λαμβάνοντες, ἀλλ' ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ ἱεροσυλοῦντες. Ἡ δὲ ἐπαγγελία οὐ μέχρι

Anglicanus solus, quem sequimur, τὸ δὲ ψεῦδος, in cæteris, δέ deest.

(10) Hæc, καὶ μὴ ἀγνοεῖν, desunt in Felc. 3. Intra Regius et Anglic. ἐὰν ὑποσύρωμεν.

χρημάτων (11) μόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι λόγου καὶ προαιρέσεως αὐτῆς φθάνει. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἐστὶ πένης χρημάτων, οὗτος καὶ προαιρέσεως. Ἀμέλει τὸ μέγα ὄντως καὶ θεῖον μυστήριον ἡμῶν οὐκ ἐπὶ χρημασιν ἔχει τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἐπὶ προαιρέσει τελεῖται, καὶ τῇ κατὰ θεὸν πίστει. Πάντες γοῦν ἐπηγγειλάμεθα, καὶ πάντες ἐσμέν ἐπαγγελίας χρεώσται· ὥστε ἀνάγκη ἀποδίδοναι τὴν μὲν παρθένον, τὴν παρθενίαν ὅποιαν καὶ ἐπηγγεῖλατο· τὸν δὲ ἐγκρατῆ, τὴν ἐγκράτειαν· τοὺς δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ τιμὴν· καὶ τέλος πάντας τὴν εἰς θεὸν πίστιν καὶ εὐλάβειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρίαν· ἵνα μὴ ὡς ἀγκώμονας ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τῶν περὶ Ἀνανίαν (12) καὶ Σάπφειραν καταλάβῃ. Τοῦτου γὰρ χάριν καὶ ὁ ἀποστολικὸς προασφαλίζεται λόγος· ὅτι

« Ἀποδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον· τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. » Τοῦτο πεποιήκεν αὐτὸς ὁ ταῦτα κηρύττων. Ὡσπερ (13) οὖν παρόησις ἐστὶ γράφων· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνίσαι· τὸν ὁρῶμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀποκείται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτῆς. » Μὴ ψευδόμενος γὰρ ἐφ' οὗ ἐπηγγεῖλατο, ἀλλὰ καὶ τηρήσας τὴν πρὸς ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

4. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο ἡμῖν συμβουλεύει λέγων· « Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους· » καὶ πάλιν· « Πᾶν ψεῦδος ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν (14) μὴ ἐκπορευέσθω. »

Θελεῖ γὰρ ἡμᾶς μιμητὰς ἑαυτοῦ γενέσθαι γράφων· « Ἀλήθειαν λέγω, οὐ ψεύδομαι. » Ἐπειδὴ καὶ εὐαγγελικόν ἐστὶ τοῦ Κυρίου βῆτον εἶναι ἡμῶν τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Οὐ, οὐ. Μέχρι τούτου οἱ ἐν Χριστῷ βεβαιούτως ἑαυτῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ, περαιτέρω βαίνοντες, εἰς ὄρκους καταφεύγωμεν· ὥστε καὶ φαρτῶν χάριν χρημάτων ὀμνύναί τὸν θεόν, μάλιστα Μωσέως νομοθετοῦντος· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Εἰ γὰρ ὄλως ἄξιος τυγχανεῖ τις ὀνομάσαι τὸν θεόν, ἀξιόπιστός ἐστι καὶ χωρὶς ὄρκου πιστευθῆναι· ὁ γὰρ πρὸς τὸ μείζον ἱκανὸς γενόμενος πολλῶ πλεον πρὸς τὸ ἑλαττον γένοιτο· ἂν ἱκανός. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἀξιόπιστος χωρὶς ὄρκου πιστευθῆναι, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἄξιος οὐδὲ (15) ὀνομάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ. Πῶς γὰρ ὄλως τούτῳ μαρτυρήσει ὁ θεὸς ὀμνύοντι, μὴ ἔχοντι πίστιν, εἰς ἣν ὁ Κύριος ἐπιθλέπει; Ἥ δὲ σοφία τούτου μάρτυς ἐστὶν ἡ λέγουσα· « Ἄγιον γὰρ Πνεῦμα (16) παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαστῆσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ οὐ κατοί-

sed etiam ad verba, ad propositumque pertingit. Non enim quisquis divitiis, is proposito pauper est. Certe vere magnum illud, divinumque mysterium nostrum, non in pecuniis habet promissionem, sed in perfecto proposito et fide erga Deum. Omnes sane promittimus, omnes voti debitores sumus; ita ut necessum sit servare virginem virginitatem, qualem promisit; continentem, continentiam; conjugatos, pudicitiam, mutuum amorem, honoremque: demum omnes fidem et reverentiam erga Deum, justitiam et fortitudinem; ne nos utpote ingratos perfidosque, Ananiae et Sapphirae exemplum apprehendat. Hujus enim rei praecavendae gratia apostolicus firmatur sermo: « Reddite omnibus debita: cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos mutuo diligatis. » Hoc praestitit ipse qui ista praedicavit. Atque ideo haec fidenter de sese praedicat: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi justus iudex. » Non enim mendax in promissis, sed servans ea quae Deo pollicitus erat, a vero et ipse Deo obtinuit non caducam promissionem.

τὸν θεὸν ὑπόσχεσιν, ἔσχε καὶ αὐτὸς ἀδιάπτωτον τῆς

4. Atque hinc est quod nobis suadet: « Ne mentiamini invicem. » Et rursum: « Omne mendacium ex ore vestro non procedat. » Vult enim nos sui imitatores esse cum ait: « Veritatem dico, non mentior. » Maxime cum illud sit evangelicum Domini dictum, ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non. Hucusque qui vere Christi sunt firment sermones suos, nec ultra progressi ad juramenta procedamus; ut pecuniarum corruptibilium causa, Deo in testem adhibito juremus, cum maxime jubeat Moses: « Non accipies nomen Domini Dei tui frustra. » Nam si quis plane dignus est qui Deum nominet, is etiam citra juramentum fide dignus est. Qui enim ad majora idoneus fuerit, multo magis ad minora idoneus erit. Quod si fide dignus non est absque juramento; non est ergo dignus qui nomen Domini pronuntiet, nec est in verbis suis fide dignus. Quomodo enim juranti testis aderit Deus, si fidem non habet, in quam Deus respicit? Testis est ejus Sapia, quae ait: « Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu: nec habitabit in corpore subdito peccatis. » Quare Dominus noster

¹¹ Rom. xiii, 7, 8. ¹² II Tim. iv, 7, 8. ¹³ Coloss. iii, 9. ¹⁴ Ephes. iv, 29. ¹⁵ I Tim. ii, 7. ¹⁶ Exod. xi, 7. ¹⁷ Sap. i, 4, 5.

(11) Reg. οὐκ ἄχρι χρημάτων. Felc. 3, οὐ μέχρι βῆμάτων. Paulo post, haec, αὐτῆς φθάνει, οὗτος καὶ προαιρέσεως, desunt in Felc. 3.

(12) Ita Regius et Anglic. Editi vero, τὸ περὶ Ἀν.

(13) Basiliensis, ὁ τοῦτο κηρύττων. Ὡσπερ.

(14) Ita Reg. et Anglic. Editi vero, ἡμῶν. Mox in Felc. 3, ἡμᾶς desideratur. Mox, Basil. et Anglic. γενέσθαι λέγων. Paulo post editi, ἐστὶ τὸ τοῦ Κυρίου,

sed tō deest in Regio.

(15) Οὐδὲ deest in Basil. et Anglic. Mox, haec, οὐκ ἐστὶ πιστὸς ἐν λόγῳ, punctis annotata sicut in Reg. quasi delenda.

(16) In Regio, secunda manu scribitur, σοφίας. Infra, Regius et Anglicanus, κατάχρησ, cum accentu in antepenultima. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἀμαρτίας.

Jesus Christus ab invocantibus se, primo fidem postulat, sicut cæco ait : « Credis quod hoc possim tibi facere¹⁷ ? » **63** lunatico autem ait : « Si credas, fiet. » Id autem Salvator postulat, non quod aliorum egeat ministerio : ipse quippe fidei Dominus et suppetitor est ; sed ne videatur personis gratificari, et quod credentibus annuat : neve si citra fidem beneficia recipiant, infidelitate ipsa amittant. Vult enim quam largitur gratiam, permanere, et cum sanat, nunquam amitti curationem. Cavere jussit igitur paralyticum his verbis : « Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat¹⁸. » Ac veluti si quis medicus ad ægrotos ingressus, sciscitatus primum fuerit, an velint curari ; ne curante sese, illisque nolentibus, inutilis fiat curatio, adversantibus ægrotis medici arti ; ita quoque Dominus ex sanandis percontatus est, et credentibus gratificatus est, ut per fidem gratiam obtinere possent. Indicium enim propositi animæ, fidee est.

Ἔτω καὶ ὁ Κύριος τῶν θεραπευομένων ἐπυθάνετο, τὴν χάριν κατασχῆν δυνθῶσι. Γνώρισμα γὰρ τῆς ψυχῆς τῆς προαιρέσεως ἡ πίστις ἐστίν.

5. Quid itaque Deum testem advocant, qui revera fidem non habent ? Spiritus in Psalmis testatur : « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate¹⁹, » per quam solam Deus potest invocari. Quid itaque est quod in Deum jurent, qui ne in parvis quidem rebus fidem habent ? cum alioqui juramentum veritatis sit testis, non index negotiorum. Jurant enim homines non quo res significant, sed quo veritatem affirmant, et ut sese non mentiri testificentur. Si itaque juranti inest fides atque veritas, quid opus juramento ? Quod si fides et veritas juranti adsit, cur tantam admittimus impietatem, ut humanarum mortaliumque rerum causa, Deum, qui supra homines est, testem advocemus ? Nam si nefas est terrenum regem ad exteriora tribunalia testem advocare, utpote qui et accusatoribus et iudicibus sit præstantior, cur non factum ad res factas advocamus, Deumque ab hominibus despectui haberi curamus ? *Apate !* Id omnem superat iniquitatem audaciamque. Quid igitur agendum ? Nihil aliud sane, quam ut sit nostrum, Ita, ita ; Non, non : et nullo modo mentiamur. Nam si ita veraces simus, veracem, hac in re Deum imitari videbimur.

6. Aliquis fortassis erit, qui hisce verosimiliter sic contradicat : Si jusjurandum vetitum hominibus est, et si abstinendo a juramento quis Deum imitatur ; quid est quod Deus in divinis Scripturis jurare dicatur ? Nam Abrahamo juravit, ut testifi-

¹⁷ Math. ix, 28. ¹⁸ Joan. v, 14. ¹⁹ Psal. cxliv, 18.

(17) Σοτ, et mox, δέ, desunt in Basiliensi et Felc. 3. Inferius, Anglicanus, παρ' ἐτέρω.

(18) In Regio post παραλυτικόν, ad marginem additur, θεραπευθέντα.

(19) Regius, καλούντων. Mox, ἀγέννητον, sic edit. Commel. et omnes mss. præter Basil. qui cum edit.

κῆσει ἐν σώματι καταχρῆν ἁμαρτίαις. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν πίστιν ἀπαιτεῖ πρῶτον, ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ λέγων· « Πιστεύεις, ὅτι δύναμαί σοι (17) τοῦτο ποιήσαι ; » καὶ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου δέ φησιν, ὅτι· « Ἐὰν πιστεύῃς, γίνεται. » Ἀπαιτεῖ δὲ τοῦτο ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐπειδὴ περ ἐχρησῆς τῆς παρ' ἐτέρων συνεργίας αὐτὸς γὰρ καὶ τῆς πίστεως Κύριος καὶ χορηγὸς ἐστίν· ἀλλ' ἵνα μὴ ὡς προσώποις χαριζόμενος φανῆ, ἀλλ' ἔτι τοῖς πιστεύουσιν ἐπινεύει· καὶ ἵνα μὴ χωρὶς πίστεως δέξωνται τὰς εὐεργεσίας, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτας ἀπολέσωσι. Θέλει γὰρ χαριζόμενος παραμένειν τὴν χάριν, καὶ θεραπεύων ἀδιάπτωτον εἶναι τὴν θεραπείαν. Ἠσφαλίζετο γοῦν τὸν παραλυτικὸν (18) λέγων· « Ἴδε, ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τι γένηται. » Καὶ ὡς περ ἄν τις ἱατρὸς εἰσιῶν πρὸς τοὺς κάμνοντας, πυνθάνοιτο πρῶτον εἰ βούλοιντο θεραπεύεσθαι, ἵνα μὴ αὐτοῦ φροντίζοντος, κάκεινων μὴ βουλομένων, ἀνωφελῆς ἡ θεραπεία γένηται, ἐναντιουμένων τῶν καμόντων πρὸς τὴν τοῦ ἱατροῦ τέχνην· καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἐχαρίζετο, ἵνα τῇ πίστει καὶ

5. Τί τοίνυν τὸν Θεὸν καλοῦσι μάρτυρα οἱ μὴ πίστιν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντες ; Τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐγγύς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, » δι' ἧς μόνως ἐπικαλεῖσθαι δύναται ὁ Θεός. Ὅστε τί ὁμνύουσι Θεὸν οἱ μὴ ἐν τοῖς μικροῖς πίστιν ἔχοντες ; ἄλλως τε καὶ ὁ ὄρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς, καὶ οὐ τῶν χρημάτων σημαντικός. Ὅμνύουσι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, οὐχ ἵνα τὰ πράγματα σημάσωσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀλήθειαν πιστώσωσιν, καὶ ὅτι λέγοντες οὐ ψεύδονται. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τῷ ὁμνούντι πίστις καὶ ἀλήθεια, τίς ἡ χρεία τοῦ ὄρκου ; Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ πίστις, διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦμεν, ὥστε δι' ἀνθρώπινα καὶ θνητὰ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων Θεὸν καλεῖν μάρτυρα ; Εἰ γὰρ τὸν βασιλέα τὸν ἐπὶ γῆς εἰς τὰ ἔξω δικαστήρια καλεῖν μάρτυρα οὐ θέμις, ὡς κρείττονα καὶ τῶν ἐγκαλούντων (19) καὶ τῶν δικαζόντων, τί τὸν ἀγέννητον εἰς τὰ γενητὰ καλούμεν, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὸ ἀνθρώπων ποιούμεν καταφρονεῖσθαι ; Ἀπαγε ! Τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει παρανομίαν καὶ τόλμαν. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν ; Οὐδὲν πλέον ἢ εἶναι ἡμῶν τὸ Ναί, ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ· καὶ καθόλου μὴ ψεύδεσθαι. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς (20) ἀληθεύοντες, δόξαίμεν καὶ ἐν τούτῳ μιμεῖσθαι τὸν ἀληθῆ Θεόν.

6. Ἴσως δὲ τις ἐπὶ τούτοις εὐλόγως ἀντιθῆσει λέγων· Εἰ ὁ ὄρκος ἀπὸ ἀνθρώπων κεκώλυται, καὶ ἐν τῷ μὴ ὁμνύειν τις μιμεῖται τὸ θεῖον, πῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁμνύειν λέγεται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ; Καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ ὤμοσεν, ὡς περ καὶ Μωσῆς μαρτυ-

Parisians. habet ἀγέννητον, minus recte. Paulo post, e regione vocis καταφρονεῖσθαι, ad marginem Regii legitur, γράφεται, καὶ κρίνεσθαι.

(20) Ἡμεῖς deest in Anglic. Mox, Felc. 3, δόξαίμεν.

ρεῖ, καὶ ἐν Ὑμνοῖς δὲ γέγραπται· «Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήθησεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.» Δόξει (21) γὰρ ἢ ταῦτα μάχασθαι τοῖς προλεχθεῖσιν, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέψασθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄρκους. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· μὴ ταῦτά τις (22) νομιζέτω. Θεὸς γὰρ κατ' οὐδενὸς ὁμνύει. Πῶς γὰρ, αὐτὸς Κύριος καὶ ποιητὴς τῶν ἀπάντων ὑπάρχων; Ἄλλ' εἰ χρὴ τάληθῆ λέγειν, ὁ λόγος ὄρκος αὐτοῦ ἔστι, πληροφορῶν τοὺς ἀκούοντας, καὶ πιστὶν ἐκάστω παρέχων, ὅτι ὁ ἐπηγγελιατο καὶ λαλεῖ, πάντως καὶ γενήσεται. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁμνύει Θεός, ἀλλ' ἡμῖν ὁ λόγος αὐτοῦ ἀντὶ ὄρκου πρὸς ἀληθειαν γίνεται. Ἀνθρώποις δὲ λαλῶν ὁμνύει λέγεται, καὶ τοῦτο ἀνθρωπικώτερον λαλούντων τῶν ἀγίων· ἵνα ἀπ' ὧν αὐτοὶ λέγοντες ἀξιοῦσιν, ἀπὸ τούτων αὐτοὶ πιστεῦσασιν τῷ λαλούντι Θεῷ. Ὡς γὰρ ἀνθρώπων τὸν λόγον ὄρκος μεθιστοῖ, οὕτως ἂν λαλεῖ ὁ Θεὸς ἀντὶ ὄρκου λογιζέσθω διὰ τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λεγομένῳ καὶ αὐτὸς ὁ γεγραμμένος ὄρκος· «Ὁμοσε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήθησεται,» ὡς τοῦ ἀμεταμελήτου καὶ πάντως ἔσομένου κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὄρκου τυγχάνοντος. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γενέσει σημαίνει λέγων· «Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα.» Τοῦτο δὲ οὐκ ὄρκος ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τινος ὤμοσεν, ὅπερ ἰδίῳν ἔστιν ὄρκος· ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ, ὅπερ τὴν τοῦ ὄρκου ὑπόνοιαν ἐκφεύγει, καὶ ἐν ᾧ σημαίνει τὸ βέβαιον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ χρῆναι πάντως πιστεῦσαι τὸν ἀκούοντα. Ἔστω δὲ καὶ ὁ ὑμνοῦδος μάρτυς τῶν λεγομένων, ἀναμνηστικῶν τὸν Θεόν, ψάλλων καὶ λέγων· «Ποῦ εἰσι τὰ ἔλεή σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε (23), ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;» Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας ὁμνύει Θεός· ἀλλ' ἄπερ ἀληθεύων λαλεῖ ὡς ὄρκος· ἔστι τοῖς ἀνθρώποις πρὸς πίστιν. Οὕτε οὖν Θεὸς κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁμνύει, οὕτε ἡμεῖς ἐκ τούτων εἰς ὄρκους ἐπιτρέψασθαι (24) χρὴ· ἀλλὰ τοιαῦτα λέγωμεν καὶ πράττωμεν, ὡς μὴ ὄρκου δεῖσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλ' ἀπ' ἑαυτῶν ἔχειν τὰ λεγόμενα τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρίαν. Ἐν τούτῳ γὰρ ὄντως μιμησόμεθα τὸ Θεῖον.

egeant juramento nostro; sed dicta nostra ex sese

plane Deum imitabimur.

7. Ἄλλ' ἴσως καὶ τὸ κατὰ τοὺς Νινευίτας ἂν τις ἐπερωτήσῃεν οὕτως· Εἰ ὁ λόγος ὄρκος ἔστι τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγων ἀληθεύει καὶ οὐ ψεύδεται, πῶς εἰρηκώς· «Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς (25) καταστραφήσεται,» ὡς πεπλήρωκε τὸν λόγον; δόξει γὰρ καὶ τοῦτο μάχασθαι πρὸς τὰ πρῶτα. Ἄλλ' οὐ ψεύδεται ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! οὐδὲ ὁ λόγος ἀπλήρωτος ἔμεινεν αὐτοῦ. Τῇ γὰρ φιλανθρωπίᾳ τὴν ὀργὴν ἡμῶν, καὶ τῇ

catur Moyses²⁷, et in Hymnis scriptum est : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech²⁸. » Videntur enim ista aut cum superioribus pugnare, aut isthinc homines p̄d juramenta assuetieri. Sed non ita se res habet : ne quisquam ita existimet. Deus enim per neminem jurat. Qui id fieri potest, cum sit Dominus et conditor omnium ? Sed si vere dicatur, verbum est juramentum illius, quod audientes certiores facit, omnibus fidem præbens, ea quæ promittit et loquitur, prorsus futura esse. Non enim velut homo jurat Deus, sed nobis ejus verbum pro juramento est ad veritatem. Cum autem loquitur hominibus, jurare dicitur : qua in re humano more loquuntur sancti, ut ex quibus ipsi dum loquuntur, fidem postulant, ex iisdem loquenti Deo credant. Ut namque hominum sermonem firmat juramentum ; ita quæ loquitur Deus pro juramento habenda sunt, ob firmitatem immutabilitatemque consilii ejus. Testatur id quod dictum est, ipsum in Scriptura traditum juramentum : « Juravit enim Dominus, et non pœnitebit eum, » quod nimirum juramentum illud sine pœnitentia sit, et prorsus futurum secundum promissionem. Hoc ipse Deus in Genesi indicat his verbis : « Per memetipsum juravi²⁹. » Illud autem nequaquam juramentum est. Neque enim per alium juravit, quod proprium est juramenti ; sed per seipsum, quod juramenti suspicionem removet, et quo significat promissionis firmitatem, et indicat, eum qui audierit plane credere debere. Testis sit eorum quæ diximus Psalmista, qui Deo inter psallendum memoriam revocat promissorum his verbis : « Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti Davidi in veritate tua³⁰ ? » Nequaquam per veritatem jurat Deus : sed quæ ille veraciter loquitur, pro juramento sunt hominibus ad fidem. Deus itaque non velut homines jurat, neque hinc nobis juramento assuescendum : sed tales nos loquendo agendoque exhibeamus, ut auditores non veritatis testimonium habeant. Hac enim in re

7. At fortassis quispiam de rebus apud Ninivitas gestis ita percontetur : Si sermo Dei juramentum est, quod veraciter loquatur et non mentiatur, quare cum dixisset : « Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur³¹, » sermonem non implevit ? Videntur enim isthæc pugnare cum præcedentibus. At non mentitur Deus, absit ! neque verbum ejus unquam completum non est. Suo enim erga homines amore

²⁷ Gen. xxi, 16. ²⁸ Psal. cix, 4. ²⁹ Gen. xxii, 16. ³⁰ Psal. lxxxviii, 50. ³¹ Jon. iii, 4.

(21) Alii, δόξη, alii, δόξει habent. Mox, Regius, Anglicanus, Felc. 3, Basiliensis, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρέψασθαι, in postremo tamen, secunda manu, ἐπιτρέπεσθαι, ut habetur in editis ; dubia lectio.

(22) Sic Regius et Felc. 3. Editi vero et cæteri manuscripti, μὴ ταῦτά γέ τις. Ibidem Felc. 3. κομιζέτω, pro νομιζέτω.

(23) Κύριε, est in solo Anglicano. Mox, hæc, Οὐ

γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας, habentur in Anglicano et in Regio secunda manu, desideranturque in cæteris et in editis.

(24) Ita Regius, Basil. Anglic. et Felc. 3. Editi vero, ἐπιτρέπεσθαι.

(25) Regius, Νινευή, et sic inferius. Mox Angl. δόξη.

iram mitigavit, magisque ad poenitentiam Nini-
vitarum respexit, quam ad præcedens peccatum.
Neque tale Dei verbum erat, quasi post triduum
subvertenda esset Ninive: sed tribus, aiebat, vos
diebus sustinebo, ut dilatione tridiana, facultas
esset poenitendi, aut subsequentem postea iram
eligendi. Quid namque ait propheta? « Adhuc tres
dies, et Ninive subvertetur. » Non ait: Post triduum
subvertetur; si enim ita dixisset, ita omnino fac-
tum fuisset: sed, « Adhuc tres dies, et subvertetur: »
ut cum diceret, « adhuc, » tolerantiam Dei intelli-
geremus; in subversione autem, iram quæ post to-
lerantiam futura erat, nisi resipiscerent. Nisi enim
ita se res habuisset, et si non, ut homines poeni-
tentiam agerent, ad tres distulit dies, quid Deum
cohibebat, quin statim Niniven destrueret? An
imbecillitas? Apage! id ne in mentem quidem pos-
stram veniat. Dominus enim virtutum, et fortis et
potens est Deus. An ignorantia istarum rerum in
causa fuit? nec quidquam ejusmodi dicatur: novit
enim omnia antequam fiant²². Quid itaque cogitan-
dum restat, nisi longanimitatem et benignitatem
Domini? quam cum nosset propheta, primo,
missus aufugit, secundo, pro defensione dixit: « O
Domine, nonne hæc sunt verba mea, cum adhuc
essem in terra mea? Propterea præoccupavi ut fu-
gerem in Tharsis, quia sciebam, quod tu sis cle-
mens et misericors, patiens et multæ miserationis,
et ignoscens super malitias²³. » Fugit vero Jonas,
non quod repugnaret Deo; dolebatque, non quod
lætaretur de Ninivitarum exitio; sed id agebat,
quod Ninivitarum sollicitudinem gereret. Metuebat
enim ne incertum ejus sermonem existimarent,
atque ita deinceps inciperent prophetis non cre-
dere, sed fide carere videretur propheticus sermo.
Ideo videlicet contristabatur, ut a Domino convince-
retur, atque sic omnibus Ninivitis palam fieret, non
quod mentiretur propheta; sed ob Dei benignitatem,
65 veniam Ninivitis fuisse concessam. Novat enim
in verbo, « adhuc, » Dei longanimitatem significari.
Et hic mos est divinæ Scripturæ, ut cum suam lon-
ganimitatem Deus indicare voluerit, per vocem,
« adhuc, » eam declaret; ut cum per Isaiam dicit:
« Quid adhuc faciam vineæ meæ, et non feci²⁴? »
per Jeremiam vero: « Ideo adhuc contendam vo-
biscum in judicio, dicit Dominus²⁵. » Verbo autem,

μετανοία τῶν Νινευιτῶν μᾶλλον ἐπέβλεψεν (26) ἢ τῇ
πρὸ ταύτης ἀμαρτία. Καὶ ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ οὐχ οὐ-
τως ἦν, ὥστε μετὰ τριήμερον κατασκαφῆναι τὴν Νι-
νευτὸν· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι· ἵνα ἐν
τῇ ἀνοχῇ τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐξουσίαν ἔχωσι μετα-
νοῆσαι, ἢ τὴν μετὰ ταῦτα ὀργὴν ἐκλέξασθαι. Τί γὰρ
φησὶν ὁ προφήτης; « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευτὸν
καταστραφήσεται. » Οὐκ εἶπε· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας
καταστραφήσεται (27)· εἰ γὰρ ἂν, ἐγεγόνει πάντως·
ἀλλ' « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ καταστραφήσεται: » ἐν ἑνὶ
μὲν τῷ, « ἔτι, » λέγεσθαι, τὴν ἀνοχὴν ἐνοῶμεν τοῦ
Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ κατασκαφῇ τὴν μετὰ τὴν ἀνοχὴν, εἰ
μὴ μετανοήσαιεν, γενησομένην ὀργὴν (28). Ἐπεὶ εἰ
μὴ τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, καὶ μετανοίας χάριν τῶν
ἀνθρώπων ὑπερέθετο τὰς τρεῖς ἡμέρας, τί τὸν Θεὸν
ἐκώλυε καὶ παραυτὰ τὴν Νινευτὸν ἀπολέσαι; Ἀσθένεια;
Ἄπαγε! μὴδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο τὸν ἡμέτερον εἴ-
θαι. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων καὶ ἰσχυρὸς καὶ δυνα-
τὸς ἐστὶν ὁ Θεός. Ἄλλ' ἄγνοια τῶν πράξεων ἐκείνων;
μὴδὲ τοῦτο λεγέσθαι· οἶδε γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως
αὐτῶν. Τί οὖν ὑπολείπεται νοεῖν ἢ μακροθυμίαν καὶ
φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ; ἦν καὶ ὁ προφήτης ἐπι-
σταμένος, ἔφυγε μὲν ἀποστελλόμενος τὸ πρῶτον, τὸ
δεύτερον δὲ ἀπολογούμενός φησὶν· « Ὁ Κύριε, οὐχ οὐ-
τοι οἱ λόγοι μου, ἔτι δντος μου ἐν τῇ γῆ μου; διὰ
τοῦτο προέφησα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, διότι ἔγνων,
ὅτι σὺ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, μακροθυμὸς καὶ πολυ-
έλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. » Ἐφυγε δὲ
Ἰωνᾶς, οὐχ ὡς ἀντιλέγων τῷ Θεῷ· καὶ ἐλυπεῖτο, οὐχ
ὡς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Νινευιτῶν χαίρων· ἀλλὰ τοῦτο
ἐποίησε διὰ τὴν Νινευιτῶν κηδεμονίαν. Ἐφοβεῖτο γὰρ
μὴ ἀβέβαιος παρ' αὐτοῖς νομισθῆ, καὶ λοιπὸν ἄρξων-
ται (29) μὴκέτι προφήταις πιστεύειν, ἀλλὰ ἀπιστος
παρ' αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος γένηται. Διὰ τοῦτο
γούν καὶ ἠθύμησεν, ἵνα ἐλεγχθῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ,
καὶ φανερὸν τοῖς Νινευιταῖς ἐκεῖ πᾶσι γένηται, ὅτι οὐ
διὰ τὸ ψεύσασθαι τὸν προφήτην (30), ἀλλὰ διὰ φιλαν-
θρωπίαν τοῦ Θεοῦ συγκεχώρηται τοῖς Νινευιταῖς. Ἥδει
γὰρ ἐν τῇ « ἔτι » λέξει σημαينوμένην μακροθυμίαν (31).
Καὶ τοῦτο τῆς θείας Γραφῆς ἐστὶ τὸ ἔθος. Ὅταν γὰρ
τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν σημαίνειν ἐθέλῃ ὁ Θεός, διὰ
τῆς λέξεως τῆς, « ἔτι, » ταύτην ἀπαγγέλλει· ὡς ἐάν
λέγῃ διὰ μὲν τοῦ Ἰσαίου· « Τί ἔτι ποιήσω τῷ ἀμ-
πελώνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα (32); » διὰ δὲ τοῦ Ἰε-
ρεμίου· « Διὰ τοῦτο ἔτι κριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει
Κύριος. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν, « ἔτι, » δείκνυσσι τὴν ἑαυ-

²² Dan. xiii, 42. ²³ Jon. iv, 2. ²⁴ Isa. v, 4. ²⁵ Jerem. ii, 9.

(26) Basiliensis et Anglic. ἐβλεψε. Paulo post, Reg. prima manu, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, secunda vero, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφῆναι τὴν Νινευτὸν ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, vulgata jam oim LXX lectio, ἔτι τρεῖς ἡμέραι, pro τεσσαράκοντα, ad hæc usque tempora in Græcis Bibliis permansit. Justinus ait suo tempore in aliis exemplaribus lectum fuisse, τεσσαράκοντα τρεῖς, in aliis vero, τρεῖς. *Dialog. contra Tryphonem* pag. 334. Vide idem Theodoret. in *Jonæ* cap. iii, v. 4.

(27) Regius, Anglicanus et Felc. 3, κατασκαφήσεται. Ibid. duo postremi, οὐ γὰρ ἐγεγόνει.

(28) Regius, γιγνομένην. Angl. et Felc. 3, γινομένην.

(29) Anglicanus, ἄρωνται.

(30) Felckman. 3, τὴν προφήτην.

(31) Felc. 3. Δεῖ γὰρ... μακροθυμίαν εἶδέναι. Paulo post idem, ἐθέλει ὁ Θεός. Mox, τῆς, ante, ἔτι, deest in Basiliens. et Anglican.

(32) Hæc, καὶ οὐκ ἐποίησα, desunt in Basil. Paulo post, Regius, Angl. et Felc. 3, Ἐν δὲ τῷ λέγειν. Editi et cæteri, Ἐν δὲ τῷ οὖν λέγειν. Paulo post, Reg. et Angl. Καττιεῖμ. Mox, Reg. Angl. et Felc. 3, Εἰ μὴ μακροθυμεῖν, omissis τοῖνον.

τοῦ ἀγαθότητα καὶ ἀνοχῆν. Λέγει γάρ· « Διέλθετε Ἀ νήρους Χετιεῖν, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε, καὶ ἴδετε. » Εἰ τὸν μὴ μακροθυμεῖν ἤθελεν, οὐδὲ παραινέσεις αὐτοῖς ἐδίδου· ὥστε διελθεῖν, καὶ διελθόντας μαθεῖν ἐκ τῶν ἐναντιῶν τὴν πρὸς τὸ καλὸν σύγκρισιν· Ἄμέλει ὅταν μὴκέτι μακροθυμίαν, ἀλλ' ὄργην ἢ πρᾶξις ἐκάστου προσκαλεῖται (33), λοιπὸν ἀποφαίνεται λέγων· « Οὐκέτι ἀνοίσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Διὰ δὲ τοῦ ὧδε, « οὐκέτι, » ῥήματος σημαυνομένου, δείκνυσι φανερώς τὴν περὶ τῶν Νινευιτῶν δηλουμένην διὰ τοῦ (34), « ἔτι, » μακροθυμίαν, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν. Ἄδύνατον γάρ ἦν μὴ ἀληθεύσαι τὸν Θεὸν λέγοντα, καὶ μόνον βουλόμενον. Διὰ τούτου τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελάμενος, οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἐχαρίζετο· καὶ τὸν λαὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ ἱεροφάντου Μωσέως. Καὶ τὸν μὲν Ἰσαὰκ ἐπληροφόρει τῇ ὑπόσχεσει, καὶ πατέρα τούτου ἐποιεῖ τῶν δύο λαῶν· τῷ δὲ Ἰακώβ ἐπαγγελάμενος ἐδείκνυε τὸν Ἰωσήφ. Καὶ τῷ μὲν πιστοτάτῳ Μωσεί ἐδίδου τῶν λεγομένων τὴν πίστιν διὰ τῶν συμβαινόντων τῷ Φαραῷ (35)· τῷ δὲ Δαβὶδ ἐπαγγελάμενος, ἀπεδίδου τὴν ὑπόσχεσιν διὰ Σολομῶντος· λέγω δὲ τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν.

8. Καὶ τί μοι χρεῖα πολλῶν; Οὐδὲν ἐστίν, ὃ λέγει ὁ Θεός, καὶ ἀπλήρωτον τούτο μένει. Κἂν παρατίκατις ὀλιγορῆ ζητῶν τὸν λόγον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ τὴν ἀπόδοσιν ἢ ὑπόσχεσις ἔχει, καὶ τῷ χρόνῳ πάντως ἢ ἐπαγγελία πληροῦται. Ἰδοὺ γάρ καὶ τὰ πρὸ πολλοῦ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ πρὸ πολλῶν εἰρημένα χρόνων νῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὀρώμεν πληρούμενα. Ἡσαίας μὲν γὰρ προεφήτευσεν ἐξ ἀπειροτάτου μου γυναϊκὸς τεχθήσεσθαι τὸν Ἐμμανουήλ· αὐτὸς δὲ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθεὶς καὶ Θεὸς φαινόμενος, ἐπλήρου προφήτου τὸν λόγον. Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας προσηγγεῖλε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλει ὁ Χριστὸς γεννηθῆναι· αὐτὸς δὲ Κύριος, ἐν Βηθλεὲμ ἐπὶ φάτνης ἀνακείμενος, ἐδείκνυε τὸν προφήτην ἀληθῆ (36). Καὶ ὁ μὲν Ζαχαρίας εὐηγγελίζετο τῇ Ἱερουσαλήμ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Σωτῆρος· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀποστέλλων ἐπὶ τὸν ὄνον (37) καὶ εἰσερχόμενος, ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν προφητείαν ἀνεπλήρου. Καὶ ὅπως, ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ὀνομάζω τῶν γεγραμμένων, αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν γέγονεν. Ἄ γὰρ δι' αὐτῶν προσηγγελλε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ἐτελείου πληρῶν καὶ λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. » Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν (38) τὰ πάλαι ἀναφωνούμενα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, ἄρτι πάλιν πληροῦται διὰ τῆς τῶν στρατιωτῶν τόλμης. Ἄ γὰρ προσήμανε παθεῖν αὐτὸν, ταῦτα νῦν οἱ δῆμοι Ἰουδαίων ἐνεργοῦσι, διαμεριζόμενοι τὰ ἱμάτια τοῦ Σωτῆρος, καὶ ποτίζοντες αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς. « Ταῦτα γὰρ, » φησὶν, « ἐγί-

« adhuc, » suam ostendit bonitatem et tolerantiam. Ait enim : « Peragrate insulas Chetim, et in Cedar mittite, et videte ³⁴. » Nisi itaque longanimiter agere vellet, monita non daret illis, ut peragrande ediscerent ex contrariis boni comparisonem discrimenque. Certe ubi jam non ulterius longanimitatem, sed iram singulorum opera provocant, demum sententiam profert his verbis : « Non ultra feram peccata vestra. » Illo autem verbo, « non ultra, » palam significat, suam erga Ninivitas longanimitatem, voce, « adhuc, » declaratam : necnon verū sui veritatem. Impossibile quippe erat, non vere dicere Deum dum quidpiam diceret, aut solum dum quidpiam vellet. Quare cum Abrahamo pollicitus esset, nequaquam mentitus est, sed filium donavit illi, populumque eduxit ex Ægypto per oraculorum annuntiatorem Moysen. Isaaco etiam certam promissionem denuntiavit, duorumque populorum patrem effecit illum : Jacobo, uti promiserat, Josephum exhibuit : Moysi fidelissimo verborum suorum fidem dedit, per ea quæ Pharaoni contigere : Davidi cum pollicitus esset, promissionem implevit per Salomorem : loquor autem de templi ex-
structione.

8. Ecquid mihi multis opus? Nihil eorum quæ pollicetur Deus infectum manet. Etiam si quis statim animo deficiat, dum ejus inquit verba : at tempore suo promissionem res consequitur, atque tandem pollicatio impletur. Ecce enim res jam olim a Domino denuntiata et jamdiu declarata, nunc in Evangeliiis completas videmus. Propheta- vit Isaias, ex nuptiarum experte muliere nasciturum Emmanuelem : ipseque Deus apparens ex Maria Virgine genitus, prophetæ sermonem complevit. Michæas ipsum locum ante designarat, in quo nasciturus Christus esset ; ipseque Dominus Bethle- hem in præsepe repositus, prophetam vere dixisse declaravit. Zacharias Jerosolymæ ingressum Salvatoris prænuntiavit : ipse Dominus asinum quæsitum mittens, atque illo vectus ingrediens, prophetiam implevit. In summa, ne singula quæ scripta sunt recenseam, ipse plenitudo legis et prophetarum effectus est. Nam quæ per eos prænuntiarat, ea præsens ipse complebat, aiebatque : « Ego ipse qui loquor, adsum ³⁷. » En itaque quæ olim de Salvatore in Psalmis prædicata sunt, hæc jam militum ausu complentur. Quæ enim passurum ipsum prænuntia- vit, hæc jam Judæorum populi perficiunt, dividentes vestimenta Salvatoris, et potantes eum aceto atque felle. « Hæc enim, inquit, facta sunt, ut implerentur Scripturæ ³⁸ : » quarum altera dicit : « Diviserunt sibi vestimenta mea, et

³³ Jerem. II, 10. ³⁷ Isa. LII, 6. ³⁸ Matth. XXVII, 35.

(35) Basiliensis et Anglic. προσκαλεῖται.

(34) In editis et quibusdam mss. post δηλουμένην, legitur, διὰ τοῦ ἔτι, in Reg. Anglic. et Felc. 3, non habetur.

(35) Regius, Basil. Anglic. Φαραῶ.

(36) Felc. 3, τὴν προφητείαν ἀληθῆ.

(37) Basiliensis, ἐπὶ τὴν ὄνον. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἐπ' αὐτοῦ. Editi, ἐφ' ἑαυτοῦ. Anglicanus, ἑαυτοῦ. Ibidem Felc. 3, ἐπλήρου.

(38) Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἰδοὺ καὶ νῦν. Editi et ceteri, Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν. Ibid. τὰ, abest a Basil.

super vestem meam miserunt sortem³⁹; » altera vero : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto⁴⁰. »

9. Multi qui Evangelia legunt, audientes illud : « Ut impleretur quod scriptum est, » arbitrati sunt, ea quæ gesta sunt, nulla alia de causa fieri, quam ut Scripturæ implerentur : atque exinde æstimarunt, eos qui ista faciunt, non modo inculpato esse ; sed potius laude dignos, **66** quod non peccando, sed Scripturis ministrando, talia perpetrarent : neque enim vera fuisse prophetarum verba, nisi acta sua subsequuta fuissent. Quod illi maxime opinati sunt ex his Evangelii secundum Joannem dictis, ubi cum Judæorum enarrat incredulitatem, ex Isaïæ prophetia sic ait : « Cum tot signa coram eis fecisset, non crediderunt : ut sermo Isaïæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est⁴¹? » Si enim ideo non crediderunt Judæi, ut Isaïæ sermo impleretur ; non illi incredulitatis suæ causa sunt, sed qui ista dixerat, unde factum est ut hæc complerentur. Tolle, inquit, prophetæ verbum, et plane futurum est ut illi credant. Sed hæc ejusmodique sententia a veritate multum aberrat : nam neque propheta in causa illis est, neque Judæi culpa incredulitatis sunt liberi. Sed propheta, prospiciens quæ facturi essent, ea prænuntiavit : ipsi vero deinde, ea perpetrantes, declaraverunt verum fuisse prophetæ sermonem : nec quasi propheticis sermonibus ministrarent, hæc contra Christum sunt ausi ; sed sua sponte, suo proposito ea facinora admisere : ita ut nequaquam illis in causa fuerit propheta, sed sua ipsorum voluntas ; imo ipsi potius prophetæ in causa fuerunt, ut talia de ipsis prænuntiaret. Nam prophetæ quidem proprium est futura videre, neque hallucinari : operum autem quisque suorum voluntatem causam habet. Et quemadmodum nos, ea quæ in conspectu sunt videntes, nequaquam fallimur, neque nos alio modo videmus quam fiunt, neque alio modo fiunt, quam nos videamus ; sed ut fiunt, videmus, et ut videmus fiunt ; eo quoque modo prophetæ futura tanquam præsentia videbant : necessariumque erat ut fierent ea quæ ipsi viderent, et vicissim, ut viderent ipsi quæ futura essent. Et rursum, quemadmodum quæ oculis videmus, necesse prorsus est ut existant, nam quæ sunt videmus, neque alio possunt esse modo quam nos videamus ; sic et quæ prophetæ prospiciebant, necesse

να νετο, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ Γραφαί· » ἡ μὲν λέγουσα· « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κληρὸν· » ἡ δὲ πάλιν· « Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου (39) χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. »

9. Πολλοὶ, τοῖς Εὐαγγελίοις ἐντυγχάνοντες, καὶ ἀκούοντες τὸ, « Ἴνα πληρωθῆ τὸ γεγραμμένον, » ἐνόμισαν τὰ γινόμενα δι' οὐδὲν ἕτερον γίνεσθαι, ἢ ἵνα πληρωθῆ τὰ γεγραμμένα· καὶ ἐκ τούτων ὀψήθησαν μὴ μόνον ἀνατίους εἶναι τοὺς πράττοντας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀξίους ἐπαίνου, ὅτι οὐχ ὡς ἁμαρτάνοντες, ἀλλ' ὡς διακονοῦντες τοῖς γεγραμμένοις ἐνεργοῦσι· μὴ γὰρ ἂν ἀληθεῖς γεγενῆσθαι τῶν προφητῶν τοὺς λόγους, εἰ μὴ τούτων ἦσαν αἱ πράξεις. Μάλιστα δὲ (40-41) ταῦτα ὑπέλαβον ἐκ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ῥητῶν κινηθέντες, ἔνθα, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπίστιαν διηγούμενος, κατὰ τὴν Ἥσαου προφητείαν φησί· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν· ἵνα ὁ λόγος Ἥσαου τοῦ προφήτου (42) πληρωθῆ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; » Εἰ γὰρ, ἵνα ὁ λόγος Ἥσαου πληρωθῆ, οὐκ ἐπίστευον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκ αὐτοὶ τῆς ἀπιστίας αἴτιοι, ἀλλ' ὁ ταῦτα εἰρηκώς, δι' ὃν καὶ ταῦτα πεπλήρωται. Ἄρον γὰρ, φήσουσι, τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως ἐκείνοι πιστεύουσιν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ ἡ τοιαύτη διάνοια πολὺ τῆς ἀληθείας ἀποδέει (43)· οὔτε γὰρ ὁ προφήτης αἴτιος τούτοις, οὔτε οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἀπιστίας ἑαυτῶν ἀναίτιοι τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης, προβλέπων ἃ μέλλουσα πράττειν, ἀπήγγειλεν· αὐτοὶ δὲ μετὰ ταῦτα πράττοντες, ἐδείκνυον τοῦ προφήτου τὸν λόγον ἀληθῆ· καὶ οὐχ ὡς διακονοῦντες τοῖς προφητικοῖς (44), ἐτόλμων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει θέλοντες ἐπραττον τὰ πράγματα· ὥστε τὸν μὲν (45) προφήτην μὴ αἴτιον αὐτοῖς γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν· αὐτοὺς δὲ μᾶλλον αἰτίους γεγενῆσθαι τῶ προφήτῃ τοῦ ταῦτα αὐτὸν περὶ αὐτῶν εἰπεῖν. Τοῦ μὲν γὰρ προφήτου ἰδίῳ ἐστὶν ὄρᾳ τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ σφάλλεσθαι· τῶν δὲ πράξεων ἕκαστος τὴν ἰδίαν προαίρεσιν αἰτίαν ἔχει. Καὶ ὡσπερ ἡμεῖς τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄρῶντες, οὐ σφαλόμεθα βλέποντες, οὐδὲ ἄλλως μὲν βλέπομεν, ἄλλως δὲ γίνεται· ἀλλ' ὡς γίνεται, βλέπομεν, καὶ ὡς βλέπομεν, γίνεται· οὕτω καὶ οἱ προφῆται τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἔβλεπον· καὶ ἃ ἔβλεπον, ἔδει γενέσθαι (46), καὶ τὰ γινόμενα πάντως ὄρᾳ ἔδει. Καὶ πάλιν, ὡσπερ ἡμεῖς ἃ βλέπομεν ἐν ὀφθαλμοῖς, ἀνάγκη πάντως εἶναι, τὰ γὰρ ὄντα βλέπομεν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλως γενέσθαι ἢ ὡς ὄρωμεν· οὕτω καὶ οἱ προφῆται, ἃ προσέβλεπον, ἔδει πάντως εἶναι, καὶ μὴ ἄλλως γίνεσθαι ἢ ὡς προεωράκασιν.

³⁹ Psal. xxi, 19. ⁴⁰ Psal. lxxviii, 22. ⁴¹ Isa. lxxxiii, 1; Joan. xii, 37, 38.

(39) Μου, abest a Basil. et Anglic. Paulo post, Anglican. Πολλοὶ γὰρ τοῖς Εὐαγγελίοις.

(40-41) Basiliensis, μᾶλλον δέ.

(42) Τοῦ προφήτου, deest in Basiliensi et Anglicano.

(43) Felc. 3, solus, ἀποδεί. Paulo post, ἑαυτῶν,

abest ab eodem

(44) Felc. 3, τοῖς προφήταις.

(45) Μέν, abest a Felc. 3.

(46) Felc. 5, ἔβλεπον ἀεὶ γενέσθαι. In eodem infra ἐν ante ὀφθαλμοῖς, deest.

Ἐπει εἰ τὰ γενησόμενα (47-48) μὴ προσέβλεπον, οὐκέτι ἂν ἦσαν προφήται. Καὶ καθόλου δὲ τοῦτο εἰδέναι δεῖ, ὅτι οἱ προφήται οὐ νόμων εἰσι διδάσκαλοι, ἵνα μόνων (49), ἀ προστάττουσι, γίνονται, ἀλλὰ τῶν μελλόντων εἰσι προσημάντορες. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ λέγουσι, διὰ τοῦτο καὶ γίνεται τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅτι γίνεσθαι μέλλει, διὰ τοῦτο καὶ προλέγουσι, καὶ ἀνάγκη μὴ ψεύδεσθαι τοὺς προφήτας, ὁρῶσι γὰρ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν (50) μὴ προαπήγγελλον οἱ προφήται, ἀλλὰ τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ προαίρεσις, ὥστε πράττειν ταῦτα. Καὶ ὅπως οἱ ἄγιοι οὐκ ἀναγκαστικοὶ τῶν γιγνομένων εἰσίν· ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν πρατόντων προβλέποντες σημαίνουσι. Καὶ ὡς περ οἱ ἀνασκευάζοντες ἔλεγον· Ἄρον τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως (51) οἱ Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν· οὕτως φαίην ἂν καὶ γὰρ· Ἄρον τὰς πράξεις τῶν Ἰουδαίων, καὶ πάντως οὐ προεφήτευσεν ἂν περὶ αὐτῶν ὁ Ἡσαίας τοιαῦτα.

10. Ἐν τολυνοῦ Ἰωάννης λέγει· « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Ἡσαίου, μὴ τῷ λόγῳ τοῦ προφήτου τὴν αἰτίαν διῶς τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ πράξει αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων. Ἄ γὰρ οὗτοι νῦν ἐπραττον, ταῦτα προσέβλεπεν ὁ προφήτης ἐκ πολλοῦ· καὶ ἔδει τοῦτον μὴ ψεύσασθαι, ἀλλὰ γνωσθῆναι, ὅτι τὰ νῦν γινόμενα προεώρακεν ἀληθῶς. Ἴνα γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀληθῆς τοῖς μετὰ ταῦτα φανῇ, ἠλέγχθησαν ἀπιστοὶ καὶ κρυπτόμενοι. Ἦσαν μὲν γὰρ τῇ προαίρεσει φαῦλοι· ἐπειδὴ δὲ ἐκρυπτον αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ὁ λόγος ἔλεγχος γέγονεν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἐπίστευον, ὅτι ἠλέγχεν αὐτοὺς ὁ λόγος κρυπτομένων; Καὶ ἐὰν λέγει πάλιν· Οὐκ ἠδύνατο πιστεῦειν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι γέγραπται τὰ κατ' αὐτῶν· μὴ τὸ ἀδύνατον τῇ προαίρεσει τῶν (52) πρατόντων διῶς. Ἐδύνατο γὰρ καὶ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον τὸ μὴ ψεύσασθαι τὸν προφήτην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς ἐώρακε, διὰ τοῦτο ἀδύνατον ἦν σφαλῆναι αὐτόν. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐώρακεν, ἢ ὡς γέγονε, καὶ ἐφάνησαν ἀπιστοὶ. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν Παρθένον πεπλήρωται θαῦμα, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην (53) ἀπέβη σήμερον, καὶ πάντα τὰ προγεγραμμένα πεπλήρωται. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγραπται, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέβαινον, ἀλλ' ὅτι ἐγένετο πάντως, διὰ τοῦτο καὶ προελέχθη. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὸν μερισμὸν νῦν τῶν ἱματίων γέγονε· καὶ ὡς γέγονεν, οὕτως καὶ προεωράτο· καὶ ὡς προσημάνθη καὶ προαπηγγέθη (54), οὕτως καὶ πεπλήρωται καὶ πέπρακται. Γέγραπται δὲ οὕτω· « Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ματθαῖος μὲν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἀπλούστερον τὸν μερισμὸν γεγενῆσθαι φησι· ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ τὴν

A prorsus erat ut fierent, neque alio modo quam ipsi prævídissent. Siquidem nisi futura prævídissent, nequaquam prophetæ fuissent. Et sciendum prorsus est, prophetas non legum esse magistros; ut ea solum quæ illi jubent, perficiantur; sed futurorum esse prænuntiatores. Non enim quia dicunt, res eveniunt, sed quia eventuræ erant, ideo illi prænuntiant, necessumque est non mentiri prophetas, cum vere res ut sunt videant. Si namque prophetæ non prænuntiassent, nihilominus Judæorum fuisset propositum talia perpetrandi. Atque in summa sancti, nequaquam verbis suis necessitatem inducunt, ut res eveniant; sed cum prævideant eorum propositum qui acturi sunt, id significant. At sicut objecere illi refragatores: Tolle prophetæ sermonem, et plane credent Judæi; ita dixerim ego: Tolle Judæorum acta, et nequaquam talia de illis prophetaverit Isaias.

10. Si itaque dixerit Joannes: « Non crediderunt in illum Judæi, ut impleretur sermo Isaiæ; » ne prophetæ sermoni imputes eorum incredulitatem, sed ipsorum Judæorum facinori. Nam quæ jam illi perpetrabant, hæc jamdiu præviderat propheta: necesseque fuit illum non mentiri, ut palam foret, eum illa vere prævídisse quæ jam gesta sunt. Ut namque sermo illius verus apud posteros videretur, reprehensi sunt increduli, etiamsi latere curarent. 67 Erant enim illi proposito suo improbi; cum autem suam occullarent incredulitatem, sermo iste adfuit qui eos coargueret. Ideone igitur non crediderunt, quod sermo iste latere volentes illos coarguerit? Quod si rursus dicat quispiam: Non poterant Judæi credere, quia hæc de illis scripta erant; impossibilitatem, agentium voluntati ne tribueris. Poterant enim mutare sententiam, sed impossibile erat mentiri prophetam. Cum enim revera vidisset, fieri nequibat ut hallucinaretur. Non alio enim modo rem vidit, quam quo gesta est: atque illi increduli deprehensi sunt. Eadem ratione illud in Virgine miraculum impletum est, et quod a Joanne narratur, hodie contigit: omnia item quæcunque scripta sunt impleta fuere. Non enim ideo evenere quia scripta sunt; sed quia evenere, ideo prænuntiata fuerant. Sic jam de vestimentorum divisione D actum est: et, prout actum est, ita prævísium fuerat: et ut prius significatum prænuntiatumque fuit, ita completum gestumque est. Scriptum autem est ita: « Postquam autem crucifixerunt eum, divisērunt vestimenta ejus, sortem mittentes: ut imple-retur quod dictum est per prophetam: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Matthæus certe cum reliquis evangelistis simplicius factam divisionem ait:

(47-48) Regius, εἰ τὰ γινόμενα. Anglic. εἰ τὰ γινόμενα.

(49) Sic Regius secunda manu, quem sequimur. Editi, ἵνα μὴ μόνων. Mox, Anglicanus, σημάντορες.

(50) In hæc verba ad Basil. notatur in margine, λέγει τι, licet lacuna nulla compareat.

(51) Basiliensis, πάντως. Infra, ἂν, post, προεφή-

PATROL. GR. XXVIII.

teus, deest in Regio, Anglicano et Felc. 3. Paulo post, Regius et Anglicanus, λέγει, οὐκ.

(52) Basiliensis, secunda manu, τῇ πορρήσει τῶν.

(53) Ita Regius et Felc. 3. In editis vero legitur, τὸν, ante Ἰωάννην. Infra, Basil. et Felc. 3, Οὐ γὰρ ἐπειδὴ.

(54) Regius, Anglic. et Felc. 3, προαπηγγέθη.

Joannes vero, modum divisionis, causamque missæ sortis declarat his verbis : « Milites igitur cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem. Tunicam vero, quia erat inconsutilis desuper contexta per totum, dixerunt ad invicem : Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus erit : ut impleretur Scriptura : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem ⁶⁵. »

11. Fortassis jam quispiam erit qui his auditis erubescat : fortassis quidam erit, qui Dominum cernens illusum, abductum, cæsum, pudore afficiatur : fortassis jam aliquis videns Dominum, Salvatorem et regem universi, a Pilato judicatum, et crucifixum a Judæis, pudore afficiatur, oculosque demittat. Nam neque sol tulit hoc spectaculum, sed obscuratus totus est, ut aliorum oculos averteret : nec curavit ultra præceptum illuminandi homines ; sed tum prævaricari ausus est, cum videret Dominum, qui sibi hoc mædatum dedisset, ab hominibus cruciari. Sed si causam ediscamus cur ita cruciatus sit, non ultra erubescemus, sed mirabimur bonitatem humanitatemque illius ; glorificabimur et ipsi, quemadmodum Paulus, in cruce : quia non ipse Dominus propter sese, sed nos in ipso patiebamur. Permagnum quippe erat hominum peccatum, hujusmodique malum, totum orbem præoccuparat : quod magnum quidem jamdiu erat, paulatim vero auctum, ac hominibus intolerandum evaserat. Siquidem mortis regnum in omnes invaluerat. Dominus autem noster immortalis et incorruptibilis est : atque ut immortalis et incorruptibilis, ita bonus humanusque. Boni namque Patris bonum Verbum existit : quare non tulit ut opificium suum periret : neque sustinuit, ut operum suorum alter esset Dominus : sed intolerandam videns malitiam, mortaleque genus non valere morti obsistere, neque posse pœnam suorum malorum persolvere : nam malitiæ excessus omne supplicium superabat ; videns item Patris sui bonitatem, suamque potentiam **68** et virtutem : « Christus enim Dei virtus et Dei sapientia ⁶⁶ ; » commotus fuit suo erga homines amore, miseratusque nostram infirmitatem, eandem induit. Ipse enim, ut ait propheta, infirmitates nostras tulit, et morbos gestavit ⁶⁷. Miseratus item nostram mortalitatem, eadem amictus est. Ait enim Paulus : « Humiliavit semet-

ποιότητα τοῦ μερισμοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενημένου κλήρου διηγείται λέγων οὕτως : « Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος. Τὸν δὲ χιτῶνα, ἐπεὶ ἦν ἀβάφους (55) ἐκ τῶν ἄνω ὑφαντῶς διόλου, εἶπον πρὸς ἀλλήλους : Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται ἡ Ἰα Γραφή πληρωθῆ. Διεμέρισαντο τὰ ἱμάτια μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. »

11. Ἴσως τις τούτων ἀκοῦων ἐρυθριᾷ· ἴσως τις ὀρῶν τὸν Κύριον παιζόμενον, καὶ ἀπαγόμενον, καὶ τυπτόμενον, αἰσχύνεται· ἴσως νῦν τις ὀρῶν τὸν Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ βασιλέα τοῦ παντός κρινόμενον ὑπὸ Πιλάτου, καὶ σταυρούμενον ὑπὸ Ἰουδαίων, δυσωπεῖται, καὶ κάτω τὸν ὀφθαλμὸν ἔχει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἥλιος (56) ἤνεγκε τὴν θέναν ἰδεῖν, ἀλλ' ἐσκοτίζετο ὅλος, ἵνα καὶ τοὺς ἄλλων ὀφθαλμοὺς ἀποστρέψῃ (57)· καὶ οὐκ ἐφρόντιζεν ἔτι τῆς ἐντολῆς τοῦ φαίνειν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παραβαίνειν ἐτόλμα λοιπὸν, ὀρῶν τὴν ἐντεταλόμενον αὐτῷ Δεσπότην ὑπὸ ἀνθρώπων πάσχοντα. Ἄλλ' ἐὰν τὴν αἰτίαν μάθωμεν, καὶ διὰ τί πέπονθεν ἰδωμεν, οὐκέτι ἐρυθριώμεν, ἀλλὰ θαυμάζομεν τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ· καὶ (58) καυχησόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Παῦλος, ἐν τῷ σταυρῷ· ὅτι οὐκ αὐτὸς ὁ Κύριος δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ἐκείνῳ πάσχοντες ἦμεν. Τῶν μὲν γὰρ (59) ἀνθρώπων ἡ ἀμαρτία πολλή τις ἦν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προκατετίληφει τοῦτο τὸ κακὸν, μέγα μὲν (60) τυγχάνον καὶ πρὸ τούτου, κατ' ὄλιγον δὲ καὶ αὐξανόμενον, καὶ ἀφόρητον γινόμενον τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος ἐπὶ πάντας καὶ κατὰ πάντων ἰσχυε βασιλεύειν (61). Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτός ἐστι· καὶ ὡσερ ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, οὕτως ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος. Ἀγαθοῦ γὰρ Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Λόγος ὑπάρχει· διὸ οὐ παρεῖδεν ἀπολέσθαι τὸ γενόμενον (62), οὐδ' ὑπέμεινε τῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἄλλον γενέσθαι Κύριον· ἀλλ' ὀρῶν τὸ μὲν τῆς κακίας ἀφόρητον, καὶ τὸ θνητὸν γένος οὐκ ἱκανὸν ἀντιστῆναι πρὸς τὸν θάνατον, οὐδὲ τὴν τιμωρίαν τῶν κακῶν δυνατόν ἀποδοῦναι· ὑπερῆρε γὰρ πᾶσαν τιμωρίαν ἢ τῆς κακίας ὑπερβολή· ὀρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα, ὀρῶν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἱκανότητα καὶ (63) δύναμιν· « Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία »· κεκίνηται τῇ φιλανθρωπίᾳ, καὶ οἰκτεῖρας τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐνεδύσατο ταύτην. Αὐτὸς γὰρ, ὡς ὁ προφήτης φησι, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἤρε, καὶ τὰς νόσους

⁶⁵ Joan. xix, 23, 24. ⁶⁶ I Cor. i, 24. ⁶⁷ Isa. liii, 4.

(55) Regius et Anglicanus, ἀβάφους. Mox, Regius, ἔβαν. Mox, αὐτόν, abest ab Anglicano.

(56) Basil. et Anglic. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος.

(57) Sic Regius, atque ita legit Nannius. Editi et alii, τοὺς ἄλλους ὄφθ.

(58) Καὶ, deest in Felc. 3. Ibid. δέ, abest a Basil.

(59) Τῶν μὲν γὰρ. Hæc et sequentia quædam reperuntur adhuc semel in Basiliensi, Anglicano et Latt. editt. ut et in codice n nostro sub titulo, De passione. Fragmentum igitur repetitum, per Basiliensem secundum et Anglicanum secundum, signari

intelligi. Hæc Felckm. quibus adjicimus, hoc fragmentum haberi in editione Basiliensi anni 1556, pag. 579, et sic inchoari : *Hominum certe peccata.*

(60) Μέν, deest in Basiliensi et Anglicano.

(61) Regius, ἰσχυε βασιλεύων. Felc. 2, ἰσχυσε βασιλεύων.

(62) Regius secunda manu, τὸ γένος ἡμῶν. Mox, Felc. 2, τῶν ἑαυτοῦ ποιημάτων.

(63) Anglic. 2, τὴν ἐφ' ἐκάστῳ δύναμιν καὶ ἱκανότητα.

ἐβάστασε (64). Καὶ ἐλεήσας τὸ θνητὸν ἡμῶν, περι-
εβάλετο τοῦτο. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· « Ἐταπείνωσεν
ἐαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Ἰδὼν
δὲ καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν ἡμῶν τῆς τιμωρίας
ἀδύνατον, ἀνεδέξατο ταύτην αὐτός· « Χριστὸς γὰρ
γένονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Καὶ οὕτω δὴ τὰ ἀνθρώ-
πινα περιβαλλόμενος καὶ ἀμφιεσάμενος, δι' ἑαυτοῦ τὰ
ἡμῶν προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἵνα, ὡς (65) αὐτὸς
πάσχων, ἀδολογητὸν τὸν ἀνθρώπινον πάσχοντα κατασκευ-
άσῃ, καὶ μικρὰ μεγάλους ἀντικαταλλάξῃται. Κατα-
βέβηκε γὰρ, ἵνα ἡμῶν τὴν ἄνοδον κατασκευάσῃ· καὶ
πειράσῃται γενέσεως, ἵνα ἡμεῖς δι' αὐτοῦ τῷ ἀγεν-
νήτῳ (66) φιλιώσωμεν. Ἠσθῆνησε δι' ἡμῶν, ἵνα
ἡμεῖς ἐγερωθῶμεν ἐν δυνάμει, καὶ ἐκπωμεν, ὡς ὁ
Παῦλος· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Ἰησοῦ
Χριστῷ. » Ἐλαβε σῶμα φθαρτὸν, ἵνα τὸ φθαρτὸν
ἐνδύσῃται τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο τὸ θνητὸν, ἵνα
τὸ θνητὸν ἐνδύσῃται τὴν ἀθανασίαν. Καὶ τέλος γέγο-
νεν ἀνθρώπος καὶ ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς, οἱ ὡς ἀνθρώ-
ποι ἀποθνήσκοντες, θεοποιηθῶμεν, καὶ μηκέτι τὸν
θάνατον ἔχωμεν βασιλεύοντα. Θάνατος γὰρ ἡμῶν
οὐ (67) κατακυριεύει, καὶ ὁ ἀποστολικὸς δὲ κηρύττει
λόγος· διὰ τοῦτο καὶ σταυροῦται, ἵνα τὴν κατάρταν ἐξ-
αγοράσῃ, καὶ ἡμεῖς τὴν εὐλογίαν κληρονομήσωμεν. Πά-
σχων γὰρ αὐτὸς, ἐδράπτετο μὲν οὐδ' ὄλωσ, ἐχαρίζετο (68)
δὲ μᾶλλον· καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἔμενε νεκρὸς, ἀλλὰ
μᾶλλον καὶ τοὺς νεκροὺς ἐζώποισεν· καὶ σφαγιαζόμε-
νος δὲ οὐκ ἀπόλυτο (69), ἀλλὰ τῷ αἵματι τῆς σφαγῆς
πάντας ἀπλῶς ἐλυτροῦτο, καὶ αὐτὸς ἔμενε ἀπαθής.

12. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν, εἴ τις ἔροίτο, ἀκούετω.
Ἐξ ἑκτῶν πραγμάτων ἐν τούτῳ (70) γέγονε σύνοδος·
πραγμάτων δὲ λέγω οὐκ ἴσων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα
σύγκρισιν οὐκ ἔχόντων. Θνητὸν γὰρ ἀθανάτῳ συν-
επέλεξε, καὶ φθαρτὸν σῶμα ἀφθάρτῳ λόγῳ (71)
συνεληλύθει. Καὶ τὸ μὲν θνητὸν οὐκ ἔβλαπτε τὸ
ἀθάνατον· ἀπαθὲς γὰρ ἦν· ἀλλ' ἔμενε μᾶλλον ἀπαθὲς
καὶ αὐτὸ τῆ τοῦ θανάτου ἐπικρατεῖ· τὰ γὰρ κρα-
τοῦντα τῶν κρατουμένων αἰεὶ κύρια τυγχάνει. Διὰ
τοῦτον αὐτὸν τὸν συνόντα θάνατον Λόγον, καὶ ὁ θάνα-
τος ἐξηφανίζετο (72) παραδόξως ἐν αὐτῷ, ὡς ἀπὸ
πυρὸς ἀφανίζεται καλὰ μὴ. Ὁ δὲ Λόγος, ἀφθαρτος
ὢν, ὠφέλει μᾶλλον τὸ φθαρτὸν συνῶν αὐτῷ· τὸ γὰρ
σκοτεινὸν ὑπὸ τοῦ φωτός καταυγάζεται, καὶ τὸ ἑλαττον
ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπὸ
τῶν δημιῶν ἐκδιδύσκειται, οὗς ἡμεῖς ἐν τῷ Ἀδάμ
ἐνεδυσάμεθα, δερματίνους χιτῶνας, ἵνα ἀντὶ τούτων
τὸν Χριστὸν ἐνδύσασθαι δυνηθῶμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ
ἱμάτια μερίζεσθα· ὑπομένει, ἵνα ἡμεῖς τὸν ἐκ Πατρὸς
ἀμέριστον ἔχωμεν Λόγον· « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ, »

A ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis ⁶⁴.
Cum videret item nos non ad solutionem supplicii
sufficere, suscepit illam : « Christus enim factus
est pro nobis maledictum ⁶⁵. » Atque sic humanis
circumamictus indutusque, per sese quæ nostra
erant Patri obtulit ; ut quasi ipse pateretur, homi-
nem patientem illæsum redderet, et parva magnis
commutaret. Descendit enim, ut nobis ascensum
præpararet : nativitatem expertus est, ut nos per
eum ingenito amici essemus : infirmatus propter
nos est, ut nos excitaremur in virtute, et dicere-
mus, quemadmodum Paulus : « Omnia possum in
eo qui me confortat Jesu Christo ⁶⁶. » Sumpsit
corpus corruptibile, ut corruptibile indueret incor-
ruptionem : induit mortale, ut mortale indueret
B immortalitatem. Demum factus est homo et mor-
tuus est, ut nos, qui utpote homines moriebamur,
deificaremur, neque mortis regnum ultra sustinere-
mus. Mors enim nobis non dominatur, ut apostoli-
cus sermo prædicat, propterea crucifixus est, ut
maledictum redimeret, et nos benedictionem hære-
ditate acciperemus. Ipse namque cum pateretur,
nullatenus lædebatur ; imo potius dona largieba-
tur : et moriens, mortuus non remansit, sed potius
mortuos vivificabat : nec immolatus periiit, sed im-
molationis suæ sanguine omnes prorsus liberavit,
ipseque mansit impatiibilis.

C 12. Quomodo autem id factum sit si quis quærat,
audiat. Duarum in eo rerum concursus fuit ; rerum,
inquam, non æqualium, sed quæ nullo modo com-
parari possent. Mortale quippe immortalis compli-
cabatur, et corruptibile corpus incorruptibili Verbo
cohæsit. Neque tamen id, quod mortale erat, læsit
illud quod immortale : impassibile quippe erat :
morteque victa, magis impassibile remansit : nam
ea quæ vincunt, victis semper dominantur. Itaque
ob conjunctum immortale Verbum, mors in ipso
admirabili quodam modo, quasi stipula a facie
ignis evanescebat. Verbum porro cum incorrupti-
bile esset, sua conjunctione id quod corruptibile
erat adjuvabat : tenebræ enim a lumine illustrantur,
et quod minus est, a majore benedicitur. Quapro-
pter jam a carnificibus exuitur pelliceas vestes, qui-
bus in Adamo induti sumus, ut earum loco Chri-
stum induere possimus. Eadem item de causa,
vestimenta sua dividi patitur, ut nos Verbum indivi-
sibile ex Patre procedens habeamus : nam, « Ego

⁶⁴ Philipp. II, 8. ⁶⁵ Galat. III, 13. ⁶⁶ Philipp. IV, 13.

(64) Ita maxima pars mss. Editi vero, ἐβάστασε.

(65) In Felc. 2, et Anglic. 2, ὡς, deest. Mox, ἀν-
θρώπινον, abest a Basil. 1. Ibidem, πάσχοντα, abest
ab Anglic. 2. Ibidem, Felc. 2, κατασκευάσῃ καὶ πε-
τείραται, nullis omissis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Mox,
Anglic. 2, ἀναλλάξῃται.

(66) Regius et Anglic. 1, 2, γενήτω.

(67) Felc. 2, ἡμῶν καὶ αὐτοῦ οὐ. Mox in eodem
et in Anglicano 2, δέ, deest.

(68) Οὐδὲν ἐχαρίζετο. Regius et Basil. 1.

(69) Anglic. 2, ἀπόλυτο. Regius, ἀπόλλοιτο.
Editi, ἀπόλυτο. Infra Basil. Πῶς δὲ τοῦτο γένοιτο.

(70) Regius, Anglie. secundus et Felc. 2, ἐν ταῦτῳ.
Editi, ἐν τούτῳ. Ibidem, Anglicanus et Felckman. 2,
γεγονέναι σύνοδον.

(71) Anglicanus 2, ἀθανάτῳ λόγῳ συν.

(72) Anglicanus 2, et Felc. 2, ἠφανίζετο. Mox,
παραδόξως, deest in Felc. 3.

inquit, et Pater unum sumus ⁶⁶. » Quamobrem in vestem sortem mittunt, quod ille patienter negligit, ut sors et hæreditas nostra sit Christus, ut ait Psalmista : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei ⁶⁷. » Quare non alibi patitur, non alio loco cruci affigitur, quam in Calvariæ loco, quem Hebræorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum : ibi namque illum post maledictionem sepultum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportuit enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut ejus abolito peccato, ab universo illud hominum genere auferret; et cum audivisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris ⁶⁸, » ideo illic **69** reponeretur, ut ibidem Adamum inveniens, maledictum solveret, et loco illius : « Terra es, et in terram reverteris; » jam diceret : « Exsurge, qui dormis, et excitare ex mortuis, et illuminabit te Christus : » et rursum : « Surge, et veni, sequere me; » ut non ulterius in terra reponaris, sed in cælos ascendas. Necesse quippe est, excitato Salvatore, excitari cum illo Adamum, omnesque ex Adamo oriundos. Atque ut, mortuo Adamo, nos quoque per eum mortui manebamus; ita excitato corpore Dominico, necesse demum est omnes cum illo resurgere. Hæc Pauli sententia est : hæc enim scribit ad Corinthios : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur ⁷¹. »

13. Quo autem modo illum in crucem egerint, operæ pretium erit ut ex iis quæ scripta sunt videamus, neque enim ea nobis inutilia fuerint : neque simplici modo in Evangelii scriptum est. Postquam judicatus esset Dominus; judicatus quippe est, et ante præsidem stetit. Ne quis eam rem esse pudori arbitretur : nostrum quippe causa id ille passus est, ut ne si quas ille insidias passus sit silentio prætermisum esset, lateret Judæorum conspiciatio; sed ut ex judicio manifesta foret insidiantium calumnia. Si enim judicatus non fuisset Salvator, sub dubia incertaque suspicione latuisset Judæorum adversus eum invidia; cum autem judicatus sit, id nemini latere potest. Et quidem Pilatus ipse Salvatoris innocentiam puritatemque testatus est, Judæorumque insidias aperuit. « Sciebat enim, » inquit, « quod per invidiam tradidissent illum ⁷². » Nec cognovisset Pilatus Judæorum invidiam, nisi Salvator ad judicium stetisset. Rem magnam mirabilemque Salvator præstitit, qui ta-

φησιν, « ἐν ἔσμεν. » Διὰ τοῦτο καὶ λαγγάνουσιν ἐπὶ τὸν χιτῶνα, καὶ τοῦτο πάσχον παρορᾷ (73), ἵνα ἡμῶν κληρὸς ὁ Χριστὸς γένηται, καθὼς καὶ ὁ ψαλμωδὸς φησι· « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Ὅθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοι φασὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τάφον. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν κατάραν τεῶσθαι διαθεβαῖονται. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, θαυμάζω τοῦ τόπου τὴν οικειότητα (74). Ἔδει γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδάμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν, ἵνα, ἐκείνου λύων τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ παντὸς αὐτὴν ἄρη τοῦ γένους· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁ Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » διὰ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ τεθεῖται, ἵνα τὸν Ἀδάμ εὐρὼν ἐκεῖ, λύσῃ μὲν τὴν κατάραν, ἀντὶ δὲ τοῦ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » λοιπὸν εἶπη· « Ἐγειραι (75), ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστὸς· » καὶ πάλιν· « Ἀνάστα, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, » ἵνα μὴ κέτι τεθῆς ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἀνέλθῃς. Ἀνάγκη γὰρ, ἐγειρομένου τοῦ Σωτῆρος, συνεγείρεσθαι τοῦτ' καὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ Ἀδάμ γενομένους (76). Καὶ ὡς περ, ἀποθνήσκοντες τοῦ Ἀδάμ, ἐμένομεν καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν νεκροί, οὕτως ἐγειρομένου τοῦ κυριακοῦ σώματος, ἀνάγκη λοιπὸν πάντας συνεγείρεσθαι αὐτῷ (77). Αὕτη τοῦ Παύλου ἡ διάνοια τυγχάνει· γράφει γὰρ Κυρινθίοις λέγων· « Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται (78). »

13. Πῶς δὲ ἄγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν τὰ γεγραμμένα· πάντως (79) γὰρ καὶ ταῦτα οὐκ ἀνωφελῆ, οὐδὲ ἀπλῶς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γέγραπται. Μετὰ τὸ κριθῆναι τὸν Κύριον· ἐκρίθη γὰρ, καὶ ἐμπροσθεν ἐστάθη τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ μὴ τις αἰσχυνέσθω ταῦτα (80)· ὑπέμεινε γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ, κατὰ τὸ σιωπῶμενον ἐνεδρευθέντος (81) αὐτοῦ, κρύπτηται τῶν Ἰουδαίων ἢ ἐπιβουλῆ· ἀλλ' ἵνα καὶ ἐκ κρίσεως φανερὰ τῶν ἐπιβουλεσάντων ἡ συκοφαντία γένηται. Μὴ κριθέντος γὰρ τοῦ Σωτῆρος, ἄδελος ὑπενοεῖτο (82) τῶν Ἰουδαίων ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος· κριθέντος δὲ αὐτοῦ, λοιπὸν οὐδένα λαθεῖν οὕτως ἠδυνήθη. Καὶ Πιλάτος μὲν αὐτὸς, τῷ μὲν Σωτῆρι ἐμαρτύρει τὸ ἀναίτιον καὶ καθαρὸν· τῶν δὲ Ἰουδαίων τὴν ἐπιβουλήν ἐξῆγεν. « Ἦδει γὰρ, » φησὶν, « ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν. » Οὐκ ἂν δὲ (83) Πιλάτος ἔγνω τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, εἰ μὴ ἐστάθη κρινόμενος ὁ Σωτῆρ. Μέγα πρᾶγμα καὶ παράδοξον ἀληθῶς πεποίηκεν ὁ Σωτῆρ· σιωπῶν ἐνήργει, καὶ μὴ ἀπολογούμενος ἐποίησε τὸν δικαστὴν ὁμολογεῖν τὴν

⁶⁶ Joan. x, 30. ⁶⁷ Psal. xv, 5. ⁶⁸ Genes. iii, 19. ⁶⁹ I Cor. xv, 22. ⁷⁰ Matth. xxvii, 18.

(73) Anglic. 2, et Felc. 2, περιορᾷ.

(74) Felc. 2, τοῦ πάθους τὴν οἶκ.

(75) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἐγειρε. Infra, μοι, post ἀκολούθει, deest in omnibus inss. præter Reg.

(76) Felc. 2, γενομένους, ἐμένομεν.

(77) Αὐτῷ, deest in Felc. 2.

(78) Ζωοποιηθήσονται. In hoc verbum desinit fragmentum.

(79) Sic Regius. et Anglic. Editi vero, πάντα.

(80) Regius solus, καὶ μὴ τις ἀναγινώσκων αἰσχ.

(81) Sic Regius et Basil.; editi vero ἐνεδρευθέντος, minus recte.

(82) Basiliensis et Anglic. ἐπινοεῖτο. Ad marginem Basil. ἀδελος ἂν ἦν τῶν Ἰουδ. Infra, in Felc. 3, μὲν utrumque deest.

(83) Δέ, deest in Regio, Anglic. et Felc. 2.

συσκευήν, και ὅτι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις ἢ τῷ δικαίῳ A
 πέπεισται. Ἀπολογουμένου μὲν (84) γάρ, ἦν ὑπονοῆσαι
 διίλιαν τοῦ θανάτου· σωπῶντος δὲ, τὸ στερβρὸν και
 τὴν ἀνδρείαν θαυμάσαι. Καὶ τὸ οὕτως δὲ τὸν Πιλᾶ-
 τον ἀπολογεῖσθαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ πιστεῦσαι τὸν
 κρινόμενον εἶναι Θεόν. Ἀμέλει, κρινόμενος ὑπὸ Πι-
 λᾶτου, ἐχρημάτιζε τῇ τούτου γυναικί· ἵνα τῇ μὲν
 σωπῇ τὴν ἀνδρείαν (85) καταπλαγῇ· τῷ δὲ χρημα-
 τισμῷ γινώσκῃ, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεὸν κρίνει.
 Ἐφοβήθη οὖν ὁ κρίνων τὸν κρινόμενον, και μᾶλλον
 αὐτὸς ἐκρίνετο τῷ φόβῳ τοῦ κρινομένου ἢ κρίνων
 αὐτὸς κατέπληττε τὸν Κύριον. Διὸ και ἐνίψατο τὰς
 χεῖρας λέγων· « Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τού-
 του »· εἰ και ὑστερον, κινήθεις (86) τῇ τῶν Ἰουδαίων
 φιλία συνέδραμεν αὐτοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὥστε και
 εἰς σταυρὸν αὐτὸν παραδοῦναι. Παραδίδοται τοίνυν B
 ὁ Σωτήρ, και παραδοθείς, οὐ κατέπληττε (87) τὸν
 θάνατον, ἀλλὰ και μᾶλλον ἀπεδύσατο πρὸς αὐτὸν,
 και ἰδίῳ φεύγοντα τὸν θρῖν. Οὐ γὰρ ὡς ἀποθνή-
 σκων ἦν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὡς τὸν θάνατον εἰς τοῦτο
 εἰσῆκων.

14. Ἐνθα δὴ ὁ δειλαῖος διάβολος, θεωρήσας τὸ
 κτὲ Πιλᾶτον (88) θαῦμα, ὅτι μᾶλλον ὁ κρίνων ἢ ὁ
 κρινόμενος κατέπληττεν· ὁρῶν δὲ και τὴν μετὰ πε-
 παθήσεως αὐτοῦ νῦν ἀπόδυσιν, πάντα πειράζειν
 ἐσπούδαζε, βουλόμενος γνῶναι, ὃ πρότερον οὐκ ἔδυ-
 νήθη, πειράζων αὐτὸν ἐν τῷ θρῖν, μαθεῖν, εἰ οὐτός
 ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τότε κατασχυνθείς, ἐτήρει
 τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν· νομίζων, ὅτι ἐν ᾧ πάντας C
 καταδεδουλώκει, δύνασθαι και ἐν τῷ θανάτῳ τούτου
 πειράσαι. Γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ὅτι συν-
 τελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐ-
 τοῦ ἄχρι καιροῦ. Οὗτος δὲ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν
 ᾧ και αὐτὸς ὁ πολέμιος ἐγίνωσκεν ἑαυτὸν καταπα-
 τηθῆσθαι ὑπὸ πάντων, εἰ και τούτου διαπέσοι·
 μόνον γὰρ τοῦτο αὐτῷ περιελείπετο λοιπὸν τὸ ἄθλον,
 πάντων γυμνωθέντι. Διὸ και πάντα ποιεῖ τοῦ μαθεῖν
 ἕνεκεν, εἰ οὐτός ἐστιν ὁ Σωτήρ· και τοῦτο ἐποίησε,
 ἵνα, ἐὰν ὄντως περὶ αὐτοῦ μάθῃ, μηδὲ τολμήσῃ
 προσελθεῖν, εἰδὼς τὴν ἀπόρσιτον και θείαν αὐτοῦ
 δύναμιν. Ὁ δὲ Κύριος, θεωρῶν αὐτοῦ τὴν πανουργίαν,
 ὅτι οὐ τιμῇ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν D
 ἀνθρώπων χάριν δουλείας ἐθήρευε τοῦτο, ἵνα τυραν-
 νεύῃ κατὰ πάντων, ὑπέκρυπτε τὴν ἑαυτοῦ θεότητα,
 και ὡς ἀνθρώπος ἐπολιτεύετο· ἵνα, ὡς Θεῷ μὴ
 προσελθὼν, ἀπαθῆς ἀπέλθῃ, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου κα-
 τεφρονήσας, προσέλθῃ, και λοιπὸν ὑπὸ ἀνθρώπων
 ἀρξῆται καταπαίξασθαι. Καὶ ὡσπερ ἂν τις, τὸν ἀν-
 τιπαλον αὐτοῦ θεωρῶν καταπτήσσοντα, και διὰ
 τοῦτο ἀποφεύγοντα λοιπὸν, ἀσθένειαν σχηματίζοιτο

cendo, nec respondendo, eo judicem compulit, ut
 conspirationem declararet, et fateretur sese turbis
 magis quam justitiæ obtemperasse. Qui si Pilato
 respondisset, suspicio fuisset eum formidine mortis
 corripi; cum tacuerit autem, admirabilis prorsus
 ejus constantia et fortitudo. Quod autem ita eum
 Pilatus defenderet, nihil aliud id erat quam quod
 crederet eum qui in judicio stabat esse Deum. Et
 sane cum a Pilato judicaretur, ejus uxori oraculum
 edidit: ut silentio quidem, ejus fortitudinem sta-
 peret; oraculo autem agnosceret, se non hominem,
 sed Deum judicare. Timuit igitur judex reum, imo
 magis ipse judicati terrore judicabatur, quam ipse
 judicans Dominum perterreret. Quare manus ab-
 luit, aitque: « Innocens ego sum ab hoc sangui-
 ne »⁸⁵: etsi postea Judæorum gratia permotus,
 ipsis sese insidiantibus adjecit; ita ut ad crucem
 illum traderet. Traditur ergo Salvator, atque tra-
 ditus mortem non perhorruit; imo potius sese
 nudavit cum illa congressurus, ac fugientem per-
 secutus est serpentem. Non enim quasi moriens
 sese habuit Dominus; imo potius quasi mortem ad
 idipsum persequens.

14. Porro hic infelix diabolus, conspecto hoc in
 Pilato miraculo, quod ipse Judex plus expavesceret
 quam judicatus, animadversaque Domini in sese
 exuendo fiducia, nihil non tentatum reliquit, ut
 nosset id quod prius nosse non potuit, ubi illum in
 monte tentavit, ut edisceret, an hic esset Filius
 Dei. Tunc pudefactus, mortis tempus observabat,
 ratus se in qua re sibi omnes subegerat, morte scilicet,
 in eadem se posse hunc etiam tentare. Scri-
 ptum quippe est apud Lucam, diabolum cum com-
 plessset omnem tentationem, ab eo ad tempus
 abcessisse⁸⁵. Hoc autem ipsum tempus 70 est
 quo sese adversarius norat ab omnibus conculcan-
 dum esse, si jam excideret: nullum enim illi aliud,
 omnibus destituto, supererat certamen. Quare nihil
 non agebat, ut edisceret an hic Salvator esset:
 quod ideo ille agebat, ut si revera edisceret quis
 esset, accedere non auderet, gnarus inaccessæ
 illius ac divinæ potestatis. Dominus autem videns
 ejus vafritiem, sciensque illum non honoris causa,
 sed ut homines in servitute retineret illud obser-
 vare, quo in omnes tyrannidem exerceret, suam
 ipsius deitatem occultavit, et ut homo sese gessit:
 ne ille se ut Deum attingere non ausus, abiret
 illæsus: sed contra cum homine quem despiceret,
 congressus, ab hominibus deinceps inciperet illudi.
 Et quemadmodum si quis cernens adversarium
 suum perterritum aufugere, exinde infirmitatem
 simulaverit, qua eum ad pugnam pertrahat: tum-

⁸⁵ Matth. xxvii, 24. ⁸⁶ Luc. iv, 13.

(84) Mên, abest ab Anglicano.

(85) Regius, ἀνδρείαν, ad hanc vocem variant sere
 semper codices; aliique, ἀνδρείαν, alii, ἀνδρείαν, habent.

(86) Basil. alia manu, νικήθεις.

(87) Ita Regius et Basiliensis. Anglic. vero, κατέ-

πλησσε. Editi κατέπλησσε.

(88) Regius, τὸ κατὰ Πιλᾶτον (et sic semper
 Πιλᾶτος habet hic codex cum circumflexo) γενόμε-
 νον θαῦμα. Mox, Regius, Basil. Anglic. κατέπληττεν.
 Editi vero, κατέπληξεν.

que ille qui fugit ad simulatam respiciens infirmitatem, cum confidentia accesserit, et generosus ille athleta qui infirmitate illa provocarat, sua virtute superaverit; ita et Dominus, humana provocans infirmitate, sua virtute vires homini addidit contra inimicum. Quare imminente morte, cœpit pavere et anxius esse, rogabatque ut transiret calix ille, atque clamabat: « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma »⁸⁸; » ut adversarius noster ad ipsum ut hominem accedens, divinam experiretur virtutem.

15. His igitur adductus miser ille, illusus est, atque ad Dominum accessit. Hinc conspecta ejus fortitudine, exhorruit: visa deinde corporis ejus infirmitate, audaciam resumpsit: ac deinde videre erat diabolus quidem cum toto suo exercitu, cum principatibus, cum potestatibus suis fugere; Dominum vero, humanis armis diabolicam turmam insequi. Non multo quippe hinc temporis spatio, inimicum omnibus spoliavit, quando demum pudore affectus per sese omnia movit contra Dominum; Judæos scilicet ut conspiracyem struerent, Pilatum ut damnaret, milites ut ipsi illuderent, ignarus se ea omnia adversum sese moliri. Nam cæca res est malitia, et improvida res est improbitas, ut quæ non intelligeret se suas contra se manus acere. Quemadmodum enim si quis serpentem manu sua apprehenderit, et voluerit alteri projicere, ipseque mordeatur: aut igne manu correpto velit inimico nocere, ignoretque sese comburi; ita malitia adversus eos dimicat, qui illa utuntur, magisque illos lædit quibus inest, quam eos adversum quos eam immittunt. Sic Pharaon capere dum vellet, captus est, et exorsus persequi, persecutionem passus est, et dum necem aliis moliretur, submersus est. Ita et Goliath, quibus gloriabatur, iis detruncatus est, et spoliare parans, spoliatus est. Ipsum misero evenit diabolo, qui dum tentare vellet, in malum incidit: dum milites commovere cuperet, magis ipse in carnificibus commotus, omnia contra sese agebat. Nam etiam tum cum spoliaretur, latebat hominibus victoria; quam ipse infelix, invitus licet, in lucem protulit: cum enim exueretur Dominus, trophæumque adversus diabolus invisibiliter erigeretur; ut palam id fieret, statim induerunt illum, ut Joannes ait, purpura; ut Matthæus et Marcus, chlamyde coccinea, capiti ejus coronam ex spinis imposuerunt, arundinem in manum tradiderunt, et cum ita producerent, genua flectebant ante illum.

16. Miraculum novum et incredibile magnæ-

⁸⁸ Matth. xxvi, 41.

(89) Τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε, Felc. 3 omissis multis.

(90) Regius et Felc. 3, παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου. Mox codices alii, ἀδημονεῖ, alii, ἀδημονεῖν.

(91) In voce σάρξ, deficit Felc. 3.

Α πρὸς τὴν ἐκείνου πρόσκλησιν· εἶτα ἐκεῖνος ὁ φεύγων, πρὸς τὴν σχηματισθεῖσαν ἀσθένειαν ἀποδύλων, θαρρήσας προσέλθοι, καὶ ὁ γενναῖος παλαιστής τῇ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει νικήσει (89)· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε τὸν ἀνθρώπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου (90) καὶ ἀδημονεῖ, καὶ περιλυτός ἤρξατο γίνεσθαι· καὶ ἐδέετο παρελθεῖν ἐκεῖνο τὸ πότηριον, καὶ ἐβόα· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ (91) ἀσθενής· » ἵνα ὁ ἀντίδικος ἡμῶν, ὡς ἀνθρώπων προσελθὼν, πειραθῆθαι θείας δυνάμεως.

15. Τούτοις γοῦν ὑπαχθεὶς ὁ ἄθλιος, ἐπαίχθη καὶ προσῆλθε τῷ Κυρίῳ, εἶτα, θεωρῶν τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, κατέπητσε· θεωρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, πάλιν ἐτόλμα· καὶ λοιπὸν ἦν ἰδεῖν τὸν μὲν διάβολον σὺν ὅλῃ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις αὐτοῦ φεύγοντα· τὸν δὲ Κύριον ἀνθρωπίνους ὄπλοις διώκοντα τὴν διαβολικὴν φάλαγγα. Οὐ γὰρ πολὺ γέγονε τὸ διάστημα, καὶ πάντων ἐσχύλευσε τὸν ἐχθρόν· ὅτε καταισχυθεὶς λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ ἐκίνει πάντα κατὰ τοῦ Κυρίου· Ἰουδαίους μὲν, ἵνα συσκευάσωνται, Πιλάτον δὲ ἵνα κατακρίνη· τοὺς δὲ στρατιώτας, ἵνα παύσῃ κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἠγγόνει καθ' ἑαυτοῦ ποιῶν· τυφλὸν γὰρ ἡ κακία, καὶ ἀπροόρατον ἡ πονηρία· καθ' ἑαυτῆς τὰς χεῖρας ἀκονῶσα ἠγγόνει. Οἷον γὰρ εἰ τις ὄψεως τῇ χειρὶ ἐπιλάβοιτο, καὶ θέλων καὶ ἐτέρῳ ριψαί, πάντως αὐτὸς ἐδάχθη· ἡ καὶ πῦρ τῇ χειρὶ κρατῶν, καὶ θέλων τὸν ἐχθρόν ἀδικῆσαι, οὐκ οἶδεν, ὅτι πάντως αὐτὸς κατακαίεται· οὕτως ἡ κακία κατὰ τῶν χρωμένων αὐτῇ στρατεύεται, καὶ μᾶλλον ἀδικεῖ τοὺς κατέχοντας ἢ πρὸς οὓς ἂν αὐτὴ ἀποστελεῖται θέλωσιν (92). Οὕτως ὁ Φαραὼν, θέλων καταλαθεῖν, κατελήφθη· καὶ ἀρξάμενος διώκειν, κατεδιώχθη· καὶ ἀποκτεῖναι θελήσας, κατεποντίσθη. Οὕτως ὁ Γολιάθ, ἐν οἷς ἐπήρετο, ἐν τούτοις ἀπετμήθη, καὶ σκυλεύσας θέλων, ἐσκυλεύθη. Τούτον τὸν τρόπον πέπονθε καὶ ὁ ἄθλιος διάβολος· πειράσαι γὰρ θέλων, ἐπειράσθη, καὶ κινῶν τοὺς στρατιώτας, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς δημίσι κινούμενος, καθ' ἑαυτοῦ πάντα ἐνήργει. Ἄρτι γὰρ ἐσκυλεύετο, καὶ ἀφανῆς ἦν τοῖς (93) ἀνθρώποις ἡ νίκη· ἀλλ' εἰς φανερόν αὐτὴν ἤνεγκε, καὶ ἄκων ὁ ἄθλιος· ὡς γὰρ ἀπεδύσατο ὁ Κύριος, καὶ γέγονε τὸ γενόμενον ἀοράτως κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπιον, ἵνα καὶ τοῦτο φανερόν γένηται, εὐθέως (94) μὲν ἐνέδυσαν αὐτὸν, ὡς μὲν Ἰωάννης λέγει, πορφυραν, ὡς δὲ Ματθαῖος καὶ Μάρκος, γλαμύδα κοκκίνην, καὶ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ χεῖρα ἐδίδουν· καὶ οὕτω προσάγοντες (95), ἐγονυπέτουν αὐτῷ.

16. Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, καὶ νίκης ἀλη-

(92) Anglic. et Basil. secunda manu, Οαλήσωσιν.

(93) Ita Regius. Editi vero, ἦν ἐν τοῖς.

(94) Anglicanus. Εὐθέως γάρ.

(95) Regius, προάγοντες. Mox idem cum Angli. ἐγονυπέτουν αὐτόν.

ὡς μεγάλης γνώρισμα ! ὃν γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἔκρι-
 καν, τοῦτον ἀποθνήσκοντα λοιπὸν ὡς Θεὸν προσεκύ-
 νουν· καὶ ὃν ἐξουθενούν ὡς εὐτελεῖ, τοῦτον-ὀμολόγουν
 βασιλέα· καὶ ἀφ' οὗ τὰ τυχεύοντα ἱμάτια ἦσαν, τοῦτω
 πορφύραν περιτίθουν· καὶ ὃν οὐκ εἰδότες ὑβρίζον,
 τοῦτον προφήτην καὶ ἄκοντες προσηγόρευον· καὶ ὃν
 ἐπιζῶν τύποντες, τοῦτω τὰ νικητήρια ἀπεδίδουν,
 τὴν κοκκίνην χλαμύδα, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον,
 καὶ τὸν κάλαμον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ὑβρίζοντες ἐποιοῦν
 ταῦτα, ἀλλ' ἠγνόουν, ὅτι καὶ ἄκοντες ἐσकुλεύοντο ὑπ'
 αὐτοῦ (96). Ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ πεφονοκτόνητο
 ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ πλείον ὑδάτων αἵμασιν
 ἦν βεβαμμένη, ἐξ ἀρχῆς μὲν χάνασα καὶ δεξαμένη
 τοῦ δικαίου Ἄβελ τὸ αἷμα, ὕστερον δὲ λοιπὸν αἵματα
 ἐφ' αἵμασι μισγόντων τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ γε-
 γραμμένον· « Ἀρὰ καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπή, καὶ μοι-
 χεῖα κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι
 μίσγουσι. » Καὶ ἦν διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένη ἡ γῆ,
 λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Καὶ νῦν ἐπικατάρατος ἡ γῆ,
 ἣ ἔχασε τὸ στόμα αὐτῆς δεξασθαι τὸ αἷμα Ἄβελ τοῦ
 ἀδελφοῦ σου. » Ἦν δὲ καὶ πρότερον αὐτὴ τὴν παρά-
 βασιν τοῦ Ἄδὰμ καταρασάμενος αὐτὴν ὁ Δεσπότης
 λέγων· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν
 λύπαις φαγῆ αὐτὴν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις (97) τῆς
 ζωῆς σου. » Καὶ ὅπως ἦν αἱμάτων πάντα μεστὰ, καὶ
 ἀκανθαὶ πανταχοῦ ἐφύοντο διὰ τὴν κατάραν. Καὶ
 τοῦτων ἔχων τὸ χειρόγραφον, ἐπῆρτο κατὰ πάντων
 ὁ ἔχθρος, καὶ ἐτυράννευεν ὡς ὑποχειρίου πάντας
 ἔχων. Τοῦτου ἔνεκεν σκυλεύσας αὐτὸν ἀπάντων (98)
 ὁ Κύριος, λοιπὸν ἀπαγόμενος εἰς τὸν θάνατον, περι-
 ἔκειτο ταῦτα· ἵνα δείξῃ τοῦ θανάτου τὸ κατόρθωμα,
 ὅτι οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γέγονε.
 Καὶ τὰ μὲν αἵματα ἐν τῇ κοκκίνην χλαμύδι εἶχε. τὰς
 δὲ ἀκάνθας ἐν τῷ στεφάνῳ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἐν τῷ
 καλάμῳ, ἐν ᾧ καὶ πάλαι κατέγραψεν ἡμῶν ὁ διάβο-
 λος· ἵνα σὺν τῷ θανάτῳ καὶ ταῦτα λοιπὸν ἐξαφανίσῃ,
 καὶ τὴν κτίσιν ἀπὸ τούτων καθάρῃ· καὶ ἀντὶ μὲν
 τῶν ἀκανθῶν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς χαρίζεται· ἀντὶ δὲ
 τῶν τῆς ἀμαρτίας αἱμάτων τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν γῆν
 καὶ τοὺς πάντας καθαρίσῃ· καὶ ἀντὶ τῆς κατάρας μα-
 καρίσῃ λοιπὸν τοὺς ἐν τῇ γῆ, λέγων· « Μακάριοι οἱ
 πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Διὰ
 τοῦτο γὰρ, τὰ ἡμῶν αἵματα βαστάσας, τὸ ἴδιον εἰς
 αὐτὴν ἐξεκένωσεν, ἀφ' οὗ καὶ ἀντὶ ἀκανθῶν ἀγαθὰ
 καὶ ζωὴ πέφυκεν εἰς αὐτὴν (99)· εἰς τὴν ἀποβλέπων
 ὁ ἅγιος Δαβὶδ φησὶ· « Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ
 Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. »

17. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν στέφανον τῶν ἀκανθῶν ἐφύ-
 ρει, ἵνα τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐξαφανίσῃ τοῦ βίου.
 Ἐπὶ ῥήψῃ γὰρ ὁ θεὸς καὶ ἄκων τὰς μερίμνας ἡμῶν
 ἐκ' αὐτὸν οὐκ εἰδώς, ὅτι, ταύτας βαστάζων ὁ Κύριος,

A que victoriae plane argumentum ! quem enim
 ut hominem condemnauerant, hunc exinde
 morientem ut Deum adorabant : et quem
 aspernabantur, quasi nullius pretii hominem,
 hunc Regem constabantur ; a quo vilia abs-
 tulerant 71 vestimenta, eum purpura circumda-
 bant ; quem ignari contumeliis afficiebant, eum pro-
 phetam licet inviti appellabant : quem cum ludi-
 brio caedebant, ei victoriae indicia tradebant, chla-
 mydem coccineam, coronam de spinis, et arundi-
 nem. Nam licet ea per contumeliam agerent : at
 ignorabant se etiam invitos ab ipso spoliari. Cum
 enim peccato terra a diabolo cruentata, et san-
 guine plusquam aquis imbuta esset, quod ab ini-
 tio sanguinem Abelis hiatu suo recepisset, ac
 B deinceps homines sanguinem sanguini adderent
 admiscerentque, ut scriptum est : « Maledictum et
 mendacium et furtum, et adulterium effusa sunt
 super terram, et sanguinem sanguini admiscet 96. »
 Eratque ea de causa maledicta terra, dicente Deo :
 « Et nunc, maledicta terra, quae aperuit os suum,
 ut exciperet sanguinem Abelis fratris tui 97. » Cui
 jam antea Dominus ob pravariationem Adami
 maledixerat, his verbis : « Maledicta terra in ope-
 ribus tuis : in ærumnis comedes illam omnibus
 diebus vitæ tuæ 98. » Prorsusque erant omnia san-
 guine plena, et propter maledictum undique spinæ
 exoriebantur. Et hoc chirographum nactus inimi-
 cus noster, in omnes insurgens, in omnesque ut
 sibi subditos tyrannidem exercebat. Ideo Dominus
 cum eum omnibus spoliasset, demum ad mortem
 abductus, iis induebatur, ut palam faceret, mortis
 victoriam, non temere, sed pro salute nostra par-
 tam esse. Gestabatque in chlamyde coccinea san-
 guinem, spinas in corona, chirographum vero in
 arundine, in quo jam olim scripserat contra nos
 diabolus ; ut una cum morte, hæc etiam demum
 aboleret ; creaturasque iis perpurgaret : et pro
 spinis quidem lignum vitæ largiretur : pro peccati
 sanguine, proprio sanguine terram et universos
 emundaret : pro maledicto, omnes demum terræ
 incolas beatos diceret, his verbis : « Beati mites,
 quoniam ipsi possidebunt terram 99. » Idcirco enim
 nostrum ferens sanguinem, proprium sanguinem
 D super eam effudit ; ex quo factum est ut pro spi-
 nis, bona multa et vita in illa germinaret : in
 quam David respiciens ait : « Credo videre bona
 Domini in terra viventium 99. »

17. Alia quoque ratione coronam spineam ge-
 stabat, ut sollicitudines in hac vita nostras aufer-
 ret. Injecit enim infelix ille, licet invitus, nostras
 in illum sollicitudines, ignorans, Dominum illas

96 Ose. iv, 2. 97 Genes. iv, 11. 98 Genes. iii, 17-19. 99 Math. v, 4. 100 Psal. cxvi, 13.

(96) Regius, ἐσकुλεύοντε τοῦτων, et secunda manu, τοῦτων.

(97) Regius et Anglic. αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας.

(98) Regius, αὐτὸν ἀπὸ τούτων.

(99) Ita omnes scripti et edit. Commelin. Edit. vero Paris. εἰς αὐτὴν. Mox, Δαβὶδ, abest a Regio et Anglicano. Mox in postremo, Κυρίου, deest ; et paulo post in eodem, τῶν ἀκανθῶν, deest.

gestantem, nos in illius perniciem, sollicitudinibus vacios redditurum; ita ut verbi sementem a spinis perpurgatam habeamus; in oratione vero mentem curis minime abstractam. Ipse enim pro nobis doluit sollicitusque fuit, ut nos doloribus vacaremus. Ideoque rursum arundinem ex eis accepit Dominus, ipseque diabolus eam Domino tradidit, ignarus sese contra se gladium acuere. Dicitur enim arundo, serpentibus occidendis apta, frangique illos arundine potius quam instrumento alio. Cum igitur ipse Dominus Sabaoth, ut ait Isaias, persecueretur fugientem draconem, serpentem, magnum diabolium: ideo quod illi exitiale erat ab eis accepit Dominus; ut propriis sibi rebus debilitato diabolo, rebus Domini homines fortiores redderentur. Quale David in Goliath designavit, qui accepto inimici gladio, eo ipso caput inimici præcidit⁶¹. Id ipsum jam Salvator præstitit, accepta ab ipsis arundine, ut non modo nos a serpentis fallacia liberaret; sed etiam ipsum serpentem arundine occideret, mortuumque exhiberet. Ita igitur illusus scelestus ille, videns se ab iis excidisse rebus, quibus adversum nos **72** efferebatur: vidensque se a terra exturbatum, terramque a sanguine et spinis emundari: seseque videns amisisse chirographum et calamum, in quo adversum nos scripserat, rursus non audenda audet, seque ipsum magis ea re percutit. Cum enim audivisset improbus ille Dominum dicentem: « Spiritus promptus est, caro autem infirma⁶², » ratus Verbum una cum corpore infirmari, nec corpus, Verbi virtute corroborari, rursus nefaria aggreditur, carnificesque contra Salvatorem concitavit, ipse vero spinis adhæsit, in iisque volutatus, rem passus est sibi contrariam. Dum illas enim teneret amisit ipsas, quas putabat amissas resumere se tandem posse: at non prius illas recipere valuit, quam Salvator maledictionem nostram in ipsis sitam elevasset. Maledictionem quippe illam cum gestasset Dominus; tum demum recepit ille spinas et chlamydem: quæ nullam tum adversus nos vim haberent, sed potius improbitatem eorum arguerent. Jam enim ipse diabolus in spinis, quasi in stimulis contra calcitrat. Ipsi quoque de coccinea chlamyde dicitur: Quemadmodum vestimentum sanguine conspersum mundum non est; ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, populumque meum occidisti.

18. Quamobrem jam carnifices concitans in Salvatore, calcitravit in spinis quasi in stimulis, potius ipse percussus, quam percuteret. Quos enim ipse commovit in Salvatore, iidem adversus ipsum arma sumebant. Accepta quippe a Salvatore arundine, rati se illum percutere, cæcutiebant, atque

Α τούς πάντας ἀμερίμους κατ' ἐκείνου (1) κατασκευάσει· ὥστε τὸν μὲν σπῆρον τοῦ λόγου ἐλεύθερον ἔχειν ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, ἐν δὲ ταῖς εὐχαῖς τὸ ἀπερίσπαστον. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἡμῶν ὠδυνᾶτο καὶ ἐμερίμνα, ἵνα ἡμεῖς ἀνώδυνοι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸν κάλαμον ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπεδίδου τοῦτον τῷ Κυρίῳ, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ἀκονᾷ. Λέγεται γὰρ ὁ κάλαμος ἀναιρετικὸς εἶναι τῶν ἕρπων, καὶ τοῦτῳ μᾶλλον ἢ ἐτέρῳ καταράσσεσθαι αὐτούς. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ, ὡς Ἡσαίας λέγει, ἐδίωκε τὸν φεύγοντα δράκοντα, τὸν ἕρπιν, τὸν μέγαν διάβολον· τοῦτου ἕνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀναιρετικὸν ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ἵνα, τοῖς ἰδίῳις ἐξασθενήσαντος τοῦ διαδόλου, τοῖς τοῦ Κυρίου ἐνδυναμωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι. Οἷον δὲ τι πεποίηκεν ὁ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, λαβὼν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ξίφος, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ τεμών. Τοῦτο νῦν καὶ ὁ Σωτὴρ πεποίηκε, λαβὼν τὸν κάλαμον παρ' αὐτῶν, ἵνα μὴ μόνον ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφραως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἕρπιν ἀνέλῃ τῷ καλάμῳ, καὶ δειξῇ νεκρόν. Οὕτω δὲ οὖν παιχθεὶς ὁ ἄθλιος, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἐκπεσόντα τοῦτον, ἐν οἷς ἐπήρητο καθ' ἡμῶν· ἰδὼν δὲ αὐτὸν ἐκδιληθέντα ἐκ (2) τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν καθαριζομένην ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἀπολέσαντα τὸ χειρόγραφον καὶ τὸν κάλαμον, ἐν ᾧ κατέγραφεν ἡμῶν, τολμᾷ πάλιν ἀτόλμητα, πλείον ἑαυτὸν καὶ ἐν τοῦτῳ πλήττων. Ἀκούσας γὰρ ὁ πονηρὸς λέγοντος τοῦ Κυρίου· « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » νομίσας, ὅτι ὁ Λόγος συνησθένει τῷ σώματι, καὶ οὐ μᾶλλον τῇ δυνάμει τοῦ Λόγου συνισχύετο (3) καὶ τὸ σῶμα, πάλιν ἐπιχειρεῖ παράνομα· καὶ τοὺς μὲν δημίους παροξύνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, αὐτοὺς δὲ τῶν ἀκανθῶν εἴχετο, καὶ περὶ αὐτὰς ἐκυλλετο, πρᾶγμα πάσχων ἐναντίον. Ἐχων γὰρ αὐτὰς ἀπόλεσε, καὶ ᾤθη μὴ ἔχων δύνασθαι λαβεῖν αὐτάς· ἀλλ' οὐ πρότερον εἰληφεν, εἰ μὴ τὴν καθ' ἡμῶν ἐν αὐταῖς κειμένην κατάραν ἐκούφισεν ὁ Σωτὴρ. Βαστάσαντος (4) γὰρ τοῦ Κυρίου ταύτην, πάλιν ἔλαβε τὰς ἀκάνθας καὶ τὴν χλαμύδα· οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύοντα καθ' ἡμῶν, ἐκείνων δὲ τὴν πονηρίαν ἐλέγχοντα. Νῦν μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐν μὲν ταῖς ἀκάνθαις ὡς ἐν κέντροις ἐστὶ λακτίζων καθ' ἡμῶν. Λέγεται δὲ αὐτῷ περὶ τῆς κοκκίνης χλαμύδος· ἐν τῷ τρόπῳ ἰμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔστι καθαρόν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας.

18. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν, κινῶν τοὺς δημίους κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐλάκτιζεν ὡς ἐν κέντροις ταῖς ἀκάνθαις, καὶ μᾶλλον ἐπλήττετο ἢ ἐπλήττεν. Οὐδὲ γὰρ ἐκίνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὗτοι κατ' αὐτοῦ ὠπλίζοντο. Λαμβάνοντες γὰρ τὸν κάλαμον παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ νομίζοντες αὐτὸν τύπτειν, ἐτύφλωτον, τὸν

⁶¹ I Reg. xvii, 51. ⁶² Matth. xxvi, 41.

(1) Κατ' ἐκείνου, deest in Anglic. cujus loco Regius habet, κατ' αὐτοῦ. Ibidem, Regius solus, κατασκευάσει. Editi vero et cæteri manuscripti, κατασκευάστη.

(2) Ἐκ, deest in Regio.

(3) Regius et Anglicanus, συνισχύει.

(4) Quidam manuscripti, βαστάξαντος.

κινήσαντα αὐτοὺς διάβολοι κόπτοντες ἐν ταῖς ἀκάνθαις. Καὶ ὡσπερ τὰ ἔθνη, ἀνάβαντα κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἔκοπτον ἀλλήλους ἐν τῇ κοιλάδι Ἰωσαφάτ, καὶ ὡς οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ, ἐλθόντες παρὰ τὰς ὄχθας, ἀλλήλοις συνεπλέκοντο, καὶ ἀλλήλους καταλάμβανον· οὕτως καὶ νῦν οἱ διώκοντες τὸν Κύριον, ἀλλήλους ἔκοπτον ἀγνοοῦντες, βλάπτοντες μὲν αὐτὸν (5) οὐδὲν, ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον ἀδικοῦντες. Ὡσπερ γὰρ ἐὰν πέτραν τῇ χειρὶ κόπτειν θέλοι τις, τὴν μὲν πέτραν οὐ τέμνει, τὴν δὲ χεῖρα τραυματίζει· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου πράττοντες, ὡς κατὰ ἀφθάρτου τολμῶντες, διεφθείροντο, καὶ ὡς κατὰ ἀθανάτου ἐπιχειροῦντες, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπέθνησκον. Καὶ τό γε χεῖριστον, ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχεν (6)· ὁ μάλιστα γέγονε τῷ πανούργῳ πρὸς τελείαν αἰσχύνην. Ὅλως μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληττόμενος, ἠδύνατο καυχᾶσθαι· ὅτε δὲ ὑφ' ὧν ἐδοουλεύετο, ὑπὸ τούτων κόπτεται, τοῦτο πᾶσαν αἰσχύνην ὑπερῆρεν. Ἄλλ' οὐκ ἐκείνων ἢ πληγῆ τὴν ὄφιν ἀναίρει· οὐ γὰρ τοσοῦτον ἠδύνατο ἀνθρώποι καὶ δῆμιοι ὄντες· ἀλλ' ἐλύπει μὲν αὐτὸν ἡ ὕbris ἢ παρὰ τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ γινόμενη (7)· ἐτραυματίζει δὲ οὐχ ἢ παρὰ τούτων γινόμενη πληγῆ, ἀλλ' ὁ Κύριος (8) ὁ ἀντικρουῶν τῇ τούτων πληγῇ, καὶ ἢ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Σωτῆρος γινόμενη δύναμις τῷ καλᾷ μῶ. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Κύριος σχηματισάμενος, καὶ τὰ ἀνθρώπινα προβαλλόμενος, ἐδέχετο τὸν ὄφιν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, καὶ ὡς ἀνθρώπος τυπτόμενος, συνεχώρει τύπτειν τὸν ὄφιν τοῖς δημίσι· ἵνα ὁ ποτὲ καυχησάμενος εἶναι Θεός, καὶ καυχησάμενος ὡς τὸν Κύριον πειράσας, ὑπὸ δημιῶν τυπτόμενος, τελείαν τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκηται.

19. Ἀπέβαινε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ παρὰ γνώμην, ὧν ἐδοῦλετο. Ἐνεργῶν γὰρ ἐν τοῖς καταβόωσι τοῦ Σωτῆρος, ἠγγόνει τὴν σιωπῆν ἀντεισάγων καθ' ἑαυτοῦ· παροξύνων Πιλάτον, οὐκ ἴδδει κατασκευάζων ἀντὶ δειλίας τὴν ἀφοβίαν· κινῶν τύπτεσθαι τὸν Κύριον, ἐπλανᾶτο δεικνυμένης ἀνεξικακίας. Καὶ τέλος ἐμπαροινῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἔβλεπεν ἀρετὴν κατὰ κακίας καθοπιλίζων· πάσῃ γὰρ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ χαίρει ὁ ἐχθρός· καὶ εἴ τι κακὸν ἐστι, τοῦτο διαβολικὸν ἐστὶν ὄπλον· ἢ γὰρ δειλίᾳ θανάτου, ἢ διὰ τὸ ἀμύνασθαι πάντως, ἀμαρτάνειν πείθει. Ὅθεν ὁ Κύριος ὑπέμεινε πάντα· ἵνα ἐν μὲν τῇ δειλίᾳ τὴν ἀνδρείαν, τῇ δὲ ὕβρει τὴν ἀνεξικακίαν, τῷ δὲ θυμῷ τὴν πραότητα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν (9) ἀρετὴν κατὰ τῆς κακίας ἀντικεῖσθαι διδάσῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδίδασκει τῷ τύπτοντι εἰς τὴν σιαγόνα στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην· καί· « Μὴ φοβείσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα· καί· « Ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει· » καί· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας. » Ἴνα δὲ μὴ ἀδύνατος ἢ ἐντολὴ νομισθῇ παρὰ τισι, διὰ τοῦ-

A ipsum se concitantem diabolum in spinis caedebant. Ac velut gentes quæ contra Jerusalem ascenderant, se mutuo caedebant in valle Josaphat, et qui persequiebantur Israel, ad oras progressi, in se mutuo ignari congregiebantur, sese mutuo capiebant; sic jam qui Dominum persequiebantur, se ignari caedebant, nihil ipsum, sed sese potius lædentes. Quemadmodum enim si quis manu petram percutere velit, petram quidem non scindit, sed manum vulnerat, eodem modo qui contra Dominum agebat, utpote contra incorruptibilem ausi, in perniciem ibant: et qui contra immortalem certare audebant, mortem: ipsi sibi conscivere. Quodque pessimum erat, a suis ipse membris lædebatur: quod versutissimo illi summo pudori fuit. Nam si a Domino vapulasset, poterat vel quodammodo gloriari: cum autem ab iis quos in servitutem redegerat, percutiatur, hoc omne dedecus transcendit. Attamea non eorum ictu serpens occiditur: neque tantum potuere illi homines carnificesque. Sed mœrori erat contumelia a Judæis sibi illata: vulneravit tamen illum non eorum percussio; sed Dominus qui illorum percussione impulsabat, necnon ea virtus quæ ex manu Salvatoris in arundinem permeavit. Nam in hoc quoque humana præferens Dominus obijciensque, serpentem in spinis excepit, et quasi homo verberatus, serpentem concessit a carnificibus verberari: ut qui se olim Deum esse gloriabatur, et sese jactabat quod Dominum tentasset, a carnificibus vapulans summum inde dedecus auferret.

19. Hæc porro ipsi præter sententiam et voluntatem obtigere. Nam dum turbam moveret ad clamandum contra Salvatorem, ignorabat se silentium sibi noxium inducere: dum Pilatum concitaret, nesciebat se pro formidine constantiam animique firmitatem efficere: dum incitaret ad verberandum Salvatorem, multum a scopo aberrabat, cum hinc ejus clementia tolerantiaque palam fieret. Demum dum in Salvatorem debaccharetur, non advertibat, virtutem se contra improbitatem armis instruere: inimicus namque omni gaudet malitia et improbitate. Si quid enim malum reperiat, illud diabolicum est telum: nam aut formidine mortis, aut defensionis causa peccatum suadet. Quare Dominus omnia sustinuit; ut in formidine fortitudinem; in contumelia tolerantiam; in ira mansuetudinem; demum in omnibus virtutem vitio opponendam doceret. Ac primum quidem docuerat percutienti maxillam offerendam esse aliam: et, « Ne timete ab iis qui occidunt cor-

(5) Αὐτόν, deest in Anglice.

(6) Regius, διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχον. Editi vero, διὰ τῶν ἑαυτοῦ μελῶν ἔπασχεν.

(7) Regius secunda manu, ἢ παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῷ γιν-.
(8) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, ἢ παρὰ

τούτων πληγῆ, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ Σωτῆρος. Paulo post, Regius et Anglicanus quos sequimur, Καὶ ἐν τούτῳ γάρ. Editi, Καὶ ἐν τούτῳ καί.

(9) Regius, Καὶ ἐπὶ πᾶσιν. Editi, καὶ ἐπὶ πᾶσαν. Mox, Regius, πρότερον μὲν ἐδίδ-

pus⁴⁴ : » et, « Ab eo qui tua auferat, ne repetas⁴⁵ : » A et, « Benedicite persequentibus vos⁴⁶. » Ne vero quibusdam impossibile videretur præceptum, ideo per sese omnia exhibuit Dominus : atque ex iis quæ passus est, suasit omnibus qui contumelia afficerentur, ne vicissim inferrent contumeliam : verberatis, ne verberarent ; illis, ne irascerentur ; neve ab eo qui nostra auferat, repetamus illa, et in summa ne mortem expavescamus ; imo ipsam spe futurorum contemnamus. Eo enim modo, facilius est victoria de diabolo deque omni peccato, quam si nos ipsi vindicemus. Vindicantes enim, et injuria injuriam, contumelia contumeliam propulsantes, augemus alimusque contra nos ipsos malitiam, nec magis inimicos quam nos ipsos lædimus, ob condemnationem scilicet et judicium futurum de iis qui malitia utuntur. Cum autem læsi injuriam, ut Dominus, sustinemus, et conviciantibus patientiam opponimus, minitantibus fortitudinem, morti spem immortalitatis ; in his prorsus cruciamus inimicum : ipseque ejusmodi prophania decidit, qua nos instruens Paulus ait : « Induite igitur armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli⁴⁷. » Hæc enim patiente Salvatore, evenit illud : « Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem⁴⁷. »

20. Statim igitur postquam in his sese strenue gessisset Dominus, cecidissetque inimicus, imposuerunt illi crucem : signum victoriæ, vel inviti, adversum seipsum revera præbentes. Quandiu enim staret inimicus, habebant carnifices lignum ; cum autem lapsus fractusque est, tunc tropæum suscepit Dominus, et sibi bajulavit. Decebat quippe victorem de diabolo triumphantem, deferre per sese tropæum, nec alii concedere defendendum. Accepit autem ab ipsis cum tropæo vestimenta sua, proficiens ad mortem ; ut ea ipsa in morte exueret. Ideo rursum exutus, concitavit illos ut se adducerent. Dum abduceretur autem, secundum Joannem, crucem ipse suam bajulavit, secundum alios vero evangelistas, Simon vir Cyrenæus crucem tulit : quod contrarium non est Joanni : neque enim Joannes aliis evangelistis contraria scribit, sed utrumque factum est : nam sibi Dominus crucem bajulavit, et rursum postea Simon homo tulit illam. Irimum itaque quasi diaboli tropæum gestabat, libenterque sibi crucem bajulavit : non enim coactus mortem adiit. Ac rursum tulit illam Simon homo, ut omnibus notum esset, non sua Dominum, sed hominum morte mori. His ita gestis, festinus ad locum venit, quo ipsum in crucem ascendere par

το (10) δι' ἑαυτοῦ τὰ πάντα ἐπέδειξε ὁ Κύριος, καὶ ἀφ' ὧν ἔπασχεν, ἔπεισε πάντας ὑβριζομένους, μὴ ἀνθυβρίζειν, καὶ τυπτομένους, μὴ ἀντιτύπτειν, καὶ χλευαζομένους, μὴ ὀργίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀφροντος τὰ ἡμῶν μὴ ἀπαιτεῖν· καὶ καθόλου μὴ φοβεῖσθαι τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ καταφρονεῖν αὐτοῦ τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων. Οὕτω γὰρ μᾶλλον εὐχερῆς ἢ κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ πάσης ἀμαρτίας νίκη γένηται, ἢ ἔταν ἀμυνόμεθα. Ἀμυνόμενοι μὲν γὰρ καὶ ἀνταδικοῦντες τοὺς ἀνταδικοῦντας (11), καὶ ὑβρίζοντες τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ αὐξάνομεν καὶ τρέφομεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κακίαν, οὐ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες τῇ διὰ τὴν κακίαν καταδίχῃ καὶ κρίσει μενούση τοὺς ταύτῃ χρησαμένους· ἔταν δὲ, ὡς ὁ Κύριος, ὑπομένωμεν ἀδικούμενοι, καὶ τοῖς λοιδοροῦσι τὴν ἀνεξικακίαν ἀντιτιθώμεν (12), τοῖς δὲ ἀπειλοῦσι τὴν ἀνδρείαν, τῷ δὲ θανάτῳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας· πάντως ἐν τούτοις λυποῦμεν τὸν ἐχθρὸν· κάκεινος ἐν τῇ τοιαύτῃ πανοπλίᾳ καταπίπτει, ἐν ἧ καὶ ὁ Παῦλος ἡμᾶς καθοπλίζων φησὶν· « Ἐνδύσαθε οὖν τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου στήναι. » Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπομείναντος, γέγονε τὸ· « Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν πίπτοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπῆν. »

20. Εὐθέως γοῦν μετὰ τὸ τούτοις ἀνδραγαθῆσαι (13) τὸν Κύριον, καὶ πεσεῖν τὸν ἐχθρὸν, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν, γνώρισμα τῆς νίκης ἀληθῶς καὶ ἀκόντες καθ' ἑαυτῶν παρέχοντες. Ἔως μὲν γὰρ εἰσῆκει ὁ ἐχθρὸς, εἶχον οἱ δῆμιοι τὸ ξύλον· ὅτε δὲ πέπτωκε καὶ κατεβράβη, τότε τρόπαιον ἔλαβεν ὁ Κύριος, καὶ αὐτῷ ἐβάστασεν (14). Ἔδει γὰρ τὸν νικητὴν θριαμβεύοντα κατὰ τοῦ διαβόλου, μὴ ἄλλῳ συγχωρεῖν, ἀλλ' αὐτῷ βαστάζειν τὸ τρόπαιον. Ἐλάμβανε δὲ σὺν τῷ τροπαίῳ καὶ τὰ ἱμάτια παρ' αὐτῶν, ἀπερχόμενος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα καὶ ταῦτα σὺν τῷ θανάτῳ ἀπεκδύσῃται. Διὰ τοῦτο, πάλιν ἐκδυσάμενος, κατέστειυε τοὺς ἀπάγοντας ἄγειν αὐτόν. Ὡς δὲ ἀπήγετο, κατὰ μὲν τὸν Ἰωάννην, αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐβάσταζε, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς, Σίμων ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀπὸ Κυρήνης ἔφερε τὸν σταυρὸν. Ἔστι δὲ οὐκ ἐναντίον τῷ Ἰωάννῃ· οὐδὲ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐναντίον (15) τοῖς ἄλλοις γράφει, ἀλλ' ἀμφοτέρω γέγονεν ἐπὶ τούτου· καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἐβάσταζε, καὶ πάλιν Σίμων ὁ ἄνθρωπος ἔφερεν αὐτόν. Ὡς μὲν οὖν κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἐβάσταζε πρῶτον, ἐκουσίως δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερον αὐτῷ· καὶ γὰρ οὐκ ἀναγκαζόμενος ἤρχετο ἐπὶ τὸν θάνατον (16). Καὶ πάλιν δὲ ἐβάσταζεν αὐτόν Σίμων ὁ ἄνθρωπος, ἵνα γνωστῇ πᾶσιν, ὅτι οὐ τὸν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀν-

⁴⁴ Matth. x, 28. ⁴⁵ Luc. vi, 30. ⁴⁶ Matth. v, 44. ⁴⁷ Ephes. vi, 11. ⁴⁸ Luc. x, 18.

(10) Διὰ τοῦτο, δεest in Regio. Mox, Regius, ἐπέδεικνυτο, Anglic. ἐπέδεικνυεν, Editi, ἐπέδειξε.

(11) Basiliensis, ἀνταδικοῦντες τῇ διὰ τὴν κακίαν οmissis multis, δι' ὁμοιοτέλετου. Ibidem, Regius et Angl. τοὺς ἀντιδικοῦντας.

(12) Anglicanus, ἀντιθώμεν.

(13) Regius et Angl. ἀνδραγαθεῖσθαι.

(14) Alii, ἐβάστασεν, alii, ἐβάσταξεν habent, et sic infra.

(15) Regius, ἐναντία.

(16) Anglican. ἐκουσίως καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερον· αὐτῷ γὰρ καὶ οὐκ ἀναγκ-. Regius, πρῶτον, οἷς δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερον αὐτῷ. Ἐαυτῷ γὰρ καὶ οὐκ.

ὁρώπων ἀποθνήσκει θάνατον ὁ Κύριος. Τούτων δὲ ἄ οὕτως γενομένων, ἔρχεται σπεύδων ἐπὶ τὸν τόπον, ἐνθα καὶ ἀναβαίνειν· αὐτὸ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἔδει, ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦρε, προσηλώσῃ τῷ σταυρῷ, καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐν παρῆρσίᾳ δειγματιστῆ τούτους ἐν τῷ ξύλῳ θριαμβεύων κατ' αὐτῶν, καὶ δεικνύων τὸν ἐκσπασθέντα ἐκ τοῦ λέοντος ἄνθρωπον, καὶ λοιπὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι βάνων καὶ καθαρῶν τὴν γῆν ἀρέσκειται. Μέλλων δὲ τοῦτο ποιεῖν, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια. Ἔδει γὰρ αὐτὸν, εἰσάγοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν παράδεισον, ἀπεκδύσασθαι τοὺς χιτῶνας, οὓς ἔλαβεν ὁ Ἀδὰμ ἐκβαλλόμενος ἐκ τοῦ παραδείσου. Ὅτε γὰρ ἤμαρτε, καὶ λοιπὸν ἡμελλεν ἀποθνήσκειν, ἔλαβε δερματίνους χιτῶνας, ἐκ νεκρῶν ζώων γενομένους, σύμβολον ὄντας τῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρώσεως αὐτῷ προσγενομένης.

21. Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὁ πάντα τὰ ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀναδε-
ξάμενος, ἐνεδύσατο ταῦτα, ἵνα καὶ ἀπεκδύσθῃται, καὶ ἀντὶ τούτων ἡμᾶς ἐνδύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο δὲ μετὰ τούτων καὶ χιτῶνα ἄβραφον ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντῶν δι' οὐλοῦ γενομένον· ἵνα κἀν ἐκ τούτων (17) πιστεῦσαι δυνηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, τίς ἐστι καὶ πόθεν ὁ ἐνδυσάμενος ταῦτα· ὅτι οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι οὐ μεριστὸς, ἀλλ' ἀμέριστός ἐστιν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὅτι, γενόμενος ἄνθρωπος, οὐκ ἐβραμμένον εἶχε τὸ σῶμα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου μόνης, ὕφασμένον τῇ τοῦ Πνεύματος τέχνῃ. Ὅθεν οἱ δῆμιοι τὰ μὲν ἄλλα διαμερίζονται ἱμάτια, μεριστὰ γὰρ ἦν, καὶ εἰς τέσσαρα διαμερίζονται· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας (18) τῆς τετραμεροῦς οἰκουμένης κατὰ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ ἀρκτον, καὶ μεσημβρίαν, ἐφόρει ταῦτα· ἅπερ θεωρήσας ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένον αὐτὸν ἔλεγεν· « Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Τὸν χιτῶνα (19) μόνον οὐκ ἤδυνήθησαν σχίσαι φόβῳ τοῦ δι' αὐτοῦ γνωριζομένου σημείου. Καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ κρεμαμένου Σωτῆρος τὸ ἔργον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος, ὡς ἄνθρωπος, τὰς μὲν ἀρχὰς εἰδίωκε, τὸν δὲ διάβολον καταλάμβανε, τοὺς δὲ δαίμονας ἐφόθει, μὴ σχίζειν τὸν χιτῶνα· ἵνα, τοῦτο μόνοντος, μένη καὶ ὁ κατὰ Ἰουδαίων ἔλεγχος, ὁ μετ' οὐ πολὺ γενομένος, ὅτι τὸ μὲν καταπέτασμα ἐσχίσθη, ὁ δὲ χιτῶν τοῦ Σωτῆρος οὐδὲ ὑπὸ δειμίων διηρέθη, ἀλλ' ἔμεινεν ὀλόκληρος. Μένει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ παντὸς ὀλόκληρον, τῶν σκιῶν διαφαινομένων. Πλὴν ὅτι ἀποδυσάμενος τὰ ἱμάτια ἐσπυδε πρὸς τὸν θάνατον, τότε (20) πάλιν ὁ διάβολος, ἰδὼν τὴν προθυμίαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἑαυτὸν ἐξ οὐρανοῦ πεσόντα, καὶ τῆς γῆς ἐκβληθέντα, οὐκ εἶχεν ὁ τι πράξει· πάντα γὰρ ἦν αὐτῷ θορύβου καὶ ἀπορίας μεστὰ. Καὶ μένει μὲν οὐκ ἠδύνατο, φεύγειν δὲ πάλιν ἐφοδεῖτο. Πλὴν ὅτι ἐθυμῆθεις, ὅτι τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἐπὶ τῆς γῆς ἀποθνήσκειν δεῖ κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ »· φοδηθεὶς ἐπὶ γῆς μέναι, μὴ ἐκεῖ καταληφθῆ, λοιπὸν εἰς

erat, ut chirographum contra nos scriptum, quod ab inimicis abstulerat affigeret cruci, atque exulis principatibus et potestatibus, cum fiducia illos in cruce traduceret, de illis triumpharet, ostenderetque ereptum ex leone hominem : ac demum proprio sanguine terram aspergeret, emundaret, atque 74 expiaret. Id cum facturus esset exiit vestimenta. Decebat enim eum, cum hominem introduceret in paradysum, tunicas exuere, quas accepit Adam cum ex paradiso exturbaretur. Cum enim ille peccasset, ac demum moriturus esset, accepit pelliceas vestes, ex mortuis animalibus factas, symbolum mortis ob peccatum sibi inductæ.

21. Sed Dominus, qui propter nos omnia nostra suscepit, illa induit, ut post exueret, et horum loco nos indueret vita et incorruptione : induit etiam cum his vestem inconsutilem desuper contextam per totum ; ut saltem ex istis possent Judæi credere, quis et unde esset qui hæc indueret : non ex terra scilicet, sed desuper advenisse Verbum, neque divisibile sed indivisibile Patris Verbum esse, ipsumque factum hominem, non consutum corpus ex viro et muliere habuisse, sed ex sola Virgine arte Spiritus contextum. Unde milites alia quidem vestimenta dividunt, quæ divisibilia erant, et in quatuor dividunt partes : quia pro peccato orbis in quatuor partes divisi in orientem scilicet, occidentem, aquilonem et meridiem, illa gestabat : quibus indutum illum conspicatus Joannes, ait : « Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi ». Solam tunicam scindere non potuerunt, terrore signi per eam exhibiti. Erat que illud non ipsorum, sed suspensi Salvatoris opus. Nam suspensus, ut homo, principatus persequeretur, diabolus comprehendebat, carnifices perterebat, ne scinderent tunicam : ut manente illa, maneret Judæorum convictio, quæ non multo post accidit, cum scisso velo, tunica Salvatoris divisæ non est a carnificibus ; sed integra permansit. Manet enim Evangelium semper integrum, divisis umbris. Cæterum cum exutus vestimentis properaret ad mortem, rursus diabolus, videns Salvatoris alacritatem, seque ex cælo delapsus, ex terra que exturbatum : quid ageret non habuit : omnia quippe ipsi erant tumultu et anxietate plena. Manere non poterat, fugere exhorrescebat : memor tamen eos qui morerentur, in terra mori oportere, quemadmodum scriptum est : « Terra es, et in terram reverteris », non ausus in terra manere ne ibi comprehenderetur, demum per aerem volavit ; ut saltem ita, Dominico corpore in terra posito, liberum sibi aerem retineret. Sed Dominus hæc in re humano generi amanter consulens noc in

¹⁷ Joan. 1, 29. ¹⁸ Genes. III, 19.

(17) Regius, ἐκ τούτου.

(18) Anglic. ἱμάτια. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀμ-, multis omissis. Regius ibidem, Ἐπειδὴ γὰρ, item

habet.

(19) Regius, Τὸν δὲ χιτῶνα.

(20) Regius et Anglic. ὅτε. Editio vero, τότε πάλιν.

terra mortuus est, sed per crucem in aerem ascendit, ibi quoque serpentem persequens; ut etiam inde principem potestatis aeris deturbaret, et spiritualia nequitiæ deiceret⁷⁰, ac ne sic quidem terram absque remedio reliquit. Nam in cruce suspensus, aerem purgavit manuum expansione: terram autem redemit, sanguine et aqua lateris sui ablundo ipsam.

τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζε τῇ ἐκτάσει τῶν ὕδατι τῆς πλευρᾶς ἀποπλύνων αὐτήν.

22. Quid igitur inimico talia patienti restabat agendum? Ex caelo deciderat, ex terra deturbatus, ex aere depulsus erat: ad hæc summus pudor aderat, quod multa pollicitus, nihil efficeret. Omni ergo ex parte superatus, ac undique consilii inops, statuit saltem infernum sibi servare: hic enim solus ipsi supererat locus. Quare metuens ne Dominus eo descendens, inde etiam se expelleret, omnesque sibi subditos liberaret, omnia miscuit, omnia commovit, omnes in auxilium vocavit, Judæos iterum concitavit ut Dominum probris et contumeliis afficerent, irriderentque: ac demum quidquid sibi telorum supererat, id inmisit in Dominum, tentans si quo modo illum peccatis obnoxium, hac saltem ratione superaret. Judæi 75 igitur Dominum irridebant dicentes: « Si Filius Dei es, descende de cruce⁷¹. » At Salvator, qui revera Filius Dei erat, non fugiendo mortem, sed exspectando, atque ita calcando ipsam, voluit dignosci, se Filium esse Dei, atque veram vitam. Poverat enim ex cruce descendere, qui alios suscitabat mortuos; sed descensio illa mortis fuga visa esset: contra si in cruce permaneret, nihil id aliud indicabat, quam, eum qui permaneret esse vitam. Quamobrem multa diabolo cura fuit, ut Dominus hisce opprobriis afficeretur, volebatque ipsum descendere de cruce, neque inter mortuos versari; ut sic illæsus abiret, mortuorumque dominium retineret. Metuebatur enim, ne, quemadmodum scriptum est, ascendens in crucis sublime, captivam duceret captivitatem, et acciperet dona hominibus⁷². Suspiciatus enim est, ne hic esset de quo hæc scripta erant. Unde versipellis ille rursus Pharisæos commovit, ac demum eo usque deduxit illos, ut se credituros pollicerentur, si solum descenderet de cruce. Omnia porro movebat, omnia præter animi sententiam promittebat, modo id efficeret, ne moreretur, neve descenderet in infernum. Denuo igitur Pharisæis auctor fuit ut dicerent: « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei⁷³. » Minime autem credere volebat Pharisæos magister ille impietatis draco; sed optabat Domi-

A τὸν ἀέρα ἐπέτατο· τάχα κἀν οὕτως, τοῦ κυριακοῦ (21) σώματος ἐπὶ γῆς τεθέντος, ἐλευθερον ἔχη τὸν ἀέρα. Ἄλλ' ὁ Κύριος, καὶ ἐν τούτῳ φιλανθρωπεύμενος. οὐκ εἰς γῆν ἀπέθανεν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀέρα ἀνέβη διὰ τοῦ σταυροῦ, διώκων κάκει τὸν ὄφιν· ἵνα κάκειθεν τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος ἀποδιώξῃ, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας καταβάλλῃ, οὐκ ἀφείκει οὐδὲ οὕτω τὴν γῆν ἀθεράπευτον. Καὶ γὰρ χρεμάμενος ἐπὶ χειρῶν, τὴν δὲ γῆν ἐλυτροῦτο, τῷ αἵματι καὶ τῷ

22. Τί λοιπὸν εἶδει ποιεῖν παθόντα ταῦτα τὸν ἑθρόν; Ἐξ οὐρανοῦ ἐπεπτῶκει, ἀπὸ γῆς ἐξεβλήθη (22), τοῦ ἀέρος ἐδιώχθη· καὶ πρὸς τοῦτοις ἠσχύνετο μεγάλη ἐπαγγελιάμενος, καὶ μηδὲν ἐνεργῶν. Πανταχόθεν οὖν ἠτήθηεις, καὶ (23) πανταχόθεν ἀπορηθεις, ἔγνω κἀν τὸν ἄδην φυλάξαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ χωρῖον ὑπελείπετο τοῦτῳ. Διὸ καὶ φοβούμενος, μὴ ἐκεῖ καταλθὼν ὁ Κύριος, ἐκείθεν αὐτὸν ἐκδιώξῃ, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ἐλευθερώσῃ, πάντα ἐκύκα καὶ συνεχίσει, πάντας εἰς βοήθειαν καλῶν, καὶ παρώξυνε πάλιν τοὺς Ἰουδαίους ὀνειδίζων τὸν Κύριον, καὶ ὕβριζων καὶ γελᾶν ὄλωσ κατ' αὐτοῦ· καὶ ὄλωσ εἴ τι περιελείπετο πανοπλίας αὐτῷ, τοῦτο ἤφειε κατὰ τοῦ Κυρίου· τάχα κἀν (24) οὕτως αὐτὸν ὑπερέβυθον ἄμαρτιᾶ ὄντα κρατήσῃ. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐχλεύαζον τὸν Κύριον λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ· » ὁ δὲ Σωτήρ, ὁ τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ἀπὸ τοῦ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτὸν, καὶ μένοντα πατῆσαι τὸν θάνατον, ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ (25), καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ἐγείρας νεκρούς· ἀλλ' ἡ κατάβασις φυγὴν ἐδείκνυε τοῦ θανάτου· τὸ δὲ περιμένειν οὐδὲν ἕτερον ἐγνώριζεν, ἢ τὸν περιμένοντα εἶναι ζωὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ λίαν ἐμελλε τῷ διαβόλῳ ὀνειδίζεσθαι τὸν Κύριον ἐν τοῦτοις, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβῆναι: καὶ μὴ γενέσθαι ἐν νεκροῖς, ἵνα κἀν οὕτως ἀπαθῆς ἀπέλθῃ, καὶ τῶν νεκρῶν κυριεύσῃ. Ἐφοβείτο γὰρ μὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀναβάς εἰς ὕψος τοῦ σταυροῦ, αἰχμαλωτεύσῃ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ λάβῃ δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ἰγώπτευσεν γὰρ μὴ οὕτως ἐστί περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα. Ὅθεν πάλιν ἐκίνει τοὺς Φαρισαίους ὁ πνοῦργος, καὶ λοιπὸν κατὰ περισσὸν ἐποίησε (26) αὐτοὺς ἐπαγγέλλεσθαι καὶ πιστεύειν, εἰ καταβαίῃ μόνον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Πάντα δὲ ἐκίνει, καὶ παρὰ γνώμην ἐπηγγέλλετο, μόνον ἵνα μὴ γένηται νεκρὸς, καὶ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην. Ἐποίει γοῦν πάλιν λέγειν τοὺς Φαρισαίους· « Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Οὐ πιστεύειν δὲ ἤθελε τοὺς Φαρισαίους ὁ τῆς ἀπιστίας διδάσκαλος δράκων· ἀλλὰ ψεύγειν ἤθελε

⁷⁰ Ephes. vi, 12. ⁷¹ Matth. xxvii, 40. ⁷² Psal. lxxvii, 19. ⁷³ Matth. xxvii, 42.

(21) Anglic. μείναι, μὴ οὕτως τοῦ κυριακοῦ, omis-
sis multis, Mox, ἵνα ante τάχα κἀν οὕτως, legitur
in editis, deest in Regio, probe.

(22) Regius, ἐκβέβητο.

(23) Καί, deest in Anglicano.

(24) Ita Reg. et Angl. Ed. vero, εἰ τάχα κἀν. Mox,

ὄντα, post ἄμαρτιᾶ, deest in iisdem. Ibid. Reg.
ἀμαρτίας. Basil. ἀμαρτίας.

(25) Ita Regius, secunda manu. In editis, Θεοῦ,
deest.

(26) Regius, ἐποίησε γὰρ.

τὸν Κύριον τὸν θάνατον. Οὐδὲ μαθεῖν ἤθελεν, εἰ δύναται ἑαυτὸν σώσαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Εἰ γὰρ ὄλως ἐγίνωσκεν (27) σώσαντα αὐτὸν τοὺς ἄλλους, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, τὸν τοῖς ἄλλοις δωδεκάτα σωτηρίαν, αὐτὸν εἶναι Σωτῆρα καὶ ζωὴν.

23. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὠνειδίζον, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Ἥδει γὰρ ὁ περιεργος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ Κύριος, ἀλλ' ὁ τούτου θάνατος σωτηρία καὶ ζωὴ τοῖς πᾶσι γενήσεται. Διὰ τοῦτο ἤθελεν αὐτὸν καταθῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐπιτοῖσι τοῦς Φαρισαίους ἐπαγγέλλεσθαι πιστεῦσιν· τάχα κἂν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς πίστεως περιγένηται, ὧν ἤθελεν. Ὁ δὲ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτῆρ, ὁ μὴ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ζητῶν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ σώσαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λυτρώσασθαι τὴν κτίσιν ἤθελε γνωσθῆναι Σωτῆρ. Οὐδὲ γὰρ ἰατρὸς ἐκ τοῦ αὐτὸν ὕγιαίνειν γνωσθήσεται ἰατρὸς, εἰ μὴ καὶ τοῖς νοσοῦσιν ἐνδείξεται τὴν τέχνην· καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἂν εἰς ἑαυτὸν συστέλλῃ τὰς ἀκτίνας, γνωσθήσεται φῶς, εἰ μὴ καὶ τῇ οἰκουμένη ταύτας ἐπεκτείνει, καὶ τὸ σκότος ἐν αὐταῖς καταλάμπῃ. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἑαυτὸν ἔσωζε· σωτηρίας γὰρ χρεῖαν οὐκ εἶχεν, αὐτὸς ὧν Σωτῆρ· ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων εὐεργεσίας ἤθελε γνωσθῆναι πᾶσι Σωτῆρ. Ἄλλ' οὐδὲ καταβαίνων ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτόν. Πλείονα γὰρ μᾶλλον ὁ θάνατος ὁ τοῦ Σωτῆρος πίστιν καὶ σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις φέρεῖ ἢ ἡ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ κατάβασις. Ἀμέλει κρεμαμένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔτι (28), τὰ μὲν μνήματα ἠνοίγοντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κείμενοι ἐσώζοντο· ὁ δὲ κρεμάμενος ληστής ἐπίστευεν εἰς αὐτόν· ἵνα δείξῃ, ὅτι τῷ ὄντι Σωτῆρ ἔστι· καὶ ἀποθανὼν, τῇ πίστει καρποφορεῖ. Ἐπὶ τούτοις ἐξίστατο λοιπὸν ἀληθῶς ὁ διάβολος, καὶ πᾶσα τοῦτον εἰκότως (29) ἀπορία κατεῖχεν· ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἀπολέσαντα, καὶ τὸν ληστὴν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ὃν ἐπίσειε πάλαι ληστεύειν, ἑώρα τοῦτον πιστεύσαντα· καὶ ὃν παρώρυεν βλασφημεῖν, τοῦτον ἑώρα προσκυνούντα τὸν Κύριον, καὶ ἐπιπλήττοντα καὶ τῷ ἄλλῳ ληστῇ, μᾶλλον δὲ τῷ ἐν τῷ ληστῇ διαβόλῳ. Ἐτρώχετο δὲ πάλιν, ὅτι ὃν ὡς ληστὴν ἀπέκτεινε, τοῦτον πάλιν μεταφερόμενον ἑώρα ἐν τῷ παραδείσῳ.

24. Ὅρων δὲ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν ριψέισαν, καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἀμυντήριον πεμφθὲν παρ' αὐτοῦ, ὃ μὴ ἰχύρωσεν ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ βροφαὶ εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθείλες,» διὰ τοῦτο ἐταράσσετο (30), καὶ ἀπορῶν, πεπειρακε λοιπὸν δοῦναι τῷ Σωτῆρι πικρὸν ὄξος μετὰ χολῆς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτοῦ κατασκευάζων ἠγνόει. Τὸ γὰρ πικρὸν τῆς ὀργῆς, τὸ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου γενόμενον, ἐν ᾧ πάντας κατεῖχεν, ἀπεδίδου τῷ Σωτῆρι· καὶ λαμβάνων ἐκείνος ἀνήλισκε καὶ ἐξεκένου, ἵνα ἀντὶ μὲν τοῦ ὄξους

¹⁵ Psal. ix, 7.

(27) Regius, ἐγίνωσκε, secunda manu. Editi et alii, ἐγίνωσκον. Infra in Regio post σωτηρίαν, secunda manu ad marginem additur, καὶ ζωὴν.

(28) Ἐτι, deest in Anglicano.

num vitare mortem. Neque volebat ediscere, an posset ipse sese saluum facere; sed metuebat ne aliis salus efficeretur. Nam si semel cognovisset, alios ipsum posse salvos facere, nihil dubium erat, eum qui aliis salutem impertiret, esse Salvatorem atque vitam.

23. Ea igitur de causa conviciabantur illi, ne aliis salus fieret. Noverat enim ille versutus, non mori quidem Dominum; sed ejus mortem, vitam salutemque omnibus fore. Quamobrem volebat illum ex cruce descendere, eoque deduxit Pharisæos ut se credituros pollicerentur; ut ea saltem promissione quæ volebat consequeretur. Dominus autem revera Salvator, qui non sua, sed nostra quæreret; non ex eo quod sese saluum faceret, sed ex eo quod creaturas redimeret, volebat Salvator agnosci. Non enim medicus, quod sanus ipse sit, medicus agnosceretur; nisi circa ægrotos suam exhibeat artem: et sol non si in se radios contrahat, pro lumine agnosceretur, nisi per orbem illos diffundat, iisque tenebras illustret. Ita quoque Dominus non sese saluum fecit: nam salute non egebat qui Salvator esset: sed per beneficia aliis collata volebat ab omnibus Salvator agnosci. Sed nec ex cruce descendendo, voluit nosci Filius Dei, sed in ea manendo. Majorem enim fidem salutemque mors Salvatoris offert hominibus, quam attulisset descensus de cruce. Certe pendente adhuc in cruce Domino, monumenta aperiebantur, quique in iis jacebant salvi efficiebantur: latro autem suspensus in ipsum credidit; ut palam faceret se revera Salvatorem esse: atque moriens fidei fructum multiplicabat. Ad hæc sane obstupuit diabolus, summaque anxietate, nec immerito, correptus fuit, dum cerneret se in perniciem ire, latronem vero in cruce, cui olim furum suaserat, credere: quemque ad blasphemandum concitavit, vidit adorare Dominum, alterumque latronem increpare, imo potius in latrone diabolum. Excruciatum iterum, quod quem, ut latronem occiderat, eundem videret in paradysum transferri.

24. Videns autem omnia sua arma dejecta, rulumque a se immissum fuisse teli genus, quod non esset a Domino confractum, quemadmodum scriptum est: «Inimici defecerunt frameæ in finem, et civitates destruxisti¹⁵;» ideo conturbatus et anxius, Salvatorem demum tentavit potare felle et aceto: sed ignorabat idipsum in sese moliri. Iræ quippe acerbiter ex transgressione legis obortam, in qua detinebat universos, Salvatori tradidit: quam ille acceptam assumpsit et evacuavit, ut pro aceto, quod miscuit sapientia vinum nobis

(29) Εἰκότως, deest in Anglic. Mox, Regius, ἑώρα γὰρ αὐτόν. Editi vero, ἑώρα γὰρ αὐτόν.

(30) Anglicanus, διὰ τοῦτο δὲ ἐταρ.

potandum daret : pro felle, eloquia melle et favo dulciora nobis impertiret : et pro eo quod nostra gustasset, nobis diceret : « Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus⁷⁵. » Ut autem eo excidit, atque spoliatus est, pudefactus demum, incidit in aliquam suspicionem, dum talia cerneret, se scilicet non contra hominem, sed contra Deum pugnare. Videbat enim quibus in rebus omnes capere tentaret, in iisdem se pudore affici, magisque labi, quam dejicere alios : demumque secedere tentavit, ac fugiendo terga dare. Dum enim eum suspensum cerneret mortem nihilominus persequi, timuit ne hic esset de quo scriptum est : Exaltabitur Dominus, ut miseretur nostri. Quæ causa erat, ut omnia relinquere et fugere pararet, invidens iis quos miseratus ille esset. Sed Dominus vere Salvator, nolens eum illæsum abire, nec imperfectum opus deserere, neque eos, qui in inferno erant, inimico dedititios relinquere, magno mirabilique stratagemate usus est. Cum enim audacem illum percussum, trementem et formidantem cerneret, rursus se decidere simulat, ut accedentem inimicum, omnino subigeret. Draco enim volebat mori Dominum, aut pendere in ligno, sed optabat ut Dominus descenderet de cruce, et non moreretur ; aut si non descenderet, ut maneret in cruce quidem, sed non moreretur. Metuebat enim, ne id fieret quod scriptum est : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, et prædicare captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem⁷⁶. » Quamobrem metuebat, ne hic ille esset unctus et missus, ac ne demum omnibus libertas foret.

23. Omnibus itaque nudatus, optabat inferni saltem imperium tenere. Alia siquidem ei formido erat, num is esset qui tenebras illustraret, de quo scriptum est : « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam⁷⁷. » Illum enim audierat ita loquentem : « Ego sum lux⁷⁸. » Unde metuebat ne moreretur, et ipse ex omnibus exturbaretur. Dominus porro cum illum fugam parare cerneret, ne elaboretur inimicus, voces emittit humanas, vocesque infirmitatis, aïens : « Elohi, Elohi, lema sabachthani, id est Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti⁷⁹ ? » Quod ideo fecit, ut diabolus, quem ut Deum reformidarat, hunc raturus jam hominem esse infirmum, fugam cohiberet. His adductus vocibus sceleratissimus ille, ad eum denuo ut hominem accedens confractus est. Judæis enim auctor fuerat, ut ad necem eum postularent : resque illi præter spem accidit ; non in alia quippe parte quam in latere confossus est, unde sanguis et aqua manavit ; ut quoniam prius per mulierem ex latere formatam, venerat deceptio ; ita per latus secundi Adami redemptio et emundatio

ἄν ἐκέρασεν οἶνον ἢ σοφία ποτίσῃ ἡμᾶς· ἀντὶ δὲ τῆς χολῆς τὰ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι· καὶ κηρίον λόγια χαρίζεται ἡμῖν· καὶ ἀνθ' ὧν αὐτὸς ἐγεύσατο τὰ ἡμῶν, εἴπη καὶ ἡμῖν· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Ὡς δὲ καὶ τούτου ἐξέπεσε καὶ ἐσκυλεύθη, καταισχυνθεὶς λοιπὸν, ὑπόψια αὐτὸν τις εἶχεν, ὁρῶν τὰ τηλικαῦτα, ὅτι οὐ πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀντιμάχεται. Ἐώρα γὰρ ἐν οἷς τοὺς πάντας ἐθήρευεν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καταισχυνόμενον, καὶ μᾶλλον πίπτοντα ἢ καταβάλλοντα· καὶ λοιπὸν ἐπειράτο παραχωρεῖν, καὶ νῦτα διδόναι τῇ φυγῇ. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν κρεμάμενον, καὶ διώκοντα τὸν θάνατον, ἐφοδῆθη μὴ οὗτός ἐστι, περὶ οὗ γέγραπται· Ὑψωθήσεται Κύριος τοῦ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐζήτει πάντα καταλιπεῖν, καὶ φυγεῖν, φθονῶν τοῖς ἐλεηθσομένοις παρ' αὐτοῦ· Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτὴρ, οὐ θέλων αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπαθῆ, οὐδὲ ἀτελεῖς τὸ ἔργον καταλεῖψαι, οὐδὲ τοὺς ἐν τῷ ἔργῳ ἐκδότους ἀφείναι τῷ ἐχθρῷ, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον. Ὅρῶν γὰρ αὐτὸν καταπτύσσοντα (31), καὶ τρέμοντα, καὶ δειλιμύοντα τὸν θρασὺν, πάλιν ὡς ὑποπίπτων σχηματίζεται, ἵνα προσελθὼν τὸν ἐχθρὸν τέλειον χειρώσῃται. Ὁ μὲν γὰρ δράκων οὐκ ἤθελεν ἀποθνήσκειν τὸν Κύριον, οὐδὲ κρεμάμενον ἐπὶ ξύλου (32)· καὶ ἤθελε μὲν καταδῆναι τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μὴ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ μὴ κατέβαινε, κἂν μένειν αὐτὸν ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ μόνον μὴ ἀποθανεῖν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ τὸ γεγραμμένον γένηται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, καὶ κηρῶσαι αἰχμαλώτους ἄφαισι, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Καὶ διὰ τοῦτο ἐφοδῆθη, μὴ οὗτός ἐστιν ἐχρισθεὶς καὶ ἀποσταλεὶς, καὶ λοιπὸν τῶν ἀπάντων ἐλευθερία γένηται.

25. Γυμνωθεὶς οὖν ἀπὸ τοῦ παντός, ἠῤυχετο κἂν τοῦ ἔδου κρατεῖν. Πάλιν γὰρ ἐφοβεῖτο, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, φῶς εἶδα μέγα. » Καὶ γὰρ καὶ ἤκουεν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς. » Ὅθεν ἐδειλία μὴ ἀποθάνῃ, καὶ πάντων ἐκδηθῆ. Ὁ δὲ Κύριος, ὁρῶν αὐτὸν φεύγοντα, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται καὶ φυγὰς ἀπέλθῃ ὁ ἐχθρὸς, φωνὰς ἀφίησιν ἀνθρωπίνας, καὶ φωνὰς ἀσθενεῖς λέγων· « Ἐλωὶ, Ἐλωὶ, λημὰ σαβαχθανί· » τούτέστι, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; » Καὶ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα ὁ διάβολος, ὃν κατεπλάγη Θεὸν, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον ἀσθενῆ νομίσας, μὴ φυγὰς ἀπέλθοι. Ταῦταις γοῦν ταῖς φωναῖς ὑπαχθεὶς ὁ πάγκρακος, πάλιν ὡς ἀνθρώπων προσήλθε καὶ κατεβάρβη. Ἐπεισε γὰρ τοὺς Ἰουδαίους εἰς σφαγὴν αὐτὸν αἰτήσασθαι, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐ προσεδόκησεν· ἐσφάγη γὰρ οὐκ εἰς ἄλλο μέρος, ἀλλ' εἰς τὴν πλευρὰν, ἀφ' ἧς ἔβρουσεν ὕδωρ καὶ αἷμα· ἵνα, ἐπειδὴ πρότερον διὰ τῆς ἐκ πλευρᾶς πλασθεῖστος γυναικὸς ἦλθεν ἀπάτη, οὕτως διὰ τῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου Ἀδάμ λύτρον καὶ καθάρσιον τῆς προτέρας

⁷⁵ Psal. xxxiii, 9. ⁷⁶ Isa. lxi, 1. ⁷⁷ Isa. ix, 1, 2. ⁷⁸ Joan. viii, 12. ⁷⁹ Marc. xv, 34.

(31) Regius et Anglicanus, καταπτύξαντα.

(32) Regius et Anglicanus, ἐπὶ ξύλου.

γένηται· λύτρον μὲν διὰ τοῦ αἵματος, καθάρσιον δὲ διὰ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ γνώμην ἀπέβαινε τῷ διαβόλῳ· καὶ γὰρ οὐ ἐφοβείτο γενέσθαι θάνατον, τοῦτον (33) ἀπέθανεν ὁ Κύριος, κακείνος ἐσκύλευται· καὶ νομίσας κρατεῖν τὸν Χριστὸν ἐν τῷ θανάτῳ, αὐτὸς μᾶλλον ἐδείχθη νεκρὸς· καὶ καυχασάμενος ἄνθρωπον ἐνεδρεῦειν, πεποίθηκε γνωσθῆναι Θεόν. Ἄμα γὰρ ἀπέθανεν, ἢ μὲν κτίσις ἀνήλιος γέγονε, τὸ δὲ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐρράγη, ἢ γῆ ἐσειέθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, οἱ στρατιῶται, σὺν τοῖς πυλωροῖς τοῦ ἔδου κατέπηξαν. Ἀφ' ὧν ἦν ἰδεῖν μηκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθῶς ἐν σώματι, ὡς καὶ οἱ θεωροῦντες ἔλεγον· « Ἀληθῶς οὗτός ἐστι Θεοῦ Υἱός. » Καὶ γὰρ πολλὰ μνημεῖα ἠνεύχθησαν, καὶ ἠγέρθησαν τούτων οἱ νεκροί.

26. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· νομίσας γὰρ ἀποκτείνειν ἕνα, τῶν πάντων ἐστέρηται· καὶ νομίσας εἰς φθὴν καταφέρειν, ἐκδέδληται τοῦ ἔδου. Καὶ ἀπέδειχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τέθηκεν ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν ἐδίωξεν, ἵνα καταργήσῃ τοῦτον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ πολὺ γοῦν διέστη, καὶ τὰς ὁδοὺς ἔλυσε τοῦ ἔδου, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἠγείρει λέγων· « Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. » αὐτὸς δὲ ἐξανέστη καὶ κατέλιξε (34) τοῦ θανάτου, χλευήν αὐτοῦ τὴν τόλμαν ἠγασάμενος· ὡς καὶ ἐν ὕμνοις προανερῶνεται. λέγοντος τοῦ Πνεύματος· « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελᾶσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » Χλευάζεται γὰρ ἀληθῶς οὕτω παιχθεὶς, καὶ παρὰ γνώμην αὐτῷ τῶν πραγμάτων ἀποδάντων. Δίειν γὰρ τοῦ ζωοφύλου τοῦ καλουμένου (35) σφηκός, προσβάλλοντος πέτρα, καὶ τῇ προσβολῇ μὴ βλάπτοντος, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον μᾶλλον ἀπολλύοντος· οὕτως καὶ ὁ θάνατος ἐσφάλη πολὺ (36), προσβαλὼν τῇ ζωῇ, ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός· ὡς γὰρ ἠδυνήθη κρατῆσαι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ κέντρον ἀπέλεσεν· ὥστε καὶ οὐς πρότερον ἐφοβείτο τὸ κέντρον (37), νῦν αὐτοῦ κατακερτομῆν, καὶ λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; » καὶ πάλιν· « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. » καὶ πάλιν· « Ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. »

27. Εἶτα ἐκβληθεὶς ὁ δόλιος ἀπὸ τοῦ ἔδου, καθήμενος παρὰ τὰς πύλας, θεωρεῖ ἐξαγομένους πάντας, τοὺς πεσπυμένους, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀνδρείᾳ, καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀναζώντας· τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀφιεμένους, καὶ τοὺς μὲν ἄγιους προαπαντῶντας τοὺς περὶ τὸν Ἄβραμ, καὶ ἀνακρουόμενους πάντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενα ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν. » τοὺς ἐλευθερουμένους χαίροντας καὶ λέγοντας· « Ἐν

prioris efficeretur: redemptio per sanguinem, emundatio per aquam. Hoc autem nequaquam ex sententia diaboli obliquit, cum ea morte, qua metuebat, obierit Dominus, atque ille omnibus exspoliatus est: ratusque se Christum in morte tenere, ipse potius mortuus esse deprehensus est: atque gloriatus quod homini insidiatus esset, id effecit, ut Deus agnosceretur. Nam statim atque mortuus est, rerum natura sole destituta fuit, velum templi scissum est; terra tremuit et petrae scissae sunt, 77 milites, cum inferni janitoribus terrore percussi sunt. Ex quibus videre erat non ultra hominem, sed vere Deum in corpore, ut siebant ipsi spectatores: « Vere hic est Filius Dei⁸⁰. » Nam multa monumenta aperta sunt, et qui in illis mortui jacebant resurrexere.

26. Vere caeca res est malitia, dum speraret enim se unum occisurum, omnibus privatus est: ratusque se illum ad inferna dejecturum, ipse ab inferno pulsus est. Atque nulli non palam fuit, non infirmitate carnis obiisse Salvatorem, sed mortem ad necem persecutum esse, ut, abolita illa, liberaret omnes quotquot metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Non diu itaque postea, dolores solvit inferni et alios excitavit dicens: « Surgite, hinc abeamus⁸¹. » Ipse autem resurrexit, et ad vitam rediit ex morte, illiusque audaciam ludibrio habuit: ut in hymnis praenuntiatum fuit, Spiritu dicente: « Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos⁸². » Vere quippe irridetur, ita ludibrio habitus, rebusque illi praeter animi sententiam accidentibus. Instar enim cujusdam animalculi, cui nomen vespa, quod cum petra congressum, nihilque illa impetu suo laesa, amittit ipsum potius aculeum; ita et mors congreddens cum vita, quae est Christus, multum frustrata est: non enim potuit eum morte detinere, sed potius aculeum perdidit; ita ut qui olim aculeum reformidabant, jam irrideant illum dicendo: « Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi, inferne, victoria tua⁸³? » Et rursum: « Deglutivit mors et prevaluit⁸⁴: » iterumque: « Abstulit Deus omnem lacrynam ab omni vultu⁸⁵. »

27. Dehinc exturbatus ex inferno miser, sedens ad ostia, victos omnes conspexit Salvatoris fortitudine educi, mortuos resurgere, captivos dimitti liberos: sanctos qui cum Abraham erant obviam venire, omnesque tympana pulsare, quemadmodum scriptum est: « Praevenerunt principes conjuncti psallentibus in medio juvenularum tympanistiarum⁸⁶: » Gaudere omnes qui libertate donati fuerant, ac dicere: « In convertendo Dominus

⁸⁰ Matth. xxvii, 54. ⁸¹ Matth. xxvi, 46. ⁸² Psal. ii, 4. ⁸³ I Cor. xv, 55. ⁸⁴ Isa. xxv, 8. ⁸⁵ Apoc. vii, ⁸⁶ Psal. lxxvii, 26.

(33) Τοῦτον, deest in Regio.

(34) Edit. Commel. et manuscripti omnes, κατέλιξε. praeter Anglican. qui cum edit. Paris. habet, κατέβησε. Ibidem in Anglic. τοῦ θανάτου, deest.

(35) Τοῦ καλουμένου, deest in Anglicano.

(36) Πολύ, abest ab Anglicano.

(37) Regius, τῷ κέντρῳ.

captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exultatione⁸⁷. » Ipsi quoque angeli, et omnis exercitus angelorum, hymnos canebant, ac dicebant : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas⁸⁸ : » occurrebantque redemptis juvenculis animabus. Tum animæ concurrebant cum angelis, ascendebantque patriarchæ, omnia undique una personabant cum lætitia et psalmis, ob reportatam de morte victoriam. Ac quemadmodum Davidi, cum prostratus jaceret Goliath, occurrebant puellarum chori cum tympanis, aiebantque : « Percussit David in decem millibus suis⁸⁹ ; » ita simile quid factum est in morte Salvatoris. Resurgente namque illo, omnes occurrebant cum choris, hymnis et tympanis, mutuo dicentes : « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Jacob⁹⁰. » Alii choreas agebant, hæc dicentes : « Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus⁹¹. » Alii quidam ad spectaculum omnes vocabant, his verbis . « Jubilate Deo, omnis terra, psallite nomini ejus⁹² : » ac rursum : « Venite et videte opera Domini, terribilis in consiliis super filios hominum : auferens bella usque ad extremum terræ⁹³. » Non enim ultra inimicitia et bellum ; sed omnia in pace erant, hoste prostrato atque mortuo, ac eu qui olim tyrannidem exercebat manibus pedibusque ligato. Alii rursus quibus nota erat diaboli audacia, necnon ingentes insidiæ, jamque ipsum cernentes mortuum, **78** cum admiratione dicebant : « Quomodo cecidit ex cælo, Lucifer, qui mane oriebatur⁹⁴ ? » et, « Quomodo contritus confractusque est omnis malleus universæ terræ⁹⁵ ? » cum admiratione namque, magno erant omnes stupore correpti. Mirabantur enim magnum cernentes tyrannum, deridente prostratum mortuumque : stupebant vero lapsus causam ignorantes, maxime quia non credentes in morte mortem aboleri, nec tantum in cruce serpentem confringi. Unde rursus mirabantur dicentes : « Quomodo capta est Babylon⁹⁶ ? » Ad hæc enim jam videbant exspoliatum infernum.

28. Hæc dum cerneret, hæc dum audiret miser ille, furere, excrucitari, lacrymari. Dum quippe se expoliatum videret, sese dolore macerabat ; contra cernens alios a se olim in luctu lacrymisque detentos, jam in Domino psallere, se ipse dirumperebat : videns se irrideri, ac ludibrio haberi acriter sese discernebat, ac consilii inops, solum dentibus stridebat, ut testatur qui illum respiciebat Psalmista, his verbis : « Observabit peccator ju-

τῶ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ (38) παρακεκλημένοι. Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιᾶσεως. » Καὶ ἄγγελοι γὰρ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τῶν ἀγγέλων ὑμνοῦντες ἦσαν (39) καὶ λέγοντες, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία » καὶ ἀπῆντων ταῖς λυτρουμέναις νεάνισι ψυχαῖς. Καὶ αἱ ψυχαὶ συντρέχουσαι (40) τοῖς ἀγγέλοις, καὶ οἱ πατριάρχαι ἀνῆρχοντο, καὶ πάντα πανταχόθεν συνῆχει μετ' εὐφροσύνης καὶ ψαλμῶν, ἐπὶ τῇ γενομένῃ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, πεπτωκότος τοῦ Γολιάθ, αἱ χορεύουσαι μετὰ τυμπάνων ἀπῆντων καὶ ἔλεγον· « Ἐπάταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, » τοιοῦτόν τι γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος. Ἀναστάντος γὰρ αὐτοῦ, πάντες προαπῆντων μετὰ χορῶν, καὶ ὠδῶν, καὶ τυμπάνων, λέγοντες ἀλλήλοις· « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν (41) τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ἄλλοι δὲ ἐχόρευον, λέγοντες· « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἠχμαλῶτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔβωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Ἦδη δὲ τινες καὶ πάντας εἰς θῆαν προσεκαλοῦντο λέγοντες· « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » καὶ πάλιν, « Δεῦτε, καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου· φοβερὸς (42) ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀνταναίρων πολέμους ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Οὐκ εἴτι γὰρ ἔχθηρα καὶ πόλεμος, ἀλλὰ πάντα εἰρηνεύει, κειμένου τοῦ πολεμίου νεκροῦ, καὶ τοῦ ποτε τυραννεύοντος δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἄλλοι δὲ πάλιν, γιγνώσκοντες τοῦ διαβόλου τὴν θρασύτητα, καὶ τοὺς μεγάλους λόχους, καὶ νῦν αὐτὸν ὀρώντες νεκρὸν, θαυμάζοντες ἔλεγον· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων ; » καὶ, « Πῶς συντερίθη καὶ συνεθλάσθη πᾶσα ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς ; » μετὰ γὰρ τοῦ θαύματος καὶ ἀπορία πάντας κατεῖχεν. Ἐθαύμαζον μὲν γὰρ τὸν μέγαν τύραννον ὀρώντες οὕτως ἐξαίφνης κείμενον νεκρὸν· ἠπῆρουν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεως, καὶ μάλιστα ὅτι οὐκ ἐπίστευον ἐν θανάτῳ τὸν θάνατον καταργεῖσθαι οὐδὲ ἐν σταυρῷ τὸν τηλικαῦτον ὄφιν καταρᾶσσεσθαι. Ὅθεν πάλιν ἐθαύμαζον καὶ ἔλεγον· « Πῶς ἐάλωκε Βαβυλῶν ; » Ἐβλεπον γὰρ λοιπὸν καὶ τὸν ἄδην σκυλευθέντα.

28. Ταῦτα δὲ ὀρῶν ὁ ἄθλιος καὶ τούτων ἀκούων, ἐμαίνετο λοιπὸν καὶ ἐτρέχετο, ὀδυρόμενος. Καὶ γὰρ ὀρῶν ἑαυτὸν σκυλευόμενον κατέκοπτεν ἑαυτόν. Ὅρῶν δὲ καὶ τοὺς ποτε κλαίοντας ὑπ' αὐτὸν, νῦν ψάλλοντας ἐν Κυρίῳ, διέβησεν ἑαυτόν· ὀρῶν δὲ καὶ τὴν χλεύην τὴν κατ' αὐτοῦ, ἐσπάραττε δεινῶς ἑαυτόν, καὶ ἀπορῶν (43) ὅ τι πράξει, μόνον ἔτριζε τοὺς ὀδόντας, ὡς ὁ τούτων ἑωρακὸς Ψαλμψδὸς μαρτυρεῖ λέγων· « Παρατηρήσεται ὁ ἀμαρτωλὸς τὸν δίκαιον,

⁸⁷ Psal. cxv, 1, 2. ⁸⁸ Luc. II, 44. ⁸⁹ I Reg. ⁹⁰ Psal. lxxv, 1. ⁹¹ Psal. xlv, 9, 10. ⁹² Isa. xiv,

xviii, 7. ⁹³ Psal. xciv, 1. ⁹⁴ Psal. lxxvii, 19. ⁹⁵ Jerem. I, 25. ⁹⁶ Jerem. xl, 23.

(38) Regius, ὡς.

(39) Ἦσαν, deest in Regio.

(40) Regius, secunda manu, συντρέχον.

(41) Anglicanus, ἀλαλάξωμεθα.

(42) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero post Κυρίου, habent, τοῦ Θεοῦ.

(43) Basil. ὅτι πράξει· ἔτριζε τοὺς ὀδ.

καὶ βρῦξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος ἐκγελάσεται αὐτόν· ἢ καὶ πάλιν· ἢ Ἄμαρτωλὸς ὄψεται, καὶ ὀργισθήσεται· τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ ταχίσειται. ἢ Ἐτριξε δὲ μεταμελόμενος, ὅτι κἄν ὄλως τετόλμηκε κατὰ τοῦ Σωτῆρος· (44) εἰδὼς ἑαυτὸν πρὸ τούτου τολμῶντα κατὰ τῶν δικαίων, καὶ μηδὲν τοιοῦτον πεπονθότα. Καὶ γὰρ ἐπιβουλεύσας τῷ Ἄβελ, καὶ τοὺς πατριάρχας· θλίψας, ἐπιβουλεύσας δὲ καὶ τῷ Ἡσαΐα, καὶ τὸν Ἱερεμίαν ὑβρίσας, καὶ τὸν Ἰὼβ περιάσας· πάλιν Ἰσχυε (45), καὶ ἔβασίλευεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως. Ἄρτι δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν γενόμενον Ἴρον, καὶ ἐκβληθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάντων καταπατούμενον. Ἐργον γὰρ τοῦ Σωτῆρος γέγονε μὴ μόνον (46) αὐτοῦ τοῦ θανάτου καταπαίξαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιθεῖναι· ἵνα μὴ μόνον ἡμᾶς τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν δουλώσαντα ἡμᾶς καταργήσῃ· μήποτε πάλιν ἰσχύσας ἀπατήσῃ ἡμᾶς, καὶ εἰς ἀργὸν αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα γένηται. Ὅθεν αὐτός, καταπαίξας τοῦ θανάτου, λοιπὸν ἐκδοτὸν καὶ ἡμῖν αὐτὸν εἰς τὸ πατεῖσθαι δίδωσι λέγων· ἢ Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου· ἢ καὶ πάλιν· ἢ Καταπατήσῃ λέοντα καὶ δράκοντα. ἢ Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ὄφις ἠπάτησε τὴν Ἔβαν, καὶ τῷ φρόνῳ τούτου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἄρτι δὲ πατεῖται, καὶ θέλων ἀπατᾶν, ἀκούει· ἢ Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. ἢ Καὶ πάλαι μὲν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος ὡς λέων περιεπάτει, ἐψέκων τὴν ἡμετέραν ψυχὴν· ἄρτι δὲ καταπατεῖται, C ὡς δὲ δράκωντι, καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐν τάχει συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Καὶ τοσοῦτον καταφρονεῖται καὶ παίζεται, ὡς καὶ ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων, ἐκβάλλοντά τινα τὴν χεῖρα, μὴ φοβεῖσθαι. Ταῦτα γὰρ Ἡσαΐας προεφήτευσε· καὶ ἔστιν ὁ λόγος ἀληθῆς.

29. Παιδία γοῶν τὴν πάλαι καὶ γέροντας ἀπατώσαν ἡδονὴν ἄρτι χλευάζουσι· καὶ μήπω νομίμης ἡλικίας ἐπιβάντες, τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον περιζώνουνται (47) σωφροσύνην· καὶ παρθένοι μένοντες, τῷ λόγῳ πατοῦσι τῆς οὐμίουδους ἡδονῆς τὰς ἀπάτας, μὴ φοβούμενοι ταύτης τὰ θανατηφόρα δῆγματα. Ἡδὲ δὲ τινες καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ διαβόλου πατοῦντες, οὐκ ἐδειλίασαν τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ἠλλαξαν τῷ θανάτῳ, μάρτυρες γενόμενοι τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο γὰρ ἀπέθανεν ὁ Κύριος. Πολλοὶ δὲ τὰ ἐπὶ γῆς καταλιπόντες, ἐλευθέρω τῷ βαδίσματι τὸν ἀέρα διαβαίνουσι, καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται· οὐκέτι φοβούμενοι τὸν ἄρχοντα τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττοντες καὶ λέγοντες, εἰ θέλοι κωλύειν· ἢ Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι Κύριον τὸν Θεὸν μου σπεύδω προσκυνῆσαι· διὰ τοῦτο γὰρ ἐσταυρώθη εἰς τὸν ἀέρα ὁ Σωτῆρ. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ παραδείσου, ἢ πάλαι

stium, et stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum⁹⁶. ἢ Ac rursus : ἢ Peccator videbit, et irascetur; dentibus suis fremet et tahescet⁹⁷. ἢ Stridebat vero, quod doleret se unquam cum Salvatore congredi ausum esse; sciebat autem se antea justos aggredi ausum, nihil ejusmodi passum fuisse. Nam etsi Abeli insidiatus fuisset, patriarchas affixisset, Isaiæ parasset insidias, Hieremiæ contumeliam fecisset, Jobum tentasset; mors tamen inualescebat, regnabatque ab Adamo usque ad Moysen. Jam vero simili audacia adversus Dominum usus, se plane lrum factum, undequaque pulsum, ab omnibus conculcatum animadvertet. Salvatoris quippe opus fuit, non ipsi tantum morti illudere, sed etiam nos eidem superiores constituere, ut non solum nos a servilitate liberaret, sed etiam eum qui nos in servitutem redegerat opprimeret, ne rursus inualescens nos deciperet, neve sua victoria incassum abiret. Quapropter ipse cum illisisset morti, nobis item eam calcandam tradit dicens : ἢ Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et supra omnem virtutem inimici⁹⁸. ἢ Ac rursus : ἢ Conculcabis leonem et draconem⁹⁹. ἢ Olim namque serpens Evam decepit, ejusque invidia mors intravit in mundum : jam vero conculcatur et volens decipere audit : ἢ Vade retro me, Satana'. ἢ Olim adversarius noster diabolus, quasi leo circumibat, sitiens animam nostram : jam vero conculcatur cum dracone, ac demum brevi Deus conteret Satanam sub pedibus nostris. Tantumque despicitur, tantum illnditur, ut ne quispiam reformidet ad foramen aspidum admovere manum¹. Hæc enim Isaias prophetavit, cujus verus est sermo.

29. Pueri ergo voluptatem, quæ ipsos olim senes decipiebat, jam irrident : necdum ad legitimam progressi ætatem continentia, quæ legem superat, lumbos præcingunt : manendoque virgines, serpentinx voluptatis fallacias verbo calcant, nihil ejus lethiferos morsus veriti. Jam vero quidam, ipsum diaboli stimulum calcantes, mortem non exhorruere; sed morte vitam suam commutarunt, D Verbi martyrie effecti : ideo enim mortuus Dominus est. Multi vero terrenis derelictis rebus, libero gressu aere peragrant et in cælo vitam degunt : nihil ultra veriti principem aeris, imo potius, si prohibere voluerit, increpantes ac dicentes : ἢ Vade retro me, Satana, quoniam Dominum Deum meum festino adorare; ideo namque Salvator in aere crucifixus est. Via autem paradisi, olim per peccatum clausa, jam volentibus patet, ut ait Pau-

⁹⁶ Psal. xxxvi, 12, 15. ⁹⁷ Psal. cxi, 10. ⁹⁸ Luc. x, 19. ⁹⁹ Psal. xc, 13. ¹ Marc. viii, 33. ² Isa. xi, 8.

(44) Regius, ἦδει ἑαυτόν.

(45) Basiliensis, Ἰσχυσεν. Infra, Ἴρος, sic mendici vocabantur, ex illo Homeri mendico cui nomen, Ἴρος, *Odys.* 2.

(46) Regius, αὐτόν.

(47) Regius, εὐφροσύνην· καὶ παρθένοι μένουσι, τῷ λόγῳ πατοῦντες.

lus, qui eo loci raptus est, et ad 79 ^ζcaelos ascendit. Ideo Dominus illudit serpenti: cessavitque infernus, non ultra imperante morte, sed resuscitatis omnibus. Diabolus autem non jam inde in nos insurgit: cecidit enim, atque prostratus, in pectus plane et in ventrem suum provolvitur: ea enim de causa surrexit Dominus. Et homines quidem didicerunt aspernari divitias corporales, et ditescunt verbo et scientia: draco autem qui se divitem esse gloriabatur, denudatus est, jamque nudus, Irus et pauper est, ab hominibus exspoliatus. Nam qui olim medius inter cherubinos versabatur, omnique lapide pretioso indutus erat, sardio, jaspide et achate, jam demum in papyro, arundine et silice dormit, ut in Job de illo narratur⁴. Ideo enim Dominus pauper fuit, ut nos ejus inopia ditesceremus⁵, diabolusque nudatus est. Quodque mirabile, magnumque contigit in rerum natura, homines ad mortem properant optantes adventum Domini; miser autem diabolus, qui olim mortis imperium habuit, jam metuit eum qui venturus est, judiciumque reformidat: novit enim sibi paratum ignem et angelis suis. Ideo enim Dominus meus judicatus est, ut nos a judicio liberaret, illumque condemnaret. Oὐδὲ γὰρ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ πῦρ, καὶ τοῖς Κύριος, ἵνα ἡμᾶς ἀπὸ (49) τῆς κρίσεως ἐλευθερώσῃ, κάκεινον κατακρίνῃ.

30. Caeterum de divina cognitione in omnes ubique disseminata quid est quod loquamur, cum res gestae ex se fidem habeant? Nulla enim praeterit dies, qua quidam homines idola non deserant propriasque ac paternas leges non abnegent, ut ad Deum confugiant, ac Christi leges accipere postulent, incredibili miraculo in eum credentes. Nam qui hactenus idololatræ fuere, atque Christum ut hominem calumniati sunt, cum deinceps, idolis abnegatis, Deum agnoscunt: et quos in idolis demones reformidabant, ipsos, agnito Domino, demum deserunt, atque ex aliis pellunt: quam item, idololatræ dum essent, voluptatem metuebant, eam in Christo despiciunt: peccatumque a quo pridem superabantur, jam signo crucis vincunt ludibrioque habent. Et sane virginitatem quam olim esse non credebant, quod non posse putarent virtutem hujusmodi in hominibus reperiri; in Salvatorem postea credentes ex Virgine nati, non modo existere credunt, imo vero ipsi eandem colunt, quod tamen ethnici qui adhuc in idololatria permanent, credere nolunt. Ad hæc, omnia jam veneficia cessavere, omnis magia abolita, universa Græcorum infatuata sapientia est. In divinis quippe, non verbis, sed factis est opus: neque pronuntiatio linguæ, sed animæ affectus prodest. Græci igitur verbis non percipiunt ea quæ fide Christiani exhibent: et quæ verbis magi efficiunt, hæc, silentibus

⁴ Job viii, 47. ⁵ II Cor. viii, 9.

(48) Regius, τῇ ἐκείνου πτωχεύει.

(49) Ἀπὸ δεστ in Basilicensi et Anglicano.

(50) Anglicanus, τούτους.

δι' ἀμαρτίας κλεισθεῖσα, ἄρτι τοῖς βουλομένοις ἀνέωγεν, ὡς Παῦλος μαρτυρεῖ, ἀρπαζόμενος ἐκεῖ, καὶ ἀπερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἔπαιξεν ὁ Κύριος τὸν ἕφιν. Καὶ ὁ μὲν ἄδης κατήργηται, οὐκέτι τοῦ θανάτου κρατοῦντος, ἀλλὰ πάντων ἐγειρομένων· ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἔτι ἐξανίσταται κατ' ἡμῶν· πέπτωκε γὰρ, καὶ πεσὼν ἀληθῶς ἐπὶ τῷ στῆθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύεται: διὰ τοῦτο γὰρ ἀνέστη ὁ Κύριος. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι μεμαθήκασι καταφρονεῖν σωματικοῦ πλούτου, καὶ πλουτοῦσι τῷ λόγῳ καὶ τῇ γνώσει: ὁ δὲ καυχώμενος εἶναι πλούσιος ἑράκων γηγύμνωται, καὶ νῦν γυμνὸς Ἴρος καὶ πένης ἐστὶ, κατεσκυλευμένος ὑπὸ πάντων. Καὶ γὰρ πάλαι τῶν χειροῦσι ἀνά μέσον ὧν, καὶ πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδεδυμένος, τὸν σάρδιον, τὸν ἱασπιν, τὸν ἀχάτην, ἄρτι λοιπὸν ἐπὶ πάπυρον, καὶ κάλαμον, καὶ χάλικα κοιμάται, ὡς ἐν τῷ Ἰὼβ περὶ αὐτοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ πτωχείᾳ (48) αὐτοῦ πλουτήσωμεν, καὶ ὁ διάβολος ἐγυμνώθῃ. Καὶ τὸ παράδοξον καὶ μέγα γενόμενον ἐν τῇ κρίσει: ἄνθρωποι μὲν γὰρ σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν εὐχόμενοι τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ θεῖλος διάβολος, ὁ πάλαι τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχων, νῦν φοβεῖται τὸν ἐρχόμενον, καὶ τὴν κρίσιν καταπτῆσαι ἀγγέλους αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκρίθη μου ὁ

30. Περὶ γὰρ τῆς γενομένης εἰς πάντας πανταχοῦ θεογνωσίας τί δεῖ καὶ λέγειν, τῶν γιγνομένων ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὴν πίστιν; Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμέραν παρελθεῖν, ἐν ἧ ὅτε τὰ μὲν εἰδῶλα οὐ καταλιμπάνουσι ἄνθρωποι, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ πατρικοὺς ἀρνοῦνται νόμους, πρὸς δὲ Θεὸν καταφεύγουσι, καὶ τοὺς Χριστοῦ λαμβάνειν νόμους ἀξιοῦσι, παραδόξῳ θαύματι πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Ἐπι γὰρ εἰδωλοατροῦντες καὶ ὡς ἄνθρωπον διαβάλλοντες τὸν Χριστὸν, τοῦτον ὑπερον Θεὸν γινώσκοντες, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδῶλα· καὶ οὐς ἐφοβοῦντο δαίμονας ἐν τοῖς εἰδώλοις, τούτους (50) τὸν Κύριον ἐπιγινόντες λοιπὸν καταλείπουσι, καὶ ἀπὸ ἄλλων διώκουσι· καὶ ἦν εἰδωλοατροῦντες ἔδον ἔφοβούντο, ταύτης ἐν Χριστῷ καταφρονοῦσι, καὶ τὴν τότε νικῶσαν αὐτοὺς ἀμαρτίαν ἄρτι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ νικῶντες παίζουσι. Καὶ γὰρ ἀπιστοῦντες ὅλως τῇ παρθενίᾳ, καὶ ἀδύνατον εἶναι λέγοντες ἐν ἀνθρώποις ταύτην εὐρίσκεισθαι τὴν ἀρετὴν, πιστεύσαντες τῷ ἐκ Παρθένου Σωτῆρι, οὐ μόνον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ταύτην πολιτευόμενοι, ἀπιστοῦνται παρὰ τοῖς ἔτι ἔθνεσιν εἰδωλότραις. Ἐπι τούτοις δὲ ἡρηγησάσα μὲν φαρμακεία, πᾶσα δὲ μαγεία κατήργηται, καὶ πᾶσα τῶν Ἑλλήνων μεμώραται σοφία. Ἐν γὰρ τοῖς θεοῖς (51), οὐ λόγων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶ χρεία· καὶ οὐχ ἡ προφορὰ τῆς γλώττης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς διάθεσις ὠφελεῖ. Οἱ γοῦν Ἕλληγες οὐ καταλαμβάνουσι λόγους ταῦτα, ἃ τῇ πίστει Χριστιανοὶ ἐπιδείκνυνται· καὶ ἃ ἐνεργοῦσι λόγοις οἱ μάγοι, ταῦτα (52), σιωπῶν-

(51) Anglicanus, τοῖς θεοῖς.

(52) In Anglicano hæc, ταῦτα... περὶ ἀθανασίας, desunt. Ibidem, Regius, καταργεῖται.

των ἡμῶν, τῷ σημεῖω τοῦ σταυροῦ καταργεῖται· καὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ ἀθανασίας, ταῦτα οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ οὐ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις ἐπιδεικνύονται· καὶ περὶ ἧς διστάζουσι παρθενίας οἱ μάγοι (53), καὶ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ταῦτην ἐν Χριστῷ καὶ γυναῖκες ἐπιδεικνύονται· καὶ οἷς εὐχονται δαίμοσιν· ὡς θεοῖς, τούτους καὶ παιδία ἐν Χριστῷ διώκουσι. Καὶ ὁλος ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὡς θεός ἐστιν ἐπὶ γῆς, τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνεξίκακος γενόμενος, πᾶσι δὲ, ὡς σὺν ἡλίῳ περιπολῶν, τὸν οὐράνιον ἐπιδεικνύμενος βίον.

31. Ἴδου ἐν τούτῳ τοῦ σταυροῦ κατόρθωμα· Ἴδου ταῦτα πεποίηκεν ὁ θάνατος τοῦ Σωτῆρος. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ ἔργον, ἀλλὰ Θεοῦ. Καὶ διὰ τούτο πέπονθεν ὡς ἀνθρώπος, ἵνα τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ θεῖα χαρίσθαι. Αὐτοῦ γοῦν ἐστὶ τὰ νῦν ἐν ἀνθρώποις κατορθώματα. Κἄν γὰρ Παῦλος λαλῆ, ἀλλὰ Χριστός ἐστιν ἐν (54) αὐτῷ λαλῶν· κἄν μεγάλα καὶ θαυμαστά ποιῆ, ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐνεργούσα· καὶ ἔαν εἰς πάντας ἐφθασεν ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ διδασκαλία, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καταβάτος μεσίτου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ γέγραπται, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν ἐσιώπησαν πάλαι, ἀρτι δὲ πληρούμενον ὁρῶσι· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἔσονται πάντες διδασκατοὶ Θεοῦ, » καθάπερ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· « Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος· » καὶ ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ οὐ μὴ διδάξει ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστος (55) τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων· Γνωθὶ τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσι με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἴλωσ ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν. » Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς εἰδώλοις κατανότων, εἰ μὴ ὁ Κύριος; καὶ τίς ὁ ἀνῶν (56) αὐτοῦ ἐκείθεν ἐτι δουλεύοντας εἰδώλοις, εἰ μὴ αὐτός ὁ Χριστός, ὁ λέγων· « Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν; » Τὸ γὰρ παράδοξόν ἐστὶ τούτο, ὅτι, ἐτι (57) δουλεύοντας αὐτῶν εἰδώλοις, διανοίγεται τούτων ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς ὡς τὸ νοεῖν, ὅτι οὗς μὲν ἐνόμιζον πάλαι θεοὺς, ξύλα καὶ λίθους εἶναι· ὅν δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τούτον οὐκ ἀνθρώπον, ἀλλὰ Θεὸν ἐπιγινώσκουσιν (58). Νοῦ δὲ διδάσκαλος οὐκ ἀνθρώπος ἐστὶν, ἀλλ' ὁ τὸν νοῦν μόνος ὁρῶν Θεός. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιεῖ σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος· τὸν μὲν θάνατον ἐθριάμβευσας, τὸν δὲ τούτον κατέχοντα διάβολον ἀνεῖλες. Θεεῖ Λόγε, καὶ ἀληθῶς σοφία τοῦ Πατρὸς· σὺ καὶ τοῦ πανούργου τὸ πρόσωπον ἔδειξας, καὶ τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ ἐγύμνωσας· ὥστε καὶ ἡμᾶς λέγειν· « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νῆματα ἀγνοοῦμεν. » Φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὴ Δέσποτα· σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ἔλυτρώσω, καὶ δουλεύοντας τῇ ἀμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου, Κύριε, ἡλευθέρωσας. Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἡλευθέρωθημεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Εἰρηνοποιεῖ ἀληθῶς (59) Ἰησὺς τοῦ Θεοῦ· σὺ καὶ τὴν υἰοθεσίαν ἡμῖν ἀποδέδωκας, καὶ ἀποκατάλλα-

A nobis, signo crucis evanescent : item quæ de immortalitate in dubium vocant, hæc martyres Christi, non verbis, sed operibus exhibent : et de qua virginitate magi et Græci philosophi dubitant, hæc in Christo mulieres colunt : et quibus dæmonibus, ut diis illi supplicant, eos pueruli in Christo persequuntur. Demum vir qui Christum gestat, quasi Deus est in terra, erga homines quidem patiens et mansuetus : et, ac si cum sole circum omnia gyret, omnibus cælestem exhibet vitam.

31. En tibi unum ex præclaris crucis facinoribus : hæc mors effecit Salvatoris. Nequaquam enim hominis est opus, sed Dei. Atque ideo ut homo passus est, ut hominibus quæ supra hominem et divina sunt, largiretur. Illius ergo sunt præclara gesta, quæ apud homines jam emicant. Nam si Paulus loquatur, Christus in ipso loquitur : si magna et mirabilia perpetraverit, Christi gratia est quæ talia operatur : et si in omnes permeavit Dei cognitio, non hominum est **80** ejusmodi doctrina, sed ipsius descendens Verbi, mediatoris Dei et hominum. Hoc enim scriptum est, quod Judæi quidem olim reticuerunt, sed jam completum vident; hoc, inquam, scriptum est : « Erunt omnes docibiles Dei » ; » ut ait Hieremias propheta : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ; » ac deinde subinfert : « Non docebit quisque proximum suum, et quisque fratrem suum, dicentes : Cognosce Dominum, quia omnes me cognoscent, a parvo usque ad magnum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum ». » Quis enim est qui ipsos idola colentes ad pœnitentiam movet, nisi Dominus? Et quis eos ex idolorum servitute educit, nisi ipse Christus, qui ait : « Cum exaltatus fuero, omnes traham ad me ipsum? » Nam id certe summopere mirandum, quod dum idola colunt, eorum mens aperitur, ut intelligant, quos olim deos arbitrabantur, ligna et lapides esse : quem vero crucifixum irridebant, eum non hominem, sed Deum agnoscant. Mentis autem magister non homo est, sed qui mentem solus videt Deus. Beata vere et vivifica crux Salvatoris, quæ de morte triumphasti, et cum qui in sua potestate mortem tenebat, diabolum nempe, sustulisti. O divinum Verbum et vere sapientia Patris, tu versuti illius faciem ostendisti, et plicas pectoris illius nudasti, ita ut et nos dicamus : « Non enim ejus cogitationes ignoramus ». » Hominum amator ac bone Domine, tu nos captivos redemisti, peccato servientes, per propriam mortem, Domine, liberasti. Scimus enim nos a peccato fuisse liberatos. O vere pacis conciliator Fili Dei, tu adoptionem filiorum dedisti nobis, reconciliatisque nobis Patri

* Isa. LIV, 13 ; Joan. VI, 45. * Jerem. XXI, 31, 34. † Joan. XII, 32. * II Cor. II, 11.

(53) Regius, οἱ μεγάλοι, male.

(54) In Anglicano, ἐν deest.

(55) Ita Regius. In editis vero, hæc, τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος, desunt.

(56) Regius, καὶ τίς ὁ ἄνων.

(57) Ἐτι deest in Anglic. Mox idem, ὁ νοῦς, ὡς

τὸ νοεῖν, οὗς μὲν. Ibidem. Edit. Paris., ὡς τὸ νοεῖν. Regius, ὥστε νοεῖν. Edit. Commel. vero cum aliis mss., εἰς τὸ νοεῖν.

(58) Regius prima manu et Anglic., ἐπιγινώσκουσιν.

(59) Ἀληθῶς abest ab Anglicano.

tuο, inimicitiam in carne destruxisti. Ditissime Sal-
vator et vere rex, tu namque pauper fuisti, ut nos
tua paupertate dicesceremus; tu nobis regnum cœ-
lorum largitus es. Creator et opifex omnium, Verbum
Patris, tu nos iterum creasti, tuaque sumus opifi-
cia, conditi ad bona opera. Vere lux et splendor
Patris, tu quippe nos in tenebris illustrasti, non
videntes nos ad lucem adduxisti. Forma atque
imago vera Patris, tu nos perditos formasti, et
imaginem Dei iterum reddidisti. Deus Verbum et
vere vita, tu mortuos vivificasti nos, corruptos re-
novasti, induens incorruptione. Vere virtus, bra-
chium et dextera Patris, tu dolores mortis solvisti,
portas æreas et vectes ferreos confregisti, quem-
admodum ait Scriptura. Tu draconem serpentem
diabolum, hæmo circumegisti humano, in tropæo
crucis. Per te tuamque divinam virtutem, omnes
eum calcant, omnes ei illudunt. Te enim ei pri-
mum illudente, initium creaturæ Domini incepit
esse, conditæ ad ei illudendum. Te illum proster-
nente, res mirabilis visa omnibus est, ut dicerent:
« Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane
oriebatur? » Te accipiente ab illo chirographum
adversum nos exaratum, affigenteque illud cruci,
ludibrio illum habent universi, dicentes: « Quo-
modo cessavit exactor, quievit accelerator? contri-
vit Deus jugum peccatorum. Jam enim ei substernitur
putredo, et operimentum ejus efficitur ver-
mis ⁶⁰. » Nec est ultra qui draconem reformidet;
sed te, et per te Patrem adorant.

ἐτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν. Λοιπὸν γὰρ
μοῦ (64) αὐτοῦ γίνεται σκώληξ, » καὶ πάντῃ· οὐκέτι τὸν
προσκυνοῦσιν.

52. Sic resurgens Dominus, statim morti illisit,
nosque ab ea liberavit. Judæi autem ne ista qui-
dem videntes pudore sunt affecti, ignorantes se
ista contra Salvatorem ausos, adversum sese ea
ipsa moliri. Non videbant quippe se Dominum
81 tradendo, traditionem Jerusalem provocare, di-
cente Hieremia propheta: « Traditione tradetur Jeru-
salem in manus Nabuchodonosor regis Babylonis ¹¹. »
Neque advertabant nolentes Domino servire, sese
diabolo in servos subdicere, ipsique ministrare ad
insidias adversus Christum. Ignorabant enim se
Barabbam postulando, atque Dominum occidendo,
Barabbæ vitam acturos esse, omneque seditionis
cædisque genus apud se augendum fore, atque repu-
diare se lucem et veritatem, et quidquid est Domi-
nus, ut ait Isaias: « Ecce dominator Dominus
Sabaοth, auferet a Judæa, et a Jerusalem, validum
et validam, robur panis et robur aquæ, gigantem
et fortem, principem et bellatorem, et judicem et
prophetam et ariolum et senem, quinquagenarium

ἄξας ἡμᾶς τῷ σαυτοῦ Πατρὶ, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ
κατήργησας. Πλούσιε Σωτὴρ καὶ ἀληθῶς βασιλεὺς·
σὺ γὰρ ἐπτώχευσας, ἵνα τῇ σῆ πτωχείᾳ πλουτήσω-
μεν· σὺ καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῖν τῶν οὐρανῶν ἐχα-
ρίσω, κτίστα καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων. Λόγε τοῦ
Πατρὸς· σὺ γὰρ πάλιν ἡμᾶς ἀνέκτισας, καὶ σου ποιη-
ματὰ ἐσμεν, κτισθέντες ἐπὶ ἐργοῖς ἀγαθοῖς. Φῶς ἀλη-
θῶς καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἐν
σκότει κατέλαμψας, καὶ μὴ βλέποντας ἡμᾶς εἰς φῶς
ἤγαγες. Μορφή καὶ εἰκὼν ὄντως τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ
ἡμᾶς ἀπολλυμένους (60) ἐμόρφωσας, καὶ πάλιν ἐχα-
ρίσω τὸ κατ' εἰκόνα. Θεὸς Λόγε καὶ ἀληθῶς ζωὴ· σὺ
γὰρ ἀποθανόντας ἐζωοποίησας, καὶ φθαρέντας ἀνε-
καίνισας, ἐνδύσας τὴν ἀφθορασίαν. Δύναμις ἀληθῆς,
καὶ βραχίον, καὶ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς· σὺ γὰρ καὶ τὰς
ὠδίνους ἔλυσας τοῦ θανάτου, θύρας χαλκᾶς καὶ μοχλοῦς
σίδηρου καταείσας, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει. Σὺ καὶ τὸν
δράκοντα (61), τὸν ὄφιν, τὸν διάβολον, ἐν ἀνθρωπίνῳ
ἀγκίτρῳ περιήγαγες ἐν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ.
Διὰ σὲ καὶ τὴν σῆν θείαν ἀνδραγαθίαν πάντες μὲν
αὐτὸν πατοῦσι, πάντες δὲ αὐτοῦ καταπαίζουσι. Σοῦ
γὰρ πρώτου παίζαντος εἰς αὐτὸν, γέγονε λοιπὸν ἀρχὴ
πλάσματος Κυρίου, πεποιημένου εἰς τὸ καταπαίζε-
σθαι. Καὶ σοῦ τοῦτου καταβαλόντος (62), γέγονε πᾶσι
θαῦμα, ὥστε καὶ λέγειν· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρα-
νοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρωτὶ ἀνατέλλων; » Καὶ σοῦ λαθόν-
τος παρ' αὐτοῦ τὸ κατ' ἡμῶν χειρὸν γράφον, καὶ προσ-
ηλώσαντος αὐτὸ τῷ σταυρῷ, πάντες κατ' αὐτοῦ κα-
τακερτομοῦσι (63) λέγοντες· « Πῶς ἀναπέπνυται ὁ
ἀπαιτῶν; καὶ ἀναπέπνυται ὁ ἐπισπουδαστής; συν-
ὑποκάτω αὐτοῦ στρώνονται σῆψις, καὶ τὸ κατακάλυμμα
δράκοντα φοβοῦνται, ἀλλὰ σὲ, καὶ διὰ σοῦ τὸν Πατέρα

52. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Κύριος ἐξαναστάς, ταχέως κατέ-
παιξε τοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἀπ' αὐ-
τοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, οὐδὲ ταῦτα βλέποντες, ἠσχύνοντο,
ἀλλὰ καὶ ἠγνόουν τολμῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι
κατ' ἑαυτῶν ἐπεχείρουν ταῦτα. Οὐκ ἔβλεπον γὰρ
παραδιδόντες τὸν Κύριον, ὅτι τὴν τῆς Ἱερουσαλήμ
παράδοσιν προκαλοῦνται, λέγοντος τοῦ προφήτου Ἱε-
ρεμίου· « Παραδιδομένη παραδοθήσεται Ἱερουσαλήμ
εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος. »
Καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι, μὴ θέλοντες δουλεῖν τῷ Κυ-
ρίῳ, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς τῷ διαβόλῳ δούλους, καὶ
ὑπηρετοῦν αὐτῷ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβου-
λήν. Ἠγνόουν γὰρ τὸν Βαραββᾶν αἰτούμενοι, καὶ τὸν
Κύριον ἀποκτείνοντες, ὅτι τὸν μὲν βίον βιώνοντα τοῦ
Βαραββᾶ, καὶ πᾶσα στάσις καὶ φόνος παρ' αὐτοῖς
αὐξήσει· ἀποβαλοῦσι δὲ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ φῶς καὶ τὴν
ἀληθειαν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Κύριος, ὡς ὁ Ἡσαίας
λέγει· « Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, ἀφελεῖ
ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἰσχύοντα καὶ
ἰσχύουσαν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γίγαντα

Isa. xiv, 12. ¹⁰ ibid., 4, 5, 11. ¹¹ Jerem. xxxii, 4.

(60) Regius, ἀπολλομένους.

(61) Τὸν δράκοντα deest in Anglicano.

(62) Regius, καταβάλλοντος.

(63) Regius, κερτομοῦσι.

(64) Basiliensis, κάλυμμα. Regius, κατάλυμμα.
Editi, κατάλυμα, sed legendum cum O', κατακά-
λυμμα.

καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄρχοντα πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἄρρωστὴν. Καὶ ἐπιστήσαν νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται κυριεύουσιν αὐτῶν. Ἐνέπειζον γὰρ οἱ ἄθλιοι τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι τὸ προφητικὸν κατ' αὐτῶν ἐπληροῦτο βήτων τὸ λέγον· Ἐμπαίχεται κυριεύουσιν αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ παράδοξον τοῦ Σωτήρος, ὅτι σταυρούμενος ἔπαιχε μὲν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, κατέπειθε δὲ τοῦ θανάτου, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἐπληροῦτο τὰ γεγραμμένα. Ὅτι δὲ καὶ τὸ φῶς ἀφῆρηται ἀπ' αὐτῶν, γέγραπται ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ οὕτως· Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἱερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. Ἐτα ἐπιφέρει λέγων· Ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ φωνὴν χιρῆς, φωνὴν νυμφίου καὶ φωνὴν νύμφης, ὁσμήν μύρου καὶ φῶς λύχνου. Ἀμέλει παρεδίδουν τοῖς ἔθνεσι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν, ἀλλ' ἐτύφλωτον, ὅτι αὐτοὶ οὐ μετὰ πολὺ μianθήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτῶν εἰσελεύσονται κατ' αὐτῶν τὰ ἔθνη, καθάπερ γέγραπται· Ὁ Θεὸς, εἰσῆλθουσιν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίανον τὸν λαὸν τὸν ἅγιόν σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. Ἀρνούμενοι τὸν Κύριον ἔχιν βασιλεία, ἠγνόουν στερισκόμενοι τῆς Δαυιτικῆς (65) τιμῆς. Αὐτῷ γὰρ ἀπέκειτο τοῦ Δαβὶδ ἡ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτήρος ἐφθάνεν αὐτῇ, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακώβ λέγοντι· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἀν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται, καὶ ἀπὸ τῆς προσδοκίας ἔθνῶν. Καὶ γυμνούσιντες δὲ τὸν Κύριον, καὶ τύπτουσιν αὐτὸν, οὐκ ᾔδεισαν ἐκιδυσκόμενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ κοπετὸν καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντες· λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος· Ἀφελῶμαι τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ ὀθόνια, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς· καὶ πάλιν· Ἐνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηγήσει, πορεύσεται ἀνυπόδητος, καὶ γυμνὴ ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων σειρήνων. Καὶ ποιούντες ἐπιβλήθησαν χλαμύδα κοκκίνην, οὐκ ἔβλεπον καθ' ἑαυτῶν τὴν κατηγορίαν τοῦ Πνεύματος πληροῦντες, ὅτι· Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Χαίροντες (66) δὲ καὶ ἐπὶ τῷ περικεῖσθαι ἀκάνθας τὸν Σωτήρα, ἐτύφλωτον, καθ' ἑαυτῶν αὐτὰς περιτέθεντες. Γέγραπται γὰρ· Ἐκοσῆτε, λυπήθητε, αἰπεθιούθαι, ἐκδύσαθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσαθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μασθῶν κόπτεσθε ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμηματος, καὶ ἀπὸ ἀμπέλου γενήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἄκανθα, καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. Ἐχλεύα-

et admirabilem consiliarium, et sapientem architectum et prudentem auscultatorem. Et constituam adolescentes principes eorum, et illuosores eis dominabuntur ¹³. Illudebant enim miseri Domino, neque advertebant propheticum adversum se sermionem impleri qui ait : Illusores eorum dominabuntur. Hoc enim est in Salvatore mirandum, quod cruci affixus pro humano quidem genere pateretur, morti vero illuderet, et in Judæorum malum implerentur quæ scripta essent. Quod autem lux ab illis ablata sit, scriptum est in Jeremia his verbis : Verbum quod factum est super Jeremiam in omnem populum Juda ¹². Postea hæc adjicit : Auferam ab illis vocem lætitiæ et vocem gaudii, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem unguenti et lumen lucernæ ¹⁴. Revera tradidere Dominum gentibus atque cæcutientes ignorabant se haud diu postea in gentibus polluéndos esse, et in suam hæreditatem gentes contra se ingressuras esse, quemadmodum scriptum est : Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam ¹⁵. Dum negarent se Dominum regem habere, ignorabant privari se Davidico honore : siquidem illi repositum erat Davidis regnum, quod usque ad Salvatoris adventum perduravit, teste Jacobo : Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat ille cui repositum est, et ipse est expectatio gentium ¹⁶. Et nudantes Dominum, atque verberantes, nesciebant se ab illo nudari, et plañctum sibi metipsis concitare ; ait quippe ipse Dominus : Auferam vestimenta mea, et linteamenta, ut ne turpitudinem ejus operiant ¹⁷ ; et rursus : Propterea planget et lugebit, incedet discalceata et nuda : faciet plañctum veluti draconum, et luctum veluti filiarum sirenum ¹⁸. Et curantes ut imponeretur ei chlamys coccinea, non viderunt se adversum se implere illam Spiritus sancti accusationem : Manus vestræ sanguine sunt plenæ ¹⁹. Gaudentes autem quod Salvator spinis circumdaretur, cæcutiebant, non videntes se illas contra sese circumponere : scriptum est enim : Obstupescite, lugete, quæ in fiducia fuistis, exuite vos, nudæ estote, circumcingite lumbos, et super ubera plañctum facite ab agro desiderii, et a vinea germinationis. Terra populi mei spina, et fenum ascendet, et ex omni domo lætitia auferetur ²⁰. Dominum irridebant, ut Filium Dei (sese dicentem), neque videbant se adoptionem abjicere, ut ipse testatur his verbis : Filios gene-

¹³ Isa. III, 3, 1-4 ¹⁴ Jerem. xxv, 1. ¹⁵ ibid. 10. ¹⁶ Psal. Lxxviii, 1. ¹⁷ Genes. xlix, 10. ¹⁸ Osee II, 9. ¹⁹ Mich. I, 8. ²⁰ Isa. I, 15. ²¹ Isa. xxxii, 41, 42.

(65) Regius et edit. Commel., Δαυιτικῶς. Edit. vero Paris. et alii, Δαβιτικῆς. Porro, ait Fele., est in codice quodam Biblioth. Archipalat. codex ms., qui inter alia continet quome, ἔρανον ἐκ τοῦ χρυσοκεφαλαίου (sic inscribitur absque collectoris nomine) in particulam quandam primi cap. Lucæ. Qui cento in illa verba : Et erat in diebus Herodis regis

Juda, hunc locum sic citat : Ἀθανασίου εἰς τὸν σταυρόν. Ὡ ἀπόκειται ἡ Δαβιτικὴ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐφθάνεν αὐτῇ, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακώβ, λέγοντι· Οὐκ ἐκλείψει (sic) ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ τὰ ἐξῆς. Hæc ibi.

(66) Regius, χαίροντες.

ravi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me ²¹. » Et : « Ecce relinquitur vobis domus vestra ²². » Potabant cum aceto et felle, sed hac in re quoque valde cæci. Nam Deus vineam ex Ægypto transtulerat, et plantaverat illam, et exspectavit ex illa se percepturum fructum, uvam et vinum : illi autem insipientes pro vino acetum, pro uva fel reddidere : argumentum sane Sodomiticæ suæ improbitatis exhibentes ; **82** illorum enim uva fel est, ut in Deuteronomio scriptum est ²³. Ideo namque Dominus et Salvator noster, cum sciret ejusmodi fructum ab illis proventurum, prædixit illis parabolam vitis, et quod ab illis auferendum esset regnum cælorum, tradendumque genti facienti fructus ejus. Ad hæc, divisere carnificibus vestimenta, ignari divisionis dispersionisque futuræ sibi inter gentes : ait enim propheta : « Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia tua in te. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres violabuntur ²⁴. » Et rursum : « Nunc comedet rubigo sortes eorum ²⁵. » Et ut Michæas ait : « In illa die sumetur super vos parabola, et ploratus cum cantico, his verbis : Ærumna ærumnosa facta est portio populi mei, funiculo dimensi sunt illam, nec erat qui impediret eum ne averteretur : agros vestros dimensi sunt ²⁶. » Et ut compendio dicam, adversus Dominum ausi, suam ipsi contra sese provocabant diem, quam prædixit propheta : « Dies enim judicii Domini, retributionis judicii Sion. Et convertentur valles in picem, et terra ejus in sulphur. Eritque terra eorum quasi pix ardens nocte et die, et non exstinguetur in sempiternum, ascendetque fumus ejus sursum. Hæc in generationem desolabitur, et habitabitur in ea volucres et erinacei, et ibides et corvi. Et inducetur in eam funiculus geometriæ eremi, et onocentauri habitabit in ea. Principes ejus non erunt ; reges et magnates ejus erunt in perniciem. Et pullulabunt in civitatibus ejus ligna spinea, et in præsidii ejus. Et erit stabulum sirenum, et tugurium struthionum, et occurrent dæmonia onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri : invenerunt enim sibi requiem. Ibi nidum fecit erinaceus, et servavit terra campos suos cum securitate ²⁷. »

αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἑπταυλὶς σειρήνων καὶ αὐλὴ στρουθῶν, καὶ συναντήσουσι δαιμόνια ὄνοκενταύροις, καὶ βοήσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὄνοκενταυροὶ· εὗρον γὰρ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. Ἐκεῖ ἐνόσσευσεν ἐχθίνος, καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ πεδία αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. »

53. In has calamitates inciderunt Judæi, cum putarent se Dominum occidere : hæc adversum se provocarunt, dum clamarent in Salvatorem :

ζων τὸν Κύριον, ὡς Υἱὸν Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔβλεπον ἀποβαλλόμενοι τὴν υἰοθεσίαν (67), ὡς αὐτὸς διαμαρτύρηται λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν· » καὶ, « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Ἐπότερον αὐτὸν βέρος καὶ χολῆν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σφόδρα τυφλὸν κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρε, καὶ κατεφύτευσεν αὐτήν, καὶ περιέμενε τοῦ λαβεῖν παρ' αὐτῶν τὸν καρπὸν, σταφυλὴν καὶ οἶνον· οἱ δὲ ἄφρονες, ἀντὶ οἴνου βέρος, ἀντὶ δὲ σταφυλῆς χολῆν ἐπεδίδουν, γνώρισμα τῆς κατὰ Σοδομίτας αὐτῶν κακίας ἐμφαίνοντες· καὶ γὰρ αὐτῶν ἡ σταφυλὴ χολὴ ἔστι, κατὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν, εἰδὼς τὸν παρ' αὐτῶν ἐσόμενον τοιοῦτον καρπὸν, προέλεγεν αὐτοῖς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελώ-
B νος, καὶ ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν (68) ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται· ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Πρὸς τοῦτοις διήρουν τὰ ἱμάτια τοῖς δημοῖς, οὐχ ὀρώντες τὸν κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι γιγνώμενον μερισμὸν (69)· φησὶ γὰρ ὁ προφήτης· « Ἰδοὺ ἤμθραι ἔρχονται τοῦ Κυρίου, καὶ διαμερισθήσεται τὰ σκόλα σου ἐν σοί. Καὶ ἐπισυναΐξω πάντα τὰ ἔθνη εἰς πόλεμον εἰς Ἱερουσαλὴμ (70), καὶ ἀλώσεται ἡ πόλις, καὶ διαρπαγήσονται αἱ οἰκίαι, καὶ αἱ γυναῖκες μολυνθήσονται· » καὶ πάλιν· « Νῦν καταφάγεται ἡ ἐρυσίδη (71) τοὺς κλήρους αὐτῶν· » καὶ καθὼς ὁ Μιχαίας φησὶ· « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολή, καὶ θρηγήσεται θρήνος ἐμμελὶ (72) λέγων· Ταλαιπωρία ἐταλαιπώρησε μερὶς λαοῦ μου, κατεμετρήθη ἐν σχοίνῳ, οὐκ ἦν ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ ἀποστρέψαι· οἱ ἀγροὶ ὑμῶν διεμετρήθησαν. » Καὶ συνελόντι φράσαι, τολμήσαντες κατὰ τοῦ Κυρίου, καθ' ἑαυτῶν τὴν ἡμέραν προσεκαλέσαντο, ἦν προέλεγε καὶ ὁ προφήτης· « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καιομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω. Αὕτη (73) εἰς γενεὰν ἐρημωθήσεται, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ ὄρνεα καὶ ἐχθίνοι, καὶ ἔθεις, καὶ κόρακες. Καὶ ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρσίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκενταυροὶ οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται· καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπόλειαν. Καὶ ἀναφύσει εἰς τὰς πόλεις αὐτῆς ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα

53. Ταῦτα πεπόνθασιν οἱ Ἰουδαῖοι, δοκοῦντες τὸν Κύριον ἀποκτείνειν· ταῦτα καθ' ἑαυτῶν προσεκαλέσαντο, βοῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος· ἐν τοῦτοις κατε-

²¹ Isa. i, 2. ²² Matth. xxiii, 38. ²³ Deut. xxxii, 12. ²⁴ Zachar. xiv, 1, 2. ²⁵ Osee v, 7. ²⁶ Mich. ii, 4, 5. ²⁷ Isa. xxxiv, 8-15.

(67) Reg. s, τῆς υἰοθεσίας.
(68) Ita Regius. Editi vero. ἀφ' ἡμῶν.
(69) Regius codex et Anglic. γιγνώμενον διαμερισμὸν. Editi vero, γιγνώμενον μερισμὸν.

(70) Regius, ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ.
(71) Ita Regius et Anglic. Editi vero ἐρυσίδη.
(72) Ἐμμελεῖ, mendose pro ἐν μέλει.
(73) Αὕτη deest in Anglicano.

πριθῆσαν θελήσαντες κρίναι τὸν Κύριον. Καί μοι A
 παρελθὼν ὁ βουλόμενος γενέσθω δικαστής, οὐκ ἐξ (74)
 ἀφανῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν γιγνομένων τὴν
 ἀλήθειαν ἀναλογιζόμενος. Καὶ σκοπεῖτω, τίς μὲν ὁ
 τοῦ Κυριακοῦ θάνατος καρπὸς, τί δὲ τῆς ἐπιβουλῆς
 τῶν Ἰουδαίων τὸ κέρδος. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος τοῦ
 Σωτῆρος τὴν οἰκουμένην ἠλευθέρωσε, καὶ τὰ ἔθνη
 πὸν Θεὸν ἐδόξασεν· ὁ δὲ τῶν Ἰουδαίων θυμὸς σὺν
 αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἀπώλεσε καὶ τὴν πόλιν, καὶ
 τῆς θεογνωσίας αὐτοὺς ἐτύφλωσε. Καὶ ὁ μὲν θάνατος
 τοῦ Κυρίου τοὺς νεκροὺς ἐζωοποίησεν, ἡ δὲ τῶν Ἰου-
 δαίων ἐπιβουλὴ τῆς ζωῆς αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους
 ἐστέρησε, καὶ νῦν εἶσι χωρὶς τοῦ Κυρίου (75). Καὶ ὁ
 μὲν σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἔθνῶν
 ἔρημον οὖσαν κατώκησεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῇ κακίᾳ εαυ-
 τῶν καὶ τῆς οἰκουμένης ἑαυτοὺς ἐρήμωσαν, καὶ νῦν B
 εἰσιν οὐκ ἔχοντες πόλιν. Καὶ πάλιν ὁ μὲν θάνατος τοῦ
 Σωτῆρος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνέδειξεν· Ἰου-
 δαῖοι δὲ τῷ θυμῷ καὶ τοῖς βασιλεῖς αὐτῶν ἀπώλεσαν,
 καὶ τοὺς μεγιστᾶνας κατέβαλον. Πρὸς τοῦτοιοι ὁ σταυ-
 ρὸς τοῦ Κυρίου ἀγγέλου συνήψε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ
 μεσίτης τῆς φιλίας αὐτῶν γέγονεν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐπι-
 βουλεύοντες ἐκέρδαναν τὴν μετὰ δαιμόνων κατοίκη-
 σιν. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐκούφισε τὴν
 τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀλογίαν· Ἰουδαῖοι
 δὲ ἠλογίσθησαν τῷ θυμῷ, καὶ νῦν μετὰ σειρήνων,
 καὶ ἐχίνων, καὶ στρουθῶν (76) τοῖς τρόποις συνανα-
 στρέφονται, ἀλλόδοκτον ἔχοντες καὶ οὕτως τὸν τρόπον,
 ὡς ὄνοκένταυροι. Καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου, ἀνομία
 παρ' αὐτοῖς ἐστίν· ἀντὶ δὲ πραότητος, « θυμὸς αὐτοῖς
 κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ θρῆως. » Καὶ ὅλως οὐδὲν ἐστὶ C
 παρ' αὐτοῖς, ὃ μὴ θάνατον αὐτοῖς κατεργάζεται (77).
 Ἄρ' οὖν οὐκ ἄξιον τῷ θανάτῳ προσκείσθαι, καὶ ἀφιέ-
 ναι τῶν Φαρισαίων τὸ συνέδριον; Ἄρ' οὖν οὐκ ἄξιον
 τῷ σταυρῷ μάλλον προσκυνεῖν ἢ τὴν Ἰουδαίων καὶ
 τοῦ κόσμου κερδάναι φιλίαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ
 μακάριος Παῦλος γέγραφε· « Τὰ πάντα ἡγημαί
 ζημίαν, ἵνα κερδάνω Χριστόν· » διὰ τοῦτο καύχημα
 ἡγεῖται τὸν σταυρὸν, λέγων· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο
 κευχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὼ
 κόσμῳ. » Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὅς
 ἂν μὴ (78) ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ
 μοι, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος, οὐδὲ δύναται μου μαθητὴς
 εἶναι. »

34. Ἄλλ' ἐνταῦθα πολλῆς ἀσφαλείας ἐστὶ χρεία, D
 μήποτε κατὰ τοὺς Ἰουδαίους αἴρωμεν τὸν σταυρὸν,
 καὶ μὴ κατὰ τὸν Παῦλον. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ὡς
 πρόβατον τῆς ἁμαρτίας ἐφόρει τὸν σταυρὸν· οἱ δὲ
 Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῷ τῶν Κύριον ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ἀσφα-
 λίζεσθαι χρὴ καὶ νῆφειν, μήποτε, κατηγοροῦντες
 Ἰουδαίων, τὰ αὐτὰ αὐτοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου πράτ-
 τωμεν. Πολλοὶ γὰρ προσκυνοῦντες τὸν Κύριον, καὶ

A in his damnati sunt, dum vellent condemnare
 Dominum. Quisquis transierit, sit, si velit, judex,
 nec ex rebus occultis obscurisque, sed ex gestis
 veritatem colligat. Consideretque, qui sit Domi-
 nicæ mortis fructus : quod Judaicarum insidia-
 rum emolumentum. Siquidem mors Salvatoris
 orbem terrarum liberavit, ita ut gentes Deum
 glorificent : Judæorum vero furor civitatem cum
 ipsis Judæis perdidit, et in Dei cognitione ipsos
 excæcavit. Mors Domini mortuos vivificavit :
 Judæorum insidiæ Judæos ipsos vita privarunt,
 et jam absque Domino sunt. Crux Salvatoris
 Ecclesiam gentium, dum deserta esset, habitato-
 ribus frequentavit ; Judæi vero improbitate sua
 orbe terrarum sese excluderunt, nec jam civita-
 tem ullam habent. Ac rursus, mors Salvatoris,
 regnum cælorum exhibuit : Judæi contra furore
 suo, reges suos perdidit, et magnates amiserunt.
 Ad hæc, crux Domini angelos cum homini-
 bus sociavit, et conciliatrix ipsa fuit imputæ
 illorum amicitia : et Judæi insidiis suis, dæmon-
 um contubernium lucrati sunt. Mors Christi alle-
 vavit hominum peccandi insipientiam : Judæi vero
 præ furore insipientes facti sunt, jamque cum si-
 renis, erinaceis et struthionibus moribus conver-
 santur, moribus absurdi perinde atque onocen-
 tauri. Pro lege enim apud illos injustitia obinet :
 pro mansuetudine, « Furor illis secundum simi-
 litudinem serpentis »³⁵. » In summa, nihil apud
 illos 83 quod non ipsis mortem inferat. Annon
 morti Domini adhærere convenit, ac dimittere
 consessum Pharisæorum? Annon præstat crucem
 potius adorare, quam Judæorum et mundi amicitiam
 nobis conciliare? Ideo namque scripsit beatus
 Paulus : « Omnia arbitratus sum detrimenta, ut
 Christum lucrificiam »³⁶ : » quare gloriam sibi
 crucem arbitratur, aïens : « Mihi autem absit
 gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi,
 per quem mihi mundus crucifixus est, et ego
 mundo »³⁷. » Quamobrem ipse Dominus ait :
 « Quicumque non tulerit crucem suam et secutus
 me fuerit, non est me dignus, nec potest meus
 esse discipulus »³⁸. »

34. Sed hic multa cautione est opus, ne sicut
 Judæi tollamus crucem, non sicut Paulus. Paulus
 namque ut tropæum peccati gestabat crucem ;
 Judæi vero ut Dominum occiderent. Quapropter
 caute ac sobrie agendum, ne, dum incusamus Ju-
 dæos, paria cum illis contra Dominum faciamus.
 Multi siquidem adorantes Dominum, nec sicut
 dignum illo est vitam agentes, non advertunt se

³⁵ Psal. LVII, 5. ³⁶ Philipp. III, 8. ³⁷ Galat. VI, 14. ³⁸ Matth. X, 38 ; Luc. XIV, 27.

(74) Ἐξ deest in Anglicano.

(75) Anglican. Basilens. et Reg., prima manu, χωρὶς τοῦ νεκροῦ. Regius, secunda manu, χωρὶς τοῦ Κυρίου νεκροί. Editi, χωρὶς τοῦ Κυρίου.

(76) Basiliensis, στρουθῶν.

(77) Regius, κατ' αὐτῶν ἐργάζεται.

(78) Regius et Basiliensis, Ὅς ἂν μὴ.

reos effici mortis Salvatoris : nam, « Quicumque manducaverit panem, et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini »²⁹, » testatur Apostolus. Eadem ratione, « Qui odit fratrem suum, non diligit Dominum ; » sed perinde atque Judæi illum odio habet. Qui autem pauperem nihili facit, is Dominum, ut Judæi, contumelia afficit. Hoc Salomon ait : « Qui despicit pauperem, exprobrat faciori ejus »³⁰. » Qui negligit pauperem esurientem, sitientem et nudum, similis est Judæis qui Dominum exuerunt, et potaverunt aceto et felle. Et qui munera super innocentes acceperit, nihil differt ab eo qui Dominum vendidit, Juda : ipse enim quoque justitiam, quæ est Dominus, vendit, ut ille Christum vendidit. Et qui non judicat pupillo, nec viduæ jus suum reddit, is est similis insidiatoribus et calumniatoribus Domini. Demum, quæ quis in proximum operatur, ea reputantur facta in Dominum, qui propter nos descendit, et pro nobis mortuus est. Ita namque ait ipse Dominus in Evangeliiis : « In quantum uni ex pusillis istis fecistis, mihi fecistis »³¹. » Rursum hoc necessarie sciendum observandumque est. Qui fornicatur, suam ipse animam perdit, contumeliaque afficit, ut Judæi templum et corpus Domini. Qui vero, « templum Domini violaverit, disperdet illum Deus »³², » ut Paulus scribit. Et qui sub regno peccati degit, nihil differt a Judæis abnegantibus dicentibusque se, non Dominum, sed Cæsarem regem habere. Nec Ignorandum est, eum qui voluptatibus subjicitur, iisque multum delectatur, ipsum, inquam, ut Judæos, Barabbam postulare, et Dominum occidere. Ita namque Judæi, improbos Barabbæ mores diligentes, demum virtutem sunt persecuti. Sciendum item, eum qui in fide firmus non est, similem iis esse qui increduli aiebant : « Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credemus ei »³³. » Nam hæc illi per incredulitatem dicebant. Quid igitur in hisce agendum ? Nihil aliud quam credere Christo, et secundum illum vitam instituere, quemadmodum et Paulus ait : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi »³⁴, » et Judæorum avversari amicitiam, incredulitatem, subsannationes, fabulas, genealogias interminatas, quæ potius quæstiones alferunt, quam ædificationem Dei in fide ; adhærere autem cruci, et ut illa dignum est vitam instituere : atque easdem quas Paulus voces proferre : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi »³⁵. » Nam si ita vitam agamus, credamusque in Dominum, cognoscemus ejus in cælos assumptionem, ejusque ad dexteram majestatis sessionem ; videbimusque angelorum

ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, ἀγνοοῦσιν ὑπεύθυνος γινόμενοι τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος· « Ὁς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνη τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖται. Οὕτως· « Καὶ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, ἀλλ' ὡσπερ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτὸς οὕτως (79) ἐμίσει τοῦτον. Ὁ δὲ τὸν πένητα ἐξουθενῶν ἀτιμάζει καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Κύριον τοῦτο λέγει Σαλομών· « Ὁ ἐξουθενῶν τὸν πένητα, ἀτιμάζει τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Ὁ παρορῶν πένητα πεινῶντα καὶ διεψῶντα καὶ γυμνόν, ὁμοίος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς καὶ τὸν Κύριον ἐκδύσασι, καὶ ποτίσασιν αὐτὸν ὄξος καὶ χολήν. Καὶ ὁ λαμβάνων δῶρα ἐπ' ἀθωίως οὐκ ἐστὶν ἄλλος τοῦ πωλήσαντος τὸν Κύριον, ὡς ὁ Ἰούδας· καὶ αὐτὸς γὰρ τὴν δικαιοσύνην, ἣτις ἐστὶν ὁ Κύριος, πωλεῖ, ὡς ἐκεῖνος τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὴ κρίνων ὀφραπῶ, καὶ τὸ δίκαιον ἀποδιδούς τῇ χήρᾳ, ὁ αὐτὸς ἐστὶ τοῖς ἐπιβουλεύουσαι τῷ Κυρίῳ καὶ συκοφαντήσασιν αὐτόν. Καὶ τέλος, ὅποια ἂν τις εἰς τὸν πλησίον ἐργάσῃται, ταῦτα εἰς τὸν Κύριον λογίζεται, τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Καὶ πάλιν, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον εἰδέναι καὶ τηρεῖν· « Ὁ πορνεύων τὴν μὲν ἰδίαν ψυχὴν ἀπολλύει, ὑβρίζει δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸν ναὸν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου (80). » Ὁ γὰρ « τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρων, φθείρεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » ὡς Παῦλος γράφει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλευόμενος οὐδὲν ἀποδέει τῶν ἀρνούμενων Ἰουδαίων, καὶ λεγόντων μὴ ἔχειν βασιλέα τὸν Κύριον, ἀλλὰ Καίσαρα. Μὴ ἀγνοεῖτω δὲ ὁ κρατούμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ μᾶλλον αὐταῖς τερπόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Βαραββᾶν αἰτεῖται, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνει. Οὕτω γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν φαῦλον τρόπον ἀγαπήσαντες τὸν τοῦ Βαραββᾶ, λοιπὸν τὴν ἀρετὴν ἀπέδιωξαν. Γινωσκέτω δὲ καὶ ὁ μὴ τῇ πίστει ἰσχυρὸς, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ὡς οἱ ἀπιστοῦντες καὶ λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Καὶ γὰρ κάκεινοι ἀπιστοῦντες ἐφθέγγοντο ταῦτα (81). Τί οὖν ἐπὶ τούτοις χρῆ ποιεῖν ; Οὐδὲν ἕτερον ἢ πιστεῦειν τῷ Χριστῷ, καὶ κατ' αὐτόν πολιτεῦσθαι, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει· « Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ· » καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων ἐκτρέπεσθαι φιλιαν, καὶ ἀπιστίαν, καὶ χλεύην, καὶ μύθους, καὶ γενεαλογίας ἀπερᾶντους, αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει· ἔχεσθαι δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀξίως αὐτοῦ πολιτεῦσθαι, καὶ λέγειν τὰς αὐτὰς τῷ Παύλῳ φωνάς· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτω γὰρ πολιτευσάμενοι καὶ

²⁹ I Cor. xi, 27. ³⁰ Prov. xiv, 31. ³¹ Matth. xxv, 40. ³² I Cor. iii, 17. ³³ Matth. xxvii, 42. ³⁴ I Cor. iv, 16. ³⁵ Galat. vi, 14.

(79) Anglicanus, καὶ αὐτὸς οὕτως.

(80) Anglicanus, τοῦ Ἰησοῦ. Infra in codice Re-

gio, ὡς omissum ante Παῦλος γράφει.

(81) Reginus, τοιαῦτα.

πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον, γνωσόμεθα τὴν εἰς οὐ-
ρανοῦς ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγα-
λοσύνης κάθισιν, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴν
ὀφόμεθα, καὶ τὴν μετὰ δόξης αὐτοῦ πάλιν παρουσίαν·
ἦν ἄγγελοι μὲν προσημαινόντων, ἄγιοι δὲ ὕμνοῦσι·
πάντες δὲ ὀρώντες ἀγαλλιώνται, καὶ χαίρουσιν ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ATHANASII DE PASSIONE DOMINI.

(Μαί, Bibliotheca nova Patrum, II, 578.)

« Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μω-
σῆως. » Ἄρει δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ
ἑαυτὸν ἐκκληθέντα τοῦ παντός, καὶ ὑπὸ πάντων κα-
ταπατούμενον (82), καὶ συντριβόμενον ὑπὸ τοὺς πό-
δας ἡμῶν· τό γε μὴν μέγα καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ
ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμασμένου τοῦ Κυρίου,
(αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος) ὁ
μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμαξεν, αἱ πέτραι
ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη,
καὶ πολλὰ σῶματα τῶν προκεκοιμημένων ἀνέστη·
καὶ οὐδεὶς, ὡσπερ νῦν Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογί-
σατο εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πεῖθεσθαι· ἀλλὰ
καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα
δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες,
οὗ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα
ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἤττον
ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ
κτίσμα ἢ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν
σάρκα, παρητεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν,
ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν τῷ σώματι·
καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἑκαμπτε
καὶ κάμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι
Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ
σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῆ δεδό-
ξασται παρ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφήν ἀνέ-
λαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱὸς, ἡλαττώθη
τῆς θεότητος, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτὸς ἐλευθερωτῆς πά-
σης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονεν· ὃς καὶ σταυ-
ρούμενος, ἐμαρτυρεῖτο Δεσπότης τῆς κτίσεως· συ-
στελιαντος μὲν ἡλίου τὰς ἀκτίνας, καὶ τῆς γῆς τρε-
μούσης, τῶν δὲ πετρῶν σχιζομένων, καὶ τῶν δημίων
ἐπιγόνων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστίν ὁ σταυρω-
θεὶς· οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον
σῶμα, ἀλλὰ Θεοῦ· ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυ-
ροῦτο, ἦγειρε νεκρούς· ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἀγανακτῶν,
καὶ μὴ φέρων τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων Δεσπότητος
γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἅς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ
ἡμῶν ὑπέμεινε, ἀπεστράφη· καὶ τὰς ἀκτίνας συ-
στείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν.

(81) Ita diserte cod. Vat. 1614. — Jam vero in
fœneta S. Athanasii editione t. II, p. 61 seq., ser-
mo habetur *De passione Domini*, quem cum ego
cum hac et aliis de passione partibus in codice no-
stro a Niceta eulogario positus conferrem, depre-
hendendi sermonem illum mutilum esse, partesque
aliquot codicis cum editione congruere, partes ta-
men alias modo novas esse, modo satis diversas.

A subjectionem, ejusque secundum adventum cum
gloria futurum : 84 quem angeli prænantiant,
sancti decantant : omnes autem qui vident, ex-
sultant, et gaudent in Christo Jesu, per quem
Patri gloria et imperium in sæcula sæculorum.
Amen.

ATHANASII DE PASSIONE DOMINI.

« Regnavit mors ab Adamo usque ad Moysem. »
Nunc vero facinus ausa adversus Dominum, videt
se omni ope dejectam, conculcatam ab omnibus,
pedibusque nostris protritram. Sed quod magnum
est et inexpectatum, ipso in cruce pendente Do-
mino (hujus enim corpus erat, in eoque Verbum
exsistebat) sole obtenebrato, terra tremente, petris
scissis, velo templi diviso, multisque præmortuo-
rum corporibus ad vitam revocatis, nemo tamen
ambigebat, ut nunc audacter faciunt Ariani, an in-
carnato Verbo esset credendum : sed hominem
cernentes, agnoverunt eum Creatorem suum : et
humanam vocem audientes, non tamen ob humani-
tatem aiebant Verbum esse creaturam : sed vehem-
entius imo metuebant : neque eum secius agnosce-
bant, quam si de templo sancto oracula emitteret.
Non enim rem creatam creatura adorat ; neque item
carnis causa renuebat Dominum suum venerari,
sed Creatorem suum in corpore spectabat : atque
in nomine Jesu Christi omne genu tum flecteba-
tur ac porro flectetur, et omnis lingua confitebitur,
quod Dominus est Jesus Christus. Etenim caro in-
gloriam Verbum non effecit ; absit ; sed ipsa magis
a Verbo glorificata fuit. Nec quia servi formam ac-
cepit, qui in forma Dei erat Filius, ideo divinitate
deminutus fuit ; imo vero ipse liberator universæ
carnis omnisque creaturæ evasit : quem etiam cru-
cifixum testabantur Dominum esse creaturarum re-
rum, sol radios suos contrahens, terra concussa,
petræ scissæ, carniſices agnoscentes vere Dei Fi-
lium esse quem crucifixierant. Quippe haud alicujus
hominis corpus erat quod spectabatur, sed Dei ;
in quo deitas existens, tum etiam cum crucifigeba-
tur, mortuos suscitabat. Quo tempore sol indigna-
tus faciem avertit, minime videre sustinens illatas
communi omnium Domino corporales injurias, quas
hic sponte pro nobis toleravit. Itaque radiis con-
tractis, diem illum sine sole præstitit.

Omissis itaque partibus omnino editis, hæc tamen
præclara additamenta in lucem proferenda putavi.
Nihil moror alterum de die Parasceves sermonem,
qui in eodem Athanasii tomo, p. 385, legitur, qui
neque Athanasii nomine dignus est, neque ad ex-
cerpta nostra pertinet.

(82) Hactenus ed. cit. p. 78 C. Sequitur deinde
nova hæc pars. lb.

IN LIBRUM DE VIRGINITATE MONITUM.

1. *Haud abs re dubitavit Erasmus, sitne Athanasii hic liber, cujus sane stylus simplex et incultus, Athanasiano longe inferior videtur. Post Erasmus vero Sculletus hujusmodi ea de re tulit judicium: De virginitate, inquit, sive de meditatione liber, si Athanasii est, mire dejecit stylum, inquit Erasmus. Ego vero et gravitatem theologicam abjecisse Athanasium dixerim, si istas pueriles præceptiones virgini præscripsit. Certe commune nihil habent cum germanis Patris celeberrimi scriptis. Sed obstupescas plane si advertas, cujusmodi sint istæ pueriles præceptiones. Hortatur virgines, subdit Sculletus, ad contemptum pecuniæ, jejunium, sobriam vitam, castitatem, preces, conversationem sanctam, eleemosynam, meditationes sanctas, recitationem Psalmorum et alia id genus. Præscribit et certas horas lectioni, synaxi, deprecationi, hymnis. Testificatur, illum in tertio ordine angelorum inventum iri, qui præcepta hæc servaverit. De salute sua neminem ante obitum certum esse posse docet. En tibi, Sculleti judicio, pueriles præceptiones, quæ tamen aliæ non sunt quam eæ quas Dominus in Evangelio, D. Paulus in Epistolis suis tradidit. Unde præceptiones istas arbitramur esse pii cujusdam, rerumque ecclesiasticarum periti viri: Athanasii tamen esse vix crediderimus, cum ob diversum orationis genus, tum quia in antiquis collectionibus Athanasianis non reperitur.*

II. *Cæterum palam est diversum esse hunc librum, a sermonibus consolatoriis ad virginem laudatis a Theodoro, lib. II Hist. Eccl., c. 4, de quibus alias. Nulla quippe hic mentio persecutionis, cujus causa illos edidit Athanasius. Porro hoc in opusculo memorantur hymnus Gloria in excelsis, cantus Alleluia, versiculus Gloria Patri, etc. Et nunc et semper, etc., et alia id genus, quæ fortassis sequioris quam Athanasiani ævi videbuntur. Sed de his fuse in Præfatione generali.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ, ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE VIRGINITATE, SIVE DE ASCESI.

1. Exordium sermonis salutis ad virginem. **A** 1. Ἀρχὴ λόγου σωτηρίας πρὸς τὴν παρθένον. Πρῶτον πάντων πιστευσον εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ποιητὴν· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, κατὰ πάντα ἰσοδύναμον τῷ Πατρὶ, τὸν πρὸ αἰῶνων ὄντα· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα (82*) τὸ ἅγιον, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὄν, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστελλόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον. Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις, μία θεότης, μία δύναμις, ἐν βάπτισμα. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Αὐτὸς γὰρ διεκόσμησεν τὸν οὐρανὸν (83) ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις παγκάλοις, καὶ τὴν γῆν εὐπρεπῶς ἔθεμελίωσεν ἐπάνω τῶν ὑδάτων, διακοσμήσας αὐτὴν ἐν φυτοῖς καὶ ξύλοις παντοδαποῖς. Καὶ τῇ κελεύσει αὐτοῦ ἐκπορεύονται ποταμοὶ μελιβρύτοι, καὶ πηγαὶ ἀέννοαι, καὶ προσέταξε τῇ γῆ, καὶ ἐπήγαγε σάρκα (84), καὶ ἐποίησε πάντα τὰ θηρία

(82*) Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα. Hæc ex Athanasio citantur tom. vii. Concil. Epist. Adriani ad Carolum M. pag. 916.

(83) Ita Anglicanus. Editi vero, καὶ τὸν οὐρανόν.

(84) Felc. 2, καὶ ἐποίησε σάρκα. Paulo post, hæc, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος, desunt in Basiliensi.

τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. Ἐκέλευσε τοῖς ὕδασι, καὶ ἐξήγαγον ἰχθύας, καὶ ἐποίησε τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Ὑστερον δὲ πάντων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντα παρέδωκεν αὐτῷ εἰς ὑπηρεσίαν. Εἶπε γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Υἱῷ αὐτοῦ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐπλασε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῇ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Ἔβαλε δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἔκστασιν, καὶ ὑπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀπ' αὐτῆς, καὶ ὠκοδόμησε τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτήν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ εἶπεν Ἀδὰμ· Αὕτη νῦν σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου. Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἐναντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.»

2. Ἄκουε, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, καὶ ἐνωτίζονται τὰ ῥήματα τοῦ (85) στόματός μου· καὶ καταδεξάσθωσαν τὰ ὠτά σου θεοπνεύστους λόγους. Ἐ τὸ μυστήριον γὰρ τοῦτο, φησί, μέγα ἐστὶ, ὁ καθὼς εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι πᾶς (86) ὁ κολλώμενος τῇ γυναικί, ἔν σῶμά εἰσιν ἀμφότεροι. Οὕτω πάλιν πᾶς ἀνὴρ ἡ γυνὴ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἐστὶ. Εἰ γὰρ οἱ τῷ κόσμῳ συναπτόμενοι καταλιμπάνουσι τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ συνάπτονται φθαρτοῖς ἀνθρώποις (87). πῶς μᾶλλον ἡ παρθένος ἐγκρατευσμένη ὀφείλει καταλιπεῖν τὰ γένη πάντα, καὶ τῷ Κυρίῳ μόνῳ κολληθῆναι; Μαρτυρεῖ δὲ μοι τῷ λόγῳ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Ἡ γυνὴ ἡ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ (88), καὶ μεμέρισται. » Τοῦτο οὖν λέγω, ὅτι πᾶσα παρθένος, ἡ χήρα ἐγκρατευσμένη, ἐὰν ἐχῇ φροντίδα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, αὐτὴ ἡ φροντίς ἀνὴρ αὐτῆς ἐστὶ· κἂν κτήματα, κἂν ὑπάρχοντα ἐχῇ, αὐτὴ ἡ μέριμνα μολύνει αὐτῆς τὴν διάνοιαν. Ὡσπερ γὰρ διὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα μολύνεται, οὕτως καὶ αἱ σχέσεις αἱ κοσμικαὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐγκρατευσμένης μαινοῦσι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, νυμφίος αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐστὶν. Ἡ γὰρ ἀρμοσμένη ἀνδρὶ φθαρτῶ τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ποιεῖ· οὕτως γὰρ εἰρηται, ὅτι « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ. » Καὶ πάλιν· « Ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν κοσμικῶν, ἐὰν θέλωμεν, καὶ τὰ ἄνω νοοῦμεν. Ἡ δὲ συναπτομένη τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ, τὸ θέλημα τοῦ νυμφίου αὐτῆς κατεργάζεται.

3. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, τὸν κολ-

genus suum. Præcepit aquis, et produxerunt pisces, et condidit immanes balænas. Postremo omnium fecit hominem, et omnia ei ad ministerium donavit. Dixit enim Dominus Deus Filio suo : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : et formavit Deus hominem, sumens limum de terra, et posuit eum in paradiso voluptatis. Immisit autem Deus in Adam stuporem et consopivit eum, et sumpsit unam ex costis ejus, et carnem pro ea substituit, et ædificavit costam, quam sumpserat, in mulierem, eamque ad Adam perduxit, et dixit Adam : Hæc caro nunc ex carne mea, et os ex ossibus meis. Ipsa vocabitur virago, quoniam ex viro suo sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et conjungetur uxori suæ, eruntque duo in carne una ⁸⁵. »

2. Audi, ancilla Christi, et quicumque salutem quaerunt, et auscultant verba oris mei : et accipiant aures tuæ a Deo inspiratos sermones. « Hoc enim mysterium, » inquit divus Paulus, « magnum est ⁸⁶, » eo quod omnis, qui agglutinatur uxori, ambo unum corpus sint. Ita quoque omnis vir sive mulier agglutinatus Domino, unus spiritus est. Si enim qui mundo copulantur, relinquunt patrem et matrem, ut mortalibus hominibus copulentur ; quanto magis virgo continens relinquere debet terrestria omnia, et Domino soli agglutinari ? Hujus mei dicti testis est ipse Apostolus, ita loquens : « Mulier inuupta sollicita est eorum, quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Nupta vero sollicita est eorum, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro, et divisa est ⁸⁷. » Hoc igitur dico, quod omnis virgo, aut vidua continens, si curam suam collocet in hoc mundo, ejus rei cura illi pro marito est : sive possessiones, sive alias substantias possideat, ipsa sollicitudo contaminat ejus animam. Ut enim per virum corpus contaminatur, ita quoque habitus mundani, et animam et corpus continentis conspurcant, neque jam est sancta corpore et spiritu. Quæ autem curat opus Domini, hujus sponsus est Christus. Ea enim, quæ eoaptatur viro corruptibili, voluntatem viri sui facit, ita enim scriptum est : « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir ⁸⁸ : » ac rursus : « Quemadmodum Ecclesia subjicitur Domino, ita quoque mulieres viris suis in omnibus ⁸⁸. » Exemplo namque mundanarum rerum, si ita velimus, cælestia intellexerimus. Quæ autem conjungitur cælesti sponso, voluntatem sui sponsi facit.

3. Ea autem est voluntas Christi, ut is qui ipsi

⁸⁵ Genes. i, 26 ; ii, 7, 8, 21-24. ⁸⁶ Ephes. v, 52.

(85) Basiliensis, Anglicanus et Felc. 2, τὰ ῥήματά μου. Editi vero, τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. (86) Πᾶς deest in Basiliensi.

⁸⁷ I Cor. vii, 34. ⁸⁸ Ibid. 4. ⁸⁸ Ephes. v, 24,

(87) Anglicanus, θνητοῖς ἀνθρώποις. (88) Sic Basiliensis. Editi vero, τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς,

conglutinated est, nihil secum omnino hujus sæculi ferat, nihil terrestria curet; sed solum ut crucem ejus, qui pro se crucifixus est, bajulare velit: curamque ac sollicitudinem gerat, die ac nocte, ut perpetuis hymnis, et glorificationibus eum celebret, illuminatum habeat mentis oculum, sciat illius voluntatem et ei obsequatur, cor simplex possideat, et mentem puram. Misericors sit, ut quemadmodum ipse miserator et misericors est, ita et nos quoque eum sequamur. Mansuetus et quietus atque patiens sit, nulli malum pro malo reddens, multas contumelias sustinens, quemadmodum ipse a Judæis contumeliis affectus, eas sustinuit. Verbera et cruciatus ferat: nam et ipse quoque hæc passus est: alapa enim a ministro pontificis cæsus, nihil contra fecit, sed tantum dixit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? » Nonne potuit, qui terræ imperavit, ut Dathan et Abiron vivos deglutiret, rursus imperare, ut eum, qui manum extendit, ut cæderet suum conditorem, vivum deglutiret? Sed sustinuit, nobis relinquens exemplum, ut nos per ejus vestigia incedamus⁸⁸. Tu autem homo non sustines ab ejusdem naturæ homine contumeliis affici. Imitare Dominum tuum. Si enim ille, cum Deus esset, toleravit propter te ab homine peccatore colaphis cædi; tu scilicet indignaris, quod homo similis tibi convicium dicit, et paras ultionem? Proh immensam animi stoliditatem, et stultitiam magnam! Ideo nobis pœna destinata est, et ignem ipsi nobis accendimus, quod cum rationales simus, irrationalibus bestiis nos **86** similes reddamus. In multa humilitate in hunc mundum venit: et opulentus cum esset, egenus factus est propter nos, ut nos illius egestate ditesceremus. Et Deus cum esset, homo factus est propter nos, et natus est ex Deipara Maria, ut nos liberaret a potentia diaboli.

4. Quapropter qui salvus esse cupit, faciat se stultum in hoc mundo, ut a Domino audiat sapiens. Ab hominibus contra, ii, qui in dando et accipiendo, in emendo, vendendo, negotiisque gerendis, in fraudando, fenerando versuti sunt, et ex uno obolo duos facere norunt, prudentes appellari solent. Sed Deus hos ipsos, stultos, imprudentes, et peccatores vocat. Audi enim, inquit, quid Deus per prophetam Jeremiam dicat: « Populus iste filii sunt prudentes ad malefaciendum, cæterum benefacere non novērunt⁸⁹. » Beatissima Paulus ait: « Sapientia mundi hujus, stultitia est apud Deum, et qui vult sapiens esse, fiat stultus, ut sapiens efficiatur⁹⁰. » Idem rursus ait: « Fratres, ne pueri sitis animo, sed

⁸⁸ Joan. xviii, 23. ⁸⁹ I Petr. ii, 21. ⁹⁰ Jerem. iv, 22. ⁹¹ I Cor. iii, 18, 19.

(89) Felc. secundus, περιφέρεσθαι. Mox, Anglicanus, μηδὲ τὸ γῆινον. Paulo post, edit., ὑπὲρ αὐτοῦ βουλήσει βασιτ. Sed βουλήσει abest ab Anglicano et Felc. 2.

(90) Basiliensis, ἀκαταπαύτως.

(91) Etsi deest in Anglic. Ibid. mss. ut in textu.

λόμενον αὐτῷ μηδὲν ὄλως ἐπιφέρεισθαι (89) τοῦ αἰώνου τούτου, μηδὲ τῶν γῆινων φροντίζειν· ἀλλὰ μόνον τὸν σταυρὸν τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ βαστάζειν αὐτὸν, καὶ ἔχειν φροντίδα καὶ μέριμναν νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀκαταπαύτως (90) ὑμνῶν καὶ δοξολογίας ὑμνεῖν αὐτὸν, πεφωτισμένον ἔχειν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, εἰδέναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν αὐτὸ, ἀπλῆν ἔχειν τὴν καρδίαν, καθαρὴν τὸν νοῦν. Ἐλεήμονα εἶναι, ἵνα, καθὼς αὐτὸς οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων ἐστὶ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθῶμεν αὐτῷ. Πρῶτον καὶ ἡσύχιον εἶναι, ἀνεξίκακον, μηδὲν κακὸν ἀντικακοῦ ἀποδιδόντα, ὑβρεῶν πολλῶν ἀνεχόμενον, καθὼς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὑβρισθῆ, καὶ ὑπέμεινε. Πληγὰς καὶ βασάνους ὑποφέρειν· καὶ γὰρ αὐτὸς ταῦτα ἔπαθε· ῥαπισθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως, οὐδὲν ἐποίησεν, ἀλλὰ μόνον εἶπεν· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; » οὐκ ἴδυνάτο ὁ κελεύσας τῆ γῆ, ἵνα τοὺς περὶ Δαθὰν καὶ Ἀθειρῶν ζῶντας καταπίῃ, καὶ τοῦτον τὸν ἐκτείναντα τὴν χεῖρα καὶ τύψαντα τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν ζῶντα καταπεινῇ; Ἄλλ' ὑπέμεινε, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵν' ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου ἴχνησιν ἐπακολουθῆσωμεν. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, οὐ βαστάζεις ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς σου ἀνθρώπου ὑβρισθῆναι. Μίμησαι τὴν Δεσπότην σου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος Θεὸς ὢν ἐβάσταζε διὰ σὲ ὑπὸ ἀνθρώπου ἀμαρτωλοῦ ῥαπισθῆναι, σὺ ἀγανακτεῖς, ὅτι ὁμοίός σου ἀνθρώπος· ἐλοιδορήσῃ σε, καὶ ζητεῖς ἀνταποδοῦναι αὐτῷ; Ἄ πολλῆς ἀνοίας καὶ ἀφροσύνης μεγάλης! Διὰ τοῦτο καὶ κόλασις ἡμῖν ἡτοίμασται, καὶ ἑαυτοῖς τὸ πῦρ ἐξάπτομεν· ὅτι καὶ λογικοὶ ὄντες, τοῖς ἀλόγοις ζῴσις ἑαυτοὺς εἰκάζομεν. Ταπεινοφροσύνη πολλῆ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐῤῥυθη, καὶ πλούσιος ὢν, ἐπίπνευσε δι' ἡμᾶς, ἵν' ἡμεῖς τῆ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Καὶ Θεὸς ὢν γέγονε ἀνθρώπος δι' ἡμᾶς, καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἵνα ἡλευθερώσῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ διαβόλου.

4. Ὅθεν ὁ σωθῆναι θέλων ποιεῖ ἑαυτὸν μωρὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα παρὰ τῷ Θεῷ ἀκούσῃ σοφός. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς εἰδότες δοῦναι, καὶ λαβεῖν καὶ ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν, πραγματεύεσθαι, καὶ ἀφυστερεῖν τὰ τοῦ πλησίον, καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ δανείζειν, καὶ τὸν ἕνα ὄβολον ποιεῖν δύο, τούτους φρονίμους ἀποκαλοῦσιν· ὁ δὲ Θεὸς μωροῦς καὶ ἀσυνέτους, καὶ ἀμαρτωλοὺς τοὺς τοιούτους καλεῖ. Ἄκουε γὰρ, φησὶ, τί αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἶρηκεν· « Ὁ λαὸς οὗτος υἱοὶ ἀφρονῆς εἰσι (91) τοῦ κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν. » Καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ, καὶ ὁ θέλων σοφός γενέσθαι μωρός γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Καὶ πά-

Editi vero, τὸ δὲ ἐγνωσαν καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγ. Ibidem, Basil., οὐκ ἐγνωσαν. Hic autem locus hic mutilus affertur etiam quod ad sententiam spectral, nam sic habentur, Jerem. iv, 21, υἱοὶ ἀφρονῆς εἰσι, καὶ ὃ συνετοί, σοφοί εἰσι τοῦ, etc.

λιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἀβελφοί, μὴ πλιότα γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζεε. » Ὁ γὰρ Θεὸς εἰς τὰ γῆϊνα θέλει μωροὺς εἶναι, εἰς τὰ ἐπουράνια φρονίμους. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος φρόνιμός ἐστι τῇ κακίᾳ, καὶ ἡμᾶς δεῖ αὐτῷ φρονίμως ἐπέρχεσθαι (92), πρὸς τὸ νικῆσαι· αὐτοῦ τὰς κακοτέχνους ἐπιβουλάς. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Ὁ δὲ καλούμενος παρ' αὐτῷ φρόνιμος, οὗτός ἐστιν ὁ σοφισζόμενος ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

5. Μέγα φάρμακόν ἐστι σωτηρίας ἡ ταπεινοφροσύνη· ὁ γὰρ Σατανᾶς οὐχ ἔνεκεν πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ κλοπῆς κατηνέχθη ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνια αὐτὸν κατέβαλεν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς ἀβύσσου. Οὕτω γὰρ εἶρηκεν· « Ἀναθήσομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔσομαι ὁμοιος τῷ Ἰψίπτω »· καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον κατεδύθη, καὶ ἐγένετο ἡ κληρονομία αὐτοῦ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ἡ οὖν ὑπερηφάνια ἐν τῷ διαβόλῳ ἐστίν· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη ἐν τῷ Χριστῷ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι· « Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω πάντων δοῦλος. » Ὁ γὰρ Θεὸς τῶν ταπεινῶν ἐστίν (93).

6. Ἀγαπήσωμεν σφόδρα τὴν νηστείαν· μέγα γὰρ φυλακτήριόν ἐστιν ἡ νηστεία, καὶ ἡ προσευχή, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκ θανάτου γὰρ βύβνται τὸν ἀνθρώπων. Ὅσπερ γὰρ διὰ βρώματος καὶ παρακοῆς ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω πάλιν διὰ νηστείας καὶ ὑπακοῆς ὁ θέλων εἰσέρχεται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀρετῇ κόσμησον τὸ σῶμα σου (94), ὡ παρθένε, καὶ ἀρέσσις τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ· αἱ γὰρ τῷ κόσμῳ συναπτόμεναι, καὶ μύροις, καὶ θυμιάμασι, καὶ εὐωδαίς, καὶ ἐν ἱματίοις πολυτελέσι, καὶ χρυσῷ καλλωπιζούσαι τὰ σώματα ἑαυτῶν πρὸς τὸ ἀρέσαι τοῖς ἀνθρώποις, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν τούτων χρῆζει παρὰ σοῦ, εἰ μὴ μόνον καρδίαν καθάραν, καὶ σῶμα ἀμόλυντον, ὑπωπιαζόμενον ὑπὸ νηστείας. Ἐξ ἔρχονται τινες καὶ λέγουσί σοι, ὅτι μὴ νήστευε πυκνά· εἰ δὲ μὴ γε, ἀσθενεστέρη γενήσῃ· οὐ πιστεύσης αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ ὑπακούσης αὐτῶν (95)· ὁ γὰρ ἐχθρὸς αὐτοὺς ὑποβάλλει. Μνήσθητι τὸ γεγραμμένον, ἐπότε οἱ τρεῖς παῖδες καὶ Δανιὴλ ἠχμαλωτεύθησαν ὑπὸ Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλωνῶνος, καὶ ἄλλα παιδάρια μετ' αὐτῶν, καὶ ἔταξεν αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἐσθίειν ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ πίνειν ἀπὸ τοῦ οἴνου αὐτοῦ· Δανιὴλ δὲ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν (96) ἀλισθῆναι ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ λέγουσι τῷ εὐνούχῳ τῷ παραλαβόντι αὐτούς· « Δός ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα. » Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ εὐνούχος· Φοβοῦμαι ἐγὼ τὸν βασιλέα τὸν ἐκτάξαντα τὴν βρώσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόσιν, μήποτε ὀφθῶσι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυ-

A malitia parvuli sitis⁹². » Deus enim ad terrestria nos stultos esse vult, et ad caelestia prudentes. Nam et adversarius noster diabolus prudens est in malitia, et nos oportet adversus eum prudenter incedere, ut vincamus illius versutas insidias. Dicit enim Salvator in Evangeliiis : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae⁹³. » Qui autem ab eo prudens vocatur, is est qui sapienter agit ad faciendam voluntatem Dei, et ad servanda praecepta ejus.

5. Ingens remedium est ad salutem animi humilitas : siquidem Satanas non ob scortationem, aut adulterium, aut furtum dejectus est ex caelis, sed superbia illum inde praecipitavit ad inferiores abyssi partes, cujus haec verba fuere : « Ascendam, et ponam thronum meum e regione Dei, et ero similis Altissimo⁹⁴. » Et ob haec verba dejectus est, ignisque aeternus illius haereditas et portio fuit. Superbia itaque in diabolo est, humilitas contra in Christo · ipse namque Dominus ait : « Si quis inter vos cupiat fieri magnus, sit omnium minister⁹⁵. » Deus enim humilium est.

6. Amemus valde jejunium ; magnum enim munimentum est jejunium, oratio item, et elemosyna ; ex morte quippe hominem liberant. Ut enim ob esum et inobedientiam exturbatus est Adam ex paradiso, ita rursum per jejunium et obedientiam in paradysum, qui volet, ingreditur. In hac virtute cultum corporis tui, et ornamenta quaere, o virgo, et placebis caelesti sponso. Nam quae mundo sociantur, et unguentis, aromatibus et bonis odoribus, et amictu pretioso ; et auro venustant sua corpora, ut placeant hominibus : Deo placere non possunt. Christus autem nihil horum a te requirit, nisi solum cor mundum et corpus incontaminatum, jejunioque maceratum. Quod si accedant aliqui et dicant tibi, Ne frequenter jejunes, ne imbecillior fias ; nec illis credas, nec auscultes : istos enim inimicus submittit. Reminiscere ejus, quod scriptum est, cum Daniel et tres pueri capti essent a rege Babylonis Nabuchodonosore, et alii pueri una cum illis : jussissetque rex, ut de sua mensa comederent, et de [suo vino biberent, Danielem et tres pueros noluisse contaminari ex mensa regia, et ad eunuchum dixisse qui eos curabat : « Da nobis de leguminibus terrae, et vescemur eis⁹⁶. » Quibus respondit eunuchus : Timeo ego regem, qui hunc cibum⁹⁷ vobis et potum imperavit dari, ne facies vestrae regi praeceteris pueris, qui regia mensa aluntur, appareant squalidiores, et puniat me. Cui responderunt : Experire id in servis tuis plus minus decem diebus, et da nobis postulatum. Et de-

⁹² I Cor. xiv, 20. ⁹³ Matth. x, 16. ⁹⁴ Isa. xiv, 14. ⁹⁵ Matth. xx, 26. ⁹⁶ Dan. i, 12.

(92) Felckman. 2. ἔρχεσθαι.
(93) Γὰρ ἀβελτὰ Βασιλιένσι et Anglicano.
(94) Σου δεστ in Anglicano.

(95) Felckman. 2. αὐτοῖς.
(96) Anglicanus. φθελον. Forte, ἀλισθηθῆναι.

dit eis legumina ad cibum, et aquam ad potum, et introduxit eos ad regem, et visæ sunt species illorum eximix super eos, qui ex regia mensa vescabantur.

Κεν αὐτοῖς ὄσπρια φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πιεῖν· καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤφθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδιάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Vides quid faciat jejunium, morbos sanat, fluxiones corporis exsiccat, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem nitidiorem, cor purgatum, corpus sanctificatum efficit, et ad thronum Dei hominem sinit. Sed ne putes ista temere dici : habes ejus rei testimonium in Evangeliiis, ab ipso Salvatore prolatum : « Sciscitati sunt ab eo discipuli, dicentes, Domine, declara nobis quoniam pacto immundi spiritus fugantur. » Quibus respondit Dominus : « Hoc genus non ejicitur, nisi orationibus et jejuniiis⁸³. » Quisquis igitur ab immundo spiritu vexatur, si ei in mentem venerit, atque usus fuerit hoc remedio, id est jejunio, statim spiritus malus angustiatu secedit, veritus jejunium. Multum enim dæmones delectantur crapula, ebrietate et otio corporis. Magna virtus jejunium, et præclara per illud eduntur facinora. Alioquin unde homines tantas virtutes operantur et signa edunt, eorumque opera infirmis sanitatem Dominus tribuit, nisi plane ob ascenin, humilitatem et probum vitæ institutum? jejunium enim angelorum est vita, quo qui utitur angelici ordinis censendus est. Neque arbitrere, dilecte, ea simpliciter in re consistere jejunium. Non enim qui a cibis solum abstinet, is recte agit, sed ejus qui abstinet ab omni opere malo, jejunium acceptum habebitur. Nam si jejunes, nec observes os tuum ne loquatur malum, nec caveas tibi ab iracundia, mendacio, perjurio : si quid mali contra proximum tuum loquere; si, inquam, ex jejunantis ore, horum quidpiam profisciscatur, nihil hinc utilitatis percipit, sed totum laborem suum perdit. Tu itaque, Christi famula, et quotquot salutem consequi cupiunt, si jejunaveris, purifica temetipsam ab omni pecuniæ amore, quia qui pecuniam amat, non potest Deum diligere. « Radix enim omnium malorum est avaritia⁸⁴. »

8. Ambitionem et arrogantiam summopere fugias. Si tibi cogitatio suggerat, te ob profectum in virtute magnam præclaramque esse, ne credas ei. Inimicus enim est, qui te impedit, et ambitionem subjicit. Ne itaque eam admittas cogitationem, quæ laudes repræsentet tuas. Quod si tibi sese talis offerat cogitatio : Noli tam graves subire labores, cum alias possis salutem consequi; ne illi obsequare. Inimicus namque est, qui tibi molliem, se-

⁸³ Matth. xvii, 18-20. ⁸⁴ I Tim. vi, 10.

(97) Felckm. 2, ἔχεις γὰρ μαρτ.

(98) Sic Basil. et Anglic. Editi. ἐν ποίῳ τρόπῳ.

(99) Καὶ τῆ μέθῃ abest ab Anglicano et Felck. 2.

θρωπὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρὰ πάντα τὰ παιδιάρια τὰ ἐσθίοντα ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, καὶ καταδικάσῃ με. Εἶπον δὲ αὐτῷ· Πείρασον τοὺς δούλους σου ἡμέρας ὡσεὶ δέκα, καὶ ὁδὸς ἡμῖν. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὄσπρια φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πιεῖν· καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤφθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδιάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Ὁρᾷ τί ποιεῖ ἡ νηστεία, καὶ νόσους θεραπεύει, καὶ βρῦματα [σωματικά] ξηραίνει, καὶ δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ λογισμοὺς πονηροὺς ἀποδιώκει, καὶ τὸν νοῦν λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ καρδίαν καθαράν, καὶ σῶμα ἡγιασμένον, καὶ τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἵνα μὴ νομίῃς ὅτι ταῦτα ἀπλῶς λέγονται, ἔχεις μαρτυρίαν (97) ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένῃ· « Ἡρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν ποίῳ τρόπῳ (98) τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα φυγαδεύονται. » Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· « Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκβάλλεται εἰ μὴ ἐν προσευχαῖς καὶ νηστεαῖς. » Πᾶς οὖν ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ὀχλούμενος, ἐὰν νοῆσῃ, καὶ χρῆσται τῷ φαρμάκῳ τούτῳ, λέγει δὴ τῆ νηστείᾳ, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν στενοχωρούμενον ἀναχωρεῖ, φοβούμενον τὴν νηστείαν. Πάνυ γὰρ τέρπονται οἱ δαίμονες τῆ κραυπάλῃ, καὶ τῆ μέθῃ (99), καὶ τῆ ἀναπαύσει τοῦ σώματος. Μεγάλη δύναμις νηστεία, καὶ μέγала κατορθώματα γίνεται δι' αὐτῆς. Ἐπεὶ πόθεν καὶ οἱ ἄνθρωποι μεγάλας δυνάμεις ἐπιτελοῦσι, καὶ σημεῖα δι' αὐτῶν γίνεται, καὶ λάματα τοῖς κάμνουσι δι' αὐτῶν δωρεῖται ὁ Θεός, εἰ μὴ πάντως δι' ἀσκήσεως καὶ ταπεινοφοροσύνης, καὶ πολιτείας ἀγαθῆς; νηστεία γὰρ ἀγγέλων βίος ἐστὶ, καὶ ὁ χρώμενος αὐτῇ ἀγγελικὴν τάξιν ἔχει. Καὶ μὴ νομίσης, ἀγαπητέ, ὅτι οὕτως ἀπλῶς ἐστὶν ἡ νηστεία· οὐ γὰρ ὁ νηστεύων ἀπὸ βρωμάτων μόνον (1), ἐκεῖνος κατώρθωσεν· ἀλλ' ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, τούτῳ λογίζεται ἡ νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσῃς, καὶ μὴ τηρήσῃς τὸ στόμα σου λαλῆσαι λόγον πονηρὸν, ἢ ὄζυλλαν, ἢ ψευδὸς, ἢ ἐπιπορίαν, ἢ καταλαλήσῃς κατὰ τοῦ πλησίον σου, ἐὰν ταῦτα ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ νηστεύοντος, οὐδὲν ὠφέλησεν· ἀλλὰ καὶ ὄλον τὸν κόπον αὐτοῦ ἀπώλεσε. Σὺ οὖν, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, ἐὰν νηστεύσῃς, ἄγγισον σεαυτὴν ἀπὸ πάσης φιλαργυρίας· ὅτι ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὐ δύναται τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν. « Ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. »

8. Τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀλαζονείαν ἰσχυρῶς φεῦγε. Ἐὰν ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς, ὅτι μεγάλη γέγονας καὶ καλὴ, προβεβηκυῖα τῆ ἀρετῆ, μὴ πιστεύσῃς αὐτῷ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐμποδίζων καὶ κενοδοξίαν ὑποβάλλων. Οὐκ ἀνέξῃ οὖν τοῦ λογισμοῦ ἐπαινοῦντός σε. Ἐὰν δὲ ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς λέγων, ὅτι, Μὴ θέλε κοπιᾶν οὕτω δυσκόλως, δύνασαι σωθῆναι· οὐκ ἀκούσεις αὐτοῦ· ὁ ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ὑποβάλλων χαύνωσιν καὶ ὀλιγωρίαν, ἵνα σε κατα-

(1) In Basil. deest μόνον. Anglic. habet μόνον. Editi, μόνος.

βάλη ἀπὸ τῆς ἐναρέτου σου πολιτείας. Πολλὰ γάρ ἄνθρωποι ἐπιβουλεύονται ἐκ τοῦ ἐχθροῦ γινόμενα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ὑποβάλλει γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, ἀρχεται καὶ ἐπαινεῖν λόγους, πρὸς τὸ ὑψωθῆναι τὴν καρδίαν αὐτῶν. Σὺ δὲ μὴ καταδέξῃ ἐπαινον ἀνθρώπων. Ἐάν δέ τις σοι εἴπῃ, Μακαρία εἶ (2)· λέγε αὐτῷ· Ἐάν ἐξέλθω ἐκ τοῦ σώματος τούτου καλῶς τελειώσασα, τότε μακαρισθήσομαι. Ἄρτι γὰρ οὐ πιστεύω ἐμαυτῇ, ὅτι μακαρία εἰμί (3). Οἱ γὰρ ἄνθρωποι, ὡς ἄνεμος, οὕτω μεταβαλλόμεθα. Πολλάκις δὲ ὑποβάλλει σοι ἐξουθενεῖν τοὺς ἐσθιοντάς· μὴ πιστεύσης αὐτῷ· ἀλλότριος γάρ ἐστι· πάντων γὰρ ἐλαχιστοτέραν σεαυτῇ (4) λογίζου, ἵνα πολλοὺς προάξῃς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παρὰ Θεῷ ὑψωθῆσῃ. Ὑποβάλλει δὲ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἀσκησιν μεγάλην, ἵνα τὸ σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἀχρησίμων ποιήσῃ. Σοῦ οὖν τὴν νηστεία μέτρον ἐχέτω. Νηστευσον οὖν (5) ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρα δὲ ἐνάτη τῆς ἡμέρας, ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς διατελέσασα, μετελάμβανε τῶν ἄρτων σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλάει. Πάντα ἀγνὰ ὅσα ἀψυχα.

9. Σὺ δὲ, ὡ παρθένε, μηθεὶς καταμανθανέτω τὴν ἀσκησίν σου, μηδὲ αὐτῶν ἰδίων σου συγγενῶν· ἀλλ' εἴ τι ποιεῖς, ἐν κρυπτῷ ποιεῖ· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ ὠράνιος, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ (6). Ἐάν δὲ φανερώσῃς σου τὸν βίον, κενοδοξία σοι τίκτεται, καὶ ζημιοῖ· ἐάν δὲ εὐρῆς ψυχῇ ὁμοσύμφωνον πονουσῶν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ σὺ, ταύτη μόνῃ ἀποκάλυψον ἐν μυστηρίῳ· ἐκεῖ οὐκ ἔστι κενοδοξία. Ἐλάλησας γὰρ, ἵνα σωθῇ ψυχὴ· πολλὸν μισθὸν λήψῃ, ἐάν σωθῇ διὰ σοῦ ψυχῇ. Τοῖς ἔχουσι πόθον ἀκούειν λάλει τὰ συμφέροντα. Ἐάν δὲ ἀκοῦη καὶ μὴ ποιῇ, μηδὲν λάλει. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσί· μηδὲ βάλλητε (7) τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Κύνας γὰρ καὶ χοίρους ἀποκαλεῖ ὁ Χριστὸς (8) τοὺς ἐν ἀτίμῳ βίῳ διάγοντας· μαργαρίται γὰρ τίμιοι εἰσιν αἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, τοῖς ἀξίοις μόνοις διδόμενοι. ἀγνὴν vitam. Margaritæ quippe pretiosæ sunt, Dei verba, quæ iis tantum qui digni sunt tribuuntur.

10. Ὡ μακαρία ψυχὴ ἡ ἀκούσασα τούτους τοὺς λόγους τοὺς γεγραμμένους ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, καὶ ποιῶσα! Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ (9), ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιῶντι, ὅτι τὸ βιβλίον αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὐρεθήσεται. Ἐάν οὖν προσεύχῃ, ἢ ψάλλῃ, ἢ ἀναγινώσκῃ (10), κατ' ἴδιαν κάθου· μηθεὶς ἀκούετω, εἰ μὴ σὺ μόνη. Καὶ ἐάν ἔχης ἐμοψύχου μίαν ἢ δύο παρθένους· λέγει γὰρ ὁ Χριστὸς· « Ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἴσι συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου (11), ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » ἀπό-

gnitumque ejusmodi subjicit, ut te a probo tuo vitæ instituto dejiciat. Multa quippe sunt ejus machinamenta adversus Dei servos. Submittit enim hominibus cogitationes : incipit laudare, ut corda eorum extollat. Tu vero ne hominum laudes admittas. Quod si quis tibi dixerit : Beata es ; responde illi : Quando vita probe peracta ex hoc corpore excessero, tunc beata prædicabor. Jam enim non credam me beatam esse. Homines quippe quasi ventus ; ita mutamur. Plerumque suadet tibi, ut eos qui comedunt despicias : sed ne credas ei, alienus quippe est ; quin potius te omnium minimam reputato, ut multos præmittas in regnum cælorum, et a Deo exalteris. Si suadet tibi inimicus ingentem ascensum seu exercitationem, ut corpus tuum infirmum et inutile efficiat : tuum jejunium modum habeat. Jejuna itaque totum annum nisi aliud postulet necessitas ; hora autem nona in hymnis et orationibus transacta, sume panes tuos cum oleribus oleo conditis. Omnia pura sunt quæcumque inanissima.

9. Tu autem, o virgo, id age, ut nemo tuam noverit ascensum, ne ex cognatis quidem tuis : sed si quid agis, in occulto age : et Pater tuus cælestis qui videt in occulto, reddet tibi in publico. Quod si vitam tuam manifestaveris, hinc tibi nascetur inanis gloriæ cupiditas, atque detrimentum senties. Si vero animam repereris tibi consentientem, atque Deo eadem ratione servientem, huic soli secreta tua revelato : hac enim in re non est inanis gloria. Locuta namque es ut salva fieret anima : magnam mercedem recipies, si per te anima salutem consequatur. Quibus inest audiendi desiderium loquere quæ sint utilia. Quod si ille audierit et audita non exsequatur, ne loquere ultra. Ait enim Dominus : « Ne date sancta canibus, neque projicite margaritas vestras ante porcos ». Canes namque et porcos vocat Dominus eos, qui turpem

10. O beata anima quæ sermones audierit hoc in libro scriptos, atque exsecuta eos fuerit. Testificor omni homini, qui audierit hæc verba et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus. Si igitur ores aut psallas, legasve, seorsum sede : nemo audiat nisi tu sola. Et si habeas concordem unam aut alteram virginem, ait enim Christus : « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum » ; abjice muliebrem sensum, ac fiduciam virileque

²² Matth. vii, 6. ²³ Matth. xviii, 20.

(2) Basiliensis et Anglicanus, Μακάριος εἶ. Paulo post; Anglic., τελειώσας.

(3) Basil. et Anglic., Μακάριος. Paulo post, Anglic., εἰ δὲ πολλάκις ὑπ.

(4) Basiliensis et Anglic., ἐλαχιστότερον σεαυτὸν.

(5) Oñ deest in Basil. et Anglic.

(6) In Anglic. et Felc. 2, deest illud, ἐν τῷ φανερῷ.

(7) Anglicanus, βάλλητε.

(8) Anglicanus, ὁ Θεός.

(9) Ἀνθρώπῳ abest ab Anglic. et Felc. 2.

(10) Sic Basil. et Anglic. Editi vero, ἢ ψάλλεις, ἢ ἀναγινώσκεις. Mox, Basil. et Anglic., ἔχης. Editi, ἔχεις.

(11) Basil., ὑπηγμένοι διὰ τὸ βνομά μου.

robur assume. Nam in regno cœlorum non est masculus neque femina, sed quæcunque mulieres Domino placuerunt, virorum ordinem accipiunt. Juvenilia ornamenta obliviscere, ut bonæ viduæ pretium accipias. Ait enim beatus Paulus: « Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Quæ vere vidua est et desolata, in Deo sperat, et permanet in observationibus et orationibus nocte et die. Quæ autem in deliciis est, mortua est. Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor: si hospites exceperit, si liberos educaverit, si pedes sanctorum laverit, si afflictis opem tulerit, si omne bonum opus prosecuta fuerit. Juniores viduas recusa: cum enim lascivierint adversus Christum, tunc nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt ⁸⁷. »

11. Tu autem si non facias tibi juveniles habitus, non audies junior, sed ætate grandior, honorque tibi erit quasi ætate majori. Materia vestimentorum tuorum, ne sit magni pretii. Ependytes tuus niger neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinus. Maforium sine limbriis ejusdem coloris: manicæ lanæ, brachia usque ad digitos obtegentes: capilli capitis circumtonsi, et vitta lanea caput astringens, cucullula et superhumera sine limbriis. Si viro occurras, facies velata demissaque esto, neque homini vultum attollas, sed duntaxat Deo tuo. Cum ad orandum steteris, sint pedes tui calceis operiti. Ejusmodi enim vestimenti genus, sanctitatem præfert. Ne exuaris ad usque nuditatem: nocte dieque vestis legat carnem tuam. Nunquam te alia femina nudam videat ⁸⁹ nisi in summa necessitate; neque te ipsa consideres, nudo corpore. A quo tempore enim statuisti Deo casta esse, corpus tuum sanctificatum et templum Dei est. Non debet igitur templum Dei ab ullo retegri. Non ibis ad balneum, si quidem sana sis, nisi in summa necessitate; neque immergas totum corpus tuum in aquam, quia sancta es Domino Deo. Non contamines carnem tuam ulla re mundana, sed faciem tantum tuam lava, et manus pedesque. Cum laveris faciem tuam, ne lavato ambabus manibus, neque expoliveris genas vultus tui, ne herbam, ne nitrum, aut quid simile adhibueris: nam quæ mundanæ sunt talia faciunt; sed aqua munda laveris.

μη βάλῃς πόαν, οὐδὲ νίτρον, οὐδὲ τὰ ὅμοια τούτοις· Ὁαρῶ νίψῃ.

12. Ne pretioso unguento corpus tuum unxeris, neve aromatibus magni pretii vestes aspergas tuas. Quod si corpus tuum imbecillius evaserit, vino modico utere ob stomachum ⁸⁸. Si vero, quod absit! in malum incidas; teipsam cura, nec des homini-

⁸⁷ I Tim. v, 5-8. ⁸⁸ I Tim. v, 23.

(12) Hæc, λέγει γὰρ ὁ... τὰς ὄντως χήρας, desunt in Felc. 2.

(15) Basil. et Angl., ἰδιόχρως. Editi et alii, ἰδιόχρως. Mox, Basil. et Angl., χρώας. Editi et alii,

Α θου τὸ γυναικεῖον φρόνημα, καὶ λάβει θάρσος καὶ ἀνδρείααν. Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστιν ἄρβρον καὶ θῆλυ, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀρεστήσασαι γυναῖκες ἀνδρῶν τάξιν λαμβάνουσιν. Ἐπιλάβου τὰ νεωτερικὰ σχήματα, ἵνα λάβῃς τιμὴν τῆς καλῆς χήρας. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος (12): « Τίμα χήρας, τὰς ὄντως χήρας. Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπιεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἡ δὲ σπαταλώσα τέθηκε. Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα, γαγούα ἐνδὸς ἀνδρὸς γυνή· εἰ ἐξενδοχῆσεν, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνύμην, εἰ θλιβομένοις ἐπήροχεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηιάσῃ τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, Β ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. »

11. Σὺ δὲ, εἰ μὲν οὐ ποιεῖς τὰ νεωτερικὰ σχήματα, οὐκ ἀκούεις νεωτέρα, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτερα. Ἡ ὑπόστασις τῶν ἱματίων σου μὴ ἦτω πολυτίμητος· ὁ ἐπενδύτης σου μέλας, μὴ βεθαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοφυῆς ἰδιόχρως (13), ἢ ὄνυχίζων· καὶ τὸ μαφόριον ἄκροσσον, ὡσαύτως τῆς αὐτῆς χροῆας· καὶ χειρίδια ἐρεᾶ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς περιεκομμένας, καὶ κεφαλοδέσιμον ἔρεοῦν περισφίγγον τὴν κεφαλὴν, καὶ κουκούλιον, καὶ ἐπόμιον ἄκροσσον. Ἐὰν δὲ συναντᾷς ἀνθρώπῳ, τὸ πρόσωπον κατακεκαλυμμένον ἔστω, κάτω νεῦον, καὶ οὐκ ἐπάρηξ ἀνθρώπῳ τὸ πρόσωπόν σου, εἰ μὴ μόνον τῷ Θεῷ σου. Ὅταν στῆς εἰς προσευχὴν, τοὺς πόδας σου περιεκαλυμμένους ἔχε ἐν ὑπόδημασιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ στολισμὸς ἱεροπρεπῆς ἐστίν. Οὐκ ἐκδύση γυμνή· νυκτὸς δὲ καὶ ἡμέρας τὸ ἱμάτιόν σου ἔστω καλύπτον τὴν σάρκα σου. Οὐ μὴ ἰδῇ ἄλλη γυνὴ τὸ σῶμά σου γυμνὸν ἄνευ πάσης ἀνάγκης· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ κατανοήσεις ἀποκεκαλυμμένη τῷ σώματι. Ἐξ ὅτου γὰρ ἐτάξω τῷ Θεῷ ἐγκρατεῦσθαι, τὸ σῶμά σου ἡγιασμένον ἐστίν, καὶ ναός ἐστι τοῦ Θεοῦ (14). Οὐ χρὴ οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεσθαι ὑπό τινος. Οὐ πορεύση εἰς βαλανεῖον ὑγιαίνουσα ἄνευ πάσης ἀνάγκης, οὐ μὴ βάψῃς ὄλον τὸ σῶμά σου εἰς ὕδωρ, ὅτι ἅγια εἰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ οὐ μιανεῖς τὴν σάρκα σου ἐν οὐδενὶ κοσμηκῷ, ἀλλὰ μόνον τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ὅταν νίψῃς τὸ πρόσωπόν σου, οὐ νίψῃ ταῖς δύο χερσίν, οὐδὲ ἐκτριψῇ (15) τὰ μῆλα τῆς ὄψεώς σου, οὐδὲ αἰ κοσμητικὰ γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν· ἀλλ' ἐν ὕδατι κα-

12. Οὐκ ἐπιχρίση τὸ σῶμά σου μύρῳ πολυτελεῖ, οὐδὲ ἐπιθαλεῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτιά σου ἀρώματα πολυτίμα. Ἐὰν δὲ τὸ σῶμά σου ἀσθενέστερον γένηται, χρῆσαι οἴνω ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Ἐὰν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! εἰς κάκωσιν ἐμπέσῃς, σεαυτῆς ἐπιμέλου, μὴ

χρώας.

(14) Basiliensis, καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ.

(15) Ita Anglic. Editi vero, οὐδὲ μὴ ἐκτρ.

ὄψις τῶν τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, ὅτι ἐκ τῆς ἀσκή-
σεως αὐτῆς συνέθη αὐτῇ ἡ κάκωσις. Ἀλλὰ πρὶν ἢ
εἶπαι σοι, σὺ σεαυτῆς φρόντιζον, ἕως ἂν ταχὺ
ἀναστῆς, καὶ πάλιν τὸν κανόνα σου ἐλάτῃς. Ὅλον
τὸν χρόνον τῆς ζωῆς σου ἐν νηστεύσει, καὶ προσευ-
χαῖς, καὶ ἐλεημοσύναις διατέλει. Μακάριος ὁ ἀκούων
ταῦτα καὶ ποιῶν αὐτά. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ
ἀποστήτω ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ στόματός σου.
Ἦτος δὲ τὸ ἔργον σου διὰ παντὸς μελέτη τῶν θείων
Γραφῶν. Ψαλτήριον ἔχε, καὶ τοὺς ψαλμοὺς μάνθανε.
Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος βλέπετω τὸ βιβλίον ἐν ταῖς χερσὶ
σου, καὶ μετὰ τρίτην ὥραν συνάξεις ἐπιτέλει, ὅτι
ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπάγη τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ. Ἐκτη (16)
ὥρᾳ ὁμοίως ἐπιτέλει σου τὰς προσευχὰς· μετὰ ψαλ-
μῶν, καὶ κλαυθμοῦ, καὶ δεήσεως· ὅτι αὐτῇ τῇ ὥρᾳ
ἐκρεμάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἐνάτῃ
ὥρᾳ πάλιν (17) ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογίαις, μετὰ
δακρῶν ἐξομολογουμένη τὰ παραπτώματά σου, τὸν
Θεὸν ἰκέτευσ, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὁ Κύριος κρε-
μάμενος ἐπὶ σταυροῦ ἀπέδωκε (18) τὸ πνεῦμα. Καὶ
μετὰ τὴν συναξιν τῆς ἐνάτης ἑσθιε τὸν ἄρτον σου,
εὐχαριστήσασα τῷ Θεῷ ἐπὶ τῆς τραπέζης σου οὕτως·
Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεό-
τητος ἡμῶν (19), ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί·
πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν,
ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύω-
μεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-
ρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ
αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

13. Καὶ ὅταν καθεσθῆς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ
ἔρχῃ κλᾶσαι τὸν ἄρτον, σφραγίσασα αὐτὸν τρίτον τὸ
σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὕτως εὐχαριστοῦσα λέγε·
Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ (21) τῆς
ἀγίας ἀναστάσεώς σου· διὰ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Παιδὸς
σου ἐγκώριπας ἡμῖν αὐτήν· καὶ καθὼς ὁ ἄρτος οὗ-
τος διεσκορπισμένος ὑπῆρχεν ὁ ἐπάγων ταύτης τῆς
τραπέζης (22), καὶ συναγθεὶς ἐγένετο ἓν· οὕτως
ἐπισυναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων
τῆς γῆς εἰς τὴν βασιλείαν σου, ὅτι σου ἐστὶν ἡ δύ-
ναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων,
ἀμήν (23). Καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν (24) ἐν τῷ
κίβῳ τὸν ἄρτον, καὶ θέλειν ἐσθίειν, ὑφείλεις λέγειν·

“ Psal. cxxxv, 25. “ II Cor. ix, 8.

(16) Sic Basil. et Anglic. recte. Editi vero, τῷ
ξύλῳ τοῦ σταυροῦ Ἰησοῦς ἢ πάντων ζωῇ. Ἐκτη.

(17) Sic Basil. et Angl. recte. Editi vero, Ἐν
αὐτῇ ὥρᾳ δὲ πάλιν.

(18) Felc. 2, παρέδωκε.

(19) Anglic. ὁ Θεός ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου.
Infra idem cum Basil. τὴν καρδίαν μου, ἵνα. Hæc
porro benedictio habetur ad calcem Constitutionum
Apost.

(20) Basil. et Angl. μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ
σὺν ἁγίῳ Πνεύματι.

(21) Hic videtur aliquid desiderari.

(22) Anglic. ὑπάρχει ἐπάνω τῆς τραπέζης.

(23) In Felc. 2, talis est gratiarum actio, Εὐχαρι-
στοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἀγίας καὶ ἐνδόξου
σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ σου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἦν ἡμεῖς κατὰ τὴν θείαν ἐκείνου ἐπαγγελίαν καθ'
ἡμέραν ἐσθίοντες εὐφραϊνόμεθα, εἰς τοῦτον τὸν ἄρ-

bus locum dicendi, tibi ex ascési seu exercitatione
eam ægritudinem accidisse. Sed priusquam te ali-
quis id moneat tute curam habeto tui, donec brevi
surgas, et assuetam regulam trahas. Per omne tem-
pus vitæ tuæ in jejuniis, orationibus et eleemosynis
persevera. Beatus qui hæc audit et perficit. Nocte
dieque ne recedat verbum Dei ex ore tuo. Sit au-
tem opus tuum omni tempore meditatio divinarum
Scripturarum. Psalterium habeto et psalmos edi-
sce. Sol oriens librum videat in manibus tuis : et
post tertiam horam synaxes confice, quia ea ipsa
hora compactum est lignum crucis. Sexta hora si-
militer tuas absolve orationes cum psalmis, fletu
et obsecratione, quia ea ipsa hora Filius Dei in
cruce suspensus est. Nona iterum hora in hymnis
et laudibus cum lacrymis confitens peccata tua,
Deum obsecra, quia ea ipsa hora Dominus pen-
dens in cruce tradidit spiritum. Et post synaxin
horæ nonæ, comede panem tuum gratias Deo agens
in mensa tua, his verbis : Benedictus Deus, qui
miseratur nos, et alit nos a iuventute nostra :
« qui dat escam omni carni ». Imple gaudio et
lætitia corda nostra, ut in omnibus omnem suffi-
cientiam habentes, abundemus in omne opus bo-
num, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo
te decet gloria, imperium, honor et adoratio, cum
sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, amen.

προσκύνησις σὺν ἁγίῳ Πνεύματι (20), εἰς τοὺς

13. Porro cum in mensa sederis, cœperisque
frangere panem, ipso ter consignato signo crucis,
ita gratias age : Gratias tibi agimus, Pater noster,
de sancta resurrectione tua, quam per Jesum Fi-
lium tuum nobis manifestasti ; et sicut hic, qui su-
pra mensam est, panis, dispersus olim, et coactus,
factus est unum ; sic congregetur Ecclesia tua a fi-
nibus terræ in regnum tuum, quia tua est virtus et
gloria in sæcula sæculorum, amen. Quam quidem
orationem in frangendo panem comestura dicere
debes : cum autem eum in mensa repones, mox
sessura, orationem, « Pater noster, » integram re-
cita : suprascriptam vero orationem, « Benedictus

τον μεταβάλλων αὐτὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τῇ
αὐτοῦ χρηστότητι· καὶ ὅτι δι' ἐκείνου σε ἐγγυωμεν τὸν
ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ τὸ πανάγιον
Πνεῦμά σου, τὸ φωτίζον ἡμᾶς καὶ περιγορὸν (sic)
καὶ πρὸς τὴν σὴν ὁδηγὸν (sic) ἐπίγνωσιν. Ὅθεν πα-
ρακαλοῦμέν σε, ἀρμόδιον τοῦτον γενέσθαι καὶ εὐφραν-
τικὸν τῇ ἡμετέρᾳ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μηδέποτε
αὐτὸν ὑστερούμενον διὰ τὴν ἡμῶν ἀναξιοτέρα· ἀλλὰ
κάκεινον τὸν νοούμενον τὸν ζωοποιὸν καὶ πανάγιον τοῦ
μονογενοῦς σου Υἱοῦ σαρκοφόρον ἄρτον ἀξίως μετα-
λαμβάνειν ἡμᾶς ἀξιώσον διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα,
et postea hæc sequuntur, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐ-
χὴν, etc.

(24) Hæc, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν, cum multis
lineis intermediis, usque ad, ἐκ τῆς τραπέζης λέγο-
μεν, inclusive, desunt in Basiliensi et Anglic. qui
postremus mox habet, συμπάρῳσι. Editi, συμπλώσι.

Deus, » pransi ac surgentes a mensa dicimus. Quod si adsint tecum duæ vel 90 tres virgines, gratias agant super panem, et una tecum orent. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque cum illa sed eas ut panem comedas. Neque sedebis item ut comedas cibum tuum cum mulieribus negligentioribus et facietis, absque necessitate. Tu enim sancta es Domino Deo tuo, et cibus tuus atque potus sanctificatus est; nam orationibus sanctisque verbis sanctificatur. Virgines piæ et religiosæ tecum comedant. Non cœnabis cum feminis superbis, neque habebis mulierem arrogantem tibi familiarem. Ait enim divina Scriptura: « Qui tangit picem inquinabitur, et qui communicat cum superbo, similis erit ei ⁶¹. » Sedente tecum in mensa femina divite, si vidæris pauperem

mulierem, voca eam ad cibum, neque pudore ob præsentem divitem retinearis. Ne ames hominum gloriam, plus quam gloriam Dei. Deus enim egenorum et despectorum Deus est.

μετὰ σοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐὰν ἴδῃς γυναῖκα πενιχρὰν, καλέσεις αὐτὴν εἰς τὸ φαγεῖν, καὶ οὐκ αἰσχυρῶς εἰς τὴν πλουσίαν. Μὴ ἀγαπήσῃς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν δόξαν (27) τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Θεὸς τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐξουδενωμένων ἐστὶ.

14. Beata anima quæ ista servavit. Non est bonum juvenulam cum juvenula versari: alioquin nihil boni faciunt, altera enim alteri non obsequitur, altera alteram contemnit. Sed bonum est juvenulam subesse anui. Siquidem anus non consentit voluntati juvenulæ. Væ virgini, quæ non subest regulæ: est enim quasi navicula sine gubernatore. Confractis quippe gubernaculis, nec duce habens, ultro citroque jactatur a fluctibus, donec in petram offendens, derepente pereat. Ita est omnis virgo quæ non habet quem vereatur. Beata virgo quæ est sub regula: erit namque quasi vitis in paradiso fructifera, ad quam veniens agricola putat palmites ejus, eam irrigat, malasque circum herbas evellit. Illa vero dum habet qui se excolat, fructum suum pretiosum reddit in tempore opportuno. Hæc custodi, et glorificationes illas in mensa servato, eritque cibus potusque tuus sanctificatus. Cum itaque a mensa surrexeris, rursus gratias agendo, ter dicit: « Misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se ⁶². Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto. Et nunc et semper et in sæcula. » Et post gloriam Deo datam, orationem his comple verbis: Deus omnipotens, et Dominus noster Jesus Christus, quod est nomen super omne nomen, gratias agimus tibi et laudamus te, quia dignatus es nos bonorum tuorum participes fieri, et escarum carnalium. Rogamus et obsecramus te, Domine, ut

ἐν δὲ τῷ θεῖναι τοῦτον ἐν τῇ τραπέζῃ, καὶ καθεσθῆναι βούλει. τὸ, « Ἡτέρον ἡμῶν, » λέγε ὀλόκληρον· τὴν δὲ προεγεγραμμένην εὐχὴν, τὸ, « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, » ἀριστήσαντες καὶ ἐγειρόμενοι ἐκ τῆς τραπέζης λέγομεν. Ἐὰν δὲ συμπάρῳσι μετὰ σοῦ δύο παρθένοι ἢ τρεῖς, εὐχαριστεῖτωσαν ἐπὶ τὸν προκειμένον ἄρτον, καὶ συνευχέσθωσαν. Ἐὰν δὲ εὐρεθῇ κατηχουμένη ἐν τῇ τραπέζῃ, μὴ συνευχέσθω μετὰ τῶν πιστῶν, οὐδὲ μὴ καθίσῃς (25) φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετ' αὐτῆς, οὐδὲ πάλιν καθίσεις φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετὰ γυναικῶν ἀμελεστέρων καὶ γελουαστριῶν ἀνευ ἀνάγκης· σὺ γὰρ ἅγια εἶ! Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ τὸ βρῶμά σου καὶ τὸ πόμα σου ἡγιασμένον ἐστὶ· διὰ γὰρ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἁγίων ῥημάτων ἁγιάζεται (26). Παρθένοι εὐλαβεῖς καὶ θεοσεβεῖς συμπάγωνταί σοι· οὐ συνδειπνήσεις μετὰ γυναικῶν ὑπερηφάνων, οὐδ' οὐ μὴ κτήσῃ φιλιην γυναῖκα ἀλαζόνα. Λέγει γὰρ ἡ θεία Γραφή· « Ὁ ἀπτόμενος πίσεως μολυνθήσεται, καὶ ὁ κοινωνῶν ὑπερηφάνῳ ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. » Καθεζομένης πλουσίας

μετὰ σοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐὰν ἴδῃς γυναῖκα πενιχρὰν, καλέσεις αὐτὴν εἰς τὸ φαγεῖν, καὶ οὐκ αἰσχυρῶς εἰς τὴν πλουσίαν. Μὴ ἀγαπήσῃς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν δόξαν (27) τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Θεὸς τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐξουδενωμένων ἐστὶ.

14. Μακαρία ψυχή ἡ φυλάσσουσα ταῦτα. Οὐκ ἀγαθὸν νεωτέραν συναναστρέφουσαι μετὰ (28) νεωτέρας· εἰ δὲ μὴ γε, οὐδὲν καλὸν πράττουσι· μία γὰρ τῆς μῖα παρακοῦει, καὶ μία τῆς μῖα καταφρονεῖ. Ἀλλὰ νεωτέραν ὑπὸ πρεσβύτιδα εἶναι ἀγαθόν. Ἡ γὰρ πρεσβύτις οὐ συγκαταβαίνει τοῖς θελήμασι τῆς νεωτέρας. Οὐαὶ παρθένῳ τῇ μὴ οὔσῃ ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς πλοῖον τὸν κυβερνῶντα μὴ ἔχον. Κεκλασμένων γὰρ τῶν ἀχέων, μὴ ἔχον τὸν ὀδηγόν, ῥίπτεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆδε κάκεισε (29), ἕως προσκρούσει πρὸς πέτραν, καὶ εὐθὺς ἀπόλλυται. Οὕτως ἐστὶ πᾶσα παρθένος μὴ ἔχουσα δὴ φοβεῖται. Μακαρία παρθένος ἡ οὔσα ὑπὸ κανόνα· ἐστὶ γὰρ ὡς ἄμπελος ἐν παραδείσῳ καρποφόρος· καὶ ἐλθὼν ὁ γεωργὸς αὐτῆς, διακαθαίρει τὰ κλήματα αὐτῆς καὶ ποτίζει, καὶ κνίζει τὰς σαπρὰς βοτάνας τὰς κύκλω αὐτῆς. Ἐκεῖνη δὲ, ἔχουσα τὸν πονοῦντα, ἀποδίδωσι τίμιον τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Φύλασσε δὲ, καὶ ποιεῖ καὶ τὰς δοξολογίας τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐστὶ σοὶ τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα ἡγιασμένον. Ὅταν οὖν ἀναστῇς ἀπὸ τῆς τραπέζης (30), πάλιν εὐχαριστοῦσα λέγε ἐπὶ τρίς· « Ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρμων ὁ Κύριος, τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Δόξα Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (31). » Καὶ μετὰ τὴν δοξολογίαν πάλιν τὴν εὐχὴν πλήρωσον, λέγουσα οὕτως· Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, εὐχα-

⁶¹ Eccli. xii, 1. ⁶² Psal. cx, 4.

(25) Anglicanus, καθίσῃς. Editi vero, καθίσεις. Ibidem. Anglicanus, φαγεῖν τὸν ἄρτον σου. Ibid. hæc μετ' αὐτῆς... ψωμόν σου, desunt in Felc. 2.

(26) Editi, ῥημάτων τῶν ὑπὸ σοῦ ἁδομένων; sequitur Basil. et Anglic.

(27) Felc. 2, ὑπὲρ τῆς δόξης.

(28) Μετὰ, deest in Felc. 2.

(29) Felc. 2, ὡδε κάκεισε. Mox idem, καὶ ἀπολεσθῆ.

(30) Anglicanus, ἐκ τῆς τραπέζης.

(31) Hæc, καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ριστοῦμεν καὶ αἰνοῦμέν σε (32), ὅτι κατηξίωσας ἡμῖν μεταλαβεῖν τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, τῶν σαρκικῶν τροφῶν. Δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, Κύριε, ἵνα καὶ τῆς ἐπουρανίου τροφῆς ἡμῖν δωήσῃ. Καὶ ὁδὸς ἡμῖν τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ ἐντιμον ὄνομά σου, καὶ μὴ παρακούειν τῶν ἐντολῶν σου· τὸν νόμον σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου ἐγκατάθου ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· ἀγιάσον δὲ ἡμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, διὰ τοῦ ἡγαπημένου Παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ πρέπει (33) δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνσεις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

15. Εἶσθ γὰρ πλείονες τῶν κοσμικῶν, οὐτινὲς εἰσιν ἀνόητοι, καὶ ὡς τὰ ἄλογα ζῶα τρεφόμενοι. Ἀνιστάμενοι πρωὶ καὶ ζητοῦντες τίνα πλεονεκτήσουσι, τίνα καταδυναστεύσουσιν, ἵνα ἐμπλήσωσιν τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν γαστέρα. Οὗτοι οὐκ οἶδασι τὸν Θεὸν δοξάζειν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἐπὶ τούτων εἶπεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· Ὁὔτοι εἰσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· ὧν τὸ τέλος ἀπάθεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ὁὔτοι χεῖρονες καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν κτηνῶν εἰσι· τὰ γὰρ κτήνη καὶ τὰ θηρία οἶδασι τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς Θεὸν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, οἱ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ πλασθέντες, καὶ εἰκόνα αὐτοῦ φοροῦντες, οὐκ οἶδασι τὸν ποιήσαντα αὐτούς· ἀλλ' ὁμολογοῦσιν αὐτόν μὲν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται αὐτόν· Ἐὐ πιστεύεις, ὅτι ἐστὶ Θεὸς, καλῶς ποιεῖς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσιν· ἀλλ' (34) ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστὶ. Ἐὐ τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ὁμολογῶν, ὅτι ἐνὶ Θεὸς, τοῖς δὲ ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς ἀρνεῖται αὐτόν; Πῶς ὁμολογεῖ δεσπότην ἔχειν, μὴ δουλεύων αὐτῷ; διὰ τοῦτο γὰρ ἀκούει τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Καὶ οἱ δούλοι οἶδασι τοὺς ἀγοράσαντας αὐτούς, καὶ τιμῶσιν αὐτούς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τιμῆν αὐτόν, οὐ λόγῳ μόνον (35), ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμαρτύρησε λέγων· Ὁ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, εἰσπελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς (36)· καὶ πάλιν· Ὁ μὴ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. Καὶ πάλιν προσέταξεν ἡμῖν λέγων· Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου. Θέλεις δὲ γνῶναι, ὅτι τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη οἶδασι τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν; ἄκουε τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστάττοντος αὐτοῖς ἐν ὕμνοις· Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, τὸν Κύριον. Ἐὐ μὴ ἠυλόγουν, οὐκ ἂν αὐτοῖς προσέταττεν. Οὐκ αὐτὰ δὲ μόνον εὐλογοῦσι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ

cœlestes cibos dones nobis. Et da nobis tremere et timere terribile et honorabile nomen tuum, et non transgredi mandata tua : legem tuam et justificationes tuas insere cordibus nostris. Sanctifica autem spiritum, animam et corpus nostrum, per dilectum Filium tuum Jesum Christum Dominum nostrum, cum quo te decet gloria, imperium, honor et adoratio in sæcula sæculorum, amen.

15. Sunt enim ex mundanis complures, qui amentes, velut bruta animantia pabulum sumunt. Qui mane surgentes, quærunť quem defraudent, quem opprimant, ut sædum ventrem suum impleant. Isti autem in mensa glorificare non norunt. De istis ait divinus Paulus : « Hi sunt inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est ». Hi feris et jumentis deteriores sunt : nam jumenta et feræ norunt conditorem suum Deum, et benediciunt illi; homines contra, ejus manu formati, et imaginem ipsius ferentes, non noverunt conditorem suum : sed ore quidem illum confitentur, operibus autem negant : « Tu credis quoniam Deus est, bene facis, et dæmones credunt et contremiscunt : sed fides sine operibus mortua est ». Quid enim prodest homini confiteri Deum esse, si malis eum operibus abnegat? Quomodo se confitetur Dominum habere, si ei non serviat? ideo enim audit Dominum suum. Et servi quidem norunt emptores suos, et honorant illos : nosque itidem debemus illum honorare, non tantum verbo, sed etiam opere. Ipse namque Dominus noster Jesus Christus testificatus est in Evangelio : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in cœlis »; et rursus : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ». Iterumque præcepit nobis dicens : « Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini ». Vis nosse bestias et jumenta cognoscere Deum, eique benedicere? audi Spiritum sanctum præcipientem illis in hymnis : « Benedicite, bestię et omnia pecora, Domino ». Nisi benedicerent, nequaquam id præcepisset eis. Nec ipsa tantum benedicunt Deum; sed et omnis creatura quę apparet et oculis percipitur, utraque non cessant confiteri.

16. Tu itaque, ancilla Dei, sive surgis, sive sedes, sive quid operis facis, sive comedis, sive le-

³² Philipp. III, 18-20. ³³ Jac. II, 19, 20. ³⁴ Matth. VII, 21. ³⁵ Exod. XX, 7. ³⁶ II Tim. II, 19. ³⁷ Dan. III, 81.

(32) Hęc, καὶ αἰνοῦμεν, desunt in Anglicano et Felc. 2. Mox in postremo, hęc, τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, desunt.

(33) Πρέπει, et mox, προσκύνσεις, desunt in Basil. et Anglic.

(34) Ἄλλ' deest in Anglicano.

(35) Felc. 2, μόνῳ.

(36) Hęc, ἀλλ' ὁ ποιῶν... τοῦ ἐν οὐρανοῖς, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ctum petis ut somnum capias, sive e lecto surgis, A ne abstatat hymnus Dei a labiis tuis. Beatæ aures quæ excipiunt hos sermones. Si ingrediaris hora duodecima, majorem longioremque facies synaxin cum sociis tuis virginibus. Sin nulla adest socia, sola id exsequere, Deo præsentem et audientem. Bonum est lacrymas effundere in conspectu Dei. Recordare horæ duodecimæ, qua Dominus noster descendit in infernum, quem ut vidit infernus exhorruit, et percussus ait : Quis est hic, qui in potestate et magna virtute descendit ? Quis est hic, qui portas inferni æreas contrivit, et vectes adamantinos confregit ³⁷ ? Quis est hic, qui descendit de cælis, et crucifixus est, nec a me, quæ mors sum, domitus est ? Quis est hic, qui vincula solvit eorum qui a me captivi detinebantur ? Quis est hic, qui sua morte me mortem destruit ?

17. Ideo ea ipsa hora attentiores esse debemus, et cum lacrymis nocte invocare Dominum. Magna quippe virtus est lacrymarum, et præclara res est : magna enim peccata, magnæ iniquitates lacrymis delentur. Pro teste mihi est sanctum Evangelium. Cum enim Salvator traditus esset Judæis, Petrus ter illum cum juramento negavit, priusquam gallus cantaret ; Dominus autem conversus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini, quod dixerat sibi : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis, — et egressus foras, flevit amare ³⁸. » Vides quod in lacrymis sit remedium : perspectum habes qualem deleverit iniquitatem. Quid enim hoc malo deterius, quo ter juramento adhibito, dominum suum negavit ? et tamen tantum flagitium lacrymis extersit. Vides quanta sit vis lacrymarum : hæc enim ad commonitionem nostram scripta sunt, ut nos hæc imitati, vitam possideamus æternam. Non multi sunt, qui lacrymarum gratiam habeant, sed quotquot mentem sursum erectam habent, quotquot terrena obliviscuntur, quotquot carnis curam non habent, qui ignorant prorsus an sit mundus, qui membra sua mortificaverunt, quæ sunt super terram, his solis datur luctus lacrymarum. Nam cum mente sint pura et perspicace mentis oculo, dum in terra degunt, vident inferni supplicia, et æternos cruciatus, quibus ³⁹ torquentur peccatores : necnon æternum ignem, tenebras exteriores, fletum et stridorem dentium. Vident quoque dona cælestia, quæ largitus Deus est sanctis viris, glorias, coronas, stolas sanctas, regia indumenta, lucidas cellas, inenarrabiles delicias, vitam æternam. Ecquid ultra non dixerim ? Quod omnium mirabilissimum est, qui pura est mente, ipsum Deum interioribus oculis perspicit. Quomodo igitur flere, lugere

³⁷ Psal. cvi, 16. ³⁸ Matth. xxvi, 34, 74.

(37) Anglicanus, καὶ μακροτέρων.

(38) Ὁ ἄδης deest in Basiliensi et Anglicano.

(39) Felc. 2, παρακαλεῖν τὸν Θεὸν μεγάλ.

(40) Αὐτόν deest in Felc. 2.

(41) Sic omnes fere manuscripti cum editione

της σου ἔρχη πρὸς ὕπνον, εἴτε ἀνισταμένη, μὴ ἀποστή- τω ὁ ὕμνος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων σου. Μακάρια τὰ ὕτα τὰ δεχόμενα τοὺς λόγους τούτους. Ἐὰν δὲ εἰσέλ- θης τῇ δωδεκᾷ τῷ ὥρᾳ, μαιζότεραν καὶ πυκνοτέραν (37) ἐπιτελέσεις τὴν σύναξιν μετὰ τῶν ὁμοψύχων σου παρ- θένων. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὁμοψύχον, μόνῃ ἐπιτέλει, τοῦ Θεοῦ συνόντος καὶ ἀκούοντος. Καλὴν τὸ ἐκχέειν δά- κρυον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην ὥραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς τὸν ἄδην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἄδης (38) ἔφριξε, καὶ ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ με- γάλῃ δυνάμει κατελθὼν ; Τίς οὗτος, ὁ τὰς πύλας τοῦ ἄδου τὰς χαλκᾶς συντρίβων, καὶ τοὺς μοχλοὺς τοῦ ἀδαμαντίνου συνθλάσας ; Τίς οὗτος, ὁ ἐξ οὐρανῶν κατε- λθὼν καὶ σταυρωθεὶς, καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ κρατούμενος ; Τίς οὗτος, ὁ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ κρατουμένων ; Τίς οὗτος, ὁ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ τὸν θάνατον καταλύων ;

17. Διὰ τοῦτο ὀφειλομένον ἑαυτοῖς προσέχειν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐν δάκρυσιν ἐν νυκτὶ παρακαλεῖν τὸν Κύριον. Μεγάλη (39) γὰρ ἀρετὴ ἐστὶ τὸ δάκρυον, καὶ μέγα κατόρθωμα, καὶ μεγάλα ἁμαρτία καὶ ἀνομίαι διὰ δακρύων ἀπαλείφονται. Μαρτυρεῖ δὲ μοι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ παρεδόθη τοῖς Ἰου- δαίοις, ὁ Πέτρος μεθ' ὄρκου τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο (40), πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς ἐν- ἔβλεψε τῷ Πέτρῳ, καὶ ὑπεμνήθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥή- ματος τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς· καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυ- σε πικρῶς. » Ὅρᾳς τὸ φάρμακον τῶν δακρύων· θεά- σω οἷαν ἀνομίαν ἐξήλειψε. Τί γὰρ χειρὸν τοῦ κακοῦ τοῦτου, ὅτι τρίτον μεθ' ὄρκου τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο ; καὶ τὴν τηλικαύτην ἀνομίαν διὰ δακρύων ἐξήλειψεν. Ὅρᾳς ἡλίχην δυνάμιν ἔχουσι τὰ δάκρυα· ἐκεῖνα γὰρ ἐγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν νοουθεσίαν, ἵνα ἡμεῖς ἐκεῖνοις ἐπακολουθήσαντες, ζωὴν αἰώνιον κλη- ρονομήσωμεν. Οὐχ οἱ πολλοὶ ἔχουσι τὸ χάρισμα τῶν δακρύων, ἀλλ' ὅσοι τὸν νοῦν ἔχουσιν ἄνω, ὅσοι τῶν γῆινων ἐπιλανθάνονται, ὅσοι τῆς σαρκὸς πρόνοιαν οὐ ποιοῦσιν, οἵτινες οὐκ ἐπίστανται ὄλω, εἰ εἴη κόσμος, οἵτινες ἐνέκρυσαν τὰ μέλη, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τούτοις μόνοις δίδοται πένθος δακρύων. Καθαρὸν γὰρ ἔχοντες τὸν νοῦν, καὶ ὀξύδοκον τὸ βλέμμα τῆς διανοίας, εἴτε ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς, βλέπουσι τὰς κολάσεις τὰς ἐν τῷ ἄδῃ, καὶ τὰς βασάνους τὰς αἰώνιους, ἐν αἷς οἱ ἁμαρ- τωλοὶ κολάζονται, καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, καὶ τὸν κλαυθμὸν, καὶ τὸν βρυ- γμὸν (41) τῶν ὀδόντων. Βλέπουσι δὲ καὶ τὰ ἐπουρά- νια χάρισμα, ἃ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις, καὶ τὰς δόξας, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς στολὰς τὰς ἁγίας, καὶ τὰ βασιλικά ἐνδύματα, καὶ τὰ φωτεινὰ ταμιεῖα, καὶ τὰς τρυφὰς τὰς ἀνεκδιηγήτους, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ τί ἐστὶ οὐ λέγω (42) ; Καὶ τὸ

Commel. edit. Paris. cum Anglicano, ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς. Mox Basiliensis, οὐράνια.

(42) Felc. 2, Καὶ τί ἐστὶ λέγω. Editi vero et alii, καὶ τί ἐστὶ οὐ λέγω.

μεῖζον πάντων θαῦμα, ὅτι ὁ ἔχων καθαρόν τὸν νοῦν καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς καθορᾷ. Πῶς οὖν οὐ θέλει κλαῦσαι καὶ πενθῆσαι, ὁ ταῦτα βλέπων; Κλαίει μὲν γὰρ καὶ ὀδύρεται, ὅπως ρυσθῇ ἀπὸ τῶν δεινῶν κολάσεων· καὶ πάλιν κλαίει καὶ ἀξιοῖ

A non velit, qui ista videat? Flet enim atque lamentatur, ut a gravibus suppliciis eripiat: rursum flet et obsecrat, ut dignus fiat cœlestium ejusmodi bonorum.

δεόμενος, ὅπως ἀξιωθῇ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνων ἀγα-

18. Διὰ τοῦτο ἐμίσησαν οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον τοῦτον, εἰδότες ὅπῃ ἀγαθὰ μέλλουσι κληρονομησαί (43). Ὡστε οὖν ὁ ἔχων ἀνάπαυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν μὴ ἐλπίζετω λαβεῖν. Ἡ βασιλεία γὰρ τῶν οὐρανῶν οὐκ ἔστι τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκείνων ἔστι τῶν ἐν θλίψει πολλῇ καὶ στενοχωρίᾳ διαζήσαντων τὸν βίον (44) τοῦτον. Οὐ γὰρ ἔλαβον αὐτὴν ὥρσαν οἱ λαβόντες, ἀλλὰ μετὰ μεγάλων μόχθων καὶ γενναίων ἰδρώτων αὐτὴν ἐκτήσαντο οἱ καταξιωθέντες. Οὐ μέλει αὐτοῖς, ὅσον ἐὰν κοπιάσωσιν ὧδε. Εἰσελθόντες γὰρ ἐκεῖ, ἐπιλανθάνονται τῶν πόνων καὶ τῶν ὀδυνῶν, ὅσα ἔπαθον ἐν τῷ ματαίῳ κόσμῳ τούτῳ, ἀπὸ τῆς πολλῆς καὶ ἀνεκδιγήτου ἀναπαύσεως τῆς δεδομένης αὐτοῖς. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἴδου δύο ὁδοὶ παρετέθησαν ἐνώπιόν σου, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ὅπου ἐὰν θέλῃς πορεύου. Καὶ Ἴδου πῦρ καὶ ὕδωρ· ὅπου ἐὰν θέλῃς ἐκτείνῃς τὴν χεῖρά σου· ἐπὶ σοὶ ἔστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἐπὶ σοὶ ἔστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὸν θάνατον. Ὁ οὖν θάνατός ἐστιν ὁ κόσμος· ἡ δὲ ζωὴ ἔστιν ἡ δικαιοσύνη· μακρὰν οὖν ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ἐὰν οὖν πορεύῃ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῷ θανάτῳ πορεύῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γίνῃ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν. Ἐὰν δὲ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ (45) πορεύῃ, ἐν τῇ ζωῇ πεπόρευσαι, καὶ οὐ μὴ ἄψεται σου θάνατος. Οὐκ ἔστι γὰρ παρὰ τοῖς δικαίοις θάνατος, ἀλλὰ μετὰθεσις. Μετατίθεται γὰρ ὁ δίκαιος ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· καὶ ὡσπερ τις ἀπὸ φυλακῆς ἐξέλθῃ, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοῦ μοχθηροῦ βίου τούτου εἰς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἡτοιμασμένα αὐτοῖς· « Ἄφθαλμὸς οὐκ εἶδε (46), καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ὧδε κακῶς μοχθοῦσι, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὸ πῦρ αὐτοῦ ἀναμένει. Καὶ τοὺς τοσούτους διπλῶς δεῖ κλαῦσαι (47), ὅτι καὶ ὧδε ἐν στενοχωρίᾳ εἰσὶ, καὶ ἐκεῖ τὴν εὐρυχωρίαν οὐκ ἀπολαμβάνουσι. Διὰ τοῦτο εἶρηκεν ἡ θεία Γραφή· « Ὁπου ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεθῆς, ἀφανίζεται. » Στενά γὰρ (48) αὐτῷ πάντοθεν· καὶ ἐκεῖ ὀδύνη, καὶ ὧδε θλίψις. Οὐκ ἐν γὰρ ἀνθρώπος ὁ μὴ κοπιῶν ἐν τῷ μοχθηρῷ βίῳ τούτῳ· καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ δίκαιος, πάντες ὁμοίως κοπιῶσι, καὶ ἐν συνάντημα τοῖς πᾶσι συμ-

18. Ideo hunc mundum oderant sancti, gnari qualia bona possessuri essent. Itaque quisquis in hoc mundo requiem habet, ne speret se requiem accepturum æternam. Nam regnum cœlorum eorum non est qui requiem hic habent, sed eorum qui in ærumnis et angustiis multis hanc degierint vitam. Illud enim regnum non gratis datur, sed magno labore, maximis sudoribus ipsum adepti sunt, qui eo digni sunt habiti. Non curant quantumcumque hic laboraverint. Eo enim ingressi, laborum dolorumque mox obliviscuntur quantumcumque sint perpressi in hoc vano mundo, ob magnam et inenarrabilem sibi datam requiem. Quid ais, homo? Ecce binæ viæ tibi sunt propositæ, vita et mors: qua volueris, incede. Ecce ignem et aquam, quocumque volueris extende manum tuam. Penes te est, si lubeat, vitam possidere; penes te est, si placuerit mortem adipisci. Mors itaque hic mundus est: vita vero est justitia. Quamobrem tanto intervallo mundus distat a justitia, quanto mors a vita. Si igita ambulas in mundo, in morte ambulas, et extra Deum es, secundum divinam Scripturam: quod si in justitia ambulas, in vita ambulas, et nequam te attinget mors. Apud justos enim non est mors, sed translatio. Transfertur enim justus ex hoc mundo in requiem æternam. Et quasi quis ex carcere evadat, sic sancti ex hac misera vita discedunt ad bona sibi parata: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se ». Peccatores autem hic misere laborant, et illic rursus ignis ipsos exspectat. Qui duplici de causa flere debent, quia hic in angusto sunt, nec tamen ibi libertatem adipiscentur. Quare ait divina Scriptura: « Quam se cunque in partem convertat impius, subruitur ». Angustię enim illi sunt undique: illic dolores, hic ærumnæ. Nullus quippe homo est, quin laboret in hac misera vita, pauper et dives, servus et liber, peccator et justus. Omnes pariter laborant, unusque casus omnibus obveniet, sive peccatori sive justo, in hoc scilicet mundo.

19. At ibi non ita se res habet, sed alius atque alius ordo. Alius quippe est labor justī in hoc mun-

¹ I Cor. iv, 9. ² Prov. xii, 7.

(43) Anglicanus, κληρονομεῖν.

(44) Anglicanus, διαλαζάντων τὸν βίον. Mox, οἱ λαβόντες deest in Basiliensi et Anglicano. Ibidem, Anglic. et Felc. 2, μεγάλου μόχθου. Paulo post, οἱ καταξιωθέντες deest in Felc. 2.

(15) Anglic., ἐὰν τῇ δικ. Felc. 2, ἐὰν δὲ τῇ δικ.

(46) Sic Basil. Editi vero, εἶδε. Infra idem, καὶ οἱ ἁμαρτωλοί.

(47) Anglicanus, κλαίειν.

(48) Felc. 2, Στενά γὰρ. Infra, τούτῳ post βίῳ deest in Basil.

(49) Hęc, καὶ ἄλλη, desunt in Felc. 2.

do, et alius peccatoris. Nam justus laborat, non quo ventrem impleat : nullam quippe carnis sollicitudinem habet, neque cogitat se carnem gestare ; sed nocte dieque laborat Deum quærendo, somnum plerumque modicum capit, pane et aqua non saturatur : in desertis errat locis, corpus suum multis afficit ærumnis, donec immarcescibilem coronam accipiat, quæ ipsi reposita est. Contra peccator laboribus et ærumnis premitur, non propter justitiam, sed propter hanc miseram carnem, ob turpem mulierem, aliis atque aliis calamitatibus affligitur, **93** nec præsentibus contentus, in miseria atque invidia degit. Sed nihil eorum perspectum habent amentes : excæcavit enim illos materia, et multæ mundi hujus curæ : errantque donec in eos immitatur miles ille violentus, qui nec personam verebitur, nec munera accipiet. Animæ quippe illorum vi abducentur ab angelis immitibus, suamque a Deo sententiam accipient. Vani enim cum sint, in vanum laboraverunt in hoc mundo : terrena sunt operati, quocirca et ipsi in perditionem abierunt. Non enim memores fuere Dei dum in terra essent : neque curæ illis fuit ut Dei timorem præ oculis haberent : quare nec illos curat Deus. Justus enim est Deus, et justum judicium ejus ⁷³. Nam cum venerit judicaturus mundum, tunc reddet unicuique juxta opera sua. Beatum cor quod hæc suscipit.

20. Media nocte excitaberis, et hymnis celebrabis Dominum Deum tuum. Ea enim ipsa hora resurrexit Dominus noster ex mortuis, et Patrem suum hymnis celebravit : quare injunctum nobis est ut ea ipsa hora hymnos Deo dicamus. Surgens porro dic primo hunc versum : « Media nocte surgebam ad constituendum tibi super judicia justitiæ tuæ ⁷⁴ ; » et precare, incipeque recitare quinquagesimum psalmum donec absolvas. Hæc sint constituta tibi per singulos dies. Tot psalmos recita, quot poteris stando recitare : atque per psalmos singulos oratio et genuflexio persolvatur, confitendo cum lacrymis Domino peccata tua, et rogando ut tibi dimittantur : post ternos psalmos dices, Alleluia. Quod si tecum fuerint virgines, ipsæ quoque psallant, et alia post aliam orationem absolvide. Matutina hora, hunc dicite psalmum : « Deus Deus meus, ad te luce vigilo. Sitivit in te anima mea ⁷⁵. » Sub diluculum vero : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino ⁷⁶. » — « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te ⁷⁷, » etc.

21. Charitatem autem, quæ omnium maxima est, custodiamus. Nam, « Diliges, » ait, « Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teip-

⁷³ Psal. cxviii, 157. ⁷⁴ ibid. 62. ⁷⁵ Psal. lxxi, 9.

(50) Basiliensis et Anglicæ, ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

τούτω, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ μὲν γὰρ δίκαιος κοπιᾷ, οὐχ ἵνα πλησῆ γαστέρα· οὐδὲ γὰρ ὅλως τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται, οὐδὲ λογίζεται, ὅτι σάρκα φορεῖ· ἀλλὰ κοπιᾷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ζητῶν τὸν Θεόν, πολλὰ τοῦ ὕπνου μὴ χορταζόμενος, ἄρτου καὶ ὕδατος μὴ ἐμπιπλῶν τὴν ψυχὴν, ἐπὶ ἐρήμοις πλανώμενος, ὑποπιάζων τὸ σῶμα ἐν κακοπαθείᾳ πολλῇ, ἕως οὐ ἀπολάβῃ τὸν ἁμαράντιον στέφανον τὸν ἀποκείμενον αὐτῷ. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κοπιᾷ καὶ μοχθεῖ οὐχ ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τάλαιπύρου σαρκὸς ταύτης, ἕνεκεν τῆς αἰσχροῦς γυναικὸς, ἄλλως καὶ ἄλλως μοχθῶν, μὴ ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διατρίβων. Ἄλλὰ τούτων οὐδὲν ἐπίστανται οἱ ἄφρονες· ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ ὕλη καὶ αἱ πολλαὶ φροντίδες τοῦ κόσμου, καὶ πλανῶνται, ἕως ἀποσταλῆ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἀπότομος στρατιώτης, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον, οὐδ' οὐ μὴ λάβῃ δῶρα. Ἀχθήσονται γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν μετὰ βίας ὑπὸ ἀγγέλων ἀνελετημόνων, καὶ λήψονται τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κενοὶ γὰρ ὄντες, εἰς κενὰ καὶ ἐμόχθησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὰ τῆς γῆς εἰργάσαντες· διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ εἰς ἀπώλειαν ἐχώρησαν. Οὐ γὰρ ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντες, οὐδ' ἐμέλησεν αὐτοῖς μνησθῆναι τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτῷ μέλει περὶ αὐτῶν. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, καὶ δικαία ἡ κρίσις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ κρίναι τὸν κόσμον, τότε ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μακαρία ἡ καρδία ἡ δεχομένη ταῦτα.

20. Μεσονύκτιον ἐγερθήσῃ, καὶ ὕμνησεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ὥρᾳ ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, καὶ ὕμνησε τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο αὐτῇ τῇ ὥρᾳ προσετάχῃ ἡμῖν ὑμνεῖν τὸν Θεόν. Ἀνισταμένη δὲ πρῶτον τοῦτον τὸν στίχον εἶπέ· « Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· » καὶ εὐξαί, καὶ ἄρξαι λέγειν τὸν πεντηκοστὸν ὄλον ψαλμὸν, ἕως ἂν τελέσῃς. Καὶ ταῦτα ἔστωσάν σοι καθ' ἐκάστην ἡμέραν τεταγμένα. Τσοῦτους δὲ ψαλμοὺς εἶπε, ὅσους δύνῃ στίχουσα εἰπεῖν· καὶ κατὰ ψαλμὸν εὐχὴ καὶ γονυκλισία ἐπιτελεῖσθω, μετὰ δακρῶν ἐξαγορεύουσα τῷ Κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ ἄξιούσα ἵνα ἀφεθῶσί σοι. Μετὰ δὲ τρεῖς ψαλμοὺς λέγε τὸ, Ἄλληλουῖα. Ἐὰν δὲ καὶ παρθένοι εἰσι μετὰ σοῦ, καὶ αὗται ψαλλέτωσαν, καὶ μία παρὰ μίαν τὴν εὐχὴν ἐπιτελεῖτε. Πρὸς ὄρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέγετε· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου· ⁷⁸ διάφανυμα δέ· « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς (50) εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

21. Τὴν δὲ ἀγάπην φυλάξωμεν, τὴν πάντων μείζονα. « Ἀγαπήσεις » γὰρ, φησὶ, « Κύριον τὸν Θεόν σου (51) ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλη-

⁷⁶ Dan. iii, 57. ⁷⁷ Luc. ii, 14 ; Cant. Eccl.

(51) Anglicanus, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν.

σίον σου, ὡς ἑαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς λυτρώσῃται ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ Κύριος ἀπέθονεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς ἡμῶν θεῖναι. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀγάπην τὸν Θεὸν ἔχει. Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν· « Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθῆται ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις (52). » Ὅσον γὰρ ἐὰν κοπιᾷσθῃ ἄνθρωπος, καὶ μὴ ἔχη τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, εἰς μάτην ἐκοπιᾷσεν. Οὕτω δὲ δείξεις τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Οὐ κρατήσεις κακίαν τινὸς εἰς τὴν καρδίαν σου· εἰ δὲ μὴ γε, οὐκ ἀνέρχεται ἡ εὐχή σου καθαρὰ πρὸς τὸν Θεόν (53). « Οὐκ ἐπιδύσεται γὰρ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Πραότῃτα ἔχε, ὑπομονὴν ἔχε, μακροθυμίαν, νηπιότητα. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

22. Οὐ μὴ λυπηθῆσθαι χαλεποῦ τινος συμβαινόντος σοι, οὔτε ἐπὶ ζημίᾳ λυπηθῆσθαι (54), οὔτε ἐπὶ ὕβρει· « Ἡ λύπη γὰρ τοῦ κόσμου τούτου θάνατον κατεργάζεται. » Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν σου μόνον λυπηθῆσθαι, ὑπὲρ ἄλλου δὲ πράγματος μικροῦ οὐ λυπηθῆσθαι. Μὴ ὑψώσῃς τὴν φωνὴν σου ὀργιζομένη πρὸς τινα· δούλην γὰρ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι. Οὐκ ἐξελεύσεται κατὰρα ἐκ τοῦ στόματός σου, οὐκ ὕβρις, οὐ κακολογία. Τὸ στόμα σου γὰρ ἠγιασμένον ἐστὶν ἐν τοῖς ὕμνοις καὶ δοξολογίαις τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐστὶ καλὸν τὸ προέρχεσθαι σε χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Τὴν ἡσυχίαν ἀγάπῃ ὅσον δύνασαι· τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιλάθῃ, μηδὲ ἀπαλειφθῆτωσαν ἐκ τῆς καρδίας σου. Ἐὰν ἅγιος ἔλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν σου, οὕτως αὐτὸν πρόσδεξαι, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται. » Ἐὰν εἰσελθῇ ἀνὴρ δίκαιος εἰς τὸν οἶκόν σου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἀπαντήσεις αὐτῷ, καὶ προσκυνήσεις ἐνώπιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐ γὰρ αὐτὸν προσκυνήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστειλάντα αὐτόν. Λήψῃ δὲ ὕδωρ, καὶ νίψεις τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ μετὰ πάσης εὐλαβείας ἀκούσεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Οὐ μὴ θαβρήσῃς ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ σου, ἵνα μὴ πέσης· ἀλλὰ φοβοῦ· ἐφ' ὅσον γὰρ φοβῆ, οὐδέποτε πίπτεις. Συμφέρει τῇ ἐγκρατευσομένῃ καταμόνας τὴν ἑαυτῆς ἄρτον ἐσθίειν. Ἐὰν καθίσῃς μετὰ παρθένων ἐπὶ τραπέζης, πᾶν τὸ παραθέμενον ἐσθίει μετ' αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ φάγῃς, εὐρίσκη ὡς κατακρίνοσα αὐτάς. Οὐκ ἀναγγελεῖς τὴν ἀσχηρίαν σου. Ἐὰν δὲ καὶ οἶνον πίνουσι, καὶ οὐ πίν-

A sum. In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ 78. » Deus charitas est, et ipse prior dilexit hominem, ac se ipse tradidit pro nobis, ut nos liberaret ab omni iniquitate. Si igitur ipse Dominus pro nobis mortuus est, et ipsi pro aliis debemus animas nostras ponere. Deus charitas est, et qui habet charitatem, Deum habet. Ipse namque dixit : « In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem 79. » Quantumcunque enim laboraverit homo, si dilectionem non habeat erga proximum, frustra laboraverit. Ita ostendas dilectionem erga proximum, non verbo tantum, sed etiam opere. Non retinebis offensam alicujus in corde tuo, alioquin precatio tua ad Deum pura non ascendet. « Non occidet enim sol super iracundiam vestram 80. » Mansuetudinem, patientiam, tolerantiam et simplicitatem infantiae retine. Ait quippe Dominus : « Nisi convertamini, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum 81. »

22. Ne contristere si quid adversum accidat tibi, neque de accepto damno vel contumelia doleas : « Tristitia enim hujus mundi, mortem operatur 82. » De tuis solum peccatis doleas : de alia re parvi momenti ne contristere. Ne attollas vocem in aliquem præ iracundia : ancillam quippe Domini non decet disceptare. Non exibat de ore tuo maledictum, non contumelia, non obtrectatio. Os enim tuum sanctificatum est hymnis et laudibus Dei. Par non est 94 prodire te absque magna necessitate. Quietem ama quantum potes. Servorum Dei ne obliviscere, neque delectantur illi ex corde tuo. Si vir sanctus venerit in domum tuam, ita excipito illum, quasi Filium Dei ; ait enim Dominus noster Jesus Christus : « Qui vos suscipit, me suscipit 83. » Si ingressus fuerit vir justus in domum tuam, cum timore et tremore occurreris ipsi, et procides humi ad pedes ejus adorans (55). Non enim illum adorabis, sed Deum qui misit ipsum. Aqua accepta, lavabis pedes ejus, et cum omni reverentia verba illius audies. Non confidas in tua castitate, ne cadas ; sed time : quanto tempore timebis non peccabis. Expedit continentem seorsum panem suum comedere. Si sederis ad mensam cum virginibus, de cibis omnibus propositis comedes cum illis. Nam si non comederis, videre illas improbare. Non declarabis ascenin seu exercitationem tuam. Si vinum non bibas et bibat ipse, parum bibito earum gratia. Quod si adsint magnæ anus, et largius te bibere cogant, ne audias illas, sed dic illis : Vos in asceni

78 Matth. xxi, 57, 40. 79 Joan. xiii, 35. 80 Ephes. iv, 26. 81 Matth. xviii, 3. 82 II Cor. vii, 10. 83 Marc. ix, 36

(52) Basiliensis et Anglic., ἐὰν ἀγαπᾷτε ἀλλήλους.
(53) In Basil. et Anglic. hæc πρὸς τὸν Θεόν, desinit.

(54) Sic omnes mss. in editis vero, λυπηθῆσθαι desinit.

(55) In hæc verba notat Felc. Quod hic mentio

est domus moniali propriæ, videtur id innuere auctorem loqui de genere monacharum quæ non in cœnobiis, sed domi suæ vivunt : observantes tamen regulam claustralium in victu et amictu. Quod genus frequens videas in Walachia, Russia et cæteris Orientalibus provinciis.

seu exercitatione multa juventutem vestram trans-
egistis : at ego ne ad primum quidem vestrum gra-
dum perveni. Porro de hospitalitate et elemosynis,
non opus est ut admonearis. Id enim tu sponte tua
facias.

Περὶ δὲ τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης οὐ
σείς.

23. In ecclesia tace, nec quidquam loquere ; sed
attende solum lectioni. Si tibi in mentem venerit
aliquod opus peragere, ne temere id agas, ne illud
tibi inimicus ; sed cum consilio majorum omnia
exsequare. Cum psalles aut orabis, ne sinito pere-
grinas cogitationes cor subire tuum. Rogo te, dilec-
ta, ut attendas audiasque præcepta hoc in libro
scripta. Nec solum oculis exterioribus quæ scripta
sunt percipias, sed etiam interioribus. Singulisque
præceptis animum adhibe, et illa exsequere. Si enim
ista servaveris, regio thalamo digna habebis. Ne
dixeris in corde tuo : Quonam modo hæc præstare
potero ? Ne timore corripiaris in cogitatione tua ;
sed si cum omni alacritate ea custodieris, Deum ha-
bebis adiutorem. Nam timentibus Deum Dei præ-
cepta non sunt difficilia. Nulla hora deficiat oleum
in lampade tua, ne veniens sponsus, eam exstinctam
inventat. Ignoras enim qua hora venturus sit, pri-
mone somno an mane. Parata igitur esto, ut cum
venerit, una cum prudentibus obviam ipsi venias,
habens oleum in lampade tua, hoc est, bona opera
tua. Singulis horis memento exitus tui : quotidie
mortem ante oculos habeto : recordare apud quem
te sisti oportet.

μόνευε τῆς ἐξόδου σου · ἔχε καθ' ἡμέραν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον· μνημόνευε τίτι σε δεῖ πα-
ραστῆναι.

24. Grave quiddam est ascesis, difficilis continen-
tia ; sed nihil dulcius cælesti sponso. Hic parum
laboramus, et illic vitam æternam consequemur ;
ait enim beatus Paulus : « Non sunt condignæ pas-
siones hujus temporis ad futuram gloriam quæ re-
velabitur in nobis ⁶⁴. » Bonum est fugere turbam,
et seorsum secedere. Magna virtus continentia,
magna gloria castitas, magna encomia virginitatis.
O virginitas, immensæ divitiæ ! o virginitas, corona
immarcescibilis ! o virginitas, templum Dei et Spi-
ritus sancti habitaculum ! o virginitas, margarita
pretiosa, multis latens, a paucis inventa ! o continen-
tia, Dei amica, et a sanctis celebrata ! o continen-
tia, multis odiosa, iis qui te digni sunt agnita !
o continentia, quæ effugis mortem et infernum, et
ab immortalitate possideris ! o continentia, gau-
dium prophetarum, et apostolorum gloriatio !
95 o continentia, angelorum vita, et sanctorum homi-
num corona ! Beatus est qui te tenet, beatus qui

⁶⁴ Rom. viii, 18.

(56) In Felc. 2 ὑμῶν deest. Ibid. Basil., Περὶ
γὰρ τῆς φιλ.

(57) "H deest in Felc. 2.

(58) "Av deest in Basil. Mox idem, φυλάξης αὐτά.
Anglicanus, φυλάξεις αὐτάς. Editi, φυλάξη αὐτάς.

Α νης , δι' αὐτάς πίε ὀλίγον. Ἐάν δέ εἰσι μεγάλα
πρεσβυτίαι, καὶ ἀναγκάζωσι σε παῖν περισσόν, μὴ
ἀκούσης αὐτῶν, ἀλλὰ λέγε αὐταῖς · Ὑμεῖς κατεπί-
ψατε τὴν νεότητα ὑμῶν ἐν ἀσκήσει πολλῇ · ἐγὼ δὲ
οὐπω ἐφθασα οὐδὲ εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑμῶν (56).
χρεῖαν ἔχεις, νοουθετεῖσθαι. Ἀπὸ σεαυτῆς γὰρ ποιή-

23. Ἐν ἐκκλησίᾳ σιώπα, καὶ μηδὲν λάλει, ἀλλὰ
τῇ ἀναγνώσει μόνον πρόσσεχε. Ἐάν ἐπαναβῇ εἰς τὴν
καρδίαν σου λογισμοί, ἵνα ποιήσης πρᾶγμα τι, μὴ
προπετώσ αὐτὸ ποίει, ἵνα μὴ ἐμπαίξῃ σε ὁ ἐχθρός ·
ἀλλὰ μετὰ βουλής τῶν μειζοτέρων σου πάντα ποίει.
Ὅταν ψάλλῃς, ἢ (57) ὅταν προσεύχῃ, μὴ ἄφρι ξένους
λογισμοὺς εἰσεῖναι εἰς τὴν καρδίαν σου. Παρακαλῶ
σε, ἀγαπητῆ, πρόσσεχε καὶ ἄκουε τῶν ἐντολῶν τού-
των τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Καὶ μὴ
μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς φαινομένοις κατανοεῖ τὰ
γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνδοθεν. Καὶ πρόσσεχε
μὴ ἐκάστη ἐντολῇ, καὶ ποίει αὐτάς. Ἐάν γὰρ φυ-
λάξης ταῦτα, καταξιώθησῃ τοῦ νυμφῶνος τοῦ βασι-
λικοῦ. Μὴ ἐπίης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι, Πῶς δύναμαι
ποιῆσαι ταῦτα ; Μὴ δειλίαν λάβῃ ὁ λογισμὸς σου ·
ἀλλ' ἂν (58) μετὰ πάσης προθυμίας φυλάξης αὐτά,
εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν. Τοῖς φοδομένοις γὰρ
τὸν Θεὸν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρύνονται οὐκ εἰσὶ. Πᾶση
ῶρα μὴ λειψάτω ἔλαιον τῇ λαμπάδι σου, μὴ ποτε
ἔλθῃ ὁ νυμφίος, καὶ εὐρῆ αὐτὴν σβεσθεῖσαν. Οὐκ οἶ-
δας γὰρ πότε ἔρχεται, ἢ πρωτοπυνιον, ἢ πρωτῆ. Γε-
νοῦ οὖν ἔτοιμος · ἵνα, ὅταν ἔλθῃ, μετὰ τῶν φρονίμων
C ἀπαντήσης αὐτῷ, ἔχουσα τὸ ἔλαιον ἐν τῇ λαμπάδι
σου, τοῦτέστι τὰ ἔργα σου τὰ καλά. Πᾶσαν ῶραν μνη-

24. Βαρὺ ἔστιν ἄσκησις, καὶ δυσβάστακτον ἐγκρά-
τεια · ἀλλ' οὐδὲν ἔστι γλυκύτερον τοῦ ἐπουρανοῦ
νυμφῶνος. Ὡδε κάμνομεν ὀλίγον, ἐκεῖ δὲ τὴν αἰώ-
νιον (59) ζωὴν ἀποληψόμεθα · λέγει γὰρ ὁ ἅγιος
Παῦλος · « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ
πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. »
Καλὸν ἀποφεύγειν (60) τὸν δόλον καὶ ἀναχωρεῖν
καταμόνας. Μεγάλη ἀρετὴ ἐγκράτεια, μέγα καύχημά
ἐστιν ἀγνεία, μέγιστος ἐγκώμια τῆς παρθενίας. Ὡ
παρθενία, πλοῦτος ἀκατάληπτος ! Ὡ παρθενία, στέ-
φανος ἀμαράντινος ! Ὡ παρθενία, ναὸς Θεοῦ, καὶ
ἀγίου Πνεύματος οἰκητήριον ! Ὡ παρθενία, μαργα-
ρίτα τίμιε παρὰ πολλοῖς ἀφανής, ὀλίγοις δὲ μόνοις
εὐρισκόμενος ! Ὡ ἐγκράτεια φίλη Θεοῦ, καὶ παρὰ
ἀγίοις ἐγκωμιαζομένη ! Ὡ ἐγκράτεια παρὰ πολλοῖς
μισουμένη, τοῖς δὲ ἄξις σου γνωρίζομένη ! Ὡ ἐγκρά-
τεια, θάνατον καὶ ἄδην ἀποφεύγουσα, καὶ ὑπὸ ἀθα-
νασίας κατεχομένη ! Ὡ ἐγκράτεια, χαρὰ προφητῶν,
καὶ ἀποστόλων καύχημα ! Ὡ ἐγκράτεια, ἀγγέλων βίος,

Ibidem hæc, εὐρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν, desunt in
Basilienſi et Anglic. Mox γὰρ deest in omnibus
editis, habetur in omnibus mss.

(59) Basilienſis, αἰώνιον.

(60) Basilienſis, ἀποφεύγειν.

καὶ ἁγίων ἀνθρώπων στέφανος! Μακάριος ὁ κατέχων σε, μακάριος ὁ προσκαρτερῶν σου τῇ ὑπομονῇ· ὅτι, ὀλίγον κοπιήσας, πολὺ χαρήσεται ἐν σοί. Μακάριος ὁ νηστεύσας ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον, ὅτι ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἱερουσαλὴμ κατοικήσει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύσει (61), καὶ μετὰ ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀναπαύσεται.

25. Ταῦτα ἔγραψά σοι, ἀγαπητῆ ἀδελφῆ, χορεύτρια Χριστοῦ, πρὸς στηριγμὸν καὶ ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς σου. Μὴ ἐκκλίνης οὐδὲ ἀπὸ τῶν λόγων τούτων δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ. Ὅς γὰρ ἐκ ἀκούσῃ τοὺς λόγους τούτους, καὶ καταφρονήσῃ, κρίμα μέγα αὐτῇ ἐστὶ. Σὺ δὲ, τιμιωτάτῃ ἀδελφῆ ἢ κτιωμένη τὸ βιβλίον τοῦτο (62), δὲξαι σοὶ ὁ Θεὸς ταῦτα φυλάττειν, ἐν τούτοις ἀναστρέφεισθαι, πεφωτισμένην τὴν διάνοιαν, καθαρὸν τὸν νοῦν, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, ἵνα λάβῃς τὸν ἀμαράντινον στέφανον, ὃν ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

(61) Anglicanus, κατοικήσας, μετὰ ἀγγέλων χορ.

A perdurat in tui tolerantia, quia post modicum laborem, multum in te gaudebit. Beatus qui jejunaverit universo hoc tempore, quia in cœlesti Jerusalem habitabit, cum angelis choreasaget, cum prophetis et apostolis requiescet.

25. Hæc tibi scripsi, soror dilecta, quæ cum Christo choreas agis, ad fulcimentum et utilitatem animæ tuæ. Ne declines igitur a sermonibus istis ad dexteram vel ad sinistram. Quisquis enim audierit sermones istos, et despexerit, ingens illi erit damnatio. Tu autem, soror honoratissima, quæ hunc librum possides, faxit Deus ut hæc observes, in hisque verseris, illustrata mente, puro corde, illuminatis mentis oculis, ut accipias immarcescibilem coronam, quam præparavit Deus diligentibus se, per Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(62) Hæc, τὸ βιβλίον τοῦτο, desunt in Basiliensi.

IN SYNOPSISIN SCRIPTURÆ SACRÆ ADMONITIO.

I. De hoc libro variæ sunt eruditorum sententiæ. Alii namque verum germanumque Athanasii esse setum autumant. alii, nec injuria, ejus γνησιότητα in suspicionem vocant. Ex iis vero qui Athanasio hoc operis adjudicant, sunt qui arbitrentur Synopsis hanc Scripturæ sacræ esse illa πικρία τῶν θεῶν Γραφῶν, quæ Constantis Augusti rogatu se adornasse, et ad ipsum imperatorem transmisisse testatur Athanasius in Apologia ad Constantium, num. 4. Nos secus existimamus; πικρία quippe illa τῶν θεῶν Γραφῶν, nihil esse aliud arbitramur, quam ipsam sacram Scripturam, quæ ad faciliorem legentis usum, in plura volumina compingeretur; πικρία quippe significant volumina. Sic Gregor. Nazianz. epist. ad Philagrium, pag. 827, πικρίον Δημοσθενικόν vocat, volumen operum Demosthenis, et epist. ad Theodorum Tyanensem, p. 815, πικρίον τῆς Ὀριγένους Φιλοκαλίας, vocat librum seu volumen Origenis Philocaliæ. Insignior exstat locus apud eundem, epist. ad Adamantium, p. 896, Ἰδοὺ σοὶ τὰ πικρία παρ' ἡμῶν, ἅπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σῆ-τας διέφυγε, καὶ τὸν καπνὸν, ὑπὲρ οὗ κατέκειτο. En libros eos a nobis habes, quos postulas, eos inquam omnes, qui lineas effugerunt, fumumque supra quem siti erant. Hinc manifestum est πικρία τῶν θεῶν Γραφῶν, esse, non aliquid in Scripturam compositum, sed libros seu volumina Scripturarum ipsurum, quæ Athanasius transmisit ad Constantem imperatorem. Plura poscimus proferre hujus rei asserendæ causa, sed hæc erunt, ni fallor, satis.

II. Licet porro Synopsis isthæc sit accurati cujusdam, et Scripturarum peritissimi scriptoris, nobis videtur non esse Athanasii. Primo namque a nemine antiquorum memoratur opus simile ab Athanasio adornatum fuisse. At certe vix potuit ab Hieronymo aliisque Patribus, iis maxime qui Scripturas explanarunt, et a Photio ipso, tam insigne opus Athanasianum prætermitti. 2º In nullis Athanasianis collectionibus comparet, sed ex uno tantum manuscripto Græce prodiit. 3º In enumerandis libris quibus in Ecclesia contradicitur, vultum discrepat scriptor iste ab Athanasio; nam librum Pastoris nusquam memorat, quem tamen Athanasius in Epistola festali numerat inter illos qui in Ecclesia leguntur, alibique vocat librum Pastoris, utilissimum. Multi item libri inter eos quibus contradicitur in finem hujus Synopseos recensentur, quorum ne verbum quidem in memorata Festali Epistola. Ad hæc in Apocryphis Novi Testamenti numerantur in Synopsi Κλημέντια, seu Homilia Clementinæ, quarum mentionem primo reperimus diu post Athanasii ævum apud Nicephorum patriarcham. Sunt enim illæ opus diversum a Recognitionibus, quarum Origenes, Rufinus et alii meminere, licet ejusdem sint argumenti, et, ut videtur, postea confictæ. 4º Quæ de variis Scripturæ sacræ versionibus postremo loco dicuntur, ex Epiphano De mensuris expressa sunt, ut nemo non videt, et ibidem nos advertimus. Responderi forsân posset, hæc postrema adjectitia esse. Sed id gratis omnino dicitur, cum consequenter ponantur in codice unde Synopsis isthæc prodiit: et alioquin tanta ubique apparent hujus scriptoris diligentia, ut nihil omnino omittendum censuerit; quare et quæ de versionibus leguntur, et quæ postea de amissis libris in Scriptura veteri memoratis tractantur, unius ejusdem Synopseos scriptoris esse arbitramur. 5º Licet in simplici recensione eorum quæ in Scripturis sacris continentur, qualis est ista Synopsis, vix styli genus et ratio deprehendi queat, quisquis tamen Athanasianæ orationi assuetus erit, non

uno loco diversa loquendi genera animadvertet. In Athanasio enim τὸ δριμύ ubique comparet, ut ait Photius, hic vero scriptor multitudine verborum epithetorumque supereffluit. Exempli causa, post factam priorum librorum Scripturæ enumerationem, quibusdam præmissis ita habet : Ἐπεὶ τοὶ γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονθήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροῦς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων, εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν. Quæ sane et multa his similia quivis emunctæ naris homo non Athanasii, sed alterius cujusdam scriptoris Athanasio ætate inferioris esse censuerit. Nam Græci sequioris ævi epithetis et verborum multitudine gaudebant. Insuper nonnullæ voces hic exstant quas nonnisi post Athanasii ætatem usitatas reperimus, quale est, illud in cap. de libro Judicum, ποσοῦνται pro numerantur, et alibi, συμποσοουμένων. Cyrill. Alex. ποσοῦσθαι usurpat, nec antea vocem illam se reperisse meminisse : in Logarica item Alexii Comneni a nobis edita legimus συμποσοῦντων, eadem sententia : quod conjecturæ tantum loco ponimus. Hæc in causa nobis fuere, ut Synopsin 96 Scripturæ sacræ inter dubia et suspecta opera recensueremus. Mittimus alia quædam argumenta, a nonnullis allata, ut Synopsin Athanasio abjudicarent, quæ minoris momenti esse arbitramur.

III. Theodorus porro Balsamon ad canonem 27 synod. Carthag., p. 636, memorat canonica Athanasii et Amphilochoi, indicatque ibi veros et canonicos contineri Scripturæ libros. Κανονικά vero ista autumant nonnulli esse hanc Scripturæ synopsin : sed nusquam reperimus hunc librum, canonicum seu κανονικά, appellari ; κανονικά igitur Athanasii et Amphilochoi, sunt epistolæ seu alia opuscula eorundem Patrum, quæ in collectionibus canonum Græcis locum habent, et vocantur illic ut plurimum epistolæ canonica : ejusmodi sunt tres epistolæ Athanasii quæ ex canonum collectione desumptæ sunt et ad calcem primi tomi a nobis repositæ, in quarum secunda, cui titulus, Epistola festalis, habetur catalogus librorum Scripturæ, ad quem hic haud dubie respicit Theodorus Balsamon, in iisdemque collectionibus Canonum mss. exstat carmen Amphilochoi, in quo recensentur canonici Scripturæ libri, quo spectat idem Theod. Balsamon. Cæterum tres epistolæ illæ Athanasii, pariterque carmen Amphilochoi, cusa sunt in postrema Collectione canonum Anglicana, secundo tomo inter Epistolas canonicas.

IV. Eximia sane est hæc Synopsis, cujuscunque tandem sit auctoris, et tanta cura, sagacitate, eruditione elaborata, ut nihil supra. Non modo quippe singuli Scripturæ libri accuratissime in ea recensentur et in epitomen aptissime rediguntur ; sed multa disquiruntur quæ spectant chronologiam, librorum Scripturæ auctores, nominis singulorum librorum rationem et causam, variarum versionum historiam paucis comprehensam. Demum nihil pene retro reliquisse videtur scriptor iste, quod vir Græce solum eruditius præstare possit. Multæ porro mendæ in nominibus maxime propriis, uti solitum est, irreperant, quas quoad licuit emendavimus : et ad finem non pauca quæ Latine tantum cusa erant in prius editis, ex manuscriptis desumpta Græce edidimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ, ΠΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

BREVIS DIVINÆ SCRIPTURÆ VETERIS AC NOVI TESTAMENTI SYNOPSIS, ID EST COMPENDIUM.

1. Omnis nostrum Christianorum Scriptura, divinitus inspirata est, librosque habet non indefinitos, sed definitos, ac certo canone comprehensos. Et Veteris quidem Testamenti hi sunt :

Genesis, cujus initium est : « In principio fecit Deus cœlum et terram. »

Exodus, cujus initium est : « Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui in Ægyptum ingressi sunt. »

Leviticus, cujus principium est : « Et vocavit Dominus Moysen, et locutus est illi in tabernaculo testimonii. »

Numeri, cujus initium est : « Et locutus est Dominus ad Moysen, in solitudine Sina, in tabernaculo testimonii. »

Α 1. Πᾶσα Γραφή ἡμῶν Χριστιανῶν, θεόπνευστός ἐστιν. Οὐκ ἀόριστα δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον ὠρισμένα καὶ κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία. Καὶ ἔστι τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα :

Γένεσις, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἐξόδος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῶν εἰσπορευομένων εἰς Αἴγυπτον. »

Λευιτικὸν, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐκάλεσε Μωϋσῆν, καὶ ἐλάλησε Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Ἀριθμοί, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Σινᾶ ἐν τῇ οὐκυνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Δευτερονόμιον, οὗ ἡ ἀρχή· « Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς ἄκουσε Μωϋσῆς παντὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμαῖς, πλησίον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. »

Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, οὗ ἡ ἀρχή· « (63) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν δούλου Κυρίου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, λειτουργῶν Μωϋσῆ, λέγων. »

Κριταί, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν Ἰησοῦ, καὶ ἐπηρώτησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ (64) ἐν Κυρίῳ λέγοντες· Τίς ἀναβήσεται πρὸς τοὺς Χαναανίους ἀφηγούμενος; »

Ῥούθ, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτάς, ἐγένετο λιμὸς ἐν τῇ γῆ. »

Βασιλειῶν πρώτη καὶ δευτέρα, εἰς ἓν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαίμ Σιφᾶ, ἐξ ὄρους Ἐφραΐμ, καὶ ὄνομα αὐτοῦ Ἐλκανᾶ, υἱὸς Ἰερεμελῆ, (65) υἱοῦ Ἡλεί. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Ἐγένετο μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Σαουλ, καὶ Δαβὶδ ἀνέστρεψε τύπτων τὸν Ἀμαλήκ. »

Βασιλειῶν τρίτη καὶ τετάρτη, εἰς ἓν ἄλλο ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν τρίτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ προσβύτητος, προσβητικῶς ἡμέρας· καὶ περιβάλλον αὐτὸν ἱματίους, καὶ οὐκ ἐθερμίζετο. »

Τῆς δὲ τετάρτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἠθέτησε Μωᾶβ ἐν Ἰσραὴλ, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Ἀχαάβ. »

Παραλειπομένων πρῶτον καὶ δεύτερον, εἰς ἓν ἀριθμούμενα βιβλίον. Καὶ ἐστὶ τοῦ μὲν πρώτου ἡ ἀρχή· « Ἀδάμ, Σήθ, Ἐνὼς, Καϊνᾶν, Μαλελεήλ, Ἰαρέδ, Ἐνώχ, Μιθουάλα, Λάμεχ, Νῶε. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐνίσχυσε Σαλομών υἱὸς Δαβὶδ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐμεγάλυνεν αὐτὸν εἰς ὑψῆς. »

Ἐσδρας πρῶτος καὶ δεύτερος, εἰς ἓν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχή· « (66) Καὶ ἤγαγεν Ἰωσίας τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλήμ τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν, τοῦ τελεσθῆναι λόγον ἀπὸ στόματος Ἰερεμίου, ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν. »

Ψαλτήριον Δαβιτικὸν, ἔχον ψαλμοὺς ρνα'. οὗ ἡ ἀρχή, ἤγουν ὁ πρῶτος ψαλμὸς· « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. »

Παροιμίαι Σολομώντος (67), οὗ ἡ ἀρχή· « Παροιμίαι Σολομώντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ, γυναικαὶ σοφίαν καὶ παιδείαν. »

Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἔφημα

Deuteronomium, cujus initium est : « Isti sunt sermones, quos locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordanem, in solitudine ad occasum, prope mare Rubrum. »

Jesus filius Nave, cujus initium est : « Et factum est post mortem servi Domini, dixit Dominus ad Jesu, filium Nave, famulum Moysis. »

Judices, cujus initium est : « Et factum est post mortem Jesu, et interrogarunt filii Israel Dominum, dicentes : Quis ascendet dux adversus Chanaanos ? »

Ruth, cujus initium est : « Et factum est, cum judicarent judices, facta est fames in terra. »

Regum, primus et secundus, in unum computantur librum, et primi quidem initium est : « Et homo erat ex Armathaim Sipha, de monte Ephraim, et nomen illi Elcana, filius Jeremeel, filii Heli. »

Secundi vero initium est : « Et factum est post mortem Saulis, David percusso Amalec reversus est. »

Regum tertius et quartus, et ipsi pro uno connumerantur libro. Et tertii quidem initium est : « Et rex David senior, ætate jam grandis erat. Et operiebant eum vestibus, nec tamen calefiebat. »

Quarti vero principium est : « Et prævaricatus est Moab adversus Israel, post mortem Achab. »

Paralipomenon primus et secundus, pro uno libro computantur : Et primi quidem initium est : « Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Enoch, Mathusala, Lamech, Noc. »

Secundi vero initium : « Et confirmatus est Salomon filius Davidis in regno suo. Et Dominus Deus ipsius cum ipso, et magnificavit eum ad sublime usque. »

Esdra primus et secundus uno comprehenduntur volumine. Et primi quidem initium est : « Et obtulit Josias Pascha in Jerusalem Domino suo, quarta decima die mensis primi. »

Secundi vero : « Et in primo anno Cyri regis Persarum, ut adimpleretur sermo, qui ab ore Jeremie processerat, excitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum. »

Psalterium Davidicum, habens psalmos cxi. Cujus initium est : « Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum. »

Parabolæ Salomonis, cujus principium est : « Parabolæ Salomonis, filii Davidis : qui regnavit in Israel, ad cognoscendam sapientiam et disciplinam. »

Ecclesiastes ejusdem, cujus initium est : « Verba

pluribus hic tertius est in Bibliis nostris, et jam inter apocrypha computatur. Inchoaturque a xxxv capite Paralipomenon, nec legitur in Hebraico. Qui autem secundus hic dicitur, primus est in Hebraico textu.

(67) In Græcis Scripturæ exemplaribus legitur, Σολομών, hic et inferius.

(63) Initium Josue sic habet : Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν Μωϋσῆ, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, τῷ ὑπουργῶν Μωϋσῆ, λέγων.

(64) In Græco Scripturæ textu legitur, δὲ αὐτὸν Κυρίου.

(65) Græcus Scripturæ textus, υἱοῦ Ἡλιοῦ. In Græco Scripturæ textu legitur semper, Δαυὶδ cum v.

(66) Qui dicitur Esdræ primus in Græcis exem-

Ecclesiastæ, filii Davidis regis Israel in Jerusalem. A Vanitas vanitatum et omnia vanitas. »

Canticum canticorum, ejusdem, cujus principium est : « Canticum canticorum, quod est Salomoni. Osculetur me osculis oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino. »

Job, cujus principium est : « Homo quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat homo ille inculpatus et religiosus. »

Duodæcim Prophetæ, uno volumine comprehensi. Sunt autem isti, Osee primus, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Osee filium Beneri, in diebus Ozis et Joatham et Achaz, et Ezechis, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Principium sermonis Domini in Osee. »

Deinde Amos, cujus principium est : « Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim, ex Thecua, quos vidit super Jerusalem, in diebus Ozis regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. »

Michæas, cujus principium est : « Et factus est sermo Domini ad Michæam Morathitem, in diebus Joatham et Achaz et Ezechis regum Juda, quem vidit super Samariam et Jerusalem. »

Joel, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Joëlem, filium Bathuel. Audite hæc omnia, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ. »

Abdias, cujus principium est : « Visio Abdias : Hæc dicit Dominus Deus ad Idumæam. »

Jonas, cujus initium est : « Et factus est sermo Domini ad Jonam filium Amathi, dicens : Surge et vade in Niniven civitatem magnam. »

Nahum, cujus initium est : « Assumptio Ninive, liber visionis Nahum Elcesæi. »

Ambacum, cujus initium est : « Assumptio, quam vidit Ambacum propheta. »

Sophonias, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Sophoniam filium Chus, filii Godolis, filii Amoris, filii Ezechis, in diebus Josis, filii Amos, regis Juda. »

Aggæus, cujus initium est : « In anno secundo Darii regis, mense sexto, die prima mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ dicens. »

Zacharias, cujus initium est : « In octavo mense, anno secundo Darii, factus est sermo Domini ad Zachariam, filium Barachis, filii Addo, prophetam, dicens. »

98 Malachias, cujus initium est : « Assumptio sermonis Domini ad Israel in manu angeli ejus. »

Hi sunt duodecim prophetæ uno volumine comprehensi. Sequuntur reliqui quatuor, quorum cuique proprium annumeratur volumen. Et hi sunt : Isaias, cujus initium est : « Visio, quam vidit

Ἐκκλησιαστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης. »

Ἄσμα ἁσμάτων τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄσμα ἁσμάτων, ὃ ἐστὶ τῷ Σολομῶν. Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. »

Ἰὼβ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἄνθρωπός τις ἦν ἐν χώρῃ Αὐσέτιδι (68), ᾧ ὄνομα Ἰὼβ, καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀμειπτος καὶ θεοσεβής. »

Προφῆται δώδεκα, εἰς ἓν ἀριθμοῦμενοι βιβλίον. Εἰσὶ δὲ οὗτοι, Ὡσηε πρῶτος, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσηε, τὸν τοῦ Βεηρι, ἐν ἡμέραις Ὄζιου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιου βασιλέων Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ τοῦ Ἰωᾶ, βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου ἐν Ὡσηε. »

Εἶτα Ἀμώς, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγοι Ἀμώς, οἱ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρείμ, ἐκ Θεκουε. οὗς εἶδεν ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ ἐν ἡμέραις Ὄζιου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ τοῦ Ἰωᾶ, βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ ὄσο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. »

Μιχαίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαίαν τὸν τοῦ Μωραθὶ ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιου βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ. »

Ἰωὴλ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωὴλ τὸν τοῦ Βαθουήλ. Ἀκούσατε δὴ ταῦτα πάντα οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν. »

Ἀβδιου (69), οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ὅρασις Ἀβδιου· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ. »

Ἰωνᾶς, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθὶ, λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευτὶ (70) τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. »

Ναούμ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λῆμμα Νινευτὶ. Βίβλος ὄρασως Ναούμ τοῦ ἐν Ἐλκεσαί. »

Ἀμβακούμ, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης. »

Σοφωνίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφωνίαν τὸν τοῦ Χούς (71), υἱὸν Γοδολίου τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεκιου, ἐν ἡμέραις Ἰωσιου υἱοῦ Ἀμώς βασιλέως Ἰούδα. »

Ἀγγαίου, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μὲν τοῦ μηνός, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου προφήτου λέγων. »

Ζαχαρίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐπὶ Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βεραχίου, υἱὸν Ἀδδὸ τὸν προφήτην, λέγων. »

Μαλαχίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. »

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον. Ἐξῆς δὲ ἕτεροι τέσσαρες, πρὸς ἓν ἕκαστος βιβλίον, οὗτοι·

Ἡσαίας, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἠσαίας

ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου.

(71) Græcus Scripturæ text. Χουσί. Infra in Græco Scripturæ textu legitur, υἱοῦ Ἀμώς.

(68) Græcus Scripturæ textus, Αὐσέτιδι.

(69) In Græco Scripturæ textu legitur, Ὁβδιου.

(70) Græc. Script. Νινευτὶ, et sic inferius. Mox,

υῖδς Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ τῆς Ἀ
Ἰερουσαλήμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ
Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.
Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλά-
λησεν. »

Ἰερεμίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, δὲ γέ-
νετο ἐπὶ Ἰερεμίαν τὸν τοῦ Χελκίου, ὃς ἦν ἐκ τῶν
ιερέων. »

Ἐζεκιήλ (72), οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
τριακοστῷ ἔτει ἐν τῷ τετάρτῳ μηνί, καὶ ἐγὼ ἦμην
ἐν μέσῳ τῆς αἰγμάλωσις ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ,
καὶ ἠνοιχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδον ὁράσεις Θεοῦ. »

Δανιήλ, οὗ ἡ ἀρχή· « (73) Καὶ ἦν ἀνὴρ οἰκῶν ἐν
Βαβυλῶνι, καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἰωακείμ, καὶ ἔλαβε
γυναῖκα ἢ ὄνομα Σουσάννα, θυγάτηρ Χελκίου, καλὴ
σφόδρα καὶ φοβουμένη τὸν Κύριον. »

2. Ὅμοι τὰ κανονιζόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης
βιβλία εἰκοσι δύο, ἰσάριθμα τοῖς γράμμασι τῶν
Ἑβραίων. Τσαῦτα γὰρ εἰσι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσὶ πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς αὐ-
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὗ κανονιζόμενα μὲν, ἀνα-
γνωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηγουμένοις ταῦτα·

Σοφία Σολομώνος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀγαπήσατε δι-
καισύνην, οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. »

Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, οὗ ἡ ἀρχή· « Πᾶσα σο-
φία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν
αἰῶνα. »

Ἐσθῆρ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐτους δευτέρου (74), βα-
σιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῆ μῆσ τοῦ Νει-
σᾶν ἐνύπνιον εἶδε Μαρδοχάιος ὁ τοῦ Ἰαίρου τοῦ
Σαμεὲ τοῦ Κισαίου, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν. »

Ἰουδῆθ, οὗ ἀρχή· « Ἐτους δωδεκάτου τῆς βασι-
λείας Ναβουχοδονόσωρ, ὃς ἐβασίλευσεν Ἀσσυρίων
ἐν Νινευί, τῆ πόλει τῆ μεγάλῃ, ἐν ταῖς ἡμέραις
Ἀρραξῆδ, ὃς ἐβασίλευσε Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις. »

Τωθίτ, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος λόγων Τωθίτ, τοῦ
Τωθιήλ, τοῦ Ἀνανιήλ, τοῦ Ἀδουήλ, τοῦ Γαθαήλ, ἐκ
τοῦ σπέρματος Ἀσεήλ (75), ἐκ τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ,
ὃς ἤχμαλωτεύθη ἐν ἡμέραις Ἐννεμεσάρου τοῦ βασι-
λέως Ἀσσυρίων. »

Τσαῦτα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα. Τινὲς μὲντοι τῶν
παλαιῶν εἰρήκασιν κανονίζεσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ
τῆν Ἐσθῆρ· καὶ τὴν μὲν Ροῦθ, μετὰ τῶν Κριτῶν
ἐνομένην, εἰς ἐν βιβλίον ἀριθμῆσθαι· τὴν δὲ
Ἐσθῆρ εἰς ἕτερον ἐν· καὶ οὕτω πάλιν εἰς εἰκοσι δύο
συμπληροῦσθαι τὸν ἀριθμὸν τῶν κανονιζόμενων παρ'
αὐτοῖς βιβλίων.

3. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία, τὰ
τε κανονιζόμενα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα, τοιαῦτα
καὶ τσαῦτα.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης, πάλιν ὀρισμένα τε
καὶ κεικανονισμένα βιβλία, ταῦτα·

Κατὰ Ματθαίου, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος γενέσεως Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Ἀβραάμ. »

(72) In Græco Scripturæ textu, Ἰεζεκιήλ. Mox
in Græco Scripturæ textu legitur, τετάρτῳ μηνί,
πέμπτῃ τοῦ μηνός.

(73) Nec in Græcis, nec in Latinis exemplaribus
prophetia Danielis jam incipit a Susannæ historia,

Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judæam,
et adversus Jerusalem, in regno Ozia, et Joa-
tham, et Achaz, et Ezechiæ, qui regnarunt in Ju-
dæa. Audi, cælum. et auribus percipe, terra, quo-
niam Dominus locutus est. »

Jeremias, cujus initium est : « Verbum Dei,
quod factum est ad Jeremiam filium Chelkiæ, qui
erat ex sacerdotibus. »

Ezechiel, cujus principium est : « Et factum est
in anno tricesimo, mense quarto, et ego eram in
medio captivitatis ad flumen Chobar, et aperti sunt
cæli : et vidi visiones Dei. »

Daniel, cujus exordium est : « Et erat vir habi-
tans in Babylone, et nomen illi Joakim, et accepit
uxorem, nomine Susannam filiam Chelkiæ, pul-
chram valde, ac timentem Dominum. »

2. Sunt itaque canonici Veteris Testamenti libri
numero viginti duo, litteris Hebraicis numero pa-
res. Totidem enim apud illos sunt elementa.

Præter istos autem sunt adhuc alii ejusdem Ve-
teris Testamenti libri non canonici, qui catechu-
menis tantum leguntur. Scilicet.

Sapientia Salomonis, cujus exordium est : « Di-
ligite justitiam, qui judicatis terram. »

Sapientia Jesu filii Sirach, cujus initium est :
« Omnis sapientia a Domino est, et cum ipso est
in sæculum. »

Esther, cujus initium est : « Anno secundo, re-
gnante Artaxerxe Magno, una die mensis Nisan,
somnia vidit Mardocheus, filius Jairi, filii Se-
mei, filii Kisæi, ex tribu Benjamin. »

Judith, cujus principium est : « Anno duodecimo
regni Nabuchodonosor, qui in Assyria regnavit, in
Ninive civitate magna, in diebus Arphaxad, quæ
Medorum rex fuit in Ecbatanis. »

Tobit, cujus exordium est : « Liber sermonum
Tobit, filii Tobiel, filii Ananiel, filii Aduel, filii
Gabael, ex semine Asiel de tribu Nephthaim :
qui in captivitatem adductus fuit in diebus Enne-
mesari regis Assyriorum. »

Tot sunt libri Veteris Testamenti non canonici.
Quidam vero ex veteribus, apud Hebræos pro cano-
nicis reputari dixerunt, librum Esther ; et histo-
riam Ruth cum historiis Judicum uno libro com-
prehendi et annumerari : Esther vero pro alio libro
computari : atque ita rursus numerum viginti duo
canonicorum librorum, apud illos compleri volunt.

3. Et tot quidem sunt et ejusmodi cum in cano-
ne, tum extra canonem, Veteris Testamenti libri.

Novi vero, determinati et canonici sunt isti :

Secundum Matthæum, cujus initium est : « Liber
generationis Jesu Christi, filii Abraham. »

in Græco Script. jam legitur, Ζωσάννα.

(74) Hæc non habentur in Hebraico textu. In Vul-
gata autem leguntur, cap. 11.

(75) In Græco Scripturæ textu legitur, Ἀσῆλ.

Secundum Marcum, cujus initium est: « Principium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei: sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. »

Secundum Lucam, cujus initium est: « Quoniam multi conati sunt contexere narrationem de iis rebus, quæ certissimæ sunt inter nos fidei. »

Secundum Joannem, cujus principium est: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

99 Acta apostolorum, quorum principium est: « Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cæpit Jesus facere et docere. »

Catholicæ Epistolæ diversorum apostolorum, omnes numero septem, uno comprehensæ volumine.

Jacobi una cujus principium est: « Jacobus Dei ac Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. »

Petri duæ, et prioris quidem initium est: « Petrus apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ, secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi, gratia vobis et pax multiplicetur. »

Posterioris vero initium: « Simeon Petrus et apostolus Jesu Christi, his qui coæqualem fidem nobiscum sortiti sunt, in justitia Domini nostri Jesu Christi. »

Joannis tres, et primæ quidem initium est: « Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt, de verbo vitæ. »

Secundæ vero initium: « Senior Electæ dominæ, et filiis ipsius, quos ego diligo in veritate. »

Tertiæ exordium: « Senior Gaio dilecto, quem ego diligo in veritate. »

Judæ una, cujus initium est: « Judas Jesu Christi servus, frater vero Jacobi, dilectis in Deo Patre, et Jesu Christo servatis, vocatis. »

Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, in unum volumen enumeratæ.

Prima, ad Romanos, cujus principium est: « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. »

Ad Corinthios duæ, primæ initium est: « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Secundæ principium est: « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Quarta, ad Galatas, cujus principium est: « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per

Κατὰ Μάρκον, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου. »

Κατὰ Λουκᾶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διῆγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. »

Κατὰ Ἰωάννην, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὃ γέγονεν. »

Πράξεις τῶν ἀποστόλων, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὧ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. »

Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ διαφόρων ἀποστόλων, αἱ πᾶσαι ἑπτὰ, εἰς ἓν ἀριθμούμεναι βιβλίον.

Ἰακώβου μία, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Ἰακώβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. »

Πέτρον δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ· « Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς, ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοήν καὶ βαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖη. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ· « Συμῶν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἰσότημον ἡμῖν λαχοῦσι πιστῖν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Ἰωάννου τρεῖς· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ· « Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ· « Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῆ κυρία καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Τῆς δὲ τρίτης ἡ ἀρχὴ· « Ὁ πρεσβύτερος Γαῖω τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Ἰούδα μία, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγαπημένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. »

Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ ἰδ', εἰς ἓν ἀριθμούμεναι βιβλίον.

(76) Ἐν πρώτῃ, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. »

Πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τετάρτῃ πρὸς Γαλάτας, ἧς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων,

ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. » A homines; sed per Jesum Christum et Deum Patrem. »

Πέμπτη πρὸς Ἐφεσίους, ἥς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς ὄσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

Ἑκτη πρὸς Φιλιππησίους, ἥς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δούλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις τοῖς ὄσιν ἐν Φιλιπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. »

Ἑβδόμη πρὸς Κολασσαεῖς, ἥς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τοῖς ἐν Κολατσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. »

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος καὶ Σιλουανός καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος καὶ Σιλουανός καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Δεκάτη ἡ πρὸς Ἑβραίους, ἥς ἡ ἀρχὴ· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρασιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. »

Πρὸς Τιμόθεον δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τιμοθέε γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέε ἀγαπητῷ τέκνῳ. »

Τρισκαιδέκατη, ἡ πρὸς Τίτον, ἥς ἀρχὴ· « Παῦλος δούλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐν ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου. »

Τεσσαρεσκαιδέκατη, ἡ πρὸς Φιλήμονα, ἥς ἡ ἀρχὴ· « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν. »

Ἐπὶ τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, δεχθεῖσα ὡς ἐκείνου καὶ ἐγχριθεῖσα ὑπὸ πάλαι· ἁγίων καὶ πνευματοφόρων Πατέρων, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἦν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν, ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ. »

4. Τοσαῦτα καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία τὰ γε κανονιζόμενα, καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν οἰονεὶ ἀκροθίνια ἢ ἀγκυραὶ καὶ ἐρείσματα· ὡς παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ συγγενομένων ἐκείνῳ καὶ ὑπ' αὐτοῦ μαθητευθέντων, γραφέντα καὶ ἐκτεθέντα. Ἐπεὶ τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν· περὶ ὧν οὐ νῦν λόγος, ὡς παμπόλλων καὶ ἀορίστων, καὶ ἅμα

Quinta, ad Ephesios, cujus initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. »

Sexta, ad Philippenses, cujus exordium est : « Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis. »

Septima, ad Colossenses, cujus exordium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. »

Ad Thessalonicenses duæ, primæ initium est : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre, et Domino Jesu Christo. »

Secundæ initium : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. »

Decima, ad Hebræos, cujus exordium est : « Multifariam et multis modis olim Deus locutus patribus per prophetas, novissime extremis diebus locutus est nobis in Filio. »

Ad Timotheum duæ, primæ initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, secundum præceptum Dei Salvatoris nostri et Christi Jesu, qui est spes nostra, Timotheo germano filio in fide. »

Secundæ vero initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, juxta promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, Timotheo dilecto filio. »

Tertia decima, ad Titum, cujus initium est : « Paulus servus Dei, apostolus vero Jesu Christi, secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis ejus, quæ est secundum pietatem in spe vitæ æternæ. »

Quarta decima, ad Philemonem, cujus initium est : « Paulus vincetus Jesu Christi et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro. »

Est præterea et Apocalypsis Joannis theologi, a priscis sanctis, et Spiritum Dei gestantibus Patribus, velut quæ illius sit, accepta et approbata, cujus principium est : « Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus, ut ostendat servis suis quæ oporteat fieri cito, et significavit mittens per angelum suum servo suo Joanni. »

4. Hi sunt et tot Novi Testamenti libri canonici, et fidei nostræ veluti primitiæ quædam, vel anchoræ et sustentacula, utpote ab ipsis apostolis Christi, qui et cum illo conversati, et ab eo edocti sunt, conscripti et editi. Quanquam postea ad istorum normam et consonantiam, et alii innumeri sunt a magnis, sapientissimis, deiferis Patribus, temporum successu, ad præmissorum testimonium et illustrationem elaborati : de quibus nunc nobis non est sermo, cum sint admodum multi et infiniti, simulque omnes ejusdem normæ, veteres illos subse-

quantur, eademque exponant, atque declarent. **A** πάντων τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας τοῖς παλαιοῖς τούτοις ἐχομένων, καὶ τὰ αὐτὰ ἐξηγουμένων καὶ αὐτῶν καὶ διασαφούντων.

In istis itaque, sicut dictum est, comprehensi sunt omnes cum Veteris, tum Novi Testamenti libri, quos paucis, quod ad numerum tantum attinget, jam perstrinximus: deinceps vero de iisdem libris fusius nobis agendum est; a quo scilicet singuli conscripti sint, et unde quisque habeat quod sortitus est nomen: quidque in se contineat, summam et compendiose, juxta præmissum ordinem, singulis ex nomine descriptis, exponendum est.

Liber I. Genesis.

5. Liber hic Geneseos, Moysis est, qui ea, quæ in illo continentur, ex jussu Domini locutus est et scripsit. Vocatur autem hoc nomine, quod et universorum, cœli pariter ac terræ, hominumque et omnium eorum quæ videntur generationem, et ipsam paradisi plantationem complectatur. Enarrat autem, quod primo die facta sit lux: altero firmamentum, quod Deus cœlum vocavit: tertio, quod congregatæ sint aquæ, visaque arida, et collectiones aquarum vocaverit maria, aridam vero, terram: terraque germinaverit herbam feni, et omne lignum: quarto, quod processerit sol et luna, et universus astrorum chorus: quinto, quod facta sit volucrum, piscium, et cetorum quæ in aquis sunt, generatio: sexto, quod facta sint quadrupedia, et bestiæ, et serpentes, et jumenta, homioque ad imaginem et similitudinem Dei formatus: septimo vero, quod Deus ab operibus suis requieverit, dieique septimo benedixerit. Deinde et hoc libro commemoratur transgressio Adæ, illiusque e paradiso ejectio, Abelis per fratrem Cain facta cædes, translatio Enochii, fabricatio arcæ, diluvium, temporibus Noe factum, structura turris, divisio linguarum, dispersio nationum, et egressus Abrahæ ex Chaldæa. Continet autem hic liber et Sodorum subversionem, et legem de circumcisione latam, jusjurandum promissionis Dei Abrahæ factæ, generationem Isaac et Jacob, et eorum qui ex illo sunt patriarcharum, et quod Abraham vixerit annos centum octoginta (77): Ismael vero ex Agar, annos natus 137 mortuus sit. Præterea quomodo Joseph a fratribus sit venditus et adductus in Ægyptum, calumniamque a domina sua passus, et in carcerem conjectus, et tandem totius Ægypti princeps constitutus. Istiti subjungitur descensus Jacob **101** in Ægyptum cum filiis suis, numero 75, et quomodo illic constitutus Jacob, benedictionemque Patriarchis filiis suis impartitus, mortuus sit annos natus 147, corpusque illius translatum ac sepultum in terræ Chanaan. Et quod Joseph post famem Ægypti, annos vixerit 66, mortuusque sit anno ætatis suæ 110, posteaquam de ossibus suis mandaverat, ut et ipsa in monumentum patrum transferrentur.

(77) Vixit tantum 175 annos.

Ὡς οὖν εἴρηται ἐν τούτοις πάντα, τὰ τε τῆς Παλαιᾶς καὶ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης βιβλία. Πλὴν ὅσον πρὸς ἀριθμὸν μόνον οὕτωςι τέως στενωῶς προσηγγελαται. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν διαληπτέον πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν βιβλίων πλαύτερον, παρὰ τίνος τε συν-εγράφῃ ἕκαστον τούτων, καὶ πόθεν, ἦν ἔλαχεν, ὀνομασίαν ἔχει, καὶ τί περιέχει, κεφαλαιωδῶς καὶ συνοπτικῶς, κατὰ τὴν προεκθεθεῖσαν τάξιν τοῦ καθ' ἐν βιβλίῳ διαγραφομένου μετὰ τῆς οὐκίας ὀνομασίας.

Biblia d. Gènesis.

5. Τὸ μὲν βιβλίον τοῦτο τῆς Γενέσεως Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ λαλήσας καὶ γράψας ἐκ προστάγματος Κυρίου. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν γένεσιν πάντων περιέχει, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φαινομένων τούτων ὄλων, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ παραδείσου φυτεῖαν. Ἐξηγεῖται δὲ, ὅτι τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ γέγονε τὸ φῶς· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερῆμα, ὅπερ ἐκάλεσεν οὐρανὸν ὁ Θεός· τῇ τρίτῃ συνήχθη τὰ ὕδατα, καὶ ὕψθη ἡ ξηρά· καὶ τὰ μὲν συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, τὴν δὲ ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν· καὶ ἐβλάστησεν ἡ γῆ βοτάνην χόρου, καὶ πᾶν ἔζυλον· τῇ τετάρτῃ προσήλθεν ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς· τῇ πέμπτῃ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ κητῶν τῶν ἐν τοῖς ὕδασι γένεσις· τῇ ἕκτῃ τετραπόδων καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ κτηνῶν, καὶ πλάσις ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· τῇ δὲ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ ἠλόγησεν αὐτήν. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐξώθησις, ἡ τε τοῦ Ἀβελ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Καὶν ἀναιρέσις, καὶ ἡ τοῦ Ἐνὼχ μετάθεσις, καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς κιβωτοῦ, καὶ ὁ ἐπὶ Νῶε γενόμενος κατακλυσμός, ἡ τε πυργοποιία, καὶ ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ διασπορὰ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ ἀπὸ Χαλδαίων ἐξοδος τοῦ Ἀβραάμ. Περιέχει δὲ καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδόμων, καὶ τὴν περὶ τῆς περιτομῆς νομοθεσίαν, καὶ τὸν ὄρκον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὴν τε γέννησιν τοῦ Ἰσαάκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πατριαρχῶν· καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἀβραάμ ἐξῆσεν ἔτη ρπ', ὁ δὲ Ἰσμαήλ, ὁ ἐκ τῆς Ἄγαρ γεννηθείς, ἀπέθανεν ρζ' ἐτῶν· πῶς τε Ἰωσήφ ἐπράθη παρὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀίγυπτον, καὶ συκοφαντηθεὶς παρὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ, ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ὕστερον ἄρχων πάσης Αἰγύπτου κατεστάθη· καὶ ἐξῆς τὴν εἰς Ἀίγυπτον κάθοδον τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν ἀριθμῷ οε'· καὶ ὅτι ἐκεῖ γενόμενος ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλόγησας τοὺς πατριάρχας τοὺς υἱοὺς ἑαυτοῦ, ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρμζ', καὶ μετηνήχθη τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χαναάν. Καὶ Ἰωσήφ δὲ μετὰ τὸν γενόμενον λιμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπιζήσας ἔτη ξς', ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρι', ἐντελειόμενος πρότερον περὶ τῶν ὁστέων ἑαυτοῦ, ἵνα καὶ αὐτὰ μετενεχθῇ εἰς τὸ μνημα τῶν πατέρων.

Βιβλίον β', Ἐξόδος.

A

Liber II, Exodus.

6. Καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου ὁ προφῶρηθεὶς Μωϋσῆς συνεγράψατο. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τῆς ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ περιέχει τὴν ἀπ' Αἰγύπτου, τὴν γενομένην μετὰ μὲν ἔτη υἷ' τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰρημένης τῷ Ἀβραάμ, μετὰ δὲ ἔτη σιε' τῆς ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας (τοσαῦτα γὰρ πρῶσκησαν ἐκεῖ), καὶ μετὰ τὴν δεκάπληγον τὴν κατὰ τοῦ Φαραῶ τοῦ τυράννου τῆς Αἰγύπτου. Δέκα γὰρ πληγὰς ἐπέγγαγεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ ταύτας· πρώτην, ποταμὸν εἰς αἷμα μετέβαλε· δευτέραν, βατράχους ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ ἐπέγγαγε· τρίτην, σκνίφας· τετάρτην, κυνώμειαν· πέμπτην, θάνατον κτηνῶν· ἕκτην, ἕλκη, φλυκτιδὰς ἀναζεύσας ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη· ἑβδόμη, χάλαζαν καὶ πῦρ φλογίζον· ὀγδόην, ἀκρίδα· ἐνάτην, σκότος ἐν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ δὲ ἰσότημα τριῶν ἡμερῶν χωρὶς τῆς γῆς υἱῶν Ἰσραὴλ· δεκάτην, θάνατον πάντων τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Καὶ ἐπεὶ ἐξεληθὸν τὸν λαὸν καταδίωξεν ὁ Φαραῶ, οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Ἰσραὴλ ξηρῶ τῷ ποδὶ διέβη τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διαιρεθεῖσαν ἐνθεν καὶ ἐνθεν· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οἱ διώκοντες τὸν λαὸν σὺν αὐτῷ τῷ Φαραῶ καταποντισθήσαν ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσῃ. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ περιέχεται καὶ πῶς οἱ μάγοι τῶν Αἰγυπτίων, Ἰαννῆς καὶ Μαμβρηῆς, κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀντίστησαν τῷ Μωϋσῆϊ. ὕστερον δὲ, αἰσχυθέντες, ἀνεχώρησαν· καὶ ἡ περὶ τοῦ Πάσχα νομοθεσία, ἣ τε τοῦ πικροῦ ὕδατος εἰς γλυκὺ μεταβολή, καὶ τῆς ὀρυγομήτρας ὄσις, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ χορηγία τοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας ἀναδοθὲν αὐτοῖς ὕδωρ, ἦν καὶ ἐπωνόμασε Μωϋσῆς πειρασμὸν καὶ λοιδορήσιν· ὅτε καὶ ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ σαββάτου παρατήρησις, ἣ τε ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινῆ θεοθεν νομοθεσία γενομένη διὰ Μωϋσεως ἐν δύο πλατῖ λιθίναις, καὶ ἡ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ ἐνδύματος, τῷ τε ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων κατασκευῇ, ἐνταῦθα ἐσμαινεταί. Οἱ μὲν οὖν ἐργασάμενοι πάντα ἐστὶ Βεσελεὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ Λιάθ (78) ἐκ φυλῆς Δάν. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα ἐστὶ χρυσοῦ μὲν τάλαντα κθ', καὶ σίκλοι ψ'· ἀργύρου δὲ τάλαντα ρ' (καὶ σίκλοι αψοε' (79)· χαλκοῦ τάλαντα σ', καὶ σίκλοι βψ'. Περιέχει δὲ τοῦτο τὸ βιβλίον τὴν τε παραβάσιν τοῦ λαοῦ, ὅτε ἔμοσχοποίησε κάτω τοῦ ὄρους, καὶ πῶς ἐτρώθη ὁ Ἀμαλῆκ τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν Μωϋσεως, καὶ λοιπὸν νόμιμα καὶ δικαιώματα, καὶ ἄλλο αὐτῶν τὰς ἐν πλατῖ δέκα ἐντολάς ταύτας· πρώτην, Ἐγὼ εἰμι Κύριος· ὁ Θεὸς σου· δευτέραν, Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα· τρίτην, Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπιματαίῳ· τετάρτην, Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων· πέμπτην, Τίμα τὸν Πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· ἕκτην, Οὐ φρονέσεις· ἑβδόμη, Οὐ μοιχεύσεις· ὀγδόην, Οὐ κλέψεις· ἐνάτην, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ· δεκάτην, Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν. Ἡ δὲ σκηνή, τε-

6. Et hunc Exodi librum Moyses, de quo jam meminimus, conscripsit. Vocatur autem hoc nomine, quia Exodum seu egressionem filiorum Israel ex Ægypto continet, quæ contigit post promissionem Abrahamæ factam anno quadringentesimo tricesimo, post incolatum vero in Ægypto ducentesimò quindodecimo (tot enim annos in illa exsularunt), et post decem plagas Pharaoni Ægypti tyranno illatas. Nam decem hasce plagas contra illum Dominus induxit: primam, qua luminis undam mutavit in sanguinem; alteram, qua ranas in tota Ægypto produxit; tertiam, qua sciniphes; quartam, qua muscam caninam; quintam, qua mortem jumentorum; sextam, qua ulcera turgentia et urentia hominibus et jumentis immisit; septimam, qua grandinem et ignem flammantem dejecit; octavam, qua locustam; nonam, qua triduanas universæ Ægypto tenebras, dempta terra filiorum Israel, intulit; decimam, qua omnes Ægypti primogenitos ab homine usque ad jumenta occidit. Deinde commemoratur, quomodo egressum populum persecutus sit Pharaos, et Israel quidem sicco pede mare Rubrum hac atque illac divisum transierit: Ægyptii vero, populum insectati, cum Pharaone in ipso mari submersi sint. Comprehenditur et hoc libro, quomodo Jannes ac Mambres Ægyptiorum magi principio quidem Moysi restiterint, tandem vero pudefacti discesserint. Præterea enarratur Paschatis lex, aquæ acerbitas in dulcedinem mutata, coturni cum data copia e cælo, suppeditatum manna, data ipsis aqua e petra, quam et tentationem et jurgium Moyses appellavit. Tunc et Sabbati observantia initium sumpsit, et legislatio divinitus in monte Sina per Mosem in duabus tabulis lapideis facta est. Et de tabernaculo deque indumento, cum summi pontificis, tum reliquorum sacerdotum parandis, in hoc libro significatur. Rerum autem omnium artifices fuere, Beseleel ex tribu Juda, et Liab ex tribu Dan. Operum vero sumptus, auri talenta viginti novem, et sicli septingenti: argenti vero talenta centum (et sicli 1775), æris autem septuaginta talenta, et sicli bis mille quingenti. Continet hic liber et transgressionem populi, qua vitulum sub monte conflavit. Et quomodo Amalec per extensionem manuum Mosis percussus sit, necnon deinceps leges et justificationes, et ante istas decem præcepta tabulis inscripta, quorum primum est: Ego sum Dominus Deus tuus; alterum, Non facies tibi ipsi simulacrum, neque ullius rei similitudinem; tertium, Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum; quartum, Recordare diei Sabbatorum, quintum, Honora patrem tuum, et matrem tuam; sextum, Non occides; septimum, Non mœchaberis; octavum, Non furaberis; nonum, Non dices contra proximum tuum falsum testimonium; decimum,

(78) Legitur, Ἐλιὰθ, Exod. xxxi, 6.

(79) Siclorum argenti summam ex LXX, supplevimus Exod. xxxix.

Non concupisces uxorem proximi tui, neque quidquam eorum, quæ sunt proximi tui. Tabernaculum autem anno secundo post egressum Ægypti, neomenia primi mensis perfectum est. Et in istis terminatur Exodi liber.

102 Liber III, Leviticus.

7. Et hic liber Leviticus a Moysæ conscriptus est. Id autem nominis ob eam causam accepit, quod peculiariter universam Levitici muneris formam contineat, et quo pacto ex tribu Levi in sacerdotes electi sint et uncti Aaron et filii illius : et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes : et qualis sit universus tabernaculi cultus : qualis item sit Levitici ac sacerdotalis muneris functio. Deinde et cujusque sacrificii legem exponit, cum ejus, quod salutis gratia, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo, sive involuntario sit offerendum ; et quomodo oblata singula dividenda sint et referenda. Enarratur item in hoc libro, quæ sit summi sacerdotis et aliorum sacerdotum unctio : ad hæc, judicium et cognitio indiciorum quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit : et qui sit eorum expiandorum ritus. Præterea quæ sit lex ac distinctio connubiorum legitimorum, et quæ pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animantia, volucres ac pisces quoque ; videlicet, quibusnam ex istis vesci possint Hebræi, quibusnam vero abstinere debeant. Declarat etiam qui sit tubarum dies in neomenia mensis septimi, et magni jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam Sabbatum sabbatorum, et peccati remissionem vocat. Festum autem Tabernaculorum decima quinta mensis ejusdem celebrandum ponit. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit : item de manumittendis Hebræis, qui in servitute venundati sint, de debitorum remissione, de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus, præceptis ac testimoniis admonet, simulque servantibus illa bona pollicetur, transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos vero mundos et immundos ad hunc modum discernit : In jumentis istiusmodi munda esse dicit : videlicet, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminantem regerunt. Qualia sunt, vitulus, ovis, capra, cervus, caprea, oryx, bubalus, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et quæ sunt hujusmodi. Si vero cuiquam horum aliquid defuerit, pro immundo habendum decernit ; ut sunt camelus, lepus et chærogryllus. Nam ista animantia ruminant quidem, ungulam vero non findunt : et sus quoque : etenim et ipse quidem ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero, quæ edi vetat, hæc sunt : Aquila, gryphes, halietus, vultur, milvius, et his similia : corvus item et quæ illi similia, passer, et noctua, et larus, et similia, accipiter et quæ illi consimilia sunt, nycticorax, cataractes, ibis,

Α λειωθείσα, ἐστάθη τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐξόδου αὐτῶν νεομηνία τοῦ πρώτου μηνός. Καὶ ἐν τούτοις συμπεραίνεται τὸ τῆς Ἐξόδου βιβλίου.

Βιβλίον γ', Λευϊτικόν.

7. Καὶ τοῦτο τὸ Λευϊτικὸν βιβλίον παρὰ τοῦ προδηλωθέντος Μωϋσέως συνεγράφη. Ὀνομάζεται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς Λευϊτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς ὁ Ἄαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας· πᾶσαν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τὴν ποιότητα πάσης τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας, καὶ τῆς Λευϊτικῆς καὶ ἱσραηλικῆς λειτουργίας· καὶ τὸν νόμον δὲ ἐκάστης θυσίας· περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ ἀκουσίου πληρμεληματος, καὶ πῶς ἕκαστος τῶν προσφερομένων διαρεῖσθαι καὶ ἀναφέρεισθαι ὀφείλει, ἐξηγεῖται. Διελίγεται δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ κρίσις ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ γνῶσις σημείων περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων, καὶ τοίχων οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν· νόμος τε καὶ διαστολὴ περὶ νομίμων γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι· καὶ πάλιν διαστολὴ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν τε καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων· ἐηλονότι τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὤφειλον οἱ Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπείγων τῇ νεομηνίᾳ τοῦ ἑβδόμου μηνός δηλοῖ, τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας αὐτῷ ἑβδόμῳ μηνί, δεκάτῃ τοῦ μηνός ποιῶσι ταύτην, ἥτινα σάββατα σαββάτων, καὶ ἄφεσιν ἀμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν δὲ Σκηνοπηγίαν τῇ ἰε' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν δὲ, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεισθαι καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς, κατὰ ἑπτὰ ἔτη ὀφειλοῦσης γενέσθαι, ἐξηγεῖται. Πάλιν τε ὑπόμνησιν νομίμων καὶ προσταγμάτων, καὶ μαρτυρίων· περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὰ, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινότητάς. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτω ποιεῖται. Τὰ μὲν ἀπὸ τῶν κτηνῶν καθαρὰ τοιαῦτα λέγει· τὰ διχηλοῦντα ὀπλήν, καὶ ὄνουχιστῆρας ὄνουχιζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα D μηρυκισμὸν· οἷά ἐστι, μόσχος, πρόβατον, αἰξ, ἔλαφος, δορκὰς, ὄρως, βούβαλος, πύγαργος, τραγέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τινι ἀπὸ τούτων τι ἐνέλειπε, τοῦτο ἀκάθαρτον ἦν· οἷά εἰσι, κάμηλος, καὶ δασύπους, καὶ χοιρογρύλλιος· ταῦτα γὰρ μηρυκᾶται μὲν, οὐ διχηλεῖ δὲ ὀπλήν· καὶ ὁ ὕς· καὶ οὗτος γὰρ διχηλεῖ μὲν καὶ ὄνουχιζει, οὐ μηρυκᾶται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν πάλιν, ἃ κελεύει μὴ ἐσθίειν, ταῦτα ἐστίν· ὁ ἀετός, ὁ γρύψ, ὁ ἀλιέτος, ὁ γύψ, ὁ ἰκτινός, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· καὶ κόραξ, καὶ τὰ ὅμοια τούτῳ, καὶ στρουθός, καὶ γλαῦξ, καὶ λάρος, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἱέραξ, καὶ τὰ τούτῳ ὅμοια, καὶ νυκτικόραξ, καὶ καταράκτις, καὶ ἴβις, καὶ πορφυρίων, καὶ πελεκάν, καὶ κύκνος, καὶ ἐρωδός, καὶ χαρδριός, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἐσφ, καὶ

νυκτερίς. Τῶν δὲ ἑρπετῶν πετεινῶν ἀκάθαρτα πάντα λέγει εἶναι τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἐχόντων δὲ ἀνώτερον τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς πηδῆν ἀπὸ τῆς γῆς· οἷά ἐστιν, ὁ βροῦχος, ὁ ἀτταγᾶς, ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὄφιομάχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τε τῇ θαλάσῃ, καὶ τοῖς ποταμοῖς, καὶ χειμάρθοις γεννώμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθάρᾳ, ὅσα ἔχει περὺγια καὶ λεπίδας· οἷά ἐστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἐν τι τούτων ἀκάθαρτα, ἢ καὶ οὐ βρωτέα· οἷά ἐστι σηπία· περὺγια μὲν γὰρ ἔχει, οὐκ ἔχει δὲ λεπίδας. Τῶν δὲ ἑρπετῶν, τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει· τὴν γαλῆν, τὸν χειρσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀτκαλαβώτην, τὴν σαῦραν, καὶ τὸν ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ θρωεὺς καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ, περιττὸν ἦν μνημονεῦσαι· φανερώς μὲν γὰρ φησι ταῦτα πᾶσι βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητὰ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ περὶ αὐτῶν.

Βιβλίον δ', Ἀριθμοί.

8. Τοῦ αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, τῶν Ἀριθμῶν συγγραφή. Λέγεται δὲ οὕτω τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ὁ ἀριθμὸς ἐν τούτῳ περιέχεται, ἐκάστης φυλῆς τῶν Ἰουδαίων ἐκ προστάγματος Κυρίου μετρηθείσης. Ἠριθμήθη δὲ ὁ λαὸς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, πᾶς ἀνὴρ ἐκπορευόμενος εἰς πόλεμον, χωρὶς τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ· αὕτη γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἐμετρήθη· καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μετρηθέντων χιλιάδες ἑξακόσιοι καὶ τρισχίλιοι πεντακόσιοι πενήκοντα. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἀρχον. Καὶ ἐστὶ τῶν τε ἀρχόντων τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος·

(80) Τῶν Ρουβὶμ Ἐλισούρ, υἱὸς Σεδιούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μς' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Συμεὼν Σαλαμιήλ, υἱὸς Σουρισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες οδ' καὶ ἑξακόσιοι (81).

Τῶν Ἰσάχαρ Ναθαναήλ, υἱὸς Σωγάρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νδ' καὶ τετρακόσιοι.

Τῶν Ζαβουλῶν Ἐλιᾶθ, υἱὸς Χελών· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νζ' τετρακόσιοι.

Τῶν υἱῶν Ἰωσήφ, τῶν Ἐφραϊμ, Ἐλισαμά υἱὸς Ἐμιούδ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μθ' καὶ πεντακόσιοι (82).

Τῶν Μανασσή Γαμαλιήλ, υἱὸς Φαδασσοῦρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λθ' καὶ τριακόσιοι (83).

Τῶν Βενιαμὴν Ἀβιδά, υἱὸς Γεδεών (84)· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λς' καὶ τετρακόσιοι.

(80) Hic tribus Juda omittitur, cæteræque tribus alio habentur ordine quam lib. Num. cap. ii.

(81) Num. ii 13, 59300 habentur.

A porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius et charadrius, cum similibus aliis, et upupa, et vespertilio. De volatilibus repentibus, quæ quatuor pedibus gradiuntur, omnia dicit esse immunda. Contra vero quæ crura pedibus sublimiora habent, ita ut illis in terra saliant, qualia sunt bruchus, attago, locusta, et quæ his sunt similia, et lacerta. In aquis vero sive in mari, sive fluminibus ac torrentibus nata, munda habenda, quæcunque pennulas et squamas habent; ut trigla, scarus, glaucus, cestreus et quæ his sunt similia. Quæ vero aliquorum horum carent, immunda nec edenda esse dicit, videlicet sepias, quæ pennulas quidem habent, squamas vero non habent. Ex illis autem, quæ supra terram repunt, immunda esse definit ista, mustellam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamæleonta, stellionem, sauram et talpam. De serpentibus, 103 et quæ illis similia sunt, superfluum esset admonere: hoc namque animantium genus manifesto dicit omnibus abominandum ac detestandum. Attamen in Deuteronomio illorum meminit.

Liber IV, Numeri.

8. Ejusdem Moysis est et hic Numerorum liber. Vocatur autem hoc nomine, quia in eo totius populi numerus continetur, recensita jussu Domini unaquaque Judæorum tribu. Numeratus est vero populus a vicesimo anno et supra, quisque vir bello aptus, absque tribu Levi: illa namque separatim numerata est. Et inventus est numerus eorum, qui recensiti sunt, sexcenta tria millia quingenti, et quinquaginta. Qui vero populum numeraverunt, erant Moyses et Aaron, et cum illis cujusque tribus princeps. Et nomina principum erant ista, et hic illorum numerus.

De filiis Juda, Naasson filius Aminadab; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Ruben, Elisur filius Sediur; quorum numerus erat quadraginta sex millia quingenti.

De filiis Simeon, Salamiel filius Surisadai; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Isachar, Nathanael filius Sogar; quorum numerus erat quinquaginta quatuor millia quadringenti.

De filiis Zabulon, Eliab filius Chelon; quorum numerus erat quinquaginta septem millia quadringenti.

De filiis Joseph, de tribu Ephraim, Elisama filius Emiud; quorum numerus erat quadraginta duo millia quingenti.

De filiis Manasse, Gamaliel filius Phadassur; quorum numerus erat triginta duo millia trecenti.

De filiis Benjamin, Abida filius Gedeon; quorum numerus erat triginta quinque millia quadringenti.

(82) Num. ii, 49, legitur, τεσσαράκοντα, solum.

(83) Num. ii, 21, διακόσιοι.

(84) Num. ii, 22, Ἀβιδὴν υἱὸς Γεδεωνί.

De filiis Dan, Achiezer filius Amisadai; quorum numerus erat sexaginta duo millia septingenti.

De filiis Aser, Phageel filius Echran, quorum numerus erat quadraginta et unum millia quinquaginta.

De filiis Gad, Elisaph filius Raguel; quorum numerus erat quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

De filiis Nephtholim, Achire filius Ænan, quorum numerus erat quinquaginta tria millia quadringenti.

Iste est populi bellici numerus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

Tribum vero Levi, Moyses et Aaron, secundum vocem Domini, separatim soli recensuerunt, a mense uno et supra, eratque numerus illorum viginti duo millia.

Masculos autem primogenitos omnium aliarum tribuum solus Moyses numeravit, et inventus illorum numerus est viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Horumque primogenitorum loco assignati sunt Deo Levitæ. Totidem enim et illi erant. Et jubentur et isti sanctificari per Moysen et deputantur per Aaronem, ut loco populi, operarentur opera Domini, et portarent vasa tabernaculi, servirentque ipsi Aaroni et filiis ejus. Comprehenditur item hoc libro et dispositio, juxta quam populus proficisci jubebatur, et tabernaculi erectio, præceptum de tubis, ut iis convocaretur populus. Hoc item libro narratur dedicatio altaris, et quomodo tabernaculum unxerit, ipsumque et quæcumque in illo erant, sanctificaverit; quo ordine offerendum fuerit in dedicatione altaris; quo tempore ministrarent Levitæ; quod ab ætatis anno vicesimo quinto principium illis esset ministrandi; quinquagesimo vero finem ministrandi facerent, sed ita ut postea tabernaculi tantum custodiam haberent.

104 Scriptum quoque est de aqua convictionis quæ maledicta erat: de lege votariorum, quomodo vino abstinere, nec caput tondere debeant. Item quomodo murmuranti propter carnis cupiditatem populo, coturnices Deus, deinde et sitienti, iterumque murmuranti, aquam ex petra dederit, quam Moses aquam contradictionis vocavit. Misit et exploratores ex unaquaque tribu unum, inter quos erant Jesus Nave et Chaleb Jephone. Hic et synagoga Core contra Mosem insurrexit, vivique intra terram cum Dathan et Abiron absorpti sunt: tum Maria soror Aaronis lepra percussa est, virgaque Aaronis germinavit nucem. Postea mortuus est Aaron in monte Hor, cui successit Eleazar filius ejus. Hoc libro et historia Balaam et asinæ ipsius humana voce locutæ scribitur: et quomodo rex quidem Moabitæ Balac, confusus sit: populo autem per consilium Balaam polluto, Phinees mulierem Madianitidem cum Zambre Israelita, ex tribu

τῶν Δάν Ἀχιέζερ, υἱὸς Ἀμισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ξβ' καὶ ἑπτακόσιοι.

τῶν Ἀσὴρ Φαγεὲλ, υἱὸς Ἐχράν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μα' καὶ πεντακόσιοι.

τῶν Γὰδ Ἐλισάφ, υἱὸς Ραγουὺλ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες με' καὶ ἑξακόσιοι πεντήκοντα.

τῶν Νεφθαλεὶμ Ἀχειρὲ, υἱὸς Αἰνάν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νγ' καὶ τετρακόσιοι.

Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ, χιλιάδες ἑξακόσιοι καὶ τρισχίλιοι πεντακόσιοι πεντήκοντα.

τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καθ' ἑαυτοὺς ἤριθμησαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνοι Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἀπὸ μητριάτου καὶ ἐπάνω· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες εἴκοσι καὶ δύο.

Ἠριθμήσε δὲ καὶ τὰ ἀρσενικὰ πρωτότοκα πατρῶν τῶν ἄλλων φυλῶν Μωϋσῆς μόνος, καὶ εὐρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες κβ' καὶ διακόσιοι ἑβδομήκοντα τρεῖς. Καὶ ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων τούτων ἐλογίσθησαν οἱ Λευῖται τῷ Θεῷ· τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ οἱ Λευῖται. Καὶ κελεύονται καὶ αὐτοὶ ἀφαγισθῆναι διὰ Μωϋσέως, καὶ ἀφορίζονται λοιπὸν διὰ Ἀαρὼν ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα Κυρίου ἀντὶ τοῦ λαοῦ, καὶ αἰρεῖν τὰ σκευὴ τῆς σκηνῆς, καὶ λειτουργεῖν Ἀαρὼν, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ διατύπωσις τῆς ὁδοπορίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς σκηνῆς, καὶ ἡ πρόσταξις ἡ περὶ σαλπύγων, εἰς τὸ ἐν αὐταῖς ἀνακαλεῖσθαι τὸν λαόν. Ὡς σημαίνεται καὶ ὁ ἐγκαινισμὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πῶς ἔχρισε τὴν σκηνὴν, καὶ ἠγάσεν αὐτήν τε καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ· ἢ τε διάταξις τῶν προσφορῶν τῶν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὅρος τῶν χρόνων τῆς λειτουργίας τῶν Λευιτῶν· ὥστε ἀπὸ μὲν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀρχεσθαι αὐτοὺς λειτουργεῖν· πεντήκοντα δὲ ἐτῶν γενομένους, ἀφίστασθαι μὲν τῆς λειτουργίας, φυλάττειν δὲ μόνον τὴν σκηνὴν.

Γέγραπται δὲ καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ, τοῦ ἐπικαταρωμένου· καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τῶν εὐχομένων ἀπέχεσθαι οἴνου, καὶ μὴ κείρεσθαι τὴν κεφαλὴν· καὶ ὅτι γογγύσαντι πάλαι διὰ κρέας τῷ λαῷ δέδωκεν ὄρυγομήτραν ὁ Θεὸς, καὶ διεψώντι δὲ καὶ πάλιν γογγύσαντι τῷ λαῷ δέδωκεν ἐκ πέτρας ὕδωρ, ἣν ἐκάλεσε Μωϋσῆς ὕδωρ ἀντιλογίας. Ἀπέστειλέ τε κατασκόπους ἕνα κατὰ φυλὴν, ἐν οἷς καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, καὶ Χάλεβ τὸν τοῦ Ἰεφονῆ. Ὡς καὶ ἡ συναγωγὴ Κορὲ ἐπανεστῆ κατὰ Μωϋσέως καὶ ζῶντες κατεπόθησαν εἰς τὴν γῆν μετὰ Δαθὰν καὶ Ἀθειρῶν· ὅτε καὶ Μαρία ἡ ἀδελφὴ Ἀαρὼν ἐλεπρώθη· καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἐβλάστησε κάρυον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθνήσκει Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει Ὄρ, καὶ διαδέχεται αὐτὸν Ἐλεάζαρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡς καὶ ὁ Βαλαάμ καὶ ἡ καλήσασσα αὐτοῦ ἕως ἀνθρωπίνῃ φωνῇ ἱστορεῖται· καὶ ὅτι ὁ μὲν Βαλαὰμ βασιλεὺς Μωὰβ κατασχύνθη· τοῦ δὲ λαοῦ βεβηλωθέντος ἐξ ὑποβολῆς τοῦ Βαλαάμ, ὁ Φινεὴς ἀνέτρωσε τὴν Μωδιανίτιν καὶ

τὸν Ἰσραηλίτην Ζαμβρῆ ἐκ φυλῆς Συμεὼν διὰ τὰς Α πορνείας, καὶ οὕτω πέπταται ἡ ὄργη. Καταλαλήσας δὲ ὁ λαὸς πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ Μωϋσέως, ἐδάκνοντο ὑπὸ ὄψεων, καὶ ὑστερον ἀξιώσαντων αὐτῶν, προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι ὄφιν χαλκοῦν, καὶ κρεμασθῆναι αὐτὸν· ἵνα ὁ δηχθεὶς βλέπων αὐτὸν ζήσῃ. Ὡδε καλεῖται ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆ καὶ Ἐλεάζαρ τῷ ἱερεὶ μετρησαὶ πάλιν τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, καὶ εὗρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ἑξακόσαιοι καὶ χιλιοὶ ἑπτακόσιοι τριάκοντα. Καὶ οἱ Λευῖται δὲ πάλιν καθ' ἑαυτοὺς ἡριθμήθησαν, καὶ εὗρέθησαν χιλιάδες κγ'. Ἡ μὲν οὖν ἐπισκεψίς αὐτῆ γέγονε ἐν Ἀραβῶθ Μωάβ, ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἰεριχώ. Ἐν τούτοις δὲ οὐδεὶς ἦν τῶν πρότερον ἐπισκεμμένων· ὅτι ἀπέθανον, πλην Χαλεβ καὶ Ἰηκὺς ὁ τοῦ Ναυῆ.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἔγραψε Μωϋσῆς διὰ βημάτων Κυρίου ἀπάρσεις αὐτῶν καὶ τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν, ἐν οἷς ὁδεύοντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατέλυον ἀναπαύομενοι. Καὶ εἰσὶν οὗτοι· Ἀπὸ Ῥαμεσῆ τῆς Αἰγύπτου ἐξῆλθον τῷ πρώτῳ μηνὶ ἐπαύριον τοῦ Πάσχα, καὶ ἦλθον εἰς Σοχώθ, ἀπὸ Σοχώθ εἰς Βουθάν, ἀπὸ Βουθάν εἰς Βεελσεφών, ἀπέναντι Μαγδώλου· ἀπὸ Βεελσεφών διέβησαν μέσον τῆς θαλάσσης· ἐπὶ θαλάσσης εἰς Πικρίας, καὶ ἀπὸ Πικριῶν εἰς Ἐλεῖμ (85), ὅπου οἱ Φοίνικες· καὶ ἀπὸ Ἐλεῖμ εἰς Σείρ (86) τὴν ἔρημον· ἀπὸ τῆς ἐρήμου Σείρ εἰς Ῥάφακα· ἀπὸ Ῥάφακα εἰς Ἐλεῖμ (87), καὶ ἀπὸ Ἐλεῖμ εἰς Ῥαφιδείμ· ἀπὸ Ῥαφιδείμ εἰς Σινᾶ τὴν ἔρημον· ἀπὸ ἐρήμου Σινᾶ εἰς Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας· ἀπὸ Μνημάτων τῆς ἐπιθυμίας εἰς Ἀσιρώθ (88)· ἀπὸ Ἀσιρώθ εἰς Ῥαθαμά· ἀπὸ Ῥαθαμά εἰς Ῥεμμῶν Φαρές· καὶ ἀπὸ Ῥεμμῶν Φαρές εἰς Λεμῶνα (89)· ἀπὸ Λεμῶνα εἰς Δεσσάν· ἀπὸ Δεσσάν εἰς Μακελλάθ· ἀπὸ Μακελλάθ εἰς Σαφάρ· ἀπὸ Σαφάρ εἰς Χαραδάθ· ἀπὸ Χαραδάθ εἰς Μακλήθ· ἀπὸ Μακλήθ εἰς Καταάθ· ἀπὸ Καταάθ εἰς Ταράθ· ἀπὸ Ταράθ εἰς Ματτεκᾶ· ἀπὸ Ματτεκᾶ εἰς Σελμῶνα· ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Μασουρώθ· ἀπὸ Μασουρώθ εἰς Βάναια· καὶ ἀπὸ Βάναια εἰς τὸ ὄρος Γαδγᾶδ· καὶ ἀπὸ ὄρους Γαδγᾶδ εἰς Ἐταθαθά· καὶ ἀπὸ Ἐταθαθά εἰς Σεβρώννα (90)· καὶ ἀπὸ Σεβρώννα εἰς Γεσιωνγαβέρ· καὶ ἀπὸ Γεσιωνγαβέρ εἰς τὴν ἔρημον Σείν· καὶ ἀπὸ ἐρήμου Σείν εἰς τὴν ἔρημον Φαράν· αὕτη ἐστὶ Κάδες· ἐκεῖ ἀπέθανεν Μαριάμ ἐν Κάδῃ· ἀπὸ Κάδης εἰς Ὀρ τὸ ὄρος πλησίον γῆς Ἐδώμ, εἰς ὃ ἀναβάς Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπέθανε διὰ προσταγμάτων Κυρίου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ, μιᾶ τοῦ μηνὸς, ἐτῶν ρκγ'· ἀπὸ Ὀρ τοῦ ὄρους εἰς Σελμῶνα· καὶ ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Φεινῶ· καὶ ἀπὸ Φεινῶ εἰς Σωδῶθ (91)· καὶ ἀπὸ Σωδῶθ ἐν Γαί, ἐν τῷ πέραν ἐπὶ τῶν ὄριων Μοάβ· ἀπὸ Γαί εἰς Δαιθωνγᾶδ· ἀπὸ Δαιθωνγᾶδ εἰς Γελμωνδαίλαθῆμ (92)· καὶ ἀπὸ Γελμωνδαίλαθῆμ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ

Simeon propter scortationem confoderit, atque ea ratione iram Dei sedaverit. Ad hæc posteaquam contra Deum et Moysem locutus esset populus, serpentum morsibus cruciaturus: at demum rogantibus illis, serpentem æneum fieri jussit Deus ac suspendi, quo viso viveret, qui a serpentibus esset vulneratus. Præcepit etiam hoc libro Deus Moysi et Eleazaro sacerdoti, denuo recensere populum, a vicesimo anno et supra, cujus tum inventus est numerus, sexcenta millia mille septingenti triginta. Et Levitæ quoque iterum separatim numerati sunt, et inventus est illorum numerus viginti tria millia. Recensiti sunt autem in Araboth Moab, ad Jordanem contra Jericho. In istis autem nemo eorum erat, qui antea numerati fuerant. Mortui quippe erant, præter Chaleb et Jesus Nave.

Complexus est hoc quoque volumine Moyses juxta Domini verba, protectiones et mansiones Israelis, quibus ex Ægypto profecti subinde quieverant. Et sunt istæ: Raphesse, Ægypti primo mense postridie Paschatis profecti, venerunt in Sochoth; de Sochoth in Buthan; de Buthan in Beelsephon, contra Magdolon; de Beelsephon per mare transierunt; de mari in Amaritudines; de Amaritudinibus ad Elim, ubi erant palmæ; de Elim in desertum Seir; e deserto Seir in Raphaca; de Raphaca in Elim; de Elim in Raphidim; de Raphidim in solitudinem Sina; de solitudine Sina ad Sepulcra concupiscentiæ; de Sepulcris concupiscentiæ in Asiroth; de Asiroth in Rathama; de Rathama in Remmon Phares; de Remmon Phares in Lemona; de Lemona in Dessan; de Dessan in Macellath; de Macellath in Saphar; de Saphar in Charadath; de Charadath in Maceloth; de Maceloth in Cataath; de Cataath in Tarath; de Tarath in Matteca; de Matteca in Selmona; de Selmona in Masuroth; de Masuroth in Banæa; de Banæa ad montem Gadgad; de monte Gadgad in Etabatha; de Etabatha in Sebrona; de Sebrona in Gesiongaber; de Gesiongaber in solitudinem Sin; e solitudine Sin in solitudinem Pharan, quæ est Cades: ibi mortua est Maria. E Cades ad montem Hor, prope terram Edom, quo conscenso Aaron summus sacerdos jussu Domini mortuus est, anno egressionis filiorum Israel quadragesimo, mense quinto, prima mensis: cum vixisset annos centum viginti tres. De monte Hor ad Selmona; de Selmone in Phino; de Phino in Soboth; de Soboth in Gæ, in ulteriori 105 parte ad terminos Moab; de Gæ in Dæhongad; a Dæhongad ad Gelmondeblathem; de Gelmondeblathem ad montes Abarim e regione Abau; de montibus Abarim ad occidentem Moab, prope Jordanem juxta Jericho, ubi castrametati sunt. Mansiones sunt quadraginta tres.

(85) Ὁ, Αἰλίμ.

(86) Ὁ, Σίν.

(87) Ὁ, Αἰλοῦς.

(88) Ὁ, Ἀσηρώθ.

(89) Ὁ, Λεβωνά. Ibidem, ὁ Ῥεσσών, pro Δεσσάν,

ex proclivi mutatione, τοῦ γ in τ.

(90) Ὁ, εἰς Ἐβρωνά, ex repetito, σ, Σεβρωνά.

(91) Ὁ, Ὠδῶμ, ex repetito σ præpositionis, εἰς, factum est, Σωδῶθ.

(92) Ὁ, Δεβλαθαίμ.

Ἄβαριμ ἀπέναντι Ἄβαυ (93)· ἀπὸ ὁρέων Ἄβαριμ εἰς δυσμὰς Μωᾶθ, παρὰ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱερὶχώ, καὶ παρενέβαλον παρὰ Ἰορδάνην. Οἱ μὲν σταθμοὶ μγ'.

Hic vero tandem trans Jordanem fusis ac devictis gentibus Moyses, ac occisis Sehon rege Amorrhæorum, et Og rege Basan, qui ex gigantibus erat, eas regiones Rubenitis, Gaditis et dimidiæ tribui Manasse dari jubetur, disponique ut Levitis filii Israel de possessionis suæ sortibus darent civitates ad habitandum, et civitatum suburbia: deinde et civitates refugii, tres trans Jordanem, et tres in terra Chanaan, quæ ad hoc positæ essent, ut ad eas fugeret, si quispiam hominem contra animi sui sententiam occidisset, ne præcipitanter ab occisi cognato deprehensus interimeretur, donec judicio coram Synagoga sisti posset. Jubetur hoc libro populus fimbrias in palliis facere, et fimbriis adnectere vittas hyacinthinas, ut illis conspectis mandatorum Dei ne obliviscerentur. Hic accipiunt et filix Salpaad sortem patris sui, et illarum occasione mandatum Domini datur, et lex ponitur, qua pro legitimis decernuntur cum consobri- nis inita conjugia. Moyses vero terram promissionis vidit de monte Abarim, hoc est Abau: audivitque a Deo, quod illam ingressurus non esset, propter exacerbationem ad aquam contradictionis factam. Mortuus est autem Aaron annorum centum viginti trium, anno post exitum Ægypti quadragesimo, mense quinto. Qui autem ad explorandam terram missi sunt, quisque de sua tribu, juxta mandatum Domini desumpti sunt: horum nomina sunt ista: De tribu Ruben, Salamiel filius Zacchur; de tribu Simeon, Saphat filius Suri; de tribu Juda, Chaleb filius Jephone; de tribu Isachar, Ilaal filius Joseph; de tribu Ephraim, Nausas filius Nave; de tribu Benjamin, Phaltin filius Raphu; de tribu Zabulon, Gudiel filius Sudi; de tribu Joseph, filiorum Manasses, Gaddi filius Sussi; de tribu Dan, Amies filius Gamæ; de tribu Aser, Sathur filius Michael; de tribu Nephtholim, Nabi filius Nabi; de tribu Gad, Gaddidudiel filius Machi. Locus vero, unde missi sunt, est Pharan et Cades Barne. Tunc Nause filium Nave Moyses Jesum nominavit. Tempus autem, quo missi sunt, erat veris medium, in quo jam præmaturi botri erant; et dies, quibus terram explorarunt, fuerunt quadraginta.

ἐν ᾧ πρόδρομοι σταφυλῆς εἰσιν· ὁ δὲ χρόνος, ὃν ἐποίησαν κατασκοποῦντες, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις γέγονεν.

Liber V, Deuteronomium.

9. Et nunc librum Moyses conscripsit, et quæ in illo sunt locutus est. Vocatur autem hoc nomine, quod post acceptam in tabulis scriptam legem, veluti secundam legem, hosce libri præsentis sermones, ex præcepto Domini Moyses Israeli locutus sit. Nam posteaquam Moyses quæ hoc libro continentur locutus esset, ad hunc modum in isto Deuteronomio ea conscripta sunt: « Hæc sunt verba

(93) Ο', Ναβαύ.
(94) Ο', Σαμουήλ.
(95) Ο', Αἰσά. Mox Ο', Φαλεί.

Ἰδοὺ δὲ τροπώσας καὶ κρατήσας ἔθνων, ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Μωϋσῆς, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ Σηὼν βασιλέως τῶν Ἀμορραίων, καὶ τοῦ Ὠγ βασιλέως τῆς Βασάν, ὃς ἦν ἐκ τῶν γιγάντων, κελεύεται διαδοῦναι τὰς χώρας τῷ Ρουθιμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ, καὶ συντάξει τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δοῦναι τοῖς Λευῖταις ἀπὸ τῶν κλήρων τῆς κατασχέσεως αὐτῶν πόλεις κατοικεῖν καὶ τὰ προάστεια τῶν πόλεων· καὶ πάλιν δοῦναι πόλεις φυγαδευτηρίων, τρεῖς μὲν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, τρεῖς δὲ ἐν γῆ Χαναάν, καὶ εἶναι ταύτας ἐπὶ τῷ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν ἀκούσιως φονεύσαντα, καὶ μὴ προπετῶς ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ φονευθέντος, ἕως στή ἔναντι τῆς συναγωγῆς εἰς χεῖρας. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ κελεύεται ὁ λαὸς ποιῆσαι κράσπεδα ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν κρασπέδων κλωσμα ὑακίνθινον, ἵνα βλέποντες αὐτὰ μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ἰδοὺ λαμβάνουσι κληρὸν αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ, τὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς προφάσεως αὐτῶν γίνεται πρόσταγμα Κυρίου καὶ νόμος, νόμιμον εἶναι γάμον τὴν πρὸς ἀνεψιούς συζυγίαν. Καὶ Μωϋσῆς ἴδε εἶδεν ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ἄβαριμ, τουτέστιν Ἄβαυ, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ἤκουσεν· Οὐ μὴ εἰσέλθῃς ἐκεῖ διὰ τὸν παροξυσμὸν τὸν ἐν τῷ ὕδατι τῆς ἀντιλογίας. Ἀπέθανε δὲ Ἀαρὼν ἐτῶν ρκγ' τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου, τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ. Οἱ δὲ ἀποσταλέντες κατασκέψασθαι τὴν γῆν, ἐκ μὲν προστάγματος Κυρίου ἀπεστάλη ἀνὴρ ἕκαστος κατὰ φυλὴν· τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστί ταῦτα· τῆς φυλῆς τοῦ Ρουθιμ Σαλαμιήλ (94) υἱὸς Ζακχούρ· τῆς φυλῆς Συμεὼν Σαφάτ υἱὸς Σουρεὶ· τῆς φυλῆς Ἰούδα Χαλεβ υἱὸς Ἰεφονῆ· τῆς φυλῆς Ἰσραὴλ Ἰαάλ υἱὸς Ἰωσήφ· τῆς φυλῆς Ἐφραὴμ Νασσῆς (95) υἱὸς Ναυῆ· τῆς φυλῆς Βενιαμὴν Φαλτεῖν υἱὸς Παφού· τῆς φυλῆς Ζαβουλὼν Γουδιὲλ υἱὸς Σουδι· τῆς φυλῆς Ἰωσήφ, τῶν υἱῶν Μανασσῆ, Γαδὴ υἱὸς Σουσαί· τῆς φυλῆς Δάν Ἀμίης (96) υἱὸς Γαμαί· τῆς φυλῆς Ἀσήρ Σαθούρ υἱὸς Μιχαήλ· τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ Ναβὶ υἱὸς Ναβὶ (97)· τῆς φυλῆς Γὰδ Γαδδιδουδιήλ υἱὸς Μαχί. Ὁ δὲ τόπος, ἀφ' οὗ ἀπεστάλησάν ἐς τὴν Φαράν καὶ Κάδης Βάρνη. Τότε ἐπυνόμασε Μωϋσῆς τὸν Ναυσῆ τὸν υἱὸν Ναυῆ Ἰησοῦν. Ὁ δὲ καιρὸς, ἐν ᾧ ἐπέμφθησαν, τὸ μέσον τοῦ ἔαρος ἦν, ὃν ἐπέμφθησαν, τὸ μέσον τοῦ ἔαρος ἦν,

Bιβλίον ε', Δευτερονόμιον.

9. Καὶ τοῦτο βιβλίον Μωϋσῆς ἐλάλησε καὶ ἔγραψε. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ μετὰ τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς πλαξί, δεύτερον ὡσπερ νόμον τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου ἐλάλησε Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ ἐκ προστάγματος Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ λαλῆσαι Μωϋσῆν τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, γέγραπται οὕτως ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Δευτερονόμιῳ· « Οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ὅσα ἐνετελεῖτο Κύριος Μωϋσῆϊ στήσαι τοῖς

(96) Ο', Ἀμιήλ.
(97) Ο', Σαβί· τῆς φυλῆς Γὰδ Γουδιήλ.

υιοῖς Ἰσραὴλ ἐν γῆ Μωάβ, πλὴν τῆς διαθήκης, ἥς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρήβ. Ὡς δὲ τοῦτο γὰρ αἱ μὲν πλάκες ἐν Χωρήβ εἰρηγνται, καὶ ἐν μέσῳ τῆς κιβωτοῦ ἐτέθησαν· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο ἐνετείλατο Μωϋσῆς τοῖς ἱερεῦσι τοῖς αἵρουσι τὴν κιβωτὸν θεῖναι ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ εἰς μαρτύριον· ὅπερ καὶ κατὰ ἐπιτάγην ἐνετείλατο ἀναγινώσκειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀφίσεως, ὅτε καὶ ἡ Σκηνοποιία ἐγένετο. Αὕτη μὲν πρώτη αἰτία τῆς ὀνομασίας τοῦ βιβλίου· δευτέρα δὲ πάλιν ἕτερα, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ δευτεροῦ, καὶ διεσάφησε πάντα τὰ προειρημένα ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ τῷ Λευϊτικῷ, καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς, νόμιμά τε καὶ δικαιοματά καὶ προστάγματα· καὶ ὑπομιμνήσκει πάλιν τὸν λαὸν, ἵνα φυλάξῃ αὐτά. Καὶ ἐπαναλαμβάνει δὲ ἐν αὐτῷ τὴν τε ἀπ' Αἰγύπτου ἐξοδον, καὶ πάσας τὰς γεγεννημένας αὐτοῖς εὐεργεσίας, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα· ἵνα μὴ ἐπιλάβωνται τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ Θεοῦ. Ὅριζι δὲ ἐν αὐτῷ περὶ τῆς εὐλογίας τοῖς φυλάσσουσιν τὸν νόμον, καὶ τῆς κατάρας τοῖς παραβαίνουσιν· ἵνα ἡ μὲν εὐλογία λέγεται ἐν τῷ ὄρει τῷ Γαριζὶν διὰ τούτων· διὰ Συμεὼν, Λευὶ, Ἰούδα, Ἰσαχάρ, Ἰωσήφ, καὶ Βενιαμὴν· ἡ δὲ κατάρα ἐν τῷ ὄρει Γαιθάλ ἀπὸ Ῥουβὶμ, Γάδ, Ἀσήρ, Ζαβουλὼν, Δάν, καὶ Νεφθαλεὶμ. Πρὸς ὑπόμνησιν δὲ καὶ τὴν διὰ πάντοδς μελέτην, ἔγραψεν ἐκ προστάγματος Κυρίου τὴν μεγάλην Ῥόδην· ἵνα, ταύτην ἐκμαθόντες αἰεὶ τε μελετῶντες αὐτήν, μὴ ἐπιλάβωνται τοῦ Θεοῦ. Εὐλογήσας τε ἐκάστην φυλὴν καὶ γράψας τὴν εὐλογίαν, καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, εἰς τὸ δέξασθαι αὐτὸν κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ, ἀνέβη λοιπὸν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεὶμ, τοῦτέστιν Ἀβαῦ, καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ διὰ ῥήματος Κυρίου ἐπὶ τῶν ραΐ, μὴ ἀμαυρωθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φθαρέντος· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

Βιβλίον ζ', Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

10. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν βιβλία μέχρι τοῦ Ἐσδρα, οὐ πάντα ἐκείνων εἰσὶ συγγραφαί, ὧν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς φέρουσι, καὶ περὶ ὧν διαλαμβάνουσι. Λόγος δὲ φέρεται, παρὰ τῶν κατὰ τοὺς ἐκάστους καιροὺς προφητῶν συγγεγράφθαι αὐτά. Περὶ γοῦν τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν τέως διαληπτέον. Τὸ παρὸν τοίνυν βιβλίον ἐπιγράφεται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· ἐπειδὴ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, διαδεξάμενος Μωϋσῆν, ἐστρατήγησε τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέχει. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ μὲν ἀνωθεν ἐκ τῆς πηγῆς ἔσθη ρεῦμα, τὸ δὲ φθάσαν ἐξεκινώθη, καὶ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβησαν αὐτόν· καὶ ὅτι ἐν Γαλιγαλοῖς περιέτεμε τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ γεννηθέντας πάντας ἐν πετρίαις μαχαίραις, καὶ ἐκάλεσε τὸν τόπον Γαλιγάλ· καὶ ὅτι, περάσαντος τοῦ λαοῦ, καὶ φαγόντος ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ μάννα· καὶ τῆς μὲν Ἰεριχοῦς αὐτόματα τὰ τεῖχη πέπτωκεν· ἡ δὲ Ῥαβὴ ἡ πόρνη ἐσώθη, φυλάξασα τοὺς κατασκόπους· καὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἐν τῷ μεσουρανήματι ὦν, εὐξάμενος Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ἔσθη κατὰ Γαβαὼν ἡμέρας ὀλοκλήρου διάστημα, ἕως τροπώσῃται τοὺς ἐχ-

A fœderis, quæ Dominus Moysi præcepit proponere filiis Israel in terra Moab, præter fœdus quod pepigit cum eis in Horeb. Quapropter et tabulæ quidem in Horeb recitatae, et in medio arcæ collocatae sunt: hunc vera librum sacerdotibus Moyses, arcam portantibus, ad latera arcæ in testimonium ponere jussit, et septimo quoque anno in die remissionis, quando et festum Tabernaculorum celebrabatur, legi præcepit. Hæc prima quidem est ratio, ob quam hic liber Deuteronomium vocatus est. Altera vero est, quod in ipso, quidquid ante 106 dictum fuerat, sive in Exodo, sive in Levitico, sive in Numeris; omnia legitima, justificationes et præcepta, repetit et declarat, et populum iterum admonet, ut ea custodiat. Resumit etiam isthic exitum populi ex Ægypto, et cuncta illis præstita beneficia, signa quoque et portenta, ne Dei, qui illa patraverat, obliviscerentur. Decernit etiam benedictionem iis, qui legem custodiunt, maledictionem vero iis, qui illam transgrediuntur, et benedictionem in monte Garizin promulgari mandat per Simeon, Levi, Juda, Isachar, Joseph et Benjamin: maledictionem vero in monte Gæbal, per Ruben, Gad, Aser, Zabulou, Dan et Nephtholim. Ad recordationem vero et jugem meditationem, prolixam Odam ex jussu Domini conscripsit, ut illam perdiscentes ac semper meditantés, ne Dei obliviscerentur. Postquam vero singulis tribubus benedixit, benedictionemque illarum litteris mandavit, ac manus suas super Jesum Nave, ut sibi secundum mandatum Dei succederet, posuit; in montem Abarim, qui est Abau, conscendit: ibique juxta verbum Domini mortuus est, annorum centum viginti, cum necdum oculi ipsius caligassent, nec facies ejus quidquam tabis sensisset. Nemo autem sepulcrum illius novit in hodiernum usque diem.

Liber VI, Jesus filius Nave.

10. Qui deinceps ad Esdram usque sequuntur libri, non prorsus ab illis sunt conscripti, quorum inscriptiones præferunt, et de quibus tractant. Feruntur autem a prophetis, qui singulis temporibus vixerunt, esse scripti. Disserendum itaque est de illorum inscriptionibus. Præsens liber inscriptionem habet Jesus Nave: propterea quod ipse Jesus Nave Moysis successor, populique dux fuit, cujus hoc libro historia et res gestæ continentur. Enarratur hic quomodo Jordani fluvii pars superior ex parte fontis defluens immota steterit, inferior vero decurrens evacuata sit, et populus sicco pede transierit; et quomodo in Galgalis omnes in solitudine natos cultris saxeis circumciderit, locumque illum Galgal vocaverit; quod cum primum populus Jordane transmisso de terræ illius frugibus edisset, manna deinceps desierit; quod urbis Jericho mœnia ultro corruerint; Raab meretrix propter hospitio susceptos et occultatos exploratores servata sit; sol in medio cœli decursu juxta Gabaonem, orante Jesu Nave, integri diei spatium, donec ille hostes devicisset, steterit. Postquam vero Amor-

rhæos et omnes illorum reges expugnasset, omnem eam terram novem tribubus cum dimidia Manasse distribuisset, et populum annos xxvi gubernasset, mortuus est annorum cx. Qui vero terram populo diviserunt, erant Eleazarus sacerdos, et ipse Jesus Nave, ac de unaquaque tribu vir unus. De tribu Juda, Chaleb; de tribu Simeon, Salamiel; de tribu Benjamin, Eldad; de tribu Dan, Baccheir; de tribu Manasse, Aniel; de tribu Ephraim, Camuel; de tribu Zabulon, Elisaphan; de tribu Isachar, Phitiel; de tribu Aser, Achior; de tribu Nephthaim, Phathael. Reges autem illius terræ, quos Moyses et filii Israel trans Jordanem ab ortu solis, et valle Arnon usque ad montem Hermon, omni terra Arrhaba ab Oriente subjugata percusserunt, hos fuisse dicit: Sehon regem Amorrhæorum, qui in Esebon habitavit ac regnavit; et Og regem Basan, qui ex gigantibus adhuc supererat, et habitavit in Astaroth, et in Edraim, regnavitque a monte Hermon, usque ad terminos Gergesi, et dimidium Galaad. His occisis, dedit Moyses ipsorum terram Rubenitis, Gaditis, ac dimidiæ tribui Manasse. **107** Reges vero Amorrhæorum, quos sustulere Jesus Nave cum filiis Israel, postquam Jordanem transiissent juxta mare in planitie Libani, usque ad montem Chelca, ascendentibus in Seir: quorum terram Jesus reliquis tribubus, juxta cujusque sortem possidendam dedit, hos esse dicit: Chetæum, Amorrhæum, Chananæum, Pherezæum, Evæum, Jebusæum, regem Jericho, regem Hai, quæ contermina est Bethel, regem Jerusalem, regem Chebron, regem Jerimuth, regem Lachis, regem Elam, regem Gazer, regem Dabir, regem Gise, regem Aermath, regem Ærath, regem Arath, regem Lobna, regem Odolam, regem Elat, regem Athaphuth, regem Opher, regem Ophec Arothæ, regem Asom, regem Somoon, regem Mambroth, regem Ziph, regem Cades, regem Zaac, regem Manedoth, regem Jocom (montis) Carmeli, regem Eddor in Phenedaor, regem Gid Galilææ, regem Thersa. **Κανεδωθ, βασιλέα Ίωκώμ του Χαρμὲλ (2), βασιλέα βασιλέα Θερσα.**

Liber VII, Judices.

11. Vocatur hic liber Judicum, quia post mortem Jesu Nave populum suum Deus a relictis Chananæorum gentibus pressum, per judices liberavit: quorum hoc volumine singulorum factæ et vitæ tempus continentur. Sunt autem isti. Primus Gothoniel: hic occidit Chusarsathaim regem (98) Syriæ fluviorum, qui populum Israel afflixerat annos quadraginta. Post hunc Avod ambidexter. Hic Æglom regem Moabitarum gladio ancipiti palmæ longitudinem habente interemit, a quo fuerat afflictus Israel annos decem et octo: et ipse gubernavit Israel

(98) Id est Mesopotamiæ.

(99) Ita O. Editi vero, καὶ ἐγένετο Δραεῖμ, male.

(1) O', βασιλέα Ἐρμάθ, βασιλέα Ἀδέρ, βασιλέα Λεβνά.

(1') O', Ὀφὲκ τῆς Ἀρώκ

Α θρούς. Καταπολεμήσας δὲ τοὺς Ἀμορραῖους καὶ πάντα τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ μερίσας ταῖς ἐννέα φυλαῖς, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ τὴν γῆν πᾶσαν, ἤρξε μὲν τοῦ λαοῦ, ἔτη κς', ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν ρ'. Οἱ δὲ διελοῦντες τὴν γῆν τῷ λαῷ ἦσαν Ἐλεαζάρ ὁ ἱερεὺς, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ κατὰ φυλὴν εἰς· φυλῆς Ἰούδα Χαλέβ· τῆς Συμεῶν Σαλαμιήλ· τῆς Βενιαμὴν Ἐλδάδ· τῆς Δάν Βακχεῖρ· τῆς Μανασσῆ Ἀνιήλ· τῆς Ἐφραῖμ Καμουήλ· τῆς Ζαβουλὸν Ἐλισάφαν· τῆς Ἰσάχαρ Φεϊτιήλ· τῆς Ἀσῆρ Ἀχιώρ· τῆς Νεφθαλεὶμ Φαθαήλ. Καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐπάταξαν Μωϋσῆς καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, ἀπὸ φάραγγος Ἀρνῶν ἕως τοῦ ὄρους Ἀερμών, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἀρράβα ἀπὸ ἀνατολῶν, τοὺτους εἶναι λέγει· Στῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, ὃς κατῴκει ἐν Ἐσεβῶν κυριεύων· καὶ Ὀγ βασιλέα τῆς Βάσαν, ὃς ὑπελειφθη ἐκ τῶν γιγάντων, ὃς κατῴκει ἐν Ἀσταρῶθ, καὶ ἐν Ἐδραεῖμ (99), ἀρχῶν ἀπὸ ὄρους Ἀερμών ἕως ὄριον Γέργεσι καὶ τὸ ἡμισυ Γαλαὰδ. Τούτων ἀνααιρεθέντων, δέδωκε Μωϋσῆς τὴν γῆν αὐτῶν τῷ Ρουβίμ, καὶ τῷ Γάδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ. Τοὺς δὲ βασιλεῖς πάλιν τῶν Ἀμορραίων, οὓς ἀνέειλεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ περάσαι τὸν Ἰορδάνην παρὰ θάλασσαν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Λιβάνου ἕως τοῦ ὄρους Χελκᾶ, ἀναβαινόντων εἰς Σκεῖρ, τοὺτους εἶναι λέγει, ὧν καὶ τὴν γῆν δέδωκεν Ἰησοῦς ταῖς ὑπολοιποῖς φυλαῖς εἰς κληρονομίαν κατὰ κληρὸν αὐτῶν· τὸν Χεταῖον, καὶ τὸν Ἀμορραῖον, καὶ τὸν Χαναναῖον, καὶ τὸν Φερεζαῖον, καὶ τὸν Εὐαῖον, καὶ τὸν Ἰεβουσαῖον, καὶ τὸν βασιλέα Ἰεριχώ, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαί, ἣ ἐστὶ πλησίον Βαιθήλ, βασιλέα Ἰερουσαλήμ, βασιλέα Χεβρών, βασιλέα Ἰεριμὸθ, βασιλέα Λαχεῖς, βασιλέα Ἐλάμ, βασιλέα Γαζέρ, βασιλέα Δαβείρ, βασιλέα Γισέ, βασιλέα Ἀερμάθ, βασιλέα Διράθ, βασιλέα Ἀράθ (1), βασιλέα Λοβνᾶ, βασιλέα Ὀδολλάμ, βασιλέα Ἡλάτ, βασιλέα Ἀθαφρούθ, βασιλέα Ὀφὲρ, βασιλέα Ὀφὲκ τῆς Ἀρώθ (1'), βασιλέα Ἀτόμ, βασιλέα Σομοὺν, βασιλέα Μαμβρόθ, βασιλέα Ζεῖφ, βασιλέα Κάδης; βασιλέα Ζαάκ, βασιλέα Ἐδδώρ τοῦ Φενεδάωρ, βασιλέα Γεῖδ τῆς Γαλιλαίας,

Βιβλίον ζ', Κριταί.

11. Καλεῖται τὸ βιβλίον Κριταί, ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατον Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, διὰ τῶν κριτῶν ἔσωζεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν θλιβόμενον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, τῶν περιλειφθέντων Χαναναίων· καὶ τούτων τῶν κριτῶν ἐκάστου καὶ τὰς πράξεις καὶ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἢ βίβλος αὐτῆ περιέχει. Γεγόνασι δὲ κριταὶ οὗτοι· πρῶτος Γοθονιήλ· οὗτος ἀνέειλε τὸν Χουσαρσαθαῖμ, βασιλέα Συρίας ποταμῶν, θλίψαντα τὸν λαὸν ἔτη μ' (3)· μετὰ τοῦτον Αὐῶδ, ἀμφοτεροδέξιος· οὗτος ἀνέειλε τὸν Αἰγλὼμ βασιλέα Μωάθ, ἐν μαχαίρᾳ διστόμῳ, δρακὸς ἐχούσῃ τὸ μῆκος, θλίψαντα τὸν λαὸν

(2) O', Συμοὺν, βασιλέα Μαμβρόθ, βασιλέα Ἀζίφ, βασιλέα Κάδης, βασιλέα Ζαχάκ, βασιλέα Μαρεδῶθ, βασιλέα Ἰεκὸμ τοῦ Χερμὲλ, βασιλέα Ὀδολλάμ τοῦ Φεννεαλδώρ, βασιλέα Γεῖ τῆς, etc.

(3) O', ἔτη ὀκτώ. Μοχ, O', Ἀώδ.

ἔτη η'· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη π'· μετὰ Ἀ τοῦτον Ταμεγάρ (5), υἱὸς Δινάχ· οὗτος ἐπάταξεν ἐξοπλιστοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτος α'. Μετ' αὐτὸν Βαράχ, υἱὸς Ἀθινέχ (6). Οὗτος ἐπολέμησεν Ἰαθὶν καὶ τὸν Σισάρα, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Τὸν μὲν οὖν Σισάρα ἀπέκτεινε Ἰαήλ, γυνὴ Χαθέρ τοῦ Κιναίου ἐν πασσάλῳ· αὐτὸς δὲ ἔκρινεν τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετ' αὐτὸν Γεδεών· αὐτὸς ἐστὶν Ἱεροβαάλ. Αὐτὸς ἐπάταξε Μαιδιάν, καὶ τὸν Ὀρήβ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανὰ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ τε πύργον Φανοῦηλ κατέστρεψε, καὶ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν ἠλόησαν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ζ'. Αὐτὸς δὲ ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετὰ τοῦτον Ἀθιμελὲχ, υἱὸς Γεδεών ἐκ παλλακῆς· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ, τοὺς ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ὁ Β ἀνδρας ἐπὶ λίθον ἐνζ. Ἐφυγε δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν Ἰωάθαμ. Ἀλλὰ καὶ Ἀθιμελὲχ γέγονε μετὰ τῶν αὐτῶ συνελθόντων ὡς πῦρ ἀπὸ βράμου· πολλοὺς τε ἀποκταίναις, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ῥιψάσης γυναικὸς ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπ' αὐτὸν κλάσμα μύλου. Καὶ αὐτὸς δὲ ἤρξεν ἔτη τρία. Μετ' αὐτὸν Θωλά υἱὸς Φούα, υἱὸς πατρὸς ἀδελφοῦ Ἀθιμελέχ. Καὶ αὐτὸς ἤρξεν ἔτη κγ'. Μετ' αὐτὸν Ἰαεὶρ ὁ Γαλααδίτης· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς Ἀμνιτάς καὶ τοὺς Φυλιστιεῖμ, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ιη'. Εὐξάμενος δὲ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν ἀπαντῶντα πρῶτον μετὰ τὴν νίκην ἀναφέρειν εἰς θυσίαν, ἀπαντήσασαν τὴν θυγατέρα, ἤξιωσεν πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ δέμνον κλαῦσαι τὰ παρθένια αὐτῆς· οὕτως αὐτὴν ἀνενεγκὼν ὁ πατήρ εἰς θυσίαν, ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτη ἐξ. Μετ' αὐτὸν Ἀβαισάν ἀπὸ Βηθλεὲμ ἔτη ἐπτά. Μετ' αὐτὸν Ἀτλὼν ὁ Ζαβουλονίτης ἔτη ι'. Μετ' αὐτὸν Λαβδὼν (7), ὁ Φαραθωνίτης ἔτη η'. Μετ' αὐτὸν Σαμφὼν ἀπὸ Δάν· οὗτος ἐπάταξε τοὺς Φυλιστιεῖμ ἐν σιαγόνι ἄνου, καὶ ἄλλοτε βράδῳ, καὶ αὖθις ἀλώπεξι, καὶ ὕστερον συμπτώματι τοῦ οἴκου, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Προσῶνται οὖν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ιγ'· τὰ δὲ ἔτη αὐτῶν υια'.

Βιβλίον η', Ρουθ.

12. Οὕτω λέγεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ρουθ ἱστορίαν μόνην περιέχει. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ Ρουθ τὸ μὲν γένος Μωαβίτις, καὶ ἐν σωφροσύνη διαπρέψασα. Ἀποταξαμένη δὲ τῇ συγγενείᾳ καὶ τῇ πατρικῇ δεισδαιμονίᾳ, μετέβαλεν εἰς θεοσεβείαν, καὶ μετῆλθεν εὐθὺς εἰς Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐκεῖ τε ἐξέυχθη τῷ Βοὺζ ἐκ φυλῆς Ἰούδα τυγχάνοντι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς γενεαλογεῖται ὁ Δαβὶδ οὕτω· Βοὺζ ἐκ τῆς Ρουθ γεννᾷ τὸν Ὀβήδ· Ὀβήδ δὲ τὸν Ἰεσσαί, Ἰεσσαὶ δὲ τὸν Δαβὶδ.

Βιβλίον θ', Βασιλείαι πρώτη καὶ δευτέρα.

13. Βασιλείαι ὀνομάζονται τὰ βιβλία, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις τῶν γενομένων βασιλέων ἐν τε τῷ Ἰούδα καὶ τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν περιέχει. Διελίγη

(5) Ο', Σαμεγάρ. Non legitur in Scriptura quod judicaverit Israellem anno uno, ut hic fertur.

(6) Ο', Ἀθινέμ.

annos octoginta. Postea Tamegar filius Dinach, qui sexcentos de Philistiim vomere percussit, annumque unum, populum judicavit. Hunc excepit Barach filius Abineem : hic expugnavit Jabin et Sisaram, qui Israellem annos viginti affligerunt. Sisaram autem Jael, uxor Cather Cinæi clavo occidit. Judicavit iste Israellem annos quadraginta. Post hunc Judicavit iste Israellem annos quadraginta. Post illum Abimelech, filius Gedeonis ex concubina, qui fratres suos ex liberis natos, septuaginta viros, super lapidem unum occidit. Fuga autem unus ex illis, Joatham elapsus est. Ipse vero Abimelech, etiam illis, qui cum ipso conspiraverant, factus est instar ignis e rhamno. Postquam autem multos occidit, mortuus est et ipse, molæ fragmine de muro per mulierem demisso prostratus, imperiumque tenuit annos tres. Deinde Thola filius Phua, patruī Abimelech, qui imperavit annos 23. Hunc excepti Jair Galaadites, qui judicavit annos 22. Postea Jephthe Galaadites. Iste percussit Ammonitas et Philistæos, qui Israellem affligerant annos decem et octo. Cum autem in bello votum fecisset, oblatum se in sacrificium, quidquid post victoriam domum revertenti primum occurreret, filiam in occursum progressam, impetrato primum ad lugendam virginitatem bimestri spatio, immolandam obtulit. Judicavit autem populum annos sex. Postea Abassan Bethleemita, judicavit annos septem. Deinde Ailon Zabulonites annos decem. Post illum Labdon Pharaonites 108 annos octo. Postea Samson, de stirpe Dan. Hic in mandibula asini, interdum et virga, aliquando etiam immixtis vulpibus, et novissime per ruinam domus, Philistæos percussit, a quibus Israel afflictus fuerat annos 40. Judicavit autem Israellem annos 20. Fuerunt itaque iudices Israelis numero 13, anni vero illorum fuerunt 411.

Liber VIII, Ruth.

12. Ita vocatur hic liber, quod historiam Ruth tantum complectatur. Est autem Ruth genere Moabit, castitate vero clara. Relicta cognatione paternaque superstitione, ad verum Dei cultum conversa, Bethlehem Judææ cum socru sua subito concessit, ubi et Booz ex tribu Juda, matrimonio conjuncta est, ex qua postea David origo sic contextitur : Booz ex Ruth genuit filium Obed : Obed vero genuit Jesse : Jesse Davidem.

Liber IX, Regnorum primus et secundus.

13. Regnorum nominantur hi libri, quia Regum cum Juda tum Israel facta et annos continent. Enarrantur autem primo libro ista : Mors Eli sacerdotis

(7) Ο', Ἀβδών, sed cum hanc vocem præcedat, Ἰσραήλ, ex repetita postrema littera factum est Λαβδών.

ac filiorum ipsius. Ortus Samuel's, et quomodo populus, hactenus a Deo gubernatus, qui singulis temporibus liberatorum ipsis excitaverat, regem sibi secundum morem gentium petierit a Samuele, qui Saulem illis de tribu Benjamin dederit, et ex illo deinceps et in Israel reges esse cœperint. Continetur etiam hoc volumine, quomodo, ubi mandatum Dei transgressus esset Saul, ablatum sit a stirpe ipsius regnum, et David in ipsius locum unctus sit, atque in hujus stirpem translatum regnum, Præterea commemoratur: quod per Davidem Goliath minutissimo occisus sit lapillo: Saul vero, postquam tripudiantes mulieres David decem milia, et sibi mille delerant, invidia percitus Davidem persecutus est, David tamen servatus, et Saul tandem bello arctatus, consultis pythonissis, interemptus occubuerit. Et hac re terminatur primus Regnorum liber.

14. In secundo autem libro, Sauli David in regnum succedit. Memphiboseth autem filius Sauli initio regnare cum vellet, contendebat: tandem vero universæ tribus Davidi junguntur. Cunctos hostes bello superat David, Bersabee uxorem Uriæ sibi sumit. Abesalom patrem suum Davidem persecutus est: paulo post in bello occiditur Abesalom. David numerato populo iram in se divinam provocat, quæ postea placato Deo cessat. Et hic secundus Regnorum liber, senio confecto Davide, finitur. Habuit autem sub se David quosdam viros fortes, magnos ac multos, quorum minores centuriones, majores vero chiliarchas constituit. Habentur quorumdam ipsorum nomina et res gestæ. Sebochæ Astotheus, qui Seph filium Rapha ex gigantibus nati percussit. Eleanam filius Ariorgi Bethleemites; hic percussit Goliath Chetæum, cujus hastæ lignum instar liciatorii textentium erat: fuit autem et ipse filius Rapha. Jonathan filius Semesi fratris David; iste percussit virum quemdam de Ramedon, qui Israeli conviciatus fuerat, et senos digitos in manibus ac totidem habebat in pedibus, et ipse filius Rapha, ex gigantibus nati. Adinon Asonæus; hic frameam suam adversus octingentos milites simul congregatos eduxit; Jessæbada, filius Achamane; et iste ense suum contra trecentos vulneratos uno tempore eduxit; Eleanam filius Sose; hic cum essent congregati Philisthiim, solus in eos irruit, atque tantam illorum stragem edidit, ut manui ipsius hasta agglutinaretur, et populus post ipsius tergum cæsos 109 spoliabat. Mara filius Asa Saruchæus; iste irruentibus Philistæis ac partem agri lente refertam depopulari volentibus, fugiente populo, solus obstitit, et Philistæos persecutus, agri partem servavit. Eleazar filius Dodetharchoni; iste, tempore messis hordeaceæ, cum irrumperent Philisthæi, et populus fugeret, solus restitit, et Philisthæos per-

παι δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλείων ταῦτα· θάνατος μὲν Ἡλὲ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· γένεσις δὲ τοῦ Σαμουὴλ· πῶς τε ὁ λαὸς, τὸ πρότερον ἀρχόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγείροντες αὐτοῖς κατὰ καιρὸν τὸν βοηθῶν, ὕμνος ἤτησε παρὰ τοῦ Σαμουὴλ, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐθνῶν, βασιλεία, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Σαοῦλ, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν· καὶ γέγονε λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀρχὴ βασιλείας. Περιέχεται δὲ ἐν ταῦθα, πῶς ὁ μὲν Σαοῦλ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀψηρέθη ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ ἡ βασιλεία· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀντ' αὐτοῦ ἐχρίσθη, καὶ μετηνέχθη εἰς τὸ γένος αὐτοῦ ἡ βασιλεία. Καὶ τὸν μὲν Γολιάθ ἀνέλεν ὁ Δαβὶδ λιθορίψῳ μικροτάτῳ· ἐπειδὴ δὲ αἱ χορεύουσαι, τὰς μυριάδας δέδωκαν τῷ Δαβίδ, τὰς δὲ χιλιάδας τῷ Σαοῦλ, φθονήσας ὁ Σαοῦλ, ἐδίωκε τὸν Δαβὶδ· καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διεσώθη, ὁ δὲ Σαοῦλ πολεμούμενος ἐξήτησεν ἐγγαστριμύθους, καὶ τῇ ἐπαύριον ἀναιρεθῆεις ἀπέθανε. Καὶ ἐν τούτῳ συμπληροῦται ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλείων.

14. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πάλιν Δαβὶδ διεδέξατο τὴν βασιλείαν· Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ υἱὸς Σαοῦλ Μεμφιβοσῆθ (8) ἐφιλονεῖκει, θέλων βασιλεύειν· ὕστερον δὲ πάντες προσετέθησαν τῷ Δαβίδ. Πάντας δὲ τοὺς πολέμους περιεγένετο Δαβίδ. Τὴν μὲν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα τὴν Βηρσαβῆ ἔλαβεν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσαλώμ ἐδίωξεν αὐτὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ συστάνας πολέμου, ἀνηρέθη ὁ Ἀβεσαλώμ. Εἶτα τὸν λαὸν ἀριθμήσας, κεκίνηκεν ὄργην θεῖαν κατ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, παρακληθέντος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὄργη ἐπαύθη. Καὶ εἰς τοῦτο λήγει καὶ τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Βασιλείων, γηράσαντος τοῦ Δαβίδ. Δυνατοὺς δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ἔσχεν ὁ Δαβὶδ, μεγάλους μὲν καὶ πολλούς, ὥστε τὸν μὲν μικρότερον αὐτῶν πρὸς ἑκατὸν ποιεῖν, τὸν δὲ μέγαν αὐτῶν πρὸς χιλίους. Ἔστι δὲ τιῶν αὐτῶν τὰ ὀνόματα καὶ ἡ πρᾶξις· Σεβοχαὶ ὁ Ἀστωθὶ (9)· οὗτος ἐπάταξεν τὸν Σέρ, τὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἐλεανᾶν, υἱὸς Ἀριωργὶ ὁ Βηθλεεμιτῆς· οὗτος ἐπάταξε Γολιάθ τὸν Χεταῖον, οὗ ἦν τὸ ξύλον τοῦ δόρατος, ὡς ἀντίον ὑφαινότων. Ἦν δὲ καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ Ῥαφᾶ. Ἰωνάθαν υἱὸς Σεμεσί, ἀδελφοῦ Δαβίδ· οὗτος ἐπάταξεν ὀνειδίσαντα τῷ Ἰσραὴλ ἄνδρα ἐκ Ῥαμεδῶν, ἔχοντα ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶν ἀνὰ δακτύλους ἑξ, υἱὸν ἕντα καὶ αὐτὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἀδίνων ὁ Ἀσωνάιος· οὗτος ἐσπάτο τὴν βομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ ὀκτακοσίου στρατιώτας εἰσάπαξ. Ἰεσσαϊθαδᾶ υἱὸς Ἀγαμνη· καὶ οὗτος ἐσπάτο τὴν βομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τριακοσίου τραυματίας ἐν καιρῷ ἐνί. Ἐλεανᾶν υἱὸς Σωσῆ· οὗτος, συναχθέντων τῶν ἀλλοφύλων, μόνος ἦλατο ἐπ' αὐτούς, καὶ αὐτούς μὲν ἀνήρει, ὥστε τὸ δόρυ ἐμπαγῆναι τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ λαὸς ὀπίσω αὐτοῦ ἐσκύλευε. Μαρά υἱὸς Ἀσᾶ, ὁ Σαρουχαῖος· οὗτος ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, καὶ βουλομένων ἀρπάσαι τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ, πλήρη οὖσαν φακῆς, τοῦ τε λαοῦ φυγόντος, μόνος ἔστη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλοφύλους ἐδίωξε, τὸν δὲ μερίδα τοῦ ἀγροῦ ἐφύλαξεν.

(8) In O, legitur, Ἰεβοσθέ.

(9) Hæc nomina multum variant in II Reg. xxiij,

et in I Paralip. xxvii.

Ἐλεάζαρ, υἱὸς Δωδεθαρχωνί· καὶ οὗτος, μερίδος οὐ-
 σης κριθῶν, καὶ ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, τοῦ τε-
 λαοῦ φυγόντος, μόνος ἐστηλώθη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλο-
 φύλους ἐδίωξε, τὴν δὲ κριθὴν ἔσωσε. Τρεῖς δὲ δυνα-
 τοὶ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἦσαν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῶν
 ἀλλοφύλων κυκλωσάντων τὴν Βηθλεέμ, τοῦ δὲ Δαβὶδ
 ἐπιθυμήσαντος πιεῖν ἐκ τοῦ λάκκου τοῦ ἐν Βηθλεέμ,
 διέβησαν οἱ τρεῖς, καὶ διαβρόθήξαντες τὴν παρεμβολὴν
 τῶν ἀλλοφύλων, ὕδρευσαντο ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἤνε-
 γκαν ὕδωρ τῷ Δαβίδ. Θαυμάσας δὲ ὁ Δαβὶδ τὴν δύ-
 ναμιν αὐτῶν, τὸ μὲν ὕδωρ ἐδέξατο, πιεῖν δὲ οὐκ ἐθέ-
 λησεν· ἀλλ' ἔσπεισεν αὐτὸ τῷ Κυρίῳ λέγων· « Ἰλεώς
 μοι, Κύριε, τοῦτο ποιῆσαι· εἰ αἶμα τῶν ἀνθρώπων
 τῶν πορευθέντων ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν πίωμα; » Βα-
 νέας, υἱὸς Ἰωδαε, πολλὰ μὲν ἐποίησεν ἔργα δυνατὰ·
 ἐπάταξε δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀριήλ τοῦ Μωάβ, καὶ
 καταβάς ἐν ἡμέρᾳ χιόνος εἰς λάκκον, ἐπάταξε τὸν
 λέοντα. Οὗτος ἐπάταξε καὶ ἄνδρα δυνατὸν Αἰγύπτιον
 πεντάπηχυν ὄντα, καὶ ἔχοντα δόρυ ὡς ξύλον διαβά-
 θρας· ἀρπάσας γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ δόρυ μετ' αὐτοῦ
 τοῦτον ἀπέκτεινεν. Ἀβισὰ ἀδελφὸς Ἰωάβ, υἱὸς Σα-
 ρουίας τῆς ἀδελφῆς Δαβίδ. Ἀρχων μὲν ἦν καὶ οὗτος
 ἐν τοῖς προσηρμένιοις τρισίν· αὐτὸς δὲ ἐπάταξε τραυ-
 μτίας τριάκοντα δόρατι ἐν καιρῷ τινι, καὶ ἔτρεχεν
 ὡς βορᾶς ἐν τοῖς ὄρεσι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐπάταξε
 καὶ ἐθανάτωσε τὸν Ἐσβιὲν, θέλοντα ἀναιρῆσαι τὸν
 Δαβίδ. Ἦν δὲ ὁ Ἐσβιὲν ἐκγονος τοῦ Ῥαφᾶ· δόρυ δὲ
 εἶχε σταθμοῦ ὀκτῆς χαλκοῦ τριάκοντα σίλων, καὶ
 περιεζωσμένος ἦν κορούνην. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι
 Δαβίδ μυριάδας τριάκοντα τέσσαρας καὶ διακοσίους.

Βιβλίον ε', Βασιλείαι τρίτη καὶ τετάρτη.

15. Ἐν μὲν οὖν τῇ τρίτῃ πάλιν περιέχεται, ὅτι,
 γηράσαντος τοῦ Δαβίδ, ἐπαίρει ἑαυτὸν Ἀδωνίας ὁ
 υἱὸς αὐτοῦ, καὶ χωρὶς τοῦ πατρὸς ἀναγορεύει ἑαυ-
 τὸν βασιλέα. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβίδ, ἀποστέλλει
 Ναβὴν τὸν προφήτην, καὶ Σαδώκ τὸν ἱερέα, καὶ Βα-
 νέαν υἱὸν Ἰωδαε, καὶ ἐντέλλεται αὐτοῖς, καὶ χρίουσι
 τὸν Σαλομῶνα εἰς βασιλέα ἐτι ζῶντος τοῦ Δαβίδ.
 Ὁ μὲν οὖν Ἀδωνίας εὐθύς καταλύεται· ὁ δὲ Σαλο-
 μῶν, διαδεξάμενος, οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου
 καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλήμ ἐν ἐπτὰ ἔτεσιν. Ἦσαν δὲ
 αὐτῷ ἀπὸ τῶν προσηλύτων αἰροντες μὲν ἄρσιν ἑβδο-
 μήκοντα χιλιάδες· λατόμοι δὲ πάλιν ἀπὸ τῶν προση-
 λύτων μυριάδες ὀκτώ. Ἐπιστατοῦντας δὲ τοῖς ἔργοις
 εἶχε τρισχιλίους (10) εἰκοσι. Καὶ εἰς μὲν τὴν τροφὴν
 αὐτῶν καὶ τὰ δέοντα δώδεκα ἦσαν οἱ χορηγοῦντες
 ἕκαστον μῆνα. Καὶ ἦν τὸ καθ' ἡμέραν αὐτῶν τοῦτο
 λ' ὀροὶ σιμιθάλειος, ξ' ὀροὶ ἀλεύρου κεκουπανι-
 σμένου, μόσχοι ἑκλεκτοὶ δέκα, βόες δὲ νομάδες εἴ-
 κοσι, πρόβατα ρ', ἐκτὸς ἐλάφων καὶ βορᾶδων, καὶ
 ὄρνιθων ἐκλεκτῶν σιτευτῶν. Ἀγέλην δὲ εἶχε θηλειῶν
 μὲν ἵππων τοκάδων μυριάδας τέσσαρας, ἵππων δὲ
 εἰς ἄρματα χιλιάδας ἑβ'. Πλοῦτον δὲ εἶχε πολὺν· ἐν
 γὰρ τῷ ἐνὶ ἐνιαυτῷ τοῦ κομισθέντος αὐτῷ χρυσοῦ
 ἦν ὁ σταθμὸς, τάλαντα χξς', χωρὶς τῶν φόρων τῶν
 ὑποτεταγμένων. Καὶ ἡ βασίλισσά δὲ Σαβὰ ἐλθοῦσα
 πρὸς αὐτὸν, δέδωκεν αὐτῷ χρυσοῦ τάλαντα ρκ', καὶ

A secutus, bordeum delendit ac servavit. Tres vero
 fortes ex triginta erant cum Davide. Et cum Phi-
 listhæi Bethlehem obsidione cinxissent, atque ex
 cisterna Bethlehem bibere cuperet David, hi tres
 castra Philisthinarum perruperunt, haustamque ex
 cisterna aquam Davidi attulerunt. Admiratus David
 ipsorum virtutem aquam quidem accepit, bibere
 vero noluit, sed libavit eam Domino, dicens:
 « Propitius sit mihi Dominus, ne hoc faciam. An
 sanguinem istorum hominum, qui cum animarum
 suarum periculo profecti sunt bibam ⁸²? » Baneas
 filius Jodæ, qui multa fortia facta designavit, et fi-
 lios Ariel Moab percussit, et cum in die nivis ad
 cisternam descendisset, leonem percussit. Hic et
 fortem quemdam virum Ægyptium quinque cubito-
 rum staturam habentem, et hastam instar scalæ
 nauticæ gestantem, percussit: hastam enim illi ad-
 emit, ac illa eum occidit. Abisa frater Joab filius
 Sarviæ sororis Davidis, princeps erat et iste inter
 tres, de quibus dictum est. Percussit autem tem-
 pore quodam triginta vulneratos lancea sua, et ca-
 preæ instar currebat in montibus: et præterea
 percussit et occidit Esbien, qui Davidem occidere
 volebat. Erat autem Esbien de genere Rapha, et
 hasta ipsius trecentos æris siclos ponderabat, et
 clavam gestabat. Itaque isti erant magni et poten-
 tes. Bellatorum autem in universum habuit David
 myriades triginta quatuor et ducentos.

καὶ δυνατοὶ ἦσαν· τοὺς δὲ πολεμιστὰς πάντας εἶχε

Liber X, Regnorum tertius ac quartus.

15. In tertio Regnorum continentur ista: Ado-
 nias, senio jam gravato Davide patre, seipsum ex-
 tollit, et sine patris conscientia regem se declarat.
 Quo cognito David, mittit Nathan prophetam et
 Sadoch sacerdotem, ac Baneam filium Jodæ: præ-
 cipitque eis, ut Salomonem ungant in regem, quod
 et faciunt, adhuc vivente Davide. Adoniæ itaque
 res confestim pessumdantur. Salomon vero, cum
 successisset patri, septennio domum Domini, et mu-
 ros Jerusalem ædificavit. Erant autem illi septua-
 ginta millia proselytorum, qui onera portabant, et
 octoginta millia latomorum, item proselytorum.
 Qui autem operibus præerant, numero erant ter
 mille viginti. Alimoniam vero illorum singulis men-
 sibus duodecim viri administrabant. Impendeban-
 tur autem singulis diebus cori similaginis triginta,
 farinæ contusæ cori sexaginta, vituli selecti decem,
 boves pascui viginti, oves centum, exceptis cervis
 et capreis, atque altilibus saginatis. Gregem vero
 habuit equarum, quas feturæ gratia albat, qua-
 draginta millia, equorum vero currulium duodecim
 millia. Divitiæ illius erant multæ. Singulis enim
 annis afferebantur illi auri talenta sexcenta sexa-
 ginta sex, absque tributis, quæ pendebantur a sub-
 ditis. Sed et regina Saba, cum ad ipsum venisset,
 dedit ei auri talenta centum viginti, lapides præ-

⁸² II Reg. xliii. 17.

(10) Ο', ἑξακοσίους.

tiosos, et aromata infinita. Post mortem Salomonis in regnum succedit Roboam filius ejus : sub quo scissum est regnum, ita ut decem tribus Samariam abscesserint, duæ vero reliquæ in Jerusalem manserint ; Juda videlicet et Benjamin. Complectitur itaque tertius hic liber res gestas et annos regum istorum : Salomonis, qui simul omnium tribuum rex erat. Postquam autem divisum est regnum, ut diximus, in Judæa duarum tribuum principatum gesserunt Roboam, Abia, Asa et Josaphat : decem vero reliquarum in Samaria, Jeroboam, **110** Nabath, Baasa, Elan, Zambre et Achaab. Tractat et de prophetis, videlicet istis : de Nathan, Gad et Achia Selonita, necnon de eo qui contra altare Samariæ clamavit ; de Elia et Eliseo, et eo, qui (regi) Achaab prophetavit de filio Ader, et illius percussore, qui et Achaab reprehendit ; quod filii prophetarum seorsum vitam ducerent. Habetur etiam hoc libro, quomodo prophetaverit Elias, et non pluerit per tres annos, et corvi propter verbum Domini mane panes, vesperi carnes ipsi detulerint. Effecit etiam in Sarepta Sidoniæ per verbum Domini, ut hydria farinae viduæ non defecerit, et oleario vasculo nihil decesserit. Præterea et filium ejus mortuum orando vitæ restituit, et prophetas Baal occidi curavit, quorum numerus erat quadringenti quinquaginta. Jordanem quoque melote percussit, undaque illius utrinque divisa, pedes fluvium transivit. Terminatur autem tertius hic liber morte Achaab regis Israel, et morte Josaphat regis Juda, desinens in principium regni Ochoziæ filii Achaab, et in principium regni Joram filii Josaphat regis Juda.

Liber IV, Regnorum.

16. In quarto libro enarratur, quomodo duo duces quinquagenarii regis Ochoziæ igne cœlitus per verbum Eliæ prophetæ consumpti, et Elias tandem sublatus sit, spiritusque Eliæ Eliseo requieverit, ita ut essent ei duplicia in spiritu. Quomodo Eliseus Sunamitidis filium mortuum precando excitaverit, et Neæman Syrum a lepra mundaverit, vascula uxoris prophetæ mortui in verbo Domini oleo repleverit : item quod super ossa ipsius mortui cujusdam accincti hominis cadaver conjectum, mox atque prophetæ ossa tetigerat, revixerit : quod cum melote Eliæ Jordanem percusserit, diremptaque hac atque illac unda, pedibus et ipse fluvium transiverit. Continetur etiam isto volumine, quomodo Senacherim et Rapsakes post multas blasphemias profligati sunt, deque exercitu ipsorum una nocte occisa sunt centum octoginta quinque virorum millia : et quomodo Josias rex universa simulacra sustulerit, lucos succiderit, et Pascha, sicut scriptum est, rite servaverit. Habet hic liber Regum quoque gesta et annos eorum, qui in Judæa regnarunt, Joram Ochoziæ, Joas, Amasias, Osias, Joatham, Achaz, Ezechias, Manasse, Amos, Josias, Joa-

λίθων τίμιων, καὶ ἡδύσματα ἀμύθητα. Μετὰ δὲ θάνατον Σαλομῶνος, διεδέξατο οὐ υἱὸς αὐτοῦ Ῥοβοὰμ τὴν βασιλείαν· καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσχίσθη ἡ ἀρχή· καὶ δέκα μὲν φυλαὶ ἀπῆλθον εἰς Σαμάρειαν· δύο δὲ ἔμειναν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Εἰσὶν οὖν τὰ ἐμπεριεχόμενα τούτῳ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ πράξεις καὶ ἔτη βασιλέων τούτων· Σαλομῶνος βασιλέως πάντων ὁμοῦ. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ βασιλέων τῶν δύο φυλῶν, Ῥοβοὰμ, Ἀβιού, Ἀσά, καὶ Ἰωσαφάθ· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλέων τῶν δέκα φυλῶν, Ἱεροβοὰμ, Ναβὰθ, Βαασά, Ἠλάν, Ζαμβρῆ, καὶ Ἀχαάβ. Καὶ περὶ προφητῶν δὲ διαλαμβάνει τούτων· Ναθάν, καὶ Γάδ, καὶ Ἀχιά τοῦ Σηλωνίτου, καὶ τοῦ ἐπικαλεσαμένου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς Σαμαρείας· καὶ περὶ Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίου, καὶ τοῦ προφητεύσαντος τῷ Ἀχαάβ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ τοῦ πατάξαντος αὐτὸν, καὶ ἐλέγξαντος τὸν Ἀχαάβ· καὶ ὅτι ἦσαν υἱοὶ τῶν προφητῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀναχωροῦντες. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς Ἠλίας προεφῆτευσεν, καὶ οὐκ ἔδρεξεν ἐπὶ ἔτη τρία, καὶ ὅτι οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ διὰ ῥήματα Κυρίου πρῶτας μὲν ἄρτους, δευτέρως δὲ κρέα. Ἐν τῇ Σαρεφθᾷ τῆς Σιδωνίας πεποιήθη διὰ ῥήματα Κυρίου μὴ ἐκλείψαι τῆς χήρας τὴν ὕδριαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου μὴ ἐλαττονηθῆναι. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν αὐτῆς ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος· τοὺς δὲ προφήτας τοῦ Βάαλ ἐποίησεν ἀναιρεθῆναι, ὄντας τὸν ἀριθμὸν ὡς. Καὶ τῇ μηλωτῇ δὲ ἐπάταξεν τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἔνθα καὶ ἔνθα τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη τῷ ποδὶ τὸν ποταμόν. Λήγει δὲ ἡ βίβλος αὕτη εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀχαάβ βασιλέως Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὸν θάνατον Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν βασιλείας Ὀχοζίου υἱοῦ Ἀχαάβ, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν Ἰωράμ υἱοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα.

Βίβλος δ', Βασιλειῶν.

16. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ βίβλῳ ἐστὶ, πῶς οἱ δύο πενηκόνταρχοι τοῦ Ὀχοζίου πυρὶ ἀνηλώθησαν διὰ ῥήματα Ἡλίου καὶ προφήτου, καὶ ὅτι ἀνελήφθη Ἠλίας, καὶ ἐπανεπαύσατο ἐπὶ Ἐλισσαίῳ τὸ πνεῦμα Ἡλίου, καὶ γέγονεν αὐτῷ διπλᾶ ἐν πνεύματι· καὶ πῶς ὁ Ἠλισσαῖος τὸν μὲν υἱὸν τῆς Σουναμίτιδος ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος, τὸν δὲ Νεαιμᾶν τὸν Σύρον ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῆς λέπρας, τῆς τε γυναικὸς τοῦ προφήτου πεπλήρωκε τὰ ἀγγεῖα ἐλαίου ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὰ ὄσπτα δὲ αὐτοῦ μετὰ θάνατον ἐβρίφη νεκρὸς μονόζωνος, καὶ ὡς ἤφατο τῶν ὄσπεων τοῦ προφήτου, ἀνέζησεν· καὶ τῇ μηλωτῇ Ἠλίου ἐπάταξεν τὸν Ἰορδάνην, καὶ διηρέθη ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ ὕδωρ, καὶ διέθη περὶ αὐτόν. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ πῶς ὁ μὲν Σαναχηρείμ καὶ Ῥαψάκτις, πολλὰ βλασφημήσαντες, ἐδιώχθησαν καὶ χιλιάδες ἀνδρῶν αὐτῶν ῥπε' ἐν μιᾷ νυκτὶ. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωσίας καθείλε πάντα τὰ εἰδωλα, καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ πεποιήκη τὸ Πάσχα, ὡς γέγραπται νομίμως. Περιέχει δὲ ἡ βίβλος καὶ πράξεις βασιλέων καὶ ἔτη· τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ Ἰωράμ, καὶ Ὀχοσίου καὶ Ἰωᾶς καὶ Ἀμεσσία, καὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαν, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιίου, καὶ Μανασσῆ, καὶ Ἀμώς, καὶ Ἰωσία, καὶ

Ἰωάχαζ, καὶ Ἐλιακίμ, καὶ Ἰωακείμ, καὶ Ματθανάν, τοῦ καὶ Σεδεκία· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ Ὀχοζίου, καὶ Ἰωράμ, καὶ Ἰού, καὶ Ἰωάχαζ, καὶ Ἰωᾶς, καὶ Ἰεροβοάμ, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Σελλούμ, καὶ Μανασήμ, καὶ Φακισσίου, καὶ Φακές, καὶ Ὠσηέ· καὶ περὶ προφητῶν, Ἠλία, καὶ Ἐλισσαίη, καὶ Ἠσαίου, καὶ Ἰερεμίου, καὶ ὅτι ἡ μὲν βασιλεία Σαμαρείας πέπαυται ἐπὶ Σεδεκία. Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἀφαιρεθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς μύλωνα ἐβλήθη ἔτη κς'. Μετὰ ταῦτα, ὕψωσεν αὐτὸν τὸν Ἰωακείμ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ ἔδωκε αὐτῷ τὸν θρόνον ἐπάνω τῶν ἑκαὶ βασιλέων, καὶ συνήσθη καὶ συνέπινε μετ' αὐτοῦ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλούσης.

(11) Ἐπιτομή πράξεων τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰσραήλ.

17. Ἀρχῆθεν οὖν πάλιν ἀναληπτέον τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐπιτομὴν ἐκθετέον τῶν πάντων βασιλέων, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῆς Σαμαρείας, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ τῆς ἐκάστου βασιλείας ἔτη· καὶ πρῶτον περὶ τῶν βασιλέων Ἰερουσαλήμ. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολεσθαι τὸν Σαούλ, βασιλεύσαντος ἔτη μ', Δαβὶδ βασιλεύει ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραήλ, καὶ αὐτὸς ἔτη μ' οὕτως ἐν μὲν Χεβρών ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ Ἰσραήλ καὶ Ἰούδα ἔτη λγ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Σαμουὴλ, Ναθάν, Γάδ. Σαλομών ὁ υἱὸς Δαβὶδ ἐβασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτὸς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθάν καὶ Γάδ. Ροβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἰερουσαλήμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν· ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχιὰς ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδώ. Ἀβίου υἱὸς αὐτοῦ ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία, ὡς Δαβὶδ, ἀλλὰ ἐπηρεύθη ἐν ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδδώ ὁ προφήτης. Ἀσσά υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀζαρίας υἱὸς Ὠθήδ, καὶ Ἀναμῆ. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κς'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἔτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομίας, ὅτι ἐφίλιασε τῷ Ὀχοζία βασιλεῖ Ἰσραήλ, καὶ ἐκοινωνήσεν αὐτῷ εἰς πλοίων πραγματείας. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἠλίας, Ἐλισσαίη, Μιχαίας, καὶ Ἰού ὁ τοῦ Ἀναμῆ, καὶ Ὀζιήλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιαδά ὁ τοῦ Ὠδιὰ ἀπὸ Μαρίας. Ἰωράμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Εἶχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαίος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔτη ἐπτά. Ἰωᾶς υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὕτως ἐφόνευσεν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἕως· Ἰωαβὰ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τοῦτον ἀπέκτειναν οἱ δούλοι αὐτοῦ ἐν

A chaz, Eliakim, Joakim et Matthanan, qui et Sedekias dicebatur. Eorum vero, qui in Samaria: Ochoziaz, Joram, Jehu, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zachariae, Sellum, Manaem, Phakessia. Phakes, Osee: et de prophetis, Elia, Elisco, Isaia et Jeremia. Præterea quomodo regnum Samariae desierit, sub Osee filio Hela, qui Phakee filium Romeliae occidit, regnum vero Jerosolymitanum sub Sedekia cessavit. Nam et ipse in Babylonem abductus, et effossis oculis in pistrinum annos viginti sex abjectus est. Postea vero rex Babylonis regem Joakim exaltavit, thronumque illius supra cunctos qui illic erant reges extulit et cum eo edit et bibit omnibus diebus vitæ ipsius. In hisque desinit liber iste, in servitute abducto jam populo, et tota urbe capta.

Epitome gestorum regum Judæ et Israel.

17. Ab initio repetenda nobis hæc sunt, et per epitomen exponenda omnium regum cum Judææ, cum Samariae nomina, res gestæ et IIII regni cujusque anni. Et primum de regibus Jerusalem. Post interitum Saulis qui annos regnaverat quadraginta, regnavit David super universum Israel, et ipse annos quadraginta; in Chebron, septem deinde super omnem Israel et Judam triginta tres, et fecit quod rectum erat, corde perfecto; sub hoc erant prophetæ: Samuel, Nathan, Gad. Salomon filius David, et ipse super omnem populum regnavit annos quadraginta, et fecit quod malum erat. Sub isto erant prophætæ, Nathan et Gad. Roboam filius Salomonis regnavit annos septemdecim, et fecit quod malum erat; sub hoc scissum est regnum, et manserunt cum ipso in Jerusalem tribus duæ, Juda et Benjamin; in Samaria vero reliquæ decem. Hujus tempore erant prophetæ Achias Selonites, et Samæas, et Addo. Abias filius ejus regnavit annos tres. Cor hujus non erat perfectum, sicut Davidis, sed ambulavit in peccatis patris sui; sub hoc vixit Addo propheta. Assa filius ejus regnavit annos quadraginta et unum, et fecit quod rectum erat, verumtamen adhuc erant excelsa; sub isto prophetæ erant Azarias filius Oded, et Anami. Josaphat filius ejus regnavit annos viginti quinque, et fecit quod rectum erat, attamen adhuc erant excelsa. Postea objugatus eo nomine fuit, quod amicitiam junxerat cum Ochozia rege Israel, et in nautica negotiatione socius illi fuerat. Hujus tempore erant prophetæ Elias, Elisæ, Michæas, Hiu filius Anami, Oziel filius Zachariae, et Eliada Odiæ de Marisa. Joram filius Josaphat regnavit annos octo, et fecit quod malum erat. Habuit enim uxorem filiam Achaab: hujus ævo erat prophetæ Elias et Eliseus. Ochozias filius ejus regnavit annum unum, et fecit quod malum erat. Post hunc regnavit mater ipsius Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziaz regnavit annos quadraginta. Iste occidit Zachariam, et donec Judæ vir prudens viveret,

(11) Titulus adjectus fuit ab editoribus Parisiensibus.

a quo instituebatur, fecit quod rectum erat. Hunc interfecerunt ipsius servi in domo Maeloth; hujus tempore prophetavit Azarias filius Jodæ. Amesias filius ejus regnavit annos viginti novem, et fecit initio regni quod rectum erat, sed non sicut David: nam adhuc populus immolabat in excelsis, et lucos non excidit: sub hoc prophetarunt prophetæ quidam, quorum tamen nomina scripta non sunt. Postquam vero eos qui in Seir habitabant percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duo; et primum quod rectum erat fecit, sicut et pater ipsius, excelsa tamen non abstulit. Cum autem prospere rem ageret, elatus est animo, voluitque per seipsum adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Quapropter et lepra percussus est, postquam audisset: « Non tuum est, Ozia, adolere Domino, sed sacerdotum filiorum Aaron, qui sanctificati sunt ⁸⁶: » sub hoc prophetavit Isaias. Joathan filius ejus annos sedecim, et fecit quod rectum erat, quemadmodum pater ejus, verumtamen excelsa non est demolitus, et sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat; in diebus ejus erant prophetæ Isaias et Oded. Ezechias filius ejus annos viginti novem, et fecit quod rectum erat, sicut David perfecte; iste abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses; sub hoc quoque erat Isaias. Isto regnante Senacherim et Rapsakes Assyrii Dominum blasphemarunt, qui quidem postea percussi sunt, tum autem una nocte cæsi sunt ab angelo 185.000. Ezechias vero cum ægrotaret, et jam moriturus esset, ad prorogationem vitæ annos 15 accepit. Manasses filius Ezechias, annos 55, et malum fecit. Quæ namque Ezechias pater ejus demolitus fuerat, ipse restituit; alter Jeroboam factus Judæ, ita ut hujus causa idem acciderit Jerusalem, quod **112** Samariæ. De illo namque dictum est: « Qui peccare fecit Judam ⁸⁷. » Quare et in Babilonem captivus adductus est. In captivitate tamen constitutus, ut in Paralipomenis scriptum est, pœnitentiam egit: quæ causa fuit ut illum Deus in Jerusalem reduxerit, ubi et regnum recuperavit. Postquam vero pœnitentiam egisset, et populum, ut Deo serviret, docuisset, tandem mortuus est. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Hoza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat, sicut pater ejus Manasses et occiderunt illum pueri ipsius, sepultusque est in horto Hoza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annos 31. Hunc populus regem creavit, cum annos octo natus esset, et fecit quod rectum erat, ambulavitque in omni via David, nec declinavit ad dexteram, vel ad sinistram. Etenim lucos succidit, et omnia simulacra sustulit, cum annorum esset sedecim; legem vero Dei quæsit, et cum negle-

Α οκτω Μελώθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ἀζαρίας [Ζαχαρίας] υἱὸς Ἰωδαέ. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ' καὶ ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸ εὐθές, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαβίδ· ἔτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὕψηλοις, καὶ τὰ ἄλση οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται· ἀλλ' οὐκ ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι, Ἀμεσίας, πατάξας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσε τοῖς εἰδώλοις τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας, αὐτός ἐστιν Ὀζίας, ἔτη νβ' καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθές, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὕψηλά οὐκ ἐξῆρεν. Εὐδοοῦμενος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἐξεστὶ. Διδὸν καὶ ἐλεπρώθη, ἀκούσας· « Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Β Ἀαρὼν, τοῖς ἡγιασμένοις. » Ἐπὶ τούτου προεφητευσεν Ἡσαίας. Ἰωθάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις' καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὕψηλά οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ις' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Ὠθὲδ προφῆται. Ἐζεκιὰς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ' καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές, ὡς Δαβὶδ τελείως. Οὗτος καθέλιε τὸν θριν τὸν γαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἐπὶ τούτου Συναγγελεῖμ καὶ Ῥαψάκης, οἱ Ἀσσύριοι, βλασφημοῦντες, ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοὶ μετὰ ταῦτα, ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιάδες ρπε'. Ἐξεληθῶν ἄγγελος ἀνεῖλε. Νοσήσας δὲ Ἐζεκιὰς, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νε' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Οἶα γὰρ κατέσκαψεν Ἐζεκιὰς, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε· καὶ γέγονεν ἄλλος Ἰερουσαὴμ τῷ Ἰούδα, ὥστε καὶ δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέγχθη· « Ὅς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδα· διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλώνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν ταῖς Παραλιπομέναις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν ἐπέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας· μετανοῶν τε καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ Θεῷ ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαβὶδ· ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, ἐν κήπῳ Ὀζᾶ. Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς· καὶ ἀνέβησαν αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κήπῳ Ὀζᾶ, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τοῦτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ἐτῶν ὄντα ὀκτώ· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ἐν πάσῃ ὁδῷ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾷ, οὐδὲ ἀριστερᾷ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλση ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδωλα πάντα καθέλιε, γενόμενος ἐτῶν ις'· τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρῶν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε. Καὶ τὸ Πάτχα ἐκήρυξε, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ, ὡς γέγραπται. Τοῦτον δὲ ἀνέβη Φαραὺ Νεχαῶ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, φιλονεικῆσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἰερεμίας καὶ Σοφοκλῆς ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὠδὰ ἡ προφῆτις, γυνὴ Σελλή. Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς· καὶ ἐποίησέ τὸ πονηρόν, καὶ μετέστησεν αὐτόν Φαραὺ Νεχαῶ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερε-

⁸⁶ II Paral. xxvi, 19. ⁸⁷ II Paral. xxix, 9.

ρίας. Ἐλιακείμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς καὶ μετωνομάσθη Ἰωακείμ, ἔτη ια' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακείμ ὁ καὶ Ἰερονίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας γ' καὶ ἔποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Μανθανὴν υἱὸς αὐτοῦ. Τοῦτον Ναβουχοδονόσωρ ἐποίησε βασιλέα, καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ιε' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα ἐκράτει, καὶ κατελύθη, ὡσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας· καὶ γὰρ καὶ ἡ πόλις ἐάλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν σκευῶν.

que est in Babylonem. Manthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

Ἄμοῦ οἱ γεγονότες βασιλεῖς Ἰερουσαλήμ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας εἰκοσι καὶ εἰς, ἀνευ δηλονότι τῆς Γοθολίας, βασιλευσάσης καὶ αὐτῆς, ὡς εἴρηται, μετὰ τελευτήν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ὁχοζίου ἔτη ἐπτά.

Βασιλεῖς Ἰσραήλ.

18. Ἐξῆς δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἐν Σαμαρείᾳ γενομένων βασιλείων τοῦ Ἰσραήλ· πῶς τε ἐκαλεῖτο ἕκαστος τούτων, καὶ πόσα ἐβασίλευσεν ἔτη, καὶ ὅπως ἰδίωσεν.

Πρώτος Ἰεροβοάμ υἱὸς Ναβᾶθ ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, σχισθείσης τῆς βασιλείας, ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταλυθῆ, ἐποίησε δαμάλεις χρυσοῦς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· «Ὀὔτοι οἱ θεοὶ εἰσιν οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου.» Ἐπλάσαστο δὲ καὶ ἱερέας αὐταῖς, καὶ οὕτως αὐτὸς ἐξῆμαρτε τὸν Ἰσραήλ. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατακυλιώθησαν. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη κδ'. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχιά ὁ Σηλωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ.

Ναβᾶθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Βαασά ἄλλου γένους ἔτη κδ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἠλίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρῆ (12) ἑτέρου γένους ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἀχαάβ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν πλέον τῶν ἄλλων. Ἐπὶ τούτου προφήται ἦσαν Ἠλίας καὶ Ελισσαῖος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ ὁ πετάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὁχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ελισσαῖος. Αὐτοῦ γὰρ τοὺς πενηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἠλίας ἐν ῥήματι κυρίου. Ἰωσαάμ, υἱὸς ἕτερος Ἀχαάβ, ἔτη ιβ' καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας ἐπὶ τούτου ἀνελήφθη.

III Reg. xii, 28.

(12) In libro III Reg. dicitur Zambri regnasse septem tantum dies, et post eum Amai pater Achaab quoddecim annos.

Atam invenisset, legi curavit, ac Pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharao Nechao ad Euphratem, cum contentio inter eos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias, Sophonias et Oida prophetissa, uxor Selle. Joakaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, transtulitque illum Pharao Nechao: sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Joakim, qui et Jechonias filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Manthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

Reges itaque in Jerusalem a Davide usque ad captivitatem Babylonicam fuerunt viginti unus: præter Gotholiam, quæ et ipsa sicut dictum est, post Ochosia filii mortem septem annos regnavit.

Reges Israel.

18. Consequenter et de regibus Israel, qui in Samaria regnarunt, dicendum est: nempe, quo quisque vocatus sit nomine, quot annos regnaverit, et quomodo vixerit.

Jeroboan filius Nabath, cum rediisset ex Ægypto, diviso regno primus regnavit in Samaria. Ita autem quod malum erat fecit, ut similis illi non fuerit. Veritus enim ne regnum ejus dissolveretur; duos aureos vitulos fecit, et populum seduxit, dicens: «Hi sunt dii qui eduxerunt nos ex Ægypto». Instituit etiam ipsis sacerdotes, atque ita peccare fecit Israël. Ipsum enim omnes postea reges imitati sunt; regnavit autem annos 24, sub hoc erat propheta Achia Selonita, et qui contra ipsum super altare vociferatus est.

Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Nec amplius post illum de genere ipsius quisquam regnavit. Baasa de alia stirpe, regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Ela filius ejus annos 2, et fecit quod malum erat, nec de ejus stirpe postea quisquam regnavit. Zambre alterius generis regnavit annos 12, et fecit quod malum erat. Achaab filius ejus regnavit annos 22, et, plusquam cæteri, fecit quod malum erat: sub hoc prophetæ erant Elias, Eliseus, Michæas, et qui regi Achaab de Syria et filio Ader propheta vit, qui proprio jussu percussus ac vulneratus, regem Achaab redarguit. Et præterea seorsum habitantes multi prophetarum filii. 113 Ochozias filius ejus, regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Hujus quoque tempore erant Elias et Eliseus: quinquagenarios enim alius igne percussit Elias in verbo Domini. Joram, alter filius Achaab,

regnavit annos duodecim, et fecit quod malum erat. A **ὁ δὲ Ἐλισσαῖος διέμεινεν ἕως Ἱεροβοάμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραήλ. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοῦ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσσῆ, ἔτη κη'.** Οὗτος ἀνεῖλε τὸ γένος Ἀχαάδ, καὶ τοὺς προφητάς τοῦ Βάαλ ἐν πτερισμῶ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτῳ ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχεν ἐπαγγελίαν, ὅτι, Υἱοὶ τέταρτοι καθίσονται σοὶ ἐπὶ θρόνου Ἰσραήλ. Πλὴν οὐκ ἐφύλαξεν ἐν ὄλῃ καρδίᾳ τὸν νόμον· οὐκ ἀπέστη γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν Ἱεροβοάμ διὰ τὰς δαμάλεις.

Post hunc nemo amplius de hac stirpe regnavit : sub isto assumptus est Elias. Eliseus vero perduravit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Erant autem sub istis etiam filii prophetarum. Jehu de alia stirpe filius Namesse, regnavit annos viginti octo. Hic genus Achaab sustulit, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, promissionem accepit quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum Israel. Verumtamen legem Domini non servavit toto corde : neque enim a peccatis Jeroboam abstinuit, circa vitulos illos.

Joachaz filius ejus, regnavit annos 17 ; fecitque quod malum erat. Joas filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat. Jerusalem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus regnavit annos 41, et fecit quod malum erat. Zacharias filius Jeroboam regnavit menses sex, et operatus est malum. Haecenus genus Jehu in quartam generationem duravit. Sellum ex alia progenie filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere filius Gadde, regnavit annos 20, et fecit quod malum erat. Phakeias, filius Manaem, regnavit annos 10, et fecit quod malum erat. Hujus tempore prophetarum Isaias et Osee. Phakee, de alia stirpe, filius Romeliæ, regnavit annos 20 ; hic occidit Phakeiam, et fecit quod malum erat. Sub hoc quoque erant Isaias et Osee prophetæ. Osee aliunde natus filius Ela, regnavit annos 9. Iste occidit regem Phakee, et fecit quod malum erat, verumtamen non sicut qui ante ipsum reguarunt.

In isto Osee finitum est regnum Samariæ. Tunc C enim cessavit ac periit Samaria, quam deinceps Assyrii inhabitarunt, ex quibus orti sunt hæretici Samaritæ, qui et Sadducei vocantur.

Collecta itaque eorum tempora, qui Jerosolymis a Davide usque ad Sedekiam regnaverunt, annos constituunt quadringentos. Reges universi fuerunt viginti unus, dempta Gotholia, et cuncti ejusdem stirpis Davidis videlicet, ut ab initio ad finem usque filius a patre regnum hæreditario jure acceperit. Ex his autem novem quod rectum, duodecim vero quod malum erat, operati sunt, dempta Gotholia.

Eorum vero tempora, qui in Samaria a Jeroboam usque ad Osee regnarunt, anni sunt ducenti sexaginta : reges autem universi decem et octo ex diversis stirpibus. Horum octo regnum invaserunt : omnes vero quod malum erat fecerunt, juxta peccatum Jeroboam.

Liber XI, Paralipomenon I et II.

19. Hoc nomine vocantur isti libri, quod multa in libris Regnorum prætermissa in ipsis contineantur. Habetur autem in primo libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus, et populos, et familias, et domos. In secundo vero exponuntur gesta regum.

Ἰοάχαζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωᾶς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπολέμει τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσοῖον καὶ τὰ σκευή. Ἱεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ἕξ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου τὸ γένος Ἰοῦ γεγονόσιν υἱοὶ τέταρτοι. Σελλοῦμ ἐτέρου γένους υἱὸς Ἰαβὶς ἡμέρας λ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μαναήμ ἄλλου γένους υἱὸς Γαδδῆ, ἔτη κ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Φακειας υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ι'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἦσαϊας καὶ Ὠσηὲ ἦσαν προφητεῦντες. Φακειὲ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥομελλίου, ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακειαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἦσαϊας καὶ Ὠσηὲ οἱ προφῆται. Ὠσηὲ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακειὲ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ.

Ἔως τούτου τοῦ Ὠσηὲ κατέληξε καὶ ἡ βασιλεία Σαμαρείας. Ἐκτοτε γὰρ πέπτουται, καὶ ἀπώλετο Σαμαρεία, καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατώκησαν ἐν αὐτῇ, ἐξ ὧν οἱ αἰρετικοὶ Σαμαρείται γεγονόσιν, καλούμενοι καὶ Σαδδουκαῖοι [I. Χουθαῖοι].

Συνάγονται οὖν οἱ χρόνοι τῶν μὲν Ἱερουσαλήμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τοῦ Σεδεκία, καὶ αὐτοῦ, τὰ πάντα ἔτη υ', βασιλεῖς τε οἱ πάντες κα' δίχα τῆς Γοθολίας, καὶ γένους ἅπαντες ἐνὸς τοῦ Δαβὶδ, παῖς πατὴρς κατὰ διαδοχὴν, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὴν βασιλείαν κληρούμενοι. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ μὲν ποιήσαντες τὸ εὐθὲς εἰσὶν θ', οἱ δὲ ποιήσαντες τὸ πονηρὸν ιβ' χωρὶς τῆς Γοθολίας.

Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ πάλιν βασιλευσάντων ἀπὸ Ἱεροβοάμ καὶ μέχρι Ὠσηὲ τὰ πάντα ἔτη σξ'· καὶ βασιλεῖς μὲν οἱ πάντες ιη', ἐκ διαφόρων δὲ γενῶν. Καὶ τούτων ὅκτω ἐπὶ τὸ ἄρχεῖν ἀναβεθηκότες· καὶ πάντες ἐποίησαν τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροβοάμ.

Βιβλίον ια', Παραλιπόμηναι α' καὶ β'.

19. Οὕτω καλεῖται τὰ βιβλία ταῦτα, ἐπειδὴ παραλειφθέντα πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις περιέχεται ἐν τούτοις. Ἔστι δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ γενεαλογία πασῶν τῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλέων κατὰ φυλὰς, καὶ κατὰ δήμους, καὶ κατὰ πατριὰς, καὶ κατ' οἶκον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διαλαμβάνονται πράξεις τῶν βασιλέων.

Εἴρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ὅτι οἱ συγγραφέμενοι τὰς τε πράξεις καὶ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων εἰσὶν οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφήται· ὅπερ ἂν τοῦ γινώσκων ἐν μέρει αὐτοὺς, ἐσημειωσάμεθα ταῦτα ἐκ τῶν Παραλιπομένων· τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γὰδ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχιὰ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Ἰεροβοάμ, Σαμαίας καὶ Ἀδδῶ, οἱ προφήται· τὰ περὶ Ἀβιά, Ἀδδῶ ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἀσά ἐν τῷ βιβλίῳ Λόγων περὶ τῶν Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, Ἰηοῦ ὁ προφήτης, ὁ τοῦ Ἀναμῆ, ὃς κατέγραψε βιβλίον Λόγων Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωάκῃ ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν Βασιλειῶν· τὰ περὶ Ἀμεσία ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ὑζαίου, Ἰεσαίας ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἰωάθαμ ἐπὶ βιβλίον τῶν Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἀχάζ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ· τὰ περὶ Ἐζεαίου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμίας ὁ προφήτης· τὰ περὶ Μανασσῆ ἐπὶ Λόγον τῶν ὀράων· τὰ περὶ Ἰωσίου ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωακείμ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ.

Βιβλίον ιβ', Ἐσδρας α' καὶ β'.

20. Ταῦτα τὰ δύο βιβλία παρ' αὐτοῦ ἐκείνου συγγράφησαν, οὗ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφέρονται. Ὅπως γὰρ Ἐσδρας, ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τὴν ἀπὸ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ γενομένην. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ διαλαμβάνει, ὅπως γέγονε τὰ τῆς ἐπάνοδου ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Ἐσδρα, καὶ Ζοροβάβελ, καὶ Νεεμία εὐνοῦχου Ἰουδαίου. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπάνοδου αὕτη· Τρεῖς στρατιῶται φυλάσσοντες τὸν βασιλέα, ὧν εἷς ἦν ὁ Ζοροβάβελ, ἤρισαν ἐν προβλήματι, θελήσης ἐπαγγελίας αἰτῆσαι τὸν νικῶντα, ὅπερ ἂν ἐβλήθη παρὰ τοῦ βασιλέως. Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικῶν τὸν οἶνον, τοῦ δὲ ἐτέρου εἰρηκότος νικῶν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ διετείνατο νικῶν τὰς γυναῖκας, καὶ ὅπερ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσεν αἰτήσασθαι ὃ βούλεται, ἤξλωσεν αὐτὸς ἀρεθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἠξίωτε· καὶ ἀφείθη ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ἐξήκοντα ἔτη τῆς ὕργης. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Λευῖται πάντες ὁμοῦ τὸν ἀριθμὸν μυριάδες τέσσαρες καὶ δισχίλιοι καὶ τριακόσιοι καὶ ἐξήκοντα· παῖδες δὲ αὐτῶν καὶ παιδίσκαι, ζεῖδ' οἱ ἄδοντες σμε' κάμηλοι υλε' θνοι ςψκ'. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Νεεμίας· ὁ δὲ Ἐσδρας, εὐφυὲς ὢν ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προεκόμισε τὸν νόμον καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς Λευῖτας αὐτὸς εἰδείξεν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ ἐποίησεν ἐκκληθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας ἀπὸ τῶν λαβόντων αὐτὰς ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐξέβαλον γὰρ πάντες καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησαν τὸ Πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν.

(13) Qui primus Esdræ hic dicitur, est in Vulgata

Supra quidem dictum est, quod qui regum facta et tempora conscripserunt, prophetæ fuerint, qui singulis temporibus vixerunt. Ut autem speciatim quid quisque scripserit, cognoscatur, ex Paralipomenis ista annotavimus: Davidis historia scripturum Samuel, Nathan et Gad propheta; Salomouis, Nathan et Achia propheta; Jeroboam, Samæas et Addo propheta; Abiæ, **114** Ad. Jo propheta. Asæ facta habentur in libro *Sermonum de regibus Juda*. Josaphat, Jehu propheta, filius Aname, qui librum *Sermonum de regibus Juda* scripsit. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum; quæ Amasias, in libro sunt regum Juda et Israel; quæ Ozias, scripsit Isaias propheta; quæ Joatham, sunt in libro Regum et Juda et Israel; quæ Achaz, in libro habentur Regum Juda et Israel; quæ Ezekias fecit, scripsit Isaias propheta filius Amos; quæ Manasse, relata sunt in sermonem videntium; quæ Josias, in libro sunt Regum Juda; quæ Joakim, in libro habentur Regum Juda et Israel.

Liber XII, Esdræ primus et secundus (13).

20. Hi duo libri ab eo conscripti sunt, cujus et inscriptionem præferunt. Esdras enim iste sacerdos et lector cum esset, redditum filiorum Israel ex Perside ad Jerusalem, enarravit. In primo libro tradit, quomodo cura reditus fuerit in manu Jesu filii Josedec, et Esdræ, et Zorobabel, et Neemiæ eunuchi Judæi. Occasio vero reditus hæc fuit: Tres milites regem custodientes, quorum unus erat Zorobabel, circa quæstionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret, a rege quidquid vellet peteret. Cum primus dixisset fortius esse vinum, alter fortiolem esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia locutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit, ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Quæ ita ut petiit, factum est: dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant sexaginta iræ anni. Qui vero Hierosolymam e captivitate ascenderunt de tribubus Juda et Benjamin, cum Levitis, in universum numero fuerunt quadraginta duo millia trecenti et sexaginta. Servi vero illorum et ancillæ, septem millia trecenti triginta quatuor. Cantores ducenti quadraginta quinque. Camelli quadringenti triginta quinque. Asini sex millia septingenti viginti. Ædificatores autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero, cum esset dexter in cognitione legis, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum pertinentia, et Levitas quoque ipse ex lege designabat. Præterea et alienigenas uxores abjici curavit ab illis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt enim illas omnes, et mundati sunt, et Pascha, sicut scriptum est, et jejunium legitime servaverunt.

tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Secundo autem libro eadem quidem de reditu Babylone ait, præter problemata. Plura vero de Noemia eunucho exponit, quomodo et ipse templi ædificationem petiverit. Et quomodo Esdras quidem lectoris fungeretur officio, Jesus vero et Banæas et Abias populum erudirent. Quod Esdras scientiam Domini legendo explicuerit, populus, per lectionem illius, quæ facienda erant intellexerit, et Pascha celebraverit. Servarunt etiam jejunium mense septimo, et festum Tabernaculorum, sicut scriptum est. « Non fecerant, inquit, ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave. » Esdras vero cum vidisset mulieres Azotias Hebræis conjugio junctas : lugens ac plorans, effecit, ut omnes promitterent se legem Dei servaturos, et ejecit mulieres illas, tanquam illegitimo conjugio junctas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati exhilarati sunt, et abiit quisque in domum suam. Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi ac diuturnam captivitate periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius, et lector, apud se omnes custodiverit, **115** et tandem protulerit, omnibusque tradiderit, atque ita Biblia servaverit.

Liber XIII, Psalterium Davidis.

21. Tametsi hic Psalmorum liber solius habet Davidis inscriptionem, multorum tamen aliorum quoque in illo sunt psalmi; scilicet Asaph, Idithum, filiorum Core, Aggæi, Zachariæ, et Æmam Israelitæ. Sunt etiam nonnulli, qui una ab omnibus sunt dicti, quotquot videlicet « Alleluia » habent. Itaque Esdras omnes hosce psalmos a quibuscunque dictos uno complexus est libro, qui quidem quasi communes sint psalmi omnes quos continet, Psalmorum liber vocatur; soli vero Davidi inscribitur, quia ille primus spiritum psallendi a Deo accepit, primusque psalmos composuit et scripsit, et prædictos psalmistas ipse ex sacerdotibus selegit ac instituit, stationemque locorum illis, et ordinem melodiarum, ac tempus psallendi matutinum et vespertinum determinavit: et ita ordinavit ut alii aperto, alii clauso templo, alii a dextris, alii a sinistris starent: atque ita quidam Deo psallerent, laudemque ac hymnum voce canerent; quidam vero confessionem ac laudem pulsarent, illi in citharis, citharis, nablis ac cymbalis, isti tubis in exaltando personarent. Sacerdotes igitur qui arcam Dei sub Davide portabant, erant numero mille et duo: nempe, ex filiis Caath, Uriel princeps et fratres ejus centum et decem; ex filiis Merari, Ase princeps et fratres ejus 250; ex filiis Gedeon, Joel princeps et fratres ejus 150; ex filiis Elisaphat, Samæas princeps et fratres ejus 200; ex filiis Chebron, Ener princeps et fratres ejus 80; ex filiis Eziel, Aminadam princeps et fratres ejus 112. Psaltæ vero selecti ex ipsis erant, de quibus supra dictum est. Hi ad hunc modum instituti erant: Asaph et Ætham filii Core cymbalis æneis personabant, ut ab omnibus audirentur; Zacharias vero

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τὰ αὐτὰ μὲν πάλιν λέγει περὶ τῆς ἐπανόδου, χωρὶς τῶν προβλημάτων τὰ πλείω δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεεμίου τοῦ εὐνοῦχου, ὅτι καὶ αὐτὸς ἤξωσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἐσδρας ἀνεγίνωσκεν · Ἰησοῦς δὲ καὶ Βαναίας καὶ Ἀβίας ἦσαν συνερίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἐσδρας ἀναγινώσκων διέστειλλεν ἐπιστήμη Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνήκων ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ Πάσχα. Καὶ τῷ ἐβδόμῳ μηνὶ ἐποίησαν τὴν νηστείαν, καὶ τὴν Σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται: « Ὅτι, » φησὶν, « οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ. » Ἐσδρας δὲ, ἑωρακῶς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀσωτίους τοῖς Ἑβραίοις, πενήθσας καὶ κλαύσας, ἐποίησε πάντας ἐπαγγείλασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας ὡς παράνομον γάμον· καὶ ὤμοσαν πάντες φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἁγιασθέντες καὶ καθαρισθέντες, ἠψφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἱστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἐσδρα, ὅτι, ἀπολομένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τῶν λαῶν, καὶ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν, αὐτὸς Ἐσδρας, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφυής, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα καθ' ἑαυτὸν, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πᾶσιν ἐκδέδωκε, καὶ οὕτως διασώζεται τὰ βιβλία.

Βιβλίον ιγ', Ψαλτήριον Δαβίδ.

21. Εἰ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφὴν ἔχει μόνου τοῦτο τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἄλλων εἰσὶν ἐν τούτῳ ψαλμοί, τοῦ τε Ἀσάφ δηλονότι, καὶ τῶν Ἰδιθούμ, καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Αἰμάν τοῦ Ἰσραηλίτου. Εἰσὶ δὲ καὶ κοινῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ εἰρημένοι τινὲς, ὅσοι δηλαδὴ ἔχουσι τὸ « Ἀλληλούϊα. » Ὅ γοῦν Ἐσδρας, συναγαγὼν τοῦτους πάντας τοὺς παρ' ἑκάστου εἰρημένους ψαλμοὺς, εἰς μίαν συνέθηκε βιβλίον· καὶ ὡς μὲν κοινῶν ἦντων πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων, βιβλος καλεῖται Ψαλμῶν· ἐπιγράφεται δὲ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος λαβὼν τὸ πνεῦμα τοῦ ψάλλειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρῶτός τε συνέθηκε καὶ ἔγραψε ψαλμοὺς· τοὺς τε προλεχθέντας λοιποὺς ψαλμῶδους, αὐτὸς ἀπὸ τῶν ἱερέων ἐκλεξάμενος διετύπωσε, καὶ τὴν τε στάσιν αὐτοῖς τῶν τόπων, καὶ τὴν τάξιν τῆς μελωδίας, καὶ τὸν καιρὸν τὸν πρωϊνόν, καὶ τὸν ἑσπερινόν ὤρισεν καὶ διέταξεν· ὥστε τοὺς μὲν ἀνοιγομένους τοῦ ἱεροῦ, τοὺς δὲ κλειομένους, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἱστάναι· καὶ οὕτως, τοὺς μὲν ψάλλειν, καὶ αἰνεῖν, καὶ ᾄδειν, καὶ ὑμνεῖν τὸν Θεόν· τοὺς δὲ ἀνακρούειν ἐξομολόγησιν καὶ αἶνον· καὶ τοὺς μὲν ἀποφθέγγεσθαι ἐν κινύραις καὶ νάβλαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· τοὺς δὲ εἰς τὸ ὑψώσαι ἐν σάλπιγγιν. Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς, οἱ ἀναφέροντες τὴν κιθαρὴν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, ἦσαν χίλιοι καὶ δύο, οὕτως· υἱῶν Καθθ Οὐριήλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρι'· υἱῶν Μεραρεὶ Ἀσὲ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σν'· υἱῶν Γεδεὼν Ἰωθὴλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρν'· τῶν υἱῶν Ἐλισάφατ Σαμαίας ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σ'· τῶν υἱῶν Χεδρών Ἐνῆρ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, π'· τῶν υἱῶν Ἐζιήλ, Ἀμιναδάμ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ριβ'· οἱ δὲ ψαλμῶδοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκλεχθέντες οἱ προετηρημένοι, καὶ ἦσαν οὕτω τυπωθέντες· ὁ μὲν Ἀσάφ καὶ Αἰθὰμ υἱοὶ Κορὲ ἐν

κυμβάλους χαλκοῖς ἀναφωνοῦντες εἰς τὸ ἀκουσθῆναι Ἀ
 πᾶσι· Ζαχαρίας δὲ καὶ Ὁζιὴλ Σαμμεираμωθιθ, Ἡλωνι,
 Ἐλιεζερ, Μασαίας, Βαναίας, οἱ τοῦ Ἰδιθοῦμ, ἐν νά-
 θλαις καὶ ψαλτηρίῳ· ὁ δὲ Μαθθαίας, καὶ Ἐμφαναίας,
 καὶ Μακαία, καὶ Ἀβδεδῶμ, καὶ Ἡεὶλ, καὶ Ὁζίας ὁ
 τοῦ Αἰμάν, ἐν κινύραις καὶ κιθάραις· καὶ Μασσὲ δὲ,
 καὶ Ἀγγαῖος, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Βανὲ, καὶ Ἐλιέζερ,
 οἱ ἱερεῖς, σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξι· καὶ λοιποὺς,
 οὓς ἔγραψαν καὶ οὗτοι, ψαλμοὺς, τῷ Πνεύματι τῷ
 ἁγίῳ κινούμενοι, καὶ τούτους ὁ Ἐσδρας λαβὼν, τοῖς
 τοῦ Δαβὶδ ψαλμοῖς συνηρίθησεν, καὶ πάντων ἅμα
 συνθεῖς, μίαν ταύτην βίβλον Ψαλμῶν ἐποίησεν, ὡς
 προεῖρηται. Διαιρετέον οὖν οὕτως περὶ τούτων σαφῶς.
 Ἰδιοὶ μὲν γὰρ εἰσιν αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅσοι καὶ τὴν
 ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσι, « Τοῦ Δαβὶδ, » οἵτινες ὑπάρ-
 χουσιν οὗτοι· κε', κς', κζ', λς', ρνα'. Οἱ δὲ παρὰ τῶν
 ἄλλων μὲν συντεθέντες, ἀνατεθέντες δὲ αὐτῷ τῷ Δα-
 βίδ, εἰσι πάλιν ὅσοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὁμοίως ἔχουσι,
 « τῷ Δαβίδ, » οἵτινες, ὑπάρχουσιν οὕδε· γ', δ', ε', ς',
 ζ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ιθ', κ',
 κα', κβ', κγ', κδ', κη', κθ', λ', λα', λβ', λγ', λδ', λε',
 λζ', λθ', μ', μα', μθ', ν, να', νβ', νδ', νε', νς', νζ',
 νη', νθ', ς, ξβ', ξγ', ξδ', ξζ', ξη', ξθ', σ', πε', ι', ιβ',
 ιγ', ιδ', ιε', ις', ιζ', ιη', ρ', ρβ', ργ', ρδ', ρη',
 ρθ', ρλς', ρλζ', ρλη', ρλθ', ρμ', ρμγ', ρμδ'. Πάλιν δὲ
 τούτων τῶν ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Τῷ Δαβίδ, » οἱ
 μὲν εἰσιν ἐπιγραφόμενοι καὶ, « Εἰς τέλος, » οἱ δὲ μόν-
 ον, « Ψαλμὸς. » Καὶ οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν,
 « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » εἰσιν οὗτοι· δ, ε',
 ς', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ',
 μ', ν, ξδ', ξζ', ρη', ρλη', ρλθ'. Οἱ ἔχοντες ἐπιγραφὴν
 μόνον, « Τῷ Δαβίδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τέλος, » εἰσιν
 οὗτοι· γ', ζ', ιδ', κβ', κδ', κη', λζ', μβ', ξβ', ιγ', ιζ',
 ιη', ρζ', ρμ', ρμβ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἐχόντων
 ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » ὑπο-
 διαίρεσις αὕτη· οἱ μὲν γὰρ ἐπιγράφουσι· « Ψαλμὸς
 ᾠδῆς, » θ, ξδ'· οἱ δὲ, « Ψαλμὸς μόνον, » ε', η', θ',
 ι, ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', λ, λθ', μ', ν, ξγ', ρη',
 ρλη', ρλθ'· ὁ δὲ ἐπιγράφεται « Ἐν ὕμνοις, » ψαλ-
 μὸς ς'· οἱ δὲ « Ψαλμοὶ ᾠδῆς, » κθ', ξγ'. Καὶ ἄλλοι
 δὲ ἐπιγραφὴν μὲν ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβίδ, »
 οὔτε δὲ Ψαλμὸς, ἀλλὰ διάφορον τινα ἐπιγραφὴν
 ἔχουσι, καὶ εἰσιν οὗτοι, ιζ', λε', να', νβ', νγ', νδ', νε',
 νς', νζ', νη', νθ', ς, ξη', ξθ'. Τούτων οὖν τῶν ἐχόν-
 των διάφορον τὴν ἐπιγραφὴν ὁ μὲν ἔχει, « Λόγοι
 ᾠδῆς, » ιζ'· οἱ δὲ μόνον, « Τῷ Δαβίδ, » λε', ξη', ξθ'·
 οἱ δὲ, « Συνέσεως, » να', νβ'· οἱ δὲ, « Ἐν ὕμνοις
 συνέσεως, » νγ', νδ'· οἱ δὲ, « Εἰς στηλογραφίαν, »
 νε', νς', νζ', νη', νθ'· ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » ς'· τῶν
 δὲ ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, » χωρὶς
 τοῦ, « Εἰς τὸ τέλος, » ἐστὶν ᾠδὴ ψαλμοῦ μόνος ρζ'.
 Οἱ δὲ μή, « Εἰς τέλος, » ἔχοντες, μήτε, « Ψαλμὸς, »
 ἀλλ' ἀπλῶς, « Τῷ Δαβίδ, » εἰσιν οὗτοι, ις', ις', λα',
 λβ', σ', πε', ι', ιβ', ιδ', ιε', ις', ρ', ρβ', ργ', ρλς',
 ρλζ', ρμα', ρμγ', ρμδ'. Καὶ τούτων πάλιν ὁ μὲν ἐστι,
 « ᾠδὴ, » ιε'· ὁ δὲ « Στηλογραφία, » ιε'· οἱ δὲ,
 « Προσευχῆ, » ις', πβ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » λα',

et Oziel Samiramothith, Eloni, Eliab, Masæas, Ba-
 næas, Idithum, in nablis et psalterio; Mattheas,
 et Emphanæas, et Macæa, et Abdedom, et Heil, et
 Ozias filius Æman, in cinyris et citharis. Masse
 vero et Aggæus et Zacharias, et Bane, et Eliezer (14),
 sacerdotes, tubis clangebant. Et reliquos psalmos,
 quos isti quoque Spiritu sancto moti conscripse-
 rant, Esdras Davidis psalmis conjunxit, et ex om-
 nibus ita coadunatis unum hunc Psalmorum librum,
 ut dictum est, constituit. Est autem inter psalmos
 dilucida ad hunc modum ponenda distinctio. Sunt
 enim proprie Davidis, quotquot istam habent in-
 scriptionem, « Davidis. » Videlicet isti : 25, 26, 27,
 36, 151. Qui vero ab aliis compositi, Davidi inscri-
 buntur, sunt quotquot inscriptionem hanc, « Da-
 vidi, » similiter habent, qui quidem sunt isti : 3,
 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 37, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57,
 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 85, 90, 92,
 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 108,
 109, 138, 137, 138, 139, 140, 143, 144. Eorum
 vero, qui hanc inscriptionem, « Davidi, » habent,
 alii inscribuntur, « In finem ; » alii tantum, « Psa-
 lmus. » Qui autem inscribuntur, « In finem Psa-
 lmus Davidi, » sunt isti : 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12,
 13, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 64, 67, 108,
 138, 139. Qui inscribuntur tantum « Davidi, »
 absque illa particula, « In finem, » hi sunt : 3, 7,
 14, 22, 24, 28, 37, 42, 62, 93, 97, 98, 107, 140, 142.
 Rursus eorum qui inscribuntur, « In finem Psalmus
 Davidi, » hæc est subdivisio : Alii 116 inscriptio-
 nem habent, « Psalmus cantici, » scilicet, 4, 64 ;
 alii tantum, « Psalmus, » videlicet, 5, 8, 9, 10, 11,
 12, 13, 18, 19, 20, 21, 30, 39, 40, 50, 63, 108, 138,
 139 ; qui vero inscriptus est, « In hymnis, » psa-
 lmus est, 6 ; qui vero inscribuntur, « Psalmi can-
 ticæ, » 29, 63. Sunt et alii, qui inscriptionem qui-
 dem habent, « In finem Davidi ; » Psalmi tamen
 inscriptionem non habent, sed aliam, et sunt isti,
 17, 35, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 68,
 69. Horum qui differentem habent inscriptionem,
 alius inscribitur, « Verba cantici, » ut 17 ; alii,
 « Davidi » tantum, ut 35, 68, 69 ; alii, « Intellectus, »
 ut 51, 52 ; alii, « In hymnis intellectus, » ut 53, 54.
 Nonnulli, « In tituli inscriptionem » habent, ut 55,
 56, 57, 58, 59. Est qui « In hymnis » inscribitur,
 ut 60. Eorum vero, qui, « Psalmus Davidi, » absque
 illo, « In finem » inscribuntur, est canticum psalmi
 107, tantum. Porro qui nec, « In finem, » nec,
 « Psalmus, » sed simpliciter, « Davidi » inscribun-
 tur, sunt : 15, 16, 31, 32, 70, 85, 90, 92, 94, 95,
 96, 100, 102, 103, 136, 137, 141, 143, 144 ; et ex
 his iterum alius, « Canticum, » inscribitur, ut 95 ;
 alius, « Tituli inscriptio, » ut 15 ; alii, « Oratio, » ut
 16, 82 ; alii, « Intellectus, » ut 31, 100, 141 ; hic,
 « Filiorum Aminadam, » ut 70 ; illi, « Laus cantici, »

(14) Hæc nomina diverse leguntur 1 Paral. xvi, 5.

ut 90, 92, 94; iste « Laudationis, » 144. Rursus, A qui neque, « Davidis, » neque, « Davidi, » inscribuntur, sed aliis assignantur, sunt isti: 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 99, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Et horum quidam inscribuntur, « Asaph, » quidam, « Filiis Core, Asaph et Ætham; » quidam, « Idithum; » alii, « Aggæi et Zachariæ; » alii, « Alleluia. » Asaph sunt isti: 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82. Ex quibus alii inscriptionem habentes, « In finem, Psalmus Asaph, » sunt hi: 74, 75, 76, 79, 80; alii tantum, « Psalmus Asaph, » 72, 78, 81; alius, « In hymnis, » ut 75; alii, « Canticum Psalmi Asapho, » ut 79, 82; quidam, « Intellectus, » inscriptionem habent, ut 73, 77; quidam, « Super torcularia, » ut 80; ille, « Pro iis qui immutabuntur, » ut 79; hic, « Psalmus cantici, » ut 74. Qui, « Alleluia, » inscribuntur, sunt isti, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Ex his « Aggæi » sunt « et Zachariæ » 145, 147, 148. Qui, « Filiis Core, » inscribuntur, sunt: 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 83, 84, 86, 87. Ex his alii inscriptionem habent, « In finem filii Core, » ut sunt, 41, 43, 44, 48, 83, 84; alii, « In finem pro filiis Core, » ut 45, 46; quidam, « Psalmus cantici filii Core, » ut 47, 86, 87; ille « Intellectus Ætham Israelitæ, » 88. Sunt qui inscribuntur, « In finem Idithum canticum, » ut 38, 61. Qui vero « Graduum » sunt, omnes sunt cantica, ut, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 150, 131, 132, 133. Ex his, « Salomoni, » inscriptus est, 126. « Davidi » vero, 130, 131, 132. Itaque ista est divisio inscriptionum quæ psalmis quibusdam præmittuntur. Communes vero sunt in hoc libro qui « Psalmi » tantum inscribuntur, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 78, 81, 108, 138, 139; qui « Psalmus canticum, » 4, 64 (16); qui « Psalmi cantici, » 29, 47, 67, 86, 87; qui « Canticum » tantum, 38, 76, 95, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133; « Canticum Psalmi, » 63, 82, 107; qui, « Verba cantici, » 17; qui, « Laus cantici, » 90, 92, 94; « Laus, » 144; « In hymnis, » 60, 75; « In hymnis intellectus, » 53, 54; « In hymnis Psalmus, » 6, 66; « Intellectus, » 31, 51, 52, 73, 77, 88, 100, 141; « Ad inscriptionem tituli, » 15, 55, 56, 57, 58, 59; « Oratio, » 16, 85, 89, 101; « Oratio Mosi homini Dei, » 89; « In Salomonem, » 71. « Sine nomine, » 9, 65, 66, 91, 99, 101; « Alleluia, » 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 117, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150; « Davidi, » simpliciter, 32, 34, 35, 96, 102, 103, 136, 137. Qui a Davide vero et reliquis omnibus dicti sunt, et inscripti, « In finem, » sunt isti: 4,

(15) Volf. Musculus legit, μήτε τοῦ Δαβὶδ, μήτε τῶ Δαβὶδ, recte.

ρ', ρμα' ὁ δὲ, « Τῶν υἱῶν Ἀμιναδάμ, » σ' οἱ δὲ, « Αἴνος ψόδης, » λ', λβ', λδ' ὁ δὲ, « Αἰνέσεως, » ρμδ'. Πάντι οἱ μήτε « τῶ Δαβὶδ (15) » ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ ἄλλοις ἀναφερόμενοι, εἰσὶν οὗτοι, λη', μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π, πα', πβ', πγ', πδ', πς', πζ', λα', λθ', ρδ', ρε', ρς', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρισ', ριζ', ριη', ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Καὶ τούτων, οἱ μὲν ἐπιγράφονται, « τῶ Ἀσάφ' » οἱ δὲ, « τοῖς υἱοῖς Κορέ, Ἀσάφ καὶ Αἰθάμ » οἱ δὲ, « τῶ Ἰδοθύμ' » οἱ δὲ, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » οἱ δὲ, « Ἀλληλούια. » Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἀσάφ εἰσὶν οὗτοι: οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π, πα', πβ'. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῶ Ἀσάφ, » εἰσὶν οὗτοι, οδ', οε', ος', οθ', π' οἱ δὲ μόνον, « Ψαλμὸς τῶ Ἀσάφ, » οὗτοι: οβ', οη', πα' ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » οε' οἱ δὲ, « ᾠδὴ Ψαλμοῦ τῶ Ἀσάφ, » οθ', πβ' οἱ δὲ, « Συνέσεως, » ογ', οζ' ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ληνῶν, » π' ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » οθ' ὁ δὲ, « Ψαλμὸς ψόδης, » οδ' οἱ δὲ ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Ἀλληλούια, » εἰσὶν οὗτοι: ρδ', ρε', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρισ', ριζ', ριη', ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Ἐκ τούτων εἰσὶν, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » ρμε', ρμζ', ρμη'. Οἱ δὲ ἐπιγραφὴν ἔχοντες, « τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι: μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', πγ', πδ', πς', πζ'. Καὶ τούτων πάλιν οἱ μὲν ἔχοντες, « Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ, » εἰσὶν οὗτοι: μα', μγ', μδ', μη', πγ', πδ' οἱ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, » με', μς' οἱ δὲ, « Ψαλμὸς ψόδης τοῖς υἱοῖς Κορέ, » μζ', πς', πζ' ὁ δὲ, « Συνέσεως Αἰθάμ τῶ Ἰσραηλίτη, » πη' οἱ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος, τῶ Ἰδοθύμ ψόδη, » λη', ξα'. Οἱ δὲ, « τῶν ἀνασθαιμῶν, » πάντες εἰσὶν ψάλα, καὶ εἰσὶν οὗτοι: ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'. Καὶ τούτων ὁ μὲν ἔστι, « τῶ Σαλομών, » ρκς' οἱ δὲ, « τῶ Δαβὶδ, » ρλ', ρλα', ρλβ'. Ἦ μὲν οὖν διαφρασεις τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν οὐσῶν ἐπὶ τῶν ψαλμῶν, αὐτῆ. Κοινοὶ δὲ πάντως εἰσὶν ὁμοῦ ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ « Ψαλμοὶ ὁ μόνον, δ', ε', ζ', η', θ', ε', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιη', ιθ', κ, κα', κθ', λ, λθ', μ, ν, ξ, ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξς', ξζ', οβ', οη', πα', ρη', ρλη', ρλθ' « Ψαλμὸς ψόδης, » δ', ξδ': « Ψαλμοὶ ψόδης, » κθ', μζ', ξζ', πς', πζ' ὁ δὲ, « ᾠδὴ ὁ μόνον, λη', ος', ιε', ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ' ὁ δὲ, « ᾠδὴ Ψαλμοῦ, » ξε', πβ' ρζ' ὁ δὲ, « Αἴνος ψόδης, » ιζ' ὁ δὲ, « Αἴνος ψόδης, » ιλ', ιλβ', ιλδ' ὁ δὲ, « Αἴνεσις, » ρμθ' ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » ζ', οε'. « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » γγ', νδ' ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις Ψαλμὸς, » ζγ', ξς' ὁ δὲ, « Συνέσεως, » λα', να', νβ', ογ', οζ', πη', ρ', ρμα' ὁ δὲ, « Εἰς στελλογραφίαν, » ιε', νε', νς', νζ', νη', νθ' ὁ δὲ, « Προσευχή, » ις', πε', πθ', ρα' ὁ δὲ, « Προσευχή τῶ Μωϋσῆ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ, » πθ' ὁ δὲ, « Εἰς Σαλομῶνα, » σα' ὁ δὲ, « ἀνώουμοι, θ', ξε', ξς', ια', ιθ', ρα' ὁ δὲ, « Ἀλληλούια, » ρν'.

(16) Hæc non omnino sunt accurata.

ρε', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ρις', ριζ', ριη', A 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
 ριδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. « Τῷ
 Δαβίδ, » ἀπλῶς, λβ', λδ', λε', ις', ρβ', ργ', ρλς', ρλζ'.
 Ὅσοι δὲ παρὰ τοῦ Δαβίδ καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐλέ-
 χθησαν, καὶ ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος, » εἰσὶν οὗτοι· θ',
 ε', ς', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιη', ιθ', κ', κα', κβ', λ',
 λε', λη', λθ', μ', μα', μγ', μδ', με', μς', μη', ν', να',
 νβ', νγ', νδ', νε', νς', νζ', νη', νθ', ξ', ξα', ξγ', ξδ',
 ξε', ξς', ξζ', ξη', ξθ', οδ', οε', ος', οθ', π', πγ', πδ', ρη',
 ρλη', ρλθ'. Τοῦ Δαβίδ μόνου ἰδίου αὐτοῦ, κε', κς', κζ',
 λς', καὶ ρνα'. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν πᾶσαν ταύτην,
 ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἰδικῶς, τὰς ἐπί-
 τικων ψαλμῶν κειμένας, εἰδέναί. Ὁ μὲν α', καὶ β',
 ἀνεπίγραφοι εἰσιν· ὁ δὲ τρίτος, « Ὅποτε ἀπεδί-
 δρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ·
 ὁ ρμβ', Ὅτε ὁ υἱὸς αὐτὸν καταδιώκει· ὁ ε', Ὑπὲρ
 τῆς κληρονομίης· ὁ ς', καὶ ια', Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης·
 ὁ ζ', Ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμενῆ· οἱ η', π',
 πγ', Ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ὁ θ', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ
 υἱοῦ· ὁ μα', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ὁ ιε', Εἰς στηλογρα-
 φίαν· οἱ ις', πε', Προσευχὴ· ὁ ιζ', Ὅτε ἐβρύσατο αὐτὸν
 Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· ὁ κα',
 Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐσθινῆς· ὁ κγ', Τῆς
 μιᾶς Σαββάτων· ὁ κς', Πρὸ τοῦ χρισθῆναι· ὁ κη',
 Ἐξοδίου σκηνῆς· ὁ κθ', Τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου·
 ὁ λ', Ἐκστάσεως· ὁ λα', Συνέσεως· ὁ λγ', Ὅποτε ἠλ-
 λοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντιὸν Ἀδιμέλεχ· ὁ λε',
 Τῷ θούλῳ Κυρίου τῷ Δαβίδ· ὁ λζ', Εἰς ἀνάμνησιν
 περὶ Σαββάτου· ὁ μδ', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων
 τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύναςιν Ἡδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ·
 ὁ ξη', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ὁ οθ', Ὑπὲρ τῶν
 ἀλλοιωθησομένων μαρτύριον ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου· ὁ
 ν, Ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Ναθάν τὸν προφήτην,
 ἦνικα εἰσῆλθε πρὸς Βερσαβέ· ὁ να', Ἐν τῷ ἐλθεῖν
 Δαυὶδ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, καὶ
 εἰπεῖν αὐτῷ, Ἦλθε Δαβίδ εἰς τὸν οἶκον Ἀδιμέλεχ·
 ὁ νβ', Ὑπὲρ Μαελὲθ· ὁ νγ', Ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζι-
 φαίους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ, Οὐ Δαβίδ κέρυπται
 παρ' ἡμῖν; ὁ νε', Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλό-
 φυλοι ἐν Γεθ· ὁ νς', Ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκεν ἀπὸ
 προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον· ὁ νη', Ὅποτε
 ἀπέστειλε Σαούλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ
 θανατῶσαι αὐτόν· ὁ νθ', Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Με-
 σοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωδάλ, καὶ
 ἀπέστρεψεν Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε ἐν τῇ φάραγγι τῶν D
 Ἀλῶν ἰβ' χιλιάδας· ὁ ξβ', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ
 ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας· ὁ ξε', Ἀναστάσεως· ὁ ξθ',
 Εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ σῶσαι με Κύριον· ὁ σ', Τῶν
 υἱῶν Ἀδὰμ [Ἰωναδάβ] τῶν πρώτων αἰχμαλωτι-
 σθέντων· ὁ σα', Εἰς Σολομῶνα· ὁ σε', Πρὸς τὸν Ἀσ-
 σύριον· ὁ πζ', Ὑπὲρ Μαελὲθ τοῦ ἀποκριθῆναι· ὁ
 κα', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· ὁ κγ', Τῆς μιᾶς
 τῶν Σαββάτων· ὁ κβ', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαβ-
 βάτου, ὅτε κατώκισται ἡ γῆ· κγ', Τετράδι Σαββάτων· ὁ κε', Ὅτε οἶκος ψυχοδομεῖτο πρὸς τὴν αἰχμα-
 λωσίαν· ὁ κς', Ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίστατο· ὁ κθ', Πρὸς ἐξομολόγησιν· ὁ ρα', Προσευχὴ τῷ πτωχῷ ὅταν
 ἀκηδέσῃ, καὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν ὀδῆσιν αὐτοῦ· ὁ ρμα', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ προσ-
 ευχῆ· ὁ ρμγ', Πρὸς τὸν Γολιάθ· ὁ ρνα', Ἰδιόγραφος οὗτος ὁ ψαλμὸς τοῦ Δαβίδ, καὶ ἐξῴθεν τοῦ ἀριθμοῦ,
 ὅτε ἐμνομάχησε τὸν Γολιάθ. »

Ἀναληπτέον καὶ περὶ τοῦ διψάλματος, ἐν ποίει:

De diapsalmate quoque tractandum est, in qui-

bus psalmis illud et quoties in unoquoque inveniatur; A in secundo psalmo, semel; in tertio, bis; in quarto, bis; in septimo, semel; in nono, canticum diapsalmatis; in 23, semel; in 31, bis; in 35, semel; in 38, bis; in 43, semel; in 45, bis; in 46, semel; in 47, semel; in 48, bis; in 51, bis; in 53, semel; in 54, bis; in 56, bis; in 58, bis; in 59, semel; in 60, semel; in 61, bis; in 65, ter; in 66, bis; in 67, quater; in 74, semel; in 75, bis; in 76, ter; in 80, semel; in 81, semel; in 82, semel; in 83, semel; in 84, semel; in 86, bis; in 88, quinquies; in 93, semel; in 139, ter; in 142. **118** semel. Demum quotquot per « Alleluia » inscribuntur, et qui graduum sunt, diapsalma non habent.

ἐν τῷ πγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πς', δις ἔχει· ἐν τῷ πρ', πεντάκις ἔχει· ἐν τῷ ηγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ρλθ', τρις ἔχει· ἐν τῷ ρμβ', ἀπαξ ἔχει. Καθόλου δὲ ὅσοι ἔχουσιν ἐπιγραφὴν « Ἀλληλοῦια, » καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ, οὐκ ἔχουσι διάψαλμα.

Liber XIV, Proverbia Salomonis.

22. Salomon filius Davidis, cum regnum patris suis suscepisset, a Deo petiit, ut sapientiam acciperet magis quam divitias, et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus, qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica proluculus est: disputavitque de omnibus, tam de his quæ ex terra proveniunt, quam de omnis generis animantibus. Scripsit libros in canonem receptos tres: hunc videlicet, qui Proverbia dicitur, Ecclesiasten, et Canticum canticorum, et alium præter istos, in canonem non receptum, sicut ante dictum est, qui Sapientia Salomonis dicitur. Præsentem autem librum Proverbia inscripsit, quod Proverbia sint verba sapientium, velut ænigmata, quæ quidem aliud ex se exhibent, aliud vero per suspicionem indicant. Horum autem species sunt, Proverbia. Ad hunc etenim modum discipuli Domini in Evangelio secundum Joannem loquuntur, quando Domino, cum antea multa obscura sententia locutus esset, tandem dicunt ei: « Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis⁹⁹, » ut intelligas Proverbia non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Paræmiæ seu Proverbia, inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta Paræmia, quod per vias, tales sententiæ conscribi solite essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, propterea quod non omnes, veritatis sermones capiebant: ut vel in transeundo et talia conspiciendo quæ scripta essent, exquirerent, atque ita erudi-

⁹⁹ Joan. xvi, 29.

(17) His consonant hæc Basilii homilia 12. In caput Proverbiorum pag. 454: Τὸ τῶν Παροιμιῶν ἐπὶ τῶν δημοδαστέρων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέταχται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων, ὡς τὰ πολλὰ. Θῆμος γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. Ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὀρίζονται· Ῥῆμα παρόδιον, τετραμμένον· ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν, καὶ ἀπὸ ὀλίγων ἐπὶ

καὶ τοῦτο ψαλμοῖς εὐρίσκειται, καὶ ποσάκις ἐν ἑκάστῳ, ἐν τῷ β', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ γ', δις ἔχει· ἐν τῷ δ', δις ἔχει· ἐν τῷ ζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ θ', ὡδὴ διαψάλματος· ἐν τῷ κγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λα', δις ἔχει· ἐν τῷ λγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ λη', δις ἔχει· ἐν τῷ μγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ με', δις ἔχει· ἐν τῷ μς', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μζ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ μη', δις ἔχει· ἐν τῷ να', δις ἔχει· ἐν τῷ νγ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ νδ', δις ἔχει· ἐν τῷ νς', δις ἔχει· ἐν τῷ νη', δις ἔχει· ἐν τῷ νθ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξα', δις ἔχει· ἐν τῷ ξε', τρις ἔχει· ἐν τῷ ξς', δις ἔχει· ἐν τῷ ξζ', τετράκις ἔχει· ἐν τῷ οδ', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ οε', δις ἔχει· ἐν τῷ ος', τρις ἔχει· ἐν τῷ π', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πα', ἀπαξ ἔχει· ἐν τῷ πβ', ἀπαξ ἔχει·

B *Βιβλίον ιδ', Παροιμίαι Σολομῶντος.*

22. Salomōn υἱὸς Δαβὶδ, διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς, ἠῤῥετο τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαβὼν τοίνυν καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πάντιν οἷς ἐποίησε καὶ ἔλεγε, τρισχιλίας μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχιλοὺς ὡδὰς ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φουμένων καὶ ὄλων τῶν ζῶων. Συνέγραψε δὲ βιβλία, κανονιζόμενα μὲν τρία· ἦγουν τοῦτο τε τὸ καλούμενον Παροιμίαι, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ψαλμῶν· καὶ ἕτερον δὲ ἐκτὸς τούτων, μὴ κανονιζόμενον, ὡς προείρηται, ὅπερ ὀνομάζεται Σοφία Σολομῶντος. Παροιμίας δὲ ἐπέγραψε τὸ παρὸν βιβλίον, ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσι λόγοι σοφῶν, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τι αὐτῶθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἀπαγγέλλουσι. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσὶν αἱ Παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε, τοῦ Χριστοῦ πολλὰ εἰρηκότως πρότερον ἐν κεκρυμμένη διανοίᾳ, ὑστερόν φασιν αὐτῷ· « Ἴδὲ νῦν παρήρησά λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις· » ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλείστοι λόγοι τοιούτοί εἰσι, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἔγραψε τὸ βιβλίον. Ἄνομάσθη δὲ Παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐγράφοντο οἱ τοιοῦτοι λόγοι πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς διαπορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα κἂν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνώσιν τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτως παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως (17)· ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνὸς εἰς πολλὰ

πλείονα ὅμοια μεταλήφθηναὶ δυνάμενον. Id est: Paræmiarum nomen, inter vulgares sermones ab exoticis recensetur, et inter ea quæ, ut plurimum, per vias dicuntur: ὁμοῦς enim apud illos, via dicitur. Unde paræmiarum definiunt: Dictum in via prolatum, usu multorum tritum, quod a paucis ad plura similiter transferri potest.

μεταλαμβάνοντες. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γνώσεις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φρονήσεως, στροφῆς λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατευθύνειν, καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσι γνώσεις σοφίας καὶ παιδείας· ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνας μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδεῖαν διδασκῆναι, ἵνα μὴ τῇ ὁμοιοῖα τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν τις ἐμπέσῃ. Καὶ γὰρ Ἕλληνας μὲν οὐκ ὀλομένοι τινας εἶναι, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Αἰρετικοὶ δὲ, παιδεύεσθαι νομίζοντες, ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν, ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θείων λόγων ὁ ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπί τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγορήσας, μηδὲ ἐκλυθεὶς ἐπ' αὐτῇ, υἱὸς σοφῶς γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος, ταχέως καὶ τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται. Ταύτην γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἢ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον· οἱ δὲ καὶ εἰδώλοις αὐτὸν ὡμοίωσαν. Αἰρετικοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ· « Δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον. » Τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· « Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακοὺς τε καὶ αγαθοὺς » καὶ πάλιν· « Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήνησαν ἀλλήλοις· ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος. » καὶ, « Δανειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπὴν ποιεῖται ὁ Κύριος ἀμφοτέρων » καὶ, « Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρός· εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. » Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησιν· « Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίου· εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων, δεκταὶ παρ' αὐτῶν » καὶ πάλιν· « Οἴκους ὑβριστῶν κατασπᾶ Κύριος, ἔστι τε δὲ ὄριον χήρας. » Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ σοφίας πάντα ποιεῖ· ὁ μάλιστα καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὅτι Υἱοῦ Πατρὸς ἔστι, λέγει γοῦν· « Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν » καὶ πάλιν· « Κύριος ἐποίησε χώρας, καὶ οἰκίητους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἠνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπάρημην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἠνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἕνω νέφη, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρα, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνωμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. » Στροφῆς λόγων εἰρηναία· ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκαίμενον νοῦν· οἳ εἰσι· « Διεσῶθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς νοήμων, ἀνεμόφορος δὲ γίνεται ἐν ἀμνητῶ υἱὸς παράνομος. » καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πᾶν, καὶ συνάγαγε χέρτον ὄρεινόν, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν. »

rentur homines. Parcmias itaque ad hunc modum nonnulli definiunt, dictum parodium (seu in via positum), ab uno quodam ad multa translatum. In hoc igitur libro scientia sapientiae et disciplinae, intellectus sermonum prudentiae, strophae verborum, justitiae verae intellectus, ad dirigendum iudicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, aenigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt scientiae sapientiam ac disciplinam tradentes. Cum et Graeci sapientiam se habere polliceantur, et haeretici habere se disciplinam arbitrentur: ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet, ne specie ac similitudine sapientiae quisquam in sophismata Graecorum et haeticorum incidat. Graeci namque putantes se aliquos esse, et dicentes se sapientes esse stulti facti sunt⁹⁰; haeretici vero eruditos esse, se rati, aversi sunt, et peccant proprio iudicio condemnati⁹¹. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec in ea defecerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus cognitionem Dei confestim accipiet. Hac enim sapiens instituitur. Sermonem vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Graecorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimilarunt. Haeretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei haec enarrat. Quod quidem ineffabilis sit: « Gloria Dei abscondit verbum⁹². » De providentia vero illius sic loquitur: « In omni loco **119** oculi Domini contemplantur bonos et malos⁹³. » Et iterum: « Dives et pauper alter alteri occurrerunt, utrosque vero fecit Dominus⁹⁴. » Et: « Dum conveniunt foenerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus⁹⁵. » Et: « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viae viri, et omnes orbitas ejus speculatur⁹⁶. » Iudicium quoque ejus commemorat, dicens: « Sacrificia impiorum, abominationes sunt Domini: vota autem recte ambulantium, accepta sunt apud eum⁹⁷. » Et iterum: « Domos conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduae⁹⁸. » Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum, ac sapientiam suam cuncta faciat: qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur: « Sapientia Deus fundavit terram⁹⁹. » Et iterum: « Dominus fecit regiones et deserta, et summitates habitatas ejus quae sub caelo est. Quando praeparabat caelum, aderam ipsi: quando separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua laetabatur, singulis diebus laetabar in conspectu illius¹. » Strophae quoque verborum insunt isti libro: nam si quis ea mente verset, re-

⁹⁰ Rom. i, 12. ⁹¹ Tit. iii, 11. ⁹² Prov. xxv, 2. ⁹³ Prov. v, 21. ⁹⁴ Prov. xv, 8. ⁹⁵ ibid. 25.

⁹⁶ Prov. xv, 3. ⁹⁷ Prov. xxii, 2. ⁹⁸ Prov. xiv, 12. ⁹⁹ Prov. iii, 19. ¹ ibid. 26-31.

serabit ac inveniet sententiam in ipsis sitam. **A** Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens, corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus ». Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetes, ac fenum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum ». Et rursus : « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi ». Et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt, aliis dicentibus justitiam esse, si reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones exactæ ac justæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, pœnas de illo sumam, pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cum primis honora, inquit, Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da, de tuis justitiæ fructibus ». Deinde : « Honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero, quod æquum est ». Et hic quidem unus est typus. Alter vero est ut animum suum quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut nunquam in contrariam inæquabilitatem declinet : sed rationi obtemperet : Ne malo consilio quo juventutis doctrina repudiatur, capiari : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : omne quippe justorum desiderium bonum est, et concupiscentia justis accepta est. Quod autem iracundiam spectat : « Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohabites. Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit ». Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitionem est justitiam. Judicia vero dirigere potissimum quidem est, juste secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica. Qui namque dicit de impio : Justus est ; execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est ». Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, idipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque, si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii : « Quousque, aiens, piger, jaces ? » Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum judicium **120** proferre discet, nec audiet ab alio : « Qui alium doces, teipsum non doces ? Qui ais, Non mœchaberis, mœcharis ? » Quem-

καὶ πάλιν · « Ἐὰν καθίσῃς δεῖπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, νοητῶς νόσι τὰ παρατιθέμενά σοι. » Καὶ τὰ ὅμοια τούτοις δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόσις εἴρηται · ἐπειδὴ τινες διαφόρως ἐξελίψασιν τὸ δίκαιον, τῶν μὲν λεγόντων, δίκαιόν ἐστι τὸ ἀποδίδόναι ἅπερ ἔλαβέ τις φυλάξαι · τῶν δὲ, τὸ δίδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιοῦτους ὅρους. Μὴ εἴπῃς γὰρ, « Ὅν τρόπον ἐγρήσατό μοι, χρήσομαι αὐτῷ, τίσομαι δὲ αὐτὸν ἅ με ἤδικησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθῶς δίκαιον, ἀποδιδόναι ἐκάστῳ τὸ ἴδιον. « Προηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάργου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης. » Ἔπειτα · « Τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδοῦ, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. » Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος· δεῦτερος δὲ δικαιοῦν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισότητά· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ· Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακῆ, ἢ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλής πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτὴ. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν· « Μὴ ἴσθι ἑταῖρος ἀνδρὶ θυμῶδει, φίλῳ δὲ ὄργιλῳ μὴ συναυλίζου. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἐκφέρει ἄφρων· ὁ δὲ σοφὸς ταμιεύεται κατὰ μέρος. » Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμιζῶν ἀνθρώπος, καὶ τὴν ἰδίαν ἐκάστου μέρος τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιῆ καὶ ἀσινῆ φυλάττων, ἔσται γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησί· « Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντας ὑγιῶς. Διάκρινε δὲ πένητα καὶ ἀσθενῆ. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσεβῆ, Δίκαιός ἐστιν, ἐπικατάρατος λαοῖς, καὶ μισητός εἰς ἔθνη. Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. » Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ρητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἐτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάξῃ, ἐπιτιμῶν μὲν ἑαυτῷ, ἐὰν πλεονεκτή ὁ θυμός· ἐπέχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἢ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀφῆκτο τὸ λογιστικόν, λέγων· « Ἔως πότε, ὀκνηρῆ, κατάκεισαι ; » Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἄγων, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἐτέρου· « Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει ; Ὁ λέγων, Μὴ μοιχεύσης, μοιχεύεις ; » ὡσπερ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν, εὐθάνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα δίκαιος γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὡσπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἐλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησί· « Τινι ὁμοίωσά τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμαι αὐτήν ; » ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὐσης. Καὶ γὰρ λέγων· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » ὑπερὸν ἐπέφερε·

¹ Prov. x, 5. ² Prov. xxvii, 25. ³ Prov. xliii, 1. ⁴ Prov. iii, 9. ⁵ Prov. xxiv, 21. ⁶ Prov. xlii, 24. ⁷ Prov. xxiv, 25-25. ⁸ Prov. vi, 9. ⁹ Rom. ii, 21, 22.

« Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. » Εἰσὶν οὖν A
 τοιαῦται αἱ παραβολαὶ · « Ὅσπερ ἐξοδος χιόνος ἐν
 ἀμητῶ κατάκαυμα ὤφειλε, οὕτως ἀγγελος πιστὸς
 τοὺς ἀποστειλαντας αὐτόν. » καὶ πάλιν · « Ὅσπερ
 ἀνεμοὶ καὶ νέφη καὶ ὕετοί, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ
 δόξει ψευδεῖ. » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥήσεις δὲ σο-
 φῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ
 ἀπαιτῶντες, ἀλλὰ ἠκριθωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόστα-
 ξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες,
 καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι. Οἱοί εἰσι ·
 « Καρδίας εὐφραϊνομένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ
 λύπαις οὖσης, σκυθρωπάζει. » καὶ, « Καρδία ὀρθή
 ζητεῖ ἀσθησίν· στόμα δὲ ἀπαιδεύτων γνώσεται κα-
 κία. » καὶ, « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς
 μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία. » καὶ, « Ὅς
 καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθήσεται· οὐπ' αὐτοῦ. B
 ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολὴν, οὗτος ὑγιαίνει. » Τῶν μὲν
 γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφι-
 βολοὶ τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἱοί εἰσιν
 οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσι, καὶ πανταχθὲν ἠκριθῶνται, ὥστε
 μηδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἀνθρω-
 ποι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πράξεως γνωρίζουσι τὸ πρᾶ-
 γμα, οἷον· ὅτι Ὁ ἀδικος φαῦλόν ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς
 κακόν· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ τῷ ὄντι ἂν εἴη· οἱ δὲ σο-
 φοὶ τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσι, καὶ ὥσπερ
 σύμβολα τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων προπαγγέλλου-
 σιν· ἴν' ἕκαστος, γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν,
 φυλάττηται, οἷα ἐστὶ τὰ προσηρημένα · « Μῖσος ἐγεί-
 ρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύ-
 πτει φιλία. » Ὁ γὰρ φιλικὸς ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν C
 ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγα-
 πῆν τὸν φιλονεικῶντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ
 μὴ φιλονεικῶν γινώσκον ἀγάπης ἔχει· καὶ οὐκ ἂν τις
 εἴποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα, ὡς πάλιν τό · « Ἐν
 ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός, καὶ ὀξύθυμος πράσσει
 μετὰ ἀβουλίας. » Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν
 ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβηθίσθαι, καὶ τὸν ὀξύθυμον
 μηδὲ μίαν ἔχοντα βουλήν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅπως
 οὗτοι τὰ ἠθικὰ μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς
 πράξεως ὅθεν συνίσταται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φι-
 λονεικίας προηγείται μῖσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν
 προηγείται ἀγάπη· καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται
 ἡδονὴ κακῆ· τοῦ δὲ ὀξύθυμου προηγείται ἀβουλία·
 καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν
 αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγείται ὁ φόβος D
 τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν
 ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ πτωεῖσθαι
 τινα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν
 ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ
 τοῦ τοὺς ἀκούοντας καὶ μακρόθεν τὰς ἀρχὰς τῶν
 κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράτ-
 τειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι,
 οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀνίψιν τὸν ἐν-
 τυγχάνοντα τῷ μηδὲν ἐμφαίνειν, μηδὲ τινα ὑπόνοιαν
 παρέχειν· ἐρευνώμενοι δὲ ὅμως δεικνύουσι τὸν ἐν
 αὐτοῖς νοῦν. Οἱοί εἰσι· « Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυνατέρες

admodum enim qui iter facit, si recta gradiatur
 via, ad finem viæ pervenit; sic, qui recta profert
 judicia, justus agnosceretur et sapiens. Parabolæ
 autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum
 quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem,
 quod dicitur, intelligitur. Ita namque Dominus, ut
 ait Marcus, dixit: « Cui assimilabo regnum Dei?
 aut qua parabola adumbrabo illud ¹¹? » Ut nimi-
 rum parabola sit de rebus per similitudinem dictis.
 Cum dixisset enim: « Simile est regnum Dei: »
 deinde intulit: « Ideo in parabolis loquor illis ¹². »
 Hujusmodi itaque sunt parabolæ: « Sicut emissio
 nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis
 illis qui miserunt illum ¹³. » Et rursum: « Sicut
 venti et nubes et pluvix, sic qui gloriantur in dono
 mendaci ¹⁴, » et his similia. Dicta porro sapien-
 tium sunt, non sophismata verborum, neque ser-
 mones probabilitatis specie decipientes, sed veri
 et accurati: non quasi cujusdam jussione habiti,
 sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolati.
 Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus: cum
 autem in tristitia est, deprimitur ¹⁵. » Et: « Cor
 rectum quærit sensum; os autem indisciplinatorum,
 cognoscet mala ¹⁶. » Et: « Odium excitat conten-
 tionem: omnes autem eos qui contentiosi non sunt
 contegit amicitia ¹⁷. » Et: « Qui negotium contem-
 nit, illumnetur ab ipso; qui vero mandatum vœ-
 retur, ille sanus est ¹⁸. » Aliorum namque homi-
 num sermones, ut plurimum ambigui sunt; sapientium
 vero, quales sunt isti, veri sunt et
 omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contra-
 dicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem
 declarant, quale est: Iniquus res est mala, et ni-
 chus pravum quid est, quod cuivis manifestum est.
 Sapientes autem initium operum prædicunt, et
 quasi symbola animi motuum prænuntiant; ut
 quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat,
 qualia sunt superius dicta: « Odium suscitatur
 contentionem, omnes autem qui non contendunt,
 contegit amicitia ¹⁹. » Contentiosus enim ex odio
 malitiæ hujus principium habet, nec quispiam
 dixerit contentiosum se diligere. Contra, qui con-
 tentiosus non est, dilectionis indicium habet:
 nec contentiosus quispiam dixerit eum qui diligit,
 ut rursum dicitur: « In concupiscentiis est omnis
 otiosus, et iracundus absque consilio agit ²⁰. » Nam
 otiosi animam significat in omnibus concupis-
 centiis esse demersam; et iracundum, nullum
 rectum habere consilium ostendit. Hi itaque plane
 mores declarant, et actionis principium unde or-
 diatur, dum aiunt, odium præcedere rixas:
 charitatem esse principium et causam qua vitantur
 contentiones: otio præire pravam voluptatem,
 iracundo præire consilii inopiam: et causam quare
 quis despiciatur, esse contemptum legis: quod san-
 nitatem præcedat timor Dei: item quod principium

¹¹ Marc. iv, 30. ¹² Matth. xiii, 15. ¹³ Prov. xxv, 13. ¹⁴ ibid. 14. ¹⁵ Prov. xv, 13. ¹⁶ ibid. 14.
¹⁷ Prov. x, 12. ¹⁸ ibid. 15. ¹⁹ ibid. 12. ²⁰ Prov. xv, 17.

perditionis animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expendis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint malorum bonorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut eum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant, nullum sensum subindicent : attamen dum accurate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt : « Sanguisugæ tres erant filix admodum dilectæ : et hæ tres, et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris, et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, et aqua, et ignis, nunquam dicunt, Satis est ²¹. » Et iterum : « Tria sunt, quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco ; vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias **121** viri in adolescentia ²², » et quæcunque ejusmodi sunt ænigmata : alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent : et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent.

Liber XV, Ecclesiastes.

23. Et hunc librum scripsit Salomon, ut supra dictum est. Dicitur autem Ecclesiastes, quoniam ita hunc nominavit auctor ipse, qui scripsit in principio ipsius dicens : « Verba Ecclesiastæ filii Davidis regis Israel in Jerusalem : Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. » Variis vero nominibus vocatus est Salomon : Sapiens, quia sapientiæ particeps fuit ; Prudens, eo quod veritatis in ipso fuit prudentia ; Doctus, quoniam veram a Domino doctrinam habuit. Ecclesiastes vero vocatus est, quia ad populum ipse concionatus, et quæ spiritus sunt locutus est. In hoc autem libro de naturali theoria philosophatur. Quoniam enim Ægyptii de illa suas jam habebant imaginationes, et Græci hisce de rebus fabulaturi erant : ob eam ipse causam impulsu Spiritus sancti eos, qui de istis inquirere conabantur, compescit, dicens : « Non poterit homo invenire opus, quod sub sole factum est : quamvis quærendo fatigetur, non inveniet ²³. » Damnat etiam Ægyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens : « Qui observat ventum non seret, et qui aspicit ad nubes non metet, in quibus agnoscit non potest, quæ sit vis spiritus. Sicut ossa in ventre uterum gestantis, ita non cognoscet opera Dei, quæcunque faciet universa ²⁴. » Deinde et de singulorum theoria tractans, fatetur, quod de talibus vane quæretur, et quod ejusmodi nihil pariant aliud, quam laborem. Non enim ex illorum cognitione, sed ex vita et actibus sapiens et justus quivis comprobatur. Dicit namque : « Et enim quæcunque scire se dixerit sapiens, ea non poterit invenire. Quoniam totum hoc tradidi cordi meo, et totum hoc vidit anima mea, quod justis et sapientibus, et opera eorum sunt in manu Dei ²⁵. » Recte igitur talium rerum inquisitionem prætergressus, et in contemplanda mortalium pollicita constitutus, cum multos et varios videret hominum casus, concludit, quod providentia administrantur omnia, dicens : « Cursus non est velocium, nec

ἦσαν ἀγαπήσαι ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταί, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν, Ἰκάνον. Ἄδης, καὶ ἔρως γυναικῶς, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμενη ὕδατος, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, οὐ μὴ εἴπωσιν, Ἄρκετ· » καὶ πάλιν· « Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἐχνη ἀετοῦ πετομένου, καὶ ὁδοῦς ὄψεως ἐπὶ πέτρας, καὶ τρίβους νῆδος ποντοποροῦσης, καὶ ὁδοῦς ἀνδρῶς ἐν νεότητι, » καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν αἰνίγματα· ἕτερα γὰρ τίνα δηλοῖ, καὶ ἐτέρων ἔνοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφῆ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν

B Βιβλίον ιε', Ἐκκλησιαστής.

23. Καὶ τοῦτο Σολομῶν ἔγραψε τὸ βιβλίον, καθάπερ προεῖρηται. Λέγεται δὲ Ἐκκλησιαστής, ἐπειδὴ οὕτως ὠνόμασεν αὐτὸς ὁ γράψας, εἰπὼν ἐν ἀρχῇ· « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ· Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής. » Ποικίλως δ' ἂν ἐκλήθη ὁ Σολομῶν· σοφὸς μὲν, ὅτι σοφίας μετέσχε· φρόνιμος δὲ, ὅτι φρόνησις ἀληθείας ἦν ἐν αὐτῷ· πεπαιδευμένος δὲ, ὅτι τὴν ἀληθινὴν παιδείαν παρὰ Κυρίου εἶγεν. Ἐκλήθη οὖν Ἐκκλησιαστής, ὅτι αὐτὸς ἐξεκλήσιαζε τοὺς λαοὺς, καὶ ἐλάλει τὰ τοῦ πνεύματος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς φυσικῆς θεωρίας φιλοσοφῶν φαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ Αἰγύπτιοι μὲν ἐφαντάζοντο, Ἕλληνες δὲ ἐμελλον περὶ τούτων μυθολογεῖν· διὰ τοῦτο οὗτος, Πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος, παύει μὲν τοὺς ἐπιχειροῦντας περὶ τούτων ζητεῖν, φάσκων· « Οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὐρεῖν τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐχ εὐρήσει· » διαβάλλει δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτίων περὶ γενεθλιαλογίας νόησιν, λέγων· « Τηρῶν ἀνεμον οὐ σπερεῖ, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις οὐ θερίσει, ἐν· οὐς οὐκ ἐστὶ γινώσκων, τί ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. Ὡς ὅσα ἐν γαστρὶ κωφοροῦσης, οὕτως οὐ γνώσῃ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα ποιήσῃ τὰ σύμπαντα. » Εἶτα καὶ περὶ τὴν θεωρίαν ἐκαστοῦ γινόμενος συνείδεν, ὅτι μάτην ἐστὶ περὶ τοιούτων ζητεῖν, καὶ μόνον τὰ τοιαῦτα μόχθον γενεῖν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ὁ σοφὸς καὶ δίκαιος συνίσταται. Λέγει γάρ· « Καί γε ὅσα ἂν ἐπιτη σοφὸς τοῦ γνῶναι, οὐ δυνήσεται τοῦ εὐρεῖν. Ὅτι σύμπαν τοῦτο ἔδωκα εἰς καρδίαν μου, καὶ ψυχὴ μου σύμπαν εἶδε τοῦτο, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σοφοὶ καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐν χειρὶ Θεοῦ. » Εἰκότως τοίνυν περὶ τῶν τοιούτων ζητησὶν διαβῆς, καὶ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πολιτείαν καταγιγνώσκων, ἐρῶν τε πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ τῶν ἀνθρώπων συμπτώματα, συνίστησιν, ὅτι προνοία τὰ πάντα διοικεῖται, λέγων· « Οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος, καὶ οὐ τοῖς συνετοῖς [δυνατοῖς] ὁ πόλεμος, καί γε οὐ τῷ σοφῷ

²¹ Prov. xxx, 15, 16. ²² ibid. 18, 19. ²³ Eccle. ψμν, 17. ²⁴ Eccle. xi, 4, 5. ²⁵ Eccle. viii, 17.

ὁ ἄρτος, καὶ γε οὐ τοῖς συνετοῖς ὁ πλοῦτος, καὶ γε οὐ τοῖς γινώσκουσιν ἡ χάρις· ὅτι καιρὸς καὶ ἀπάντημα συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Ἐν παντὶ γὰρ ἔστι βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένου. Καὶ γὰρ οὐδεὶς κύριός φησιν ἐν τούτοις τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς. Ὅτι τίς ἀνθρώπος, ὃς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτῆν; καὶ ὅτι οὐδὲν πλεόν ἀνθρώπος ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξουσιάζαιτο, ἢ τοῦ ποιεῖν πονηρὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ἐτοιμάζειν εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ φάγεται καὶ πίεται, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἔστιν. Ὅθεν εἶτε ζήτησίς ἐστι περὶ τοῦ, πῶς γέγονε τὰ φαινόμενα, εἶτε κτήσις ἐστὶ χρημάτων, εἶτε τρυφή περιουσίας, πάντα ταῦτα ματαιότης ματαιότητων ἐστὶ, καὶ πλεόν οὐδὲν ἢ περισσεια βουλῆς καὶ προαιρέσεως ἐπιχρήρησις. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν ταῦτα ματαιότητα, ἐμφαίνει τῶν μελλόντων τὸ αἰώνιον. Διὸ καὶ πάντα ὑπερβάς, παραινεῖ τῶν αἰώνιων μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι τέλος ἔσεσθαι τοῦ κόσμου τούτου, ἐν τῷ λέγειν, ἀργεῖν τὰς ἀληθοῦσας, « ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἂν σαλευθῶσι φύλακες τῆς οἰκίας, καὶ διαστροφῶτιν ἄνδρες τῆς δυνάμεως, καὶ ἤρρησαν αἱ ἀλήθουσαι. » Καὶ τὰ μετὰ τὸ τέλος δὲ ἐξηγεῖται· « Ὅτι σύμπαν τὸ ποιῆμα ὁ Θεὸς ἔξει ἐν κρίσει ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθόν, καὶ ἐὰν πονηρόν. » Ἐκ δὲ τούτων δείκνυσιν, ὅτι ἄπερ ἔλεγε, « Ματαιότης ματαιότητων, » οὐ τὴν κτίσιν διαβάλλων ἐφη, ἀλλ' ὅτι, τὰ αἰώνια θεωρῶν, ἔλεγε τὴν τῶν προσκαίρων ἐπιθυμίαν εἶναι ματαιότητα. Καὶ κρίσιν δὲ διαδιδάσκων, σημαίνει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, καὶ τῶν πράξεων ἀνταπόδοσιν. Ἐπειτα λέγων, « Ἠργήσαν αἱ ἀλήθουσαι, » δείκνυσιν πάλιν μὴ εἶναι ματαίαν αὐτὴν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διδάσκαλον πᾶσιν αὐτὴν οὖσαν εἰς εὐσέβειαν. Ἡ γὰρ τάξις αὐτῆς καὶ ἡ διακόσμησις διήγησίς ἐστι περὶ τοῦ πεποιηκότος καὶ κτίσαντος αὐτὴν, ἐν ἣ καὶ οἱ προφητεῖαι καὶ οἱ εὐαγγελισταί, καὶ οἱ διδάσκαλοι εἰσιν, ὡσπερ ἀλήθοντες ἐκάστῳ τρωφῆν διὰ τῆς διδασκαλίας τῆν εἰς εὐσέβειαν γίνωσιν· οἵτινες ἀλήθοντες ἀργήσουσι λοιπὸν ἐν τῇ συντελείᾳ. Οὐκ ἔτι γὰρ ὡς ἀλήθοντες διδάξουσιν αὐτοί, ἀλλ' ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου ἡ κρίσις γίνεται.

Βιβλίον ις', Ἄσμα ψαμάτων.

24. Τοῦ Σολομῶντος ἔστι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγραφῆ, καθὰ προεδήλωται. Ὅλον δὲ αὐτῷ γέγραπται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μυστικῶς μετὰ ἀλληγορίας αἰνιγματώδους. Οὐ γὰρ ἐν τῷ προφανεῖ, ἀλλ' ἐν ἀπορρήτῳ κέκρυπται τῶν ἐν αὐτῷ δογμάτων ὁ νοῦς. Ἐρευνώμενος δὲ εὐρίσκειται, διότι μετὰ ἀλληγορίας ἐντυγχάνειν ὅλην τούτῳ προσήκει τοὺς συνετούς· ἵνα μὴ δι' ἀγνοίαν τῶν ἀμαθῶν εἰς ἀτιμίαν ἐμπέσῃ τὰ εἰρημένα. Ἄσμα δὲ ψαμάτων διὰ τοῦτο καλεῖται, ἐπειδὴ μετὰ μὲν τὰ ἄλλα ἄσματα τοῦτο, μετὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔτι ἄλλο προσδοκᾶν ἔστιν· ἄλλο δὲ λέγω οὐ βιβλίον, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου σημαίνόμενον. Ὁ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστι· Πᾶσα ἡ θεία Γραφὴ περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ Λόγου καὶ ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ προφητεύει. Τοῦτο γὰρ τὸ βούλημα

bellum prudentium, nec sapientis panis, nec prudentium opulentia, nec cognoscentium gratia : quoniam tempus et occasio simul omnibus istis occurrent²⁶. In omnibus enim est, rex agri culti. Neque enim quisquam in istis consilii sui dominus est. Quis est enim homo, qui possit ire retro consilium, quæcunque fecerunt ipsum? Et quod nihil potestatis amplius in hac vita habeat homo, quam faciendi bonum et malum, et præparandi opera sua ad exitum. Nam et quod edit et bibit, hoc donum Dei est. Unde sive quæretur, quomodo facta sint, quæ videntur, sive adsint pecuniæ, sive voluptas abundantia: omnia hæc vanitas vanitatum, et nihil amplius quam superfluitas consilii et voluntatis conatus²⁷. » Cum ait autem, hæc esse vanitatem, futurorum æternitatem significat. Quapropter et universa transcendens, hortatur ut æternorum memoriam servemus, et sciamus futurum aliquando, ut mundus hic finiatur, cum dicit, fore ut molentes cessent, « in die qua commovebuntur custodes domus et nutabunt viri potentes, et molentes cessaverunt²⁸. » Et quæ finem mundi subsequenter exponit, dicens : « Quoniam cuncta, quæ sunt, ducet Deus in iudicium; in omni errato, sive bonum, sive malum²⁹. » His ostendit quod illud : « Vanitas vanitatum, » non ad hoc dixerit, ut creaturam criminaretur; sed quod æterna contemplatus, rerum temporalium desiderium admoneret esse vanitatem. Et ubi iudicium futurum esse docet, innuit fore resurrectionem mortuorum, et actorum retributionem. Deinde cum dicit : « Cessaverunt molentes, » 122 ostendit non vanam esse ipsam creaturam, sed potius omnibus esse pietatis magistram. Siquidem ipsius ordo et ornatus, de factore ipso ac creatore prædicatio est : in qua sunt et prophetæ et evangelistæ, et doctores, tanquam molentes uniuicue alimoniam, per doctrinam, videlicet pietatis scientiam : qui molentes tandem in consummatione otia buntur. Tum enim non docebunt amplius, instar molentium, sed quisque secundum acta iudicabitur.

Liber XVI, Canticum canticorum.

24. Hic quoque liber Salomonis est opus, ut superius declaratum est. Totumque ab initio usque ad finem mystice et cum allegoria ænigmatica conscripsit. Sententia quippe dogmatum ejus, non aperta, sed occultâ est. Attamen si accurrate perquiratur, inuenietur. Quapropter expedit, ut qui prudentes sunt, in toto hoc libro allegorice versentur, ne propter imperitorum ignorantiam, quæ hic dicuntur, contemptui habeantur. Canticum autem canticorum ideo vocatur, quod post alia cantica subsequatur, et quod non aliud postea Canticum sit exspectandum : aliud autem dico, non librum; sed quod in libro significatur. Quod dico taie est : Omnis divina Scriptura, de Verbi descensu ad nos, et de adventu ejus in carne prophetiam habet. Hæc

²⁶ Eccl. ix, 11. ²⁷ Eccl. v, 9, 10, 15-18. ²⁸ Eccl. xii, 3. ²⁹ ibid. 14.

namque voluntas Dei est; prophetis et universæ A
divinæ Scripturæ, illud potissimum erat annun-
tiandum. Huic autem divinæ narrationi, consequen-
ter addere sermones de gentibus Babylonis, Da-
masci, Moab, aliorumque. Atque in singulis Scrip-
turis peccantes increpant, peccatores hortantur
ad pœnitentiam, comminantes futurum ignis judi-
cium. Aliæ igitur Scripturæ prænuntiant, ut Moyses
cum ait: « Prophetam vobis excitabit Dominus
Deus noster ex fratribus nostris, sicut me ²⁰. »
Isaias vero: « Ecce Virgo in utero habebit et pa-
riet filium ²¹. » Michæas autem: « Erit in novissi-
mis diebus illustris mons Domini ²². » Et alius alio
modo, secundum Spiritus gratiam, prædicat. His
autem omnibus loquentibus, expectabatur adhuc
qui prænuntiatus fuit Dominus. Quapropter multi
eum prænuntiabant: et donec venit, prophetantes
non cessavere. Et hæc omnia sunt cantica. Canti-
cum vero canticorum, neque prophetandi, neque
prænuntiandi modo scriptum est: sed quem alii
prænuntiarunt, eum quasi jam venerit, et jam
carnem assumperit, ostendit. Quare quasi in con-
jugio Verbi et carnis, epithalamium canit Can-
ticum canticorum. Et aliæ quidem Scripturæ de
Salvatore loquuntur, et interea alia quædam
annuntiant: hic vero liber conjugium tantum
Verbi et carnis canit. Quamobrem in aliis qui-
dem Scripturis, quia alia quædam significantur,
indignationis et iræ sermones ac formidabiles minæ
insunt: præsens vero liber, quoniam nihil aliud,
quam Verbi præsentiam significat, jucunditatis
tantum, gaudii ac lætitiæ sermones habet. Sponso
siquidem præsentem, omnes lætari convenit, nec cui-
quam legendum est: sicut et ipse Dominus dixit.
Etenim ipse præsens infirmitates nostras portavit,
et mœstias vertit in gaudium. Quemadmodum
igitur post Salvatoris dispensationem, nullum am-
plius prophetam expectamus, ita post illa, quæ in
hoc canticorum Cantico significata sunt, non est
aliud, quod recentius aliquid significet, expectan-
dum. Etenim quæ in hoc Cantico significantur,
eadem et in prophetis et aliis Scripturis per inter-
valla dicta deprehenduntur. Rursus quemadmodum
Agnus Dei Joannes ostendit, atque ad Joannem us-
que lex est et prophetæ: ita quæ in Cantico can-
ticorum **123** significantur, finis sunt omnium eo-
rum, quæ in universa Scriptura significantur. Quid
enim aliud post Christi adventum expectandum
est, quam judicium et retributio? Propterea Cata-
phryges prophetas post Dominum introducentes
falluntur, atque ideo tanquam hæretici condemnati
sunt. Canticum igitur est canticorum: quia nihil
aliud post ea, quæ hic canuntur, expectandum est.
Et sicut in lege, Sancta erant, et post Sancta, San-
cta sanctorum, post Sancta vero sanctorum, nul-
lus alius interior locus habebatur; ita post Can-
tica, Canticum est canticorum, post Canticum

τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· τοῖς τε προφήταις καὶ πάσῃ τῇ θείᾳ
Γραφῇ τοῦτο προηγούμενον ἦν ἀπαγγέλλειν. Παρα-
κολουθήματα δὲ τῷ θεῷ διηγήματα τοῦτω ποιοῦνται
λόγους περὶ τῶν ἐθνῶν Βαβυλωνος, τῆς Δαμασκοῦ,
Μωάβ, καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ δι' ἐκάστης Γραφῆς τοῖς
μὲν ἀμαρτάνουσιν ἐπιτιμῶσι· τοὺς δὲ προληφθέντας
προτρέπονται μετανοεῖν, ἀπειλοῦντες τὴν μέλλουσαν
τοῦ πυρὸς κρίσιν. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι Γραφαὶ προλέ-
γουσιν, οἷον Μωσῆς μὲν· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστή-
σει, » λέγων, ἡ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν, ὡς ἐμέ· Ἡσαΐας δέ· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν
γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν· » ὁ δὲ Μιχαίας· « Ἐν
ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ δὸς Κυ-
ρίου· » καὶ ἄλλος ἄλλως προλέγει, κατὰ τὴν τοῦ
Πνεύματος χάριν. Τούτων δὲ πάντων λεγόντων προσ-
B ἐδοκᾶτο ὁ ἀπαγγελλόμενος Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ πολ-
λοὶ ἀπήγγελλον· καὶ ἕως ἤλθεν, οὐκ ἐπαύοντο οἱ
προφητεύοντες. Καὶ ἐστὶ ταῦτα πάντα ἄσματα. Τὸ
δὲ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐχ ὡς προφητεύόν ἐστιν,
οὐδὲ ὡς προσμαῖνον· ἀλλὰ ὡς ἄλλοι προαπήγγε-
λλον, τοῦτον ὡς ἤδη ἐλθόντα δείκνυσσι, καὶ ἤδη ἀνα-
λαβόντα τὴν σάρκα· διὸ καὶ ὡς ἐπὶ συζυγίᾳ τοῦ Λό-
γου καὶ τῆς σαρκὸς ἐπιθαλάμιον ᾄδει τὸ Ἄσμα τῶν
ἁσμάτων. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι Γραφαὶ λέγουσι περὶ τοῦ
Σωτῆρος, μεταξὺ δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀπαγγέ-
λουσι· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο μόνην τὴν τοῦ Λόγου πρὸς
τὸ σῶμα συζυγίαν ᾄδει. Διὸ καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις
Γραφαῖς διὰ τὰ μεταξὺ δηλούμενα εἰσὶ καὶ θυμοῦ
καὶ ὀργῆς λόγοι, καὶ ὀφθίμων ἀπειλαί· ἡ δὲ βιβλίος
αὕτη, ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν παρουσίαν μόνην
τοῦ Λόγου σημαίνει, θυμῆδίας καὶ χαρᾶς, καὶ εὐ-
C φροσύνης μόνης ἔχει λόγους. Νυμφίου γὰρ παρόντος,
πάντας χαίρειν προσήκει, καὶ μηδένα πενθεῖν, ὡς
αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν. Αὐτὸς γὰρ παρὼν τὰς ἀσβε-
νείας ἡμῶν ἐδάστασε, καὶ τὰς λύπας ἐστρεψεν εἰς
χαρὰν. Ὡς περὶ οὖν μετὰ τὴν οἰκονομίαν τὴν τοῦ Σω-
τῆρος οὐκ ἐστὶ προφήτην προσδοκῶμεν, οὕτως μετὰ
τὰ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων σημαινόμενα οὐκ
ἐστὶν ἄλλο τι καινότερον προσδοκᾶν σημαινόμενον.
Καὶ γὰρ τὰ ἐν τῷ Ἄσματι σημαινόμενα, ταῦτα καὶ
ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς ἐκ δια-
στημάτων λεγόμενα εὐρίσκειται. Πάλιν τε ὡς περὶ δει-
κνύοντος τοῦ Ἰωάννου τὸν Ἀμνὸν, ἕως Ἰωάννου ὁ νόμος
καὶ οἱ προφῆται εἰσὶν· οὕτως τὰ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν
ἁσμάτων σημαινόμενα τέλος ἐστὶ πάντων ἐν πάσῃ τῇ
D θείᾳ Γραφῇ σημαινόμενων. Τί γὰρ ἄλλο μετὰ τὴν τοῦ
Χριστοῦ παρουσίαν προσδοκᾶν δεῖ ἢ κρίσιν καὶ ἀν-
ταπόδοσιν; Καὶ διὰ τοῦτο οἱ κατὰ Φρύγας παρεια-
στοντες προφήτας μετὰ τὸν Κύριον, σφάλονται, καὶ
ὡς αἰρετικοὶ κατεκρίθησαν. Ἄσμα οὖν ἁσμάτων, διὸ
τὸ μετὰ τὰ ἐκ τοῦτου μηδὲν ἕτερον προσδοκᾶν. Καὶ
ὡς περὶ κατὰ τὸν νόμον Ἅγια ἦν, καὶ μετὰ τὰ Ἅγια
Ἅγια ἁγίων, μετὰ δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων οὐκ ἐστὶ ἦν
ἐσώτερος τόπος· οὕτως μετὰ τὰ ἄσματα τὸ Ἄσμα τῶν
ἁσμάτων, μετὰ δὲ τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων οὐκ ἐστὶ
προσδοκᾶν ἐστὶν ἐσωτέραν καὶ καινότεραν ἐπάγγε-
λλαν. Ἄπαξ γὰρ ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, καὶ τετελείωκε
τὸ ἔργον. Ἔστι δὲ ὅλον τὸ βιβλίον τοῦτο διαλόγων

²⁰ Deut. xviii, 15. ²¹ Isa. vii, 14. ²² Mich. :v, 1.

πλῆρες τοῦ παλαιοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὸν Λόγον, καὶ καθόλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὸν Λόγον, καὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἑκκλησίας πρὸς αὐτὸν, καὶ τοῦ Λόγου πάλιν πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἕϊτα τῶν ἔθνῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ περὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν καὶ περὶ αὐτῆς διάλογος ἕϊτα καὶ τῶν διακονούντων ἀγγέλων πρὸς τοὺς κληθέντας ἀνθρώπους τὸ κήρυγμα. Τοῦ μὲν οὖν παλαιοῦ λαοῦ ἀξιούτως αὐτὸν κατελεθεῖν καὶ συναφθῆναι τῇ σαρκὶ ταῦτα ἔφη: « Φιλίσάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματός σου ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτων προτρέπεται ἕϊτα πρὸς παλαιὰ ἐτήρησά σοι, ἀδελφιδέ μου. » Καὶ κοινῇ δὲ πάντων πρὸς τὸν Λόγον, ἵνα τὸ ἡμῶν ἀναλάβῃ σῶμα ἕϊτα δὲ τῆς ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρὸς μου; εὐρουσά σε ἔγω, φιλήσω σε, καὶ οὐκ ἐξουδενήσουσί με. Περὶ τῆς ἀφ' ἧς ἐγεννήθημεν μητρὸς, ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἡξίου τὸ σῶμα, εἰ καὶ μὴ ὡς ἡμεῖς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ἐκ γὰρ μόνης Παρθένου, ὡς πλάστης, ἑαυτῷ ἔλαβε τὸ σῶμα, πλὴν ὅτι ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπος γὰρ ἡ Θεοτόκος Μαρία. Καὶ τοῦ Λόγου δὲ πρὸς τοὺς ἀξιωσαντας, ἀναλαμβάνοντος ἡδὴ τὴν σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου, ταῦτα ἔφη: « Εἰσήλθον εἰς κτήπὸν μου, ἀδελφὴ μου νόμφη, ἐτρύγησα σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου, ἔφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου, ἔπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου. » Εἰς γὰρ τὸν ἴδιον κτήπον εἰσελθὼν, τὴν κτίσιν, ἔλαβεν ἑαυτῷ ἐκ τῆς Παρθένου τὸ σῶμα, καὶ γέγονεν ἀνθρωπος. Θνητὸν μὲν ἦν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μετὰ εὐδοκίας τοῦ παναγίου Λόγου συνήπτο. Καὶ εἰ γάλα, ὡς ἀνθρωπος, ἡφίει τὸ σῶμα φαγεῖν, ἀλλὰ μετεδίδου αὐτῷ καὶ οἴνου τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἦσθιεν γάλα, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ τῆς θεότητος ἔποιε ἔργα. Ἐἵτα ὁ Λόγος λοιπὸν ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα προσκαλεῖται τὸν πλάσιον λαόν, ὡς πρῶτον πιστευθέντα τὰ λόγια, διὰ τούτων ἕϊτα ἔφη: « Ἀνάστα, ἔλθε πλὴσίον μου, καλὴ μου, περισσευρά μου ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὕψος ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὥφθη ἐν τῇ γῆ, καὶ κερὸς τῆς τομῆς ἐφθασκε, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἤκούσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, ἡ συκὴ ἐξῆνεγεν ὀλύνθους αὐτῆς, αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν. » Ὡς γὰρ λαβόντος τοῦ πρῶτου λαοῦ ἕως καιροῦ τὴν σικιάν τὴν ἐν νόμῳ, διδάσκει, καὶ ὡς εἶδόντα τὴν φωνὴν τοῦ τρυγόνου, ὑπομιμνήσκει. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Λόγος τὴν Ἱερουσαλήμ, προσκαλεῖται λοιπὸν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν διὰ τούτων ἕϊτα ἔφη: « εἰς γὰρ ἔστι Κύριος καὶ Ἰουδαίων καὶ ἔθνῶν ἕϊτα ἔφη: « Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νόμφη. Ἀπὸ Λιβάνου ἐλεύσῃ, καὶ διελύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστεως, ἀπὸ κεφαλῆς Σανείρ καὶ Ἀερμών, ἀπὸ μανθρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλων. » Ἀπὸ γὰρ εἰδωλολατρίας καὶ θηριώδους τρόπου προσκαλεῖται ταύτην εἰς τὴν πίστιν. Κληθεῖσα τοίνυν ἐξ ἔθνῶν καὶ ἡδὴ καταναυγείσα, λέγει πρὸς τὸν Λόγον ταῦτα ἕϊτα ἔφη: « Ἀπάγγελόν μοι, ὅν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου πού ποιμαίνεις, πού κοιτάζεις ἐν μεσημβρίῃ ἕϊτα ἔφη: « ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταί-

A vero canticorum, non est interior aliqua et recentior exspectanda promissio. Semel enim Verbum caro factum est, opusque consummavit. Est autem totus hic liber plenus dialogorum veteris populi ad Verbum, et summam humani generis ad Verbum, et Ecclesie ex gentibus coactæ ad idem, et rursus Verbi ad eandem, et ad genus humanum. Deinde gentium ad Jerusalem, et Jerusalem, de Ecclesia ex gentibus coacta et de seipsa, dialogus. Postea et ministrantium angelorum ad homines vocatos prædicatio. Veteris itaque populi precantis ipsum (Verbum) ut descenderet, et carni conjungeretur, hæc sunt: « Osculetur me osculis oris sui; quoniam meliora sunt ubera tua vino ²⁵. » Et iterum hortatur his verbis: « Nova et vetera servavi tibi, dilecte mi ²⁶. » In commune vero omnium vox est ad Verbum, ut carnem nostram assumat: « Quis det te, consobrine mi, sugentem ubera matris meæ? inveniam te foris, osculabor te, nec contemnent me. Apprehendam te, ducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus qui me concepit ²⁷. » Precati sunt enim, ut carnem assumeret non aliunde, sed ex ea ipsa matrice, ex qua nati sumus, licet non eodem, quos nos, modo, nempe ex viro et muliere. Corpus enim sibi, utpote Creator, ex sola Virgine assumpsit: attamen ex homine: homo enim fuit genitrix Dei Maria. Verbi vero, ex Virgine jam carnem assumptis, ad precantes se, sunt ista: « Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi nyrrham meam cum aromatis meis, comedi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo ²⁸. » In proprium enim hortum, creaturam videlicet, ingressus, carnem sibi ex Virgine assumpsit, et homo factus est. Mortale quidem corpus erat, verum cum suavi odore sanctissimi Verbi junctum. Et licet ut homo lactis cibum corpori suo admiserit, tamen et vinum illi perfectionis suæ impertit. Etenim quemadmodum lac comedit, ita et divinitatis opera in ipso perfecit. Deinde Verbum, carnem indutum, veterem populum, ut cui primum oracula Dei concredita fuerant, ad se vocat, his verbis: « Surge, accede ad me, amica mea, formosa mea, columba mea, quoniam ecce hiems transit, imber abiit, ac profectus est sibi. Flores apparuerunt in terra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineæ nostræ florent ²⁹. » Ita enim docet, quasi primus populus umbram quæ in lege est, ad tempus acceperit: et quasi vocem turturis agnoscentem admonet. Postquam autem Jerusalem advocavit, advocat deinceps et eos, qui sunt ex gentibus (unus est enim et Judæorum et gentium Dominus), his verbis: « Veni de Libano, sponsa. De Libano venias, et transeas ab initio fidei. De vertice Sanir et Aermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum ³⁰. » Hanc enim ab idololatria moribusque ferinis ad fidem

²⁵ Cant. i, 1. ²⁶ Cant. vii, 13. ²⁷ Cant. viii, 1, 2.

• Supple, λαοῦ.

²⁸ Cant. v, 1. ²⁹ Cant. ii, 10-13. ³⁰ Cant. iv, 8.

vocat. Illa igitur ex gentibus vocata et jam compuncta, Verbo ad hunc modum loquitur : « Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne sicut tanquam oberrans inter greges sodalium tuorum ³⁹. » Etenim cum experimento didicisset, quam prona esset ad varias mutationes, rogabat ut confirmaretur et corroboraretur; ne idipsum postea sibi accideret. Exoratumque Verbum, **124** docet illam his verbis : « Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere ad vestigia gregum, et pasce hædos tuos juxta tabernacula pastorum ⁴⁰. » Nemo quippe Deum cognoscere potest, nisi primum cognoscat seipsum. Nam pietas erga Deum, est principium sensus : sensus vero est, non externus ille, sed intellectus animæ cum fide conjunctus. Jerusalem videns gentium vocationem factam in præputio fidei, cum admiratione ait : « Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum ⁴¹? » Non enim ex una gente, sed ex omnibus venerunt, relictis propriis castris, contractisque gladiis, deinceps quæ pacis sunt sapientes. Ecclesia vero ex gentibus, videns Jerusalem, quasi se arguentem, sese defendit, dicens non inane fuisse vocationem suam : « Nigra sum et formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia obtultus est me sol. Filii matris meæ pugnauerunt contra me : posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi ⁴². » Nigra sum, sed sub ipso sole sum. Licet enim cum præputio sim, at idolis renuntiavi, et egressa sum e domo matris meæ, sicut et Abraham : ejusdem enim sum fidei. Quamobrem rogo. « Introduc me in cellam vinariam, ordinate in me charitatem, servate me unguentis, stipate me malis, quia dilectione vulnerata sum ⁴³. » Nolite præputium attendere, sed in charitate suscipe me, o lex et propheta. Etiamsi feritate putida sim, sed tu me institue, et suavi tuo odore confirma; nam dilectione vulnerata sum. Ideo, « Adjuro vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, ne evigiletis et excitetis dilectionem, donec ipsa velit ⁴⁴. » Adjuro vos, o Patres, non per potentias, id enim non licet; sed in virtutibus paradisi, ut in illum respicientes, sicut Adamum, ita et me suscipiatis. Nam et ibi non erat circumcisio. Nunc Adæ conditio renovatur. Verbum vero, gentium fide conspecta et probata, dicit, « Pulchra es, amica mea, sicut beneplacitum, et formosa sicut Jerusalem, terribilis sicut castrorum acies ordinata ⁴⁵. » Oportet enim eos, qui ex gentibus sunt, non esse dissimiles Hierosolymæ, ut fiat unus populus. Hoc autem fit, quando simul et legem honoramus, et in Christum credimus. Est enim unus Deus, et legis et Evangeliorum. Et qui Jerusalem assimilatus non fuerit, non efficitur Verbi amicus. Jerusalem fidem filiorum videns, et Verbi humanitatem, dicit : « Descendi in hortum

³⁹ Cant. 1, 6. ⁴⁰ ibid. 7. ⁴¹ Cant. vii, 4. ⁴² Cant. vi, 5.

ρων σου. » Πείραν γὰρ ἔχουσα τῆς εἰς πολλὰ μεταβολῆς, ἡξίου στηριχθῆναι λοιπὸν καὶ βεβαιωθῆναι· μήποτε πάθῃ πάλιν τὸ αὐτό. Παρακληθεὶς ὁ Λόγος, διδάσκει λοιπὸν αὐτὴν διὰ τούτων· « Ἐάν μὴ γνῶς ἑαυτὴν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξελθε ἐν πτέραις τῶν ποιμνίων, καὶ ποιμαίνε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων. » Οὐ δύναται γάρ τις γυνῶναι Θεὸν, μὴ πρότερον γνοῦς ἑαυτὸν. Εὐσέβεια γὰρ εἰς Θεὸν ἀρχὴ αἰσθήσεως· αἰσθήσις δὲ οὐχ ἡ ἐξωθεν, ἀλλ' ἡ κατὰ ψυχὴν διάνοια μετὰ πίστεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁρῶσα τὴν κλήσιν τῶν ἔθνων γινομένην ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως, θαυμάζουσα λέγει· « Τί ὤψεσθε ἐν τῇ Σουναμίτιδι, ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν; » Οὐ γὰρ ἐξ ἑνός, ἀλλ' ἐκ παντός ἔθνους ἤρχοντο, ἀφέντες τὰς ἰδίας παρεμβολάς, καὶ συντρίβαντες τὰς μαχαίρας, καὶ λοιπὸν εἰρηνικὰ φρονούντες. Ἡ ἐξ ἔθνων ὁρῶσα τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡσπερ μεμφομένην, ἀπολογεῖται περὶ ἑαυτῆς· ὅτι μὴ ἀργὴ αὐτῆς ἐστὶν ἡ κλήσις· « Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέβρεις Σαλομῶν. Μὴ βλέψτε με, ὅτι ἐγὼ μεμελανωμένη εἰμι, ὅτι παρέδραψέ με ὁ ἥλιος. Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν. Ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. » Μέλαινά εἰμι· ἀλλ' ὅπ' αὐτὸν τὸν ἡλιὸν εἰμι. Εἰ γὰρ καὶ ἀκροβυστός εἰμι, φησὶν, ἀλλ' ἀπεταξάμην εἰδώλους, καὶ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ οἴκου τῆς μητρὸς μου, ὡσπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ· ἐκεῖνης γὰρ εἰμι τῆς πίστεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἀξιώ, « Εἰσάγαγέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου, τάξτε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην, τηρήσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μέλοις· ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ. » Μὴ τῇ ἀκροβυστίᾳ προσέχητε, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ προσλάβου με, ὡ νόμιε καὶ προφηταί. Καὶ εἰ δυσώδης εἰμι τῇ ἀγριότητι, ἀλλὰ σὺ με παιδεύε, καὶ εὐωδία σου στήριξον· τέτρωμαι γὰρ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ οὐκ τοῦτο, « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς ἰσχύσι τοῦ ἀγροῦ, ἐάν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ. » Ὀρκίζω ὑμᾶς, ὡ πατέρες, οὐ κατὰ τῶν δυνάμεων, οὐκ ἔξεστι γὰρ, ἀλλ' ἐν δυνάμει τοῦ παραδείσου, ἵν' εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, ὡς τὸν Ἀδάμ, οὕτως με προσδέξησθε. Καὶ γὰρ κάκει οὐκ ἦν περιτομὴ· ἄρτι δὲ τὰ τοῦ Ἀδάμ ἀνακαινίζονται. Ὁ Λόγος ὁρῶν τὴν πίστιν τῶν ἔθνων, καὶ ἀποδεχόμενος λέγει· « Καλὴ, ἡ πίστις μου, ὡς εὐδοκία, ὡραία ὡς Ἱερουσαλήμ, θάμβος ὡς τεταγμένοι. » Οὐ γὰρ ἄλλως, ἢ ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ δεῖ εἶναι τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων, ἵνα εἰς λαὸς γένηται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τοῦ τιμᾶν τὸν νόμον πιστεύωμεν τὸν Χριστόν. Εἷς γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Καὶ ὁ μὴ ὡς Ἱερουσαλήμ γενόμενος οὐ γίνεται πλησίον τοῦ Λόγου. Ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁρῶσα τῶν τέκνων τὴν πίστιν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, λέγει· « Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννηματι τοῦ χειμάρρου, εἰ ἦνθησαν αἱ ροαί· ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου. Οὐκ ἔγωγ ἡ ψυχὴ μου, ἔθετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ. » Εἰς γὰρ τὸν κῆπον τῆς καρύας, τοῦτ' ἐστὶν εἰς τὰς Γραφάς, ἐγενόμην, αἵτινες ὡς καρφαί εἰσιν, ἐξωθεν μὲν σκλη-

⁴³ Cant. 1, 4, 5. ⁴⁴ Cant. 11, 4, 5. ⁴⁵ ibid. 7.

ραλ, ἔσωθεν δὲ πνευματικά. Εἶδον, ὅτι ζευχθῆναι με δεῖ ὡς ἐν ἄρματι τῇ ἐξ ἔθνῶν κλήσει. Ζευχθέντων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, λοιπὸν πανταχοῦ τὸ κήρυγμα ἀπεστάλη, καὶ τούτου γίνονται διάκονοι οἱ ἄγγελοι, λέγοντες· « Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ Σαλομών ἐν τῷ στεφάνῳ, ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς κακίας βφεται καὶ τὴν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ σῶμα ἄτρεπτον ἔνωσιν. Ὅτε γὰρ γέγονε νύμφευσις τοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ σώματος ἐνώσεως, τότε καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πεποίηκε, δι' ἣν εὐφροσύνης πάντα πεπλήρωκε. Τοιαῦτα ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἔσμάτων τὰ τῶν διαλόγων ἐστίν· ἐξ ὧν ἀφορμὴν τις λαδῶν, δύναται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις συνάπτειν κατὰ τὸν νοῦν.

Hujusmodi sunt dialogi, in Cantico canticorum, ex quibus occasione sumpta poterit quis in ipsa libelli lectione, similia similibus adaptare secundum sententiam.

Βιβλίον ιζ', Ἰώδ.

25. Ἰώδ ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε, πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ νικήσας καὶ ὑπομείνας εὐσεβῶς τὰς ἐπινεχθείσας αὐτῷ πληγὰς, διπλᾶ πάλιν πάντα ἀπέλαθε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν, καὶ ἔσχε πάλιν τέκνα δέκα. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ἑνὸς, ὡς εἶναι πάντα τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ σμ'. Μετὰ γὰρ τὰς πληγὰς ἔζησεν ἕτερα ἔτη ρο'. Γέγονε δὲ Ἰώδ πρὸ Μωυσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραάμ πέμπτος ἦν, ἔκγονος τοῦ Ἡσαῦ. Διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτῷ πληγὴν ἦλθον τρεῖς αὐτοῦ φίλοι παρακαλέσαι αὐτὸν, Ἐλιφάζ ὁ Θαιμαῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος, Σοφάρ ὁ Μιναίων βασιλεὺς. Καὶ φιλονεικῶς μὲν καὶ ἀνελεημόνως αὐτοὶ ἐλάλησαν αὐτῷ, ἐναλλόμενοι κατ' αὐτοῦ· ὥστε καὶ ἀμαρτίαν αὐτοῖς ἐκ τούτου λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰώδ παρεκάλεισεν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν Θεόν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τοῦ μὲν Ἰώδ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἑννέα· τοῦ δὲ Ἐλιφάζ πρὸς αὐτὸν τρεῖς, τοῦ δὲ Σοφάρ πρὸς αὐτὸν δύο, καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιούς τοῦ Βαραχίη, τοῦ Βουζίτου, α'. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰώδ διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰώδ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δευτέρου.

Βιβλίον ιη', Οἱ ιβ' προφῆται. Ὀσηέ, α'.

26. Γεγόνασι μὲν καὶ πρὸ τούτου προφῆται· ἐπὶ μὲν τοῦ Δαβὶδ, Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν, καὶ Γάδ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥοβοάμ καὶ Ἀβιά καὶ Ἀσά, Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδῶ, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Ἀνεμῆ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσαφάτ καὶ τοῦ Ἀχαάβ Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ Ἰού ὁ τοῦ Ἀμῆ, καὶ Ὀζιήλ, καὶ Ἐλιάδα. Ἄλλ' οὐ φέρεται τούτων ἴδια συγγράμματα, εἰ μὴ μόνον οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ταῖς Βασιλείαις καὶ ταῖς Παραλειπομέναις. Ἐν δὲ ταῖς συγγράφασιν, ὧν καὶ τὰ συγγράμματα φέρεται, πρῶτοι γεγόνασιν

nucum, ut viderem germina torrentis : num floruerint mala punica : ibi dabo ubera mea. Non cognovit anima mea, posuit me currus Aminadab ⁴⁶. » In hortum enim nucum, hoc est, in Scripturas veni, quæ instar nucum sunt, foris duræ, intus spirituales. Vidi, quod jungenda sum, velut in curru, gentium vocationi. Coniunctis igitur utrisque populis, in orbem terrarum emissa est prædicatio, et hujus ministri sunt angeli, dicentes : « Egreddimini, et videte Salomonem in corona, qua coronavit ipsum mater ejus, in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis ejus ⁴⁷. » Qui namque e malitia egreditur, immutabilem Verbi et carnis unitatem videbit. Quando enim Verbi nobiscum, per corporis unionem, facta est desponsatio, tunc et de morte victo-

B riam retulit, propter quam et omnia lætitia adimple-

125 Liber XVII, Job.

25. Job inscriptus est hic liber, quoniam historiam illius complectitur : nempe quid perpressus sit, tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, ac illatas plagas pie toleraverit : rursus omnia duplicata receperit, illustriorque, quam fuerat antea, factus, iterum decem liberos susceperit. Passus est autem, cum annos septuaginta natus esset, ita ut omnes ipsius anni fuerint 240. Post acceptas enim plagas annos adhuc vixit 170. Vixit autem Job ante Moysem : erat enim quintus ab Abraham ex posteris Esau. Venerunt ad eum consolandi gratia, propter plagam quam ferebat, tres amici ejus, Eliphaz Thæmanorum rex, Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar rex Minæorum. Locutique sunt illi contentiosius et sine commiseratione, insultantes afflicto, quod in peccatum illis est imputatum. Job vero Deum pro illis precatus est, et condonatum est eis peccatum. Sunt autem dialogi Job, quos cum amicis habuit, novem : Eliphaz vero ad Job tres ; Sophar duo, et Baldad tres. Et Elius quoque filii Barachiel, Buziti, unus est dialogus. Tandem vero Dominus illum per turbinem ac nubes appellavit ; et Job Domino secundo cum illo locutus respondit.

Liber XVIII, Duodecim prophetæ. Osee, primus.

26. Etiam ante hunc fuerunt prophetæ. Næm tempore Davidis fuerunt Samuel, Nathan et Gad. Roboam, Abia et Asa regnantibus, Achias Silonites, Sameas, Addo, Azarias et Anemi. Sub Josaphat et Achab, Elias et Elisæus, et qui seipsum vulnerari fecit, et regem Achab corripuit, et Jehu filius Ame et Oziel et Eliada. Verum nulla habentur istorum scripta, nisi tantum quæ in Regnorum historiis et libris Paralipomenon dixisse leguntur. Inter eos vero qui scripserunt, quorum et scripta circumferuntur, priimi fuerunt Osee et Isaias. Sub iisdem enim

⁴⁶ Cant. vi, 10, 11. ⁴⁷ Cant. iii, 11.

regibus, Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia regum A Judæ; et Jeroboam filii Joas regis Israelis prophetarunt. Factum est autem verbum (Domini) ad Osee, et prophetavit contra sacerdotes et Israellem, contra domum regis, et de interitu Samariæ. Postquam vero illos coarguit et in incredulitate conclusit, significat Ecclesiam ex gentibus, per mulierem meretricem quam accepit, acceptamque respiscere fecit, et ad se adduxit. Prophetat etiam de Salvatoris adventu.

Amos, secundus.

27. Et hic, quod ad prophetandi principium attinet, eodem quo Osee et Isaias vixit tempore: fuit enim sub Ozia rege Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. Vidit autem quædam, et prophetavit contra Jerusalem et contra Israellem Samariæ, et contra gentes Damasci, Gazæ, Ascalonis, Azoti, Accaronis, Tyri, Idumææ, Thæman, filiorum Ammon et Moab. Arguit omnes et in incredulitate conclusit. Porro Amasia sacerdote Bethel, apud regem Jeroboam, ipsum accusante, quasi contra ipsum et contra Samariam et contra populum loqueretur: non tamen ideo cessavit ille, sed confidenter oracula Dei denuntiabat. Prophetavit etiam de Salvatoris adventu.

126 *Michæas, tertius.*

28. Iste secundus quidem ex prædictis fuit: nam post Ozia tempus prophetavit. Verum eodem quo illi tempore vixit: nam et ipse sub Joatham et Achaz et Ezechia prophetare cœpit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit contra Jerusalem, et Samariam, et contra prophetas populi seductores, et contra Achaab. Prænuntiavit etiam adventum Salvatoris, dicens: « Erit in novissimis diebus illustris mons Domini ».

Joel filius Bathuel, quartus.

29. Ad hunc quoque factum est verbum Domini, et prophetat senioribus, et omnibus habitatoribus terræ, de captivitate terræ, et eorum qui in illa erant. Prophetat etiam de gratia Spiritus sancti, et ea, quæ per Salvatorem in omnes futura erat. Prædicat item de jejuniis et pœnitentiis, deque Salvatoris adventu, et de signis quæ in cruce futura erant.

Abdias, quintus.

30. Visionem iste annuntiat contra Idumæam, et finem ejus, et contra gentes, quæ Israeli insultant. Prædicat enim futurum, ut domus Esau a Jacob deleatur.

Jonas, sextus.

31. Ad hunc factum est verbum Domini, ut abiret in Niniven, ibique prædicaret: « Adhuc tres

¹²⁶ Mich. iv, 1.

¹ Lege ἐπὶ τοῦ;

οὔτοι, Ὡση, καὶ Ἡσαίας. Ἐπὶ γὰρ τῶν αὐτῶν βασιλέων, τοῦ τε Ἰούδα, Ὀζίου, καὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέως Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροδοάμ υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ προεφήτευσαν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς τὸν Ὡση, καὶ προφητεύει οὗτος· τοὺς ἱερέας, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Σαμαρείας. Καὶ ἐλέγξας καὶ συγκλείσας αὐτοὺς εἰς ἀπειθειαν, σημαίνει τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, δι' ἧς αὐτὸς ἔλαβε πόρνης γυναικὸς, ἣν καὶ λαβῶν ἐσωφρόνισεν, ἀνάγων αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

Ἀμιὼς, β'.

27. Καὶ οὗτος συνεχρόνισε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ὡση καὶ τῆς Ἡσαία· ἐπὶ γὰρ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροδοάμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, γέγονε πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Λόγους δὲ εἶδε, καὶ προφητεύει κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν Ἀμασκού, Γάζης, Ἀσκάλωνος, Ἀζώτου, Ἀκκάρων, Τύρου, Ἰδουμαίας, Θαιμάν, υἱῶν Ἀμμὼν καὶ Μωάβ. Καὶ οὗτος ἐλέγχει καὶ συγκλείει πάντας εἰς ἀπειθειαν. Ἄλλὰ καὶ Ἀμασίου τοῦ ἱερέως Βαιθήλ, διαβάλλοντος αὐτὸν τῷ βασιλεὶ Ἰεροδοάμ, ὡς λέγοντα κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ, αὐτὸς οὐδὲν ἤττον οὐκ ἐπαύσατο παρρησιαζόμενος, καὶ λέγων τὰ λόγια, καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος.

Μιχαίας, γ'.

28. Οὗτος δευτέρος μὲν τῶν προειρημένων γέγονεν· ὅτι μετὰ Ὀζίαν προεφήτευσεν· συνεχρόνισε δὲ αὐτοῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ἰωαθάμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου, ἤρξατο προφητεύειν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ προφητεύει ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ Σαμαρείαν, καὶ ἐπὶ τοὺς προφῆτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν, καὶ κατὰ τοῦ Ἀχαάβ. Προσημαίνει δὲ καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, λέγων· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυρίου. »

Ἰωηλ ὁ τοῦ Βαθουήλ, δ'.

29. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τοῦτον, καὶ προφητεύει τοῖς πρεσβυτέροις καὶ πᾶσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, καὶ τῆς εἰς πάντας γεννησομένης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Κηρύττει δὲ καὶ περὶ νηστείας καὶ μετανοίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένων σημείων.

Ἀβδιὸν, ε'.

30. Ὅρασιν ἀπαγγέλλει οὗτος κατὰ τῆς Ἰδουμαίας καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐμπαροινησάντων τῷ Ἰσραὴλ. Ἀναλωθήσεσθαι γὰρ τὸν οἶκον Ἡσαῦ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προσημαίνει.

Ἰωνᾶς, ς'.

31. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Νινευί, καὶ κηρύξαι ἐν αὐτῇ, ὅτι· « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι

καὶ καταστραφῆσεται Νινευ. ὁ Ἄλλ' Ἰωνᾶς, φεύ- A
γων τὸ κήρυγμα, ἀνέβη εἰς πλοῖον, χειμῶνός τε
γενομένου, ἐξεβλήθη, καὶ κατεπόθη ὑπὸ κήτους θα-
λασσίου. Εἶτα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξέβαλε τὸ κήτος
τὸν Ἰωνᾶν ζῶντα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου λόγος Κυρίου
ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν εἰς τὴν
Νινευ. Ἐκείνοι τε, ἀκούσαντες, μετενόησαν, καὶ
παρήγαγε Κύριος τὴν ὀργὴν ἀπ' αὐτῶν. Τῆς μέντοι
παρουσίας τοῦ Σωτῆρος σημεῖον αὐτὸς ἐξ ἔργων ἐγένε-
το, καταποθεὶς ὑπὸ τοῦ κήτους, καὶ μετὰ τρεῖς
ἡμέρας σώσας πάλιν ἐκδοθεὶς.

Ναούμ ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου, ζ'.

32. Λῆμμα περὶ τῆς ἀπωλείας ἸΝινευί, βιβλίον
ὀράσεως προφητεῦει ὁ τοιοῦτος· καὶ κηρύττει μὲν
καὶ περὶ ἑορτῆς· προσημαίνει δὲ ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ B
Σωτῆρος. Καὶ τὰ λοιπὰ πάντα κατὰ τῆς Νινευί καὶ
τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπαγ-
γέλλει.

Ἀμβακούμ, η'.

33. Λῆμμα καὶ αὐτὸς εἶδε, καὶ προφητεῦει, δεόμε-
νος μὲν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ· προ-
σημαίνων δὲ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος. Λέγει
δὲ καὶ προφητεῦει κατὰ τῶν καταφρονητῶν. Εἶτα
μεταξὺ ἐστὶ προσευχὴ τοῦ προφήτου μετ' ὕδης, καὶ
τρία διαψάσματα ἐστὶν ἐν τῇ λεγομένῃ ὕδῃ, ἄδοντος
αὐτοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς κατὰ
τοῦ θανάτου νίκης.

Σοφορίας ὁ τοῦ Χουσί, θ'.

34. Οὗτος καὶ Ἱερεμίας συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. C
Ἄμφότεροι γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα
ἐπροφήτευσαν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν,
καὶ προφητεῦει ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ παντὶ Ἰούδᾳ·
καὶ προλέγει περὶ ἡμέρας ἐσομένης, ὥστε ἐξαρθῆναι
πάντα τὰ εἰδῶλα, καὶ τὰ ἄλση, καὶ πολὺν θρήνον,
καὶ κοπιετὸν γίνεσθαι. Προφητεῦει δὲ καὶ περὶ τοῦ
Σωτῆρος, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἣν δι' ἡμᾶς ποιεῖ.
Προφητεῦει δὲ καὶ κατὰ Γάζης, καὶ Ἀσκάλωνος,
καὶ Ἀζώτου, καὶ τῆς Ἀκχαρῶν, καὶ κατὰ Μωᾶδ,
καὶ Ἀμμὼν, καὶ κατὰ Δαμασκού, καὶ κατὰ Νινευί,
καὶ κατὰ τῶν Αἰθιοπῶν.

Ἀγγαῖος, ι'.

35. Οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ ἐπανόδῳ
προφητεῦει ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Δαρείου βασιλέως D
Περσῶν, β' ἔτους αὐτοῦ, τῷ ἕκτῳ μηνί, λόγος Κυ-
ρίου ἐγένετο ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ προφητεῦει τῷ Ζο-
ροβάβελ, καὶ τῷ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσεδὲκ, καὶ τῷ λαῷ,
περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερουσαλήμ. Προφητεῦει δὲ
καὶ περὶ τῆς παρελεύσεως τῶν οἰκείων, καὶ περὶ τῆς
κλήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ζαχαρίας υἱὸς Ἀδδῶ, ια'.

36. Καὶ οὗτος τῷ δευτέρῳ ἔτει Δαρείου προφη-
τεῦει· ἀλλὰ τῷ ὀγδόῳ μηνί λόγος Κυρίου ἐγένετο
πρὸς αὐτὸν καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ
προφητεῦει πρὸς τοὺς πατέρας καὶ τὴν Ἱερουσα-
λήμ. Πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας ὀράσεις βλέπει, καὶ

dies et Ninive subvertetur⁶⁶. Sed Jonas prædic-
tionem hanc fugiens, navem conscendit, ex qua
postea. oborta tempestate ejectus, et a ceto marino
devoratus est. Post tres autem dies ejecit cetus Jo-
nam viventem. Atque ita secundo factum est ad
eum verbum Domini, et abiit et prædicavit in Ni-
nive. Illi, audita hac prædicatione, 'pœnitentiam
egerunt, et amovit ab illis Dominus iram suam.
Adventus Domini signum ipse ex rebus ipsis fa-
ctus est, devoratus a ceto, et post triduum salvus
redditus.

Nahum Elcesæi, septimus.

32. Onus de perditione Ninive, librum visionis
prophetat iste : et prædicat quidem de festo : ve-
rum simul in ipsa de Salvatore prænuntiat. Et reli-
qua omnia contra Niniven sunt, et finem ipsius et
inimicorum Israelis denuntiat.

Ambacum, octavus.

33. Onus et hic vidit et prophetat, de captivitate
quidem Jerosolymæ precatus, de adventu item Sal-
vatoris prænuntiavit. Invehitur autem et prophetat
contra contemptores. Deinde habetur precatio pro-
phetæ cum cantico, in quo tria sunt diapsalmata,
canente propheta de adventu Salvatoris, et de victo-
ria de morte reportanda.

Sophonias filius Chusi, nonus.

34. Hic et Hieremias contemporanei fuerunt. Nam
uterque sub Josia rege Juda prophetavit. Factum
est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit
in Jerusalem, et omni Juda : prædixitque diem, in
quo tollenda essent omnia idola, et nemora, futu-
rusque esset fletus multus ac 127 plactus. Pro-
phetat autem et de Salvatore, et de resurrectione,
qua nostri gratia resurrexit. Deinde prophetat et
contra Gazam, et Ascalonem, et Azotum, et Acca-
ronem, et contra Moab, et Ammon, et Damascus, et
Niniven, et Æthiopsas.

Aggæus, decimus.

35. Hic post captivitatem solutam in reditu
prophetavit Jerosolymis, sub Dario rege Persarum,
anno regni illius secundo, mense sexto, factum est
in manu ejus verbum Domini, et prophetavit Zo-
robabeli, Jesu, et Josedec ac populo, de ædifi-
canda Hierosolyma. Prophetavit etiam de dereli-
ctione domesticorum, et de vocatione gentium.

Zacharias filius Addo, undecimus.

36. Et hic in secundo anno Darii propheta-
vit : at in mense octavo factum est ad eum verbum
Domini, et locutus est illi angelus Domini, et pro-
phetavit ad patres et ad Jerusalem. Multas autem
ac varias visiones vidit et de Salvatore multis pro-

⁶⁶ Jon. iii, 4.

phetavit, significavitque quod super asino et pullo subjugalis venturus esset.

Malachias, duodecimus.

37. Hic quoque post captivitatem sub Dario fuit. Onus autem verbi Domini in manu angeli ejus, et prophetat contra Israel. Exprobrat autem Israeli transgressionem ejus, accusat illum neglectarum decimarum, et omissæ communicationis cum pauperibus. Prophetat etiam de die judicii, et de splendore Salvatoris, Eliamque ante adventum Salvatoris mittendum prænuntiat.

Liber XIX, Isaias filius Amos.

38. Hic et Osee, sicut supra diximus, eodem tempore vixerunt. Nam et iste sub Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regibus Juda fuit. Accepta autem visione prophetavit contra Judæam et Jerusalem. Et factum est ad eum verbum Domini. Et maxima pars prophetiæ ejus, evangelium est de adventu Verbi Dei in carnem, et de passionibus, quas nostri gratia suscepit. Prophetat etiam circa gentes, videlicet contra Babylonem, in Philisthæos, et contra Damascus. Visionem Ægypti, visionem Idumææ, visionem phalangis Sion, visionem Tyri, visionem quadrupedum in solitudine. Enarrat etiam egressum Senacherim, arrogantiam Rapsacis, et utriusque casum ac perditionem. Præterea dicit Ezechiam, cum in morbum incidisset, et moriturus esset, oratione sua annorum quindecim vitæ accessionem impetrasse. Prophetat etiam eunuchis et gentibus, et in fine de die judicii.

Liber XX, Hieremias filius Helciæ de sacerdotibus.

39. Illic et Sophonias, quemadmodum supra diximus, contemporanei fuerunt. Pervenit autem Hieremias usque ad tempus Joakim, et undecimum annum Sedeciæ regis Judæ, et usque ad captivitatem populi. Verbum vero Dei factum est ad eum, ubi sermo Domini ad ipsum factus est. Est autem sæpenumero ad eum factus. Et multis reprehendit injustitias Hierusalem. Prophetavit in Hierusalem, de futura siccitate, et contra gentes Aëilem, et de adventu regis Babylonii ad excidendam terram Ægypti, et adversus **128** Babylonem. Est etiam in hoc libro verbum, quod Dominus Hieremiæ mandavit, ut diceret Sarææ filio Nerææ, et Idumææ, et filiis Ammon, et Cedar reginæ Aulæ, quam percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, et Damasco, et Moab, et in Jerusalem et Judæis habitantibus in terra Ægypti, et sedentibus in Magdolo, et in Taphnis, et in terra Pathuræ: et ad Baruch, cum sermones istos in librum ex ore Hieremiæ conscriberet. Continet etiam hic liber, circa finem, quomodo Judæi insidias struxerint prophetæ, et in lacum cæni cum abjecerint: Ademelech vero Æthiops illum eduxerit.

προφητεύει περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ πολλῶν, καὶ σημαίνει αὐτὸν ἐξέρχεται ἐπὶ θνόν καὶ πῶλον ὑποζυγίου.

Μαλαχίας, ιβ'.

37. Καὶ οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν γέγονεν ἐπὶ Δαρσίου. Λῆμμα δὲ λόγου Κυρίου ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Ὀνειδίζει δὲ τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ ταῖς παραβάσεσι, καὶ μέμφεται ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ τῶν δεκάτων, καὶ τῆς πρὸς τοὺς πτωχοῦς κοινωνίας. Προφητεύει δὲ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιλάμψεως, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἀποστέλλεσθαι τὸν Ἠλίαν σημαίνει.

Βιβλίον ιθ'. Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς.

38. Οὗτος καὶ Ὡση, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ἐπὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιίου, βασιλέων Ἰούδα, γέγονεν. Ὅρασιν δὲ ἑωρακῶς, προφητεύει κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ. Καὶ λόγος δὲ Κυρίου πρὸς αὐτὸν γέγονε. Καὶ τὸ πλεῖστον τῆς προφητείας αὐτοῦ ἐστὶν εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὧν ἀνεδέξατο δι' ἡμᾶς παθῶν. Προφητεύει δὲ καὶ ἐπὶ ἔθνη ταῦτα, κατὰ Βαβυλῶνος, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους, κατὰ Δαμασκού· ὄρασιν Αἰγύπτου, ὄραμα τῆς Ἰδουμαίας, ὄραμα τῆς φάλαγγος Σιών, ὄραμα Τύρου, ὄρασιν τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διηγείται δὲ καὶ τὴν ἐξοδὸν Σαναχηρείμ, καὶ Ῥαψάκου τὴν ἀλαζονειαν, τὴν τε πτώσιν καὶ ἀπώλειαν αὐτῶν. Καὶ ὅτι νοσήσας Ἐζεκιίας, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, εὐξάμενος, προσθήκην ἔσχε ζωῆς ἐτῶν ιε'. Προφητεύει δὲ καὶ εὐνούχοις, καὶ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν τῷ τέλει περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως.

Βιβλίον κ'. Ἱερεμίας ὁ Χελκίου ἐκ τῶν ἱερέων.

39. Οὗτος πάλιν καὶ Σοφονίας, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Παρέμεινε δὲ Ἱερεμίας ἕως Ἰωακείμ, καὶ ἕως ἐνδεκάτου ετους Σεδεκίου βασιλέως Ἰούδα, ἕως τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ. Ῥῆμα δὲ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν. Καὶ πολλάκις δὲ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν, καὶ ἐλέγχει τὰς ἀδικίας τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ πολλῶν. Προφητεύει δὲ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀβροχίας, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη Ἀεὶλήμ, καὶ τοῦ ἐλθεῖν βασιλέα Βαβυλῶνος τοῦ ἐκκῶσαι τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἐπὶ Βαβυλῶνα. Καὶ ὁ λόγος δὲ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Ἱερεμίᾳ εἰπεῖν τῷ Σαραίᾳ υἱῷ Νηρίου, καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ, καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμών, καὶ τῇ Κηδάρ βασιλίσσῃ τῆς Αὐλῆς, ἣν ἐπάταξε Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ τῇ Δαμασκῷ, καὶ τῇ Μωάβ, καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰούδα, καὶ εἰς οἶκον Ἀχαθιν, περὶ τῶν υἱῶν Ἀδὰβ, τοῖς τε Ἰουδαίοις τοῖς κατοικοῦσιν ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν Μαγδαλῷ, καὶ ἐν Τάφναις, καὶ ἐν γῇ Παθούρης· πρὸς τε τὸν Βαρούχ, ὅτε ἔγραφε τοὺς λόγους τούτους ἐν τῷ βιβλίῳ ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου. Περιέχει δὲ τὸ βιβλίον ἐπὶ τέλους, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπιβουλεύοντες τῷ προφῆτῃ, ἐβρίψαν αὐτόν εἰς λάκκον βορβόρου, καὶ Ἀβδεμέλεχ Αἰθίοψ ἀνήγαγεν αὐτόν.

Βαρούχ δὲ ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ οὗτος, ἄγραφας ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου τοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ λόγους, ἀνέγνω τοῖς ἐν τῇ Βαβυλῶνι αἰχμαλωτισθεῖσι, παραμυθούμενος αὐτούς, καὶ ἐπαγγελλόμενος τούτοις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐλπίδα.

Θρήνοι ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τούτους τοὺς λόγους ἐθρήνησεν Ἱερεμίας περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε ἐάλω καὶ ἠχμαλωτίσθη ὁ λαός.

Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου καλεῖται, ἐπειδὴ ταύτην ἔγραψεν Ἱερεμίας τοῖς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, κατὰ τῶν εἰδῶλων ἀσφαλιζόμενος αὐτούς, ἵνα μὴ βλέποντες αὐτὰ συναπαχθῶσι τοῖς σεβομένοις ταῦτα.

Βιβλίον κα'. Ἐζεκιήλ υἱὸς Βουζι ἱερέως.

40. Οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονε μετὰ Ἱερεμίαν, καὶ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακείμ ἤρξατο προφητεύειν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτόν, καὶ χεῖρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὄρασιν μὲν ἐξ ἀρχῆς ζώου τετραπροσώπου θαυμαστὴν, καὶ ἐκπληκτικωτάτην, καὶ δυσερμήνευτον ὄρα· προφητεύει δὲ ἐπὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ περὶ τοῦ ξύλου τῆς ἀμπέλου, καὶ διήγημα περὶ τοῦ ἀετοῦ, καὶ διαμαρτύρεται τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῆς, περὶ τε τῆς παραβολῆς, ἧς ἔλεγον· «Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄσπριον, καὶ δόντες τῶν τέκνων ἐμωδίασαν (19).» Καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμών, καὶ περὶ τῆς Ὀολῆς, καὶ τῆς Ὀλιβῆς, καὶ ἐπὶ Σούρ θρήνον, καὶ ἐπὶ Σιδῶνα, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας Κυρίου, καὶ τῷ Φαραῶ βασιλεῖ Αἰγύπτου, καὶ θρήνον ἐπὶ Φαραῶ καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ ὄρος Σηεῖρ, καὶ περὶ τῶν ὀστέων τῶν ἀναζησάντων, καὶ ἐπὶ Γῶγ, καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγῶγ. Τῷ τε ἄρχοντι Τύρου, καὶ θρήνον κατ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τὸ τελευταῖον τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ διαγράφων, προφητεύει.

Βιβλίον καβ'. Δανιήλ.

41. Καὶ οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονεν ἕως τοῦ βασιλείως Κύρου Πέρσου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Σουσάναν κρίνει αὐτός, καὶ κατακρίνει τοὺς πρεσβυτέρους, ὡς συκοφάντας· τὰ δὲ τοῦ βασιλείως ἐνύπνια αὐτὸς ἀπαγγέλλει τε καὶ ἐρμηνεύει. Βλέπει δὲ καὶ ὁράσεις τελείας περὶ μὲν τῶν βασιλείων δύο, περὶ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ καταπαύσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίας, δύο. Διηγείται δὲ περὶ τοῦ μαρτυρίου Σεδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδεναγῶ, καὶ περὶ τοῦ ἔμνου αὐτῶν· καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν διεσώθησαν, οἱ δὲ ὑποκαίοντες κατεφλέχθησαν, καὶ μετέγνω ὁ βασιλεὺς· καὶ ὅτι αὐτὸς δις ἐβλήθη εἰς τὸν λάκκον τῶν λέόντων· τὸ μὲν πρῶτον, ἐπειδὴ τῶν Βαβυλωνίων προσευχομένων ἀρείῳ τῷ βασιλεῖ μόνος αὐτὸς Θεῷ προσήγετο· τὸ δὲ δεύτερον, διότι τὸν Βῆλ κατέστρεψε, καὶ τὸν δράκοντα ἀνέβλεν ἐπὶ Κύρου τοῦ βασιλείως· καὶ αὐτὸς μὲν διεσώθη, καὶ ἀπὸ τῶν λέόντων ἀνήλθεν ἐκ τοῦ λάκκου· οἱ δὲ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ ἐβλήθησαν εἰς τὸν αὐτῶν.

(19) Isidorus Pel. l. iv, epist. 44, legit pluries, ὠμοδίασαν· Hierem. xxxi, 29, legitur ἡμωδίασαν; Ezech. xviii, 2, ἐγομωδίασαν, eadem sententia.

Baruch, librum inscripsit, quia ille cum sermones istos ex ore Hieremias scripsisset iis qui in Babilone captivi erant, legit, ut consolaretur illos, et spem in Deum annuntiaret.

Lamentationes librum inscripsit, quia istis sermonibus de Jerusalem lamentatus est Hieremias, quando capta est, et populus in captivitatem abductus.

Epistola Hieremias, sic dicta est, quod hanc Hieremias scripsit in captivitate, ut contra idola cautos redderet, ne, conspectis illis, ad cultum ipsorum cum idololatriis abducerentur.

Liber XXI, Ezechiel filius Buzi sacerdos.

40. Hic post Hieremiam in captivitate fuit, et quinto anno captivitatis Joakim prophetare cepit. Factus est autem sermo Domini ad eum, et super eum fuit manus Domini, et visionem ab initio vidit animantis quatuor facierum, admirabilem, supra modum stupendam et interpretatu difficilem. Prophetavit contra prophetas Israelis, de ligno vitis, et enarratio de aquila, et contestatus est Hierusalem de iniquitatibus et peccatis ipsius, et de parabola, quam in ore habebant, nempe, «Patres comederunt uvam immaturam, et dentes filiorum obstuperunt.» Et filiis Ammon, et de Oola et Oliba, et lamentationes in Sur, et contra Sidona, et de die Domini, Pharaoni regi Ægypti, et lamentationem in Pharaonem et Ægyptum, et in montem Seir, et de ossibus eorum, qui ad vitam redituri sint, et in Gog, ac terram Magog. Item principi Tyri, et lamentationem contra ipsum: et filiis populi ejus: et contra pastores Israelis. Postremo ædificationem templi et Jerusalem describit ac prophetat.

Liber XXII, Daniel.

41. Et iste in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam. Causam Susannæ ipse judicavit, et seniores tanquam sycophantas condemnavit. Deinde somnia regis patefecit et interpretatus est. Visiones quoque perfectas vidit, de regnis duas, et de adventu Salvatoris et cessatione Jerusalem, adventuque Antichristi duas. Narrat etiam de martyrio Sedrach, Misach et Abdenago, deque illorum hymno: et quod ipsi quidem servati (in igne), qui succenderant vero a flamma consumpti sint, et quod regem tacti poenituerit. Ad hæc, quomodo ipse bis sit in lacum leonum abjectus: primum, quod cum Babylonii regem Darium orarent, ipse solus Deum orasset. Secundo, quod sub Cyro rege Bel destruxisset, et draconem interemisisset: et quomodo ipse servatus a leonibus, et e lacu subductus, insidiatores vero ipsius in eundem lacum leonum dejecti confestim ab ipsis devorati sint.

λάκκον τῶν λέόντων, καὶ εὐθὺς κατεβρώθησαν ὑπ'

129 Finis librorum canonicorum Veteris Testamenti, numero viginti duo, ad numerum litterarum Hebræarum computati. Totidem namque apud eos sunt litterarum elementa, sicut diximus. Similiter de aliis Veteris Testamenti libris dicendum est, qui in canone quidem non sunt, sed leguntur tantum, sicut supra dictum est.

Liber Esther.

42. Sic vocatur hic liber, quia historiam Estheris complectitur, quomodo per illam Deus universam Judæorum gentem jamjam perituram servaverit, et Aman, qui insidias machinabatur, percussit. Gesta sunt autem ista in Susis, hoc modo. Artaxerxes rex, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, quam in uxorem acciperet, quæsit. Et inventa est Esther natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardochæus, et ipse ex captivitate, quæ sub Sedecia facta fuerat, in eadem regione. Rex autem cum magni faceret aulicorum suorum quemdam nomine Aman, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardochæus, ob Dei sui cultum, non adoraret illum, rem indigne tulit Aman, et cum cognovisset quod Judæus esset, regi Artaxerxi persuasit ut scripto juberet universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus ac funditus deleri. Re comperta, Mardochæus luxit et jejunavit, atque ante Esther provolutus, ut ipsa opem ferret, precatu est. Esther itaque, præmissis jejunio et precationibus ad Deum, regali se mundo ornavit, nec vocata (erat autem illicitum non vocatis adire regem) extra temporis opportunitatem ad regem ingressa est, sperans precationem opportunitatis loco futuram: cum insolentiam facti admiratus esset Rex, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavam affectum et mansuetudinem immutavit, ita ut e solio surgens conjugem prostratam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quidquid vellet. Illa, ut rex cum Aman ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari ad convivium, adhuc amplius adversus Mardochæum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardochæum. Rex vero, bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardochæo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat, et convicerat. Hic rex ob Mardochæi officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad se ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio afecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui

Τέλος τῶν κανονιζομένων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς εἰκοσι καὶ δύο συμποσομένων, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' Ἑβραίοις γραμμάτων. Τοσαῦτα γὰρ ἔστι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα, ὡς προειπομένον. Ῥητέον δὲ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἐτέρων τῆς Πλαιαῖς βιβλίων, τῶν μὴ κανονιζομένων μὲν, ἀναγινωσκομένων δὲ μόνον, ὡς προεδήλωται.

Βιβλίον Ἑσθήρ.

42. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἑσθήρ ἱστορίαν περιέχει, πῶς ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς, μέλλοντας ἀπολλύσθαι παγγενεὶ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμάν, τὸν θελήσαντα ἐπιβουλεύσαι, ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία γέγονεν ἐν Σούσοις, καὶ ἔστιν αὕτη. Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλιστεύουσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἑαυτῷ γυναῖκα. Καὶ εὗρέθη ἡ Ἑσθήρ, τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς, μέγα ποιήσας τινὰ τῶν ἑαυτοῦ, λεγόμενον Ἀμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἄλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λατρείαν μὴ προσκυνούντος αὐτὸν, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν· καὶ μαθὼν, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, παῖθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοθρῖζους ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ 13^ῳ μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπέμβει, καὶ νηστεύων προσέπεσε τῇ Ἑσθήρ, ἀξίων παρ' αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἑσθήρ, νηστεύσασα, καὶ εὐξομένη τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ βασιλικῷ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν εἰσελθεῖν ἀκλιτῇ), ὁμῶς εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ θαρρόυσα τῇ εὐχῇ· εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκείνη ἀπὸ τῆς φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πραότητα, καὶ ἀναστὰς ἐδάστασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ ἤξιώσεν αὐτὴν αἰτήσασθαι, εἰ τὴ βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δεῖπνον ἤξιώσεν ἔλθειν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἀμάν, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμάν, διαχυθεὶς, καὶ γανωθεὶς, ὡς ἀξιωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλείας κληθῆναι, ἔτι μᾶλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ποιήσας κοπήναι ξύλον μέγα, ἐβούλετο τὸν Μαρδοχαῖον εἰς αὐτὸ τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ κρεμάσαι· ὁ δὲ βασιλεὺς, κατὰ τινὰ πρόνοιαν ἀγαθὴν ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνώσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεσθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Καὶ ἀναγινωσκομένων αὐτῶν, εὗρε πράξιν ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνούχους, μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ, προσήγγειλεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἤλεγξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς, ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτει τιμὴν ἀξίαν παρασχεῖν τῷ τοιοῦτῳ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρωίας πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμάν, ἐπυνθάνετο ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποιας καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίός ἐστιν, ὁ βασιλεὺς εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμάν, νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν, ἀξίον εἶναι τὴν

τοιοῦτον δεύτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης τιμῆς ἀξιοθῆναι, καὶ τὸν Ἀμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἑσθήρ, πρόφρασιν εὐροῦσα, ἤξιωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ πρηνόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμάν, αὐτὸς ὁ Ἀμάν παρεκάλει τὴν Ἑσθήρ, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰσελθὼν, καὶ ἑωρακῶς τὸν Ἀμάν ἀπτόμενον τῶν γονάτων τῆς βασιλείας, ὑπονοήσας αἰσχυρῶς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσε τὸν μὲν Ἀμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἄνεσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἔχθροὺς αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες παρὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσι μύριοι πεντακισχίλιοι· γέγονε δὲ ἑορτὴ διὰ τοῦτο αὐτοῖς, τῆ ἰδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνὶ τῷ ιβ', ὅστις καλεῖται Ἄδερ. Ὀνομάζεται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδ'α διαλέκτῳ αὐτῶν Φρουρέ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καλοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν σωτηρίας αὐτῶν.

Bιβλίον Ἰουδθ.

43. Λέγεται τὸ βιβλίον οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἰουδθ ἱστορίαν περιέχει· πῶς ὁ Θεὸς πολέμου-μένων καὶ πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ δι' ἐκείνης ἔσωσε μὲν τοὺς λαοὺς, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη. Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρφαξάδ βασιλέα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν C παρὰ τῶν ἔθνων πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδοκῶτων δὲ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀντειρηκῶτων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρφαξάδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδοκῶτων πόλεμον, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμειος πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν αὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν συνέτριψεν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσφαλίσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰωακείμ ἐγράψε τοῖς ἐν Βετυλοῦα φράσαι τὴν ὁδὸν Ὀλοφέρνηου, ἐπειδὴ ἐκείθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδός. Καὶ ἔφραξεν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσεται εἰς πόλεμον· Ἀχίωρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τῷ ἔθνει τῶν Ἑβραίων, διὰ τὸ ὑπερασπίζειν αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ὀλοφέρνης ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βετυλοῦαν, ἀπειλήσας ἀναρῆσαι αὐτὸν, εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχίωρ ἦν ἐν τῇ Βετυλοῦα ἀναπαυόμενος· ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, ἡ Ἰουδθ, ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρέυσεως ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' ὄλου ἔμενε νηστεύουσα), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην· καὶ πολλὰ παρακάλεσσα τοὺς ἀρχοντας, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ

A alter rex vocaretur. Rex igitur Mardochæum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex mærore affectus, propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Aman ira commotus esset, ipse Aman, rege absente, reginæ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex cum regressus videret Aman genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardochæo paraverat, suspendi: scripsit autem ut Judæi **130** quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab ipsis interimerentur. Numerus autem eorum, qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Ader. Dicitur autem illa dies ipsorum lingua Phruræ (20). Quapropter et Judæi in illa Aman comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem.

Liber Judith.

43. Hoc nomine vocatur iste liber, quia historiam Judith continet, quomodo scilicet Deus filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, ejus opera liberaverit, Holophernemque percusserit. Est autem historia talis. Nabuchodonosor Assyriorum rex, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus ad Ægyptum usque auxilia petierat. Cum vero nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam victoriam esset consecutus, et Arphaxad bello superasset, bellum intulit iis, qui nihil auxilii miserant, misitque Holophernem adversum eos cum magno exercitu. Hic alias quidem gentes omnes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ vero sese communiarunt, nec Holopherni obsecuti, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Bethulyæ, ut viam Holopherni obstruerent, isthac enim iter facturus erat. Illi autem viam obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior vero princeps Ammonitarum consilium dedit Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, quod illi a Deo protegerentur. Ille indignatus misit eum Bethuliam, interitum illi comminatus, si quando Hebræos vinceret. Achior itaque Bethulyæ quiescebat: Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam periclitaretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith, depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem, adusque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decipisset, tertia post die, ignorantibus hoc illius mi-

(20) In festo Phurim Aman comburitur a Judæis. Vide in Cod. Theodosiano leg. 18, de Judæis.

litibus, eum capite truncavit. Quo facto fugerunt Assyrii : Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Atque ita liberati sunt, hostiumque spoliis direptis, Judith quæcunque Holofernis fuerant tradiderunt. Ipsa vero Judith Jerusalem profecta omnia obtulit Domino, indeque domum reversa, idem pietatis exercitium retinuit, et ad uortem usque vidua permansit : nemo enim illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, ætatis anno centesimo quinto.

Liber Tobit.

44. Hoc nomine vocatur hic liber, quia historiam Tobit continet. Erat autem hic de tribu Nephthalim, in captivitate adductus degebat in civitate Ninive, misericors et religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annoræ præfectus apud regem Enemesarum, et deposuit apud Gamaelum in Media decem talenta. Isti Tobix studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consulit. Regressusque e fuga, cum mortuum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, albuginem illis contraxit, nec ultra videbat. **131** Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius, nomine Sara. Hanc dæmon Asmodæus non permittebat ut quisquam uxorem haberet. Occiderat enim jam septem, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit, misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelem archangelum. Tobit igitur cum filio suo Tobix mandasset, ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua sumeret, decem illi talentorum chirographum dedit, præcepitque, ut abiret, et peteret ea. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaelem, qui hominis instar foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque illum est Angelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illo lavandi gratia descendere, et mox piscis quidam ingens insiluit in puerum. Angelus vero jussit illi, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, et illius hepar, cor et bilem desumeret et servaret. Rogante postea puero, in quem illa usum forent; respondit : Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt : bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Saram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab Angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tanquam hominem in Mediam misit : cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Reversus

τρίτη ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν, ἀγνοούντων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες, κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Οὕτω δὲ σωθέντες, καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασι τῇ Ἰουδίᾳ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Αὐτὴ δὲ ἡ Ἰουδίθ, ἀπελθοῦσα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ὑποστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἀσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύσαντος πείσαι εἰς γάμον, καὶ ἀπέθανε, ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ, ἐτῶν ρε'.

Βιβλίον Τωβίτ.

44. Ὀνομάζεται οὕτως τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωβίτ ἱστορίαν περιέχει. Ἦν δὲ οὗτος ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλεῖμ· γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευί, ἐλετήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἔσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ἑαυτὸν συνετήρει. Ἦν δὲ καὶ προαγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμεσάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδίᾳ Γαμαήλῳ τάλαντα δέκα. Οὗτος ὁ Τωβίτ σπουδῆν εἶχε θάπτεεν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεὶ Ἀχιρῆλ, ἔφυγε, καὶ ἐπανελθὼν καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ, ὡς ἐβωθεν, ἐν τῷ κοιμᾶσθαι ἀνεωφγμένους ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκβατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ραγουήλ συγγενοῦς αὐτοῦ, Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων ὁ Ἀσμοδαῖος. Ἐπεὶ γοῦν ἐξῆς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· καὶ πᾶν λυπηθεῖσα ἡ παῖς, ἤξιατο, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς, τὸν ἀρχάγγελον Ραφαήλ. Ὁ τοῖνον Τωβίτ, παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ, μὴ λαβεῖν ἄλλαχθὲν γυναῖκα εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα τάλαντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἀγνοῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν καὶ τὸν ἀνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοιπόρον, καὶ Θεοῦ προνοίᾳ εὐρίσκει τὸν Ραφαήλ, ὡς ἀνθρωπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος, ὡς ἀνθρωπος, λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγγριν ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπήδησε τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαβέσθαι τοῦ ἰχθύος, καὶ τεμῆν αὐτὸν, καὶ λαβεῖν τὸ ἦπαρ, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Ἔτα πυνθανομένου τοῦ παιδὸς, εἰς τί χρήσιμα ταῦτα; ἐκεῖνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία, θυμιώμενα, διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρῶσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς [τούτου] συμβουλία καὶ συνεργία λαμβάνει τὴν τοῦ Ραγουήλ θυγατέρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαιμονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἀνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα, ὑποστρέφει μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστολέας δὲ ὁ παῖς, ἐνγρίει

τῆ χολῆ τοῦ ἰχθύος τοῦς σφθαλμούς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθύς ἐδλεψεν. Ὅτε μὲν οὖν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη' ὅτε δὲ ἀνέδλεψεν ἦν ἐτῶν ξς'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρας. Γηράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν, διὰ τὴν ἐσομένην κατατροφὴν τῆς Νινευί κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ ἐκλιπὼν, ἀπέθανεν ἐτῶν ρνη'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς ἑαυτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευί, ἀπέθανεν ἐτῶν ρς'.

Βιβλίον Σοφίας Σολομώντος.

45. Σοφία Σολομώντος καλεῖται τὸ βιβλίον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτ', φασί, Σολομὼν ἐστὶν ὁ γράψας. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαύλους ἄνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι πολλῶ πόνῳ καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία· ἐτι δὲ καὶ φυσιολογία μερικὴ· καὶ κατὰ εἰδώλων, καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπίζόντων, καὶ λατρευόντων, καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγενημένων τοῖς Ἰσραηλιταῖς θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσις ἐστὶν ἐν τούτοις. Ἐν προομιῶσι μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἐλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημίου. « Μὴ ζήλου γὰρ, φησί, τοὺς ἀντιχριστοὺς, οἵτινές εἰσι θάνατος· » πῶθεν οἱ ἀσεβεῖς περὶ τῷ σταυρῶσι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἦλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες· ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν· ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενούντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινες οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ· ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φέισεται ὁ Θεός. Ἐνὸς γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κἄν νέος ἀποθάνῃ. « Γῆρας γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον. » Εἰ καὶ ἀσεβῆς τὴν τελευταίην τοῦ πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπὴ τοῖς ἄρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεύειν Χριστῷ, μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἄρχουσι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἄρχειν δεῖ ἀποστραφέντος ἐκεῖνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι καὶ γὼ ὁμοιωπαθῆς ὑμῖν, ὢν ἄνθρωπος, ἐκ καλεύσεως Θεοῦ καπαίδευμαι. Περὶ Χριστοῦ, τῆ σοφία τοῦ Θεοῦ. Ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· μία γὰρ οὐσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ, τὰ πάντα καινίζει. « Τὴν

A vero puer, oculos patris felle piscis obliniit, quo facto, deciderunt ab illis squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excæcatus est, annorum erat LVIII; cum vero visum reciperet LXVI. Tum demum cum Tobit videret, Angelus sese manifestavit, quod non homo esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Saræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, filio suo Tobix mandavit, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ Prophetæ subverteretur. Et deficiens mortuus est annorum CLVIII. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultis socero ac socru, et de Ninive subversione percepta fama, mortuus est annorum CVII.

Liber Sapientiæ Salomonis.

B 45. Sapientia Salomonis vocatur hic liber. Nam et hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem et doctrinam justitiæ, et qua ratione cognoscendi sunt cum improbi, tum probi viri: ad hæc et prophetiam de Christo. Docet etiam quomodo multo opus sit labore et desiderio ad comparandam sapientiam. Habetur quoque hic de nonnullis naturæ partibus disputatio. Item contra idola et illorum sculptores, contra eos, qui spem in illis ponunt, et ea adorant ac colunt. Præterea et hymnus adjuncta confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Igitur ipsa quidem libri hujus complexio hunc in modum habet: recapitulatio vero in istis est. In proæmiis adhortatio justis est ad cultum Dei, et reprehensio impii blasphemi. « Ne æmuleris, » inquit, « Antichristos, qui sunt ipsa mors. » Unde factum sit, quod impii eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent; quod ipsi Apostolos persecuti sint et occiderint; quod futuri sint quidam, qui legem Domini contemnant, quidam vero alii, qui illi sint obtemperaturi; et quod Deus ne multitudini quidem eorum, qui impie in Christum agunt, sit parsurus. Etenim unius justis, Christo credentis, cura est **132** Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. « Senectus quippe venerabilis est, non diuturna⁹⁹. » Et si impius mortem ejus, qui Christo credit, contemnit, a Christo tamen tales eliguntur. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et grandi condemnatione prosternentur in judicii die, qui servos Christi persequuntur, videntes gloriam Christi et suorum, se vero ad supplicium rapi. Quod divitiæ nobis cum arrogantia contingant. Quæ sit ira Dei super eos, qui impie in Christum delinquant. Adhortatio ad principes Israelis, ut Christo credant, imo. potius denuntiatio principibus catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei? Et quomodo Verbum sit caro factum, inque nobis habitaverit. Quoniam et ego, inquit, eadem vobiscum passus sum, homo existens, et jussu Dei disciplinæ subditus. De Chri-

⁹⁹ Sap. IV, 8.

sto sapientiam Dei habente. Omnium, inquit, ex illa cognitionem habeo. In manu enim illius et nos sumus et sermones nostri. Quæ sit sapientia, et quomodo illa ad homines venerit. Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in se ipsa maneat, omnia tamen innovat. « Quoniam, » inquit, « ab adolescentia sapientiam adamavi, omnia bona ex illa accepi²¹, » carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiae, postulavi a Domino, ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret, et missus est, ut mecum laboraret. Cogitationes namque mortalium timidæ sunt. De operibus sapientiae. Quomodo primum hominem custodiverit, e quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre et in Noe Abraham, Lot, Jacob, Joseph, Israelitis, quos e manu Ægyptiorum per Moysen liberavit, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit. Et lenitate usus etiam illis postea poenitentiae locum dederit, per ista populum instruens, ut benignus esset et humanus. Contra elementorum, ranarum, sciniphorum, murium, locustarum, vesparum, serpentum, imaginum ex auro, argento, lapidibus, aut ligno fabricatarum, adoratores. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum, deque omnibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum et similium. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnices mittens. Quod contra morsum serpentum, per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit, inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcunque voluptatem habente, et ad quemcunque gustum apposito. Quod grandinem cum igne ad corrupendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios demiserit, et quæ in ea re inerant mala : sanctis vero suis luceni in Ægypto, et columnam ignis in solitudine, et quod propter occisos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et submersio (ipsos Ægyptios) sustulerit : et pro morte primogenitorum, salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte justorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit : pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa pro arbitrio parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur omnis virtus Sapientiae Salomonis, quam Panareton vocant.

133 Liber Sapientiae Jesu filii Sirach.

46. Hic Jesus filius quidem fuit Sirach : nepos

²¹ Sap. vii, 11.

(21) *Παναρέτου*. Sic item vocatur hic liber ab Επιφ. *De mensuris*, p. 162, et ab aliis. At Clemens Rom. *epist.* 4 ad Cor. et Clemens Alex. et alii, παν-

σοφίαν, » φησίν, « ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον, » σαρκικά καὶ πνευματικά. "Ὅτι, τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐργωκῶς, ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπέμψθη, ἵνα συγχοπίσῃ μοι. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοί. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει· ὅσον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἀβὼθ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐρρύσατο διὰ Μωυσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς Ζ' ἔθνεσιν ἀπέστειλε σφῆκας. Μακροθυμία δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόανθρωπον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σκνιφῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σφηκῶν, ὄφειων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦν, καὶ ἀργύρων, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδώλων κατασκευασμένων. "Ὅτι ἔστι καὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν ἢ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμείως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφειων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. "Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὄρτυγομήτραν. "Ὅτι καὶ ἐπὶ δήγματος ὄφειων σωτηρία τοῦ λαοῦ δι' ὄφειος χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ἀκρίδων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. "Ὅτι ἀγγέλων τροφὴν ἐψύμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἡδονὴν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρμονίαν γεῦσιν. "Ὅτι χάλαζαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπέμψεν πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. "Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπέμψεν ψηλαφῆτὸν σκότος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ· τοῖς δὲ ὄσοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στυλὸν πυρὸς. Καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ Ἀαρὼν ἐξιλιάσατο, Κυρίῳ προσευξάμενος, καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρῇ θαλάσῃ ἀνελεθῶν θυμός· τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοιπορία. "Ὅτι διὰ μισοξενίαν ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. "Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπέκειται τῇ θεῇ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται ρυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρης τῷ κιθαρίζοντι· ἐν οἷς καὶ ἡ πᾶσα δύναμις τῆς σοφίας Σολομώντος τῆς λεγομένης (21) Παναρέτου.

Βιβλίον Σοφίας Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ.

46. Ἰησοῦς οὗτος Σιράχ μὲν ἦν υἱός, ἔγγονος δὲ

ἀρετῶν σοφίαν vocant librum Proverbiorum. Alii ita vocant Sapientiam Siracidis, et quidem vulgatus.

Ἰησοῦ ὁμωνύμως αὐτῷ. Οὗτος οὖν ἐν χρόνοις γέγονε κατὰ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνάκλησιν, καὶ μετὰ τοὺς προφῆτας ἅπαντας. Ὁ οὖν πάππος αὐτοῦ Ἰησοῦς, καθὰ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονος τε γέγονεν ὁ ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος, ὃς οὐ μόνον τὰ ἐτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἰδιά τινα ἀπεφθέγγετο, πολλῆς σοφίας καὶ συνέσεως γέμοντα. Ἐπεὶ οὖν τὴν βίβλον ταύτην ὁ α' Ἰησοῦς (22) καταλιπὼν ἐξ ἀνθρώπων ὤχητο, Σηρᾶχ ὁ υἱὸς μετ' αὐτὸν λαβὼν, πάλιν τῷ οὐκίῳ παιδί καταλίπεν Ἰησοῦ. Ὅς δὴ ταύτης λαβόμενος, εἰς ἐν ἅπασαν ἐναρμόνιον σύνταγμα ποιησάμενος, Σοφίαν ἐπὶ τε τῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ τοῦ Πατρὸς, καὶ τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι ἐπικέκληκεν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τῆς σοφίας ὀνόματος ἀγαπητῶς μᾶλλον ἔχειν τὴν ἀκροατὴν πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς βιβλίου μελέτην ἐπιστάμενος. Λόγους οὖν φρονήσεως, αἰνίγματά τε καὶ παραβολὰς περιέχει, καὶ μερικὰς τινὰς παλαιὰς θεοφιλεῖς ἱστορίας, περὶ τε ἀνδρῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ εὐχὴν καὶ ὕμνον αὐτῶν. Ἐτι δὲ ὧν ὁ Θεὸς εὐεργεσιῶν ἤξιωσε τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐπλήρωσε κακῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ὅσαδὲ τοῖνον τοῦ Σολομῶντος οὗτος ὁ Ἰησοῦς γεγονός, οὐδὲν ἤττον ἔχει νοῦν περὶ τὴν σοφίαν καὶ παιδείαν ἡρίτευσσε, πολυμαθὴς ἀληθῶς καὶ ὧν καὶ καλούμενος. Ἀλλὰ περιοχὴν μὲν, ὡς ἂν τις εἴποι, ταύτην ἔχει τὸ βιβλίον. Τὴν δὲ ἀνακεφαλαίωσιν ἱστέον οὕτως. Ἐν προοιμίῳ μὲν περὶ πάσης σοφίας Κυρίου διηγείται· ἔπειτα περὶ θυμοῦ, καὶ φόβου, καὶ ἀφοβίας· περὶ ἐπιστήμης σοφίας· περὶ θεοφοβίας, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ· περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς· περὶ δειλίας καὶ ἐκλύσεως· περὶ ἀγάπης Κυρίου· περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς· περὶ πραότητος καὶ ἐπιεικείας ταπεινοῦ· περὶ προπετοῦς καὶ ἀνυποτάκτου ζητήσεως τῶν μὴ προστεταγμένων· περὶ σκληροκαρδίου καὶ ὑπερηφάνου, περὶ συνετοῦ καὶ εὐμαθοῦς (23), καὶ ἐλεήμονος καὶ ὀρφανῶν προστάτου· πρὸς φίλον ὑποτακτικὸν καὶ ἐπιεικῆ· περὶ ἀνυψώσεως υἱῶν τῆς σοφίας· περὶ ἀνυποταξίας πονηρῶν· καὶ περὶ αἰσχύνης βλαβεράς καὶ ἐπωφελοῦς· μὴ πρὸ τῶν ἔργων τοὺς λόγους, μηδὲ ἐθελοδιδάσκαλος γίνου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδέσθαι πῶψ χρημάτων, μηδὲ οἰεσθαι ἀτιμωρητὴ ἀμαρτάνειν, καὶ παραυτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν τε ἐξιλίσκεσθαι αὐτὸν, καὶ μὴ κορευθῆναι ἐν ἐπιθυμίᾳ καρδίας. Περὶ τοῦ μὴ περιφέρεσθαι παντὶ ἀνέμῳ, καὶ περὶ φλυαρίας καὶ ὑπερηφανίας· περὶ φιληθόνου· δοκιμασία πιστοῦ καὶ ἀπίστου· περὶ παιδείας Κυρίου, ὅτι ἀπὸ νεότητος ἕως γήραος ἐπιθυμεῖν αὐτὴν δεῖ· περὶ ἀκράσεως ἀνωφλοῦς· περὶ τοῦ μὴ προδιδόναι φίλον, μηδὲ ἀστοχεῖν γυναικὸς σοφίης· περὶ οἰκετῶν, περὶ κτημάτων· περὶ τέκνων· περὶ γυναικῶν· περὶ τοῦ μὴ κακοποιεῖν, ἢ φιλαρχεῖν, ἢ καταφρονεῖν ἀμαρτάνειν. Περὶ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι ἀδελφῷ, μηδὲ φλυαρεῖν ἐπὶ πρεσβυτέρων, μηδὲ δευτερεῶσαι λόγον· περὶ δόξης πα-

A autem Jesu sibi cognominis. Hic itaque in temporibus vixit quæ subsecuta sunt captivitatem, reditum et prophetas omnes. Avus ergo hujus Jesus, quemadmodum et ipse testatur, vir fuit industrius et prudentissimus, et non solum superiorum ante se sapientum apophthegmata collegit, sed et propria quædam de suo adjectit, multa sapientia et prudentia referta. Cum igitur hunc librum prior Jesus e vivis discedens post se reliquisset, Sirach filius ejus acceptum, Jesu filio suo reliquit. Is postea scripta illa in unum eumque per omnia continuum ordinem digesta, sub suo patris et avi nomine Sapientiam vocavit, ut ipso Sapientia nomine auditorem alliceret, et ad meditationem libri hujus amanter suscipiendam provocaret. Continet autem hic liber sermones prudentiæ, ænigmata et parabolæ, ad hæc et pias quasdam veterum historias de viris Deo acceptis, et simul illorum preces et hymnum. Præterea de beneficiis, quibus populum suum Deus dignatus est, et de malis, quibus hostes ipsorum affecit. Hic itaque Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius existens et ita dictus. Hanc quidem complexionem, ut ita dicam, habet iste liber: recapitulatio vero ad hunc modum cognoscenda est. In proœmio de omni Sapientia Domini disserit; deinde de ira, de metu (24), deque animo imperterritito; de scientia sapientiæ: de timore Dei, quod oporteat absque hypocrisi accedere ad Deum; de tentationibus et patientia; de timiditate et animo dejecto; de dilectione Domini; de honorandis parentibus; de mansuetudine et æquitate animi humilis; de proterva et temeraria perquisitione rerum, quæ præceptæ non sunt; de præfracto ac superbo; de intelligente et docto; de misericorde et pupillorum patrono, ad amicum obtemperantem et modestum; de exaltatione filiorum sapientiæ; de contumacia improborum; de pudore tam noxio, quam utili; de eo quod verba non debeant operibus præponi, nec quisquam debeat sua sponte docendi officium usurpare. Quod nemo debeat desiderio pecuniarum irretiri, nec putare quod impune delinquat, etiamsi non statim pœnas damus. Est enim Deus longanimis; quod curandum nobis, ut placeatur, ne in concupiscentia cordis progrediamur. Quod non debeamus quovis vento circumferri; de nugacitate et arrogantia; de voluptuario; probatio fidi et infidi; de disciplina Domini, quod illa ab adolescentia ad senectutem usque desideranda sit; de auditu inutili, quod amicus prodi non debeat, neque declinandum sit a muliere sapiente; de domesticis, de possessionibus, de liberis, de uxoribus. Quod nemini malum facere debeamus, nec dominatum ambire, neque contemnere si peccemus. Quod nec debemus mentiri fratri, neque vu-

(22) Editi, υἱός, male. Musculus legerat, Ἰησοῦς.
(23) Sic Commel.

(24) Musculus habet, Deinde de timore Domini, de ira, de metu, etc.

gari coram senioribus, nec iterare sermonem; de gloria patris et matris; de reverentia ac metu Dei; de honorandis sacerdotibus, et de curandis afflictis. Quod cujusque rei finem prius oporteat prospicere, quam actionem ordiri; quod cujusque sermonis, aut negotii postremi eventus prospiciendi sint. Quod vetustorum sapientum dissertationes contemnendæ non sint. Unde oriatur scortatio; veterem amicum non esse deserendum, eo quod similis sit vino novø novus amicus: de artifice sapiente, doctore selecto, et rege indisciplinato. Quod morbum diuturnum expetat medicus: **134** de semine honorabili et infido; de famulo sapiente et principe opulento. Quod modica cum sit inter volucres apicula, fructus tamen illius primas obtineat inter dulcia. Quod absque judicio et re nondum explorata non sit querendum. Quod non oporteat esse curiosum, sed justum, eo quod Deus est qui ditat. Quod nihil ex humanis bonis ita constans putari debeat. Quod non sit familiariter cum quovis homine agendum, sed cum piis tantum et justis. Quod mali cavendi sint; quod nihil sit habendum commercii cum superbis, propter iniquationem, quæ ex illorum conversatione oritur; quod a multis colendus sit proximus et quod unumquodque animal diligat sibi simile. Quomodo enim nulla communio est lupo cum agno, neque hyænæ pax est cum cane, ita neque peccatori cum pio; de parcis qui nihil largiuntur aliis. Et quod nihil habeat contrarii, tam in divitiis, quam paupertate, justum et pium esse; beatum reputari eum, qui ad mortem usque sapienter ac prudenter vivat, non qui dives sit in hoc mundo. De libero arbitrio: quod de apostasia non sit ratio exigenda a Domino, eo quod omnia tibi apposuerit. Quod melius sit carere liberis, quam liberos habere malos. Quod nihil Deo lateat; de cognitione et judicio Dei; et quod non putandum sit iniquos posse a Deo abscondi, aut judicium ejus effugere. De creatis rebus. De formatione hominis, qua honoratus est; de latrone legis; de eleemosyna et pœnitentia; de modesta responsione. Non esse vituperandum bonum opus, neque donum molesto sermone: quod qui principatum concupiscit, petulans sit, et in omnibus rebus præparatus. Non esse diffuendum luxu, et a quibus abstinendum sit: de custodia mysteriorum. De stulto, de sapientia per parabolas: de vita, de principio; de sapientibus et stultis, de filia audaci; de inconsiderantia stulti; de mente dura, et in quibus dissolvatur amicitia. Non esse peccatoribus inconsiderate loquendum: de disciplina. Non esse postulandum juramentum: de custodia animæ et corporis: de homine scortatore. De muliere mala et adultera. Prophetia de Jesu Christo, qui est sapientia Dei et Filius, fluviis comparatus. De additione disciplinæ, de decem beatitudinibus, de inferenda plaga et ultione, de mercatoris delicto, de

(25) In Græco Scripturæ textu, legitur σκώπτει.

τρὸς, ἢ μητρὸς, καὶ περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαθείας, καὶ τῆς εἰς ἱερεῖς τιμῆς, καὶ τῆς εἰς κακοῦμένους ἐπισκέψεως. Ὅτι ἐκάστου πράγματος τὸ τέλος δεῖ προορᾶν, καὶ οὕτως ἄρχεσθαι· ἐκάστου λόγου, ἢ πράξεως σκοπεῖν τὰ ἔσχατα. Καὶ περὶ τοῦ παρορᾶν διήγημα γερόντων σοφῶν. Ἐξ ὧσων γίνεται πορνεία· περὶ τοῦ μὴ ἐγκαταλιμπάνειν φίλον ἀρχαῖον· ὁ γὰρ νέος οἶνος φίλῳ νέῳ συγκρίνεται· περὶ τεχνίτου σοφοῦ, καὶ κριτοῦ διδασκάλου, καὶ βασιλέως ἀπαιδευτοῦ. Ὅτι μακρὸν ἀβρώστημα σκοπεῖ (25) ἰατρός· περὶ σπέρματος ἐντίμου καὶ ἀπίστου· περὶ οἰκέτου σοφοῦ, καὶ ἄρχοντος πλουτοῦ. Ὅτι μικρὸν ἐν πετεινοῖς ἡ μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς. Περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως, μηδὲ ἀνεξετάστως μέμφεσθαι, μηδὲ εἶναι πολυπράγμονα, ἀλλὰ δίκαιον, ὅτι Θεὸς ὁ πλουτίζων. Ὅτι μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀμετάκλητον (26) ἠγεῖσθαι. Περὶ τοῦ μὴ γνησιάζειν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ εὐσεβεῖσι καὶ δικαίοις· καὶ περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροῦς. Περὶ τοῦ μὴ κοινωρεῖν ὑπερφάνους διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ μολυσμὸν, καὶ τὴν συντριβὴν, καὶ περὶ τῆς τοῦ πλησίον θεραπείας παρὰ πολλῶν· καὶ ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον. Ὅσπερ γὰρ οὐ κοινωρεῖ λύκος ἀμνῷ, οὕτε εἰρηνεύει ὕαινα πρὸς κύνα· οὕτως ἀμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. Περὶ μικρολόγων τῶν μὴ μεταδιδόντων ἑτέροις, καὶ ὅτι ἐν πλούτῳ καὶ πτωχείᾳ δίκαιον εἶναι καὶ δσιον, μὴ τοῦναντίον. Μακάριον ἠγεῖσθαι τὸν σοφὸν καὶ συνέσει συζῶντα μέχρι τελευτῆς, οὐ τὸν πλούσιον ἐν κόσμῳ. Περὶ αὐτεξουσίου, ὅτι περὶ ἀποστασίας μὴ αἰτιῶ τὸν Κύριον· πάντα γὰρ σοι παρέθετο. Ὅτι κρεῖσσον ἄπαιδα εἶναι ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λαμβάνει Θεὸν. Περὶ φωράσεως Θεοῦ καὶ κρίσεως, καὶ μὴ νόμιζε τὸν Θεὸν κρύπτεσθαι ἀνόμους ἢ ἐκφεύγειν αὐτοῦ τὴν κρίσιν. Περὶ τῶν κτισμάτων. Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας· περὶ ἐπεικοῦς ἀποκρίσεως· περὶ τοῦ μὴ μωμεῖσθαι τὰ ἀγαθὰ ἔργον, μηδὲ δόμα ἐν λυπηρῷ λόγῳ· ὥστε τὸν ἐπιθυμοῦντα ἀρχῆς προπετεῦεσθαι, καὶ ἐν πᾶσι προετοιμάζεσθαι. Περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεῦεσθαι, καὶ ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, καὶ περὶ ἀφρονος, περὶ σοφίας τῆς διὰ παραβολῶν, καὶ περὶ βίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ σοφῶν, καὶ μωρῶν. Περὶ θυγατρὸς θρασεῖας· καὶ περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, καὶ περὶ διανοίας στερόδᾳ, καὶ ἐν τίσιν διαλύεται φίλα καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀπροφυλάκτως φθέγγεσθαι τοῖς ἀμαρτήσασιν. Περὶ κινδείας, καὶ τοῦ μὴ αἰτεῖσθαι ὄρκον· περὶ φυλακῆς ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ περὶ ἀνθρώπου πόρνου. Περὶ πονηρᾶς γυναικὸς, καὶ μοιχαλίδος. Προφητεία περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶ σοφία καὶ Υἱὸς, παρεικασθεὶς ποταμοῖς. Περὶ προσθήκης παιδείας· περὶ τῶν δέκα μακαρισμῶν· περὶ πληγῆς ἐπαγωγῆς καὶ ἐκδικήσεως· περὶ πλημμελείας ἐμπόρου· περὶ τῶν ἀποκαλυπτόντων μυστηρικῶν λόγων. Περὶ ἀνθρώπου θυμώδους· περὶ γλωσσώδους ἀνδρός· περὶ τοῦ δανίζειν τῷ πλησίον, καὶ τόκους μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ κί-

(26) I. Ἀμετάκλητον.

χρᾶν αὐτῷ δεομένῳ· περι ἐγγυήσεως τοῦ πλησίον, καὶ περι ζωῆς· περι τοῦ μῆ (27) ἐπιστροφῆ παιδεύειν τέκνα, περι ὑγείας σώματος, καὶ βρώσεως, καὶ ψυχῆς· περι διδασκαλίας χρημάτων, μεγιστάνων, καὶ ἡγουμένων, (28) υἱῷ καὶ γυναικί, ἀδελφῷ καὶ φίλῳ· περι οἰκέτου κακούργου. Περι ἐνουπνίων ἀσυνέτων· περι πλάνης καὶ πολυπειρίας, καὶ περι τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Περι θυσῶν, καὶ προσφορῶν, τῶν ἐξ ἀδικίας, τῶν τε ἐκ δικαιοσύνης προσφορῶν· περι θυσῶν τῶν ἐκ φιλαργυρίας. Ὅτι τρωφῆς καὶ πλούτου δεῖ καταφρονεῖν. Περι λαιμάργων καὶ βασκάνων, καὶ ἀπλήστων, καὶ ἀτάκτων· μὴ μεθύσκεσθαι οἴνῳ, ἀλλ' αὐτάρκως χρᾶσθαι. Περι ἐπιαιρομένου ἐπαικοῦς, καὶ περι λαλιᾶς πρεσβυτέρων, καὶ περι λαλιᾶς νεανίσκου. Περι ἐκδοχῆς παιδείας νόμου, καὶ κρίματα καὶ δικαιώματα, καὶ πιστεύειν νόμῳ. Περι διαθήκης Θεοῦ κατὰ γενεάν, καὶ ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μιὰ· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, ἀπ' ἧς τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ὑπὸ κατάραν ἐποίησε. Περι λαοῦ ἐκλελεγμένου, καὶ ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κκεῖν, καὶ ἀπέναντι τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἀμαρτωλός. Τίσι δεῖ κοινωνεῖν· ὅποιαν δεῖ γυναῖκα λαβεῖν· ὅπολους δεῖ φίλους ἔχειν· τίσι δεῖ συμβούλους χρῆσθαι, τίνας διδασκάλους ὀρίζει· περι τοῦ εἰδέναι τὸ συμφέρον ἕκαστον. Περι τοῦ τιμᾶν τοὺς ἱατρούς. Πῶς ἐπὶ νεκρῷ δεῖ πενθεῖν. Περι γραμματέως καὶ σοφοῦ γεωργοῦ· καὶ περι ἀγρυπνίας τέκτονος, καὶ χαλκῆως, καὶ κεραμῆως. Περι φυλακῆς ψυχῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς παραμενοῦσης σοφίας, καὶ ὅσον τυγχάνει. Περι προγνώσεως Θεοῦ καὶ κτίσεως κόσμου. Ὅτι ἡ κτίσις τοῖς εὐσεβέσιν εἰς εὐλογίαν τρέπεται· τοῖς δὲ ἀνόμοις εἰς κατάραν. Ὅτι ἀσχολία μεγάλη ἔκτισται παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ ζυγὸς βαρὺς ἐπὶ υἱοῦς Ἀδάμ. Ὅτι πάντα ὄσα ἀπὸ γῆς εἰς γῆν ἀναστρέφει, καὶ ὄσα ἀπὸ τοῦ ὕδατος εἰς θάλασσαν. Περι συγκρίσεως ἀγαθῶν, καὶ τίνα τὰ σαρκικὰ ἀγαθὰ τὰ ἤττονα. Περι τοῦ τίνα τὰ ὄντα ἀγαθὰ τὰ μεζζονα καὶ πνευματικά. Περι ζωῆς ἀπαίτη (29). Περι θανάτου πικροῦ πλουσίου· περι θανάτου καλοῦ πτωχοῦ. Περι τοῦ μὴ εὐλαβεῖσθαι τὸ ἀποθανεῖν. Περι τοῦ ἐπονειδίστως μὴ ζῆν. ἀλλὰ φροντίζειν ὀνόματος ἀγαθοῦ. Περι παιδείας εἰρημηκῆς. Ἄφ' ὧν ἐντροπέμενος ἀισχύεσθαι δεῖ· περι ὧν οὐ δεῖ ἀισχύεσθαι. Ὅτι δεῖ περι θυγατρὸς παρθένου πάντοτε μεριμνᾶν· περι τοῦ μὴ συνεδρεῦειν ἐν μέσῳ γυναικῶν διὰ πορνείαν. Περι δημιουργίας Κυρίου. Περι ἡλίου, ὅτι σκευὸς θαυμαστὸν καὶ ἔργον Κυρίου. Περι σεληνης καὶ ἀστρων, καὶ τόξου, καὶ χιθῶνων, καὶ ἀστραπῶν. Περι νεφῶν, καὶ χαλάζης. Περι σεισμῶν καὶ βροντῆς. Περι ὑετοῦ, καὶ πάχνης, καὶ ὀμίχλης. Περι ὀρόσου ἀπὸ καύσωνος, καὶ περι ἀθύσσου ξηρᾶς. Περι Ἰορδάνου καὶ θαλάσσης. Περι παντὸς ζώου καὶ κτήνους. Περι μεγαλοδόξου κτίσεως Κυρίου. Περι τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ἐπιλογος περι Ἐνώχ καὶ Νῶε. Ἐπιλογος περι Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ καὶ ὧν ἐπειράσθησαν. Ἐπιλογος περι Ἰακώβ, καὶ

A iis qui rem secretam revelant, de homine iracundo, de viro loquaci, de sœnore a proximo sumpto, et quod usura non accipienda, sed mutuo dandum sit egenti, de fidejussione proximi; de vita, quod liberi castigationibus sint instituendi, de sanitate corporis; de cibo, et anima; doctrina de divitiis; de magnatibus et ducibus; quæ filio, uxori, fratri et amico præstanda sint; de servo facinoroso; de somniis insipientibus; de seductione et multa experientia; de timentibus Dominum; de sacrificiis et oblationibus, cum ex injustitia, tum ex justitia factis; de sacrificiis ex avaritia; contemnendas esse delicias et divitias; de helluonibus, et invidis, et insatiabilibus, et inordinate viventibus. Non esse inebriandum vino, sed quod satis sit bibendum; de exaltato homine moderato; de loquacitate seniorum, et loquacitate adolescentuli; de suscipienda disciplina legis, et de judiciis et justificationibus; credendum esse legi; de testamento Dei secundum generationem; et quod hominibus naturæ constitutio eadem sit, voluntatis vero diversa: unde benedictionis quidam participes, maledictioni vero nonnulli subjecti sunt: de populo electo: et quod bono contrarium sit malum, et pio peccator: quibus sit communicandum: qualis sit ducenda uxor: quales habendi amici: quibus utendum consiliariis: quos doctores assignet: cuique sciendum esse quid **135** conducatur; de honorandis medicis; quomodo lugendum sit super mortuo. De scriba et agricola sapiente. De vigiliis architecti, sive ærarii, sive figuli; de custodienda hominis anima, et de sapientia permanente, et quanti illa sit pretii. De præscientia Dei et creatione mundi. Quod creatura piis in benedictionem, iniquis vero in maledictionem vertatur. Quod occupatio magna cuivis homini sit creata, et jugum grave impositum filiis Adæ. Quod quidquid ex terra est, ad terram revertatur, et quidquid ex aqua, ad mare defluat. De collatione bonorum, et quæ carnalia bona minoris sint momenti. Quæ bona majora sint et spiritualia. De repetenda vitæ ratione. De morte homini diviti acerba. De bona morte pauperis. De non timenda morte. Quod non sit cum probro vivendum, sed ratio habenda nominis boni. De disciplina pacis; quorum gratia sit erubescendum, de quibus non sit; quod nunquam ponenda cura filię virginis: quod sedendum non sit in medio mulierum propter scortationem. De opificio Domini. De sole, quod vas admirabile sit et opus Domini. De luna et astris; de arcu, nivibus, fulguribus, nebula, grandine, terræmotibus, tonitru, pluvia, pruina, caligine, de rore æstivali, de abyssu terræ. De Jordane et mari. De omni vivente et pecude. De magnifica creatione Domini; de beneficiis ejus. Epilogus de Enoch et Noe. Epilogus de Abraham et Isaac, et illorum tentationibus. Epilogus de Jacob et Moyse, et quæ

(27) Particulam μῆ, hic superflue arbitramur.
(28) Locus mutilus.

(29) Videtur legendum, ἀπαίτει

ille mirabilia perpetravit. Epilogus de Aaron et ipsius ministerio et sacerdotio. Epilogus de Dathan, Abiron et Core. De primitiis primogenitorum, quæ ad Aaronem pertinebant. Epilogus de Phinees filio Eleazari, quod tertius post Aaronem celebris fuerit. Quod Davidi Dominus testamentum regni disposuerit : quod Jesus Nave successor Moysis inter prophetas fuerit : quomodo in diebus Moysis Jesus Nave et Chaleb filius Jephone fecerit misericordiam, et ex duodecim servati sint : de Samuele, qui post Jesum inter prophetas judicavit populum. De Nathan propheta, encomion in Davidem Regem. Quod Salomon sapiens quidem fuerit, tandem vero mulierum adamator evaserit, post iram pœnitentia misericordiam adeptus sit. De Jeroboam et Roboam schismatis auctoribus. De propheta Elia, ignis mala consumens. De Elisæo propheta et discipulo Eliæ, cujus etiam spiritu repletus est : de captivitate regum Juda. Quod humilis fuerit Ezechias, et amicus Isaïæ, et occisor Rapsacis : quod liberarit Dominus Israel per manum Isaïæ, percussis castris Assyriorum. Quod Josias rex fuerit amicus Jeremiæ. De propheta Ezechiele, quod in captivitate Babylonica fuerit. De ossibus duodecim prophetarum. Quod Zorobabel et Jesus filius Josedec domum Domini ædificaverint. Quomodo Neemias muros Jerosolymæ collapsos erexerit. De Enoch, qui inter inclytos connumeratur : quod Joseph cum inclytis fuerit, et populum confortaverit : quod Sem et Seth celebres inter homines fuerint : quod Simon filius Oniæ celeberrimus in summo sacerdotio fuerit : quod in omnibus istis laudandus sit Deus magnificus. Contra Samaritanos, qui Judaismum, et contra Judæos, qui Christum reprobant : de Epilogo totius libri. De oratione Jesu, filii Sirach, nepotis Jesu.

136 DE LIBRIS NOVI TESTAMENTI JAM DICERE INCIPIENDUM.

Liber I. Evangelium secundum Matthæum.

47. Hoc nomine vocatur hic liber quod ipse Matthæus discipulus Domini Evangelium hoc conscripserit. Narrat autem ab initio generationem Salvatoris secundum carnem, ex semine Davidis. Quapropter et ab illo genealogiam ad Christum usque quadraginta duabus generationibus deducit. Continet etiam baptismum Joannis et tentationes quas in monte Christus a diabolo sustinuit, et signa et prodigia magna a Salvatore facta, discipulorum electionem, mysterii traditionem. Quomodo tandem traditus sit Pilato, crucifixus corpore, corpusque ipsius positum in monumento : quod milites vestes ejus diviserint, ipse vero cum intra triduum resurrexisset, discipulis præcepit, ut docerent omnes gentes, et baptizarent eos, pollicitus illis, quod futurus esset cum illis cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi. Signa

(30) Menduz:

A Μωϋσέως, καὶ ὧν ἑθαυματούργει. Ἐπίλογος περὶ Ἀαρὼν, καὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἱερατείας. Ἐπίλογος περὶ Δαθάν, καὶ Ἀθειρῶν, καὶ Κορέ. Περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῶν πρωτογεννημάτων μερίδος Ἀαρῶν. Ἐπίλογος, ὅτι Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ τρίτος μετὰ Ἀαρῶν ἑνδοξός. Ὅτι τῷ Δαβὶδ διέθετο Κύριος διαθήκην βασιλείας. Ὅτι Ἰησοῦς Ναυῆ διάδοχος Μωϋσέως γίνεται ἐν προφήταις. Ὡς ἐν ἡμέραις Μωϋσέως Ἰησοῦς Ναυῆ καὶ Χάλεβ ὁ τοῦ Ἰεφονῆ, ἐποίησαν ἔλεος, καὶ οἱ ἰβ' (30) διεσώθησαν. Τὰ περὶ Σαμουὴλ, ὃς μετὰ Ἰησοῦν ἔκρινε τὸν λαὸν ἐν προφήταις. Τὰ περὶ Ναθάν τοῦ προφήτου, καὶ ἐγκώμιον εἰς Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Ὡς Σολομὸν ἦν σοφός, ἀλλὰ φιλογύναιος ὑστερον γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ὀργὴν ἠλεήθη μετανοήσας. Τὰ περὶ Ἰεροβοάμ καὶ Ῥοβοάμ τῶν σχισματοποιῶν. Τὰ περὶ Ἡλίου τοῦ προφήτου, τὸ πῦρ τὸ καῖον τὰ κακὰ. Τὰ περὶ Ἐλισσαίη τοῦ προφήτου, καὶ μαθητοῦ Ἡλίου, ὃς ἐνεπλήσθη τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων Ἰούδα. Ὡς ἦν Ἰεζεκίας ταπεινόφρων, καὶ τοῦ Ἡσαίου φίλος, καὶ τοῦ Ῥαμφάκη ἀναίρετης. Ὡς ἐλυτρώσατο Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ Ἡσαίου, πατάξας τὴν παρεμβολὴν τῶν Ἀσσυρίων. Ὡς Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ὑπῆρχε φίλος Ἰερემίου. Περὶ Ἐζεκιὴλ τοῦ προφήτου, ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦν Βαβυλώνας. Περὶ τῶν ὁστέων τῶν ἰβ' προφητῶν. Ὡς Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεφ ὑποδόμησαν τὸν οἶκον Κυρίου. Ὡς Νεεμίης ἀνήγειρε τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ τὰ πεπτωκότα. Τὰ περὶ Ἐνώχ, ὃς ἔστιν ἐν τοῖς ἑνδόξοις καὶ στήριγμα λαοῦ. Ὅτι Σὴμ καὶ Σὴθ ἑνδοξοὶ ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι Σίμων Ὀνίου υἱὸς ἑνδοξότατος ἐν ἀρχιερωσύνῃ. Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τούτοις εὐλογεῖν δεῖ τὸν Θεὸν μεγαλοργόν. Κατὰ Σαμαρειτῶν, ἀθετησάντων τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἀθετησάντων τὸν Χριστόν. Περὶ τοῦ ἐπιλόγου τῆς βίβλου πάσης. Περὶ τῆς προσευχῆς Ἰησοῦ υἱοῦ Σηρᾶχ, ἐγγόνου Ἰησοῦ.

APKTEON ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ.

Βιβλίον Α'. Κατὰ Ματθαίον Εὐαγγέλιον.

47. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ματθαῖος ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. Διηγείται δὲ ἐξ ἀρχῆς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ. Διὸ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν γενεαλογίαν καταγαίεως τοῦ Χριστοῦ, γενεὰς μβ'. Περιέχει δὲ καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, καὶ τοὺς ἐν τῷ ὄρει παρὰ τοῦ διαβόλου πειρασμούς, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα γενόμενα παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τὴν τε τῶν μαθητῶν ἐκλογὴν, καὶ τὴν τοῦ μυστηρίου παράδοσιν· καὶ τέλος ὅτι παρεδόθη Πιλάτῳ, καὶ ἐσταυρώθη τῷ σώματι, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ μνημείῳ· καὶ οἱ μὲν στρατιῶται διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, ἐν τριήμερῳ ἀναστὰς, ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς μαθητεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαπτίζειν αὐτούς, ἐπαγγεῖλάμενος εἶναι μετ' αὐτῶν πάσης τῆς ἡμέρας ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰσι δὲ ἕπερ

ἰζηγείται Ματθαῖος γερονέναι σημεῖα παρὰ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα. Ὁ λεπρὸς ἐκαθαρίσθη· ὁ παῖς ἐκατοντάρχου μὴ παρὼν ἰάθη, μόνον εἰπόντος αὐτοῦ· ἡ πενθερὰ Πέτρου πυρέσσουσα ἰάθη· ὄψιας γενομίνας, προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους, καὶ κακῶς ἔχοντας· καὶ τὰ μὲν πνεύματα ἐξέβαλε λόγῳ, τοὺς δὲ ἄλλους πάλιν ἐθεράπευσεν οὕτως. Γενεαλογεῖται Χριστός· εὐαγγελίζεται Ἰωσήφ· προσκυνοῦσι μάγοι· κατέρχεται εἰς Αἴγυπτον ὁ Χριστός· ἀναιρεῖ τὰ παιδία Ἡρώδης, καὶ τελευτᾷ. Ἀνελθὼν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατοικεῖ εἰς Ναζαρεθὸν ὁ Χριστός. Ἔρχεται Ἰωάννης βαπτίζων, ἀποστρέφεται τοὺς Σαδδουκαίους καὶ τοὺς Φαρισαίους. Βαπτίζεται ὁ Χριστός, καὶ κειράζεται ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἶτα ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου. Καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον. Θεραπεύει πολλοὺς, κάθηται εἰς τὸ ὄρος, καὶ λέγει τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ ἐπάγει· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας, » καὶ, « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Παραίνει αὐτοῖς περὶ βίου. Εἶτα ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς, ἐνθα καὶ περὶ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ λέγει, καὶ περὶ κενοδοξίας, καὶ περὶ φιλοχρηματίας, καὶ τοῦ μὴ μεριμνᾶν περὶ τροφῆς, καὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον. Εἶτά φησι· « Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Προτροπὴ περὶ τοῦ αἰτεῖσθαι· παραβολὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ· περὶ τῆς στενῆς ὁδοῦ, καὶ περὶ ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς. Ἐνθα ἡ παραβολὴ τῆς ἐπὶ τὴν τέτραν οἰκοδομηθείσης οἰκίας. Κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ἔρους, καὶ θεραπεύει τὸν λεπρὸν, καὶ τὸν τοῦ ἐκατοντάρχου, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλοὺς. Ὁ γραμματεὺς κωλύεται ἀκολουθῆσαι, καὶ ὁ μαθητὴς ἀναγκάζεται. Παύει τὸν χειμῶνα τῆς θαλάσσης. Οἱ δαίμονες εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτουσιν. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰβάν πόλιν· θεραπεύει τὸν παραλυτικόν· καλεῖ τὸν Ματθαῖον. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Παραγίνεται ὁ ἄρχων διὰ τὸ θυγάτριον, καὶ ἀνίστησι τὴν κόρην· καὶ μεταξύ ἡ αἰμοῦρροῦσα ἰάται. Δύο τυφλοὶ θεραπεύονται, καὶ κωφὸς δαιμονιζόμενος. Περιάγει τὰς κόμας ὁ Ἰησοῦς. Ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς κηρῶσαι, καὶ πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν δύο τῶν μαθητῶν Ἰωάννης, ἐγκαλιέεται. Ἐγκαλεῖ τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάννου ὁ Χριστός. Ὀνειδίζει τὰς πόλεις. Ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ. Καλεῖ τοὺς πεφορισμένους. Διαβαίνει διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν ἔχοντα χεῖρα. Καὶ βουλευόνται Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀναχωρήσαντι ἐκεῖθεν, ἀκολουθεῖ ὁ ὄχλος, καὶ θεραπεύεται. Ὁμοίως καὶ ὁ δαιμονιζόμενος τυφλὸς καὶ κωφός. Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἶτα σημεῖον αἰτοῦσιν· ὁ δὲ ἔδωκε τὸ Ἰωνᾶ. Προεῖπεν, ὅτι Νινευεῖται κατακρινοῦσιν αὐτοῦς. Τότε λέγει· « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ζητούν ἀνάπαυσιν. » Εἶτα ἡ μήτηρ ζητεῖ λαλῆσαι αὐτῷ. Ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον λέγει τὴν παραβολήν.

A vero, quæ a Christo facta Matthæus narrat, sunt ista. Leprosus mundatus est. Puer Centurionis etiam absens, jubente tantum Christo, curatus est. Socrus Petri febricitans sanata est. Vespere facto obtulerunt ei dæmoniacos et male habentes, et spiritus ejecit verbo, alios quoque curavit hoc modo. Christi generatio describitur (*cap. 1*) : bonum nuntium accepit Joseph : Magi adorant (*cap. 11*) : descendit Christus in Ægyptum : Infantes occidit Herodes et moritur. Christus ex Ægypto reversus habitat Nazareth. Venit Joannes baptizans (*cap. 111*) : aversatur Sadducæos, et Pharisæos. Baptizatur Christus, et tentatur a Satana (*cap. 1v*) : postea cum traditus esset Joannes, venit Capernaum. Vocat Petrum et Jacobum cum fratre. Curat multos, sedet in monte (*cap. v*), et loquitur de beatitudinibus, ac subdit : « Vos estis sal, » et : « Vos estis lux mundi⁸⁸, » hortatur eos de vitæ institutione. Deinde præcepta legis intendit, ubi et de dextero oculo dicit, et de studio inanis gloriæ (*cap. vi*), et de amore pecuniæ, quodque ponenda sit alimonix sollicitudo, nec esse nobis judicandum proximum (*cap. vii*). Deinde ait : « Ne projiciatis margaritas ante porcos⁸⁹. » Exhortatio ad petendum : eadem de re parabola : de via angusta : de pseudoprophetis : de custodientibus præcepta. Hinc parabola domus supra petram ædificatæ. Descendit de monte (*cap. viii*), et curat leprosum, et puerum Centurionis, ac socrum Petri, et multos alios. Scriba prohibetur ne sequatur, et discipulus ad sequendum adigitur. Tempestatem maris sedat. Dæmones invadunt porcos. Venit Jesus in suam civitatem (*cap. ix*). Curat paralyticum : vocat Matthæum : accusant eum Pharisæi, quod cum Publicanis manducet : et discipuli Joannis, quod discipuli ejus non jejunent. Accedit ad eum princeps Synagogæ propter filiolum, et ipse puellam mortuam excitat : interea sanatur hæmorrhousa. Curantur duo cæci, et mutus dæmoniacus. Vicos circuit Jesus. Mittit discipulos prædicatum (*cap. x*), et de multis ad eos disserit. Mittit ad eum Joannes duos ex discipulis suis, qui et laudatur (*cap. xi*). Expostulat Christus cum turbis de Joanne. Exprobrat civitatibus. Confitetur Patri. D Vocat ad se oneratos. Iter facit per sata (*cap. xii*). Curat eum qui manum aridam habebat. Judæi de occidendo eo consultant. Secedentem inde turba sequitur et curatur. Similiter et dæmoniacus cæcus et mutus. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit dæmonia⁹⁰. » Deinde signum petunt, ipse vero signum Jonæ dedit. Prædicat illis quod a Ninivitis sicut condemnandi. Tunc dicit : « Quando spiritus immundus exierit requiem quærens⁹¹. » Deinde Mater quærit illi loqui. Navem ingressus parabolam dicit **137** de seminante (*cap. xiii*), et causam, propter quam in parabolis loquatur. Parabolam istam exponit. et addit alias, de thesauro, de margarita, de

⁸⁸ Matth. v, 13, 14. ⁸⁹ Matth. vii, 6. ⁹⁰ Matth. xii, 24. ⁹¹ Matth. xii, 43.

agro, de sinapi, de fermento. Parabolam de agro exponit in domo, et addit aliam de sarena. Beatos pronuntiat discipulos, conferens eos viro patrifamilias. Venit in patriam, quando et offenduntur Judæi. Tunc dicit : « Propheta non est sine honore, nisi in patria sua ⁵⁶. » Auditis quæ cum Joanne ab Herode gesta fuerant, secedit in desertum locum, ubi et quinque millia hominum pascit (*cap. xiv*). Discipulos mittit navigio. Revertitur in montem orandi gratia. Advenit ad discipulos noctu navigantes. Petrum apprehendit super aquas. Venit Gennesaret. Curantur multi. Accusant eum Pharisæi de (neglectis) purgationibus (*cap. xv*) : os eis obturat et docet turbas de ratione ciborum. Interrogat eum Petrus de iis quæ dixerat, et ea ipsa Christus manifestius exponit. Venit Tyrum, et mulier Chananæa ad eum accedit. Inde in montem juxta mare, et curat multos. Cibatur quatuor millia virorum. Venit Magdala. Quærunto signum Judæi (*cap. xvi*). Ipse vero relictis illis transfretavit. Panes discipuli per oblivionem non sumpserant. Loquitur illis de fermento Pharisæorum. Egreditur Cæsaream. Interrogat discipulos de seipso : confitetur eum Petrus. Tunc de passione sua prædicit, et Petrum increpat, jubetque crucem tollere, si quis velit se sequi. Loquitur et de secundo suo adventu. Ascendit in montem, ubi et transfiguratus est (*cap. xvii*). Ubi descenderat, discipuli interrogant et discunt de Elia. Adducitur illi lunaticus et curatur. Exprobrat discipulis. In Galilæa illis de passione sua loquitur. Accedunt ad eum Capernaum qui didrachma accipiebant. Percontantur discipuli, « Quis major (*cap. xviii*)? » Tunc advocato ad se parvulo dicit : « Quicumque scandalizaverit unum ex parvulis istis ⁵⁷, » etc. Et : « Si oculus tuus, et manus tua scandalizat te ⁵⁸. » Et : « Ne contemnatis unum ex parvulis istis ⁵⁹. » Subjicitur parabola centum ovium, et illud : « Si peccaverit in te frater tuus, corripere eum ⁶⁰. » Item : « Si duo ex vobis consenserint, quodcumque petierint, accipient ⁶¹. » Petrus post ista dicit : « Quoties peccabit in me frater meus ⁶². » Parabola ejus, qui decem millia talentorum debebat. Venit in Judæam (*cap. xix*). Curat multos. Exponit causam divortii. Loquitur de generibus eunuchorum. Benedicit parvulis. Accedit ad eum dives. Interrogant discipuli : « Quis salvari potest ⁶³? » Tunc dicit illis : « Sedebitis super sedes duodecim. Et qui reliquerit domum, » et quæ sequuntur. Subditur parabola operariorum (*cap. xx*). Ascendens Jerosolymam loquitur discipulis de morte sua. Uxor Zebedæi petit primatum filiis suis. Zelo moventur apostoli, et erudiuntur. Curantur duo cæci e Jericho. Subjungitur historia de asina (*cap. xxi*). Ingressus in templum : ejicit vendentes, curat accedentes ægros. Deinde pueri hymnum concinunt. Egreditur Bethaniam, et cum regrederetur

ἀλὴν τοῦ σπείροντος, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν παραβολαῖς λέγει. Ἐπιλύει τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ προστίθει τὴν τοῦ θησαυροῦ, τὴν τοῦ μαργαρίτου, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης. Ἐπιλύει τὴν τοῦ ἀγροῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, προστίθει τὴν τῆς σαγῆνης. Μαχαρίζει τοὺς μαθητάς, παραβάλλων αὐτοὺς ἀνδρὶ οἰκοδεσπότῃ. Ἔρχεται εἰς τὴν πατρίδα, ὅτε καὶ σκανδαλίζονται οἱ Ἰουδαῖοι. Τότε λέγει : « Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Καὶ ἀκούσας τὰ κατὰ τὸν Ἡρώδην καὶ Ἰωάννην, ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον, καὶ τρέφει τοὺς πεντακισχιλίους. Πέμπει τοὺς μαθητάς εἰς πλοῖον. Ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εὐξασθαι. Ἐφίσταται αὐτοῖς νυκτὸς πλέουσι· δέχεται τὸν Πέτρον ἐπὶ τῶν ὕδατων. Ἔρχεται εἰς Γεννησαρέτ. Θεραπεύονται πολλοί. Ἐγκαλοῦσι Φαρισαῖοι περὶ καθαρῶν· ἐπιστομίζει τούτους, καὶ διδάσκει τοὺς ὄχλους περὶ βρωμάτων. Ἐρωτᾷ Πέτρος περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ σαφέστερον ἐπεξέρχεται ὁ Χριστός. Ἦλθεν εἰς Τύρον, καὶ προσέρχεται ἡ Χαναναία. Ἐκείθεν εἰς τὸ ὄρος τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ θεραπεύει πολλούς. Τρέφει τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδρας. Ἔρχεται εἰς Μαγδαλά. Ἐρωτῶσι σημεῖον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἡ δὲ καταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. Οἱ μαθηταὶ ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν· λέγει αὐτοῖς περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. Ἐξέρχεται εἰς Καισάρειαν. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητάς περὶ ἑαυτοῦ· ὁμολογεῖ αὐτὸν ὁ Πέτρος. Τότε προλέγει περὶ τοῦ πάθους, καὶ ἐπιτιμᾷ Πέτρῳ, καὶ κελεύει τὸν βουλούμενον ἀκολουθεῖν ἄραι τὸν σταυρόν. Λέγει καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἄνεισιν εἰς τὸ ὄρος, ἐνθα καὶ μετεμορφώθη. Κατιόντα αὐτὸν ἐρωτῶσι περὶ Ἡλίου καὶ μανθάνουσι. Προσάγεται ὁ σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Ὀνειδίζει τοῖς μαθηταῖς. Λέγει αὐτοῖς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περὶ τοῦ πάθους. Προσέρχονται ἐν Καπερναοῦ οἱ τὸ δίδραγμα λαμβάνοντες. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, τίς μερίζει; Τότε καλέσας παιδίον λέγει : « Ὅς ἐὰν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. » Καὶ, « Εἰ ὀφθαλμὸς σου, καὶ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε· » καὶ τὸ, « Μὴ καταφρονήσῃτε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων. » Εἶτα ἡ παραβολὴ τῶν ἑκατὸν προβάτων, καὶ τὸ : « Ἐὰν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεγξον αὐτόν· » καὶ τὸ : « Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν ἐξ ὑμῶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωται, λήψονται. » Εἶτα φησὶν ὁ Πέτρος : « Ποσάκις ἀμαρτήσῃς εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου; » Παραβολὴ τοῦ τὰ μύρια ὀφειλοντος τάλαντα. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐθεράπευσε πολλούς. Ἐπέλευσε τὸ τοῦ ἀποστασίου. Περὶ τρόπου εὐνοουχισμοῦ διαλέγεται. Εὐλογεῖ τὰ παιδιά. Προσέρχεται ὁ πλούσιος. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, « Τίς δύναται σωθῆναι; » Τότε λέγει : « Ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθήσασθε· » καὶ, « Ὅς ἀφῆκεν οἰκίας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα παραβολὴ τῶν ἐργατῶν. Καὶ ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶπε τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ γυνὴ Ζεβεδαίου ἀξιοῖ ὑπὲρ τῶν υἱῶν περὶ πρωτείων. Οἱ ἀπόστολοι ζηλοῦσι, καὶ παιδεύονται. Θεραπεύονται οἱ δύο τυφλοὶ ἐξ Ἱεριχοῦντος. Εἶτα τὰ

⁵⁶ Matth. xiii, 57. ⁵⁷ Matth. xviii, 6. ⁵⁸ ibid. 8. ⁵⁹ ibid. 10. ⁶⁰ Matth. xviii, 15. ⁶¹ ibid. 19. ⁶² ibid. 21. ⁶³ Matth. xix, 25, 28.

κατὰ τὸν ὄνον. Εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἱερὺν, ἐκβάλλει τοὺς Ἀ
 πωλοῦντας, θεραπεύει τοὺς προσελθόντας. Εἶτα τὰ
 παιδία ὕμνει. Ἐξέρχεται εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπανερ-
 χόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, ζηραίνει τὴν συκῆν, καὶ λέ-
 γει τοῖς μαθηταῖς· «Κἂν τῷ ὄρει τοῦτῳ εἴπητε, Βλῆ-
 θητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται, καὶ ὃ ἐὰν αἰτήσητε
 πιστεύοντες, λήψεσθε.» Ἐρωτῶσιν οἱ ἱερεῖς· «Ἐν
 ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;» Ἀντερωτᾷ περὶ τοῦ
 βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει αὐτοῖς τὴν παραβολὴν
 τὴν τῶν δύο υἱῶν, εἶτα τὰ τοῦ ἀμπελωνος καὶ τῶν
 πονηρῶν ἐργατῶν· εἶτα τὰ τοῦ γάμου, καὶ τῶν φαύ-
 λων κλητῶρων (30°). Τότε ἦλθον οἱ Ἰουδαῖοι παγιδεύ-
 σαι αὐτὸν ἐν λόγῳ. Καὶ τί τὸ νόμισμα. Ἐρωτῶσιν
 οἱ Σαδδουκαῖοι περὶ τῆς γαμηθείσης τοῖς ἐπτά ἀδελ-
 φοῖς· εἶτα ὁ νομικός· Ποία ἐντολὴ πρώτη; Εἶτα
 ἔρωτᾷ αὐτοὺς Ἰησοῦς· «Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ
 Χριστοῦ;» Ὡς δὲ ἐπεστομίσθησαν, διαλέγεται τοῖς
 ἔχλοις περὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, τάλαν-
 ζων αὐτοῦς. Εἶτα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν
 ἐλαιῶνα, καὶ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς περὶ μελλόν-
 των. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ κατασταθέντος δούλου
 ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἡ τῶν δέκα πρῶθῶν, καὶ ἡ τῶν
 πέντε τάλαντων, καὶ ἡ τῶν ἐρίφων, καὶ ἡ τῶν προδά-
 των. Συνάγονται οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς
 πιάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ ἦλθεν εἰς Σίμωνος οἰκίαν εἰς Βηθα-
 νίαν, ἐνθα ἡ τὸ ἀλάστρον [ἔχουσα] ἔρχεται. Συντίθε-
 ται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀποστέλλονται οἱ Μαθηταὶ
 ἐτοιμάσαι τὸ Πάσχα. Ἐλέγει τὸν Ἰούδαν ὁ Χριστός.
 Παραδίδωσι τὸ μυστήριον, ἐνθα λέγει· «Οὐ μὴ πῶ
 ἐκ τῆς ἀμπέλου ταύτης.» Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα.
 Προλέγει, ὅτι σκανδαλισθήσονται οἱ μαθηταί. Ἄφεις
 τοὺς μαθητὰς εἰς Γεθσημανῆ, καὶ προσευξάμενος
 τρίτον, λέγει· «Ἄγωμεν ἐντεῦθεν.» Ἦλθεν ὁ Ἰού-
 δας μετὰ τοῦ ὄχλου, καὶ κόπτει ὁ Πέτρος τὸ ὠτίον
 τοῦ παιδαρίου. Ἠγάγον Ἰησοῦν πρὸς Καϊάφαν,
 ἔκριναν αὐτόν, καὶ κατεδίξασαν, καὶ ἐνέπειξαν. Ὁ
 Πέτρος ἀρνεῖται. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς Πιλάτον.
 Ἀπάγχεται Ἰούδας. Κρίνεται ὁ Χριστός. Ἡ γυνὴ
 τοῦ Πιλάτου συμβουλεύει αὐτῷ ἀποστῆναι τοῦ Ἰησοῦ.
 Εἶτα σταυροῦται. Εἰστήκεισαν αἱ περὶ Μαρίαν θεω-
 ροῦσαι μακρόθεν τὰ γινόμενα. Λαμβάνει τὸ σῶμα τοῦ
 Κυρίου Ἰωσήφ. Αἰτοῦσι τὴν κουστωδίαν οἱ Ἰουδαῖοι.
 Αἱ περὶ Μαρίαν ἦλθον ἐσπέρας εἰς τὸν τάφον, καὶ
 σεισμὸς ἐγένετο. Ἦκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ὅτι
 ἀνέστη. Πέμπονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μα-
 θητὰς. Ἦκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τοῦ σεισμοῦ καὶ
 τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἔδωκαν χρήματα τοῖς φύλαξιν,
 ἵνα φεύσωνται. Ἦλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν
 εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Παραδίδωσιν αὐτοῖς τὸ
 βάπτισμα.

Βιβλίον β', Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον

48. Ἰωάννης βαπτίζει τοὺς Ἰουδαίους. Ἔρχεται
 ἀπὸ Ναζαρεθ ὁ Χριστός, ἐβαπτίσθη, καὶ ἦλθεν εἰς
 τὴν ἔρημον πειρασθῆναι. Εἶτα εἰς τὴν Γαλιλαίαν,
 παραδοθέντος Ἰωάννου, καὶ καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον
 καὶ Ἰάκωβον. Εἰσέρχεται εἰς Καπερναοῦμ, διδάσκει,

Jerosolymam arefacit sicum, dicitque discipulis :
 « Etsi monti isti dixeritis, projice te in mare, fiet,
 et quidquid credentes petieritis, accipietis ⁴⁸. » In-
 terrogant eum sacerdotes, dicentes : « In qua po-
 testate ista facis ⁴⁹? » Et ipse vicissim eos interro-
 gat de baptismo Joannis. Dicit illis parabolam de
 duobus filiis (*cap. xxii*) ; deinde de vinea et malis
 operariis, de nuptiis et de reprobis vocatis. Tunc
 accedunt ad eum Judæi ut illaqueent eum in ser-
 mone, et de numismate sciscitantur. Interrogant
 Sadducæi de muliere septem fratribus nupta. Tum
 legis peritus, de primo legis mandato. Deinde eos
 interrogat : « Quid vobis videtur de Christo? » (*Cap.*
xxii, xlii.) His ubi os obturasset, loquitur turbis de
 Scribis et Pharisæis (*cap. xxiii*), miseros dicens
 eos. Postea egressus ex templo ascendit in montem
 Olivarum, atque ibi de rebus futuris ad discipulos
 disserit (*cap. xxiv*). Deinde parabolam subjicit de
 servo supra domum constituto (*cap. xxv*), deque de-
 cem virginibus, de **138** quinque talentis et de
 hædis ac ovibus. Congregantur principes Sacerdo-
 tum et Scribæ, consultantes quomodo caperent
 eum (*cap. xxvi*). Ipse vero Bethaniam venit in do-
 mum Simonis, ubi ad eum accedit, quæ alabastrum
 habebat. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur di-
 scipuli ad parandum Pascha. Convincit Judam
 Christus. Tradit mysterium : postea dicit : « Non
 bibam amplius ex hac vite ⁴⁸. » Egreditur in mon-
 tem Olivarum. Prædicat offendiculum passuros di-
 scipulos. Relinquit discipulos in Gethsemane, et,
 postquam tertio orasset, « Eamus hinc ⁴⁹. » Venit
 Judas cum turba : Petrus amputat auriculam ser-
 vuli. Ducunt Jesum ad Caipham. Judicant eum et
 condemnant, et irrident. Petrus negat. Ducunt Je-
 sum ad Pilatum (*cap. xxvii*). Strangulat se Judas.
 Judicatur Christus. Pilato consulit uxor ejus, ut
 abstineat a Jesu : postea crucifigitur. Stant mulie-
 res, quæ cum Maria erant, spectantes a longe, quæ
 fferent. Corpus Domini accipit Joseph. Petunt
 custodiam Judæi. Mulieres, quæ cum Maria erant,
 vespere veniunt ad sepulcrum (*cap. xxviii*), et ut
 terræ motus, audiuntque ab angelo, quod resur-
 rexerit. Mittuntur a Christo ad discipulos. Audiunt
 Judæi de terræ motu et resurrectione, dantque pe-
 cuniam custodibus, ut mentiantur. Veniunt disci-
 puli ad Jesum in Galilæam. Tradit illis bap-
 tismum.

Liber II, Evangelium secundum Marcum.

48. Joannes baptizat Judæos (*cap. i*). Christus
 venit a Nazareth, baptizatur, et abit in desertum,
 ut tentetur. Postea vero, tradito Joanne, venit in
 Galilæam, et vocat Petrum cum fratre, Jacobum
 item cum fratre. Ingreditur Capernaum (*cap. ii*),

⁴⁸ Matth. xxi, 92. ⁴⁹ ibid. 23. ⁵⁰ Matth. xxvi, 29. ⁵¹ ibid. 46.

(30°) f. κλητῶν.

docet, curat ibi dæmoniacum, post hunc etiam so-
 crum Petri, et multos alios vesperi sanat. Egreditur
 in solitudinem. Circuit Galilæam. Curat leprosum.
 Venit Capernaum (*cap. 11*). Sanat paralyticum, do-
 cēt turbam. Vocat Levi filium Alphæi, manducat
 cum publicanis. Accusant eum hoc nomine Phari-
 sæi. Quærun de jejuniis discipuli Joannis : ipse
 vero discipulos defendit. Transit per sata. Curat
 eum qui manum habebat aridam (*cap. 111*). Secedit
 ad mare. Sequitur eum multitudo magna. Conſiten-
 tur dæmones. Advocat ad se duodecim discipulos,
 ut mittat eos prædicatum. Tunc Judæi dicunt : « In
 Beelzebul ejicit dæmonia ⁶⁸. » Venit ad eum Mater
 ejus. Ingreditur navim (*cap. 1v*), parabolam dicit de
 seminante, item de agro, et de sinapi. Tempestate
 jactantur discipuli in mari. Increpat mare Christus.
 Curatur dæmoniacus in terra Gergesethorum (*cap.*
v). Porci in mare præcipites dantur. Transfretat, et
 Jairus pro filia orat. Sanatur hæmorrhousa. Venit
 in patriam (*cap. vi*), scandalizantur super ipso. Hæc
 dicit : « Non est propheta absque honore, nisi in
 patria sua ⁶⁹. » Mittit discipulos binos ac binos,
 multaque illis mandat. Subjicitur historia eorum,
 quæ ab Herode acta sunt cum Joanne. Redeunt ad
 Christum discipuli. Alit turbas. Advenit ad disci-
 pulos tempestate jactatos. Venit Gennesaret et cu-
 rat multos. Disputat de manibus illotis (*cap. vii*).
 Venit Tyrum. Sanat filiam Syrophœnissæ, item
 surdum et inpeditæ linguæ. Alit turbam (*cap. viii*).
 Signum petunt Judæi, at ille nullum dat. Loqui-
 tur discipulis de fermento Pharisæorum, et increpat
 eos. Curat cæcum Bethsaidæ. Interrogat discipulos
 de seipso : Petrus confitetur, et increpatur pas-
 sioniscausa. Illic dicit Christus : « Si quis vult venire
 post me ⁷⁰. » Transfiguratur in monte (*cap. ix*), lo-
 quitur de Elia. Adducitur ad eum lunaticus et cu-
 ratur. Prædicat discipulis mortem ac resurrectionem
 suam, et increpat eos, quod de primatu in via dis-
 putaverant. Hic dicit : « Qui non est mecum, con-
 tra me est ⁷¹ » de eo, qui dæmonia ejiciebat in
 139 ipsius nomine. Post hæc dicit : « Qui scandal-
 izaverunt unum ex pusillis ⁷². » Et illud : « Vermis
 eorum non morietur, neque ignis exstinguetur ⁷³. »
 Edisserit de divortio (*cap. x*). Parvulis benedicit.
 Dives quidam interrogat, quid faciat ut vivat :
 huic respondet. Ascendens Jerosolymam de pas-
 sione sua prædicat. Filii Zebedæi sedere petunt a
 dexteris ejus. Edisserit de animi humilitate. Visum
 recipit Bartimæus. Deinde de pullo asinæ (*cap. xi*),
 ingreditur in templum, et vespere exit in Betha-
 niam. Deinde de ficu. Ejicit ex templo vendentes.
 Vespere egreditur de civitate. Admiratur Petrus,
 arefactum esse ficum. Adhortatur discipulos Jesus,
 ut credant. Jubet ut peccata proximo remittantur.
 Regreditur in civitatem. Interrogant eum Judæi, in
 qua potestate hæc faciat : ipse vicissim eos inter-
 rogat de baptismo Joannis. Parabolam dixit de vi-

A θεραπεύει τὸν δαιμονιζόμενον ἐκεῖ, εἶτα τὴν πενθε-
 ρὴν Πέτρου, καὶ πολλοὺς ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ἰᾶται, ἐξῆλθεν
 εἰς τὴν ἔρημον, περιήγῃ τὴν Γαλιλαίαν. Θεραπεύει
 τὸν λεπρὸν. Ἔρχεται εἰς Καπερναοὺμ. Ἰᾶται τὸν
 παραλυτικόν· διδάσκει τὸν ὄχλον. Καλεῖ τὸν Λευὶ
 τὸν Ἀλφαίου. Ἐσθίει μετὰ τῶν τελωνῶν. Ἐγκαλοῦ-
 σιν οἱ Φαρισαῖοι ὑπὲρ τούτου. Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου
 ὑπὲρ τῆς νηστείας αἰτιῶνται· ὁ δὲ ἀπολογεῖται.
 Διέρχεται διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν
 χεῖρα [ἔχοντα]. Ἀναχωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀκολου-
 θεῖ αὐτῷ πλῆθος πολὺ. Ὁμοιοῦσιν οἱ δαίμονες. Προ-
 κλεῖται τοὺς δωδεκά, ἕνα ἀποστελῆ αὐτούς. Τότε
 λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ
 δαιμόνια. » Ἔρχεται ἡ Μητὴρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν.
 Ἐμβάλνει εἰς τὸ πλοῖον. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ
 σπειροντος, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως. Χει-
 μάζονται ἐν τῇ θαλάσῃ οἱ μαθηταί. Ἐπιτιμᾷ τῇ
 θαλάσῃ ὁ Χριστός· Θεραπεύεται ὁ δαιμονῶν ἐν τῇ
 χώρα τῶν Γεργεσιγῶν. Οἱ χοῖροι πνίγονται. Ἦλθεν
 εἰς τὸ πέραν, καὶ ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἀξιοῖ.
 Εἶτα ἡ αἰμορροῦσα ἰᾶται. Ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα,
 σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Οὐκ
 ἔστι προφήτης ἀτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. »
 Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνά δύο, ἐντειλάμενος πολλὰ.
 Εἶτα τὰ κατὰ Ἡρώδη καὶ Ἰωάννην. Ἐπανῆλθον οἱ
 μαθηταὶ πρὸς αὐτόν. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐφίσταται
 χειμαζομένους τοῖς μαθηταῖς. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρὲτ,
 καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς. Περὶ ἀνίπτων χειρῶν διαλέ-
 γεται. Ἦλθεν εἰς Τύρον. Ἰᾶται τὴν θυγατέρα τῆς
 Συροφονικίσσης, εἶτα τὸν κωφὸν καὶ μογιλάον.
 Τρέφει τὸν ὄχλον. Σημεῖον αἰτούσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ
 οὐ δίδωσι. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων λέγει, καὶ
 ἐπιτιμᾷ τοῖς μαθηταῖς. Θεραπεύει τὸν τυφλὸν εἰς
 Βηθσαϊδᾶ. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ. Πέτρος
 ὁμολογεῖ· καὶ διὰ τὸ πάθος ἐπιτιμᾶται. Ἐνταῦθα
 λέγει· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν. » Μεταμορ-
 φοῦται ἐν τῷ ὄρει, λέγει περὶ τοῦ Ἥλιου. Προσάγε-
 ται σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Προλέγει τοῖς
 μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστά-
 σεως, καὶ ἐλέγχει αὐτούς περὶ πρωτείων δια-
 λεχθέντας ἐν τῇ ὁδῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Ὁ μὴ ὦν μετ'
 ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστίν, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος δαιμόνια
 ἐν τῷ ὄνοματι αὐτοῦ. Εἶτά φησιν· « Ὅς ἐὰν σκανδαλῶ
 ἕνα τῶν μικρῶν· » καὶ τό· « Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ
 τελευτήσει, οὐδὲ τὸ πῦρ σβέννυται. » Περὶ ἀποστα-
 σίου διαλέγεται. Τὰ παιδία εὐλογεῖ. Ἐρωτᾷ ὁ πλοῦ-
 σιος, τί ποιήσας ζήσεται· ἀποκρίνεται πρὸς αὐτόν.
 Ἀναβαίνων εἰς Ἱερουσόλυμα, λέγει περὶ τοῦ πάθους.
 Οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου ἀξιοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέ-
 δρας. Διαλέγεται περὶ ταπεινοφροσύνης. Ἀναβλέπει
 Βαρτιμαῖος. Εἶτα τὰ κατὰ τὸν πῶλον, καὶ εἰσῆλθεν
 εἰς τὸ ἱερὸν, ὄψις ὄσσης ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν. Εἶτα
 ἐπὶ τὴν συκῆν. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦν-
 τας. Ἐξῆλθεν ἑσπέρας ἐκ τῆς πόλεως. Ὁ Πέτρος
 θαυμάζει διὰ τὴν συκῆν. Προτρέπεται τοὺς μαθητὰς
 ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πιστεῦσιν. Κελεύει συγχωρεῖν τῷ
 πλησίον τὰ ἀμαρτήματα. Ἐπανέρχεται εἰς τὴν πόλιν.

⁶⁸ Marc. 11, 22. ⁶⁹ Marc. vi, 4. ⁷⁰ Marc. viii, 34. ⁷¹ Marc. ix, 39. ⁷² ibid., 41. ⁷³ ibid. 47.

Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖ. Ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει τὰ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τοὺς πονηροὺς γεωργούς. Εἶτα περὶ τοῦ κήνσου· εἶτα περὶ τῶν ἐπτὰ ἀδελφῶν. Ἐρωτᾷ ὁ γραμματεὺς, ποῖα ἐντολὴ πρώτη καὶ μαθῶν ἀποδέχεται. Ἐρωτᾷ ὁ Χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ. Εἶτα κατὰ τῶν Φαρισαίων διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο δηναρίων τῆς χήρας. Ἐξερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, λέγει περὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ χρόνου, καὶ πολλὰ αὐτοῖς προλέγει. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν πρὸς Σίμωνα τὸν λεπρόν. Ἐκεῖ τὸ μύρον ἐκχέεται. Συντίθεται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Πέμπονται ἐτοιμάσαι τὸ πάσχα οἱ μαθηταί. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδα. Παραδίδωσι τὰ μυστήρια. Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς, ὅτι σκανδαλισθήσονται, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι ἀρνήσεται. Προσεύχεται τῷ Πατρὶ· εἶτα συλλαμβάνεται. Τέμνει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Φεύγει ὁ νεανίσκος γυμνός. Ἄγεται πρὸς Καϊάφαν ὁ Ἰησοῦς. Καταμυρτρῶσιν αὐτόν. Ὁμολογεῖ ἑαυτὸν Ἰῶν Θεοῦ. Ἄρνείται Πέτρος. Ἄγεται πρὸς Πιλάτον ὁ Ἰησοῦς· σταυροῦται. Ἦν ἐκεῖ Μαρία ἡ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Σαλώμη. Λαμβάνει ὁ Ἰωσήφ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθον αἱ γυναῖκες μετὰ τὸ Σάββατον, ἀρώματα φέρουσαι. Εἶδον τὸν ἄγγελον ἐν τῷ μνημείῳ, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ὤφθη Μαρίᾳ, ἀφ' ἧς τὰ ἐπτὰ δαιμόνια ἐξέβαλεν. Ἐκεῖνη εἶπε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ ἠπίστησαν. Ἐπειτα ὤφθη τοῖς θυσίῳ ἐν τῇ ὁδῷ, εἶτα τοῖς ἰσ'· καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρῦσσειν, καὶ βαπτίζειν, καὶ σημεῖα ποιεῖν. Εἶτα ἀνελήφθη.

Biblor γ', κατὰ Λουκᾶν.

49. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν Ἰωάννου, καὶ τοῦ Χριστοῦ· τὰ κατὰ τὸν Συμεῶν. Ἄννα ἀνομολογεῖται τῷ Κυρίῳ. Ἀπομένει ἐν τῷ ἱερῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ γονεῖς ἡγνῶουν. Βαπτίζει ὁ Ἰωάννης, βαπτίζεται καὶ ὁ Χριστὸς, ὡν ἐτῶν λ'. Γενεαλογεῖται. Ἄγεται εἰς τὴν ἔρημον. Ἐρχεται εἰς Ναζαρέτ· ἀναγινώσκει ἐν τῇ συναγωγῇ. Εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χήρας τῆς Ἠλίου, καὶ Νεεμᾶν τοῦ λεπροῦ, καὶ ἤθελον αὐτὸν κερμνίσαι. Ἦλθον εἰς Καπερναοῦμ. Ἐθεράπευσε τὸν δαιμονῶντα, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλούς. Ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἦλθον εἰς Γεννησαρέτ, ἐπέβη τοῦ πλοίου Πέτρου, ἐνθα καὶ τὸ δίκτυον διεβήγγυτο. Ἐφοβήθη Σίμων. Ἐθεράπευσε τὸν λεπρόν, εἶτα τὸν παραλυτικόν. Καλεῖ τὸν Λευὶ, ἐσθίει παρ' αὐτῷ· καὶ ἐγκαλεῖται ὑπὸ τῶν Φαρισαίων περὶ τούτου, καὶ ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Πορεύεται ἐν Σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα. Ἐκλέγεται τοὺς ἰβ'. Λέγει τοὺς μακαρισμούς. Τάλανίζει τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς γελῶντας. Παραινεί περὶ ἀγάπης, περὶ τοῦ μὴ ἀμύνεσθαι τὸν πλησίον. Περὶ φιλανθρωπίας. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ μεταδίδοναι. Λέγει δὲ καὶ παραβολὴν, τὴν περὶ τοῦ δένδρου, καὶ περὶ τοῦ φυλάσσοντος τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅτι ὁμοίος ἐστὶ τῇ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκίᾳ. Ἐρχεται εἰς Καπερναοῦμ. Πρόζεισιν ὁ ἑκατόνταρχος ὑπὲρ τοῦ δούλου. Εἶτα ὁ υἱὸς τῆς χήρας

PATROL. GR. XXVIII.

nea, et de malis agricolis (*cap. xi*). Postea de censu : de septem fratribus. Questionem movet scriba, quod sit primum legis mandatum, ac respon- sionem datam probat. Christus interrogat de seipso. Postea disputat contra Phariseos, et de duobus denariis viduæ. Egressus e templo subversionem illius prædicit (*cap. xiii*). Discipuli de tempore interro- gant, et prædicit illis multa. Venit Bethaniam ad Simonem leprosum (*cap. xiv*). Istic effunditur un- guentum. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur discipuli ad parandum pascha. Convincit Judam. Tradit mysteria. Egreditur ad montem Olivarum. Discipulis prædicit, quod scandalum passuri essent, et Petro, quod negaturus sit. Precatur Patrem : deinde capitur. Petrus abscondit auriculam servi. B Adolescens nudus aufugit. Ducitur Jesus ad Caipham. Testimonium affertur contra illum. Confitetur se esse Filium Dei. Negat Petrus. Ducitur ad Pilatum Jesus (*cap. xv*) : crucifigitur. Erat ibi Maria Jacobi minoris, et Magdalena, et Salome. Joseph accipit corpus Jesu. Venerunt mulieres post Sabbatum, aromata ferentes (*cap. xvi*). Vident angelum in monumento, et pertimescunt. Post resurrectionem Christus apparuit Mariæ, ex qua septem dæ- monia ejecerat. Ipsa rem dixit ad discipulos, illi vero non crediderunt. Postea apparuit duobus in via, deinde et undecim, quibus etiam incredulita- tem exprobravit. Et misit eos prædicatum et bapti- zatum, et potestatem dedit faciendorum signorum. Postea assumptus est.

Liber III, Evangelium secundum Lucam

49. Historiam nativitatis Joannis scribit (*cap. i*), deinde et Christi : de Simeone (*cap. ii*). Anna con- fitetur Domino. Jesus in templo manet, inscius parentibus. Joannes baptizat (*cap. iii*) : baptizatur et Christus, cum annorum esset triginta. Genealogia ejus. Ducitur in solitudinem (*cap. iv*). Venit Naza- reth : legit in Synagoga. Dicit ad Judæos de vidua, (ad quam divertit) Elias, et de Neeman leproso, et volunt eum præcipitem dare. Venit Capernaum. Curat dæmonio laborantem, et socrum Petri, alios- que multos. Egreditur in solitudinem. Venit in ter- ram Gennesaret (*cap. v*), ascendit naviculam Petri, ubi et rete scindebatur. Pertimescit Simon. Curat leprosum, deinde paralyticum. Vocat Levi, apud quem et manducat : culpatur a Phariseis ob eam causam, et quod discipuli ipsius non jejunarent. Ambulat in Sabbato secundo-primo per sata (*cap. vi*). Altero Sabbato curat eum, qui manum habe- bat aridam. Elegit duodecim. Recenset beatitudi- nes. Deplorat divites et ridentes. Adhortatur ad dilectionem. De non ulciscendo proximum. De hu- manitate. Non esse nobis judicandum : esse imper- tiendum. Parabolam dicit de arbore, et de eo qui sermones suos custodiat, quod is similis sit domui fundatæ supra petram. Venit Capernaum (*cap. vii*). Accedit ad eum centurio orans pro servo suo. Hinc excitatur filius viduæ. Mittit ad eum Joannes dis-

13

cupulos suos. **140** Accusat turbam Jesus de Joanne. A Comparat eam generationem pueris inter se acclamantibus. Ingressitur domum Pharisæi. Et ecce mulier peccatrix alabastrum effundit. Reprehendit hoc factum Pharisæus. Parabolam ad eum dicit Jesus de dno debitoribus. Deinde circuit per civitates et vicos (*cap. viii*). Sequuntur eum mulieres, quas curaverat. Parabolam dicit de seminante. Venit ad eum mater ejus. Navigant cum eo discipuli : oritur tempestas. Veniunt Gadira. Legio irruit in porcos. Deinde Jairus orat pro filia. Sanatur hæmorrhousa. Excitat mortuam puellam. Mittit duodecim discipulos (*cap. ix*). Audit de eo Herodes. Secedit in solitudinem Jesus. Alit turbas. Interrogat, dicens : « Quem me esse dicunt homines ? » Petrus confitetur. Mandat illis silentium. Passionem ac resurrectionem suam prædicit. Ait : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum ⁷⁴. » Transfiguratur. Descendit de monte. Curat lunaticum. Loquitur de passione. Quæruunt discipuli, quis major sit. Jesus vero docet eos. Deinde dicit : « Qui non est contra vos, pro vobis est ⁷⁵, » quod de eo dicit, qui in nomine suo demonia ejiciebat, et se non sequebatur. Volentem ingredi in civitatem Samaritanorum, non receperunt eum : hinc discipuli volunt ignem cœlitus deposcere super eos : Jesus vero corripuit eos. Quidam illum sequi volens, prohibetur. Alius vero admonitus ut sequatur, abnuat. Tunc dicit : « Nemo mittit manum suam ad aratrum, et post tergum convertitur ⁷⁶. » Designat septuaginta discipulos (*cap. x*), emittit eos binos ac binos, hortatus ne quidquam secum deferrent. Exprobrat civitatibus. Exinde dicit : « Qui vos audit, me audit ⁷⁷. » Item : « Videbam Satanam decidentem sicut fulgur ⁷⁸ : » et dat discipulis potestatem contra Satanam, et admonet ne eo nomine gauderent. Deinde confitetur Patri, et dicit discipulis : « Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim prophetæ desiderarunt videre quæ vos videtis ⁷⁹. » Tentat eum legisperitus, et parabola dicitur de eo qui descenderat in Jericho. Martha accusat sororem suam. Orare docet discipulos (*cap. xi*), et parabolam dicit de eo qui ab amico in lecto jam decumbente panes petit. Curat mutum dæmoniacum. Tunc dicunt : « In Beelzebul curat ⁸¹. » Deinde dicit : « Cum spiritus immundus egressus est, perambulabit loca inaquosa ⁸². » Deinde mulier quædam ait : « Beatus venter ⁸³, » et cætera. Futurum minatur, ut ista generatio condemnetur a Ninivitis, et dicit : « Nemo, lucernam accendens, sub modio ponit ⁸⁴. » Ingressitur ad Pharisæum prandendi gratia. Ille vero eum accusat, quod lotus non esset. Ad hunc dicit : « Vos mundatis quod extra poculum est ⁸⁵, et cætera. Et deplorat eos, similiter et legisperitos (*cap. xii*). Deinde dicit : « Nihil est occultum ⁸⁶, » et cætera. Item : « Ne timeatis eos qui corpus occi-

άνίσταται. Πέμπει Ἰωάννης τοὺς μαθητὰς πρὸς αὐτόν. Ἐγκαλεῖ τῷ δῆλῳ ὁ Ἰησοῦς περὶ Ἰωάννου. Παρειακά-ζει τὴν γενεὰν παιδείας τοῖς προσφωνοῦσιν. Ἐρχεται εἰς οἰκίαν Φαρισαίου, καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ ἡ ἀμαρτωλὴς τὸ ἀλάστρον ἐκχεῖ. Αἰτιάται ὁ Φαρισαῖος τὸ γεγονός. Λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Ἰησοῦς τὴν παραβολὴν τῶν δύο χροειφειλετών. Εἶτα διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώ-μην, καὶ ἤκολούθουν αὐτῷ γυναῖκες αἱ θεραπευθεῖ-σαι. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ σπειραντος. Ἦλθεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Πλεύουσιν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ, χειμάζονται, ἔρχονται εἰς Γάδιδρα, καὶ ὁ λε-γεῶν εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτει. Εἶτα Ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἄξιολ, καὶ ἡ αἰμορρῶσσσα ἰάται. Ἀν-ίστησι τὴν κόρην. Ἀποστέλλει τοὺς δώδεκα μαθητὰς. Ἀκούει Ἡρώδης περὶ αὐτοῦ. Ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον ὁ Ἰησοῦς. Τρέφει τοὺς δῆλους. Ἐρωτᾷ : « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι ; » Ὁμολογεῖ Πέτρος. Παρτη-γέλλει σιωπᾶν. Προλέγει περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Λέγει : « Εἴ τις ὀλεῖ ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀρνησάσθω ἑαυτόν. » Μεταμορφοῦται. Κάτεισιν ἀπὸ τοῦ ὄρους. Θεραπεύει τὸν σεληνιαζόμενον. Λέγει περὶ τοῦ πάθους. Ἐξήτουν οἱ μαθηταί, τίς ἂν εἴη μείζων ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐδίδαξεν αὐτούς. Εἰτά φησιν : « Ὅς οὐκ ἔστι καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν ἔστιν, » περὶ τοῦ ἐκθάλλοντος τὰ δαιμόνια ἐν τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀκολουθοῦντος αὐτῷ. Βουλόμενον εἰσελθεῖν εἰς τὴν πό-λιν τῶν Σαμαρειτῶν οὐκ ἐδέξατο (30°). Εἶτα οἱ μαθηταὶ πῦρ ἤθελον κατενέγκαι ἐπ' αὐτούς ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπι-εμήνησεν αὐτούς. Βουλόμενος τὴς ἀκολουθῆσαι αὐτῷ κωλύεται. Ἐτερος δὲ παρακαλεῖται, καὶ ἀναδύεται. C Τότε λέγει : « Οὐδεὶς ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στρέφεται εἰς τὰ ὀπίσω. » Ἀνέδειξεν ἐβδομήκοντα μαθητὰς, καὶ πέμπει αὐτούς ἀνὰ δύο, παραινέσας μὴδὲν βαστάσαι. Ὁνειδίζει ταῖς πόλεσι. Τότε λέγει : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. » Εἰτά φησιν : « Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν περόντα, ὡς ἄστρα-πὴν » καὶ δίδωσι τοῖς μαθηταῖς ἐξουσίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ παραινεῖ μὴ χαίρειν ἐν τούτῳ. Εἶτα ἐξομολογεῖ-ται τῷ Πατρὶ, καὶ φησι τοῖς μαθηταῖς : « Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Πολλοὶ γὰρ προ-φῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε. » Ὁ νομικὸς πει-ράζει, καὶ ἡ παραβολὴ λέγεται τοῦ εἰς Ἱερὶχὸν κατα-βαίνοντος. Μάρθα ἐγκαλεῖ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς. Διδά-σκει εὐχεσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ λέγει τὴν παραβο-λὴν τοῦ αἰτούντος ἄρτους τὸν φῶλον ἐν τῇ κλίτῃ D ὄντα. Θεραπεύει τὸν κωφὸν τὸν δαιμονιζόμενον. Τότε λέγουσιν, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοῦλ θεραπεύει. » Εἶτα λέγει : « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορεύε-ται δι' ἀνδρῶν τόπων. » Εἶτα γυνὴ τίς φησι : « Μα-καρία ἡ κοιλία, » καὶ τὰ ἐξῆς. Κατακριθῆσεσθαι προλέγει τοὺς τότε ὑπὸ Νινευτ, καὶ φησι : « Οὐδεὶς, λύχνον ἄψας, ὑπὸ τὸν μόδιον τίθησιν. » Εἰσῆλθεν ἀρι-στήσαι πρὸς Φαρισαῖον. Ὁ δὲ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἔδα-πίσατο. Τότε λέγει πρὸς αὐτόν : « Ὑμεῖς τὸ ἐξωθεν τοῦ ποτηρίου καθαρίζετε. » Καὶ ταλανίζει αὐτούς καὶ τοὺς νομικοὺς. Εἶτα λέγει : « Οὐδὲν ἔστι κρυπτόν »

⁷⁴ Luc. ix, 48. ⁷⁵ ibid. 23. ⁷⁶ ibid. 30. ⁷⁷ ibid. 62. ⁷⁸ Luc. x, 16. ⁷⁹ ibid. 18. ⁸⁰ Luc. x, 25, 24.

⁸¹ Luc. xi, 15. ⁸² ibid. 24. ⁸³ ibid. 27. ⁸⁴ ibid. 35. ⁸⁵ ibid. 39. ⁸⁶ Luc. xii, 2.

(30°) Ἐδέξαντο.

καὶ τὸ, « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα » καὶ τὸ, « Οὐχὶ πέντε στρουθία » καὶ, « Ὅς ἂν βλασφημῆσθε εἰς τὸ Πνεῦμα. » Προσέρχεται τις μερῖσασθαι τὸν κληρὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Εἶτα ὁ λογιζόμενος πλούσιος· περὶ τῶν ἀποθηκῶν. Παραινῆται μὴ μεριμνῆναι περὶ τροφῆς. Περὶ ἐλεημοσύνης λέγει, καὶ τοῦ δεσπότη τοῦ διακονούντος τοῖς δούλοις αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ δούλου, καὶ περὶ τοῦ εἰδότος τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιούντος. Καί, « Πῦρ ἦλθον, » φησί, « βαλεῖν. » Ἐλεγε δὲ καὶ περὶ τῶν τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ δοκιμαζόντων. Καὶ τό· « Ἐὰν ὑπάγῃς μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα. » Εἶτα τοὺς ὑπὸ Πιλάτου ἀναιρεθέντας Γαλιλαίους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ πύργου καταχωσθέντας. Εἶτα ἡ παραβολὴ τῆς ἀκάρπου συκῆς. Τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος συγκύπτουσαν θεραπεύει ἐν Σαββάτῳ· καὶ ἐγκαλοῦσιν Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ ἐπιστομίζει αὐτούς. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ σινάπεως, καὶ τῆς ζύμης. Εἶτα ἡρωτήθη, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. Παραινῆται εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, καὶ ἐπάγει· « Ἦξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται. » Εἶτα λέγουσιν αὐτῷ· « Ἐξέλθε, ὅτι Ἡρώδης βούλεται σε ἀνελεῖν. » Καί φησι· « Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. » Εἶτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησι· « Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου. » Θεραπεύει τὸν ὑδρωπικὸν ἐν οἴκῳ Φαρισαίου. Περὶ πρωτοκλισίας διαλέγεται, καὶ τίνας δεῖ καλεῖν ἐπ' ἄριστον. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ δειλίνου, καὶ τῶν παραιτησαμένων ἐλθεῖν. Παραινῆται πάντων τῶν οἰκείων καταφρονεῖν, καὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντος, καὶ τοῦ παρασκευαζομένου εἰς πόλεμον. Εἶτά φησι· « Καλὸν τὸ ἄλας. » Γογγύζουσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι τελώνας προσελαμβάνετο. Λέγει παραβολὴν πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ ἀπολωλότες προβάτου, τὴν τῆς δραχμῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσώτου παιδός· περὶ τοῦ ἐκδηθέντος οἰκονόμου· περὶ φιλαργυρίας· περὶ ὑπερηφανίας, καὶ ὅτι δεῖ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ πληρωθῆναι· περὶ τοῦ ἀπολύοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· περὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου. Περὶ τοῦ συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἀμαρτήματα. Καί· « Τίς ἔχων δούλον, » φησί, « ἀροτριώντα, οὐκ εἰσελάθοντι ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἐπιτάττει; » Εἶτα οἱ δέκα λεπροί. Περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ προλέγει. Περὶ τοῦ πάντοτε προσεύεσθαι. Εἶπε τὴν τῆς χήρας παραβολὴν, καὶ τὴν τοῦ ἀδίκου ἀρχοντος. Τότε λέγει· « Ἄρα εὐρήσει τὴν πίστιν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; » Ἡ παραβολὴ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. Εἶτα προσκαλεῖται τὰ παῖδια. Προσέρχεται ὁ πλούσιος ἑρωτῶν, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Περὶ τοῦ πάθους λέγει τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Ὁ τυφλὸς θεραπεύεται, ὁ ἐγγύς Ἱεριχοῦς. Τὰ κατὰ τὸν Ζαχαῖον. Ἡ παραβολὴ τοῦ βουληθέντος ἀγοράσαι βασιλείαν. Τὰ κατὰ τὸν πῦλον. Περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως προλέγει. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας. Τότε λέγουσιν· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » Ἐρωτᾷ αὐτούς περὶ τοῦ βαπτίσματος

A dunt⁸⁷. » Et illud : « Nunquid quinque passeress⁸⁸, » et cætera. Et : « Quicumque blasphemaverit in Spiritum⁸⁹. » Accedit ad eum quispiam, ut cum fratre hæreditatem divideret. Deinde, qui putabatur dives : de illius horreis. Hortatur, ne solliciti simus de alimonia. De eleemosyna dicit, et de hero servis suis ministrante : de servo fideli : de eo qui voluntatem Domini sui novit quidem, sed non facit. Et, « Ignem, » inquit, « veni mittere⁹⁰. » Ait etiam de illis qui faciem cæli probare sciebant. Et illud : « Cum vadis cum adversario tuo ad magistratum⁹¹. » Deinde de Galilæis a Pilato occisis (cap. xiiii), et de illis, qui prolapsu turris obruti fuerant. Deinde parabolam dicit de sicu sterili. Mulierem a dæmonio incurvatam curat in Sabbato : factum hoc accusant Judæi : ipse vero os obturat eis. Parabolam dicit de sinapi, et de fermento. Interrogatur an pauci sint qui salventur. Hortatur ad ingrediendum per angustam portam, et subdit : « Venient ab oriente et ab occidente, et recumbent⁹². » Deinde dicunt ei : « Exi, nam Herodes vult te occidere⁹³. » Respondet : « Ite ac dicit vulpi isti⁹⁴, » et cætera. Post ad Jerusalem **141** dicit : « Quoties volui congregare filios tuos⁹⁵, » etc. Curat hydropicum in domo Pharisæi (cap. xv). Disserit de primo accubitu, et qui vocandi sint ad convivia. Deinde parabolam dicit de cœna et invitatis ad eam venire detractantibus. Hortatur ut, relictis domesticis omnibus, se sequamur. Parabolam addit de eo qui turrim ædificat, et de eo qui ad bellum instruitur. Hinc ait : « Bonum est sal⁹⁶. » Murmurant Pharisæi (cap. xv), quod publicanos susciperet. Parabolam ad eos dicit de ove perditâ, et de drachma, deque filio prodigo : de œconomo ejecto (cap. xvi) : de avaritia, de superbia, et quod adimpleri oporteat quæcunque in lege sunt : de dimittente uxorem suam : de Lazaro ac divite. Quod remittenda sint proximo, quæ in nos deliquit (cap. xvii). Et : « Quis, » inquit, « servum habet arantem, an ex agro revertenti non præcipit⁹⁷? » etc. Deinde de decem leprosis. De adventu suo prædicit. Quod semper sit orandum. Parabolam dicit de vidua (cap. xviii), et aliam de iudice iniquo. Deinde : « Num, » inquit, « fidem inveniet in terra Filius hominis, cum venerit⁹⁸? » Parabola de Pharisæo et publicano. Advocat ad se parvulos. Accedit ad eum dives quidam rogans quid faciat, ut vitam æternam possideat : de passione sua prædicit discipulis : ipsi vero non intellegebant. Cæcus curatus prope Jericho : de Zachæo (cap. xix). Parabolam dicit de eo, qui sibi ipsi volebat acquirere regnum. De pullo asinæ. Urbis excidium prædicit. Vendentes ejicit de templo. Tunc dicunt illi (cap. xx) : « In qua potestate hæc facis⁹⁹? » Interrogat illos de baptisate Joannis. Subjicitur parabola de vinea, et improbis agricolis : de censu, et de muliere quæ septem fratri-

⁸⁷ Luc. xii, 4. ⁸⁸ ibid. 6. ⁸⁹ ibid. 10. ⁹⁰ ibid. 49. ⁹¹ ibid. 34. ⁹² Luc. xiv, 34. ⁹³ Luc. xvii, 7.

⁹⁴ ibid. 58. ⁹⁵ Luc. xiiii, 29. ⁹⁶ ibid. 31. ⁹⁷ ibid. ⁹⁸ Luc. xviii, 8. ⁹⁹ Luc. xx, 2.

bus nupta fuit. Deinde interrogat eos de seipso, quomodo dicant, ipsum esse filium Davidis : edisserit de primo consensu. Vidua denaria duo mittit (in gazophylacium [cap. xxi]). De subversione templi prædicit, et malis futuris. Judas paciscitur cum Judæis. Discipulos mittit ad parandum pascha (cap. xxii). Convincitur Judas post institutum mysterium. Contendunt inter se discipuli de primatu. Ad Simonem deinde dicit : « Ecce Satanas petiit vos ¹, » prædicitque illi negationem futuram, et jubet discipulis ut tollant secum crumenam. Capitur postea. Negat eum Petrus. Cæditur a Judæis Jesus. Interrogatur, num ipse sit Christus, et respondet. Ducitur ad Pilatum (cap. xxiii), et mittitur ad Herodem, illinc rursus ad Pilatum. Traditur ut crucifigatur, sequitur turba : ad mulieres de malis futuris disserit. Crucifigitur. Corpus ejus Joseph sepelit. Deferunt mulieres aromata ad sepulcrum (cap. xxiv), sed neminem inveniunt. Discunt a duobus angelis, quod resurrexerit. Nuntiant hoc discipulis. Illi non credunt. Petrus ad monumentum currit et (ut mulieres dixerunt) invenit. Apparet Christus duobus iter facientibus. Ili reversi audiunt Dominum apparuisse Simoni. Mox stetit repente in medio eorum : stupefiunt discipuli : ostendit eis cicatrices, et comedit coram eis. Eductis autem illis Bethaniam, assumptus est. τύπους, καὶ ἔφην (51) ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξαγαγὼν δὲ

Liber IV, Evangelium secundum Joannem.

50. Joannes Christum dicit Deum esse (cap. i). Narrat de Baptista : tum de Christo, et de Incarnatione. Ad se missis respondet Baptista. Insequente die testatur de Jesu, quod Spiritus descenderit super eum. Sequenti iterum die testimonium perhibet de Jesu. Sese illi adjungit Andreas. Petrum adducit Andreas ad Christum. Postero die vocat Philippum Andreas ad eum. Postero die egressus in Galilæam Jesus, vocat Philippum : hic ducit Nathanael ad eum. Testimonium huic dat Jesus. Nuptiæ fiunt in Cana (cap. ii). Postea venit Capernaum. Ascendit Jerosolymam in festo Paschatis : ejicit e templo vendentes columbas. Multi credunt in eum. Tum de Nicodemo (cap. iii). Post venit in Judæam et baptizabat ipsius discipuli. Nuntiatum est hoc Joanni. Audiens Jesus id notum factum esse Pharisaïs, descendit in Galilæam per Samariam (cap. iv). Subsequentur ea, quæ cum muliere Samaritana facta sunt. Credunt Samaritani. Venit Jesus in Cana et accedit ad eum regulus, filii gratia. Redit Jerosolymam (cap. v). Sanat eum in Sabbato qui annis triginta octo paralyticus fuerat. Querunt eum Judæi occidere. Dicit eis quod a Deo missus sit. Transfretat e regione Tiberiadis (cap. vi) : erat autem Pascha. Alit turbas. Volunt cum creare regem, et secedit in montem. Di-

¹ Luc. xxii, 31.

(51) Ἐφαγεν.

Ἰωάννου. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμπελώνος, καὶ τῶν πονηρῶν γεωργῶν. Τὰ περὶ τοῦ κήνσου, καὶ τῆς γαμηθείσης τοῖς ζ' ἀδελφοῖς. Εἶτα ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ ἑαυτοῦ, πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι· καὶ περὶ πρωτοκαθεδρίας διαλέγεται. Βάλλει ἡ χῆρα δύο δηγάρια. Περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ, περὶ τῶν μελλόντων προλέγει κακῶν. Συνεῖθεται Ἰουδας μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἐτοιμάσαι τὸ πάσχα. Ἐλέγγεται Ἰουδας μετὰ τὸ μυστήριον. Φιλονεικία τῶν μαθητῶν περὶ πρωτεῖων. Εἶτα πρὸς τὸν Σίμωνά φησι : « Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς » καὶ προλέγει αὐτοῦ τὴν ἄρνησιν, καὶ παρακαλεῖται τοὺς μαθητὰς βαστάζειν βαλάντιον. Εἶτα συλλαμβάνεται. Ἀρνεῖται Πέτρος. Τύπτεται ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾶται, εἰ αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς, καὶ ἀποκρίνεται. Ἄγεται πρὸς τὸν Πιλάτον, καὶ πέμπεται πρὸς τὸν Ἡρώδη. Εἶτα πρὸς τὸν Πιλάτον ἄγεται. Παραδίδεται σταυρωθῆναι· ἀκολουθεῖ ὄχλος· πρὸς τὰς γυναῖκας διαλέγεται περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Σταυροῦται. Θάπτει Ἰωσήφ τὸ σῶμα. Φέρουσιν αἱ γυναῖκες ἄρώματα εἰς τὸν τάφον, καὶ οὐχ εὔρον οὐδένα. Μανθάνουσι παρὰ τῶν δύο ἀγγέλων, ὅτι ἀνέστη. Ἀπαγγέλλουσι τοῖς μαθηταῖς. Οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐδραμε Πέτρος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εὔρεν οὕτως. Τότε φαίνεται τοῖς δύο ὁδοιποροῦσιν. Ὑποστρέψαντες οὗτοι, ἤκουσαν, ὅτι ὤφθη Σίμωνι. Εἶτα ἐστὴ ἀθρόως ἐν μέσῳ αὐτῶν· οἱ δὲ ἐπτόθησαν. Ἐδείξεν αὐτοῖς τοὺς

Εὐαγγέλιον δ', κατὰ Ἰωάννην.

50. Θεολογεῖ ὁ Ἰωάννης τὸν Χριστὸν. Λέγει περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ· εἶτα περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἀποκρίνεται ὁ Βαπτιστῆς πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβη ἐπ' αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον πάλιν μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ. Καὶ κολλῶντα αὐτῷ οἱ περὶ Ἀνδρέαν. Ἄγει τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἰησοῦς, ἐξελθὼν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὗτος ἄγει τὸν Ναθαναὴλ πρὸς αὐτόν. Μαρτυρεῖ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ὁ γάμος ἐν Κανᾷ γίνεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς Καπερναοῦμ. Ἀναβαίνει εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ Πάσχα· ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας τὰς περιστεράς. Πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Εἶτα τὰ κατὰ Νικόδημον. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἐδάπτισον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἀπηγγέθη τῷ Ἰωάννῃ. Ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἔμαθον οἱ Φαρισαῖοι, κατέβη εἰς τὴν Γαλιλαίαν διὰ τῆς Σαμαρείας. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν Σαμαρείτιν. Πιστεύουσιν οἱ Σαμαρεῖται. Ἐρχεται εἰς Κανᾷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὁ βασιλεὺς προσέρχεται· ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν ἐν λῆ' ἔτεσι παραλελυμένον ἵαται ἐν Σαββάτῳ. Ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτείνειν. Λέγει αὐτοῖς ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐπέμφθη. Ἀπῆλθε πέραν τῆς Τιβεριάδος· ἦν δὲ τὸ Πάσχα. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἠθέλησαν αὐτὸν ποιῆσαι βασι-

λέα, καὶ ἀναχωρεῖ εἰς τὸ ὄρος. Ἐπλευσαν οἱ μαθηταὶ εἰς Καπερναοῦμ. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ, ἦλθον καὶ οἱ ὄχλοι. Τότε αὐτοῖς περὶ τῶν μυστηρίων διαλέγεται. Καὶ μὴ ἐνέγκαντες τὸν λόγον, ἀπήλθον εἰς τὰ ὄπισω. Λέγει τοῖς δώδεκα· «Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;» Τότε λέγει Πέτρος· «Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα;» Σκηνοπηγίας οὕσης, προτρέπονται αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ. Ὁ δὲ ὑπερον ἀνήλθε, καὶ ἐζήτησαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἠγανάκτουν, ὅτι ἐν Σαββάτῳ τυφλὸν ἴασατο. Διαλέγεται περὶ τοῦ Παρακλήτου· καὶ οἱ μὲν ἐπίστευσαν, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐγκαλοῦνται ὑπηρέται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, ὅτι οὐκ ἐπίασαν αὐτόν. Διαλέγεται αὐτοῖς ὁ Νικόδημος, καὶ ἐπιστομίζουσιν αὐτόν. Πάλιν ὁ Ἰησοῦς διαλέγεται αὐτοῖς· καὶ ἐπειρώντο ἀνατρέπειν αὐτοῦ τὰ ῥήματα· Ἐνταῦθα τὰ περὶ τῆς κατηγορηθείσης ἐπὶ μοιχείᾳ. Πάλιν λέγει αὐτοῖς· «Εγὼ ὑπάγω, ὅπου ἡμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθεῖν.» Οἱ δὲ ἐνόμιζον, ὅτι ἀναίρει ἑαυτόν. Εἶτα προλέγει τὸν τρόπον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ εἰς αὐτόν. Τότε λέγει αὐτοῖς· «Ἐάν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ μου, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς,» καὶ ἕτερα πολλά. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· «Σαμαρεῖτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις.» Πάλιν ὁ Ἰησοῦς πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται, ἐν οἷς ἐπήγαγε· «Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι.» Τότε ἠθέλησαν λιθάσαι αὐτόν· ὁ δὲ ἐξελθὼν ἀπ' αὐτῶν, ἐθεράπευσε τὸν τυφλὸν πηλῷ. Εἶτα διαλέγεται περὶ τῶν προβάτων καὶ τοῦ ποιμένος, τοῦ διὰ τῆς θύρας εἰσερχομένου εἰς τὴν αὐλήν· καὶ σχίσμα ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Τοῖς Ἐγκαρινῶσι περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Ἐρωτῶσιν αὐτόν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ αὐτὸς εἶη ὁ Χριστός. Ὡς δὲ εἶπεν, ἐβάστασαν λίθους βαλεῖν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ ἤρώτα αὐτοῦς τὴν αἰτίαν, ἦλθον πιάσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. Ἀπήλθεν, ὅπου ἐδάπτειζεν Ἰωάννης. Πέμπουσιν ἐκ Βηθανίας αἱ περὶ Μάρθαν ὑπὲρ τοῦ Λαζάρου. Καὶ βουλομένης εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἔλθειν, ἐκώλυον οἱ μαθηταί. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν· ἀνέστησε τὸν Λάζαρον. Πάλιν ἐβουλεύοντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν τὸν Ἰησοῦν. Εἶτα Κατάφας προφητεύει. Ἀναχωρεῖ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἔρημον Ἐφραθμ. Εἶτα οἱ Ἰουδαῖοι ἀμφέβαλον, εἰ ἔρχεται εἰς τὴν ἔορτήν. Καὶ πρὸ ἕξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν. Τότε δειπνοῦντα αὐτὸν ἤλειψεν ἡ Μαρία, καὶ ἀγανακτεῖ Ἰούδας. Ἐπιστομίζει αὐτόν ὁ Ἰησοῦς. Ἦλθον πρὸς αὐτόν ἐκεῖ οἱ Ἰουδαῖοι. Ὑπήντησαν αὐτῷ ὄχλοι μετὰ βατῶν ἐρχομένων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὄχρουμένων εἰς ὄναριον. Τότε ζητοῦσιν οἱ Ἕλληγες ἰδεῖν αὐτόν. Τότε λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν θάνατον. Εἶτα ἐπάγει· «Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν·» καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνόμισεν ὁ ὄχλος βροντὴν γεγενῆσθαι. Εἶτα προλέγει αὐτοῖς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ πιστεῦσαι· οἱ δὲ ἠπίθουν, «ἵνα,» φησὶν, «ὁ λόγος Ἰσαίου πληρωθῇ.» Νίπτει τοὺς μαθητὰς· ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν· καὶ λαβὼν ἐκεῖνος τὸ φώμιον ἐξῆλθεν ἐν νυκτί. Εἶτα διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἐντέλλεται αὐτοῖς περὶ ἀγάπης.

A scipuli navigant Capernaum. Huc et Jesus venit, et turbæ quoque eo concessere. Tunc edisserit illis de mysteriis. Illi vero non ferentes quæ dicebantur, retro cedunt. Dicit duodecim (apostolis) : « An et vos vultis abire? » Tunc Petrus respondet : « Verba vitæ æternæ habes, ad quem abibimus? » Cum esset festum Tabernaculorum, hortantur eum fratres, ut ascendat in templum (cap. vii). Ipse vero tandem ascendit, et quæerunt eum Judæi, atque indignantur quod in Sabbato cæcum curaverat. Disserit de Paracleto, et alii credunt, alii non credunt. Reprehenduntur ministri a principibus sacerdotum, quod non cepissent eum. Disputat cum eis Nicodemus : illi vero os ipsi obturant. Jesus rursus disputat cum eis : ipsi contra verba ejus confutare conantur. Subjicitur de muliere super adulterio accusata (cap. viii). Iterum ad eos loquitur, dicens : « Ego vado, quo vos non potestis venire ». Ipsi vero putabant, quod seipsum vellet interficere. Deinde modum mortis suæ prædicat, et multi in eum credunt. Tunc dicit illis : « Si manseritis in sermone meo, veritas liberabit vos », et alia multa. Dicunt ad eum Judæi : « Samaritanus es, et dæmonium habes ». Vicissim Jesus multa ad eos edisserit, inter quæ et hoc dicit : « Antequam Abraham fieret, ego sum ». Tunc cum lapidare volebant : ipse vero disgressus ab illis, curavit cæcum luto (cap. ix). Postea edisserit de ovibus et pastore per januam in ovile ingrediente (cap. x) : et schisma oritur inter Judæos. In festo Dedicationis ambulabat Jesus in porticu Salomonis. Interrogant eum Judæi, an ipse sit Christus. Ubi vero hunc se esse dicit, tollunt lapides, ut jaciant in eum ; ut autem rogat hujus facinoris causam, veniunt ad capiendum eum, sed non potuerunt. Abit in eum locum, ubi baptizaverat Joannes. Mittunt ad eum ex Bethania Martha et soror ejus propter Lazarum (cap. xi). Volentem ire in Judæam prohibent discipuli. Venit Bethaniam : excitat Lazarum. Iterum de occidendo Jesu consultant Judæi. Tum Caiphas prophetat. Secedit Jesus in solitudinem Ephraim. Deinde Judæi inter se disceptant, num venturus sit ad diem festum. Ante sex dies Paschæ venit Bethaniam (cap. xii). Hic cœnantem unxit Maria : quam rem indigne fert Judas. Hunc compescit Jesus. Isthuc veniunt Judæi ad eum. Occurrunt illi turbæ cum ramis palmarum, cum peteret Jerosolyma, et sederet super asello. Tunc petunt Græci videre eum. Parabolam dicit de grano frumenti, et de illis, qui mortem metunt. Subdit : « Pater, glorifica Filium tuum », et vox facta est de cælo. Turba putat tonitru insonuisse. De modo mortis suæ prædicat illis, et hortatur ad credendum : illi vero non credunt, « ut sermo, » inquit, « Isaïæ impleretur ». Lavat discipulos (cap. xiii) : arguit Judam : ille, accepta buccella, noctu egreditur.

² Joan. vi, 68. ³ ibid. 69. ⁴ Joan. viii, 21. ⁵ ibid. 32. ⁶ ibid. 48. ⁷ ibid. 58. ⁸ Joan. xvii, 1.

⁹ Joan. xii, 38.

Exinde discipulos Jesus alloquitur. Præcipit illis dilectionem. Petro futuram negationem prædicat. Philippus petit videre Patrem (*cap. xiv*). Prædicat eis de Paracleto : de multis **143** aliis loquitur (*cap. xv*), et accusat Judæos. Discipulis prædicat futuram tribulationem (*cap. xvi*), deinde iterum jucunda, et rursus tristia. Patrem alloquitur (*cap. xvii*). Deinde venit in hortum et capitur (*cap. xviii*). Petrus amputat auriculam servi. Ducunt Jesum ad Annam. Discipulus aliquis Petrum introducit in aulam. Minister Jesum cædit : dicit ad hunc : « Si male locutus sum ¹⁰, » etc. Mittunt eum ad Caipham. Petrus negat. Ducitur Jesus ad Pilatum. Crucifigitur (*cap. xix*). Titulum imponunt. Stant juxta crucem mater, et soror matris ejus Maria Cleophae, et Maria Magdalene. Tunc matrem commendat Joanni. Corpus ejus sepelit Joseph. Nicodemus affert aloes et myrrhæ libras centum. Venit Maria Magdalene (*cap. xx*), videt sepulcrum vacuum. Vocat Petrum et Joannem. Hi abeunt visum, et iterum secedunt. Maria videt angelos, et postea Jesum ipsum, qui et ei loquitur. Postea advenit ad discipulos, cum fores essent clausæ, et dat illis Spiritum sanctum. Deinde loquitur Thomæ, qui non crediderat. Rursus apparet discipulis ad mare Tiberiadis, ubi et multitudinem piscium ceperunt, et comedit cum eis (*cap. xxi*). Petro mandat ut oves suas pascat, prædicatque mortem qua moriturus erat, ac jubet ut se sequatur.

Liber V, Acta apostolorum.

51. Hoc nomine vocatur hic liber, quod apostolorum simul acta contineat. Qui vero illa enarrat, Lucas est evangelista, qui et librum hunc conscripsit. Est enim una cum apostolis peregrinatus, et maxime cum Paulo, et quæ exacte cognovit, litteris mandavit. Narrat autem hoc libro, quomodo, angelis suscipientibus, Dominus assumptus sit : effusionem Spiritus sancti in die Pentecostes super apostolos et omnes, qui tum præsentés erant, factam : ordinationem Matthiæ in locum Judæ proditoris, et designationem septem diaconorum, ac Pauli electionem, et quæcumque ille passus est, et quomodo tandem Romam profectus sit. Duodecim autem apostolorum nomina sunt ista : primus Simon, qui vocatur Petrus : deinde Jacobus filius Zebedæi, et Joannes frater ejus, Andreas frater Petri, Philippus, Thomas, Bartholomæus, Matthæus, Jacobus filius Alphæi, Simon zelotes, Judas Jacobi, qui et Thaddæus dicitur, et Judas Iscariotes, qui prodidit Dominum. Sed postquam Dominum prodidisset ac periisset, in ejus locum constitutus est ab apostolis Matthias, et connumeratus cum undecim reliquis, duodecimus. Postea vocatus est et Paulus, vas electionis, missusque et ipse cum Barnaba ad prædicandum Evangelium Domini gentibus ubique. Septem autem diaconorum ab apostolis constitutorum hæc sunt nomina : Stephanus, Phi-

¹⁰ Joan. xviii, 23.

(52) Λίτρας

Προλέγει τῷ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν. Φίλιππος ἀξιοῖ ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Περί τοῦ Παρακλήτου αὐτοῖς προλέγει ἕτερα πολλά διαλέγεται, καὶ κατηγορεῖ τῶν Ἰουδαίων. Θλίψιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς, εἶτα πάλιν χρηστά, καὶ πάλιν λυπηρά. Πρὸς τὸν Πατέρα διαλέγεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὸν κήπον, καὶ συλλαμβάνεται. Κόπτει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἄναν. Εἰσάγει ὁ μαθητὴς τὸν Πέτρον εἰς τὴν αὐλήν. Τύπτει τὸν Ἰησοῦν ὁ ὑπηρέτης· λέγει αὐτῷ· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀποστέλλουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἄγεται ὁ Ἰησοῦς πρὸς Πιλάτον. Σταυροῦται, καὶ τὸν τίτλον ἐπιτιθέασιν. Εἰστήκεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ ἡ μήτηρ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία, ἡ τοῦ Κλεοπά, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Τότε παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ Ἰωάννῃ. Θάπτει τὸ σῶμα Ἰωσήφ. Νικόδημος φέρει ἀλόης καὶ σμύρνης λύτρα (52) ἑκατόν. Ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνή, βλέπει τὸν τάφον κενόν· καλεῖ τὸν Πέτρον καὶ τὴν Ἰωάννην. Οἱ δὲ ἀπῆλθον, καὶ πάλιν ἀνεχώρησαν. Βλέπει τοὺς ἀγγέλους ἡ Μαρία, εἶτα τὸν Ἰησοῦν, καὶ διαλέγεται αὐτῇ. Εἶτα ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. Εἶτα τῷ Θωμᾷ διαλέγεται ἀπιστήσαντι. Εἶτα πάλιν ὤρθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· οἱ δὲ ἤλιευσαν πλῆθος ἰχθύων, καὶ ἔφαγε μετ' αὐτῶν. Εἶτα ἐπιτάττει τῷ Πέτρῳ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα, καὶ προλέγει αὐτῷ, ποίω θανάτῳ ἀποθάνειται, καὶ κελεύει ἀκολουθεῖν αὐτῷ.

C Βιβλίον ε', Πράξεις τῶν ἀποστόλων.

51. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις ὁμοῦ τῶν ἀποστόλων περιέχει. Ὁ δὲ διηγούμενος ταῦτα ἐστὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὃ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγράζων. Συναπεδήμει γὰρ τοῖς τε ἄλλοις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδῶς ἀκριβῶς, γράφει. Διηγείται δὲ ἐν αὐτῷ πῶς, ἀγγέλων ὑπολαβόντων, ἀνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔχουσιν γενομένην ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπὶ τε τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τὴν τε κατάστασιν τοῦ Ματθίου ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν προχείρησιν τῶν ζ' διακόνων, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἐπαθε, καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. Τῶν μὲν οὖν δωδέκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, εἶτα Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαιῶ, Σίμων ὁ ζηλωτὴς, Ἰούδας Ἰακώβου, ὁ καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης ὁ καὶ παραδούς τὸν Κύριον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰούδα τούτου, προδότου γενομένου, καὶ ἀπολομένου, κατεστάθη εἰς τὸν ἐκείνου τόπον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Μαθθίας, καὶ συγκατηριθμήθη τοῖς ἐνδεκα δωδέκατος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκλήθη καὶ ὁ Παῦλος, σκευὸς ἐκλογῆς, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς μετὰ Βαρνάβα εὐαγγελίσασθαι τὸν Κύριον τοῖς ἔθνεσι πανταχοῦ. Ἔτι δὲ καὶ τῶν κατασταθέντων παρὰ τῶν

ἀποστόλων ἐπὶ διακόνων τὰ ὀνόματα ταῦτα · Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος. Τούτων οὖν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διακόνων τὰς πράξεις διηγεῖται ὁ Λουκᾶς, καὶ σημεῖα παρ' αὐτῶν γεγονότα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα · Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὠραΐᾳ πύλῃ καθήμενον. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε, νοσοφισαμένους ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γεγονῶσι παραχρῆμα νεκροί. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανούσαν Δορκάδα εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκευὸς καθιέμενον πλήρης παντὸς ζώου ἐώρακε. Πέτρος ἡ σκιά ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας ἐθεράπευεν αὐτούς. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ ἀγγέλου ἀπέλυθη, μὴ εἰδόντων τῶν στρατιωτῶν. Καὶ ὁ Ἡρώδης σκωληκώδρωτος ἐξέψυξε. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπέστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν Ἡσαΐαν, καὶ ἐθάπτισεν αὐτόν. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεράπευσαν ὑπ' αὐτοῦ. Παῦλος, ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὄπτασιαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστῆς. Παῦλος ἐν Λύστροις Αἰνέαν, χωλὸν ἐκ γενετῆς ἦντα, ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Παῦλος ἀπὸ ὄπτασις εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη. Παῦλος τὴν γυναῖκα τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθονος ἐκαθάρισε. Παῦλος καὶ Σίλας ἐν Φιλίπποις εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν, καὶ ἠσφαλισμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονε, καὶ λέλυνται αὐτῶν τὰ δεσμά. Ἀπὸ τοῦ χωρῶτος Παύλου ἀπέφερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας καὶ δαιμονίωντας, καὶ ἐθεραπεύοντο. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν. » Παῦλος ἐπετίμησεν ἐν Κύπρῳ τῷ μάγῳ Ἐλύμα, καὶ ἐγένετο τυφλός. Παῦλος, πλέων ἐν Ῥώμῃ, ἔχειμάσθη αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ἰδ'. Πάντων τε προσδοκῶντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι « Διὰ σὲ κεχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, » καὶ ἐσώθησαν. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἔχιδνα ἔδακε, καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρὸν· ὡς δὲ ἀπαθὴς διέμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι θεόν. Τὸν πατέρα Πουπλίου ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερία συνεχόμενον χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενούντας ἐν τῇ νήσῳ ἐθεράπευσεν.

Βιβλίον ζ', Ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἐπὶ τῶν πρῶτη Ἰακώβου.

52. Ἀπ' αὐτῶν τῶν γραφάντων καὶ αὐταὶ προσγοροῦνται. Αὐτὸς γὰρ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρείσι, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολήν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐ

44 Act. xx, 10. 45 Act. xxvii, 24.

Liber VI, Epistolæ catholicæ septem, quarum prima est Jacobi.

52. Ab auctoribus suis et ipsæ nomina sortitæ sunt. Hanc enim Jacobus ad dispersos ex duodecim tribubus, in Dominum nostrum Jesum Christum credentes, scripsit. Scripsit autem Epistolam docendi causa, docens scilicet de tentationum discrimine, quænam a Deo, quæ vero ex proprio eujusque mortalium corde sint. Et quod non verbis tantum

tum, sed et ipso opere ostendenda sit fides : quod-
que non auditores legis, sed factores justificentur.
Præcipit etiam de divitibus, ne illi pauperibus in
Ecclesiis præferantur, sed magis increpentur, tan-
quam superbi. Tandem injuria affectos consolatus,
et ad tolerantiam usque ad judicis adventum ser-
vandam adhortatus, ubi de patientia ex iis, quæ
Job acciderunt, admonet, præcipit ut presbyteri
vocentur ad ægrotos; studeaturque quomodo erran-
tes ad veritatem convertantur, eo quod merces hu-
jus operis apud Dominum remissio sit peccatorum :
atque ita terminat Epistolam.

Secunda, Petri.

53. Et hæc quoque ab eo denominata est, a quo
est scripta. Petrus ipse enim docendi gratia Episto-
lam hanc Judæis ad Christianismum conversis, in
dispersione constitutis, scripsit. Eos enim qui ex
Judæis multi crediderant, confirmat. Et primum
quidem exponit ac declarat, quod fides in Christum
a prophetis prænuntiata, et per eosdem significata
sit redemptio, quæ est per sanguinem ejus, et
quod ipsis ac gentibus omnia sint per Evangelium
annuntiata, in quæ angeli quoque prospicere desi-
derant. Deinde postquam suavit ut digne conver-
sentur eo, qui ipsos vocavit, admonet ut regem
honorent, et mulieribus simul ac viris concor-
diam præcipit. Et ubi ad mores honestos paucis
adhortatus est, significat illis, quod et inferis fa-
cta sit a Domino prædicatio salutis et resurrectio-
nis, 145 ut et ii qui antea mortui sunt, resur-
gant, et judicentur quidem in corpore, in gratia
vero resurrectionis persistent; et quod finis om-
nium appropinquerit, omnesque parati esse de-
beant ad dandam judici rationem. Atque ita claudit Epistolam.

Tertia, et ipsa Petri.

54. Pari modo et ista ab eodem conscripta, ejus-
dem nomen præfert. Nam idem Petrus et hanc ad
eos scripsit, qui jam crediderant. Est autem hæc
Epistola, commemoratio priorum. Cum nosset
enim cito futuram corporis sui resolutionem, ma-
ture omnes admonuit de doctrina, qua pridem fue-
rant instituti. Et primum quidem de fide disserit,
et ostendit, quod a prophetis illa sit annuntiata, et
quod prophetiæ de Salvatore non sint humanæ,
sed a Deo prænuntiata. Deinde denuntiat illis, ne
seductoribus attendant, illorum perditionem futu-
ram prædicens, quemadmodum et angelis transgres-
soribus contigit. Significat autem in hac Epistola
futuros dies, quibus illusores passim circuibunt, et
conabuntur aliquos seducere, dicentes, quod ina-
niter a nobis prædicetur adventus Salvatoris futu-
rus, eo quod is cum semper prædicetur, nondum
venerit. Ab his igitur maxime abstinere præcipit,
docens, ne moræ causa animum despondeamus :
omne namque tempus nihil esse in conspectu Do-
mini, cum una dies sit instar mille annorum, et

λόγω μόνω, ἀλλὰ καὶ ἔργω δεικνύνααι δει τὴν πίστιν· καὶ
οὐχ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ δικαιοῦν-
ται. Περὶ τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρί-
νωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις,
ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται, ὡς ὑπερήφανοι. Καὶ
τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προ-
τρέψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἕως τῆς παρου-
σίας τοῦ κυρίου, καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τῶν
τοῦ Ἰωβ χρηστῶν, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς
πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ σπουδάζειν
ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶ-
ναι γὰρ τοῦτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἀφεσὶν
ἁμαρτιῶν. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Δευτέρα, Πέτρου.

53. Καὶ αὕτη τοῦ γεγραφότος ἐπιφέρεται τὴν κλη-
σιν· αὐτὸς γὰρ Πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν
Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν
ἐπιστολήν διδασκαλικήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων
ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν
ἐξηγεῖται καὶ ἀποδεικνύσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις
ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμ-
νήθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις· καὶ ὅτι αὐ-
τοῖς καὶ ταῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ
ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσι παρακύψαι. Εἶτα, συμβουλεύσας
ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφασθαι, προτρέπει καὶ
βασιλέα τιμᾶν, γυναιξὶ τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην
παραγγέλλει. Καὶ εἰς τὰ κτη παραίνεσας ὀλίγα, ση-
μαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἄδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυ-
ρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως,
ἵνα καὶ οἱ ἀποθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν ἐν
τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι·
καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπῶν ἤγγισε, καὶ ὀφεί-
λουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδόντες τῷ
κρίτῃ. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τρίτη, πάλιν καὶ αὕτη Πέτρου.

54. Ὁμοίως καὶ αὕτη παρὰ τοῦ αὐτοῦ γραφεῖσα τὴν
τοῦτου ἔχει ὀνομασίαν. Αὐτὸς γὰρ Πέτρος καὶ ταύτην
ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολή
ὀπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ ταχέϊαν αὐτοῦ
ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπουδάσε πάντας
ὀπομνησθαι περὶ ὧν κατηγγέθησαν τὴν διδασκαλίαν. Καὶ
πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, καὶ δείκνυσιν
ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐηγγελίσθαι· καὶ ὅτι αἱ
προφητεῖαι αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπι-
ναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. Ἐπειτα παραγγέ-
λει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν
ἀπώλειαν, ὡσπερ καὶ τῶν παραβάτων ἀγγέλων γέ-
γονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι,
ἐν αἷς ἐμπαίχεται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπα-
τῶν τινὰς, λέγοντες μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν
παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ θεὸν λέγεσθαι, καὶ μὴ-
πω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπ-
έχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων, μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς
χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶ-
ναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέραν μίαν. Ἔσεσθαι δὲ

ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαβεβαιούται, καὶ ἀποδεικνύσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. Ὑπομνήσας οὖν καὶ διδάξας πάντας προσιδέναι τὰ πράγματα, παραινεί μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τετάρτη, Ἰωάννου.

55. Οὕτως καὶ αὕτη καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὡσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνύς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γινώμεν τὸν Λόγον ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀεὶ τυγχάνειν αὐτὸ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅστις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὰ αἰτίων δὲ τῆς τοῦ Λόγου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθισιν εἶναι λέγων τοῦτο, ἐπὶ τὸ καταλύσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν ἐπὶ διαφορᾷ φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἀμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾷ πνευμάτων. Καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινώσκμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἀμαρτίας ὀφειλομεν εὐχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἐστὶν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἐνότητά δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσι· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων καὶ τὸ ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι δὲ τοῦτο τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἵνα, ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου, ἑαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραινεί δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου δείκνυσι τοὺς πιστεύσαντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανόου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

Πέμπτη, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

56. Ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρίῳ καὶ τοῖς

A mille anni instar unius diei. Affirmat simul et declarat, cito futurum Domini diem, præcipitque omnibus, ut ad illius adventum parati sint in bonis operibus, et amplectantur quæ ab apostolo Paulo scripta sunt, nec aures accommodent his, qui ea calumniantur; cum iidem et universas divinas Scripturas calumniantur. Postquam igitur omnes admonuit ac docuit, ut ista futura sciant, hortatur ne quisquam a fidelis scopo aberret, atque ita finit Epistolam.

Quarta, Joannis.

55. Hoc nomine vocatur et ista, quod ipse Joannes evangelista eam conscripserit, ut commonefaceret eos qui jam in Dominum crediderant. Et primum quidem perinde atque in Evangelio, ita et in hac Epistola, de Verbi divinitate loquitur, ostendens illud in Deo semper esse, ac docens Patrem esse lucem, ut ita cognoscamus Verbum esse splendorem ex luce. Disserens autem de divinitate Verbi, exponit nostrum mysterium non esse novum, sed esse sempiternum ab initio: nunc vero manifestatum in Domino, qui vita est sempiterna et verus Deus. Causam etiam ob quam Verbum ad nos venerit et apparuerit, ponit; hanc videlicet, ut opera diaboli dissolveret, ac nos a morte liberaret efficeretque ut Patrem agnosceremus, et Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit igitur ad omnem ætatem, ad pueros, ad adolescentes, ad senes, quod Deus innotuerit, diabolica operatio deinceps, deleta morte, devicta sit. Quod reliquum est per totam Epistolam, dilectionem docet, volens, ut nos mutuo diligamus: propterea quod et Christus dilexit nos. Dissertit itaque de differentia timoris et dilectionis, filiorum Dei et filiorum diaboli, de peccato mortali, et non mortali, de differentia spirituum. Discernit demum, quisnam spiritus ex Deo, quis vero seductionis sit, et quando cognoscatur filii Dei, quando vero diaboli. Item pro quo peccato orare debeamus. Et quod vocatione indignus sit, nec Christi esse dici possit, qui proximum non diligit. Unitatem etiam Filii cum Patre ostendit, et quod qui Filium negat, nec Patrem habeat. Discernit quoque in hac Epistola, quodnam sit proprium Antichristi, nempe hoc, si **146** dicat Jesum non esse Christum, ita ut quasi ille non sit, seipsum mendax ille dicat esse Christum. Hortatur autem per totam Epistolam eos qui Domino credunt, ut ne animo sint abjecto, si odio habeantur in hoc mundo; sed magis gaudeant, quod odium mundi hujus declaret credentes migrasse ex hoc mundo, et posthac conversari in cælis. Et in calce Epistolæ iterum admonet Filium Dei esse vitam æternam ac verum Deum, et ut illi serviamus, nosque ipsos ab idolis custodiamus.

Quinta, et ipsa Joannis.

56. Hanc quasi senior dominæ scribit et liberis

ejus. Est autem argumentum Epistolæ tale : Cum videret liberos hujus recte in fide conversari, multos autem seductores circumire, qui dicerent adventum Christi in carne non esse factum, Epistolam hanc scribit. Et principio quidem laudat liberos ejus, quod bene procederent. Deinde docet fidei nostræ mysterium non esse recens. Hortatur iterum ad dilectionem, et ut maneat in doctrina quæ ipsis erat tradita. Deinceps docet eos, antichristum esse, qui Christum in carne non venisse dicat. Denuntiat autem illis, ne eos, qui hujusmodi sunt, in domum suam quisquam recipiat, neque salutem illis dicat, atque ita terminat Epistolam.

Sexta, et ipsa Joannis.

57. Hæc quoque Joannis est, ut et inscriptio habet. Missa est autem ad Gaium. Et primum quidem laudat eum propter testimonium hospitalitatis, quod habebat ab omnibus, hortaturque eum, ut in proposito persistat, ac fratres deducat ac recipiat. Rursum laudat ejus propositum. Accusat autem Diotrefhen, quod is non solum nihil præberet pauperibus, sed etiam alios prohiberet, ac multa nugaretur. Tales autem alienos esse dicit a veritate, neque cognoscere Deum. Demetrium vero commendat, optimum illi testimonium impendens.

Septima, Judæ.

58. Hanc, quemadmodum fert inscriptio, Judas Epistolam scripsit iis qui jam crediderant. Est autem argumentum ejus tale : Cum quidam fraudulenter ingressi docerent, indifferens esse peccatum, etiam eorum qui Dominum negant, necesse habuit ut scriberet, et cautos redderet fratres. Et initio quidem hortatur eos ut certent, atque in tradita sibi fide maneat. Deinde repudiat tales tanquam seductores, et denuntiat ne prorsus ullam cum ipsis communionem haberent, scientes non esse satis quod vocati simus, nisi etiam digne ambulemus vocatione. Siquidem et priorem populum Dominus ex Ægypto eductum, cum in fide videret non persistere, perdidit : et angelis ordinem suum non custodientibus, non pepercerit. Oportere igitur ab hujusmodi hominibus secedere. Et Michaelem namque archangelum non sustinuisse blasphemiam diaboli. Docet itaque perditionem istorum sicut Sodomorum futuram. Post hæc adhortatus ab bonis mores, et fidei stabilitatem a Domino apprecatus, claudit Epistolam.

Liber VII, Quatuordecim Epistolæ Pauli, quarum prima est ad Romanos.

59. Pauli vocantur Epistolæ, propterea quod eas ille scripsit, et per has cum eos, quos viderat ac docuerat, admonet ac corrigit, tum quos non viderat, instruere conatur ac docere, 147 quemadmodum a legentibus edisci potest. Hanc autem ad Romanos Corintho scripsit, cum Romanos nondum quidem vidisset, audisset vero de illis, cupereque videre eos. Et initio quidem laudat eorum fidem, quam videbat ubique annuntiari. Deinde

τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Ὅρων τὰ τέκνα ταύτης καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους, καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα, διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὥστε μὴ δέχεσθαι τοὺς τοιοῦτους τινὰ εἰς οἶκIAN, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς χαίρειν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἐκτῆ, πάλιν καὶ αὐτῆ Ἰωάννου.

57. Καὶ αὕτη Ἰωάννου μὲν ἐστὶ, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται. Ἐπέσταλται δὲ πρὸς Γαίον. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτὸν μαρτυρούμενον ὑπὸ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει προσμένειν, καὶ προτρέπει καὶ δεξιούσθαι τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν δὲ αὐτοῦ μὲν τὴν πρόθεσιν ἀποδέχεται· αἰτιάται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μὴτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λέγει ἄλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴδὲ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

Ἐβδόμη, Ἰούδα.

58. Ταύτην, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται, Ἰούδας γράφει τὴν Ἐπιστολήν τοῖς ἤδη πιστεύουσιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὐτῆ· Παρῆσειθόντων τινῶν καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἄρνούμενων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράφαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει· ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιοῦτους ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν περὶ τοὺς τοιοῦτους, εἰδὼτας, ὅτι οὐκ ἄρκει τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγὼν ὁ Κύριος, καὶ μὴ ἐμμένειν τῇ πίστει· ἐωρακῶς, ἀπώλεσε· καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ ἐφείσατο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐκ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσεσθαι γοῦν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει. Εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη, καὶ ὑπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιώθητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Βιβλίον ἑ', Ἐπιστολαὶ Παύλου ἰδ'. Τούτων πρώτη ἡ πρὸς Ῥωμαίους.

59. Οὕτω καλοῦνται, ἐπειδὴ αὐτὸς Παῦλος ἴδια ταύτας ἐπιστέλλων, καὶ διὰ τούτων, οὐς μὲν ἤδη ἔωρακε καὶ ἐδίδαξεν, ὑπομιμνήσκει καὶ ἐπιδιорθούται· οὐς δὲ μὴ ἔωρακε, σπουδάζει κατηχεῖν καὶ διδάσκειν, ὡς ἐστὶν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐντυχανόντων καταμαθεῖν. Ταύτην δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἔωρακῶς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην

ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἕλθειν διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαιται· καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιά τοῦ νόμου παρήλθε. Τὴν μὲν οὖν κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει οὕτως, ἀποδεικνύς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτῃ τῇ φύσει καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς τοῦ μὲν Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνώσιν, καὶ τῆς αἰδοῦς δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν· ἐκείνους δὲ μὴ ἐγνωκέναι μᾶλλον ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν· ἀλλὰ τούναντίον αὐτὰ τὰ ποιήματα θεοποίησαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ τῷ κτίστῃ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραθέσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφοτέρω τὰ μέρη Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας ἐλέγχει, καὶ συγκλείει ἐπὶ παρανομίᾳ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ὡς ὑπεύθυνοι ἐπίσης, καὶ τοῦ Ἀυτρουμένου δέονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης καὶ τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰκότως καὶ ἡ κλήσις γέγονε τῶν ἐθνῶν· τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαιται ἡ περιτομὴ καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησιν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιοῦθεις, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν· ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιοῦθαι, καὶ τὴν περιτομὴν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα σημεῖον ἦ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ παύσεσθαι τότε περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ἣ ἔδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀπὸ Ἀβράμ, Ἀβραάμ. Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύεσθαι τὸ σημαῖνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμεσθαι, παύεσθαι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ καλεῖσθαι Ἀβράμ· εἰ δὲ Ἀβραάμ παρὰ τοῦ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμεσθαι τὰ ἔθνη· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς εἶ τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ἡ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρεῖαν ἔχει λοιπὸν τις περιτέμεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστι τοῦ Ἀβραάμ· ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἄλλης τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιάς. Οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦται τις, καθάπερ καὶ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῇ ἡ ἀρχαία ἀμαρτία, ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἅπαντας γενομένη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλιφῆναι φησιν, ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατάρρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατόν ἦν ἄλλον λῦσα. το παράπτωμα. Εἶτα γράφει, ὅτι ἄλλως ποῦτο οὐ μὴ γένη-

A significat sæpenumero propositum sibi fuisse veniendi ad eos, propter desiderium, quo erga eos affectus erat, hactenus vero non licuisse. Deinceps docendi modo Epistolam prosequitur, de vocatione gentium et quod circumcisio usque ad quoddam tempus fuerit, jam vero cessaverit. Quod per Christum solutum sit delictum Adæ: quod umbra legis transierit. Vocationem itaque gentium consequenter recto ordine factam esse ad hunc modum probat, postquam ostendit universis hominibus insitam esse legem, et quosvis citra doctrinam (legis) naturali judicio ex ipsa rerum conditione Deum cognoscere posse. Quapropter et merito gentes priore loco accusat, quod cum ipsis cognitionem sui Deus ex operibus mundi patefecerit, et simul sempiternam potentiam suam, quæ Verbum ipsius est, in quo et per quod omnia fecit, ostenderit, ipsi non cognoverunt ex creaturis, Deum esse talium opificem; sed contra, operibus illius divinitatem ascribentes, creaturas potius adorarunt, quam Creatorem. Accusat autem et Judæos, ut qui legem non servarent, imo per transgressionem legis Deum potius dedecore afficerent. Atque ita utramque partem, tam Judæos, quam gentes arguit, et sub iniquitate transgressionis concludit, ut ostendat omnes pares esse factos, utpote ex æquo reos, et Redemptoris egentes. Porro quandoquidem gratia et missio æqualiter contigit et Judæis et gentibus, jure ac merito gentium facta vocatio est: vocatione vero gentium facta, necessario cessasse circumcisionem et legis umbram. Nam Abraham, inquit, non in circumcissione, sed ante circumcisionem justificatus, mutato nomine Abraham dictus est, quoniam futurus erat pater multarum gentium, secundum fidem, quæ erat in præputio. Circumcisionem autem, postquam justificatus erat, accepit in carne, ut signum esset iis qui ex ipso secundum carnem nascituri erant, quod desitura tunc esset circumcisio, quando gentes fierent filii Abrahæ, incipientque vivere secundum fidem Abrahæ, in qua ille, cum adhuc esset in præputio, justificatus est. Etenim horum gratia cum antea dictus esset Abram, vocatus est Abraham. Erat autem necessarium ut, venientibus rebus significatis, desineret signum. Quapropter si qui cogunt gentes circumcidi, iidem tollant et nomen Abraham, et vocent eum Abram. Si vero Abraham vocatus est a Deo, non oportet gentes circumcidi: imo ne Judæi quidem secundum carnem amplius circumcidi sunt, ut firmum sit nomen (Abrahæ) voceturque pater multarum gentium. Nulli enim posthac opus est, ut circumcidatur, cum sufficiat fides Abrahæ: nec opus est ulla legis umbra. Non enim justificatur quisquam ex talibus, sed ex fide, quemadmodum et Abraham. Postquam ista ad hunc modum probavit, iterum ostendit, quod nec Israeli, nec gentibus alia possit ratione redemptio et gratia obtinere, nisi vetustum illud peccatum, quod per Adam in omnes mortales pervenit, solvatur. Deleri au-

tem per alium non posse, nisi per Filium Dei, per quem et ab initio maledictio facta sit. Neque enim possibile erat, ut alius delictum hoc solveret. Deinde scribit, quod nullo alio pacto id fieri potuit, quam ut corpore assumpto Filius Dei fieret homo : ut corpus hoc, inquam, quod passionibus nobis simile esset, pro omnibus offerret, et omnes a morte liberaret, et quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum ingressum est, ita et per unum hominem ad omnes mortales **148** gratia perveniret. Deinceps vero, tanquam bonus œconomus, Judæos consolatur, quod legis transgressores futuri non sint, si in Christum credant : iis vero, qui ex gentibus crediderant, edicit, ne contra Israelem erigantur, sed agnoscant se, veluti hortatorios sermones pro moribus instituendis tradit, atque ita Epistolam finit.

Secunda, ad Corinthios.

60. Hanc ad Corinthios scripsit ipse Paulus, ex Epheso Asiæ, tametsi eos jam viderat et docuerat, ut nihilominus eos admoneret. Occasio autem Epistolæ hæc est : Corinthii, per contentionem congregati, sententiis inter se dissidebant, et denique erant inter eos schismata, quorum vitio siebat, ut negligerent eum, qui novercam suam in uxorem sibi sumpserat. Alii volebant uxores suas, continentiam obtentu, relinquere. Quidam in templis idolorum edebant, quasi indifferentia essent idolothyta. Erant qui reliquos contemnerent, eos vero, qui linguis loquebantur, suspicerent. Postremo et in mysterio resurrectionis quidam seducti erant, ita ut dicerent, futurum non esse, ut hæc nostra caro resurgat. Cum hæc omnia Corinthii moverentur, scribunt populi Apostolo, qui et ad omnia rescribit. Et primum quidem, testimonium illis dat prudentiæ et scientiæ, non autem laudat eos schismata facientes, sed suadet, ut virtutem putent non in sermone esse, sed in opere et potestate. Deinde postquam increpuit eum, qui novercam duxisset, adhortatusque ne litibus inter se contenderent, deinceps ad ea respondet, de quibus illi scripserant. De nuptiis docet, infractum esse debere conjugium, et precum gratia ad tempus ab illo vacari posse. Quoniam vero continentiam diligebant, de virginitate scribit, quod necessaria non sit, sed cujusque arbitrio permittenda. Subdit de idolothytis, ne abutantur scientia, sed convertentur in dilectione. Prohibet igitur convivia, quæ in templis idolorum fierent, ne pusilli scandalizarentur. Postea de donis spiritualibus scribit, ne charismatum gratia discrimen inter se statuatur, neve præferant eum, qui charisma aliquod habet, ei, qui alio donatus est : nam omnia ejusdem esse Spiritus dicit. Deinde et de resurrectione docet, quod scilicet caro resurrectura sit, mortua quidem corruptibilis, excitanda vero incorrupta secundum gratiam Christi. Resurrectionem vero ex eo astruit, quod Christus excitatus est. In calce hortatur de moribus instituendis, et de collecta ad subsidium sanctorum faciendâ præcipit, atque ita absolvit Epistolam.

ται, εἰ μὴ σωματωθεὶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γένηται· ἄνθρωπος, ἵνα, τοῦτο, φημι δὴ, τὸ ὁμοιοπαθὲς ἡμῖν σῶμα προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὡσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν, ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παρμιθεῖται, ὅτι οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε· τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι, ὡς κλάδοι ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικούς λόγους εἰς τὰ ἦθη διδάξας, τελειοὶ τὴν Ἐπιστολὴν.

ramos radici, iia Judæis insertos. His absolutis, atque ita Epistolam finit.

Δευτέρα, πρὸς Κορινθίους.

60. Ταύτην ἐπιστέλλει ὁ αὐτὸς Παῦλος πρὸς Κορινθίους ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας. ἐωρακῶς μὲν αὐτοὺς ἦδη καὶ διδάξας, ὑπομιμήσκειν δὲ ὁμῶς διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Κορινθιοί, ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα· καὶ ὄντων σχισμάτων, παρεδέλοντο τὸν λαθόντα τὴν μητρικὴν εἰς γυναῖκα. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς γυναῖκας προφάσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἠσθιον ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθενούν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος ἠπάτηγον καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. Τούτων πάντων ἐν Κορινθῷ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιῶντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἠγεῖσθαι· ἔπειτα, ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρικὴν λαθόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτούς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται. Περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκειν, ἠρόηχτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνον σχολάζειν διὰ τὴν εὐχὴν· διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι μὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ πειθεῖ τοῦτο γινέσθω. Εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. Κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. Εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει· ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὸ χάρισμα τότε τοῦ ἔχοντος τότε· πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει· ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρομένη δὲ ἀφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ ἐγγεῖραι τὸν Χριστὸν συνίστησι. Καὶ εἰς τὸ τέλος παραινετικούς λόγους εἰς τὰ ἦθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως τελειοὶ τὴν Ἐπιστολὴν.

Epistolam.

Τρίτη, πάλιν και αὐτὴ πρὸς Κορινθίους.

A

Tertia, iterum ad Corinthios.

61. Καὶ ταύτην πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Δεξάμενοι Κορινθιοὶ τὴν Ἐπιστολὴν τὴν προτέραν, κατενόησαν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρικὴν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τοιοῦτον ἀμαρτήμα· εἶτα ὑψηπάζοντο παρὰ τινων τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσεῖχον τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους φρονιζόντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς, ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα· ἔπειτα ἀξιόσασιν αὐτοῖς συγκατανεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκείνον κελεύει δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὸ γράμμα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν· οὐ γὰρ μόνον ῥητὰ ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος· ἔπειτα, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι καὶ ἀργῆν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομὴν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτοὺς πλεονάζειν. Εἶτα αἰτιώμενος τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον, καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγείται, ἅσπερ ἑώρακεν, εἰς τε τὸν Παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς. Εἶτα παραγγέλλας μὴ ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Τετάρτη, πρὸς Γαλάτας.

62. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὸς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Διδαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος αὐτοῦ, ὑψηπάθησαν παρὰ τινων, ὥστε περιτέμενεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρῶν αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως, μέμφεται ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλομένους αὐτοὺς· ἔπειτα δὲ διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πίστεως· καὶ ἀποδείκνυσιν ἐκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν γυναικῶν Ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτάς, μέχρι καιροῦ δεδῶσθαι τὴν σκιά, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν λοιπὸν αὐτὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς μηκέτι προσεῖχον τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὰ ἕθνη παραινέσας καὶ διδάξας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Πέμπτη, πρὸς Ἐφεσίους.

63. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὕτω μὲν αὐτοὺς ἑωρακὸς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρό-

61. Ad eosdem et hanc mittit e Macedonia. Est autem illius occasio talis : Priore accepta Epistola Corinthií, compuncti super peccato ejus qui nocentem suam duxerat, contristatique fuerant, quod tale peccatum neglexissent : deinde seducti fuerant ab illis, qui schismatum occasionem dederant, ita ut litteræ legis servandæ studerent, et gratiam Christi indifferentem judicarent, atque iis, qui in faciem sese jactabant, plus attenderent. De collecta vero in usus sanctorum facienda, probe curabant. Ad ista igitur rescribit Apostolus. Et primum quidem laudat ipsos, quod eiecissent eum qui deliquerat : deinde petentibus ipsis annuit et resipiscentem illum recipi jubet. Docet etiam hac Epistola de lege, discriminans illic litteram, et ostendens, non esse litteram legis solam accipiendam, sed in littera sententiam eruendam : non enim verba tantum sunt lex, sed in 149 verbis est sensus spiritus. Deinde, quod veniente Christo nova creatura facta sit, nec oporteat secundum vetustatem vivere, sed in omnibus, velut in nova creatura, renovari et superfluum deinceps esse circumcissionem. Laudat eos etiam ministerii gratia, et adhortatur, ut ea in re abundant. Postea reprehendit eos, qui in faciem gloriabantur, ac recenset quæcunque passus erat propter Dominum, et visiones, quas viderat, exponit, et quomodo in Paradisum ad tertium cælum raptus sit. Tandem postquam illis denuntiavit ne peccent, sed si qui peccarint, resipiscant, cum gratiarum actione terminat Epistolam.

Quarta, ad Galatas.

62. Hanc misit Roma, cum jam vidisset Galatas ac docuisset. Est autem ea epistolæ occasio : Galatæ postquam recte fuissent instituti ab Apostolo, et sincere in Christum credidissent, cum Apostolus profectus fuisset, seducti fuerant a quibusdam, ita ut circumciderentur. Hæc cum didicisset Apostolus, scribit ad eos : et initio quidem testimonium illis dat fidei, quam habuerant, et sinceri erga Christum animi ; mox vero ideo reprehendit, quod stulte egissent ac mutati fuissent. Consequenter disputat de lege, et de fide quæ secundum Abraham est, ac ostendit eum ex lege, tum ex uxoribus Abraham, allegorice usurpatis, ad tempus usque datum esse umbram et circumcissionem, adventu vero Christi hæc fuisse abrogata. Hæc ubi ostendit, suadet illis, ne posthac amplius seductoribus aurem præbeant, sed magis fidei, quæ in Christo est, adhæreant cognoscantque per gratiam, quæ in Christo est, abolitam esse carnis circumcissionem. Postremo adhortatus ad bonos mores, claudit Epistolam.

Quinta, ad Ephesios.

63. Misit et istam Roma, cum nondum eos vidisset, audisset autem de illis. Occasio autem Epi-

stolæ hæc est : Ephesii, cum credidissent in Dominum nostrum Jesum Christum, genuinam habebant in ipsum fidem, et erga omnes sanctos dilectionem, cupiebantque a Paulo confirmari. Hoc ubi cognovisset, scribit ad eos hanc Epistolam velut instituendi gratia. Et principio ostendit mysterium nostrum non esse recens, sed ab initio et ante mundi creationem beneplacitum Deo fuisse, ut Christus pro nobis pateretur, nosque salutem consequeremur. Deinde disserit de vocatione gentium, ut ostenderet eos merito credidisse, declaratque vocationem nostram non per hominem aliquem esse factam, sed per Christum, qui Filius Dei est, ut etiam ex eo discerent, hominis se cultores non esse factos, ubi in Christum crediderunt, sed veros cultores Dei. Significat se quoque hujus gratia missum fuisse, ut prædicaret Evangelium, et quod curam ipsorum habeat. Postea, adhortatorius sermones viris ac mulieribus, patribus et liberis, dominis ac servis in hac Epistola ponit : atque universos omnino contra diabolum et dæmones ejus instruit, dicens adversum illos nobis esse luctam. Et ubi tanquam bonus athletarum præceptor omnes contra diabolicas operationes verbis suis inunxit, Epistolam claudit.

Sexta, ad Philippenses.

64. Hanc quoque Roma misit, cum jam (Philippenses) vidisset ac docuisset. Argumentum Epistolæ hoc est : Cum Philippenses subsidii ministerium Paulo 150 misissent, et nonnulli circumirent, qui simplicium aures obtentu umbræ legis et circumcisionis corrumpent, ac dicerent sine illa non posse quemquam justificari, Apostolus re cognita Philippensibus scribit. Et primum quidem laudat eorum fidem, et significat, quod memoriam ipsorum habeat. Deinde enarrat, quomodo Romæ doctrinæ suæ rationem reddiderit, et quomodo nonnulli molestiam intulerint, dum in vinculis esset, invidiam ipsi excitantes. Postea adhortatur eos, ut se mutuo diligant : exposita Salvatoris benignitate, qui cum Deus esset, homo nostri gratia factus est. Postea de circumcisione ac veteri lege disputans, inutilem esse deinceps circumcisionem ostendit, sumpto de se exemplo, cum dicit : « Hæc omnia propter Christum damnum esse judico »¹³. Quapropter eos quoque, qui circumcisionem adhuc docebant, ac Philippenses seducere volebant, reprehendit, inimicosque Christi esse dicit. Laudat autem Philippenses propter communicationis, quod sibi impenderant, beneficium, et ubi ad bonos mores rursus adhortatus est, terminat Epistolam.

Septima, ad Colossenses.

65. Hanc quoque Roma misit, cum Colossenses nondum vidisset quidem, audissetque tantum de illis. Occasio autem Epistolæ hæc est : Colossenses Græcis sophismatibus seducere tentabant quidam contra fidem Christi loquentes : nec non circa legales cibos, et circumcisionem. Hoc ubi didicisset

¹³ Philipp. iii, 7.

Α φασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Ἐφέσιοι, πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν εἶχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἐβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μαθῶν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν, ὡσπερ κατηχητικὴν. Καὶ πρότερον μὲν δείκνυσσι μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι· Ἐπειτα περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δεῖξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκῆναι· καὶ ἀποδείκνυσσι, ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν γέγονεν οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινὸι θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. Εἶτα παραινετικὸς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναιξί, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις τίθεισιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους εἶναι ἡμῖν τὴν πάλην. Καὶ ὡσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτῃς, ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Ἐκτη, πρὸς Φιλιπησίους.

64. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἐωρακῶς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Πειψάντων Φιλιπησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καὶ τινῶν περιεργωμένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀεραίων προφάσει τῆς σκιάς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιοθῆναι, μαθῶν ὁ Ἀπόστολος γράφει Φιλιπησίους. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν· Ἐπειτα διηγείται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γέγονασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινούντες. Εἶτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηθρώπησε δι' ἡμᾶς. Εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαθὼν ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὴν τὴν περιτομήν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι « Ταῦτα πάντα ἡγοῦμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. » Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἐτι περιτομήν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατήσασθαι, μέμφεται, καὶ λέγει ἐχθροὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Ἀποδέχεται δὲ Φιλιπησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν· καὶ προτρέψαμενος πάλιν εἰς τὰ ἔθνη αὐτοὺς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

Ἐβδόμη, πρὸς Κολασσαεῖς.

65. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὐχ ἐωρακῶς μὲν αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Τοὺς Κολασσαεῖς ἑπειρώντῳ τινεσὶ ἀπατήσασθαι σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς κατὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ βρωμάτων, καὶ τῆς περιτομῆς. Ταῦτα τοίνυν

μαθῶν ὁ Ἀπόστολος, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν αὐτοῖς ταύτην, ὡς περ κατηχητικὴν. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταθεσθῆναι εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν ἐπίστευσαν, εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι ἔπρσεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα γενέσθαι καὶ πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφοτέρωθεν συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. Προτρέπει τε αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς Παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν· εἶτα δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων διαλαμβάνει, καὶ περὶ ἡμερῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἃ ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν ἡργηκεῖν λοιπὸν πάντα τὰ παλαιὰ καὶ τὴν περιτομὴν· συμβουλεύει τε αὐτοὺς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφισζομένων, καὶ πλανᾶν αὐτοὺς θελόντων. Καὶ λοιπὸν παραινέσας κἀνταῦθα γονεῦσι καὶ τέκνοις, καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναίξιν, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἦθη συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν. Παραγγέλλει μὲντοι αὐτοὺς, ἵνα, ὅταν ἀναγνῶσθῃ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἐπιστολή, ποιήσωσι καὶ ἐν τῇ Λαοδικέῳ Ἐκκλησίᾳ αὐτὴν ἀναγνῶσθῃ· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας πάλιν καὶ αὐτοὺς ἀναγνῶναι

Ἦρθή, πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

66. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἐωρακῶς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὁ Ἀπόστολος πολλὰ θλίψεις παθὼν ἐν Βερόλιᾳ, καὶ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν Θεσσαλονικίᾳ, φοβούμενος, μὴ ἀκούσαντες Θεσσαλονικεῖς, ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προεξηρημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι· μαθῶν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθηήσκουσι κατώδυνον ἐγίνοντο, ἀποστέλλει Τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις· ὑπομιμνήσκει γὰρ αὐτοὺς, ὡς καὶ ἐν τῇ κατηχήσει διδασθέντας ὑπομένειν τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονηθέναι ὑπὸ Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντων. Χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἔλεγε. Πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως ἀναστρέφεσθαι, ὡς παρέλαβον ἀπ' αὐτοῦ, γράφει καὶ περὶ τῶν τελευταίωντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς καὶ διδάσκων, μὴ βαρέως φέρειν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπίωλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. Ἐπειτα καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵν', ἀδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, αἰεὶ ἔτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἐπαγγελόμενῳ περὶ αὐτῆς. Ἔσεσθαι γὰρ ψησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους, καὶ εὐρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. Ἀμα γὰρ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει. Πρὸς τούτους, προτρέπει αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἦθεσι, παραινεῖ αἰεὶ αὐτοῖς καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αἰεὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν Ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ οὕτως αὐτὴν τελειοῖ.

Apostolus, hanc illis Epistolam instruendi modo scribit. Et principio gratias agens Deo, significat eos e tenebris ad veritatis lucem esse translatos, et quod Christus, in quem crederant, imago Dei sit, et Verbum per quod omnia facta sunt, et quod decuerit eum, qui rerum est opifex, primogenitum fieri creaturæ, et primogenitum ex mortuis; ut utraque conjungeret, et omnia vivificaret. Adhortatur etiam eos, ut in fide persistent, significans eis se Paulum esse ministrum Evangelii, in quo instructi jam erant. Deinde de lege, et de cibis in lege memoratis disputat, de diebus etiam et annis exponit, et deinceps vetera omnia, circumcissionem quoque, abolita esse declarat. Auctor est etiam, ne decipi se sinant a sophistis, iisque qui se subornare vellent. Tandem hortatus parentes, liberos, viros, mulieres, servos et dominos, et alia quæ bonos mores concernunt locutus, Epistolam finit. Denuntiat etiam illis, ut posteaquam apud illos lecta fuerit Epistola, curent, ut et in Ecclesia Laodicensi legatur, et ut vicissim eam legant, quæ Laodicensibus scripta est.

Octava, ad Thessalonicenses.

66. Hanc mittit Athenis, cum eos jam antea vidisset, et cum ipsis conversatus esset. Occasio vero epistolæ hæc est: Cum multas afflictiones Berhææ perpassus esset Apostolus, Philippis quoque Macedoniae et Corinthi, sciretque, quæ passus fuerat Thessalonicæ, veritus, ne Thessalonicenses, auditis quæ passus erat in prædictis civitatibus, tentarentur a tentatore et scandalizarentur, præsertim cum intellexisset eos mortuorum gratia multum lugere, misit ad eos Timotheum cum hac Epistola. Et primum confirmat eos in fide, ne propter afflictiones concutiantur. Commonefacit enim eos, quomodo et in prima institutione didicerant, ferendas esse tribulationes, et quod insolens non sit, quod passi essent a Judæis, qui etiam Christum occiderunt. Esse enim proprium Christianorum affligi in hac vita. Hortatus autem eos multis, ut ita conversarentur sicuti ab ipso acceperant, de mortuis etiam scribit, consolans eos ac docens, ne moleste ferant. Mortem enim non esse perditionem, sed viam resurrectionis. Deinde et de temporibus eos edocet, ut diem Domini occultum esse scientes, semper parati sint, nec quemquam attendant de illo nuntiantem: futurum enim ita illis adventum, ut qui residui inveniantur in eo die, non sint præventuri eos, qui ex mortuis excitabuntur, eo quod simul ac subito omnium sit futura mutatio. Denique ubi admonuit eos, ut meliores moribus evadant, hortatur etiam, ac perpetuo gratias agant Domino. Tandem adjurat eos, ut Epistolam hanc fratribus omnibus legant, atque illam finit.

Nona, item ad Thessalonicenses.

67. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus talis est : Thessalonicæ quidam otiosi et inordinate viventes circumibant, ac fratres seducebant : quasi jam tum adventus Domini instaret. Seducebant autem auditores quasi Apostolo id manifestante, et ab ipso Spiritu sancto audissent. Quod ubi cognovit Apostolus, hanc ad eos Epistolam scripsit. Et primum quidem crescentem eorum fidem laudat, et gloriatur in ipsis, quod afflictiones fortiter tolerabant propter Christum : consolatur eos etiam, quod futura sit a Deo ultio eorum, a quibus immerito affligebantur. Deinde vero et de adventu Salvatoris eos edocet, ne cuiquam credant, neve turbentur, sive per Spiritum, sive tanquam ipse ea de re scriperit; nec ullo modo putent, eam jam instare, aut futuram esse, priusquam defectio veniat, et post hanc Antichristus, filius ille perditionis, cujus adventum in signis ac prodigiis mendacibus secundum operationem Satanæ futurum esse significat. Postea adhortatus eos, ut fortiter persistent, et traditiones, quas a se didicerant, servent, denuntiat illis ne quam cum iis, qui inordinate vivebant, communionem habeant, sed magis repudient eos. Declarat enim hujusmodi curiosos esse et erroneos. Prorsus autem præcipit eis, ut si quis sermonibus suis immorigerus sit, hunc e synagoga ejiciant. Cæterum pacem illis apprecatus, fuit Epistolam, salutatione propria manu scripta, quod cujusque Epistolæ suæ signum esse indicat.

Decima, ad Hebræos.

68. Hanc mittit ex Italia. Occasio autem Epistolæ talis est : Quoniam Judæi legi et umbris illius incumbebant, ob eam causam Paulus apostolus, doctor gentium factus et ad gentes missus, ut Evangelium illis prædicaret, cum omnibus gentibus scripsisset, jam deinceps omnibus etiam Hebræis, qui ex circumcissione crediderant, Epistolam hanc scribit declarationibus et probationibus instructam, de Christi adventu, et quod legis umbra desierit. Et principio declarat prophetas ideo esse missos, ut de Salvatore prænuntiarent, et ut post illos ipse Salvator veniret : servos esse prophetas, et nuntios adventus ipsius. Ipsum vero Christum Filium esse Dei, per quem omnia facta sint. Et quod hunc Filium incarnari hominemque fieri oportuerit, ut per corporis sui immolationem mortem aboleret : neque enim per sanguinem vituli aut hirci, sed per sanguinem Christi fore mortalibus salutem. Ostendit etiam, quod lex neminem perfectum reddiderit, sed umbram habuerit futurorum **152** bonorum, et quod populus requiem per illam non inveniret, sed communis nobis omnibus relinquatur quietis dies. Item declarat sacerdotale illud summi sacerdotis munus ab Aarone ad Christum translatum esse, cujus typus fuit Melchisedec, non ex Levi ortus : et quod patres sic sint,

A 'Εράτη, πάλιν καὶ αὐτὴ πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

67. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Τινὲς ἐν Θεσσαλονικῇ ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιεργόμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ὑψήραζον, ὡς ἤδη τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐνστάσης. Ἰπᾶτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ Πνεύματος ἀκούσαντες. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς ὀλιψείας γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν Χριστόν· καὶ παραμυθίζεται δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐσόμενης ἐκδικίας παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος διδάσκει, μηδὲν αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ Πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράψαντος, μηδὲ ὅπως νομίζῃν ἤδη παρῆναι αὐτὴν, μηδὲ πρότερον ἔσεσθαι ταύτην, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρότερον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἔσεσθαι σημαίνει. Ἐἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ὡς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλειν αὐτούς. Εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιοούτους. Καὶ καθόλου δὲ παρηγγεῖλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωνον γίνεσθαι. Καὶ λοιπὸν ὑπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοὶ τὴν Ἐπιστολήν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης Ἐπιστολῆς οἰκειας δεδήλωκεν.

Δεκάτη, πρὸς Ἑβραίους.

68. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ· Ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι ἐνίσταντο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος, διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλεὶς κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον, γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσι Ἑβραίοις ἀποδεικτικὴν ταύτην Ἐπιστολήν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεταῦσθαι τὴν σκιάν τοῦ νόμου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσι τοὺς προφήτας διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπαγγείλωσι, καὶ μετ' αὐτοὺς αὐτὸς ἔλθῃ· δούλους τε εἶναι τοὺς προφήτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας· αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν ὕδιν εἶναι τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι τοῦτον τὸν ὕδιν ἔδει ἄνθρωπον γενέσθαι σαρκωθέντα, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργησῇ τὸν θάνατον· οὐ γὰρ δι' αἵματος μόσχου ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. Ἀποδείκνυσι δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιάν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἀπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. Πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἀρχιερατικὴ λειτουργία μετέθῃ ἀπὸ Ἀαρὼν εἰς τὸν Χριστὸν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδέκ, οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευὶ· πιστεῖ τε δεικναιῶσθαι τοὺς πατέρας

σημαίνει, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τοῦ νόμου. Εἶτα πάλιν ἄ non' ex operibus legis, justificati. Tandem ubi et istos ad morum institutionem adhortatus est, ac tolerantiam eorum propter Christum laudavit, suasitque ut presbyteros honore afficiant, absolvit Epistolam.

Ἐνδεκάτη, πρὸς Τιμόθεον.

69. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆ; ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐν τῇ Ἐφέσῳ τινὲς Ἰουδαϊζόντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου. Τοῦτο οὖν μαθῶν ὁ Ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· γράφει τε αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπομνήσκουσαι τοῦτον, εἰδῶτα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου, κωλύειν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτούς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἰμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον, ναυαγήσαντας περὶ τὴν πίστιν, παρέδωκε τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάττει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικούς περὶ προσευχῆς, πῶς, καὶ ποῦ, καὶ περὶ τίνων δεῖ προσεύχεσθαι· περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίαις τὰς γυναικας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν ἢ διδάσκειν αὐτάς· περὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πῶς καὶ ὅποιοι εἶναι δεῖ τοὺς καθισταμένους· περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἔτων χρῆ ταύτας καταλέγεσθαι, καὶ ὅποιας αὐτάς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν· περὶ τοῦ σωφρονεῖν τὰς νεωτέρας, καὶ γαρμῖν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχροῦς ζῆν· περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοῖς πλουσίοις μὴ ὑψηλά φρονεῖν, μηδὲ ἐπιζῆειν ἐπὶ τῷ πλοῦτῳ. Περὶ τούτων διαταξάμενος, προτρέπεται αὐτὸν ταῦτα διδάσκειν, καὶ μηκέτι μὲν ὑδροποτεῖν· προσέχειν δὲ ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδῶτα ἔσεσθαι καιροῦς, ἐν οἷς ἀποπέτῃσονται τινες τῆς πίστεως. Διδάξας δὲ καθαρά εἶναι καὶ τὰ βρώματα, καὶ παραγγείλας αὐτῷ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφυλονεῖκους ζητήσεις ὡς βεβήλους, ἐφ' αἷς καὶ τινες καυχώμενοι παρῆσαν τὴν πίστιν, τελειοὶ τὴν ἐπιστολὴν.

Δωδεκάτη, καὶ αὕτη πάλιν πρὸς Τιμόθεον.

70. Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις καὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶν οὕτως· Τῶν συναποδημησάντων τῷ Παύλῳ καταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος ὁ Ἀπόστολος τὸν Τιμόθεον ἔλθειν πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολὴν. Καὶ πρῶτον μὲν δηλοῖ ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς ἐυλαθείας καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως· ἔπειτα δὲ, ὅτι οἱ ἀπὸ Ἀσίας, ὧν ἔστι Φύγελλος καὶ Ἐρμιογένης, ἀπεσφάραξαν αὐτὸν, ὀρῶντες αὐτοῦ τὰς ἀλύσεις. Τὸν Ὀνησιφόρον δὲ ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ προσμεῖναντα αὐτῷ. Παραγγέλλει δὲ αὐτῷ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. Καὶ γὰρ Ἰμέναιος καὶ Φιλητῆς, οὕτως ἐκτραπέντες, παρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες ἀνάστασιν ἤδη γεγενηναί. καὶ τινὰς ἀνατρέπουσι. Μᾶλλον οὖν παραιτεῖ τούτῳ προσέχειν ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φιλήδονοι

non' ex operibus legis, justificati. Tandem ubi et istos ad morum institutionem adhortatus est, ac tolerantiam eorum propter Christum laudavit, suasitque ut presbyteros honore afficiant, absolvit Epistolam.

Undecima, ad Timotheum.

69. Hanc Epistolam misit e Macedonia, cujus hæc est occasio. Ephesi quidam Judaizantes alienam conabantur invhere doctrinam, et simpliciores prætextu legis seducere. Hoc cum comperisset Apostolus, admonuit Timotheum, ut illic hæreret, quo eos corrigeret. Scribit autem illi Epistolam hanc : et primum commonefacit eum, fidei, quæ in Christo est, gnarum, de lege docens, ut cohibeat eos, qui præter rectam doctrinam loquebantur, illosque increpet. Nam et ipse Apostolus Hymenæum et Alexandrum, naufragium circa fidem passos, Satanæ jam tradiderat, ut discerent non blasphemare. Ubi de istis admonuit, canones illi ecclesiasticos deinceps præscribit de oratione, quomodo, et ubi, et pro quibus sit orandum. Quod mulieres in Ecclesiis tacere debeant, et magis discere, quam docere. De constitutione episcoporum, presbyterorum et diaconorum ; quomodo se gerere et quales esse debeant, qui constituuntur. De viduis in Ecclesia, qua illæ ætate eligi, et quales esse debeant, ac quomodo illarum cura habenda sit. Juniores ad castitatem instituendas esse, ut nubant potius quam turpiter vivant ; divitibus denunciandum esse ne superbiant, neve spem collocent in divitiis suis. Postquam de istis præcepit, hortatur eum, ut hæc doceat, et ut aquam ultra non bibat, sed sibi ipsi et doctrinæ attendat, quod sciat fore tempora, quibus nonnulli a fide defecturi sint. Ubi etiam escas mundas esse docuit, ac præcepit, ut contentiosas et profanas quæstiones aversetur, in quibus quidam gloriantes fidem transgressi jam erant, finit Epistolam.

Duodecima, item ad Timotheum.

70. Hanc item ad Timotheum Roma misit. Occasio ejus talis est. Cum vellet Apostolus, postquam desertus erat ab iis, qui protectionis socii fuerant, ad se venire Timotheum, hanc scripsit Epistolam. Et initio significat se memorem esse, cum pietatis ejus, tum fidei majorum ipsius. Deinde quod, qui ex Asia erant, ex quorum numero erant Phygellus et Hermogenes, aversati se sint, in catenis constitutum videntes. Onesiphorum vero laudat, quod is Romam venerit, et apud se manserit. Præcipit autem, ut stultas quæstiones aversetur, quod hinc pugnx oboriantur. Nam hoc pacto Hymenæum et Philæum deflexos, transgressos esse veritatem, dicentes, resurrectionem jam esse factam ; et nonnullos subvertere. Hoc itaque magis illum hortatur, ut sibi ipsi attendat et doctrinæ, sciatque futuros posterioribus temporibus homines, voluptatum magis quam Dei amantes, et

ut, ista prævicens, populum credentem communiat, ne quis ex illo seducatur. Postquam autem ad morum institutionem et doctrinæ severitatem multis illum adhortatus est, ac significavit tempus resolutionis suæ jam imminere, ut pro Christo immoletur, præcipit ei, **153** ut ad se cito veniat, afferens secum penulam suam et libros. Hortatur etiam, ut Alexandrum ærarium caveat, ut qui se multis malis affecerit, atque ita claudit Epistolam.

Decima tertia, ad Titum.

71. Hanc misit Nicopoli: nam ibi hibernavit. Est autem Epistolæ occasio talis. In Creta reliquerat Titum, ut clericos per civitates constitueret. Cum autem illic multi legis prætextu, populum credentem subducere conarentur, id ubi cognovit Apostolus, Epistolam scripsit. Et principio gratis actis Deo propter ipsius pietatem, indicat fidem in Christum non esse recentem, sed a sæculo præparatam et a Deo promissam. Deinde de constituendis clericis docet, quomodo illi conversari et quales esse debeant. Præcipit etiam illi, ut increpet eos, qui sanæ fidei contradicerent, maxime eos, qui erant ex circumcissione: sciatque Cretenses esse otiosos, et opus habere increpatione. Et postquam docuit omnis generis escas esse mundas mundis, et quales esse debeant anus, quarum est officium castigare adolescentulas, admonet, quomodo servi dominis suis subjici debeant. Denique ubi admonuit, quod gratia Salvatoris non ex operibus nos justificaverit, sed ex divina benignitate, denuntiavitque, ut legales pugnas, tanquam impudentes aversetur, significat illi, ut cum ad se miserit Artemam, ad se veniat. Præcipit etiam, ut auditores suos bonis operibus præesse doceat, atque ita terminat Epistolam.

Decima quarta, ad Philemonem.

72. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus hæc est: Onesimus servus Philemonis aufugerat, et ad Paulum venerat, atque ab illo in fide instructus, illi utilis ad ministerium erat. De hoc itaque scribit Philemoni, illique commendat Onesimum, ut sincere erga eum afficiatur, nec amplius eum habeat ut servum, sed ut fratrem. Hortatur illum etiam ut hospitium sibi paret, ut ubi venerit, manendi locum inveniat: et sic finit Epistolam.

Liber octavus. Apocalypsis Joannis.

73. Hoc nomine vocatur hic liber, quia hanc revelationem ipse Joannes evangelista et theologus in Patmo insula dicta, Dominico die vidit, jussusque conscripsit, ut ad septem Ecclesias mitteret, videlicet istas: Ephesum, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardes, Philadelphiam et Laodiceam. Quæ vero in hac visione vidit, multa sunt ac varia. Ac demum perditionem etiam Antichristi cum diabolo vidit. Jubetur autem primum scribere sin-

A μάλλον ἢ φιλόθεοι· προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μὴ τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῆ. Καὶ εἰς τὰ ἔθνη δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίθειαν πολλὰ προτροπεύαμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν λοιπὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνεστάναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φελόνην καὶ τὰ βιβλία. Παρήγγεσε δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρον τὸν χαλκεί· φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδεϊζόμενον αὐτῷ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τρισκαυδεκάτη, πρὸς Τίτον.

71. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Νικοπόλεως· ἐκεῖ γὰρ παρεμίμασεν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπέλιπε τὸν Τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς· πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ἐπιχειροῦντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατῆν τοὺς λαοὺς, μαθὼν δὲ Ἀπόστολος, γράφει. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἠτοιμάσθαι, καὶ ἐπηγγέλλαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν. Καὶ τοῦτον διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. Καὶ ἐπιτιμῶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὑγιαίνουσῃ πίστει· μάλιστα τοῖς ἄκροισι, εἰδέναι τε τοὺς Κρήτας, ὅτι ἀργοὶ εἰσι, καὶ χροίζουσιν ἐπιτιμίας. Διδάξας τε πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαρῶς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς πρεσβυτέρους, τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινεῖ πῶς δεῖ τοὺς δούλους τοῖς ἰδιοῖς δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι. Καὶ τέλος, ὑπομνήσας ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγέλλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι, ὡς ἀναισχύντους οὖσας, ὄντοισι αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν Ἀρτεμῆν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. Ἐνετείλατό τε αὐτῷ, ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προῖστασθαι· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τεσσαρεσκαυδεκάτη, πρὸς Φιλήμονα.

72. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλήμονος ἔφυγε, καὶ προσῆλθε τῷ Παύλῳ, καὶ κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. Περὶ τοῦτου τοίνυν γράφει Φιλήμονι παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχη αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχη αὐτόν ὡς δούλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. Προετρέψατο δὲ αὐτόν, καὶ ξενίσαν αὐτῷ ἐτοιμάσαι, ἵνα, ἐὰν ἔλθῃ, εὖρη ποῦ μένη· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Βιβλίον ἡ'. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου.

73. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος ἑώρακεν ἐν τῇ Πάτμῳ καλουμένῃ νήσῳ, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καὶ κελευσθεὶς ἔγραψεν αὐτήν, ὡς τε πέμψαι εἰς τὰς ἑπτὰ Ἐκκλησίας ταύτας, εἰς Ἐφεσον, εἰς Σμύρναν, εἰς Πέργαμον, εἰς Θυάτειραν, εἰς Σάρδεϊς, εἰς Φιλαδέφειαν, καὶ εἰς Λαοδικεῖαν. Ἄ δὲ εἰσιν ἐν τῇ ὄψασίᾳ, πολλὰ εἰσι καὶ διάφορα. Καὶ τέλος τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἀπόλειαν μετὰ τοῦ διαβόλου ἑώρακε. Κελεύεται δὲ πρῶτον γράψαι ἐκάστη

ἀγγέλῳ τῶν προειρημένων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰς ἐκά- **A** **gulis prædictarum Ecclesiarum angelis secundum**
 στου πράξεις. Πολλὰς μὲν οὖν εἶδεν καὶ παραδό- **cujusque actiones. Multas itaque et admirabiles vi-**
 ζους ὄπτασις, εἶδε δὲ ἑπτὰ λυχνίας χρυσαῖς, καὶ ἐν **visiones vidit, ut septem candelabra aurea, et in**
 μέσῳ αὐτῶν ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου· καὶ ἡρμηνεύθη- **medio illorum similem Filio hominis; et interpre-**
 σαν αὐτῷ, ὅτι αἱ λυχνίαι εἰσὶν αἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίαι· ὁ **tationem accepit, candelabra illa esse septem Ec-**
 δὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Εἶδεν καὶ θύραν ἀνεωγ- **clesias, et eum, qui in medio erat, esse Dominum.**
 μένην ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν θρόνῳ καθήμενον τὸν **Januam item vidit apertam in cælo, et Dominum**
 Κύριον, καὶ προσκυτούντας τὸν Κύριον. Ἐώρακε καὶ **in throno sedentem, et viginti quatuor seniores, se-**
 σφραγίδας λυομένας, καὶ λυομένης ἐκάστης, ὄπτασία **dentem super thronos et adorantes Dominum. Vidit**
 τις ἐγένετο. Εἶτα εἶδεν ἑπτὰ ἀγγέλους ἔχοντας **etiam septem sigilla aperiri, et unoquoque aperto,**
 ἑπτὰ σάλπιγγας, καὶ ἐκάστου σαλπίζοντος, ἐγένετο **visio quædam apparebat. Vidit deinde septem an-**
 σημεῖον· τοῦ δὲ ἐδόξαστου σαλπίζοντος, ἤκουσε λε- **gelos habentes septem tubas, et unoquoque illorum**
 γόντων, ὅτι « Ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου ἐγένετο τοῦ **clangente fiebat signum, septimo vero clangente**
 Κυρίου. » Καὶ εἶδεν τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἐν **audivit, qui dicerent: Regnum mundi, Domini fac-**
 οὐρανῷ. Εἶτα εἶδεν γυναῖκα ὠδίνουσαν, καὶ δρά- **ctum**¹⁴. Et arcam testamenti vidit in cælo. Deinde **154**
 κοντα πυρὸς διώκοντα αὐτήν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ ἐσώ- **mulierem parturientem vidit et draconem ignitum,**
 θη εἰς τὴν ἔρημον· ὁ δὲ δράκων ἐβλήθη εἰς τὸ πῦρ. **qui illam persequabatur. Mulier quidem servata est**
 Εἶτα εἶδεν θηρίον ἔχον κέρατα δέκα, καὶ κεφαλὰς **in solitudine, draco** **154** **vero abjectus in ignem.**
 ἑπτὰ, καὶ τὸ διάδημα αὐτοῦ βλασφημίας γέμον· τὸ **Postea bestiam vidit habentem cornua decem, et**
 δὲ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἐβλήθη, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ **capita septem, et diadema ejus blasphemia plenum**
 ὀνόματος αὐτοῦ ἤξεν. Ἦκουσε καὶ παρθένων ἄδόν- **erat. Nomen vero ejus non patefecit, sed numerum**
 των, καὶ ἀκολουθούντων τῷ Ἀρνίῳ, καὶ εἶδεν ἄγγε- **nominis ejus, nempe sexcenti sexaginta sex. Et**
 λον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι, καὶ ἄλλον ἀκολου- **virgines audivit canentes, et Agnum sequentes. Vi-**
 θούντα, καὶ ἄλλον, καὶ νεφέλην λευκὴν, καὶ ἐπ' αὐ- **dit etiam angelum per medium cæli volantem, et**
 τῆς καθήμενον ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχοντα ἐπὶ τῆς **sequentem alterum, aliumque postea; deinde et**
 κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ **nubem candidam vidit, et insidentem illi similem**
 αὐτοῦ δρέπανον δξύ. Εἶτα εἶδεν ἀγγέλους ἑπτὰ, **Filio hominis, in capite coronam auream haben-**
 ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, καὶ φιάλας χρυ- **tem, et in manu sua falcem acutam. Deinde sep-**
 σαῖς γεμούσας ἐκ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἀπνέχθη **tem angelos vidit, habentes plagas septem novissi-**
 τῷ πνεύματι εἰς ἔρημον, καὶ εἶδεν γυναῖκα καθ- **mas, et phialas aureas plenas iræ Dei. Post hæc**
 ἡμένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ· καὶ **ablatus est spiritu in solitudinem, et vidit mulierem**
 ἐσήμενον ἀπὸ ταύτης ἕσσεσθαι τὸν Ἀντίχριστον. Εἶτα **sedentem super bestiam coccineam, habentem cap-**
 εἶδεν τὸν οὐρανὸν ἀνεωγμένον, καὶ ἔριππον λευκόν, **ita esse Antichristum. Vidit etiam cælum apertum, et**
 καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἶτα **equitem album, et erat nomen ejus, Verbum Dei.**
 εἶδεν θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, θέλον- **Deinde vidit bestiam, ac reges terræ, bellum facere**
 τας ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ **volentes cum eo qui sedebat super equum album.**
 ἵππου τοῦ λευκοῦ. Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ' **Et apprehensa est bestia, et cum ipsa pseudoproph-**
 αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης, ὅστις ἦν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ **eta, qui est Antichristus, et vidit eos abjici in**
 εἶδεν βαλλομένους αὐτοῦς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς. **stagnum ignis. Post ista vidit angelum descenden-**
 Εἶτα εἶδεν καταβαίνοντα ἄγγελον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, **tem de cælo, et abjicientem Satanam cum his, qui**
 καὶ βάλλοντα τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ χά- **characterem ipsius habebant, in abyssum, et clau-**
 ραγμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ κλείοντα ἐπάνω **dentem desuper ipsum, ne posthac amplius sedu-**
 αὐτοῦ, ἵνα μηκέτι πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἕως ἐτῶν χιλίων. **ceret gentes, donec consumpti sint mille anni. Mar-**
 Εἶτα εἶδεν τὸν μάρτυρα ἐν δόξῃ βασιλεύοντα **tyres deinde vidit cum gloria in Christo regnantes.**
 ἐν Χριστῷ. Εἶτα εἶδεν, ὅτι μετὰ χίλια ἔτη λυθή- **D Vidit item quod Satanus post mille annos solven-**
 σεται ὁ Σατανᾶς, καὶ βληθήσεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ **dus sit, et abjiciendus in stagnum ignis, cum An-**
 πυρὸς μετὰ τοῦ Ἀντιχριστοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν **tichristo, in sæcula sæculorum. Post hæc vidit cæl-**
 αἰώνων. Εἶτα εἶδεν οὐρανὸν καινόν, καὶ γῆν, καὶ **lum novum, terram novam ac Jerusalem novam,**
 τὴν Ἱερουσαλὴμ καινὴν, καὶ εἶδεν ποταμὸν ὕδατος **et fluvium aquæ vivæ, ac servos Dei contemplantes**
 ζώης, καὶ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ θεωροῦντας τὸ πρό- **faciem ejus, et habentes nomen ejus in frontibus**
 σῶπον αὐτοῦ, καὶ ἔχοντας ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ ὄνομα **suis. Cum hæc vidisset Joannes, proci- dit, volens**
 αὐτοῦ. Ταῦτα εἰρηκώς Ἰωάννης ἔπεσε, θέλων **adorare angelum, qui sibi hæc omnia ostenderat.**
 προσκυνῆσαι τῷ ἀγγέλῳ· δεικνύοντι αὐτῷ ταῦτα πάν- **At angelus prohibuit illum, dicens: Non me, sed**
 τα. Καὶ ἐκόλυσεν αὐτὸν ὁ ἄγγελος λέγων· « Μὴ ἐμοὶ **Deum adora; ego enim conservus tuus sum**¹⁵. Cum
 προσκύνει, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· ἐγὼ γὰρ σύνδουλός σου **autem ista videret, audivit a Domino nostro Jesu**
 εἰμί. » Βλέπων δὲ ταῦτα, ἤκουε παρὰ τοῦ Κυρίου **Christo, quod ipse sit qui est, et idem ipse sit**

¹⁴ Apoc. xi, 15. ¹⁵ Apoc. xix, 10.

Verbum Dei, quod posterioribus temporibus propter nos incarnatum est : homo, inquam, perfectus factus est, et Filius hominis vocatus est.

Sunt item alii quidam libri varii, præter prædictos, utriusque cum Veteris, tum Novi Testamenti; quorum alius contradicitur, alii apocryphi vocantur.

74. De libris Veteris Testamenti, quibus contradicitur, jam antea diximus, ut sunt, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Syrach, Esther, Judith et Tobias. Istitis etiam connumerantur Machabæorum libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi, et Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Veteri Testamento sunt, quibus contradicitur.

Apocryphi ex Veteri Testamento sunt isti.

75. Enoch, Patriarchæ, Oratio Joseph, Testamentum Moysis, Assumptio Moysis, Abraham, Elidad et Modad, Eliæ prophætæ, Sophoniæ prophætæ, Zachariæ, Patris Joannis, Baruch, Ambacum, Ezechiel et Daniel falso inscripti.

Novi autem Testamenti, quibus contradicitur, hi sunt.

76. Itinera Petri, Itinera Joannis, Itinera Thomæ, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apostolorum, Clementina. Ex his veriora quædam et a Deo inspirata, versa et electa sunt, et ea sunt quæ leguntur.

155 Hi omnes cognitionis gratia expositi sunt, perverse tamen scripti, nothi ac reprobi. Et nullus istorum, maxime apocryphorum, approbatus aut utilis est, præsertim Novi Testamenti : sed omnes, iis exceptis de quibus actum est superius, qui et a priscis sapientibus ac Patribus approbati sunt, digni sunt qui abscondantur magis, quam qui legantur : etiam alii, et qui inter illos Evangelia quoque vocantur, præter quatuor illa quæ tradita nobis sunt. Nam quatuor nobis Evangelia sacrosanctæ et catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ canones sanxerunt. Secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem, juxta prophetiam visionis, quam Ezechiel propheta de quatuor cherubim vidit. Quatuor enim cherubim propheta ille vidit : unum similem homini, id est, Evangelium secundum Matthæum ; alium, similem vitulo, quo significatur Evangelium secundum Marcum ; tertium, similem leoni, id est, Evangelium secundum Lucam ; quartum, similem aquilæ, id est, Evangelium secundum Joannem. Præter quatuor ista nullum est aliud Evangelium.

Evangelium secundum Matthæum, ab ipso Matthæo, Hebraico dialecto conscriptum est, et editum Jerosolymis, interpretatumque est a Jacobo fratre Domini secundum carnem, qui et primus

(53) Quæ hic ἀντιλεγόμενα dicuntur, apud Nicephorum vocantur apocrypha, et, ut putatur, rectius. Porro apud eundem adjiciuntur Iguatii et Polycarpi

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ ὢν ἐστίν, καὶ αὐτὸς ἐστίν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅστις ὕστερον δι' ἡμᾶς σαρκωθεὶς λέγω δὴ τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐκλήθη Ἰῆδς ἀνθρώπου.

Εἰσι δὲ καὶ ἄλλα βιβλία διάφορα πρὸς τὰ προλεχθέντα ἐκατέρως Διαθήκης, τῆς Παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς καὶ Νέας : τὰ μὲν ἀντιλεγόμενα, τὰ δὲ ἀπόκρυφα.

74. Τὰ μὲν οὖν ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς προείπομεν μὲν καὶ πρότερον, ὡς ἐστὶ Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Συράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τωβίτ· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ταῦτα ἠριθμῆνται· Μακκαβαϊκὰ βιβλία δ'· Πτολεμαϊκὰ, Ψαλμοὶ καὶ Ῥῆθ Σολομῶντος, Σωσάννα. Ταῦτα τὰ ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Τὰ δὲ ἀπόκρυφα πάλιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα.

75. Ἐνὼχ, Πατριάρχαι, Προσευχὴ Ἰωσήφ, Διαθήκη Μωϋσέως, Ἀνάληψις Μωϋσέως, Ἀβραάμ, Ἐλιδὰδ καὶ Μωδὰδ, Ἡλίου προφήτου, Σοφονίου προφήτου, Ζαχαρίου πατρὸς Ἰωάννου, Βαρούχ, Ἀμβაკοῦμ, Ἐσχειτῆλ, καὶ Δανιὴλ ψευδοπίγραφα.

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα (53).

76. Περίοδοι Πέτρου, Περίοδοι Ἰωάννου, Περίοδοι Θωμᾶ, Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶ, Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια, ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. Ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Ταῦτα πάντα ἐξετέθησαν μὲν ὅσον πρὸς εἶδησιν, παραγεγραμμένα δὲ εἰσι πάντως καὶ νόθα, καὶ ἀπόβλητα. Καὶ οὐδὲν τούτων, τῶν ἀποκρύφων μάλιστα, ἔγκριτον ἢ ἐπωφελες, ἐξαιρέτως τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλλὰ πάντα δίχα τῶν ἀνωτέρω διαληφθέντων, καὶ ἔγκριθέντων παρὰ τοῖς παλαιοῖς σοφοῖς καὶ πατέραςιν, ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ὡς ἀληθῶς ἄξια· τὰ τε ἄλλα, καὶ αὐτὰ τὰ καλούμενα ἐν αὐτοῖς Εὐαγγέλια, ἐκτὸς τῶν παραδοθέντων ἡμῖν τεσσάρων τούτων. Εὐαγγέλια γὰρ τέσσαρα ἐθέσπισαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην, κατὰ τὴν προφητείαν τῆς ὀπτασίας, ἧς ἐθεάσατο Ἰεσχειτῆλ ὁ προφήτης περὶ τῶν τεσσάρων χερουβίμ. Τέσσαρα γὰρ εἶδε χερουβίμ· οὗτος ὁ προφήτης· τὸ ἐν ὁμοίον ἀνθρώπων, τουτέστι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον· τὸ δευτερον ὁμοίον μόσχῳ, τουτέστι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὸ ἄλλο ὁμοίον λέοντι, τουτέστι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· τὸ δὲ τέταρτον ὁμοίον ἀετῷ, τουτέστι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Παρὰ δὲ ταῦτα τὰ τέσσαρα ἕτερον Εὐαγγέλιον οὐδέν.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου τῆ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἠρμηνευθὴ δὲ ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου τὸ κατὰ σάρκα, ὃς καὶ πρῶ-

epistolæ quæ fortassis lapsu graphico, hic sunt omisssæ.

τος χειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν Ἱεροσολύμοις.

Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ἐν Ρώμῃ (34), ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μακαρίου ἀποστόλου, καὶ ἐκηρύχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Πενταπόλει, καὶ Λιβύῃ.

Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἰατροῦ ὡσπερ καὶ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συνεγράφητο δὲ ὁ αὐτὸς Λουκᾶς.

Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἠγαπημένου, ὄντος ἐξορίστου ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἐφέσῳ, διὰ Γαίου τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ξενοδόχου τῶν ἀποστόλων, περὶ οὗ καὶ Παῦλος Ῥωμαίοις γράφων φησὶ· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας (35). »

Ποῖα καὶ πόσαι παραδόσεις εἰσὶ τῆς θείας Γραφῆς, εἴτε οὖν ἀπὸ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν (36) ἐρμηνεύονται, καὶ τίνας οἱ ταύτην ἐρμηνεύσαντες, καὶ πότε.

77. Πρώτη ἐστὶν ἡ τῶν ὀβ' ἐρμηνευτῶν. Οὗτοι, Ἑβραῖοι ὄντες (37), ἐξελέγησαν ἀπὸ ἐκάστης φυλῆς ἕξ, καὶ ἠρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλείᾳ (38) τοῦ Φιλαδέφου πρὸ διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα. Οὗτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου ὑπάρχων, καὶ Ἑλλήν ὢν, ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις (39). Καὶ πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις προσδραμῶν, ἠρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν διεστραμμένῳ λογισμῷ ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλείᾳ τοῦ λεπτωθέντος μετὰ τλ' ἔτη τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας.

Τρίτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου. Οὗτος Σαμαρείτης ὢν, καὶ μὴ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὡς φιλαρχίαν νοσῶν, τοῖς Ἰουδαίοις προστρέχει (40),

¹⁶ Rom. xvi, 28.

(34) Quod ait (scriptor iste) Marcum Romæ suum scripsisse Evangelium, Papias confirmat apud Eusebium l. iii *Historiæ*, cap. 14. Nec non Clemens Alex. apud eundem. Chrysost. vere Homil. in *Matth.* scripsisse in Ægypto existimavit.

(35) In quibusdam exemplaribus legitur, καὶ ὅλη Ἐκκλησία.

(36) In codice Regio 278, quæ est catena in Psalmos, post excerptum ex Epiphania, hæc leguntur ad finem usque, videnturque epitome ex Epiph. *De mensuris*, p. 169, ut monuimus. Tit. in Reg. Αἰ ἐκλογαὶ τῆς ἐραβ' Γραφῆς ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν.

(37) Sic incipit Reg. α' ἡ τῶν ὀβ'. Οὗτοι Ἑβραῖοι. (38) Βασιλείᾳ δεest in Reg. Mox idem, πρὸ τα' ἐνιαυτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, id est, trecentis et uno annis ante Christi nativitatem. Sed male; non enim tantum temporis effluxerat, a Ptolemæo Philadelpho ad Christum.

(39) Reg. ὑπάρχων Ἑλλήν ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις. Εἶτα τὸν χ. Paulo post hec. sic habet... συν-

A Hierosolymorum episcopus constitutus est a sanctis apostolis.

Evangelium secundum Marcum, Romæ quidem ab apostolo Petro dictatum est, editum vero a Marco beato apostolo, et ab ipso Alexandriae postea, et in Ægypto, et in Pentapoli, et in Libya prædicatum.

Evangelium secundum Lucam, dictatum quidem est ab apostolo Paulo: conscriptum vero et editum a Luca beato apostolo ac medico. Quemadmodum et apostolorum Acta, dictavit apostolus Petrus, idem vero Lucas litteris mandavit.

Evangelium vero secundum Joannem, dictatum est ab Joanne apostolo et dilecto, cum exsul esset in Patmo insula, et postea ab eodem Ephesi editum, per Gaium dilectum, apostolorum hospitem, de quo et Paulus Romanis scribens dicit: « Salutatur vos Gaius hospes meus et totius Ecclesiæ ¹⁶. »

Quænam et quot sint divinæ Scripturæ versiones, seu interpretationes ex Hebræo in Græcum sermonem, ac quænam et quando illam sunt interpretati.

77. Prima versio est, LXXII Interpretum. Hi cum Hebræi essent, electi sunt ex unaquaque tribu sex viri, et divinam Scripturam sub Ptolemæo Philadelpho rege, interpretati sunt, ducentis triginta annis ante nativitatem secundum carnem, Domini nostri Jesu Christi.

Altera est Aquilæ, qui cum Sinope Põnti oriundus, et Græcus esset, Hierosolymis baptizatus est. Postea vero, reprobato Christianismo, Judæis sese conjunxit, et sacram Scripturam perversa ratione, sub Hadriano imperatore, tabe corporis laborante, trecentis triginta post LXXII versionem annis, interpretatus est.

156 Tertia interpretatio est Symmachi. Hic cum Samaritanus esset, nec populo suo acceptus quod principatum affectaret, ad Judæos sese recepit, ac

δραμῶν ἠρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ λεπτωθέντος μετὰ ἔτη λ' καὶ υ' τῆς τῶν ὀβ' ἐρμηνείας. Οὐκ ὀρθῶς δὲ λογισμῷ τὴν ἐρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντιπαθῶν. Πρὸ τοῦ λεπτωθέντος, ut legitur in editis omnibus, Jos. Scaliger putavit legendum, λεπτωθέντος, cui favet Regius codex. Sed nusquam traditur Hadrianum lepra laborasse: omnesque historici aiunt tabe confectum interiisse, quo referri videtur vox singularis λεπτωθέντα. Epiph. p. 170, habet λωθηθεὶς τὸ σῶμα.

(40) Reg. ἦν. Μὴ τιμώμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, φιλαρχίας ἔρωτι προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ δευτερον περιτέμνεται. Καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτῆς τῶν Σαμαρειτῶν ἠρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν, Σευήρου τηνικαῦτα βασιλεύοντος, etc. Porro quod hic dicitur sub Severo versionem a Symmacho editam fuisse, nequaquam referendum ad Severi, qui Pertinaci successit, tempora; sed ad Lucii Veri imperium qui corrupte ab Epiphania Σευήρος laud semel vocatur. Nec desunt inter Latinos qui Lucium Verum, Severum corrupte nuncuparint. Nam, si Se-

secundo circumciseus est. Et ut Samaritanos subverteret, verit̄ et ipse divinam Scripturam sub Severo imperatore, annis post versionem Aquilæ quinquaginta sex.

Quarta Theodotionis Ephesii est. Hic cum primum hæresim Marcionis Pontici sequeretur, postea sectatoribus hæresis illius succensens, et ipse sacram Scripturam, sub Commodio imperatore, eo ipso tempore, ad subversionem prædictæ hæresis interpretatus est.

Quinta interpretatio ea est quæ abscondita in doliis inventa est, sub Antonino imperatore, Caracalla dicto, in Jericho, a quodam ex illis, qui Hierosolymis litterati erant.

Sexta et ipsa in doliis latens inventa est, sub Alexandro Mammææ filio, Nicopoli ad Actium: a quodam Origenis familiari.

Septima et postrema interpretatio, sancti Luciani, magni ascetæ et martyris est, qui et ipse cum in prædictas versiones et Hebraicos libros incidisset, et diligenter, quæ vel veritati deerant, vel superflua erant, inspexisset, ac suis quibusque Scripturarum locis correxisset, versionem hanc Christianis fratribus edidit; et post ipsius certamen et martyrium, quod sub Diocletiano et Maximiano tyrannis sustinuit, liber ipsius manu scriptus, repertus est Nicomediæ, sub Constantino Magno imperatore, apud Judæos, in pariete turrito calce circumlito, in quo custodiæ gratia positus fuerat.

Quinam libri in Scripturis memorati sunt, ut quidem temporis exstarent, sed jam non reperiuntur.

78. Libros Nathan, Addo, Achizæ Silonitæ, Semei et Jehu, exstare scriptum est in libro Regum. Prophetæ autem hi sunt qui prophetias suis conscripsere, quæ jam non reperiuntur.

Ter mille psalmi Davidis in Paralipomenis esse dicuntur: e quibus centum quinquaginta duntaxat ab amicis Ezechizæ regis selecti, reliqui autem absconditi fuere. Quinque millia Proverbiorum

veri temporibus edita fuit versio Symmachi, posterior haud dubio erit Theodotionis Versio, quæ sub Commodio adornata fuit. Hæc fusius Petavius in notis ad Epiphanium, p. 398.

(41) Reg. καὶ τοῖς συναίρεταις μηνίων. In prius editis legebatur male, μηνίων. Reg. ibidem subsequitur, ἔκδοσιν ἰδίαν ἐποίησατο τῆς Γραφῆς, Κομόδου τῆν Ῥωμαίων βασιλείαν ἰθύνοντος. Quæ sequuntur in Reg. omnino ab his diserepant, quod ad verba attinet, quare ea solum adnotabimus, quæ diversam præferunt sententiam.

(42) Reg. τῆ κατὰ τὸν Ἄκτιον διακειμένη. Editi male, τῆ πρὸς ἀρχαίους. Epiphanius, τῆ πρὸς Ἄκτιαν.

(43) Hæc non habentur apud Epiphanium, quia eas solum editiones ille commemorat, quæ in Hexaplis Origenis locum habuere.

(44) Hæc habentur in mss. Reg. 228. Græce fol. 4, verso, et edita sunt a Cotelerio in notis ad Patres

καὶ ἐκ δευτέρου περιτέμνεται. Καὶ πρὸς διαστροφὴν τῶν Σαμαρειτῶν ἐρμηνεύει καὶ αὐτὸς τὴν Ὀσίαν Γραφὴν ὑπὸ Σεβήρου τοῦ βασιλέως μετὰ νσ' ἔτη τῆς τοῦ Ἀκύλα ἐρμηνείας.

Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου. Οὗτος, τῆς αἰρέσεως Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ ὄν, μηνίων τοῖς τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ (41), ἠρμηνεύσε καὶ αὐτὸς ἐπὶ Κομόδου τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ, πρὸς διαστροφὴν τῆς αὐτοῦ αἰρέσεως.

Πέμπτη ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὐρεθεῖσα κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀντωνίνου βασιλέως τοῦ Καρκαλά ἐν Ἰεριχῷ παρά τινος τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις σπουδαίων.

Ἑκτὴ ἐρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὐρεθεῖσα καὶ αὐτὴ κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας παιδὸς ἐν Νικοπόλει τῆ πρὸς Ἄκτιον (42) ὑπὸ τινος τῶν Ὀριγένους γνωρίμων.

Ἑβδόμη πάλιν καὶ τελευταία ἐρμηνεία ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὅστις καὶ αὐτὸς ταῖς προγεγραμμέναις ἐκδόσεσι, καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἐντυχῶν, καὶ ἐποπτεύσας μετὰ ἀκριθείας τὰ λείποντα, ἢ καὶ περιττὰ τῆς ἀληθείας ῥήματα, καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν Γραφῶν τόποις, ἐξέδωτο τοῖς Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς ἡτις δὴ καὶ ἐρμηνεία μετὰ τὴν ἀθλήσιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ, τὴν γενοῦσαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχειρον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὐρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου παρά Ἰουδαίους ἐν τοίχῳ πυργίσκῳ περιχερισμένῳ κονιάματι εἰς διαφύλαξιν (43).

Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βιβλία ὡς ἐντα, οὐχ εὐρισκόμενα δὲ (44).

78. Ναθάν καὶ Ἀδὼ, καὶ Ἄχια τοῦ Σιλωνίτου, καὶ Σεμεεὶ, καὶ Ἰηοῦ, ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται εἶναι βιβλία ἡ προφητῆται δὲ οὗτοι εἰσιν, οἳ γεγράφασι περὶ ὧν προεφήτευσαν ἃ οὐχ εὐρίσκειται.

Ψαλμοὶ τρισχιλιοὶ λέγονται ἐν Παραλειπομέναις (45) εἶναι τοῦ Δαβὶδ, μόνους δὲ ἐξ αὐτῶν τοὺς ὄν ὑπὸ τῶν φίλων Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως ἐξελέχθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκεκρυφθαι. Πεντακισχιλλίας

primi sæculi p. 339, eorumdem exemplar sua manu ex Baroniano codice descriptum nobis transmisit vir clarissimus Jacobus Mill. principalis collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, qui non pauca alia nobis perhumaniter officia contulit, confertque in dies, rogantibus. In prius editis non nisi Latine legebantur. Porro in manuscripto Reg. sub hoc titulo habetur: Ἰουσήπου ἐκ τοῦ ὑπομνηστικῶ κεφ. ρνη'. Ex Josephi Commentario caput 158. Exstat autem Josephi hujus viri Christiani ὑπομνηστικῶν, pluribus constans questionibus in Bibliotheca Cantabrigiensi, citaturque a Patritio Junio in Notis ad Epistolam Clementis. Cæterum, ut existimamus, et Josepho hæc mutuatus est Scriptor hujusce operis, ut superiora ex Epiphanio. In Baroc. sic legiur titulus, Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, οὐχ εὐρισκόμενα.

(45) Baroc. ἐν Παραλειπομέναις.

παροιμίας ὑπὸ Σολομῶντος ἐκδεδόσθαι. φησὶν ἡ τῶν Παραλειπομένων Γραφή (46)· ἀλλ' οὐκ εἰσι νῦν ἢ μόναι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι. Τὸ Ἄσμα ἐξ ἁσμάτων πλειόνων τὸ μυστικὸν ἐξειλέχθαι ἐπιγράφεται. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία προφητείας τὸν προφήτην (47) Ἰεζεκιήλ γεγράφθαι· ἐν δὲ μόνον ἐπιγινώσκωμεν εὐρίσκεισθαι.

(46) Baroc. ἐκδεδόσθαι ἡ τῶν Παραλειπομένων λέγει Γραφή.

(47) Baroc. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία τῶν

προφητῶν, τὸν προφ. Præstat Regii lectio. Porro quæ uncinis includuntur Latina, nusquam Græce reperimus, sed ex prius editis huc transtulimus.

ADMONITIO IN DISPUTATIONEM CONTRA ARIUM.

157 I. *Præmissis iis operibus quæ nostro doctorumque iudicio aperta vobelas vel γνησιότητος non habent indicia, ea jam edimus, quæ falso Athanasii præferre nomen liquidius comprobatur. Primum in editis occurrit disputatio contra Arium in concilio Nicæno. Opus jam pridem a viris doctis Athanasio abjudicatum. Libet autem hic apponere, quæ ad calcem editionis Commelinianæ a Petro Felckmanno adnotata sunt in variis lection. p. 21. Inscriptio, inquit, hujus disputationis in codice Augustano est: Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. Sequentia vero desunt, ut et in Basil. et Anglic. codd. Et præterea eadem etiam in tempore fallunt. Nam quod dicitur, Nicænam synodum habitam anno Christi 310, id verum esse non potest: siquidem ea, coss. Juliano et Paulino, sive cœpta, sive finita est, ut patet ex Socrate lib. *Histor.*, cap. 13, Græc. Reg. edit. et ipsis Actis Nicænis nuper Lutetiæ editis, et Alphonso Pisano libro secundo et tertio *De synodo Nicæna.**

At illi coss. fuerunt circa annum 20 imperii Constantini Mag. hoc est, (variant enim auctores) inter annum Christi 325 et 329. Quare fieri non potest, ut is annus decimus fuerit supra trecentimum. Præterea nec id quod dicitur, Alexandrum egisse jam tum episcopum Byzantii, quomodo verum esse possit, video: cum, ut patet ex historiis et ipsis Actorum Nicæno:um subscriptionibus, Alexander presbyter et legatus fuerit Metrophanis episcopi Constantinopolitani. Videatur de hac re Alphonso Pisanus de concilio Nicæno pag. 71, 322, 323 et 329, et Acta Nicæna, part. II.

Equidem non dubito Athanasium nostrum varios conflictus habuisse cum Ario in synodo Nicæna, quando Cyrillus Alexandrinus alicubi (48) refert eum in Nicæna synodo omnibus admirationi fuisse, et Alexandro episcopo quasi viæ duce ad omnia: imo editus est jam pridem a M. Crusio Catalogus Bibliothecarum apud diversos Græcos Constantinopoli degentes, in quo refert, apud Illustriss. principem Jacobum Marmoretam, haberi orationes dialecticas Athanasii episcopi Alexandrini, quibus disputavit Nicææ in prima œcumenica synodo contra Arium coram imp. Constantino Magno. Verum an hæc, de qua hic, disputatio, aut de illarum numero, aut omnino Athanasii sit, video doctos non immerito dubitare. Quidquid sit nostri codices omnes magno consensu tribuunt eam Athanasio.

II. *Hæc Felckmannus, qui prius editorum titulum respicit, ubi sic legebatur: Διάλεκτος ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειον ἐν εἰσι τῆς θείας σαρκώσεως τ' ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου Πάπα Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Quod autem habet ille de Dialogis Athanasio attributis, fuse a nobis alias pertractatum est. Hunc vero quod spectat Dialogum, constat primo esse supposititium: tum ex styli genere, quod ab Athanasiano, mirum quam abhorreat; tum ex argumentis plerumque invalidis, ne umbram quidem Athanasianæ ἐνεργείας referentibus. Quare nec in antiquis Athanasii operum collectionibus comparet, nec ab antiquorum aliquo laudatur, quod sciamus quidem. Nec ideo quidquam in adversum dubii nascitur, quod, ut ait Felckmannus, omnes codices illum Athanasio tribuant. Nam ubi semel ab auctore, Athanasii nomen accepit, hinc consequitur, ut a librariis deinceps omnibus autographo hærentibus, Athanasii nomen præpositum fuerit.*

III. *Porro male jacet in titulo: Dialogus in concilio Nicæno cum Ario habitus: palam quippe est vel ex ipso operis initio, non in concilio admissam dici disputationem, sed in diversorio quodam: neque cum Ario hic colloquium habetur, sed cum Arii sequace. Quæ vero sequuntur in prius editis, de tempore Nicænæ synodi, etc., in maxima codicum parte non comparent, ideoque illa expungere visum est.*

(48) Cyrill. tom. V, part. II, Epist. 4 ad monach. Ægyptiac, p. 4.

158 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΝ Τῃ ΚΑΤΑ ΝΙΚΑΙΑΝ ΣΥΝΟΔῶ ΠΡΟΣ ἈΡΕΙΟΝ (49).

S. P. N. ATHANASII

DISPUTATIO HABITA IN CONCILIO NICÆNO CONTRA ARIUM.

1. Dei providentia, charissimis fratribus comita- A
tus, properabam ad desideratos mihi Dei servos. Cum autem propter corporis infirmitatem lente incederem, una cum illis Dei servis, interrogavit me quidam ex viæ comitibus de hac Domini sententia; « Pater meus qui misit me, major me est ¹⁷. » Hæc sciscitanti sic respondi: « Istam quæstionem modo intermitte, fratrum dulcissime: postquam autem, Deo permittente, domum remigraverimus hac de re disse-remus, quam accuratissime. » Hæc ubi dixeram, in corde meo subito oboritur pietatis instinctus, sicque mecum loquebar: haud sine causa beatus Paulus Timotheo suo discipulo hæc scripsit: « Exerce teipsum ad pietatem ¹⁸. » Vere enim pictas erga Numen divinus thesaurus est bonis refertus, quæ nec loqui nec conjectare possumus. Mecum item reputabam, magnificum quiddam et augustum esse pietatem, quæ se adeuntem possit salvum facere. Venit quoque mihi in mentem parabola illa Domini mei Jesu Christi, qua significatur beatam pietatem magnum aliquid esse, et omni immortalium divitiarum genere abundare, raroque inter homines reperiri, nisi vix pauci e multis, qui mente veritatis studiosa, incorruptam ejus pulchritudinem consequantur. Nec vero illi virtute sua amabilem ejus conspectum adepti sunt, sed suo in Deum amore, crebrisque precibus donum illud a Deo obtinuerunt, ut æternum gaudium in sinum recipiant, qui eximiam illius dignitatem contemplantur.

τὴν ἐπέραστον ταύτης ἔψιν· ἀλλὰ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν στείλαμενοι, συγκαίς λιταῖς χρησάμενοι, εἰλήψαι τοῦτο παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον, ὅπως αἰδίων χαρὰν ἐνστερνίσωμεν οἱ κατοπιτριζόμενοι τὸ ὠραιότατον (56) ταύτης ἀξίωμα.

2. Ait Dominus: « Simile est regnum cælorum C
thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, gaudet, deinde abit, et vendit omnia quæ ha-

¹⁷ Joan. xiv, 28; xii, 49. ¹⁸ 1 Tim. iv, 7.

(49) Sic Regius codex, Augustanus vero, Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νικάϊαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. *Disputatio habita in concilio Nicæno adversus Ariamum*. Basilii et Anglic.: Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νικάϊαν συνόδῳ, etc. Sic item Felc. 2 et editi, sed perperam addunt, ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τ', ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου πατρὸς Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. Anno divinæ Incarnationis trecentesimo decimo, tempore pii imperatoris Constantini, et beati vapore Silvestri, et episcopi Byzantii Alexandri.

4. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπήειν προσεληλυθὼς σὺν τοῖς φιλότατοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἐμοὶ ποθομένους τοῦ Θεοῦ δούλους (50). Ἠρέμα δὲ πως βαδίζοντα διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν ἅμα τοῖς πρῶτοις ἐπιτημένοις τοῦ Θεοῦ δούλοις, ἤρετό (51) μέ τις τῶν συμπορευομένων μοι ἀνδρῶν περὶ τοῦ Κυριακοῦ ῥήτου τοῦ φάσκοντος· « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με μεῖζων μου ἐστίν. » Κἀγὼ φημι πρὸς τὴν πεῦσιν, ἣν προσαγόχεν· « Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσχευε τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, γλυκύτατε ἀδελφῶν· ἐπὶ δὲ (52), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἐν τοῖς οἰκείοις ἐπαναζεύξωμεν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ κεφαλαίου ἀσφαλῶστα τὴν ποιησόμεθα. Κἀμοῦ τοῦτο εἰρηκότος, αἰφνιδίως τις κατοχὴ τῆς εὐσεβείας γίνεται ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἔλεγον δὲ ἐν ἑμαυτῷ· Οὐκ ἀσκόπως ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιστέλλων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Τιμοθέῳ ἔφασκε· Ἐγύμναζε σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. » Ἀληθῶς γὰρ θεῖος θησαυρὸς (53) ἀρβήτων καὶ ἀνεϊκάστων ἀγαθῶν πεπληρωμένη τυγχάνει ἡ εἰς τὸ Θεὸν εὐσέβεια. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑμαυτῷ κατὰ δεινότητα, ὅτι μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπίδοξός (54) ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, καὶ δυναμένη σῶσαι τὸν προσπελάσαντα τῇ ἑαυτῆς εὐπρεπείᾳ. Ὑπεισθῆι δὲ με καὶ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ παραβολὴ περὶ τῆς μακαρίας εὐσεβείας, ὡς μεγίστη τις καὶ πάντων ἀμβροσίων (55) πλούτων πεπληρωμένη τυγχάνει, καὶ σπανίως εὐρίσκειται ἐν τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἄρα ἀπὸ τῶν πολλῶν ὀλίγοι μόλις φιλαλήθει γνῶμη κατατύχουσι τοῦ ἀφθάρτου κάλλους αὐτῆς. Καὶ οὗτοι δὲ οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει κατειλήφασι

2. Φησὶν ὁ Κύριος· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν θησαυρῶν κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ, ὃν εὐρὼν ἄνθρωπος ἐχάρη, εἶτα ὑπάγει καὶ πωλεῖ πάντα (57),

(50) Anglic. φίλους, et secunda manu δούλους.

(51) August. εἴρετο. Mox in Anglic. μέ deest.

(52) Δέ deest in Aug. Mox Angl. ἐπαναζεύξαντες ἐχοίμεθα τὴν. Aug. ἐπαναζεύξωμεν.

(53) In Aug. θεῖος θησαυρὸς deest.

(54) Aug. Ἐλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπίδ.

(55) Edit. Comm. ἀμβροσίων. Ibid. πλούτων, deest in Reg.

(56) Anglic. Aug. et Felc. 2, ὠραῖον. Paulo post, Aug. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος.

(57) Πάντα deest in August.

δσα ἔχει, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρόν ἐκείνον. » Εἶτα ὡσπερ ἔστις ἐν τῇ καρδίᾳ μου, προσωμίλει μοι προσηγῶς, καὶ φησιν· « Ἄνθρωπε, εἰ καὶ πολλὰ σου εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι, κράτει ἰσχυρῶς (58) τὴν εἰς τὸ Θεῖον εὐσέβειαν. Διὰ γὰρ ταύτην, καὶ ἡ ἀρεσις τῶν ἁμαρτιῶν παρὰ Θεοῦ δίδεται, καὶ θάνατος νικάται, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἀνθρώπου εἰσελάσαι ἄριστα δύνησεται. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς ὑπόμνησιν εἰληφα καὶ τὸ, « Οἶδεν ὁ Θεὸς εὐσεβεῖς ῥύεσθαι, ἀνόμους δὲ τηρεῖν εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους αἰωνίῳ πυρὶ. » Καὶ γὰρ ὁ ἄνομος οὗτος τυγχάνει καὶ ἀσεβῆς· ἐκ δὲ τῆς ἀσεβείας ἁμαρτία γίνεται. Μήτηρ οὖν πάντων τῶν κακῶν ἡ ἀσεβεία, τιθηνὴς δὲ ψεκτῶν ἀπάντων ἡ ἀνομία τυγχάνει. Μακάριος οὖν ὁ τῆς εὐσεβείας υἱός, ὅτι οὗτος υἱὸς Χριστοῦ κληθήσεται.

3. Ἄθρῶς δὲ ἐπέστημεν τῷ τόπῳ ἔνθα ἤμεν τὴν ὁρμὴν πεποιτημένοι, καὶ περιτυγχάνοντες τοῖς γνησίοις, ἀσμένως διετελούμεν ἅπαντες ἡμεῖς τε, ὅτι ἤξιώθημεν τοὺς ἁγίους θεάσασθαι, ἐκείνοι δὲ, ὅτι ἀδελφούς ἐωράκαμεν. Κοινολογοῦντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ πολὺ τῶν ἀνάκων τῆ σεβασμιωτάτῃ θρησκείᾳ μετὰ πολλῆς εὐταξίας καὶ φειδύς, αἰφνιδίως ἀπὸ τῆς ῥίξης τοῦ χριστομάχου Ἀρείου θηρίον ἀνθρωπόμορφον εἰσεπήδησε πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς βραχὺ ἐπακροσάμενος τῶν εὐσεβείας ῥημάτων, μὴ δυνάμενος φέρειν, ἔλεξε τοιάδε· « Διδάξατέ με τὴν ὑμετέραν δόξαν, ἣ διδάξω ὑμᾶς τὸ ἐμὸν φρόνημα. » Ἐγὼ δὲ ἀπεκρινόμεν πρὸς αὐτόν· « Μὴ πάντας προσκαλοῦεἰς ζήτησιν· μεγάλοι γὰρ εἰσὶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ βούλει ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς μὲ τὸν σμικρότατον μόνον συνεξετάσαι, ἤδιστα ἐγὼ σοι τοῦτο παρέξω περὶ τοῦ ζητήματος. Προσάγαγε πρῶτος τὴν πρότασιν· μόνον φιλαλήθως ποιήσωμεν τὴν συνεξέτασιν, καὶ μὴ φιλονεικότερον πρὸς τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τοῦ πλησίον θεόπνευστα ῥήματα διατεθώμεν. »

4. ἈΡΕΙΟΣ εἶπεν· Ἐμοὶ δοκεῖ προηγούμενος ὀρισθῆναι ὑφ' ἑκατέρων ἐμοῦ τε καὶ σοῦ εἰς τὰ ζητούμενα, ἕκαστόν τε ἡμῶν ἐκθεῖναι, & φρονεῖν περὶ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἐν ἐπιτομῇ, ὅπως κατὰ σκοπὸν πέμπωμεν τοὺς λόγους, καὶ μὴ εἰς κενὸν ποιησώμεθα ἄμιλλαν λόγων, φανερά τε ἢ ἡ ἐπικρατούσα δόξα ὁμοίως τε καὶ ἡ καθαιρουμένη. Περὶ γὰρ πίστεως βούλομαι ζητῆσαι πρὸς σέ, ἐπειδὴ μάλιστα ἀκήκοα ὀρθῶς μὴ ὁμιλούντων ὑμῶν περὶ τῆς εἰς τὸ Θεῖον πίστεως καὶ εὐσεβείας.

5. ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ εἶπεν (59)· Θεοπρεπῶς πάντα σοι εὐτρέπισται· ἐγὼ δὲ ὁ φρονῶ, φημί ἐν ἐπιτομῇ Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, αἰὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Θεὸν (60) Λόγον, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι Ἰσὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότημόσ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι.

⁵⁸ Matth. xiii, 41.

(58) Reg. κρατεῖ εὐσεβῶς. Mox Basil. et Reg. καὶ παρὰ Θεοῦ. Mox Reg. καὶ βασιλείαν. Mox, ἄριστα, deest in August.

bet, et emit agrum illum ⁵⁹. » Deinde quasi stans ipse in corde meo, sic me leviter alloquebatur : Homo, et si multa sint peccata tua, constanter retine sinceram in Numen pietatem. Ob hanc enim Deus peccata condonat, mors vincitur, optimeque poterit homo in regnum cœlorum pervenire. Præterea, illud quoque commemini : « Novit Deus pios liberare, iniquos vero servare in diem iudicii, æterno igne puniendos. » Nam qui iniquus est, idem est et impius : ex impietate vero nascitur peccatum. Itaque mater omnium malorum est impietas, nutrix autem vituperabilium omnium est amentia. Quapropter beatus pietatis filius, quia hic filius Christi vocabitur

B 3. Interim vero ad locum, quo tendebamus, sine mora devenimus, ibique germanos nacti, mutuo ¹⁵⁹ omnes gaudio perfruebamur, nos quod digni habiti fuissetus, qui sanctos videremus, illi quod fratres conspicerent. Cum autem inter nos colloqueremur, nec pauca, quæ venerandæ admodum religioni congruerent, multo cum ordine et modestia diceremus, ecce subito ex radice Arii Christo infensi, bellua humanam mentita speciem in nos insiliit, cumque aliquantisper pietatis verba audisset, eorum impatiens, ita cœpit loqui : « Aut me vestram docete sententiam, aut ego quid sentiam vos docebo. » Cui ego : « Ne omnes ad disputandum provoca; magni enim sunt in domo Dei. Sin autem in præsentia mecum tantum, qui minimus sum velis disputare, ad id me tibi libentissime offero. Profer primus propositionem : sed ita nos geramus, ut solo veri amore disseramus, nec divinis verbis, quæ a nobis mutuo afferenda sunt, pertinaciter repugnemus. »

4. ARIUS dixit : Mihi in primis necessarium videtur, ut uterque nostrum, id de quo nobis agendum est, definiamus, breviterque exponamus, quæ nostra sit utriusque opinio de Deo, de Christo, et de Spiritu sancto : ut scopus sit aliquis nostris sermonibus, nec inaniter verbis digladiemur, pateatque quænam vicerit sententia, et quænam eversa fuerit. Tecum enim lubet de fide disceptare, maxime cum audiverim vos non recte de vera in Deum fide et pietate disserere.

5. ATHANASIOS respondit : Omnia, ut Deum decet, optime digessisti : ego vero quæ mea sit sententia, paucis dicam. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, qui semper sit Deus Pater. Et in Deum Verbum Unigenitum Dei Filium, eumque, simul cum proprio Patre existere, Filium item esse ex substantia Dei et Patris, Filium Patri æqualem esse, Filium ejusdem ac Deum esse dignitatis, ipsumque una cum Patre præsentem uli-

(59) Regius hic et deinceps omittit εἶπεν.

(60) Regius omittit Θεόν.

que esse divinitate, omniaque complecti sua substantia, nec ab ulla re contineri Filium Dei, sicuti nec Patrem ejus. Et in Spiritum sanctum, quem credo esse Patris substantiæ, simulque æternum cum Patre et Filio. Verbum dico in carne advenisse.

6. *Ar.* Credo et ego in unum Deum æternum, et Filium ejus quem ante sæcula creavit Deus, et Filium fecit. Qui Filius cum omnia quæcunque habet, non haberet, ea a Deo accepit: quod non sit item Filius Patri æqualis, nec ejusdem ac ille dignitatis, sed ut res facta, gloria et virtute Deo sit inferior. Et in Spiritum sanctum, qui a Filio factus est. En quæ ego sentio.

7. *Ath.* Jam cum omni arte ordire disputationem. Video enim te magnis malis detineri: quanquam tu nos, ipse aggressus reos esse velles, quasi non recte de Patre, et Filio, et Spiritu sancto sentiremus. *Ar.* Quomodo dicis Deum semper Patrem, qui cum solus esset Deus, sua voluntate creavit Filium suum, quemadmodum scriptum est? *Ath.* Ubinam scriptum est solum esse Patrem? *Ar.* Apud Paulum apostolum ita scribentem: « Nobis vero unus Deus ex quo omnia ²⁰. » *Ath.* Lege quæ sequuntur Apostoli verba: ait enim, « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. » *Ar.* Vides Filium ministrum, non autem per se opificem esse, ut ipse de se ait: « Nisi quid viderit Patrem facientem: quæ enim Pater facit, hæc et Filius facit ²¹. » Attende quomodo minister non autem creator sit Filius. *Ath.* **160** Vide: noli cum veritate pugnare. Nam quod putas a Paulo de Deo Patre esse dictum, idem de Filio ab ipso dici reperies. Hæc sunt enim ejus verba: « Et ipse posuit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, alios vero evangelistas, alios pastores et magistros, ad perfectionem populorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut jam non simus parvuli, nec fluctuantes circumferamur omni vento doctrinæ, in alea hominum, in astutia ad inducendum in errorem: sed veritatem sectantes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus: ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem commissuram subadministrationis ²², » etc. Videsne eandem vocem de Patre et Filio communiter dici, quam tu de solo Patre intellexisti?

συναρμολογούμενον και συμβιβαζόμενον διὰ πάσης φωνῆ κοινῶς κατηγορεῖται Πατρὸς και Υἱοῦ, και σὺ

²⁰ I Cor. viii, 6. ²¹ Joan. v, 19. ²² Eph. iv, 11-16.

(61) *Reg. et Aug.* τῆς τοῦ Πατρὸς. Cæteri et editi τοῦ omittunt.

(62) *Sic Reg.* At alii et editi, ἔκτισεν ὡς Θεός.

(63) *Aug.* ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τε και δυνάμειος, ὡς ποίημα. *Ed. vero.* ἀλλ', ἀπολείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὡς ποίημα, λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος.

τι, και ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, και ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ και ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· και εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς (61) ἐστὶν οὐσίας, και συναϊδιον τῷ Πατρὶ και τῷ Υἱῷ συγγένει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν Λόγον φημι ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

6. Ἄρ. εἶπεν· Πιστεῦσω κατὰ εἰς ἓνα Θεὸν αἰδιον, και εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὃν πρὸ τῶν αἰώνων ἔκτισεν ὁ Θεός (62), και Υἱὸν ἐποίησε. Καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, μὴ ἔχων ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ· και ὅτι οὐκ ἴσος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἰσότημος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὡς ποίημα (63), λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος· και εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγονός. Ἰδοὺ κατὰ ταῦτα φρονῶ.

7. Ἄθ. εἶπεν· Λοιπὸν μετὰ πάσης ἐπιστήμης ἄρχου τῆς ζητήσεως (64)· ὁρῶ γὰρ σε ἐν μεγάλοις κακοῖς ἐνεχόμενον, εἰ και τὰ μάλιστα (65) σὺ παρελθὼν ὑπὸ αἰτίαν ἡμῶς ἐποίησας, ὡς μὴ ὀρθῶς φρονούντων ἡμῶν περὶ Πατρὸς, και Υἱοῦ, και ἁγίου Πνεύματος. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς φῆς τὸν Θεὸν αἰεὶ Πατέρα, ὃς μόνος Θεός ὢν (66), ἰδίᾳ βουλήσει ἔκτισεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Ποῦ γέγραπται, ὅτι μόνος ἐστὶν ὁ Πατὴρ; Ἄρ. εἶπεν· Παρὰ Παύλου τῷ ἀποστόλῳ· φησὶ γάρ· « Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Ἄθαρ. εἶπεν· Τὰ ἐπόμενα ἀνάγνωθι τοῦ Ἀποστόλου ρητὰ, ἔφη γάρ· « Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἄρειος εἶπεν· Ὁρῶ, ὅτι ὑπουργός ἐστι, και οὐχ αὐτουργός ὁ Υἱὸς καθὼς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἔλεξεν· « Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ (67), ταῦτα και ὁ Υἱὸς ποιεῖ. » Πρόσεχε πῶς ὑπουργός και οὐ δημιουργός ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπεν· Ὅρα· μὴ μάχου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅπερ γὰρ τοῦ Παύλου ρητὸν δοκεῖς κρατεῖν περὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦτο και περὶ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσεις παρ' αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· φησὶ γάρ· « Καὶ αὐτὸς ἔθετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας και διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν λαῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως και τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι και περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ (68) πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » και τὰ ἐξῆς. Ὁρῶ, ὅτι ἡ μονομερῶς περὶ Πατρὸς ἐξείληφας;

(64) *Reg. et Aug.* συζητήσεως.

(65) *Aug.* ἐν μεγάλοις ἐνεχόμενον εἰ και μάλιστα.

(66) *Aug.* ὡς μόνος ὢν.

(67) *Reg. et Anglic.* ποιῇ. *Editi et alii* ποιεῖ.

(68) *Reg.* ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων πανουργίᾳ.

8. Ἄρ. εἶπεν· Καλῶς εμνημόνευσας περὶ τούτου ἁ
 ὁλην τὴν περικοπήν τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλ' ἐγὼ ἀξιο-
 πιστότερον ἡγοῦμαι τυγχάνειν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥη-
 τοῦ τὸ προειρημένον Κυριακὸν ὑπ' ἐμοῦ λόγιον. Ἐφη
 γὰρ ὁ Κύριος, μὴ δύνασθαι ἄφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν,
 ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἄθ. εἶπεν·
 Τί ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐρανὸν,
 γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καθὼς γέ-
 γραπται. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν ἐστὶν ἀποδει-
 χθῆναι (69) παρὰ σοῦ, ποίους οὐρανοὺς, καὶ γῆν, καὶ
 θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν πρώ-
 νοις, εἰθ' οὕτως ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἐωρακῶς ἐποίησεν
 ὁμοίως τῷ Πατρὶ αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἀθέμιτον ἡγοῦ-
 μαι τυγχάνειν τὸ εἰπεῖν, πρῶτον κόσμον ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ δεδημιουργῆσθαι, ἔτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, δευ-
 τέρου μὴ δυναμένου ἀποδειχθῆναι, καταδήλου ἔντος
 τοῦ πράγματος παρὰ πᾶσιν, ὅτι εἷς τυγχάνει ὁ ὀρώ-
 μενος κόσμος. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἄφ' ἑαυτοῦ δη-
 μιουργεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ πᾶν. Ἄρ. εἶπεν· Παρακαλῶ, εἰπέ
 μοι, πῶς ἄφ' ἑαυτοῦ; Οὐκ ἔστι δὲ ὅς λέξει τοῦτο.
 Ἄθ. εἶπεν· Ὁ σοφὸς τὴν βουλήν αὐτοῦ περὶ εὕρισκει;
 Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Χριστὸς
 δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία τυγχάνει κατὰ τὸν μακά-
 ριον Παῦλον, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογουμένως
 Χριστὸς Θεοῦ (70) δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἄθ. εἶ-
 πεν· Ἡ σοφία οὖν μὴ ἀλλαχθὲν σοφίζεται; Ἄρ.
 εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἄφ' ἑαυτῆς
 πάντα ὡς σοφία πράττει; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει.
 Οὐκοῦν ὁ Πατὴρ οὐδὲν ἐδημιούργησεν; Ἄθ. εἶπεν·
 Ἄκουε, καὶ μὴ προπετῶς λάλει (71), ἀ μὴ θέμις
 μήτε λέγειν, μήτε ἀκούειν, ὡς μὴ δυναμένου τινὸς
 μετατρέψαι τὰ τοιαῦτα. Πλὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δός
 μοι λόγον περὶ οὗ ἑπερωτῶ. Ὁ δυνατὸς πῶς αὐτουρ-
 γεῖ; Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὸ πᾶν πράτ-
 τει. Ἄθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ ἀραρώτως Θεοῦ δύναμις
 οὐκοῦν Χριστοῦ δυνάμει ἔντος τοῦ Θεοῦ (72), ἅπερ
 ποιεῖ ὁ Πατήρ.

9. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἅπερ δημιουργεῖ ὁ Χριστὸς, ταῦτα
 δημιουργεῖ ὁ Θεός; Ἄθ. εἶπεν· Ἡ δύναμις ἀπὸ τοῦ
 δυνατοῦ κεχώριται; Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Τίς γάρ
 ποτε ἐώρακεν ἀγωνιστὴν πάλῃ ἰδίως ἀνδριζόμενον, κα-
 ταμόνας δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ; Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, ἐπ'
 ἀμφοτέρους ἂν ἐκομισθῆ τὰ βραβεῖα, ἦτοι οἱ στέφανοι
 (73). Ἄθ. εἶπεν· Ὁρθῶς ἔφη. Εἰ οὖν ἐπ' ἀνθρώ-
 που τοῦτο ἔδωκας, μήτε δύναμιν κεχωρισμένως τι
 πράττειν, μήτε μὴν τὸ σῶμα ἐτέρως ἐνεργεῖν τι, οὐ-
 κοῦν ὁ Χριστὸς, δύναμις ὢν πατρικὴ, ἀχωρίστως
 πάντα, ἀ πράττει ὁ Πατήρ, πράττει ταῦτα καὶ αὐτὸς
 (74). Ἄρ. εἶπεν· Ἐστω οὕτω, τὸ ἀχωρίστως δημιουρ-
 γεῖν τὸν Υἱὸν σὺν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν· μήτε δύναται καὶ

8. Ar. Recte integrum Apostoli locum ac de re
 protulisti: verum quæ ego commemoravi Domini
 verba magis digna fide autumo esse quam quæ ha-
 bet Apostolus. Siquidem ait Dominus nihil se a
 seipso posse facere, nisi quid facientem viderit
 Patrem²³. Ath. Quid fecit Deus in principio? Ar.
 Cælum, terram, mare, et omnia quæ in illis continen-
 tur, uti scriptum est. Ath. Superest igitur ut
 ostendas quosnam cælos, quamve terram, mare et
 quæ his continentur, primum fecerit Deus, quæ
 deinde videns Filius, similiter ut Pater fecerit. Ar.
 Nefas dictu puto esse, primum mundum a Deo
 fuisse conditum, alterum autem a Filio, cum alter
 mundus demonstrari non possit, quippe cum per-
 spicuum sit omnibus unum hunc mundum aspecta-
 bilem esse. Ath. Igitur Filius a se ipso universum
 creat? Ar. Quæso te, quomodo a seipso? Nemo sane
 id dixerit. Ath. Sapiens ubinam suum invenit con-
 silium? Ar. In sapientia sua. Ath. Annon Christus
 Dei virtus et sapientia est, ut docet beatus Paulus
 24? Ain, an negas? Ar. Sine controversia Chris-
 tus Dei virtus et Dei sapientia est. Ath. Num ergo
 sapientia aliunde efficitur sapiens? Ar. Absit. Ath.
 Igitur a seipsa omnia, ut sapientia, agit. Ar. Ita se
 res habet. Num igitur nihil creat Pater? Ath. Audi,
 nec temere loquere quæ nec dicere fas est, nec
 audire, quasi nemo possit ista tua evertere. Ve-
 rumtamen jam mihi responde ad id quod te inter-
 rogo. Is qui potens est, quomodo ipse per se agit?
 Ar. Omnia virtute sua efficit. Ath. Annon vero
 Christus convenienter Dei virtus existit? Ar. Nemo
 non fateatur. Ath. Itaque cum Christus sit Dei
 virtus, quæ virtus, id est Christus, efficit, eadem
 efficit Pater.

ὑπάρχει; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολόγηται. Ἄθ. εἶπεν· Οὐ-
 δημιουργεῖ ἡ δύναμις, τουτέστιν ὁ Χριστὸς, ταῦτα
 9. Ar. Qui fit ut quæ Christus efficit, ea Deus
 efficiat? Ath. An virtus sive potentia distinguitur
 ab eo qui potens est? Ar. Absit. Equis enim vi-
 dit unquam athletam in luctatione seorsim fortiter
 se gerentem, et seorsim ejusdem virtutem? Nam
 si ita esset, ad utrumque certe præmia sive coro-
 nas deferre oporteret. Ath. Recte dicis. Quapro-
 pter si id in homine agnoscis, nempe, nec ejus vir-
 tutem separatim quid efficere, nec corpus aliud quid
 agere: profecto Christus, qui paterna est virtus,
 omnia, quæ Pater efficit, ipse quoque absque ulla dis-
 junctione efficit. Ar. dixit, Esto: Filius absque ulla
 disjunctione universum efficiat simul cum Deo: at

²³ Joan. v, 19. ²⁴ I Cor. 1, 24.

(69) Angl. Οὐκοῦν περιλείπεται λοιπὸν ἀποδειχθῆ-
 ναι.

(70) Ita Regius. Alii autem et editi omittunt vo-
 cem Θεοῦ.

(71) Reg. φθέγγου, et paulo post idem, μεταστρέ-
 ψαι.

(72) Ita reg. In aliis et editis. τοῦ deest. Mox

Aug. ἡ δύναμις αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ.

(73) Ita Regius. Alii vero. ἦτοι καὶ στέφανος. Mox
 August., ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο ἔδωκας.

(74) Ita Reg. Editi vero omittunt καὶ. Paulo post
 Regius, δημιουργεῖν τὸν Θεὸν συναϊδίως καὶ σὺν τῷ
 Υἱῷ, Aug. τὸν Θεὸν σὺν τῷ Υἱῷ.

161 nunquid Deo possit æqualis esse, cum ipse A Salvatore audieris hæc dicentem : « Pater meus, qui misit me, major me est? » *Ath.* Interrogabo te: tu vero mihi responde : Num Salvator meus sibi contraria loquitur? *Ar.* Absit : ubique enim sibi ipsi consonat Filius Dei. *Ath.* Quomodo ergo Dominus alibi ait, « Ego et Pater unum sumus »? *Ar.* An Sabellius es? *Ath.* Cur sim Sabellius? *Ar.* Quia Patrem et Filium unum esse dixisti. *Ath.* Ne me calumnieris. Nec enim dixi Patrem et Filium unum esse, sed Dominum dixisse : « Ego et Pater unum sumus. » *Ar.* Atqui hæc ipsa est Sabellii hæresis. *Ath.* Num igitur Dominus qui ait : « Ego et Pater unum sumus, » Sabellius erat. An non omnes Christiani Jesum Filium Dei esse novimus? Tu vero ipsum dicis Sabellium esse et hæresis magistrum? *Ar.* Absit a me ut ita sentiam, sed Salvator de sua cum Patre concordia illa intellexit verba : « Ego et Pater unum sumus. » *Ath.* Cujus causa hæc dixit Dominus, quidve his volebat indicare? suamne, ut putas, cum Patre concordiam, an potius divinitatem, ut recta ratio probat? si concordiam, ut existimas, igitur testes contra Patrem subornabat, ne videlicet a Patre abdicaretur. Quod si verum est; Filius ergo Patrem accusat, quod ingratum se præbuerit, nec pacta concordia servavit. Quod si ita esse velis, intellige, quæso, quo te hujusmodi abducatur sententia.

10. *Ar.* Verum quid nos vis dicere, num quod Pater et Filius unum sit? *Ath.* Dominus Jesus non ait : « Ego et Pater unum sum, sed unum sumus : » hisque verbis, « unum sumus, » perfectam indicavit dualitatem; et dictione, « unum, » substantiam significavit. Quæ quia non intellexisti, in absurda idcirco incidisti. *Ar.* An non Dominus dixit : « Pater qui misit me, major me est? » *Ath.* At non Salvatore dixit : « Ego et Pater unum sumus; » et rursus : « Qui vidit me, vidit Patrem »? Imo Apostolus quoque Filii et Patris aequalitatem diserte his verbis declarat : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit » : « Viden' Filium proprio Patri æqualem esse, non autem minorem? » *Ar.* Magna mihi videtur Scripturarum de re præsentis dissensio. *Ath.* Absit ut homo divinos Deique afflatu scriptos libros audeat calumniari, quasi scilicet non inter se in his omnibus consentirent. Certe omnes Scripturæ, instar æquæ libræ, valde secum consentiunt. *Ar.* Qui fieri potest ut consentiant? Salvatore ait : « Pater qui misit me, major me est : » idem rursus ait : « Ego et Pater

¹⁰ Joan. x, 30. ¹⁶ Joan. xiv, 9. ¹⁷ Philipp. ii, 7.

(75) 'Εαυτῷ deest in Aug. Mox idem, Μὴ γένοιτο. παρ' αὐτοῦ γάρ.

(76) Ἄρειος εἶπεν deest in Aug. In Felc. vero 2, et hæc et sequentia usque ad ἐσμεν.

ἴσος εἶναι τῷ Θεῷ, καθὼς σὺ ἤκουσας τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν; » Ἄθ. εἶπεν· Ἐρωτήσω σε· σὺ δὲ ἀποκρίθητί μοι· Ὁ Σωτὴρ μου μὴ ἐναντία ἐφθέγγετο ἑαυτῷ (75); Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! πανταχοῦ γὰρ σύμφωνος ἑαυτῷ τυγχάνει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐν ἄλλῳ τόπῳ φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν; » Ἄρ. εἶπεν· Σὺ Σαβέλλιος εἶ. Ἄθ. εἶπεν· Διὰ τί εἶμι Σαβέλλιος; Ἄρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἶπας, Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἑστί. Ἄθ. εἶπεν· Μὴ καταψεύδου μου· οὐ γὰρ οὕτω φημί, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἑστί, ἀλλ' ὅτι ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Ἄρ. εἶπεν (76)· Ἀὐτῆ ἡ αἵρεσις Σαβέλλίου ἐστίν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Κύριος ὁ εἰρηκῶς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » Β Σαβέλλιος ἦν; Οὐ πάντες οἱ Χριστιανοὶ Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἶδαμεν; σὺ δὲ Σαβέλλιον καὶ διδάσκαλον αἰρέσεως αὐτὸν φῆς; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτό μοι τοῦτο φρονήσαι! ὁ γὰρ Σωτὴρ εἶπε περὶ συμφωνίας, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Ἄθ. εἶπεν· Ἐνεκεν τίνος ἔλεξες τοιάδε ὁ Κύριος; τί θέλων παραστήσαι; τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἢ τὴν θεότητα κατὰ τὸν ὁρθὸν λόγον; Εἰ μὲν γὰρ τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας (77) κατεσκεύαζε κατὰ τοῦ Πατρὸς, μὴ ἄρα ἀθέτησις αὐτῷ γένηται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· εἰ δὲ τοῦ οὕτως ἔχει, ὁ Υἱὸς κατηγορεῖ τοῦ Πατρὸς κατὰ σέ, ὡς ἀγνώμονος, καὶ μὴ μένοντος ἐν ταῖς συνθήκαις τῆς συμφωνίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ καὶ τοῦ οὕτως ἔχει, λοιπὸν νόησον ποῦ σε ἀπάγει τὸ σὸν φρόνημα.

10. Ἄρ. εἶπεν· Ἀλλὰ τί θέλεις ἵνα εἴπωμεν, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἑστί; Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ εἶπεν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἶμι » ἀλλ' ἔφησεν, « ἐν ἑσμεν, » καὶ τὴν δοῦδα τελείαν παρέστησεν ἐν τῷ λέξει, « ἐν ἑσμεν. » Τὸ δὲ, « ἐν, » τὸ τῆς οὐσίας ἐσήμανε· σὺ δὲ, μὴ νοήσας, εἰς ἀτοπίαν ἐχώρησας. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν· « Ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν; » Ἄθ. εἶπεν· Σωτὴρ οὐκ εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » καὶ πάλιν· « Ὁ ἑωρακῶς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα; » Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν ἰσότητα τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, σαφῶς ἐδήλωσε, λέγων· « Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν (78). » Ὅρᾳς, ὅτι ἴσος ἐστίν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς, καὶ οὐ μικρότερος; Ἄρ. εἶπεν· Ἀσυμφωνία πολλὴ μοι καταφαίνεται τῶν Γραφῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἄθ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο ἵνα ἄνθρωπος κατεῖπῃ τῶν θεῶν καὶ θεοπνεύστων Γραφῶν, ὡς οὐ μετὰ συμφωνίας ταῦτα πάντα φεγγομένων! Ζυγὸς γὰρ ὡσπερ δίκαιος, οὕτως συμφωνοῦσι πρὸς ἑαυτὰς πᾶσαι αἱ Γραφαί. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς συμφωνοῦσιν; Ὁ Σωτὴρ ἔφη· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, μείζων μου

(77) Augustanus, τὴν συμφωνίαν κατὰ σέ, ἄρα μάρτυρας, omissis intermediis δι' ὁμοιότητεως.

(78) Aug. ἐκένωσεν μορφήν δούλου λαθῶν.

ἔστι· ὁ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμὲν » καὶ ἑτέρως· « Ὁ ἑωρακίως ἔμἐ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· » δι' οὗ σημαίνει τὴν ἀπαράλλακτον αὐτοῦ ἰδέαν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ὡς καὶ ὁ Παῦλος φησὶ ἴσον τὸν Υἱὸν (79) τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνειν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄνθρωπε, ἄκουε καὶ σύνες, ὅτι οὐκ ἀπέξευκται ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, τὸ φάσκων (80)· « Ὁ Πατὴρ μου, ὁ πέμψας με, μεζίων μου ἐστίν, » τῶν λοιπῶν κεφαλαίων. Ἄρ. εἶπεν· Ἐὰν τοῦτο ἀποδείξῃς, ὅπερ ἀνεγχώρητόν ἐστι, τάχα κάμει ποιήσεις τῷ σὺ φρονήματι ἐπακολουθησάτω.

11. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Θεὸς ἐστίν, ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Θεὸς κτισθεὶς ὑπὸ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Ὡς θέλεις, ἀποκρίθητέ μοι περὶ οὗ ἐρωτῶ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντα ἐποίησεν, ναὶ (81), ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Προαποδίδεται, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὡς δύναμις καὶ σοφία τυγχάνων Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν πάντα περιέχει τὰ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα, ἥτοι ὄρατὰ ἥτοι (82) ἀόρατα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἄρ. ἔφη· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Πανταχοῦ οὖν πάρεστι τῇ οὐσίᾳ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ. Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάρεστι πανταχοῦ, ἄρα μεζίονα ἔρεις τὰ γενόμενα τοῦ δημιουργοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Πάρεστι πανταχοῦ. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν παρὼν τυγχάνει πανταχοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πῶς λέγεις τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με, μεζίων μου ἐστίν, » ἀπόδος μοι τὸν λόγον. Ἄρ. εἶπεν· Ἀπορῶ περὶ τούτου, ἀλλ' ἀξιῶ, φράσον μοι, τίνι λόγῳ εἶπεν ὁ Σωτὴρ μεζίονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα; Ἄθ. εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερόν μοι εἴπῃς, ὃ ἐπερωτῶ, οὐ μὴ σοι εἴπω, ὅπερ θέλεις. Ἄρ. εἶπεν· Λέγε, ὃ βούλει. Ἄθ. εἶπεν· Οἱ ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσιν, ἢ ἄνθρωποι; Ἄρ. εἶπεν· Ἄνθρωποι ἐν σώματι τυγχάνουσιν, ἄγγελοι δὲ πνεύματα ὄντες, ἀσώματοι εἰσιν. Ἄθ. εἶπεν· Τίνες οὖν κοπιῶσιν, ἄνθρωποι, ἢ ἄγγελοι; Ἄρ. εἶπεν· Ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσι, πρὸς τὸ διακονοῦντας αὐτῷ καμάτου πείραν μὴ λαβεῖν· ἄνθρωποι δὲ τῷ κάμνουν ἰδίον, διὰ τὴν τοῦ σώματος βαρείαν ὄλκην. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ οὖν Κύριος πῶς ἐκοπίασε; γέγραπται γάρ, « Ἰησοῦς δὲ κεκοπιᾷ ἐκ τῆς ὁδοπορίας, ἐκαθέζετο. » Ἄρ. εἶπεν· Συνήγαγέ με, ὡς ἠέλησας ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ, ὅτι σάρκα, ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, ταύτην ἀνέλαβε· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν τὰ ἴδια, ἵνα φανῇ ὅτι σὰρξ ἐστίν.

12. Ἄθ. εἶπεν· Μέμνησο, ὅτι προωμολόγηται, ὅτι πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἄρ. εἶπεν· Ἀραρότως. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν πανταχοῦ πάρεστιν (83), τίνος ἕνεκεν φράσκων, « Ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με, μεζίων μου ἐστίν; » Ἄρ. εἶπεν· Παρακαλῶ σε, μὴ ὀκνήσῃς ἀποκαλύψαι τὸ πάλυμμα ἀπὸ τοῦ γρόμματος ἐν τάχει. Λίαν γὰρ ἀνιῶμαι. Ἄθ. εἶπεν·

⁷⁹ Joan. iv, 6.

(79) Sic Reg. Angl. et Basil. secunda manu. Editi vero cum aliis. μη ἴσον τὸν Υἱόν. At Aug. sic habet. ἴσος οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνη.

(80) Ita omn. fere mss.; in editis autem, τὸ φάσκων deest.

A unum sumus : » et : « Qui vidit me, vidit Patrem : » quibus verbis simillimam nullaque varietate diversam sui et Patris speciem designat : quemadmodum et Paulus scribit Filium proprio Patri æqualem esse. *Ath.* Audi, homo, et intellige illud capitulum : « Pater meus, qui misit me, major me est, » ab aliis minime differre capitulis. *Ar.* Si id ostenderis, quod sane fieri non potest, forte et me in tuam sententiam ire compelles.

11. *Ath.* Dei Filius Deusne est, vel non? *Ar.* Deus est creatus a Deo. *Ath.* Prout vis responde mihi ad id quod a te sciscitor. Dei Filius fecitne omnia, an non? *Ar.* Jam supra concessum est omnia eum fecisse, quippe qui sit Dei virtus et sapientia. *Ath.* Omnia igitur Dei Filius continet, quæ ab ipso sunt facta, sive visibilia, sive invisibilia. *Ar.* Ita est. *Ath.* Ubique ergo adest natura suæ majestatis. Nam si dicas non ubique adesse : igitur res factas fateberis **162** Creatore majorem esse. *Ar.* Adest ubique. *Ath.* Si igitur præsens ubique est Dei Verbum : quomodo illud intelligis : « Pater meus qui misit me, major me est? » Da mihi rationem. *Ar.* Hic hæreo : sed oro, expone mihi qua ratione Salvator dixerit majorem se Patrem esse. *Ath.* Nisi mihi prius dixeris, quod a te postulo : nec ego quod vis tibi sum dicturus. *Ar.* Dic quod vis. *Ath.* Angeline incorporei sunt, an homines? *Ar.* Homines sunt in corpore : angeli vero cum sint spiritus, incorporei sunt. *Ath.* Quinam igitur fatigantur : hominesne, an angeli? *Ar.* Dixit, angeli incorporei sunt, ut cum illi ministrant, nullum lassitudinis experimentum percipiant. At homini proprium est fatigari, propter gravem nempe corporis molem. *Ath.* Quomodo ergo fatigatus est Dominus? Scriptum enim est : « Jesus vero fatigatus ex itinere, sedebat ⁸⁰. » *Ar.* Uti voluisti, eo me, angelorum hominumque exemplo, adduxisti, ut fatear Verbum non ut Deum fatigatum esse. Scilicet ut appareret carnem hanc, quam prius Verbum et Deus non habebat, assumpsisse; idcirco carni quæ sibi erant propria pati permisit, ut carnem esse evidens esset.

12. *Ath.* Memor sis concessum antea esse Verbum et Deum ubique esse. *Ar.* Recte admodum. *Ath.* Si igitur ubique præsens est, cujus causa ait, « Pater meus qui misit me major me est? » *Ar.* Obsecro te, ne graveris velum a littera quam cito detrahere. Valde enim angor animo. *Ath.* Quis fatigatus est, homone, an Deus Verbum? *Ar.* Homo. *Ath.* Tuum igitur jam est intelligere. *Ar.* Percipio quid tuo hoc responso intelligas, nempe, cum Deus

(81) Na! abest ab August.

(82) Aug. εἶτε ὄρατὰ, εἶτε.

(83) Ita Reg. In editis vero et in aliis, πάρεστιν deest.

Verbum ubique adsit, clarum esse ipsum propter A
carnem dixisse : « Pater meus qui misit me , major me est. » Hæc enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id se recte habet.

τῆρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν, ἰ τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἔτερον πορευομένην. Ἄλθῶς ὀρθῶς ἔχει τοῦτο.

13. Ath. Jam in mentem revoca quod dixisti, Deum Verbum creatum esse. Unde vis sumamus initium? Ego vero non audeo tam fidenter loqui contra æternam ejus Filii divinitatem. Ar. Ego quidem id ex Scripturis probō : tu vero undenam habes Filium æternum esse? Ath. Ego ex libris divino afflatu scriptis didici æternum esse Dei Filium. Ar. Quænam Scripturæ docent æternum esse Filium? B
Ath. Celeberrimus Paulus in medium prodians, veritatem suo testimonio confirmabit. « Invisibilia enim ipsius, inquit, ex creatione mundi, per res factas intellecta conspiciuntur, sempiternaque ejus virtus, et divinitas : ut sint ipsi inexcusabiles, quia cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt »⁸⁴. » Ar. Hæc de Patre dicit Scriptura. Ath. Nonne beatus Paulus eos arguit, qui Deum Dei Filium per corpus apparentem non cognoverant, nec sempiternam ejus divinitatem, qui universum adornavit? Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter cognosci, cum gratiarum actione debet Creator⁸⁵. Manifestum est autem omnia quæ facta sunt per Verbum facta esse, nihilque sine illo esse factum. Quapropter deberes tu quoque ex præclara elementorum coagmentatione Creatorem convenienter intelligere, teque tui ipsius non ignarum esse, percipereque mundum æterni Dei opus esse, nec potuisse creatam naturam tantum opus producere.

14. Ar. Esto, sit æternus Filius : sed ab æternitate creatus, æternitatem obtinet. Ath. Si æternus est Filius, non est res creata : quod si res creata, non est æternus. Ar. Num hæc ego ex propria loquor auctoritate? Filius ipse ait se a Deo primum omnium creatum esse. Ath. Tibi soli an etiam aliis revelatum est hoc 163 Filii Dei mysterium? Ar. Non omnium est fides⁸⁶. Verumtamen non mihi soli, sed etiam aliis cognita est hæc fides. Ath. Undenam vobis ea revelata est? Ex Deo, an ex hominibus? Ar. Ex Deo. Ath. Tunc ipse auditor fuisti, an alii tibi narraverunt? Ar. Non mihi narraverunt, sed multi sancti, in Spiritu Dei loquentes, Filium creatum esse affirmarunt. Ath. Quinam sunt isti? An et nos nosse non possumus? Ar. Tute ipse nosti et prophetas et apostolos multis in locis dixisse Christum rem creatam esse. Ath. Te paulo ante dicentem audivi id a Filio dictum esse, jam

Τίς ἐστίν ὁ κεκοιτικῶς, ἄνθρωπος, ἢ ὁ Θεὸς Λόγος ; Ἄρ. εἶπεν · Ἄνθρωπος. Ἄθ. εἶπεν · Οὐκ οὐκ ὄν ἐστι τὸ νοῆσαι λοιπόν. Ἄρ. εἶπεν · Κατελαβόμεν σου τὸν νοῦν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὅτι τοῦ Θεοῦ Λόγου πανταχοῦ παρόντος, δῆλον ὅτι διὰ τὴν σάρκα εἶπεν, « Ὁ Πα-

13. Ἄθ. εἶπεν · Λοιπὸν λάβε μοι ἐν νῷ τὸ ῥητὸν, ἔπειρ ἔφης, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐκτίσθη. Πόθεν λάβωμεν τὴν ἀρχὴν ; Οὐ τοιμῶ οὕτως ἀφόθως φερέσθαι κατὰ τῆς ἀϊδίου θεότητος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (84). Ἄρ. εἶπεν · Ἐγὼ μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο λέγω · σὺ δὲ πρόθεν ἀϊδιον λέγεις τὸν Υἱόν ; Ἄθ. εἶπεν · Ἀπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἔμαθον, ὅτι ἀϊδιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄρ. εἶπεν · Ποῖαί εἰσιν αἱ Γραφαί, αἱ φάσκουσαι ἀϊδιον τὸν Υἱόν ; Ἄθ. εἶπεν · Ἐλθὼν ὁ ἀοιδίμος Παῦλος μαρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ · Ἐτὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀϊδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης (85), εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐκ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν. » Ἄρ. εἶπεν · Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει τοῦτο ἡ Γραφή. Ἄθ. εἶπεν · Οὐκ οὐκ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος αἰτεῖται τοὺς τὸ διὰ σώματος ἐπιφανέντα Θεὸν Υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότας ἀϊδιον θεότητα αὐτοῦ, τοῦ τὸ πᾶν διακοσμήσαντος ; ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖ τὸν δημιουργὸν γνωρισθέντα εὐχαριστηθῆναι. Φανερόν δὲ ἐστίν (86) ὅτι πάντα διὰ τοῦ Λόγου τὰ γεγενημένα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν · ἔδει οὖν καὶ σὲ ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐναρέτου συμπίξεως ἀναλογισασθαι τὸν δημιουργὸν ἀναλόγως, καὶ σαυτοῦ ἐπιγνώμονα γενέσθαι, ὅτι ἀϊδιου Θεοῦ τυγχάνει ἔργον ὁ κόσμος, οὐ κτιστὴς δὲ φύσεως, μὴ δυναμένης ἐπαρκεῖται τῶσαῦτα δρᾶν.

14. Ἄρ. εἶπεν · Ἐστω ἀϊδιος ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἀϊδίως κτισθεὶς ἔχει τὸ ἀϊδιον. Ἄθ. εἶπεν · Εἰ ἀϊδιός ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἦν κτίσμα · εἰ δὲ κτίσμα τυγχάνει, οὐκ ἦν ἀϊδιος. Ἄρ. εἶπεν · Μὴ γὰρ ἐγὼ εἴξ οικείας ἀυθεντίας (87) ταῦτα φημι · ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι πρῶτον πάντων ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ἄθ. εἶπεν · Τοῦτό σοι μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἢ καὶ ἄλλοις τὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ μυστήριον ; Ἄρ. εἶπεν · Οὐ πάντων ἡ πίστις · πλὴν οὐκ ἔμοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πολλοῖς ἐγνωρίσθη ἡ πίστις αὕτη. Ἄθ. εἶπεν · Πόθεν ὑμῖν ἀπεκαλύφθη, ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων ; Ἄρ. εἶπεν · Ἐκ Θεοῦ. Ἄθ. εἶπεν · Σὺ αὐτήκοος γέγονας, ἢ ἄλλοι σοι ὑφηγήσαντο περὶ τούτου ; Ἄρ. εἶπεν · Οὐκ ἔμοι ὑφηγήσαντο, ἀλλὰ πολλοὶ ἅγιοι, ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλοῦντες, ἐφησαν ὅτι ἐκτίσθη ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπε · Τίνες εἰσὶν οὗτοι ; Οὐ δυνάμεθα γνῶναι καὶ ἡμεῖς ; Ἄρ. εἶπεν · Οἴσθα καὶ αὐτὸς, ὅτι καὶ οἱ προφήται, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐλάλησαν πολλαχοῦ (88) τὸν Υἱὸν κτί-

⁸⁴ Rom. 1, 20. ⁸⁵ Sap. xiii, 5. ⁸⁶ II Thess. iii, 2.

(84) Aug. τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(85) Καὶ θεϊότης deest in Aug.

(86) Aug. φανερόν οὖν ἐστίν.

(87) Reg. et Aug. ἐξ ἰδίας αὐθ.

(88) Reg. Gubler. et Aug. πανταχοῦ.

μα εἶναι. Ἄθ. εἶπεν· Ἦκουσά σου λέγοντος πρὸ βρα-
 χείας ὥρας, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶπεν. Ἄρτι μετέβης εἰς τοὺς
 προφῆτας καὶ ἀποστόλους. Πλὴν ὑφήγησαι ποῖος προ-
 φήτης ἔλεξε τοιάδε περὶ τοῦτου; Ἄρ. εἶπε· Καὶ νῦν
 φημι τὸν Υἱὸν λέγειν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ
 ἀποστόλων ὡσπερ καὶ διὰ τοῦ Σολομῶν ἔφη (89)·
 « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. »
 Ὅρῃς, ὅτι πρὸ πάντων ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τὰ
 δι' αὐτοῦ μέλλοντα γίνεσθαι ἔργα. (90) Ἄθ. εἶπεν·
 Οὐκοῦν ἢ τῶν κτισμάτων πρόφασις αἰτία γέγονε τοῦ
 κτισθῆναι τὸν Υἱὸν κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει.
 Ἄθ. εἶπεν· Ἄρα οὖν τοῦ Θεοῦ ἐντιμότερα τὰ κτιστό-
 μενα παρ' αὐτοῦ; Πῶς χωρεῖ; Εἰ γὰρ ἐκεῖνος διὰ
 ταῦτα γέγονε, καὶ οὐκ ἐκεῖνα διὰ τοῦτον, κατὰ σέ,
 ἀραρότως ἐντιμότερα ταῦτα ἐκεῖνου· ἀλλὰ μὴ γέ-
 νοιτο οὕτως ἡμᾶς φρονῆσαι! Διὰ γὰρ τὸν Υἱὸν τὰ πάν-
 τα, καθὼς γέγραπται· « Ἐπρεπε γὰρ, » φησὶν ὁ Ἀπό-
 στολος, « δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς
 υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαθόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας
 αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειώσαι. »

15. Ἄρ. εἶπε· Σύγγνωθί μοι εἰρηκότι, ὅτι διὰ τὰ
 ἔργα ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, πλὴν ὅτι ἐκτίσθη πρὸ πάντων.
 Ἄθ. εἶπε· Τίς ἐκτίσθη (91) πρὸ πάντων τῶν δημιουρ-
 γημάτων; Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦτο καὶ πρωτό-
 τοκος ἀναγέγραπται. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ τις τὸν (92) Σατα-
 νᾶν προσκυνεῖ, καλῶς ἢ κακῶς πράττει; Ἄρ. εἶπεν·
 Ἄσεθής καὶ ἄθεος, καὶ μηδὲ τὰς κοινὰς φρένας σώ-
 ζων τυγχάνει ὁ τοιοῦτος, ὃν οὐκ ἄξιον καλεῖν ἄνθρω-
 πον, ἀλλ' ἀπάνθρωπον. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῷ Ἰωὼ
 χρηματίζων, οὕτως ἔφη περὶ τοῦ Σατανᾶ, τουτέστιν·
 « Ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου πεποιημένη (93) ἐμπαίζε-
 σθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου. » Σὺ οὖν τὸ πρῶτον ποί-
 ημα προσκυνῶν, τὸν Σατανᾶν προσκυνεῖς, καθὼς παρ-
 ἔστησεν ὁ λόγος. Ἐὰν δὲ σοφίσασθαι θελήσῃς, ὅτι
 τοῦ Υἱοῦ πρότερον ποίημά ἐστιν ὁ Σατανᾶς, ἄρα
 πρεσβύτερον αὐτὸν φῆς (94) τοῦ ἁγίου Πνεύματος;
 οὕτω γὰρ ὤρισω, τὸν μὲν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκτί-
 σθαι· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι διεβε-
 θαιώσω. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ ἀλήθειά με περιγράφει,
 καὶ οὐ σὺ. Πλὴν ἐπειδὴ συνήγαγές με ἐν τούτῳ, κάγω
 σε περικλείσω ἐν ταῖς πολλαῖς μαρτυρίαις, ταῖς φα-
 σκούσαις ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς. Ἄθ. εἶπε· Πρό-
 φερε ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὰ ἀποτεθησαυρισμένα ὑπὸ τοῦ
 πατρὸς σου. Ἄρ. εἶπεν· Ἐμὲς πατὴρ ἐστίν, ὃν προσ-
 κυνῶ θεόν· πλὴν σὺ ἀποκρίθητί μοι περὶ τοῦ, « Κύ-
 ριος ἔκτισέ με, » τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἐκ-
 τίσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Ἄθ. εἶπε· Τὸ ῥητὸν
 ἄλλην δύναμιν ἔχει πνευματικὴν ἔνδον, καὶ θεῖον θη-
 σαυρὸν ἐναποτεθειμένον κέκτηται. Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ
 ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ μόνον ἴστημι τὴν φωνὴν τοῦ Σολομῶν-
 τος· οὐ γὰρ ἀσύνετος εἰμι, ἀλλὰ συνίημι, ὅτι πνευ-
 ματικὸν νόημα θεωρεῖται ἀπὸ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅθεν

A transis ad prophetas et apostolos. Verum dic, ama-
 bo, quis propheta ea de illo dixerit. Ar. Atqui modo
 etiam aio id ipsum per sanctos prophetas et apo-
 stolos Filium dicere, quemadmodum per Salomo-
 nem ait : « Dominus creavit me initium viarum
 suarum in opera sua ⁸⁹. » Vides Deum ante res
 omnes eum creasse, propter opera scilicet quæ per
 eum efficienda erant. Ath. Igitur, si credendum tibi
 est, res creatæ causa fuere cur creatus est Filius.
 Ar. Ita est. Ath. Ergo res a Deo creatæ, ipso sunt
 pretiosiores? Qui id fieri possit? Namque si ille
 propter ipsas factus sit, non vero ipsæ propter il-
 lum, ut putas, profecto ipsæ illo sunt pretiosiores?
 Verum absit ut nos ita sentiamus! Namque omnia
 propter Filium, uti scriptum est : « Decebat enim, »
 B inquit Apostolus ⁸⁸, « eum propter quem omnia, et
 per quem omnia, qui multos filios in gloriam ad-
 duxerat, auctorem salutis eorum passiones con-
 summare. »

15. Ar. Ignosce mihi, qui dixerim Filium propter
 opera creatum fuisse. Verumtamen ante omnia crea-
 tus est. Ath. Quis ante omnia opera creatus est?
 Ar. Filius : quam ob causam primogenitus esse
 scribitur. Ath. Si quis Satanam adoret, rectene
 an male agit? Ar. Impius censendus ille est et
 atheus, nec communes sensus habere, qui nec di-
 gnus sit homo appellari, sed inhumanus. Ath.
 Deus Job respondens ita de Satana locutus est :
 C « Ipse est principium figmenti Domini, factus ut il-
 luderetur ab angelis meis ⁸⁴. » Tu igitur primam
 rem factam adorans, Satanam adoras, ut ostendi-
 mus. Quod si velis contendere Filio prius factum
 esse Satanam : eum ergo sancto Spiritu seniore
 facis? Sic enim statuisti, Filium quidem a Deo crea-
 tum esse; Spiritum vero a Filio esse factum asse-
 verasti. Ar. Me veritas circumscibit, non tu. Ve-
 rumtamen quandoquidem me ad hoc adduxisti : te
 vicissim ego multis circumcludam auctoritatibus,
 quibus Christum rem creatam esse asseritur. Ath.
 Profer e thesauro quæ a patre tuo sunt recondita.
 Ar. Meus pater est, quem adoro Deum. Sed enim
 quid respondendum habes ad hæc verba : « Domi-
 nus creavit me, » cum Dominus ipse fateatur se a
 Patre suo creatum esse? Ath. Verba illa vim aliam
 spiritalem intus habent, divinumque in se recon-
 dunt thesaurum. Ar. Nec ego ad sola verba in hæc
 Salomonis voce attendo : nec enim expers sum in-
 telligentia, sed intelligo spiritalem sensum a peritis
 hic perspicere. Quocirca nec ipse sum initiationis ex-
 pers, sed verba quidem hæc esse dico : « Dominus
 creavit me : » vim autem his abditam majorem

⁸⁸ Prov. viii, 22. ⁸⁹ Hebr. ii, 10. ⁸⁴ Job xlvii, 19.

(89) Ita Reg. Bas. et Felc. 2. At Angl. et Aug. Σολομών, Edit. Comm. Σολομών, Paris. Σολομών-
 τος.

(90) Hæc quæstio cum Responsione Arii, abest
 ab Augustano.

(91) Angl. Τίς οὖν ἐκτίσθη.

(92) Aug. Ἐάν τις τόν.

(93) Aug. πεποιημένου. Reg. παποιημένου.

(94) Sic omnes fere mss. cum edit. Comm., sed
 Aug. et edit. Paris. ποιῆς pro φῆς. Mox Aug. οὕτω
 γὰρ οἰσίσθω.

percipio, quam tu cum non intelligas, ignorantia A
 constrictus, erras. Mali autem viri proprium est
 præstantioribus invidere. *Ath.* Quod igitur sentis,
 declara mihi absque invidia, quod quidem tibi præ-
 clarum videtur esse.

164 16. *Ar.* Nempè hæc verba : « Dominus
 creavit me, » sic accipio, ac si diceretur, « genuit
 me. » *Ath.* Si igitur genitus est Filius, non est certe
 creatus : aut si creatus est, non est genitus. *Ar.* Tu
 minime intelligis vim hujusce vocis. *Ath.* Ne me,
 oro, graveris perferre, donec intelligam. *Ar.* Ne
 passio aliqua intelligeretur, ait : « Creavit me Do-
 minus, » quapropter in Deo idem est creare ac gi-
 gnere. *Ath.* Si igitur creare et gignere, idem in Deo
 est : omnes sane res creatæ, genitæ et fetus Dei
 erunt. Quod si verum est, ergo Dominus frater est,
 secundum te, omnium quæ per ipsum facta sunt.
 Quomodo igitur Unigenitus Dei est? *Ar.* Vox unigeni-
 titi de re præcipua, excellenti et maxima dicitur.
Ath. Annon cælum tibi maximum videtur? *Ar.* Ad-
 modum. *Ath.* Igitur Filius est secundum te. Terra
 vero et mare filie dicende erunt secundum te. *Ar.*
 Absit ! unum solum Filium fecit Deus. *Ath.* An vi-
 dentur tibi omnia ejusdem generationis decreto uni-
 genita esse necne? *Ar.* Sane quidem. *Ath.* Igitur
 si factus est, ut res aliæ creatæ, quomodo Dei est
 Filius? *Ar.* Obsecro te : quomodo tu ipse intelligis
 hæc verba : « Dominus creavit me? »

17. *Ath.* Crede mihi : tibi non respondiissem ; sed
 in gratiam auditorum respondere non renuo. Salo-
 mon cum justus et sapientia plenus esset, dignus
 habitus est, qui parabola præsignificaret creationem
 templi, hoc est, corporis Domini Jesu, quemadmo-
 dum Dominus ipse ad Judæos dixit : « Solvite tem-
 plum hoc, et in tribus diebus excitabo illud : hoc
 autem dicebat de templo corporis sui, » ut ait Joa-
 nes ²⁴. Verum etiam apertius his de rebus ita locu-
 tus est Salomon : « Sapientia ædificavit sibi do-
 mum, et crexit columnas septem. Immolavit victi-
 mas suas. Miscuit in cratere vinum suum, et para-
 vit mensam suam. Misit servos suos, alta voce in-
 vitans ad craterem, et dicens : « Quisquis est insi-
 piens, declinet ad me. » Illis item qui intelligentiæ
 indigent, ait : « Venite, comedite panem meum, et
 bibite vinum quod miscui vobis : relinquitte insi-
 pientiam, ut vivatis ²⁵. » Scilicet sapientia, Dei
 Verbum est, quod Verbum cum esset dives, ineffa-
 bili sua et Patris benignitate pauper est effectum,
 ut nos illius paupertate ditaremur : qui item cum
 in forma Dei esset, in forma servi factus est : et

²⁴ Joan. II, 19. ²⁵ Prov. IX, 1-6.

(95) Aug. μη νομίσας.

(96) Ita Regius. Basil. vero ἐγέννησέ με μεταλ. Edi-
 ti, ἐγέννησε μεταλ.

(97) Ita Reg. Cæteri autem et editio Comm. τὸ
 γεννᾶν. Mox ἐστίν, deest in Aug.

(98) Τὸ μονογενὲς τᾶττεται deest in Aug.

καὶ γὰρ οὐκ ἄμειον ὢν τῆς μητρώου, οὕτω φημι, το
 μὲν, « Κύριος ἔκτισέ με » κατὰ τὸ ῥητὸν, τὴν δὲ ἐν αὐ-
 τῷ δύναμιν, μαιζότεραν ἔρω ἢν ἔχει, ἣν σὺ μὴ νοή-
 σας (95), ἀγνοία κατεχόμενος, πλανᾶσαι, ἀνδρὸς δὲ
 κακοῦ ἴδιον τὸ φθονεῖν τοῖς κρείττοσιν. Ἄθ. εἶπεν·
 Ἄ οὖν φρονεῖς, φράσον κάμοι ἀφθόνως, ὅπερ δοκεῖ
 σοι καλὸν φαίνεσθαι.

16. Ἄρ. εἶπε· Τὸ γὰρ, « Κύριος ἔκτισέ με, » ἐπὶ τοῦ,
 ἐγέννησέ με, καταλαμβάνω (96). Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν
 ἐγεννήθη ὁ Υἱὸς, δηλαδὴ οὐκ ἐκτίσθη· εἰ δὲ ἐκτίσθη, οὐκ
 ἐγεννήθη. Ἄρ. εἶπε· Σὺ οὐ νοεῖς τὴν δύναμιν ταύτην.
 Ἄθ. εἶπε· Μὴ ἐκνήσῃς ἀνέχεσθαι μου, ἕως νοήσω,
 παρακαλῶ. Ἄρ. εἶπεν· Ἴνα μὴ πάθος νοηθεῖ, εἶ-
 πεν, « Ἐκτίσέ με Κύριος· » ἐπὶ Θεοῦ οὖν τὸ κτίζειν τῷ
 γεννᾶν (97) ταῦτόν ἐστιν. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ Θεοῦ
 τὸ κτίζειν καὶ γεννᾶν ταῦτόν ἐστιν, οὐκοῦν πάντα τὰ
 κτίσματα γεννήματα τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσιν. Εἰ δὲ
 ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄρα πάντων ἀδελφὸς τυγχάνει ὁ Κύ-
 ριος, κατὰ σέ, τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων. Ποῦ οὖν ὁ
 Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ; Ἄρ. εἶπε· Τὸ μονογενὲς τᾶτ-
 τεταί (98) ἐπὶ ἐξαιρέτῳ καὶ ἐξοχωτάτῳ καὶ μεγίστῳ
 πράγματι. Ἄθ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι μέγιστος εἶναι ὁ
 οὐρανός; Ἄρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν
 ὁ Υἱὸς ἐστὶ κατὰ σέ, καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ ἡ θάλασσα θυγα-
 τῆρες κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! ἕνα ἐποίη-
 σεν ὁ Θεὸς Υἱὸν μόνον. Ἄθ. εἶπε· Δοκεῖ σοι πάντα τῷ
 αὐτῷ ὄρω τῆς γενέσεως μονογενῆ τυγχάνειν (99), καὶ
 ἡ σὺ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν εἰ
 ἐποιήθη ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργήματα ὁ Υἱὸς, πῶς
 Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; Ἄρ. εἶπε· Παρακαλῶ σε, σὺ
 πῶς νοεῖς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με; »

17. Ἄθ. εἶπε· Πέπεισο· οὐκ ἂν σοι ἀπεκρινάμην·
 ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀκρωμένους ἐρώ. Σολομὼν, δικαίος
 ὢν, καὶ σοφίας πληρωθεὶς, κατηξιώθη ἐν παραβολῇ
 προσημᾶναι τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ, τουτέστι τοῦ σώ-
 ματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος φησι
 τοῖς Ἰουδαίοις· « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρι-
 σὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Τούτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ
 ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης. Ἀλλὰ
 μὴν καὶ Σολομὼν παρῆρησιέστερον (1) ἔφη περὶ αὐτῶν
 τούτων διαλαθὼν οὕτως· « Ἡ σοφία ψυχοδόμησεν ἑαυτῇ
 οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στυλοὺς ἐπτὰ. Ἔσφαξε τὰ ἑαυ-
 τῆς θύματα, καὶ ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς
 οἶνον, καὶ ἠτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν· ἀπέ-
 ἔστειλε τοὺς ἑαυτῆς δούλους συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ
 κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα, λέγουσα· « Ὅς ἐστὶν ἄφρων,
 ἐκκλινάτω πρὸς μέ, » καὶ τοῖς ἐνδέεσι φρενῶν εἶπε·
 « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν
 κεκέρακα ὑμῖν· ἀπολίπετε (2) ἄφροσύνην, ἵνα ζήση-
 τε. » Ἀραρότως ἡ σοφία Θεὸς Λόγος τυγχάνει, ὁ δὲ
 τὴν ἀρῆρητον αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ φιλανθρω-
 πίαν πτωχεύσας πλοῦσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου

(99) Sic Aug. Edit. vero Comm. ὄρω μονογενῆ.
 Reg. ὄρω τῆς γενέσεως μονογ.—εἰ sequens abest ab
 Aug. Mox Reg. πῶς Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, et sic legit
 Nannius. Cæteri et editi, τίνος Υἱὸς, etc.

(1) Anglic. παρῆρησά ἔτερον.

(2) Aug. ἀπολείπετε.

πρωχείᾳ πλουτήσωμεν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐν μορφῇ δούλου γέγονεν, Ἰσος δὲ ὢν (5) τοῦ ἰδίου Πατρὸς, ὡς δούλος καὶ σύνδουλος συναναστρέφῃ ἡμῖν, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος καὶ Θεός, σοφία καὶ δύναμις πατρικῆ ὑπάρχων, ἀσώματος ὢν, ὡσπερ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ὑποδόμησε τὸ σῶμα ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, ἄνευ κοινωνίας ἀνδρός, καὶ γέγονεν, ὡς ἔφη, ἄνθρωπος, καὶ ἑαυτὸν ἐποίησεν ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς ἵνα οἱ βουλόμενοι ἐξακολουθεῖν ὡς διὰ τρίτου ἔχωσι θείας ἐκτύπωμα (4), πρὸς δὲ ὁμοιοῦμενοι, γίνονται θείας φύσεως κοινωνοί, ὡς φησὶ τὸ Σκευὸς τῆς ἐκλογῆς ἑ Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ (5). » Μετὰ οὖν τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπέστειλεν ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ὁ Λόγος καὶ Θεός, τοὺς ἀποστόλους πρὸς πάντας τοὺς ἄφρονας, τοὺς ἀσυνέτους ἐθνικοὺς, τοὺς μὴ εἰδότας τὸν Θεὸν, προτεθεικῶς τράπεζαν (6), τοιτέστι τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἄρτον οὐράνιον καὶ ἀφθαρτον, καὶ πᾶσι ζῶνι χαριζόμενον τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ, τὸ ἅγιον καὶ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, οἶνόν τε εὐφραίνοντα καρδίαν, καὶ νῆψιν ἐμποιοῦντα ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ τῶν ἀπογευσόμενων ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρατήρα κεράσας τὸ ἑαυτοῦ αἶμα, καλέσας τοὺς κλητοὺς τε καὶ ἐκλεκτοὺς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, πᾶσαν μὲν ἀφροσύνην ἀπολιμπάνοντας (7), βασιλείας δὲ οὐρανῶν πολίτας ἀναδεικνυμένους, τοὺς ὑπεκκούοντας τῆς φωνῆς αὐτοῦ

18. Ἄρ. εἶπεν Ἐπειδὴ εἰς τὸ σῶμα συνήγαγες τὸ ἑ Κύριος ἔκτισέ με, » καλῶς, καὶ ὡς συντίθεμαι σοὶ διὰ τῆς ἐγγράφου μαρτυρίας. Λοιπὸν καὶ σὺ ὁρ- C
θοπέδησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ ἄλλως (8) ποιεῖ. Ἄθ. εἶπε Ἐπί θέλεις ποιῆσαι; Ὅπερ ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ φίλον, καὶ ὡς συντίθεμαι. Ἄρ. εἶπε Ἐμαρτυρίαν σοὶ παρέξω, ἣν οὐ δύνησῃ ἀλληγορῆσαι (9) ἑ φανερά γάρ ἐστιν, ὅτι περὶ οὐσιώσεως τοῦ Λόγου φάσκει, ὡς ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Ἄθ. εἶπεν Ἐάν μοι δῶς ἐκ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν μαρτυρίαν (10) περὶ ὧν διαβεβαίωσαι, οὐκ ἀμνημονῶ ἑ μόνον πρόσεχε, μὴ ἐγγράψατε ἄρτι ὑμεῖς πρὸς τὸ ὑμέτερον βούλημα, καὶ οὐκ ἀνέχομαι τὰ ὑφ' ὑμῶν (11) λεγόμενα. Ἄρ. εἶπε Ἐμὴ κατάλεγε ἡμῶν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν. Ἀποστόλου ἐστὶ φωνή, ἣν εἶπον προσφέρειν (12). Ἄθ. εἶπε Ἐλέξον ἐξ αὐτῆς. Ἄρ. εἶπεν Ὅ ἐπιφανέστατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, διαμαρτυρούμενος περὶ τοῦ προκειμένου τῷ Ἰσραὴλ, οὕτως ἔφη ἑ Ἀσφαλῶς οὖν γνωσκέτω πᾶς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεός ἐποίησε. » Μήτιςγε ἡμεῖς διεχαράξαμεν τὴν φωνὴν ταύτην; Ἄθ.

A qui proprii Patris erat æqualis, ut servus et conser-
vus nobiscum est versatus : perfectus existens in
divinitate, et perfectus in humanitate. Ille igitur,
qui Verbum et Deus, sapientia et virtus paterna
existit, et incorporeus est, ut Deus et Pater ejus,
nostræ salutis causa, corpus in utero Mariæ Deipa-
ræ, sine viri commercio ædificavit, factusque est,
ut dixi, homo, seque exemplar exhibuit omnis vir-
tutis : ut qui sequi voluerint, habeant divinæ veluti
viæ exemplar, cui si similes efficiantur, divinæ natu-
ræ fiunt participes, quemadmodum ait Vas ele-
ctionis : « Imitatores mei estote, sicut et ego Chris-
tionis » Itaque post suam passionem et resurrectio-
nem sapientia, virtus, Verbum et Deus, apostolos
misit ad omnes insipientes, stultos scilicet ethnico-
B
cos, Deum ignorantes : quibus mensam apposuit,
hoc est, sanctum altare, et in eo panem cœlestem
et incorruptum : omnibus, qui ejus fiunt partici-
pes, vitam impertientem, sanctum videlicet imo
sanctissimum ipsius corpus, ac vinum lætificans
cor, sobriasque reddens eorum animas qui ex ipso
degustaverint : itaque suum sanguinem veluti
165
in cratere miscet, suosque per apostolos iuvat eos
qui vocati sunt et electi, qui dimissa insipientia,
regni cœlorum civis efficiuntur, ejusque vocem
audiunt.

18. Ar. Quandoquidem hæc verba : « Dominus
creavit me, » recte de corpore intellexisti : idcirco
tibi assentiri ob scriptum testimonium. Restat ut
recta ad veritatem cedas, nec aliter facias. Ath.
C
Quid me vis facere? Quidquid veritati gratum et
amicum erit, amplectar libentissime. Ar. Locum
tibi afferam, quem allegorice non poteris exponere :
diserte enim docet ipsam Verbi essentiam esse a
Patre factam. Ath. Si mihi ex libris divino insti-
tutu scriptis attuleris testimonium, ut probes id
quod contendis, non ego repugnabo : tantummodo
attende, ne vos locum ad vestrum arbitrium scri-
pseritis : alioquin quæ a vobis dicentur, minime
feram. Ar. Noli nobis obtrectare, tanquam Deum
non timentibus. Vox est Apostoli quam proferen-
dam dixi. Ath. Profer ergo ipsam. Ar. Petrus apo-
stolorum clarissimus, Israeli de re proposita testi-
ficans, sic loquitur : « Certissime ergo sciat omnis
D
domus Israel, quia et Dominum eum et Christum
Deus fecit » Nunquid nos hanc vocem exaravi-
mus? Ath. Non exarastis, sed adulterastis. Ar.

³⁶ I Cor. xi, 1. ³⁷ Act. ii, 36.

(3) Anglic. ἐν μορφῇ ἀνθρώπου. Ibid. Reg. Angli. καὶ Ἰσος ὢν. Editi et reliqui codd. Ἰσος δὲ ὢν.

(4) August. ὑπόδειγμα.

(5) Ἰησοῦ abest a Regio et ab Anglic.

(6) Aug. προτεθεικῶς (sic). Infra idem ὁμοιος μοι, αὐτοῦ post πανάγιον deest in Ang.

(7) Ita Regius et Augustanus. Editi et alii, ἀπολιμπάνουσι. Mox Reg., ἀναδεικνυμένους. Editi, ἀναδεικνύουσι. Basil. ἀναδεικνύουσι.

(8) Aug. μὴ οὕτως.

(9) Aug. ἀντερῆσαι. Paulo post, idem, ὡς ἐκτίσθη παρὰ τοῦ Πατρὸς.

(10) Aug. μαρτυρίας. Ibid. Reg. διαβεβαίωται. Ibid. Aug. οὐκ ἀμνημονῶν. Mox idem, ἐγγράψατε, et, ἡμέτερον.

(11) Sic omnes mss. Editi vero, ἡμῶν.

(12) Reg. et Aug. προσφέρειν. Ed. vero et alii, προσφέρειν.

Te conclusum vides, et ad injurias te vertis. Quin potius, si vales, ad hæc responde, vel sponte ad veritatem profuge. *Ath.* Perlege integrum capitulum. *Ar.* « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. » *Ath.* Noli Scripturæ verba mutilare. Enimvero si corpus manet, ut primo formatum est, formosum certe est : at si per partes discindatur, avellaturque manus, pes vel digitus, informe redditur. Quocirca recita Scripturæ verba quæ sequuntur. *Ar.* Hæc sunt : « Jesum quem vos crucifixistis. » δάκτυλον, ἄσχημον δείκνυται. Εἶπον οὖν καὶ τὰ ἐπόμυνα τῶν Γραφῶν (15). *Ar.* εἶπε· Τουτέστι, « Τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. »

19. *Ath.* Quis est qui crucifixus est, Verbumne Deus, an corpus quod Verbum Deus ex Maria virgine accepit? *Ar.* Num tu Verbum non fateris fuisse crucifixum? *Ath.* Ego Deum Verbum confiteor hominem factum, carne esse crucifixum. *Ar.* Quid est, carne? nonne Verbum passum est? *Ath.* Tu autem quid sentias primum fateri. *Ar.* Etiam si tu non dicas, ego affirmo Verbum una cum carne clavis fuisse affixum et passum esse. *Ath.* Parabola tibi demonstrandum est, utrum Verbum et Deus passus sit. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Vidisti nunquam quempiam cruci affixum? *Ar.* Ita sane. *Ath.* Num ergo quandiu corpus clavis in cruce detinetur, anima simul detinetur, nec a corpore potest recedere? *Ar.* Recedit cum anima sit spiritus. *Ath.* Si recedit, clarum est eam in cruce non detineri, id est, in ligno et clavis, quod quidem verum est. Nam corpore in cruce detento, anima, quæ libera est nec detineri potest, corpore relicto, discedit ad summum locum. *Ar.* Id ita se habet. *Ath.* Quod si ergo in condemnato homine concedis animam nihil pati præsentis corporis supplicio; quomodo ais Verbum et Deum simul cum corpore fuisse clavis affixum? *Ar.* Demus ergo **166** Deum Verbum non passum esse una cum corpore. *Ath.* Igitur apostolus Petrus cautissime locutus est, neminem volens præ ignorantia perire. Cum enim filii Israel Christum arbitrarentur hominem esse nobis similem, suo ille testimonio declaravit, illam electum Dei esse, hæcque erant quæ aiebat : Quamvis vos, ut hominem, justum suspendistis, ne ignoretis quia Deus hunc Christum et Dominum fecit. *Ar.* En igitur, Christus et Dominus a Deo factus est. *Ath.* Deus Verbum, Dei Filius, eratne Dominus ante passionem, an non? *Ar.* Certe Dominus erat. *Ath.* Atqui Petrus ait eum, quem Judæi crucifixerunt, factum fuisse Dominum. *Ar.* Quid sibi vult quod ais, crucifixerunt Christum et Dominum factum? Cupio nosse quid dicas.

(15) Reg. et Basil. ἀλλ' ἐπεχαράξατε. Editi aliique, ἀλλὰ παρεχαράξατε. Ibid. Aug. ὁ θεωρήσας περιγραφόμενον ἑαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπη.

(14) Ἀσφαλῶς οὖν δεστὶν in Aug.

(15) Aug. τῆς Γραφῆς. Ibid. Ἀθανάσιος εἶπεν ἐτ Ἀρειος εἶπεν abest ab eodem. Mox idem, Τίς οὖν ἐστίν. Ibid. Aug. ὁ Λόγος ὁ Θεός. Alii cum edit.

εἶπεν· Οὐχ ὑμεῖς ἐχαράξατε αὐτὴν, ἀλλὰ παρεχαράξατε (13). *Ar.* εἶπεν· Ἐθεωρήσας περιγραφόμενον σεαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπη. Μᾶλλον δέ, εἰ δύνασαι, λέγε πρὸς ταῦτα, ἢ αὐτομόλησον πρὸς τὴν ἀληθειαν. *Ar.* εἶπεν· Ἀνάγνωθι τὸ κεφάλαιον ὅλον. *Ar.* εἶπεν· « Ἀσφαλῶς οὖν (14) γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. » *Ar.* εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα ὡς παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπλάσθη, ἐὰν μείνη, εὐμορφον τυγχάνει· ἐὰν δὲ παρὰ μέλος γένηται, τουτέστι χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ

19. *Ar.* εἶπε· Τίς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς, ὁ Λόγος Θεός, ἢ τὸ σῶμα ὅπερ ὁ Λόγος Θεός ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐλαθεν; *Ar.* εἶπε· Σὺ τὸν Λόγον οὐχ ὁμολογεῖς ἐσταυρωῖσθαι; *Ar.* εἶπεν· Ἐγὼ τὸν Θεὸν Λόγον ὁμολογῶ, ἀνθρωπον γενόμενον, ἐσταυρωῖσθαι σαρκί. *Ar.* εἶπε· Τί ἐστὶ σαρκί; οὐχ ὁ Λόγος ἐπαθεν; *Ar.* εἶπε· Σὺ τί φρονεῖς ὁμολόγησον ἐν πρώτοις. *Ar.* εἶπε· Κἂν μὴ σὺ λέγῃς, ἐγὼ φημι, ὁ Λόγος συγκαθηλώθη, καὶ συνέπαθε τῇ σαρκί. *Ar.* εἶπε· Διὰ παραβολῆς χρὴ παραστῆσαι τὴν ἀπόδειξιν, εἰ πέπονθεν ὁ Λόγος καὶ Θεός. *Ar.* εἶπε· Λέγε ὁ βούλει. *Ar.* εἶπε· Σταυρῷ προσηλωμένον θεάσω ποτέ; *Ar.* εἶπε· Ναί. *Ar.* εἶπεν· Ἄρα ἕως ὅτε τὸ σῶμα (16) κεκράτητο ὑπὸ τῶν ἤλων ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἡ ψυχὴ κατεῖχετο μὴ δυναμένη ἀναχωρεῖσθαι ἀπὸ τοῦ σώματος; *Ar.* εἶπεν· Ἀναχωρεῖ, ἐπειδὴ πνεῦμα τυγχάνει ἡ ψυχὴ. *Ar.* εἶπεν· Εἰ ἀναχωρεῖ, δὴλὸν ἐστίν, ὅτι οὐ κρατεῖται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ τῶν ἤλων, καὶ οὐκ ἔχει. Τοῦ γὰρ σώματος κατεχομένου, ἡ ψυχὴ τὸ ἐλεύθερον ἔχουσα καὶ τὸ ἀκράτητον, καταλείψασα τὸ σῶμα, πορεύεται εἰς τὸν ἑαυτῆς τόπον. *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἐστὶ καὶ τοῦτο. *Ar.* εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ ἀνθρώπου καταδίκου ἔδωκας μὴ πάσχειν τὴν ψυχὴν ἐν τῇ παρουσίᾳ σωματικῆ καταδίκῃ, πῶς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν ἐφησ συμπεπῆχθαι τῷ σώματι; *Ar.* εἶπε· Δεδόσθω μὴ συμπεπονθῆναι τὸν Θεὸν Λόγον τῷ σώματι. *Ar.* εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἠσφαλίσατο τὸν λόγον, μὴ βουλόμενός τινος ὑπὸ ἀγνοίας ἀπολέσθαι. Νομιζόντων γὰρ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀνθρωπον εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς Χριστὸν, ἐσήμανε διὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ καὶ φησιν· Εἰ καὶ ὑμεῖς ὡς ἀνθρωπον ἐκρεμάσατε (17) τὸν δίκαιον, μὴ ἀγνοήσατε, ὅτι τούτων Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ Θεός. *Ar.* εἶπεν· Ἰδοὺ οὖν, Χριστὸς καὶ Κύριος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. *Ar.* εἶπεν· Ὁ Θεός Λόγος, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, πρὸ τοῦ πάθους (18) Κύριος ἦν, καὶ ἡ οὐ; *Ar.* εἶπε· Ναί, Κύριος ἦν. *Ar.* εἶπεν· Ὁ Πέτρος ἐφη, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι

Comm. ὁ Λόγος Θεός.

(16) Aug. Οὐκοῦν ἕως ὅτου τὸ σῶμα. Reg. Οὐκοῦν ἕως ὅτε τὸ σῶμα. Mox Aug. ὑπὸ τοῦ σταυροῦ.

(17) Aug. ἐσταυρώσατε. Ibid. Angl. μὴ ἀγνοήσατε. Ceteri et editio Comm. μὴ ἀγνοήσητε.

(18) Reg. καὶ οὐκ ἦν ὁ Θεός καὶ Πέτρος.

ἑσταύρωσαν, γεγενῆσθαι Κύριον. Ἄρ. εἶπε· Τί ἐστὶ τὸ, Ἐσταύρωσαν Χριστὸν καὶ Κύριον γεγονότα (19); ἠθέλον γινῶναι τί λέγεις.

20. Ἄθαρ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς Λόγος Κύριός ἐστι τῶν ἀπάντων ἀεὶ Κύριος ὢν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ὑπὸ ἀμαρτίας βεβασιλευμένης σαρκὸς ἔλαβε τὴν σάρκα, καθὼς γέγραπται· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » σάρκα δὲ φημι ἄνθρωπον τέλειον, οἷοι (20) καὶ ἡμεῖς τυγχάνομεν, κατὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀνθρώπους μόνον· αὐτὸς γὰρ ἄνευ ἀμαρτίας γέγονεν ἄνθρωπος· τοῦτον οὖν Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἄνθρωπον, ὑποτάξας αὐτῷ ἀρχὰς καὶ ἔξουσίας καὶ κυριότητας, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους, καὶ πάντων ἀπλῶς ὑποταγέντων γέγονε Χριστὸς καὶ Κύριος (21)· Χριστὸς μὲν διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίκην ἑλαίου, ἐπ' αὐτῷ γενομένην οὐρανόθεν ἔγχυσιν· Κύριος δὲ διὰ τὸ κατὰ πάντων εἰληφέναι τὸ κύριος (22). Ἄρ. εἶπεν· Ἰδίως οὖν Ἰῶδς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς, καὶ ἰδίως ἄνθρωπος; Ἄθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἄρ. εἶπεν· Εἰπέ οὖν, πῶς. Ἐφης γὰρ Κύριον τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριον, τουτέστι τὸν ἄνθρωπον. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι δύο Κύριαί εἰσιν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκ εἰσὶ δύο· μὴ γένοιτο! Εἷς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἰῶδς, ὁ γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ ἐπίγειος βασιλεὺς, εἰπέ μοι, ἰδίως ὁ ἄνθρωπος βασιλεύει, καὶ ἰδίως ἡ πορφυρὴς, καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἐγχωρεῖ, ἢ τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς βασιλεύειν (23), ἢ τὴν πορφυρίδα ἰδίως ἀρξαι; Πλὴν ἔργων τί θέλεις παραστήσαι ἐκ τοῦ παραδείγματος. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀνεγχείρητον δύο βασιλεῖς φῆσαι ἐπὶ βασιλείας ἑνὸς, λέγω δὴ ἀνθρώπου καὶ πορφύρας, πῶς ἐγχωρεῖ ἰδίως μὲν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ κυριότητα φάσκειν, κεχωρισμένην δὲ τὴν δίκην πορφύρας ἑνὸς γενομένης, ἁγίας καὶ τιμίας σαρκὸς, ἀρχὴν καταγγέλλειν, ἥτις ἐστὶν ἑνὸς τοῦ βασιλέως Λόγου Θεοῦ γεγενημένη; Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τὴν ἐνότητά τῆς κυριότητος, ἣν ἔχει ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος σὺν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἀκραιφνέστατα ἐσήμανε, τῷ φῆσαι αὐτόν (24)· « Ὡς οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων οἶδε τὸν ἐκ σπέρματος; Δαβὶδ, ὁ Ἀπόστολος;

21. Ἄρ. εἶπεν· Οὐ φοβῆ ἐπὶ πάντων Θεὸν λέγειν τὸν ἄνθρωπον; Ἄθ. εἶπε· Παῦλος οὐκ ἐφοβήθη. οὔτε ἐγὼ φοβοῦμαι, ὅτι βλέπω ἐκ μέρους τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Ἄρ. εἶπε· Ποίαν οἰκονομίαν; Ἄθ. εἶπε· Περὶ τῆς τοῦ πάντων (25) Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως. Ἄρ. εἶπε· Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου κατὰ ὁμολογῶν· περὶ δὲ τοῦ εἶναι ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸν σταυρωθέντα φοβοῦμαι λέγειν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ περισσότερον θαύμαζε, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων

¹⁹ Joan. 1, 14. ²⁰ Rom. 1x, 5.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis καὶ deest. Paulo post Regius. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας. Augustinus. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀμαρτίας. Infra Reg. et Basil. καθὼς γέγραπται.

(20) Sic Reg. At alii et editi, ὁ ὢν.

(21) Sic Reg. In aliis et editis, καὶ deest.

20. Ath. Deus Verbum Dominus est omnium, cum sit semper Dominus. Postquam autem, ex carne peccati imperio subjecta, carnem assumpsit, quemadmodum scriptum est : « Verbum caro factum est » : » (carnem autem intelligo perfectum hominem quales nos sumus, quatenus non homines tantum sumus : ipse enim absque peccato factus est homo) hunc igitur Christum et Dominum Deus fecit, hominem semine David prognatum, subjectis ei principatibus, potestatibus, dominationibus, hominibus, angelisque, unde omnium ipsi subjectorum factus est Christus et Dominus : Christus, inquam, propter sancti Spiritus factam in ipsum de caelo, instar olei, effusionem ; Dominus autem, propter rerum omnium quem accepit dominatum. Ar. Seorsum igitur Filius et Dominus est Verbum et Deus, et seorsum homo ? Ath. Absit ! Ar. Dic igitur quanam ratione. Dixisti enim Dominum Deum Verbum, et templum ejus, nempe hominem, similiter Dominum. Ego vero censeo esse Dominos. Ath. Non sunt duo : absit ! Unus enim est Dei Filius, homo propter nos factus. Num enim terrenus imperator, dic mihi, seorsum homo imperat, et seorsum purpura, necne ? Ar. Qui fieri queat ut vel homo absque purpura imperet, vel seorsum regnet purpura ? Nec tamen me fugit quid hujusmodi exemplo velis indicare. Ath. Si igitur fieri non potest, ut duo imperatores (hominem scilicet intelligo et purpuram) de uno imperatore dicantur : cur, quaeso, seorsum Verbi et Dei agnosceremus dominatum, carnisque sanctae et pretiosae imperium distinguemus, quae, instar purpurae, indumentum facta est ; quippe quae imperatoris Verbi Dei facta sit indumentum ? Sed et apostolus Paulus disertissime unitatem dominatus, quem Dominicus homo cum Deo Verbo obtinet, his declarat verbis : « Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem ; qui est super omnia Deus in saecula. Amen » . » Videsne Apostolum eum agnoscere Deum, qui est super omnia, qui ex semine sit David ?

21. Ar. dixit : Nihil vereris Deum qui est super omnia, hominem dicere ? Ath. Paulus non est veritus, nec ego vereor, quippe qui ex parte videam Dei œconomiam sive dispensationem. Ar. Quam dispensationem ? Ath. Loquor de Dei, qui est super omnia, incarnatione. Ar. Confiteor quoque ipse Verbi incarnationem : sed Deum, qui est super omnia, crucifixum dicere non audeo. Ath. Audi, eoque magis admirare, quod Deum, qui est super

(22) Basil. et Angl. κύριος.

(23) Reg. ἐκ τῆς πορφυρίδος βασιλεύειν. Moridem et Basilienensis, Εἰ οὖν ἀνεγχείρητον.

(24) Aug. ἐν τῷ φῆσαι.

(25) Sic Aug. Editi vero et alii, περὶ τῆς ἐπὶ πάντων.

omnia, confiteor, nec alium posse adversus illum A
 aestimari, qui Deus cum semper sit, homo pro
 nobis est factus et crucifixus. *Ar.* Ubiam recen-
 tius istud scriptum est? **167** *Ath.* Apud Jere-
 miam prophetam, cujus hæc sunt verba : « Hic est
 Deus noster, et non aestimabitur alius adversus
 eum. Adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit
 illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post
 hæc in terris visus est, et cum hominibus conversa-
 tus est ²⁶. » Isne igitur, qui visus est, Deus erat
 et est, adversus quem non alius aestimabitur Deus,
 an non? *Ar.* Ut ait propheta, ipse est Deus. Nec
 enim fas est dicere Patrem ipsum visum esse, fac-
 tumque hominem, cum hominibus versatum esse,
 cum res sit manifesta Deum Verbum hominem esse
 factum. *Ath.* Igitur unus Filius, qui ante omnia sæ-
 cula una cum Patre existebat, Deusque erat invisibili-
 lis, factus est homo visibilis. *Ar.* Unum esse Filium
 Dei concessum est quidem : at certe non simul
 cum Patre infinite existit. *Ath.* An non sapientia
 et virtus simul cum Patre et Spiritu sancto existi-
 tit? *Ar.* Ita est. *Ath.* Unus ergo est invisibilis Fili-
 us Dei, qui idem et visus est; incorporeus, qui
 et corpus assumpsit; immortalis, qui et carne
 mortem est expertus; intactus idem et tactus. *Ar.*
 His quæ dixisti assentior. *Ath.* Ille igitur et Domi-
 nus et Deus est ob carnem cum Verbo conjunctam :
 nec separate aut dominationes dicuntur, at Dei
 Filius Jesus Christus, Verbum et Deus, unus est.

22. *Ar.* Recte admodum mihi se habere videtur hæc
 de incarnatione definitio : verumtamen Filius mi-
 nime est verus Deus, qualis est Pater. *Ath.* Unde
 hoc acceptum attulisti nobis? *Ar.* Nunquamne le-
 xisti Evangelium, ubi Dominus ita Patrem alloquitur :
 « Hæc est vita æterna, ut cognoscat te solum
 verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum ²⁷. »
 Vides solum verum Deum dixisse Patrem, utpote
 cum ipse non sit verus Deus? *Ath.* Id conjunctio est,
 verba quæ ante sunt posita et quæ sequuntur nullo
 modo dividens. Profecto qui recte sentiunt, illam
 agnoscunt conjunctionem in voce Dominica. Ni-
 bilominus æquo animo audias quæ sum dicturus.
 Si quis alicui ita de Constantino præciperet : Certo
 agnosce solum Augustum et dominum terræ et mar-
 ris imperatorem Constantinum et Constantium fi-
 lium ejus, num is filium cum patre confisteretur, an
 non? *Ar.* Non leve est periculum dicere Constanti-
 um non imperare cum Constantino patre suo, eo
 quod una cum ipso numeretur. *Ath.* An ergo gra-
 vissimum periculum cernis impendere, si de Con-
 stantino et Constantio ita ausis loqui, nihil autem
 times qui talia de Jesu Christo et ejus Patre loque-

ομολογῶ, καὶ μὴ δυνάμενον ἕτερον λογισθῆναι· τὸν
 πρὸς τὸν γενόμενον ἀνθρώπον καὶ σταυρωθέντα δι'
 ἡμᾶς Θεὸν αἰεὶ ὄντα. Ἄρ. εἶπε· Ποῦ γέγραπται τοῦτο
 τὸ καινότερον; Ἄθ. εἶπε· Παρὰ Ἰερεμίᾳ τῷ προ-
 φῆτῃ· φησὶ γάρ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθή-
 σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ἰδὸν ἐπιστή-
 μης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ
 Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ
 τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. »
 Ὁ οὖν ὀφθαλμοὶ (26) οὗτος ἦν Θεὸς, καὶ ἔστιν, ὃ οὐ
 προσλογισθῆσεται ἕτερος Θεός, ναὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε·
 Καθὼς ὁ προφήτης λέγει, αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Ἀθέ-
 μιτον γὰρ ἐστὶ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν, ὅτι ὤφθη, ἢ
 ὅτι ἄνθρωπος γεγωνὸς συνεπολιτεύσατο τοῖς ἀνθρώ-
 ποις, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ὅτι ὁ Λόγος
 Θεὸς ἐνηθροῦνησεν. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν εἰς ὁ Υἱὸς
 ὁ πρὸ πάντων αἰώνων συνυπάρχων τῷ Πατρὶ αὐτοῦ,
 Θεὸς ὢν ἀόρατος, ἀνθρώπος γέγονεν ὄρατός. Ἄρ.
 εἶπεν· Ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὠμολόγηται·
 οὐ συνυπάρχει δὲ τῷ Πατρὶ ἀπαράντως. Ἄθ. εἶπεν·
 Ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις συνυπάρχει τῷ Πατρὶ καὶ τῷ
 Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ.
 εἶπεν· Εἰς οὖν ὢν ὁ ἀόρατος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ
 ὄρατος, ἀσώματος καὶ σῶμα λαβὼν, ἀθάνατος καὶ ψη-
 θανάτου πείραν λαβὼν σαρκί, ὁ ἀψηλάφητος καὶ ψη-
 λαφηθεὶς. Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ἅπερ εἶπας. Ἄθ. εἶ-
 πεν· Οὗτος οὖν καὶ Κύριος (27) καὶ Θεός, διὰ τὸ
 συναφθῆναι τὴν σάρκα τῷ Λόγῳ· καὶ οὐ διηρημέ-
 νως, καὶ κυριότητες μὲν λέγονται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ
 Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Λόγος καὶ Θεός, εἰς τυγ-
 χάνει.

22. Ἄρ. εἶπε· Δοκεῖ μοι πως ὀρθότατα καταφαί-
 νεσθαι ὁ περὶ τῆς σαρκώσεως ὄρος· μένοιγε οὐκ
 ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὡσπερ ὁ Πατήρ. Ἄθ.
 εἶπε· Πόθεν τοῦτο εἰληφώς ἐκόμισας ἡμῖν; Ἄρ. εἶ-
 πεν· Οὐδέποτε ἀνέγνως τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς φησὶν ὁ
 Κύριος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· « Αὕτη ἐστὶν ἡ
 αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν
 Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν; » Ὁρᾷς,
 ὅτι μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἔφη τὸν Πατέρα, ὡς αὐτοῦ
 μὴ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ; Ἄθ. εἶπε· Τοῦτο σύνδεσμός
 ἐστὶ, τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ τῶν ἐπιχθέν-
 των οὐ διαίρεσιν ἐμποιῶν. Ἀραρώτως δὲ παρὰ τοῖς
 εὐφρονοῦσιν ὠμολόγηται (28) σύνδεσμος τὸ ἐπὶ τῆς
 Κυριακῆς φωνῆς. Πλὴν ἄκουε μετὰ μακροθυμίας ὁ
 φημι. Εἴ τις τῷ πλησίον ἐντέλλεται περὶ Κωνσταν-
 τίνου λέγων· Ἀσφαλῶς γίνωσκε τὸν μόνον Αὐγου-
 στον καὶ αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης βασιλέα
 Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίνου τὸν υἱὸν αὐτοῦ, συν-
 ωμολόγησε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, ναὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶ-
 πεν· Οὐ μικρὸς κίνδυνος τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ συμβασι-
 λεύει Κωνσταντίνος Κωνσταντίνῳ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἐκ
 τοῦ ὑπαριθμηθῆναι αὐτῷ (29). Ἄθ. εἶπεν· Ἐπὶ μὲν
 Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου κίνδυνον μέγιστον.

²⁶ Baruch III, 36-38. ²⁷ Joan. XVII, 5.

(26) Hæc 'Ο οὖν ὀφθαλμοί, desunt in Aug.

(27) Ita Reg. Edit. vero Comm., Οὗτος Κύριος.
 Edit. Paris. cum aliis mss. Οὗτος οὖν Κύριος.

(28) Aug., ὀμολογεῖται.

(29) Reg., αὐτόν.

ὄραξ, ἐπὶ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οὐ φοβῆ τοιαῦτα φεθγγόμενος; Δεῖ σε τοιαύτην ἔχειν εὐσέβειαν εἰς τὸν Κύριον, οἷαν καὶ εἰς Κωνσταντίνον βρήντα. Οὐκ ἀφήρησας ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντείου, τουτέστιν αὐτὸν Αὐγουστον, καὶ πάντα ὅσα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ προεβήθη, οὐκ ἄλλοθεν τὴν ἐνόητα τῆς ἀξίας ἐπιγνοῦς ἢ δι' αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἐκκλίνας ἀπὸ τῶν συλλογισμῶν, ἐγγραφόν μοι ὁδὸς ἀπόδειξιν, εἰ ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡσπερ καὶ γὰρ σοι φωνὴν παρεθέμην εὐαγγελικὴν. Ἄθ. εἶπεν· Ἄκουε καὶ περὶ τούτου ἐγγραφον τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μὴ πλανῶ. Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος οὕτως ἔφη· «Καὶ οἶδαμεν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.» Β Ὅραξ, ὅτι αὐταὶ αἱ φωναὶ φέρονται περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, θεολογεῖσαι ἴσον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἔφη· «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσθε σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν,» καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· «Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος.» Τὸ οὖν, «Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν,» σύνδεσμος τυγχάνει, ἀντὶ τοῦ λέγειν, «Σὲ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν,» ἵνα γινώσκωσι τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὡσπερ καὶ σὲ τὸν Πατέρα· καθάπερ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἔλεξεν ὁ Κύριος· «Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια.»

25. Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ καὶ γὰρ (30), ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· μὴ γε δύνασαι φάναι, ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ἄθ. εἶπε· Τί λέγεις ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ὅτι ὁ Υἱὸς ἅμα Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ; Ναί. Ὁ γὰρ Θεοῦ Λόγος (31) Θεὸς τυγχάνει, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὢν. Ἄρ. εἶπεν· Οὐχ οὕτως φημί, ἀλλ' ὅτι μὴ δύνασαι φῆσαι (32), ἅμα Θεὸς Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς σὺν Πατρί. Ἄθ. εἶπε· Διὰ τί οὐ δύναμαι τοῦτο εἰπεῖν; Ἄρ. εἶπεν· Ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἀγέννητος τυγχάνει, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός ἐστιν. Ἄθ. εἶπεν· Ἡ ἀγέννητος φωνὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μόνον τάττεται, ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλων τινῶν; Ἄρ. εἶπεν· Ἄλλο τι μὴ γένοιτο φῆσαι ἀγέννητον· ὁ γὰρ ἀγέννητος, τοῦτο καὶ ἀναρχον τυγχάνει. Ἄθ. εἶπεν· Ἡ φωνὴ, ἡ ἀγέννητος, οὐσία ἐστίν, ἢ οὐσίας σημαντικὴ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐσία τυγχάνει. Ἄθ. εἶπεν· Ψεῦδῃ· οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἀλλ' οὐσίας σημαντικὴ. Ἄρ. εἶπε· Τί σημαίνειν θέλεις (33); Ἄθ. εἶπεν· Ὅτι οὐ γέγονεν, οὕτε μὴν ἐγεννήθη ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία· ὅθεν προσφόρως λέγομεν ἀγέννητον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἶτα εἶπέ μοι· Ἀδὰμ ἐγεννήθη, καὶ ἦ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐπλάσθη. Ἄθ. εἶπε· Περὶ τοῦ ἐγεννήθη ἐπηρώτησα, οὐ περὶ τοῦ ἐπλάσθη (34). Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἔσται ἀναρχος κατὰ σέ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐα οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐδημιουργήθη. Τί δὲ φῆς καὶ

³⁰ I Joan. v, 20. ³¹ Joan. xiv, 6.

(30) Κάγω deest in Aug.

(31) Reg. et Anglic., Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος.

(32) Anglic. δύνασθαι. Infra idem semper habet, ἀγέννητος.

aris? Eadem adversus Dominum exhibere debes pietatem, ac in memoratum Constantinum. Non abstulisti ab ejus filio Constantio Augusti majestatem, nec alia omnia quæ de patre ejus antea sunt dicta: nec aliunde dignitatis unitas tibi nota fuit, quam per ipsum. Ar. Omissis syllogismis, proba mihi Scripturæ auctoritate Filium verum esse Deum, quemadmodum ego tibi vocem evangelicam proposui. Ath. Audi itaque Scripturæ hæc de re verba, nec erra. Joannes apostolus hæc ait: «Et scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum: et sumus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna³².» Vides easdem voces de Patre et Filio proferri, Filiumque æque ac Patrem Deum dicere? Nam quemadmodum de Patre ait: «Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum:» ita et ibi de Filio dicit: «Hic est verus Deus et vita æterna.» Hæc igitur verba: «Et quem misisti Jesum Christum,» conjunctio est, quæ idem significat atque hujusmodi verba: «Te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum,» id est, ut cognoscant Filium tuum verum 168 Deum, quemadmodum et te Patrem. Sicut et alibi ait Dominus, «Ego sum veritas³³.» Veritas autem nunquam possit esse mendacium.

εἶμι ἡ ἀλήθεια. Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἂν ψεῦδος ἐγένετό

25. Ar. Confiteor et ego Filium Dei verum esse Deum: num vero dicere potes, simul Deus, simul Filius? Ath. Quid dicis, simul Deus, simul Filius? Num quod Filius simul sit Filius Dei? Ita est. Nam Deus Verbum Deus est, cum sit Patris Filius. Ar. Non hæc dico, sed, quod ipse dicere nequeas, simul Deus Pater, simul Filius cum Patre. Ath. Cur id dicere nequeam? Ar. Quia Deus Pater ingenuus est, Filius vero est genitus. Ath. Hæc vox, ingenuus, de solone Deo usurpatur, an etiam de aliis quibusdam? Ar. Nihil certe aliud fas est dicere ingenuum. Nam quod ingenuum est, idem et principii est expers. Ath. Vox, ingenuus, substantiane est, an substantiam significans? Ar. Substantia est. Ath. Falsa dicis: non est substantia, sed substantiam significans. Ar. Quid intelligis? Ath. Intelligo nec factam nec genitam esse Dei substantiam: unde convenienter Dei substantiam dicimus ingenuam. Deinde responde mihi: Genitusne est Adam, an non? Ar. Non est genitus, sed formatus. Ath. Interrogavi utrum esset genitus, non utrum esset formatus. Ar. Non est genitus. Ath. Erit igitur principii expers secundum te. Eva item non est genita, sed creata. Quid vero dicis de eo qui nondum genitus est, genitumne esse an ingeni-

(33) Angl., θέλη. Paulo post idem, ἐγενήθη, et infra, γενητέν semper.

(34) Reg. et Aug., ἐπλάσθη. Alii cum editis, ἐκτίσθη.

tum? *Ar.* Recte se habet vox *ingenitus*. Erit igitur *A* Pater quidem *ingenitus*, Filius vero *genitus*. *Ath.* Quid inde vis concludere? *Ar.* Genitusne est Filius, an non? *Ath.* Genitus est. *Ar.* Vides eum non fuisse antequam esset *genitus*: nam si fuisse ais, erit secundum te *ingenitus*. Quod si ita est, Filius non erit *genitus*. *Ath.* Deus simulne Pater est, an non? *Ar.* Potentia quidem semper est Pater, actu vero non semper.

24. *Ath.* An mundus potentia erat infinite apud Deum, vei non? *Ar.* Ita est. *Ath.* Igitur quemadmodum mundum Deus voluntate est fabricatus, sic et Filium secundum te fabricatus est. *Ar.* Non sicut mundum: nam memini quæ prius demonstrata sunt. At dico Filium voluntate habuisse ante sæcula: exiguum vero Filii generandi statuo intervallum, ut sit *genitus*. *Ath.* Rectane res est Deum Patrem esse, an vituperatione digna? *Ar.* Absit ut Deo affingatur aliquid vituperatione dignum! sed recta omnino res est Deum esse Patrem. *Ath.* Igitur ex tua sententia Deus a deterioribus in meliora profecit. Nam si cum Pater non esset, factus est postea Pater, ergo a minoribus ad maxima est conversus. Quod si dicas ipsum, antequam Pater fieret, honoratiorem fuisse, ergo ab honoratioribus ad deteriora devenit: quæ si vera sunt, qua ratione dicere poterimus Numen esse immutabile, ex se perfectum, nec in melius proficiens, nec a deterioribus ad optima desinens? Rerum siquidem corruptioni obnoxiarum proprium est mutari, modoque a melioribus ad deteriora converti, modo ab inferioribus ad majora. *Ar.* Nec oculi ictum vis concedere, quo non fuit Filius antequam esset *genitus*? *Ath.* Quod non est, concedere non possum. *Ar.* Quare? *Ath.* Quia scriptum est: « Non erit in te Deus recens ». Si enim minimum concesserim temporis intervallum quo non fuerit, certe recens erit quem ego confiteor. Absit vero ut ita sentiat Christianus homo, et contraria divinis Scripturis consteatur! *Ar.* Quid contrarium, si Filium ictu oculi fuisse dicamus, antequam gigneretur, ne scilicet eum *ingenitum* esse intelligamus? *Ath.* Id mihi valde videtur contrarium esse divinarum Scripturarum pietati, quæ ubique testantur **169** Filium semper fuisse, nullumque unquam fuisse tempus, cum non esset. An non tibi videtur, si id dicamus, contraria nos sentire Scripturis divinitus inspiratis?

25. *Ar.* Profer testimonia. *Ath.* Joannem aud' dicentem, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum ». Quis sanctorum prophetarum vel apostolorum talia unquam dixit, qualia

** Psal. LXXX, 10. *** Joan. 1, 1, 2.

(35) Edit. Comm. cum quibusdam manuscriptis, προαποδοδωμένων. Edit. Paris. cum aliis, προαποδοδειγμένων.

περι τοῦ μηδέπω γεννηθέντος, γεννητὸν ἢ ἀγέννητον; Ἄρ. εἶπεν· Ὁρθῶς ἔχειν τὴν ἀγέννητος φωνήν. Ἔσται οὖν ὁ μὲν Πάτηρ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός. Ἄθ. εἶπε· Τί οὖν θέλεις συναγαγεῖν ἐκ τούτου; Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ἦ οὐ; Ἄθ. εἶπεν· Ἐγεννήθη. Ἄρ. εἶπεν· Ὁρθῶς, ὅτι, πρὶν ἢ γεννηθῆναι, οὐκ ἦν· εἰ δὲ ἦν, ἀγέννητος ἔσται κατὰ σέ. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται γεννητός ὁ Υἱός. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἅμα Πατὴρ ἔστι, καὶ ἦ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Δυνάμει μὲν αἰεὶ Πατὴρ, ἐνεργεῖα δὲ οὐκ αἰεὶ.

24. Ἄθ. εἶπεν· Δυνάμει ἦν ὁ κόσμος παρὰ Θεῷ ἀπεράντως, καὶ ἦ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὥσπερ βουλήσει τὸν κόσμον ἐτεκτίνατο ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκτίνατο κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπεν· Οὐχ ὡς τὸν κόσμον· μέμνημαι γὰρ τῶν προαποδοδειγμένων (35). Ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων φημί βουλήσει· ἐσχηκέναι τὸν Υἱὸν· βραχὺ δὲ δίδωμι διάστημα τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ἦ γεννητός. Ἄθ. εἶπε· Τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν καλὸν τυγχάνει, ἢ ψόγος αὐτῷ ἔσται; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο ψόγον προσάψαι (36) τῷ Θεῷ! ἀλλὰ πάνυ γε καλὸν τὸ εἶναι τὸν Θεὸν Πατέρα. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα προέκοψεν ὁ Θεός κατὰ σέ. Εἰ γὰρ, μὴ ὢν Πατὴρ, γέγονεν αὖθις Πατὴρ, ἄρα ἐτράπη ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ μέγιστα. Εἰ δὲ ἐρεῖς πρότερον, πρὸ τοῦ Πατέρα αὐτὸν γενέσθαι, τιμιώτερον εἶναι αὐτὸν, ἄρα ἀπὸ τῶν τιμιωτέρων ἐπὶ τὰ χείρονα ἐφθασε. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς ἐροῦμεν ἄτρεπτον τὸ Θεῖον, αὐτοτελές, μήτε προκόπτον ἐπὶ τὰ κρείττονα, μήτε μὴν λῆγον εἰς χείρονα ἀπὸ τῶν ἀρίστων; Φθαρτῶν γὰρ ἴδιον τὸ τρέπεσθαι, πῆ μὲν ἀπὸ τῶν βελτιόνων ἐπὶ τὰ χείρονα, πῆ δὲ ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ ἐντιμώτερα. Ἄρ. εἶπε· Ῥιπήν ὀφθαλμοῦ οὐ θέλεις δοῦναι, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν; Ἄθ. εἶπε· Τὸ μὴ ἶν οὐ δίδωμι. Ἄρ. εἶπε· Διὰ τί; Ἄθ. εἶπεν· Ὅτι γέγραπται· « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Βραχὺ δὲ ἔαν δῶ, ὅτι ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν, ἔσται πρόσφατος ὁ παρ' ἐμοῦ ὁμολογούμενος· ὅπερ μὴ γένοιτο οὕτως φρονῆσαι ἀνθρώπων Χριστιανῶν, ὁμολογοῦντα ἐναντία ταῖς θελαῖς Γραφαῖς! Ἄρ. εἶπε· Ποία ἐναντιότης, ἔαν εἰπωμεν ὀφθαλμοῦ ριπήν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι μὴ εἶναι, ἵνα μὴ ἀγέννητον νοήσωμεν; Ἄθ. εἶπε· Πολλή μοι ἐναντιότης δεικνύται πρὸς τὴν τῶν θελων Γραφῶν εὐσέβειαν, πανταχοῦ μαρτυρουσῶν, ὅτι Υἱὸς αἰεὶ ἦν, καὶ οὐδέποτε ἦν καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι, ἔαν (37) εἰπωμεν, ἐναντία φρονεῖν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς;

25. Ἄρ. εἶπε· Δός μοι τὰς μαρτυρίας. Ἄθ. εἶπε· Ἄκουε Ἰωάννου λέγοντος· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Τίς ἐλεξε τοιαύτα τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων, οἷα καὶ σύ;

(36) Aug. προσάψαι.

(37) Aug. ἢ εὐδοκῆσαι· ἔαν. Mox idem, ταῖς θελαῖς Γραφαῖς.

Γίπέ μοι, εἰ δυνατόν καὶ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν, ὅτι ὁ Ἄδωγος Θεός, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν; Εἰ δὲ τοῦτο ὡς τὸ νοηθεῖν, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ἄλογος ἦν ὁ Θεὸς Πατήρ. Ἄρ. εἶπε· Προφορικῶν οὖν φησὶ τὸν Υἱὸν Ἄδωγον; Ἄθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Τὸν γὰρ Ἄδωγον ἐγὼ φημι ἐνούσιον, καὶ οὐ ῥῆμα διαλυόμενον, οὔτε μὴν προσεληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα ἀναλυθέντα κατὰ Σαβέλλιον· ἀλλὰ γεννηθέντα ἀρρήτως, συνυπάρχειν φημί τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴν ἀνευ λόγου ἐννοῆσαι, οὕτως οὐδὲ Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνευ Υἱοῦ πιστεῦσαι (38). Ὡς περ γὰρ ὁ Πατήρ ἀναρχός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεὸς Υἱὸς Θεοῦ (39). Ἄρ. εἶπε· Πῶς ἀναρχός ἐστιν ὁ Υἱός, ὃς ἀγνοεῖν ὁμολογεῖ τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας; Ἄθ. εἶπε· Λέγε μοι, ἀνθρώπε, ὅπερ ἐπερωτῶ· Ἀρχιτέκτων, λαθὼν κάλαμον, μέτρα τίθεισιν· εἶτα διαγράφει ἀνώγεα καὶ κατώγεα, διόροφά φημι καὶ τρίροφα (40). Ἐὰν φθάσῃ περὶ τὴν πρώτην ὄροφὴν, γινώσκει, ὅτι περὶ τὴν δευτέραν ἀσχολεῖσθαι δεῖ· ἐπὰν δὲ τὴν δευτέραν στέγην συντελέσῃ, νοεῖ, ὅτι ἐγγύς ἐστι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κτίσματος. Ἡνίκα δ' ἂν προστοιθασθῆναι (41) γένηται τὴν τρίτην ὄροφὴν, ὡς πρὸ δύο ἢ τριῶν δόμων, ἀσφαλῶς ἐπίσταται, ὅτι ἤγγικε τὸ συμπέρασμα τῆς οἰκοδομῆς. Ταῦθ' οὕτως ἔχει, ναὶ ἦ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ταῦθ' οὕτως ἔχειν (42). Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, καὶ συναρμώσας τὸν κόσμον ἕως ἄρτι, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφη· «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι, » οὐ γινώσκει πότε περαῖοι ὅπερ αὐτὸς δημιουργεῖ; Ἐτι μὴ δοκίμασον, φημί· πορευθεὶς ἐπερώτησον περὶ συμπληρώσεως τοῦ μηνὸς ἀνδρα ἄπειρον, ὃς οὐκ ἐπίσταται, ὅτι τριάκοντα ἡμερῶν ὁ μὴν τυγχάνει, εἰ δώσει (43) σοὶ ἀπόκρισιν περὶ οὐ πυνθάνῃ. Ἐὰν δὲ προσαγάγῃς τὴν πεῦσιν τῷ ἔχοντι τὴν γνώσιν, εὐθέως ἐρεῖ σοι, ἐὰν μὲν ἦ πέντε καὶ δεκάτην ἔχων ὁ μὴν, ὅτι μέσος ἐστίν· ἐὰν δὲ περὶ εἰκοστήν ἐβδόμην, λέξει σοι, ὅτι περὶ συμπλήρωσιν τυγχάνει ὁ μὴν. Ὁ αὐτὸς δὲ ὅρος καὶ περὶ σελήνης, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἑνιαυτοῦ· ἐὰν (44) ἐπερωτησῇς ἐπιστήμονα ἀνδρα, ὅτι πότε συμπληροῦται, κατὰ τὴν σύνεσιν τὴν προσουσαν αὐτῷ δοκιμάσας, ὅτι ἐνδέκατος μὴν πεπληρωται, καὶ ἔρξατο ὁ δωδέκατος, ἐρεῖ σοι, ὅτι περὶ τὸ συντελεσθῆναι ἔχει.

26. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει τὸ εἰρημένον. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀρχιτέκτων ἐπίσταται, πότε συντελεῖ τὴν οἰκοδομὴν, καὶ ὁ ἐπιστήμων ἀνὴρ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ πότε συντελεῖται ὁ μὴν, ἐκ δὲ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κυκλικοῦ δρόμου, πότε μὲν (45) πληροῦται ἡ σελήνη,

38 Joan. v, 17.

(38) Aug. ὡς γὰρ οὐκ ἔστι Χριστιανὸν τοῦ ἐννοῆσαι τὸν Υἱὸν ἀνευ Πατρὸς οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀνευ. (39) Aug. οὕτως καὶ ἐν ἀρχῇ Υἱὸς Υἱὸς Θεοῦ. (40) Reg. ἀνώγειον καὶ κατώγειον, διόροφά φημι καὶ τριόροφα. (41) Sic Regius, Basil. Anglican. et Felc. 2. Editi vero, προστοιθασθῆναι. August., προστεθασθῆναι, et

ipse ais? Dic mihi, num vel in cogitationem cuiquam venire possit, quod fuerit aliquando tempus, cum Verbum Deus non esset? Nam si id possit cogitari, fuit ergo tempus cum sine Verbo sive ratione esset Deus Pater. Ar. Filium igitur dicis Verbum esse prolatitium? Ath. Absit! Verbum enim ego confiteor substantiale, non autem verbum dissolubile, neque ex Deo progrediens, rursusque ad Patrem regrediens, juxta Sabellium. Sed Filium dico modo ineffabili genitum, simul cum Patre exsistere. Ut enim anima sine mente concipi non potest, sic nec Deus sine Filio Pater potest credi. Nam quemadmodum Pater expers est principii, ita et Verbum et Deus Filius Dei. Ar. Qui possit Filius expers esse principii, qui diem consummationis se ignorare fatetur? Ath. Responde mihi, o homo, ad id quod te interrogo: Architectus accepto calamo locum ædificandum dimittitur; superiora deinde et inferiora describit, cubicula secundæ scilicet, et tertiæ contignationis. Hic certe, cum primam attigit contignationem, novit sibi secundam ædificandam esse; qua perfecta, intelligit opus prope esse absolutum. Cum verò tertia contignatio constructa fuerit, profecto quemadmodum ante secundam vel tertiam ædem, sic etiam certo scit imminere ædificii absolutionem. Itane, quæso, se res habet, an non? Ar. Consentio ista sic se habere. Ath. Igitur Dei Filius, qui omnia cum non essent, fecit ut essent, qui istud composuit elementum, qui hactenus mundum providentia regit, quemadmodum ipse ait Dominus, « Pater meus usque modo operatur, et ego operor » non novit quando ad exitum perducet quod ipse construit? Rem, oro, experire. Vade, et de fine mensis imperitum hominem interroga, qui nesciat mensem triginta dierum esse, videque an tibi interroganti responsurus sit. At si eruditum interroges hominem, statim dicet tibi, si decimus quintus dies est, dimidium esse mensem; sin autem sit dies vicesimus septimus vel circiter, respondebit tibi finem mensis imminere. Eadem porro ratio est, sive de luna sive de anno agatur. Si enim peritum hominem interrogaveris, quandonam finietur, ille pro sua intelligentia perspicuus undecimum mensem completum esse, incepisseque duodecimum, respondebit circa finem esse.

26. Ar. Ita est, ut dicis. Ath. Itaque si novit architectus quandonam ædificium sit perfecturus; si peritus homo ex numero intelligit quandonam absolvetur menses, et ex cursus cyclici notitia quandonam plena est luna vel decrescere desinit.

in margine ἴσως προτοιμασθῆναι. (42) Aug. ἔχει. Ibid. Aug. ὁ οὖν Υἱός. Reg. Υἱὸς οὖν. (43) Aug. ἡ δώσει. (44) Ita Reg. probe. Editi vero et alii, ἐὰν δὲ. Ib. Aug. ἐρωτήσης. (45) Sic Reg. et Aug. Alii cum editis, μὲν οὖν.

quo item tempore annus perficitur : an non nobis dicendum omnino est Dominum Jesum, qui mundi est opifex, venturusque est ad ipsum consummandum, diem ipsam cognoscere? Namque si ignorasset, quomodo interrogatus de fine hujus sæculi, secundoque suo adventu, vera potuisset respondere? Proprium enim illorum est vera narrare, qui certam habent cognitionem eorum quæ hic sunt et fiunt. Interrogatus proinde Salvator, **170** veritatem quam noverat indicavit. Sciscitantibus enim discipulis quod signum adventus Domini Jesu, et consummationis hujus sæculi, his verbis respondit : « Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus; et multos seducent. Audituri enim estis prælia et opiniones præliorum. Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem et regnum in regnum : et erunt pestilentia, et fames, et terræ motus per loca. Hæc autem omnia, initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationes, et occident vos : et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetae surgent, et seducent multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur Evangelium regni in universo mundo, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis ⁴⁶. » Et paulo post ait : « Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro. Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic : nolite credere ⁴⁷. » Et aliis interjectis : « Sicut enim fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cæli cadent, et virtutes cælorum commovebuntur : et tunc apparebit signum Filii hominis in cælo ⁴⁸. » Et paulo post : « Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Cælum et terra transibunt : verba autem mea non præteribunt. De die autem vel hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus Pater ⁴⁹. » Jam hominum est sapientium ex his quæ Salvator de die et hora præsignificavit perspicere, ipsum certissime cognoscere quandonam venturus ipse est, restitutusque omnia, prout definitum est, juxta individuum ipsius et Patris sui consilium. Accepto enim Evangelio in manibus, lege locum Matthæi de

Α πότε δὲ μειουμένη ἀπολήγει, πῶς δὲ καιρῷ συντελεῖται πληρούμενος ὁ ἑνιαυτὸς οἶδε· πῶς οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, καὶ ὁ μέλλων αὐτὸν συντελεῖν, ἐπίσταται τὴν ἡμέραν; Εἰ γὰρ ἠγγόνει, πῶς ἐπερωτηθεὶς περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας, ἠδύνατο ἀποκριθεὶς φῆσαι τὴν ἀλήθειαν; Τῶν γὰρ ἀκραιφνῶς ἐχόντων τὴν περὶ τῶν ὧδε (46) ὄντων ἡ γινομένων γνώσιν, ἰδίῳ ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφηγεῖσθαι. Ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ γινώσκων ἐσήμανε τὴν ἀλήθειαν ἐπερωτηθεὶς. Πυθομένων γὰρ τῶν μαθητῶν, τί τὸ σημεῖον τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀποκριθεὶς ἔφη οὕτω· « Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοῆς πολέμων. Ὅρατε μὴ ὀροεῖσθε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὕτω τὸ τέλος. Ἐγερθῆσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. Ταῦτα δὲ πάντα ἀρχὴ ὧδινων. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψεις, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισοῦμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοί, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους. Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐγερθῆσονται, καὶ πλανήσουσι πολλοὺς. Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Καὶ κηρυχθήσεται τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, εἰς μαρτύριον (47) πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη, ὅσα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Καὶ εἰ μὴ ἐκολοθώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ. Τότε ἂν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ ἰπιστεύσητε. » καὶ μεθ' ἑτερα· « Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν (48), οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου δὲ ἂν ἦ τὸ πῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄετοί. Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· « Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Περὶ δὲ τῆς (49) ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος. » Λοιπὸν πάντως (50) τῶν εὐφρονούντων ἐστὶν ἐπιγνώμια ἐκ τῶν προσμανηθέντων ἐκ τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

⁴⁶ Matth. xxiv, 4-14. ⁴⁷ Ibid. 21-23. ⁴⁸ Ibid. 27-30. ⁴⁹ Ibid. 34-36.

(46) Ὡδε deest in Reg. Basil. Angl. et Aug. Ibid. ἔντω, deest in Aug.

(47) Aug. εἰς μαρτυρίαν.

(48) Reg. μέχρι δυσμῶν. Infra Reg. καὶ οἱ ἄετοί.

(49) Angl. περὶ τῆς.

(50) Aug. πάντων.

ἵτι γινώσκει ἀσφαλίστατα πότε μέλλει ἔρχεσθαι καὶ ἀποκαθιστάνειν ἅπαντα, καθὼς προῤῥισται, πρὸς τὴν ἀδιάσπυκτον αὐτοῦ βουλὴν καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Λαβὼν γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ἐν χερσίν, ἀνάγνωθι τὴν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ζητουμένου, καὶ ἔσται σοι πάντα κατὰ θέλησιν, ὡς οὐκ ἄγνοεὶ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας. Εἰ δὲ ἤγνοιε, πῶς ἰδύνατο τὰ μηδέπω ὄντα, μήτε μὴ γενόμενα (51) σημεῖά τε καὶ περὶ αὐτῆς, ἄπερ προτρέχουσι πρὸ τῆς ἡμέρας, προλέγειν; ἔως γὰρ τῆς συντελείας καὶ παρουσίας αὐτῶν, ὡς δύνασται καὶ τοὺς σπουδαιότερους (52) καὶ μνησθέντων περὶ τοῦ Κυρίου.

27. Ἄρ. εἶπεν· Εἰ ἀληθῶς ἐπίσταται τὴν ἡμέραν, διὰ τί αὐτὸς ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην; » Ἄθ. εἶπεν· Οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, οὐδὲ ἐγὼ οἶδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν φάναι τὸν Κύριον, εἴπερ ἤθελε περὶ ἑαυτοῦ παραστήσασθαι, ὡς μὴ ἔχων γινώσκιν τοῦ πράγματος. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ οὐ φέρεται, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε (53) τὴν ἡμέραν ἐκείνην· οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ παρέλιπον τὴν περὶ τούτου διήγησιν· μονώτατος δὲ Μάρκος ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν. Καὶ τὴν τοῦ Μάρκου ἀφήγησιν ἐν στέφανος σου γινώσκω, ὅτι οὐκ ἄγνοεὶ ὁ Κύριος τὴν ἡμέραν. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· « Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Γινώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεστῶτα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἠνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ Πατρὶ αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς προγνώσει ἔστημανεν, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν » καὶ πάλιν· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμένα ἐστίν. » Οὐχ ἔνεκεν κτιστῶν πραγμάτων τοῦτο ἔφη ὁ Σωτὴρ τὸ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμένα ἐστίν· ἀλλ' ὅσα ἀνήκε τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς, αὐτὰ ἴδια ἔφη ὁ Κύριος, οἷον τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀφθαρτον, τὸ ἀκλίρωτον, τὸ ἀτρέπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατόν, τὸ ἄφρονιστικόν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ Πατήρ ἔχων (54), ταῦτα ἴδια τοῦ Υἱοῦ τυγχάνει. Ἄγνοεὶν δὲ ἔφη, ὡς προεῖρηται, ἄγγελους καὶ τὸν Υἱόν.

28. Ἄρ. εἶπε· Μὴ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς; Ἄθ. εἶπεν· Υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τυγχάνει ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἔστι δὲ καὶ ὡς ἄλλος Υἱὸς υἱοποιηθεὶς διὰ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβομεν πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἄββα, ὁ Πατήρ. » Ὁ δὲ Χριστὸς διαβρόθησεν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφη· « Τεκνία μου, ἐτι μικρόν μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πέμψαντά με » καὶ πρὸς Ἰουδαίους δὲ φησὶν ἐν παραβολαῖς οὕτως· « Ἄνθρωπός τις ἔχων δύο υἱούς, προσελθὼν τῷ πρεσβυτέρῳ, εἶπε· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου. Ὁ δὲ, ἀποκριθεὶς, ἔφη· Ἐγὼ, κύριε,

A eo quod in controversia est, tibi quae omnino patebit Dominum diem minime ignorare. Nam si ignorasset, quomodo praedicere potuisset signa et tentamenta diem praecurrentia, cum nondum essent vel accidissent? siquidem usque ad consummationem et adventum suum signa et eorum qualitates praenuntiavit, ita ut studiosiores et laboriosiores ex iis quae praemonuit Dominus tempus possint cognoscere.

ἑαυτοῦ προεδήλωσε τὰ σημεῖα, καὶ τὰς ποιότητας καὶ φιλοπόνους ἐπιγινῶναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν προ-

27. Ar. Si vere diem novit, quare ipse ait, « Neque Filius diem illam novit? » Ath. Non ait Dominus, Neque ego novi diem illam: id enim Dominum dicere consentaneum erat, siquidem ostendere ipsi animus esset, se rei illius cognitionem non habere. Quin etiam in Matthæo non habetur, Neque Filius diem illam novit, alique evangelistæ huiusmodi rei mentionem omiserunt: solus autem Marcus ait, « Neque Filius novit diem. » Tu autem Marci narrationem tecum animo perpende, et vide diem illam Dominum minime ignorare. Ait enim Dominus Jesus: « De die autem illo et hora, nemo scit, neque angeli caelorum, neque Filius, nisi Pater ». Sciens enim se a Patre secundum naturam non differre, sed Deo Patri suo divinitate unitum, suam praenotionem in Patris praenotione significavit, quemadmodum Dominus ait: « Ego 171 et Pater unum sumus: » et rursus: « Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt. » Nam propter res creatas ait Salvator, Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt: sed quaecunque ad Patris pertinent divinitatem, hæc propria sibi esse ait Dominus, ut immortalitatem, incorruptibilitatem, vim invictam, immutabilitatem, incomprehensibilitatem, potentiam, præscientiam, et quaecunque ipse Pater habet, hæc ipsa Filii sunt propria. Ignorare vero ait, ut supra dictum est, et angelos et Filium.

28. Ar. Numquid alius est Filius? Ath. Verus quidem Filius Dei unus est Verbum et Deus. Est autem veluti alius Filius adoptatus per templum corporis ipsius Domini nostri Jesu Christi, ut ait divinus Apostolus: « Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater ». Christus autem ipse diserte ad apostolos ait: « Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me »; et ad Judæos sic in parabola est locutus: « Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad majorem dixit: Vade, operare in vinea mea. Ille autem respondens ait, Ego, domine, et non abiit. Deinde accedens ad alterum

⁵⁰ Marc. xiii, 32. ⁵¹ Ibid. ⁵² Rom. viii, 45. ⁵³ Joan. xiii, 53.

(51) Reg. et Basil., γινόμενα.

(52) Reg. σπουδαίους.

(53) Aug. εἶδε. Paulo post, idem post ἡμέραν ad-

dit Ἀθανάσιος.

(54) Ita Aug. In editis vero et in cæteris, ἔχων δεσ.

dixit : Vade, operare in vinea mea. At ille respondit : Nolo. Postea autem poenitentia motus abiit⁵⁵. Interrogat vero Dominus : Uter fecerit voluntatem patris sui? Responderunt Judæi, « Posterior filius. » Porro in confesso est patrem, universorum Deum esse; vineam vero, vias esse justitiæ, in quibus majorem filium jussit operari. Ille autem qui paulo post præceptum valere jussit, contempsitque imperantem, populus est Judæorum, qui ob infidelitatem exclusus est ab adoptione. Junior vero patris filius, gentium est populus, qui vocationis principio cum præ infidelitate obedire recusasset, detentusque fuisset idololatria, postmodum poenitentia ductus et credens, patris imperio est obsecutus. Qua quidem obedientia amicus et hæres, tanquam Patris filius, effici meruit, omnique honore et gratia a Patre ornatus est, præter diei et horæ, illius consummationis videlicet, cognitionem. Sed signa solummodo accepit, ne, si ignoraret prope adesse finem, imparatum dies illa repente ostenderet.

29. Ar. Agnosco recte dicta esse quæ de die illo exposuisti. Sed nego recte dici posse Filium Patri secundum substantiam unitum esse. Ath. Quandoquidem tibi non minimum est studium vituperandi quæ recta sunt, quæque recte esse pii fatentur, responde mihi, quid tandem sit substantia? Ar. Quidquid est in hypostasi, hoc substantia est. Ath. Recte. Verum cum nunc nobis sermo de Deo sit, dic mihi quidnam sit Dei substantia : ne forte arbitrentur idiotæ nos de pecuniis loqui. Ar. Dei substantia est : si quid est Deus, hoc substantia est. Ath. Recte tu quidem : jam vicissim audi. Ar. Dic quod lubet. Ath. Nosti Deum sese ad nostram imbecillitatem per Scripturas divinitus inspiratas benigne accommodare, sæpeque ad nos humano more loqui, ut scilicet humana natura ex his quæ consimilia rebus illis dicuntur, in quibus versamur et quas novimus, cælestia divina mysteria posset intelligere. Ar. Ita est. Ath. Cum ergo Deus per prophetam bæc ad proprium Filium dicit, « Ex utero ante luciferum genui te⁵⁶, » Filii ex paterna substantia generationem significat. Ar. Num igitur uterum habet Deus? Ath. Jam 172 te præmonui sæpe ob nostram imbecillitatem Deum homini similem a divinis Scripturis induci : non quod Deus talis sit, sed ut nos corporalibus exemplis divina pie intelligamus. Nullam igitur aliam ob causam uterum appellat, quam ut declaret ipsum Filium ex Patris substantia esse genitum. Alioquin, nisi res ita se habeat, dic ipse quomodo verba illa intel-

⁵⁵ Math. xxi, 28-31. ⁵⁶ Psal. cix, 3.

(55) Aug. ὁ δὲ μικρός. Reg. ὁ δὲ μικρῶ.

(56) Aug. ὁ περὶ τὴν ἀρχὴν. Editi vero et cæteri, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν.

(57) Auglic. ἐφάνη.

καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. Ἔτα προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ, ἔφη· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελώνά μου. Ὁ δὲ φησιν· Οὐ θέλω. Ὑστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν. Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Κύριος· Τίς ἐποίησεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; ἀποκριθέντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι φασιν· « Ὁ ἔσχατος υἱός. » Ὑμολογουμένως δὲ, ὁ μὲν πατὴρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τυγχάνει, ὁ δὲ ἀμπελῶν αἱ τριβοὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐν αἷς προσέτατε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ μικρῶ (55) τῷ διαστήματι χαίρειν φράσας τῷ κελεύσματι κατεφρόνησε τοῦ προστάξαντος· οὗτος δὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἀπόβλητος γεγονώς τῆς υἰοθεσίας. Ὁ δὲ νεώτερος υἱὸς τοῦ πατρὸς, ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν (56) τῆς κλήσεως παρακούων τῆ ἀπιστίᾳ, τῆ εἰδωλολατρείᾳ κρατούμενος, ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς καὶ πιστεύσας, ὑπήκοος προστάγματος πατρικοῦ ἀνεδείχθη. Ἐκ δὲ τῆς ὑπακοῆς φίλος καὶ κληρονόμος, ὡς υἱὸς Πατρὸς, ἀνεφάνη (57), πάσης τιμῆς καὶ χάριτος ἡξιωμένος πρὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἀνευ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης, λέγω δὲ τῆς συντελείας, ἣ μόνον σημεῖα λαβὼν, ἵνα μὴ ἀγνοῶν, ὅτι ἐγγὺς ἐστὶ τὸ τέλος, πρὸς τὸ μὴ ἀπαρασκευάστον (58) ὄντα, αἰφνιδίως καταλάβῃ ἡ ἡμέρα.

29. Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ ὀρθῶς εἰρῆσθαι τοῦτο τὸ περὶ τῆς ἡμέρας· τὸ δὲ τῆ οὐσίᾳ ἠνώσθαι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ οὐκ ὀρθῶς ἔχειν φημί. Ἄθ. εἶπεν· Ἐπειδὴ σπουδὴ πρόσεστί σοι οὐ μικρὰ, ψέγειν τὰ καλὰ καὶ καλῶς ὁμολογοῦμένα πρὸς τῶν εὐσεβῶν, ἀπόδος (59) λόγον, τί ποτε ἄρα ἐστὶν ἡ οὐσία; Ἄρ. εἶπεν· Πάν ἐφ' τί ἐστὶν ἐν ὑποστάσει, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. Ἄθ. εἶπεν· Ὀρθῶς ἔφη. Ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ Θεοῦ λόγον ἔχομεν, εἰπέ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία τί ἐστὶ, μήποτε νομισθῶμεν πρὸς τῶν ἰδιωτῶν, ὅτι τάχα περὶ χρημάτων λέγομεν. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν, ἐφ' τί ἐστὶν ὁ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. Ἄθ. εἶπε· Καλῶς ἔφη· λοιπὸν ἄκουε. Ἄρ. εἶπε· Λέγε ὃ βούλει. Ἄθ. εἶπεν· Οἶσθα, ὅτι, σχηματιζόμενος καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἡμετέρᾳ ἀσθενείᾳ διὰ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ὁ Θεός, ἀνθρωπινώτερον ὁμιλεῖ πολλάκις πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῶν παραπλησίως εἰρημένων, ἐν οἷς ἡμεῖς ἐνεχόμεθα καὶ ἴσμεν, τὰ ἐπουράνια θεῖα μυστήρια. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Θεός, λέγων πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Ἄρ. εἶπε· Γαστέρα οὖν ἔχει ὁ Θεός; Ἄθ. εἶπε· Προλαβὼν εἶπον πρὸς σέ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθενεῖαν πολλάκις καὶ ἀνθρωπώσχημον τὸ θεῖον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καταγγέλλουσιν· οὐχ ὅτι ὁ Θεός τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς ἐκ τῶν σωματικῶν παραδειγμάτων τὰ θεῖα εὐσεβῶς νοῶμεν. Δι' οὐδὲν οὖν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ

(58) Regius et Basil. ἀκατασκευάστων.

(59) Sic omnes manuscripti, excepto August. quem secuti sunt Parisienses, habetque μοι post ἀπόδος.

Πατρός οὐσίας γεγεννησθαι. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτ' ἔστι, ἄ λέγε σὺ, πῶς ὀφείλει νοσηθῆναι τὸ ῥητόν. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ Γραφή λέγει ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· « Ἐξη-
 ρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Ἄρα οὖν, Λόγον ἐξηρεύξατό φησι τὸν Υἱόν (60); Ἄθ. εἶπεν· Ἡ Γραφή καλῶς ἐφη σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασι καὶ τοῦτο· σὺ δὲ, λαδὼν τὸ ῥητόν, διέστρεψας κακῶς. Ἄρ. εἶπε· Φράσον ἡμῖν σὺ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ῥητοῦ· ἅπειδ' ἐγὼ αὐτὸ διέστρεψα κατὰ σέ.

30. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς πνεῦμά ἐστιν ἀπαθὲς (61), καὶ ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Ναί, οὕτως ἔχει. Ἄθ. εἶπεν· Ὅταν οὖν φάσκη ἡ Γραφή ἐκ γαστρὸς γεγεννησθαι τὸν Υἱόν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ σημαίνει. Ἴνα οὖν μὴ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ἀνθρωπίνην τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑπολάβοιεν, εἶπε τὸ, « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Εἰ δὲ πάλιν ἐπιχειρεῖν τολμήσει τις προσφορικὸν Λόγον φάσκειν τὸν Υἱόν, μνημονεύσει τὸ, « Ἐκ γαστρὸς, » καὶ παύσεται (62) τῆς πονηρᾶς ἐννοίας. Περιέγραψε γὰρ πάντα νοῦν ἀνθρώπινον ἡ Γραφή, πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αἰρετικὴν μανίαν κατὰ τῆς αἰδίου καὶ ἀκαταλήπτου γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ γαστρὸς τυγχάνει, πῶς ἐκ καρδίας προῆλθεν; Εἰ δὲ ἀπὸ καρδίας ἐστὶ, πῶς ἐκ γαστρὸς τυγχάνει; Ἄρ. εἶπε· Τί οὖν ὀφειλο-
 μεν λέγειν καὶ νοεῖν; Ἄθ. εἶπεν· Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν Υἱόν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων μανθάνομεν. Ἄρ. εἶπεν· Εἰ ὁμοούσιος ἦν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς οὐκ εἶπεν παρὼν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ; Ἄθ. εἶπε· Ποῦ ἔστιν ὅπου οὐχ ὠμολόγησεν αὐτὸν ὁμοούσιον τῷ Πα-
 τρὶ ὁ Υἱός; Ἄρ. εἶπεν· Εἰ δύνασαι τοῦτο δεῖξαι; Ἐν τῶν ἀμυχάνων. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκ ἐξ ἀπόρων πορίσασθαι ἐπιχειροῦμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναργῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι θέλομεν. Μέμνησο, ὅτι ἐφη, ὃ ἐστὶ Θεός, τοῦτο οὐσία τυγχάνει, τουτέστιν ὁ Υἱός. Ναί ἡ οὐ; Ἄρ. εἶπε· Μηδαμῶς (63). Ἄθ. ἐφη· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; » Εἰ μὴ ὁ αὐτός ἐστι τῆ θεότητι τῆ πατρικῆ ὁ Υἱός, πῶς φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; » Ἄρα ψευδὲς εἶπεν ἡ ἀληθὲς; Μὴ γένοιτο! Ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν ψευδὸς ποτε ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐδὲν ἕτερον (64) παριστά ἢ τὴν ἁγίαν θεότητα. Εἰ γὰρ ἄλλος τυγχάνει τῆ οὐσία ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα, πῶς δύναται θεωρεῖσθαι ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται (65) ἀγαλμα ἀνδρσεῖκελον κατεσκευασμένον ἐκ ξύλων γνωρισθῆναι ἐν λίθῳ, ἐν τῷ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντι· εἰ δὲ ἀδύνατον λίθον ἐν ξύλῳ γνωρισθῆναι, καὶ ξύλον ἐν λίθῳ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον,λείπεται λοιπὸν γνωρίζεσθαι τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἐν τῷ ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Υἱῷ. Τὰ γὰρ ὁμοιοῦν, ὧ (66) εἰσιν

A ligas. Ar. Scriptura ex persona Patris ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum ». Nunquid igitur Verbum quod eructavit, Filius est? Ath. Recte id Scriptura dixit ut et alia omnia : tu vero locum illum prave detorsisti. Ar. Tute ergo nobis exponere hujus sententiæ veritatem; quandoquidem, ut tibi videtur, illam ego detorserim.

30. Ath. Deus estne spiritus impassibilis, an nou? Ar. Ita. Ath. Igitur cum Scriptura prædicat Filium ex utero esse genitum, Filium vere ex divina hypostasi sive substantia esse significat. Ne ergo infirmum hominum genus humanam esse crederet Christi generationem, ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum. » Quod si quis rursus urgere velit et dicere Filium Verbum esse prolatitium, statim afferentur verba illa, « Ex utero, » atque ita conquiescet perversa cogitatio. Omnem siquidem humanam mentem circumclusit Scriptura, ut nemo hæretica insania agitaretur contra æternam et incomprehensibilem Filii ex Deo generationem. Nam si est ex utero, quomodo ex corde processit? Si vero sit ex corde, quomodo est ex utero? Ar. Quid itaque dicendum est et cogitandum? Ath. Nihil aliud ex hujusmodi exemplis discimus quam Filium ex substantia Dei et Patris esse genitum. Ar. Si Filius Patri esset consubstantialis, cur id præsens non dixit discipulis suis? Ath. Ubinam, rogo, Filius non confessus est se Patri esse consubstantialem? Ar. Potesne illud ostendere? Unum sane id eorum erit quæ fieri non queunt. Ath. Nihil ex dubiis colligere conamur, sed ex rebus evidentibus veritatem volumus ostendere. Recordare te dixisse quod Deus est, hoc ejus substantiam esse, id est, Filium. Itane est, an non? Ar. Nequaquam. Ath. Cur igitur ait Dominus : « Ego et Pater unum sumus »? Nam nisi Filius idem sit quod paterna divinitas, qui possit dicere, « Ego et Pater unum sumus? » Quid igitur falsane an vera locutus est? Absit! Nunquam enim veritas queat esse mendacium. Sed et ista verba, « Qui me vidit, vidit Patrem »; nihil aliud indicant quam sanctam divinitatem. Si enim Filius substantia alius est a Patre, quomodo Pater in Filio videri potest? Nam si hominis simulacrum ex ligno confectum non possit cognosci in lapideo, quod ejusdem non sit substantiæ : si item lapis in ligno, vel lignum in lapide non possit cognosci, quantum spectat ad substantiæ rationem, sequitur ut Deus, summus omnium rex, in Filio sibi consubstantiali cognoscatur. Cur enim videntur res similes, in eo quod

⁶⁶ Psal. xliiv, 2. ⁶⁷ Joan. x, 30. ⁶⁸ Joan. xiv, 9.

(60) Aug. Ἄρα οὖν τὸ, ἐξηρεύξατο, ἐφη τόν.

(61) Aug. ἀπαθὲς.

(62) Anglic. παύηται. Mox Regius, περιέγραψε γάρ. in aliis γάρ deest.

(63) Angl. οὐδαμῶς. Ibid. Angl. et Aug. ἐφη pro εἶπεν.

(64) Aug. οὐδὲν ἄλλου. Paulo post Angl. Εἰ γὰρ ἀγγελος τυγχ. Aug. εἰ γὰρ ἄλλος τυγχ.

(65) Ita Reg. Basil. vero, εἰ μὲν δύναται. Aug. εἰ μὲν γὰρ δύναται. Editi et cæteri., εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται.

(66) Reg. τὰ γὰρ ὁμοιοῦσα καί. Ὡ deest in Aug.

sunt consubstantiales, eorum quæ non videntur cognitionem exhibent.

31. *Ar.* Cur ergo Dominus ait, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est? » Num vitis et agricola possunt consubstantiales esse? *Ath.* Noli mihi detruncare Dominicam vocem : sed lege, ut jacet : « Ego sum, » inquit Dominus, « vitis vera, vos palmites, Pater meus agricola est ⁵⁹. » Dic mihi itaque : si ex exemplo vitis et agricolæ Filium non vis esse Patri consubstantialem, num ipsum hominibus consubstantialem dicis? *Ar.* 173 Absit! *Ath.* Placide ausculta, et ad hæc mihi responde. Vitis et palmites sunt ne consubstantiales, an non? *Ar.* Omnino ita est. Te vero oro finem hujusce capituli explicationi breviter imponas, ut et me talem reddas, qualis tu ipse es. *Ath.* Nisi mihi prius ad ea quæ interrogo responderis, quod postulas non consequeris. *Ar.* Loquere quod tibi videtur. et ego, si locus datur, pro viribus respondebo. *Ath.* Cujus causa dextera et brachium Dei memoratur in Scripturis? *Ar.* Quæ istiusmodi sunt intelligimus convenienter notionibus quæ inde sequuntur. Nam si ait, « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me ⁶⁰, » hic agnoscimus Dei vim creandi. Cum autem dicit, « Brachium Domini cui revelatum est ⁶¹? » palam est hic de Filio sermonem haberi. Hæc item verba, « Dextera Domini fecit virtutem ⁶², » absque dubio Filium significant, per quem facta sunt omnia. *Ath.* Brachium ei, cujus est brachium, consubstantiale est, an non est? *Ar.* Ita se res habet. *Ath.* Etiam dextera illi, cujus est dextera, consubstantialis est, an non est? *Ar.* Ita quoque est. Sed tu quid vis me æternum Numen componere? Nunquamne Clementem Petri apostoli discipulum audisti, qui quidem hujusmodi evertit doctrinam? *Ath.* Memineris, quæso, amice, eorum quæ dicta sunt, nec velis errare. Ego enim Numen veneror, quod sit simplex, nec compositum, aut circumscriptum, idque ex sacris et divinis Scripturis didici, nec non ab his qui continua successione episcopi fuerunt. Nullam igitur aliam ob causam Scriptura Filium, brachium et dexteram vocat, quam ut pie intelligamus Filium esse Patri consubstantialem : quia nimirum in homine concipi non potest, diversæ esse substantiæ brachium, dexteram et digitum, prout singula illorum differunt. *Ar.* Consentio Filium Patri esse consubstantialem : jam quid vitis significet, mihi velim exponas.

32. *Ath.* Duo vitis genera solet commemorare divina Scriptura, bonam quidem unam, fructiferam, exhilarantem, et lætificantem cor hominis, quæ

ὁμοούσια, ὁρώμενα, παριστανουσι την γνωσιν καὶ τῶν μὴ ὁρωμένων.

31. *Ar.* εἶπε· Πῶς οὖν ὁ Κύριος λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι; » Μὴ δύναται ἀμπελος καὶ γεωργός εἶναι ὁμοούσια; *Ἀθ.* εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὴν Κυριακὴν φωνὴν· ἀλλ', ὡς κεῖται, ἀνάγνωθι· « Ἐγὼ εἰμι, » φησὶν ὁ Κύριος, « ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Εἰπέ μοι οὖν· εἰ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ γεωργοῦ, ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὁμοούσιον αὐτὸν φησ; *Ar.* εἶπε· Μὴ γένοιτο! *Ἀθ.* εἶπε· Πραεῖως ἀκουσον, καὶ πρὸς ταῦτα ἀπόδος μοι λόγον· Ἡ ἀμπελος καὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τυγχάνει, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπε· Ἀραρότως ταῦτα οὕτως ἔχει· Ἀξιώ συντόμως καὶ τῇ (67) τούτου κεφαλαίου σαφηνεῖα ἐν τάχει πέρας ἐπιθεῖναι θέλησον, ὅπως κάμῃ ποιήσης τοιοῦτον, οἷος καὶ σὺ τυγχάνεις; *Ἀθ.* εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερον ὄνπερ ἐπερωτώ ἀποδώς μοι λόγον, οὐ μὴ λάβῃς τὸ αἴτημα. *Ar.* εἶπεν· Ὁ θελεῖς λέγε, καὶ εἰ (68) τι ἐγγωρεῖ. κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρίνομαι. *Ἀθ.* εἶπε· Δεξιὰ καὶ βραχίων περὶ Θεοῦ γέγραπται τίνας ἔνεκεν; *Ar.* εἶπε· Τὰ τοιαῦτα πρὸς τὰς ἐπιβολὰς καὶ τὰς ἀκολουθίας νοοῦμεν. Ἐὰν λέγῃ κατὰ τὸ, « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλάσαν με, » γινώσκουμεν τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα. Ὅπου ἂν δὲ λέγῃ, « Ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » φανερόν, ὅτι περὶ Υἱοῦ φάσκει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ, « Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, » ὁμολογουμένως περὶ Υἱοῦ σημαίνει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. *Ἀθ.* εἶπε· Βραχίων, οὗ ἐστὶ βραχίων, ὁμοούσιος τυγχάνει, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. *Ἀθ.* εἶπε· Καὶ ἡ δεξιὰ, οὗ ἐστὶ δεξιὰ, ὁμοούσιός ἐστι, ναὶ ἢ οὐ; *Ar.* εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Σὺ δὲ τί φησ; με αἰδίων συντίθεσθαι τὸ θεῖον; Οὐκ ἐπηχρόσω ποτὲ Κλημέντος τοῦ παρακολουθήσαντος Πέτρω τῷ ἀποστόλῳ, ὃς καθαιρεῖ τὴν τοιαύτην δόξαν; *Ἀθ.* εἶπε· Μέμνησο τῶν εἰρημένων, ὧ ἀνθρώπε, καὶ μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ἀπλοῦν, ἀσύνητον, ἀπερίγραφον (69) τὸ θεῖον σέβωμαι, μαθητῶς ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γραφῶν, καὶ τῶν καθεξῆς διαδεξαμένων τὴν ἐπισκοπὴν. Οὐδενὸς οὖν ἑτέρου ἔνεκεν ἡ Γραφὴ βραχίονα καὶ δεξιὰν καλεῖ τὸν Υἱὸν, ἢ ἵνα εὐσεβῶς νοῶμεν ὁμοούσιον ἕνα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἀνεγχώρητον ἐπ' ἀνθρώπου ἐκλαθεῖν τινα ἑτεροῦσιον τὸν βραχίονα, ἢ τὴν δεξιὰν καὶ τὸν δάκτυλον, ὡς ἕκαστον αὐτῶν (70) διαφέρειν πέφυκεν. *Ar.* εἶπε· Σύμφημι ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀπόδος μοι λοιπὸν λόγον περὶ τῆς ἀμπέλου

32. *Ἀθ.* εἶπε· Δύο γενεῶν ἀμπέλου εἴωθε μνημονεύειν ἡ θεία Γραφή, μίαν μὲν χρηστὴν καὶ εὐφραντικὴν τε καὶ χαροποιούσαν καρδίαν ἀνθρώπου,

⁵⁹ Joan. xv, 1. ⁶⁰ Psal. cxviii, 73. ⁶¹ Isa. liii, 1. ⁶² Psal. cxviii, 16.

(67) Regius et Basil., ἀξιώ οὖν καὶ τῇ. Anglicanus, ἀξιώ οὖν συντόμως Paulo post Anglicanus, κέλευσον pro σέλευσον.

(6) Anglic. καὶ ἐτι.

(69) Ita omnes mss. præter Aug. quem sequitur edit. Paris. habetque ἀπερίγραφον.

(70) Aug. αὐτόν.

τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν· Πατέρα δὲ τὸν διάδο-
λον, λύσσαν καὶ ἰὸν ἀποστάζοντα, κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον· « Ἡ γὰρ ἄμπελος αὐτῶν ἐκ Σοδόμων, καὶ ἡ
κλήμητις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν
σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας· ὁ οἶνος αὐτῶν θυμὸς
ἀσπίδων ἀνιάτος. » Καὶ ὁ λαὸς δὲ ἄμπελος ὀνομάσθη,
καὶ δίκαιοι πολλαχοῦ ἐκλήθησαν ἀμπελώνες, ἀπλῶς
μέντοι καὶ ἀπολελυμένως, χωρὶς τοῦ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ
ἄμπελος ἡ ἀληθινή. » Ἴνα μὴ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐκ
τῆς ἐπιωνυμίας προσλογισθῆταί τις προσηρημέναις ἀμ-
πέλοις, οὐ λέγω τῷ διαδόλῳ, ἀλλ' οἷον τῇ μετενε-
χθείσῃ (71) ἐξ Αἰγύπτου καὶ φυτευθείσῃ, ἵνα ποιήσῃ
καρπὸν σταφυλῆς, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, εἶπε μετὰ
προσθήκης· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, » ἥς
ὁ καρπὸς ζωὴ, χαρὰ, εἰρήνη, ἀγάπη (72), δικαιοσύνη,
πίστις εὐκρινεστάτη, γνώσις, εὐσέβεια, ἀγνεία, B
σεμνότης, φιλάνθρωπία, πραότης, ἐγκράτεια, καὶ τὰ
παραπλήσια τούτοις. Ἐπειδὴ καὶ τὰ κλήματα, τῆς
αὐτῆς εὐγενείας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τυγχάνοντα,
δεῖ ὅμοιον καρπὸν προβάλλεσθαι, ἥς εἰσιν ἀμπέλου
κλήματα. Τοὺς ἀποστόλους οὖν ἐφη, ἅμα παρασκευ-
άζων αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν (73) τῇ πίστει, καὶ μὴ
ἀποσκιρτήσαντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ὡσπερ Ἰούδας,
ἀκάρπους ἀπομαίνας. Οἵτινες γὰρ ἐξολισθήσουσιν (74)
ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης καὶ πίστεως, δίκην κλη-
μάτων ἀποτεμνόμενοι, ρίπτονται ἔξω τῶν θείων. Νη-
φαλίους οὖν καὶ προθύμους προτρέπει γίνεσθαι τοὺς
μαθητὰς διὰ τοῦ φῆσαι· « Ὁ Πατὴρ μου γεωργὸς
ἐστίν, » ὡσανεὶ ἔλεγεν· Εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι,
ὅτι, εἴ τινα ὁ Πατὴρ ὁ ἐμὸς γεωργεῖ, ὁ τοιοῦτος τὸν
ἐμὸν καρπὸν ἀποδίδωσι μὴ ἐῶντος (75) καρπὸν ἀλλό-
τριον ἐν τοῖς ἀληθινοῖς κλήμασι· τῆς ἀμπέλου βλαστῆ-
σαι. Ἐμπεριπατῶν γὰρ ἐν τῷ ἀμπελῶνι, τουτέστιν
ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις, πάντα τὰ σαθρὰ καὶ μα-
νιῶδη περιαιρεῖ, πρὸς τὸ μὴ ὕλομανοῦσαν διαφθεῖρειν
ὄνπερ (76) ὁ γεωργὸς ποθεῖ προβαλέσθαι καρπὸν.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ τῆς αἰσθητῆς ἀμπέλου λόγος δύναται
συμβαλέσθαι ἡμῖν εἰς τὸ ζητούμενον, ἀρκτέον ἐντεῦ-
θεν ἐκθέσθαι καὶ περὶ τούτου τὴν ἀφήγησιν.

53. Ἐπειδήπερ καταλειφθεῖσα πρὸ τοῦ χειμῶνος
ἡ ἄμπελος εὐθαλῆς τε καὶ εὐκλήματος ἔστηκε καρ-
τερώς πρὸς τὰς ἐφόδους τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ, τῇ ἀπη-
νεστάτῃ προσβολῇ τοῦ κρύου αὐτοῦ προσεληλυθώς,
ἀπομαραίνειν ἀρχεται τινα τῶν φύλλων αὐτῆς, αὐτὰ
δὲ, διὰ τὴν σαθρότητα ἀτονοῦντα, ἐκπίπτουσιν ἀπὸ
τῶν ὑψωμάτων, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω (77) ἐπὶ τὰ βαθύ-
τερα φερόμενα, εἶτα μένει ἡ ἄμπελος εὐκλήματος
ἀντέχουσα τῇ φορᾷ (78) τοῦ χειμῶνος. Εἰ δὲ τῇ πα-
ραμονῇ τῆς ἀκράτου ψυχρότητος κατέβλαψέ τινα τῶν
κλήμάτων, ὁμοῦ τῇ ἐνστάσει ἡ ἄμπελος σὺν τοῖς πε-
ριλειφθεῖσιν αὐτῇ ὑγιεινοῖς κλήμασιν ἐπεραίωσε τὸν
χειμῶνα, καὶ ἐκ τοῦ χειμερινοῦ καμάτου ἐξέφυγε.

⁶³ Deut. xxxii, 32, 33. ⁶⁴ Ioan. xv, 1.

(71) Aug. οἶαν μετενεχθεῖσαν... καὶ φυτευθεῖσαν.
(72) Sic Regius, ut et legit Nannius. In cæteris
et in editis, ἀγάπη deest.
(73) Ita Reg. In aliis vero et in edit. ἐν deest.
(74) Aug. ἐξολισθήσασιν.
(75) Aug. μὴ ἐῶντα.

A est Dominus Jesus Christus. Alia est diabolus,
rabiem et venenum distillans, uti scriptum est:
« Nam de vinea Sodomorum, vinea eorum: et sar-
mentum eorum ex Gomorrha. Uva eorum, uva
fellis, botrus amaritudinis: vinum eorum, furor
aspidium insanabilis ⁶³. » Populus item vitis appel-
latus est, sæpeque justi vites sunt dicti, simplici-
ter tamen et absolute, nec de illis dicitur, « Ego
sum vitis vera ⁶⁴. » Quocirca ne Salvator ob hu-
jusmodi cognomen aliis supra dictis vitibus annu-
meretur (non diabolo tamen), verbi gratia, viti ex
Ægypto translata et plantata, uti fructum uvæ
produceret, sed spinas produxit; ait cum addita-
mento, « Ego sum vitis vera, » cujus fructus est
vita, gaudium, pax, charitas, justitia, fides puris-
sima, cognitio, pietas, castitas, gravitas, humani-
tas, mansuetudo, temperantia, et similia. Nam cum
palmites eadem gaudeant nobilitate, qua vera vitis,
par est eos similem viti fructum producere, cujus
sunt palmites. Apostolos igitur indicavit, simul eos
confirmans et exhortans ut in fide constantes es-
sent, non autem steriles manerent, a veritate,
Judæ exemplo, resiliendo. Nam qui ex Domini
charitate et fide decidit, instar palmitum **174**
amputati, extra divina projiciuntur. His itaque
verbis, « Pater meus agricola est, » suos adhorta-
tur discipulos ut vigilent et diligentes sint, ut si
diceret: Scire vos volo quod si quem Pater meus
excolat, ille fructum meum producit. Nec enim
sinit alienum fructum in veris vitis palmitibus
germinare. Namque in vinea, hoc est in animæ
penetralibus, deambulans, putrida omnia et luxu-
riantia amputat, ne silvenscens fructum corrumpat,
quem agricola optat produci. Verum quandoquid-
em sensibilis vitis exemplum nobis aliquid con-
ferre potest ad id de quo agitur; inde, si placet,
rem exponere ordiamur.

53. Vineæ ante hiemem viridis et palmitibus bene
ornata, contra hiemis incursus fortiter resistit.
Hieme autem immitissima frigoris impulsione ac-
cedente, quædam vitis folia cœperunt marcescere
quæ cum essent putrida, nec consistere valerent,
e summis partibus deciderunt, atque ita e superi-
oribus locis in inferiora sunt delapsa: stat deinde
vitis cum palmitibus, hiemis impetui obsistens.
Aut si summi frigoris perseverantia quidam ex
palmitibus læsi fuerint, tamen vitis cum reliquis
sanis palmitibus constanter manens, hiemem effugit
et ex hibernis ærumnis evasit. Cum autem ver
attigerit, qui novus est annus, sperat se quietem

(76) Sic Reg. Aug. vero, ὕλομανοῦσαν συμπνίγειν
ὄνπερ. Editi, ὕλομανοῦσαν ὄνπερ.

(77) Aug., ἀνωτέρω.

(78) Sic Reg. et August. Alii vero cum editis, τῇ
φορᾷ.

habituram : cum subito agricola ad ipsam cum cultro accedens, primum diligenter omnes circumspicit palmites, tum eos quos hiems læserit incipit amputare, deinde sanos quoque palmites ad tertium et quartum usque oculum amputat. Stat vero ipsa nudata læsaque cultro vitis sublimis, in cœlum aspiiciens, lacrymaturque tertium usque diem. Postea Deo providente solatium consecuta, lacrymari desinit, multisque repente productis palmitibus talis apparet, qualis antea erat, imo multo speciosior. Ex his autem quæ hactenus exposuimus, clarius intellecturus es quæ de vera vite dicturi sumus.

Ὁσα ἦν καὶ πρότερον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνδοξότερα. Ἐκ δὲ τῶν προαποδομένων ἔσται σοι σαφέστερα καὶ τὰ ἐπόμενα περὶ τῆς ἀμπέλου τῆς ἀληθινῆς.

34. Itaque Dominus viti umbrosæ multisque ornatae palmitibus est similis, propter multitudinem scilicet discipulorum, et circumjacentium turbarum ad ipsum, auxilii obtinendi ergo accurrentium; adeo ut numerus eorum, qui in ipsum credunt, omnem superet conjecturam. Illi vero suo in illum indissolubili amore, tanquam palmites ei adhærescunt, quorum alii, spiritualis commodi percipiendi gratia, nolunt extra illum, sed una cum eo esse: alii vero sanari cupientes, alii Christum venire audientes, simul convenerunt, novum spectaculum videndi desiderio, Deum nempe in corpore inter homines versantem. Denique adventu Domini omnia gaudio plena erant: qui quocumque incederet, veluti vitis palmitibus densa, ob multa hominum millia, qui eum comitabantur, omnium in seipsum flagranti amore erat conspicuus, cum omnes ipsi adhærent. At cum hiemales venti flare cœpissent summis ex locis, ad illos probandos qui ipsum comitabantur, statim non pauci, marcescentium instar foliorum ex vitali vite, cui adhærescebant, deriderunt. Aliique pontificum metu, ne synagogæ extorres fierent, vitam suam negaverunt, quemadmodum et nunc fieri videmus. Siquidem, ut illi olim, sic hodie hypocritæ homines gloriam persecutorum Ecclesiæ magis dilexerunt quam Dei gloriam. Alii vero non intelligentes divina et spiritualia 175 Domini verba, retrorsum abierunt; eorumque et vituperatione dignum esse existimantes benefactorem suum, hæc ausi sunt loqui, « Quis potest eum audire? » Hos sane nostra ætate æmulantur, qui veritatem sequi recusant; eo quod tribulationes et tentationes fidem ipsam sequantur. Aiunt enim ipsi, Quis possit observare traditionem mandatorum Domini et fidei?

35. Judæ præterea infidelitatem patefecit vehementia hiemis: quales nunc se exhibent illi mundi hujus amici, qui cum antea Christi essent discipuli, amici et comites, nefandas synodos adversus Je-

⁶⁶ Joan. vi, 61.

(79) Aug., ἀναφέρεται.

(80) Sic Reg. In aliis et editis deest ἀλλά.

(81) Reg. καὶ οἱ μὲν, et mox, ἐξηγουῦντο τὴν αὐ-

Φθάσασα δὲ ἐπὶ τὸ ξαρ, ὄπερ ἐστὶ νέον ἔτος, δοκεῖ διαναπαύεσθαι· ἀφινιδίως δὲ ὁ γεωργὸς ἐπιστάς αὐτῆ, ξίφος ἐπιφερόμενος, πρῶτον μὲν, ἀκριδῶς κατοπτρισάμενος ἅπαντα τὰ κλήματα, ἀρχεται τὰ βλαβέντα ἐκ τοῦ χειμῶνος ἐκτέμνειν, ἔπειτα καὶ τὰ ὑγιαίνοντα ἀπὸ τρίτου ἢ τετάρτου ὀφθαλμοῦ περιαιρεῖν. Ἡ δὲ ἀμπελος, γυμνωθεῖσα καὶ πληγείσα τῷ ξίφει, ἔστηκε μετέωρος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποθιλέπουσα, ἀμα δακρύουσα ἀχρι τῆς τρίτης ἡμέρας. Παρακλήσεως δὲ τυγχάνουσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, παυσαμένη τῶν δακρύων, ἀφινιδίως πολλὸν ἀριθμὸν καὶ ἔχλον κλημάτων βλαστήσασα, ἢ αὐτὴ ἀναφαίνεται (79) ὅσα ἦν καὶ πρότερον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνδοξότερα. Ἐκ δὲ τῶν προαποδομένων ἔσται σοι σαφέ-

34. Ὁ οὖν Κύριος τὸν ἀμπέλου εὐκλήματος καὶ συσκίου ἐπέχων, διὰ τὸ πλήθος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πέριξ ἐχλῶν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν βοηθείας ἔνεκεν· ὡς εἶναι πλήθην ἀνείκαστα, πιστεύοντα εἰς αὐτόν· καὶ τῷ μὲν πόθῳ τῷ εἰς αὐτὸν ἀχωρίστως ἔχειν αὐτούς, τρόπον κλημάτων συνόντων αὐτῷ, τινῶν δὲ καὶ ὠφελείας χάριν πνευματικῆς μὴ βουλομένων ἐκτὸς αὐτοῦ τυγχάνειν, ἀλλὰ (80) συνεῖναι αὐτῷ, ἐτέρων δὲ βουλομένων λύσεως τυχεῖν, ἄλλων δὲ ἀκρωχότων, ὅτι Χριστὸς ἦκει, καὶ συνελθυσθῶν κατὰ τὸ αὐτὸ, βουλομένων θεάσασθαι τὸ καινότερον θέαμα, Θεὸν ἐν σώματι ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον. Καὶ ἀπλῶς ἦν ἅπαντα χαρᾶς γέμοντα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου γενομένης· οὐ δ' ἂν ἐδάδιζεν, ὡς περ εὐστεφῆς ἀμπελος διὰ τὰς μυριάδας τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ἐχλῶν ἦν ὀρώμενος πόθῳ τῷ πρὸς αὐτόν, ἀπάντων συνηνομένων αὐτῷ. Ἀρξαμένων δὲ χειμεριῶν πνευμάτων ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων καταφυσᾶν πρὸς δοκιμὴν τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ἐχλῶν, ἀθρόως φύλλων δι' ἡν μαραινόμενων, ἀπέπιπτον οὐκ ὀλίγοι, ἧς εἶχοντο ἀμπέλου ζωτικῆς, καὶ τῶν μὲν (81) διὰ φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται, ἐξαρνούμενων τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, ὡς περ καὶ νῦν ὀρώμεν γινόμενα τὰ αὐτὰ πράγματα· ἠγάπησαν γὰρ, ὡς οἱ τότε, καὶ νῦν τῆς ὑποκρίσεως ἀνθρώποι τὴν δόξαν τῶν διωκτῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἶλοντο· ἐτέρων δὲ μὴ συναισθημένων τῶν θείων καὶ πνευματικῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιστραφέντων, αἰτίαν τῷ εὐεργέτῃ καὶ φόγον προσάψαντων, καὶ λεγόντων, « Τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; » Ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου καιροῦ πράττουσιν οἱ μὴ βουλόμενοι συνοδεύειν τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὸ παρέπεσθαι θλιψίαις καὶ πειρατήρια τῇ πίστει. Φασὶ γὰρ, Τίς δύναται φυλάξαι τὴν παράδοσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς πίστεως;

35. Ἐτι μὴν καὶ τὴν ἀπίστιαν τοῦ Ἰουδα ἢ σφοδρότης τοῦ χειμῶνος ἤλεγξεν, ὡς καὶ νῦν, φίλια κόσμου κρατηθέντες οἱ ποτε μαθηταὶ ὄντες καὶ φίλοι καὶ συνοδοιπόροι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοῦ Ἰησοῦ συν-

τῶν ζωῆν, et paulo post, ἕτεροι δὲ μὴ συναισθημένοι... ἐπιστραφέντες... προστήσαν λέγοντες, Τίς, εἰς.

οδους ἀθεμ.τους συγκροτοῦσιν οἱ καὶ τὸ γαζοφυλάκιον πιστευθέντες. Οὐκ ἠγνόει αὐτῶν τὴν σαθρότητα, ἀλλ' ἵνα παρασκευάσῃ αὐτοὺς τὰ Δεσποτικὰ χρωμένους ἐτοιμοτάτους (82) εἶναι ὑπὲρ τοῦ Δεσπότης ἀνδρῆζεσθαι, ἢ κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν στρατεύεσθαι προφάσει φιλίας κοσμικῆς. Οἱ τοιοῦτοι, κλημάτων δίκην ἀγενεστάτων καὶ ἀκάρπων ἐπέχοντες, τερνόμενοι δὲ πρὸς τοῦ γεωργοῦ, κατὰβρωμα πυρὸς αἰωνίου γίνονται. Ὅμως τῶν χειμῶνων ἐπὶ πολὺ προσπελασάντων τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, λέγω δὴ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, πῆ μὲν βουλομένων λιθάσαι (83) αὐτὸν Γραμματέων τε καὶ Φαρισαίων· φοβηθέντες δὲ μὴ ἀναίρεθῶσι πρὸς τῶν ὄχλων τὸν τὸν Κύριον φιλοῦντων, ἐπαύσαντο· πῆ δὲ βουλομένων συλλαθέσθαι αὐτὸν, καὶ τοῦ Ἰησοῦ μὴ συγχωρήσαντος αὐτοὺς κρατῆσαι αὐτὸν, ἕως ἢ προωρισμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸ τῶν αἰώνων ὥρα καὶ ἡμέρα παραγένηται, ἐν ἣ ἔδει αὐτὸν παθεῖν. Ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ θελόντων τινῶν κατακρημνίσαι αὐτὸν, καὶ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διὰ μέσου αὐτῶν διεξεληλυθότος (84), καὶ μυρία ἦν τὰ ἐπερχόμενα πειρατήρια, ἃ, προσβάλλοντα καὶ κωλυόμενα, εἰς τὸ μὴδὲν ἐρχόμενα ἐχώρουν. Ἐκεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους, ᾧ καιρῷ ἔδει τὸ Πάσχα θύεσθαι κατὰ τὰ θεσπισθέντα παρὰ τοῦ Κυρίου, λύειν μὲν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, προστάγματος θεοῦ φοιτήσαντος πρὸς αὐτοὺς, ἐλεημοσύνας δὲ ἐξίλασκομένους ἑαυτοὺς προσοικειῶν τῷ Θεῷ, μὴ ἐχθραίνειν δὲ πρὸς τὸν πλησίον, μήτε μὴν ζητεῖν κακὰ κατὰ τινος ἀνθρώπου διὰ τὸ κοινὸν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰρήνῃ καθαρωτάτους ὄντας κελεύει προσάγειν τὴν λατρείαν.

36. Ὡς ἐν καιρῷ οὖν εἰρήνης καὶ ἑορτῆς ἦκει ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οὐκ ὡς ἀγνοῶν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἀλλὰ καὶ γε σφόδρα γινώσκων. Ἀμέλει γ' οὖν καὶ τοῖς μαθηταῖς προειρήκει τὰ ἐπόμενα (85)· « Ἴδού ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ κατακρινούσιν αὐτὸν θανάτῳ. » Ἴνα οὖν τὸ ἀδικον τοῦ παρανόμου συναθροίσματος τῶν Ἰουδαίων διαφανῇ, εἰσελήλυθεν ἡ εἰρήνη εἰς Ἱερουσόλυμα. Οἱ δὲ τῆς εἰρήνης ἀλλότριος ἑωρακότες διαταράχθησαν· ἐχθρὸν γὰρ πολεμοῖς καὶ ἀνδροφόνους εἰρήνην. Χαίρειν γὰρ μᾶλλον πεφύκασι τοῖς κακοῖς ἢ περὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ τῇ καρποφορίᾳ τῆς εἰρήνης. Οἱ δὲ ἐπιτηρησάμενοι, ἄφνω ἐπιστάντες ξιφῆρεις τῷ τόπῳ, ἔνθα ἦν σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς, κατοπτριζάμενοι ἅπαντες (86), ἐν πρώτοις ἐπιβάλλουσι τὰς μικρὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπ' αὐτὸν, ἔτι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ συνεστώτων αὐτῷ. Ὁ δὲ φησιν εἰρηνικῶς τοῖς μισοφόνους· « Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τοὺς ὑπάγειν. » Τῶν δὲ μαθητῶν ἑωρακότων τὰ δύσφορα πειρατήρια, μὴ παρούσης αὐταῖς τῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καταλιπόντες αὐτὸν τὸν διδάσκαλον καὶ Κύ-

A sum congregant, quibus et cura gazophylacii commissa est. Non utique fœditatem eorum ille ignorabat, sed hoc egit, ut ipsos Dominicis pecuniis utentes paratissimos potius redderet ad fortiter pro Domino dimicandum, quam ad bellum contra regem suum, propter mundi amorem, suscipiendum. Hi, ignobilium et sterilium palmitum instar, ab agricola resecti, ignis æterni pabulum fiunt. Cæterum frequentes hiemis procellæ in veram vitam, Christum Jesum videlicet, irruerunt, cumque scribæ et Pharisei ipsum vellent lapidibus obruere, veriti ne a turbis Dominum amantibus interficerentur, ab inceptis destiterunt; cum item alias ipsum vellent comprehendere, non concessit Jesus, donec advenisset hora et dies, quem ipse Dominus ante sæcula præfinierat, qua ipsum pati oportebat. Alio rursus tempore cum quidam eum vellent præcipitare, ipse quiete per medium eorum exivit⁶⁶. Innumerabiles aliæ fuere tentationes, quæ impendentes cohibitæ sunt, et in nihilum abierunt. Tum vero novi anni principium erat, quo tempore juxta Domini præceptum, Pascha immolandum erat. Jubet autem, ut ipsis imperavit Deus, omne eos iniquitatis vinculum solvere, Deumque sibi propitium et conjunctum elemosynis reddere, proximum non odio habere, nec quid mali adversus quempiam moliri, ob communionem humani generis, sed cum pace et summa animæ munditia debitum Deo cultum exhibere.

C 36. Itaque pacis et festi veluti tempore venit Jesus Jerosolymam cum suis discipulis, non veluti ignorans quæ sibi ventura erant, sed maxime ea explorata habens. Hinc certe quæ sequuntur discipulis prædixit : « Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manibus seniorum et scribarum, et tradent eum gentibus, et condemnabunt eum morte⁶⁷. » Ut ergo injustæ Judæorum turbæ appareret iniquitas, pax Jerosolymam introivit, quam ubi conspexere ipsius hostes, turbati sunt : pax enim hostibus et homicidis inimica est. Hi enim malis potius quam bonis operibus et fructibus pacis solent delectari. Illi vero postquam ipsum observassent, ensibus armati subito in locum irruunt, ubi erat Jesus cum suis discipulis.

D Tum omnes circumspicientes, impuras manus in ipsum in primis injiciunt, cum adhuc essent cum eo discipuli. At ille homicidas pacifice his verbis alloquitur : « Si me quæritis, sinite hos abire⁶⁸. » Discipuli vero gravissima contuentes pericula, cum ipsi non adesset sancti Spiritus virtus, magistro ac Domino relicto, se in fugam dederunt. Illi vero Satanæ domestici comprehenderunt Jesum, quem in Calvariæ locum duxerunt, ut eum

⁶⁶ Luc. iv, 30. ⁶⁷ Matth. xx, 18. ⁶⁸ Joan. xviii, 8.

(82) Reg. τοῖς δεσποτικοῖς χρωμένοις ἐτοιμοτάτα.

(83) Aug. λιθάσασθαι.

(84) Aug. ἐξεληλυθότος.

(85) Reg. ἐπόμενα.

(86) Ita mss. Editi vero, ἅπαντα.

ibi crucifigerent, quo facto omnia adimpleverunt **A** quæ antea de illo scripta erant, suspensumque in cruce, veluti vitem in pedamento, fixerunt. Ille autem solus in cruce relictus, duos vel tres palmites veluti habens, **176** manus in transversum expandit, caput vero cum pectore et pedibus in rectum. Cæterorum vero palmitum coma spoliatus, clavis et lancea vulneratus, sancto sanguine, scatebræ instar, lacrymari cœpit. Repente autem post triduum resurrexit, in nullo, quod antea erat, diminutus, sed majori potius cum gloria apparens, seque vitam esse cordibus discipulorum fidem faciens. Majore deinde quam antea producto numero, discipulorum nimirum turma, post resurrectionem, non in Judæa tantum, sed et extendit palmites suos usque ad mare, operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei ⁶⁹. » Hæc de vera vite commentatio, prout potui, a me pie instituta est.

κέρους τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὴ ἡ πραγματεία τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου κατὰ τὸ δυνατόν εὐσεβῶς νενοήται.

37. *Ar.* Valde bene ista se habere assentior. Jam mihi inquirendum superest de Spiritu sancto. Nam quod ad Filium spectat, confiteor et ego eum in omnibus Patri æqualem esse, nisi quod ille sit omnipotens. *Ath.* Nihil certe confessus es quod pietati sit consentaneum. *Ar.* Quare? *Ath.* Scilicet Filius suo Patri æqualis est, omniumque est Dominus, quibus ipsius Pater dominatur. *Ar.* Ego de omnipotentia loquor, non de eo quod his omnibus dominatur Filius, quibus Pater suus dominatur. *C* *Ath.* Quid est, omnipotens? *Ar.* Is est qui omnia sub potestate habet. *Ath.* An non ergo Filius omnia secundum te sub potestate habet? *Ar.* Recte et id cum cæteris dixisti : omnia enim sub potestate habet Filius, idemque est omnipotens, ut et Pater. Nam cum una sit Patris et Filii divinitatis natura, una quoque est omnipotentia. Jam igitur de Spiritu sancto disseramus : præsertim cum tu initio definiaris ipsum esse Patri et Filio consubstantialem, quod ipse pernego, sanctarum Scripturarum auctoritate innixus, ex quibus habeo ipsum creatum esse : idque tibi paucis probo. Nempe Joannes asseverat omnia per Filium facta esse, quo quidem verbo Spiritum minime comprehendit, ipsum item e cœlis a Patre ad apostolos in auxilium missum esse : atqui id quod e loco ad locum transgreditur, transeuntis est naturæ. Unde evidens est creatæ ipsum esse naturæ, non autem increatæ, qualis illa est quæ beatæ illius naturæ Patris et Filii dicitur, quæque omnia continet, et ubique substantia præsens est ; quemadmodum supra a te concessum est : in quo et me non tecum, sed cum veritate

57. *Ar.* εἶπε· Σφόδρα ὀρθῶς ἔχειν φημί. Ἐτι δὲ ὑπολείπεται μοι περὶ τῆς ζητήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ συνημολογῶ καὶ γὰρ τὸ ἴσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ἐκτὸς τοῦ παντοκράτορα αὐτὸν εἶναι. Ἄθ. εἶπεν· Οὐδὲν ὠμολόγησας τῶν τῆ εὐσεβείᾳ ἀνηκόντων. Ἄρ. εἶπε· Τίνος ἕνεκεν; Ἄθ. εἶπεν· Ἰσος τυγχάνει τοῦ ἰδίου Πατρὸς (88) ὁ Υἱὸς ἀραρότως, καὶ πάντων Κύριός ἐστιν, ὃν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἐγὼ περὶ παντοκρατορίας ἔφην, οὐ περὶ τοῦ κυριεύειν (89) τὸν Υἱὸν ἀπάντων, ὃν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Ἄθ. εἶπε· Παντοκράτωρ τί ἐστίν; Ἄρ. εἶπεν· Ἐκ τοῦ πάντων κρατεῖν. Ἄθ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς οὖν κατὰ σὲ πάντων οὐ κρατεῖ; Ἄρ. εἶπε· Καλῶς ἔφης σὺν τοῖς λοιποῖς καὶ τοῦτο· πάντων γὰρ κρατεῖ καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Ὅποτε μίξ οὐσίας οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς θεότητος (90), καὶ μία παντοκρατορία τυγχάνει. Λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήσωμεν· ἐπειδὴ μάλιστα ὠρίσω σὺ ἐν ἀρχῇ ὁμοούσιον αὐτὸ εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐγὼ δὲ ἀντιλέγω, ἔχων τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅτι κτιστὸν τυγχάνει· καὶ διὰ συντόμου ἐρῶ τὴν περὶ τούτου παράστασιν, ἐν τῷ τῶν Ἰωάννην διασχυρισσασθαι φάσκοντα, πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, μὴ συμπαραλαβόντα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ, ἔτι μὴν καὶ ἀπιστελλόμενον πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς βοήθειαν τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον μετιὸν μεταβατικῆς οὐσίας τυγχάνει. Ἐκ τούτου καταδήλου ὄντος κτιστῆς αὐτὸν φύσεως εἶναι, καὶ οὐκ ἀκτίστου, τῆς μακαρίας οὐσίας ἐκείνης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγομένης (91), καὶ περιεχοῦσας τὰ ὅλα, καὶ πανταχοῦ

⁶⁹ Psal. LXXIX, 11.

(87) Sic Regius quem sequimur. Basil. et Aug. Ὁ δὲ καταλειφθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. In Augustano tamen deest ὁ δὲ. In editis hæc desunt.

(88) Reg. τῷ ἰδίῳ Πατρὶ.

(89) Reg. μὴ κυριεύειν.

(90) Reg. et Angl. ἡ θεότης.

(91) Reg. et Angl. λέγω μόνης.

παρούσης κατ' οὐσίαν· καθὼς προαποδέδοται ὑπὸ σοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένους, κάμου συνευδοκῆσαντος οὐ σοί, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἔτι δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » οἷς ἐγὼ νομίζω μὴ δύνασθαι σε ἀντειπεῖν.

38. Ἀθ. εἶπε· Γέγραπται· « Γένεσθε ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιος ἀγιάζων ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ τοῦ ἀγιασθῆναι τοὺς μαθητὰς ἔφη οὕτω· « Πάτερ, ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » καὶ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ (92) ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Κατὰ ταῦτα ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης ἐστὶν ἡ ἀγία καὶ ἀγιωποιός, ἡ ἀγιάζουσα πάντα τὰ λογικὰ, τὰ καταξιούμενα ἐξ αὐτεξουσίας γνώμης τε καὶ σπουδῆς τὴν ἀγίαν δέξασθαι καὶ μακαρίαν οὐσίαν εἰς κοινωνίαν ἀγιασμοῦ. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τίνας ἔνεκεν συνηριθμησεν αὐτὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ συμβόλιῳ τοῦ ἀγιασμοῦ; Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἰ οὖν πάντα τὰ ἔθνη τὰ πιστεύοντα καὶ ἀγιαζόμενα ἀγιάζονται τῇ τρισμακαριωτάτῃ ὀνομασίᾳ, δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος ὑπάρχει, ἐκ τοῦ ἁγίου αὐτὸ εἶναι κατ' οὐσίαν, καὶ ἁγίους ποιεῖν πάντας τοὺς προσβάλλοντας αὐτοῦ τῇ κοινωνίᾳ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος πρὸς οὓς ἔφη· « Ἄλλ' ἀπειλούσασθε, ἀλλ' ἠγιασθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ. » Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑποστάσεως (93), πάλιν φημί, πῶς συνηριθμῆθη Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὡς μὴ δυναμένης τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος ἐπαρκεῖσαι πρὸς ἀγιασμὸν τοῖς πιστοῖς, προσέλαβε τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰς συμπλήρωσιν ἀγιασμοῦ, τὸν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα; Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω νομισθεῖν, πῶς φαμεν ἀπροσδεῖς τὸ Θεῖον; αὐτοτελες, μηδαμῶς χρῆζον παρ' ἑτέρου τινός τι τῶν ὁ προσδεόμενος (94) τοῦ εὐεργετεῖν δυναμένου.

39. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ τῆς ἀϊδίτου θεότητος ἦν τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον, πάντως οὖν (95) πανταχοῦ κατ' οὐσίαν παρῆν, καὶ οὐκ ἀποστελλόμενον ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον ἐπορευέτο. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὸ Πνεῦμα ἔχουσι; ναὶ ἢ οὐ; Ἀρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἀθ. εἶπε· Διαπαντὸς συνὴν αὐτοῖς τυγχάνει, ἢ πρὸς καιρὸν συνῆν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν; ἄρα πῆ μὲν λέξεις τοὺς ἀγγέλους ἀγίους, πῆ δὲ οὐκ ἀγίους; Τῆ μὲν γὰρ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἅγιοι τυγχάνουσι, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ αὐτοῦ δῆλόν ἐστι μὴ εἶναι ἀγίους αὐτοὺς, κατὰ τὴν εἰρημένον πρὸς τοῦ Θεοῦ· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ

A consentientem habuisti. Adde Deum ita per prophetam locutum esse : « Ego firmans tonitru et creans spiritum ⁷⁰, » quibus non puto te posse contradicere.

38. Ath. Scriptum est, « Estote sancti, quia ego sanctus vos sanctificans ⁷¹. » Rursum Salvator pro discipulorum sanctificatione Patrem sic alloquitur : « Pater, sanctifica eos in veritate tua ⁷². » Iterum de seipso ait Salvator, « Ego sum veritas ⁷³. » Ex his igitur clarum est Patris et Filii divinitatem esse sanctam et sanctitatis effectricem, quæ nimirum illos omnes rationis participes sanctificat, qui ex libero arbitrio et diligentia digni habentur qui sanctam et beatam essentiam in sanctificationis communionem suscipiant. Si igitur Spiritus sanctus non est substantiæ Patris et Filii, quare ipsum Dei Filium annumeravit in symbolo sanctificationis? Ait enim ad discipulos Dominus : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁷⁴. » Quod si omnes gentes, quæ credunt et sanctificantur, ter beatissima illa nomenclatura sanctificantur, evidens est Spiritum ad Patris et Filii divinitatem pertinere, cum ipsum substantia sit sanctum, et omnes sanctos efficiat, qui ad ejus communionem **177** accedunt : quemadmodum Apostolus ad eos ait quos sic alloquitur : « Sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ejus ⁷⁵. » Qui si non est substantiæ Dei et Patris ac Filii, rursum interrogo, cur cum Patre et Filio sit numeratus, quasi scilicet, Patris et Filii divinitate non sufficiente ad fidelium sanctificationem, Paracletum, Spiritum veritatis assumpserit Deus in complementum sanctificationis, qui ipsius substantiæ non sit? Quod si admittatur, quomodo possumus dicere, Numen nulla re egere, ex se perfectum esse, nihilque a quoquam mutuari, qui possit id quo indiget sibi ministrare?

39. Ar. Si Spiritus sempiternæ veritati esset consubstantialis, certe ubique secundum substantiam adesset, nec missus e loco in alium locum abiret. D Ath. Sancti angeli habentne Spiritum, annon? Ar. Certe habent. Ath. Semperne cum illis est, vel num ad tempus cum sanctis virtutibus erat Spiritus sanctus? An dices angelos aliquid sanctos, et aliquid non sanctos? Siquidem sancti Spiritus presentia sancti illi sunt : eo autem absente, certum est sanctos illos non esse, juxta hanc Dei sententiam : « Non permanebit Spiritus meus cum hominibus generationis hujus, quia iusi carnes sunt ⁷⁶. »

⁷⁰ Amos iv, 13. ⁷¹ Levit. xi, 44; Ezech. xx, 12. ⁷² Joan. xvii, 17. ⁷³ Joan. xiv, 6. ⁷⁴ Matth. xxviii, 19. ⁷⁵ I Cor. vi, 11. ⁷⁶ Genes. vi, 3.

(92) Ita Reg. Basil. et Angl. Alii et editi, περὶ αὐτοῦ.

(93) Ita Regius, Anglicanus et Augustanus. Alii PATROL. GR XXVIII.

vero cum editis, καὶ Υἱοῦ θεότητος ὑποστάσεως.

(94) Ang. προσδεόμενον.

(95) Reg. πάντως ἄν.

Ait quoque Paulus apostolus : « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ⁷⁷. » Si igitur malarum actionum causa hæc est, quod scilicet Spiritus non sit cum peccantibus : ex eo quod Spiritus sanctus in aliquibus nec sit nec habitet, Christi non esse ostenditur. Quapropter angeli peccati erunt ministri, nisi semper Spiritum sanctum habuerint. Quomodo ergo Dei gloriam sine fine contemplantur, nisi semper sint sancti, et Spiritus sancti participes? *Ar.* Sanctæ virtutes Spiritum semper habent. *Ath.* Et sancti Patres, qui a mundo condito placuerunt Deo, num secum habuere sanctum Spiritum et etiamnum habent, annon? *Ar.* Omnes sancti et habuere et habent Spiritum sanctum absque ulla separatione. *Ath.* Aderatne cum apostolis Spiritus sanctus, cum essent in carne, annon? *Ar.* Nefas est dicere Spiritum sanctum cum apostolis non fuisse. *Ath.* Simulne omnes profecti sunt ad prædicandum regnum cælorum, an in duodecim mundi partes dispersi sunt? *Ar.* A se invicem carne separati sunt, ut omnes gentes fidem Christi docerent. *Ath.* Itaque si cum angelis est Spiritus sanctus, si item est cum sanctis Patrum animabus, quæ Deo placuerunt : si item aderat apostolis a se invicem longis intervallis dissitis, ad annuntiandum regnum cælorum : igitur omnia implet, præsensque est ubique secundum substantiam, sicut Deus Pater, ita unigenitus ejus Filius.

ἀπ' ἀλλήλων, πρὸς τὸ κηρύξαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παρὴν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ἄρα τὰ σύμπαντα πληροῖ πανταχοῦ παρὸν κατ' οὐσίαν, ὡςπερ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

40. *Ar.* dixit : Esto, ubique secundum substantiam præsens sit Spiritus sanctus ; cur ergo propheta ex persona Dei ait : « Ego Dominus Deus vester, firmans tonitru, et creans spiritum ⁷⁸, » nisi sit creata virtus? *Ath.* Semperne creatur Spiritus sanctus secundum te, an semel duntaxat creatus est? *Ar.* Noli mihi questiones proponere, quæ rectæ mentis alienæ sint. Ego ante omnia sæcula creatum dico fuisse Spiritum. *Ath.* Propheta dixit, « creans, » quæ vox prophetæ Deum semper creantem indicat. Igitur non de sancto Spiritu hanc vocem, « creans, » intelligit, sed de ventorum flatu, ad recreandam universam rerum creatarum naturam. Id autem tibi exploratissimum erit, si propheta accepto, quæ sequuntur legas. Nam si, ut concessisti, ante omnia sæcula Spiritus creatus est, **178** dixisset profecto, Ego Deus, qui firmo tonitru et creavi Spiritum. Verum non ita locutus est. *Ar.* Belle id a te observatum est. Verum his verbis : « Omnia per ipsum facta sunt ⁷⁹, » omnia prorsus comprehenduntur, veluti Spiritu cum omnibus collocato, etiamsi maxima fuerit virtus ad creandum. *Ath.* Num igitur putas universorum Dominum, Pa-

⁷⁷ Rom. viii, 9. ⁷⁸ Amos iv, 13. ⁷⁹ Joan. i, 5.

(96) Ἅγιοι δεest in Aug. Paulo post, Aug. Πῶς οὖν διὰ παντὸς καὶ ἀδιαλείπτως.
(97) Aug. τῆς οἰκουμένης.

Πνεῦμά μου μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς γενεᾶς ταύτης, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολός φησιν · « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν ἡ τῶν κακῶν πράξεων αἰτία γίνεται μὴ συνεῖναι τὸ Πνεῦμα τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι καὶ ἐνοικεῖν ἐν τισι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δείκνυται μὴ εἶναι Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ἅγιοι (96) ἄγγελοι ἀμαρτίας διάκονοι, εἰ μὴ διαπαντὸς ἔχουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς οὖν ἀδιαλείπτως προσέχουσι τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἅγιοι καὶ κοινωνοὶ Πνεύματος ἁγίου εἶεν διαπαντὸς ; Ἄρ. εἶπε · Διαπαντὸς ἔχουσιν αἱ ἅγιοι δυνάμεις τὸ Πνεῦμα. Ἄθ. εἶπεν · Οἱ ἅγιοι Πατέρες οἱ ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ συνὸν ἔσχον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ νῦν ἔχουσι αὐτό ; ναὶ ἢ οὐ ; Ἄρ. εἶπε · Καὶ ἔσχον καὶ ἔχουσι πάντες οἱ ἅγιοι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀχωρίστως. Ἄθ. εἶπε · Τοῖς ἀποστόλοις συνῆν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν σαρκὶ οὐσι ; ναὶ ἢ οὐ ; Ἄρ. εἶπεν · Ἀθέμιτόν ἐστι φάναι μὴ συνεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις. Ἄθ. εἶπεν · Ἄμα πάντες ἐπορεύοντο κηρύττοντες τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ διεσπάρησαν εἰς τὰ δώδεκα μέρη τοῦ κόσμου (97) ; Ἄρ. εἶπεν · Ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων σαρκί, πρὸς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν. Ἄθ. εἶπεν · Εἰ οὖν ἀγγέλοις σύνεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς τῶν Πατέρων τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ συνὸν τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τῶν ἀποστόλων διαστάντων μακρᾶς διαστάσεσιν

παρεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα · διὰ τί οὖν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔλεξεν · « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » εἰ μὴ ἦν κτιστὴ δύναμις ; Ἄθ. εἶπεν · Ἄει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζεται, ἢ ἅπαξ ἐκτίσθη κατὰ σέ ; Ἄρ. εἶπε · Μὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν νοῦν πεύσεις πρόσαγε. Πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων φημί ἐκτίσθαι τὸ Πνεῦμα. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ προφήτης εἶπε, « κτίζων, » ὡς διαπαντὸς κτίζοντος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ προφήτου δηλοῖ φωνή. Ἄρα οὖν οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φάσκει τὸ « κτίζων, » ἀλλὰ περὶ πνοῆς ἀνέμων πρὸς ἀνάκτησιν ἀπάσης (98) τῆς κτίσεως. Ἔσται δέ σοι σαφεστάτη ἡ περὶ τούτου γνώσις, ἐάν, λαθῶν τὸν προφήτην, ἐντύχησ ἔκ τῶν ἐπομένων. Εἰ γὰρ, καθὼς ἔδωκας, πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων ἐκτίσται (99) τὸ Πνεῦμα, εἰρήκει ἂν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς στερεῶν βροντὴν καὶ κτίσας Πνεῦμα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔφη. Ἄρ. εἶπε · Παρατηρημένως οὖν τοῦτο καλῶς ἔφη. Τὸ δέ · « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἅπαντα περιγράφει, ὡς καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν πᾶσι ταγέντος, εἰ καὶ μεγίστη δύναμις ὑπέστη πρὸς δημιουργίαν. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου

40. Ἄρ. εἶπε · Δεδόσθω κατ' οὐσίαν πανταχοῦ παρεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα · διὰ τί οὖν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔλεξεν · « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » εἰ μὴ ἦν κτιστὴ δύναμις ; Ἄθ. εἶπεν · Ἄει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζεται, ἢ ἅπαξ ἐκτίσθη κατὰ σέ ; Ἄρ. εἶπε · Μὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν νοῦν πεύσεις πρόσαγε. Πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων φημί ἐκτίσθαι τὸ Πνεῦμα. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ προφήτης εἶπε, « κτίζων, » ὡς διαπαντὸς κτίζοντος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ προφήτου δηλοῖ φωνή. Ἄρα οὖν οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φάσκει τὸ « κτίζων, » ἀλλὰ περὶ πνοῆς ἀνέμων πρὸς ἀνάκτησιν ἀπάσης (98) τῆς κτίσεως. Ἔσται δέ σοι σαφεστάτη ἡ περὶ τούτου γνώσις, ἐάν, λαθῶν τὸν προφήτην, ἐντύχησ ἔκ τῶν ἐπομένων. Εἰ γὰρ, καθὼς ἔδωκας, πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων ἐκτίσται (99) τὸ Πνεῦμα, εἰρήκει ἂν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς στερεῶν βροντὴν καὶ κτίσας Πνεῦμα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔφη. Ἄρ. εἶπε · Παρατηρημένως οὖν τοῦτο καλῶς ἔφη. Τὸ δέ · « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἅπαντα περιγράφει, ὡς καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν πᾶσι ταγέντος, εἰ καὶ μεγίστη δύναμις ὑπέστη πρὸς δημιουργίαν. Ἄθ. εἶπεν · Ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου

(98) Ita Reg. et Aug. In cæteris et in editis non legitur ἀπάσης. Ibid. Bas. et Angl. ἀνάκτισιν.
(99) Reg. ἐκτίσθη.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ κτιστῆς οὐν φύσεως καταλαμβάνεται κατὰ σέ; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο τοῦτο φησαί ποτε! Καὶ γὰρ ἀκούομεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεχθὲν, « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. » Ἄθ. εἶπεν· Ἔστιν ἄνθρωπος, ὅστις ἐκτὸς ἡ ἐνδὸν γινώσκειται πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος; ναί ἢ οὐ; Ἄρ. εἶπεν· Ἀποστόλου φωνὴ ἐστὶν ἡ φάσκουσα ἕτερον μὴ ἐπίστασθαι τὰ ἐτέρου (1), εἰ μὴ μόνον γινωσκόμενον ἕκαστον πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος. Καὶ πῶς ἐγγωρεῖ λέξαι μὴ οὕτως ἔχειν;

41. Ἄθ. εἶπε· Τοῦ Θεοῦ οὐκ τὰ βάθη τίς γινώσκει, κτιστὴ φύσις, ἢ ἄκτιστος οὐσία; Ἡ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν πρὸς τῆς (2) κτίσεως καταλαμβάνεσθαι λέξεις; Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, λείπεται λοιπὸν ὁμοούσιον ὁμολογεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ βάθη ἐπίσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον φάσκοντα· Οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ἄρ. εἶπε· Τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἄπερ ἂν δόξῃ αὐτῷ, ταῦτα οἶδε τὸ Πνεῦμα (3), τουτέστι τὰς βουλάς, ἅπερ ἂν καταδήλους αὐτῷ ποιῆσῃ ὁ Θεός. Ἄθ. εἶπεν· Οὐκοῦν οὐδὲν περισσὸν δίδως τῷ Πνεύματι παρὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰ ποιῆσει γὰρ πρᾶγμα ὁ Θεός, ἂν μὴ ἀποκαλύψῃ τοῖς δούλοις (4) αὐτοῦ τοῖς προφήταις. Ἄρ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι « τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα » τὰς βουλάς αὐτοῦ εἶναι; Ἄθ. εἶπε· « Τὰ τοῦ Θεοῦ » λέγονται « πάντα, » καὶ αἱ ἐνέργειαι, καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ ὁρώμενα· λέγονται δὲ καὶ αἱ βουλαὶ αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἐστὶν, ἅπερ ὀνομάζεται Θεοῦ. Εἰπέ μοι οὖν σὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος· Τῷ πνεύματι καὶ ἀνθρώπου ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια ἀποκαλύπτει, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ πάντα ἐπίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ (5) πνεύματος δηλαδὴ κινουμένου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἅπαντα δρᾶν. Ἄρ. εἶπεν· Ἄφ' ἑαυτοῦ ἐπίσταται τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ. Ἄθ. εἶπε· Τῷ μὲν πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου ἀποδόδωκας ἀφ' ἑαυτοῦ εἶδέναι πάντα, τῷ δὲ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ οὐδὲ οὕτω παρεχώρησας ἔχειν τὴν γνῶσιν; Πρὸς δὲ τοῦτοις λέγε μοι, « βάθη Θεοῦ » τί νοεῖς; Ἄρ. (6) εἶπε· Πρῶτον φιλαλήθως ὁμολογήσαι δεῖ, ὅτι πάντα ἀφ' ἑαυτοῦ γινώσκει τὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα· Ἐπειτα δὲ δεῖ φάναι « βάθη Θεοῦ » τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς περ ἐστὶν ὁ Θεός (7)· ταῦτα εἶδέναι φημί. Ἄθ. εἶπεν· Εἰ οὖν τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ὡς ἐστὶ ταῦτα φησ,

A trem Domini nostri Jesu Christi, a creata natura comprehendi? Ar. Absit ut hæc unquam dicam! Nec enim ignoramus quod Salvator dixerit: « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius ». Ath. Estne homo, qui foris et intus a proprio cognoscatur spiritu, annon? Ar. Vox est Apostoli aientis neminem ea quæ alterius sunt cognoscere, sed unumquemque tantum a proprio cognosci spiritu. Quis vero negare audebit ita se rem habere?

41. Ath. Quis ergo Dei profunda novit, creatane natura, an increata substantia? An vero increatam substantiam a creata comprehendi dices? Quod si ab increata comprehendi respondeas, restat igitur ut confitearis Spiritum sanctum Patri et Filio esse consubstantialem. Omnia enim quæ Dei sunt et ipsa profunda scit Spiritus sanctus juxta beatum Paulum aientem: « Nemo hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: sic etiam nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Ar. Omnia quæ Dei sunt, quæ ipsi placuerit, novit Spiritus, scilicet, consilia quæ ei manifesta fecerit Deus. Ath. Nihil igitur singulare tribuis Spiritui supra genus humanum. Siquidem non faciet quidpiam Deus, nisi revelaverit servis suis prophetis. Ar. Annon tibi videtur « omnia Dei, » esse ejus consilia? Ath. Dicuntur « omnia Dei, » cum ejus effectus et opera visibilia et invisibilia, tum ejus consilia, multa que sunt quæ Dei appellantur. Nunc mihi igitur velim dicas, num spiritu hominis, homo revelet propria, vel num spiritus hominis, qui in ipso est, omnia ex seipso noverit quæ ab homine aguntur, ipso videlicet spiritu hominem ad omnia agenda movente? Ar. Ex seipso novit spiritus hominis, quæ in ipso sunt homine. Ath. Itaque concedis spiritum hominis omnia ex seipso cognoscere. Hanc autem cognitionem Spiritui Dei denegas? Præterea dic mihi quid « profunda Dei » esse intelligas? Ar. Primo sincera fatendum est, omnia quæ Dei sunt Spiritum Dei ex seipso cognoscere: deinde dicendum est « profunda Dei, » esse et quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est Deus: hæc illum nosse dico. Ath. Si igitur hæc dicis esse, quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est: Deum utique dices a creata natura comprehendi. Quod si verum est, non amplius secundum te Deus erit incomprehensus. Namque si Deus ab aliqua creata natura, quælibet illa fuerit, comprehenditur, certe incomprehensus dici non potest. Ar. Propter mihi testimonium ex sanctis Scripturis, quem-

10 Matth. xi, 27. 11 I Cor. ii, 11. 12 ibid. 11, 10. 13 Amos iii, 7.

(1) Basiliensis, Anglicanus et Augustanus. ἐτέρου ἀνθρώπου. Iuid. Reg. ἢ μόνον. Aug. εἰ μόνον.

(2) Aug. πρὸ τῆς. Paulo post, in eodem hæc desunt. Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, propter ὁμοιοτέλειον.

(3) Aug. τοῦτο δὲ οἶδε τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(4) Aug. ἀποκαλύψῃ αὐτῷ.

(5) Aug. ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ.

(6) Aug. ἔχειν. Ἄρειος, omissis intermediis.

(7) Aug. Καὶ ὅπερ ἐστὶ. καὶ ὡς ἐστὶν. Ἀθανάσιος. Ταῦτα φησι τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως· multis omissis.

admodum de Filio fecisti, quo ostendas Spiritum A τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως καταλαμβάνεσθαι ἐρεῖς. Deo esse consubstantialiam.

κατὰ σέ. Τὸ γὰρ πρὸς οἷας δῆπτ' οὖν καταλαμβάνεσθαι κτιστῆς φύσεως τὸν Θεὸν, οὐ δύναται λέγεσθαι ἀκατάληπτος. Ἄρ. εἶπε· Δός μοι μαρτυρίαν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ (8), ὅτι ὁμοούσιον τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

42. Ath. Scriptum est in lege Dei : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum : nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra ⁸⁵. » Scriptum quoque de Spiritu reperimus Salvatoris testimonium. Sic enim ad filios Beelzebul loquitur, qui ipsum contumelia volebant afficere : « Omne regnum in se divisum desolatur, et omnis civitas vel domus **179** in se divisa, cadit. Et si Satanas Satanam ejicit, et adversum se insurrexit et divisus est, quomodo ergo stabit regnum ejus? Aut quomodo potest quisquam vasa fortis diripere, nisi prius domum ingressus, fortem ligaverit, et postea domum ejus diripuerit? Et si ego in Beelzebul ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? » Et paulo post subjicit : « Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro ⁸⁶. » Vides hic et in futuro sæculo Spiritum esse æqualem Deo? Ut enim qui in Deum Patrem profert blasphemiam non insonis habebitur, sed æterni supplicii reus erit : sic et ille qui in Spiritum sanctum protulerit blasphemiam, æterni peccati reus fiet, nec ea culpa ipsi condonabitur. Nam si servus esset, nequaquam is, qui eum offenderet, æterno puniretur supplicio, ut ille qui in increatam Dei majestatem blasphemiam profert. Quem vero hic Dei Filius Spiritum Dei dicit, quidam e Christi discipulis de eodem loquens, digitum Dei appellavit. Recogitare velis quæ de Filio in itinere disputata sunt, inveniesque æternam sancti Spiritus virtutem consubstantialiam esse Patri, eo quod digitus dictus ipse fuerit. Certe cum uagi in Ægypto vim invictam sancti Spiritus contuiti essent, exclamaverunt in hæc verba : « Hic digitus Dei est ⁸⁶. » Quibus verbis, « digitus Dei, » nihil aliud agnoscebant quam consubstantialiam Deo Patri sancti Spiritus virtutem, contra quam nemo est qui possit obtueri. Ne vero quis captiose velit contendere, non recte id a magis dictum esse : apostoli, imo ipse Dominus qui in illis erat, quæ dixerunt illi, tanquam recte dicta confirmavit hujusmodi verbis : « Si ego in digito Dei ejicio dæmonia ⁸⁷. »

ριος, ὡς ὀρθῶς εἰρημένων ὑπ' αὐτῶν, ἐθεδαίωσε τὰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. »

⁸⁵ Exod. xx, 7. ⁸⁶ Matth. xii, 25-32. ⁸⁷ Exod. viii, 19. ⁸⁸ Luc. xi, 20.

(8) Bas. Angl. et Aug. ὡσπερ τοῦ Υἱοῦ. Infra Aug. ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ.

(9) Aug. ἀμφ' αὐτήν.

(10) Aug. διαρπάσῃ. Mox post ἐκβάλλουσιν, omnes mss. habent Eid' ἐγὼ ἐν πν... δαιμόνια, quæ desunt in editis.

42. Ἄθ. εἶπε· Γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καταρίσῃ Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εὐρίσχομεν γεγραμμένον πρὸς τοῦ Σωτῆρος. Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ Βεελζεβοὺλ υἱοὺς, τοὺς ἐνουδρίζειν θέλοντας αὐτόν· « Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτήν (9) μερισθεῖσα κερήμυται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτήν πίπτει. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, καὶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀνέστη καὶ μεμερίσται, πῶς οὖν σταθῆσεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία ; ἢ πῶς δύναται τις τὰ σκευὴ τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρότερον, εἰσελθὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει (10); Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. Καὶ ὅς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Ὅρξ, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἰσότημον τοῦ Θεοῦ γνωρίζομεν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ; Ὡς γὰρ ὁ εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα βλασφημῶν οὐ καθαρισθήσεται τοῦ εἶναι αὐτὸν αἰωνίου κολάσεως ἔνοχον, οὕτω καὶ ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας ὑπεύθυνος γίνεται αἰωνίου ἁμαρτίας, μὴ συγχωρούμενου τοῦ πταίσματος. Εἰ γὰρ ἦν δούλον, οὐκ ἂν ὁ σφαλὲς εἰς (11) αὐτὸ αἰωνίῳ κολάσει ἐτιμωρεῖτο, ὡσπερ ὁ εἰς τὴν ἀκρίστον τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα βλασφημῶν. Ὅσπερ δὲ ἐνταῦθα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς φάσκει Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ (12) τις διαλαβὼν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, δάκτυλον Θεοῦ ἔφη. Ἄναλογίσασθαι θέλησον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ συνοδοιπορήσασαν συνεξέτασιν, καὶ εὐρήσεις τὴν ἀίδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ἐκ τοῦ δάκτυλον αὐτὸ εἰρηθῆσαι. Ἄμειλει γοῦν τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρήσαντες οἱ μάγοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐδῶν λέγοντες· « Τοῦτο δάκτυλος Θεοῦ ἐστίν. » Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ὁμοούσιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὠμολόγουν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ δακτύλου Θεοῦ φωνῆς, ἥς ἀνοσθαλμῆσαι τίνα ἀδύνατον. Καὶ ἵνα μὴ τις σοφίσασθαι θέλων μὴ ὀρθῶς εἰρηθῆσαι πρὸς τῶν μάγων, οἱ ἀπόστολοι, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν αὐτοῖς Κύριος, ὡς ὀρθῶς εἰρημένων ὑπ' αὐτῶν, ἐθεδαίωσε τὰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. » Εἰ

(11) Aug., τοῦ Πνεύματος... ἂν ἐσφάλη εἰς.

(12) Aug., περὶ αὐτοῦς. Paulo post, illud, ἀναλογίσασθαι θέλησον, etc., sic vertit Nannius : *Fac ut animo repetas inquisitionem de Filio in Exodo habitam, et invenies, etc.*

43. Ἄρ. εἶπε· Θεὸς ποῦ γέγραπται τὸ Πνεῦμα; Ἀ Ἄθ. εἶπε· Πανταχοῦ ἀπαγγέλλουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώρισται τῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ δόξης. Λέγει γὰρ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι πρὸς Ἀνανίαν· « Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὁρᾷς πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ὑπερ ἔφη Πνεῦμα ἅγιον, ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἔφη Θεόν; Ἔτι μὴν καὶ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτως· « Ὁ δὲ Κύριος κατευθύνει ὑμῶν (15) τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τί θέλεις ἐν τῇ Ἐπιστολῇ νοῆσαι; Τίνα Κύριον ὀνομαζόμενον; τὸν τῶν ἀπάντων δεσπότην Θεὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν ὑπερίθμησεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα προτάξαις, Θεὸς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα προσμολογήσῃς, Κύριος τυγχάνει· εἰ δὲ Κύριός ἐστι, καὶ Θεὸς ὑπάρχει· γέγραπται γάρ· « Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. » Ζήτησον δὲ, καὶ εὐρήσεις ἀπανταχοῦ γεγραμμένον, ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξης οὐκ ἀπέξενυται. Ἄρ. εἶπε· Διὰ τί οὖν ἡ Γραφή οὐδαμοῦ λέγει τιμᾶσθαι τὸ Πνεῦμα σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ἄθ. εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ πάντα σαφῆ διαλέγονται· εἰς ὃ δὲ ἔσμεν τοῦ ἐπὶ παρόντος, αἱ ἅγαι δυνάμεις πᾶσαι, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀπαύστως τιμῶσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς Ἡσαΐας λέγει, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἄρ. εἶπε· Σὺν τῷ ἅγιον Πνεῦμα.

44. Ἄθ. εἶπε· Πεπλάνησαι. Ἦνίκα εἶδεν Ἡσαΐας τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν ἁγίων δυνάμεων, τί ἔφη λέγειν βοῶσας ἐν ταῖς θεαῖς ὑμνῳδίας; Οὐχ, « Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος; » Διὰ τί οὕτως ἀνωτέρω τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐπανιόντα ὑμνοῦσιν, οὕτως μὴ κατωτέρω ὑποβαίνοντα μειοῦσι τὸν αἶνον; Πάντως τῷ μὴ ἐκτὸς τῆς Τριάδος θέμις τοιούτῳ γέρχ τιμηθῆναι τινα, μήτε ἐλαττώσασθαι τὸν ὕμνον, διὰ τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν θεότητα τῆς Τριάδος, ἐν μονάδι οὖσαν αὐτάρχη (15). Ἔτι δὲ καὶ Μωσῆς τίνος ἔνεκεν τὸν λαὸν ἐδίδαξε, τρεῖς κάμψαντα ἐπὶ γῆς τὸν αὐχένα καὶ τὰ γόνατα, προσκυνῆσαι; Οὐ διὰ τὴν τῆς Τριάδος προσκύνησιν τῆς ἐν μιᾷ θεότητι; Ἄλλὰ καὶ ὁ θεοφόρος Ἡλίας, τρίτῳ φουσηματι ἐγεῖρει τὸν ἰδὸν τῆς χήρας; οὐδὲν ἕτερον δεικνύς, ἢ μὴ δύνασθαι τινα τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιοθῆναι, εἰ μὴ ἄρα πρῶτον ἀναλήφεται τὴν ἰσότημον (16) καὶ ὁμοούσιον καὶ ζωοποιὸν Τριάδα διὰ τῆς σεβασμιωτάτης πίστεως ἐν ψυχῇ, ἥτις πυρὸς δίκην ἀναλίσκει τὰ νεκρὰ πάντα πταίσματα, τὰ νεκροῦντα τὴν ψυχὴν, καὶ ζωοποιεῖ τὴν κεκτημένην αὐτὴν ἀτιδὸν ζωὴν; Ἄλλὰ μὴν καὶ τὸν

45. Ar. Ubina scriptum est Spiritum esse Deum? Ath. Ubique divinæ Scripturæ prædicant Deum esse Spiritum sanctum, nec separatum esse a Dei et Patris et Unigeniti gloria. Sic enim Petrus in Actibus loquitur ad Ananiam: « Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem, mentiri te Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo⁸⁸. » Vides quomodo quem antea Spiritum sanctum dixerat, eundem postea Deum appellet? Sic item beatus Paulus, Epistola secunda ad Thessalonicenses scribit: « Dominus autem dirigat corda vestra in charitatem Dei et patientiam Christi⁸⁹. » Quem vis hac in Epistola intelligere? Quem Dominum appellatum putas? Deumne Patrem rerum omnium Dominum, an Spiritum sanctum? Nam Christum ibidem nominavit. Si enim priore in loco Patrem intelligas, Deus certe est Spiritus sanctus: sin Spiritum sanctum ibi velis significari, ipse ergo Dominus est: quod si Dominus est, Deus profecto est. Scriptum enim est, « Ego sum Dominus Deus tuus⁹⁰. » Inquire porro, et ubique scriptum invenies eandem vim Spiritus sancti esse, nec a Patris et Filii gloria esse disjunctum. Ar. Cur ergo nusquam ait Scriptura Spiritum cum Patre et Filio honorari? Ath. Sanctæ Scripturæ omnia aperte loquuntur: quod autem ad præsentem spectat quæstionem, omnes sanctæ virtutes, quæ in cælis sunt, sanctum Spiritum, ut docet Isaias, cum Patre et Filio indesinenter honorant. Ar. Nusquam scriptum est Spiritum sanctum cum Patre et Filio honorari.

C Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐ γέγραπται οὐδαμοῦ (14) τιμᾶσθαι

180 44. Ath. Erras. Cum vidisset Isaias Domini gloriam, et sanctarum virtutum exercitus, quid ait illas, inter divinas laudes, dicere? Nonne, « Sanctus, sanctus, sanctus⁹¹? » Quare nec numerum istum in cantando transcendunt, nec quid ex eo detrahunt? Profecto ea de causa quod præter Trinitatem nefas sit quemquam hujusmodi honore affici, ut et quid ex illo hymno detrahi, propter sanctam et beatam Trinitatis divinitatem, in unitate seipsa contentam. Quam item ob causam Moyses populum docuit cervicem et genua ter in terra flectendo, adorare? Nonne ut Trinitatem in una divinitate adorarent? Deifer quoque Elias terno afflatu filium viduæ a mortuis excitavit⁹², nihil aliud indicans quam neminem posse æterna vita dignum æstimari, nisi quis primum æqualem, consubstantialiæm vivificamque Trinitatem in anima per venerandam admodum fidem receperit, quæ ignis instar, mortua omnia peccata, quæ animam interimunt, consumit, ipsamque vivificat, quæ æternam vitam nacta est? Quinetiam nec aliter potuerit christifer Paulus ad tertium us-

⁸⁸ Act. v, 4. ⁸⁹ II Thess. III, 5. ⁹⁰ Exod. xv, 2. ⁹¹ Isa. vi, 3. ⁹² III Reg. xvii, 21.

(15) Basil. et Angl. ἡμῶν.

(14) Aug., εἶπεν· Αἱ ἅγαι Γραφαὶ οὐδαμοῦ.

(15) Aug. αὐτάρχειαν. Mox idem, κάμψαντας

(16) Aug. τὴν ἰσότητα.

que cœlum ascendere; nisi suo in pectore retinisset A
 indeficientem et consubstantialiẽm Trinitatis fidem. Scilicet hujusmodi exemplo indicare voluit Deus neminem in regnum cœlorum posse pervenire, nisi qui eam amplexus fuerit fidem, quæ in Paulo habitavit. Quid vero loquar de vivifico et sanctificante ac peccatorum remissionem præbente lavacro, sine quo nemo videbit regnum cœlorum? Annon in ter beatissima nomenclatura fidelibus datur? Adde his omnibus quod ait Joannes: «Et hi tres unum sunt⁹³.» καρίῃ ὀνομασίῃ δίδοται (19) τοῖς πιστοῖς; Πρὸς δὲ τούτοις πᾶσιν Ἰωάννης φάσκει: «Καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἓν εἰσιν.»

45. Ar. Vere beati omnes qui fidem istam habent, eamque ad mortem usque confitentur, et dignam ipsa vitam agunt. Ego enim nunc revixi, ex mortuis excitatus. Mortua siquidem res est error, eum, quem occupat occidens, animamque ejus qui cum illo ambulat, ita afficit ut impudicitii inquitur, efficitque ne signa æternæ vitæ, quæ ante oculos exstant, homo cognoscat: unde futurum esset, ut nec mortem desererem, nec ad fidem vivificam accederem (17). Cum enim homo sit unus, unam debere habet fidem æternæ et consubstantialis Trinitatis. In illa enim infidelitate, ex qua me Deus eripuit, non una fides, sed tres prædicantur: una nempe de Patre æterno, alia de Filio creato, tertia de Spiritu facto. Ex quibus manifestum est, nullam omnino illic fidem esse ex multis. Quocirca gratias ago sanctæ Trinitati: Patrem, Filium et Spiritum sanctum adoro. Jam ergo, charissime, simul oremus. C
 Ego enim deposita omnia erroris indumenta, Dei misericordia, abjeci.

46. Ath. Gestas adhuc erroris indumentum; sed si grati animi es, id cum cæteris apostasiæ rebus projicies, tuncque simul orare poterimus. Ar. Nisi id mihi liquidissime declaraveris, non mihi conscius sum quidquam furiosæ illius hæresis retinere. Ath. Annon tibi videtur cleri, ut vocant, dignitas, quæ tibi ab hæresi data est, esse pars erroris; idque speciem quidem pietatis foris præ se ferre, intus autem plenum esse impietatis, ita ut homo gigantæi spiritus fiat instrumentum, parati ad bellum adversus Deum sacrilegio suscipiendum? Ar. Tibi in præsentia profiteor, quod non acquiescet animus, nisi istam vanæ gloriæ tyrannidem diligenter ex anima mea ejecerim. Ath. Itaque si 181 erroris partes cum virtute consentire non queunt, multo magis virtutis et veritatis partes cum erroris partibus convenire non possunt. Mendacium enim adversatur veritati, et veritas mendacio.

⁹³ I Joan. v, 7.

(17) Locus obscurus.

(18) Aug. εισεληλυθέναι.

(19) Ita Regius. Editi vero et alii, δέδοται: Ibi: Augusti. πιστοῖς ἢ ἄφεσις.

(20) Aug. καὶ νεκροῦσα τοὺς ὁμολογοῦντας αὐτὴν καὶ βυθμίζουσα τὴν ὁδοποιτίαν ἐν ἀσελγείαις.

45. Ar. εἶπεν· Ἀληθῶς μακαριεὶ πάντες οἱ ἔχοντες ταύτην τὴν πίστιν, καὶ ζωὴς θανάτου ὁμολογοῦντες αὐτὴν, καὶ ἀξίως αὐτῆς πολιτευόμενοι· νῦν γὰρ ἐγὼ ἀνέζησα ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Νεκρὰ γὰρ ἡ πλάνη, καὶ νεκροῦσα τὸν κεκτημένον αὐτὴν, καὶ βυθμίζουσα τὴν ψυχὴν τοῦ συνοδοιποροῦντος αὐτῇ ἐν ἀσελγείαις φύρεσθαι (20), πρὸς τὸ παρ' ὀφθαλμοῖς ζωῆς αἰωνίου σύμβολα μὴ γνωρισθέντα πρὸς τοῦ ἀνθρώπου, (21) καταλείψαι με τὸν θάνατον, καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα πλάνην, προσοικειῶσαι δὲ ἑαυτὸν τῇ ζωοποιῶ πίστει. Εἰς γὰρ ὢν ὁ ἄνθρωπος, μίαν ἔχειν ὀφείλει πίστιν τῆς αἰωνίου καὶ ὁμοουσίου Τριῆδος. Ἐξ ἧς γὰρ ἐβρύσατο ὁ Θεὸς ἀπιστίας, οὐ μίαν πίστιν, ἀλλὰ τρεῖς ὁμολογῶνται, ἐνὸς μὲν Πατρὸς αἰωνίου, ἑτέρου δὲ κτιστοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος πεποιημένου. Ἐκ δὲ τούτων κατάδηλόν ἐστι μὴ εἶναι πίστιν ἐκεῖ ἐκ πολλῶν μηδὲ μίαν. Ἐγὼ οὖν εὐχαριστῶ τῇ ἀγίῃ Τριάδι, προσκυνῶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν, ἀγαπητὲ, ἅμα εὐξώμεθα. Ἐγὼ γὰρ, πάντα τὰ ἐνδύματα τῆς πλάνης ἀποδυσάμενος, ἀπέβριψα διὰ τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ.

46. Ath. εἶπεν· Ἀκμὴν ἔτι ἐνδύμα (22) φορεῖς τῆς πλάνης· συνευγνωμονήσαις ρίψεις καὶ αὐτὸ πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς ἀποστασίας πράγμασι, καὶ δυνησώμεθα ἐπὶ τὸ αὐτὸ εὐξασθαι. Ar. εἶπεν· Ἐὰν μὴ μοι φράσης ἀκραιφνεστάτως, οὐ συνεπίσταμαι ἑμαυτῷ ἔχειν τι τῆς μανιώδους αἰρέσεως ἐκεῖνης. Ath. εἶπε· Τὴν τοῦ καλουμένου κλήρου ἀξίαν τὴν πρὸς τῆς αἰρέσεως δεδομένην σοι οὐ δοκεῖ σοι ὄριον εἶναι τῆς ἀπάτης, ἔξωθεν μὲν δεικνύντα σχῆμα εὐσεβείας, ἔσωθεν δὲ μεστὸν τυγχάνοντα δυσφημίας (23), ὡς εἶναι τὸν ἄνθρωπον ὄργανον πνεύματος γίγαντιαίου πρὸς θεομαχίαν τῇ ἱεροσυλίᾳ ἔτοιμον; Ar. εἶπεν· Ὁμολογῶ σοι ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ συνεπίδιδωσί μου ἡ ψυχὴ, εἰ μὴ ἅρα καὶ εἰ σκέψει (24) ἐξώσω καὶ ταύτην τὴν τυραννίδα τῆς κενοδοξίας ἐκ τῆς ψυχῆς μου. Ath. εἶπεν· Εἰ οὖν οὐ συγκατατίθεται τὰ μέρη τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀρετὴν, πολὺ μᾶλλον οὐ συντρέχει τὰ μέρη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς

(21) Hic addendum videtur μή.

(22) Reg. τὸ ἐνδύμα.

(23) Reg. δὲ γέμοντα δυσφημίας.

(24) Aug. εἰ σκέψη. Mox τὴν ante τυραννίδα deest in editis, sed legitur in quibusdam mss.

ἀληθείας τοῖς μέρεσι τῆς πλάνης. Ἀντίκειται γὰρ ἅ Nam utrumque illorum ex fructu cognoscitur, quem-
τῆ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ψεύδει ἀντίκειται ἡ admodum dixit Veritas.
ἀλήθεια· Ἐκαστον γὰρ τούτων ἐκ τοῦ καρποῦ γι-
νώσκεται, καθὼς ἔφη ἡ Ἀλήθεια.

Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Completa est cum Deo sancti Athanasii adversus
Ἀρείου ἀριστεία (25). Arium disputatio.

(25) Hæc ad finem usque desunt in Anglicano et Augustano, quorum loco in Reg. legitur, Τέλο, τοῦ
διζλεκτικαῦ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου καὶ Ἀρείου.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. *Sermo contra omnes hæreses habetur in antiquis codicibus, et in Athanasianis collectionibus, sed in plerisque cum nota abjudicati Athanasio opusculi. Sic in Segueriano codice legitur ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος, supple λόγος, id est, Liber extraneus et fusiore stylo descriptus. Quid in Commelinianis codicibus notetur, accurate explicat Felckmannus, his verbis: Exstat hic in codicibus Basiliensi, Gobleriano, et 1. Cæterum ad initium ejus hæc notata in Basil., ἀφες, μὴ γράψης. Quæ, quid sibi velint, nescio (imo hæc plana et aperta sunt, significantque: hunc relinquito, nec describas): nisi forte idem quod Romanus anagnostes, similiter ad ejus initium, in codice Gobleriano his verbis: Οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἐμοὶ γε δοκεῖ, οὐ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἀθανασίου ἐστίν, ἀλλὰ ξένος, ὡς καὶ χυδαῖος ὡς τὰ πλεῖστα. (Id est, Hic sermo, ut mihi quidem videtur, nequaquam est magni Patris Athanasii, sed alienus, atque ut plurimum, fusiore stylo descriptus.)* Hæc ibi. Quibus similia ad eundem in Basil. cod. statim initio, ubi præmittitur catalogus librorum in eo contentorum, hæc: Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶν ἐπιγραφή ἀνωθεν τοῦ παρόντος λόγου, ἔχουσα οὕτως· Ὁ παρὼν λόγος οὐκ ἐστὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· ἀλλὰ ξένος καὶ χυδαῖος. Ἡμεῖς δὲ πρόσταγμα πληροῦντες μετεγράψαμεν καὶ τοῦτον. (Id est, In libro monasterii sancti Athanasii, huic libro hæc præponitur inscriptio: Hic liber non est magni Athanasii, sed spurius, et fusiore stylo conscriptus. At nos ut jussa completeremus, eum quoque transcripsimus.) Quæ postrema videntur esse τοῦ Δοξαπάρχου verba, excusantis se cur hunc sermonem descripserit, cum sit spurius, et ad ejus frontispicium sit notatum ne describatur. Hæc Felckmannus, cujus locis Græce tantum allatis, Latinam significationem nos adjecimus.

II. *Porro ex hisce codicum notulis palam est jamdiu hunc librum inter Athanasiana comparere, cum in iis codicibus, ex quibus Commelinianorum antiquissimi transcripti sunt cum Athanasii operibus, locum habuerit. Orationis autem genus, ut monent amanuenses, multum abhorret a sancti doctoris stylo, quod nemo sane non videat. Patet tamen ex Athanasii operibus expressum opusculum fuisse; in eo quippe eadem hæreses impugnantur, quas in variis Athanasii operum locis confutatas videmus; quarum nonnullas ex παρ-
έργου tantum sanctus doctor aggressus est. Hic primo loco Ariani exagitantur, quos item priores Athanasius adortus est; postremo, Apollinaristæ, qui postremi ab Athanasio confutantur. Hic Pneumatomachi vocantur Tropici, quam vocem nusquam memini me hac sententia legisse, nisi apud Athanasium in Epistolis ad Serapionem. Eadem quoque in hoc opere adversus hæreticos usurpantur argumenta, quæ ab Athanasio. Cæterum qui hic confutantur hæretici, hi sunt: Ariani; Tropici, Paulus Samosatensis, Manichæi, Marcion, Valentinus, Basilides, Hieracas, Novatus, Phryges, Apollinaristæ, de quibus omnibus agitur in præfatione generali.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

CONTRA OMNES HÆRESES.

1. Τὸ προκειμένον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (26), καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν

1. Quod proponitur ex Evangelio secundum Joannem tale est: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

(26) Gobl. et Felc. 1, Ἐν ἀρχῇ, φησίν, ἦν.

Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est⁹¹. » Singuli sanctorum prophetarum et evangelistarum cum perspicaces essent, et Spiritu sancto afflato, magnam sanctamque salutem enarrant hominum generi futuram. Sed dixerit aliquis, Quomodo? Interpretare nobis. Audi, dilecte. Prophetæ, uti supra dixi, perspicaces cum sint, ante tot generationes, quæ futura sunt prænuntiant, clareque **182** futura exhibent, quasi præsentia essent. Itidemque magni evangelistæ, quæ de adventu Verbi a prophetis prædicta fuere, singuli confirmant, allegata illa prænuntiatione. Exempli causa: magnus Isaias propheta ait: « Quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperit os suum. Et in humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quia enarrabit? Vibice ejus nos omnes sanati sumus⁹². » Cum advenisset autem qui prænuntiatus fuerat, eumque prætereuntem conspexisset magnus Joannes Baptista, illud implens quod prædictum fuit per Isaiam prophetam, dicit: « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi⁹³. » En tibi prophetæ vocem confirmat magnus Baptista. Similiter sacrorum ille antistes Moyses de ejusmodi vibice, per quem universum humanum genus salutem consecuturus erat, quid ait? « Maledictus omnis qui pendet in ligno⁹⁴: » ac rursum: « Videbitis vitam vestram suspensam in ligno⁹⁵. » Non posuit primo loco vitam, deinde maledictionem; sed primo maledictionem, postea vitam. Decuit enim primo chirographum affigi cruci, et latus Verbi lancea perforari, ut livor in perfossione, ex verbi foret mundo: sanguis et aqua, humano generi. καὶ νυχθῆναι τὴν πλευρὰν τοῦ Λόγου τῆ ῥόγῃ, ἵνα ὁ μῶλῳψ καὶ τὸ ὕδωρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

2. Miseri ingrati illi Judæi, qui tot tantisque signis ac beneficiis sibi collatis, nedum illum qui apud se peregrinatus esset, laudarent ac benedicerent ob res gestas, ex adverso dicebant: « Si Filius Dei es, descende de cruce⁹⁶. » Atque sol interim contractis radiis, non sustinuit videre suspensum in cruce Dominum. Duo quoque latrones cum eo suspensi erant, quorum altero execrante¹, ait

⁹¹ Joan. i, 4-3. ⁹² Isa. LIII, 5, 7, 8. ⁹³ Joan. i, 29. ⁹⁴ Deut. xxi, 23; Galat. III, 13. ⁹⁵ Deut. xxviii, 66. ⁹⁶ Matth. xxvii, 40. ¹ ibid. 44.

(27) Ita Seguer. In editis, hæc, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, d. sunt.

(28) Gobler. et Felck 1, σωτηρίαν τὴν γενομένην ἐπὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Paulo post, Seguer. ἀγαπητέ μου. Οἱ μὲν ἀνδρείοτατοι καὶ μεγάλοι προφ.

(29) Goblerian. et Felc. 4, οἱ εὐαγγελισταί. Paulo post Seguer. τῶν μεγάλων προφητῶν.

(30) Gobler. et Felc. 1, ἐν Εὐαγγελίοις: Ὡς πρόβατον ἐπὶ, omissis interpositis. Mox iidem, τοῦ κείναντος.

(31) Hæc, ἐν τῇ ταπεινώσει desunt in Gobler. et Felc. 4. Mox δὲ deest in Seg.

(32) Ita Seg. Editi vero, προσημανθέντος, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑωρακώς. Mox μέγας deest in Gobl. et

ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν (27). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. » Ἐκαστος τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, διορατικοὶ ὄντες, καὶ ἐνηχούμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, διηγουῦνται πᾶσαν τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σωτηρίαν, τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων (28). Ἄλλ' ἔρεῖ τις, Πῶς; Ἐρμηνεύσον ἡμῖν. Ἄκουσον, ἀγαπητέ. Οἱ μὲν προφήται, καθὼς προείπον, διορατικοὶ ὄντες, σημαίνουσι τὰ μέλλοντα ἔσθαι πρὸ τοσούτων γενεῶν, δεικτικῶς δεικνύοντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα. Ὅμοιος καὶ οἱ μεγάλοι εὐαγγελισταὶ (29) ἐπὶ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Λόγου, τὰ προκηρυθέντα διὰ τῶν προφητῶν βεβαιούσιν ἕκαστος τὴν προσημασίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις. Οἶον ὁ μέγας προφήτης Ἡσαίας λέγει: « Ὡς πρόβατον ἐπὶ (30) σφαγὴν ἦχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἀφω- νος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει (31) ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἴσθημεν. » Ἐπιδημήσαντος δὲ τοῦ προσημανθέντος πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἑωρακώς (32) αὐτὸν παρερχόμενον ὁ μέγας Βαπτιστὴς Ἰωάννης, πληρῶν τὸ προσημανθὲν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει: « Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἰδοὺ βεβαίῳ τὴν προφητευθεῖσαν φωνὴν ὁ μέγας Βαπτιστὴς. Ὅμοιος (33) καὶ ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς περὶ τούτου τοῦ μῶλωπος, δι' οὗ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος σωτηρίας ἔμελλε μέτοχον γίνεσθαι, τί (34) ἔλεγεν; « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » καὶ πάλιν λέγει: « Ὁψέσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμασμένην ἐπὶ ξύλου (35). » Οὐκ εἶπε πρῶτον τὴν ζωὴν, εἶτα τὴν κατάραν (36)· ἀλλ' εἶπε πρῶτον τὴν κατάραν, ἔπειτα τὴν ζωὴν. Ἐπρεπε γὰρ πρότερον προσηλωθῆναι τῷ χειρόγραφον τῷ σταυρῷ, μῶλωψ ἐν τῇ νύξει καθάρσιον γένεται τῇ οἰκουμένῃ,

2. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι, τοιοῦτων καὶ τηλικούτων σημείων καὶ εὐεργεσιῶν γενομένων παρ' αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ τὸν ἐπιδημήσαντα παρ' αὐτοῖς δοξάζειν καὶ εὐλογεῖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις (37), ἐκ τῶν ἐναντίων ἔλεγον: « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. » Ὁ μόντοι υἱὸς συνέστελλε τὰς ἀκτίνας, μὴ φέρων ὄραν τὸν Κύριον κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ ἱκρίου. Καὶ δύο σὺν αὐτῷ ἦσαν ληστὰ κρεμά-

Felc 4.

(33) Gobl. et Felc. 4, ὁ Βαπτιστὴς. Ὅμοιος καὶ ὁ μέγας. Ibid. post Βαπτιστὴς, Seg. addit Ἰωάννης.

(34) Τί deest in Gobleriano et Felc. 4. Mox Seguerian., Πᾶς ἄνθρωπος ὁ κρεμ.

(35) Ἐπὶ ξύλου deest in Gr. Scripturæ textu.

(36) Seguer., ἔπειτα. Mox Gobler. et Felc. 4, ἀλλὰ τὴν κατάραν πρῶτον, ἐπ. Ibidem post ζωὴν, Seguer. habet ἀληθές. Mox Gobler. et Felc. 4, πρότερον προσηλωθῆναι, Seg. πρῶτον προσηλωθῆναι, prius editi, πρότερον προσημανθῆναι.

(37) Gobler. et Felc. 4, γενομένοις. Paulo post, Seg. pro κατάβηθι, habet κατάβαλε σεαυτὸν. Paulo infra, Seg. Gobl. et Felc. 4, μὴ φέρων ἰδεῖν.

μενοι· καὶ τοῦ ἐνὸς καταρωμένου (38), εἶπεν ὁ ἑταίρος ληστής· « Τί καταρᾶσαι τῷ δικαίῳ; ἡμεῖς κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἑαυτῶν πεπόνθαμεν· τί σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ; » Τῷ δὲ Ἰησοῦ ἔλεγε· « Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν (39)· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ὁ μεγάλου πράγματος! τῆς κατάρας προσηλωθείσης, ἠνέφριζε τὸν παράδεισον ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῷ ληστῇ. Ὁ τοῦ μακαρίου ληστοῦ τούτου! ἀφῆρπασεν ἐν τῷ κόσμῳ ληστεύων, ἀφῆρπασε καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ. Περὶ τούτου εἶπεν ὁ μέγας προφήτης (40)· « Καὶ κάρβαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται. » Οἴδατε, ἀδελφοί, ὅτι ὁ κάρβαρος περὶ τὰ ἀκάθαρτα σχολάζει, ἀκάθαρτος ὢν· οὕτω καὶ ὁ ληστής ποτε ἐσχολάζεν ἐν ταῖς ληστεσίαις (41)· ὅτε δὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἦν, ὡμολόγησεν αὐτός, καθὼς προεῖπον, καὶ πληροῦται εἰς αὐτὸ τὸ προφητευθέν· « Καὶ κάρβαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται. » Φθεγγόμενος τοίνυν ἠξιώθη προαρπάσαι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας προφήτης Ἡσαίας δεικτικῶς δεικνύων ὡς παρόν· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται Υἱόν, καὶ καλέσους τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἔστι μεθερμηνεύμενον, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Μελλούσης τοίνυν ταύτης τῆς προφητικῆς σημασίας πληροῦσθαι, ἀποστέλλεται ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριήλ ὁ ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης παρεστηκώς σημαῖναι τῇ ἀρχάντῳ Θεοτόκῳ καὶ ἀπειρογάμῳ Μαρίᾳ, καὶ λέγει πρὸς αὐτήν· « Χαίρε, κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ (42). » Κύριον δὲ λέγων, τὸν κοινὸν δεσπότην ἐσήμανεν, ὁμολογῶν τὴν συνδουλείαν. « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σε· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ (43) Ἅγιον κληθήσεται. » Ἀληθῶς, ἀγαπητοί, ἅγιον καλεῖται ὁ ναὸς τοῦ μέλλοντος ἀγιάζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς προφήτης· « Παιδίον (44) ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὧμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλής ἄγγελος. »

3. Τούτων τοίνυν πληρωθέντων, λέγει ὁ μέγας εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς· « Ἐν ἀρχῇ (45) ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, αἱ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (46). Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν

³ Luc. xxiii, 40-45. ⁴ Habac. ii, 21. ⁵ Isa. vii, 14. ⁶ Luc. i, 28. ⁷ Ibid. 35. ⁸ Isa. ix, 6.

(38) Sic Sognerian. In editis ἐνός deest. Goblerianus et Felc. primus sic habent, καὶ τοῦ μὲν καταρωμένου, τοῦ δὲ ἐτέρου λέγοντος· Τί καταρ. Mox iidem, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Mox Gobler. et Felc. 1, ut in textu. Editi vero, καὶ εἶπε πρὸς τὸν Κύριον· Μνήσθητί μου, Ἰησοῦ, ὅταν.

(39) Editi, Καὶ ὁ Θεὸς ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Segner. καὶ εὐθέως ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Gobler. et Felc. primus, καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν. Ibidem in Gobler. omituntur hæc, Ἀμήν, ἀμήν... τῷ παραδείσῳ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὁ μεγάλου θαύματος!

(40) Gobler. et Felc. primus, Περὶ τούτου φησὶν ὁ προφ.

(41) Segner., καὶ οὗτος ὁ ληστής. Mox Gobler. et Felc. 1, ληστείας· ἐν δὲ τῷ σταυρῷ ὡμολόγητο, καὶ πληροῦται εἰς αὐτόν τὸ προφητευθέν. Φθεγγόμενος. Ibidem Segner. habet ὡμολόγησεν αὐτόν. Editi vero,

alter latro : « Quid execraris justum ? nos secundum scelera nostra patimur : Et quid tibi et justo illi ? » Dixit autem Jesu : « Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum. » Cui Jesus : « Amen, amen dico tibi, hodie tecum eris in paradiso ». O rem magnam ! suspensio maledictio, aperuit latroni paradisum in promissione. O felicem latronem ! in mundo rapuit latrocinando, regnum cælorum rapuit confitendo. De illo magnus ait propheta : « Et scarabæus ex ligno vociferabitur ». Nostis, fratres, scarabæum immundum circa immunda versari ; ita quoque latro in latrociniiis versatus est ; in cruce autem confessus est, quemadmodum superius dixi, atque in illo impletur hæc propheta : « Et scarabæus ex ligno vociferatur. » Vociferatus autem dignus habitus est qui regnum cælorum propiiret. Ait rursus ipse Isaias magnus propheta, perspicue loquens, ac si præsens fuisset : « Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel », quod est interpretatum, « Nobiscum Deus. » Cum igitur instaret tempus, ut propheta prædictio imple-retur, mittitur magnus archangelus Gabriel, qui stat ad dexteram majestatis, qui nuntiaret **183** immaculatæ Deiparæ, et nullius thorum expertæ Mariæ, his verbis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum » ; Dominum dicens, communem herum indicat, se conservum esse fassus. « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur ». Merito, dilecti, sanctum vocatur templum ejus qui totum orbem sanctificaturus est. Rursus ait idem propheta : « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus ».

3. His itaque impletis, ait magnus evangelista Joannes filius tonitruī : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum

ὡμολόγησεν αὐτός. Mox idem, φθεγγόμενος τοίνυν, καθὼς προεῖπον, κατηξιώθη. Ibidem Gobler. et Felc. primus. Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει· Ἰδοὺ ἡ Π.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἀποστέλλεται ἀρχάγγελος Γαβριήλ σημαῖναι τῇ κεχαριτωμένῃ Μαρίᾳ τὸ, Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

(43) Ita Segner. In edit. ἐκ σοῦ deest. Mox, ἀγαπητοί deest in Gobler. et Felc. 1.

(44) Gobler. et Felc. 1, Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Παῖδίον.

(45) Gobler. et Felc. 1, τούτων οὖν πληρωθέντων, λέγει ὁ τῆς βροντῆς υἱός· Ἐν ἀρχῇ.

(46) Ita Seg. recte. Editi vero, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ οὖν δι' αὐτοῦ. Mox Gobler. et Felckmanni primus, τῶν γεννητῶν. Φανερόν οὖν ἐστὶ, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν ἀεί. Τάλανες Ἀρειομανίται Ἰουδαῖοι, οἱ μὴ ὀρθ. Mox iidem, ἐρμυνώντες.

facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁹. » Si per ipsum omnia facta sunt : ergo ipse est extra res quæ factæ sunt, manifestumque est, ipsum in Patre semper fuisse. Miseri Judæi novi Ariomanitæ, qui neque recte legunt, neque accurate perscrutantur, quod cæcatos habeant mentis oculos, rati omnium creatorem et opificem, esse creaturam. Audite illud magni evangelistæ : « In principio. » O Christi inimice Ariane, si dixisset : In principio factum est, cum obtentu quodam diceres : Evangelista dixit, In principio factum est. At cum dixerit : « In principio erat, » quære diligenter, et comprehendes veritatem : hinc sciscitare ex magno evangelista his verbis : O evangelista, dic nobis quod opus principii et veri Dei Verbi : siquidem Christi adversarii Ariani, arbitrantur Creatorem omnium esse creaturam ; statim respondebit magnus ille evangelista : Lege conditi mundi originem in Genesi, quæ sic habet : « In principio fecit Deus cælum et terram ¹⁰. » Sint itaque ea quæ non sunt, ut sint ea quæ futura sunt. Erat Deus Verbum apud Patrem, per quem omnia facta sunt. Pulchre igitur evangelista ait : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Ecce tertio, « erat, » nusquam, « non erat. » Magnus porro archangelus Gabriel, cum ad immaculatam et intactam Deiparam dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; » non dixit : Spiritus sanctus fiet in te, aut virtus efficietur in te ; sed « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Hoc beatus Apostolus his verbis indicavit : « Christus Dei virtus, et Dei sapientia ¹¹. » Sed ad hæc dicit Ariomanita : Quare igitur Parcæmiastes ait : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua ¹² ? » O impiissime ! annon audisti angelum Virgini dicentem : « Quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur ? » Vides quod de negotio incarnationis verba faciat. Cum autem inveteratum esset sex dierum opus, in prævaricatione patris prosapiæ nostræ Adami, in mortemque delapsam esset nostrum genus, placuit Deo ad nos mittere proprium Filium Deum Verbum atque assumere, uti supra dixi, ex intacta Virgine templum, hoc est,

⁹ Joan. 1, 1-3. ¹⁰ Genes. 1, 1. ¹¹ I Cor. 1, 24

(47) Seguer. ἀκούσαντες τοῦ, etc. Gobler. et Felc. 1, Ἀκούσατε τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Εἰ οὖν ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες λόγον, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφη Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν γέγονεν, ζήτησον.

(48) Gobler. et Felc. 1, ἐρώτησον τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ λέξει σοι Ἐνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, καὶ εὐθέως λέξει πρὸς σέ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν.

(49) Ita Seg. et Basil. Editi vero, καὶ τὸν ὄντως Θεοῦ Λόγον. Infra Seg. λέξει πρὸς σέ ὁ μέγας, etc.

(50) Gobl. et Felc. primus, δι' οὗ πάντα γέγονε. Καλιῶς ὁ εὐαγγ.

(51) Seguer. παντὶ τὸ ἦν. Gobler. et Felc. 1, τριχῶς τὸ ἦν, καὶ οὐδαμῶς τὸ, οὐκ ἦν, καὶ ὁ ἀρχάγγελος πρὸς τὴν Θεοτόκον Πνεῦμα ἅγιον. Ibidem Seg. Θεοτόκον Παρθένον ἔλεγε Πν.

Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Εἰ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονεν, ἄρα ἐκτός ἐστι τῶν γεννητῶν, καὶ φανερόν ἐστιν, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν πάντοτε. Τάλανες οἱ Ἰουδαῖοι νέοι οἱ Ἀρειομανῆται, οἱ μὴ ὀρθῶς ἀναγνόντες, μηδ' ἀκριβῶς ἐρευνησαντες τυφλοὺς ἔχοντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, νομίζοντες τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων κτίσμα εἶναι. Ἀκούσατε τοῦ (47) μεγάλου εὐαγγελιστοῦ τὸ, « Ἐν ἀρχῇ. » Ὁ χριστομάχε Ἀρειανέ, εἰ ἦν εἰπὼν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες ἂν χρῶμα λέγειν, ὅτι Ἰδοὺ ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ εἶπεν Ἐν ἀρχῇ (48) ἦν, ζήτησον ἀκριβῶς, καὶ εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν ἔπειτα ἐπερωτήσον τὸν μέγαν εὐαγγελιστὴν λέγων πρὸς αὐτόν Ὁ εὐαγγελιστὰ, εἰπέ ἡμῖν τὴν πραγματείαν τῆς ἀρχῆς, καὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ Λόγου (49) ὅτι χριστομάχοι Ἀρειανοὶ νομίζουσι κτίσμα εἶναι τὸν κτίστην τῶν ὄλων εὐθέως λέξει σοι ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἀνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τῆν Γένεσιν, οὕτω λέγουσαν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστω τοίνυν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, εἰς τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Ἦν ὁ Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Οὐκοῦν καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει (50) Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἰδοὺ τριχῶς τὸ ἦν (51), οὐδαμοῦ τὸ, οὐκ ἦν. Καὶ ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ, ὅτε πρὸς τὴν ἄκραντον καὶ ἀπειρόγαμον Θεοτόκον ἔλεγε Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, οὐκ εἶπεν (52), ὅτι Πνεῦμα ἐπὶ σέ γενήσεται, ἢ δύναμις ποιηθήσεται ἐπὶ σέ, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐδήλωσε λέγων Ἐκρίστος Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Ἄλλ' ἐρεῖ πρὸς ταῦτα ὁ Ἀρειομανίτης, ὅτι Πῶς λέγει ὁ Παροιμισιαστὴς (53), ὅτι Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς ἀσεβέστατε, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀρχαγγέλου (54) λέγοντος τῇ Παρθένῳ Ἐν τῷ γεννώμενον ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται ; Ὁρᾷς, ὅτι περὶ τῆς πραγματείας τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγεν Ἐπειδὴ δὲ πεπαλαίωται ἡ ἑξαήμερος ἡ παλαιώσις ἐν τῇ παραβάσει (55) τοῦ πατρὸς τοῦ γένους ἡμῶν Ἀδάμ, καὶ εἰς θάνατον καταπεπτώκει τὸ γένος ἡμῶν (56), εὐδόκησεν ὁ Θεός

¹² Prov. viii, 22.

(52) Ita Seguer. In editis vero, hæc, οὐκ εἶπεν, usque ad, ἐπισκιάσει σοι sequens, desunt, δι' ὁμοιότηλευτον. Mox, μακάριος ante Ἀπόστολος deest in Gobl. et Felc. 1.

(53) Gobler. et Felc. primus, ὁ Ἀρειανός, καὶ ὡς ὁ Παροιμ.

(54) Gobler. et Felc. 1, ἀγγέλου.

(55) Gobler. et Felc. 1, Ἐπεὶ οὖν πεπαλαίωται ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ παραβ.

(56) Gobler. et Felc. 1, καταπεπτώκειμεν, εὐδόκησεν ὁ Θεός. Mox Seguer. καταπέμψαι πρὸς ἡμᾶς τὸν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸν ἴδιον αὐτοῦ Λόγον Ὑἱὸν καὶ Θεόν λαβεῖν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τὴν ἀνθρωπίαν φύσιν ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν Ἐδόκησεν ὁ Θεός πέμψαι.

πρὸς ἡμᾶς πέμψαι τὸν ἴδιον Υἱὸν Θεὸν Λόγον, λαβεῖν τε, καθὼς προείπον, ἐκ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου τὸν ναὸν, τὸν ἀνθρώπον. Καὶ λέγει ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος· Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταπέμψαι Ὁρᾶς, ὅτι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐστίν.

4. Εἰ δὲ θέλεις ἀκοῦσαι περὶ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ μιᾶς θεότητος (57), ἀκουε Παύλου λέγοντος· «Ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἰ καὶ πάλιν λέγει· «Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάπησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ὁρᾶς, ὅτι περὶ τῆς (58) ἐνανθρωπήσεως εἰσιν αἱ τοιαῦται φωναί. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐθεντικῆ φωνῇ εἶπεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν λέγει Φιλίππῳ· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμην. » Καὶ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· «Ἴδετέ με, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι.» Καὶ πάλιν λέγει· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. » Καὶ διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγει ὁ Πατὴρ· «Ἐμὲ ἐγκατέλιπον (59) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ἑαυταῖς ὕδωρ συναγαγεῖν. » Οὐ χθὲς ἡ πηγὴ, καὶ σήμερον τὸ ὕδωρ· μὴ γένοιτο! Ἄεὶ πηγὴ, ἀεὶ ὕδωρ. Τάλαντες οἱ ἀγάριστοι (60) Ἀρειομανῖται· τούτων κρείττων εὐρέθη ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὅς, ἑαυτὸν θεὸν νομιζῶν εἶναι, καὶ εἰκόνα ἑαυτοῦ στήσας ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς Ἀνανίαν, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· καὶ τοῦ δροσοποιοῦ (61) λόγου ἐν μέσῳ αὐτῶν γινομένου, καὶ ἐξελάσαντος τὸ πῦρ, καὶ αὐτῶν ὑμνούντων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἐωρακότος αὐτοὺς ὑμνούντας, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· «Ὀὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐνεθάλομεν εἰς τὴν κάμινον; » Οἱ δὲ εἶπον· «Ἀληθῶς, βασιλεῦ.» Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· «Ἰδοὺ θεωρῶ ἐγὼ ἄνδρας τέσσαρας, καὶ ὁ τέταρτος ὅμοιος Υἱῷ Θεοῦ. » Ὁ Ναβουχοδονόσορ, σεαυτὸν θεὸν ἐποίησας, πῶς οἶδας, ὅτι ὅμοιος Υἱῷ Θεοῦ ἐστίν; εὐθέως εἶπεν· Αὐτὸς κατένωξέ με εἰπεῖν. Κρείττων τούτων εὐρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν ἀσεθῶν, καὶ μὴδὲ ὅμοιον, μὴδὲ ὁμοούσιον λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἶπατε (62) τοῖς ἀσεβέσι· μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' εὐφημοῦντας προσκυνεῖν τὸν ὄντα Θεὸν Λόγον ἐν πνεύματι, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται ἡ ἀσεβεία τῆς βλασφημίας αὐτῶν.

5. Τούτων τοίνυν ἐξοστρακισθέντων καὶ ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ θείου χοροῦ, εἴπωμεν καὶ πρὸς τοὺς τούτων ἀδελφοὺς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς Τροπικούς, τοὺς λέγοντας (63) τὸ Πνεῦμα εἶναι κτιστόν. Ὡ Τρο-

hominem. Aitque beatus apostolus Paulus : Placuit Deo in mundum mittere Filium suum natum ex muliere ¹². Viden, eum loqui de incarnatione? τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, γεννώμενον ἐκ γυναίκος.

184 4. Sin velis audire de indivisa et una deitate, ausculta hæc Pauli verba : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus ¹² ; » et rursum : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens ¹⁴. » Vides, ejusmodi voces incarnationem spectare. Quin et ipse Dominus authentica voce ait : « Ego in Patre, et Pater in me ¹⁵ ; » rursumque Philippo : « Ego et Pater unum sumus ¹⁶. » Et per magnum prophetam ait : « Videte me, quia ego sum et non mutator ¹⁷. » Rursumque ait : « Ego ex Patre exivi et venio ¹⁸. » Ac per Jeremiam ait Pater : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam sibi congregare non poterunt ¹⁹. » Nequaquam hesternæ die fons, hodie aqua : absit. Semper fons, semper aqua. Miseri ingrati illi Ariomanitæ, quibus melior deprehensus est ipse Nabuchodonosor, qui sese deum arbitratus, constitutaque sibi Babylone imagine, atque projectis in caminum ignis Anania, Azaria, et Misaele; cum verbum rorificum in medio eorum factum esset, excussissetque ignem, dum hymnos illi canerent; veniens, inquam, ipse Nabuchodonosor, atque videns illos canentes, ait pueris suis : « Nonne viros tres conjecimus in caminum? » Responderunt illi : « Ita est, o rex. » Et dixit ad illos : « Ecce video ego viros quatuor, et quartus similis Filio Dei ²⁰. » O Nabuchodonosor, qui teipsum deum effecisti, unde nosti esse similem Filio Dei? Statim ille responderit : Quia ipse me stimulavit ut hæc dicerem. Melior itaque deprehensus est Nabuchodonosor impiis illis, qui neque similem, neque consubstantialiæ dicunt Filium. Dicite impiis, ne blasphement, sed cum benedictione Verbum vere Deum adorent in spiritu, si forte remittatur impietas blasphemiarum eorum.

5. His igitur relegatis et abjectis ex divino choro, loquamur ad illorum fratres Pneumatomachos, seu Tropicicos, qui dicunt Spiritum sanctum esse creatum. O Tropicice, non audisti Davidem dicentem :

¹² Galat. iv, 4. ¹³ Hebr. i, 5. ¹⁴ Philipp. ii, 6. ¹⁵ Joan. xiv, 10. ¹⁶ Joan. x, 50. ¹⁷ Malach. iii, 6. ¹⁸ Joan. xvi, 28. ¹⁹ Jerem. ii, 15. ²⁰ Dan. iii, 91, 92.

(57) Gobler. et Felc. 1, περὶ τῆς ἀδιαιρέτου αὐτοῦ θεότητος.

(58) Gobl. et Felc. 1, Ὁρᾶς. πῶς περὶ τῆς. Paulo post, iidem, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῇ.

(59) Gobl. et Felc. 1, τοῦ Ἱερεμίου· Ἐμὲ ἐγκατέλιπετε.

(60) Hæc, οἱ ἀγάριστοι, desunt in Gobl. et Felc. 1.

(61) Gobl. et Felc. primus, ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐν τῇ καμινῷ (sic) βαλὼν τοὺς γ' παῖδας, καὶ τοῦ δροσοποιοῦ. Mox Seguer. γεννώμενον. Ibidem Gobl. et Felc.

primus, καὶ ἐκτινάξαντος τὸ πῦρ. Καὶ τῶν παίδων ὑμνούντων, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Ὀὐχὶ τρεῖς ἐνεθάλομεν ἐν τῇ καμινῷ; καὶ Ἰδοὺ δ'. Τοῦ δὲ τέταρτου ὄρασις ὁμοία Θεῷ, ὡ Ναβουχ.

(62) Gobler. et Felc. primus, Κρείττων αὐτὸν εὐρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν μὴ ὁμοίων μὴδὲ ὁμοούσιον Θεοῦ λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἶπατε.

(63) Εἴπωμεν πρὸς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς λέγ. Sic Gobler. et Felc. 1. Mox iidem, κτιστόν· οὐκ ἠκούσατε τοῦ δι. Ibid. Seg. τοῦ μεγάλου Δαβίδ.

« Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris A
ejus omnis virtus eorum ¹¹ » » Ecce Trinitatem in-
divisibilem. Et rursum in mundi opificio magnus
ille famulus Moyses, sic loquitur : « In principio
fecit Deus cœlum et terram, terra autem erat in-
visibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum,
et Spiritus Domini ferebatur super aquas ¹². » Si-
milliter magnus Paulus ait : « Misit Deus Spiritum
Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba, Pater ¹³. »
Et ipse Pater per magnum prophetam ait : « Effun-
dam de Spiritu meo super omnem carnem, et pro-
phetsabunt ¹⁴. » Ipseque Dominus qui venit salvum
facere genus humanum, authentica voce ait : « Ego
in Patre et Pater in me ; » et, « Ego sum veritas ¹⁵ ; »
et, « Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos
orphanos : sed mittam vobis Paracletum Spiritum
veritatis ¹⁶. » Ecce Spiritum in veritate, veritatem
in Patre. Ecce Trinitatem indivisibilem, triplica-
tum vinculum, quo manipulos constringentes, offer-
imus Patri. Dispereant itaque et hi homines cum B
Ariomanitis.

τος, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες προσφέρομεν τῷ Πατρὶ. Καὶ οὗτοι οὖν σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις ἀπώλοντο.

6. Jam loquamur adversus infelicissimum Pau-
lum **185** Samosatensem, qui ait, Dominum ex
quo prodiit ex intacta Virgine, ex eo tempore
fuisse Filium. Amens, non audisti ipsum Dominum
dicentem ad Judæos : « Pater vester Abraham
exultavit ut videret diem meum, et vidit gavisus-
que est ; » respondentibusque Domino ingratius
Judæis : « Quadraginta annos nondum habes, et
dicis te Abraham vidisse ? » Respondit illis et ait :
« Amen, amen dico vobis, antequam Abraham
fieret, ego sum ¹⁷. » Si antequam Abraham fieret,
ipse est, qua ratione tu dicis, illum post carnalem
suum adventum Filium factum fuisse ? Annon au-
disti in Parœmiaste, quomodo ipsa Sapientia lo-
quatur : « Ego eram qua gaudebat, quotidie læta-
bar ante faciem ejus ¹⁸, » cum conderet orbem ad-
eram ipsi ? Rursumque ait magnus ille Parœmiastes :
« Deus sapientia fundavit terram ¹⁹. » Viden' sem-
per illum in Patre esse ? Et magnus Apostolus :
« Christus Dei virtus et Dei sapientia ²⁰. » Quid ad
hæc respondet insanus Samosatensis ? Ipse quo-
que divinum hoc merum in aquam convertens,
cum bibisset, aqua intercute distentus cum Arianis
interiit.

¹¹ Psal. xxxii, 6. ¹² Genes. i, 1, 2. ¹³ Galat. iv, 6. ¹⁴ Joel ii, 28. ¹⁵ Joan. xiv, 10, 6. ¹⁶ Joan. xvi, 7 ; xiv 18 ; xv, 26. ¹⁷ Joan. viii, 56-58. ¹⁸ Prov. viii, 30. ¹⁹ Prov. iii, 19. ²⁰ I Cor. i, 24.

(64) Gobler. et Felc. 1, Καὶ ἐν τῇ κοσμογονίᾳ Μω-
σῆς : Ἐν ἀρχῇ... Seg. ibidem, Μωσῆς λέγει.

(65) Τοῦ ὕδατος καὶ Παῦλος. Gobler. et Felc. 1.
Paulo post, iidem, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν... πατήρ.
Καὶ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου Θεοῦ : Ἐρχεῖ... καὶ προ-
φητεῦσουσι. Καὶ ὁ Κύριος : Ἐγὼ ἐν τ.

(66) Ἀτυχέστατον deest in Gobler. et Felc. 1,
Paulo post in iisdem, ὅτι deest. Mox iidem, Παρθέ-
λου, Ἐκτοτε χρηματίσαντα τὸν υἱόν. Ἄφρον, οὐκ
ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς : Καὶ

πικῆ, οὐκ ἤκουσας τοῦ Δαβὶδ λέγοντος : « Τῷ Ἀλόφω
Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι
τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν ; » Ἰδοὺ
ἡ Τριάς ἀδιαίρετος. Καὶ πάλιν ἐν τῇ κοσμογονίᾳ δι-
ηγούμενος ὁ μέγας θεράπων Μωσῆς : « Ἐν ἀρχῇ (64)
ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἡ δὲ γῆ
ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω
τῆς ἀβύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ
ὑδατος. » Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος (65) λέγει :
« Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον : Ἄββα, ὁ Πατήρ. » Καὶ
αὐτὸς ὁ Πατήρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου :
« Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα,
καὶ προφητεῦσουσι. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐλθὼν
σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἀθηνετικῆ φω-
νῆ εἶπεν : « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν
ἐμοί : » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια : » καὶ, « Ἐὰν
ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς
ὄρφανούς, ἀλλ' ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀλη-
θείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Πατρὶ. Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρε-
τος, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες προσφέρομεν τῷ Πατρὶ. Καὶ οὗτοι οὖν σὺν

6. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τὸν ἀτυχεστάτον (66) Σαμοσατέα
Παῦλον, τὸν λέγοντα, ὅτι ἀφ' οὗ προῆλθεν ἀπὸ τῆς
ἀπειρογάμου Παρθένου, ἀπὸ τότε Υἱὸς ἐχηματίσεν.
Ἄφρον, οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος
πρὸς τοὺς Ἰουδαίους : « Ὁ πατήρ ὑμῶν Ἀβραάμ
ἠγαλλίασατο ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ
ἐχάρη. » Καὶ τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων λεγόντων
πρὸς αὐτὸν τὸν Κύριον, « Ὅπως τεσσαράκοντα ἔτη
ἔχεις, καὶ λέγεις ἐωρακέναι τὸν Ἀβραάμ ; » Ἀπε-
κρίθη πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἐλεγεν : « Ἀμήν, ἀμήν λέγω
ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Εἰ, πρὶν
Ἀβραάμ γενέσθαι, αὐτὸς ἐστίν, πῶς λέγεις, ὅτι μετὰ
τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν Υἱὸς ἐχηματίσεν ;
Οὐκ ἤκουσας ἐν τῷ Παροιμισίᾳ, αὐτὴ ἡ Σοφία πῶς
ἔλεγεν : « Ἐγὼ ἤμην (67), ἥ προσέχαιρε : καθημέ-
ραν εὐφραϊνόμεν ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, » ὅτε ἐποίησε
τὴν οἰκουμένην, συμπάρημην αὐτῷ ; Καὶ πάλιν λέ-
γει ὁ μέγας Παροιμιστής (68) : « Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ
ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. » Ἰδοὺ αἰεὶ ἐστίν ἐν τῷ Πατρὶ :
καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος : « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ
Θεοῦ σοφία. » Τί πρὸς ταῦτα λέγει ὁ ἀνόητος Σαμο-
σατεύς, καὶ οὗτος, ἐξυδαρώσας τὸν θεῖον τούτον οἶ-
νον, καὶ πῖνών, καὶ τυμπανωθεὶς, ἀπώλετο σὺν τοῖς
Ἀρειομανίταις.

Ἀβραάμ ἠγαλλ... καὶ ἰδὼν ἐχάρη. Τῶν δὲ Ἰουδαίων
εἰπόντων : Ὅπως μ' ἔτη ἔχ... Ἀβραάμ ; Ὁ δὲ φησι :
Πρὶν Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι.

(67) Goblerian. et Felc. 1, παρουσίαν ἐχηματί-
σε : καὶ πάλιν ὁ Παροιμιστής ἐν τῇ Σοφίᾳ : Ἐγὼ
ἤμην.

(68) Hæc, λέγει ὁ μέγας Παροιμιστής, desunt in
Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Seg. et Basil. καὶ
πάλιν λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος. Gobler. et Felc. 1,
καὶ ὁ Ἀπόστολος.

7. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Μανιχαίους, τοὺς τρυγιοὺς τῶν κακῶν. Ὁ ἀσεβέστατος Μανιχαῖος, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ; Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν (69) θέλοντα μάχεσθαι τῷ ἀγαθῷ, ἵνα λάβῃ μέρος τι· καὶ ὁ ἀγαθὸς, φησὶν, ἀγαθὸς ὢν καὶ μὴ θέλων μάχεσθαι, δέδωκε παραχωρήσας μέρος τι τῷ πονηρῷ, καὶ γέγονε τῷ πονηρῷ ἐν ἡμῖσι μέρος, καὶ τῷ ἀγαθῷ ἡμισυ μέρος. Καὶ μεταμεληθὲν, φησὶν, ἤλθε τὸ ἀγαθὸν παρασκευάσασθαι εἰς πόλεμον, καὶ ἐσχημάτισεν ἐαυτὸν ἐν τῷ τοῦ πονηροῦ σχήματι. Ἄλλ' (70), ὦ ἀσεβέστατε Μανιχαῖε, ὅτε ὀλόκληρον ἦν τὸ ἀγαθὸν, λέγετε, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμισυ γέγονεν, ὡς λέγετε, εἰς πόλεμον ἤλθε. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἀσεβέστατος Μανιχαῖος, ὅτι « Ἦλθον ζητῆσαι τὸ ἀπολωλός. » Ὡ πολλῆς ἀφροσύνης! Ποῦ οὖν ἐτι ἀγαθοῦ γνώρισμα; Μάλιστα ὅτι καὶ τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβε κατὰ (71) σέ. Ὡσπερ οἰκοδεσπότης γυναῖκα ἐὰν ζωγράφος γράψῃ ἐν εἰκόνι παραχρῆμα ἀσέμνως, καὶ παρερχόμενος ὁ οἰκοδεσπότης ἴδῃ τὴν ἰδίαν γαμετὴν παρὰ σχῆμα οὖσαν, οὐκ, ὀργισθεὶς καὶ πλήρης θυμοῦ γινόμενος (72) ἀναιρήσει τὸν τοῦτο τολμήσαντα ποιῆσαι; Πόσῳ μᾶλλον τὸν λέγοντα, ὅτι τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαθεν; Ἰσχυρότερόν ἐστι τοίνυν, οὐ ἀπεχρήσατο τὸ σχῆμα. Ταῦτα τῶν ἀφρόνων καὶ ἀσεθῶν τὰ τολμήματα. Ὡ ἀσεβέστατε τρυγιεὶ τῶν κακῶν Μανιχαῖε (73), οὐκ ἤκουσας τοῦ Ματθαίου λέγοντος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ; » Ἄλλ' ἐρεῖ, ὅτι Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν. Καὶ ἐγὼ ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Διὰ τί οὐ δέχη τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς ἀσεβεστάτοις καὶ ἀχαρίστοις Ἰουδαίοις· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, ὅτι Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε. » Τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; « Προφήτην ὑμῖν (74) ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Τοῦτον τὸν προφήτην ὠμολογεῖ ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις (75) λέγουσα· « Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἰ σύ. » Εἰ καὶ ἄνθρωπον καὶ Κύριον καὶ προφήτην ὠμολογεῖ ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις· ἰδοὺ πάντη καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οἱ μεγάλοι καὶ οἱ ἅγιοι ὁμολογοῦσι. Πῶς δύναται βότρως εἶναι ἄνευ ἀμπέλου; Πῶς δύναται βεβαιωθῆναι πᾶσα πραγματεία, καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον μέλλουσα ἔσσεθαι σωτηρία; Ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες οἱ μεγάλοι προφῆται καὶ ὁ νόμος (76)· μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι

7. Jam verba faciamus adversus impiissimos Manichæos malorum fœces. O impiissimi Manichæi, dicitis duas esse substantias, boni scilicet et mali? Dicitis, inquam, malum pugnare voluisse cum bono, ut partem quamdam sibi sumeret: bonum vero, cum utpote bonum, pugnare nollet, partem quamdam malo sponte cecidisse; ita ut pars una malo cum dimidio cederet, dimidium tantum partis alterius bono obveniret. Tum pœnitentia ductum bonum sese ad bellum instruxisse, atque mali speciem induisse. Verum, o impiissime Manichæe, cum integrum esset bonum, ais noluisse pugnare; ubi vero ad dimidiam partem, ut ais, reductum est, ad bellum processit. Eo spectat, ait impiissimus Manichæus, illud: « Veni quærere quod perierat ³¹. » O ingentem stultitiam! Ecquodnam jam boni indicium? cum maxime tu dicas, ipsum mali induisse speciem. Ut si pictor quispiam patristamiliæ uxorem festinanter indecentique forma depingat in imagine, tum paterfamilias prætereundo, indecenti forma uxorem videat, nonne ira furoreque percitus, pictorem qui hoc ausus fuit de medio tollet? Quanto magis eum qui ait bonum, mali speciem assumpsisse? Id igitur cujus specie quis utitur, utente est præstantius. Hi stultorum impiorumque hominum sunt ausus. O impiissime et malorum fœces, Manichæe, annon audisti Matthæum de incarnatione dicentem: « Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham ³². » At respondet: Non admitto Vetus Testamentum. Reponam ego: Ecquid est quod non admittis Vetus Testamentum? Annon audisti Dominum dicentem impiissimis et ingratis Judæis: « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi, quia Moyses de me locutus est ³³? » Quid locutus est, Domine? « Prophetam excitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut me ³⁴. » Hunc prophetam confitebatur beata Samaritana, cum diceret: « Domine, ut video, propheta es tu ³⁵. » Si et hominem et Dominum et prophetam confitebatur beata Samaritana: ecce ubique lex et sacri magnique prophetæ confitentur. Quomodo botrus potest absque vite esse? Quomodo confirmari potest totum negotium et futura mundi **186** salus? Confitebuntur indices illi magni prophetæ, et lex; cum maxime Dominus ipse dicat: « Lex et prophetæ usque ad Joannem ³⁶. » Et rursum: « Non

³¹ Luc. xix, 10. ³² Matth. i, 1. ³³ Joan. v, 46. ³⁴ Deut. xviii, 15. ³⁵ Joan. iv, 19. ³⁶ Luc, xvi, 16.

(69) Gobl. et Felc. 1. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Μανιχαίους τοὺς τρυγιοὺς τῶν κακῶν, Ὁ ἀσεβέστατος. λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ. Καὶ λέγετε τὸν πονηρὸν. Paulo post, Seguer. ἵνα λάβῃ μέρος τι.

(70) Ἄλλ' δεest in Seg., qui mox habet, ὅτε, ut et infra. Editi vero, ὅτι. Gobl. et Felc. primus, totum hunc locum sic habent, Ὁ ἀσεβέστατος, ὅτε ὀλόκληρον ἦν ὁ λέγεις ἀγαθὸν, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἡμισυ γέγονεν.

(71) Ita Seguer. Editi, ἀνέλασε. Nannius legisse videtur ἀνέλαθε, vertit enim: sub mali forma latet.

(72) Seguer. γενόμενος.

(73) Gobl. et Felc. 1, τρυγιεὶ Μανιχαῖε.

(74) Gobl. et Felc. 1, Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· καὶ γὰρ Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε λέγων· Προφήτην ὑμῖν. Editi et quidam manuscripti, post περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε, habent, τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; Pr.

(75) Gobl. et Felc. 1, ἡ Σαμαρεῖτις. Mox iidem, εἰ σύ. Ἰδοὺ πάντες καὶ Κύριον καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ὁμολογοῦσι. Πῶς δύν.

(76) Gobl. et Felc. 1, Ἡ εἰς τὸν κόσμον σωτηρία, εἰ μὴ ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες προφῆται, καὶ ὁ ν.

veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere⁷⁷. » A
 O fœces omnium hæresum! Sufficit illis nomen ad
 fidem suam. De his ait magnus psalmista David :
 « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Cor-
 rupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis
 suis⁷⁸, » cum non confiteantur et ipsi carnalem
 adventum, sed phantasiam esse existiment, cum
 tamen Dominus ad Judæos dicat : « Quid me quæ-
 ritis interficere hominem, qui veritatem locutus
 sum vobis⁷⁹ ? » rursumque dixerit ad ministrum
 qui alapam sibi infllexerat : « Si male locutus sum,
 testimonium perhibe de malo ; si autem bene, quid
 me cædis⁸⁰ ? » An potest phantasia cædi, aut affligi
 cruci? Nonne corpus id erat? Et quomodo dicit
 quod phantasia esset? Et hi quoque una evanescent,
 qui arbitrantur divinum illud merum non esse mi-
 stum, et mentis stppore perculti pereant.
 αφανιζέσθωσαν νομίζοντες άκρατον ειναι τον θεον

8. Aggrediamur jam Marcionem, Valentinum et
 Basilidem, qui ait, Dominum, quasi aquam per ca-
 nalem, transiisse per illibatam et intactam Mariam.
 O impiissimi! non audistis magnum archangelum
 Gabrielem hæc loquentem, ad immaculatam Virgi-
 nem Mariam : « Ave, gratia plena, Dominus tecum.
 Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissi-
 mi obumbrabit tibi. Quod enim ex te nascitur,
 Sanctum vocabitur⁸¹. » Si dixisset, Per te, verisi-
 milem haberent impudentiæ occasionem : cum au-
 tem dixerit, « ex te, » declarat Deum Verbum ex
 illa templum suum, scilicet hominem, accepisse. Et
 hi igitur explodantur, cum novis hisce Judæis,
 seu Ariomanitis, inimicis Christi.

9. Similiter insanum et infelicissimum Hieracam
 alloquamur, qui virginitatem extollere, nuptiasque
 aspernari voluit. O Hieraca! aliquid dicamus ex
 lege sumptum. Deus, Verbum Patris, in paradiso
 duxit Evam et Adamum. Sed quare dicis : Vetus
 Testamentum non admitto? Esto : annon in Evan-
 gelio audisti tertia die recubuisse Dominum in
 Cana Galilææ ad nuptias, et deficiente vino, aquam
 mutasse in vinum⁸²? Ac rursum Judæis dicentibus
 ad eum : « Moyses dedit nobis libellum repudii, »
 quid ad eos Dominus? « Moyses, inquit, dedit

« Ο νόμος και οι προφήται μέχρις Ιωάννου » και
 πάλιν· « Ουκ (77) ήλθον καταλύσαι τον νόμον ουδέ
 τους προφήτας, αλλά πληρῶσαι. » Ή τρυγιοι πασῶν
 αιρέσεων! Αύταρχες αυτοίς εστι το δνομα προς την
 πιστιν αυτών. Περι τούτων ειπεν ο μέγας ψαλμωδός
 Δαβίδ· « Είπεν άφρων (78) εν καρδιά αυτού· Ουκ
 εστι Θεός. Διεφθάρσαν και έδεδελύθησαν εν επιτη-
 δεύμασι, » και αυτοι μη όμολογήσαντες την ένσαρ-
 κιον παρουσίαν, αλλά φαντασίαν, λέγοντος του Κυ-
 ριον προς τους Ιουδαίους· « Τι με ζητείτε (79)
 άποκτείναι άνθρωπον, ες την αλήθειαν ύμιν λελά-
 ληκα ; » Και πάλιν λέγοντος αυτού προς τον ύπηρέ-
 την τον βαπίσαντα αυτόν (80)· « Εί κακῶς έλά-
 λησα, μαρτύρησον περι του κακού· ει δέ καλῶς, τί
 με τύπτεις ; » Μη δύναται φαντασία τύπτεσθαι η
 προσηλωθῆναι εν τῷ σταυρῷ ; Ουκ άρα σωμα ην ;
 Και πῶς λέγει, ότι φαντασία εστι ; Και ούτοι συνεξ-
 οινον, και εις εκστασιν γενόμενοι άπώλοντο.

8. Είπωμεν και προς Μαρκίωνα και Ουαλεντινον
 και Βασιλίδην τον λέγοντα ως δια σωλήνος ύδωρ
 παρελθόντα (81) τον Κύριον δια της άχράντου και
 άπειρογάμου Μαρίας. Ή άτεθέστατοι! ουκ ήκούσατε
 του μεγάλου άρχαγγέλου Γαβριήλ λέγοντος προς την
 άκρατον Παρθένον Μαρίαν· « Χαίρε, κεχαριτω-
 μένη, ο Κύριος μετά σου. Πνεύμα άγιον έπελεύσεται
 επί σε, και δύναμις Ήψίστου έπισκιάσει σοι. Το γάρ
 εκ σου Ήγιον κληθήσεται. » Ει ούν ειπε (82), Διά
 σου, πιθανήν ειχον την αναισχυνητιαν· εν δε τῷ λέ-
 γειν, « εκ σου, » δείκνυσιν, ότι εξ αυτής ελαβεν ο
 Θεός Λόγος τον ναυν, άνθρωπον. Και ούτοι συνεκθα-
 λείσθωσαν μετά των νυν Ιουδαίων χριστομάχων
 Άρειομανιτών.

9. Όμοίως και προς τον άνόητον (83) και άτυχε-
 στατον Ήρακλῶν ειπωμεν, τον νομίζοντα ύψουν την
 παρθενίαν, και άθετην τον γάμον. Ή Ήρακλῶ, ειπω-
 μέν τι νομικόν· « Ο Θεός Λόγος του Πατρός εν τῷ
 παραδείσῳ ήγαγε την Εύαν προς τον Άδάμ. Άλλά
 τί λέγεις, ότι Ου δέχομαι την Παλαιάν ; Εστῶ· εν τῷ
 Εύαγγελίῳ ουκ ήκουσας· Τῆ τρίτῃ ήμέρᾳ συνανε-
 κλήθη Κύριος εν Κανᾷ της Γαλιλαίας εις τον γάμον,
 και οίνου λείψαντος, πεποίηκε το ύδωρ οίνον ; Και
 πάλιν των Ιουδαίων λεγόντων προς αυτόν· « Μωσῆς
 δέδωκεν ήμιν βιβλίον άποστασίου, » τί ειπε προς

⁷⁷ Matth. v, 17. ⁷⁸ Psal. xiii, 1. ⁷⁹ Joan. viii, 40. ⁸⁰ Joan. xviii, 25. ⁸¹ Luc. i, 28-35.
⁸² Joan. ii, 1-11.

(77) Seguer., πάλιν λέγει αύθεντικῆ φωνῆ· Ουκ. D Editi, Ήρακλῶν. Supra, tom. II p. 585 legitur, Ή-
 Mox Gobl. et Felc. 1, τον νόμον και τους προφήτας.

(78) Goblerianus et Felckmanni primus, Περι τού-
 των ηρσιν η ψαλμωδία· Είπεν άφρων.

(79) Goblerianus et Felckmanni primus, λέγοντες
 του Κυριου φάσκοντος· Τι με ζητ.

(80) Gobler. et Felc. 1, Και πάλιν προς τον βα-
 πισαντα. Infra iidem, Τι με δερείς ; Μη δύν.

(81) Ita Seg. recte. Edit. vero, προσελθόντα. Ibid.,
 Gobl. et Felc. 1, δια της άχράντου Θεοτόκου· ουκ.
 l. infra iidem, του άρχαγγέλου Γαβριήλ λέγοντος τῆ
 Παρθένῳ· Χαίρε, κεχ.

(82) Seguer. El ήν ειπας.

(83) Gobler. et Felc. primus, προς τον άπυχην
 (sic) Ήρακα. Seguerianus item habet, Ήρακα.

αυτοὺς ὁ Κύριος· « Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν βιβλίον ἀποστασίῳ πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν· » γέγραπται γάρ· « Ἄ ὁ Θεὸς συνέσχευεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. » Ἐπειτα πῶς δύναται κλάδος ὑποστῆναι, βρίζης μὴ ὑποκειμένης; Πῶς δύναται παρθένος εἶναι, πατὴρ καὶ μητὴρ μὴ ὄντων; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἑταίροις αὐτῶν ἀπόλονται (84).

10. Εἰπόμεν καὶ πρὸς τὸν Νοβάτον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν καθαρὸν, καὶ νομιζόντα ἀναρῆναι τὴν μετανοίαν. Πλήρης βορβόρου καὶ δυσωδίας ὢν, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου (85) λέγοντος· « Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν; » Καὶ πάλιν ὁ μέγας Ἰωβ· « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ βύπτου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα (86) ὁ βίος αὐτοῦ ἦ ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν τῶν μαθητῶν λεγόντων τῷ Κυρίῳ· « Ποσάκις συγχωρήσομεν τῷ ἁμαρτάνοντι; ἕως ἐπτάκις; » Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς αὐτούς· « Οὐχί, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. » Ἀνακυλισμένης τῆς ἐπαγγελίας διακονίζεται ἡ μετάνοια· οὐχ ἔν' ἀκούοντες ἐπιμένομεν (87) ἁμαρτάνειν· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τῶν ὄλων Θεοῦ· καὶ πάλιν διὰ τοῦ μεγάλου Ἰσαίου ἐπικηρύσσοντος τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· Ὑἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν, » καὶ τὰ ἐξῆς (88). Οἴδατε, ἀδελφοί. Καὶ μετὰ τὸ αὐτοῦ τὴν τοσαύτην γενέσθαι ἀπειλήν, λέγει· « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν (89). » Ὡ μεγάλης ἀγαθότητος! Καὶ πάλιν τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου εἰπόντος πρὸς αὐτὸν, ὅτε ἐπερώτησε τοὺς μαθητὰς λέγων· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; »—« Οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι Ἥλιος εἶ· ἄλλοι ἔλεγον προφήτης. » Καὶ αὐτοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτούς· « Ὑμεῖς δὲ τίνα μὲ λέγετε (90); » Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Εὐθέως δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Μακάριος εἶ, Σίμων βῆρ Ἰωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας (91) οὐρανῶν· καὶ πάντα ὅσα ἂν δήσης ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ

A vobis libellum repudii ad duritiam cordis vestri; » scriptum est enim : « Quæ Deus conjunxit, homo non separet⁸⁵. » Deinde quomodo potest ramus consistere, si non subsistit radix? Quomodo potest virgo esse, si non habeat patrem et matrem? Et isti cum sodalibus suis in perniciem abeant.

10. Ad Novatum jam loquamur, qui sese purum ait, et pœnitentiam tollere curat. Cum sis cæno repletus et fœtore, non audisti benignissimum Deum, per magnum illum prophetam sic loquentem : « Nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam⁸⁶? » Rursumque magnus Job : « Nemo mundus a sorde, nec si unus diei sit vita ejus super terram⁸⁷. » Atque iterum discipulis B Dominum {rogantibus : « Quoties peccanti veniam dabimus? an usque septies? » ait Dominus ad eos : « Non, sed usque septuagies septies⁸⁸. » Multis vicibus revoluta, ac redintegrata promissione, æternum durat pœnitentiæ tempus. Non quo his auditis, in peccatis permaneamus : absit, sed ut declaretur boni et hominum amantissimi, universorum Dei clementia : qui rursus per magnum Isaiam, hæc Hierosolymæ denuntiat, atque his utitur verbis : « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra : Filios geni et exaltavi, ipsi autem spreverunt me⁸⁹, » etc. Nostis, fratres. Et post tantam ejus comminationem addit : « Lavamini, mundi estote : auferte malignitates ab animabus vestris⁹⁰. » O magnam bonitatem! Rursum alloquente Petro, cum interrogavit discipulos dicens : « Quem me dicunt esse homines? » respondent : « Alii dicunt te Eliam esse : alii, prophetam. » Tum dicente illo : « Vos autem quem me esse dicitis? » et respondens Petrus dixit : « Tu es Christus, Filius Dei vivi, » qui venisti in mundum. Statimque dixit ille Dominus : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Tu es Petrus, et super hanc petram œdificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves regni cœlorum : et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis⁹¹. » Et cum tot tantasque promissiones accepisset,

⁸⁵ Matth. xix, 6, 7. ⁸⁶ Ezech. xviii, 32. ⁸⁷ Job xiv, 4. ⁸⁸ Matth. xviii, 21, 22. ⁸⁹ Isa. i, 2. ⁹⁰ *ibid.* 10. ⁹¹ Matth. xvi, 15-19.

(84) Ita Seguer. Editi vero, ἀπόλονται. Mox Seg. D Νουάτον. Edit. Comm. Νοβάτον. Edit. Paris. Νόβατον. *Ibid.* Gobler. καθαρὸν καὶ βουλόμενον ἀναρῆναι.

(85) Gobler. et Felc. 1, οὐκ ἤκουσας τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου. *Ibidem* Reg. λέγοντος αὐτοῦ· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν. Mox Gobl. et Felc. 1, Καὶ ὁ Ἰωβ. Seg. post Ἰωβ addit λέγει.

(86) Sic tres mss. Editi vero, μίαν ἡμέραν. Post hæc verba Gobler. et Felc. 1, ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Καὶ Πέτρος, ἐρωτῶν τῷ Κυρίῳ (sic) εἰ ἕως ἐπτάκις συγχωρήσει τῷ ἁμαρτάνοντι, ἐρη ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. Ἀνακυλισμένης γὰρ τῆς ἐπαγγελ.

(87) Seg. ἐπιμένομεν. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν τὴν ἀγαθότητα· καὶ Ἰσαίας· Ἄκουε, οὐρανὲ. *Ibid.* Seg. ἀποκηρύσσον τὴν Ἱερ. Editi, ἐπικηρύσσοντος.

(88) Gobler. et Felc. 1, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ μετέπειτα· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν Πέτρος, ὁ οὐκ ἐκ σαρκὸς οὐδὲ αἵματος ἀποκαλυφθεὶς τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς οὐρανοῦ, ὁ τὰς οὐρανίους κλεῖς λαβὼν, ῥῆσαντος (sic) τῷ Κυρίῳ· Κάν ὄρη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι, τρίς αὐτὸν ἀρνησάμενος, ὁμῶς δακρύσας ἀνένηψατο (sic) τὴν ἀρνήσιν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης· Ἄστρα δὲ οὐ καθαρ. omissis quamplurimis.

(89) Ὑμῶν post ψυχῶν deest in editis, sed legitur in Seg.

(90) Post λέγετε Seguer. habet, ὦ Κύριε, οὗτοι εἰσιν ἄνθρωποι. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, Ναί. Ἀλλὰ τοὺς ἀπεκάλυπτον μυστήρια· ὑπὲρ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἦσαν λοιπὸν, quæ prorsus aliena videntur.

(91) Sic Seguer. Editi vero, male, τῶν βασιλείων.

dixit Domino : « Sequar te quocunque ieris, et animam meam ponam pro te. » Statimque dixit illi Dominus : « Amen dico tibi, hodie antequam gallus canet, ter me negabis ⁹². » Et Domino in do : um Caiphæ abrepto, ubi totum concilium cum Caipha aderat; Petrus stabat ad ostium : quem ut vidit puer, ait illi : Nonne cum eo es? Respondit illi Petrus : Non sum. Rursum sciscitante ex eo ancilla : Nonne tu ex Galilæis es? respondit et dixit : Non sum. Interrogante autem ministro, negavit ille, et statim gallus cantavit. Et conversus universarum rerum Dominus, consideravit Petrum : flevitque Petrus; lacrymisque abluit abnegationem in sua penitentia⁹³. Rursum sanctus propheta ait : « Astra autem non sunt pura in conspectu ejus ⁹⁴. » Si astra non sunt pura, quid est quod tu, purum, miser cordem et clementem Deum, durum et immitem dicis? Et hic quoque rejiciatur cum aliis ares. arabis.

πληθὸν καὶ ἀφιλόνητον λέγεις (94); Καὶ οὗτος

10. Jam loquamur adversus miserum Phrygem, qui ait, post adventum Salvatoris, advenisse Montanum et Priscillan. Hæc sunt anicularum deliramenta. Qui fieri potest ut post adventum Salvatoris propheta rursus adveniat? Non audisti, legem et prophetas fore usque ad Joannem? Audi tu, popule Domini. Sicut rex in quamdam urbem concessurus, nuntios præmittit qui indicent quo sit cultu adventurus : cum autem eo advenerit, et norint cives ejus adventum, ut indicatus fuerat, adorant ipsum; quin jam ulla sit indicantis opera, cum eum propriis jam oculis conspiciant. Jam si quis in ea ipsa urbe dixerit, adventurum regem esse, nonne in eum conspuerent oppidani, **188** dicerentque : Nos vidimus illum nobiscumque habemus, et quare tu dicis, existere alium? Et hi quoque cum hæresibus aliis pessum cant.

11. Novam nunc hæresin quæ ex Syria in Ægyptum emanavit, alloquamur; Apollinaristas nempe : novam quippe doctrinam attulit Apollinarius, qui ait, corpus duntaxat assumpsisse Deum, ex intemerata et semper virgine Maria, ipsumque Deum Verbum animæ vicem supplere. O imperfectissime

⁹² Luc. xii, 33, 34. ⁹³ ibid. 55-62. ⁹⁴ Job xv, 15.

(92) Sic Seg. Editi vero, 'Αλλ' εὐθέως.

(93) Seg., ἀπλήρωσε.

(94) Gobl. et Felc. 1, σκληρὸν καὶ ἀσυμπαθῆ λέγεις. Paulo post, Ed. Com. et Seg., μετὰ τῶν ἄλλων αἰρέσεων. Ed. Paris. cum Gobl. et Felc. 1, μετὰ τῶν ἄλλων αἰρεσιάρχων. In iisdem mox, δελαιον deest.

(95) Basil., γραιῶν. Ibidem Seguer., ἰσως ὡς κεκερωμένων. Editi, ἰσως κεκερωμένων. Vide *Onomasticum*, ad vocem κέπος. Paulo post, πάλιν deest in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Seguer. habet προφήτης. Editi, τὸν προφήτην.

(96) Gobl. et Felc. primus, Ἄκουσον οὖν, ὁ τοῦ Κυρίου λαός. Ὡσπερ βασιλέως μέλλοντος καταντῶν ἐν τινι πόλει, στέλλει προσημάντορα; λέγειν, ποίῳ σχήματι τούτον ἔρχεσθαι. Ibidem Seg. habet, μέλλω

τοσαύτας ἐπαγγελίας λαδὼν, εἶπε τῷ Κυρίῳ· Ἐξο-
λουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ, καὶ θήσω τὴν ψυχὴν
μου ὑπὲρ σοῦ. Εὐθέως (92) εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος·
Ἐμὴν λέγω σοι· σήμερον πρὸ τοῦ ἀλέκτορα φωνή-
σαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἀρθέντος τοῦ Κυρίου
εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καϊάφα, καὶ παντὸς τοῦ συνεδρίου
μετὰ τοῦ Καϊάφα, καὶ τοῦ Πέτρου ἐστῶτος ἐν τῷ πυ-
λῶνι, ὃν καὶ ἰδὼν ὁ παῖς εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἶ σύ
μετ' αὐτοῦ; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰμί.
Καὶ πάλιν τῆς θυρωροῦ εἰπούσης πρὸς αὐτόν· Μὴ
καὶ σὺ ἐκ τῶν Γαλιλαίων εἶ; Ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν·
Οὐκ εἰμί. Καὶ τοῦ ὑπηρέτου ἐπερωτήσαντος αὐτόν,
ἤρνησατο, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. Καὶ στρα-
φείς ὁ τῶν ὄλων Κύριος προσέσχε τῷ Πέτρῳ· καὶ
ἐδάκρυσεν ὁ Πέτρος, καὶ διὰ τῶν δακρῶν ἀπενίψα-
το (93) τὴν ἄρνησιν ἐν αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ. Καὶ πάλιν
ὁ ἅγιος προφήτης εἶπεν· Ἐστρα δὲ οὐ καθαρὰ
ἐνώπιον αὐτοῦ. Εἰ ἄστρα οὐ καθαρὰ, πῶς σὺ τὸν
καθαρὸν καὶ εὐσπλαγγχον, καὶ φιλόνητον Θεὸν
συνεκαλλέσθω μετὰ τῶν ἄλλων αἰρεσιάρχων.

10. Εἶπωμεν καὶ πρὸς τὸν δελαιον Φρύγα τὸν λέ-
γοντα μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημη-
κέναι Μοντανὸν καὶ Πρίσκιλαν. Ταῦτα γρεῶν πτύ-
σματα ἰσως ὡς κεκερωμένων (95). Πῶς δύναται μετὰ
τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος πάλιν προφήτης ἐπιδηδη-
μηκεῖν; Οὐκ ἤκουσας, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται
ἕως Ἰωάννου; Ἄκουσον σοι, λαὸς τοῦ Κυρίου (96).
Ὡσπερ βασιλεὺς μέλλει καταντῶν ἐν τινι πόλει, καὶ
ἀποστέλλει σημάντορας λέγων· Ἰδοὺ ποίῳ σχήματι
μέλλω ἔρχεσθαι. Ἐὰν δὲ ἐπιδημήσῃ, καὶ ἐπιγνώσῃ
τὴν ἐνημανθείσαν ἐπιδημίαν, προσκυνῶντες αὐτόν,
οὐκ εἶ χρεῖα τοῦ σημαίνοντος· αὐτοῦ γὰρ ἐώρακα
αὐτὸν τὸν σημαθέντα (97). Ἐὰν δὲ τις εἶπῃ ἐν αὐτῇ
τῇ πόλει, ὅτι μέλλει ἔσεσθαι ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἂν κατα-
πτύσωσιν αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ πόλει λέγοντες, ὅτι· Ὁ ἐω-
ράκαμεν καὶ ἔχομεν μεθ' ἑαυτῶν, πῶς σὺ λέγεις, ὅτι
σημαίνω ὑπάρχειν ἄλλον; Καὶ οὗτοι τοίνυν σὺν ταῖς
ἄλλαις αἰρέσεσιν ἀπώλοντο (98)

11. Εἶπωμεν καὶ πρὸς τὴν νέαν αἴρεσιν, τὴν ἐκ Συ-
ρίας ἐλθοῦσαν εἰς Ἀίγυπτον, τοὺς Ἀπολλιναριστάς·
καινὸν δόγμα προσενέγκαντος (99) Ἀπολλινάριου,
σῶμα μόνον λαθόντα Θεὸν ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ ἀει-
παρθένου Μαρίας (1), καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἀντι-
ψυχῆς ὄντα. Ὡ ἀτελέστατε καὶ ἄψυχε ἰ Εἰ, τελείου (2)

D ἔρχ. Editi, μέλλον ἔρχ. Mox Seg., σημανθείσαν. Editi, ἐνημανθείσαν.

(97) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, αὐτοῦ γὰρ ἐώρακαν τὸν σημ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, τὸν σημαθέντα. Εἰ οὖν μετὰ ταῦτα εἶποι τις ἐν τῇ πόλει, ὅτι μέλλει.

(98) Gobl. et Felc. 1, πῶς σὺ λέγεις ἄλλον ἔρχεσθαι; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπώλ.

(99) Seguerianus, Gobl. et Felc. 1, Seguerianus et Felckmanni primus, προσενέγκαντος. Editi, προσενέγκαντας.

(1) Seg., ἀπειρογάμου Παρθένου Μαρίας. Gobl. et Felc. 1, ἀπειρογάμου Μαρίας, οὐίσσα νεε ἀχράντου.

(2) Seg., Ναὶ τελείου. Gobl. et Felc. 1, : αὶ τελείου.

τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὴν ἐντολὴν πράξαντος, καὶ ἐκ-
 • Γληθέντος τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς θάνατον κατα-
 πεσόντος, μερικῶς ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πῶς
 ἔμελλε σώζεσθαι ἡ ψυχὴ; Οὐκ ἤκουσας τοῦ μεγάλου
 προφήτου Ἰσαίου κατὰ τῆς ἀθείας σου κηρύσσοντος,
 (3) ὅτι· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν,
 οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλοῦσι τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. » Μὴ εἶπεν, ὅτι Σάρξ
 οὐ παιδίον καὶ υἱὸς ἐγεννήθη (4). Γνωθί, ἀσύνετε, ὅτι,
 παιδίον λέγων, τέλειον ἄνθρωπον δεῖκνυσι. Δειχθέντος
 τοίνυν τοῦ τελείου, ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ
 υἱὸς τῆς βροντῆς, ἀπλῆ τῇ φωνῇ λέγει· « Ἐν ἀρχῇ
 ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς
 ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Καὶ
 αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου (5) τετάρα-
 κται. » Εἰς τίνα φθάνει αὕτη ἡ φωνή; εἰς τὸν Θεὸν
 Λόγον; Ἄπαγε! Ὁ ἀτάραχος Θεὸς Λόγος, ἐλθὼν τὴν
 παραχρῆν παύσαι, αὐτὸς ἔλεγε τὴν φωνήν; Ἄλλὰ τὸ
 σῶμα μᾶλλον θέλει λέγειν, ὅτι αὐτὸ εἶπε; σφάλλη (6),
 καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα ἀκίνητόν ἐστιν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ
 ἦν ἐν αὐτῷ. Οὐκ ἤκουσας Μωσέως λέγοντος· « Ἐμ-
 φάνισόν μοι σαυτόν; » καὶ εὐθέως ἀκούει· « Οὐδεὶς ὄψε-
 ται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. » Μετὰ δὲ τὸ τε-
 θῆναι τὸ σῶμα ἐν τῷ μνημείῳ τὴν τοῖς σώμασι, πῶς
 κατήρχετο ἡ θεότης ἐν τῷ ἄῃ σώσει τὰς ψυχὰς γυ-
 μνή; Μᾶλλον ἀπολέσαι αὐτὰς κατήρχετο, ἢ σώσαι.
 Οὐδεὶς γὰρ ἠδύνατο ἰδεῖν τὴν θεότητα γυμνὴν καὶ
 σωθῆναι. Οὐκοῦν ἄρα τῆς ψυχῆς χρεῖα· ἵνα ἐν τῇ
 ψυχῇ δυνθῶσιν αἱ ψυχὰι σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς
 ὁ Κύριος (7) λέγει· « Ὁ καλὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν τί-
 θησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἐγὼ εἰμι ὁ καλὸς ποιμὴν. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐξουσίαν ἔχω θείναι τὴν ψυχὴν
 μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. » Καὶ πάλιν χρηματίζει
 ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ λέγει αὐ-
 τῷ· « Ἀναστὰς, ἄρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐ-
 τοῦ, ἰδοὺ γὰρ τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ
 παιδίου. » Ἰδοὺ πάντῃ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γρα-
 φαῖς περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώ-
 που Θεοῦ Λόγου, ὅτι (8) τέλειον (9) τὸν ναόν, ἄνθρω-
 πον ἐφόρεσε γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα σωθῇ πᾶν τὸ
 γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ τί ἐρεῖς, ὅτι διὰ
 Ἰσαίου εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Τὰς (10) νεομηνίας

A animaque carens! Cum perfectus homo mandatum
 prævaticatus, ideoque ex paradiso pulsus, atque
 in mortem delapsus fuerit: ergo ex parte tantum
 hominem salvum fecit. Ecqua ratione redemi potuit
 anima? Non audisti magnum prophetam
 Isaiam, hæc adversus tuam impietatem prædicantem:
 « Parvulus natus est nobis, et filius datus
 est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et
 vocabunt nomen ejus, Magni consilii angelus⁵³. »
 Non dixit: Caro et non puer filiusque natus est.
 Scito, o imprudens homo, cum puerum ait, per-
 fectum hominem significare. Exhibito igitur inte-
 gro homine, magnus ille evangelista Joannes, fi-
 lius tonitruui, simplici voce ait: « In principio erat
 Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat
 B Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia
 per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est
 nihil⁵⁴. » Et ipse Dominus ait: « Nunc anima mea
 turbata est⁵⁵. » Ad quem hæc vox pertinet? an ad
 Deum Verbum? Apage. Num Verbum Deus, im-
 perturbatus, qui venit ad sedandam perturbatio-
 nem, eam ediderit vocem? At fortassis dicere ma-
 lueris, id a corpore dictum fuisse? sed hallucina-
 ris: nam corpus per sese immobile est, nisi in eo
 fuerit anima. Annon audisti dicentem Moyssem:
 « Ostende mihi teipsum? » qui statim audivit:
 « Nemo videbit faciem meam et vivet⁵⁶. » Post-
 quam autem repositum fuisset corpus in monu-
 mento cum aliis corporibus, quo pacto descenderit
 deitas nuda in infernum, ut redimeret animas? Pot-
 ius ad perdendas quam ad redimendas descendisset.
 Nemo quippe poterat deitatem videre nudam
 et salvari. Anima itaque fuit opus; ut possent in
 anima redimi animæ. Rursum ait ipse Dominus:
 « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus.
 Ego sum pastor bonus⁵⁷. » Et iterum ait: « Pote-
 statem habeo ponendi animam meam, et iterum
 sumendi eam⁵⁸. » Iterumque angelus in Ægypto
 C Josephum oraculo monuit: « Surgens tolle puerum
 et matrem ejus, ecce enim mortui sunt qui quære-
 bant animam pueri⁵⁹. » En tibi testimonia ubique
 in sacris Litteris, de adventu boni et hominum
 amatissimi Dei Verbi, quod scilicet perfectum

⁵³ Isa. ix, 6. ⁵⁴ Joan. i, 4, 3. ⁵⁵ Joan. xii, 27.
 18. ⁵⁶ Matth. ii, 20.

⁵⁶ Exod. xxxiii, 18, 20. ⁵⁷ Joan. x, 11. ⁵⁸ ibid.

(3) Goblerianus et Felckmanni 1, οὐκ ἤκουσας D
 Ἰσαίου λέγοντος, ὅτι Παιδίον ἐγενν.

(4) Seg., παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Ibid. Gob-
 blierian. et Felckm. 1, ἐγεννήθη; Παιδίον οὖν λέγων.
 Paulo post, iidem, Δειχθέντος οὖν τοῦ τελείου, ὁ τῆς
 βροντῆς υἱὸς ἀπλῆ τῇ.

(5) Gobler. et Felckm. 1, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ πάλ-
 λιν ὁ Κύριος· Νῦν ἡ ψυχὴ μου. In Seg. νῦν deest.

(6) Gobler. et Felc. 1, Ἄλλὰ τὸ σῶμα θέλεις λέ-
 γειν, ὅτι αὐτὸ τούτ' ἐφη; σφ. Paulo post, Seg., εἰ μὴ
 ἐπὶ ἦν ἡ ψυχὴ.

(7) Ita Seg. Gobler. et Felc. 1. Editi, γυμνὴν
 (quæ vox deest in Seguerian.) καὶ σωθῆναι. Καὶ
 πάλιν αὐτὸς ὁ, multis omissis. Ibidem Gobler. et
 Felc. primus, Καὶ πάλιν ὁ Κύριος ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ, Ἐγὼ εἰμι
 ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ πάλιν· Ἐξουσίαν ἔχω θείναι τὴν

ψυχὴν μου, καὶ πάλιν ἄραι αὐτήν. Καὶ Ἰωσήφ χρη-
 ματισθεὶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀνακάμψαι, φησὶν ὁ ἄγγε-
 λος· Τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.
 Ἰδοὺ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι τέλειον
 τὸν ἄνθρωπον ἔννοον καὶ ἐμψυχον ἀνέλαθεν ὁ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος, ἵνα τέλειος ἄνθρωπος σωθῇ. Ἄλλ' ἴσως
 ἐρεῖς, ὅτι διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς τοῖς Ἰου-
 δαίοις· Τὰς νεομηνίας καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ
 ψυχὴ μου. Ἀφρονέστατε, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου
 πάλιν ἐφη· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ
 τέξεται υἱόν· καὶ παιδίον ἐγεννήθη, καὶ υἱός. Καὶ
 πάλιν, ὅτι Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν;
 Πρὸς ταῦτα τί φης, ὦ ἄψυχε; Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπόλλου
 (sic) καὶ σύ. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλ.

(8) Sic Seguer. Editi, πάντα.

(9) Ita Seguer. et Basil. Editi vero, ἔτε.

(10) Seguer., νεομηνίας

templum, seu hominem gestaverit factus homo, ut A omne genus nostrum hominum redimeretur. At quid dices, cum per Isaiam dixerit ad Judæos : « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea ⁶⁰? » O stultissime. Quemadmodum etiam per eundem magnum prophetam ait : « Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel ⁶¹. » Et rursus : « Parvulus natus est ⁶². » Et iterum : « Homo est, » et, « Quis cognoscet ipsum? » Quod præsens ipse Dominus per sese significavit, cum tot tantaque edentem signa atque **189** portenta in Sabbatis; Judæi a diabolo concitati, cum laudibus extollere debuissent, contumeliis affliciebant. Quapropter, uti supra dixi, idipsum prænuntiatum fuit. Quid ad hæc demum dixeris, o insane? Et tu quoque cum aliis hæresibus in perniciem eas.

12. Catholica vero Ecclesia, quæ recte legit, accurate scrutatur divinas Scripturas, se ipsa ædificavit supra petram : perfecta columba, clavum retinet rectæ et piæ fidei in scapha apostolica, allidunturque decumani fluctus in petram illam immobilem, et spumantes atque soluti evanescent. Procellas porro existinato omnes hæreses. Nos autem, quæso, hoc triplici atque insolubili funiculo manipulos constringamus, scilicet præcepta servando, ut appellamus ad salutarem portum in regnum cælorum : dicatque nobis Deus Verbum, Filius et sapientia Patris : « Ecce ego et pueri mei quos dedisti mihi ⁶³ : » nosque ita alloqui dignetur : Euge, servi fideles et boni, super pauca fuistis fideles, super multa vos constituam, intrate in regnum vobis præparatum ⁶⁴. Faxit Deus! Amen.

⁶⁰ Isa. i, 13. ⁶¹ Isa. vii, 14. ⁶² Isa. ix, 6. ⁶³ Isa. viii, 18. ⁶⁴ Matth. xxv, 21, 25.

(11) Seguer., ἀπόλλου. Basil. ἀπόλου. Editi, ἀπόλω. Mox Seg., ὀρθῶς ἀναγνοῦσα. Ὀρθῶς καὶ ἀκριδῶς.

(12) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, τῶν τριχυμῶν. Editi, τῶν κυμάτων.

(13) Seguer., καταστήσῃτε. Gobler. et Felc. 1, καταστήσῃται. Mox iidem duo postremi, οὐρανῶν, ἔν

ὤμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου; » Ἀφροέστατε. Ὡσπερ διὰ τοῦτου τοῦ μεγάλου προφήτου· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσους· τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Καὶ πάλιν· « Παιδίον ἐγεννήθη· » καὶ πάλιν, ὅτι· « Ἀνωρωπός ἐστι, » καὶ, « Τίς γινώσκει αὐτόν; » καὶ περὶ τοῦτου ἐσήμανε δι' ἑαυτοῦ ὁ Κύριος, ὅτι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ, μέλλοντος αὐτοῦ τοιαῦτα καὶ τριχλύτα σημεῖα καὶ τέρατα ποιεῖσθαι ἐν Σαββάτοις, καὶ ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν αὐτόν, ὑποβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὕβριζον αὐτόν. Διὰ τοῦτο, καθὼς προείπον, καὶ αὐτὸ προσσημαίνετο. Λοιπὸν πρὸς ταῦτα τί λέγεις, ὦ ἄψυχε; Καὶ σὺ σὺν ταῖς ἄλλαις αἰρέσεσιν ἀπόλλου (11).

B 12. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλησία αὕτη, ὀρθῶς ἀναγνοῦσα καὶ ἀκριδῶς ἐρευνησασα τὰς θείας Γραφάς, ἐπωχυόδησεν ἑαυτὴν ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ τελεία περιστερὰ, ἡ κατέχουσα τὸν οἶακα τῆς ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς πίστεως ἐν τῷ σκάφῃ τῷ ἀποστολικῷ. Τῶν κυμάτων (12) προσρασόντων τῇ ἀκινήτῃ πέτρᾳ, καὶ ἐπαφριζόντων, εἰς ἑαυτὰ ἀναλυόμενα ἐξαφανίζονται. Τριχυμίας δὲ ἡγοῦ πάσας τὰς αἰρέσεις. Ἡμεῖς δὲ, ππρακλῶ, τοῦτω τῷ τριπλόκῳ καὶ ἀδιαρέτῳ σχοινίῳ τὰ δράγματα σφιγζόμεν, τὰς ἐντολάς ποιοῦντες λέγω, ἵνα καταστήσωμεν (13) ἐκεῖ εἰς τὸν λιμένα τὸν σωτήριον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ εἴπῃ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκας, » καὶ καταξίωσῃ εἰπεῖν καὶ πρὸς ἡμᾶς· εὖ, δούλοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοί· ἐπὶ ὀλίγα ἦτε πιστοὶ, ἐπὶ πολλῶν καταστήσω ὑμᾶς (14), εἰσελάθετε εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Γένοιτο! Ἀμήν.

εἴπῃ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ τέκνα.

(14) Sic Seguer. et Basiliensis. In editis ὑμᾶς deest. Mox hæc, γένοιτο! ἀμήν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Seguer. habet ἧς γένοιτο ἐπιτυχεῖν ὑμᾶς. Ἀμήν.

IN HISTORIAM DE MELCHISEDEC ADMONITIO.

Propalam est hoc opusculum non esse Athanasii, sed nugacissimi cujusdam Græculi, qui commentum hoc suum ut vulgaret, Athanasio ausus est ascribere. Unde miramur eruditum quemdam hujus ævi scriptorem, adeo ineptam historiam Athanasio asserere voluisse. Quid magis enim anilem sapit fabulam, quam narratio illa, de Melchi rege Salem, qui cum diis vellet immolare, Melchisedeco filio jussit ut afferret vitulos. Repugnantem Melchisedecum ipsum sacrificio destinavit; cum uxore sortem misit ut sciret uter ex duobus filiis sacrificio offerendus esset: in primogenitum patri charissimum sors cadit: ducitur ille immolandus cum quingentis aliis adolescentibus, ex aliaque parte trecentis una mactandis. Beneficio sortis servatus Melchisedec, rogat Deum ut absorbeantur ii qui diis immolabant, tum hiscente terra absorbetur tota civitas, nec uno quidem superstite. In densam silvam secedit Melchisedec per septennium, ubi dorsum ejus instar testudinis occalluit, ungues ad palmi longitudinem crescunt, et similia deliramenta, quæ etiamsi non essent alias aperte repudianda, vel ex hoc uno damnanda quod non semel cum Scriptura manifeste pugnent. Præterea sub finem opusculi ita de Nicæna synodo sermo habetur, quasi jamdiu, neque hujusce scriptoris ævo, celebrata, ut vox κατὰ καιρούς indicare videtur. Satis antiqua tamen est hæc historia, utpote quæ in codice Regio exstet ab annis plus septingentis descripto. Cæterum magna est codicum varietas, quia quisque librarius, hujusmodi conspectis nugis, novas arbitrato suo nugæ adjecit.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΔΙΑ ΤΙ ΕΚΛΗΘΗ Ο ΜΕΛΧΙΣΕΔΕΚ Α ΕJUSDEM, QUARE DICTUS SIT MELCHISEDEC, « SINE PATRE, SINE MATRE, SINE GENEALOGIA ».

Ἱστορία εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

Historia de Melchisedec.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἦν τις βασίλισσα Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως· ἐγέννησε δὲ τὸν Σαλαάδ. Σαλαάδ δὲ ἐγέννησε Μελχί. Μελχί δὲ ἔσχε γυναῖκα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαλήμ· ἔτεκε δὲ αὐτῷ δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον τὸν Μελχί, καὶ ἕτερον Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλληγ, ἄσωτος, θυσίας ἐπιτελών τοῖς εἰδώλοις. Συνέφθασε δὲ καιρὸς ἐπιτήδειος τοῦ θυσιάζειν τοῖς εἰδώλοις· ἦν γὰρ θυσιάζων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ (16)· καὶ λέγει Μελχί ὁ βασιλεὺς τῷ ἑαυτοῦ υἱῷ Μελχισεδέκ· Λάβε μετὰ σοῦ ἐκ τῶν παιδαριῶν, καὶ ἀπέλθε εἰς τὸ βουκόλιον, καὶ πρόσαγέ μοι ἑπτὰ μόσχους, ἵνα θύσωμεν τοῖς θεοῖς. Ἀπερχόμενος οὖν ὁ Μελχισεδέκ, ἔννοια θεϊκῆ ἐπῆλθεν αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἀτενίσας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν (17), ἤτένιζε τῷ ἡλίῳ, καὶ ἐνεθυμείτο περὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστρῶν· καὶ ἐν ἑαυτῷ γενόμενος εἶπεν· Εἴ τις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἄστρα, ἐκεῖνῳ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία τοῦ κτισαντι αὐτά. Ἐκδήλόν με ποιοῦσι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ὁ κτίστης αὐτῶν, ἐπάνω αὐτῶν ἐπαναπαύεται, ἀφθαρτος, ἀόρατος, ἀθάνατος, μόνος Θεὸς ὑπάρχων ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐπιστάμενος βλασφημίας καρδιῶν (18)· αὐτὸς ἐστὶν ἀληθινὸς Θεός· αὐτῷ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία. Ἀπέλθω οὖν πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ συγγνωμήσομαι αὐτῷ· ἴσως ἀκουσῶμαι μου. Ἀνέλυσε δὲ ὁ Μελχισεδέκ, μηδὲν ἀποφέρων. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Πού εἰσιν οἱ μόσχοι; Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει αὐτῷ· Μὴ ὀργίζου, πάτερ βασιλεῦ, ἀλλ' ἀκουσόν μου. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἔχεις εἰπεῖν, εἶπε δὲ τάχους. Ὁ δὲ Μελχισεδέκ λέγει· Δεῦρο, τὴν θυσίαν, ἣν ἔχομεν ζῶναι, μὴ δώμεν αὐτὴν τοῖς θεοῖς τούτοις· οὔτοι γὰρ οὐ φαίνονται μοι θεοί· ἀλλὰ μάλλον δῶμεν θυσίαν τῷ ἐπαναπαυομένῳ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν. Αὐτὸς γὰρ Θεὸς θεῶν. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀργισθεὶς λέγει αὐτῷ· Πορεύου· ἄγαγε ἃ εἶπόν σοι· ἐπεὶ οὐ ζῆση. Ἀπίοντος δὲ αὐτοῦ πάλιν τοῦ Μελχισεδέκ εἰς τὸ βουκόλιον (19), εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς Σαλήμ Μελχί πρὸς Σαλήμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, λέγων αὐτῇ· Δεῦρο,

“ Hebr. vii, 3.

(15) Titulus in Reg., Ἄθαν. ἀρχ. Ἄλεξ. εἰς τὸν Μελχισεδέκ. In Colbertino vero, Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἄθαν. ἀρχ. Ἄλεξ. λόγος περὶ τοῦ Μελχισεδέκ καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ. Inde Reg. sic orditur, Ἐρμηνεῖα Μελχισεδέκ βασιλέως Σαλήμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σαλώμ ὠνόμασε τὸ Σαλήμ. Σαλήμ μὲν ἐγέννησε τὸν Μελχίλ (prima manu Μελχισεδέκ bis)· Μελχίλ δὲ ἐγέννησε δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον Μελχίλ συνώνυμον τῷ πατρὶ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Ὁ δὲ πατὴρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον τὸν Μελχίλ, καὶ ἡ μήτηρ ἡγάπα τὸν συνώνυμον υἱὸν τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν βασιλεὺς Ἑλήνων (sic) ἄσωτος θυσίας ἐπιτελών, etc. Colb. vero ita incipit: Μελχίλ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησεν δύο υἱούς, ἓνα καλούμενον Μελχίλ, ὁμώνυμον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν

Tunc temporis erat regina quædam Saem, quod ipsum erat urbis nomen, genuitque Salaad. Salaad vero genuit Melchi. Melchi autem uxorem habuit ei cognominem, Salem: quæ peperit ipsi duos filios, unum nomine Melchi, et alterum Melchisedec. Eratque illorum pater, gentilis, impurus, sacrificia immolans idolis. Advenit vero tempus sacrificandi idolis idoneum, immolabat enim in dodecatheo (hoc est, in templo duodecim deorum): aitque rex Melchi filio suo Melchisedec: Quibusdam pueris tecum assumptis ad bovine perge, et adduc mihi septem vitulos, ut diis sacrificemus. Pergentem **190** Melchisedec divina quædam cogitatio in via subiit, et sublatis in cælum oculis, aspiciebat solem, lunam considerabat et stellas. Hæc secum reputans ait: Si quis fecit cælum, terram, mare, stellas, huic scilicet eorum conditori offerri sacrificium oportet. Propalam mihi faciunt signa cæli, eorum conditorem super eis quiescere. Qui incorruptibilis, invisibilis, immortalis, solus Deus existit in cælo et in terra: novit blasphemias cordium; is sane verus Deus est, ipsi sacrificium oblatum oportet. Patrem igitur adibo in eum, petamque ab eo veniam, fortassis me auditorus est. Reversusque est Melchisedec, nihil secum afferens. Quem ubi vidit pater ejus, ait ipsi: Ubiam sunt vituli? Respondet Melchisedec: Ne succenseas, pater mi rex, sed audi me. Ille: Quid habes, ait, dicendum? cito loquere. Reponit Melchisedec: Agedum, quod oblaturi sumus sacrificium, ne diis hisce offeramus, neque enim mihi videntur esse dii: sed potius ei sacrificium offeramus qui supra cælos quiescit; ipse namque Deus deorum est. Iratus pater ait illi: Abi, adduc quæ jussi, alioqui non vives. Abente rursum Melchisedeco ad bovine, ingressus rex Salem Melchi, uxorem Salem compellans ait: Age, in sacrificium offeramus unum ex filiis nostris. His auditis, uxor ejus flevit amare, gnara, quod eo obtentu vellet rex occidere Melchisedecum, quia sacrificium illi probro vertisset. Gemensque regina

ἡγάπα τὸν μειζώτερον υἱὸν τὸν Μελχίλ· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν ἡγάπα τὸν μικρότερον τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλληγ, ἄσωτος, θυσίας ἐπιτελών τοῖς εἰδώλοις, etc. Qui duo codices ita in sequentibus discrepant inter se et cum editis, ut ambos describere oporteat si velimus omnes complecti varias lectiones, quod nullius utilitatis esset. Unde eas solum notabimus quæ alicujus momenti videntur.

(16) Colb., δωδεκάτῳ Θεῷ. Infra, Reg. et Colb. βουκόλιον. Editi, βουκολικόν.

(17) Ita Colb. Editi vero, τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τὸν οὐρανόν.

(18) Reg., πλαστήματα καρδίας. Infra Reg. prima manu, συγγνωμάσομαι, secunda, συγγνωμαγήσομαι. Colbertinus, συγγνώμας ὦμα.

(19) Ita Colb. Editi vero, ἐπὶ τὸ βουκολικόν.

dixit : Heu mihi, frustra laboravi et ærumnas tuli. Quod ubi rex vidit, ait : Ne fletu, sed sortem mitamus ; si sors mihi obvenerit, quem libebit eligam, offeramque diis nostris sacrificium ; sin tibi, quem volueris elige, et serva ipsum. Illud ideo aiebat, quod speraret sortem arbitrio sacerdotis obventuram. Mittunt itaque sortem, quæ cum reginæ obtigisset, elegit illa quem diligebat Melchisedecum. Rex porro Salem superatus ab uxore, quem sors assignarat filium adornavit ad sacrificium, veritus ne deos offenderet suos. Et regressus Melchisedec septem vitulos attulit. Acceptum autem pater filium ex sorte necandum, ad fanum idolorum ducebat in dodecateum. Convenere item in sacrificium tres et quingenti pueri a patribus suis oblatis, et alii trecenti a matribus, necnon boves et oves innumera, fuitque paratum sacrificium. Porro Salem Melchisedeci mater, dum sedens exclamavit voce magna, aitque Melchisedeco : Annon desles fratrem tuum, qui post tantum laborem, ad necem properat? Quibus ille auditis flevit, aitque matri : Opus est ut isthuc loci concedam ; surgensque ascendit in montem Thabor. Surgens item mater ejus, templum petiit idolorum, ut filium videret, antequam occideretur, et una totum genus suum. Melchisedec autem, conscenso monte Thabor, flexis genibus dixit : Deus, universorum Dominus, qui fecisti cælum et terram, te invoco solum verum Deum, exaudi me hac hora, jubetque, ut omnium quotquot adsunt sacrificio fratris mei Melchi, locus sit infernus qui eos deglutiat. Exaudivitque Deus Melchisedecum, ac repente aperta est terra, et deglutivit eos, universam scilicet familiam Melchi, cum tota urbe, ita ut nec homo, nec ara, nec fanum, nec brutum, neque creatura aliqua urbis totius superstes fuerit ; sed omnia absorpta sint. Descendit autem Melchisedec de monte Thabor, et ubi sese vidit a Deo exaudivit, magno timore correptus in montem **191** remigravit, atque in densam ingressus silvam, septem illic annos permansit : nudus ut ex ventre matris suæ prodierat : unguis ejus ad palmi unius longitudinem creverunt, capilli vero capitis ad umbilicum usque protensi sunt, dorsum ejus ut cochlea testudinis obduruit. Cibus ejus erant arborum bacca, potus autem ros quem lingebat. Post septem annos, vox quædam Abrahamum compellavit, dicens : Abraham, Abraham. Respondit Abraham : Domine mi. Cui vox : Sterne jumentum tuum, imponeque vestes pretiosas et novacula, et ascende in montem Thabor, terque clama : Homo Dei, et egredietur homo ferus. Ne formides illum, sed rade, unguis reseca, induque illum, ac benedictionem ejus accipe. Fecitque Abraham quod jussum sibi fuerat a Domino, et ascendit in montem Thabor, stetitque in densa silva : tum ter exclama-

(20) Ita Reg. et Colb. Editi vero, ἐπέγων γάρ.

(21) Reg., δοκῶν καταλαγγάνειν τὸν τῆς γυναικός. Colb., δοκῶν μὴ λάγει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὁ κληρὸς.

(22) Hæc, ἐφοδεῖτο γὰρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς

αὐτοῦ, desunt in editis, sed habentur in Reg. et Colb. **A** δῶμεν θυσίαν ἓνα τῶν υἱῶν ἡμῶν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἀκούσασα, ἔκλαυσε πικρῶς· ἔγνω γὰρ (20), ὅτι προφάσει θέλει ὁ βασιλεὺς φονεῦσαι τὸν Μελχισεδέκ, ὅτι ὠνείδισεν αὐτῷ ἐπὶ τὴν θυσίαν. Καὶ ἀνεστέναζεν ἡ βασίλισσα, καὶ εἶπεν· Ὁμοί, ἐκοπίασα καὶ ἐμόχησα εἰς κενόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, εἶπεν αὐτῇ· Μὴ κλαίει, ἀλλὰ δεῦρο λάχωμεν· καὶ ἐάν λάχη μοι, ἐπιλέγομαι ὃν θέλω, καὶ δώσω αὐτὸν θυσίαν τοῖς θεοῖς ἡμῶν· εἰ δὲ λάχη σοι, ἐπιλεξαι ὃν ἂν θέλησ, καὶ παραφύλαττε αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δοκῶν καταλαγγάνειν τῷ ἱερεῖ (21)· καὶ βαλόντες κληρὸν, ἔλαχεν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐπελέξατο τὸν Μελχισεδέκ, ὃν ἠγάπα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ἡτηθεὶς παρὰ τῆς γυναικός αὐτοῦ, τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν ἠύτρεπισεν εἰς θυσίαν· ἐφοδεῖτο γὰρ προσκρούσαι τοῖς θεοῖς αὐτοῦ (22). Καὶ ἐλθὼν ὁ Μελχισεδέκ, ἤνεγκε τοὺς ἐπτὰ μόσχους. Λαθὼν δὲ ὁ πατὴρ τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱόν, ἐπορεύετο ἐπὶ τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων ἐν τῷ δωδεκαθεῷ· συνῆλθον δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ἑπτὰ παῖδες ὑπὸ τῶν ἰδίων πατέρων προσφερόμενοι· καὶ ἄλλοι τριακόσιοι (23) παρὰ τῶν μητέρων, καὶ βόες καὶ πρόβατα ἀναριθμήτα, καὶ ἐγένετο ἡ θυσία ἑτοιμος. Σαλήμ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Μελχισεδέκ, καθήμενη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἀνεθήσε φωνῇ μεγάλῃ καὶ λέγει τῷ Μελχισεδέκ· Οὐ κλαίεις τὸν ἀδελφόν σου, ὅτι μετὰ τοσοῦτον κάματον ἀπέρχεται σφαγῆναι; Καὶ ταῦτα ἀκούσας παρ' αὐτῆς ἔκλαυσε, καὶ λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Ἔως τῶν ὡδῶν χρεῖαν ἔχω· καὶ ἀναστὰς, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει Θαδῶρ. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀναστὰσα, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ναῷ τῶν εἰδώλων, ιδέσθαι τὸν αὐτῆς υἱόν, πρὶν ἢ σφαγῆναι, καὶ ὄλον τὸ γένος αὐτῆς. Ἀνελθὼν δὲ Μελχισεδέκ εἰς τὸ ὄρος Θαδῶρ, κλίνας τὰ γόνατα, εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, σὲ ἐπικαλοῦμαι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἐπάκουσόν μου τῇ ὄριζα ταύτῃ, καὶ πρόστασον, ἵνα ὅσοι παρεγένοντο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου Μελχι, ὁ τόπος ἄδης γένηται, καὶ καταπίῃ αὐτούς. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς τοῦ Μελχισεδέκ, καὶ εὐθέως ἔχανεν ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς καὶ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Μελχι, σὺν πάσῃ τῇ πόλει· καὶ οὔτε ἄνθρωπος, οὔ βοῦς, οὔ ναὸς, οὐκ ἀλογον, οὔτε τις κτίσις τῆς πάσης πόλεως ἔμεινεν, ἀλλὰ πάντα ἐξανώθη. Κατῆλθε δὲ ὁ Μελχισεδέκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαδῶρ, καὶ ἰδὼν, ὅτι ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός, ἐν φόβῳ μεγάλῳ πάλιν ὑπέστρεψεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἐν τῷ δασεῖ τῆς ὕλης ἐλθὼν, ἐμόνασεν ἐκεῖ ἔτη ἐπτὰ (24)· γυμνός ὡς ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ ἐξῆλθεν· καὶ ἐγένοντο οἱ δυνχεῖς αὐτοῦ σπιθαμῆσιοι, καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕως τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ νῶτος αὐτοῦ ἐγένετο ὡσεὶ δέρμα χελώνης. Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἀκρόδρυα ἦν, καὶ ὁ ποτὸς αὐτοῦ δρόσος, ὃν ἔλειχε. Καὶ μετὰ τὰ ἐπτὰ ἔτη φωνὴ ἦλθε τῷ Ἀβραάμ, λέγουσα, Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Καὶ εἶπεν Ἀβραάμ· Ὁ Κύριός μου. Καὶ εἶπε· Στρώσω τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ βάστασον ἱμά-

αὐτοῦ, desunt in editis, sed habentur in Reg. et Colb.

(23) Ita Reg. et Colb. In editis deest τριακόσιοι.

(24) Sic textum antea mutilum ex Reg. restitutum. Ibid. Colb. et infra habet ἔτη ἕξ.

τια πολυτελή και ξυρόν (25), και ανέλθε εν τῷ δρι A
 θαβῶρ, και κράζον τρεις φωνάς· "Ανθρωπε του Θεου·
 και λεύσεται ανθρωπος ηγγιωμένος. Μη φοβηθῆς
 σὺν αὐτόν· ἀλλὰ ξύρισον αὐτόν, και ὀνύχισον, και
 ἀμφιάσον αὐτόν (26), και εὐλογηθήτι παρ' αὐτοῦ.
 Και ἐποίησεν Ἀβραάμ καθά συνέταξεν αὐτῷ Κύριος,
 και ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Θαβῶρ, και ἔστη εἰς τὰ
 δασέα τῆς ὕλης· και ἔκραξε τρεις φωνάς· "Ανθρωπε
 του Θεοῦ. Και ἐξῆλθεν ὁ Μελχισεδεκ, και εἶδεν
 Ἀβραάμ, και ἐφοβήθη. Και εἶπεν αὐτῷ ὁ Μελχι-
 σεδέκ· Μη φοβοῦ, ἀλλ' εἶπε· Τίς εἰ; και τινὰ ζητεῖς;
 Εἶπε δὲ Ἀβραάμ· Προσέταξέ μοι Κύριος ξυρῆσαι
 σε και ὀνυχοκοπήσαι σε (27), και ἀμφιάσαι, και εὐ-
 λογηθῆναι παρὰ σου. Ὁ δὲ Μελχισεδεκ εἶπεν αὐτῷ·
 Ὡς προσέταξέ σοι Κύριος, ποίησον. Και ἐποίησεν B
 Ἀβραάμ, ὡς προσέταξεν αὐτῷ Κύριος. Και κατα-
 θὼν ὁ Μελχισεδεκ ἀπὸ του ὄρους Θαβῶρ μετὰ τρεις
 ἡμέρας, κέρας ἐλαίου λαθῶν, και ἐπισφραγίσας
 τῷ ῥήματι του Θεοῦ, ἠύλογησε τὸν Ἀβραάμ λέγων·
 Εὐλογημένος εἶ τῷ Θεῷ τῷ ὕψιστῳ, και τὸ λοιπὸν
 καλεῖται τὸ ὄνομά σου τετελειωμένον (28), και οὐκέτι
 λοιπὸν καλεῖται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ, ἀλλ' ἔσται
 τὸ ὄνομά σου τέλειον, Ἀβραάμ. Και πάλιν φωνή
 ἦλθε τῷ Ἀβραάμ· ὁ δὲ εἶπε, Τί, Κύριέ μου; Ὁ δὲ
 Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐκ του γένους
 του Μελχισεδεκ ἐπερίσσευσεν ἀπὸ τῆς γῆς, διὰ τουτο
 κληθήσεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε
 ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε τέλος ἔχων ζωῆς· ἀφωμοιωμέ-
 νος δὲ τῷ Υἱῷ του Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα·
 και ἡγάπησα αὐτόν, ὡς ἡγάπησα τὸν Υἱόν μου τὸν
 ἀγαπητόν· ὅτι ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς μου, και φυλά-
 ξει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἰνα οὖν μη δόξῃ ἀρχὴν ἡμερῶν
 μη ἔχειν, διὰ τὸ μη εἶδέναι τινὰ πότε ἐγεννήθη, τὸ
 τῆς γενεαλογίας (29), μήτε πατρός, μήτε μητρός, διὰ
 τουτο λέγεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, και ἀγενεαλόγητος·
 και διὰ τὸ εὐαρεστῆσαι αὐτόν τῷ Θεῷ, μένει ἱερεὺς
 εἰς τὸ διηνεκές. Ὡς οὖν ἀπήντησεν ὁ Μελχισεδεκ τῷ
 Ἀβραάμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλείων,
 ἐπέδωκεν αὐτῷ ποτήριον οἴνου ἀοράτως (30) ἐπιθαλῶν
 αὐτῷ και κλάσμα ἄρτου, και τῷ λαῷ αὐτοῦ ὄντος ἐν
 ἀνδράσι τιη', ὃ λέγεται βουκάκρατον ἕως τῆς σήμε-
 ρον ἡμέρας. Κατὰ τουτον τὸν τρόπον ὠμοιώθη τῷ
 Υἱῷ του Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν χάριν· και οὕτω
 πρῶτος τύπος ἐγένετο τῆς ἀναϊμάκτου θυσίας του D
 Σωτήρος φέρων εἰς τὴν ἁγίαν προσφορὰν (31). Διδ λέγει· «
 Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδεκ, » ἐπειδὴ τύπος ἐγένετο τῆς ἁγίας προσφορᾶς,
 ἐπίδεδωκὸς τῷ Ἀβραάμ, και τοῖς τιη'. Οὕ-
 τω τε και οἱ ἅγιοι Πατέρες κατὰ καιροὺς εὐρέθησαν ἐν τῇ
 Νικαέων πόλει, οἱ και ὠρθοτόμησαν τὴν πί-
 στιν· ὧν ἡ ποσότης, καθ' ὁμοιότητα του πατριάρχου (32)
 Ἀβραάμ, ἐστὶ τριακῶσι δέκα και ὀκτὼ
 ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐν τῇ συνόδῳ. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν
 πρέπει δόξα νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

⁶⁰ Psal. cix, 4.

(25) Ita Reg. Editi vero, και ὁσόν. Colb., και θυ-
 σον θυσίαν Κυρίου τῷ Θεῷ σου.

(26) Colbertinus, και τριχοκόπησον αὐτόν, και
 ὀνυχοκόπησον αὐτόν, και φίλησον αὐτόν.

(27) Ita Colbertinus. In editis vero hæc, και ὀνυ-
 χοκοπήσαι σε, desunt.

(28) Ita Colbertinus. Editi et Reg., τετελειωμένον.
 Και πάλιν φωνή, omissis multis.

(29) Ita Reg. Editi vero, μήτε δὲ γενεαλογίας.

(30) Sic Regius. Editi vero, ποτήριον ἄκρατον ἐπ.

vit : Homo Dei! Egressusque est Melchisedec, quo
 viso, Abraham timuit. Atque illi Melchisedec : Ne
 timeas, sed dic mihi qui sis, et quem quæras. Tum
 Abraham : Jussit mihi Dominus, ut raderem te,
 ungues secarem, induerem, ac benedictionem tuam
 acciperem. Cui Melchisedec : Fac quod præcepit
 Dominus. Fecitque Abraham quod jussum sibi fue-
 rat a Domino. Et cum descendisset Melchisedec
 de monte Thabor, post triduum, accepto olei cornu,
 ac signans verbo Dei, benedixit Abraham dicens .
 Benedictus es Domino Deo altissimo, ac deinceps
 erit nomen tuum perfectum : nec ultra vocabitur
 nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum perfe-
 ctum, Abraham. Iterumque venit vox ad Abraham,
 qui ait : Quid est, Domine mi? Tum Dominus illi :
 Quandoquidem nemo ex genere Melchisedec super-
 stes est in terra, ideo vocabitur sine patre, sine
 matre, sine genealogia, neque initium dierum, ne-
 que finem vitæ habens : assimilatus autem Filio
 Dei, manet sacerdos in sæculum, dilexique illum,
 ut dilexi Filium meum dilectum, quia custodivit
 præcepta mea, et custodiet in sæcula. Ne videatur
 itaque initium dierum non habere, quod nemo sciat
 quando natus sit, neque ejus genealogiam, patrem
 vel matrem ; ideo dicitur sine patre, sine matre,
 sine genealogia. Et quia placuit Deo, manet sacer-
 dos in perpetuum. Cum igitur occurrisset Melchi-
 sedec Abrahamo revertenti ex cæde regum ; dedit
 illi calicem vini clam immisso panis frusto, nec-
 nen populo illius cccxviii virorum, quod dicitur
 bucaeratum, usque in præsentem diem. Eo modo-
 similis factus est Filio Dei, sed non secundum
 gratiam. Atque ita primus ipse typus fuit incruenti
 sacrificii Salvatoris, cum tulit sanctam oblationem.
 Quapropter ait : « Tu es sacerdos in æternum sec-
 undum ordinem Melchisedec ⁶⁰, » quoniam ty-
 pus fuit sacræ oblationis, tradens eam Abrahamo
 et cccxviii viris. Totidemque numero inventi sunt
 olim in Nicæna urbe sancti Patres, qui rectam sta-
 tuerunt fidem : quorum numerus ad similitudinem
 patriarchæ Abrahæ est trecentorum decem et octo
 sanctorum episcoporum qui in synodo fuere. Deum
 autem nostrum decet gloria nunc et semper et in
 D sæcula sæculorum. Amen.

Inferius Regium sequimur, ubi in editis legebatur,
 τῷ λαῷ αὐτοῦ τιη' ἕως τῆς, etc.

(31) Ita ex Regio locum vitiatum restituimus.
 Colb. sic habet, Ἀλλ' οὕτω πρῶτος τύπος γέγονεν
 ὁ Μελχισεδεκ τῆς ἀναϊμάκτου θυσίας, φέρων εἰς τὴν
 ἁγίαν προσφορὰν ἄρτον και οἶνον και ὕδωρ, δεικνύς
 τὸ τρισυπόστατον κράτος.

(32) Regius, Οὗτοι γὰρ ὑπάρχουσι συµμερισταὶ
 του πατρ. Infra, Τῷ δὲ Θεῷ, etc., ex Regio mutuaui
 suinus. In editis deerant.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO.

192 Opusculum ad Jovianum nullam præfert Epistolæ vel tractatus, Augusto missi, formam : sed videtur esse fragmentum alicunde divulgum, non tamen ex Athanasii scriptis, nihil quippe hic comparet Athanasianum. Ex argumento namque liquet esse scriptum post motam quæstionem de duabus hypostasibus, atque ex quibusdam ad calcem verbis videtur editum ante synodum Chalcedonensem : unam enim dicit esse Verbi naturam et hypostasin incarnatam, quasi natura idipsum sit quod hypostasis. Nisi fortasse quis putaret post synodum Chalcedonensem conscriptum opusculum fuisse ab aliquo Eutyichiano. Stylus denique perplexus et intricatus, ac verbis constans Athanasio minime usitatis, auctorem indicat Athanasio longe imparem. Habetur autem in paucissimis codicibus, in Basiliensi nimirum, unde primo cūsum fuit, et in Vaticano quodam num. 1431.

EJUSDEM ATHANASII AD PISSIMUM IMPERATOREM JOVIANUM.

Dominus noster Jesus Christus de baptismo cum leges tulit, exactam accuratamque fidei definitionem edidit, sanctis apostolis aiens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁶⁷. » Itaque initiatio in fide, est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Cum sancta ergo Trinitas accessionem non admittat, plane constat unigenitum ejus Verbum, quod ex Patris placito et sua sponte nostrum participes est, ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine matre, unum esse Filium, cum assumptione, ex unionis œconomia. Simul enim caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animalis rationalis : in ipso namque et hypostasin habuit. Unde jure, imo potius, revera, quæ assumpta sunt, ipsius Domini, et non alterius propria esse in confesso erit. Primum namque Dominus cum illa divine, et tunc ex illa ipse per dispensationem puer. Quapropter Virgo mater est, utpote Deipara, sancta Maria. Par itaque videtur esse unam potius dicere et constiteri naturam Verbi, naturam scilicet et hypostasin incarnatam, et perfecte hominem factam. Et qui hoc non fatetur, cum Deo pugnat et hostis est sanctorum Patrum.]

⁶⁷ Matth. xxviii, 19.

(32*) Hujus opusculi seu epistolæ fragmentum quod hic non comparet affert Justinianus imp. in libro contra Monophysitas quem publici juris facit card. Angelo Mai tom. VII Script. vet., p. 503 : « Ἐτέραν δὲ ὡς δὴ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐν ἁγίοις πρὸς Ἰωβιανὸν τὸν βασιλέα γεγραμμένην ἔχουσιν οὕτως : « Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν πρὸ αἰῶνων ἀίδιως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰῶνων οἰά τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας Παρ-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕ-ΣΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΩΒΙΑΝΟΝ.

Α Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐπὶ τῷ βαπτισματι θεσμοθετῶν, τὸν ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένον ὄρον τῆς πίστεως ἐποίησε. λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις : « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐκοῦν ἡ ἐν πίστει τελείωσις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς οὖν ἁγίας Τριάδος προσθήκην οὐκ ἐπίδεχομένης, πάντως ὅτι, ἐν εὐδοκίᾳ Πατὴρ ἐκουσίως μετασχὼν τῶν ἐν ἡμῖν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας Παρθένου Μητρὸς, εἰς πάλιν ἐστὶν Υἱὸς μετὰ καὶ τῆς προσθήκης τῆς τῆς ἐνώσεως οἰκονομία. Ἄμα γὰρ σὰρξ, ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἄμα σὰρξ ἐμφυχος λογικῆ : ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν. Ὅθεν δικαίως, Β μᾶλλον δὲ καὶ ἀληθῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἴδια, καὶ οὐχ ἑτέρου τινός, τὰ προσληφθέντα προσομολογηθήσονται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς ὁ αὐτὸς οἰκονομικῶς παιδίον. Αὐτὸ καὶ Παρθενομῆτωρ ὡς Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία. Μίαν τοίνυν ἔοικε μᾶλλον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν σεσαρκωμένην, καὶ τελείως ἐνανθρωπήσασαν. Καὶ ὁ τοῦτο μὴ λέγων θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιος (32*).

Γ θένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει λέγων : Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός : καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει. »

IN LIBRUM DE DEFINITIONIBUS ADMONITIO.

Opusculi hujusce vobiscum eruditus nemo primo aspectu non videat : tum ex laudato Gregorio Nysseno, tum ex stylo, vocibus, demum nugacitate scriptoris hujusce. Quamobrem erit, ni fallor, satis, monere lectorem, haberi pauculas definitiones in operibus Maximi, Combefisio editore, quæ quidem harum quibusdam non abicimiles sunt.

In manuscripto porro Colbert. 4753, opusculum habetur hoc titulo: Κεφάλαιά τινα ὀφελόντα ἐπίστασθαι τοῖς, ὡς ἐξὸν ἀνθρωπίνῳ νοῦ, βουλομένοις γυνῶναι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Capita quædam quæ scire oportet eos, qui, ut fert facultas mentis humanæ, nosse volunt mysterium Incarnationis Verbi. Isthic multa habentur, quæ in his quoque Definitionibus leguntur, suisque locis adnotavimus.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΟΡΩΝ.

1. Ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, συλλεγέντες ἀπὸ τε Κλήμεντος καὶ ἐτέρων ὁσίων ἀνδρῶν καὶ μακαρίων Πατέρων· οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἐτέρου μαθήματος μετεῖναι καὶ ἐνοσθηθῆναι, τὸν τῆ βοήθειαν τοῦ Θεοῦ προῖστασθαι τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας βουλομένον, καὶ πάντα ἀνθρωπὸν ὀρθοδόξως φρονούντα, καὶ πίστιν πρὸς Θεὸν τὴν εὐαγγελικὴν ἐσχηκότα.

2. Πρὸς δὲ ἀκριβοτέραν παράδοσιν ἐκεῖνο εἰδέναι χρῆ, ὅτι περ πᾶν τὸ οἰονοῦν ζήτημα ἢ ἐρώτημα τρεῖς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἐξετάσεις ἔχει· ὅσον τί ἐστὶ τὸδε πρᾶγμα, καὶ κατὰ τί εἴρηται τὸδε, καὶ (ὁσαυτῶς) νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε. Καὶ ὅτε μὲν ἐρωτῶμεν, τί ἐστὶ τὸδε; πρόδηλον, ὅτι τὸν ὄρον ζητοῦμεν τοῦ πράγματος· ὅταν δὲ λέγομεν, κατὰ τί εἴρηται τὸδε; τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀπαιτοῦμεν. Ἦνίκα δὲ λέγομεν, ὁσαυτῶς νοεῖται τὸ ὄνομα τὸδε; πρόδηλον, ὅτι πᾶσα ζητοῦμεν τὰ σημαινόμενα τοῦ ὀνόματος. Ὁ γοῦν ἐκτὸς εἰδήσεως τῶν ὄρων δογματίζειν ἐπιχειρῶν οὐδὲν διαφέρει τυφλοῦ ὁδοιπόρου ὧδε χάκεισε πλαζομένου. Εἰρητέον τοίνυν τῶν προειρημένων τρόπων τριχῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν.

3. Ὅρος τῶν ὄρων ἐστὶν ὁ πάντα μὲν ὀρίζων, αὐτὸς δὲ ὑπὲρ οὐδενὸς ὀριζόμενος· ὥστε μόνος ὄρος τῶν ὄρων ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑπικειμένου πράγματος. Ὅροι δὲ λέγονται, ὡς ὁράσεις καὶ ὀφθαλμοὶ τῶν πραγμάτων τυγχάνοντες, καὶ ὡς διορίζοντες συντόμως τὴν τοῦ νοῦ τοῦ δυνάμιν. Καὶ γὰρ ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶν οὐσία ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς, καὶ λόγου καὶ αἵματος, καὶ στοιχείων, καὶ ἐτέρων πλείονων συνισταμένη. Ἡμεῖς δὲ περιορίζομεν ταῦτα, καὶ συντόμως λέγομεν διὰ τοῦ ὄρου, ὅτι Ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶν λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Λέγεται καὶ πάλιν τὸ ἐντελὲς ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἀνορθοπεριπατητικόν. Συνέκοψαν δὲ οἱ ὀνοματοθέται τὴν πολυλεξίαν, καὶ ἐνόμασαν αὐτὸν ἀνθρωπὸν διὰ τὴν συντομολογίαν. Ἀνορθοπεριπατητικὸν δὲ λέγεται ὁ ἀνθρωπὸς, ἐπειδὴ τὰ ἄλογα ζῶα περιπατοῦντα, κλίνοντα τὴν κεφαλὴν βλέπουσι κάτω πρὸς τὴν γῆν· ὁ δὲ ἀνθρωπὸς περιπατῶν βλέπει καὶ θεωρεῖ τὰ ἄνω. Ἐν συκοπῇ δὲ ὀνομάζεται ἀνθρωπὸς. Πάλιν ἀνθρωπὸς λέγεται, διὰ τὸ ἄνω ἀθερεῖν τὸν ὄψα· τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ ἄνω θεωρεῖν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς καὶ ὁ νοῦς πάντοτε ἄνω ὀρᾷ. Καὶ τούτου χάριν εἴρηται ὄρος· ὅτι περιορίζει καὶ συγκόπτει τὴν πολυλεξίαν, καὶ ποιεῖ σύντομον τὴν μακρολογίαν.

4. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι καὶ ἀναριθμητοὶ ὄροι περὶ παντὸς πράγματος. Ἐκ πολλῶν δὲ ὀλίγους τοὺς κυ-

EJUSDEM, DE DEFINITIONIBUS.

1. Variæ definitiones juxta traditionem fideique catholicæ Ecclesiæ, collectæ ex Clemente, aliisque sanctis viris, beatisque Patribus: quas præ aliis omnibus disciplinis, adire atque animo complecti oportet eum qui, Deo juvante, verbo veritatis præesse voluerit; necnou quisquis orthodoxam tenet sententiam, sinceramque fidem habet erga Deum.

2. Ad accuratiorem porro traditionem, scire convenit, quamlibet quæstionem et interrogationem tres habere interrogationes, et perquisitiones: nempe, quid res sit: quæsit causa nominis ejus: quot modis intelligatur. Cum vero interrogamus: Quid illud est? palam est nos rei definitionem quærere. Cum dicimus autem: Qua de causa sic vocatur? nominis etymologiam postulamus. Ubi vero sciscitatur, Quotuplici modo hoc nomen intelligitur? **193** propalam est nos quærere, quot sint nominis significata. Quisque ergo absque definitionum notitia, docere aggreditur, is nihil differt a cæco viatore hac illac errante. Dicendum itaque tribus hisce modis inquisitionem haberi oportere.

3. Definitio definitionum ea est, quæ omnia definit et a nullo definitur. Quapropter solus Deus definitio definitionum est. Definitio est oratio brevis, propositæ rei naturam explicans. Dicuntur quæ ὄροι, seu definitiones, quasi ὁράσεις, seu inspectiones atque oculi rerum, et quod breviter definiant intelligibilis rei virtutem. Etenim homo est substantia, carne, anima, ratione, sanguine, elementis, aliisque multis constans. Nos autem illa circumscribimus, et paucis per definitionem dicimus: Homo est animal rationale, mortale, mentis et scientiæ capax. Dicitur autem ipsum integrum hominis nomen, ἀνορθοπεριπατητικόν, id est, erecto corpore incedens. Abbreviarunt autem qui rebus indidere nomina, vocis prolixitatem, et vocarunt eum, ἀνθρωπὸν, id est, hominem, brevitatis causa. Dicitur autem erecto corpore incedens, homo, quoniam bruta animantia cum incedunt, prono capite, inferius in terram respiciunt; homo vero, dum graditur, superna videt et contemplatur. Per syncopen autem ἀνθρωπὸς vocatur. Homo rursum dicitur, quod vultus ejus sursum aspiciat, id est quod oculorum nostrorum acie, sursum aspiciamus. Oculus enim atque mens sursum semper respicit. Atque ideo dicitur definitio, quia definit et abbreviat multitudinem vocum, et prolixitatem orationis decurtat.

4. Multæ igitur atque innumeræ sunt cujuscunque rei definitiones. Ex multis autem paucas atque

accuratores propter hominum inertiam colligemus. Cæterum illud sciendum ac pro certo habendum est, eum qui sedulo rerum definitiones edat, facile posse rhetores, atque facundos oratores, in disputationibus reprimere. Nam si interrogatus, quid sit definitio, quare dicatur definitio, quot modis intelligatur definitio, hæreat adversarius; pudore quasi nihil sciat afficietur.

5. Tria sunt secundum substantiam hominibus ignota et indefinita, Deus, angelus et anima, quæ sunt secundum substantiam soli Deo nota.

Quid est finitum, quid infinitum, quid difficile, quid facile definitum? Finitum est, quod suos terminos non excedit, ut cælum, terra, mare, quæ suos terminos non transcendunt. Infinitum est, solum illud quod increatum est, scilicet Deus. B Difficile definitum est, quod creatum et indefinitum est, cujusmodi est angelus, anima, dæmon: aut difficile definitum est, quod non omnino, sed ex parte tantum cognoscitur, quale est lignum vitæ. Facile definitum est, quod contrectatur et conspicitur, ut panis et similia.

6. Quid est Deus? et secundum quid dicitur Deus? et quot modis intelligitur Deus? Deus est substantia sine causa, omnis substantiæ causa supersubstantialis. Dicitur autem Θεός ἀπὸ τοῦ θέειν, id est, a currendo. Cursus autem ille non intelligendus de transitu ex quodam loco in alium locum; sed de Dei providentia et operatione quæ pervadit omnia. Vel, ἀπὸ τοῦ αἰθεῖν, id est, ab urendo, vel ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, id est quod speculetur omnia. C Nihil quippe rerum, ejus speculandi vim effugere valet. Duobus autem modis vox illa Deus usurpatur in divina Scriptura; nimirum natura et gratia: Deus quidem natura et substantia est Deus; gratia autem et adoptione justi quoque dii dicuntur. Ait enim Scriptura: « Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi ⁶⁸. » Dicitur autem Pater, vel, quasi τὰ πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans, vel quasi παῖδας τηρῶν, id est, proprios filios conservans et confirmans quasi pater: Filius porro dicitur, quasi dicas: Qualis Pater secundum substantiam, talis est Filius; sive ex increato increatus, sive ex mortali mortalis. Πνεῦμα autem seu spiritus dicitur, quasi, omnis nutus, velociter enim circumquaque movetur. Spiritus porro quadrupliciter sanctus, spiritus angelus, spiritus anima, vocatur.

7. Sempiternum est, quod semper manet. Et quod æternum est, non statim sine principio esse dicitur; sed quod sine principio est æternum dicitur. Et sine principio dicitur quod principium non habet. Hoc autem Deus est. Quare sine principio et sempiternus ille dicitur, hoc est sine fine. Angeli vero et animæ non dicuntur sine principio: principium namque acceperunt et creati sunt a Deo. Dicuntur autem æterna, quia æternum vivunt.

⁶⁸ Psal. I. XXVI, 6.

ριωτέρους ἐντάττομεν διὰ τὸ βῆθυμον τῶν ἀνθρώπων. Πλὴν τοῦτο γνωστότερον καὶ πιστευτέον, ὅτι ὁ φιλοπόνως πράττειν τοὺς ὄρους ῥήτορας καὶ δεινοὺς πολυλόγους δυνήσεται εὐχερῶς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐπιστομίζειν. Ὅταν γὰρ ἐρωτηθῆς, τί ἐστὶν ὄρος; καὶ κατὰ τί εἴρηται ὄρος; καὶ ὁσαυτῶς νοεῖται ὄρος; ἀπορῆσαι ὁ ἐξ ἐναντίας πρὸς ταῦτα, καὶ κατατρίχυνεται λοιπὸν ὡς μηδὲν ἐπιστάμενος.

5. Τρία εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀνθρώποις ἀγνώριστα καὶ ἀόριστα, Θεός, ἄγγελος, καὶ ψυχὴ, μόνῃ Θεῷ κατ' οὐσίαν γνωριζόμενα.

Τί ἐστὶν ὀριστόν; καὶ τί ἀόριστον; καὶ τί δυσόριστον; καὶ τί εὐόριστον; Ὅριστόν ἐστὶν ἀνυπέρβητος στάσις· ὅσον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλασσα, ἢ τοὺς ὄρους αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνουσα. Ἀόριστόν ἐστὶ τὸ μόνον ἀκτιστόν, ὁ Θεός. Δυσόριστόν ἐστὶ τὸ κτιστόν καὶ ἀόριστον· οἷον ἄγγελος, ψυχὴ, καὶ δαίμων· ἢ δυσόριστόν ἐστὶ τὸ μὴ καθόλου, ἀλλ' ἐκ μέρους γινωσκόμενον· οἷον τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Εὐόριστόν ἐστὶ τὸ ψηλαφώμενον καὶ θεωρούμενον· οἷον ἄρτος καὶ τὰ ὅμοια.

6. Τί ἐστὶ Θεός; καὶ κατὰ τί εἴρηται Θεός; καὶ ὁσαυτῶς νοεῖται Θεός; Θεός μὲν ἐστὶν οὐσία ἀνάγκη καὶ πάσης οὐσίας αἰτία ὑπερούσιος· καὶ λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν, ἦτοι τρέχειν. Τὸ τρέχειν δὲ μὴ τὴν ἀπὸ τόπου νοητέον εἰς τόπον μετάβασιν, ἀλλὰ τὸ τὴν προνοίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ πάντα διήκειν· ἢ ἀπὸ τοῦ αἰθεῖν ἦτοι καίειν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων τὴν ἐποπτικὴν αὐτοῦ διαφεύγει δύναμιν. Δισσῶς δὲ λέγεται ἡ Θεὸς προσηγορία παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, φύσει καὶ χάριτι. Ὁ μὲν Θεός φύσει καὶ οὐσίᾳ ἐστὶ Θεός· χάριτι δὲ καὶ θέσει λέγονται θεοὶ καὶ οἱ δίκαιοι. Καὶ γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. » Εἴρηται δὲ Πατὴρ, ἢ ὡς τὰ πάντα τηρῶν, ἢ ὡς τοὺς οἰκτιροῦν παῖδας τηρῶν καὶ στηρίζων οἱα πατὴρ. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὡς ἂν εἴποις· Οἶός ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός· εἴτε ἐξ ἀκτιστοῦ ἀκτιστος, εἴτε ἐκ θνητοῦ θνητός. Πνεῦμα δὲ εἴρηται, ὡσαυτὲ πᾶν νεῦμα, ὁξέως πάντῃ νεῦον καὶ κινούμενον. Εἴρηται δὲ πνεῦμα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τετραχῶς, Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, πνεῦμα ἡ ψυχὴ, πνεῦμα ἄνεμος· ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ νοῦς εἴρηται πνεῦμα.

194 ratione in divina Scriptura usurpatur, Spiritus spiritus ventus; imo quandoque mens spiritus

7. Ἀίδιον ἐστὶ τὸ ἀεὶ διάγον. Καὶ τὸ μὲν αἰδίον οὐ λέγεται καὶ ἀναρχόν· τὸ δὲ ἀναρχόν λέγεται καὶ αἰδίον. Ἀναρχόν δὲ λέγεται τὸ μὴ ἔχον ἀρχήν· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἀναρχος λέγεται καὶ αἰδίος, τουτέστιν ἀτελεύτητος. Οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχὰς οὐ λέγονται ἀναρχοί· ἀρχὴν γὰρ ἔλαβον καὶ ἐκτίσθησαν παρὰ Θεοῦ. Λέγονται δὲ αἰδία, ἐπειδὴ μέλουσιν ἀθάνατα ζῆν.

Ἰδίωμα λέγεται τὸ ἰδίως ὑπάρχον ἐν τῇ φύσει, ἐν ἑτέρῃ δὲ οὐσίᾳ μηδαμῶς ὑπάρχον· ὡσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ γέλως ἐν ἄλλῃ οἷζ δῆποτε φύσει.

8. Τί λέγεται φύσις; Φύσις εἴρηται, διὰ τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι, ὡσπερ καὶ οὐσία, ὡς οὐσα καὶ ἐν ἀληθείᾳ γνωριζομένη. Φύσις πάλιν εἴρηται, διὰ τοῦ φύειν καὶ βλαστάνειν. Φύσις καὶ οὐσία καὶ γένος καὶ μορφή ἐν ἐστὶ. Πρόσωπον δὲ καὶ χαρακτήρ καὶ ὑπόστασις καὶ ἰδικόν καὶ άτομον ἐν καὶ αὐτὸ ὑπάρχει. Ἄλλο γὰρ φύσις καὶ ἄλλο ὑπόστασις. Ἐὰν οὖν εἴπη σοί τις ἐπι τῆς θεότητος πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ μίαν, ὑποστάσεις δὲ τρεῖς. Ἐὰν δὲ εἴπη σοὶ ἐπι τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ δύο· μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς τὰς δύο οὐσίας καὶ φύσεις ἔσχεν ἀτρέπτους καὶ ἀκέραιους, τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μιᾷ ὑποστάσει, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος γνωριζόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ὁμολογοῦμεν τὴν σάρκωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

Ἐπι δὲ τῆς θεολογίας μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν τῆς ἁγίας Τριάδος, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μία φύσις ἐστὶ, καὶ μία οὐσία, καὶ μία ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ δύναμις· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τρεῖς χαρακτήρες, καὶ τρία πρόσωπα· τούτεστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Μία θεότης ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις γνωριζομένη.

Δέον οὖν καθολικώτερον εἰπεῖν τί ἐστὶν οὐσία, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν οὐσία, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ φύσις, καὶ ἡ μορφή, ὡς εἴρηται, μία ἐστὶ· τὸ δὲ πρόσωπον καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ άτομον, καὶ τὸ ἰδικόν, ἐν ἐστὶ. Καὶ γὰρ ἡ φύσις δύναται ἔχειν ἐν ἑαυτῇ πλείους τὰς ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐξ ἐνὸς σώματος ὄντες καὶ μιᾷ πνοῆς πάντες, μιᾷ ἐσμεν φύσεως καὶ οὐσίας. Ὑποστάσεις δὲ πολλαί. Καὶ γὰρ ὑπόστασις διὰ τοῦτο λέγεται, ἀπὸ τοῦ στήκειν τῇ οὐσίᾳ.

Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ ἡ οὐσία λέγεται καθολικῆ, ἡ δὲ ὑπόστασις μερικῆ. Καθολικὸν δὲ λέγεται τὸ καθόλου πάντα περιλαμβάνον καὶ περιέχον· μερικὸν δὲ τὸ ἔχον μέρος τι οὐσίας. Ὄϊον, ἐν εἴπη, Ὁ ἄνθρωπος, ἰδοὺ εἶπας πάντα ἄνθρωπον· καθολικὸν γὰρ ἐστὶ τοῦτο καὶ οὐσιῶδες, καὶ πάντες ἄνθρωποι λέγονται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσίν. Εἰ δὲ εἴπη, Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἢ ὁ Ἰωάννης, τότε ἕνα ἄνθρωπον ἐσήμανας, ὅτι μερικὸν ἐστὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ κοινόν ἐστὶ, ἐὰν εἴπη, Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζονται. Τὸ δὲ μερικὸν ἐστὶ ἐκάστου τὸ ὄνομα. Ἀρμόζει καὶ τοῦτο τὸν θέλοντα γινῶναι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἵνα γινώσκῃ, ποῖόν ἐστὶ τὸ μερικόν, καὶ ποῖον καθόλου. Οὐ γὰρ μόνον ἐπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπι παντὸς πράγματος, οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, τοῦτό ἐστὶν εὑρεῖν. Καὶ εἰπωμεν φανερώτερον· ἀναγκαῖα γὰρ εἶσι ταῦτα τοῖς μέλλουσιν ἐκζητεῖν. Λέγομεν δὲ οὕτως. Ἐὰν εἴπη, Ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέλων ἐσήμανας· κοινὸν γὰρ ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τῶν ἀγγέλων καὶ οὐσιῶδες,

A Proprietas dicitur, quod proprie existit in natura, in aliaque nulla substantia reperitur; velut in homine ridendi facultas. In nulla quippe alia natura risus reperitur.

9. Quid dicitur natura? Natura dicitur, quod nata sit et existat, quasi existens et in veritate cognita. Natura item dicitur, a nascendo et germinando. Natura, substantia, genus, forma, unum sunt. Persona autem, character, hypostasis, proprium, indivisum, unum etiam sunt. Aliud quippe natura, aliud hypostasis. Si quis ergo dixerit tibi: In deitate quot naturas confiteris? Dic, unam; hypostases vero tres. Quod si dixerit tibi: In œconomia assumptæ carnis quot naturas confiteris? Dic: Duas, unamque hypostasin. Etenim Christus duas substantias et naturas habuit immutabiles et inconfusas, deitatem et humanitatem in una hypostasi, Deus perfectus et perfectus homo cognitus. Ac propterea duas naturas in una hypostasi confitemur incarnationem Domini nostri Jesu Christi et Dei.

B In theologia vero unam confitemur sanctæ Trinitatis naturam, tres autem hypostases. Etenim Patris, Filii et Spiritus sancti, una natura est, una substantia, una potestas, regnum et potentia. Tres autem hypostases, tres characteres, tres personæ, hoc est, Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Una divinitas in tribus personis cognita est.

C Generalius dicere oportet quid sit substantia, quid hypostasis. Substantia, genus, natura, forma, ut dictum est, unum sunt: persona item, character, hypostasis, individuum, proprium, unum sunt. Natura quippe complures in se habere potest hypostases. Homines enim uno corpore, uno spiritu constantes omnes, unius sumus naturæ atque substantiæ. Hypostases autem plurimæ. Etenim ideo dicitur hypostasis, quod in essentia subsistat.

D Natura porro ac essentia dicuntur universales, hypostasis vero particularis. Universale autem dicitur, quod omnia omnino complectitur, atque continet; particulare autem, quod partem aliquam habet essentiæ. Exempli causa, si dixeris: Homo, omnem dixisti hominem: illud namque universale est ac essentiale: omnesque dicuntur homines, atque ejusdem sunt essentiæ. Quod si dixeris: Petrus, Paulus, aut Joannes, unum tunc hominem significasti, quia illud particulare est. Commune siquidem est, si dixeris, Homo, quia omnes homines nominantur. Particulare autem est cujusque nomen. Sane par est eum qui rerum naturam cognoscere velit, scire, quid particulare sit, quid universale. Neque solum enim in hominibus; sed in quacunque re, cœlestium, terrestrium, illud reperire est: quod liquidius explicemus, necessaria quippe sunt ista iis qui investigaturi sunt. Sic itaque dicimus. Si dicas, Angelus, angelorum essentiam omnem significasti, commune quippe

illud nomen est angelis et essentialia : omnesque dicuntur angeli ; sin dixeris Michael, Gabriel, hypostasin unam dixisti, hoc est unum angelum. Natura quippe dicitur angeli essentia : hypostasis vero uniuscujusque angeli appellatio. **195** Itemque una natura communis est humanitas ; hypostases vero, Petrus, Paulus, Thomas, ac reliquæ personæ et characteres. Natura igitur est domina genitrixque hypostasium. Propterea rursum dicemus : si dicas : Bona est natura angelus, totam eorum essentiam significasti. Sin dicas : Magnus est Gabriel, unam ex omnibus hypostasin nominasti. Et si dicas, Volatile, denotasti totam volatiliū essentiam ; sin dicas, Columba, turtur, luscinia, pavo, cygnus : hæc sunt hypostases. Non solum autem in intelligibilibus, rationalibus, et spiritualibus valet hæc definitionum regula ; sed etiam in omni inanimata, insensibili et immobili natura. Verbi gratia, si dixeris : Fecit Deus lucem, ecce universam luminariorum essentiam significasti. Ipsa porro essentia deinceps dividitur in suas hypostases ; in solem sc̄licet, lunam, stellas, lucernas, cereos, variaque ana. Simili quoque modo de ventis ; si dixeris, Spiritum seu ventum, omnem ventorum naturam significasti. Sin dixeris, Austrum, boream, aut euroclydonem : hæc sunt hypostases. Item si dixeris, Arborem, universam arborum essentiam significasti ; sin dixeris, Ficum, nucem, castaneam, amygdalum, unam hypostasin arborum significasti. Rursum si dixeris, Aquam, universam aquarum naturam dixisti ; sin dixeris, Mare, paludem, puteum, fontem, unam tantum aquarum dixisti hypostasin. Iterum si Fluvium nomines, fluvios omnes dixisti ; sin dixeris, Mæandrum, Euphraten, Nilum, tum fluviorum unam hypostasin dixisti. In reliquis similiter oportet omnia investigare, atque cogitare, internoscere, ac discernere, quid sit natura, quid hypostasis. Natura quippe radix est fonsque rerum : hypostasis autem pars est naturæ. Hæc quippe sunt necessaria iis qui mundanas res accurate cognoscere ac scrutari volunt.

II. De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.

Quid est voluntas? Voluntas est intelligentis et rationalis substantiæ appetitus, ad id quod concupiscitur. Quidquid enim intelligit, palam est quod etiam voluntatis sit capax : θέλημα enim, seu voluntas, κατὰ τὸ θέειν λίαν, scilicet a valde currendo dicitur : vel, optati assumptio seu occupatio. Tripliciter autem voluntas consideratur : divina, angelica et animæ ; quandoquidem hæc tres naturæ tantum, voluntatis sunt capaces. Tripliciter autem et in Scriptura voluntatem invenimus usurpari : divinam, naturalem vel mediam, tertio carnalem, quæ diabolicam significat. Voluntas divina, sunt mandata Dei. Voluntas naturalis, est operatio divinæ voluntatis. Carnalis vero voluntas, est legis divinæ transgressio. Triplex ista voluntas est in homine.

καὶ πάντες ἄγγελοι λέγονται· Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Ὁ Μιχαήλ, ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν εἶπας, τουτέστιν ἓνα ἄγγελον. φύσις γὰρ λέγεται ἡ ἀγγελότης· ὑπόστασις δὲ ἐστὶν ἐνὸς ἐκάστου ἀγγέλου προσηγορία. Καὶ γὰρ φύσις ἐστὶ μία κοινὴ ἡ ἀνθρωπότης, ὑποστάσεις δὲ Πέτρος, Παῦλος καὶ Θωμᾶς, καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα καὶ οἱ χαρακτῆρες. Ἡ οὖν φύσις ἐστὶν ἡ κυρία καὶ γεννητικὴ τῶν ὑποστάσεων. Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· ἔὰν εἴπῃς· Καλὴ φύσις ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐσήμανας. Ἐὰν δὲ εἴπῃς· Μέγας ἐστὶν ὁ Γαβριήλ, ὑπόστασιν μίαν ἐκ πάντων εἶπας. Καὶ ἔὰν εἴπῃς, Τὸ πετεινὸν, ἰδοὺ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐδήλωσας τῶν πετεινῶν· ἔὰν δὲ εἴπῃς, Ἡ περιστέρη, ἡ τρυγὼν, ἡ ἀηδὼν, ὁ ταῦς, καὶ ὁ κύκνος, ἰδοὺ ταῦτα ὑποστάσεις εἰσὶν. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν καὶ ἐμφύχων ἀρμόζει ὁ αὐτὸς τῶν ὄρων κανὼν, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης ἀψύχου καὶ ἀναισθήτου καὶ ἀκινήτου φύσεως· οἷόν τι λέγω, ἔὰν εἴπῃς, ὅτι Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἰδοὺ πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν φωστῆρων ἐσήμανας. Αὕτη λοιπὸν ἡ οὐσία τέμνεται εἰς τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς· μερίζεται γὰρ εἰς ἥλιον, εἰς σελήνην καὶ εἰς ἀστέρας, εἰς λύχνους, εἰς κηρῶς, καὶ εἰς ἄλλα διάφορα. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἀνέμων· ἔὰν εἴπῃς, Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνέμων ἐσήμανας. Εἰ δὲ εἴπῃς, Νότος, ἡ βορρᾶς, ἡ εὐροκλύδων, αὐταὶ ὑποστάσεις εἰσὶ. Πάλιν ἔὰν εἴπῃς, Τὸ δένδρον, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν δένδρων ἐσήμανας· εἰ δὲ εἴπῃς, Ἡ συκῆ, ἡ καρύα, ἡ κασταναία, ἡ ἀμυγδαλῆ, μίαν ὑπόστασιν εἶπας τῶν δένδρων. Πάλιν ἔὰν εἴπῃς, Τὸ ὕδωρ, ὅλην τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων εἶπας· ἔὰν δὲ εἴπῃς, Ἡ θάλασσα, ἡ λίμνη, τὸ φρέαρ, ἡ πηγὴ, μίαν εἶπας τῶν ὑδάτων ὑπόστασιν. Πάλιν ἔὰν εἴπῃς, Ὁ ποταμὸς, τοὺς ποταμοὺς πάντας εἴρηκας· εἰ δὲ εἴπῃς, ὁ Μαίανδρος, ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος, τότε τῶν ποταμῶν εἶπας μίαν ὑπόστασιν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως οὕτω χρῆ πάντα διερευνᾶν, καὶ καὶ ὅν τρέπον ἐγράφησαν διανοεῖσθαι καὶ ἐπιγινώσκειν, καὶ διακρίνειν τί ἐστὶ φύσις, καὶ τί ἐστὶν ὑπόστασις. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐστὶν ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ ὑπόστασις μέρος ἐστὶ τῆς φύσεως. Ἀναγκαῖα γὰρ ταῦτα τοῖς θέλουσιν ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιγινώσκειν καὶ ἐρευνᾶν.

II. Περὶ θελήματος, καὶ ιδιώματος, καὶ ἐπεργείας, καὶ περὶ ἐνώσεως καὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστὶ θέλημα ; Θέλημά ἐστὶν οὐσίας νοερᾶς καὶ λογικῆς ἐφεσις πρὸς τὸ καταθύμιον. Πᾶν γὰρ νοερὸν, πρὸβηλον, ὅτι καὶ θελητικὸν ὑπάρχει· θέλημα γὰρ λέγεται, κατὰ τὸ θέειν λίαν, ἢ τοῦ θελητοῦ λήμμα, ἢ ὡς κράτημα. Τριχῶς δὲ θεωρεῖται τὸ θέλημα, θεϊκὸν, ἀγγελικὸν, καὶ ψυχικὸν· ἐπειδὴ αὐταὶ αἱ τρεῖς φύσεις μόναι εἰσὶ θελητικά. Τριχῶς δὲ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ εὐρίσκομεν τὸ θέλημα λεγόμενον, θεϊκὸν, τὸ φυσικὸν ἢ τὸ μέσον, καὶ τρίτον τὸ σαρκικὸν, ὅπερ σημαίνει τὸ διαβολικὸν. Θέλημα θεῖον ἐστὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Θέλημα δὲ φυσικὸν ἡ ἐργασία τοῦ Θεοῦ θελημάτων. Θέλημα δὲ σαρκικὸν ἡ παρακοὴ τοῦ θεοῦ νόμου. Ταῦτα τὰ τρία θελήματα εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον θέλημα φυσικὸν, ὅπερ λέγεται κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ

φιλόζων. Πάντες γάρ οἱ ἄνθρωποι φιλοῦσι τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὄρᾶν τὸ φῶς. Ἰδοὺ καὶ τὸ κοινὸν θέλημα. Εἰσι δὲ καὶ ἕτερα θελήματα ἐν ἡμῖν, ἅπερ καλοῦνται γνωμικά. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄνθρωπος θέλει ἰδιάζειν, ἄλλος γεωργεῖν· καὶ ἄλλος μὲν πλέειν, ἄλλος δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ ἄλλος ὀδεύειν, ἄλλος γρηγορεῖν, καὶ ἄλλος ὑπνοῦν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοίως· πολλὰ γνωμικά θελήματα ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι. Ἐν δὲ φυσικὸν θέλημα ἔχομεν πάντες, τὸ ἀγαπᾶν τὴν ζωὴν, ἣτοι τὴν ἀθανασίαν, ἣν ἐλάβομεν ἐξ ἀρχῆς.

turalem omnes accepimus, nempe amare vitam, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

III. Τί λέγεται ἰδιώμα.

Ἰδιώμα λέγεται διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἅμα· ἀχώριστοι γάρ εἰσι τῶν φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων αἱ αὐτῶν ἰδιότητες. Ἰδιώμά ἐστι τὸ ἐν τινι φύσει ἰδικῶς γνωριζόμενον καὶ ἐν ἑτέρᾳ μὴ εὐρισκόμενον. Οἶόν τι λέγω· Ἐν τῷ θεῷ ἐστὶ τὸ προζιώνιον, τὸ ἀκτιστον, τὸ ἀπερίγραφον, αἵτινα οὐχ ὑπάρχουσι ἐν ἄλλῃ οἷα δὴ ποτε οὐσία. Ἰδιώμά ἐστι τοῖς ἀγγέλοις τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον, τὸ ὑμολογικόν, τὸ ἀσίγητον. Ἰδιώμα δὲ ἀνθρώπου κυρίως τὸ σύνθετον ἐκ θνητῆς καὶ ἀθανάτου φύσεως, ἐν ἄλλῃ οἷα δὴ ποτε οὐσία μὴ γνωριζόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι φυσικὰ ἰδιώματα· ἕτερα καὶ ὑποτακτικὰ, οἷον λευκότης, μελανία, μακρότης, κολοβότης, γλαυκότης, γοργότης, καθρότης, καὶ τὰ ὅμοια ἅπερ οὐκ ἐν πᾶσι ἀνθρώποις εὐρίσκονται. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι γοργοί, οὐδὲ πάντες ξανθοί. Τὰ δὲ φυσικὰ ἰδιώματα ἐξ Ἰσοῦ καὶ ἐν παντὶ τῷ εἶδει εὐρίσκονται· πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι βροτοὶ ὁμοίως εἰσι, καὶ θνητοί, λογικοί, πλατυδούχοι, ὀρθοπεριπατητικοί. Εἰσι δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ οὐ λέγονται κυρίως ἰδιώματα, ἀλλὰ συμβεβηκότα. Ταῦτα δὲ γίνονται καὶ ἀπογίνονται· οἷον ἡ νηπιότης, ἡ ὑγεία, ἡ νόσος, ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης· καὶ ἀπλῶς πᾶν τὸ παραλλαγῆναι δυνατόν συμβεβηκὸς λέγεται.

identia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas; denique quiddam mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. Περὶ ἐνεργείας.

Ἐνεργεία ἐστὶ, καθὰ φησιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἡ φυσικὴ ἐκάστου δυνάμεις τε καὶ κίνησις. Καὶ γὰρ ἕκαστον οὐσιῶδες ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἐνεργεῖαν· οἷον τὰ νοερά τὴν νόησιν, τὰ αἰσθητικὰ τὴν αἴσθησιν, τὰ κινητὰ τὴν κίνησιν, τὰ πετεινὰ τὴν πτήσιν, τὰ νηκτὰ τὴν νῆξιν, τὰ βλαστικὰ τὴν βλάστησιν, τὰ ἔρπυστικὰ τὴν ἔρπυσιν, τὰ φωτιστικὰ τὴν ἔλλαμψιν, τὰ γεννητικὰ τὴν γέννησιν· ἅπερ πάλιν, ἀναιρουμένης τῆς ἐνεργείας, ἀναιρεῖται καὶ ἀπόλλυται καὶ ἡ αὐτοῦ φύσις. Ἀναιρουμένης γὰρ τῆς καύσεως, σθέννυται τὸ πῦρ· ἀναιρουμένης τῆς κινήσεως τοῦ ζώου, ἀπόλλυται ζῶον· ἀναιρουμένης τῆς νοήσεως, ἀπόλλυται τὸ νοερόν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ λογικὸν αὐτῆς. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι καὶ τινες διάφοροι φύσεις στερούμεναι τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἑτέρας ἐνεργείας τίττουσιν. Οἷον ὁ λίθος καίόμενος, καὶ ἀπόλλυσι τὴν φυσικὴν ἐνεργεῖαν, καὶ γίνεται

196 III. Quid dicitur proprietas.

Idioma, seu proprietas dicitur, διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἅμα, ideo quod simul sint propria. Inseparabiles enim sunt a suis naturis et hypostasibus proprietates ipsarum. Proprietas est, quod in aliqua natura proprie cognoscitur, et in alia nulla reperitur. Exempli causa, in Deo est, quod sit ante æternitatem temporum, increatus et immensus, quæ in alia nulla usquam sunt substantia. Angelorum proprietas est, quod affectibus passionum careant et sint immortales, quod Deum laudibus celebrent, et nunquam sileant. Proprietas vero hominis est, quod ex mortali et immortalis natura compositus sit, quod in alia nulla usquam substantia reperitur. Atque hæc quidem sunt proprietates naturales. Aliæ sunt subordinatæ, ut albedo, nigredo, longitudo, brevitæ, cæsi aut torvi oculi, tarditas, et similia, quæ non in omnibus hominibus reperiuntur. Non enim omnes homines sunt torvis oculis, nec omnes sunt flavi. Naturales autem proprietates pariter in omni specie reperiuntur: nam omnes homines pariter corruptibiles, sunt mortales, rationales, latos ungues habentes et incedentes erecto corpore. Sunt autem et alia, quæ non proprie dicuntur idiomata, sed accidentia, quæ adsunt substantiæ et recedunt; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas; denique quiddam mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. De vi agendi.

Vis agendi, quemadmodum sanctus Gregorius Nyssenus inquit, est naturalis cujusque rei potentia et motus. Nam quodvis essenziale, suam habet efficaciam: scilicet intellectualia intelligendi, sensibilia sentiendi, mobilia movendi, volatilia volandi, natatilia natandi, germina germinandi, reptilia reptandi, lucentia lucendi, et generativa generandi vim habent. In quibus ablata vi illa agendi, tollitur et interit ipsa rei natura. Sublato namque calore, etiam ignis exstinguitur; sublato animalis motu, animal interit; sublata vi intelligendi, animæ interit intellectus et ratio. Hoc autem admirandum est quod differentes quædam naturæ suis naturalibus actionibus privatæ, aliam efficiendi vim generant. Veluti lapis adustus naturalem suam vim amittit, et calx efficitur, atque vim adurendi retinet. Eodem modo cedrus, amissa vi germinandi, sanandi efficaciam

accipit, et vermes baccis suis interfecit. Oportet igitur, ut viri prudentes, appellationes rerum considerent, et dijudicent, quo deprehendere possint, quomodo plures omnis generis substantiæ suarum actionum nomina, sed non naturales appellationes habeant, quas ex propriis actionibus acquisiverunt, habentque et inde dicuntur. Etenim, ut antea diximus, sicut dicitur Deus ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, id est, ab eo quod contemplatur omnia, et angelus ab angelica operatione et ministracione, et homo ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὧπα, id est, ab eo quod vultu superna suspicit, ita et in reliquis: virgo namque, παρθένος, a mortificanda carnis inflammatione dicitur: περιστέρα, id est columba, ob id vocatur, ὅτι πέτεται στεβρῶς, id est, quod firmum habeat volatum: et ἔλαφος, id est cervus, ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν τοὺς θφεις, id est ab eo quod serpentes tollit: χελιδῶν, id est hirundo, διὰ τὸ τὰ χελίη δονεῖν, id est propterea quod garriendo labia movet: θφεις, serpens, τουτέστιν ὁ φάς, id est qui loquitur, videlicet, quod olim Εὐὰ locutus sit: δορκάς, id est caprea, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, id est, ab acumine visus: τρυγῶν, id est turtur, ἡ τηροῦσα τὴν γονὴν, ἥτοι τὸ οικεῖον γένος, id est servans stirpem, videlicet 197 proprium genus: ἀηδῶν, id est luscinia, διὰ τὸ ἀεὶ ἄδειν, quia semper canit, cum astate, tum hieme: γύψ, id est vultur, διὰ τὸ γυρεῦν ὕψη, propter sublimem in gyrum volatum: equus quod pedibus equitet: ἀετός, id est aquila, διὰ τὸ πολλακίς ἀνακαινίζεσθαι, καὶ πολλὰ ἔτη ζῆν, id est, propterea quod sæpenuero renovatur, ac multos annos vivit: πετεινόν, id est volucris, τὴν πτέρυγα τείνον, quod alam extendat: ποταμός, id est fluvius, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν, id est, tanquam potabilem habens energiam: χεῖμαβρός, id est φύσις, id est natura, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις, quod hypostases producat: βοτάνη, id est herba, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam ψύχειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro prætermittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

V. De unione.

Quid est unio, et quot modis intelligitur? Unio est distantium rerum communis concursus. Dicta autem est unio, quod res unum fiant, hoc est, quod coeant et commisceantur. Porro quinque modis unio dicitur, commistiva, divisiva, habitualis, positiva, et unio sanctæ Christi, quæ supra istas secundum hypostasim dicta est. Atque unio quidem commistiva dicitur, qualis est vini et aquæ; divisiva, qualis est hominis ad hominem; habitualis, qualis est auri ad aurum. Unio autem Christi supra illas secundum hypostasim dicitur. Secundum hypostasim vero unio est per se subsistens concursu duarum naturarum in utero sanctæ Deiparæ Virginis. Non enim ante Verbum Deum ibi existit corpus, vel anima; sed simul caro, et simul Deus Verbum. Caro animata rationalis in eo fuit; quemadmodum in nostra quoque conceptione, ut mihi videtur, anima per se subsistens simul concurrat cum cor-

Α ἄσθετος, καὶ καυστικὴν ἐνέργειαν κέκτηται. Καὶ ἡ κέδρος ὁμοίως στερεῖται μὲν τῆς βλαστικῆς ἐνεργείας, καὶ λαματικὴν κέκτηται, ἀναρρετικὴν ποιούσα τῶν σκωλήκων τὴν κεδρίαν. Δεῖ οὖν τοὺς ἐχέφρονας τὰς τῶν ὄντων προσηγορίας σκοπεῖν, καὶ ἀνακρίνειν, ὡς ἀν δύναιτο εὐρεῖν, πῶσας πλείους ἀπάσης ὑπάρξεως προσηγορίας ἐνεργητικὰς, ἀλλ' οὐ φυσικὰς ὀνομασίας ἔχουσιν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν ταύτας λαβοῦσαι καὶ ἔχουσαι καὶ λεγόμεναι. Καὶ γὰρ, ὡς προειρήκαμεν, καθὼς ὀνομάζεται Θεὸς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, καὶ ἄγγελος ἐκ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ διακονίας, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὧπα· οὕτω καὶ τοῖς λοιποῖς· καὶ γὰρ παρθένος λέγεται, διὰ τὸ θανατοῦν τὴν πύρωσιν τῆς σαρκός· καὶ περιστέρα διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι πέτεται στεβρῶς· καὶ ἔλαφος διὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς θφεις· χελιδῶν, διὰ τὸ τὰ χελίη δονεῖν ἐν τῷ λαλεῖν· θφεις, τουτέστιν ὁ φάς ἥτοι ὁ λαλήσας πρὸς τὴν Εὐὰν ποτὲ· δορκάς, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, ἥ ὡς ὀρᾶν· τρυγῶν ἡ τηροῦσα τὴν γονὴν, ἥτοι τὸ οικεῖον γένος· ἀηδῶν, διὰ τὸ ἀεὶ ἄδειν, καὶ ἐν θέρει, καὶ ἐν χειμῶνι· γύψ, διὰ τὸ γυρεῦν ὕψη· ἵππος, ἐκ τοῦ ἱππᾶσθαι τοῖς ποσίν· ἀετός ἀείετος, διὰ τὸ πολλακίς ἀνακαινίζεσθαι καὶ πολλὰ (ἔτη) ζῆν· πετεινόν, τὸ τὴν πτέρυγα τείνον· ποταμός, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν· χεῖμαβρός, ὅτι ἐν χειμῶνι βεῖ· φύσις, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις· βοτάνη, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω· ὡσπερ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, ἥ ὡς βλέπειν. καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐκ τῆς οικείας ἐνεργείας ἔχει τὴν τῆς ψυχῆς προσηγορίαν· ψύχειν γὰρ τὸ ζωοποιεῖν λέγεται· διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ζωοποιου ἐνεργείας ψυχὴ λέγεται, διὰ τὸ σῶμα ζωοποιεῖν· καὶ ἕτερα δὲ μυρία ἔστιν, ἃ παρίεμεν, ἵνα μὴ λέγωμεν πάντα κατὰ τὰς οικείας προσηγορίας.

torrens, ὅτι ἐν χειμῶνι βεῖ, quod hieme fluat: βοτάνη, id est herba, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχὴ, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam ψύχειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχὴ dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro prætermittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

V. Περὶ ἐνώσεως.

Τί ἐστιν ἔνωσις; καὶ ποσαχῶς νοεῖται ἡ ἔνωσις; Ἐνωσις μὲν ἐστὶ διεστώτων πραγμάτων κοινωνικὴ συνδρομὴ· ἔνωσις δὲ εἴρηται διὰ τὸ ἐνώσαι, τουτέστι συνωθῆσαι καὶ μίξει τὰ πράγματα. Πενταχῶς δὲ λέγεται ἡ ἔνωσις, συγχυτικὴ, διαιρετικὴ, σχετικὴ, θετικὴ, καὶ ἡ ἅγια ἔνωσις τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καθ' ὑπόστασιν μὲν συγχυτικὴ λέγεται, ὡς ἡ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος. Διαιρετικὴ δὲ, ὡς ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Σχετικὴ δὲ, ὡς χρυσοῦ πρὸς χρυσόν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καθ' ὑπόστασιν δὲ ἔνωσις ἐστὶν ἡ αὐθόπαρκτος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τῶν δύο φύσεων συνδρομὴ; οὔτε γὰρ τὸ σῶμα πρὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη ἐκεῖ, οὔτε ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ σὰρξ ἄμα, καὶ Θεὸς Λόγος ἄμα. Σὰρξ ἐμφυχος λογικὴ ἐν αὐτῷ ὑπέστη, καθάπερ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας συλλήψεως, αὐθόπαρκτος ἡ ψυχὴ συντρέχει τῷ σώματι. Οὔτε γὰρ σῶμα καθ'

ἑαυτὸ συνίσταται, οὐτε ἡ ψυχὴ προϋπάρχει τοῦ σώματος, προτύπως οὐσα τῆς ἐνώσεως τοῦ Κυρίου.

VI. Περὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστὶν ὁμοούσιον, καὶ κατὰ τί εἴρηται ὁμοούσιον; καὶ ὕπαρχῶς τὸ ὁμοούσιον; Ὁμοούσιόν ἐστι, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀπαρράλλακτως ὑπάρχον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ὁμοούσιον, ὅτι τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν κέκτηται. Πενταχῶς δὲ εἴρηται ὁμοούσιον καὶ ὁμογενές, καὶ συγγενές, καὶ ὁμοφυές, καὶ ὁμόφυλον. Ὁμοούσιον δὲ ἐστὶ, τὸ ὃν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δὲ τινὰ διαφορὰν, ὅσον λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρὸς· εἰσὶ δὲ ὁμοούσιοι, τουτέστι μιᾶς οὐσίας. Ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοίνικος, καὶ ξύλον ἐθένου· ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου, καὶ σὰρξ ἰχθύος. Ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν. Ὡςπερ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μιᾶς οὐσίας εἰσίν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι, ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κοιλώδης· ἄλλος δυνατὸς, καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. Ἄλλ' ὅμως μιᾶς οὐσίας εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐτεροούσιον δὲ λέγεται, τὸ ἐτέρας οὐσίας ὑπάρχον, καὶ μηδὲν τῷ ἐτέρῳ προσοῖκον, ἀλλὰ παντελῶς ἀλλότριον καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἐκείνου ἀνόμοιον, ὅσον ὕδωρ καὶ πῦρ· ἄλλη γὰρ οὐσία τοῦ πυρὸς, καὶ ἄλλη τοῦ ὕδατος. Καὶ διὰ τοῦτο ἐτεροούσιον λέγεται, ὅτι ἐτεροφυές καὶ ἀλλογενές ὑπάρχει· ὡςπερ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς, καὶ ἄγγελος, καὶ πηλὸς, καὶ ἥλιος, καὶ χλόη. Ταῦτα γὰρ κατὰ πάντα τρόπον ἀνόμοιά εἰσι πρὸς ἀλλήλα, διὰ τοῦτο καὶ ἐτεροούσια λέγονται· ὡσεὶ διὰ τὸ μὴ μετέχειν ἕτερον τῆς οὐσίας τοῦ ἐτέρου· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἐκείνου, ἐτέρου δὲ ἄλλη, καθὼς εἴρηται.

alterius substantiæ dicuntur : utpote quod alterum alia sit illius, alia alterius, ut dictum est.

VII. Περὶ ψυχῆς καὶ ροῆς.

Δισσῶς λέγεται ἡ ψυχὴ, μία μὲν ἡ ἀλογος, ἥτις ἐστὶ τὸ τῶν κτηνῶν· ἐτέρα δὲ ἡ λογικὴ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ μὲν τῶν κτηνῶν, ἐκ γῆς ἔλαβεν τὴν δημιουργίαν κατὰ Θεοῦ πρόσταξιν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ἔρπετά ψυχῶν ζώων.» Ὡστε τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἔλαβον τὴν ψυχὴν. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ γήινα μόνον ἔχουσι τὴν ὀρμὴν καὶ πᾶσαν τὴν ὄρεξιν, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Πῶς δὲ ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς εἴπωμεν. Ἔδωκεν ἡ γῆ κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ σάρκα τοῖς κτήνεσιν· ἡ δὲ σὰρξ πεποίηκεν αἷμα. Τὸ δὲ αἷμα γέγονε ψυχὴ κτηνώδης τῷ ζώῳ, ὡστε πάλιν θνήξαντος τοῦ ζώου, τὸ αἷμα πεπηγὸς εἰς σάρκα μεταβάλλεται. Ἡ δὲ σὰρξ φθαρεῖσα, πάλιν ἀναλυομένη, γίνεται γῆ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦσι, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἔσχηκε τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ θεία ἐπιγινώσκει, καὶ τὰ ἄνω διώκει, καὶ τὰ οὐράνια νοεῖ, καὶ λογικὸς ὑπάρχει, καὶ ἐννοῦς. Ἄλλὰ μηδεὶς ὑπονοεῖτω, ὅτι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνο ἐγένετο ψυχὴ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ψυχὴν ἐδημιούργησεν. Εἰ γὰρ

VI. De consubstantiali.

Quid est consubstantiale, et secundum quid dictum est consubstantiale, et quoultupliciter consubstantiale dicitur? Consubstantiale dicitur, quod est ejusdem substantiæ et efficacis absque discrimine. Nam ideo consubstantiale dicitur, quod eandem habeat substantiam et vim. Dicitur autem quinque modis : consubstantiale, simul genitum, congenitum, simul natum, et quod est ejusdem generis. Consubstantiale autem est, quod in eadem quidem est substantia, sed aliquam tamen differentiam habet; verbi gratia, lapis cariosus, et solidus, vel durus : consubstantiales, hoc est, unius et ejusdem sunt substantiæ. Ita lignum palmæ, et ebeni lignum, et caro cameli, ac caro piscis. Hæc consubstantialia dicuntur, eo quod ejusdem sint substantiæ. Quemadmodum omnes homines unius substantiæ sunt, suas tamen differentias habent, propterea quod alius quidem procerus, alius brevis, alius potens, alius miser. Verumtamen pariter unius et ejusdem sunt substantiæ, animæ scilicet atque corporis. Alterius substantiæ dicitur, quod diversæ est substantiæ, nec ullatenus alii est affine, sed penitus alienum et omni modo absimile; cujusmodi sunt ignis et aqua : alia quippe est substantia ignis et aquæ alia. Ideoque alterius substantiæ dicitur, quia alterius naturæ atque generis : quemadmodum, Deus, angelus, lutum, sol et fenum. Hæc enim omnibus modis absimilia sunt inter se, quapropter cum alterius substantia minime communicet, sed

198 VII. De anima et mente.

Dupliciter dicitur anima. Altera quidem est irrationalis, quæ brutorum est, altera vero rationalis, quæ est hominum. Atque ea quidem, quæ brutorum est, creationem suam ex terra accipit, juxta mandatum Dei, quemadmodum divina dicit Scriptura : « Et dixit Deus, producat terra reptilia animarum viventium ». Ergo animalia bruta ex terra acceperunt animam suam. Ideoque ad terrena solummodo habent affectionem et omnem appetitum, nec est illis rerum cælestium cura. Quomodo vero anima eorum ex terra facta sit, dicamus. Dedit terra, juxta præceptum Dei, brutis carnem : caro sanguinem est operata : sanguis autem, bruta anima factus est animali irrationali. Quare mortuo animali, sanguinis concretus in carnem transmutatur. Caro autem corrupta et resoluta, terra fit rursus. Atque eam ob causam ignorant illa, neque curant res cælestes. Sed homo ex inspiratione divina suam animam accipit, ideo res divinas agnoscit, superna persequitur, et res cælestes intelligit : estque rationalis, et mente præditus. Cæterum nemo existimet, quod ille spiritus, quem in hominem insufflavit

** Genes. 1, 20.

Deus, factus sit anima. Absit! Sed spiritus ille creavit animam. Nam si in homine spiritus ille esset anima, esset nimirum anima ex Dei essentia. Si ergo ex Dei essentia esset anima, quare non inalterabilis semper esset et immutabilis, qualis est Deus? Inquit enim ipse: « Ego ipse sum, et non mutor ⁷⁰. » Anima autem interdum quidem stulta est, interdum sapiens, interdum peccatrix, interdum justa: et alio quidem tempore fidelis, alio vero tempore incredula: aliquando rerum ignara, aliquando gnara, nonnunquam alacris et aliquando segnis. Cum hæc in sese habeat anima, quonam pacto dici potest, quod ex Dei sit essentia? Illud haudquaquam esse potest. Sed hæc inspiratio animam in homine fabricata est rationalem et intelligentem. Quapropter anima quoque intelligendo superna speculatur, et quæ illic sunt, quærit, appetit et desiderat, quoniam illinc habet creationem suam. Irrationalis autem anima non sic; sed quia terrestris est, solummodo terrestria quaerit, ideoque una cum corpore moritur. Anima vero hominis æternum vivit, et non habet finem. Habet autem anima tres partes: rationabilem, irascibilem, concupiscibilem. Atque per partem quidem rationalem Deum diligit: per irascibilem vero dæmonibus irascitur, et sese strenue adversus eos gerit; et per partem concupiscibilem, bona appetit æterna. Habet autem homo sensus quinque corporales, et quinque spirituales: corporales quidem sunt isti: visus, auditus, olfactus, gustus et tactus. Considerantur vero in visu quidem, album et nigrum. In auditu, acutum et grave. In olfactu, gratus odor et grave olens. In gustu, dulce et amarum. In tactu, durum et molle, calidum et frigidum. Sensus autem animæ sunt isti: Mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus. Diciturque uniuscujusque sensus organum sensorium, eo quod sensum conservet animal sensitivum. Operæ autem pretium est et hoc cognoscere, quod quævis caro corpus quoque dicatur, non autem quodvis corpus dicatur etiam caro. Et sane stellæ cœlestia corpora dicuntur, non tamen vocantur cœlestes carnes. Atque corpus quidem dicitur dupliciter: corpus materiale, et corpus subtile. Ac corpus quidem materiale est, quod deprehendi manu potest, et quod corruptioni mortique est obnoxium; corpus vero tenue est, quod non comprehendi, vel tangi potest, ut est sol, luna, et stellæ. Corpus autem crassum et materiale, quod caro dicitur, ex

199 quatuor elementis constat, sanguine, phlegmate, humore, et bile: videlicet, ex aere, terra, igne et aqua: hoc est ex calido, frigido, humido et sicco. Sol, calidum et vitale elementum; aer, calidum et humidum; terra, siccum; aquæ humidum elementum pariunt. Atque hæc sunt, ex quibus

VIII. De corruptibili.

Quid est corruptibile, unde dictum, et quot modis dicitur?

⁷⁰ Malach. II, 6.

A ἐκείνου τὸ πνεῦμα ψυχὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τάχα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἢ ψυχὴ ἐμελλεν εἶναι. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τί οὐκ ἔστι πάντοτε ἀναλλοίωτος, ἀτρέπτος, ὡσπερ ὁ Θεός; ἐκεῖνος γὰρ λέγει ὅτι· « Αὐτός ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Ἡ δὲ ψυχὴ ποτε μὲν οὐσα μωρὰ, ποτὲ δὲ φρόνιμος· καὶ ποτε μὲν ἀμαρτωλὸς, ποτὲ δὲ δικαία· καὶ ἄλλοτε πιστὴ, καὶ ἄλλοτε ἀπιστος· καὶ ποτε μὲν ἀγνοοῦσα, ποτὲ δὲ γινώσκουσα· καὶ ποτε μὲν πρόθυμος οὐσα, ποτὲ δὲ ὀκνηρὰ. Ταῦτα ἔχουσα, πῶς δύναται λέγεσθαι ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τὸ δὲ ἐμφύσημα ἐκεῖνο, ψυχὴν ἐδημιούργησεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λογικῆν καὶ νοερὰν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ νοερῶς τὰ ἄνω φαντάζεται, καὶ τὰ ἐκείθεν ζητεῖ καὶ ὀρέγεται καὶ ποθεῖ, B ὅτι ἐκείθεν ἔχει τὴν δημιουργίαν. Ἡ δὲ τῶν ἀλόγων, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπίγειος οὐσα, τὰ ἐπίγεια μόνον ζητεῖ· διὸ καὶ συναποθνήσκει τῷ σώματι. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἀείζωος ὑπάρχει καὶ ἀτελεύτητος. Ἔχει δὲ ἡ ψυχὴ τρία μέρη, λογικὸν, θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ μέρους ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· διὰ τοῦ θυμικοῦ μέρους ὀργίζεται τοῖς δαίμοσιν, ἀνδρίζομένη κατ' αὐτῶν· διὰ δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἐπιθυμεῖ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ. Ἔχει δὲ ὁ ἄνθρωπος αἰσθήσεις πέντε σωματικὰς, καὶ πέντε ψυχικὰς· αἱ σωματικὰ μὲν εἰσὶν· ὄρασις, ἀκοή, ὄσφρησις, γεῦσις, καὶ ἀφή. Θεωρεῖται δὲ ἐν μὲν τῇ ὄρασει τὸ λευκὸν καὶ μέλαν, ἐν δὲ τῇ ἀκοῇ, τὸ ὄζυ καὶ τὸ βαρὺ· ἐν δὲ τῇ ὄσφρησει τὸ εὐσμοῦν καὶ δυσωδὸδες· ἐν δὲ τῇ γεύσει τὸ γλυκὺ καὶ πικρὸν· ἐν δὲ C τῇ ἀφῇ, τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν· τῆς δὲ ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια εἰσὶ ταῦτα· νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, καὶ αἰσθήσις. Λέγεται δὲ μιᾶς ἐκάστης αἰσθήσεως ὄργανον, αἰσθητήριον, ἀπὸ τοῦ τηρεῖν τὴν αἰσθησιν αἰσθητικὸν τὸ ζῶον. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πάντα σὰρξ καὶ σῶμα λέγεται· οὐ πᾶν δὲ σῶμα, καὶ σὰρξ ὀνομάζεται. Καὶ οἱ ἀστέρες, σώματα ἐπουράνια λέγονται, οὐ μὴν καὶ σάρκες ἐπουράνιοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα διττῶς εἴρηται, σῶμα ὕλικόν, καὶ σῶμα λεπτόν. Καὶ τὸ μὲν ὕλικόν σῶμά ἐστι τὸ κρατούμενον διὰ χειρὸς, καὶ φθορᾶ καὶ θανάτῳ ὑποκείμενον· σῶμα δὲ λεπτὸν ἔστι τὸ ἀκράτητον καὶ ἀψήλαφτον, οἷον τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων· τὸ δὲ σῶμα τὸ παχὺ καὶ ὕλικόν, ὅπερ λέγεται σὰρξ, συνίσταται ἐκ τεσσαρῶν στοιχείων, D ἐξ αἵματος, ἐκ φλέγματος, ἐκ χυμοῦ, καὶ χολῆς, ἢ ὡς ἐξ ἀέρος, γῆς, πυρὸς, καὶ ὕδατος· τουτέστιν, ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ὑγροῦ, καὶ ξηροῦ. Ὁ ἥλιος τὸ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον· ὁ αἴθρ τὸ θερμὸν καὶ ὑγρὸν· ἡ γῆ τὸ ξηρὸν· τὰ ὕδατα τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον τίκτει. Ταῦτά εἰσιν, ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου· διὸ καὶ μετὰ θάνατον πάλιν εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

VIII. Περὶ φθοροῦ.

Τί ἐστι φθορὸν; καὶ κατὰ τί εἴρηται φθορὸν; καὶ ὁσαυτὸς εἴρηται φθορὸν·

Καὶ εἴρηται μὲν φαρτὸν δισσῶς, σωματικῶς καὶ ψυχικῶς. Καὶ ψυχικῶς μὲν, ὅταν τις ἀμαρτάνῃ, λέγεται εἶναι διεφθαρμένος, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· « Διεφθάρσαν καὶ ἐβδελύθησαν ἐν ἀνομίαις· » σωματικῶς δὲ λέγεται τρισσῶς· φθορὰ, διαφθορὰ καὶ καταφθορὰ. Καὶ φθορὰ μὲν λέγεται τὸ χωρισθῆναι μόνον τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἀποθανεῖν· διαφθορὰ δὲ ἐστίν, ὅταν τὸ σῶμα βρωθῇ ὑπὸ τῶν σκωλήκων, καὶ μόνον καταλειφθῶσι τὰ ὀστά. Καταφθορὰ λέγεται, ὅταν σαπῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀστά, καὶ διαπανηθῶσι, καὶ εἰς μὴ ὄν χωρήσωσι παντελῶς. Τοῦτο γὰρ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι φθορὰν μόνην ἐδέξατο· τουτέστι θάνατον. Διαφθορὰν δὲ ἢ καταφθορὰν τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα ὅλως οὐκ ἐδέξατο, ἀνέστη δὲ τριήμερος πρωτότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν.

IX. Διὰ τί λέγεται πρωτότοκος;

Διότι ἀνέστη πρῶτος ἐκ τοῦ ἄδου, καθὼς καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Καὶ ἐπεὶ ἀνέστη πρὸ ἐκείνου ὁ Λάζαρος καὶ τοῦ Ἰαίρου θυγάτηρ, καὶ ἄλλοι πολλοί, διὰ τί οὐκ ἐκλήθη τις ἐξ αὐτῶν πρωτότοκος; Διότι ἐκεῖνοι ἀναστάντες ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀπέθανον. Ὁ δὲ Χριστὸς, ἀναστὰς, οὐκ ἔτι ἀπέθανε. Καὶ ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, τοῦτο γέγονε καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Πρῶτος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀνάστασιν, ἧς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ μέλλον ἐλπίζομεν ἀπολαύσασθαι, ἣν μὴ διαδέχεται θάνατος.

X. Τί ἐστι λόγος, καὶ ὁσαυτῶς ὁ λόγος;

Εἴρηται μὲν ὁ λόγος τριχῶς· λόγος ἐνοῦσιος, ὁ Θεὸς Λόγος, λόγος ἐνδιάθετος, ὁ τῶν ἀγγέλων, καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ λαλούμενος λόγος· καὶ ὁ προφορικὸς, ὁ διὰ τῆς γλώττης, ὃς λέγεται ἀγγελος νοήματος. Λόγος δὲ εἴρηται ἐκ τοῦ λέγειν.

XI. Τί ἐστι Χριστιανός;

Χριστιανός ἐστίν ἀληθινὸς οἶκος Χριστοῦ λογικὸς, εἰ ἐργῶν ἀγαθῶν καὶ δογμάτων ὀρθῶν συνιστάμενος.

Αἰρετικὸς δὲ ἐστὶ συκοφάντης καὶ κατήγορος ἀληθείας. Αἵρεσις ἢ ψευδὴς ὑπόληψις τοῦ μὴ ἔντα.

Ἄτρεπτόν ἐστι τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον.

Φυσικόν ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει κείμενον, ἢ τὸ ἀληθῶς ἀληθὲς γνωρίζομενον.

Παρὰ φύσιν ἐστίν, ὃ ὁ Θεὸς οὐχ οὕτω πεποίηκεν, ἢ ὅπερ ὅλως οὐ πεποίηκεν, οἷον ἐστὶν ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος.

Τρία φησὶ τὰ λαλούμενα ἐν ἀνθρώποις· τὸ κατὰ φύσιν, τὸ παρὰ φύσιν, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Καὶ κατὰ φύσιν μὲν ἐστὶν ὁ γάμος· παρὰ φύσιν ἢ πορνεία·

¹¹ Psal. xiii, 1.

¹⁷ His similia quædam habentur in cod. Colb. 4753. (34) Hæc et similia in eod. cod.

Dupliciter corruptibile dicitur, corporaliter et spiritualiter. Ac spiritualiter quidem, cum peccaverit quis, dicitur esse corruptus, quemadmodum dicit Scriptura: « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus ⁷¹. » Corporaliter vero corruptibile tribus modis dicitur: interitus, corruptio et consumptio. Interitus dicitur, sola animæ separatio a corpore et mors. Corruptio vero est, quando corpus a vermibus corroditur, et solummodo relinquuntur ossa. Consumptio autem vocatur, quando putrescunt ipsa quoque ossa et absumuntur, abeuntque, nec amplius exstant. Hoc enim de Domino nostro Jesu Christo quoque dicimus, quod interitum tantum subierit, id est mortem. Corruptionem vero aut consumptionem sacrosanctum B ejus corpus nequiquam sustinuit, sed resurrexit die tertia primogenitus factus ex mortuis.

IX. Quare dicitur primogenitus?

Eo quod primus ab inferis resurrexerit, quemadmodum etiam nos resurgemus in secundo adventu. Quia autem ante illum Lazarus resurrexerat et Jairi filia, multique alii, quare non illorum aliquis primogenitus vocatus est (33)? Quia illi post resurrectionem suam e mortuis, rursus mortui sunt. Christus autem postquam resurrexit non amplius est mortuus, sed quod in resurrectione nobis eveniet, id ipsi jam contigit. Nam primus ex mortuis ea resurrectione resurrexit, quæ est in incorruptibilitate, ejus nos quoque speramus in futuro C participes fore, quam resurrectionem nulla mors amplius sequetur.

X. Quid est verbum, et quot modis dicitur

Verbum dicitur tripliciter: verbum substantiale, quod est Deus Verbum; verbum internum, quod est angelorum, et quod in mente nostra loquimur; verbum enuntiativum, quod enuntiat per linguam, quod mentis nuntius quoque dicitur. Dictum est autem Verbum, seu dictum, a dicendo.

XI. Quid est Christianus?

Christianus est vera domus Christi rationalis, per bona opera et recta dogmata constructa.

(34) Hæreticus autem est, sycophanta et accusator veritatis. Hæresis, falsa opinio ejus quod non est.

Inmutabile est, quod se semper similiter habet. Naturale est, quod in natura situm est, vel quod vere verum cognoscitur.

Præter naturam est, quod Deus non ita fecit, vel quod omnino non fecit, qualia sunt peccatum et mors.

Tria sunt, quæ de hominibus prædicantur: quod 200 secundum naturam, quod præter naturam, et quod supra naturam. Secundum naturam est

matrimonium : præter naturam, scortatio : supra naturam, virginitas. Et rursus secundum naturam sunt opes juste acquisitæ : præter naturam, avaritia : supra naturam, possessionum contemptus. Item secundum naturam est, temperantia in cibo : præter naturam, crapula : supra naturam, jejunium. Similiter secundum naturam est, pax : præter naturam, tumultus : supra naturam, erga inimicos dilectio. Et in cæteris similiter.

Etymologia est, quæ vim nominis alicujus recte designat, et ex ipso sensu explicata, veluti : Pax unde sic dicta est? Quod mentem tranquillam reddat. Tumultus, a facilitate confundendi. Error, ab eo quod oblique mentem trahat. Temperantia, vel quod salutaria provideat, vel quod corpus a sordibus conservet. Scortatio vel ab eo, quod juvenutem inflammet, vel quod mentem oculis privet, vel quod a longinquo annuat. Similiter et in reliquis.

Corpus quia ex elementis compositum est, admittit dissolutionem, et destruitur. Propterea corpora tam hominum quam bestiarum facile corrumpi ac mori possunt, ex quatuor cum constant elementis : terra, inquam, aqua, igne, et aere. Nam ea, quæ ex istis constant, semper generantur, semperque corrumpuntur; elementorum videlicet dissoluta compositione, et quolibet in suum locum recepto. Ipsa vero elementa, simplicia cum sint, et incomposita, suam quoque stabilitatem retinent, et usque ad consummationem indissoluta sunt.

XII. De anima.

De anima autem dicimus, quod quinque sint affectus in ea, qui animales affectus vocantur. Sunt autem isti : ira, dolor, metus, sollicitudo et invidia. Qui ergo prudentia mentis præditus est poterit illis imperare. Est autem anima per se calida, tanquam ardens ignis. Sicut igitur ignis, ea quæ sunt in ollam conjecta coquit; sic anima, quæ igneam naturam habet, cibos in ventriculum receptos comminuit et consumit. Nam anima non propterea ψυχή vocatur, quod essentia sua sit ψυχρός, frigida, sicut rudiores quidam existimant; sed quod magno suo calore humores extergat; sicut ex virtute solis manifeste declarari potest. Nam calidus cum sit et ignitus, siccatur lutum et omnem humorem sursum trahit. Quod autem anima naturaliter sit calida, a morientibus quoque comprobatur. Cum enim primum anima recedens, corpus reliquerit, omnia statim membra sunt frigida, frigoreque haud minus, quam glacies hiemalis congelata relinquuntur. Quandiu enim abundantanti cibo anima reficitur, viget corpus, et valet viribus : quando vero cibis destituitur, absomit et corrumpit ipsum corpus. Non enim potest corpus absque cibo animæ caliditati resistere : quemadmodum nec æneum vas ad fornacem positum, ignis vehementiam absque aqua ferre potest : nimio enim ardore siccatur, et tan-

(55) Edit. comm., ἀνηλάται.

ὑπὲρ φύσιν ἢ παρθενία. Καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ὁ δικαίως συναγόμενος πλοῦτος· παρὰ φύσιν ἢ πλεονεξία· ὑπὲρ φύσιν ἢ ἀκτημοσύνη. Ὁμοίως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ σύμμετρος τροφή· παρὰ φύσιν ἢ γαστριμαργία· ὑπὲρ φύσιν ἢ νηστεία. Ὁσαύτως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ εἰρήνη· παρὰ φύσιν ἡ ταραχή· ὑπὲρ φύσιν ἡ πρὸς τοὺς ἐχθραίνοντας ἀγάπη. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐτυμολογία ἐστὶν ἡ τῆς δυνάμεως τοῦ ὀνόματος ὀρθότης, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοῦς ἐρμηνευομένη· οἶον, Κατὰ τί εἰρήνη; Κατὰ τὸ ἡρεμεῖν τὸν νοῦν. Ὡσπερ πάλιν ταραχή, διὰ τὸ ῥῶον γέισθαι· καὶ πλάνη κατὰ τὸ πλαγιάζειν τὸν νοῦν. Σωφροσύνη, ἡ ἀπὸ τοῦ σῶα φρουρεῖν, ἡ ἀπὸ τοῦ τὸ σῶμα φρουρεῖν ἀπο ρύπου. Πορνεῖα ἡ διὰ τὸ πυροῦν τὴν νεότητα, ἡ διὰ τὸ πηροῦν, ἡ ὡς ἐκτυφλοῦν τὸν νοῦν, ἡ διὰ τὸ πόρρωθεν νεύειν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Τὸ σῶμα, ἔχον τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων, δέχεται καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα καὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων εὐφθάρτα καὶ εὐθνήτα τυγχάνει, ἐκ τεσσάρων συνεστηκότα στοιχείων· λέγω δὴ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ πυρὸς, καὶ ἀέρος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ τούτων συνεστηκότα αἰετὶ γίνονται καὶ αἰετὶ φθείρονται, τῆς τῶν στοιχείων διαλυομένης συνθέσεως, καὶ ἐκάστου πρὸς τὸν ἴδιον ἀναλύοντος τόπον. Αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα, ἀπλᾶ τυγχάνοντα καὶ ἀσύνητα, τὸ μόνιμον ἔχει, καὶ μέλοι τῆς συντελείας ἀδιάλυτον.

C

XII. Περὶ ψυχῆς.

Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν, ὅτι εἰσὶ πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, αἵτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα, ὄρηξ, λύπη, φόβος, φρονεῖς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχον τὸν λογισμὸν δύναται τούτων κρατεῖν. Ἡ ψυχὴ δὲ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν θερμὴ, ὡς πῦρ καιόμενον. Ὡς οὖν τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς λέθητα ἐψεί, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα σιτία ἐν τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει καὶ δαπανᾷ. Ψυχὴ γὰρ, οὐ διὰ τὸ ψυχρὸν τὴν οὐσίαν εἶναι, καλεῖται, καθὼς τινες τῶν ἀπλουστέρων ἐνόμισαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θερμότητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὑγρά· ὡς ἐστὶ πληροφόρηθῆναι καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου. Θερμὸς γὰρ ὢν καὶ πυρώδης, πλὴν ξηραίνει καὶ πᾶν ὑγρὸν ἀνιμάται (55). Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἐστὶ κατὰ φύσιν, παράθου καὶ ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων. Ἡ γὰρ ὥρα ἡ ψυχὴ χωρισθῆ ἐκ τοῦ σώματος, πάντα τὰ μέλη ψυχρὰ καὶ κρυσταλλώδη εὐρίσκονται, οὐδὲν ἤττον πάγου χειμερινοῦ. Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφήν εἰς ἀφθονίαν, θάλλει τὸ σῶμα καὶ ἀδρύνεται. Ὅσπηνίκα δὲ ἀπορήσει σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα καταεσθίει καὶ φθείρει. Οὐ γὰρ δύναται τὸ σῶμα ἀνευ τροφῆς ἀντέχειν πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς, ὡσπερ οὔτε ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἐστὼς ἐπὶ κλιθάνου, δύναται φέρειν ἀνευ ὕδατος τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρὸς· ἐκφρύνεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλειον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ λέθης τοῦ σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφήν,

παρὰ τῆς πυρώδους ψυχῆς ἐκπυρούμενος, ἀπόλλυται παντάσῃν.

Εἰ ποτε δέ σοι περὶ τῆς ψυχῆς τις ἀμφισβητοίη, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν ὄλῳ τῷ σώματι κεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν ἐνὶ τόπῳ; Καὶ εἰ μὲν εἶπῃ σοι, ὅτι ἐν ὄλῳ τῷ σώματι, εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸν πόδα, καὶ οὐ κόπτεται καὶ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν ζῆ ὁ ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἶπῃ σοι, Ἐν ἐνὶ μέρει κεῖται, πάλιν εἰπέ· Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα μέρη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς, καὶ πῶς δύναται ἀφυγον μέλος ἔχειν ὁ ἀνθρώπος; Καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν ζῆν χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν νεκρὸν ἐστὶ· καὶ οὐκ οἶδας τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ εἶπω σοι, ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ. Ἐν τρισὶ τόποις τοῦ σώματός ἐστιν ἐνιδρυμένη, καὶ ὡσπερ ἡ ἀκτίς τοῦ ἡλίου εἰς ἓνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τοῦ οἴκου, φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον· καὶ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ σώματος ἐνιδρυμένη, τὸν οἶκον ὅλον ζωογονεῖ τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομάζεται, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλεβίν. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἦν ἄν ὤραν τρωθῆ ἡ καρδία, ἢ ἐκ τῆς βασιλικῆς φλεβὸς αἷμα βρῦση πολὺ, ἢ ἡ κεφαλὴ κρουσθῆ καὶ τμηθῆ ὑπὸ ξίφους, παρευθὺς χωρίζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσκεται. Κατοικοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις μέρεσιν, ὄλῳ τῷ σώματι μεταδίδωσι τῆς οἰκείας ζωτικῆς δυνάμεως.

dem dissolvitur. Ad eundem modum olla corporis si non habeat cibum, ab ignita anima accensa, penitus interit.

Quod si aliquando de anima dubitet aliquis, ab ipso quære : Num anima hominis in toto corpore est, vel in uno aliquo loco? Et si in toto corpore respondeat animam esse, interroga : Quomodo abscissa manu, vel pede, non abscinditur anima, et adhuc vivit homo, ac nondum moritur? Quod si dicat, in parte aliqua animam esse, rursus quære : Quonam pacto hominis aliæ partes esse queunt absque anima, et quomodo membrum inanimatum habere possit homo? Item quomodo possibile sit vivere sine anima? Nam quidquid animam non habet, mortuum est. Sane nescis quid dicas. Ego vero tibi dicam, qua in parte, quomodo et ubi requiescat anima. In tribus locis corporis suam habet sedem. Et sicuti solis radius unum aliquem locum occupat, et in domum penetrat, illuminat vero totam domum : sic anima quoque in tribus istis partibus corporis residens, totam domum, corpus, vivificat. Habet autem anima sedem suam in corde, in posteriori parte capitis, quæ cava vocatur, et in basilicis venis. In istis igitur tribus partibus habitat anima. Quare, si cor vulneretur, aut ex basilica vena multum sanguinis effluat, aut si caput cædatur, vel gladio secetur, statim a corpore recedit anima, et mortuum corpus relinquitur. In istis porro tribus partibus anima sedem habens, in totum corpus vitalem suam potentiam distribuit.

MONITUM

IN SEQUENTIA AD ANTIOCHUM DUCEM OPERA.

I. *Antiochum quemdam Athanasii ævo, ipsique Athanasio familiarem, exstitisse palam est ex epistola ad Joannem et Antiochum cusa tom. I [nunc t. II], p. 763. Qui presbyter item fuit, ut Antiochus hic presbyter ordinatus fuisse memoratur inferius. Quare ille fortassis Antiochus presbyter, occasio fuit ut nomine Athanasii varia ederentur opera, ad Antiochum nuncupata. Sed sive ista sive alia occasione conscripta fuerint ejusmodi opera, palam est nequaquam Athanasii illa esse; sed alterius scriptoris Athanasio ætate inferioris ingenio longe imparis.*

II. *Ex tribus hisce tractatibus, ad Antiochum inscriptis, duo priores, scilicet Doctrina ad Antiochum, et illud ad Antiochum opusculum, nondum editi fuerant. An vero tria illa opuscula ejusdem scriptoris sint, minime constat; non multum tamen absimile est orationis genus. Cæterum antiqua sunt ea omnia, nam duo quidem priora, ex antiquis manuscriptis mutuati sumus; quæstiones vero ad Antiochum, ab Anonymo Ravenate septimi, vel ut alii putant, sequioris sæculi, editio per D. Placidum Porcheron laudantur, loco infra notando. Quæstiones porro illas ad Antiochum postremo loco ponimus, ne sejungamus a cæteris quæstionibus quæ ad Antiochum minime inscribuntur. De singulis quædam pertractanda nobis sunt.*

III. *DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM, otiosi hominis commentum, ut nemo non videt, eo tamen nomine pretiosa et commendanda est, quod magnam libri Pastoris partem, cujus Græca jamdiu interiire, Græce nobis exhibeat : et quidem ita puram, ita Latinis Hermæ Pastoris consonam, ut ad verbum ex eo ut plurimum descriptam esse, conspicuum sit. Primo namque scriptor iste Antiochum nobis repræsentat adeuntem S. Athanasium infirmitatis corporeæ causa : ut una precibus suis level ægritudinem, et monitis viam paret ad pœnitentiam. Huic Athanasius sanitate restituto, duodecim mandata tradit : quæ nihil sunt aliud, quam duodecim illa Hermæ Pastoris mandata, quibus constat liber secundus. Ita tamen ut non integra semper sed quibusdam ademptis afferat. Deinde multa alia ex eodem libro hinc inde consuuntur : ac postremo ma-*

gnam et prolixam enarrat Antiochi visionem, quam item ex tertio Pastoris libro ad verbum mutuatus est. Hoc itaque opusculum, licet prima fronte ne flocci quidem faciendum videatur, maximi tamen est momenti, quippe cum libri illius apostolorum awo editi, et a tot Patribus nec sine laude memorati, multa et prolixa nobis fragmenta suppeditet. Probo igitur consilio quæcunque Athanasii nomine in manuscriptis circumferuntur edi curavimus; nam si, uti suadebant nonnulli, ea omnia abjecissemus, quæ ab imperitiis inegalantibusque scriptoribus Athanasii nomine composita essent, hoc opusculum prima fronte repudiaturi eramus, cum multis aliis quorum nullum sua caret utilitate. In mss. antiquo Ecclesiæ Carcassensis, hic tractatus sic inscriptus est.: Incipit doctrina et expositio Athanasii sancti, Alexandriæ civitatis episcopi. Sed codicis illius nobis copia non est.

IV. Opusculum aliud subsequitur, AD ANTIOCHUM nuncupatum, stylo χυδαίῳ et parum eleganti conscriptum, in quo postremum Dei iudicium, et varia inferni supplicia nullis enarrantur. Quem Athanasio ascribere ne cogitaverit quidem quispiam, tantum scilicet ab illa Athanasii ἐνεργείᾳ et elegantia abhorret.

V. Tertio occurrunt QUÆSTIONES AD ANTIOCHUM quæ jamdiu inter Athanasii edita comparent, nec primum, ut jam exstant compositæ sunt: sed cum pauciores numero olim fuerint: nec plures 35 in veteribus Latinis editis, et in quibusdam manuscriptis, in aliis vero 41. Jam exstant num. 156, librariis novas quæstiones semper addentibus: unde fit ut codices multum inter se varient. Porro conspicuum plane est has quæstiones non esse Athanasii, sed nonnullas ex variis auctoribus hinc inde excerptas fuisse, alias a variis scriptoribus compositas; inde factum, ut aliquæ exstant aliis præstantiores, elegantioresque, nec indignæ quæ legantur. Imo ex ipso Athanasio quædam huc translata deprehenduntur. Pro facultate nos scriptores ad marginem adnotavimus unde illæ excerptæ sunt. Hinc liquet alias esse alii antiquiores, uti jam diximus. Quod vero nonnulli νοθεύῃ; argumentum ex eo mutantur quod aliqui Patres, Athanasio ætate inferiores hic memorentur, non tanti est momenti; cum videlicet ea loca quibus afferuntur illi Patres, in antiquissimis codicibus non exstant. Verum aliunde luce clarius commonstratur non esse illas Athanasii, 1º ex orationis genere, imposito et ineleganti, ut plurimum saltem: nam sibi stylus minime constat, quia multa ex variis scriptoribus tacito nomine excerpta sunt; 2º ex nugis compluribus quas quisque facile animadversurus est; 3º ex iis quæ de imaginibus eorumque cultu dicuntur num. 39. Nam, licet Eusebio teste plurimi, suo tempore, apostolorum imagines depictas apud se cum honore retinerent, non ita frequens tunc imaginum erat usus. Ex multis denique aliis quæ proferre non juvat, ne apertissimæ rei comprobandæ diutius æquo immoremur. Cæterum, quod spectat quæstiones 30 et 31, de angelis, quæ in testimoniis ex Scriptura sacra superius exstant pag. 21, arbitror illas ex hoc tractatu excerptas eo translatas fuisse; quæ sequuntur enim, cum illis affinitatem habent. Similiter quæstio 71 ad hunc potius tractatum videtur pertinere, quam ad testimonia illa; ubi quæ consequuntur, nihil ad illam quæstionem. Hic vero contra quæstio subsequens ejusdem est argumenti.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΓΓΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΔΟΥΚΑΝ.

S. P. N. ATHANASII

DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM (36).

202 1. Sanctissimum episcopum Athanasium A adiiit dux quidam, nomine Antiochus, gravi morbo laborans, rogavitque ut sui causa oraret; quo si sanus fieret converteretur ad Dominum, ac peccatorum pœnitentiam ageret. Cumque clementem Deum orasset episcopus, insequente die sanus ille fuit. Tum accessit, bona sua secum afferens, quæ posuit ad pedes episcopi, rogans ut pauperibus erogarentur et egenis; sibi que liceret, accepto per sanctum virum venerando habitu, monasticam virtutis vitam agere. Quod Dei gratia fecit episcopus.

1. Ἐλθὼν πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον δοῦξ ὀνόματι Ἀντίοχος, ἐν δεινῇ ἀρρώστειᾳ κατεχόμενος, παρεκάλει εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅπως, ἐὰν ὑγιάνῃ, ἐπιστρέφει λοιπὸν πρὸς τὸν Κύριον, μετανοῶν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ παρακαλέσαντος τοῦ ἐπισκόπου τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν, ὑγιῆς τῇ ἑξῆς γέγονε. Καὶ δὴ εἶρχετο φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τίθησι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, παρακαλῶν δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς χρεῖαν ἔχουσιν· αὐτὸν δὲ, λαβόντα τὸ σεμνὸν σχῆμα παρὰ τοῦ ἀγίου ἀνδρός, τὸν ἐνάρετον καὶ μο-

(36) Nunc primum edita ex mss. Colbert. 4249.

νῆρη βίον πολιτεύεσθαι· ὅπερ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἂν ποίησεν ὁ ἐπίσκοπος. Τότε λέγει τῷ ἐπισκόπῳ ὁ δούξ Ἀντίοχος· Ἔδει με, ἀφ' οὗ ἔβαπτίσθην, φυλάξαι τὴν πίστιν, καὶ μὴ μολῦναι τὸ βάπτισμα ἐτι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀφορσύνη μου μεγάλην ἐν ἐμοὶ εἰργάσατο ἀμέλειαν, παρακαλῶ τὴν σὴν ἀγιοσύνην διδάξαι με καὶ κατηχηθῆσαι καὶ νοουθετηθῆσαι, τίνων ἀπὸ τοῦ νῦν πραγμάτων καὶ ἔργων καὶ λογισμῶν ἐγκρατεῦσθαι καὶ τίνων ἄλλων ἐπιμελήσθαι ἀρετῶν.

Τότε ὁ ἐπίσκοπος, ποιήσας εὐχὴν καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτὸν ἐν Πνεύματι· ἀγίῳ μίαν ἐκάστην ἐντολὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστοῦ πληρῶσαι. Ἄρχεται οὖν λέγειν αὐτῷ·

Primum mandatum de fide.

Χρὴ τὸν ἐπὶ τὴν ἀκηλίδωτον ἀρετὴν ἐρχόμενον καὶ σεμνὸν βίον πολιτεύομενον καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασι μετανοοῦντα (37) πρὸ πάντων πιστεύειν εἰς ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, Θεὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὑπάρχοντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. Εἷς Θεὸς· μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὢν, καὶ ὅτι πάντα δύναται, ἀδύνατον δὲ αὐτῷ οὐδέν. Ἐάν οὕτω πιστεύσης ἐξ ὅλης καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος σου, καὶ φοβηθῆς αὐτὸν, καὶ ἐγκρατεύσης, ὡς λέγω σοι, εἰσακουσθήσεται σου ἡ ἐντεῦξίς, καὶ πιστεύσας λήψῃ παρ' αὐτοῦ τὴν βοήθειαν καὶ νίκην καὶ σωτηρίαν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Secundum mandatum, simplicitas servanda : non loquendum adversus proximum.

2. Καὶ ἀναστὰς ἤρξαστο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει αὐτῷ· (38) Ἀπλότῃτα ἔχε, καὶ ἀκακος γενοῦ καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. (39) Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλαλεῖ, μηδὲ ἠδέως ἀκούει τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μὴ, καὶ σὺ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐάν πιστεύσης τῇ καταλαλίᾳ, ἢ ἐάν ἀκούσης· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἔξει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά (40) ἐστὶν ἡ καταλαλία, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεύον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ καὶ εἰρήνην ἔξεις (41) μετὰ πάντων. Ἐνδύσαι δὲ τὴν ἀπλότῃτα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι πονηρὸν, ἀλλὰ

(37) Hoc primum mandatum ex primo Hermæ *Pastoralis* mandato, l. II, p. 44, et ex Symbolo Nicæno confectum est.

(38) Vide hoc secundum mandatum apud Hermam, p. 44· *Simplicitatem habe, et innocens esto.*

(39) Hæc Antiochus homilia 29, p. 1077, sed ita incipit : Καλὸν οὖν ἐστὶν ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἠδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος, accommodatis scilicet ad homilix suæ seriem, Hermæ verbis, quæ contextus noster exhibet accuratius. Antiochus

Tunc ait episcopo dux Antiochus : Me oportebat baptizatus cum fuisset, fidem servare, nec ultra baptismum violare ; sed cum amentia mea ingentem in negligentiam me conjecerit, tuam rogo sanctitatem, ut me doceas, instituas, moneas, quibus jam abstinere debeam factis, operibus, cogitationibus ; quibus contra virtutibus operam dare.

Tum, oratione facta, episcopus, sedens docuit illum in Spiritu sancto, singula Christi doctrinæ mandata complere. Sic itaque orsus est :

Eum qui ad immaculatam virtutem accedit, venerandam (42) ducit vitam, præteritorumque peccatorum poenitentiam agit, oportet ante omnia credere in unum Deum omnipotentem, factorem cæli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, per quem omnia facta sunt, quæ in cælo et quæ in terra : Deum Salvatorem nostrum, consubstantialem Patri. Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. Unus Deus solus qui omnia continet, cum solus ipse contineri nequeat : qui omnia potest, nihilque ipsi impossibile est. Si eo modo credas ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine, eumque timeas, et temperanter agas, ut tibi dico, exaudietur precatio tua : et cum credideris, accepturus ab eo es auxilium, victoriam et salutem in sæcula. Amen.

2. Surgensque oravit, et absoluta oratione, ait illi : Simpliciter habere, et sine malitia esto, ac velut infantes, qui ignorant malitiam salutem hominum exitalem. Primum quidem ne cuiquam obtrectes, neque obtrectatorem libenter audias. Alioquin tu ipse, qui audis, reus eris peccati obtrectatoris, si obtrectationi fidem habeas, cui tu aurem præbueris ; nam, si credideris, ipse peccato in fratrem tuum obnoxius, atque ita cum obtrectatore reus eris. Spiritus quippe malignus est obtrectatio, et turbulentum dæmonium, quod nunquam in pace degit, sed semper in disceptationibus versatur. Ab ea igitur re abstineto, et pacifice deges cum omnibus. Indue simplicitatem et honestatem, quibus nullum inest offendiculum malum ; sed

etiam multa suo Marte adjicit, ut cuique videre est. — Mox vulgo, ἢ ἐάν. NOLTE.

(40) Πνεῦμα videtur irrepsisse, sic enim legitur in *Pastore* : *Perniciosa est detractio.*

(41) Hæc sic leguntur in *Pastore* : *Et semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia laeta sunt, etc.*

(42) Id est, monasticam.

omnia plana atque jucunda : et vives in sæcula. Α πάντα ὁυαλά καὶ ἰλαρά · καλζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Amen.

203 Tertium mandatum, mendacium vitandum

3. Et exurgens oravit, completaque oratione, sedens ait illi : Audi hoc item mandatum. Veritatem dilige, omnisque veritas prodeat ex ore tuo, ut in te habitet Spiritus Dei. Qui enim mentiuntur, Deum contemnunt. Accepere namque Spiritum veritatis, et facti sunt habitacula veri Spiritus. Si itaque veritatem servaris, poteris tibi comparare vitam. Juramentum porro sive pro justa sive pro injusta re fugias ; et veritas introducet te in vitam immortalem in sæcula. Amen.

Quartum mandatum, castitas servanda.

4. Cum orassent illi, sedens episcopus sic eum alloquitur : Audi etiam quartum mandatum. Serva castitatem, neque in corde tuo maneat cogitatio uxoris alienæ, aut fornicationis cuiuspiam, similitumve nominum. Nam hoc si agas, magnum admittis peccatum, nec non si mentem tuam a turpi hujusmodi phantasia non averteris. Siquidem vel ipsa cogitatio, ingens Dei famulo est flagitium. Quod si quis malum hoc facinus admittat, is mortem sibi conficit. Vide igitur, ab hujusmodi cogitatione abstineas. Nam ubi honestas castitasque habitat, illic æelus ne ascendat. Quod frequenti et laboriosa oratione obtinetur. Hoc igitur facito et vives in sæcula. Amen.

Quintum mandatum, longanimitas servanda.

5. Surgentes autem precati sunt ; tum sedens episcopus ait illi : Audi quoque quintum mandatum : Serva tolerantiam et æquanimitatem ; ac prudens esto, sicque omnium pravorum operum dominabere, omnemque justitiam adimplebis. Si namque æquanimis fueris, Spiritus sanctus, qui in te habitat, purus erit, nec a maligno spiritu obscuratus, vel fœdatus ab iracundia. Nam in æquanimitate Dominus habitat : in iracundia diabolus. Non convenit autem utrumque spiritum eodem in loco habitare. Nam si acceptum absinthii minimum, in lagenam mellis effuderis, nonne mel totum illud disperit, et tanta mellis copia a minimo absinthio corrumpitur ? Sed contra si absinthium in mel non projiciatur, ita mel dulce reperitur, ac utile plane est domino suo.

Perpende itaque dulciorem melle esse æquanimitatem, atque utilem Domino qui in illa habitat ; iracundia vero æquanimitatem labefactat. Audi igitur iracundiæ vim, quam sit maligna, quam seducat æervos Dei, et sua vi prosternat. Porro minime se-

(43) Hermæ mandat. 3.

(44) Hæc verba in secundo Hermæ mandato, non consequenter, sed hincinde desumpta sunt, et habentur item apud Antiochum hom. 66, p. 1128.

(45) Hermæ mandat. 5.

(46) Vulgo male, ἀναμενέτω NOLTE.

3. (43) Καὶ ἀναστὰς ἤξαστο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν καθίσας λέγει αὐτῷ · Ἄκουε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν. Ἀλήθειαν ἀγάπα (44), καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῆ σοι. Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεόν. Ἐλαβὸν γὰρ Πνεῦμα ἀληθείας καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τοῦ ἀληθινοῦ Πνεύματος. Ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν φυλάξης, δυνήσῃ σεαυτῷ ζῶην περιποιήσασθαι. Ὁρῶν δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως ἐκφυγε, καὶ ἡ ἀλήθεια εἰσάξει σε εἰς τὴν ζῶην τὴν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

4. (45) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, καθεσθεὶς ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ · Ἄκουε καὶ τῆς τετάρτης ἐντολῆς · Φύλασσε τὴν ἀγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω (46) ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων. Τοῦτο γὰρ ποιωὺν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ, μὴ ταχέως ἀφίστων τὸν νοῦν σου τοῦ τοιούτου αἰσχροῦ φάσματος · ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὐτῆ Θεοῦ δούλου ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν. Εἰ δὲ τις ἐργάζεται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. Βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης · ὅπου γὰρ σεμνότης καὶ ἀγνεία κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ πυκνοτέρας καὶ ἐπιπόνου εὐχῆς. Τοῦτο οὖν ποιεῖ καὶ ζῆση εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

5. (47) Καὶ ἀναστάντες ἠῤῥξαντο καὶ καθίσας ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ · Ἄκουε καὶ τῆς πέμπτης ἐντολῆς · Φύλασσε τὴν εὐνοίαν (48) καὶ μακροθυμίαν, καὶ γίνου συνετὸς καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάζῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακροθύμος ἔσῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ μειούμενον (49) ὑπὸ τῆς ὀξύχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξύχολιᾳ ὁ διάβολος. Ἀμφοτέρω οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταύτῃ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαθῶν ἀψίνθιον μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέης, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψίνθιου ἀπόλλυται ; Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὐρίσκειται τὸ μέλι καὶ εὐχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότη.

Βλέπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὐχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ · ἡ δὲ ὀξύχολια τὴν μακροθυμίαν μαίνει. Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξύχολίας, πῶς πονηρὰ ἐστὶ καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ

(47) Hermæ mandat. 5, et Antioch. hom. 10.

(48) Vulgo, ἀνείαν, in quo et ἀνεικίαν latere potest. NOLTE.

(49) Ex iis quæ statim sequuntur, ἡ δὲ ὀξύχ. τὴν μ. μαίνει, possis conicere hic fortasse scribendum esse μεινόμενον ; vulgo male μειούμενον. Id.

καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· οὐκ ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διεψύχους. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οὕτω πικραίνεται ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φίλου τιγὸς, ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιούτων μικρῶν (50) πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἰλαρὰ, ἀγαλλιωμένη καὶ ἀμεριμνος οὔσα δοξάζει τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς ἐν

A ducit eos qui pleni sunt fidei, nec quidpiam virium habet in illos, quibuscum virtus Domini est; sed subornat eos qui animo duplices sunt. Cum viderit enim hujusmodi homines tranquille degere, sese in cor eorum immittit: atque ita irritatur homo rerum causa temporalium, aut amici, aut doni, aut accepti cuiuspiam, aut denique fœdorum hujusmodi negotiorum gratia. Hæc autem omnia, stulta, vana et inutilia sunt Dei servis. Æquanimitas vero magna firmaque est, vim habens robustam in magnaque latitudine sedentem. Læta, exultabunda, tranquilla, Domino gloriam tribuit omni tempore, nihil in se habens amaritudinis, perseveratque semper in mansuetudine et in quiete.

Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν ἔχόντων ὀλόκληρος. Ἡ δὲ ὀξύχολια πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶ καὶ ἐλαφρία φρενῶν· εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία· (51) ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἀμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἐνὶ ἀγγελίῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγιος, ἀλλ' ὑπερπεριονάζει τὸ τρυφερὸν Πνεῦμα μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν· ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν, πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὡς κἀκεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξύχολοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξύχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἔνδουσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξύχολιᾳ, καὶ ἔση ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἡγαπημένοις ὑπὸ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογίῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξης, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι· ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B Hæc ergo æquanimitas tota inhabitat in iis qui fidem servant. Iracundia vero primum insania est, mentisque levitas. Hinc ex stultitia gignitur amaritudo; ex amaritudine, vehemens animus; ex animo vehementi, ira; ex ira, furor. Hinc furor qui tot tantisque ex malis constat, peccatum evadit magnum et incurabile. Quando enim omnia hæc humana in vase uno continentur, ubi est et Spiritus sanctus, non potest vas hujusmodi capere; sed supereffluit suavis ille Spiritus, cui non est consuetudo habitandi cum maligno spiritu **204** et cum ejusmodi duritie animi. Secedit itaque ab hujusmodi homine, queritque habitare cum mansuetudine et quiete. Hinc postquam abscesserit ab homine illo in quo habitabat, efficitur homo ille Spiritu sancto vacuus, ac demum plenus spiritibus malignis, incompositusque est in omnibus gestis suis, ultro citroque ab improbis hominibus distractus, ac bona mente vacuus penitus excæatur. Hoc contingit omnibus iracundis. Cohibe te igitur ab iracundia maligni dæmonis. Indue æquanimitatem, et iracundiæ obsiste; laudibusque probe celebraberis ab hominibus Domino dilectis. Vide itaque ne despicias hoc mandatum. Si hoc quippe custodieris, et reliqua servare poteris. In hisce igitur confortare, et corroborare, et vinces, vivesque in sæcula. Amen.

Sextum mandatum, primi explicatio.

6. (52) Καὶ ἀναστάντες ἠύξαντο, καὶ καθίσαστο ὁ ἐπίσκοπος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς ἕκτης ἐντολῆς. (53) Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξης τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐγκρατεύσῃ. Ἀπεκρίθη ὁ Ἀντιόχος· Ναί, κύριε, οὕτως ἐστὶ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλώσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ ἐνεργεῖαν· διπλαῖ γάρ εἰσι-

6. Surgentes autem precati sunt, seditque episcopus et ait illi: Audi sextum quoque mandatum. Jussi te in primo præcepto, servare fidem et timorem, temperanterque agere. Respondit Antiochus: Etiam, domine, ita se res habet. Ait illi episcopus: Sed jam indicare volo tibi quænam sint eorum virtutes, ut exploratam habeas eorum vim et efficiëntiam. Duplicis namque generis sunt, sitæque in

(50) Vulgo μωρῶν; at vetus Lat. interp. habet: *rebus supervacuis*; possis ἀμωρῶν conjicere. **NOITZ.**

(51) Hæc, ἐκ δὲ τῆς πικρίας, desunt in codice nostro, sed ea ex homilia 110 Antiochi mutuati sumus.

(52) Hermæ mandat. 6.

(53) Hæc verba, εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν ἐνετει-

λάμην σοι περὶ πίστεως, etc., exprimuntur apud Hermam hoc pacto: *Præceperam, inquit, tibi in primo mandato ut custodies fidem et timorem, etc.* Subsequentibus autem modis verbis Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε, incipitur septimum mandatum etiam apud Hermam.

Justitia et injustitia. Tu ergo justitiæ credito, injustitiæ nullatenus. Justitia rectam habet viam, injustitia tortuosam. Duo sunt angeli cum homine, alter justitiæ, alter malignitatis. Justitiæ angelus suavis est, verecundus, mitis et robustus. Cum itaque his modis in cor tuum ascenderit, statim tecum loquitur de justitia, de castitate, de morum honestate, de frugalitate, de omni denique probo opere, et de quacunque præclara virtute. Hæc omnia cum in cor tuum ascenderint, scito angelum justitiæ tecum esse. Huic itaque credas et operibus ejus, hunc tene et posside. Vide jam mihi angeli malignitatis opera. Primo iracundus est, acerbus, insanus : operaque illius sunt mala, quæ servos Dei prosternant et dejiciant. Cum ille in cor tuum ascenderit, ex operibus ejus cognoscito illum. Ait illi dux Antiochus : Quo pacto, domine, agnoscam ipsum ignoro, nisi tuis ediscam verbis. Reponit illi episcopus : Audi singulatum et attentus esto. Cum te quædam iracundia invadit, aut amaritudo, jam scito in te illum esse. Hinc nascuntur plurimorum operum desideria, concupiscentiæ varii et lauti cibi, crapulæ multæ, minime congruentium alimentorum ; mulierum cupido, avaritia, superbia, arrogantia, et quæcunque his similia. Hæc itaque si in cor tuum ascenderint, scito malignitatis angelum in te esse. Gnarus ergo ejus operum, abscede ab illo, nec ullatenus illi credito. En tibi utriusque angeli opera : ea intelligito. Hoc quidem est præceptum de operibus fidei, ut angeli justitiæ operibus credas, eaque cum perfeceris Deo vivas, quia

illi gloria in sæcula. Amen.

αὐτάς. Περὶ μὲν τῶν ἔργων τῆς πίστεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσης τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Septimum mandatum, timor Dei.

7. Postquam autem precati sunt : Memineris, ait episcopus, me in primo mandato præcepisse tibi, de fide, de timore, de temperantia. Etiam, domine, respondit ille. Jam vero, inquit, audi septimum mandatum de timore. Time Dominum et mandata ejus observa, et eris potens opere, opusque tuum incomparabile. Dominum si timeas, omnia efficies bona. Hic ille timor est quo teneri te oportet. Diabolum ne time quia vis in eo nulla, nec formidandus est. Cui vis inest præclara, ille timendus. Quisquis enim vim et potestatem habet, ille formidabilis : qui nullam vim tenet, hic contemptui omnibus est. Servus Domini fortis est et nihil timet. Time ergo Dominum et illi vives, servans mandata ejus in sæcula.

205 Octavum mandatum, de abstinentia.

8. Et postquam ambo precati sunt, ait illi episcopus : Audi quoque octavum præceptum, de abstinentia. Cogita duplicis esse generis abstinen-

(54) Hic multa omittuntur quæ leguntur in l. *Pastoris*, et quæ mox sequuntur, δύο εἰσὶν ἄγγελοι, habentur apud Antiochum.

αὐτῶν· ἡ δὲ ἀδικία μὴδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἀδικον στρεβλήν (54). Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἰς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυνητρός καὶ πρῶτος καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν οὕτως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκειας, καὶ περὶ παντός ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστὶ. Τοῦτῃ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατῆς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρός καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦξ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, νοήσω αὐτόν; Οὐκ ἐπίσταμαι, ἐὰν μὴ διδαχθῶ κατὰ λόγον. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχῆς] γίνου. Ὅταν ὀξύχολία σοὶ τις προσέλθῃ, ἢ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἴτα λοιπὸν ἐπιθυμῖαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τροφῶν καὶ οὐ δέοντων, καὶ ἐπιθυμῖαι γυναικῶν καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφάνια τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια. Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν, ἐπιγνοῦς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἐχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας· σύνες ἡ ἐντολή, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Μένησαι, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐντολήν ἐνετειλάμην σοὶ περὶ πίστεως (55) καὶ φόβου καὶ ἐγκρατείας. Ἀπεκρίθη· Ναί, κύριε. Λέγει αὐτῷ· Νῦν ἄκουσον τῆς ἐβδόμης ἐντολῆς, περὶ τοῦ φόβου. Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ ἔση δυνατὸς ἐν πράξει, καὶ ἡ πρᾶξις σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν Κύριον, πάντα καλὰ ἐργάση. Οὐτός ἐστιν ὁ φόβος ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι· τὸν διάβολον μὴ φοβηθῆς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος. Ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ἢ ἐνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Ὁ δοῦλος οὖν τοῦ Κυρίου ἰσχυρός ἐστὶ καὶ [ἐνδοξος]. Φοβῆθητι οὖν τὸν Κύριον, καὶ ζήση αὐτῷ, φυλάσσω τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας.

8. (56) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς περὶ ἐγκρατείας. Νόησον ὅτι ἡ ἐγκρατεία διπλῆ ἐστὶ. Ἐπὶ τιμῶν γὰρ

(55) Hermæ mandatum septimum; Antioch. hom. 127.

(56) Hermæ mandat. 8. Antioch. hom. 19.

δεῖ σε ἐγκρατεῦσθαι, ἐπὶ τινων δὲ οὐ δεῖ. Τὸ πονη-
 ρὸν ἐγκρατεῦσθαι καὶ μὴ ποιεῖν (57) αὐτό· τὸ δὲ
 ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεῦσαι, ἀλλὰ ποιεῖ αὐτό. Ἄκουε δὲ
 λεπτομερῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Ναί, δέομαι σου,
 πάντα μοι λεπτομερῶς δήλωσον· ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα
 τοιοῦτον λόγον σωτηρίας καθοπλίζοντα τὸν ἄνθρωπον
 κατὰ πάσης μηχανῆς τοῦ διαβόλου. Διὰ τοῦτο ἐποίησα
 καὶ τὸν νοτάριόν μου πᾶσαν τὴν ἔνδοξον καὶ ἐνάρετον
 ταύτην διδαχὴν γράψαι. Λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Ἐγκρα-
 τεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνο-
 μίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδουμάτων πολλῶν
 καὶ πολυτελῶν, πλοῦτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης
 καὶ ὑπερηφανίας καὶ ψεύδους καὶ καταλαλιᾶς καὶ
 ὑποκρίσεως καὶ μνησικαχίας καὶ πάσης βλασφη-
 μίας (58). Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρὰ ἐστὶ τῆ ζωῆ τῶν
 ἀνθρώπων. Τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεῦσθαι
 τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τού-
 των οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκό-
 λουθα τούτων. Λέγει ὁ δούξ Ἀντίοχος· Ἐτι γὰρ, κύ-
 ριε, πονηρὰ εἰσιν ἔργα; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Καὶ
 πολλὰ εἰσιν ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρα-
 τεῦσθαι, κλοπῆ, ψεύδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυ-
 ρία, πλεονεξία, ἀλαζονεῖα καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ
 οὐ δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; Ἀπεκρίθη· Καὶ λίαν
 πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκο-
 πος· Ἐγκρατεῦσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζή-
 σης τῷ Θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευόμε-
 νων. Ἄ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεῦσθαι, ταῦτά ἐστιν· ἃ δὲ
 δεῖ σε μὴ ἐγκρατεῦσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· Πάντων
 πρῶτων πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥή-
 ματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. Τούτων ἀγαθώ-
 τερον οὐδὲν ἐστὶν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα
 ἐάν τις φυλάσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεῦσθαι (59) ἀπ' αὐτῶν,
 μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἶτα τούτων τὰ
 ἀκόλουθα ἄκουε· χήρας ὑπηρετεῖν καὶ ὀρφανούς ὑστε-
 ρομένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι
 τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φι-
 λοξενίᾳ εὐρίσκειται ἀγαθοποίησις), ἡσύχιον εἶναι, ἐν-
 δεέστερον γενέσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέ-
 θεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν,
 ὕβριν ὑποφέρειν, μακροθύμιον εἶναι, ἀμνησικαχον,
 κήμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους
 ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν
 καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἀμαρτάνοντας νοθετεῖν, χρεώ-
 στας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν καὶ ὅσα τούτοις
 ὅμοιά ἐστι. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Ἀπεκρίθη
 ὁ Ἀντίοχος· Τί γὰρ, κύριε, δύναται τούτων ἀγαθώ-
 τερον εἶναι; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Γύμναζε σεαυ-
 τὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεῦσαι πάντων, καὶ ζή-
 σεις τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Nonum mandatum, dubietas animi vitanda.

9. (60) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν ἀναστάς λέγει ὁ ἐπί-
 σκοπος· Ἄκουε καὶ ταύτην ἔτι τὴν διδασκαλίαν·
 κἀν γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν. Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυ-

tiam. A quibusdam enim abstinere, a quibusdam
 non abstinere convenit. A malo abstinendum nec
 agendum illud est, a bono minime abstinendum.
 Audi porro singulatim. Cui Antiochus : Imo, quæso
 te omnia singulatim expendas : nunquam enim
 tam salutarem audivi sermonem, qui hominem
 armis instruit adversus quælibet diaboli machina-
 menta. Quapropter jussi notarium meum præcl-
 ram et virtutis magistram hanc doctrinam conscri-
 bere. Ait episcopus : Abstine ab omni malitia,
 ebrietate, iniquitate, prava voluptate, a multis
 lautisque cibis, a divitiis, a jactantia, superbia,
 arrogantia, mendacio, obtreccatione, hypocrisi,
 injuriarum recordatione, et ab omni blasphemia.
 Hæc facta vitæ hominum mala sunt ; ab his Dei
 servum abstinere oportet : nam qui ab istiusmodi
 non temperaverit, non potest vivere Deo. Audi
 etiam quæ consequuntur. Plurane sunt adhuc,
 domine, ait dux Antiochus, mala opera ? Imo multa,
 reponit episcopus, a quibus Dei servum abstinere
 oportet ; furtum, mendacium, fraudatio, falsum
 testimonium, avaritia, arrogantia, et quæcunque
 his similia. An non tibi hæc mala videntur esse ?
 Imo admodum mala, reponit, Dei servis. Ait
 illi episcopus : Abstine igitur ab his omnibus, ut
 vivas Deo, et in album efferaris cum temperantibus.
 Hæc itaque sunt a quibus temperare oportet. Ea
 autem a quibus non temperare, sed quæ facere
 oportet, quæ sint audi : Primum omnium, fides ;
 hinc timor Domini, concordia, charitas, verba ju-
 stitiæ, veritas, patientia. His nihil præstabilius in
 hominum vita. Hæc si quis servaverit, nec ab his
 temperarit, beatus est in vita sua. Hinc quæ se-
 quuntur audias. Viduis officia impendere, orphanos
 egentes curare, servos Dei ex angustiis redimere,
 hospitalem esse, in hospitalitate quippe beneficium
 reperitur : pacificum esse, frugalem esse, senem
 quemlibet hominem venerari, justitiam exercere,
 fraternitatem conservare, contumeliam ferre, æqua-
 nimum esse, injuriarum immemorem, afflictos
 consolari, eos qui circa fidem offensionem passi
 sunt non repudiare, sed reducere, et bono animo
 esse curare, peccantes admonere, debitores non
 atterere, egenos non contristare, et si qua his
 similia. An tibi videntur hæc esse bona ? Reponit
 Antiochus : Quid, quæso, domine, his præstantius
 esse possit ? Ait illi episcopus : In his te ipse
 exerceas, neque ab omnibus temperato, et vives
 Deo in sæcula. Amen.

9. Postquam autem oraverant, surgens ait episco-
 pus : Hanc item doctrinam ausculta, admodum
 enim est utilis. Dubietatem animi elimina, seu-

(57) Infinitivi ἔγκρ. et ποιεῖν nemini offensioni
 erunt conferenti. NOLTE.

(58) Πάσης βλασφημίας exprimitur apud Hermam,
 fama pessima.

(59) Vulgo, pessime, φυλάσσει et ἐγκρατεῦσθαι.
 NOLTE.

(60) Hermæ mandat. 9. Antioch. hom. 85.

nunquam hæsites quidpiam a Deo postulare, dicens in temetipso : Quid a Domino postulare possim, cum tanta adversus eum peccata admiserim? Ne hæc animo verses ; sed ex toto corde tuo convertere ad Dominum, et absque ulla hæsitatione postula ab illo, agnoscesque summam ejus misericordiam ; quia te non deseret, sed petitionem animæ tuæ complebit. Neque enim Deus est, ut homines, injuriarum memores, sed immemor delictorum, opificium miseratur suum. Purga itaque cor tuum a vanis omnibus ejusmodi verbis, necnon a supradictis : et postula a Domino, accipiesque ; omnia postulata impetrabis, dum sine ulla dubitatione postulaveris. Sin in corde tuo dubitaveris, nihil ex postulatis assequere. Nam qui cum Deo hæsitant, ii sunt animo dubio, qui nihil prorsus impetrant postulatorum. Qui autem integri sunt in fide, ii cum fiducia omnia petunt a Deo. accipiuntque, quia sine dubitatione, nec hæsitante animo postulant. Quivis enim homo hæsitans, **206** nisi resipiscat, difficile salutem consequetur. Cor itaque tuum purga a dubitatione, sed indue fidem, quæ firma est, et Deo confide, quod omnia postulata tua sis impetraturus. Quod si quidpiam a Domino cum postulaveris, non impetres, ne idcirco animo sis dubio, quod animæ tuæ petitionem quamprimum non acceperis : nam vel tentationis cujusdam causa, vel ob casum quemdam tibi ignotum, non accepisti. Ne ergo deficias orando, donec animæ tuæ petitionem assequere. Quod si inter petendum animum despondeas et dubites, teipsum incusato, non eum qui non dedit postulatum. Cave itaque hanc animi dubitationem, quæ mala scilicet est, multosque ex fide radicitus avellit, licet ante admodum fideles fortesque fuerint. Eam dubitationem in qualibet re contempno, indutus prævalida et firma fide. Nam fides omnia promittit, omnia perficit. Dubitatio vero, quæ nihil credit, omnibus suis excidit operibus. Tu itaque orationi operam dato, per virtutem fidei, et Deo vives, atque omnes qui (dubitationem) contempserint in sæcula. Amen.

Decimum mandatum, mala concupiscentia eliminanda.

10. Cum iterum orassent, ait illi episcopus : **D** Audi decimum præceptum : Aufer a te omnem malam cupiditatem, indueque bonam et honestam cupiditatem : eam namque indutus, malam odio habebis. Fera enim cupiditas in hæc incidit mala ; in dolorem quo vir imprudens miserabiliter assumitur. Hujusmodi autem homines absumit dolor, quia indumento carent bonæ cupiditatis, sed hoc sæculo commisti sunt. Hos itaque ad mortem tradit. Equænam illa sunt, ait Antiochus, in mala cupiditate, quæ tradunt homines ad mortem? indicato mihi ut ab iis aufugiam. Ait illi episcopus : Audi. Primum omnium cupiditas mulieris, tum

(61) Vulgo, ἐγκαταλείπη. NOLTE.

(62) Vulgo, διστάση. Id.

λίαν, καὶ μηδενὸς ὄλως διψυχῆς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ἐν ἑαυτῷ, ὅτι Πῶς δυνήσομαι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Κυρίου λαβεῖν ἡμαρτηκῶς τοσούτα εἰς αὐτόν; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυεσπλαγγίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπη (61), ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησικακὸς ἔστι καὶ σπλαγγίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημέμων σοι ῥημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσῃς. Ἐὰν δὲ διστάσης (62) ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεόν, οὐτοὶ εἰσὶν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὄλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὀλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται μὴδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνήρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας· ἐνδύσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρὰ ἔστι, καὶ πιστεῦε τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου, ἃ αἰτῆ, λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτήσάμενός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτημά τι καὶ [μὴ ἀπολήψῃ], μὴ διψυχῆς, ὅτι τάχον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι ὃ σὺ ἀγνοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, ἕως οὐ ἀπολήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκαχθῆς καὶ διψυχῆς αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῶ, καὶ μὴ τὸν μὴ δίδόντα σοί. Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γὰρ ἔστι καὶ ἀσύνητος καὶ πολλοὺς ἐκκριεῖ (63) ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυροὺς. Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατὴν· ἢ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ· ἢ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτὴν, πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς, ὧν πράσσει. Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ καὶ πάντες οἱ καταφρόνησαντες εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

10. (64) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηρὰν, ἐνδύσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν, καὶ σεμνὴν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν. Ἄγρια γὰρ ἐπιθυμία εἰς τὰδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην (. . . ἐὰν μὴ ἦ) συνετὸς δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. Δαπανᾷ δὲ τοῦτους καὶ ἔχοντας ἐνδύμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τοῦτους οὖν παραδίδουσιν εἰς θάνατον. Καὶ λέγει ὁ Ἄντιοχος· Ποῖα, κύριε, εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; Γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκου-

(63) Vulgo, pessime, ἐκκριεῖ. Id.

(64) Hermæ mandat. 8. 10. Antioch. hom. 71.

σον. (65) Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικῶς καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἣ ἐστὶ φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἐτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφή μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἵνα ἀπεχόμενοι ζήσητε τῷ Θεῷ. Ἐὰν δὲ δουλεύσης τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῆς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεύσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει. Ὁ Ἀντίοχος λέγει· Ἦθελον γίνωαι ποῖος τρίποις δεῖ με δουλεύσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. (66) Ὁ ἐπίσκοπος λέγει· Ἄκουε· Ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας καὶ φόβον Κυρίου καὶ πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινοφροσύνην καὶ ἀκτημοσύνην . . . ἴθην ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς . . . ὀτήτος, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προειρημένοις, ταῦτα ἐργαζόμενος, εὐάρεστος ἔσῃ δούλος Θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ ὅτι δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι διὰ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, οὐδὲν δύναται σε βλάψαι, τότε φέρει πρὸς σὲ ἀσθενεστεροῦς μοναχοὺς, καὶ δι' αὐτῶν πρόφρασίν τινα διαλόγων ἢ ἔργων, ἢ ἀναπαύσεως, ἢ ζήλου σαρκικοῦ δίδωσί σοι, εἰς τὸ σκανδαλίσαι καὶ ταράξαι. Σὺ δὲ νοῶν τοῦ ἐχθροῦ εἶναι κατασκευὴν τοῦτο, μὴ ἄρξῃ τὴν εἰς διάνοιάν σου λέγειν· Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ τοιούτου γένους εἰμὶ μεγάλου, καὶ οὗτος ἰδιώτης καὶ εὐτελής, κἀγὼ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔχω πεσεῖν; μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο πρόσπεσε αὐτῷ, μεμνημένος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολῆς, ἥτις σοι παρακελεύεται· « Ἐὰν τις σε ῥαπίσῃ εἰς τὴν δεξιάν σου, στρέφον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, » καὶ μὴ πρότερον αὐτοῦ ἀποστῆς τῶν ποδῶν, ἕως οὗ συγχώρησιν μετ' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ δέξῃ, ὅπως τέλειός σοι ἀποδοθῇ τῆς ταπεινοφροσύνης ὁ στέφανος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Undecimum mandatum, tristitia vitanda.

11. (67) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐντολῆς· Ἄρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφὴ ἐστὶ τῆς διψυχίας· καὶ τῆς ὀχυροχολίας. Λέγει ὁ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, ἀδελφὴ ἐστὶν αὐτῆς; Ἄλλο γὰρ μοι δοκεῖ ὀχυροχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; Καὶ γὰρ ἐκείνοι οὐ νοοῦσιν, οἱ βιάλλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ πράγματα. Οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινωτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα (68) καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον (69); Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνιοῦσιν, ὅτι καθαροὶ εἰσι καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πάσης φροντίδος καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

⁷³ Matth. v, 59.

(65) Hic multa omittuntur.

(66) Hæc non omnino similia Hermæ mandato.

(67) Hermæ mandat. 11.

(68) Καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα. Hæc sic La-

divitiarum multarum cupido, quæ est avaritia, nec non multorum vanorumque ciborum, ebrietatis nimix, variorum gulæ irritamentorum, et aliarum plurimarum stultarumque voluptatum : humanæ item vanæque gloriæ. Voluptas quælibet stulta est inanisque servis Dei. Abstinerere itaque convenit a voluptatibus hujuscemodi, ut iis abstinentes, Deo vivatis. Quod si bonæ cupiditati inservieris, eique obsecutus fueris, dominabere prævæ cupiditati, eamque arbitrato tuo tibi subjicies. Tum Antiochus : Scire vellem, ait, quibusnam modis me oporteat bonæ cupiditati inservire. Cui episcopus : Audi, justitiam operare, virtutem tene veritatis, necnon timorem Domini, fidem, charitatem, humilitatem et paupertatem pluris facias (70) quam mundanam vanitatem, et his similia : quæ si operatus fueris, servus Deo acceptus eris in sæcula. Amen.

Iterum ait illi episcopus : Cum videat diabolus non posse se suo marte, id est per suam cogitationem, tibi nocere, infirmiores ad te monachos adducit ; quorum opera, quamdam tibi præbet occasionem dialogorum, operum, otii, aut carnalis cupidinis, ut in scandalum te et in perturbationem conjiciat. At tu, cum noris has esse inimici insidias, ne cæperis in mente tua dicere : Egone tam præclaro genere oriundus, ad pedes hujusce qui privatus et vulgi homo est, me prosternam? Imo ea maxime de causa procide coram illo, memor justificationis Salvatoris nostri Jesu Christi, qua præcipitur tibi : « Si quis percusserit te in maxillam dexteram, præbe illi et aliam ⁷² : » neque ab illius pedibus ante abscesseris, donec veniam ab eo cum oratione impetraris, ut perfecta humilitatis corona doneris in sæcula. Amen.

11. Et postquam ambo precati sunt, ait illi episcopus : Audi undecimum quoque præceptum. Exige a te omnem tristitiam, nam soror illa est animi dubii et hæsitantis, nec non iracundiæ. Tum Antiochus : Qui, quæso, ait, Domine, soror illius est? Aliud enim videtur mihi iracundia, aliud dubitatio animi, **207** aliud tristitia. Cui episcopus : Quid quod non intelligis quæ dicta sunt? Ii namque non intelligunt, qui sese in carnalia et mundana facinora dejiciunt. Annon intelligis omnium affectuum pessimum esse tristitiam, Deique servis durissimam : quæ plus quam alii omnes (nequitix) spiritus hominem corrumpit? Sane qui Deum timent, divinaque opera ac veritatem scrutantur, et corde Domino adhærent, ii omnia sibi dicta cito intelligunt et percipiunt, quia puri sunt et vacui omni cura et sollicitudine sæculari : nulloque alio tenentur (affectu) quam timore Dei. Nam ubi Dominus

tine exprimuntur apud Hermam : *Et omnium spiritus exterminat et crucial Spiritum sanctum*

(69) Hic bene multa desunt.

(70) Sic conjectando vertimus.

habitat, illic intelligentia multa. Adhære itaque Domino, et nulla non intelliges. Audi igitur quo pacto tristitia spiritum atterat, et quo pacto contra salvum faciat. Cum homo dubius animi quidpiam aggreditur, quod dubitationis causa præter sententiam ipsi cadit, tum tristitia invadit hominem, Spiritumque sanctum contristat atque angustat. Hinc rursus ubi iracundia occupat hominem, ob rem quamlibet atque multum exacerbat, ita ut in malum quidpiam facinus prorumpat; tunc iterum tristitia ingreditur in cor hominis iracundi, atque de facto suo dolet pœnitetque illum admissi facinoris. Hæc itaque tristitia videtur salutaris, quia eum commissi facinoris pœnitet. Verum utraque res hominem contristant, nempe tristitia, quia res non e sententia cadit, et iracundia, quia flagitium perpetravit: quæ ambæ Spiritum sanctum contristant. Elimina ergo tristitiam, neque contristes Spiritum sanctum in te habitantem: ne forte Deum obsecretur, et a te abscedat. Spiritus namque Dei qui carni nostræ impertitur, carnalem tristitiam non sustinet, neque coarctationem. Sola enim tristitia præteritorum peccatorum affert utilitatem; dum ulterius non peccaveris. Indue hilaritatem, quæ omni floret gratia apud Deum, cui est acceptissima, in eaque lætare. Omnis quippe hilaris homo bona operatur, bona sentit et cogitat, spernitque vanam tristitiam: contra homo tristis assidue irascitur et iniquitatem operatur, nec Dominum precatur, neque mala ipsi confitetur sua. Oratio quippe viri tristitia occupati, ascendere non valet ad altare Dei, quia tristitia insidet in corde ipsius. Tristitia ergo mundana precationi commista, non sinit precationem ascendere puram ad altare. Quemadmodum enim acetum et vinum permista non eandem ferunt ambo voluptatem, sic tristitia cum Spiritu sancto mista, non eandem emittit orationem. Purga igitur te ipse a prava illa tristitia, et vives Deo in sæcula. Amen.

ἀπὸ τῆς λύπης πονηρᾶς ταύτης, καὶ ἕψη τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Duodecimum præceptum, Deum timere, diabolum non timere oportet.

12. Postquam autem oraverant, ait illi episcopus: Attente perpende, et ex toto corde tuo convertere ad Dominum, nec diabolum reformides, vis quippe nulla in eo est adversus servus Dei: nam Deus est qui dat victoriam. Diabolum terrorem quemdam solum imprimit, sed terror ille nihil virium habet. Ne formides itaque illum, et a te fugiet. Nec minas illius pertimescas. Perinde enim imbecillus est ut nervi cadaveris. Nec potest dominari Dei servis, qui ex toto corde suo sperant in illum. Pugnare diabolum valet, oppugnare non valet. Si obstiteris illi, superatus fugiet a te cum pudore. Time potius Dominum, qui potest salvum facere et perdere. Ne reformides vel timeas mortem quæ fluxa

Ἄκουε οὖν πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάλληται πράξει τι, καὶ ἀποτύχη διὰ τὴν δίψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξύχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἄνθρωπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανοθῇ, καὶ ποιῆσθαι τι κακὸν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξύχολησαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἢ ἐπραξε, καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. Αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἄμφοτεροι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον. [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξύχολία, ὅτι ἐπραξε τὸ πονηρὸν. Ἄμφοτερα οὖν λυπηρὰ ἐστὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἄρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλίβε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξῃται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρίαν. Λύπη γὰρ ἡ ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἁμαρτήμασι μόνη ἔχει ὠφέλειαν, ἐὰν μὴ πάλιν ἁμαρτήσῃς. Ἐνδύσαι οὖν τὴν ἰλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρυφήσον ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἰλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης. Ὅ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντευχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἐντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μειγμένη οὖν ἡ λύπη ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντευξεως οὐκ ἀφίξει τὴν ἐντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὡσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα (71) τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ λύπη μειγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν αὐτὴν ἐντευξιν [οὐκ ἔχει]. Καθάρισον οὖν ἑαυτὸν

12. Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψε πρὸς Κύριον (72)· καὶ μὴ φοβηθῆς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. Μὴ φοβηθῆς οὖν αὐτὸν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μηδὲ τὴν ἀπειλήν αὐτοῦ δειλιάσῃς. Ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπίζοντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαίσει, καταπαλαίσει δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῆς αὐτόν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατηγορημένος. Μᾶλλον φοβηθῆτι τὸν Κύριον τὸν δυνά-

(71) Vulgo, ὄξος οἶνω μεμιγμένον. NOLTE.

(72) Hæc exstant sub finem duodecimi Hermæ mandati, sed aliquantum diversa.

μενον ὠσαι καὶ ἀπολέσαι. Μὴ δειλιάσης, μὴ δὲ φοβηθῆς τὸν θάνατον, φθαρεὶς γάρ ἐστιν· ἀλλὰ φοβοῦ τὴν ἁμαρτιαν, προαιρετικὴ γάρ ἐστι. Φύλασσε σεαυτὸν ἀπὸ τῶν τρίτων μελῶν τοῦ σώματός σου, ὀφθαλμοῦ, στόματος καὶ ἀκοῆς· μήποτε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σου φθονερῶς καὶ ἀκολάστως προσέχης τινί, καὶ διὰ στόματος τοῦ μὴ λαλεῖν ποτε ἀσύμφορα, καὶ ἀκοὴν τῆ ὑγιαίνουση [διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε], μήποτε καταδέξῃ λόγ[ους ἀσεβεῖς] (73), μήποτε ἠττηθῆς ἀσυνετοῖς λογισμοῖς, ἀκοῆ βλαβεραῖ, καὶ ἐπιστρέψῃς ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετόν. Ἄλλὰ λάβε μᾶλλον εἰς τὴν σὴν ἔννοιαν τὴν ἑσχάτην ἡμέραν. Οὐ γὰρ μόνος τὸν αἰῶνα βιώσεις, ἀλλὰ τὴν τότε μνήσθητι συνοχὴν καὶ πνιγμὸν καὶ θανάτου ὄραν καὶ ἀπόφασιν Θεοῦ κατεπειγουσαν καὶ ἀγγέλους ἐπισπεύδοντας καὶ ψυχὴν ἐν τούτοις θορυβουμένην καὶ ἅμα τῷ συνειδότῳ πικρῶς μαστιγουμένην καὶ πρὸς τὰ ὧδε ἐλεινωῶς ἐπιστρέφουσαν. Καὶ τὴν ἀπαραίτητον τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀποδημίας ἀνάγκην διάγραφόν μοι τῆ διανοίᾳ, τὴν τελευταίαν τοῦ κοιντοῦ βίου κατατροφήν, ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῆ δέξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἁγίων. Ἦξει γὰρ καὶ οὐ παρασιωπήσεται, ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μνήσθητι τὸν πύρινον ποταμὸν, τὸν σκόληκα τὸν ἀκοίμητον, τὸν δεινὸν ἄδην, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν ἀσβεστον κάμινον. Πάντα γὰρ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παραστήσεται· ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐκεῖνη μέγα τι καὶ φοβερὸν ἠχήσασα τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἐξ. . . . καθυδύοντας, « καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Μνήσθητι τῆς τοῦ Δανιὴλ ὀπτασίας, πῶς ὑπ' ὕψεσιν ἄγει τὴν κρίσιν, ὅτι, φησίν, « Ἔως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιῶν, καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς ἔριον καθαρὸν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρός εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε καὶ βίβλοι ἠνεύθησαν. » Τὰ ἀγαθὰ, τὰ φαῦλα, τὰ φανερά, τὰ κεκρυμμένα, τὰ πράγματα, τὰ βήματα, τὰ ἐνθυμήματα, εὐθέως οὖν εἰς ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις σαφῶς ἀνακαλύψει. Πάντα γὰρ, ὡς προεῖπον, γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παραστήσει τῷ βήματι τῷ φοβερῷ. Βλέπε λοιπὸν τὸν χρόνον ἐν ᾧ δεῖ σε καρπώσασθαι τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ ἔλεος, μὴ ἐν ματαιότητι ἀναλώσης, καὶ ἐν πύλαις ἄδου ζητήσεις τοῦτο καὶ οὐχ εὐρήσεις ὃ ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν σου προκείμενον οὐκ ἠθέλησας. Μνήσθητι οὖν καὶ ταύτην τὴν φρικτὴν τῆς ἀπολογίας ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ ἴδε πῶς μέλλεις ἀπολογεῖσθαι τῷ πλάσαντί σε Θεῷ, ὅτι αὐτός ἐστι κρ. τῆς

est. Sed time peccatum, quod ex voluntate et electione procedit. Cave tibi a tribus corporis tui membris, oculo, ore, auditu. Ne forte aliquem torvis et invidis oculis respicias, et ore quaedam noxia proferas; auditum vero sanæ fidei adhibeto tantum; ne forte perversum sermonem admittas, vel ex noxio auditu ab imprudentibus cogitationibus supereris (74), et revertare velut canis ad vomitum tuum. Sed potius novissimam diem **208** tecum reputa. Neque enim tu solus in seculum vives: sed memento futuræ illius coarctationis suffocationisque, horæ obitus, urgentis sententiæ Dei, angelorum festinantium, animæ harumce rerum spectaculo turbatæ, conscientia sua graviter percussæ, et res hujus sæculi miserabiliter respicientis: atque indeprecatibile illius peregrinationis necessitatem in tua mente describito, nec non postremum communis hominum vitæ exitum, quo tempore veniet Filius Dei in gloria sua cum angelis sanctis suis. Veniet namque et non silebit, cum venerit Dominus judicare vivos et mortuos, et dare unicuique secundum opera sua. Memento ignei fluminis, vermis qui nunquam moritur, æcerbi luctus, stridoris dentium, inextincti camini. Omnia enim nuda et aperta exhibebuntur, cum tuba illa magnum quid et terribile personans excitabit eos qui a sæculo dormiunt: « et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii ⁷³. » Memento visionis Danielis: quo pacto ob oculos ponat iudicium: « Donec, ait, throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit, et vestimentum ejus album sicut nix, et capillus capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus ut flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus: fluvius igneus fluebat in conspectu ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei, iudicium sedit et libri aperti sunt ⁷⁴. » Tum bona, mala, manifesta, abscondita, facta, dicta, cogitata, derepente omnibus audientibus cum angelis tum hominibus palam revelabit. Omnia enim, uti supra dixi, nuda et manifesta exhibebit, coram terribili tribunali. Vide igitur ne residuum temporis, quo te oportet immensam ejus misericordiam flectere et demereri, in vanitate absumas; quod postea ad portas inferi exquisiturus et optaturus es: nec invenies illud, quod in medio dierum tuorum cum adesset respuisti. Recordare itaque horrendum illum diem iudicii, quo causam dicturus es, quo pacto dicturus illam es apud Deum qui te condidit, quia ipse iudex est vivorum et mortuorum. Quoniam glorificatum est nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut a principio ita et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ζώντων καὶ νεκρῶν, ἅτι δεδῶξασται τὸ ὄνομα τῶς

⁷³ Joan. v, 29. ⁷⁴ Dan. viii, 9, 10.

(73) Supplevimus, διδασκαλίᾳ ἐπίστρεψε. Coll. II Tim. iv, 3. Vulgo, λόγιον ἀσεβεῖς.

(74) Conjectando sic vertimus.

Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Completis hisce duodecim praeceptis, episcopus ait illi : Incede in hisce praeceptis, et cohortare eos qui audiunt ut incedant in illis, ut pura sit eorum poenitentia, reliquis diebus vitae eorum : confidentes se non modo remissionem peccatorum recepturos, sed etiam caelestis regni hereditatem, quam sedit Deus ut nos assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivificoque Spiritui, gloria, honor, imperium in saecula saeculorum. Amen.

14. His auditis praeceptis Antiochus, descriptisque quasi in libro in corde suo, festinanter in conobium concedit haec secum reputando : Ne si solus degam extollar, et mihi metipsi noceam, ad obsequendum fratribus me tradam : atque singulorum institutum vitae contemplatus studioque permotus proficiendi, per Dei gratiam eorum virtutem imitabor. Quod etiam ita factum est. Ingressus enim in conobium, ita cum fratribus versatus est, ut arbitraretur se non cum hominibus, sed cum angelis Dei vitam agere ; jussaque omni studio, alacritate, et gaudio compleret : ac omni fastu, superbia et mundanarum rerum memoria eliminata summam exercebat temperantiam, obedientiam, humilitatem, fratrum amorem, taciturnitatem, charitatem ; nihilque aliud cogitaret, quam praecepta monitaque sancti Patris et episcopi Athanasii, et spem in Christum Jesum. Nullique non fratri utile et fructuosum erat, quod hominem cerneret olim in mundo divitem, praclarum, atque omni urbanitate 209 educatum, jam se non putare hominem esse nobilem atque liberum ; sed cum omni vilitate degere. Deumque laudabat qui plura impertit hominibus, quam ipsi petant vel requirant ab eo. Quem cum videret praefectus monasterii, tot tamque praclaris Dei gratia pollere gestis, atque nulla non ornatum esse virtute ; secundo post ingressum suum anno, ipsum constituit monasterii sui apocrisarium ; ut in urbem pro qualibet necessitate concedens, magna cum pietate ministraret, quam rem fratres omnes comprobant.

Servus porro Dei Antiochus, repugnare nescius, summa cum pietate, ut ab initio, eam executus est obedientiae legem ; postulataque omnium fratrum oratione, in urbem concessit, ut omnibus monasterii negotiis vacaret. Repertoque ibi viro sibi olim amico, Ecclesiae diacono, cui nomen Pistus, apud illum diversabatur, cum officii sui causa concedebat in urbem. Sed invidus daemon tantam viri solertiam et pietatem conspicatus, illud minime ferens, vide mihi, quaeso, quid machinatus sit.

(75) Vide in *Onomastico*, ad vocem Ἀποκρισιάριος.

(76) Ἀποκρισιν. Eadem est significatio vocis re-

A. 13. Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολάς, ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν· θαβρῶντες, ὅτι λήφονται, οὐ μόνον ἄφησιν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς ἐπουρανοῦ βασιλείας, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτεχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὃς τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

14. Ταύτας ἀκούσας τὰς ἐντολάς ὁ Ἀντιόχος καὶ γράψας αὐτὰς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὡς ἐν βιβλίῳ, σπεύσας ὀρθοδόμησε τῷ κοινοβίῳ, λέγων ἐν ἑαυτῷ· Μήπως κατὰ μόνας οἰκῶν ὑψωθῶ καὶ βλάψω ἑαυτόν· ἀλλὰ μᾶλλον δίδωμι ἑμαυτὸν εἰς ὑπακοὴν ἀδελφῶν· καὶ θεωρῶν ἐνὸς ἐκάστου τὴν πολιτείαν, ζήλω κρατούμενος καὶ γὰρ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι τὴν αὐτὴν πληρωσάμενος ἀρετῆν· ὅπως καὶ γέγονεν· εἰσελθὼν γὰρ εἰς κοινόβιον, οὕτως [ἐπολιτεύσατο] μετὰ τῆς ἀδελφότητος, ὡς νομίζειν αὐτὸν μὴ μετὰ ἀνθρώπων οἰκεῖν, ἀλλὰ μετὰ ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ τὰ κελεύόμενα μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας καὶ χαρᾶς ἐποίει. Πάντα τύφον καὶ ὑπερηφανίαν καὶ μνήμην κοσμικὴν ἐκποδῶν ποιήσας, πᾶσαν ἤσκαε· σωφροσύνην, ὑπακοὴν, ταπεινοφροσύνην, φιλαδελφίαν, σωπῆν, ἀγάπην, οὐδὲν ἄλλο ἐνοοῶν, εἰ μὴ τὰς ἐντολάς καὶ νοθεσίας τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ πάντες ὠφελούνητο οἱ ἀδελφοὶ βλέποντες τὸν ἄνδρα ποτὲ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ πλοῦσιον καὶ ἔνδοξον καὶ μετὰ πάσης πολιτείας ἀνατραφέντα, νῦν δὲ μὴ λογιζόμενον ἑαυτὸν ἀνθρώπων εὐγενῆ καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ πᾶσαν εὐτέλειαν ἀσκούντα, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὴν πλεῖονα χαριζόμενον τοῖς ἀνθρώποις ὧν αἰτούσιν ἢ ζητοῦσιν αὐτόν. Ὅπως ἰδὼν ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοσούτων τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι γέμοντα κατορθωμάτων καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἡμφισμαμένον, τῷ δευτέρῳ ἐνιαυτῷ τῆς εισόδου αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν ἀποκρισιάριον (75) τῆς μονῆς. ὅπως ἐξερχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν πᾶσαν χρεῖαν μετὰ πάσης εὐλαβείας διακονήσῃ, ἔφτινι καὶ πᾶσα ἡ ἀδελφότης συνήνεσεν.

Ὁ δὲ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχος ἀντιλέγειν μὴ εἰδὼς, μετὰ πάσης εὐλαβείας, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ταύτην ἐποίησε τὴν ὑπακοήν· καὶ αἰτήσας εὐχὴν παρὰ πάσης τῆς ἀδελφότητος, ἐξήρχετο λοιπὸν ἐπὶ τὴν πόλιν εἰς πᾶσαν ἀπόκρισιν (76) τοῦ μοναστηρίου. Εὐρῶν δὲ εἰς τὴν πόλιν φίλον ἀρχαῖον, διάκονον τῆς Ἐκκλησίας, ὀνόματι Πιστόν, παρ' αὐτῷ ἔμενον, ὅτε ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν προφάσει διακονίας. Ἰδὼν οὖν ὁ φθονερός δαίμων τὴν τοσαύτην ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, καὶ μὴ φέρων, ὅρα τί μηχανᾶται.

sponsus apud sanctum Patrem Benedictum, cap. 51 : Fratres qui pro quovis responso proficiuntur.

15. Θυγάτηρ ἦν μονογενῆς τῷ διακόνῳ· ταύτην ἄλλοις προσεδρεύσας τις ἀναγνώστης ὀνόματι· Ἀλέξανδρος ἔφθειρε· καὶ τῆς κόρης ἐγκόου γενομένης, φοβηθεὶς ὁ ἀναγνώστης τὸν ἐπίσκοπον, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ φέρων, ὑπέθετο τῇ κόρῃ τὴν αἰτίαν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχῳ ἐπιγράψαι, ᾧ καὶ συνέθετο ἡ κόρη τοὺς πάντας οὕτω πληροφορηῆσαι. Καὶ μεθ' ἡμέρας τεσσαράκοντα τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως φανερὸν γέγονε τῷ ἐπισκόπῳ τὰ κατὰ τὴν κόρην, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος ἐπυθάνετο μετὰ πολλῆς ἀπειλῆς τίς ἂν εἴη ὁ τοῦτο πεποιηκώς. Ἡ δὲ ἀπεκρίθη ἀπὸ τοῦ μονάζοντος Ἀντίοχου, καθά, φησιν, ἐν συνηθείᾳ ἐστὶ τοῦ ἐργεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἐπίσκοπος καὶ πάντες οἱ παρεστῶτες. Καὶ πέμψας μετὰ πολλοῦ θυμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον. . . . τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ. Μεθ' ὕβρεως [δὲ εἰσελθόντες] μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἄλλος μὲν ὕβριζεν αὐτὸν, ἄλλος ἐνέπτυνε, ἕτερος ὠνείδιζεν. Αὐτὸς δὲ παρέστη τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς κόρης καὶ περὶ τοῦ γεγονότος εἶπεν ὁ Ἀντίοχος· Ἐὰν εἶπω τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθειά μου ἐν τῷ ὑμετέρῳ ψεύδει οὐ μὴ πιστευθῆ. Καὶ παρεστῶτος ὄλου τοῦ ὄχλου, εἶπεν ἡ κόρη κράζουσα· Τί ἔχεις εἰπεῖν; Οὐ δύνασαι ἀρνήσασθαι· ἀπὸ σοῦ γὰρ γεγέννηται τὸ παιδίον· καὶ τί αἰσχύνῃ; ὁμολόγησον ὃ ἐποίησας. Τότε στενάζας ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος λέγει· Δότε μοι τὸ παιδίον, καὶ ἴδω, εἰ ἐξ ἐμοῦ γεγέννηται. Καὶ λαθὼν τὸ παιδίον τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἔν καὶ κρατήσας ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀνεΐσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τῷ παιδίῳ· Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου, εἶπέ, παιδίον· Ἐξ ἐμοῦ γεγέννησαι σύ; Τότε βοᾷ τὸ παιδίον χάριτι τοῦ Θεοῦ μεγάλη τῇ φωνῇ· Οὐχί, δούλε τοῦ Θεοῦ, καθαρὸς σύ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο τὸ σκάνδαλον ποιήσας Ἀλέξανδρός ἐστιν ὁ ἀναγνώστης. Τότε ἡ μὲν κόρη, κατανοήσασα τὴν τοῦ Θεοῦ ἐλεγεῖν, παραχρήμα πεσοῦσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐξέψυξεν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀμνησιχακίας χάριν (77) ἤτησατο παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης, πολλὰ ἐπιθεὶς ἑαυτῷ σιδήρα καὶ μακρὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπελθὼν, ἐγκλείσας ἑαυτὸν ἐν κελλίῳ μικρῷ ἕως τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἐν τῇ μετανοίᾳ, τέλειον τῷ Θεῷ ἀπεδίδου τὴν ἐξομολόγησιν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

16. Καὶ ἐπανερχομένου αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον, ἐγγὺς τῆς πύλης τῆς πόλεως προσπίπτει αὐτῷ τις νεώτερος γονυπετῶν καὶ λέγων· Δούλε τοῦ Θεοῦ, συγχώρησάν μοι, ὅτι ἐνέπτυσά εἰς τὸ πρόσωπόν σου, πιστεύσας τῇ ἀνόμῳ κόρῃ ἐκείνῃ περὶ τῶν κατὰ σου λεχθέντων, καὶ νηστεύω ἐνεκεν τῆς τολμῆς ταύτης, καὶ παρακαλῶ τὸν Κύριον. Ὁ δὲ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος λέγει αὐτῷ· Μὴ κλαῖε περὶ ἐμοῦ μηδὲ νήστευε· ἀλλὰ κλαῖε καὶ νήστευε διὰ τὸ ἱμάτιον ὃ ἐκλείψας τῆς γυναϊκὸς τῆς χήρας καὶ πτωχῆς πρὸ τριῶν ἡμερῶν· καὶ σὺ ἔχων πέντε ἱμάτια τὰ ἐν τῆς χήρας ἐκλείψας. Τότε ὁ νεώτερος, ἐλεγεθεὶς καὶ φρίξας καὶ θαυμάσας, πῶς φανερὸν γέγονεν ὃ ἐν κρυφῇ καὶ ἑσπέρᾳ ἐπραξε μόνος, ἀπέρχεται τρέμων καὶ φέρει τὰ ἴδια πέντε ἱμάτια καὶ τὸ ἐν τῆς χήρας, καὶ

15. *Filia diacono erat unica, quam cum frequens inviseret lector quidam, nomine Alexander, vitium ei obtulit : hinc cum puella uterum gestaret, metuens lector episcopi indignationem, nec pudorem ferens, puellæ auctor fuit, ut hoc crimen servo Dei Antiocho ascriberet, cui pollicetur puella se rem omnibus ita narraturam. Elapsis quadraginta a pueri ortu diebus, episcopo innotuere quæ puellam spectabant. Accitit eam episcopus percontatur ingentibus adhibitibus minis, quis esset facinoris auctor. Respondit illa Antiochum esse monachum, qui, inquit, frequens apud nos diversatur. Credidit episcopus, et qui aderant universi, magnaque indignatione permotus, mittit in monasterium qui servum Dei adducant. Ingressis illis cum eo in civitatem, alius eum contumelia afficere, alius in illum spueri, probris alius onerare. Astitit autem ille coram episcopo, et interrogatus de puella, et de casu isto, ait Antiochus : Si veritatem dixerō, veritati meæ a mendacio vestro minime fides habebitur. At, præsentē tota turba, ait cum clamore puella : Quid tibi dicendum superest? non potes rem negare : a te namque genitus puer est : equinam ille pudor? fatere delictum. Tunc ingemisens servus Dei Antiochus : Date mihi, inquit, puerum, ut videam num a me sit genitus. Accepitque puerum qui quadraginta dierum erat, et cum præmanibus teneret eum, cum ad cælum oculos levasset, ait puero : In nomine Domini dicito puer, num a me genitus sis. Tum, per Dei gratiam, exclamat puer voce magna : Nequaquam, Dei serve, purus tu es coram Deo. Qui vero hoc scandalum fecit, est Alexander lector. Tunc puella, ut se a Deo convictam animadvertit, repente prolapsa ad pedes ejus exspiravit. Rogavitque illum episcopus ut injuriæ memoriæ deponeret. Lector autem multis gravibusque sibi impositis ferramentis, ex urbe egressus, in parva sese cellula inclusit, ubi ad mortem usque pœnitentiam agens, perfectam Deo reddidit confessionem, gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula. Amen.*

16. *Et cum remigraret ille ad monasterium, prope urbis portam, adolescens quidam procidit ad genua ejus hæc dicendo : Serve Dei, veniam mihi concedito, quod in faciem tuam conspuerim, puellæ iniquæ te accusanti dictis fidem habens ; cujus facinoris causa jejuno et Dominum deprecor. At servus Dei Antiochus ait illi : Mei causa ne fleas vel jejunes ; sed fletō et jejunato, ob vestimentum quod ante tres dies furatus es mulieri viduæ atque egenæ. Cumque tibi quinque essent vestimenta, unum illud viduæ subripuisti. 210 Tunc adolescens convictus, ac terrore correptus, miratusque, quo pacto palam id esset, quod clam ille et vespere solus admisisset ; abscedit tremens, affertque sua quinque vestimenta, cum illo ad viduam pertinente ;*

(77) *Vulgatum, ἤτησα, jam in margine correctum erat. NOLTE.*

mulierique dat omnia, rogans ut secum ad genua servi Dei procidat. Ut ambos vidit ille prolapsos, et reum ex corde pœnitentem, admisit illum ad osculum sanctum. Aitque adolescens: Volo, domine mi, multis diebus jejunare, quia multa sunt peccata mea. Cui servus Dei: Quo pacto vis jejunare? Tum ille: A mane usque ad vesperum. Aitque illi Antiochus: Quo in loco degis dum ita abstines a cibo? Cui ille: Amicos et negotia mea in viso, hinc paululum dormio, et cum vespera accesserit cibum sumo. Ait illi servus Dei Antiochus: Hoc jejunium non est. Nam si a cibis abstineas, et in aliquem obtrectes, vel quempiam contristes vel calumnieris: aut si post priorem disceptationem injuriæ memoriâ retineas; si item vespere lautam pares cœnam, teque inebries ac turpia perpetres, aut si horum quidpiam concupiscas; multo præstabilius tibi est, ut quinquies quotidie comedas, et hisce rebus abstineas, quam ut nihil gustes et hisce rebus te commisceas. Quidam utilitatis asserit abstinentia a cibis, si omni alia concupiscentia implere? An ignoras eum qui suam implet concupiscentiam, vel solum mente, licet externis non satiatur cibus, jam saturum et ebrium esse? Sed si velis temperanter agere et jejunare, ut jejunium tuum Deo sit acceptum, primum omnium observa ut jejunes ab omni pravo sermone proferendo et audiendo: et purga cor tuum ab omni inquinamento, injuriarum memoria, turpis lucri amore. Et qua die jejunaveris, pane, oleribus et aqua contentus esto, gratiasque Deo agas. Computato autem prandii quod eo die sumpturus eras pretio, eroga viduæ, orphano, egeno, qui impleta anima sua, orabit pro te Dominum. Si ergo jejunium, ut præscripsi tibi, persolveris, sacrificium tuum erit acceptum in conspectu Domini, et descriptum in cœlis in die retributionis bonorum justis præparatorum. μὲν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν

His auditis adolescens, omnibusque relictis servum Dei vi compulsi ut se reciperet in monasterium. Ac secutus illum, servatisque omnibus quæ ab eo didicerat, atque anno uno in magna temperantia, lacrymis et gemitibus percurso, in pace obdormivit, tradiditque Domino spiritum.

17. Elapsis tribus annis, mox moriturum monasterii præfectum quidam sancti episcopi visum venerunt: rogavitque illos præfectus, ut fratrum amantem, injuriarum immemorem et humilem Antiochum sui loco constituerent: quæ eadem erat fratrum omnium postulatio. Repugnante illo ac collacrymante, magna vi episcopi invitum illum, cum prius ordinassent presbyterum, constituerunt et hegumenum seu præfectum. Ac cum præfectus totum ipsi in Christo fratrum cœtum commendasset, obdormivit in pace. Suscepta igitur hujusmodi cura Antiochus in multo studio, temperantia,

ὅλα δίδωσιν τῇ γυναικὶ πρᾶκαλῶν αὐτῇ σὺν αὐτῷ προσπεσεῖν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ. Ἰδὼν δὲ ἀμφοτέροισι προσπίπτοντας καὶ ἀπὸ καρδίας τὸν αἴτιον μετανοοῦντα, ἐδέξαντο αὐτὸν ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Καὶ λέγει ὁ νεώτερος· Θέλω, κύριέ μου, νηστεῦσαι πολλὰς ἡμέρας, ὅτι πολλαὶ εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μου. Λέγει αὐτῷ ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ· [Πῶς] θέλεις νηστεῦσαι; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· (78-79) Ἀπὸ τοῦ πρωῆ ἕως ἑσπέρας. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντιόχος· Καὶ μὴ τρώγων ποῦ διαγάγεις; Ὁ δὲ εἶπε· Τοῦς φίλους καὶ τὰ πράγματά μου βλέπω, καὶ πάλιν ὀλίγον καθεύδω, καὶ ὅταν γένηται ἑσπέρα, μεταλαμβάνω. Λέγει αὐτῷ ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχος· Τοῦτο οὐκ ἐστὶ νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσῃς ἀπὸ βρωμάτων καὶ τινα καχολογήσῃς ἢ λυπήσῃς ἢ διαβάλῃς, ἢ μνησικακήσῃς ἀπὸ προτέρας μάχης, ἢ ἑσπέρας ποιήσῃς πολῦτιμον δεῖπνον, καὶ ἀρξῇ μεθύσκεσθαι, ἢ αἰσχρὰ ἐργάζεσθαι, ἢ κατ' ἔννοιαν ἐπιθυμῆναι τι τοιοῦτον· πολὺ συμφέρει σοὶ πέμπτον τῆς ἡμέρας ἐσθίειν καὶ τούτων φείσασθαι, ἢ μὴ γευσάμενον ἐκείνοισι συμφύρεσθαι. Τίς γὰρ ὠφέλεια βρωμάτων ἀπέχεσθαι, πάσης δὲ ἄλλης ἐπιθυμίας ἐμφορεῖσθαι; Ἡ οὐκ οἶδας ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρῶν κατ' ἔνοιαν καὶ ἐκτὸς τῶν ἐξωθεν βρωμάτων ἤδη κεκόρεσται καὶ μεθύει; Ἄλλ' εἰ θέλεις ἐγκρατεῦσθαι καὶ νηστεῦσαι, ἵνα ἡ νηστεία σου δεκτὴ ᾖ τῷ Θεῷ, πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς· πονηρῶς, καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ καὶ μνησικακίας· καὶ αἰσχροκερδείας. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἣ νηστεύεις ἀρκέσθητι ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Συμψυφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου οὐ ἐμελεῖς ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δὸς χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ στερουμένῳ· (πρὸς) ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὐξεται ὑπὲρ σοῦ πρὸς Κύριον. Ἐὰν οὖν τελήσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετείλαμαι σοὶ, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν

Ταῦτα ἀκούσας ὁ νεώτερος, καὶ καταλείψας πάντα, ἐδίασατο τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὴν μονήν. Καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, πάντα ὅσα ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ φυλάξας, ἐν πολλῇ ἐγκρατεῖᾳ καὶ δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς πληρώσας ἐνιαύσιον χρόνον, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐχοιμῆθῃ, παραδούς τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ.

17. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, μέλλοντος τοῦ ἡγουμένου, τῆς μονῆς τελευτᾶν, ἦλθον εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ τινες ἄγιοι ἐπίσκοποι· καὶ παρεκάλει αὐτοὺς ὁ ἡγούμενος, ὅπως ἀντ' αὐτοῦ τὸν φιλάδελφον καὶ ἀμνησικακον καὶ ταπεινόφρονα Ἀντιόχον καταστήσωσι· καὶ πᾶσα δὲ ἡ ἀδελφότης συμπαρεκάλει. Τοῦ δὲ ἀντιλέγοντος καὶ ὀδυρομένου, μετὰ πολλῆς βίας καὶ ἀνάγκης χειροτονήσαντες τοῦτον οἱ ἐπίσκοποι πρεσβύτερον κατέστησαν καὶ ἡγούμενον. Καὶ παραθέμενος αὐτῷ ὁ ἡγούμενος πᾶσαν τὴν ἐν Χριστῷ ἀδελφότητα, ἐχοιμῆθῃ ἐν εἰρήνῃ. Λαβὼν οὖν τὴν φροντίδα ὁ Ἀντιόχος, ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ ἐγκρατεῖᾳ καὶ ἀγρυπνίᾳ

(78-79) Hæc ex libro II Hermæ hinc inde excerpta.

καὶ εὐχαῖς διετέλει· πολλά τε [ἐνδοξα] καὶ κατορθώματα διεπετέλει ὁ Χριστός.

18. Καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ ἠγήσασθαι αὐτὸν τῆς μονῆς δύο ἀδελφοὶ ὀλιγόψυχοι κοινῇ γνώμῃ ἐξῆλθον τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπέστρεψαν ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετὸν σπαταλῶντες καὶ ἐντροφῶντες ἐπὶ ταῖς βιωτικαῖς ἀσελγείαις. Καὶ ταῦτα μαθὼν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος πάνυ ἐθλίψεν ἑαυτὸν θρηγῶν τοὺς δύο ἀδελφοὺς, καὶ ἐδέετο περὶ αὐτῶν τοῦ Κυρίου. Ὑψαλλόντων δὲ αὐτῶν τὴν ἐνάτην, ὡς ἔκλινε τὰ γόνατα σὺν τοῖς ἀδελφοῖς, γέγονεν ἐν ἐκστάσει, καὶ παραλαμβάνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὑπὸ ἀγγέλου. Καὶ πολλῆς ὥρας παρελθούσης, καὶ μὴ ἐγειρομένου αὐτοῦ, ἐγείρεται ὁ δευτεράριος αὐτοῦ, καὶ μετ' ἐπεικειᾶς παρεκάλει ἀναστῆναι, καὶ τελέσαι τὴν λειτουργίαν τῆς εὐχῆς. Ὡς δὲ εἶδον, ὅτι οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, ἐγνώρισαν ὅπτασίαν αὐτὸν βλέπειν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπ' αὐτοῦ πληρώσαντες τὸν κανόνα. Μέλλοντος δὲ δύνειν τοῦ ἡλίου κρᾶζας εἶπεν· Δόξα σοι, ὁ Θεὸς, δόξα σοι. Τότε προσῆλθον αὐτῷ πᾶσα ἡ συνοδία, ἱκετεύουσα μὴδὲν ἀπ' αὐτῶν κρῦψαι, ὧν ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀπεκάλυψεν. Καὶ μὴ δυνηθεὶς κρῦψαι διὰ τὴν πολλὴν ὄχλησιν τῶν ἀδελφῶν, ποιήσας εὐχὴν, ἤρξατο λέγειν· Παραληφθεὶς χάριτι Χριστοῦ ὑπὸ ἀγγέλου (80) ἦλθον εἰς πεδίον, καὶ [δείκυσί μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκέων, βύσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρὰ, σκιρτῶντα ὡδὲ κάκεϊ. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα. Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἐνὶ, οὐ μέντοι σκιρτῶντα. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τούτου; Βλέπω, φησί, Κύριε. Οὕτως, φησὶν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν· οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ καὶ πορευόμενοι ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον (81) καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, Κύριε, τί ἐστίν, εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε, φησὶν, ἃ εἶδες. Πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοῦς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. Τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ θανάτος ἐστίν. Ἄ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοῦς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες. Οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστὶ μετανόιας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπὶδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τίνος· ὁ δὲ θάνατος ἀπίωλειαν ἔχει αἰώνιον.

(80) Hic locus Latine tantum legitur apud Hermam Pastorem l. iii. simil. 6, p. 63, ubi sic habetur : *Et venimus in quemdam campum, et illic ostendit mihi juvenem pastorem vestitum synthesim ve-*

A vigiliis et orationibus perseverabat : multaque præclara gesta per eum Christus operabatur.

18. Post duos vero sæx in monasterio præfecturæ annos, duo pusillanimes fratres, communi sententia ex monasterio egressi, reversi sunt ut canes ad vomitum suum, sese dantes voluptatibus, deliciis et lasciviis hujus sæculi. His compertis servus Dei Antiochus, multum sese maceravit, ambos illos deplorans fratres, ac Dominum illorum causa precatus est. Psallentibus autem illis nonam, ubi una cum fratribus genua flectebat, raptus est in exstasin, animaque ejus arripitur ab angelo. Multo elapso temporis spatio, cum nondum expergisceret, surgit secundarius ejus, leniterque hortatur ut exsurgat, orationisque ministerium persolvat. Conspicati autem nec vocem nec auditum esse, intellexere visionem illum contemplari, ac completo canone 211 abscessere ab illo. Cum autem immineret solis occasus, cum clamore ait : Gloria tibi, Deus, gloria tibi. Tunc accessit omnis cœtus, rogavitque nihil ut celaret eorum quæ Dominus sibi revelasset. Et cum præ importunitate fratrum celare non posset, facta prius oratione, ita orsus est : Raptus per Domini gratiam ab angelo veni in agrum quemdam. Ostenditque ille mihi adolescentem quemdam indutum synthesi croceorum vestimentorum, qui quamplurimas pascibat oves : erantque oves illæ delicias, admodumque luxuriantes et hilares, hinc atque hinc exsultantes. Ipseque pastor multum hilaris in ovili degebat suo, et oves circuibat. Aliasque vidi oves luxuriantes et delicias uno in loco, nec tamen exsultantes. Aitque mihi : Viden' hunc pastorem ? Video, inquam, Domine. Hic est, ait, angelus voluptatis et fallaciæ. Hic atterit animas servorum Dei, et avertit a veritate, malis decipiens illas concupiscentiis, in quibus illæ pereunt immemores mandatorum Dei viventis, incedentesque in vanis voluptatibus et fallaciis hujus vitæ. Quapropter dispereunt, ab hoc angelo in mortem et corruptionem deductæ. Tum ego : Ignoro, Domine, quid sit in mortem et corruptionem. Dixitque mihi : Audi et percipe quæ vides : Oves hilares illæ et exsultantes, hi sunt qui a Deo ad finem usque avulsi sunt, et sese concupiscentiis hujus sæculi tradiderunt. In his itaque nulla est pœnitentia [de vita sua, quia etiam nomen Domini propter illos blasphematur. Harum vita mors est. Quas autem vidisti non exsultantes, et in loco suo pascentes, hi sunt qui sese quidem voluptati et fallaciæ dedidere, sed in Dominum non blasphemavere. Hi quidem corrupti et a veritate ducti sunt, in his tamen spes est pœnitentiæ, in qua vivere possunt. Earum itaque corruptio non est sine spe resurrectionis, usque ad certum temporis spatium. Mors autem æternum est exitium.]

stimentorum colore coccineo. Et cætera bene multa quæ scriptor iste ex Gr. Hermæ textu, qui adhuc supererat suo ævo, ad verbum mutuatus est.

(81) Hermas, ad defectionem.

19. Rursus paululum processimus, et ostendit A mihi alium pastorem statura præaltum, efferaque specie, indutum caprina pelle alba, qui peram habebat humero impositam, ac præduram nodosamque virgam, torvoque erat aspectu, ita ut reformidarem illum. Hic itaque pastor oves accepit a primo pastore illo adolescente, illas scilicet, delicias, luxuriantes, nec exsultantes, ac coniecit illas in quemdam præruptum locum, spinis et tribulis perplexum, ita ut non possent oves a tribulis illis et spinis sese extricare, sed in ipsis complicarentur, ac miserime agerent, ab illo etiam lancinata, atque ultro citroque compulsæ. Nullam denique concedebat requiem, nec ut quodam loco consisterent. Cum illas ita verberatas et misere afflictas conspicerem, dolebam pro illis quia valde cruciabantur, nec intermissionem ullam habebant. Angelum meum loquentem percunctor: Domine, quis hic pastor est, ita immitis et acerbus? Atque mihi: Hic est angelus ultionis, qui e numero est angelorum justorum, constitutus ad ultionem. Hic excipit eos qui a Deo aberrarunt, et incesserunt in concupiscentiis suis. Atque illos pro merito suo ulciscitur, atrocibus et variis affligens suppliciis. Tum ego: Scire cupio, Domine, quæ et qualia sint varia illa supplicia. Audi, inquit ille, varia supplicia et tormenta, sæcularia sunt tormenta. Cum enim sese homines a Deo separaverint, rati se in quiete et divitiis versaturos, tunc pœnas luunt, et alii quidem multantur, alii egeni evadunt, alii in infirmitates plurimas cadunt et in seditiones, alii ab inferioribus contumelia afficiuntur, et alia iis similia contingunt. Plurimi namque qui tumultuose consilia agitant, in multa negotia conjiuntur, nihilque illis prospere cadit, quod indigne ferunt ipsi: ignorantque ideo se minus prospere rem agere, quod mala **212** perpetrarint: ac demum Dominum incusant, nec sustinent reliquis vitæ suæ diebus ad Deum converti atque illi puro corde servire. Quod si resipiscant pœnitentiamque agant, tunc intelligunt mala sua opera in causa fuisse quod non prospere rem gesserint, atque ita Domino gloriam referunt, ut justo iudici, a quo jure afflictis, et juxta opera sua castigati sunt. Audi itaque vim utriusque, voluptatis scilicet et supplicii. Voluptatis fallaciæque una est hora; supplicii autem horæ triginta, quæ dierum vim habent. Si quis ergo die una voluptati vacet et pro ea re cum eo expostuletur, atque uno die crucietur, dies illa cruciatus anni integri vim habet. Quot igitur quisque dies voluptati sese dederit, tot annis cruciabitur. Vides ergo voluptatis et fallaciæ tempus nihil esse, supplicii vero et cruciatus longissimum. Qui voluptati vacat et fallaciæ huiusmodi, ac pro libidine agit, is magna indutus est amentia. Pro voluptate namque et fallacia cuiusque diei, magnum luet supplicium, annum scilicet pro qualibet die. Dixique angelo: Quales vo-

19. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δεικνυσὶ μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικεμένον δέρμα ἀγίειον λευκὸν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ἄζους ἔχουσαν· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναι με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένου τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλον αὐτὰ εἰς τινὰ τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξει τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπύρουσαν δαιρῶμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧδε κακεῖ περιέλαυνεν αὐτὰ καὶ ὄλωσ ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἴσταντο. Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτω μαστιζόμενα καὶ ταιλαιπωρούμενα, ἔλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὄλωσ οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστὶν οὗτος ὁ ποιμὴν, ὁ ἀσπλαγχνος καὶ πικρὸς; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ ἀγγελὸς τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν, καὶ τιμωρεῖται αὐτούς, καθὼς ἄξιοι εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· Ἦθελον γινῶναι, Κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαὶ εἰσιν. Ἄκουε, φησὶν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βωτικαὶ εἰσι βάσανοι. Ἐπὶ γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ποικίλαις περιπίπτοντες, ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὕβριζόμενοι ὑπὸ ἐλαττόνων, καὶ ἐτέροις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάτους ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὄλωσ ἀποβαίνει (82), καὶ δυσχεραίνουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἐπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται καὶ λοιπὸν αἰτιῶνται τὸν Κύριον καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἄν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιώσιν, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδοῦντο καὶ οὕτω δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι δίκαιος κριτὴς ἐστὶ, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν (83). Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μίξ, τῆς δὲ βασάνου ὥρα τριακοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. Ἐάν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπαιτηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὀλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθῆσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδὲν ἐστὶ, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολὺς. Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος καὶ πράσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδεται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐκάστης ἡμέρας ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ

(82) Vulgo, ὑποδ. NOLTE.

(83) Hic complura omittuntur, quæ leguntur apud Hermam.

ἡμέρα. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· Ποῖαι τρυφαὶ εἰσι βλαβεραὶ, λέγε μοι. Πᾶσα πράξις σαρκική, τρυφή ἐστὶ (84). Νῦν ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ, ὁμοίως καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατάλαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα. Τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. Αὐταὶ δὲ αἱ πράξεις βλαβεραὶ εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. Αὕτη οὖν ἡ τρυφή τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωὴν, αἱ δὲ προσηρημένα τρυφαὶ βάσανον. Ταῦτά μοι φανερώσας ὁ ἄγγελος ἀπέστρεψέ με εἰς τὸν τόπον μου. Δοξάσωμεν οὖν, ἀδελφοί, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· πῶς μακρόθυμος καὶ εὐσπλαγχνός ἐστιν ἐπὶ τῇ τσοαύτῃ κακίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

20. Καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐξεληθόντες τοῦ μοναστηρίου ἐνέπεσαν εἰς πειρασμὸν καὶ θλίψεις. Τῷ γὰρ ἐνὶ ἔλκος ἀνεφάνη εἰς τὴν πλευρὰν, καὶ εἰσελθὼν εἰς νοσοκομεῖον εἰς δύο μῆνας τρίτον ἐχειρουργήθη ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐθεραπεύθη. Τῷ δὲ ἐτέρῳ ἐμπεσόντι μετὰ τῶν στασιασῶν συνέβη νύκτι καὶ κοιλίᾳ μαστιγώθεντι σιδηροδέσιμιον ἐμβληθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἐν σκότει διαγίνει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ τοῦ ὁσίου Πατρὸς Ἀντιόχου ἐδυσώπει τὸν ἐλεήμονα Θεόν, μεθ' ἡμέρας ἔδωκεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐξεβλήθη ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ πάλιν ἐκεῖνος, ἀπελθὼν ἐν τῷ νοσοκομείῳ, ἔτι ἐν τῇ ἀλγηδόνι ὄντα τὸν ἀδελφὸν διαδαστάζων ὀλίγον τῇ χειρὶ ἀναπαυόμενον ἤγαγεν εἰς τὸ μοναστήριον· καὶ ὡς ἐσήμανεν ὁ θυρωρὸς, εὔρε τοὺς ἀδελφοὺς πρὸ τοῦ πυλεῶνος, καὶ εὐχαριστήσας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ ἐδέξατο αὐτούς. Καὶ εὐχὴν ἐπ' αὐτοὺς ποιήσας παραχρῆμα ὑγιεῖς τῷ σώματι ἀποκατέστησε. Καὶ λοιπὸν μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἔπραξαν ἐν πολλῇ ἀσκήσει δακρύνοντές τε καὶ ἀγρυπνοῦντες διατέλουν ἐν πολλῇ ταπεινοφροσύνῃ. Καὶ οὕτω μετὰ τρεῖς ἔνιαυτοὺς μετ' εἰρήνης καὶ ἀγαθῆς ἐξομολογήσεως ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

21. Ἄλλοτε καθήμενος καὶ ἀναγινώσκοντας αὐτοῦ τὴν βίβλον τῶν ἐντολῶν τοῦ ὁσίου Πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου μετὰ φωνῆς καὶ ἡδονῆς πολλῆς, εἰς τῶν ἀδελφῶν, ἀκροασάμενος ἀκριδῶς ὄλας, λέγει αὐτῷ (85)· «Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταὶ εἰσι, δυνάμεναι εὐφραῖναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραὶ εἰσιν.» Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν· «Ἀναστρε, ἀκηδιστά, ῥάθυμο καὶ ὀλιγόψυχο, οὐκ οἶδας, ὅτι, ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῆ, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτάς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραὶ; Εἰ δὲ ἀναβῆ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου μὴ δύνασθαι αὐτάς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ

luptates noxiæ sunt, dicito mihi. Omne carnale opus voluptas est : nam iracundus, cum suo affectui facit satis, voluptatem percipit : similiterque mœchus, temulentus, obtrektor, mendax, avarus, defraudator, et si qui alii. Voluptatem namque in suo opere percipiunt. Hæc autem opera noxia servis Dei sunt. Sunt autem et voluptates quibus homines salutem consequuntur. Multi namque bona operando voluptatem habent. Quæ voluptas servis Dei vitam adipiscitur ; prædictæ autem voluptates, cruciatum. Hæc cum mihi declarasset angelus, in meum me locum reduxit. Gloriam itaque referamus, fratres, clementiæ Dei, qui ita longanimis est, ita misericors erga tantam hominum malitiam. Ipsa gloria in sæcula sæculorum. Amen.

20. Modico autem elapso tempore, duo illi fratres qui ex monasterio egressi fuerant, inciderunt in tentationem et in calamitates. Alteri enim excrevit ulcus ad latus, atque ingressus in nosocomium seu infirmorum hospitium intra duos menses ter medici manu curatus, neque ita sanatus est. Alter vero cum in seditiosos incidisset, a dorso, et a ventre verberatus, ferro onustus in carcerem conjectus est, atque in tenebris degit multis diebus. Cum autem oratio sancti Patris Antiochi miseratorum Deum placasset, Christi beneficio eductus ille ex carcere, cum ad nosocomium venisset, fratrem alium adhuc dolore laborantem, paulum sustentans, manuque sibi innixum, deduxit ad monasterium : ac cum illi rem indicasset ostiarius, invenit ante ostium fratres illos, gratiasque hominum amanti Deo agens, homines suscepit. Atque facta super illis oratione, statim sanitati corporeæ restituit. Ac demum pœnitentiam agentes de delictis suis, in multa exercitatione, lacrymis, vigiliis, magnaque humilitate perseverarunt. Elapsisque tribus annis, cum pace et bona confessione, obdormierunt in Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

21. Alio tempore sedente illo ac legente librum præceptorum sancti Patris et episcopi Athanasii alta voce et cum grandi voluptate, quidam ex fratribus cum singula attentè audivisset, ait illi : « Domine, hæc præcepta, magna, pulchra, et valida sunt, possuntque delectare cor ejus qui ea complere valet ; sed nescio, domine, an possint plurimi ea servare, dura namque sunt. » Istum intuitus servus Dei, magna cum severitate ait : « Ignave, piger, desidiose et pusillanimis, nonne vides te, si tibi ante proposueris posse illa observari, facile illa observatum, nec tibi fore illa dura et difficilia ? Quod si cum corde tuo reputaveris, non posse illa ab homine observari, nunquam observaturus es. Annon nosti Dei gloriam, quam, quam va-

(84) Hic paululum variat textus.

(85) Hæc ex libro II Hermæ, mandato 12, hinc inde consarcinata sunt.

lida, quam mirabilis illa sit; quod scilicet mundum A
213 creaverit propter hominem, potestatemque illi dederit ut dominaretur omnibus quæ sunt super terram? Quid igitur horum omnium homo dominus est, omnibusque imperare valet; æqua ratione non poterit hisce præceptis dominari? Quomodonam David gigantem alienigenam, hominemque bellatorem, omni armorum genere instructum superavit? nonne solo proposito, ac fide ex corde procedente? Ipse solus hæc Deo obtulit. Deus autem visa ejus alacritate, ac fide in corde ejus insita, necnon spe, ipse tandem victoriam præstitit, uniusque adolescentis manu inimicum prostravit. Et discito non Davidem, sed Deum id operis perfecisse. Cogita Stephanum primum martyrem, quot lapides a quot hominibus injectos exceperit, ac nisi ipse Dominum Christum precatus esset, nequaquam ipsi tradidisset spiritum. Cur de viris loquimur? Juditham mihi considera, ædeuntem Holofernem, nec de sua cogitantem infirmitate, non de decoro, vel de periculo suo. Nequaquam dixit in semetipsa: Tot viri in urbe sunt robusti, prævalidi, prudentes, artificiosi; quorum nemo hoc facinus tentare audet: et ego omnium imbecillima, illud aggrediar? Nihil ejusmodi cogitavit. Sed cum omni alacritate et fide, ad omnipotentem Deum cum fiducia accessit; ac Deus qui omnia potest, acceptam ejus habens fiduciam, quod reliquum erat ipse perfecit. Nam miserator Deus non corporis robur, sed propositum, studium et patientiam requirit. Abscedat itaque humana omnis occasio et conatus: non dicendum quippe Deo est: Infirmus sum. Deus namque non robur a te requirit, sed cordis propositum. Dic mihi, quam habuit vim latro ille ligno confixus a dextris Christi? Nonne in infernum perrecturus erat? Et mulier quæ Dominum unguento unxit, et lacrymis rigavit pedes ejus, nomine proposito et fide sua solum salva facta est? Nolo de Thecla loqui vel de reliquis mulieribus, quæ in futuro sæculo cum gloria coronatæ prope Christum collocabuntur. Pusillanimes autem et pigri cum pudore pergant ad supplicium æternum. Itaque omnibus hisce præceptis adimplendis superior est homo, qui Dominum habet in corde. Qui autem in labiis tantum habent illum, cordeque excæcato, ob inertiam suam procul Domino sunt, his præcepta ista dura sunt et difficilia. Pone igitur indesinenter, o pusillanimes et fide levissimi, Dominum in cordibus vestris, agnoscetisque nihil esse facilius hisce præceptis, nihil dulcius, nihil placidius: violentorum quippe est regnum Dei. Nam petenti datur; qui laboriose quærit, inveniet, et pulsanti ex corde et cum patientia, aperietur: atque plura dabuntur quam petamus. Vanus quippe est quisquis homo, et hic frui vult et quiescere, et illic cum Christo regnare. Vim igitur tibi inferas, atque spem habeto in omnipotentem Deum; quia apud illum radix est bonitatis, fons miserationis, pelagus misericordiarum. Ipsi glo-

φυλάξεις αὐτάς. Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστὴ, ὅτι ἔκτισε τὸν κόσμον διὰ τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τί οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι καὶ πάντων δύναται κατακυριεύσαι; πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεύσαι; Πῶς Δαβὶδ ἔτροπώσατο τὸν ἀλλόφυλον γίγαντα καὶ πολεμιστὴν ἀνθρώπον πάντοθεν καθωπλισμένον; Οὐχὶ μόνον τῇ προαιρέσει καὶ τῇ ἀπὸ καρδίας πίστει; ἐκεῖνος μόνον ταῦτα προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεὸς, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν ἀπὸ καρδίας πίστιν καὶ ἐλπίδα, λοιπὸν αὐτὸς εἰργάσατο τὴν νίκην, καὶ δι' ἐνὸς μαιρακίου κατέβαλε τὸν ὑπεναντίον. Καὶ μάθης, ὅτι οὐχὶ Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἔργον εἰργάσατο. Κατανόησον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα, πόσους λίθους ὑπὸ τοσούτων ἀνθρώπων ἐδέξατο, καὶ εἰ μὴ αὐτὸς παρεκάλεσε τὸν Δεσπότην Χριστὸν, οὐκ ἂν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Τί δὲ λέγομεν περὶ ἀνδρῶν; Κατανόει μοι τὴν Ἰουδίθ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην πορευομένην καὶ μὴ κατανοήσασαν τὴν ἑαυτῆς ἀσθένειαν, τὸ εὐπρεπὲς, τὸ εὐάλωτον. Πῶς οὐκ εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Τοσοῦτοι ἀνθρώποι ἐν τῇ πόλει ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ καὶ φρόνιμοι καὶ εὐμήχανοι, καὶ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ τοῦτο ποιῆσαι· κἀγὼ τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦτο ποιῆσαι τολμήσω; Οὐδὲν τοιοῦτον ἐλογίσαστο· ἀλλὰ πάσῃ προθυμίᾳ καὶ πίστει προσήλθε τῷ παντοκράτορι Θεῷ θαρσύνουσα, καὶ ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος, δεξιόμενος παρ' αὐτῆς ταύτην τὴν πεποιθήσιν, τὸ πᾶν λοιπὸν αὐτὸς ἐπέτελεσεν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων Θεὸς οὐ ζητεῖ σώματος δύναμιν, ἀλλὰ προαίρεσιν καὶ σπουδὴν καὶ ὑπομονήν. Πᾶσα οὖν ἀφορμὴ ἀνθρώπου ἐκποδῶν γενέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶ λέγειν Θεῷ· Εγὼ ἀσθενὴς εἰμι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀπὸ σοῦ ἰσχύον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ προαίρεσιν ἀπὸ καρδίας. Εἰπέ μοι, ποῖαν δύναμιν εἶχεν ὁ ληστής ἐμπαγεὶς ἐν τῷ ξύλῳ ἐκ δεξιῶν; Οὐχὶ ὄλος ἐν τῷ ἔδῳ ἦν πορευόμενος; Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ δάκρυσι βρέξασα τοὺς πόδας, οὐχὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πίστει μόνον ἐσώθη; Οὐ θέλω λέγειν τὰ περὶ Θέκλης καὶ τὰς λοιπὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μετὰ δόξης στεφανοφοροῦσαι παρασταθήσονται τῷ Χριστῷ. Οἱ δὲ ὀλιγόψυχοι καὶ βᾶθυμοι κατησχυμένοι πορεύονται εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ἄστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεύσαι ὁ ἀνθρώπος ὁ ἔχων τὸν Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χεῖλη ἔχοντες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν βᾶθυμίαν, ἐκεῖνοις αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ σκληραὶ εἰσι καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ ἔλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν Κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον· βιαστῶν γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· τῷ γὰρ αἰτοῦντι δίδονται, καὶ ὁ ἐμπόνως ζητῶν εὐρήσει, καὶ τῷ ἀπὸ καρδίας καὶ ὑπομονῆς κρούοντι ἀνοίγεται· καὶ πλεονα χαρίζεται ὧν αἰτοῦμεν. Μάταιος γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπος ὅστις καὶ ᾧδε θέλει ἀπολαῦσαι καὶ ἀναπαύσθαι, κἀκεῖ σὺν Χριστῷ

συμβασιλεύσαι. Βιάσαι οὖν σεαυτὸν, καὶ ἐλπίδα ἔχε *A ria et magnitudo in sæcula sæculorum. Amen.* εἰς τὸν παντοκράτορα Θεόν· ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ ρίζα τῆς ἀγαθότητος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ἐλέους καὶ τὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρῶν. Αὐτῇ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

**ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ
ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ (86).**

Σκοπήσωμεν, ἠύλογημένε τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, ἐπὶ πᾶσι, διὰ πᾶσι καὶ περὶ πάντων, πῶς περιπατοῦμεν, καὶ τί περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα· πολλοὺς γινώσκοντες τῶν παρ' ἡμῶν γινομένων τε καὶ νοουμένων ἀοράτους παρίστασθαι μάρτυρας, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον βλέποντας μόνον, ἀλλ' ἐπ' αὐτὰς παρακλύπτοντας τὰς ψυχὰς καὶ τὸ κρυπτὸν διελέγχοντας τῆς καρδίας. Πολλοὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς πανταχόθεν ἀγγελικῶν δυναμειῶν ἡμᾶς παρεστήκεισαν, τὰ λεγόμενά τε καὶ γινόμενα παρ' ἡμῶν, καὶ νοούμενα μέχρι ψιλλῆς ἐνθυμήσεως, δι' ἀκριβείας πάσης ἐν οὐρανῷ καταγράφοντες, πρὸς ἔλεγχον ἡμῶν ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ὅτε πᾶσα τῶν ὁρατῶν ἡ κτίσις, κλονουμένη κατ' ἐπειξιν ἄφατον, πρὸς τὴν οἰκίαν ὠθεῖται συντέλειαν· καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ριζήθην παρελεύσεται, καὶ τὰ διὰ μέσου στοιχεῖα καυσούμενα λυθήσονται· καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν καθέξεται, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε καὶ λόγων καὶ νοημάτων τὰ ἔγγραφα, πιστῶς τε καὶ ἀνοθεύτως ἔχουσι. Χιλιάτι τε χιλιάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ, καὶ ἀπειλὴ πυρὸς πανταχοῦ διατρέχουσα καὶ τὰ κύκλια πάντα περιλαμβάνουσα, καὶ ὅση ὡσεὶ κηρὸν ἐκτῆχουσα· ποταμὸς γὰρ πυρὸς εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· ἠνίκα τάρταρος καὶ βόθρος ἀγανῆς καὶ ἀνείκαστος, καὶ σκότος ἐξώτερον, καὶ σκόληξ ἀκοίμητος, ἀναδειχθῶσι παρόντα. Καὶ ὁ ἐπ' αὐτὰς φόβος εἰστήκει μετέωρος, ἐκδεχόμενων τὴν ἔκβασιν· καὶ ὀργῆς ἄγγελοι κολαστικοί, πῦρ ἀποστίλθοντες, πῦρ τε βλέποντες, καὶ πῦρ ἀναπνέοντες, ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν ἐκδίκησιν πάσης παρανομίας ἐστήκασιν. Πᾶσά τε πρὸς τοῦτοις κτίσις ἐπίγειός τε καὶ ἐπουράνιος, ὅση τε ἐν ἀγγέλοις καὶ ταῖς ὑπὲρ ἀγγέλοις δυνάμεσι, καὶ ὅση ἐν οὐρανοῖς παρίστανται μετὰ τρόμου τὴν φοβερὰν τῆς θείας βουλῆς ἐκδεχόμενοι φανέρωσιν. Ἐφ' ὧν· κατειόντων ἡμῶν, ἀναγνωσθήσονται πράξεις, καὶ τῶν κρυπτῶν γύμνωσις γενήσεται· ὥστε πάντας οὕτως γινώσκειν ἀλλήλων τὰς ἀμαρτίας· ὡς ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ, τὴν βίβλον ἀναγινώσκειν τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. « Ἐλέγξω σε » γὰρ, φησὶ, « καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου » τὰς ἀμαρτίας σου· καὶ πάλιν, « Κυκλώσει αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν. » Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ δικαστὴς ἀπαράλογιστος, παρισταμένην ἔχων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν οὐρανίων ταγματῶν δύναμιν, ὑψηλῶς προκαθέξεται πᾶσαν ἀπαστράπτων δικαιοσύνην, καὶ ἐκάστω δι' ἀποδόσεως ἡλιθοῦς καὶ δικαίας νέμων τὰ πρὸς ἀξίαν, τοῖς μὲν ἐκ θεξιῶν διὰ τὰς καλὰς πράξεις (86*) σταθήσιν προσ-

**SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII AR-
CHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, AD AN-
TIOCHUM DUCEM.**

1. Perpendamus, benedictæ homo Dei, super omnia, per omnia, ante omnia, quomodo ambulemus, quidve circa nosmetipsos consilii capiamus; gnari multos adesse gestorum cogitationumque nostrarum testes invisibiles: qui non ea solum vident quæ sub aspectum cadunt; sed etiam animas respiciunt, et quod in 214 corde latet deprehendunt. Multi revera circumquaque nobis adsunt ex angelicarum virtutum numero, qui dicta, facta, sensa nostra ad minimam usque cogitationem accuratissime in cælo describunt, ut hinc coarguamur in tremenda iudicii die, quando universa aspectabilium rerum creatura, inenarrabili impulsu concussa, in propriam pelletur consummationem. Cælum et terra radicitus transibunt, et quæ in medio sunt elementa, incendio absumpta solventur. Tum Antiquus dierum sedebit, libri aperientur, in quibus nostra opera, verba, cogitata fideliter atque incorrupte descripta continentur. Millia millium ministrant illi, et decies millies dena millia assistunt illi. Ignis illic comminatio est, qui ubique discurrit, omnia circumquaque complectitur, montes liquefacit sicut ceram. Fluvius enim igneus fluit in conspectu ejus. Quando tartarus vastissimus omnemque cogitatum superans hiatus, tenebræ exteriores, vermibus nunquam moriens una conspicue aderunt. Hinc summus terror expectantium exitum. Stabant angeli iræ ministri, igne micantes, ignito intuitu respectantes, ignem spirantes, parati ad omnem ultionem cujuslibet peccati. Ad hæc cum tremore aderit omnis creatura, terrena cælestisque; angeli scilicet, angelisque superiores potestates, omnes demum qui in cælis sunt, expectantes horrendi consilii divini declarationem. Nobis interea sedentibus, legentur opera cujusque, fietque occultorum revelatio; ita ut omnes aliorum peccata mutuo cognoscant, quemadmodum singuli sua, et librum legant suæ conscientiæ. Nam, « Arguam te, » ait, « et statuam contra faciem tuam » peccata tua⁷⁵. Et rursum, « Circumdabunt eos consilia eorum⁷⁶. » Et ecce homo et opus ejus, ac iudex qui decipi nequit, cui adest magnifica cælestium ordinum potestas, in excelso solio omnibus superior sedebit, omni fulgens justitia, qui singulis accurate et justè pro merito retribuet: iis quidem qui a dextris sunt, quæ statio est scilicet animæ mitis et mansuetæ, regnum tribuens a constitutione mundi paratum; eos autem, qui

⁷⁵ Psal. xlix, 21. ⁷⁶ Psal. vii, 8.

(86) Nunc primum edita ex codice Reg. 2570 annorum plus 600.

(86*) Locus, ut videtur, corruptus.

quod bonis operibus careant a sinistris constituti sunt, cum furore mittens in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus.

λαχόντας, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, μετ' ὀργῆς ἀπωθοῦμενος.

2. Quis ignem illum perseverantem sustinebit? quis non horrebit incredibile illud vermis spectaculum? Quis tenebrarum ejusmodi exteriorum densitatem gravitatemque ferre poterit? Quis mugientem tartarum, et ex profundo illius una reboantem abyssum sustinebit? Quis angelorum ad eam rem deputatorum truculentum ac torvum aspectum, tristemque vultum tetra versantem non horrebit? Quis, quod omnium malorum gravissimum est, aversionem vultus Dei natura boni, benigni, et misericordis, non reformidabit? Universa creatura una aversabitur et execrabitur eos qui ex adversa et maligna mente sese tantis complicavere malis; juste indignata adversus illos, quod sese tales apparere conspiciant, coram eo qui natura solus Deus et hominum amantissimus est. Quis ingentem conscientiae pudorem futurum in manifestatione secretorum, sustinebit? Quis sletum illum non tacendum, lacrymas acerbas illas, dentium fremitum, lamentationesque eorum qui tormentis cruciabuntur, quis poenas ex negligentia ortas in medio corde sitas, quæ jure et merito comburent, tolerare poterit? Quis anxietatem animi, eo quod nulla sit futura spes mutationis, aut finis instantis supplicii, neque ulla exspectetur deinceps ad bonam vitam conversio, enarrare queat? Postremum namque et solum est horrendum illud tribunal et justius quam terribilius; atque ideo terribile quia justum, et quia justo suo calculo omnia in se complectitur sæcula. Quis ejulatus et gemitus ex **215** medio cordis illorum prolatos, ipsisque medullis hærentes, atque acriter viscera rodentes, si consideret, lacrymis temperare poterit? Quis lamenta et sletus ejusmodi ferat, quin in tristitiam cadat, (si perpendat) quænam proferant illi poenitentiae verba, tum ea quibus sese quisque cruciatus alloquitur, tum omnium ad omnes? Tunc enim revera quisque suorum gnarus est delictorum, cum res prout in se sunt nudæ, atque

καθέστηχεν ἕκαστος, ὅτ' ἂν ἐφ' ἑαυτῶν γυμνά φανῶσι τὰ πράγματα, καὶ παντὸς κωλύματος ἀπάτης ἐλεύθερα.

3. Justum est judicium tuum, Domine; nos quippe vocasti, nec obtemperavimus tibi: verba fecisti nobis, nec attendimus; imo irrita fecimus tua consilia. Jure advenit nobis exitium, pernicies, tempestas, ærumnæ, et obsessio. Jamque te invocamus, nec exaudis; misericordiam ex te quaerimus, nec invenimus. Nos enim qui sapientiam et verbum Domini odio habuimus, neque Dei consiliis animum voluimus adhibere, hujusmodi ex nostro semine fructus decerpimus, ac nostra replemur insania. Nos quippe excæcavit fallacia vitæ, neque

(87) Στάσις.

ἠνῆς πρῶως ἐπεικῆς, τὴν ἡτοιμασμένην ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν διδοῦς· τοῖς δὲ ἐξ εὐωνύμων διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ((87) στάσει

2. Τίς ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐνέγκοι μενόμενος; τίς οὐ καταπήσσει τὸ ξένον ἐκεῖνο τοῦ σκόληκος θέαμα; Τίς τοῦ σκότους ἐκεῖνου τοῦ ἐξωτέρου τὸ παχὺν τε ὁμοῦ καὶ βαρὺν φέρειν δυνήσεται; Τίς μυκόμενος τὸν τάρταρον, καὶ ἐκ πυθμένος αὐτῷ συμβραζομένην τὴν ἄβυσσον ὑποστήσεται; Τίς τῶν ἐπὶ τοῦτο τεταγμένων ἀγγέλων τὸ βλοσυρὸν τε καὶ δριμύ τοῦ βλέμματος, καὶ τοῦ προσώπου τὸ κατηφές οὐχ ὑποτρέμει δονούμενος; Τίς τὸ πάντων δεινότερον τῶν κακῶν, τὴν ἀποστροφὴν τοῦ προσώπου τοῦ φύσει πρᾶου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ οἰκτιρμονος οὐ φοβηθήσεται; Ἄπανα κτίσις συναποστρέφεται καὶ βδελύττεται τοὺς διὰ φιλαπεχθήμονα γνώμην ἑαυτοῦς τοσοῦτοις κακοῖς περιπέραντας, ἀγανακτοῦσα κατ' αὐτῶν ἐνδικῶς, ὡς τοιοῦτους ἑαυτοῦς φανῆναι τὸν φύσει τε καὶ μόνον φιλάνθρωπον Θεὸν θεασαμένων; Τίς τὴν κατὰ συνειδήσιν ἀπέραντον αἰσχύνην μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐπὶ τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν ὑποστήσεται; Τίς τὸν ἀσίγητον κλαυθμὸν καὶ τὸ πικρὸν ἐκεῖνο δάκρυον, καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τοὺς κωκυτοὺς τῶν ἐν ταῖς βασάνοις πιεζομένων, ἢ τῶν ἐκ τῆς ἀμελείας πόνων, κατὰ μέσης αὐτῶν ἐπικειμένων τῆς καρδίας, καὶ διασμύχοντας δικαίως αὐτῶν, τίς δυνήσεται; Τίς τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς **C** στενοχωρίαν ἐκ τοῦ μὴ ἐλπίζειν προθεσμίαν μεταποιήσεως, καὶ τέλος τῆς ἐπικειμένης κολάσεως, μηδὲ πρὸς τὸ εὐζῆν πάλιν μεταβολὴν ἐκδέχεσθαι, ἢ προσδοκᾶν, ἐξεῖπειν ἔστιν ἱκανός; Τελευταῖον γὰρ ἐκεῖνο καὶ μόνον φοβερὸν δικαστήριον, καὶ δίκαιον πλεόν ἢ ὅσον ἐπιφοβόν· καὶ διὰ τὸ τυχόν φοβερόν, ὅτι δίκαιον, καὶ τὸ πάντας ἑαυτῷ κατὰ τὴν δικαίαν ψῆφον ἐναποκλείον τοὺς αἰῶνας. Τίς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τοὺς ἐκ μέσης αὐτῶν προσφερομένους τῆς καρδίας, καὶ αὐτῶν καταδακνόντων τῶν μυελῶν, καὶ πικρῶς τὰ σπλάγγνα καταδακνόντων, ἐπὶ νοῦν λαμβάνων δακρῶν ἐλεύθερος εἶναι δυνήσεται; Τίς τὸν θρήνον καὶ τὸν ὀλοφυρμὸν ἐνέγκοι χωρὶς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς κατηφείας, καὶ μεθ' οἶων προσφερομένους τῶν μεταμελείας λόγων τῶν τε πρὸς ἑαυτὸν ἐκάστου τῶν κολαζομένων, καὶ πάντων πρὸς πάντα; Τότε γὰρ ἀληθῶς ἐπιγνώμων τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων

3. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ἐκάλεσας γὰρ ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν σου· λόγους δὲ παρεῖχες ἡμῖν, καὶ οὐ προσέεχομεν· τοιγαροῦν ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιούμεν τὰς σὰς βουλὰς. Δικαίως ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἀπώλεια καὶ ὀλεθρος καὶ καταγίγς καὶ θλίψις καὶ πολιορκία. Καὶ νῦν ἡμεῖς ἐπικαλούμεθά σε, καὶ οὐκ εἰσακούεις, καὶ ζητοῦμεν παρὰ σοῦ, καὶ οὐκ εὐρίσκομεν ἔλεος. Οἱ γὰρ μισήσαντες σοφίαν καὶ λόγον Κυρίου μὴ προσελόμενοι, μηδὲ θελήσαντες Θεοῦ προσέχειν βουλὰς, τοιοῦτου; δρεπόμεθα τοὺς καρπούς τῶν οἰκείων σπερμάτων, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας ἐμπιμπλά-

μαθα· Ἀπετύφλωσε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀπάτη τοῦ βίου, καὶ οὐκ ἔγνωμεν μυστήρια Θεοῦ, οὐδὲ μισθὸν εἶναι τὸ σύνολον ἠλπίσαμεν ὁσιότητος· καὶ διὰ τοῦτο τρίβοις ἀνομιᾶς ἐνεπλήσθημεν. Διωδεύσαμεν δὲ τρίβους ἀβάτους, δηλαδὴ τῆς θείας ἐπισκοπῆς· τὴν δὲ ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἔγνωμεν. Καὶ τίς ὁ πλοῦτος ὅς μετὰ ἀλαζονείας συμβέβληται ἡμῖν; παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ὡς σικὰ καὶ ὡς ἀγγελία παρατρέχουσα, καὶ ὡς ναῦς διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, ἧς διαβάσης, οὐκ ἔστιν ἔχνος εὐρεῖν, οὐδὲ ἀτραπὸν τροπαίας αὐτῆς ἐν κύμασιν. Ἡ ὡς ὀρνέου διαπτάντος ἀέρα, οὐδὲν εὕρισκεται τεκμήριον πορείας. Παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα, τοῦτο τὸ πῦρ ἡμῖν ἀφέντα, κληρονομίαν εἰς πάντας διαμένουσαν αἰῶνας. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεὸς· ταῦτα γὰρ λέγοντες οὐδέποτε παυσόμεθα λοιπόν· ἐκαλούμεθα, καὶ οὐχ ὑπηρετοῦμεν· ἐνουθετούμεθα, καὶ οὐ προσέχομεν. Περὶ τούτων καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἐδιδασκόμεθα τῶν δεινῶν, καὶ κατεφρονοῦμεν τῶν λεγομένων· οὐκ ἐλύπει ἡμᾶς τότε καὶ μικρὸν τὰ περὶ τούτων ῥήματα· ἐπεὶ οὐκ ἂν σφοδρῶς οὕτως ἐλύπει τὰ πράγματα· λῆρος ἡμῖν ἐνομίζετο τὰ νῦν ἡμῶν συνεχόντα τὴν ζωὴν. Τοῦτο συνεχὲς ἐπάδομεν· Ὡς τῆς βραθυμίας! Ὡς τῆς ἀπάτης! Ὡς τῶν κακῶν βουλευμάτων! Ὡς τῶν πονηρῶν συναλλαγμάτων! Ὡς τοῦ θαύματος τῆς ἐπὶ τούτοις τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ ἀποφάσεως! Πῶς ἑκάστου τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων εἶδους πρόσφορον ἡμῖν ἀντέδωκε βάσανον! δι' οἰκτρὰν γὰρ καὶ ἀπόπτυστον σαρκὸς ἡδονὴν, ταύτην ἔχειν τὴν φοβεράν δικαίως κατεκρίθημεν γένναν· τὴν ζόφον καὶ τὸ σκότος τοῦτο οἰκεῖν κατεκρίθημεν. Ἐπειδὴ ἠγαπήσαμεν πάντα τὰ αἰσχρὰ, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θείων ἀγαθῶν καταφρονήσαντες, τὰ ἱπικὰ καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ κυνηγέσια προετιμήσαμεν, ἐν οἷς δαιμόνων ἐχθροὺς οἴομεθα, καὶ πᾶσα θεία ἀγγέλων ἀπὴν σκοπιὰ καὶ ἐπίγνωσις. Ἐνθα τὸ μὲν σεμνὸν τῆς εὐφροσύνης πολλοῖς καθυβρίζετο τρόποις· τὸ δὲ τῆς ἀκολασίας κακὸν τε καὶ βδελυρὸν ἐσεμνύνετο. Δικαίως τοῦ φωτὸς ἐστέρημεθα νῦν, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ πεποιημένου Θεοῦ τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ζωὴν οὐκ ἐθεασάμεθα· ἀλλ' ἐμολύναμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ τὰ ὦτα καὶ γλῶσσαν, μᾶλλον δὲ τὴν καρτὴν εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένην ψυχὴν πᾶσι τοῖς τῷ Θεῷ μισουμένοις θεάμασι τε καὶ ἀκροάμασι καὶ ῥήμασι, καὶ ταῖς καρτῶν ἀλλήλων βασκανίαις ἐφθείραμεν, εἰς δὲ τὸν τάρταρον τοῦτον ἀπερρίφημεν, πῆξει καὶ βυθῷ καρτῶν αὐτῶν τρυχώμενοι δεινῶς. Ἐπειδὴ τῆς μὲν ὑψηλῆς καὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ θείων προξενῶν ταπεινοφροσύνης προσκρίναμεν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς στενόν τε καὶ σύντονον διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ὑπερβάλλουσαν θρόψιν τε καὶ διάθεσιν ἀπεωσάμεθα.

4. Ποῦ νῦν ἡμῶν ἐστὶν ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἡ διὰ τὴν ἀλαζὼν πρὸς πάντας διάθεσις, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς βλακώδης καὶ εὐδιάχυτος θρόψις; Ὡς τῆς ἀβουλίας! ἀντὶ γέλωτος ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἀκολάστου ψόφου τῶν παρειῶν ὁ βαρὺς οὗτος βρυγμὸς ἐστὶ τῶν ὀδόντων. Τὴν τῶν θείων καὶ σωτηριῶν λόγων ἀσκησιὰ μάθησιν μὴ βουληθέντες, ἀλλὰ μέθης ἀμετρίαν τῆς διὰ λόγου θείας προετιμήσαντες αἰνέσεως, δεινῶς κολαζόμεθα νῦν τῆς γλῶσσης διόψις· φοβερὰ δὲ διακνήσῃ. Ἄξιον δὲ

A novimus mysteria Dei, nec speravimus prorsus esse quamdam sancitatis mercedem : quapropter semitis iniquitatis repleti sumus. Ambulavimus per vias inaccessas, divinæ scilicet visitationi, viam autem Domini ignoravimus. Ecquæ illæ divitiæ quas cum arrogantia accumulavimus? Hæc omnia quasi umbra transiere et quasi nuntium præteriere, necnon quasi navis undam secans agitatum, qua prætergressa, nullum comparet vestigium, nulla semita in fluctibus conspicitur. Vel sicut avis per aerem volantis nullum volatus reperitur signum. Hæc omnia transiere, nobisque pro hæreditate reliquere hunc ignem per omnia sæcula perdurantem. Justum est iudicium tuum, Deus; hæc enim dicendi nunquam deinceps finem faciemus : vocati sumus, nec B obtemperavimus, moniti fuimus nec attendimus. Docebamur quotidie hujusmodi fore ærumnas, et dicta hujusmodi despiciēbamus, neque nobis isti sermones vel minimum molestiæ afferebant; quia nec ipsæ res nobis admodum molestæ erant : nugæ videbantur nobis esse quæ jam nostram occupant vitam. Hoc canimus assidue : O negligentiam! o fallaciam! o prava consilia! o pravas commutationes! o miraculum hæc in re justī Dei iudicii ac sententiæ! Quo pacto pro singulis peccatorum generibus congruum nobis reddidit cruciatum! ob miseram et respuendam voluptatem, in hanc terribilem gehennam merito damnati sumus : hæc caligo, hæc tenebræ in domicilium nobis deputatæ sunt. Quoniam C scilicet obscena omnia dileximus, divina bona omnia pariter despeximus, illisque anteposimus equestris, theatra, venationes, quibus in rebus dæmnum choreæ versabantur, aberatque universa divina angelorum speculatio et cognitio. Illic probæ lætitiæ gravitas multis contumeliarum modis afficiebatur; intemperantiæ vero execrandum malum in honore erat. Jure ac merito jam luce privamur, quia creaturas ad gloriam conditoris Dei contemplati non sumus in via nostra; sed polluimus oculos, aures, et linguam nostram, maximeque omnium animam ad similitudinem Dei factam nullis non Deo perosis spectaculis, rumoribus, sermocinationibus, invidiis, obtreccionibus adversus proximos, non contaminavimus, atque in hunc tartarum conjecti sumus; D ubi loci angustiis et hac profunditate voraginis graviter affligimur : quoniam altæ humilitati, quæ excelsa et divina conciliat, prætulimus superbiam; virtutisque angustias et contentionem, ob summam carnis molliem voluptatemque repudiavimus.

4. Ubi jam est nostra superbia, ubi ille noster arrogantia erga omnes affectus, ubi carnis illa mollietas sordida et effusa? O inconsiderantiam! pro intemperato risu et lascivo genarum 216 strepitu, gravis jam est stridor dentium. Quia divinarum salutariumque sermonum disciplinam respuimus, sed immoderatam ebrietatem divinis laudibus preposuimus, jam graviter cruciamur, dum horrenda siti lingua nostra exarescit. Dignum sane odio fra-

terno, invidia, dolo item et hypocrisi (quibus et per quæ invidia exoritur), contumelia, calumniis, injuriarum memoria, mendacio, parjurio, fructum decerpimus, hunc scilicet vermem qui nunquam moritur, animamque nostram corrodit intime et insatiabiliter. Quoniam corrupimus charitatis rectitudinem, tortuosam et obliquam fecimus illam, ac per odium nobis sponte nostra malum illum vermem condidimus, ac pejorem tortuositatem per mendacium nobis effodimus, ob quam Deo qui rectus et probus est conjuncti non sumus. Ipse namque ait per sanctum prophetam David : « Non adhæsit mihi cor tortuosum ». Digna itaque factis recipimus, potiusque digna consilii et affectus nostri præmia referimus. Pro voluptatis igne, ignem gehennæ; pro tenebris ignorantie et fallacie temporaneæ, tenebras æternas, et vermem ultorem qui nunquam moritur; pro verme illo qui per odium et mendacium, cor obliquum et tortuosum reddidit, et pro genarum lascivo strepitu, ardoris illius strepitum stridoremque dentium: pro elatione inanis superbiæ, et pro effusione illa, absorptionem, immensam voraginem et loci angustias. Denique, ut uno verbo dicam, pro singulis sponte admissis malis, congruum licet invite supplicium merito luimus.

5. O miseriam nostram! heu miseri nos, qui carnis ignem non extinguimus jejuniis, vigiliis, divinorum eloquiorum meditatione: quibus probe et facillime restinguitur ignis, ut ne hoc jam igne torreremur. Quid quod non assuevimus videre, audire, loqui secundum naturam; ne jam in hac caligine altissimoque silentio degeremus; sed luce, verbo et sapientia Dei, cum sanctis nos etiam frueremur, divinam gloriam contemplantes, audientes, canentes? Aut quid est quod odii spontanei vermem charitate non necavimus, quid non veritate mendacium delevimus? jam certe hoc ardenti verme liberi essemus, necnon reliquis quæ miseriam nostram distinent vitam. Justum est Dei judicium. Nequamquam invenimus quod quæsimus, nec aperitur nobis janua regni cælorum. Quia enim bonorum januam factis nostris non pulsavimus, bonorum æteraorum non accipimus possessionem. Quia scientiæ gratiam precibus non postulavimus (nullus quippe nobis fuit divinorum amor; sed mente nostra terrenis irretita, totam vitam nostram corrupimus), illa quidem omnia transierunt, verbum autem ultionis horumce scelerum manet in æternum, nec unquam præteribit.

ὁ δὲ τῆς ἐπ' αὐτοῖς δίχης λόγος μένει διὰ παντὸς ἀπαρόδευτος.

6. Hac illi cum ex malis suis quasi exemplari quodam edidicerint, quæ sit divinæ justitiæ vis, pœnitentes mutuo colloquantur. Ego vero qui sum miser, quibus tultus operibus sperabo ab horrenda eripi damnatione? Cum vacuus sim omni virtute, omni scientia, timeo ne ligatis manibus pedibusque projiciar in terram tenebrosam et caliginosam, in

¹⁷ Psal. c, 4.

(87.) Ψόφος.

καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν μίσους, φθόνου τε καὶ δόλου, καὶ ὑποκρίσεως (ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν ὁ φθόνος), λοιδορίας τε καὶ συκοφαντίας, καὶ μνησικακίας, καὶ ψεύδους, καὶ ἐπιτοκίας δρεπούμεθα καρπὸν, τοῦτον τὸν ἀκοίμητον σκώληκα τὸ βάθος ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀχορέστως ἐσθίοντα. Ἐπειδὴ τῆς ἀγάπης τὸ εὐθὲς, διαφθειραντες αὐτήν, ἐσκαμβίωσαμεν, κακὸν διὰ μίσους αὐτοῖς ἐκούσιον δημιουργήσαντες σκώληκα, καὶ πονηροτέραν σακαμβότητα διὰ ψεύδους ὀρύξαντες, δι' ἣν τῷ Θεῷ τῷ εὐθεῖ καὶ ὀρθῷ οὐχ ἠνώθημεν. Αὐτὸς γὰρ εἶπε διὰ τοῦ ἁγίου Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σακαμβή. » Ἄξια τοιγαροῦν ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· μᾶλλον δὲ τῆς οικείας κατὰ πρόθεσιν διαθέσεως ἄξια κομιζόμεθα τὰ ἐπίχειρα· πυρὸς ἡδονῆς πύργείνης, καὶ σκότους ἀγνοίας καὶ ἀπάτης προσκαίρου σκότος αἰώνιον καὶ σκώληκα κολαστικόν τε καὶ ἀκοίμητον· σκώληκος τοῦ διὰ μίσους καὶ ψεύδους τὴν καρδίαν σκολιώσαντος καὶ σακαμβώσαντος, καὶ ψόφους (87^ο) παρεῶν ἀσελγούς, βράσματος ψόφου καὶ δόντων βρυγμῶν· καὶ ὕψους ὑπερηφανίας ματαίας καὶ διαχύσεως πόσιν καὶ βάθος ἀχανὲς καὶ στενότητα πῆξεως, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐκάστου τῶν ἐκουσίων ἡμῶν κακῶν τὴν ἐκάστου προσφορὰν καὶ ἀκούσιον τιμωρίαν δικαίως ἀντιλαμβάνομεν.

5. Ὁ τῆς ἐλεεινότητος ἡμῶν! ἡμᾶς τοὺς ἀθλίους, μὴ κατασβέσαι τὸ πῦρ τῆς σαρκὸς διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς τῶν θείων λογίων μελέτης, καλῶν ὄντων καὶ εὐμαρῶν τοῦ πυρὸς σβεσθηρίων, καὶ μὴ τούτῳ νῦν τῷ πυρὶ τηγανίσθαι. Τί μὴ κατὰ φύσιν ὄρῳν τε καὶ ἀκούειν καὶ λαλεῖν τὴν γλώτταν εἰθίσασμεν, ἵνα μὴ τοῦτον ἔχωμεν νῦν τὸν ζόφου καὶ τὴν βαρυτάτην σιγὴν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀπολαύωμεν, ὡς τῆς θείας γενόμενοι δόξης θεαταὶ καὶ ἀκουσταὶ καὶ ὕμνοδοί; Ἡ δὲ ἀγάπης τὸν ἐκούσιον τοῦ μίσους ἐνεκρῶσαμεν σκώληκα, καὶ δι' ἀληθείας τὸ ψεῦδος ἠφανίσασμεν; νῦν ἂν τούτου τοῦ καυστικοῦ καθεστήκαμεν ἐλεύθεροι σκώληκος, καὶ τῶν λοιπῶν νῦν ὅσα τὴν ἡμῶν συνέχει δεινοτάτην ζωὴν. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ. Οὐχ εὐρίσκομεν ὅπερ ἐζητήσαμεν, οὐκ ἀνοίγεται ἡμῖν θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν θύραν τῶν ἀγαθῶν διὰ πράξεως οὐκ ἐκρούσαμεν, οὐ λαμβάνομεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν· ἐπειδὴ δι' εὐχῆς τὴν χάριν τῆς γνώσεως οὐκ ἠτήσαμεν· (οὐδένα γὰρ τῶν θείων εἶχομεν ἔρωτα, ἀλλὰ, τοῖς γηϊνοῖς τὸν νοῦν καταδήσαντες, πᾶσαν αὐτοῖς ἡμῖν τὴν ζωὴν συνεφθειραμεν·) κακεῖνα μὲν πάντα καρποῦ δίχην ἀφανισθέντα παρήλθεν ἀπαρόδευτος.

6. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνοι τῆς θείας δικαιοσύνης μεταμαρθάνοντες, ἐξ ὧν πάσχουσι τὴν δύναμιν, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἀλλήλοις διαλεχθήσονται. Ἐγὼ δὲ τίς γενόμενος τάλας, τίσιν ἐρεϊδόμενος πράξεισιν ἐλπίσω τῆς φοβερᾶς ἐξαιρεθῆναι κατακρίσεως; Πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης γνώσεως ὑπάρχων ἐρημος, ἐέδοικα μὴ θεοῖς χειρὰς καὶ πόδας ῥιψῶ εἰς γῆν σκο-

τεινῆν καὶ γνωφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰώνου, ἔνθα οὐκ ἔστι φέγγος οὐδὲ ὄραν ζωῆν βροτῶν, ὡς δῆσας τοῖς πάθεσιν ἐκουσίως τὰς πρακτικὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δρόμου τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, κωλύσας ταύτης τὰ διαβήματα. Ἰάσθητι, Χριστὲ, καὶ σώσον ἡμᾶς ταύτης τῆς ὁδύνης. Οἷς γὰρ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν τῶν πονηρῶν συνεῖναι κατὰ θέλησιν γνωμικῶς ἐπελεξάμεθα, σὺν τούτοις εἰκότως ἐξ ἀνάγκης εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα μὴ θέλοντες κατακριθώμεθα. Ἔσται γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἔσται καιρὸς, ὅτε φοβερά τις βοήσῃ: σάλπιγξ ξένην ἔχουσα φωνήν, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο λυθῆσεται διαπίπτον τῆς ἐν αὐτῷ ὀρωμένης διακοσμήσεως· ὁ μὲν φαινόμενος κόσμος ὅλος παρελεύσεται τὴν οἰκίαν λαμβάνων συντέλειαν· ὁ δὲ νῦν προσδοκώμενος τῶν ὄντων φανήσεται κόσμος, ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς καὶ διανοαῖς ξένα πάντα κομίζων μυστήρια. Ὁ δὲ Θεὸς ἐκάστην πρὸς ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε καλὸν εἴτε φαῦλον, κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσι· μέγα καὶ φοβερὸν καὶ εἰς ἔσχατον πᾶσιν ἀποδιδούς συγκλισμόν. Ἀλλὰ γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν τε σωτήριον τῆς γέννησις φόβον, καὶ τὸν τίμιον πόθον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀναλαβεῖν! τὸν μὲν φόβον παντελῆ τῶν κακῶν ἡμῖν ἀποχῆν καὶ ἀργίαν ποιῶντα· τὸν δὲ πόθον καὶ εἰς τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις προτρεπόμενον ἰλαρῶς, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπιγγελημένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ (Πατρὶ) καὶ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας,

Πρὸς Ἀντιόχον ἄρχοντα (88), περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων, τῶν ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἀπορουμένων, καὶ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γινώσκεσθαι ὀφειλομένων.

Ἐρώτησις α'. Πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ λέγοντες Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, ὁμοίως (88*) καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Υἱὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ Θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πῶς οὐ λέγομεν τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' ἓνα καὶ μόνον Θεόν; Καὶ εἰ μὲν ἓνα προσκυνούμεν Θεόν, εὐδῆλον ὅτι (89), εἰς μοναρχίαν πιστεύοντες, Ἰουδαίζομεν· εἰ δὲ πάλιν τρεῖς θεοὺς, πρόδηλον ὅτι Ἑλληνίζομεν, πολυθεῖαν εἰσαγάγοντες, καὶ οὐκ ἓνα μόνον Θεὸν εὐσεβῶς προσκυνούμεντες.

Ἀπόκρισις. Ἀπερίεργος ὁ λόγος καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐσεβείας, πίστει μόνῃ, ἀλλ' οὐκ ἐξερευνήσει γκωρίζόμενος καὶ τιμώμενος. Θεὸς γὰρ καταλαμβάνομενος, οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ γὰρ τοὺς ἀγγέλους, ἢ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς κτίσματα ὄντα καταλαβεῖν οὐ δυνατόν.

(88) Regius 2, περὶ πλείστων ἀναγκαίων ζητημάτων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντιόχον. Porro quæstiones 1, 2, 3, absunt a codice Palatino 2, ut et a veteribus editis Latinis, qui incipiunt a quarta quæstione.

A terram tenebrarum æternarum, ubi neque lucem neque mortalium vitam conspiciere est, quia sponte mea pravis affectibus, animæ virtutes ad operandum, irretivi, atque ipsi divinum angelicæ vitæ cursum interclusi. Propitius esto, Christe, et ab hujusmodi dolore nos eripe: necesse quippe est ut quibuscum in hoc sæculo esse per prava studia nostra, libere et sponte nostra elegimus, cum iisdem in futuro degere vel inviti cogamur per Dei condemnationem. Erit plane, erit tempus, quo terribilis clanget tuba horrendo sono, et hoc universum amisso suo aspectabili ornatu solvetur. Conspicius hic mundus totus pertransibit ad consummationem suam deductus; qui vero 217 jam exspectatur mundus tunc apparebit, qui oculis, auribus, mentibus nova omnia afferet mysteria. Deus autem singulis secundum ea quæ per corpus suum egerint, sive bona, sive mala sint, pro merito retribuet: magnam tremendamque omnibus postremo dans conclusionem. Sed faxit Deus ut nos omnes salutarem gehennæ timorem, pretiosumque regni cælorum amorem concipiamus! timorem quidem, qui nos malis omnino abstinere suadeat; amorem vero qui ad bona hilariter agenda concitet, ut promissorum honorum possessionem assequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum (Patre) principio carente, una cum sanctissimo, bono et vivifico ejus Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Archiepiscopi Alexandriæ,

Ad Antiochum principem, de multis et necessariis quæstionibus in divina Scriptura controversis, quas nemo Christianus ignorare debet.

QUÆSTIO I. Quandoquidem in consubstantialem Trinitatem credimus et baptizati sumus, dicimusque Deum esse Patrem, Filium similiter Deum esse, itemque Spiritum sanctum esse Deum, qua ratione non tres deos sed unum et solum Deum dicimus? Et quidem si unum adoramus Deum, clarum est nos, veluti in monarchiam credendo, Judæos imitari. Quod si rursus tres deos adoramus, perspicuum est gentiles nos sectari, quippe qui deorum multitudinem inducamus, nec unum solum Deum pie adoremus.

RESPONSIO. Curiose scrutanda non est rectæ religionis ratio, nec investigatione sed sola fide agnoscenda est et adoranda. Siquidem Deus si comprehendatur, non est Deus. Namque si nec angelos nec animas nostras, quæ sunt res creatæ, valeamus

(88*) Ὁμοίως deest in Reg. 1. Mox δὲ post ὡσαύτως deest in Reg. 1, 2.

(89) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero εὐδῆλον ὡς. Palat 1, infra, τρεῖς θεοὺς δῆλον ὅτι.

comprehendere, quanto magis Deum illorum opificem convenit esse incomprehensum? Cognitum enim mysterium nihil est amplius admirandum. Itaque Christianorum fides, trinusque hypostasi Deus eorum, non unus est hypostasi, formam hominis gerens, ut Græcorum ferunt fabulæ: neque rursus tres sunt quidam dii, a se invicem veluti dissiti. Apage Græcorum commenta! Individua enim est in tribus hypostasibus deitas unius essentialis. Cæterum nosse oportet humanam mentem nihil divinitatis vel verbis vel cogitationibus posse comprehendere vel enarrare. Quotquot autem Deum conati sunt comprehendere, suam ipsorum umbram sunt persecuti. Quotquot item aliquid de essentiali Dei dicere voluerunt, abyssum pugno metiri moliti sunt. Quæ vero se in profundum penetrare putaverunt, in improbas hæreses inciderunt. Nec enim Pater et Deus, ut ego qui creatus sum, pater est, qui creatum filium, ut ego, genuerit: nec Filius genitus est, ut omnis carnalis filius: nec Spiritus sanctus, veluti hominis spiritus, circumscriptus est: sed ineffabile et inexplicabile est sanctæ Trinitatis mysterium. Nec vero dicas, Quare ratione illud? nam **218** id omnem superat rationem: nec, Quo modo, dixeris; siquidem supra omnem modum est divinus modus. Nec item interrogas, quoniam verbo id explicetur: nam supra verbum est divinum verbum. Verum crede in Patrem: noli autem rem scrutari. Filium adora, sed ejus generationem ne curiose inquire. Lauda Spiritum sanctum, nec velis investigare sanctæ Trinitatis mysterium. Veni ad Jordanem, ac virtutem sanctæ et consubstantialis Trinitatis clare reipsa vide, Patrem nimirum superne testificantem, Filium vero infra baptizatum, sanctissimum autem Spiritum in columbæ specie descendentem. Ipsi gloria, potentia, et adoratio cum Patre omnipotente et unigenito ejus Filio Domino nostro Jesu Christo,

α μεθα, πῶς μᾶλλον αὐτῷ τῷ τούτων ποιητῇ (90) πρέπει τὸ εἶναι ἀκατάληπτον; Μυστήριον γὰρ γνωρίζομενον οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν θαυμαζόμενον. Οὐκοῦν ἡ Χριστιανῶν πίστις, καὶ ὁ τούτων τρισυπόστατος Θεὸς οὔτε εἰς ἐστὶ τὴν ὑπόστασιν (91) ἀνθρωπόμορφος, ὡς οἱ Ἑλλήνων παῖδες μυθεύονται· οὔτε πάλιν τρεῖς τινες θεοὶ, ὡς περ ἀλλήλων ἀπέχοντες. Ἄπαγε τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας! Ἀδιαίρετος γὰρ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἡ τῆς μιᾶς οὐσίας θεότης. Πλὴν εἰδέναι χρῆ, ὅτι περ οὔτε ῥήμασιν οὔτε ἐνθυμήμασι καταλαβεῖν, ἢ διηγήσασθαι τι τῆς θεότητος, νοῦς ἀνθρώπινος δύναται. Πάντες δὲ ὅσοι Θεὸν καταλαβέσθαι ἔσπευσαν, τὴν ἑαυτῶν σκιὰν κατεδίωξαν· καὶ ὅσοι τι περὶ οὐσίας Θεοῦ εἰπεῖν ἠβουλήθησαν, τὴν ἀβυσσον μετρήσαι τῇ ἑαυτῶν δρακί ἔσπευσαν. Καὶ ὅσοι βαθῦνα: ἐνόμισαν, εἰς πονηράς αἰρέσεις ἐνέπεσαν (92). Ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ Θεὸς οὐχ ὡς ἐγὼ ὁ κτιστὸς υἱόν· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ὡς πᾶς σαρκικὸς γεγέννηται υἱός· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα περιγράφτον· ἀλλ' ἄρρητον καὶ ἀνεκφραστον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει μυστήριον. Καὶ μὴ εἴπῃς, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ἐστὶ τοῦτο· μὴ δὲ εἴπῃς, ποῖω τρόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τρόπον ὁ θεὸς τρόπος· μὴ δὲ εἴπῃς, ποῖω λόγῳ; ὑπὲρ γὰρ λόγον ὁ θεὸς λόγος. Ἄλλὰ πίστευε εἰς Πατέρα· μὴ ἐρευνησῆς δὲ τὸ πρᾶγμα· προσκύνει τὸν Υἱόν, μὴ πολυπραγμονῶν τὴν αὐτοῦ γέννησιν· ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ ἐκζητῶν τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον. Δεῦρο ἐν Ἰορδάνῃ, καὶ ὄρα διὰ πραγμάτων τηλαυγῶς τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὴν δύναμιν· Πατέρα μὲν ἄνωθεν μαρτυροῦντα· Υἱὸν δὲ κάτωθεν βαπτίζομενον, Πνεῦμα δὲ πανάγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς κατερχόμενον. Αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ (93) τῷ παντοκράτορι, καὶ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (94).

nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

QUEST. II. Udenam cognoscit homo se baptizatum plane esse, ac Spiritum sanctum accepisse, cum esset infans in sancto baptisate?

RESP. Isaias propheta inquit ad Deum: « Propter timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, ac peperimus Spiritum salutis ⁷⁸. » Quemad-

⁷⁸ Isa. xlvii, 18.

(90) Ita Reg. 1 et 2, quos sequimur. Alii cum D editis, αὐτὸν τὸν τούτων ποιητῇ.

(91) Τὴν ὑπόστασιν deest in Basil.

(92) Regius 3, ἐνέπεσαν, et ita legit interpret vetus. Editi: ἐτέρασαν. Infra, hæc, ὡς πᾶς σαρκικὸς υἱὸς γεγόμενος, desunt in Basil.

(93) Hanc conclusionem aliqui manuscripti breviorum, ut solet, habent.

(94) Hæc leguntur in tribus manuscriptis: Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱόν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φυλασσομένης ἕκαστον τῆς ιδιότητος· Θεὸν καὶ τὰ τρία τοῖς ἀλλήλοις νοούμενα· ἐκεῖνο διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἐν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπουμαι· ὡ φθάνω τὰ τρία διαλεῖν, καὶ

εἰς τὸ ἐν ἀναφέρομαι: id est, *Unusquisque secundum se spectatus Deus est, sicuti Pater ita Filius, sicuti Filius ita Spiritus, singulis suas proprietates servantibus: et tres illi in se mutuo considerati Deus sunt. Illud scilicet secundum consubstantialitatem habent: hoc, secundum monarchiam. Non accedo ad cogitationem unius, quin tribus illis illuminer: non accedo ad tres illos dividendos, quin in unum reducar. Et in duobus tribuuntur Gregorio Theologo, et habentur orat. 40. Basil. habet, ἐκ τοῦ θεολόγου περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.*

(95) Sic Reg. 3, recte. Editi, ὡς ἐν νηπίοις. Infra, πρὸς τὸν Θεόν deest in duobus mss. Paulo post καὶ ἐτέχομεν deest in editis; sed legitur in omnibus perie mss.

ρίας. Ὡσπερ οὖν ἦ ἐν γαστρὶ λαβοῦσα γυνὴ ἐκ τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους, τοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ αὐτῆς, ἐπίσταται ἀψευδῶς ὅτι καρπὸν ἔλαβεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθῶς Χριστιανοῦ, οὐ διὰ ῥημάτων τῶν γονέων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων καὶ σκιρτημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῶ καιρῷ τῶν φωτισμάτων, καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μαυθάνει· ἐκ τῆς χαρᾶς (96) τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβε βαπτισθεὶς.

Ἐρωτ. γ'. Πότε, καὶ πόθεν, καὶ πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι;

Ἀπόκ. Οὕτε πόθεν, οὕτε πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι, δυνατὸν φύσει ἀνθρωπίνῃ εἰπεῖν· εἰ μὴ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι λόγῳ Θεοῦ (97) γεγόνασι. Τὸ δὲ πότε, οἱ μὲν φασὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ πρὸ τῆς πρώτης ἡμέρας.

Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως, εἰς τὰ Πανάρεια (98) πλατυτέρωσ ἐξέθετο, ἅμα οὐρανῷ καὶ γῆ τούτους δημιουργηθῆναι, καὶ οὐχὶ πρότερον, ἀνατρέπων διὰ συλλογισμῶν τοὺς τοῦτο λέγοντας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ αὐτοῦ λόγῳ τοῦτο φησιν.

Ἐρωτ. δ'. Πόθεν δῆλον ὅτι κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι; οὐδὲ γὰρ ἐμφέρεται τι τοιοῦτον ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως.

Ἀπόκ. Γινώσκων ὁ Θεὸς τὸ φιλεῖδωλον καὶ πολυθεον (99) τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἰουδαίων, τοῦτου χάριν ἀπέκρυψεν ἐν τῇ Γενέσει τὸν περὶ τῶν ἀγγέλων λόγον· ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς θεοποιήσωσιν οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες ὡς θεοὺς (1). Ὅτι δὲ καὶ κτιστοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἀκουσον τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Προφήτου λέγοντος· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. »

Ἐρωτ. ε'. Ἐκ τῆς οὐσίας δὲ τοῦ φωτὸς τούτου εἰσιν, ἢ ἄλλης τινὸς φύσεως;

Ἀπόκ. Ὅσον διαφέρει τοῦ ἀστέρου ὁ ἥλιος, τοσοῦτον διαφέρει ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων πάσης τῆς ὁρωμένης κτίσεως.

Ἐρωτ. ζ'. Πόσος δὲ ἄρα τῶν ἀγγέλων ὁ ἀριθμὸς ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἀπόκρ. Οἱ μὲν φασὶν ἐνενήκοντα ἐννέα μέρη εἶναι τοὺς ἄγγελους (2) πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου τῶν ἑκατὸν προβάτων· ἄλλοι δὲ ἐννέα κατὰ τὴν παραβολὴν τῶν δέκα δραχμῶν. Ἄτεροι δὲ ἰσαριθμοὺς λέγουσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἄγγελους, φέροντες εἰς μαρτυρίαν

⁹⁶ Psal. cxlviii, 2, 5.

(96) Tres mss. τῆς χάριτος.

(97) Λόγῳ Θεοῦ deest in Basil. Mox. Reg. 2, Oi μὲν φασὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ τῇ τετάρτῃ, οἱ δὲ τῇ πρώτῃ ἡμ. Ibid. hæc, ὁ δὲ ἐν ἁγίοις, et cætera usque ad finem responsionis desunt in tribus mss.

(98) Eriph. hæres. lxxv.

A modum ergo prægnans mulier, ex fetus, quem in utero habet, agitatione, certo se novit fructum suscepisse: sic et anima veri Christiani, non ex verbis parentum, sed ex rebus ipsis et motibus cordissui, maxime vero diebus festis et illuminationum seu baptismatum, ac communicationis sancti corporis et sanguinis Christi, ex gaudio animæ suæ discit se baptizatum accepisse Spiritum sanctum.

QUEST. III. Quidnam, unde et quomodo facti sunt angeli?

RESP. Non potest natura humana dicere unde vel quomodo facti sint angeli: sed hoc solum novit, illos verbo Dei ex nihilo factos esse. Quando vero facti fuerint, alii prima die, alii ante primam putant.

Sanctus autem Pater noster et mirificus Eriphanus (98) archiepiscopus Cypri, in libro suo contra Paulum Samosatenum, in Panariis suis, latius exponit, una cum cælo et terra esse factos, et nequaquam prius, refutans contradicentes per syllogismos. Et in alio quodam libro idem asserit.

QUEST. IV. Undenam manifestum est creatos esse angelos? namque nihil hujusmodi habetur in libro Geneseos.

RESP. Cum nosset Deus homines, maximeque Judæos propensos esse ad idolorum et multorum deorum cultum, idcirco in Genesi reticuit quod ad angelos spectaret, ne illi qui vitulum et alia quædam in deorum numerum retulerunt, ipsos etiam angelos ut deos colerent. Quod autem creati sint angeli, discite a Spiritu sancto per Prophetam aiente: « Laudate Dominum, omnes angeli ejus: laudate eum, omnes virtutes ejus, quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ⁹⁶. »

QUEST. V. Ex essentiane sunt hujus luminis an ex aliqua alia natura?

RESP. Quantum sol a stella differt, tantum differt natura angelorum ab omni visibili creatura.

QUEST. VI. Quantum igitur angelorum numerus, hominum multitudinem superat?

RESP. Alii quidem aiunt nonaginta novem partes esse angelos si cum numero hominum comparantur; propter scilicet parabolam Domini de centum 219 ovibus: alii vero, novem, propter parabolam de decem drachmis. Cæteri autem putant æqualem esse angelorum et hominum numerum, horum

(99) Tres mss. καὶ πολυθεον, omissis intermediis.

(1) Hæc, οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες, desunt in duobus mss. Mox Palat. 2, ἀκουσον τοῦ Θεοῦ τοῦ προφήτου λέγοντος. Quæstio 5 abest ab eodem.

(2) Ita 4 mss. Editi vero, τῶν ἀγγέλων.

verborum testimonio innixi, « Constituit terminos A τό· « Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων gentium juxta numerum angelorum Dei ⁸⁰. »

QUÆST. VII. Qua in re differt dæmonum natura a natura angelorum?

RESP. Nulla est naturæ ipsorum differentia, sed voluntatis, quemadmodum alia est justī mens, alia peccatoris.

QUÆST. VIII. Quot sunt ordines et quot sunt angelorum naturæ?

RESP. Una est natura, quemadmodum et hominum. At novem sunt ordines, ut theologiæ peritissimus docet Dionysius, qui hujusmodi sunt: angeli, archangeli, principatus, potestates, virtutes, dominationes, sex alis instructa seraphim, multisque oculis ornata cherubim, et throni. De una angelorum substantia loquitur etiam Gregorius Nysenus in decimo septimo [capite libri sui De homine.

QUÆST. IX. Quot sunt cæli (4)?

RESP. Multi hac de quæstione decertant. Namque liber Genesis duos cælos commemorat. At divus Paulus tertium cælum novit. Quinetiam David propheta quartum numerat, cum ait, « Laudate eum, cæli cælorum. » Sciendum autem est existimare eos qui dicunt, raptum fuisse Paulum in tertium cælum, non in tres cælos, quod quemadmodum hominum natura et unus homo dicitur et multi homines: ita natura cælorum et unum cælum apud divinam Scripturam dicitur, et multi cæli.

QUÆST. X. Quando et quare cecidit diabolus? Nonnulli enim comminiscuntur illum idcirco cecidisse, quod Adamum nollet adorare.

RESP. Stultorum hominum sunt hujusmodi verba. Siquidem cecidit diabolus, antequam Adamus esset. Constat vero ipsum, ut narrat Isaias propheta, suam propter superbiam cecidisse, qua nempe hæc secum cogitabat, « Ponam thronum meum supra nubes, et ero similis Altissimo ⁸¹. »

QUÆST. XI. Cujus gratia illi concessit Deus ut bellum inferret generi hominum?

RESP. Nempe ut qui Deum diligenter, conspicui forent, et qui voluptatibus essent dediti, deprehenderentur. Nullo enim obsistente adversario, veri milites imperatoris non internoscuntur. Itaque diabolus causa victoriæ, coronarum et honorum iis est qui diligunt Deum.

QUÆST. XII. Cum diabolus e cælis ceciderit, quomodo in libro Job scriptum est venisse angelos Dei ut assisterent coram Domino, et diabolum in medio ipsorum ⁸²?

⁸⁰ Deut. xxxii, 8. ⁸¹ Isa. xiv, 14. ⁸² Job 1, 6.

(3) Post vocem καὶ οἱ θρόνοι, in editis hæc habentur, Περὶ δὲ τῆς μιᾶς οὐσίας, etc., quæ desunt in mss. fere omnibus, et videntur adjectitia.

(4) Hæc quæstio est apud Theodoretum, et in *Genesisim*, non plane similis in omnibus.

(5) Reg. 2, ἐπερώτημα.

(6) Hæc, λογίζεσθαι... Παῦλον, desunt in quibus-

θεοῦ. »

Ἐρώτ. ζ'. Τί παρήλλακται ἡ οὐσία τῶν δαιμόνων τῆς οὐσίας τῶν ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἡ οὐσία οὐ παρήλλακται, ἀλλ' ἡ προαιρέσις, ὡς περ ἡ γνώμη δικαίου καὶ ἀμαρτωλοῦ.

Ἐρώτ. η'. Πόσα τάγματα καὶ πόσαι οὐσῖαι ἀγγέλων εἰσὶν;

Ἀπόκ. Οὐσία μία, ὡς περ καὶ ἀνθρώπων μία. Τάγματα δὲ, ὡς οὐ πολλὸς ἐν θεολογίᾳ Διονυσίους φησιν, ἑνέα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα· ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, κυριότητες, τὰ ἐξαπτέρυγα σεραφίμ, τὰ πολυόμματα χειροῦσιμ, καὶ οἱ θρόνοι (3). Περὶ μιᾶς οὐσίας ἀγγέλων καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει εἰς τὸ ἐπτακαταδέκατον κεφάλαιον τοῦ Εἰς τὸν ἀνθρωπολογίου αὐτοῦ.

Ἐρώτ. θ'. Πόσοι οὐρανοὶ εἰσιν (4);

Ἀπόκ. Ἀμφιβάλλεται πολλοῖς τὸ ἐρώτημα (5). Ἡ μὲν γὰρ βίβλος τῆς Γενέσεως δύο οὐρανοὺς λέγει· ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος καὶ τρίτον οὐρανὸν εἶδεν. Ὁ δὲ προφήτης Δαβὶδ, καὶ τέταρτον λέγει, καθὼς φησιν· « Αἰνεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. » Ἰστέον δὲ λογίζεσθαι (6) τοὺς λέγοντας εἰς τὸ τρίτον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ εἰς τρεῖς οὐρανοὺς ἀρπαγῆναι τὸν ἅγιον Παῦλον, ὅτι, καθάπερ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς λέγεται ἀνθρωπος, καὶ πάλιν πολλοὶ ἀνθρωποὶ· οὕτω καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν φύσις, καὶ εἰς οὐρανὸς καὶ πολλοὶ οὐρανοὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λέγονται.

Ἐρώτ. ι'. Πότε, καὶ διὰ τί ἐξέπεσεν ὁ διάβολος, μυθεύονται γὰρ τινες, ὅτι, καταβεβήμενος προσκυνῆσαι τὸν Ἀδὰμ, διὰ τοῦτο ἐξέπεσεν.

Ἀπόκ. Ἀφρόνων (7) ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα τυγχάνουσι βήματα. Ὁ γὰρ διάβολος, πρὶν γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ (8), ἐξέπεσε. Πρόδηλον δὲ, ὅτι διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὡς φησιν Ἡσαίας ὁ προφήτης, λογισάμενος, ὅτι· « Θῆσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν (9) νεφελῶν καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ. »

Ἐρώτ. ια'. Τίνος δὲ χάριν συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς πολεμεῖν τὸ γένος (10) τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Ὅπως καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν φανερωθῶσι, καὶ προσκειμένοι ταῖς ἡδοναῖς ἐλεγχθῶσιν. Ἀντιδίκου γὰρ μὴ προσκειμένου οἱ γνήσιοι στρατιῶται τοῦ βασιλείως οὐ φανεροῦνται. Ὁ οὖν διάβολος αἴτιος νίκης καὶ στεφάνων γίνεται καὶ τιμῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν.

Ἐρώτ. ιβ'. Περὶ τὸς τοῦ διαβόλου ἐκ τῶν οὐρανῶν, πῶς γέγραπται ἐν τῷ Ἰωβ (11), ὅτι ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν;

dam mss.

(7) Μωρῶν ἀνδρῶν, duo manuscripti.

(8) Duo manuscripti, τὸν ἀνθρωπον.

(9) Palatin. 1, ἐπάνω τῶν. Reg. 3, ἄνω.

(10) Quidam mss., τῷ γένει.

(11) Palatinus 1, 2, εἰς τὸν Ἰωβ. Paulo post Regius 1, ἐναντίον Κυρίου. Reg. 2, ἐναντι Κυρίου.

Ἀπόκ. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ἦλθεν ὁ διάβολος A ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων · πρόδηλον οὖν, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ γὰρ ὅπου ἐάν εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, τῷ Θεῷ παρίστανται. Πλὴν δεῖ εἶδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τινος ἁγίου ἀγγέλου πρὸς τὸν διάβολον διαλέγετο, καθάπερ καὶ βασιλεὺς, διὰ τινος υἱοῦ (12) ἀνθρώπου, πρὸς τὸν κατὰδικον.

Ἐρώτ. ιγ'. Ἄρα ἰσχύει φάρμακον ἀποκτείνειν ἀνθρώπων ;

Ἀπόκ. Δίκαιον μὲν οὐδαμῶς · ἀλλ' οὐδὲ προσεγγί-
σαι αὐτῷ · ἀμαρτωλὸν δὲ καὶ, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος.
Ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχει ἐξουσίαν, ὡς ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν.

Ἐρώτ. ιδ'. Ποίαν εὐχὴν καὶ ῥῆμα παρὰ πᾶσαν
εὐχὴν (13) καὶ ῥῆμα φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ ὁ B
διάβολος ;

Ἀπόκ. Διηγῆσαντό τινες πνευματοφόροι ἄξιοι τοῦ
πιστεύεσθαι, ὅτιπερ αὐταῖς ὕψισι ποτε φάνεις αὐτοῖς
ὁ διάβολος, καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐ-
τῶν ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν πάσῃ Παλαιᾷ καὶ
Καινῇ Διαθήκῃ ῥῆμα ἐκφοβοῦν καὶ διασκορπίζον πᾶ-
σαν ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ ξζ' ψαλμοῦ. Ὡς
οὖν ὁ διάβολος τοῦτο εἶρηκεν, ἀρξαμένων αὐτῶν τοῦ
ψαλμοῦ, καὶ εἰρηκότων μόνον τὸ πρῶτον ῥῆμα, τὸ,
« Ἀναστήτω ὁ Θεός, » εὐθέως ὀλοῦζων ἄφαντος
ἔγένετο ὁ διάβολος, ἔργοις δείξας τῆς εὐχῆς τὴν
ἐνέργειαν.

Ἐρώτ. ιε'. Πόθεν κινοῦνται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀν-
θρώπου διαλογισμοὶ καὶ λόγοι βλάσφημοι καὶ ἀθέμι-
τοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑβρίζοντες πολλάκις, οὓς οὐ C
βεβούλευται λαλήσαι ἡ ψυχὴ, ἢ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου
ὀνομάσαι ;

Ἀπόκ. Τοῦτο ὁ διάβολος ἔστιν ἐργαζόμενος, καὶ
οὗτος τὰ τοιαῦτα ἀθέμιτα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου
ὑποβάλλει, λαλῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, εἰς ἀπό-
γκωσιν τὸν ἀνθρώπων, ἐνέγκαι βουλόμενος. Ἄλλ' οὐκ
ἔκ τούτου τὸ σύνολον κατακρίνεται ὁ ἀνθρώπος · μὴ
γένετο ! Πολλάκις δὲ καὶ ἐξ οἰήσεως ὁ τοιοῦτος λο-
γισμὸς ἐπανάγεται τῷ ἀνθρώπῳ · ἀπαλλάττεται δὲ αὐ-
τοῦ γῆν καὶ σποδὸν ἐαυτὸν λογίζόμενος, καὶ μηδ'
ὄμως εἰς μέτρον τὸν τοιοῦτον λογισμὸν ἔχων, ἀλλὰ
λέγων τῷ διαβόλῳ · « Ἡ βλασφημία σου ἐπὶ τὴν κεφα-
λὴν σου, διάβολε. Ἐγὼ γὰρ Κύριον τὸν Θεόν μου
προσκυνήσω, καὶ αὐτὸν οὐδέποτε βλασφημήσω. »
D Ἀσφαλῶς οὖν προσεκτέον τοῖς εἰρημένοις. Πολλοὶ
γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τούτου τοῦ λογισμοῦ κρατη-
θέντες, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἐκρήμνισαν, οἱ δὲ, εἰς ἀπό-
γκωσιν ἐλθόντες, ἀπώλοντο.

Ἐρώτ. ις'. Ἀκόλουθον ἡγοῦμεθα (14) μετὰ τὸν
περὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων λόγον, τρίτον τὸν περὶ ψυχῶν
λοιπὸν λόγον εἰς μέσον προσεσχέθη. Πολλὴ γὰρ ὡς
ἀληθῶς καὶ ἡ περὶ τούτου παρὰ ἀνθρώπους ὑπάρχει

¹³ Psal. LXXII, 2.

(12) Reg. 2, μεσίτου. Quatuor sequent. quæst. 13, 14, 15, 16, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(13) Quidam mss., καὶ ῥήματα παρὰ πᾶσαν τὴν

Resp. Non ait Scriptura diabolus convenisse in cœlis in medio angelorum : quapropter perspicuum est eum in terra convenisse. Etenim ubicunque sunt sancti angeli, Deo assistunt. Verumtamen sciendum est, Deum per sanctum aliquem angelum cum diabolo esse locutum, quemadmodum rex per intermedium aliquem hominem cum damnato solet loqui.

QUÆST. XIII. Num potest veneficium necare hominem ?

Resp. Justum quidem nequaquam, imo ne prope quidem accedere. At peccatore potest occidere, si Deus permiserit. Namque ne in porcos quidem habet potestatem, ut in Evangeliiis audivimus.

QUÆST. XIV. Qualem orationem et verbum plusquam omnem aliam orationem verbumque reformidant dæmones et diabolus ?

220 Resp. Quidam spiritu pleni, ac fide digni homines narravere nobis, quod, cum aliquando illis diabolus propria in specie apparuisset, ea de re ab ipsis interrogatus hæc responderit : Nullum est verbum in universo tum Veteri tum Novo Testamento vim omnem nostram sic disperdens, ut in initium sexagesimi septimi psalmi. Ut igitur id dixit diabolus, psalmum istum illi inchoaverunt : cujus cum primum tantummodo verbum protulissent, « Exsurgat Deus », mox ululas diabolus evanuit, reipsa vim hujusce orationis ostendens.

QUÆST. XV. Undenam in corde hominis moventur cogitationes et blasphemiarum verba ac nefaria, sæpeque in Deum ipsum contumeliosa, quæ nec anima eloqui vellet, nec lingua hominis nominare ?

Resp. Ea sunt diaboli opera, quæ nefanda ipse animæ hominis suggerit, verba contra Deum loquens, hominem in desperationem cupiens adducere. Verum nequaquam inde homo condemnatur : absit ! Sæpe etiam ex opinione homini oboritur hujusmodi cogitatio : qua quidem liberatur, cum se terram et cinerem esse reputat, nec eam cogitationem admodum retinet, sed diabolo dicit : « Blasphemia tua sit in caput tuum, diabole. Ego enim Dominum Deum meum adorabo, nec unquam blasphemias in eum proferam. » Caute igitur ad ea, quæ dicta sunt, est attendendum. Complures enim homines victi hujusmodi cogitatione, alii sese ipsi præcipitaverunt, alii in desperationem adducti perierunt.

QUÆST. XVI. Consequens esse arbitramur, ut postquam de Deo et de angelis disseruimus, tertio jam loco quæstionem de animabus proponamus in medium. Vere enim multa hac de re disputant

γραφήν.

(14) Tres mss. ἡγοῦμαι. Paulo post, alii εἰς μέσον προσεσχέθη, alii, ἀχθήναι, alii, προεσχέθη habent. Mox Palat. περὶ τούτου τοῦ ἀνθρώπου.

et inquirunt homines, nempe, quæ res sit ipsa anima hominis, unde ipsa in corpore constituatur, quandonam et quomodo separatur ab homine, quidque agat usque ad resurrectionem. Nemo enim ex mortuis in mundum veniens hæc nobis renuntiavit aut confirmavit. Quapropter a tua sanctitate flagitamus ut quæstionem hanc de anima, multis incomprehensam, nos velis edocere.

RESP. Hominis quidem anima est substantia intelligens, incorporea, invisibilis, impassibilis, immortalis, fereque angelorum subtilitati similis. Nunquam tamen anima fuit angelus, ut fabulantur Origenistæ; nec ante corpora existunt animæ, ut Manichæis videtur: sed quemadmodum lapide et ferro collis, ex utroque ignis nascitur, sic in viri et mulieris congressu, corpus et anima Deo iubente constituuntur. Idque tibi persuadeat Paulus apostolus, qui ait: « Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale ¹⁵, » videlicet in resurrectione.

QUÆST. XVII. Undenam certum habetur mortis tempore animam non simul mori cum corpore? Sic enim quidam opinantur.

RESP. Dei Filius et Verbum Jesus Christus aperitis verbis nos docet et mortale corpus esse, et animam immortalem. « Nolite, » inquit, « timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ¹⁶. » Certe manifestum inde est immortalem eam esse et a Deo existere.

QUÆST. XVIII. « Fidelis sermo et omni acceptione dignus ¹⁷. » Verum quonam, quæso, modo anima separatur a corpore?

RESP. Hominis corpus constare credimus ex quatuor elementis, nempe ex sanguine, phlegmate, humore et bili: sive, ex calido, frigido, sicco et humido, id est, ex igne, aqua, aere, et terra. Namque sanguis, veluti calidum et vitale elementum, ex igne utique est: humor vero, ut **221** humidus, est ab aere: bilis vero, ut sicca, a terra est: phlegma denique ut frigidum, est ab aqua. His quatuor, non secus ac quatuor muris, anima, instar columbæ, in domo corporis conclusa est. Igitur mortis tempore, Dei jussu, quatuor elementis ab invicem discedentibus, quatuor muri domus, ut ita dixeris, dissolvuntur, receditque intus conclusa columba sive anima, ac primo recedit sanguis sive calidum et vitale elementum. Hinc mortua corpora bilem et phlegma ac humorem post mortem servant, at sanguinem nullum habent.

¹⁵ I Cor. xv, 44. ¹⁶ Matth. x, 28. ¹⁷ I Tim. i, 15.

(15) Post, ἀθάνατος, quidam habent σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἀγγέλων λεπτότητος. Mox Reg. 2, Ὀριγενιστά.

(16) Ita quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent, συνίστασθαι κελεύει.

(17) Quatuor mss., ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν

ζήτησις τε καὶ ἀμφιβολία· λέγω δὴ, τί αὐτὸ χρήμα ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ πόθεν αὕτη συνίσταται ἐν τῷ σώματι; καὶ πότε καὶ πῶς τοῦ σώματος χωρίζεται; καὶ τί μέχρι τῆς ἀναστάσεως διαπράττεται; οὐδεὶς γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐν τῷ βίῳ ἐπιδημήσας ταῦτα ἡμῖν ἀπήγγειλεν, ἢ ἐπιστάσαστο· Διδὼς τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον τὸν περὶ τῆς ψυχῆς λόγον διαχθῆναι ἠρωτήσαμεν τὴν σὴν ἀγιότητα.

Ἀπόκ. Ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐστὶν οὐσία νοερὰ, ἀσώματος, ἀπαθῆς, ἀθάνατος (15)· οὐ μὴν δὲ ἀγγελὸς ποτε ἦν ἡ ψυχὴ, ὡς οἱ Ὀριγενιστά μπεύονται· οὐδὲ προὔπαρχουσιν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, ὡς οἱ Μανιχαῖοι δογματίζουσιν· ἀλλ' ὡσπερ τοῦ λίθου καὶ τοῦ σιδήρου συγκρουομένων, ἐκ τῶν ἀμφοτέρων τρίκεται τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμπλοκῆς συνίσταται (16) Θεοῦ κελεύσει σῶμα καὶ ψυχὴ. Καὶ πειθέτω σε ὁ ἅγιος Ἀπόστολος λέγων· « Σπεύρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, » δηλονότι ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. ιζ'. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου οὐ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ; Τινὲς γὰρ οὕτω νομίζουσιν.

Ἀπόκ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος (17) Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφανῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ θνητὸν τοῦ σώματος, καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, λέγων· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν. » Πρόδηλον ὡς ἀθάνατος (18) καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει.

Ἐρώτ. ιη'. « Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. » Ποῖω δὲ ἄρα τρόπῳ ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος;

Ἀπόκ. Ἐκ τεσσάρων στοιχείων πιστεύομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συνίστασθαι· λέγω δὴ ἐξ αἵματος, καὶ φλέγματος, καὶ χυμοῦ, καὶ χολῆς· ἦγουν ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὑγροῦ, τουτέστιν ἐκ πυρὸς, καὶ ὕδατος, κατ' ἀέρος, καὶ γῆς. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα ὡσπερ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ πυρὸς· ὁ δὲ χυμὸς, ὡς ὑγρὸς, πρόδηλον ὅτι ἐξ ἀέρος· ἡ δὲ χολὴ ὡς ξηρὰ πρόδηλον ἀπὸ γῆς· τὸ δὲ φλέγμα ὡς ψυχρὸν, εὐδῆλον ἐξ ὕδατος. Καὶ τοῦτοις τοῖς τέσσαρσιν ὡσπερ καὶ τέσσαρσι τοίχοις ἐν οἴκῳ τοῦ σώματος δίκην τινὸς περιστερᾶς ἀποκλείονται ἡ ψυχὴ. Τῷ γοῦν καιρῷ τοῦ θανάτου ἐπιτροπῇ τοῦ Θεοῦ, ὑποχωρούντων ἐξ ἀλλήλων τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὡς ἂν εἰποις, διαλύονται οἱ τέσσαρες τοῦ οἴκου τοῖχοι, καὶ ἀναχωρεῖ ἡ ἐνδον ἀποκλεισμένη περιστερὰ, ἦγουν ἡ ψυχὴ· καὶ πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖ τὸ αἷμα, ἦγουν τὸ θερμὸν καὶ ζωτικόν. Ὅθεν τὰ νεκρὰ σώματα χολὴν μὲν ἔχουσι μετὰ θάνατον καὶ φλέγμα καὶ χυμὸν, αἷμα δὲ οὐκ ἔχουσιν.

Λόγος.

(18) Duo mss., ἀθάνατον καὶ ἀπαθῆ ὑπάρχουσιν. Edit. Comm., ἀθάνατος καὶ ἀπαθῆς ὑπάρχει. Edit. Paris. cum Palat. 2, ἀθάνατος καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει. Porro quæst. 19, 20, 21, 22, 23, 24, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

Ἐρώτ. ιθ'. Πού δὲ ἄρα θέλομεν λέγειν, ὅτι εἰσὶν **A** αἱ προλαβοῦσαι τῶν ἀνθρώπων ψυχαί;

Ἄπόκ. Ξένον μὲν καὶ φοβερὸν τὸ ἐρώτημα (19), καὶ παρὰ ἀνθρώπων ἀποκεκρυμμένον. Οὐ γὰρ συν-εχώρησεν ὁ Θεὸς ἐπαναλῦσαι τινα πρὸς ἡμᾶς ἐκεῖθεν, καὶ διηγήσασθαι ποῦ ἢ πῶς εἰσὶν αἱ ἀφ' ἡμῶν ἀπελ-θοῦσαι ψυχαί. Ὅμως ἐκ τῶν Γραφῶν μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχαὶ ἐν τῷ ἄδῃ ὑπάρχου-σιν ὑποκάτω πάσης τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης εἰσὶν, ὡς φησὶν ὁ ψαλμὸς, « Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανα-τάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καὶ ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἰωβ· « Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφερὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὐ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὄραϊν ζωὴν βροτοῖς (20), » αἱ δὲ τῶν δικαίων ψυχαὶ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς ἐκ τοῦ ληστοῦ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχου-σιν. Οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ψυχὴν τοῦ ἀγίου ληστοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἦνοιξε τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας λοιπὸν τὰς τῶν ἀγίων ψυχάς.

Ἐρώτ. κ'. Τί οὖν, ἀπέλαθον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν;

Ἄπόκ. Οὐδαμῶς. Ὅμως δὲ τὴν χαρὰν ταύτην ἔχουσιν αἱ τῶν ἀγίων ψυχαὶ (21)· καὶ ἔστιν αὕτη μερικὴ ἀπόλαυσις, ὡσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἀμαρ-τωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις, καὶ ὡσπερ (22) μετασ-τέλλεται βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστή-σαι αὐτῷ ὡσαύτως καὶ καταδικούς ἐπὶ τὸ κολάσαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἄριστον κληθέντες ἐν χαρᾷ αὐτοῦ ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἄριστου· οἱ δὲ καταδικοὶ ἐν φυλακῇ ἀπο-καλεισμένοι, ἐν λύπῃ ὑπάρχουσιν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ κριτής. Οὕτω δεῖ λοιπὸν νοεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκεῖσε νῦν ἀφ' ἡμῶν προλαβοῦσῶν ψυχῶν, λέγω δὴ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν.

Ἐρώτ. κα'. Εἰ οὖν οὐδεὶς καθ' ἃ εἴρηκας, οὔτε ἐν βασιλείᾳ, οὔτε ἐν γένεινῃ εἰσελήλυθε· πῶς περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον ἀκούομεν, ὅτι, ἐν τῷ πυρὶ καὶ βασάνοις ὑπάρχων, ποδὸς τὸν Ἀβραάμ δι-ελέγετο;

Ἄπόκ. Ὁ Κύριος παραβολικῶς ὅλα τὰ κατὰ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν πλούσιον εἴρηκεν, ὡσπερ καὶ περὶ τῶν δέκα παρθένων, καὶ τῶν λοιπῶν παραβολῶν. Οὐ γὰρ ἐν πράγματι γέγονεν ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολή. Διότι οὐχ ὄρωσιν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν γένεινῃ τοὺς δι-καίους τοὺς μετὰ Ἀβραάμ ὄντας ἐν τῇ βασιλείᾳ. **D** Ἄλλ' οὔτε δὲ πάλιν ἐπιγινώσκει τις τὸν πλησίον αὐ-τοῦ, ἐκεῖσε ἐν σκότει ὑπάρχων.

Ἐρώτ. κβ'. Πῶς τοῦτο; Καὶ γὰρ φοβερὸς ὁ λόγος καὶ ξένος, ὅτι οὐκ ἐπιγινώσκομεν ἀλλήλους ἐκεῖ, ἀλλὰ ἀγνώριστοι ἀδελφοὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες υἱοί, καὶ φίλοι φίλοι (23) καθεστῆκαμεν.

¹⁷ Psal. LXXVII, 7. ¹⁸ Job x, 22. ¹⁹ Luc. XXI, 43.

19) Reg. 3, ἐπερώτημα. Paulo post Reg. 1 et 3, ἐπαναλῦσαι τῶν ἐκεῖσε τινα πρὸς ἡμᾶς, καί.

(20) Reg. 2, βροτῶν, post ψυχάς. Reg. 2, adjicit hæc, « Ὁ ἄγιος Πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος εἰς τὸν Περὶ νηστείας αὐτοῦ λόγον, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Σαλπίζατε, » οὕτω φησὶν· « Οὐχ ὄραϊν τὸν Λάζαρον, πῶς διὰ νηστείας εἰσ-ἔλθεν εἰς τὸν παράδεισον; » Porro locus hic habetur

QUEST. XIX. Ubinam porro esse dicemus animas hominum quæ jam discesserunt?

RESP. Mira sane et metuenda quæstio, homini- busque occulta. Nec enim Deus quemquam ad nos inde redire permisit, enarrareque ubinam quove modo sint animæ a nobis profectæ. Verumtamen discimus ex divinis litteris peccatorum animas in inferis esse infra omnem terram et mare, quem- admodum ait Psalmista : « In tenebrosis et in umbra mortis et in lacu infimo⁸⁷, » et ut apud Job scriptum est : « In terram tenebrosam et caliginosam, in terram tenebrarum æternarum, ubi nullus splendor, nec vita est hominibus⁸⁸. » Justo- rum autem animæ, ut ex latrone in cruce disci- mus⁸⁹, sunt in paradiso. Nec enim propter solam sancti latronis animam Christus paradisum aper- uuit, sed etiam propter omnes sanctorum animas.

QUEST. XX. Quid igitur? Bonane justii recepe- runt, et peccatores supplicium?

RESP. Nequaquam. Hoc tamen fruuntur gaudio sanctorum animæ, quæ pars est illorum felicitatis, ut tristitia, quam habent peccatores, pars est illor- um supplicii. Quemadmodum itaque suos amicos accersit imperator, ut secum prandeant, sic et damnatos ut puniantur. Illi autem ad prandium vocati lætantur ante domum imperatoris, donec venerit hora prandii. Damnati in custodia inclusi, in mœrore degunt, usque dum veniat judex. Sic sentiendum est de animabus justorum et peccato- rum quæ ante nos illuc discesserint.

QUEST. XXI. Si igitur nemo, prout dixisti, ne- que in regnum neque in gehennam introivit : quid illud ergo est quod de divite et de Lazaro audivi- mus, illum nempe divitem in igne et tormentis existentem loqui ad Abrahamum?

RESP. Quæcunque divitem et Lazarum spectant, parabolice locutus est Dominus, ut et quæ de decem virginibus et cæteris parabolis dixit. Nec enim reipsa contigit Lazari parabola. Quippe in gehenna peccatores non vident justos, qui cum Abrahamo in regno existunt. Imo nec quisquam illic in tenebris existens, proximum suum agno- scit.

QUEST. XXII. Qui id fiat? Terribile enim ad- modum et mirum est quod ais, scilicet illic nos non invicem cognoscere, sed fratres fratribus, fi- liis patres, et amicos amicis esse ignotos.

apud Basiliensem.

(21) Reg. 1, 3, Ὅμως δὲ αὕτη ἡ χαρὰ ἦν ἔχουσι νῦν αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί, μερικὴ ἀπόλαυσις ἔστιν.

(22) Editi, καὶ ὡσπερ οὖν. Sed oñ deest in ma- xima parte manuscriptorum

(23) Palatinus primus, ἀδελφοὶ ἀδελφῶν, καὶ πα- τέρες υἱῶν, καὶ φίλοι φίλων.

RESP. Agnitio ex corporeis signis solet fieri. At animæ incorporeæ invicem sunt omnino similes, non secus ac multitudo aliqua vitidissimarum et similium columbarum aut apum, quarum nulla differat vel gravitate vel magnitudine, sed quæ in omnibus æquales sint invicem. Porro loquor de damnatis peccatorum animabus apud inferos, ipsas nempe seipsas non cognoscere. Nam **222** justorum animabus id bonum concessit Deus, ut invicem se agnoscant.

QUEST. XXIII. Demus igitur, juxta quod ais, animas nunc invicem se non cognoscere: at nunquid nec in resurrectione mutuo se cognoscent peccatores, qui nempe ex una regione, domo et genere exstiterint?

RESP. Neque in resurrectione.

QUEST. XXIV. Quare?

RESP. Quia figuræ, signa, et affectiones quæ nostris corporibus ex corruptione et satione accidunt, per quas nos invicem hic cognoscimus, in resurrectione mortuorum cum satione et corruptione destruantur. Et quemadmodum Deus ab initio unum fecit hominem; sic et in regeneratione omnes, velut unus homo, resurgemus: id est, omnis imago hominis similis erit imagini, formæ, magnitudinis et figuræ Adami. Unde in resurrectione non est parvus aut magnus, niger vel albus, flavus vel rufus, simus aut adunco naso, nec variæ figuræ, formæ et colores. Hæc enim omnia quæ ex satione et corruptione proveniunt, destruentur simul cum corruptione. Enimvero quomodo posset agnoscere pater proprium filium, qui infans mortuus fuerit, triginta jam annorum hominem perfectum resurgentem, quemadmodum et Christus triginta annos natus baptizatus est? Quomodo dignosci possit Æthiops, qui albus resurget: vel qui saucius obierit, sanus resurgens? Quod si hæc tibi videtur vix credibilia, audi Dominum ad Sadducæos aientem: « In resurrectione mortuorum neque nubent neque nubentur: sed erunt sicut angeli⁹⁹. » Igitur quemadmodum una est species et figura angelorum: ita idem nostræ naturæ in resurrectione per immortalitatem futurum credimus. Et quemadmodum in frumento spicam fecit Deus ab initio, et ex spica granum prodiit, quod deinde satum rursus germinat spica: sic et homo factus est a Deo incorruptus propter præceptum: deinde transgressione contritus est ac corruptus redditus:

⁹⁹ **Matth. xxi, 30.**

(24) Τρόπον deest in Reg. 1, 2. Infra μία deest in editis, sed habetur in compluribus mss.

(25) Ita Reg. 3. recte. Editi vero male, ὅτι νῦν. Infra οἱ ἁμαρτωλοὶ deest in quibusdam mss.

(26) Tres mss. γνωρίζομεν.

(27) Ita tres mss. In editis vero, ἄρσεν καὶ θῆλυ, desunt. Infra, ἡ γυναικὸς deest, in quibusdam mss.

(28) Tres mss., καταλύονται.

(29) Duo mss., τέλειον ἄνθρωπον. Alius, τέλειον τὸ βρέφος. Paulo post multi mss., Ἡ πῶς γνωσθή-

Ἄπόκ. Ὁ ἐπιγνωρισμὸς ἐκ σωματικῶν σημείων γίνεσθαι πέφυκε. Αἱ δὲ ἀσώματοι ψυχὰ ὁμοιοὶ ἀλλήλαις κατὰ πάντα τρόπον (24) ὑπάρχουσιν ὡς περ ἐπὶ πλῆθους τινῶν ἀσπίλων καὶ ὁμοίων περιστερῶν ἢ μελισσῶν, οὐ διαφερουσῶν μία τῆς μίαις, οὔτε σεμνότητι, οὔτε μεγαλειότητι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἐν ἰσότητι ἀλλήλαις οὐσαις. Τοῦτο δὲ λέγω ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ἅδῃ καταδικασθεισῶν ψυχῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι ἑαυτὰς οὐκ ἐπιγινώσκουσι. Ταῖς γὰρ τῶν δικαίων ψυχαῖς καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθόν, λέγω δὴ τὸν ἐπιγνωρισμὸν, ἐδώρησατο.

Ἐρώτ. χγ'. Δεδόσθω τοῖνον (25) κατὰ τὸν σὸν λόγον, αἱ ψυχὰ ἀλλήλαις οὐκ ἐπιγινώσκουσι νῦν· εἶτα ἄρα οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει ἐπιγινώσκονται ἀλλήλους οἱ ἁμαρτωλοὶ, λέγω δὲ οἱ ἐκ μιᾶς χώρας καὶ οἴκου καὶ νένους ὑπάρχοντες;

Ἄπόκ. Οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνος χάριν;

Ἄπόκ. Ὅτι περ ἅπαντα τὰ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορας ἐπισυμβάντα τοῖς ἡμετέροις σώμασι σχήματα καὶ σημεῖα, καὶ παθήματα, δι' ὧν ἀλλήλους ἐπιγινώσκωμεν (26) ὧδε, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν σὺν τῇ σπορᾷ καὶ φθορᾷ καταργοῦνται. Καὶ ὡς περ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἕνα ἄνθρωπον ἐποίησεν, οὕτω καὶ ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ὡς εἷς ἄνθρωπος ἐπανιστάμεθα· τούτέστι πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία τῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰκόνος καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ (27) θῆλυ, οὐδὲ μικρὸς καὶ μέγας, οὐδὲ μέλας καὶ λευκός, οὐδὲ ξανθότης καὶ πυρρότης, ἢ σιμότης ἢ γρυπότης, οὐδὲ διάφορα σχήματα, καὶ πρόσωπα, καὶ χρώματα, καὶ παθήματα, καὶ σκηνώματα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ σπορᾶς καὶ φθορᾶς γινόμενα σὺν τῇ φθορᾷ καταργοῦνται (28). Καὶ πῶς λοιπὸν ἐπιγνώσεται, εἰπέ μοι, πατήρ τὸ ἴδιον τέκνον νῆπιον τελευτήσαν, καὶ τριακονταετῆ τέλειον ἄνθρωπον (29) ἀνιστάμενον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τριακονταετῆς ἔδαπτίσθη; Ἡ πῶς γνωσθήσεται ὁ τελευτήσας Αἰθίοψ λευκός ἀνιστάμενος; ἢ ὁ ἀποθανὼν λελωθμένος, ὑγιής ἀνιστάμενος; Εἰ δὲ δῶπιστά σοι ταῦτα φαίνονται, ἀκούσον τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους λέγοντος, ὅτι « Ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμιζονται (30)· ἀλλ' ἔσονται, ὡς ἀγγελιοὶ. » Οὐκοῦν ὡς περ οἱ ἀγγελοὶ μιᾶς ἰδέας καὶ σχήματος ὑπάρχουσιν· οὕτω πιστεύομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς ἀφθαρσίας λοιπὸν γίνεσθαι. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ αἵτου στάχυν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκ τοῦ στάχους γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν σπειρόμενος ἀναδυσσάσθαι

σεται. Editi, ἡ ἐπιγνωρισθήσεται. Unus codex, ἡ γνωσθήσεται.

(30) Basil., ἐγαμιζονται. Ad marginem huius codicis notatur ibid. Σχόλιον. Τῆς τότε ἀπαθείας καὶ ἀγιότητος λέγει ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ γαμοῦσιν, οὔτε ἐγαμιζονται. Οὐχὶ ὅτι δὲ οὐκ ἀνίστανται, οὔτε ἀνδρες, οὔτε γυναῖκες. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ μὲν ἄνδρες ἀναστήσονται ἄνδρες, αἱ δὲ γυναῖκες γυναῖκες, ὡς ἡ ἅγια Θεοῦ ὁσ. Horum pars in textum relata est a veteri interprete.

στάχυς· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ A φυλάττων τὴν ἐντολὴν ἀφθαρτος· εἶτα διὰ τῆς παρακοῆς συνετριβή, καὶ γέγονε φθαρτός· σπειρόμενος δὲ διὰ τοῦ θανάτου καὶ χωνύμενος ἐν τῇ γῆ, ἀναπλαστάνει ὡσπερ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἀφθαρτος.

Ἐρώτ. κε'. Ἄρα ἐπισκέπτονται τὸν βίον αἱ προλαβοῦσαι (31) τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ἄκουσον γὰρ τοῦ προφήτου Δαβὶδ περὶ τῶν τελευταίων τῶν ἀνθρώπων λέγοντος· « Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. Ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἐπὶ τὸν τόπον αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τῶν ψυχῶν τῶν ἀγίων οὐ χρὴ ἀμφιβάλλειν (32).

Ἐρώτ. κς'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτω, πῶς ἐπιφαίνονται οἱ ἄγιοι πολλάκις ἐν τοῖς ἑαυτῶν ναοῖς καὶ σωροῖς; B

Ἀπόκ. Ξένον καὶ παράδοξον τὸ ἐπερώτημα, καὶ πιστοτάτης ψυχῆς δεόμενον εἰς ἀπόκρισιν. Ὅμως εἰ χωρεῖς, ἄκουσον μὴ ὀκλάζων τῷ λογισμῷ. Αἱ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ σωροῖς τῶν ἁγίων γινόμεναι ἐπισκιάσεις καὶ ὅπτασιαι οὐ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων γίνονται, ἀλλὰ (33) δι' ἀγγέλων ἁγίων μετασχηματιζομένων εἰς τὸ εἶδος τῶν ἁγίων. Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, μὴ οὐσα ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ἢ Παύλου δύναται κατ' αὐτὴν τὴν ῥοπήν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ἐπιφανῆσαι ἐν χιλιάσι ναοῖς αὐτοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ; τοῦτο γὰρ οὔτε ἀγγελος εἰς δύναται ποιῆσαι ποτε. Μόνου γὰρ τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἐν δυοῖς τόποις καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ εὐρίσκεισθαι. Ἐπεὶ καὶ αὐταὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἀπολιμπάνονται (34) πάντως τῆς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίας, ἤνεκα δ' ἂν ἀποστέλλωνται εἰς C διακονίαν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐρώτ. κζ'. Τί διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἀπόκ. Τρεῖς οὐσίας ἀκαταλήπτους παρὰ ἀνθρώποις εὐρίσκομεν, ἃς οὐδεὶς οὐδαμῶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδέσθαι ἐπὶ γῆς δύναται, ὡς εἰσὶ, λέγω δὴ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῶν· ὁμοῦ στοχαζόμεθα, ὅτι περ ὅσον διαφέρει τῆς σελήνης ὁ ἥλιος, τοσοῦτον ὑπερέχει καὶ λαμπροφορεῖ (35) ἡ τῶν ἀγγέλων οὐσία τῆς οὐσίας τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων.

Ἐρώτ. κη'. Καὶ πῶς οἱ προφήται φαίνονται πολλὰκις ἰδόντες τὸν Κύριον (36);

Ἀπόκ. Μετὰ πάντας τοὺς προφήτας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστῆς καὶ θεολόγος Ἰωάννης, ὅτι D « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Καὶ ἵνα πιστώσῃται ὡς φοδερὸν καὶ ξένον τὸ ῥῆμα, ἐπήγαγεν, ὅτι « Ὁ Μονογενὴς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. » Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος φησιν· « Ὅν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὔτε ἰδεῖν δύναται. » Ὅστε οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται Θεοῦ οὐσίαν γυμνῆν ἰδεῖν οὐδαμῶς· ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώ-

¹¹ Psal. cii, 15, 16. ¹² Joan. i, 18. ¹³ ibid. ¹⁴ I Tim. vi, 16.

(31) Quidam mss. αἱ ἐκεῖ προλαβοῦσαι.

(32) His adjicit Palat. 2. Γνωρίζει γὰρ ἅπαντα μετὰ θανάτου καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Quæstiones porro 26 et 27 absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(33) Sic Reg. 1, 3. In editis, ἀλλὰ deest.

A satus vero per mortem et terra obrutus, iterum incorruptus repullulat, qualis ab initio erat.

QUÆST. XXV. Num hominum animæ, qui ante nos decedunt, vitam iterum invisunt, necne?

RESP. Nequaquam. Audi enim prophetam Davidem de hominibus morientibus aientem: « Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic efflorescit. Quoniam spiritus pertransivit in illo, et non existet, et non cognoscet amplius locum suum¹¹. » De animabus autem justorum nihil est ambigendum.

QUÆST. XXVI. Si hæc ita se habent, quomodo sæpe sancti suis in templis et tumulis apparent?

RESP. Singularis et paradoxa sane quæstio, fidelissimaque indigens anima ad respondendum. Tamēn si capis, audi nec ratione vacilles. Quæ in templis et tumulis sanctorum adumbrationes et visiones fiunt, non per animas sanctorum fiunt, sed per angelos qui formam sanctorum assumunt. Quomodo enim, dic mihi, beati Petri vel Pauli anima una possit eodem momento in memoria sive monumento ejus apparere in mille ejus templis per totum orbem? id enim nec unus angelus queat unquam præstare. Solius siquidem Dei est duobus in locis et toto in mundo eodem momento reperiri: quandoquidem et ipsæ intelligentes virtutes deficiunt omnino a doxologia quæ in cælis est, cum in ministerium in terram mittuntur.

223 QUÆST. XXVII. Quid differt substantia angeli ab hominis substantia?

RESP. Tres invenimus substantias quas homo nequit comprehendere, nemoque unquam vidit, quæ nec in terra possunt videri, ut sunt nempe Dei, angelorum et animarum. Attamen conjicimus quod quantum differt sol a luna, tantum antecellit et magis splendet angelorum essentia, quam animarum hominum essentia.

QUÆST. XXVIII. Quomodo prophetæ sæpe Deum videntes apparent?

RESP. Post prophetas omnes ipsumque Christi adventum dixit apostolus, evangelistaque et theologus Joannes, quod: « Deum nemo vidit unquam¹². » Quod ut credibile redderet, tanquam aliquid tremendum et singulare, addidit: « Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit¹³. » Unde et sanctus apostolus Paulus ait: « Quem nemo hominum vidit vel videre potest¹⁴. » Itaque nullus homo nudam Dei essentiam potuit usquam videre, sed sese Deus ad infirmitatem hominum

(34) Ita 2 mss. Editi, ἀπολαμβάνονται. Ibidem Reg. 1, ταῖς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίαις.

(35) Palat. 1, λαμπροτερεῖ.

(36) Palat. 2, τὸν Θεόν.

Quæstiones autem 29, 30, 31, 32, 33 et 34, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

accommodans, formamque congruentem assumens, prophetis apparebat. Certe tunc ille carnis expers, sæpe illis ut homo incarnatus apparebat. Unde perspicuum est ipsos non Dei essentiam vidisse, sed gloriam. Quod idem de angelis et nudis animabus est intelligendum. Sola vero sancta Deipara nudam essentiam archangeli Gabrielis, uti erat, contemplata est.

QUÆST. XXIX. Quid ergo? Annon et ipsi angeli secundum substantiam hominibus in terra apparent?

RESP. Minime. Nec enim corruptibilis oculus substantiam incorruptibilem potest contemplari. Inde vero aperte licet cognoscere angelos non secundum substantiam nobis apparere, quod non una figura in terris appareant. Nam alii juvenum formam assumunt; alii militum. Denique multas illi formas induunt: at una ipsorum est substantia.

QUÆST. XXX. Quænam est definitio substantiæ angelorum?

RESP. Angelus est animal rationale, immateriale, hymnisonum, immortale.

QUÆST. XXXI. Quodnam opus est cœlestium virtutum in cœlis?

RESP. Hymnus nunquam intermissus, lausque perennis magnificentiæ Dei: forte etiam oratio assidua pro nostra salute. Quando vero ordines et militiae dicuntur, intelligendum est ordinem esse magisterii, ordinem tutelæ, ordinem providentiæ, ordinem ministerii, ordinem punientem, ordinem qui animas separet, ordinem in aliis permanentem. Porro ut varios supernarum virtutum ordines esse novimus, sic sunt stationes et cognitiones diversæ. Namque throni, cherubim et seraphim sine medio a Deo docentur, ut qui cæteris sint superiores, et Deo proximi. Hi autem docent inferiores ordines, eaque deinceps ratione inferiores a superioribus docentur. Infimus autem omnium ordo sunt sancti angeli, qui et ipsi hominum sunt magistri.

QUÆST. XXXII. An nostri sunt memores animæ quæ discesserunt, quemadmodum et angeli sunt nostri memores?

RESP. Sanctorum quidem animæ nostri omnino meminerunt, minime vero peccatorum animæ quæ in inferis jacent. Cum enim supplicium sibi debitum exspectent, merito certe de illo solum sunt solliciti, nihil aliud curantes.

(37) Ita Reg. 3, et Palat. 1. Editi vero, αὶ πρὸς ἡμᾶς μετασχηματιζόμεναι εἰδέναι, μία δὲ οὐσία αὐτῶν.

Sequentes porro duæ quæstiones 30 et 31, habentur supra in testimonio Scripturæ sacræ. Vide osæ de his diximus in Admonitione.

(38) Ἄυλον δεστ in editis et quibusdam mss. et supra legitur.

(39) Reg. 3, ἐπιστρεπτικὴν, τάξιν προνοητικὴν, τάξιν φυλακτικὴν. Mox Palat. 1, τιμωρητικὴν, τάξιν πολεμικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμ.

πὼν ἀσθένειαν συγκαταβατικῶς ὁ θεὸς σχηματιζόμενος, τοῖς προφήταις ἐφαίνετο. Ἀμέλει καὶ Ἰσαακὸς τότε ὑπάρχων, ὡς ἀνθρώπος αὐτοῖς πολλάκις ἐφαίνετο σεσαρκωμένος. Ὅθεν πρόδηλον ἔστι, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐβλεπον, ἀλλὰ τὴν δόξαν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν γυμνῶν ψυχῶν χρῆ ἐννοεῖν. Μόνη δὲ ἡ ἀγία Θεοτόκος, γυμνὴν οὐσίαν, ὡς ἔστι, τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἐθεάσατο.

Ἐρώτ. κθ'. Τί οὖν; Οὐδὲ οἱ ἄγγελοι κατ' οὐσίαν φαίνονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῖς ἀνθρώποις;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς· οὔτε γὰρ δύναται φθαρθὸς ὁ ὀφθαλμὸς θεωρῆσαι οὐσίαν ἀφθαρτον. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι σαφῶς ἐπιγνώσθαι, ὅτι οὐ κατ' οὐσίαν φαίνονται ἡμῖν οἱ ἄγγελοι· ἐπειδὴ οὐχ ἐνὶ σχήματι ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίζονται, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν σχήματι νεανίσκων μετασχηματιζόμενοι· οἱ δὲ ἐν εἰδει στρατιωτῶν. Καὶ ἀπλῶς πολλὰ αὐτῶν αἱ μορφαί, μία δὲ ἡ οὐσία (37).

Ἐρώτ. λ'. Τί δὲ ἔστιν ὄρος οὐσίας ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἄγγελός ἐστι ζῶον λογικόν, αὔλον (38), ὑμνολογικόν, ἀθάνατον.

Ἐρώτ. λα'. Τί δὲ τὸ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει;

Ἀπόκ. Ὑμνος ἀληκτος, καὶ αἶνος ἀπαυστος τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἔμμονος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὗται αἱ τάξεις καὶ στρατιαὶ λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικὴν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν προνοητικὴν, τάξιν διακονικὴν (39), τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχοχωριστικὴν, τάξιν ἐν ἄλλοις παραμονητικὴν. Ὅσπερ δὲ τάξεων διαφορὰς ἐν ταῖς ἀναδύμεσιν ἐγνωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν οὖν θρόνοι καὶ τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ ἀμέσως παρὰ τοῦ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα (40)· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα· τὸ δὲ κατώτερον πάντων τάγμα εἰσὶν οἱ ἄγιοι ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

Ἐρώτ. λβ'. Ἄρα δὲ μέμνηται ἡμῶν αἱ ἀπειθοῦσαι (41) ψυχαί, ὡσπερ καὶ οἱ ἄγγελοι ἡμῶν μνημονεύουσιν;

Ἀπόκ. Αἱ μὲν τῶν ἁγίων ψυχαὶ πάντως, αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαί, οὐδαμῶς (42). Τὴν γὰρ μένουσαν αὐτοῖς ἐκδεχόμενοι κόλασιν, εἰκότως περὶ ταύτης καὶ μόνον μεριμνῶσι, μηδεὸς ἐτέρου φροντίζοντες.

(40) Reg. 3, πλησιέστερα τυγχάνοντα· τὰ δὲ σεραφὶμ διδάσκει.

(41) Reg. 3, προαπειθοῦσαι.

(42) In Felic. cod. quodam, quem ille non notavit, sic legitur, Ἐν τῷ ᾄδῃ οὐσαί, οὐδὲ Θεοῦ οὐδὲ ἡμῶν μνημονεύονται. Καὶ ἀκούσον τοῦ Δαβὶδ λέγοντος πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; καὶ πάλιν· οὐχ οἱ νεκροὶ αἰνεσοῦσί σε, Κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβάντες εἰς ᾄδου, et hic finit responsum.

Ἐρώτ. λγ'. Τί δὲ νῦν ἄρα τὸ ἔργον ἐκεῖ τῶν τρο- A
απελθουσῶν ψυχῶν ;

Ἀπόκ. Ψυχὴ σώματος ἀπηλλαγμένη οὔτε ἀγαθόν
τι οὔτε πονηρὸν διαπράξασθαι δύναται. Αἱ γὰρ ὄπτα-
σῆαι, ἃς βλέπουσι (43) τινες περὶ τῶν ἐκεῖσε, οἰκο-
νομικῶς ὁ Θεὸς ταύτας δεῖκνυσι πρὸς ὠφέλειαν.
Ὅσπερ γὰρ ἡ λύρα, ἐὰν μὴ ἔχη τὸν κρούοντα, ἀργῆ
ὄρεται καὶ ἀπρακτος· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα,
ἐξ ἀλλήλων χωρισθέντα, οὐδὲν ἐνεργῆσαι δύναται.
Αἱ γοῦν τῶν ἁγίων ψυχαί, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐνεργούμεναι, μετὰ ἀγγέλων ἐν χώρᾳ ζώντων Θεὸν
ὑμνοῦσι καὶ ἀγάλλονται.

Ἐρώτ. λδ'. Τί οὖν ; οὐκ αἰσθάνονται τινος εὐεργε-
σίας καὶ αἱ τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχαί, γινομένων ὑπὲρ
αὐτῶν συνάξεων καὶ εὐποιῶν καὶ προσφορῶν ;

Ἀπόκ. Εἰ μὴ τινες εὐεργεσίας μετεῖχον ἐκ τούτου, B
οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο. Ἄλλ' ὡσπερ
ὅταν ἡ ἀμπελοσ ἀνθεῖ ἔξω ἐν τῷ ἀργῷ, αἰσθάνεται
δὲ τῆς ὀσμῆς αὐτῆς ὁ ἀποκεκλισμένος οἶνος, καὶ
συνανθεῖ καὶ αὐτός· οὕτω νόει καὶ τὰς τῶν ἀμαρ-
τωλῶν ψυχὰς μετεῖχον εὐεργεσίας τινὸς ἐκ τῆς ὑπὲρ
αὐτῶν γενομένης ἀναιμάκτου θυσίας καὶ εὐποιίας,
ὡς μόνος ἐπίσταται καὶ κελεύει ὁ ζώντων καὶ νεκρῶν
ἐξουσιαστής καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ἐρώτ. λε'. Ἄρα δυνατὸν γινῶναι, τίνος χάριν οὐ
συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ψυχὴν τινος τῶν ἐκεῖ ἀπελθόν-
των ἐπιανελεῖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγῆσασθαι, πῶς
ἔβη τὰ πράγματα ἐν τῷ ᾄδῃ (44), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη
ἢ ἐκεῖ ὑπάρχουσα ;

Ἀπόκ. Πολλὴ ἐντεῦθεν πλάνη ἐν τῷ βίῳ τίκεσθαι C
ἐπιέλλε. Πολλοὶ γὰρ τῶν δαιμόνων ἐν σχήμασι ἀν-
θρώπων τῶν κοιμηθέντων εἶχον μετασχηματίζεσθαι,
καὶ ἐμελλον ἐκ νεκρῶν ἐγγιγῆραι αὐτοὺς λέγειν,
καὶ πολλὰ ψευδῆ πράγματα καὶ δόγματα περὶ τῶν
ἐκεῖ εἶχον ἡμῖν ἐγκαταστειραὶ πρὸς τὴν ἡμῶν πλά-
νην καὶ ἀπώλειαν.

(45) Ἐρώτ. λς'. Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι συνέφερε
τῷ ἀνθρώπῳ προγιγνώσκειν τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ
τελευτῆς.

Ἀπόκ. Ἐὰν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ὁ Θεὸς ἐν
σοφίᾳ ἐποίησεν, οὐδὲ τούτου ἀσκόπως ἡμῖν ἀπέκρυψεν.
Εἰ γὰρ προεγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἡμέραν τῆς
ἐαυτοῦ τελευτῆς, ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἐμελλεν ἀδεῶς
ἐξμαρτάνειν, καὶ πρὸ δύο πολλαχίς ἢ τριῶν ἡμερῶν
τῆς ἐαυτοῦ τελευτῆς ἐπιδοῦναι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν, D
ἀκούσας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου εἰπόντος, ὅτι
« Ἐν ᾧ εὗρω σε, ἐν ἐκεῖνῳ καὶ κρινῶ σε. » Καὶ
ποῖα λοιπὸν, εἰπέ μοι, χάρις, ἵνα ἑκατὸν φόνους ποι-
ήσης καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δύο ἡμέρας μόνον
τῶν κακῶν ἡσχάσης ;

Ἐρώτ. λς'. Τίνος χάριν οἱ Χριστιανοὶ προσκυ-
νοῦμεν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τί δήποτε (46) οἱ Ἰου-
δαῖοι κατὰ ὄστρον ;

Ἀπόκ. Οὐ μίᾳ ὁμολίᾳ ἢ περὶ τούτου ἀπόδειξις καὶ
ἀπόκρισις. Ἐτέρως γὰρ Ἰουδαίους ἀπολογητέον, καὶ

(43) Ita quidam mss. Editi vero, ἃς βλέπομεν.

(44) Duo manuscripti, ἐπιανελεῖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ
διηγῆσασθαι πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν.

(45) Hæc quæstio deest in Palat. 2

224 QUÆST. XXXIII. Quid nunc igitur illic
agunt animæ quæ jam decesserunt ?

RESP. Anima corpore liberata nec bonum nec
malum potest efficere. Nam visiones quas de illis
quidam cernunt, Deus ad nostrum commodum dis-
pensat. Quemadmodum enim lyra, nisi pulsantem
aliquem nacta fuerit, vana et inutilis videtur :
sic anima et corpus post mutuam separationem
nihil possunt agere. Itaque sanctorum animæ a
sancto Spiritu agitatae, cum angelis in regione vi-
ventium Deum hymnis laudant et exsultant.

QUÆST. XXXIV. Quid ergo ? Nullumne beneficium
percipiunt peccatorum animæ, cum pro ipsis fiunt
synaxes, beneficentiæ et oblationes ?

B RESP. Nisi inde alicujus participes essent bene-
ficii, non eorum mentio fieret in oblatione. Verum
quemadmodum vite foris in agro floescente, ejus
percipit odorem vinum conclusum, simulque efflo-
rescit : sic intellige peccatorum animas alicujus
participes esse beneficii, ex incruento sacrificio
et beneficentia pro ipsis facta, ut solus novit et ju-
bet vivorum et mortuorum dominator, Deus nos-
ter.

QUÆST. XXXV. Num igitur possit sciri quam ob
causam non permisit Deus animam alicujus eorum,
qui illuc discesserunt, redire ad nos, nobisque
enarrare quomodo se res habeant apud inferos,
quæve sit ibi angustia ?

RESP. Multus inde error in vita oriretur. Nam-
que multi dæmones possent mortuorum hominum
formas assumere, seque ex mortuis excitatos asse-
verare, falsaque multa dogmata et res de his quæ
ibi fiunt, nobis spargere, quæ errandi et pereundi
nobis causa forent

QUÆST. XXXVI. Multi dicunt utile homini esse
prænosse diem sui obitus.

RESP. Si Deus omnia in sapientia ad nostrum
commodum fecit, certe neque absque ratione id
nobis occultavit. Nam si homo diem suæ mortis
prænosset, secure per totam vitam peccaret, sa-
piusque duobus vel tribus ante mortem diebus pœ-
nitentiam amplecteretur, propter hæc Dei verba per
prophetam aientis : « In quo te invenero, in hoc te
judicabo. » Et vero quæ jam, quæso, homini su-
peresset gratia, si contempto Deo centum perpe-
trares homicidia, duosque tantum per dies a malis
cessares ?

QUÆST. XXXVII. Cujus gratia nos Christiani ver-
sus orientem adoramus, et Judæi versus austrum ?

RESP. Non eadem similisve hac de re danda est
probatio et responsio. Aliter enim est satisfacien-

(46) Sic 4 mss In editis vero, τί δήποτε deest.
Mox editi, Οὐ μίᾳ δέ, sed δέ deest in maxima parte
mss.

dum Judæis : aliter res est explicanda gentilibus : aliter denique id est Christianis explicandum. Judæis igitur dicimus fideles idcirco versus orientem adorare, quod ita nobis jusserit Spiritus sanctus per Davidem prophetam hæc loquens : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes Domini⁹⁴. » Quod si dicat Judæus, ubi steterunt pedes Domini? ipsos his verbis docet propheta Zacharias : « Et stabunt pedes Domini in monte Olivarum ad orientem contra Jerusalem⁹⁵. » Unde et ipsi Judæi Jerosolymis orantes versus orientem, orant ad montem Olivarum. Et id quidem breviter Judæis responsum esto. Ad gentiles autem illud est dicendum, nos scilicet versus orientem adorare, non quasi plaga orientali circumscriptur Deus; sed quia Deus est, et dicitur lux vera. Idcirco ad lucem creatam respicientes, non ipsam, sed Creatorem ejus adoramus, ex splendidissimo elemento, **225** Deum omnium elementorum et sæculorum splendidissimum venerantes. Denique audiant et discant fideles ejus rei causa beatissimos apostolos jussisse ut Ecclesiæ Christianorum orientem spectarent; ut ad paradisum, unde excidimus, antiquam patriam regionem nostram respiciamus : oremusque Deum et Dominum, ut ad locum, unde exsules ejecti sumus, nos velit restituere. Propheta vero Judæos ad meridiem attendere præceperunt, quia Dominum ex meridie Jerusalem sive ex Bethlehem nasci deberet : hinc aiebat propheta⁹⁶, « Deus a Themam veniet, » id est, « ab austro. » τίκτεσθαι Κύριον· διὸ καὶ ἔλεγε προφήτης· « Ο

Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν (50) ἦξει, » τούτεστιν, « ἐκ νότου. »

QUÆST. XXXVIII. Quare, cum Christus sit circumcisus, nos similiter non circumcidimur?

RESP. Christus Filius Dei venit ut legem implect, ne Deo oppositus esse putaretur, adversariusque Dei qui legem dederat. Id enim ipsi sursum deorsumque exprobrabant. Cum autem ipse pro nobis ea quæ lex continet impleverit, jam nos sub lege non sumus sed sub gratia. Hinc Christus per Paulum hæc ad nos dicit : « Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit⁹⁷. » Unde manifesto cognoscimus Deo alienos esse omnes qui circumciduntur, sive fideles illi sint, sive infideles, sive Judæi, sive gentiles, quippe qui in lege Mosaica gloriantur, nec Christum sequuntur. Quemadmodum enim universi qui per sanguinem

⁹⁴ Psal. cxxxi, 7. ⁹⁵ Zachar. xiv, 4. ⁹⁶ Habac. iii. ⁹⁷ Galat. v, 2.

(47) Tres mss. sic habent, ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου. Καὶ ἐὰν λέγει ὁ Ἰουδαῖος· Ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου, ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει λέγων· Ἐστήσανται.

(48) Quidam manuscripti, ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου. Ibidem Reg. 2 et 3, quos sequimur, τὸν πρὸ πάντων στοιχείων. Editi, τὸν τῶν πάντων στ.

(49) Ita omnes manuscripti. In editis, ἀπόστολοι δεest. Mox Palatinus primus, Ἐποίησαν κατὰ τὸν παράδεισον ἡμᾶς προσέχειν, ὅθεν ἐξεπέσαμεν βουλόμενοι, ἵνα, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν ἀφορῶντες, αἰτούμεν τὸν δεσπότην. Palat. vero

ἑτέρως Ἑλληνιστὶν ἐρμηνευτέον· καὶ ἄλλως πάλιν περὶ τούτου Χριστιανοῖς σαφηνιστέον. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν εἶπομεν, ὅτι τούτου χάριν οἱ πιστοὶ προσκυνούμεν κατὰ ἀνατολάς, τοῦ ἀγίου Πνεύματος νομοθετήσαντος ἡμῖν διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰπόντος· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου (47). » Καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου; ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει αὐτοὺς λέγων· « Καὶ στήσονται οἱ πόδες Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατ' ἀνατολάς κατέναντι Ἱερουσαλήμ. » Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱερουσαλήμ προσευχόμενοι κατὰ ἀνατολάς, προσεύχονται εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ διὰ βραχείων πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία· πρὸς δὲ Ἑλληνας ἐκείνῳ φάμεν, ὅτι οὐχ ὡς ἐν ἀνατολαῖς περιγραφόμενου τοῦ Θεοῦ κατὰ ἀνατολάς προσκυνούμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φῶς ἀληθινὸν ἐστὶ τὸ καὶ ἐνομάζεται· τούτου χάριν πρὸς τὸ φῶς τὸ κτιστὸν ἀφορῶντες, οὐκ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ προσκυνούμεν, ἐκ τοῦ λαμπροτέρου στοιχείου (48), τὸν πρὸ πάντων στοιχείων καὶ τῶν αἰώνων ὑπέραμπρον Θεὸν γεραίροντες. Οἱ δὲ πιστοὶ ἀκουέτωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι περὶ τούτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι (49) κατὰ ἀνατολάς τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας προσέχειν ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶμεν· ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμενοι τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς, ὅθεν ἐξωρίσθημεν. Εἰς νότον δὲ προσέχειν Ἰουδαῖοις οἱ προφήται ἐνομοθέτησαν διὰ τὸν ἐκ νότου τῆς Ἱερουσαλήμ, ἦγον ἐκ Βηθλεὲμ, μέλλοντα Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν (50) ἦξει, » τούτεστιν, « ἐκ νό-

C Ἐρώτ. λη'. Τίνος χάριν τοῦ Χριστοῦ περιτμηθέντος, οὐ περιτεμνόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς αὐτός;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν Χριστὸς, Θεοῦ Υἱὸς ὢν, πληρῶσαι ἤθελε τὸν νόμον, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀντίθεος εἶναι καὶ ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω ἐνεκάλουν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Αὐτοῦ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν πληρῶσαντος τὰ ἐν νόμῳ, οὐκέτι λοιπὸν ἡμεῖς ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Διό φησι πρὸς ἡμᾶς διὰ Παύλου ὁ Χριστὸς· « Ὅτι, ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. » Ὅστε ἐντεῦθεν σαφῶς γινώσκομεν, ὅτι ἀλλότριος τοῦ Χριστοῦ (51) εἶσι πάντες οἱ περιτεμνόμενοι, εἴτε πιστοὶ, εἴτε ἀπιστοὶ, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, ὡς ἐν νόμῳ Μωσαϊκῷ καυχώμενοι, καὶ οὐ τῷ Χριστῷ ἐπόμμενοι. Ὅσπερ γὰρ ἀπαντες οἱ τὴν δι' αἵματος (52) καὶ

D 2 sic habet : Προέχειν ἐκέλευσαν, ἵνα, πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶντες ὅθεν ἐκπεπώκαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμεθα τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς ὅθεν ἐξεπέσαμεν. Hic responsionem clauditi Palat. 2, in quo quæst. 38 et 39, desunt.

(50) Reg. 2, Θαιμᾶν.

(51) Sic 2 mss. Editi vero, τοῦ Θεοῦ. Paulo post 2 mss., εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε ἀλλόπιστοι.

(52) Reg. 2, οἱ τὴν διαίρεσιν καὶ δι' αἵματος. Paulo post idem, ἀνατρέπονται.

κλῶγων θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν νομιζόντες, τὴν ἀνάι-
μακτον θυσίαν Χριστοῦ ἀνατρέπουσι καὶ βδελύσσον-
ται· οὕτω πάντες οἱ τὴν σάρκα περιτεμνόμενοι τὴν
πνευματικὴν περιτομήν, ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα,
λοιδοροῦσι καὶ ἀποστρέφονται· καὶ πάλιν ἄλλο
ὅμοιον. Οὐκ ἐν τῷ νόμῳ ὁ Χριστὸς τὸν διάβολον κατή-
ρηγῆσε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτη-
ρίαν εἰργάσατο· ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. "Ὅθεν νόμον μὲν
ὄρωντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν οὐδὲ φοβοῦνται·
σταυρὸν δὲ πολλάκις ὄρωντες τρέμουςι καὶ φεύγουσι
καὶ καταρροῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρωτ. λθ'. Τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἐπιτρέ-
ποντος, μὴ προσκυνεῖν χειροποίητα, διὰ τί προσκυ-
νοῦμεν εἰκόνας καὶ σταυρὸν, ἔργα τεκτόνων ὑπάρ-
χοντα, καθὼς καὶ τὰ εἰδῶλα τυγχάνουσιν (53) ;

Ἀποκ. Οὐχ ὡς θεοὺς προσκυνοῦμεν τὰς εἰκόνας οἱ
πιστοὶ· μὴ γένοιτο! ὡς οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ μόνον
τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῆς
πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς εἰκόνης ἐμφανίζομεν (54)·
ὅθεν πολλάκις τοῦ χαρακτῆρος λειανθέντος, ὡς ξύλον
ἀργὸν λοιπὸν τὴν ποτε εἰκόνα καίομεν. Καὶ ὥσπερ
Ἰακώβ μέλλων τελευτᾶν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βλάβου, τῷ
Ἰωσήφ προσεκύνησεν, οὐ τὴν βλάβον τιμῶν, ἀλλὰ
τὸν ταύτην κατέχοντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ οὐ δι'
ἕτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, εἰ μὴ διὰ
πόθον ὧν ἐμφανίζομεν· τοῦτο ποιοῦντες (55), ὡς καὶ
πατέρας καὶ φίλους ἀσπαζόμεθα· καθὼς καὶ οἱ Ἰου-
δαῖοι ποτε τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο χερου-
θὶμ τὰ χρυσοῦ καὶ τὰ γλυπτὰ προσεκύνησαν, οὐ τιμῶν-
τες τὴν τοῦ λίθου καὶ χρυσοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὸν ταῦτα
ἐπιτρέψαντα γενέσθαι Κύριον. Οἱ δὲ ἐξ ἀλαστονείας
ἀποστρεφόμενοι προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν καὶ τὰς
εἰκόνας (56), λεγέτωσαν οἱ ἀνόητοι πῶς μῦρα πολ-
λάκις ἐβλυσαν αἱ ἅγια εἰκόνας, δυνάμει Κυρίου ; πῶς
βέλος δεξαμένη ἄψυχος στήλη, ὡς ἐν σώματος φύ-
σις (57) αἷμα παραδόξως ἐξήγαγεν ; πῶς ἐκ σωρῶν
καὶ λειψάνων καὶ εἰκόνων πολλάκις δαίμονες βοῶντες
ἀπελαύνονται ; ἴνα δὲ τοὺς ἄφρονας ἐντρέψωμεν ἐπὶ
πλεῖον, ἄκουσον λόγον ἐκ πατέρων ἡμῶν διηγηθέντα
περὶ εἰκόνας. "Ὅτι ἐν Ἱερουσολύμοις τινὶ τῶν ἀσκητῶν
ἐπετίθετο καὶ διηνώχλει ὁ πονηρὸς δαίμων (58). Ἐν
μῆ οὖν φαίνεται αὐτῷ αὐταῖς ὕψει τὸ πνεῦμα, λέ-
γων, ὅτι, ἐὰν θέλῃς ἵνα μὴ σε πολεμῶ, μὴ προσκυνή-
σης τὴν εἰκόνα ταύτην, καὶ ἀφίσταμαι ἀπὸ σοῦ. Ἦν
δὲ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας Θεοτόκου (59). Εἶτα τί φασὶ
πρὸς ταῦτα οἱ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χα-
ρακτῆρας τῶν ἁγίων, οὗσπερ δι' ὑπόμνησιν καὶ
μόνον ἐκτυποῦμεν, καὶ οὐ δι' ἕτερον τρόπον ; καὶ οὐ-
τω μὲν περὶ εἰκόνων διὰ βραχείων λόγος. Τὸν δὲ
σταυρὸν πρόδηλον, ὅτι διὰ τὸν σταυρωθέντα ἐν αὐτῷ
Χριστὸν προσκυνοῦμεν οἱ πιστοὶ καὶ ἀσπαζόμεθα.

Ἐρωτ. μ'. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ καὶ εἰς θῶνον ὁ Χριστὸς

(53) Reg. 2, 3, τυγχάνει.

(54) Ita manuscripti quidam. Editi vero, ἐμφανί-
ζομεν καὶ ὥσπερ, omisissis reliquis.

(55) Sic manuscr. auidam. Editi vero, ἐμφανίζό-
μεθα ταῦτο ποιοῦντες.

(56) Reg. 2 et 3, εἰκόνας τῶν ἁγίων. Et infra,
αἱ ἁγίων εἰκόνας

A et irrationalia animalia Deo se sacrificium offerre
arbitrantur, incruentum Christi sacrificium ever-
tunt et abominantur : ita omnes qui carne cir-
cumciduntur, spiritualem circumcisionem sive san-
ctum baptismum contumelia afficiunt et aversantur.
Aliud rursus simile. Non in lege Christus diabolum
et dæmones prostravit, neque in ea salutem est
operatus ; sed in cruce. Unde legem dæmones vi-
dentur, non tremunt nec timent ; crucem autem
sæpe cernentes tremunt abeuntque, prosternuntur
et fugantur.

QUÆST. XXXIX. Cum Deus per prophetas præ-
cipiat ne opera manu facta adoremus, cur imagi-
nes et crucem adoramus, quæ sunt opera artifi-
cum, non secus ac ipsa idola ?

RESP. Nos fideles minime adoramus imagines,
tanquam deos, ut gentiles : absit ! sed tantum-
modo affectum et amorem animæ nostræ erga ima-
ginis formam significamus. Quamobrem plerum-
que, ablata et deleta figura, id quod olim imago
fuit, ut inutile lignum comburimus. Ac quemad-
modum Jacob moriturus, in extrema virga Jose-
phum adoravit, non virgam honorans, sed eum
qui virgam tenebat : ita et fideles non alio modo
imagines veneramur, nisi ob nostrum erga eos de-
siderium, quorum effigiem exprimimus : id ea ra-
tione agentes, qua vel liberos, vel parentes et ami-
cos salutamus : quemadmodum Judæi olim duas
legis tabulas, duosque cherubim aureos et sculptos
adorabant, non ipsam lapidis vel auri naturam
honorantes, sed Dominum qui ista jussit fieri. Qui
vero præ superbia crucem et sanctorum imagines
adorare refugiunt, dicant stulti quomodo non raro
e sacris imaginibus, Dei virtute, manarint un-
guenta ? quomodo inanimata statua telo confossa
sanguinem, velut corporea natura, mirabiliter pro-
fuderit ? quomodo tumulis, reliquiis et imaginibus
sæpe dæmones clamantes expellantur ? Ut autem
insanos magis confundamus, audi sermonem quem
patres nostri de quadam imagine narraverunt. Je-
rosolymis cuidam ascetæ insidiabatur et molestus
erat malus dæmon. Quodam 226 igitur die ei ipsis
oculis videndus apparet spiritus aiens : Si velis ut
te non impugnem, noli hanc adorare imaginem,
et a te discedam. Erat autem sanctæ Deiparæ imago.
Quid ad hæc dicendum habent ii qui sanctorum
effigies vetant adorare, quas memoriæ duntaxat
causa, non aliam ob rationem efficitur ? Atque hæc
quidem breviter de imaginibus dicta sint. Quod
autem nos fideles crucem adoramus et salutamus,
manifestum est id nos agere propter Christum qui
in ea affixus est.

QUÆST. XL. Igitur cum Christus quoque asino

(57) Ita quidam mss. Editi vero, ἐν σώματι
φύσει.

(58) Reg. 5, ὁ πορνικὸς δαίμων.

(59) Reg. 2. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν τὸν χαρακτῆρα τῆς
ἁγίας Θεοτόκου βαστάζοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστόν

insederit, debemus etiam asinos salutare ac venerari? Hæc enim nobis obijciunt Judæi et gentiles.

RESP. Non in asino Christus diabolus et dæmones devicit, neque in eo salutem est operatus, sed in cruce. Unde cum asinos vident dæmones, non tremunt nec formidant : at cum crucem vident, sæpe tremunt, horrent, sternuntur ac fugantur.

QUÆST. XLI. Qua de causa nos fideles omnes, cruces, Christi crucis imagines, effingimus : sanctæ autem ejus lanceæ, arundinis et spongiæ imagines non efficimus? Hæc enim æque sunt sancta ac crux ipsa.

RESP. Crucis figuram ex duobus lignis compingimus, quam adoramus. Cum vero quis infidelium nobis exprobrare velit, quod lignum adoremus, possumus duo ligna disjungere, crucisque figuram dissolvere, atque ut mera ligna reputare : indeque infideli persuadere nos non lignum venerari, sed crucis figuram. Idem autem agere non possumus in lancea, arundine aut spongia.

QUÆST. XLII. Undenam certum est Christianorum fidem præstare aliis omnibus quæ sub cælo sunt? Siquidem fides omnis se cæteris magis piam esse existimat.

RESP. Multa hac de re liceret dicere, proluxaque est Christianorum fidei probatio. Attamen duo quædam signa apud nos videntur, quæ nostram religionem Deique erga nos amorem et præsidium declarant. Primum est, quod ab initio sæculi nullam gentem novimus ab omnibus aliis tandiu impugnatam gentibus nec deletam, præter solam Christi fidem, quæ sane non deleri non potuisset, ab omnibus adeo impugnata gentibus, nisi manus Domini eam servasset et servaret quominus deleteret. Alterum est, quod nullus imperator Christianorum barbaris unquam in mortem traditus est, quamvis tot gentes imperium oppugnarent. Imo non solum imperatorem opprimere non valuerunt, sed nec ejus imaginem ex nummis, cum cruce delere, licet nonnulli tyranni id tentaverint. Nec enim existimes tenuem et vilem rem istam esse. Nisi enim fidem nostram præ aliis omnibus elegisset Deus et dilexisset, ipsam minime absque damno et vulnere, medias inter gentes luporum similes, servasset. Præterea non debuit permittere Deus falsam fidem, post incarnationem Filii sui et Dei nostri Domini Jesu Christi, per omnes terræ fines dominari. Unde hoc ipsum quod in omnibus gentibus creditum sit Christi Evangelium, certum est argumentum non aliam piam esse fidem sub cælo.

(60) Hæc quæstio deest in Basil. Ibid. Palat. 2, λοιπόν ἐπεὶ εἰς ὄνον ὁ Χριστὸς ἐκάθισεν, ὀφείλομεν καὶ τοὺς ὄνους ἀσπάξασθαι. Ἀπόκ.

(61) Quidam mss., σταυρὸν δὲ ὀρώντες τρέμουσι καὶ φεύγουσι καὶ κατ.

(62) Palat. 1, διαλύσαντες ταῦτα βίψαι· καὶ κατα-

ἀπεκάθισεν, ὀφείλομεν λοιπόν καὶ τοὺς ὄνους ἀσπάξασθαι (60); Τοῦτο γὰρ πρὸς ἡμᾶς λέγουσιν οἱ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων παῖδες.

Ἀπόκ. Οὐκ ἐν τῷ ὄνῳ τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς κατήγγησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηριαν εἰργάσατο, ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν ὄνους μὲν ὀρώντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν, οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλὰκις ὀρώντες τρέμουσι καὶ φρίττουσι (61), καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρώτ. μα'. Τίνος δὲ χάριν οἱ πιστοὶ ἅπαντες σταυροὺς μὲν ἀντιτύπους τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ποιοῦμεν, τῆς δὲ ἀγίας αὐτοῦ λόγχης, ἣ τοῦ καλάμου, ἣ τοῦ σπόγγου, ἀντίτυπα οὐ κατασκευάζομεν; Ἄγχι γὰρ εἰσι καὶ ταῦτα καθὰ καὶ ὁ σταυρὸς.

Ἀπόκ. Τὸν μὲν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐκ δύο ξύλων συνάπτοντες προτικνοῦμεν. Ἦνίκα δὲ τις ἡμῖν τῶν ἀπίστων ἐγκαλέσειεν, ὡς ξύλον προσκυνούντας, δυνάμεθα τὰ δύο ξύλα χωρίσαντες, καὶ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ διαλύσαντες, ὡς ἀργὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι ξύλα, καὶ τὸν ἀπίστον (62) πείσαι, ὅτι οὐ τὸ ξύλον σεβόμεθα, ἀλλὰ τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον. Ἐπὶ δὲ λόγχης ἣ καλάμου, ἣ σπόγγου, τοῦτο ποιῆσαι ἣ δεῖξαι οὐ δυνάμεθα.

(63) Ἐρώτ. μβ'. Πόθεν δῆλον, ὅτι κρεῖττον πάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν πίστεως οἱ Χριστιανοὶ πιστεύομεν; Πᾶσα γὰρ πίστις εὐσεβεστέραν ἑαυτὴν εἶναι νομίζει τῶν λοιπῶν πίστειων.

Ἀπόκ. Πολλὸς ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ μακρὰ ἡ Χριστιανῶν (64) πίστεως ἀπόδοσις. Ὅμως δὲ δύο τινὰ ὀρώντες σημεῖα παρ' ἡμῖν, τὴν ἡμῶν εὐσέβειαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ σκέπην ἐμφανίζοντα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐχ εὐρίσκομεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος ἔθνος ὑπὸ πάντων ἔθνῶν πολεμηθὲν ἐπὶ χρόνους τοσούτους (65) καὶ μὴ ἐξαλειφθὲν, εἰ μὴ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἥτις οὐκ ἂν ἐμεινεν ἀνεξάλειπτος, οὕτως ὑπὸ πάντων τῶν ἔθνῶν πολεμηθεῖσα, εἰ μὴ χεῖρ Κυρίου διεφύλαττε καὶ φυλάττει αὐτὴν ἀνεξάλειπτον· δευτέρον δὲ, ὅτι περ οὐδεὶς βασιλεὺς Χριστιανῶν βαρβάρους ποτὲ παρεδόθη εἰς θάνατον, καίτοι τοσούτων ἔθνῶν τὸ βασιλεῖον πολεμησάντων. Οὐ μόνον δὲ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν αὐτοῦ εἰκόνα ἐκ τοῦ νομίσματος καταργῆσαι σὺν τῷ σταυρῷ ἴσχυσαν, καίπερ τινῶν τυράννων τοῦτο δοκιμασάντων. Μὴ γὰρ ψιλοῦντε καὶ εὐτελὲς σοι πρᾶγμα τοῦτο εἶναι νομισθῆ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπὲρ πάσας ἄλλας πίστεις τὴν ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἐξελέξατο καὶ ἠγάπησεν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀνὰ μέσον τῶν ἔθνῶν ὡς λύκων θνητῶν ἐφύλαττεν ἀβλαβῆ τε καὶ ἀτρωντον. Πλὴν οὐδὲ ἐμελλε συγχωρεῖν ὁ Θεὸς πεπλανημένην πίστιν κατακυριεύειν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὅθεν καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, μαρτυρία ἐστὶν ἀψευδῆς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλη πίστις εὐσεβῆς ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν.

πατῆσαι, καὶ τὸν ἀπ.

(63) Quæstio hæc abest a Palat. 2 et a veteril us editis Latinis.

(64) Sic quidam mss. Editi, ἡ περὶ Χριστιανῶν.

(65) Sic maxima pars mss. Editi, ἐπὶ χρόνοις τοσούτοις.

(66) Ἐρώτ. μγ'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὁ Ἀ Σατανᾶς οὐ διεΐλεν ἄλλην πίστιν ἐπὶ γῆς εἰς τοσαύτα; αἰρέσεις, εἰ μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν;

Ἀπόκ. Ὡς ἀντικειμένην αὐτῷ δηλονότι καὶ καταργούσαν αὐτόν. Ποία γὰρ, εἰπέ μοι, φρονεῖς ἢ μέριμνα τῷ Σατανᾷ, Ἰουδαίους, ἢ Σαμαρείτας, ἢ Ἕλληνας πολεμῆσαι, ἢ μερίσαι εἰς αἰρέσεις καὶ πίστεις διαφόρους; Πᾶσαι γὰρ αὐταὶ αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδαμῶς ὁ Σατανᾶς τὸ ἑαυτοῦ πολεμεῖ, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὡστε τῷ βουλομένῳ καὶ ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερα πίστις εὐσεβῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἄλλη, εἰ μὴ μόνη ἡ εἰς Χριστόν.

(67) Ἐρώτ. μδ'. Ποίῳ δὲ τρόπῳ πείσομεν τὸν ἰδιώτην καὶ βάρβαρον, ὅτι ὑπὲρ πάσας τὰς αἰρέσεις ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὴν ὀρθὴν πίστιν ἔχει, καὶ οὐ σφάλεται;

Ἀπόκ. Οἱ μὴ δυνάμενοι Γραφῶν τε καὶ δογμάτων ἀκριβεῖαν καὶ βάθος ἀκούσαι ἐντεῦθεν τὸ μόνον καὶ εὐσεβὲς (68) τῆς καθολικῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πιστωθῆναι ὀφείλουσι· λέγω δὴ ἐκ τοῦ πάντα τοὺς σωτηρίους καὶ τιμίους τῶν Χριστοῦ παθημάτων τόπους τῇ καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Θεοῦ δωρηθῆναι καὶ πιστευθῆναι· λέγω δὴ τὴν Ναζαρεθ, ἔνθα ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε· τὴν Βηθλεὲμ, ἔνθα κατὰ σάρκα ἐτέχθη· τὴν Σιών, ἔνθα τὴν σωτηρίαν τῷ κόσμῳ ἐργάσατο· τὴν Ἰορδάνην, ἔνθα τὸν Ἀδάμ ἀνεκαίνισε· τὸ Θαβῶρ, ἔνθα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν προετύπωσε· τὸ τῶν Ἐλαιῶν ὄρος, ὅθεν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν οὐρανοῖς ἀφ' ἡμῶν ἀνελήλυθεν. Οὐσπερ ἅπαντας τοὺς αὐτοῦ ἁγίους καὶ σεβασμίους, τόπους οὐκ εἰκὴ οὐδὲ C μάτην τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεπίστευσεν (69)· ἀλλ' ὡς εὐσεβεστέρᾳ δηλονότι καὶ τιμωτέρᾳ πάντων ἐπὶ τῶν ἁγίων παρὰ Χριστιανοῖς ὀνομαζομένων πίστει καὶ ἐκκλησιῶν. Καὶ ὡσπερ βασιλεὺς τοὺς τιμίους αὐτοῦ τοῦ παλατίου κοιτώνας καὶ θησαυροὺς τοὺς πιστοτέρους πάντων τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ ἐγχειρίζει τε καὶ πιστεύει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀπ' ἀρχῆς τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς σεβασμίους αὐτοῦ τόπους ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ λέγει ὁ δι' ἐναντίας (70), ὅτι βασιλικὴ τυραννίς τούτους κατέχομεν, μανθανέτω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περ, καὶ βαρβάρων πολλάκις τὴν Παλαιστίνην παραλαβόντων, οὐ συνεχώρησε Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ τόπους αἰρετικοῖς (71) παραδοθῆναι. Ἀλλὰ, κὰν πρὸς βραχὺ τοῦτο ἐπεχειρήσαν, συντόμως πάλιν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐλῶν καὶ τόπων.

Ἐρώτ. με'. Πού ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀποστόλοις Χριστιανούς ὀνομάζειν τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ;

Ἀπόκ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀκούομεν, ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ γέγονε πρῶτος χρηματι-

⁶⁶ Joan. 1, 14. ⁶⁷ Act. 11, 26.

(66) Quæstiones 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 et 52, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(67) Quæstio hæc abest a Palat. 4; at responsio minime. Post βάρβαρον Reg. 2, habet, καὶ ἀγγέλμων.

QUÆST. XLIII. Si ita res habet, cur Satanas non aliam fidem in terra divisit in tot hæreses, præter solam Christianorum fidem?

RESP. Quia scilicet ipsi adversatur, vimque ejus irritam plane reddit. Ecqua enim cura, amabo, 227 Satanæ esset Judæos, Samaritas aut gentiles adoriendi aut in hæreses et varias fides discindendi? Hæ enim ad ipsum pertinent, nec unquam Satanas ea quæ sunt ejus impugnat, sed quæ Dei sunt. Quocirca inde quisque possit discere, aliam piam fidem in terris nullam esse, præter eam qua in Christum credimus.

QUÆST. XLIV. Quanam ratione ruii homini et barbaro persuadebimus catholicam Ecclesiam præ omnibus hæresibus rectam fidem habere, nec errare?

RESP. Qui Scripturarum et dogmatum accuratam et profundam explanationem audire non possunt, inde persuasi debent esse de integritate et veritate catholicæ Christi Ecclesiæ, nempe hoc ex capite, quod salutaria et veneranda Christi passionum loca, catholicæ et orthodoxæ nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et credita: nempe Nazareth ubi Christus et habitavit in nobis⁶⁶; Bethlehem, ubi secundum carnem natus est; Sion, ubi salutem mundo operatus est; Jordanis, ubi Adamum renovavit; Thabor, ubi cælorum regnum præfiguravit; mons Olivarum, unde in cælos ad Patrem, a nobis ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus loca non temere nec frustra catholicæ Ecclesiæ concredidit, sed ut, omni alia fide et Ecclesia, inter Christianos nuncupata, piæ magis et honoratiori. Ac quemadmodum imperator pretiosa palatii sui cubicula thesaurosque committit et credit omnium suorum ministrorum fidelioribus: ita et Christus ab initio sui adventus, veneranda ejus scilicet loca, catholicæ Ecclesiæ concredidit. Quod si adversarius respondeat nos potestate tyrannica illa possidere, discat ille quod, etiamsi Palæstinam sæpe barbari occupaverint, non permisit Christus sua loca tradi hæreticis. Quod etsi id ad breve tempus tentaverunt, cito rursus catholica Ecclesia ipsos abegit, non secus ac porcos a sanctis Christi Dei nostri ædibus et locis.

τούτους ἀπεδίωξεν, ὡς χοίρους τῶν ἁγίων Χριστοῦ

QUÆST. XLV. Ubinam præcepit Deus apostolis Christianos appellare eos qui Christo credunt?

RESP. Legimus in Actibus apostolorum⁶⁷, oraculum primo editum esse Antiochiæ, sive Dei rev-

(68) Reg. 2, τὸ ἄμωμον καὶ ἀκριβές. Infra idem quem sequimur, ἐκ τοῦ πάντας. Editi, τοὺς πάντας

(69) Tres mss., ἐπίστευσεν.

(70) Palat. 1, ὁ ἐναντίας.

(71) Ita Reg. 2, 5, et Basil. qui in hac responsione plane desinit. Edit., καὶ αἰρετ.

lationem apostolis præcipientem, ut nos Christiani nominaremur. Quocirca diligenter advertat quicunque ad Christum vult accedere, omnem fidem in terris nomine alicujus hominis appellari. Scilicet a Simone Simoniani dicuntur, a Marcione Marcionitæ, ab Ario Ariani, et Eunomiani propter Eunomium. Hæ omnes cæteræque fides, quæ hominum nomina ferunt, atque ita propter illos appellantur, non sunt Dei, neque Deus in illis est. Nam si Dei sunt, cur hominum nominibus appellantur et insigniuntur? Gloriatio igitur gloriationum erit nobis catholica Ecclesia, ut et quod Christiani dicimur et nominamur, ut qui non ab 'omnibus nomine-mur, sed a Deo illuminemur.

QUEST. XLVI. Quis ante omnes Deum in terris nominavit Deum?

RESP. Diabolum esse manifestum est, cum scilicet ad Evam dixit: «Quid dixit vobis Deus ut ex omni ligno, quod est in paradiso, comedatis?» Nec vero id mireris: namque cum diabolus fuerit olim angelus, tunc supra hominem scientiam habuit.

QUEST. XLVII. Ubinam vero paradysum dicemus esse? Alii enim Jerosolymis, alii in cælis eum esse aiunt.

RESP. Nemo horum vere sentit. Nam quod Jerosolymis paradysus non sit, testatur Adam qui in **228** Calvario jacet. Certum autem est eum in paradiso sepultum non fuisse, sed extra eum ejectum esse. Quod autem paradysus non sit in cælis, testatur Scriptura quæ ait, «Et plantavit Deus paradysum in Eden ad orientem». Docemur itaque ab oriente universæ terræ esse paradysum. Hinc scribunt accurati historici hujus rei causa fragrantia aromata versus orientales sive Indicas partes existere, utpote quæ paradiso sint viciniores. Atque ut palmæ mares palmas feminas proximas, ventorum aspiratione, contingentes, eas fecundas reddunt: sic fragrantia quæ ex paradiso, ventorum afflatu, exit, arbores locorum illorum viciniores fragrantes efficit.

QUEST. XLVIII. Dicimusne paradysum corruptioni obnoxium esse, an incorruptum?

RESP. Neque corruptioni obnoxium dicimus, quo modo nostræ arbores et fructus putredine et vermicibus corrumpuntur. Nec item rursus incorruptus plane est, futuri sæculi non amplius veterascentis incorruptione. Verum si cum nostris fructibus et hortis comparatur, omni corruptione superior est: at si cum gloria futurorum bonorum conferatur,

¹ Gen. III, 4. ² Gen. II, 8.

(72) Ita quidam mss. Editi vero, Χριστιανισμός.

(75) Hæc quæstio inferius habetur inter quæstiones posteriores. Ibid. mss. quidam, Θεὸν τὸν Θεόν, recte. In editis, τὸν Θεόν, semel.

(74) Hæc afferuntur ab Anonymo Ravennate per

σμός (72), ἤγουν ἀποκάλυψις Θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιτρέπουσα καλεῖσθαι ἡμᾶς Χριστιανούς. Διὸ ἀκριβῶς γινωσκέτω ὁ τῶ Χριστῷ προσελθεῖν βουλόμενος, ὅτι πᾶσα πίστις ἐπὶ γῆς εἰς ἄνθρωπου ὀνομαζομένη· λέγω δὴ ἀπὸ Σίμωνος Σιμωνιανοί, καὶ ἀπὸ Μαρκίωνος Μαρκιωνίται, καὶ ἀπὸ Ἀρείου Ἀρειανοί, καὶ δι' Εὐνόμιον Εὐνομιανοί· αὗται πᾶσαι καὶ αἰλοίται, αἱ εἰσὶν ἀνθρώπων ὀνόματα, καὶ δι' αὐτοῦς οὕτως ὀνομαζόμεναι πίστεις, οὐκ εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰσι, τίνας χάριν ἀνθρώπων ὀνόμασιν ὀνομάζονται τε καὶ σεμνύονται; Καύχημα τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ καυχημάτων ἡ καθολικῆ Ἐκκλησία, καὶ τὸ κηρύττεσθαι καὶ ὀνομαζεσθαι Χριστιανοί, ὡς μὴ παρὰ ἀνθρώπου ὀνομασθέντες, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτισθέντες.

B (73) Ἐρώτ. μζ'. Τίς πρὸ πάντων ὀνόματε Θεὸν τὸν Θεὸν ἐπὶ γῆς;

Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι ὁ διάβολος, ὅτε πρὸς τὴν Ἐβαν ἔλεγε· «Τί ὅτι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεός, ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φαγεῖν,» καὶ μὴ θαυμάσης τοῦτο· ἄγγελος γὰρ ὢν ποτε ὁ διάβολος, εἶχε γνῶσιν ὑπὲρ τὸν ἀνθρώπον τότε

Ἐρώτ. μζ'. Ποῦ θέλομεν λέγειν, ὅτι ἐστὶν ὁ παράδεισος; Οἱ μὲν γὰρ φασιν, ὅτι ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ δὲ ἐν οὐρανοῖς.

Ἀπόκ. (74) Οὐδὲ εἷς τῶν δύο ἀληθής. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ὁ Ἀδάμ ὁ ἐν τῷ Κρανίῳ κείμενος. Εὐδὴλον δὲ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐτάφη, ἀλλ' ἐξεβλήθη. Ὅτι δὲ οὐκ (ἐν) οὐρανοῖς ἐστὶν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· «Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολάς.» Διδάσκει οὖν ἡμᾶς, ὅτι ἐξ ἀνατολῶν πάσης τῆς γῆς ἐστὶν ὁ παράδεισος. Ὅθεν φασιν ἱστορικοὶ τινες ἀκριβεῖς παῖδες (75), ὅτι τοῦτου χάριν πάντα τὰ εὐώδη τῶν ἀρωμάτων περὶ τὰ ἀνατολικώτερα, ἤγουν τὰ Ἰνδικὰ μέρη, ὑπάρχουσιν ὡς πλησιόχωρα τυγχάνοντα τοῦ παραδείσου. Καὶ ὡς περ φοίνικες ἀρσενες τοὺς πλησιάζοντας φοίνικας θηλυκοὺς τῇ πνοῇ τῶν ἀνέμων συμμιδάζοντες, καρποφόρους (76) ποιοῦσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου τῇ τῶν ἀνέμων πνοῇ εὐωδία ἐξερχομένη τὰ πλησιώτερα τῶν ἐκεῖσε τόπων δένδρα ἀρωματίζειν ποιεῖ.

Ἐρώτ. μη'. Φθαρτὸν μὲν φαμεν τὸν παράδεισον, D ἢ ἄφθαρτον;

Ἀπόκ. Οὐτε φθαρτὸν αὐτὸν λέγομεν κατὰ τὴν τῶν παρ' ἡμῶν φυτῶν τε καὶ καρπῶν σῆψιν καὶ σκωληκῶν ποιότητα· οὔτε μὴν πάντῃ πάλιν ἀφθαρτον κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀφθαρσίαν, καὶ οὐ γινομένην παλαιώσιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν καρποὺς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἐστὶν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων

D. Placidum Porcheron edito, p. 14.

(75) Ita quidam mss. Editi vero, ἱστορικῶν ἀκριβῶν παῖδες.

(76) Reg. 2, καρποφοροῦσιν.

ἀγαθῶν, ὧν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, ἅ παντα ἐλαχὺς ἐστὶ καὶ πιστεύεται.

Ἐρωτ. μθ'. (77) Πόσον χρόνον ἐν παραδείσῳ ἐποίησεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Ἀμφιβαλλόμενον τοῖς πατράσιν ἠρώτησας πρόβλημα. Οἱ μὲν γὰρ φασὶν ἑξαμηνιαῖον χρόνον, εἰ δὲ πλείονα· ἄλλοι δὲ τσσαύτας ὥρας καὶ μόνον, ὅσας ὁ Κύριος ἐν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ πεποίηκεν, ὅπερ οἶμαι ἀληθέστερον εἶναι· ἕτεροι δὲ ἐννέα καὶ μόνον ὥρας ποιῆσαι.

Ἐρωτ. ν'. (78) Τί δὲ ἦν ἄρα τὸ ξύλον, ἐξ οὗ τὸν καρπὸν ἔφαγεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ συμφώνως εἰρήχασιν οἱ Πατέρες· καὶ δικαίως. Ὅπερ γὰρ ἡ θεία Γραφή ἐκουσίως ἀπέκρυψεν, οὐδεὶς κατὰ ἀκριβείαν εἰπεῖν ἔσχυσεν. Ὅθεν οἱ μὲν σῦκον εἶναι φασὶν τὸν καρπὸν, ἄλλοι δὲ τὴν τῆς Εὐας θεωρίαν. Δοκεῖ δὲ τισὶ μηδαμῶς βεβρωκέναι τὸν Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἴσως δὲ ὁ πρῶτος ἀληθέστερος ὑπάρχει, ὁ τοῦ σύκου, (79) διὰ τὸ τοῖς φύλλοις αὐτοῦ εἰς σκέπην χρῆσασθαι τοὺς προπάτορας, καὶ διὰ τὸ τὴν συκῆν ὕστερον ὑπὸ Χριστοῦ καταραθεῖσθαι. (Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Ἰσιδώρος ὁ Πηλουσιώτης ἐν τῇ πεντηχοστῇ αὐτοῦ πρώτῃ ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι σῦκον ἦν, ἐξ οὗ οἱ προπάτορες ἔφαγον καρπὸν· καὶ ὅτι ἀπὸ ἀρχαίων γερόντων ἐγνώσθη αὐτῷ τοῦτο.)

Ἐρωτ. να'. Καὶ εἰ μὴ παρέβη ὁ Ἀδάμ, πῶς ἐμελλεν γενέσθαι ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ πλῆθος;

Ἀπόκ. Ἡδύνατο ὁ λόγῳ συστησάμενος τὸ πλῆθος τῶν ἀγγέλων, τιμῆν τινὴ καὶ καθαρῶν τρόπων συστήσασθαι πλῆθος γένους ἀνθρώπων. Τινὲς δὲ φασὶν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἄρσεν καὶ θῆλυ ποιήσαντος, εὐδὴλον, ὅτι διὰ σπερμογονίας ἐβουλήθη ὁ Θεὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων συστήσασθαι. Ὅμως δὲ οὐκ ἠβούλετο διὰ παρακοῆς, ἀλλὰ μετὰ τιμῆς γενέσθαι τοῦτο.

Ἐρωτ. νβ'. Διὰ τί δὲ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν ἐτέλεσεν;

Ἀπόκ. Ἐν τῷ ἀριθμῷ τὴν δεκάδα εὐρίσκομεν πληρωμα παντὸς ἀριθμοῦ. Ἐὰν γὰρ εἰς τὴν δεκάδα καταλάβῃς, πάλιν εὐθέως εἰς τὴν μονάδα ὑποστρέφεις. Ἐπτά οὖν καὶ τρεῖς ἐστὶν ὁ πληρέστατος ἀριθμὸς. Καὶ τούτου χάριν αἱ ἑπτὰ εἰσι τῆς κτίσεως· ἡ δὲ ἅγια Τριάς ἄκτιστος.

Ἐρωτ. νγ'. Πολλὴ τις παρὰ τῶν πολλῶν καθέστηκε ζητησις, τίνα δεῖ προτάττεσθαι, λέγω δὴ τὴν ἡμέραν πρὸ τῆς νυκτὸς, ἢ τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἡμέρας; Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν τὴν ἡμέραν προτερεῖσιν, εὐρίσκεται λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐν σαββάτῳ ἀναστάς. Ἡ γὰρ νύξ ἐκεῖνη τοῦ σαββάτου ἦν, κατὰ τὸν λόγον Μωσέως τοῦ συγγραφέως τῆς κοσμοποιίας.

Ἀπόκ. Κατὰ μὲν τὸν σκοπὸν καὶ λόγον τὸν λέγοντα, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸ πάντων, «Γενηθήτω φῶς,» πρόβλητον, ὅτι ἡ ἡμέρα προτερεῖται (80) τῆς νυκτὸς.

(77) Hæc quæstio deest in prius editis; sed legitur in quibusdam mss.

(78) Huic similis est quæstio 26 Theodoretī in Genes.

(78') Interpres videtur legisse: ἄλλοι δὲ καρπὸν πνευματικόν, quæ desunt in textu Græco. Εἰρη.

quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, valde inferior et est et creditur.

QUEST. XLIX. Quantum temporis in paradiso mansit Adam?

RESP. Rem de qua non consentiunt Patres proponis. Alii enim sex menses, alii diutius mansisse existimant, alii tot horas (nec amplius) quot Dominus in ligno crucis mansit, quod arbitror verius esse. At alii vero novem tantum horas.

QUEST. L. Quale lignum fuit, cujus fructus Adamus comedit?

RESP. Nec hac in re consentiunt Patres, et merito. Quod enim divina Scriptura sponte occultavit, nemo exquisite potuit dicere. Unde alii ficum fuisse illum fructum putant: alii fructum spiritalem (78'), alii Evæ contemplationem. Nonnullis etiam videtur nihil in paradiso comedisse Adamus. Forte tamen verior est prima sententia quæ ficum fuisse defendit, quia scilicet hujus foliis usi sunt primi parentes ad se tegendum, et quod postea ficus a Christo maledicta fuerit. (Sanctus autem Isidorus Pelusiota in quinquagesima prima ipsius epistola, ait ficum fuisse, cujus fructum primi parentes comederunt, quodque id ab antiquis senibus audiverit.)

QUEST. LI. Porro si Adam non prævaricatus esset, quales debebat esse hominum vita et multitudo?

RESP. Poterat Deus, qui verbo multitudinem angelorum creaverat, venerando quodam et puro modo multitudinem humani generis creare. Quidam vero aiunt, cum Deus hominem masculum et feminam fecerit, inde clarum esse Deum voluisse hominum genus generatione procreare. Attamen id noluit per inobedientiam fieri, sed cum honore.

QUEST. LII. Quare die septima Deus creationem perfecit?

RESP. Inter numeros denarium numerum reperi-mus esse omnis numeri complementum. Si enim ad denarium numerum deveneris, statim rursus in unitatem redis. Itaque septenarius et ternus numerus, perfectissimus est. Idcirco septenarius est creationis. At sancta Trinitas est increata.

229 QUEST. LIII. Valde inter multos quæstio agitur, quemnam priore loco collocare oporteat, nempe diem ante noctem, aut noctem ante diem? Nam si dicimus diem primas occupare, reperietur Christus sabbato resurrexisse. Nox enim illa sabbati est, juxta verba Moysis creationis mundi scriptoris.

RESP. Ex scopo et verbis quibus narratur Deum ante omnia dixisse, «Fiat lux,» perspicuum est, diem ante noctem esse. Nam tenebræ illæ, quæ su-

(79) Hæc ad finem usque responsionis ex Reg. II, desumpta sunt. Quæ porro de Isidoro dicuntur, nolimus a cæteris sejungere et ad imum repone-re, sed uncinis inclusimus, nam adjectitia sunt.

(80) β.β. 2, πρωτεύει, hic et infra.

pra abyssum erant, nox nondum appellatæ erant, nec a luna et sideribus duodecimve horis dimensæ. Haud dubie ergo lux tenebras antecedit. Verumtamen ne possint Judæi nobis dicere Christum Sabbato resurrexisse : idcirco eorum ora prius obturavit, lege illis data ut a vespera diem Sabbati inchoarent

QUEST. LIV. Cur ergo eam ob rem nobis Deus jussit Dominicam a vespera sabbati ordiri?

RESP. Non eam ob rem : sed quia Deus gentes ex ignorantia tenebris et ex umbra legis in lucem cognitionis Dei et Evangelii vocavit. Admodum igitur congruenter suæ resurrectionis diem a vespera præcepit incipere et ad lucem desinere. Valde enim dedecbat minimeque conveniens erat, dies Christi veri luminis a luce incipere et in noctem ac tenebras desinere.

QUEST. LV. Quare vicesima quinta mensis Martii, ut vocant Romani, Christus in utero Virginis in terris habitavit?

RESP. Quia scilicet hac ipsa die Deus ab initio Adamum formavit. Unde et mense illo arbores et plantæ omnes nec non animalia, ad fructuum et proliis procreationem permoventur, tanquam quæ a Deo tunc temporis fuere creata.

QUEST. LVI. Cujusmodi erant pellicæ tunicæ, quas Deus Adamo et Evæ fecit?

RESP. Alii volunt ex foliis arborum contextas fuisse : alii carnem nostram has esse tunicas dixere : aliis autem visum est, qui et verius sentiunt, revera pelliceas fuisse illorum tunicas.

QUEST. LVII. Cum nullus hominum mortuus esset, undenam Cainus didicit Abelem occidere?

RESP. Diabolus ipsi in somnis ostendit, quomodo fratrem morte afficeret.

QUEST. LVIII. Quinam erant filii Dei, qui viderunt ac sumpserunt filias hominum?

RESP. Filii Seth. Nam incorporea natura nec corpora amat, nec cum mulieribus commiscetur.

QUEST. LIX. Cur Deus Moysei in rubo apparuit, non alio in arbusto?

RESP. Quidam respondent causam esse, ut ex ejus igno simulacrum non possent Hebræi efficere. Aliis autem videtur Deum hoc facto præsignificasse se in spinosa carne nostra esse incarnandum, eamque ob rem in hujusmodi arbusto Moysei apparuisse.

(81) Reg. 3, ἀφ' ἑσπέρας τῆς παρασκευῆς ἀρχεσθαι τῆς.

(82) Huic quæstioni similia quædam habentur infra in interpretationibus Parabol. Scripturæ sacræ, quæstione 57. Paulo post quidam mss. καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου. Editi vero, καὶ ἐκ τοῦ νόμου, minus recte.

(83) Quæstio 55, jam 56, abest a Pal. 2, et a veteribus Latini editis.

(84) Hæc fere habet Theodoretus, quæst. 39, in

Τὸ γὰρ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἐπάνω τῆς ἀβύσσου οὕτω ἦν ὀνομασθὲν νύξ, οὔτε ὑπὸ σελήνης καὶ ἀστέρων, καὶ δώδεκα ὥρων μετρούμενον. Ἀναμφιβόλως οὖν τὸ φῶς προτερεῦει τοῦ σκότους. Ὅμως ἵνα μὴ εὐρωσι πρὸς ἡμᾶς λέγειν Ἰουδαίων παῖδες, ὅτι ἐν σαββάτῳ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τοῦτο χάριν προαπεφίμωσεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, νομοθετήσας καὶ αὐτοῖς ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι τῆς ἡμέρας τοῦ σαββάτου (81)

Ἐρώτ. νδ'. Τί οὖν τούτου χάριν καὶ ἡμῖν ὁ Θεὸς προσέταξεν ἀφ' ἑσπέρας τοῦ σαββάτου ἀπάρχεσθαι τῆς Κυριακῆς

Ἀπόκ. (82) Οὐ τούτου χάριν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου εἰς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκάλεσε. Πρεπόντως ἄρα ἡμῖν τὴν ἀναστάσιμον αὐτοῦ ἡμέραν ἀφ' ἑσπέρας ἀρχεσθαι καὶ εἰς φῶς τελειοῦσθαι προσέταξεν. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν καὶ ἀνάρμοστον ἀπὸ φωτὸς ἀρχεσθαι, καὶ εἰς νύκτα, καὶ εἰς σκότος καταλήγειν τὰς Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἡμέρας.

Ἐρώτ. νε'. Τίνος χάριν τῇ εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ λεγομένου παρὰ Ῥωμαίων Μαρτίου μηνὸς ὁ Χριστὸς ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ἐπὶ γῆς ἐσκήνωσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ ἐπλασεν. Ὅθεν καὶ τῷ μηνὶ ἐκεῖνω πάντα τὰ δένδρα, καὶ αἱ βοτάναι, καὶ τὰ ζῶα εἰς καρποφορίαν καὶ τεκνογονίαν κινούνται, ὡς τῷ καιρῷ ἐκεῖνω ὑπὸ Θεοῦ γενόμενα.

Ἐρώτ. νε'. (83) Ὅποιοι ἦσαν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, οὓς ὁ Θεὸς τῷ Ἀδάμ καὶ τῇ Εὐᾶ πεποίηκεν;

Ἀπόκ. (84) Οἱ μὲν φασιν ἐκ φύλλων δένδρων· οἱ δὲ πάλιν τὴν σάρκα ἡμῶν τούτους τοὺς χιτῶνας εἶναι εἰρήκασιν· Ἐδοξε δὲ ἑτέροις, τοῖς καὶ ἀληθεστέροις, ἐν ἀληθείᾳ χιτῶνας δερματίνους εἶναι τοὺς τῶν προπατόρων χιτῶνας

Ἐρώτ. νζ'. (85) Τίνος οὕτω τότε ἀποθανόντος, πόθεν ἔμαθεν ὁ Κάιν φονεῦσαι τὸν Ἀβελ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος αὐτῷ κατ' ἄνω ὑπέδειξε, ποίῳ τρόπῳ θανατῶσαι τὸν ἀδελφόν (86).

Ἐρώτ. νη'. (87) Τίνος ἦσαν οἱ υἱοὶ (88) τοῦ Θεοῦ, οἱ ἰδόντες καὶ λαβόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Οἱ υἱοὶ τοῦ Σήθ. Ἐπεὶ ἡ ἀσώματος φύσις οὔτε σωματῶν ἔρα, οὔτε γυναιξὶ συμπλέκεται.

Ἐρώτ. νθ'. Διὰ τί ἐν βῆτω ὤφθη Θεὸς τῷ Μωσῇ, καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ φυτῷ;

Ἀπόκ. Οἱ μὲν φασιν, ἵνα μὴ δυνηθῶσιν Ἑβραίων παῖδες εἰδῶλον ποιῆσαι ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῆς (89)· ἄλλοις δὲ δοκεῖ, ὅτι προδιαγράφων ὁ Θεὸς, ὅτι μέλλει ἐν τῇ ἐξακανθισάσῃ ἡμῶν σαρκουῦσθαι φύσει, τούτου χάριν ἐν τῷ τοιούτῳ φυτῷ ὤφθη τῷ Μωσῇ.

Genes. iisque multa adjicit.

(85) Hunc locum citat Michael Glycas, p. 119.

(86) Palat. 2, ποίῳ τρόπῳ φονεύσει τὸν ἀδ.

(87) Vide Theodoret. quæst. 47 in Genes.

(88) Quidam mss., οἱ ἄγγελοι.

(89) Palat. 2, ποιῆσαι ἐκ ξύλων αὐτῆς. Ἄλλη δὲ ὅτι ἐμελλεν ὁ Χριστὸς βλαστῆσαι ἐκ τῆς ἀκανθίδου ἡμῶν φύσεως, τούτου χάριν ὤφθη ἐν τῇ βῆτῳ τῷ Μωσῇ. Ibidem Reg. 3, ἀκανθισάσῃ.

Ἐρώτ. ξ'. Διὰ τί ἐν γνόφῳ ὁ Θεὸς τὸν νόμον δέ-
δεικνεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ σκοτεινῶς καὶ συγκεκαλυμμέ-
ως (90) ἐν αὐτῷ ἐπέκρυπτο τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὸ μυστήριον.

Ἐρώτ. ξα'. (91) Τίνος χάριν αἱ δύο πλάκες αἱ πρῶ-
ται (92) συνετρίβησαν;

Ἀπόκ. Σημαίνοντος τοῦ Θεοῦ τὴν τοῦ προτέρου νό-
μου παλαιώσιν καὶ διάδασιν.

Ἐρώτ. ξβ'. Ἀσωμάτου καὶ ἀσχηματίστου ὄντος
τοῦ Θεοῦ (93), ποῖα ὀπίσθια εἶδε Μωσῆς;

Ἀπόκ. Προαιώνιον καὶ ἐμπρόσθιον πάντων τῶν
κτισμάτων πιστευόμενον εἶναι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν
ἀκτιστόν. Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τὰ ὀπίσω Θεοῦ τὰ κτι-
σμάτ' εἰσι, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο τό-
· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἐρώτ. ξγ'. Τίς πρῶτος προετύπωσεν ἐν τῇ Παλαιᾷ
τοὺς δύο λαοὺς, λέγω δὴ τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ
ἐθνῶν (94);

Ἀπόκ. Εὐδηλον, ὅτι ἡ Ῥεβέκκα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰσαάκ,
διδύμους γεννήσασα τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἡσαῦ. Πλὴν
αἱ δύο πλάκες τοῦ νόμου τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχον σύμ-
βολον (95).

Ἐρώτ. ξδ'. Τίς ἐν τῇ Παλαιᾷ προετύπωσε πρῶτος
τὸν τύπον τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ;

Ἀπόκ. Ὁ Ἰακώβ, εὐλογῶν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἰω-
σὴφ, ἐναλλάξας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας (96).

Ἐρώτ. ξε'. Τίνα λέγουσιν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν νεκροῖς
τρίτον λογισθῆναι;

Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι τὸν Ἰωνᾶν. Ὡς γὰρ ἀρ-
χαῖος φέρεται λόγος, οὗτος ἦν ὁ υἱὸς τῆς χήρας, ὃν
ἤγειρεν Ἡλίας ὁ προφήτης ἐκ νεκρῶν· πάλιν τε ἐν
τῷ κῆτει παρὰ ἀνθρώποις ἀπέθανε· καὶ τρίτον τὴν
τελευταίαν αὐτοῦ κοίμησιν.

Ἐρώτ. ξς'. Ποῦ ἐστὶν ἡ Θαρσίς (97) ὅπου Ἰωνᾶς
ἐφυγεν;

Ἀπόκ. Ἡ Θαρσίς πόλις ἐστὶ χωρᾶς τῆς Ἰνδικῆς,
ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν μαθηθόμενον.

Ἐρώτ. ξς'. Ἄρα μέχρι καὶ νῦν ἐπάγονται ἀμαρ-
ταῖα πατέρων ἐπὶ τέκνα περὶ τρίτην καὶ τετάρτην γε-
νεάν;

Ἀπόκ. Διὰ μὲν Μωσέως τοῦτο εἶπεν ὁ Θεὸς· διὰ

· Genes. 1, 1.

(90) Συγκεκαλυμμένως, Palat. 2.

(91) Vide Theodoretum quæst. 68, in Exod.

(92) Palat. 2, αἱ δύο πλάκες πρῶτον.

(93) Sic Palat. 2, quem sequimur. Editi vero, ὄν-
τος τότε τοῦ Θεοῦ ποῖα λοιπὸν ὄπ. Mox idem, προ-
αιώνιον καὶ ποιητὴν πάντων... ὄλων Θεὸν καὶ ἀκτι-
στόν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι τὰ ὀπίσθια Θεοῦ τὰ κτισμάτ' εἰσι,
καὶ οἱ λόγοι, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο ἐν ἀρχῇ, etc. Idem codex ad finem hujus Resp. adjicit: Καὶ
ταῦτα μὲν ὁ πολὺς ἐν (sic) τὰ θεῖα μέγας Ἀθανά-
σιος. Ἡμεῖς δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ φωτισθέντες, φαμέν,
εἶτι καὶ ἄλλως ὀπίσθια λέγειν (sic) ἡ Γραφή. Οὐχ ὅτι
ὁ Θεὸς ἐχρῆ μέρη ἐμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν· ταῦτα γὰρ
τοῦ σώματος ἴδια, τὸ δὲ θεῖον ἀσώματον· ἀλλ' ἐπειδὴ
πανταχοῦ τὰ ὀπίσθεν εἰσι ταπεινότερα ἢ περὶ τὰ ἐμ-
προσθεν, νόησον τὰ ἐμπροσθεν τὴν θεότητα. Καὶ διὰ
τοῦτο εἶπεν· οὐ γὰρ μὴ ἴδοι ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν
μου καὶ ζήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ὄλι·κοῖς ὀφθαλ-

QUÆST. LX. Cur legem Deus in caligine dedit?

RESP. Quia obscure et occulte in ipsa latebat
Christi Dei nostri œconomiz mysterium.

QUÆST. LXI. Quare primæ duæ tabulæ confractæ
sunt?

RESP. Ea re indicabat Deus prioris legis invete-
rationem et transgressionem.

QUÆST. LXII. Cum Deus corporis et figuræ sit
expers, qualia, quæso, tunc Moyses vidit poste-
riora?

230 RESP. Ante sæcula et ante res omnes crea-
tas existere credimus universorum Deum increa-
tum. Quapropter clarum est posteriora Dei res
creatas esse, et rationes eorum, quas videns ait :
« In principio fecit Deus cœlum et terram. »

QUÆST. LXIII. Quis primus in Veteri Testamen-
to duos populos præfiguravit, Judæos nempe et
gentes?

RESP. Evidens est esse Rebeccam uxorem Isaaci,
quæ geminos peperit, Jacob scilicet et Esau. Atta-
men duæ quoque tabulæ legis, duorum populorum
symbolum fuisse.

QUÆST. LXIV. Quis primus in Veteri Testamen-
to vivificæ crucis imaginem præsignificavit?

RESP. Jacob, cum duobus filiis Joseph benedice-
ret, suis transpositis manibus.

QUÆST. LXV. Quem dicunt in Veteri Testamento
ter inter mortuos reputatum fuisse?

RESP. Jonam esse constat. Nam, ut veteres nar-
rant, filius ille erat viduæ, quem ex mortuis exci-
tavit Elias propheta. Iterum vero in celo quoad ho-
mines est mortuus. Tertio denique postremam obiit
mortem.

QUÆST. LXVI. Ubi est Tharsis, quo Jonas sug-
git?

RESP. Tharsis urbs est Indicæ regionis, ut ex
Regum tertio discimus.

QUÆST. LXVII. Numquid etiamnum parentum
peccata in filios inducuntur ad tertiam et quartam
generationem?

RESP. Id quidem per Moysen declaravit Deus. At

μοις τὴν ἄβλον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ θεαθῆναι καὶ ζῆσαι.
D Ὅπίσθια δὲ Θεοῦ νόησον τὴν σάρκα, ἣν προσελάβετο
ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ θεοάθῃ δι' αὐτῆς. Ἴμιον γὰρ
καὶ ὕψηλόν τοῦ Θεοῦ ἡ θεότης, ἀθέατος οὐσα, ἥτις
καὶ πρόσωπον προσηγόρευεται. Ὅπίσθια δὲ τοῦ Θεοῦ
ἡ σὰρξ, ἥτις ὡς καταπεφρονημένη ὀπίσθια ὠνόμα-
σαι. Ὁ δὲ προσημαίνων τῷ Μωσῆ λέγει· Δεῖξω τὰ
ὀπίσθια μου, ἥτοι τὴν ἀσθενῆ σάρκα ἐνδυσάμενος δι'
αὐτῆς θεοάθσομαι.

(94) Palat. 2, Τίς πρῶτος διετύπωσε τοὺς δύο
λαοὺς, τὸν τε ἐθνικὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊκόν.

(95) Sic manuscripti pene omnes. In editis vero,
τοῦ νόμου deest.

(96) Ἐναλλάξ τιθεὶς τὰς ἑαυτ. Sic Palat. 2, a quo
absunt quæst. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97.

(97) Ἡ Θαρσῶν πόλις, Reg. 2.

per Jeremiam rursus dixit non ita amplius futurum esse; sed qui comederit uvas acerbis, dentes ejus stupore afficiendos ⁴. Hæc rursus Christum ad Judæos dicentem patrum vestrorum super vos, a sanguine Abel justī, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare ⁵. » Unde licet conjicere, apud infideles peccata parentum impiorum in filios perversos induci, non in bonos: at apud fideles, sanctum baptisma puros nos reddit ab omni iniquitate parentum.

QUÆST. LXVIII. Quidam aiunt sæpe infantes propter parentum peccata mori: num id verum est?

RESP. Absit id ita esse!

QUÆST. LXIX. Cur igitur infantes moriuntur: alii vero consenescent? Cur item quidam juste agentes, breve tempus vivunt: alii vero male agentes, longævi moriuntur? Cur item alii boni absque liberis et inopes sunt: alii autem impii multos habent liberos, et feliciter degunt?

RESP. Multa de his Dei judiciis possent disputari, quorum utique ratio nequit comprehendī. Tamen, ut ex sanctis Scripturis percipimus, respondemus fidelium infantes non ob parentum peccata, sed ad eorum emendationem sæpe mori: qua in re duo Deus procurat bona, unum quidem, ut puri decedentes, salutem illic consequantur: forte enim quia improbam omnino vitam acturi erant, eos Deus dispensatione quadam antea eripuit; aliud autem bonum est, ut ipsi parentes sapientiores fiant: forte vero ut pecuniam, quam testamento liberis daturi erant, in pauperes deinceps insument. Denique alia plane de causa nobis occulta. Et hæc quidem quod ad fidelium infantes spectat. Improbi autem homines forte idcirco fortunati sunt, feliciter agunt, et liberos habent; quod quædam parva bona egerint, quorum mercedem hic **231** recipiant, ut dives ille ad quem hæc dicta sunt: « Recordare quod receperis bona tua in vita tua ⁶. » Hoc est, plenam mercedem bonorum quæ egisti, percepisti. Ærumnosi autem hic sunt pii et sancti viri, ut, per afflictionem peccatis, ut Lazarus, purgati, illic demum cum ipso consolatione perfuantur. Si enim « quem diligit Dominus, corripit ⁷: » quid igitur perturbabis, qui sanctos vides misere degentes, malos autem feliciter agentes, ac velut porcos ad mactationem igni æterno saginatos et præparatos? Nihil ergo te amplius conturbet. Nec enim hic tantum consistunt quæ ad nos spectant, sed omnino necesse est eos qui salvantur, per multas tribulationes ingredi in regnum cælorum. Hic enim Deo est scopus,

A δὲ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου πάλιν εἶρηκεν, ὅτι οὐκ ἔσται τοῦ λοιποῦ οὕτως· ἀλλ' ὅστις φάγη τοὺς ὄμφακας, αὐτοῦ οἱ ὀδόντες ἰσομοιάσουσιν. Ἀκούομεν δὲ πάλιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος, ὅτι, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐπελεῦσονται αἱ ἀνομίαι (98) τῶν πατέρων ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ Ὀυσιαστηρίου. Ὅθεν στοιχάζεσθαι χρῆ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀπίστων (99) ἐπάγονται ἁμαρτίαι πατέρων ἀσεβῶν ἐπὶ υἱοῦς πονηροῦς· οὐ γὰρ ἀγαθοῦς· ἐπὶ δὲ τῶν πιστῶν τὸ ἅγιον βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης προπατορικῆς ἁμαρτίας.

Ἐρώτ. ξη'. Τινὲς φασὶ πολλάκις τελευτᾶν νήπια (1) διὰ γονέων ἁμαρτίας· ἄρα οὕτως ἐστίν;

B Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο εἶναι τοῦτο οὕτως!

Ἐρώτ. ξθ'. Τίνος χάριν νήπια τελευτῶσιν· ἕτεροι δὲ ὑπεργηρῶσι; καὶ πῶθεν τινὲς μὲν δικαιοπραγούντες γίνονται ὀλιγόβιοι (2)· τινὲς δὲ κακοπραγούντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ γίνονται ἀτεκνοὶ καὶ πένητες· ἕτεροι δὲ ἀσεβεῖς εὐτεκνοῦσιν τε καὶ εὐπραγοῦσιν;

C Ἀπόκ. Πολλὸς ὁ περὶ τούτων τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων λόγος καὶ ἀκατάληπτος. Ὅμως ὡς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καταλαμβανόμεθα, λέγομεν, ὅτι περὶ τὰ τῶν πιστῶν νήπια οὐκ ἐξ ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πολλάκις πρὸς σωφρονισμόν τῶν γονέων τελευτῶσιν· δύο ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ παρατηρούμενου, ἓν μὲν, ὅπως, καθαρὰ ἀπελθόντα, σωτηρίας ἐκεῖ ἐντύχουσιν· ἴσως γὰρ ὅτι πᾶν πονηρὸν βίον ζήσαντα, οικονομικῶς ὁ Θεὸς προήρπασεν αὐτὰ· δεύτερον δὲ, ὅπως καὶ οἱ τούτων γονεῖς σωφρονέστεροι γίνονται· ἴσως δὲ ἵνα τὰ (3) τοῖς τέκνοις μέλλοντα κατὰ διαθήκας δοθῆναι χρήματα εἰς πτωχοῦς λοιπὸν δαπανηθῶσι. Πάντως δὲ καὶ κατὰ ἄλλο κρῖμα ἡμῖν ὑπάρχον ὀδῆλον. Καὶ οὕτω μὲν περὶ πιστῶν νηπίων λόγος. Εὐπραγοῦσι δὲ καὶ εὐθυνοῦσι καὶ εὐτεκνοῦσιν ἄνδρες πονηροὶ, ἴσως τινὰ μικρὰ ἀγαθὰ ἔργα (4) ποιήσαντες, καὶ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν αὐτῶν ἀπολαμβάνοντες, ὡς ὁ πλούσιος ἐκείνος ὁ ἀκούσας· Ἐμνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου· » τὸ ἐστίν, ἐπληρώθης τὸν μισθὸν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, οὐκ ἔπραξας. Δυσπραγοῦσι δὲ εὐλαβεῖς καὶ ὅσοι ἐνταῦθα, ὅπως, διὰ τῆς θλίψεως καθαρισθέντες, ὡς ὁ Λάζαρος τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν, ἐκεῖ λοιπὸν τελείως σὺν αὐτῷ παρακληθῶσιν. Εἰ γὰρ ὃν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, τί λοιπὸν θορυβεῖς, ὁρῶν ἅγιους ἐν δυσπραγίᾳ, ἀσεβεῖς δὲ ἐν εὐπραγίᾳ ὑπάρχοντας, καὶ ὡς χοίρους εἰς σφαγὴν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ σιτιζομένους καὶ ἐτοιμαζομένους; λοιπὸν οὖν μὴ θορυβοῦ· (5) οὐ γὰρ μέχρι τῶν ἐνταῦθα ἵσταται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ δεῖ πάντως τοὺς σωζομένους διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Σκοπὸς γὰρ οὗτός ἐστι τῷ Θεῷ, τὸ πάντας ἀν-

⁴ Jerem. xxxi, 30. ⁵ Matth. xxiii, 35. ⁶ Luc. xvi, 25. ⁷ Prov. iii, 12.

(98) Duo mss., ἁμαρτίαι.

(99) Reg. 2, ἀπίστων, alii, ἀβαπτίστων.

(1) Sic Reg. 2. Editi, πιστὰ νήπια, minus recte.

(2) Sic mss. Editi vero, δικαιοπραγούντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν, omissis quibusdam.

(3) Sic mss. In editis pro ἵνα, καὶ, et inferius, pro δοθῆναι, θῆναι legitur.

(4) Ita quidam mss., ἔργα deest in editis.

(5) Joan. Chrys. homil. 1, ad populum Antiochenum.

ἰωπίους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἄ ὅμοιοι πάντες ἄμαρτωλοις πολλὰς μακρο-
 ρονίαν χαρίζεται (6), ἀφορμὴν αὐτοῖς διδοὺς πρὸς
 μετάνοιαν· ὅπως γὰρ ὡς οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἐν
 ἰσθμῷ γήρως ἐπιστρέψουσιν· τοὺς δὲ δικαίους πολλὰς
 λιγυροχρονίους ἀρπάξει· ἵνα μὴ, ὡς φησὶν ὁ Σολομὼν,
 ἡ κακία ἀλλάξῃ (7) σύνεσιν αὐτῶν, ἢ δόλος ἀπατήσῃ
 ψυχὴν αὐτῶν, τελειωθέντες ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσαν χρό-
 νους μακροῦς. Ἀρεστὴ γὰρ ἦν Κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτῶν.

Ἐρωτ. ο'. Τί οὖν; Οὐδεὶς τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ
 καλαιπωρησάντων εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν γέενναν,
 ὅτε μὴν πάλιν τις τῶν εὐημερησάντων ὧδε εἰσέρ-
 χεται ἐκεῖ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (8);

Ἀποκ. Ναί. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡμαρτον
 μεγάλα, καὶ ἐπαιδευθῆσαν ὧδε μικρά, καὶ ὑπόκειν-
 ται πάντως ἐκεῖ τιμωρηθῆναι, ὡς ἐπὶ τῶν ἐν Σοδό-
 μοις εὐρίσκομεν· οἱ δὲ πάλιν προσήγαγον τῷ Θεῷ
 καμάρτους πολλοὺς, μετέσχον δὲ ἐνταῦθα εὐημερίας
 μικρᾶς (9), καὶ ἀπόκειται αὐτοῖς λοιπὸν ἡ βασιλεία
 τῶν οὐρανῶν, ὡς οἱ περὶ Ἀβραάμ καὶ Νῶε, καὶ
 Μελχισεδέκ· ἄλλοι ἡμαρτον πολλὰ, καὶ ἔπαθον οὐδὲν
 ἐνθάδε πονηρὸν, ὡς ὁ πλούσιος ὁ κατὰ τὸν Λάζαρον,
 καὶ ὑπόκειται ἐκεῖ τῇ πάντων χαλεπωτέρᾳ κολάσει·
 ἕτεροι δὲ ἐξῆλθον διὰ Θεοῦ ἐν ὄλῳ τῷ χρόνῳ ἐν μη-
 λωταῖς καὶ αἰγείοις δέρμασι, πάσης ἀπολαύσεως
 ἐπιγέλου ἀποταξάμενοι, οἱ καὶ μειζρόνων παρὰ Θεοῦ
 δωρεῶν ὑπὲρ πάντας ἀξιοῦνται· ἄλλοι δὲ ἡμαρτον
 τῷ Θεῷ μειρικῶς (10), καὶ ἐπαιδευθῆσαν ἀξίως ὑπὲρ
 ὧν ἡμαρτον, καὶ ἐλυτρώθησαν ἐκεῖ τῆς αἰωνίου κολά-
 σεως, ὡς ὁ πτωχὸς Λάζαρος. Ὅστε διὰ τῶν εἰρη-
 μένων ἐμάθομεν, ὅτι οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων κακίᾳ
 καὶ ὧδε κολάζονται· οἱ δὲ ὧδε καὶ μόνον· ἄλλοι δὲ
 ὧδε μὲν οὐδαμῶς, ἐκεῖ δὲ ὀδυνηρῶς. Ὅσπερ καὶ τὸ
 ἐναντίον (11)· ὅτι οἱ μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἀπο-
 λαύουσιν· οἱ δὲ ἐνταῦθα μὲν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκεῖ.
 Ἰσως δὲ τινες καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀπο-
 πίπτουσιν· ὧδε μὲν δι' ἀνθρωπαρέσκειαν κακοπα-
 θήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐκπεσόν-
 τες. Δεῖ τοίνυν πάντας τοὺς εὐσεβεῖς συμπαθεῖς
 ἐπίστασθαι ἀκριβῶς, ὅτι περὶ οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν
 ἔπραξαν ὑπόκειται συμπάθειαν εἰς τοὺς δεομένους
 ἐπιδειξασθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων ὧν αὐτοῖς ὁ
 Θεὸς ἐδώρησατο ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ δεῖ μετρεῖν τὰ δι-
 δόμενα, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν χαριζόμενα·
 μήπως καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν κρι-
 ματι φοβερῶς ὑποπέσωμεν. Πολλὰς γὰρ καὶ
 ἀναξίους καὶ ἀμαρτωλοὺς ὁ Θεὸς πλουτοῦν χαρίζεται,
 ἵνα δι' αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις τὰς ἐκυτῶν ἀμαρτίας
 ἀποπλύνωσι, καὶ ἐξαλειψώσιν. Ἐλεημοσύνας γὰρ,
 φησὶν ἡ θεία Γραφή, ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι.

Ἐρωτ. σα'. Τί θέλομεν λέγειν περὶ τῶν ἐξαίφνης
 τελευτῶντων, ἢ κρημιζομένων, ἢ ὑπὸ ἄλλων τοιού-
 των θανάτων τέλει τοῦ βίου χρωμένων;

* Sap. iv, 11. * Luc. xvi, 20. * Hebr. xi, 37.

(6) Reg. 2, 3, μακροῦς χρόνους.

(7) Sic mss. Editi vero, ἀλλάξῃ.

(8) Ita mss.; τῶν οὐρανῶν deest in editis.

omnes homines salvos fieri et in agnitionem veri-
 tatis venire. Hinc sæpe peccatoribus longum con-
 cedit tempus, occasionem illis ad pœnitentiam tri-
 buens, ut saltem, velut qui ad horam undecimam
 venerunt, in extrema senectute convertantur. Jus-
 tos porro sæpe post breve vitæ tempus abripit, ne,
 ut ait Salomon, malitia mutet intellectum ipsorum,
 aut dolus decipiat eorum animam. « Consummati in
 brevi, expleverunt tempora longa ». Placita enim
 erat Domino anima ipsorum.

QUÆST. LXX. Quid ergo? Nemo eorum qui in
 hac vita calamitosam ducunt vitam illuc in gehennam
 ingreditur? Nemone item illorum qui hic fortun-
 ate vivunt, ingreditur in regnum cœlorum?

RESP. Est sane ita. Alii enim graviter admodum
 peccaverunt, et parum hic sunt castigati, debent-
 que omnino illic puniri ut in Sodomitis videre est.
 Alii rursus multos labores Deo obtulerunt, parvæ-
 que felicitatis hic fuere participes, quibus utique
 regnum cœlorum reservatum est, ut Abraham,
 Noe et Melchisedec. Alii multum peccaverunt, ni-
 hilque hic incommodum perpessi sunt ut dives ille
 qui in historia Lazari memoratur, illicque subi-
 turi sunt asperissimum omnium supplicium. Alii au-
 tem per totam vitam propter Deum circuierunt in
 melotis et pellibus caprinis, omni terrena volu-
 ptate rejecta, quos amplioribus donis illic Deus præ-
 cæteris omnibus dignabitur. Alii vero in Deum ex
 parte peccaverunt, et, ut merebantur, pro peccatis
 emendati sunt, atque æternis tormentis sunt libe-
 rati, uti pauper Lazarus. Unde ex prædictis disci-
 mus alios et illic et hic puniri: alios vero hic
 duntaxat: alios autem hic minime puniri, sed illic
 graviter. Ut et e contrario, alii hic et illic bonis
 perfuuntur, alii hic minime, sed illic. Forte etiam
 nonnulli et hic et illic omni voluptate privantur,
 qui nempe hic ut placerent hominibus, mala sunt
 perpessi, et ob hanc causam illic quoque bonis
 exciderunt. Itaque omnes pios condolentes scire
 necesse est, non solum debere pro his quæ ege-
 runt se condolentes erga indigentes exhibere, sed
 et pro omnibus bonis quæ illis donavit Deus. Nec
 enim metiri oportet quæ in pauperes erogantur,
 sed attendere ea a Deo nobis donari, ne forte pro
 ipsis Dei donis horrendum subeamus iudicium.

Sæpe enim et indignis et peccatoribus Deus divi-
 tias impertit, ut illarum ope peccata sua eleemo-
 synis abluant. Eleemosynis enim, inquit Scriptura
 divina, peccata purgantur.

QUÆST. LXXI. Quid dicendum est de iis qui su-
 bito moriuntur, aut præcipitantur, vel simili morte
 intereunt?

* Eccl. iii, 33.

(9) Reg. 2, μακρᾶς. Editi vero μικρᾶς.

(10) Ita mss. Editi vero, μετρικῶς.

(11) Sic Reg. 3. Editi vero, τῶν ἐναντίων.

Resp. Quod hæc incerta sint et soli Deo nota, A non est ambigendum. Attamen cum dicat Dominus : « Quid enim ? An decem illi et octo supra quos cecidit turris Siloam, magis peccatores erant præter omnes habitantes in Jerusalem ? Non, dico vobis : » inde discimus non omnes qui impii sunt et iniqui, acerbam mortem 232 obire. Etenim Jobi filiorum, qui justii erant, acerbam mors fuit. Igitur hæc duo debemus concludere, pios homines, qui acerbam morte interierunt, leve aliquod vitium habuisse, eoque liberatos esse, malo hujusmodi interitu, ut majoribus vere honoribus digni essent. Id etiam evenit, ut nos, hæc videntes, meliores efficiamur, juxta hæc verba : « Si justus vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt 12 ? » Similiter vero et peccatores cum ejusmodi mortem patiuntur, B omnino inde aliquam misericordiam consequuntur. Qui item hæc vident, aliquam inde percipiunt utilitatem, raptum repente cernentes nec opinantem hominem. Quod si infantes eo quoque modo moriuntur, ne obstupescas : namque nihil illi damnum inde perpetiuntur, nec id illis accidit proprium ob peccatum, sed ut ipsorum parentes meliores et religiosiores evadant, nempe intelligentes sua propter peccata mori ipsorum infantes. Cæterum in his omnibus meminisse oportet hujus Domini vocis : « Duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre meo qui in cælis est 13 ; » et quod nostri, qui fideles sumus, omnes capilli capitis numerati sunt. άνευ του Πατρός μου του εν ούρανοίς : » και ότι τριθημενάι υπάρχουσι.

Quæst. LXXII. Multis in terra degentibus tremenda visa sunt hæc Domini verba : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus. Et quicumque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei : qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro 14. »

Resp. Eapropter, omnes divinus Apostolus his admonet verbis : « Littera occidit, Spiritus autem vivificat 15. » Multa siquidem divinarum Scripturarum loca si secundum carnem intelligamus, in nefandas blasphemias incidimus, cujusmodi sunt quæ nobis nunc proponuntur Domini verba, quæ si secundum nudas dictiones excipiamus, non solum in nefandas dilabemur cogitationes, sed etiam ipsum Dominum reperiemus sibi ipsi adversari. Namque si « quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei, » quomodo idem Filius dixit, « Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram angelis Dei 17 ? » Et rursus, si omne pecca-
 12 Luc. xiii, 4. 13 I Petr. iv, 18. 14 Matth. x, 29. 15 Matth. xi, 31, 32. 16 II Cor. ii, 6. 17 Luc. xii, 9.

(12) Sic mss. Editi vero, διὰ ταῦτα. Infra duo mss., πικρὸν ὑπομένοντες θάνατον.

(13) Ita duo Reg. At editi, ἐκ τούτου μετρικοῦ. Infra iidem, ὡς οὐκ οἶδεν. Editi, ὡς οἶδεν.

(14) Reg. 2, ἀμαρτίας.

(15) Hæc quæstio habetur superius in Testimoniis

Ἀπόκ. Ὅτι μὲν ἀδηλα τὰ τοιαῦτα καὶ Θεῷ μόνῳ γνωστὰ, οὐ δεῖ ἀμφιβάλλειν. Ὅμως τοῦ Κυρίου λόγος· « Τί γὰρ οἱ δέκα καὶ ὀκτώ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος τοῦ Σιλωὰμ ἔπεσεν, ἀμαρτωλότεροι ἦσαν παρά πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλὴμ ; Οὐχί, λέγω ὑμῖν : » μακρόθυμοι, ὅτι οὐ πάντες ὅσοι ἀσεβεῖς ἢ ἀδικοὶ τυγχάνουσι, πικρῷ θανάτῳ τελευτῶντες ἀποθνήσκουσι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τοῦ Ἰὼβ, δίκαιοι ὄντες, ἐλεεινὸν ὑπέμειναν θάνατον. Οὐκοῦν δύο ταῦτα (12) ἡμᾶς ἐπὶ τούτων χρῆ στοχάζεσθαι· ὅτι οἱ μὲν εὐλαβεῖς, πικρὸν ἀποθνήσκοντες θάνατον, μικρόν τι ἐλάττωμα ἐκέκτηντο, καὶ τούτῳ ἐλυτρώθησαν ἐκ τῆς τοιαύτης πονηρᾶς τελευτῆς, ἕνα μειζόνων ἀληθῶς τιμῶν ἀξιωθῶσι. Λοιπὸν δὲ ὅπως καὶ ἡμεῖς ὀρῶντες σωφρονισθῶμεν κατὰ τὸν εἰρημένον λόγον· « Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβῆς, καὶ ἀμαρτωλὸς ποῦ φανείται ; » Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ, τοιοῦτοι θανάτου ἀποθνήσκοντες, πάντως ἐν τούτῳ μερικοῦ (13) ἐλεύς τυγχάνουσι. Ἄμα δὲ πάλιν καὶ οἱ ὀρῶντες ὠφέλειάν τινα κομίζονται, βλεπόντες ἀφῶν ἀρπαζόμενοι, ὡς οὐκ οἶδε, τὸν ἀνθρώπον. Εἰ δὲ καὶ νήπια οὕτω θανατοῦται, μὴ θαμβηθῆς. Αὐτὰ μὲν γὰρ ἐκ τούτου οὐδὲν ἐδλάθησαν, οὔτε δι' οἰκείαν ἀμαρτίαν τοῦτο πεπόνθασιν· ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ αὐτῶν γονεῖς σωφρονέστεροι, ἢ καὶ εὐσεβέστεροι γίνονται· ἐννοούμενοι, ὅτι περὶ διὰ τὰς αὐτῶν ἀνομίας (14) οὕτω τὰ αὐτῶν τέθηκε νήπια. Ὅμως ἐπὶ πᾶσι τούτοις δεῖ ἐννοεῖν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· ὅτι « Δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἡμῶν τῶν πιστῶν καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πάσαι

C ἢ Ἐρώτ. οβ'. Πολλοῖς (15) τῶν ἐπὶ γῆς φοβερῶς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὃν φησι· « Πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις : » καὶ, « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀπόκ. διὰ τοῦτο παραινεῖ πᾶσιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, ὅτι « τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Πολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἔαν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέτους βλασφημίας ἐμπίπτωμεν (16)· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν νῦν τοῦ Κυρίου λόγιον, ὅπερ, ἔαν κατὰ ξηροῦ (17) τὰς λέξεις ἐκλάβωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐννοίας περιπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον αὐτῷ εὐρίσκομεν. Ἐάν γὰρ « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ, » πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Ὁ ἀπαρνούμενός με ἔμπροσθεν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ; » καὶ πάλιν, ἔαν

Script. sacræ, num. 49, de qua re vide Admonitionem. Infra editi, εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, etc., omissis multis, quæ ex Regiis duobus supplēvimus.

(16) Reg. 1 et 2, περιπίπτομεν.

(17) Ita duo Reg. Editi vero, κατὰ ἀξίαν.

πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, πῶς καὶ ὑπὲρ ἄργου λόγου ἀπολογία δύσθωμος; πῶς ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὸς, ἔνοχος* ἔσται εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρὸς; πῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλὸς φησι· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοῖδοροί, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι; » Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθές, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται ὁ ἄθλιος Ἰριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως εἶναι καὶ συγχώρησιν πάσης ἀμαρτίας γενέσθαι, καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρὰ Θεοῦ; Πάλιν δὲ καὶ ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχει συγχώρησιν διὰ μετανοίας, τί μέμφεται ἡ Ἐκκλησία Ναύατον (18) ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκείνῳ ἔστιν· ὅτι ὅς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἔστιν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα (19). Καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μισαροῦς Ἀρειανούς, τοὺς σμικρύνοντας, καὶ κατατιθάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν » καὶ, « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; » Καὶ πάλιν νῦν φησιν, ὅτι « Ὁς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; » Ἄρα οὖν, εἰπέ μοι, συνεχωρήθη ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία Ἀρειανοῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Φωτεινιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Μωρὸς, ἔνοχος* ἔστιν εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρὸς, εἰς ποῖαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γένναν γέννης βληθήσεται ὁ λέγων τῷ Θεῷ αὐτοῦ· *Κτιστὸς* (20), καὶ οὐχί, *Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*, ἀλλὰ *δοῦλε*, καὶ *ὑπουργὸς*, καὶ *μικρὸς*; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; πῶς δὲ δύναται τις ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, τιμᾶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ γὰρ ἀτιμάζων (21) τὸν Υἱὸν δῆλον ὅτι ἀπαρνεῖται τὸ βάπτισμα· ὁ δὲ τὸ βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτίνα αὐτοῦ καθυβρίσῃς, εἰς ὄλην τὴν φύσιν τοῦ ἡλίου ἢ ὑβρις ἀνατρέχει· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ φωστῆρος ἡ Δ

atum et blasphemia remittetur hominibus, quomodo et de otioso verbo rationem sumus reddituri¹⁸? quomodo qui dicit fratri suo, « Fatue, » reus erit gehennæ ignis¹⁹? quomodo item Apostolus ait, « Nolite errare: neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt²⁰? » Quæ si ita se habent, quomodo, quæso, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus? Quod si verum est, cur jam reprehenditur infelix Origenes prædicasse futurum aliquando supplicii finem, veniamque omnis peccati tum hominibus tum dæmonibus Deum concessurum? Si item blasphemia in Spiritum sanctum veniam nullam pœnitentia obtinet, quid queritur Ecclesia Novatum pœnitentiam rejecisse? Illud autem obscurius et difficilius intellectu est, quod, qui dixerit verbum contra Filium, remittitur ei, ita ut Filius inferior videatur esse Spiritui sancto et Patri. Quid ergo nefarios Arianos detestamur, qui Filium volunt esse minorem et inferiorem Spiritu? Cur Filius ipse ait, « Ego et Pater unum sumus²¹: » et, « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem²²? » Quomodo ergo idem tamen nunc ait, « Qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei? » Num, amabo, blasphemia in Filium condonata est Arianis, Simonianis, Photinianis, Sabellianis, cæterisque omnibus qui blasphemias in **233** Christi incarnationem protulerunt? Apage, id absurdum. Nam si is qui fratri suo dicit, « Fatue, » reus est gehennæ ignis: qualem, dic mihi, in gehennam gehennæ projicietur is, qui Deo suo dicit, Create, et non Fili Dei, sed serve, minister et parve? Et si qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei, quomodo ipse Filius dixit, « Qui non manducat meam carnem, nec bibit meum sanguinem, non habebit vitam æternam²³? » Quis vero Filium spernens, Spiritum sanctum poterit honorare? qui autem Filium spernit, certe baptismum negat ille: at qui baptismum negat, profecto Spiritum sanctum exiit. Ac quemadmodum in sole sensibili, si ejus calorem vel radios conviciis velles la cessere, hujusmodi injuria in totum solem recideret, ita in triplici illo sole sanctæ Trinitatis, luminis et luminaris, si quis unam hypostasim ignominia afficiat, ea impietas totam plenitudinem divinitatis offendit. Quid igitur est quod Dominus ad Judæos ait, quod omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et, qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in præsentī sæculo neque in futuro? Attenta mente audiamus, nec erremus. Christum, post inexplica-

¹⁸ Matth. xii, 36. ¹⁹ Matth. v, 22. ²⁰ I Cor. vi, 10. ²¹ Joan. x, 30. ²² Joan. v, 23. ²³ Joan. vi, 54.

(18) Reg. 2, Νάβατον.

(19) Post, καὶ τὸν Πατέρα, Reg. 2 et 3 habent, καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μισαροῦς Ἀρειανούς, τοὺς σμικρύνοντας καὶ κατατιθάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Καὶ πῶς ὁ Υἱὸς. Quæ nec in

editis comparent, nec supra in Testimoniis Scripturæ, ubi hæc leguntur num. 49.

(20) Duo mss., κτιστὸν... υἱὸν... δοῦλον, etc.

(21) Sic mss. duo. Editi, ὁ δὲ ἅγ.

(22) Reg. 2, φωτὸς καὶ μυστηρίου, ἢ τῆς.

hilem unionem, duplicem esse, nempe ex divinitate A et humanitate constare, sacræ nobis clamant Scripturæ : nam « Verbum caro factum est²⁴. » Itaque Verbi divinitatem Christus ipse Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam ait : « Deus Spiritus est :²⁵ » suam autem humanitatem, Filium hominis rursus appellat, quemadmodum alibi de propria carne ait : « Nunc glorificatus est Filius hominis²⁶. » Igitur Judæi, qui Deum semper offendebant et blasphemias insectabantur, duplicem adversus Christum commiserunt blasphemiam : alii enim carnem ejus sive Filium hominis offendebant, rati prophetam ipsum esse non autem Deum : quibus veniam dedit. Siquidem initium prædicationis erat, nondumque poterat mundus Deum illum credere qui homo apparebat. Hinc Christus ait, Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, sive contra corpus, remittetur ei. Audeo enim dicere neque ipsos beatos ejus discipulos perfectam ipsius divinitatis habuisse cognitionem, donec Spiritus sanctus die Pentecostes in eos illapsus esset. Namque etiam post resurrectionem alii illum viderunt et adoraverunt; quidam autem dubitaverunt, at non idcirco fuere condemnati. Qui autem adversus Spiritum sanctum proferebant blasphemiam sive adversus Christi divinitatem, cum nempe hæc dicerent : « In Beelzebul principe dæmonum ejicit dæmonia²⁷ : » his ait : « Non remittetur neque in præsentem sæculo neque in futuro. » Verumtamen observandum est Christum non dixisse, qui blasphemias protulerit, et egerit pœnitentiam, illi non remittetur, sed qui blasphemias profert, sive qui in blasphemias perseverat. Nullum enim est peccatum quod non condonet Deus iis qui sinceram et dignam agunt pœnitentiam.

Quæst. LXXIII. Quid ergo? Veniamne pœnitentia is consequitur qui Christum negat, et blasphemiam in Spiritum sanctum profert?

Resp. Tria baptismata, quæ quodvis peccatum expiare possint, Deus naturæ hominum concessit : nempe aquæ, proprii sanguinis per martyrium, et tertium per lacrymas, per quod purgata est meretrix²⁸. Ipse item sanctorum apostolorum coryphæus Petrus fuis post negationem lacrymis acceptus est et servatus. Quod si Christi negatio remittitur, non autem Spiritus sancti negatio, sequitur ut Filius inferior sit Spiritu sancto. Audi porro Scripturæ testimonium, nec credere dubites nullum quodvis peccatum esse, quod Dei clementiam vincat. **234** Sic igitur Deus loquitur per Ezechielem prophetam : « Vivo ego, dicit Dominus, si quis homo omnia fecerit peccata, ipsumque in ju-

τος τοῦ ἀγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῇ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι; Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀφραστον ἔνωσιν, φημι δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἐξ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ ἡμῖν διαβῶσι Γραφαί· « Ὁ » γὰρ « Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει, καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεός· τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου πάλιν· καθὼς καὶ ἀλλαχθὺ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκὸς φησι· « Νῦν ἔδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Οἱ οὖν ἅει τῷ Θεῷ προσκρούοντες καὶ βλασφημοῦντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς τὸν Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐκέκτηντο· οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἤγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες (23) προσφῆτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶναι νομίζοντες, οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν. Ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὐπω ἐχώρει ὁ κόσμος Θεὸν πιστεῦειν φαινόμενον ἀνθρώπον. Διὸ καὶ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς δ' ἂν εἶπη λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν τοῦ σώματος, ἀφεθήσεται αὐτῷ (24). Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μὲν ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν· οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤγουν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, βλασφημοῦντες καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβούλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμόνων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, » τούτοις, φησὶν, « Οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Πλὴν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς (25) τῷ βλασφημήσαντι καὶ μετανοήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται, ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, ἤγουν τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι. Ἐπειδὴ περ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ Θεῷ ἐν τοῖς ὁσίων καὶ κατ' ἀξίαν μετανοούσιν.

Ἐρώτησις ογ'. Τί οὖν; ἔχει ἄρσιν διὰ μετανοίας ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Ἀπόκρισις. Τρία βαπτίσματα καθαρτικὰ πάσης οἷας δὴποτε ἁμαρτίας ὁ Θεὸς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἔδωρῆσατο· λέγω δὲ τὸ ὕδατος, καὶ πάλιν τὸ διὰ μαρτυρίου (26) τοῦ ἰδίου αἵματος, καὶ τρίτον τὸ διὰ δακρύων, εἰς ὅπερ καὶ ἡ πόρνη ἐκαθαρίσθη. Πλὴν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρος μετὰ τὴν ἀρνησιν, κλαύσας προσεδέχθη καὶ ἐσώθη. Ἐάν δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀρνησις ἔχει συγχώρησιν, ἡ δὲ τοῦ ἀγίου Πνεύματος οὐκ ἔχει· εὐρίσκειται λοιπὸν ὁ Υἱὸς ἐλάττων τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἄκουσον δὲ καὶ γραφικῆς μαρτυρίας, καὶ πείσθητι μὴ εἶναι τὴν οἴαν δὴποτε ἁμαρτιαν νικῶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλευθροπῖαν. Λέγει οὖν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ οὕτως· « Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι, ἐάν τις

²³ Joan. i, 14. ²⁴ Joan. iv, 24. ²⁵ Joan. xiii, 31. ²⁶ Matth. xii, 24. ²⁷ Luc. vii, 37.

(23) Ita duo Regii. Editi vero, προσπίπτοντες. Μοx ἴδεν, ἐνόμιζον. Editi, νομίζοντες.

(24) Ita ἴδεν Regii 2 et 3. In editis hæc, ἤγουν

τοῦ σώματος αὐτοῦ desunt.

(25) Ita duo Regii. Editi vero, ὁ Θεός.

(26) Reg. 3, μαρτυρίου. Editi, μαρτυρίας.

ποίησις ἄνθρωπος πάσας τὰς ἁμαρτίας, καὶ εὖρω δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, οὐ μὴ μνησθῶ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » « Εὖρω » δὲ αὐτὸν, δηλονότι τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι ὁμοίως τοῦ βαπτίσματος ἡ τῶν δακρύων τηγὴ καθαρίζει τὸν ἄνθρωπον· διόπερ πολλοὶ, διὰ πταισμάτων μολύναντες τὸ ἅγιον (27) βάπτισμα, διὰ δακρύων ἐκαθαρίσθησαν καὶ δίκαιοι ἀπεδείχθησαν.

Ἐρώτ. οδ'. Ποία ἁμαρτία ποιεῖ τὴν προσευχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπρόσδεκτον παρὰ Θεῶ;

Ἀπόκ. Ἡ μνησικακία, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τὸν λέγοντα· « Ὅτι ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κάκει μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπαγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου· » ὡς τῆς μνησικακίας δηλονότι ποιούσης ἀπρόσδεκτον τὸ δῶρον τῆς προσευχῆς.

Ἐρώτ. οε'. Ποία ἀμαρτία οὐ δύναται μετανοῆσαι τῷ Θεῷ;

Ἀπόκ. Δηλονότι ἡ ἀπόγνωσις, ὑφ' ἧς κρατηθεὶς Ἰούδας ἀπήγατο.

Ἐρώτ. ος'. Ποία ἁμαρτία ἐστὶ βαρυτέρα πάντων τῶν πταισμάτων;

Ἀπόκ. Ἐὰν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μείζον πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀγάπη, πρόδηλον, ὅτι μείζον πάντων τῶν κακῶν ἡμισιδελφία, καὶ ἡ ἀσπλαγχνία, καὶ ἡ ἀνελεημοσύνη.

Ἐρώτ. οζ'. Ποία τῶν ἐντολῶν συγχωρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ πάσας τὰς ἁμαρτίας;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· » καὶ πάλιν· « Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφέμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· » πρόδηλον, ὅτι καὶ τὸ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας· ὡσαύτως καὶ τὸ μὴ μνησικακεῖν ἀνθρώπῳ. « Ἄφετε » γὰρ, φησὶ, « καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν. »

Ἐρώτ. οη'. Ἐάν τις ποιήσει βαρυτάτον ἁμάρτημα, καὶ μετανοήσῃ, πόθεν ὀφείλει μαθεῖν εἰ συνεχωρήθη αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦτο μὲν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς καταδῆλον γίνεται. Ὅμως ὡςπερ δεσπότης καὶ δούλος, οὕτως ὑπάρχει τὸ συνεῖδός τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεός. Ὡςπερ οὖν ὁ δούλος ὁ πταίσας ἐπιγινώσκει ἐκ τῶν σημάτων καὶ τῶν ῥημάτων τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι πρὸς αὐτὸν εὐμενής, ὡς ἦν πρὸ τοῦ πταίσματος· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων ἀπολλύει τὴν παρῆρσιαν, ἣν εἶχε τὸ συνεῖδός αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ εὐχῇ αὐτοῦ. Μετανοοῦντος οὖν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀξίαν, πάλιν χαρίζεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν παρῆρσιαν, ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ πταίσματος· καὶ ἐντεῦθεν δὲ γινώσκει ὁ ἄνθρωπος, ὅτι συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεός τὸ ἁμάρτημα.

²⁹ Ezech. xxxiii, 14, 16. ³⁰ Matth. v, 23, 24.

³¹ I Cor. xiii, 13. ³² Matth. vii, 1. ³³ Matth. vi, 12.

A stitia invenerim, non recordabor omnium iniquitatum ejus²⁹. » Porro quod ait, « invenerim, » clarum est de hora mortis ejus id intelligi. Scendum enim est fonte lacrymarum, perinde ac baptismo, perpurgari hominem. Hinc multi qui peccatis suis sanctum baptismum inquinaverant, per lacrymas purgati sunt et justi effecti.

QUEST. LXXIV. Quale peccatum facit ut oratio hominis Deo non sit accepta?

RESP. Offensarum recordatio juxta hæc Domini verba : « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade; prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum³⁰. » Quia scilicet offensarum recordatio facit ut orationis munus acceptum Deo non sit.

QUEST. LXXV. Cujusnam peccati nullam admittit Deus pœnitentiam?

RESP. Manifestum est esse desperationem, qua occupatus Judas se ipse strangulavit.

QUEST. LXXVI. Quodnam peccatum omnibus aliis est gravius?

RESP. Si, ut ait Apostolus, omnium bonorum præstantissima est charitas³¹, clarum est omnium malorum gravissimum esse fratres odio prosequi, immisericordem esse, nec eleemosynam amare.

QUEST. LXXVII. Quod mandatum condonat homini omnia peccata?

RESP. Quandoquidem dicit Dominus : « Nolite judicare, et non judicabimini³², » et rursus· « Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris³³; » perspicuum est, eo quod quis proximum non judicet, veniam peccatorum obtinere; similiter eo quod quis injuriarum sibi illatarum obliviscatur. Nam « Dimittite, » inquit, « et dimittetur vobis³⁴. »

QUEST. LXXVIII. Si quis post commissum gravissimum peccatum pœnitentiam egerit, undenam possit rescire, an illud sibi Deus condonarit, necne?

RESP. Id quidem paucis hominibus in terris sit manifestum. Verumtamen conscientia hominis et Deus perinde se habent ac herus et servus. Quemadmodum igitur servus qui herum offendit, et gestu et verbis heri intelligit ipsum non esse sibi benevolum, ut erat ante offensam : ita homo qui peccat, fiduciam amittit, qua antea ejus conscientia fruebatur, cum Deum oraret. Cum autem dignam idem egerit pœnitentiam, illi rursus Deus fiduciam reddit, qua ante peccatum gaudebat; indeque novit homo Deum sibi peccatum condonasse.

(27) Duo mss., μολύναντες ἑαυτοὺς μετὰ τὸ ἅγιον.

QUÆST. LXXIX. Si quis post grave peccatum, A seipsum condemnet, incipiatque agere pœnitentiam, ac post tres dies moriatur, quid de illo cogitandum est ?

RESP. Si, incepta pœnitentia, animam suam a malis compescuit cogitationibus, pactusque cum Deo est se non amplius eadem quæ antea commissurum peccata, ac postero die moriatur; Deus gratam habuit ejus pœnitentiam, ut olim latronis, siquidem incipere pœnitentiam agere, penes hominem est: at vivere vel mori, penes Deum est. Namque multos, cum pœnitentiam agere incepissent, statim eripit Deus; quippe qui, ut bonus, eorum commodo prospiciens, prænoscit illos, si diutius viverent, lapsuros iterum esse ac perituros.

QUÆST. LXXX. Quare quocumque ex levi tantum causa, fluvios prope lacrymarum profundunt: alii vero, etiamsi in mille incidant calamitates et miseria, aut alios incidisse videant, nunquam possunt lacrymari

235 RESP. Talia sunt animarum et corporum temperamenta, quæ ex natura facile vel ægre lacrymantur. Qui enim calidæ et teneræ sunt habitudinis, statim commiseratione lacrymantur quod in omnibus ferme mulieribus animadvertimus. Alii autem propter agrestem mentem, et siccissimam naturam, et cordis arrogantiam flere non possunt. Hæc porro loquimur de iis qui in medio mundo versantur. Nam qui monasticam vitam agunt, donum lacrymarum ex divina gratia sæpe consequuntur. Multa autem in lacrymis reperitur differentia. Quidam enim sæpe ex ebrietate lacrymantur: quidam vero, ut gloriam hominum aucupentur. Quocirca bonus ille est fletus, qui occulte Deo offertur quemadmodum nobis de elemosyna quoque præcipitur.

QUÆST. LXXXI. Si quis a mendicis secus viam, multis præsentibus, rogetur, quid agendum est? Annon potest elemosynam præbere?

RESP. Cogitationem et mentem hominis judicat Deus: si quis igitur coram sexcentis hominibus propter Deum, non autem ut hominibus placeat, bonum egerit, ille nequaquam condemnabitur.

QUÆST. LXXXII. Undenam fit ut anima aliquando pronam sit ad commiserandum, aliquando vero dura et immitis?

RESP. Solam divinam naturam novimus esse immutabilem ac semper eodem modo se habere. Nam et ex angelis quidam immutati sunt. Quocirca ita de mutabili hominum natura censendum est; aliquando nempe facilem et mitem esse, utpote quæ secundum imaginem Dei sit facta, aliquando autem duram et immitem esse, utpote ab hoste oppugnatam, et vitæ affectionibus adhærentem. Veruntamen si homo sibi ipse vim faciat ut

Ἐρώτ. θ'. Ἐάν τις, ποιήσας ἀμαρτίαν μεγάλην, εἴτα καταγῶ ἑαυτοῦ, καὶ ἀρξῆται μετανοεῖν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀποθάνῃ, τί χρὴ νομίζειν ἐπ' αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Ἐάν, ἀρξάμενος τῆς μετανοίας, συνέστεις τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων, καὶ διέθετο πρὸς τὸν Θεὸν συνταγὰς, ὅτι οὐκ ἔτι παρέρχεται διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀμαρτιῶν, ὧν ἐπραξε, καὶ ἐπὶ τὴν αὐρίον τελευτήσῃ· ἐδέξατο ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ληστοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἀρξασθαι τῆς μετανοίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ· τὸ δὲ ζῆσαι ἢ τελευτῆσαι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ. Πολλοὺς γὰρ ἀρξάμενους μετανοεῖν εὐθὺς ἀρπάζει ὁ Θεὸς ὡς ἀγαθὸς πρὸς τι συμφέρον, προγινώσκων, ὅτι, ἂν πολυχρονήσῃσι, πάλιν πεσεῖν καὶ ἀπολέσθαι ἔμελλον.

Ἐρώτ. π'. Πῶς τινες ἐκ ψιλῆς καὶ μόνῃς προφάσεως ποταμοὺς σχεδὸν δακρύων καταφέρουσι· ἕτεροι δὲ, ἐὰν μυρίαὶ συμφοραὶ καὶ θλίψεις περιπέσωσιν, ἢ καὶ ἄλλοις περιπεσόντας θεάσωνται, οὐδαμῶς δακρῦσαι δύνανται;

Ἀπόκ. Εἰσὶ μὲν καὶ κράσεις τοιαῦται ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐκ φύσεως τὸ δάκρυον ἔχουσαι καὶ μὴ ἔχουσαι. Οἱ μὲν γὰρ, θερμῆς καὶ ἀπαλῆς ἕξεως ὄντες, εὐθὺς δακρῦουσι συμπαθῶς, οἶδόν τι καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν γυναικῶν ὁρώμεν γενόμενον· οἱ δὲ πάλιν καὶ ἐξ ἀγρίας γνώμης καὶ ξηροτάτης φύσεως, καὶ ὑπερηφάνου καρδίας, δακρῦσαι οὐ δύνανται. Ταῦτα μὲν φαμεν ἐπὶ τῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου διαγόντων. Οἱ γὰρ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενοι πολλάκις καὶ ἐκ θείας χάριτος τὸ δῶρον τῶν δακρύων κομίζονται. Πλὴν πολλὴ τις ἐν τοῖς δακρύοις διαφορά καθέστηκε. Τινὲς γὰρ πολλάκις καὶ ἀπὸ μέθης οἴνου δακρῦουσι· τινὲς δὲ καὶ δόξαν ἀνθρώπων θηρώμενοι. Διόπερ ἐκεῖνο ἀγαθὸν καθέστηκε δάκρυον, τὸ κρυπτῶς Θεῷ προσαγόμενον, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης παραγγελλόμεθα.

Ἐρώτ. πα'. Ἐάν τις ὑπὸ πτωχῶν αἰτούμενος ἐν ὁδοῦ, καὶ ἑτέρων πολλῶν ἀνδρῶν παρόντων, τί χρὴ ποιεῖν; Ἡ οὐ δυνατὸν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ποιεῖν;

Ἀπόκ. Τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου κρίνει ὁ Θεός. Ἐάν οὖν ἐνώπιον μυριάδων διὰ Θεοῦ, καὶ οὐ δι' ἀνθρωπαρέσκεια ποιήσῃ τὸ ἀγαθόν, οὐ κατακρίνεται.

Ἐρώτ. πβ'. Πόθεν ποτὲ μὲν ἀγαθὴ γίνεται ἡ ψυχὴ πρὸς συμπάθειαν, ποτὲ δὲ πάλιν σκληρὰ καὶ ἀσπλαγχνος;

Ἀπόκ. Μόνην ἀτρεπτον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως μένουσαν τὴν θείαν φύσιν γινώσκωμεν. Ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀγγέλων τινὲς ἐτράπησαν. Διὸ οὕτω χρὴ λοιπὸν (28) ἐπὶ τῆς τρεπτικῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων νοεῖν· ὅτι ποτὲ μὲν ἀγαθύνεται, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπάρχουσα· ποτὲ δὲ σκληρύνεται, ὡς πολεμουμένη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσκειμένη τοῖς τοῦ βίου πάθεσι. Πλὴν ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ἑαυτὸν πρὸς τὴν συμπάθειαν βιάζεται, τοῦ πάντως ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, ποσὸς ποτὲ λει-

(28) Ita quidam mss., Editi, Οὕτω δὲ ὡς λοιπὸν.

πὸν τῆ ἀγαθῆ συνηθείᾳ, εἰς τὸ πάντοτε προθύμως διδύναται.

Ἐρωτ. πγ'. Τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰαρόν γὰρ ἐστὶν ἀγαπᾶ ὁ Θεός· » οὐ κρῆ λοιπὸν βιάζεσθαι τὸν λογισμὸν ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιῆσαι ἐλεημοσύνην;

Ἀπόκ. Τῶν τελειῶν ἐστὶ τὸ πάντοτε ἰλαρῶς ποιεῖν τὸ ἀγαθόν· καὶ οἱ βιαζόμενοι δὲ ἑαυτοὺς εἰς τὴν τοῦ πτωχοῦ ἐντολὴν εὐπρόσδεκτοί εἰσι παρὰ Θεῷ τῷ εἰπόντι· « Βιασταὶ ἀρπάξουσιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

Ἐρωτ. πδ'. Ἐάν τις περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν μετανοήσῃ, πρόδηλον ὅτι ἐξαλείφει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· ἄρα λοιπὸν καὶ ἐάν τις ποιήσας εὐποιῶν μεταμελήθῃ, ἐξαλείφει τὸν μισθὸν ὃν ἐποίησε διὰ τῆς μεταμελείας;

Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο! ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μετανοίας τῶν ἁμαρτιῶν ὁ Θεός ἐστιν ὁ ταύτης πρόξενος, οὕτως ἐπὶ τῆς μετανοίας τῆς περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὁ διάβολός ἐστι ποιητὴς αὐτῆς, καὶ οὐχ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Διὸ οὐδὲ ἀναλύεται ὁ γινόμενος μισθός. Ὅμως οὐ καλὸν τὸ μεταγινώσκειν ἐπ' ἀγαθῷ γινόμενον. Ὁ γὰρ συνεχῶς μεταμελούμενος ὀκνηρότερος εἰς τὸ ἀγαθὸν γίνεται.

Ἐρωτ. πε'. Τινές φασιν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξέταστον παρέχειν ἐλεημοσύνην, ἀλλ' ἐρωτᾶν μετὰ ἀκριβείας, εἰ ἐν ἀληθείᾳ ἐνδεής ἐστὶν ὁ ἡμῖν προσερχόμενος. Λέγει γὰρ, φησὶν ὁ Σολομών, ὅτι, « Ἐὐν ποιῆς ἀγαθὸν, βλέπε τίνοι ποιεῖς. »

Ἀπόκρ. Οὕτω καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς οἱ κακῶς νοοῦντες διαστρέφουσιν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πτωχοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Σολομών· ἀλλὰ· « βλέπε, τίνοι ποιεῖς, » τούτέστιν, ὅτι τῷ Θεῷ ποιεῖς. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ ἀνακρίνειν τοὺς αἰτοῦντας τοῦτο φησι, πῶς ὁ Κύριος λέγει· « Παντὶ τῷ αἰτοῦντι σε δίδω; »

Ἐρωτ. πς'. Ἄρα δὲ τὸ ἐν ἐκκλησίαις προσφέρειν ὑπάρχει παρὰ Θεῷ τιμιώτερον, ἢ τὸ τοῖς δεομένοις διανέμειν;

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Κύριον τοῖς ἐκ δεξιῶν ὅτι « Ἐπίνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, » ἔδειξε προτιμωτέραν εἶναι τὴν εἰς τοὺς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ κτισθέντας ναοὺς συμπάθειαν. Πλὴν πολλάκις, ἐν καιρῷ διωγμοῦ μέλλοντος ναοῦ Θεοῦ ἀπόλλυσθαι, ἀναγκαῖα καὶ ἢ ἐν τούτῳ συμπάθεια. Καὶ πάλιν, τινῶν διὰ Χριστοῦ πᾶσιν βασανιζομένων, τιμιωτέρα πάντων ἢ τούτων ἀνάβρυσις.

Ἐρωτ. πς'. Ἐάν τις πιστὸς παρὰ ἀπίστῳ χρήματα πιστευθεὶς τούτων παράβηται, ἄρα εὐσύνγνωστον παρὰ Θεῷ τοῦτο καθέστηκεν;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, » ὅγλον ὅτι, Ἕλληνας τοῦ τότε Καίσαρος ὄντος, μανθάνομεν, ὅτι οὐκ ἐπαινετὸν τὸ παραφάσθαι. Ὅμως, ἐάν εἰς πένητας τὰ τοιαῦτα ἀνα-

A misericordia permoveatur, beneque omnino agat, tum bona consuetudine adeo proficiet, ut semper sit pronus ad dandum.

QUÆST. LXXXIII. Cum dicat Apostolus, « Non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim dat. Cum diligit Deus », nequaquam vim sibi facere debet homo, ut eleemosynam tribuat?

RESP. Perfectorum est bonum hilare semper agere: attamen qui vim sibi faciunt, ut præcepto obtemperantes, pauperem adjuvent Deo utique accepti sunt dicenti: « Violenti rapiunt regnum cælorum ».

QUÆST. LXXXIV. Si quis pro peccatis agat pœnitentiam, liquet ipsum sua delere peccata: an igitur similiter, si quem pœniteat benefactorum, hujusmodi pœnitentia mercedem delet quam promeruerat?

RESP. Absit! nam quemadmodum in pœnitentia peccatorum, Deus ejus auctor est: ita in pœnitentia qua quem datæ eleemosynæ pœnitet, diabolus effector ejus est, non autem hominis anima. Quocirca non perit merces promerita. Tamen bonum non est pœnitere quod bene egeris. Nam quem frequenter pœnitet, negligentior efficitur ad bene agendum.

QUÆST. LXXXV. Quidam aiunt non oportere eleemosynam absque examine impertiri, sed inquirendum diligenter num vere indigens sit, qui ad nos accedit. Namque, inquit, ait Salomon, « Si bene feceris, vide cui feceris ».

RESP. Ita scilicet et cætera Scripturæ testimonia pervertunt qui prave sentiunt. Nec enim de paupere homine hæc dixit Salomon, sed, « Vide cui feceris, » id est, Deo facis. Si enim mendicos indicat esse discernendos, cur igitur ait Dominus, « Cuivis petenti da »?

QUÆST. LXXXVI. Nunquid Deo gratius est offerre in ecclesiis, quam indigentibus distribuere?

RESP. Iis quæ Dominus ad illos dicturus est qui a dextris erunt, « Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere », ostenditur gratiorem Deo esse commiserationem, quæ erga templum ad ejus imaginem et similitudinem facta, exhibetur. Verumtamen multoties **236** cum persecutionis tempore templum Dei periturum est, necessaria tunc est erga illud commiseratio. Denique cum quidam propter Christi fidem tormentis subjiuntur, eorum liberatio omnibus est pretiosior.

QUÆST. LXXXVII. Si quis infidelis pecuniam crediderit fideli, isque illum defraudet, num id sine culpa est apud Deum?

RESP. Cum Dominus dicat, « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari »: quandoquidem tunc gentilis Cæsar erat, inde discimus laudabilem non esse fraudem hujusmodi. Tamen si illæ pecuniæ pau-

²⁸ II Cor. ix, 7. ²⁹ Matth. xi, 12. ³⁰ Eccli. xii, 1. ³¹ Luc. vi, 30. ³² Matth. xvi, 42. ³³ Matth. xiii, 21.

peribus erogantur, poterunt orationes pauperum Deum placare qui ait, «Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis⁴¹.» Quod si pecuniæ illæ in sumptus sæculares impendantur, clarum est duobus judiciis ita agentes obnoxios esse, voluptatis scilicet et furti.

QUÆST. LXXXVIII. Potestne eleemosyna omne hominum peccatum delere, necne?

RESP. Est peccatum et peccatum : est item eleemosyna et eleemosyna. Verbi gratia, si proximi injuriarum memoriam retinemus, manifestum est sexcentas eleemosynas veniam nobis non posse obtinere, nisi nos quoque fratri nostro remiserimus debita, quemadmodum ait Dominus. Præterea aliud est si quis a fornicatione desistens, eleemosynam faciat; aliud, si quis in peccato perseverans in pauperes sit liberalis. Alia similiter merces est agricolæ, qui ex proprio sudore misericordiam exerceat; alia principis, qui ex donis et proventibus eleemosynam præbeat. Insuper alia est ratio ejus qui ex propria indigentia largitur; alia ejus qui ex abundantia; alia ejus cui res alienæ commissæ sunt, ut eas pauperibus distribuat. Nec vero id solum, sed etiam is qui in medio sæculo versatur, nihilque aliud Deo pro suis peccatis potest offerre, eleemosyna purgatur. At qui monasticam vitam proficitur, tenetur perfectiorem vivendi modum inire. Verumtamen si eleemosyna Nabuchodonosorem, qui adeo impius erat, potuit justificare: profecto magna et gravissima peccata delet eleemosyna. Audiamus enim sanctum Daniele ad ipsum dicentem: «Rex, consilium meum placeat tibi: peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum⁴².» Et rursus divina Scriptura: «Eleemosyna abscondit peccata magna⁴³.» Et iterum: «Qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus⁴⁴,» id est die judicii, quæ nempe peccatoribus mala est, intelligo scilicet, diem æterni supplicii.

QUÆST. LXXXIX. Quidam ausi sunt perfectos misericordes beatos magis prædicare, quam eos qui edunt miracula.

RESP. Non a seipsis talem protulere sententiam, sed profecto audierunt Dominum dicentem: «In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, non si signa edideritis, sed si diligatis invicem⁴⁵.» Constat autem signum veræ charitatis esse eleemosynam. Siquidem Christus justis a dextris collocatis non ait, «Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum,» quia signa et prodigia fecistis, vel quod aliquid aliud bonum feceritis; sed «quia esurivi, et dedistis mihi manducare⁴⁶,» etc. Similiter cum illos, qui stant a sinistris, in tenebras æternas mittit, immisericordiam et ani-

λωθῶσι χρήματα, δύνανται αἱ τῶν πενήτων εὐχαὶ τῷ Θεῷ ἐξευμενίσασθαι τὸν εἰπόντα· «Ποίησατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας.» Εἰ δὲ εἰς ἡδονάς (29) τινὰς βιωτικὰς διαπανηθῶσιν, εὐδῆλον ὅτι οὐσι χρίμασιν οἱ τοῦτο ποιοῦντες ὑποπίπτουσι, λέγω δὴ ἡδονῆς καὶ κλοπῆς.

Ἐρώτ. πη'. Ἰσχύει ἐλεημοσύνη πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀνθρώπου ἐξαλεῖψαι, ἢ οὐ;

Ἀπόκρ. Ἔστιν ἀμαρτία καὶ ἀμαρτία· καὶ ἐστὶν ἐλεημοσύνη καὶ ἐλεημοσύνη. Οἶόν τι λέγω· ἐάν μνησικαχίαν ἔχωμεν πρὸς τὸν πλησίον, πρόδηλον ὅτι μυρία ἐλεημοσύναι οὐ συγχαροῦσιν ἡμῖν, ἐάν μὴ ἀφίωμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν τὰ ὀφειλήματα αὐτοῦ, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Πάλιν τε ἄλλο ἐστὶ, παυσάμενόν τινα πορνείας, ποιεῖν ἐλεημοσύνην, καὶ ἕτερον ἐστὶ τῷ ἴσταμένῳ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ οὕτω παρέχειν τοῖς πένησι. Καὶ ἄλλος πάλιν ὁ μισθὸς τοῦ γεωπόνου, ἐξ ἰδίου ἰδρώτος ποιοῦντος συμπάθειαν, καὶ ἕτερος ὁ τοῦ ἄρχοντος τοῦ ἀπὸ δώρων καὶ προσόδων παρέχοντος. Πρὸς τούτοις ἄλλος, ὁ ἐκ τοῦ ὑπερήματος διδοῦς, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ περισσεύματος· καὶ ἕτερος ὁ χειροχρήστης, ὁ τὰ ἀλλότρια πιστευόμενος ἐπὶ τὸ διαδοῦναι τοῖς πένησιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου ὑπάρχων μὴδὲν ἄλλο δυνάμενος Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων προσαγαγεῖν, καθαιρέται δι' ἐλεημοσύνης. Ὁ δὲ τὸν μονῆρ βίον μετερχόμενος ἀπαιτεῖται μειζότεραν τινὰ πολιτείαν ἐνδείξασθαι. Ὅμως εἰ τὸν Ναβουχοδονόσορ τὸν τοιοῦτον ἀσεβῆ ἰσχυρὸν ἢ ἐλεημοσύνη δικαιῶσαι, μεγάλα ὡς ἀληθῶς καὶ δυσίατα ἀμαρτήματα δι' ἐλεημοσύνης ἐξαλείφονται. Ἀκούσωμεν γὰρ τοῦ ἁγίου Δανιὴλ πρὸς αὐτὸν λέγοντος· «Βασιλεῦ, ἡ βούλή μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων.» Καὶ πάλιν ἡ θεία Γραφή· «Ἐλεημοσύνη καλύψει ἀμαρτίας μεγάλας.» Καὶ πάλιν· «Ὁ συνίων ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος.» τουτέστι τῆς κρίσεως (πονηρὰ γὰρ ὑπάρχει τοῖς ἀμαρτωλοῖς), λέγω δὴ τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. πθ'. Ἐτόλμησάν τινες μακαρίσαι τοὺς τελείους ἐλεήμονας ὑπὲρ τοὺς ποιοῦντας σημεῖα.

Ἀπόκρ. Οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν τοιαύτην ψῆφον εἰρήκασιν, ἀλλὰ πάντως τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος ἀκούσαντες, ὅτι «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε,» οὐχ ἵνα σημεῖα ποιεῖτε, ἀλλ' «ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.» Εὐδῆλον δὲ ὅτι τὸ γινώρισμα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης ἢ ἐλεημοσύνη ἐστὶ. Καὶ γὰρ στήσας ἐκ δεξιῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δικαίους, οὐκ εἶπε· «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν,» ὅτι σημεῖα καὶ τέρατα ἐποίησατε, οὐδὲ ἄλλο τι ἀγαθὸν ἐποίησατε· ἀλλ' ὅτι «ἐπέλινασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν,» καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἐξ εὐωνύ-

⁴¹ Luc. xvi, 9. ⁴² Dan. iv, 24.] ⁴³ Eccli. iii, 33. ⁴⁴ Psal. xi, 2. ⁴⁵ Joan. xiii, 35. ⁴⁶ Matth. xxv, 34, 35.

(29) Ἡδονάς, Reg. 2. Editi, ἰδίας.

μων ἐκπέμπων εἰς τὸ σκότος τὸ αἰώνιον, τὴν ἀνελεση-
 μέσυνην καὶ τὴν ἀσπλαγγίαν αὐτῶν ἐνεκάλεσε. Καὶ
 γὰρ τὸ ποιῆσαι σημεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μόνως ἐστὶ
 δυνάμει· τὸ δὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν εἰς τὸν πλη-
 σίον ἐνδείξασθαι, πρόδηλον ὅτι καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώ-
 που ἐστὶ προαιρέσεως. Ἄκουσον δὲ καὶ τρανωτέρας
 περὶ τῶν τὰ σημεῖα ποιούντων καὶ ἐλεημοσύνας μαρ-
 τυρίας καὶ ψήφου· « Ἐάν, » φησὶν ὁ Παῦλος, « ταῖς
 γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ
 ἂν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν·
 καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καθήσωμαι, ἀγάπην
 δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Καὶ πάλιν Κύριός
 φησὶ· « Γίνεσθε » οὐχὶ σημειοφόροι, ἀλλ' « οἰκτιρῶνες, » καὶ ἀγαθοί, « ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐ-
 ρανοῖς. »

Ἐρώτ. ιζ'. Πόσον μέρος τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων Β
 ἀπαιτεῖται πρὸς ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ δοῦναι εἰς εὐ-
 ποιαν;

Ἀπόκ. Οὐ σκοπεῖ ὁ Θεὸς τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ
 ἀποκείμενα τῶν ἀνθρώπων (30). Λέγοντος οὖν τοῦ
 Ἀποστόλου, ὅτι· Τὴ ὑμῶν περίσσευμα δοθήτω εἰς τὸ
 τῶν πτωχῶν ὑστέρημα· εὐδελον ὅτι ὅσα ἐνθάδε
 ἀποθήσωμεν ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν βρῶσιν καὶ πόσιν,
 καὶ ἐνδύσιν, κρίμα ὑπὲρ αὐτῶν δύσσομεν ἐν ἡμέρᾳ
 κρίσεως, τοιοῦτον κρίμα, οἷον οἱ ἀνεξαρῆστοι παρ-
 ἔχουσι· διότι ἐνθάδε πολλοὺς ἐκ θανάτου διὰ τῶν ἡμε-
 τέρων χρημάτων δυνάμενοι σώσαι, οὐκ ἐσίωσαμεν,
 ἀλλὰ παρείδομεν.

Ἐρώτ. ιη'. Αἱ εἰς πτωχοὺς καταλαμβάνομεναί
 ὑπὸ τῶν τελευτησάντων ἐλεημοσύναί τι λέγονται;

Ἀπόκ. Νεκρὰ θυσία. Ὅμως ἂν καὶ ἐν τῇ ζωῇ C
 αὐτοῦ ἐλεῆμων ἦν ὁ τοιοῦτος, δεκταί (31) εἰσι γὰρ ἐν
 τῷ θανάτῳ αὐτοῦ εὐποιαὶ παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐρώτ. ιβ'. Ἐάν τις, ἐν ἀμαρτίαις καταγρησάσας,
 μήτε νηστεῖσαι δύναται, μήτε χαμευῆσαι, ἢ ἀγρυ-
 πνήσας, ἢ ἄλλην τινὰ ἀσκησιν ποιῆσας, μήτε χρημά-
 τειν εὐπορεῖ πρὸς διάδοσιν, μήτε τοῦ βίου ἰσχύει
 ἀποτάξασθαι, ποίῳ ἄρα τρόπῳ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος
 σωθῆναι δύνησεται;

Ἀπόκ. Οἷψ τρόπῳ ἐσώθη ὁ τελώνης, κατὰ τὸν εἰ-
 πόντα προφήτην (32)· « Ἐταπεινώθη, καὶ ἐσωσέ
 με ὁ Κύριος. » Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀναίμακτος θυσία, καὶ
 ἡ ἐλεημοσύνη εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν ἡμῶν προσφέ-
 ρονται τῷ Θεῷ· οὕτω καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη τῆς
 καρδίας. « Θυσία γὰρ, » φησὶ, « τῷ Θεῷ πνεῦμα συν-
 τετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπει-
 νωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσας. » Καὶ πάλιν·
 « Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ,
 καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσας. » Καὶ πάλιν,
 ὥσπερ μακαρίζονται οἱ ἐλεῆμονες, καὶ οἱ καθαροὶ τῇ
 καρδίᾳ· οὕτω μακαρίζονται πρὸ πάντων οἱ πτωχοὶ
 τῷ πνεύματι, « ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν. » Ταύτην οὖν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας πένης,
 καὶ ἀσθενῆς, καὶ γέρων, καὶ ἰδιώτης ὀδεῦσαι καὶ
 κατορθῶσαι δύναται.

³⁷ I Cor. XIII, 4-5. ³⁸ Luc. VI, 36. ³⁹ II Cor. VIII, 14. ⁴⁰ Psal. cxiv, 6. ⁴¹ Psal. L, 19. ⁴² Psal.
 xxxiii, 19. ⁴³ Matth. v, 5.

(30) Reg. 2, τῷ ἀνθρώπῳ.
 (31) Reg. 2, δεκταί.

mi duritiam exprobrat. Nam signa edere, solius
 divinæ est potestatis; at charitatem et commise-
 rationem erga proximum exhibere, profecto huma-
 næ est voluntatis. Audi porro luculentius testimo-
 nium de iis qui miracula et eleemosynas faciunt:
 « Si, » inquit Paulus, « linguis hominum loquar et
 angelorum: et si habuero omnem fidem, ita ut
 montes transferam: et si tradidero corpus meum
 ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil
 mihi prodest ⁴⁷. » Dominus **237** item ait: « Estote, »
 non signa facientes, sed « misericordes, » et boni,
 « sicut Pater vester, qui in cœlis est ⁴⁸. »

QUEST. XC. Quotam partem bonorum jubet
 Deus hominem in beneficentiam insumere?

RESP. Non spectat Deus quæ dantur, sed quæ
 homines habent recondita. Cum itaque ait Aposto-
 lus; Vestra abundantia detur ad supplendum ino-
 piam pauperum ⁴⁹, perspicuum est nos, quidquid
 reservaverimus ultra victum, potum et vestitum,
 iudicium his de rebus in die iudicii subituros, tale,
 quale homicidæ sunt subituri; quippe qui cum hic
 multos ex morte nostris bonis potuerimus servare,
 non tamen servaverimus, sed despexerimus.

QUEST. XCI. Quid dicendum est de eleemosynis
 quas defuncti pauperibus relinquunt?

RESP. Mortua sunt sacrificia. Attamen si ille dum
 viveret, eleemosynæ deditus erat, hæc ejus libera-
 litas in morte accepta Deo est.

QUEST. XCII. Si quis in peccatis consenuit, nec
 potest jejunare, nec humi cubare, aut vigilare, vel
 aliquem hujusmodi laborem exercere, nec pecuniis
 quas distribuat abundet, nec sæculo neque nuntium
 remittere, quoniam, quæso, modo, ille potest sal-
 vari?

RESP. Eo modo quo publicanus salvatus est et
 juxta prophetam aientem: « Humiliatus sum et
 salvavit me Dominus ⁵⁰. » Quemadmodum enim
 incruentum sacrificium eleemosyna Deo offertur in
 remissionem peccatorum nostrorum: ita et humili-
 tas cordis: « Sacrificium enim, inquit, Deo spiri-
 tus contribulatus: cor contritum et humiliatum
 Deus non despiciet ⁵¹. » Et rursus: « Juxta est
 Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles
 spiritu salvabit ⁵². » Et iterum quemadmodum beati
 prædicantur misericordes et mundi corde, ita præ
 cæteris beati prædicantur pauperes spiritu, « quia
 ipsorum est regnum cœlorum ⁵³. » Hanc igitur sa-
 lutis viam inire et persequi possunt pauper, infir-
 mus, senex et idiota.

(32) Ita Reg 2. Editi, εἰ καὶ μετὰ τὸν εἰπόντα.

QUÆST. XXIII. Quid est humilitas?

RESP. Humilitas anima est quæ nec observat nec judicat aliorum hominum peccata, sed sua duntaxat perspicit, seque æterni supplicii ream aestimat, et hæc ad Deum dicit: Salva me propter misericordiam tuam, non propter merita mea. Qui porro se ita reum esse credit, is minime offensarum, quas ab homine acceperit, recordabitur, nec damnabit peccantem hominem, tribusque modis remissionem peccatorum consequitur. Nam quia alios non judicat, nec ipse judicatur; quia humilis est, justificatur; et quia condonat aliis, Deus quoque ipsi peccata condonat.

QUÆST. XXIV. Si quis sæpe peccaverit, ac deinde sæpe pœnitentiam agere aggressus fuerit, rursusque incidit in peccatum: ad quot usque peccata, pœnitentem Deus rursus admittet?

RESP. Licet decies millies homo ceciderit, licet decies millies pœnitentiam egerit: nequaquam tamen ipsum projiciet Dominus, quippe cui maxime nota sit humanæ naturæ mutabilitas. Nam qui Petro præcepit ut septuagies septies fratri ignosceret, multo magis ipse decies millies septies homini ignosceret, si modo pœnitentiam egerit. Id autem accurate sciendum est, animam quæ sæpius peccandi sæpiusque pœnitendi contraxerit consuetudinem, cum Deum contemnat redeatque ad peccatum, certe difficulter hujusmodi anima a peccato discedit, veluti canis macellarius fetori assuetus. Denique cum incertus sit vitæ nostræ finis, nos munituri oportet, ne forte in peccato præoccupemur, et absque pœnitentia inveniamur, tradamurque in supplicium sempiternum.

238 QUÆST. XXV. Quotuplex est adulterium?

RESP. Duplex. Nam si mulier viro nupta scortetur, adulterium est. Rursusque si vir, qui uxorem habeat, scortetur, adulterium est erga propriam uxorem.

QUÆST. XXVI. Aiunt aliqui peccatum corporeum præ omnibus aliis peccatis facilius condonari, quippe cum naturalis motus sit in homine.

RESP. Contrarium docet Apostolus, qui hoc peccatum gravius omnibus aliis peccatis vocat, hisce verbis: « Omne peccatum quocumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat¹⁴: » quandoquidem ex ipsa sua carne, veluti quoddam sacrificium, semen suum Satanæ offert. Præterea naturale item est comedere, attamen prævaricantem Adamum condemnavit Deus.

QUÆST. XXVII. Quot sunt judicia et peccata fornicationis?

RESP. Multa et varia. Graviori enim judicio obnoxius est qui uxorem habens scortatur, quam qui uxorem non habet. Graviori item obnoxius est ju-

¹⁴ I Cor. vi, 18.

(33) Reg. 2, ἔνεκεν τοῦ ἔλέους σου. Editi, διὰ τοῦ ὀνόματός σου. Mox mutilum contextum in ed.

A Ἐρώτ. 47. Τι ἐστὶ ταπεινοφροσύνη;

Ἀπόκ. Ταπεινοφροσύνη ἐστὶ ψυχὴ μὴ προσέχουσα μηδὲ κρίνουσα ἄλλων ἀνθρώπων πταίσματα· ἀλλὰ μόνον τὰ ἑαυτῆς βλέπουσα καὶ ὑπεύθυνον τῆς αἰωνίου κολάσεως ἑαυτὴν ἔχουσα, καὶ τοῦτο πρὸς Θεὸν λέγουσα· Σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἔλέους σου (33), καὶ οὐχ ἕνεκεν τῶν κατορθωμάτων μου. Ὁ δὲ οὕτως ἑαυτὸν ὑπεύθυνον λογιζόμενος οὐδὲ μνησικαχῆσει ἀνθρώπῳ ποτὲ, οὐδὲ κατακρινεῖ ἀνθρώπον ἀμαρτάνοντα, καὶ λοιπὸν ἐκ τριῶν τρόπων, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀφαιρῶν κομιζέται. Ὡς γὰρ μὴ κρίνων, οὐ κρίνεται· καὶ ὡς ταπεινοφρονῶν, δικαιούται· καὶ ὡς συγχωρῶν, συγχωρεῖται.

Ἐρώτ. 48. Ἐάν τις πολλάκις ἀμαρτήσας, πολλάκις μετανοεῖν ἐπεχείρησε, καὶ πάλιν εἰς ἀμαρτίαν ἔπεσε· μέχρι πόσων πταισμάτων πάλιν μετανοοῦντα ὁ Θεὸς προδίδεται τούτων;

Ἀπόκ. Ὁ τὸ εὐτρέπτον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιστάμενος Κύριος, κἀν μυριάκις ὁ ἀνθρώπος πέση· κἀν μυριάκις μετανοήσῃ, οὐδαμῶς αὐτὸν ἀποβάλλεται. Ὁ γὰρ ἐντειλάμενος (34) τῷ Πέτρῳ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀδελφῷ συγχωρεῖν, πολλῷ πλεον αὐτὸς συγχωρήσει μυριοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀνθρώπῳ, μετανοοῦντι μένοιτε. Καὶ τοῦτο δεῖ ἀκριβῶς ἐπίστασθαι· ὅτι ψυχὴ εἰς συνίθειαν ἔλθοῦσα τοῦ πολλάκις ἀμαρτάνειν, καὶ πολλάκις μετανοεῖν, καταφρονοῦσα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ὑποστρέφουσα, δυσχερῶς ὄντως ἢ τοιαύτη ψυχὴ τῆς ἀμαρτίας ἀφίσταται, ὡσπερ κῶν μακελλικὸς ἐν τῷ βρόμῳ συνείσας. C Λοιπὸν δὲ, ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπάρχει ἀδηλον, χρὴ ἡμᾶς ἀσφαλίζεσθαι, μὴ πως ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ φθάσωμεν καὶ εὐρεθῶμεν ἀμετανόητοι, καὶ παραδοθῶμεν εἰς κόλασιν ἀτελεύτητον.

Ἐρώτ. 49. Πόσαι μοιχεῖαι εἰσιν;

Ἀπόκ. Δύο. Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἡ ὑπανδρος ὅπου κἀν πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ. Καὶ πάλιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἔχων γυναῖκα ὅπου κἀν πορνεύσῃ, μοιχεῖα ἐστὶ τῆς ἰδίας γυναικός.

Ἐρώτ. 50. Λέγουσί τινες, ὅτι συγγνώμην ἔχει ἡ σωματικὴ ἀμαρτία ὑπὲρ πάσας τὰς ἀμαρτίας, ὡς φυσικῆς ὑπαρχούσης τῆς κινήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀπόκ. Τοῦναντίον ὁ Ἀπόστολος βαρυτέραν πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴν ὀνομάζει, λέγων· « Πᾶσα ἀμαρτία, ἢν ἂν ποιήσῃ ἀνθρώπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει· » ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας σαρκός, ὡσπερ θυσίαν τινὰ, παρέχει τῷ Σατανᾷ τὴν ἑαυτοῦ σποράν. Καὶ πάλιν τὸ φαγεῖν φυσικὸν ἐστὶ, καὶ ἰδοὺ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ παραβάντα κατεδίκασεν.

Ἐρώτ. 51. Πόσα κρίματα καὶ ἀμαρτήματα πορνικά εἰσιν;

Ἀπόκ. Πολλὰ καὶ διάφορα. Μείζονι γὰρ κρίματι ὑπόκειται ὁ γυναικῆ ἔχων καὶ πορνεύων παρὰ τὸν μὴ ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἀγαθὴν γυναικῆ ἔχων ὑπὲρ τὸν

ex mss. quibusdam restitimus.

(34) Sic mss. Editi vero, ἐπαγγεῖλάμενος.

πονηρὰν ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἐν γῆρα πορνεύων παρὰ τὸν ἐν νεότητι· καὶ μείζονι ὁ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τὸν διὰ χρόνου· καὶ μείζονι ὁ μὴ θερμῆς ὑπάρχων κράσεως, ἀλλὰ ψυχρῆς, ἑαυτὸν δὲ διὰ βρωμάτων θερμαίνων, καὶ εἰς ἡδονὴν προτρεπόμενος. Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστὶν εἰπεῖν καὶ διάφορα περὶ πορνείας παρὰ Θεοῦ κρίματα. Ἄλλο γὰρ κρίμα τῶ εἰς μίαν γυναῖκα ἀμαρτάνοντι ὑπὲρ τὸν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους κατατρέχοντα, καὶ πολλὰς ψυχὰς μετὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀπολλύοντα· καὶ ἄλλο πάλιν κρίμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως ἀμαρτάνοντος παρὰ τὸν ἀναισχύντως ἐπιπύον τῇ ἀμαρτίᾳ ἐκδιδόντα (35), καὶ ἕτερον τοῦ σύμβιον ἔχοντος (36) καὶ εἰς ὑπανδρον πταίνοντος· ὅπερ καὶ διπλῆ μοιχεία τῶ ἐργαζομένῳ τὴν ἀμαρτίαν λογιζέται. Φρικτὸν δὲ πάλιν τὸ κρίμα τὸ κανονικῆς B γυναικὸς κατεπεργεσθαι· καὶ πάλιν τὸ ἀδικουμένης B γυναικὸς βοθηεῖν καὶ μισθὸν τῆς προστασίας πρὸς ἀμαρτίαν αὐτῇ συγγενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τόπος πρὸς ἀμαρτίαν ἐστὶ διάφορος (37). Πολλοὶ γὰρ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάζονται, καὶ διττὸν κρίμα ἀποφέρονται. Πολλὰκις γὰρ καὶ φίλων γυναίκας μολύνουσιν ἕτεροι, Ἰουδαϊκὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι. Ἄπερ ἅπαντα ἀνακρίνει καὶ σκοπεῖ ὁ δίκαιος τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸς, κατὰ τὸ ἄρρήτον αὐτοῦ κρίμα τὸ ἀπροσωπώληπτον, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ τὸν ἀκριθεῖ καὶ ἀγλεύαστον.

Ἐρωτ. 17. Πολλῶν δικαίων δύο γυναῖκας ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τρεῖς ἔχόντων, πῶς ἡμῖν οὐκ ἐπιτέτραπται δύο γυναῖκας ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ παλλακὰς κτήσασθαι;

Ἀπ. Οὐ μόνον τὸ δύο γυναῖκας ἔχειν τοὺς θεοσεβῆς ὁ Χριστὸς διεκώλυεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς μιᾶς ἀπέχεσθαι προστρέψατο, λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅστις οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ γυναῖκα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἀξίος. » Εἰ δὲ βούλει τὸ μείζοτερον, ἀκουσον· « Ἐρρήθη, φησι, τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἠμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Εἰ οὖν τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιθυμίαν μοιχεύει ὁ Χριστὸς τοῖς πιστοῖς λογιζέται, ποῖαν λοιπὸν φιλοσοφίαν καὶ πολιτείαν οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀπειτούμεθα; Εἰ γὰρ ἐξὸν τὸν ἀνθρώπον δύο γυναῖκας ἔχειν, πρόδηλον ὅτι καὶ τῇ γυναικὶ δύο ἀνδρας. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς λέγοντος, ὅτι « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν. » Καὶ οὐκ εἶπεν, « Ἔσονται οἱ τρεῖς εἰς σὰρκα μίαν (38). » Ὅμως μία γυνή, δοθείσα τῷ ἀνδρὶ, αὐτῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ ἐπεδούλευσε· τί ἐμελλεν ὁ κόσμος παθεῖν, εἰ ἐποίησε ὁ Θεὸς δύο γυναῖκας ἀπ' ἀρχῆς λαβεῖν τὸν ἀνθρώπον; Εἰ δὲ ζητεῖς τίνας χάριν οἱ ἀρχαῖοι καὶ δύο καὶ τρεῖς γυναῖκας εἶχον, μάνθανε ἀκριθῶς, ὅτι πολλῇ ἦν τότε τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπιδημήσας κατήργησε, πολ-

dicio qui bonam habet conjugem, quam qui malam : graviori qui in senectute scortatur, quam qui in juventute : graviori qui assidue, quam qui interdum : graviori, qui cum calidi non sit temperamenti, sed frigidi, se ipsum cibis calefacit, et ad voluptatem accendit. Multa quoque alia et varia afferri possunt Dei judicia de scortatione. Aliud enim est iudicium ejus qui in unam peccat mulierem, quam qui in plures et diversas irruit, multasque animas cum sua perdit. Aliud rursus iudicium ejus est, qui cum aliqua observatione peccat, quam qui impudenter se ipse peccato mancipat. Aliud iterum iudicium ejus est qui uxorem habet et in nuptam peccat, quod ut duplex adulterium imputatur hujusmodi peccatum committenti. Horrendum autem iudicium ejus qui ad canonicam accedit mulierem; ut et qui mulieri afflictæ opem fert, ejusque causâ præsidiî peccat cum ea. Imo vero ratione loci, varius quoque est peccati modus. Multi enim peccant in ecclesia, duplexque iudicium subeunt. Sæpe enim alii Judaicam simulantes charitatem amicorum conjuges contaminant. Quæ quidem omnia dijudicat et videt justus Dei oculus, juxta ineffabile ejus iudicium qui personam non accipit, et juxta accuratam ejus et minime ridendam trutinam.

QUÆST. XCVIII. Cum multi justî duas vel etiam tres uxores in Veteri Testamento habuerint, quare nobis non licet duas habere uxores, nec etiam concubinas possidere?

RESP. Non modo pius duas habere uxores vetuit Christus, sed etiam hortatus est ut ab ipsa una abstinere. « Amen, inquit, dico vobis, qui non odit patrem et matrem et uxorem nec sequitur me, non est me dignus ». Quod si majus aliquid optas, hæc audi : « Dictum est, inquit, antiquis : Non mœcha-beris : ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo ». Si igitur oculi concupiscentiam Christus in fidelibus censet esse adulterium, quænam, quæso, philosophia, quinamve vivendi modus a nobis fidelibus præ antiquis exigitur? Si enim licet homini duas habere uxores, certe et uxori duos maritos. Audi ergo quid dicat Deus de viro et de uxore, « Erunt duo in carne una ». Non dixit, « Erunt tres in carne una. » Verumtamen una mulier viro tradita, ipsi et mundo insidiata est : quid igitur passurus erat mundus, si Deus ab initio duas mulieres homini dedisset? Quod si quæris cujus rei gratia antiqui duas vel tres uxores habuerint, discite accurate causam esse, quod multa tunc diaboli vigeret tyrannis, quam Christus adventu suo destruxit, qui et multos dæmones e medio sustulit, aliosque in abyssum exterminavit, alios in

³⁵ Luc. xiv, 26. ³⁶ Matth. v, 27, 28. ³⁷ Genes. ii, 24.

(35) Sic mss. Editi vero, ἐκδώσαντα.

(36) Ita editi. Mss. vero, τὸν σύμβιον ἔχοντα.

(37) Mss., ἐστὶ κρίμα διάφορον.

(38) Ita mss. In editis, εἰς σὰρκα μίαν desunt.

deserta loca, alios in terras inhabitabiles et inac-

λους τῶν δαιμόνων ἐκ μέσου ἐξορίσας· τοὺς μὲν ἐν τῇ ἀβύσσῳ, τοὺς δὲ ἐν ἐρήμοις, καὶ ἀοικήτοις καὶ ἀθάτοις τόποις.

239 QUÆST. XCIX. Qui sit ut sæpe somnia vera sint?

RESP. Id sæpe ex Deo venit: sæpe etiam casu: nonnunquam anima, utpote intelligentia prædita, futura prænoscit: quædam etiam dæmones in somnis prædicunt.

QUÆST. C. Quid igitur? num dæmones et diabolus præscii rerum sunt, et cordium cognitores, eaque quæ futura sint possunt prædicere?

RESP. Solus Deus res præscit, et cordium cognitor est. Neque enim ipsi angeli norunt ea quæ sunt in corde, nec quæ futura sunt. At dæmones quæ prædicere arbitrantur, ea ex astutia conjiciunt. Verbi gratia, cum, ut spiritus, multos apud Indos imbres vident, illi in Ægypto præveniunt, ac per incantationes et insomnia magnam fore Nilii inundationem vaticinantur: aliaque his similia peragunt. Sæpe autem etiam mentiuntur. Hinc si quis illos velit convincere, secum determinet, ac supponat quot nummos crastina die distribuere cupiat: Quo facto accitum magum vel vatem interroget ea de re de qua determinavit, nihilque omnino illos posse rescire comperiet.

QUÆST. CI. Cum quidam et Judæi et gentiles beneficia sæpe tribuant, nunquid idcirco in regnum cælorum ingrediuntur? aut quid nobis de illis iudicandum est?

RESP. Cum Dominus ad Nicodemum dicat: «Amen dico tibi, nisi quis natus fuerit per aquam et Spiritum, non intrabit in regnum cælorum⁵⁸:» manifestum est neminem non baptizatum in illud ingressurum. Id autem de bonis infidelium operibus est sentiendum, vel prospera qua hic utuntur fortuna, propriam percipere mercedem, vel in futuro sæculo levius esse puniendos quam cæteros infideles, qui nihil boni egerunt. Quod si scriptum sit, «Gloria et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco⁵⁹,» ne mireris. Hæc enim dixit Apostolus de iis qui ante Christi adventum exstiterunt.

QUÆST. CII. Habetne finem peccatorum pœna necne?

RESP. Cum Dominus dicat de iis, qui sunt in gehenna: «Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur⁶⁰:» et rursus: «Peccatores autem ibunt in pœnas æternas:» cum item Apostolus dicat: «Nolite errare, neque adulteri, neque scortatores, neque molles, neque masculorum concubitatores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt⁶¹:» ex his liquet justorum æternam esse beatitudinem, et peccatorum

ἔρωτ. ιθ'. Πῶς πολλάκις τὰ μὲν τῶν ἐνυπνίων ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκ. Τοῦτο πολλάκις γίνεται καὶ ἐκ Θεοῦ· πολλάκις δὲ καὶ ἐκ τοῦ συμβεβηκότος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς νοερά οἷσα ἡ ψυχὴ προγινώσκει· τινὰ δὲ καὶ οἱ δαίμονες προδεικνύουσι δι' ἐνυπνίων.

ἔρωτ. ρ'. Τί οὖν; προγνώστης (39) ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες, καὶ δύναται εἰπεῖν τὰ μέλλοντα γενέσθαι;

Ἀπόκ. Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ Θεὸς ὑπάρχει· ἐπεὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι τὰ ἐν καρδίᾳ, ἢ τὰ μέλλοντα ἐπίστανται. Οἱ δὲ δαίμονες, ὅσα προδεικνύειν νομίζουσιν, ἐκ πανουργίας στοχαζόμενοι ταῦτα λέγουσιν. Οἶδον τι πολλάκις ὡς πνεύματα ὀρώσι τοὺς θμβρους τοὺς Ἰνδικούς πολλοὺς γινομένους, καὶ προλαμβάνουσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ διὰ φαρμακείων (40) ἢ ὄνειράτων, μεγάλῃν ἀνάδασιν τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ μαντεύονται (41)· καὶ ἄλλα δὲ τινὰ ὅμοια τούτοις διαπράττονται. Πολλάκις δὲ καὶ ψεύδονται. Καὶ ὁ βουλόμενος τούτους ἐλέγξει ὀρισάτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, ὑπόθου· πόσα νομίσματα διαδοῦναι εἰς τὴν αὐριον· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν φαρμακὸν ἢ τὸν μάντιν, ἐρωτησάτω αὐτὸν, περὶ οὗ ὄρισε· καὶ πάντως εὐρήσεις αὐτὸν μηδὲν ἐπιστάμενον εἰπεῖν

ἔρωτ. ρα'. Ἐπειδὴ τινες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, πολλάκις εὐποιίας ἐργάζονται, ἄρα διὰ τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσέρχονται; ἢ τί χρὴ περὶ αὐτῶν λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς Νικόδημον· «Ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν·» εὐδῆλον ὅτι οὐδεὶς ἀθάπτιστος εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται. Τοῦτο δὲ χρὴ περὶ ἀπίστων ἀγαθοποιῶν λογίζεσθαι· ἢ ὅτι διὰ τῆς ἐνταῦθα αὐτῶν εὐμερίας τὸν ἴδιον μισθὸν λαμβάνουσιν· ἢ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐλαφροτέρως κολάζονται παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀπίστους, τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν ποιήσαντας. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται· «Δόξα καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι,» μὴ θαυμάσης. Περὶ γὰρ τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ταῦτα εἶπεν ὁ Ἀπόστολος.

ἔρωτ. ρβ'. Ἄρα δὲ ἔχει τέλος τῶν ἀμαρτωλῶν ἡ κόλασις, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος περὶ τῶν ἐν τῇ γέεννῃ ὅτι· «Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται·» καὶ πάλιν· «Οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπελεύσονται·» καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε μέθυστοι, οὐ λοῖδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν·» εὐδῆλον ὅτι αἰώνιος καὶ ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἀμαρτωλῶν

⁵⁸ Joan. III, 5. ⁵⁹ Rom. II, 10. ⁶⁰ Marc. IX, 47.

⁶¹ I Cor. VI, 10.

(39) Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης quidam mss. (40) Reg. 2, φαρμακῶν καὶ ἐνυπνίων.

(41) Hæc vide in Vita Antomi, tom. I [II], p. 821.

ὕπάρχει κόλασις. Καὶ πάλιν δέ φησιν ὁ Κύριος περὶ τοῦ Ἰούδα, ὅτι « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » Εἰ δὲ τέλος ἔχει ἡ κόλασις, συμφέρει, ὅτι ἐγεννήθη καὶ ὁ Ἰούδας, ἐὰν ὀψέ ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μέλλει ἀποκατασταθῆναι μετὰ τὴν κόλασιν, ὡσπερ οἱ αἰρετικοὶ πλανώμενοι τοῦτο μυθεύονται.

Ἐρώτ. ργ'. Πόθεν γίνονται θανατικά; Καὶ διὰ τί ἐν τισι χώραις ἐρημικαῖς ἐθνῶν πολλάκις οὐ γίνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς οἰκουμέναις καὶ πολυπόλοις πόλεσι καὶ πολυκόπροις (42);

Ἀπόκ. Βαθεῖα ὄντως ἡ τοῦ ἐρωτήματος ἀπόκρισις, καὶ ὀλίγοις τῶν ἐπὶ γῆς χωρητῆ ὁμοῦς, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, « Ὁ χωρῶν χωρεῖτω. » Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν, ὅτι πολλάκις καὶ ἐξ ἀέρων (42') φθοροποιῶν, καὶ κοινορτῶν, καὶ δυσωδίας θνησιμαίων, καὶ βυβρων θεριῶν, καὶ ἀναθυμιάσεων, καὶ ἀποφορῶν γῆς καὶ θαλάσσης, νόσοι σωμάτων καὶ φθοραὶ καὶ θάνατοι γίνονται, εὐθέως ἀμήτητοι τινες ἐπιλαμβάνονται ἡμᾶς ὡς ἀπρόνοητα τὰ καθ' ἡμᾶς λέγοντας. Οὐστinas καὶ ἐρωτῆσαι βουλόμεθα· Εἶπατε ἡμῖν, ὦ οὔτοι, πῶς ἐν πόλει τινα θανατικὸν γίνεται; ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης ὑπάρχουσιν ἐν ἐτέραις χώραις δύο ἢ τρεῖς χιλιάδες πραγματευομένων ἀνδρῶν, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτελεύτησεν; Εἰ γὰρ θεῖχη ὀργὴ κατὰ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφθασεν, ἐχρῆν πάντως καὶ τοὺς πόρρωθεν ὄντας τῆς ὀργῆς γεύσασθαι· εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Πλὴν ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν τοῖς ταῦτα ζητοῦσι, φημὲν ὅτι πολλάκις τὰ μὲν τῶν θανατικῶν καὶ κατὰ Θεοῦ ἀπειλῆν γίνονται· τὰ δὲ καὶ κατὰ ἀέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν, ὧν προειρήκαμεν (43), ἅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ καταφθείρει τὰ νήπια, ὡς ἀσθενέστερα. Πλὴν καὶ τῶν ἀέρων καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων ποιητῆς ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ εἰπών· « Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ σσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ὁμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημένοι εἰσὶ. »

Ἐρώτ. ρδ'. Ἄρα δὲ ἀφελεῖται, ἢ λυτροῦται ἐκ θανατικοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς ἄλλην φεύγων χώραν;

Ἀπόκ. Τοῦ Προφήτου πρὸς Θεὸν λέγοντος· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » εἰδηλον μὲν ὅτι τὸν Θεὸν ἐκφυγεῖν οὐδεὶς δύναται. Εἰ δὲ ἄηρ τις, ἢ ἄλλη κτισματος αἰτία ἐστὶν ἡ τὸ λοιμικὸν ποιήσασα, ὥσως ἐκφεύγει αὐτήν, εἰς ἐτέραν χώραν μεταβάς.

Ἐρώτ. ρε'. Πόθεν ὁρῶμεν τινὰς μὲν δικαίους ψυχομαχοῦντας ἐπὶ ἡμέρας καὶ κρινόμενους· τινὰς δὲ ἀμαρτωλοὺς εἰρηνικῶς καὶ συντόμως ἀποθνῆσκοντες (44);

Ἀπόκ. Πάντα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γινώσκειν μὲν ἀδύνατόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καλὸν ὑπάρχει μὴ

A pœnam. Rursus de Juda ait Dominus : « Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille ⁶². » Quod si finem habet pœna, certe prodest Judæ quod natus sit, si sero tandem post supplicium regnum cœlorum est ingressurus, quemadmodum errantes fabulantur haretici.

QUÆST. CIII. Unde oriuntur mortifera, et quare in quibusdam desertis gentium regionibus sæpe non eveniunt, sed ut plurimum in populosis et magnis urbibus, sive quoque repletis?

RESP. Difficilis certe est hujus quæstionis solutio, paucique eam possunt capere; tamen, ut ait Dominus, « qui potest capere capiat ⁶³. » Si enim dicamus sæpe ex aere corrupto, et pulveribus, et fetore cadaverum, imbrisque æstivis ac exhalationibus et vaporibus terræ et maris, morbos corporum, corruptionemque et mortem exoriri, statim inauspicati quidam homines nos adoriuntur quasi negemus providentia regi quæ nos spectant. At ego hos velim ita interrogare: Dicite, quæso, nobis, quonam modo in aliqua civitate corruptio mortifera oritur? Ex illa autem civitate duo vel tria millia negotiatorum 240 hominum in aliis regionibus degunt, nemoque illorum moriatur? Nam si divina ira civitatem illam impugnavit, profecto illos etiam qui procul morantur, iram hujusmodi experiri æquum erat, vel si non omnes, saltem ex ipsis nonnullos. Verum ne iis qui ista quærent, occasionem præbeamus, respondemus sæpe mortiferam corruptionem ex Dei comminatione oriri, nonnunquam vero aerem aliasque causas habere, quæ, ut plurimum, infantes utpote imbecilliores extinguunt. Verumtamen et aeris et exhalationum auctor est Deus qui ait, « Nonne duo passeress asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro qui in cœlis est? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt ⁶⁴. »

QUÆST. CIV. Num qui ex civitate in aliam fugit regionem, eximitur ex mortifera corruptione?

RESP. Cum Propheta ad Deum dicat, « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ⁶⁵? » liquet neminem Deum posse effugere. At si aer vel alia res creata causa est corruptionis, forte ipsam effugiet, si in aliam transeat regionem.

[QUÆST. CV. Udenam videmus justos aliquos diutius in extremo vitæ halitu anima pugnare et judicari; contra autem, peccatores interdum quiete et cito mori?

RESP. Omnia quidem Dei judicia cognosci non possunt, ideoque nec nos hæc curiose inquirere

⁶² Matth. xxvi, 24. ⁶³ Matth. xix, 12. ⁶⁴ Matth. x, 29, 30. ⁶⁵ Psal. cxxxviii, 6.

(42) Ita mss. Editi vero, πολλοὶ πόλεις καὶ πολυκώμοις.

(42') Ita manuscripti. Editi vero, ἐξ ἀστρων. Infra idem, φθοραὶ. Editi, φθορά.

(43) Ita mss. Editi vero, κατ' ἀστέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν προφάσεις, ὧν. Infra item editi, ἀστέρων. mss., ἀέρων.

(44) Reg. 2, ἐκπνέοντες.

deceat : si quid tamen conjectare valemus, respondemus pios viros vel ante mortem vel in morte cruciari, ut nos, qui ea videmus, timeamus et emendemur. Fortassis autem sancti, ut homines, levi aliquo defectu inquinati, hujusmodi cruciati, quo in morte afficiuntur, perfecte purgati, puri demum decedunt.

QUEST. CVI. Quare homines, ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur ?

RESP. Mihi videtur id ideo fieri ut hoc exemplo discamus tenebrosam esse presentis vitæ nativitatem et dormitionem, sive in hanc vitam ingressum et exitum ex eadem.

QUEST. CVII. Cur aliqui difficulter contra fornicationis vitium decertant : aliqui autem fere naturaliter ab hujusmodi abstinent voluptate, tametsi obeso sæpe sunt corpore ?

RESP. Humanorum corporum libido oritur vel ex calido corporis temperamento, vel ex abundantiori cibo, somno et quiete, forte etiam ex Satanica instigatione. Quarta vero sæpe causa est, quod alios condemnemus. Quinta ex superbia oritur, cum quis scilicet insolentius se effert ob castitatem. Is enim cadere permittitur, ut per fornicationem superbiam deponat, et ad humilitatem perductus salutem consequatur. Si enim duo illa compares vitia, naturalis libido corporis levior est lapsus quam superbia. Nonnulli autem casti sunt vel quod a Deo protegantur, vel quod frigidi sint temperamenti, vel quod multa exercitatione sibi ipsis vim fecerint, nec quemquam condemnaverint. Quod si superbi aliqui sint casti, sciendum est illos a diabolo negligi, quod sola superbia præ aliis omnibus vitiis sufficiat ad illos æterni supplicii reos constituendos.

QUEST. CVIII. Quale signum habendum est homini, ne deceptus suscipiat Antichristum, ratus Christum ipsum esse ?

RESP. Hoc ipsum quod nobis Dominus his verbis dedit, scilicet quod sicut fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et secundus adventus Filii Dei⁶⁶.) **241** Inde discimus omnem venturum Christum, qui non statim, eadem hora, in universo mundo reperiatur, talem absque dubio Antichristum esse. Nam in secundo Christi adventu omne genus hominum simul conveniet, in cujus medio Christus ab omnibus conspicietur.

QUEST. CIX. Verumne est ex Ægypto proditum Antichristum, signumque aliquod in una manu, unove oculo habiturum ?

RESP. Hæc omnia aniles sunt fabulæ. Anti-

⁶⁶ Matth. xxiv, 27

(45) Quæstio 106 (jain 107) adest a veteribus editis Latinis, itemque quæst. 408.

(46) Duo mss., ἐν μιᾷ ὥρᾳ φαί. Editi, ἐν μιᾷ

πολυπραγμονεῖν ἡμᾶς αὐτά· ὁμοίως δὲ καὶ στοχαζόμενοι λέγομεν· ὅτι πολλάκις καὶ ἄνδρες εὐσεβεῖς βασανίζονται πρὸ θανάτου ἐν τῷ θανάτῳ· ἵνα ἡμεῖς οἱ ὀργῶτες φοβηθῶμεν καὶ σωφρονισθῶμεν. Ἰσως δὲ καὶ ὡς ἄνθρωποι οἱ ἅγιοι, μικρὸν τε ἐλάττωμα ἔχοντες, διὰ τῆς τοιαύτης βασάνου τῆς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου τελείως καθαίρονται ἄμωμοι λοιπὸν ἀπερχόμενοι.

Ἐρώτ. ρς'. Τίνος χάριν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ἐν νυκτὶ τρίχονται, καὶ ἐν νυκτὶ τελευτῶσιν ;

Ἀπόκ. Ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα μάθωμεν διὰ τοῦ τοιοῦτου ὑποδείγματος, ὅτι σκοτεινὴ ὑπάρχει τοῦ παρόντος βίου καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ κοίμησις, ἦγουν ἡ ἐν αὐτῷ εἰσοδος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξοδος.

(45) Ἐρώτ. ρς'. Πόθεν τινὲς μὲν χαλεπῶς εἰς τὸ πάθος τῆς πορνείας πολεμοῦνται· τινὲς δὲ φυσικῶς σχεδὸν τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἀπέχονται, καίπερ πολλάκις περιπληθὲς σῶμα περικείμενοι ;

Ἀπόκ. Ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐπιθυμία γίνεται ἢ ἐκ θερμῆς κράσεως τοῦ σώματος, ἢ ἐκ πλειοτέρας τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ ἀνέσεως· ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἐνεργείας σατανικῆς· τέταρτον δὲ πολλάκις καὶ ἐκ τοῦ κατακρίνειν ἑτέρους· πέμπτον καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅταν τις μεγαλοφρονῇ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀγνείᾳ· ὁ γὰρ τοιοῦτος παραχωρεῖται πεσεῖν, ὅπως διὰ τῆς πορνείας ἀπωθεῖται τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὀδηγηθεὶς εἰς ταπεινοφροσύνην τεύξεται τῆς σωτηρίας· ἐν γὰρ συγκρίσει δύο κακῶν κουφότερον ὑπάρχει παρὰ τὴν ὑπερηφανίαν πταίσμα ἢ κατὰ σῶμα φυσικὴ ἐπιθυμία. Ἄγνεύουσι δὲ τινες ἢ ὑπὸ Θεοῦ σκεπτόμενοι, ἢ ψυχρὰς τινος ὑπάρχοντες κράσεως, ἢ διὰ πολλῆς ἀσκήσεως, ἑαυτοὺς βιαζόμενοι, καὶ τινα μὴ κατακρίνοντες. Εἰ δὲ καὶ τινες ὑπερηφανίαν ἔχοντες ἀγνεύουσι, χρὴ γινώσκειν τοὺς τοιοῦτους, ὅτι περὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεφρονήθησαν, ἱκανῆς οὐσης τῆς ὑπερηφανίας ὑπὲρ ὅλα τὰ πάθη ἐνόηους αὐτοὺς ποιῆσαι τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. ρη'. Ποῖον σημεῖον ὀφείλει κρατεῖν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ πλανηθῇ καὶ δέξηται τὸν Ἀντίχριστον, νομίζων ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστίν ;

Ἀπόκ. Ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῖν παρέδωκεν εἰπὼν, ὅτι ὡσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι πᾶς Χριστὸς ἐρχόμενος, καὶ μὴ ἐξαίφνης ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐρισκόμενος (46), τοιοῦτος ἀναμφιδόλως Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἐπὶ γὰρ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ ἅμα εὐρίσκεται, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὁ Χριστὸς ὑπὸ πάντων ὁρώμενος.

Ἐρώτ. ρθ'. Ἀληθὲς δὲ, ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἐξέρχεται ὁ Ἀντίχριστος, καὶ σημεῖόν τι ἐν τῇ χειρὶ (47) τῇ μιᾷ, καὶ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ἐνὶ κέκτῃται ;

Ἀπόκ. Πάντα ταῦτα γραῶδεις μῦθοι εἰσιν. Ὁ γὰρ

πόλει.

(47) Cod. unus, οὐδὲν σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ χειρὶ.

Ἀντίχριστος οὐδὲν σημεῖον τοιοῦτον κέκτηται· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, θθεν ὁ Χριστὸς ἐξῆλθεν, ἐξέρχεται, ὡς φησιν ἡ Γραφή· « Σχύμνος λέοντος Δάν, καὶ ἐκπηθήσει ἐκ Βασάν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν Σκυθόπολις.

Ἐρώτ. ρι'. Λέγουσι τινες, ὅτι οὐ δύναται ὁ Ἀντίχριστος νεκρὸν ἄνθρωπον ἀναστήσαι· ἐπεὶ πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα ποιεῖ.

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὅτι ἐν πᾶσι σημεῖοις καὶ δυνάμεσι πλάνης, εὐδῆλον (48) ὅτι καὶ νεκρὸν δεῖκνυσιν ἐγειρόμενον, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλ' ἐν φαντασίᾳ.

Ἐρώτ. ρια'. Πῶς καὶ τινες αἰρετικοὶ ποιοῦσι πολ- λάκις σημεῖα;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἡμᾶς οὐκ ὀφείλει ξενίζειν. Ἦκού- σαμεν γὰρ τοῦ Κυρίου λέγοντος· ὅτι πολλοὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐροῦσι· « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλεμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; » καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς (49)· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔργων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἔργαται τῆς ἀνομίας. » Πολλάκις γὰρ οὐχ ἡ πολιτεία τοῦ θαυματουργοῦτός ἐστιν ἡ τὴν ἴασις ἐργαζομένη, ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις τοῦ προσερχομένου ἀνθρώπου. Γέγραπται γάρ· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. » Πλὴν δεῖ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πολλάκις τινὲς κακόπιστοι καμάτους πολλοὺς δι' ἀσκήσεως τῷ Θεῷ προσήγαγον, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν αὐτῶν ἔλαβον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἐκ Θεοῦ, τὸ τῶν ἰαμάτων καὶ προβήσεων χάρισμα· ἵνα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλ- λοντι ἀκούσασιν· Ἀπελάβετε τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν καὶ τοὺς καμάτους ὑμῶν· νῦν δὲ λοιπὸν οὐδὲν ὑμῖν κεχρεώστη- ται.

Ἐρώτ. ριβ'. Ἐὶν ἐν καιρῷ ἑορτῆς καταληφθῆ ἄνθρωπος ἐν χώρῃ, ἐν ἣ ἡ κοινωνία τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ εὐρίσκειται, τί ὀφείλει διὰ τὴν ἑορτὴν σκέψασθαι, κοινωνῆσαι τοῖς αἰρετικοῖς, ἢ μείναι ἀκοινωνήτος;

Ἀπόκ. Εἰ πολὺς καὶ χαλεπὸς ὁ κίνδυνος, τὸ τὴν βίαν γυναῖκα μοιχεύσαι, καὶ ἄλλη (50) συγγενέσθαι, κἄν ἐν ἀποδημίᾳ τυγχάνῃ ὁ ἀνὴρ· πόσω γε μᾶλλον τὴν ὀρθὴν πίστιν προδοῦναι διὰ τὸ τοῖς αἰρετικοῖς συγκοινωνῆσαι; Ὡσπερ οὖν οἱ τὴν ἑαυτῶν πραγμα- τεῖαν πωλῆσαι βουλόμενοι, ὅσον ἂν χρόνον ἐπὶ ξένης βραδύνωσιν, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀπὸ τοῦ βασι- λικοῦ χαράγματος τὸ ἐξω χάραγον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Χριστοῦ κοινωνίας χρὴ λογίζεσθαι. Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, ὅτι « Εἷς Κύριος, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα, » ἐσήμανεν ἀκριθῶς, ὅτι μία καὶ μόνη ἐν κόσμῳ ἀψευδὴς ὑπάρχει πίστις, ἣν ἡ ἀγία (51) καὶ μόνη κρατεῖ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκ- κλησία· καὶ ἐν βάπτισμα καθαρτικὸν καὶ ἀμαρτιῶν λυτρωτικὸν· καὶ εἷς Κύριος, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ

christus enim nullum hujusmodi signum est habi- turus : sed ex Galilæa, unde exivit Christus, proditurus ipse est, ut ait Scriptura : « Catulus leonis Dan, et exsiliat ex Basan ⁶⁶, » quæ ipsa est Scythopolis.

QUEST. CX. Aiunt nonnulli Antichristum non posse aliquem defunctum hominem a mortuis ex- citare, etiamsi cætera omnia edat signa.

RESP. Verba Apostoli quibus ait Antichristum in omnibus signis et virtutibus deceptorem fore, manifeste ostendunt illum mortuos quoque ad vitam revocaturum, licet non revera, sed specie duntaxat.

QUEST. CXI. Quomodo quidam hæretici signa sæpe edunt?

RESP. Id mirum nobis esse non debet. Audivi- mus enim dicentem Dominum, multos illa die dic- turos : « Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus et virtutes multas fecimus? » ipsumque ad eos responsurum : « Amen dico vobis, nunquam novi vos : discedite a me, qui operamini iniquita- tem ⁶⁷. » Sæpe enim non vita edentis miracula, sanitatem operatur, sed fides hominis qui ad ipsum accedit : scriptum siquidem est, « Fides tua te salvum fecit ⁶⁸. » Id etiam intelligendum est, sæpe nonnullos pravæ fidei multos exercitationis labores Deo obtulisse, quorum mercedem in præsentī sæ- culo gratiam sanitatum et prædictionum percepe- runt ; ut nimirum in futuro sæculo audiant : Recepistis bona vestra et labores vestros, nunc vero nihil vobis amplius debitum est.

QUEST. CXII. Si accadat ut homo die festo sit in regione, in qua non reperitur communio Ecclesiæ catholicæ, quid propter festum ipsi agendum est? Num cum hæreticis communicabit, an manebit absque communione?

RESP. Si magnum et grave est periculum, prop- riam uxorem scortari, et cum alio rem habere, si vir sit in peregrina regione : quanto majus est pe- riculum rectam fidem prodere propter communio- nem cum hæreticis habitam? Quemadmodum ergo qui suas merces cupiunt vendere, quandiu in ex- terna morantur regione, accipere recusant pro re- gio numismate, externum numisma : ita et de Christi communione censendum est. Nam Paulus hisce verbis, « Unus Dominus, et una fides, et unum baptisma ⁶⁹, » clare significat unam et solam in mundo sinceram esse fidem, quam sancta et sola tenet catholica et apostolica Ecclesia : unum item esse baptismum, quo peccata purgantur et expiantur : unum denique Dominum, Patrem et

⁶⁶ Deut. xxxiii, 22. ⁶⁷ Matth. vii, 22. ⁶⁸ Marc. x, 52. ⁶⁹ Ephes. iv, 5.

(48) Palat. 2, καὶ δυνάμει ψεύδους, δῆλον, ὅτι καὶ νεκρ. Quæstio 110, 111, 112, 113, 114, 115 et 116, absunt a Palat. 2.

(42) Reg. 1, καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς. Editi, καὶ λέγω.

(50) Ἄλλη. Editi, ἄλλην. Reg. 2, ἄλλη.

(51) Ita Reg. 2. In editis vero, hic multa omit- tuntur.

Filium et Spiritum sanctum esse. Qui ita non sentit, errat omnino.

QUEST. CXIII. Magna et celebris atque omnibus fere vulgata quæstio est, utrum dicendum sit terminum habere vitam hominis, necne (52). Nam si terminus est, quomodo David ait, « Ne reducas me in dimidio dierum meorum ^{70?} » Si vero nullus est terminus, quomodo rursus David ait, « Ecce mensurabiles posuisti dies meos ^{71?} » Rursus si terminus aliquis est, quid his verbis vult Salomon, « Ne sis crudelis, neque impie agas multum, ne moriaris in tempore non tuo ^{72?} » Si igitur potest quis mori in tempore non suo, quomodo quibusdam placet dicere mortem hominibus induci, cum impleti fuerint vitæ termini? Quomodo similiter et Ezechiae **242** et Ninivitis vitam Deus petentibus prorogavit?

RESP. Fons ille sapientiæ magnumque vas cognitionis Paulus apostolus hæc ad Corinthios scribit: « Qui enim indigne manducat panem et bibit sanguinem Domini, iudicium sibi manducat et bibit: ideoque inter vos multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi ^{73.} » Attendite diligenter. Quia vos, inquit, indigne ad communionem acceditis, idcirco morimini multi; atque adeo si digne communicassetis, tunc non fuisset morituri. Quid jam ergo amplius terminum vitæ quærimus, quem nobis multi obijciunt? Rursus ad Eliphaz Themanitem dixit Deus: « Peccasti tu, et duo amici tui, et sine Job servo meo vos interemissem ^{74.} » Itaque propter Job virtutem Deo acceptam non sunt mortui, non autem quod non absolutus esset terminus vitæ ipsorum. Sin autem, ut quibusdam videtur, præfixi sunt et definiti dies hominis, nemo jam in peccatis moriturus ad sanctos viros accederet, ut vitam et conversionem sibi a Deo peteret: nemo Deum pro liberorum vita rogaret. Quippe terminus, terminus est, nihilque secundum illos illi potest addi. Cur ergo Scriptura præcipit, « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus ^{75?} » Itaque terminus vitæ hominis, est voluntas Dei, qui dies addit cui voluerit, aufert vero a quo auferri liberit, omnia ad uniuscujusque utilitatem agens. Ac quemadmodum gregis dominus, cum voluerit, mittit et accersit quas voluerit oves; ita et Deus se erga homines gerit, tuncque mors homini advenit, cum terminus ejus vitæ completus fuerit. Nam, ut antea dictum est, terminus uniuscujusque vitæ est jussus et voluntas Dei.

QUEST. CXIV. Quidam existimant corruptorum corporum resurrectionem impossibilem omnino esse. Quomodo enim, inquit, aut undenam resurget caro, quam sæpe naufragio sub-

⁷⁰ Psal. ci, 25. ⁷¹ Psal. xxxviii, 6. ⁷² Eccle. ⁷³ Exod. xx, 12.

(52) Hæc expressa sunt ex *Apologia de Fuga*. tom. I.

(53) Ita manuscripta recte. In editis vero μή

τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπάρχει. Καὶ ὁ μὴ οὕτω φρονῶν πεπλάνηται.

Ἐρώτ. ριγ'. Τὸ μέγα καὶ πολυθρύλλητον, καὶ σχεδὸν παρὰ πάντων ζητούμενον ὄρον θέλομεν λέγειν ἔχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, ἢ οὐ (52); Εἰ μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶ, πῶς φησὶν ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου; » εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὄρος, πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἰδοὺ παλαιστάς ἐσθὺ τὰς ἡμέρας μου. » Εἰ δὲ πάλιν ὄρος ἐστὶ, πῶς ὁ Σολομών φησὶ· « Μὴ γίνου σκληρὸς, μηδὲ ἀσεβὴς ἐπὶ πολλῷ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. » Εἰ οὖν ἐστὶν ἐν οὐ καιρῷ ἀποθανεῖν, πῶς τισὶν ἔδοξε λέγειν, ὅτι θάνατοι ἐπάγονται, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων; Πῶς δὲ καὶ τῷ Ἐζεκιᾷ καὶ τοῖς Νινευταῖς ζωὴν ὁ Θεὸς αἰτησαμένοις προσέθηκεν;

Ἀπάκ. Ἡ τῆς σοφίας πηγὴ, τὸ μέγα δοχεῖον τῆς γνώσεως, Παῦλος ὁ ἀπόστολος, πρὸς Κορινθίους γράφων φησὶν· « Ὁ γὰρ ἀναξίως ἐσθίων τὸν ἄρτον καὶ πίνων τὸ αἶμα τοῦ Κυρίου, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει· καὶ διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Προσέχετε μετὰ ἀκριθείας. Διὰ τὸ ἀναξίως ὑμᾶς μεταλαμβάνειν, φησὶν, ἀποθνήσχετε οἱ πολλοί. Ὡστε εἰ ἀξίως μεταλαμβάνον, οὐκ ἂν ἀπέθνησκον τότε. Καὶ τοῦ λοιποῦ ζητοῦμεν τὸν ὄρον τῆς ζωῆς τὸν παρὰ πολλοῖς ἡμῖν προβαλλόμενον; Πάλιν πρὸς τὸν Ἐλιφᾶζ τὸν Θεμανίτην φησὶν ὁ Θεός· « Ἡμαρτες σὺ καὶ οἱ δύο φίλοι σου, καὶ εἰ μὴ διὰ Ἰὼβ τὸν θεράποντά μου, ἐξωλόθρευσα ἂν ὑμᾶς. » Ὡστε διὰ τὴν τοῦ Ἰὼβ πρὸς Θεὸν ἀρετὴν οὐκ ἀπέθανον, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ πληρωθῆναι (53) τὸν ὄρον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Εἰ δὲ, ὡς τισὶ δοκεῖ, πεπηγμένοι εἰσὶ καὶ ὠρισμένοι αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀνομίαις μέλλων τελευτᾶν ἁγίοις ἀνδράσι προσδράμηζι ζωὴν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ Θεοῦ αἰτήσασθαι· μηδεὶς περὶ ζωῆς τῶν ἑαυτοῦ τέκνων τὸν Θεὸν δυσωπήσῃ. Ὁ γὰρ ὄρος, ὄρος ἐστὶ, καὶ προσθήκη ἀδύνατον κατ' αὐτοὺς γενέσθαι. Καὶ πῶς φησὶν ἡ Γραφή, « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὅπως ἔσῃ πολυχρόνιος; » ὄρος τοίνυν ἐστὶ τῆ ζωῆς (54) τοῦ ἀνθρώπου ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵστινι βούλεται, προστίθῃσι, καὶ ἐνθα σκοπήσῃ, ὑφελείται, πάντα ποιῶν πρὸς τὸ ἐκάστου συμφέρον. Καὶ ὡσπερ ὁ δεσπότης τῆς ποιμνῆς, ὅτε βουληθῇ, ἀποστέλλει καὶ φέρει, οἷα βούλεται, πρόβατα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ποιεῖ, καὶ τότε ἐπάγεται ὁ θάνατος τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ ὄρου, ἤγουν τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πληρωθέντος. Ὁρος τοιγαροῦν, ὡς προλέλεκται, τῆς ἐκάστου ζωῆς ἐστὶν ἡ κέλευσις καὶ ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριδ'. Ἀμήχανόν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς καὶ ἀδύνατον νομίζεται τῶν καταφθαρέντων σωματικῶν ἢ ἀνάστασις. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἢ πόθεν ἀναστήσεται ἡ σὰρξ, ἣν πολλὰκις ναυαγήσασαν ἔφαγον χί-

viii, 17. ⁷⁴ I Cor. xi, 29, 30.] ⁷⁵ Job xlii, 7.

deest

(54) Reg. τῆς ζωῆς. Infra, idem, καὶ ἐνθα κελεύει ὑφαιρεῖται.

λοιοί ἰχθῦες (55) καὶ πάλιν τοὺς χιλίους ἰχθύας χίλιοι ἄνδρες, καὶ τοὺς χιλίους ἄνδρας χίλιοι λέοντες ;

Ἄπόκ. Ὁμολογεῖτε, ὦ ἀνόητοι, παντοδύναμον εἶναι τὴν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ οὐσίαν; Πάντως ἐρεῖτε, ὅτι ναί. Ὡστε μάθετε ἀκριθῶς, ὡ ἄφρονες, ὅτι περὶ ὅ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενέγκας Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸς ἀρρήτιον τιλὸν λόγῳ καὶ ἀναπλάσαι αὐτὸν δύναται. Τί γάρ ἐστιν, εἰπέ μοι, εὐκοπώτερον τῷ κεραμεῖ, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὸ σκεῦος, ἢ τὸ συντριβέν πάλιν ἀνακαινίσαι; Πρόδηλον ὅτι τὸ ἀναπλάσαι τὸ γενόμενον ἤδη, κἂν εἰς πολλὰ μέρη διεσκορπίσθῃ (56). Ἴνα δὲ καὶ φυσικῇ τινι ἀκολουθίᾳ χρῆσθαι, καὶ ὑποδείγματι, ὡς περ παντὸς τοῦ ἐπὶ γῆς πυρὸς καὶ τῆς θερμότητος πηγῆ καὶ ρίζα ὁ ἥλιος ὑπάρχει, καὶ σθεννυμένης μὲν καμίνου, εὐδῆλον ὅτι ἡ θερμὴ αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἀοράτως ἀνέδραμε· καὶ πάλιν ἀπτομένης αὐτῆς ἐκ τοῦ ἥλιου, δῆλον ὅτι τὸ πῦρ παραγίνεται, τὸ ἐξ αὐτῆς ἀναχωρῆσαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν καταφθειρομένων σωμάτων ἀνθρωπίνων καὶ διαλυομένων μοι νόησον, ὅτι περ εἰς ὄσας ἀν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ ὀρνέων γαστέρας διαμερισθῆ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὰ τέσσαρα πάντως στοιχεῖα ἀναλύεται, καὶ ἀπέρχεται, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκε κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα. Καὶ εἰς μὲν τὰ ὕδατα ἀπέρχεται τὸ ὑγρὸν· εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν (57)· εἰς δὲ τὸ πῦρ πρόδηλον τὸ θερμὸν· εἰς δὲ τὴν γῆν λοιπὸν τὸ ξηρὸν. Τῷ οὖν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως κελεύσει Θεοῦ ἀοράτως ἀποδίδωσιν ἕκαστον τῶν στοιχείων, ὅπερ ἔλαβεν ἀποθανόντος τοῦ ἀνθρώπου (58), καὶ προστρέχει ἡ ψυχὴ καὶ ἀνίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὡς οἶδε μόνος ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, σπαρεῖς μὲν εἰς γῆν φθορᾶ, ἐγειρόμενος δὲ ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ὅθεν καὶ Σαμαρείτας ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἐλέγχει, ὅτι τοῦτο τὸ σῶμα ἀνίσταται, ἐκ τοῦ καὶ αὐτοῦ ὡς περ τινὰ κόκκον ἐπὶ γῆς κατακρύπτειν τὰ σώματα. Τοῦτου γάρ χάριν ὁ Θεὸς καὶ ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῶν πατέρων ἐνομοθέτησε σκάπτοντας ἡμᾶς κατακρύπτειν τὰ θεινῶτα σώματα, ὅπως καὶ ἄκων ὁ ἄνθρωπος ὁμολογῇ τὴν ἀνάστασιν. Πᾶν γάρ τὸ ἐν τῇ γῇ ὑφ' ἡμῶν χωνυόμενον, εὐδῆλον ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως κρύπτεται. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις, καθὼς αἱρετικοὶ λέγουσιν, βδίκος λοιπὸν ὁ Θεὸς εὐρεθῆσεται, πολλοὺς μὲν δικαίους ἐνταῦθα τάλαιπωρῆσαι καὶ ἀναιρεθῆναι κακῶς συγχωρήσας, πολλοὺς δὲ ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὺς εὐζῶταν καὶ εὐτεκνίαν καὶ εὐπραγίαν δωρησάμενος. Ἀλλὰ μὴ πλανήσθωσαν Σαμαρειτῶν παῖδες (59)· ἔσται γάρ ποτε ἀναστάσεως καὶ κρίσεως καιρὸς, ὅπως καὶ οἱ ἐνταῦθα κακοπαθήσαντες εὐσεβεῖς στεφανωθῶσι, καὶ οἱ πάλιν εὐημερήσαντες ἀσεβεῖς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ εἰς αἰῶνας αἰώνων καταδικασθῶσι, κατὰ τὸ δικαίον κρίμα τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριε'. Ποῦ ὑπάγουσι τὰ τελευτῶντα πι-

A mille pisces comederint mille homines, qui mille homines postea a mille leonibus fuerint devorati?

RESP. Num fatemini, o insani, omnipotentem esse Dei opificis essentiam? Omnino concedetis. Itaque discite, o insipientes, Deum qui hominem e nihilo fecit ut esset, ipsum ineffabili quadam ratione reficere posse. Quid enim, amabo, facilius est figulo, vas ex nihilo facere ut sit, an contritum rursus reficere? Certe facilius est vas jam factum, licet in multas partes dispersum, reficere. Ut autem naturali aliquo ordine et exemplo utar, quemadmodum ignis et caloris, qui in terra est, B calorem ad solem invisibiliter reverti, eoque rursus accenso, ignem qui recesserat, ex sole rursus redire: ita et in corruptis dissolutisque hominum corporibus intellige: in quorumvis animalium, piscium vel avium ventres dispersus sit homo, tamen in quatuor omnino elementa, ex quibus et constat dissolvi et abire, juxta allatum solis exemplum; ita ut quod humidum est, in aquas abeat: quod frigidum, in aerem; quod calidum, in ignem; denique quod siccum est, in terram. Itaque resurrectionis tempore, Deo imperante, singula elementa invisibiliter reddent quidquid ex humanis corporibus acceperint, accurretque anima, atque ita resurget homo, prout solus ipse novit qui formavit hominem, seminatum quidem C in terra in corruptione, resurgentem vero in incorruptione. Quapropter hinc quoque possumus convincere Samaritas, quod hoc 243 corpus resurgat, ex eo quod ipsi corpora, veluti quoddam granum, in terra abscondant. Hujus enim rei gratia Deus initio per nostros patres lege sancivit, ut mortua corpora terra effossa abderemus, ut vel invitus homo resurrectionem fateatur. Quidquid enim terra obruimus, in spem resurrectionis contegimus. Sed si nulla est mortuorum resurrectio, ut volunt hæretici, certe injustus Deus reperietur, quippe qui multos justos hic ærumnas pati et e medio tolli sinat, multis autem impiis et peccatoribus felicem vitam, liberorum copiam, et prosperam fortunam concedat. Verum ne decipiantur D Samaritæ: erit enim aliquando resurrectionis et judicii tempus, ut et pii qui hic mala perpessi sunt, coronis donentur; qui autem fortunati fuerint impii, æterno igne in sæcula sæculorum damnentur, juxta justum Dei judicium.

QUÆST. CXV. Quo vadunt morientes fideles in-

(55) Ita Reg. 2, recte. Editi vero, χίλιοι ἰχθύας, omissis intermediiis.

(56) Ita Reg. 2. Editi vero, καὶ εἰς πολλὰ μέρη σκορπισθέν.

(57) Sic mss. In editis hæc desunt, εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρὸν.

(58) Sic Reg. 2. Editi, τοῦ σώματος.

(59) Reg. 2, οἱ Σαμαρεῖται καὶ οἱ αὐτῶν παῖδες.

fantes? Ad prænammē, an in regnum? Quo vero A
eunt infidelium infantes? Quo item in loco collocan-
tur morientes fidelium infantes, num cum infide-
libus, an vero cum fidelibus?

RESP. Cum Dominus dicat: « Sinite parvulos
venire ad me: talium enim est regnum cœlorum⁷⁶; » cum item dicat Apostolus: « Nunc autem
liberi vestri sancti sunt⁷⁷, » constat ut immaculatos
et fideles in regnum cœlorum ingredi baptizatos
fidelium infantes. Qui autem baptizati non sunt,
ut et infideles, neque in regnum ingrediuntur, nec
rursus in supplicium: namque peccatum non ege-
runt.

QUÆST. CXVI. An omnes hæretici in perditio-
nem abeunt, necne?

RESP. Est hæresis, et hæresis: est item judi-
cium, et iudicium. Alia est enim perditio Mani-
chæorum, Montanistarum, Simonianorum, Ariano-
rum, et Pneumatomachorum, aliorumque id genus
detestandorum hæreticorum. Aliud rursus judi-
cium est eorum qui aiunt Dominum nostrum et
Deum Jesum Christum corpus incorruptum ex sancta
Deipara accepisse. Verumtamen qui in paucis
infidelis est, et in multis est infidelis. Nec id tan-
tum, sed etiam in una eademque hæresi multa et
varia sunt iudicia. Siquidem aliud est peccatum
episcopi populum in errorem inducentis; aliud ju-
diciū clericī qui possit orthodoxam fidem discere;
aliud autem iudiciū clericī qui discere non possit.
Aliud item ejus qui veritatem anathematizat, no-
bisque adversatur; aliud iterum ejus qui sciens
errat; aliud ejus qui ob ignorantiam. Denique mu-
lieris iudiciū, aliis omnibus est levius. Quæ
omnia solus accurate novit Deus, qui orbem ter-
rarum in justitia iudicaturus est⁷⁸.

QUÆST. CXVII. Licetne magistratibus munera
accipere, eaque in pauperes insumere?

RESP. Si qui post accepta beneficia, copiam re-
rum habent, sponteque dona magistratibus offerunt,
iis, inquam, a quibus beneficium acceperunt; forte
qui munera suscipiant, non grave subibunt judi-
cium, si nempe ea distribuerint pauperibus. Quæ
autem ab agricolis et fabris oppressis opemque
implorantibus dona acceperint, ignem et supplicium
sibi ipsi comparabunt, licet ipsa in sexcentis bene-
ficiis conferendis insumant, quemadmodum ait
Scriptura: « Ignis devorabit domos eorum qui
munera accipiunt⁷⁹. »

QUÆST. CXVIII. Si quis vir sanctus miserit ca-
stigationem aliquam, aut prænām, vel dæmonem,
aut mortem vel aliam aliquam castigationem in
domum vel substantiam hominis, aut in ejus libe-
ros, potestne homo ille ad alium sanctum confu-
gere, atque ita sententiam evitare, quam Dei ser-
vus ad eum miserat?

⁷⁶ Matth. xix, 14. ⁷⁷ I Cor. vii, 14. ⁷⁸ Psal. xcvi, 9. ⁷⁹ Job xv, 34.

(60) Ita Reg. 2. In editis, πιστά, deest.

(61) Ita mss. In editis, γάρ, deest.

(62) Ita mss. In editis vero καὶ Ἀρειανῶν, καὶ

στά (60) νήπια; εἰς κόλασιν, ἢ εἰς βασιλείαν; Καὶ
ποῦ τὰ τῶν ἀπίστων νήπια; Καὶ ποῦ τὰ τῶν πιστῶν
ἀβάπτιστα ἀποθνήσκοντα τάττονται, μετὰ τῶν πι-
στῶν, ἢ ἀπίστων;

Ἄπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος: « Ἀφετε τὰ παιδία
ἔρχεσθαι πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιοῦτων ἐστὶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου
φάσκοντος: « Νῦν δὲ τὰ τέκνα ὑμῶν ἁγία ἐστὶ· »
πρόδηλον ὅτι ὡς ἄσπιλα καὶ πιστὰ εἰς τὴν βασιλείαν
εἰσέρχονται τὰ τῶν πιστῶν βεβαπτισμένα νήπια· τὰ
δὲ ἀβάπτιστα καὶ τὰ ἔθνη οὕτε εἰς βασιλείαν εἰσέρ-
χονται· ἀλλ' οὕτε πάλιν εἰς κόλασιν· ἁμαρτίαν γὰρ
(61) οὐκ ἔπραξαν.

Ἐρώτ. ρις'. Ἄρα πάντες οἱ αἰρετικοὶ εἰς ἀπώ-
λειαν ἀπέρχονται, ἢ οὐ;

Ἄπόκ. Ἔστιν αἵρεσις καὶ αἵρεσις· καὶ ἐστὶ κρῖμα
καὶ κρῖμα. Ἄλλη γὰρ ἀπώλεια τῶν Μανιχαίων καὶ
τῶν Μοντανῶν, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, καὶ
Πνευματομάχων (62), καὶ τῶν τοιοῦτων θεοκαταρά-
των αἰρετικῶν· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν λεγόντων ἄφραρ-
των οὐμὰ ἀναλαθεῖν ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πλὴν ὁ ἐν ὀλίγῳ
ἄπιστος καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ
τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μιᾷ αἰρέσει πολλὰ καὶ
διάφορα ὑπάρχουσι κρῖματα. Ἄλλη γὰρ ἡ ἁμαρτία
τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πλανῶντος τὸν λαὸν, καὶ ἄλλο
κρῖμα τοῦ κληρικοῦ τοῦ δυναμένου μαθεῖν τὴν ὀρθό-
δοξον πίστιν· καὶ ἄλλο πάλιν τοῦ μὴ δυναμένου, καὶ
ἄλλο τοῦ ἀναθεματίζοντος τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντιμα-
χομένου ἡμῖν· καὶ ἄλλο τοῦ ἐν γνώσει σφαλλομέ-
νου, καὶ ἄλλο τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ· καὶ ἄλλο πάλιν τὸ πάν-
των κουφρότερον τὸ τῆς γυναϊκός. Ἄπερ ἅπαντα γι-
νώσκει ἀκριβῶς ὁ μέλλων κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν
δικαιοσύνῃ.

Ἐρώτ. ριζ'. Εἰ ἐξὸν ἄρα τοῖς ἄρχουσι δῶρα δέχε-
σθαι, καὶ ταῦτα εἰς πτωχοῦς ἀναλίσκειν;

Ἄπόκ. Εἰ μὲν τινες εὐεργετηθέντες ἐν εὐπορίᾳ
τυγχάνουσι, καὶ ἐκουσίως αὐτοῖς ταῦτα προσφέρου-
σι, λέγω δὴ τοῖς εὐεργετήσασιν· ἴσως οὐ πολὺ κρῖμα
ἔχουσιν οἱ δεχόμενοι· ὅηλον ὅτι, ἐὰν εἰς πτωχοῦς
αὐτὰ διανείμωσιν. Ἐπεὶ ὅσα ἐκ γεωπόνων ἢ χειροτε-
χνῶν δέξονται δῶρα, καταπονουμένων καὶ ἀντιληψί-
νητον ζητούντων, πῦρ καὶ κόλασιν ἑαυτοῖς συναγοῦσι, καὶ
εἰς μυρίας εὐπορίας (63) αὐτὰ διαδώσουσι, καθὼς φη-
σιν ἡ Γραφή, ὅτι « Πῦρ καταφάγεται οἴκους δωρο-
δεκτῶν. »

Ἐρώτ. ριη'. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιος ἀποστελεθῆ παι-
δείαν, ἢ τιμωρίαν, ἢ δαίμονα, ἢ θάνατον, ἢ ἄλλην
τινὰ παιδεῦσιν εἰς οἶκον, ἢ οὐσίαν ἀνθρώπου, ἢ εἰς
τέκνα· ἄρα δύναται ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος παρακαλέ-
σας ἕτερον ἅγιον ἐκφυγεῖν τὴν ἀπόφασιν, ἣν (64)
ἀπέστειλεν αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ;

Πνευματομάχων.

(63) Sic mss. Editi vero, εὐσεβείας.

(64) Sic mss. Editi vero, τῆς ἀποφάσεως ἧς.

Ἀπόκ. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιός ἐστιν ὁ τὴν τιμωρίαν ἀνθρώπων ἀποστείλας, εὐδελονότι βουλῇ (65) Θεοῦ τοῦτο πεποίηκε. Καὶ τίς ἐστὶ λοιπὸν ὁ τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ ἀναλῦσαι δυνάμενος; Πλὴν οὔτε αὐτοὶ οἱ ὅσιοι ἀλλήλοις ποτὲ ἀντιπολεμοῦσι· γινώσκοντες τὸν τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος σύνδεσμον, καὶ ὅτι οὐκ εἰσακούσεται Κύριος ἁγίου, τοῦ δι' εὐχῆς ἀναλῦσαι βουλομένου ἄλλου ἁγίου εὐχήν. Οὔτε γὰρ πρέπον Θεῷ τοῦτο, ἓνα μὲν θλίψαι, ἓνα δὲ ἀναπαῦσαι ἑαυτοῦ θεράποντα. Ὅθεν τὸν ἐν Κορίνθῳ πορνεύσαντα Παῦλος ὁ δῆσας αὐτὸς καὶ ἔλυσε· καὶ τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ Παλιᾷ πρὸς ἀβροχίαν Ἠλίας ἔδρησε, καὶ Ἠλίας πάλιν ἔλυσε, καίπερ ἔχοντος τότε τοῦ Θεοῦ ἑπτακιχλίους ἁγίους, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Καὶ πάλιν, ὑβρισθέντος τοῦ Ἰώβ ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεὸς συγχωρῆσαι αὐτοῖς τὸ ἀμάρτημα, λέγων αὐτοῖς, ὅτι « Πορεύεσθε πρὸς τὸν θεράποντά μου Ἰώβ, καὶ προσεύξεται περὶ ὑμῶν. » Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀντιπράττει ἕτερος ἐτέρῳ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων νοήσωμεν.

Ἐρωτ. ρθ'. Πόθεν τινὲς φύσει ἀδιάστως ὑπάρχουσιν ἐλεήμονες· τινὲς δὲ πάλιν φυσικῶς εἰσὶν ὡμίτε καὶ ἀσπλαγχοὶ εἰς μετὰδοσιν;

Ἀπόκ. Οὐδεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε φύσει ἀσυμπαθὴς καὶ ἀσπλαγχνός· φύσει δὲ μάλλον ὁ Θεὸς τὸ φιλάλληλον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν ἔθηκεν· οὐκ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων καὶ πετεινῶν. Ὅθεν πολλάκις καὶ ἐξ ἀλλήλων χωρίζόμενα, συγνάζουσι, καὶ βοῶσι, καὶ νηστεύουσι· τινὰ δὲ καὶ δακρύουσι. Κορωνῶν δὲ γένος, καὶ βρῶμα εὐροῦσαι, εὐθέως ἀλλήλας τῇ φωνῇ κρίζουσι πρὸς μετάληψιν. Καὶ πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, οὐ μέλλουσι πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἡμᾶς κατακρίνειν, τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντας, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄγνοιαν (66) καὶ ἀκολασίαν, ἣν ἔχομεν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐ μόνον ἄρσεν ἄρσενος εἰς συνουσίαν οὐχ ἄπτεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς θηλείας πρὸς ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας ἐφέεται· τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι. Πλεονεξίαν οὐκ οἶδε, λοιδορίαν οὐ μετέρχεται. Τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι περ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενοι, καὶ ἄρχειν ἀλόγων τεταγμένοι, παρασυνεβλήθημεν τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθημεν αὐτοῖς.

Ἐρωτ. ρκ'. Ποῖα πλείστον πάντων ἄρταί τοῖς ἄρχουσι πρέπουσι τε καὶ ἀρμόζουσιν;

Ἀπόκ. (67) Προηγούμενως τὸ συμπαθητικὸν καὶ φιλάνθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνησικακὸν καὶ ἀόργητον, καὶ ἀπροσωπώληπτον, καὶ ἀδωροδόκητον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερῶς, μηδὲ

⁶⁶ Job XLII, 8. ⁶⁷ Psal. XLVIII, 15.

(65) Reg. 2, βουλῆσει. A Palatino 2, et a veteribus Latinis editis absunt quæst. 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434 et 435.

(66) Ἄγνοιαν deest in Reg. 2. Infra, idem post

A. Resp. Si vir sanctus est qui supplicium homini 244 immisit, manifestum est Dei voluntate id fecisse. Quis ergo possit Dei voluntatem irritam facere? Verum nec ipsi sancti sibi invicem adversantur cum non ignorent vinculum charitatis spiritus, neque a Domino exauditum iri quemquam sanctum, qui sua oratione velit alius sancti irritam reddere orationem. Nec enim Deo convenit, suorum servorum unum affligere, alium vero recreare. Hinc Corinthium illum fornicatorem idem solvit Paulus ipse qui et vinxerat: itemque Elias in Veteri Testamento cælum ne plueret ligavit; idemque postea solvit, quamvis tunc Deus septem sanctorum millia haberet, qui genua non flexerant idolo Baal. Item cum Job ab amicis injuria fuisset affectus, voluit Deus ipsum illis condonare id peccati, unde eis ait: « Ite ad servum meum Job, et orabit pro vobis⁶⁶. » Denique ut inter angelos, nullus alteri repugnat: idem similiter de sanctis est sentiendum.

QUEST. CXIX. Unde quidam natura sunt invite et repugnanter misericordes: quidam item naturaliter crudeles immitesque, nec facile aliis quid impertiunt?

Resp. Nemo homo a Deo factus est natura inimitis et immisericors; quin potius mutuum amorem Deus hominum naturæ indidit, nec tantum hominum naturæ, sed etiam irrationalium et volucrum. Inde sæpe ab invicem separatæ animantes congemunt, clamant et jejulant, quædam etiam lacrymantur. Cornicum autem genus, cibo invento, statim invicem voce clamant ut omnes ejus sint participes. Annon ergo multa etiam irrationalia nos, qui ad Dei imaginem conditi sumus, condemnatura sunt non solum quod immisericordes simus, verum etiam nostram ob ignorantiam et incontinentiam? Illa enim non solum mas cum mare non commiscuntur, sed ad paucos duntaxat dies feminam appetunt. Quædam etiam viduitatem servant. Avaritiam autem non norunt. At quod gravius est, nos qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sumus, et ad imperandum irrationalibus constituti, comparati sumus jumentis insipientibus, et similes facti sumus illis⁶⁷.

QUEST. CXX. Quæ ex omnibus virtutibus potissimum principibus conveniunt et consentaneæ sunt?

Resp. Præcipue commiseratio et humanitas, quæ et Deo insunt. Deinde injuriarum oblivisci, non moveri iracundia, personas non accipere, nec muneribus corrumpi, sed in primis non facile ne-

ἡμέρας ἐφέεται addit, τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι, quæ desunt in editis.

(67) Hanc Resp. in prius ed. valde mutilam ex mss. Reg. restituumus.

que absque examine calumniis et convictiis fidem habere. Quod enim aliorum sermonibus credant multi, cædes injustas perpetrarunt, necnon quod immisericordes fuerint, meminerintque injuriarum, et donis corrumpentur. Ille igitur princeps acceptus Deo est, qui nihil hujusmodi vitiorum habet.

QUÆST. CXXXI. Unde videmus malos nonnullos et indignos ad summum sacerdotium promoveri, potestatem in populum consequi multaque absurda committere?

RESP. Non quod ipsi digni sint hujusmodi potestate, illis populi gubernationem committit Deus: sed quia perversus est populus, tales ipsis Deus dat summos sacerdotes et principes. « Dabo enim vobis, » inquit Deus, « principes secundum cor vestrum⁸⁸. »

QUÆST. CXXXII. Undenam cogniturus est, qui a Deo aliquid postulat, acceptam fuisse ejus orationem?

RESP. Paucis id quidem et piis viris fit manifestum, quorum cor intelligibiliter hac de re persuadetur.

QUÆST. CXXXIII. Mundum dicimus ex quatuor terminis constare, rursusque hominem ex quatuor elementis esse compositum: planum igitur est quod quatuor termini, id est, oriens et occidens, septentrio et meridies, quatuor generent elementa, nempe calidum et frigidum, humidum et siccum. Quærendum itaque 245 restat, quale elementum ex quali parte mundi oriatur?

RESP. Ut rerum natura testatur et docet, videmus calidum elementum ex oriente oriri, idque testantur Indorum, qui cæteris omnibus magis ad orientem accedunt, corpora quæ summus calor nigra efficit. Deus enim ab initio hominem nigrum non fecit. Hinc mortuorum cadavera, soli exposita, nigra fiunt, et uruntur. Unde multum et summum ob calorem multum vinum non valent bibere Æthiopes: sed eos vehemens fervor iracundos valde et acerbos reddit, necnon ad fornicandum procliviores. Quemadmodum autem hæc de oriente diximus, sic contraria de occidente dicemus. Hæc enim pars frigida est, frigidique elementi et noctis genitrix et effectrix. Hinc et ejus incolæ corpora habent aliis omnibus candidiora, multumque vinum facile bibunt. Restat igitur ut dicamus desertam meridiem, sicci elementi parentem esse, ut ejus incolæ Arabes argumento sunt, quorum scilicet corpora magis sicca et calida sunt, utpote quæ in terra minime humida existunt. Aquilo denique haud dubie frigidioris est temperamenti. Maria enim et flumina aquarumque multitudines humidum illud efficiunt elementum. His autem quæ diximus, non ab invicem separamus elementa: nam colligata sunt in qualibet creatura. Verum in quatuor his, quæ memoravimus, locis aliud alio magis

⁸⁸ Jerem. III, 15.

(68) Sic mss. Editi vero, συνδεθέντα.

ἀνεξετάστως· διαβολαῖς· καὶ λοιδορίαις πειθεσθαι. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὺς ὄνους ἀδίκους ποιοῦσιν· ὠσαύτως καὶ ἐξ ἀσπλαγγχίας ἁμοίως καὶ ἀπὸ μνησκακίας ἀπέχεσθαι καὶ ἀπὸ δωροδοκίας. Ἐκεῖνος τοίνυν ἐστὶν ἄρχων θεῶν εὐάρεστος, ὁ μὴδὲν τῶν τοιούτων παθῶν κτώμενος.

Ἐρώτ. ρκα'. Πόθεν ὀρωμέν τινες πονηροὺς καὶ ἀναξίους εἰς ἀρχιερωσύνην, καὶ εἰς ἐξουσίαν λαοῦ προχειριζομένους, καὶ πολλὰ ἄτοπα κατεργαζομένους;

Ἀποκ. Οὐ διὰ τὸ αὐτοὺς εἶναι ἀξίους τῆς ἐξουσίας θεοῦ αὐτοὺς προχειρίζεται εἰς τὸ ἐξουσιάζειν λαοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι τὸν λαὸν πονηρὸν τοιοῦτους ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντας παρέχει. « Δώτω γὰρ ὑμῖν, » φησὶν ὁ θεός, « ἄρχοντας κατὰ τὰς καρδίας ὑμῶν. »

Ἐρώτ. ρκβ'. Πόθεν ὀφείλει γίνωαι ὁ δυσωπῶν τὸν θεὸν περὶ αἰτήματος, ὅτι προσεδέχθη ἡ δέησις αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Σπανίοις τισὶ καὶ θεοσεβείαι ἀνδράσιν τοῦτο κατὰδῆλον γίνεται, τῆς ἑαυτῶν καρδίας νοερώς πληροφορομένης.

Ἐρώτ. ρκγ'. Ἐκ τεσσάρων περάτων λέγομεν τὸν κόσμον συνίστασθαι· καὶ πάλιν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸν ἄνθρωπον συγχεῖσθαι. Πρῶτον οὖν ὅτι τέσσαρα πέρατα, τουτέστιν ἀνατολὴ καὶ δύσις, ἄρκτος τε καὶ μεσημβρία, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα γεννῶσιν, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρὸν. Ζητητέον λοιπὸν ποῖον στοιχεῖον, ἐκ ποίου μέρους τοῦ κόσμου τίκτεται;

Ἀπόκ. Ὡς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις μαρτυρεῖ καὶ διδάσκει, θεωροῦμεν, ὅτι τὸ μὲν θερμὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς ἀνατολῆς τίκτεται· καὶ μαρτυροῦσι τὰ πάσης τῆς γῆς ἀνατολικιώτερα Ἰνδικὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄρκτος θέρμης μέλανα γινόμενα. Ὁ θεός γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄνδρα μέλανα οὐκ ἐποίησε. Διὸ καὶ τὰ νεκρὰ σώματα, ἐν τῷ ἡλίῳ γενόμενα, μελανοῦνται καὶ καίονται. Ὅθεν ἐκ τῆς πολλῆς καὶ ἄρκτος θερμότητος πολλὸν οἶνον οἱ Αἰθίοπες πιεῖν οὐχ ὑποφέρουσιν· ὑπὸ δὲ τῆς ἄρκτος ζέσεως καὶ θυμώδεις εἰσι λίαν, καὶ κατὰπικροί, ἀλλὰ καὶ πρὸς πορνείαν θερμότερως κινούμενοι. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ταῦτα εἰρήκαμεν, οὕτω πάλιν τὰ ἐναντία ἐροῦμεν ἐπὶ τῆς δύσεως. Ψυχρὰ γὰρ αὕτη ὑπάρχει, καὶ τοῦ ψυχροῦ στοιχείου καὶ τῆς νυκτὸς γεννητικῆ καὶ ποιητικῆ διὸ καὶ λευκότερα πάσης τῆς γῆς τὰ τῆς δύσεως ὑπάρχουσι σώματα, καὶ οἶνον πολλὸν πίνειν ὑπομένοντα. Λεῖπει λοιπὸν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐρημικὴν μεσημβρίαν μητέρα εἶναι τοῦ ξηροῦ στοιχείου, ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῶν Ἀράβων σώματα ξηρότερα τυγχάνοντα, πλὴν καὶ θερμότερα, ὡς ἐν γῇ ἀνδρῶν γενόμενα. Ὁ δὲ βορρᾶς, εὐδῆλον ὅτι ψυχροτέρας ἐστὶ κράσεως. Αἱ γὰρ θάλασσαί καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ πλεθθ τῶν ὑδάτων τοῦ ὑγροῦ ἐκείνου στοιχείου εἰσὶ ποιητικά. Ταῦτα δὲ εἴπαμεν, οὐκ ἀφορίζοντες τὰ στοιχεῖα ἀπ' ἀλλήλων· συνδέθενται (68) γὰρ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει· ἄλλ'

ἔτι περ ἐν τοῖς τεσσαρασί τόποις, οἷς εἰρήκαμεν, ἄ
 πλεονάζει ἕτερον τοῦ ἐτέρου κατὰ τὴν προκειμένην
 φυσιολογίαν.

Ἐρώτ. ρκδ'. Πῶς καὶ φαρμακοὶ τινες ἐκδιώκουσιν
 ἐξ ἀνθρώπων δαίμονας;

Ἀπόκ. Τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελοῖς
 λέγοντος, ὅτι « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει,
 ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐχ ἴσταται: » εὐδὸλον, ὅτι δαίμονα
 φαρμακὸς οὐ διώκει, ἀλλ' ὁ δαίμων ὁ ἐν τῷ δαιμονι-
 ζομένῳ ἀνθρώπῳ οἰκῶν ἐκουσίως ὑποχωρεῖ πρὸς τὸ
 ἀπατηθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀντὶ τοῦ προστρέ-
 χειν πρὸς Θεὸν, πείθει πρὸς τοὺς φαρμακοὺς τρέ-
 χειν.

Ἐρώτ. ρκε'. Πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει φαρμακὸς,
 ὥστε καὶ εἰς ἀλόγου φύσιν μετενέγκαι τὸν ἄνθρω-
 πον;

Ἀπόκ. Εἰ ἠδύνατο ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ἀπεργάσα-
 σθαι, πάντως ἰσχυσε καὶ ἐξ ἀλόγου ἄνθρωπον συστή-
 σασθαι λογικόν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· μὴ γένοιτο!
 Ἄλλ' ὡσπερ οἱ λεγόμενοι Ψεφάδες, καὶ πάλιν αὐτὸς
 ὁ Ἀντίχριστος ἐρχόμενος ἐν φαντασίᾳ πλανᾷ τοὺς
 ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων χρυσίον αὐτοῖς πολλακίς
 ἢ ἄργυρον ὑποδεικνύς· οὕτω καὶ οἱ λέγοντες ἐξ ἀν-
 θρώπου ζῶον ποιεῖν τοὺς ὀρώντας καὶ μόνον ἀπα-
 τῶσιν· ἐπεὶ τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενό-
 μενον ἄνθρωπον κτήνος ποιῆσαι οὐ δύναται.

Ἐρώτ. ρκς'. Ἄρα κρίμα κέκτηνται οἱ κλοπῆν
 ὑπομένοντες, καὶ εἰς τοὺς λεγομένους μάντις ὑπά-
 γοντες;

Ἀπόκ. Καὶ μέγα· ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή
 ἐπὶ πάσης συμφορᾶς ἡμῖν ἐπερχομένης λέγειν τό·
 « Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυ-
 ρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου
 εὐλογημένον. »

Ἐρώτ. ρκζ'. Πῶς τινες ἐν τοῖς θανατικοῖς ἀπο-
 θνήσκουσι, καὶ θεωροῦσι τινὰς ὄπτασις, καὶ μετὰ
 δύο ἢ τρεῖς ὥρας ἀνίστανται διηγούμενοι;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τελείως τότε ἡ ψυχὴ
 ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος· ἀλλ' ἐν ἐκστάσει γίνονται,
 καὶ ἡμῖν ἐκπνεύσαντες νομιζῶνται· ἀπερ δὲ ὀρῶσι
 καὶ διηγοῦνται φοβερά, πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον ὁ
 Θεὸς αὐτὰ ὑπέδειξεν· (69) ἵνα φοβηθέντες διορθω-
 σώμεθα ἑαυτοὺς, ἀπεχόμενοι τῶν πονηρῶν πρά-
 ξεων.

Ἐρώτ. ρκη'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἡ ψυχὴ ἀπλανῶς
 τὸ ἴδιον σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐκ εἰς ἀλλότριον
 εἰσέρχεται;

Ἀπόκ. Φυσικῇ ἀκολουθίᾳ. Ὡσπερ γὰρ ἀρνία ἀφ'
 ἐσπέρας ἐκ μητέρων χωρισθέντα, εἶτα, πρωίας ἀπο-
 λυθέντα, ἀπλανῶς ἕκαστον ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὴν
 ἰδίαν μητέρα ἔρχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν νο-
 ῆσωμεν ἐν τῇ ἀναστάσει γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρκθ'. Ἐάν τις ληστής, ἕκατὸν φόνους
 ποιήσας, κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθῃ, τί λέγομεν
 περὶ αὐτοῦ; Ἄρα ἡλευθερώθη τῶν ὄνων, ὧν ἐποί-
 ησεν;

⁶⁹ Marc. iii, 26. ⁷⁰ Job i, 21.

abundat, secundum antea propositam naturæ ra-
 tionem.

QUÆST. CXXIV. Quomodo quidam incantatores
 demones ex hominibus ejiciunt?

RESP. Cum Christus in sanctis Evangeliiis dicat,
 « Si Satanus Satanam ejicit, regnum ejus non sta-
 bit⁶⁹: » inde liquet non ab incantatore expelli dæ-
 monem, sed dæmonem in obsesso homine exis-
 tentem sponte recedere quo homines decipiat, qui
 ne ad Deum confugiant, suadet ipsis ut ad incan-
 tatores abeant.

QUÆST. CXXV. Quomodo tanta vis et potentia
 incantatoris est, ut hominem in belluarum naturam
 B commutet?

RESP. Si posset ex homine belluam reddere, pos-
 set et ex bellua hominem efficere rationalem. At
 non ita est: absit! Sed quemadmodum qui dicuntur
 Psephades, ut item ipse Antichristus, falsa ami-
 ctus specie venturus est, qua oculos hominum de-
 ludat, quibus aurum sæpe et argentum ostensurus
 est: sic qui aiunt se ex homine belluam facere,
 videntes tantummodo decipiunt: quandoquidem
 hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum
 non possunt in brutum animal commutare.

QUÆST. CXXVI. Num judicium sibi accersunt,
 qui furtum passi, ad dictos incantatores se confe-
 runt?

RESP. Grave profecto sibi accersunt judicium.
 Siquidem nos docuit Scriptura in qualibet calami-
 tate quæ nobis accidit, hæc dicere, « Dominus de-
 dit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita
 factum est; sit nomen Domini benedictum⁷⁰. »

QUÆST. CXXVII. Quonam modo temporibus mor-
 tiferis moriuntur quidam, cernuntque visiones,
 atque post duas vel tres horas resurgunt, eas enar-
 rantes?

RESP. In istis anima non penitus tunc e corpore
 exivit: sed in exstasi rapiuntur, etiamsi nobis
 videantur expirasse, quæ autem vident et narrant
 metuenda, ad nostram utilitatem Deus hæc illis
 ostendit; ut timore correpti nosmetipsos emende-
 mus, abstineamusque ab operibus malis.

QUÆST. CXXVIII. Quomodo anima in resurre-
 ctione certo suum corpus agnoscit, nec in alienum
 ingreditur?

246 RESP. Naturali ratione. Ut enim agni ve-
 spere a matribus separati, et mane dimissi, vi na-
 turæ singuli ad suam matrem certo accurrunt: ita
 idem in resurrectione animabus accidere est intel-
 ligendum.

QUÆST. CXXIX. Si quis latro post centum ho-
 micidia commissa captus obtruncetur, quid de illo
 sentiendum est? Num ab omnibus cædibus quas
 perpetravit, absolutus est?

(69) Ita manuscripti quidam. Hæc ad finem usque Responionis deerant in editis.

RESP. Unius et solius homicidii pœnas luit : de aliis nonaginta novem homicidiis rationem reddet in futuro sæculo (70). Sciendum est autem, si homo unius cædis reus, comprehensus, capite plectatur, sæpe tamen non omni iudicio esse liberatum. Quale est quod de sancto Joanne Baptista et Herode dicimus. Qui si decollatus esset, propterea quod Baptistam occiderat, non tamen quid æquale est ad salutem mundi Joannes et Herodes. Ille enim salutaris erat homo ; hic vero, insidiator. Idem de aliis homicidis, et justis viris occisis intelligendum et dijudicandum est, quemadmodum diximus.

QUÆST. CXXX. Si quis princeps ira commotus rem aliquam cum jurejurando decreverit, deinde post jusjurandum ad seipsum redierit, factique pœniteat, cum nempe advertat se malo jurasse, quid ipsi agendum est ?

RESP. Deo confiteri debet, suamque condemnare inconsiderantiam, et juramentum solvere. Namque Petrus apostolus qui dixerat, « Non lavabis pedes meos in æternum ** , » rescisso hoc quod dixerat, ea de causa laudatur. Herodes contra juramento confirmato, propter amputatum præcursoris caput, pœnas æternas luit.

QUÆST. CXXXI. Si quis sibi rem aliquam utilem esse arbitretur, quomodo eam a Deo in oratione petere debet ?

RESP. Quemadmodum Christus nos orare docuit, hæcque ad Deum dicere, « Fiat voluntas tua ** . » Nam et ipse Dominus, qui ita nos erudierat, sic et ipse Patrem precabatur, « Non mea voluntas fiat, sed tua ** . » Nos autem homines non raro quædam a Deo petimus, quæ nobis prodesse credimus, obtentaque petitione, id nobis magno esse detrimento comperimus. Hinc Dominus, ut rerum præscius, nostras sæpe non exaudit orationes, idque, uti bonus, in nostrum vertit commodum. Unde rectum non est vim Deo inferre, cum ab eo aliquid petimus, sed ut edocti sumus, orandum nobis est, nec quærendum ut nostra, sed ut Dei fiat voluntas. Vult enim omnes omnino salvos fieri, eaque nobis præbet, quæ saluti nostræ conducunt.

QUÆST. CXXXII. Si quis rem quamquam velit agere, undenam nosse possit, gratum fore Deo quod statuit agere ?

RESP. Paucorum vane hominum est, in omnibus quæ agere deliberant, certo nosse num Deo placeat quod agitur. Attamen ex iis quæ habentur in divinis Scripturis, et quæ egerunt sancti, pleraque quæ nos spectant, possumus conjicere num Deo

** Joan. xiii, 8. ** Matth. vi, 10. ** Luc. xii, 42.

(70) Vide Chrysostom. in *Math.*

(71) Ita quidam mss. Editi vero, θυμοῦ καὶ ὀργῶν.

(72) Ita Reg. 2. Editi, ἐντυγχάνοντες.

Ἀπόκ. Ἐνὸς καὶ μόνου φόνου ἔδωκε δίνην τῶν δὲ λοιπῶν ἐνενηκόντα ἑννέα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀπολογησεται. Γινώσκουν δὲ χρῆ, ὅτι πολλάκις καὶ ἄνα φόνον ποιήσας ἄνθρωπος, κἂν κρατηθεὶς ἀποκεφαλίσθῃ, οὐ πάντως ὅτι ὄλου τοῦ κρίματος τοῦ φόνου ἡλευθέρωται. Οἶόν τι λέγομεν ἐπὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ Ἡρώδου ὅτε γὰρ καὶ ἀπεκεφαλίσθη Ἡρώδης, ὑπὲρ οὗ ἐφόνευσεν τὸν Βαπτιστήν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου Ἰωάννης καὶ Ἡρώδης. Ὁ μὲν γὰρ σωτήριος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἐπίβουλος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων φονέων, καὶ φονευομένων δικαίων ἀνδρῶν, ἐστὶ νοῆσαι, καὶ διακρίναι, καθὼς προειρήκαμεν.

Ἐρώτ. ρλ'. Ἐάν τις ἄρχων ἀπὸ θυμοῦ μεθ' ὄρκων (71) πολλῶν ὀρίσῃ πρᾶγμα, εἶτα μετὰ τὴν ὄρκον ἐλθὼν εἰς ἑαυτὸν μεταμεληθῆ, γινούς ὅτι κακῶς ὤρκισε, τί ὀφείλει ποιῆσαι ;

Ἀπόκ. Ἐξομολογήσασθαι τῷ Θεῷ καὶ καταγνῶναι τὰς ἑαυτοῦ προπετείας, καὶ ἀναλῦσαι τὸν ὄρκον. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι « Οὐ μὴ μου νίψεις τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα » καὶ ἀναλύσας ὅπερ εἶπεν, ἐπαινείται τοῦτο πεποιτικῶς. Ἡρώδης δὲ, στήσας τὸν ἑαυτοῦ ὄρκον, διὰ τὴν τοῦ προδρόμου κεφαλὴν εἰς αἰῶνας κολάζεται.

Ἐρώτ. ρλα'. Ἐάν τις λογίσσεται τι πρᾶγμα ὡς νομίζει ἑαυτῷ συμφέρον, πῶς ὀφείλει περὶ αὐτοῦ αἰτήσασθαι, καὶ Θεῷ προσεύξασθαι ;

Ἀπόκ. Καθὼς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε προσεύχασθαι, καὶ λέγειν πρὸς Θεόν· « Γενηθήτω τὸ θέλημά σου. » Καὶ γὰρ τοῦτο παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος οὕτω καὶ αὐτὸς προσηύχето λέγων τῷ Πατρὶ· « Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν. » Ἡμεῖς δὲ πολλάκις οἱ ἄνθρωποι αἰτούμεθα τινα παρὰ Θεοῦ, νομίζοντες ταῦτα ἡμῖν συμφέρον, καὶ τυγχάνοντες (72) τοῦ αἰτήματος, εὐρίσκομεν τὴν τοῦτου ἔκβασιν πάνυ ἡμᾶς καταβλάψασαν. Ὅθεν ὡς προγκύστης ὁ Κύριος, τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἐπιστάμενος, παρακούει πολλάκις τῆς προσευχῆς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν (73) πραγματευόμενος. Ὅθεν οὐ καλὸν βιάζεσθαι τὸν Θεὸν ἐν τοῖς αἰτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθημεν εὐχεσθαι, καὶ ζητεῖν μὴ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα γενέσθαι. Θέλει γὰρ πάντως πάντα σωθῆναι, καὶ παρέχει ἡμῖν τὰ εἰς ἡμετέραν σωτηρίαν συντείνοντα.

Ἐρώτ. ρλβ'. Ἐάν τις βουλευσῆται πρᾶγμα ποιῆσαι, πότεν ὀφείλει ἐπιγνῶναι, ὅτι θεάρεστόν ἐστιν, ἢ ποιῆσαι ἐσκέψατο ;

Ἀπόκ. Ὀλίγων ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τὸ (74) ἐν πᾶσιν ἀπλανῶς τοῖς ἑαυτῶν βουλεύμασιν ἐπίστασθαι, εἰ θεάρεστόν ἐστι τὸ γινόμενον. Μέντοιγε ἐκ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένων, καὶ τοῖς ἁγίοις πεπραγμένων, τὰ πολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς στογασόμεθα εἰ

εἰς θεάρεστα (75). Καὶ τοῦτο δὲ τινες ἐπετήρησαν, ὅτι περὶ ὅσα εἰς εὐαπόδεκτα τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις συνεργεῖ, καὶ συνέργεται εἰς αὐτά· ὡς περὶ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀπαρέσκοντα οὐ δουλεύει, ἀλλὰ ἀντιτάσσεται. Τοῦτο δὲ πάντως ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς Θεοῦ εὐαρέστησιν πάντα, ὅσα πράττει, βουλεύσεται.

Ἐρώτ. ρλγ'. Προειρήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι περὶ εἰς ὁ καταληφθήσεται ἄνθρωπος ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἰς αὐτὸ καὶ ἀπέρχεται, εἴτε ἀγαθῶ εἴτε κακῶ. Ἐν οὖν τις καὶ πονηρὰ καὶ ἀγαθὰ ποιήσας τελευτήσῃ, τί χρὴ περὶ αὐτοῦ λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Μόνῳ Θεῷ ἔγνωσται τοῦτο· ἐπεὶ οὕτε ἄνθρωπος οὕτε ἀγγέλῳ. Εἰςὶ γὰρ τινὰ κακὰ καλύπτοντα μικρὰ ἀγαθὰ· καὶ εἰςὶ τινὰ ἀγαθὰ καλύπτοντα καὶ ἐξαλείφοντα μεγάλα πονηρὰ. Τὰ δὲ κρίματα ταῦτα
B « ἄβυσσος πολλή. »

Ἐρώτ. ρλδ'. Ἐδοξέ τισι ματαιόφροσι λέγειν ὅτι οὐδὲν διαφέρει τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ὁ θάνατος τοῦ κτήνους, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἔχοντός τινος ψυχῆς οὐσίας ἀθάνατον. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ κτήνος ὁμοίως θνήσκουσιν, ἐξερχομένου καὶ κενουμένου τοῦ αἵματος αὐτῶν.

Ἀπόκ. Τοῦ αἵματος ἡ φύσις παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις οὐσία τίς ἐστὶ ζωτικὴ, καὶ τῶν λοιπῶν τριτῶν στοιχείων συστατικὴ· οὗτινος τὸ ζῶον στερούμενον θνήσκει, μηδὲν λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων ὠφελούμενον, παρὰ δὲ τῇ κατ' ἡμᾶς φύσει τῇ λογικῇ ἡ τοῦ αἵματος φύσις σύνδεσμός ἐστὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἀφαιρουμένου τοῦ συνδέσμου, ἀνάγκη
C πᾶσα καὶ τὰ συνδεδεμένα χωρίζεσθαι.

Ἐρώτ. ρλε'. Καλῶς· φυσικὴ γὰρ ἡ ἀπόδειξις. Ὅμως ἐπειδὴ ζῶα καὶ ἄνθρωποι τελευτῶσι, πολλὰ καὶ ἀνεκνώσεως αἵματος, τί ἐστὶ τὸ παρ' αὐτῶν ἐξερχόμενον καὶ ποιοῦν τὸν θάνατον;

Ἀπόκ. Παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις ἡ ζωτικὴ, καὶ θερμητικὴ, καὶ θερμαντικὴ, καὶ κινήτικὴ, καὶ αὐξητικὴ τοῦ αἵματος, ἡ ἐκ πυρὸς ὑπάρχει ἐνέργεια. ἡ καὶ τὸ ἀναπνεῖν αὐτοῖς παρέχουσα. Ὡς περὶ γὰρ ὁ λέβηθς ὑπὸ πυρὸς καίόμενος τὸ ἐν αὐτῷ ὕδωρ κινεῖ καὶ βράζει· παυομένου δὲ τοῦ πυρὸς, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον, καὶ ψυχρὸν τὸ ὕδωρ γίνεταί· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως καὶ τῆς ζέσεως τοῦ αἵματος γίνεσθαι νόμιζε, καὶ ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς αὐτῶν ζωτικῆς καὶ κινήσεως. Ἐξασθενούντος οὖν τοῦ αἵματος, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον τὸ κτήνος ἢ τὸ πετεινόν, ἢ ὁ ἰχθύς καθίσταται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐ μόνον ἡ ζέσις καὶ ἡ θερμὴ τοῦ αἵματος τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζονται, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ ψυχὴ
D τὴς λογικῆς τε καὶ συστατικῆς, ἀθάνατός τε καὶ νοερὰ.

Ἐρώτ. ρλε'. Τοὺς τῷ Εὐαγγελίῳ μὴ πιστεύοντας Ἕλληνας, καὶ τὰς θείας πάσας Γραφὰς εὐτελλίζοντας, πῶς αὐτοὺς πείσαι ὀφειλομεν, ὅτι ἐστὶ θεὸς ἄκτιστος, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, εἷς καὶ μόνος, καὶ οὐ πολλοὶ θεοὶ, ὡς αὐτοὶ πλανώμενοι νομίζουσιν;

Ἀπόκ. Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ δεχομένους ἐξ

sint accepta. Id vero nonnulli observarunt, ad ea agenda, quæ Deo sunt accepta, non solum Deum adjuvare, sed universam etiam concurrere et conspirare naturam, quemadmodum in iis, quæ Deo displicent, non serviunt sed repugnant. Id autem omnino ab homine exigitur, ut quæcunque agit, ad Deo placendum agenda prospiciat.

QUÆST. CXXXIII. Supra diximus qualis homo in morte deprehensus fuerit, talem decedere, sive bonum sive malum. Si quis ergo post acta et bona et mala moriatur, quid de illo sentiendum est?

247 Resp. Id soli Deo notum est: nam et homo et angelus ignorat. Quædam enim sunt mala quibus parva bona absconduntur. Similiter quædam sunt bona quibus magna mala obteguntur et delentur. Hæc autem judicia, « abyssus multa. »

QUÆST. CXXXIV. Vanis quibusdam hominibus dicere visum est nihil hominem inter et belluam interesse, sed qualis est interitus belluæ, talem esse hominis interitum, quippe qui non habeat substantiam animæ immortalem; scilicet, inquit, homo et bellua eodem modo intereunt, cum nimirum effluerit et evacuatus fuerit ipsorum sanguis.

Resp. Sanguis natura in belluis substantia quædam vitalis et animalis est, quæ cætera tria elementa contineat, quo si animal privatur, interit, nihilque jam auxilii percipit ab aliis tribus elementis. In nobis autem, quorum natura rationalis est, sanguinis natura vinculum est animæ et corporis, quo dissoluto vinculo, necesse est ea quæ junctæ sunt separari.

QUÆST. CXXXV. Recte: hæc enim physica demonstratio est. Attamen cum animalia et homines sæpe intereant absque sanguinis effusione, quid est quod ab illis exit et mortis causa est?

Resp. In brutis, facultas vitalis, nutritiva, calor, motus, augmenti, quæ in sanguine est, quæque ex igne vim agendi habet, quæ et causa illis est respirandi. Ut enim lebes igne accensus aquam, quam continet, movet ita ut bulliat, extincto autem igne, mortua jam, immota et frigida fit aqua. Idem cogita de brutarum animantium natura et sanguinis fervore, hancque esse causam eorum vitæ et motus. Deficiente igitur sanguine mortua manent pecora, volucres et pisces. At quod humanam spectat naturam, non solum fervor et calor sanguinis, mortis tempore, separantur; sed præterea rationalis quædam anima et constitutiva, immortalis et intelligens.

QUÆST. CXXXVI. Quomodo gentilibus, qui Evangelio non credunt divinasque omnes Scripturas siccifaciunt, possit persuaderi Deum esse increatum, cœli et terræ opificem, unum et solum, non multos deos, ut errantes ipsi arbitrantur?

Resp. Eos qui divinas non admittunt Scripturas

(75) Sic quidam mss. Editi vero, θεῶς εἶναι θεάρεστα.

ex ipsa rerum natura, quid de Deo sentiendum sit docere debemus. Nam inter res creatas, quasdam videmus essentias, quæ non secundum naturam, sed supra naturam pariter existunt. Exempli causa. Aquarum essentia natura est fluxa et declivis : quomodo ergo siphonas (sic vocant) videmus ex mare aquam ad nubes attrahere? Quod autem admirabilius est, quæ salsa ascendunt, dulciora postea in terram per imbres descendunt? Quomodo rursus cum corporum possit, bolide jacta, natura explorari, in iudis Marmaricæ Pentapoleos nec penetrari ad imum, nec bolide potest investigari? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, simul tamen invicem erant in Lyciæ monte, quem Olympum vocant, quemadmodum innumerabiles viderunt homines? Infinita alia sunt his similia in rerum natura quæ videmus et admiramur : quæ sane omnia supra naturam non ita possent fieri, nisi esset aliqua Dei natura, quæ hisce dominaretur, imperaretque invicem non adversari. Quomodo rursus, dicant nobis gentiles, valido facto tonitru, universa hominum natura tremit, horrescit, obstupescit? Quibus utique iudiciis ostendit se illi subijci Domino, qui tonitru est auctor. Et hæc quidem sunt exempla, quibus Dei cognitionem doceri possint gentilium simpliciores. Nam ante ipsos eorum sapientes, quidam sapientes gentiles ex antiquis præstantibus philosophis, multa de Dei cultu testimonia protulere : quin etiam ipsam Christi œconomiam obscure præsignificaverunt. Sic igitur quidam illorum sapiens multis ante Christi adventum **248** annis verba facit : Fuella veniet quæ cœlestem nobis editura est partum. Alius item sic loquitur : Tandem aliquando Deus in multifidam hanc terram descendet, et sine labe fiet caro : ut damnatus, pendebit in ligno, morbosque curabit insanabiles.

QUEST. CXXXVII. (76) Cum Christiani et Judæi Christum confiteantur, ejusque de adventu dubitent Judæi, velintque nondum ipsum venisse, sed venturum esse, qua ratione ipsis poterimus persuadere Deum esse Christum, veracemque, non impostorem esse, ut ipsi arbitrantur?

RESP. 1. Christum quidem Deum et Dominum esse testantur prophetæ, et quidem sic ait David : « Dominus Deus, et apparuit nobis ⁸⁷. » Et rursus : « Inclinavit cœlos et descendit ⁸⁸. » Et iterum : « Qui sedes super cherubim, appare ⁸⁹. » Hæc item sunt verba Habacuc : « Deus a Thæman veniet ⁹⁰. » Et Baruch : « Hic est Deus noster, et non astimabitur alius adversus eum : invenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁹¹. » Vides quam luculenter prophetæ Christum Deum expellent.

⁸⁷ Psal. cxvii, 27. ⁸⁸ Psal. xvii, 10. ⁸⁹ Psal. lxxix, 2. ⁹⁰ Habac. iii, 5. ⁹¹ Baruch. iii, 38

(76) Hæc non sunt Athanasio indigna, et in nonnullis codicibus separatim ponuntur.

αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως περὶ θεολογίας πείσαι ὀφείλομεν. Ὁρῶμεν γὰρ τινὰς οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπαρχούσας. Οὐδὲν τι λέγω. Φύσει ἡ τῶν ὑδάτων οὐσία βρυστική καὶ καταφερῆς ὑπάρχει· πῶς οὖν ὀρῶμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδὼρ τὰς νεφέλας ἀνέλκοντας; Τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι, ἀλυμρὰ ἀνερχόμενα, γλυκεῖα λοιπὸν ταῦτα ἐπὶ γῆς διὰ τῶν ὄμβρων κατέρχονται. Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωματῶν [ὑδάτων] φύσις, βολιστικῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁράται, ἄυτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὑδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἄμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ θρεῖ τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασι; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία τοῦτοις ὅμοια καὶ παράδοξά ἐστιν ἐν τῇ κτίσει ὀρῶμενα καὶ θαυμαζόμενα· ἅπερ ἅπαντα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γινέσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τοῦτοις ἐπιτρέπουσα ἀλλήλοισι μὴ ἀντιτάττεσθαι. Πῶς δὲ πάλιν λέγουσιν ἡμῖν Ἑλλήνων παῖδες, βροντῆς στερβᾶς γινομένης, ἅπαντα ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μνηύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὡς ὑπὸ δεσπότῃ ἐστὶ τὸν τὰς βροντὰς ἐργαζόμενον; Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους Ἑλλήνων εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸ γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν μαρτύρια πολλὰ περὶ θεοσεβείας τινῆς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφρασαν· ἀλλὰ καὶ τὴν Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσηύκοντες. Καὶ γούν τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν πρὸ πολλῶν τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας χρόνων φησίν, ὅτι Ἦξει ἡ νεάνις ἔχουσα ἡμῖν οὐράνιον γόνον. Καὶ ἄλλος πάλιν ἔφρατεν οὕτως· Ὅψε ποτε ἐπὶ τὴν πολυσχεδὴ ταύτην κατέρχεται ὁ Θεὸς γῆν, καὶ δῖχα πταίσματος ἀρεῖ γενήσεται· ὡς κατάκριτος ἐν ξύλῳ κρεμασθήσεται, καὶ ἀνίατα πάθη θεραπεύσει.

Ἐρωτ. ρλζ'. Χριστιανῶν τε καὶ Ἰουδαίων Χριστὸν ὁμολογούντων, ἀμφιβαλλόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων οὕτω αὐτὸν ἐληλυθέναι, ἀλλὰ λεγόντων, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι· πῶθεν αὐτοὺς πείσαι ὀφείλομεν, ὅτι καὶ Θεὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι ἀληθὴς ἐστὶ, καὶ οὐ πλάνοσ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν;

Ἀπόκ. 1. Ὅτι μὲν Θεὸς καὶ Κύριος ὁ Χριστὸς ἐστὶν, ὁμοπροφητῆται μαρτυροῦσιν· ὁ μὲν Δαβὶδ λέγων· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· » καὶ πάλιν· « Ἐκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη· » καὶ πάλιν· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνθη· » ὁ δὲ Ἀμβρακίουμ πάλιν φησίν· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν ἦξει· » ὁ δὲ Βαρούχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἔξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιρτήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤψθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη· Ἰδοὺ πῶς προφανῶς οἱ προφητῆται Θεὸν λέγουσι τὸν Χριστόν.

2. Ὅτι δὲ ἐλήλυθεν ἤδη ὁ Χριστὸς, Δανιὴλ ὁ προφήτης τὸν χρόνον τῆς παρουσίας αὐτοῦ σημαίνων οὕτω φησί, μᾶλλον δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ· « Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετημήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συνετελεσθῆναι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας· » καὶ μετὰ βραχύ· « Καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφητεῖαν, καὶ τοῦ χρίσαι Ἄγιον ἁγίων. » Τίς οὖν ἔστιν ἕτερος χρισθεὶς Ἄγιος ἁγίων εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἄπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Δείξουσιν οὖν ἡμῖν λοιποὶν Ἰουδαῖοι, τίς παρ' αὐτοῖς ἐχρίσθη Ἄγιος ἁγίων μετὰ τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη τοῦ Δανιὴλ, καὶ κατήργησε τὴν θυσίαν καὶ τὴν σπονδὴν τὴν νομικὴν; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι, τίς τοῦτο πεποίηκεν, εἰ μὴ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

3. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ἔστι, καὶ οὐ πλάνος, ὁ Χριστὸς, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ὧ Ἰουδαῖοι, παραστήσομεν ὑμῖν τοῦτο οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, μέχρι τοῦ νῦν κραζόντων καὶ μαρτυρούντων ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· καὶ ὅτι πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα γέγονασιν. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. » Ποῖοι δὲ λόγοι, νουνεῶς ἀκούσωμεν. Εἶπε περὶ τοῦ ὑμετέρου ναοῦ, ὅτι « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ μείνη λίθος ἐπὶ λίθον ἐπ' αὐτῷ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ. » Ἄρα γέγονεν αὐτοῦ ὁ λόγος, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ὑμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ βασίλειον· Ἄρα γέγονε τοῦτο ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ πάνονται· Ἄρα οὐ γέγονε τοῦτο; Τίς προφήτης παρ' ὑμῖν μετὰ Ἰωάννη τὸν Βαπτιστήν; Εὐδὴλον, ὅτι οὐδεὶς. Εἶπε πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὅτι κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· Ἄρα γέγονεν τοῦτο, ἢ οὐ γέγονεν; Πάλιν εἶπεν, ὅτι πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· Ἄρα ἐψεύσατο; Μὴ γένοιτο! Εἶπεν ἡμῖν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὅτι « Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· » Ἄρτι εἶπατε ἡμῖν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ οὐ πάντα τὰ ἔθνη ἡμᾶς μισεῖ καὶ βδελύσσεται; Κἂν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἀλλ' οἱ λίθοι κρᾶζονται, καὶ αὐτὴ δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια ἱκανῶς ἐντρέψαι καὶ κατασχῦναι ὑμᾶς δύναται, καὶ πείσαι καὶ ἄκοντας, ὅτι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦλθε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν ἐπέβη ἐπὶ χερουβίμ, καὶ ἐπετάσθη, καὶ ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς ἐν ἀλαλαγμῷ ὡς Θεός.

4. Ἴνα δὲ τελειῶς τῆς Ἰουδαϊκῆς καταγνώμεν πωρώσεως, λοιποὶν δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ βεβαιώτεροι ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει γενώμεθα· φέρε διὰ βραχείων περὶ πάσης τῆς Χριστοῦ οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπολογίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς

2. Christum autem jam venisse habemus ex Daniele propheta, qui tempus ejus adventus sic ipse, vel potius archangelus Gabriel ipsi, indicavit: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut perficiantur peccata, et obsignentur peccata⁹². » Et paulo post: « Et obsignetur visio et prophetia, et ungetur Sanctus sanctorum⁹³. » Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc tempus sunt anni plusquam octingenti. Ostendant igitur nobis Judæi quinam apud ipsos unctus sit Sanctus sanctorum post quadringentos nonaginta annos Danielis, qui et sacrificium libationemque legalem abrogaverit? Sane neminem poterint indicare qui hæc præstiterit, nisi Jesum Christum Filium Dei.

3. Quod autem verus sit, non impostor Christus, ut vos, Judæi, arbitramini, id vobis non verbis sed factis sumus probaturi; quæ, inquam, facta id hactenus per totum orbem clamant et testantur, ut et omnia, quæ ipse dixit, facta esse, dixit enim: « Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt⁹⁴. » Quænam autem verba dixerit, attendamus. Dixit de vestro templo: « Amen, dico vobis, non remanebit lapis super lapidem in ipso qui non destruetur⁹⁵. » Id ejus verbum factumne est, necne? Dixit venturos Romanos, vestramque sublaturus gentem urbemque et regnum. Annon sub Vespasiano et Tito id factum est, necne? Dixit legem et prophetas usque ad Joannem Baptistam futuros, tuncque finem habituros⁹⁶: annon id factum est? Quis enim propheta apud vos exstitit post Joannem Baptistam? Nullus profecto. Dixit rursus idem Dominus Jesus Christus verus Deus noster, Evangelium in toto mundo prædicatum iri⁹⁷: factum ergo id est, necne? Dixit item portas inferi non prævalituras adversus Ecclesiam: nunquid mentitus est? Absit! Dixit nobis qui in ipsum credimus: « Eritis odio omnibus propter nomen meum⁹⁸. » Dicite itaque nobis, annon omnes gentes propter Christi nomen odio nos habent et exsecrantur? Etiam si vos taceatis, ipsi clamabunt lapides, ipsaque rerum veritas vos pudore satis poterit afficere, cogetque vel invitos credere Christum Deum manifeste venisse, in terris visum esse, cælos inclinasse et descendisse, rursumque super cherubim ascendisse et volasse, ad cælosque in jubilatione ut Deum rediisse

4. Ut autem Judaicam cæcitatē plane condemnemus, nosque, qui fideles sumus, in Christi fide firmiores efficiamur; age, breviter de 249 universa Christi œconomia et pro Evangelii defensione, testimoniis ex Vetere Testamento excerptis, dis-

⁹² Dan. ix, 24. ⁹³ ibid. 26. ⁹⁴ Luc. xxi, 33. ⁹⁵ Matth. xxiv, 12. ⁹⁶ Matth. xxiv, 9.

⁹⁷ Matth. xxiv, 2. ⁹⁸ Luc. xvi, 16. ⁹⁹ Matth.

seramus. Id enim emolumento futurum est omnibus, qui rem perpendere volent. Ante sæcula esse Filium et Verbum Dei, qui extremis temporibus incarnatus est, patet ex psalmo centesimo nono : « Ex utero ante luciferum genui te »⁹. » Certum enim est neminem hominum ante luciferum esse genitum : nam lucifer quarta die factus est, Adam vero sexta die formatus est. Similiter vero et Salomon de Unigeniti Filii et Verbi Domini nostri Jesu Christi generatione ante sæcula ex Deo et Patre sic velut ex ipsius Filii persona loquitur : « Antequam montes fierent, priusquam erumperent fontes, ante omnes vero colles gignit me »¹. » Interrogandum est igitur Judæos, quem Deus ante omnem rem creatam genuerit? Item vero cum Deus de Adamo ait : « Ecce Adam factus est velut unus ex nobis »², » Patrem et Filium et Spiritum sanctum indicat. Cum pariter dicitur : « Pluit Dominus a Domino ignem super Sodomam, »³ » Pater et Filius aperte significatur.

5. Quod autem Deus Verbum homo et caro ultimis temporibus fieri debuerit, audiamus id a prophetis dictum. Itaque sic ait propheta David, « Benedictus qui venit in nomine Domini ; Deus Dominus, et apparuit nobis »⁴. » Et rursus, « Deus manifeste veniet »⁵. » Isaias item ita loquitur : « Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus veniet et salvos nos faciet. Tunc aperientur oculi cæcorum, et expectata erit lingua balborum : tunc claudus ut cervus saliet »⁶. » Christum item ex femina virgine generandum esse audiamus ex his Isaiaë prophetæ verbis : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel »⁷. » Idem rursus, « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis ; et vocabitur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi »⁸. » Deinde idem propheta locum ipsum indicat, ubi in terris Christus incarnandus erat, nempe Nazareth. « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris, trans Jordanem, Galilæa gentium : populus qui in tenebris sedebat, vidit lucem magnam »⁹. » Patet autem populum gentium, in tenebris ignorantiaë, erroris et idololatriæ sedisse. Unde David docens Deum incarnandum esse propter gentes, ait, « Regnavit Deus super gentes »¹⁰. » Idem præterea propheta tanquam ex persona Patris ad Filium ait : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam »¹¹. » Hinc etiam, « Omnes gentes, plaudite manibus »¹². » Et rursus, « Omnes gentes, quascunque fecisti, venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum in sæculum »¹³. » καὶ πάλιν · « Πάντα τὰ ἔθνη, ἧσασαι, ἤξουσι, καὶ προσκυνήσουσι τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

6. Quod autem in Bethlehem (quod est, si inter-
preteris, *Domus panis*) nasciturus erat panis vitæ,

Ἀ μαρτυρίας ποιησώμεθα. Ἔσται γὰρ πᾶσι τοῖς ἐγκύ-
πτουσιν ἐντεῦθεν ὠφέλεια. Ὅτι προαιώνιος ὁ Υἱὸς
καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθείς ἐκ τοῦ
ρθ' ψαλμοῦ · « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά
σε. » Εὐδὴλον δὲ, ὅτι οὐδεις ἀνθρώπων πρὸ ἑωσφό-
ρου ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ ἑωσφόρος τῆ δ' ἡμέρᾳ ἐγένετο·
ὁ δὲ Ἀδὰμ τῆ γ' ἡμέρᾳ ἐπλάσθη. Ἠσαΐας δὲ καὶ
Σολομὼν περὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω φησιν, ὡς ἐκ προσώπου
τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ · « Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι, πρὸ τοῦ
τὰς πηγὰς προελθεῖν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ
με. » Ἐρωτητέον οὖν λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, τίνα ὁ
Θεὸς πρὸ πάσης κτίσεως ἐγέννησεν ; Ὁμοίως δὲ καὶ
τὸ εἰπεῖν τὸν Θεὸν περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὅτι « Ἰδοὺ Ἀδὰμ
ἔγενον ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, » Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα
ἅγιον δηλοῖ. Καὶ πάλιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι « Ἐβρεξε Κύ-
ριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα, » προφανῶς Πα-
τέρα καὶ Υἱὸν σημαίνει.

5. Ὅτι δὲ ἐνανθρωπήσαι καὶ σαρκουῆσθαι ἐπ' ἐσ-
χάτων τῶν ἡμερῶν ἐμελλεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀκούσω-
μεν τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς λεγόντων, τοῦ μέντοι
προφήτου Δαβὶδ · « Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν
ὀνόματι Κυρίου · Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν »
καὶ πάλιν · « Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει » τοῦ δὲ προ-
φήτου Ἡσαίου · « Οὐκ ἄγγελος οὐδὲ πρέσβυς, ἀλλ'
αὐτὸς ὁ Κύριος ἦξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ
τυφλῶν ἀνοιχθήσονται, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μο-
γυλάλων τότε ὁ χωλὸς ὡς ἔλαφος ἀλείται. » Ὅτι δὲ ἐκ
γυναικὸς παρθένου γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς ἐμελλεν,
Ἡσαίου τοῦ προφήτου πάλιν ἀκούσωμεν λέγοντος ·
« Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν,
καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ » καὶ
πάλιν ὁ αὐτὸς · « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ
ἐδόθη ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης
βουλήs ἀγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυ-
ρὸς, ἐξουσιαστήs, ἀρχὼν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλ-
λοντος αἰῶνος. » Εἶτα ὁ αὐτὸς προφήτης λέγει καὶ
τὸ, ποῦ μέλλει ἐπὶ γῆς σαρκουῆσθαι ὁ Χριστὸς, του-
τέστιν ἐν Ναζαρέθ. « Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθα-
λεῖμ, ὁδὸς θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία
τῶν ἐθνῶν · ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε
μέγα. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τῶν ἐθνῶν λαὸς ἐκάθητο
ἐν σκότει τῆς ἀγνωσίας, πλάνης, καὶ εἰδωλολατρίας.
Αἰδ καὶ ὁ Δαβὶδ, δεικνύς, ὅτι διὰ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς
σαρκουῆσθαι ἐμελλεν, ἔλεγεν · « Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ
τὰ ἔθνη. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης ὡς ἐκ προσ-
ώπου τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν φησιν · « Αἵτησον
παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν
σου · διὸ καὶ « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε · χεῖρας »
καὶ προσκυνήσουσι ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξά-
σουσι τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

6. Ὅτι δὲ ἐν Βηθλεὲμ (ἧτις ἐρμηνεύεται *Ὀἶκος
τοῦ ἄρτου*), ἐμελλε γενέσθαι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆs, καὶ

⁹ Psal. cix, 3. ¹ Prov. viii, 25. ² Gen. iii, 22. ³ Gen. xix, 24. ⁴ Psal. cxvii, 26. ⁵ Psal. cxlix, 3. ⁶ Isa. xxxv, 4, 5. ⁷ Isa. vii, 14. ⁸ Isa. ix, 6. ⁹ ibid. 1. ¹⁰ Psal. xlvii, 8. ¹¹ Psal. ii, 8. ¹² Psal. xlvii, 1. ¹³ Psal. lxxxv, 9.

ἔτι προαιώνιός ἐστιν ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γέννησις, ἀκούσωμεν, τοῦ προφήτου Μιχαίου λέγοντος· « Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, μὴ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιᾷσιν Ἰούδα· Ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἔξοδος αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ὅτι δὲ ἐν Σιών μέλλει φανεροῦσθαι ὁ Χριστός, καὶ ὅτι Ὑψιστός ἐστι, Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐν τῷ πς' ψαλμῷ οὕτω προφητεύει λέγων· « Μήτηρ Σιών ἐρεῖ, Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγενήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν ὁ Ὑψιστος. » Ὅστε οὖν Ὑψιστός ἐστιν ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τεθελὲς ὁ Χριστός ἔμελλε μετὰ τῆς ἰδίας μητρὸς τῆς πνευματικῆς νεφέλης ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον, Ἡσαΐου τοῦ προφήτου ἀκούσωμεν λέγοντος· « Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. » Ὅτι δὲ βαπτιζομένου τοῦ Χριστοῦ, ἔμελλεν ὁ Πατήρ ἄνωθεν αὐτῷ μαρτυρεῖν, ἐν τῷ κη' ψαλμῷ γέγραπται οὕτω· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐδρόντησεν, Κύριος ἐπὶ ὕδατων πολλῶν. » Εἶτα περὶ τῶν θαυμάτων καὶ ἰαμάτων, ὧν ὁ Χριστός καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐποίησεν Ἡσαΐας ἡμᾶς διδάσκει λέγων· « Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔρε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. » Ὅτι δὲ εἰρηνεῦσαι τὸν κόσμον ἤλθεν ὁ Χριστός, ἀκούσωμεν τοῦ σα' ψαλμοῦ· « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἢ στάζουσας ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλήθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῆ ἢ σελήνῃ, καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης. » Κἄν εἴπῃ Ἰουδαῖος, ὅτι περὶ Σολομῶντος λέγει ὁ ψαλμὸς, ψευδεταί. Λέγει γάρ· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτὸν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ οὐ δυνατόν ἧλίου.

7. Ὅτι δὲ καὶ διὰ βαπτίσματος ἔμελλεν ὁ Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν καταργεῖν τὸν διάβολον, ὁ σγ' ψαλμὸς μαρτυρεῖ λέγων πρὸς Θεὸν οὕτως· « Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » Ὅτι δὲ ποιητῆς οὐρανοῦ ὁ Χριστός ἐστιν, ὁ ἐν θαλάσῃ περιπατήσας, τοῦ Ἰὼβ ἀκούσωμεν λέγοντος οὕτως· « Ὁτανύσας τὸν οὐρανὸν ὁ μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους. » Περὶ δὲ τοῦ πῶλου καὶ τῆς θνου, ἐφ' ὧν ὁ Χριστός ἐπεκάθισεν, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Ζαχαρίου λέγοντος· « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλὴμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοὶ δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραῦς, καὶ ἐπιβεθῆκώς ἐπὶ ὑπόζυγιον καὶ πῶλον νέον. » Τί τοίνυν τῶν προφητικῶν τούτων φωνῶν τηλαυγέστερον; Ἄλλ' ὁμως, καίπερ οὕτως τρανῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητευόντων, ἀπετύφλωσεν ὁ Σατανᾶς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἄμαρτα, καὶ ἐπήρως τὰς

A quodque ante sæcula sit ejus ex Patre generatio, audiamus Michæam prophetam dicentem, «Et tu, Bethlehem, domus Ephratha, non minima es in millibus Juda: ex te enim mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, ex diebus sæculi¹⁴.» Quod item in Sion Christus appariturus esset, et quod ipse sit Altissimus, David propheta psalmo octogesimo sexto his verbis prophetat: «Mater Sion dicet, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus¹⁵.» Itaque Altissimus est Christus Filius Dei. Quod vero natus Christus cum propria matre, spirituali nube, in Ægyptum erat venturus, audiamus Isaiam prophetam dicentem, «Ecce Dominus sedet in nube levi, venietque in Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti¹⁶.» Quod autem, cum baptizaretur Christus, Pater de eo testaturus esset, ita scriptum habemus in psalmo vicesimo octavo, «Vox Domini super aquas: Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas¹⁷.» Deinde quod ad miracula et sanationes spectat, quas Christus et Deus noster effecit, sic de his nos docet Isaias, «Ipse infirmitates nostras **250** tulit, et morbos portavit, et pro nobis cruciatur¹⁸.» Quod similiter Christus pacem mundo venerit allaturus, discimus ex septuagesimo primo psalmo, «Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stilla stillans in terram. Orietur in diebus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna, et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum¹⁹.» Quod si dicat Judæus psalmum de Salomone loqui, fallitur. Nam hæc ejus sunt verba: «Ante solem permanet nomen ejus: et omnes gentes beatum dicent eum, et adorabunt eum omnes reges terræ²⁰.» Atqui hæc in Salomonem quadrare non queunt, quippe qui ante solem non exstiterit.

εἰς Σολομῶντα λέγεσθαι· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς πρὸ

7. Quod autem Christus Deus noster per baptismum contritus esset diabolum, testatur psalmus septuagesimus tertius his verbis: «Tu contrivisti capita draconum in aqua: tu confregisti capita draconis²¹:» Christum præterea cæli effectorem esse qui et in mari ambulaverit, audiamus ex his Jobi verbis, «Qui expandit cælum solus, et ambulat in mari velut in solo²².» De pullo autem et asina, in quibus Christus insedit, audiamus Zachariam prophetam aientem: «Exsulta multum, filia Sion: prædica, filia Jerusalem; ecce rex tuus venit tibi justus et salvator, ipse mitis sedens super subjugalem et pullum juniorem²³.» Quid his propheticis vocibus luculentius? Sed tamen licet tam clara de Christo essent vaticinia, oculos Judæorum excæcavit Satanas, eorumque mentis pupillas obtudit, ut tot testimonia prave explicarent. Verum audiamus insuper de pueris qui Christo Hosanna accla-

¹⁴ Mich. v, 2. ¹⁵ Psal. lxxvii, 5. ¹⁶ Isa. xix, 4. ¹⁷ Psal. xxviii, 3. ¹⁸ Isa. liiii, 4, 5. ¹⁹ Psal. lxxi, 6-8. ²⁰ ibid. 17. ²¹ Psal. lxxiii, 15. ²² Job ix, 8. ²³ Zachar. ix, 9.

marunt, et aperte Christum vocaverunt Dominum, hæc psalmi octavi verba : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra : quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem²⁸. » Judæ quoque (proditionem præsignificat psalmus quadragesimus primus hoc modo : « Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem²⁹. » Gentium vero et Judæorum insidias Christo structas enarrat psalmus secundus his verbis : « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, » scilicet Anna et Caiphas et principes ac Scribæ, « adversus Dominum et adversus Christum ejus³⁰. » Qui enim pugnat adversus Filium, injuria Patrem afficit.

8. De vinculis porro, quibus vinxere Christum, sic loquitur Isaias propheta, Judæorum deplorans miserias : « Væ animæ eorum, quia pravum adversus seipsum inierunt consilium dicentes, Vinciamus justum³¹. » Jam vero Judæum interroga, et dic ipsi : Quis homo in terra peccati expers? Certe constat neminem purum a labe esse, nec si una tantum fuerit dies vitæ ejus in terra. Præterea sic propheta Deum precatur : « Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens³². » Ex quibus aperte docemur neminem absque peccato esse præter solum Deum. Jam igitur videamus quid narret nobis Isaias propheta de passione impeccabilis Christi Dei nostri, Filii Dei. « Sicut ovis, inquit, ad mactationem ductus est, et quasi agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum³³. » Notum autem est siluisse Christum tempore suæ passionis, cum Pilato sisteretur. « In humilitate ejus judicium ejus sublaturum est; generationem ejus quis enarrabit³⁴? » Nempe nemo divinitatis generationem potest narrare. Nam secundum carnem generatio Christi Dei nostri describitur. Si quidem « ab iniquitatibus populi ductus est ad mortem³⁵. » Manifestum enim est Christum mortuum esse pro peccatis mundi. « Et dabo malos pro sepultura ejus³⁶. » Judæos videlicet tradidit Romanis. « Et divites pro morte ejus³⁷. » Cur quæso, o propheta? Dic nobis aperte, cujus gratia? « Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus in ore ipsius inventus est³⁸. » **251** Quid ad hæc respondebunt Judæi? Quis homo, sicut ovis, ad occisionem ductus est, qui peccatum non fecerit? Sane neminem peccati expertem poterunt indicare, præter solum Deum hominem factum.

9 Audiamus etiam quæ habet psalmus tricesimus quartus de iis quæ falsi testes adversum Christum testificati sunt : « Qui insurrexerunt in me testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me :

τῆς ψυχῆς αὐτῶν κόρας, ἵνα τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παρίαγράφονται. Ἀκούσωμεν οὖν καὶ περὶ τῶν παίδων, τῶν τῷ Χριστῷ Ὠσανὰ βοησάντων, καὶ Κύριον λεγόντων προφανῶς τὸν Χριστὸν ψαλμῷ η'· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ δνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰούδα προδόσεως ψαλμὸς μα' λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν. » Τὴν δὲ τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ β' ψαλμὸς λέγει· « Ἰνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, » ἤγουν Ἄννας καὶ Καϊάφας, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς· « κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ πολεμῶν τὸν Υἱὸν, ὑβρίζει καὶ τὸν Πατέρα.

8. Περὶ δὲ τῶν δεσμῶν, ὧν ἔδησαν τὸν Χριστὸν, λέγει ταλανίζων τοὺς Ἰουδαίους Ἡσαίας ὁ προφήτης· « Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν καθ' ἐαυτῶν λέγοντες· Ἀῆσωμεν τὸν δίκαιον. » Ἐρώτησόν μοι λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, καὶ εἰπὲ αὐτῷ, ὅτι τίς ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς ἀναμάρτητος; Εὐδηλον, ὅτι οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' ἂν μίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ προφήτης πρὸς Θεόν· « Μὴ εἰσέλθῃς εἰς χριστὸν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Ὡστε φανερῶς διδασκόμεθα, ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός· Ἰδωμεν οὖν λοιπὸν τί ὁ προφήτης Ἡσαίας διαλέγεται ἡμῖν περὶ τοῦ πάθους τοῦ ἀναμαρτήτου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἀφῆνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. » Ἀῆλον δὲ, ὅτι ἐσιώπα ὁ Χριστὸς Πιλάτῳ παριστάμενος ἐπὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ. « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » Ἠγουν τὴν τῆς θεότητος οὐδεὶς διηγῆσεται· κατὰ σάρκα γὰρ γενεαλογεῖται Χριστὸς ὁ Θεός ἡμῶν. « Ἀπὸ » γὰρ « τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου Χριστὸς ἀπέθανε. « Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. » Ἀῆλον, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. « Διὰ τί, ὦ προφήτα; Εἰπὲ ἡμῖν προφανῶς, τίνοσ χάριν; » Ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. « Τί πρὸς ταῦτα ἐρῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι; Τίς ἀνθρώπος ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας; ἄλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι ἀνθρώπον ἀναμάρτητον εἰ μὴ μόνον τὸν Θεὸν γενόμενον ἀνθρώπον.

9. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρησάντων, ψαλμοῦ λδ'· « Αναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων μοι· ἀνταποδεδωκάσθε μοι πονηρὰ

²⁸ Psal. viii, 2, 3. ²⁹ Psal. xi, 40. ³⁰ Psal. ii, 4, 2. ³¹ Isa. iii, 9, 10. ³² Psal. cxlii, 2. ³³ Isa. liii, 7. ³⁴ ibid. 8. ³⁵ ibid. 9. ³⁶ ibid. 10. ³⁷ ibid. 10. ³⁸ ibid.

ἀντὶ ἀγαθῶν. » Δῆλον, ὅτι ὢν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ λαῷ ἅ A
 αὐτῷ πεποίηκε· πρῶτον μὲν τὴν ἔξοδον αὐτῶν τὴν
 ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὰ λοιπὰ μύρια ἀγαθὰ, ἃ εἰς αὐ-
 τοὺς εἰργάσατο, ἔπειτα δὲ τοὺς νοσοῦντας αὐτῶν ἰά-
 σατο. Περὶ δὲ τῶν μαστιγωσάντων καὶ ραπισάντων
 τὸν Χριστὸν Ἡσαΐας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ
 Χριστοῦ οὕτως φησί· « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μά-
 στιγας, τὰς δὲ σιαγῶνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ
 πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυ-
 σμάτων. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐκ
 προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν λζ' ψαλμῷ λέγει· « Ὅτι
 ἔγώ εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδὼν μου ἐν-
 ὠπίον μου ἔστι διὰ παντός. » Περὶ δὲ (77) τῆς πράσεως
 τοῦ Χριστοῦ λέγει Ἱερεμίας ὁ προφήτης· « Καὶ ἔλα-
 θον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τιμημέ-
 νου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν
 αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὼς συνέταξέ μοι
 Κύριος. » Ἄρα τοῦτο παραγράφασθαι δύνασθε, ὡ
 Ἰουδαῖοι, ὅπερ πρὸ ὀφθαλμῶν παντὸς τοῦ κόσμου πρό-
 κειται ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν; λέγω δὴ ὁ ἀγρὸς
 τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. Ἐσάυτως δὲ καὶ
 Ζαχαρίας ὁ προφήτης λέγει περὶ τῶν τριάκοντα ἀρ-
 γυρίων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἔστησαν
 τὸν μισθὸν μου τριάκοντα ἀργύρια. » Ὅτι δὲ τὴν ἀρ-
 χὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤγουν τὸν τίμιον σταυρὸν,
 ἐν τοῖς ἰδίῳις ὤμοις αὐτοῦ ἐθάστασεν ὁ Χριστὸς ὑψω-
 θείς ἐν αὐτῷ, Ἡσαΐας ὁ προφήτης ἐκ Πνεύματος
 ἀγίου προφητεύσας εἶπεν, ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη
 ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου
 αὐτοῦ. » τούτέστιν ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς. Περὶ δὲ τοῦ
 ἀκανθίνου στεφάνου γέγραπται ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν
 ἁσμάτων· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐξέλθετε, καὶ
 ἴδετε τὸν στέφανον ὃν ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ
 αὐτοῦ. » τούτέστιν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων (μήτηρ
 γὰρ Χριστοῦ αὕτη κατὰ σάρκα νοεῖται), ἐν ἡμέρᾳ
 νομφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρ-
 δίας αὐτοῦ. » Πρὸδῆλον δὲ, ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους
 τοῦ Χριστοῦ ἦν ἡμέρα εὐφροσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν σω-
 τηρίαν ἡμῶν. Ὡς περὶ γὰρ ἀκανθαί τινες, οὕτως ὑπ-
 ἤρχον αἱ ἁμαρτίαι τοῦ κόσμου, ἄστυνας, ἐλθὼν ὁ Χρι-
 στὸς ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
 κόσμου, ἐξήλειψε. Καὶ καθάπερ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ
 ξύλου ἡ ἁμαρτία, οὕτω διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ ἡ
 σωτηρία. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν κήπῳ τὸ πάθος τοῦ Χρι-
 στοῦ γέγονεν, ἐπειδὴ ἐν παραδείσῳ παρέβη ὁ Ἀδάμ.
 Διὰ τοῦτο καὶ ληστὴ παραδείσος ἀπὸ σταυροῦ ἀνοί-
 γεται· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὄρα ἕκτη ὁ Χριστὸς σταυ-
 ροῦται, ἐπειδὴ τὸ δειλινὸν ὁ Ἀδάμ ἐξωρίσθη. Χολῆς
 γέυεται, ἵνα τὴν γλυκύτητα τῆς πικρᾶς ἡδονῆς τοῦ
 Ἀδάμ ἰάσῃται· ραπίζεται, ἵνα ἐμοὶ τὴν ἐλευθερίαν
 χαρίσῃται· ἐμπύεται, ἵνα τὸ ἐμφύσημα τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος ἡμῖν χαρίσῃται· φραγγελουῖται, ἵνα τὸ
 ἐπὶ τοῦ νώτου ἡμῶν φορτίον τῶν ἁμαρτιῶν σκορπίση·
 γυμνοῦται ἐν ξύλῳ, ἵνα τὴν ἐμὴν αἰσχύνην σκεπάσῃ·
 θανατοῦται, ἵνα ἐμὲ ζωοποιήσῃ· κατακρίνεται, ἵνα

retribuere mihi mala pro bonis ³⁵. » Notum uti-
 que est Christi beneficentia, primo ipsorum popu-
 lum ex Ægypto discessisse, cæteraque quam pluri-
 ma in illos bona eum contulisse: eorum quoque
 sanavit infirmos. De iis autem qui flagellarunt et
 percusserunt Christum, sic ex Christi persona lo-
 quitur Isaias: « Dorsum meum dedi ad flagella,
 et genas meas ad alapas: faciem autem meam non
 averti ab ignominia sputorum ³⁶. » Similiter item
 David propheta ex Christi persona in psalmo tri-
 cesimo septimo ait: « Quoniam ego in flagella pa-
 ratus sum, et dolor meus in conspectu meo sem-
 per ³⁷. » Hæc quoque de Christi venditione dicit
 Jeremias: « Et acceperunt triginta argenteos, pre-
 tium appretiatum, quem appretiauerunt a filiis Israel,
 et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit
 mihi Dominus ³⁸. » An istud depravare potestis, o
 Judæi, quod ante oculos totius mundi ex illo ad hoc
 usque tempus expositum est? Loquor nimirum de
 agro figuli ad sepulturam peregrinorum comparati.
 Eodem modo Zacharias propheta de triginta argen-
 teis mentionem facit, velut ex persona Christi: « Et
 appenderunt mercedem meam triginta argenteis ³⁹. »
 Quod item salutis nostræ principium, pretiosam vide-
 licet crucem, suis ipse humeris tulerit Christus, in ea
 exaltatus, Isaias propheta ex Spiritu sancto his verbis
 prophetavit: « Puer natus est nobis, filius natus est
 nobis, cuius principatus super humerum ejus ⁴⁰, »
 scilicet crux vivifica. De spinea vero corona scrip-
 tum est in Canticis canticorum: « Filia Jerusa-
 lem, egredimini et videte coronam, qua coronavit
 eum mater sua, » nempe Judæorum Synagoga (ipsa
 enim mater Christi secundum carnem intelligitur),
 « in die desponsationis ejus, et in die exultationis
 cordis illius. » Manifestum autem est diem, qua
 passus est Christus, diem ejus exultationis fuisse
 propter salutem nostram. Instar enim spinarum
 fuere mundi peccata, quæ suo adventu Christus,
 Agnus Dei, peccatum mundi tollens, delevit. Ac
 quemadmodum per fructum ligni, peccatum; sic
 per lignum crucis, salus. Unde in horto passus est
 Christus, quia in paradiso Adam peccaverat. Hinc
 et latroni paradisi a cruce aperitur: hinc sexta
 hora crucifixus Christus est, quia pomeridiano tem-
 pore Adam expulsus est. Fel gustat, ut dulcedinem
 amaræ voluptatis Adami sanet: alapis percutitur,
 ut libertatem nobis donet: conspuitur, ut sancti
 Spiritus afflatum nobis impertiat: flagellatur, ut
 nostram peccatorum sarcinam dorso suo ventilet:
 in ligno nudatur, ut meam operiat ignominiam:
 moritur, ut me vivificet: condemnatur, ut me a
 maledictione liberet: caput ejus arundine percuti-
 tur, ut serpentis caput conterat: lancea pungitur
 latus ejus, ut ex Adami latere creatam mulierem
 sanet, flammeamque rhomphæam, quæ adversum

³⁵ Psal. xxxiv, 11, 12. ³⁶ Isa. l, 6. ³⁷ Psal. xxxviii, 14. ³⁸ Jerem. xxxii, 9; Matth. xxvii, 9.
³⁹ Isa. ix, 6. ⁴⁰ Cant. iii, 11.

(77) Reg. 3, τῆς πράσεως. Editi, προδόσεως.

nos vibratur, inhibeat, ac nobis viam paradisi aperia

χη τὴν πλευρὰν νύττεται, (78) ἵνα τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλογίνην βρομφαλὰν τὴν καθ' ἡμῶν στρεφομένην παύσῃ, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξῃ.

10. Jam quod in medio terræ Christus crucifigendus esset, in psalmo septuagesimo tertio scriptum est, « Deum rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ ⁴¹. » Quod item cum latronibus esset Christus crucifigendus, Isaias ait : « Et cum iniquis reputatus est ⁴². » De clavis quoque et partitione vestimentorum ejus sic habet psalmus vicesimus primus : « Foderunt **252** manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea : diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserant sortem ⁴³. » Similiter vero et Zacharias propheta de clavis sic ait : « Et dicent ei : Quid plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit : Has accepi in domo dilectorum meorum ⁴⁴. » Ita quoque de tenebris loquitur idem Zacharias propheta : « Et erit in die illa, non erit lux, et frigus et gelu erit una dies, et dies illa nota Domino : et non dies et non nox, et ad vesperam erit lux ⁴⁵. » Amos pariter propheta ait : « Et erit in die illa, dicit Dominus, et occidet sol in meridie, et lux per diem in terra tenebrescet ⁴⁶. » Hæc item sunt Joelis prophetæ verba : « Sol et luna obscurabuntur, et stellæ retrahent splendorem suum : Dominus autem ex Sion vociferabitur, et ex Jerusalem dabit vocem suam, et commovebitur cælum et terra ⁴⁷. » Quod autem aceto et felle potandus foret Christus, audiamus ex psalmo sexagesimo octavo : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁴⁸. » Hinc ipsis imprecatur hoc modo : « Fiat mensa eorum, coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet ⁴⁹ : » nempe in templo ipsorum Jerosolymitano, quod et accidit. Cætera porro quæ in psalmo sequuntur, instar maledictionis dicta, in Judæos quadrant, quos et Moyses his verbis objurgavit : « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et timebis die ac nocte, nec credes vitæ tuæ ⁵⁰. »

11. De lancea vero ita loquitur Zacharias propheta quasi ex persona Christi : « Et aspicient ad me quem confixerunt ⁵¹. » De aqua autem, quæ ex sancto ejus latere exivit, ait propheta idem : « In die illa exhibit aqua viva ex Jerusalem ⁵². » Audiamus autem et Isaiam prophetam de sepultura Domini hæc dicentem, et Judæos irridentem : « Vi-

ἡμὲ τῆς κατάρας ἀπολύσῃ· καλὰ μὴ τὴν κεφαλὴν τυπτεται, ἵνα τὴν τοῦ ὕφους κεφαλὴν συντρίψῃ; λόγ-
 του Ἀδάμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλο-
 γίνην βρομφαλὰν τὴν καθ' ἡμῶν στρεφομένην παύσῃ, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξῃ.

10. Ὅτι δὲ ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἔμελλον ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, ἐν οἷ ψαλμῷ γέγραπται· « Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰώνων εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Καὶ ὅτι μετὰ λησῶν ἔμελλον ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, Ἡσαΐας φησὶ· « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Περὶ δὲ τῶν ἤλων καὶ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν ἱματίων αὐτοῦ, ψαλμὸς κα' οὕτω λέγει· « Ἄρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηθρίμηνσαν πάντα τὰ ὀστέα μου· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ὅμοιος δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης περὶ τῶν ἤλων οὕτως εἶρη· « Καὶ ἐρούσι πρὸς αὐτόν· Τί αἱ πληγαὶ αὐταῖ αἱ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρεῖ· Ἄς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τῶν ἀγαπητῶν μου. » Περὶ δὲ τοῦ σκοτασμοῦ ὁ αὐτὸς προφήτης Ζαχαρίας λέγει οὕτω· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ψῦχος καὶ πάχος ἔσται μία ἡμέρα, καὶ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ· καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἐσπέραν ἔσται φῶς. » Ὅμοιος δὲ καὶ Ἀμὼς ὁ προφήτης εἶπε· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, καὶ δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Καὶ Ἰωὴλ δὲ ὁ προφήτης λέγει· « Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη σκοτάσουσι (79), καὶ οἱ ἀστέρεις δύσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράξεται, καὶ ἐξ Ἰερουσαλήμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. » Ὅτι δὲ ἔμελλον δεξὸς καὶ χολὴν ποτιζεσθαι Χριστὸς, ψαλμοῦ ξη' ἀκούσωμεν· « Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με δεξός. » Διὸ καὶ ἀρᾶται αὐτοὺς λέγων· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυφον. Ἐχχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ἡγουν ὁ ἐν Ἰερουσαλὺμοις ναὸς αὐτῶν, ὃ δὴ καὶ γέγονε. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ κατάρας λεγόμενα, τοῖς Ἰουδαίοις ἀρμόζει, οὓς καὶ Μωσῆς ὠνείδισεν εἰπὼν· « Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ φοβηθήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου. »

11. Περὶ δὲ τῆς λόγχης λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Περὶ δὲ τοῦ ὕδατος τῆς ἀγίας αὐτοῦ πλευρᾶς ὁ αὐτὸς προφήτης εἶπεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἰερουσαλήμ. » Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου

⁴¹ Psal. lxxiii, 12. ⁴² Isa. liii, 12. ⁴³ Psal. xxi, 18, 19. ⁴⁴ Zachar. xiiii, 6. ⁴⁵ Zachar. xiv, 6, 7. ⁴⁶ Amos viii, 9. ⁴⁷ Joel ii, 10, 11. ⁴⁸ Psal. lxxviii, 22. ⁴⁹ ibid. 23-26. ⁵⁰ Deut. xxviii, 66. ⁵¹ Zachar. xii, 10. ⁵² Zachar. xiv, 8.

(78) Ita Reg. 3, Editi vero, ἵνα τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδάμ θεραπεύσῃ.

(79) Quidam mss., συσκοτάσουσιν.

περι τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου λέγοντος, καὶ ὅπως δια-
 γελᾷ τοὺς Ἰουδαίους· «*Ἴδετε ὡς δίκαιος ἀπέλωτο,*
καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ.» Εἶπεν οὖν καὶ τὴν
 αὐτοῦ ἀνάστασιν· καὶ πάλιν· «*Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας*
ἦρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ.»
 «*Ἐν εἰρήνῃ*» δὲ λέγει, ὅτι ὁ Πιλάτος μετ' εἰρήνης
 ἀπέδωκε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσήφ. Ὁμοίως δὲ
 καὶ Δαβὶδ περι τῆς ταφῆς αὐτοῦ ἐν πζ' ψαλμῷ λέγει
 ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· «*Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ*
κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου.» καὶ
 πρὸ τούτων· «*Καὶ ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθη-*
τος ἐν νεκροῖς ἐλευθερός,» ἤγουν ἀναμάρτητος (80).
 Γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ οὕτως· «*Ἀνοίγονται σοι*
φρέσιν πύλαι θανάτου· πυλωροὶ δὲ ἄδου ἰδόντες ἐπτη-
ξαν·» πρὸδῳ δὲ, ὅτι αἱ ἐναντία τῶν δαιμόνων δυ-
 νάμεις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ ξζ' ψαλμῷ· «*Ἐξάγων*
πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὁμοίως τοὺς παραπικραι-
νοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις.» «*Ὅτι δὲ ὁ Χρι-*
στὸς ἐν τῷ ἄδῃ ἀπομένειν οὐκ ἐμελλεν, ἀλλὰ τρίτημε-
ρος ἀνίστασθαι, ψαλμοῦ ιε' ἀκούσωμεν.» «*Ὅτι οὐκ ἐγ-*
καταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν
ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.» καὶ πάλιν νς' ψαλμοῦ·
 «*Ἐξεγερθήσομαι θρῆνον.*» καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἰσηὲ
 σῦτως ἔφη· «*Πορευθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς*
Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς πεποίηκεν ἡμᾶς, καὶ
ἴασται ἡμᾶς· ὑγιαίνει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ
ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσόμεθα καὶ ζήσόμεθα.» Περι
 δὲ τῶν μυροφόρων γυναικῶν Ἡσαίας ὁ προφήτης
 εἶπε· «*Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε· οὐ γὰρ*
ἔστι λαὸς ἔχων σύνεσιν.»

12. Περι δὲ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ζ' καὶ ι'
 ψαλμῷ γέγραπται· «*Καὶ ἐπέθη ἐπὶ χερουβιμ, καὶ*
ἐπετάσθη· ἐπετάσθη ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων.» καὶ
 πάλιν ἐν μς' ψαλμῷ· «*Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ,*
Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος·» καὶ ἐν Ζαχαρίας τῷ
 προφήτῃ· «*Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ στήσονται οἱ πόδες*
Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι Ἱερου-
σαλήμ ἐξ ἀνατολῶν.» Περι δὲ τῆς ἐνδόξου δευτέρας
 παρουσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγει Δανιὴλ ὁ προφή-
 τής· «*Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ*
μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου
ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε.
Καὶ προστηγέθη αὐτῷ. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχὴ καὶ ἡ
τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί,
γλῶσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξου-
σία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
αὐτοῦ οὐ διαφραθήσεται.» Ἰδοὺ σαφῶς διὰ τῶν εἰ-
 ρημένων ἐμάθομεν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν δι' ἡμᾶς, καὶ ἀναστὰς ἐκ
 νεκρῶν, καὶ ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πα-
 τέρα καὶ πάλιν μέλλων ἐρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν
 τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου κρίνει ζῶντας καὶ

A *deute ut Justus periiit, et nemo corde cogitat* 51. »
 Ejus rursus resurrectionem his prædicit verbis :
 «*A facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in*
pace sepultura ejus 52. » «*In pace,*» autem ait, quia
 Pilatus cum pace Josepho reddidit corpus Jesu. Sic
 et David de ejus sepultura psalmo octogesimo sep-
 timo quasi ex persona Christi loquitur : «*Posue-*
runt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in um-
bra mortis 53. » et antea, «*Et factus sum sicut*
homo sine adjutorio inter mortuos liber 54. » id
 est, impeccabilis. Sic quoque in libro Job scriptum
 est : «*Aperiuntur tibi præ timore portæ mortis :*
videntes autem inferorum janitores tremuerunt 55. »
 nempe, adversariæ, ut patet, dæmonum virtutes.
 Similiter hæc in psalmo sexagesimo septimo legi-
 mus : «*Qui educit vinetos in fortitudine, similiter*
eos qui exasperant qui habitant in sepulcris 56. »
 Quod vero Christus in inferis remansurus non es-
 set, sed tertia die resurrecturus, discamus ex
 psalmo quinto et decimo : «*Quoniam non dere-*
linques animam meam in inferno, nec dabis san-
ctum tuum videre corruptionem 57. » Et rursus
 ex psalmo quinquagesimo sexto : «*Exsurgam di-*
luculo 58. » Hæc pariter verba sunt Osee propheta :
 «*Proficiscamur et convertamur ad Dominum Deum*
nostrum, quia ipse fecit nos, et sanabit nos : sanos
nos reddet post duos dies, in die tertia resurgemus
et vivemus 59. » De mulieribus autem unguentum
 ferentibus sic loquitur Isaias propheta : «*Mulieres*
 C *venientes a contemplatione accedite : non est enim*
populus intelligens 60. »

12. De Christi vero assumptione hæc habentur
 psalmo septimo et decimo : «*Et ascendit super*
cherubim et volavit super pennas ventorum 61. » Et
 iterum psalmo quadragesimo sexto : «*Ascendit*
Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ 62. »
 Et in Zacharia propheta : «*In die 253 illa stabunt*
pedes Domini super montem Olivarum, qui est con-
tra Jerusalem ad Orientem 63. » De glorioso au-
 tem secundo Filii Dei adventu ait Daniel propheta :
 «*Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubi-*
bis cæli quasi filius hominis veniebat, et usque ad
Antiquum dierum pervenit, et adductus est ad eum. Et
ipsi datum est imperium et honor et regnum : et om-
 D *nes populi, tribus et linguæ ipsi servient. Potestas*
ejus potestas æterna, quæ non præteribit : et regnum
ejus non corrumpetur 64. » Ecce aperte ex dictis
 discimus ipsum esse Filium Dei, qui incarnatus et
 passus est pro nobis ex mortuis resurrexit, atque
 assumptus est in gloria ad suum Patrem, ac rursus
 venturus est cum nubibus cæli, cum gloria æterna,
 ut vivos et mortuos judicet. Hæc enim idem pro-
 pheta Daniel his verbis prædixit : «*Aspiciebam do-*

51 Isa. LVII, 1. 52 Isa. XI, 10. 53 Psal. LXXXVII, 7. 54 ibid. 5. 55 Job XXXVIII, 17. 56 Psal. LXVII, 7.
 57 Psal. XV, 10. 58 Psal. LVI, 9. 59 Ose. VI, 1-3. 60 Isa. XXVII, 11. 61 Psal. XVII, 11. 62 Psal.
 XLV, 6. 63 Zachar. XIV, 4. 64 Dan. VII, 13, 14.

(80) Sic Regius tertius In editis hæc, ἐν νεκροῖς ἐλευθερός, ἤγουν ἀναμάρτητος, desunt.

nec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit : A vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana mundā. Thronus ejus, flamma ignis : rotæ ejus, ignis accensus. Fluvius igneus fluebat ante eum. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt. Aspiciebam tunc propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, donec interfecta esset bestia, et periisset : et corpus ejus traditum est ut igne combureretur 47. » Clarum autem est bestiam esse Antichristum. Filius quippe Dei cum venerit, eam interficiet spiritu oris sui, quia ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

13. Hæc autem ex multis pauca ex sacris Scripturis proposuimus, cum ad nostram, qui Christiani sumus amplio rem fidei, tum ad pertinaciam et amentiam Judæorum confutandam. Scilicet unus sanctæ vivificæ Trinitatis, Deus Verbum, et Dei Filius, et Dominus noster Jesus Christus, ipse propter nostram salutem extremis diebus homo factus est ex sanctissima, immaculata, Domina nostra Deipara et semper virgine Maria. Idemque omnibus divine peractis, passusque, quemadmodum prophetæ prædixerant, genus nostrum ex fallaciis et servitute inimici eripuit. Pro tot igitur tantisque beneficiis quibus sua bonitas dignata nos est, studeamus grati ei esse, sanctorum videlicet mandatorum observatione, ut æterna et infinita bona consequi possimus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotenti ejus Patre, et sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

νεκρούς. Προεῖπε γὰρ περὶ τούτου ὁ αὐτὸς προφήτης Δανιήλ· « Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιῶν, καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρός εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεῖστηκαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεύχθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκείνο ἐλάλει, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καυσίν πυρός. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τὸ θηρίον ὁ Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἀνελεί αὐτὸν τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν.

13. Ταῦτα δὲ ἐκ πολλῶν ὀλίγα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν παρεθέμεθα πρὸς μὲν ἡμετέραν τῶν Χριστιανῶν μείζονα πίστιν, πρὸς ἑλεγχόν δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς σκληροκαρδίας καὶ φρενοθλαθείας. Ὅτι ὁ εἰς τῆς ἁγίας ζωοποιῶ Τριάδος, Θεὸς Λόγος καὶ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, αὐτὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐνηθρώπησεν ἐκ τῆς παναγίας ἀγράφτου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας. Καὶ πάντα θεοπροπῶς ἀπεργασάμενος, καὶ παθῶν, καθὼς οἱ ἅγιοι προεῖπον προφήται, ἔσωσεν ἐκ τῆς τοῦ ἐχθροῦ πλάνης καὶ δουλείας τὸ γένος ἡμῶν. Ὑπὲρ τῶν τοσοῦτων οὖν εὐεργεσιῶν, ὧν τυχεῖν παρὰ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἠξιώθημεν, σπουδάσωμεν εὐάρεστοι αὐτῷ ἀναδειχθῆναι διὰ τῆς τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐντολῶν ἐκπληρώσεως, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀτελευτήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοπιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Quæstiones sequentes in Evangelia, ex codice Reg. 2431, nunc primum in lucem produnt. Adjiciuntur porro in eodem codice ad calcem Quæstionis 136, ad Antiochum.

QUÆSTIO I. « Christi autem generatio sic erat. Cum enim esset desponsata mater ejus Maria Joseph 48. » Quare non dixit : Cum esset desponsata virgo, sed « Mater ejus? »

RESPONSIO. Ut credibilis sermo foret, et ut audito rem, paratum ad quidpiam audiendum non insuetum, insolitæ rei additione percelleret, dicendo : « Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto 49. »

Q. 2. « Apparuit autem ei angelus Domini in somnis dicens 50. » Quare non palam apparet angelus Josepho, quemadmodum pastoribus et Zachariæ?

R. Quia admodum fidelis erat vir ille. Nec opus illi erat ejusmodi visione.

Q. 3. « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam 51. » Quare dixit : « Ne timeas? »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ α'. « Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Μνηστευθείσης Δ τῆς παρθένου, ἀλλὰ· τῆς μητρὸς αὐτοῦ. »

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὅστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ προσδοκῶντά τι τῶν συνήθων ἀκούσασθαι τὸν ἀκριοτήν, καταπλήξῃ τῇ τοῦ παραδόξου πράγματος ἐπαγωγῇ, λέγων· « Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

Ἐρώτ. β'. « Ἐφθῆ δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ λέγων. » Διὰ τί μὴ φανερώς φαίνεται ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ, καθάπερ τοῖς ποιμέσι καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ;

Ἀπόκ. Ὅτι σφόδρα πιστὸς ἦν ὁ ἀνήρ, καὶ οὐ δέόμενος τῆς τοιαύτης ὕψεως.

Ἐρώτ. γ'. « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. » Διὰ τί εἶπε· Μὴ φοβηθῆς,

47 Psal. vii, 9-11. 48 Matth. i, 16-18. 49 ibid.

50 ibid. 20. 51 ibid.

Ἀπόκρ. Δεικνύς αὐτὸν δεδοικότα μὴ προσκρούσῃ Ἀ τῷ Θεῷ, ὡς μοιχαλίδα ἔχων.

Ἐρώτ. δ'. Διὰ τί εἶπε, « τὴν γυναῖκά σου ; »

Ἀπόκ. Ὡς μὴ διεφθαρμένης αὐτῆς οὕσης. Καλεῖ δὲ αὐτὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς μνηστείας· ὡσπερ εἰώθαμεν γαμβρούς λέγειν καὶ προγάμους τοὺς μνηστήρας.

Ἐρώτ. ε'. « Τέξεται δὲ Υἱόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Τέξεται δὲ σοι ;

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ αὐτῷ ἔμελλε μόνῃ τίκτεσθαι, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένη πάσῃ.

Ἐρώτ. ς'. « Ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ ἀξίωμα, εἰπὼν, « τοῦ βασιλέως ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τὸν Πρῶτον ἀνελὼν. Ἄλλ' ἐκεῖνος τετράρχης ἦν, οὗτος δὲ βασιλεὺς. B

Ἐρώτ. ζ'. « Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε, Τὴν γυναῖκά σου, ἀλλὰ « τὴν μητέρα αὐτοῦ ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, τοῦ τόκου πέρας λαβόντος, ἐλύθη τε ἡ ὑπόψια, καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐπιστάθῃ. Διὰ τοῦτο οὖν λοιπὸν μετὰ παρῆρησίας διαλέγεται ὁ ἄγγελος, καὶ οὐκ ἐτι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καλεῖ.

Ἐρώτ. η'. « Καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Διὰ τί ἀκούσας· « Φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, » οὐκ ἐταράχθη ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, διὸ ὑπακούει καὶ παύεται.

Ἐρώτ. θ'. Διὰ τί οὐκ εἰς ἄλλην χώραν πέμπεται, ἀλλ' εἰς Αἴγυπτον ;

Ἀπόκ. Ἴνα πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα, ὅτι C
« Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου. »

Ἐρώτ. ι'. « Ἀκούσας δὲ Ἰησοῦς, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Διὰ τί ἀνεχώρησεν ;

Ἀπόκ. Παιδεύων ἡμᾶς φεύγειν τοὺς πειρασμούς. Οὐ γὰρ ἐγκλημα τὸ μὴ ρίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ ἐμπροσθέντα μὴ στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. ια'. « Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος. » Διὰ τί ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος ;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ ἀφιλότιμον καὶ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ περιῆγεν αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ὅτε μὲν περιπατῆσαι ἔδει, αὐτὸς μόνος περιῆει πανταχοῦ, καὶ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκοπούμενος· ὅτε δὲ πολὺς D
ὄχλος γέγονεν, ἐν ἐνὶ ἐκάθῃ τοτόπῳ.

Ἐρώτ. ιβ'. « Ἀνοίξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτούς. » Διὰ τί εἶπεν· « Ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ; »

Ἀπόκ. Ἴνα μάθωμεν, ὅτι καὶ σιγῶν ἐπαίδευεν, οὐχὶ μόνον φθεγγόμενος.

Ἐρώτ. ιγ'. « Προσέχετε, φησὶ, τὴν ἐλεημοσύνην μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. » Διὰ τί ἐπὶ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης προσέθηκεν εἰπὼν, ἐπὶ δὲ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας οὐδαμῶς ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὴν ἐλεημοσύνην μὲν ἀδύνατον πάντῃ λαθεῖν, εὐχὴν δὲ καὶ νηστείαν δυνατὸν.

R. Declarat eum timuisse, ne Deum offenderet, utpote adulteram habens uxorem.

Q. 4. Quare dixit, « conjugem tuam ? »

254 R. Utpote non corruptam. Vocat autem conjugem, quia desponsata erat. Uti solemus generos et pronubos, vocare procos.

Q. 5. « Pariet autem filium⁷². » Quare non dixit: Pariet autem tibi ?

R. Quia non ipsi solum pareret, sed toto orbi.

Q. 6. « In diebus Herodis regis⁷³. » Quare dignitatem addidit, cum dixit, « regis ? »

R. Quia alius fuit Herodes qui Præcursorem occidit. Sed ille tetrarcha, hic rex erat.

Q. 7. « Surgens accipe puerum, et matrem ejus⁷⁴. » Quare non dixit: Uxorem tuam, sed, « matrem ejus ? »

R. Quia partu adveniente, levata suspicio fuit, et Joseph certior factus est. Ideo cum libertate palam loquitur angelus; nec ultra uxorem ejus vocat illam.

Q. 8. « Et fuge in Ægyptum⁷⁵. » Quare cum audisset: « Fuge in Ægyptum, » perturbatus non fuit ?

R. Quia fidelis vir erat, ideo obsequitur, et obtemperat.

Q. 9. Quare in Ægyptum, et non in aliam mittitur regionem ?

R. Ut impleretur propheta quæ dicit: « Ex Ægypto vocavi Filium meum⁷⁶. »

Q. 10. « Cum audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam⁷⁷. » Quare secessit ?

R. Admonens nos fugiendas esse tentationes. Neque id crimini datur, quod non nos in periculum conjiciamus; sed cum inciderimus, si non resistamus generosæ.

Q. 11. « Videns autem ejus turbas ascendit in montem⁷⁸. » Quare ascendit in montem ?

R. Quod ambitionem fugeret et vanam gloriam. Non enim illas secum circumquaque abducebat. Sed quando incedendum erat, ipse solus ubique D
circuibat, et urbes et vicus perlustrans. Cum autem multa aderat turba, in uno sedebat loco.

Q. 12. « Aperiens autem os suum docebat illos⁷⁹. » Quare dixit: « Aperiens os suum ? »

R. Ut ediscamus illum non solum loquendo, sed etiam silendo docuisse.

Q. 13. « Attendite, inquit, ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis⁸⁰. » Quare de eleemosyna id addidit, de oratione autem et jejunio, nullatenus ?

R. Quia eleemosynam impossibile est penitus latere: orationem vero et jejunium possibile est.

⁷² Matth. i, 21. ⁷³ Matth. ii, 1. ⁷⁴ ibid. 13. ⁷⁵ ibid. ⁷⁶ Ose. xi, 1. ⁷⁷ Joan. iv, 12. ⁷⁸ Matth. v, 1; ⁷⁹ ibid. ⁸⁰ Matth. vi, 1.

Q. 14. « In principio erat Verbum ⁸¹. » Quare, A
omisso Patre, de Filio loquitur?

R. Quia ille omnibus notus erat, etsi non quatenus Pater, sed quatenus Deus. Unigenitus vero ignorabatur: ideo jure ejus notitiam a principio dare voluit, iis qui ignorarent ipsum.

Q. 15. « Et verbum erat apud Deum ⁸². » Quare non dixit: In Deo?

R. Primum quidem ut ejus secundum hypostasin aeternitatem declararet nobis. Deinde clarius et apertius revelat nobis, hoc Verbum esse Deum, « In mundo erat ⁸³: » non ut mundo coævus. Ideo namque adjecit: « Et mundus per ipsum factus est ⁸⁴. »

Q. 16. « Et aspiciens in caelum benedixit panes ⁸⁵. » Quare cum sursum aspexisset tum benedixit?

R. Primo ut ostenderet se a Patre esse; secundo ut nos doceret, ne prius ad mensam accederemus, donec ei gratias egissemus qui escam nobis daret.

Q. 17. Quare in deserto miraculum panum efficit, et quinque millia alit?

255 R. Ut nulli prorsus subesset suspicioni miraculum, nemoque existimaret ex proximo quodam vico, quiddam ad mensam delatum fuisse.

Q. 18. Et abstulerunt ex residuis fragmentis ⁸⁶. Quare non integri panes, sed fragmenta superfuere?

R. Ut ostenderet esse illa ex quinque panibus fragmenta, et ut qui non aderant rem gestam ediscerent, ne quis id phantasiam esse existimaret.

Q. 19. « Duodecim cophinos ⁸⁷. » Quare duodecim cophinos impleverunt?

R. Ut et ipse Judas deferret. Poterat enim turbarum sedare famem. At non novissent discipuli virtutem ejus.

Q. 20. Quare non Pilato, sed uxori illius visio fuit ⁸⁸?

R. Primo quidem quia digna erat ipsa; seu potius, quia si vidisset ille, nequaquam illi aequae fides habita fuisset: vel non narrasset; ideoque ex divina dispensatione uxor visionem habet, ut res palam omnibus fieret.

Q. 21. « Et crucifigunt cum eo duos latrones, unum a dextris et unum a sinistris ⁸⁹. » Quare medium inter latrones crucifixerunt illum, et quare clamans emisit spiritum?

R. Ut eorum famæ particeps esset, et ut impleretur quod dictum est: « Cum iniquis reputatus est ⁹⁰. » Ut ostenderetur ex potestate rem effici. Quemadmodum dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam ⁹¹. »

Ἐρώτ. δ'. « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Διὰ τί ἀφεῖς τὸν Πατέρα, περὶ τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ὅτι ἐκεῖνος μὲν δηλὸς ἄπασις ἦν, εἰ καὶ μὴ ὡς Πατήρ, ἀλλ' ὡς Θεός· ὁ δὲ Μονογενὴς ἠγνωεῖτο. Καὶ εἰκότως τὴν περὶ αὐτοῦ γινώσιν ἐκ προομιῶν ἐσπούδασε διδάξαι τοὺς οὐκ εἰδότες αὐτόν.

Ἐρώτ. ιε'. « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν ἐν Θεῷ;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν τὴν καθ' ὑπόστασιν αὐτοῦ ἀϊδιότητα ἐμφαίνων ἡμῖν· εἶτα καὶ σαφέστερον αὐτῷ προῶν, ἀπεκάλυψεν ἐπαγαγὼν, ὅτι ὁ Λόγος οὗτος καὶ Θεὸς ἦν. « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· » οὐχ ὡς τοῦ κόσμου σύγχρονος. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγε· « Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »

Ἐρώτ. ις'. « Καὶ ἀναβλέψας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εὐλόγησε τοὺς ἄρτους. » Διὰ τί ἀνέβλεψε, καὶ οὕτως εὐλόγησεν;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ· δεύτερον δὲ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ πρότερον ἀπτεσθαι τραπέζης ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ τὴν τροφὴν ἡμῖν παρέχοντι.

Ἐρώτ. ιζ'. Διὰ τί ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν ἄρτων θαῦμα ποιεῖ, καὶ πεντακισχιλίους τρέφει;

Ἀπόκ. Ἴνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀνύποπτον ὑπάρξῃ τὸ θαῦμα, καὶ μηδαὶς νομίση πλησίον κώμην κειμένην εἰσενεγκεῖν τι εἰς τὴν τράπεζαν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ ἦσαν ἐκ τῶν περισσευμάτων κλασμάτων. Διὰ τί οὐκ ὀλόκληροι ἄρτοι, ἀλλὰ κλάσματα ἐπερίσσευσαν.

Ἀπόκ. Ἴνα δείξῃ, ὅτι τῶν πέντε ἄρτων εἰσι ταῦτα πλάσματα, καὶ ὥστε τοὺς ἀπόντας μαθεῖν τὸ γεγενημένον, καὶ ἵνα μὴ τις φαντασίαν νομίση εἶναι τοῦτο.

Ἐρώτ. ιθ'. « Δώδεκα κοφίνους. » Διὰ τί δώδεκα κοφίνους ἐπλήρωσαν;

Ἀπόκ. Ἴνα καὶ Ἰούδας βαστάσῃ. Ἐδύνατο μὲν γὰρ καὶ σέσσαι τῶν ὄχλων τὴν πείναν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ τὴν δύναμιν.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί οὐχ ὁ Πιλάτος ὄραξ, ἀλλ' ἡ τούτου γυνή;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνη ἀξία ἦν, ἢ μᾶλλον ὅτι, εἰ αὐτὸς εἶδεν, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη ὁμοίως· ἢ οὐδ' ἂν ἐξείπεν· διὰ τοῦτο οἰκονομεῖται τὴν γυναῖκα εἶδεν, ὥστε κατάδηλον γενέσθαι πᾶσιν.

Ἐρώτ. κα'. « Καὶ συσταυροῦσιν αὐτῷ δύο ληστὰς, ἓνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἓνα ἐξ εὐωνύμων. » Διὰ τί μέσον αὐτὸν ἐσταύρωσαν τῶν ληστῶν, καὶ διὰ τί κράξας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα;

Ἀπόκ. Ἴνα τῇ δόξῃ τῇ ἐκεῖνων κοινωνήσῃ, ἢ ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν· ὅτι καὶ « Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· » καὶ ἵνα δειχθῇ, ὅτι κατ' ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα γίνεται· καθὼς καὶ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. »

⁸¹ Joan. 1. 1. ⁸² ibid. ⁸³ ibid. 10. ⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Matth. xiv, 19. ⁸⁶ ibid. 20. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Matth. xxvii, 19. ⁸⁹ ibid. 38. ⁹⁰ Isa. LIII, 12. ⁹¹ Joan. x, 18.

Ἐρώτ. κβ'. « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρις ἀπαρνήση .με. » Πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρις ἀπαρνήση με· » ὁ δὲ Μάρκος λέγει, ὅτι, ὅτε μὲν ἅπαξ ἠρνήσατο, τότε πρῶτον ἐφώνησεν ὁ ἀλεκτρυὼν· ὅτε δὲ τρίτον, τότε δεύτερον; Πῶς οὖν εὐρεθῆσονται ἀληθῆ ἀμφότερα;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καθ' ἐκάστην ἀγωγὴν καὶ τρίτον καὶ τέταρτον φωνεῖν εἴωθεν ἀλεκτρυῶν, δηλῶν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ ἡ φωνὴ αὐτὸν ἐπέσχε, καὶ εἰς μνήμην ἤγαγε, τοῦτο φησιν. Ὅστε ἀμφότερα ἀληθῆ εἰσι. Πρὶν γὰρ τὴν μίαν ἀγωγὴν ἀπαρτίσαι τὸν ἀλεκτρυῶνα, τρίτον ἠρνήσατο. Οὕτω δὲ περιδεῆς ἦν καὶ σφόδρα ἀποτεθνηκῶς τῷ δέει, ὅτι οὐ μόνον ἠρνήσατο, ἀλλ' οὐδὲ ἀνεμνήσθη οἰκοθεν, καὶ ταῦτα τοῦ ἀλεκτρυόνος φωνήσαντος, ἕως οὗ τὸ βλέμμα τοῦ διδασκάλου γέγονεν αὐτῷ ἀντὶ φωνῆς. Καὶ τοῦτο ὁ Λουκᾶς δηλῶν φησιν, ὅτι ἐνέβλεψεν εἰς αὐτὸν ὁ Χριστὸς

Ἐρώτ. κγ'. « Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς. » Διὰ τί ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἐτόλμα φανερώς ἔμπροσθεν πάντων, ἵνα μὴ κατηγορηθῆ διὰ τῶν δακρυῶν, καὶ γνωστῆ μαθητῆ; αὐτοῦ εἶναι.

Ἐρώτ. κδ'. « Ἐσθιόντων δὲ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὅτι: Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί, ἐσθιόντων αὐτῶν, περὶ τῆς προδοσίας αὐτοῖς διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ἴνα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης δείξῃ τὴν πονηρίαν τοῦ προδότου. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ παρῆν.

Ἐρώτ. κε'. « Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν· Ὁ δεινὰ με παραδώσει· ἀλλ' « Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, » φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ;

Ἀπόκ. Φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τοῦ προδότου· ὥστε πάλιν δοῦναι αὐτῷ μετανοίας ἐξουσίαν τοῦ λαθεῖν. Καὶ αἰρεῖται φοβῆσαι ἅπαντας ὑπὲρ τοῦ διασῶσαι τοῦτον.

Ἐρώτ. κς'. « Ἦσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες συνακολουθήσασαι ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας. » Διὰ τί μέμνηται τῶν γυναικῶν τῶν συνακολουθησασῶν αὐτῷ;

Ἀπόκ. Ὅπως δείξῃ τὴν πολλὴν αὐτῶν προσεδρίαν, καὶ ὅτι μέχρι τῶν κινδύνων παρῆσαν. Ὅτε γὰρ οἱ μαθηταὶ ἔφυγον, αὐταὶ προσεκαρτέρουν.

Ἐρώτ. κζ'. « Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πιεῖν ὕδωρ, Σαμαρείτιδος οὔσης; » Πόθεν αὐτὸν γνωρίσασα, Ἰουδαῖον εἶναι, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν; »

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἰσως καὶ τῆς διαλέξεως.

Ἐρώτ. κη'. « Καὶ ἐγέννησε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Διὰ τί εἶπε, « πρωτότοκον; » Οὐδὲ γὰρ ἔσχεν ἄλλον υἱὸν ἢ Παναγία

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, γέγονεν ἡμῶν διὰ τὴν σάρκωσιν ἀδελφός, τούτου χάριν ὠνο-

Q. 22. « Antequam gallus cantet, ter me negabis⁹². » Quare Matthæus ait dixisse Petro Christum : « Antequam gallus cantet ter me negabis⁹³ » Marcus autem, quod cum semel negasset, tunc primum cantaverit gallus : cum autem ter negasset, tunc secundo cantaverit ? Quomodo utrumque verum erit ?

R. Quia unaquaque vice ter et quater gallus cantare solet, ut ostenderet Marcus nequaquam galli vocem cohibuisse Petrum, et ad memoriam Dominicæ vocis revocasse, ita locutus est. Ita ut utrumque sit verum. Antequam enim pro prima vice absolveret cantum gallus; ter negavit. Ita porro formidabat, ita terrore captus et quasi mortuus erat, ut non modo negaret, sed nequidem ex se illius dicti recordaretur, etiamsi cantaret gallus, donec illi vocis loco adfuit magistri intuitus. Quod declarans Lucas ait, quod respexerit eum Christus⁹⁴.

Q. 23. « Et egressus foras flevit amare⁹⁵. » Quare foras egressus flevit ?

R. Quia id non audebat palam et coram omnibus, ne suis lacrymis accusaretur, et discipulus illius esse deprehenderetur.

Q. 24. « Edentibus istis, dixit eis Christus : Unus vestrum me traditurus est⁹⁶. » Quare edentibus illis de prodicione loquitur ?

R. Ut a tempore mensæ ostenderet proditoris nequitiam. Nam aderat ille.

Q. 25. « Unus vestrum me traditurus est. » Quare non dixit : Ille me tradet; sed « Unus vestrum me tradet, » ut et in hoc illi parceret ?

R. Ut in hoc parceret proditori, daretque illi locum pœnitendi et latendi. Voluitque omnes perterrefacere, ut hunc salvum faceret.

Q. 26. « Erant autem et mulieres quæ secutæ fuerant eum a Galilæa⁹⁷. » Quare memorat mulieres quæ secutæ fuerant eum ?

R. Ut magnam ostenderet earum assiduitatem, quodque ad pericula usque adfuissent. Cum fugerent namque discipuli, illæ perseverabant.

Q. 27. « Quare tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis aquam, quæ sum Samaritana⁹⁸ ? » Unde gnara Judæum illum esse, ait illi : « Quare tu, Judæus cum sis ? »

256 R. Ex habitu, et fortasse ex dialecto.

Q. 28. « Et peperit filium suum primogenitum⁹⁹. » Quare dixit, « primogenitum ? » Neque enim alium habuit filium sanctissima (Virgo).

R. Quia Deus cum esset verus qui ex illa incarnatus est Dominus noster Jesus Christus, factus est per incarnationem frater noster, quamobrem

⁹² Math. xxvi, 34. ⁹³ Marc. xiv, 31. ⁹⁴ Luc. xxii, 61. ⁹⁵ Math. xxvi, 75. ⁹⁶ ibid. 21. ⁹⁷ Math. xxvii, 55. ⁹⁸ Luc. ii, 7. ⁹⁹ Joan. iv, 5.

vocatus est primogenitus, utpote qui primas haberet **A** μάστη πρωτότοκος, ὡς πρωτεύων ἐν πᾶσιν αὐ-
in omnibus. τός.

Q. 29. « Et reclinavit eum in præsepio ⁶⁶. » Quare in præsepio reclinatus fuit ?

R. Ut nos ab irrationabilitate liberaret, brutorum relicta vita; tribueretque hominibus congruentem prudentiam

Q. 30. « Homo descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones ⁶⁷. » Quis homo? Quæ Jerusalem? Quæ Jericho? Qui latrones?

R. Homo est Adam; Jerusalem, paradisos; Jericho, hic mundus; latrones, dæmones.

Q. 31. Casu autem sacerdos quidam videns ⁶⁸ eum, pertransivit. Levita similiter. Samaritanus autem **B** videns eum, misericordia motus est, et ligavit vulnera ejus. Quid illud, « Casu? » Quis sacerdos? Quis Levita? Quis Samaritanus?

R. Illud, « Casu, » id est, ex divina providentia. Sacerdos est Iex; Levita, magistri ex Levitico sacerdotio; Samaritanus, Christus.

Q. 32. Quare dicitur Samaritanus, Christus?

R. Quia Judæi illum ita nuncuparant dicendo: « Samaritanus es, et dæmonium habes ⁶⁹. »

Q. 33. « Factum est autem, inquit, ut moreretur Lazarus, et portaretur ab angelis in sinus Abrahæ ⁷⁰. » Quare moritur Lazarus priusquam dives?

R. Ut nullus diviti excusationi locus relinquere-
tur: quod scilicet aliquid erogaturus esset illi (si vixisset.)

Q. 34. « Elevans autem dives oculos suos cum esset in tormentis, vidit Lazarum in sinibus Abrahæ ⁷¹. » Quare non alibi, sed in sinibus Abrahæ videt Lazarum?

R. Quia sicut Adamum Deus ejiciens ex paradiso, posuit illum e regione, ut assiduus aspectus ejus mœrorem renovans, majorem illi præberet sui a bonis illis lapsus sensum; ita et illum e regione Lazari constituit, ut vehementius morderetur.

Q. 35. Quare non in alio justo vidit Lazarum **D** dives ille; sed in sinibus Abrahæ?

R. Quia hospitalis Abraham fuerat; ut itaque argueretur ob suam erga hospites sævitiam, Lazarum cum illo videt. Ille namque viatores etiam excipiebat ⁷²; hic vero eum qui intus erat contemnebat ⁷³.

Q. 36. « Pater Abraham, miserere mei ⁷⁴. » Quare non Lazaro sermonem dirigit dives, sed Abrahamo?

R. Quod erudesceret, et pudore teneretur: putabat enim eum injuriæ illatæ memoriam retinere.

« Καὶ ἀνεκλίβην αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Διὰ τί ἐν τῇ φάτνῃ ἀνεκλίθη;

Ἄπόκ. Ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀλογίας ἐλευθερώσῃ, τὸν κτηνοπρεπῆ μεταμελίσαντας βίον, καὶ τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν παράσχη σύνεσιν.

Ἐρώτ. λ'. « Ἄνθρωπος κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχώ, καὶ λησταῖς περιέπεσε. » Τίς ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίς ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ τίς ἡ Ἱεριχώ, καὶ τίνες οἱ λησταί;

Ἄπόκ. Ἄνθρωπος μὲν ὁ Ἀδάμ. Ἱερουσαλήμ δὲ ὁ παράδεισος. Ἱεριχώ δὲ οὗτος ὁ κόσμος. καὶ λησταὶ οἱ δαίμονες.

Ἐρώτ. λβ'. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις ἰδὼν αὐτὸν **B** ἀντιπαρήλθε. καὶ λευίτης ὁμοίως. Σαμαρείτης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ. Τί ἦν τὸ, « κατὰ συγκυρίαν; » καὶ τίς ὁ ἱερεὺς; καὶ τίς ὁ λευίτης; καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης;

Ἄπόκ. Τὸ μὲν « κατὰ συγκυρίαν » δηλοῖ τὸ ἐκ θείας οἰκονομίας. ἱερεὺς δὲ ἐστὶν ὁ νόμος. λευίτης δὲ οἱ ἀπὸ τῆς λευιτικῆς ἱερωσύνης διδάσκαλοι. Σαμαρείτης δὲ ὁ Χριστός

Ἐρώτ. λδ'. Καὶ διὰ τί λέγεται Σαμαρείτης ὁ Χριστός;

Ἄπόκ. Διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸν οὕτως ἀποκαλεῖν ὅτι « Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. »

Ἐρώτ. λγ'. « Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί ἀποθνήσκει πρῶτον ὁ Λάζαρος παρὰ τὸν πλούσιον;

Ἄπόκ. Ἵνα μηδεμίαν ἀπολογία πρόφασιν ὑπολείπηται τοῦ πλουσίου, ὡς μέλλοντος εὐποιεῖν εἰς αὐτόν.

Ἐρώτ. λδ'. « Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὁ πλούσιος, ὄρᾳ τὸν Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί οὐκ ἀλλαγῆ, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ ὄρᾳ τὸν Λάζαρον;

Ἄπόκ. Ἐπειδὴ, ὡσπερ τὸν Ἀδάμ ἐκβαλὼν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου, καταντικρῶ τοῦτον κατώκισεν, ἵνα ἡ συνεχῆς ὄψις, ἀνανεοῦσα τὸ πάθος, ἀκριθεστέραν αὐτῷ παράσχη τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἀγαθῶν τὴν αἴσθησιν. οὕτω δὲ καὶ τοῦτον κατέναντι τοῦ Λαζάρου κατώκισεν, ἵνα μειζρόνως κατατρήχηται.

Ἐρώτ. λε'. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐν ἄλλῳ δικαίῳ τὸν Λάζαρον ὄρᾳ ὁ πλούσιος, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ;

Ἄπόκ. Ἐπειδὴ φιλόξενος ἦν ὁ Ἀβραάμ. Ἵν' οὖν ἐλεγχος αὐτοῦ γένηται τῆς μισοξενίας, διὰ τοῦτο αὐτὸν μετ' ἐκείνου βλέπει. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τοὺς παροδίτας ἐξενόδοخي. οὗτος δὲ καὶ τὸν ἔσω κείμενον παρεώρα.

Ἐρώτ. λς'. « Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με. » Διὰ τί οὐ πρὸς τὸν Λάζαρον τὸν λόγον ἀπέτεινεν ὁ πλούσιος, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ;

Ἄπόκ. Ἐπειδὴ ἥσχυετο καὶ ἡρυθρία. ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν μνησικακεῖν δι' ὧν ἔπραξεν εἰς αὐτόν.

⁶⁶ Luc. II, 7. ⁶⁷ Luc. x, 30. ⁶⁸ ibid. 31-54. ⁶⁹ Joan. VIII, 48. ⁷⁰ Luc. XVI, 22. ⁷¹ ibid. 23. ⁷² Gen. XVIII, 2. 8. ⁷³ Luc. XVI, 20, 21. ⁷⁴ ibid. 24.

257 Hoc fragmentum adjicimus Quæstionibus ad Antiochum, quia pars ejus prior excerpta est ex quæstione 42, non quidem ad verbum, sed ad sententiam. Pars vero posterior, ex Orat. 3 contra Arianos, paulo post initium.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἐκ περικοπιῆς λόγος περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων. A Sancti Athanasii Alexandrini excerptus sermo de sacris imaginibus.

Οὐχ ὡς θεοὺς, φασί, τὰς εἰκόνας προσκυνοῦμεν οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις, τοῦ χαρακτῆρος λειανθέντος, ὡς ξύλον μένει ἀργόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου γίνεται τοῦ σταυροῦ. Ἔως ἂν μὲν εἰσι συνεζευγμένα τὰ δύο ξύλα, καὶ σὺν τῷ σταυροῦ τὸν τύπον, ὀρθῶς καὶ ἠκριβωμένως προσκυνῶ τὸν σταυρόν· ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὸν τύπον τῇ διαιρέσει λύσωσιν, οὐκέτι προσκυνῶ τὰ ἐξ ἀλλήλων διηρημένα ξύλα. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν προσκυνῶ τὴν εἰκόνα, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσκυνῶ τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς χεῖλεσί μου οὐ πάρεστι σωματικῶς Χριστός, ἀλλ' ὁμῶς τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῦν πάρεμι ἐγὼ πνευματικῶς πρὸς τὸν Χριστόν. Καὶ οὕτως ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ περὶ τὸν σταυρὸν δῆλον. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκώς, ὅτι ἐν εἰσὶν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ αὕτη ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶ. Καὶ ὁ τοῦτο καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δυνήσεται· ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστὶ· καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὴ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστὶν. Ἀπαράλλακτός ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοίότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα ὄραν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλαγῆναι τὴν ὁμοίτητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἶποι ἂν ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν ἑσμεν· ἐγὼ γοῦν ἐν ἐκείνῳ εἰμι, κάκεινος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ βλέπεις ἐν ἐμοί, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐκείνῳ, καὶ ὁ ἐώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο ὄρας ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστὶν ἡ εἰκὼν.

Nequaquam ut deos olim (ethnici) ita nos imagines adoramus : absit ! sed duntaxat, ut affectum et charitatem nostram exhibeamus. Quare plerumque contingit ut, deleto caractere seu figura, lignum vacuum remaneat. Hoc autem in crucis typo deprehendere est. Dum enim duo ligna conjuncta sunt, servaturque crucis figura, recte et accurate crucem adoro : divisus autem lignis atque ablato per divisionem typo, ligna separata non ultra adoro. Atque ita fit ut propter Christum imaginem adorem, et per Christi imaginem ipsum adorem Christum. Etiam si enim labiis meis Christus minime adsit corporaliter, corde tamen ac mente adsum ego Christo spiritualiter. Hæc autem ita se habere, ex crucis exemplo palam est. *Et paucis interjectis* : Qui enim ita novit, unum esse Filium et Patrem, novit etiam, ipsum in Patre et Patrem in ipso esse. Nam Filii deitas, Patris est, ipsaque in Filio est, et qui hoc intelligit persuasum habet, eum qui Filium videt, videre Patrem. In Filio namque Patris deitas conspicitur. Id porro exemplo regis imaginis, accuratius quivis intelligere poterit : in imagine quippe, regis species et forma exstat, in rege item species, quæ est in imagine, habetur. Similitudo autem regia in imagine sine ulla discrepantia est ; ita ut qui videt imaginem, in ipsa regem videat et agnoscat, quia is ipse est qui in imagine comparet. Quod autem similitudo illa nullam habeat discrepantiam ; si quis post visam imaginem, regem voluerit contemplari, dixerit imago : Ego et rex unum sumus. Ego itaque in illo sum, et ille in me : et quod in me, id in illo quoque vides, et quod in illo, id in me vides. Qui igitur imaginem adorat, in illa regem adorat : ejus enim forma atque species est imago.

προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστὶν ἡ εἰκὼν.

IN SEQUENTES QUÆSTIONES IN SCRIPTURAM SACRAM MONITUM.

Libet hic afferre quæ Felckmannus in hasce Quæstiones annotavit. Ait ille in variis lectionibus, p. 90 : Subjiciuntur hæc immediate Quæstionibus ad Antiochum in Palatino codice, quem nunc II dicimus, absque auctoris nomine. Unde factum est ut ab interprete veteri Quæstionibus jungerentur. Cæterum codex nonnullibi et lacunosus et non satis emendatus est : quare cui melior obtigerit, quæ videbuntur supplere aut emendare poterit. Hinc liquet hasce Quæstiones, nedum Athanasii sint, nec Athanasii quidem nomen præferre in codicibus. Et vero tricesima sexta nomen præfert Chrysostomi, tricesima vero septima Cyrilli ; vicesima octava est Theodoretii, tacito tamen ejus nomine. Quæstiones vero in Pentateuchum quæ incipiunt a 47 magna ex parte sunt Theodoretii, ut suis locis annotamus. Hinc vero perspicuum est ex multis auctorioribus excerptas et in unum coactas esse has Quæstiones. Atque ex iis quæ de Francis leguntur quæst. 76, videntur in unum corpus redactæ, post expeditiones Francorum in Orientem. Nisi forte Francorum nomen ibi adjectitum sit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΦΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΠΑΡΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΔΙ' ΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

258 S. P. N. ATHANASII

·: DICTA ET INTERPRETATIONES PARABOLARUM EVANGELII.

Quæstio I. « Ite in oppositum vicum, et inveniatis ^A hominem lagenam aquæ bajulantem ⁹. »

Quænam civitas est? Ecclesia. Quæ aquæ lagena? Sanctum baptisma. Quis ille homo? Præcursor. Quod cœnaculum? Regnum cœlorum.

Q. II. « Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis ¹⁰. »

Quis est ille rex? Deus. Quis debitor decem mille talentorum? Homo, qui multis peccatis obnoxius, divinæ tamen est longanimitatis particeps. Quis centum denariorum debitor? Subditus servus ejus, qui talentorum decem debet millia, qui et ipse quidem Dei longanimitatem expertus, crudelis tamen ac durus erga conservum suum visus est.

ALIA PARABOLA III. « Homo quidam duos habebat illios, et uni dixit: Vade in vineam. Qui respondit: Non ibo, et abiit. Et accedens ad alterum dixit similiter; qui respondit: Vado et non abiit ¹¹. »

Quis ille homo? Deus. Quis ille, qui dixit, Ibo, et non abiit? Judæi. Quis ille qui dixit, Non ibo, et tamen abiit? Populus, qui est ex gentibus.

ALIA PARABOLA IV. « Hominis cujusdam divitis ager uberes fructus tulit ¹². » Quis ille homo? Judæus, et qui sicut ipse avari sunt et amantes pecuniæ.

ALIA V. « Ite in vicum qui contra vos est, et inveniatis asinam alligatam et pullum ¹³. » Qui vicus? Mundus; asina vero, Judæi; pullus, Christiani. Quis ligavit? Mosaica lex. Quis solvit? Christus. Pullus enim est bruta ethnicorum irrationabilitas et ignorantia.

ALIA VI. « Ite in vicum qui contra vos est ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit, Apud te facio Pascha cum discipulis meis ¹⁴. » Quæ ista civitas? Infernus. Quis ille quidam? Adam. A mortuis enim ipsum excitaturus erat.

ALIA QUÆST. VII. « Jam vero et securis ad arborum radicem est posita ¹⁵. »

RESP. Radix est fides: arbor, homo: securis, finis hominis.

ALIA VIII. « Homo quidam domum suam ædificavit supra petram ¹⁶. » Quis ille homo? Sanctus Petrus; petra, Christus; domus, fides; ventus, dia-

⁹ Marc. xi, 2. ¹⁰ Matth. xviii, 25. ¹¹ Matth. xxi, 28, 29. ¹² Luc. xii, 16. ¹³ Matth. xxi, 20. ¹⁴ Matth. xxvi, 18, 19. ¹⁵ Matth. iii, 10. ¹⁶ Matth. vii, 24.

(80') Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Supple ὀφείλων. EDIT. PATRÆL.

Ἐρώτησις α'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε ἄνθρωπον κεράμιον ὕδατος βαστάζοντα. »

Τίς ἡ πόλις; Ἐκκλησία. Τί τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος; Τὸ ἅγιον βάπτισμα. Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Πρόδρομος. Τί τὸ ἀνώγειν; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐρώτ. β'. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. »

Τίς ὁ βασιλεὺς; Ὁ Θεός. Τίς ὁ ὀφειλέτης τῶν μυριάων ταλάντων; Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας ἀπολαθῶν. Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια (80'); Ὁ υποχρεῖος τοῦ χρεωστούοντος τὰ μυρία τάλαντα· καὶ αὐτὸς μὲν ἐτύχε μακροθυμίας, οὗτος δὲ ἐφάνη ὠμὸς καὶ σκληρὸς πρὸς τὸν ὁμόδουλον αὐτοῦ.

Ἐτέρα παραβολὴ γ'. « Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο τέκνα, καὶ εἶπε τῷ ἐνί· Ἄπελθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· καὶ εἶπεν· Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν εἶπε καὶ τῷ ἑτέρῳ· καὶ εἶπεν· Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. »

Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Θεός. Τίς ὁ εἰπὼν, Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίς ὁ εἰπὼν, Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθεν; Ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός.

Ἄλλη παραβ. δ'. « Ἄνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν πλεονέκται καὶ φιλάργυροι.

Ἐτέρα ε'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε θνον καὶ πῶλον δεδεμένην. » Τίς ἡ κώμη; Ὁ κόσμος. Ὅνος δὲ οἱ Ἰουδαῖοι· πῶλος οἱ Χριστιανοί. Ὁ δῆσας; Νόμος ὁ Μωσαϊκός. Ὁ λύσας; ὁ Χριστός. Πῶλος γάρ ἐστι τῶν ἐθνῶν ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγνωσία.

Ἄλλη ς'. « Ἀπέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἶπατε αὐτῷ· Ὁ Διδάσκαλος λέγει· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. » Τίς ἡ πόλις; Ὁ ἕδης. Ὁ δεῖνα; Ὁ Ἀδάμ· ἐμελλε γὰρ ἐγεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Ἐτέρα ἐρώτ. ζ'. « Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δένδρων κεῖται. »

Ἀπόκ. Ρίζα ἐστὶν ἡ πίστις· τὸ δένδρον, ὁ ἄνθρωπος· ἡ ἀξίνη, τὸ τοῦ ἀνθρώπου τέλος.

Ἐτέρα η'. « Ἄνθρωπός τις ὑποδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ Ἰγίος Πέτρος· πέτρα, ὁ Χριστός· οἰκία, ἡ πίστις· ἀνεμος

ὁ διάβολος. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἄμμον οικοδομήσας Ἰούδας· ἄμμος γὰρ ἐστὶν ἡ ἀκαρπία.

Ἄλλη θ'. « Ἐμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπου βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Τίς ὁ βασιλεὺς; ὁ Θεός. Τίς ὁ υἱός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ κεκλημένοι; προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Τίνες οἱ ἀπαιτησάντες; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίνες οἱ παραγενόμενοι; οἱ ἐξ ἐθνῶν. Τίς ὁ μὴ ἔχων ἐνδύμα γάμου; ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀναξίως ἐπιτηδῶντες εἰς τὰ ἅγια.

Ἄλλη ι'. « Εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον· Ἄπελθε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα. Τοῦτον ὁδὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τίς ἡ θάλασσα; ὁ κόσμος. Τί τὸ ἄγκιστρον; ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἰχθὺς ὁ Χριστός. Στατήρ ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ ἔμελλε κάκεινος σταυρωθῆναι, καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐτέρα ια'. « Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ· Πάτερ, δός μοι. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; ὁ Θεός. Οἱ δύο υἱοί; οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Νεώτερος υἱὸς ὁ τὴν γνώμην ἄστατον ἔχων. Τὸ ἐπιβάλλον μέρος, τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἄλλη ιβ'. « Ἄνθρωπός τις εὐγενῆς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακράν, τοῦ λαβεῖν βασιλείαν. » Ἄνθρωπος, ὁ Θεός· χώρα μακρὰ ἡ ἐπὶ γῆς παρουσία αὐτοῦ· βασιλεία ἡ δευτέρα παρουσία· οἱ δούλοι οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μάρτυρες. Ἡ δὲ μὲν ἐστὶν ἡ χάρις, ἣν ἔλαβεν Ἰούδας, ὁμοίως καὶ τὸ τάλαντον.

Ἄλλη ιγ'. « Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν. » Ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἀμπελῶν ὁ κόσμος· ἡ ληνὸς τὸ βάπτισμα· ὁ πύργος ἡ πίστις· οἱ γεωργοὶ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δούλοι προφῆται, ἀπόστολοι, καὶ μάρτυρες. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύττειν, καὶ ἀπέκτειναν αὐτούς· ὡσαύτως καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπήρθη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία, καὶ ἐδόθη Ῥωμαίοις, τοῖς ποιούσι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Αὐτοὶ δὲ κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν.

Ἄλλη ιδ'. « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρει τὸν σπῆρον αὐτοῦ. » Ὁ σπῆρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὁ περιπεσὼν εἰς τὴν ἄκαρπτον ὁ Ἰούδας· ἀπελθὼν γὰρ ἀπήγγεστο, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτόν· τὸ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι.

Ἄλλη ιε'. « Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼν, καὶ λησταὶς περιέπεσεν. » Ἄνθρωπος ὁ Ἀδάμ· Ἱερουσαλήμ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼν ὁ κόσμος· λησταὶ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ καὶ ἡ παράβασις· ἱερεῖς οἱ προφῆται· Λευίτης ὁ Μωσαϊκὸς νόμος· Σαμαρείτης ὁ Χριστός· ἔλαιον καὶ οἶνος τὸ τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα· τὸ δὲ πανδοχεῖον ἡ Ἐκκλησία· ὁ πανδοχεὺς ὁ ἅγιος Παῦλος· τὰ δύο δηνάρια, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Διαθήκη.

A bolus est. Qui vero super arenam ædificavit, Judas est; arena siquidem est sterilitas.

ALIA IX. « Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui nuptias apparavit filio suo ¹⁷. » Quis ille rex? Deus. Quis filius? Christus. Quinam erant vocati? prophetæ et apostoli. Quinam abnuebant? Judæi. Qui vero venerunt? hi qui erant ex gentibus. Quis non habebat nuptialem vestem? Judas, et qui, quemadmodum ipse, ad sancta indigne prosiliunt.

ALIA X. « Dixit Dominus ad Petrum: Vade ad mœre, et hamum projice, primumque qui egressus fuerit piscem cape, ejus aperto ore, staterem invenies, hunc pro me dato et pro te ¹⁸. » Quod mare illud est? mundus; hamus, verbum Dei; piscis, Christus; stater, crux Domini, in qua et ipse crucifigendus erat, et Petrus.

259 ALIA XI. « Homo quidam duos habebat filios. Dixit minor natu ad patrem suum: Pater, da mihi ¹⁹. » Quis ille homo? Deus. Duo filii? justi et peccatores. Filius minor natu, qui mente est instabili. Pars illum concernens, sunt eloquia et mandata Dei.

ALIA XII. « Homo quidam abiit in regionem longinquam ad accipiendum regnum ²⁰. » Homo ille Deus est. Longinqua regio est adventus ejus in terram. Regnum, secundus ejus adventus. Servi sunt prophetæ, apostoli et martyres. Mna autem est gratia, quam acceperat Judas: similiter etiam talentum.

ALIA XIII. « Homo quidam plantavit vineam, et sepem ei circumdedit ²¹. » Homo ille est Deus; vinea, mundus. Torcular, est baptismus; turris, fides; agricolæ, sunt Judæi; servi prophetæ, apostoli et martyres. Et hos misit ut prædicarent, et occiderunt eos: similiter etiam unigenitum Filium, qui est Verbum Dei: et ablatum ab ipsis est regnum et datum est Romanis, qui faciunt fructus ejus. Ipsi vero mali, male perierunt, propter ipsorum incredulitatem et duritiem cordis.

ALIA XIV. « Exivit, qui seminat ad seminandum semen suum ²². » Semen est verbum Dei. Quod in spinas cecidit, Judas, qui abiens semetipsum strangulavit, et volucres cœli devorarunt eum. Semen vero quod cecidit in terram bonam, prophetæ sunt et apostoli.

ALIA XV. « Homo quidam ab Jerusalem descendebat Jericho, et incidit in latrones ²³. » Homo ille est Adam; Jerusalem, paradisos; Jericho, mundus; latrones, sunt malæ cogitationes et transgressio; sacerdos, prophetæ; levites, Mosaica lex; Samaritanus, Christus; oleum et vinum, pretiosum corpus et sanguis, et sanctum baptisma; diversorium autem est Ecclesia; et hospes, sanctus Paulus: duo denarii sunt Vetus et Novum Testamentum.

¹⁷ Matth. xxvii, 2. ¹⁸ Matth. xxvii, 26. ¹⁹ Luc. xv, 12. ²⁰ Luc. xix, 22. ²¹ Matth. xxi, 35. ²² Matth. xiii, 5. ²³ Luc. xii, 19.

ALIA XVI. « Homo quidam diluculo egressus est ad conducendum operarios²⁶. » Homo ille est Deus; vinea, mundus est; operarii, apostoli. Qui vero circa undecimam horam veniunt, Matthias est, qui cum reliquis undecim apostolis connumeratus est.

ALIA XVII. « Mulier quædam drachmam habebat, quam perdidit²⁷. » Quæ mulier est? Ecclesia. Quæ drachma? Adam.

ALIA XVIII. « Simile factum est regnum cælorum thesauro, abscondito in agro²⁸. » Quis ille thesaurus? Christus. Qui emerunt? Joseph et Nicodemus: imo potius sancta Deipara.

QUEST. XIX. « Simile factum est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria²⁹. » Quod illud fermentum? Fides. Farinæ tria sata? Salvatoris post triduum resurrectio.

QUEST. XX. Quare Baptista vocat Judæos progeniem viperarum³⁰?

RESP. Quia illa bestia suæ matris ventrem exedit, et sic demum egreditur: quod etiam isti paricidæ patravērunt, præ invidia suos interficientes doctores et prophetas. Lapidarunt enim Mosem³¹, Isaïam vero prophetam cum lignea serra in duas partes diviserunt.

QUEST. XXI. Quam ob causam cum traditus esset Joannes, secessit Jesus in Galilæam³²?

RESP. Ut nos doceret fugiendas esse tentationes. Quod si in eas inciderimus, ut strenue nos et fortiter geramus.

QUEST. XXII. Quid peccavit ficus quod eam Christus arefecerit³³? quonam id proposito fecit? et quomodo?

RESP. Quoniam Dominus passurus jam erat, ne existimarent ejus discipuli infirmum ipsum, imbecillumque esse atque ideo pati, in hac inanimata re suam declaravit potentiam: ut ostenderet se omnes adversarios suos ariditate percutere potuisse. Sed quia, quemadmodum dixit ipse, non venit ut judicet **260** mundum, quin potius ut salvum faciat³⁴: suam quidem potentiam in inanimata sicu declarat, suam autem erga homines amorem immensa patientia erga homines exercet. Dicitur quoque ficus peccatum, quod exsecratus est et ariditate percussit Jesus Christus Deus noster. Estque hæc hujus rei ratio, quia post transgressionem Adam accepit folia ficus³⁵, quibus obtexit suæ turpitudinis peccatum; cum destruxerit transgressionis peccatum, et confixerit deleveritque in cruce, arefecit operculum peccati, quasi folia ficus, quibus Adam tegebatur post transgressionem.

QUEST. XXIII. Quid est quod (Christus) dicit: « Quinque viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir³⁶? »

RESP. Hæc mulier viros juxta Samaritanorum

ἄλλη ἴς. « Ἀνθρωπός τις ἐξῆλθε πρωτὶ μισθώσασθαι ἐργάτας. » Ἀνθρώπος ὁ Θεός· ἀμπελῶν ὁ κόσμος· ἐργάται οἱ ἀπόστολοι. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐλθόντες Ματθίας ἐστίν, ὃς καὶ κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἑνδεκά ἀποστόλων.

Ἐτέρα ἴς. « Γυνὴ τις εἶχε δραχμὴν, καὶ ἀπόλεσεν αὐτήν. » Τίς ἡ γυνή; ἡ Ἐκκλησία. Τίς ἡ δραχμὴ; ὁ Ἀδάμ.

Ἄλλη ἰθ'. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ. » Τίς ὁ θησαυρός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ ἀγοράσαντες; ὁ Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος, μᾶλλον δὲ ἡ ἅγια Θεοτόκος.

Ἐρώτ. ἰθ'. « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία. » Τίς ζύμη; ἡ πίστις. Τὰ δὲ τρία ἀλεύρου σάτα; ἡ τριήμερος τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί γεννήματα ἐχιδῶν τοὺς Ἰουδαίους ὁ Βαπτιστής καλεῖ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὸ θηρίον τοῦτο τρώγει τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξέρχεται· ὡσπερ καὶ οὗτοι ἐποίησαν, πατραλοῖαι γενόμενοι, καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καὶ τοὺς προφήτας φθόνῳ καταναλλίσκοντες. Καὶ γὰρ τὸν Μωσέα ἐλίθασαν, τὸν δὲ Ἥσαϊαν μετὰ ξυλίνου πρίνου ἐδιχοτόμησαν πρίσαντες αὐτόν.

Ἐρώτ. κα'. Τίνος χάριν, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου, ἀνεχώρησεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν;

Ἀπόκ. Ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τοὺς πειρασμοὺς, ἀλλὰ τοὺς ἐμπειρόντας στήναι γενναίως.

Ἐρώτ. κβ'. Τί ἤμαρτεν ἡ συκῆ, ὅτι ἐξήρανε αὐτὴν ὁ Χριστός; καὶ διὰ ποίαν ὑπόθεσιν; καὶ τίνα τρόπον;

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ἐμελλεν ὁ Κύριος τὸ πάθος υφίστασθαι, ἵνα μὴ νομισώσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ἀδυναμίαν ἔχει καὶ ἀσθένειαν, καὶ διὰ τοῦτο πάσχει, ἐν τῷ ἀψύχῳ δείκνυσι τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡδύνατο πάντας ζηρᾶναι τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἤλθε κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, ὡς αὐτὸς ἐφησε, τὴν μὲν δύναμιν ἐνδείκνυται ἐπὶ τῆς ἀψύχου συκῆς, τὴν φιλανθρωπίαν δὲ ταμιεύεται τοῖς ἀνθρώποις ἀμέτρῳ ἀνεξικακίᾳ. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἀμαρτία συκῆ, ἣν κατηράσατο καὶ ἐξήρανε Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο, διότι ἔλαβε τῆς συκῆς τὰ φύλλα ὁ Ἀδάμ, καὶ ἐσκέπασε τὴν ἀμαρτίαν τῆς αἰσχύνῃς μετὰ τὴν παράδασιν· καταλύσας τὸ ἀμάρτημα τῆς παραβάσεως, καὶ προσηλώσας καὶ ἐξαλείψας ἐν τῷ σταυρῷ, ἐξήρανε τὸ κάλυμμα τῆς ἀμαρτίας, ὡς τὰ φύλλα τῆς συκῆς ἀπεριεβέβλητο ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παρακοήν.

Ἐρώτ. κγ'. Τί λέγει, ὅτι « Πέντε ἀνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἐστὶ σου ἀνὴρ; »

Ἀπόκ. Ἡ γυνὴ ἔσχεν ἀνδρας κατὰ τὸν νόμον τῶν

²⁶ Matth. xx, 1. ²⁷ Luc. xv, 8. ²⁸ Matth. xiii, 44. ²⁹ ibid. 33. ³⁰ Matth. iii, 7. ³¹ Num. xiv, 10. ³² Matth. xiv, 34. ³³ Marc. xi, 13, 14. ³⁴ Joan. iii, 17. ³⁵ Gen. iii, 7. ³⁶ Joan. iv, 18.

Σαμαρειτῶν ἔτελεύτησαν, μετ' ἐκείνους ἐπόρνευσεν· οὐδεὶς γὰρ πρὸς αὐτὴν ὡς νόμιμον γυναῖκα προσεγγίσειν ἠθούλετο. Ἐκεῖνη δὲ μὴ φέρουσα χαλινῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραίως εἶχε τὸν πορνεύοντα μετ' αὐτῆς, καὶ οὐκ ἦν οὔτε περιφανὴς οὔτε νόμιμος. Εἶχε δὲ αὐτὸν ἄνδρα κρυπτῶς.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνες εἰσὶν ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἵτινες μῆτε ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ, μῆτε ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεόν;

Ἀπόκ. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρει, καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς κατοικοῦντες, οἵτινες, χωρὶς συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς δι' ἔργων ἀγαθῶν θεῖον πνεύματι φωτιζόμενοι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀμέμπτως βιοῦντες καὶ τῷ Θεῷ εὐσεβοφρόνως λατρεύοντες, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι τῶν ἀρετῶν διαλάμποντες, καὶ οὐκ ἔχουσι χρεῖαν ἐκκλησίας ἢ τόπου, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ναοὺς ποιοῦντες ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις, ἐν παντὶ τόπῳ καὶ πανταχοῦ εὐαρεστοῦσι τὸ Θεῖον, ἀδιαλείπτως καὶ εὐλαβικῶς αὐτὸν θεραπεύοντες πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἐάν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὐ ἐάν αἰτησῶνται, γενήσεται αὐτοῖς; »

Ἀπόκ. Τουτέστι περὶ παντὸς πράγματος, οὐ ἐάν συμφωνήσῃ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος, εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου ζητήματος, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῶν γίνεται, ὡς περὶ τῷ Ἠλίᾳ ἐν τῷ ὄρει, καὶ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ προσομιλήσας, καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν πληρῶσα.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντίδικῳ σου, ἕως οὐ εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἀντίδικόν ἐστι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆ. Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ὡς φησὶ Παῦλος. Ἵπνωπιζόμεν γὰρ καὶ δουλαγωγούμεν τὸ σῶμα, εὐνοοῦντες διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς λοιπῆς κακοπαθείας, ἵνα μηκέτι ἐξανίσταται τῆς ψυχῆς διὰ παθῶν τῆς ἀτιμίας. Ὁδὸν λέγει, τὸν μάταιον βίον τοῦτον καὶ πλάνον· ἂν γὰρ λυθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, καὶ ἐξέλθῃ τοῦ βίου τούτου καὶ τῆς ὁδοῦ, οὐκ εἶτι ἐργάζεσθαι ἀγαθὸν δύναται. Κοδράντης δὲ λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ ἐγκατάλειμμα τοῦ ἐνθυμίου. Λέγεται δὲ καὶ ἡ συνελθούσα ἀντίδικος· ἐλέγχει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτῶς, καὶ ἀναγκαιτίζει ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ἐάν μὴ ἀκούσωμεν αὐτοῦ, ἔσχατον παραδίδωσιν ἡμᾶς ἐν τῷ κριτηρίῳ τοῦ Θεοῦ καὶ δώσωμεν εὐθύναν ὅπερ τε τῶν μεγάλων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν εὐτελῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων.

Ἐρώτ. κς'. Τί ἐστίν· « Ὀμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως; »

Ἀπόκ. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα λέγει, ὅτι « Πλούσιος ὢν ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ

A legem habuit, mortui qui jam erant; postea vero scortabatur: nemo siquidem cum ea ut cum uxore legitima coire volebat. Illa vero concupiscentiam suam cum refrenare non posset, clam apud se virum habuit, cum quo fornicaretur, neque erat hic manifestus aut legitimus maritus: sed eum virum secum habebat occulte.

QUEST. XXIV. Quinam sunt illi veri adoratores, qui nec in hoc monte, nec Jerosolymis, sed in spiritu adorant Deum et in veritate **?

RESP. Isti sunt qui in desertis et in montibus, qui in speluncis et cavernis terræ habitant, qui citra conventum ecclesiæ, per opera bona, Dei spiritu illuminati, in spiritu et veritate adorant B Deum et Patrem nostrum qui est in cælis. Qui inculcate vivunt, et Deum religiose et pie colentes omni pietate et honestate virtutum relucet, nec opus habent ecclesia, aut loco huic rei destinato, sed ipsi semetipsos templa bonis operibus facientes, quovis loco et ubique Deo placent: denique assidue et sincere omnibus diebus vitæ suæ serviunt.

QUEST. XXV. Quid est quod inquit: « Si duo vestrum consenserint super terram, quamcunque rem petierint, dabitur eis³⁴? »

RESP. Hoc est de quacunque re convenerit anima cum corpore, de pio nimirum et probo negotio, Deus erit in medio eorum, sicut cum Eliæ in monte, et in fovea cum Daniele versatus est, ipsorum adimplens petitiones.

QUEST. XXVI. Quid illud quod dicit: « Esto benevolus cum adversario tuo, dum adhuc es in via cum illo³⁷? »

RESP. Adversarius animæ corpus est: hæc enim sibi adversantur invicem, quemadmodum inquit Paulus³⁸; castigamus enim et in servitute redigimus corpus per jejunia, vigiliæ et per alias afflictiones: idque bono et benevolenti animo, ne amplius contra animam per concupiscentias ignominiosas insurgat. Viam dicit, vanam hanc fallacem vitam: nam a corpore postquam anima separata, et ex hac vita viaque fuerit egressa, non amplius potest operari bonum. Quadrans autem dicuntur, « ipsæ reliquiæ cogitationis³⁹. » Dicitur vero conscientia adversarius: nam occulte in corde nostro redarguit, coerctet a malo, et si simus inobedientes, eadem nos demum ad Dei tribunal sistit, ubi et pœnas dabimus tum enormium peccatorum, tum etiam levium et minimorum.

QUEST. XXVII. Quid illud est: « Simile factum est regnum cælorum grano sinapis⁴⁰? »

RESP. Propter humanam suam naturam hoc dicit: « Dives enim cum esset, humiliavit semetipsum

³⁴ Joan. iv, 23, 24. ³⁶ Matth. xviii, 19. ³⁷ Matth. v, 25. ³⁸ Gal. v, 17. ³⁹ Psal. lxxv, 11.

⁴⁰ Matth. xiii, 31.

usque ad mortem, mortem vero crucis⁴¹. » Magnum autem et foliis luxurians olus dicit, propter divinitatem. Volucres autem cœli, ramis ejus insidentes, prophetas, apostolos et evangelistas ipsos intelligit.

QUÆST. XXVIII. Quid illud significat : « Non facietis sisoen ex coma capitis vestri⁴² ? »

RESP. (81) Sisoen quidam aliter interpretati sunt. Ego sic sentio : prohiberi hac lege capillorum tonsuram. Consuevere namque Græci infantum vertices non tondere, et capillos servare, camque postmodum dæmonibus dedicare.

QUÆST. XXIX. Quare flavit in discipulos suos Christus, dicens : « Accipite Spiritum sanctum⁴³ ? »

RESP. Quemadmodum super cæco fecit lutum, et ejus oculos illinivit, ut ostenderet quod ipse sit, qui ab initio formavit hominem ex luto : ad eundem modum insufflavit etiam in discipulos, declarans se esse, qui spiritum det et vitam hominibus, per primitivam illam inspirationem, quam in Adam inspiravit. Quod autem inquit : « Accipite Spiritum sanctum, » dedit ipsis per istam inspirationem, potestatem et gratiam remittendi peccata. Adventu autem (sancti Spiritus) in sancta Pentecoste, baptismi et signorum virtutem tribuit. Ideo inquit : « Vos baptizabimini in Spiritu sancto et accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti⁴⁴. » Nam ante passionem ejus, apostoli non sanabant ægrotos per Spiritum sanctum : sed per potestatem et mandatum sibi a Christo traditum. « Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus⁴⁵. » A mortuis vero postquam resurrexit glorificatus est. Spiritum autem sanctum cum vocat, non sancti Spiritus indicat hypostasim : hæc enim erat ante, et est, et erit, sed Spiritus sancti donum, quod post ascensionem, decimo, post resurrectionem vero, quinquagesimo die venit super discipulos Christi.

QUÆST. XXX. Quis est ille judex iniquitatis, qui neque Deum timet, nec hominem veretur ?

RESP. Deus : nec enim vel Deum habet, quem timeat ; vel hominem, quem reveretur. « Erat autem in ea civitate vidua quædam⁴⁶. » Quæ illa vidua est ? anima cujusque hominis, quæ diabolum aliquando maritum habuit : quo repudiato, Christum ex animo complectitur : vidua est, ac orans nocte dieque judicem deprecatur, et lugens dicit : « Vindica me de adversario meo⁴⁷. »

QUÆST. XXXI. Quis autem est adversarius ?

RESP. Diabolus, qui « tanquam leo rugiens circumit, quærens quem devoret⁴⁸. »

QUÆST. XXXII. Quid autem dixit judex : « Etiamsi non timeam Deum, nec hominem reve-

⁴¹ Philipp. II, 8. ⁴² Levit. XIX, 17. ⁴³ Joan. XX, 22. ⁴⁴ Act. I, 8. ⁴⁵ Joan. VII, 39. ⁴⁶ Luc. XVIII, 3. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ I Petr. V, 8.

(81) Hæc est quæstio 28 Theodoretii in Levit. iisdem fere verbis.

σταυροῦ. » Μέγα δὲ καὶ κομῶν τοῖς φύλλοις διὰ τὴν θεότητα. Πτερινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἐν ποῖς κλάδοις αὐτοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐαγγελιστὰς καθεζομένους.

Ἐρώτ. κη'. Τί ἐστὶ τό · Οὐ ποιήσετε σισόην ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν ;

Ἀπόκ. Τινὲς τὸν σισόην ἄλλως ἠρμήνευσαν ἕγω δὲ οἶμαι τὴν ἀπόκαρσιν τὸν νόμον ἀπαγορεύειν. Εἰώθασιν γὰρ οἱ Ἕλληνες μὴ ἀποκοιρεῖν τῶν παιδῶν τὰς κορυφάς, καὶ τοὺς μαλοὺς ἔαν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν.

Ἐρώτ. κθ'. Διὰ τί ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων · Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ;

Ἀπόκ. Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ ἐποίησε πηλόν, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ πλάσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πηλοῦ · τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐνεφύσησεν, δεικνύς, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ δοὺς πνοὴν καὶ ζωὴν ταῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐμφυσήματος τοῦ πρὸς τὸν Ἀδάμ. Εἰπὼν δὲ αὐτοῖς · Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον · ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν καὶ χάριν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος πρὸς τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. Διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ τὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν παρεῖχε. Διὸ φησιν · Ἔμελλε δὲ βαπτισθῆσαί ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ λήψασθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. Πρὸ γὰρ τοῦ πάθους οὐκ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰς ἰάσεις ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τῇ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσίᾳ καὶ προστάξει. Ὁσῶν γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. Δεδόξασται δὲ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. Πνεῦμα δὲ ἅγιον ὀνομάζων οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ὑπόστασιν · αὐτὸ γὰρ ἦν τε αἰὶ καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα, ὅπερ κατὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως, πεντηκοστῆν δὲ τῆς ἀναστάσεως, ἐπὶ τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς κατεφοίτησεν.

Ἐρώτ. λ'. Τίς ἐστὶν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν θεὸν φοβοῦμενος, μήτε ἄνθρωπον ἐντρέπομενος ;

Ἀπόκ. Ὁ θεός · οὔτε γὰρ θεὸν ἔχει, δυνάμει φοβηθήσεται, οὔτε ἄνθρωπον ἐντραπήσεται. « Χήρα δὲ τις ἦν ἐν τῇ πόλει. » Τίς δὲ ἡ χήρα ἐκείνη ; ἡ παντὸς ἀνθρώπου ψυχὴ, ἥ ποτε τὸν διάβολον ἄνδρα ἔχουσα, καὶ ἀπορρίψασα αὐτὸν, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνστερνισαμένη, χήρα τυγχάνει, καὶ δέεται καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα, τὸν κριτὴν παρακαλοῦσα καὶ ὀδυρομένη καὶ λέγουσα · Ἐκδίχυσόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. »

Ἐρώτ. λα'. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀντιδίκος ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος, ὁ ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατῶν, ζητῶν τίνα καταπίῃ. »

Ἐρώτ. λβ'. Τί δὲ εἶπεν ὁ κριτὴς · Εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι,

ἀλλ' οὖν ἐκδικήσω αὐτήν, ἵνα μὴ ἐρχομένη ὑπὸ ἰσχυρῶν με. » Καὶ ἐπιφέρει ὁ Κύριος λέγων· « Ἀκούσατε, τί λέγει ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, » ὁ Θεὸς· ἐπειδὴ κρίνει καὶ κατακρίνει τοὺς ἀδίκους. « Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται. »

Ἐρώτ. λγ'. Πῶς νοητέον, ὅτι· « Ὁ ἔχων ἱμάτιον, πωλησάτω αὐτὸ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν; »

Ἀπόκ. Τοῦτο εἶπε γνωρίζαι θέλων ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις τὴν προδοσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐφοδὸν τῶν Ἰουδαίων. Οὕτε οὖν τελείως παρεσιώπησεν, ἵνα μὴ τῇ ἀθρόβῃ ἐφόδῳ παραθῶσιν, οὕτε πάλιν τελείως ἐγνωρίσεν, ἵνα μὴ δειλῆ τινὶ κατασχεθῶσιν.

Ἐρώτ. λδ'. Πῶς φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐστὶν ὁ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας αὐτοῦ ποιῶν· ὁ δὲ μισῶν αὐτήν ἐστὶν ὁ μὴ εἰκων αὐτῇ τὰ βλάπτοντα κελευούσῃ· ὁ δὲ θέλων αὐτὴν ἀπολέσαι ἐστὶ παρὰ τὸ δέον ἐκ τῶν ἐπερχομένων αὐτῇ κινδύνων καὶ θλιψέων καὶ πειρασμῶν διαφυγεῖν ἐφιέμενος. Ὡσπερ οὖν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τοῖς κινδύνους γινομένην ἀπώλειαν σωτηρίαν ὠνόμασεν· οὕτως εὐρήσει αὐτὴν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Ἐρώτ. λε'. Τί ἐστὶν· « Ἐάν ὁ δεξιὸς σου ὀφθαλμὸς, ἢ ἡ χεὶρ σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοφον, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ; »

Ἀπόκ. Οὐ περὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦτο εἶρηκεν ὁ Κύριος· ἀπαγε! ἀλλὰ περὶ φίλων καὶ συγγενῶν· μέλη γὰρ ἀλλήλων ἐσμέν. Ἐάν οὖν, φησὶν, ἔχης φίλον καὶ συγγενὴ ἀναγκαῖόν σοι ὄντα, ὡς εἰζὶν ὀφθαλμὸν ἢ χεῖρα· κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἰωβ, ὅτι· « Ὄφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν· » καὶ ἴδοις ἑαυτὸν βλαπτόμενον τὴν ψυχὴν ὑπὸ αὐτοῦ, ἔκκοφον αὐτὸν ἀπὸ σοῦ· οὐδεμία γὰρ κοινῶν· ἡ φωνὴ πρὸς σκότος, μάλιστα ἐάν ὑποκρίσεως τινος καὶ δόλου μετέχωσιν.

Τοῦ Χρυσοστόμου λς'. Συκὴν εἶχε τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ζητῶν ἐν αὐτῇ καρπὸν, καὶ οὐχ εὗρεν.

Ἀπόκ. Συκὴν ἔθος τῇ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐν ἀμαρτίαις ψυχὴν· ἀμπελῶνα δὲ τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν· ἀμπελοουργοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναξίαις βιοῦντες (81') τῆς πίστεως, οὐκ ἀμπελῶν, ἀλλὰ συκὴ ὀνομάζονται. Ἐκ νέας μὲν ἡλικίας, ὡς εἶδος, ἐν αὐτῇ φυτευθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, μέχρι δὲ γήρους τὸν τρόπον μεταβαλλόμενοι· εἰκότως μακρόθυμος ὁ Θεὸς λέγει τῷ ἀμπελοουργῷ, ἦτοι τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐκκλησίας· « Ἰδοὺ τρία ἔτη ἐρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ, καὶ οὐχ εὕρισκω. Ἐκκοφον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δὲ φησι· Κύριε, ἀφες αὐτήν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως οὗ σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλλω κόπρια. » Τρία οὖν ἔτη εἶσιν ἐν ἀνθρώποις, ἐν οἷς ἐρχεται ζητῶν καρπὸν ὁ Θεός, αἱ τρεῖς μεθελικισμοὶ τοῦ ἀν-

rear, vindicabo tamen eam, ne veniens me sugillet⁸⁰. » Et subdit Dominus, dicens : « Audite, quid dicat iudex iniquitatis⁸⁰, » Deus scilicet ; iniquos enim iudicat et condemnat. « Justo namque lex non est posita⁸¹. »

QUÆST. XXXIII. Quomodo illud intelligendum est : « Qui pallium habet, vendat et emat gladium⁸²? »

RESP. Hoc ideo dixit Dominus, ut apostolis proditionem sibi intentatam, notam faceret, et adventum Judæorum. Ergo illud nec omnino subticuit, ne repentino turbæ adventu terrerentur, nec etiam penitus illis indicavit omnia, ne corripentur aliquo metu.

QUÆST. XXXIV. Quomodo « qui amat animam suam, perdet eam⁸³? »

RESP. Is quidem, qui suam amat animam, est qui absurdas concupiscentias suas perpetrat. Qui vero odit eam, est qui ipsi noxia iubenti minime cedit. Qui autem animam suam vult perdere, est qui imminenti pericula afflictionem et tentationes alio quam par sit modica effugere cupit. Ut igitur mortem in periculis sui causa susceptam, salutem vocavit ; ita certum est eum illam in vita æternæ inventurum.

QUÆST. XXXV. Quidnam est illud : « Si oculus tuus dexter, aut manus tua scandalizat te, abscinde, et projice abs te⁸⁴? »

RESP. Non de membris corporis hoc dixit Dominus, absit ! sed de amicis et cognatis : membra namque sumus invicem. Si igitur, inquit, habes amicum aut cognatum, cujus tanta tibi sit necessitas, quanta vel dexteri tui. 262 oculi vel manus, juxta dictum Jobi : « Oculus eram cæcorum, et pes claudorum⁸⁵; » et videris ab ipso damnum inferri animæ tuæ, abscinde eum : nulla namque luci societas cum tenebris ; maxime si quid simulent vel fraudulentè agant.

CHRYSOSTOMI XXXVI. Ficum habebat quidam in vinea sua, et venit quærens in ea fructum, et non invenit⁸⁶.

RESP. Ficum Scriptura vocare solet peccatis obnoxiam animam ; vineam vero fidelium Ecclesiam ; vinitores autem, angelos. Quando igitur in Ecclesia vitam ducunt fide sua indignam ; non vinea vocantur, sed ficus. Quia a tenera quidem ætate, ut par est, in ea per baptismum plantati, et ad senectutem usque ad hunc modum immutati cum sint, merito Deus quantumvis æquanimis, dicit ad vinitorem vel angelum Ecclesiæ : « Ecce tribus jam annis venio, fructum quærens in ista ficu, nec tamen invenio. Excinde eam ; quare terram inutiliter occupat ? Ille vero respondet : Domine, sine illam adhuc hoc tantum anno, donec fovea circum eam facta misero stercus⁸⁷? » Tres igitur sunt anni hominum, in quibus venit Deus quærens fructum,

⁸⁰ Luc. xviii, 4, 5. ⁸¹ ibid. 6. ⁸² I Tim. i, 9. ⁸³ Luc. xxi, 36. ⁸⁴ Joan. xii, 25. ⁸⁵ Matth. v, 29. ⁸⁶ Job xiv, 15. ⁸⁷ Luc. xiii, 6. ⁸⁸ ibid. 7, 8.

(81') ἀναξίαις βιοῦνται.

quæ sunt hominis tres variæ ætates, utpote qui pueri primum, deinde juvenes, postremo sumus ænes. Multi enim in ipsa senectute demum resipuerunt, qui per afflictiones fossi, et per tentationes recepto stercore, fructum suum, virtutem scilicet,

CYRILLI XXXVII. Quare Ecclesia vocatur Ecclesia, et quare dicitur catholica?

RESP. Ecclesia quidem dicitur, propterea quod evocantur omnes; catholica vero, propterea quod per totum mundum diffusa sit.

QUEST. XXXVIII. Unde dicitur hæresis?

RESP. Ab ea quod quis eligat et exsequatur sententiam suam propriam.

PROPOSITIO XXXIX. « Orate ne fuga vestra fiat in hieme, vel in sabbato⁸⁸. »

EXPLICATIO. Notandum quod hiemem Deus non fecerit. Scriptum est enim: « Æstatem et ver tu plasmasisti ea⁸⁹. » Fugere vero dicit cum anima separatur a corpore. Hiemem autem peccata vocat, et Sabbatum incuriam; væ autem animæ in peccato, socordia et negligentia constitutæ.

ALIA PROPOSITIO XL. « Lapidem, quem reprobarunt ædificantes⁹⁰. »

EXPLICATIO. Lapis ille Christus est, quem Scribæ, Pharissæi et seniores Judaici populi reprobarunt, et factus est caput Ecclesiæ gentium. Quod propter unionem et consensum fidei, qui est inter gentes, dicitur. Quia namque posteri cum gentiliis, tum etiam Judæorum crediderunt in Christum, anguli similitudinem refert Christus, qui illorum posteros copulavit in fide. Dicitur vero etiam alio modo Christus lapis angularis. Siquidem quando construitur domus aliqua, ponunt ædificantes in angulo muri lapidem aliquem summum angularem, qui angulum in summitate contineat. Talis vero lapis in summo loco muri constitutus, una copulat et continet duos parietes. Hoc igitur modo Christus quoque summus lapis angularis dicitur, quia in unum copulat duos istos populos: Judæorum videlicet et gentiliis populum, atque eam ob causam angularis lapis dictus est.

QUEST. Quid est quod dixit Christus Petro...?

Hic desunt quedam.

turbæ, et tenentes Christum in medio sui, incipiebant latenter a tergo ejus aliqui, et pulsabant eum, aut interrogabant eum, alii tentantes: Dic nobis, nonne aliquis de populo clam te percussit? et si nosti, prophetiza, et loquere: monstra nobis eum ex turba qui te verberavit, et cognoscemus quoniam propheta es tu.

263 QUEST. XLI. Quidnam est illud: « Et inclinato capite tradidit spiritum⁹¹? » Nam omnes moribundi, moriuntur primum, et tum demum inclinant capita.

Α θρώπου, ἢ ὡς παιδία, νεώτεροι, καὶ πρεσβύτεροι. Πολλοὶ γάρ, ἐν αὐτῷ τῷ γήρα μετανοήσαντες, διὰ θλίψεων τε σκαφέντες, καὶ διὰ πειρασμῶν δεξάμενοι κόπρια, τὴν ἀρετὴν ἐκαρποφόρησαν.

Κυρίλλου λζ'. Διὰ τί ἡ Ἐκκλησία καλεῖται Ἐκκλησία, καὶ διὰ τί καθολικὴ;

Ἀπόκ. Ἐκκλησία μὲν, διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι· καθολικὴ δὲ, διότι καθόλου τοῦ κόσμου κεχυμένη ὑπάρχει.

Ἐρώτησις λη'. Πόθεν λέγεται αἵρεσις;

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ αἰρεῖσθαι τι ἴδιον καὶ τοῦτο ἐξακολουθεῖν.

B Κείμενον λθ'. « Εὐχεσθε, ἵνα μὴ γενηται ἡ φυγὴ ὑμῶν ἐν χειμῶνι, ἢ ἐν σαββάτῳ. »

Ἐρμηνεία. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Θεὸς χειμῶνα οὐκ ἐποίησε. Γέγραπται γάρ· « Θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐπλασας αὐτά. » Φυγεῖν δὲ λέγει, ὅποταν ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος χωρίζεται. Χειμῶνα δὲ τὰς ἀμαρτίας καλεῖ· σάββατον δὲ τὴν ἀμέλειαν· καὶ οὐαὶ τὴν ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ ἀθυμίᾳ καὶ ἀμελείᾳ ψυχήν.

Ἐτερον κείμενον μ'. « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. »

Ἐρμηνεία. Λίθος ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγένετο κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἐθνῶν. Ὁ λέγεται διὰ τὸ συγκρατεῖν ἐν τῇ πίστει εἰς μίαν ὁμόνοιαν τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἀπόγονα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων πεπιστεύασιν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο γωνία ἀπεικάσθη καὶ ὁ Χριστὸς, ὅτι τοὺς γόνους ἐκεῖνων συνήψεν ἐν τῇ πίστει. Λέγεται δὲ καὶ κατὰ ἄλλον τινὰ τρόπον ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαίος, ἐπειδὴ, ὅτε κτίζεται οἰκία, προστιθέασιν οἱ οἰκοδομοῦντες ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ τοίχους λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἥτοι τὸν ἔχοντα γωνίαν ἐν τῇ ἀκρᾷ αὐτοῦ. Πεσὼν δὲ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἀκρᾷ τοῦ τοίχους, συνάπτει καὶ κρατεῖ τὰ δύο τοίχη ἐν τῷ ἅμα. Κατὰ οὖν τοιοῦτον τρόπον λέγεται καὶ ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαίος, ὅτι συνήψε τοὺς δύο λαοὺς ἐν τῷ ἅμα, τὸν τε λαὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν· καὶ διὰ τοῦτο λίθος ἀκρογωνιαίος ὠνόμασται.

Ἐρώτ. Τί ἐστὶν ὃ εἶρηκεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ...;

D τοῦντες οἱ ὄχλοι, καὶ μέσον αὐτῶν ἔχοντες τὸν Χριστὸν ἤρχοντο κρυπτῶς ὀπισθεν αὐτοῦ τινες, καὶ ἔκρουον αὐτὸν, ἢ ἠρώτων αὐτὸν ἄλλοι δοκιμάζοντες; Εἰπέ ἡμῖν, ἄρα τίς ἐτυψέ σε ἐκ τοῦ λαοῦ κρυφίως; καὶ ἐὰν εἶδας, προφήτευσον καὶ εἰπέ· δείξον ἡμῖν ἐκ τοῦ ὄχλου τὴν τύψαντά σε, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Ἐρώτ. μα'. Τί ἐστὶ· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τῷ πνεύματι; » Καὶ γὰρ πάντες οἱ θνήσκοντες πρῶτον τελευτῶσι, καὶ οὕτω τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς κλίνουσιν.

⁸⁸ Matth. xxiv, 20. ⁸⁹ Psal. lxxiii, 47. ⁹⁰ Psal. cxviii, 22. ⁹¹ Joan. xix, 30.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πάντα ἐτέλεσεν ὁ Κύριος τὰ γεγραμμένα, τὴν σάρκωσεν, τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνέργειαν, τῶν μαθητῶν τὴν οἰκειώσιν, τὰ ἀνθρώπινα πάντα, τὸ πάθος, τὴν σταύρωσιν, τοὺς ἐμπαιγμούς, τὰς τρώσεις τῶν ἡλῶν, μετὰ τὸ πληρῶσαι ταῦτα, ἅπερ ἔδει παθεῖν· ἐλείπετο μόνον ὁ θάνατος. Καὶ φοβούμενος οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἔκλινεν ὁ Χριστὸς τὴν κεφαλὴν, κράζων αὐτόν. Ἔως γὰρ μὴ ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. »

Ἐρώτ. μβ'. Τίνος χάριν ἐκράυγασεν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φωνῇ μεγάλη;

Ἀπόκ. Ἴνα δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἐκφοθήσῃ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πίστιν εἰσαγάγῃ. Καὶ γὰρ ἡ φωνὴ αὕτη τὰς πέτρας διέσχισε, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ καὶ ἐβήρξε, τὴν γῆν τε ἔσεισε, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέψξε. Καὶ οὐδὲ οὕτως συνῆξαν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι.

Ἐρώτ. μγ'. Πῶς εἶδεν ἡ Μαρία τὸν Κύριον, καὶ πόῃ τρόπῳ; Καὶ γὰρ ἴστατο κλαίουσα ἐν τῷ μνημαίῳ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων σκυθρωπῶ τῷ ἦθει, καὶ κατηφεῖ τῇ θέρᾳ. Πῶς οὖν εἶδεν αὐτὸν ὄπισθεν αὐτῆς περιπατοῦντα καὶ ἐρχόμενον;

Ἀπόκ. Ἐχει δὲ οὕτως, ὅτι ἐκαθέζοντο οἱ ἄγγελοι ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἔβλεπον τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς· ἐκείνη δὲ ὀπίσω αὐτῆς οὐχ ἑώρα· οἱ δὲ ἄγγελοι καθεζόμενοι ἐξεναντίας αὐτῆς ἐθεώρουν τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εὐθέως ἀνέστησαν. Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς ἀγγέλους ἀποπηδήσαντας ἐξεπλάγη, καὶ αὐθις ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω ἰδεῖν τί ἐθεάσαντο οἱ ἄγγελοι, καὶ εἶδεν ἐρχόμενον τὸν Ἰησοῦν. Αὕτη ἐστὶν αἰτία τοῦ ἰδεῖν τὴν Μαρίαν τὸν Κύριον στραφεῖσαν εἰς τὰ ὀπίσω.

Ἐρώτ. μδ'. Διὰ τί ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐζήτησε μετὰ τὴν ἀνάστασιν φαγεῖν, οὐχ εὐρέθη δὲ ἕτερον μέρος, ἀλλ' ἢ μόνον ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίον;

Ἀπόκ. Τινὲς τὸ ἀπὸ μελισσίου κηρίον ἄλλας ἡρμηνεύσαν εἶναι· φυλάκων μυθολογία ταῦτα τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ ἀπὸ μελισσίου κηρίον καὶ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος ταῦτά εἰσιν ὅσα λέγει ἡ Γραφή. Ἐχει δὲ παράδοξόν τινα ἑρμηνείαν καὶ βαθυτάτην καὶ ἀναγωγικωτάτην ἀκριβείαν. Ὁ νοῦς τῆς ἀναγνώσεως ταύτη ἐστὶν οὗτος· ὁ μὲν ἰχθύς παρεικάζεται εἰς τὴν σκληρὰν διαγωγὴν τῶν ἀσκητῶν, τῶν δαμασάντων τὴν σάρκα νηστεῖαις καὶ ἀγρυπνίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις, καὶ σταυρωσάντων ἑαυτοὺς τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς ἡδοναῖς, καὶ ὑγρότησι καὶ ταῖς τροφαῖς τοῦ βίου ἀποταξαμένων, καὶ τῇ ξηρότητι ἑαυτοὺς δαμασάντων, καὶ τῇ ἀσκητικῇ ὁδῷ πορευομένων, καθὼς ἐνστελλάτο ὁ Χριστὸς· « Ὁ θέλων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σώσει ἀπολέσει αὐτήν, » ἐν νηστεῖαις δηλονότι καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις. Πῶς δὲ παρεικάζεται ὁ ἰχθύς εἰς τὴν ἀσκησιν, ἢ τὴν κακοπάθειαν, ἀκουσόν. Ἀνθρωπος ὁμοίος ἐστὶ τοῦ ἰχθύος·

RESP. Quoniam omnes Scripturas Christus adimpleverat, incarnationem, nativitatem, baptismum, signorum manifestationem, efficacem doctrinam prædicationem, familiaritatem cum discipulis, humana denique omnia, passionem, crucem, illusiones, vulnera clavorum; istis, inquam, omnibus impletis, quæ pati debuerat, sola mors restabat adhuc. Atque hæc quidem sibi metuens, appropinquare non audebat, ideo Christus inclinatum capite vocavit ipsam. Nam antequam caput inclinasset, verebatur propius accedere. Ideo, inquit evangelista: « Et inclinatum capite tradidit spiritum. »

QUÆST. XLII. Quare magna voce clamavit Christus in cruce?

RESP. Ut suam declararet potentiam, Judæos perterrefaceret, et ad fidem adduceret. Hæc enim vox petras discidit, velum templi disruptit, terram succussit, et mortuorum sepulcra aperuit. Ac ne sic quidem intellexerunt ingrati Judæi.

QUÆST. XLIII. Quomodo vidit Maria Dominum? Flens enim in monumento stabat coram angelis, tristi vultu et aspectu demisso. Quomodo igitur vidit eum, qui a tergo veniebat obambulans?

RESP. Sic res habet. Cum angeli sederent Mariæ ex adverso, viderentque Christum a tergo ejus accedentem: illa quidem retrorsum non respiciebat: angeli vero sedentes e regione, viderunt Christum a tergo venientem, statimque surrexerunt. Videns vero mulier angelos resilliisse, animo percussa, statim retro convertit se ad videndum, quid angeli cernerent, et vidit venientem Jesum. Hæc est causa quod Maria, retro conversa, vidit Dominum.

QUÆST. XLIV. Quare cum discipulis post resurrectionem suam Christus edere voluit, nec alia portio est inventa, assi piscis, et de favo mellis?

RESP. Quidam illud de favo mellis, salem interpretati sunt, quæ verba nugacium sunt fabulæ. Nam favus mellis et assus piscis ejusmodi sunt. qualia dicit Scriptura. Habet autem res admirandam interpretationem, et profundam atque valde remotam pervestigationem. Sensus autem istius lectionis hic est: Piscis similitudinem habet asperæ conversationis ascetarum, qui jejuniis, vigiliis, et aliis castigationibus carnem domuerunt: qui seipos mundo et voluptatibus crucifixerunt, et qui humidis cibis voluptuosisque renuntiarunt, aridisque seipos domantes, asceticam viam ingrediuntur, quemadmodum præcepit Christus: « Qui vult animam suam servare, perdet eam; » jejuniis utique, vigiliis et aliis afflictionibus. Quomodo vero piscis assimiletur asceti, vel macerationibus, nunc attende: Pesci similis est homo: nam sicut piscis dum adhuc est in mari omnem habet humiditatem,

⁹⁵ Matt(i). xvi, 25.

et cum suo sanguine in vasto vivit luto : quando vero captus extra aquam venerit, moritur : ad ignem vero positus assatur et arefit, perditque suam omnem immunditiam. Talis etiam est homo : dum adhuc est in medio vitæ suæ curriculo, voluptatibus indulget et immoderatis concupiscentiis. Quando vero relicto mundo, ascendi et asperiori vitæ in deserto operam dederit, sancti Spiritus igne calefactus, a suis affectibus arefcit, et ab omni repurgatur immunditia, atque per virtutes accepta Deo efficitur hostia. Nam sicut piscis ad carbones assatus, fit commodus et utilis cibus : sic homo per calorem Spiritus sancti repurgatus, hostia Domino accepta efficitur.

ἄνθρωπος, διὰ τῆς θέρμης τοῦ ἁγίου Πνεύματος

264 Nunc quod ad favum mellis attinet, talem habet interpretationem. Querendum itaque quomodo non fuerit mel sine favo. Est quidem favus sine melle, et aliquando mel est sine favo : hic vero repertum est utrumque ; quo vero pacto audi. Mel quidem propter sancti Spiritus dulcedinem, quam super apostolos et omnes fideles effusus erat. Favum vero habuit, propter signaculum, quo per baptismum omnes fideles obsignavit. Etenim thesaurus quanto magis inclusus est in favo, tanto est tutior. Consimili modo et gratiæ divinæ tutæ sunt in homine, qui baptismi signaculum et signum crucis, denique fidem quoque quæ est in Christum habet.

De gloria (Christi.)

Quæst. XLV. Sciendum vero quod Dominus noster Jesus Christus postquam ex Spiritu sancto et ex Maria perpetua Virgine sumpsisset, et incarnatus fuisset ; postquam humana omnia suscepisset præter peccatum et infirmitatem, postquam tanta edidisset miracula, essetque crucifixus, et tertia die resurrexisset secundum Scripturas, postmodum assumptus est, et consedit ad dexteram Dei. Dexteram vero Dei cum audis, ne locos vel figuras gloriæ circumscribere. Dextrum etenim et sinistrum sunt circumscriptionum rerum : Deus autem increatus est et infinitus, cui nulla ascribi forma, et qui nec ipse circumscribi queat. Dexteram vero Dei quando audieris, Dei gloriam et honorem intellige. Et Dei quidem Filius et Deus, sicuti dictum est, post adimpletam totam dispensationem, tandem assumptus est. Spiritus vero sanctus in sancto festo Pentecostes super sanctos apostolos veniens, et super omnem carnem effusus, non est rursus assumptus, sed in generationem et generationem transit in omnes, et sicuti quemlibet hominum invenit, habitat in eo pro ratione puritatis cujusque hominis, multum in anima superans dulcedinem mellis.

Quæst. XLVI. Quid est quod dicit Christus : « Si quis locutus fuerit aliquid contra Filium hominis, remittetur ei : at si quis locutus fuerit contra Spi-

ὡσπερ γὰρ ὁ ἰχθύς, ἕως ἐστὶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἔχει πᾶσαν τὴν ὑγρότητα, καὶ ζῆ μετὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ πάσης ἰλύος· ὅταν δὲ κρατηθῆ ἔξω τοῦ ὕδατος, νεκροῦται· τοιούτως δὲ ἐν τῷ πυρὶ ὀπτοῦται καὶ ξηραίνεται, καὶ ἀπόλλυσι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀκαθαρσίαν· τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἕως ἐστὶ μέσον τοῦ βίου, ζῆ ἐμπαθῶς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀκολάστους ἐπιθυμίας. Ὅταν δὲ ἀποστῆ τοῦ κόσμου, καὶ βίωσῃ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπὸ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θερμαινόμενος, τότε ξηραίνεται ἐκ τῶν παθῶν, καὶ καθαίρεται ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ γίνεται τῷ Θεῷ θυσία εὐάρεστος διὰ τῶν ἀρετῶν. Ὅσπερ ὁ ἰχθύς γίνεται ἐπιτήδειος εἰς τροφήν ὀπτηθεὶς ἐπ' ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ὁ καθαρθεὶς, γίνεται θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Κυρίῳ.

B Τὸ δὲ ἀπὸ μελισσίου κηρίον ἐστὶ πάλιν τοιαύτην ἔχον τὴν ἐρμηνείαν. Ζητητέον τοίνυν πῶς οὐκ ἦν τὸ μέλι χωρὶς κηρίου. Ἔστι δὲ καὶ κηρίον χωρὶς μέλιτος· καὶ ἐστὶ καὶ μέλι χωρὶς κηρίου· ἐκεῖ δὲ εὐρέθησαν τὰ ἀμφοτέρω· κατὰ τίνα δὲ τρόπον, ἀκουσον. Τὸ μὲν μέλι διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν ἐμελλεν ἐκχέειν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστούς· τὸ δὲ κηρίον διὰ τὴν σφραγίδα, ἣν παρέχει τοῖς πιστοῖς πᾶσι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Καὶ γὰρ ὁ θησαυρὸς, ὅσον ἐστὶ βεβυσμένος διὰ κηρίου, τοσοῦτόν ἐστιν ἀσφαλέστερος. Τοιοῦτῳ τρόπῳ οὖν καὶ ὁ τῆς θείας χάριτος πλοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἄσυχλος, ἔχων τὴν σφραγίδα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν πίστιν εἰς Χριστόν.

C

Περὶ δόξης.

Ἐρώτ. μς. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἐκ τῆς αἰετῆς παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ πάντα ἀνθρώπινα ἀναλαβέσθαι χωρὶς ἁμαρτίας καὶ ἀσθενείας, καὶ μετὰ τὸ θαυματοῦργῆσαι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι κατὰ τὰς Γραφάς, ὑστερον ἀνελήφθη, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Δεξιὰν δὲ ἀκούων τοῦ Θεοῦ, μὴ τόπους καὶ σχήματα δόξης περιέγραφε. Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφόμενων ἐστὶν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπλαστός καὶ ἀόριστος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀπερίγραπτός ἐστι. Δεξιὰν δὲ τοῦ Θεοῦ ὅταν ἀκούσης, τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι νόει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, καθὼς εἴρηται, μετὰ τὸ πληρῶσαι πᾶσαν οἰκονομίαν, ὑστερον ἀνελήφθη· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατελθὼν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ, καὶ ἐκχυθὲν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, οὐκ ἀνελήφθη, ἀλλὰ κατὰ γενεάν καὶ γενεάν διέρχεται εἰς πάντας, καὶ καθὼς ἕνα ἕκαστον εὐρον τῶν ἀνθρώπων, κατασκηνοῖ ἐπ' αὐτόν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου καθάρσεως, ὑπὲρ μέλι γλυκάζων ἐν τῇ ψυχῇ.

Ἐρώτ. μς. Τί ἐστὶν ὃ εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου, ἀφιεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ

ἀφειθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι ; »

Ἑρμηνεία. Τοῦτο εἶρηκεν ὁ Χριστός, ἐπειδὴ διπλοῦς κατ' οὐσίαν, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, πᾶς ὅστις ἀθετήσεται βλασφημιῶν εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἀφειθήσεται αὐτῷ μετανοήσαντι, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς τὴν....

Cætera desiderantur.

...μφαῖνον τὸ τρίτον πρόσωπον ὅμοιον ἀνθρώπῳ τὸν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώτατα γράφον· τὸ δὲ τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιπταμένην, ὅσιν σαφηνίζον, καὶ τὰ Εὐαγγέλια τοῦτοις σύμφωνα, ἐν οἷς συγκαθίσταται ὁ Χριστός. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἡγεμονικὴν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ γενεάν ἐκδιηγείται λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· » διὸ καὶ ἀετὸς μετωνόμασται, ὡς τὰ ὑψηλὰ . . . . . κενεμβατήσας, κάκειθεν τὰ ἀπὸρρήτα μνηθεῖς, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς θεολογίας . . . . . ἀνιμωσάμενος, καὶ τὴν ἀρρήτον καὶ ἀκατάληπτον γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συγγραψάμενος. Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως· τὸ δὲ κατὰ Ματθαίου τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ γέννησιν γράφει· « Βίβλος γενέσεως. » Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου. » Διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καθολικαὶ διαθήκαι τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθησαν· μία μὲν κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη ἡ διὰ τοῦ Μωσέως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· τετάρτη ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις καὶ δωρεά.

Mosem, cum leges ferret : quartum denique, quod nostri Jesu Christi.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ.

Ἐρώτ. μζ'. Τί ἐστίν· « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος ; »

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ ἦν ἀκμὴν κοσμηθεῖσα. Ἐπικειμένου γὰρ τοῦ ὕδατος ἐπάνω αὐτῆς, ἀόρατος ἦν ἥτοι ἀθεώρητος καὶ ἀφανής· ἀκατασκεύαστος δὲ ἦτοι ἀκαλλώπιστος, ἀτελειώτος· ἀκμὴν γὰρ οὐκ εἶχεν οὔτε ἄνθη, οὔτε λειμῶνας, οὔτε φυτὰ, οὔτε βλάστην.

Ἐρώτ. μη'. Ποῖον πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος ;

Ἀπόκ. Τισὶ μὲν δοκεῖ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ζωογονοῦν τὴν τῶν ὕδατων φύσιν· ἐγὼ δὲ ἀρμοδίως τὸ, « ἐπεφέρετο, » τὴν κινητικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν φημι παραδηλοῦν, καθὰ καὶ Δαβὶδ περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων φησὶ « Πνεῦσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται ὕδατα. »

Ἐρώτ. μθ'. Διὰ τί, μίαν τὴν συναγωγὴν τῶν ὕδα-

ritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro ⁸² (82)?

INTERPR. Hoc ideo dixit Christus, quod cum duplicis sit essentialis, Deus nimirum et homo, omni blasphemiam contra carnem ipsius loquenti, peccatum remittatur, si ejus ipsam pœniteat : illi vero, qui blasphemiam dixerit....

...tertia persona similis homini, humanam illius præsentiam, « sive adventum, » clarissime describit : quarta denique assimilata aquilæ volanti, Spiritus sancti gratuitam illam donationem in Ecclesiam involantem declarat. Et consentiunt cum his ipsa etiam Evangelia, in quibus Christus una considet. Illud enim quod est secundum Joannem, exponit nobis imperatoriam illam et illustrem ipsius ex Patre nativitatem, cum ait : « In principio erat Verbum ⁸³. » Quamobrem etiam « Joannes » aquilæ nomen accepit eo quod altissima quæque pervolans, inde inexplicabilium scientiam edoctus, et occulta divinæ doctrinæ deserens, illam quæ nullis verbis exponi, nulloque rationis intellectu comprehendere potest, Filii generationem conscripserit. Quod vero secundum Lucam a sacerdote Zacharia orditur : et quod est secundum Matthæum, ejus, qua homo est, generationem exponit : « Liber, inquit, generationis ⁸⁴. » At quod est secundum Marcum : « Principium, ait, Evangelii ⁸⁵. » Et hinc est quod Deus cum hominibus quatuor universalis fœdera sanxerit : primum quidem post diluvium cum Noe, per arcum : secundum vero cum Abrahamo, sub signaculo circumcisionis : tertium per est gratia et donum, per sacrum Evangelium Domini

265 EX VETERI TESTAMENTO INTERPRETATIONES.

QUÆST. XLVII. Quidam est illud : « Terra autem erat invisibilis et incomposita ⁸⁷ ? »

RESP. Quia nondum erat exornata. Insidente namque super terram aqua, videri non poterat, invisibilis videlicet et occulta : incondita vero necdum exornata, nec perfecta. Nullus enim illi adhuc vigor erat, nulli flores vel prata, neque plantæ vel germen aliquod.

QUÆST. XLVIII. Qualis erat ille spiritus, qui ferebatur super aquas ?

RESP. Videtur quidem quibusdam quod ille sanctus sit Spiritus, vivificans aquarum naturam (83). Ego vero haud incongruenter per illud verbum, « ferebatur ⁸⁸, » dico significari motivam aeris essentialiam : etiam juxta David de Deo universorum dicentem : « Flabit spiritus ejus et fluent aquæ ⁸⁹. »

QUÆST. XLIX. Quare (84) cum unam congregatio-

⁸² Luc. XII, 10. ⁸³ Joan. I, 1. ⁸⁴ Matth. I, 1. ⁸⁵ Marc. I, 1. ⁸⁷ Gen. I, 2. ⁸⁸ ibid. ⁸⁹ Psal. CXLVII, 18.

(82) His similia habentur supra Quæst. ad Antiochum 72.

(83) Vide Quæst. 8 Theodoretii in Genes.

(84) Hæc ipsa est apud Theodoretum Quæst. 12 in Genes.

nem aquarum dixisset, postmodum multas vocavit? Inquit enim: « Congregata est aqua, quæ sub cælo erat, in congregationes suas⁷⁰. »

RESP. Una est aquarum natura et congregatio. Pluraliter vero collectiones vocavit, eo quod aliud quidem est Indicum pelagus, aliud vero Ponticum, et aliud Atlanticum, aliud Propontis, Ægæum aliud, et aliud Ionis sinus. Extra vero, terram aluit maximum pelagus, quod Oceanum quidam vocant. Eam ob causam, aquam quidem ut est congregata, collectionem; ut autem ab alia separata est, collectiones vocavit.

QUÆST. L. Quare lumen separabat diem et noctem antequam sol creatus esset? Nam sol et reliqua luminaria postea demum sunt facta. Quomodo ergo illud intelligendum: « Et fuit vespera et fuit mane dies⁷¹, » cum sol nondum esset?

RESP. Fiat lux, dixit Deus, et facta est. Illa igitur erat, quæ distinguebat diem ac noctem. Et dixit Deus, « Fiat lux, et facta est. » Lux illa non est sol: qualis vero lux sit, audi. Est hæc lux illa matutina, quæ exoritur diluculo et mundum illustrat, antequam sol oritur. Nec aliquis putet, quod solis hic splendor sit qui solem præveniens statim lucet et mundum illustrat; sed hoc illud ipsum est quod dicit Scriptura: « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux⁷². » Hæc lux magna et splendidissima cum esset, divisit eam Deus in luminaria illa, solem et lunam, et reliqua.

(85) QUÆST. LI. Quid est quod inquit: « Sint in signa et tempora, et dies et annos⁷³? »

RESP. Signa vocat, ad cognoscendum sementis faciendæ, messis et vindemiæ opportunitatem, quo tempore plantandum, et ligna quando cædenda. Nam quævis tempestas peculiare habet opus. Quatuor namque tempestates habet annus, quarum quæque suum opus habet.

(86) QUÆST. LII. Quare plantas quidem ante luminaria creavit Deus, animalia vero post?

RESP. Propterea quod plantæ sunt inanimatæ, et non habent oculos, suntque creatæ ante luminaria. Splendorem enim lucis portabant, post luminaria vero tandem animalia creata sunt. Nam lucem illam magnam quam Deus fecerat, in luminaria divisit: quæ lux hinc inde dispersa, aliquatenus est immixta: quod nisi factum fuisset non potuissent animalia sustinere magnum jubar, et splendorem totius ignis ejusmodi. Atque hujus quidem rei gratia postremo sunt animalia creata, ut illius ignis splendorem perferre possent.

QUÆST. LIII. Quare Deus cum ex terra finxisset hominem, non etiam finxit Evam, sed eam formavit ex ejus costa?

RESP. Ne haberent occasionem dicendi, aliud esse

⁷⁰ Gen. i, 9. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² ibid. 6. ⁷³ ibid. 14.

(85) Vide Quæst. 15 Theod. in Genes.

των εἰπὼν, μετὰ ταῦτα πολλὰς προσωνόμασε; « Συνήχθη » γὰρ, φησί, « τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. »

Ἄπόκ. Μία ἐστὶ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις καὶ συναγωγὴ· πληθυντικῶς δὲ τὰς συναγωγὰς ὠνόμασεν, ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικὸν, καὶ τὸ Ἀτλαντικὸν ἕτερον, καὶ ἄλλο μὲν ἡ Προποντὶς, καὶ Αἰγαῖον ἕτερον, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἰώνιος κόλπος. Ἐξωθεν δὲ πάλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες Ὀκεανὸν ὀνομάζουσι. Τοῦτου χάριν, ὡς μὲν συνηγμένην, συναγωγὴν μίαν ὠνόμασεν· ὡς δὲ διαιρουμένην, συναγωγὰς.

Ἐρώτ. ν. Ποῖον φῶς ἐχώριζε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, πρὶν γενέσθαι τὸν ἥλιον; Καὶ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ φωστῆρες ὕστερον ἐγένοντο. « Καὶ ἐγένετο δὲ ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα, » πῶς γὰρ νοστήσον; οὐπω γὰρ ἥλιος.

Ἄπόκ. Τὸ φῶς εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐγένετο. Ἐκεῖνο οὖν ἦν τὸ διαχωρίζον τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἥλιος· ποῖον δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ φῶς, ἀκουσον. Τοῦτο τὸ φῶς ἐστὶ τὸ πρωϊνὸν, ὅπερ ἀνατέλλει καὶ φωτίζει τὸν κόσμον ἀπὸ πρωὶ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον. Καὶ μηδεὶς νομίση, ὅτι τοῦ ἡλίου ἐστὶ τὸ φέγγος ἐκεῖνο, ὅπερ αὐγάζει ταχὺ καὶ φωτίζει τὸν κόσμον πρὶν τοῦ ἡλίου· ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ὅπερ λέγει ἡ Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο τὸ φῶς πολὺ καὶ ὑπέρλαμπρον ὑπάρχον, τότε διεῖλεν αὐτὸ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς φωστῆρας, τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ.

Ἐρώτ. να'. Τί λέγει, ὅτι « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ ἡμέρας καὶ ἡμεραιῶς; »

Ἄπόκ. Σημεῖα καλεῖ τὸ εἶδέναι σπόρου καιρὸν καὶ θέρους, καὶ τρυγητοῦ, τὸ φυτεῦσαι ἐν ποίῳ καιρῷ, πότε ζύλον τεμεῖν. Ἐκαστος γὰρ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Τέσσαρας γὰρ ἔχει καιροὺς ὁ χροῖνος· ἕκαστος δὲ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν.

Ἐρώτ. νβ'. Διὰ τί τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστῆρων ἐποίησεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ζῶα μετὰ ταῦτα;

Ἄπόκ. Διότι τὰ μὲν φυτὰ εἰσιν ἀψυχα, καὶ οὐτε ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ ἐκτίσθησαν πρὸ τῶν φωστῆρων· ἐβάσταζον γὰρ τοῦ φωτὸς τὴν λαμπρότητα· μετὰ δὲ τοὺς φωστῆρας ὕστερον ἐγένοντο τὰ ζῶα· ἐπειδὴ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς τὸ πρῶτον τὸ μέγα ὃ ἐποίησεν εἰς τοὺς φωστῆρας, καὶ διεσκορπίσθη, καὶ ἐγένετο ἐλαφρότερον· εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἐγένετο, οὐκ ἠδύνατο τὰ ζῶα ὑποφέρειν τὴν πολλὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν λαμπρότητα ὅλου τοῦ πυρὸς ἐκείνου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο ὕστερον τὰ ζῶα, ὅπως δύνωνται ἀερεῖν τοῦ πυρὸς τὴν λαμπρότητα.

Ἐρώτ. γγ'. Διὰ τί ὁ Θεὸς πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἐπλασε καὶ τὴν Εὐάν. ἀλλ' ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἐπλασεν αὐτήν;

Ἄπόκ. Ἴνα μὴ ἔχουσιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι ἄλλα τὸ

(86) Theodoretus Quæst. 16 in Genes.

χῶμά ἐστι τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἄλλο τῆς Ἐβας· καὶ κρεῖσσον ἦν τὸ χῶμα ὃ ἐπλασε τὸν Ἀδάμ, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰσὶν οἱ καλοὶ καὶ ἐνάρετοι ἄνθρωποι· ἀπὸ δὲ τῆς Ἐβας εἰσὶν οἱ καχοὶ καὶ πονηροὶ, καὶ οἱ σχολιοὶ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ἐπλασεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐξ ἑνὸς χῶματος.

Ἐρώτ. νδ'. Διὰ τί, ὡς ἐστι κρεῖσσον καὶ παραδοξότερον ποίημα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος (βασιλέα γὰρ αὐτὸν πεποίηκεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτόν), πῶς ἐπλασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑστερον πάντων;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὡσπερ βασιλεὺς, ὅταν μέλλει ἀπελθεῖν ἐν πόλει τινί, πρῶτον εὐτρεπίζουσιν αὐτοῦ τὴν ἐτοιμασίαν, καὶ κατασκευάζοντες αὐτοῦ τὴν δωροφορίαν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀνάπαυσιν, μετὰ τοῦτο δὲ παραγίνεται ὁ βασιλεὺς, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτον ἐφρόντισεν ὁ Θεὸς τὰ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ, καὶ εἰργάσατο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν χρεῖαν καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπλασεν αὐτόν.

Ἐρώτ. νε'. Τί ἐστι τὸ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » Τί τὸ « κατ' εἰκόνα; » καὶ τί τὸ « καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Οὐχ ὡσπερ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀνθρωπόμορφος· ἄπαγε! Ἀλλὰ τὸ « κατ' εἰκόνα » τοῦτό ἐστιν· ὡσπερ γὰρ ὁ Θεὸς βασιλεύει ἐν παντὶ κόσμῳ, καὶ ἄρχει, καὶ ἐξουσιάζει πάντων τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ τῇ γῆ· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄρχων καὶ βασιλεὺς καθέστηκε πάντων τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, καὶ αὐτεξουσιως ὁ βούλεται πράττει, καθάπερ καὶ ὁ Θεός· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ « κατ' εἰκόνα. » Τὸ δὲ « καθ' ὁμοίωσιν » ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ὡσπερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ ἐλεήμων, καὶ εὐσπλαγχνος, καὶ δίκαιος, μακροθύμος τε καὶ πρῶτος, ἀγαπητικός τε καὶ συμπαθής, εἰρηνικός τε καὶ ἐπιεικής, ἐλεῶν καὶ τρέφων πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἀγαθὸν ἐνδεικνύμενος· τοιοῦτῳ τρόπῳ εἰργάσατο καὶ ἐπλασε, καὶ θέλει εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πάση ἀρετῇ ὑπάρχη κατακεκοσμημένος, καὶ ... μιμεῖται Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ ἐν πάσῃ ἀγαθοεργίᾳ καὶ σεμνότητι.

Ἐρώτ. νς'. Τίνοι ὁ Θεὸς εἶρηκε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; »

Ἀπόκ. Τινὲς τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸ εἰρηκέναι καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἐφθασαν· οὐ συνιέντες οἱ ἐμβρόντητοι, ὅτι οὐ κατ' εἰκόνας ἡμετέρας ἔφη, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Θεῷ δὲ καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων οὕτε οὐσία οὕτε εἰκὼν ἢ αὐτῆ. Ἐγὼ δὲ φημι, ὅτι, προθεωρῶν τὴν τοῦ Μονογενοῦς σάρκωσιν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ Παρθένου λήψεται, καὶ οὕτως ἐαυτῷ ἐν μὲν πρόσωπον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου νοήσας, καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνησιν παρὰ τῆς κτίσεως ἀπά-

⁷⁴ Gen. 1, 26.

(87) Vide Quæst. 20 Theod. in Genes.

A lutum Adæ, et aliud Evæ : et lutum 266 Adæ præstantius esse, quodque ex hoc boni et probi homines, ex Eva vero sint mali, perversi et pravi. Ideo fecit eos Deus ex uno eodemque luto terræ.

QUÆST. LIV. Cum præstantius et mirabilius opificium Dei sit homo (regem enim ipsum terræ constituit et secundum imaginem similitudinemque suam creavit ipsum), cur omnium postremum creavit eum Deus?

RESP. Quemadmodum rex quando in aliquam urbem adventurus dicitur, primum omnem ejus apparatus instruunt, parantes dona quæ conferant, et totum satellitium et hospitium, ac tum demum advenit rex : ad eundem modum cum homine quoque factum est. Primo habitaculum ei procuravit Deus, fecitque sedem habitationis, ac de omnibus necessariis ei prosoexit, postea ipsum creavit.

(87) QUÆST. LV. Quid illud est : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram »? Quid est « ad imaginem? » Et quid illud, « ad similitudinem? »

RESP. Non est Deus, sicuti sunt homines, humanam habens figuram; absit! Sed quod dicit, « ad imaginem » : hoc est, sicut in toto mundo Deus regnat, imperat, et potestatem exercet in omnia, quæ in cælo sunt et quæ in terra; sic etiam homo, princeps et rex constitutus est super omnes res terrestres, et libera sua voluntate facit quod vult sicut ipse Deus. Et hoc est quod dicitur, « ad imaginem. » Quod vero « ad similitudinem » dicitur, est illa bonitas et justitia. Sicut enim Deus bonus est, miserator, misericors, justus, æquanimis, mansuetus, et qui nos amat, et nobis condolet, pacificus, et placidus, qui nostri miseretur, et alit omnes homines, atque hanc bonitatem omnibus exhibet : ad eundem modum fecit et formavit, et talem vult esse hominem, ut omnibus virtutibus exornatus sit, et imitetur Deum, quantum quidem humanarum est virium, in omni bono opere et honestate.

(88) QUÆST. LVI. Ad quem dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? »

RESP. Infames quidam hæretici ad angelos et ad malos dæmones dictum esse contenderunt. Nec intelligunt illi stupidi, eum non dixisse, ad imagines nostras, sed ad imaginem nostram. Dei enim et angelorum ac dæmonum, neque essentia neque imago est eadem. Ego autem dico, quod prævidens unigeniti Filii incarnationem, et humanæ naturæ assumptionem, quam ex Virgine naturam assumpturus esset, cum sic unam et eandem Dei et hominis personam, ac unam et eandem ipsi adorationem

(88) Est Quæst. 19 Theod. in Genes.

ab omni creatura oblatum iri intelligeret, ad ipsum A unigenitum Filium hunc dixit sermonem.

(89) *Quæst. LVII.* Utra est principium et primas habet, nox vel dies?

Resp. A primitiva quidem mundi creatione, ab eo tempore videlicet quo factus est Adam usque ad adventum Christi, prior fuit dies sicut etiam divina Scriptura loquitur dixisse Deum : « Fiat lux, et facta est lux, » et quod « lucem Deus vocaverit diem, tenebras vero vocaverit noctem ⁷⁵. » Ubi primum ponitur lux, per hanc enim exstitit primus dies. Nam a luce primum inchoante, in tenebras postea devenimus. A recta namque via aberrantes, ad idola et ad fallaces tenebras delati sumus. A Christi vero adventu incipit rursus et diem præcedit nox. Ideo a vespera incipientes, solemniter celebramus dies sequentes. Id quomodo factum sit, audias. Quandoquidem primo a luce delapsi sumus ad tenebras; ab initio quidem fuit lux, tenebræ vero sunt insecutæ. Ex eo autem tempore quo sol justitiæ Christus Deus noster mundo exortus est, et ex tenebris erroris ad lucem cognitionis Dei nos reduxit, a tenebris inchoamus, et in luce terminum habemus. Ibi non refert, etiamsi præcedat nox, cum hæc nobis initium det lucis, et ad lucem **267** deducat. Etenim præsens nostra vita, in Scriptura tenebræ vocatur, quemadmodum divus Paulus inquit : « Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis ⁷⁶ : » hoc est, futuri sæculi. Lux enim dicitur, sæculum futurum. Arma vero illius lucis sunt virtutes. Ideo Christus quoque dixit : « Dum lucem habetis, ambulate, ne tenebræ vos apprehendant ⁷⁷. » Ubi lucem virtutes vocavit, quas virtutes homo, dum vivit, habere potest. Post mortem enim non poterit eas invenire. Tenebræ vero sunt præsens hoc sæculum, propter tenebrosas et nefarias illius actiones. Sicut rursus inquit Christus : « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ⁷⁸. » Sequi namque Christum est quæ placita sunt ei facere, et ejus mandata servare. Talis non ambulabit in tenebris, hoc est in vanis hujus vitæ viis, sed inhabitabit et accipiet æternam lucem vitæ futuri sæculi, et interminatam quæ ibi futura est, lætitiā et exultationem.

nos, καὶ τὴν ἐκεῖ ἀπέραντον εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν.

(90) *Quæst. LVIII.* Quod Adam et Eva, postquam comedissent, cognoverint se nudos esse : nunquid antequam comedissent, hoc sensu præditi erant?

Resp. Quemadmodum infantuli non erubescunt, etiamsi nullis vestibus tegantur, donec paulatim increscente corpore et pudor adveniat : sic sane de Adam et Eva sentiendum. Nam cum primum creati essent, sicut modo natus infans, peccati non-

σης προσφέρεσθαι, πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ Υἱὸν ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἐρώτ. νζ'. Ποία ἐστὶν ἀρχὴ καὶ προτερεῦει, ἡ νύξ ἢ ἡ ἡμέρα;

Ἀπόκ. Ἀπὸ μὲν τῆς ἀρχῆθεν κοσμοποιίας, ἦτοι τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας πρώτη ὑπῆρχεν ἡ ἡμέρα, καθὼς λέγει καὶ ἡ θεία Γραφή· καὶ ὅτι εἶπεν ὁ Θεός· Ἐγενήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, καὶ ὅτι ἔκάλεισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεισεν νύκτα· ἠρώτων τιθεῖσα τὸ φῶς· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπῆρχε πρώτη ἡμέρα. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἠρξάμεθα, καὶ εἰς σκοτασμὸν κατηνέχθημεν ὕστερον. Πλανηθέντες γὰρ ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ εἰς εἰδῶλα καὶ σκοτασμὸν ἀπάτης ἐνεπέσαμεν. Ἀπὸ δὲ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἄρχεται πάλιν καὶ πρωτεύει ἡ νύξ τῆς ἡμέρας. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφ' ἐσπέρας ἀρχόμεθα ἑορτάζοντες τὰς ἐπαύριον ἡμέρας. Ποίω δὲ τρόπον γέγονεν οὕτως, ἀκουσον. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἐνεπέσαμεν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ φῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν, τὸ δὲ σκότος ὕστερον. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν τῷ κόσμῳ ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς πλάνης πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἡμᾶς ἐπανήγαγε, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ σκότους ἀρχόμεθα, καὶ πρὸς τὸ φῶς καταλήγομεν. Ἐν τούτῳ καὶ ἡ νύξ πρωτεύει, ἀρχὴν διδοῦσα ἡμᾶς, καὶ παραπέμπουσα πρὸς τὸ φῶς. Καὶ γὰρ ὁ βίος οὗτος σκότος παρὰ τῇ Γραφῇ ὀνομάζεται, καθὼς ὁ θεσπέσιος Παῦλος οὕτως φησὶν· Ἐπιπέσαμεν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσάμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός· οὗτοι ἐστί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φῶς γὰρ ὁ μέλλων ἐστί. Τὰ δὲ ὄπλα τοῦ φωτὸς ἐκείνου εἰσὶν αἱ ἀρεταί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε, ἵνα μὴ σκοτεῖα ὑμᾶς καταλάβῃ. Ἐως δὲ τὰς ἀρετὰς ἐκάλεισεν, ἃς δύναται ἔχειν ὁ ἀνθρώπος ἕως οὗ ζῆ· μετὰ θάνατον γὰρ οὐ δύναται ταῦτα εὐρεῖν. Σκότος δὲ ὁ αἰὼν οὗτος διὰ τὰς σκοτεινὰς αὐτοῦ πράξεις καὶ ἀθεμίτους· ὡς πάλιν εἶρηκεν ὁ Χριστὸς· Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτεινῇ, ἀλλ' ἐξεῖ τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Καὶ γὰρ τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ τοῦτό ἐστι τὸ ποιεῖν τὰ εὐάρεστα αὐτοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτεινῇ, οὗτοι ἐσὶν ἐν ταῖς ματαίαις ἔδοξιν τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ κατασκηνώσει καὶ λαβεῖ τὸ αἰῶνον φῶς τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶ-

Ἐρώτ. νη'. Ὅτι μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν ὁ τε Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχον ταύτην τὴν αἴσθησιν;

Ἀπόκ. Ὅσπερ τὰ κομιδῆ νήπια ἐρυθριᾶν οὐ πέφυκε τῆς ἐσθῆτος γυμνούμενα, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος αὐξανόμενα, καὶ τὴν ἐντροπήν προσλαμβάνουσιν· οὕτω δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὐας. Εὐθύς μὲν πλασθέντες, οἷα δὲ νήπιοι καὶ εὐθυγενεῖς,

⁷⁵ Gen. 1, 3, 5. ⁷⁶ Rom. xiii, 12. ⁷⁷ Joan. xii, 36. ⁷⁸ Joan. viii, 12.

(89) Huic similis est *Quæst. 52 Ad Antiochum* sup riu.

(90) Est *Quæst. 28 Theodoretii in Genes.*

καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀμέτοχοι, οὐκ ἠσχύνοντο δίχα περιβολαίου· μετὰ δὲ τὴν πείραν τῆς ἁμαρτίας φύλλοις συνεκάλυψαν τὰ ἐκυτῶν μόρια.

Ἐρώτ. νθ'. Τί ἐστίν, ὅτι « Ἰδοὺ Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν ; »

Ἀπόκ. Ἐλεγκτικῶς τὴν εἰκασίν τοῦ Ἀδάμ μεμφομένος λέγει ὁ Θεὸς· Μὴ δ' ἐνόμισας γενέσθαι ἐγένετο; Μὴ Θεὸς ἐγένου, καθὼς ὁ πονηρὸς εἶπέ σοι, καὶ ἐπλάνησέ σε; Ἐπιθυμήσας γὰρ ὑψηλότερος γενέσθαι, εἰς τὸ ἦττον ἐξέπεσεν.

Ἐρώτ. ξ'. Τί ἐστὶ τὸ, « Πρὸς σέ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις ; »

Ἀπόκ. Τοῦ προσενεχθέντος δώρου εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Κάϊν, ὅτι, Αὐτοῦ τοῦ δώρου οὐ προσήγαγας, προσγένηται σοι ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἐξουσιάσεις αὐτοῦ. Ὡς θέλεις ποιήσον. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ οὐ προσεδεξάμην.

Ἐρώτ. ξα'. Διὰ τί, ἁμαρτήσαντος τοῦ Ἀδάμ, Ἄβελ ὁ δίκαιος ἐτελεύτησεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γενέσθαι τοῦ θανάτου τὸ θεμέλιον ἰσχυρὸν· εἰ γὰρ ὁ Ἀδάμ πρῶτος ἐτελεύτησεν, ἰσχυρὰν ἐκείνος ἂν τὴν κρηπίδα ἔσχεν, ὡς πρῶτον νεκρὸν τὸν ἁμαρτηκότα δεξάμενος. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀδίκως ἀνηρημένον πρῶτον ἐδέξατο, σφαλερὸν ἔχει καὶ σαθρὸν αὐτοῦ τὸ θεμέλιον.

Ἐρώτ. ξβ'. Τί λέγει, ὅτι « Πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει ; »

Ἀπόκ. Τοῖς παρὰ τοῦ Κάϊν τετολμημένοις πρῶτον ἁμαρτήματα φθόνος ἐπὶ τῇ προτιμήσει τοῦ Ἄβελ· δεύτερον ὄλος, μεθ' οὗ διηλέχθη τῷ ἀδελφῷ εἰπὼν· « Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδῖον· » τρίτον φόνος, προσθήκη τοῦ κακοῦ· τέταρτον, ὅτι τοῦ ἀδελφοῦ μείζων ἡ ἐπίτασις· πέμπτον, ὅτι γονεῦσι πένθος ἐποίησεν· ἕκτον, ὅτι τὴν γῆν αἵμασιν ἐμίανεν· ἕβδομον, ὅτι Θεὸν ἐψέυσατο. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, ὅτι « Ποῦ ἐστὶν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου ; » εἶπεν· « Οὐκ οἶδα. » Ἐπτά οὖν ἐκδικούμενα παρελύετο ἐν τῷ ἀναίρεθῆναι τὸν Κάϊν.

Ἐπτά ἐκδικούμενά εἰσι ταῦτα· πρῶτον, ὅτι τὸν Θεὸν παρώργισεν· δεύτερον, ὅτι τὸν πατέρα ἐλύπησεν· τρίτον, μητέρα ἄτεκνον ἀπέδειξε· τέταρτον, ἀδελφὸν ἀπέκτεινε· πέμπτον, αἷμα ἐξέχεεν· ἕκτον, φόνον εἰργάσατο· ἕβδομον, ἄξιον ἐνεκαίνισεν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τί ἐστὶ· « Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφελθῆναι μοι ζῆν, καὶ μὴ ἀποθανεῖν ; »

Ἀπόκ. « Μείζων ἐγένετο ἡ καταδίχη μου· » καὶ γὰρ τοιοῦτος γέγονεν ὁ Κάϊν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ τρόμος καὶ ὁ κλόνος τῶν μελῶν αὐτοῦ, οὐ εἶχεν, οὐδὲ βρῶμα βαλεῖν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἠδύνατο.

Ἐρώτ. ξδ'. Τί λέγει Λάμεχ, ὅτι « Ἄνδρα ἀπ-

⁷⁹ Genes. III, 22. ⁸⁰ Genes. IV, 7. ⁸¹ ibid. 15.

(91) Vide Quæst. 40 Theodor. in Genes.

(92) Est Quæst. 46 Theod. in Genes. immutatis

A dum participes, non pudebat sine vestitu degere. Post admissam vero peccati experientiam foliis membra sua contegebant.

(91) QUÆST. LIX. Quid est : « Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis ?? »

RESP. Per increpationem Deus vanam opinionem Adami reprehendens, dicit : Num factum est quod tu fore putabas? Nunquid enim Deus es factus, sicut malignus ille dixit tibi, et te decepit? Nam excelsior fieri cum cuperet, in minorem decidit conditionem.

QUÆST. LX. Quid est illud : « Conversio ejus ad te erit, et tu dominaberis ei?? »

RESP. Oblato dono, dixit Deus ad Cain : Munus illud tuum, quod obtulisti, ad te respiciat, et tu dominaberis ei, agito cum eo quo. I voles : nam illud ego non admisi.

(92) QUÆST. LXI. Quare cum peccasset Adam, Abel, qui justus erat, mortuus est?

RESP. Quia noluit Deus mortis fundamentum esse firmum : nam si Adam primus fuisset mortuus, firmam illa certe basin habuisset, tanquam quæ primum mortuum, eum qui peccasset, abrupisset. Quia vero eum qui injuste fuit interemptus, primum recepit ; lubricum habet et debile fundamentum.

QUÆST. LXII. Quid est quod dicit : « Omnis qui occiderit Cain septem ultiones exsolvet ?? »

RESP. In iis quæ perpetraverat Cain, primum peccatum fuit invidia, propter prærogativam Abelis; secundum, dolus quo fratrem allocutus est, dicendo : « Eamus in agrum ?? » ; tertium, cædes, prioris mali additamentum ; quartum, peccati augmentum quia occidit fratrem ; quintum, quod parentibus luctum pepererit ; sextum, quod terram sanguine polluerit ; septimum, quod mentitus sit Deo. Interrogatus enim, « Ubinam est Abel frater tuus ? » respondit : « Nescio ?? » Septem igitur ultiones exsoluturus erat qui interficeret Cain.

Ultiones illæ septem, sunt istæ : Prima, quod ad iram provocaverit Deum ; secunda, quod dolore patrem affecerit ; tertia, quod orbam fecerit matrem ; quarta, quod interemerit fratrem ; quinta, quod effuderit sanguinem ; sexta, quod cædem patraverit ; septima, quod Infernum dedicaverit.

QUÆST. LXIII. Quid est quod dixit : « Major est culpa mea quam ut concedatur mihi vita, et non moriar ?? »

RESP. « Major, inquit, est condemnatio mea : » etenim talis per maledictionem Dei factus fuerat Cain, ut terror **268** et membrorum tremor non admitteret, ut vel cibum sibi in os ingerere posset.

(93) QUÆST. LXIV. Quid est quod dicit Lamech :

⁸² ibid. 8. ⁸³ ibid. 9. ⁸⁴ ibid. 13.

paululum verbis.

(93) Vide Quæst. 44 Theodoretii in Genes.

« Occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum⁸⁶? »

RESP. Non dicit hic duo, sicut existimant quidam: neque Cain intelligit, ut quidam fabulantur, sed dicit quemdam et hunc adolescentem. Nam illud: « Virum in vulnus meum, et adolescentem in livorem meum: » hoc est, virum junioris ætatis. Declinavit vero pœnam, propter confessionem peccati, et ipsa sua sententia sententiam Dei cohibuit.

(94) QUÆST. LXV. Quosnam filios Dei vocavit Moses, dicens: « Videntes vero filii Dei filias hominum, acceperunt eas sibi uxores⁸⁷? »

RESP. Ex Adam quidem natus est Seth, qui tertius erat post Abel. Ex Seth autem natus est Enos, qui in Dominum Deum spem habuit et invocavit eum. Unde qui ex hoc nati sunt liberi, filii Dei vocati sunt, quemadmodum etiam nos ex Christi Domini nostri nomine, Christiani nominamur. Segregatum est enim genus Seth, nec est cum iis commistum qui erant ex Cain, quod ille a Deo universorum esset maledictus. Postea vero videntes filius ex cognatione Cain pulchras esse, atque blanditiis decepti, duxerunt eas uxores, et suum ita genus corrupe-runt.

QUÆST. LXVI. Quid est quod dicit: « Cum respexisset Abraham, vidit: et ecce aries unus cornibus implicitus hærebat ad plantam Sabec⁸⁷? »

RESP. Planta Sabec est veneranda crux: juxta Hebræos vero videtur Sabec remissio esse et condonatio. Aries vero qui in Sabec hærebat ad plantam, qui etiam pro Isaac holocaustum oblatus est, præfigurabat Christum, immolatum pro nobis sacrificium immaculatum, et qui pro nobis in cruce mortem subiit. « Nam ejus vibice nos omnes sanati sumus, » inquit Isaias, « et pro nobis cruciatur, et propter peccata nostra vulneratus est⁸⁸. » Sicut igitur aries ille pro Isaac oblatus est, ita Christus immolatus est pro nobis omnibus.

(95) QUÆST. LXVII. Quid est quod inquit Isaac: « Ecce odor filii mei sicut odor agri plenus, cui benedicat Dominus: et det tibi Dominus de rore cœli et de pinguedine terræ et abundantiam frumenti et olei, et serviant tibi populi, » etc.⁸⁹?

RESP. Ager est mundus: ros vero cœli divinitas est: pinguedo autem terræ est humanitas. Quemadmodum igitur ros quidem invisibiliter descendit et in terra consistens apparet, eodem modo Deus Verbum, qui invisibilis est, per carnem in terra conspectus est, et cum hominibus conversatus. Frumentum vero et vinum, sacramentorum divinatorum sunt ænigmata. Et omnes populi serviunt Christo.

⁸⁶ Genes. iv, 23. ⁸⁷ Gen. vi, 2. ⁸⁸ Genes. xxi, 13. ⁸⁹ Isa. liii, 5. ⁹⁰ Genes. xxvii, 27.

(94) Huic quæst. similis est 57 ad Antiochum, et Quæst. 47 Theodoretii in Genesin.

« ἔκτεινα εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι; »

Ἀπόκ. Οὐ δύο λέγει, καθὼς τινες ὑπειλήφασιν, οὐδὲ τὸν Κάιν, ὡς ἕτεροι μεμυθολογήκασιν, ἀλλ' ἓνα, καὶ τοῦτον νέον· « ἄνδρα » γὰρ « εἰς τραῦμα ἔμοι, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἔμοι· » τοιούτεστιν, ἄνδρα νέον ἔχοντα τὴν ἡλικίαν. Διέφυγε δὲ τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐπενεγκών, τὴν θεῖαν ἐκώλυσε ψῆφον.

Ἐρώτ. ξε'. Τίνας υἱούς Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωσῆς, εἰπόν· « Ἰδόντες δὲ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας; »

Ἀπόκ. Ἐκ μὲν τοῦ Ἀδάμ ἐγεννήθη ὁ Σῆθ· τρίτος γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ Ἀβελ· ἐκ δὲ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνὼς. Οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον καὶ Θεόν. Ὅθεν οἱ ἐκ τούτου γεννηθέντες παῖδες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτισαν, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Καὶ γὰρ κεχώριστο τοῦ Σῆθ τὸ γένος, καὶ οὐκ ἐμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀράν. Ὑστερον καὶ εὐσεβεῖς θεασάμενοι τὰς θυγατέρας τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας, καὶ καταθελθέντες, ἔλαβον αὐτάς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκας, καὶ διέφθειραν τὴν οἰκίαν συγγένειαν.

Ἐρώτ. ξς'. Τί ὁ λέγει· « Ἀναβλέψας Ἀβραάμ, εἶδε· καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κεράτων αὐτοῦ ἐν φυτῷ Σαβέκ; »

Ἀπόκ. Φυτόν Σαβέκ ὁ τίμιός ἐστι σταυρός· κατὰ δὲ Ἑβραίους δοκεῖ εἰς Σαβέκ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως. Ὁ δὲ ἐν τῷ Σαβέκ τῷ φυτῷ κατεχόμενος κριὸς, ὅστις καὶ εἰς θυσίαν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαάκ, τὸν Χριστὸν προστύπου, τὸν προσενεχθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἁμωμον ἱερεῖον, καὶ ἐν τῷ σταυρῷ θάνατον ὑποστάνατα ἔνεκεν ἡμῶν. « Τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες λάβθημεν, » φησὶν Ἡσαίας, « καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Ὅσπερ ὁ κριὸς ἐκεῖνος οὖν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαάκ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς προσήχθη ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων.

Ἐρώτ. ζς'. Τί λέγει ὁ Ἰσαάκ, ὅτι· « Ἰδοὺ ὄσμη τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὄσμη ἀγροῦ πλήρης, ὃν εὐλόγησαι Κύριος, καὶ δώῃ σοι Κύριος ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς γῆς, καὶ πλῆθος οἴνου καλοῖνου, καὶ δουλευσάτωσάν σοι ἔθνη, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἀπόκ. Ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος· δρόσος δὲ οὐρανοῦ ἡ θεότης· πίστις δὲ τῆς γῆς ἡ ἀνθρωπότης. Ὅσπερ τοίνυν ἡ δρόσος μὲν ἀοράτως κάτεισι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεταί· ὁμοίως ἀόρατος ὢν ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Καὶ ὁ οἶτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θείων μυστηρίων αἰνίγματα. Δουλεύουσι πάντα τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ.

(95) Vide quæst. 82 Theodoretii in Genes.

Ἐρώτ. ξη'. Τί δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ὁ Ἰακώβ τρεῖς ῥάβδους, χλωρὰν styraciniην, καὶ καρυῖνην, καὶ πλατάνιαν, καὶ (44) ἐλέπτυνεν αὐτάς;

Ἀπόκ. Αἱ τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς εἰσιν αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμητικόν· ἦτοι αἱ τρεῖς θεωραὶ, τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ἦτοι γενικῶς ἢ πρακτικῆ διὰ τῆς καρυῖνης, ἢ θεωρητικῆ δὲ διὰ τῆς styraciniης· διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἠνίκατο.

Ἐρώτ. ξθ'. Τίνο; χάριν ὁ Ἰακώβ ἀναβλέψας εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παραβελιχουῖαν, καὶ εἶπε· « Παρεμβολὴ Θεοῦ αὐτῆ; »

Ἀπόκ. Διὰ τοῦτο ἡ παρεμβολὴ τῶν ἀγγέλων φαίνεται τῷ Ἰακώβ, ἵνα θαρσῆσῃ, καὶ μὴ φοβηθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡσαῦ. Ἐβούλετο γὰρ ὁ Ἡσαῦ ἀποκτεῖναι αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάλαισε καὶ μετ' ἀγγέλου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος· « Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἀνθρώπων δέδοικας; » Ἐγὼ δὲ ὅτι τὸν Θεὸν ἔχει βοηθόν.

Ἐρώτ. σ'. Τί ἐστὶ· « Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱὸς μου, ἀνέβης, ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἀρμόττει ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὡσπερ γὰρ ὁ λέων καὶ καθεύδων φοβερός ἐστίν, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερός καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαβόλῳ. Λέοντα δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ σκύμνον λέοντος ὡς βασιλεῖα καὶ ὡς βασιλέως υἱόν. Τὸ δὲ, « Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » τὴν ἀφατον αὐτοῦ δείκνυσι δύναμιν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν· φησὶ γάρ· « Λύσατε τὸν ναδὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. »

Ἐρώτ. σα'. Τί ἐστὶ· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῦλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῦλον τῆς ὄνου αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἄμπελον μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ λέγει· πῦλον δὲ τὸν ἐξ ἔθνῶν λαδὸν, ὡς ἀδάμαστον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνίκατο, ἀποστείλας τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸ λύσαι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῦλον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Οὔτε πατριάρχης, οὔτε νομοθέτης, οὔτε προφήτης τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· ἀπόστολοι προσαχθέντες ἔλυσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, δεδεμένην ταῖς ἁμαρτίαις.

Ἐρώτ. σβ'. Τί ἐστὶν ὃ λέγει· « Πλυθεὶ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. Τὰ κατὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ λέγει· καὶ τὸ μὲν σῶμα στολὴν ἐνομάζει, τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης. Τὸ δὲ, Χαρωποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ.

QUEST. LXVIII. Quid per illud significatur, quod Jacob tres virgas accepit : styraciniam viridem, nucem, et ex platanis, et decorticavit eas⁹⁰?

RESP. Tres virgæ, symbolice, sunt tres facultates animæ, rationalis, appetitiva et irascibilis : vel tres contemplationes; corporum, rerum incorporearum, et sacræ Triadis : vel generaliter per nucem virgam, activam vitam; per styraciniam, contemplativam, et per eam quæ ex platanis erat, mundum hunc et ejus contemplationem innuit.

QUEST. LXIX. Quare Jacob respiciens vidit castra Dei posita, et dixit : « Castra Dei hæc sunt⁹¹ »?

RESP. eo apparent Jacob angelorum castra, ut considat et non timeat fratrem suum Esau. Erat enim consilium Esau ipsum occidere. Ideo enim cum angelo luctatus est, qui dixit ei : « Me victo, num hominem times? » cognoscebat vero se Deum habere adiutorem.

(96) QUEST. LXX. Quidnam est : « Catulus leonis Juda, de germine, lili mi, ascendisti, accumbens obdormivisti, ut leo, » etc. ⁹²?

269 RESP. Hoc Christo congruit. Quemadmodum enim leo etiam cum dormit terribilis est : sic etiam mors Dominica terrori est tum morti, tum diabolo quoque. Leonem vero ipsum et catulum leonis vocavit tanquam regem et tanquam regis filium. Hoc vero : « Quis excitabit eum? » ineffabilem ejus potentiam declarat. Nam ipse semetipsum excitavit, sicut ipse prædixit, cum inquit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁹³. »

QUEST. LXXI. Quid est illud : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ⁹⁴ »?

RESP. Vineam quidem Jerusalem, pullum vero vocat populum qui est ex gentibus, tanquam indomitum. Hoc namque Dominus quoque adumbravit, missis discipulis ad solvendam asinam et pullum, super quem adhuc nullus hominum sedisset, nullus videlicet patriarcha, nec legislator vel propheta de salute gentium cogitavit, sed apostoli ad id ordinati solverunt humanam naturam, peccatis alligatam.

QUEST. LXXII. Quid est quod dicit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum, » etc. ⁹⁵?

RESP. Hoc de passione Christi dicit, et corpus quidem stolam vocat : sanguinem vero vinum : quandoquidem etiam mysticum illud vinum sanguinem vocavit Dominus. Illud vero, Pulchriores vino sunt ejus oculi, lætitiā quæ passionem ejus secuta est, significat.

⁹⁰ Genes. xxx, 37. ⁹¹ Genes. xxxii, 2. ⁹² Genes. xlii, 9. ⁹³ Joan. ii, 19. ⁹⁴ Genes. xlii, 41. ⁹⁵ ibid.

(96) Horum quædam habentur in quest. 110 Theodoretii in *Genesisin*.

(97) QUÆST. LXXIII. Quis primus nominavit Deum A
in terra?

RESP. Diabolus, cum εἶ Evam diceret : « Quid
est, quod dixit Deus ne comederitis de hoc ligno⁹⁷ »

(98) QUÆST. LXXIV. Quid futurum est de ele-
mentis, sole, luna et stellis in secundo adventu?

RESP. Simul dabitur ipsis locis aliquis et domi-
cilium, sed non in perpetuum abolebuntur.

QUÆST. LXXV. Quare Cain quidem maledixit
Deus, dicens : « Maledictus tu super terram⁹⁷ » ;
Adamo autem loquens, maledictionem imposuit
terræ, dicens : « Maledicta terra in operibus tuis⁹⁸ » ;

RESP. Eo quod Cain negaverit Deum et peccatum
suum absconderit, quapropter majorem quoque in
se pœnam derivavit. Adam vero quia confessus est, B
magnum illud a se supplicium depulit : nam qui
sua peccata confitetur, remissionem consequitur.

QUÆST. LXXVI. Quidnam est : « Quare fremue-
runt gentes, et populi meditati sunt inania⁹⁹ » ;

RESP. Gentes dicit Romanorum, Francorum vi-
delicet genus, qui Christum crucifixerunt. Popu-
lum vero dicit, caput Judæorum. Astiterunt reges
terræ, Pilatus et Herodes ; principes vero, Annas
et Caiphas.

Psalmus pro torcularibus.

QUÆST. LXXVII. Quænam dicit torcularia?

RESP. Ecclesias in quibus vinum funditur, nempe
sacrosanctus Domini nostri Jesu Christi sanguis, C
et sanctum corpus ejus immolatur. Quod vero dicit
Isaias propheta : « Torcular ego calcavi prorsus
solus¹, » hunc habet sensum : Sicuti torcular est
receptaculum et in eo calcantur botri, sic etiam
Christus conculcavit inimicos suos, tum intelli-
gibiles, tum sensibiles. Dicamus autem et illud, quod
botrus et uva Christus est, qui seipso compres-
so, voluntaria plaga et morte distillavit divinum mu-
stum, suoque seipsum sanguine rubere fecit. Est
vero omnino solus : nam solus ipse Christus pro
nobis mortuus est : « Non enim angelus vel legatus
aliquis, sed ipse Christus salvavit nos. » Petrus
namque Christum negavit ipso passionis tempore,
cæteri quoque apostoli dedere se in fugam.

QUÆST. LXXVIII. Quid est : « Sitientes, venite
ad aquas² » ;

270 RESP. Aqua sacrum baptismum significat,
aut lacrymarum fontem, videlicet pœnitentiam.
Hoc vero : « Euntes emite, edite et bibite absque
argento³, » sanctum baptismum Domini nostri
Jesu Christi significat.

Similiter illud, « Dominus diluvium inhabitare
faciet⁴, » significat sacrum baptismum, quia inundat
omnia peccata.

INTERPRETATIO LXXIX. Quid, « Vox Domini in-
tercidentis flammam ignis⁵ » ;

⁹⁷ Genes. III, 4. ⁹⁸ Genes. IV, 11. ⁹⁹ Genes. III, 17. ¹ Psal. II, 4. ² Isa. LXIII, 3. ³ Isa. LV, 1.
⁴ Ibid. ⁵ Psal. XXVIII, 10. ⁶ Ibid. 7.

(97) Hæc quæstio est 46 ad Antiochum.

Ἐρώτ. ογ'. Τίς Θεὸν πρῶτος ὠνόμασεν ἐπὶ τῆς
γῆς ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος εἰπὼν τῇ Εὐφ' : « Τί ὅτι εἶπεν
ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ; »

Ἐρώτ. οδ'. Τί μέλλουσι γενέσθαι τὰ στοιχεῖα,
ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἀστρα ἐν τῇ δευτέρᾳ
παρουσίᾳ ;

Ἀπόκ. Δοθήσεται αὐτοῖς τόπος κατοικίας ἐν ἑνὶ
μέρει, πλὴν οὐκ εἰς τέλος ἀφανισθήσονται.

Ἐρώτ. οε'. Διὰ τί τῷ μὲν Κάϊν κατηράσατο ὁ Θεός,
λέγων : « Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς⁹⁷ » ; ἐπὶ δὲ τοῦ
Ἀδὰμ τῇ γῇ ἐπέθετο τὴν κατάραν εἰπὼν : « Ἐπικα-
τάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου ; »

Ἀπόκ. Ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἠρνήσατο τὸν Θεόν, κρύψας
τὸ ἀμάρτημα : διὸ καὶ μείζονα τὴν καταδίκην εἰργά-
σατο : ὁ δὲ Ἀδὰμ ὁμολογήσας, τὴν πολλὴν ἐξ αὐτοῦ
ἀπίσαστο τιμωρίαν : ὁ γὰρ τὰ ἐκ τούτου πταίσματα ἐξο-
μολογησάμενος ἐπιτυγχάνει ἀφέσεως.

Ἐρώτ. ος'. Τί ἐστίν : « Ἴνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ
λαοὶ ἐμελέτησαν κενά ; »

Ἀπόκ. Ἔθνη λέγει τῶν Ῥωμαίων, ἡγοῦν τῶν
Φράγγων τὸ γένος, τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν.
Λαὸν δὲ λέγει τῶν Ἰουδαίων τὴν κεφαλὴν. Παρέστη-
σαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὁ Πιλάτος τε καὶ ὁ Ἡρώ-
δης, ἄρχοντες δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας.

Ψαλμὸς ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Ἐρώτ. οζ'. Τίνας λέγει ληνοὺς ;

Ἀπόκ. Τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἐκχεῖται ὁ οἶνος,
ἦτοι τὸ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
θύεται καὶ τὸ ἅγιον σῶμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ λέγει ὁ προ-
φήτης Ἡσαίας, ὅτι : Ἀληθὴν ἐπάτησα μονώτατος, »
τοῦτο ἐρμηνεύει. Ὅσπερ ἡ ληνὸς δοχεῖον ἐστίν, καὶ ἐν
ταύτῃ καταπατοῦνται αἱ σταφυλαί : οὕτως κατεπά-
τησε καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, νοητοὺς τε
καὶ αἰσθητοὺς. Εἰπωμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι βότρυς
καὶ σταφυλὴ ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀποθλιψάς ἑαυτὸν ἐκου-
σία πληγῇ καὶ θανάτῳ, ἀπέσταξε τὸ θεῖον γλεῦκος,
καὶ ἐφοίνιξεν ἑαυτὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι. Μονώτατος δὲ
ἐστίν, ὅτι μόνος αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ
ἡμῶν : « Οὔτε γὰρ ἄγγελος, οὔτε πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς
ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. » Ὁ δὲ Πέτρος ἠρνήσατο ἐν
τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, καὶ οἱ λοιποὶ ἐφυγον ἀπό-
στολοι.

Ἐρώτ. οη'. Τί ἐστίν : « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ'
ὕδωρ ; »

Ἀπόκ. Ὑδωρ τὸ ἅγιον βάπτισμα δηλοῖ, ἡ τὴν
τῶν θακρῶν πηγὴν, ἦτοι τὴν μετάνοιαν. Τὸ δὲ,
« Βαδίσαντες, ἀγοράσατε, καὶ φάγετε καὶ πίετε ἀνευ
ἀργυρίου, » τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ.

Ὅσαύτως καὶ τὸ, « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατ-
οικιεῖ, » τὸ ἅγιον ἐμφαίνει βάπτισμα : ἐπειδὴ κα-
τακλύζει πάσας τὰς ἀμαρτίας.

Ἐρμην. οθ'. Τί, « Φωνὴ Κυρίου εἰακόπτοντος φλό-
γα πυρός ; »

(98) Hæc quæstio superius edita

Ἀπόκ. Τοῦτο δηλοῖ τὴν μέλλουσαν κολάσιν τοῦ πυρός· ἐπειδὴ τῆ τοῦ Χριστοῦ προστάξει μέλλει διαίρεθῆναι. Τὸ πῦρ γὰρ ἔχει δύο ἐνεργείας· καὶ τὸ μὲν φωτίζον μέλλει δοῦναι τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ καῖον τοῖς ἀμαρτωλοῖς.

Ἐρμηνεία κ'. Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων·

Ἀπόκ. Ἰστοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι. Ἐπλήσθησαν γὰρ παντοίων δωρεῶν καὶ χαρισμάτων. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καθαρὸς καὶ ἐνάρετος τοιοῦτος ὑπάρχει· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ δρόσος ἐν τῇ Γραφῇ, ποτὲ μὲν δηλοῖ τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τοὺς πειρασμούς καὶ τὴν παραγῆν τῆς ψυχῆς.

Ὅταν δὲ λέγει, ὅτι Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ βέουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ· καὶ, Ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ βρη Σιών, τὰ χρίσματα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅρη δὲ Σιών λέγει τοὺς κατὰ Θεὸν ζώντας πνευματικούς.

Ἄλλιν ὅταν λέγει· Σώσον με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· καὶ, Ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον, τοὺς πειρασμούς λέγει τῆς ψυχῆς.

Ἐρώτ. πα'. Τί ἐστιν· Ἀναβάς εἰς ὕψος, ἡχμαλῶτευσας αἰχμαλωσίαν;

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἀναβάς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν ἕδην ἐσκόλευσε, καὶ ἡχμαλῶτευσας. Τοῦτό ἐστι καὶ τὸ λέγον· Ἐΐπεν ὁ Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, τούτέστιν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπιστρέψω εἰς ἕδην. Βασάν γὰρ ἐρμηνεύεται αἰσχύνῃ. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν σταυρὸν ὡς αἰσχύνῃ εἶχον, καὶ κατάρας ὄργανον τοῦτο ὠνόμαζον. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς ἠγίασεν αὐτὸν, ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος.

Ἐρώτ. πβ'. Τί λέγει· Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπεινάσαν;

Ἀπόκ. Πλούσιους ἐνταῦθα τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ· ἐπτώχευσαν δὲ, ἐπειδὴ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, καὶ ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ λιμός.

Ἐρώτ. πγ'. Τί λέγει· Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν;

Ἀπόκ. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὡσπερ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἐστίν, οὕτω καὶ πάσης ἀμαρτίας ἐστίν ἀρχὴ ὑποβολὴ τοῦ ἐχθροῦ. Διὸ λέγει· Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον, τούτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν λογισμῶν ἐσκόπουν, καὶ ἐδίωκον τὰς προσβολὰς αὐτῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἦτοι τοὺς δαίμονας, τοὺς ποιοῦντας ἐν ἐμοὶ τὴν ἀμαρτίαν, ἐὼς ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας, τούτέστιν ἐκ τῆς ψυχῆς. Πόλις γὰρ Κυρίου ἐστίν ἡ ψυχὴ. Ἐδίωκον γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπέκτεινον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

RESP. Significat iustitiam supplicium ignis, qui tandem jussu Christi videtur. Ignis namque duplicem vim habet, ad lucendum videlicet, quod dabitur justis, et ad cremandum, quod peccatoribus deputabitur.

INTERPRET. LXXX. Quid, « Flumen Dei repletum est aquis¹⁰? »

RESP. (99) Per aquam apostoli notantur, qui omnigenis donis et divina gratia impleti sunt. Ac quisvis homo qui purus et justus est, non aliunde quam hinc talis efficitur: nam aqua et ros, aliquando quidem in Scriptura donum Dei, aliquando vero animæ tentationes et animæ perturbationem significat.

Quando vero inquit: « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent¹¹; » et, « Ut ros Hermon descendens super montes Sion¹², » indicat dona Spiritus sancti. Montes vero Sion dicit, spirituales, qui secundum Deum vivunt, homines.

Rursus quando dicit, « Salvum me fac, Deus, quoniam ingressæ sunt aquæ usque ad animam meam¹³; » et, « Forsitan pertransisset anima nostra aquam fundo carentem¹⁴, » animæ tentationes indicat.

QUÆST. LXXXI. Quid est quod dicit: « Ascendens in altum, captivam duxisti captivitatem¹⁵? »

RESP. Hoc dicit, quia Christus, conscensa cruce, deprædatus est infernum et captivum duxit (1). Et hoc est et illud quod ait: « Dixit Dominus, ex Basan revertar, » hoc est, de cruce ad infernum redibo. Basan enim explicatur, turpitudine. Nam Judæi crucem ut turpitudinem reputant, et ideo maledictionis organum vocabant eam. Sed Christus eam sanctificavit, eo quod in ea salutem hominum profecerit.

QUÆST. LXXXII. Quid est quod dicit: « Divites egerunt et esurierunt¹⁶? »

RESP. (2) Divites hoc loco vocat Judæos, qui inopes facti sunt, eo quod occiderint panem vitæ, et venit super eos fames.

QUÆST. LXXXIII. Quid est quod inquit: « In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperdere de civitate Domini omnes operantes iniquitatem¹⁷? »

RESP. Hujus dicti hæc est sententia: sicut matutinum tempus, diei est initium, sic omnis peccati initium est inimici fraudulenta suggestio. Ideo, inquit: « In matutino interficiebam, » hoc est, respiciebam ad principia cogitationum, et persequabar earum impetus, atque adeo peccatores omnes, nempe demones, qui faciunt in me peccatum, « ut disperderem de civitate Domini omnes, » hoc est ex anima. Anima namque, Domini civitas est. Persequabar enim, inquit, et abscindebam ipsorum ex-

¹⁰ Psal. LXIV, 10. ¹¹ Joan. VII, 38 ¹² Psal. CXXXII, 3. ¹³ Psal. LXVIII, 2. ¹⁴ Psal. CXXIII, 5.
¹⁵ Psal. LXXVII, 19. ¹⁶ Psal. XXXIII, 11. ¹⁷ Psal. C, 8.

(99) Ex Theodoro in psalmum LXIV, v. 10.
(1) Theodoret. in ps. LXXVII, v. 23.

(2) Theodoret. in hunc versum.

pitā, scilicet principia, ad disperdendum eos ex anima, ne operarentur omnem iniquitatem et peccatum.

QUÆST. LXXXIV. Quid est quod inquit : « Catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregati sunt, et in speluncis suis cubabunt » ?

RESP. Catulos leonum, dicit prophetas. Rugiebant vero clamantes et loquentes, ac prophetantes incarnationem Filii Dei. Exortus vero est sol, hoc est, venit Christus et tacuerunt. Prophetæ usque ad Joannem prophetarunt. Hoc est, quod etiam alibi dicit Scriptura : « Tenebrosa aqua, in nubibus aeris. Præ fulgore 271 ejus nubes transierunt » . Tenebrosam aquam dicit divinam Scripturam, quoniam in caligine Moses legem accepit a Deo in monte Sina. Quin ipsi prophetæ quoque non manifeste, sed obscure et tenuiter quodammodo viderunt adventum Christi, et manifestarunt. Nubes enim vocat prophetas, qui prædicarunt, et quasi aquam effuderunt, spiraruntque veluti venti divinum sermonem et legem super terram, quæ est illa tenebrosa aqua. A fulgore vero ejus in conspectu ejus, ut ab ejus in carne adventu coram eo nubes, prophetæ videlicet, cessaverunt et abscesserunt.

QUÆST. LXXXV. Quid est, « Mons Sion iste, in quo habitasti in eo » ?

RESP. Divina Scriptura multis modis vocem montis interpretatur. Et hic quidem mons Sion, est locus Jerusalem, in quo habitavit Dominus ac Deus noster Jesus Christus incarnatus super terram. Montem rursus proprie vocat sanctissimam Deiparam, ut cum inquit : « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem » . Et alibi habetur : « Deus a Theman veniet et Sanctus ex monte opaco et denso » . Mons autem dicitur sancta Deipara. Quia quemadmodum ii qui in campo ambulant, et calore æstuant, si montem subeunt, velut rore conspersi umbra arborum montis, vel aqua sedant æstum flammæ : eodem modo se habuit erga homines immaculata Virgo, quæ rore quodam sui partus animas hominum æstu peccati confectas in vitam revocavit, et in umbra alarum sui Filii fovit. Montes vero dicuntur etiam dæmones, propter tumorem superbiz. « Qui tangit montes, et fumigant » , hoc est, qui dæmonibus appropinquat, qui tanquam fumus dissipantur et evanescent. Mons item virtus dicitur, quemadmodum sanctus Gregorius inquit. Siquidem etiam in hoc monte Deus apparet hominibus, ipse quidem a sui domicilii specula descendens, nos vero ex ima humilitate nostra in sublime tollens.

QUÆST. LXXXVI. Quare virtus dicitur mons ?

RESP. Quia sicut mons etsi excelsus est, supra

ἤτοι τὰς ἀρχάς, ὅπως ἐξολοθρεύσω αὐτοὺς ἐκ τῆς ψυχῆς, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι πᾶσαν ἀνομίαν καὶ ἀμαρτίαν.

Ἐρώτ. πδ'. Τί λέγει· « Σκύμνοι ὠρούμενοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρώσιν αὐτοῖς. Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται ; »

Ἀπόκ. Σκύμνους λέγει τοὺς προφήτας. Ὠρούοντο δὲ κρᾶζοντες καὶ λέγοντες, καὶ προφητεύοντες τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνέτειλεν δὲ ὁ ἥλιος, τουτέστιν, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐσιώπησαν. Οἱ προφήται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τοῦτό ἐστι καὶ ὃ λέγει ἡ Γραφή ἀλλαχού· « Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων· Ἀπὸ τῆς τηλαυγῆσεως αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον. » Σκοτεινὸν ὕδωρ λέγει τὴν θείαν Γραφήν, ἐπειδὴ ἐν γνόφῳ ἐδέξατο ὁ Μωσῆς τὸν νόμον ἐν τῷ Σινᾷ παρὰ Θεοῦ. Ἐτι δὲ καὶ οἱ προφήται ἀμυδρῶς πωρ καὶ σκοτεινῶς καὶ λεπτῶς πωρ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἔβλεπον, καὶ ἐδήλουν. Νεφέλας γὰρ τοὺς προφήτας λέγει, ἐπειδὴ ἐκήρυξαν, καὶ ὡς ὕδωρ ἐξέχεον, πνεύσαντες ὡς ἀέρες τὸν θεῖον λόγον καὶ νόμον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκοτεινὸν ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ τῆς τηλαυγῆσεως αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἢ ὡς ἀπὸ τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίης αὐτοῦ ἐμπροσθεν αὐτοῦ αἱ νεφέλαι, ἦγον οἱ προφήται, ἔπαυσαν καὶ ὑπεχώρησαν.

Ἐρώτ. πε'. Τί ἐστὶν· « Ὅρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ ; »

Ἀπόκ. Ἡ θεία Γραφή πολλαχῶς ἐρμηνεύει τὸ ὄρος. Καὶ τοῦτο μὲν ὄρος Σιών ἐστὶν ὁ τόπος Ἱερουσαλήμ, ἐν ᾧ κατέσκησεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς σαρκωθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρος πάλιν δὲ κυρίως ὀνομάζει τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὡς ὅταν λέγει· « Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος· » καὶ ἀλλαχού· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμᾶν ἦξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ βασίως. » Ὅρος δὲ λέγεται ἡ ἀγία Θεοτόκος. Ἐπεὶ ὡς περ οἱ ἐν τῷ κάμπῳ περιπατοῦντες, καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ καύματος, προσεγγίζοντες ἐν τῷ ὄρει, δροσίζονται ὑπὸ τὴν σκιάν των δένδρων τοῦ ὄρους, ἢ καὶ διὰ τοῦ ὕδατος παραμυθοῦνται τὸν καύσωνα τῆς φλογός· τοιοῦτον τρόπον γέγονε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀγνή Παρθένος, τῷ δροσισμῷ τῆς κνοφορίας αὐτῆς τὰς ψυχὰς των ἀνθρώπων καταφλεγόμενας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀνεζώωσε, καὶ τῇ σκιᾷ των πτερυγῶν τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς περιέθαλψεν. Ὅρος δὲ λέγονται καὶ οἱ δαίμονες διὰ τὸν ὄγκον τῆς ὑπερηφανίας. « Ὁ ἀπτόμενος των ὄρων, καὶ καπνίζονται· » τουτέστιν ὁ προσεγγίζων τοῖς δαίμοσι, καὶ ὡς καπνὸς διαλύονται καὶ ἀφανίζονται. Ὅρος δὲ λέγεται, καὶ ἡ ἀρετὴ, καθὼς ὁ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος φησιν· ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ Θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μέντοι καταβαίνων ἀπὸ τῆς οἰκείας περιωπῆς, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ τῆς κάτωθεν ταπεινώσεως.

Ἐρώτ. πες'. Διὰ τί λέγεται ὄρος ἡ ἀρετὴ ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὡς περ τὸ ὄρος ὑψηλὸν τῆς γῆς,

²⁶ Psal. ciii, 21, 22. ²⁷ Psal. xvii, 12, 13.

²⁸ Psal. ciii, 32.

²⁹ Psal. lxxiii, 3.

³⁰ Psal. lxxvii, 17.

³¹ Habac.

χαμηλότερον δὲ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ ἔργα-
ζόμενος τὴν ἀρετὴν· ὑψηλότερος μὲν ἐστὶ τῆς γῆς,
διότι ἀνώτερος ὑπάρχει τῶν βιωτικῶν φροντίδων, καὶ
τῶν τοῦ κόσμου ὑλῶν· χαμηλότερος δὲ ὑπάρχει τοῦ
οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ἀκμὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐστὶ, καὶ
οὐκ ἀπέθανε, ἵνα ἐλευθερωθῆ παντελῶς τοῦ κόσμου
τούτου· καὶ ἐν τούτῳ ἴσταται μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς,
καθάπερ τι θρῶς, ὡς εἴρηται· ἐπειδὴ καὶ, « Ὅρη τὰ
ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, » ὅταν λέγει, τὰς ὑψηλὰς ἀρε-
τὰς ὀνομάζει· ἐλάφους δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων·
ἐπειδὴ ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τῶν ἀρετῶν ἐργασίαις, ὡσπερ
ἐλαφοὶ ἐν τῷ θρῶι, τριβοδατοῦσιν αἱ ψυχὰς τῶν
ἁγίων. Πέτρα δὲ καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς ἐστὶν ὁ
Χριστός· Ὑπάρχει δὲ καταφυγὴ τῶν ἐν ἐρήμῳ καθ-
εζομένων.

Ἐρώτ. πζ'. Τί λέγει τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ κατοικία;

Ἀπόκ. Ὁ ἐρωδιὸς θρνεὸν ἐστὶν, ὡς λέγουσί τινες·
τὸ δὲ θρνεον φωλεύει ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐν κορυφῇ τι-
νος δένδρου. Ἐρχονται δὲ τὰ μικρὰ στρουθία, καὶ
φωλεύουσιν ὑποκάτω αὐτοῦ γύρωθεν ἐν τῷ δένδρῳ.
Ἡγεῖται δὲ αὐτῶν καὶ ἐπικαθέζεται ἡ κατοικία τοῦ
ἐρωδιοῦ, φυλάττει δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν φθοροποιῶν
ἐρπετῶν, τῶν θελότων κακῶσαι αὐτά.

Ἐρώτ. πη'. Τί λέγει ὁ Προφήτης, ὅταν λέγει·
« Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης τῷ Δαβὶδ; »

Ἀπόκ. Τέλος λέγει ὁ Προφήτης τῆς αὐτοῦ ζωῆς.
Ἐπύξεται τοίνυν ὁ Προφήτης, ἵνα μὴ γένηται τὸ
τέλος τῆς ζωῆς καὶ περιπέση εἰς βλάβην τινά. Πᾶσα
γὰρ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν δαπανηθῆ κακῶς, καὶ
τὸ τέλος αὐτοῦ γένηται χρηστὸν, χάρις καὶ δόξα
ἐστίν. Ἐὰν δὲ τὸ τέλος καταστραφῆ, τοῦτο ἀθλιότης.
Διὰ τοῦτο ἐπεύχεται ὁ Προφήτης γενέσθαι τὸ τέλος
τῆς ζωῆς αὐτοῦ καλόν· ἐπὶ τοῦτο καὶ γὰρ ψαλμὸν
συνεγράψατο.

Ἐρώτ. πθ'. Τί λέγει· « Καυχῆσονται ὅσοι ἐν δό-
ξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν; »

Ἀπόκ. Ὅσους λέγει τοὺς πνευματικούς καὶ
ἁγίους ἀνθρώπους, οἵτινες καυχῶνται μετὰ θάνατον
ἐπὶ ταῖς κοιταῖς αὐτῶν. Κοῖται δὲ εἰσιν αἱ μοναὶ τῶν
ἁγίων, ἃς εὐρίσκουσι μετὰ θάνατον, καὶ ἀγάλλονται
ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν διδάσκουσα ἡ θεία Γραφή,
καὶ δηλοῦσα, ὠνόμασεν αὐτὴν ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ
κλίνην, καὶ θάνατον. Ὑπνον μὲν, ὡς ὅταν λέγει ὁ
Δαβὶδ· « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ
ὕπνωσω » ἤτοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ καταντήσω· σχολάσω εἰς
αὐτὸ τὸ ζῆν ἐν Θεῷ, κατὰ τὸν εἰπόντα ἅγιον Ἀπόστο-
λον· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός »
κοίτην δὲ, ὡς ὅταν λέγει· « Καυχῆσονται ὅσοι ἐν
δόξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. »
Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐν τῇ κοίτῃ πεσὼν ἀναπέπαιται καὶ
ὕπνῳ ἠδέως· οὕτως καὶ ὁ τελειωθείς ἐν Θεῷ, καὶ
φθάσας εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ
πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀναπέπαιται ἐν Θεῷ,
ὡσπερ κοίτην ἡγούμενος τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν. Πό-

A terram, cælo tamen est humilior, ita qui in vita
sua virtutem exercet : terra quidem est excelsior,
eo quod hujus vitæ curas et mundi negotia superet;
nihilominus tamen est inferior cælo, propterea
quod adhuc in hac vita existit, et nondum est
mortuus, ut penitus hoc mundo liberetur. Atque
ob id inter cælum terramque tenet medium, sicut
mons, quemadmodum dictum est. Deinde cum dicit :
« Montes excelsi cervis ²², » altos montes, ex-
celsas virtutes ; cervas vero, sanctorum animas
vocat : quandoquidem in excelsis actionibus virtu-
tum, sicut in montibus cervæ, versantur animæ
sanctorum. Petra vero refugium leporibus, est
Christus. Estque refugium eorum, qui sedent in
deserto.

B QUÆST. LXXXVII. Quid significat, habitatio herodii?

RESP. Herodius, ut aliqui dicunt, est avis, quæ
nidum in deserto loco, in arboris alicujus cacumine
collocat. Veniunt vero passeruli, et subter ipsam
circumquaque in arbore nidificant. Dux autem
ipsorum est, eisque superponitur domus herodii,
quæ eos a nocivis reptilibus quæ ipsos lædere
volunt, custodit.

QUÆST. LXXXVIII. Quid vult Propheta cum
inquit : « In finem ne perdas David ²³ ? »

RESP. Finem suæ vitæ, dicit Propheta. Orat
itaque Propheta ne vitæ suæ finis veniat, neve
incidat in aliquod damnum. Nam tota hominis
vita si male transacta, finis autem ejus bonus
fuerit, gratia est et gloria. Si vero finis funestus
fuerit, hoc demum est miserum. Orat ergo Pro-
pheta, ut suæ vitæ finis bonus sit : nam ideo con-
scripsit hunc psalmum.

272 QUÆST. LXXXIX. Quid est quod inquit :
« Gloriabuntur sancti in gloria, et exsultabunt in
cubilibus suis ²⁴ ? »

RESP. Sanctos dicit spirituales et probos homi-
nes, qui gloriabuntur post mortem in cubilibus
suis. Cubilia vero sunt mansiones sanctorum, quas
post mortem inveniunt, et exsultant in regno cæl-
lorum.

Exitum vitæ in gratia Dei obvenerit docens
et ostendens divina Scriptura, vocavit ipsum,
somnia, cubile, lectum, et mortem. Somnum qui-
dem vocat, ut cum ait David : « In pace in idipsum
dormiam et requiescam ²⁵; » in idipsum videlicet
occurram, et huic rei operam dabo, ut vivam in
Deo, juxta sanctum Apostolum, qui inquit : « Vivo
autem jam non ego, vivit vero in me Christus ²⁶. »
Cubile vero vocat, cum inquit : « Gloriabuntur
sancti in gloria, et exsultabunt in cubilibus suis ²⁷. »
Sicut enim qui in cubili cubat, requiescit et sa-
viter dormit : sic qui consummatus in Deo est, et
qui crevit in virum perfectum ad mensuram ætatis
plenitudinis Christi, requievit in Deo, tanquam cu-

²² Psal. ciii. 18. ²³ Psal. lvi. 1. ²⁴ Psal. cxlix. 5. ²⁵ Psal. iv. 9. ²⁶ Galat. ii. 20. ²⁷ Psal. cxlix. 5.

bile reputans consummationem in Dei gratia obvenientem. Cubilis autem pedes, ait virtutes. Lectum autem appellat, cum inquit Salomon : « Sexaginta robusti circumdant ipsum³⁸. » Quando enim ad perfectionem venerit justus, circumdant et circa ipsum incedunt fortes, angeli videlicet, juxta dictum illud : « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear³⁹. » Est vero familiare divinæ Scripturæ, etiam angelum vocare Dominum; ut Manoe contingit : « Deum vidimus, » inquit⁴⁰, cum esset in phantasia Dei. Denique mortem quoque vocavit David illum exitum, cum inquit : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus⁴¹. » Vides quomodo et somnum, et cubile, et lectum, et mortem illum esse ostenderit divina Scriptura? Mortem autem illam nominavit, quod ille qui mortuus est justificatus sit a peccato. Quemadmodum enim qui mortuus est, non potest rursus reverti in vitam et amplius peccare; ita qui apud Deum hoc honore dignus est habitus, non potest retrocedere, sed ait cum David : « Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo⁴²? » Et cum Paulo : « Sive namque vivimus, sive morimur, Domini sumus⁴³. » Et rursus : « Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus : quod vero nunc in carne vivo, vivo in fide⁴⁴. » Quapropter sancti ea in re perfecti, et sancti martyres etiam contempserunt tormenta

PROPOSITIO XC. « Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum⁴⁵. »

INTEPR. Exaltationes Dei, sunt doctrinæ legis et statuta spiritualia. Ut enim spirituales doctores habent a Spiritu sancto dona gratiæ, in gutture suo, id est in ore suo et in lingua sua, et docent populum; ancipites autem gladii sunt duo Testamenta, vetus et nova lex; nam sicut miles gladium ancipitem vibrans, inimicos interimit, et populum tuetur; sic etiam doctores spirituales, ancipites habent gladios, doctrinas Veteris et Novi Testamenti, per quas vindictam sumunt in gentibus, illasque in supplicium conjiciunt, immittentes iram a Deo, per suas ad Deum supplicationes. Similiter quoque communem populum fidelium redarguant et instituunt ad bonum. Quando vero non audiunt eos, sed bono adversantur atque contempnunt illos, tunc etiam ipsis immittunt supplicium per suam deprecationem ad resipiscentiam, ut videlicet castigati discant non inobsequentes esse Deo et Dei ministris. Nam qui spirituales homines audit, Deum audit⁴⁶, quemadmodum dixit ipse Christus. Neque enim ad interitum, sed ad utilitatem ipsorum, spirituales illi castigationem inducunt, ad correctionem boni et ad gloriam Dei, tanquam amantes et ultores Dei, osioresque mali.

εις ὄξαν Θεοῦ, ὡς ζηλωταὶ καὶ ἐκδικηταὶ τοῦ Θεοῦ,

δας καὶ τῆς κοίτης τὰς ἀρετὰς λέγει· κλίνην δὲ, ὡς ὅταν φησὶ Σολομὼν· « Ἐξήκοντα δυνατοὶ κυκλοῦσιν αὐτήν. » Ὅταν γὰρ εἰς τὸ τέλειον ἔλθῃ ὁ ἐνάρετος, περικυκλοῦσι καὶ περιστοιχοῦσιν αὐτὸν οἱ δυνατοὶ, ἦτοι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν εἰπόντα· « Προεωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Φίλον δὲ τῆ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν καὶ τὸν ἄγγελον Κύριον, ὡς ἐπὶ τοῦ Μαωὲ, « Θεὸν ἐωράκαμεν, » ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου. Θάνατον δὲ πάλιν εἶρκεν αὐτὴν ὁ Δαβὶδ εἰπὼν· « Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Εἶδες πῶς καὶ ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ κλίνην, καὶ θάνατον αὐτὴν ἔδειξεν ἡ θεία Γραφή. Θάνατον δὲ ταύτην εἶρκεν, ὅτι ὁ ἀποθάνων δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὅσπερ γὰρ τὸν τεθνεῶτα οὐκ ἐστὶν ἐπιστρέψαι ἐν βίῳ καὶ ἁμαρτῆσαι οὐκ ἔτι· οὕτως οὐδὲ τὸν οὕτω καταξωθέντα οὐκ ἐστὶν εἰς τὰ ὀπίσω στραφῆναι, ἀλλὰ λέγει μετὰ τοῦ Δαβὶδ· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » μετὰ δὲ τοῦ Παύλου· « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. » καὶ πάλιν· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν μοίᾳ Χριστοῦ. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. » Εἰς τοῦτο τελειωθέντες οἱ ἅγιοι, κατεφρόνησαν τὸν κόσμον, καὶ οὐχ ἠδονὴν ἠγοῦντο τὴν ἠδονὴν τοῦ κόσμου τούτου. Οἱ δὲ μάρτυρες τὰς βασάνους κατεφρόνησαν.

mundum contempserunt, et hujus mundi voluptates.

Κείμενον ἴ'. « Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαίαι διστομοὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Ἐρμην. Ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ εἰσὶν αἱ διδασκαλίαι τοῦ νόμου καὶ αἱ πνευματικαὶ διατάξεις· ὡσπερ γὰρ ἔχουσιν οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισματα δωρεῶν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, ἦτοι τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν· ῥομφαίαι διστομοὶ εἰσὶν αἱ δύο Διαθήκαι, ὁ παλαιὸς νόμος καὶ ὁ νέος· ὡσπερ γὰρ ὁ στρατιώτης, βαστάζων ξίφος διστομον, τοὺς ἐχθροὺς κατασφάττει καὶ τὸν λαὸν διαπύζει· οὕτως καὶ οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ῥομφαίας διστόμους ἔχουσι, τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ἐ' ὧν ποιοῦσιν ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς τιμωρίαν ἐμβάλλουσιν αὐτούς, ἀποστέλλοντες αὐτοὺς ὀργὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἰκετηρίας τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ὅσαύτως καὶ τὸν κοινὸν λαὸν τῶν πιστῶν ἐλέγχουσι καὶ διδάσκουσιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν δὲ μὴ ἀκούσωσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐναντιοῦνται τὸ ἀγαθόν, καὶ καταφρονοῦσιν αὐτῶν, τότε καὶ αὐτοὶ ἀποστέλλουσι διὰ προσευχῆς τιμωρίαν πρὸς σωφρονισμὸν, ὅπως παιδευθέντες σωφρονισθῶσιν, μὴ παρακούειν Θεοῦ, μήτε τῶν θεραπεύοντων αὐτοῦ· ὅτι ὁ ἀκούων πνευματικῶν ἀνδρῶν ἀκούει Θεοῦ, καθὼς εἶρκεν ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ πρὸς βλάβην, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν ἐπάγουσι τὴν παιδείαν οἱ πνευματικοὶ, καὶ πρὸς διόρθωσιν ἀγαθοῦ, καὶ μιστητὰ τοῦ κακοῦ.

³⁸ Cant. iii, 7. ³⁹ Psal. xv, 7. ⁴⁰ Judic. xiiii, 22. ⁴¹ Psal. cxv, 14. ⁴² Psal. xxvi, 4. ⁴³ Rom. xiv, 8. ⁴⁴ Galat. ii, 20. ⁴⁵ Psal. cxlix, 6. ⁴⁶ Luc. viii, 12.

ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΑΥΛΟΥ.

A

273 EX EPISTOLIS PAULI.

Ἐρώτ. ια'. « Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. »

Ἐρμηνεία. Ἐπαινεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὸ ἀγαθόν. Ἐλλήνα δὲ οὐ τὸν εἰδωλόλατριν λέγει, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ, μὴ πιστεύοντα δὲ τὸν Χριστόν, μήτε νόμον κρατοῦντα τὸν παλαιόν· ἀλλὰ χωρὶς νόμου ὑπάρχει. Ὀνομάζει δὲ καὶ σέβεται τὸν Θεόν, καὶ φυλάττει καὶ ἀρετὴν. Ὁ τοιοῦτος ἐάν καὶ πταίσῃ, ἐλαφρότερον μέλλει κολάζεσθαι ὑπὲρ τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος παραβαίνει τὸν νόμον καὶ ἔχει τὴν κατηγορίαν μείζονα. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς τό· « Ὅσοι ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· » τὴν ἐλαφρότερον κόλασιν ὑπολάμβανε· τὸ δὲ, « Ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, » τὴν χεῖρονα κόλασιν καὶ τιμωρίαν.

Κείμενον ιβ'. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. »

Ἀπόκ. Σύμφυτοι γεγόναμεν, ἤγουν μέτοχοι· ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν, ταφὴν ἐν τῇ γῆ, ἔφυσε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ· οὕτω καὶ τὸ ἡμῶν σῶμα, ταφὴν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσε δικαιοσύνην ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ ὁμοίωμα οὕτως ἔχει· ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι θνήσκοντες ἀνιστάμεθα. Τὸ γὰρ καταδύσαι τὸ παιδίον ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τρίτον καὶ ἀναδύσαι, τοῦτο δηλοῖ τὸν θάνατον καὶ τὴν τρίτῃμερον ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐρώτ. ιγ'. Τί ἐστὶ· « Τὴ γὰρ ἀδύνατον διὰ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει, διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεός, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἀπόκ. ἠσθένει, φησὶν, ὁ νόμος εἰς τὸ δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος τὴν τυραννίδα καὶ τὴν πύρωσιν ὑποφέρειν τῆς σαρκὸς. Διὰ τοῦτο ἐπεμφεν ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ κατακρίνῃ τὴν ἀμαρτίαν. Τὸ δὲ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, οὐκ εἶπεν, ἐν σαρκὶ ἀμαρτίας, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι. Ὁμοιώθη γὰρ κατὰ πάντα ἢ ἀνθρωπίνῃ σάρξι τοῦ Χριστοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ, καθ' ὅ ὁ τέλειος ἄνθρωπος ἦν. Ἀμαρτωλὸς δὲ οὐκ ἐγένετο ἢ σὰρξ αὐτοῦ, καθάπερ ἡ ἡμετέρα σὰρξ. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. »

Ἐρώτ. ιδ'. Τί λέγει· « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ; »

Ἀπόκ. Τῷ λυπήσαντι σε καὶ θλίψαντι, ἢ ἀδικήσαντι, συγχώρησον σὺ αὐτῷ, ἀνάθου δὲ τῷ Θεῷ τὰ τῆς ἐκδικήσεως, κακέινος οικονομῆσαι τὰ δέοντα. Τὸ δὲ, « Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἐν ᾧ δοκιμάζει, » τοῦτο δηλοῖ ὅταν ποιεῖς τι οἰκονομικῶς πρὸς σωτηρίαν

QUÆST. XCI. « Gloria, honor et pax omni qui operatur bonum : Judæo primum et Græco. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Nam quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt ; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur ⁴⁷. »

INTERPRET. Laudat omnes qui operantur bonum. Græcum vero dicit, non idololatram, sed qui colit quidem Deum, neque tamen credit in Christum, neque veterem legem tenet, sed sine lege est, ac Deum invocatur et colit, servatque nihilominus virtutem. Nam talis etiamsi labatur, levius tamen punietur quam Judæus : quoniam Judæus legem transgreditur, estque graviori obnoxius accusationi. Quando enim audis illud : « Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt : » minus supplicium reputa. Hoc vero : « Quotquot in lege peccaverunt : » isti nempe graviores pœnam et supplicium subibunt.

PROPOSITIO XCII. « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus ⁴⁸. »

RESP. Complantati facti sumus, participes videlicet : quemadmodum corpus Domini sepultum in terra, mundo salutem peperit ; sic nostrum quoque corpus in baptismo sepultum, nobis ipsis justitiam protulit. Similitudo autem sic habet : Sicut Christus mortuus est, et tertia die resurrexit ; sic et nos in baptismo morientes, resurgimus. Nam quod infantem ter in piscinam immergimus, et ter educimus, id mortem Christi, et post triduum resurrectionem significat.

QUÆST. XCIII. Quid est : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus ⁴⁹, » etc.

RESP. Infirmabatur, inquit lex, videlicet ad justificandum hominem. Non enim poterat homo tyrannidem et incendium carnis sustinere. Ideo misit Deus unigenitum Filium suum, ut per carnem suam condemnaret peccatum. Hoc vero quod dicit, in similitudine carnis peccati, non dixit, in carne peccati, sed in similitudine. Nam humana caro Christi in omnibus est similis facta humanæ carni, qua ratione perfectus est homo. Peccatis vero caro ejus non fuit obnoxia, sicuti nostra est : « Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ⁵⁰. »

QUÆST. XCIV. Quid est, quod dicit : « Date locum iræ ⁵¹ ? »

RESP. Ei qui te contristavit ac tribulavit vel affecit injuria, condona, omnemque vindictam remitte Deo, qui quod æquum est dispensabit. Illud vero : « Beatus qui non judicat in eo quod probat ⁵², » hoc significat : quando per dispensationem

⁴⁷ Rom. II, 10-12. ⁴⁸ Rom. VI, 5. ⁴⁹ Rom. VIII, 5. ⁵⁰ Isa. LI, 9 ; I Petr. II, 22. ⁵¹ Rom. XII, 9. ⁵² Rom. XIV, 23.

feceris aliquid, quod ad salutem fratris tui spectet, etiamsi id omnes incusent, si tua te conscientia non condemnat, beatus es.

QUÆST. XCV. Quid est, quod inquit : « Quoniam et Judæi signum petunt, et Græci sapientiam quaerunt : nos autem prædicamus Christum crucifixum⁸² ? »

RESP. Si dixerimus, inquit, Judæo : Crede, respondet, excitate mortuos, medemini insanis. Si Græco idem dicamus, petit a nobis rhetoricum ornatum in verbis. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, qui est signorum potentia, et sapientiae pelagus. Verum ipsi quidem offenduntur et stultam reputant prædicationem, quando Deum crucifixum esse audiunt : quod tamen non mirum ; nam qui infirmis sunt oculis, non possunt pure videre solem. Ad eundem modum etiam isti. Illud autem, « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus⁸³, » de cruce loquitur. Nam sapientes et philosophi etiam præstantiores, inaniter laborarunt et occupati fuerunt, nec quidquam boni perpetrarunt. Crux vero quam illi stultitiam reputabant, mundum salvum fecit : et propterea omnibus sapientior est, eo quod tanta bona operata sit.

274 QUÆST. XCVI. Quomodo vero dicit : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus⁸⁴ ? »

RESP. Infirmitatem Dei vocat sensum apostolorum, qui homines cum essent idiotæ et illitterati, tamen brevi tempore totum orbem quasi sagena capientes, reges et principes, sapientes et magnates devicere.

PROP. XCVII. Quid est illud : « Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est⁸⁵ ? »

RESP. Vides, quomodo nominet ipse sapientiam, quam prius stultitiam vocaverat. Etenim mysterium primum dispensationem dicit, ideo quod nullus neque angelus, nec alia aliqua creata potestas cognovit hoc mysterium et dispensationem istam, quod in terra Deus carnem assumpturus esset. Posteaquam vero factum est, omnibus innotuit : quemadmodum inquit Apostolus : « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus, in caelestibus⁸⁷. » Vocat autem alibi quoque mysterium, eximia illa opera Dei, nempe nativitatem, stabulum, baptismum, crucem, mortem, resurrectionem et ascensionem. Sicut etiam sanctus Gregorius Theologus (3) mysteria vocat festa, in sermone *De luminibus* : « Rursus Jesus ille meus, et iterum mysterium. » Hoc autem dicit, propter festum baptismi : similiter etiam in reliquis.

QUÆST. XCVIII. Quid est, quod inquit : « Si cuius opus arserit, damnum patietur : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem⁸⁸ ? »

RESP. Si cuius opus arserit, damnum patietur regni caelorum : salvus vero fiet ipse tanquam per ignem. Quomodo vero servabitur ? hoc est, salvus

Α τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ πάντες μέμφομεθα, τὸ δὲ σὸν συνειδὸς οὐ κατακρίνει σε, μακάριος εἶ.

Ἐρώτ. 143. Τί λέγει· « Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον ; »

Ἀπόκ. Ἐάν εἰπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίω· Πίστευσον· λέγει, Ἀναστήσατε νεκρούς, ἵασασθε μαινῶντας. Ἐάν δὲ εἰπωμεν Ἕλληγι, ἀπαιτεῖ ἡμῖν βητορικὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, ὅστις ἐστὶ καὶ δύναμις τῶν σημείων, καὶ πέλαγος τῆς σοφίας. Ἄλλ' ἐκεῖνοι σκανδαλίζονται, καὶ μωρὸν ἡγοῦνται τὸ κήρυγμα, ἀκούοντες Θεὸν ἐσταυρωμένον· καὶ οὐ θαῦμα, καὶ γὰρ οἱ ὁσθενοῦντες τοὺς ὀφθαλμούς, οὐ δύνανται βλέπειν τὸν ἥλιον καθαρῶς· αὐτῶ καὶ αὐτοί. Τὸ δὲ, ὅτι « Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, » λέγει τὸν σταυρὸν. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ δυνατοὶ εἰς μάταια ἠσχολήθησαν, καὶ ἐφιλοπύνησαν, καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν κατώρρωσαν. Ὁ δὲ σταυρὸς, ἐν ἐνόμῳ ἐκείνοι μωρίαν, τὸν κόσμον ἔσωσε· καὶ διὰ τοῦτο σοφώτερον πάντων ἐστίν, ὅτι μέγала εἰργάσατο ἀγαθά.

Ἐρώτ. 145. Καὶ, « Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, » οὕτω λέγει.

Ἀπόκ. Ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἀποστολὴν τὸ φρόνημα, ὅτι ἄνθρωποι· ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι ἐν βραχεὶ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν (4), καὶ βασιλεῖς, καὶ ἀρχοντας, καὶ σοφοὺς, καὶ δυνάστας ἐνίκησαν.

Κείμενον 147. « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. »

Ἀπόκ. Ὁρᾷς, πῶς καλεῖ αὐτὸς σοφίαν, ἣν ἔλεγε πρῶτον μωρίαν. Καὶ γὰρ μυστήριον πρῶτον οἰκονομίαν λέγει, ὅτι οὔτε ἄγγελος, οὔτε κτιστὴ δύναμις ἄλλη ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον καὶ τὴν οἰκονομίαν ταύτην, ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς σαρκωθῆναι. Ὅταν δὲ γέγονε, τότε πάντες ἐγνώκασιν, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Ἴνα γνωρισθῆ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Λέγει δὲ ἀλλαγῆναι πάλιν μυστήριον τὰ ἐξαιρετα ἔργα τοῦ Θεοῦ, οἷον τὴν γέννησιν, τὴν φάτην, τὸ βάπτισμα, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν, καθὼς καὶ ὁ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μυστήρια τὰς ἑορτὰς καλεῖ ἐν τῷ *Εἰς τὰ φῶτα λόγῳ*· « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. » Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ βαπτίσματος· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐρώτ. 147. Τί λέγει· « Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός ; »

Ἀπόκ. Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· σωθήσεται δὲ αὐτὸς ὡς διὰ πυρός. Πῶς δὲ σωθήσεται ; τουτέστι,

⁸² I Cor. 1, 22, 23.

⁸³ ibid. 25.

⁸⁴ ibid.

⁸⁵ I Cor. 13, 7.

⁸⁶ Ephes. 3, 10.

⁸⁷ I Cor. 13, 15.

(3) Greg., Orat. 39' in sancta lumina Epiphaniæ.

(4) In σχηγεύειν, vide *Oronasticos*.

σῶς καὶ ἀκέραιος μένει ἐν τῷ πυρὶ, καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ μόνον κατακαήσεται καὶ χαυθήσεται. Αὐτὸς δὲ ἀκέραιος μένει εἰς αἰῶνα αἰῶνος κολαζόμενος, καὶ οὐ διαλυθήσεται.

Ἐρωτ. ιθ'. Τί λέγει· « Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύρμα ζυμοί; »

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει διὰ τοὺς πονηροὺς καὶ σχολοὺς ἀνθρώπους. Ὅτι, ὡσπερ ἡ παλαιὰ ζύμη μικρὰ μὲν ἔστι, πολὺ δὲ ἄλευρον ποιεῖ ζυμωθῆναι· οὕτω καὶ ὁ κακοποιὸς ἄνθρωπος, τρέφων ἐν ἑαυτῷ τὴν κακίαν, μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ γίνεται σκάνδαλον, καὶ καταβλάπτει πολλοὺς. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγει· « Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέοι. » τούτέστιν· Ἐκδιώξατε τὸν πονηρὸν καὶ σχολιδὸν ἐξ ὑμῶν, ἢ φύγετε ἀπ' αὐτοῦ· ἐπειδὴ πᾶσα κακία μολύνει τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ, φεύγων τοὺς πονηροὺς, ἔλεγεν· « Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων. » Διὰ τὴν δὲ ταῦτα ὁμοίαν· Ἐπειδὴ πάλιν λέγει ἄλλαχι· « Μετὰ ὁσίου ὁσίος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψης. » Καὶ γὰρ οἶός ἐστιν ὁ συνοικῶν μετὰ σοῦ, τοιοῦτον ἀπεργάζεται εἶναι σε.

Ἐρωτ. ρ'. Τί λέγει· « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει; »

Ἀπόκ. Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν λέγει, οὐχὶ τὴν γαστέρα. Καὶ γὰρ τὰ βρώματὰ πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει, φησί, τὴν φιλίαν, καὶ αὐτὴ πρὸς αὐτὰ, καὶ οὐ δύναται ὁ γαστριμαργὸς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ δουλεύειν τὴν ἑαυτοῦ γαστέρα κραιπαλῶν, καὶ γαστριμαργῶν. Διὰ κατήργησεν αὐτὴν λέγων· « Ὁ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » τούτέστι τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν· οὐ γὰρ τὴν γαστέρα κατήργησε· μὴ γένοιτο! Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνεία, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. » Ὅστε οὐ κατήργησε τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν, οὐδὲ τὴν σύμμετρον τροφήν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν· ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τίκεται ἡ πορνεία. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἐδόθη ἐξουσιάζεσθαι ὑπὸ τῆς γαστριμαργίας, ἵνα περιπίπτῃ εἰς πορνείαν, ἀλλ' ἵνα δουλεύῃ τῷ Κυρίῳ· καθὼς λέγει πάλιν ἄλλαχι ὁπισθεν, ὅτι « Πάντα μοι ἔξουσιάζουσιν, ἀλλ' ἵνα πάντα συμφέροι· πάντα μοι ἔξουσιάζουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιάζομαι ὑπὸ τίνος. » Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὃ λέγει, ὅτι πάντα τὰ βρώματα, ἅπερ ἔκτισεν ὁ Θεὸς εἰς τροφήν τοῦ ἀνθρώπου, καλὰ εἰσι, καὶ ἀρμόζει μοι ἐκ πάντων ἐσθίειν καὶ τρέφεσθαι· ἀλλ' οὐ γενήσομαι δοῦλος τῶν βρωμάτων· οὐδὲ ἐξουσιάζει μοι ἡ γαστριμαργία· οὐ συμφέροι μοι· οὐδὲ γὰρ ἀγαθὸν οἰκοδομεῖ ἐν ἐμοί. Διὰ τοῦτο, μόνον τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκούμενοι, τὰ περισσὰ διακτύσομεν, ὡς οὐκ ὀφείλιμα, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ συνεστῶτά μοι, ἐπιθυμίας ἀπόρους γεννῶντα τοῖς κεκτημένοις αὐτά.

Ἐρωτ. ρα'. Τί λέγει· « Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν; »

⁸⁹ I Cor. v, 6. ⁹⁰ ibid. 7. ⁹¹ Psal. xxv, 4, 5.

⁹² ibid. 12. ⁹³ I Cor. x, 2.

A et integer manebit in igne, nec videbit mortem, sed opus ipsius solummodo comburetur et confundetur. Ipse vero æternum permanebit integer pœnas luens : nec tamen dissolvetur.

QUÆST. XCIX. Quid est, quod dicit : « Modicum fermenti totam massam fermentat⁸⁹ ? »

RESP. Hoc propter malos et perversos homines dicit. Nam quemadmodum vetus fermentum exiguum quidem est, multum autem farinæ fermentat : ad eundem modum malus homo, qui in se nutrit malitiam, impertit eam aliis, et ipsis est scandalum, multosque lædit ; propterea rursum dicit : « Expurgate itaque vetus fermentum, ut novi sitis⁹⁰, » hoc est : Expellite malum et pravum ex vobis, aut vos ab ipso recedite : quandoquidem omnis malitia inquinat hominem. Ideo David malos fugiens, inquit : « Non sedi cum consilio vanitatis, et cum transgressoribus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium⁹¹. » Et quare sic agebat ? Quia ut dicit alibi rursum : « Cum sancto sanctus eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris⁹². » Etenim qualis est ille quicum conversaris, talem te quoque reddet.

QUÆST. C. Quid est quod dicit : « Esca ventri et venter escis. Deus autem et hunc et has destruet⁹³ ? »

RESP. Ventrem dicit crapulam, non ipsum ventrem. Siquidem escæ cum crapula habent amicitiam, et crapula cum escis, nec potest qui crapulæ ventriculo deditus est, servire Deo, sed sui ipsius ventris servus est, dum crapulæ et illuviei dat operam. Ideo destruxit illum, dicens : « Deus et hunc et illas destruet, » hoc est, et cibos et gulositatem. Non enim ventrem destruxit, absit ! Audi enim, quid dicat ipse : « Corpus autem non fornicationi, sed Domino⁹⁴. » Itaque non destruxit ventrem, sed crapulam, nec etiam moderatum cibum, sed immoderatum : siquidem ex eo fornicatio gignitur. Ait ergo : Corpus non est datum sub potestatem ingluviei, ut in fornicationes incidat, sed ut Domino serviat. Sicuti rursum antea dicit alicubi : « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate⁹⁵. » Hoc ipsum nihil est aliud, quam quod hic dicit : quod omnes quidem cibi, **275** quos creavit Deus in hominis alimentum, boni sunt, et licet mihi omnibus frui, eisque nutriri ; sed escarum servus non ero : neque sub suam potestatem me rediget crapula. Id mihi non conducit, neque enim ædificat in me bonum. Quapropter, necessariis contenti, superflua respiciamus velut inutilia, imo etiam tanquam quæ mihi noceant, et quæ gignant absurdas concupiscentias iis qui ea possident.

QUÆST. CI. Quid est quod dicit : « Et omnes in Mosem baptizati sunt⁹⁶. »

RESP. Baptismi signum erat, quod per Rubrum mare pertransierit Israeliticus populus. Nam sicut illi transmissi, effugerunt inimicorum insidias, et in deserto nutriebantur manna : sic etiam qui baptizati sunt, liberantur a spirituali Pharaone, et ab Ægyptiis dæmonibus, sustentanturque cælesti pane Spiritus sancti. Quia vero de baptismo sermo est, dicamus de eo manifestus.

De sancto baptismo.

Primum baptisma fuit inundatio diluvii ad excidendum peccatum. Secundum fuit Mosis, quando transivit Rubrum mare. Typicum enim seu figura erat : nam sicut illic erat mare, sic in baptismo est aqua ; et sicut illic erat nubes, ita hic est Spiritus sanctus. Quæ autem ista nubes fuerit, audi : Cum egrederentur ex Ægypto Hebræi cum Mose, misit nubem veluti columnam ignis, quæ illis luceret noctu, ut videlicet noctu quoque possent ambulare, ne ipsos attingerent Ægyptii. Sequebatur autem illos nubes a tergo, et tegebat eos, ne ipsos Ægyptii videre possent. Atque hoc est secundum baptisma. Tertium erat legale apud Hebræos. Nam quicumque erat immundus, aqua lavabatur, et suas quoque vestes abluebat, et sic introibat in castra. Quartum baptisma, fuit Joannis. Introducebat quidem illud; nondum tamen erat omnino spirituale, sed ad pœnitentiam solummodo. Quintum per Dominum nostrum Jesum Christum, quo etiam ipse baptizatus est. Estque hoc totum spirituale : quo nos quoque baptizamur. Sextum lacrymis constat, estque vere laboriosum durumque. Veluti qui per singulas noctes lavat lectum suum⁶⁸, qui pœnitentia ducitur, et luget super peccatis quæ commisit. Septimum baptisma per martyrium et sanguinem est, quo Christus quoque baptizatus est. Estque tanto aliis venerabilius, quanto minus denuo polluitur sordibus. Octavum et postremum non salutare, sed ardens est, quod æternum sine fine punit peccatores.

QUEST. CII. Quid est quod inquit : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt⁶⁸ ? »

RESP. Quod quicumque carnem suam nutrit ad satietatem, regnum Dei consequi non possit.

QUEST. CIII. Quid est quod inquit : « Qui non diligit Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran atha⁶⁹ ? »

RESP. Hoc est : Ab Ecclesia et a fidelibus segregate eum, sitque separatus a populo ille, qui non credit. Dominus enim venit, illud namque significatur per Maran atha.

QUEST. CIV. Quid illud est : « Si qua nova in Christo creatura renovatur⁷⁰ ? »

RESP. Hoc est : Si quis in Christum credidit, in aliam vitam transivit : nam e supernis est natus per spiritum et vivit non eam quæ in peccatis vitam, sed quæ est in spiritu.

⁶⁸ Psal. vi, 7. ⁶⁹ I Cor. xv, 50. ⁷⁰ I Cor. xvi, 22. ⁷¹ II Cor. v, 17.

Ἀπόκ. Σημεῖον ἦν τοῦ βαπτίσματος τὸ διαπεράσαι τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι περάσαντες ἐφυγον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ μάννα ἐτρέφοντο· οὕτω δὲ καὶ οἱ βαπτιζόμενοι λυτροῦνται τοῦ νοητοῦ Φαραὼ καὶ τῶν Αἰγυπτίων δαιμόνων, καὶ τρέφονται τῷ ἐπουρανίῳ ἄρτῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ λόγος, εἰπωμεν σαφέστερον περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλιτισμοῦ εἰς ἐκκοπήν ἀμαρτίας· δεύτερον τὸ τοῦ Μωσέως, ὅτε τὴν Ἐρυθρὰν διεπέρασε· τυπικὸν γὰρ ἦν· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ θάλασσα, οὕτω τὸ ὕδωρ ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ ὡσπερ ἐκεῖ ἡ νεφέλη, οὕτως ἐνεαύθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ἦν ἡ νεφέλη ἐκεῖνη, ἀκουσον· Ὅτε ἐξῆλθον τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἑβραῖοι μετὰ Μωσέως, ἀπέστειλεν νέφος, ὡσπερ σῦλον πυρὸς, καὶ ἐφώτιζεν αὐτοὺς τὴν νύκτα, ὥστε περιπατεῖν αὐτοὺς καὶ τὴν νύκτα, ἵνα μὴ φθάσωσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Ὅπισθεν δὲ αὐτῶν περιεπάτει νεφέλη, καὶ ἐπεσκίαζεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὀρώσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ δεύτερον βάπτισμα. Τρίτον δὲ τὸ νομικὸν, ὅπερ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι. Πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἐλούετο ὕδατι, ἐπλύετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰσῆρχετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου, εἰσαγωγικὸν μὲν, οὕτω δὲ ὄλον πνευματικὸν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν μόνον. Πέμπτον τὸ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβαπτίσαστο. Τοῦτο δὲ ὄλον πνευματικόν· τοῦτο καὶ ἡμεῖς βαπτιζόμεθα. Ἐκτον τὸ διὰ δακρύων, ὅντως ἐπίπονον, ὡς ὁ λούων καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην αὐτοῦ, καὶ μετανοῶν καὶ θρηνῶν ἐφ' οἷς ἤμαρτεν. Ἐβδομον βάπτισμα τὸ διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσαστο, καὶ πολὺ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον, ὅσην δευτέρους ῥύποις οὐ μολύνεται. Ὅγδοον τὸ τελευταῖον οὐ σωτήριο, ἀλλὰ καουσικόν, καὶ κολάζον ἀτελεῦτητα καὶ αἰωνίως τοὺς ἀμαρτωλοὺς.

Ἐρώτ. ρβ'. Τί λέγει· « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται; »

Ἀπόκ. Ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα τρέφων εἰς κόρον, οὐ δύναται βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαί.

Ἐρώτ. ργ'. Τί λέγει· « Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἦτω ἀνάθεμα, Μαράν ἀθά; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστι· Χωρίσαστε αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν, καὶ ἔστω κειχωρισμένος ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὁ μὴ πιστεύων. Ὁ γὰρ Κύριος ἦλθε· τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ Μαράν ἀθά.

Ἐρώτ. ρδ'. « Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ἀνακαινίζεται; »

Ἀπόκ. Τοῦτέστιν· Εἰ τις εἰς Χριστόν ἐπίστευσεν, εἰς ἑτέραν ἦλθε διαγωγῆν. Ἄνωθεν γὰρ ἐγενήθη διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ζῆ οὐ τὴν ἐν ἀμαρτίαις, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι ζωὴν.

Ἐρώτ. ρε'. « Τρις ἐναυάγησα. »

Ἀπόκ. Μυστικῶς αἰνιττόμενος λέγει. Τρίτον γὰρ ἐναυάγησεν ἡ ἀνθρωπότης· πρῶτον διὰ τῆς παραβάσεως· δεύτερον ἐν τῷ κατακλυσμῷ τοῦ Νώε· τρίτον, μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον, εἰς εἰδωλολατρειαν ἐξέπεσεν ὁ λαὸς, ἕως ἐλθῶν ὁ τῶν ψυχῶν κυβερνήτης Χριστὸς, καὶ στήσας τὸ ἴστίον τοῦ σταυροῦ, ἀχέμαστον ἡμῶν τὸν πλοῦν εἰς οὐρανὸν ὑποδόμησεν.

Ἐρώτ. ρς'. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα ; »

Ἀπόκ. Νυχθήμερον (5) λέγει τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβῇ· ἡμέραν δὲ λέγει τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτισματι διαγωγῇ.

Ἐτέρα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἐν μέσῳ πελάγους πλέων· οἱ δὲ, ὅτι νηρόμενος καὶ κολυμβῶν, ἐνθα οὔτε γῆν οὔτε ὕδωρ ἦν ἰδεῖν.

Κείμενον ρζ'. « Ἐδόθη μοι σκώλωψ τῆ σαρκί, ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίσῃ. »

Ἐρμην. Σατάν ὁ ἀντικείμενος λέγεται. Ἄγγελος τοῖνον Σατάν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα, καὶ Ἰμέναιον καὶ Φιλητὸν, οἵτινες ἐπέιραζον αὐτὸν, καὶ ἀντέκειντο λέγοντες, ὅτι ἀνάστασις ἐγένετο· καὶ κρατοῦντες αὐτὸν, ἔβαλον εἰς δεσμοκτήρια, καὶ πολλὰ κακὰ αὐτῷ ἐνεδείξαντο.

Κείμενον ρη'. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. »

Ἀπόκ. Τοῦτ' ἔστιν Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ὅτι νεκροὺς ἐγείρεις, καὶ τυφλοὺς θεραπεύεις, καὶ ἄλλα τῶν σημείων ποιεῖς. Ἐλαυνόμενοι δὲ καὶ διωκόμενοι νικᾶτε τοὺς δῖωκοντας.

Ἐρώτ. ρθ'. Τί λέγει· « Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ ; »

Ἀπόκ. Τὸ ἐξελεῖν ἀπὸ τοῦ βίου καὶ φροντίδων αὐτοῦ, καὶ νεκρὸν γενέσθαι τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ νηστεύειν, καὶ ἀγρυπνεῖν, καὶ κακοπαθεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. »

Ἐρώτ. ρι'. Τί λέγει· « Τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμαῦ λύσας ; »

Ἀπόκ. Τουτέστιν, ἡ ἐχθρα, ἣν εἰχομεν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. Σαρκωθεὶς οὖν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς, καὶ θανὼν ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν, τὴν χωρίζουσαν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰρηνοποίησε τὰ πάντα, καὶ υἱοὺς Θεοῦ ἡμᾶς ἀπειργάσατο, διαβήσας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τί δὲ ἦν τὸ χειρόγραφον, ἀκουσον· Ὅτε παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ ξύλου διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγεν, ἐγράφη χειρὶ αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, καὶ κατέγραψεν αὐτὸ τὸ ἔγγραφον ὁ διάβολος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ Χριστὸς, τυτέστιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐτρώθη τοῖς ἦλοις τὰς χεῖρας, τότε προσήλωσεν αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἐξήλειψεν. Αὐτὸς γὰρ ὁ διάβολος ὁ κρατῶν τὸ χειρόγραφον τῆς

A QUEST. CV. « Ter naufragium feci ⁷¹. »

RESP. Mystice innuens hoc dicit, quod ter naufragium passa sit humana natura. Primum, per transgressionem. Secundo, in diluvio temporibus Noe. Tertio, post acceptam legem, cum in idololatriam incidisset populus, usque dum venit Christus gubernator animarum, qui **276** erexit vexillum crucis, et tranquillam nobis navigationem ad caelos paravit.

QUEST. CVI. Quid est : « Noctem atque diem in profundo egi ⁷² ? »

RESP. Noctem dicit conversationem in tenebris erroribus ; diem vero, vitam post adventum Christi transactam in claritate baptismi.

B ALIA. Dicunt autem quidam, quod in medio pelagi navigaverit : alii, quod nataverit et urinaverit, ubi neque terram, neque montes videre erat.

PROPOSITIO CVII. « Datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizat ⁷³. »

INTERPRETATIO. Satan adversarius dicitur. Angelum igitur Satanæ dicit Alexandrum ærarium fabrum, Hymenæum et Philetum qui vexabant ipsum, et resistebant, dicentes resurrectionem jam fuisse : qui etiam apprehensum eum, in carcerem projicere, et multis affecere malis.

PROP. CVIII. « Sufficit tibi gratia mea ⁷⁴. »

RESP. Hoc est : Sufficit tibi gratia mea, qua mortuos excitas, cæcis visum das, et alia signa facis. Porro pulsus et exagitatus persequentes vincite.

QUEST. CIX. Quid est quod inquit : « Mibi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁷⁵ ? »

RESP. Mundum et curas ejus relinquere, concupiscentiis et affectibus mori, jejunare, vigilare, asceti macerari, sicut alibi dicit : « Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis ⁷⁶. »

QUEST. CX. Quid est quod dicit : « Medium parietem maceris solvens ⁷⁷ ? »

RESP. Hoc est inimicitia quam nos homines habebamus adversus Deum propter peccata nostra. Carne igitur assumpta, Dominus Deus, et mortuus, solvit peccatum quod nos a Deo sejungebat ; atque sic in pacem rededit omnia, et nos fecit filios Dei : nam discidit, quod adversus nos erat, chirographum in cruce. Quid autem fuerit chirographum, audi : Cum peccasset Adam et accepisset manu sua de ligno, comedissetque, scriptum est ejus manu peccatum, quod penes se scriptum diabolus habuit. Cum autem in lignum, hoc est in crucem venisset Christus, et ejus manus clavis vulnerarentur ; tunc in cruce scriptum illud affixit et delevit. Ipse namque diabolus qui chirographum illud transgressio-

⁷¹ II Cor. xi, 23. ⁷² ibid. ⁷³ II Cor. xii, 7. ⁷⁴ ibid. 9. ⁷⁵ Galat. vi, 14. ⁷⁶ Galat. v, 24. ⁷⁷ Ephes. ii, 13. (: Lege νύκτα.

nis Adam tenebat, ipse discidit, cum in cruce a Christo ligatus est.

QUÆST. CXI. Quid est quod inquit : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus ? »

RESP. Dormientem vocat eum, qui in peccatis jacet : nam qui in peccatis vivit, mortuus dicitur. Et ut mortuus immobilis est, ita qui peccatis est mortuus, ad bonum non movetur.

PROPOSITIO CXII. « Induite armaturam Dei ? »

RESP. (Totam armaturam Dei) dicit Spiritum sanctum. Nam qui Spiritus sancti non est participes, nihil potest contra adversarias potestates. « Etenim non est nobis, inquit, lucta adversus carnem et sanguinem ⁸⁰. » Non adversus homines videlicet bellum geritur, « sed adversus principatus ⁸¹. » Principatus autem dæmones vocat qui in hoc mundo principatum tenent, solummodo tamen in opera tenebrarum. Hoc vero quod inquit, « in cœlestibus ⁸² : » id est, non propter rem nihili nos oppugnant dæmones, sed propter cœlestia bona. Quia enim ad regnum cœleste contendimus, vehementer nos impugnant. Ideo nos semper vigilare convenit et virtute gratiaque Christi vincere. Scutum autem fidei, fidem vocat sinceram et fervidam.

277 QUÆST. CXIII. Quid est quod dicit : « Postquam exuistis veterem hominem, et induistis novum, qui renovatur ⁸³ ? »

RESP. Veterem hominem dicit eum qui primus post lapsum Adæ natus est, vel improbitatem quæ ex illo procedit et malitiam. Novum hominem intelligit conversationem Christianam, piam videlicet et bonam vitam.

QUÆST. CXIV. Quid est quod inquit : « Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent ⁸⁴ ? »

RESP. Qui non habent spem resurrectionis, illis convenit dolere. Nota autem quomodo de Christo dixerit, quod mortuus sit et resurrexerit. De communi vero populo dixit, « qui dormierunt, » ut ostenderet etiam eos qui dormiunt esse resurrecturos.

QUÆST. CXV. Quid est illud : « Non rapinam arbitratus est æqualem se esse Deo ⁸⁵ ? »

RESP. Quod Apostolus dicit, est ejusmodi : Filius Dei, qui etiam ipse Deus, volens in terram descendere, et incarnari, non veritus est a sua dignitate descendere. Neque enim ex rapina divinitatem suam habebat : veluti si quis per rapinam aliquid habet, timet ne illud perdat. Talis non erat Christus, absit ! sed cum perfectus Deus esset, homo quoque fieri voluit.

QUÆST. CXVI. « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini ⁸⁶. »

⁷⁸ Ephes. v, 14. ⁷⁹ Ephes. vi, 11. ⁸⁰ ibid. 12. ⁸¹ ibid. ⁸² Philipp. ii, 6. ⁸³ I Thess. iv, 14.

A παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, αὐτὸς ἔσχισεν, ἐπειδὴ ὑπὸ Χριστοῦ ἐδεσμεύθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἐρώτ. ρια'. Τί λέγει· « Ἐγείραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός ; »

Ἀπόκ. Καθεύδοντα λέγει τὸν ἐν ἁμαρτίαις κείμενον. Καὶ γὰρ ὁ ἐν ἁμαρτίαις ζῶν νεκρὸς λέγεται εἶναι. Καὶ ὡς περὶ ὁ νεκρὸς ἀκίνητός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ ταῖς ἁμαρτίαις νενεκρωμένος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνητος μένει.

Κείμενον ριβ'. « Ἐνδύσαθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπόκ. Λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ ἀμέτοχος τοῦ Πνεύματος οὐ δυνατός ἐστι πρὸς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. « Καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ πάλῃ, φησί, πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. » ἤγουν, οὐ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶν ὁ πόλεμος, « ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς. » Ἀρχάς δὲ λέγει τοὺς δαίμονας, ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄρχουσιν, ἀλλὰ τῶν ἔργων τοῦ σκότους. Τὸ δὲ « ἐν ταῖς ἐπουρανίοις, » ἐπειδὴ οὐ διὰ μικρῶν ἔργων πολεμοῦσιν ἡμᾶς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ διὰ οὐράνια ἀγαθά. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, πολεμοῦσιν ἡμᾶς χαλεπῶς. Διὰ τοῦτο ἀρμόζει πάντοτε γρηγορεῖν, καὶ νικᾶν αὐτοὺς τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ Χριστοῦ. Θυρεὸν δὲ τῆς πίστεως τὴν πίστιν λέγει τὴν εὐλιχρινῆ καὶ διάπτυρον.

Ἐρώτ. ριγ'. Τί λέγει· « Ἀπεκδυσάμενοι τὴν παλαιὴν ἀνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον ; »

Ἀπόκ. Παλαιὸν ἀνθρωπον τὸν πρῶτον λέγει, τὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ γεγεννημένον, ἢ τὴν πονηρίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ πᾶσαν κακίαν· νέον δὲ ἀνθρωπον τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ἣτοι ἐνάρετον καὶ ἀγαθὴν πολιτείαν.

Ἐρώτ. ριδ'. Τί λέγει· « Ἴνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ; »

Ἀπόκ. Οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, ἐκείνοις ἀρμόζει λυπεῖσθαι. Πρόσεχε δὲ, πῶς ἐπὶ Χριστοῦ εἶπεν, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, εἶπε, « τῶν κεκοιμημένων, » ἵνα δείξῃ, ὅτι οἱ κοιμώμενοι ἀναστήσονται.

Ἐρώτ. ριε'. Τί λέγει· « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ; »

Ἀπόκ. Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, βουληθεὶς καταβῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ σαρκωθῆναι, οὐκ ἐφοβήθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐξ ἀρπαγῆς τὴν θεότητα, ὡς περὶ τις ἔχει πρᾶγμα ἐξ ἀρπαγῆς, καὶ φοβεῖται ἀπολέσαι αὐτό. Οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, ἠθέλησε καὶ ἀνθρώπος γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρις'. « Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. »

⁸¹ ibid. ⁸² ibid. ⁸³ Coloss. iii, 9. ⁸⁴ I Thess. iv, 14.

Ἄπόκ. Τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὃν εἶρηκεν, ὅτι ἄκουσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. « Τοῦτο λέγομεν καὶ ἡμεῖς· ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσομεν τοὺς κοιμηθέντας. » Ζῶντές εἰσιν οἱ εὐρισκόμενοι τότε ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ γὰρ εὐρεθήσονται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ὄψονται θάνατον, πλὴν οὐ μὴ φθάσωσι τοὺς κοιμηθέντας. Πρῶτοι γὰρ ἀναστήσονται οἱ τελευτήσαντες, καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ζῶντες ἀλλαγῆσονται, καὶ ἀρπαγῆσονται ἐν τῷ ἅμα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Πῶς δὲ γενήσεται ἡ ἀρπαγῆ, ἄκουσον. Καθὼς ὁ Κύριος ἐν κελύσματι, τοτέστιν ἐν κελύσει, καὶ οἱ ἄγγελοι κραυγάζουσιν· Ἐγείρεσθε, ἦλθεν ὁ Νυμφίος· τότε καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ πρῶτον ἐγερθήσονται οἱ νεκροί· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ ζῶντες ἀλλαγῆσονται, καὶ γενήσονται ἄφθαρτοι. Καὶ μετὰ τοῦτο πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἄξιοι ἀρπαγῆσονται ὑπὸ νεφελῶν, καὶ δέξονται τὸν Κύριον ἡμῶν ἐρχόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν, καθὼς λέγει· « Καὶ ἡμεῖς ἀρπαγῆσόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. » Τοῦτο γὰρ ἡ δόξα καὶ ὁ στέφανός ἐστι τῶν δικαίων. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ περιμένουσιν αὐτὸν καταθῆναι. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὡς περ ἐπὶ βασιλείῳ ἀπερχομένου ἐν πόλει τινί· οἱ μὲν πρῶτοι καὶ ἔνδοξοι τῆς πόλεως ἐξέρχονται εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ· οἱ δὲ πένητες καὶ εὐτελεῖς προσκαρτεροῦσιν, ἕως οὗ παραγίνεται εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι, κατερχομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάντες οἱ δίκαιοι καὶ ἀγαθοὶ ἀρπαγῆσονται εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ ἀπαντῆσαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν κατερχόμενον· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἴστανται ἐπὶ τῆς γῆς ἐκδεχόμενοι.

Κείμενον ριζ'. « Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. »

Ἐρμην. Εἰ γὰρ ἐπιγείῳ βασιλεῖ ὁ μέλλων στρατεύεσθαι οὐκ ἀρέσει, ἐὰν μὴ ἀφήσῃ πάσας τὰς τοῦ βίου φροντίδας· πόσω μᾶλλον μέλλων στρατευθῆναι τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ;

Κείμενον ριζ'. « Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλητῆς οὐ στεφανούται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. »

Ἐρμην. Ἐὰν γάρ τις στρατεύηται, καὶ εἰς πόλεμον εἰσέρχεται, οὐδὲ οὕτω στεφανούται, ἐὰν μὴ συμπλακῇ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ κρούσῃ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἀποκτείνῃ αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ νομίμως ἀθλῆσαι.

Κείμενον ριθ'. « Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τὸν καρπὸν μεταλαμβάνειν. »

Ἐρμην. Τοῦτο περὶ τῶν πνευματικῶν διδασκάλων εἶρηκεν· ὅτι τὸν κοπιῶντα καὶ ἀγωνιζόμενον διδασκάλον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ὠφελείας ἀρμόζει πρῶτον παρὰ Θεοῦ λαμβάνειν τοὺς μισθοὺς, ἔπειτα τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πρῶτον ἐκεῖνος θησαυρίζει ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ οὕτω παρέχει εἴτε ἐλεημοσύνην εἴτε τοῖς χρεώσταις αὐτοῦ.

RESP. Verbum Domini quod dixit, hoc est, auditori sunt vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. « Hoc, inquit, et nos dicimus, quod nos qui vivemus et residui erimus in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt ⁸⁷. » Viventes sunt, qui tum invenientur in resurrectione. Invenientur enim homines in illa die, nec videbunt mortem: verumtamen non prævenient eos qui obdormierunt ante. Nam primum resurgent mortui, deinde qui vivunt immutabuntur, et simul cum illis rapiuntur in occursum Domini in aera. Qualis autem iste raptus futurus sit, audi. Quando Dominus celestmate, hoc est jussu, et angeli clamabunt: Surgite, venit enim Sponsus; tunc de cælo descendet. Et primum resurgent mortui, deinde autem ii qui tunc vivent, immutabuntur et fient incorruptibiles. Et post hæc omnes sancti et digni rapiuntur in nubibus, et Dominum nostrum de cælis venientem excipient, quemadmodum inquit: « Et nos rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera ⁸⁸. » Nam hæc est gloria et corona justorum. Peccatores vero expectabunt ipsum donec descendat. Atque hoc non fit aliter, quam si rex in aliquam urbem concedat. Ibi namque optimates et qui cæteris præstant, egrediuntur ei in occursum: pauperes autem et abjecti exspectant, donec in civitatem veniat. Sic etiam de Christo cogita. Descendente illo de cælo, omnes justi et boni rapiuntur in cælum ut obviam procedant descendenti Domino nostro Jesu: peccatores autem in terra stabunt expectantes.

PROPOSITIO CXVII. « Nemo militans implicatur vitæ negotiis, ut ei qui se in militiam delegit placeat ⁸⁹. »

INTERPRET. Si enim ille, qui terreno regi militaturus est, non potest placere, nisi omnes vitæ curas reliquerit: quanto magis qui cælesti regi miliitaturus est?

PROPOSITIO CXVIII. Quid est illud: « Quod si certat etiam aliquis, non coronatur, nisi legitime certaverit ⁹⁰. »

INTERP. Nam etiamsi quis bellum ingressus fuerit, neque sic quoque coronatur, nisi cum adversario manum conserens, gladio percusserit et interfecerit eum. Nam hoc est illud legitime certare.

PROP. CXIX. « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere ⁹⁰. »

278 INTERPRET. Hoc de spiritualibus doctoribus dixit: quia par est, ut doctor, qui pro se et pro suis auditoribus laborat et decertat, primum a Deo mercedem recipiat, deinde discipuli. Nam agricola, cum fructus suos collegit, ille primus in domo sua et de fructibus suis sibi recondit. Atque sic denum aut eleemosynam elargitur, vel satisfacit debitoribus.

⁸⁷ I Thessal. iv, 14. ⁸⁸ ibid. 16. ⁸⁹ II Tim. ii, 4. ⁹⁰ ibid. 5. ⁹⁰ ibid. 6.

ALIUD DE EODEM. Et aliter : Quicumque vult ad opus Dei laborare, qui alios docere, vel aliis vult prodesse, decet illum ipsum, qui alios docet, in primis exercere virtutes, ut accipiat a Deo dona gratiæ, et acquirit fructus sancti Spiritus, atque thesaurus cognitionis bonorum Dei. Ita fiet, ut aliis quoque possit impertiri dona. Nam si quis aliquem oleo suis manibus ungere volens, oleum non habeat, quomodo impertiverit aliis id quod ipse non habet? Eodem modo de doctore est sentiendum, sicut dictum est.

QUÆST. CXX. « Intellige quæ dico ⁹¹. »

RESP. Quia per parabolas ei scripserat omnia, propterea dicit : Attende. Et non obsecuti sunt mandato Mosis. Præcepit Moses, et occiderunt eos, tria millia numero. Et hoc est, quod dicit Scriptura : « Quorum membra conciderunt in deserto ⁹². »

PROP. CXXI. « Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem ⁹³. »

INTERP. Quicumque transgressi sunt et inobedientes fuerunt in lege veteri, condigna pœna sunt affecti. Nam Adam qui transgressus fuerat, condemnatus est ⁹⁴: Cain cum peccasset, maledictus fuit ⁹⁵. Et illi qui temporibus Noe mala perpetraverant, aqua submersi sunt. Sodomitæ, qui turpem degebant vitam, horribiliter submersi sunt. Et Judæi, qui sæpe adversus prophetas insurrexerunt, plagas, flagella, supplicia a Deo acceperunt. Nunc itaque hoc dicit : Cum in veteri lege quotquot mandatum Domini spreverunt, nec obtemperarunt iis quæ angeli et prophetæ annuntiabant. jure supplicium luerint iramque Dei in se concitarint; quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ neque per angelos, neque per prophetas nobis est tradita, sed per ipsum Christum et Deum? Nam veteris quidem legis minister fuit Moses, novæ autem Christus. Multum igitur hæc legislationi præstat veteri, quod ibi lex per servum sit administrata, hæc vero per ipsum Dominum Christum. Debemus ergo indubitanter, ea quæ nobis præcepta sunt præstare, ne nobis quam veteribus gravius judicium sit subeundum.

PROP. CXXII. « Non enim angelis subjecit orbem terræ futurum, de quo loquimur ⁹⁶. »

INTERPRET. Orbem terræ secundi adventus sui judicium vocat, quando reddet unicuique secundum opera sua. Hoc vero quod inquit : « De quo loquimur, » illum significat, pro quo decertamus salutem consequi cupientes. In eo die, inquit Apostolus, non dedit Deus potestatem angelis mundum judicandi, sed omne judicium dedit Filio suo. Et quia Filius Dei, qui etiam ipse Deus est, habet omnem potestatem judicandi mundum, quid passuri sunt ii, qui mandatis ejus non obtemperarunt? Nam si qui inobedientes fuerunt legi veteri, quæ per ange-

Ἐτερον εἰς τὸ αὐτό. Καὶ ἄλλως· Πᾶς ὁ θέλων κοπιᾶν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκειν καὶ ὠφελεῖν ἄλλους, ἀρμόζει πρῶτον ἐκείνον τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἐργάζηται τὰς ἀρετὰς, καὶ λάβῃ παρὰ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ κτήσασθαι τοὺς καρποὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ τότε δυνήσεται καὶ ἄλλοις μεταδοῦναι τῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ θέλων ἀλειψαί τινα ἔλαιον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἔχει, πῶς ἄλλοις μεταδίδωσι ὅπερ αὐτὸς οὐ κέκτηται; Τοιοῦτοτρόπως μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου, καθὼς εἴρηται.

Ἐρώτ. ρα'. « Νόει ἃ λέγω. »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς αὐτῶ ἔγραψε πάντα, διὰ τοῦτο λέγει· Πρόσεχε. Καὶ οὐχ ὑπέκλινον τῇ ὑποταγῇ τοῦ Μωσέως. Προσέταξεν ὁ Μωσῆς, καὶ ἀπέκτειναν αὐτοὺς τρεῖς χιλιάδας λαῶν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ λέγει ἡ Γραφή· « Ὡν τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ. »

Κείμενον ρα'. « Καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαθεν ἐνδικον. »

Ἐρμην. Ὅσοι παρέβησαν καὶ παρήκουσαν ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ, ἔλαθον δικαίως τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ παρακούσας κατεκρίθη, καὶ Κάϊν ἀμαρτήσας ἐπικατάρτος γέγονε, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κακῶς ἐργαζόμενοι κατεκλύσθησαν· καὶ οἱ ἐν Σοδόμοις ἀσέμνως βιοῦντες δεινῶς ἐποντίσθησαν· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὰκις ἐπαναστάντες τοῖς προφήταις, πληγὰς παρὰ Θεοῦ καὶ μαστίγας καὶ τιμωρίας ἐδέξαντο. Νῦν οὖν τοῦτο λέγει· ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὅσοι ἠθέτησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, καὶ παρήκουσαν τὰ δι' ἀγγέλων λαλοῦμενα καὶ προφητῶν, ἔλαθον δικαίως τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσαντο, πῶς ἡμεῖς ἐκφύγωμεν, ἐὰν ἀμελήσωμεν τῆς τοιαύτης σωτηρίας, ὅπου οὔτε δι' ἀγγέλων οὔτε διὰ προφητῶν ἐλαλήθη ἡμῖν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ τοῦ νόμου διάκονος γέγονεν ὁ Μωσῆς· τῆς δὲ Νέας ὁ Χριστός. Πολὺ οὖν ταῦτα κρείσσω τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ὅτι ἐκεῖ δούλος ἐγένετο ὑπέρτης τοῦ νόμου· ἐνταῦθα δὲ ὁ δεσπότης Χριστός. Καὶ ὀφειλομεν τὰ προστεταγμένα ποιεῖν ἀδιστακτως, ἵνα μὴ καὶ χεῖρους τῶν παλαιῶν ἀποδῶμεν τὰς εὐθύνas.

Κείμενον ραβ'. « Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν αἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν. »

Ἐρμην. Οἰκουμένην λέγει τὴν κρίσιν τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅταν ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ δὲ « Περὶ ἧς λαλοῦμεν, » ἦτοι περὶ ἐκείνης ἧς ἀγωνιζόμεθα, καὶ σπουδάζομεν πάντες σωθῆναι. Ταύτην τὴν ἡμέραν, λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἐξουσίαν τοῖς ἀγγέλοις κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν κρίναι τὸν κόσμον, τί μέλλονται παθεῖν οἱ παρακούσαντες τὰ προστάγματα αὐτοῦ; Εἰ γὰρ οἱ παρακούσαντες τὸν παλαιὸν νόμον τὸν δι' ἀγ-

⁹¹ II Tim. II, 7. ⁹² Hebr. III, 17. ⁹³ Hebr. II, 2. ⁹⁴ Genes. III, 17-19. ⁹⁵ Genes. IV, 10-12. ⁹⁶ Hebr. II, 5.

γῶων δοθέντα, τσαῦτα ἔπαθον, καίπερ οὐδὲ κριτῶν ἔκτων τοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων· τί ἂν πάθωσιν οἱ τὸν δεσπότην παρακούσαντες;

Κείμενον ρκγ'. « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ; »

Ἐρμην. Ἀνθρώπον καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν λέγει, καθὼς ἐστὶ κατὰ πάντα ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ὡς τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

Κείμενον ρκδ'. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους. »

Ἐρμην. Βραχὺ ἐλάττωμα λέγει, ὅτι ἐποίησεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ᾄδῃ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

Κείμενον ρκε'. « Τὸν δὲ βραχὺ παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξης καὶ τιμῆς στεφανωμένον ἐν τῷ θανάτῳ. »

Ἐρμην. Δόξα γὰρ καὶ τιμὴ τοῦ Χριστοῦ σταυρός· ἐπειδὴ μυρία ἀγαθὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐγένετο· ὅτι θάνατος καταπεπάτηται, καὶ κατάρα ἐξωστράχισται, ὁ ᾄδης ἐσκύλευται, ἡ ἁμαρτία ἠφάνισται, ἡ παράδωσις κατήργηται, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τῆς δουλείας τῶν παθῶν ἠλευθέρωται, διάβολος ἐδεσμεύθη, σωτηρία ἐφυτεύθη, ἀνάστασις ἐγνωρίσθη, κακία ἀπηλάθη, ζωὴ ἐπήγαγεν, εἰδωλοκρατεῖα ἐλύθη· τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ παλαιοὶ προφήται ἐθαπείσθησαν, ἐκ τοῦ βρύσαντος αἵματος καὶ ὕδατος ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πῶς, ἀκούσον. Ἐπειδὴ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνίσταται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πάλιν μετὰ θάνατον εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Οὕτω δὴ γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐβρέυσεν ἡ ἀγία αὐτοῦ πλευρὰ, ἀνελύθη, ὅπου ἀνελύθη καὶ τῶν προφητῶν, ἤγουν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ εὐρῶν αὐτὰ ἐθάπτισεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἀπίστων σῶματα ἐθάπτισεν· λέγομεν, Οὐχί· ἀλλ' ὡσπερ τὸ ὕδωρ προπατῶν, ὅσα μὲν εὐρίσκει χλωρὰ φυτὰ, ἀρδεύει καὶ ποτίζει, ὅσα δὲ ξηρὰ οὐκ ὠφελεῖ αὐτὰ· οὕτω νῦν καὶ ἐπὶ τοῦτου.

Κείμενον ρκς'. « Nūn δὲ οὕτω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. » ἐπειδὴ ἀκμὴν εἶχε ἦν τὸ κήρυγμα εἰς τὴν οἰκουμένην κηρυχθέν;

Ἐρμην. Ἐπρεπε γὰρ αὐτῷ, δῆλον ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ συνέστη, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἦτοι τὸν Χριστὸν, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν οὐρανῶν φέροντα καὶ βασιλείαν υἱοὺς δὲ λέγει τοῦ; πνευματικοὺς καὶ ἁγίους ἀνθρώπους. Ἐπρεπε, φησὶν, αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἦτοι τὸν Χριστὸν, διὰ παθημάτων τέλειον ἀναδειῖξαι καὶ ἔνδοξον.

Ἐρώτ. ρκς'. Τί λέγει· « Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος;

Ἀπόκ. Σκηνὴν λέγει τὸν οὐρανόν, ὃν οὐκ ἔκτισεν ἄνθρωπος, ὡσπερ τοὺς ἐπὶ γῆς ναοὺς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀχειροποίητός ἐστιν, ὡς τῷ Θεῷ ῥήματι κατασκευασμένος.

A los est lata, tanta passi sunt, Idque non angelis iudicantibus mundum, quidnam illi patientur qui non obediunt ipsi Domino?

PROP. CXXIII. « Quid est homo, quod memor es ejus⁹⁶? »

INTERPRET. Hominem et filium hominis Christum dicit, sicut est per omnia consubstantialis Patri, tanquam perfectus Deus et perfectus homo.

PROP. CXXIV. « Minuisti eum paulo minus ab angelis⁹⁷. »

INTERPRET. Paulisper inferiorem dicit, quia Christus apud inferos tribus diebus et tribus noctibus fuit.

279 PROP. CXXV. « Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum⁹⁸. »

INTERP. Gloria et honor Christi, crux est : quia innumera bona per crucem contingere, conculcata namque est mors, et in exilium relegata maledictio : infernus directus est, peccatum est abolitum, transgressio sublata, natura hominum ab affectuum servitute liberata, diabolus est ligatus, plantata est salus, resurrectio est patefacta, malitia est abacta, vita quasi fons scaturivit, idololatria dissoluta : et quod mirabilius est, antiqui veteresque prophetæ ex Christi sanguine et aqua ex ejus latere profluente baptizati sunt. Id quomodo factum sit, audi. Quoniam ex quatuor elementis constat humanum corpus, in ea post mortem rursus resolvitur. Ita cum Christo quoque factum est : nam sanguis et aqua, quæ ex sancto latere Christi fluxere, resoluta sunt in id, in quod etiam prophetarum sanguis resolutus est, videlicet in elementa, quæ ibi inveniens baptizavit. Quod si quis nunc objiciat, quod etiam infidelium corpora baptizaverit : respondemus, Non. Nam sicut aqua diffluens, quascunque quidem reperit herbas virentes, eas irrigat et potat : quas autem aridas invenerit, iis nihil prodest : sic etiam hic cogitato.

QUÆST. CXXVI. (Quid est quod dicit :) « Nunc autem nondum videmus omnia subjecta ei⁹⁹, » cum nondum prædicatio in orbem pervasisset?

INTERP. Decebat eum, videlicet Deum et Patrem, per quem omnia facta sunt et subsistunt, duce[m] vitæ Christum scilicet, multos filios ad gloriam et regnum cælorum adducentem : filios autem vocat spirituales et sanctos homines. Decebat, inquit, Deum et Patrem, principem salutis nostræ, scilicet Christum, per passiones perfectum et gloriosum exhibere.

QUÆST. CXXVII. Quid est quod inquit : « Et veri tabernaculi quod fixit Dominus et non homo¹? »

RESP. Tabernaculum dicit cælum, quod non creavit homo, velut in terra facere solent ecclesiarum templa. Nec manu factum est, utpote quod fabricatum est verbo Dei.

⁹⁶ Psal. viii, 5. ⁹⁷ ibid. 6. ⁹⁸ Hebr. ii, 9. ⁹⁹ ibid. 8. ¹ Hebr. viii, 2.

PROP. CXXVIII. « Sancti omnes per fidem ex- A
pugnauerunt regnum ². »

INTERP. Abraham, Moses, Jesus filius Nave :
« operati sunt iustitiam, » Abraham, Phinees et
David ; « adepti sunt promissiones, » item Jesus
filius Nave et Chaleb ; « obturaverunt ora leonum, »
Daniel in leonum fovea ; « Exstinxerunt vi. ignis, »
tres illi pueri in ignea fornace ; « Effugerunt acies
gladii, » Helias et David ; « Roborati sunt ex in-
firmitate, » velut Ezechias ; « Fortes facti sunt in
bello, » veluti Samson, qui una asini maxilla mille
prostravit alienigenas ; « Mulieres acceperunt ex
resurrectione mortuos suos, » Sunamitis et Sa-
rephthia ; « alii vero distenti sunt, » Jacobum (5') fra-
trem Domini dicit, et alios quibus amputata sunt
capita : nam distentio nihil aliud est quam decol-
latio ; « alii vero ludibria et flagra experti sunt, »
Isaias, Jeremias ; et Michæas ; « Lapidati sunt, »
Stephanus et Nabuthe ; « Dissecti sunt, » Isaias
quem serra lignea securunt Judæi ; « Tentati sunt, »
veluti Job ; « In occisione gladii occubuerunt ³, »
Jacobus, Zacharias et alii. « Atque omnes isti
testimonio probati per fidem, non acceperunt pro-
missionem. » Omnes videlicet isti sancti testimonium
acceperunt, quod placuerint Deo, et si nondum
fruantur gaudio regni cælorum et eorum bonorum
quæ promissa sunt iustis, sed expectent secundum
adventum, ut tum coronentur omnes in uno horæ
momento. Nam hoc est quod inquit Apostolus :
« Deo pro nobis melius aliquid providente, ne sine
nobis consuminarentur ⁴. » Nam citra consumma-
tionem omnium sanctorum, dimidia pars eorum
bona promissa non accipit. Spem quidem et arha-
bona habent, separatique sunt a peccatoribus. Ipsam
vero perfectionem nondum **280** sunt assecuti,
quæ est præstabiliior ; nimirum ut omnes eodem
tempore simul intrent in regnum, et æqualiter om-
nes sancti bonorum Dei participes fiant.

PROP. CXXIX. « Nos tantam habentes impositam
nubem testium ⁵. »

INTERPRET. Nubem testium ipsos vocavit, quia
irrorant nos qui in peccatis delinemus et æstua-
mus, et umbra suæ intercessionis nos contegunt.

PROP. CXXX. « Deponentes omne pondus, et cir-
cumstans nos peccatum ⁶. »

INTERP. Pondus, multitudinem vocat. Sic autem
inquit : Quandoquidem habemus tantam multitudi-
nem sanctorum testium, instar nubium irrorantem
nos, intercessioni precum ipsorum confisi, imitemur
et nos illorum virtutes : et omni peccatorum
abjecto pondere, atque peccato circumstante relicto,
per tolerantiam et æquanimitatem, curramus
in virtutis certamine. Circumstans autem peccatum

Κείμενον ρχη'. « Οι ἅγιοι πάντες διὰ πίστεως κατ-
ηγωνίσαντο βασιλείαν.

Ἑρμην. Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ·
« εἰργάσαντο δικαιοσύνην, » Ἀβραάμ, Φινεὲς, καὶ
Δαβίδ· « ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, » Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ
καὶ Χαλέβ· « ἐφράξαν στόματα λεόντων, » Δανιὴλ ἐν
τῷ λάκκῳ· « ἐσθεσαν δύναμιν πυρὸς, » οἱ τρεῖς
παῖδες ἐν καμίνῳ. « Ἐφυγον στόματα μαχαίρας, »
Ἥλιος καὶ Δαβίδ. « Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, »
ὡς Ἐζεκιᾶς. « Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, »
ὡς Σαμψὼν ἐν μίᾳ σιαγόνι ἑνὸς χιλιῶν ἀλλοφύλους
κατέστρεψεν. « Ἐλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως
τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, » Σουναμίτις καὶ Σαραφθία·
« Ἄλλοι δὲ ἐτυμpanίσθησαν, » Ἰάκωβον λέγει τὸν
ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἀπεκε-
φαλίσθησαν· τυμpanισμὸς γὰρ ὁ ἀποκεφαλισμὸς λέ-
γεται· « Ἐτεροι δὲ ἐμπαίγμων καὶ μαστίγων πείραν
ἐλαβον, » Ἥσαϊας, Ἰερεμίας, καὶ Μιχαίας. « Ἐλι-
θάσθησαν, » Στέφανος καὶ Ναβουθέ. « Ἐπρίσθη-
σαν, » ὁ Ἥσαϊας· ξυλίνῳ πρίονι ἐπρίσαν αὐτὸν οἱ
Ἰουδαῖοι. « Ἐπειράσθησαν, » ὡς ὁ Ἰώβ. « Ἐν φόνῳ
μαχαίρας ἀπέθανον, » Ἰάκωβος, Ζαχαρίας, καὶ οἱ
λοιποὶ. « Καὶ οὗτοι πάντες, μαρτυρηθέντες διὰ τῆς
πίστεως, οὐκ ἐχομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἦγουν
οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι μαρτυρηθέντες, ὅτι εὐηρέστησαν
τῷ Θεῷ, οὕτω ἀπέλαυσαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρα-
νῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τοῖς δικαίοις ἀγαθῶν,
ἀλλὰ περιμένουσι τὴν δευτέραν παρουσίαν, ἵνα στε-
φανωθῶσιν ἅπαντες ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπή. Τοῦτο γὰρ
ἐστὶν ὃ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι « Τοῦ Θεοῦ περὶ
ἡμῶν κρείττον τι προσδεδειγμένου, ἵνα μὴ χωρὶς
ἡμῶν τελειωθῶσι. » Χωρὶς γὰρ πάντων τῶν ἁγίων
οἱ ἡμῖς οὐκ ἀπολαμβάνουσι τὰ ἐπηγγελμένα ἀγαθὰ.
Τὴν μὲν γὰρ ἐλπίδα καὶ τὸν ἀρραβῶνα ἔσχον, καὶ κε-
χωρισμένοι εἰσὶν ἐκ τῶν ἀμαρτωλῶν. Τὸ δὲ τέλειον
οὕτω εἰληφον, κρείσσον γὰρ ἐστὶ τοῦτο· ἵνα εἰς-
ελεύσονται πάντες εἰς τὴν βασιλείαν ἐν ἐνὶ καιρῷ,
καὶ ἐξ Ἰesu ἀπολάβωσι πάντες οἱ ἅγιοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ
Θεοῦ.

Κείμενον ρχη'. « Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον
ἡμῖν νέφος μαρτύρων. »

Ἑρμην. Νέφος μαρτύρων αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ
δροσιζοῦσιν ἡμᾶς τοὺς ἐν ἀμαρτίας συνεχομένους,
καὶ φλογιζομένους, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πρεσβεῶν
αὐτῶν περισκέπουσιν.

Κείμενον ρλ'. « Ὅγκον ἀποθέμενοι πάντα καὶ τὴν
εὐπερίστατον ἀμαρτίαν. »

Ἑρμην. Ὅγκον τὸ πλῆθος λέγει. Λέγει δὲ οὕτως·
« Ἐπειδὴ ἔχομεν τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἁγίων μαρ-
τύρων, ὥσπερ νέφος δροσιζὸν ἡμᾶς, θαρρόυντες εἰς
τὴν πρεσβείαν τῶν εὐχῶν αὐτῶν, μιμησώμεθα καὶ
ἡμεῖς ἐκείνων τὰς ἀρετὰς, καὶ τὸν ὄγκον τῶν ἀμαρ-
τημάτων ἅπαντα ἀπορήψαντες, καὶ τὴν εὐπερίστα-
τον ἀμαρτίαν καταλιπόντες, δι' ὑπομονῆς καὶ μα-
κροθυμίας τρέχωμεν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Εὐπερί-

² Hebr. xi, 33. ³ ibid. 33-37. ⁴ ibid. 40. ⁵ Hebr. xi, 1. ⁶ ibid.

(5') Jacobus qui decollatus fuit non frater Domini, sed frater Joannis erat. Vide Chrvsost., homil. 27
in Epist. ad Hebræos, p. 567.

στατον δὲ εἶπε τὴν ἁμαρτίαν, ἐπειδὴ μόνιμον στάσιον οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ταχέως τρέπεται καὶ καταλύεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία βρίζαν οὐκ ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν. Ἀφανίζεται δὲ ταχέως καὶ καταλύεται ὑπὸ τοῦ ξίφους τῆς μετανοίας (5^{**}) κοπτομένη. Ἀξίνη γὰρ ἐστὶν ἡ μετάνοια, ἐκκόπτουσα πᾶν κακόν. Μετάνοια δὲ ἐστὶν οὐχ ἡ τῶν γονάτων κλίσις, ἀλλ' ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ πονεῖν, καὶ θρηνεῖν καὶ δέεσθαι τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς τῶν προσημαρτηκῶτων ἀφέσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο λέγεται μετάνοια, ὅτι μετατίθῃσι τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν.

A dixit, eo quod non habeat aliquem certum locum ubi consistat, sed cito vertatur atque dissolvatur. Peccatum enim radicem non habet, nec etiam habet fructum. Evanescit vero statim, et solvitur, si gladio pœnitentiæ excindatur. Nam securis est pœnitentia, excindens omne malum. Est autem pœnitentia non genuflexio, sed abstinencia a malo. Item labores, lacrymæ et preces ad Deum pro præteritorum peccatorum remissione. Nam ideo pœnitentia dicitur, quod mentem a malo ad bonum transferat.

IN ALIAS QUESTIONES MONITUM.

In hæce Quæstiones hæc habet Felckmannus in variis lectionibus Commelinianis, p. 90 : Hæc, quia in codice n. quo in tom. I usi sumus, plane (Symbolo excepto) ad finem operum D. Athanasii inventæ sunt, ideo hic sunt positæ ; licet et nomine auctoris et titulo carerent. Quod si divinare licet, putarim ego earum auctorem vixisse post exorta certamina inter Latinam et Græcam Ecclesiam, ut patet ex pagina 353, a. Ubi errat Felckmannus, homo alias accuratissimus, cum ait ad paginam 353 Commelinianæ editionis, aliquid controversiarum apparere Græcos inter et Latinos. Nihil enim ibi exstat ejusmodi ; nec pagina 353 ad hæce Quæstiones pertinet, sed ad præcedentes. Puto adnotare voluisse Felckmannum quæ de Francis dicuntur, non in hisce Quæstionibus, sed in præcedenti quæst. 76. Habentur porro hæc Quæstiones in duobus codicibus regiis, nimirum in 2558, ubi consequenter ponuntur post Quæstiones ad Antiochum, et multum variant ab editis, et in 2450. Cæterum nemo erit qui Athanasium tantarum nugarum patrem esse suspicetur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΣΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ.

B SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, QUÆSTIONES ALIÆ.

Ἐρώτησις α'. Τί ἐστὶ Θεός ;

Ἀπόκρισις. Θεός ἐστὶν οὐσία νοερά, ἀθεώρητος τε καὶ ἀνερέμητος. Θεός ἐστὶ πνεῦμα ἄυλον, ἐμφαλμὸς ἀκοίμητος, καὶ νοῦς ἀκίνητος. Θεός ἐστὶν οὐσία δημιουργικὴ πάντων τῶν ἀηράτων καὶ ὁρωμένων κτισμάτων.

Ἐρώτ. β'. Καὶ διὰ τί λέγεται Θεός, ὁ Θεός ;

Ἀπόκ. Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, οἶνει θεωρῶς, καὶ Θεός, ἔγουν θεατῆς πάντων (6).

Καὶ πάλιν Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν καὶ τρέχειν νοητῶς ἀχρόνως τὰ πάντα. Ὁ γὰρ Θεός ἀεὶ πανταχοῦ πάρεστιν.

Ἐρώτ. γ'. Καὶ πόσοι θεοὶ εἰσιν ;

Ἀπόκ. Εἷς Θεός τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυριεύοντων, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Λέγονται δὲ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατὰ χάριν ὡς τό : Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. »

⁷ Psal. LXXXI, 6.

(5^{**}) De metanoia diximus in Typico. *Analect. Græc.* pag. 209 et in *Onomastico*.

(6) Ita Reg In editis vero, post πάντων, legitur ἄλλως.

QUÆSTIO I. Quid est Deus ?

RESPONSIO. Deus est essentia intelligens, quæ nec sub aspectum cadit, nec verbis explicari potest. Deus est Spiritus carens materia, oculus non dormiens, mens immobilis. Deus est essentia creatrix omnium invisibilium et visibilium creaturarum.

QUÆST. II. Deus, quare dicitur Dens ?

RESP. Deus dicitur, quod omnia videat. Vox enim ea Græcis est a videndo, quasi dicas contemplatorem omnium.

Rursum Deus dicitur, quod intelligibiliter sine tempore currat et pervadat omnia. Deus enim semper ubique præsens est.

QUÆST. III. Quot sunt dii ?

RESP. Unus est Deus deorum, et Dominus dominantium, et præter illum non est deus alius. Dicuntur et homines dii, sed ex gratia : ut, « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes. »

281 QUÆST. IV. At si est unus, quomodo illum unum Deum profiteamur, tribus hypostasibus constantem, esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum? Ecce enim tres profiteamur et non unum. At tu doce nos, quomodo unus sit Deus, et quomodo vicissim tres personas de Deo enuntiemus. Permirum hoc nobis videtur, esse unum Deum et tres ejus personas.

RESP. Diligenter animum adverte, et intelliges sacræ Trinitatis mysterium, quatenus mens humana nosse potest. Nisi quod, ut mihi videtur, hoc dicitur, quoad vim verborum fieri licet. Deus enim explicari nequit, ac propterea non possumus comprehendere naturam ejus: neque nostri similis est una sola constans persona. Quod si esset una persona, cognosceremus eum, uti nos mutuo novimus. Sed est unus quidem Deus, tres autem ejus sunt personæ. Et vide nunc quæ dicantur. Quemadmodum sol est unus: sol autem habet radium et lucem, et sunt in sole tres personæ: orbis, radius et lux. Orbis quidem est receptaculum solis: radius vero, qui descendit lucidus, repercutitur ad terram: lumen vero lucet etiam in umbrosis locis sine radio. Et ecce tres sunt personæ: orbis, radius et lux. Non dicimus autem tres soles, sed unum solem: nec dicimus unam personam, sed tres. Si enim interrogeris, quot sint soles in cælo, dicturus es, quod unus sit sol: si vero interrogeris, quot sint personæ solis, dicturus es, quod tres: orbis, radius et lux: sic etiam cogita de Deo. Deus est unus, personæ autem unius Dei tres, Patris, Filii, et Spiritus sancti. Et ex hoc cognosce, quod quemadmodum sol constat tribus personis, ita et unus Deus tribus personis. Typus enim Patris est orbis solaris: typus Filii est radius: typus Spiritus sancti est lumen solis. Proinde, dic ita: In sole orbis, radius et lumen: non dicimus autem tres soles, sed unum et solum: similiter et in Deo, Pater, Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, et non tres. Et vicissim, dic ita: In sole inseparabilis orbis, et radius et lumen, non enim segregantur a se invicem, et eandem ob causam dicitur, unus Deus et non tres, quoniam non segregantur tres personæ, Patris, Filii et Spiritus sancti unius Dei a se invicem. Et quemadmodum orbis solaris generat radium, et emittit lumen: ita Deus et Pater generat Filium, et emittit Spiritum sanctum. Perpende diligenter, quemadmodum radius solis descendit ex cælo ad terram, neque ab orbe solari separatur, nec a cælo abest, neque a terra, sed est in orbe solari, et in cælo, et in terra, et ubique; sed neque in superioribus deficit, neque in inferioribus; sic etiam Filius et Verbum Dei descendit ad terram, et neque Patrem dereliquit, neque cælum, neque terram: sed erat in gremio Patris inseparabilis, et supra, et infra et ubique: neque usquam desideratus est. Et quemadmodum lumen solare est et in orbe solari, et in radio, et in cælo, et in terra, et ingreditur domos, et ubique et illuminat;

Ἐρώτ. δ'. Καὶ ὡς ἐν: εἷς, πῶς λέγομεν αὐτὸν τὸν ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον, Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ἰδοὺ γὰρ τρεῖς λέγομεν, καὶ οὐχ ἕνα. Ἀλλὰ διδάξον ἡμῖν πῶς ἐστὶν εἷς Θεός· καὶ πῶς πάλιν τρία πρόσωπα περὶ Θεοῦ λέγομεν. Θaumαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ὅπως καὶ εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ τρία τὰ πρόσωπα αὐτοῦ.

Ἀπόκ. Ἄκουε συνετῶς, καὶ νοήσεις τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, καθὼς δύναται νοῦς ἀνθρώπων νοῆσαι. Ὡς ἐμοὶ πλήν δοκεῖ, πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἡμῖν τῶν λέξεων λέγεται τοῦτο. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀνερμήνευτός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτε οὐ δυνάμεθα καταλαβεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν· οὐδὲ ὅμοιος ἡμῶν ἐστὶ μονοπρόσωπος. Εἰ γὰρ ἦν μονοπρόσωπος, ἐγινώσκομεν ἂν αὐτὸν, ὡς ἐγινώσκομεν ἀλλήλους ἡμᾶς. Ἄλλ' ἐστὶν εἷς μὲν ὁ Θεός, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτοῦ τρία. Καὶ βλέπε ἀπάρτι τὰ λεγόμενα. Ὡς περὶ ἡλίου ἐν εἷς, ὁ δὲ ἡλῖος ἔχει ἀκτίνα καὶ φῶς, καὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἡλίῳ τρία πρόσωπα, δίσκος, ἀκτίς, καὶ φῶς· καὶ δίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου, ἀκτίς δὲ καταβαίνουμένη λαμπαδοφανῶς καὶ κρούουσα πρὸς τὴν γῆν· φῶς δὲ τὸ φωτίζει, καὶ εἷς τῶν ἐπισκιάδων τόπους χωρὶς ἀκτίνοσ. Καὶ ἰδοὺ πρόσωπα μὲν τρία, δίσκος, ἀκτίς, καὶ φῶς. Οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα ἡλίον, οὐδὲ λέγομεν πρόσωπον ἓν, ἀλλὰ πρόσωπα τρία. Ἐάν γὰρ ἐρωτηθῆς, ὅτι πόσοι ἡλίοι ἐν τῷ οὐρανῷ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι ἡλῖος εἷς ἐστὶν· εἰ δ' ἐρωτηθῆς, ὅτι πρόσωπα τοῦ ἡλίου πόσα ἐστὶ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι τρία, δίσκος, ἀκτίς, καὶ φῶς· οὕτω νοεῖ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. Θεός μὲν εἷς, πρόσωπα δὲ τοῦ ἐνός Θεοῦ τρία, Πατὴρ, Υἱοῦ, καὶ ἅγιον Πνεῦματος. Καὶ ἐκ τούτου γίνωσκε, ὅτι, ὡς περὶ ὁ ἡλῖος ἐστὶ τριπρόσωπος, οὕτω καὶ εἷς Θεός τρισυπόστατος. Τύπος γὰρ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός, τύπος τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ ἀκτίς, τύπος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Καὶ εἶπε οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου δίσκος, ἀκτίς, καὶ φῶς· οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα καὶ μόνον· ὁμοίως καὶ ἐπὶ Θεοῦ, Πατὴρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἷς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ πάλιν εἶπε οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου ἀχώριστος ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τοῦτο λέγεται καὶ εἷς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς· διότι οὐ χωρίζονται τὰ τρία πρόσωπα, τοῦ τε Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνός Θεοῦ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ὡς περὶ ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός γεννᾷ τὴν ἀκτίνα, καὶ ἐκπορεύει τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Βλέπε συνετῶς· Ὡς περὶ ἡ ἀκτίς τοῦ ἡλίου καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου χωρίζεται, οὕτε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λείπει, οὕτε ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ πανταχοῦ, καὶ οὕτε τῶν ἄνω λείπει, οὕτε τῶν κάτω· οὕτω καὶ ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατῆλθε πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτε ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὕτε ἐκ τῶν οὐρανῶν, οὕτε ἐκ τῆς γῆς· ἀλλ' ἦ καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ· καὶ οὐδ' ἐκ τίνος ἔλειπε. Καὶ ὡς περὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ δίσκῳ τῷ ἡλιακῷ.

καὶ ἐν τῇ ἀκτίνι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ. καὶ εἰσέρχεται ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ πανταχοῦ, καὶ φωτίζει· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάντα ἀνθρώπων φωτίζει, καὶ οὐ λείπει ποτέ. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὡσπερ ὃν οὐκ οἶδαμέν ποτε, οὐδὲ γινώσκαι δυνάμεθα, ποταπὸς ἦν· ὅταν δὲ ἴδωμεν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τότε μικρὸν κατανοοῦμεν τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου αὐτοῦ· οὕτω μοι νοεῖ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. « Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Πῶς οὖν αὐτὸν καταλαβέσθαι τινὰ δύναται; ἀλλ' ἐπειδὴ φῶς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεός, ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου φωτὸς ἐξεικονίζομεν αὐτὸν, ὡστε λοιπὸν, ὡς προείπομεν, εἰς τύπον τοῦ ἡλίου χαρακτηρίζομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα, λέγοντες εἶναι τὸν μὲν Πατέρα δῖσκον, τὸν δὲ Υἱὸν ἀκτίνα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς ἐκ φωτός. Καὶ ὡσπερ ὁ δῖσκος, καὶ ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς ἓν εἰσι καὶ τρία, ἀμερίστως μεριζόμενα, οὕτω καὶ ὁ Θεός ἡ Τριάς, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἓν ἐστὶ καὶ τρία, μεριζόμενα μὲν τοῖς προσώποις κατὰ τὸν ἡλίον, ἀμέριστα δὲ τῇ φύσει διακείμενα. Καὶ ὡσπερ ὁ δῖσκος τοῦ ἡλίου μόνος ἐστὶν αἴτιος καὶ ἀγέννητος, ἡ δὲ ἀκτίς αἰτιατὴ καὶ γεννητὴ ἐκ τοῦ δῖσκου, τὸ δὲ φῶς ἐκπορευτὸν ἐκ μόνου τοῦ δῖσκου, διὰ τὸ τῆς ἀκτίνος περπόμενον, καὶ καταλάμπον τὰ περίγεια· οὕτω καὶ ὁ Θεός καὶ Πατήρ αὐτὸς μόνος ἐστὶν αἴτιος τοῖς δυοῖ καὶ ἀγέννητος· ὁ δὲ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸς καὶ γεννητός· καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸν στελλόμενον. Καὶ οὕτως ἔχει, καὶ νοεῖ, καὶ πίστευε

Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα εἰς ἐπίγνωσιν τῆς τρισυποστάτου θεότητος, βλέπε καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ· ἐστὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτε γὰρ ἐμελλεν ὁ Θεός πλάσσειν τὸν ἀνθρώπον, εἶπε· « Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὁ ἀνθρώπος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἤγουν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μία μὲν, τρισυπόστατος δέ· τρία πρόσωπα ἔχει ἡ ψυχὴ· καὶ πῶς; ἄκουσον. Ἔστιν ἡ ψυχὴ ἓν πρόσωπον· ἡ δὲ ψυχὴ γεννᾷ τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον. Ἡ ψυχὴ ἐκπορεύει καὶ τὴν πνοήν, καὶ ἰδοὺ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ πρόσωπα τρία, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοὴ. Καὶ γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰσιν, οὐ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ, τῆς ψυχῆς ἐξεληθείσης ἐκ τοῦ σώματος, οὔτε λόγος ἐναπομένει τῷ σώματι, οὔτε πνοὴ, ἀλλὰ καίτοι τὸ σῶμα καὶ ἄπνον καὶ ἄλογον. Ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ πνοὴ εἰσι μετὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ἐκ τούτου δηλὸν ἐστὶν, ὡς, ὅτι καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἰσι, καὶ τῆς ψυχῆς εἰσι πρόσωπα· καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ψυχὴ πρόσωπον ἓν, καὶ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον, καὶ ἡ πνοὴ ἕτερον πρόσωπον. Ἰδοὺ τρία πρόσωπα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴ μία, καὶ οὐ τρεῖς. Εἰ γὰρ ἐρωτηθῆς, πόσας ψυχὰς ἔχει ὁ ἀνθρώπος; μῆλλεις εἰπεῖν, ὅτι μίαν. Ἐάν δὲ ἐρωτηθῆς καὶ πόσα

ita et Spiritus sanctus, et cum Patre est, et cum Filio, et supra, et infra, et omnes homines illuminat, nec deficit unquam. « Spiritus enim sanctus, » inquit apostolus Paulus, « omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Ecce jam quomodo quem ante non novimus unquam, neque cognoscere potuimus, qualis esset, quando autem effigiem ejus videmus, tunc ex parte cognoscimus characterem personæ ejus, ita tu mihi cogitato de Deo. « Deum enim nemo vidit unquam; » quomodo igitur illum comprehendere quis possit? sed quandoquidem lumen est et dicitur Deus, ex hac sensibili luce similitudinem capimus Dei, ut deinceps, quemadmodum supra diximus, ad typum solis conferamus sanctam Trinitatem, dicentes esse quidem Patrem orbem, Filium radium, Spiritum sanctum lumen ex lumine. Et sicut orbis, et radius, et lumen unum sunt et tria, indivise divisa, ita **282** et Deus Trinitas, Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum est et tria, divisa quidem personis, veluti sol, indivisa vero quoad substantiam permanentia. Et quemadmodum orbis solis solus est causa et ingenitus, radius vero effectus et genitus ex orbe, lumen autem procedens ex solo orbe, per radium missum, et illuminans terrena: ita Deus et Pater ipse solus est causa duabus personis et ingenitus: Filius autem ex solo Patre causatus et genitus: et Spiritus sanctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per Filium in mundum missus. Atque ita animo tene, et perpende, et crede de Deo.

καὶ ἐκπορευτὸν, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποπερὶ Θεοῦ.

Quod si non sit tibi solis exemplum satis ad cognitionem deitatis tribus hypostasibus constantis, vide et aliam imaginem Dei, quæ est anima hominis. Quando enim formaturus erat Deus hominem, dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram ». Ecce igitur homo imago est Dei, scilicet anima hominis. Est autem anima hominis una quidem, sed tribus subsistentiis constans: tres personas habet anima, et quomodo? audi. Est anima una persona: anima vero generat rationem, et ecce ratio altera persona: anima autem emittit spiritum, et ecce spiritus alia persona. Ecce personæ tres, anima, ratio, et spiritus. Etenim ratio et spiritus animæ sunt, non corporis, quoniam anima egressa ex corpore, neque ratio manet in corpore, neque spiritus, sed jacet corpus sine spiritu et sine ratione. Ratio vero et spiritus sunt cum anima: et inde palam est, quod quia et ratio et spiritus ab anima sunt, etiam personæ animæ sunt: itaque ecce anima persona una, et ratio persona altera, et spiritus persona tertia. Ecce tres personæ animæ, sed anima una, et non tres. Si enim interrogeris quot animas habeat homo, respondere debes, quod unam. Si vero interrogeris, quot sint personæ animæ, convenit re-

* I Cor. ii, 10. * Gen. ii, 26.

spondere, quod tres : quoniam anima, ratio et spiritus, una anima, et personæ tres. Et est quidem anima imago Patris : ratio animæ, imago Filii et Verbi Dei : spiritus vero animæ, imago Spiritus sancti. Quemadmodum enim anima ingenita, ita et Deus et Pater ingenitus : et quemadmodum ratio genita ab anima, ita et Verbum Dei natum ex Patre : et sicut spiritus procedit ab anima, ita et Spiritus sanctus procedit a Patre. Quare dic ita : Anima, ratio et spiritus, anima una, et non tres. Inseparabilis enim ratio et spiritus ab anima. Similiter Pater, et Filius sive Verbum, et Spiritus, unus Deus et non tres ; inseparabile quippe Verbum et Spiritus divinus a Patre. Et sicut invisibilis est anima, ita invisibilis etiam est Deus. Et sic cum dubitas in mente tua, et dicis, quomodo sit Deus unus, et simul constet tribus hypostasisibus ; considera animam tuam, et dic : Sicut anima mea una est, sed constat tribus hypostasisibus, anima, ratione, et spiritu : ita Deus unus est, sed constat tribus hypostasisibus, Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Et dic apud animum tuum, quod si anima officium Dei, similiter et sol, constat tribus hypostasisibus, natura autem eorum una, quanto magis Deus factor illorum ! Nonne in Deum cadit ut sit unus natura, et tribus personis constet ? imo id in illum cadit. Quemadmodum enim anima, ratio et spiritus tres sunt personæ, et una natura animæ, et non tres personæ : ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres personæ, et unus natura Deus, et non tres Dii. Ita si semper ratiocineris, non blasphemabis in sanctam Trinitatem.

Sed jam et aliam similitudinem Dei audi, dilecte. Ecce ignis unus est, sed ex tribus constat hypostasisibus. Ipse enim unus est subjectus ignis, urendi autem vis est alia persona : et vis lucendi item alia persona. Ecce ergo tres personæ unius ignis, scilicet subjectus ignis, vis urendi, et lucendi vis. Una autem est natura ignis, et non tres : similiter etiam in Deo. Pater enim est **283** ignis, Filius est urendi vis, et Spiritus sanctus est vis illuminans. Et quemadmodum in igne, ignem urentem et lucentem, et ipsum subjectum, ignem unum dicimus, et non tres : ita etiam in Deo tres personas Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum unum dicimus, et non tres. Et quod quidem spectat cognitionem sanctæ Trinitatis hæc sufficiant credenti.

Verum audi et aliud præterea mysterium. Verbum hominis duplicem habet generationem, et in Juabus lationibus generatur : unam quidem lationem habet ab anima, alteram a labiis : et nascitur quidem sermo hominis ab anima, cum quis cogitat aliquid dicere : cogitatio enim primæ generatio dicitur verbi, quia cogitat pronuntiare illud verbum : non profert autem illud labiis ; sed servat eum ser-

πρόσωπά εἶσι τῆς ψυχῆς ; ἀρμόζει ἰν' εἴποις, ἔτι τρία · ἐπειδὴ ψυχῆ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχῆ, καὶ πρόσωπα τρία. Καὶ ἔστι μὲν ἡ ψυχῆ εἰς τύπον τοῦ Πατρὸς ; ὁ δὲ λόγος τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ · ἡ δὲ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡ ψυχῆ ἀγέννητος. οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀγέννητος · καὶ ὡσπερ ὁ λόγος γεννητὸς ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννητὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς · καὶ καθάπερ ἡ πνοὴ ἐκπορευτὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ εἶπον οὕτω · Ψυχῆ, λόγος καὶ πνοή, μία ψυχῆ, καὶ οὐ τρεῖς · ἀχώριστος γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὁμοίως Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, ἴσθι Λόγος, καὶ Πνεῦμα, εἰς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς · ἀχώριστος γὰρ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ καθάπερ ἀόρατος ἡ ψυχῆ, οὕτως ἀόρατος καὶ ὁ Θεός. Καὶ οὕτως ὅταν διατάξεις ἐν τῷ νοί σου, καὶ λέγεις, πῶς ἐνὶ ὁ Θεὸς εἷς, καὶ ἐνὶ καὶ τρισυπόστατος ; ἐνθυμοῦ τῆς ψυχῆς σου, καὶ λέγε · Ὡσπερ ἡ ψυχῆ μου μία ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατος, ψυχῆ, λόγος, καὶ πνοή · οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἷς ἐστίν, ἀλλ' ἔστι καὶ τρισυπόστατος, Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ λέγε ἐν τῷ νοί σου, ὅτι, ἐάν ἡ ψυχῆ, τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἡλίος, ἐστὶ τρισυπόστατος, ἡ δὲ φύσις αὐτῶν μία · πόσω μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ ποιητῆς τούτων ! Οὐκ ἐνδέχεται τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἕνα τῇ φύσει, καὶ τρισυπόστατον τοῖς προσωποῖς ; καὶ ἀληθῶς ἐνδέχεται. Ὡς γὰρ ψυχῆ, λόγος καὶ πνοὴ τρία πρόσωπα, καὶ μία φύσις ψυχῆς, καὶ οὐ τρεῖς ψυχαί · οὕτω Πατὴρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τρία πρόσωπα, καὶ εἷς τῇ φύσει Θεός, καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Οὕτως ἐάν συλλογίσῃ πάντοτε, οὐ μὴ βλασφημῆσθης ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἄλλὰ ἀκμὴν καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ ἀκουσον, ἀγαπητέ. Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἐν ἔστι, ἄλλως καὶ τρισυπόστατον. Αὐτὸ γὰρ ἐν ἔστι τὸ ὑποκείμενον πῦρ, τὸ δὲ καυστικὸν αὐτοῦ ἕτερον πρόσωπον, καὶ τὸ φωτιστικὸν αὐτοῦ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ λοιπὸν τρία πρόσωπα τοῦ ἐνὸς πυρὸς, ἡγουν τὸ ὑποκείμενον πῦρ, καὶ τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικὸν · μία δὲ φύσις τοῦ πυρὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ · ὁ γὰρ Πατὴρ ἐνὶ τὸ πῦρ, ὁ Υἱὸς τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνὶ τὸ φωτιστικόν. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, τὸ πῦρ, τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικόν, καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον πῦρ, ἐν λέγομεν, καὶ οὐ τρία · οὕτω λέγομεν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ τρία πρόσωπα, τὸν τε Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν ἕνα λέγομεν, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἀρκεῖται ταῦτα τῷ πιστεύοντι.

Πλὴν ἀκουσον καὶ ἄλλο πρὸς τούτοις μυστήριον. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου διπλῆν ἔχει τὴν γέννησιν, καὶ ἐν δυοῖ φοραῖς γεννᾶται · μίαν μὲν φορὰν γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἑτέραν δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων. Καὶ γεννᾶται μὲν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τις εἰπεῖν τι. Ἡ γὰρ ἐνθυμησις πρώτη γέννησις λέγεται τοῦ λόγου, ἐπεὶ ἐνθυμεῖται τοῦ εἰπεῖν ἐκείνον τὸν λόγον · οὐ λέγει δὲ τούτων διὰ τῶν χειλέων,

αλλά φυλάττει τὸν λόγον ἢ ψυχὴ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς· καὶ ἔστιν ἡ ἐνθύμησις ἐκείνη πρώτη γέννησις τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὅμως, κἂν γεννηθῆ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, πρώτην γέννησιν ὅταν ἐνθυμηθῆ αὐτὸν ἢ ψυχῇ, ἀλλ' οὐ φανεροῖ αὐτὸν, ἀκμῆν δὲ φυλάττει αὐτόν. Ὅταν δὲ θελήσῃ τοῦ φανερωῖσαι τὸν λόγον, τότε γεννᾷ αὐτὸν ἐκ τῶν χειλέων. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐκ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου, αὐτὴ φανεροῖ τὸν λόγον ἐν τοῖς πᾶσι, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ὁ λόγος ἀφανῆς λέγεται, ἀλλ' ἐμφανῆς. Ὅταν δὲ γεννηθῆ ὁ λόγος διὰ τῶν χειλέων, τότε οἱ πάντες ἀκούουσιν αὐτόν, καὶ φανερὸς γίνεται τοῖς πᾶσι· καὶ λέγεται αὐτὴ ἡ γέννησις ἡ διὰ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου· ὥστε δύο εἰσὶν αἱ γεννήσεις τοῦ λόγου ἡμῶν· μία μὲν ἐκ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῆ τοῦ λαλῆσαι τὸν λόγον, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέρα ἐκ τῶν χειλέων, ἥτις φανεροῖ τὸν λόγον πᾶσιν ἀνθρώποις, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Μάνθανε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι, ὡσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλην ἐκ τῶν χειλέων, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέραν ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Καὶ ὡσπερ ὁ λόγος ἡμῶν, κἂν γεννηθῆ τὴν πρώτην γέννησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅμως ἀφανῆς ἔστι, καὶ οὐ φανεροῦται, ἀλλὰ πάλιν μετὰ τὴν γέννησιν μένει ἐν τοῖς ψυχικοῖς κόλποις· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κἂν καὶ ἐγεννήθη πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐφανεροῦτο τοῖς ἀνθρώποις· παρέμενε δὲ πάλιν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικοῖς. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν βουληθῶμεν, γεννᾶται ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ φανεροῦται ἐν τοῖς ὅλοις ἡμῶν πλησιάζουσι· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅταν εὐδόκησεν, ἐγεννήθη ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, καὶ ἐκ τῆς πανάγνου Μαρίας, καὶ τότε γέγονε φανερὸς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ὡς γὰρ φανεροῦται ὁ ἡμέτερος λόγος γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, οὕτως ὁ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐφανερώθη πάση τῇ κτίσει, καὶ οἱ πιστεῦσαντες αὐτῷ σώζονται. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν τῶν χειλέων γεννᾶται, οὔτε ἀπὸ τῆς ψυχῆς λείπει, οὔτε ἀπὸ τῶν ἰδίων χειλέων, οὔτε ἀπὸ τῶν ὠτων τῶν ἀκούοντων, ἀλλ' ἔνι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν ἡμῶν, καὶ εἰς τὰ ὠτα τῶν ἀκούοντων, καὶ οὐ λείπει ποθὲν, κἂν καὶ χίλια χιλιᾶδες ἀκούσωσι τοῦ λόγου, οὐκ ἐλαττονοῦται ὁ λόγος, ἀλλ' αἰεὶ ἡμῶν πληρέστατος ἔνι· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κἂν καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὖν οὔτε ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὔτε ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὔτε ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἀπὸ ὅλης τῆς κτίσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν, καὶ οὐκ ἠλαττονήθη, ἀλλὰ πληρέστατος ἔνι. Καὶ οὕτως νόει περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου, ὅτι διπλῆν ἔχει τὴν γέννησιν, μίαν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μίαν ἐκ τῆς σαρκὸς· καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιος, ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὡσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἐκ τῶν χειλέων. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν δύο γεννήσεων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

monem anima in sinu suo : et est cogitatio illa, prima generatio verbi ab anima. Illud enim, etiamsi nascatur ab anima, per primam generationem quando cogitat illud anima : sed non profert illud, sed adhuc conservat. Quando autem vult proferre verbum, tunc profert illud labiis : hæc est secunda generatio ex labiis. Ipsa autem ex labiis secunda generatio verbi aperit verbum omnibus, nec amplius verbum obscurum est, sed apertum. Quando autem profertur verbum per labia, tunc omnes audiunt illud, et manifestum fit omnibus ; et hæc generatio per labia, dicitur secunda generatio verbi ; adeo ut duæ sint generationes verbi nostri : una quidem animæ, quando cogitat de enuntiando verbo, quæ et prima generatio dicitur : et altera ex labiis, quæ aperit verbum omnibus, quæ et secunda generatio dicitur. Disce igitur accurate, quemadmodum verbum hominis duas habet generationes, unam ex anima, et alteram ex labiis, ita etiam Dei Verbum duas generationes habere ; unam quidem ex Deo et Patre, quæ et prima generatio dicitur : et alteram ex carne, quæ et secunda generatio dicitur. Et quemadmodum verbum nostrum, etsi natum sit secundum primam generationem ab anima, occultum tamen est, et non aperitur, sed post generationem manet in sinu animæ ; ita et Dei Verbum, quantumvis ante sæcula a Deo et Patre natum sit, non tamen manifestabatur hominibus. Manebat enim in sinu paterno. Et quemadmodum verbum nostrum, quando volumus, nascitur ex labiis nostris, et aperitur iis omnibus quibuscum versamur ; ita et Dei Verbum, quando ei visum fuit, natum est ex labiis prophetarum et ex castissima Maria, et tunc manifestum fuit in toto mundo. Sicut enim declaratur verbum nostrum natum ex labiis nostris, ita sane et Dei Verbum natum ex carne Mariæ semper Virginis, manifestatum est omni creaturæ, et qui credunt in illud, salutem consequuntur. Et sicut verbum nostrum natum ex labiis nostris, quando a labiis generatur, non relinquit animam, neque labia propria, neque aures audientium, sed est etiam in anima, et in labiis nostris, et in auribus audientium, et non deficit unquam etiamsi multa millia audiant verbum, nec minuitur, sed semper in nobis plenissimum est : ita et Dei Verbum, etiamsi natum sit ex Maria Virgine, et ex labiis prophetarum, non tamen a Patre discedit, neque a carne, neque ab omnibus hominibus, neque a tota creatura, sed ubique adest, nec minutum est, sed plenissimum. Atque ita cogita de Deo et Verbo, quod duplicem habeat generationem, unam ex Deo et Patre, et unam ex carne. Et hæc quidem, quæ ex Patre est, ante sæcula est ; quæ vero ex carne, ab ultimis diebus : quemadmodum et verbum nostrum primum nascitur ab anima, et deinde ex labiis. Et hæc de duabus generationibus Verbi Dei,

QUÆST. V. Quia commune est sanctæ Trinitati ?

284 RESP. Commune est, essentia : commune, principio carere : commune, potentia, bonitas, sapientia, justitia. Omnia enim æqualiter habet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, præterquam proprietates suas. Proprium enim Patris quidem ingenitum esse : Filii vero, genitum esse : Spiritus sancti procedere.

QUÆST. VI. In Deo, quot confiteris essentias ?

RESP. Unam essentiam dico, unam naturam, unam formam, unum genus, unam gloriam, unam dignitatem et dominationem.

QUÆST. VII. Hypostases autem, quot confiteris in Deo ?

RESP. Tres hypostases confiteor, tres personas, tria propria, tria individua, tres characteres.

QUÆST. VIII. Quare dicitur Pater, Pater ?

RESP. Pater dicitur Deus, quasi πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans ; quasi omnium conservator.

QUÆST. IX. Et Filius, quare dicitur Filius ?

RESP. Υἱὸς seu Filius dicitur, quasi ὁσος, id est, talis et æqualis : qualis enim Pater, talis et Filius. Vertitur enim o in υ, et sit υἱός. Æqualis enim Filius est Patri (7).

QUÆST. X. Et Spiritus, quare dicitur Spiritus ?

RESP. Πνεῦμα, seu Spiritus dicitur, quod πᾶν νεῦμα, id est, omnem nutum acute intelligat, scilicet omnis nutus cognoscitur uno intuitu per illum. « Spiritus enim sanctus omnia scrutatur, etiam profunda Dei ¹⁰. »

QUÆST. XI. In Deo, quot sunt causæ ?

RESP. Unicam dico in Deo causam, et hæc est Pater. Ipse enim Pater gignit Filium et emittit Spiritum. Quare disce, quod Pater solus sit causa. Filius non est causa, sed causatus. Et sic quidem causa est solus Pater. Causata vero sunt duo, Filius et Spiritus. Causa autem dicitur Pater, quod gignat et non gignatur : quod emittat, et non procedat. Gignit enim Filium, et emittit Spiritum sanctum. Et propterea dicitur Pater causa.

QUÆST. XII. Et quot sunt causata ?

RESP. Duo, Filius et Spiritus. Non gignit Filius, sed gignitur, et propterea dicitur causatus. Quare, si quis te rogaverit, quot in Deo causas confiteris ? dic : unam causam dico. Et qualis hæc est ? Pater. Et quare dicitur causa Pater ? Quia gignit Filium et emittit Spiritum. Si vero quis te interroget, quot causata dicis in Deo ? dic, duo. Qualia autem ista ? Filius et Spiritus. Et quare appellantur causata ? Quia gignitur Filius, et

¹⁰ I Cor. II, 10

(7) Hæc in tractatu *De definitionibus*, sub initium

Ἐρώτ. ε'. Τί τὸ κοινὸν τῆς ἁγίας Τριάδος ;

Ἀπόκ. Κοινὸν ἡ οὐσία · κοινὸν τὸ ἀναρχον · κοινὸν ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη. Πάντα γὰρ ἐξ Ἰσου ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν. Ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν.

Ἐρώτ. ς'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσας οὐσίας ὁμολογεῖς ;

Ἀπόκ. Μίαν οὐσίαν λέγω, μίαν φύσιν, μίαν μορφήν, ἓν γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν καὶ κυριότητα.

Ἐρώτ. ζ'. Ὑποστάσεις δὲ πόσας ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ;

Ἀπόκ. Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ, τρία πρόσωπα, τρία ἴδια, τρία ἄτομα, καὶ τρεῖς χαρακτῆρας.

Ἐρώτ. η'. Διὰ τί λέγεται ὁ Πατήρ Πατήρ ;

Ἀπόκ. Πατήρ λέγεται ὁ Θεός, ὡς τὰ πάντα τηρῶν · ὡσαυτὸν πάντων τηρητῆς.

Ἐρώτ. θ'. Καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τί λέγεται Υἱός ;

Ἀπόκ. Υἱὸς λέγεται παρὰ τὸ ὅσος, ἦθουν ὁποῖος καὶ ὁμοῖος · ὅσος γὰρ ὁ Πατήρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός, καὶ τροπή τοῦ ο εἰς υ, υἱός. Ὅμοιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ.

Ἐρώτ. ι'. Καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τί λέγεται Πνεῦμα ;

Ἀπόκ. Πνεῦμα λέγεται παρὰ τὸ πᾶν νεῦμα ὀξείως ἐπινοεῖν, ἦθουν πᾶσα νεῦσις συντόμως ἐπινοεῖται δι' αὐτοῦ. « Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα τὰ πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ια'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσα αἰτία ;

Ἀπόκ. Ἐν αἰτίον ἐπὶ Θεοῦ λέγω, καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ Πατήρ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ γεννᾷ τὸν Υἱόν, καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι ὁ Πατήρ μόνος ἐστὶν αἰτίας · ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἐστὶν αἰτίας, ἀλλ' αἰτιατός. Ὡστε μὲν αἰτίας ἐστὶ μόνος ὁ Πατήρ · τὰ δὲ αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Αἰτίας δὲ λέγεται ὁ Πατήρ, διότι γεννᾷ, καὶ οὐ γεννᾷται, ἐκπορεύει καὶ οὐκ ἐκπορεύεται. Γεννᾷ μὲν τὸν Υἱόν · ἐκπορεύει δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πατήρ αἰτίας.

Ἐρώτ. ιβ'. Καὶ πόσα αἰτιατὰ ;

Ἀπόκ. Αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐ γεννᾷ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ γεννᾷται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατός. Λοιπὸν ἐάν τις ἐρωτήσῃ, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἰτία ὁμολογεῖς ; εἰπέ, ἓν αἰτίον λέγω. Καὶ ποῖόν ἐστὶ τοῦτο ; Ὁ Πατήρ. Καὶ διὰ τί λέγεται αἰτίας ὁ Πατήρ ; Διότι γεννᾷ τὸν Υἱόν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐάν δὲ ἐρωτήσῃ σε, ὅτι πόσα αἰτιατὰ λέγεις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ; εἰπέ δύο. Ποῖα δὲ ταῦτα ; Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τί λέγονται αἰτιατὰ ; Διότι

γεννᾶται ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ γεννᾶ· ἐκπορεύεται δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκπορεύει.

Ἐρωτ. ιγ'. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τίς πρῶτος;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδεὶς πρῶτος, καὶ οὐδεὶς ὑστερος, ἀλλ' ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς, ἅμα Πνεῦμα ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι λέγονται, καὶ ἀναρχοι. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ πρὸ τῆς ἀρχῆς ὄν. Ἄναρχος λοιπὸν ὁ Πατὴρ, ἀναρχος ὁ Υἱὸς, ἀναρχον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οὐχ ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δ' ὑστερος, ἀλλ' ἅμα οἱ τρεῖς, Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι καὶ εἰσι καὶ ὀνομάζονται.

Ἐρωτ. ιδ'. Σαφῆνισον ἡμῖν καὶ τοῦτο, πῶς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννᾶται ἐκ Πατρὸς· τοῦτο γὰρ ἐκπλήττει ἡμᾶς.

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ὁ Θεὸς ἀθεώρητος ἐστὶ καὶ ἀνερμήνευτος, οὐδὲ τοῦτο ἐρμηνεύσαι δυνάμεθα. Πῶς γάρ τις ἐρμηνεύσαι δύναται, ὃ οὐδέπω αὐτὸς ἐθεάσατο, ἢ παρ' ἄλλων ἀκήκοε πῶποτε; Πλὴν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, φημι, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ τυπικῶς εἰπωμεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν. Νοητέον μὲν, ὅτι, ὡσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀσπύρως καὶ ἀκατανοήτως, οὕτως γεννᾶται καὶ ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὡς γεννᾶται πῦρ ἐκ τοῦ πυρός, καὶ φῶς ἐκ τοῦ φωτός, οὕτως γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.

Ἐρωτ. ιε'. Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πῶς ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς;

Ἀπόκ. Πρέπει σε καὶ περὶ τούτου μὴ ἐρωτᾶν. Καὶ τούτο γὰρ ἀνερμήνευτον. Πλὴν μάθανε καὶ περὶ τούτου. Ὅσπερ οὖν ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπορεύεται, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ ὡς ἡ Εὐα οὔτε γεννητὴ οὔτε ἀγέννητος, ἀλλὰ μέσως, οὕτως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ γὰρ ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος, ὁ δὲ Σὴθ γεννητός, καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτὴ. Ἡ γὰρ Εὐα οὔτε ἐγεννήθη, ὡς ἐγεννήθη ὁ Σὴθ, οὔτε ἀγέννητος ἦν, ὡσπερ ὁ Ἀδάμ· ἀλλ' ἐπορευθῆ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ἦν ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος εἰς τύπον τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς· ὁ δὲ Σὴθ γεννητός εἰς τύπον τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ· καὶ ἡ Εὐα ἐκπορευτὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ εἰς τύπον τοῦ παναγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ τοὺς προπάτορας ἡμῶν ἐτυπώθη ἡ ἁγία Τριάς. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀδάμ, καὶ ὁ Σὴθ, καὶ ἡ Εὐα σώματα ἦσαν, καὶ χωριστοὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε σώματά εἰσιν, οὔτε χωριστοὶ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων. Μόνος δὲ ὁ τύπος τῆς ἀγεννησίας τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται εἰς τὸν ἀγέννητον Ἀδάμ, καὶ ὁ τύπος τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν γεννητὸν Σὴθ, καὶ ὁ τύπος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρεῖται εἰς τὴν ἐκπορευτὴν Εὐαν. Καὶ οὕτως νόει καὶ περὶ τούτου.

Ἐρωτήσις ις'. Ἄρα χωρεῖται ὁ Θεὸς ἐν ἐνὶ τόπῳ, ἢ οὐ;

Ἀπόκ. Πρόσθετε τὸν νοῦν σου, καὶ νόησον, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶν ἀθεώρητος καὶ ἀχώρητος· οὔτε θεωρεῖται ὁ Θεός, οὔτε χωρεῖται· οὐδὲ χωρεῖται εἰς τὸ πᾶν, πῶς ἐνὶ δυνατῶν φανῆναι· ἢ

non gignit; procedit autem Spiritus, et non emittit.

QUÆST. XIII. In sancta autem Trinitate, quis primus?

RESP. In sancta Trinitate nemo primus, et nemo postremus: sed simul Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus: et ideo etiam simul principio carentes dicuntur, et initii expertes. Principii expertes autem dicitur, quod ante principium est. Principio ergo caret Pater, principio caret Filius, principio caret Spiritus sanctus. Atque ita nec primus, nec ultimus, sed simul tres, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam simul principii expertes et sunt et dicuntur.

QUÆST. XIV. Declara nobis et hoc, quomodo Filius et Verbum Dei gignatur a Patre: id enim nos obstupefacit.

RESP. Quia Deus intellectu non capitur, nec explicatur, neque hoc possumus interpretari. Quomodo enim quis exponat, quod nunquam ipse vidit, aut ab alio aliquo audivit? Attamen ex operibus ejus, nempe Verbi et Dei, figurate loquamur, quoad ejus fieri potest. Cogitandum enim, quod quemadmodum sermo hominis generatur ab anima sine semine, et supra omnem intellectum; ita gignitur et Verbum a Patre. Et sicut generatur ignis ex igne, et lumen ex lumine, ita generatur Filius et Verbum Dei a Patre.

285 QUÆST. XV. Et Spiritus sanctus, quomodo procedit a Patre?

RESP. Neque te de hac re quærere decet. Est enim et hoc inexplicabile. Disce tamen hac etiam de re. Quemadmodum igitur respiratio hominis ex anima procedit, ita et Spiritus sanctus a Patre procedit. Et sicut Eva neque genita, neque ingenuita, sed media erat, ita etiam Spiritus sanctus a Patre procedit. Etenim Adam ingenuitus, Seth vero genitus, et Eva procedens. Eva enim neque genita est, ut genitus est Seth, neque ingenuita erat, quemadmodum Adam; sed egressa est ex costa Adami. Et sic Adam ingenuitus, typus erat ingenuiti Patris: Seth genitus, est typus geniti Filii; et Eva, egressa e costa Adami, est typus sanctissimi Spiritus. Per patres enim nostros adumbrata fuit sancta Trinitas. Sed Adam quidem et Seth et Eva corpora erant, et separabiles inter se: Deus vero et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, neque corpora sunt, neque separabiles a se invicem. Sola enim figura ingenuiti Patris spectatur in ingenuito Adam, et figura generationis Filii in genito Seth, et figura processionis Spiritus sancti spectatur in Eva procedente. Itaque sic hac de re sentias.

QUÆST. XVI. An continetur Deus uno loco, necne?

RESP. Advertet animus, et perpende quod Deus lux sit invisibilis et incomprehensibilis, neque videatur, neque capiatur loco. Et quoniam non capitur in toto, quomodo posset fieri, ut videretur aut

intelligeretur quibusdam? Cujus neque Moses, qui Deum vidit, neque discipuli Verbi ipsius, in monte transfigurationis illius, neque alius quisquam unquam deitatem nudam videre potuit; ut clarum sit, quod nullo loco capiatur, sed ubique sit Deus. Et hæc quidem de theologia (hoc est de Deo). Nunc dicere incipimus de ejus œconomia, scilicet de incarnatione Filii et Verbi Dei.

QUEST. XVII. Ecce quæstionem tibi propono, tu vero mihi responde. Docuisti nos de sancta Trinitate, quod Deus constet tribus hypostasibus, scilicet Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nunc autem quero ex te: Christus ille quisnam est? Hoc volo edoceri.

RESP. Sane audivisti de sancta Trinitate, quod una persona dicatur Pater, et altera Filius, et alia persona Spiritus sanctus. Ecce jam cognosce, quod hic Filius et Verbum Dei et Patris induerit carnem hominis, et inambularit ut homo in terra. Appellatus igitur Christus est, quod unctus sit, vel certe assumpserit carnem hominis. Et propterea dicitur incarnatus Deus et Christus, Filius et Verbum Dei, et Deus, quod gestaverit formam hominis.

QUEST. XVIII. Quam rationem aut quam utilitatem proposuit sibi Deus, seu Filius et Verbum Dei, ut incarnatus sit, et ut homo inambulaverit in terra?

RESP. Deus nihil opus habuit incarnatione, sed humana natura indigebat sanatione. Postquam enim fecit Deus cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, fixitque hominem et posuit eum in medio paradisi, et constituit eum regem omnium creaturarum, ut omnia inservirent ipsi, et habitaret ipse in paradiso, tanquam Dei imago. Cum sciret hoc diabolus, invidens homini tantam dignitatem, dedit homini consilium ut Deo non obtemperaret, ut per inobedientiam Deus eum eliminaret ex paradiso, et privaret illum divina dignitate, et immortalē redderet mortalem. Homo vero, ut qui nullam haberet peritiam malitiæ improbi illius, obtemperavit consilio diaboli, et non obsecutus est Deo, et ex illo morti obnoxius fuit peccati: perinde etiam omnes ex ipso nati homines velut ex majoribus peccatum in se derivantes obnoxii ei fuere: et prævaluit peccatum contra homines. Misit autem Deus prophetas et **286** doctores in mundum: ut docerent mundum (id est homines) et converterentur a peccato: nec tamen potuerunt prophetæ convertere. Propterea dixit Deus in seipso: Descendam, et, assumpta carne, fiam hominiformis, et docebo signum meum, et convertetur a consilio diaboli, et erit omnis homo ut Deus, non secundum naturam, sed secundum adoptionem. Cum hæc placerent Deo Patri, Spiritu sancto adjuvante, descendit Filius et Verbum Dei, et ingressus est immaculatum Virginis mulieris

νοηθῆναι τισιν; Οὐτινος οὐδὲ Μωσῆς ὁ θεόπτης, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐν τῷ τῆς μεταμορφώσεως ἐκεῖνου ὄρει, οὐκ ἄλλος τις ποτε ἠδυνήθη γυμνῆν τὴν θεότητα θεωρῆσαι· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐκ ἐν ἐνὶ τόπῳ χωρεῖται, ἀλλὰ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεολογίας· ἀπάρτι δὲ ἀρξόμεθα λέξει καὶ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἧτοι περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἐρωτ. ιζ'. Ἴδου ἐρώτημά σοι ἐρωτῶ, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Ἐδίδαξας ἡμῖν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ὁ Θεός τρισυπόστατος ἐνι, καὶ ὅτι Πατὴρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Νῦν δὲ ἐρωτῶ σε· Οὗτος ὁ Χριστός τις ἐστι; Περὶ τούτου θέλω μαθεῖν.

Ἀπόκ. Πάντως ἤκουσας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ἐν πρόσωπον καλεῖται Πατὴρ, τὸ δὲ ἕτερον Υἱός, καὶ τὸ ἄλλο πρόσωπον λέγεται Πνεῦμα ἅγιον. Ἴδου λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι οὗτος ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐνεδύθη σάρκα ἀνθρώπου, καὶ περιεπάτησεν ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ γῆ. Ἄνωμάσθη οὖν Χριστός, διότι ἐχρίσθη, ἧτοι ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ διὰ τούτου λέγεται σεσαρκωμένος Θεός, καὶ Χριστός ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διότι ἐφόρεσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν.

Ἐρωτ. ιη'. Καὶ τίνα λόγον, ἢ τίνα χρεῖαν εἶχεν ὁ Θεός, ἧγουν ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα σαρκωθῆ, καὶ ὡς ἄνθρωπος περιπατεῖν ἐν τῇ γῆ;

Ἀπόκ. Θεός οὐδεμίαν χρεῖαν εἶχε τοῦ σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἐδέετο ἰατρείας. Ἐπειδὴ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐπλασε δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐθηκεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἐταξεν αὐτὸν βασιλεῖα εἰς πάντα τὰ κτίσματα, ἵνα πάντα δουλεύωσιν αὐτῷ, καὶ κατοικεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὡς Θεοῦ εἰκὼν. Εἰδὼς τούτο ὁ διάβολος, καὶ φθονήσας τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν, συνεβούλευσεν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα διὰ τῆς παρακοῆς ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας, καὶ θνητὸν τὸν ἀθάνατον ἀπεργάσῃται. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς μὴ ἔχων πείραν κακίας τοῦ πονηροῦ, ἤκουσε τῆς συμβουλῆς τοῦ διαβόλου, καὶ παρέηκουσε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκτοτε ἐδέξατο τὸν θάνατον τῆς ἀμαρτίας, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ἐξ ἐκεῖνου γενόμενοι ἄνθρωποι, ὡς ἐκ προγόνων τὴν ἀμαρτίαν λαβόντες, ἐκράτησαν ταύτην· καὶ ἴσχυσεν ἡ ἀμαρτία κατὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεμψε δὲ ὁ Θεός, προφήτας καὶ διδασκάλους εἰς τὸν κόσμον· ἵνα διδάξωσι τὸν κόσμον, ἧγουν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ στραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ προφῆται τοῦ διορθώσασθαι. Διὰ τούτου εἶπεν ὁ Θεός ἐν ἑαυτῷ· Καταθήσομαι, καὶ φορέσω σάρκα, καὶ γενήσομαι ἀνθρωπώμορφος, καὶ διδάξω τὸ πλάσμα μου, καὶ στραφήσεται ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου συμβουλῆς, καὶ ἔσται πᾶς ἄνθρωπος ὡς Θεός οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ θέσιν. Καὶ τούτου βουλευθεὶς ὁ Θεός εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

συγκατέβη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσῆλθεν ἰσχυρῶς καθαρὰν κοιλίαν παρθένου γυναικὸς, καὶ προσλαβόμενος σάρκα ἐξ αὐτῆς, ἐνηθρώπησε· καὶ πάλιν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐξελθὼν, καὶ ἐγκαταλείψας αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἐσφραγισμένην παρθένον ἀμόλυντον, καθάπερ τὸ πρότερον, περιεπάτησεν ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος, καὶ τότε ὠνομάσθη Χριστὸς, διὰ τὸ χρισθῆναι τε καὶ φορέσαι τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ σάρκα φορῶν.

Ἐρωτ. ιθ'. Καὶ πῶς ἦν δυνατὸν σάρκα παρθένον γενῆσαι, καὶ πάλιν μένειν παρθένον; καὶ τοῦτο θαυμαστὸν ἡμῖν καὶ πάνυ ἐξαιρετικὸν φαίνεται· διδάσκον ἡμᾶς καὶ περὶ τούτου, δέδομεθα.

Ἀπόκ. Εἰ καὶ θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον, Θεοῦ δέ· ὅπου γὰρ βούλεται Θεὸς, νικᾷται φύσις τῆς· καὶ πάλιν· «Θαυμαστὸς ὁ Θεός,» καὶ «Θαυμαστὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.» Πλὴν ἄκουσον περὶ τῆς γεννήσεως Παρθένου ποικίλα καὶ ἐναργέστατα σύμβολα· μνήσθητι, ὅτι παρθένος ὦν ὁ Ἀδάμ τὴν Εὐάν ἐγέννησε· καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε, καθάπερ τὸ πρότερον. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἀδάμ παρθένος ἐγέννησε καὶ παρθένος διέμεινε, οὕτω καὶ ἡ Θεοτόκος Μαρία, παρθένος οὖσα, ἔτεκε τὸν Χριστὸν, καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο πρὸς τοῦτο μυστήριον ἄκουσον. Ὡσπερ οἶκος περιπεφραγμένος πάντοθεν ἀνατολικὸν ἔχων ὑέλινόν τε καθαρὸν καὶ λεπτότατον παραθυρίδιον, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ διαπερῶσι τὸν ὑέλιν καὶ εἰσέρχονται πάντα τὸν οἶκον καταφωτίζοντες· καὶ πάλιν παρερχομένου τοῦ ἡλίου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀκτῖνων ἐξερχομένων, ὁ ὕδλος οὐ συντρίβεται, ἀλλ' ἀβλαβῆς ἐκ τῶν εἰσερχομένων τε καὶ ἐξερχομένων προσκρούσεων τοῦ ἡλίου διαμένει ἀκτῖνων· οὕτω μοι νοεῖ καὶ περὶ τῆς ἀειπαρθένης Μαρίας. Αὕτη γὰρ ἡ Παναγία, ὡς οἶκος οὖσα περιπεφραγμένη, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθάπερ ἀκτὶς θεϊκῆ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῦ Πατρὸς κατελθὼν, καὶ διὰ τοῦ ὑελίνου παραθυρίδιου τῶν ὠτίων αὐτῆς εἰσελθὼν, τὸν πανάγιον οἶκον αὐτῆς κατεφώτισε, καὶ πάλιν ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐξῆλθε, μὴ λυμήνας τὴν παρθενίαν ἐκείνης τὸ σύνολον· ἀλλ' ὡς πρὸ τοῦ τόκου, καὶ ἐν τῷ τόκῳ καὶ μετὰ τὸν τόκον παρθένον ἀγνήν διεφύλαξε. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ἕτερον φωτολαμπές καὶ θαυμαστότατον, κάκεινων παρόμοιον ἐκτύπωμα ἄκουσον. Ὁ μαργαρίτης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γίνεταί· γίνεταί δὲ οὕτως. Αἱ ἄκραι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἤηραι εἰσιν, ὀλίγου χύσιν ὕδατος ἔχουσαι. Εὐρίσκονται δὲ ἐκεῖσε ὄστρακοδέρματ' αἰνα θαλάσσια ἐν πάσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ ἐκεῖνη, πίνναι ὀνομαζόμενα. Ἰστανται οὖν αἱ πίνναι ἐκεῖναι ἀεὶ κεχηνυῖαι, καὶ ἐκδεχόμεναι βρώματα εἰς τροφήν αὐτῶν. Ἐν γοῦν τῷ Ἰσταθαί αὐτὰς κεχηνυῖαι καὶ ἐκδεχόμεναι τὴν ἑαυτῶν τροφήν, συχνῶν γενομένων ἐκεῖσε τῶν ἀστραπῶν, κατέρχεται ἡ ἀστραπή πρὸς τὴν πίνναν, καὶ εὐρίσκουσα τὰ τῆς πίννης ὄστρακα

uterum, et assumpta carne ex illa, homo factus est : et rursus egressus ex muliere, relicta illa pura et obsegnata Virgine incontaminata, quemadmodum prius, inambulavit in mundo cum hominibus, ut homo, et tunc appellatus est Christus, quod unctus esset, et tulisset carnem hominis. Et hic est Christus Filius et Verbum Dei, qui carnem gestat.

τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς

QUÆST. XIX. Et quomodo fieri potest, Virginem parere carnem, et tamen manere virginem? et hoc nobis mirum videtur et omnino absurdum : docenos etiam hac de re, quæsumus.

RESP. Etsi nobis hoc permirum videtur, verum non est hominis opus, sed Dei : Deus enim ubi vult, vincit naturæ ordinem. Et rursus : « Mirabilis est Deus », et « Mirabilia opera ejus. » Verumtamen audi de Virgine genitrice varia et evidentissima symbola : recordare quod Evam genuerit Adam, cum esset virgo : et rursus virgo manserit, quemadmodum prius. Et sicut Adami virgo generavit, et virgo mansit, ita et Deipara Maria, virgo cum esset, peperit Christum, et tamen virgo permansit. Sed et aliud audi mysterium : sicut domus circumsepta undique, quæ habet orientem versus vitream puram et tenuissimam fenestellam, oriente sole, radii ejus penetrantes vitrum et ingredientes domum totam collustrant : et rursus transeunte sole et egredientibus radiis vitrum non confringitur, sed ab ingredientibus et egredientibus repercussionibus radiorum solarium manet illæsum ; ita intelligas de semper Virgine Maria. Illa enim castissima, ut domus quædam circumsepta cum sit, Filius et Verbum Dei ut radii divini ex sole justitiæ Patre descendens, qui per vitream fenestellam aurium illius ingressus sanctissimam domum ejus illustravit, et rursus ut idem novit, exivit, ne minime quidem sædata virginitate illius : sed sicut ante partum, etiam in partu, et post partum Virginem castam conservavit. Præterea et aliam illustrem admirandam et illis similem audi similitudinem. Margarita in mari Rubro generatur : generatur autem hoc modo. Extremitates maris Rubri siccæ sunt, paucarum aquarum fluxum habentes. Inveniuntur autem ibi conchilia marina, in toto mari illo Rubro, pinnæ nominata. Stant igitur pinnæ illæ semper hiantes et expectantes escas ad nutrimentum sui : interim dum ita consistunt hiantes, et expectant nutrimentum, et magna copia accedit fulgurum, accedit aliquod fulgur ad pinnam, et cum reperiat testas pinnæ apertas, ingreditur in illam : pinna vero contracta statim et constricta in seipsam intus includit fulgur. Fulgur vero obvolutum in globis oculorum pinnæ, illustrat illos, et commutat eos in

¹¹ Psal. LXXII, 36. ¹² Eccli. x, 4.

margaritas. Egressæ autem margaritæ ex pinna, A
 procidunt ad litus maris, atque ita piscatores capi-
 piunt illas. Perinde intelligas de incarnatione
 Verbi. Mare quidem est mundus, et Virgo con-
 cha. Stabat autem Virgo, quemadmodum pinna,
 in templo, et excipiebat cœlestem panem Christum
 Deum, qui et descendens et ingressus in eam, ut
 fulgur, et convolutus in visceribus virginitatis il-
 lius, splendidam reddidit sanctissimam carnem,
 quam assumpsit **287** incarnatus; et sic natus est
 ex ea, Verbum Dei, ut pura et pretiosissima mar-
 garita sine congressu masculi. Et ut margarita cœ-
 lestis est et terrena: cœlestis quidem secundum
 fulgur: terrestris vero secundum complexum oculo-
 rum pinnae; sic etiam Christus cœlestis est et
 terrenus: cœlestis quidem secundum deitatem: B
 terrestris autem secundum humanitatem. Et quem-
 admodum margarita generatur sine congressu ma-
 sculi et feminae, ex fulgore et pinna, ita etiam na-
 tus est Christus sine congressu masculi et femi-
 nae, ex deitate, et ex carne Virginis. Et quemad-
 modum cum margarita conteritur, materia quidem
 oculorum pinnae conteritur et resolvitur, nec ta-
 men splendor fulguris patitur, sed splendor fulgu-
 ris impatibilis manet: materia autem oculorum
 pinnae sola conteritur et patitur; ita et in Christo
 hæc intelligenda sunt. Cum enim ille Salvator nos-
 ter flagellaretur et pateretur a Judæis infidelibus
 excruciatu in cruce, materia quidem carnis, hoc
 est humanitas, sola passa est, deitas autem impati-
 bilis permansit. Et cum hoc dicis, refutas Theo-
 paschitas, et doces incarnatam œconomiam. Hinc
 tibi, dilecte, scrupulus gratia Christi eximitur.

μόνη συντρίβεται καὶ πάσχει· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δεῖ σε νοεῖν. Μαστιζομένου γὰρ αὐτοῦ τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ πάσχοντος ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἐν τῷ σταυρῷ, ἡ μὲν ὕλη τῆς σαρκὸς, ἤγουν ἡ ἀν-
 θρωπότης, μόνη ἔπασχε, ἡ δὲ θεότης ἀπαθῆς διέμεινε. Καὶ ταῦτα λέγων, ἀντιστοιμίζεις Θεοπασχίτας, καὶ τὴν
 ἔνσαρκον διδάσχεις οἰκονομίαν. Ἐντεῦθεν σοὶ τὸ ἀμφίβολον, ἀγαπητέ, χάριτι Χριστοῦ διαλύεται.

QUÆST. XX. Quoniam omnia, divine Pater,
 convenienter nos docuisti. Petimus a te, ut et hoc
 nobis interpreteris, de quo adhuc dubitamus:
 quamobrem deitas non docuerit sola hominem, et
 servaverit eum sine carne? cur enim voluerit ferre
 carnem?

RESP. Etiam de hoc probe interrogas: unde audi
 etiam probe responsionem. Principio, quando Deus
 condidit hominem, et seductus est a diabolo homo,
 non vicit diabolus deitatem, sed humanitatem.
 Quapropter etiam decebat superatam humanitatem
 vicissim vincere hostem suum diabolum, ut vicis-
 sim acciperet per illum prius amissum divinum pa-
 radisum. Si enim nuda deitas advenisset, et diabo-
 lum vicisset, gloriaturus erat diabolus, nihil
 mirum esse dicens, si a deitate superaretur; a dei-
 tate enim esse se devictum: et propterea non vi-
 sum fuit Ileo, ut sola deitas diabolum oppugnet,
 sed voluit humanitatem, quæ vicla est a diabolo,
 eandem et solam vincere eum qui ipsam vicerat,
 diabolum. Cum prævideret igitur sapiens Deus, quod
 (7) Reg. 2, βορβιούς.

ἀνεωγμένα, εἰσέρχεται εἰς αὐτήν· ἡ δὲ πίννα, εὐθὺς
 συστελλομένη καὶ συσφιγγομένη καθ' ἑαυτήν, ἐντὸς
 αὐτῆς ἀποκλείει τὴν ἀστραπὴν. Ἡ δὲ ἀστραπή,
 τυλισσομένη εἰς τοὺς (7) φορβείους τῶν ὀφθαλμῶν τῆς
 πίννης, καταλαμβάνει αὐτοὺς, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς
 μαργαρίτας. Ἐξεργόμενοι δὲ οἱ μαργαρίται ἀπὸ τῆς
 πίννης, πίπτουσι πρὸς τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης
 ἐκείνης, καὶ οὕτως εὐρίσκουσιν αὐτοὺς οἱ γυρεύοντες
 αὐτοὺς. Οὕτως μοι νόει καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως
 τοῦ Λόγου. Θάλασσα μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ Παρθένος
 κογχύλη. Ἰστατο δὲ ἡ Παρθένος καθάπερ πίννα ἐν
 τῷ ναῷ, ἐκδεχομένη τὸν οὐράνιον ἄρτον Χριστὸν τὸν
 Θεόν, ὃς καὶ καταλῶν καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ, ὡς
 ἀστραπή, καὶ ἐντετυλιχθεὶς ἐν ταῖς λαγόσι τῆς
 παρθενίας αὐτῆς, λαμπροειδῆ κατεσκεύασε τὴν παν-
 αγίαν σάρκα, ἣν προσελάβετο σαρκωθείς· καὶ οὕτως
 ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς ὡς καθαρὸς καὶ πολυτίμητος
 μαργαρίτης ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἄρβενος συν-
 ουσιασμοῦ. Καὶ ὡσπερ ὁ μαργαρίτης οὐράνιος ἐστὶ
 καὶ ἐπίγειος, οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν ἀστραπὴν,
 ἐπίγειος δὲ κατὰ τὴν συμπλοκὴν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς
 πίννης· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς οὐράνιος ἐστὶ καὶ ἐπί-
 γειος· οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἐπίγειος δὲ
 κατὰ ἀνθρωπότητα. Καὶ ὡσπερ ὁ μαργαρίτης κατα-
 σκευάζεται ἄνευ συνουσίας ἄρβενος καὶ θήλεος ἐξ
 ἀστραπῆς καὶ τῆς πίννης, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς
 ἐγεννήθη ἄνευ συνουσιασμοῦ ἄρβενος καὶ θήλεος ἐκ
 τῆς θεότητος, καὶ τῆς σαρκὸς τῆς Παρθένου. Καὶ
 ὡσπερ ὁ μαργαρίτης συντριβόμενος, πολλακίς ἡ μὲν
 ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης συντρίβεται καὶ δια-
 λύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς
 πάσχει, ἀλλ' ἡ μὲν λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς ἀπα-
 θῆς διαμένει, ἡ δὲ ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης
 C

Ἐρωτ. κ'. Ἰδοὺ ταῦτα πάντα, θεοεἰκελε Πάτερ,
 ἀρμοζόντως ἡμῖν ἐδίδαξας. Ἀξιοῦμέν σε δὲ, ἵνα καὶ
 τοῦτο ἡμῖν ἐρμηνεύσῃς τὸ ἀπορούμενον, διὰ τί οὐκ
 ἐδίδαξεν ἡ θεότης μόνον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔσωσεν
 αὐτὸν ἄνευ σαρκός; τί γὰρ ἤθελε τοῦ φορέσθαι τὴν
 σάρκα;

Ἀπόκ. Καὶ περὶ τούτου καλῶς ἐρωτᾷς· ὁθεν
 ἄκουσον καὶ καλῶς τὴν ἀπόκρισιν. Κατ' ἀρχάς, ὅταν
 ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλανήθη ὑπὸ τοῦ
 διαβόλου ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἐνίκησεν ὁ διάβολος τὴν
 θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διὸ καὶ ἔπρεπε
 πάλιν αὐτῇ ἡ νικηθεῖσα ἀνθρωπότης ἵνα καὶ πάλιν
 αὐτῇ νικῆσῃ τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς τὸν διάβολον, καὶ
 πάλιν παραλάβῃ τὸν δι' ἐκείνου πρὶν ἀπολέσαντα
 θεῖον παράδεισον. Εἰ γὰρ γυμνὴ ἡ θεότης προσήρ-
 χετο, καὶ ἐνίκηε τὸν διάβολον, ἐμελλε καυχῆσθαι ὁ
 διάβολος, ὅτι οὐ θυμαστὸν, εἰ καὶ ἐνίκηθη· ὑπὸ
 τῆς θεότητος γὰρ προσβαλὼν ἐνίκηθη. Καὶ διὰ τοῦτο
 οὐ κατεδέξατο ὁ Θεός, ἵνα γυμνὴ ἡ θεότης αὐτοῦ
 προσπαλαίσῃ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἠβουλήθη, ἵνα ἡ
 ἀνθρωπότης ἡ νικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαβόλου, αὐτῇ

καὶ μόνῃ νικήσῃ τὸν νικήσαντα ταύτην διάβολον. Α non posset sola humana natura vincere sine deitate, Proγινώσκων οὖν πάλιν ὁ σοφὸς Θεός, ὅτι οὐκ ἠδύνατο μόνῃ ἢ ἀνθρωπότης νικῆσαι χωρὶς τῆς θεότητος, ἐκρῦβῆ ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὅπως ὁ διάβολος, θεωρῶν τὴν σάρκα, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης ἐστὶ κεκρυμμένη, προσέβη καὶ προσπαλαίσῃ τῷ Χριστῷ, καὶ οὕτως νικηθῆ ὑπὸ τῆς κεκρυμμένης θεότητος. "Ὅπερ καὶ γέγονεν.

"Ὅπερ γὰρ ὁ ἀλιεύς, βουλόμενος κυνηγῆσαι ἰχθύν, οὐ γυμνὸν τὸ ἄγκιστρον βάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐνδύει ἐξωθεν σκώληκα δόλω τὸ ἄγκιστρον, καὶ οὕτως ῥίπτει αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν ἐνδεδυμένον τὸν σκώληκα· ὁ δὲ ἰχθύς, θεωρῶν τὸν σκώληκα μόνον, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι σκώληξ μέσον ἐκείνου ἔχει τὸ ἄγκιστρον, ἀλλὰ νομίζων δίχα ἄγκιστρον τὸν σκώληκα εἶναι μονώτατον, πλανώμενος ὑπὸ τοῦ ἄγκιστρον κρατεῖται· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Βουληθεὶς γὰρ κυνηγῆσαι τὸν ἐν τοῖς ἀπείροις ὕδασι τῆς ἀβύσσου ἐμφωλευόμενον ἰοδόλον ἰχθύν, ἢ μᾶλλον μέγαν δράκοντα τὸν διάβολον, οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι αὐτοῦ τῷ διαβόλῳ προσέφερε, ἀλλὰ δόλω τὸν σκώληκα τὴν παναγίαν αὐτοῦ σάρκα, ἣν ἐκ τῆς αἰμαρβένου Μαρίας, τῆς παναγιωτάτης γῆς, δίχα φυρμού ἐνεδύσατο, κατὰ τὸν φάσκοντα θεῖον Δαβὶδ· « Ἐγὼ εἶμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἐκάλυψε τὸ ἱερώτατον ἄγκιστρον τὸν κοσμοσωτήριον αὐτοῦ σταυρὸν, ἐν αὐτῷ προσπαγείς, καὶ δι' αὐτοῦ λαθεῖν βουληθεὶς τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, ὑφ' οὗ πλανηθεὶς καὶ κρατηθεὶς ὁ ἰοδόλος καὶ ὀφιοθήκης οὗτος ἰχθύς, ὁ μέγας δράκων διάβολος, ὁ τοῦ παραδείσου ἐξώσας καὶ θανατώσας τὸν ἄνθρωπον, νικηθεὶς ἀπώλετο. "Ὅστε ἡ μὲν θεότης εἰς τύπον τοῦ ἄγκιστρον ἐστίν, ἡ δὲ ἀνθρωπότης εἰς τύπον τοῦ σκώληκος. Θεωρήσας οὖν ὁ διάβολος ἐξωθεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ μὴ νοήσας τὴν ἐν αὐτῷ ἔσωθεν ἐγκεκρυμμένην θεότητα, ἐπλανήθη, καὶ προσελθὼν τῇ ἀνθρωπότητι, ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεικάστου καὶ ἀκατανικήτου ἄγκιστρον τῆς θεότητος· καὶ οὕτως ἐνικήθη ὁ μέγας δράκων διάβολος. Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γυμνῆ τῇ αὐτοῦ θεότητι κυνηγῆσαι τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐφόρεσε τὴν σάρκα, καὶ οὕτως εἰσῆλθε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι τὴν σάρκωσιν. Καὶ ὡσπερ αὐτὸς ὁ διάβολος, βουληθεὶς ποτε πλανῆσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ παραδείσου ἐκβαλεῖν, οὐ προσῆλθε τῇ Εὐᾷ γυμνῆ τῇ ἑαυτοῦ διαβολότητι, ἀλλ' ἐφόρεσε σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ οὕτως προσῆλθε, καὶ ἐπλάνησεν αὐτήν· ἦδει γὰρ ὁ δόλιος, ὅτι, εἰ προσέβη αὐτῇ γυμνῆ τῇ διαβολότητι αὐτοῦ, οὐκ ἂν αὐτὴν πλανῆσαι δυνήσεται· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδύθη ὡσπερ σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ διὰ τοῦ σαρχοφόρου ὄφινος τὴν Εὐᾷ ἐπλάνησε. Καὶ ὁ μὲν ὄφιν ἐφαινετο, ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἐφαινετο. Καὶ διὰ τοῦ φαινομένου ὄφινος ἐνήργει ὁ ἀθεώρητος ὄφιν διάβολος. Δύο γὰρ φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἀπήγον τότε ἐπὶ τῶν προπατόρων τὴν ἐκπτώσιν. Καὶ ὡσπερ τότε διαβολότης καὶ ὀφίότης δύο φύσεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἠνώθησαν, καὶ ἡ μὲν μία φύσις, ἤγουν ἡ ὀφίότης ἐφαινετο, ἡ δὲ ἑτέρα, ἣτι· ἡ διαβολότης, οὐκ ἐφαινετο, καὶ ἐξέβαλε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου· οὕτως

non posset sola humana natura vincere sine deitate, abscondita est in ipsa carne deitas, ut diabolus videns carnem, et non cognoscens deitatem in eadem carne absconditam esse, accederet et cum Christo congregaretur, atque ita vinceretur ab abscondita deitate. Quod et factum est.

τῆς κεκρυμμένης θεότητος. "Ὅπερ καὶ γέγονεν.

Quemadmodum enim piscator volens capere piscem non nudum hamum jacet in mare, sed affligit extrinsecus vermem per dolum, et sic projicit hamum in mare indutum verme : piscis autem videns vermem solum, et non cognoscens in verme latere hamum, sed existimans, sine hamo vermem esse solum, deceptus capitur hamo : ita etiam Christus fecit. Cum vellet enim venenatum piscem in aquis infinitis abyssi latentem capere, seu potius magnum illum draconem diabolium ; non nuda deitate cum diabolo congressus est, sed dolo vermem, sanctissimam suam carnem, quam ex semper Virgine Maria, sanctissima terra, sine pollutione, induit : quemadmodum inquit divus David : « Ego sum vermis et non homo ¹³, » texit sacrerimum hamum mundo salutarem crucem suam, illi affixus, et per illam latere voluit deitatem suam, a qua deceptus est et captus venenatus ille et serpentinis morsibus infestus piscis, magnus draco diabolus, qui paradiso expulerat et occiderat hominem, et victus periit. Ita quidem deitatis typus est hamus : humanitatis vero typus est vermis. Videns igitur extrinsecus hominem et non animadvertens intrinsecus absconditam deitatem, deceptus est, et accedens ad humanitatem captus est ab inopinato et immobili hamo deitatis : et sic victus est magnus draco diabolus. **288** Quapropter non venit Filius et Verbum Dei, ut nuda deitate caperet diabolium, sed carnem gestavit, et sic ingressus est. Et hæc est causa quod incarnatus sit. Et quemadmodum ipse diabolus cum vellet olim seducere hominem, et paradiso ejicere, non accessit ad Evam nuda sua forma diabolica, sed gessit carnem, scilicet serpentem, et sic accessit et decepit illam ; norat enim astutus iste, quod si accessisset ad illam nuda sua forma diabolica, nunquam eam decipere potuisset ; et propterea indutus est, ut carne, serpente, et per formam caniferi serpentis Evam decepit ; atque serpens quidem apparebat, diabolus autem non apparebat ; et per apparentem serpentem efficax erat invisibilis serpens diabolus, duæ enim naturæ in una persona unitæ effecerunt tunc lapsum in majoribus nostris ; et quemadmodum tunc diabolica forma et serpentina duæ naturæ erant in una persona unitæ, et una quidem natura scilicet serpentina, apparebat ; altera vero, nempe diabolica, non apparebat et ejiciebat hominem ex paradiso : ita etiam in Christo duæ naturæ in unam personam divina et humana unitæ sunt : et humanitas quidem apparebat, deitas autem non apparebat, et per apparentem humanita-

¹³ Psal. xxi. 7

tem deitas invisibilis edicax erat, et ejectum ex pa-
radiso olim hominem duæ istæ præstantes naturæ,
videlicet deitas et humanitas, in illum vicissim
et nunc introduxerunt. Et hæc est causa, pro-
pter quam Christus incarnatus et homo factus
est. Ipsi debetur gloria in infinita sæcula.
Amen.

νῦν ἐνέβαλον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς ὁ Θεὸς
δόξα εἰς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις εἰς ἓν πρόσωπον
θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἠνώθησαν· καὶ ἡ μὲν ἀνθρω-
πότης ἐφαίνετο, ἡ δὲ θεότης οὐκ ἐφαίνετο, καὶ διὰ
τῆς φαινομένης ἀνθρωπότητος ἡ θεότης ἐνήργει ἡ
ἀθεώρητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ παραδείσου πάλαι ἐξ-
ορισθέντα ἄνθρωπον, αἱ καλὰ δύο φύσεις αὗται, ἡ
θεότης φημί καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ
ἐσαρκώθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος· ὅτι αὐτῷ πρέπει

ADMONITIO IN HISTORIAM IMAGINIS BERYTENSIS.

I. Athanasii non esse hoc Opusculum, sed imperiti alicujus et infacundi hominis, eruditus nemo non judicat; quare non est quod in ea re probanda immoremur. Antiquum tamen esse ex eo liquet, quod in concilio Nicæno II, Athanasii nomine lectum fuerit; atque teste Constantino Constantiæ Cypri episcopo. Patribus eo coactis lacrymas excusserit. Exstat porro tomo VII Concil., act. 4. Nec parum discrepat, si verba spectes, ab editis et a mss. Tantumque variant inter se codices, ut in multis licet reperiat, nullus alii similis compareat. In Colbertino autem tertio ita proluxa et aucta legitur hæc Historia, ut duplo major cuspis videatur; sic tamen ut multa verba, sed nihil rei gestæ adjiciatur. Exstat item Græce in bibliotheca Cæsarea exemplar ejus mss. ab editis haud parum diversum et multo auctius. Principiumque ejus offert Lambecius, Comment. lib. 1, p. 126, ut et versionem antiquam anonymam ab edita diversam, quam integram refert idem p. 128. Omnium autem codicum varias afferre lectiones, nec facile est, nec operæ pretium foret: quare eas solum adnotavimus, quæ alicujus momenti visæ sunt. Magnæ vero apud se-
quioris ævi Græcos fuit existimationis hæc Historia: ita ut ea publice legi soleret Dominica ὀρθοδοξίας, seu Dom. prima Quadragesimæ, in qua celebratur apud Græcos festum restituti cultus sanctarum imaginum.

II. Cum itaque minime sibi invicem consentiant codices mss. et ab editis mirum in modum discrepant visum est bina ex Palatinis codicibus desumpta exemplaria cum Latinis versionibus edere; quod libera cuivis mutuo conferendi sit facultas. Quamquam nullo sorte dispendio potuisset alterutrum omitti, cum nulla ferme nisi verborum sit discrepantia. At scrupuloso lectori morem gerere libet, indigne scilicet ferenti, si qua vel minima prius editorum prætermittantur. Bina itidem Latina exemplaria offerimus, quæ sub initium ad medium usque toto cælo discrepant; inde vero non item. Primum in antiquis Athanasii editis Latinis jam olim cusum fuit, cum hoc sub initium errore, ut dicatur lectam fuisse hanc Historiam a Petro Nicomediensi in synodo Cæsareæ Cappadociæ celebrata, ob errorem circa Christi Domini sanguinem exortum, cum revera in Nicæna secunda synodo, pro cultu imaginum asserendo ab eodem lecta fuerit. In multis porro discrepat a Græcis hæc Latina Historia. Secundum exemplar Latinum ex antiquis conciliorum mss. et editis desumptum, jam primum inter Athanasiana edere visum est, quia ad Græcorum litteram magis accedit, licet in nonnullis haud leviter discrepet.

III. De Historia imaginis Berytensis hæc habet Sigebertus in Chronico ad annum 365: Tempore Constantini imperatoris et Irenæ uxoris ejus in Syriæ civitate Berytho, quæ subjacet Antiochiæ: Judæi imaginem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi invenientes in domo cujusdam Judæi, ibi relictam a quodam Christiano, eam injuriose deposuerunt, et omnia opprobria quæ Judæi Christo Jesu intulerunt, ejus imaginem inferebant: illudentes ei, in faciem conspuentes, criminose conviciantes, eamque percutientes, manus et pedes ejus clavis configentes, acetum et fel ei porrigentes; tandem latere ejus aperto, exivit de eo sanguis et aqua, quod illi supposita ampulla suscipientes ad experimentum 289 utrum fuerint vera miracula quæ Jesum fecisse audierant, omnes infirmos in Synagoga sua collectos hoc sanguine aspergebant, et a quocunque languore detinebantur omnes sanabantur. Unde tandem Judæi compuncti ad Adeodatum civitatis episcopum omnes concurrerunt, eique re enarrata, imaginem cum sanguine ei dederunt. Quibus baptizatis episcopus sanguinem per ampullas divisum longe lateque dirigens, prædicabat magnalia Dei, obtestatus omnes ut singulis annis quinto Idus Novembris celebretur Passio Dominicæ imaginis. Hæc Sigebertus, qui in hoc errat, quod Historiam Constantini et Irenæ ævo gestam enarret; nam tempore Irenæ, nomine Athanasii lecta fuit in synodo secunda Nicæna. Nec potuit adeo recentis memoriæ tum fuisse, ut Petro eam Athanasio adscribenti fides haberetur. Verane cæterum an falsa sit hæc historia, prudentis lectoris judicio permittatur; nobis sane videtur admodum suspecta.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(8) Λόγος εις τὸ θαῦμα τὸ γεγονὸς ἐν Βηρυτῷ, περὶ τῆς τιμῆς καὶ σεβασμίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

S. P. N. ATHANASII

Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.

1. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονεν ἔν ταις ἡμέραις ἡμῶν. Ἐμβλέψατε (9) εἰς τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, δότε αὐτῷ δόξαν, κατανοήσατε τὴν ἀφατον φιλανθρωπίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρήνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ἐν γὰρ τῷ παραδόξῳ τούτῳ θαύματι, ὃ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκαίναις, ἐξέστησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τὸ τετολημμένον, ἐταράχθησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅντως ἐξέστησαν πᾶσαι ἄβυσσοι, ὃ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἐταράχθησαν, ὑπὸ τῷ οικονομηθέντι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ἀκούσατε, καὶ ἔκστητε, γενεαὶ τῶν γενεῶν, ᾧ γέγονεν παράδοξον θαῦμα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη, τελοῦσα δὲ ὑπὸ Ἀντιόχειαν. Ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πλήθη πολλὰ ἦν τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν Χριστιανὸς τις λαβὼν κελλίον κατέμενε. Ἐποίησε δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀλόστατον, ἐζωγραφημένην ἐν ὠραιότητι πολλῇ. Χρόνου δὲ διεληθόντος, ἠθέλησεν ἀναχωρῆσαι ὁ Χριστιανὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κελλίου. Ἐπεζήτησεν οὖν ἕτερον κελλίον μέζον, ὡς χρεῖαν ἔχον αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εὗρον δὲ οἰκημα ἕτερον, μετῆρην ἐκεῖθεν, λαβὼν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θέλοντος πάντα ἀνθρώπον σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ ἐν ἀληθείᾳ. Λαβὼν δὲ ὁ Χριστιανὸς ἔπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς προλέλεκται, κατελείφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνη, λησμονήσας αὐτὴν ἐν τῷ κελλίῳ.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις λαβὼν τὸ κελλίον αὐτοῦ τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῷ, εὗθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ, εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τὸ κελλίον κατέμενε, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἴσταται ἐκεῖ, οὐδὲ κατενόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν Ἑβραῖον,

1. Erigite oculos mentis vestrae, ac videte novum stupendumque miraculum, quod nuper diebus contigit nostris. Respicite immensam Dei bonitatem, date ipsi gloriam, perpendite ineffabilem ejus erga homines amorem magnitudinemque providentiae illius : cum lætitia lamentum assumite. Nihil in Deo mirabile; sed in stupendo hujusmodi miraculo, quod editum est in illis diebus, omnia hominum corda stupore percussa sunt. Obstupuit vere cælum ob patratum facinus, turbata sunt omnia hominum corda; obstupere abyssi omnes, sol obtenebratus est, luna et stellæ conturbatæ sunt, ob rem Domini providentia gestam : audite, omnes cælorum virtutes, ac stupete, generationes generationum, ob ingens miraculum, his diebus editum.

2. Urbs est, Berytus nomine, Antiochiæ vectigalis, in qua ingens erat Judæorum multitudo. Christianus porro quidam accepta prope synagogam eorum cellula, illic commorabatur. Fecit autem imaginem Domini integram, pulcherrime depictam. Elapso quodam tempore, voluit Christianus secedere ex ista cellula, majoremque requisivit cellulam, qua scilicet opus habebat, ita ut etiam Judæis esset vicinus. Invento domicilio altero, inde commigravit, suis omnibus acceptis bonis. Quod ex Dei dispensatione factum est, qui vult omnem hominem salvum fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua omnibus in ipsum credentibus in veritate. Acceptis Christianus omnibus ad se pertinentibus, uti supra dictum est, relicta est imago Domini nostri Jesu Christi sola, eamque homo ille oblitus in cellula est.

3. Judæus autem quidam accepta ista cellula in domicilium, ubi erat imago universorum regis Christi, cum eo res omnes suas asportasset, ibi commorabatur : nec advertit imaginem Domini, quæ illic stabat, neque lustravit eum locum. Quadam porro die cum Hebræum invitasset, ut secum

(8) Colbert. 833, Λόγος περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Colb. 4457, περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χ. Ἀναγινώσκεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας. Colb. 5110, διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει, ὑπὸ τῆς τιμῆς καὶ

σεβασμίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χ. καὶ περὶ ἐλεημοσύνης

(9) Colbert. 1, Ἐγκύψατε εἰς τὸ ἄπειρον πέλαγος τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴδετε τὸ ἔργον, ὃ ὁ Κύριος ἐπράξατο ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν· συγχλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν, καὶ μετ' εὐφρ.

sumeret cibum; dum pranderent, elevatis Judæus A qui invitatus fuerat oculis, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi, dixitque Judæo qui se advocarat: Tu Judæus cum sis, quare hujus imaginem apud te servas? plurimasque ac nefandas contumelias profano turpique ore suo protulit contra venerandam imaginem Domini, quas ne in mentem quidem hominum venire licet; absit! ostenditque imaginem Hebræo qui se invitarat. Tum cœpit Hebræus ille jurare per Judaicam fidem, se noudum ad eam usque boram hanc vidisse imaginem. Hebræus porro qui vocatus fuerat, 290 siluit. Surgensque Judæos adiit qui primarii sacerdotes et legis doctores erant; quibus dixit: Hebræus ille imaginem Nazaræi habet domi, quam ego oculis conspexi meis. Qui his auditis responderunt: Quomodo id potes comprobare? Tum ille: Me sequimini, et ostendam vobis illam. Consilium porro iniere, ut omnes proxima die mane cellulam adirent, in qua erat imago Domini

4. Ineunte luce sequentis diei, congregati sunt principes sacerdotum et seniores, et Judæo secum assumpto, domum petiere Hebræi, ubi erat imago Domini. Cum eo advenissent, in domum irrumpentes sacerdotum principes et seniores, universaque turba, vident imaginem Domini. Tum furore repleti, Judæum illic habitantem domo pulsum synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi, ita et nos illudamus. Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, atque ordine singuli alapis vultum ejus cæciderunt, ac percusserunt omnes dicendo: Quæcunque patres nostri fecerunt, ea nos in ejus imaginem perpetremus. Audivimus, aiunt, multa in eum ludibria contulisse, et nos omnia conferamus. Infinita igitur ludibria in Domini imaginem contulere, quæ ne proferre quidem nos audeamus. Hic aiunt: Audivimus patres nostros clavis manus ejus conflixisse, id et nos efficiamus. Confectis ergo clavis, manus pedesque Domini conflixere. Rursum inquit: Audivimus aceto et felle eum cum spongia potavisse: id nos quoque faciamus. Illud itaque fecerunt similiter, posita ad os imaginis Domini spongia aceto plena. Aiunt iterum: Comperimus eos arundine percussisse caput ejus; id ipsum nos agamus, arreptaque arundine caput ejus percusserunt. Dicunt iterum: Accurate novimus, eos lancea latus ejus aperuisse: ne minimum quidem prætermittamus; sed potius iis adjiciamus. His peractis, lanceam postularunt, qua allata, vibrantes illam, confodere latus imaginis Salvatoris, confestimque sanguis et aqua magna copia emanavit. Quo inexpectato edito miraculo, stupore perculti

(10) Colbertin. 4, και προσαγαγόντες δεξος και χολήν πλήσαντες σπόγγον, προσέθησαν τῷ στόματι τῆς

Ἰνα φάγη μετ' αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ἀριστῶν αὐτοῦς, ἐπ' ἄρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ Ἰουδαῖος ὁ κεκλημένος, εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, και λέγει τῷ καλέσαντι αὐτὸν Ἰουδαίῳ· Σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, πῶς τὴν εἰκόνα τούτου ἔχεις; ὕβρεις τε παμπόλλας και ἀθεμίτους ἐκ τοῦ μισροῦ αὐτοῦ στόματος εἰπόντος κατὰ τῆς τιμίας εἰκόνης τοῦ Δεσπότου, ἃς οὐκ ἔξεστιν οὐδὲ εἰς διάνοιαν ἀνθρώπων ἔλθειν· μὴ γένοιτο! ὑποδεικνύων δὲ τὴν εἰκόνα τὸν καλέσαντα Ἑβραῖοι τοὺς κληθεῖς, ἤρξατο ὁ Ἑβραῖος ὀμνύειν κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως, ὅτι Μέχρι τῆς ὥρας ταύτης οὐκ ἔθεασάμην τὴν εἰκόνα ταύτην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ὁ κληθεῖς ἐσιώπησεν. Ἀναστὰς δὲ ἀπῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς πρώτους αὐτῶν ἱερεῖς και νομοδιδασκάλους, και λέγει αὐτοῖς, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ Ἑβραῖος εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκείων ὀφθαλμοῖς ἔθεασάμην αὐτήν. Οἱ δὲ ἀκούσαντες εἶπον· Πῶς δύνασαι τοῦτο ἀποδείξει; λέγει πρὸς αὐτούς· Ἀκολουθήσατέ μοι, καὶ γὰρ ὁμῖν ὑποδείξω αὐτήν. Συμβουλευσάντο δὲ, ἵνα πάντες πρωτὶ παραγενόμενοι καταλάβωσιν τὸ κελλίον, ἐν ᾧ ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου.

4. Πρωτὰς δὲ γενομένης, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ πρεσβύτεροι αὐτῶν, και παραλαβόντες τὸν Ἰουδαῖον, ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἑβραίου, ἐνθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου. Παραγενόμενοι δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ, εἰσπηδήσαντες ἔσωθεν τῆς οἰκίας οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ πρεσβύτεροι και πᾶς ὁ ὄχλος, ὀρώσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Τότε θυμοῦ πλησθέντες, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν οἰκοῦντα ἐκείσε ἐξελάσαντες ἀποσυνάγαγον ἐποίησαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγαγόντες, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπειξαν αὐτῷ, οὕτω και ἡμεῖς ἐμπαίζωμεν αὐτῷ. Τότε ἤρξαντο ἐμπτεύειν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, και ἐβράβισαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον εἰς καθελίς, οἱ πάντες αὐτῶν ἐβράβιζον τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου λέγοντες· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. λέγουσιν, ὅτι ἤκούσαμεν, πολλοὺς ἐμπαιγμοὺς ἐποίησαν αὐτῷ· και ἡμεῖς πάντα ποιήσωμεν. Ἐμπαιγμοὺς οὖν ἀπειροὺς ἐνέπειξαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ἀπερ οὐδὲ λέγειν ἡμῖν τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· ἤκούσαμεν, ὅτι ἤλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, τοῦτο και ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε ποιήσαντες ἤλωσαν προσήλωσαν τὰς χεῖρας και τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου. Πάλιν λέγουσιν· ἤκούσαμεν, ὅτι δεξος και χολὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν οὕτω και ἡμεῖς. Καὶ ἐποίησαν ὡσαύτως (10), ἐπιθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου τῆς εἰκόνης σπόγγον μετὰ δεξοῦς πεπληρωμένον. λέγουσι πάλιν· Ἐμάθομεν, ὅτι καλάμῳ ἐτύψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· τὸ αὐτὸ και ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον, ἐτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. λέγουσι πάλιν· Ἀκριθέστερον οἶδαμεν, ὅτι λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἤνοιξαν· μὴ ἐν παραλείψωμεν, ἀλλὰ μάλλον προσθήσωμεν. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐνεχθῆναι λόγχῃν προετρέψαντο,

ἀγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐφάνη ἀπογευσμένη τῆς χολῆς και τοῦ δεξοῦς ἡ ἄγία εἰκὼν.

καὶ ἐνεχθείσης τῆς λόγχης, ἄραντες αὐτὴν ἐκέντησαν **A** sunt quotquot virtutes Dei conspiciabant et incredibilia miracula.

κατὰ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος. Παρευθὺ δὲ ἐξέδυσεν αἷμα καὶ ὕδωρ εἰς πλῆθος πολὺ. Τούτου δὲ τοῦ παραδόξου θαύματος γενομένου, **Εκπληξίς** ἔλαβεν ἅπαντας τοὺς βλέποντας τὰς δυναστείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παράδοξα θαυμάσια.

5. Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, καὶ ἀπέραντος ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ πολὺ ἔλεός σου, Δέσποτα! Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας σου, Κύριε; ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις σου, φίλ᾿ ἀνθρώπε, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφει καὶ ζῆν αὐτόν; Χριστέ, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σου ποιῶν φοβερὰ καὶ ἐξαισία; Ὡ τοῦ θαύματος! Ὡ τῆς τοῦ Σωτῆρος μεγαλειότητος! Ἐφρίξαν καὶ νῦν αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπὶ τούτῳ. Ὡ πόση μακροθυμία! Ὡ πόσον ἔλεος! πρῶην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθείς ὁ ἄσαρκος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθη ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκί, ἀπαθὴς ὡν αὐτὸς τῇ θεότητι· νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι ἐσταυρώθης, ὡ Δέσποτα, εἰς ἐλεγχὸν μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, εἰς στηριγμὸν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πεπιστευκότων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν σὺν τῷ παναχράντῳ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

6. Ἀκούσατε ὑμεῖς, ἀδελφοί, μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ χαρᾶς καὶ τὰ λοιπὰ ἄπερ ὕκονομήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ χρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς ἀγίας καὶ τιμίας εἰκόνος, καὶ ἀναδύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, συνήχθη πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Ἐπειδὴ θρυλοῦσιν οἱ σεβόμενοι αὐτόν, ὅτι ἰάσεις πολλὰς ποιεῖ, λάθωμεν τούτου τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν αὐτὸ εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἰδῶμεν εἰ ἀληθὴ εἰσι τὰ λεγόμενα. Καὶ προσέγγαντες τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσαν, ἐμπαίζοντες· Ἐπλήσαν τὴν βῆσαν, ἔνθα ἔξισι τὸ ὕδωρ· καὶ συνήξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρὸ πάντων παράλυτον· ὃν ἤδεσαν ὄντα ἐκ γενετῆς. Προσφέροντες δὲ τὸν παράλυτον ἔχρισαν αὐτόν· καὶ εὐθέως συνεσφίγθη καὶ ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος. Παραχρῆμα δὲ μεγάλη ταραχὴ ἐγένετο κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐργομένων, διὰ τὰς ἀπίρους ἰάσεις καὶ θαυματουργίας. Ἐκινήθη δὲ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν, παραλύτους, κυλλοὺς, ξηροὺς, χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς, καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐτέρους ἔχοντας παντοίας νόσους· καὶ πάντες, χριόμενοι ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος τοῦ Κυρίου, τὰ σώματα αὐτῶν ὑγιὴ ἐγένοντο. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν· μεγάλη ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Δόξα σοι, Χριστέ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν, ὁ καὶ δι' ἡμῶν σταυρωθεὶς ἐν τῇ ἀχράντῳ καὶ τιμῇ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Ἰησοῦ Χριστέ, Ἰὼ

5. Quam investigabilia sunt iudicia iustitiæ tuæ, quam immensa bonitas, quam magna misericordia tua, Domine! Quis loquetur potentias tuas, Domine? quis auditas faciet omnes laudes tuas, hominum amantissime, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat? Christe, tibi gloria. Quis similis tibi, Domine? Quis præter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum! O Salvatoris magnificentiam! Horruere jam hac in re supernæ potestates. O quanta longanimitas! quanta misericordia! olim nostrum gratia et propter nostram salutem incarnatus, qui carnis expers erat, ex Virgine Maria, in eadem carne crucifixus fuit, cum secundum deitatem impassibilis esset: nunc vero rursum in imagine crucifixus es, o Domine, ad convictionem impiorum omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, et benedicto Deo nostro, una cum immaculato Patre, et Filio ejus Jesu Christo, ac bono vivificoque Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

6. Audite, vos fratres, cum timore Dei et gaudio, cætera quæ a Domino dispensata sunt. Cum enim latus **291** sanctæ ac venerandæ imaginis lancea perforatus esset, emanaretque aqua et sanguis, coacta est tota Judæorum turba, dicebantque mutuo: Quandoquidem aiunt ejus cultores, eum multas curare infirmitates, sumamus sanguinem ejus et aquam, deferamusque in synagoga, ac congregemus omnes qui laborant ægritudine; ungamus eos illo, et videamus num vera sint quæ vulgo dicuntur. Admotaque lateri Domini amphora, illudendo amphoram implevere illa quæ manebat aqua: congregatisque omnibus qui male haberent, primum omnium paralyticum, quem a natiuitate paralyticum esse sciebant, adductum unxerunt: qui statim consolidatus fuit, sanusque factus est homo. Confestim autem ingens tumultus per totam urbem exortus est, omnibus eum in locum ingredientibus, ob multas illas **D** morborum curationes et miracula. Judæorum porro frequens populus commotus, adducebant infirmos suos, paralyticos, mancos, aridos, claudos, cæcos, dæmoniacos, aliosque variis ægritudinibus laborantes; qui omnes inuncti sacro sanguine et aqua lateris venerandæ imaginis Domini sani corpore evaserunt. Omnes porro principes sacerdotum et seniores populusque Judæorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, verum Deum nostrum, clamantes et dicentes: Magnus Deus Christianorum: magna fides Christianorum. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui a nobis quoque crucifixus es in immaculata et veneranda imagine tua. Gloria tibi, Jesu Christe Fili Dei, qui magna facis mirabilia. In te credimus, et

in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem consubstantialem et indivisibilem. Propitius esto nobis, nosque recipe; sicut in sancta cruce tua positus recepisti latronem ad poenitentiam. Nos annuera licet indignos et tibi hactenus inimicos, iis qui post undecimam horam venerunt; iis, inquam, nos annuera et illumina oculos cordis nostri, obscuratos, quos scilicet tenebris offudit malignus diabolus; ut illuminati per sanctum baptismum, caelesti tuo exercitui adjungi mereamur. Hæc illi cum clamore proferebant, atque voce prædicabant mirabilia Dei. Pervasis autem orbem totum hujusce rei fama de veneranda nempe imagine regis nostri Jesu Christi. Omnes ob Oriente et Occidente offerebant infirmos suos, qui omnes Dei clementia curabantur.

7. Post hæc autem adiit tota turba Judæorum sacratissimæ Ecclesiæ sanctissimum episcopum, accurrentesque dicebant: Nos annuero sanctæ entholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, nos baptizato et Christianos facito. Sic omnes unanimiter clamabant a minore ad maximum, una cum mulieribus et pueris, dicebantque: Unus Deus Pater, unus Filius unigenitus, unus Dominus: ipsum Deum confitemur, agnoscimusque: illum scimus esse Deum: eum nos credimus crucifixum sub Pontio Pilato, resurrexisse die tertia, assumptumque fuisse cum gloria, in conspectu sanctorum discipulorum suorum, et sedere ad dexteram Dei et Patris. Multis itaque laudibus Deum celebrarunt, exhibita sancta imagine ejusce urbis archiepiscopo, cui ea narrarunt quæ contra sanctam imaginem perpetrarant, et ostenderunt sanguinem et aquam, dixeruntque, qua ratione e latere Salvatoris exiisset. Ad horum tamen omnium confirmationem, accepit episcopus ex sanguine et aqua, multosque oblatos infirmos unxit sanosque dimisit. His innumeris perpetratis miraculis, episcopum rogarunt omnes, ut sibi baptismus conferretur, ac liceret communicare immaculatis et immortalibus mysteriis corporis et sanguinis. Tum episcopus illis admissis, advocato toto clero sanctissimæ Dei Ecclesiæ, postquam multis diebus instituisset, baptizavit illos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, synagogamque **292** Judæorum in ecclesiam Salvatoris nostri convertit. Rogantibus porro illis sanctissimum episcopum, reliquas ipsorum synagogas in Dei templa et in martyria sanctorum suorum martyrum consecravit, ad Dei gloriam et exaltationem orthodoxæ fidei. Constituit autem ex illis presbyteros et diaconos, subdiaconos et lectores. Atque ita ingens fuit lætitia in cælo et in terra, ob stupendum miraculum venerandæ et sacræ imaginis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, in ista urbe: cum non modo corporeæ curarentur in-

Α τοῦ Θεοῦ, ὁ ποιῶν μεγάλα θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν, εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον. Ἦλεως ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς, ὡς ἐδέξω τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου σου σταυροῦ τὴν μετάνοιαν. Συγκαταριθμησον ἡμᾶς τοῦς ἀναξίτους τοῦς προσελθόντας σοι τοῖς μετὰ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, καὶ ἡμᾶς συγκαταριθμησον καὶ φωτίσον τοῦς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν, τοῦς ἐσκοτισμένους, οὓς ὁ πονηρὸς ἐσκότισε διάβολος· ἵνα, φωτισθέντες διὰ τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος, καταξιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἐπουρανοῦ σου στρατιᾶς. Ταῦτα δὲ ἔκραζον λέγοντες, καὶ κηρύττοντες μεγαλοφῶνως τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθε δὲ ἡ φήμη αὕτη εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περὶ τῆς τιμίας εἰκόνης τοῦ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάντες Β ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν προσέφερον τοῦς ἀσθενεῖς αὐτῶν· καὶ ἴωντο πάντες τῇ Θεοῦ ἀγαθότητι.

1. Μετὰ δὲ ταῦτα προσῆλθον τῷ ἁγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας ἅπαντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, προστρέχοντες καὶ λέγοντες· Καταριθμησον ἡμᾶς τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, βάπτισον ἡμᾶς καὶ ποίησον Χριστιανούς. Ἐκραζον δὲ ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν σὺν γυναιξὶ καὶ παιδίοις λέγοντες· Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἰς Υἱὸς ὁ μονογενῆς, εἰς Κύριος· αὐτὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ οἶδαμεν καὶ γινώσκομεν· αὐτὸν Θεὸν οἶδαμεν, αὐτὸν ἡμεῖς πιστεύομεν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα ἐν δόξῃ ἐνώπιον τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Πολλὰ οὖν εὐφημαῖς δοξάζοντες τὸν Θεόν, τὴν ἁγίαν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς ἐκεῖσε πόλεως ἐπιδείξαντες, καὶ ἀπαγγέλλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγίαν εἰκόνα, πὼς αἷμα καὶ ὕδωρ ἐπιδείξαντες, καὶ πῶς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σωτῆρος· ὅμως πρὸς βεβαίωσιν πάντων λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος, καὶ πολλοὺς ἀσθενεῖς προσενέγκαντες, καὶ ἀλείψων αὐτοὺς, ὕγιεις ἀπέλυσε. Τοῦτων τῶν ἀπίερων θαυμάτων γεροντότων, οὕτως ἅπαντες κατέχευον τὸν ἐπίσκοπον τυχεῖν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων καὶ ἀθανάτων μυστηρίων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος. Τότε ὁ ἐπίσκοπος παραλαβὼν αὐτοὺς, καὶ συγκαλέσας **D** ἅπαντα τὸν κλήρον τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐπὶ πολλὰς τε ἡμέρας κατηχήσας, ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποίησε. Παρακαλεσάντων δὲ αὐτῶν τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον, καὶ τὰς λοιπὰς συναγωγὰς, ναοὺς Θεοῦ, καὶ μαρτύρια τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαρτύρων ἀφιερῶσαι [ἀφιερῶσαι], εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ καύχημα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (41). Κατέστησε δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ὑποδιακόνους, καὶ ἀναγνώστους. Καὶ

(41) Colbertin. unus sic habet, μαρτύρια πεποιήκεν τῶν ἁγίων, τῆς τε πανυμνήτου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ προδρόμου τε καὶ βαπτί-

στου Ἰωάννου, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφῆμων ἀποστόλων.

οὕτω μεγάλη χαρὰ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν Ἀ firmitates, sed etiam animæ converterentur ad vitam æternam.

τῇ γῆ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῆς τιμίας καὶ ἁγίας εἰκόνης τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ πόλει ταύτῃ· οὐ μόνον σωμάτων πάθη ἰωμένων, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ἐπιστρεφάντων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

8. Ταῦτα ἐσπούδασα δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ θεοφιλίᾳ, ᾧ προσφιλέστατοι ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι, εἰς ὑφέλειαν καὶ ἀκοήν τῶν ἐντυγχανόντων, τοῦ στηριχθῆναι τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, τοῦ ἐπὶ τῇ πτώσει ἡμῶν χαίροντος, καὶ στερεωθῶμεν ἐπὶ τῇ στερεῇ πίστει τῆς ὁμολογίας τοῦ Χριστοῦ. Δῶμεν οὖν δόξαν μετ' εὐφροσύνης ἐν κατανώξει καρδίας, καὶ εὐχαριστίας, εὐχαριστοῦντες αὐτῷ ἐκ καθαρᾶς πίστεως, τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. Hæc vestræ religioni significanda duxi, dilectissimi charissimique fratres, ad utilitatem et institutionem lectorum, ut animæ vestræ firmentur adversus malignum illum, qui de nostra gaudet ruina, et fulciamur solida petra confessionis Christi. Demus ergo gloriam cum lætitia, in compunctione cordis, cum gratiarum actione ex pura fide : quo mandata et justificationes ejus observemus, ac in ejus cognitione perseveremus : quia ipsum decet gloria et imperium in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre, una cum sancto Spiritu, gloria et adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βερντιῷ τῇ πόλει.

S. P. N. ATHANASII

De imagine Domini nostri Jesu Christi, et de miraculo edito in urbe Beryto.

1. (12) Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καινὸν θέαμα τοῦτο, ὅπερ γέγονε νῦν. Ἐμβλέψατε εἰς τὸ ἀπειρον θαῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτε αὐτῷ δόξαν τῷ Θεῷ, κατανοήσατε εἰς τὴν ἀφαιτον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οικονομίας, καὶ θρήνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐκστῆσεται πᾶσα καρδία τῶν ἀκουόντων. Ὅντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῷ τετολμημένῳ τούτῳ τῷ θεάματι· ἐταράχθη πάλιν ἄβυσσος, καὶ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ἡ σελήνη ὁμοίως ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἀλλὰ πάλιν ἠυφράνθησαν ἐπὶ τῇ οικονομίᾳ τῇ γενομένῃ ὑπὸ Κυρίου πᾶσαι τῶν οὐρανῶν δυνάμεις. Ἀκούσατε οὖν, ἀδελφοὶ, καὶ ἐκστήσατε, ᾧ γέγονε ταῖς ἡμέραις ἡμῶν συνιέντες συνίετε, καὶ τὸ οὖς ὑμῶν κλίνατε τῆς καρδίας, καὶ ἀκούσατε.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη ἐν μεθορίοις Τύρου καὶ Σιδῶνος, τελοῦσα δὲ Ἀντιοχείας. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ πόλει τῇ Βηρυτῷ πλήθη πολλὰ εἰσι τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, μεγάλης οὐσῆς σφόδρα, Χριστιανὸς ἔλαβε κελλίον ἐν αἰκίῳ παρά τινος· ἐν ᾧ κατοικῶν ἀντιπυρὸς τοῦ ἀκουσίτου (13) αὐτῶν, ἐποίησεν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σεμνῶς ἐξωγραφημένην (14), ὁλόστατον ἔχουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν

1. Erigite oculos mentis vestræ, ac videte novum hoc spectaculum, quod factum est. Respicite immensum Dei miraculum, et date gloriam Deo, ejus ineffabilem spectantes clementiam erga homines, et magnam ejus providentiam : lamentum cum lætitia assumite. Nihil in Deo mirabile : Deus enim noster est. Ac quotquot rem istam apud nos gestam auditari sunt corde attoniti erunt. Revera obstupuit cælum ad hoc tanti facinoris spectaculum : turbata rursum est abyssus, sol obscuratus est, necnon astra et luna similiter ob ejusmodi facinus. At rursum lætatae sunt ob illam Domini providentiam virtutes cælorum. Audite ergo, fratres, et obstupescite, intelligentia comprehendite quod gestum est in diebus nostris, aurem cordis vestri inclinate, et audite.

2. Urbs est Berytus nomine in confinio Tyri et Sidonis, Antiochiæ vectigalis ; in qua urbe Beryto magna multitudo exstat Judæorum. Prope autem synagogam eorum, quæ admodum ampla est, Christianus a quodam cellulam accepit in domo ejus : cum autem ibi moraretur e regione accubitus eorum, imaginem fecit Domini nostri Jesu Christi pulchre elaboratam, quæ staturam Domini nostri Jesu Christi totam representabat. Modico elapso

(12) Ex ms. Palatino vetustissimo.

(13) Ἀκουσίτου. Id est, στρωματὶ μεγάλαι. Triclinium ubi sternebantur lecti pro cena et prandio.

(14) In Concil. Nic. II, p. 218, legitur, ἐν σανίσι μὲν ἦν ἐξωγραφημένη.

tempore, Christianus ille majus sibi domicilium A perquisivit, quo opus habebat : quod Domini nostri gratia dispensatum est, ut opinor, qui scilicet vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua iis qui credunt in eum, ad confutationem impiorum et fidelium confirmationem. Inquirebat igitur Christianus ille, uti supra dixi, ampliores domos; et cum invenisset in urbe, istinc omnia sua cum gaudio asportavit, relicta ex Dei providentia Domini imagine, ut jam dixi.

293 3. Judæus porro quidam accepit in domicilium domum illam, in qua stabat imago Domini: cumque omnia sua isthuc intulisset, in ea domo morabatur, non advertens imaginem Domini ibi stare. Neque enim de loco illo cogitavit, sed ingressus domum in ea manebat. Quadam vero die invitavit Judæus ille contribulem quemdam suum ad prandium. Dum pranderent autem, elatis Judæus ad prandium invitatus oculis ad imaginem crucifixi, multas ex quo advertit illam et nefandas intulit illi contumelias, quas non ausim scribere, absit a me! quas tamen ille sceleratus Judæus contra Salvatorem nostrum protulit, videns illam Domini imaginem. Judæus autem qui invitavit, affirmabat, aliique Judæo dicebat, se nondum illam vidisse imaginem. Siluitque is qui fuerat invitatus: abscedens autem adiit sacerdotes, Judæumque illum accusavit his verbis: Homo ille habet domi imaginem Nazaræi; qui, his auditis, magno furore repleti sunt, eo tamen vespere quieverunt.

4. Ineunte luce sequente, assumpto secum principes sacerdotum Judæo qui alium accusarat, cum magna populi sui frequentia, domum concedunt Judæi, in qua stabat imago Domini: cum pervenissent ad locum, insilire principes sacerdotum et seniores cum eo qui rem indicarat, illoque commonstrante imaginem Domini stantem viderunt. Tum furore magno repleti, Judæum in domo illa commorantem synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi (ita et nos ei illudamus). Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, colapbis eam in faciem hinc et inde cæciderunt. Dumque cæderent siebant: Quæcunque patres nostri fecere, omnia nos contra ejus imaginem faciamus. Audivimus, aiunt, ludibria in eum contulisse, idipsum nos agamus. Infinita igitur ludibria in Dei imaginem contulere. Vereor vobis ea loqui, quæ tum illi sunt ausi. Aiunt deinde: Audivimus (patres nostros) clavibus manus et pedes ejus confixisse, id et nos faciamus. Tum pedes manusque Domini- cæ imaginis confixere clavibus. Iterum aiunt furore correpti: Audivimus eos aceto et felle cum spon-

Α Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χρόνου δὲ ὀλίγου διελθόντος, ἐπεζητήθη οἶκον μεζίζονα (15) ὁ Χριστιανὸς ὡς χρῆξιν. Τοῦτο δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ψυχονόμησε χάρις, ὡς γὰρ ἐγὼ πείθομαι, τοῦ θέλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν εἰς ἐλεγχον τῶν ἀσεβῶν, στηριγμὸν δὲ τῶν πιστῶν. Ἐζήτηε οὖν ὁ Χριστιανὸς, ὡς ἔφην, μεζίζονα οἶκον, καὶ εὐρών τι ἀπὸ τῆς πόλεως, μετήρην ἐκεῖτε, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ καταλείπων ἐξ οἰκονομίας Θεοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀφῆκε, καθὰ ἔφην.

3. Ἰουδαῖος δὲ τις ἐλαβεν ἐνοικίῳ τὸν οἶκον ἐκεῖνον, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ αὐτοῦ κατέμενεν ἐν οἴκῳ, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἰστατο ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἐνόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀλλ' εἰσελθὼν κατέμενεν. Ἐν μᾶ ἡ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν ὁ αὐτὸς Ἰουδαῖος σύνεθνον αὐτοῦ ἐπὶ ἄριστον. Καὶ ἐν τῷ ἀριστῶν αὐτοῦ, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ κληθεὶς Ἰουδαῖος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσαυρωμένου, ἐκεῖ ὕβρεις παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους, ἀφ' ἧς ὤρας εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατ' αὐτῆς εἶπε, ἃς οὐ τολμῶ, μὴ γένοιτο! γράψαι, ἄσπερ εἶπεν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, ἰδὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Ἐπληροφόρησε δὲ αὐτὸς τὸν κληθέντα Ἰουδαῖον λέγων, ὅτι Μίχρη τοῦ παρόντος οὐκ εἶδον τὴν εἰκόνα ταύτην. Καὶ ἐσιώπησεν ὁ κληθεὶς. Ἀπελθὼν δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, διαβάλλει τὸν Ἰουδαῖον τὸν ἐκ τῷ οἴκῳ λέγων, ὅτι Ὁ δεῖνα εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐπλήσθησαν θυμοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἠσύχασαν.

4. Πρωτῆς δὲ ἡδὴ γενομένης, παραλαμβάνουσιν οἱ ἀρχιερεῖς αὐτὸν τὸν διαβάλλοντα τὸν Ἰουδαῖον καὶ ὄχλον πολλὸν ἔθνους αὐτῶν, καὶ ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰουδαίου, ἐνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου Ἰστατο. Γενόμενοι ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰσεπήδησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι σὺν τῷ καταμνηύσαντι, καὶ ὀρώσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰσταμένην, ὑποδείξαντος ἐκείνου. Τότε θυμωθέντες σφόδρα, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οἴκῳ ἀποσυνάγωγον ποιήσαντες ἤλασαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταναγόντες ἐφρησαν, ὅτι Καθὼς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτὸν * τότε τὸν τοιοῦτον. Τότε ἤρξαντο ἐμπτύειν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῆς ἁγίας εἰκόνας τοῦ Κυρίου, καὶ ἐβράβησαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον ἐνθεν καὶ ἐνθεν (16). Καὶ ταύτην βράβηζοντες, ἔλεγον· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Καὶ λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸ ποιήσωμεν. Ἐμπαίγμοις οὖν ἀπειροῖς ἐνέπαιξαν τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ. Ἀπορῶ δὲ λέγειν ὑμῖν ὅ τότε τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἤλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνας ἐπήξαν ἤλους. Πάλιν λέγουσι μεμψ-

(15) In Concil. Nic., ἐπεζητήθη μιζζόν μεζίζον. De voce, Μιζζόν. Vide in *Onomastico*.

(16) Ita Colbert. 1. Editi, ἐνθεν, καὶ ἐνθεν, male.

νόμος· Ἠκούσαμεν, ὅτι ὄξος καὶ χολήν ἐπότισαν αὐ-
τόν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν αὐτὴ καὶ ἡμεῖς· καὶ
ἐποίησαν προσθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου σπόγγον
ὄξου πεπληρωμένον. Πάλιν λέγουσι· Μεμαθήκα-
μεν, ὅτι καλάμῳ ἔτυψαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν οἱ πατέ-
ρες ἡμῶν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόν-
τες κάλαμον ἔτυπον τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκόνης. Τέλος
λοιπὸν λέγουσιν, ὡς Ἀκριβῶς μνησάνομεν, ὅτι τὴν
πλευρὰν αὐτοῦ λόγχῃ ἤνοιξαν· μηδὲν παραλείψωμεν,
ἀλλὰ προσθώμεν καὶ τοῦτο. Ποιήσαντες ἐνεχθῆναι
λόγχην, ἐπέτρειψάν τινα αὐτῶν ἄραι τὴν λόγχην· καὶ
ἀρῶν κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, εὐθέως οὖν ἀν-
έβλυσε πλῆθος αἵματος καὶ ὕδατος ἐξ αὐτῆς.

5. Χριστὲ, δόξα σοι· ἀκατάληπτε, δόξα σοι. Τίς ὡς
σύ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σου, Θεὸς, ποιῶν φοβερὰ καὶ
ἐξαιρία; Ὁ τοῦ θαύματος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
μεγαλειότητος! Ἐφρίξαν ἀληθῶς αἱ ἄνω ἄγρια δυνά-
μεις καὶ ἐπὶ τοῦτο. Πόσος εἶ, Δέσποτα, εἰς φιλανθρω-
πίαν! Ὅπως σὺ ἐν ἐλέει! Πρῶην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ
ὐκὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθείς ὁ ἄσαρκος ἐκ
Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθης ἐν ἐκσίῃ τῇ σαρκί,
ἀπαθὴς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ θεότητι. Νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ
εἰκόνι σου ἐσταυρώθης, ὦ Δέσποτα, εἰς ἔλεγον μὲν
τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, στηριγμὸν δὲ
τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πιστευόντων. Ἀλλὰ δόξα σοι,
Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐ-
λογητῷ Θεῷ ἡμῶν Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.
Ἄμήν.

6. Ὑμεῖς δὲ, τέκνα, ἀκούσατε τὰ λοιπὰ, ἄπερ ὠκονό-
μησεν ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης. Μετὰ γὰρ τὸ κρουσθῆναι
τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου, καὶ
ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς ἐτέρως εἴρηται,
λέγουσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ·
Ἐπειδὴ θρῦλοῦσιν αὐτὸν οἱ σεβόμενοι ὅτι καὶ ἰάσεις πολ-
λὰς ἐποίησε, λάθωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ
ἀγαθῶμεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας
τούς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτούς
ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἰῶμεν εἰ ἀληθῆ εἰσι τὰ λεγόμενα. Τότε
προσῆνεγκαν τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσαν κατὰ τὸν
τόπον τῆς σφαγῆς τῆς λόγχης, ὅθεν ἐξίει τὸ αἷμα καὶ
τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπλησαν τὴν βῆσαν. Καὶ ἀπαγαγόν-
τες, ἐμπαίζοντες, ἴνα, ὡς ἐνόμιζον, ὑβρίσωσιν ἐπὶ
πάντων, συνῆξαν πάντας τούς κακῶς ἔχοντας, πρῶ-
τον πάντων παράλυτον, ὃν ἐκ γενετῆς ἤδεσαν αὐτὸν,
καὶ προσαγαγόντες ἔχρισαν αὐτόν. Καὶ αὐτοῖς ἀνεπή-
θησε, καὶ ἤλατο ὑγιανθεὶς καθόλου ὁ ἄνθρωπος. Εἶτα
ἤγαγον τυφλοὺς, κάκεινοι ὁμοίως χρισθέντες ἀνέβλε-
ψαν, δαιμονιώντες ἀναριθμητοὶ παρατυπικὰ ἐκαθαρί-
σθησαν. Ταραχὴ γέγονε μεγάλη κατὰ πᾶσαν τὴν πό-
λιν, πάντων ἐπιτρεχόντων διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα.
Ἐκινήθησαν πάντα τὰ κλήθη τῶν Ἰουδαίων, τῶν οἰ-
κούντων τὴν πόλιν, ὡς μήτε τὴν συναγωγὴν αὐτῶν,
καίτοι μεγίστην οὖσαν, χωρῆσιν, μήτε τὸν τόπον, τοῦ
πλήθους τοῦ ἀπειροῦ λαοῦ συνδραμόντος διὰ τὰ ἄπει-
ρα θαύματα. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύ-
τεροι, καὶ ὁ λαὸς, καὶ τὰ κλήθη τῶν Ἰουδαίων, ἀν-
δρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν, ἐπίστευσαν εἰς τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κρᾶζόντες καὶ λέγον-
τες· Δόξα σοι, Χριστὲ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρω-

PATROL. GR. XXVIII.

A gia potasse illum : id nos quoque faciamus ; quod
et fecerunt, apposita ori Domini spongia aceto ple-
na. Rursum inquit : Didicimus patres nostros
arundine percussisse caput ejus ; id ipsum nos aga-
mus. Arreptaque arundine percutiebant caput ima-
ginis. Demum aiunt : Accurate didicimus eos lan-
cea latus ejus aperuisse, nihil omittamus, sed illud
quoque adjiciamus. Lanceamque asserri curarunt,
ac jussere cuidam e suis ut lanceam vibraret : qua
vibrata in imaginem Domini, statim ex illa mana-
vit sanguinis et aquæ copia.

5. Gloria tibi, Christe : qui incomprehensibilis
es, gloria tibi. Quis tibi similis, Domine? Quis præ-
ter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum
magnificentiæ Salvatoris nostri! Horruere plane
hac in re sanctæ supernæ virtutes. Quantus es,
Domine, clementia erga homines! Quantus miseri-
cordia! Olim propter nos et propter nostram salu-
tem, incarnatus ex Virgine Maria, tu carnis expers
qui eras, in illa carne crucifixus es, impatibilis
cum sis in deitate. Nunc autem in tua imagine
crucifixus es, o Domine, ad confutationem impio-
rum, omniumque infidelium, et ad confirmationem
eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria
tibi, Domine, qui solus omnino potes, eum benedi-
cto Deo nostro Patre et sancto Spiritu. Amen.

6. Vos autem, filii, audite cætera, quæ ejus bo-
nitas dispensavit. Postquam enim latus imaginis
Domini lancea perforatus esset, cum efflueret san-
guis et aqua, ut alibi dictum est, aiunt principes
sacerdotum **294** et seniores populi : Quandoquidem
cultores ejus jactitant eum multas curavisse
infirmiuitates, accipiamus ejus sanguinem et aquam,
deferamus in synagogam, ac eogamus omnes e po-
pulo qui ægritudine laborant, eoque illos ungu-
mus, videamusque an vera sint quæ vulgo ferun-
tur. Tum adnota lateri Domini amphora ad lo-
cum ubi vulnus erat lancea infictum, unde proflue-
bat sanguis et aqua, impleverunt amphoram.
Abducentesque ac illudentes, quo nullam non, ut
sibi videbatur, contumeliam adhiberent, coegerunt
omnes qui male habebant, primumque omnium
paralyticum, quem ex nativitate ita se habere no-
rant, adductumque unxerunt : qui statim exsiliit
et exsultavit, omnino sanus. Deinde cæcos adduxe-
runt, qui similiter inuncti viderunt, dæmoniâci
innumeri confestim purgati sunt. Tumultus ma-
gnus per totam urbem exortus est, omnibus ob in-
finita miracula concurrentibus. Commota est omnis
Judæorum turba quæ habitat in ista urbe, ita ut
ne synagoga quidem eorum, maxima licet esset,
capere posset, neque locus esset immensæ multi-
tudini populi ob infinita miracula concurrentis.
Omnes porro principes sacerdotum, seniores, po-
pulus, et turba Judæorum, virorum, mulierum
et puerorum crediderunt in Dominum nostrum
Jesum Christum, clamantes ac dicentes : Gloria

26

tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui A jam a nobis in imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei viventis, qui tanta edidisti miracula. Tibi credimus : propitius nobis esto, et nos recipito. Hæc omnes clamabant, lugentes ; eorumque clamor ascendebat, dum ungerent principes sacerdotum, omnesque curarentur et reviviscerent.

7. Postquam autem sanati omnes fuissent, turbæ Judæorum ad episcopum illius Ecclesiæ, qui rem gestam jam didicerat, concurrere, clamantes : Unus Deus Pater, unus Filius ejus unigenitus, unus Christus, quem patres nostri crucifixerunt : ipsum esse Deum scimus, huic nos credimus. Cum multis ergo laudibus Deum celebrassent, imaginemque archiepiscopo ostendissent, renuntiassentque ea quæ ipsi perpetraverant in Christi imaginem, pariter indicabant sanguinem et aquam emanasse : qua ratione item ex latere imaginis effluxisset, quam immensa edita essent miracula. Tum omnis multitudo rogabat ut sibi sancti baptismi gratia tribueretur. Quos episcopus admissos, una cum illius Ecclesiæ clero, omnes multorum dierum spatio baptizavit. Synagogam vero consecravit in ecclesiam Salvatoris nostri Jesu Christi, ipsis scilicet rogantibus. Cæteras autem eorum synagogas in martyria convertit. Hinc magna exorta est lætitia in illa civitate, non modo curatis corporibus, sed tot animabus a morte ad vitam revocatis.

8. Hæc vobis ego, rei gestæ gnarus, significanda duxi, dilectissimi fratres, ad utilitatem animarum vestrarum : ut ea quoque in re, agnita Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi virtute, magis magisque in ejus fide confirmemini, atque exsultetis ob magnam ejus miracula, nunc edita. Date igitur illi gloriam cum lætitia et compunctione cordis, in luctu gaudentes, gratiasque agentes ei de magnificentia sua ; quod nos vera in ipsum fide et cognitione sua donaverit. Etiam, filii mei dilecti, jam in præsentī agnoscamus virtutem immensi Dei et Domini nostri Jesu Christi. Et celebremus ejus bonitatem, veri scilicet Filii Dei viventis. Ipsum enim decent honor, imperium, magnitudo et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

295 Relatio miraculorum Domini nostri Jesu Christi, quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto, Syriæ civitate, quinto Idus Novembris.

Apud Cæsaream Cappadociæ urbem præmaximam, convenientes de singulis urbibus Asiæ sanctissimi præsules, pro stabilimento sanctæ Ecclesiæ interunt consilium. Siquidem apud eos de cruore lateris Domini nostri Jesu Christi non exiguus error exortus esse videbatur. Qua ex re, ut præfati sumus, in jam dicta urbe maximus congregatus est sanctorum episcoporum conventus, ut ex hoc errore in unum tractare deberent. Sed dum cuncti ex more in sanctam ecclesiam ad residendum se con-

σαν, καὶ ἀπ' ἡμῶν νῦν σταυρωθεὶς ἐπὶ τῇ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ τοσαῦτα ποιήσας θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν· Πλειὺς ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς. Ταῦτα ἐδῶν ἅπαντες πενθοῦντες· καὶ αἱ βοαὶ αὐτῶν ἀνεπέμποντο, ἀρχιερέων χριστόνων, καὶ πάντων θεραπευομένων καὶ ζωοποιουμένων.

7. Μετὰ δὲ τὸ πάντας λαθῆναι, αὐθις πρὸς ἐπίσκοπον τῆς ἐκεῖσε Ἐκκλησίας, ἤδη μεμαθηκότα τὰ γενόμενα, τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων κατέδραμον, κράζοντες· Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἷς Υἱὸς αὐτοῦ μονογενῆς, εἷς Χριστὸς ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν· αὐτὸν Θεὸν οἶδαμεν, τοῦτ' ἡμεῖς πιστεύομεν. Πολλάκις οὖν εὐφημίαις δοξάσαντες τὸν Θεόν, τὴν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ δείξαντες, καὶ ἀπαγγέλλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, τὸ τε αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐμήνουν, καὶ τὸ πῶς ἐξεληλυθεν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνης, τῶν τε ἀπειρῶν θαυμάτων τὰ γεγονότα. Οὕτως ἅπαντα τὰ πλήθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀζηλωθῆναι ἰκέτευσον. Οὐς λαθὼν ὁ ἐπίσκοπος ἅμα τῷ ἐκεῖσε κληρῷ πάντας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐδάπτισε. Τὴν δὲ συναγωγὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιέρωσεν, ἐκεῖνον παρακαλεσάντων· τὰς δὲ λοιπὰς συναγωγὰς αὐτῶν μαρτύρια πεποίηκε. Καὶ ἐκ τούτου χαρὰ μεγάλη γέγονεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, οὐ μόνον σωμάτων ταθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων ψυχῶν ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν ἐπανελθόντων.

8. Ταῦτα γνοὺς ἐγὼ, ἐποπούδασα δηλῶσαι ὑμῖν, προσφιλέστατοι ἀδελφοί, εἰς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν· ἵνα, γνόντες καὶ ἐπὶ τοῦτ' τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, πλέον τῇ εἰς αὐτὸν στερεωθῆτε πίστει, καὶ ἀγαλλιασθῆτε ἐπὶ τοῖς μεγάλοις αὐτοῦ θαύμασι τοῖς νῦν γεγενημένοις. Δότε οὖν αὐτῷ δόξαν μετ' εὐφροσύνης, καὶ κατάνυξιν καρδίας, καὶ θρήνην χαίροντες, καὶ εὐχαριστοῦντες ἐπὶ τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι, ὅτι τῆς αὐτοῦ πίστεως ἡμᾶς ἤξιωσε, καὶ τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως. Ναί, τέκνα μου ἀγαπητά, γνῶμεν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἀπεράντου ἡμῶν Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ δοξάσωμεν τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Αὐτῷ γὰρ πρέπει τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi, qualiter crucifixa est in Beryto, Syriæ civitate, libellus (17).

Dilectissimi itaque omnes filii sanctæ Ecclesiæ, A mentis vestræ oculos simul et aures erigite, et considerantes admiremini rem gestam, quam ad vestram scientiam transmittere cupimus. Cernituncuncti infinita Dei omnipotentis mirabilia, et ei laudes incessabiles reddite per sæcula. Contemplantini ejus ineffabilem per cunctas generationes benignitatis magnitudinem, multis modis luce clariorem, super humanum genus resplenduisse semper. Considerate sublime dispensationis ejus mysterium, et ideo ex nimia ejus pietate permoti, assumite planctum, lacrymasque amaras proferre memento, ac singultibus super tale miraculum in nostra generatione patratum, quod pene omnibus sæculis est mandatum. Deo quippe nihil impossibile, sed etiam nec aliquid est difficile. Nam super ea, quæ B ipse modernis dignatus est patrare temporibus, omne cor obstupescit, audientium fugit visus, hebetatur auditus. Sicut enim in passione Unigeniti ipsius expavit cælum, Dei cæca imago est reddita, radii quoque solis luce obtenebrati sunt, quinetiam terræmotus suo horrendo sonitu abyssi fundamenta valide exterruit, et mortuos plurimos, quos tenebat, eructavit vivificatos : ita et nunc secundo eadem signa pariter sunt innovata. Igitur audientes intelligite, intelligentes obstupescite, et ea quæ vobis intimare curamus, plena fide et aure intenta cordis percipite. Est autem hujusmodi series narrationis.

CAPUT PRIMUM.

Est quædam civitas in Syria, inter terminos Tyri et Sidonis posita, Berytus vocata, Antiochiæ vero subdita. In hac urbe innumerabilis multitudo erat Hebræorum, quamvis eodem tempore civitas metropolitana obtineret dignitatem. Accidit autem, ut juxta synagogam Hebræorum, quæ magna valde habebatur, quidam Christicola a quodam suscepisset cellulam, censumque ei ex ea redderet. In quodum ingressus esset ad habitandum, iconam Domini nostri Jesu Christi, quam apud se habebat, sifix in pariete contra lectuli sui faciem, quæ etiam continebat in se integram Domini staturam. Evoluta denique non parvo temporis spatium, jam prælibatus deicola perquirere studuit in alio loco ejusdem urbis spatiosam domum ad habitandum. Quam D cum reperisset, tollens cuncta, quæ ad se pertinere videbantur, egressus est de cellula. Domini autem providentia id agente, Jesu Christi Domini nostri iconam ibi neglectam reliquit. Hoc autem Domini occulto peractum est consilio, qui vult omnes ho-

mines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut ostenderet cunctis se colentibus, suorum miraculorum virtutem ad increpationem impiorum, firmamentum quoque suorum fidelium. Factum est autem post hæc, ut Hebræus quidam eandem cellulam susciperet ad habitandum. Quam ingressus, cum suis omnibus cœpit habitare in ea, minime contemplatus locum illum, qui Dominicam iconam apud se retinebat absconditam. Die vero quodam idem Hebræus de suis contubernalibus invitavit unum ad prandium. Epulantibus illis, elevavit Hebræus, qui invitatus fuerat, oculos, et vidit in interiori loco cellulæ ejus iconam Dominicam parieti connexam. Tunc vehementi furore exardescens. cœpit fremere dentibus adversus eum, qui ipsum convocaverat, dicens : Tu Hebræus cum sis, quomodo apud te Jesu illius Nazareni iconam habes repositam? Convicia quoque et opprobria tanta adversus Dominum Salvatorem emisit, quanta nec aures fidelium sufferre possunt, nec nos scriptis tradere præsumimus, ob injuriam nostri Redemptoris. Judæus vero, qui illum malevolam convocaverat ad prandium, satisfacere illi cupiens, sacramentis terribilibus profitebatur, se aliquando minime, quam præmonstrabat, vidisse iconam. Ad hæc, qui invitatus fuerat, siluit. Finito autem convivio abscessit et abiit ad summos sacerdotes et principes et dixit eis : Notum vobis sit quoniam Hebræus illis talis Jesu Nazareni iconam apud se retinet clanculo. At illi hæc audientes, dixerunt ad eum : Nunquid possunt vera esse quæ asseris? non credimus, nisi demonstraveris. Ipse vero affirmabat, quia ego in domo ejus eam demonstrare curabo. Hæc illi audientes, maximam in iram deciderunt. Sed die illo, quia jam hora incumberebat vespertina, siluerunt. Mane vero facto, summi sacerdotes, principes et majores natu plebis Judæorum, assumentes secum illum, qui eum accusaverat, ad domum ipsius velocius festinaverunt. Videntes autem vera esse quæ dicta fuerant, facto impetu cum eo, qui hæc testificaverat, irruerunt in eum, multisque contumeliis ac variis cruciatibus affectum extra synagogam senivivum projecerunt.

CAPUT II.

Deponentes autem Domini nostri Jesu Christi iconam in terra, dixerunt ad invicem : Quoniam aures nostras tetigit non exigua opinio quod Jesum Nazarenum patres nostri diversis modis 296 illuserunt, ita et nos huic faciamus. Tunc cœperunt spueri in faciem imaginis Domini Salvatoris no-

(17) In editione Lugdunensi additur : *Temporibus Constantini Senioris, et Irenæ uxoris ejus; sed inepie. Petrus Nicomedie episcopus libellum hunc san-*

cti Athanasii esse scribit, actione quarta synodi in Nicænæ, ubi iisdem fere verbis integer habetur, tom. VII, p. 743.

stri, et percutiebant eum alapis, et inde dicentes: **A** Quanta Jesu Galilæo nostri genitores fecerunt, eadem et nos huic ejus imagini faciamus. Innumerabilibus itaque illusionibus Dominicam illuserunt iconam. Iterum dicunt: In ejus passione scriptum esse agnoscimus, quod ejus pedes et manus in cruce confixæ sunt: nos vero, quamvis moderniores tempore, nil prætermittentes, addamus et hæc. Tunc crucifigentes iconam Dominicam, clavos acutissimos adhibuerunt in manibus, et pedibus illius imaginis. Post hæc permoti magis ac magis fellis amaritudine, dicunt inter se: Audivimus quod patres nostri Jesu Galilæo acetum et fel in potum cum spongia præbuerunt, hoc et huic faciamus. Quod et sic fecerunt, apponentes ad os sanctæ iconæ nostri Redemptoris acetum cum felle mistum. **B** Nec sic itaque cordis sui malitiam refrenantes, iterum dicunt: Didicimus quod nostri majores coronam contextam de spinis capiti illius crucifixi circumposuerunt, postmodum arundine percusserunt insultantes ei, et nos igitur nequaquam postponentes idipsum faciamus. Cumque coronam spineam capiti illius circumposuissent, accipientes arundinem, percutiebant caput imaginis illius, qui caput est omnium sanctorum. Ad extremum vero, cum insaniam suæ mentis tolerare non possent, dixerunt: Sicut veraciter didicimus, patres nostri latus Jesu lancea aperuerunt; nos vero, ne aliquid minus fecisse videamur, et hoc ipsum adjiciamus. Nullam ad hæc moram mediam fecerunt, et afferri lanceam jusserunt, et præceperunt cuidam Hebræo tollere eam, et valido ictu latus dextrum iconæ illius transfodere. Cumque tam maximum facinus fuisset perpetratum, res mira vehementer stupenda, nulloque unquam sæculo audita ibi repente est effecta. Nam ipsius vulneris locus aqua et sanguine illico cæpit decurrere. Et sicut in passione Dei Filii Salvatoris mundi, olim contigit cælum expavisse, ita nunc quoque pariter, Deo præstante, eadem innovantur sive reparantur. Vere enim in hoc facto non solum elementa mundi concuti potuere, sed etiam virtutes supernæ tale facinus exhorruere. Tibi ergo, Christe, cum Patre, Spirituque sancto sit gloria indeficiens. Quis enim est sicut tu, Domine, et quis est Deus faciens mirabilia, signa, et terribilia et obstupescenda in cælo et in terra? **O** admirabilis Mediator Dei et hominum, hominison, mundi Redemptor ac Salvator, totius bonitatis et pietatis fons et origo! **O** quantus es, Domine Jesu, in humilitate, qui cum esses Deus, morticinum nostræ carnis suscipiendo, homo fieri dignatus es, pro salute generis humani, quem impii et crudeles paulo minus ab angelis minoratum cernentes, horribili morte plectere non erubuerunt! **O** quam magnus es, noster Salvator, in patientia, qui in tempore tuæ traditionis, tuo proditori ad te venienti osculum præbere non renuisti, et servo Malcho apostoli gladio abscissam auriculam redintegristi, quando ad passionis victimam velut ovis

mansueta ducebaris! **O** quantus es in misericordia, Christe! spes unica mundi, qui cum in cruce te ipsum hostiam Deo Patri exhibuisses sanctam et immaculatam, pro tuis crucifixoribus veniam postulasti, dicendo ad Patrem: « Pater, ignosce illis; quia nesciunt quid faciunt. » Tunc quidem pro nostra salute incurvatus, in eadem carne, quam ex Virgine sancta et immaculata assumpseras, mortem pertulisti crudelem. Et qui eras in substantia cum Patre sanctoque Spiritu unus et impassibilis existens et invisibilis, condoluisti humanam perire naturam. Et ideo in hanc lacrymarum vallem descendens, pro nostris erratibus et piaculis formam servilem suscepisti, in qua te permisisti ab iniquis teneri, flagellari, ad ultimum vero crucifigi. Nunc autem in sancta imagine tua crucifigeris, Domine, iterum ad confusionem impicrum omnium fidelium [infidelium], et ad corroboracionem omnium in te credentium. Et ideo tibi omnipotenti Deo, una cum Patre Spirituque sancto, gloria sit, per cuncta sæculorum sæcula, decus et fortitudo, virtus atque victoria. Amen.

CAPUT III.

Audite, omnes Ecclesiæ filii, cætera, quæ postmodum facta sunt; ipsius enim mysterii fuit dispensatio. Postquam enim, ut superius dictum est, latus sanctæ imaginis illius lancea apertum est, continuo exivit sanguis et aqua. Dixerunt autem principes sacerdotum: **A**fferatur vas ad locum vulneris, et videamus exitum rei. Qui illico detulerunt hydriam, et ad locum vulneris, unde sanguis et aqua decurrebant, statuerunt. Quæ absque ulla mora subito repleta est. Dixerunt autem ad invicem: **Q**uoniam susurrant Christum colentes, quod signa et mirabilia multa inaudita fecerit in mundo, quæ nemo alius potuit agere: accipiamus hunc sanguinem, et aquam hanc, et deferamus ad nostram synagogam, et congregemus universos qui se male habent, et ex hoc perungamus eos: et si vera sunt ea, quæ de Christo dicuntur, continuo sanabuntur: siu alias, ostentui habeantur a nobis cuncta, quæ suis sequacibus astruuntur de eo. Hæc dicentes hydriam deferunt ad synagogam, æstimantes se Christo Jesu Domino nostro æterni Regis Filio maximam inferre posse injuriam. Congregaverunt igitur quoscumque repperunt languidos, et in conspectu cunctorum Hebræorum introducti sunt in synagogam, inter quos quidam provecctæ ætatis erat homo, quem a nativitate sua gravissime possederat corporis molestia, quæ Græca locutione *παράλυσις*, Latina vero, dissolutio membrorum, dicitur. Hic dum primum ab eis fuisset perunctus, repente de suo grabato, quasi cervus exsiliens, ad laudem Filii Dei incolumis redditus, ad propria remeavit. Deinde adducentes cæcos nonnullos, loca eorum luminum perungere studuerunt. Qui ipsi statim in Jesu Christi nomine discussa cæcitate, post multos annos, lumen amissum reciper: **A**

ruerunt. *Ægrotantes autem plurimi ad hoc spectaculum sunt adducti, manibus post terga revinctis. Cumque et illi fuissent peruncti, mirabili Dei virtute undique perfusi, sensu redintegrato pristino, ad propria dum revertuntur sanissimi, laudes Dei omnipotentis Filio Jesu Christo Domino Salvatori nostro persolvuntur ab omni populo. Tumultus autem exortus est magnus, per totam eandem urbem concurrentibus omnibus, propter innumerabilia quæ fiebant miracula. Et quicumque variis languoribus infirmos possessos habebant apud se, illuc eos deduceptes perungebant, et statim sanitatem, quam desiderabant, consequabantur. Omnes autem, ad quoscunque pervenire potuit opinio, affectantes infirmos, quos habere poterant in domibus, paralyticos, cæcos, deducebant eos ad synagogam Judæorum, ubi hæc fiebant signa divinitus. Sed quamvis maxima esset hæc eadem synagoga, nequaquam tamen recipere poterat supervenientium multitudinem. Infinitæ enim erant populorum cætervæ, quæ undique illuc confluebant propter innumerabilia miracula et prodigia, quæ pro sua nimia prolixitate, ne fastidium **297** generarent, transgrediendo prætermittuntur. Omnes autem principes sacerdotum, et seniores, et omnis turba Judæorum, parvulorum, ac majorum, et mulierum, videntes quæ facta fuerant, crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, et dicebant : Gloria tibi sit, æterne Deus, et omnipotens Pater, qui nobis indignis, quamvis sero, revelasti unicum Filium tuum, Dominum nostrum Jesum Christum : quem, ut Isaia vaticinium cecinit, Virgo concepit, et Virgo peperit, ac post partum Virgo permansit. Gloria sit tibi, Christe, quem patres nostri verum Deum et verum hominem, in cruce morte horribili afficere non metuerunt. Qui nunc etiam a nobis iterum passus es te imagine tua cruce affigere. Gloria sit tibi, Christe Fili Dei, qui tanta miracula nobis miseris demonstrasti. Tibi credimus, tu nobis esto propitius et nos suscipere dignare, quia ex toto corde, et tota anima atque virtute ad te confugimus. Hæc et his similia clamantes dicebant, lacrymas autem amaras emittebant et singultus.*

CAPUT IV.

Postquam autem curati sunt cuncti qui ægritudine detinebantur, occurrit omnis multitudo Judæorum ad domum sanctæ ecclesiæ, quæ in eadem urbe erat, ubi metropolitanus. Cujus provoluti vestigiis, se peccasse, se graviter deliquisse, magnis vocibus fatebantur. Qui cum ab eis perquireret omnem rei gestæ veritatem, sanctam iconam Domini Salvatoris eidem demonstrantes, annuntiaverunt cuncta quæ in ea exercuerant. Et qualiter ab ictu lanceæ sanguis et aqua emanavit ex latere ipsius, necnon et de mirabilibus ab ea ostensis illi retulerunt per ordinem. Ille vero interrogabat, qualiter icona ipsa ab eis fuisset reperta, et si ab ali-

quo eam exceperant. At illi retulerunt ei, quod quidem Christicola per oblivionem in cellula synagogæ proxima dimisisset eandem iconam, dum se ad alium locum transferret hospitandi gratia. Qui statim jubetur inquiri, et repertus in præsentia domini metropolitani statuitur. Cumque ab eo studiosissime fuisset interrogatus, quomodo icona apud se devenisset, vel a quo tam mirabiliter posita esset, respondit dicens : quod Nicodemus, qui ad Jesum nocte venerat, propriis manibus eam composuisset, et moriens Gamalieli tradidisset. Gamaliel autem doctoris gentium Pauli διδάσκαλος, cum diem sibi cerneret adesse extremum, Jacobo eam reliquit, et Jacobus Simeoni, et Simeon Zacchæo; et sic per successores temporum in Jerosolyma perduravit, usquequo subversio illius urbis patrata est quadragesimo et tertio anno post ascensionem Domini Salvatoris ad cælos. Sed biennium antequam Titus et Vespasianus eandem subverterent urbem, admoniti sunt a Spiritu sancto fideles atque discipuli Christi, ut relicta urbe, ad regnum se transferrent Agrippæ regis, quia ipse tunc Agrippa Romanis fœderatus erat. Qui egressi ab urbe, omnia quæ ad cultum nostræ religionis vel fidei pertinere videbantur secum auferentes, in has regiones transtulerunt se. Quo tempore etiam icona, cum cæteris rebus ecclesiasticis deportata, usque hodie in Syria permansit, quam ego ipse a parentibus ex hac luce migrantibus mihi traditam, jure hæreditario usque nunc possedi. Hæc certa et manifesta ratio est de icona sancta Domini Salvatoris, qualiter de Syria in Judææ partes devenit. Auditis his sermonibus reverendissimus metropolitanus, valde hilaris redditus, conversus ad populum Israeliticum dicebat : Convertere, Israel, ad Dominum, Patrem universorum viventium, et adora nobiscum ejus Filium, per quem sunt omnia creata, et Spiritum sanctum, qui est vivificator cunctorum viventium, et illuminator nostrarum animarum. Festina debitu absolvere votum. Omnis autem turba stirpis Judaicæ clara voce cœpit cantare et dicere : Unus Deus Pater, et ipse ingenuus. Unus Filius, et ipse unigenitus Christus, quem patres nostri crucifixerunt, et nos ipsum agnovimus verum Dominum. Unus Spiritus sanctus et ab utroque procedens, per quem veraciter nos credimus esse salvandos. Hæc dicentes, prostrati genibus ipsius, veniam postulabant de suis consequi sceleribus per baptismi remedium. Quos suscipiens beatus antistes cum suis clericis, per dies plurimos de disciplina erudit Christiana. Ad ultimum vero catechumenos factos, et triduo peracto jejunio, ex aqua et Spiritu sancto regeneravit eos.

CAPUT V.

Postquam vero baptismum consecuti sunt, rogabant enixius sanctum virum, ut synagogam suam ecclesiam consecraret in honorem sancti

Salvatoris mundi. Quorum petitionem minime A aspernatus, synagogam illorum, quæ major esse videbatur, in nomine unigeniti Dei Filii Redemptoris mundi consecravit. Ex tunc itaque per diversas orbis terræ nationes et provincias mos inolevit, ut basilicas plurimas vel oratoria, pontifices Christianæ legis, in honore sancti Salvatoris mundi condere et dedicare non desinant. Nam antea antiquiores nostri, vel majores, hoc peragere minime præsumperant. Sed ad narrationis nostræ ordinem reflectamus articulum. Rogaverunt autem metropolitani præfatum virum, ut cæteras synagogas eorum in honore quorundam beatorum martyrum consecrando reconciliaret. Itaque et huic petitioni libenter animum accommodavit, et quæ illi suggererunt Dei juvamine fretus, cuncta explevit devotus. Factum est gaudium magnum in civitate illa, non solum de sanitate corporum, quæ emanaverat maxima, sed et de tantis animabus, quæ ab interitu Satanzæ ad vitam æternam fuerant revocatæ.

CAPUT VI.

Venerabilis vero et summus antistes, die noctuque variis fluctuabat cogitationibus de hydra, quæ Dominicum intra se retinebat cruorem, valde hæsitans, quid de ea opportunum fuisset peragere. Tandem autem salubri reperto consilio, omnium Ecclesiarum, quæ per orbem terræ longe lateque consistebant, inæstimabile atque profuturum providit consolationis remedium. Denique C ampullas præcepit fieri vitreas, in quibus portiones misit singulas de sanguine et aqua, quæ de imagine Domini Salvatoris nostri decurrerant, quas etiam per Asiam, Africam, Europam, per suos nuntios dirigens, cuncta, quæ apud urbem jam dictam suo tempore contigerant, devenisse

suis scriptis vel eloquiis manifestissime universis sanctæ Ecclesiæ filiis viriliter declaravit. Hoc in super ab eis efflagitans, ut per annos singulos in mense Novembri, qui apud Hebræos est nonus, apud nos vero mensis undecimus, nono die ipsius mensis, id est quinto Idus Novembris, non minori reverentia, quam natalis Domini vel Paschalis, ista dies præcipua observatione colatur.

CAPUT VII.

Hæc est vera et vehementer credula ratio de cruore lateris Domini nostri Salvatoris, qui profluxit de sancta imagine ipsius, quæ crucifixa est in Syria, in Beryto civitate. Hic est etiam sanguis ille B 298 Dominicus, qui apud plerosque repertus esse dicitur. Nec esse aliter æstimandum est a vere Catholicis, præter id, quod scribitur a nobis, quasi ex carne et sanguine Christi aliquid possit in mundo inveniri, nisi illud quod in ara altaris per manus sacerdotum quotidie spiritualiter efficitur. Hæc ergo sciens, amantissimi patres et fratres, acceleravi declarare vobis, ad ædificationem animarum vestrarum, ad incrementum vestræ fidei, ut et in hoc scire valeatis, quanta sit virtus et pietas Domini Salvatoris nostri Jesu Christi. Idcirco in fide fortes estote, et congaudete super magna et obstupescenda ejus miracula, quæ in nostra generatione a Deo sunt patrata. Et date illi gloriam cum lætitia gaudentes, et cum nimia cordis compunctione ejus majestati immensas gratias agite, eo quod fidei suæ et scientiæ dignos vos fecit esse. Ipsi Christo Jesu Salvatori nostro, cum Patre, sanctoque Spiritu gloria sit honorque, laus etiam perennis : qui sempiternum atque indivisum absque initio et fine obtinet imperium. Amen.

SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI, DE NOVIS ET MODERNIS MIRABILIBUS IMAGINIS DOMINI (18).

Elevate oculos sensus vestri, universi sanctæ Christianæ religionis fratres et patres, et considerate hanc novam admirationem quæ facta est, quam his temporibus ostendit Deus nobis, et date gloriam nomini ejus. Considerate ineffabilem humanitatem ac magnitudinem divinæ ordinationis, et lamentationem cum lætitia sumite. In Deo quidem nihil extraneum est, quia Deus noster potens est. Quoniam autem in diebus nostris circa nos notam fecit Deus virtutem suam, obstupescit omne cor audientium pro enormitate sceleris, et magnitudine mirabilium Dei. Conturbata est iterum abyssus, sol et luna obtenebrati sunt a facie iniquitatis; sed et omnes virtutes cælorum et ornatus eorum laudem et gloriam dederunt Deo, qui magnificentiam et virtutem operatus est in Filio suo. Audite igitur, fratres, verbum quod factum est in diebus nostris,

et obstupescite; intelligentes intelligite, et inclinate corda vestra ad magnalia Dei. Est civitas quæ vocatur Byritho, ac jacens inter terminos Tyri et Sidonis, præbens tributum Antiochiæ. In hac autem civitate multitudo erat Judæorum, et synagoga eorum magna valde. Accepit autem quidam Christianus dato pretio cellulam a quodam in pensionem, in qua habitans fixit imaginem Salvatoris nostri Jesu Christi in conspectu lecti sui: et statura quidem picturæ non magna, sed mediocris, quæ tamen totam imaginem Salvatoris contineret. Aliquantum temporis fluxit, et substantia viri illius valde crevit, utpote ubi miseratio et dispositio Dei mirabiliter operari cœpit; et ampliorem sibi Christianus ille ad divertendum quærere cœpit domum. Tollens autem omnem supellectilem suam, transtulit a supradicta cella, quæ et ipsa valde contigua erat syn-

(18) Ex codice ms. S. Germani a Pratis, n. 108.

agoga Judæorum, ad alium quem sibi inhabitandum elegerat locum, solius imaginis Domini immemor factus, quod et per providentiam Dei ita contigit accidisse. Rursus vero Judæus quidam concepit in pensionem eandem cellam, ubi imago Domini relicta mansit, et introducens omnia sua, ibidem conversari cœpit non cognoscens aut aliquando perspicuens imaginem Domini, eo quod ex adverso velut in occulto reposita staret. In una autem dierum invitavit ipse quemdam alium Judæum ad prandium secum : et inter prandendum elevans oculos suos ille qui vocatus venit Judæus, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi. Et ait : Dum tu es Judæus, quomodo hanc imaginem habes? Et injurias quidem multas et nefandas dixit contra Salvatorem ab hora qua sanctam imaginem aspexit, quod et jam nefas duxi scribere, et satis ei fecit ille qui eum invitavit, quod ex eo tempore quo in eadem domo conversari cœpit, imaginem Domini ibidem non cognoverit. Surgens autem cum indignatione, abiit ad principes sacerdotum. Comperientes autem quæ facta sunt, dixerunt ei : Potes hoc nobis demonstrare? At ille certioratus est dicens, quoniam ego vobis hoc exhibebo in domo ejus. Itaque transacta hora vespertina, illo die siluerunt. Mane autem facto summi principes sacerdotum et seniores populi, turba quoque multa gentis eorum abierunt in domum ubi stabat imago Domini nostri Jesu Christi. Et pervenientes domum impetu facto irruerunt principes et seniores populi, prævio duce Judæo illo qui illis annuntiaverat, et invenerunt imaginem Domini nostri stantem sicut dictum est ad illos. Irati valde circa Hebræum illum qui ibidem inhospitabatur, extra synagogam eum expulerunt. Deponentes vero sanctam imaginem, dixerunt : Quoniam sicut audivimus quod patres nostri huic olim illuserunt, et nos illudamus. Tunc cœperunt expuere in faciem ejus, et percutiebant eam. Dixeruntque : Quanta fecerunt ei patres nostri, et nos omnia faciamus : et conviciabantur ei multis criminosis sermonibus, quæ etiam pro enormitate sceleris scribere nefas fuit. Item dixerunt, quia confixerunt manus ejus et pedes, hoc et nos faciamus. Configentes autem manus et pedes, adjece-
 runt dicentes : Audivimus quia acetum et fel dederunt ei porrecta spongia ; hoc idem et nos impleamus. Et admota arundine cum spongia plena aceto cum felle, apposuerunt ori ejus, addideruntque iniquitatem super iniquitatem dicentes : Didicimus quod arundine percusserunt caput ejus patres nostri, similiter et nos faciamus : et percusserunt arundine caput ejus. Finitis vero omnibus his, dixerunt : Sicut lancea latus aperuerunt, ita et nos confodiamus. Et perforato lancea latere ejus, exivit sanguis et aqua. Gloria tibi, Christe, gloria tibi, Fili Dei vivi, qui de supernis sedibus descendisti pro salute nostra tuam exhibere præsentiam, et pro liberatione nostra cum immortalis esses, morti te tradidisti. O inestimabilis benignitas Salvatoris

A nostri Dei, ut fidelibus tuis rememorareris antiqua tuæ pietatis opera ! Hæc mirabilia tua cœlo et terris stupenda. Oculos mentis vestræ, et ex hilarate corda, quia hodie facta est nobis redemptio, et jugum captivitatis vestræ contritum. Audite ergo, et glorificate Deum pro beneficiis quæ adhuc vobis ministravit. Principes sacerdotum postquam lancea latus Domini confoderunt, dixerunt : Quia per universam terram divulgata sunt signa et virtutes plurimæ, quæ fecit Jesus Nazarenus, recipiamus sanguinem de latere ejus, et omnes infirmos et male habentes per universam synagogam inde spargamus, ut experiamur virtutem Christi, et si vera sunt quæ de illo dicta sunt. Et supponentes ampullam vitream ad locum vulneris, receperunt in eam aquam et sanguinem de latere Domini decurrentem. Adhuc ipsis non credentibus, sed injurias et blasphemias inferentibus, portabant ampullam plenam salute et virtute ad locum in quo multitudo languentium coadunata fuit. Primum quidem omnium paralyticum quemdam a nativitate adeunt, liquore sancto perungunt et incolumitati reddunt ; cæci quamplurimi a tactu sanctæ perunctionis gaudium receperunt luminis. Dæmoniaci ad odorem divinæ virtutis quotquot offerebantur, curabantur.

Ubi autem celebre hoc factum est verbum per universam civitatem, alii atque alii se **299** cum ægrotis suis inferentes, de agris, vicis et domibus cum multitudine infinita profuebant et salvi fiebant. Repleta est autem synagoga eorum paralyticis, claudis, dæmoniacis, leprosis, aridis, cæcis, mutis, surdis et omni genere morborum ægrotantibus, et a quocunque genere detinebantur, sanabantur. Videntes autem principes sacerdotum et omnis congregatio eorum, signa et prodigia magna quæ fiebant, cum mulieribus et infantibus credentes, clamabant Deo Patri et Jesu Christo Filio suo, atque Spiritui sancto : Unus Deus Pater, unus Christus Dei Filius, unus ex utroque procedens Spiritus sanctus, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus in sæcula. Amen. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri ignorantes quidem crucifixerunt, qui nunc et a nobis in sancta imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei vivi, qui per signa potentia tuæ illuminasti cæcitate cordium nostrorum et ad tuam misericordiam traxisti. Tibi credimus, propitius esto nobis, et suscipe lacrymas et pœnitentiam nostram : ne forte pro magnitudine scelerum, infernus aperiens os suum deglutiat nos, qui cum patribus nostris mirabilia magna fecisti, et beneficia innumerabilia præstitisti. Parce iniquitatibus nostris, et medere animabus nostris ; et clamor magnus fiebat clamantium et Deum invocantium. Sanatis vero omnibus qui advecti venerant infirmis, principes sacerdotum et omnis multitudo eorum ad episcopum civitatis cucurrit, una voce clamantes : Unus Deus Pater, unus Jesus Christus Filius ejus Deus, quem patres nostri crucifixerunt,

unus et Spiritus sanctus Deus. Et consistentes peccata sua, ipsam sanctam imaginem ostenderunt episcopo, narrantes etiam qualiter sanguis et aqua de latere ipsius cucurrit, et quanta mirabilia facta sunt. Episcopus autem universaliter indicto jejunio, omnes regeneravit sacro baptismate, quos ipse omnes suscepit. Synagogam quidem eorum principalem ecclesiam consecravit in honorem Salvatoris nostri Jesu Christi : cæteras vero synagogas eorum dedicavit ecclesias in honorem apostolorum et martyrum : factumque gaudium magnum, non solum quod tanta corpora curata sunt, sed quod et ani-

ma multorum de morte ad vitam translatae sunt. Hæc sciens ergo, dilectissimi fratres, acceleravi manifestare vobis ; ut in hoc etiam cognoscentes virtutem et misericordiam Domini nostri Jesu Christi, amplius confirmati sitis in fide, et gratiarum actiones illi reddatis pro mirabilibus et beneficiis quæ Dominus ostendit. Decrevit sancta Romana et Antiochensis Ecclesia diem v Iduum Novembrium solemnem agi, in quo hæc facta sunt ad laudem Domini nostri Jesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Perperam titulus Athanasii nomen præfert, cum sit hoc opusculum alius cujusdam scriptoris qui, ut cugurari licet, Photii avo hæc scripserit, quando oborta quæstio est de additione Filioque in Symbolo facta. Pro virili ergo pugnat hic homo, Spiritum sanctum, nec ex Filio, nec per Filium procedere. Multum tamen negotii faciunt aperta Athanasii hic allata testimonia, unde fortasse fuerit quod Athanasii nomen inscriptio ferat ; Gregorii item Nysseni et Cyrilli loca, quibus liquido affirmatur ex Patre Filioque Spiritum sanctum procedere. Iis ut occurrat scriptor iste, vanissima utitur distinctione : ait enim, ut duplex est generatio Filii, æterna alia, aliaque temporanea, ita duplicem esse Spiritus sancti processionem ; æternam aliam ex solo Patre, temporaneam secundam, qua ex Patre, Filio, atque seipso mittitur et datur. Quod gratis sane excogitatum commentum exsufflatur ex Athanasii locis compluribus in Præfatione, ubi de Spiritus sancti processione agitur, allatis, maximeque ex eo loco : Filius in Patre fons est Spiritus sancti. Quis enim negaverit fontem, primam significare originem ? Ibi videsis.

ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI, Β ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, EX SERMONE CONTRA LATINOS (19). ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΑΤΙΝΩΝ ΛΟΓΟΥ.

1. At non ita (sentiunt) qui Christi sunt ; sed sicut ille, qui ait : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit ¹⁹, » his declarat Patrem solum esse Spiritus sancti productorem : eadem quoque isti ratione, magistro obtemperantes, ex solo eum Patre aiunt procedere. Quod si quis dixerit, nusquam dici Spiritum ex solo esse Patre ; is audiat, eum qui de illo scribit, haud aliter quam ex divinnissimorum Patrum nostrorum doctrina, illud ferre testimonium. Ut enim illi Spiritum sanctum dicunt ex Patre procedere, sumpto ex Domini ipsius ore argumento ; ita subsequentes scriptores consequenter declararunt. Nec quisquam est illorum qui ex

1. 'Αλλ' οὐχ οὕτως οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος τό· « Ὅταν ἔλθῃ, λέγων, ὁ Παράκλητος ὃ ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » μόνον ἐντεῦθεν προβολέα τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος ἀποδείκνυσιν· οὕτω γὰρ οὗτοι τῷ διδασκάλῳ περὶ ὁμοίως ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τοῦτο φασιν ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δέ τις ἐρεῖ, ὅτι οὐδαμῶς τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου λέγεται τοῦ Πατρὸς· ἀκούετω ὁ τοιοῦτος, ὅτι περὶ τοῦτου γράφων οὐκ ἄλλως ἐπιμαρτύρεται ἢ κατὰ τῆν τῶν θειοτάτων Πατέρων ἡμῶν διδασκαλίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς φασιν ἐκπορεύεσθαι, τὴν αἰτίαν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ λαμβάνοντες στόματος· οὕτω καὶ οἱ καθεστῆς λογιγράφοι καὶ συγγραφεῖς ἀκολούθως διαγορεύουσιν. Οὐ μέντοιγέ τις αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φησιν ἐκπορεύεσθαι· εἰ μὴ πως ἐρεῖ τις τὴν ἄλλην πρόχυσιν, εἴτουν φανέρωσιν καὶ ἀποστολήν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Πρὸς ταύτην γὰρ, καίπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς φανεροῦται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς ἐπιπέμψην, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκει κανὼν. Κάπεδὴ περ ἅπαντας τὸ αὐτὸ λέγοντες συμφώνως καὶ ἐν κατὰ τῆν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, καὶ οὐδαμῶς φαίνεται τις διαφωνῶν· εὐδῆλον, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν ὑπαρξίν· εἴπερ ἡ τοιαύτη ἐκπό-

¹⁹ Joan. xv, 26.

(19) Ex codice Regio 2271 nunc 451, p. 135, ad marginem operis sancti Justiniani ad Zenam.

ρευσις καθέστηκεν ὑπαρξίς. Ὡσπερ γὰρ πάντων A
 λεγόντων, γέννημα Πατρὸς ὁ Υἱὸς, συνεπινοεῖται καὶ
 τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν προαιώνιον
 γέννησιν· οὕτω καὶ πάντων λεγόντων τὸ Πνεῦμα
 πρόβλημα Πατρὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου
 τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν προαιώνιον πρό-
 βλησιν· εἰ μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ
 μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Κατὰ δὲ τὴν ὑστέραν πρόχυσιν, εἰπὼν ἐπινέμησιν
 καὶ χορηγίαν τὴν πρὸς τοὺς ἀξίους, ὡσπερ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς τὸ Πνεῦμα; οὕτω καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ. Καθάπερ δὲ καὶ τὴν ὑστέραν γέννησιν τοῦ
 Υἱοῦ, εἰπὼν ἐπιδημίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς μόνον δοξάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος.
 Καὶ πεθεῖτω σε ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴ πρὸς ἑωσὶφ
 λέγουσα τὸν ἄνδρα Μαρίας τὸ, « Μὴ φοβηθῆς παρα- B
 λαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ
 γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » Εἰ δὲ βούλει
 μαθεῖν, ὅτι καὶ τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων μεγάλων
 ἁγίων ἀπεψήναντο τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐκπορευέσθαι, ἤδη τὸν μέγαν τῆς ἡμετέρας
 Ἐκκλησίας ἕλιον Κύριλλον, ἧ μᾶλλον εἰπεῖν, τοῦ
 κόσμου παντός, πρὸς τοῦτο λάμβανε μάρτυρα· ἐν
 γὰρ τῷ *Περὶ Τριάδος* λόγῳ αὐτοῦ ὡδὲ πως σαφῶς
 περιεῖται. Ἡ παναγία, φησὶ, καὶ σεπτὴ Τριάς, πρὸ
 πάντων αἰώνων καὶ εἰς ἀεὶ ὑπάρχουσα, ἀχραντὸς
 ἐστι καὶ ἀίδιος, ἀσώματος, ἀκατάληπτος, ἀπερί-
 ληπτος, περιληπτικὴ δὲ τῶν ἀπάντων, καὶ συγγρα-
 τοῦσα τὸ πᾶν, ἀγαθὴ, προνοητικὴ, δημιουργὸς τῶν
 ὑπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἀπαθὴς, ἀναλ-
 ούτως, ἀτρεπτος, νῦν ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων καὶ C
 τῇ κτίσει φύσει ἀκατάληπτος· ὁμοούσιος ἐν ἑαυτῇ,
 ἀκοινωνητος δὲ κατ' οὐσίαν πᾶσιν τῇ κτίσει· γινω-
 σκομένη μόνον ὑφ' ἑαυτῆς, ὑπ' οὐδεμιᾶς φύσεως τῆς
 ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω καὶ τῆς ὑπὲρ κόσμον τοῦτον·
 μονὰς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἰπὼν προσώποις,
 καὶ Τριάς ἐν μονάδι θεότητος, ἧται μίαι οὐσίας
 γινωσκομένη. Ταῦτις τῆς ἁγίας καὶ σεπτῆς μονάδος,
 αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ
 πιστεύονται· ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ, ἀναίτιῳ, ἀγεννήτῳ,
 ἀίδιῳ· καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ γεννηθέντι ἀρρήτως,
 καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀφράστως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
 ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο
 ὁμοούσιῳ καὶ ἴσῳ τῷ Πατρὶ, χωρὶς τῆς πατρότητος,
 ἀρχὴν δὲ καὶ αἰτίαν τὸν Πατέρα ἔχοντι γεννητῶς D
 καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ζωοποιῶ προσκυνουμένῳ,
 ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Οὐ γεννητῶς καθάπερ ὁ Υἱὸς,
 ἵνα μὴ δύο Υἱοὶ ἐν τῇ Τριάδι· ἀλλ' ἐκπορευομένῳ, καθ-
 ἄπερ εἰρηται, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ στόμα-
 τος· πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ, καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς
 ἁγίοις προφήταις καὶ ἀποστόλοις. Πλὴν, ὡς εἶπεν,
 τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχοντι,
 καὶ τὸ ὁμοούσιον ἔχοντι πρὸς Πατέρα καὶ
 Υἱόν. Ἀκοινωνητον δὲ καὶ αὐτὸ ἐστίν, ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ
 καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὸν
 τῆς οὐσίας λόγον.

2. Ὅριξ πῶς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἧ μᾶλλον κατὰ πᾶ-
 σαν τὴν οὐρανὴν Γραφὴν. Καὶ μὴ μοι τὸ ἀπὸ τοῦδε

A secundum 300 eam quæ ante sæcula est ge-
 nerationem; ita cum dicant omnes, Spiritum
 esse a Patre productum, intelligitur ex solo
 Patre Spiritum esse, secundum eam quæ ante
 sæcula est productionem: si solus ex solo Patre
 est Filius, solus ex solo Patre est Spiritus san-
 ctus. Quod spectat autem secundam profusionem,
 sive dispensationem, qua datur iis qui digni sunt;
 sicut ex Patre est Spiritus, ita et per Filium et ex
 Filio. Quemadmodum et postremam Filii genera-
 tionem, ejus scilicet ad nos adventum, non ex solo
 esse Patre, sed etiam ex Spiritu sancto existima-
 mus. Ejusque tibi rei fidem faciat angelica vox ad
 Josephum virum Mariæ facta: « Noli timere acci-
 pere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea na-
 tum est. ex Spiritu sancto est ¹⁴. » Quod si ediscere
 cupias aliquos ex magnis apud nos sanctis, affirmasse
 ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, jam tibi
 magnum Ecclesiæ nostræ, imo totius orbis solem,
 Cyrillum hujusce rei accipe testem: in suo namque
De Trinitate libro aperte ita loquitur. Sanctissima,
 inquit, et veneranda Trinitas, quæ ante omnia sæ-
 cula est et semper futura, incorrupta est, æterna,
 incorporea, incomprehensibilis, incircumscripta,
 sed quæ complectitur omnia, universumque conti-
 net: bona, provida, creatrix omnium, visibilium et
 invisibilium, impatibilis, immutabilis, invariabilis,
 menti hominum et angelorum, creatæque naturæ
 incomprehensibilis, in seipsa consubstantialis, in-
 communicabilis secundum substantiam omni crea-
 turæ: quæ a seipsa solum cognoscitur, et a nulla
 natura quæ in hoc mundo vel supra hunc mundum
 fuerit: unitas in tribus hypostasibus, seu personis,
 et trinitas in unitate deitatis, sive unius substan-
 tiæ cognita. Hujus sanctæ et venerandæ unitatis,
 adorandæ tres hypostases cognoscuntur atque cre-
 duntur: in Patre qui est sine principio, sine causa,
 ingentis, sempiternus: in Filio unigenito; inenar-
 rabiliter, impassibiliter, ineffabiliter nato ante om-
 nia sæcula, ex ipsa Patris substantia, atque ideo
 consubstantiali et æquali Patri, excepta paternitate,
 qui pro causa Patrem habet, generandi scilicet
 modo: et in Spiritu sancto et vivificante adorato,
 procedente ex Patre, id est ex substantia Patris,
 non generatione, quemadmodum Filius, ne duo sint
 Filii in Trinitate; sed procedente, uti dictum est,
 ex solo Patre, atque ex ore. Apparuit autem per
 Filium, locutusque est in sanctis prophetis et apo-
 stolis. Cæterum, ut dixi, qui est ex substantia
 ipsius Patris et Filii, consubstantialisque est Patri
 et Filio. Incommunicabilis autem est, sicut Pater et
 Filius, omni creaturæ, juxta substantiæ rationem.

2. Viden' quod ex solo Patre sit Spiritus san-
 ctus: juxta sanctum Cyrillum; imo juxta totam
 Scripturam sacram. Et ne quis mihi ultra frigida

¹⁴ Matth. i, 20.

illa proferat verba, aut voculas, quod scilicet præclari illi viri Athanasius et Cyrillus, unaque Gregorius Nyssenus, additionis in causa fuere. Athanasius quippe ita ait : Spiritus ex Patre, (aiunt adversarii) et a Verbo, quod est ex Patre procedit. Nyssenus autem postquam dixit, Filium esse peculiariter ex primo, id est ex Patre, deinceps ait : Spiritus per eum qui est peculiariter ex primo. Sapientissimus vero Cyrillus aperte dixit, ex ambobus, Patre nempe et Filio, Spiritum esse sanctum. Hæc sunt argumenta auctorum portentosæ illius atque pravæ additionis. Ego vero, ignarus licet, « omnem sensum captivans in obedientiam Christi, » hac ratione loca illa explico. Ea sententia Athanasius ait, Spiritum ex Patre esse, et a Verbo quod ex Patre procedit. Quemadmodum ex ipso coæterno Patre : sicut et Verbum mittitur daturque fidelibus a Spiritu, eadem ratione qua ab ipso Patre. Testimonium accipe ab ipso Verbo atque Filio, aiente : « Spiritus Domini super **301** me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit me¹⁸. » Sanctus ergo Spiritus Filium unxit atque misit ; sed etiam Pater ex ambobus Filio scilicet et Spiritu mittitur. Qua ratione porro id fiat, Patrem audi per Isaiam prophetam ita loquentem : « Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco : Ego Deus primus, et ego post hæc : et præter me non est Deus. Ego manu mea fundavi terram, et Spiritus meus firmavit cælum. Ego omnibus astris præcepi. Et nunc Dominus misit me¹⁹. » Pater igitur est qui hoc loco dicit : « Misit me. » Viden æqualitatem trium personarum excelsissimæ deitatis ? Cum Spiritus sanctus mittitur a duobus, ut consubstantialis mittitur Patri atque Filio. Cum autem Filius ex Patre, ut consubstantialis etiam Spiritui. Cum autem Pater ex Filio et Spiritu, quasi consubstantialis. Cum dixit itaque magnus Athanasius, Spiritus ex Patre procedens, declaravit undenam Spiritus habeat subsistentiam, scilicet ex solo Patre. Cum autem ait rursum : Ita est Spiritus ex Patre, ut est ex Filio qui est ex Patre ; æqualitatem Patris et Filii commonstravit, ut hac in re confunderet impiissimum Arium, qui Filium creaturam esse dicit, et non Deum : quasi hisce illum verbis compelleret : O impiissime Ari, sic Spiritus qui a Patre procedit, a Filio quem tu blasphemias, splendet daturque fidelibus, secundum ejus operationem atque donum, quemadmodum ab ipso sempiterno Patre. Quod autem hoc ad hunc modum se habeat, vide, quæso, quid ad Serapionem scribat episcopum ille Pater, qui ab immortalitate nomen accepit. Eadem enim loquitur, deque iisdem philosophatur hisce verbis : Quemadmodum Filius proles est unigenita Patris, ita et Spiritus a Filio datus,

A λεγέτω τις τὰ ψυχρὰ ἐκείνα ῥήματα, ἢ λογύδρια, ὅτι Ἄθανάσιος καὶ Κύριλλος οἱ ἀσίδιμοι, πρὸς δὲ καὶ ὁ Νύσσαίων Γρηγόριος, τῆς προσθήκης γεγόνασιν αἴτιοι. Ὁ μὲν γὰρ Ἄθανάσιος οὕτως φησί· Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς οἱ ἀντίθετοι λέγουσι, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον· ὁ δὲ Νύσσης, εἰπὼν τὸν Υἱὸν εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, ἐξῆς λέγει· Τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὁ δὲ γε σοφώτατος Κύριλλος προφανῶς, φησὶν, εἰρηκεν ἐξ ἀμφοῖν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ταῦτα τῶν τῆς σαθρᾶς προσθήκης τερατουργῶν τὰ προβλήματα. Ἐγὼ γε δ' « ἅπαν νόημα, » καίπερ ὦν ἀμαθῆς, « ἀιχμαλωτίζων εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, » ὡδέ πως ταῦτα διασαφῶ. Οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς φησὶν Ἄθανάσιος, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον, ὡσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρὸς, καθὰ καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀποστέλλεται (20), καὶ δίδοται παρὰ τοῦ Πνεύματος τοῖς πιστοῖς, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς· καὶ τὴν μαρτυριαν ἀπ' αὐτοῦ λάμβανε τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ, « Πνεῦμα Κυρίου, » λέγοντος, « ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἵνεκεν ἔγχεσέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα τὸ Πνεῦμα καὶ ἔγχεσε τὸν Υἱὸν, καὶ ἀπέσταλκεν· ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐξ ἀμφοῖν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀποστέλλεται. Ὅπως δὲ τοῦτο, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς οὕτω διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγοντος ἄκουσον· « Ἀκούε μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα· καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ χειρὶ μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην. Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα ὁ Πατὴρ ἐστὶν ἐνταῦθα ὁ λέγων τὸ· « Ἀπέσταλκέ με. » Ὅρξεν τὴν ἰσοτιμίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς ὑπερτάτης θεότητος ; Ὅτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλεται ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ὁμοούσιον ἀποστέλλεται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁμοούσιος καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς ὁμοούσιος. Εἰπὼν τοίνυν ὁ μέγας Ἄθανάσιος, τὸ ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, ἐδήλωσεν ὅθεν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπαρξίν, ἐκ μόνοου δηλονότι τοῦ Πατρὸς. Εἰπὼν δὲ πάλιν οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς, τὴν ἰσοτιμίαν ἐδήλωσε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, κατὰ τὴν ἐκείνου ἐν τούτῳ τὸν ἀθεώτατον Ἄρειον, ὃς κτίσμα ἔλεγε, καὶ οὐ Θεὸν τὸν Υἱόν· οἶονεὶ ταῦτα λέγων πρὸς αὐτόν· Ὁ ἀθεώτατε Ἄρειε, οὕτω τὸ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, παρὰ τοῦ ὑπὸ σοῦ βλασφημουμένου Υἱοῦ ἐκλάμπει καὶ δίδοται τοῖς πιστοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ δωρεάν, ὡσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρὸς. Ὅτι-ἔε τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὅρα τί γράφει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τὸν Σεραπίωνα, ὁ τῆς ἀθανασίας ἀξιόνομος οὗτος Πατὴρ. Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγων, καὶ

¹⁸ Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18. ¹⁹ Isa. xlviii, 12-16.

(20) Hic desunt nonnulla.

φιλοσοφῶν περὶ τῶν αὐτῶν, οὕτω κάκεισέ φησιν· Ὡσπερ γέννημα μονογενές ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἐν καὶ οὐ πολλά, οὐδ' ἐκ πολλῶν ἐν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζώντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνεργεσίαν καὶ δωρεάν αὐτοῦ, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. Ὡσπερ γέννημα μονογενές, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ πρόβλημα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Πνεύμα καὶ οὐ πολλά, οὐδ' ἐκ πολλῶν δηλονότι τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκός. Ἄλλ' ὡς μόνον αὐτὸ Πνεῦμα καὶ πρόβλημα, οὕτως καὶ ἐκ μόνου τοῦτο καὶ ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζώντος Λόγου, ὡς ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, ἥτις ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δωρεάν ἐνεργεῖον, καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Ἥτις γε δωρεὰ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκχεῖσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται. Φιλοσοφῆσας πρῶτον ὁ ἅγιος περὶ τῆς προαιωνίου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀμυδρῶς, μόνον αὐτὸ ἀποδείξας πρόβλημα, ὡς ἐξ ἐνὸς τοῦ προβολέως τε καὶ Πατρὸς, διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν ἀποδείκνυσαι μάλα σαφῶς καὶ τὴν ὑπὸ χρόνον πρόχουσιν, ὡς ἐξ ἀμοιβῶν ὑπάρχουσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὡσπερ δὲ δύναται ἐκεῖ τὸ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς, οὕτως ἐνταῦθα καὶ τό· Ἥτις γε ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται.

3. Κατ' αὐτὴν δὲ τὸν τρόπον καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου φησὶ· μετὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι συνημμένως καὶ ἅμα, καὶ οὐ μετὰ τὸν Υἱὸν ὑστερίζων κατὰ τὴν ὑπαρξίν. Εἰπὼν δὲ τὸν Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, μὴ νόμιζε μὴ καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς προσεχῶς καὶ ἔγγιστα ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κατὰ τὴν προαιωνίων ὑπαρξίν. Πρῶτος δὲ ὁ Πατήρ οὐ κατὰ χρόνον, οὐδὲ κατὰ τάξιν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθὼς αἴτιος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ καὶ μεζῶν καὶ ἀναρχος, ὡς ἀνάιτος, ὡς ῥίζα τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ πατὴρ. Ὡσπερ γὰρ οὗτος μόνος ἀναρχος πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν, οὕτως καὶ τοῦτον ὁ αὐτὸς μόνος αἴτιος· τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα, οὐκ ἀναρχον, οὐδ' ἀνάιτον, ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἀρχήν. Οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς ἀναρχος ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Πρῶτος αἴτιος καὶ μόνος ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλὰ μὴ ζητεῖ καὶ ἐσῦτερον ὁ ὀρθόδοξος, μηδὲ γε τρίτον· ἵνα μὴ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν οὐσίαν κατατέμνων κακοσχόλιος,

A atque missus, ipse quoque unus est et non multi, neque ex multis unus, sed ipse solus Spiritus. Unus enim cum sit Filius Verbum vivens, unam esse oportet perfectam plenamque, sanctificantem atque illuminantem vitam, quæ sit ejus operatio atque donum, quæ dicitur ex Patre procedere; quandoquidem ex Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur atque datur. Sicut proles unigenita est, ait, Patris Filius, ita et productio ejusdem Patris est unus Spiritus et non multi, nec ex multis, ut planum est, habet subsistentiam. Sed sicut unus est ipse Spiritus, unum productum, ita et ex solo et uno est Patre. Cum unus namque sit Filius vivens Verbum, utpote ex uno Patre; unam quoque oportet esse perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem vitam, quæ est Spiritus sanctus, qui donum ipse suum operatur, et dividit proprie singulis prout vult. Quod donum ideo ex Patre dicitur procedere, hoc est, effundi atque mitti, quia a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur. Cum prius sanctus ille ratiocinatus subobscurus esset de processione Spiritus quæ est ante sæcula, solumque ipsum ostendens esse productum, quasi ex uno productore, atque Patre; in subsequentibus nobis liquido declarat eam quæ in tempore est profusionem, quasi ex duobus, Patre scilicet atque Filio, existentem; quod ibidem significatur hoc dicto: Sic Spiritus ex Patre, quemadmodum a Verbo quod est ex Patre. Ita quoque hoc loco illud: Quæ ex Patre dicitur procedere, quandoquidem a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur.

C
D
3. Eodem quoque modo Gregorius Nysenus ait Spiritum per eum esse qui est peculiariter ex primo; cum Filio scilicet conjunctim atque simul, neque post Filium secundum subsistentiam. Cum ait autem Filium peculiariter ex primo, ne arbitrare ipsum Spiritum non esse peculiariter ex primo. Quemadmodum enim Filius peculiariter et proxime ex primo est, id est, ex Patre; ita et Spiritus peculiariter est ex primo, secundum eam quæ ante sæcula est subsistentiam. Primus porro Pater est, non tempore, nec **302** ordine, absit! sed in quantum causa est Filii et Spiritus, quemadmodum et major et absque principio, ut sine causa ulla, radix et fons eorum quæ ex ipso emanant. Quemadmodum enim ipse solus absque principio est respectu Spiritus ac Filii, ita et eorum ipse solus est causa. Spiritus vero respectu Patris, non absque principio, nec absque causa est, quemadmodum nec ipse Filius juxta suum in tempore principium. Non modo Spiritus, sed etiam Filius absque principio est sicuti Pater. Prima causa eaque sola Pater est Filii atque Spiritus. At secundam ne quæras, quisquis orthodoxus es, neque tertiam; ut ne eandem unamque substantiam

improbo dividens studio, ut pravæ doctrinæ homo damneris. Primus itaque Pater est in quantum major est; major vero in quantum est absque principio; absque principio autem est in quantum est principium hypostasium quæ sunt ejusdem naturæ. Spiritus et Filius peculiariter ex majore, id est ex Patre. Una enim Filius proprie ac vere, necnon Spiritus sanctus ex Patre sunt. Non quod ille prius, iste posterius; sed simul Filii generatio, et Spiritus processio splendet: mittitur Spiritus atque datur per Filium, ut beatus ait Athanasius, quemadmodum et Filius per Spiritum, uti dictum fuit. Eadem quoque ratione intelligendum illud Cyrilli dictum, nempe ex ambobus, scilicet, Spiritus ex Patre procedens ex ambobus splendet, mittitur et datur, ex Patre scilicet et Filio. Et paulo post: Duae generationes, uti superius dixi, circa Filium didici; unam quæ est ex Patre ante tempora, aliam quæ ex Virgine in tempore. Eodem modo duas profusiones didici esse Spiritus sancti; unam qua procedit ante tempora, et aliam qua bonitatem impartitur. Sed prioris Filii generationis et prioris processionis Spiritus, Pater solus causa est. Alterius vero generationis quæ in tempore facta est, et alterius profusionis, qua dona impartitur, non solus Pater, sed Filius et Spiritus sanctus est causa. Ex ambobus itaque, Patre scilicet et Filio, ad dispensationem effunditur: non secundum subsistentiam, absit! alioquin duæ causæ perperam inducerentur, quæ uni illi ejusdem naturæ ac paris honoris existentī, multum antecellerent.

ἐπεὶ δύο τὰ αἰτία παρεισάγονται, τοῦ ἐνδὸς συμφυοῦς καὶ ὁμοτιμοῦ κατὰ πολὺ διαφέροντα.

καὶ διαίρων, καταδικασθῆς ὡς κακόδοξος. Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ Πατὴρ καθὼς μείζων, μείζων δὲ καθὼς ἀναρχος· ἀναρχος δὲ καθὼς ἀρχὴ τῶν ὁμοφυῶν ὑποστάσεων. Τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς προσεχῶς ἐκ τοῦ μείζονος, τούτεστι τοῦ Πατρὸς. Ἄμα γὰρ ὁ Υἱὸς κυρίως καὶ ἀληθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐχ ὁ μὲν πρότερον, τὸ δὲ μετ' αὐτόν· ἀλλ' ἅμα ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ, ἅμα καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἐκλάμπεται, καὶ ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα καὶ δίδοται διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς μακάριός φησιν Ἀθανάσιος, καθάπερ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς περ εἴρηται. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, λέγω δὴ τὸ, ἐξ ἀμοφῶν, κατ' αὐτὴν ἐκληπτέον τὴν ἔννοιαν· τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἀμοφῶν ἐκλάμπεται, ἀποστέλλεται καὶ δίδοται, Πατὴρ καὶ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δύο γενήσεις ὡς ἄνωθεν ἐφθην εἰπὼν ἐπὶ τοῦ Λόγου μεμάθηκα· μίαν μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ χρόνον, μίαν δὲ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ὑπὸ χρόνον. Ὡσαύτως καὶ δύο προχύσεις ἐμυθήθη ἐπὶ τοῦ Πνεύματος· μίαν μὲν τὴν ἐκπορευτικὴν καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ μίαν τὴν μεταδοτικὴν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ τῆς πρώτης γενήσεως τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὁ Πατὴρ μόνος αἴτιος. Τῆς δὲ ἄλλης γενήσεως τῆς ὑπὸ χρόνον, καὶ τῆς ἄλλης προχύσεως τῆς μεταδοτικῆς, οὐ μόνος αἴτιος ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξ ἀμοφῶν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα, Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, πρὸς ἐπιπέμῃσιν προχέεται· οὐ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, μὴ γέ-

IN SYNTAGMA DOCTRINÆ ADMONITIO.

Hoc opusculum paucis ab hinc annis in lucem protulit vir clariss. Andreas Arnoldus Norimbergensis, anno scilicet 1685. Atque in præfatione sua multis ille argumentis Athanasio asserere contendit. Sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, ait iose, Syntagma doctrinæ ad monachos, clericos et laicos, recensetur ex pulcherrimo codice membranaceo Vossiano quingentorum vel sexcentorum annorum, qui continet præterea Palladii Historiam Lausiacam cum aliquot libellis vetustioribus. Ad cupiditatem describendi exciverunt me viri illustris manu ascripta verba Non est in editis Athanasii. Nolebam enim parvi facere quidquid tanti Ecclesiæ doctoris esset, quodque ad aliquem meum fructum redundaret. Postea per litteras fauctorem de voluntate emittendi Athanasii certiore reddidi, quibus tale responsum dedit: S. Athanasii De vita monastica διδασκαλικόν dignum est prorsus quod edatur, longeque præstantius ea regula, quam ex Hieronymi operibus collegit Lupus. Cum veteres scriptum hoc Athanasio tribuant, non satis video quare de auctore dubitas. Winsoriæ xi Jul. cljclcxliiii. Ex quo magnum mihi nascebatur argumentum tum veritatis, tum dignitatis. Pergam in incepto, ubi tanto viro pro suis in me meritis, gratias egero. Per quinque amplius menses bibliotheca ipsius, quæ multas alias raritates, utilitateque longe superat, non tantum patuit; sed oraculum eruditioris in singulos dies consulere fas erat. Veteres oraculi vel una vice consultandi causa longissima emetiebantur itinera, beati brevibus responsis: quis dubitet, meliore fuisse loco qui in templo Musarum cum Apolline habitavit? Alio quandoque spectabat Pythia vox: aliquando sortem oraculi eluserunt. Dormiebant nonnulli in delubris, ut per somnium viderent species rerum, vel audirent vocem; mihi tunc lætiores in vita illuxerunt dies, vera omnis et perspicua oratio. Gratias te dignas, illustris Vossi, agere deberem, et quas possum ago. Siquidem nihil satis magnificum de virtute tua dixerim.

Tantopere de me merito, Lector benevole, gratum præbere imperavit pietas; nunc ad Syntagma re-

deundum, quod novum existens, præfationem sibi postulat. Codex iste antiquus S. Athanasio tribuit opusculum, quæ res alicujus est momenti, utut librorum inscriptiones vera nomina non ubique referant. Nam posteriorum temporum scriptores, vetera interdum sibi vindicant; nonnunquam sub priscorum auctorum nominibus sua supponunt, præsertim ex doctrina nobilium et clarorum. Interea ex codicis antiquitate constat, olim fuisse creditum seriem hanc doctrinæ ab Athanasio posteritati **303** relictam. Si plura mss. eodem modo inscripta reperirentur, aliquam saltem veritatis rationem suggererent; verum præter Vossianum nullum adhuc inveni, neque in Christianissimi regis bibliotheca, vel alibi quoque. Argumentum foret ad probandum, aut coævi auctoris testimonium, aut ipsius Athanasii in suis operibus, quod cum desit, aliud est in promptu. Quærenti aliquando in bibliotheca Regia Sophronianam fidei confessionem indultu cl. Thevenoti, conatus meos ornantis et promoventis; venerunt in manus Ἐρωτήσεις κανονικὰ καὶ ἀποκρίσεις τῆς ἀγίας συνόδου, absque loci temporisve circumstantia. Quæritur autem, Ὡς οὐ δεῖ καταλύειν τὴν νηστείαν ἐν τετράδι καὶ παρασκευῇ χάριν μνήμης ἀγίου ἢ ἀποστόλου τινός, εἰ μὴ μόνον ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς. *Utrumne oporteat quarta et Parasceve solvere jejunium, propter memoriam sancti aut apostoli alicujus? vel, an jejunium Dominicis solummodo diebus (21) solvendum sit?* Respondit synodus: Περὶ τούτων ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶν ἐν τισὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· «Ὅτι οὐ δεῖ παραβαίνειν νηστείαν Κυρίου τὸν μοναχὸν ἢ τὸν ἱερέα τετράδα καὶ παρασκευῇ, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῶν Ἐπιφανειῶν.» *De his magnus Athanasius in aliquo scriptorum suorum ita se exprimit: «Monachus aut sacerdos jejunium quartæ vel sextæ diei non solvat, nisi decumbat morbo, exceptis Pentecoste et Epiphaniis.»* Placuit locus hic, ipsaque Syntagmatis nostri verba proferenda, unde illa desumpta sunt: Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευῇ, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανειῶν. Alia ponitur quæstio, quæ æque huc attinet: Περὶ τοῦ κλίνειν γόνυ ἐν Σαββάτῳ ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ ἢ ἐν Τρούλλῳ διορισάτο, μεθ' ὧν καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶ· Μὴ τίς σε πλανήσῃ τὸ παράπαν ἐν κυριακῇ γονυπετεῖν, ἢ ἐν Πεντηκοστῇ· καὶ περὶ Σαββάτου οὐκ εἶπεν. Ἀπόκρισις· Οὕτως ἔχει καὶ ἡ ἀλήθεια· πλὴν οἱ πολλοὶ, διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι νηστείαν ἐν Σαββάτῳ, τὴν γονυκλισίαν παρῶκαν. Nimirum, de genu die Sabbati flectendo, synodus Nicænam et Trullanam statuisset, et magnum Athanasium pariter enuntiasset: *Cave ne quisquam te inducat Dominica die esse jejunandum omnino, sive in Pentecoste.* Nihil vero dixisset de Sabbato. *Respondetur: Sic se res plane habet; plerique tamen, quia Sabbato non jejunatur, genuflexionem prætermittunt.* Ut singula appareant, en Athanasium nostrum: Μὴ τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ. Οὐ γὰρ ἐστὶ θεσμὸς Ἐκκλησίας. Duo fragmenta isthæc non levis sunt ponderis; tantique, ut nullum ferme dubium relinquant. Siquidem ipsa synodus eo testimonio utitur, neque refellit monachos ex Athanasio nostro disserentes. Apud Balsamonem occurrit quæstio de genu in Sabbato flectendo, mota a monachis extra urbem se exercentibus, tempore Nicolai patriarchæ et Alexii Comneni. Ad quam respondit sacra Constantinopolitana synodus. Verum differunt interrogationes illorum monachorum a nostris in ms. Regio, propter diversa capita. Porro, etsi ejusdem essent cum cæteris ævi, nemo facile sibi persuaserit, Athanasii tunc suppositionem factam; sed contra putet, longa ætate fidem obtinuisse in Patrum consensu. Conjicio autem quæstiones canonicas et responsiones codicis Regii ad sæculum ix referendas, in quibus sit mentio typicorum, synaxariorum sancti Patris nostri Saba, et præceptoris eremi magni Euthymii, nec non S. Athanasii illius in monte sancto. Producentur concilium Nicænum II, ἡ ἐνώσεως σύνοδος, ἡ γενομένη ἐν Κωνσταντινῶν πόλει, περὶ τῶν γάμων, synodus Neocæsariensis, S. Basilii ad Amphiloichium.

Quid sit quare Syntagma nostrum S. Athanasii esse nequeat, nondum perspicio: quamvis enim ipse in *Vita S. Antonii* narraverit, tam crebra monasteria in Ægypto tum non fuisse, sed quemque se exercuisse a suo pago non procul: nihilo secus Gregorius Nazianzenus, *Orat. in laudem Athanasii*, affirmat, *Vitam Antonii* promulgare leges monasticas sub specie narrationis. Ad hæc cum nostris congruunt, quæ legas in S. Athanasio *De virginitate*, ἤτοι περὶ ἀσκήσεως. Propter superbiam diabolus ex cælis præcipitabatur. Νῆστευσον ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρξ δὲ ἐννάτῃ τῆς ἡμέρας ἐν ὕμνοις καὶ εὐχαῖς διατελέσασα. καταλάμβανε τὸν ἄρτον σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλαίῳ. *Jejuna universum annum sine necessitate* (melius, nisi necessitas aliud postulet); *hora vero nona, in hymnis et jejuniis perdurans, sume panem tuum cum oleribus oleo refectis.* «Nuditas ne appareat coram alio. Non ibis ad balneum, siquidem sana sis, nisi urgente necessitate. Si corpus infirmum, χρῆσαι ὀνυαὶ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque sedebis et una cum illa panem comedes. Si vir justus ad te venerit, lava ei pedes. Si virgines advenientes vinum bibant, etiamsi tu non bibis, propter eas bibe pauxillum. In ecclesia tace, nec quidquam loquaris, sed lectionibus intende.» Similiter in *Exhortatione ad monachos*, quam Latine habemus in tomo II Opp., si donamus esse Ath-

(21) In festis Domini.

nasii, commendantur jejunia præter Dominicam, si votiva sint: habitus vilis, atque alia nonnulla facillime cum nostris comparanda.

Stylus Syntagnatis ab Athanasiano non est adeo remotus, quandoquidem in tractatu *De virginitate* multa iisdem verbis modisque dicendi exprimuntur. Subdificile tamen visum fuit demonstrare, Athanasium usurpasse verbum θέλειν cum infinitivo, loco imperativi, v. c. θέλει ἀγρυπνεῖν, pro ἀγρύπνει· θέλει μένειν, pro μένει, quæ barbara sit locutio: nutabam diu in ea re, donec invenirem in S. Basilii sermone *De abdicatione rerum*: Μη θέλει διορθοῦν ἐπασμούς τῶν θηρίων, pro διορθοῦ. Item, Μη ἔστο περιεργος, μηδὲ πάντα βλέπειν θέλει, pro βλέπει. Unde illius argumenti vim evadimus. Post omnia ista quid restat? nemini rapiendum iudicium suum, neque etiam resistendum et repugnandum contra veritatem, ad quam si quis curiosiore observatione penetraverit, de publico bene merebitur.

Hæc Arnoldus, vir sane non minus eruditione quam comitate et moderatione conspicuus. Sed pace viri doctissimi, hæc, nostro quidem iudicio, non sunt magni momenti ad hoc opusculum Athanasio adjudicandum. Nam quod de quæstionibus canonicis, ubi nomine Athanasii quadam ex hoc Syntagmate afferuntur, licet revera illæ in quodam concilio editæ fuissent, quod tamen dubio minime vacat; in synodis quandoque Athanasii nomine opera laudantur, quæ tamen constat Athanasii non esse; ut videre est in secunda Nicæna ubi Historia imaginis Berytensis ad verbum legitur, quam nemo non fatetur Athanasio abjudicandam: quod potiori ratione de subsequentium sæculorum synodis æstimandum. Multa certe exstant spuria opera quæ sexto vel septimo sæculo exarata sunt, quæque a posterioribus inde synodis auctoribusque laudari potuerunt. Quod spectat vero affinitatem quorundam hujus opusculi locorum cum aliis libri De virginitate et De exhortatione ad monachos locis, id minoris adhuc est pretii: tum quia prior liber magna suspicionem, posterior aperte νοθείᾳ laborat; tum quia præceptiones illæ monasticæ de jejuniis, aliisque observationibus, eadem ferme in variis auctoribus leguntur; ita ut nullum hinc possit erui argumentum. Nobis itaque omnino spurium videtur hoc opusculum, tum ob styli genus, quod ab Athanasii ἐνεργείᾳ mirum quam remotum sit, tum ob multas voculas quæ sequioris ævi notam præferunt, ut est illud ἀκροπερίσπαστον εὐὲ ἀκροπερίσπαστον, illud etiam κατάψυχή, 304 simultas, item, ἐπατριδῆσθαι, nisi sit mendum, ἐργατεύεσθαι, περικακῶσιν, pro ægre ferant: et similia bene multa pro brevitate opusculi; quod neque potioris esse conditionis arbitramur quam cætera opuscula ascetica, quæ Athanasii nomine subsequuntur. Caterum Arnoldi notas non integras hic subjicimus, tum quia proliziores sunt quam instituti nostri ratio ferat, tum quia multa complectuntur quæ in Onomastico nostro explicanda venient.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ, ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΛΑΙΚΟΥΣ.

S. P. N. ATHANASII

SYNTAGMA DOCTRINÆ AD MONACHOS, OMNESQUE CHRISTIANOS TAM CLERICOS
QUAM LAICOS.

1. Ecclesiæ catholicæ filiorum, et potissimum anachoretarum sive monachorum, tale est vitæ agendæ genus. Gratia quidem salvi sumus¹⁷; sed gratia filios suos, sapientiæ item omnisque probi operis filios esse peroptat, qui bonum experimento cognoscant, et ita agere nitantur. Te itaque recta hujusmodi fide dignum constitue: facto, dilecte mi, hæc servandi proposito. Nam sunt qui cum his præceptis pugnent: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum¹⁸. Non occides, non mœchaberis, et non scortaberis, pueros ne cor-

1. Ἔστιν ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναχωρητῶν ἤτοι μοναχῶν, οὕτως. Χάριτι μὲν ἔσμεν σωζόμενοι· ἀλλ' ἡ χάρις αὐθαιρέτους βούλεται εἶναι τοὺς αὐτῆς παίδας καὶ σοφίας υἱοὺς καὶ πάσης πράξεως ἀγαθῆς, δοκιμάσαντες (22) τὸ καλὸν, ζηλοῦντες (23), καὶ οὕτω πράττειν. Τῆς οὖν ὁρθῆς ταύτης πίστεως ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπιζε, προσεβλημένος, ἀγαπητὲ, ταῦτα φυλάττειν· ἀγωνίζονται μετὰ τοῦ (24), « Κύριον τὸν Θεόν σου ἀγαπήσεις ἐξ ὅλης καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, ἐοὐ πορνεύσεις, οὐ πατ-

¹⁷ Ephes. ii. 8. ¹⁸ Matth. xxi, 37, 39.

(22) F. δοκιμάσαντας.

(23) F. ζηλοῦντας.

(24) Hic quædam desiderantur.

δοξοθήσεις, ῥοῦ φαρμακεύσεις, οὐ διχοστατήσεις· ἀπέθω πνικτοῦ, καὶ εἰδωλοθύτου, καὶ αἵματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐστὶ τὰ προφανῆ ἁμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλαχιστότεραι φαίνονται ἐντολαί, ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀποδώσωμεν, εἰσὶν αὗται· Τέως μὲν τοὺς μονάζοντάς τε καὶ ἐγκρατεῖς δεῖ ἀνακεχωρισμένους εἶναι ἀπὸ γυναικῶν, καὶ μήτε εἰς ὁμιλίαν αὐτῶν ἐρχεσθαι, εἰ δυνατόν, μήτε ὄρᾶν αὐτάς φιλοτιμῆσθαι, ἵνα μή τις ζημία γένηται, ἐὰν μοιχεύσῃ καρδία διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὁράσεως. Φυλάττεσθαι τε μὴ εἶναι ὀδύον, μὴ δίγνωνμον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαον, μὴ ἀκεροπερίσπατον, μὴ ἀναίσχυντον, μὴ βέμβον, μὴ ἀναίσθητον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον ἐκ χειλέων προφέροντα, μήτε ὄρκον ὅπως τὸ παράπαν· ἀλλὰ, ναί, ναί, οὐ, οὐ. Καὶ ἐάν που ἀνάγκη γένηται λέγειν ἐν ὁμιλίᾳ· Γίνωσκε, εἰ ἀλήθεια λέγω, εἰ οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσιμον ὄνομα ἐπὶ ὄρκον μὴ λάμβανε, μήτε ἕτερον τινα ὄρκον, καθὼς εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα οὐ προσήκει οὐδὲ ἀρμόττει ποιεῖν· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον τινα δὲ αὐτῶν ἀποκτενεῖν (25).

2. Ἐτι τε μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος, ἀλλ' ἢ (26) ἀνάγκη ἐν λουτρῷ, διὰ πάθος, ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ γινόμενον. Μὴ λέγειν ἀδελφόν, ῥακά, μήτε, μωρέ· ἔορταί; ἐθνῶν μὴ συγκοινωνεῖν· Σάββατα μὴ φυλάττειν (27)· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν, μήτε ἄλλο σοι ταῦτα πράττειν ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθους ἀλγῆματι· Μὴ ἀπέρχεσθαι (28) πρὸς ἑπακοῖδον, μήτε φυλακτήριον ἐαυτῷ περιτιθέσθαι, μήτε περικαθαίρειν, μήτε μὴν ταῦτα σοι ποιεῖν, μήτε ὑπὸ ἄλλου σοι γένηται. Τὸ σῶμα φυλάττειν ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μὴ ἔχειν γυναικα συνείσακτον (29), καθάπερ τινὲς ἀγαπητάς ἐπέθεντο αὐταῖς ὀνόματα· τάχα δὲ ἐναντίως μισοῦνται αὐτοῖς εὐρεθήσονται. Μὴ ἔχειν καταψυχὴν πρὸς τινα· ὁ γὰρ καταψυχῆς ἔχων, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ οὐ προσδέδεκται. Μὴ συνεύχεσθαι αἰρετικῷ, μήτε μετὰ ἐθνικῶν. Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρησαι, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανίων (30). Τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ ἁγίου Πάσχα παρατηρητέον φυλάττει. Λύε τὴν νηστείαν ἐπ' ἀνδελφὸς πρὸς σε ἐπεδήμησε· νηστείαν δὲ οὐ τὴν τε-

A rumpas, veneficio ne utare, ne similitatem habeas, abstine a suffocato, ab immolato et a sanguine. Hæc sunt conspicua peccata; quæ autem minora videntur præcepta, quorum tamen etiam rationem redditori sumus, hæc sunt: monachos quidem et continentes, oportet a mulieribus esse separatos, nec cum iis colloquia miscere, si fieri potest, neque earum conspectum optare, ne quidpiam hinc damni emergat, si cor scilicet, per oculorum intuitum, mœchatum fuerit. Cavere item par est (monachum) ne sit bilinguis, animo duplex, mendax, obrectator, ne levi occasione distrahatur, ne sit impudens, errabundus, stolidus, arrogans, ne turpe dictum labiis proferat, vel juramentum quodlibet; sed solummodo, ita, ita; non, non. Et si quando id B postulet necessitas, in colloquiis sic dicat: Agnosce, an veritatem dicam, a mentiar. Venerandum autem nomen ad juramentum ne sumito, neque aliud quodpiam juramenti genus usurpes, ut ait Evangelium. Hæc enim omnia minime decent, nec ea facere convenit; sed eum quoque qui hæc non observavit oportet ejici ab Ecclesia.

2. Decet insuper corpus non nudare in cujuspianam conspectu, nisi ob balnei necessitatem in morbo vel infirmitate maxima; festis gentium non communicare, nec dicere fratri suo, raca, vel fatue, Sabbata non custodire, nec magicam artem, nec veneficium exercere, vel aliud ejusmodi agere in morbo aut ægritudine. Noli abire ad incantationem, neque tibi phylacterium circumponas, aut emundes in circuitu: ne ipse hujusmodi quidpiam agas, vel ab alio fieri permittas. Ab omni turpitudine lasciviaque corpus serva purum: ne ascititiam mulierem habeas, ut sunt quædam quæ sibi dilectarum nomen imposuere, quæ tamen inimicæ postea deprehenduntur. Ne similitatem habeas cum aliquo; quisquis enim habet, ejus anima 305 Domino non probatur. Ne ores una cum hæretico, vel cum ethnicis. Jejunium ne violato quarta scilicet feria et Parasceve, nisi morbo labores, excepta solum Pentecoste et Epiphaniis. Quadragesimam sanctæ Ecclesiæ et hebdomadam sancti Paschalis accurate observa. Solve jejunium cum ad te frater D accesserit; non jejunium scilicet statutum, ut feriæ

(25) Mendose.

(26) L. εἰ.

(27) Σάββατα μὴ φυλάττειν. Concilium Laodicense canone 29: Non oportet Christianos judaizare, et Sabbatis otiosi, sed eo ipso die operari.

(28) Μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἑπακοῖδον, μήτε φυλακτήριον ἐαυτῷ περιτιθέσθαι. Concil. Laodic. can. 36: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς μάγους εἶναι, ἢ μαθηματικούς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμοτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Τούτους δὲ φοροῦντας ῥίπτεισθαι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν. Non oportet sacerdotes aut clericos magos esse, aut mathematicos, aut astrologos, vel facere phylacteria, ut vocant, quæ sunt vincula animarum ipsarum. Eos autem qui talia gerant ab Ecclesia ejici jussimus. De phylacteriis alii multi. Ibid. Μὴ περικαθαίρειν. Hesy chius, περικαθαίρων· ἀναλύων πεφαρμακευμένον, ἢ γοητευόμενον.

(29) Συνείσακτον. Prohibet canon 3 Nicænus, γυναικας συνείσακτους, id est ascititias seu extraneas, de quibus multi egerunt, ut videas in Lexico Suerii. Mox, ἀγαπητάς, harum meminit Epiphanius hæresi 78, pag. 440, ubi de B. Virgine locutus, a Christo in cruce commendata Joanni. ait: Ἀλλὰ μὴ τοῦτο στραφῆ εἰς βλάβην τισί, καὶ δόξωσιν ἐν τούτῳ λαμβάνειν πρόφασιν, συνείσακτους καὶ ἀγαπητάς ἐπικαλουμένας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν διὰ κακομήχανον ὑπόνοιαν. Sed ne hoc quibusdam noceat, neve hinc occasionem arripiant, sibi excogitandi ascititias et agapetas, prava quadam ducti opinione. Hieronym. vero ad Eustochium de custodia virginitatis: Unde in Ecclesias agapetarum pestis introit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde norum concubinarum genus? Plus inferam, unde meretrices?

(30) I. ἐπιφανίων.

Quartæ, Parasceves, Quadragesimæ et Passionis; sed jejunium ex proposito tuo servatum, nempe Secundæ, Tertię, Quintæ, Sabbato et Dominica ne jejunaveris, excepto magno Sabbato sancti Paschæ. Quartæ autem feriæ et Parasceves jejunium ex jussu ad horam usque nonam servatur. Quod si quid ultra feceris, id tuo sit arbitrio. Si vero diutius potes sustinere jejunium, generose agis. Dum jejunas et hoc institutum vitæ tenes, cave ne superbia intumescas. Inflatione namque laqueus est diaboli, per quam ex cælo delapsus est: similiterque per illam deinceps homines illaqueans dejicit. Ne quis te seducat, ut vel Dominica omnino jejunes, vel genna flectas, vel in Pentecoste. Neque enim ea lex est Ecclesiæ. Cave ne te quidam Marcionistæ in errorem deducant, aut alii hæretici, et Sabbato vel Dominica jejunare suadeant. Conventus ne negliges; teque ipse ita præpara ut dignus sis mysteriis, ne forte in judicium incidas. Ne omittas te, adeuntium fratrum pedes lavare, ejusmodi namque præcepti ratio postulabitur ab iis qui præ superbia illud omiserint, quamvis sint episcopi. Nam Dominus noster prior ipse abluit, cum præcepit illis ut ita facerent.

5. Ne esto avarus, ne turpis lucri, possessionum, divitiarum cupidus: nam qui ejusmodi sunt, Deo placere non valent. Ne omnino negotia geras; multæ sunt incultæ regiones, quarum incolæ si artes non habeant coguntur negotiari; qui, etiamsi monachi non sint, si negotientur, male quidem agunt, nisi in casu necessitatis. Usuram ne accipere: ne prius compares quidpiam alio quam vulgari pretio. Ama omnes homines, et pacem habe cum omnibus, cum illis etiam quibuscum non oras, quantum facultas erit, excepta hæresis causa. Si suppetat, largire indigentibus, sin mi us, noli conqueri. Si quis mutuo a te petierit, dato, et ab eo accipe sortem, cum habuerit, absque fœnore. Ne dolose agas in conspectu Domini. Nam si fruges habeas aut argentum, atque aliquis a te mutuo accipere postulet, tuque, ne usuram accipias majore pretio vendis, ut emas postea viliori et minore pretio: « Comprehendit Deus sapientes in astutiâ ». Perpende enim ac vide, te unius fœnoris loco, tria aut quatuor fœnora accepturum.

4. Esto humilis ac quietus, tremens omni tempore Domini eloquia. Ne sis contentiosus, ne cædas hominem, nisi puerum tuum modice, institutionis causa, idque, tamen cum moderatione, cavens ne hinc cædes consequatur, complures enim sunt mortis occasiones. Neminein subsannas: ne quemquam vestimenti causa detesteris. Modesto utere habitu, neque mollibus vestimentis, neque cum indumento qui sanctorum esse virorum videatur, sordido sci-

11 I Cor. in, 19.

(51) I. προαγόραζε.

(52) I. μεταδίδου.

(53) Hanc vocem ita legit Suidas bis ἐνδοσμενυία,

Α τριγμένην, τετράδι και παρασκευην, και την τεσσαρακοστην, και του πάθους, αλλά την από ιδίας προαιρέσεως, τουτέστι δευτέρας, και τρίτης, και πέμπτης. Σάββατον και κυριακήν μη νηστεύσης, πλην του μεγάλου Σαββάτου του αγίου Πάσχα. Ἡ δὲ τῆς τετράδος και παρασκευῆς ἕως ὥρας ἐνάτης νηστεία τεταγμένη ἐστὶ· και εἰ τι περισσοτέρως ποιήσεις, τουτο παρά την σεαυτου προαίρεσιν. Εἰ δὲ και ὑπερθέσεις δύνασαι ποιεῖν, γενναίως ἀσκεις. Νηστεύων δὲ και πολιτευόμενος, βλέπε μη φυσιωθῆς· ἡ γὰρ φυσίωσις παγίς ἐστὶ του διαβόλου, δι' ἧς ἀπ' οὐρανου πέπτωκεν, ὁμοίως δὲ λοιπὸν δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους παγιδεύων καταβάλλει. Μη τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ· οὐ γὰρ ἐστὶ θεσμός Ἐκκλησίας. Καὶ μη ἀνέχου, ἵνα πλανήσῃ σε σινὲς Μαρκιωνισταί, ἡ ἑτέρα αἵρεσις, νηστεύειν τὸ Σάββατον ἰδίως και κυριακῆς. Τῶν δὲ συνάξεων μη ἀμέλει· τῶν μυστηρίων ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπιζε, μήπως εἰς κρῖμα συνέλθῃς. Μη ἀμέλει πλύνειν πόδας ἀδελφῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητήσται γὰρ ἡ τοιαύτη ἐντολή περὶ τῶν ὑπερφηανευσάντων αὐτῆν, κἂν ἐπίσκοποι ὦσιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν αὐτὸς πρώτος ἔπλυνε, παραγγεῖλαις αὐτοῖς οὕτω ποιεῖν.

5. Μη γίνου φιλάργυρος, μη αἰσχροκερδῆς, μη φιλοκτημόν, μη φιλόπλουτος· οἱ γὰρ τοιοῦτοι θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Καὶ ὅπως μη πραγματεύου· πολλὰ χωραὶ εἰσι μη σπέρασαι, και οἱ οἰκοῦντες, ἐν τέχναις μη ἔχουσιν, ἀναγκάζονται πραγματεῦσθαι· κἂν μη ὡς μονάζοντες, και πραγματεύονται, κακῶς μὲν, πλην ἀνάγκη ποιεῖ. Τόκον μη λάμβανε· μη προσαγόραζε (51) τι ἴσον ὡς τῆς πολιτευομένης τιμῆς. Ἀγάπα πάντα ἀνθρώπων, και εἰρήνευε μετὰ πάντων, και μεθ' ὧν οὐκ εὐχῆ, εἰ δυνατόν τὸ ἐκ σου, χωρὶς αἰρέσεως. Ἐχων δὲ, μετὰδίδε (52) τῷ μη ἔχοντι· μη ἔχων δὲ, μη ἐγκληθῆσῃ. Ἐὰν αἰτήσῃ τις παρά σου εἰς χρήσιν, δίδου, και λάμβανε παρ' αὐτου τὸ κεφάλαιον, ὅτ' ἂν ἔχη, ἀνευ τόκου. Μη δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου. Ἐὰν γὰρ ἔχης γεννήματα ἡ ἀργύριον, και ζητεῖ τις δανείσασθαι παρά σου και οὐ διὰ μη λαμβάνειν σε τόκον πωλεῖς τιμωτέρως, ἵνα αγοράσῃς εὐώνως τῷ καιρῷ, τουτέστιν ὀλιγοτίμως· « Δράσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ. » Σκέψαι γὰρ και ἴδρα, ὅτι ἀνθ' ἐνός τόκου τρεῖς ἡ τέσσαρας τόκους εὐρήσεις λαμβάνων.

4. Γίνου ταπεινὸς και ἡσύχιος, τρέμων διὰ παντός τὰ λόγια του Κυρίου. Μη γίνου μάχιμος, μη τύπε ἀνθρώπων, ἡ μόνον παιδίον σου μικρὸν πρὸς παιδεῖαν, και αὐτὸ παρατετηρημένως, σκοπῶν μήπως διὰ σου φόβος γένηται· πολλὰ γὰρ εἰσιν ἀφορμαὶ του θανάτου. Μη मुखήριζε πάντα ἀνθρώπων· μη βδελύσσε τινὰ ἀπὸ σχήματος· παρατετηρημένως ἔχε τὴν ἐσθῆτα, μήτε μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις, μήτε ἐσθῆτι· φαινομένην δικαίων ἐνδοσμενυία (53), τουτέστι

nec dubito ita haberi in codice quo usus est Cl. Arnoldus, qui legit ἐνδοσμενυία. Proclive est in miss. o pro σ accipi, cum librarii ubi corrente calamo

ρουπαριος προερχόμενος. Σάκκον δὲ ἔαν ἔχῃς, ἵνα πενήθῃς τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῆ σου ὁ σάκκος, ἀλλ' ἔστω κεκρυμμένος ἔσω. Καὶ μήτε δέρματα ἀμφιάζου, μήπως δόξαι παρὰ ἀνθρώπων λήψῃ. Ὅπως τρίχας μὴ τρέφε· ἐξέκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ Ἀπόστολος· μὴ ξυρῶ τὸ γένειον, καὶ μὴ περικουρεῖς χρωῖ κειρόμενος.

5. Εἰ δύναται καὶ ἑβδομάδα νηστεύειν, μηδὲν δεικνυς. Κρεῶν ἀπέχου, οὐχ ὡς βδελυσσόμενος, ἀλλ' ὡς ἀνακόπτων τὸ σῶμα τῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἡγούμενος, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπιγελῶν τῶν οὐρανίων, ὀρεγόμενος. Πᾶς γὰρ μετρίων δαψίλεια τροφῶν, βοηθεῖ τῷ σώματι αὐτοῦ πρὸς ἐγκράτειαν. Οἶνον ὅπως μὴ λάμβανε, ἢ μόνον γεύεσθαι καὶ εὐλογεῖν τὸν κτίσαντα. Ἐάν δὲ καὶ σύ, ὡς περ Τιμόθεος, διὰ τὴν πολλὴν πολιτείαν νόσοις περιπέσης, ὀλίγω οἴνω χρωῖ· τὸ γὰρ ὀλίγον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολλῶ δὲ αὐτῷ χρώμενος, ἀμφοτέρας ἀσθενείας σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δὲ ἕως ἐνὸς ποτηρίου ἢ δύο, περισσὸν δὴ μή. Εἰ δυνατὸν σοι ἀνυπόδουτον (34) ὀδεύειν, γενναίως ἐν-αχθήσῃ· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐστὶ πάντως ὑποδέεσθαι, ψιλὰ ἔσονταί σου τὰ ὑποδήματα· καὶ μὴ θέλε κατακεκοσμημένοις ὑποδήμασιν ἐταιριεῖσθαι σῆμασιν ἐπαίρει-δεσθαι. Τοῖς παροῦσιν ἀρκού. Καὶ ἔαν περισσοτέρων κρεῶν καὶ οἴνων ἔχης πολιτείαν, καὶ ἀπέλθῃς ἐπὶ ξένης, μὴ θελήσῃς ἑαυτὸν κομπάζειν, ἀλλ' ἴσως γίνου τοῖς ἀδελφοῖς· οἶον, ἔαν ἐν λαχόνος χρώμενος, καὶ ἐψήμασι, καὶ εἰ ἀνάγκη, γάρων ἐσθίειν, ἢ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν, ἔαν θέλῃς· ἕως τούτου μόνου, καὶ πάλιν ἀνάλαβε τὴν πρώτην ἀσκησιν. Πάλιν, ἔαν ἀβρωσθήσης, καὶ λάθῃς ὡοῦ, ἀμαρτία οὐκ ἐστίν· εἰ δὲ ἠττηθῆς ἐν τῇ νόσῳ, [καὶ λάθῃς πετεινοῦ καὶ κρεῶν (35),] ἠττημα μὲν σοὶ ἐστίν, μὴ λογισθὲ δὲ αὐτὸ ἀμαρτίαν· λυποῦ δὲ, ὅτι ἀνεκόπης σου τῆς πολιτείας, καὶ ὑπεχαλάσθῃς τοῦ στερεοῦ λογισμοῦ.

6. Εἰ δὲ ἐπὶ νόσῳ ἀνακασθῆς, λουτρῶ χρήσῃ, ἕως ἅπαξ καὶ δις· ὑγιαίνων δὲ, βαλανείου οὐ χρειαν ἔχεις. Σὺ ὁ μονάζων καὶ ἱερεὺς χαμεινίαν θέλε, ἔαν ἦς ὑγιής· πρὸ παντὸς δὲ τέχνην ἐπιχειρεῖν. Ἐν ἀργῶ ἐργάζου, ἵνα μὴ ἐσθίης ἄρτον ἀργόν· μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν χειρῶν σου ἔχε πρὸς τὸ ἀναπαύειν ἀδελφούς καὶ ξένους, καὶ εἰ δυνατὸν, χήρας, καὶ ὀρφανούς, καὶ μετρίους. Καὶ εἰ μὲν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων οἰκεῖς, καὶ ἔχεις χωρίον, ἦτοι γεώργιον ἐργάζεσθαι· δικαίως συνάγων καρπούς, καὶ μὴ ἔχων τι ἀδικίας, πρώτων μὲν τὰς ἀπαρχὰς τοῖς ἱερεῦσι πρόσφερε· ἔπειτα θέλε καὶ χήρας ἀναπαύειν, καὶ ὀρφανούς καὶ λοιποὺς ἀπὸ ἐκείνων πόνων, μὴ ἀπὸ τόκων ἢ πλεονασμῶν, ἢ πραγματειῶν, ἢ διασεισμάτων. Εἰ δὲ εἰς μονὴν καθέξῃ, μὴ ὑβρίζῃ τὴν ἀσκησιν τῆς μονῆς. Ἐάν χωρίον κέκτηται, ἐν μοναστηρίῳ ἀναχωρῶν, οὐκ ἀνεχώρησέ σοι, ἀλλ' ἐμπαίξῃς καὶ ἐμπαίξῃ. Καθεζόμενος δὲ ἐν

A licet vestitu, progrediare. Saccum si habeas, ut tua lugeas peccata, cave ne saccus ille videatur, sed absconditus sit interior. Ne pellibus sis amictus, ut ne ab hominibus gloriam referas. Capillos ne alas: ejusmodi quippe ornatum præcidit Apostolus³⁴: Ne tondeas mentum, neque circumtonsione utare.

5. Si possis vel hebdomade integra jejuna, nemini id declares. A carnibus abstine, non ut qui eas detesteris, sed ut qui corpori cibis detrahas, teque indignum eo æstimes, atque terrenorum loco cælestia appetas. Quisquis³⁰⁶ enim in ciborum lautitia modum tenet, his corpori fert opem ut se continere possit. A vino plane abstine, nisi solum ut degustes, et Creatori ejus benedicas. Quod si tu, quemadmodum Timotheus, ob nimiam exercitationem in morbos incideris, vino modico utere, nam parce sumptum medicina est; sin multo utare, utrasque tibi infirmitates induces: ad unum vero vel duo pocula bibito neque amplius. Si valeas nudis incedere pedibus, generose te geris; sin tibi necessitas plane fuerit ut calceos sumas, simplicia tibi sunt calceamenta: noli ornatis calceamentis amasiorum more te efferre. Sint tibi res quævis obviæ satis. Etiamsi carnis ab vino tanquam supervacaneis abstinere soleas ex instituto tuo, cum tamen in peregrinam regionem concesseris, noli to jactare, sed esto fratribus æqualis, oleribus videlicet utens, coctisque cibis, imo si necessum sit garum comede et pisce vescere, si volueris; sed pro ea vice solum, ac rursus pristinam resume exercitationem. Si ægrotus ovum comederis, peccatum non est; sed si in morbo usque eo dejiciare ut avem et carnes comedas, minus quidem perfectum illud est; ne arbitrare tamen peccatum esse: sed dolo quod pristinum vitæ institutum non plane servaveris, et a firmo proposito dejectus sis.

6. Si in morbo id necessitas postulet, una aut altera vice balneo utere, sanus autem balneo non indiges. Tu monache et sacerdos, humi cubato, dum sanus corpore sis: in primis vero artem aliquam exerceas. In agro labora, ne panem otiose comedas; imo ex manuum tuarum labore habeas unde fratres hospitesque reficias, et si facultas ferat, viduas, orphanos et egenos. Quod si inter homines quosdam habitas, tibi que locus, seu ager suppetit ad laborandum, fructus juste et absque ulla injuria colliges; primitiasque ante omnia sacerdotibus offeras: dehinc viduis, orphanis, aliisque largire ex justis laboribus non ex fenore, vel ex nimia abundantia, vel ex negotiatione, vel ex tumultibus. Si in monasterio degis, ne monasterii exercitia contemne. Quod si cum in monasterium sededis agrum possides, nequaquam secedis, sed illud atque il-

³⁰ I Cor. xi, 14.

scribunt, ut litteram o subsequenti copulent, quod properanti mos est, caudam parti superiori litteræ o ponant, et sic σ bene referant.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

(34) Ἀνυπόδητον

(35) Hæc verba uncis inclusa restitui.

luderis. In monasterio cum degis noli otiosus esse, A
ita ut alii te alant; sed par est te aut artem aliquam callere, aut operari, ut quotidianum tibi cibum compares. Si juniores tecum fuerint, primum humilis esto, neque magister esse optaveris: sed si videris animas tua conversatione salutem consequi, atque volueris quinque talenta accepta duplicare, animas cura tecum versantes, et juniores compelle, ut quisque seorsum degat, neque una confabulentur, aut una versentur, excepta solum mensa, synaxi, et psalmodia, ut inter dormiendum propriis quis indumentis amictus sit, et sticharium singuli suum, saccumque absconditum retineant, ut si fuerit noctu orandum, parati inveniantur. Vigila moderate in psalmis et precibus: interdium vero frequenter ora, ne tamen proluxa sit oratio, ne clamosa, ne multorum inanumque verborum. Cum moderatione psallendum, ne molestia animæ afficiantur. Pueros ad silentium institue. In cauponam ne unquam ingrediare; sed si necessitas id postulet, si in extranea regione versaris, atque cibo vel potu opus est tibi, emptum mitte, et in ecclesia comedere, loco semoto: si nulla eo loco fuerit ecclesia, aut orthodoxorum domus, necessumque tibi sit in diversorium ingredi, in diversorio maneat ubi nullæ sint mulieres, neque caupona: idque cum mœrore.

7. Si ejusmodi præcepta cum servaveris, et a prædictis peccatis caveris, in fide, castitate et eo vitæ instituto, uti diximus, cursum impleas, gradum tibi magnum et bonum acquires. Hæc supradictæ fidei præcepta, et 307 observationes, quas si perfeceris, fidemque servaveris, eris discipulus Domini nostri Jesu Christi. Quod si quis supradictis contradicat, Deo contradicit. Evolvat ille divinas Scripturas, et intelligat traditionem Ecclesiæ, ac demum cognoscet hæc omnia præcepisse Dominum. Nos ne longiores essemus, testimonia non produximus. Hactenus præcepta monachos reliquosque Christianos spectantia.

8. Jam vero si sacerdos quispiam accurate velit sacerdotio fungi, cum superioribus præceptis, sobrius sit, sedulus, patiens, mansuetus, orphanorum, pauperum, hospitem, bonorum amans, quietus, firmus fide, sententia, verbo, abstinens a muliere, gregem non negligat, ne quempiam exsecretur, personam ne accipiat, omnes coarguat; ne sinat ullam scabiosam in ovili ovem, sed per pœnitentiam purget illam, atque ita in ovile recipiat: sciat quo pacto singulos pascere: quæ præcepta viduis, quæ monachis, quæ laicis, quæ catechumenis tradere debeat. Mulieres vetet in ecclesia prorsus loqui, sed semper silere jubeat et orare, nec se auro vestibisque exornare, vultum contegere, aut

μοναστηρίῳ, μὴ θέλε εἶναι ἀργὸς καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέφεσθαι· ἀλλὰ δεῖ σεαυτὸν ἢ τέχνην εἶδειν, ἢ ἐργατεύεσθαι, ἵνα πῶς τὴν ἐφήμερον προσπορήσῃς τροφήν. Νεωτέρους δὲ ἐὰν ἔχῃς περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινοφρόνει, καὶ μὴ θέλε εἶναι διδάσκαλος· εἰ δὲ ἴθης ψυχὰς σωζομένας διὰ τῆς σῆς ἀναστροφῆς, τελειῶσαι βουλόμενος τῶν πέντε ταλάντων τὰ διπλάσια, ὧν εἴληφας, μερίμνα τὰς περὶ σὲ ψυχὰς, καὶ ἐπίστυφε τοὺς νεωτέρους ἰδιάζειν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀναστροφῇ, χωρὶς μόνῃς τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως, καὶ ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὑπνεῖν, ἕκαστον ἴδια περιβάλλεσθαι, καὶ ἕκαστον τὸ στιχάριον αὐτοῦ ἔχειν, ἥτοι σακκίον κεκρυμμένον, ἵνα, ἂν που εὐχῇ νυκτὸς, ἔτοιμοι εὐρεθῶσιν. Θέλε ἀγρυπνεῖν συμμέτρως ἐν ψαλμοῖς καὶ εὐχαῖς· καὶ ἡμέρας μὲν εὐχεσθαι πυκνῶς, μὴ χρονίζων δὲ ἐν εὐχῇ, ἢ κράζων, ἢ βαττολογῶν· συμμέτρως δὲ ψάλλειν, ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. Θέλε δὲ τοὺς παῖδας σιωπητικῶς προοιδάζειν. Εἰς καπηλεῖον ὅλως εἰσέλθῃς (36)· ἀλλ' εἰ ἀνάγκη γένηται, ἐπὶ ξένης γενόμενος, καὶ χρεῖαν ἔχεις ἐδδίσματος ἢ ποτοῦ, ἀποστείλας ἀγόρασσον, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε καὶ πίε, ἐν τόπῳ αὐτῆς ἀνακεχωρημένῳ· ἐὰν δὲ μὴ ἦ ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, μηδὲ οἰκία ὀρθοδόξων, καὶ ἀνάγκη σοι γένηται, καὶ εἰσέλθῃς εἰς πανδοχεῖον, θέλε μένειν ἐν πανδοχείῳ, ὅπου οὐκ εἰσὶ γυναῖκες, οὔτε καπηλεῖον· καὶ τοῦτο μετὰ λύπης.

7. Ἐὰν οὖν, τὰς προειρημένας ἐντολὰς φυλάξας, καὶ τῶν προειρημένων σφαλμάτων ἑαυτὸν τηρήσας, τὸν δρόμον τελειώσῃς ἐν πίστει τε καὶ ἀγνότητι καὶ πολιτείᾳ, κατὰ τὸ εἰρημένον· βαθμὸν σεαυτῷ μέγαν καὶ ἀγαθὸν περιποιήσῃ. Αὐταὶ εἰσὶν αἱ τῆς προειρημένης πίστεως ἐντολαὶ καὶ παραφυλάγματα, ἃς ἐὰν ποιήσῃς, καὶ τὴν πίστιν τηρήσῃς, ἔση μαθητῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τις ἀντιλέγει τοῖς προειρημένοις, Θεῷ ἐστὶν ἀντιλέγων. Ψηλαφήσει γὰρ τὰς θείας Γραφάς, καὶ κατανοήσῃ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔχει συνιέναι, ὅτι περὶ τούτων ὅλων ἐντέλλεται ὁ Κύριος. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μὴ μακρολογῆσωμεν, τὰς μαρτυρίας οὐκ ἐξεθέμεθα. Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ ἐντολαὶ μονάζουσι καὶ λοιποῖς Χριστιανοῖς εὐλαβέσιν.

8. Εἰ δὲ τις ἱερεὺς ἀκριδῶς θέλῃ ἱερατεῦειν, μετὰ τῶν προειρημένων ἐντολῶν, ἦτω νηφάλιος, σπουδαῖος, ἀνεξίκακος, χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φιλάγαθος, ἡσυχῆς, στερεὸς πίστει καὶ γνώμῃ καὶ λόγῳ, ἀπεχόμενος γυναικὸς, μὴ ἀμελῶν τοῦ ποιμνίου, μὴ βδελυσσόμενός τινα· μὴ προσωποληπτεῖν, ἐλέγχοντα ἐπὶ πάντων, μὴ ἔῤῥω ψυρῖον πρόβατον ἐν τῇ ποιμνίᾳ, ἀλλὰ καθαίρειν πρῶτον μετὰ μετανοίας, καὶ τότε συνάγειν ἐν τῇ μάνδρᾳ· εἰδέναι ἕκαστον ὡς ποιμαίνειν δεῖ, τί δὲ ταῖς χήραις παραγγέλλειν, τί μοναχοῖς, τί λαϊκοῖς, τί κατηχομένοις. Γυναίξιν δὲ παραγγέλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ μὴ λαλεῖν ὅλως, ἀλλ' ἐν πᾶσι σιγᾶν καὶ εὐχεσθαι, καὶ μὴ λαμπρύνειν ἐπιτάς ἐν χρυσοῦ ἢ ἐσθῆτι, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῶν

¹¹ ! Cor. xiv, 34.

(36) Add. μὴ

μη φθίνεσθαι, χεῖρας ἀνδρῶν μη καταφλεῖν. Κατ-
 ῥιζοῦμενο: δὲ ἰδίᾳ εὐχέσθωσαν, ἢ ἐξωθεν τοῦ βηλοῦ.
 Ὁ δὲ πᾶς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ σιωπῇ ἀκούετω τὸν λό-
 γον τοῦ Κυρίου. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἀμαρτάνοντες δίκην
 ἀποτίσουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ χαίροντες ἐπὶ τοῖς ἀμαρ-
 τάνουσι. Περὶ δὲ τῶν προσφορῶν ὀφείλει νῆφειν ὁ
 ἱερεὺς· ἐὰν γὰρ λάθῃ παρὰ στρατευομένου ἐκχέοντος
 αἷμα, ἢ διασείσαντος, ἢ κλέψαντος, ἢ πραγματευτοῦ,
 ἢ ἐπιόρχου, ἢ παρὰ πλουσίου ἀποστέρητοῦ, ἢ παρὰ
 τελῶνου ἐπιπράττοντος, ἢ τοκογλύφου, ἢ τιμιολκοῦ
 ἐπὶ σίτου, ἢ παρὰ παντὸς ἀμαρτωλοῦ· ὁ τοιοῦτος
 ἱερεὺς, ἀπὸ τοιούτων ἐὰν λάθῃ, χλωῶν καὶ τυφλῶν
 προσφέρει ἐξ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Σοὶ δὲ τῷ λαϊκῷ οὐκ
 ἐξεστὶ κρίναι τὸν ἱερέα, εἰ μὴ, ἐὰν εἰδῆς παραβάτην,
 φεύγε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ὁ ἱερεὺς, βα-
 θμὸν ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιῆ, καὶ πολλὴν παρῴρησιαν
 τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πα-
 τρι σὺν ἁγίῳ Πνεύματι ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰῶνων. Ἀμήν.

A manus virorum osculari. Catechumeni autem seor-
 sim orent et extra limen. Omnisque populus cum
 reverentia et silentio audiat verbum Domini. Porro
 non ii solum qui peccant, sed etiam qui de pecca-
 toribus gaudent, pœnas luent. Oblationes quod
 spectat, vigilandum est sacerdoti: nam si a milite
 acceperit qui effuderit sanguinem, a turbulento, a
 fure, ab improbo negotiatore, a perjuro, aut a di-
 vite defraudatore, a publicano exactore, a fenera-
 tore, vel ab eo qui pretium frumenti auxerit, vel a
 quolibet peccatore; hujusmodi sacerdos, inquam,
 qui talia acceperit, clauda et cæca hinc Deo offert.
 Tibi laico non licet sacerdotem judicare; quod si
 prævaricatorem adverteris illum, fuge ab illo. Si
 hæc tu sacerdos servaveris, gradum bonum tibi
 acquires²²; multamque fiduciam in Christo Jesu
 Domino nostro, cum quo Patri et Spiritui sancto
 gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Brevem hanc vitæ monasticæ Institutionem synagmati apposite subjicimus, quod ambo ejusdem prorsus sint argumenti. Sequens autem opusculum inelegans est omnino, et a quodam Græculo Athanasii nomine confictum, ut quisvis eruditus, vel primo aspectu existimabit.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΛΟΝΤΩΝ ΕΝ ΗΕΥΧΙΑ ΔΙΑΓΕΙΝ.

MAGNI ATHANASII

INSTITUTIO EORUM QUI IN QUIETE VITAM AGERE CUPIUNT.

1. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὕτω χρῆσθαι τὸν μονα-
 χὸν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γῆινων πραγμάτων· οὐ μὴν δὲ
 ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ στρατιώτην, αἴλον, ἀμέριμον,
 πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας καὶ πράξεως ἐκτός.
 Ἐν τούτοις ἦτω ὁ μοναχὸς, μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην
 τοῦ κόσμου τούτου καταλιπών· καὶ ἐπὶ τὰ ὠραία
 κάλλη τῆς ἡσυχίας ἢ ἀσκησις, ἢ δὺς ὁ βίος, ἢ πρᾶξις
 τερπνῆ. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονῆρη βίον
 ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέγειν τρό-
 πια· ἄρες ἐκεῖ τὸν κόσμον καὶ τὰς τοῦ κόσμου
 φροντίδας, τὰς τε ἐπὶ τούτων ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας,
 τούτέστι μόνος αἴλος ἔσο, ἀπαθής, πάσης ἐπιθυμίας
 ἐκτός, ἵνα, τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος
 γενόμενος, δυναθῆς ἡσυχάζειν καλῶς. Εἰ μὴ γάρ τις
 τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυναθῇ ταύτην κα-
 τ' ὀρθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχέων ἀντέχου
 καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπεριστάτων,
 ἢ μάλλον ἀπεριστάτων. Ἐὰν δὲ καὶ ὡς φιλοξενίας
 χάριν περὶ τὰ πολυτελῆ λογισμὸς γένηται, ἄρες
 τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὄλως πεισθῆς αὐτῷ· ἐνεδρεῦει
 γάρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπεναντίας, τοῦ ἀποστῆσαι· τῆς
 ἡσυχίας.

C 1. Talem et hujusmodi oportet esse monachum,
 a terrenis rebus abstinentem, ac præterea Christi
 militem, materia expertem, sollicitudinibus va-
 cuum, extra omnem negotiorum cogitationem et
 exercitium. In his sit et degat monachus, is ma-
 xime qui totam mundi hujus materiam dereliquit.
 Omnes speciosas pulchritudines superat ascensis illa,
 quieti et tranquilla est vita. Age ergo, dilecte,
 monasticam amplectere vitam, et accurre ad illa quie-
 tis tropæa. Relinque ibi mundum, mundique cu-
 ras, mundanos item principatus et potestates; id
 est, solus et materia esto, passionibusque vacuus,
 omnis expertus desiderii, ut, earum rerum circum-
 stantia alienus, quietam probe vitam agere possis.
 Nisi enim quis sese ejusmodi rebus eximat, nun-
 quam potuerit eam agere vitæ rationem. Paucis et
 vilibus utere cibis, non vero copiosis, et probe par-
 atis, imo potius improbe paratis. Quod si hospitæ-
 litatis causa te lauti cibi cogitatio subeat, **308**
 missam fac illam, nec prorsus illi obtemperes. In-
 sidiatur enim tibi per eam adversarius, ut te a
 quiete retrahat vita

²² I Tim. III, 13.

2. Cave ne divitiis pauperibus erogandas expectas; melior enim sermo bonus est, quam donum. Est quippe illa item maligni fraus, qua ad inanem gloriam plerumque et ad multam negotiationem mentem conjicit. Vestimenta quod spectat, ne cupias multas habere vestes; sed eas solum tibi provide quæ necessitati corporis satis sint. Si tibi alimentis aut vestibus sit opus, ne pudeat ea accipere, quæ tibi ab aliis offeruntur: est enim illud quoddam superbix genus. Quod si tibi aliquid in hisce superfluum fuerit, da egeno. Hanc Deus filios suos vult œconomiam servare. Cum præsentis tempore necessaria suppetunt, ne futuri temporis sollicitudinem geras, ne unius quidem diei aut hebdomadis: de præsentis solum cura: ipsum tempus sibi necessaria suppeditabit. Sed in primis quære regnum cœlorum. Tuam semper utilitatem curato, et quietæ vitæ modum tibi constitue. Ne cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habites: vel solus habita, aut cum hominibus materia expertibus et tecum consentientibus. Nam qui cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habitat, is prorsus eorum distractionis particeps erit, humanisque serviet mandatis, obnoxius vanis sermocinationibus, aliisque malis omnibus, iræ, mœrori, materialium rerum insano amori, metui scandalorum, patrimonialium bonorum sollicitudinibus, cognatorum amicitii. Eorum itaque consortium devita, ne forte tuam in cellula quietem adimant, et ad sua ultro citroque negotia pertrahant

3. Si porro cellula in qua degis circumquaque amœna sit, fuge ab illa, ne parcas, ne fortasse ejus amore pertrahare. Nihil non age, nihil non operare, ut possis quietæ et tranquillæ vitæ vacare, atque curare, ut juxta Dei voluntatem degas, et cum invisibilibus inimicis pugnes. Si non potes in tuis partibus tranquille et quiete degere, transfer propositum tuum ad hospitalitatem, in eamque cogitationes tuas quamprimum repone. Esto velut quidam optinus negotiator, qui omnia ad quietam vitam probat et ordinat; et quæ tranquilla et utilia sunt perquirat. Cæterum dico tibi, hospitalitatem dilige, nam liberat te a casibus in regione tua obvenire solitis, tibi que præstat ut quietæ et tranquillæ vitæ utilitate perfruarer. Fuge moras in civitate, et in cremo persevera, si fieri omnino possit. In urbem ne accedas: nihil enim utile, nihil tuo vitæ instituto fructuosum illic conspicies. Ne timeas neque formides earum rerum sonitum, neque aufugias a stadio utilitatis tuæ. Absque timore sustine, et videbis Dei magnitudinem, omnia scilicet alia salutis signa et manifestationes.

4. Amicos si habes, fuge eorum frequentes confabulationes; si enim perraro colloquere cum ipsis, gratus Deo eris. Quod si deprehenderis per eos tibi damnum obvenire, ne prorsus accedas ad illos. Par quippe est amicos te habere qui tuo vitæ instituto utiles ac dediti sint. Fuge malignorum et conten-

2. Ὅρα μὴ ἐπιθυμῆσθαι πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πενήτων· κρείσσον γὰρ λόγος ἀγαθὸς ὑπὲρ δόμα· ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίαν ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμῆσθαι πολλὰ ἔχειν ἱμάτια· ἀλλὰ τὰ ἀρκοῦντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος μόνον προνοοῦ. Ἐὰν δὲ τροφῶν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυθῆς τὰ παρ' ἐτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὑπερφαναίας εἶδος. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τούτοις περισσεύῃς, δίδου τῷ ὑστερουμένῳ· οὕτως ὁ θεὸς τοῦς ἑαυτοῦ παιδας οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Ἐχων τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσῃς καιρὸν, οἷον ἡμέρας μίαν, ἢ ἑβδομάδος, ἢ μὴν ἐνεστώτος καιροῦ· αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα.

B Ἀλλὰ μᾶλλον ζῆτει μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τῆς ἑαυτοῦ ὠφελείας πάντοτε φρόντιζε, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιῶ τὸν τρόπον. Μὴ ἀγαπήσθαι οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων· ἢ μόνος οἰκεῖ, ἢ μετὰ ἀνθρώπων ἀύλων καὶ ὁμοφρόνων· ὁ γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων οἰκῶν, πάντως κοινωνήσει καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περιστάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιταγαῖς, λαλιαῖς τε ματαίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν δεινοῖς, ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὑλῶν, φόβῳ τῶν σκανδάλων, γονικαῖς μερίμναις, συγγενικαῖς φιλίαις. Ἀλλὰ γὰρ τῆς πρὸς τούτους συντυχίας παραιτοῦ, μήποτε σε ἀπολέσωσι τῆς ἐν τῷ κελλίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν περιστάσεις ἀγάγῳσιν.

C

3. Ἐὰν δὲ καὶ τὸ κελλίον ἐν ᾧ καθέξῃ εὐπερίστατον ἢ, φεῦγε, καὶ αὐτοῦ μὴ φείσῃ, μὴ ἐλκυσθῆς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ. Πάντα ποιεῖ, πάντα πράττει, ὅπως δυναθῆς ἡσυχάζει, καὶ σχολάζει, καὶ σπουδάζει γενέσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θελήμασι, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀοράτων. Εἰ μὴ δύνασαι βραδίως ἡσυχάζει ἐν τοῖς σοῖς μέρεσι, δός σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ ταύτην κατὰ σπουδὴν σου τὸν λογισμὸν· γενοῦ καθάπερ τις πραγματευτὴς Χριστός, τὰ πάντα πρὸς ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἡσυχὰ καὶ χρήσιμα. Πλὴν λέγω σοι, ξενιτείαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γὰρ σε τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ὠφελείας μόνον ἀπολαύειν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει διατριβὰς φεῦγε, καὶ ἐν ἐρήμῳ καρτέρησον, εἰ δυνατόν τὸ καθόλου. Εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσῃς· οὐδὲν γὰρ εὐχρηστον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου ἐκεῖ θεάσῃ. Μὴ δειλιάσῃς ἦχον αὐτῶν, ἢ πτοηθῆς· μηδὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς σῆς ὠφελείας. Ἀφόβως ὑπόμεινον, καὶ ὄφει τοῦ Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπὶ σωτηρίαν πληροφορίαν.

4. Ἐὰν φίλους ἔχῃς, φεῦγε τούτων τὰς συνεχεῖς συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυχάνων εὐχάριστος ἔσῃ. Ἐὰν δὲ κατανοήσῃς διὰ τούτων αὐτῶν βλάβην σοι γινομένην, μηδὲ ἔγγισθαι· φίλους γὰρ ἔχειν σε χρεῖ τοῖς ὠφελίμοις καὶ συλλαμβανομένους τῇ σῇ πολιτείᾳ. Φεῦγε τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ μα-

χίμων την συντυχίαν· μηδενὶ τούτων συνοικήσης· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φαύλας αὐτῶν προθέσεις παρι- τοῦ. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἀδελφοί, καὶ πνευματικοὶ πα- τέρες ἄγιοι, ἔστωσαν φίλοι σοι. Μὴ μετὰ περισπω- μένων συναυλιζοῦ, μηδὲ συμπόσιον ἔχῃς μετ' αὐτῶν· μήποτε σε περὶ τὰς ἑαυτῶν ἀπάτας ἐλκύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν. Ἐὰν δὲ τις τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθῶν πρὸς σὲ, ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσῃται σε, καὶ θέλῃς ὑπάγειν, ὑπάγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ κελλίῳ σου ὑπόστρεψε. Εἰ δυνατόν, ἐκτὸς τοῦ κελλίου σου μὴ κοιμηθῆς ἔξω· ἵνα διὰ παντός σοι παραμένῃ ἡ τῆς ἡσυχίας χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ προθέσεως ἀνεμπόδιστον ἔξεις τὴν λατρείαν. Μὴ γίνου ἐπιθυμη- τῆς βρωμάτων καλῶν· ἡ γὰρ σπαταλῶσα ψυχῆ, ζῶσα τέθνηκε. Μὴ χορτάσης τὴν κοιλίαν σου βρώ- ματα διάφορα, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τραπέζης ἐμποιήσῃ σοι τὸν πόθον. Εἰρηται γὰρ μὴ ἀπατάσθαι χορτασίᾳ κοιλίας. Ἐὰν δὲ καὶ συν- εχῶς ἔξω τοῦ κελλίου σου θεάσῃ σεαυτὸν προσκαλού- μενον, παραιτοῦ. Ἔστιν ἐπιζήμιος ἡ ἔξω τοῦ κελλίου σου συνεχῆς διατριβή, ἀφαιρεῖται τὴν χάριν, σκοτί- ζει τὸ φρόνημα, μαραίνει τὸν πόθον.

A tiosorum virorum colloquium, cum nemine illor- um habites, imo prava illorum proposita recusa. Fratres qui sint pacifici, et spirituales sancti Pa- tres, amici tibi sint. Ne cum distractis viris habites, neque cum iis una convivere; ne te forte ad suas fraudes pertrahant, et a scientia quæ quietam spectat vitam abducant. Quod si quis eorum qui secundum charitatem Dei incedunt, te adiens ad comedendum invitet, si lubeat abire, abi; sed cito ad cellam remigra tuam. Si fieri potest, ne dormias extra cellam tuam, ut semper apud te permaneat quietæ vitæ gratia, ac sine obice erga propositum hujuscemodi, cultum tuum impendes. Ne esto cupidus lauti cibi; nam quæ deliciatur anima, vivens mortua est. Ne variis cibis ventrem tuum **309** im- pleas; ne te eorum cupido subeat, et tuum erga mensam appetitum inflames. Dictum namque est, non oportere falli saturitate ventris. Quod si te frequen- ter extra cellam tuam videas invitari, abnue. Nam frequens extra cellam tuam mora detrimento tibi est, quippe quæ gratiam auferat, sensum obscu- ret, amorem marcidum reddat.

IN BINAS AD CASTOREM EPISTOLAS ADMONITIO.

Novum hic comparet commenti genus, Lector benevole: en tibi Instituta Cassiani Græce versa, in com- pendium redacta, Athanasiique nomine conscripta. Quod opus esse videtur Græculi cujusdam Latine periti, qui cum in Instituta Cassiani incidisset, operæ pretium duxit Græce illa interpretari, quanquam fortasse potuerit ex antiquo Cassiani Græco textu, seu Græca versione, hoc ipsum opusculum contexere. Nam exstant in antiquis Græcis codicibus multa ex Cassiani Institutionibus, quarum haud semel loca afferuntur Græce a quibusdam scriptoribus, v. g. a Climaco. Instituta igitur illa exhibet hic scrip'tor, non quidem integra, sed excerptis hinc inde sententiis, sæpe etiam integris capitibus: tantaque omisit, ut ex duodecim illis instituto- rum libris, binas hæc tantum confecerit epistolas, quas majoris commendationis causa magno Athanasio ascripsit. Porro tam supine, tam incaute id facinoris aggressus est, ut quæ se suis vidisse oculis testatur Cassianus, longe scilicet post Athanasii ætatem acta, ea ipse Athanasium narrantem ac se vidisse testantem repræsentet, quoa in aliis quoque nonnullis spuris operibus animadversum est. Castor autem ille cui nuncupantur Instituta Cassiani, cujusque nomen huc translatum est, episcopus erat Aptensis. Has porro nobis Roma transmisere fratres nostri.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΣΤΟΡΑ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΙΩΝ ΔΙΑΤΥΠΩ- ΣΕΩΝ (37).

Ἐπειδὴ μοι προσέταξας, μακαριώτατε πάτερ Κά- C C stor, γνωρίσαι σοι τὰς κανονικὰς διατυπώσεις τῶν κοινοβίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Αἰγυ- πτίων, ὧν αὐτόπτης γέγονα· εἰξας ἐγὼ τῇ ὑμετέρᾳ κλεύσει, τοῦτον ὡς ἐν ὀλίγῳ τὸν λόγον ὑμῖν ἀπ- ἔστειλα· ἵνα ἔχωσιν ἐφόδιον πρὸς ἀρετὴν οἱ συνει- λεγμένοι σὺν Θεῷ ἐν τῷ νέῳ σου μοναστηρίῳ, τοὺς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κανόνας τε καὶ ἄλλους. Ἀναγ- καῖον τοίνυν πρὸ πάντων περὶ προσευχῆς τῆς πάν- των αἰτίας τῶν ἀγαθῶν διηγῆσασθαι, ὅπως τε, καὶ μετὰ πάσης τῆς καταστάσεως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Αἰ- γυπτον μάλιστα καὶ Θηβαΐδα κοινοβίοις ταύτην ἐπι-

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD BEATIS- SIMUM CASTOREM. DE CANONICIS COENO- BIORUM CONSTITUTIONIBUS.

1. (38) Cum jusseris mihi, beatissime Pater Cas- stor, ut Orientalium maximeque Ægyptiorum cœ- nobiorum, canonicas tibi constitutiones declara- rem, quas meis ipse oculis conspexi; tuæ jussioni obtemperans, hæc pauca tibi verba transmissi; ut hinc viaticum ad virtutem iis suppetat qui in novo tuo monasterio, Deo juvante, coacti sunt. Itemque misi beatorum virorum canones, et alios nonnullos. Necesse est itaque ut ante omnia de oratione, ho- norum omnium causa, verba faciam; quomodo scilicet, et quam optimo cum ordine in Ægypti et Thebaidis cœnobiis eam persolvant. (39) Congre-

(37) Ex codicibus mss. Altaemps., num. R. v. 49.

(38) Cassianus in præfat. ad *Instituta cœnobio-*

rum ad Castorem.

(39) Cassian. *Institut.* lib. II, c. 7.

gati quippe eodem in loco, tempore synaxis, postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem veniunt; sed priusquam genua flectant, modico tempore stantes expansis manibus orant; postea humi prostrati, et facta brevi inter genuflectendum oratione, una surgunt omnes: ac rursus expansis manibus diutius atque ferventius supplicationes persolvunt, nemine genuflectente, aut ex genuflexione sese erigente, donec is qui orationem recitat, prior genuflexerit aut prior surrexerit (40). Prout itaque dictum est, cum ejusmodi synaxium causa conveniunt, tantum ab omnibus servatur silentium, ut in tanto et pene innumerabili cœtu, neminem adesse videtur; potissimum vero tempore orationum, quo neque sputum emittitur, neque tussis auditur: non illic pigritiasignum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus cum sono audiuntur. Eum namque qui præ nausea et animi molitie cum clamore precatur, aiunt dupliciter peccare; primo, quod segniter oret; secundo, quod indisciplina illa voce, proximi aures obtundat, ac mentem distrahat: invadentibus una malignis spiritibus, qui cum nos viderint in oratione stantes, indecentibus nos cogitationibus, et nausea atque fastidio animam aggravant. (41) Quæ causa est ut psalmos, non cum tumultu et perturbatione festinando recitent; neque versuum multitudinem, sed mentis consideratione oblectentur; ea scilicet cogitatione ei obsequentes qui ait: « Psallam spiritu, psallam et mente » rati utilius esse decem versus cum attentione psallere, quam totum psalterium cum confusione mentis.

310 2. (42) Completis psalmis et canone, uti superius memoravimus, nemo fratrum vel tantillum temporis cum alio stare aut verba facere audet: sed neque cella egredi, aut opus deserere suum, quod præ manibus tractat, juxta Apostolicum præceptum; nisi necessarii cujusdam operis occasione omnes una convenire oporteat: egressi autem opus suum exsequuntur; ita ut ne minima quidem inter eos sit confabulatio, sed singuli meditationi mentis vacent et psalmo, et quod sibi jussum est impleant. Magna porro sollicitudine cavent, ne quis fratrum cum alio maxime novitio solus unquam relinquatur, aut extensis manibus aliquem contrectare aut complecti audeat. Quod si quis hanc transgredi regulam deprehendatur, gravissimæ correptioni subjicitur.

3. (43) De canonico itaque more, sive precum sive psalmodiarum, quo pacto scilicet eas oporteat in diurnis conventibus observari, aat a vobis jam dictum est. Deinceps vero agendum nobis est de iis

³⁹ 1 Cor. xiv, 15.

(40) Cassian. *Institut.* lib. II, c. 10.

(41) *Ibid.* c. 11.

τελοῦσι. Συναγομένων γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως, ἤνικα τελειωθῆ ὁ ψαλμὸς, οὐ παραχρῆμα πρὸς γονυκλισίαν ὀρμῶσιν, ἀλλὰ πρὶν ἢ τὰ γόνατα κάμψαι, πρὸς ὀλίγον ἰστάμενοι, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεταμένως ἔχοντες, εὐχονται· καὶ μετὰ ταῦτα χαμαὶ προσπίπτοντες, καὶ πρὸς ὀλίγον πάλιν ἐν τῇ γονυκλισίᾳ εὐχόμενοι πάντες, ἐν τῷ ἅμα ἐγείρονται· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας διαπετάσαντες, ἐκτενέστερον καὶ ἐπιτεταμένως τὰς ἱερασίας ἀποπληροῦσιν, οὐδεὶς γόνυ κλίνοντος, ἢ ἐκ τῆς γονυκλισίας ἀνισταμένου, ἕως ἂν ὁ ποιῶν αὐτοῖς τὴν εὐχὴν, κλίνῃ πρῶτος, ἢ ἀναστῆ πρῶτος. Καθὰ τοῖνον εἰρηται, ὅτε τὰς προειρημένως συνάξεις ἐπιτελέσαι συνέρχονται, σωπῆ τσαύτη παρέχεται ὑπὸ πάντων, ὡς νομισθῆναι μηδένα ἀνθρώπων ἐν τῇ τσαύτῃ τῶν ἀδελφῶν ἀναριθμητῶ πληθού παρεῖναι, ἐξαιρέτως ἐν τῷ καιρῷ τῶν προσευχῶν, ὅτε οὕτε πτύσμα προσέρχεται, οὕτε βῆξ ἤχειται, οὐκ ἀκηδία, οὐ συσταγμὸς, οὐ χάσμα, οὐ στεναγμοὶ μετ' ἡχοῦ ἀναπέμπονται. Τὸν γὰρ ἐν χαυνότητι διανοίας μετὰ κραυγῆς τὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦντα, δισσῶς ἀμαρτάνειν λέγουσι· πρῶτον μὲν ὡς βραθύμως εὐχόμενον, δεύτερον δὲ ὡς ἀπαιδεύτω τῇ φωνῇ τὴν τοῦ πλησίον ἀκοὴν κατακτυποῦντα, καὶ διασκεδάζοντα τὴν διάνοιαν, συνεπιτιθεμένων καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, οἷ, ἐπειδὴ ἂν ἴδωσιν ἡμᾶς εἰς προσευχὴν ἰσταμένους, λογισμοῖς ἀπρεπέσι καὶ ἀκηδία τὴν ψυχὴν καταβαρύνουσι. Καὶ τούτου χάριν τοὺς ψαλμοὺς οὐ μετὰ θορύβου καὶ ταραχῆς σπεύδουσιν ἐκτελεῖν, οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων, ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφραίνονται, ἐκεῖνω τῷ λογισμῷ κατακολουθοῦντες τῷ φάσκοντι· « Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοῖ » ὡφελιμώτερον γὰρ ἔχουσι τὸ δέκα στίχους μετὰ συνέσεως ψάλλειν, ἢ ὅλον τὸ ψαλτήριον μετὰ συγχύσεως διανοίας.

2. Τελειωθέντων δὲ τῶν ψαλμῶν καὶ τοῦ κανόνος, οὕτως ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν κἂν πρὸς ὀλίγον στήναι, ἢ ὀμλήσαι μετ' ἄλλου τολμᾷ· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ καλλίου προελθεῖν, ἢ τὸ ἔργον καταλιπεῖν, ὃ μετὰ χεῖρας ἔχουσιν, ἀποστολικῶν πληροῦντες παράγγελμα, εἰ μή πού γε χρεῖα γένηται πρὸς καθήκον τινοσ ἀναγκαίου ἔργου πάντας συνεσελθεῖν, ὅπερ οὕτω μετὰ σπουδῆς καὶ ἐξεργάμενοι πληροῦσιν, ὡς μηδεμίαν ὀμίλιαν μεταξὺ αὐτῶν ἀνακῦπτειν, ἀλλ' ἕκαστον προσέχοντα τῇ μελέτῃ τῆς διανοίας καὶ τῷ ψαλμῷ, πληροῦντες τὸ προτεταγμένον. Μεγάλῃ δὲ σπουδῇ φυλάττουσι, μή τις μετὰ ἄλλου, καὶ μάλιστα ἀρχαρίου, ἀπολειφθῆ τῶν ἀδελφῶν ἰδιάζων πού ποτε, ἢ τὰς ἰδίας χεῖρας ἐκτείνας τολμήσῃ κατασχεῖν ἢ περιπλακῆναι ἐτέρῳ. Εἰ δὲ τις παραβαίνων τὸν κανόνα τοῦτον εὐρεθῆ, ἐπιτιμίῳ βαρυτάτῳ ὑποβάλλεται.

3. Περὶ μὲν οὖν τοῦ κανονικοῦ τρόπου τῶν τε εὐχῶν καὶ τῶν ψαλμῶν, ὃς ὀφείλει ἐν ταῖς καθημερῖναις συνόδοις φυλάττεσθαι, ἱκανῶς ἡμῖν εἰρηται. Ὀφείλομεν δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀποτασσομένων τῷ κόσμῳ

(42) *Ibid.* c. 15.

(43) *Ibid.* lib. IV, c. 1.

διηγήσασθαι, ποιῶ τρόπῳ ἐν τούτοις τοῖς κοινοβίοις εἰσέρχονται, καὶ διαμένουσι ταπεινοφρονούντες καὶ ὑποτασσόμενοι ἕως βαθυτάτης πολιᾶς. Τοσαύτη γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὑπακοή καὶ ταπεινώσις ἄχρι γήρωος, ὅση οὐκ ἂν εὐρεθῆ οὐδὲ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνταυτὸν τοῖς ἀποτασσόμενοις ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μοναστηρίοις. Οὐ πρότερον τοίνυν δεχθήσεται ἔσω ἐν τῷ μοναστηρίῳ ὁ θέλων μονάσαι, πρὶν ἀπόδειξιν τινα καὶ πείραν τοῦ πρὸς Θεὸν πόθου καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ μακροθυμίας διὰ τῆς ἐπιπλείστον ὑπακοῆς παράσχη. Δοκιμασθεὶς οὖν ἐν τούτοις, εὐπρόσδεκτος παρ' αὐτοῖς γίνεται, καὶ διδάσκεται τῆς αὐτοῦ περιουσίας μὴ ἔχειν τι τεθησαυρισμένον· ἐπίσταται γὰρ τὸν παρακρατοῦντά τι τῶν ἰδίων μὴ δύνασθαι διαμένειν πολυχρόνιον ἐν τῇ τοῦ μοναστηρίου ὑποταγῇ, καὶ κακουχίᾳ εἰς τέλος ἐγκαρτερεῖν. Ἦνίκα γὰρ οἰαδῆποτε πρόφασις ἢ θλίψις τὴν αὐτοῦ κινήσει διάνοιαν, εὐθύς ἡ τοῦ ἀποκειμένου ἐλπίς, ὥσπερ σφενδόνῃ λίθον, τοῦ μοναστηρίου ἐκτινάσσει. Διὰ τοῦ τοῦτο ἕκαστος αὐτῶν γυμνοῦται τῆς ἀρχαίας περιουσίας, ὡς μηδὲ αὐτὸ τὸ ἐνδύμα ὃ περιβεβλημένος ἦλθε τοῦ λοιποῦ φορεῖν συγχωρεῖσθαι. Ἄλλὰ, τῶν ἀδελφῶν πάντων συνηγμένων, προαχθεὶς εἰς τὸ μέσον, ἐκδύεται τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀβδᾶ, ἐνδύμασι τοῦ μοναστηρίου μεταμφιέννυται· ὡς διὰ τοῦ τύπου τούτου ἐπιγνώσκει αὐτὸν, ὅτι, πάντων τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ τύφου γυμνωθεὶς, ἐνεδύσατο τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἀνεπαίσχυντος ἐναριθμεῖ ἐαυτὸν. καὶ ἐξισοῖ τῷ σώματι τῆς ἀδελφότητος. Τὰ δὲ ἱμάτια ἃ ἀποδύεται λαδῶν ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς φυλάττει, ἀφορίσας ἕως ὅ' ἂν τῆς προκοπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστροφῆς, καὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν διαφόροις πειρασμοῖς ἀπόδειξιν παρασχη. Καὶ εἰ μὲν εὐρῶσιν αὐτὸν δυνάμενον ἐν τούτοις καρτερεῖν, καὶ ἐν σπουδῇ πάσῃ, καὶ διαπύρῳ θέρμῃ, ἢ ἐνήρξεται, διαμένοντα, τοῖς λοιποῖς συναριθμοῦσιν ἀδελφοῖς· εἰ δὲ τι γογγυσμοῦ ἐλάττωμα, ἢ παρακοῆς οἰασθῆποτε ἀμαρτίαν ἐν αὐτῷ καταμάρθωσιν [f. καταμάρφωσιν], ἐκδύοντες τοῦτον ἄπερ ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἐνεδύσαντο, καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἐνδύμασι πάλιν περιβάλλοντες, ἀπωθύνονται τοῦ κοινοβίου. Ὡς ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀκριβείας μὴ εὐχερὲς εἶναι τῷ βουλομένῳ εἰσέρχασθαι ὡς βούλεται ἢ ἀναχωρεῖν τῆς μονῆς, ἀλλὰ τὸν μὴ ἐμμένοντα κατὰ πάντα τρόπον τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ μετενδύεσθαι τοῦ

μοναστηρίου.

4. Ὅτε τοίνυν ὁ ὑποδεχθεὶς ταύτην, ἥπερ εἰρήκαμεν, ἀκριβεῖα δοκιμασθῆ, καὶ ἀμεμπτος εὐρεθῆ, οὐ παραχρῆμα τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν συναναμύγνυσθαι ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ παραδίδοται τῷ ἰμιτεταγμένῳ τὴν φροντίδα τῶν ξένων, καὶ τούτοις πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ὑπηρεσίαν ποιεῖν προστάσσεται· καὶ ὅτε ὀλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀμέμπτως ἐξυπηρητήσῃ τοῖς ξένοις, τυπωθεὶς διὰ τούτου πρὸς ταπεινώσιν καὶ μακροθυμίαν, συναριθμεῖται λοιπὸν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν, καὶ παραδίδοται ἐνὶ τῶν γερόντων, ὃς

A qui mundum abdicarunt, qua ratione in hisce cœnobiiis ingrediantur, in illisque permaneant in humilitate et obsequentia usque ad extremam senectutem. (44) Tanta quippe apud illos est obedientia, tanta humilitas ad senectutem usque, quanta ne primo quidem anno in iis qui sæculum abdicarunt, in monasteriis nostris reperitur. (45) Non prius itaque in monasterio admittitur qui vult esse monachus, quam specimen et experimentum quoddam sui erga Deum amoris, humilitatis suæ atque æquanimitatis per summam obedientiam dederit. His itaque probatus, ut admittendus ab illis habetur atque docetur, ne quidquam de bonis suis apud se reconditum conservet : gnari scilicet eum qui de bonis suis quidquam retinet, non posse diu in monasterii obedientia permanere, neque ad finem usque perseverare, præ animi languore ac tædio. Cum quævis enim minima occasio aut afflictio ejus movebit animum, statim reconditi thesauri spes, quasi funda lapidem, monasterio illum ejecit. (46) Quare quisvis illorum antiquis possessionibus exiit, ita ut ne vestimento quidem quo indutus erat uti sibi liceat. Sed congregatis cunctis fratribus, in medium adductus, exiit vestimentis propriis, et eorum loco abbatis manibus monasterii vestimentis induitur ; ut ea forma cognoscat ipse, se mundanis rebus omnibus arrogantia item et superbia nudatum, induisse paupertatem Christi, et sine pudore sese connumerare et exæquare corpori fraternitatis (47). Vestimenta autem quibus exiit accepta servat œconomus monasterii, atque seorsum reponit, donec ipse profectus, conversationis patientiæque in variis tentationibus specimen dederit. Et si quidem deprehendatur in hisce posse perseverare, atque eo studio, et serventi proposito quæ cepit permanere, reliquis eum fratribus annumerant. Quod si in eo murmurationis delictum, aut inobedientiæ cujuslibet peccatum comperiant, exutum eum monasterii vestimentis, ac mundanis denuo indumentis amictum ex cœnobio expellunt, ita ut post tam accuratam probationem, non facile sit volenti, arbitrio suo vel ingredi vel e monasterio secedere ; sed qui se profitetur remanere nolle, omnino exatur monasterii vestimentis.

4. (48) Cum igitur is qui susceptus est, ea qua diximus accurate probatus, inculpatusque deprehensus est, non statim fratrum cœtui commisceri permittitur, sed traditur ei cui hospitum commissa cura est, atque jubetur hospitum ministerio et obsequio omnino vacare ; ac postquam integrum annum inculpate hospites exceperit, hac re in humilitatem efformatus et in æquanimitatem, demum cœtui fratrum annumeratur, atque alicui e senioribus traditur, cui **311** hujusce muneris sollicitudo

(44) Cassian. Institut. lib. iv, c. 2.

(45) Ibid. c. 5 et 4.

(46) Ibid. c. 5.

(47) Ibid. c. 6.

(48) Ibid. c. 7.

Incumbit, ut discipulum doceat, quas vias ingressus ad perfectionem virtutum pervenire possit. (49) In primis docet eum studium superandi proprias concupiscentias et voluptates, jubendo ea quæ ejus voluntati contraria sunt. Aiunt enim Patres non aliter posse quemquam voluptates reprimere, aut iracundiam, aut tristitiam; aut veram obtinere humilitatem, aut demum una cum fratribus in cœnobio recte consummari, nisi ante per obedientiam voluntates suas mortificaverit. (50) His constitutionibus atque doctrinis, quasi quibusdam elementis et syllabis, ubi discipulum ad præstantiorem statum produxerunt, postea hoc docent illum, ut cogitationes suas ne celet; sed ubi accedunt, quamprimum Patri suo revelet; neque de earum judicio et examine quidpiam cordi suo confidat; sed sciat id bonum, id malum esse, quod judicio suo Pater, facto rei examine, tale esse declaraverit. Hac ratione poterit omnes inimici fallacias vitare quisquis ad virtutem instituitur: qui utpote imperitus, inimici dolos ignorat. Aiunt enim sancti Patres diaboli artis et insidiarum conspicuum esse signum, cum discipulis suadet ut Patribus cogitationes occultent suas, idque ex superbæ motu, quasi scilicet ipsi idonei sint per se congruum ea de re consilium capere; aut ex inani gloria, quod pudeat nimirum suas publicare cogitationes.

5. (51) Tanta porro apud illos est obsequentia, ut citra abbatis jussionem ausit nemo, ne ex sua quidam cellula in qua sedet egredi: atque tanto studio illius jussa complent, quanto si Deus ipse juberet. (52) Dum sedent autem in suis cellulis, et operi manuum, meditationi et orationi incumbunt, atque studiose his adhibent animum, si quempiam ostium cellulæ pulsantem audiant, qui se aut ad communem orationem, aut ad opus manuum advocet, omnibus quamprimum dimissis, ad jussam sibi rem properant, obedientiæ virtutem studiosissime colentes; quam non modo operi manuum, lectioni et quietæ in cellula commorationi, sed et omnibus virtutibus anteponunt, omniaque posthabent.

6. (52*) Illud autem superfluum est memorare, neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere, quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream: turpe esse rati si dicatur, liber meus, penicillus meus, aut aliud quidpiam meum. Tantum autem singuli eorum ex opere et sudore suo afferunt monasterio proventum, ut non modo eorum necessitatibus, sed etiam hospitem pauperumque ministerio sint satis. Dum sic autem laborant non inflantur, non superbia tument, nec quisquam proprii laboris et sudoris plus postulat, quam ab abbate pro necessitate tribuatur; nec ullius rei possessionem sibi comparat, cum sese totius mundi ad-

ταύτην ἔχει τὴν μέριμναν, ὥπως διδάξῃ τὸν μαθητευόμενον, διὰ ποίας ὁδοῦ ἀρξάμενος δυνήθῃ ἐπὶ τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν φθάσαι. Ἐν πρώτοις οὖν διδάσκει αὐτὸν σπουδάζειν νικᾶν τὰς ἰδίους ἐπιθυμίας καὶ ἡδονάς, διὰ τὸ ἐπιτάσσειν αὐτῷ τὰ ἐναντία τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Οὐκ ἄλλως γὰρ λέγουσιν οἱ πατέρες δύνασθαι τινὰ τὰς ἡδονὰς χαλινῶν, ἢ ὀργῆς περιγνεσθαι, ἢ λύπης, ἢ ταπεινώσιν ἀληθῆ κτήσασθαι, ἢ ἀπλῶς μετὰ ἀδελφότητος ἐν κοινωβίῳ καλῶς τελειωθῆναι, εἰ μὴ πρότερον διὰ τῆς ὑπακοῆς νεκρώσῃ τὰ ἑαυτοῦ θελήματα. Ταύταις δὲ ταῖς διατυπώσεσι καὶ διδασκαλίαις τὸν μαθητευόμενον προοιβάσαντες ὡσανεὶ στοιχείοις τισὶ, καὶ συλλαβαῖς, ἀκολούθως πάλιν διδάσκουσι μὴ κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς· ἀλλὰ παραχρῆμα ἠνίκα ἐπέρχονται, τούτους τῷ οἰκίῳ Πατρὶ ἀποκαλύπτειν, καὶ μηδὲν περὶ τῆς τούτων διακρίσεως τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ πιστεύειν· ἀλλ' ἐκείνο γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι; ὅπερ ταῖς ἑαυτοῦ διακρίσεσι δοκιμάσας ὁ Πατὴρ ἀποδείξει. Οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐν μηδενὶ ὅπῃ τοῦ ἔχθρου ὁ πρὸς ἀρετὴν τυπούμενος ἀπατάσθαι, ὡς ἄπειρος, καὶ μήπω γινώσκειν κεκτημένος μεθοδείας· διανὲς τῆς τοῦ διαβόλου τέχνης λέγουσιν εἶναι οἱ Πατέρες, τοῦ ἀναπειθῆναι αὐτὸν τοὺς μαθητευομένους ἀπὸ τῶν Πατέρων κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς ἰδίᾳ ὑπεροψίᾳ, ὡς εἶπεν Ἰκανοὺς ὄντας ἑαυτοῖς τὰ συμφέροντα συμβουλευσασθαι, ἢ ἰδίᾳ κενοδοξίᾳ αἰσχνομένους δημοσιεῦσαι τὰς ἑαυτῶν ἐνθυμήσεις.

5. Τοσαύτη δὲ φυλάττεται παρ' αὐτοῖς ὑποταγή, ὡς μὴ τολμησαί τινα ἐκτὸς τοῦ ἀββᾶ μηδὲ τοῦ κελίου ὅπου κάθηται προβαίνειν· οὕτω δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ προστασσόμενα ἐπιτελεῖν σπουδάζουσιν, ὡς παρὰ Θεοῦ ταῦτα δεχόμενοι. Καθήμενοι δὲ ἐν τοῖς ἰδίοις κελίοις, τῷ ἔργῳ τε καὶ τῇ μελέτῃ, καὶ τῇ προσευχῇ προσκείμενοι, καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχοντες, ἐπειδὴν ἀκούσωσι τοῦ κρούοντος τὴν θύραν τοῦ κελίου ἢ εἰς τὴν κοινὴν προσευχὴν, ἢ πρὸς τι ἔργον τούτους προσκαλούμενου, παραχρῆμα πάντα ὁμοῦ ἀφέντες, πρὸς τὸ ἐπιταγῆν ὁρμῶσι, πάσῃ σπουδῇ τῆν τῆς ὑπακοῆς ἀρετὴν ζητοῦντες· ἦν οὐ μόνον τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ἀναγνώσεώς τε καὶ τῆς ἐν κελίῳ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν ἀρετῶν προτιμῶσι, καὶ ταύτης ἅπαντα δεύτερα τίθενται.

6. Ἐκείνο δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων περιττὸν ἐστὶ καὶ λέγειν, ὡς οὐδεὶς αὐτῶν ἄλλο τι κέκτηται πλὴν κολοβίου, καὶ ἡμιφορίου, καὶ σανδαλίων, καὶ μηλωτῆς, καὶ ψιάθου· αἰσχρῶν ἡγούμενοι τὸ λέγεσθαι παρ' αὐτοῖς, βιβλίον ἐμὸν, γραφεῖον ἐμὸν, ἢ ἄλλο τι ἐμὸν. Τοσοῦτον δὲ ἕκαστος αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἐξ ἔργου τε καὶ ἰδρώτος ἰδίου προσφέρει πορισμὸν τῷ μοναστηρίῳ, ὡς μὴ μόνον ταῖς ἑαυτῶν χρεῖαις ἐξαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ διακονίᾳ τῶν ξένων καὶ πτωχῶν ὑπουργεῖν. Οὕτως δὲ κάμνοντες οὐ φουσιούνται, οὐχ ὑπερηγανεύονται, οὐτε τις αὐτῶν ἐκ τοῦ οἴκειου ἔργου καὶ ἰδρώτος ἀπαιτεῖ περισσώτερον τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ ἀββᾶ γοσίας· οὐ κτήμα οἰασθήποτε ὕλης ἑαυτοῦ

(49) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 8.

(50) *Ibid.* c. 9.

(51) *Ibid.* c. 10.

(52) *Ibid.* c. 18.

(52*) *Ibid.* c. 15, 14.

περιποιείται, πάροικον ἐαυτὸν καὶ ξένον ἔχων ὅλου A τοῦ κόσμου, καὶ δούλον ἐαυτὸν μᾶλλον καὶ ὑπέρτερον τῶν ἀδελφῶν λογίζομενος, ἢ περὶ δεσπότην οἰουδῆποτε γήτινου πράγματος. Εἰ δὲ τις κλάση σκευὸς οἰουδῆποτε, ἢ ἀπολέση, ἐξομολογεῖται τῷ ἀββᾷ τῆς ἰδίας ῥαθυμίας τὸ πταίσμα, καὶ οὕτω μετὰ ταπεινοφροσύνης μετανοῶν λαμβάνει συγχώρησιν. Ὅστις δὲ πρὸς τι ἔργον μετακλήθει, ἢ πρὸς σὺναξιν, καταφρονήσας βραδύτερον ἀπαντήσῃ, ἢ σκληρότερον, ἢ προσηθέστερον ἀποκριθῆ, ἢ ἀμελέστερον, ἢ ὑπογογγύζων τὸ προσταθῆν ποιήσῃ, ἢ τὴν ἀνάγκωσιν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ὑπακοῆς προτιμήσας, τὰ προσταθέντα αὐτῷ ἔργα βραδύτερον ἐκτελέσῃ, ἢ ἀπολυθεὶς τῆς συνάξεως μὴ ταχέως πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναδράμῃ, ἢ μετὰ τίνος ἐκτὸς ἀναγκαίας χρείας ὀμιλήσῃ, ἢ ἄλλου μετὰ παρήσας κατάσῃ τὴν χεῖρα, ἢ συγγενεῶν συντόχῃ χωρὶς τοῦ ἀββᾶ αὐτοῦ ἐπιτροπῆς καὶ εὐλογίας, ἢ ἐπιστολῇ παρὰ τίνος δέξεται, ἢ τινι ἀντιγράψαι ἄνευ τοῦ ἀββᾶ ἐπιχειρήσῃ, ἢ τι τῶν ὁμοίων τούτοις πλημμελήσῃ, τοιοῦτον ἐπιτιμῶ ὑποβάλλεται. Συνηγμένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ συνάξει, βίβλας ἐαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐξομολογούμενος, συγχώρησιν αἰτεῖ τοῦ ἰδίου σφάλματος. Τὰ δὲ παχύτερα τούτων πταίσματα εἰ τις εὐρεθῆ πρόπτων, ἅτινά ἐστι καταφρόνησις, ἀντιλογία μετὰ ὑπερηφανίας, ἢ ἐκ τοῦ μοναστηρίου πρόδοσις ἐκτὸς ἐπιτροπῆς τοῦ ἀββᾶ, ἢ πρὸς γυναῖκα συντυχία, ἢ ὀργή, ἢ μάχη, ἢ ἐχθρα, ἢ μνησικακία, ἢ φιλαργυρία, ἢ τις ἐστὶ λέπρα ψυχῆς, ἢ κτήσις οἰουδῆποτε πράγματος ἐκτὸς τῶν δεδομένων παρὰ τοῦ ἀββᾶ, ἢ τροφῆς ἄνευ εὐλογίας C κλειψιμαῖω τρόπῳ γινομένης, καὶ τὰ τούτων παραπλήσια, οὐ τῷ προεξημένῳ ἐπιτιμῶ ὑποβάλλεται, ἀλλὰ σφοδρότερον, καὶ μείζον. Καὶ εἰ μὴ διορθωθῆ, ἐκβάλλεται τοῦ μοναστηρίου

7. Τὸ δὲ ἀνάγκωσιν ἐπιτελεῖσθαι ἐν τισὶ κοινοβίοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐστίασεως, οὐκ ἀπὸ τοῦ κανόνος τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν Καππαδόκων, οἵτινες, οὐ πνευματικῆς ἔνεκεν τοσοῦτον γυμνασίας, ὅσον ἡσυχίας χάριν τῆς περὶ τὰς ὀμιλίας, τὸ τοσοῦτον διευτυπώσαντο. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις, τοσαύτη σιωπὴ ὑπὸ πάντων παρέχεται, ἥτις εἰς τοσοῦτον πλήθος πολυαριθμητῶν τῶν ἀδελφῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως τῆς τραπέζης αὐτῶν, ὅσην σχεδὸν ἐν ἄλλοις μὴ εὐρίσκεισθαι, οὕτως ὡς μὴ τολμᾶν βρῆξαι τινα παρεκτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης, ὅστις, εἰ τίνος χρεῖα γένηται, κρούσματι μᾶλλον ἢ φωνῇ τούτου σημαίνει. D Καὶ τὰ κουκούλια ἕως κάτω τῶν βλεφάρων φοροῦσιν οὗτοι, ἵνα μὴ, ῥεμβοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, περιεργότερον ἀλλήλοις ἐνορῶσι· τῇ δὲ τραπέζῃ μόνον, καὶ τῇ τῷ τρέφοντος Θεοῦ εὐχαριστήῃ ἐναεννίζουσι. Μεγάλη δὲ ἐστὶ φυλακὴ παρ' αὐτοῖς, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν ἐξωθεν τῆς τραπέζης τροφῆς μεταλάβῃ.

8. Ἴνα δὲ μὴ τι δόξωμεν τῶν κοινοβιακῶν κανόνων παραλελοιπέναι, ἐπιμνησθῆναι δεῖ καὶ τῶν ἐν ἄλλοις

venam et peregrinum existimet; servumque se potius et ministrum fratrum esse arbitretur, quam ullius terrenæ rei dominum. (55) Quod si quis vna quodlibet fregerit aut perdidit, negligentia suæ casum abbati confitetur, et ita cum humilitate pœnitentiæ, veniam accipit. Si quis autem ad opus quodlibet vocatus, aut ad synaxim, præ contemptu tardius occurrat, aut durius petulantiusque responderit: vel si negligentius aut cum murmure, jusam rem compleverit; aut si lectionem operi manuum et obedientiæ anteponeus, jussa sibi opera tardius compleverit; aut a conventu dimissus, non cito ad opus suum accurrerit; aut cum quopiam absque necessitate confabulatus fuerit; aut cum confidentia manum alterius contrectaverit: aut cognatos citra abbatis permissum et benedictionem convenerit, aut epistolam ab aliquo accipere, vel ad aliquem rescribere absque abbatis concessione ausus fuerit; si in aliquo nempe hujusmodi deliquerit, hujusmodi ille pœnæ subjicitur: **312** Fratribus in synaxi congregatis, sese in terram projicit, atque confessus, peccati veniam postulat. Graviora porro delicta si quis perpetrans deprehendatur, quæ sunt, contemptus, repugnantia cum superbia, aut egressus ex monasterio absque abbatis concessione, aut congressus cum muliere, aut ira, aut pugna, aut inimicitia in aliquem, aut recordatio injuriarum, aut amor pecuniæ, quæ lepra est animæ, aut possessio cujuscunque rei, exceptis iis quæ ab abbate dantur, aut furtivum alimentum absque benedictione abbatis sumptum, et his similia, non supradictam subito pœnam, sed graviolem, et multe majorem. Quod si non resipuerit, ex monasterio ejicitur.

7. (54) Quod autem in quibusdam cœnobiis, tempore comestionis lectio habeatur, id non ex Ægyptiorum, sed ex Cappadocum regula observatur, qui non tam spiri:ualis exercitationis, quam quietis, et colloquii vitandi gratia illud constituerunt. Apud Ægyptios autem, maxime vero apud Tabennesiotas, tantum servatur ab omnibus silentium, cum ingens illa multitudo fratrum tempore comestionis congregatur ad mensam; ut vix quidpiam simile in aliis reperiatur; adeo ut ne excreare quidem ausit quisquam, excepto mensæ præfecto, qui si ro quapiam sit opus, pulsatione potius quam voce id significat. Cucullas autem, etiam infra palpebras demissas gestant, ne vagis oculis curiosius alios inspiciant, ac mensæ solum, gratiisque alenti Deo agendis adhibent animum. (55) Magnaque apud illos cura est, ne quis eorum extra mensam cibum sumat.

8. (56) Ne quid videamur autem cœnobiticarum regularum omittere, memorare quoque oportet con-

(53) Cassian. Institut. lib. iv, c. 16.

(54) Ibid. c. 17.

(55) Ibid. c. 18.

(56) Ibid. c. 19.

stitutiones in aliis regionibus traditas. In tota itaque Mesopotamia, Palastina et Cappadocia, et in toto Oriente, tempore conventus tertiæ, sextæ et nonæ horæ, si quis ante completum primum psalmum non occurrerit, is in oratorium ingredi non audet, neque sese psallentibus admiscere : sed dimissionem fratrum pro foribus stans exspectat. Egredientibus autem omnibus, humi prostratus, pœnitentiam agens, negligentia suæ veniam postulat. In nocturnis porro conventibus, usque ad secundum psalmum venia tarde venientibus conceditur. Porro fratres per hebdomadas sibi succedunt in coquina et in aliis officiis, cum multi laboris levandi causa, tum ut charitatis legem mutuis officiis impleant. Tanta autem humilitate et sollicitudine ministeria implent, quantam ne servi quidem cum heris suis adhibeant. Completa hebdomade, Dominica die post matutinos hymnos, ingredientibus aliis ad serviendum, vasa officii sui signata tradunt : quæ accepta alii tanta cura et sollicitudine custodiunt, ut ne eorum quidpiam vel frangatur vel pereat, quantam is adhibet cui vasa sacra ac Deo dicata committuntur. Nam sese præparant ad rationem reddendam, non solum œconomio in præsentem tempore, sed etiam Deo in futuro, si aut negligentia aut segnitie eorum quidpiam perierit. (57) Ad majorem porro dictorum fidem, quæ meis ipse oculis perspexi narrabo. In hebdomade cujusdam fratris, pertransiens œconomus, pauca lenticulæ grana humi projecta vidit, neque despexit quasi rem nullius pretii; sed multis increpatum fratrem, cui hebdomas illa concredita erat, pœna multavit, quasi negligentem ea quæ Deo dicata essent, et conculcantem propriam conscientiam. Tanta enim cura et sollicitudine omnia servant, omnia administrant, ut ea quæ nobis vilia et despicabilia videntur, magna attentione custodiant; ita ut male positum vas transferant, projectum colligant, **313** credentes se a Domino Deo harum quoque rerum mercedem accepturos. (58) Has hebdomadam regulas per totum Orientem observari deprehendimus. Apud Ægyptios autem non ita hebdomadam vicissitudo servatur; sed alicui fratrum probatissimo culinæ cura committitur, quanto scilicet tempore virtus ejus augmentum accipit, vires corporis in officii functione suppetunt, nec senectus infirmitasve prohibet. Cum autem nobis sermo sit de obsequentia et de humilitate, per quas ad supremum virtutis fastigium possumus pervenire, operæ pretium duco pauca ex multis præclare gestis a sanctis Patribus qui in cœnobiis effulsere, exempli causa, narrationi adjicere nostræ.

καὶ ταπεινώσεως ἐφρηται, δι' ὧν πρὸς τὸ ἀκρότατον βάνω ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς κοινωβίοις διαλαμπάντων ἀγώνων [ἀγίων] Πατέρων κατορθώματα παραδείγματος χάριν προσθεῖναι τῷ διηγήματι.

9. (59) Erat quidam Pater Muthius (60) nomine, qui

(57) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 20.

(58) *Ibid.* c. 22.

(59) *Ibid.* c. 27.

κλίμασι παραδεδομένων διατυπώσεων. Κατὰ πᾶσαν τοίνυν τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Παλαιστίνην, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, τρίτης, καὶ ἕκτης, καὶ ἐνάτης ὥρας, εἴ τις, πρὶν ἢ ὁ πρῶτος ψαλμὸς τελειωθῆ, μὴ ἀπαντήσῃ, τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ εὐκτήριον εἰσελθεῖν οὐ τολμᾷ, οὔτε καταμίξαι ἑαυτὸν τοῖς ψάλλουσιν· ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλυσιν πρὸ θυρῶν ἐκδέχεται ἰστάμενος. Ἐξερχομένων δὲ πάντων, βαλὼν ἐπὶ τὴν γῆν μετόνοισιν, ἐξαιτεῖται τῆς οἰκειᾶς βραθυμίας συγχώρησιν. Ἐν δὲ ταῖς νυκτεριναῖς συνάξεσι δευτέρου ψαλμοῦ, παρέχεται συγγνώμῃ τοῖς βραδύνουσι παρὰ τοῦτο· καὶ ἐβδομάδας οἱ ἀδελφοὶ ἐκ διαδοχῆς ποιῶσιν ἐν τε τῷ μαγειρείῳ καὶ τοῖς ἄλλοις καθήκουσιν, ἅμα καὶ ἑαυτοὺς διαναπαύοντες, καὶ νόμον ἀγάπης, διὰ τὸ δουλεῖν ἀλλήλοις, ἀναπληροῦντες. Τοσαύτη δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ σπουδὴ ἐν τῇ διακονίᾳ ἐπιτελεῖται παρ' αὐτοῖς, ὅση οὐκ ἂν δεσπόταις παρὰ δούλων παρασχεθεῖη. Συμπληρωθεῖσης δὲ τῆς ἐβδομάδος, τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ μετὰ τοὺς ἐωθινοὺς ὕμνους ἄλλοις πάλιν τοῖς ἐισερχομένοις ὑπηρετῆσαι τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν σκευῆ σεσημειωμένα παραδίδασιν· ἅτινα δεχόμενοι, τοσαύτην μέριμναν καὶ φροντίδα εἰς τὴν τούτων παραφυλακὴν ἐνδείκνυνται, μὴ τι ἐξ αὐτῶν κλασθῆ ἢ ἀπόληται, ὅσην εἰκὸς τὸν πιστευμένον σκευῆ ἱερὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀναθετιμμένα. Ὑπέξειν γὰρ λόγον ἐτοιμάζονται οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι τῷ οἰκονόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῷ Θεῷ, εἰ τύχοι ἐξ ἀμελείας ἢ βραθυμίας ἀπολέσθαι τι ἐξ αὐτῶν. Πρὸς πλείονα δὲ πίστιν τῶν εἰρημένων, ὅπερ αὐταῖς ὕψιστον θεασάμεν προσθήσω τῷ διηγήματι. Ἐν τῇ ἐβδομάδι τινὸς ἀδελφοῦ παριῶν ὁ οἰκονόμος ὀλίγους κόκκους φακῆς κατὰ γῆν ἐβρίμμενος θεάσατο, καὶ οὐ κατεφρόνησεν ὡς οἰκτροῦ καὶ οὐδαμινοῦ πράγματος· ἀλλὰ πολλὰ ἐγκαλέσας τῷ τῇ ἐβδομάδα πεπιστευμένῳ ἀδελφῷ, δέδωκεν αὐτῷ ἐπιτιμίαν, ὡς ἀμελοῦντι τῶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεμένων, καὶ καταπατοῦντι τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Τοσαύτη γὰρ πίστις καὶ σπουδὴ πάντων ἐπιμελοῦνται, καὶ πάντα διοικοῦσιν, ὡς καὶ αὐτὰ, ἅπερ ἡμῖν εὐτελεῖ καὶ καταφρονήσεως ἄξια φαίνονται, μετὰ πολλῆς προσοχῆς φυλάττειν, οἷον ἀγγεῖον κακῶς κείμενον μεταστῆσαι, σκεῦος ἐβρίμμενον συνάξαι, πιστεύοντες καὶ ὑπὲρ τούτων μισθὸν ἔχειν παρ' αὐτῷ τῷ δεσπότῃ Θεῷ. Τούτους δὲ τοὺς κανόνας τῶν ἐβδομάδων κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν εὐρήχασμεν γίνεσθαι. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀλυπτίοις οὐχ οὕτω τῶν ἐβδομάδων ἡ ἐναλλαγὴ ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ ἐνὶ δοκιμασίᾳ τῶν ἀδελφῶν ἢ τοῦ μαγειρείου φροντὶς ἐπιτρέπεται, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρετὴ τοῦτου ἐπιδίδωσι, καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ σώματος ὑπουργεῖ ἐν τῇ διακονίᾳ, καὶ μῆτε γῆρας αὐτῷ μῆτε ἀσθένεια ἐμποδίζει. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἡμῖν περὶ ὑποταγῆς τῆς ἀρετῆς ἀνελαθεῖν δυνάμεθα, ἀναγκαῖον ὑπολαμ-

9. Γέγονέ τις Πατὴρ Μούθιος ὀνόματι. Οὗτος ἐπι-

(60) Alii putant rectius legi *Patermuthius* *usq* voce, qua de re alibi.

ποθῶν ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ, παραγενόμενος ἐν κοινοβίῳ, ἐπιπολὺ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ μοναστηρίου ἐκαρτέρησεν, ἕως ὅτε τῇ πολλῇ αὐτοῦ ὑπομονῇ μετὰ μικροῦ υἱοῦ παρὰ τὸν συνήθη κανόνα τοῦ κοινοβίου ἐδέχθη. Καὶ ὅτε μετὰ πολλοὺς κόπους εἰσῆλθεν, οὐ μόνον διαφόροις ἔργοις παρεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ κελίου συνοίκησιν διεχωρίσθησαν, ὅπως τῇ ἀπ' ἀλλήλων διαζεύξει κατὰ μικρὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους φυσικῆς προσπαθείας ἀπαλλαγῶσιν· ἥς χάριτι Χριστοῦ διὰ τῆς πολλῆς γυμνασίας ὁ πατήρ ἠλευθερώθη. Καὶ ποτε πρὸς βάζανον καὶ δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς προσεποιήσατο ὁ ἀββᾶς μετ' ὀργῆς ἀγανακτεῖν πρὸς τὸν παῖδα, καὶ προστάσσει τῷ εἰρημένῳ πατρὶ αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸν καὶ ρίψαι εἰς τὸν ποταμόν. Τότε ἐκεῖνος, ὡς ἂν ὑπὸ Θεοῦ προσταθῆεις βαστάσαι αὐτοῦ τὸν παῖδα, δρομαῖος ἐπὶ τὴν ἔχθην τοῦ ποταμοῦ παραγίνεται, καὶ σπευδὼν πληρῶσαι τὸ πρόσταγμα πίστει διαπύρει καὶ θερμότητι τῆς ὑπακοῆς, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἐπιφθασάντων καὶ ἀφαρπασάντων τὸν παῖδα. Τοσοῦτον οὖν παρὰ Θεῷ ἡ πίστις τούτου καὶ ἡ ὑπακοή προσεδέχθη, ὡς ἀποκαλυφθῆναι τῷ ἀββᾶ ἕκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἀβραάμ οὕτως ἐποίησε. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ὁ εἰρημένος ἀββᾶς τοῦ κοινοβίου τελευτῶν, τοῦτον διάδοχον αὐτοῦ κατέλειπεν.

10. Ἄλλον ἐγνωμεν ἀδελφὸν ἀποταξάμενον, ὃς καὶ κατὰ τὸν κόσμον μέγας ὑπῆρχε (καὶ γὰρ ὁ Πατήρ αὐτοῦ κόμησις ἐστρατεύετο καὶ πλούσιος ἐτύγχανε), καὶ ἐν ἀναγκάσμασι σπουδαίῳ οὐ μετρίως ἦν γεγυμνασμένος. Οὗτος οὖν καταλείψας τὴν κοσμικὴν περιφάνειαν, πρὸς τὸν μονήρη βίον ὤρμησε, καὶ δὴ πρὸς δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ πίστεως καὶ ταπεινώσεως προστάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ δέκα σπυρίδας βαστάσαι, καὶ ἐν τῇ πόλει τῇ ἰδίᾳ πωλῆσαι, καὶ μὴ πάσας ὁμοῦ ἀλλὰ κατὰ μίαν αὐτὰς πωλεῖν· ὅπερ ἐκεῖνος μετὰ πάσης ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως ἐπλήρωσεν, ἐπιθείς τὰς σπυρίδας τοῖς ὅμοις. καὶ αὐτὰς κατὰ μίαν πωλῆσας, μὴ λογισάμενος τὴν εὐτέλειαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ γένους τὴν λαμπρότητα, καὶ τῆς πρᾶσεως τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν. Ἐσπούδαζε γὰρ νώσεως.

11. Καὶ ἄλλον δὲ τινα τῶν Πατέρων θεασάμεθα ἀββᾶν Πινοφᾶν, ἄνδρα πάσης ἀρετῆς κεκοσμημένον, ὅστις ἦν πρωτόβιος καὶ ἀββᾶς μεγάλου κοινοβίου, ὃ ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐγγὺς τῆς Πανεφῶ πόλεως· οὗτος, ὁρῶν ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν πολιτείαν, καὶ διὰ τὸ γῆρας, καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν, ὑπὸ πάντων δοξαζόμενον καὶ τιμώμενον, καὶ μὴ θυνάμενον ἐγγυμνάσθαι τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδεύμασιν, οἷσπερ ἐξ ἀρχῆς, διὰ τῆς αὐτῷ περιποθήτου ὑποταγῆς ἐν ἧ ἐκλήθη, λάθρα φυγὴν ἀπὸ τοῦ ἰδίου κοινοβίου, ἀνεχώρησε μόνος εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Θεβαΐδος· καὶ ἐπάρας τὸ σῆμα τοῦ μοναχοῦ καὶ ἐνδυσάμενος κοσμικὰ ἱμάτια ἀπῆλθεν εἰς τὸ κοινόβιον τῶν Ταβεννησιωτῶν, νομίσας ἐν τούτῳ λανθάνειν τίς ἂν εἴη διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀδελφῶν, καὶ διὰ τὸ ἀπέχειν πολὺ τοῦ κλίματος, ἐν ᾧ τὸ τούτου κοινόβιον.

cum vellet mundo renuntiare, accedens ad cœnobium, diu ante fores monasterii perseveravit, donec ob summam ejus patientiam cum pravo filio præter assuetam monasterii legem, admissus est. Ac cum post multos labores ingressus fuit, non modo variis operibus ambo traditi sunt, sed separati etiam fuere quoad cellulæ habitationem, ut disjunctione illa paulatim mutua illa naturali affectione liberarentur; qua item, Christi gratia, per multam exercitationem pater liberatus est. Ad probationem autem et experimentum virtutis ejus simulabat aliquando abbas se ira adversus puerum concitari, jussitque supradicto ejus patri ut sublatum projiceret in fluvium. Tum ille, quasi Deo jubente ut tolleret filium suum, concitato cursu ad ripam fluminis advenit, ac dum jussum implere ex ardenti fide, et ex fervore obedientiæ properaret, prohibitus est a fratribus qui prævenere illum et filium abripuere. (61) Usque adeo autem ejus fides et obedientia Deo accepta fuit, ut a Deo revelatum fuerit abbati, ipsum Abrahami opus perfecisse. Parvo autem elapso tempore, prædictus cœnobii abbas cum obiisset, eum successorem sibi reliquit

10. Alium novimus fratrem, qui sæculo sese abdicavit, qui etiam in mundo insignis erat (pater quippe ejus comes bellum gerbat, divesque erat), nec mediocriter eruditus ac lectionis studiosus. (62) Hic igitur sæculari relicto fastu, ad monasticam se contulit vitam, atque ad probationem fidei et humilitatis suæ jubetur ab abbate decem sportas deferre, et in propria urbe, nec una omnes sed singulatim eas vendere: quod ille cum omni patientia et humilitate complevit, sportasque imponens humeris sigillatim vendidit; non ille rei vilitatem, non generis nobilitatem secum reputavit: studebat enim Christi humilitatis imitator effici.

μιμητὴν ἑαυτὸν καταστῆσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ταπεινώσεως.

11. (63) Alium item quemdam ex Patribus vidimus abbatem Pinophan, virum omnī virtute ornatum, qui erat antiquus et abbas magni cœnobii, quod in Ægypto situm est prope urbem Panepho: is cum sese videret tum ob vitæ institutum, tum ob senectutem et præfecturam laudari et celebrari ab omnibus, nec posse, quemadmodum initio suæ conversionis studio humilitatis seipsum exercere; iis permotus, ob desideratam sibi subjectionem in qua vocatus fuerat, clam aufugiens ex suo cœnobio, secessit solus ad extremas Thebaidis partes, sublatoque monachi vestimento, indutisque sæcularibus vestibus Tabennesiotarum cœnobium petiit, ratus in eo se latere posse, cum ob multitudinem fratrum, tum quia multum abesset a regione, in qua situm erat cœnobium suum. Ibi cum multis diebus

(61) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 28.

(62) *Ibid.* c. 29.

(63) *Ibid.* c. 30, ubi abbas vocatur *Pinufus*.

postulasset, receptus est ab archimandrita, qui ipsi utpote seni et ad nihil aliud utili, curam tradidit horti, unaque alii fratri, cui subditus cum esset desideratam sibi humilitatem et obedientiam colebat. Neque illo solo contentus ministerio, quæcunque opera aliis dura et difficilia videbantur, ea ille alacriter solvebat. Cum ita latenter triennium peregisset, a discipulis suis per totam Ægyptum perquisitus, a quodam fratre vix demum agnitus est, qui eo advenerat, quique viso illo et agnita vultus ejus forma, cum dubitaret adhuc, vocem ejus audire conatus est : neque enim ex solo visu certus erat, virum conspicatus senem, ligone terram fodientem, sinum humeris gestantem, ut ad olerum radicem deponeret. Cum igitur vocis sonum observans, deprehendit quoniam esset, prostratus ante pedes ejus, magno spectatores stupore percussit, quod ita erga hominem se gessisset qui apud se novitius, relicto haud ita pridem mundo, ultimus habebatur. Magisque obstupere, cum didicere nomen : erat enim antea magnæ apud eos famæ : ac veniam postularunt, quod eum ignari, cum postremis novitiis constitissent. Illumque multis hortati verbis, ad cœnobium suum invitum remisere, atque deplorantem quod concessum sibi non esset dilectam exercere humilitatem et obedientiam. (64) Brevi igitur exacto tempore in monasterio suo, humilitatis rursus et obedientiæ desiderio ardens, observata noctis hora aufugit, non ulterius ad peregrinam regionem : conscensa quippe navicula ad partes venit Palæstinæ, sperans se illic ad finem usque latere posse. In Palæstinam cum advenisset monasterium petiit, situm prope speluncam in qua Christus Dominus natus est, in quo monasterio tum commoratus est. Non potuit tamen ibi latere, juxta Domini vocem illam : « Non potest civitas abscondi supra montem posita ». Cum enim ex Ægypto fratres venissent pro adoratione sacrorum locorum, agnitus illum multisque supplicationibus ac fletibus persuasum, rursus ad proprium abduxerunt cœnobium. (65) Cum hoc igitur sancto in Ægypto modico tempore habitavi ; finemque faciam sermonis narrando quæ audivi ab illo commonente fratrem, quem me præsentem admisit.

ἔγω χρόνον ὀλίγον ἐν Αἰγύπτῳ· ἄπερ δὲ ἤκουσα ἐδέξατο, διηγησάμενος πληρώσω τὸν λόγον.

12. (66) Nosti, inquit, frater, quot diebus ante januam monasterii peractis admissus hodie fueris : quod si causam didiceris hujusmodi difficultatis, poterit illa tibi in hac, quam inire cupis, via, utilitatem ferre, atque te fidelem Dei servum efficere. Ut enim fideliter Domino servientibus gloria et honor in futurum promittitur, ita gravissima imminent

⁶⁴ Matth. v, 15.

(64) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 31.
(65) *Ibid.* c. 32.

Καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρακαλῶν ἐδέχθη παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ὃς παραδίδωσιν αὐτῷ ὡς γέροντι, καὶ εἰς μὴδὲν ἄλλο χρησιμεύοντι, τὴν τοῦ κήπου φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, μετὰ καὶ ἄλλου ἀδελφοῦ, ᾧ τινι ὑποτασσόμενος τὴν περιπόθητον αὐτῷ ταπεινωσιν καὶ ὑπακοὴν ἐξετέλει. Οὐ ταύτη δὲ μόνον ἠρκεῖτο τῇ διακονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῶν ἔργων δυσχερῆ ἄλλοις ἐδόκουν, αὐτὰ προθύμως ἐποίει. Διατελέσας οὕτω λανθάνων τριετὴ χρόνον, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, μόλις ἐγνώσθη ὑπὸ τινος ἀδελφοῦ, ὅστις ἦν παραγενόμενος ἐκεῖσε· ὃς θεασάμενος, καὶ ἐπιγνούς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου, καὶ ἔτι ἀμφιβάλλων, ἐπειράτο καὶ φωνῆς τούτου ἀκούειν· οὐ γὰρ εἶχε τὸ ἀσφαλὲς ἐκ μόνης τῆς ὄψεως, θεωρῶν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα γετηρακτότα, καὶ δίκελλαν κρατοῦντα, καὶ γῆν ἐργασίμενον, καὶ κόπρον τοῖς οἰκείοις ὤμοις βαστάζοντα, καὶ ταῖς ῥίζαις τῶν λαχάνων ἐπιβάλλοντα. Ὅτε τοίνυν, τὸν τῆς φωνῆς ἦγον ἐπιμελῶς ἐξιχνεύων, ἔδυνήθη καταλαβεῖν ὅστις ἐστὶ, ῥίψας ἑαυτὸν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μεγίστην ἐκπληξιν τοῖς ὄρωσι παρεῖχεν, ὅτι οὕτω πεποίηκεν ἀνθρώπων, ὃς παρ' αὐτοῖς ὡς ἀρχάριος, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν κόσμον καταλείψας. Ἐσχάτος ἐνομιζέτο. Ἐτι δὲ μάλιστα ἐξεπλάγησαν, ὅτε τὸ ὄνομα τούτου ἔμαθον, ὃς πρὸ τούτου μέγας παρ' αὐτοῖς ἠκούετο· καὶ συγγνώμην ἤτουν, διότι τοῦτον ἀγνοήσαντες μετὰ τῶν ἐσχάτων ἀρχαρίων ἔταξαν. Παρακαλέσαντες δὲ αὐτὸν πολλὰ, εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον ἐξέπεμψαν ἄκοντα καὶ ἔδουρόμενον, ὅτε δὴ μὴ συγχωρούμενον ἐκτελέσαι τὴν αὐτῷ φιλίην ταπεινωσιν καὶ ὑποταγῆν. Ποιήσας οὖν ὀλίγον χρόνον ἐν τῷ αὐτοῦ μοναστηρίῳ, πάλιν πυρωθεὶς τῷ πάθῳ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς, ἐπιτηρήσας καιρὸν νυκτός, ἔφυγεν οὐκ ἔτι ξένην χώραν· ἀνελθὼν γὰρ εἰς πλοῖον ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Παλαιστίνης, ἐλπίζων ἐκεῖσε εἰς τέλος διαλαθεῖν. Παραγενόμενος τοίνυν ἐν Παλαιστίνῃ ὤρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σπηλαίου ἔθθα ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐτέχθη· ἐν ᾧ μοναστηρίῳ ἔτυχε τὸ τηρικαῦτα διατρίβω. Καὶ ἐκεῖσε δὲ παραγενόμενος, οὐκ ἔδυνήθη λαθεῖν κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνὴν, τὴν φάσκουσαν· Ὁὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ἐλθόντες γὰρ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων, καὶ ἐπιγόντες αὐτὸν, πάλιν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἴδιον κοινόδιον, πολλαῖς δεήσεσι καὶ ἔδουροις πέπεισαντες αὐτόν. Τοῦτῳ τοίνυν τῷ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνώκησα αὐτοῦ νουθετούντος ἕνα ἀδελφόν, ὃν παρουσίᾳ μου

12. Ἐγὼ γὰρ φησὶν, ἀδελφὲ, πόσας ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν τῆς μονῆς διατελέσας σήμερον ἐδέχθης· ἐάν τοίνυν μάθης τῆς δυσχερείας τὴν αἰτίαν, δυνήσεται σοι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ἣ ἐπιθυμῆσαι ἐπιθῆναι, συμβαλέσθαι, καὶ δοῦλον Χριστοῦ σε ἀπεργάσασθαι πιστόν. Ὡς γὰρ τοῖς πιστῶς δουλεύουσι τῷ Δεσπότην δόξα, τιμὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐπήγγελλεται, οὕτως τιμωρίαι

(65) *Ibid.* c. 32, 33.

βαρύταται τοῖς χλιαρῶς καὶ βρῦμῶς προσερχομέ-
νοις ταύτῃ τῇ ἐπαγγελίᾳ. Βέλτιον γάρ ἐστι κατὰ τὴν
Γραφὴν μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι.
Καὶ πάλιν εἶρηται· « Ἐπικατάρατος ὁ ποιῶν τὸ
ἔργον τοῦ Κυρίου ἀμελῶς »· τούτου χάριν ἀπεστρα-
φίμεθά τε καὶ ἀνεβαλλόμεθα τοῦ δεῖξασθαι, οὐχ ὅτι
τὴν σωτηρίαν σου καὶ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν
πιστευόντων οὐκ ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ, προπε-
τῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ὑποδεχόμενοι, ἡμεῖς μὲν παρὰ
θεῷ κουφότητος, καὶ εὐχόμενοι, δίκην ὑφέξωμεν, σὲ
δὲ ὑπεύθυνον βαρυτέρας τιμωρίας καταστήσωμεν, εἰ
πρὸς τὸ παρὸν εὐχαρῶς, καὶ μὴ μαθόντα τὸ βάρος
καὶ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ μετὰ
τῦτα χαῦνος, καὶ βρῦμος ἀποδειχθῆς. Διὰ τοῦτο,
καθὼς εἶρηται, τὴν αἰτίαν τῆς ἀποταγῆς ὀφείλεις
γνώναι, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ἡ ἀποταγὴ τοῖνυν οὐδὲν
ἄλλο καθέστηκεν εἰ μὴ σταυροῦ καὶ θανάτου ἐπαγ-
γαλία. Γένωσκε τοῖνυν ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας
τεθνηκέναι σε, καὶ σταυροῦσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν
κίσησον σοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ καταμάνθανε
τίς ἡ δύναμις τῆς σταυρώσεως· ἐπειδὴ οὐκέτι λοιπὸν
σὺ ζῆς, ἀλλ' ἐκείνος ἐν σοὶ ζῆ ὁ ὑπὲρ σου σταυρω-
θείς. Τοῦτο τοῖνυν τῷ τύπῳ καὶ τῷ σχήματι, ὃ ὁ
Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἐκρεμάσθη, καὶ ἡμᾶς ἐπ-
ανάγκης ἐστὶν ἐν τῷ κοινοβίῳ διάγειν, καὶ ἡμᾶς ἐπ-
ανάγκης ἐστὶν ἐν τῷ κοινῷ διαγεῖν, καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐκ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ παρα-
καλῶν καθηλωθῆναι τὰς σάρκας αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ τὸ
σῶμα προσηλωμένος ἔχων τῷ ξύλῳ ἀκίνητός ἐστι
πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν ὅταν θέλει, οὕτως ὁ τῷ θεῷ
φῶς καθηλωμένος τὸν λογισμόν, ἀκίνητος ὑπάρχει
πρὸς πᾶν θέλημα σαρκικόν. Καὶ ὡς περὶ ὁ σταυρῷ
προσηλωμένος οὐκ ἔτι τὰ παρόντα λογίζεται, οὐδὲ
τοῖς ἰδίοις θελήμασι συνδιατίθεται, οὐκ ἐπιθυμῶν
εὐφραίνεται, οὐ φροντίζει τοῦ κτᾶσθαι κατατείνεται,
οὐχ ὑπερφηρῶν φυσιοῦται, οὐ φιλονεικῶν, οὐ φθόνῳ
ἐξάπτεται, οὐ περὶ τῶν παρῶν ἀτιμιῶν ἀλγεῖ, οὐ
τὰς παρελθούσας ὕβρεις ἀναμνησκέται· μικρὸν
γὰρ ὑστερον τὴν ἐκ τοῦ βίου ἐξοδὸν ἐκδέχεται διὰ
τοῦ σταυροῦ· οὕτως ὁ ἀποταξάμενος γνησίως τῷ
κόσμῳ, καὶ τῷ θεῷ φῶς ὡς ἐν σταυρῷ καθηλωμέ-
νος, τὴν ἐκ τοῦ βίου τούτου ἐξοδὸν κατ' ἐκάστην
προσδεχόμενος, ἀκινήτους καὶ ἀνενεργήτους ἔχει
πᾶσας τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σαρκικὰς διαθέσεις.

13. Φυλάττῳ τοιγαροῦν μήποτε τούτων ἀναλαβεῖν
ἐπιθυμῆσης, ὡς ἀποτασσόμενος ἀποδέβληκας. Κατὰ
γὰρ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότη, « Ὁ βαλὼν τὴν
χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, οὐκ
εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »· καὶ
ὁ πρὸς τὰ ταπεινά τε καὶ γῆϊνα τοῦ κόσμου τούτου
πράγματα ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας καταβαίνων
πάλιν παρ' ἐντολῆν τοῦ Χριστοῦ πράττει, τοῦ δῶμα-
τος καταβαίνων, καὶ ἄρα τι τῶν τοῦ οἴκου ἐπιχει-
ρῶν. Φυλάττου τοῖνυν μὴ, τῆς τῶν κατὰ σάρκα γο-
νέων ἀρχαίας διαθέσεως ἀναμνησθεῖς, καὶ πρὸς τὰς
φροντίδας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπιστραφείς, ἀνεύθετος
εὐρεθῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ

A supplicia iis qui molliter segniterque eam adeunt
promissionem. Melius quippe est, juxta Scripturam,
votum non fecere, quam factum non reddere. Rur-
sumque dicitur : « Maledictus qui facit opus Do-
mini negligenter » : » eapropter te repulimus atque
admittere cunctati sumus, non quod tuam omni-
umque illorum qui in Christum credunt salutem
non exoptemus ; sed ne temere te ac nullo negotio
admittentes, nos quidem a Deo, vel orantes, leni-
tatis nimiae poenam luamus, te vero reum gravioris
supplicii constituamus, si te jam facile priusquam
didiceris gravitatem et accurationem promissi,
admittamus, et tu postea mollis segnisque evaseris.
Idcirco, ut supra dictum est, causam tuæ abdicatio-
nis ediscere te oportet, quid scilicet agendum
tibi sit. Abdicatio itaque nihil est aliud quam crucis
et mortis promissio. Scito ergo ab hac te die mor-
tuum crucifixumque esse mundo, mundumque tibi,
juxta Apostolum : et edisce quænam sit crucis vir-
tus : quandoquidem non ulterius tu vivis, sed ille
in te vivit qui pro te crucifixus est. Hoc itaque
typo quo Dominus pro nobis suspensus est, et nos
necesse est in cœnobio agere, ut orat beatus
David, cum timore Domini postulat conflagi carnes
suas²⁵. Quemadmodum enim qui corpus ligno af-
fixum habet, ad quamlibet actionem immotus est ;
315 sic qui divino timore confixam habet cogita-
tionem, immotus est ad omnem carnalem concu-
piscenciam. Et sicut qui cruci est affixus, quæ
præsentia sunt non ultra cogitat ; neque propria
voluntate dirigitur, non concupiscentia turbatur,
non cura possidendi detinetur, non superbia infla-
tur, non contentione, non invidia exardescit, non
dolet de præsentibus contumelia, non præteritarum
meminit injuriarum : nam post paulum temporis
finem exspectat vitæ suæ per crucem scilicet ;
sic qui sincere mundo abrenuntiavit, et Dei
timore quasi in cruce confixus est, hujusce vitæ
exitum quotidie exspectans, immotas et imbecillas
habet omnes concupiscentias omnesque carnales
affectus.

13. (68) Cave igitur ne quando ea resumere con-
cupiscas quæ in abrenuntiatione tuæ dimisisti. Nam
juxta Domini sententiam : « Qui injicit manum ad
aratrum et retro convertitur, non est aptus ad re-
gnum cœlorum²⁷, » et qui ex sublimi vitæ instituto
ad viles ac terrenas hujus mundi res descendit, is
contra Domini præceptum agit²⁸, cum ex domo de-
scendit, et conatur aliquid ex domo auferre. Cave
itaque ne antiqui tui erga carnales parentes affe-
ctus recordatus, et ad sæculi hujusce curas con-
versus, non aptus juxta Domini vocem inveniaris
in regno cœlorum. Cave ne superbiam, quam
initio per humilitatis fervorem conculcasti, rursus

²⁵ Jerem. XLVIII, 10. ²⁶ Psal. CXVIII, 120. ²⁷ Luc. IX, 62. ²⁸ Luc. XVII, 31.

(67) Cassian. *Instit.* lib. IV, c. 34, 35.

(68) *Ibid.* c. 33.

in te excites. Ubi Psalterium didiceris, aut aliquid ex Scriptura: vel juxta Apostoli vocem, cum ea quæ destruxisti rursus ædificas, ne te transgressorem exhibeas; sed potius ut incæpisti et professorem es humilitatem, coram Deo et angelis ejus ad finem usque servato. Similiter quam humilitatem in monasterio exhibuisti, cum multis diebus pro foribus monasterii cum lacrymis supplicans perseverasti, cura ut augeas. Misera prorsus res esset, si cum te deceat quotidie ad fervorem addere tuum, et profectu assiduo ad perfectionem ascendere; eum imminuas et ad inferiora revertare. Non enim ille beatus qui bonum agere incipit; sed quicumque ad finem usque in eo perseveraverit. (69) Nam serpens qui ad terram trahitur, calcaneum nostrum semper observat, id est, obitui nostro insidias parat, et usque ad finem vitæ nostræ nos supplantare conatur. Quare nihil proderit probe incepisse, nihil initium fervens obedientiæ, nisi finis similiter consequatur. Et ea quæ secundum Christum est humilitas, quam nunc promisisti, non firmabitur, nisi eam ad finem usque exhibueris. Quamobrem ut illam possis perfecte possidere, atque caput draconis conterere, cum te invaserint cogitationes, mature ab ipso principiæ revelato illas. (70) Nam si ita publicaveris ab initio perniciosas draconis cogitationes, si non te pudeat eas Patri tuo declarare, conteres caput ejus⁶⁹. Enimvero juxta divinam Scripturam, si accesseris ad serviendum Deo, præpara teipsum⁷⁰, non ad incuriam, non ad otiositatem; sed ad tentationes, ad tribulationes. Nam, « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cælorum⁷¹; » et: « Angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam⁷². » Animum itaque paucis illis bonis adhibe, et ex eorum exemplo vitam institue tuam; nec attendas pigris et contemptoribus quantumvis multi numero sint: « Multi enim, inquit, vocati, pauci vero electi⁷³; » et parvus grex est cui placuit Patri dare regnum⁷⁴. Ne parvum etenim existimes esse peccatum, perfectionem polliceri, et negligentiores atque segnes imitari. Ut valeas itaque ad perfectionem pervenire, hoc utere instituto, his ascende gradibus.

14. (71) Primus virtutis gradus et initium nostræ salutis est timor Dei: per eum namque peccatorum fit purgatio, et virtutum custodia viaque ad perfectionem obtinetur. Nam cum in animam **316** ingressus fuerit timor Dei, suadet ille ut omnia mundana despiciamus; hinc oritur cognatorum universique mundi oblivio. Ex his porro hu-

⁶⁹ Genes. iii, 15. ⁷⁰ Eccli. ii, 1. ⁷¹ Act. xiv, 22. ⁷² Matth. vii, 14. ⁷³ Matth. xx, 16. ⁷⁴ Luc. xii, 31.

(69) Cassian. Institut. lib. iv, c. 37
(70) Ibid. c. 58.

των οὐρανῶν. Φυλάττου μήποτε τὴν ὑπερηφανίαν, ἣν ἀργόμενος τῇ θέρμῃ τῆς ταπεινώσεως κατεπάτησας, ἀνεγείρης καθ' ἑαυτοῦ, ὅταν τὸ ψαλτήριον μάθῃς, ἢ τι τῆς Γραφῆς, ἢ καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν, ἃ κατέλυσας πάλιν οἰκοδομῶν, παραβάτην σεαυτὸν ἀποδείξῃς· ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐνῆρξω, καὶ ὠμολόγησας τὴν ταπεινώσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἕως τέλους διατήρησον. Ὁμοίως τὴν ὑπομονὴν, ἣν ἐπεδείξω ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν διακαρτερῶν, καὶ μετὰ δακρῶν ἰκετεύων, σπουδάσον ἐπαυξῆσαι. Ἄθλιον γὰρ ὄντως ὀφειλοντά σε καθ' ἑκάστην προστιθέναί τῃ πρώτῃ θέρμῃ, καὶ εἰς τὸ τέλειον ἀναβαίνειν προκόπτοντα ὑφαιρεῖν ἀπ' αὐτῆς, καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπαναλύνειν. Ὅ γὰρ ὁ ἀργόμενος τοῦ καλοῦ μακάριος, ἀλλ' ὅστις ἕως τέλους ἐν τούτῳ διαμείνη. Ὁ γὰρ ἐπὶ γῆς σφόμενος ὄφεις τὴν ἡμετέραν ἀεὶ τηρεῖ πτέρναν, τοῦτέστι τῇ ἡμετέρᾳ ἐξέσθω ἐπιβουλεύει, καὶ ἕως τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑποσκελίζειν ἡμᾶς ἐπιχειρεῖ. Καὶ τοῦτου χάριν τὸ ἐνάρξασθαι καλῶς οὐδὲν ὠφελῆσαι, οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν ὑποταγῇ θερμότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ τέλος ὠσαύτως γένηται. Καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ ταπεινώσις, ἣν νῦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπηγγείλω, οὐκ ἄλλως βεβαιωθήσεται, εἰ μὴ ἕως τέλους ταύτην ὑποδείξῃς. Διὸ, ἵνα δυνηθῆς ταύτην τελείως κτήσασθαι, καὶ συντριψαί τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, σπουδάσῃς, ὅταν ἐπιρχωνταί σοι λογισμοί, εὐθέως ἐξ ἀρχῆς τούτους ἀπαγγέλλειν. Οὕτως γὰρ δημοσιεύων τὰς ἀρχὰς τῶν ὀσθηρίων τοῦ δράκοντος λογισμῶν, καὶ μὴ αἰσχυνόμενος ἐκφαίνειν τῷ σὺ Πατρι, συντριψαί τὴν τοῦτου κεφαλὴν. Διὸ δὴ κατὰ τὴν Γραφὴν, εἰ προσέλθῃς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτοίμασον σεαυτὸν μὴ πρὸς ἀμεριμνίαν, μὴ πρὸς ἀνέσεις, ἀλλὰ πρὸς πειρασμούς, πρὸς θλίψεις. « Διὰ » γὰρ « πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν » καὶ, « Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. » Πρόσχετος τοίνυν τοῖς ὀλίγοις καλοῖς, καὶ ἐκ παραδείγματος αὐτῶν κανόνισε τὸν ἑαυτοῦ βίον· μὴ προσχῆς τοῖς βαθύμοις καὶ καταφρονηταῖς, κἄν πολλοὶ ᾧσι· « Πολλοὶ γὰρ, » φησί, « κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » καὶ μικρὸν τὸ ποίμνιον ᾧ ἠδύοκχεν ὁ Πατήρ δοῦναι τὴν βασιλείαν. Μὴ μικρὸν γὰρ εἶναι νομίσης ἀμάρτημα ἐπαγγέλλεσθαι τελειότητα, καὶ τοῖς ἀμελεστέροις καὶ **D** βαθύμοις ἀκολουθεῖν. Ἴνα τοίνυν δυνηθῆς ἐπιθῆναι τῇ τελειότητι, ταύτη κέχρησο τῇ τάξει, καὶ τούτοι; ἀνάβαινε τοῖς βαθμοῖς.

14. Πρῶτος βαθμὸς ἀρετῆς καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τούτου καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποκάθαρσις, καὶ τῶν ἀρετῶν φυλακὴ, καὶ ὁδὸς ἐπὶ τὴν τελειότητα γίνεται. Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος εἰσελθῇ εἰς τὴν ψυχὴν, καταφρονεῖν πάντων πείθει τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ λήθην τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν γεννᾷ, καὶ αὐτοῦ ὄλου τοῦ

(71) Ibid. c. 39.

κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων ταπεινώσεις κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν, καὶ πλήρωμα πάντων τῶν καλῶν κατορθοῦται· καταφρονήσει γὰρ καὶ στερήσει πάντων τῶν πραγμάτων ἢ ταπεινώσεις προσγίνεται. Ἡ ταπεινώσεις δὲ τούτοις τοῖς γνωρίσμασι δοκιμάζεται. Πρῶτον εἰ νεκρωθέντα τις εἶχεν ἑαυτῷ τὰ ἴδια θελήματα· δεύτερον δὲ εἰ μὴ μόνον τῶν οικείων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμήσεων μηδὲν τὸν ἴδιον κρύπτει Πατέρα· τρίτον, εἰ μὴ τῇ ἰδίᾳ συνέσει, ἀλλὰ πάντα τοῦ Πατρὸς διακρίσει πιστεύει, διψῶν ἀεὶ καὶ ἐπιποθῶν, καὶ ἡδέως ἀκούων τῆς τούτου νοουθεσίας· τέταρτον, εἰ πᾶσιν ἀνεπαισχύντως δουλεύσει τοῖς τοῦ Πατρὸς προστάγμασι· πέμπτον, εἰ μὴ μόνον αὐτὸς οὐ τολμᾷ ὑβρίσαι τινα, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων αὐτῷ ἐπαγομένας ὑβρεῖς μετὰ χαρᾶς ἔσται προσδεχόμενος· ἕκτον, εἰ μηδὲν ἐπιχειρήσει καινότερον πράξει, ὅπερ ὁ καινὸς ὁ κοινὸς· οὐκέτι προτρέπει, οὐδὲ τῶν Πατέρων τὰ παραδείγματα· ἕβδομον, εἰ πάσῃ εὐτελεῖα ἀρνούμενος, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς δεδομένοις εὐχαριστῶν, καὶ τούτων ἀνάξιον ἡγείται ἑαυτὸν· ὄγδοον, εἰ ἑαυτὸν πάντοτε κατώτερον πάντων, καὶ μὴ ἢ προπεθῆς ἐν λόγοις· ὄκατον, εἰ μὴ ἔστιν εὐχερῆς ἐν λόγοις, καὶ πρόχειρος ἐν γλώσῃ. Τούτοις γὰρ καὶ τοῖς ὁμοίοις τούτων σημεῖοις ἢ ταπεινώσεις γνωρίζεται. Ταῦτα, ὅταν ἐν ἀληθείᾳ κατορθωθῆ, ταχέως πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀγάπης ἀνάγει, ἐν ἣ φόβος οὐκ ἔστι κολάσεως, καὶ δι' ἧς τὰ πάντα οὐκέτι μετὰ ἀνάγκης, καὶ κόπου φυλάττεται, ἀλλὰ πόθῳ διαπύρω καὶ ἐπιθυμίᾳ τοῦ καλοῦ. Πρὸς ἣνπερ ἀρετὴν ἵνα ἰσχύσης εὐχερέστερον φθάσαι, ὑποδείγματα σοὶ πρὸς μίμησιν ἔστωσαν οἱ λόγοι τῶν συμβαινόντων, καὶ εὐλάθειαν κεκτημένων ἀδελφῶν· μὴ οἱ πλείους, καὶ ἀμελέστερόν τε καὶ βραθυμότερον ζῶντες. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πρὸς τελειότητα φθάσαι.

15. Εἰ τοίνυν θέλεις δυναθῆναι πᾶσι τούτοις ἐξακολουθῆσαι, καὶ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ κοινοβίου ἄχρι τέλους διακαρτερῆσαι, ταῦτα δ' εἶπεν ὁ Δαυὶδ ἀναγκαῖά σοι πρὸς φυλακὴν ἐν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν ἔστωσαν· « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἀνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἔλεγμος. » Ὅσα τοίνυν βλέπεις ἀλλότρια οἰκοδομῆς καὶ ὠφέλειας, ὡς τυφλὸς γενοῦ, καὶ ὅσα ἀκούεις, ὡς κωφὸς καὶ ἀλαλος, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι ἔλεγμος. Καὶ μὴ μιμήσῃ τούτους, ὅσοι ἄπιστοι, καὶ ἀνήκοοι, καὶ προπετεῖς, καὶ συρφετοὶ, καὶ ὑβριστὰς τυγχάνουσιν, ἀλλ' ὡς κωφὸς καὶ μὴ ἀκούων, ταῦτα παραπέμπου. Ἐάν σοι τις ἐλέγχους, ἢ ονειδίῃ, ἢ ὑβρεῖς ἐπιπέμψῃ, ἀκίνητος ἔσο ὡς πεφιμωμένος καὶ ἀλαλος, ἀεὶ τοῦτον τὸν στίχον ἐπιλέγων τοῦ ψαλμοῦ· « Εἶπα. Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἔκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην. » Ἐτι μὴν πρὸς τούτοις καὶ τέταρτον τοῦτο πρὸ πάντων μελέτα, καὶ φυλάσσου, ὅπερ καὶ

¹⁵ Psal. xxxvii, 14, 15. ¹⁶ Psal. xxxviii, 1-3.

(72) Nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamor in voce.

A militas omnium caput virtutum, omniumque bonorum complementum exercetur; nam ex contemptu et privatione rerum omnium accedit humilitas. Humilitas vero his comprobatur indicis: Primum, si quis mortificatas in se habeat proprias voluntates; secundum si non modo operum, sed etiam cogitationum suarum nihil Patri occultet; tertium, si non propriae credat prudentiae, sed in omnibus Patris sui discretioni, semperque sitiatur, exoptet, suaviter auscultet ejus admonitiones; quartum, si Patris jussa omnia absque pudore exsequatur; quintum, si non modo ipse non ausit alii contumelias inferre, sed si ab aliis illatas cum gaudio suscipiat; sextum, si nihil novi facere aggressus fuerit, quod nec communis regula, nec Patrum exempla permittant; septimum, si omni vilitate contentus, de datis sibi rebus gratias agat, seque iis indignum existimet; octavum, si se omnibus plane inferiore existimet, (72) nec sit verbis temerarius; decimum, si non sit in sermone facilis et lingua praecipuus. His et similibus signis dignoscitur humilitas. Haec cum revera exhibita fuerint, cito ad dilectionis fastigium adducunt, in qua non est timor gehennae, et per quam omnia non jam ex necessitate et cum labore perficiuntur; sed ex amore ferventi, et ex boni concupiscentia. (73) Quam virtutem ut possis facilius adipisci, pro exemplari tibi sint verba fratrum una tecum concurrentium, pietatemque possidentium: non autem eorum qui plures numero, negligentius segniusque vitam exigunt. Ex sanctorum enim imitatione aemulationeque ingens volentibus ad perfectionem contendere accedit utilitas. ζηλοῦν τοὺς ἀγίους μεγίστη ὠφέλεια προσγίνεται

15. (74) Si vis itaque facultatem tibi esse haec omnia exsequendi, et sub his in spirituali coenobii certamine ad finem usque perseverare, necessaria tibi ad custodiam in coetu fratrum fuerint, ea quae David ait: « Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut homo non audiens et non habens in ore suo redargutiones ». Quotiescunque igitur aliqua videris aliena ab aedificatione et utilitate, esto quasi caecus; et si qua audieris his similia, fias quasi surdus et mutus, et non habens in ore tuo redargutiones. Neque imiteris eos qui infideles, inobsequentes, petulantes, scurriles, contumeliosi sunt: sed quasi mutus et non audiens haec praetermittas. Si quis tibi increpationes, opprobria, contumelias inferat, immotus esto quasi frenatus, et quasi mutus: hunc tibi Psalmi versum assiduo repete: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me; obmutui et humiliatus sum ». Ad haec et illud quartum ante omnia meditare; et observa quod tria ista

(73) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 40.

(74) *Ibid.* c. 41.

superius dicta ornare poterit; ut scilicet te stultum et insipientem, juxta Apostoli præceptum ⁴⁷, in hoc sæculo efficias, ut sis sapiens; videlicet nihil dijudicans aut dubitans in quibuscunq; tibi mandatis, simplicitate nempe et fide obedientiæ instructus. Inter sancta omnia id solummodo sanctum, illud sapiens, illud utile credas, quod a Patre tuo jussum tibi fuerit. Hoc proposito si cor tuum firma-veris, poteris ad finem usque Christi jugum obedientiæ sustinere, et nulla ex diaboli tentationibus et artibus excutere te poterit ex scientia vitæ. (75) Patientiam vero tuam, humilitatem, æquanimitatem ne exspectaveris ex aliorum virtute statuere; si videlicet nemo te stimulet, nemo despiciat, nemo dedecore afficiat: quod sane neque virtutis tuæ argumentum est, nec in tua est facultate: sed si opprobria, contumelias, contemptus libenter feras; id enim tui est arbitrii. (76) Ut igitur quæ fusius supra diximus, jam **317** compendio dicamus, ut eorum facilius memineris, audi rursus qui poteris per ordinem ad perfectionem pervenire. Principium salutis nostræ timor est Dei: ex eo gignitur bona obedientia: hinc oritur subjectio et contemptus rerum mundi: ex hac humilitate nascitur propriarum voluntatum mortificatio: ex propriarum voluntatum mortificatione, exsiccantur voluptatum radices: his autem omnes animæ imperfectiones eliminantur, quarum expulsionem crescunt fructumque ferunt virtutes. Ex virtutum incremento gignitur puritas cordis: puritatem cordis consequitur apostolica perfectio, gratia et auxilio Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

δὲ καθαρῶτις τῆς καρδίας ἡ ἀποστολικὴ τελειότης Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD EUMDEM CASTOREM DE OCTO MALITIÆ COGITATIONIBUS.

1. (77) Cum prius de constitutione cœnobiorum verba fecerimus, vestris freti orationibus, jam scribere aggredimur de octo malitiæ cogitationibus, edacitate scilicet, fornicatione, avaritia, ira, tristitia, pigritia, vana gloria et superbia. Primum itaque de abstinentia dicetur a nobis, quæ edacitati opposita est: agemus item de jejuniorum modo, de qualitate et quantitate alimentorum. (78) Et hæc non ex nobis ipsis dicturi sumus; sed ea quæ accepimus a sanctis Patribus nostris. Illi itaque non unam jejunii regulam, neque unum comestionis modum, neque eandem ipsam omnibus mensuram tradidere, quia non omnes ejusdem sunt roboris, vel ætatis, et quia alii infirmitate corporis laborant, alii delicatiore sunt corpore. Unum autem omnibus tradidere scopum, ut fugiant crapulam, et ventris saturitatem aversentur: ac experimento

⁴⁷ I Cor. iii, 18.

(75) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 42.

(76) *Ibid.* c. 43.

ταῦτα τὰ ἀνωτέρω εἰρημμένα τρία κοσμηῆσαι δύναται. τὸ μωρὸν καὶ ἄφρονα ἑαυτὸν, κατὰ τὸ Ἀποστόλου παράγγελμα, ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι ποιῆσαι, ἵνα γένη σοφὸς, δηλονότι μηδὲν διακρίνων ἢ διατάζων ἐν οἷς ἂν προσταχθῆς, ἀπλότητος καὶ πίστεως τὴν ὑπακοὴν ποιῶν. Ἐκεῖνο μόνον ἄγιον τῶν ἁγίων λογιζόμενος, καὶ σοφὸν, καὶ συμφέρον πιστεύων, τὸ ὑπὸ τοῦ σοῦ Πατρὸς προσταχθέν σοι. Τοιαύτη γὰρ διαθέσει ἀφωλιζόμενος τὴν σὴν καρδίαν, δυνήσῃ ἕως τέλους ὑπομεῖναι τὸν Χριστοῦ ζυγὸν τῆς ὑποταγῆς, καὶ οὐδέν σε τῶν τοῦ διαβόλου πειρατηρίων καὶ τεχνασμάτων δυνήσεται σαλευῖσαι ἐκ τῆς ἐπιστήμης τοῦ βίου. Καὶ τὴν ὑπομονὴν δὲ, καὶ τὴν ταπεινώσιν, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν σὴν, μὴ ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῆς προσδόκα κατορθοῦσαι· οἷον ἐάν ὑπ' οὐδενὸς παροξύνῃ, ἢ οὐκ ἐξουδενώσῃ, ἢ οὐκ ἀτιμάξῃ, ὅπερ οὐτε τῆς σῆς ἀρετῆς ἐστὶ δείγμα, οὐτε ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κεῖται· ἀλλ' ὅταν λοιδορούμενος, ἢ ἀτιμαζόμενος, ἢ ἐξουδενούμενος πρῶως φέρῃς· τοῦτο γὰρ ἐν τῇ σῇ προαιρέσει κεῖται. Ἰναίτοιῦν αὐτὰ πάντα, ἅπερ πλαυτέρον εἰρήκαμεν, συναθροίσαντες, τί ποτε σύντομον εἶπωμεν πρὸς τὸ εὐκόλως τὴν σὴν διάνοιαν τούτων μνημονεύειν, ἄκουε πάλιν, πῶς κατὰ τάξιν δυνήσῃ ἐπιθῆναι τῆς τελειότητος. Ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἐκ τούτου γεννᾶται ἀγαθὴ ὑπακοή, ἐξ ἧς τίκτεται ἡ ὑποταγή, καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων· ἐκ δὲ ταύτης τῆς ταπεινώσεως γεννᾶται τῶν ἰδίων θελημάτων ἡ νέκρωσις· ἐκ δὲ τῆς τῶν θελημάτων νεκρώσεως αἱ τῶν ἡδονῶν βίβαι μαραινόμεναι· ἐκ δὲ τούτων πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς ψυχῆς ἀποβάλλονται· τῇ δὲ ἀποβολῇ τούτων, αἱ ἀρεταὶ ἀβύσσου, καὶ καρποφοροῦσι· τῇ δὲ ἀυξήσει τῶν ἀρετῶν ἡ καθαρότης τῆς καρδίας προσγίνεται· ταῖς

ἐπακολουθεῖ χάριτι καὶ συνεργείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΛΟΓΙΣΜΩΝ.

1. Πρώην τὸν περὶ διατυπώσεως λόγον τῶν κοινῶν συντάξαντες, πάλιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ταῖς ὑμέτεραις εὐχαῖς θαρβήσαντες, ἐπεχειρήσαμεν γράψαι περὶ τῶν ὀκτῶ τῆς κακίας λογισμῶν· γαστριμαργίας, φημί καὶ πορνείας, φιλαργυρίας καὶ ὀργῆς, λύπης καὶ ἀκηδίας, κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας. Προηγουμένως τοῖνον περὶ ἐγκρατείας γαστρὸς ἡμῖν λεχθήσεται, τῆς ἀντικειμένης τῇ γαστριμαργίᾳ· τοῦ τε τρόπου τῶν νηστειῶν, καὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν βρωμάτων. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐροῦμεν, ἀλλ' ἅπερ παρελήφαμεν παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων. Ἐκεῖνοι τοῖνον οὐκ ἕνα κανόνα νηστείας, οὐδὲ ἕνα τρόπον τῆς τῶν βρωμάτων μεταλήψεως, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον πᾶσι μεταδίδασσι, διὰ τὸ μηδὲ πάντας τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχειν, ἢ διὰ ἡλικίαν, ἢ δι' ἀσθένειαν, ἢ διὰ ἐξιν ἀστειοτέρου σώματος. Ἐνα δὲ σκοπὸν πᾶσι παραδεδώκασι, φεύγειν τὴν πλησμο-

(77) Cassian. *Institut.* lib. v, c. 1, et seq.

(78) *Ibid.* c. 5.

νήν, καὶ ἀποστρέφουσαι τὴν χορτασίαν τῆς γαστροῦ· τὴν δὲ καθημερινὴν νηστείαν ἐδοκίμασαν ὡφελιμωτέραν εἶναι, καὶ συμβαλλομένην εἶναι πρὸς καθαρότητα, πλεον τῆς ἐν τρισὶν ἢ τέταρσιν, ἢ καὶ ἕως ἐβδομάδος ἐλκομένης νηστείας. Καὶ γὰρ φασ: τὸν ἀμέτρως ἐπεκτεινόμενον τῆ νηστείᾳ ὑπὲρ μέτρον πολυλάκτι τῆ τροφῆ κεχρησθαι, ὡς ἐκ τούτου ποτὲ μὲν τῆ ὑπερβολῆ τῆς ἀσιτίας ἀτονεῖν τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας ὀκνηρότερον γίνεσθαι· ποτὲ δὲ, τῷ πλήθει τῶν τροφῶν βαρυνόμενον, ἀκηδῖαν καὶ χαύνωσιν ἐμποιεῖν τῆ ψυχῆ. Καὶ πάλιν οὐ πᾶσιν ἀρμόδιον εἶναι τὴν τῶν λαχάνων μετάλγησιν, οὐδὲ πᾶσι τὴν τῶν ὀσπρίων, οὐδὲ πάντας δύνασθαι τῆ τοῦ ξηροῦ ἄρτου κεχρησθαι τροφῆ· καὶ πάλιν τὸν μὲν φησι δύο λίτρας ἐσθίοντα ἄρτου ἀκμὴν πεινᾶν, ἄλλον δὲ ἐσθίοντα λίτραν, ἢ ἕξ οὔγγιας χορτάζεσθαι. Πᾶσιν οὖν, ὡς εἴρηται, ἓνα σκοπὸν ἐγκρατείας παραδεδώκασι, τὸ μὴ ἀπατάσθαι χορτασίᾳ κοιλίας, μηδὲ ἐξέλκεσθαι: τῆ τοῦ λάρυγγος ἡδονῆ. Οὐδὲ γὰρ ἡ διαφορά τῆς ποιότητος ἄλλοι, ἀλλὰ καὶ ἡ ποσότης τοῦ πλήθους τῶν βρωμάτων τὰ πεπυρωμένα βέλη τῆς ἀμαρτίας εἰσὼθεν ἀνάπτειν· οἷας γὰρ δὴποτε τροφῆς πληρουμένη γαστήρ, ἀσιτίας σπέρματα τίχτει. Καὶ πάλιν οὐ μόνον κραιπάλῃ οἴνου, ἀλλὰ καὶ πλησμονῇ ὕδατος, καὶ πασῶν τροφῶν ὑπερβολῆ κεκαρωμένην καὶ νυστάζουσαν ταύτην ἀποτελοῦσι. Τοῖς Σοδομίταις οὐκ οἴνου καὶ διαφόρων βρωμάτων κραιπάλῃ, καταστροφῆς γέγονεν αἰτία, ἀλλ' ἄρτου πλησμονῆ, κατὰ τὸν προφήτην. Ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας οὐκ ἀντίκειται. Ταῦτα οὖν παρεσχόμενος τῷ σώματι ἡ ἀσθένεια ἀπαιτεῖ, οὐχ ἄτερ ἢ ἡδονῆ θέλει. Ἡ τῶν βρωμάτων χρήσις ὅσον ὑπεργῆσαι πρὸς τὸ ζῆν παραλαμβάνεται, οὐχ ὅσον δουλεύουσι ταῖς ἡρμαῖς τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σύμμετρος καὶ μετὰ λόγου τῶν τροφῶν μετάλγησις τῆς ὑγείας φροντίζει τοῦ σώματος, οὐ τὴν ἀγλωσύνην ἀφαιρεῖται. Ὁρὸς ἐγκρατείας καὶ κανῶν παραδεδομένος ὑπὸ τῶν ἀγίων Πατέρων ἀκριδῆς οὗτός ἐστι, τὸ εἶναι τῆς ὀρέξεως ἐγκειμένης, τῆς τροφῆς ἀπέχεσθαι τὸν ἐσθίοντα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ εἶπεν· « Τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσθε εἰς ἐπιθυμίαν, » οὐ τὴν ἀναγκαίαν τῆς ζωῆς κυβέρνησιν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ τὴν φιλήδονον ἐπιμέλειαν ἀπηγόρευσεν. Ἄλλως τε καὶ πρὸς καθαρότητα τελείαν τῆς ψυχῆς μόνῃ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων οὐκ ἰσχύει, εἰ μὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ συνδράμωσι. Τοιγαροῦν ἡ ταπεινῶσις διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἔργου καὶ τῆς τοῦ σώματος καταπονήσεως, μεγάλη ἡμῖν συμβάλλεται. Ἡ ἀποχὴ τῆς φιλαργυρίας οὐ μόνον τὸ μὴ ἔχειν χρήματα, ἀλλὰ μηδὲ ἐπιθυμεῖν κερτῆσθαι. Πρὸς καθαρότητα τὴν ψυχὴν ὁδηγεῖ τῆς ὀργῆς ἢ ἀποχῆ, τῆς λύπης, τῆς κενοδοξίας, τῆς ὑπερηφανίας. Ταῦτα πάντα τὴν καθολικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἀπεργάζεται. Τὴν δὲ διὰ σωφροσύνης μερικτὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἐξαιρέτως ἐγκράτεια

A comprobatum dixerunt utilius esse quotidianum jejunium, atque ad puritatem magis conferre, quam si ad tres vel quatuor dies, aut ad hebdomadam usque jejunium protrahatur. Aiunt enim eum qui immoderate jejunium protrahit, ultra mesuram sæpe cibo uti; ita ut hinc sæpe accidat ut aliquando quidem ex nimia abstinentia in languorem corpus incidat, et ad spiritalia ministeria segnius evadat; aliquando contra multitudine alimentorum oneratum, pigritiam molliemque animi ingeneret. Rursum non omnibus competere olerum usum, non omnibus item leguminum, non posse omnibus sicci panis alimentum sufficere: item esse qui manducatis panis duabus libris adhuc esuriant, alios qui una libra, imo sex uncis satientur. B Omnibus itaque, ut dictum est, unum abstinentiæ scopum tradiderunt, ut non decipiantur saturitate ventris, neque trahantur gulæ voluptate. Non solum enim qualitatis differentia, sed etiam magna ciborum quantitas, ignita peccati tela solet accendere. (79) Quocumque enim cibo venter impleatur, libidinis semina gignit. Ac rursum non vini solum crapula, sed etiam aquæ plenitudo, ac quorumlibet ciborum redundantia, hominem aggravant, ac torpentem dormitantemque reddunt. Sodomitis non vini, non variorum ciborum crapula subversionis causa fuit, sed panis saturitas, juxta prophetam ⁸⁰. (80) Infirmitas corporis puritati cordis non aversatur. Ea itaque corpori tribuas quæ infirmitas ejus postulat, non quæ voluptas expetit. C Ciborum usus adhibetur quantum ad vitam fovendam necessarius est, non ut impetui concupiscentiæ serviatur. Moderata et rationalis cibi sumptio sanitatem corporis conciliat, nec sanctitatem aufert. (81) Hæc norma et regula est abstinentiæ accurata, a sanctis Patribus tradita, ut instante adhuc appetitu, cibi sumendi finem faciat qui comedit. Et Apostolus dum ait: « Carnis curam ne feceritis in desiderio ⁸²; » non **318** sollicitudinem vitæ necessariam prohibuit, sed curam vetuit fovendæ voluptatis. (82) Cæterum ad perfectam animæ puritatem, sola ciborum abstinentia non sufficit, nisi concurrant cæteræ virtutes. Humilitas itaque per obedientiam in opere, et per afflictionem corporis magna nobis confert bona. Illud est avaritiæ expertem esse, non modo pecunias non habere, sed ne concupiscere quidem illarum possessionem. Animam ad puritatem adducit cohibitio iræ, tristitiæ, vanæ gloriæ, superbiæ. Hæc omnia universam animæ puritatem efficiunt. Puritatem autem illam animæ peculiarem, quæ per temperantiam obtinetur, abstinentia in primis et jejunium efficiunt. Impossibile quippe est eum qui satur ventre est, animo decertare adversus spiritum fornicationis.

⁸³ Ezech. xvi, 49. ⁸⁰ Rom. xiii, 14.

(79) Cassian. Institut. lib. v, c. 6.

(80) Ibid. c. 7.

(81) Ibid. c. 8.

(82) Ibid. c. 9.

(83) Primum itaque nobis sit certamen, ut ventri im-
peremus, corpusque in servitutem deducamus : non
modo per jejunium, sed etiam per vigiliis, laborem,
lectionem, item animo concipiendo gehennæ timo-
rem, et desiderium regni caelorum.

κόπου, καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τοῦ συνάγειν τὴν καρδίαν εἰς τὸν φόβον τῆς γεέννης, καὶ εἰς τὸν πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

2. (84) Secundum nobis est certamen adversus spiritum fornicationis et concupiscentiam carnis, quæ concupiscentia a primæva ætate molestiam homini creare incipit. Magnum illud graveque certamen, duplici constans lucta; duplex enim est, cum in corpore et in anima committatur. Quapropter duplici oportet cum illo pugna confligere. Neque enim corporale jejunium satis est ad perfectæ temperantiæ possessionem et ad veram castitatem, nisi adsit oratio ad Deum assidua, frequens divinarum Scripturarum meditatio, labor et opus manuum, quæ instabiles animæ impetus comprimere possunt, atque illam ex obscenis cogitationibus revocare. Ad id præsertim confert animæ humilitas, citra quam nec fornicationem, nec cæteras passiones valebit quispiam superare. (85) Cumprimis itaque oportet omni custodia cor servare a sordidis cogitationibus ⁸⁸. Ex eo namque prodeunt, juxta Domini vocem, cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes et cætera ⁸⁹. Jejunium quippe non modo ad afflictionem corporis injunctum nobis est, sed etiam ad temperantiam mentis, ne, ciborum multitudine obtenebrata, non possit cavere a cogitationibus. Oportet igitur non solum jejunio corporali omnem curam impendere, sed etiam attentioni ad cogitationes, et spirituali meditationi, citra quas impossibile est ad cacumen veræ castitatis et puritatis ascendere. Convenit igitur, juxta Domini vocem, nos interiora calicis et paropsidis mundare, ut sint exteriora munda ⁹⁰. Quapropter si cura sit nobis, juxta Apostolum ⁹¹, legitime certandi, et coronam accipiendi, devicto impuro fornicationis spiritu; ne nostris viribus, ne nostræ ascési confidamus, sed opitulationi Domini Dei. Nullus enim homini finis certaminis cum ejusmodi dæmone, donec revera credat se, non suo studio aut labore, sed Dei impulsu et auxilio ab hujusmodi morbo liberari, et ad summum castitatis fastigium ascendere. (86) Enimvero supra naturam res est, et aliquo modo extra corpus existit, qui stimulos carnis ejusque voluptates calcavit. Quare impossibile est hominem suis, ut ita dicam, pennis ad hoc cacumen et ad bravium sanctitatis advolare, angelorumque imitationem effici, nisi illum gratia Dei ex terra et cœno educat. Nulla enim virtute homines carne illigati cœlestibus angelis similiore efficiuntur, quam temperantia: per eam enim, dum adhuc in terra degunt, habent, juxta Apostolum, conversationem in

A καὶ νηστεία κατορθοῖ. Ἀδύνατον γὰρ τὸν τὴν γαστέρα κεχοροσεμένον πολεμῆσαι κατὰ διάνοιαν τῷ πνεύματι τῆς πορνείας. Τοιγαροῦν πρῶτος ἔστω ἡμῖν ἀγὼν τὸ κρατεῖν γαστρὸς, καὶ δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα, οὐ μόνον διὰ νηστείας, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγρυπτίας, καὶ

2. Δεύτερος ἔστιν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς, ἥτις ἐπιθυμία ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρχεται παρενοχλεῖν τῷ ἀνθρώπῳ. Μέγας οὗτος ὁ ἀγὼν καὶ χαλεπός, καὶ διπλῆν ἔχων τὴν πάλην· διότι οὗτος διπλοῦς καθέστηκεν, ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ σώματι συνιστάμενος. Καὶ τοῦτου χάριν διπλῆν χρῆ κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν πάλην ἀναδέξασθαι. Ὅστε γὰρ ἰκανὴ ὑπάρχει μόνη ἡ σωματικὴ νηστεία πρὸς κτήσιν τῆς τελείας σωζοσύνης, καὶ ἀληθοῦς ἀγνείας, εἰ μὴ καὶ εὐχή πρὸς Θεὸν ἐκτελής, καὶ κοινὴ τῶν θείων Γραφῶν μελέτη, καὶ κάματος καὶ ἔργον χειρῶν, ἅπερ δύνανται τὰς ἀστάτους ὁρμάς τῆς ψυχῆς συστέλλειν, καὶ ἐκ τῶν αἰσχυρῶν φαντασιῶν ἀνακαλεῖσθαι αὐτήν· πρὸ δὲ πάντων συμβάλλεται ἀπακείνωσις ψυχῆς, ἥς χωρὶς οὐδὲ πορνείας, οὐδὲ τῶν ἄλλων παθῶν δυνήσεται τις περιγενέσθαι. Προηγούμενος τοίνυν χρῆ πάση φυλακῇ τηρεῖν τὴν καρδίαν ἀπὸ λογισμῶν ρυπαρῶν. Ἐκ γὰρ ταύτης προεξέρχονται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ γὰρ ἡ νηστεία οὐ μόνον πρὸς κακουχίαν τοῦ σώματος ἡμῖν προστέτακται, ἀλλὰ καὶ πρὸς νῆψιν τοῦ νοῦς, ἵνα μὴ, τῷ πλήθει τῶν βρωμάτων σκοτισθεῖς, ἀδυνατήσῃ πρὸς τὴν τῶν λογισμῶν παραφυλακὴν. Χρῆ τοίνυν μὴ μόνον ἐν τῇ σωματικῇ νηστείᾳ τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσοχῇ τῶν λογισμῶν, καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ μελέτῃ, ὧν χωρὶς ἀδύνατον πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς ἀγνείας καὶ καθαρότητος ἀνελθεῖν. Προσῆκει τοίνυν ἡμᾶς καθαρίζειν πρότερον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, τὸ ἔνδον τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς καθαρὸν. Διὰ δὴ τοῦτο, εἰ ἔστιν ἡμῖν σπουδὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νομίμως ἀθλῆσαι, καὶ στεφανωθῆναι, νικῆσαντας τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς πορνείας, μὴ τῇ ἡμετέρᾳ δυνάμει ἢ ἀσκήσει θαρρῆσωμεν, ἀλλὰ τῇ βοηθείᾳ τοῦ δεσπότου Θεοῦ. Οὐ παύεται γὰρ ὁ ἄνθρωπος πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦτου, ἕως οὗ ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσῃ, ὅτι οὐκ ἰδίᾳ σπουδῇ ἢ καμάτῳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ καὶ βοηθείᾳ ἀπαλλάσσεται ταύτης τῆς νόσου, καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀγνείας ἀνέρχεται. Καὶ γὰρ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ τρέπον τινὰ ἔξω τοῦ σώματος γίνεται, ὃ τοὺς ἐρεθισμοὺς τῆς σαρκὸς καὶ τὰς ἡδονὰς ταύτης καταπατήσας. Καὶ τοῦτου χάριν ἀδύνατον ἐστὶν ἀνθρώπων τοῖς περὶ, ἐν' οὕτως εἶπω, πρὸς τὸ ὕψος τοῦτο καὶ εὐράνιον βραβεῖον τῆς ἀγιοσύνης ἀναπτῆναι, καὶ μιμητὴν ἀγγέλων γενέσθαι· εἰ μὴ χάρις Θεοῦ τοῦτον ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοῦ βορβόρου ἀναγάγοι. Οὐδεμιᾶ γὰρ ἀρετῇ

⁸⁸ Prov. iv, 25. ⁸⁹ Matth. xv, 19. ⁹⁰ Matth. xxiii, 26. ⁹¹ II Tim. ii, 5.

(84) Cassian. *Institut.* l. vi, c. 1.
(85) *Ibid.* c. 2.

(86) *Ibid.* c. 6.

μᾶλλον οἱ σαρκὶ συνδεδεμένοι ἄνθρωποι τοῖς οὐρα-
νίοις ἀγγέλοις συνομοιοῦνται, ὡς τῇ σωφροσύνῃ διὰ
ταύτης γὰρ, ἔτι ἐν τῇ γῆ διάγοντες, ἔχουσι, κατὰ τὸν
Ἀπόστολον, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. Δείγμα δὲ τοῦ
τὴν ἀρετὴν ταύτην κεκτήσθαι ἡμᾶς, τὸ μηδὲ μιᾶς εἰκόνι
αἰσχρᾶς φαντασίας ἐν τοῖς ὕπνοις τὴν ψυχὴν προστρέ-
χειν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ λογιζέται ἁμαρτία ἡ τοιαύτη κίνη-
σις, ὅμως τεκμήριον ὑπάρχει τοῦ νοσεῖν τὴν ψυχὴν,
καὶ μήπω τοῦ πάθους ἀπηλλάχθαι. Καὶ τούτου χάριν
τὰς συμβαινούσας ἡμῖν ἐν τοῖς ὕπνοις αἰσχρὰς φαν-
τασίας ἐλεγχον εἶναι τῆς προλαβούσης ῥαθυμίας καὶ
τῆς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας πιστεύειν ὀφείλομεν, ἐν τοῖς
ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς ἀποκεκρυμμένην νόσον φανε-
ροποιούσης τῆς γινομένης ῥύσεως ἐν τῇ τοῦ ὕπνου
ἀνέσει. Διὸ καὶ ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν ἐν τοῖς ἀποκρύ-
φοις τῆς ψυχῆς τὸ φάρμακον ἐναπέθετο, ἐνθα καὶ
τὰς αἰτίας τῆς νόσου ὑπάρχειν ἐγίνωσκε, φάσκων·
« Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν
ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· » οὐ το-
σοῦτον τοὺς πορνικοὺς καὶ περιεργούς ὀφθαλμοὺς
διορθοῦμενος, ὅσον τὴν ἐνδον ἐνδρυμένην ψυχὴν, ἥτις
τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσιν ἐπ' ἀγαθῶ ὀφθαλμοῖς κακῶς
κέρχεται· τούτου χάριν καὶ ἡ σοφὴ παροιμία οὐ λέγει,
Πάση φυλακῇ τήρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ, « Πάση
φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν· » ἐκεῖνη μάλιστα ἐπι-
θεῖσα τὴν ἱατρείαν τῆς φυλακῆς, τῇ κεκρημένη τοῖς
ὀφθαλμοῖς εἰς ἄ βούλεται. Τοιγαροῦν αὐτὴ ἔστω τῆς
καθάρσεως ἡμῶν πρώτη φυλακὴ, ἵνα, ὅτε τῇ ἡμε-
τέρᾳ διανοίᾳ μνήμη γυναικὸς γένηται ἀναδοθεῖσα διὰ
τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, εἰ τύχοι μητρὸς, ἢ ἀδελ-
φῆς, ἢ ἄλλων γυναικῶν εὐλαθῶν, ταχέως αὐτὴν ἐκ
τῆς ἡμετέρας καρδίας ἐκβάλωμεν· ἵνα μὴ, ἐπιπολὺ
διατριβόντων ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ὁ τῶν κακῶν
ἀπατεῶν ἐκ τούτων τῶν προσώπων κατακυλίση καὶ
κατακρημνίσῃ τὴν διάνοιαν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐπιβλα-
βεῖς ἐνθυμήσεις, καθὼς καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν
πρώτον δοθεῖσα ἐντολὴ κελεύει, τρεῖν τὴν κεφαλὴν
τοῦ ὄψεως, τουτέστι τοῦ βλαβεροῦ λογισμοῦ τὴν ἀρ-
χὴν, δι' οὐπερ ἔρπειν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἐπι-
χειρεῖ· ἵνα μὴ τῇ τῆς κεφαλῆς παραδοχῇ, ἥτις ἐστὶν
ἡ προσβολὴ τοῦ λογισμοῦ, τὸ λοιπὸν τοῦ ὄψεως σῶμα,
τουτέστι τῆς ἡδονῆς τὴν καταθεσιν, παραδεξώμεθα,
καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν κατ-
ενέγκῃ τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ προσήκει, κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον, εἰς τὰς πρῶτας ἀποκτενεῖν πάντας τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς, τουτέστι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως δια-
κρίνειν, καὶ ἐξολοθρεῖν τοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμοὺς
ἐκ τῆς γῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ καρδία, κατὰ τὴν τοῦ Κυ-
ρίου φωνήν· καὶ ὡς ἔτι νῆπιόι εἰσιν οἱ υἱοὶ Βαβυ-
λώνης, ἦγγον οἱ πονηροὶ λογισμοί, τούτους ἐδαφίσειν,
καὶ συντρίβειν πρὸς τὴν πέτραν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χρι-
στός. Ἐὰν γὰρ διὰ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως
ἀνδρυνθῶσιν, οὐκ ἄνευ μεγάλου στεναγμοῦ καὶ κα-
μάτου κινήθουσιν. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους ἀπὸ
τῆς θείας Γραφῆς καλὸν καὶ λόγον ἀγίον Πατέρων

caelis⁸⁷. (87) Illud autem est: virtutis hujusce a no-
bis acquisitæ indicium: si nulla obscenæ phan-
tasiæ imago dormientis subeat animum. Etiam si
enim peccatum non reputatur hujusmodi motus,
signum tamen est ægotantis ac nondum passio-
319 tali liberatæ animæ. Quamobrem obscenas illas
phantasias inter dormiendum occurrentes putare
debemus esse præcedentis segnitiei argumentum,
atque nostræ infirmitatis, morbumque in secreto
cordis nostri latentem aperit cessatio somnii exper-
giscentis. (88) Quare animarum medicus in animæ
penetralibus medicinam reposuit, gnarus morbi
causas inibi esse, dum ait: « Qui respicit mulie-
rem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est
eam in corde suo⁸⁸: » non tantum ut lascivos et
B curiosos oculos corrigeret, sed multo magis animam
intus sitam, quæ oculis ad bonum sibi a Deo datis
improbe est usa: quæ causa est cur sapiens pro-
verbium dicat, non, *Omni custodia serva oculos*;
sed, « *Omni custodia serva cor tuum⁸⁹*: » Illi scilicet
maxime custodiae remedium applicat, quæ
oculis arbitrio suo utitur. (89) Itaque hæc sit pur-
gationis nostræ prima custodia; ut cum mentem
nostram mulieris memoria, diabolica operatione,
subierit, etiamsi matris, aut sororis, aut piarum
aliarum mulierum, mature illam ex corde nostro
ejiciamus: ne si in tali cogitatione diutius immo-
remur, seductor ac malorum auctor ille, ex ejus-
modi vultuum phantasia, in obscenas et damnosas
C cogitationes mentem devolvat ac præcipitet; quem-
admodum præcipitur mandato illo Dei ad primum
hominem dato, ut nimirum observaret caput ser-
pentis, id est, principium damnosæ cogitationis,
qua in animam nostram irrepere nititur; ut ne ad-
misso capite, id est, prima cogitationis irruptione,
reliquum serpentis corpus, scilicet consensum
voluptatis, admittamus; atque hinc demum in nefari-
um facinus mentem ille dejiciat: sed par est, uti
scriptum est⁹⁰, in matutino interficere omnes pec-
catores terræ; id est, lumine cognitionis interno-
scere atque disperdere cogitationes ad peccatum
deducentes; ex terra, scilicet ex corde, juxta Do-
mini vocem. Et dum adhuc parvuli sunt filii Baby-
lonis, seu malæ cogitationes; tum eos solo æquare
D atque allidere oportet ad petram⁹¹, quæ est Chri-
stus. Si enim consensu nostro ad virilem perve-
niant ætatem, non citra magnos gemitus et labores
superabuntur. Ad ea autem quæ superius ex Scri-
ptura sacra dicta sunt, adjicienda sanctorum Patrum
dicta. (90) Dictum est itaque a sancto Basilio
Cæsareæ Cappadociæ episcopo: *Mulierem ignoro,*
nec tamen virgo sum; usque adeo exploratum
habuit, non sola corporali temperantia a muliere
virginitatis donum recte possideri; sed multo ma-
gis animæ sanctitate puritateque ac timore Dei ha-

⁸⁷ Philipp. iii, 20. ⁸⁸ Matth. v, 28. ⁸⁹ Prov. iv, 23. ⁹⁰ Psal. c, 8. ⁹¹ Psal. cxxxvi, 9.

(87) Ibid. c. 10.

(88) Ibid. c. 12.

(89) Ibid. c. 13.

(90) Ibid. c. 14.

beri solere. Aiunt item Patres, non posse nos castitatis perfectæ virtutem possidere, nisi prius veram in corde humilitatem possideamus: neque vera cognitione dignos haberi quandiu in animæ penetralibus fornicationis affectus situs erit. Ut autem magnam huiusmodi virtutem ex Apostolo ipso palam faciamus, unam ejus memoremus sententiam, qua loquendi finem faciemus. « Pacem, inquit, sequimini cum omnibus, et sanctimoniam sine qua nemo videbit Dominum ⁴⁹. » Quod enim ea de re loquatur, propalam est ex iis quæ subjunxit, cum ait: « Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau ⁵⁰. » Quanto itaque magis celestis et angelica est virtus castitatis, tanto gravioribus ab inimico insidiis oppugnatur. Quamobrem curare debemus non modo ut corporis temperantiam servemus, sed etiam contritionem cordis, ac frequentes cum gemitibus orationes fundamus; ita ut nostræ carnis fornicax, quam rex Babylonius stimulis concupiscentiæ quotidie accendit, rore præsentis sancti Spiritus extinguatur. Ad hæc maximum nobis telum adversus ejusmodi hostem suppetit, vigiliæ scilicet in Deo servatæ. Quemadmodum enim castitas et diurna custodia nocturnam **320** præparant sanctitatem; ita nocturnæ in Deo vigiliæ diurnam....

ἦν ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς τοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐρεθισμαῖς καθ' ἑκάστην ἀνάπτει, τῇ δρόσῳ τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσβεσθῆναι. Πρὸς δὲ τούτοις μέγιστον ἡμῖν ὕπλον πρὸς τὸν πολέμιον τοῦτον καθέστηκεν ἡ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀγνεία, καὶ ἡ παραφυλακὴ τῆς ἡμέρας τὴν νυκτερινὴν παρασκευάζουσιν ἀγιοσύνην, οὕτως ἡ νυκτερινὴ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία τὴν ἡμερινὴν τῆ...

3. (91) Tertium nobis est certamen contra spiritum avaritiæ: extraneum est huiusmodi bellum, ac extra naturam esse deprehenditur, atque incredulitatis occasione monacho contingit. Enimvero aliorum affectuum stimuli, iræ scilicet et concupiscentiæ, ex corpore occasionem habere videntur, ac quodammodo insiti sunt, et ex nativitate principium habent: quæ causa est ut nonnisi diutino tempore superentur. Avaritiæ autem morbus extrinsecus adveniens facilius excindi potest, dum adsit cura et animi attentio. At si negligatur, perniciosior aliis affectibus est, atque execrandus evadit: nam radix omnium malorum est juxta Apostolum ⁵¹. Verum hac ratione ista consideremus. (92) Naturales corporis motus non solum in pueris conspiciuntur, in quibus nondum est discretio boni et mali, sed etiam, inquam, minimis et lactentibus infantibus, qui, cum carnalis voluptatis ne vestigium quidem habeant, in carne tamen motus exhibent. Iræ similiter stimulus in infantibus comparet, ubi illos adversus eos qui sibi molestiam creant commotos cernimus. Hæc porro dico, non quo naturæ ut peccati causæ conviciet, absit! sed ut ostendam, tametsi ira et concupiscentia homini a creatore Deo ad bonum collatæ sunt, videri tamen eum quodammodo ex corporis natura in ea quæ

ἐπιμνησθῆναι δὴ. Εἰρῆται τοίνυν τῷ ἁγίῳ Βασιλεῖ τῷ ἐπισκόπῳ Καισαρείας Καππαδοκίας· Καὶ γυναῖκα ἀγνοῶ, καὶ παρθένος οὐκ εἶμι· τοσοῦτον ἐγίνωσκε μὴ ἐν τῇ σωματικῇ μόνῃ ἀποχῇ τῆς γυναικὸς τὸ δῶρον τῆς παρθενίας κατορθοῦσθαι, ὅσον τῇ τῆς ψυχῆς ἀγιοσύνῃ καὶ καθαρότητι ἢ τῷ φόβῳ Θεοῦ κατορθοῦσθαι πέφυκε. Λέγουσι δὲ καὶ τοῦτο οἱ Πατέρες, μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγνείας τελείας κτήσασθαι, εἰ μὴ πρότερον ἀληθινὴν ταπεινοφροσύνην ἐν τῇ καρδίᾳ κτησώμεθα· οὐτε δὲ γνώσεως ἀληθοῦς καταξιοθῆναι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς τὸ πάθος τῆς πορνείας ἐγκαθέζεται. Ἴνα δὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δεῖξωμεν, μιᾶς αὐτοῦ ἐπιμνησθέντες λέξεις, καταπαύσωμεν τὸν λόγον. « Εἰρήνην, φησὶ, διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἀγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. » Ὅτι γὰρ περὶ τοῦτου λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπήγαγεν, εἰπὼν· « Μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος εἴς Ἡσαῦ. » Ὅσον τοίνυν οὐράνιον, καὶ ἀγγελικὸν ὑπάρχει τὸ κατόρθωμα τῆς ἀγιοσύνης, τοσοῦτον βαρυτέρας παρὰ τῶν ἀντιπάλων ἐπιβουλαῖς πολεμεῖται. Καὶ τοῦτου χάριν σπουδάζειν ὀφειλομένον οὐ μόνον ἐγκράτειαν σώματος ἀσκεῖν, ἀλλὰ καὶ συντριβὴν καρδίας, καὶ πυκνάς προσευχάς μετὰ στεναγμῶν· ὥστε τὴν κάμινον τῆς ἡμετέρας σαρκὸς,

3. Τρίτος ἐστὶν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς φιλαργυρίας· ξένος οὗτος ὁ πόλεμος, καὶ ἐξωθεν τῆς φύσεως γνωριζόμενος, ἐξ ἀπιστίας τῷ μοναχῷ τὴν ἀφορμὴν ἐνρίσκων. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας, οἱ ἐρεθισμοὶ ἐκ τοῦ σώματος δοκοῦσιν ἔχειν τὰς ἀφορμάς, καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἐμφυτα, καὶ ἀπὸ γενέσεως ἔχοντα τὴν ἀρχὴν· ὅθεν καὶ διὰ μακροῦ χρόνου νικῶνται. Ἡ δὲ τῆς φιλαργυρίας νόσος ἐξωθεν ἐπερχομένη εὐχερέστερον ἐκπίπτεισθαι δύναται, εἰ ἐπιμελείας τύχοι καὶ προσοχῆς· ἀμεληθεῖσα δὲ ὀλεθρωτέρα τῶν ἄλλων παθῶν καὶ συναπόβλητος γίνεται· ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σκοπήσωμεν δὲ οὕτω. Τοῦ σώματος αἱ φυσικαὶ κινήσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς παισὶ θεωροῦνται, ἐν οἷς οὕτω διάγνωσις ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βραχυτάτοις καὶ γαλοουχομένοις νηπίοις, ἅτινα, μὲν δὲ ἴχνος ἔχοντες σαρκικῆς ἡδονῆς, ὁμως ἐν τῇ σαρκὶ σημαίνουσι κινήσιν. Ὅμοίως καὶ τοῦ θυμοῦ τὸ κέντρον ἐν τοῖς νηπίοις θεωρεῖται, ὅταν συγκινοῦμενα ταῦτα πρὸς τοῦς λελυπηκότας ὀρώμεν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὴν φύσιν κακίζων, ὡς ἀμαρτίας αἰτίαν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δείξω, ὅτι θυμὸς μὲν καὶ ἐπιθυμία, εἰ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ συνεξέχθησαν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὖν γὰρ δοκεῖ πως ἐκ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ παρὰ φύσιν διὰ βλάβης ἐκπίπτειν.

⁴⁹ Hebr. xii, 14. ⁵⁰ ibid. 16. ⁵¹ I Tim. vi, 10.

(91) Cassian. *Institut.* l. vii, c. 1, 2.

(92) *Ibid.* c. 3.

Καὶ γὰρ ἡ τοῦ σώματος κίνησις πρὸς τεκνογονίαν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους διαμονῆς, οὐ πρὸς πορνείαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐδόθη· καὶ ἡ τοῦ θυμοῦ κίνησις σωτηριωδῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται, ὥστε θυμοῦσθαι κατὰ τῆς ἀμαρτίας, οὐ μὴν πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐκθηριοῦσθαι. Οὐ τοίνυν, εἰ κακῶς ταύταις κεχρήμεθα, ἀμαρτωλῶς ἢ φύσις, ἢ τὸν πλάττην αἰτιασώμεθα, ὡσπερ οὐδὲ τὸν δεδιωκότα σίδηρον πρὸς ἀναγκαίαν καὶ λυσιτελεῖν χρεῖαν, εἰ ὁ δεξάμενος πρὸς φόνων ὑπηρεσίαν τοῦτω ἐχρήσατο. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν κινήσεων τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ μόνης κακίας καὶ διεφθαρμένης προαιρέσεως. Αὕτη γὰρ ἡ νόσος, ὅταν χλιαρὰν καὶ ἄπιστον ἐν ἀρχῇ τῆς ἀποταγῆς εὐρὴ ψυχὴν, δικαίως τινὰς καὶ τὸ δοκεῖν εὐλόγους προφάσεις ὑποβάλλει πρὸς τὸ κατασχεῖν τίποτε ὧν κέκτηται· ὑπογράφει γὰρ κατὰ διάνοιαν τῷ μοναχῷ γῆρας μακρὸν, καὶ ἀσθενείαν σώματος, καὶ ὅτι αἱ διδόμεναι χρεῖαι ἐκ τοῦ κοινοβίου οὐκ εἰσὶν ἱκαναὶ πρὸς παραμυθίαν· οὐ λέγω ἀσθενοῦντι, ἀλλ' οὐδὲ ὑγιαίνοντι· καὶ ὅτι ἐνταῦθα οὐ γίνεται κατ' ἀξίαν φρονεῖς τοῖς ἀσθενοῦσιν, ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἡμελημένη, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἔχει ἀποκεκρυμμένον χρυσίον, ἀθλίως ἀπολείπεται. Τελευταῖον δὲ ὑποβάλλει μὴ δύνασθαι μένειν ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ μοναστηρίῳ διὰ τὴν βαρύτητα τῶν ἔργων καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀκριβείαν. Καὶ ὅτε ταῖς τοιαύταις ἐνθυμήσεσιν ἀποπλανήσῃ τὴν διάνοιαν, πρὸς τὸ κἂν ἐν δηνάριον κατασχεῖν, τὸ τῆνικαῦτα παῖθει αὐτὸν καὶ ἐργόχειρον λάθρα τοῦ ἀδδᾶ μαθεῖν, ἐξ οὗ δυνήσεται τὸ περισπούδαστον αὐτῷ ἀργύριον αὐξῆσαι· καὶ λοιπὸν ἐλπίσιν ἀδήλοισ ἀπαταῖ τὸν ἀθλίον, ὑποβάλλων αὐτῷ τὸ ἐκ τοῦ ἐργοχείρου κέρδος καὶ τὴν ἐκ τούτου ἀνείσιν καὶ ἀμεριμίαν. Καὶ ὅπως τῇ τοῦ κέρδους ἐνθυμησεὶ δεθεῖς, οὐδὲν τῶν ἐναντιῶν σκοπεῖ, οὐκ ὀργῆς μανίαν, εἴποτε συμβῆ αὐτῷ ζημία περιπεσεῖν· οὐ λύπη, οὐ σκότος, εἰ ἀποτύχοι τοῦ ἐκ τοῦ ἔργου κέρδους, ἀλλὰ γίνεται, ἔπερ ἄλλοις ἢ γαστήρ θεός, οὕτω τοῦτω ὁ χρυσός. Ὅθεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῦτο γινώσκων, οὐ μόνον ρίζαν πάντων τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδωλολατρείαν ταύτην ἐκάλεσε. Θεωρήσωμεν τοίνυν πρὸς πόσῃ κακίᾳ ἡ νόσος αὕτη τὸν ἄνθρωπον κατασύρει, ὡς καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐμβάλλειν. Ἀποστήσας γὰρ ὁ φιλάργυρος τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, εἰδωλα ἀνθρώπων ἐγγεγλυμμένα τῷ χρυσίῳ ἀγαπᾷ· τούτοις δὲ τοῖς λογισμοῖς ὁ μοναχὸς σκοτωθεῖς, καὶ ἐπὶ τῷ χείρον αὐξῶν, οὐδεμίαν ταπεινώσιν, οὐδεμίαν ὑπακοὴν ἔχειν λοιπὸν δύναται, ἀλλ' ἀγανακτεῖ, καὶ ἀναξιοπαθεῖ, καὶ πρὸς ἕκαστον ἔργον γογγύζει, καὶ ἀντιλέγει, καὶ μηδὲ μιᾶς λοιπὸν εὐλαθείας πεφυλαγμένης, ὡσπερ ἵππος σκληρότατος κατὰ κρημῶν φέρεται, οὔτε τῇ καθήμενῇ τροφῇ ἀρκούμενος, καὶ διαμαρτύρεται εἰς τέλος μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑπομένειν, καὶ Θεὸν οὐκ ἐκεῖ μόνον εἶναι λέγει, οὐδὲ τῆν ἰδίαν αἰτηρίαν ἐν ἐκείνῳ κατακλειθεῖσθαι τῷ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν εὐρίσκεισθαι· καὶ ὡς εἰ μὴ ἀποστῆ τοῦ μοναστηρίου ἐκεῖνον ἀπόλλυται·

præter naturam sunt segnitie sua delabi. Nam corporis motus ad liberorum procreationem, et ad generis humani successionem continuam, non ad scortationem a Creatore datus est, et iræ commotio ad salutem nobis insita est, ut adversus peccatum irascamur, non ut adversus congenerem nobis furore concitemur. (93) Si ergo iis perperam utimur, nequaquam ideo peccat natura, neque ideo opificem incusemus; sicut nec eum qui in rem necessariam et utilem ferrum dedit, si is qui accepit ad cædes perpetrandas eo utatur. Hæc vero diximus ut ostenderemus, avaritiæ affectum non ex naturali motu initium habere, sed ex sola malitia, et ex corrupto proposito. (94) Hujusmodi namque morbus cum tepidam et incredulam initio recessus animam repererit, justas quasdam, ac specie quidem rationabiles causas subjicit, ut quidpiam ex possessionibus retinere suadeat: monachi enim animo representant longam senectutem, et corporis infirmitatem: quod quæ ad necessitatem in cœnobio dantur, satis ad consolationem non sint, non infirmo solum, sed neque incolumi: quod ibi non idonea infirmorum sollicitudo geratur, sed quod multum negligentur, adeo ut, si nihil auri clam suppetat, misere intereundum sit. Demum subjicit, non posse in monasterio diu perseverari ob gravitatem operum et ob Patris severitatem. Ac cum ejusmodi cogitationibus animum subornarit, ut vel denarium unum retineat, tum suadet illi ut clam abbate artem ediscat, qua poterit studiose asservatam augere pecuniam: demum occulta se miserum decipit, subjiciendo lucrum ex arte sua obventurum, binque fore quietem, animumque curis vacuum. Ac demum lucri cogitatione colligatus, nihil adversi considerat: non quanta futura sit ira, quantus furor, si contingat in detrimentum aliquod incidere, quanta mœstitia, quantus dolor, si lucro operis sui privetur: sed sicut aliis venter deus, perinde illi aurum est. Quocirca cum id probe nosset beatus Paulus, non modo radicem omnium malorum, sed etiam idololatriam eam nuncupavit. Perpendamus itaque in quantam malitiam hic morbus hominem pertrahat, ut qui eum in idololatriam conjiciat. Postquam enim avarus mentem suam ab amore Dei avulsit, imagines hominum auro inculptas diligit: ejusmodique cogitationibus obtenebratus monachus, dum ad pejora augmentum accipit, nullam deinceps humilitatem, nullam habere potest obedientiam; sed **321** irascitur, indignatur, ad quodlibet opus murmurat, repugnat, nulla demum servata verecundia, quasi effrenatissimus equus in præcipitia fertur, nec diurno victu contentus, denique testificatur se non posse ultra sustinere: atque non illic tantum esse Deum, nec salutem suam eo in loco inclusam esse; sed ubique Deum a quærentibus se inveniri: periturum se nisi eo monasterio exeat. Sic eum ad corruptæ mentis suæ auxilium suppetat

(93) Ibid. c. 4.

(94) Ibid. c. 7.

recondita pecunia, quasi quibusdam levatus alis, A
 meditantisque suum ex monasterio exitum, superbe
 deinceps atque aspere ad omnia jussa respondet,
 æque velut peregrinum atque extraneum reputans,
 si quid in monasterio emendatione dignum viderit,
 nihil curat, imo despiciit. (95) Dehinc quaerit occasio-
 nes iracundiæ aut querelæ, ut ne videatur leviter
 et absque causa egredi ex cœnobio. Nec eo ille modo
 se gerere dubitat, ut delicti sui opitulatorem inveni-
 at. Ita porro seductus avarus suarum igne pecu-
 niarum, nunquam in monasterio potest quiescere,
 aut sub regula vivere. Cum autem illum dæmon ex
 ovili quasi lupus abriperit, atque ex ovili segregatum,
 a se devorandum acceperit; tum curat ut
 opera quæ statis horis in cœnobio negligebat omnino,
 eadem, nocte et die magna cum alacritate in cella B
 sua perficiat: neque sinit eum pecuniarum consuetudi-
 nem, jejuniorum morem, vigiliarum normam obser-
 vare; sed illi avaritiæ furore colligato suadet ad
 opus suum omne studium, omnem laborem impende-
 re. (96) Hujusce vero morbi tres sunt modi a divi-
 nis Scripturis et a Patrum doctrina æque prohibiti.
 Primus de quo superius scripsimus, qui curat ut
 miseri, ea quæ ne in mundo quidem habuere, ac-
 quirant et accumulent. Alter id agit ut eos qui pecu-
 niis renuntiarunt facti pœniteat: suadetque illis
 ut requirant ea quæ Deo obtulere. Tertius is est
 qui cum initio monachum incredulitatis tepiditate
 illigavit, non sinit eum perfecte mundanis abrenun-
 tiare rebus, animo subjiciens metum paupertatis,
 atque diffidentiam Dei providentiæ: illumque prom-
 issorum violatorem exhibet esse, eorum scilicet
 quæ professus est dum mundo abrenuntiaret. Ho-
 rum porro trium modorum exempla in divina Scri-
 ptura abscondita reperimus. Nam Giezi quod pecu-
 nias quas ante non habuerat concupivisset, priva-
 tus est prophetiæ gratia, quam volebat illi magister
 ejus hæreditatis loco relinquere: et pro benedi-
 ctione, per prophetæ maledictum, æternam possedit
 lepram⁹⁵. Judas vero cum vellet pecunias resumere,
 quas ante ut Dominum sequeretur, abjecerat; non
 solum cum ad Domini prodicionem animum appu-
 lisset, ex choro apostolorum extrusus est, sed ip-
 sam carnalem vitam violenta morte terminavit⁹⁶.
 Ananias et Sapphira, cum quædam ex iis quæ Do-
 mino consecrarent reservassent, apostolico ore mor-
 tis pœnam luunt⁹⁷. (97) Magnus autem ille Moyses
 in Deuteronomio mysticum dat præceptum iis qui
 mundo renuntiaturo sunt, et quodam diffidentiam
 piezæ terrenis adhuc inhærent: « Si quis homo ti-
 midus sit et corde pavidus, is non prodibit ad bel-
 lum: abeat domum, ibique molliter degat, ne forte
 pavorem incutiat cordibus fratrum suorum⁹⁸. »
 Estne quidpiam hoc testimonio securius atque liqui-
 dius? Nonne iis verbis ediscimus qui mundo renun-

καὶ οὕτω τῆς διεφθαρμένης ταύτης συνεργὸν ἔχων
 τὰ πεφυλοσγμένα ἀργύρια, ὡς περ τισὶ περὶ οὐκ
 φισθελς, καὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου με-
 λετῶν, λοιπὸν ὑπερηφάνως καὶ τραχέως πρὸς πάντα
 τὰ παρηγγελμένα ἀποκρίνεται, καὶ ὡς ξένον καὶ
 ἐξωτικὸν ἑαυτὸν ἠγούμενος, εἴ τι ἂν ἴδῃ ἐν τῷ μο-
 ναστηρίῳ δεόμενον διορθώσεως, ἀμελεῖ καὶ περιφρο-
 νεῖ. Καὶ ἔπειτα προφάσεις ἀναζητεῖ, δι' ὧν ὀργισθῆ-
 σεται, ἢ λυπηθῆσεται, ἵνα μὴ δόξῃ ἐλαφρῶς ἄνευ αἰτίας
 ἐξίνα: ἐκ τῆς [ἐκτὸς] τοῦ κοινοβίου. Οὐδὲ τοῦτο παραι-
 τεῖται ποιῆσαι, βουλόμενος ἔχειν τοῦ ἰδίου ἐλαττώματος
 συνεργόν. Οὕτω δὲ ἀπατιώμενος τῷ πυρὶ τῶν ἰδίων
 χρημάτων ὁ φιλάργυρος, οὐδέποτε δύναται ἡσυχάσαι
 ἐν μοναστηρίῳ, ἢ ὑπὸ κανόνα ζῆσαι. Ὅταν δὲ τοῦτον
 ὁ δαίμων ὡς περ λύκος ἐκ τῆς μάνδρας ἀφαρπάσῃ,
 καὶ ἀφορίσας τοῦ ποιμνίου ἔτοιμον εἰς κατάδρυριν
 λάθῃ, τὸ τῆνικαῦτα παρασκευάζει αὐτὸν τὰ ἔργα ἃ
 ἐν τῷ κοινοβίῳ τεταγμέναις ὥραις πάντως ὀλιγωρεῖ,
 ταῦτα ἐν τῇ ἐλλείῃ νυκτὶ καὶ ἡμέρας μετὰ πολλῆς
 προθυμίας ποιεῖν: καὶ οὕτω εὐχῶν τὰ ἔσθῃ, οὐτε τῶν
 νηστεῶν τὸν τρόπον, οὐτε τῶν ἀγρυπνῶν τὸν κανόνα
 ἐκτελεῖν ἐπιτρέπει: ἀλλὰ τῇ τῆς φιλαργυρίας μανίᾳ
 τούτων ἐνδύσας, τὴν πᾶσαν σπαυδὴν εἰς τὸ ἐργόχειρον
 ἔχειν ἀναπειθεῖ. Τῆς δὲ νόσου ταύτης τρεῖς εἰσι τρό-
 ποι, ὡς ἐπίσης ἀπαγορεύουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ καὶ
 αἱ διδασκαλαὶ τῶν Πατέρων: εἰς μὲν, ὃν ἀνωτέρῳ
 διεγράψαμεν, ὃς παρασκευάζει τοὺς ἀθλήτους ἄπερ
 οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἔσχον, ταῦτα κτᾶσθαι καὶ συν-
 αθροίζειν: ἄλλος ὃς μεταμελεῖσθαι ποιεῖ τοὺς ἀπαξ
 τοῖς χρήμασιν ἀποταξαμένους, ὑποβάλλων αὐτοῖς ζη-
 τεῖν ἄπερ Θεῷ προσήνεγκαν: τρίτος δὲ, ὅστις, κατὰ
 τὴν ἀρχὴν ἀπιστίας χλιαρότῃ μοναχὸν ἐνδύσας, οὐ
 συγχωρεῖ τούτων τελείως ἀπαλλαγῆναι τῶν τοῦ κό-
 σμου πραγμάτων, φόβον πενίας ὑποβάλλων, καὶ ἀπι-
 στίαν τῆς Θεοῦ προνοίας, καὶ παραδάτην ὑποδεικνύς
 τῶν οικειῶν ὑποσχέσεων, ὧν καθωμολόγησεν ἀποτα-
 σόμενος τῷ κόσμῳ. Τούτων δὲ τῶν τριῶν τρόπων τὰ
 παραδείγματα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κατακεχυμένα
 εὐρίσκομεν. Καὶ γὰρ ὁ Γιεζὴ χρήματα ἃ πρότερον
 οὐκ εἶχε βουληθεὶς κτήσασθαι, ἀπέτυχε τῆς προφη-
 τικῆς χάριτος, ἦν ὁ διδάσκαλος κληρονομίας τάξει
 καταλείψαι τούτῳ ἠθούλετο: καὶ ἀντὶ εὐλογίας αἰ-
 ωνίαν λέπραν διὰ τῆς τοῦ προφήτου κατάρως ἐκληρο-
 νόμησε. Καὶ Ἰούδας, βουληθεὶς χρήματα λαβεῖν, ἃ
 πρότερον τῷ Χριστῷ ἀκολουθῶν ἀπέβαλεν, οὐ μόνον
 εἰς προδοσίαν τοῦ Δεσπότην ὀλισθήσας, τοῦ χοροῦ τῶν
 ἀποστόλων ἐξέπεσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν σαρκὶ
 ζωὴν βιαίῳ θανάτῳ κατέλυσεν. Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα
 διαφυλάξαντές τινα ἐξ ὧν τῷ Θεῷ προσανέθεντο, ἀπο-
 στολικῷ στόματι θανάτῳ τιμωροῦνται. Μωϋσῆς δὲ ὁ
 μέγας ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ μυστικῶς παραγγέλλει
 τοῖς μέλλουσιν ἀποτάσασθαι τῷ κόσμῳ, καὶ φόβῳ
 ἀπιστίας πάλιν ἀντεχομένοις τῶν γῆινων πραγμάτων:
 « Ἐ? τίς ἐστὶν ἀνθρώπος περιφόρος, καὶ τῇ καρδίᾳ
 δειλὸς, οὐκ ἐξελεύσεται εἰς πόλεμον: πορευέσθω καὶ

⁹⁵ IV Reg. v, 27. ⁹⁶ Matth. xxvii, 5. ⁹⁷ Act. v, 5 10. ⁹⁸ Deut. xx, 8.

(95) Ibid. c. 9, 10, 11 et seq.

(96) Ibid. c. 14.

(97) Ibid. c. 15.

ἀμαλύτω [ἀναλύτω] εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, μήποτε
 πτοεῖσθαι ποιῆσαι τὰς καρδίας τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. »
 Ἔστι τῆς μαρτυρίας ταύτης ἀσφαλέστερον τι ἢ σα-
 φέστερον; Οὐκ ἄρα διὰ τούτων μανθάνομεν οἱ ἀπο-
 ταστούμενοι τῷ κόσμῳ τελειῶς ἀποτάσσεσθαι, καὶ
 οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐκβαίνειν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βα-
 λειν ἀρχὴν χαύνην καὶ διεφθαρμένην ἀνατρέπειν τοὺς
 ἄλλους ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος. Ἐπειδὴ
 ἐστὶν τινες τὸ καλῶς εἰρημένον τῇ Γραφῇ· « Μακάριόν
 ἐστι δίδόναι, ἢ λαμβάνειν, » κακῶς ἐρμηνεύουσι, βια-
 ζόμενοι πρὸς τὴν ἴδιαν ἀπάτην καὶ τὴν τῆς φιλαργυ-
 ρίας ἐπιθυμίαν τὴν ἔνοιαν τοῦ ῥήτου παραλογιζό-
 μενοι, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν·
 « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρ-
 χοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρα-
 νῷ, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι. » καὶ κρῖνουσι τῆς ἀκτη-
 μοσύνης μακαριώτερον τὸ ἐξουσιάζειν τοῦ ἰδίου
 πλούτου, καὶ ἐκ τῆς τούτου περιουσίας δίδόναι τοῖς
 δεομένοις· γινωσκέτωσαν οἱ τοιοῦτοι μήπω ἀποτετά-
 χθαι τῷ κόσμῳ, μηδὲ ἐπιθῆναι τῆς μοναχικῆς τελειό-
 τητος, ἐφ' ὅσον ἐπαισχύονται τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν-
 δοξον μετὰ τοῦ Ἀποστόλου ἀναλαβεῖν πτωχείαν, καὶ
 τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς δεομέ-
 νοις ὑπηρετεῖν. Εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἐργῶν πληρῶσαι
 τὴν μοναδικὴν ἐπαγγελίαν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου
 δοξασθῆναι διασκορπίσαντες τὸν παλαιὸν πλοῦτον ἐν
 λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, μετὰ τοῦ Παύλου ἀγ-
 νιζέσθωσαν τὸν καλὸν ἀγῶνα. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἔχειν
 παλαιὸν πλοῦτον ἀναγκαιότερον ἐγίνωσκεν πρὸς τε-
 λειώσιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, οὐκ ἂν κατεφρόνησε τῆς
 πρώτης αὐτοῦ ἀξίας· ἐπίσημον γὰρ λέγει ἑαυτὸν
 γεγονέναι, καὶ πόλιν τῶν Ῥωμαίων. Καὶ οἱ ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις δὲ, οἵτινες ἐπώλουν τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τοὺς
 ἀγροὺς, καὶ ἐτίθεσαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων,
 οὐκ ἂν τοῦτο ἔπραττον, εἰ κεκρυμμένον ἐγίνωσκον
 ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μακαριώτερον εἶναι, τὸ τοῖς ἰδίοις
 χρήμασι τρέφεσθαι καὶ μὴ καμᾶτω ἰδίῳ καὶ τῇ τῶν
 χειρῶν ἐργασίᾳ. Σαφέστερον δὲ διδάσκει περὶ τούτου
 ὁ εἰρημένος Ἀπόστολος, ἐν οἷς γράφει· Ῥωμαίοις τάδε·
 « Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσόλυμα διακονῆσαι τοῖς
 ἁγίοις. Ἡδύκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοι-
 νωτικῶν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων
 τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Οὗτος δὲ δέσμιος, καὶ φυλα-
 καῖς πολλῶν, καὶ τῷ σκυλῶ τῆς ὁδοποιρίας ὑπο-
 βληθεὶς, καὶ ἐμποδιζόμενος ἐκ τούτου, ὡς εἰώθει,
 ταῖς ἰδίαις χερσὶ προσπορίζειν ἑαυτῷ τὰς χρεῖας,
 ταύτας εἰληφέναι διδάσκει παρὰ τῶν ἀδελφῶν, τῶν
 ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς αὐτὸν ἐλθόντων φάσκων· « Τὸ
 γὰρ ὑστέρημά μου ἀνεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες
 ἀπὸ Μακεδονίας. » καὶ Φιλιππησίαις· « Ὅτι ἐν ἀρχῇ
 τοῦ εὐαγγελίου ἐξελθόντος μου ἀπὸ Μακεδονίας οὐδε-
 μίαν Ἐκκλησίαν ἐκοινωνήσεν εἰς λόγον δόσεως ἢ λή-
 ψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι· ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκη καὶ
 ἄπαξ καὶ δις ἐπέμψατέ μοι τὴν χρεῖαν. » Ἔστωσαν

⁸⁸ Act. xi, 35. ⁸⁹ Matth. xix, 21. ⁹⁰ II Tim. iv, 7. ⁹¹ Act. xxii, 25. ⁹² Act. iv, 35. ⁹³ Rom. xv, 25. ⁹⁴ II Cor. xi, 9. ⁹⁵ Philipp. iv, 15

(98) Ibid. c. 16.

(99) Ibid. c. 17.

A tiamus, nobis perfecte renuntiandum, atque ita ad
 bellum procedendum esse; ne forte ex molli et cor-
 rupto initio alios ab Evangelica perfectione aver-
 tatus. (98) Quandoquidem vero illud probe in Scri-
 ptura dictum: « Beatus est dare quam accipere ⁸⁸, »
 male quidam interpretantur, vimque litteræ faciunt,
 atque ad propriam fraudem et ad pecuniæ concu-
 piscentiam dicti sententiam **322** detorquent, nec-
 non Domini doctrinam, quæ sic habet: « Si vis
 perfectus esse, vende omnia quæ habes et da pau-
 peribus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, se-
 quere me ⁸⁹: » et judicant divitiarum facultatem
 paupertate feliciorē esse, seque ex hujusmodi
 abundantia posse indigentibus largiri; sciant hu-
 jusmodi homines se nondum mundo renuntiasse,
 neque ambulare in monastica perfectione, quan-
 diu erubescunt pro Christo gloriosam cum apostolo
 assumere paupertatem, atque ex opere manuum
 sibi egenisque subvenire. Quod si desiderent mo-
 nasticam opere complere promissionem, et cum
 Apostolo gloriam accipere, distributis veteribus di-
 vitiis, in fame, siti et nuditate, cum Paulo decertent
 bonum certamen ⁹⁰. (99) Nam si ad perfectionem,
 necessariam reputasset ipse Apostolus veterum di-
 vitiarum possessionem, priorem suam dignitatem
 minime despexisset: se quippe illustrem et civem
 fuisse Romanum testatur ⁹¹. Qui autem Hierosoly-
 mæ domos vendebant et prædia sua, et ad pedes
 apostolorum deponabant ⁹², nequaquam illud egis-
 sent, si nossent, æstimare apostolos felicis esse
 pecuniis suis ali, quam labore proprio et manuum
 opere. Liquidius autem eam rem docet Apostolus
 in sua ad Romanos Epistola: « Nunc autem profi-
 ciscar in Jerusalem, ministrare sanctis. Probave-
 runt enim Macedonia et Achaia, collationem ali-
 quam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in
 Jerusalem ⁹³. » Ipse autem vincit plerumque et
 in carceribus, itinerisque incommodis subditus, at-
 que eo impeditus, ne, uti solebat, propriis manibus
 necessaria sibi pararet, ea se accepisse docet ab
 iis qui e Macedonia erant fratribus, quique se con-
 venerant, aiens: « Nam quod mihi deerat supple-
 verunt fratres qui venerunt a Macedonia ⁹⁴. » Et
 ad Philippenses: « Quod in principio Evangelii cum
 nulla Ecclesia communicavi in ratione dati aut ac-
 cepti, nisi vobiscum solis: quia et Thessalonicæ
 semel et bis in usum mihi fuistis ⁹⁵. » Sint itaque
 avari, juxta suam sententiam, Apostolo beatiore:
 quandoquidem ipsis ex propria substantia, quæ sibi
 necessaria sunt, suppeditantur. Sed nemo nisi in
 extremam deciderit amentiam id proferre ausus
 fuerit. (1) Si volumus itaque evangelicum et apo-
 stolicum sequi præceptum, atque universam supra
 apostolos ab initio fundatam Ecclesiam; ne opinio-

(1) Ibid. c. 18.

nibus nostris obtemperemus, nec ea quæ probe dicta sunt perperam intelligamus, ac repudiato tepido illo atque incredulo animi affectu, accuratum Evangelii studium assequamur. Ea quippe ratione valebimus sanctorum Patrum subsequi vestigia, atque a cœnobii scientia et instituto nunquam abscedere, itemque revera huic mundo renuntiare.

(2) Operæ autem pretium fuerit hoc loco sanctorum Patrum dicta memorare. Fertur itaque sancti Basilii episcopi Cæsareæ Cappadociæ sermo ad quemdam senatorium virum, qui tepide mundo abrenuntiavit, et qui ex pecuniis suis quidpiam reservavit, dictum ejusmodi : Et senatorium perdidisti, et monachum non fecisti. (3) Oportet igitur cœnii cura ex nostra excindere anima radicem ac principium malorum omnium, avaritiam scilicet : compertissimum habentes, manente radice ramos pullulare, difficileque esse virtutem exercere, nisi in cœnobio degamus : in ipso enim etiam de necessariis rebus nihil curamus. Ananiæ et Sapphiræ damnationem præ oculis habentes ⁶², horreamus de antiquis facultatibus quidpiam nobis reservare. Similiter Giezi exemplum pertimescamus, qui avaritiæ causa æternæ lepræ traditus est ⁶³. Caveamus ne nobis hujusce vitæ pecunias accumullemus, quas ne in hoc quidem mundo possedimus. Timeamus itidem, Judam laqueo pereuntem nobiscum reputantes, ne quidpiam servemus ex iis omnibus quibus cum contemptu renuntiavimus. Ad hæc omnia **323** præ oculis semper habentes mortis incertam horam, caveamus ne, qua hora non putamus, veniat Dominus, conscientiamque nostram inveniat avaritia maculatam, dicatque nobis illud quod diviti illi in Evangelio dictum est : « Stulte, hac nocte a te repetunt animam tuam, quæ autem parasti cujus erunt ⁶⁴? »

πᾶσι τοῦτοις πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἀεὶ τὸ τοῦ θανάτου ἄδηλον, μὴ ποτε ἐν ὥρᾳ ἢ οὐ προσδοκῶμεν εἰθὴ ὁ Κύριος, καὶ εὐρήσῃ τὸ ἡμέτερον συνεῖδος τῆ φιλαρρυρία ἐσπιλωμένον, καὶ ἐρεῖ ἡμῖν ὅπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐβρέθη τῷ πλουσίῳ ἐκεῖν· « Ἄφρον, ταύτη τῆ νυκτι τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἐτόμασας τί νί ἔσται ; »

4. Quartum nobis est certamen adversus spiritum iracundiæ, ut cum Deo mortiferum hujus venenum ex intimo animæ nostræ excindamus. (4) Eo enim intra cor nostrum reposito, ac tenebrosis tumultibus oculum mentis excæcante, nullam eorum quæ consentanea nobis sunt discretionem habere valemus, neque spiritualis cognitionis comprehensionem invenire, nec veræ vitæ participes effici, nec mens nostra divinæ ac veræ lucis capax erit. Nam, « Turbatus est, » ait, « a furore oculus meus ⁶⁵. » Neque sapientiæ participes erimus, etiamsi nobis ipsis sapientes videamur, cum scriptum sit : « Furor in sinu insipientium habitabit : » sed neque salutare discretionis radios consequi possumus, etsi ab hominibus perquam sapientes existimemur ; scriptum quippe est : « Ira etiam pruden-

τοῖνον κατὰ τὴν γνώμην τῶν φιλαρρυρίων καὶ οὗτοι μακαριώτεροι τοῦ Ἀποστόλου, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἰδίων ὑποστάσεων ἐχορῆγει αὐτοῖς ταῖς χρεῖαις. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἰς ἐσχάτην ἄνοιαν ἐλθῶν εἰπεῖν τολμήσῃ τοῦτο. Εἰ τοῖνον βουλόμεθα τῷ εὐαγγελικῷ καὶ ἀποστολικῷ προστάγματι, καὶ πάσῃ ἐκεῖνη τῆ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θεμελιωθεῖσῃ Ἐκκλησίᾳ ἀκολουθῆσαι· μὴ ταῖς ἡμετέραις ὑπονοίαις τρεῖθόμεθα, μηδὲ τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς νοῶμεν· ἀλλ' ἀπορρίψαντες τὴν χλιαρὰν καὶ ἀπιστον γνώμην, ἀναλάβωμεν τὴν ἀκριβειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτω γὰρ δυνατόμεθα καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἰχνεσιν ἀκολουθῆσαι, καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κοινοῦ μὴδέποτε ἀποστῆναι, καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἀποτάξασθαι τούτῳ τῷ κόσμῳ. Καλὸν δὲ ἐνταῦθα καὶ λόγου ἁγίων Πατέρων ἐπιμνησθῆναι.

Ἐφέρεται τοῖνον τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας λόγος πρὸς τινα συγκλητικὸν χλιαρῶς ἀποταξάμενον, καὶ παρακατασχόντα τινὰ τῶν ἰδίων χρημάτων, βῆμα τοιούτου· « Καὶ τὸν συγκλητικὸν ἀπόλεσας, καὶ μοναχὸν οὐκ ἐποίησας. » Χρὴ τοῖνον πάσῃ σπουδῇ ἐκκόπτειν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν βίξαν, καὶ ἀρχὴν πάντων τῶν κακῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαρρυρία· ἀσφαλῶς γινώσκοντας, ὅτι, μενούσης τῆς βίξης, οἱ κλάδοι φύονται, τὴν δὲ ἀρετὴν κατορθῶσαι δύσκολον, εἰ μὴ ἐν κοινοβίῳ διάγοντας.

Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων χρεῶν περιφρονῶμεν. Τὴν κατάκρισιν Ἀνανίου καὶ Σαπφείρης πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, φριξόμεν καταλιμπάνειν ἑαυτοὺς τί ποτε τῆς παλαιᾶς περιουσίας. Ὁμοίως τοῦ Γιεζὴ φοβηθέντες τὸ παράδειγμα τοῦ διὰ τὴν φιλαρρυρίαν αἰωνίᾳ λέπρᾳ παραδοθέντος, φυλαξόμεθα συναθροῖσθαι ἑαυτοῖς τοῦ βίου τὰ χρήματα, ἀπερ οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ εἴχομεν. Ἔτι γε μὴν τὴν τοῦ Ἰούδα λογιζόμενοι δι' ἀγρότης τελευτήν, φοβηθῶμεν τι ποτὲ ἀπὸ πάντων ὧν ἀποτασσόμενοι κατεφρονήσαμεν. Ἐπὶ

4. Τέταρτος ἡμῖν ἐστὶν ἁγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς, ὅπως σὺν Θεῷ τὸν τούτου θανατηφόρον ἴδν ἐκ τοῦ βάρους τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἐκκόψωμεν. Τοῦτου γὰρ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καρδίᾳ ἐναποκειμένου, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἐκτυφλοῦντος ταῖς σκοτειναῖς παραχαῖς, οὔτε διάκρισιν τῶν συμφερόντων κτήσασθαι δυνάμεθα, οὔτε πνευματικῆς γνώσεως εὐρεῖν κατάληψιν, οὔτε τῆς ὄντως ζωῆς γενέσθαι μέτοχοι, οὔτε τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ φωτὸς δεκτικὸς ὁ ἡμέτερος νοῦς γενήσεται· « Ἐταράχθη » γὰρ, φησὶν, « ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, » οὔτε δὲ σοφίας μέτοχοι γενησόμεθα, κἂν μάλιστα σοφοὶ ταῖς ἐπινοίαις λογιζόμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται, ὅτι· « Θυμὸς ἐν κόλπῳ ἀφρόνων αὐλισθῆσεται. » Ἄλλ' οὐδὲ τὰς σωτηριώδεις ἀκτίνας τῆς διακρίσεως κτήσασθαι δυνάμεθα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα

⁶² Act. v. 5-10. ⁶³ IV Reg. v. 27. ⁶⁴ Luc. x:1, 20. ⁶⁵ Psal. vi, 8.

(2) Ibid. c. 19.
(3) Ibid. c. 20.

(4) Cassian. Institut. l. viii. c. 1.

φρόνιμοι τοῖς ἀνθρώποις νομιζόμεθα· γέγραπται γάρ, ὅτι : Ὁργή καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν· οὐτε τὰς δικαιοσύνης κυβερνήσεις νηφαλίᾳ καρδίᾳ ἐπὶ ἔχειν ἰσχύομεν· γέγραπται γάρ, ὅτι : Ἀνδρὸς ὀργῆς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται· οὐτε δὲ τὴν ἐπαινουμένην παρὰ πάντων κοσμιότητα καὶ εὐσημωσύνην κτήσασθαι δυνάμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται· Ἐνὶ τῷ θυμῷ οὐκ εὐσημῶν· Ὁ τοίνυν βουλόμενος πρὸς τελείωσιν ἔλθειν, καὶ ἐπιθυμῶν τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα νομίμως ἀγωνίσασθαι, ἀπὸ παντὸς ἐλαττώματος ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ ἀλλότριος ἔστω, καὶ ἀκούετω τί αὐτὸ τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς παρηγγέλλει λέγων· Ἐπάσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ἡμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ· Ὅταν δὲ εἴπῃ πᾶσαν, οὐδεμίαν πρόφασιν θυμοῦ ὡς ἀναγκαῖαν ἢ ὡς εὐλογητὴν μὲν καταλείπειν. Ὁ τοίνυν πλημμελοῦντα τὸν ἀδελφὸν βουλόμενος διορθώσασθαι ἢ ἐπιτιμίαν παρεῖχειν, σπουδαζέτω ἑαυτὸν ἀτάραχον φυλάττειν, μὴ ποτε, ἄλλον θεραπεύσαι βουλόμενος, ἑαυτῷ τὴν νόσον ἐπισπάσῃται, καὶ ῥηθήσεται αὐτῷ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο· Ἐπιτιμία, θεράπευσον σεαυτῶν· καὶ πάλιν· Τί βλέπεις τὸ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς; ἢ ποιῶ τρόπῳ ἔρεις τῷ ἀδελφῷ σου· Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, ὅστις τὴν δοκὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ ἔχεις, ἐπικαλύπτουσαν αὐτόν; Ἐξ ὅας γὰρ δήποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κίνησις, ὑπερξέσασα, τυφλοὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ οὐκ εἰς αὐτὸν θεάσασθαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης· Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐπιτιμῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς; χρυσᾶ μέταλλα ἢ μολιβδῖνα ἐπίσης ἐκώλυσε τὴν ὀρατικὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμῶς διαφορὰν ἐποίησε τῆς τυφλότητος ἢ τοῦ χρυσοῦ μετάλλου τιμιότητος· οὕτως ἔξ ὅας δήποτε αἰτίας ἢ τῆς ὀργῆς κίνησις ἐξαφθεῖσα τὴν ὀρατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς σκοτίζει. Τότε μόνον κατὰ φύσιν κερήμεθα τῷ θυμῷ, ὅταν πρὸς τοὺς ἐμπαθεῖς καὶ φιληδόνους λογισμοὺς τοῦτον κινήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ἐκδιδάσκει φάσκων· Ὁργίσεθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· τοῦτέστι, κατὰ τῶν ἰδίων παθῶν τὴν ὀργὴν κινεῖτε, καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, καὶ μὴ διὰ τοῦ πράττειν τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἀμαρτάνετε· καὶ ταύτην σαφῶς τὴν ἔννοιαν δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον· Ἐλεγετε, φησὶν, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπιτιμῶν κοίταις ὑμῶν κατανώγητε· τοῦτέστιν, ὅταν ἀνέλθωσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἐκβάλλοντες τοὺτους διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀργῆς, μετὰ τὴν τούτων ἀποβολὴν ὡσανεὶ ἐν κοίτῃ τῆ ἡσυχίᾳ εὐρισκόμενοι, τὸ τῆνικαῦτα κατανώγητε πρὸς μετάνοιαν. Συμφανεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος χρησάμενος τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ ῥητοῦ τούτου, καὶ προσθεῖς· Ὁ ἕλιος μὴ ἐπιιδέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν· μὴ δίδωτε τόπον τῷ δια-

tes disperdit : neque justitiæ gubernacula vigilantia corde retinere valemus, cum scriptum sit : Ira viri justitiam Dei non operatur : neque omnium ore celebratam modestiam decentiamque obtinere possumus, quandoquidem scriptum est : Vir iracundus modestus non est. (5) Qui voluerit ergo ad perfectionem attingere, qui exoptat spirituale certamen legitime obire, ab omni delicto iræ furorisve alienus sit, audiatque quid præcipiat vas illud electionis : Omnis amaritudo et ira et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. Cum ait autem omnem, nullam nobis indignationis occasionem, vel quasi necessariam, vel quasi consentaneam reliquit. Qui igitur errantem fratrem corripere aut castigationem ipsi inferre voluerit, studeat sese commotionis perturbationisque expertem custodire, ne, dum alium vult curare, morbum sibi trahat, neve dicatur ei Evangelicum illud : Medice, cura teipsum : ac rursum : Quid tu vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non intelligis? aut quomodo dices fratri tuo : Sine, ejiciam festucam ex oculo tuo, qui trabem in proprio oculo habes operientem illum? Qualibet enim de causa iræ motus effervescat, mentis oculos excæcat, neque sinit hominem respicere Solem justitiæ. (6) Quemadmodum enim quis oculis imponit aurea et plumbea metalla, æque impedit videndi facultatem, nec auri metalli pretium aliquam facit cæcitatibus differentiam; ita ex qualibet causa iræ commotio accendatur, animæ videndi facultatem obtenebrat. (7) Tunc solum juxta naturam indignatione utimur, cum adversus vitiosas et voluptarias cogitationes eam movemus. Id quippe nos propheta David docet cum ait : Irascimini et nolite peccare; id est, adversus proprias passiones iram moveate, nec non adversus pravas cogitationes, neque agendo quæ vobis suggeruntur ab illis, peccetis : quam plane interpretationem declarat quod sequitur : Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini; id est, cum ascenderit pravæ cogitationes in cor vestrum, ejicite illas, coneitantes adversus eas iram vestram postquam vero ejectæ fuerint, quasi in lecto seu quiete, tum compungimini ad pœnitentiam. His porro consonat beatus Paulus, qui hujusce dicti testimonio est usus, atque illud adjecit : Sol non occidat super iracundiam vestram, nolite dare locum diabolo; id est, ne pravæ cogitationibus consentiendo, Solem justitiæ Christum irritantes, efficiatis ut occidat in cordibus vestris, ut ne ejus discessu locum in vobis inveniat diabolus. (8) De isto sole ait Deus per prophetam : Timentibus nomen meum orietur Sol justitiæ, et medicina erit in alis ejus.

⁶⁶ Jac. i, 20. ⁶⁷ Prov. xi, 25. ⁶⁸ Ephes. iv, 31. ⁶⁹ Luc. iv, 25. ⁷⁰ Marc. vii, 23. ⁷¹ Psal. iv, 5. ⁷² Ibid. ⁷³ Ephes. iv, 25. ⁷⁴ Malach. iv, 2.

(5) Ibid. c. 3.
(6) Ibid. c. 6

(7) Ibid. c. 7, 8.
(8) Ibid. c. 9.

Quod si dictum illud (Apostoli) ad litteram accipiamus, ne quidem ad occasum usque solis conceditur nobis ut iram servemus. (9) Quid igitur de illis dicemus, qui feritate atque insania vitii affectus, non ad usque solis hujusce occasum tantummodo servant iram; sed etiam ad multos dies producent eam, a mutuo colloquio abstinentes: neque verbis ulterius iracundiam exprimunt suam, sed silentio ad invicem servato, virus memoriæ injuriarum ad suam perniciem accendunt; ignorantibus non modo a peccato quod opere perpetratur abstinendum esse; sed etiam ab eo quod in mente concipitur; ne tenebris recordationis injuriarum obscurata mens, excidat a lumine cognitionis, ac discretionis, atque privetur sancti Spiritus habitatione. (10) Quamobrem jubet Dominus in Evangelis⁷⁸, relinqui munus super altare, et reconciliari fratri: quod fieri nequeat acceptum munus esse, nobis ira ac injuriarum memoria occupatis. Apostolus vero cum ait, sine intermissione orandum esse⁷⁹, in omnique loco elevandas esse sanctas manus, absque ira⁸⁰, etiamsi in sola cogitatione sit, id agendum esse docet. Restat igitur ut vel nunquam oremus, atque ita obnoxii simus Apostolico præcepto; aut si præcepta servare curemus, ut absque ira et recordatione injuriarum illud agamus. (11) At quandoquidem plerumque contingit, ut contristatis aut perturbatis fratribus, nos rem contemnamus, atque dicamus, non nos in causa esse quod illi contristentur; animarum medicus, ut iræ occasiones radicibus evellat ex corde nostro⁸¹, non molo si nos contristati et irati simus in fratrem nostrum, jubet ut munus relinquamus, et reconciliemur ipsi; sed etiamsi ipse in nos jure an injuria irascatur, ut excusatione nostra iram ejus sedemus, et tunc munus offeramus. (12) Sed quid diutius evangelicis et apostolicis præceptis immoremur, cum ex veteri item lege liceat hoc ediscere: quæ tametsi ex illa severitate deflectere ac sese attemperare videtur, ita habet: « Ne oderis fratrem tuum in corde tuo⁸². » Ac rursum: « Via eorum qui injuriarum memoriam tenent, ad mortem⁸³. » Hoc enim loco non modo eam quæ in opus prorumpit, sed eam item quæ mente retinetur iram, vetat atque ulciscitur. Quamobrem oportet divinis legibus inhzærentes, totis viribus contra spiritum iræ decertare, et contra morbum illum intra nos situm: neque contra homines iram concitare, ac ideo solitudinem et segregationem consecrari; quo scilicet nemine ibi præsentem qui nos concitet ad iram, virtus æquanimitatis facile in solitudine exercentur: nam tum ex superbia, tum quod nolimus nos ipsos imcusare, nostræque segnitiei iræ causas ascribere, efficitur ut exoptemus a fratribus segregari. Quamdiu itaque imbecillitatis nostræ causas aliis imputa-

Α δόλω· » τούτεστι μὴ παρασκευάσητε τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν, παροργίζοντες αὐτὸν ἐν τῇ τῶν φαύλων λογισμῶν συγκαταθέσει, ἐπιδύναι τὰς καρδίας ὑμῶν· ἵνα μὴ τῇ ἀναχωρήσει αὐτοῦ εὐρη ἐν ὑμῖν τόπον ὁ διάβολος. Περὶ τούτου τοῦ ἡλίου καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἀνατελεῖ Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ λαοὶς ἔσται ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκλάβωμεν τὸ ῥητὸν, οὐδὲ μέχρι δύσεως ἡλίου συγχωρεῖται ἡμῖν φυλάττειν τὴν ὀργήν. Τί οὖν ἐροῦμεν περὶ τούτων, οἵτινες τῇ ἀγριότητι καὶ μανίᾳ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐ μόνον μέχρι δύσεως τούτου τοῦ ἡλίου διατηροῦσι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείστας ἡμέρας παρατείνουσιν αὐτὴν παρασιωπῶντες ἀπ' ἀλλήλων, οὐκέτι μὲν διὰ τῶν ῥημάτων ἐκφέροντες αὐτήν, τῇ δὲ πρὸς ἀλλήλους σιωπῇ τὸν τῆς μνησικαχίας ἴον εἰς ὄλεθρον αὐτῶν ἐξάπτοντες, ἀγνοοῦντες, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἀμαρτίας ἀπέχεσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ διάνοιαν, ἵνα μὴ, τῷ σκότει τῆς μνησικαχίας ὁ νοῦς ἀμαυρωθῆι, ἐκπέση τοῦ φωτός τῆς γνώσεως, καὶ τῆς διακρίσεως, καὶ στερηθῆι τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκίσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις κελεύει ἀφεῖναι τὸ δῶρον ἐπὶ τῷ θυσιαστήριον, καὶ διαλλάττεσθαι τῷ ἀδελφῷ· ἐπεὶ μὴ δυνατὸν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι, θυμοῦ καὶ μνησικαχίας ἐναποκειμένων ἡμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγων ἀδιαιρέτως προσεῖχεσθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρειν ὅσας χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διὰ λογισμῶν τοῦτο ἡμᾶς διδάσκει. Περιλείπεται τοίνυν ἡ μηδέποτε προσεῖχεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο ὑποδίκους εἶναι τῷ ἀποστολικῷ παραγγέλματι, ἡ σπουδάζοντας φυλάττειν τὰ προστάγματα, χωρὶς ὀργῆς καὶ μνησικαχίας τοῦτο ποιεῖν. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰς λυπηθέντων ἀδελφῶν ἡ παραχθέντων περιφρονοῦμεν λέγοντες, ὅτι ἐξ ἡμετέρας αἰτίας τούτους λελυπησθαι, ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρός τὰς προφάσεις τῆς ὀργῆς μίξθαι ἀπὸ καρδίας ἀνασπάσαι βουλόμενος, οὐ μόνον εἰ τύχοιμεν ἡμεῖς λελυπημένοι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, προστάσει ἀφεῖναι τὸ δῶρον, καὶ διαλλάττεσθαι τούτῳ· ἀλλὰ καὶ εἰ αὐτὸς λελύπηται καθ' ἡμῶν δικαίως ἢ ἀδίκως, τοῦτον διὰ τῆς ἀπολογίας θεραπεύειν, καὶ τότε προσφέρειν τὸ δῶρον. Ἀλλὰ τί ἐπιπολῶ τὰς εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς παραγγέλμασιν ἐνδιαιτῶμεν, ἐξδὸν καὶ ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ νόμου μαθεῖν τοῦτο, ὅς, καὶ συγκατάθεσιν τῆς ἀκριβείας ἔχειν δοκῶν, τάδε φησί· « Μὴ μισήσης τὸν ἀδελφόν σου ἐν τῇ καρδίᾳ σου· » καὶ ἄλιον· « Ὅδοι μνησικαχῶν εἰς θάνατον. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν ὀργὴν κωλύει καὶ κολάζει. Διὸ προσήκει, τοῖς θείοις νόμοις ἀκολουθοῦντας, πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζεσθαι κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς, καὶ κατὰ τῆς ἐνδον ἐν ἡμῖν ἀποκειμένης νόσου· καὶ μὴ, κατὰ τῶν ἀνθρώπων τὸν θυμὸν κινῶντας, ἐρημίαν καὶ μόνωσιν μεταδιώ-

⁷⁸ Matth. v. 24. ⁷⁹ I Thess. v. 17. ⁸⁰ I Tim. ii, 8. ⁸¹ Matth. v. 25. ⁸² Levit. xix, 17. ⁸³ Prov. xii. 25.

(9) Ibid. c. 10. 11.

(10) Ibid. c. 12.

(11) Ibid. c. 13.

(12) Ibid. c. 14. 15.

καὶ ὡς ἐκεῖ δῆθεν, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ κινου-
 ντος ἡμᾶς εἰς ὄργην, εὐκόλως ἐν τῇ μονώσει ἡ ἀρετὴ
 τῆς μακροθυμίας κατορθώθησεται· ἀπὸ γὰρ τῆς
 ὑπερηφανίας καὶ τοῦ μὴ θέλειν μέμφεσθαι ἑαυτοῦς
 καὶ ἐπιγράφειν τῇ ἰδίᾳ βλάβῃ τὰς αἰτίας τῆς ὀρ-
 γῆς, τὴν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτριῶσιν ἐπιποθοῦμεν.
 Ἔως ὅτε τοίνυν τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὰς αἰτίας
 ἄλλοις ἐπιγράφωμεν, ἀδύνατον ἡμᾶς πρὸς τὴν τε-
 λείωσιν τῆς μακροθυμίας φθάσαι. Τὸ γὰρ κεφάλαιον
 τῆς ἡμετέρας διορθώσεως, οὐκ ἐκ τῆς τῶν
 πλησίον μακροθυμίας τῆς πρὸς ἡμᾶς γινομένης κατ-
 ορθοῦται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὸν πλησίον
 μακροθυμίας καὶ ἀνευκαχίας. Ὅταν δὲ τὸν τῆς μα-
 κροθυμίας ἀγῶνα φεύγοντες τὴν ἔρημον καταδιώκω-
 μεν καὶ τὴν μόνωσιν, ὅσα δ' ἂν τῶν ἡμετέρων παθῶν
 ἀθεράπευτα ἔκεισε ἐπενέγκωμεν, ἐπιεκχυμένα, B
 οὐκ ἐξελιγμένα, τοῖς μήκων παθῶν ἀπηλλαγμένοις οὐ
 μόνον φυλάττειν ἐπίσταται τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ καὶ
 ἐπικαλύπτειν ταῦτα οἶδε. Καὶ οὐδὲ ἐπαισθάνεσθαι
 αὐτοὺς συγχωρεῖ πῶτε πάθει ἡττώωνται· τούναν-
 τίον δὲ φαντασίαις αὐτοὺς ὑποβάλλει, καταρωθῆκε-
 ναι αὐτοὺς πείθει τὴν τε μακροθυμίαν καὶ τὴν
 ταπείνωσιν, ἕως μὴ πάρεστιν ὁ τούτους ἐρεθίζων
 καὶ δοκιμάζων· ὅταν δὲ συμβῇ πρόφρασις τού-
 τος κινούσα, καὶ γυμνάζουσα, εὐθέως τὰ ἐναποκεί-
 μενα πάθη καὶ τὸ πρὶν λανθάνοντα, ὡς περ ἱπποὶ
 ἀχαλίνωτοι, ἐκ τῶν ἰδίων ἀφειρητῶν ἐκπηδήσαν-
 τες, καὶ τῇ μακρᾷ ἡσυχίᾳ καὶ σχολῇ τραπέντες, σφο-
 δρότερον καὶ ἀγριώτερον πρὸς θλεθρον κατασύρουσι C
 τὸν ἴδιον ἐπιβάτην. Πλέον γὰρ ἀγριοῦται ἐν ἡμῖν τὰ
 πάθη ἀγροῦντα τῆς ἐξ ἀνθρώπων γυμνασίας, καὶ
 αὐτὴν τὴν σκιὰν τῆς ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, ἣν
 εἰκονικῶς δοκοῦμεν ἔχειν, ἀναμειγμένην τοῖς ἀδελ-
 φοῖς τῇ ἀμελείᾳ τῆς ἀγυμνασίας, καὶ τῆς μονώσεως
 ἀπώλλωμεν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἰοδῶλα τῶν θηρίων ἐν
 ἐρημίᾳ, καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις κοίταις ἡσυχάζοντα, τότε
 τὴν ἰδίαν μανίαν ἐπιδείκνυνται, ὅταν λάβωσιν τινας
 προσεγγίζοντας· οὕτω καὶ οἱ ἐμπαθεῖς ἄνθρωποι οὐκ
 ἀρετῆς διαθέσει, ἀλλὰ τῇ τῆς ἐρημίας ἀνάγκῃ ἡσυ-
 χάζοντας, τότε τὸν τῆς ψυχῆς ἴδον ἐξεμοῦσιν, ὅταν
 δράξωσιν τοῦ προσεγγίζοντας καὶ ἐρεθίζοντας. Καὶ
 τούτου χάριν τοῖς τελείωσιν πραδότητος ἐπιζητοῦσι
 σπουδῇ πάση ὀφείλει μὴ μόνον πρὸς ἀνθρώπους
 μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τὰ ἄλογα, μηδὲ πρὸς D
 τὰ ἀψυχα πράγματα. Μέμνημαι γὰρ ἐγὼ ἦνίκα ἐν
 ἐρήμῳ διάτριπον κατὰ καλάμου τὸν θυμὸν κινήσας,
 τῆς παχύτητος τούτου ἢ λεπτότητος ἀπαρεσάσας
 μοι· καὶ κατὰ ξύλου πάλιν, ὅταν κόψαι τοῦτο θελή-
 σας, μὴ ταχέως ἐδυνήθην· καὶ πάλιν κατὰ λίθου
 πυρεκδόλου, ὅταν, σπουδάζοντός μου ἐκβάλλειν τὸ
 πῦρ, μὴ ταχέως ὁ σπιθὴρ ἐξεπήδησεν, οὕτω τῆς
 ὀργῆς ἐπιταθείσης, ὡς κατὰ τῶν ἀναισθητῶν, καὶ
 ἀψύχων πραγμάτων ταύτην ἐκφέρειν. Εἰ τοίνυν ἐπι-
 ποθοῦμεν τυχεῖν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὐ
 μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν ὀφειλομένην ὄργην κωλύσαι,
 καθὰ εἶρηται, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοξαν. Οὐ γὰρ

A mus, impossibile est nos ad perfectionem æquanimitatis attingere. (13) Summa quippe emendationis nostræ non ex proximi erga nos æquanimitate obtinetur, sed ex nostra erga proximum longanimitate ac injuriarum oblivione. Cum autem æquanimitatis certamen fugientes eremum petimus et solitudinem, quascunque illuc nondum curatas sedatasque passiones afferimus, occultas eas, non deletas esse putamus. Enimvero eremus atque secessus iis qui nondum passionibus liberi sunt, non reservare modo imperfectiones, sed eas occultare quoque novit. Neque iis sentire concedit quibus sint passionibus obnoxii; quinimo iis quas suggerit phantasia suadet ipsis quod æquanimitatem, quod humilitatem sint assecuti, donec adest nemo qui concitet et probet ipsos; cum accidit autem occasio quæ concitentur et exercentur, reconditæ statim ac pridem occultæ passionibus, ceu effrenæ 325 equi ex stabulis erumpentes, ac longa quiete et otiositate perpasti, vehementius effrenatiusque equitem in perniciem conjiciunt. Passiones quippe in otio neque excitatæ ab hominibus magis efferruntur in nobis: ipsamque patientiæ et æquanimitatis umbram, quam phantasia tantum et opinione tenemus, si fratribus nos immisceamus, per solitudinis otium, ob negligentiam exercitandi amittimus. (14) Quemadmodum enim venenata animalia, in deserto et in cubilibus suis recumbentia, tunc furorem suum demonstrant, cum accedentem quemdam capiunt; ita homines passionibus obnoxii, non virtutis affectu, sed ex deserti loci necessaria conditione quietescentes, tum animæ virus evomunt, cum accedentem quempiam et irritantem se apprehenderint. Quamobrem qui mansuetudinis perfectionem exquirunt, par omnino est, ut non modo adversum homines non irascantur, sed neque adversus bruta, imo ne adversus inanissima quidem. Memini me cum in eremo degerem, contra calamum iram concepissem, quod ejus modo densitas modo tenuitas displiceret: contra lignum item, quod excindere cum vellem, celeriter non possem: rursus contra igniæ silicem, quod me festinante ignem educere, non statim exsiliret scintilla; ita nimirum grassatur ira, ut ad usque insensibilia et inanissima effertur. (15) Si cupianus itaque consequi beatitudinem Christi; non modo iram quæ ad opus prorumpit, uti supra dictum est, coercere debemus, sed eam quoque quæ mente concipitur. Non enim tantumdem affert utilitatis os continere suum, et furiosum quodquam dictum non proferre, quantum cor purgare ab injuriarum memoria, et pravos non solum cogitationes. Docet enim evangelica sententia, excisas oportere peccatorum radices, potius quam ramos. Excisa quippe a corde iræ radice, nullum odium, nulla invidia ad opus usque deducetur: nam, qui odit fratrem suum, homicida est, nimirum quoad affectum odii occidit eum. Occisum

(13) Ibid. c. 16, 17.

(14) Ibid. c. 18.

(15) Ibid. c. 19.

autem videt illum Deus : cujus sanguinem , non A gladio effusum vident homines , sed ex affectu odii ille occisus fuit. Deus itaque non modo pro operibus , sed etiam pro cogitationibus et proposito , unicuique coronas aut supplicia retribuet , quemadmodum ipse per prophetam ait : Ego venio collectum opera , cogitationes , et meditationes eorum. Ac rursus Apostolus ait : « Inter se invicem cogitationibus accusantibus , aut etiam defendentibus , in die cum judicabit Deus occulta hominum ¹⁶. » Ipse autem Dominus docens , oportere nos omnem iracundiam deponere , ait in Evangeliiis : « Quod , quicumque irascitur fratri suo , reus erit iudicio ¹⁷. » (16) Ita enim habent accurata exemplaria : nam illa vox , « temere , » adjectitia est : quod palam est ex præcedenti Scripturæ clausula. Scopus namque Domini vult nos radicem ac scintillam iræ prorsus abscindere , ac ne minimam iræ occasionem intra nos servare ; ut ne scilicet si ex consentanea ratione iram concitemus , demum in bruti animi furororem incidamus. (17) Hujusce porro morbi hæc est perfecta medela ; ut scilicet persuasum habeamus , nobis neque justa neque iniusta de causa licere indignationem concitare nostram. Nam si spiritus iræ mentem obscuret nobis , neque lux discretionis , neque recti consilii justitiæque gubernaculum in nobis reperietur : neque spiritus iræ dominante fieri potest , ut anima nostra templum sancti Spiritus efficiatur. Demum oportet ut incertam mortis horam præ oculis habentes , custodiamus nos ab ira , ac sciamus neque ascetin , neque temperantiam , neque abdicationem rei omnis materialis , neque jejunia et vigiliis , utilitati nobis fore , si ira atque odio correpti , rei simus iudicio. Quo utinam liberemur , gratia Domini nostri Jesu Christi , cui gloria in sæcula sæculorum.

ὀρθοῦ βουλευµατος , οὔτε δικαιοσύνης κυβέρνησις ἐν τῇ ἡμετέραν ψυχῇ γενέσθαι δυνατόν , τοῦ πνεύματος ὀργῆς κυριεύοντος. Τέλος δὲ πάντων χρῆ τὸ ἀθλον τοῦ θανάτου καθ' ἐκάστην ἡμέραν πρὸ ὀφθαλµῶν ἔχοντας , φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὀργῆς , καὶ εἰδέναι , ὅτι οὔτε ἀσκησις , οὔτε σωφροσύνη , οὔτε ἀποταγὴ πάσης ὕλης , οὔτε τῶν νηστεϊῶν καὶ ἀγρυπνιῶν βοήλος ἡμῖν ἔσται , ἐὰν , ὑπὸ ὀργῆς καὶ μίσους κατεχόμενοι , ἐνοχοὶ εὐρεθῶμεν τῇ κρίσει. Ἦς βυσθεῖµεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ , ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

326 5. (18) Quintum nobis est certamen adversus spiritum tristitiæ , qui animam obscurat nostram ut nulli possit spirituali contemplationi vacare , cohibetque illam ab omni bono opere. Cum enim pravus ille spiritus animam apprehenderit totamque obscuraverit , non preces cum alacritate fundere concedit , non in sacrarum lectionum capienda utilitate vacare , non fratribus mansuetum et commodum esse sinit : odium omnis circa opera studii , ipsiusque vitæ professionis suggerit. Dum omnia denique salutaria animæ consilia confundit tristitia , ejusque firmitatem ac perseverantiam solvit , quasi stultam illam et attonitam efficit , ac

¹⁶ Rom. II , 15. ¹⁷ Matth v , 22.

(16) Ibid. c. 21.

(17) Ibid. c. 21.

τοσοῦτον ὠφελεῖ τὸ κρατεῖν τοῦ στόματος , καὶ μὴ ἐκφέρειν βῆμα μανιώδες , ὅσον τὸ καθαρῆσαι τὴν καρδίαν ἀπὸ μνησικαχίας , καὶ μὴ ἀνατρέφειν πονηροῦς λογισμοῦς. Τὰς βίβλας γὰρ τῶν ἀμαρτημάτων ἐκκόπτειν παραγγέλλει ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία , ἡ περὶ τοὺς καρπούς τῆς βίβλας γὰρ τοῦ θυμοῦ ἐκκοπίσης ἀπὸ τῆς καρδίας , οὔτε μίσος , οὔτε φθόνος εἰς ἔργον προαχθήσεται . καὶ γὰρ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ , φονεύων αὐτὸν ἐν τῇ διαθέσει τῷ μίσους . Ἄναιρεθέντος Θεοῦ ἀφορᾷ οὐτινος τὸ αἷμα , οὐ διὰ ξίφους ἐκχυθὲν , ἀνθρώποι βλέπουσιν , ἀλλὰ τῇ διαθέσει τοῦ μίσους ἀναιρεθέντος . Θεὸς ἄρα οὐ μόνον ὑπὲρ πράξεων , ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ λογισµῶν καὶ ὑπὲρ προαιρέσεων ἐν ἐκάστῳ στεφάνου ἢ τιµωρίας ἀποδίδους , καθὼς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν . B « Ἐγὼ ἔρχομαι συναγαγεῖν τὰ ἔργα , καὶ τοὺς λογισμοὺς , καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν . » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος λέγει . « Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισµῶν κατηγοροῦντες [κατηγοροῦντων] . ἢ καὶ ἀπολογουµένων ἐν ἡμέρᾳ , ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων . » Αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης , διδάσκων ἡµᾶς , ὅτι δεῖ πᾶσαν ὀργὴν ἀποτίθεσθαι , φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις . « Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει . » Οὕτω γὰρ τῶν ἀντιγράφων τὰ ἀκριβῆ περιέχει . τὸ γὰρ εἰπῆ , ἐκ προσθήκης ἐτέθη . καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ προκειμένου λήµµατος τῆς Γραφῆς . Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ Κυρίου τὴν βίβλαν , καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς ὀργῆς ἀποκόπτειν πᾶσι τρόποις ἡµᾶς βούλεται , καὶ μὴτε μὴν πρόσθεν ὀργῆς ἐν αὐτοῖς διαφυλάττειν . ἵνα μὴ εὐλόγως δῆθεν τὴν ὀργὴν κινούμενοι , ὕστερον τῇ μακρᾷ τοῦ ἀλόγου θυμοῦ περιπέσωμεν . Τῆς δὲ νόσου ταύτης τελεαία ἰατρεία αὐτῆ ἐστὶ , ἵνα πιστεύσωμεν , ὅτι οὔτε ἐπὶ δικαίους , οὔτε ἐπὶ ἀδίκους , ἔξεστιν ἡμῖν κινεῖν τὸν θυμὸν . Τοῦ γὰρ πνεύματος τῆς ὀργῆς σκοτεινῶν τὴν διάνοιαν , οὔτε διακρίσεως φῶς , οὔτε ἡμῖν εὐρεθῆσεται , οὔτε ναὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος

5. Πέμπτος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης , τοῦ ἐπισκοποῦντος τῇ ψυχῇ ἀπὸ πᾶσης πνευματικῆς θεωρίας , καὶ κωλύοντος αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀγαθῆς ἐργασίας . Ὅταν γὰρ τὸ πονηρὸν τοῦτο πνεῦμα περιδράζηται τῆς ψυχῆς , καὶ ὀλην αὐτὴν σκοτώσῃ , οὐκ εὐχὰς ἐκτελεῖν μετὰ προθυμίας συγχωρεῖ , οὐ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσµάτων τῇ ὠφελείᾳ ἐκκαρτερεῖν , πρὸν καὶ εὐκατάμικτον πρὸς τοὺς ἀδελφούς εἶναι οὐ συγχωρεῖ , καὶ πρὸς πάντα τῶν ἔργων τὰ ἐπιτηδεύµατα , καὶ πρὸς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν ἐπαγγελίαν μίσος ἐμποιεῖ . Καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ σωτηριώδη βουλευµατα τῆς ψυχῆς ἢ λύπη συγχέασα καὶ τὴν εὐτονίαν αὐτῆς , καὶ καρτερίαν παραλύσασα , ὡς

(18) Ibid. I. 13 , c. 1.

ἔχρονα αὐτὴν, καὶ παραπλήγη ἀπεργάζεται, τῷ τῆς ἀπογνώσεως λοιπὸν ἐνδύσασα λογισμῷ. Διὰ τοῦτο εἰς σκοπὸς ἡμῖν ἔστω ἀγωνίσασθαι τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα, καὶ νικῆσαι σὺν Θεῷ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρήσαι τὴν ἐαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης. Ὡσπερ γὰρ τῆς ἰμάτιον, καὶ σκόληξ ξύλον, οὕτως ἡ λύπη τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατεσθίει, ἐκκλίνειν πειθούσα πᾶσαν ἀγαθὴν συντυχίαν, καὶ οὐδὲ παρὰ τῶν γνησίων φίλων λόγον συμβουλίης δέχεσθαι συγχωροῦσα, οὐδὲ χρηστὴν ἀπόκρισιν ἢ εἰρηρικὴν ἐπιτρέπουσα τοῦτοις μεταδόναι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν θλίβουσα, πικρίας αὐτὴν καὶ ἀκηδίας πληροί· καὶ λοιπὸν ὑποβάλλει αὐτὴν φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς αἰτίους αὐτῆ τῆς ταραχῆς γενομένους· καὶ οὐ συγχωρεῖ αὐτὴν ἐπιγνώσαι, ὅτι οὐκ ἐξῴθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν ἔχει τὴν νόσον ἀποκειμένην, ἥτις τότε φανεροῦται, ὅταν οἱ πειρασμοὶ ἐπιστάντες διὰ τῆς γυμνασίας εἰς τὸ ἐμφανὲς αὐτὴν προενέγκωσιν. Οὐδέποτε γὰρ ὑπὸ ἄλλου βλαθῆσεται ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐνδοθεν ἀποκειμένην ἔχει τὴν νόσον, ἥτοι τὰς τῶν παθῶν αἰτίας, καὶ τοῦτου χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν Θεὸς, καὶ μόνος ἐπιστάμενος τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς, οὐ τὰς τῶν ἀνθρώπων διατριβὰς παραγγέλλει καταλιμπάνειν, ἀλλὰ τὰς ἐν ἡμῖν τῆς κακίας ἐκκρίπτειν αἰτίας, γινώσκων τὴν αἰτίαν τῆς ψυχῆς ὑγείας οὐκ ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν ἀνθρώπων κατορθοῦσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων συνδιαγωγῇ καὶ γυμνασίᾳ. Ὅταν τοίνυν διὰ τινος εὐλόγου δῆθεν προσφάσεις τοὺς ἀδελφοὺς καταλιμπάνωμεν, οὐ τὰς τῆς λύπης ἀφορμὰς ἐξεκόψαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐνηλλάξαμεν αὐτὰς τῆς ἐναποκειμένης ἐνδοθ νόσου, καὶ δεῖτο... πραγμάτων ταύτας ἀνακινούσης. Διὰ τοῦτο κατὰ τῶν ἐνδοθεν παθῶν ἅπας ἡμῖν ἔστω ὁ πόλεμος. Τοῦτων γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἐκκληθέντων, οὐ λέγω μετὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ θηρίων εὐκόλως συνδιατριβόμεν. κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἰωβ εἰρημένον· «Θῆρες ἄγριοι εἰρηνεύουσι σοι.» Προηγουμένως τοίνυν ἀγωνιστέον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, τοῦ βάλλοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἀπόγνωσιν, ὅπως ἀπελάσωμεν τοῦτο τῆς ἡμετέρας καρδίας. Τοῦτο γὰρ τὸν Κáιν οὐ συνεχώρησε μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν μετανοῆσαι, οὔτε τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν τοῦ Δεσπότης προδοσίαν. Ἐκείνην μόνην τὴν λύπην ἀσκήσωμεν, τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων μετὰ ἐλπίδος ἀγαθῆς γινόμενην. καὶ τῇ ἐπικτηθεῖ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἐπιτηδευομένην. Περὶ ἧς καὶ Ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι· «Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη...» τῇ ἐλπίδι τῆς μετανοίας τρέφουσα τὴν ψυχὴν, χαρὰ σύμμικτος ὑπάρχει· ὅθεν καὶ πρόθυμον καὶ ὑπήκοον πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν παρασκευάζει τὸν ἄνθρωπον εὐπρόσιτον, ταπεινὸν

[Λείπει φύλλον ἐν, τοιτέστι τὸ λείπον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῆς ἀκηδίας πνεύματος.]

.... 6. Ἄρτον ἐσθίωσιν. Ἀκούσωμεν πῶς σοφῶς ἡμῖν ὑποδείκνυσιν τὰς αἰτίας τῆς ἀκηδίας ὁ Ἀπόστολος· «Ἀτάκτους» γὰρ καλεῖ τοὺς μὴ ἐργαζομένους. ἐν τούτῳ βή-

10. ⁶⁶ II Thess. III, 7

(19) Ibid. c. 2 et seq.

(20) Ibid. c. 7.

A demum eam desperationis cogitatione illigat. (19) Quapropter unus nobis sit scopus, spirituale certamen certare, spiritus nequitiae cum Deo vincere, et omni custodia cor nostrum servare a spiritu tristitiae. Quemadmodum enim linea vestimentum, et vermis lignum, ita tristitia corrodit hominis animam, dum suadet illi ut ab omni probi consortio declinet, neque concedit illi ut a veris amicis consilium accipiat, nec ut mitem et pacificam responsionem det ipsis; sed animam conturbat totam, tristitia et incuria replet: atque demum suadet ut fugiat ab hominibus, quasi sibi in causa fuerint perturbationis: neque sinit eam agnoscere, non exterius sed interius aegritudinem esse sitam, quae tunc apparet, cum ingruentes tentationes experimento illam palam faciunt. (20) Nunquam enim homo laedetur ab alio, nisi intus situm habeat morbum, scilicet passionum causas: quae causa est quod omnium opifex et animarum medicus Deus, qui solus probe et accurate animae vulnera novit, non hominum consortia relinquere praecipiat, sed malitiae causas in nobis excindere, gnarus causam sanitatis animae non in separatione ab hominibus obtineri, sed in conversatione cum hominibus et in exercitatione. Cum itaque ob consentaneas quasdam occasiones fratres reliquimus, nequaquam tristitiae occasiones praecidimus, sed solum commutavimus eas, morbo scilicet intus posito eas pro rerum conditione movente. (21) Quapropter contra interiores passiones totum nobis sit bellum. His enim Dei auxilio ejectis, non dico cum hominibus, sed cum feris etiam facile degemus, juxta illud beati Jobi dictum: « Inimanes feræ pacem tecum habebunt. » In primis igitur pugnandum contra spiritum tristitiae, qui animam conjicit in desperationem; ut (malum) illud ex corde nostro pellamus. Illud enim non sivit Cainum post fratris caedem poenitere, neque Judam post Domini proditorem. Eam solam habeamus tristitiam, quae poenitentiam peccatorum respicit, cum bona spe conjunctam, et quae caelestium bonorum possessionem conciliat; de qua dixit Apostolus: « Quae secundum Deum tristitia est. » . . . Ea itaque tristitia quae poenitentiae spe alit animam, gaudium commista est: quare alacrem et ad omne bonum opus obsequentem reddit hominem, accessu quoque facilem et humilem

[Hic deest unum folium, scilicet quod superest adversus tristitiae spiritum, et initium eorum quae dicuntur de torporis spiritu.]

... 6. Panem manducet. Audiamus quam sapienter nobis ostendat Apostolus torporis hujusce causas. « Inquietos » quippe vocat eos qui non operantur:

(21) Ibid. c. 8.

hac una voce multam declarans malitiam. (22) Qui enim otiosus est, verbis quoque temerarius existit, promptusque ad conviciandum, ac demum ad quietam vitam agendam ineptus, et torporis servus.

327 Præcipit itaque ut subtrahamus, id est segregemus nos ab illo, quasi a pestifero morbo. Deinde quid ait : « Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis ⁸⁷, » ac per hoc dictum ostendit eos esse superbos, contemptores, et apostolicarum traditionum violatores. Ac rursum : « Neque gratis panem, ait, manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus ⁸⁸. » Doctor ille gentium, Evangelii præco, qui sublatus est usque ad tertium cælum ⁸⁹, qui ait jussisse Dominum, ut eos qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant ⁹⁰, in labore nocte et die operabatur, ne quem gravaret. Quid igitur nos agemus qui præ torpore opus aversamur, corporalemque perquirimus quietem : quibus nec Evangelii prædicatio, neque Ecclesiarum cura commissa est ; sed solius animæ propriæ sollicitudo incumbit? Deinde clarius ostendens quantum ex otio damni accedat, subjungit : « Nihil operantes, sed curiose agentes ⁹¹ : » ex otio, inordinatio ; ex inordinatione, omnis malitia exoritur. Deinde huic remedium præparans ait : « Iis autem qui ejusmodi sunt denuntiamus, et hortamur, ut cum silentio operantes suum panem manducent ⁹², » atque cum magna increpatione subjicit : « Si quis non vult operari, nec manducet ⁹³. » (23) Hisce apostolicis præceptis sancti Patres Ægyptii eruditi, ne minimo quidem tempore concedunt otiosos esse monachos, maxime juniores, gnari se per patientiam operis, torporem eliminare, suumque sibi alimentum comparare, atque egentibus auxilio esse. (24) Non modo enim pro suis necessitatibus operantur, sed peregrinis etiam, pauperibus, carceri traditis omnibusque egenis necessaria ex suo opere suppeditant : creduntque officium hujusmodi sacrificium esse Deo acceptum. (25) Hoc item aiunt Patres eum qui operatur, cum uno dæmone pugnare, ac plerumque ab illo tribulari ; otiosum autem infinitis dæmonibus esse captivum. (26) Operæ autem pretium fuerit dictum memorare abbatis Moysis, inter Patres spectatissimi, quod ad me locutus est. Me quippe brevi tempore sedentem in eremo torpor afflixit, atque accedens ad illum, sic alloquor : Torpore graviter afflictus, atque admodum infirmatus, non prius eo liberatus sum quam abirem et abbatem Paulum convenirem. Respondit mihi abbas Moyses : Perspectum habe, teipsum minime ab eo hactenus liberasse, imo potius dedititium te atque servum ei

ματι πολλήν κακίαν ἐμφαίνων. Ὁ γὰρ ἀργός καὶ προπετής ἐν λόγοις τυγχάνει, καὶ πρὸς λοιδορίαν πρόχειρος, καὶ λοιπὸν εἰς ἡσυχίαν ἀνεπιτήδειος, καὶ τῆς ἀκηδίας δούλος. Παραγγέλλει οὖν στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστιν ἀφορίζεσθαι ὡς ἀπὸ λοιμικῆς νόσου. Εἶτα τί φησι : « Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν, » διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑπερηφάνους αὐτοὺς εἶναι, καταφρονήσαντας ἐμφαίνων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων καταλυτάς· καὶ πάλιν « Δωρεᾶν, φησὶν, ἄρτον οὐκ ἐφαγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόθῳ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν. » Ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, ὁ κήρυξ Εὐαγγελίου, ὁ μετάρσιος ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἔ λέγων τὸν Κύριον προστεταχέναι τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, ἐν κόπῳ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργάζεσθαι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι. Τί οὖν ποιήσομεν ἡμεῖς ἀκηδιῶνες ἀπὸ τοῦ ἔργου, καὶ τὴν σωματικὴν ἀνάπαυσιν μεταδιώκοντες· οἷς οὐτε κήρυγμα Εὐαγγελίου ἐνεχειρίσθη, οὔτε τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ μέριμνα, ἀλλὰ τῆς ἰδίας μόνης ψυχῆς ἡ φροντίς ; Εἶτα, σαφέστερον δεικνύων τὴν τικτομένην βλάβην ἐκ τῆς ἀργίας, ἐπιφέρει : « Μηδὲν ἐργαζομένου, ἀλλὰ περιεργαζομένου ; » ἀπὸ ἀργίας ἀταξία, καὶ ἀπὸ ἀταξίας πᾶσα κακία. Κατασκευάζων δὲ πάλιν τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἐπιφέρει : « Τοῖς δὲ τοιοῦτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ ἐργαζομένους τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν » καὶ ἐπιπληκτικώτερον ἐπάγει λέγων : « Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθιέτω. » Τούτοις τοῖς ἀποστολικῶν παραγγέλμασιν οἱ κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἅγιοι Πατέρες, παιδευόμενοι, οὐδένα κερὶν ἄργους εἶναι τοὺς μοναχοὺς ἐπιτρέπουσι, καὶ μάλιστα τοὺς νεωτέρους, εἰδότες, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς τοῦ ἔργου ἀκηδὴν ἀπελαύνουσι, καὶ τὴν ἑαυτῶν τροφὴν προσπορίζουσι, καὶ τοῖς δεομένοις βοηθοῦσιν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἑαυτῶν χρείας ἐνεκεν ἐργάζονται, ἀλλὰ δὲ ξένοις καὶ πτωχοῖς, καὶ τοῖς ἐν φυλακαῖς, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις, ἐκ τοῦ ἰδίου ἔργου ἐπιχορηγοῦσι, πιστεύοντες τὴν ἑαυτῶν εὐποιίαν, θυσίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ γίνεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ λέγουσιν οἱ Πατέρες, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ἐν δαίμονι πολεμεῖ, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ θλίβεται· ὁ δὲ ἀργὸς ὑπὸ μυρίων πνευμάτων αἰχμαλωτίζεται. Καλὸν δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ λόγον ἐπιμνησθῆναι τοῦ ἀββᾶ Μωϋσέως τοῦ δοκιμωτάτου ἐν τοῖς Πατρασιν, ὃν πρὸς μὲ ἀπεφθέξατο. Καθεσθέντος γάρ μου ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὠχλήθη ὑπὸ ἀκηδίας, καὶ παραβαλὼν αὐτῷ, λέγω πρὸς αὐτόν, ὅτι « Δεινῶς ὀχληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκηδίας, καὶ ἐξασθενήσας σφόδρα, οὐ πρότερον ἀπηλλάγην αὐτῆς, εἰ μὴ ἀπῆλθον, καὶ παρέβαλον τῷ ἀββᾷ Παύλῳ. » Ἀπεκρίνατο δὲ μοι πρὸς ταῦτα ὁ ἀββᾶς Μωϋσῆς λέγων : « Θάρσει, οὐχ ἑαυτὸν ἀπὸ ταύτης ἡλευθέρωσας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκδοτὸν καὶ δούλον ταύτῃ παρέδωκας. Γίνωσκε

⁸⁷ II Thess. III, 6. ⁸⁸ ibid. 8. ⁸⁹ II Cor. XII, 2. ⁹⁰ I Cor. IX, 14. ⁹¹ II Thess. III, 11. ⁹² ibid. 12. ⁹³ ibid. 10.

(22) Cassian. *Instit.* I, x, c. 15.

(23) Ibid. c. 14.

(24) Ibid. c. 22.

(25) Ibid. c. 23.

(26) Ibid. c. 25.

νοῖν, ἕτι βαρυτέρως σε ὡς λειποτάκτην καταπολεμήσει· εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ταύτην καταπαλαίσεις σπουδάσης. 1

7. Ἐβδομος ἡμῖν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς κενοδοξίας, πολύμορφον τοῦτο καὶ λεπτότατον πάθος, καὶ οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πειραζομένου καταλαμβάνομεν. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων παθῶν αἱ προσβολαὶ φανερώτεραι τυγχάνουσι, καὶ εὐκολώτερόν πως τὴν πρὸς ταῦτα μάχην κέκτηνται, καὶ τῆς ψυχῆς τὸν πόλεμον ἐπιγινωσκομένης διὰ τῆς ἀντιρόθησεως καὶ προσευχῆς τοῦτον ἀνατρεπούσης. Ἡ δὲ τῆς κενοδοξίας κακία, πολύμορφος οὖσα, καθὼς εἴρηται, δυσκαταγώνιστος τυγχάνει. Καὶ γὰρ ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι παρυσίσταται ἐν τε σχήματι, καὶ μορφῇ, καὶ βαδίσματι, καὶ λόγῳ, καὶ ἐν ἀγρυπνίαις, καὶ ἐν νηστείαις, καὶ ἐν προσευχῇ, καὶ ἐν ἀναγνώσει, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ. Διὰ πάντων γὰρ τούτων ἐπιχειρεῖ τὸν στρατιωτῆν τοῦ Χριστοῦ κατατοξεύειν. Καὶ γὰρ ὄντινα μὴ δυνήθῃ διὰ πολυτελείας ἐνδυμάτων πρὸς κενοδοξίαν ἀπατήσαι, τοῦτον δι' εὐτελοῦς ἐσθῆτος ἐπιχειρεῖ πειράζειν. Καὶ ὅν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τιμῆς ἐπάραι. τοῦτον διὰ τοῦ φέρειν δῆθεν ἀτιμίαν εἰς ἀπδοκίαν αἰρεῖ· καὶ ὅν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου πείσαι κενοδοξεῖν, τοῦτον τῇ αἰωπῇ ὡς ἡσυχον δελεάζει· καὶ ὅν οὐκ ἠδυνήθη πολυτελεῖα βρωμάτων χαυνῶσαι, τοῦτον διὰ νηστείας εἰς ἔπαινον ἐκλύει. Καὶ ἀπλῶς πᾶν ἔργον, πᾶν ἐπιτηδεῦμα, πρόφρασιν πολέμου παρέχει τούτῳ τῷ δαίμονι. Ἐτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ κληῖρον φαντάζεται ὁ πολεμούμενος ὑπ' αὐτοῦ. Μέμνημαι γὰρ τινος γέροντος, ἡνίκα ἐν Σκήτη διέτριβον, ἀπελθόντος εἰς κελλῖον τινὸς ἀδελφοῦ ἐπισκέψεως χάριν, καὶ ὡς ἐπλησίασε τῇ θύρᾳ τῆς κέλλης, ἀκούει αὐτοῦ λαλοῦντος ἔνδον· καὶ νομίσας ὁ γέρον ἀπὸ Γραφῆς αὐτὸν μελετᾶν, ἔστη ἀκρώμενος, καὶ αἰσθάνεται αὐτοῦ ὑπὸ κενοδοξίας παραφρονούντος, καὶ ἐαυτὸν χειροτονοῦντος διάκονον, καὶ τοὺς κατηχουμένους ἀπλῶσιν παρέχοντα. Ὡς οὖν ἤκουσε τοῦτο ὁ γέρον, τέλος ὠθήσας τὴν θύραν εἰσηλθε, καὶ ἀπαντήσας αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς προσεκύνησε κατὰ τὸ ἔθος καὶ ἠξίω μαθεῖν παρ' αὐτοῦ, εἰ πολλὴν ὥραν ἔχει πρὸς τῇ θύρᾳ. Ὁ δὲ γέρον χαριέντως ἀπεκρίθη πρὸς αὐτόν· Ἄρτι φησὶν, ἦλθον, ὅτε σὺ τὴν ἀπλῶσιν τοῖς κατηχουμένοις ἐπέτελλεις. Τότε ὁ ἀδελφός, ἀκούσας ταῦτα, ἔπεσε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ γέροντος, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ῥυθῆ τῆς τοιαύτης πλάνης. Τούτου δὲ ἐμνήσθη δειξέει βουλόμενος εἰς ὅσην ἀναισθησίαν φέρει τὸν ἀνθρώπον οὗτος ὁ δαίμων. (1) τοῖσιν βουλόμενος τελείως ἀθλῆσαι, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀναδήσασθαι, πᾶσι τρόποις σπουδάσῃ τὸ πολύμορφον τοῦτο θηρίον νικῆσαι, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων πάντοτε τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Δαυὶδ εἰρημένον· «Κύριος διεσκόρπισεν ὄσπ' ἀνθρωπάρεσκων»· καὶ μηδὲν ποιεῖτω περιθελιπόμενος τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἔπαινον, ἀλλὰ τὸν παρὰ Θεοῦ μισθὸν ἐπιζητήσειτω, καὶ

A tradidisse. Scito igitur gravius te, utpote desertorem, ab eo debellandum esse : nisi deinceps per patientiam, orationem et opus manuum, eum oppugnare studeris.

7. (27) Septimum nobis est certamen adversus spiritum inanis gloriae, multiformem illam ac tenuissimam passionem, quæ ne ab eo quidem qui tentatur, comprehenditur. Cæterarum quippe passionum irruptiones, apertiores sunt, atque facilius cum iis pugnatur : anima quippe cum bellum agnoscit, repugnando et orando superat. At inanis gloriae malitia multiformis cum sit, uti supra dictum est, expugnata difficilis est. In omni quippe hominis studio præsens se sistit, in habitu scilicet, forma, gressu, sermone, vigiliis, jejuniis, in oratione, le-
B cione, quiete, in æquanimitate. Iis enim omnibus conatur militem Christi confodere. Quem enim vestimentorum sumptuositate decipere nequit, et ad vanam gloriam deflectere, eum vestimenti vilitate tentat. Et quem non potuit honore, eum dedecoris patientia ad insipientiam usque inflat : quem scientia ad vanam gloriam deducere nequivit, eum ex silentio, quasi quietum hominem, decipere conatur : quem ciborum lautitia ad molliem trahere non valuit, eum jejunio ad laudem cupiditatem deducit. Demum opus omne, omne studium **328** belli occasionem huic dæmoni præbet. (28) Ad hæc qui ab illo oppugnatur, nonnunquam sibi sacri ordinis gradus confingit. Memini cujusdam senis, qui, cum in Scete degerem, cellulam adiit cujusdam fratris visitandi causa, et ut januæ cellæ appropinquavit, ipsum audivit intus loquentem : et cum putaret senex quidpiam illum ex Scriptura repetere, stetit auscultaturus, atque sensit illum ex inani gloria insanire, ac sese diaconum ordinare, catechumenisque dimissionem tribuere. Id cum audisset senex, demum aperta janua introivit, cui frater occurrens de more salutavit eum, rogavitque an diu ad januam stetisset. Tum senex placide respondit illi : Mox, inquit, adveni, cum tu catechumenis dimissionem tribuebas. His frater auditis procidit ad senis pedes, ut precibus postularet sibi erroris hujuscemodi liberationem. Hujusce rei memini ut ostenderem in quantum insipientiam hic dæmon concitiat hominem. Qui vult itaque perfecte certare, et justitiæ corona redimiri, omnibus salagat modis multiformem hanc superare feram, præ oculis semper habens dictum illud sancti Davidis : « Dominus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent » : nihilque agat intuitu laudum humanarum, sed mercedem quærat a Deo, ac cogitationes propriæ laudis, cor suum invadentes semper abjiciat : sese in conspectu Dei despiciat. Hoc siquidem pacto poterit Deo juvante liberari ab inanis gloriae dæmone,

¹ Psal. l.ii. 6.

(27) Cassian. Institut. lib. vi. c. 1 et seq.

(28) Ibid. c. 14, 15.

gratia Domini nostri Jesu, cui gloria in sæcula. A ἀποβόλιπτον ἀεὶ τοὺς ἐπαρχομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ-
 Amen. τοῦ λογισμοῦς καὶ ἐπαινοῦντας αὐτὸν, ἐξουθενεῖτω
 ἐαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ δυνήσεται σὺν Θεῷ ἀπαλλαγῆναι τοῦ δαίμονος τῆς κενοδοξίας χά-
 ριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

8. (29) Octavum nobis est certamen adversus spi-
 ritum superbiæ, quod est gravius acriusque cæteris
 omnibus, quo perfecti maxime oppugnantur, qui-
 que eos qui fere ad virtutum fastigium pervenere,
 subvertere conatur : ac morbi pestiferi instar non
 partem corporis, sed totum perdit. Et aliæ quidem
 singulæ passionēs, tametsi animam turbant, quia
 tamen cum una tantum virtute sibi opposita pugnant,
 atque eam superare nituntur, ex parte solum ani-
 mam obscurant atque conturbant ; superbiæ autem
 passio totam tenebris obfundit, et ad extremam
 deducit ruinam. Ulque liquidius quod dictum est
 excogitemus, hac ratione rem speculemur. Gulæ
 vitium abstinentiam corrumpere satagit, fornicatio
 continentiam, avaritia paupertatem, indignatio
 mansuetudinem, ac reliquæ species malitiæ con-
 trarias sibi virtutes ; at superbiæ malitia cum
 miseræ animæ dominatur, haud secus agit quam
 truculentissimus quidam tyrannus, qui ampla et
 excelsa capta urbe, totam diruit et a fundamentis
 evertit. Cujus rei testis est angelus qui ex cælo
 propter superbiam cecidit ; qui a Deo creatus et
 omni virtute ac sapientia ornatus, non Dei gratiæ
 hæc ascribere voluit, sed propriæ naturæ : unde
 se Deo æqualem esse putavit : quam ejus cogita-
 tionem arguens propheta dicit : « Dixisti in corde
 tuo : Sedebo in monte excelso, ponam thronum
 meum supra nubes et similis ero Altissimo ¹⁶. »
 Tu vero homo, et non Deus. Aliusque propheta
 ait : « Quid gloriaris in malitia, qui potens es ¹⁷ ? »
 Et paucis interjectis : « Dilixisti omnia verba
 demersionis, linguam dolosam. Propterea Deus
 destruet te in finem, evellat te et transferet te de
 tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viven-
 tium. Videbunt justi et timebunt, et super eum
 ridebunt et dicent : Ecce homo qui non posuit
 Deum adiutorem suum, et prævaluit in vanitate
 sua ¹⁸. » Hæc cum sciamus, timeamus et omni
 custodia servemus cor nostrum ¹⁹ a letifico spiritu
 superbiæ, nobis ipsis hæc Apostoli recitantes,
 quando virtutis cujuscumque opus perfecimus :
 « Non ego autem, sed gratia Dei quæ mecum
 est ²⁰. » Et quod a Domino dictum est : « Sine me
 329 nihil potestis facere ¹. » Et quod a Propheta
 dictum est : « Nisi Dominus ædificaverit domum,
 in vanum laboraverunt qui ædificant eam ². » Ite-
 rumque : « Non volentis, neque currentis, sed mi-
 serentis est Dei ³. » Nam etiamsi quis alacritate
 fervens, ac proposito studiosus fuerit, sed carne
 ligatus et sanguine, non poterit ad perfectionem
 pervenire, nisi ad hæc omnia in misericordia et in

8. Ὁ θεὸς ἡμῶν ἐστὶν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος
 τῆς ὑπερηφανίας· χαλεπώτατος οὗτος καὶ πάντων τῶν
 προτέρων ἀγρωτέρως, τοὺς τελείους μάλιστα πολε-
 μῶν, καὶ σχεδὸν τοὺς τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀναβεθη-
 κότητας ἐπιχειρεῖ καταστρέφειν· καὶ καθάπερ νόσος
 λοιμικὴ φθοροποιὸς οὐχὶ μέρους τοῦ σώματος, ἀλλ'
 ὅλον διαφθείρει. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων παθῶν ἕκαστον,
 εἰ καὶ παράσσει τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ πρὸς μίαν τὴν ἀντι-
 κειμένην αὐτῷ ἀρετὴν πολεμοῦν, καὶ ταύτην νικῆσαι
 φιλονεικοῦν, ἐκ μέρους ἐπισκοτεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ
 παράσσει αὐτὴν τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πᾶσαν αὐτὴν
 ἐπισκοτεῖ, καὶ εἰς πτώσιν ἄγει ἐσχάτην. Καὶ ἵνα σα-
 φέστερον νοήσωμεν τὸ εἰρημένον, σκοπήσωμεν οὐ-
 τως. Ἡ γαστριμαργία τὴν ἐγκράτειαν σπουδάζει
 διαφθεῖραι, ἡ πορνεία τὴν σωφροσύνην, ἡ φιλαργυρία
 τὴν ἀκτιμωσύνην· ὁ θυμὸς τὴν πραότητα, καὶ τὰ
 λοιπὰ τῆς κακίας εἶδη τὰς ἐναντίας αὐτῶν ἀρετάς·
 ἡ δὲ τῆς ὑπερηφανίας κακία, ὅταν κυριεύσῃ τῆς
 ἀθλίας ψυχῆς, ὥσπερ τις χαλεπώτατος τύραννος με-
 γάλην πόλιν καὶ ὑψηλὴν παραλαβὼν, ὅλην αὐτὴν
 καταστρέφει, καὶ ἕως θεμελίων κατασκάπτει. Καὶ
 μάρτυς τούτου ὁ ἄγγελος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσὼν ἐπὶ
 τὴν ὑπερηφανίαν· ὅς, ἐκ τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς, καὶ πάση
 ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ κοσμηθεὶς, οὐ τῇ τοῦ δεσπότου χά-
 ριτι ἐβουλήθη ταῦτα ἐπιγράψαι, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φύσει·
 ὅθεν καὶ ἴσον ἑαυτὸν ὑπέλαθεν εἶναι Θεοῦ. Καὶ ταύτην
 αὐτοῦ τὴν ἐνθύμησιν ἐλέγχων ὁ προφήτης φησὶν·
 « Εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Καθὼ ἐν ὄρει ὑψιτλή,
 ἠήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἕσομαι
 ὅμοιος τῷ Ἰψίστῳ. » Σὺ δὲ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός.
 Καὶ ἄλλος προφήτης λέγει· « Τί ἐγκαυχᾶ ἐν κακίᾳ,
 ὁ δυνατός ; » καὶ μετ' ἄλλων· « Ἠγάπησας πάντα
 ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν. Διὰ τοῦτο
 ὁ Θεὸς καθελεῖ σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε, καὶ μετανα-
 στεῦσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ ρίζωμά σου
 ἐκ γῆς ζώντων. Ὁψονται δίκαιοι, καὶ φοβηθήσονται,
 καὶ ἐπ' αὐτὸν γελάσονται, καὶ ἐροῦσιν· Ἴδού ἄνθρω-
 πος ὅς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυ-
 ναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. » Ταῦτα τοίνυν
 γινώσκοντες, φοβηθῶμεν, καὶ πάση φυλακῇ τηρή-
 σωμεν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ θανατηφόρου
 πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας, ἐπιλέγοντες ἑαυτοῖς τὸ
 τοῦ Ἀποστόλου, ὅταν ἀρετὴν τινα κατορθώσωμεν·
 « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί· »
 καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ὅτι· « Χωρὶς ἐμοῦ
 οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· » καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Προφήτου·
 « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκο-
 πίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· » καὶ πάλιν· « Οὐ τοῦ θέλοντος,
 οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ. » Καὶ
 γὰρ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἔσται τις ζῶν τῇ προθυμίᾳ,
 καὶ σπουδαῖος τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ σαρκὶ συνδεδεμέ-

¹⁶ Isa. xiv, 13. ¹⁷ Psal. li. ¹⁸ ibid. 6-9. ¹⁹ Prov. iv, 23. ²⁰ I Cor. xv, 10. ¹ Joh. xv, 5. ² Ps. l. xvi. ³ Rom. ix, 16.

(29) Cassian. Institut. lib. xii, c. 1 et seq.

νος καὶ αἵματι, οὐ δυνήσεται πρὸς τελειότητα φθάσαι, εἰ μὴ πρὸς τούτοις πᾶσιν ἐπὶ τῷ ἔλεει Χριστοῦ ἐλπίξει καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Ἰάκωβον, « πᾶσα δόξα ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Καὶ ὁ Παῦλος φησὶ « Τί γὰρ ἔχεις ἢ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; » ἀλλ' ὡς ἐπ' ἰδίοις τοῖς ἀλλοτρίοις χαρίσμασιν ἐπαυρόμενος. Ὅτι δὲ χάριτι καὶ ἔλεει Θεοῦ ἡ σωτηρία ἡμῖν προσγίνε-
ται, μάρτυς ὁ ληστής ἐκεῖνος, ὃς οὐκ ἀρετῆς ἐπαθλον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐκομίσατο, ἀλλὰ χάριτι Θεοῦ καὶ ἔλεει. Ταῦτα καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπιστά-
μενοι, πάντες μετ' γνώμῃ παραδεδώκασι μὴ ἄλλως δύνασθαι ἡμᾶς θεμέλιον ἀσφαλῆ πρὸς τελειώσιν ἀρε-
τῆς καταβάλλεσθαι, εἰ μὴ διὰ ταπεινώσεως, ἥτις ἀπὸ πίστεως καὶ πραότητος, καὶ τελείας ἀκτημοσύνης
προσγίνεσθαι πέφυκε, δι' ὧν ἡ τελεία ἀγάπη κατορ-
θούται χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A gratia Christi speraverit. Nam juxta divinum Jaco-
bum, « omne datum bonum, et omne donum perfe-
ctum desursum est, descendens a Patre luminum ». Et Paulus ait : « Quid enim habes quod non acce-
pisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non
acceperis? » sed de alienis donis quasi de
tuis extolleris. Quod autem nobis gratia et miseri-
cordia Dei salus accedat, testis est latro ille *,
qui non in virtutis præmium regnum cælorum
adeptus est; sed gratia et misericordia Dei. Hæc
cum probe nossent Patres nostri, una omnes sen-
tentia tradiderunt non posse nos firmum ad
virtutis perfectionem jacere fundamentum, nisi
per humilitatem, quæ a fide, mansuetudine et per-
fecta paupertate procedit; quibus perfecta charitas
obtinetur, gratia Domini nostri Jesu Christi,
cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu in sæ-
cula. Amen.

* Jac. 1, 17. * I Cor. iv, 7. * Luc. xxiii, 43.

HOMILIÆ

QUÆ ATHANASII NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc homiliam esse Athanasii nemo existimabit, tantum scilicet abhorret ab Athanasii stylo, gravitate, elegantia: imo ut ex orationis genere vocabulorumque ratione conjectare licet, multis post Athanasium sæculis scripta est; quamplurimæ namque hic occurrunt voces compositæ quæ ad infamam accedunt Græcitate. Denique magis sequioris ævi Græcorum loquacitatem redolet hæc homilia, quam antiquorum Patrum eloquentiam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, καὶ εἰς τὴν Ἑλισάβετ, καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον (30).

S. P. N. ATHANASII

In nativitatem Præcursoris, in Elisabet, et in Deiparam.

1. Χώραν μὲν ἀποχερωθεῖσαν, καὶ ὀνάγων κα-
ταπάτημα γενέσθαι καταλειφθεῖσαν, βούς ἀροτῆρ κα-
μάτω ῥυμοτομῶν, ἐγείρει τοὺς ἀβλακας· ὅσον γὰρ
ἀκατέργαστος ἡ χώρα τῷ χρόνῳ μεμένηκε, τοσοῦτον
ὁ πρὸς τὴν ἀροτρίαν βούς περιστάμενος ἐπιπονυ-
τέρω καμάτω συγκάμπτεται τὸν ζυγοφόρον ἐπεκτρι-
βων αὐχένα· γυναῖκα δὲ στειωθεῖσαν καὶ μαχοῖς
χρόνος παλαιωθείσαν, καὶ δυοὶ κακοὶς περιπεσοῦσαν,
ἀγονίᾳ τε καὶ ἀτονίᾳ, ἀγονίᾳ φύσεως καὶ ἀτονίᾳ γη-
ραλέοτης, λόγῳ, καὶ οὐ πόνῳ, ὁ τῆς φύσεως δη-

1. Exsiccata terra, et onagrorum conculcationi
derelicta, aratoris bovis labore sulcatur. Quanto
diutius enim incultus ager fuit, tanto graviore in
arando bos premitur labore, atterunturque jugi
onere cervices. Mulier item sterilis ac ætate gran-
dæva, inque duo mala prolapsa, sterilitatem scilicet
et imbecillitatem; sterilitatem, inquam, natu-
ræ, et imbecillitatem senectutis, verbo, non la-
bore, a naturæ conditore Deo Verbo, corporis so-
nectute liberatur atque renovatur, sterilitate vero

(30) Ex codice Colb. 1714, quadringentorum circiter ann.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

29

natuæ levatur. Testis mihi hæc loquenti est uxor A Zachariæ sacerdotis, Elisabet, quæ non risit ut Sara ⁷, sed ut Anna creditur ⁸, quæ in suis jam debilitatis membris ut aquila renovata est ⁹: puerum namque enutrivit præclarum, venerandum, in Jordanicis fluentis versantem. Vere magna inter mulieres **330** Elisabet, utpote gloriosæ Virginis cognata, quemadmodum jamjam audisti ex Gabriele dicente: « Et ecce Elisabet cognata tua ¹⁰. » O generis nobilitatem! o pietatis exercitationem! o vitæ puritatem! o corporis castitatem! o Deum amantis animæ affectum! o vas unguentarium! Evam supplantavit serpens, Elisabetam angelus in præclaras res initiavit. Vere magna inter mulieres Elisabet, quæ Joannem Baptistam gestavit, incredulo Zachariæ exprobravit! Quod autem incredulus Zachariæ imbecillitatem corporis, Dei promissione (ad persuadendum) firmiorem esse arbitratus sit, audisti prius ex hac Lucæ evangelistæ lectione: « Visus est ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensi ¹¹. » Modus ipse visionis ejus veritatem suadere valet. A dextris angelus stetit, quia dexter faustusque fetus futurus erat, qui dexteram regni cælorum viam prædicaret, juxta illud dictum: « Vias quæ a dextris sunt novit Deus: perversæ sunt autem quæ sunt a sinistris ¹². » Quod ait non ut viarum discrimina notet, sed ut mores adumbret. « Visus est autem ei angelus Domini stans a dextris altaris incensi. » Audiant qui adsunt, intelligantque altari astare angelos: ubi autem angelorum præsentia, ibi Dei habitaculum. Zacharias sacerdos vice sua aderat, ordineque suo per quoddam dierum spatium intererat ministerio: neque semper eo accedebat, sed vice sua ministrabat. Angeli vero Dei qui ad altare deputati sunt, nequaquam per vices ministrant, sed nocte dieque indesinenter altari astant. Norunt qui contemnat et qui non contemnat: probe sciunt quinam pie accedant, quinam haud pari modo accurrant: intelligunt quinam recte jurent, quinam perjurent: obsignant eos qui fructum ferunt, eosque qui torpent. Ne spectes altare quod lapidibus sit ornatum, ab angelis namque gestatur, ab archangelis circumcingitur. Si enim quisvis angelum terminus juxta numerum angelorum assignatus est, secundum hoc dictum: « Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei ¹³; » quanto magis altare plenum angelis erit; ubi jacet carbo mysticus, quem forcipe spiritus per sacerdotis ministerium accipientes seraphini, qui eo pertranseunt, peccatorum purgationem petenti largiuntur? Quod autem hæc in altari adsint, audi clamantem Isaiam prophetam: « Vidi, et ecce missus est ad me unus ex seraphim, et habebat carbonem in manu sua, quem tulerat forcipe de altari. Et tetigit labia mea, et ait: Ecce tetigit labia tua, et auferet iniquitates

μουρουθῶς Θεοῦ Λόγος καὶ τὴν τοῦ σώματος παλαιότητα ἀνακαινίζει, καὶ τὴν τῆς φύσεως στειρώσειν διορθοῦται. Καὶ μαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ ἡ γαμετὴ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου, Ἐλισάβετ, ἡ μὴ γελάσασα κατὰ τὴν Σάρρα, ἀλλὰ πιστεύσασα κατὰ τὴν Ἄνναν, ἡ τοῖς κεχαλασμένοις μέλεσιν ὡς αὐτοῦ ἀνακαινισθεῖσα· ἐπωλοτρόφησε γὰρ παιδα γνῶριμον, αἰδέσιμον, τῶν Ἰορδανείων βεθρων συνόμιλον. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναίξιν Ἐλισάβετ, ὡς συγγενῆς τῆς ἐνδόξου Παρθένου, καθὼς ἤκουες (50^ο) ἀρτίως τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένου λέγοντος: « Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενῆς σου. » Ὡ εὐγένεια γένους! Ὡ ἀσκησις εὐλαθείας! Ὡ καθαρότης βίου! Ὡ ἀγνεία σώματος! Ὡ θεοφιλία ψυχῆς! Ὡ μηροδόχον σκευὸς! Τὴν Εὐαν ἐπέτρηνεν ὁ ὄφις· τῇ Ἐλισάβετ τὰ βέλτεστα ὁ ἄγγελος. Ὅντως μεγάλη ἐν γυναίξιν Ἐλισάβετ, ἡ καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην βασιτάσασα, καὶ τὸν ἀπιστον Ζαχαρίαν ὄνειδίσασα. Καὶ ὅτι ἀπιστος Ζαχαρίας τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν βεβαιωτέραν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας λογιζάμενος, ἤκουες τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος: « Ὄφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἐκ δεξιῶν ἐστῶς (30^ο) τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Σὺμβουλος ἡ ὄψια τῆς θεωρίας. Ἐκ δεξιῶν ὁ ἄγγελος ἵστατο, ἐπειδὴ δεξιὸς ἡμελλε τόκος τίχτεσθαι, τὴν δεξιὰν ὀδὸν τῶν οὐρανῶν βασιλείας κηρύττων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν: « Ὅδοὺς τὰς· ἐκ δεξιῶν ὀδὸν ὁ Θεός· διετραμμέναι δὲ εἰσιν αἱ ἐξ ἀριστερῶν· οὐ τὴν ὀδὸν διαλλάττων, ἀλλὰ τὸν τρόπον αἰνιττόμενος. » Ὄφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν ἐστῶς τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Ἀκούετωσαν οἱ παρόντες, καὶ συνιέτωσαν, ὅτι ἄγγελοι τῷ θυσιαστηρίῳ παρίστανται· ὅπου δὲ ἄγγελων παράστασις, ἐκεῖ Θεοῦ κατασκήνωσις. Ζαχαρίας ὁ ἱερεὺς ἐξεφημερίαν ἐποιεῖ, ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας παριστάμενος τῇ λειτουργίᾳ· οὐχὶ δι' ὅλου χωρῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἑφημερίᾳ λειτουργῶν. Οἱ δὲ ἀποκληρωθέντες ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ εἰς θυσιαστήριον ἐφημερίαν οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδιασπίστως παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἴσασι καὶ πᾶν καταφρονοῦντα, καὶ τὸν μὴ καταφρονοῦντα· γνωρίζουσι καὶ τοὺς εὐλαδῶς προσιόντας, καὶ τοὺς οὐχ οὕτω προστρέχοντας· ἐπίστανται καὶ τοὺς εὐορκούντας, καὶ τοὺς ἐπιορκούντας· σφραγίζουσι καὶ τοὺς καρποφοροῦντας, καὶ τοὺς ναρκιῶντας. Μὴ ὅτι λίθοις κεκαλλώπισται τὸ θυσιαστήριον σκόπει· ὑπὸ γὰρ ἀγγέλων βασιτάζεται, ὑπὸ ἀρχαγγέλων κυκλοῦται. Εἰ γὰρ πᾶν ὄριον ἐθνικὸν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων ὀροθετεῖται, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν: « Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » πόσω μᾶλλον τὸ θυσιαστήριον ἀγγελοπλήρωτον, ὅπου ὁ μυστικὸς ἀνθραξ ἐπίκειται; ὃν τῇ λαβίδι τοῦ πνεύματος τὰ σεραφίμ διερχόμενα διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱερέως, καθαρῶν ἀμφοτημάτων τῷ αἰτούντι χαρίζονται; Καὶ ὅτι ἐν τούτοις τὸ θυσιαστήριον, ἄκουε Ἡσαίου τοῦ προφήτου βοῶντος: « Ἐθεώρου, καὶ ἰδοὺ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ εἶχεν ἀνθρακα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἤψατο τῶν

⁷ Gen. xviii, 10. ⁸ I Reg. i, 48. ⁹ Psal. cii, 5. ¹⁰ Luc. i, 36. ¹¹ ibid. 11. ¹² Prov. iv, 27. ¹³ Deut. xxxii, 8.

(50^ο) Vulg., ἤκουσε. Edit.

(30^ο) Vulg., ἐστῶτι, perperam. Idem.

χειλέων μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤψατο τῶν χειλέων σου, A καὶ ἀφαιρῆί τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ. » Εἶδες τίνες παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οἷος ὀφθαλμοῖς δεῖ ἐνατενίζειν ἔνδον, καθαρῶς, ἀδόλοισι, εὐμεταδότοις, φιλοπτώχοις;

2. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς; καλὸν γὰρ ἡμᾶς τῆς πάσης πραγματείας ἐπιλαβέσθαι· « Ὁφθῆ δὲ αὐτῷ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδὼν Ζαχαρίας, ἐταράχθη, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἰδοὺ Ἑλισάβετ ἡ συγγενῆς σου, γεννήσει υἷόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἔσται χαρὰ σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. » Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου διαγορευόντος, ὁ Ζαχαρίας ἐν τούτῳ, δειλὴ καὶ φόβῳ Θεοῦ συλληφθεὶς, ἀνταπεκρίθη πρὸς τὸν ἄγγελον φάσκων· « Ἐξω φόβου καλεῖς με ὑπουργεῖν, καὶ λέγεις μοι· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· καὶ πῶς οἶόν τε τοῦτο; Ὁ οὐκ εἶδόν ποτε, νῦν ἐν πρώτοις τεθέσθαι, πῦρ φεγγόμενον, ἀσώματον ἄνθρωπον, ζωγραφητὸν πρόσωπον, ἀσύνθετον ἔβην, νεφελοσύστατον σχῆμα, ἀερόδατον δρομέα πετροβόλον, θυσιοπάρεδρον λόγον ἐκβάλλεις, καὶ φόβον δεικνύεις· τὰ ῥήματά σου πύρινα, καὶ τὰ ἐπαγγέλματά σου δόσπιστα. Ἑλισάβετ κυοφορήσει, κἀγὼ πατὴρ ἀναδειχθήσομαι; Ὅτε θανάτου γειτονία, τότε παιδὸς φυτουργία; Ὅτε πάππος τὴν ἡλικίαν, τότε πατὴρ τὴν προσδοκίαν; λόγος πρὸς γόνον οὐδεὶς· ἐστέσθη τὰ γεννητικὰ μόρια, ἐκαθεύδησε λοιπὸν ἡ φύσις, ἀδιύπνιστος πρὸς ὄρεξιν μένει, λήθην ἑαυτῆς εἰργάσατο. Κἀγὼ τῷ γήρατι τῆ γῆ προσενένοκα, καὶ Ἑλισάβετ πρὸς ἐτοιμασίαν βακτηρίαν μεμισθωται. Ἄπαξ ἡ ξηρὰ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἤνθησεν, οὐχὶ δὲ πολλάκις. Κατὰ τί γινώσσομαι τοῦτο; Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Τί ἀδολεσχεῖς, Ζαχαρία; καὶ ἱερατεύεις, καὶ διστάζεις; Μὴ οὐκ ἦν Ἀβραάμ ἑκατονταετής, καὶ Σάρρα πρὸς νεκρωσιν μήτρας ἀσχολουμένη; Μὴ ἔστειλεν ὁ τοῦτων καρπός; Εἰ μὴ εἶχες ὑποδείγματα, καλῶς ἐδίστασας· εἰ δὲ ἐξ ἐκείνων κατάγη, τί τὰ ἐκείνων οὐ διανοῆ, Ὁ ἔθνικὸς Ἀβραάμ ἐπίστευσε, καὶ ὁ ἱερατικὸς ἀμυθῶν; ἐκεῖνος ἐκτός θυμιάματος ἐμυρίσθη, καὶ σὺ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκαπνίσθη; ἐκεῖνος τὸν κληρονόμον δεχόμενος ἠγαλλιάτο, καὶ σὺ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην εἰς οὐδὲν λογίζῃ; Αὐτός σε τῆς καταδίκης ἐξελεῖται, αὐτός σε τῆς κατάρτας ἐλυτρώσατο· αὐτός D σου τὴν γλωττιαίαν κλεῖδα βαστάζει· αὐτός πρὸς Κύριον πολλοὺς ἐπιστρέφει· αὐτός ἐν δυνάμει Ἡλίου τοῦ προφήτου προπορεύσεται, οὐ πύρινον σκεῦος ἀρματηλατῶν, ἀλλὰ τὸ Ἰορδάνειον λουτρὸν εὐτρεπίζων διὰ τὸν παλὴν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν. Διὸ σοὶ καὶ εἰπεῖν προσετάχθη· « Εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου· » ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς ὁ πάλαι προφητευθεὶς καὶ νῦν πληρωθεὶς· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Οὐκ ἄγγελος, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτός ὁ Κύριος ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο, Ζαχαρία,

A tuas, et peccata tua purgabit ¹⁴. » Viden' quinam sint qui altari astant, et quibusnam oculis introspicere par sit, sinceris, dolo carentibus, munificis, pauperum amantibus ?

2. Quid igitur Lucas evangelista? oportet enim totum resumere: « Visus ei, inquit, angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. Et videns Zacharias turbatus est, et timor cecidit super eum. Ait autem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est oratio tua, et ecce Elisabet uxor tua pariet tibi filium et vocabis nomen ejus Joannem. Et erit tibi gaudium et exultatio et omni populo tuo ¹⁵. » Hæc loquente angelo, pavore ac timore Dei correptus Zacharias respondit illi: Absque timore jubes me ministrare, aisque mihi: Ne timeas, Zacharia; ecqua ratione fieri illud potest? Quod nunquam videram nunc primum conspicio, loquentem ignem, incorporeum hominem, depictum vultum, incompositum aspectum, habitum nubis speciem ferentem, aereum cursorem alatum, sermonem inter sacrificia erumpentem emittis, metum incutis, verba tua ignea, et promissa tua creditu difficilia. Elisabet uterum gestabit; et ego pater esse declarabor? Cum vicina mors, tumne puer gignitur? Cum ætate avus esse possim, tumne me patrem fore sperandum? Nulla gignendi ratio: genitalia extincta **331** sunt, dormit jam natura, nec excitari potest ad concupiscentiam, ad oblivionem sui devenit. Ego præ senectute versus terram curvatus sum, jam sibi Elisabet baculum apparavit. Semel arida Aaronis virga floruit ¹⁶, sed non pluries. Quo signo illud norim? Tum angelus illi: Quid nugaris, Zacharia: sacerdotio fungeris et dubitas? Nonne Abraham centenarius, et Saræ vulva extincta ¹⁷ erat? An ideo eorum fructus cohibitus est? Si non suppeteret exemplum, jure dubitares; quod si ab illis originem ducis, quare quæ illos spectant non recogitas? Gentilis Abraham credidit ¹⁸, et tu sacerdos ambigis? Ille absque incenso suffitus, perflatus est, et tu in altari fumigatus? Hærede ille accepto exultavit; tu præcursorem Joannem nihil reputas? Ipse te damnatione liberabit: ipse te eruet a maledicto: ipse clavem linguæ gestat tuæ: multos convertet ad Dominum: ipse in virtute Eliæ prophetæ prophetabit ¹⁹, non igneo curru vectus, sed Jordanicum præparans lavacrum, propter multas peccatorum sordes. Quamobrem jussus sum tibi dicere: « Exaudita est oratio tua ²⁰; » quia advenit tempus olim prænuntiatum a prophetis, nunc impletum: « Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ²¹. » Non angelus, non legatus, sed ipse Dominus veniet et salvabit nos. Quapropter, Zacharia, tu esto mutus, accepto, in repugnantia tempore, merito supplicio: ego vero ab alio in alium locum pergo, et Virginem conventurus sum,

¹⁴ Isa. vi, 6, 7. ¹⁵ Luc. i, 11-14. ¹⁶ Num. xviii, 8. ¹⁷ Gen. xvii, 17. ¹⁸ Gen. xv, 6. ¹⁹ Luc. i, 17. ²⁰ ibid. 13. ²¹ Isa. xl, 3.

et a conversatione cum exercitu cœlesti, ad ministerium quo missus sum me confero. Hæc, dilecte, de Zachariæ incredulitate paucis præmissa sunt. ρεύεσθαι, ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὀμίλιας ἐπὶ τὴν ἀποστολικὴν διακονίαν χωρῶν. Ταῦτά μοι διὰ βραχέων, ὦ φίλε, εἰς τὴν παραληφθεῖσαν τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἀπιστίας προουδοιπόρηται.

5. Nunc vero quædam ex jamjam lectis disquiranda nobis sunt. Quænam illa? Quæ a Gabriele annuntiata, et a Virgine credita, a Spiritu sancto promota, a Domino quasi thesaurus recondita, et a Patre obsignata, et a piis hominibus servata sunt. Audisti modo evangelistam Lucam dicentem: « In nense sexto, missus est angelus Gabriel in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph²². » O sponsalia cum alio contracta, alii promissa! o sponsalia, quæ gaudium exhibent, perturbationem sedant! Audisti modo Lucam evangelistam ita loquentem: Ingressus domum angelus, Virginem salutavit ac dixit: « Ave, gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset, turbata est in sermone ejus; et cogitabat apud seipsam qualis esset ista salutatio²³. » Vidistin' salutationem angeli perturbationem excitare? nec modo perturbationem, sed etiam cogitationes; imo dubitationem, atque his similia. Tacitus namque angeli ingressus, vultus insuetus, colloquii insolentia, magnitudo promissionis, inexpectatæ vocis auditus, Virginem conjecit in metum, quæ cogitatione temperantis animi omnem pravam abjecit cogitationem. Quamobrem turbata est, atque turbata imperturbata permansit. Quid est illud, Atque turbata, imperturbata permansit? Studiose audi. Cum Gabriel angelus ut missionis suæ ministerium impleret, nullo excitato pedum strepitu virginale cubiculum adiit; sola quippe Virgo erat in sponsi sui domo. Nostis porro cuncti quo pacto erubescat virgo sub initium initi nuptiarum pacti, inclinato vultu, demissa loquens voce, nullum exhibens nutum, nullam non gerens temperantiæ sollicitudinem. Cum sic affectam videret angelus, ait illi: « Ne timeas, Maria, » tametsi anxia, et utpote virgo, temperantiæ sollicita fuisti, ne irruens sponsus tuus, tuæ vim afferret verecundiæ. Illud scias velim, o Virgo, nullum fore tibi cum sponso tuo Joseph congressum. Aliud te negotium exspectat, divinum, dominicum, ineffabile, inexplicabile, **332** quod sermone enarrari nequeat. Dominicum futura es habitaculum; mater, nuptialis expers tori prædicaberis; cœli terræque Dominum susceptura es, incorruptum gestatura fetum. « Ne timeas, Maria, » tuam firma cogitationem, animam corrobora, cor confirma. Ne imitere Zachariam: ne, quemadmodum ille, dubitaveris, tu quæ mulierum gloria es: tu Israelitici populi exsultatio: tu gentium ornamentum, tu gaudii radix, tu benedictionis plantatio. Tu præ omnibus virginibus invenisti gratiam apud Deum. Et « ecce concipies filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic

²² Luc. 1, 26, 27. ²³ ibid., 28, 29.

(30^{***}) Vulg., ποιησαμένη, nullo sensu. Edit.

Α σὺ μὲν φιμώθητι, ἐν καιρῷ τῆς ἀντιλογίας τὸ πρόσημον τῆς τιμωρίας δεχόμενος· ἐγὼ δὲ τόπον ἐκ τόπου μετέρχομαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω πορεύεσθαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω πορεύεσθαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω πορεύεσθαι.

3. Τίνα δὲ καὶ τὰ ἀρτίως παραναγνωσθέντα, καιρὸς λοιπὸν ἐπιζητήσῃ. Πῶτα ταῦτα; Τὰ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ μνησθέντα, καὶ ὑπὸ τῆς Παρθένου πιστευθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος προβοδιασθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου θησαυρισθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς σφραγισθέντα, καὶ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν φυλαχθέντα. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἣ ὄνομα Ναζαρέτ, πρὸς Παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ. » Ὡ μνηστρα ἄλλῳ μνηστευθέντα, καὶ ἄλλῳ κατεγυθηθέντα! ὦ μνηστρα χαρᾶς ἐμφανιστικά, καὶ ταραχῆς διαιρετικά! Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ὁ ἄγγελος, ἠσπάσατο τὴν Παρθένον καὶ εἶπε· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῇ, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. » Εἶδες τὴν χαρὰν τοῦ ἀγγέλου ταραχὴν ἐγείρουσαν; Οὐ μόνον δὲ ταραχὴν, ἀλλὰ καὶ διαλογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰαροπαλήσια τούτων. Τὸ γὰρ ἄβροον τῆς ἀγγελικῆς εἰσόδου, καὶ τὸ ξένον τῆς ὄψεως, καὶ τὸ ἀσύνηθες τῆς συντυχίας, καὶ τὸ ὑπέρογκον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ ἀπροσδόκητον τῆς ἀκοῆς, εἰς δειλίαν ἐνέβαλε τὴν Παρθένον, τῇ ἐπινοίᾳ τῆς σωφροσύνης πᾶσαν φαύλην ἐπίνοϊαν ἐκποδῶν ποιησαμένην (30^{***}). Διὸ καὶ ἐταράχθη, καὶ ταραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινε. Τί ἐστὶ, Καὶ ταραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινε; Ἄκουε συνετῶς. Ἦνίκα Γαβριὴλ ὁ ἄγγελος, ἀποστολικὴν διακονίαν πληρῶν, ἀφόφῳ ποδὶ ἐπὶ τὸν παρθενικὸν ἐχώρει κοιτώνᾳ· μόνῃ γὰρ παρῆν ἡ Παρθένος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μνηστευσσαμένου διάγουσα· ἴστε πάντες σαφῶς καὶ πῶς ἐρυθριᾷ παρὰ τὰς ἀρχαίς τοῦ συναλλάγματος ἡ Παρθένος κάτω τὰς ὄψεις φέρουσα, ἡρέμα λαλοῦσα, μὴ ἀνανεύουσα, πάσης σωφροσύνης ἐπιμελουμένη. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ ἄγγελός φησι πρὸς αὐτὴν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ, » εἰ καὶ ἡγωνίασας, καὶ ὡσεὶ παρθένος τῆς σωφροσύνης ἐφρόντισας, μὴ καταδραμῶν ὁ μνηστήρ σου καταψηφισθῆται σοὶ τῆς εὐλαβείας. Τοῦτο γίνωσκε, Παρθένε, ὡς οὐδεμία σοὶ κοινωνία ἐστὶ πρὸς τὸν μνηστήρά σου Ἰωσήφ. Ἐτερόν σε πρᾶγμα περιμένει, θεῖον, δεσποτικόν, ἀφραστον, ἀνερμήνευτον, λόγῳ παραστήναι μὴ δυνάμενον. Δεσποτικὸς εὐρεθήσῃ σηκός, ἀπειρίγματος ἀναδειχθήσῃ μήτηρ, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς δεσπότην μέλλεις ὑποδέχεσθαι, ἀδιάφθορον τόκον κυφορούσα. « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ, » στήριξόν σου τὸν λογιζομέν, νεύρωσόν σου τὴν ψυχὴν, ἔδρασόν σου τὴν καρδίαν. Μὴ μιμήσῃ τὸν Ζαχαρίαν, μὴ ἀμφιβάλλῃς, ὡς ἐκεῖνος, σὶ τῶν γυναικῶν τὸ καύχημα· σὺ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὸ ἀγαλλίαμα· σὺ τῶν ἐθνῶν τὸ ἐγκαλλώπισμα· σὺ τῆς χαρᾶς τὸ βί-

ζωμα· σὺ τῆς εὐλογίας τὸ φυτούργημα. Σὺ εὖρες χάριν παρὰ τῷ Θεῷ παρὰ πάτας τὰς παρθένους. Καί, « ἰδοὺ συλλήψῃ Ἰδὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Ἰδὸς Ἰψίτου κληθήσεται. » Τούτων σοι τῶν ἀγαθῶν ἤκω μηνυτῆς ὑπάρχων, εἰ καὶ ἔξω φύσεως τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ὁμως παρὰ τῷ φυσιοργῷ πάσης τῆς κτίσεως οὐδὲν σχολιδὴν ἢ στραγγαλιῶδες, ἀλλὰ πάντα εὐθέα καὶ πρὸς εὐχέριαν βλέποντα. Ἐν ταύταις ταῖς επαγγελίαις ἡ Παρθένος σαγηευθεῖσα, καὶ πάσης φαύλης ἐπινοίας ἀπαλλαγείσα, οὐκέτι ὡς ἀπαβήσιατος· ἐσιώπα, λέγουσα πρὸς τὸν ἄγγελον· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Τί μοι καὶ τὴν καρδίαν ὀροεῖς, καὶ τὴν ἀκοὴν ξενοφωνεῖς; Τί τὸ μὴ ἀκουσθὲν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος διαγγέλλεις; Ἐγκυος εὐρεθήσομαι, καὶ ἀνδρὸς πείραν οὐ λήψομαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Μήτηρ ὀνομασθήσομαι, καὶ μητρικῶν ὠδίνων ἔξω γενήσομαι; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » Μαζὸν ἐπιθίσω, καὶ σπάργανα συσφιγξω, καὶ παῖδα γαλακτοτροφῆσω, καὶ τί τὸ ἐν ἐμοὶ οὐ γινώσκω; « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο; » λέγε μοι τὴν εὐλογον αἰτίαν, ἵνα γινώσκω τὴν ἀμφίβολον κουφορίαν. Ἐξένος τῆς Εὐας ἡ γέννησις, ἀλλ' ὁμως ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· καὶ ἔσχε τὸ αἴτιον ὄθεν ἐγνωρίσθη τὸ φύραμα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ αὐτῷ ληφθεῖσα, καὶ ὁ ἴδιος τῷ ἰδίῳ ἀνεπληρώθη τόπος. Ξενοπρεπεστέρα δὲ τῆς Εὐας ἡ τοῦ Ἀδάμ γέννησις· ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτὴ φανεροποιηθεῖσα, γραφῇ παρέδόθη, καὶ πῶς παραχρῆμα γέγονε σαφῶς ἐγνωρίσθη, ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς χοῦν λαβὼν ὁ δημιουργὸς θεόμορφον ζῶον κατεσκεύασε τὸν πρωτόπλαστον. Ὡς ἐκεῖνα γινώριμα, καὶ τοῦτο σαφῆνισον· ἐπειδὴ τὸ προλεχθέν μοι παρὰ σοῦ ὑπερηκόντισε τὰ λεχθέντα· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Ὁ δὲ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον· Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Παρ' ἐμοῦ τὸν τρόπον ζητεῖς, Παρθένε, μαθεῖν; Μὴ δύναται δοῦλος σκοπῆν εἰδέναι δεσπότου; Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Μηνυτῆς ἀπεστάλην, οὐχ ἐρμηνευτῆς. « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἀ ἀκούω λαλῶ, οὐδὲν ἴδιον πλάττω. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ζήτηι. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Ὡς Ἡσαίας προηγόρευσε φάσκων· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει· » τὸ ἔξει σε προηγόρευσε, ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι « τέξεις υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· » αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A erit magnus et Filius Altissimi vocabitur²². » Horum tibi bonorum nuntius accedo, etiamsi extra naturam sint quæ dico; attamen a conditore totius rerum naturæ nihil obliquum, nihil tortuosum; sed recta omnia, et suavem atque planum ordinem spectantia. His capta promissis Virgo, omni que prava suspicione liberata, non ultra quasi diffisa tacuit, sed ait angelo : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco²³? » Quid cor terres meum, auremque insolita voce attonitam reddis? Quid rem annuntias a sæculo non auditam? An prægnans inveniar, quin viri experimentum capiam? « Quomodo fiet mihi istud? » Mater vocabor, et maternis partus doloribus expers ero? « Quomodo fiet mihi istud? » Mammam præbebo, pannis involvam, puerum lactabo, cur quod me spectat non intelligam? « Quomodo fiet mihi istud? » consentaneam profer mihi causam, ut obscuram illam uteri gestationem intelligam. Insolens fuit Evæ generatio, attamen ex viro illa sumpta fuit²⁴; causaque fuit qua ejusmodi massæ ratio cognosceretur, quoniam scilicet ex illo, quæ pro illo, sumpta est: propriusque locus proprio loco repletus est. Insolentior Evæ generatione Adami generatio; attamen illa scripto tradita ac enarrata fuit, notumque est qua ratione repente facta sit. De accepto scilicet limo terræ Creator, animal deiforme, præparavit, nempe primum parentem. Ut illa nota sunt, hoc item declara mihi, quandoquidem id quod ante dixisti mihi, illa alia longe superat: « Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco? » Tum Gabriel ad Virginem: Quomodo erit tibi istud? a me, Virgo, modum quæris ediscere? An potest servus scopum nosse domini sui? Quomodo erit tibi illud? Nuntius, non interpres, missus sum. « Quis novit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit²⁵? » Quæ audio loquor, nihil a me confingo. Quomodo erit tibi istud? Apud Deum ne quæras quomodo. Quomodo erit tibi istud? Quemadmodum. Isaias prænuntiavit dicens: « Ecce Virgo in utero habebit²⁶: » te in utero habituram prædixit, ego autem dico tibi, quod « paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: » ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

²² Luc. 1, 30, 31. ²³ ibid. 34. ²⁴ Gen. 11, 25. ²⁵ Isa. xl, 13. ²⁶ Isa. vii, 14.

IN SERMONEM DE ANNUNTIATIONE SANCTISSIMÆ DEIPARÆ MONITUM.

Spurium esse hunc sermonem nemo jam eruditus non judicat, cum sole clarior sese prodat styli hujusce ab Athanasiano discrepantia. Athanasii enim oratio nitida puraque est: contra vero hujusce scriptoris ita perplexa et obscura, ut vix intelligatur: quod est, ait Tullius (30^{****}), in oratione vitium vel maximum. Ad hæc nugæ hic comparent permultæ, sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio indignæ, ut est inepta illa etymologia vocis οὐσία, ab ἰσία, et alia ejusmodi: vocesque complures Athanasio ignotæ, ut sunt ἰλλæ, Θεοῦπόστατος, ἀνθρωποῦπόστατος, ἀρχίθεος et ὑπεράρχιος, et alia quas bene multas, pro brevitate opusculi, hæc consulit scriptor iste; ita ut inferiorem omnino Græcitatē redoleat. Et sane quæ de Christi hypostasi.

(30^{****}) De oratore.

et de duabus in Christo naturis subtiliter disputat, suadent eum, post synodos Ephesinam et Chalcedonensem, scripsisse. Quarum etiam synodorum ipsissimis verbis utitur in locis infra notandis. Quæ vero de duabus in Christo voluntatibus edisserit, arguere videntur eum post vulgatam Monothelitarum hæresim vizisse. Sed libet Baronii hac de re dissertationem, a fratribus nostris Roma nobis transmissam, hic apponere. Qui clarissimus Annalium scriptor cum Latinam Nannii versionem textu Græco clariore solum legerit, stupendam styli perplexitatem non animadvertit.

EPISTOLA APOLOGETICA CÆSARIS BARONII ADVERSUS OBJECTA THOMÆ STAPLETON.

ADMODUM REVERENDE PATER S. P.

333 I. Etsi non litteris ad me datis, missis tamen ad amplissimum cardinalem Alanum, scriptis tuis, me provocasti ut tunc, vir optime ac disertissime, epistolam apologeticam redderem. Ægro sane animo tulit sanctus Hieronymus, quod alii priusquam ipse legissent quæ sanctus Augustinus in commentariis a se editis esse emendanda significasset: sed nihil est quod hoc nomine tibi succenseam, quin potius excusen, quod ex his, quæ natura hominum fert, sicut Abraham non putavit in Geraris aliquem reperiri, in quo Dei timor inesset; ita fortasse existimasse me, non sine stomacho lecturum esse ea, quæ meos palam facerent et emendarent errores. At quemadmodum magnum illum Patrem salvi contigit, eodem quoque modo scias, si id existimasti, te tua hac opinione deceptum. Etenim illud mihi semper in ore: Corripui me iustus, si modo iuste; imo nec refugium, si iniuste, quod sciam ex iis, quæ utcumque in controversiam vocantur, veritatem magis illustrari reddique perspicuam. Quæ quidem, etsi æquo libentique animo a quolibet erudito viro ferenda sunt, quanto magis a meo Thoma, Anglicanæ Ecclesiæ ornamento, sacrarum litterarum antistite, fidei confessore, martyrii candidato, et Ecclesiæ catholicæ uniesignato propugnatore, non dico toleranda, sed explenda sunt. Etenim, cum ex sententia Clementis Alexandrini, nullius scripta ita feliciter currant, quibus aliquid non obijci jure valeat, in lucro mihi erit, si talem tantumque nactus ero monitorem, correctorem atque emendatorem.

II. Nullum ergo hac ex causa sit jurgium inter me et te. Non autem addam, quod magnus Pater ille subdidit: Si ad dexteram teris, ego ad sinistram pergam, imo audentius fidentiusque ingeram illud Petri: Sequar te quocumque ieris: quod sic existimem bene consultum catholicæ pietati, si junctis simul dexteris, unanimis pro veritate certem. Sed nec relin putes alia me incedere via, si interdum contingat haud insistere tuis vestigiis; est enim secundum Isaïæ vaticinium in Ecclesia, semita atque via, hæcque non duo tramites, sed una via sancta vocata. Quamobrem nunquam dicemur ad invicem dissentire, cum diversis semitis in via una ad unam veritatem libero pede tendimus, etsi aliqua in re aliquando inter nos discrepare contingat, ut modo accidit.

III. Legi pervulgidam consultationem tuam meæ assertionis de homilia quæ exstat apud Athanasium de sanctissima Deipara, quam non Athanasii esse, sed auctoris qui post Nestorium vixerit, affirmavi. Equidem quod alio veloci cursu tendebat oratio, nonnisi leviter, sicut et obiter, atque in transitu ea tractare licuit; existimans tamen potuisse illa sufficere, ad declarandum illud Athanasii opus non esse, mihi que libenter arrisuros fore omnes viros eruditos, cupidos veritatis. Idque complures fecere mihi adgratantes, quod spurios filios a legitimis segregarem: quippe qui eandem accuratius perlegentes, facile persuasi sunt disputantem adeo diserite, vocumque proprietate exquisite adversus Nestorium agentem, longe diversum ab Athanasio esse illius tractatus auctorem. Quas tu voces, etsi ex sententia vel Cyrilli, vel aliorum etiam ante Nestorii tempora tibi vindicas ex diversis auctoribus, certe quidem tempore Athanasii, quod nulla hujusmodi vigeret hæresis, haud adeo exacta requiri videbatur eorumdem vocum expressa proprietates: nam idem ipse Athanasius, de quo vertitur questio, pro voce persona, interdum naturæ nomen usurpat in libro De Incarnatione Verbi, quem locum (ne quis pulet lectum esse depravatam, vel interpretem non assecutum) hic ex Cyrillo reddemus, qui cum citat, tum in libro De fide ad reginas, tum etiam in Apologetico, ubi hæc ait verbis ipsis: « Conflentur etiam esse ipsum Filium Dei et Deum secundum Spiritum, filium hominis secundum carnem, non duas naturas, unum Filium: unum quæ adoretur, unam quæ non adoretur, sed unam naturam Verbi Dei incarnatam, et adorabilem cum carne sua una adoratione, non autem duos filios. » Hæc ipse; quo quidem exemplo apparet, tam distincte, atque proprie, tamque explore, et abunde de duabus naturis loqui, præ se ferre auctorem ejus homiliæ esse Nestorii potius temporis scriptorem quam Athanasium.

IV. Id quidem et illud magnopere persuadet, quod cum exactissima facta sit scriptorum Athanasii indagatio, tum a Cyrillo ejus sedis episcopo, penes quem ejusdem Athanasii lucubrationes asservantur, tum ab adversariis, qui quod aliquid non invenerint, librum ad Epictetum, ut idem Cyrillus testatur, corruptentes, in suamque ipsorum mutant sententiam, fecerunt pravi dogmatis assertorem. Ubiam gentium, quarum homilia ista delituit, ut non modo Cyrillus non repererit, sed nec tot doctissimi episcopi qui convenerunt ad quatuor œcumenica concilia, Ephesinum et Chalcedonense, quintam et sextam synodos, in quibus de eisdem actum est, cujus una tantum inspectio ob exactam rerum et nominum definitionem, et tanti auctoris præstantiam, satis superque erant ad Nestorium atque Eutychem, et alios hæreticos consulendas? At in conjecturis his, quamvis haud levioris ipsæ sint argumenti, diutius immorandum non est; cum fortissimè adsint ab auctore ipso petite probationes, atque in primis illa.

V. Quid enim est quod adeo exsecretur ibi auctor has voces, Christum hominem Deiferum: quibus tamen, ut ipsemet tradit, germano sensu acceptis, usi sunt Patres Nicæni concilii, atque sæpe, ut auctor est Theodoretus contra Cyrillum in Anathematismo, sanctus Basilius una cum aliis ante Nestorium hæresiarcham, qui primus his abusus est vocibus, ad suam hæresim statuendam? Sane quidem quod illas detestetur voces, quæ Athanasii temporibus pie sancteque dici a Patribus consueverunt; a Nestorii vero tempore sunt vitæ, perspicue absque dubitatione aliqua demonstratur, auctorem illum post exortam Nestorii hæresim ea scripsisse. Ut autem eadem voces, Christus homo Theophorus a piis omnibus respuerentur, solus Nestorius in causa fuit, qui eas suæ hæresis veneno reddit exsecrabiles, ut pluribus docet Cyrillus in libro De Incarnatione Unigeniti, cap. 22 et 23, nec non sanctus Joannes Damascenus agens contra Nestorium, cujus verba recitat Euthymius in Panoplia: quibus plane testatur Nestorium, ad suam astruendam hæresim, Christum Dominum nostrum appellasse Deiferum. Ob id itaque in quinto Cyrilli anathematismo a concilio Ephesino recepto, ita definitum habetur: « Si quis Christum Deiferum hominem audeat dicere, et non potius Deum secundum veritatem, anathema sit. »

334 VI. Rursum vero quemodo potuit has ut impias voces Athanasius exhorruisse, qui aliis minoris efficacie usus fuit? Fortioris vis est dicere, Christum hominem Deiferum, quam asserere, Christum hominem Dominicum, prout ipse dixisse reperitur in Expositione fidei, ad finem, et in Sermone majori adversus Apollinarem, qui citatur in concilio Lateranensi sub Martino (51) papa et martyre, actione v. Qui ergo dicere non veritus est Christum hominem Dominicum, certe quidem haud vitasse potuit asserere Christum hominem Deiferum? Quid igitur his evidentiis, rogo, quidve firmius dici potest ad insinuandum auctorem illum esse non potuisse Athanasium, sed alium, qui post Nestorii vixerit tempora?

VII. Sed quamvis hæc satis superque ad hanc sententiam confirmandam stabilientiamque videri possint: ex quo tamen senel cæpi loqui, adjiciam alia. Cum enim auctor quam exactissime quæ sunt in Christo duæ voluntates duæque operationes pertractet, redarguens hæreticos qui aliter sentirent: quis non videat ipsum urgere, consulare, imo confundere Monothelitas? Sed reddamus hic verba ipsius: « Duae voluntates prædicantur, sed nequaquam duos volentes, aut duos operantes, sed unum volentem secundum unitatem personæ: contra duas voluntates, duas operationes secundum diversitatem utriusque naturæ rationem. Hoc igitur modo divinum Incarnationis mysterium prædicantes, hæreticorum blasphemias repudiamus, in quibus ipsos relinquentes transimus. » Hæc auctor. Sed quosnam hæreticos urget, quæso, nisi Mo-

[51] M. Andose.

nothelitas? Quinam vero vel Athanasii tempore, vel etiam ante fuerunt hæretici, qui de una in Christo operatione, et unica voluntate a Deo explicite disputarint, ut incumberet Athanasio tam exacta definitione illos arguere? Sicque plane jam liquidum est convinci ex suis ipsius verbis auctorem, ea scripsisse post exortam Monothelitarum hæresim.

V III. Quamobrem ex eo mihi recitandi palinociam omnis incumbit, quod in notis ad Romanum Martyrologium dixerim, homilium illam ascribendam esse Cyrillo Alexandrino potius quam Athanasio: cum nominis auctori, qui vixerit post proditam Monothelitarum hæresim ascribi jure valeat; tantum abest ut concedam eum esse Athanasio tribuendam. Sed si in his rebus dubiis conjecturæ sit locus, dicerem, ob similitudinem nominis, esse Anastasii potius quam Athanasii scriptionem, illius, inquam, Anastasii episcopi Antiocheni sanctitate et eruditione clarissimi; cujus nobilis ingenii nonnulla monumenta supersunt. Hæc quidem, quæ de Athanasio dicta sunt, haud affirmare me puto cum Ecclesiæ detrimento: non enim ex his jacturam sentit, quæ, cum sit columna et firmamentum veritatis, procul abhorret, ut instar Æsopi Corniculæ ascitilia quærat, cum pulchrior sua fulgeat simplex veritas nuditate. Vale, frater, hasque accipe litteras defensionis testes, atque meæ erga te benevolentiae et observantiae obsides. Romæ Kalend. Novembris, anno Domini 1592.

CÆSAR BARONIUS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Κηρυκτικὸν εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

S. P. N. ATHANASII

Sermo in Annuntiationem sanctissimæ Dominæ nostræ Deiparæ (32).

1. Τοὺς θείους ἱεροκήρυκας οὐ πρὸς τὴν ἀσθένειαν ἂν τῆς ἀκρόασιος δεῖ ἀποδλέπειν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν, καὶ ὑπόθεσιν, καὶ αἰτίαν, ἣν ἐπιθεωροῦντας, προσῆκε καταστοχάζεσθαι τοῦ κηρύγματος. Διδὸν καὶ νῦν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἤκοντας ἡμᾶς, καὶ τοῦτο μέλλοντας ἀνακηρύττειν πρὸς συνέλευσιν (33) τῆς ἑορτῆς, ἀνάγκη, καὶ ὑπόθεσιν καὶ αἰτίαν τῆς ἀσάρκου καὶ ὑπερθέου Τριάδος, τὴν ἀσάρκωσιν τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἀνατιθεῖναι. Ἐὰν γὰρ μὴ προδιασταλήται (33*) τὰ περὶ Τριάδος, τὰ περὶ τοῦ ἐνὸς σαρκωθέντος πῶς ἐξέλθωμεν; Οὐκοῦν δέον, ἐκεῖθεν ἐπαναγαγόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν ἐπακούειν (34). Καὶ πρότερον ἐπισημαίνόμενοι, ὑπαναμνησκομεν, ὅτι μία τῶν δεσποτικῶν πρῶτη τε καὶ πάνσεπτος ἑορτὴ, κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ σύνταξιν τῶν ὑποκειμένων ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κηρύγμασιν, ὑπάρχουσα, τοῦ θεοῦ εὐαγγελισμοῦ κλητὴ ἁγία ἡμέρα, περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζει τὸ κήρυγμα. Καὶ γὰρ κατελθόντα αὐτὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν πιστεύομεν, καθὼς καὶ ἀνελθόντα διομολογοῦμεν. Δέον τοίνυν, ἐπειλημμένους τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ἐκεῖθεν ἀρξασθαι, ὅθεν καὶ διαστέλλεσθαι δυνήσεται τὰ λεγόμενα.

2. Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὑποστάσεων, ἀδιάσπαστον ἐχόντων τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἕνωσιν ἀσύγχυτον. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοπικὴν διάστασιν τὴν διαίρεσιν τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων πρεσβεύομεν, οὐδὲ συγχυτικὴν τὴν ἕνωσιν· ἀλλ' ἀδιάσπαστον τὴν διαίρεσιν, καὶ ἀσύγχυτον τὴν ἕνωσιν, ἐν ὄνομα τῷ Θεῷ, ἔχοντα (35) κατὰ μίαν μονάδα συστάσεως. Ἐπεὶ καὶ ἕνα

(32) Titulus in Basil. et Felc. 6: Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. κηρυκτικόν, etc. In Anglic. vero: Τοῦ ὁσίου πατ. ἡμ. Ἀθ. πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν.

(33) Edit. Commel. sola, προσυνέλευσιν.

1. Divos sacrarum rerum præcones, non infirmitatem auditorum spectare oportet; sed requisitam vim, argumentum et causam: quam præ oculis habentes, de prædicatione conjecturam facere convenit. Quare etiam nunc ad prædicationem divini Evangelii de Deipara, ac matre Dei nos conferentes, concionaturi ad conventum festivitatis hujus, necessarium est ut in argumenta incorporeæ et diviniissimæ Trinitatis, incarnationem unius ex Personis ejusdem Trinitatis in medium proponamus. Nisi enim distincte de Trinitate actum fuerit, quæ ad unam personam incarnatam pertinent, quomodo expendi poterunt? Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus. Ac primum quidem illud memoriæ subjiciendum duximus, unam ex Dominicis festivitibus, maxime venerandam, et primam ordine rerum pertractandarum in prædicationibus quæ Christum respiciunt, quæ divinæ Annuntiationis sancta dies nuncupatur, descensum Filii Dei ex cælo denuntiare. Nos enim eum de cælo descendisse credimus, ut et eumdem ascendisse constemur. Oportet igitur nos divina prædicatione institutos, inde ordiri sermonem, unde quæ pertractanda nobis sunt, probe distingui poterunt.

335 2. Credimus itaque in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem hypostasium, quæ distinctionem inter se habent indissolubilem, et inconfusam unionem. Nos enim secundum intervalla locorum, distinctionem trium sanctarum divinarumque hypostasium prædicamus, neque confusam unionem; sed distinctionem sine ulla distantia, et inconfusam unionem, cui nomen unum est, Deus,

(33*) F. προδιασταλή καὶ, vel προδιαστέλλεται. Edit.

(34) Ἐπακούειν. De vocis hujus variis significationibus consule *Onomasticon*.

(35) F. ἔχουσαν.

secundum unam singularitatem constitutionis. Si-
quidem unum Deum in Trinitate personarum confi-
temur, nullum principium, nullumque tempus, in
unaquaque sanctarum divinarumque hypostasium
constituentes, juxta peculiarem earum proprieta-
tem: Patrem, ingenitum, dicentes, Filium, genitum;
Spiritus sanctum, procedentem. Patrem sine prin-
cipio et sine tempore esse existimantes, Filium
sine principio et sine tempore prædicantes, Spiritu-
m sanctum sine principio et sine tempore confi-
tentes: non ut prior sit Pater, posterior Filius vel
Spiritus sanctus, sed simul Patrem et Filium et
Spiritus sanctum, secundum unam principio et
tempore carentem, ac supersubstantialem unitatem
existentiæ colentes: unum Deum in tribus proprie-
tibus credentes, vereque glorificantes: non quasi
alium Deum Patrem prius existentem, nec alium
Deum Filium posterius inductum, nec alium Deum
Spiritus sanctum postea excogitatum, secundum
blasphemias hæreticorum; sed unum Deum in tri-
bus hypostasis esse docentes, unam habere substantiam, virtutem et efficaciam, et quæcunque alia
de substantia considerantur, theologice docentur, celebrantur.

3. Et ut formulam sermoni demus, nec non plenitudinem et consummationem, quæ theologice docentur teneamus. Quæ sint illa, et circa quænam versentur deinceps audiamus: nimirum dici illum increatum, incorporeum, tempore et principio carentem, sempiternum, indesinentem, infinitum, æternum, incognitum, ineffabilem, nullius figuræ, investigabilem: Deum deorum, Dominum dominorum, Regem regum, omnipotentem, factorem, creatorem, lumen, vitam, sanctum, bonum, immortalem, fortem, cunctipotentem, et quæcunque similia per excellentiam et ætiologiam dicta. Non quod singula substantia dicantur, sed circa substantiam, quasi ex duo aut pluribus ad unum habeant relationem (qualia esse didicimus quæ divisa sunt), quæ coalitio et plenitudo deitatis dicuntur, secundum Scripturam; non quod ad unam unius substantiam referantur, sed ad unamquamque sanctarum trium personarum æqualiter spectentur et doceantur. Quare ipse unigenitus Deus ait: « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt ³⁶. » Et ad Patrem ait: « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis ³⁷. » In omnibus namque in quibus theologice glorificatur Pater, in iisdem glorificatur Filius et Spiritus sanctus. Atque inde perfectus Deus dicitur Pater, perfectus Deus Filius, et perfectus Deus Spiritus sanctus. Siquidem nihil ulli deficit ex plenitudine divinitatis: sed æqualitatem habet unusquisque omnium proprietatum, quibus æqualiter plenitudo deitatis conspicitur. Nam ex derivatione *ἴσος* [id est æqualis] *ἴσῃ* [id est æqualitas] dicitur, feminea terminatione quæ est æqualitatis multorum complexio. Quibus enim æqualis

³⁶ Joan. xvi, 15. ³⁷ Joan. xvii, 10.

(36) Anglic., θεωρεῖ.

(37) Anglic., ὡς ἐν δύο.

A Θεὸν ἐν Τριάδι: προσώπων καθομολογοῦμεν, τὸ ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον καθ' ἐκάστην τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τάττοντες, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῶν ιδιότητα· ἐν Πατρὶ τὸ ἀγέννητον, ἐν τῷ Υἱῷ τὸ γεννητὸν, ἐν τῷ Πνεύματι τὸ ἐκπορευτὸν· ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸν Πατέρα δοξάζοντες, ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸν Υἱὸν καταγγέλλοντες, ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθομολογοῦντες· οὐ πρότερον τὸν Πατέρα, καὶ ὕστερον τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἅμα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μίαν ἀναρχὸν καὶ ἄχρονον ὑπερούσιον μονάδα ὑπάρξεως σέβοντες, ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ἰδιότησι πιστεύοντες καὶ ἀληθῶς δοξάζοντες, οὐχ ὡς ἄλλον Θεὸν τὸν Πατέρα προϋπάρχοντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸν Υἱὸν ὕστερον ἐπεισαχθέντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοηθέντα, κατὰ τοὺς αἰρετικὸς βλασφημοῦντας· ἀλλ' ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσει θεολογούντες, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται (36) θεολογούμενα καὶ ὑμνούμενα.

3. Καὶ ἵνα τύπον δῶμεν τῷ λόγῳ, καὶ θῆροισμα ἢ πλήρωμα, τὰ κατὰ θεολογίαν ἔχωμεν. Τί δὲ ταῦτά ἐστιν ἢ περὶ τί ταῦτα, καθεξῆς ἀκούσωμεν· ὅτι τὸ ἀκτιστον, τὸ ἀσίωματον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀναρχόν, τὸ ἀίδιον, τὸ ἀτελεύτητον, τὸ ἀπειρον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀγνωστον, τὸ ἀνεμῆνευτον, τὸ ἀσημάτιστον, τὸ ἀνεξίχνιαστον, τὸ Θεὸν θεῶν λέγεσθαι αὐτὸν, τὸ Κύριον κυρίων, τὸ Βασιλεῖα βασιλευόντων, τὸ παντοκράτορα, τὸ ποιητὴν, τὸ δημιουργόν, τὸ φῶς, τὸ ζῶν, τὸ ἅγιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἰσχυρόν, τὸ παντοδύναμον, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τε ὑπεροχὴν καὶ αἰτιολογίαν, οὐχ ἕκαστον οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ὡς ἐκ δύο (37) καὶ πλείονων ἐπὶ ἕν ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν κατὰ τὸ ἐπιμεριζόμενον ἐμάθομεν, ἃ καὶ θῆροισμα καὶ πλήρωμα θεότητος λέγεται κατὰ τὴν Γραφήν· οὐ κατὰ μίαν ὑπόστασιν μόνου ἀνάγοντα, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς φησι· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· » καὶ πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδοξασμαι ἐν αὐτοῖς. » Ἐν ἅπασιν γὰρ οἷς δοξάζεται ὁ Πατήρ θεολογούμενος, ἐν αὐτοῖς δοξάζεται καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐντεῦθεν τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπεὶ περὶ μὴδὲν ἐλλείπει τοῦ περὶ τὴν θεότητα πληρώματος ἕκαστον· ἀλλ' ἴσῃαν ἔχει πάντων τῶν ἰδιωμάτων, ὧν ἐπίσης καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος θεωρεῖται. Ἐκ παραγωγῆς γὰρ τοῦ Ἰσοῦ, ἴσῃα λέγεται θηλυκῆ ἐκφορᾶ ἢ τῆς ἰσότητος τῶν πολλῶν συστατικῆ περιληψίς. Ὡν γὰρ (38) ἴση τίς ἐστὶν οὐσία, διαφερόντων ἰδιωμάτων, ἴσῃα λέγεται, ὡσπερ καὶ ὅσα καὶ μία. Καὶ ἐπεὶ περὶ ἴσῃα λέγεται κατ' ἐτυμολογίαν, τροπῇ τοῦ ἰ

(38) Γὰρ deest in Anglic.

εἰς ο, καὶ πλεονασμῷ τοῦ υ στοιχείου, οὐσία διερμη-
νεύεται, ὡς οὐσά τις συστατικὴ ὑπαρξίς, τῶν ἐκ πλειό-
νων ἐπὶ μίαν μονάδα ἐχόντων τὸ ἄθροισμα. Καὶ οὕ-
τως εἰς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον
ἀποδιέποντες (39), κανονίζομεν, ὅτι ἡ σύστασις τῶν
περὶ αὐτοῦ ἰδιωμάτων, κατὰ τὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, οὐ-
σία προσαγορεύεται, ὡς οὐσα περιλήψις καὶ περιοχὴ
τῶν πλειόνων, ἐπὶ ἓν ἐχόντων τὸ ἑαυτῶν ἄθροισμα.
Καὶ γὰρ τὸ κτιστὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ νοερὸν,
τὸ λογικόν, τὸ ἐμφύχον, τὸ σωματικόν, τὸ παθητικόν,
τὸ βρουστὸν, τὸ χρονικόν, τὸ θνητὸν, τὸ γεννητὸν, τὸ
φθαρτὸν, τὸ αὐξητικόν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἀλλοιωτικόν (40),
τὸ λυπηρὸν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κατὰ ἀναλογίαν καὶ
ἐκλογισμὸν ἐπίσης ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον λαμβανόμενα
κατὰ τὸ ἴσον, ἰσά λέγεται, καὶ τροπῇ καὶ πλεονασμῷ
τῶν στοιχείων, οὐσία προσαγορεύεται, κἀντεῦθεν πλή-
ρωμα τῆς ἀνθρωπότητος ἐρμηνεύεται, τὸ συμπλη-
ροῦν αὐτῆς τὸ ἄθροισμα, κατὰ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς
σύστημα.

οὐσία vocatur : atque hinc plenitudo humanæ naturæ explicatur, quod ejus coacervationem complet, se-
cundum unicam ejus constitutionem.

4. Ἐν οἷς σημειούμεθα, ὅτι οὐδὲν τούτων καθ' αὐ-
τὴ οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων
ἀθροισμένων. Οὐ μὴν τι τούτων ὑπόστασις λέγεται·
ἀλλὰ κοινῶς μὲν, ὅσον ἀπολύτως ἐπὶ πάντων συναγό-
μενα, οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιω-
μάτων τὸ ἄθροισμα· ἰδίως δὲ καὶ ἐφ' ἑνὸς ὑπόστασις.
Ὅταν μὲν οὖν κοινῶς ἐπὶ πολλῶν ταῦτα θεωρῆται,
οὐσία προσαγορεύεται· ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ ἓνα ἰδίως συν-
άγῃται, ὑπόστασις ἐξονομάζεται. Καὶ ὡσπερ πάλιν
εἰς τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενον ἄν-
θρωπον ἀποδιέποντες, ἅμα τοῦτον νοῦν (41) καὶ λό-
γον καὶ πνεῦμα καθαρῶμεν, καὶ οὐδὲν τούτων πρό-
τερον οὔτε ὕστερον, ἀλλὰ κατὰ ταῦτ' συνέστη, καὶ
ἓνα μὲν λεγόμενον, τριάδα δὲ νοούμενον, ὡς οἶον καὶ
τὸν νοῦ μὲν ἀγέννητον, γεννητὸν δὲ τὸν λόγον, καὶ
τοῦτον κατὰ καιρὸν μελανούμενον, καὶ ἐγγραφόμε-
νον, καὶ ἀποστελλόμενον· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων
Θεοῦ, τὸν μὲν Πατέρα ὡς νοῦν ἀγέννητον, τὸν δὲ Υἱὸν
ὡς Λόγον γεννητὸν, καὶ τοῦτον ἀποστελλόμενον, κα-
τὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος, οὐχ ὡς
προφορικῶν κατὰ καιρὸν καὶ χρόνον πρὸς χρεῖαν ἀπο-
γεννόμενον, ἀλλ' ὡς ὑποστατικόν, καὶ αὐτόχρημα
τοῦτο ὄντα, καθὼς καὶ γεγέννηται (42). Ἄπαξ γὰρ
γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὑπόστασις ἐστὶ, στάσιν
ἀδιάλυτον ἔχων, ὑφ' ὧν καὶ εἶναι πέφυκε. Τὸ γὰρ
ὑπόστασις κατ' ἐτυμολογίαν διερμηνεύεται ὑπό-
στασις. Καὶ γὰρ ὡς νοῦς ὁ Πατὴρ, κατ' αἰτίαν τοῦ γεννητοῦ,
ὡς γεννητὸν τὸν Υἱὸν ἐπ' αὐτὴν ἔχει. Διὸ καὶ ὁ εὐαγ-
γελιστὴς ἀντὶ τοῦ « ὑπὸ » τὸ « πρὸς » ἀναέγραφε
λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς
τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » Οὐκοῦν ἰσοδύνα-
μὸν ἐστὶ, καὶ καθ' ἓν σημαίνόμενον ἐπαναστρέφον
τὸ, ὑπὸ, καὶ πρὸς, κατὰ πρόθεσιν τοῦ ὀνόματος προ-
καίμενα.

³⁹ Joan. 1, 1.

(39) Anglicanus solus, quem sequitur edit. Parisiensis., ἀποδιέποντες. Edit. Comm. et alii, βιέ-
ποντες.

(40) Anglic., τὰ ἀλλοιωτὸν

A est substantia, diversis tamen proprietatibus, ista,
dicitur, ut et ista et ista. Et cum ista etymologicè
dicatur, conversione τοῦ ι in ο, ac deinde additione
litteræ υ, οὐσία efficitur, quasi sit, velut constans
quædam existentia, rerum, quæ ex multis in uni-
tatem coalescent. Atque ita hominem in Dei imagine
factum spectantes, definimus : quod scilicet consti-
tutio ejus proprietatum, secundum ejus existen-
tiam, essentia appelletur, utpote quæ sit complexio
et comprehensio multorum, quæ in unum **336**
coalescunt. Nam quod creatus sit homo, quod in-
telligens, quod rationalis, quod animatus, quod
corporalis, quod patibilis, quod fluxus, quod tem-
poralis, quod mortalis, quod genitus, quod cor-
ruptibilis, quod vegetabilis, quod mutationi, varietati
et tristitiæ sit obnoxius, atque his similia :
quæ habita ratione atque proportionem, in homine
secundum æqualitatem, ista [hoc est æqualitas] di-
cuntur ; mutationeque ac pleonasmo litterarum

4. In quibus annotamus nullam earum proprie-
tatum quæ in homine coalescunt secundum se οὐσίαν
vocari, nec quidquam horum, ὑπόστασις : sed con-
junctim et omnibus coactis, coacervatio proprie-
tatum hominis, οὐσία, seu essentia dicitur ; proprie-
vero atque in uno ὑπόστασις, seu subsistentia. Cum
itaque et commune de multis hæc cogitantur, οὐσία,
seu essentia nuncupatur ; cum autem de uno pro-
prie colliguntur, ὑπόστασις, seu subsistentia nomi-
natur. Et sicut iterum, quando hominem ad imagi-
nem et similitudinem Dei factum conspicimus,
una mentem, verbum et spiritum apprehendimus,
nec horum quidquam vel prius vel posterius, sed
pariter consistunt, atque unum quidem dicuntur,
sed trinitatem esse quodammodo cogitamus : atque
mentem quidem ingenitam, verbum autem genitum,
ipsumque pro tempore atramento exaratum, scri-
ptum acmissum ; ita quoque et in universorum Deo,
Patrem quasi mentem ingenitam, Filium quasi
Verbum genitum, ipsumque missum, quo tempore
placuit paternæ voluntati ; non quasi prolatum, ali-
quo tempore et momento, ad quemdam usum ge-
nitum sit, sed quasi subsistens, ac per se existens,
quemadmodum et natum est. Semel namque geni-
tus ex Patre hypostasis est, indissolutam habens
existentiam, sub iis quæ esse ipsius constituunt.
Nam hypostasis, secundum etymologiam, explica-
tur subexistentia. Siquidem Pater, utpote mens,
quatenus est geniti causæ, quasi genitum Filium in
se habet. Quamobrem evangelista, hujus vocis loco,
ὑπὸ [id est « sub »] πρὸς [id est « apud »] conscripsit
dicens : « In principio erat Verbum, et Verbum erat
apud Deum, et Deus erat Verbum ³¹. » Idem itaque
sibi vult, et ad unam eandemque significationem
redit, ὑπὸ, et πρὸς, cum nomini adduntur.

(41) Ita Anglic., recte. Editi vero, ἅμα τοῦ εἶναι
νοῦν.

(42) Anglic., γεγέννηται.

5. Igitur ὑπόστασις est Filius, quasi sub Patre existentiam habens, nec sine Patre, sed apud Patrem semper existens, neque aliam quam Patris voluntatem habens, neque aliam potestatem, vel operationem, ut neque aliam substantiam; sed cum omnia quæcunque Pater habet, habeat et ipse Filius, consubstantialis est Patri et Spiritui. Hic juxta paternum consilium, antiquum atque verum, utpote magni consilii Patris angelus, mirabilis consiliarius, qui olim ut Verbum Patris multifariam multisque modis locutus est patribus in prophetis; novissimis diebus his, locutus est nobis, incarnatus et homo factus: qui, ut ait, et sæcula fecit: non quod diis quibusdam portentosis suam providentiam commiserit, ut aiunt ethnici; sed ipse Filius ex Patris beneplacito, et Spiritus sancti cooperatione, omnem rerum providentiam acceperit. Siquidem communionem ostendens ejusdem et unius providentiæ atque operationis ait: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor ²². » Non enim secundum aliam et aliam providentiam Pater et Filius operantur, sed secundum unam atque eandem substantialem divinitatis operationem. « Qui cum sit » (ut ait iterum præco ille) « splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, » palamque etiam est et Patris: feratque « omnia **337** verbo virtutis ipsius, purgationem peccatorum nostrorum faciens, sedet in dextera magnitudinis in excelsis ²³. » Conversus autem sermo in eandem recidit cogitationem, considerando scilicet splendorem, quasi radium ex toto sole ortum, quasi scilicet ex disco totum solem continente oriretur, indiscretum habere fulgorem; et figuram, esse ostensionem substantiæ illius, per quam figuratur.

6. Quemadmodum enim annuli signatorii character impressus eandem habet expressam imaginem, quæ etiam sigillum nuncupatur, quæque secundum substantiam in nullo deficit; ita quoque Filius eundem quem Pater fert characterem. Neque enim character expressus variat, sed invariabilis manet, juxta eam quæ in annulo est figuram, sive in cera sive in auro exprimitur, pro ratione regii denarii: et sic divina Filii figura substantiæ Patris invariabile sigillum est; et ferens omnia verbo virtutis auzæ, secundum ipsum proprium suum characterem, carnem quasi ceream in se suscepit, eamque in semetipso obsignavit (quæ res sane neque impossibilis, neque incredibilis est); ut tempore paternæ voluntatis, ut character (siquidem et character est) Incarnationem in se exprimeret, illa usus quasi cera vel auro: quandoquidem totum mysterium ineffabilis illius et inexplicabilis Incarnationis subostendit. Nam illud etiam nunc ineffabile et inenarrabile manet, ob rationem crescendi, siquidem gradibus quibusdam dogmata tradimus, neque uno momento

²² Joan. v, 17. ²³ Hebr. 1, 3.

(43) Anglic., καθὰ καὶ τὸ ὅλον.

5. Ὑπόστασις τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱός, ὡς ὑπὰ τὴν Πατέρα στάσις ἔχων, καὶ οὐ χωρὶς τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα δεῖ ὢν· καὶ οὔτε θέλημα ἄλλο παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, οὔτε μὴ δύναμιν ἑτέραν, οὔτε μὴ ἐνέργειαν, ὡς οὐδὲ ἄλλην οὐσίαν, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἔχων καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι. Οὗτος κατὰ πατρικὴν βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινὴν, ὡς μεγάλῃς βουλής Πατρὸς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, καὶ πάλαι, ὡς Λόγος τοῦ Πατρὸς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν σαρκῶεις καὶ ἐνανθρωπήσας, ὅς, φησί, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· οὐ θεοὺς τισὶ τερατευσόμενοις ἐχειρήσας τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, καθὰ φασιν Ἕλληνας, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Υἱὸς εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πᾶσαν τὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν ἀναδεδεγμένος. Ἐπειπερ καὶ τὸ κοινὸν ἐνδεικνύμενος τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς προνοίας καὶ ἐνεργείας, φησὶν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι. » Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιότητος θεότητος ἐνέργειαν. « Ὁς ὢν » (ὡς καὶ πάλιν φησὶν ὁ κήρυξ) « ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ » (δῆλον δὲ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς), φέρων τε « τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρῶς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. » Ἀναστρέψων δὲ καὶ αὐθις ὁ λόγος, εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐπισυνάγεται, περιβλέπων, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ἀκτὴν πανήλιος, ὡς ἐκ δίσκου πανηλίου ἀδιάστατον ἔχει τὴν ἑλλαμψίν, καὶ χαρακτήρ ἐνδειξίς τίς ἐστι τῆς ὑποστάσεως, δι' ἧς καὶ χαρακτηρίζεται.

6. Ὡς οἶον γὰρ κατὰ δακτυλίου χαρακτήρ ἐντυπούμενος, τὸ αὐτὸ ἐκτύπωμα, ὃ καὶ ἐκσφράγισμα ἐρμηνεύεται, μηδὲν ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ἐλλείπον ἔχει· οὕτως ὁ Υἱὸς τὸν αὐτὸν χαρακτήρα τοῦ Πατρὸς φέρει. Οὐδὲ γὰρ παραλλάσσει ὁ χαρακτήρ ἐκτυπούμενος, ἀλλ' ἀπαράλλακτος μένει, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ δακτυλίῳ χαρακτήρα, ἐν τε κηρῷ καὶ χρυσεῷ ἐκτυπούμενος κατὰ τὸ βασιλικὸν δηνάριον· καὶ οὕτως ὁ θεὸς χαρακτήρ τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος σφραγίς ἐστι, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον χαρακτήρα, τὴν ὡς κηρίνην σάρκα εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο ἐντυπωσάμενος αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ (οὐδὲ γὰρ ἀδύνατον τοῦτο, οὐδὲ μὴ ἀπίστον)· ἵνα κατὰ καιρὸν πατρικῆς εὐδοκίας, ὡς χαρακτήρ (ἐπεὶ καὶ χαρακτήρ) ἐντυπώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν σάρκωσιν, ὡς κηρῶσιν ταύτην φέρων, ἢ χρύσωσιν· ἐπεὶ καὶ τὸ ὅλον (43) μυστήριον ὑπεμφαίνεται τῆς τοιαύτης ἀφράστου καὶ ἀνερμηνεύτου σαρκώσεως. Ἐτι γὰρ καὶ ἀφραστον καὶ ἀνερμηνεύτον μένει διὰ τὸ αὐξητικόν· ἐπειπερ καὶ κατ' αὐξήσιν δογματίζομεν, καὶ

ὡς κατὰ τὸ ἅμα τῆς σφραγίδος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σφραγίδος, ἅμα τε πρὸ πολλῶν καὶ ἐν πολλοῖς κηροῖς δύναται ἀναφέρεσθαι τὸ ἐκτύπωμα· ἐπὶ δὲ τῆς θείας σαρκώσεως οὐχ ἅμα, ἀλλὰ κατ' αὐξησιν τὸ τέλειον δογματίζεται. Τοῦτο δ' ἂν καὶ διανοεῖσθαι πάλιν δύνηται, ὡς εἴ τις ἔχοι λεπτότητα νοῦ, καὶ δύναται εἰσδύναί κατὰ βάθους τοῦ ψυχικοῦ σπειρομένου σώματος, καὶ συνιδεῖν ἀφράστως καὶ ἀνεκλαλήτως, πῶς ἔκει ἐμπύπτοντος τοῦ γονίμου σπέρματος, εὐθὺς μὲν ἐπὶ τι μῦρον συντρέχει, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ κατ' ἐπίδοσιν τὴν αὐξησιν λαμβάνει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς λαλεῖται, πλὴν ὅτι φαντασία ὡς ὑπέμφασιν γίνεται ἀλαλήτως καὶ ἀφράστως· ἀλλὰ κατ' αὐξησιν μὲν οὖν ἡ θεία τοῦ Λόγου σάρκωσις γίνεται, οὐκ ἀζοντος τοῦ θεοῦ χαρακτήρος, οὐδὲ μὴ συναζοντος· ἀλλ' ἐπαυξούσης τῆς ἐμψύχου σαρκὸς καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα, καθ' ὃ ἄνθρωπος ἐξειδιάζεται καὶ κυφορεῖται. Διὰ τοῦτο ἐννεάμηνης νόμῳ ἀνθρωπίνης κυφορίας, κἀντεῦθεν θεοῦπόστατος δογματίζεται ἡ Χριστοῦ σάρκωσις, καὶ οὐδαμῶς ἀνθρωποῦπόστατος· ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον χαρακτήρα τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα τὴν στάσιν ἑαυτοῦ ἀνεδέξατο, καθ' ἑνωσιν μὲν ὡς πνεύματος πρὸς ψυχὴν. Οὕτω γὰρ δύο τέ ἐστι καὶ οὐχ ἓν ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο· καὶ δύο μὲν καὶ οὐχ ἓν ἐστὶ κατὰ τὰς δύο φύσεις, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν. Διὸ καὶ δύο μὲν θελήματα λέγομεν, καὶ οὐχὶ δύο τοὺς θέλοντας, καὶ δύο ἐνεργείας καὶ οὐχὶ δύο τοὺς ἐνεργοῦντας. Ἄλλ' ἓνα μὲν θέλοντα κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, δύο δὲ θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας, κατὰ τὴν τῶν φύσεων ἰδιολογίαν

7. Ἐν τούτοις οὖν διακηρύττοντες τὸ θεῖον τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, ἀποβαλλόμεθα τὰς τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας, καθ' ἃς καὶ βεβουβιμένους αὐτοὺς καταλιμπάνοντες, μετερχόμεθα εἰς τὰ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καθιστορούμενα περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς ἔχει συντάξεως, διεξοδικώτερον ἀκουσόμεθα. Σημειούμεθα δὴ οὖν, ὅτι κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος ἐπὶ συμπληρώσει τῶν ἑβδομηκοντα ἑβδομάδων Δανιήλ τοῦ προφήτου, μετὰ τὸ οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλήμ, ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰούδα ἀπὸ Βαβυλῶνος, διὰ Σαλαθιήλ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, ἀρχιερέων τότε γενομένων κατὰ τὴν συμπληρωσιν τῶν τετρακοσίων ἐνετήκοντα ἑτῶν, κατ' ἐφημερίαν Ἱερραρχίας αὐτοῦ, εἰσῆλθε Ζαχαρίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ θυμιάσαι· καὶ ὠφθη αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ εὐαγγελίζεται αὐτῷ περὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς συλλήψεται Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ τέξεται τὸν Βαπτιστὴν καὶ πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὴ τῆς συλλήψεως γενομένης, τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς ἐν γαστρὶ κυφορίας Ἐλισάβετ, ἐξαποστέλλεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ παρὰ Θεοῦ, εἰς Ναζαρέτ πόλιν τῆς Γαλιλαίας πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίας. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος, ἔσπάζετο ταύτην λέγων·

A totum imprimimus sigillum. Sigillo enim, cum multis ante temporibus, tum in multis ceris exprimi potest imago : in divina vero Incarnatione, non simul, sed quodam incremento res perfecte edocetur. Quæ res probe intelligi queat; si quis mentis subtilitate præditus, profunde possit penetrare ad corpus animale nuper satum, atque illic rem ineffabilem inexplicabilemque contemplari, quomodo scilicet desidente illic genitali semine, statim quidem in particulam quamdam coalescit; paulatim vero et per accessionem incrementum accipit. Neque enim illud ipsum apud nos dici potest; verum imaginando tantum aliquid percipitur, sed ineffabiliter atque inenarrabiliter. Itaque cum aliquo incremento divina Verbi Incarnatio efficitur, non quod divinus character angeatur vel concreascit; sed crescente animali carne secundum omnem plenitudinem, qua homo propria natura crescit dum in utero gestatur. Quamobrem lege hominum, novem mensium spatio gestatur, atque exinde Christi Incarnatio Dei hypostasin habere dicitur, et nullatenus hominis : quandoquidem juxta divinum characterem humana forma existentiam suam accepit, secundum unionem quasi spiritus ad animam. Ea enim ratione duo est Christus et non unum, ac simul unum et non duo. Duo quidem est et non unum secundum duas naturas; unum vero et non duo secundum unam hypostasin. Quamobrem duas dicimus voluntates, non duos volentes; duas operationes, non duos operantes. Sed unum quidem volentem secundum unam hypostasin, duas autem voluntates et duas operationes juxta naturarum proprietatem.

7. His igitur divinum prædicantes mysterium Incarnationis, abjicimus hæreticorum blasphemias quibus illos demersos relinquentes, ad historiam evangelistæ pertransimus, qua narrat ille Annuntiationem Deiparæ et Dei Matris, et ut res ordine se habet explicatius audiamus. Hoc significamus igitur : quo tempore paternæ voluntati placuit in consummatione septuaginta hebdomadum Danielis prophetæ post instaurationem Jerosolymæ, in reditu Judæ ex captivitate Babylonica, per Salathiellem et Jesum filium Josedec tunc sacerdotes, in consummatione 338 quadringentorum nonaginta annorum; Zacharias secundum vicem sacerdotii sui ingressus est in templum Dei ad incensum offerendum, apparuitque illi angelus Domini ad dexteram altaris, annuntiavitque illi de Joanne filio suo, quo conceptura esset uxor sua Elisabet, et paritura Baptistam et præcursorem Christi. Ac conceptione peracta, mense sexto prægnantis Elisabet, mittitur archangelus Gabriel a Deo in urbem Nazaret Galilææ ad virginem Mariam. Et ingressus angelus ad illam salutavit eam, dicens : « Ave, gratia plena, Dominus tecum »²⁴. Etiam hic animadvertimus vocem illam angeli secundum prolationem spiritus sancti sui, significationem habere, nec tamen ipsam esse

²⁴ Luc. 1, 28.

Filii hypostasin, neque ipsam esse quæ facta est caro : sed ad eam vocem, Verbi et Dei proprietates, quæ alia est secundum hypostasin, statim descendit in uterum Virginis : blasphemantque ii qui aiunt, ipsam archangeli vocem, fuisse hypostasin Dei Verbi. Ideoque blasphemiam damnationem repudiantes, locum annotavimus.

Παρθένου. Καὶ βλασφημοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι αὐτῆ ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἦν ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διὸ καὶ ἐστρωσάμεθα τὸν τόπον, ἀποβαλλόμενοι τῆς βλασφημίας τὴν κατάκριτον.

8. Cum diversa igitur esset a voce archangeli hypostasis Verbi et Filii Dei, apertis prius per archangeli vocem Virginis auribus, statim in illam introivit divina Filii hypostasis. Qua ratione autem, ne ipsa quidem Virgo cognovit : novit vero qui ingressus est qua ratione sit ingressus. Quare ut ignorans mysterii eventum, statim perturbata est ad sermonem angeli dicentis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum ; » et cogitabat qualis esset hæc salutiatio²² ; quare respondens archangelus dixit ad illam : « Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Illic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus thronum David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis²³. » Ad hæc item verba stetit hæsitans Virgo, utpote ad naturam respiciens. et de Josepho cui desponsata erat cogitans, angeloque sic reponit : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco²⁴ ? » Quandoquidem, ait, o angele, virum non cognosco, tu vero per illud, ecce, quod est adverbium demonstrandi, ais, « Ecce concipies, » quasi tempus instet ; ignoro quomodo istud fiet. Sed, o angele, tu, dicitis, tu interpretare, « quomodo fiet istud. » Respondens autem angelus, dixit ei : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi²⁵. » Hæc est, ait, concipiendi ratio : ita concipies in utero, Spiritu sancto in te superveniente, et virtute Altissimi te obumbrante. « Ideoque, ait, et quod nascetur sanctum, Filius Altissimi vocabitur²⁶. » Illa vero adhuc hæsitans, verum sibi hæc optans, ait : « Fiat mihi secundum verbum tuum²⁷. » Et discessit ab ea angelus. Nam evangelista significat angelum ab ea discessisse, ne occasionem iis relinqueret, qui dicere vellent, ipsum angelum in Virgine habitantem incarnatum fuisse, aut verbum angeli secundum prolationem soni, Incarnationem operatum fuisse. Sed indicat, abscedente angelo Spiritum sanctum in Virginem supervenisse, et virtutem Altissimi obumbrasse illi : atque ita demum completum est sacrum puerperium. Quibus est iterum necessario insistendum, ac considerandum qua ratione ad Virginem dictum sit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Nunquid eodem modo quo ad apostolos aiebat Christus, « Vos autem sedete in civitate Jerusalem, donec

« Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Κανταῦθα πάλιν θεωροῦμεν, ὅτι ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ἀγγέλου, κατὰ προφορὰν πνεύματος ἀπηχίσεως αὐτοῦ διερμηνευσμένη, οὐκ αὐτὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, οὐδὲ αὐτὴ γέγονε σάρξ· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν φωνὴν, ἑτέρα οὕσα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ ἅμα ἐπεφοίτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου. Διὸ καὶ ἐστρωσάμεθα τὸν τόπον, ἀποβαλλόμενοι τῆς βλασφημίας τὴν κατάκριτον.

8. Ἐτέρα τοίνυν παρὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχαγγέλου οὕσα ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅμα, ὡς προδιανοιγθεῖσας τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς φωνῆς, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἡ θεία τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις. Ὡς αὐτὴ μὲν ἡ Παρθένος οὐκ οἶδεν· οἶδε δὲ ὁ εἰσελθὼν, ὅπως εἰσῆλθε. Διὸ καὶ, ὡς μὴ εἰδυῖα τοῦ μυστηρίου τὴν ἔκδοσιν, ἅμα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἀγγέλου εἰπόντος, « Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, » καὶ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀστασμιδὸς οὗτος· ὅθεν καὶ ὑπολαβὼν ὁ ἀρχάγγελος, εἶπε πρὸς αὐτὴν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὐρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς ταῦτα ἔστη διαπορούσα ἡ Παρθένος, καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέπουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἰωσήφ διαλογιζομένη, ἀν' ὧν μεμνηστευμένη αὐτῷ ἦν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν ἀγγέλον, καὶ φησὶ· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; » Καὶ ἐπεῖπερ, φησὶν, ὦ ἀγγελε, ἄνδρα οὐ γινώσκω, σὺ δὲ διὰ τοῦ, ἰδοὺ, δεκτικῶν προσηρήματος, λέγεις, « Ἰδοὺ συλλήψῃ, » ὡς κατὰ χρόνον ἐνεστῶτα· πῶς ἔσται, οὐκ οἶδα. Ἀλλ' εἰπέ, ὦ ἀγγελε, καὶ διερμήνευσον, ἐπὶ πῶς ἔσται τοῦτο ; » Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀγγέλος, εἶπεν αὐτῇ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως, οὕτως συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, Πνεύματος ἁγίου ἐπερχομένου σοί, καὶ δυνάμεως Ὑψίστου ἐπισκιάζουσός σοι. « Διὸ, φησὶ, καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. » Ἡ δὲ καὶ ἐτι διαπορούσα, πλὴν ἐπευχομένη ἑαυτῇ, φησὶ· « Γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. » Καὶ ἀπήλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγγέλος. Ἐπισημαίνεται γὰρ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι ἀπήλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγγέλος, ἵνα μὴ καταλείψῃ ἀφορμὴν τοῖς ἐθέλουσι λέγειν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἀγγέλος ἐνοικίησας ἐν τῇ Παρθένῳ ἐσαρκώθη, οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ προφορὰν ἀπηχίσεως ἐνήργησε τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' ὅτι ἀπελθόντος τοῦ ἀγγέλου ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπεσκίασεν αὐτῇ ἡ δύναμις Ὑψίστου· καὶ οὕτως ὑστερον ἐτελέσθη τὸ σωτήριον κῆμα. Ὑπὲρ ὧν καὶ ἄθις χρῆ κατὰ τὸ (45') ἀναγκαῖον ἐπιστήσαι, καὶ ἐπισκέφασθαι, πῶς εἰρηται πρὸς τὴν Παρθένον· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. » Ἄρα γὰρ ὡσπερ

²² Luc. 1, 28, 29. ²³ ibid. 30-33. ²⁴ ibid. 34. ²⁵ ibid. 35. ²⁶ ibid. ²⁷ ibid. 38.

(45') Vulg., τὸν. Editt.

καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔλεγε Χριστὸς, « Ὑμεῖς ἅ
δὲ καθίστατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ, ἕως οὗ
ἐνδύσηθε δύναμιν ἐξ ὕψους, » ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς; ἐπίσης γὰρ ἡ ἐπαγγελία, καὶ
ἐκ τοῦ Ἰσοῦ τρόπου λαμβάνεσθαι δύναται, ἐπειπερ καὶ
ἐνταῦθα δύναμιν ἐξ Ὑψίστου ἐπελευσεσθαι ἐπὶ τοὺς
ἀποστόλους καὶ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν. Τί οὖν;
ἄρα ὡς πρὸς τοὺς ἀποστόλους τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις

9. Καὶ εἰ μὲν οὕτως ὡσπερ καὶ εἰς τοὺς ἀποστό-
λους, καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου καὶ ἡ ἐπέλευσις
τοῦ Πνεύματος γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οὐ
παρηκολούθησε σάρκωσις· δῆλον, ὅτι (43^ο) οὕτε ἐν τῇ
Παρθένῳ ἡ δύναμις ἐσαρκώθη, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐνην-
θρώπησεν, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὑἱὸς κατὰ κοινολογίαν
θεολογίας λέγεται δύναμις Ὑψίστου. Ἄλλ' ὡσπερ
ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἡ δύναμις πρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ
πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἐγένετο, καὶ ἡ ἐπ-
έλευσις τοῦ Πνεύματος καθ' ὅλα τὰ οὐσιωδῶς προσόντα
αὐτῶ, ἐνεργοῦσα ἐν πᾶσι σημείοις, καὶ τέρασι, καὶ
δυνάμεσι, πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίστωσιν τῆς Χριστοῦ
ἐπαγγελίας· οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ Παρθένῳ ἡ ἐπέλευσις
τοῦ Πνεύματος ἐγένετο, ἐν πᾶσι τοῖς οὐσιωδῶς προσ-
όντιν αὐτῶ κατὰ τὴν θεαρχίαν, χάριν ἐμποιοῦν, πρὸς
τοῦ ἐν πᾶσι χαίρειν αὐτήν. Ἐπειπερ καὶ διὰ τοῦτο
κεχαριτωμένη προσωνομάσθη, διὰ τὸ ἐν πάσαις χά-
ρισι ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐμπεπλήσθαι αὐτήν· καὶ
δύναμιν Ὑψίστου ἐπισκιάζειν αὐτῇ, καὶ ἔχειν ἐν
παντὶ χρόνῳ τῶ κατὰ τὴν σύλληψιν, πεπίστευκα δὲ
ἐτι καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν. Οὐδὲ γὰρ πρὸς καιρὸν,
ὡς πειθομαι, τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, ἀλλ' ἐν
παντὶ καιρῶ, καὶ τότε, καὶ νῦν, καὶ εἰς τὸ διηνεκές
ἐπισκιάζουσαν αὐτῇ ἔχουσα τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου
ἢ Παρθένος, καὶ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐπερχομένην αὐτῇ· ἵνα κεχαριτωμένη μένη. Οὕτω
γὰρ διανοούμεθα περὶ τούτου· Ἦσαν αὐτῇ πάντα
κεχαριτωμένα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Ὑψί-
στου δυνάμεως· καὶ οὐχ, ὡς οἱ αἰρετικοὶ φασιν, ὅτι
ἐνέργειά τις παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο ἐν τῇ Παρ-
θένῳ, τοῦ τελεσθῆναι τὴν σάρκωσιν. Κἂν γὰρ ἄνευ
σποράς, οὐχ οὕτω φαμέν, ὅτι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν
χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος διακρινόντος ἰδίᾳ, καθὼς
βούλεται, διεπλάσθη σὰρξ, παρὰ τὴν ὑπόστασιν τὴν
ἐξειδιάζουσαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! τοῦτο
γὰρ τὸ οὕτω φρονεῖν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ,
καὶ τῶν λοιπῶν αἰρετικῶν· ἀλλ' οὕτω λέγομεν κατὰ
τὴν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων ὀρθότητα, ὅτι δυνά-
μεως καὶ Πνεύματος ἐπλήσθη ἡ Παρθένος. Πρὸς
ἁγιασμὸν μέντοι τῆς σαρκὸς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸ
δύνασθαι φέρειν τὸ σωτήριον κήρυμα, οὕτως ἀκολούθως
αὐτῇ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἐνσκηνώσασα ἐν
αὐτῇ, ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρώπησεν· οὐ δυνάμει καὶ
ἐνεργείᾳ, ἀλλ' ὑποστάσει, καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς
θεότητος, αὐτῇ ἡ ἀρχιθεὸς καὶ ὑπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρώπησε.
Προαπεδείχθη γὰρ, ὅτι οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ὡσπερ ἡ
οὐσία καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα,
καὶ κατὰ θεολογίαν προτέθειται, οὐχ ὑπόστασις ἔκα-

^ο Luc. 111, 49.

(43^ο) Vulg., δὲλονότι. Edit.

induamini virtute ex alto^ο, » Spiritu sancto in
vos superveniente? Æqualis quippe est promissio,
et pari ratione accipi potest, quandoquidem hic
quoque dicitur, virtutem ex Altissimo in apostolos
adventuram, nec non Spiritus sancti præsentiam.
Quid igitur? 339 Num sicut apostolis spiritus et
virtus Altissimi promittitur, ita quoque Virgini?

9. Quod si, ut in apostolis, virtus Altissimi et adven-
tus Spiritus sancti fuit, et in apostolis non est incarna-
tio subsecuta, nec in Virgine igitur virtus est incarna-
ta, neque Spiritus homo factus est, etiamsi Filius ipse
juxta communem theologiæ usum dicatur virtus Altis-
simi. Sed sicut in apostolos ideo virtus venit, ut vim
illi haberent contra omnem adversariam potestatem,
fuitque adventus Spiritus secundum omnia quæ sub-
stantialiter in eos sunt, operans in omnibus signis et pro-
digiis et virtutibus ad confirmandam et asserendam
Christi promissionem; ita et in Virgine fuit adventus
Spiritus sancti, cum omnibus quæ substantialiter in eo
sunt ratione divini principatus, gratiam illi tribuens,
ut in omnibus illa gauderet. Siquidem eo gratia
plena vocata est quod omnibus per Spiritum gratiis
repleta esset, et quod virtus Altissimi obumbraret
ipsi; quodque id haberet toto conceptionis tempore,
imo, ut credo, etiam post conceptionem. Neque enim
arbitror ad tempus in Virgine factum illud esse,
sed omni tempore, et tum, et jam, et in perpetuum
habet Virgo obumbrantem sibi virtutem Altissimi,
et Spiritum in se supervenientem; nimirum ut
gratia plena maneat. Hoc enim pacto ea de re
cogitamus: Erant ei omnia gratia plena per Spi-
ritum sanctum, et per virtutem Altissimi. Ne-
que, ut aiunt hæretici, aliqua ἐνέργεια a Spiritu
sancto facta est in Virgine, ut completeretur incarna-
tio. Etsi enim absque semine, non dicimus tamen,
per divisionem gratiarum Spiritus dividendis singulis
prout vult, efformatam fuisse carnem circa propriam
Filii Dei hypostasin, absit! Ejusmodi enim sententia,
Pauli Samosatani et reliquorum hæreticorum est;
sed ita dicimus secundum orthodoxorum dogma-
tum puritatem: Quod virtute et Spiritu sancto repleta
sit Virgo, cum ad sanctificationem carnis suæ, tum ut
posset gestare salutarem fetum. Hoc pacto igitur ipsa
divina Verbi hypostasis, in Virgine inhabitans, incarna-
ta est et humanitatem assumpsit: non virtute et ope-
ratione, sed hypostasi, secundum totam plenitudinem
Divinitatis, ipsa quæ ab initio et ultra initium Deus est
Filii Dei hypostasis, incarnata est et humanitatem as-
sumpsit. Superius enim probatum fuit, quod sicut
substantia, potentia, et regnum et alia omnia, quæ juxta
theologiam his adduntur, singula hæc, inquam, non
hypostasis dicuntur, sed circa hypostasin secundum
substantiam speciatim interpretantur; sic operatio et
virtus circa hypostasin substantialiter referuntur, et
in commune quidem ad unamquamque sanctarum
trium divinarum hypostasium, proprie item ad unam
Filii Dei, incarnatam et hominem factam.

στον λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν κατ' οὐσίαν ἰδίᾳ διερμηνεύμενα· οὕτως καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐσιωδῶς ἀναφέρεται· καὶ κοινῶς μὲν ἐφ' ἐχάστης τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἰδίως δὲ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν μίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σαρκωθεῖσαν καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

10. Supervenit igitur Spiritus sanctus in Virgine et sanctificavit illam, ut in Psalmis ait Spiritus : « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus ⁴³, » et obumbravit virtus Altissimi corroborans eam, et divinæ umbræ ostensionem inducens, ut hinc instituta videre posset, quantum scilicet poterat videre, Deum formæ expertem in ipsa gestatum. Neque enim suspicandum est Virginem secundum simplicem naturæ proprietatem Deum in se habitantem videre potuisse (cum ne ipsa quidem animalis, rationalis et spiritualis incarnatio id videre potuerit) ; sed pro viribus, utpote obumbrante ipsa Altissimi virtute, et quasi umbram faciente, ut videret, quatenus poterat, inhabitantem Deum. Et quemadmodum nos habentes animam in carne nostra inhabitantem, eam ut in se est non possumus videre, sed quasi umbras quasdam et formas a viribus et operationibus ejus ; tale quiddam tum Virgo, tum ipsa rationalis et intelligens anima videre potuit, jamque potest per traditas sibi facultates **340** etque vires. Atque secundum hanc rationem potius res pertractanda est, quod fecerit Dominus hominem, et ad imaginem Dei fecerit ipsum. Nam ad imaginem et similitudinem hujusmodi incarnationis et assumptæ humanitatis fecit Deus hominem ; ut in se gestans illam imaginem et similitudinem, ne dubitaret de ejusmodi incarnatione et assumpta humanitate ; Incarnationem, inquam, et assumptam humanitatem, nam eam una duplici voce appellamus, nec solum incarnationem prædicamus, sed etiam assumptam humanitatem ; ne impiis hæreticis videatur nos mente et ratione carentem prædicare incarnationem ; sed dicendo incarnationem et assumptam humanitatem, nos et carnem credere, et animam rationalem et intelligentem significare. Ideoque eos qui dicunt unam Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt animatam, rationalem et intelligentem, non admodum recipimus, nisi exponant, et dogmatibus adjiciant dicti interpretationem. Illud enim, prius simpliciter dictum a quibusdam, postmodum in pravam sententiam deductum est, hæreticis vocem illam depravantibus.

11. Sanctificata igitur Spiritus sancti adventu Virgo, et corroborata virtute Altissimi, gravida eum gestat qui secundum propriam suam hypostasin Filius Dei est, secundum unam deitatis suæ naturam : paritque eum incarnatum et hominem factum juxta duarum naturarum proprietatem : qui ex duobus et in duobus prædicatur, absque confusione, mutatione et divisione : non deiferum hominem, sed hominem carnem gestantem. Neque enim, ut iterum dicamus, hoc pacto intelligunt hæretici, sed prout dictum est, secundum efficaciam Spiritus et virtutis Altissimi, uterum gestasse Vir-

10. Ἐπῆλθε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὴν Παρθένον, καὶ ἠγάσεν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν Ψαλμοῖς φησὶ τὸ Πνεῦμα· « Ἠγάτατο σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, » καὶ ἐπεσκίασεν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, δυναμώσασα αὐτὴν, καὶ σκιαῶς θείας ἐμφανείας ἐμποιήσασα, ἵνα ἐνθεν τυπομένη ἰδεῖν δύνηται, καθ' ὅσον δύναται ἰδεῖν, τὸν ἐν αὐτῇ κυοφορούμενον ἀνείδεον Θεόν. Μὴδὲ γὰρ ὑποληπτέον, ὅτι καθ' ἀπλήν τῆς φύσεως ἰδιότητα ἰδεῖν ἠδύνατο τὸν ἐν αὐτῇ ἐνσκηνώσαντα Θεὸν ἢ Παρθένος (τοῦτο γὰρ οὔτε αὐτὴ ἢ ἐμφυχος, λογικὴ τε καὶ νοερὰ σάρκωσις ἰδεῖν ἠδύνατο)· ἀλλὰ κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς ἐπισκιαζούσης αὐτῆς τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ οἷον σκιαῶς ἐμποιούσης πρὸς τὸ ἰδεῖν τὸν ἐνσκηνοῦντα Θεόν. Καὶ ὡς περ ἡμεῖς αὐτοὶ ψυχὴν ἐνσκηνοῦσαν ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν ἔχοντες, οὐχ ὡς ἔστιν ἡ ψυχὴ ἰδεῖν αὐτὴν δυνάμεθα, ἀλλ' οἷον σκιαῶς αὐτῆς καὶ τύπους ἀπὸ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν· τοιοῦτο ἦ τὸ Παρθένος, καὶ αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ ἰδεῖν ἠδύνατο, καὶ νῦν δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐνδοξομένων αὐτῇ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν. Καὶ κατὰ τοῦτον μᾶλλον ἀναλογεῖ λόγον, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Κατ' εἰκόνα γὰρ καὶ ὁμοίωσιν τῆς τοιαύτης σαρκώσεως, καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· ἵνα, ἐν αὐτῷ φέρων τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, μὴ ἀμβόλον ἔχη τὰ ἐπὶ τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως· σαρκώσεως γὰρ καὶ ἐνανθρωπήσεως· καὶ γε καὶ συνεκφράσει προσηγορίαν κηρύττομεν, καὶ οὐ μόνον σάρκωσιν καταγγέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἐνανθρώπησιν· ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις αἰρετικοῖς ἀψυχον καὶ ἄνον καὶ ἀλογον σάρκωσιν δογματίζειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λέγειν σάρκωσιν καὶ ἐνανθρώπησιν, τὴν τε σάρκα πιστεῦναι ἡμᾶς, τὴν τε ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν διασημαίνοντας. Διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην, λογικὴν τε καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα, πλὴν ἐπιλυομένους καὶ ἐν δόγμασιν ἀνατιθέντας τὴν ἐρμηνείαν τῆς ῥήσεως· τὸ γὰρ καὶ πρώτῃ ἀπλάστως ἐβρέθη ὑπὸ τινων, ἀλλ' ἐκακουργήθη ὕστερον, πονηρευομένων τῶν αἰρετικῶν κατὰ τὴν ῥήσιν.

11. Ἁγιασθεῖσα τοίνυν τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ Παρθένος, καὶ δυναμωθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, κυοφορεῖ τὸν κατὰ τὴν ἐξειδικάουσαν αὐτοῦ ὑπόστασιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ τῆς θεότητος φύσιν· καὶ τίεται τοῦτον σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα κατὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἰδιότητα· ἐκ δύο καὶ ἐν δύο δογματιζόμενον ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως· οὐ θεοφόρον ἄνθρωπον, ἀλλὰ σαρκοφόρον Θεόν. Μὴ γὰρ, ὡς πάλιν εἰπεῖν, οὕτω ταῦτα νόησαντες οἱ αἰρετικοὶ, ἀλλ' οἷον εἴρηται, κατ' ἐνέργειαν Πνεύματος καὶ δυνάμεως Ὑψίστου γενομένην τὴν ἐν Παρθένῳ κυοφορίαν, θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν ἐκ τῆς

⁴³ Psal. xl v, 5.

Παρθένου ἔδογματίσαν· πεφορημένην θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος, ἐνεργήσαντα ἐναντίον Φαραῶ καὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ (44). Ὅθεν καὶ προσλαμβάνουσι τὰς παρὰ τοῦ κορυφαίου φωνάς, δημηγοροῦντος ἐν ταῖς Πράξεσι περὶ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ μὲν ὀρθῶς λέγοντος, οὗτοι δὲ στρεβλῶς καὶ πονηρῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀνθ' ὧν καὶ φησιν (45)· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ· » τοιοῦτον λέγοντες, ὅτι ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἀνευ σπορᾶς, ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἔχρισεν αὐτὸν δύναμιν Ὑψίστου, ὡς καὶ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, γέγραπται. Καὶ τοῦτον Ὑἱὸν Ὑψίστου ἐκάλεσεν ἡ Γραφή, οἶον καὶ εἴρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ πρὸς πολλοὺς· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἔσθε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Ἄπερ τοιαῦτα τῶν αἰρετικῶν δογμάτων διαλέγοντες νοῦν, καὶ ἐπανορθοῦν προθυμοῦμενοι διὰ τοῦ παρόντος κηρύγματος, λέγομεν, ὅτι οὐ θεοφόρος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σαρκοφόρος Θεός, ἀνθ' ὧν καὶ Θεὸς ὢν, ἄνθρωπον ἐφόρσε καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητος· Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, εἷς ὢν κατὰ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἐκ δύο καὶ ἐν δύο ταῖς φύσεσι. Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν καὶ λέγομεν, ὅτι ἐφόρσε, τοῦτον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν μίαν αὐτουργίαν τοῦ Υἱοῦ, ἔχρισε Πνεύματι ἁγίῳ, πᾶσαν ἐνέργειαν παρασχὼν αὐτῷ, καὶ δύναμιν Ὑψίστου περιέξωσε, πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως προσβολὴν, καὶ ἐνεργεῖν πᾶσαν θεραπείαν ἐν τῷ λαῷ· ἐπειπερ καὶ πειραζεσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ κατεδέξατο, καὶ πᾶσαν ταπεινώσιν καὶ πτωχείαν ὑπέμεινεν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καθὼς καὶ περὶ τούτου ὁ μέγας ἱεροκλήρῃς βῶθ' λέγων· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, αὐτὸς λέγεται ἐνανθρωπήσας, ὡσπερ καὶ ἐν ἄλλοις φησίν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον (46) ἐξαγοράσῃ. »

12. Κάντε ὅθεν σημειωτέον, ὅτι πρῶτον ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς, οὐ πρῶτον γίνεται, καὶ ἐκ τότε (47) πέμπεται· ἀλλὰ πρῶτον πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς. Καὶ τούτοις τοῖς ἀποστολικοῖς συμφωνοῦσιν οἱ προφήται, ἀπεσταλμένον αὐτὸν Υἱὸν λέγοντες. Καὶ πρότερον ἐν Ἠσαΐᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀπεσταλμένου λέγοντος ἀκούε· « Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· » καὶ ἐξερχόμενος τὰ κατὰ καιρὸν ἐνεργείας, συνάπτει λέγων· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλαξέ

ginem, Deiferumque hominem ex Virgine docuerunt esse gestatam Dei virtutem et efficaciam Spiritus, qui operatus sit coram Pharaone et omnibus filiis Israel. Quapropter verba usurpant Principis apostolorum prædicantis in Actibus de Christo, qui recte quidem locutus est : at illi tortuose et maligne interpretati, cum ille dixerit : « Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto ⁴², » de ipso illi aiunt, quod in utero Virginis efformaverit Deus hominem sine semine, operatione Spiritus sancti, et unxerit eum virtute Altissimi, uti scriptum est ⁴⁴, oleo exultationis præ consortibus ejus. Huncque Altissimi Filium vocavit Scriptura, qua ratione in Psalmis dictum est, Deo multōs alloquente : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes ⁴⁵. » Quæ et similia, nos, ut hæreticorum dogmatum sententiam confutemus, et hac prædicatione corrigamus, dicimus Christum, non Deiferum hominem, sed Deum carnem gestantem esse, quoniam Deus cum esset, hominem gestavit secundum plenitudinem humanæ naturæ : Deus perfectus et homo perfectus, unus secundum unam hypostasin, et ex duabus atque in duabus naturis. Hunc enim hominem, quem dicimus quod (Verbum) gestaverit, hunc ipsum Deus et Pater voluntate sua, et operatione Spiritus sancti, una item operante Filio, unxit Spiritu sancto, tribuens ei omnem efficaciam, virtute Altissimi circumcinxit illum, ut posset omnis adversariæ potestatis impetum sustinere, omnemque curationem in populo operari. Siquidem et tentari a Satana voluit, omnemque humilitatem paupertatemque in carne sua toleravit, quemadmodum magnus sacerque ille præco clamat : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato, damnavit peccatum in carne ⁴⁶. » Itaque Filius Dei qui in carnem descendit, ipse dicitur homo factus, ut alibi ait : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret ⁴⁷. »

341 12. Atque hinc notandum quod primum Filius a Patre mittatur, ac tum nascitur ex muliere, non primum nascitur et tunc mittitur ; sed primum mittitur, ac deinde nascitur ex muliere. Atque his apostolicis dictis consonant prophetæ, qui ipsum Filium esse missum dicunt. Et primum in Isaia ipsius qui missus est verba ausulta : « Ego sum primus, et ego sum in sæcula, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum ⁴⁸; » et postquam percurrit variis temporibus editas operationes, subdit : « Et nunc Dominus misit me, et

⁴² Act. x, 38. ⁴⁴ Psal. xlii, 8. ⁴⁵ Psal. lxxxii, 6. ⁴⁶ Rom. viii, 3. ⁴⁷ Galat. iv, 4. ⁴⁸ Isa. xliiii, 12, 13.

(44) His fere verbis utuntur Ephesina synodus p. 4:3, et Chalcedonensis.
(45) Anglic., καὶ φασιν.

(46) Anglic., ὑπὸ νόμου.

(47) Anglic., καὶ τότε.

Spiritus ejus⁴⁹; » his manifeste declarans se Deum esse, qui fecit cœlum et terram, ait : « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. » Et per Zachariam ait : « Gaude et lætare, filia Sion, quia venio, et habitabo in medio tui, et confugient gentes multæ ad Dominum in illa die : et cognosces quia Dominus misit me ad te⁵⁰. » Inde ipse, incarnatus et homo factus, sese confitetur aïens : Missus sum a Patre, et, misit me Pater, idipsumque multis testificatur verbis. Itaque non ut homo missus est, sed ut Deus et Dominus, Filius, a Domino Patre : quale illud est : « Pluit Dominus a Domino⁵¹. » A Domino dictum est. Et illud : « Dixit Dominus Domino meo⁵². » Accipit autem in hisce verbis thronum David, qui enarratur esse corporaliter pater ejus : « Et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis⁵³. »

μένου πατρός αὐτοῦ · « Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἔσται τέλος. »

15. Intelligas velim sermonem doctrinamque hac in narratione constitutam : omnia enim concutiunt et perscrutantur hæretici, ac cum simulatione interrogant : Num illud incarnationem Christi subsequutum fuerit ; an scilicet acceperit thronum David patris sui, et regnaverit in domo Jacob in sæcula. Quibus ita respondemus, cum quadam observatione considerandum esse, angelum ubi ait, « Et dabit illi Dominus thronum David⁵⁴, » nequaquam addidisse, ut confirmaret et corroboraret ; sed absolute, « et dabit. » Hinc oportet ex iis quæ re et opere completa sunt, difficultatem solvere. Nam illud, « dabit, » dictum est, ita ut transtulerit regnum illud, ut ipse Christus ad Judæos loquens interpretatus est : « Ideo auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus⁵⁵. » Itaque accepto Christus regno Davidis, transtulit illud deditque sanctis Christianorum regibus, ut converteret eos ad domum Jacob, et traderet illam in opprobrium et in direptionem. Regnat in Christianos in sæcula, et regni ejus non erit finis. Neque enim alii populo relinquetur juxta visiones Danielis prophetæ ; sed prædicant (prophetæ) ipsum Christum regem esse, perseverantem usque ad secundum suum adventum : quo tempore cum venerit, rex manebit in sæcula, et regni ejus non erit finis. Cum enim natus ex Virgine omnia compleverit quæ spectant œconomiam mortis et crucis, et post resurrectionem dixerit : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra⁵⁶; » jam inde regnavit, et Christianorum rex prædicatur : quemadmodum initio precum mutuo compellantes, clamare solent : Venite, adoremus et procidamus coram Christo Rege nostro. Et venturus in magno et illustri secundo adventu suo, ipse manebit rex in sæcula, et regni ejus non erit finis. Siquidem is

με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ · » φανερώς διὰ τούτων παραδείξας ἑαυτὸν, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν λέγει· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Καὶ διὰ Ζαχαρίου λέγων· « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θυγατερ Σιών, ὅτι ἔρχομαι (48) καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, καὶ καταφεύζονται ἔθνη πολλά ἐπὶ Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἐπιγνώσκει, ὅτι Κύριος ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Ἐντεῦθεν καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας διομολογεῖ αὐτὸν λέγων· Ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ, Ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, τὰ αὐτὰ ἐν πολλαῖς ῥήσεσιν ἐπιμαρτυρῶν. Οὐκοῦν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἀπεστάλη, ἀλλ' ὡς Θεὸς, καὶ Κύριος, Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρός, ὡς καὶ τὸ, « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, » παρὰ Κυρίου κείται· καὶ τὸ, « Ἐπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Λαμβάνει δὲ κἀν τούτοις τὸν θρόνον Δαβὶδ, τοῦ σωματικῶς γενεαλογουμένου Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ

15. Καὶ κατανόει λόγον καὶ δόγμα συνυφιστάμενον τῇ ἐξηγήσει ταύτῃ. Ζητοῦσι γὰρ παρασταλεύοντες (49) πάντα οἱ αἱρετικοὶ, καὶ διερωτῶσιν ὑποκρινόμενοι· Εἰ τοῦτο παρηκολούθησε τῇ σαρκώσει Χριστοῦ· ἦτοι λαβόντος τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρός αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσαντος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πρὸς οὓς ἀποκρινόμενοι, φημὲν ὅτι μετ' ἐπιτηρήσεως δεῖ προσέχειν, ὅτι, εἰπόντος τοῦ ἀγγέλου, « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαβὶδ, » οὐκ ἐπεσημήνατο, ἐφ' ᾧ στηρίζαι ἢ βεβαιῶσαι· ἀλλ' ἀπολύτως λέγει, « καὶ δώσει. » Κἀντεῦθεν χρῆ ἐκ τῶν κατ' ἐνέργειαν ἀποτελεσθέντων ἐπιλύσασθαι τὸ ἄπορον· ὅτι τὸ « δώσει » εἴρηται, ἐφ' ᾧ μεταστῆσαι τοῦτον τὸν θρόνον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς διερμηγνέων ἔλεγε πρὸς Ἰουδαίους· « Διὰ τοῦτο ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Οὐκοῦν λαβὼν ὁ Χριστὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ, μετέστησεν αὐτὸν καὶ ἔδωκε τοῖς ἁγίοις Χριστιανῶν βασιλεύσει, ἐπαναστρέψαι τοῦτους ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ· καὶ παραδοὺς αὐτὸν εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς διαρπαγὴν, βασιλεύει ἐν Χριστιανοῖς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος· οὐδὲ γὰρ λαῶ ἑτέρῳ ὑπολειφθήσεται, κατὰ τὰς ὁράσεις Δανιὴλ τοῦ προφήτου· ἀλλ' ἀνακηρύττουσιν αὐτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι, αὐτὸν διαρκῆ μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἔλευσόμενος, μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἰ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ πάντα τελέσας τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, ἀναστὰς φησὶν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· » ἦδη ἐκείθεν ἔδωκε βασιλεύσει, καὶ ἀνακηρύττεται Χριστιανῶν βασιλεὺς· ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς τῶν εὐχῶν συγκαλούμενοι ἀλλήλους, ἀνακράζουσι λέγοντες· Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ Χριστῷ τῷ βασιλεὶ ἡμῶν. Καὶ ἐρχόμε-

⁴⁹ Isa. XLVIII, 16. ⁵⁰ Zach. II, 10, 11. ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶

Gen. XIX, 24. ⁵⁷ Psal. CIX, 1. ⁵⁸ Luc. I, 32.

(48) Anglican., ὅτι ἰδοὺ ἔρχομαι. In aliis, ἰδοὺ δεest.

(49) Anglican., παρακελεύοντες. Quem secutus Nannius est.

νος κατα την μεγάλην και ἐπιφανή αὐτοῦ δευτέραν Α παρουσίαν, αὐτὸς μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, και τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἐπεὶ αὐτὸς βασιλεὺς ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, και αὐτὸς Κύριος ὁ Θεός. Δι' αὐτὸν και ἡ τεκούσα αὐτὸν ὄω; δογματίζεται.

14. Καὶ ἐφαρμόζεται κἀντεῦθεν λέγειν ὡς πρὸς αὐτὴν ἀφορῶντας ἡμᾶς, και πρὸς αὐτὸν τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα σαρκοφόρον Υἱὸν αὐτῆς· Νῦν ἔ παρῆστη ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ γὰρ καθὰ γυνὴ ἐχρημάτισεν ἡ βασίλισσα, και Κυρία, και Μήτηρ τοῦ Θεοῦ, κατα τὸ γυναικίον αὐτῆς σχῆμα, και νῦν ὡς βασίλισσα παρισταμένη ἐκ δεξιῶν τοῦ παμβασιλέως Υἱοῦ αὐτῆς, ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ τῆς ἀφθαρσίας, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, ἱερολογεῖται· ἀνθ' ὧν μηδὲ καθ' ἀπλότητα πνευματικῆν, και ὅσον ἄσκαρον και ἀσωματων παριστάται, ἀλλὰ περιβεβλημένη μὲν κατα τὴν παναγαστάτην αὐτῆς σάρκα τὴν ἀφθαρσίαν και ἀθανασίαν, και πεποικιλμένη κατα τὰ ἐπεριδόντα αὐτῆς τὴν σάρκα παναγιώτατα ὄστα. Καὶ γὰρ και ἐκ τῶν σερκῶν αὐτῆς και ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς, ὡς ἐκ τοῦ πάλαι Ἀδάμ, ὁ νέος Ἀδάμ, και ἀντιπρόσωπον πλάσας ἑαυτῷ τὴν ὡς πλευρᾶν σάρκωσιν, φέρει αὐτὴν (50) εἰς τὸ διηγεῖς. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ νέα Εὐα, Μήτηρ τῆς ζωῆς ὀνομαζομένη, μένει περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, εἰς ἀπαρχὴν ζωῆς ἀθανάτου πάντων τῶν ζώντων. Εἴπωμεν τοίνυν και αὖθις και πάλιν και αἰεὶ και διὰ παντὸς, ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Κύριον και Θεόν, και πρὸς αὐτὴν τὴν βασίλισσαν Κυρίαν τε και Θεοτόκον ἀποβλέποντες, κινήσει θεωρίας τοῦ κατα ἡμῶν διορατικοῦ ὀφθαλμοῦ· ἔ παρῆστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ δὴ ἀκουσον, θύγατερ Δαβὶδ και Ἀβραάμ, και κλῖνον τὸ ὄς σου εἰς τὴν δέξιν ἡμῶν, και μὴ ἐπιλάβῃ τοῦ λαοῦ σου, μηδὲ ἡμῶν τοῦ οἴκου Πατρός σου. Πατέρες γὰρ σου ἐσμὲν κατα τὴν ἀναλογίαν (51), και θυγάτηρ ἡμῶν κατα τὴν ἐξ ἡμῶν γέννησιν, και πρέπον σοὶ ἐστὶν ὡς Μητέρα τοῦ Θεοῦ γενομένην, βασίλισσαν τε και Κυρίαν, και δέσποιναν, δι' αὐτὸν τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα βασιλέα και Κύριον, και Θεόν, και δεσπότην, μνημονεύειν, παρεστῶσαν ἐπὶ τοῦ ἡμῶν μὲν φοβεροῦ, σοὶ δὲ τερπνοῦ, και πάσας παρέχοντος χάριτας· ἀνθ' ὧν και κεχαριτωμένη ὀνομάσθης, ὡς πάσης χαρᾶς ἀνάπλεως ἀναδειχθεῖσα, διὰ τῆς ἐπὶ σὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπελεύσεως. Διὸ και τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύοντες οἱ πλοῦστοι τοῦ λαοῦ πεπλουτισμένοι τοιοῦτων καλῶν και πνευματικῶν θεωρημάτων, περὶ σοῦ βοῶμεν· Μνήσθητι ἡμῶν, παναγία Παρθένε, και μετὰ τὸ γεννησθαι παρθένος μένισα, και ἀντίδος ἡμῖν ἀντὶ τῶν μικρῶν τούτων λογίων μεγάλας τὰς δωρεὰς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου τῶν χαρισμάτων σου, κεχαριτωμένη· ὑπὲρ ὧν, και ὡς ὑποκειμένων και συστατικῶν διαφωνῶν,

A ipse qui ex Virgine natus est, rex est, et ipse Dominus Deus. Ejusque gratia, quæ ipsum genuit. Regina, Domina et Deipara proprie ac vere prædicatur.

Βασίλισσα, και Κυρία και Θεοτόκος, κυρίως και ἀλη-

14. Hincque decet nos eam respicientes, nec non ex ea genitum carniferum filium, dicere : Nunc ἔ astitit a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, circumdata varietate⁵⁷. » Ut enim femina, Regina est atque Domina et Mater Dei : jamque ut regina 342 astans a dextris omnium regis Filii sui, in vestitu deaurato incorruptionis et immortalitatis, circumamicta, varietate circumdata, sacris verbis celebratur ; non quidem secundum simplicitatem spiritualem et quasi sine carne et corpore astat, sed circumamicta, secundum suam sanctissimam carnem, incorruptione et immortalitate, et circumdata varietate, secundum ossa ejus sanctissima quæ carnem ipsius fulciunt. Etenim ex carnibus et ossibus ejus, quasi ex veteri Adamo, novus Adam Incarnationem sibi quasi costam efformavit, gestatque illam in perpetuum. Atque hinc est quod nova Eva, Mater vitæ nuncupata, manet circumamicta et circumdata varietate, ad primitias vitæ immortalis omnium viventium. Dicamus igitur iterum atque iterum semper et in perpetuum, cum ad ipsum Regem Dominum et Deum, tum ad ipsam Reginam, Dominam et Deiparam respicientes, ex motu quodam contemplationis spiritualis ac perspicacis oculi nostri : ἔ Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, varietate circumdata. » Et jam audi, filia David et Abraham, et inclina aurem tuam ad supplicationem nostram, ne obliviscaris populi tui, neque nostrum qui domus Patris sumus tui⁵⁸. Patres namque tui sumus quadam ratione, et filia nostra tu es per generationem tuam ex nobis : decetque te, utpote Dei Matrem, Reginam, Dominam et heram, propter Regem, Dominum, Deum et herum ex te natum, nostrum recordari astantem illi qui terribilis nobis, tibi jucundus est, omnesque tibi largitur gratias ; unde gratia plena nuncupata es, quasi omni lætitia plena, propter adventum Spiritus sancti in te. Quamobrem vultum tuum deprecamur omnes divites plebis, talibus ditati bonis ac spiritualibus contemplationibus : ad te clamamus : Recordare nostri, sanctissima Virgo, quæ post partum virgo permansisti, et tribue nobis pro exiguis his sermonibus, magna dona ex divitiis gratiarum tuarum, o gratia plena : pro quibus, quasi veris et celebrandis laudibus, tibi ad encomium, si qua virtus, si qua laus, a nobis, nec non ab omni creatura hymnus offertur, gratia plenæ, Dominæ, Dei Matri et arcæ sanctificationis.

⁵⁷ Psal. XLIV, 40. ⁵⁸ ibid. 11.

(50) Ita Anglic. Editi vero et alii, αὐτόν.

(51) In margine Anglic. legitur, forte γενεαλογίαν.

διαφερόντως σοι πρὸς ἐγκώμιον, εἰ τις ἀρετῆ, καὶ εἰ τις ἔπαινος, προσάγεται σοι παρ' ἡμῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως ὕμνος, τῇ κεχαριτωμένῃ, τῇ Κυρίᾳ (52), τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ κιβωτῷ τοῦ ἀγιάσματος.

15. Ecce jam a præsenti tempore et initio diei, A quasi primitias encomii tibi archangelus contexit clamando : « Ave, gratia plena, Dominus tecum⁵². » Beatam te dicunt omnes generationes. Ac primum omnes cœlestes angelorum hierarchiæ, et quæ super terram sunt, hierarchicas manus attollentes, te benedicunt quæ in cœlis es benedicta, et in terra beata prædicaris. « Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui⁵³. » Ejusmodi te benedictionibus, prima hierarchia thronorum, cherubim, et seraphim, qui inflammati appellantur, dicuntur que esse plenitudo cognitionis Dei et Regis, celebrat dicens : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum gestavit, et ubera, quæ infans ipse suxit. Secunda hierarchia dominationum, virtutum, et potestatum, ad te respiciens clamat, prout scilicet didicit a sublimiore et prius initiata hierarchia : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum continuit, et ubera quæ nutrierunt Deum infantem factum. Similia quoque, tertia principatum, angelorum et archangelorum hierarchia, jussa a mittente Deo ut per unum archangelum Gabrielem, magnificentissimum, et multa complectentem hymnum concelebrat, semper clamat : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Ab iis edocti, nos qui terrenæ sumus hierarchiæ, exaltationis Dei in gutture ferentes, vel eadem mutuati voces, te exaltamus **343** magna et alta voce canentes : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Intercede pro nobis Domina et hera, Regina et Mater Dei, quia ex nobis orta es tu, et qui ex te genitus carnem gestat Deus noster : quem decet gloria et magnificentia, omnisque honor, adoratio et gratiarum actio, cum Patre ejus initio carente, et sancto, bono vivificoque Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

τρι, καὶ τῷ ἁγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι,

⁵² Luc. 1, 28.

(52) Angl. τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίᾳ, τῇ δεσποίνῃ, τῇ Μητρὶ. Basiliens. et Felc. 6, τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίᾳ, τῇ Μητρὶ.

15. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἀρχῆς ἡμέρας ὡς ἀπαρχὴν ἐγκωμίου, προσεπέλεξατό σοι κατ' ἐπιόνυμον ἐγκώμιον ὁ ἀρχάγγελος βοῶν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Μακαρίζουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαί, καὶ πρότερον αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι τῶν ἀγγέλων τετραρχίαι (53), καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, ἱεραρχικάς χεῖρας ἐπαίρουσαι, εὐλογοῦσί σε τὴν ἐν οὐρανοῖς εὐλογημένην, καὶ ἐπὶ γῆς μακαριζομένην. « Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. » Τοιαῦτα ἡ πρώτη τῶν θρόνων χερουβίμ τε καὶ σεραφίμ ἱεραρχία ἐμπρηστῶν ἀνακαλουμένων, ἡ πληθὸς γνώσεως γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως, εὐλογοῦσαι λέγουσι· Μακαρία σὺ ἐν γυναιξί, καὶ μακαρία ἡ κοιλία σου Θεὸν βαστάσασα, καὶ μασθοί, οὗς αὐτὸς νηπιάσας ἐθήλασεν. Ἡ δευτέρα B ἱεραρχία τῶν κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, καὶ ἐξουσιῶν πρὸς τὸ ἀναθέλειν βοῶσιν, ὡς μαθεῖσθαι παρὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῶν καὶ προτελουμένης ἱεραρχίας· Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένη ἡ κοιλία σου, ἡ Θεὸν χωρήσασα, καὶ μασθοί οἱ ἐξέθροψαν Θεὸν παιδίον γενόμενον. Τοιαῦτα καὶ ἡ τρίτη τῶν ἀρχῶν, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, κεκελευσμένη καὶ ἐπιτετραμμένη παρὰ τοῦ ἀποστειλάντος Θεοῦ, ὡς δι' ἐνὸς ἀρχαγγέλου τοῦ Γαβριὴλ ἐκδοᾶν (54) τὸν ἐκφαντορικώτατον καὶ περιληπτικώτατον ὕμνον, ἀεὶ ἀνακράζει· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπὸ τούτων καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἱεραρχίαν τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες, μαθόντες ἢ δανειζόμενοι τὰς φωνάς, ἀνεψφόμεν μεγάλη καὶ διαπυσσίῃ τῇ φωνῇ λέγοντες· C « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Πρέσβευε, Κυρία, καὶ δέσποινα, βασιλίσσα τε καὶ Μήτηρ Θεοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἡμῶν σὺ τε καὶ ὁ ἐκ σοῦ τεχθεὶς σαρκοφόρος Θεὸς ἡμῶν· ᾧ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, πᾶσα τε τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ εὐχαριστία, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(53) F. ἱεραρχίαι.

(54) Angl. βοᾶν simpliciter.

IN SERMONEM DE CENSU, SEU DESCRIPTIONE DEIPARÆ ADMONITIO.

Hunc Athanasii esse putavit Lucas Holstenius, qui ineptissimum illum Dialogum, Josephum inter et beatam Virginem, qui num. 6 legitur, interpolatoris alicujus audacia additum fuisse suspicatur, cujus opinioni suffragari forte videantur Lipomanus et Surius, qui hunc tractatum in Vitis sanctorum, omisso Dialogo edidere. Sed cum Dialogus ille in manuscriptis omnibus quæ inspici licuit compareat, quorum quidam sunt dcc circiter annorum, arbitramur ab ipso Surio et Lipomano, utpote ridiculum, resectum fuisse. Etiamsi porro hic Dialogus ascititius esset, multa alia superessent vobiscas signa. Primum enim multum abhorret hoc Opusculum ab Athanasii illa gravitate et styli ἐνεργείᾳ. 2^ο Multa, pro Opusculi brevitate, insueta vocabula hic exstant, ut est illud κωνογλωσσούντας, illud item μαζὸς ἀγίόριζος, γάλα ξενόρρυές, et φλεβοσυλλά. Item num. 7, postquam dictum fuit stabulum Bethlehemiticum typum gerere Ecclesie, paucis interjectis hæc leguntur : Θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοί, ἀναθόλιον ἡ ἐνανθρώπησις, ῥιπιστήρες τὰ χερουβίμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισχοκάλυμμα. Quæ nugatoria esse nemo non fateatur : quis enim ferat Spiritum disco, Patrem disci operculo conferri, ubi angeli sacerdotum, pastores diaconorum officio funguntur, ut ibidem dicitur. His de causis homiliam istam censemus Athanasio abjudicari oportere. Præfationem porro Holstenii subjicimus.

Præfatio HOLSTENII in septem homilias quæ non consequenter, sed juxta rerum et argumenti ordinem inferius positæ sunt. Sunt autem homiliæ hujusmodi :

- I. In descriptionem sive censum beatæ Virginis.
- II. In illud Matth. XXI, 2, *Ite in castellum, quod contra vos est.*
- III. In illud Lucæ XIX, 36, *Eunte autem illo, substernebant vestimenta.*
- IV. In S. quintam feriam, et proditorem Judæ.
- V. In S. Pascha, et in recens illuminatos, Sabbato in Albis.
- VI. In cæcum a nativitate, Joan. IX.
- VII. In SS. Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum.

LUCAS HOLSTENIUS LECTORI.

Cum divi Athanasii opera recudi a typographis audirem, rem me facturum existimavi et publico utrumque, nec bonis doctisque ingratam, si cætera sanctissimi Patris ἀνέκδοτα conquererem, et in lucem hac occasione producerem. Collegi ergo opera tumultuaria ex Christianissimi Regis bibliotheca, atque ex Cl. et R. P. Sirmondi, meisque schedis homilias septem Athanasii nomine prænotatas: neque enim Athanasii omnes esse credat, cui vel minimum in hisce studiis judicii, quique vel obiter tantum cætera ejus scripta inspexerit. Quocirca ne carbones thesauri loco venditare videar, indicandum paucis existimavi, unde singulas deprompserim; tum meam de iis sententiam, nullo tamen veritatis aut κριτικωτέρων præjudicio, proferre volui. Primo ergo loco comparet *Homilia in descriptionem B. Virginis*, ante triennium a me Oxonii in celebri illa Bodleiana bibliotheca ex ill. equitis Henrici Savilii membranis transcripta. Reperi eandem in quinque aut sex regiis codicibus, assumentis quibusdam auctiorem: cum quibus et R. P. Sirmondi exemplar Romæ descriptum consentit. Latine jam pridem eam ediderunt Lipomanus et Surius in Vitis sanctorum, sed paraphrasi, ut solent, liberiori: in qua Dialogus ille, ne quid gravius dicam, plane intempestivus inter Josephum et beatam Virginem, nescio utrum Græci exemplaris fide, an illorum judicio, omissus est. Ego ut in manuscriptis codicibus reperi, ita bona fide repræsentavi, bona malis, et χρήσα χαλκείois permista. Neque solius Athanasii ea fortuna, ut ineptissimorum interpolatorum manus subiret, cum Chrysostomi, Procli, aliorumque homilias, similibus sequiorum sæculorum ineptiis scædatis in iisdem regiis codicibus invenerim. Et fucum manifeste arguunt Lipomani et Oxoniensis academiæ exemplaria: cum ab illis penitus, ab hoc autem magnam partem assumpta illa absint. Comparatio speluncæ Bethlehemiticæ et Ecclesiæ proluxe a sancto Germano ἐν τῇ μουσικῇ θεωρίᾳ pertractatur: in ea tamen id proprium Athanasii est, quod Josephum ἐφημερευτήν appellat, voce mihi hactenus nullibi lecta. *Vicarium* verti, cum commodius nihil occurreret. Alludit autem ad ἐφημερίαν, sive vices sacerdotum Leviticorum, quarum et B. Lucas cap. 1 meminit. Quid φλεβοσυλλας vox sibi velit sub fine ejus 344 homiliæ, ingenuè fateor me nescire: nec eruditissimi viri, quos ea super re consului, nodum illum expedire potuerunt. Versione ita, uti sententia exposcere videtur, utcumque expressi, nec longe me ab Athanasii mente aberrasse puto. *Sequentes duas homilias* ex unico Regio exemplari transcripsi: Athanasii eas esse sane crediderim, neque quidquam video, cur aliter judicem. Quartam illam in S. magnam quintam feriam, ex eodem Regio codice et R. P. Sirmondi exemplari repræsentavi. Habet ea characteres sive notas expressas styli Athanasiani a Photio observatas, τὸ ἀπέριττον καὶ τὸ δριμύ, ut et quinta illa in S. Pascha, meo judicio omnium optima et elegantissima, quam uni P. Sirmondo debemus, qui Romæ abs se descriptam perbenigne mecum communicavit. Sabbatum τῆς ἀπολύσεως, quo ad recens baptizatos eam habitam inscriptio testatur, appellant Græci, quod Dominicam in Albis, sive, ut iidem vocant, Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα præcedit, quod Paschalis festivitas, toto octiduo olim celebrata (δικαίνουσαν eam septimanam Græcorum rituales libri vocant, ob fidelium, ni fallor, per baptismatis sacramentum revocationem), eo die finiretur, cætusque sacri solverentur, id enim λύειν sive ἀπολύειν iidem vocant, unde postremus solemnium festorum dies ἀπόλυσις quondam vocabatur, quod ex Basilio Seleuciensi aliisque jam pridem V. Cl. et amicissimus Joannes Meursius in Glossario suo docuit. Eo autem Sabbato Christianæ militiæ tirones, magno Sabbato baptizatos, albas vestes deposuisse notius est, quam ut indicari debeat.

Rejeci tandem in finem *duas homilias*, quæ præter titulum nihil magni illius Athanasii habent: aut si unquam eum patrem agnoverunt, ita nunc interpolatæ sunt, ut Athanasius ipse, si eas legeret, earum auctoritatem defugeret, in quibus nec vola, quod aiunt, nec vestigium ingenii stylique illius agnoscitur. Prior tamen ista in cæcum natum, minus contaminata est a rhetorculis istis, qui ex optimis SS. Patrum homiliis dialogos pessimos nobis concinnarunt. Prodit ea ex Regio manuscripto, emendata tamen aliquot locis ex P. Sirmondi exemplari, cujus ope egregie aliquot loca restitui.

Postrema illa in SS. Patres et patriarchas, ineptissima est, et ipso rure inficetior. Reperi eam in

unico Regio codice, quo nihil me magis barbarum vidisse memini, adeo nulla orthographiæ aut constructionis ratio isthic servata, et tota vitis scatebat, quorum maximam partem sustuli, ita ut legi intelligique jam queat. Potuisset sine scelere omitti, nisi doctissimi viri ejus auctoritate jampridem in crucis usu probando asserendoque fuissent usi. Quorum ego judicium vehementer hac in parte desidero. Nam quæ de imaginibus sub finem leguntur, Iconoclastarum tempora sapiunt, iisque impostor. quicumque demum is fuerit, veluti sorex suo judicio manifeste se prodit. Loca Scripturæ, quæ imaginum usui probando afferuntur, admodum ἀπροσδιόνυστ sunt: ludit enim in verbo γράφειν, quo Græci et scripturæ et picturam promiscue significant. Quod de Zachariæ sanguine scribit, notas ejus et vestigia in saxis apparuisse, id et Tertulliani auctoritate confirmatur cap. 8 *Scorpiaci*: quamvis B. Hieronymus in *xxiii Math.* ut pium commentum id evelat.

Hanc editionis nostræ rationem paucis exponendam putavi: et certa me spes tenet bonos et eruditos viros, si non operam, certe conatum et voluntatem nostram probaturos. Cætera quæ adhuc latent in Italiæ et Hispaniæ bibliothecis alii dabunt, presertim *Commentarium perpetuum in Psalmos*, quod ego palmarium Athanasii opus existimo. Quæ in *S. Antonii Vita* ex manuscripto codice reverendissimi et clarissimi domini Caroli de Montchal, abbatis Sancti Amantii supplevi et emendavi, seorsim typographus dabit, aut Hæschelianis notis inseret; mihi enim nuuc eorum copia non est, nec ita uti vellem recensere licet. Vale, et hoc qualicumque nostro labore fructu feliciter. Antissiodoro, ccccxxvi. Postridie Idus Octobris.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ (55) ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΩΣΗΦ, ΛΟΓΟΣ (56).

S. P. N. ATHANASII

IN CENSUM SIVE DESCRIPTIONEM SANCTÆ MARIÆ, ET IN JOSEPHUM, SERMO.

1. Quemadmodum operarii auriferæ terræ meta-
taba effodienda nacti, cum in venam incidunt,
quæsiti auri ramenta exhibentem, illic operam ponunt suam, illic effodiunt, utpote via ibi ad lucrum commonstrata, non retro cedunt, nec ante sedem commutant, quam propositæ rei latibulum deprehendant; eadem prorsus ratione nos ecclesiastici operis distributores, Lucam evangelistam præ manibus habentes, ut Dominicum virginei partus thesaurum contemplemur, non ante finem perquirendi faciamus, quam propositas diligenter colligamus divitias. Quamobrem ordine evangelistæ vestigia indagabimus, ne quidpiam lucro faciendo idoneum omittamus. Etiam si enim verba principio exigua videantur, at magna gratiæ mysteria. Nemo sermonem fastidiat, quasi parvi momenti lectionem audierit. Nam si spectetur nati Domini potestas, exigua et perquam **345** exigua sunt quæ modo lecta sunt, panni scilicet, præsepe, incommodus locus. Et hæc quidem exigua sunt, quæ autem in hisce proponuntur mystica sunt, nempe uterus inenarrabilis, sinus incomprehensibilis, ubera sancte radicata,

1. Ὡσπερ οἱ τὴν χρυστὴν γῆν μεταλλεῦειν λαχόν-
τες ἐργάται, ἐπὶ ἐν εὐρωσὶ φλέβα ψήγματα τοῦ ζη-
τουμένου προβάλλουσιν, ἐκεῖ σχολάζουσιν, ἐκεῖ παρ-
ορύττουσιν, ὡς ὁδηγῶ τοῦ κέρδους· καὶ οὐ κατοπιν
ὀδεύουσι, μὴ πρότερον τὸν τόπον ἀμείβοντες, ἕως
οὐ τὸν φωλεὸν τοῦ προκειμένου καταλάβωσι· τὸν αὐ-
τὸν τρόπον (57) καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
ἐργασίας ἐργοῦμεθα, τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν μετὰ
χεῖρας ἔχοντες, πρὸς κατανόησιν τοῦ δεσποτικοῦ τῆς
ἐκ Παρθένου ἀποκυήσεως θησαυροῦ, οὐ πρότερον
τῆς ἐρεῦνης παυσώμεθα, ἕως οὐ τὸν προκειμένον
πλοῦτον γενήσωμεν ἀναλεξώμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ
τάξιν τὸν εὐαγγελιστὴν ἀνιχνεύσομεν (58), ἵνα μηδὲν
τῶν ἐπιπερδῶν καταλείπωμεν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὰ ἐν
προομιλοῖς τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὁμως μεγάλα τῆς χαρᾶς
τὰ μυσταγωγήματα. Καὶ μηδεὶς ἀκηδιάσῃ τῶ λόγῳ,
μικρὰ τὰ παραναγνωσθέντα τῇ ἀκοῇ δεξάμενος (59).
Ὡς γὰρ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος Δεσπότητος
μικρὰ καὶ σφόδρα μικρὰ τὰ παραναγνωσθέντα, σπάρ-
γανα, καὶ φάνη, καὶ τόπος ἀνεπιτήδειος. Καὶ ταῦτα
μὲν μικρὰ, τὰ δὲ προκειμένα μυστικά· γαστήρ ἀνερ-
μήνευτος, κόλπος ἀκατάληπτος (60), μαζὸς ἀγιόρι-

(55) Colbert. 1, τῆς ὑπεραγίας γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(56) Ex mss. Reg. Oxon. R. P. Sirmondi, et Colbert.

(57) Colb. 1, post τρόπον, habet δὴ. Ibidem qui-

dam mss. ὡς τῆς ἐκχ.

(58) Colb. 1, 2, ἀνιχνεύσομεν.

(59) Colb. 1, 2, προσδεξάμενος. Ibidem edit. Ὡς γὰρ τὸ πρὸς, sed τό δεest in Colb. 1, 2.

(60) Col. 1, τόκος ἀκατ. Mox Colbert. 1, μαζὸς ἀριζος. Colb. 2, ἀρίζος.

ζος, γάλα ξηνοβρύες, θήλη τῆς φυσικῆς νόμῆς ἀλλο-
τρία, ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου ἐναπόγραφος (61) γενο-
μένη, ὁ μνηστήρ Ἰωσήφ ὀνόματος, καὶ οὐ πράγμα-
τος κοινωνίαν ἀσπαζόμενος.

2. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος·
« Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ
Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰ-
κουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο, ἡ γεμο-
νέουτος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάν-
τες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν.
Ἐπορεύθη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πό-
λεως Ναζαρεθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν (62), εἰς πόλιν
Δαβὶδ, ἧτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ
οἴκου καὶ πατρὸς Δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαριάμ
τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, οὓση ἐγκύω. » Εἶ-
δες πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγω-
γήματα; Ὁ Κύριος ἐκυοφορεῖτο, καὶ πρώτη ἀπο-
γραφή ἐνομοθετεῖτο ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐναπόγραφον
ἔχων, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς φήσας· « Χαί-
ρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη
ἐν τοῖς οὐρανοῖς (63). » Ἐν τοῖς μικροῖς Ῥωμαϊκοῖς
κώδιξι τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἐναπόγραφον γενέσθαι
συνεχώρει. Τίς μὴ λαλήσῃ; Τίς μὴ θαυμάσῃ τὴν
τοῦ Κυρίου συγκατάθεσιν; Ἄνω ἐλεύθερος, καὶ κάτω
ἐναπόγραφος· ἄνω ὕψος, καὶ κάτω δοῦλος· ἄνω βασι-
λεὺς, καὶ κάτω μισθωτός· ἄνω πλούσιος, καὶ κάτω ἐν-
δεής· ἄνω προσκυνούμενος, καὶ κάτω φορολογούμενος·
ἄνω θεϊκὸς θρόνος, καὶ κάτω ἀγροικίον σπήλαιον· ἄνω
ὁ πατὴρ καὶ ἀκατάληπτος κόλπος, καὶ πάτω ἀλογο-
τροφεῖον μικρὸν, καὶ φάτιον (64). Τίς μὴ θαυμάσῃ με-
γάλα ἄνω πράγματα, καὶ μικρὰ κάτω σπάργανα; Ὁ
λύων ἐδέδετο· ὁ τρέφων ἐτρέφετο· ὁ ἀκατάληπτος παι-
δὸν ἐφαίνετο· ὁ πηγὰς ἀπολύων (65) μαζὸν ἐδανεῖζετο·
ὁ πάντα φέρων, ἀνερμηνεύτως ἐφέρετο· ὁ μηδαμοῦ
ἀπολιμπανόμενος ἐν μέρει ἀπεριγράπτως περιγραφόμε-
νος. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ἡ Ἐλισάβετ
ἐν οἰκίῳ φαιδρῷ ἀπεκύησε, καὶ ἡ Παρθένος ἐν τῷ
μικρῷ σπηλαίῳ ἐγέννησεν· Ἰωάννης ἐπὶ κλίνῃς,
καὶ ὁ Κύριος ἐν φάτι. Οὐχ ἀπλῶς ἡ τοῦ Κυρίου ἐκ
Παρθένου γέννησις· οὐχ ἀπλῶς τὸ τοῖς σπαργάνοις
αὐτὸν κατελιθῆναι· οὐχ ἀπλῶς τὸ μαζὸν ἐλκῦσαι·
οὐχ ἀπλῶς τὸ ἐν φάτι ἀνακλιθῆναι (66)· οὐχ ἀπλῶς
τὸ τῆ τοῦ Αὐγούστου ἀπογραφῆ προσκληθῆναι· πάντα
διὰ τὸ, καὶ πρὸς τὸ, καὶ αἰνιγματώδη. Ἐκ Παρθένου
τίκτεται, ἵνα τὸν ἐκ Παρθένου γῆς χοοπλαστηθέντα
πρωτόπλαστον Ἀδὰμ διορθώσῃται. Σπαργάνοις κα-
τελιθῆναι, ἵνα τὰς σειρὰς τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐκλύσῃ,
δεσμὰ δεσμοῖς λύων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Σειραῖς
γάρ τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται. » Μα-
ζὸν ἐλκυσεν, ἵνα τὸ γάλα τῆς χάριτος βρῦση, ὅπερ
ἐκ τῆς οικείας πλευρᾶς ἀνέβλυσε (67)· γάλα γάρ

lac insolito fluens modo, mamilla a naturali or-
dine aliena, Mater Domini censu descripta, Joseph
sponsus nomine, nec re consortio fruitur.

2. Audisti modo Lucam evangelistam dicentem :
« In diebus illis : exiit edictum a Cæsare Augusto,
ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio
prima facta est sub præside Syriæ Cyrenio. Et
ibant omnes ut profiterentur, singuli in suam civi-
tatem. Profectus est autem et Joseph a Galilæa de
civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David quæ
vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et fa-
milia David, ut profiteretur cum Maria desponsata
sibi uxore prægnante ⁶⁰. » Viden', quam exigua
verba, quam magna mysteria? Dominus in utero
gestatur, et prima descriptio edicitur. Qui univer-
sam creaturam descriptam habet, quique discipulis
suis, ait : « Gaudete et exultate, quia nomina ve-
stra scripta sunt in cœlis ⁶¹, » in parvis Latinis
codicibus Matrem suam describi concessit. Quis
non loquatur? Quis non miretur humilem Domini
attemperationem? Sursum liber, deorsum censu
descriptus : sursum Filius, deorsum servus : sur-
sum rex, deorsum mercenarius : sursum dives,
deorsum egenus : sursum adoratur, deorsum tribu-
tum solvit : sursum divinus thronus, deorsum
spelunca rustica : sursum paternus et incompre-
hensibilis sinus, deorsum stabulum parvum et præ-
sepe. Quis non mirabitur magnas sursum res, et vi-
les deorsum pannos? Qui solvit, ligatur : qui nutrit,
enutritur : incomprehensibilis, puer apparet : qui
fontes scaturire facit, ubera mutuatur : qui omnia
gestat, inexplicabili modo gestatur : qui nusquam
non est, in certo loco incircumscribite circumscribi-
tur. O res stupendas! Elisabet in concinna ædicula
parit, et Virgo in parva gignit spelunca : Joannes
in lecto, Dominus in præsepio. Non sine causa Do-
minus ex Virgine natus : non sine causa pannis in-
volutus est : nec sine causa mamillam suxit : non
sine causa in præsepio reclinatus est : nec sine
causa Augusti descriptione accitus est ; omnia ex
certa causa et ratione, etsi occulta, peracta sunt. Ex
Virgine nascitur, ut primum hominem Adam ex
limo virginis terræ formatum reformet. Pannis in-
volvitur, ut peccatorum nostrorum nexus solvat,
vincula vinculis solvens, juxta dictum illud :
« Unusquisque enim vinculis peccatorum suorum
constringitur ⁶². » Mamillam suxit, ut gratiæ lac,
quod ex latere ejus effluxit, scaturiret : nihil enim
aliud lac est, nisi sanguis albescens : in præsepio
reclinatus est, ut humanum genus brutorum more

⁶⁰ Luc. II, 1-5. ⁶¹ Luc. X, 20. ⁶² Prov. V, 22

(61) Colb. 1, ἐν ἀπογραφῆς.

(62) Hæc, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, desunt in Colbertino 1 et 2. Infra iidem, ἀπογράψασθαι.

(63) Sic mss. Editi vero, ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῖς μα-
κροῖς.

(64) Colb. 1, 2, τῶν ἀλόγων ἡ φάτιν τοῦτω ἀνά-
παισις. Τίς μὴ θαυμάσει, τίς μὴ ἐκπλαγείη ἕτι

ἄνω.

(65) Colb. 1, 2, πηγὰς βρῦων. Infra Colb. 2, ἀπεριγράπτος.

(66) Colb. 1, 2, ἀνατεθῆναι. Infra Colb. 1, αἰνι-
γματώδως.

(67) Ita manuscripti. Editi vero, ἀνέβλυσεν.

desipiens corrigeret, duorumque animalium esca fieret: quorum duorum animalium? Ethnici, Judaicique populi, de quibus scriptum est: « In medio duorum animalium cognosceris ⁶⁸. » Descriptionem sub Augusto Cæsare admisit, ut inconditum orbis statum componeret. Ipsa quippe descriptio, probi in orbe futuri ordinis pignus fuit.

γάρ ἡ ἀπογραφὴ τῆς οἰκουμένης εὐταξίας ἀρραβῶν γεγέννηται.

3. Et quod vera hæc sint, paucis percipe. Antequam Dominus homo fieret, hominum genus magna tyrannis occupabat, nulla ratione terra gubernabatur, regia dignitas ludibrio erat, apud homines multos ingens regum turba exoriebatur: si cui erant centum circiter homines subditi, regium is sibi habitum continuo usurpabat. Talis erat hominum **346** pugna: cum certorum locorum principatus ambirent, nec ex loco transirent in alium; nisi quandoque sibi mutuo bellum inferrent. Cum diutius ejusmodi confusio perseveraret, ubi primum Dominus in terra virginum occupavit palatium, permultos illos abstulit principatus, ac monarchiam instituit, ubi Romanorum imperium omnes obtinere decrevit, ad cœlestis scilicet imperii normam. Quemadmodum enim unum in cœlo Dei regnum obtinet, omnesque angeli voluntati ejus subjiciuntur; dæmonibus barbarorum more imperium detrectantibus eadem ratione et in terra, licet permultæ sint indomitæ gentes, unum tamen Romanorum imperium obtinet. Probi igitur hujusce ordinis constituendi causa, primam sub Augusto descriptionem rex in utero gestatus edici mandavit: unde et se ipse in Romani imperii censu describi permisit ad confirmationem statutarum legum. Tum enim regis lex obtinet, cum prior ipse quam tulit legem implet. Nam qui legem ponit, nec implet, is legis abrogator est potius quam legislator. Boni igitur hujusmodi ordinis ponendi causa, prima sub Augusto descriptio facta est, ut et legis cultus auferretur, et Judæorum natio cohiberetur, ut ne perversis Judæis, si suo jure viverent, liceret innoxios occidere, sed necessitatis jugo legibus parerent.

Ἰουδαίους αὐτονομίᾳ χρωμένους φονεύειν τοὺς ἀνευθύνους, ἐπεισθαι δὲ τοῖς νόμοις τῷ τῆς ἀνάγκης ζυγῷ (73).

4. Necessaria itaque fuit supradicta sub Augusto descriptio. Ipsa quippe descriptio, Judæorum populum depressit, Christianorum contra genus exaltavit, Judæis, Romani metu imperii, non audentibus priore suo uti furore. Quapropter post eam descriptionem, cum Dominum comprehendissent et morti tradere festinarent, non ausi sunt arbitrato suo agere, sicut olim cum prophetis, quos cæco impetu

⁶⁸ Habac. III, 2.

(68) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, τυραννία.

(69) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, μία πλείων βασιλεία κρατεῖ, τῶν δαιμόνων δίκην, etc. Mox mss. ἀφανισθέντων, pro ἀφηνιασάντων. Infra editi, βασιλεία κρατεῖ, ἐπεὶ δὲ ἄνωθεν ἐκρατεῖτο, διὰ ταῦτον. Editi vero ut in textu.

(70) Colb. 1, 2. Τότε δὲ βασιλέως νόμος κρατεῖ τε,

οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ αἷμα λευκανθέν. Ἐν φάτῃ ἀνεκλήθη, ἵνα τὴν ἀλογίαν τῆς ἀνθρωπότητος διορθώσεται, καὶ τῶν δύο ζώων τροφὴ γένηται· ποίων δύο ζώων; τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ περὶ ὧν γέγραπται: « Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. » Τὴν ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος ἀπογραφὴν κατεδέξατο, ἵνα τὴν οἰκουμένην ἀταξίαν διορθώσεται. Αὕτη

3. Καὶ ὅτι ἀληθῆ τὰ λεγόμενα, διὰ βραχέων ἄκουε. Πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως πολλὴ τυραννίς (68) τὸ τῶν ἀνθρώπων κατεῖχε γένος· ἀλόγως τὸ τῆς γῆς ἐκυβερνᾶτο χωρίον· ἐνέπαιζον εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· πολλῶν τῶν ἀνθρώπων πληθὺς βασιλέων ἐφουτουργεῖτο· ἑκατόν ποῦ τις ἑνδρας ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν, εὐθέως τὸ τῆς βασιλείας

B ἐσφετερίζετο σχῆμα. Τοιαύτη τῶν ἐθνῶν ἡ ἄμιλλα τοπαρχίας ἀγαπῶντες, καὶ τόπον ἐκ τόπου μὴ διαβαίνοντες, εἰ μὴ τρόπον τινὰ κατ' ἀλλήλων ὠπλίσαντο. Ταύτης τῆς συγχύσεως χρονοτριβουμένης, μόνον ὁ Κύριος κατεδέξατο ἐπὶ γῆς τὸ παρθενικὸν οἰκῆσαι· παλάτιον, εὐθέως τὴν μὲν πολυαρχίαν καύει, τὴν δὲ μοναρχίαν φυτοურγεῖ, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν πάντων ἡγεμονεύειν κληρώσας, κατὰ μίμησιν τῆς ἐπουρανίου διατριβῆς. Ὡσπερ γὰρ ἐν οὐρανῷ μία ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία κρατεῖ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑποτάσσονται, τῶν δαιμόνων δίκην (69) βαρβάρων ἀφηνιασάντων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ καὶ πολλὰ τὰ ἀνυπότακτα ἔθνη, ἀλλ' ὁμοῦ μία ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία κρατεῖ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ὁ

C κυσφορούμενος βασιλεὺς προσέταξεν ἐπὶ Αὐγούστου συγκροτηθῆναι· ἔθεν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐναπόγραφον γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ παρεχώρησε πρὸς βεβαίωσιν τῶν θεσπιζομένων νόμων. Τότε γὰρ βασιλέως νόμος κρατεῖ, ὅτε ὁ νομοθετῶν βασιλεὺς πρώτος πληρώσῃ τὸν νόμον. Ὁ γὰρ (70) νομοθετῶν καὶ μὴ πληρῶν καθαιρέτης ἐστίν, ἢ (71) νομοδότης. Διὰ τὴν προλεγεθεῖσαν οὖν εὐταξίαν, ἡ ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ πρώτη γέγονεν, ὅπως καὶ ἡ τοῦ νόμου λατρεία μετενεχθῆ, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύλον καταργηθῆ (72) πρὸς τὸ μὴ ἐξείναι· λοιπὸν τοῖς ἀτάκτοις

D 4. Ἀναγκαῖα τοίνυν ἡ προλεγεθεῖσα ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ· αὕτη ἡ ἀπογραφὴ τὸ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐταπείνωσε φύλον, τὸ δὲ τῶν Χριστιανῶν ὑπερύψωσε γένος· μὲντοι τολμώντων Ἰουδαίων (74) δέει τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς τῇ προτέρᾳ κεχηρῆσθαι μανίᾳ. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην, τὸν Κύριον κινήσαντες, καὶ θανάτῳ παραδοῦναι σπεύδοντες, οὐκ ἐτόλμησαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαπράξασθαι,

ὅτε πρῶτος αὐτὸς τοῦτον πληροῖ. Ὁ γὰρ.

(71) Adde μάλλον, aut lege οὐ pro ἢ.

(72) Colb. 1, 2, καταρτισθῆ.

(73) Colb. 1, 2, τῇ τῆς ἀνάγκης ζωῇ.

(74) Colb. 1, 2, τολμώντων παίδων Ἰουδ. Editi, in textu.

καθ' ὁμοίότητα τῶν προφητῶν, οὐς ἀδιακριτᾶ (75) ἀειπάραξαν· ἀλλὰ τῷ Πιλάτῳ προσήνεγκαν, ἀρχοντι Ῥωμαίων, ἐντυχίαν εἰσπραξαμένῳ, δίκας ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων, συγκατάθεσιν μεθ' οὐδέου. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος, ὁ Ῥωμαίων ἀρχων, ὡς εἶδε τοὺς Ἰουδαίους κυνογλωσσούντας κατὰ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναπέσεως (76), καὶ εἰδὼς, ὅτι διὰ φόβον παρέδωκεν αὐτὸν, ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους, φάσκων· Καθὼς ἴστε πάντες σαφῶς, οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὕρισκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ, ὃ Ἰουδαῖοι. Τί τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν μολύνειν σπεύδετε, ἀκρασίᾳ κρατοῦντες τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀνεύθυνον ὑπεύθυνον εἶναι θέλοντες; Οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὕρισκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. Μᾶλλον οὖν ὁ Βαραβῆς (77) φονεὺς ἦ, ὁ δὲ Χριστὸς ἀπολυτῆ· ὅτι ἐκεῖνος μὲν φονεὺς καὶ στασιώδης, οὗτος δὲ εὐεργέτης καὶ ζωοδότης· ἐπειδὴ καὶ ταύτην κατ' αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν ἠσπάσασθε. Καὶ οὕτως δὲ Ἰουδαῖον μὴ συντιθεμένων, ἀλλ' ἐχθρὸν τοῦ Καίσαρος τὸν Πιλάτον φημιζόντων, οἵτινες κατὰ πρόσωπον ἔλεγον τῷ Πιλάτῳ, συνηγοροῦντι τῷ Χριστῷ· «Οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καίσαρος,» ἐπειδὴ τὸν λέγοντα ἑαυτὸν βασιλέα ζωποιεῖσθαι θέλεις. Καὶ οὕτως (78) ὁ Πιλάτος οὐ συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις τῇ οἰκείᾳ γνώμῃ πᾶν ὅτιοῦν διαπράξασθαι. Εἰ γὰρ ἂν συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις, αἱ Ἰουδαῖοι λίθοις τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, ἢ ξυλίνῳ πρίονι κατέπερσαν. Τούτου δὲ πραττομένου, ἡμεῖς τὸν σταυρὸν ἐξημιούμεθα· ἐπειδὴ Ῥωμαίων κριτήριον τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους· «Τί θέλετε ποιήσω Ἰησοῦν, τὸν λεγόμενον Χριστόν (79);» Οἱ δὲ, τῇ Ῥωμαίων παιδείᾳ θαρρόντες, ἐβόησαν· «Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.» καὶ εὐθέως ὁ Πιλάτος συνένευσεν· ἄνωθεν γὰρ ἐκέκρητο τὸ νεῦμα.

5. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν ἡ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος πρώτη ἀπογραφὴ ἐνομοθετήτο· εἰ μὴ γὰρ προενομοθετήθη ἡ ἀπογραφὴ αὕτη, οὐκ ἂν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τελείᾳ ταφῇ παρεδόθη· ἔμελλον γὰρ παῖδες Ἰουδαίων τῇ ὑπερβαλλούσῃ μανίᾳ ἢ πυρὶ παραδοῦναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἢ θαλάσῃ καταποντίσειν. Εἰ γὰρ τὸν φίλον Ἰερεμίαν εἰς λάκκον βορβόρου κατήγαγον (80)· τί ἔμελλον εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα διαπράττεσθαι, εἰ μὴ τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον εἶχον κολαφίζοντα; Διὸ καὶ τῶν Ἰουδαίων μὴ συγχωρουμένων παρὰ τοῦ Πιλάτου δέξασθαι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, φίλος ὢν τοῦ Πιλάτου, προσελθὼν ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἀσύγκριτόν τι (81) προσενέγκας. Ἀναγκαῖα τοίνυν ἡ ἀπογραφὴ ἡ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· εἰ

dilaniarunt; sed Pilato coram steterunt tum Romanorum præsidi, exacturo ut coram se accusaretur; idque ut pro dictis ejus pœnas exposcerent, et artificiosum consensum ejus obtinerent. Quamobrem Pilatus, utpote Romanorum præsens, ut Judæos vidit canina lingua Domini necem postulantes, gnarus eos præ invidia tradidisse illum, interrogabat Judæos hisce verbis: Ut probe nostis omnes, nihil morte dignum invenio in hoc homine, o Judæi. Quid Romanorum imperium polluere conamini, petulanter justum capientes, et insontem sontem esse volentes? Nihil morte dignum invenio in hoc homine. Barabbas ergo occidatur, Christus autem dimittatur: quia ille quidem homicida et seditiosus, hic vero beneficus et vitæ largitor, quandoquidem hanc adversus illum accusationem adornastis. Verum cum ne hac quidem ratione assentirentur Judæi, sed Cæsaris inimicum Pilatum proclamarent; Pilatoque Christi patrocinium suscipienti in faciem dicerent: «Non es amicus Cæsaris», si quidem velis eum vivere qui se regem dicit. At ne ita quidem Judæis concessit Pilatus, ut quidvis proprio agerent arbitrio. Si namque concessisset illis, Judæi Dominum lapidibus interemissent, aut serra lignea dissecuissent. Quod si factum fuisset, nos crucis jacturam fecissemus. Nam apud Romanos supplicium, crucis erat lignum. Quamobrem interrogabat Judæos Pilatus: «Quid vultis faciam de Jesu, qui dicitur Christus?» At illi Romanorum instituto confusi, clamarunt: «Tolle, tolle, crucifige eum», et confestim Pilatus annuit: Desuper enim nutum hunc acceperat.

347 5. Ob eum igitur probum ordinem prima sub Augusto Cæsare descriptio edicta fuit: nisi enim edicta fuisset, nequaquam Domini corpus perfectæ sepulturæ traditum fuisset; futurum enim erat ut Judæi, præ nimio furore, corpus Domini aut in ignem conjicerent, aut in mare demergerent. Si enim amicum sibi Jeremiam in lacum cœni demiserunt, quid facturi erant in Domini corpus, nisi se cohibentem reperissent Romanorum legem? Quare cum Judæis minime concederetur a Pilato ut corpus Domini acciperent, Joseph ab Arimathæa, amicus Pilati, adiens illum, petit ab eo corpus Domini, allato pro ea re ingenti pretio. Necessaria itaque fuit descriptio sub Augusto Cæsare facta: tametsi enim, uti modo audisti, sponsus Virginis

“ Joan. xix, 12. “ Matth. xxvii, 22. “ Joan. xix, 15.

(75) Colb. 1, 2, ἀδιακριτῶς. Mox iidem, Ῥωμαίων ψευδοκατηγορίας πλασάμενοι, καὶ ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ Πιλ. Mox iidem, νυκτὸν δίκην ὑλακτοῦντας, αλλί κοινολωσσούντας.

(76) Sic mss. Editi vero, ἀναπέσεως, omissis multis. Mox, πάντες deerat in editis, habeturque in Colb. 4, 2.

(77) Sic mss. Editi, ἢ ὅπως ὁ Βαρ.

(78) Colb. 4, 2, ζωποιεῖν θέλεις. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως.

(79) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ὃν λέγετε Χριστόν. Infra Colb. 2, συγκατένευσεν. Ibid. Colb. 1, 2, ἄνωθεν γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα τοιοῦτως γενέσθαι. Διὰ ταύτην τοίνυν.

(80) Quidam mss. κατήγγισαν. Infra mss. ut in textu. Editi vero, τῶν Ἰουδαίων μηδὲν συγχωροῦντων. . . οὕτως ποσειδῶν ἠτήσατο παρὰ τοῦ Πιλάτου.

(81) Colb. 1, 2, ἀσύγκριτον τιμήν. Editi, ἀσύγκριτόν τι.

mærore affectus est, attamen mundus universus A præstantioris ordinis initium accepit. Quid illud est, Sponsus Virginis mærore affectus est? paucis ausculta. Cum Joseph Virginis sponsus, ut modo audisti, propter Augusti censum in Bethleem concessit cum Maria desponsata sibi uxore prægnante, ignorabat Joseph mysterium in Virgine abditum, necdum angeli oraculum acceperat: at Virgo, tum ex verbis, tum ex uteri tumore, certo sciebat quid gestum esset; quanto enim magis uterus intumescebat, tanto securiorem Virgo vitam debebat, una virginitatem servans intemeratam, fetumque gestans citra vel minimam molestiam; nec tantum illo gravata, quantum levata.

6. Horum causa anxius Joseph, cum videret eam B uterum gestare, ignoraretque intus reconditum thesaurum, mærore affectus, Virginem in via ob- jurgavit hisce verbis: Quid tibi videtur, o Maria? Nonne tu es quæ ut verecunda Virgo in templi se- pto es educata? Nonne tu es, o Maria, quæ viri aspectum non sustinebas? Nonne tu es, o Maria, quæ contra propositum tuum me in sponsum ad- misisti? Nonne tu es, o Maria, quæ virginitatis ro- sam immarcessibilem servare proptabas? Nonne tu es, o Maria, quæ Susannam diligebas, Ægy- ptiam oderas? Nonne tu es, o Maria, quæ vi stu- pratam Thamar sæpe legebas⁶⁷, et impudicum Amnonem execrabare? Quorsum abiit ille conti- nentiæ tuæ thalamus? Quorsum ille castitatis im- maculatus thorax? Quorsum verecundus ille vul- tus? Ego pudore afficior, tu confidenter agis? Quia peccatum sileo tuum, tu propius accedere festinas? Non vides alvi tuæ tumorem? Intus infans palpitat, et tu quasi nihil experta hilaris es? Abi, Maria, renigra in domum tuam: quære pudicitiae tuæ fu- rem, cum illo describere. Ego contumeliam illam non admitto, nullam ad pœnam deprecandam invenies excusationem. Tum Virgo ad Josephum: Quid indignaris, mi sponse? Quid me ut impudicam da- mnas? Quid contumeliosis oculis uteri mei tumorem conspicias? Quid me ad erubescendum cogis? Gloria sum mulierum, a priore illas turpitudine emergere feci: Evam revocavi: igneum transtuli gladium, et tu me jubes occultari? Nemo pœnas a me reposcere poterit, quæ communem omnium gesto Dominum. Si de me ipsa testimonium feram, inanis gloriæ cupida deprehendar. Paululum exspecta, Joseph, tibi que pastores vera persuadebunt, te magi cer- tiorem facient: stella pudore afficiet: angeli ad eompunctionem excitabunt. Jam dubitas, paulo post gloriam dabis, ubi cœlestem exercitum audies cum concentu clamantem: « Gloria in excelsis Deo, et

⁶⁷ Genes. xxxviii.

(82) Colb. 1, 2, ἡγνόςαι ὁ Ἰωσήφ τῇ ξένη πραγμα- τεῖα τὸ ἐν τῇ. Infra idem. χρηματισμὸν ἀγγέλου.

(83) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ἀγνοῶν.

(84) Sic mss. Colb. Editi vero, ἡ κατὰ πρόθεσιν

γὰρ καὶ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, ἐστύγνασεν, ἀλλ' ὁμοῦ ὁ σύμπας κόσμος ἀρ- χὴν εὐταξίας ἐδέξατο. Τί ἐστίν, Ὁ μνηστὴρ τῆς Παρ- θένου ἐστύγνασεν, ἄκουε διὰ βραχέων. Ἦνίκα Ἰω- σήφ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, διὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Αὐγούστου τὴν Βηθλεὲμ κα- τ- ἐλάμβανε σὺν Μαριάμ τῇ μεμνηστευμένη αὐτῷ γυ- ναίκῃ, οὕση ἐγκύω, ἡγνόςαι ὁ Ἰωσήφ τὸ ἐν τῇ (82) Παρθένω μυσταγωγούμενον· οὐκ ἦν οὐδέπω χρησμὸν ἀγγέλου δεξάμενος. Ἡ δὲ Παρθένος τὸ ἀσφαλὲς ἐκέκτητο, καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ ὄγκῳ· ὅσον γὰρ τῆς γασ- τρῆς ἡ ἀδύστησις ἐγίνετο, τοσοῦτον ἡ Παρθένος ἀμε- ριμνότερον βίον διέτριβεν· ὁμοῦ καὶ τὴν παρθενίαν ἀμόλυτον φυλάττουσα, καὶ τὸν τόκον ἀσχυλτον ἀγούσα, οὐ τοσοῦτον κοπουμένη, ὅσον κουφιζομένη.

6. Πρὸς τοῦτοις ἀγωνίῳν (83) ὁ Ἰωσήφ, ὡς εἶδεν αὐτὴν κατὰ γαστρῆς ἔχουσαν, τὸν ἐνδοθεν θησαυρὸν ἀγνοῶν, στυγνάσας, κατὰ τὴν ὁδὸν ἀντέβαλλε πρὸς τὴν Παρθένον, λέγων· Τί σοι τὸ δόξαν, Μαρία; Οὐ σὺ εἶ ἡ ὡς αἰδέσιμος Παρθένος ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβό- λοις ἀνατραφεῖσα; Οὐ σὺ εἶ Μαριάμ, ἡ πρόσωπον ἀνδρῶς θεωρῆσαι μὴ καταδεχομένη; Οὐ σὺ εἶ Μα- ριάμ, ἡ παρὰ πρόθεσιν κατεγγυηθῆναι μοι πι- σθεῖσα (84); Οὐ σὺ εἶ Μαριάμ, ἡ τὸ τῆς παρθενίας ῥόδον ἀμάραντον φυλάξει προσευξαμένη; Οὐ σὺ εἶ Μαριάμ, ἡ τὴν Σωσάνναν ἀγαπήσασα, καὶ τὴν Αἰγυ- πτίαν μισήσασα; Οὐ σὺ εἶ Μαριάμ, ἡ τὴν βιασθεῖ- σαν Θάμαρ ἀναλεγομένη, καὶ τὸν ἄτακτον Ἀμνὸν βδελυττομένη; Ποῦ σου τῆς σωφροσύνης ὁ θάλαμος; Ποῦ σου τῆς ἀγνείας ἡ ἀπικλος παστάς; Ποῦ σου τὸ αἰδεσιχὸν πρόσωπον; Ἐγὼ αἰσχύνομαι, καὶ σὺ παρ- ῖσιάζεις; Ὅτι σιωπῶ τὴν ἀμαρτίαν σου, οὕτω πλη- σιέστερον χωρεῖν ἐπέτρεσαι (85); Οὐχ ὄρας τὸν ὄγκον τῆς κοιλίας σου; Ἐνδὸν τὸ βρέφος σπαίρει, καὶ σὺ ὡς ἀπειραστός πειρασμῶν φαιδρύνῃ; Ἀπίθι, Μα- ριάμ· ὑπόστρεψεν εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐπιζήτησον τὸν κλεψύγαμον· ἐκείνῳ ἐναπογράφηθι. Ἄλλοτριαν ὕβριν οὐ καταδέχομαι· οὐχ εὐρίσκεις ἀπολογίαν πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ἡ δὲ Παρθένος πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Τί δυσ- χεραίνεις, μνηστὴρ ἐμοῦ; Τί ὡς ἀτάκτου μου κατα- ψηφίζεις; Τί ἐφουβρίστεις ὀφθαλμοῖς τὸν ὄγκον τῆς γαστρῆς μου περιβλέπεις; Τί ἐρυθριᾷν με καταναγ- κάζεις; Δόξα τῶν γυναικῶν γέγονα· τῆς προτέρας αὐτῆς αἰσχύνης ἀπέδυσσα· τὴν Εὐάν ἀνεκαλεσάμην· τὴν φλογίνην ῥομφαίαν μετέστησα· καὶ σὺ καλύπτε- σθαί με παρασκευάζεις (86); Οὐδεὶς δίκας ἐμὲ δυνή- σεται εἰσπράξασθαι· κοινὸν γὰρ Δεσπότην βασιτάξω. Ἐάν ἐγὼ περὶ ἐμαυτῆς μαρτυρήσω, ὡς κενόδοξός τις εὐρεθήσομαι. Μικρὸν καρτέρησον, ὦ Ἰωσήφ, καὶ ποιμένες σε πείσουσιν· μάγοι σε πληροφορήσουσιν· ἀστὴρ σε δισωπήσει· ἀγγελοὶ σε κατανούσουσι. Νῦν ἀμφιβόλλεις, μετ' οὐ πολὺ δὲ δοξάσεις, ὅτε τῆς ἐπου- ρανίου στρατιᾶς ἀκούσεις συμφωνῶς βοῶσης· « Δόξα

κατεγγυηθῆναι μὴ πισθεῖσα.

(85) Ita Colb. 2. Editi vero, ἐπήγεσας. Idem πρὸς βρέφος σπαίρει. Editi, male, σπαίρει.

(86) Colb. 1, 2, με καταναγκάζεις.

ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐνοχία. Ὡς γονυπετήσεις, καὶ οὐ καταζητήσεις. Οὐχ ὄρξες τῆς ὁδοῦ τὴν διάδασιν, Ἰωσήφ, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἀνδρῶν συνοδοιπορεῖ ἡμῖν; Οὐχ ὄρξες τὸν ἥλιον λαμπροτέραν στολὴν ἀναβαλλόμενον (87); Οὐχ ὄρξες πᾶσαν τὴν κτίσιν σκιρτώσαν; Οὐχ ὄρξες τὰ ὄρη πηδῶντα; Οὐχ ὄρξες τοὺς βουνούς εὐφραينوμένους; Οὐχ ὄρξες τὰς ἀφέσεις τῶν ὑδάτων ὑπερβλυζούσας; Οὐχ ὄρξες τὸν Ἰορδάνην ἔξω περιτρέχοντα; Ἀπὸ τῶν σημείων στόχασαι τὸ τεκμήριον, καὶ μὴ, ὅτι ἐγκυός εἰμι, δίσταζε, Ἰωσήφ. Ἐδανείσθην, οὐκ ἐμολύθη· ἐχρησα τὴν κοιλίαν, οὐκ ἐμόλυνα τὴν παρθέναν. Μὴ ἀπιτήσης τοῖς προκειμένοις, ὡς Ἰωσήφ. Ὅτε μαιωθήσομαι (88), τότε τίς εἰμι γνωρισθήσομαι· νῦν ἐνειδίζομαι, τότε μακαρισθήσομαι· νῦν ὡς αἴτιον ἀπελαύνεις, τότε ὡς ἀγίαν ἐγγύς εἶναι παρακαλέσεις. Μὴ, ὅτι δοκεῖς φυλάττειν (89), μεγάλου· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω· ὁ γὰρ τὴν ἐμὴν κοιλίαν σκητὴν πωῆσαι καταδεξάμενος, οὕτως πάσης τῆς φύσεως φύλαξ. Πορευθῶμεν τοῖνον, καὶ ἐναπόγραφοι γενώμεθα, ὅπως πληρωθῆ καὶ ἡ στρατιωτικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ βασιλικὴ δογματοθεσία.

7. Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσήφ εὐλαβήεις, διττὴν λοιπὸν ὁδὸν ἐβάδιζε· τοῖς μὲν ποσὶ τὴν γῆν ἰχνοποιῶν (90), τοῖς δὲ λογισμοῖς τὰς νεφέλας ὑπερπηδῶν. Τί γὰρ ἔσπερον εἶχεν ὁ Ἰωσήφ διαπράττεσθαι, ἢ ἄνω τὸν νοῦν σχολάζειν, ἐπειδὴ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἀνωθεν ἐστὶ δεδομένη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Ἰωσήφ συμπεριεφέρετο τῇ Παρθένῳ, ὁμοῦ καὶ βοηθός καὶ σκόπος τῶν μελλόντων γενόμενος· οὐχ ὅτι ἐχρηζεν βοηθοῦ ἢ Παρθένου, μᾶλλον δὲ ὅτι ἐν Παρθένῳ κωφορούμενος· αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων βοηθὸς ἦν καὶ ἐστὶ (91), καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκέκραγεν ὁ κράζων· « Ἡ βοθηθία μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἄλλ' ὅτι ἀναγκαῖον ἦν ὡς πραγματεῖαν τῆς οἰκονομίας, τοῦ εἶναι τὸν Ἰωσήφ βοηθὸν, πρὸς τὸ τὴν Παρθένον ὡς ὑπανδρον φημίεσθαι, πρὸς τὸ λαθεῖν τὸν διάβολον τὸ κατασκευαζόμενον, ὅπως μὴ μάθῃ τὸ γενόμενον (92)· πῶς ὁ Θεὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστραφῆναι κατεδέξατο. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; Καλὸν γὰρ λοιπὸν συνιδεῖν καὶ τὸν Ἰωσήφ πληροφορούμενον (93), καὶ τὸν οἰκίσκον, ἐνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε, τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον δεχόμενον· ὅπου θυσιαστήριον μὲν ἡ φάτις, ἐφημερευτὴς δὲ ὁ Ἰωσήφ, διάκονοι δὲ οἱ ποιμένες, ἱερεῖς οἱ ἄγγελοι, ἀρχιερεὺς ὁ Κύριος, θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοὶ, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, ῥιπισταῖρες τὰ χερουβιμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοκάλυμμα (94). Ὅτι δὲ τῆς Ἐκκλησίας τύπον προσ-

A in terra pax, in hominibus beneplacitum⁶⁶. » Tum genua flectes, nec perquires. An non transitum nostrum consideras, o Joseph, quod scilicet 348 vir nullus nobis sit comes itineris? Non vides solem splendidiore amictum veste? Non vides universam creaturam exultantem? Non vides montes saltare? Non vides colles lætari? Non vides aquarum alveos exundare? Non vides Jordanem extra ripam effluentem? Ex signis remi conjice significatam, nec ambigas, o Joseph, quod me prægnantem cernas. Me ipsam mutuo dedi, nec polluta sum : uterum commodavi, nec virginitatem temeravi. Ne propositis rebus fidem abneges, o Joseph : cum obstetrice usa fuero, tum quæ sim exploratum erit ; jam probris afficior, tum beata prædicabor ; nunc ut ream abigis, tunc ut sanctam prope adesse rogabis. Ne glorieris quod me custodire videaris : ego namque te custodio. Nam qui uterum meum in tabernaculum sibi apparare dignatus est, is est totius naturæ custos. Pergamus ergo et describamur, ut et militaris lex, et imperatorium edictum impleatur.

7. His pudefactus Joseph, duplici deinceps via incedebat, pedibus quidem terram vestigio calcans, cogitationibus autem nubes supergressus. Quid enim aliud agendum Josepho restabat, quam ut sursum mente degeret. Quandoquidem omne donum perfectum desuper datum est. Quamobrem deinceps Joseph una Virgini comes, et adjutor erat, atque futurarum spectator rerum. Non quod Virgini adjutore esset opus, nedum ei qui in Virgine gestabatur, quique omnium auxiliator erat et est, et ad quem exclamat ille qui ita vociferatur : « Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram⁶⁷ ; » sed quod necesse esset, ad œconomiam illius negotium, adjutorem Joseph esse, ut Virgo conjux reputaretur, ut diabolo lateret quod agebatur, neque rem gestam ille edisceret : qua ratione scilicet Deus cum hominibus conversari dignatus sit. Quid igitur Lucas evangelista? nam operæ pretium est videre et Joseph certiore factum, et domicilium in quo peperit Virgo, quod Ecclesiæ typum gerit : ubi altare est præsepe ; qui vice sua ministrat, Joseph ; diaconi, pastores ; sacerdotes, angeli ; summus sacerdos, Dominus ; thronus, Virgo ; crateres, mammæ ; vestis sacerdotalis, incarnatio ; flabella, cherubim ; discus, Spiritus sanctus ; Pater autem disci operculum. Quod autem Ecclesiæ typum præfiguraret locus in quo Dominum peperit, audisti

⁶⁶ Luc. II, 14. ⁶⁷ Psal. cxx, 2

(87) Colb. I, 2, περιβεβλημένον.

(88) Colb. I, 2, μαίαις ὀφθήσομαι.

(89) Colb. I, 2, φυλάττειν, Ἰωσήφ, μέγα φρόνει· ἐγὼ γὰρ σε φυλάττω, ὁ τὴν ἐμ. Paulo post, iidem, πάσης τῆς κτίσεως φύλαξ ὡς δημιουργός. Editi, ἀμπελοφύλαξ.

(90) Colb. I, 2, ἰχνοπατῶν.

(91) Sic Colb. I, 2. In editis vero, ἦν καὶ ἐστὶ derst. Mox miss. ut in textu. Editi vero, τοῦ Κυρίου τοῦ Ὑψίστου Ἄλλ' ὅτι. Mox iidem, ἀναγκαῖον πρα-

γματεῖαν τῆς οἰκονομίας, πιστευθῆναι τὸν Ἰωσήφ δῆλον ἐνετύθεν ἔδει τὴν κ.

(92) Colb. I, 2, κατασκευαζόμενον ἕως μὴ μάθῃ τι γινόμενον (ὁ τύραννος Colb. I, 2) πῶς Θεὸς μετὰ ἀνθ. ἀναστραφῆναι.

(93) Colb. I, 2, ἰδεῖν τὸν Ἰωσήφ χαρὰς πληρούμενον.

(94) Colb. I, 2, δισκοκάλυμμα ἐπισκιάζων τῇ ἰδίᾳ δυνάμει. Iidem, προσχάραξεν. Editi, προσεχάραξεν. Ibidem, ὁ τόπος deerat in editis, sed existat in miss.

jam evangelistam Lucam dicentem : « Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio ⁷⁰. »

ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος

8. O res admirabiles! papæ, quam exigua verba, quam magna mysteria! « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. » O rem stupendam, Conditor temporum definitum tempus expectat! Qui terminum temporum constituit, statutum mensium spatium expectavit; ut nemo phantasiâ aut speciem tantum illud esse existimaret. « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret filium suum primogenitum : et pannis eum involvit et reclinavit eum in præsepio. » Perpende mysticum Virginis partum : ipsa peperit, ipsa pannis involvit. Inter feminas hujus sæculi, alia parit, alia pannis involvit : apud Virginem non item; ipsa peperit, ipsa pannis involvit : ipsa infatigabilis mater, ipsa obstetrix sine magistra, non **349** permisit quemquam impuris manibus partum intemeratum contingere; ipsa per sese curavit eum, qui ex se, et ante se, et propter se natus erat : « Et pannis eum involvit : et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio. » Vides, o dilecte, quomodo Ecclesiæ typum nobis jam ante depinxerit vile illud diversorium, ubi Virgo illa peperit quæ semel uterum gestavit, nec secunda vice genuit, nec contumeliæ notam sustinuit : licet in zani quidam, quod audierint Lucam evangelistam sic loquentem : « Et peperit filium suum primogenitum, » secundam fuisse Virginis conceptionem docuerint, in corruptionem in corruptionem transmutantes : in suis dogmatibus ita loquentes : Nequaquam primogenitus dictus fuerit, nisi subsequatur alter. Adversarii autem nostri, non modo Lucam suæ pravitatis producant testem; sed etiam evangelistam Matthæum qui ea ipsa enarret, et apertius adhuc affirmet, atque ejus voces impii illi proferunt, in scriptis suis ea loquentes quæ Joseph in visione accepisse scribitur, Matthæo evangelista dicente : « Apparuit autem angelus Domini in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est. Surgens autem Joseph, ait, accepit Mariam conjugem suam; et non cognovit eam donec peperit filium suum primogenitum ⁷¹. » Simili modo adversarii has voces mutantur, ut gloriosam Virginem secundo peperisse doceant. Sed apage absurditatem : immaculatum prorsus permansit hoc virginale, et gloriosum

⁷⁰ Luc. II, 6, 7. ⁷¹ Matth. I, 20-25.

(95) Colb. 1, 2, αὐτὴν καὶ ἔτεκεν τὸν π. Paulo post, iidem, διότι οὐκ ἦν.

(96) Colbertinus primus et secundus, νομίση τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Ἐτεκε, φησὶ, τὸν ὕιόν αὐτῆς.

(97) Colb. 1, εὐαγγεῖα χερσὶ. Infra, post ἐξ αὐτῆς, legitur καὶ πρὸ αὐτῆς in codicibus mss., secus in φησίς.

ἐχάραξεν ὁ τόπος, ἔνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε τὸν Κύριον, ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος : « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν (95) πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ καταλύματι. »

8. Ὡ τῶν παραδόξων πραγμάτων! βαβαί, πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγωγήματα! « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν. » Ὡ τῶν παραδόξων πραγμάτων, ὁ τῶν χρόνων ποιητῆς ὠρισμένον χρόνον περιέμενον! Ὁ ὀροθέτης τῶν χρόνων προθεσίαν μηνῶν ἀνέμενον, ἵνα μηδεὶς φαντασίαν ἢ ὀκνησιν νομίση (96). « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ. » Βλέπε τὴν μυστικὴν ἀποκύψιν τῆς Παρθένου· αὕτη ἔτεκεν. αὕτη ἐσπαργάνωσεν. Ἐπὶ τῶν κοσμικῶν γυναικῶν ἄλλη τίκτει, καὶ ἄλλη σπαργανοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου οὐχ οὕτως· αὕτη ἔτεκεν, καὶ αὕτη ἐσπαργάνωσεν· καὶ αὕτη ἀποκος μήτηρ καὶ ἀδίδακτος μαῖζ, οὐ συνεχώρησεν ἀνάγνωσις χερσὶν (97) ἀψαθαί τινα τοῦ ἀχράντου τόκου· αὕτη διὰ ἑαυτῆς τὸν ἐξ αὐτῆς, πρὸ αὐτῆς καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐθεράπευσεν· « Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. » Εἶδες, ὦ φίλε, πῶς τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον προανεζωγράφησε (98) τὸ εὐτελὲς καταγώγιον, ἔνθα ἡ Παρθένος ἔτεκεν, ἡ ἀπαξ κιοφορήσασα, καὶ δευτέρῃ μὴ γεννήσασα, καὶ ὕβρεως ἐμψασιν μὴ ὑπομείνας· εἰ καὶ τινες μανέντες, διὰ τὸ ἀκοῦσαι αὐτοὺς λέγοντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· « Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, » καὶ δευτέραν σύλληψιν τῆς Παρθένου ἔδογματίσαν (99), τὴν ἀφθαρσίαν εἰς φθορὰν μεταβάλλοντες· φάσκοντες ἐν τοῖς οἰκείοις ὀγμῶσιν· Οὐκ ἂν λεχθεῖη πρωτότοκος, δευτέρου μὴ παρακολουθήσαντος. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἐναντίας τὸν Λουκᾶν τῆς οἰκειᾶς ἀβελτηρίας προβάλλονται μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον τὰ αὐτὰ μνησκοντα, καὶ ἔτι σαφέστερον παρεγγυῶντα· ὅθεν καὶ τὰς ἐκείνου λέξεις φανεροποιῶσιν οἱ θεοὶ, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι λέγοντες ἅπερ Ἰωσήφ ἐν ὄπτασί (1) δεξάμενος ἀναγράφεται, τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· « Ὄφθη δὲ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ (2) γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἔστιν ἁγίου. Ἀναστὰς δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ, παρέλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Αἴγυπτον· καὶ οὐκ ἐγένωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Ὁμοίως καὶ

(98) Colb. 1, 2, προεζωγράφησεν.

(99) Σύλληψιν ἔδογματίσαν τὴν Παρθένον ὑπομείναι. Sic Colb. 1, 2.

(1) Ita Colb. 2, recte. Editi vero, φημὲν Ἰωσήφ μετ' ὄπτασιαν.

(2) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, λέγων· Ἀναστὰς παρέλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, διότι τὸ ἐν αὐτῇ.

(3) ταύτας τὰς λέξεις οἱ ἐξ ἐναντίας παρεγγυῶνται, ἅ ἐκ δευτέρου τὴν ἔνδοξον Παρθένου κουφορήσαι δογματίζοντες. Ἄλλ' ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! ἀκηλίδωτον ἔμεινε πάντως τὸ παρθενικὸν καὶ ἔνδοξον κειμήλιον· οὐκ ἐμολύνθη ὁ δεύτερος οὐρανός· οὐκ ἤχρειώθη τὸ τοῦ Ὑψίστου θεοχώρητον σκεῦος. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου· καὶ καλῶς ἤκουσεν· οὐχ ὅτι δεύτερόν τινα ὁμοιογενῆ προσεκαλέσατο· ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ὑπῆρχε, τουτέστιν ἀσύγκριτος. Οὐδὲ γὰρ (4), διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν μακάριον Παῦλον περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως, ὃς ἐστι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἤδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου φυσικὸν συνέγραψεν· οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος, τὸν αὐτὸν Κύριον πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἤδη καὶ ὁμοιον τοῦ Κυρίου παρεισήγαγε, παραπλησίως τὸν φῆθη πατήσαντα.

9. Διὸ ἄκουε συνετῶς, καὶ πίστευε θεοφιλῶς. Β Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου, ἵνα διὰ πάντων γνωσθῆ τὸ μοναδικὸν τῆς υἰότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος δὲ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ Μήτηρ Παρθένος, πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος; Ὁμοίως καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι « οὐκ ἐγένωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον »· οὐκ ἐγένωσκεν γὰρ αὐτὴν ἀληθῶς, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ἔως οὗ ἡ Παρθένος ἐκουσφόρει (5), οὐκ ἐγνώριζεν αὐτὴν ὁ Ἰωσήφ· οὐκ ᾔδει, τί τὸ ἐν αὐτῇ· οὐκ ᾔδει, τί τὸ πραγματευόμενον· οὐκ ᾔδει, τί τὸ κατασκευαζόμενον· μόνον γὰρ ἔτεκε, καὶ τότε ἐγνώρισε· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ τίς (6) ἦν ἡ δύναμις τῆς Παρθένου, καὶ τί γενέσθαι κατηξιώθη· τότε ἔγνω, ὅτι μαζὸν ἐπέδωκε, καὶ φλεβοσυλίαν οὐχ ὑπέμεινε· τότε ἔγνω, ὅτι ἐξελόχυσσε, καὶ τὰ τῶν λοχῶν οὐ κατήσθησε· τότε ἔγνω, ὅτι θηλὴν παρεῖχεν ἡ ἀκρότομος πέτρα τῇ νοητῇ πέτρᾳ· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ, ὅτι περὶ αὐτῆς ἔγραψεν Ἡσαίας· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. » Διὰ τὸ ἀσύγκριτον τοιγαροῦν πρωτότοκος ὁ Ἰησοῦς. Εἰ δὲ δεῖ ἐπαληθεῦσαι τῷ λόγῳ, ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς ἐκ Πατρὸς· μόνος γὰρ ἐκ μόνου ἀνάρχως γεγέννηται· ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς καὶ πρωτότοκος· Μονογενὴς ἐκ τοῦ Πατρὸς, Μονογενὴς ἐκ τῆς μητρὸς, διὰ τὸν ὄρον τῆς οἰκονομίας. Ἔχει γὰρ πολλοὺς ἀδελφοὺς, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ ἐν τῇ Παρθένῳ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔχει ἀδελφοὺς ὁ Κύριος· καὶ τίνες οὗτοι; Πρὸ πάντων οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν » πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Ὑμεῖς δὲ, προσευχόμενοι, λέγετε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (7), ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹ Coloss. 1, 15. ² Joan. xx, 17. ³ Matth. vi, 9. 10.

(3) Sic Col. 1, 2, Ὁμοίως γὰρ

(4) Colb. 1, 2, πρωτοτόκων ἀσύγκριτος ἐστὶ πρὸς τοὺς υἰοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐ δεῖ γὰρ.

(5) Colb. 1, 2, ἀπεκύθησεν

acimelum : nequaquam pollutum fuit secundum caelum : nequaquam profanatum fuit vas illud, quod Deum altissimum continuit. Dominus primogenitus ex Virgine audivit, ac probe audivit; non quod secundum ex eodem genere acciverit; sed quia primogenitus, id est incomparabilis erat. Neque enim quia B. Paulus de aeterna Domini ex Patre generatione ait : « Qui est primogenitus omnis creaturae »¹, » naturale statim Domini fratrem conscripsit : neque rursus ipse Paulus, cum ipsum Dominum primogenitum ex mortuis vocavit, statim alium Domino similem induxit, qui pari modo infernum conculcaverit.

9. Quamobrem prudenter audi, ac pie credito. Primogenitus est Filius ex mortuis, ex Patre et ex Virgine, ut per omnia unica filiationis dignitas agnosceretur. Incomparabilis autem est Dominica proles : nam ubi mater Virgo, quamvis ratione proles explicatur? Similiter quod evangelista Matthaeus de Josepho dicat : « Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. » Non plane cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Donec uterum Virgo gestabat, non cognoscebat eam Joseph : nec sciebat quid in illa esset, ignorabat quid negotii gereretur, ignorabat quid appareretur : atque tunc solum cognovit cum illa peperit : tunc agnovit Joseph quænam Virginis esset virtus, et quid Deus facere dignatus esset : tunc novit eam ubera delisse, nec in vena sua rapinam sustinuisse; tunc novit eam peperisse, et quæ ad partum attinent non novisse : tunc scivit mamillam a prærupta petra, spiritali petræ datam fuisse : tunc novit Joseph, de illa Isaiam scripsisse : « Ecce virgo concipiet. » Incomparabili itaque modo primogenitus est Jesus. Quod si in rei veritate loqui oporteat, ipse Dominus et Unigenitus ex Patre; **350** solus namque ex solo, sine principio natus est : idem Dominus et Unigenitus et primogenitus : Unigenitus ex Patre, Unigenitus ex matre, propter æconomiae decretum. Habet enim multos fratres, non natura, sed gratia, et in Virgine et in Patre. Simili quoque modo in resurrectione fratres habet Dominus : ecquidem illi? Ante omnes, sancti apostoli, quibus Dominus dicit : « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum »²; » quibus Dominus ait : « Vos autem cum oratis, dicite : Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum »³, » in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

(6) Sic Col. 1, 2. Ed. Ἰωσ. τὴν Παρθένον τίς, etc.

(7) Ita Colb. 1, 2. Editi vero sic, οὐρανοῖς· αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα, ἅμα τῷ Ἰησῷ, καὶ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, πάντοτε, νῦν, etc.

IN SERMONEM DE NATIVITATE CHRISTI MONITUM

Haud ita pridem sermonem de Nativitate Christi ex Barociano codice, sua manu exscriptum, transmisit nobis vir doctissimus Jacobus Mill, principalis collegii Oxoniensis, cujus prolixam erga nos voluntatem, inque studiis nostris promovendis desiderium non semel experti sumus. Indicarat ipse nobis in quodam codice Barocciano tres exstare homilias Athanasio attributas. Rogantibusque ut earum nobis copiam faceret, hæc ille rescripsit : Homilias de Nativitate Christi quod spectat, exstant istæ omnes in exemplari illo ms. cui acceptas pridem dedit cl. Holstenius homilias quas in tomum II Operum Athanasii ad finem conjectas vides. Primæ, cujus apographum petitis, pars prior usque ad verba ista, καὶ ἐὶ βούλη, ἐρώτησον, etc., ex homilia quadam excerpta est (rejectis hinc inde plurimis pro arbitrio defloratoris) quam sub Chrysostomi nomine inter ἀμφισβητούμενα a Savilio vulgatam habes tomo V, quæque jamdiu Chrysostomo adjudicata est a Cyrillo Alexandrino, libro Ad Reginas. Reliqua omnia, luce quantum video non indigna, aliunde desumpta sunt. Homiliam integram dedi. Secunda homilia de Nativitate Christi, integra sub titulo Chrysostomi exstat in tomo V, ex editione Frontonis Ducæi hom. 31, ut et tertia tom. V Savil., præfixis duntaxat istis verbis : τί τοῦτο σημεῖον ἀντιλεγόμενον ; Hæc vir clarissimus. Prima itaque homilia, quæ, ut probe monuit ipse, multa refert initio ex sermone in Nativitatem Christi, cuso in V tom. Operum Chrysostomi ex editione Savilii p. 846, inter ἀμφιβαλλόμενα, hæc, inquam, homilia, quia exceptis clausulis nonnullis sub initium hinc inde dispersis, alia omnino est ab illa Saviliana, idcirco hic inter supposititia licum habet : nam ne suspicari quidem licet eam esse Athanasii : cum liquido constet fuisse illam ex laudata Chrysostomi homilia de Nativitate excerptam : quam, ut erudite advertit vir clarissimus, Chrysostomo adjudicandam suadet Cyrillus, qui eam ut Chrysostomi setum memorat in libro ταῖς Βασιλισσαῖς inscripto, p. 50, ubi ejus fragmentum non modicum affert. Secunda quæ inter Chrysostomi Opera habetur in editione Frontonis Ducæi numero 31, p. 417, et tertia quæ inter ejusdem Chrysostomi Opera comparet in editione Savilii, tom. V, p. 851, cum in solo Barociano codice legantur nomine Athanasii, ex mendo puta quodam, aliasque in editis et codicibus bene multis exstent Chrysostomi nomine, in editione ejusdem Chrysostomi a nobis adornanda reponentur : ibique, Deo juvante, quid de illis sentiendum indagabitur.

Propalam autem est hanc quam edimus, post Nestorii ævum conscriptam, seu potius consarcinatam fuisse : ex iis scilicet quæ pro asserenda voce Θεοτόκος dicuntur. Commonstratur enim B. Virginem non modo Θεοδόχον, verum etiam Θεοτόκον esse. At nulla erat ævo Athanasii de voce Θεοτόκος controversia, quæ demum Nestorii tempore mota fuit. Quamobrem nec Athanasii esse, nec ante Nestorium prodiisse videtur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

IN NATIVITATEM CHRISTI.

1. *Mysterium video novum, solis loco solem justitiae in Virginem venire, incircumscripto modo. Ne quære quomodo, ubi Deo ita placet, superatur ordo naturæ. Namque voluit, potuit, descendit, redemit. Una concurrunt omnia : Deus qui exsistit et præexistit, hodie id efficitur quod non erat : cum enim Deus esset, homo efficitur, nec cessat esse Deus. Nec excedens deitate homo factus est ; neque rursus ex homine profectus et auctus Deus est effectus ; sed Verbum cum esset, ideoque impatibilis, factus est homo, natura permanente immutata. Atque novo et in vivo progressus itinere, ex alvo prodiit in-*

1. *Μυστήριον ξένον βλέπω, ἀντὶ ἡλίου τὸν ἡλίον τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράφτως χωρήσαντα ἐν τῇ Παρθένῳ. Καὶ μὴ ζῆτει πῶς· ὅπου γὰρ Θεὸς βούλεται, νικάται φύσεως τάξις. Ἐβουλήθη γὰρ, ἠδυνήθη, κατήλθεν, ἔσωτε. Συνδράμετε πάντα Θεὸς σήμερον ὁ ὢν καὶ προὖν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκστάς τοῦ εἶναι Θεός. Οὕτε γὰρ κατ' ἐκστασιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτε πάλιν ἐξ ἄνθρώπων κατὰ προκοπὴν γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὢν, διὰ τοῦτο ἀπαθῆς γέγονεν ἄνθρωπος. ἀμεταβλήτου μενουσῆς τῆς φύσεως. Καὶ ξένην καὶ ἀτριβῆ βαδίσας ὁδὸν, ἐξ ἀγεωργήτου προήλθε*

γαστρὸς, οὔτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστατίας κατέλιπεν, οὔτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει, τῆς οικείας θεότητος ἐκστάς. Ἄλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα ἤλθον προσκυνῆσαι, τὸν γεννηθέντα ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, σήμερον δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τιχτόμενον δι' ἐμέ· ἀλλὰ τότε μὲν γεννηθεῖς κατὰ τὴν φύσιν, σήμερον δὲ διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Πρὸ αἰῶνων γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁ γεννήσας οἶδε, σήμερον ἐκ τῆς Παρθένου ὑπὲρ φύσιν ἐτέχθη, καθὼς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. Ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν παιδίον γέγονεν· ὁ ἀναρῆς καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἐιλίσσεται· ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν δεσμὰ ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Τίνα οὖν ἔτεκεν ἡ Παρθένος; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἂν γὰρ σὺ σιωπῆς, ἡ φύσις βοᾷ. Ἔτεκε γὰρ ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως ἔστρεπτο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως ἕκτον γεννήσεως εἰσήγαγε τρόπον. Ὅμως, καὶ ἀνθρώπος γενόμενος, οὐχ ὡς ἀνθρώπος τιχτεται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινού γάμου προῆλθε, καθάπερ καὶ γῶ, ψευδὸς τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο. Νῦν διὰ τοῦτο ἐκ Παρθένου τιχτεται ὁ τιχτόμενος, καὶ τὴν μητέρα λοιπὸν διατηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν ἄλυτον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεώς μοι μεγάλης πρόξενος γένηται. Ὅθεν κἂν Ἕλληνας, κἂν Ἰουδαίους με ἐρωτᾷ, εἰ Χριστὸς κατὰ φύσιν γέγονεν ἀνθρώπος, ἢ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐροῦμαι μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθενίας σφραγίδα καλῶν· οὕτως γὰρ Θεὸς νικῶν τῆς φύσεως τάξιν.

2. Καὶ εἰ βούλη, ἐρώτησον τὸν μακάριον Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ ἀποκρίνεται σοι περὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτως λέγει· « Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἣ ὄνομα Ναζαρέτ, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν εἶπε· Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναίξιν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὖρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἶπε δὲ Μαριάμ πρὸς τὸν ἄγγελον· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. . . . Καὶ δυσχεραίνεται. Εἰσῆλθεν ἄσαρκος, ἐκνοφορήθη ἐννεαμηνιαῖον χρόνον ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου. Εἰσῆλθεν ὡς ἠθέλησεν, ἐκνοφορήθη ὡς ἠόδοκσε. Προῆλθεν ὡς ἔδου-

A tacta, illaborata. Neque angelos Deus reliquit sua gubernatione orbatos, neque homo apud nos **351** factus, propria excessit deitate. Sed reges quidem caelestem regem adoratum venerunt, ineffabili modo ex Patre genitum; et hodie propter me ex Virgine natum; sed tum quidem genitum, secundum naturam: hac die vero propter suam ipsius naturam. Ante saecula namque genitus ex Patre, ut novit qui ipsum genuit, hodie ex Virgine supra naturam genitus est, ut novit spiritus gratia. Antiquus dierum factus est infans: qui in throno sedebat excelso, in praesepio reponitur: qui intactilis et incorporeus est, manibus involvitur humanis: qui peccati vincula discerpit, in pannis complicatur. Imo vero, quia id illi placet. Quemnam igitur Virgo peperit? Dominum naturae. Etiam si enim tu silcas, ipsa clamat natura. Peperit quippe virgo Maria, quare qui natus est nasci voluit. Non enim naturae legem sequebatur; sed tanquam naturae Dominus, novum nativitatis induxit modum. Attamen homo licet factus sit, non tanquam homo nascitur. Nam si ex vulgari conjugio sicut et ego prodiisset, id rem esse conflictam multi existimassent. Nunc autem ideo ex Virgine nascitur, matremque conservat ilibatam, ac ejus virginitatem intemeratam custodit; ut insolens partus modus, magnae mihi fidei foret. Unde si vel gentilis, vel Judaeus me interroget, num Christus secundum naturam homo factus sit, aut contra suam naturam, pro responsione testem hujus rei advocabo immaculatum virginitatis signaculum: ita nempe Deus naturae vincit ordinem.

2. Quod si libeat, interroga beatum Lucam evangelistam, tibi que ille respondebit de ejus in carne aconomia. His enim ipse verbis orditur: « In mense autem sexto conceptionis Elisabet, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, et nomen virginis, Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus. Quem cum vidisset illa, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus thronum David Patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. . . . Egredere scilicet illud ferebat. Ingressus autem (Jesus) qui carnis erat expers, gestatus est novem mensibus in utero Virginis. Ingressus est prout voluit, gestatus fuit ut sibi placuit. Prodiit ut ipse cupiebat. Ingressus est carnis expers; factus est homo, unitus

⁷⁸ Luc. 1, 26-35.

deitatis œconomia. Neque duos dicimus filios, sed A unum, ipsumque ac eundem intelligimus Dei Verbum et Dominum nostrum Jesum Christum. Factus est homo : fuitque natura homo. Factus est quod non erat, et remansit quod erat. Namque « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁷⁶. » Factus est caro, nec amisit quod erat. « Et habitavit in nobis ⁷⁷. » Illud, « habitavit in nobis ; » id est, nobiscum conversatus est juxta sanctum Jeremiam, imo potius ejus ministrum Baruch : « Hic Deus noster, nec æstimabitur alius adversus eum. Qui advenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁷⁸. »

3. Audi igitur Evangelii vocem : magnum enim nobis quidpiam significat hæc angeli vox ad sanctam Virginem : « Ecce, inquit, concipies in **352** utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. » Priusquam in utero puer conciperetur, vocatus est Deus, scilicet, Nobiscum Deus. Prophetæ igitur sermone concinit illud, « cum hominibus conversatus est, » et illud : « habitavit in nobis. » Ante conceptionem ergo puer, vocatus est Deus. Quo pacto igitur Deipara non fuerit sancta virgo Maria? Cum itaque nomen illud nullam hominis habeat significationem, Deus est puer ille natus, qui Virginis naturalém illam virginitatem non solvit; sed ita genius ex Deipara, Deus est et homo; Deus secundum naturam, homo quia ita placuit ipsi. Factus autem homo, est etiam Deus, conjunctis scilicet duabus naturis. At fortasse dicet adversarius : Si Deipara Virgo, Deo Verbo ex Virgine initium tribuis. Nequaquam dico ipsum ex sancta Virgine initium accepisse, absit! Ante sæcula enim erat, ipse quippe sæcula fecit, ipse est universæ rei creatæ opifex, ut ait Evangelista : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est ⁷⁹. » Hic ipse per quem omnia facta sunt, novem menses in utero degit, nec sinum paternum deseruit. In utero Virginis cum esset, a supernarum virtutum populo laudibus celebrabatur et adorabatur. In utero Virginis cum esset, cœlum et terram implebat, qui cœlum et terram gestat, non robore, sed nutu suo. Hic utero gestabatur ut homo, operabatur ut Deus, non circumquaque delatus in Virginis utero, sed omnia complectens, omnia gubernans ut Deus, juxta vim nominis illius : « Nobiscum Deus, » qui scilicet ex Virgine natus est. Quod si dixeris eum qui natus est simpliciter puerum esse, non Deum, audi magnum præconem Isaiam clamantem et dicentem ingratae Synagogæ, seu potius exagogæ, id est, foras ejecto cœtui Judæorum : « Puer natus est | nobis, filius datus est nobis; cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, magni con-

λήθη. Εισήλθεν ἄταρκος, ἐγένετο ἄνθρωπος, ἡνωμένως τῆς θεότητος τῆ οἰκονομίας. Καὶ οὐ λέγομεν δύο υἱούς, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νοοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ ἦν, ὡν τῆ φύσει. Ἐγένετο δ' οὐκ ἦν, καὶ ἔμεινεν δ' ἦν. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Σίχρῃ ἐγένετο, οὐκ ἀποθέμενος δ' ἦν. « Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Τὸ, « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τοῦτ' ἔστι συναναστρέφει ἡμῖν, κατὰ τὸν ἄγιον Ἰερεμίαν, μᾶλλον δὲ τὸν τούτου ὑπουργὸν Βάρουχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, δὲ ἐξεῦρε πᾶσαν δὴν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφει. »

3. Ἄκουε οὖν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς φωνῆς· μεγάλην γὰρ ἡμῖν ἔμφρασιν φέρει ἡ τοῦ ἀγγέλου φωνὴ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ῥηθεῖσα. « Ἴδου, φησί, συλλήψη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, τουτέστι μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Πρὸ τοῦ συλληφθῆναι ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐκλήθη τὸ παιδίον τὸ Μεθ' ἡμῶν Θεός. Συνάδει οὖν τῷ τοῦ προφήτου λόγῳ τὸ, « τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφει, » καὶ τὸ, « ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πρὸ τῆς οὖν συλλήψεως Θεὸς κέκληται τὸ παιδίον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος Μαρία; Ἐπειδὴ οὖν οὔτε ὄλιγς ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἐρμηγείαν αὐτὸ ὄνομα, Θεὸς τὸ παιδίον τὸ τεχθὲν τὸ μὴ λύσαν τῆς Παρθένου τὴν κατὰ φύσιν παρθενίαν· ἀλλ' οὕτως ἐκ τῆς Θεοτόκου τεχθεὶς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς μὲν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος δὲ δι' οἰκειαν εὐδοκίαν. Γενόμενος δὲ ἄνθρωπος, ἔστι καὶ Θεός, ἡνωμένων μέντοι τῶν δύο φύσεων. Ἄλλ' ἴσως ἔρει ὁ ἐξ ἐναντίας· Εἰ Θεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀρχὴν δίδως τῷ Θεῷ Λόγῳ ἐκ τῆς Παρθένου. Οὐ λέγω αὐτὸν ἀρχὴν εἰληφέναι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· ἄπαγε! Πρὸ γὰρ τῶν αἰῶνων ὑπῆρχεν· αὐτὸς γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, αὐτὸς καὶ πάσης κτίσεώς ἐστι δημιουργός, καθὼς φησὶν ὁ Εὐαγγελιστής· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν δ' ἐγένονεν. » Οὗτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐνεαμνησιαῖον καιρὸν ἐν γαστρὶ ἐγένετο, καὶ τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν οὐκ ἀπτελλοτριώθη. Ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ὦν, ὑπὸ τοῦ δῆμου τῶν ἀνω δυνάμεων ἐδοξολογεῖτο καὶ προσεκυνεῖτο. Ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ὦν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπλήρου, ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φέρων οὐ δυνάμει, ἀλλὰ νεύματι. Οὗτος ὑπὸ μήτρας ἐφέρετο μὲν ὡς ἄνθρωπος, εἰργάζετο δὲ ὡς Θεός· οὐ περιφερόμενος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, ἀλλὰ πάντα περικρατῶν καὶ διεπόνων ὡς Θεὸς κατὰ τὴν κλήσιν τοῦ ὀνόματος, « Θεὸς μεθ' ἡμῶν, » ὁ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς. Εἰ δὲ λέγεις παιδίον ψιλλὸν τὸ τεχθὲν, καὶ οὐ Θεός, ἀκουε τοῦ μεγάλου κήρυκος Ἡσαίου βοῶντος καὶ λέγοντος πρὸς τὴν ἀχάριστον συναγωγὴν, μᾶλλον δὲ ἐξαγωγὴν τῶν Ἰουδαίων· ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ,

⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ ibid. 14. ⁷⁸ Baruch III, 36-38. ⁷⁹ Joan. 1, 3.

καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἀ-
 γελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσια-
 στής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.
 Ἀμήν. » Παιδίον κατὰ φύσιν πότε ἐγένετο Θεὸς
 ἐξουσιαστής, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐπικληθὲν « Μεθ’
 ἡμῶν ὁ Θεός ;

4. Εἰ δὲ Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, καὶ ἄρχων εἰρή-
 νης, καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὸ παιδίον τὸ ἐκ
 τῆς Παρθένου τεχθὲν, πῶς οὐ Θεοτόκος ἡ Παρθένος,
 ἀλλὰ Θεοδόχος, εἰ καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε, καὶ Θεὸς
 τὸ τεχθὲν ; Καὶ πάλιν αὐτῷ λέγω, ὡς ἠθέλησεν εἰσ-
 ῆλθεν, ὡς ἠδόκησεν ἐκνοφορήθη, ὡς ἠβουλήθη
 προῆλθεν ὁ τεχθεὶς. Τί ἐρευνησὲς αὐτοῦ τὴν θέλησιν ;
 Τί ἐξακριβάζῃ αὐτοῦ τὴν εὐδοκίαν ; Τί ἐξιχνιάζῃ αὐ-
 τοῦ τὴν βούλησιν ; Ἄκουε παρὰ Παύλου, μᾶλλον δὲ
 καταγινώσκου ὑπ’ αὐτοῦ · « Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ
 τίς ἀνθέστηκε ; » Μενοῦν γε, ὡ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ
 ἐρευνῶν καὶ ἐξιχνιάζων αὐτοῦ τὴν γέννησιν, τοῦ προ-
 φῆτου λέγοντος · « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται ; » Ὁ
 προφήτης φεύγει τὴν γενεάν αὐτοῦ διηγήσασθαι, καὶ σὺ
 τὴν φύσιν περιεργάζῃ καὶ πολυπραγμονεῖς ; Ὁ δὲ
 εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κάτω γέννησιν αὐτοῦ δι-
 τηγούμενος οὕτω λέγει · « Ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ
 τῇ αὐτῇ ἀγραλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς ἐπὶ
 τὴν ποιμνὴν αὐτῶν · καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη
 αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς, καὶ
 ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγε-
 λος · Μὴ φοβεῖσθε · ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χα-
 ρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ · ὅτι ἐτέχθη
 ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος ἐν πό-
 λει Δαυὶδ. » Ὁ ἄγγελος Χριστὸν καὶ Κύριον λέγει,
 εὐαγγελιζόμενος τοὺς ποιμένας, τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς
 Παρθένου. Εἰ οὖν Κύριος ὁ τεχθεὶς, πῶς οὐ Κυριοτό-
 κος ἡ Παρθένος ; Ἐγὼ δὲ λέγω καὶ Χριστοτόκον, καὶ
 Κυριοτόκον, καὶ Σωτηριοτόκον, καὶ Θεοτόκον τὴν
 ἀγίαν Παρθένον κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου τοῦ εὐ-
 αγγελισαμένου τοὺς ποιμένας καὶ τὴν Παρθένον. Εἰ
 ἄγγελοι Σωτῆρα, καὶ Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν
 κηρύττουσιν, ἡμεῖς τί ἀποκρούμεθα αὐτῶν τὴν μαρ-
 τυρίαν ; εἰσῆλθεν ἐν τῇ Παρθένῳ ἄσαρκος, ἐκνοφορή-
 θη σωματικῶς καὶ καθὼς ἠδόκησεν. Ἐξῆλθε διὰ τῆς
 μητρικῆς φύσεως οἰκονομικῶς, οὐ μέντοι μετὰ τὸ
 τεχθῆναι ἠνώθη ὁ Θεὸς Λόγος τῇ οἰκονομίᾳ. Προῆλ-
 θεν ἀτρέπτως τῇ φύσει γενόμενος ὁ οὐκ ἦν, μείνας ὁ
 ἦν. Οὐκ ἀλλοιωθεὶς τῇ οὐσίᾳ, ἑαυτὸν ἐκένωσε, τουτ-
 ἔστι καθὼς ἠβουλήθη · οὐχ ὑπ’ ἐτέρου κενωθεὶς,
 μορφὴν δούλου ἔλαβεν · οὐ κενωθεὶς τῆς θεότητος,
 κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα · « Ὁς, ἐν
 μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγάπησεν τὸ εἶ-
 ναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου
 λαβών. » Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὁ οὐκ ἦν · καὶ
 πάλιν αὐτὸ λέγω, μείνας ὁ ἦν, Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λό-
 γος οὗτος · ὡς παιδίον γενόμενος, ὡς υἱὸς δοξάζεται.
 Εἰσῆλθεν ἀνώματος, ἐνεδύσατο σῶμα καθὼς ἠθέλησε,
 καὶ κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

A silii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis,
 potens, princeps pacis, pater futuri sæculi.
 Amen ⁸⁰. » Puer secundum naturam quandonam
 factus est Deus potens, quemadmodum puer iste,
 qui cognominatur « Nobiscum Deus ? »

4. Quod si filius ille ex Virgine natus, est Deus
 tortis, potens, princeps pacis, et pater futuri sæ-
 culi, quare Virgo non erit Deipara : sed Dei exce-
 ptrix, siquidem concepit et peperit, Deusque illud
 est quod natum est ? Rursum ipsi dicam : Ut voluit
 ingressus est, ut sibi placuit gestatus in utero fuit,
 ut libuit genitus prodiit. Cur ejus voluntatem exa-
 minas ? Cur ejus beneplacitum perquiris ? Cur de-
 cretum investigas ? Paulum audi, imo potius ab eo
 convincare. « Voluntati enim ejus quis restitit ⁸¹ ? »
 Et sane quis tu es, o homo, qui inquires et investi-
 ges ejus nativitatem ? Cum dicat propheta : « Ge-
 nationem ejus quis enarrabit ⁸² ? » Renuit pro-
 pheta generationem ejus enarrare, et tu naturam
 ejus curiose perquiris et investigas ? Evangelista
 porro Lucas ejus in infimis generationem enarrans
 ait : « Pastores erant in regione eadem vigilantēs
 et custodientes vigilias super gregem suum. Et
 ecce angelus Domini stetit juxta illos, et gloria Do-
 mini circumfulsit illos, et timuerunt timore magno.
 Dixitque illis angelus : Nolite timere : ecce enim
 evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni
 populo : quia natus est vobis hodie Salvator, qui
 est Christus Dominus in civitate David ⁸³. » Ange-
 lus evangelizans pastoribus eum qui natus erat ex
 Virgine, Christum et Dominum ipsum vocat. Si
 ergo Dominus est qui natus est, qui non Domini-
 para Virgo fuerit ? Ego vero et Christiparam et
 Dominiparam, et Salvatoriparam, et Deiparam dico
 sanctam Virginem esse, juxta vocem angeli, qui et
 pastoribus et Virgini nuntium attulit. Si angeli
 Salvatorem et Christum et Dominum et Deum **353**
 prædicant, nos quare testimonium illorum respue-
 mus ? Ingressus est in Virginem carnis expers,
 corporaliter ut sibi placuit gestatus est : ex dispensa-
 tione per maternam egressus est naturam, neque
 tamen post partum unitus est Deus Verbum carni
 per dispensationem assumptæ. Prodiit qui immuta-
 bilis natura erat, factus quod non erat, manens
 quod erat. Non substantia mutatus, semetipsum
 exinanivit ; sed ut sibi placuit : nec ab alio exina-
 nitionem, et formam illam servi accepit ; nec amissa
 deitate juxta beatum Paulum, qui ait : « Qui cum
 in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse
 se æqualem Deo ; sed semetipsum exinanivit for-
 mam servi accipiens ⁸⁴. » Semetipsum exinanivit, id
 effectus quod non erat, et ut iterum dicam, manens
 quod erat. Deus enim erat hoc Verbum, qui
 quasi parvulus factus est, quasi filius gloria-
 tus est, atque absorptum est quod mortale erat a
 vita.

⁸⁰ Isa. ix, 6. ⁸¹ Rom. ix, 19. ⁸² Isa. liiii, 8. ⁸³ Luc. ii, 8-11. ⁸⁴ Philipp. ii, 6

5. Dicitō itaque Deiparam Virginem, non Dei exceptricem; imo potius dicitō Dei exceptricem et Deiparam. Si Dei exceptricis est et Deipara, annon carnem ex illa accepit Deus verbum? Sed hic vim mihi affert Evangelista, magna voce clamans: « Verbum caro factum est⁸⁵. » In alio autem evangelista sic dicitur: « Interrogabat Jesus discipulos suos dicens: Quem me dicunt homines esse, filium hominis? Respondentes autem apostoli dixerunt: Alii Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dixit vero Jesus: Vos autem quem me dicitis? Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi⁸⁶. » Non dixit: Tu es qui per gratiam Filius Dei effectus es, sed clara voce: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Marcus sane evangelista ea ipsa usus est voce, beati Petri sententiæ consona locutus: « Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei⁸⁷. » In Evangelio autem secundum Matthæum, ubi narratur resurrectio Salvatoris nostri Jesu Christi, ait centurio et qui cum illo Jesum custodiebant, viso terræ motu, editisque signis, admodum perterriti, hæc verba protulere: « Vere Filius Dei erat iste⁸⁸. » Angelus vero pastoribus: « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David⁸⁹. » Si ergo quod natum est Dominus est, Dominipara est Virgo. Ubi autem Dominus, ibi et Deus. Nec distinguuntur Dominus a Deo, nec Deus a Domino; ut in Veteri Testamento dicitur: « Et pluit Dominus ignem a Domino⁹⁰. » Et iterum: « Diliges Dominum Deum tuum⁹¹. » Ac rursum: « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est⁹². » Et ille- rum Psalmista: « Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam⁹³. » Ipseque rursum: « Deus Dominus et illuxit nobis⁹⁴. » Item ipse: « Dominus Deus virtutum, quis similis tibi⁹⁵. » Et Paulus in sua ad Titum Epistola ita scribit: « Apparuit salutari gratia Dei omnibus hominibus, erudiens nos; ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi⁹⁶. » Hic est qui natus est ex sancta Virgine, qui est Christus Dominus. Hunc Christum et Dominum beatus Paulus magnum Deum vocat dicens: « Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. » Rursum in sua ad Romanos Epistola ita scribit: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa: quorum Patres et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus⁹⁷. » Ac rursum ipse Paulus: « Omnis fornicator, aut avarus, aut ebriosus, aut immundus, aut idolola-

5. Εἶπε ὁ ὦν Θεοτόκον τὴν Παρθένον, καὶ μὴ λέγε Θεοδόχον· μᾶλλον δὲ λέγε Θεοδόχον καὶ Θεοτόκον. Εἰ Θεοδόχος ἐστὶ καὶ Θεοτόκος· σὰρκα οὐκ ἂν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ὁ Θεὸς Λόγος; ἀλλὰ ἐκεῖ βιάζεται με ὁ Εὐαγγελιστὴς βοῶν μεγάλη τῆ φωνῇ· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ εὐαγγελιστῇ οὕτω λέγει· « Ἡρώτα ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἀπόστολοι εἶπαν· Οἱ μὲν Ἥλιον, οἱ δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἓνα τῶν προφητῶν. Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς· Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ ὁ γενόμενος χάριτι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ, « Σὺ ὁ Χριστὸς, ὁ τρανὴ τῆ φωνῇ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ Μάρκος δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς πάλιν τῆ αὐτῆ κέχρηται φωνῇ, συνωδῶ φεγγόμενος τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν ὁ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα σημεῖα, ἐφοβήθησαν σφόδρα λέγοντες, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος; » ὁ δὲ ἄγγελος τοῖς ποιμέσιν· « Ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ. » Εἰ οὖν τὸ τεχθὲν Κύριος, καὶ Κυριοτόκος ἢ Παρθένος· ὅπου δὲ Κύριος, ἐκεῖ καὶ Θεός· οὐ κεχώρισται Κύριος Θεοῦ ἢ Θεὸς Κυρίου, ὡς λέει ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Καὶ ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. » καὶ πάλιν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » καὶ πάλιν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστὶ. » καὶ πάλιν ὁ Ψαλμωδός· « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. » ὁ αὐτὸς πάλιν· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίος σοι; » Καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ οὕτως γράφει· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς· ἵνα, ἀρνησάμενοι τὴν ἀσεβείαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος. Τοῦτον τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον μακάριος Παῦλος μέγαν Θεὸν αὐτὸν κηρύττει λέγων· « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πάλιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὗτος γράφει· « Ἡυχόμεν γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σὰρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλίται· ὧν ἡ υιοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σὰρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος· « Πᾶς πόρνος, καὶ πλεονέκτης, καὶ μέθυσος, καὶ ἀκάθαρτος,

⁸⁵ Joan. i, 14. ⁸⁶ Matth. xvi, 15-16. ⁸⁷ Marc. i, 1. ⁸⁸ Matth. xxvii, 54. ⁸⁹ Luc. ii, 10, 11. ⁹⁰ Genes. xix, 24. ⁹¹ Deut. vi, 5. ⁹² ibid. 4. ⁹³ Psal. lxxxiii, 9. ⁹⁴ Psal. cxvii, 27. ⁹⁵ Psal. lxxxviii, 9. ⁹⁶ Tit. ii, 11-13. ⁹⁷ Rom. ix, 5-5.

καὶ εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασι-
λειᾷ Κυρίου καὶ Θεοῦ. »

6. Ὡστε ἀποδέδεικται τὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι,
καὶ Θεὸν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ τοῦτων οὐκ ἀνάσχη,
πείσασί σε οἱ δαίμονες οἱ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργεσηνῶν
κράζοντες· « Ἐὰν, τί ἡμῖν καὶ σοι, γιὰ τοῦ Θεοῦ;
ἤλθες ἴδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Πειθέτω-
σάν σε οἱ δαίμονες. Εἰ τὴν μαρτυρίαν Πέτρου παρα-
γράφῃ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν ἀποστρέψῃ·
τὴν κατὰ Μάρκον αἰδέσθητι. Φοβήθητι τὸν ἄγγελον τὸν
ἐν εἰρηκότῃ, Σωτήρα καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον τὸν
τεχθέντα ἐκ τῆς Παρθένου. Ἐπὶ τούτοις ἀπιστεῖς;
Καλίνωσον τὴν ὀρμὴν τῆς βλασφημίας σου, καὶ ὁμο-
λόγησον τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνὴν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγε-
λιῷ λεχθεῖσαν, Ἐμμανουὴλ, τοῦτέστι Μεθ' ἡμῶν
ὁ Θεός. Πρὸ τῆς συλλήψεως Θεὸς καλεῖται· καὶ ἐν
τῷ συλληφθῆναι αὐτὸν οἰκονομικῶς οὐ κατὰ φύσιν ἐν
τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἀρνήσῃ αὐτὸν Θεὸν εἶναι; Εἰ
δὲ ὁμολογῆς αὐτὸν Θεὸν εἶναι ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρ-
θένου, ὅπερ καὶ ἔστιν, καὶ ἠνώσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν
λόγον τῆ ἐνσάρκω οἰκονομίᾳ, τί φεύγεις Θεοτόκον
λέγειν τὴν Παρθένον; Εἰ Θεοτόκος οὐκ ἔστι, οὐδὲ
Παρθένος μετὰ τόκον. Ἐγὼ δὲ λέγω, ἐν τῇ συλλήψει
τῆς παρθενικῆς μήτρας ὢν, ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς κόλ-
ποις ἐκάθητο μὴ περιγραφόμενος. Ἀπλῆ γὰρ καὶ
ἀσύνητος ἡ φύσις ἡ θεία μὴ περιγραφόμενη. Ἄτρε-
πτος ἡ φύσις, καὶ ἀναλλοίωτος ἡ οὐσία. Καὶ τοῦτον
τὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὄντα, τοῦτον ἔτεκε
νῦν τῇ οἰκονομίᾳ ἡ Παρθένος. Ὡς ἠθέλησεν εἰσῆλθεν·
ὡς ἠδούκησε, συνελθὼν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου·
ὡς ἐβουλήθη, προήλθε τεχθεῖς. Σὺ τί περιεργάζῃ αὐτοῦ
τὴν γέννησιν; Ἡ ὡς Θεὸν φοβήθητι, ἡ ὡς δεσπότην
αἰδέσθητι, ἡ ὡς κτιστὴν καὶ δημιουργὸν εὐλαβήθητι,
ἡ ὡς Κύριον τρόμησον, ἡ ὡς κριτὴν φρίξον. Ἐντρέ-
ψουσί σε οἱ δαίμονες οἱ τοὺς χόλους ἀπελάσαντες,
καὶ τὴν ἀγέλην τῷ βυθίῳ θανάτῳ ἀποπνίξαντες.
Ἐκεῖνοι ἐπιγνόντες τὸν δεσπότην λέγουσι· « Τί ἡμῖν
καὶ σοι, γιὰ τοῦ Θεοῦ; ἤλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι
ἡμᾶς. » Ἐκεῖνοι τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς
βασάνου φεύγουσι, καὶ σὺ καθ' ἑαυτοῦ τὴν κρίσιν
τῆς βασάνου ἐφέλκῃ. Ἐκεῖνοι ἐγνώσαν τὸν ἐκ Μαρίας
τεχθέντα Κύριον καὶ κριτὴν τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ
ιδόντες αὐτὸν πρὸ τῆς κρίσεως ἐτρόμησαν· καὶ σὺ
ταύτην τὴν κρίσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων καταφρονεῖς,
καὶ οὐκ ἐκπλήττῃ; Καὶ πάλιν ταῦτα λέγω, καὶ λέγων
οὐ παύσομαι, καθάρην ἐκλευκαίνων ὑμῖν τοῦ λόγου
τὴν ὑπόθεσιν· ὥστε ἐν γνώσει ἀσφαλείας ἀσάλευτον
ἔχειν τὴν πίστιν καὶ τὴν κρηπίδα τῆς πίστεως τὴν
ὁμολογίαν βεβαίαν κατέχειν.

7. Πάλιν ἐπὶ τὸ προκείμενον βαδιοῦμεν, ὀρθὴν καὶ
ἀκλινη τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἀναδεικνύοντες. Ἐμοὶ
μὲν γὰρ τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.
Οὗτος ὁ Θεὸς εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου ὡς
ἠθέλησεν, ἐκυοφορήθη ὡς ἠδούκησε, προήλθε τεχθεῖς
ὡς ἠβουλήθη· εἰσῆλθεν ἀσώματος ὡς ἠθέλησεν· ἐκυο-
φορήθη ὁ ἀχώρητος ἐν χωρητικῷ σκεύει, ἐν τῇ μήτρᾳ
τῆς Παρθένου οἰκονομικῶς, ὡς ἠδούκησε. Προήλθε

tra, non habet hæreditatem in regno Domini et
Dei⁹³. »

354 6. Demonstratum itaque est Dominum,
Deum; et Deum, Dominum esse. Quod si hæc non
admittis, id tibi vel dæmones persuadeant in regione
Gergesenorum clamantes: « Sine, quid tibi et nobis,
Fili Dei? huc venisti ante tempus torquere nos⁹⁴. »
Id tibi, inquam, dæmones persuadeant. Si Petri testi-
monium recusas, et Evangelii vocem respuis; illum
Marci vocem reverere. Angelum verere, qui ait,
Salvatorem, Christum et Dominum esse illum qui
natus ex Virgine est. An hisce non credis? Refrena
impetum blasphemiae tuae, et confitere angeli vocem,
quæ in Evangelio dicitur, Emmanuel, id est, no-
biscum Deus. Ante conceptionem Deus vocatur: et
dum concipitur per æconomiam, nec secundum
naturam, in utero Virginis, negas Deum illum esse?
Quod si confiteare ipsum esse Deum in utero Vir-
ginis, quod etiam sic se habet; et ipsum Deum
Verbum unitum fuisse carni per dispensationem,
cum renuis Virginem vocare Deiparam? Si Deipara
non est, neque Virgo post partum. At ego dico,
eum, dum gestaretur materno in utero, in Patris
sinu incircumscriptione sedisse. Simplex namque et
incomposita est natura divina, nec circumscripta.
Inmutabilis natura et invariabilis substantia. Hunc
autem ipsum qui in sinu Patris est, nunc per æcono-
miam Virgo genuit. Ut voluit, introivit; ut sibi
placuit, conceptus est in utero Virginis. Ut voluit,
natus processit. Quid tu curiose inquiris ejus gene-
rationem? Aut ut Deum time: aut ut herum verere:
aut ut Creatorem et opificem cole: aut ut Dominum
formida: aut ut judicem horre. Pudore te afficient
dæmones qui porcos pepulerunt, et totum gregem
præcipitem actum suffocarunt. Illi cum Dominum
nossent aiunt: « Quid nobis et tibi, Fili Dei? ve-
nisti ante tempus torquere nos. » Illi periculum com-
minationemque supplicii refugium; et tu tibi judi-
cium supplicii attrahis. Illi norunt Dominum et ju-
dicem mundi totius, ex Maria genitum, quem cum
vel ante judicium viderent, contremuere: et tu qui
hoc præ oculis judicium habes, nihil curas nec me-
tuis? Rursum hæc dicam nec finem dicendi faciam,
ut plane vobis dicti illius argumentum aperiam et
declarem; ut ex certa cognitione firmam atque sta-
bilem fidem habeamus, et fidei fundamentum cer-
tam scilicet confessionem retineamus.

7. Ad rem iterum redeamus, rectam et minime
deflexam viam fidei ostensuri. Hæc me dicere non
piget, vobisque tutum est. Hic Deus ingressus
est per auditum Virginis, prout voluit; gestatus
utero est, ut sibi libuit: natus prodiit, ut sibi pla-
cuit: incorporeus ingressus est, ut voluit: gesta-
tus est qui nullo contineri potest, in vase qui con-
tinere potest, in Virginis vulva per dispensationem,

⁹³ Ephes. v, 5. ⁹⁴ Luc. iv, 34.

ut sibi placuit. Prodiit natus Deus et homo, ut voluit. Factus est quod non erat, habens invariabilis substantiæ quod erat. Deus enim erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Proinde Apostolus dicit : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere ¹. » Hunc Filium misit Deus, factum ex muliere, ex immaculata natura genitum, ex ineffabili substantia procedentem, qui ex paterno sinu non abscessit, qui ex regio throno non amotus est; sed proprie unum cum Patre thronum occupat, una sedet cum illo; non gratia, sed divina natura, et paterna substantia. Quomodo namque isthinc semotus esset, dic mihi; cum ipse dicat : « Ego in Patre, et Pater in me ²? » Et rursum : « Pater autem in me manens ipse facit opera ³. » Ipsum (dicimus) natum ex Maria Virgine. Hunc ante conceptionem angelus Emmanuel vocavit, id est, « Nobiscum Deus, » de quo locutus est Isaias propheta ⁴. Hunc, inquam, puerum qui ex Virgine processit, Deum fortem, potentem, principem pacis, patrem futuri sæculi. Quinam puerulus, secundum naturam genitus, Deus fortis potensque fuit? Quis puer natus **355** stellam attraxit quæ perquisitum infantem significaret; imo potius angustum Domini diversorium? Quis puer magos ex Oriente vocavit, ut se adorarent? Quis puer naturæ conditione genitus dona a magis accepit? Donaque illa consideremus, num illi, ut infirmo homini oblata sint; annon potius ut Deo, regi et homini. Aurum ut regi; thus ut Deo; myrrha ut homini ad sepulturam. Aurum quidem ut regi : « Deus, judicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis ⁵. » Hoc dictum protulit David. Posthæc angelus cum salutaret Mariam : « Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis ⁶. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἔσται τέλος. ¹ Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Α τεχθεὶς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς ἐβουλήθη. Ἐγένετο δὲ οὐκ ἦν, ἔχων ἀναλλοιώτου οὐσίας δὲ ἦν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καίτοι γε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. » Τοῦτον τὸν Υἱὸν ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς γενόμενον ἐκ γυναικός, τὸν ἐκ τῆς ἀχράντου φύσεως γεννηθέντα, τὸν ἐκ τῆς ἀφράστου οὐσίας προελθόντα, τὸν τῶν πατρικῶν κόλπων οὐκ ἀπαλλοτριωθέντα, τὸν τοῦ βασιλικῶ θρόνου μὴ χωρισθέντα, ἀλλὰ ἰδίως τῷ Πατρὶ συνθρονεύοντα καὶ συγκαθεζόμενον, οὐκ ἐν χάριτι, ἀλλ' ἐν θεϊκῇ φύσει καὶ πατρικῇ οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ κεχώρισται, φράσον μοι, αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; » καὶ ἄλιν· « Ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα; » Αὐτὸν τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, τοῦτον πρὸ τῆς συλλήψεως ὁ ἄγγελος Ἐμμανουὴλ κέκληκε, τούτεστι, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, » ὃν εἶπεν Ἡσαίας ὁ προφήτης, τὸ παιδίον τοῦτο τὸ ἐκ τῆς Παρθένου προελθόν, Θεὸν ἰσχυρὸν, ἐξουσιαστήν, ἀρχὸντα εἰρήνης, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς ἐγένετο; Ποῖον παιδίον τεχθὲν ἀστέρᾳ εἰλκυσε μηνύοντα τοῦ ζητουμένου βρέφους, μᾶλλον δὲ Δεσπότου, τὸ στενωπὸν καταγώγιον; Ποῖον παιδίον μάγους ἐξ ἀνατολῶν προσεκαλέσατο προσκυνῆσαι αὐτῷ; Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν δῶρά ποτε προσηρέθη παρὰ μάγων; Καὶ τὰ δῶρα εἰδωμεν, εἰ ὡς ἀσθενεῖ ἄνθρωπῳ προσηρέθη, καὶ οὐχὶ Θεῷ, βασιλεῖ καὶ ἀνθρώπῳ· χρυσοὺν μὲν ὡς βασιλεῖ, λίθανον δὲ ὡς Θεῷ, καὶ σμύρναν ὡς ἀνθρώπῳ εἰς ἐνταφιασμόν. Χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεῖ· « Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » Ταύτην τὴν φωνὴν εἶπεν ὁ Δαβὶδ. Μετὰ ταῦτα ὁ ἄγγελος εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας· « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ

ἔσται τέλος. ¹ Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE CHRISTI OCCURSU MONITUM.

Hanc primum edidit Combefsius, vir de re litteraria, potissimum ecclesiastica bene meritus, qui illam Athanasio asserere pro virili conatus est (8). Utque argumento occurrat desumpto ex memoratis num. 15 Nestorio ac Eutyche, ait eorum nomina a librario quodam post Nestorii et Eutyichis ætatem inserta fuisse adjectaque Simonis, Marcionis, Sabellii et Arii nominibus : quod ita gestum fuisse ideo pugnat, quod memoratis ibidem prædictis hæreticis, eorum mox errores recensent, de Nestorii vero et Eutyichis hæresibus ne verbum quidem faciat. Verum fatemur, nobis plane non liquere, esse Nestorii et Eutyichis nomina hoc loco adjectitia : nam, præterquam quod exstant in duobus codicibus regiis, ad quorum fidem hæc homilia edita fuit; cum scriptor iste post allata sex hæresiarcharum nomina multas hæreses memoret, tacito hæreticorum nomine, v. g. Docitarum, Apollinaristarum aliorumque; sane innuere videtur, nequaquam sibi id consilii fuisse, ut præmissis nominibus Simonis, Marcionis, Sabellii, Arii, Nestorii, Eutyichis, eorundem omnium hæreses ordine postea memoraret, sed allatis quatuor priorum erroribus, reliquas deinceps hæreses ut sese memoriæ offerebant recensuisse. Quod utique prudentis lectoris iudicio permittatur. Ad hæc, alia exstant

¹ Galat. iv, 5. ² Joan. xiv, 10. ³ ibid. ⁴ Isa. ix, 6. ⁵ Psal. lxxi, 2. ⁶ Luc. i, 32.

(8) In Bibliotheca PP. tom. I, p. 496.

in hac homilia, quæ post Nestorii ætatem conscriptam illam arguant; ut est illud numero 4: Διὰ τὸ χρηματίζουσι τοῦτον θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν, καὶ διὰ μιᾶς ταύτης ἀμφο ταῦτα καὶ ὄντα καὶ γνωρίζομενον. Et quod sit una Deus atque homo, una ex utroque hypostasis, ac per unam illam (hypostasim) utrumque est ac dignoscitur. Quæ licet revera sit Athanasii sententia, at vix concesserim Athanasium his eam explicuisse verbis. Indicant item in posteriora Nestorio tempora, quæ numero 16 dicuntur, beatam scilicet Virginem ubique terrarum Θεοτόκον vocari. Quæ vox Athanasio licet ignota non fuerit, at non erat ejus ævo ubique terrarum evulgata. Stylum si spectes, ab Athanasiano alienissimum fateare necesse est; cum apud Athanasium, teste Photio, semper emineat, τὸ ἀπέριττον, ac vi magis quam copia verborum ille gaudeat. Scriptor autem iste aliquam licet elegantiam præferat speciem, ad φλυαρίαν usque verba sæpe multiplicat: quod neminem puto non adversurum. Tanta insuper vocum Athanasio minime familiarium sylvæ hic passim occurrit, ut vel hinc solum νοθεύας possit ferri judicium: ut sunt, νομοφροστῶλος Λουκᾶς, χοροστατοῦντος, ἐκφαντορία, χειραπλοῦντι, βρεφοφανής, νεκροφανῶς, θεοφύτευτος, ὀμμοστός. et alia bene multa, quorum omnium vim et significationem in Onomastico videsis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN OCCURSUM DOMINI DEI AC SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

1. Τὰ τῆς παρουσίας ἱερᾶς πανηγύρεως ἡ εὐαγγελικὴ σάλπιγξ περιηγείτω (9) · καὶ τοὺς τῷ ἁρθηνικῷ τῷδε νομῶνι ἐξ εὐαγγελίου διανοίας παραστάντας ἡμᾶς ὁ μυστικὸς νομοφροστῶλος Λουκᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν κατανήσιν τῷ λόγῳ χειραγωγείτω. Οὐδὲ γὰρ ὅσιον, αὐτοῦ χοροστατοῦντος τὰ κατ' αὐτὴν (10), ἕτερόν τινα λόγον ἐξωθεν παρεισάγεσθαι, μηδεμίαν μὲν εὐπρέπειαν, οὐκ ὀλίγον δὲ ταύτῃ τὸ ἀσχος περιποιούμενον. Ὡς γὰρ, ἡλίου καθαρώς ἐπιλάμποντος, ματαία τις ἡ τοῦ λύχνου φαῦσις καὶ ἀχρηστος · οὕτως ἐνθα Λουκᾶς, ἢ ἄλλος τις τῶν εὐαγγελιστῶν ἀπηχέσειε, πᾶς λόγος ἀργός, καὶ προσκορῆς, καὶ ἀνόνητος. Λεγέτω δὲ οὗτος τῆς ἐορτῆς τὰ γνωρίσματα, καὶ δεικνύτω ταύτην (11) μᾶλλον τοῖς φιλεόρτοις ἢ μὲν ἢ τοῖς φιλοπολέμοις τὰς παρατάξεις αἱ σάλπιγγες. Λέξει δὲ πάντως καὶ δείξει μάλα τρανώς, ἀκοὴν ἡμῶν ὑποτιθέντων εὐγνώμονα. Καὶ δὴ προσεκτέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον, ἵνα μὴ, κατήγορον τὸν συνήγορον καὶ κριτὴν τὸν πανηγυριστὴν παραφρόνως ἀπεργασάμενοι, μεταμελετώμεν (12) ἐπ' ἐσχάτων, πλὴν ἀνωφελῆ καὶ ἀνόνητα.

2. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ἂν ἐτίμοιο λόγος τῶν λεγομένων; Ποῖος νοῦς ἐν περινοίᾳ τοῦ θαύματος περιγένηται; Ποία ἀκοὴ τὸ μεγαλεῖον χωρήσει τοῦ διεγῆματος; Ὡ τῶν φοβερῶν ἀκουσμάτων! Ὁ προ-

⁷ Luc. II, 22.

(9) Reg. 2, περιηγείται.

(10) Ita Reg. 1. Combefis. omisit τὰ. Reg. 2, τὰ κατ' αὐτόν.

A 1. Præsentem sacram solemnitatem personet evangelica tuba. Mysticusque nuptiarum adornator Lucas, nos qui virginali huicce nuptiarum thalamo pura mente intersumus, verbis suis deducat ad intelligentiam honorum in eo existentium. Non decet enim, ad ea initiante Luca, alium extrinsecum admittere sermonem, unde ipsi decoris quidem nihil, nec modicum probi afferatur. Quemadmodum enim sole clarius lucente, vanus inutilisque lucernæ fulgor; ita ubi Lucas, aut quis alius evangelistarum personat, sermo quivis otiosus 356 est, molestus, inutilisque. Loquatur ergo ille ut nos ad festivitatis notitiam deducat. Eamque nobis festi anantibus, apertius quam tubæ belli cupidis instructas acies, ostendat. Plane loquatur, perspicue admodum ostendet, aurem modo benevole præbeamus. Curandum enim atque omni sollicitudine cavendum, ut ne patronum accusatorem, concionatoremque judicem stolidè efficientes, pœnitentia tandem licet inutili et infructuosa ducamur.

2. « Tulerunt » parentes puerum Jesum, « in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini ». Quis sermo ea quæ dicta sunt assequatur? Quæ mens rem ita mirabilem complectatur? Quis auditus tantam excipiet narrationem? O tremendam lectionem! Antiquior

(11) Ita Combefis. Duo mss. habent, ταύτη. Infra Reg. 2, pro πολέμοις, habet φιλοπολέμοις.

(12) Reg. 2, μεταμελητώμεν μὲν.

saeculis, novus : qui ante tempus fuit, in tempore : in circumscriptione, qui incircumscribitur est : aeternus ille, infans : quodque maximum est, Dei Filius, hominis Filius efficitur atque creditur. Quid novi, quid insolens illud? Quae isthaec tanta Verbi erga nos attemperatio? Tulerunt parentes puerum. Quid ais, sacrorum evangelistarum excellentissime et sapientissime! Quid profers, o caelestis expositionis enarrator et magister? Quid profers, o mystice cogitationum Spiritus descriptor? De Deo verba facis et localem memoras transitum? Vin' tu, natum ex Virgine, Filium Dei ad fines usque terrae declarare, ac carnales in medium afferre parentes? Num Dei parens in terra usquam habetur? An parentes Deus habet? An infans est? Num gestatur Deus a parentibus? Quis sermo ille? quod mysterium? Tulerunt parentes puerum : quibus manibus? quibus gestantes ulnis? Tremunt cherubim, vultum avertunt seraphim, horrent angeli, stupent archangeli, omnesque caelorum virtutes, metu faciem obtegunt; et tu mortales inducis materiales qui gessent, qui moveant, qui circumferant illum? Quod miraculum? Quae res? quod arcanum? Tulerunt parentes puerum : haec enim dixisti cum nativitatem nobis enarrares : ea quippe de causa angelos induxisti, natum simul et locum ejus pastoribus declarantes atque renuntiantes : caelestem quoque illam multitudinem, alta voce clamantem hisce verbis : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax⁶. » Puerperamque diligenter omnia observantem, ac cum virginitatis signaculis conferentem? Plane, inquit, ne tu miraculum modo, sed oeconomiam quoque respice : neque enim Deus, ex natura sua, nudus ut infans curatur, et maternis circumscribitur ulnis; sed mortalem assumpsit naturam, imo potius revera homo factus est, peccati licet expers. Quomodo, quave ratione? Nequeo dicere, ait, inenarrabile quippe et prorsus ineffabile illud est; non mihi modo, verum ipsi quoque puerperae; imo neque ipsi modo, humanam enim et ipsa naturam sortita est, tametsi gratia hominis conditionem superante, donata; sed etiam materiae experti naturae, quae est post primam prima. Quod si ipsa materiae experta natura, quae mysterio ministravit, mysterium ignoravit omnino, quid illud a me descendendum exposcis, homine, qui ne illud quidem quod pedibus occurrit, quandoque sciam? Quo modo factus est homo? dic ipse primum de teipso, quomodo factus sis homo, et tum de divina quoque incarnatione scrutaberis; imo ne tum quidem : neque enim si generatio tua nota sit, et divina statim erit : alioquin esset ipsa hominis, non Dei.

3. Nequaquam igitur, illud, « quomodo, » exqui-

⁶ Luc. II, 14.

(13) Reg. 2, κατάβασις.

(14) Ita Reg. 2. At Reg. 1, κατακαλύπτονται.

αιώνιος πρόσωπος · ὑπὸ χρόνον ὁ ἀχρονος · ἐν περιλήψει ὁ ἀπερίληπτος · ὁ ἀίδιος νήπιος · τὸ μέγιστον, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ γίνεται καὶ πιστεύεται. Τί τὸ ξένον, τί τὸ παφάδοξον; Τίς ἡ τοσαύτη τοῦ Λόγου περὶ ἡμᾶς συγκατάβασις (13); Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τί λέγεις, ὦ τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν ἐξοχώτατε καὶ σοφώτατε; Τί λέγεις, ὦ τῆς οὐρανίας ἐκφαντορίας ἐξηγητὰ καὶ διδάσκαλε; Τί λέγεις, ὦ μυστικῆ λογογράφου τῶν νοημάτων τοῦ Πνεύματος; Περὶ Θεοῦ διαλέγη, καὶ τοπικῆς μεταβάσεως μύμησαι; Υἱὸν Θεοῦ τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα βούλει διατρανώσαι τοῖς πέρασιν, καὶ σαρκικοῦς εἰς μέσον παράγεις γονεῖς; Καὶ ἐστὶν ὅλως Θεοῦ γονεὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡ ἔχει γονεῖς Θεός; Ἡ νηπιάζει Θεός; Ἡ βαστάζεται ὑπὸ γονέων Θεός; Τίς ὁ λόγος, τί τὸ μυστήριον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τίσιν ἄρα παλάμαις · ἀγκάλαις δὲ ποιαῖς τοῦτον βαστάζοντες; Τὰ χερουδίμ τρέμει, τὰ σεραφίμ ἀποστρέφεται, ἄγγελοι φρίττουσιν, ἀρχάγγελοι καταπλήττονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν φόβῳ τῆς ὄψεως κατακαλύπτουσι (14) · καὶ σὺ βροτοῦς εἰσάγεις ἐνύλους βαστάζοντας τοῦτον, καὶ κινούντας καὶ περιάγοντας. Τί τὸ θαῦμα; Τί τὸ πρᾶγμα; Τί τὸ ἀπόρρητον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον · ταῦτα γὰρ ἔλεγε, τὰ περὶ τὴν γέννησιν ἡμῖν ἱστορῶν · τοῦτου γὰρ χάριν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰσήγαγε τοῖς ποιμέσιν τὸν τόκον ἑμοῦ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ οὗτος ὑποδεικνύοντας καὶ διαγγέλλοντας · τὴν τε οὐρανίαν ἐκείνην πληθύν, μεγαλοφώνως βοῶσαν, καὶ λέγουσαν · « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη » καὶ τὴν τεκούσαν πάντα μετ' ἐπιμελείας διατηροῦσαν, καὶ ταῖς τῆς παρθενίας σφραγίσιν συμβάλλουσαν; Ναί, φησί, καὶ μὴ πρὸς τὸ θαῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἀπόβλεπε. Οὐ γὰρ Θεὸς οὕτως, ὡς ἔφω, γυμνὸς βρεφουργεῖται, καὶ μητρικαῖς ὠλέαις ἐμπεριγράφεται (15), ἀλλὰ τὴν βροτείαν φύσιν ὑπειλημμένος, μᾶλλον δὲ αὐτόχρομημα τῆς ἀμαρτίας χωρὶς κατὰ ἀλήθειαν γενόμενος ἀνθρώπος. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Οὐκ ἔχω λέγειν, φησὶν ἄρρητον γὰρ τοῦτο, καὶ παντελῶς ἀνερμήνευτον, οὐκ ἔμοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ τεκούσῃ · καὶ οὐ ταύτη μόνον, ἀνθρωπίνης γὰρ καὶ αὐτῇ φύσεως ἔλαχεν, εἰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων κατηξίωται (16) χάριτος, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ ἀόλυφ φύσει, καὶ πρώτῃ μετὰ τὴν πρώτῃν εἰ δὲ καὶ ἄλυφος φύσις, καὶ αὐτῇ ἡ τῷ μυστηρίῳ καθουουργήσασα παντελῶς ἠγνόησε τὸ μυστήριον, πῶς τοῦτο παρ' ἑμοῦ μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ἀνθρώπου μὴδ' αὐτὸ τὸ ἐν ποσὶν ἐστὶν ὅτε γινώσκοντος; Πῶς γέγονεν ἀνθρώπος; εἰπέ σὺ περὶ σεαυτοῦ πρώτον, πῶς γέγονας ἀνθρώπος, καὶ τότε διερευνησεῖς καὶ περὶ τῆς θείας σαρκώσεως · μᾶλλον δὲ μηδὲ τότε · οὐδὲ γὰρ ἐπειδήπερ ἡ σὴ γέννησις γινώριμος, ἤδη καὶ ἡ Θεοῦ · ἡ γὰρ ἀν ἦν κάκεινη ἀνθρώπου, καὶ οὐ Θεοῦ.

3. Οὐκ οὐκ ἐξεταστέον τὸ, « πῶς » ὅσῳ γὰρ σὺ τοῦ

(15) Sic Reg. 2; Reg. autem 1, περιγράφεται.

(16) Ita Reg. 2; Reg. 1, κατηξίωτο.

θεοῦ ταπεινότερος, τοσοῦτῃ καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἂν ἀπορρήτοτέρα, καὶ ἐστὶ μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν (17) « εἰς Ἱεροσόλυμα. » Τί ποτε ἄρα δράζοντες; Μήτιγε τὴν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλείαν παραληφόμενοι; ἢ ὄπλα χαλκεύουσιν, ἢ στρατὸν συγκινήσουσιν, ἢ ἄλλο τι τῶν χαμαιπετῶν καὶ προσκαίρων συνεπικερδήσουσιν τῷ παιδί; Οὐ, φησὶν· ἀλλὰ « παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τί φης, ἄνθρωπε; καὶ ἐστὶ τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ Θεός· ἢ τοῦ κυρίως (18) Κυρίου Κύριος ἕτερος; Ἔστι, φησὶ, καὶ μὴ δέισις· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν τοῦτο, κατὰ χάριν δὲ καὶ οικονομίαν τὴν ἀνωτάτω. Ὡσπερ γὰρ τῶν οὐ κυρίως υἱῶν Πατὴρ ὁ Θεὸς λέγεται· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἶπα, Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » οὕτω καὶ τοῦ κυρίως Υἱοῦ κατὰ φύσιν (ὁμοούσιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ), κατὰ χάριν δὲ καὶ οικονομίαν Θεὸς λέγεται· « Ἀναβαίνω γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ὅτου χάριν « οὐδὲ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς καλεῖν ἐπαισχύνεται. » Ἀπαγγεῶ γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » « Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Ὡ τῆς οικονομίας! ὦ τῆς ἀνεξιχνιάστου περὶ ἡμᾶς τοῦ Λόγου οικονομίας καὶ ἀγαθότητος! Ὁ νομοθέτης ὑπὸ τὸν νόμον· ὁ τῶν Μωσαϊκῶν προσταγμάτων δοτὴρ τοῖς προσταττομένοις ὑποκύπτειν οὐκ ἀπαναίνεται. Ὁ τῆς τοῦ νόμου κατάρας ἐλευθερώσας τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄνθρωπος τῷ νόμῳ δουλεύειν οὐκ ἀναβάλλεται.

4. « Καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ὁ γράψας, τίς; Ὁ Κύριος. Οὐχ εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν οὗτος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος; Ναί, φησὶν· ἀλλὰ τῆς οικονομίας τοῦτο, καὶ τοῦ μὴ νομισθῆναι τοῖς χριστομάχοις ἀντίθεος. « Μὴ νομίσητε γὰρ, φησὶν, ὅτι ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἤλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Καὶ τί ξένον εἰ ὁ γέννησιν καὶ φάτην καὶ σπάργανα, καὶ περιτομὴν καταδεξάμενος ὀκταήμερον, καὶ παραστῆναι ἐναντι Κυρίου κατὰ τὸν νόμον ἀνεῖσιν εἰς Ἱεροσόλυμα· ὅς γε τοσοῦτον οὐκ ἐπικαλύπτεται τούτοις, ὅτι καὶ τῷ Στεφάνῳ λιθλευστοῦ μένῃ πρὸς Ἰουδαίῳ ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Πατρὸς ἐμπανίζει ἐαυτὸν, καίτοι μονίμην ἔχων τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦτου καθέδραν καὶ ἀδιάπτωτον. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν ἄνω καὶ θεϊκῶς, τοῦτο δὲ κάτω καὶ οικονομικῶς διὰ τὴν πρόσληψιν, καὶ διὰ τὸ χρηματίζειν τοῦτον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν· καὶ διὰ μίαν ταύτης ἀμφὸς ταῦτα, καὶ ὄντα καὶ γνωριζόμενον· ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῶν φύσεων καὶ τῶν οἰκειῶν ταύταις ἰδιωμάτων ῥάστην ἡμῖν καὶ συντομωτάτην τὴν σωτηρίαν περιποιήσεται.

5. « Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν ἄγιον τῷ

rendum est : quanto enim tu Deo inferior, tanto occultior Dei generatio est quam tua. « Tulerunt » parentes puerum Jesum « in Jerusalem. » Quid facturi? 357 Num ut Israelis regnum occuparent? an ut arma fabricarent? aut exercitum cogerent? an ut quidpiam aliud ex infimis et temporaneis lucrari puero compararent? Minime, inquit; sed, « ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. » Quid ais, o homo? estne ejus qui vere Deus est, Deus; aut ejus qui proprie Dominus est, Dominus aliter? Est plane, nec ideo metuas : non est quippe per naturam illud, sed per gratiam et supernam œconomiam. Quemadmodum enim eorum qui non sunt proprie filii Pater dicitur Deus : Nam « Ego, ait, dixi : Dii estis, et filii B Excelsi omnes »; » ita quoque illius qui secundum naturam Filius est (consubstantialis enim est Patri Filii), per gratiam autem et œconomiam, Deus dicitur : « Ascendo enim, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum ¹⁰. » Quapropter « non confunditur Filius nos vocare fratres, ait enim : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. » — « Sicut scriptum est in lege Domini ¹¹. » O œconomiam! o imperscrutabilem Verbi erga nos clementiam ac bonitatem! Legislator sub lege : Mosaicorum latior præceptorum, non recusat ipsis subjacere præceptis. Qui a legis maledicto hominem liberavit, non cunctatur ipsi legi ut homo servire.

4. « Sicut scriptum est in lege Domini. » Quisnam est qui scripsit? quis, inquam, est? Dominus. Nonne unus atque is ipse est, qui cum Patre et Spiritu glorificatur? Etiam, inquit; sed illud œconomix est, et ne Christus inimicis suis esse videatur ἀντίθεος, id est, Deo adversarius. « Nolite enim putare, inquit, quia venerim solvere legem aut prophetas : non veni solvere, sed adimplere ¹². » Quid porro mirum, si is qui natiuitatem, præsepe, pannos, circumcisionem post dies octo admisit, is ipse sisti Domino secundum legem voluerit in Jerusalem : qui tantum abest ut ipsis latere velit, ut Stephano a Judæis lapidato, stans a dextris Patris sui apparuerit; quanquam stabilem perpetuamque a dextris ejus habet sedem : « Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo, sede a dextris meis : donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ¹³. » Sed illud quidem, superne, et utpote Deus; hoc autem inferne et per œconomiam assumptæ naturæ, et quod sit una Deus atque homo : et una ex utroque hypostasis : ac per unam illam (hypostasin) utrumque esse dignoscitur; ut naturarum communione, atque proprietatum iis competentium, facillimam nobis ac brevissimo compendio salutem conciliaret.

5. « Quia omne masculinum adaperiens vulvam,

* Psal. LXXII, 5. ¹⁰ Joan. XX, 17. ¹¹ Hebr. II, 11, 12. ¹² Matth. V, 17. ¹³ Psal. CIX, 1.

(17) Ita Reg. 2. Ἰησοῦν δεest in Reg. 1. Mox Reg. 2, Μήτιγε. Reg. 1 et Combef., Μήτοιγε.

(18) Κύριος δεest in Reg. 2.

sanctum Domino vocabitur ¹⁶. » Quid ergo, an sanctus omnis primogenitus? Restat igitur, ut Ismael, Esau, et ante illos Cain, multique alii Deo invisī ac maledicti homines, quod primi vulvam aperuerint, sancti Domino vocentur. Ecqua de causa de Ismaele dicitur: « Ejice ancillam et filium ejus ¹⁷? » Cur de Esau: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ¹⁸? » Quæ causa fuit, si sanctus Cain Domino erat, quod pro cæde fratris, septies ultio ab eo reposceretur? Si omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; quid plus habet Christus, quam Ruben? Quid amplius illi quam Ammoni? Nam et ipsi quoque primo partu editi, vulvam videntur aperuisse. Sed cave ne ferventius circa Scripturas insilias, ac longius a meta excurras. Non enim, inquit, ita dixi: Omne primogenitum sanctum Domino vocabitur: alioquin ad brutam usque naturam sanctitas permearet: sed: « Omne masculinum aperiens vulvam: » Quando scilicet absque concubitu partus evenerit: cum non ex sanguinibus, neque ex **358** voluntate viri ¹⁷; sed ex Spiritu sancto fetus susceptio fuerit: cum nemine foris pulsante, infans ipse intus aperuerit: cum virginitatis signaculis atque septis, infractis intus conservatis, foras fetus exsilierit: sic utique: « Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur. » Nam illic quidem non infantes vulvas adaperuere, sed viri cum muliere congressus. Nam, « cognovit, inquit, Adam Evam uxorem suam, quæ concepit et peperit Cain ¹⁸. » Hic autem non item, sed ipse fetus, vulvæ fores aperuit, nullo egens exterius carnali concubitu. Etenim, « Antequam, inquit, convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ¹⁹. » Licet quoque brevius vocem excipere atque interpretari, subintelligendo extrinsecus « Virginis » vocem, ut sic consequenter intelligatur: « Omne masculinum adaperiens vulvam virginem, sanctum Domino vocabitur. » Quod in Christo solum accidit, cum nemini alii id commune fuerit. Ipse namque solus Virginem vulvam in carne nascendo aperuit: eamque item Virginem, ut ante partum erat, conservavit.

6. « Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini: par turturum, aut duos pullos columbarum ²⁰. » Quid vero? Etiamne hostias secundum legem obtulit? Ecqua ergo ratione Paulus ait: « Talis decebat ut nobis esset pontifex qui non haberet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo ²¹, » hoc est, per

Κυρίῳ κληθήσεται. » Τί οὖν, πᾶς πρωτότοκος ἅγιος; (19) Ὅρα σοι λοιπὸν, καὶ Ἰσμαήλ, καὶ Ἡσαῦ, καὶ πρὸ τούτων τὸν Κάϊν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν θεοστυγῶν τε καὶ κατηραμένων ἀνδρῶν, τῷ πρώτους (20) αὐτοὺς διανοῖξαι μήτραν, ἁγίους τῷ Κυρίῳ καλεῖν. Καὶ τίνας χάριν λέγεται περὶ Ἰσμαήλ, ὅτι « Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς: » περὶ δὲ Ἡσαῦ, ὅτι: « Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα; » Τίνας δὲ χάριν, εἰ ἅγιος ἦν τῷ Κυρίῳ ὁ Κάϊν, ἐπὶ τῷ τούτου φόνῳ ἐπτά ἐκδικούμενα παρελύετο; Εἰ πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, τί πλέον ἔχει Χριστὸς τοῦ Ῥουβίμ; Τί δὲ τὸ περισσὸν τούτου πρὸς τὸν Ἀμνών (21); καὶ γὰρ καὶ οὗτοι δόξαιεν ἂν, τῷ πρώτους ἀποτεχθῆναι, μήτραν πᾶς διανοῖξαι. Ἄλλ' ὅρα, μὴ θερμῶς ἄπτε περὶ τὰ Γράμματα, καὶ μὴ πόρρω τῆς νύσσης ἀπότρεχε. Οὐ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἶπον, ὅτι Πᾶν πρωτότοκον ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται: ἢ γὰρ ἂν οὕτω καὶ πρὸς τὴν ἄλογον φύσιν ἡ ἀγίότης διέθειναι: ἀλλ' ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν: τουτέστιν, Ὅταν ἀπειρογάμῳ ὁ τόκος προδῆ: ὅταν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἢ τοῦ τικτομένου γένηται σύλληψις: ὅταν, μηδενὸς ἐξωθεν κρούσαντος, αὐτὸ τὸ βρέφος ἔσωθεν διανοῖξῃ: ὅταν, τῆς παρθένιας σφραγίδων καὶ κλειθρῶν ἀσαλευτῶν φυλαττομένων ἐνδοθεν, ἐξω τὸ τικόμενον ἐκπηδήσῃ: οὕτω « Πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ βρέφη τὰς μήτρας διήνοιξεν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα συνέλευσις: « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, Ἀδάμ ἔβαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβούσα ἔτεκε τὸν Κάϊν. » Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεχθὲν τὰς τῆς μήτρας διήνοιξε πύλας, μηδὲ μίαν προσδεθῆν σαρκικῆς συμφωνίας ἀπὸ τῶν ἐξωθεν. « Πρὶν ἢ γὰρ, φησὶ, συνελθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Δύνασαι δὲ καὶ (22) συνεκδοχικώτερον τὴν φωνὴν ἐκλαθεῖν τῆς Παρθένου, ἐξωθεν συνακουομένης, ἢ ἢ τὸ ἐξῆς οὕτως: « Πᾶν ἄρσεν διανοίγον μήτραν παρθένον, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ὅπερ τῶν (23) ἐπὶ Χριστοῦ πέπρακται, μηδενὸς ἄλλου τῶν πάντων κεκοινωνήτος τῷ χρήματι. Μόνος γὰρ οὗτος παρθένον μήτραν σαρκὶ τεχθεὶς ἐξανέψχε: καὶ πάλιν ταύτην παρθένον, ὡς πρὸ τοῦ τόκου, τετήρηκεν.

6. « Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου: ζευγὸς τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν. » Τί δέ; Καὶ θυσίας κατὰ τὸν νόμον ἀνήνεγκε; Καὶ πῶς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι: « Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὡσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ ἑαυτὸν ἀνεύνακας, » τουτέστι διὰ τοῦ σταυροῦ θυσιάσας; Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς

¹⁶ Exod. xiii, 2; Luc. ii, 23. ¹⁷ Genes. xxi, 10. ¹⁸ Malach. i, 2. ¹⁹ Joan. i, 13. ²⁰ Genes. iv, 1. ²¹ Matth. i, 18. ²² Luc. ii, 24. ²³ Hebr. vii, 26, 27.

(19) Explicatio isthæc habetur apud Amphilo-chium, Homilia de occursu, pag. 25; itaque similis huic est, ut videatur scriptor iste ab Amphilo-chio eam mutuatus.

(20) Ita Reg. 2. At Reg. 1, πρώτως.

(21) Reg. 2, Ἀμμών.

(22) Reg. 2, δύνασαι γὰρ συνεχ.

(23) Reg. 2, μόνος.

θυσιάστων ἀνέρχεται, πρῶτον μὲν εὐρεθήσεται κυρῶν τε καὶ συνιστῶν ταῦτα ἄπερ αὐτὸς οὗτος, πρὸς τὸ κρεῖττον ἀμείψαι παρεγένετο· ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἔσται τῶν πολλῶν εἰς, δουλεύων τῇ τοῦ νόμου κατάρξῃ. Καὶ τίνος χάριν ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασαν ἐκ τῆς κατάρξας τοῦ νόμου; » Ἡ οὐχ ὑπὲρ τοῦ βρέφους ταῦτα; Οὐδ', φήσειεν ἂν, καὶ μάλα γενναίως ὁ εὐαγγελιστής, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τῷ βρέφους τεκούσης Μητρὸς. Καὶ τοῦτο ἐῆλον (24) ἐκ τῶν ἀνωθεν εἰρημέων· « Ὅτε γάρ, φησὶν, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαραισμοῦ αὐτῆς, ἀνήγαγον τὸ παιδίον εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου· » τοῦτο περὶ τοῦ βρέφους· « καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεύγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν· » τοῦτο περὶ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ταύτης μνηστήρος (25). Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ βρέφους ταῦτα, ξένον οὐδέν. Ὁ γὰρ περιτηθῆναι κατὰ τὸν νόμον μὴ ἀπαξιώσας, πῶς ἂν τὰς κατὰ νόμον θυσίας ἀπέλειπτο; ὧ γὰρ τοσοῦτον ἀπῆν τὸ ἀναβάλλεσθαι ταῦτα καὶ ὑπεριθεσθαι, ὅτι καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθῆναι οὐ παρητήσατο· καίτοι τοῦ βαπτιστοῦ χρεῖαν ἔχοντος ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Ἄλλ' ὁμως τοσοῦτον ἡμῖν συγκατέθη, καὶ οὕτως ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνηται, ὡς μὴ τὰ κατὰ νόμον μόνον, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον καταδέξασθαι, ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἡμᾶς ἀνεγκύσει, κάτω κειμένους ἐν τῇ τῆς παραβάσεως πτώματι.

7. « Καὶ ἰδοὺ ἦν, φησὶν, ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ὄνομα Συμεὼν· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ. » Τίς ἂν ἀξιώτερον ἔβαινον τῶν βραχυτάτων τούτων βημάτων τῷ ἀνδρὶ προσκομίσειε; « Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος· » ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ νοούμενον· ἄνθρωπος τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀξίαν πολλῶ τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ὑπερκειμένος (26)· τὴν φύσιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἀγγέλως. Ἄνθρωπος αἰσθητὸν μὲν ἐνδιαιτῆμα τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ κεκτημένος· νοητὸν δὲ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τὴν μητρόπολιν, « ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός· » ἄνθρωπος ἀνθρώποις μὲν τῇ σαρκὶ συναναστρεφόμενος, ἀγγέλοις δὲ τῷ πνεύματι συμπολιτευόμενος· μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων ὁ Συμεὼν ὑπέρτερος· ἔπερ τὸν ἐκεῖνοις ἀθέατον, οὗτος ἰδεῖν κατηξίωται· καὶ οὐκ ἰδεῖν μόνον, ἀλλ' ὁ τούτου μεῖζον ἦν καὶ παραδοξότερον, καὶ ἐναγκαλίσασθαι. « Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος· » ἀπεδίδου γὰρ ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν· τῷ μὲν λόγῳ τὸ τὰ θεῖα καὶ ἐνοεῖν καὶ λογίζεσθαι· τὸ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν (27) τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὴ ἐπανιστᾶν τὴν κτίσιν τῷ Κτίστῃ, κατὰ τοὺς ἀφρονάς· τὸ μηδὲν ἔξω τῆς θείας εἶναι προνοίας ὑπολαμβάνειν· τὸ διὰ τῶν (28) κτισμάτων ἀναλόγως τὸν Γενεσιουργὸν ἐνοεῖν· τῷ δὲ θυμῷ τὴν κατὰ τοῦ ὄψεως αὐστηρίαν, τὸ κατὰ τῆς

A cruce[m] sese immolando? Quod si immolaturus ipse ascendat, primum quidem comperitur ea firmare, iis auctoritatem præbere, quæ ipse in melius commutaturus accessit. Deinde, ipse quoque unus erit ex multis qui legis maledicto serviebant. Ecqua ergo ratione Paulus ait : « Christus nos redemit ex maledicto legis »? » Annon pro puero hæc dicta sunt? Non, dicit ingenue evangelista, sed pro matre pueri genitrice. Quod ex supra dictis palam est. Nam, « postquam impleti sunt, inquit, dies purgationis ejus, tulerunt puerum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini : » hoc de puero : « et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum : » hoc de Virgine ac ejus sponso. Quod si de infante quoque dicantur, nihil absurdum. Qui enim non dedignatus est secundum legem circumcidi, quomodo legis hostias recusasset? Qui tantum abest ut ea differret aut intermitteret, ut ne Joannis quidem baptismo baptizari abnuerit; etiamsi ipse Baptista opus haberet ab eo baptizari. Ita nihilominus se nobis attemperavit, atque tanta erga nos clementia permotus est; ut non solum legalia, sed cruce[m] atque mortem sustineret, quo nos inferne in transgressionis ruina jacentes, ad se pertraheret.

7. « Et ecce, inquit, homo erat in Jerusalem, cui nomen Symeon : et homo iste justus, et timoratus exspectans consolationem Israel ». » Quis viro digniorem laudem quam pauca istiusmodi verba complectuntur afferre possit? « Ecce homo erat; » homo videbatur et supra hominem esse intelligebatur. Homo substantia; sed dignitate magno homines intervallo superabat : natura homo, sed virtute angelus. Homo cui quidem sensibile habitaculum erat inferior illa Jerusalem; spirituale vero, superna Jerusalem, Metropolis illa, « cujus artifex conditorque Deus ». » Homo, qui carne cum hominibus una versabatur, spiritu autem cum angelis degebat, imo ipsis angelis superior Symeon : siquidem eum qui **359** inspectabilis ipsis est, videre meruit; nec modo videre, sed quod præstantius ac mirabilius est, et ulnis suscipere. « Et homo ille justus, » cuique enim pro jure et conditione tribuebat. Rationi quidem, ut divina cogitaret ac meditaretur : ut sensum omnem captivaret in obsequium Christi : ut ne, insipientium more, creatura insurgeret in Creatorem : ut ne quid extra divinam esse providentiam existinaret : ut ex proportionem quadam per creata, Creatorem intelligeret. Iræ autem, austeritatem in serpentem, severitatem in

²² Galat. III, 13. ²³ Luc. II, 25. ²⁴ Hebr. XI, 10. ²⁵ II Cor. X, 5. ²⁶ Rom. I, 20.

(24) Reg. 2, δηλοῖ.

(25) Sic Reg. 2, probe. At Reg. 1, μνήστορος.

(26) Reg. 2, ὑπερκεκείμενος. Infra, ἄνθρωποι ante αἰσθητὸν in so'lo Reg. 2 exstat.

(27) Ita Reg. 2 et G. Scripturæ textus. R. 1, ὑποταγῆν.

(28) Reg. 2, τὸ ἐκ τῶν.

peccatum : inclementem atque durum erga impios A
 minimum. Ea Helias adversus Achabi centenarios ²⁷,
 Phinees contra Madianiticum scelus ²⁸ : Petrus et
 Paulus ; prior quidem contra Ananiam et Sapphi-
 ram ²⁹ ; posterior vero contra Elymam ³⁰ et
 Alexandrum ³¹ et alios multos, justissime usus est.
 Cupiditati autem, ut in lege Domini perpetuo med-
 itaretur, desiderabiles existimaret justificationes
 Domini super aurum et lapidem pretiosum mul-
 tum, et dulciores super mel et favum ³² : ut diceret
 cum Davide : « Quam dilecta tabernacula tua, Do-
 mine virtutum : concupiscit et deficit anima mea
 in atria Domini ³³. » Ita justus erat Symeon nullo
 virtutis genere destitutus : siquidem justitiam reli-
 quas omnes existimamus complecti virtutes, quæ
 genericas istas subsequuntur. « Timoratus » porro, B
 qua ratione ? quod vereretur faciem Domini et
 mandata ejus : legerat quippe illud nec sine magna
 attentione : « Super quem respiciam, nisi super
 mitem, et quietum, et trementem sermones
 meos ³⁴ ? »

8. « Expectans consolationem Israel. » Quam
 consolationem ? Eam scilicet quam Abraham in
 angeli specie videns, religiose, ut Deo conveniebat,
 adoravit ³⁵. Quam consolationem ? De qua præfa-
 tus est Jacob : « Non deficiet, aïens, princeps ex
 Juda, neque dux ex femoribus ejus, donec veniat
 cui repositum est, et ipse expectatio gentium ³⁶. »
 Quam consolationem, inquam ? Eam ipsam de qua
 Balaam, licet extra ecclesiasticam aulam staret, C
 prophetavit his verbis : « Orietur stella ex Jacob,
 et surget homo ex Israel ³⁷. » Eam ipsam de qua
 Moyses ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus
 Deus noster ex fratribus vestris sicut me ³⁸. »
 Hanc consolationem expectabat Symeon, accepto
 Spiritus sancti oraculo. Quid igitur ? Nunquid eam
 semper expectans, spe sua excidit, aut expecta-
 tione frustratus est ? Nequaquam, minime gentium ;
 sed et vidit et vñis excepit. O virtutem viri ! o
 præclaram pietatem puritatemque ! « In quæ, » juxta
 B. Paulum [I. Petrum], « desiderant angeli prospicere ³⁹ ; »
 in ea ipsa Symeon, non prospicere modo,
 sed pure ingredi, ea contrectare iisque pure ini-
 tiari valuit !

9. « Et venit in Spiritu in templum ⁴⁰. » O mi-
 raculum ! Ne suis quidem pedibus ad sacramenti
 ministerium usus est. Currus ipsi est Spiritus
 sanctus qui eum quasi alatum, vel quasi alium
 aeris cursorem Ambacum, in templum inducit, ac
 sistit sacrario ⁴¹. His plane verbis compellans vi-
 rum : Accede, dilecte senex, quo redditorum tibi

ἀμαρτίας ἀπότομον· τὸ κατὰ τῶν ἀσεβούντων ἀσυμ-
 παθὲς καὶ ἀνήμερον. Ὁ Ἡλίας μὲν κατὰ τῶν Ἀχαῶθ
 πεντηχοντάρχων· Φινεὲς δὲ κατὰ τοῦ Μαδιανιτικοῦ
 μύσου· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ὁ μὲν κατὰ Ἀνανίου
 καὶ Σαπφείρας, ὁ δὲ κατὰ Ἐλύμα καὶ Ἀλεξάνδρου,
 καὶ πολλῶν ἄλλων δικαιοῦτατα ἀπεχρήσατο. Τῇ δὲ ἐπι-
 θυμίᾳ τὸ μελετᾶν ἐν νόμῳ Κυρίου διαπαντός· τὸ ἐπι-
 θυμητὰ ἡγεῖσθαι τὰ δικαιοῦματα Κυρίου ὑπὲρ χρυσοῦν
 καὶ λίθον τίμιον πολὺν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ
 κηρίον· τὸ λέγειν μετὰ Δαυὶδ· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ
 σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποθεῖ καὶ
 ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Ὁυ-
 τως ἦν δίκαιος ὁ Συμεὼν, μηδενὸς εἶδους τῆς ἀρετῆς
 ὑστερούμενος· εἴπερ ἐμπειρικτικὴν ἴσμεν τὴν δι-
 καιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν, ὅσαι ταῖς
 γενικαῖς ταύταις ὑποβεβήκασιν. « Εὐλαθὲς » δὲ πῶς ;
 εὐλαθοῦμενος ἀπὸ προσώπου Κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ
 προσταγμάτων· ἀνεγνώκει γὰρ καὶ λαλᾷ ἐπεσκεμμέ-
 νως τὸ, « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἄλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον
 καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους ; »

8. « Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ. »
 Ποίαν παράκλησιν ; Ἦν Ἀβραάμ ἐν ἀγγέλου ἑωρα-
 κῶς σχήματι, θεοπρεπῶς προσεκύνησε. Ποίαν παρά-
 κλησιν ; Περὶ ἧς Ἰακώβ προηγόρευσεν· « Οὐκ ἐκλεί-
 ψει ἀρχων, εἰπὼν (29), ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ
 τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ
 αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ἀλλὰ ποίαν παράκλησιν ;
 Αὐτὴν ἐκείνην περὶ ἧς Βαλαάμ, εἰ καὶ τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς αὐλῆς ἐξῆθεν ἐστηκώς, προεφῆτευσεν·
 « Ἀνατελεῖ, λέγων, ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀνα-
 στήσεται ἀνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ. » Αὐτὴν ἐκείνην περὶ
 ἧς Μωϋσῆς φησιν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει
 Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν. ὡς ἐμέ. »
 Ταύτην τὴν παράκλησιν, διὰ Πνεύματος ἁγίου χρη-
 ματισθεὶς Συμεὼν, προσεδέχετο. Τί οὖν ; μήτι γε
 ἄρα ταύτην ἀεὶ προσδεχόμενος ἐψεύσθη πως τῶν
 ἐλπίδων, ἢ τῆς προσδοκίας διήμαρτεν, Οὐμενον,
 οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ εἶδε καὶ ἐνηγκαλίσσατο. Ὡς τῆς
 τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς ! ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης εὐλαθείας
 καὶ καθαρότητος ! « Εἰς ἃ, » κατὰ τὸν μακάριον
 Παῦλον [I. Πέτρον], « ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, »
 εἰς ταῦτα Συμεὼν οὐ παρακύψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ
 καθαρῶς ἐμβατεῦσαι, καὶ ψηλαφῆσαι ταῦτα, καὶ
 D ἀκραιφινῶς μνηθῆναι δεδύνηται.

9. « Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερὸν. » Ὡς
 τοῦ θαύματος ! Οὐδὲ ποσὶν οἰκειῶς πρὸς τὴν τοῦ μυ-
 στηρίου διακονίαν κέχρηται (30)· ἄρμα δὲ τούτῳ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον γίνεται καὶ οἶον ὑπόπτερον τινα,
 καὶ αἰθεροδρόμον Ἀμβακούμ ἄλλον, πρὸς τὸν ναὸν
 εἰσάγει, καὶ τῷ ἱερῷ παριστᾷ· πάντως που τοιαῦτα
 πρὸς αὐτὸν λέγον καὶ προσφθεγγόμενον (31)· Δεῦρο,

²⁷ IV Reg. 1, 14. ²⁸ Num. xxv, 9. ²⁹ Act. v, 4. ³⁰ Act. xiii, 8. ³¹ I Tim. 1, 20. ³² Psal. xviii, 11. ³³ Psal. lxxxiii, 2. ³⁴ Isa. lxvi, 2. ³⁵ Genes. xviii, 2. ³⁶ Genes. xlii, 10. ³⁷ Num. xxiv, 17. ³⁸ Deut. xviii, 15. ³⁹ I Petr. 1, 12. ⁴⁰ Luc. 11, 26. ⁴¹ Dan. xiv, 35.

(29) Ita Reg. 2. At in Reg. 1, εἰπὼν δεῦς
 (30) Reg. 2, ἀποκέρχρηται.

(31) Ita Reg. 2, optime. At Reg. 1, λέγων καὶ
 προσφθεγγόμενος.

ἦθι, γέρον φιλε, ἵνα τῶν πάλαι σοι κεχροματισμένων Ἀ
 Ὁαυμάτων τὰς ἐκβάσεις ἐναργῶς κατόψῃ, καὶ γνῶς
 οἶων πραγμάτων μύστης ἐταμειούτης, οἷας εὐκλείας
 παρὰ τοὺς ἄλλους τετύχηκας. Δεῦρο, τὰς ἐκβάσεις
 τῆς καλῆς (32) ἀρετῆς ἀναλάμβανε· καὶ ἂ πρότερον
 ὁ θεόπτης αἰσθητῶς μὲν τῇ πέτρῃ τῇ ἐν Σινᾷ, νοητῶς
 δὲ τῇ περὶ τὸν θεὸν ἀρραγεὶ σκεπασθεὶς πίστει μόλις
 ὡς διὰ τινος ὀπίης, τῆς ἀμυδρᾶς, οἶμαι, θεωρίας καὶ
 γνώσεως, ἐν ὀπισθίῳ εἶδει τεθέσται· ταῦτα σὺ νῦν
 ἐναργῶς καταμάθανε, καὶ μετάθαιε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ
 θανάτου τοῦ ἐν τῷ σώματι πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ἐν
 πνεύματι· καὶ τὸν ἐν γράμματι νόμον, ᾧ καλῶς ἄγαν
 καὶ θεοφιλῶς ἐλειτουρήσας, μετάθες πρὸς τὸν ἐν
 χάριτι. Κέκμηκας γὰρ ἱκανῶς ἤδη τοῖς τύποις καὶ
 ταῖς σκιαῖς· νεάσαι σε δεῖ τῇ ἀληθείᾳ λοιπὸν, ἵνα τὰ
 τέλη τῶν νομικῶν παρατηρημάτων (33) ἀρχῇ σοι πρὸς
 τὰ τῆς χάριτος χρηματιστῆ διδάγματα.

10. Ταῦτα κατὰ τὸ νοητὸν οὐς ὁ θεὸς οὗτος πρε-
 σβύτης ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος, χαρᾶς ὅλως καὶ
 εὐφροσύνης πεπλήρωται· καὶ οἶον ἐνθους ὑπὸ τοῦ
 θάμβους γενόμενος, οὕτωςί πως τῷ διαλεγόμενῳ
 προσαντημείβετο· Καὶ ἦλθεν ἐκείνα, Παράκλητε,
 ἄπερ ἐγὼ θεάσασθαι κεχρημάτισμαι; ὅλως ἦλθεν
 ἐκείνα, ἄπερ ἰδεῖν ἐγὼ παρὰ σοῦ προσπηγγεῖμαι;
 Ἄδς τοιγαροῦν τῷ γῆρα χεῖρα, Παράκλητε, δός.
 Ὑπόθες μοι τὴν παρὰ σοῦ χάριν, ὑπόθες. Τὸ γὰρ
 σῶμά μοι κέκμηκεν ἤδη, καὶ βαδίζειν (34) ἐξατονεῖ.
 Βάστασον αὐτὸς, ὡ φύσις παντουργῆ καὶ ἀνάματε,
 βάστασον με τὸν ἀσθενῆ, τὸν γέροντα, καὶ πρὸς
 ἐκείνα τὸ τάχος ἀπάγαγε. Ἐὰν γὰρ θελήσω ποσὶν
 οἰκειοῖς πρὸς βάδισιν χρῆσασθαι, χρονίζω πάντως
 ἐν τῇ ὁδῷ, κἀκείνα παρερχεται, καὶ οὐ θεωρῶ αὐτά.
 Καὶ οἱ μοι τῶν σκυθρωπῶν, εἰ ξένος τοῦτων γενήσο-
 μαι, ὧν τὰς ἐμφάσεις (35) πόρρωθεν ἔλαθον! Ὁδῶ
 ταῦτα κατὰ νοῦν ὁ πρεσβύτης ἀνετυπώσατο, καὶ ταῖς
 τοῦ νεῦ πύλαις θῆττον ἢ λόγος παρίσταται. « Ἦλθε
 γὰρ ἐν τῷ Πνεύματι, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ. » Τοιαύτη
 γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις, ἔργον τὴν βούλησιν
 πράγματα.

11. « Καὶ ἐν τῷ εἰσάγειν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον
 Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου
 περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας
 αὐτοῦ. » Εἶδες ἀπάντησιν ξένην καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων;
 Εἶδες ἀπάντησιν, οὐκ ἐκ συντυχίας τινος, ἢ συνθήματος
 γενομένην, ἀλλ' ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος;
 Καὶ, ὡ τοῦ θαύματος! οὐδὲ μικρὸν τι θάτερος προέλαθε
 θάτερον, ἀλλ' ὁμοῦ Χριστὸς τε καὶ Συμεὼν, ὁ μὲν ταῖς
 μητρικαῖς ὠλέαις, ὁ δὲ τῷ Πνεύματι βασταζόμενος,
 τῇ τοῦ ἱεροῦ φλιᾶ περιεστήκεισαν. Ὁ μὲν οὖν, τῆς
 πρὸς γῆν ἀνανεούσας συγκύψεως· κάτω γὰρ ἦν τέως
 συννεύων τῷ γῆρῳ καμπτόμενος· βραχὺ τι τῷ πόδε,
 τὴν βακτηρίαν ῥίψας, ἐπιστηρίζεται, καὶ τὰς χεῖρας
 ἐκτείνας, τῶν μητρικῶν ἀγκάλων λαβεῖν ἐπειρᾶτο
 τὸν θεάνθρωπον νήπιον· ἡ δὲ μικρὸν μὲν ἐπέσχεν·

⁴² Exod. xxxiii, 21. ⁴³ Luc. ii, 27.

(32) Καλῆς δεῖσιν in Reg. 2.

(33) Reg. 2, τῶν νοητῶν παρ.

olim oraculorum eventum liquido conspicias, no-
 verisque quantis rebus initiandus reservatus sis,
 quantam præ aliis gloriam sis consecutus. Veni,
 præclaræ virtutis tuæ eventum percipe. Ac quæ
 olim ille Dei inspector, sensibiliter quidem petra
 montis Sinai, spiritualiter autem infracta sua erga
 Deum fide oblectus, vix quasi per foramen ob-
 scuræ, opinor, speculationis atque cognitionis po-
 steriorum specie vidit ⁴²; ea tu modo perspicue
 ediscas, atque demum transeas a corporali morte
 ad vitam spiritualem: ac legem quæ in littera
 sita est, cui probe admodum ac religioso erga
 Deum affectu ministrasti, commuta in eam quæ
 360 est in gratia. Multum namque in figuris at-
 que umbris laborasti. Jam te oportet in veritate ju-
 nior effici, ut legalium observationum fines, ini-
 tium tibi sint ad gratiæ documenta.

10. His intelligibili aure a Spiritu auditis, divi-
 nus senex gaudio plane atque lætitia repletus est,
 ac stupore quasi attonitus, afflatusque Numine,
 hæc fere compellanti reposuit: Ergone, Paraclete,
 venerunt illa, quæ visurum me oraculo accipi? An
 plane venerunt illa quæ me conspecturum pollice-
 bare? Manum senectuti porrigere, Paraclete, porrigere,
 inquam. Gratiam suppone tuam; suppone, quæso.
 Caducum corpus meum incedere vix potest. Tu
 gestato, quæso, o natura omnium opifex et inde-
 fessa, gestato me imbecillum, senem, et quam ce-
 lerrime eo adducito. Nam si pedibus meis iter ag-
 grediar, in via cunctabor, illa interim abscedent,
 nec conspiciere licebit mihi. Ac væ mihi, quam
 triste illud, si iis privabor, quorum jamdiu visio-
 nes accipi. Hæc vixdum senex animo conceperat,
 atque ad templi fores citius dicto sistitur: « Venit
 enim, inquit, in Spiritu in templum. » Hujusmodi
 est enim virtus Spiritus, ut sit illi voluntas opus,
 et res ipsæ cogitatum subsequantur.

ἔχουσα, καὶ τῇ βουλῆσει συμπαρομαρτοῦντα τὰ

11. « Et cum inducerent puerum Jesum paren-
 tes ejus, ut facerent secundum consuetudinem leg-
 is pro eo: et ipse accepit eum in ulnas suas ⁴³. »
 Vidistin' occursum mirabileni, ac supra hominem?
 Vidistin' occursum, non causa aut constituto fa-
 ctum, sed ex spiritali operatione et gratia? Et, o
 res mira, ne minimum quidem alter alterum præ-
 occupavit, sed una Christus et Symeon, maternis
 ille ulnis, hic Spiritu gestatus, ad templi limina
 simul steterunt. Symeon autem a curvitate sua
 corpus erigens: nam præ senectute corpore cur-
 vus pronusque erat, abjecto baculo, pedibus brevi
 tempore nititur, extensisque manibus, infantem
 Deum hominem maternis ex ulnis accipere cona-
 batur. Paululum Mater cohibuit, necdum eripit

(34) Reg. 2, βραχῶν.

(35) Reg. 2, τὰς ἐκβάσεις.

clare noverat senem in Spiritu in templum advenisse. Post, ut divinum vidit infantem, in ulnis subsultantem suis, atque in illius insilire manus eontendentem, statim cognoscit vim mysterii manusque porrigenti seni tradit illum. Accipe, clamans, homo venerabilissime, eum qui in te, magis quam in me puerperam, insilire festinat: accipe illum qui te magis quam Joseph expetit: accipe illum qui amicitiae tuae suum erga me Matrem affectum posthabere videtur: accipe, ac a te desiderato arbitrato tuo fruere. Hæc Deipara, ac in senis manibus filium reponit. Tum ille, quam celerissime inclinato in puerum vultu, oculisque in ejus labia intentis: his eum ferme vocibus compellavit:

12. Quæ tanta tua hæc erga nos homines clementia et attemperatio, Domine? Quæ tantæ miserationis tuæ divitiæ? Quid tuam movit clementiam, ut nos vilissimos visitares? Ecqua ratione ad nos venis, o benigne ac bonorum amans, Domine? An cherubim atque seraphim commovisti? An alium omnem cælestium ornatum adducis? Num « commotio quædam facta est, vel spiritus grandis et fortis subvertens montes et conterens petras; vel ignis facile exterrans, ac accedentes consumens; vel vox auræ tenuis⁴⁴, » quibus te olim Thesbitæ exhibuisti? Nequaquam, inquit, o senex sapientiæ studiosissime: cum nulla rerum earum vobis apparet. Ea enim capere nequit natura mortalis materialisque; sed carnem ferens, vobisque similis: infans ut vides, ac corporali statura adhuc puerulus et imperfectus: **361** infans adhuc pannis involutus, materna adhuc ubera ambabus apprehendens manibus: infans, obscurum aliquid hactenus proferens intercismusque, ob eam quam ex Maria sumpsi carnem: infans quem ulnis complecteris, qui ad matrem et ubera respicio. Et hæc quidem jam adsunt. At brevi postea ubi ætatis tricesimum attigero annum, cum Joannis baptismate baptizandus sum, tradendus, vinculus ad Caiphani adducendus, exspuendus, « sicutis cædendus, flagellandus, demum crucifigendus ac lancea perforandus, velut mortuus in sepulcro deponendus, seductor vocandus, denique, quidquid humanæ proprium naturæ fuerit, perinde atque vos, præter peccatum assumam. Nec mireris, neve obstupescas animo, aut percellare: hoc namque mysterium est a sæculis atque generationibus occultum. Hoc magnum est Patris consilium; hæc magna ejus præscientia, cujus ego angelus a prophetis Dei afflatu prædictus sum⁴⁵. Hæc magna est

Α οὐ γάρ πω σαφῶς ἤδει τὴν ἐν Πνεύματι πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ γέροντος ἀφιξίν· ἔπειτα δ', ὡς τὸ θεῖον βρέφος ταῖς ταύτης ἀγκάλαις ἑώρα (36) περισχιρτῶν καὶ πρὸς τὰς ἐκείνου παλάμας παρεκπηδῆσαι φιλονεικοῦν, θάττον τε γινώσκει τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· καὶ τῷ πρεσβύτῃ χειραπλοῦντι τοῦτο προσεπιδίδωσι· Δέξαι, βοῶσα, γεραρώτερε ἀνθρώπε, τὸν πρὸς σὲ μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμὲ τὴν τεκοῦσαν νῦν ἐπειγόμενον· δέξαι τὸν σὲ ποθοῦντα μᾶλλον ἢ Ἰωσήφ· δέξαι τὸν δευτέραν τῆς σῆς φιλίας τὴν πρὸς ἐμὲ τὴν μητέρα στοργὴν, ὡς εἰκε, λογιζόμενον· δέξαι, καί, ὡς βούλει, τοῦ ποθομένου καταπλάουε. Ταῦτα εἶπεν ἡ Θεοτόκος, καὶ ταῖς τοῦ πρεσβύτου παλάμαις εὐνὴν εὐνὴν ἐπιτίθεισιν. Ὁ δὲ, τὴν ὄψιν, ὡς εἶχε τάχος, τοῦτε προσεπικλίνας, καὶ τοῖς χεῖλεσι τοῦτου προσεπερείσας τὰ ὄμματα, τοιαῦτόδ' εὖ φωναῖς πρὸς αὐτὸν ἀπεχρήσατο·

12. Τίς ἡ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς σου φιλάνθρωπία καὶ συγκατάθεσις, Δέσποτα; Τίς ὁ τοσοῦτος πλοῦτος τῆς εὐσπλαγγίας σου; Τί τὸ κίνησαν τὴν σὴν ἀγαθότητα τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι; Πότερον πῶς ἡμῖν ἤκει, φιλάνθρωπε καὶ φιλάγαθε Δέσποτα; Ἐὰρ γε τὰ χερουθὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ συγκινήσας, ἢ τὴν ἔπασαν τῶν οὐρανῶν (37) διακόσμησιν ἐπαγόμενος; Ἐὰρ γε « συσσεισμός τις ὦν, ἢ πνεῦμα μέγα καὶ κραταῖον διαλύον ὄρη καὶ συντριβὴν πέτρας, ἢ πῦρ δειματοῦν ῥαδίως καὶ καταναλίσκον τοὺς προστυγχάνοντας· ἢ φωνὴ αὐρας λεπτής, » οἷς καὶ τῷ (38) Θεσίτῃ σεαυτὸν ἐνεφάνισας; Ὁδ, φησὶν, ὃ γέρον φιλοσοφώτατε· οὐδὲν τούτων ἡμῖν ἐμφανίζομαι. Οὐ γάρ οἶδε ταῦτα χωρεῖν ἢ φύσις ἢ θνητὴ τε καὶ πρόσυλος· ἀλλὰ σαρκόφορος τις, καὶ ἡμῖν παραπλήσιος· ἡπίσιος, ὡς ὀρᾶς, καὶ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν τέως βρεφοφανῆς καὶ ἀτέλεστος· νήπιος ἔτι σπαργάνοις περιφυγγόμενος, ἔτι τῶν μητρῶν μαζῶν ἀμφοῖν περιδρασσόμενος ταῖν χερσῶν· νήπιος, ἀσπυμόν τι καὶ περιεκομμένον ἔτι διὰ τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα φεγγόμενος· νήπιος ἀγκάλαις μὲν ταῖς σαῖς συνεχόμενος, ἀποσκοπιῶν δὲ πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν μαζόν. Καὶ νῦν μὲν ταῦτα· μικρὸν δὲ ὕστερον, ὅσον τριάκοντα ἔτη περισπεῦσαι (39) χρόνον, καὶ τὸ Ἰωάννου βαπτισθῆσθαι βάπτισμα, καὶ προδοθῆσθαι, καὶ δημῖος πρὸς Καϊάσαν ἀχθῆσθαι, καὶ ἐμπτυσθῆσθαι, καὶ κολαφισθῆσθαι (40), φραγγελωθῆσθαι· τέλος σταυρωθῆσθαι, καὶ λόγχῃ νυγθῆσθαι, καὶ τάφῳ νεκροφανῶς συγκλεισθῆσθαι, καὶ πλάνος ὀνομασθῆσθαι, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἂν εἶη τῆς ἀνθρωπίνης ἰδίου φύσεως, παραπλήσιον (41) ἡμῖν, τῆς ἀμαρτίας χωρὶς, ἀναδέξομαι. Καὶ μὴ θαυμάσης, μηδὲ τὸν νοῦν ἐκστήσης καὶ καταπληγῆς· τοῦτε γὰρ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· τοῦτο ἡ μεγάλη τοῦ Πατρὸς (42) βουλὴ τε καὶ ἡ πρόγνωσις, ἧς ἄγγελος ἐγὼ τοῖς θεηγόροις προηγόρευμαι· τοῦτο ὁ πρὸς ὑμᾶς

⁴⁴ III Reg. xix, 15. ⁴⁵ Isa. ix, 6; Malach. iii, 1.

(36) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ἐρωᾶτο.

(37) Reg. 2, τῶν οὐρανῶν.

(38) Reg. 2, καὶ πρὸ τούτου.

(39) Reg. 2, περισπεύσαι.

(40) Reg. 2, καὶ βαπτισθῆσθαι.

(41) Reg. 2, παραπλησίως.

(42) Reg. 2, τοῦ Θεοῦ. Mox idem, τοῖς θεηγόροις προσηγόρευμαι.

οἶκτος, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι βλέπειν τὴν ἐμὴν εἰκόνα δεινῶς ἀνδραποδίζομένην τοῖς δαίμοσι· τὸ μὴ φέρειν ὄρῳ τὸν βασιλέα τῆς κτίσεως κακῶς τῇ κτίσει δουλεύοντα· τὸ μὴ καρτερεῖν θεωρεῖν τὸν ἀποστάτην καὶ ὑπερήφανον τοῦ ἐμοῦ σφαλερῶς κατεπαίρομενον πλάσματος. Ταῦτά με τῶν πατρικῶν ἀνεκφοιτήτως ἐξανέστησε κόλπων, καὶ ὡς ὑμᾶς τὴν διὰ σαρκὸς πορείαν ποιήσασθαι πεποίηκε· ταῦτά με γεννηθῆναι καὶ νηπιάσαι, καὶ τῷ ἱερῷ παραστήναι, καὶ ταῖς σαῖς ἀγκάλαις ἀνακλιθῆναι πεποίηκεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως τὸν τύραννον δεσμευθῆναι, καὶ τὰ τοῦτου σκευὴ διαρπασθῆναι, εἰ μὴ παραπλησίως ὑμῖν τῆς ἀμαρτίας χωρὶς κοινωνήσω τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἦν ἄλλως τῶν πολυπλόκων τοῦ ἔδου ἀρκύων τὸν Ἀδὰμ ἀναθῆναι, καὶ τὴν πρώτην κατάστασιν ἀπολήψεσθαι, καὶ τὸ ὄλον θεὸν τοῦτον γενέσθαι, εἰ μὴ ἐγὼ ἀνθρωπος γένωμαι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνήσω καὶ οὐσίας καὶ φύσεως.

13. Τοῖνον τὰς τῆς ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐμῆς αἰτίας μαθῶν, ἀπιθι· καὶ σκυθρωπῶς ἐν τοῖς εἰς ἔδου ἔῃ Ἀδὰμ διατρίβοντι φαιδροπρεπῶς ἐμφανίσθητι· καὶ ἀντὶ τῶν ἐν λύταις ὠδίνων τὰ τῆς χαρᾶς τῇ Ἐῷ διακόμισον εὐαγγέλια· Ἦκει, λέγων, ἡ λύτρωσις· ἦκει ὁ ῥύστης· ἦκει ἡ ἐφεσις· ἦκει ὁ ἐλευθερωτής. Μηκέτι θρήνει, φύσις ἡ ἀνθρωπεία· ἦξει γὰρ ὁ ἀντιλήψόμενος ὑμῶν, ἦξει καὶ οὐ χρονιεῖ. Τοῦτων τοῖνον τῶν θείων φωνῶν κατὰ τὸ νοερὸν οὖς ὁ Ἀβραμιαῖος ἐκεῖνος ἀκούσας πρεσβύτης, τοῦ γήρωσ ὡσπερ ἐν λήθῃ γενόμενος, θάττον ἀνέθορε, καὶ προθυμίας ὄλος πλησθεὶς, γεγνωτότῃ φωνῇ· Ἰσχύσατε, φησὶν, ἀνειμέναι χεῖρες, ἰσχύσατε· γόνατα παραλελυμένα, ἀνορθώθητε· κνῆμαι συντετριμμένα, κρατυθῆτε, ἴνα, τὴν εἰς ἔδου πορείαν εὐθυδῶλως ἀνύσασαι, τηλικούτων ἀγαθῶν ἀγγελιοι χρηματίσητε τοῖς προγόνους. Εἰθ' ὡς εἶχε τάχους πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστραφεὶς βρέφος· ἘΝῦν ἀπολύεις, ἔφη, τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου· ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ὡ τῆς ζήσεως! Ὡ τῆς θερμότητος! Ἐπειδὴ σοι, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ταῦτα ἔδοξε, καὶ ἐλεῆσαι τὸ σὸν ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλοανθρωπίας κεκίνησαι πλάσμα, ἐγὼ τε περι τὰς ἐλπίδας οὐκ ἐψεύσθη (43), καὶ ὁ τοῦ θεοῦ χρηματισμὸς Πνεύματος ἀπραχάρστος ἔμεινε· ἀπόλυσόν με τὸ τάχος· ἀπόλυσον, δέομαι. Μὴ με κατέχῃς ἐπὶ πολὺ, Δέσποτα· μὴ βραδύνω ταῦτα τοῖς γενάρχαις ἀποκομίσει ταῖς χαροποιὰς εὐαγγέλια· μὴ προλάβῃ τὰ βρέφη με, Δέσποτα, ἀ διὰ σὲ τὸν πρὸς Ἡρώδου φόνον ὑπέμεινε. Νηπιά εἰσι καὶ γοργὰ καὶ εὐκίνητα· ἐγὼ δὲ γέρων καὶ βραδύς καὶ δυσκίνητος· καὶ δέδοικα μήπου, ταχύτερον προδραμόντα μου μεγίστων οὕτω καὶ λυμπρῶν ἀγαθῶν ἀγγελιοι τοῖς τοῦ γένους προπάτορσι γένωνται (44). Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεὸς ὄντως ἀνὴρ, καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας διαπρύσιος κήρυξ εὐχαριστήσας, τοῦτο γὰρ τὸ τὸν θεὸν εὐλόγησαι δη-

A erga vos misericordia, quod nolim meam imaginem conspicerem miserabiliter a dæmonibus vincam : quod non feram Regem creaturæ conspicerem ipsi creaturæ misere servientem : quod non sustineam apostatam illum atque superbum, cernere adversus opificium meum subdole insurgentem. Hæc me ex paterno sinu excitarunt, licet inde minime discesserim, atque meum ad vos in carne profectum effecerunt. Hæc in causa fuerunt, quod natus, infans flerem, in templo sisterem, tuisque in ulnis reclinarer. Non enim alias fieri potuit ut tyrannus colligaretur, utque vasa illius diriperentur ; nisi pari atque vos ratione, excepto peccato, humanæ naturæ particeps flerem. Non poterat aliter Adam implicatis inferni laqueis solvi, atque priorem resumere conditionem, ac demum effici Deus, nisi homo ego flerem, atque eadem qua ille substantia atque natura particeps forem.

13. Mæx itaque incarnationis causas edoctus abscede : ac Adamo cum tristitia in inferno degenti cum hilaritate ac lætitia te siste. Evæ item pro partus doloribus fausta lætaque defer nuntia. Venit, aiens, redemptio, venit Redemptor, venit remissio, venit liberator : ne ultra lugeas, o humanum genus ; veniet enim qui opem ferat, veniet et non tardabit. Divinis hisce vocibus spirituali aure auditis Abrahamicus ille senex, senectutis quasi oblitus, illico exsiliit. Repletusque alacritate præalta voce hæc locutus est : « Confortamini, manus dissolutæ, confortamini : genua dissoluta, erigimini ⁴³ : » tibix contritæ, roboramini ; ut recto cursu iter in infernum emensæ, tantorum nuntiax bonorum progenitoribus sitis. Tum, quam citius potuit ad divinum conversus Infantem : « Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pæce : quia viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum : lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuæ Israel ⁴⁷. » O fervorem ! o ardentem animum ! Quandoquidem, Domine, ita decrevistis, atque benignitate permotus opus tuum miseraris : neque ego spe lapsus sum mea, ac divini Spiritus oraculum inviolabile mansit : dimitte me quamprimum, dimitte, quæso ; ne me diutius detineas : ne tardem primis parentibus læta afferre nuntia : ne me, Domine, infantes præveniant, qui propter te ab Herode occisi sunt : pueri sunt, ac vegeti agilesque ; at ego senex ; tardus, ac ægre mobilis : vereorque ne cito cursu præcurrentes, maximorum præclarorumque bonorum nuntii primia generis parentibus sint. Ita **362** plane divinus ille vir, ac præclarus adventus Christi præco, gratiis actis, ut hinc liquet, quod Deum benedixerit, apprecatusque dimissus est. **A**ffavit enim invisibiliter, opinor, mentem ejus Salvator, ac obsecrationem ejus plane exaudivit, et ut proprium sibi cul-

⁴³ Cf. Isa. xxxv, 3. ⁴⁷ Luc. II, 29.

(45) Reg. 2, οὐ διεψεύσθη.

(44) Reg. 2, γένεται.

tozem assumpsit, qui sub lege et sub umbra diu multumque laborasset, tuncque divina gratiæ doctrina junior effectus esset.

κεκμηκότα μὲν πλείστα τῷ νόμῳ καὶ τῇ σκιᾷ, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσελάβετο

14. Joseph autem et Mater ejus, « mirantes, inquit, erant super his quæ dicebantur de illo ⁴⁸. » Mirabantur autem, arbitròr, quod nondum de ejus divinitate certiores facti essent : tametsi satis erant miracula in ejus nativitate gesta ; illa, inquam, quæ magos spectant atque pastores : necnon variæ angelorum visiones : quodque miracula superat omnia, virginitatis conservatio ac perseverantia, ad rei certam fidem, ac omnium consensum. Attamen cum miraculi magnitudinem conspicerent, atque pietate sua cogitationes frenarent (rati magnum esse, ut revera est, quod Deus incarnaretur), fluctuante adhuc atque dubitante erant animo. Quare cum paucis senex quasi elementis quæ pueri deitatem spectabant tradidisset, illos deinceps alloquitur, benedicens, ac beatos illos prædicans, quod essent œconomix illius administri ; ea quæ crucem spectabant optime et absolutissime prædixit.

15. « Benedixit enim, inquit, illis Symeon, et dixit ad Mariam Matrem ejus : Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel : et in signum cui contradicetur ⁴⁹. » Contradicet enim atque disceptabit de illo, ac doctrina spectante, Simon adversus Marcionem, Arius adversus Sabellium, Eutyches adversus Nestorium, utriusque adversus Ecclesiam ; ita ut alii quidem solam ipsi deitatem, alii carnem solam tribuant : alii creatum, ac paternæ substantiæ alienum inducant, alii Verbum quoddam hypostasi ac substantia vacuum, nihilque discrepans ab eo quod per prolationem effunditur : alii ejus per carnem adventum phantasiam esse suggerant : alii carnem nullatenus sumpsisse contendunt, aut assumpsisse quidem, sed inanimatam, atque inefficacem ; aut animam habentem, sed mente ac ratione destitutam. Demum alii alio modo hæsitabunt ac contradicent, singulis arbitrato suo quæ ipsum spectant determinantibus. « Nam de secta hac, » aiunt Judæi ad Paulum, « notum est vobis quia ubique ei contradicetur ⁵⁰. » Contradicitur quidem, at non dejicitur : oppugnatur, at non vincitur : telis petitur, at non vulneratur : obsidetur, at non captiva ducitur : quodque maximum est, cadit, nec conteritur, quin potius in fugam vertit. Ea quippe est puræ fidei nostræ præstantia, quæ omne superat miraculum ; ut non modo ipsa, licet undique factiosis hæresum turbis atque procellis circumsessata, immota et inconcussa maneat ; sed ut etiam ex contrariis contraria sapienter efficiat,

λοῖ, προσευζάμενος ἀπελύετο. Ἦψατο γὰρ ἀοράτως, οἶμαι, τῶν τούτου φρενῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῆς δεήσεως τούτου κατὰ πάντα εἰσέκουσε, καὶ ὡς ἴδιον λάτρη, νεάζοντα δὲ τοῖς θεοῖς τῆς χάριτος δόγμασι, προσελάβετο

14. Ὁ δὲ Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, « θαυμάζοντες, φησὶν. ἦσαν ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. » Ἐθαύμαζον δὲ, μήπω τελείαν, οἶμαι, λαθόντες πληροφορίαν τῆς τούτου θεότητος : καίτοι ἀρκούντων τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θαυμάτων : ἐκείνων, φημι, τῶν κατὰ τοὺς μάγους καὶ τοὺς ποιμένας : ἔτι τε τῆς διαφόρου τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ τοῦ πάντων θαυμάτων ἐπέκεινα θαύματος, τῆς παρθενίας ἢ φυλακῆ καὶ συντήρησις πρὸς τελείαν τούτου πληροφορίαν καὶ συγκατάθεσιν. Ἄλλ' ὅμως, πρὸς τὸν ὄγκον ἀποσκοποῦντες τοῦ θαύματος, καὶ τὴν οικίαν εὐλάβειαν χαλινοῦσαν τοὺς λογισμοὺς ἔχοντες (μέγα γὰρ καὶ κατ' ἀλήθειαν ὄν τὸ σεσαρκῶσθαι Θεὸν ὑπελάμβανον), ἔτι τὸν νοῦν κλονούμενον εἶχον καὶ ἀμφιβάλλοντα. Ὅθεν ἐν βραχείᾳ τὴν κατὰ τὸ βρέφος θεολογίαν ὁ πρέσβυς στοιχειωσάμενός, πρὸς ἐκείνους λοιπὸν τὰς τῶν λόγων ἡνίας μεταχειρίζεται, εὐλογῶν τε τούτους καὶ μακαρίζων τῆς περὶ τὴν οικονομίαν διακονίας : προλέγων τε καὶ τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἀριστά τε καὶ τελεώτατα.

15. « Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαρίαν τὴν μητέρα αὐτοῦ : Ἴδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ἀντιλέγει γὰρ καὶ ἀμφιβαλεῖ περὶ τούτου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος Σίμων πρὸς τὸν Μαρκίωνα, καὶ Ἄρειος πρὸς τὸν Σαβέλλιον, καὶ Εὐτυχῆς πρὸς τὸν Νεστόριον (45), καὶ ἀμφότεροι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν : οἱ μὲν τὴν θεότητα μόνην, οἱ δὲ τὴν σάρκα τούτῳ προσέμοντες : οἱ μὲν κτιστὸν εἰσάγοντες, καὶ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἄλλότριον, οἱ δὲ Λόγον ἀνυπόστατον τινα καὶ κενὸν οὐσίας, καὶ μηδὲν τοῦ κατὰ προφορὰν γενομένου διευαλλάττοντα : οἱ μὲν φαντασίαν αὐτοῦ τὴν διὰ σαρκὸς παρουσίαν ὑποτιθέμενοι, οἱ δὲ μηδὲ ἀνειληφέναι σάρκα καθόλου διατεινόμενοι : ἢ ἀνειληφέναι μὲν, ἄψυχον δὲ ταύτην καὶ ἀνεργήτον, ἢ ψυχὴν μὲν ἔχουσαν, ἄνου δὲ ταύτην καὶ ἀλογον : καὶ ἀπαξιαπλῶς ἄλλοι ἄλλως ἀμφιβαλοῦσι καὶ ἀντιλέξουσιν, ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰ περὶ αὐτοῦ συμπεραίνοντας. « Περὶ γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, » πρὸς τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοί φασι, « γνωστὸν ἡμῖν ἔστιν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. » Ἀντιλέγεται μὲν, ἀλλ' οὐ βάλλεται : πολεμεῖται, ἀλλ' οὐ νικᾶται : τοξεύεται, ἀλλ' οὐ τιτρώσκειται : πολικρεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀνδραποδίζεται : τὸ μέγιστον, πίπτει, ἀλλ' οὐ συντρίβεται : μᾶλλον δὲ καὶ ἀνατρέπει. Τοῦτο γὰρ τῆς καθαρᾶς πίστεως ἡμῶν τὸ ἐξάρπτεον, καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος : ὅτι οὐ μόνον αὕτη, καίτοι πανταχόθεν σφοδρῶς περιστοιχιζομένη ταῖς ἐκ τῶν αἰρέσεων συστροφαῖς τε καὶ λαίλαψιν, ἀσειστος

⁴⁸ Luc. II, 35. ⁴⁹ ibid. 34. ⁵⁰ Act. xxvii, 22.

(45) Vide quæ de his diximus in Monito.

διατελεῖ καὶ ἀτίνακτος· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν ἐναν- A ac præclara adversum insidiantes sibi erigat tropæa-
τιῶν τὰ ἐναντία σοφῶς (46) κατεργάζεται, λαμπρὰ κατὰ τῶν ἐπεδρευόντων διανιστώσα τρόπαια.

16. Τοιοῦτος μὲν οὖν, φησὶν, ὦ μακαρία Παρθένε, ὃν ἐκ γαστρὸς σου προήνεγκας· θραύων μὲν βράβιως καὶ ταράσσων τοὺς ἑαυτοὺς τῆς ἀληθείας ἀποσπαρξάντας· ἀνιστῶν δὲ καὶ τῷ Πατρὶ προσάγων, ὅσοι ἀν πρόσωπῳ τούτῳ, καὶ τὰ τούτου φυλάξωσι δικαιώματα. Οὐ μὴν δὲ, ἐπειδὴ τοιοῦτον ἔσχεις Υἱὸν, καὶ τοιαύτης λέλογχας εὐκλείας, ὡς πάσης ἄρδην ἐπέκεινα γνωρισθῆναι γηγενοῦς φύσεως, ἀπειραστός τις· ἔση καὶ ἀπαθής, καὶ οἶονεὶ πρὸς τὰς θλίψεις ἀνάλωτος· ἀλλὰ, καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· ἢ μὴ γὰρ σε, φησὶ, τὸ μεγαλεῖον τοῦ θαύματος πρὸς ἄκρον ἐπάρη ψυφίσματος. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐκύρσας, ἀλλὰ θλίψιν ἔξεις ταῖς B
κατὰ φύσιν γεννώσας ἐφάμιλλον· μάλλον δὲ πολλῶν μεγίστην καὶ ὑπερβάλλουσαν, ὅσον ἐκεῖναι μὲν χωρὶς θαυμάτων τὰς περὶ τὰ τέκνα θλίψεις ὑπέμειναν· σὺ δὲ μετὰ τοσαύτην πληθὺν τεραστίων, μετὰ τὰς ἀπλήτους ἐκείνας τῶν προφητικῶν ῥημάτων ἐκδάσεις, μετὰ τὴν περιβόητον (47) τῆς παρθενίας φυλακὴν καὶ συντηρησιν, ὡς τοῦ θαύματος! καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. ἢ Τίνος; ἐσοῦ, φησὶν, αὐτῆς, ἢ τῆς τὸν Γαβριηλ εὐμοιρησάσης εὐαγγελιστὴν, καὶ τοῦ τόκου σημάντορα· ἐσοῦ, ἢ τῆς τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάζουσας, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπιφοιτῶν τε καὶ περιπτάμενόν σε, σχούσης ἀριθμολότατα· ἐσοῦ αὐτῆς, ἢ ἡν μάγοι μετὰ τὸ ἀστέ- C
ρος (48) δι' ἀστέρος ὀδηγηθέντες προσεκύνησαν, καὶ ποιμένες μετὰ ἀγγέλων τῷ θεῷ βρέξει συνεμακάρισαν, καὶ συνύμνησαν· ἐσοῦ αὐτῆς, ἢ ἡν Ἰακώβ φοιτῶσαν ὡς οὐρανοῦς ἐώρακε κλίμακα· καὶ Μωϋσῆς ὁ θεόπτης βάτον πυράφλεκτον, καὶ λυχνίαν, καὶ στάμνον, καὶ πλάκα, καὶ τράπεζαν· καὶ Ἀαρὼν βάθρον ἀνίκμωσ βλαστήσασαν· ἐσοῦ αὐτῆς, ἢ ὡς πανάφθορε καὶ πανάμωμ, ἢ ἡν Δαυὶδ μὲν κιδωτὸν καλεῖ ἁγιάσματος, Σολομὼν δὲ κλίνην χρυσοῦν, καὶ θρόνον, καὶ κοιλίδα κρήνων ἀρετῶν, οἶμαι, τῶν θείων, καὶ παράδεισον θεοφύτετον. Καὶ ἐσοῦ δὲ ἐκ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διε-
λεύσεται ῥομφαία· σοῦ ἢ τῆς ἐκλελεγμένης καὶ πρὸ γεννήσεως, τῆς προωρισμένης ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· ἐσοῦ αὐτῆς, ἢ ἡν ὁ Πατὴρ ἐξελέ-
ξατο, καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεσκήνωσε, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεοπρεπῶς ἐπεσκίασε· καὶ πᾶσα ἡ κτίσις Θεοῦ Μη-
τέρα καὶ Θεοτόκον κηρύττει κυριώτατά τε καὶ ἀλη- D
θέστατα. Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. »

Dei matrem ac Deioaram propriissime ac verissime
ibit gladius. »

17. Διὰ τί, φησὶν, ἐμοῦ, γέρον θαυμασιώτατε; μὴ γὰρ ἐγὼ Θεοῦ Υἱὸν ἑμαυτὴν ἀνεκήρυξα; Μὴ γὰρ ἐγὼ περὶ τοῦ ναοῦ προσφύησα; ἢ τὸν Λάζαρον ἤγειρα; ἢ τὸν παράλυτον ἐθεράπευσα; ἢ τὸν ἐκ

16. Talis est, inquit, o beata Virgo, is quem ex utero tuo protulisti : qui facile frangat et conturbet eos qui sese a veritate divulserunt ; erigatque et offerat Patri eos omnes qui ipsi adhaeserint , ac ejus jussa custodierint. Licet porro talem suscep- ris filium , ac tantam consecuta sis gloriam , ut terrena quoque omni natura superior agnoscaris ; nequaquam tentationum passionumque expers fu- tura es , neque ærumnis vacua eris : quin , et tuam ipsius animam gladius pertransibit 11 : » ne te , inquit , miraculi magnitudo , in tumo- rem superbiæ efferat. Etsi enim , inquit , supra B naturam uterum gestasti , at afflictionem perpes- sura es , iis quæ secundum naturam pepererunt qualem ; imo multo majorem et graviorem ; 363 quatenus scilicet illæ absque miraculo dolo- res liberorum causa susceptos sustinuerunt ; at quod te spectat , post tantam prodigiorum turbam , post innumerabiles illos prophetarum voce prænun- tiatos eventus ; post celebratissimam virginitatis integritatem ac custodiam , o miraculum ! et tuam ipsius animam pertransibit gladius . » Cujusnam ? tuam , inquit , ipsius , » quæ faustum nuntium Gabriele nacta es ac partus indicem . « Tuam ip- sium » (animam) , quæ virtutem Altissimi obumbran- tem , ipsumque Spiritum sanctum ad te superven- nientem ac circum te volantem manifestissime ha- buisti . « Tuam ipsius animam , » quam magi cum stella , stella duce adorarunt 12 : quam pastores et angeli , una cum divino infante beatam prædicarunt atque celebrarunt 13 . « Tuam ipsius animam , » quam Ja- cob scalam vidit ad cælos attingentem 14 ; Moyses- que ille qui Deum vidit , rubum incombustum 15 , lucernam , arcam , tabulamque ac mensam : Aaron , sine humore germinantem virgum conspexit 16 . « Tuam ipsius animam , » o plane intemerata atque inculpata Virgo ! quam David arcam vocat sancti- ficationis 17 ; Salomon autem , lectum aureum 18 ; ac thronum convallemque liliorum 19 , virtutum scilicet , ut puto , divinarum , et paradusum a Deo plantatum . Et « tuam ipsius animam pertransibit gladius : tuam ipsius » ante nativitatem electæ , prædestinatæ a sæculis et generationibus . « Tuam ipsius , » quam Pater elegit , Filius inhabitavit , Spiritus sanctus , ut Deo convenit , obrumbravit : omnisque creatura prædicat . « Et tuam ipsius animam pertransi-
bit gladius . »

17. Cur, inquit, meam animam, admirabilissime senex? Num ego meipsam Dei Filium prædicavi? Num ego de templo prophetavi? An Lazarum susci- tavi? An paralyticum curavi? An cæco a nativitate

¹¹ Luc. II, 35. ¹² Matth. II, 2-11. ¹³ Luc. II, 8-14. ¹⁴ Genes. xxviii, 12. ¹⁵ Exod. xxvi, 41. ¹⁶ Num. xii, 8. ¹⁷ Psal. cxxxii, 8. ¹⁸ Cant. iii, 9. ¹⁹ Cant. II, 1.

(46) Reg. 2, σοφῶς.

(47) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ὑπερβόητον.

(48) Reg. 2, μετὰ τοῦ βρέτους.

visum restitui? Quid causæ erit quod animam meam gladius pertransibit? An quod Sabbatum violarim? An quod legem transgressa sim? En tibi, ejus servandæ causa, Filium circumcidi, Hierosolymam properavi, in templo adsum, ac pullos tururum, argumentum parvi pauperisque sacrificii, ad divinam repono mensam. Quid igitur parvi magnive est in lege, quod transgressa sim, ut gladius animam meam sit pertransiturus? Dic cito ne delirum te, ac nimia ætate desipientem esse suspicer. Nequaquam, ait divinus senex, ac prophetica plenus gratia. Nihil eorum in causa est; tu extra ac supra illa omnia posita es; sed, « ut revelentur ex multis cordibus cogitationes ⁴⁹. » Quod ais ænigmati simile est, nondum perspicue afflictionis causam aperuisti. Dicas oportet clarius: adhuc enim obscurum ac tenebrosum est quod loqueris. Tum ille: Tibi, inquit, o Christi possessio, prædium, et habitaculum, omnem quæstionum tuarum solvam difficultatem. At cave ne, si te dolor superet, pusillanimum te, nec satis virtuti assuetam arguat: quod tibi non plus licet ascribere, quam soli lucis atque caloris vacuitatem. Eum quem divino modo genuisti visura es tradi, ligari, conspui, verberari, flagellis colaphisque cædi, calamo percuti, spinis coronari, chlamyde indui, Pharisæorum calumniis impeti, a Sadducæis probro affici, a Pilato judicari, a militibus irrideri, a cohorte genu flexo adorari: Barabbam visura es illi anteponi, ac pluris eo fieri, demum cruci illum affligi, aceto cum felle potari, lancea perforari, sepulcro concludi, seductorem vocari, signaculis obstringi, a militibus custodiri. Ac, ut compendio dicam, omne in eo doloris ac dedecoris genus, atrocissime illatum, visura es. Propterea animam tuam pertransibit gladius: ea de causa lugebis ac congemisces; et utpote Mater, pro Filio lacrymaberis, quem scelesti morti tradent: tumque maxime **364** cum secretas illas tecum volves cogitationes, scilicet, faustum Gabrielis nuntium, conceptionem absque semine, partum sine corruptione, inviolatam virginitatem, intemperate castitatem, in partu vacuitatem doloris, qui naturalem matris legem consequitur, quia nimirum tam ante quam post partum virgo verissime fuisti, ac ita permansisti.

48. « Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. » Revelabitur quippe fervens atque ardentissimus Petri zelus, tepidus ac frigidus per negationem factus: Joannis autem, Jacobi et cæterorum, per fugam qua eo derelicto omnes abscesserunt, quasi omnium maximorum immemores miraculorum. Item revelabitur, quod Pilatus ad prænitentiam deducatur, per manuum ablutionem: quod

⁴⁹ Luc. 11, 35.

(49) Reg. 2, ὠμμάτωσα ἐν Σαββάτω.

(50) ἴ: Reg. 2. At Reg. 1, τούτων· ἀλλ' ὅπως.

(51) Hæc, λόγῃ νυττόμενον, desunt in Reg. 1.

γενετῆς τυφλὸν ὠμμάτωσα (49); Τίνος χάριν τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἢ ῥομφαία διαδραμεῖται; "Ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυσα; "Ὅτι τὸν νόμον παρέβην; "Ἰδοὺ δι' ἐκεῖνον τὸν τε Υἱὸν περιέτεμον, τὴν τε Ἱερουσαλήμ ἐφθασα, καὶ τῷ ναῷ πάρειμι, καὶ τοὺς νεοττοὺς τῶν τρυγῶνων, δείγμα μικρᾶς τε καὶ πενσεστάτης ὄντας θυσίας, τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσανατίθῃμι. Τί τοίνυν ἐστὶν ἢ μικρὸν ἢ μείζον, ὃ τοῦ νόμου παρέλυσα, ἵνα ῥομφαία τὴν ψυχὴν ἐμὴν διελεύσῃται; Φράσον τὸ τάχος, μή πως ὡς ὑπερθεθκότα, καὶ πολλῶ τῷ βίῳ καταγρησάσαντα ὑποπτεύσωμεν. Οὐδ', φησὶν ὁ θεὸς ἐκεῖνος πρεσβύτης, καὶ τῆς προφητικῆς ἀνάπλευς χάριτος· δι' οὐδὲν τούτων· ἔξω (50) γὰρ τοῦτων πάντων ἦσθα καὶ ὑπερέκεινα· ἀλλ' « ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Αἰνίγματι, φησὶ, λέγεις ὁμοιον· οὐπω σαφῶς τὴν αἰτίαν τοῦ πάθους ἐπέφηνας. Εἰπεῖν σε δεῖ φανερώτερον· ἐτι γὰρ ἀφανές πως καὶ ὑπόσκιον τὸ λαλούμενον. Ἐγὼ σοι, φησὶν, ὦ Χριστοῦ κτῆμα, καὶ χρῆμα, καὶ σκῆνωμα, τῶν ζητουμένων ἅπαν ἐπιλύσω τὸ ἄπορον. Ἄλλ' ὅρα μή σε τὸ πάθος νικήσῃ μικροψυχόν τινα δειξῆ καὶ ἀφιλόσοφον ὑπερέπι σου λέγειν μάλλον οὐ θέμις ἢ ἐπὶ ἡλίου τὸ ἀφεγγές καὶ ἀθέρμαντον. Προδιδόμενον ὄψει τοῦτον, ὃν θεοπροπῶς ἀπεγέννησας, καὶ δεσμούμενον, ἐπτυσμένον καὶ ῥαπιζόμενον, φραγγελοῦμενον καὶ κολαφίζόμενον, καλὰ μω τυπτόμενον, ἀκάνθαις στεφανούμενον, χλαῖναν ἐνδιδυσκόμενον, ὑπὸ Φαρισαίων συκοφαντούμενον, ὑπὸ Σαδδουκαίων ὀνειδιζόμενον, ὑπὸ Πιλάτου κρινόμενον, ὑπὸ στρατιωτῶν χλευαζόμενον, τῇ σπείρᾳ γονυπετούμενον τὸν Βαραββᾶν ὄψει προτιμώμενον τοῦτου καὶ προκρινόμενον· τέλος σταυρῶ προσπηγνύμενον, δεξος μετὰ χολῆς ποτιζόμενον, λόγχῃ νυττόμενον (51), τάφῳ περικλειόμενον, πλάνον ὀνομαζόμενον, σφραγῖσι καταδεσμούμενον, φρουρούμενον φύλαξι. Καὶ ἀπαζαπλῶς, πᾶν ἀλγεῖν καὶ ἀτιμίας ἐμφαντικὸν ἐπ' αὐτῷ κατόψει πραττόμενον μεθ' ὑπερβολῆς· διὰ ταῦτα, σοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· διὰ ταῦτα κλαύσεις καὶ κόψῃ, καὶ οἷα μήτηρ θρηγήσεις ἐπὶ Υἱῷ, τὸν τῶν κακούργων ὑπομένοντι θάνατον· μάλιστα τοὺς ἀπορόρητους ἐκείνους καθ' ἑαυτὴν ἀνεπίττωσα λογισμοῦ· οἶον, τὸ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλιον, τὴν ἄσπορον σύλληψιν (52), τὸν τόκον τὸν ἀφθορον, τὴν ἄσυλον παρθενίαν, τὸ ἀμόλυντον τῆς ἀγγελίας, τὸ μηδὲν παθεῖν ἐν τῷ τόκῳ φυσικοῦ νόμου καὶ μητρικῆς ἀκολουθίας, διὰ τοῦ καὶ πρὸ τόκου καὶ μετὰ τόκον παρθένον ὡσαύτως καὶ εἶναι καὶ μείναι παναληθέστατα.

18. « Ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Ἀποκαλυφθήσεται γὰρ Πέτρου μὲν ὁ πυρὸς τέως (53) θερμότερος ζῆλος, χλιαρὸς τις καὶ οἷον ὑπόψυχρος διὰ τῆς ἀρνήσεως· Ἰωάννου δὲ καὶ Ἰακώβου καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς φυγῆς, ἦν, ἀφέντες αὐτὸν, ἅπαντες ἐφυγον, πάντων ὡσπερ τῶν μεγίστων θαυμάτων ἐπιλαθόμενοι. Καὶ αὖ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποκαλυφθήσεται Πιλάτος μὲν εἰς τὸν

(52) Reg. 2, τὴν ἀπόρητον σύλληψιν.

(53) Ita Reg. 2. Reg. vero 1, ὁ διάπυρος καὶ θερμότερος ζ.

μετάμελον ἦκων διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἀποσμήξεως· ἢ **A** δὲ τούτου σύνευνος ὡς ἐπίστευσε, διὰ τῆς νυκτερινῆς ὄψεως· ὁ ἑκατόνταρχος διὰ τῶν σημείων· Ἰωσήφ καὶ Νικοδήμους διὰ τῆς κηδεύσεως· Ἰούδας διὰ τοῦ βρόχου· Ἰουδαῖοι διὰ τὸ δοῦναι τοῖς φύλαξι τὰ ἀργύρια. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, μάχη τις ἔσται καὶ στάσις λογισμῶν τε καὶ διαλογισμῶν ἐναντίων· τῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος διαλογιζομένων, τῶν δὲ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Θαυμάσουσι μὲν γὰρ, φησὶ, πάσχοντα τοῦτον ὀρώντες, καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ θρόμβους ἰδρωτῶν ἐκπέμποντα· ἔτι τε δειλιῶντα, καὶ τὴν τοῦ πάθους παραίτησιν προσευρόμενον· τὴν τε τῶν νεκρῶν ἐννοοῦντες ἀνάστασιν καὶ τὴν τῶν τυφλῶν ὁμμάτωσιν· τὴν τε τῶν λεπρῶν ἀποκάθαρσιν, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν πνευματικῶν ἐκδίωξιν· καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντων σημείων πληθύν· θαυμάσουσι, καὶ τὸν **B** νοῦν ὧδε κάκεισε κλονουμένον ἔξουσι, ἀσύμφωνα ταῦτα τοῖς πρώτοις ὀρώντες, καὶ ἀκατάλληλα· θαυμάσουσι δὲ πάλιν οἱ τὸν σεισμὸν ὀρώντες, καὶ τὴν ἐν ἡμέρᾳ νύκτα, τὸν τε τοῦ διαπετάσματος διχασμὸν, καὶ τὴν τῶν πετρῶν διάρρηξιν· ἔτι τε τῶν μνημάτων τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν· θαυμάσουσι καὶ ἐκστήσονται τῇ καρδίᾳ, καὶ πρὸς ἀπορίας βυθὸν κατανήσουσιν, ἀνθρώπων μὲν τὸν κρεμάμενον βλέποντες, Θεοῦ δὲ τὸν ἐνεργῶντα ταῦτα καὶ συμπεραίνοντα. Οὕτως ἀποκαλυφθήσονται ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, τῶν μὲν ταῦτα, τῶν δὲ ἐκεῖνα διαλογιζομένων. Ἄλλ' ὁμοῦς ἡ μάχη αὕτη τῶν **C** λογισμῶν (54), καὶ ἡ στάσις, καὶ ἡ φύρις, καὶ ἡ ἀντίθεσις, ὁμοιοῦς καὶ συμφωνίας, καὶ εἰρήνης τῆς ἀνωτάτω τῇ Ἐκκλησίᾳ χρηματίζει παραίτιος· δι' ἑκατέρων γὰρ ὁ ἦν Χριστὸς κηρυχθήσεται, καὶ Θεὸς ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρώπος γνωρισθήσεται, αὐτεξουσιῶς θέλων καὶ ἐνεργῶν ὁ αὐτὸς, τὰ μὲν τῇ θεότητι, τὰ δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Ταῦτα μὲν οὖν εἶπεν ἄν, οἶμαι, ὁ θεὸς ὄντως καὶ Ἀβραμιαῖος ἐκεῖνος πρεσβύτης, εἰ τις αὐτὸν διήρετο περὶ τούτων.

19. Εἶτα μετ' αὐτὸν παρίσταται καὶ Ἄννα τῶν γράμματι, γηραιὸς βαδίζουσα βήμασιν· ἐκάλει γὰρ καὶ αὐτὴν τὸ μυστήριον, προφητικῶς χάριν πληρώσουςαν· ὅπως καὶ αὐτὴ προφητικῶς μαρτυρήσειν, ὡς ἐγκώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀπρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πυθώμεθα, τίς τε καὶ πόθεν αὕτη καθέστηκε, καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πότε τῶν **D** ἱερῶν ἐφέστηκεν· αὐθὶς τε ὅποια ἔλεγεν, ἐρευνήσωμεν. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής· « Καὶ ἦν Ἄννα προφήτις θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς· ζήσασα μετ' ἀνδρὸς ἔτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς· καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσαράρων· ἢ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστεῖαι· καὶ δεήσασα λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. Καὶ αὕτη, αὕτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα, ἀνωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Τίς ὁ λόγος τοῦ

uxor ejus crediderit per nocturnam visionem, centurio per signa : Joseph et Nicodemus, quid cogitent revelabitur per funeris curam : Judas, per laqueum : Judæi, per pecuniam custodibus traditam. Ut uno verbo dicam, pugna quædam erit et quasi seditio oppositarum cogitationum atque ratio-ciniorum ; aliis quæ deitatem spectant, aliis quæ humanitatem, cogitantibus. Mirabuntur enim, inquit, cum videbunt eum pati, in agone esse, sudoris guttas emittere, itemque pavere ac deprecari passionem. Ubi vero secum reputabunt, mortuos resurrexisse, cæcos visum recepisse, mundatos leprosos, fugatos spiritus malignos, universamque aliam ejus signorum multitudinem, mirabuntur, mentenque ultro citroque fluctuantem habebunt, **B** videntes hæc minime cum prioribus consentire ac congruere. Mirabuntur item, qui terræ motum videbunt, noctemque in die obtingentem, scissum velum, diruptas petras ; insuperque monumenta aperta, ac mortuorum resurrectionem. Mirabuntur, corde obstupescunt, atque ad inum dubitationis demergentur, cum hominem suspensum cernent ; Deumque, tanta signa operantem ac perficientem. Ita revelabuntur ex multis cordibus cogitationes, aliis hæc, aliis illa cogitantibus. Attamen isthæc cogitationum pugna, seditio, confusio, contradictio, rerum oppositio ; supremæ concordiæ, consensionis ac pacis causa, Ecclesiæ futura est ; ex utrisque enim prædicabitur quid erat Christus : idemque Deus et homo fuisse cognoscetur, qui ipse unus libero suo arbitrio vellet et operaretur, hæc secundum deitatem, illa secundum humanitatem. Hæc puto dicturus erat Abrahamicus ille senex, si quis eum his de rebus percontatus esset.

19. Post illum in Scriptura Anna sistitur, senili gressu incedens : nam et ipsam mysterium vocabat, prophetiæ gratiam atque munus impleturam ; ut ipsa quoque propheticè testificaretur quod notum fecisset Dominus salutare suum, et in conspectu gentium revelasset justitiam suam ⁶¹. At ex Evangelio primum sciscitemur quænam hæc et cujas esset, qua de causa et quando venerit in templum : ac rursus quæ dixerit percontemur. Ait enim evangelista : « Et erat Anna prophetissa filia Phannuel, de tribu Aser : hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua : et hæc vidua velut annorum octoginta quatuor ; quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hæc, ipsa hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Jerusalem ⁶². » Quid

⁶¹ Psal. xcvi, 2. ⁶² Luc. ii, 36-38.

(54) Reg. 2, διαλογισμῶν.

causæ est quod adeo accuratam evangelista fecerit hujus prophetissæ narrationem; ut et patrem et familiam ejus memoraverit, quod vix de alio quoniam reperitur? Sane certam hujusce rei causam, solus noverit sanctorum Deus, iique qui ex ejus Spiritus instinctu loquuntur, mysteria edocti, juxta divinum Apostolum. Hæc porro prophetica **365** fulgens gratia, iis qui in Jerusalem redemptionem expectabant, a Deo datam afferebat consolationem, cum diceret, universi advenisse Redemptorem, omniumque Salvatorem venisse et apparuisse, suam redempturum imaginem, liberaturum quod condiderat opificium. Idcirco enim Christus Jesus vocatur, siquidem Jesus Salvator interpretatur.

20. His omnibus ita gestis, ita enuntiatis, obstupescerat Dei mater Maria, et mirabatur qui una aderat Joseph. Impletis tamen iis quæ lege præcepta erant; siquidem advenit Christus omnia quæ legis sunt impleturus, ac finem legis præceptis daturus; in Nazaret remigrant, ubi a Gabriele faustum nuntium acceperat ea quæ Salvatorem mundo genuit, quæque sine semine concipiendo prægnans fuit, et virgo post partum mansit, videntibusque omnibus ostendit notum factum esse salutare Dei, lumenque gentibus illuxisse; Dei item justitiam ac redemptionem in omnibus terræ finibus apparuisse; ac quotquot receperunt eum, gloria divina pariter ac sempiterna induisse, fluxionis simul ac corruptionis nescia.

21. Nos autem, o desideratissimi, perinde atque illi, Christo Deo occurramus, temperantiam afferentes, castitatem gestantes, innocentiam offerentes, injuriarum oblivionem exhibentes, a distrahentibus curis nos segregantes, ac Deo puros offerentes, morum lenitatem gerentes, mansuetudinem atque charitatem mutuum omnibus exhibentes. Ad hæc omnia commiserationem in universos habentes; atque ex commiseranti animo misericordiam semper quasi scaturientes, ita accedentem Christum excipiamus; ita Christum in ulnas, ut Deum decet, suscipiamus, atque vicissim prophetis confiteamur verbis, celebrantes ejus ad nos profectum: ejusque erga nos commiserationem magnificis prædicemus vocibus; ut et regnum cælorum consequamur, et bonis perfruamur æternis: in ipso Christo Deo nostro, cui cum optimo Patre, ac sanctissimo Spiritu gloria, imperium, honor, adoratio et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen

(55) Reg. 2, καὶ τῆ αὐτοῦ ἐπιπνοῖα Πνεύματι.)
(56) Reg. 2, ἀπολύτρωσιν.

τοιαύτην ἀκριθῆ περὶ τῆς προφητίδος ταύτης τὸν εὐαγγελιστὴν ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν ὥστε καὶ τοῦ ταύτης πατρὸς καὶ τῆς φυλῆς ἐπιμνησθῆναι, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ ἐτέρῳ σχεδὸν εὐρήται; Τὸν μὲν περὶ τοῦτου ἀκριθῆ λόγον μόνος ἂν εἰδείη αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεός, καὶ οἱ τῆ αὐτοῦ ἐμπνοῖα Πνεύματος (55) λαλεῖν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, δεδιδαγμένοι μυστήρια· αὐτῆ δὲ προφητικῆ διαλάμπουσα χάριτι, τοῖς προσδεχομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ λύτρωσιν (56), θεόδοτον ἐνεγέννα παράκλησιν· ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Λυτρωτῆς, λέγουσα, παραγέγονε, καὶ τῶν πάντων ὁ Σωτὴρ ἦλθε καὶ πεφανέρωται, τὴν ἰδίαν εἰκόνα λυτροῦσθαι βουλόμενος, καὶ σώσειν τὸ πλάσμα θέλων, ὃ ἐπλασε. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ καὶ Σωτὴρ ὁ Ἰησοῦς ἐρμηνεύεται.

20. Τοῦτων δὲ πάντων γινομένων τοῖς πράγμασι, καὶ λεγομένων τοῖς ῥήμασιν, ἢ τε Θεομήτωρ Μαριάμ ἐξενίζετο, καὶ ὁ συμπαρὼν Ἰωσήφ ἀπεθαύμαζεν. Ὅμως τὰ δεδογμένα τελέσαντες τῷ νόμῳ, ἐπέπειρ ἅπαντα τοῦ νόμου πληροῦν ὁ Χριστὸς παραγέγονε (57), καὶ ἀνάπαυσιν δίδοναι τοῖς τῷ νόμου προστάγμασιν, εἰς Ναζαρέτ ἐπανερχονται· ἐνθα καὶ πρὸς τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εὐηγγελίσατο ἢ τὸν Σωτῆρα τῷ κόσμῳ γεννήσασα, ἐξ ἀπόρου μὲν συλλήψεως κηύσασα, παρθένος δὲ μετὰ γέννησιν μείναςα, καὶ πᾶσι δεκνύουσα τοῖς βλέπουσιν, ὡς ἐγνωρίσθη Θεοῦ τὸ Σωτήριον, καὶ τὸ φῶς τοῖς ἔθνεσιν ἔλαμψε· καὶ ὡς Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ λύτρωσις πᾶσι τῆς γῆς ἐφάνη τοῖς πέρασιν· καὶ δόξαν τοῖς δεδεγμένοις ἐνέδυσσε θεϊκὴν ὁμοῦ καὶ ἄδιον, καὶ βέυσιν καὶ φθορὰν οὐ γινώσκουσιν.

21. Ἡμεῖς δὲ, ὡ ποθεινότατοι, καθάπερ ἐκεῖνοι, οὕτω Χριστῷ τῷ Θεῷ συναντήσωμεν, σωφροσύνην κομίζοντες, ἀγναίαν βαστάζοντες, ἀκακίαν προσφέροντες, ἀμνηστίαν ἐμφαίνοντες, περισπασμῶν ἐκτατοῦς ἀφορίζοντες, καὶ Θεῷ καθαρὸς προσκομίζοντες, τρόπων ἡμερότητα φέροντες, καὶ τὸ πρὸς ἅπαντας προσηγῆς καὶ φιλόλληλον ἔχοντες. Καὶ πρὸς τοῦτοῖς ἅπασιν τὴν πρὸς πάντας συμπάθειαν ἄγοντες, καὶ τὸν ἐκ ψυχῆς συμπαθοῦς αἰετὸς προερχόμενον ἔλεον βλέζοντες, οὕτω Χριστὸν προσιόντα δεξώμεθα· οὕτω Χριστὸν εἰσοικίσωμεν· οὕτω Χριστὸν θεοπρεπῶς ἐναγκαλισώμεθα, καὶ προφητικοῖς ἀνθομολογησώμεθα ῥήμασι, τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀνυμνοῦντες προέλευσιν, καὶ ἣν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειαν εἰργασται μεγαλοφώνως κηρύττοντες στόμασιν· ἵνα καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, καὶ αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ παναγάθῳ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ αἰετὴ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(57) Reg 2, παρεγένετο.

IN HOMILIAM DE CÆCO NATO ADMONITIO.

Non est quod in hujusce homiliæ vobis commonstranda diu immoremur, cum orationis genus, voces cæteraque omnia scriptorem prodant Athanasio longe imparem. Et vero non ex vocibus et stylo tantum spuria illa deprehenditur : cum multa complectatur inepta, et sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio, indigna ; ut est illud de Samuele propheta commentum, et similia, quæ lectori primo aspectu occurrunt observanda.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(58) ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΤΥΦΛΟΝ

S. P. N. ATHANASII

IN CÆCUM A NATIVITATE HOMILIA.

1. Πολυσπούδαστόν ἐστὶ πᾶν ἀνθρώποις τὸ τῶν A γονέων γλύκασμα, γνήσιον, ποθητὸν (59), παντὸς χρυσοῦ τιμιώτερον. Οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ γονεῦσιν ἀντισταθμιζόμενον κτῆμα. Χρυσὸς πολλάκις ἀπόλλυται· γονέων δὲ φίλτρον οὐ μαραίνεται. Ἄργυρος πολλάκις ἰούται· τῶν δὲ γεννησάντων αἱ ὠδίνες οὐ μειοῦνται. Μαργαρίται πολλάκις διαφθείρονται· γονέων δὲ δάκρυα τῷ Κυρίῳ παρίστανται. Διὸ καὶ τῶν γονέων τὸ τίμιον ἢ θεία Γραφή γνωρίζουσα, περαινεῖ τοῖς τέκνοις βοῶσα· « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. » Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καὶ εἰ περισπούδαστόν ἐστὶ τὸ τῶν γονέων γλύκασμα, τίνας ἔνεκεν ὁ Δαβὶδ τοὺς γονεῖς διαβάλλων ἔλεγεν· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με ; » Τί λέγεις, ὦ φίλε, πρὸς τὰ παρόντα ; Παντὸς κτίσματος τιμιώτερον τὸ τῶν γονέων γλύκασμα· μὴ γὰρ ὡς πρὸς τὸν δημιουργὸν τῶν ἀπάντων Θεόν· οὐκ ἐστὶ κτίσμα κτίστη συγκριθῆναι δυνάμενον. Εἰ μὲν ἦν ὁ Δαβὶδ εἰρηκῶς· « Ὁ πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με. » ἀντελάβετο δὲ μου ὁ δεῖνα, ὁ γειτῶν, ἢ ὁ συγγενής, ἢ ὁ φίλος, ὡς ὑπεναντίον διεδαίτου (60)· εἰ δὲ καὶ τῶν γονέων τὸν Κύριον εὐσπλαγχνότερον ἀπεφῆνατο, καὶ τοὺς γονεῖς οὐκ ἐνέδρισε, καὶ τὸν Θεὸν ἐδόξασεν.

2. Τίνος δὲ χάριν ὁ Δαβὶδ προσήκατο τὰς συλλαβὰς, λέγων· « Ὁ Πατὴρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος ἀντελάβετό (61) με ; » Ἴσπε πάντες σαφῶς, ὅσα τε φιλόλογοι, πῶς ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς βουλόμενος τὸν Σαοὺλ, ὡς φαῦλον, τῆς βασιλείας διαδέξασθαι, καὶ τὸν Δαβὶδ, ὡς φίλον, εἰς τὴν

1. Summa cura hominibus colendus est dulcis ille, germanus, desiderabilis, quovis auro pretiosior, parentum amor. Nullæ sunt in hac vita facultates parentibus comparandæ. Aurum sæpe perit, parentum autem amor non exstinguitur. Argentum plerumque rubiginem contrahit, parentum autem erga prolem affectus non minuitur. Margaritæ non raro corrumpuntur, parentum vero lacrymæ coram Deo sistuntur. Quamobrem divina Scriptura, indicans quantus sit honor erga parentes habendus, sic movet filios, exclamans : « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur ⁶⁰. » Sed fortasse dixerit quispiam : Si tanta cura **366** colendus est dulcis ille erga parentes affectus, quid causæ est quod David parentes accusans dixerit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me ; Dominus autem assumpsit me ⁶¹ ? » Quid ad hæc ais, dilecte ? Omni creatura pretiosior esse debet dulcis ille erga parentes affectus, nec tamen cum Deo omnium opifice comparandus : nulla quippe est creatura quæ cum Creatore conferri possit. Si David postquam dixit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, » adjecisset, Ille quidam vicinus, aut cognatus, aut amicus suscepit me ; id quasi ex adverso affirmasset. Quod si magis quam parentes misericordem Deum pronuntiavit, parentibus injuriam non fecit, et Deo gloriam dedit.

2. Quis ille causæ est autem, quod David syllabas apponit dicens : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me ? » Gnari omnes estis, utpote lectionis studiosi, quo pacto omnium Deus cum vellet Saulem, utpote improbum hominem regno abdicare, et Davidem, ut

⁶⁰ Exod. xxi, 17. ⁶¹ Psal. xxvi, 10.

(58) Reg. 1, ὁμιλία. Reg. 2, cum editis, λόγος.

(59) Ita mss. Editi vero, ποθητόν.

(60) Ita Reg. 2. Editi autem, ὡς ὑπ' ἐναντίων διε-

δεδαίουτο.

(61) Reg. 2, solus, προσελάβετο. Item ibid., με, et ita semper. Editi, μου

dilectum sibi, regnum adire, ministerium suum miserit Samuelem ad domum parentum David, cornu ferentem ordinationis, dixeritque Samueli Dominus⁶²: Perge ad domum Jessæ, et unge mihi unum ex filiis ejus in regem. Samuel autem ad ministerium missus, respondit Domino: Ecquem ordinabo? Indica nomen, Domine, ut diligentius ad jussa tua properem. Tum Dominus ad Samuelem: Noto scias quem constituerim, ne quasi personam acceperis, accusere. Habes cornu ordinationis, in quem inclinabitur cornu, et oleum emanabit, illum mihi constitue regem. Cum cornu teneas quod nullam personarum acceptionem facturum est, ne moleste feras. His auditis Samuel, quasi a Deo accepta cognitione, statim, haud dubio pede, occurrit ad domum Jessæ, quem sic alloquitur: Misit me Dominus ordinatum ex filiis tuis unum in regem. Confestim Jesse et uxor ejus filium suum producere natu primum, ut qui primogenitorum benedictionem gestaret, et ut inter liberos suos rectum ordinem servaret. Samuel autem elevans statim manum, ac sese ad ordinationem componens, inclinatoque cornu, priorem absque ordinatione dimisit, oleo, ex Dei nutu, effluere nolente. Cum autem illi cunctos filios suos præter Davidem adduxisset, abscesserunt omnes vacui nec ordinati.

στάξει μὴ βουληθέντος. Ὡς δὲ ἕνα ἕκαστον τῶν υἱῶν ψῆφον οἱ πάντες λιτοὶ (66) καὶ ἀχειροτόνητοι.

3. His porro vacuis regressis, Samuelem Jesse aggressus est, his verbis: Quid fecisti, o homo? hallucinatus es, nec te hallucinatum intelligis. Aut deceptus es, aut me illusurus huc properasti. A januæ ingressu aberrasti: alio missus, hic cornu protulisti: nos vano gaudio replevisti: pollicitus es, nec promissa complevisti. Tum Samuel ad Jesse: Quid me incusas, o senex? damnas eum qui me misit. An potest unquam errare propheta? Si proprio consilio huc accessissem, jure dubitares. At si cordium scrutator me misit, quid renuis? Jesse vero ad Samuelem: In quo demum annuum? Adduxi ad te omnem liberorum meorum florem, et nusquam promissi tui indicium comparet. An non potius ignoras eum qui te misit? An non alio missus es? Nunquid ut me senem constitueres regem huc properasti? Tum Samuel ad Jesse: Quid me increpas, o senex, an non alium habes filium? Si non habes, hallucinatus sum; sin habes, nequaquam erravi. Reponit Jesse ad Samuelem: Alius quidem mihi superest filius; sed parvus, despicibilis, neque aptus regno, quem producere pudeat. Tum Samuel ad illum: Vin' tu immutare præceptum Creatoris? pudet te **367** illum producere? Quid enim? An multam carnis molem ungit Deus? Adduc itaque illum;

⁶² 1 Reg. xvi, 1-15.

(62) Ita Reg. 2. Editi vero, προήχασθαι.

(63) Reg. 2, διάκονον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί. Μοχ χειροτονήσεως. Reg. 1 et 2.

(64) Reg. 2, ἀντεοίστατο. Μοχ idem, προχειρίσσομαι.]

Ἀ βασιλείαν προσήχασθαι (62), ἀποστέλλει τὸν ἑαυτοῦ διάκονον Σαμουὴλ εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων τοῦ Δαβὶδ (63), ἐπιφερόμενον τὸ κέρασ τῆς χειροτονίας, λέγων πρὸς τὸν Σαμουὴλ ὁ Κύριος· Πορευθεὶς εἰς τὸν οἶκον Ἰεσσαί, χρίσον μοι ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς βασιλέα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ ὡς εἰς διακονίαν στελλόμενος, ἀντερῆσατο (64) πρὸς τὸν Κύριον, λέγων· Καὶ τίνα προχειρίσομαι; Λέγε μοι τὸ ὄνομα, Δέσποτα, ἵνα σπουδαιότερον πρὸς τὸ δοκοῦν σοι διαδίσσωμαι. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Οὐ θέλω σε γινώσκειν πὸν προχειρίζομενον, ἵνα μὴ ὡς προσωπολήπτης διαβληθῆς. Ἐχεις τὸ κέρασ τῆς χειροτονίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐπινεύσει τὸ κέρασ, καὶ τὸ ἔλαιον λιμνάσει, ἐκεῖνό μοι προχειρίσον (65) εἰς βασιλέα. Κατέχων τὸ κέρασ, ἀπροσωπολήπτον διαίτητην, μηδαμῶς δυσχέραν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σαμουὴλ, καὶ ὡς παρὰ Θεοῦ τὴν γνῶσιν δεξάμενος, εὐθέως ἀναμφιβόλῳ ποδι κατέδραμεν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί, λέγων πρὸς αὐτόν· Ἀπέστειλέ με ὁ Κύριος προχειρίσσομαι ἕνα τῶν υἱῶν σου εἰς βασιλέα. Εὐθέως δὲ ὁ Ἰεσσαί καὶ ἡ τοῦτου γαμετή τὸν πρῶτον υἱὸν προσέδιδασαν, ὡς τὴν εὐλογίαν τῶν πρωτοτόκων βασιτάζοντα, καὶ ἐν τοῖς τέκνοις τὴν εὐτασίαν φυλάττοντα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ, εὐθέως τὴν χεῖρα ὑψώσας, καὶ πρὸς τὴν χειροτονίαν σχηματισθεὶς, καὶ τὸ κέρασ ἐπινεύσας, ἀπέλυσε τὸν πρῶτον ἀχειροτόνητον, θεῖον νεύματι τοῦ ἑλαίου αὐτοῦ παρήγαγεν αὐτῷ ἐκτὸς τοῦ Δαβὶδ, ὑπέστρεψον

3. Ὑποστρεψάντων δὲ τούτων λιτῶν, ἀντέβαλλεν ὁ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ, λέγων· Τί πεποίηκας, ἄνθρωπε; ἐσφάλης, καὶ οὐκ οἶδας. Ἡ ἐσφάλης, ἢ παῖξαι με παρέδραμες. Παρὰ θύρας εἰσήλυθες· ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης, καὶ ὡς τὸ κέρασ ἐγύμνωσας· μάλιστα ἡμᾶς ἐχαροποίησας, θρυλλήσας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν μὴ πληρώσας. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί καταπλήττεις (67), πρεσβῦτα; καταψηφίζῃ τοῦ ἀποστελλαντός με. Ἔστι προφήτην πλανηθῆναι ποτε; Εἰ μὲν οἰκεία γνώμη παρεγνόμην, καλῶς διατάξεις· εἰ δὲ ὁ τῶν καρδιῶν γνώστης ἀπέστειλέ με, τί ἀνανεύεις; Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Καὶ ἐν τίνι λοιπὸν ἐπινεύσας; Παρήγαγον σοὶ πᾶσαν τῶν τέκνων μου τὴν καλλοτήν, καὶ οὐδαμῶς τῆς ἐπαγγελίας τὸ γνῶρισμα. Μὴ μᾶλλον οὐκ ἔγνωσ τὸν ἀποστέλλαντά σε; Μὴ ἄρα ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης; Μήτιγε (68) ἐμὲ τὸν πρεσβύτερον κατέδραμες χειροτονῆσαι; Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί με καταπλήττεις, πρεσβῦτα; Οὐκ ἔχεις ἄλλον υἱόν; εἰ μὲν οὐκ ἔχεις, ἐσφάλῃν· εἰ δὲ ἔχεις, οὐκ ἐπλανήθην. Ὁ δὲ Ἰεσσαί πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Ἐγὼ μὲν καὶ ἄλλον υἱόν, ἀλλ' ὅμως μικρόν, εὐτέλῃ, μὴ ποιούντα βασιλέα. Αἰσχύνομαι καὶ προδιδάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς αὐτόν· Παραδιατάτῃ τῷ Κτίσαντι; αἰσχύνῃ προδιδάσαι τούτον; Τί γάρ; Πολυσαρκίαν χρίζει ὁ Θεός;

(65) Reg. 1. προχειρίσσομαι. Reg. 2, προχειρίζομαι.

(66) Αὐτοὶ δεῖσι in Reg. 2.

(67) Reg. 1, 2. τί λέγεις;

(68) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, μὴ τοίνε.

Προχέρισαι οὖν τοῦτον· λιμνάσει πάντως τὸ ἔλαιον, ἂ πινεύσει, οἶδα, τὴ χέρας. Εὐφραινέσθω σοι ὁ οἶκος. Τί γάρ; Ὅτι μικρὸς ἐστίν, οὐ ποιεῖ βασιλέα; Περιμεινον μικρὸν, καὶ ἔφη· πῶς οὗτος ὁ μικρὸς τὸν γιγανταῖον πύργον, τὸν Γολιάθ λέγω δὴ, καταστρέψει. Τοιγαροῦν ταύτην τῶν γονέων τὴν λοιδορίαν ὁ Δαβὶδ κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοξον εὐεργεσίαν θείᾳ Γραφῇ παραδιδούς, ἔδωκε· Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. »

4. Ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ προφήτου Δαβὶδ εὐχάριστον φωνὴν, εὐχαίρως καὶ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας, ἐρεῖ μεγαλοφώνως καὶ αὐτός· Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. » Ἰστε πάντες σαφῶς, πῶς καὶ οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν γονέων διεπτύσθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐγκατελείφθη. Ὅπως δὲ τὸ χρέως ἀποδωσώμεθα, καὶ μικρὸν ἀναψύξωμεν, ἵνα καὶ πάλιν πιστευθῶμεν ὀφειλήματα· φέρε τοίνυν ἐπὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν εὐχαίρως παραγάγωμεν. Ἦκουες, ἀγαπητὲ, τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βοῶντος· Ἐκαὶ παράγων, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς καθήμενον· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτούς· Οὐδὲ οὗτος ἤμαρτεν, οὐδὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος, ἔπτυσσε χαμάλ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ. » Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἀπελθὼν ἐνίψατο· καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψε· καὶ ἀναβλέψας ἐπίστευσε τῷ ἀποστείλαντι. Ἄκουε συνετῶς. Ἐπηρώτησαν τὸν Κύριον οἱ μαθηταὶ, λέγοντες· Διδάσκαλε, τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; » Δικαία τῶν ἀποστόλων ἡ ἐπερώτησις, ἔνθεν δείκνυται, ὅτι ὡς Θεῷ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ προσέειπεν (69). Τίς γάρ οἶδε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μὴ ὁ τῶν καρδιῶν ἰχνολάτης; Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἀνένευσε πρὸς τὴν ἐπερώτησιν, ἀλλὰ παραυτὰ ἐποίησε τὴν ἀπόκρισιν, ἐν ταυτῷ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπερώτησιν πληροφορῶν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεοπιστίαν βεβαιῶν. Ἀποκριθεὶς γάρ (70) ὁ Κύριος εἶπεν· Ὅστε οὗτος ἤμαρτεν, οὐτε αἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » τούτεστιν ἡ παρούσα τούτου τύφλωσις οὐκ ἐστὶν ἁμαρτιῶν πρόσκομμα, ἀλλὰ φύσεως σφάλμα. Ὅσπερ γὰρ φυτὸν πρὸ τοῦ τῆς γῆς ἐκκύψαι, ἐν τῇ ῥίζῃ πολλάκις ἀπὸ περιστάσεως ἀερίου τὴν βλάβην δέχεται, οὕτω καὶ οὗτος ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, ἐν τῇ νηδύϊ τῆν πῆρως ἐδέξατο· ἢ τοῦ μητρῶου κόλπου ἀνευθέτου ὑπάρχοντος, ἢ τοῦ πατρῶου σπέρου κακοχύμου καταβληθέντος. Ὁ δὲ τὴν σφαλεῖσαν φύσιν διορθώσασθαι δυνάμενος οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν φύσεων δημιουργὸς εὐρεθήσεται, διὸ καὶ ὁ Κύριος ἀπεφῆνατο

effluet sane oleum, inclinabit se, ut probe novi, cornu. Lætetur domus tua. Quid enim? An quia parvus est, non est aptus regno? Tantillum expecta, et videbis quo pacto ille parvulus gigantiam turrem, Goliath scilicet, prosternet. Hanc ergo parentum contumeliam secum reputans David, et admirandam Domini benignitatem sacris litteris consignans exclamabat : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me⁶⁶. »

4. Hanc itaque prophetæ David vocem gratiarum actione plenam, opportune item cæcus ille a nativitate, visu recepto, magna et ipse voce dicit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. » Probe nostis omnes, quod hic quoque et a parentibus rejectus fuerit, et a Deo non fuerit derelictus. Sed ut debitum persolvamus, paululumque recreemur, ut rursum nobis debita concedantur : age, ad cæcum a nativitate opportune accedamus. Audisti, dilecte, (Dominica [71]) præcedente Joannem evangelistam clamantem : « Et præteritis, » inquit, « Jesus, vidit hominem cæcum a nativitate sedentem. Et interrogaverunt eum discipuli ejus : Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Quibus Dominus : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Hæc cum dixisset Dominus, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit super oculos cæci⁶⁷. » Et misit eum ad Siloam : cumque abiisset, lavit : lotus vidit, visuque recepto credidit in eum qui misisset. Hæc prudenter audi. Interrogabant Dominum discipuli dicentes : « Magister, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Æqua erat apostolorum interrogatio, ut inde liquet, quod ad Dominum Jesum, velut Deum, accesserint. Quis novit enim secreta hominum, nisi scrutator cordium? Quocirca nec Dominus interrogationem abjecit ; sed statim respondit, eadem opera et apostolorum interrogationi faciens satis, et deitatis suæ fidem confirmans. Respondens enim Jesus dixit : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus : sed ut manifestentur opera Dei in illo ; » id est : isthæc ejus cæcitas, non est peccatorum pœna, sed naturæ defectus. Sicut enim planta, antequam e terra pullulet, in radice plerumque ex ambientis aeris affectione damnum accipit ; ita et hic a nativitate cæcus, vitium ejusmodi in utero contraxit ; sive quod maternus sinus haud recte compositus esset, sive quod paternum semen emissum, vitiosum esset. Qui porro errantem naturam potest corrigere, nihil sane aliud quam naturarum creator deprehendetur. Quare hæc Dominus pronuntiavit : « Neque hic peccavit, ne-

⁶⁶ Psal. xxvi, 10., ⁶⁷ Joan. ix, 1-3, 6.

(69) Ita Reg. 2. Editi vero, προσήσαν. Infra Reg. 2, ἐρώτησιν pro ἐπερώτησιν. Ibid. Reg. 1, 2, quos sequimur, παραυτὰ. Editi, παρ' αὐτήν.

(70) Ita Reg. 2. Editi autem, Ἀποκριθεὶς δέ,
(71) Sic Holsteinius.

que parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. » Hisque prolatis, confestim ipso opere, sese ostendit esse naturarum creatorem, ac de se ipso dixisse : « ut manifestentur opera Dei in illo ; » id est, ut per illum exploratum sit me, non merum hominem, sed Deum fortem esse. Poterat enim Dominus solo verbo cæcum curare, qui verbo cælos firmaverat, juxta divinum illud dictum : « Verbo Domini cæli firmati sunt »⁶⁶ ; poterat itaque verbo hunc a nativitate cæcum curare. Id tamen minime facit, sed luto oculos ungit illius ; ut palam faceret omnibus, esse se illum Adami figulum, qui simile simili resarciret. Non innovat curationis seriem, ne miraculum dissiparet : lutum luto inungit : ac simile simili resarcit. Posset autem quis dicere, ideo Dominum cæci oculos inunxisse luto, ut palam omnibus faceret, se ipsum esse qui Adamum ex luto efformasset, καὶ ὅτι· τούτου χάριν ὁ Κύριος ἔχρισε πηλῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ χροοπλαστήσας.

368 5. Quid porro causæ est quod eum miserit in Siloam? An etiam Adamum in Siloam demisit? Attente audi. Quando Adamum Dominus ex luto formabat, repugnantium Judæorum adorat nemo : cum nemo itaque adesset qui contradiceret, minore apparatu rationabilem hanc statuam perfectit. Nunc vero cum multi contradicant, longa circuitione nititur, ut potestatem affirmet suam ; ut vel invitos contradicentes ad miraculi assensum pertraheret. Hujus rei gratia luto inunctum illum misit in Siloam, ut sese ablueret : non quod Siloam egeret, Siloam Dominus ; sed ut currente cæco, qui viderent sequerentur, essetque qui non videbat, videntium dux : ipsi autem qui accurrissent, testes forent miraculi. Nam, cum illud Dominus faceret, mitteretque hominem in Siloam, accurrebant ingentes turbæ, miraculo testimonium perhibentes. Sed adhuc susurrabant Pharisei, curiose rem investigantes, ac phantasiam esse miraculum illud exclamabant. Quid facturi erant, nisi longiore circuitu miraculum designasset? Quod si alia ratione volueris Siloam in figuram accipere piscinæ baptismatis, nequaquam a vero aberraveris, quandoquidem in illa universi ignorantia tenebris lavantur, lumenque piæ religionis accipiunt.

6. Quod autem post tantam miraculi moram Judæorum plerique miraculo contradixerint, id zudisti ex evangelistæ verbis : « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicabat erat, dicebant : Nonne hic est qui mendicabat, cæcus a nativitate? Alii dicebant, Quia hic est : alii autem : Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero qui visum receperat, dicebat : Quia ego sum, quem

⁶⁶ Psal. xxxii, 6.

(72) Reg. 2, ἐπέχρισεν τοὺς ὀφθαλμοὺς.

(73) Ita Reg. 2. Editi vero, διὰ τοῦ τὸ ὅμοιον ἀνε-

λέγων· « Οὕτε οὗτος ἤμαρτεν, οὕτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν εὐθέως διὰ τοῦ ἔργου γνωρίζει, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῶν φύσεων δημιουργός, καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν· « ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » τοῦτέστιν, ἵνα γνωρισθῶ δι' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ εἰμὶ λιτὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς κραταίος. Ἡδύνατο γὰρ ὁ Κύριος τῷ ῥήματι μόνῳ τὸν τυφλὸν ἰάσασθαι, ὁ λόγῳ τοὺς οὐρανοὺς στερεώσας, κατὰ τὸ φάσκον θεῖον ῥητόν· « Ἐγὼ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » Ἡδύνατο οὖν λόγῳ καὶ τοῦτον τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν θεραπεύσαι. Ἄλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο, πηλὸν δὲ ἐπιχρίει τοῖς ὀφθαλμοῖς (72) αὐτοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ Ἀδὰμ κεραμεύς, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀποπληρῶν (73). Οὐ ξενίζει τὴν περιодиαν, ἵνα μὴ διασχεδάσῃ τὴν θαυματουργίαν· πηλὸν ἐπὶ πηλὸν ἐπιχρίει, διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀναπληρῶν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ,

5. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ ; Μὴ καὶ τὸν Ἀδὰμ εἰς τὸν Σιλωάμ ἐχάλασεν ; Ἄκουε συνετῶς. Ὅτε τὸν Ἀδὰμ ὁ Κύριος ἐπηλόπλασε (74), τότε οὐδεὶς τῶν ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων παρῆν· ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἦν ἀντιλέγων, τότε μὲν ὁ Κύριος εὐσυσταλτικώτερον τὸν λογικὸν ἀνδριάντα κατασκευάζει· νυνὶ δὲ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν ἀντιλεγόντων, πλατύνει τὴν περιодиαν, ἵνα κρατῆ τὴν ἐξουσίαν, ὅπως καὶ ἄκοντας τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπινεύσῃ τῷ θαύματι παρασκευάσῃ. Τούτου οὖν χάριν ἀπέστειλε τὸν πληροφορὸν εἰς τὸν Σιλωάμ νίφασθαι, οὐχ ὅτι τοῦ Σιλωάμ ἐχρησεν ὁ τοῦ Σιλωάμ δεσπότης· ἀλλ' ὅπως, τοῦ τυφλοῦ τρέχοντος, οἱ βλέποντες ἀκολουθήσωσι καὶ γενήσῃται ὁ μὴ βλέπων τῶν βλέπόντων ὁδηγός, αὐτοὶ δὲ οἱ καταδραμόντες μάρτυρες γενήσονται τοῦ θαύματος. Ὅταν γὰρ καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ, ἀπειρα πλήθῃ κατέδραμον μαρτυροῦντα τῷ θαύματι. Καὶ ἔτι ἐνήχουν οἱ τῶν Φαρισαίων παῖδες πολυπραγμονοῦντες, καὶ φαντασίαν τὴν θαυματουργίαν βοῶντες. Τί ἐμελλον ποιεῖν, εἰ μὴ ἐπλάτυνε τὴν θαυματουργίαν ; Ἄλλως δὲ πάλιν, εἰ βουλευθῆς τὸν Σιλωάμ εἰς τύπον λαθεῖν τῆς τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρας, οὐκ ἂν ἀμάρτοις· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῃ πάντες ἀπονίπτονται τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας, καὶ λαμβάνουσι τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας.

6. Καὶ ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ θαύματος πλατύτητα οἱ πλείους τῶν Ἰουδαίων ἀντέλεγον τῷ θαύματι, ἤκουες τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· « Οἱ δὲ γείτονες, καὶ οἱ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τούτου, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προσαιτῶν, ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός ; Ἄλλοι ἔλεγον· Οὗτός ἐστιν. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Οὐκ ἐστὶν οὗτος, ἀλλ' ὅμοιος αὐτῷ ἐστὶν. Ὁ δὲ ἀναβλέψας ἔλεγε· ὅτι, Ἐγὼ εἰμι, ὃν λέγετε. »

πλήρου.

(74) Ita Reg. 2. Editi vero, ἐπηλοπλασθη.

Είδες τύφλωσιν ἀναβλέψωσ, πρόξενον; Ὁ τυφλὸς ἀνέβλεψα καὶ οἱ βλέποντες ἐτυφλώθησαν τῇ κακίᾳ. Ἐκεῖ γὰρ ἡ κακία τυφλὴ (75). Διὸ καὶ Ἰουδαίων παῖδες ἀπὸ κακίας ἐπήχουν τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Λέγε ἡμῖν, ἄνθρωπε, τίνος χάριν συγκροτεῖς ἡμῖν τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος, καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν θέλεις διαφημίζεσθαι; Οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός; γνωρίζομεν ἡμεῖς ἐκεῖνον· πολλοστὸν αὐτῷ τὰ πρὸς τὰς χρείας ἐχορηγήσαμεν. Πῶς οὖν θυροῦσιν σὺ, καὶ λέγεις, ὅτι αὐτὸς ἀνέωξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς; Εἰ χρημάτων δέξῃ, καὶ τούτων χάριν ψευδολογῆς, ὅσον βούλει κομιζοῦ (76)· μόνον τῆς ἀληθείας μὴ ἀπέχου. Πάντα οὖν ἐποίησαν, ἵνα πως διασκευάσωσι τὸ θαῦμα. Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας Ἰουδαίους ἔφασκε· Τί με συκοφαντεῖτε; Τί μου τὸ ψυχικὸν βλέμμα τυφλῶσαι προσηρέθη; Ἀνέβλεψα, οὐ τυφλοῦμαι· μάτην μοι κοινοῦ τὸν βλασφημίας προσρίπτετε (77). Ἄλλος ἐφιλοθροπέυσαστο, καὶ ὑμεῖς ἀντιβάλλετε. Οὐ προσκυνεῖτε, ἀλλὰ λοιδορεῖτε. Καλῶς δὲ αὐτὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος προσαγορεύετε· μετῃ φάσε γὰρ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὰς θυρίδας. Μικρὸν μοι συγχωρήσατε, εἰ μετ' ἄλλῃ οὖν ὑμῖν διαλέγομαι. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον κατανοῆσαι τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος, τοῦ ἡλλίου τὸ κέντρον, τῆς σελήνης τὸ φᾶος, τῆς ἡμέρας τὸν ὄρον, τῆς νυκτὸς τὸ μέτρον, τῶν ἀστέρων τὴν χορείαν, τῶν νεφῶν τὴν διαδρομὴν, τῆς γῆς τὴν εὐθύτητα, τῆς θαλάσσης τὸ κύτος, τῶν πλοίων τὴν ἀτρίβον (78) διάβαιον, τῶν ἀνωμάτων τὴν περιοχὴν, τῶν ὀρέων τὰ κυρτώματα, τῶν ποταμῶν τὰ βεῦματα, τῶν πηγῶν τὰ νάματα, τῶν φρεάτων τὰ ἀντλήματα, τῶν κτηνῶν τὰ σκιρτήματα, τῶν θηρίων τὰ ποικίλα, τῶν ὀρνέων τὰ σχιζόπτερα, τῶν ἰχθύων τὰ ἰδιώματα, τῶν δένδρων τὰ ὑψώματα, τῶν καρπῶν τὰ γλυκάσματα. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτων θεάσασθαι, καὶ εἶθ' οὕτως ὑμῖν διαλέγομαι, πῶς ἀνέβλεψα. Πάλαι μὲν ἐγεννήθην, νυκτὶ δὲ πρῶτον εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον τῷ μέρει τῆς ὄψεως. Ἦκουσα τοῦ προφήτου βοῶντος· Ἐξ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Ἐγὼ ἐκ τῶν κτισμάτων, ὑμέεις ἐκ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν ἀναλόγως τὸν δημιουργὸν θεωρήσατε. Τί μοι χρημάτων περιουσίαν ἐπαγγέλλεσθε; Οὐ πιπράσκω τὸ δῶρον, οὐ καπηλεύω τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάβλεψιν. Ἄμεινον εὐγνωμόνως προσαιτεῖν, ἢ κατοτρόπως πλουτεῖν. Τὸ λοιπὸν οὐκέτι προσαιτῶ· ἔλαβον γὰρ τὸν παράπτοντά μοι πρὸς ἐργασίαν λύχων τοῦ σώματος. Οὐκέτι οὖν προσαιτῶ, ἀλλὰ γεωργῶ οὐκέτι χάριν αἰτῶ, ἀλλὰ μισθὸν ἀπαιτῶ· οὐκέτι βάρβω τὴν γῆν φηλασῶ, ἀλλὰ τὴν ἀμπελον δρεπάνω κλαδεύω· οὐκέτι ἀργύρια συνάγω, ἀλλὰ δράγματα θερίζω· οὐκέτι τὴν πῆραν περισφίγγω, ἀλλ' ἄμαξαν ἔλω· οὐκέτι ἄρτων κλάσματα λαμβάνω, ἀλλὰ σίτον κομιζῶ· οὐκέτι στένων βοῶ· ὧστε τῷ τὸ φῶς μὴ ἔχοντι, ἀλλὰ

dicitis. » Viden' cæcitatem restituti visus conciliatricem? Cæcus visum recepit, et qui videbant, malitia sua excæcati sunt. Semper enim cæca est malitia. Quare Judæi malitia ducti cæci nati auribus personabant his verbis: Dic nobis, o homo, quare jactitas nobis fabri filium illum, eumque ut Deum vis proclamare? Nequaquam tu es ille cæcus a nativitate; novimus illum, ac sæpenumero ipsi necessaria suppeditavimus. Quare tu jactitas ac dicis: Ipse aperuit meus oculos? Si pecunia eges, ejusque causa mentiris, quantum volueris accipe: solum ne a veritate recedas. Nihil itaque non agebant miraculum ut dissiparent. Qui autem visum receperat, contradicentibus Judæis reponit: Cur me calumniimini? Cur visum animæ meæ excæcare studetis? Visum recepi, non cæcutio. Frustra me blasphemix pulvere conspergitis. Alius me beneficio affecit, et vos repugnatis. Non adoratis, sed probris insectamini. Probe autem fabri filium vocatis illum; nam oculorum meorum fenestras commutavit. Veniam mihi præbetote si non nisi paulo post vobiscum colloquar. Sinite me primum considerare cæli pulchritudinem, solis orbem, lunæ fulgorem, diei terminum, noctis mensuram, stellarum choream, nubium decursum, terræ planitiem, maris latitudinem, navium transitum nullo vestigio relicto, convallium ambitum, montium rotunditatem, fluviorum alveos, fontium scaturigines, puteorum haustus, pecudum saltus, ferarum varietates, avium multifidas alas, piscium proprietates, arborum proceritatem, fructuum suavitatem. Sinite me hæc primum et his similia contemplari, atque exinde narrabo qua ratione visum recepi. Jam olim natus sum, sed quod visum spectat modo primum ingressus sum in mundum. Audivi prophetam clamantem: « A magnitudine et specie creaturarum, quadam ratione creator eorum conspicitur. » Ex creaturis ego, vos ex 369 meis oculis quadam proportione ac ratione creatorem contemplamini. Quid mihi pecuniarum vim pollicemini? Nequaquam donum vendo, visum oculis datum meis non cauponor. At præstat cum grato animo mendicare, quam sceleribus ditescere. Non ulterius mendicabo; nactus sum enim qui mihi ad laborem lucernam corporis accenderet. Non ulterius mendicabo, sed agros colam. Non amplius gratis petam, sed mercedem repetam. Non amplius baculo terram tentabo, sed vineam falcula putabo. Non ulterius nummulos cogam, sed manipulos colligam. Non ultra peram constringam, sed currum traham. Non ultra frustra panis accipiam, sed frumentum deferam. Non amplius cum gemitu exclamabo: Date ei qui lumine non fruitur; sed magna voce

75 Joan. ix, 8, 9. 76 Sap. xiii, 5.

(75) Reg. 2, τυφλοί.

(76) Reg. 1, 2, κομιζοῦ χρημα.

(77) Reg. 2, προσαιτέγατε.

(78) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, ἀτρίβῃ. Mox iidem miss. κυρτώματα. Editi, κυρτώματα.

clamabo : « Dominus illuminatio mea et salus mea, A quem timebo ? »

7. His auditis contradicentes Judæi, ut vident illum non modo sanatum esse, sed miraculum quod defendere, accedunt iterum sciscitantes : Quomodo visum accepisti ? Quid fecit tibi homo ille, quod tam firmiter eam rem asseris ? Tum is qui visum receperat ad excecatos illos : Quomodo visum accepi ? Deone dicitis, quomodo illud consequenter a.l naturæ ordinem factum est ? Si quæritis, quomodo ; vicissim vos ego interrogabo : Quomodo in vinum aquam commutavit ? An naturæ ordinem, aut miraculum ut exhiberet ? Quomodo Lazarum ex sepulcro evocavit ? naturali an divino modo ? Quomodo leprosum morbo liberavit ? circuntione quadam, an voluntate ? Quomodo sanguinis fluxu laborantem mulierem, quæ sanguinis profluvio quasi naufragium fecerat, ex ea tempestate eripuit ? Perquirendone morbi rationem, an conspecta ejus fide ? Tum contradicentes illi Judæi, ut viderunt eum in proposito perseverantem, acriter comprehensum vi pertrahunt ad Pharisæicum tribunal, dicebantque illi : Jam carnes lancinari tuas curabimus, ut servi, non doctoris, munus exsequare. Non taces, sed concionem habes, atque ut Deum illum vis proclamare filium Josephi ? Casu quodam visum recepisti, effutisque nobis te a nativitate cæcum esse, atque adducis nobis istum fabri filium ? Non taces : sed magna voce clamas ? Qui porro visum receperat reponit ad contradicentes : Si me clamare non vultis, quid tam frequenter sciscitamini ? Vosmetipsos diffamatis et mihi culpam ascribitis. Si, ut dicitis, casu quodam visum accepi, cur parentes meos accivistis ? Frustra turbas datis : non potestis obtegere miraculum : etsi siluerim ego, clamant oculi mei. Homo quidam Jesus nomine, cujus nomen est curatio, lotus unxit oculos meos, et dixit mihi : « Vade, lava in piscina Siloam ». Abiensque lavi, lotus lutum deposui, sed visum recepi. »

8. His auditis Pharisæici iudices, ingentique coacta turba : Sabbatum enim erat, cum hoc miraculum fecit Jesus ; interrogabant eum eadem quæ Judæi dicentes : Nosti, o homo, quo astes in loco, et indeprecabile hoc tribunal esse, neque fraudem hic unquam latere posse. Dic nobis omni accurate : Quomodo visum accepisti ? Quid tibi fecit homo ille quem dicis ? Tum ille qui visum acceperat ad Pharisæicum tribunal respondit : Quomodo visum receperim, rursus curiose inquiritis ? Rursus ut reum me examinatis, dicentes : Quomodo visum recepisti ? si dicam vobis, iterum tumultum excitabitis. Dicam vobis quomodo visum receperim. Causam quidem curationis dicam, sed potestatem edendi miracula dicere nequeo : « Quis enim

μεγαλοφώνως κράζω · « Κύριος φωτισμός μου και σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι ; »

7. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν μὴ μόνον ἰαθέντα, ἀλλὰ και συνηγοροῦντα τῷ θαύματι, προσήεσαν ἐτι ἐπερωτῶντες αὐτὸν · Πῶς ἀνέβλεψας ; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐπιμένεις τῷ πράγματι ; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς τυφλοθίντας ἔφη · Ἐὼς ἀνέβλεψα ; Ἐπι Θεοῦ λέγετε, πῶς τῆς φύσεως ἀκολουθία γίνεται ; Εἰ τὸ πῶς ἐρωτᾶτε, ἀντερωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ · Πῶς τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἀκολουθίαν ἢ θαυματουργίαν μηνύσας ; Πῶς τὸν Δάζαρον ἐκ τοῦ πάφου ἐκάλεισε, φυσικῶς ἢ θεοπρεπῶς ; Πῶς τὸν λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπέλυσε, περιοδεύσας, ἢ θελήσας ; Πῶς τὴν αἰμορροῦσαν γυναῖκα, ναυαγοῦσαν ἐκ τῆς τῶν αἱμάτων φορᾶς, τοῦ κλύδωνος διέσωσε ; Τὸ πάθος ἐρευνήσας, ἢ τὴν πίστιν κατανοήσας ; Οἱ δὲ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν ἐπιμένοντα, δριμύτερον κατεσχῆκότες, εἶλκον αὐτὸν μετὰ βίας ἐπι τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, λέγοντες πρὸς αὐτὸν · Nunί σου τὰς σάρκας καταξανθῆναι παρασκευάσομεν, ἵνα δουλείαν, και μὴ διδασκαλίαν μετέρχη. Οὐ σωπᾶς, ἀλλὰ δημηγορεῖς, και ὡς Θεὸν αὐτὸν θέλεις φημίζεσθαι (79), ἐκείνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ ; Ἀπὸ συμβεδηκότος τινὸς ἀνέβλεψας, και προσωνεῖς ἡμῖν, ὡς ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐτέχθης, και ἐπάγεις ἡμῖν ἐκείνον τὸν τοῦ τέκτονος υἱόν ; Οὐ σωπᾶς, ἀλλὰ μεγάλη βοᾶς ; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἔλεγεν · Εἰ οὐ θέλετέ με βοᾶν, τί ἐπερωτᾶτέ με συχνῶς ; Ὑμεῖς ἐαυτοὺς θρυλλεῖτε, κἀμοὶ τὸ ἔγκλημα προσάπτετε. Ὡς φατε, εἰ ἐκ συμβεδηκότος τινὸς ἀνέβλεψα, τί μου τοὺς γονεῖς παρεστήσατε ; Μάτην θορυβεῖσθε · οὐ δύνασθε κρύψαι τὸ θαῦμα · κἀν γὰρ ἐγὼ σωπήσω, οἱ ὀφθαλμοὶ μου βοῶσιν. Ἄνθρωπος τις λεγόμενος Ἰησοῦς, οὗ και τὸ ὄνομα Ἰασις, πηλὸν ἐπέχρισέ μου τοῖς ὀφθαλμοῖς, και εἶπέ μοι · « Ὑπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Καὶ ἀπελθὼν ἐνιψάμην (80) · νιψάμενος, τὸν μὲν πηλὸν ἀπεθέμην, τὸ δὲ φῶς ἐδεξάμην.

8. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖκοι κριταὶ, και πλήθους ἀπέιρου συναθροισομένου · σάββατον γὰρ ἦν, ὅτε τὸ θαῦμα τοῦτο πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς · ἐπιρῶτων αὐτὸν τὰ αὐτὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγοντες · Οἶδας, ἄνθρωπε, ποῖω τόπω παρέστηκας, και ὅτι ἀσυγχώρητον τὸ παρὸν κριτήριον τυγχάνει, και ὡς οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα πλάνην (81) διαλαθεῖν ποτε. Λέγε ἡμῖν μετὰ πάσης ἀκριβείας · Πῶς ἀνέβλεψας ; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὃν λέγεις ; Ὁ δὲ, ἀναβλέψας πρὸς τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, ἀπεκρίνατο · Πῶς ἀνέβλεψα, πάλιν περιεργάζεσθε ; πάλιν ὡς κατὰδικον εὐθύνετε, λέγοντές μοι · Πῶς ἀνέβλεψας ; Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, πάλιν θορυβεῖσθε. Τὸ πῶς ἀνέβλεψα, ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ. Τὴν μὲν αἰτίαν τῆς περιοδίας λέγω, τὴν δὲ ἐξουσίαν τῆς θαυματουργίας, οὐκ ἔχω λέγειν · Τίς γὰρ ἔγνω οὗτος

⁷⁹ Psal. xxvi, 1. ⁸⁰ Joan. ix, 11.

(79) Sic Reg. 2. Editi vero, ψηφίζεσθαι.

(80) Ita Reg. 4. 2. Editi vero, νιψάμενος.

(81) Reg. 1, πλάνον. Reg. 2, πλάνη.

Κυρίου ; ἢ τίς ξύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετα ; ἢ τίς προ-
 ἔδωκεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀναποδοθήσεται αὐτῷ ; » Εἰ
 θέλετε μαθεῖν τὴν περιοδίαν, αὕτη ἐστίν, ἣν ἤδη
 προεῖπον· « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς
 ὀφθαλμούς· καὶ εἶπέ μοι· Ὑπάγε νίψαι εἰς τὴν κο-
 λυμβήθραν τοῦ Σιλῶα. Ἀπῆλθον δὲ, καὶ ἐνιψάμην,
 καὶ εὐθέως ἀνέβλεψα· » οὐ τοῦ ὕδατος ἐνεργήσαντος,
 ἀλλὰ τοῦ πύσματος παραδοξοποιησαντος (82). Ταῦτα
 ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖκοι κριταί, ὡς εἶδον αὐτὸν
 εἶσι ἐπιμένοντα τοῖς αὐτοῖς, τοῦτον ἀπυσάμενοι, τοὺς
 γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος ἐφώνησαν, καὶ ἐπυνθάνοντο
 παρ' αὐτῶν λέγοντες· « Εἴπατε ἡμῖν· οὗτός ἐστιν ὁ
 Υἱὸς ὁμῶν, ὃν λέγεται, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη ; Πῶς
 οὖν ἄρτι βλέπει ; » Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος
 ἀναποκριθέντες πρὸς τοὺς ἐπερωτῶντας, εἶπον τὰ
 τῆς μακαρίας Σουσάνης· Στενά ἡμῖν πάντοθεν. Ἐάν
 εἴπωμεν ὅτι Υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, οὐκ ἐκφευξόμεθα τὰς
 χεῖρας ὁμῶν· τοῦτο γὰρ ἐπηγγείλασθε· ἐάν δὲ εἴπω-
 μεν, ὅτι οὐκ ἐστίν υἱὸς ἡμῶν, αἰώνιαν κόλασιν ὑπο-
 στησόμεθα· τοῦτο γὰρ ἀπόκειται ταῖς τὴν ἀλήθειαν
 κρύπτουσι. Διὸ, τὴν αἰώνιαν μᾶλλον κόλασιν προτι-
 μήσαντες, τοσοῦτον ἐροῦμεν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς παροῦσι
 ζημίαν οὐχ ὑπομείνωμεν· « Οὗτος ὁ παῖς, ὃ ἄρχον-
 τες, ὅτι μὲν υἱὸς ἡμῶν ἐστίν, ἴσμεν, καὶ ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη οὐκ ἀγνοοῦμεν· τὸ δὲ πῶς ἀνέβλεψεν, οὐκ
 οἶδαμεν· ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς
 οὐκ οἶδαμεν. Ἥλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτός
 λαλήσει περὶ ἑαυτοῦ. »

9. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ σφόδρα δια-
 πορούμενοι· ἐπέφερεν γὰρ αὐτοῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν
 αἰσχρῆν τὸ ὅλως ὁμολογεῖσθαι, ὅτι υἱὸς αὐτῶν ἐστι,
 καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· ὡς οὖν εἶδον οἱ Φαρισαῖκοι
 κριταὶ ἐπιμένοντας τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, καὶ λέ-
 γοντας, ὅτι Οὗτος ὁ υἱὸς ἡμῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη, ἐπὶ τούτῳ δακνόμενοι, ἐπειδὴ ὠμολογεῖτο
 ἡ ἀλήθεια, τινὰς τῶν ἀπατεῶνων ἐκ τῶν ὀπισθεν
 ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, περιηχοῦν-
 τας αὐτῶν τὰς ἀκοὰς, καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ λέγοντας·
 Ἀρνήσασθε τὸ τέκνον ὁμῶν, καὶ μὴ ὁμολογήσητε,
 ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ὅπως ἐξήτε τοὺς ἄρχοντας φί-
 λους, καὶ πολλῶν ὄψεων ἀξιωθήσασθε. Οἱ δὲ γονεῖς
 τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅσα τε γονεῖς, δακρύνοντες ἀπεκρί-
 νοντο πρὸς τοὺς τὰ μάταια συμβουλευόντας· Τί λέ-
 γετε, ὡ ἄνθρωποι ; Τί ἡμᾶς ὑποσύρετε ; ἀρνησώμεθα
 τὸ ἴδιον ἡμῶν τέκνον ; Θηρίων ἡμᾶς ὠμότερους θέ-
 λετε εἶναι. Δράκων τὰ ἴδια τέκνα περιπτύσσειται, καὶ
 ἡμεῖς τὸ ἴδιον τέκνον ἀρνησώμεθα ; μὴ γὰρ ἠπει-
 θησε τοῖς γονεῦσι ποτε· ἀλλὰ καὶ τυφλὸς ὢν διέτρε-
 φεν ἡμᾶς, καὶ ἀναβλέψας πολλῶν μᾶλλον γηροκομήσει
 ἡμᾶς. Ἀρκεῖσθω οὖν ὑμῖν· ἔστω, ὅτι οὐ θέλομεν δι-
 ὑμᾶς κηρύττειν τὸν περιοδεύσαντα τὸ ἡμέτερον τέ-
 κνον, οὔτε εἰπεῖν μετὰ παρρησίας, τίς ἐστίν οὗτος.
 Ἔστι δὲ εἰπεῖν τινα πάντως· Καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνώ-
 ρις, ὅτι διὰ τὸν Φαρισαϊκὸν φέβον ἔκρυψαν οἱ γονεῖς
 τοῦ ἀναβλέψαντος τὸ κηρύξαι τὸν Δεσπότην Χριστὸν

A cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius
 ejus fuit? aut quis prior dedit illi et non retribu-
 tur ei?? » Si discere vultis curationis seriem, ea
 est quam modo dixi: « Lutum fecit, et unxit oeu-
 los meos; et dixit mihi: Vade ad 370 natatoria
 Siloæ et lava: abii autem et lavi, et continuo
 visum recepi⁷⁴, » non aquæ vi, sed sputi miraculo.
 Hæc cum audissent Pharisæici judices, ut viderunt
 eum adhuc in dictis suis perseverantem, abjecto
 illo, parentes ejus cui visus redditus fuerat advo-
 carunt, et percontabantur ex iis: « Dicite nobis:
 hiccine filius vester est, quem vos dicitis, quia cæ-
 cus natus est? Quomodo ergo nunc videt⁷⁵? » Pa-
 rentes porro ejus qui visum receperat, sciscitanti-
 bus respondentes, verbis usi sunt beatæ Susannæ⁷⁶:
 B Angustix nobis undique; si dixerimus: filius no-
 ster est, non effugiemus manus vestras; id jam enim
 comminati estis; sin dixerimus, non est filius no-
 ster, pœnam luemus, æternam, quæ veritatem occul-
 tantibus reposita est. Quare pœnam cum præopte-
 mus æternam, tantum respondebimus, quantum sat-
 tis erit ut impræsentiarum pœnam effugiamus:
 « Scimus, o principes, quia hic est filius no-
 ster, et quia cæcus natus est non ignoramus; quo-
 modo autem nunc videat, nescimus: aut quis ejus
 aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate,
 ætatem habet, ipse de se loquetur⁷⁷. »

9. His Pharisæi auditis, ac multum anxii: haud
 modicum enim illis pudorem attulerat, quod vel
 confessi essent, ipsum filium esse suum, atque cæ-
 cum natum fuisse: cum viderent itaque Pharisæici
 judices perseverare cæci parentes, ac dicere, Filius
 noster est, ac cæcus natus: eo discruciatum quod
 veritas in confesso esset, impostores quosdam clie-
 ntes suos miserunt ad parentes cæci, qui eorum
 auribus insurrarent, atque clam dicerent: Ab-
 negate filium vestrum, nec fateamini cæcum esse
 natum, ut vobis principes sint amici; atque mul-
 tis donemini muneribus. Parentes autem ejus qui
 visum receperat, utpote parentes, cum lacrymis
 responderunt vanis illis consiliatoribus: Quid di-
 citis, o homines? Quid nos subornatis? proprium-
 ne filium abnegabimus? Feris nos crudeliores esse
 D vultis. Draco prolem suam complectitur, nosque
 proprium negabimus filium? Nunquam parentibus
 immorigeris fuit; sed cæcus cum esset nos aluit;
 postquam visum recepit, multo magis senec-
 tute fovēbit nostram. Satis itaque sit vobis, quod
 vestrum gratia nolimus eum prædicare qui filium
 nostrum curavit, neque cum fiducia dicere, quis-
 nam ille sit. Erit fortasse quispiam qui dicat: Un-
 de nobis liquet, metu Pharisæorum parentes ejus
 qui visum receperat, non ausos fuisse coram omni-
 bus Dominum Christum prædicare? Unde hoc com-

⁷³ Rom. xi, 34, 35. ⁷⁴ Joan. ix, 41. ⁷⁵ ibid. 19. ⁷⁶ Dan. xii, 22. ⁷⁷ Joan. ix, 20, 21.

(82) Reg. 2, παραδόξως ποιήσαντος.]

probetur, evangelista ipse Joannes memoravit his verbis : « Hæc autem dixerunt parentes ejus qui visum receperat, quoniam timebant Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret ⁷⁸. » Viden' Pharisaicam malitiam? Cum oportuisset eos Dominum confiteri, procidere coram ipso, atque adorare Creatorem, ac morbis remedium quærere; non modo illi non confitebantur, sed eos qui confiterentur cædebant. Quamobrem sic eos condemnat Dominus : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia tollitis elavem regni cælorum, et nec ipsi intratis, nec volentes sinitis intrare ⁷⁹. »

10. Quid ergo judices Pharisaici? Ut viderunt parentes ejus qui visum receperat, non ex sua respondere sententia; iis per aliam januam rejeclis, atque iterum accito eorum filio qui visum receperat, non aderat enim filius, cum Pharisei parentes ejus interrogarent; coloratis verbis iterum interrogant hominem qui visum receperat, dicentes: Vel modo vera confiteris, atque palam facis omnibus, te non esse illum a nativitate cæcum: modo præsens dicebas te iis esse parentibus, et ecce audivimus ab illis, te illorum non esse filium, nec habuisse se filium a nativitate cæcum. **371** Quid tu ergo perseveras dicendo: Non ο. quidam nomine Jesus luto unxit oculos meos, et lavi, et video? His auditis ille qui visum receperat, compertaque eorum malitia, respondit illis: Mirum si vere hæc dicitis. Nunquid parentes proprium filium abnegare potuerunt: præsertim mater masculum, aut pater in nullo offensus? multum incredibile illud videtur, nec illud mex possunt capere aures. Si tamen illud factum fuit, nihil mirum: id humanæ naturæ proprium est, quare veniam merebuntur, quod ex metu id egerint. Vos Scribæ, Deum abnegatis: atque ita vos geritis quasi nihil mali admitteretis. Quod vos adversus Deum admittitis, id parentes adversum me fecisse insinulatis? Nonne a multis jam temporibus de vobis Dominus per Isaiam prophetam exclamavit dicens: « Filios genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me ⁸⁰? » Etsi vobis abnegatio sit familiaris, illud tamen facere non sustinerem. Eum confiteor qui me curavit, agnosco parentes meos: etiam si illi me abnegaverint, ne ita quidem angustior: novi, novum Davidem diserte exclamare: « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me ⁸¹. » Exasperati porro Pharisei dicebant: Quid ais, homo vanissime, tene Davidi confers? Et fabri filium Dominum confiteris, qui non habet ubi caput reclinet? Concedatur te visum recepisse: Deum laudato. Quid huic gratias agis? Non est

ἐπι πάντων; Ἰόθην οὖν ἡμῖν ἡ ἀπίδειξις, αὐτὸς δὲ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἀπεμνημόνευσε, λέγων· « Ταῦτα δὲ ἔλεγον οἱ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἦδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, εἰάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. » Εἶδες Φαρισαϊκὴν πονηρίαν. Δέον αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Κύριον, προσπίπτειν τε, καὶ προσκυνεῖν τὸν Κτίστην, ἐτι δὲ καὶ τῶν παθῶν τῆς λύσιν ἐπιζητεῖν· ἐκεῖνοι δὲ οὐ μόνον οὐκ ὠμολόγησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμολογοῦντας ἐμάστιζον. Διὸ καὶ ὁ Κύριος κατακρίνων αὐτοὺς ἔλεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κρατεῖτε τὴν κλεῖδα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ οὔτε ὑμεῖς εἰσέρχεσθε, οὔτε δὲ τοὺς βουλομένους εἰσελθεῖν συγχωρεῖτε. »

10. Τί οὖν οἱ Φαρισαῖκοι κριταί; Ὡς εἶδον τοὺς γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος μηδὲν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποκρινομένους, τοὺτους ἀπωσάμενοι δι' ἐτέρας θύρας, καὶ ἐκ δευτέρου προφρονήσαντες τὸν ἀναβλέψαντα παῖδα· οὐκ ἦν γὰρ παρῶν ὁ παῖς, ὅτε τὴν πεῦσιν προσῆγον οἱ Φαρισαῖοι τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· πιθανολογοῦντες (83) ἐπρωτῶν πάλιν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· Κἀν νῦν ὁμολογεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πᾶσι φανερὸν καθίσταῖς, ὅτι οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός· ἤδη γὰρ παρῶν ἐφης γονέων ἐκείνων εἶναι, καὶ ἰδοὺ ἀκηχάμενον παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἶ αὐτῶν υἱός, οὐδὲ ἔσχον ἐκ γενετῆς τυφλὸν τέκνον. Πῶς οὖν σὺ ἐπιτρίβῃ λέγων, ὅτι Ἄνθρωπός τις λεγόμενος Ἰησοῦς ἐπέχρισε πλῆθον ἐπὶ (84) τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψάμεν, καὶ βλέπω; Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀναβλέψας, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀνταπεκρίνατο πρὸς αὐτοὺς λέγων· Θαυμάζω, εἰ ἀληθεύετε ταῦτα λέγοντες. Οἱ γονεῖς εἶχον ἀρνήσασθαι τὸ ἴδιον τέκνον, καὶ μάλιστα μητῆρ ἄρβεννα, ἢ πατῆρ μὴ παροξυνθεῖς; σφόδρα ἀπιστόν μοι φαίνεται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἐμῶν ἀκούων ἀπόρροδεκτον. Εἰ δὲ τοῦτο γέγονεν, οὐδὲν θαυμαστόν· τοῦτο ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπάρχει, διὸ καὶ συγγνώμης ἀξιώθησονται, ὡς φόβῳ τοῦτο ποιήσαντες. Ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς τὸν Θεὸν ἀρνεῖσθε, καὶ ὡς μηδὲν φαῦλον πράττοντες διάκεισθε. Καὶ περὶ τῶν ἐμῶν γονέων ὁ λόγος· ὁ ὑμεῖς πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖτε, τοῦτο τοὺς γονεῖς πρὸς ἐμὲ ποιεῖν διαβάλλετε. Οὐχὶ περὶ ὑμῶν ὁ Κύριος ἔκραξεν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν; » εἰ καὶ ὑμῖν φίλον τὸ ἀρνεῖσθαι, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁμολογῶ καὶ τὸν θεραπεύσαντά με, γνωρίζω δὲ καὶ τοὺς γεννήσαντάς με· εἰ γὰρ καὶ ἠρνήσαντό με οἱ γονεῖς μου, καὶ οὕτως οὐ διστάζω. Οἶδα, οἶδα σαφῶς βῶντα τὸν Δαβὶδ· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μητῆρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάθετό μου. » Οἱ δὲ Φαρισαῖοι δριμυχθέντες ἔλεγον αὐτῷ· Τί λέγεις, ματαιόφρον, τῷ Δαβὶδ ἑαυτὸν συγκρίνεις; καὶ τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος Κύριον ὁμολογεῖς, τὸν μὴ ἔχοντα

⁷⁸ Joan. ix, 22. ⁷⁹ Matth. xxiii, 15. ⁸⁰ Isa. 1, 2.

⁸¹ Psal. xxvi, 10.

(83) Reg. 1, πιθανολογοῦντες.

(84) ἐπὶ deest in Reg. 1, 2,

τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει; Κεῖσθω, ὅτι ἀνέβλεψας· τὸν Θεὸν ὑμνολόγει. Γι' τοῦτω εὐχαριστεῖς; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἴ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυεν τὸ σάββατον. « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς ἔστιν. »

11. Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἀκούσας ὅτι ἁμαρτωλὸν τὸν Κύριον λέγουσι, τὴν ψυχὴν εὐλιγγιάσας, καὶ τὰς ἀκοὰς ἐπισχῶν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς Φαρισαίους λέγων· Τί λέγετε; Ἄμαρτωλὸς ἔστιν, ὁ τῶν ἔμων ὀφθαλμῶν φωτοδότης; Τί τῆ πικρῆ μέλι προσμιγνύετε; Ἐν ταύτῳ με καὶ δοξάζειν καὶ βλασφημεῖν παρακελεύετε. Τὸ μὲν δοξάσαι τὸν Θεόν, καλόν, τὸ δὲ ἁμαρτωλὸν εἰπεῖν, ἐσκοτισμένης διανοίας ἔστιν ἐπιχείρημα. Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, δεῖξατέ μοι ἁμαρτίας ἔμφασιν ἐν αὐτῷ, καὶ πείθωμαι τῇ διδασκαλίᾳ ὑμῶν· ἢ ὑμεῖς ἔμφασιν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας δεῖξατε, ἢ ἐγὼ θείας ἐν αὐτῷ θαυματουργίας ὑπάρχειν ἐχέγγυα. Καταλιμπάνω τὰ κατ' ἐμαυτὸν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἄλλων ποιούμαι τὴν ἐπερώτησιν· Ἄμαρτωλὸς ἔστιν, ὡς φατε; Οὐχ οὗτος τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐκκομιζόμενον νεκρὸν λόγῳ ἀνέστησεν; Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου ἦν τὸ ἔργον; Οὐχὶ τῶν δέκα λεπρῶν ὑφ' ἐν τῇ καταστιχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάθους παραλαλαίαν δορᾶν ῥήματι ἐκκαθαίρων, εἰς τὴν ἀνθρωπόμορφον μονοειδῆ μετήνεγκε θέαν; Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Οὐχὶ τὸν ὑπὸ λεγεῶνος τῶν δαμόνων παρενοχλούμενον ἄνθρωπον, τὸν μήτε κρατηθῆναι δυνάμενον, μήτε οἶκον εἰσεδεχόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς μνημασιν αὐλιζόμενον, βασιλικῶς τῆς τυραννίδος ἀπέλυσεν (85); Ἄμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Ἀγνωμονέστερόν με τῶν δαιμόνων θέλετε εἶναι; Οἱ γὰρ δαίμονες, καὶ μαστιζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀποκαλοῦσιν· καὶ ὁ θεραπευθεὶς παρ' αὐτοῦ ἁμαρτωλὸν αὐτὸν προσφωνήσω; Ὁ; Θεὸς ἐργάζεται, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς φημίζεται; « Εἰ ἁμαρτωλὸς ἔστιν, οὐκ οἶδα· ἐν δὲ οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. » Τοῦτο δὲ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἁμαρτωλοῦ τὸ ἔργον.

12. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ὡς εἶδον ἑαυτοὺς ἐπιπολὺ τῆς αἰσχύνης ἐμπλέους, ἀπεκρίναντο πρὸς τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες· Ἐδεῖ μὲν σε ὡς καταδίκον μαστιχθῆναι, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τιμωρηθῆναι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρὰ τῶν ματαιοφρόνων ὡς βᾶσκανοι διαβληθῶμεν, συμπεριφερώμεθά σου τῇ ἔξει· διὸ δὴ πρὸς τὴν ἐπερώτησιν ἀποκρίθητι τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος; πῶς ἀνέβλεψας; Λέγε, τί πέπονθας; Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἐπιθαβήσας, προέκοπτε γὰρ τῇ πίστει, ἀνταπεκρίνετο λέγων· Πάλιν ἐρωτᾷτέ με, πῶς ἀνέβλεψα; Καθ' ἑαυτῶν πράττετε, καὶ οὐκ οἴδατε. Ὅσον θέλετε τὸ θαῦμα σέεσαι, τοσοῦτον πλεονόως αὐτὸ φαιδρύνεται. Πάλιν ἐρωτᾷτέ με, πῶς ἀνέβλεψα, ἤδη τρίτον ὑμῖν εἶπον, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι. « Τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; » Οὐχὶ διὰ τοῦτο (86) μετὰ ἀκριβείας τὴν περιόδιαν ἐρευνάτε; Εἰ τοῦτο βούλοσθε, τὸ λοιπὸν προσέλθετε πρὸς αὐτὸν ἀνευδοι-

A hic a Deo. Si esset a Deo, non solveret Sabbatum: « Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est 85. »

11. Qui autem visum receperat, audiens illos Dominum dicere peccatorem, animo aestuans atque aures obturans, ad Phariseos respondet dicens: Quid dicitis? Num peccator est qui meis oculis lucem impertivit? Cur acerbitati mel admiscetis? Eodem momento me et gloriam dare et blasphemare jubetis. Deo gloriam dare, probum; peccatorem autem dicere illum, obtenebrata animæ facinus illud est. Si peccator, mihi peccatorum signa in eo commonstrate, atque doctrinæ vestræ credam. Aut peccatorum signa date: aut divino-rum in eo miraculorum dabo argumenta. Ea prætermitto quæ me spectant, atque ex aliis interrogationes paro. An peccator est, ut vos dicitis? Nonne hic est qui filium viduæ delatum mortuum verbo suscitavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud erat? Nonne una decem leproso-rum morbo maculosam et pantherinam pellem verbo purgans, in humanam uniformemque transmutavit speciem? Peccatorisne hominis, an Dei opus illud est? Nonne eum qui legione dæmonum agitabatur: qui neque teneri poterat, nec in domo permanere, sed in sepulcris morabatur, regio more a tyrannide liberavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud? Vultin' me dæmonibus ipsis ingratiorem esse? Dæmones quippe etiam flagellati ab ipso, Filium Dei illum nuncupant: et ego ab ipso sanatus, peccatorem vocabo illum? Ut Deus operatur, et ut peccator proclamatur? « Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus eum essem, nunc video 85. » Quod sane Dei, et non peccatoris est opus.

12. His Pharisei auditis, cum se viderent summo pudore affectos, responderunt ad eum qui visum receperat: Oportebat quidem te ut reum flagellari, ac secundum leges pœnas luere; sed ne a vanis hominibus ut invidi insimulemur, indulgemus hoc ingenio tuo: quare responde ad interrogationem: quid fecit tibi ille homo? Qua ratione visum recepisti? Dic, tibi quid contigit? Tum ille confidenter, nam in 372 fide profecerat, respondit hisce verbis: Rursum sciscitami, quomodo visum receperim. Contra vosmetipsos ignari agitis. Quanto magis miraculum opprimere studetis, tanto magis ipsum inclarescit. Rursum percontamini, qua ratione visum receperim: jam ter indicavi, nec credidistis mihi. « Quid iterum vultis audire? nunquid et vos vultis discipuli ejus fieri 86? » An ideo studiose curationis seriem perquiritis? Si id optatis, jam accedite ad illum sine dubitatione, et illuminamini: agnoscite illum sine aliqua dubi-

85 Joan. ix, 24. 86 ibid. 25. 87 ibid. 27.

(85) Reg. 1, ἀπήλασεν.

(86) Reg. 1, 2, καὶ διὰ τοῦτο.

tatione : non aversatur quemvis hominem se cum fide advenientem. Hæc cum audissent Pharisei, maledixerunt eum cri visus fuerat restitutus, dicentes ipsi : « Tu discipulus illius es : nos enim Mosis discipuli sumus. Nos scimus quia Mosis locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit. Tu discipulus illius es ⁸⁵. » Qui autem visum acceperat subridendo respondit : Ego discipulus illius sum? bonum mihi convicium fecistis. O gloriosam contumeliam! Magna me imprudentes gloria affecistis. Vos Mosis estis discipuli? « Quod potestatis vestræ opus edidistis? Vos quidem Mosis estis discipuli; sed apostoli sunt medici mei discipuli. Ostendite, Mosis discipuli, aliquid contra discipulos medici mei. Si quid vobis insit potestatis, non dicam mortuos, sed dormientes excitare, sicut apostoli defunctos. Si apostolis exæquare potestis; non dicam super undas, sed super terram ambulate, sicut Petrus super mare. Si quid inest virtutis, cum apostolis concertate, non dicam spiritus, sed aves abigite, sicut apostoli dæmones. Dicite mihi : Vosne Mosis discipuli estis? Si Mosis discipuli essetis, crederetis Mosis dicenti de ipso : « Quoniam prophetam vobis excitabit Dominus Deus de fratribus vestris, tanquam me. Ipsum audietis juxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæcunque non audierit prophetam illum, exterminabitur ⁸⁶. » Cavete ne exterminemini, et in omnes nationes dispergamini, utpote qui illius a propheta prænuntiati hominis virtutem non agnoveritis. An ignoratis qui sit oculorum meorum medicus? Ignoratis utique, quia occidendum quæritis. Nostis porro qui sit, et unde sit. Nam cum Herodes sciscitaretur a vobis, ubi Christus nasceretur, confestim et locum et modum indicastis, aientes eum in Bethlehem nasciturum. Cum ad eadem quæritur, nostis; cum miracula perpetrasse ostenditur, ignoratis.

15. Erit quis fortasse qui reponat, Unde scimus cæcum illum qui visum receperat, tam probe cum Pharisæicis iudiciis contendisse? Quid ais, o amice? ferrum igni admotum prorsus ignescit, ubi acuitur, scindit acutissime; et iste dominicis manibus contrectatus, ac divino inunctus sputo, nonne potuit absque syllogismorum apparatu adversus improbos rhetores argumentari? Annon de illo ac illi similibus divina dicit Scriptura : « Dominus sapientes reddit cæcos ⁸⁷? » Opportune hominem qui miro modo visum recepit, qui sincere Domino credit, qui Judæis fortiter obstitit, rationabilem, morigeram, lacte exuberantem ovem vocare licet. Novit enim pastorum principem Christum, Pharisæicos effugit lupos : ingressus est per crucis portam in ecclesiasticum ovile. Audisti modo dicentem Dominum : « Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium,

στας, και φωτίσθητε· γνωρίσατε αὐτὸν ἀναμφιβόλως· οὐκ ἀποστρέφεται τὸν μετὰ πίστεως προσίοντα αὐτῷ. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ἐλοιδόρησαν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· « Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκείνου· ἡμεῖς γὰρ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστὶ. Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκείνου. » Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ὑπομειδιάσας, ἀπεκρίνατο λέγων· Ἐγὼ εἰμι μαθητῆς ἐκείνου; καλῶς ἐλέξατε λοιδορήσαντές με. Ὡ ὕβρεως ἐνδόξου! Ἐδοξάσατέ με μᾶλλον, καὶ οὐκ οἴδατε. Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Καὶ τί δυνάμει ἀπέδειξατέ ἐργον; Ὑμεῖς μὲν τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί· οἱ δὲ ἀπόστολοι τοῦ ἐμοῦ ἰατροῦ εἰσι μαθηταί. Ἐπίδειξατε καὶ ὑμεῖς οἱ τοῦ Μωσέως μαθηταί τί ποτε κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐμοῦ ἰατροῦ. Εἰ τί ποτε δυνάμει ἔχετε, ὡς λέγω νεκροῦς, τοὺς καθυδόντας διωνίσσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς τεθνεώτας. Εἰ δύνασθε τοῖς ἀποστόλοις ἐξισοῦσθαι, οὐ λέγω ἐπὶ ὕδατος, ἐπὶ γῆς βαδίσατε, ὡς ὁ Πέτρος ἐπὶ θαλάσσης. Εἰ τι δυνάμει ἔχετε, τοῖς ἀποστόλοις ἀμιλλᾶσθε, οὐ λέγω πνεύματα, τὰ ἤρνεα σοθήσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς δαίμονας. Εἰπατέ μοι· Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Εἰ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί, ἐπειθαρχεῖτε ἂν τῷ Μωσῆ λέγοντι περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσατε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. » Βλέπετε μὴ ἐξολοθρευθήσεσθε, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπαρῆσεσθε, ὡς τοῦ προφητευθέντος τὴν δύναμιν μὴ γνωρίζοντες. Οὐκ οἴδατε τίς ἐστὶν ὁ τῶν ἑμῶν ὀφθαλμῶν περιδευτής; Οὐκ οἴδατε, ἐπειδὴ πρὸς φῶνον αὐτὸν ζητεῖτε. Οἴδατε δὲ καὶ τίς ἐστὶ, καὶ πόθεν ἐστίν. Ὅτε γὰρ παρὰ Ἡρώδου ἠρωτᾶσθε, ποῦ ὁ Χριστὸς γενᾶται, εὐθυβόλως καὶ τὸν τόπον καὶ τὴν τρόπον ἀνηγγεῖλατε λέγοντες, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γενᾶται. Ὅτε πρὸς φονοκτονίαν ἐπιζητεῖται, γνωρίζετε· ὅτε δὲ πρὸς θαυματουργίαν ἐνδείκνυται, οὐ γνωρίζετε.

15. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνώσις, ὅτι ὁ ἀναβλέψας τυφλὸς τοσαύτην δικαιοσύνην εἶχε ποιησάσθαι πρὸς τοὺς Φαρισαίους κριτάς; Τί λέγεις, ὦ φίλε; αἰδῆρος πυρὶ προσομιλήσας ὅλως πυρακτοῦται, καὶ στομωθεὶς ὀξύτατα τέμνει· καὶ οὗτος τῶν Δεσποτικῶν χειρῶν ἀξιωθεὶς, καὶ τοῦ θεϊκοῦ ἐμπτύσματος, οὐκ εἶχεν ἀσυλλόγιστα κατὰ τῶν παρανόμων ῥητόρων σοφιστεύειν; Οὐ περὶ τούτου καὶ τῶν τοιούτων ἔλεγεν ἡ θεία Γραφή· « Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς; » Εὐκαιρον καὶ τοῦτον τὸν παραδόξως ἀναβλέψαντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γνησίως πιστεύσαντα, καὶ κατὰ Ἰουδαίων κραταιῶς ἐνισχύσαντα, λογικόν, εὐπειθές, πολυγλάκτον πρόβατον προσεῖπεν. Ἐπέγνω γὰρ τὸν ἀρχιποιμένα Χριστὸν, ἀπεπήδησε τοὺς Φαρισαίους λύκους· εἰσῆλθε διὰ τῆς σταυρικῆς θύρας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μάδραν. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἄμην, ἄμην λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας

⁸⁵ Joan. ix, 28, 29. ⁸⁶ Deut. xviii, 15, 19; Act. iii, 22, 23. ⁸⁷ Psal. cxlv, 8.

εις τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλα-
 χόθεν, κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστής. Ὁ θύραν ὁ Κύριος
 ἑαυτὸν προσηγόρευσε· καὶ γὰρ ὅπως μὴ τινες, θύραν
 ἀκούσαντες, δόξουσιν ἀπλῶς αὐτὸν περὶ θύρας λιτῆς
 λέγειν, ἐπάγει τὴν ἐρμηνείαν, ἵνα κρατῶν τὴν δι-
 δασκαλίαν· εὐθέως γὰρ προσθεὶς ἔλεγεν· « Ἀμήν,
 ἀμήν λέγω ὑμῖν· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων·
 δεῖ ἑμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ, νομὴν εὐρήσει. »
 Καλῶς ὁ Κύριος θύραν ἑαυτὸν προσηγόρευσε, ὡς
 φυλάττων τοὺς ἔνδον τῆς πίστεως, ὡς ἀποσοβῶν
 τοὺς ἔξω περιαθροῦντας, καὶ εἰσάγων εἰς τὴν τοῦ
 οἰκοδοσέπου πατρὸς συντυχίαν. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει
 τὸν Πατέρα εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν λέ-
 γοντα· « Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς,
 καὶ ὃς ἐκ τῆς βουλῆς τοῦ Υἱοῦ ἀποκαλύψαι. » Ἐγὼ εἰμι
 ἡ θύρα τῶν προβάτων. Καλῶς ὁ Κύριος ἑαυτὸν προ-
 ηγόρευσε θύραν, καὶ οὐ θύρας· εἰς γὰρ ὁ Πα-
 τὴρ (87), καὶ εἰς ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν Πνεύματι τὸ ἅγιον,
 καὶ οὐ τρεῖς θεοί· ἀλλὰ μία θύρα γινώσεως. Καὶ τίς
 τοῦτου μάρτυς; Παῦλος βοῶν· « Εἰς Κύριος, μία
 πίστις, ἐν βάπτισματι. » Οὐδαμοῦ, οὐ δύο, οὐ τρεῖς,
 οὐ τέσσαρες, οὐ πέντε, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ εἶς, ἐπειδὴ
 καὶ μία θύρα, εἰς Κύριος, ἀδιαίρετος οὐσία· μία
 πίστις, ἡ ἀβαθμιότος δοξολογία (88), ἐν βάπτισματι,
 καὶ ἀκαπλήτευτος φῶτισμα· ὁ ταύτην ἔχων τὴν γνῶ-
 σιν διὰ τῆς θύρας εἰσέρχεται, καὶ τῇ θύρᾳ Χρι-
 στοῦ (89) περιπτύσσεται, καὶ τῆς θύρας οὐ χωρι-
 ζεται.

14. Ἡμᾶς ὁ Κύριος ἀρτίως ἴδια πρόβατα ἀκολα-
 καίως προσηγόρευσε· ἴδια πρόβατα, ὡς πολυπο-
 κοῦντα τῇ φιλοπρωχίᾳ· ὡς πλεονάζοντα τὸ γάλα τοῦ
 θρεπτικοῦ λόγου (90)· ὡς χλοαζόμενα τὸ τοῦ Κυρίου
 σῶμα· ὡς πειθομένους τῇ σταυρικῇ βακτηρίᾳ· ὡς
 συναγομένους τῇ τριπλόκῳ τῆς πίστεως ἀλύσει· ὡς
 μὴ λειποτακοῦντας, ἀλλ' ἐπεριδομένους τῷ ἀκρο-
 γωνιαίῳ λίθῳ Χριστῷ. Θύραν ὁ Κύριος ἑαυτὸν προ-
 ηγόρευσε· καὶ καλῶς θύραν· ἔχει γὰρ δύο παραστά-
 δας (91), τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην· ὄδον
 καὶ ὑπέρθυρον, περιτομὴν καὶ ἀκροβυστίαν· οἶκον
 τὴν ἐκκλησίαν· τράπεζαν τὸ θυσιαστήριον· ἄρτον
 τὸν ἀμὸν· κρατῆρα τὸν μουσικὸν οἶνον· χρυσοὺν τὴν
 ἀκίβδηλον πίστιν· ἄργυρον τὴν λαμπρὰν πολιτείαν·
 μαργαρίτας τὰ θεῖα δόγματα· χλαῖναν τὴν στολὴν
 τοῦ βαπτίσματος. Ἦκουες ἀρτίως αὐτοῦ λέγοντος·
 « Ἐγὼ εἰμι ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τίθειαι ὑπὲρ τῶν προβάτων. »
 Ἐαυτὸν ὁ Κύριος ἠντίκετο· ὁ γὰρ (92) ἡμελλε ποιεῖν,
 προέλεγεν· οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τῶν προβάτων θάνατον
 κατεδέξατο εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Κύριος. Αὐτὸς μόνος ὑπὲρ
 τῶν λογικῶν προβάτων κατεδέξατο θάνατον, οὐκ ἀκού-
 σιον, ἀλλ' ἐκούσιον· θάνατον οὐκ ἐπιζήμιον, ἀλλ'
 ἐπικερδῆ· θάνατον οὐ φοβρᾶς δεκτικόν, ἀλλ' ἀφθαρ-

A sed ascendit aliunde, ille fur est et latro ⁸⁸.
 Ostium sese Dominus appellat; etenim ne fortasse
 quidam, ostium audientes, arbitrarentur eum de
 communi quodam ostio verba facere, interpreta-
 tionem subjungit, ut doctrinam firmet suam:
 continuo enim adjicit: « Amen, amen dico
 vobis: Ego sum ostium ovium: per me si quis
 ingreditur, et egredietur, pascua inveniet ⁸⁹. » Pul-
 chre Dominus ostium sese vocavit, utpote qui cu-
 stodiat eos qui intus in fide sunt: qui et abigat
373 eos qui foris circumspiciunt: qui inducat
 ad patrisfamilias consortium. Nemo quippe cogno-
 scit Patrem, nisi per Filium, sicut ipse dicit:
 « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit
 Filius revelare ⁹⁰. » Ego sum ostium ovium. Probe
 sese Dominus ostium appellat, et non ostia: unus
 enim Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus: et
 non tres dii; sed unum cognitionis ostium.
 Ecquisnam hujusce rei testis? Paulus qui cla-
 mat: « Unus Dominus, una fides, unum bap-
 tisma ⁹¹. » Nusquam duo, non tres, non quatuor,
 non quinque; sed ubique unus, quandoquidem
 unum ostium; unus Dominus, indivisa substan-
 tia: una fides, gloria scilicet nullis distincta gra-
 dibus: unum baptisma, ac pura illuminatio.
 Qui hac instructus est cognitione, per ostium
 ingreditur, ac ostio, Christo scilicet, circumdatur,
 neque ab ostio separatur.

14. Nos modo Christus citra adulationem pro-
 prias vocavit oves: proprias oves, utpote lani-
 geras beneficentia erga pauperes: ut plenas lacte
 exuberante nutricantis sermonis: ut pastas Do-
 mini corpore: ut obsequentes baculo crucis: ut
 triplicata coactas fidei catena: ut ordinem minime
 deserentes, sed innixas angulari lapide Christo.
 Ostium sese Dominus appellavit: ac pulchre
 ostium, habet enim postes duos, Vetus ac Novum
 Testamentum, limen ac superliminare, circumci-
 sionem ac præputium; domum, ecclesiam; men-
 sam, altare: panem, agnum; craterem, mysti-
 cum vinum; aurum, sinceram fidem; argentum,
 præclaram vitæ rationem; margaritas, divina do-
 gmata; chlænâ, baptismatis stolam. Audisti modo
 ita loquentem illum: « Ego sum Pastor bonus, bo-
 nus pastor animam suam ponit pro ovibus ⁹². »
 Dominus semetipsum adumbrabat, quod enim erat
 facturus prænuntiabat. Nemo quippe mortem pro
 ovibus subiit, nisi solus Dominus. Ipse solus pro
 rationalibus ovibus mortem sustinuit, non invite
 sed sua sponte, mortem non damnosam sed per-
 utilem; mortem non corruptionis capacem, sed
 incorruptionis conciliatricem: mortem fide intel-

⁸⁸ Joan. x, 1. ⁸⁹ ibid. 9. ⁹⁰ Matth. xi, 27. ⁹¹ Ephes. iv, 5. ⁹² Joan. x, 11.

(87) In Reg. 2 articulus deest.

(88) Apud Græcos duplex est δοξολογία: prima
 eaque major est, Hymnus, *Gloria in excelsis*; altera
 quæ minor vocatur, est versus: *Gloria Patri*, quam
 hic indicari putamus.

(89) Reg. 2, καὶ τὴν θύραν Χριστόν. Mox idem,

ἡμᾶς ὁ Κύριος. Editi, ὑμᾶς ὁ Κύριος.

(90) Reg. 2, γάλα τὸ θρεπτικόν· ὡς χλοαζ. Mox
 idem, πειθομένη.

(91) Reg. 1, 2, παραστάτας. Mox Reg. 2, ὀδοὶνα
 καὶ ὑπέρθ.

(92) Ita Reg. 2. In editis, γὰρ deest.

ligendam, non curiosius examinandam : mortem A non ad mortis consuetudinem contingentem, sed quæ ipsius mortis mors esse deprehendatur. Nisi enim Dominus voluntarie mortem suscepisset, nequaquam diabolus mortem pertulisset. Quamobrem exclamat Paulus hisce verbis : « Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi est, inferne, victoria tua? » Verum hic sermonem ob-signantes nostrum, gratias Deo agamus : cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁹⁹ I Cor. xv, 54.

σίας χορηγόν· θάνατον πίστει κατανοούμενον, οὐ πολυ-πραγμονούμενον· θάνατον οὐ καθ' ὁμοίτητα τοῦ θανάτου γενόμενον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου θάνατον εὐρισκόμενον. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Κύριος τὴν ἐκούσιον θά-νατον κατεδέξατο, οὐκ ἂν ὁ διάβολος θάνατον ὑπέ-μεινε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος βοῶν ἔλεγε· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; » ἀλλ' ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσαντες, τῷ Θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO:

Duas sequentes homilias ejusdem esse scriptoris arguit cum styli genus tum ordo atque series orationis : quare consequenter ponuntur in Regio codice 205. Athanasii porro eas esse credidit vir eruditus Holsteinius, licet in iis Athanasianum nihil compareat. Frigidum quippe est orationis genus, quod nihil nervorum, nihil salis obtineat : nec magnum sese prodit in ejus structura hujusce scriptoris judicium. Etiam si porro aliunde non liqueret esse has homilias Athanasio abjudicandas, coarguunt sane isthæc suæ finem secundæ homiliæ verba : τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογούντες, fuisse illas post Nestorianam vulgatam hæresin descriptas. Licet enim ὑποστάσεων quandoque meminerit Athanasius, nunquam tamen ait tres hypostases in confesso apud omnes esse : imo in synodali epistola Alexandrina, nihil interesse inquit, si vel una solum vel tres hypostases esse dicantur, dum recta servetur sententiæ.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ· Πορεύεσθε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ εὐρήσετε βρῆν δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

S. P. N. ATHANASII

Id illud Evangelii secundum Matthæum : *Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum cum ea : solventes, adducite mihi* ⁹⁹.

374 1. Iteratis nos beneficiis donans Deus, B suamque in nos gratiam effundens, simul doctrina sua animas nostras excitat. Iis enim qui hujus sæculi malis premuntur, ejusque negotiis distrahuntur, hoc Deus sæculum cordi imprimit, ut cognoscant homines, se non sæcula expectare, sed hoc duntaxat sæculum in phantasia habere. Ut itaque de futuro sæculo prospiciant, innatam nobis per liberum arbitrium doctrinam largitus est. Omnes igitur homines, sapientes et insipientes, principes et privati, divites et pauperes, compertum habent mortem omnes excepturam. Illud enim est, hoc sæculum in phantasia habere; hoc autem est, unumquemque finem suum ob oculos ponere. Plerique gnari obventuram sibi mortem, putant se post hoc sæculum fore quasi nunquam existissent : quales erant qui aiebant : « Exigua et tristis est vita nostra, nec est regressus finis nostri. Venite ergo, inquit, et fruamur bonis quæ sunt ;

⁹⁹ Matth xxi, 9.

1. Πάλιν ἡμᾶς εὐεργετῶν ὁ Κύριος, καὶ τὴν οἰκίαν ἑαυτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐκτείνων χάριν, ὁμοῦ καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας τὰς ἡμετέρας διεγείρει ψυχὰς. Τοῖς γὰρ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μοχθήσασι, καὶ περισπασθεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν, ὁ Θεὸς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐν καρδίᾳ δίδωκεν, ὅπως γινόντες γνώσονται οἱ ἄνθρωποι, ὅτι οὐ τοὺς αἰῶνας διαμενοῦσιν, ἀλλὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον φαντάζονται. Ἴνα οὖν καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πρόνοιαν ποιήσωνται, ἐμφυτον ἡμῖν μάθησιν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἐχαρίσατο. Πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι, σοφοὶ τε καὶ ἄφρονες, ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται, πλοῦσοι καὶ πένητες ἴσασι, ὅτι θάνατος πάντας διαδέξεται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον φαντάζεσθαι· τοῦτό ἐστιν ἕκαστον τὸ ἑαυτοῦ τέλος πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Πολλοὶ δὲ, καὶ τοῦτο εἰδότες, ὅτι θάνατος αὐτοὺς διαδέξεται, οἴονται μετὰ τοῦτον τὸν αἰῶνα ἔσσεσθαι ὡς οὐχ ὑπάρξαντες· οἷοι ἦσαν οἱ εἰπόντες· « Ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν. Δεῖ τε

οἶνον, φασί, καὶ ἀπολαύσωμεν τῶν ὄντων ἀγαθῶν· οἴνου πολυτελοῦς καὶ μύρων ἐμπλησθῶμεν. Ὁ τούτος δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διατίθει λέγοντας· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αἰῶριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Εἰ τοσοῦτον οὖν ἰσχυσαν γνῶναι οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος αὐτῶν· πῶς τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν τάχιστον οὐχ εὖρον; μόνον οὖν σοφοῦ ἐστὶ γνῶναι τὰς αἰτίας τῶν γενομένων· οἶδε γὰρ σαφῶς, καὶ πῶς ἐγένοντο, καὶ οὐ χάριν ἐγένοντο· οἶδεν, ὅτι τῶν πάντων ὁ Θεὸς ποιητὴς ἐστίν· ἤκουσε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Εἶτε ἐσθίετε, εἶτε πίνετε, εἶτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Οἱ δὲ τῷ βίῳ τούτῳ χρησάμενοι, ὡς ἐν νεότητι σπουδαίως, καὶ τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ καταδαπανηθέντες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦσαν ἀκριβοῦσαντες περὶ τούτων τῶν νοῦν, πάντως ἂν καὶ τὸν τούτων δημιουργὸν Θεὸν τάχιστον ἐπεγίνωσκον· « Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῦ κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ὁδῶ οὖν κέχρηται ἀγοσθὴ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν τῶν ἀπάντων κτίστην καὶ δημιουργόν.

2. Ταῦτα μὲν προσεθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδή περ πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθησαν· καὶ ὅτι « φθόνῳ διαδόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, » καὶ σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος ἐσφίγγετο. « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ. » Ἄλλ' ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος· ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λυτροῦμενος τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ζωοποιῶν τοὺς τεθανατωμένους. Ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, τοῦτο ἐπιστάμενος, ἔγραφε λέγων· « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον τῷ τοῦ ἐνὸς δικαιοῦματι ἡ χάρις εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. » Ἐπεδήμησε τοιγαροῦν πρὸς ἡμᾶς ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἰκὼν ἡ ἀπαράλλακτος, ὁ Υἱὸς ὁ μονογενής, « δι' οὗ γεγονόσιν οἱ αἰῶνες, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμόν τῶν ἀμαρτιῶν ποιησάμενος. » Διὸ ἀποστέλλει δύο μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λέγων πρὸς αὐτούς· « Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθὺς εὐρήσετε θνον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ματθαῖος μὲν διαγράφων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα, θνον καὶ πῶλον ὠνόμασε· Λουκᾶς δὲ τὰ ἀμρότερα εἰς μίαν ἐνότητά ἀνακεφαλαίουμενος, πῶλον ὠνόμαζε· φησὶ γὰρ οὕτω Λουκᾶς ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν Εὐαγγελίῳ· « Ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν· Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ἣ εἰσπορευόμενοι εὐρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισεν· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Εὐρήσεις οὖν τὸν Ματθαῖον πανταχοῦ δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν εἰς ἐν τὰ δύο ἀνακεφαλαίουμενα. Οἷον καὶ ἐπὶ τῶν τυφλῶν, ὁ Ματθαῖος δύο πάλιν ὀνομάζει, εἰπὼν· « Καὶ παύονται ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυ-

⁹⁵ Sap. 11, 5, 6. ⁹⁶ I Cor. xv, 32. ⁹⁷ I Cor. x, 31. ⁹⁸ Sap. xiii, 5. ⁹⁹ Sap. 11, 24. ¹ Rom. v, 14. ² ibid. 15. ³ Hebr. 1, 5. ⁴ Luc. xix, 29, 30. ⁵ Matth. ix, 27.

A vino pretioso et unguentis nos impleamus ⁹⁵. » Hos et beatus Paulus sic loquentes exhibet : « Manducemus et bibamus : cras enim moriemur ⁹⁶. » Si ergo miseri illi tantum cognoscere valuerunt, exiguam scilicet ac tristem esse vitam suam : cur bonorum auctorem citius non invenerent ? Solius itaque sapientis est nosse rerum causas : manifeste novit quippe, quo modo et quo fine res factæ sint : novit Deum, omnium esse factorem : audit quippe dicentem Apostolum : « Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis ; omnia in gloriam Dei facite ⁹⁷. » Qui vero vita hujus sæculi vivunt, tanquam in juventute celeriter, et malitia propria a principio ad finem usque consumpti, non norunt officia Dei. Nam si mente sua accurate illa considerassent, citius plane eorum creatorem Deum agnovissent : « Ex magnitudine enim ac specie creaturarum, auctor earum perspicitur ⁹⁸. » Viam ergo ad usum proposuit, quæ homines ducat a creaturis ad omnium creatorem et officicem.

2. Hæc orationi nostræ præfiximus, quia omnes quasi oves erraverunt, et quia « invidia diaboli mors intravit in mundum ⁹⁹, » ac vinculis peccatorum suorum quisque constringitur. « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ ¹. » Sed venit Dominus noster Jesus Christus, redempturus captivos, et mortuos vivificaturus. Hujus sane rei gnarus beatus Apostolus, hæc scripsit : « Si enim unius delicto multi mortui sunt ; multo magis unius justificatione gratia in omnes homines ad justitiam vitæ ². » Peregrinatum itaque ad nos est vivum et efficax Dei Verbum, atque imago invariabilis, Filius unigenitus, « per quem sæcula facta sunt, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens ³. » Idcirco mittit discipulos duos in castellum e regione situm, dicens eis : « Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite et adducite mihi. »

375 Matthæus quidem describens Ecclesiam, ejusque prolem, asinam et pullum nominavit. Lucas vero in unum ambo complexus, pullum nominat : ait enim ipse Lucas in Evangelio suo : « Misit duos discipulos suos dicens : Ite in castellum quod contra vos est : in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit : solvite illum et adducite mihi ⁴. » Invenies itaque Matthæum duo ubique nominare ; Lucam vero duo in unum complecti. Cujusmodi est illud de cæcis, quos Matthæus duos item memorat, dicens : « Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes : Miserere nostri, fili David ⁵. » Lucas vero duos in unum complexus, ait : « Factum est autem, cum appro-

pinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazareus transiret, et clamavit dicens: Jesu, filii David, miserere mei ⁶. » Similiter deprehendes dæmoniacos duos nominare Matthæum; Lucam vero accuratiore mente, pie pro duobus unum dicere. Matthæus ergo de duobus sic loquitur: « Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurserunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis ⁷. » Lucas vero unum pro duobus scripsit his verbis: « Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam ex urbe, qui habebat dæmonia jam a temporibus multis ⁸. » Ubique ergo Matthæum invenies semper de duobus loquentem, Lucam autem de uno. Non quod divina labantur Evangelia, absit! nec quod opposita loquantur, qui uno eodemque Spiritu sancto repleti sunt: unam enim eandemque vim in sacris litteris saucti viri conservant.

ἑαυτοῖς· ἐφθέγγαντο οἱ ἐξ ἑνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῶν ἁγίων Γραφῶν δύνανται οἱ ἅγιοι.

3. Horum porro mentio a nobis facta est, non quod proposito nostro exciderimus. Lectum namque fuit nobis, ut audivistis, Evangelium secundum Matthæum. Scripturæ porro sententia hæc est: « Tunc misit Jesus duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum, quod contra vos est: et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite et adducite mihi. » Jam supra diximus asinam istam, Ecclesiam esse ex gentibus coactam: pullus autem, pater noster Adam est, quem Satanas versutiis suis alligavit. Ipsa quippe asina immundum erat animal ⁹, ut quæ cibum non ruminaret sursum ducendo ac demittendo: quæ est gentium Ecclesia. Nam antehac illa idolis suis contaminabatur, immundoque polluebatur sanguine; ita ut per Jeremiam prophetam ei dicatur: « Fornicata es cum pastoribus multis ¹⁰; » sed Dei Filius hominum amantissimus, ad nos peregrinatus est: « et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ¹¹. » Neque enim angelorum erat, Dei creaturam salvam facere; sed Verbi, Dei et hominis. Ipsi quippe debebatur illud, utpote qui creator diceretur. Mittit itaque discipulos duos in castellum e regione situm, qui solverent asinam atque pullum, « ut exhiberet eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem amplius maculam, aut aliquid eorum, » quæ superius dicta sunt de illa: sed « ut sit sancta et immaculata Christo ¹². » Ita enim qui ex ea nascuntur futuri sunt « populus acceptabilis, sectator bonorum operum ¹³. »

⁶ Luc. xviii, 35-38. ⁷ Matth. viii, 28. ⁸ Luc. viii, 27. ⁹ Levit. xi, 4. ¹⁰ Jer. iii, 4. ¹¹ Philipp. ii, 7. ¹² Ephes. v, 27. ¹³ Tit. ii, 14.

(93) Reg., Ναζωραῖος.

ἄφλοι, κράζοντες καὶ λέγοντες: « Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὸς Δαβὶδ. » Ὁ δὲ Λουκᾶς τοὺς δύο εἰς ἓνα ἀνακεφαλαιοῦμένους φησιν: « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίσειν αὐτὸν εἰς Ἱερικὸν, τυφλός, τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδόν, προσαιτῶν. Ἀκούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνοθάνετο τί ἂν εἴη τοῦτο. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος (93) παρέρχεται, καὶ ἐβόησε λέγων· Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με. » Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων εὐρήσεις τὸν μὲν Ματθαῖον δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν ἀκριβεστέρα τῇ διαφορᾷ ἐσεσθῶς ἀντὶ τῶν δύο ἓνα εἰρηκότα. Φησὶν οὖν ὁ Ματθαῖος περὶ τῶν δύο οὕτως: « Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γερασηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν. » Λουκᾶς δὲ τοὺς δύο εἰς ἓνα γράφων ἔλεγεν· « Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐν τῇ γῇ ὑπήντησεν ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἰκανῶν. » Πανταχοῦ οὖν εὐρήσεις τὸν Ματθαῖον διττῶς περὶ πάντων φεβεγγόμενον· τὸν δὲ Λουκᾶν ἐνικῶς διαλεγόμενον. Ὡστε οὐκ ἐσφαλμένα εἰσὶ τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, μὴ γένοιτο! οὕτε πάλιν ἀντιθετα ἐμφορούμενοι· μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν σώζουσι διὰ

3. Τούτων δὲ καὶ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν οὐκ ἐκπεσόντες τοῦ προκειμένου· ἀνεγνώσθη γὰρ ἡμῖν, ὡς ἤκούσατε, Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἐστὶν αὕτη· Τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς· Πορεύθητε εἰς τὴν χώραν, τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσατε ὄνον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. » Ἡδὴ προειρήκαμεν, ὅτι αὕτη ἡ ὄνος ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἐτύγχανεν· ὁ δὲ πῶλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀδὰμ ἐστίν, ὃν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ταῖς αὐτοῦ πανουργίαις. Αὕτη γὰρ ἡ ὄνος ἀκάθαρτον ζῶον ἐχρημάτιζε, μὴ ἀνάγουσα, μήτε κατάγουσα μηρυκισμὸν· ἥτις ἐστὶν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία· ἐμιαίνετο γὰρ τοῦτο ἔν τῷ εἰδῶλοις αὐτῆς, καὶ ἐμολύνετο ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις αἵμασιν· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτὴν διὰ Ἱερεμίου (94) τοῦ προφήτου· « Ἐμοίχευσας ἐν ποιμέσι πολλοῖς· ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐπεδήμησε πρὸς ἡμᾶς, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἀγγέλων τὸ σῶσαι κτίσιν Θεοῦ, ἀλλὰ Λόγου, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Αὐτῷ γὰρ καὶ ἐχρεωστεῖτο, τῷ καὶ κτίσῃ εἰρημένῳ. Ἀποστέλλει οὖν τοὺς δύο μαθητάς εἰς τὴν κατέναντι χώραν λύσαι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, « ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἐνδοξον Ἐκκλησίαν, μηκέτι ἔχουσαν σπῖλον ἢ βυτίδα, ἢ ἄλλο τι· » τῶν προλεχθέντων περὶ αὐτῆς· ἄλλ' ἵνα ἡ ἁγία καὶ ἄμωμος τῷ Χριστῷ. » Οὕτως γὰρ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα ἔσονται εἰς « λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. »

(94) Reg. 2, διὰ Ἡσαίου. Mox idem, ἐμοίχευσω.

4. Ἀπέρχονται οὖν οἱ δύο μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου. Ἀνακαλέσατο γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἐλυσε δὲ ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν· ὡς καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πρὸ πολλοῦ βοᾶν καὶ λέγειν· « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους μου, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῦξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν ἀναιμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει· » Πορεύονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Κώμην δὲ ἐὰν ἀκούσης, τὸν περιγεῖον τοῦτον κόσμον ὑπολάμβανε· ἢ γὰρ πόλις ἡ ἐπουράνιος ἐστίν, ὡς προείπαμεν. Τὸ δὲ, καὶ « εἰς τὴν κατέναντι κώμην, » Μωσῆς ἐν τῇ Γενέσει προσήμανεν, εἰπὼν· « Ἀπόκησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἐκέλευσε τὰ χερουθιμ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. » Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς, ὅθεν ἐξεβλήθημεν, ἢ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, τοῦ θεοεικότου τὰ χερουθιμ φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν ἀνακαλέσασθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν ἢ αὐτοῦ, τοῦ ἀποφνημαμένου κατ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν νοηθήσεται καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου, ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ὑποδείγμασι γὰρ κέχρηται ἡ θεία Γραφή· κἄν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν διαλάβω, τὸν ἀνθρώπον σημαίνω· κἄν τοῦ Ἀδὰμ μνήμην ποιήσωμαι, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμολογῶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἵνα τὸ πεπλανημένον ἐπιστρέψῃ, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὐρῆ. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράχμενους, καὶ ἀνακαλούμενος τοὺς ἐκπεσόντας, καὶ λυτρούμενος τοὺς αἰχμαλώτους. Τοῦτο δὲ μηνύων ὁ θεοφόρος Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδει, λέγων· « Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ· » οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθημένος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. » Τῆς γὰρ παρουσίας τοῦ Σωτῆρος καταλαμπάτης τὰ σύμπαντα, λύεται λοιπὸν ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐκ τῶν δεσμῶν. Αὐτὸς προφήτου· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀμαρτίας σου. »

5. Δείξωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἀγαθὸν τῇ ψυχῇ ἑαυτῶν· λύσωμεν πάντα δεσμὸν (95) ἀδικίας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθὸν, ἵνα ἐν οἷς αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπολιτεύσατο, μανθάνωμεν αὐτὸν μὴ λόγῳ μόνον παραδεδικέναι ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ πράγμασι τὰ συμφέροντα. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄρσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Δῆσαντες γὰρ ἡμῶν πῶδας καὶ χεῖρας οἱ πρὸ τούτου κύριοι, ἠχμαλώτευσαν ἡμᾶς, προκόπτειν οὐκ

4. Abeunt ergo discipuli duo ad vicum ex adverso situm, solvuntque asinam et pullum, prout sibi a magistro jussum fuerat. Revocavit enim nos ex vico contraposito, ad caelestem civitatem, supernam Jerusalem. Nos autem solvit ex vinculis diaboli; ut et Isaias propheta jam olim exclamaret: « Dedit te in foedus generis mei in lucem gentium: ut aperias oculos caecorum, et 376 educas ex vinculis remissos, et ex domo carceris sedentes in tenebris ¹⁴. » Abeunt discipuli in castellum e regione positum. Castellum porro cum audis, terrenum hunc mundum intellige. Civitas enim caelestis est, uti supra diximus. Illud autem: « In castellum quod contra vos est, » Moses in Genesi olim significarat dicens: « Collocavit Deus Adam e regione paradisi voluptatis: jussitque cherubim, et flammam gladium atque versatilem custodire viam ligni vitae ¹⁵. » Neque enim alterius cujusdam erat reducere nos ad locum unde fueramur expulsi, nisi ipsius Domini, qui cherubim posuerat ad custodiendam viam ligni vitae. Nullius erat alterius revocare nos ex castello e regione sito ad caelestem civitatem, quam ejus qui in nos protulit sententiam. Ita ergo intelligetur, asinam illam memoratam atque pullum, esse totum humanum genus. Exemplis namque utitur divina Scriptura: nam licet Ecclesiam accipiam, hominem significo, et si Adamum memorem, una totum genus humanum deflato. Idcirco enim adventit Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, ut quod erraverat reduceret, et quod perierat quaerens inveniret. Ipse namque est qui solvit compeditos, qui contractos erigit, qui lapsos revocat, qui captivos redimit. Quod indicans deifer ille David in Psalmis ita canit: « Convertite, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro ¹⁶. » Hic est qui tenebras illustrat, de quo scriptum est: « Galilaea gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam ¹⁷. » Salvatoris quippe adventu cuncta illustrante, solvitur demum asina atque pullus ex vinculis. Ipse enim peccata nostra tulit, ut per prophetam ait: « Ego sum qui deleo peccata tua ¹⁸. »

γὰρ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἤρεν, ὡς φησι διὰ τοῦ σου. »

5. Ostendamus ergo et nos bonum animae nostrae: solvamus omne iniquitatis vinculum. Illud namque est proprie bonum; ut quoniam ipse Magister recte atque probe conversatus est, ediscamus ipsum, non verbo tantum, sed re ipsa, nobis congruentia tradidisse. Audi enim illum prophetae voce dicentem: « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem, et caecis visus restitutionem ¹⁹. » Qui enim ante istum domini erant, ligatis pedibus manibusque nos captivos tenebant, nec permittebant nos proficere in

¹⁴ Isa. XLII, 6, 7. ¹⁵ Gen. III, 24. ¹⁶ Psal. CXXV, 4. ¹⁷ Isa. IX, 2. ¹⁸ Isa. XLIII, 25. ¹⁹ Isa. LXXI, 1.

(95) Reg. σύνδεσμον.

via veritatis. At Dei Filius erga homines benignus, ad genus humanum peregrinatus, nos liberavit. Proprios enim discipulos misit, solvitque nos a vinculis diaboli. Mirabilia itaque illa signa a Jesu edita, licet secundum historiam sensibili modo facta fuerint, at spiritualium gratia gesta sunt. Quæ historiam spectant impleta quidem sunt, atque divinæ res erant, quæ iis significabantur. Nisi enim divinæ res fuissent significatæ, nequaquam prophetæ adventum ipsius prænuntiaturi fuissent. Isaias itaque clamat dicens : « Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subjugalis ²⁰. » Hisce a Jesu mirabilibus perpetratis signis nihil adjiciendum, nihil detrahendum. Omnia enim perfecte et absque ullo defectu effecit. Erat namque potens in opere et sermone. Hæc sane Psalmista declarat his verbis : « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna ²¹. » Magna itaque potentia sua totum liberavit humanum genus.

6. Hæc porro Jesus signa fecit præsens ipse nobiscum, ut timeamus a facie ejus. Quod autem ea sint sensibilia spiritualium symbola, audi. Venit quippe Salvator in primis ut hominis animam beneficio donaret. At quandoquidem multis ignotum illud **377** erat, per curationes sub aspectum cadentes, occultam salutem animæ indicabat. Enimvero ipsi, dum concederet peccatorum paralytico remissionem, fides non habebatur : dicebant quippe Judæi : « Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus ²²? » Dehinc postquam quod occultum ac præcipuum erat latenter fecerat ; secundo loco corpus curavit. Ait enim ipsi : « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula ²³. » Vides quam cito hic vinculis solvatur : nec solum exteriori curatione solvitur : sed tantis etiam peccatis liberatur : imo eum quoque curationis præconem exhibuit : ac demum quæ sensibili modo gesta sunt, spiritualium gratia agebantur. Ea quoque de causa mittuntur et discipuli in castellum ex adverso situm, ac solvunt asinam et pullum, sicuti a magistro jussu ipsis fuerat. Hoc autem plane factum est, ut implerentur Jacobi prophetiæ. Cum benediceret enim duodecim patriarchas, ubi ad Judam pervenit, prophetat, ac divina profert verba. Audi namque illum dicentem : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ ²⁴. » Denum quæcunque de Juda dicta sunt, comperies de adventu Salvatoris dicta fuisse. Potest quippe quisquis est studiosus, paulatim legendo, ea quæ de ipso dicta sunt intelligere. At ne totam enarremus historiam, audiamus Apostolum hæc loquentem : « Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster ²⁵. »

²⁰ Isa. LXXII, 11 ; Zech. IX, 9.

²¹ Psal. LIV, 4. 5.

²² Hebr. VII, 14.

Α επιτρέποντες τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὁ φιλό-
 θρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀν-
 θρώπων, ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς. Ἀπέστειλε γὰρ τοὺς
 ἑαυτοῦ μαθητὰς, καὶ ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβό-
 λου δεσμῶν. Ὅχιον τὰ γενόμενα παράδοξα σημεῖα
 παρὰ τοῦ Ἰησοῦ, κἂν αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν
 ἐγένετο, ἀλλὰ νοητῶν χάριν ἐγένετο. Ἐτελεῖτο γοῦν
 τὰ τῆς ἱστορίας· καὶ πράγματα ἦν θεῖα τὰ σημαινό-
 μενα. Εἰ μὴ γὰρ πράγματα θεῖα ἦν τὰ σημαινόμενα,
 οὐκ ἂν οὕτως ἐμελλε τοῖς προφήταις προκηρύξει αὐ-
 τοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ἡσαΐας οὖν βοᾷ, λέγων·
 « Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πραῦς, καὶ ἐπι-
 θετηκῶς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, υἱὸν ὑποζυγίου. » Ἐπὶ
 τοῦτοις τοῖς γενομένοις παραδόξοις σημεῖοις παρὰ
 τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἔστιν οὔτε προσθήκη, οὔτε ἀφελείν.
 Β Πάντα γὰρ τελειῶς καὶ ἀνελλιπῶς ἐποίησεν. Ἦν γὰρ
 δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις αὐτοῦ. Ἀμέλει τούτων
 μηνύων καὶ ὁ ψαλμῶδὸς ἔλεγε· « Περίζωσαι τὴν βρομ-
 φαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραιότητι
 σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔκτεινε (96), καὶ κατεσοδοῦ,
 καὶ βασίλευε. » Τῇ γοῦν δυνάμει αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ
 πᾶσαν ἠλευθέρωσε τὴν ἀνθρωπότητα.

6. Ταῦτα δὲ ἐποίησε τὰ σημεῖα παρὼν αὐτὸς ὁ Ἰη-
 σοῦς μεθ' ἡμῶν, ἵνα φοβηθῶμεν ἀπὸ προσώπου αὐ-
 τοῦ. Ὅτι δὲ τὰ αἰσθητὰ σύμβολα νοητῶν ἔστιν,
 ἄκουε. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Σωτὴρ, ἵνα τὴν τοῦ ἀνθρώ-
 που ψυχὴν προηγουμένως εὐεργετήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ
 τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἄγνωστον ἦν, διὰ τῶν ὀρωμένων
 ἰάσεων τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν ἐδει-
 κνυεν. Ἀμέλει τῷ παραλυτικῷ ἄφρασι τῶν ἀμαρ-
 τῶν ὠρησάμενος ἠπιστεῖτο· ἔλεγον γὰρ Ἰουδαῖοι·
 « Τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός; »
 Εἶτα, ἐπειδὴ τὸ ἀφανὲς καὶ προηγούμενον ποιήσας
 ἐλάνθανε, κατὰ δεῦτερον λόγον καὶ τὸ σῶμα ἴασατο.
 Εἶπε γὰρ αὐτῷ· « Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου,
 καὶ περιπάτει. » Ὁρᾷς, πῶς ταχέως οὗτος λέλυται
 ἀπὸ τῶν δεσμῶν· καὶ οὐ μόνον διὰ τῆς ἐξωθεν ἰά-
 σεως· λέλυται, ἀλλὰ καὶ τῶν τοσοῦτων ἀμαρτημάτων
 ἐλευθεροῦται· ἔτι μὴν καὶ κήρυκα τῆς θεραπείας
 αὐτὸν ἀπέδειξε, καὶ ὅλως τὰ γενόμενα αἰσθητῶς νοη-
 τῶν χάριν ἐγίνοντο. Διὰ τοι τοῦτο ἀποστέλλονται καὶ
 οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν
 ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ
 τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο δὲ ὅλως γέγονεν, ἵνα πληρω-
 θῶσιν αἱ τοῦ Ἰακώβ προφητεῖαι. Εὐλογῶν γὰρ τοὺς
 δώδεκα πατριάρχας, φθάσας εἰς τὸν Ἰούδα, προφη-
 τεύει, καὶ θεῖα βήματα φθέγγεται. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ
 λέγοντος· « Δεσμῶν πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐ-
 τοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. » Καὶ
 ὅλως τὰ λεχθέντα πάντα εἰς τὸν Ἰούδα ἐυρήσεις εἰς
 τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος προφητευσόμενα· δύνα-
 ται γὰρ ὁ φιλομαθὴς κατ' ὀλίγον ἀναγινώσκων νοῆ-
 σαι τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα. Ἴνα δὲ μὴ πᾶσαν τὴν
 ἱστορίαν διηγησώμεθα, ἀκούσωμεν τοῦ Ἀποστόλου
 λέγοντος· « Πρὸδῳλον γὰρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν
 ὁ Κύριος ἡμῶν. »

²³ Marc. II, 7.

²⁴ ibid. 9.

²⁵ Genes. XLIX,

(96) Reg. ἔκτεινον.

7. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐγένετο τὰ γενόμενα, ἵνα τὸν Ἀ δημιουργὸν διὰ τῆς ἑαυτοῦ λειτουργίας φανερὸν ποιήσῃ. Τίς γὰρ, θεασάμενος ναῦν ἄριστα εὐθυνομένην, οὐκ ἔννοϊαν δέχεται κυβερνήτου; ἄρμα δὲ καλῶς διαβαίνον, καὶ τεχνικαῖς ἡνίκαις φερόμενον, οὐκ ἔννοεῖ τὸν ἡνιοχούοντα; Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἐν χερσὶ τοιαῦτα, τί ἂν εἴποιμεν ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος παραδόξων; Ὁρῶμεν γὰρ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ φοβερά καὶ παράδοξα· οἷον θαλάσσης τὰς τρικυμίας, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσαρασσόντων ἀνέμων τὰς κινήσεις, ἡλίου τε τὸν κύκλον, καὶ σελήνης τὸν δρόμον, καὶ τῶν ἀστέρων τὴν σύνθεσιν. Τίς δὲ οὐκ ἐφοβήθη, ὅτε τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν ἑως κάτω; ὅτε ὁ ἥλιος, οὐ φέρων τὸ τολμηθῆν, φόβῳ τὸ φῶς ἔστειλεν; ἢ ὅτε αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνεύχθησαν, καὶ οἱ ἐναποκείμενοι ἀνέστησαν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ; διδὸ καὶ ἄκοντες ὠμολόγουν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος, καὶ ἕλως τὰ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστὶ. Χίλια γὰρ χιλιάδες παραστήκουσιν αὐτῷ αἰνούντες· καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ. Ἐπιγινώσκον οὖν ἡμεῖς τὸν εὐεργέτην· δοξάζομεν τὸν Πατέρα σὺν Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· μίαν θεότητα ὁμολογήσωμεν· τοῦ ἀμαρτάνειν πεισώμεθα· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν· ἢ φιλαδελφία μενέτω· τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Οὕτω γὰρ διάγοντες, βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

7. Ideo igitur ea gesta sunt, ut creatorem ministerio suo manifestum facerent. Quis enim navim conspiciens probe directam, non in gubernatoris cognitionem incidit? currum autem recte incedentem conspiciens, atque habentis arte factis rectum, non cogitat aurigam? Si autem obviis de rebus ita judicatur, quid dixerimus de miraculis Salvatoris? Videmus namque opera ejus quæ terribilia et admiranda sunt; cujusmodi sunt maris decumani fluctus, ventorum in eo illidentium motus, solis orbis, lunæ cursus, astrorum compositio. Quis non exterritus fuit, cum velum templi scissum est a summo usque ad imum? cum sol tantum non ferens ausum, metu lucem contraxit? aut cum petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, ac qui in iis jacebant resurrexerunt, inimicique reformidarunt a facie ejus: quare vel inviti confitebantur, quod vere Filius Dei esset iste. Et vere multa opera ejus abscondita sunt. Millia enim millium laudantium astant ei; et decies millies dena millia ministrant ei. Cognoscamus itaque benefactorem: glorificemus Patrem cum Filio et sancto Spiritu: unam consteamur deitatem: peccandi finem faciamus, pauperum recordemur: amor fratrum in nobis maneat: hospitalitatis ne obliviscamini. Nam si ita vitam agamus, regnum cælorum hæreditate accipiemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

²⁵ Matth. xxvii, 54. ²⁶ Eccli. xliii, 56. ²⁷ Dan. vii, 40.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώωντος τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Ὁ δὲ πλείστος ὄχλος ἔχαιρε χαρὰν μεγάλην, καὶ ἔκραζεν· Ὁσαρὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις²⁵.

S. P. N. ATHANASII

In illud: *Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Plurima autem turba gaudebat gaudio magno, et clamabat: Hosanna in excelsis*²⁵.

1. Ἐν τὰ καθεκατὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς γενομένων πραγμάτων σκοπήσωμεν, ἅπειρά ἐστιν. Εἰ οὖν βλεπομένων καὶ γενομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ μνησθῆναι τις οὐ δύναται, πῶς ἂν τὰ κεκρυμμένα αὐτοῦ κατανοῆσαι τις δυναθῆ; « Τὰ γὰρ πλείονα, » φησὶ, « τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστίν. » Οὐκοῦν ἐστὶν ἔργα τοῦ Θεοῦ ἄβρατα, ἅτινα ἐν ἀποκρύφοις τυγχάνει· περὶ ὧν καὶ ὁ Θεοπέσιτος Ἀπόστολος συμμαρτυρεῖ, καὶ λέγει· « Τὰ γὰρ ἄβρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἀληθῶς γὰρ, « ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξήγηστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! » Ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης,

1. Si singula quæ ab initio gesta sunt opera contemplari velimus, infinita illa sunt. Quod si ea quæ sub aspectum cadunt atque a Deo acta sunt, memoria tenere nemo possit, occulta ejus quomodo quis intelligere poterit? « Multa enim, » inquit, « opera Dei abscondita sunt. » Sunt ergo invisibilia quadam Dei opera, quæ in occulto sunt; de quibus 378 divinus Apostolus testatur dicens: « Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Revera enim, « quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! » Et vero propheta

²⁵ Luc. xix, 56. Matth. xxi, 8. ²⁶ Eccli. xliii, 56. ²⁷ Rom. i, 20. ²⁸ Rom. xi, 33.

ejusdem cum esset sententiæ ait : « Consideravi opera tua, et espavi ²². » Queramus ergo nos primum regnum ejus, atque ita hæc omnia adjicientur nobis ; ita enim Dominus noster Jesus Christus in Evangelis nos docet his verbis : « Querite et invenietis ²³. » Querimus porro, non margaritas, non hyacinthos, quæ imprudentibus admirationi sunt ; sed sapientiam Dei in mysterio absconditam : « Quam nemo principum hujus sæculi cognovit. » Nam « si cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ²⁴. » Hæc est autem sapientia, de qua et Salomon in prophetia dicebat : « Mitte mihi sedium tuarum assistricem sapientiam ²⁵. » Quod autem et Christus sapientia prædicetur, testis erit mihi Paulus dicens : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ²⁶. Querite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis ²⁷. » Nam quæ futura sunt, prioribus (ac præcipuis illis) posteriora sunt. Etsi enim rationem quamdam habeat legis umbra, attamen futurorum bonorum arrhabo est.

2. Judæi ergo in hodiernum usque diem, litteræ magis quam spiritui adhibentes animum, errant. Audi namque quid dicant : Hic homo legem et Sababata solutum venit. Verum si mendicis contra divitias loquatur, nequaquam illi fides habebitur : neque si intemperans homo adversus temperantiam verba faciat, verum est testimonium ejus. Non enim ex affectu hæc affirmant. Ille namque ideo divitias damnat quod eas minime possideat : qui vero continentiam non servat, neque cum labore temperantiam exercet, is homines irridet earum virtutum studiosos. Et vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, eorum coarguens amentiam, ait : « Non veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere ²⁸. » Ideoque beatus Paulus hæc scribit . « Plenitudo igitur legis Christus, ad justitiam omni credenti ²⁹. » Accuratus itaque, dilecti, illud de discipulis consideremus : consideremus, inquam, in illa quæ proprie, et sine additamento sapientia vocatur. Hæc quippe notitiam divinorum habet mysteriorum. Hæc in mente nostra ceu in domo habitat, si præsertim pura sit, ac cogitationes observet : « Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis ³⁰. » Purgemus itaque nos, dilecti, ab omni sorde animæ et corporis, auscultemusque clamantem prophetam : « Mundate manus, peccatores : purgate corda, duplices animo ³¹. » Ita enim quis poterit, et sensibilia probare, et spiritualia tenere ; atque hæc eligere, ab illis procul recedere. Quemadmodum probi trapezitæ, bonum eligamus, et ab omni mala specie abstineamus. Bona ergo velut necessa-

τῆς αὐτῆς ἐχόμενος γνώμης, ἔλεγε· « Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ οὕτω πάντα προστεθήσεται ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει λέγων· « Ζητεῖτε, καὶ εὕρεσθε. » Ζητούμεν δὲ ἡμεῖς οὐ μαργαρίτας, οὐδὲ ὑακίνθους, ἀπεροὶ ἀπειρόχαλοι (8) τεθαυμάκασιν· ἀλλὰ ζητούμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην· « Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. » « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ σοφία, περὶ ἧς ἔλεγε καὶ ὁ Σολομῶν ἐν προφητείᾳ· « Ἐξαπόστειλόν μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν. » « Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς καὶ σοφία κηρύσσεται, μαρτυρήσει μοι ὁ Παῦλος, λέγων· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ζητεῖτε οὖν πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. » Τὰ γὰρ ἐσόμενα τῶν ἡγουμένων δεύτερα τυγχάνει· κἂν γὰρ ἔχει λόγον ἡ κατὰ τὸν νόμον σκιά, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀρραβῶν ἐστίν.

2. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν μέχρι σήμερον, τῷ γράμματι μᾶλλον ἢ τῷ πνεύματι προσέχοντες, ἐπλανήθησαν. Ἄκουε γὰρ αὐτῶν λεγόντων· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τὸν νόμον ἤθε καταλύσαι καὶ Σάββατα. Ἄλλ' ἐὰν πτωχὸς λέγει κατὰ χρημάτων, οὐ πιστευθήσεται· οὐδ' ἂν ἀκόλαστος περὶ σωφροσύνης, ἀληθῆς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Οὐ γὰρ ἐκ διαθέσεως περὶ τούτων διαβεβαιῶνται· ὁ μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν καταποφαιίνεται τοῦ πλοῦτου· ὁ δὲ μὴ ἐνεργήσας τῇ ἐγκρατείᾳ, μηδὲ μετὰ πόνου σωφροσύνην ἀσκήσας, χλευάζει τοὺς ἐπιποθοῦντας. Ἄμέλει ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διελέγων αὐτῶν τὴν ἄνοιαν, ἔλεγεν· « Οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, οὐδὲ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει, λέγων· « Πλήρωμα οὖν νόμου ὁ Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Κατασκευώμεθα οὖν βαθύτερον περὶ τῶν μαθητῶν, ἀγαπητοί· κατασκευώμεθα δὲ ἐν τῇ κυρίως καὶ ἀνευ προσθήκης σοφίᾳ καλουμένῃ· αὕτη γὰρ γινώσκων ἔχει θεῶν μυστηρίων· αὕτη ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὡς ἐν οἴκῳ κατοικεῖ, ἐὰν μάλιστα καθαρὰ τυγχάνῃ, περὶ τὰ νοήματα ἀσκολομένη· « Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι καταχρῆν ἁμαρτίας. » Καθαρίσωμεν οὖν ἑαυτοὺς, ἀγαπητοί, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος· ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἀγνίστατε χεῖρας, ἁμαρτωλοὶ, καθαρῖσατε καρδίας, διψυχοί. » Οὕτω γὰρ τις δυνήθη καὶ τὰ αἰτιητὰ δοκιμάζειν, καὶ τὰ νοητὰ κατέχειν· καὶ τὰ μὲν αἰρεῖσθαι, τῶν δὲ πόρρω γενέσθαι. Ὡς δόκιμοι τραπεζίται τὸ καλὸν ἐκλεξώμεθα, ἀπὸ παντὸς εἰδους πονηροῦ ἀπεχόμενοι. Τοῖς οὖν καλοῖς ὡς ἀναγκαῖοις προσέλθωμεν, τοῖς δὲ ἀδία-

²² Habac. iii, 2. ²³ Matth. vii, 7. ²⁴ I Cor. ii, 6. ²⁵ Sap. iv, 4. ²⁶ I Cor. i, 24. ²⁷ Matth. vi, 33. ²⁸ Matth. v, 17. ²⁹ Rom. x, 4. ³⁰ Sap. i, 4. ³¹ Jac. iv, 8.

(8) Reg. ἀπειρόχαλοι.

φόροις, ὅσον ἡ χρεῖα ἀπαιτεῖ. Ὁ γὰρ πλοῦτος τῷ ἰδίῳ λόγῳ οὐδὲ ἀγαθὸς οὐδὲ φαῦλος τυγχάνει, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τοῦ χρωμένου εἰς ἑκάτερα κρίνεται. Αὐτίκα ὁ μέγας Ἀβραάμ πλούσιος σφόδρα ἐτύγχανεν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἀρετῆς ἐξέκλινεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πτωχὸς Λάζαρος, ἐν πενίᾳ ὢν, εἰς ἀνδρείαν καὶ μεγαλοψυχίαν τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ ἐνηλείφето. Οὐκοῦν, ὡς ἔφηγ, οὔτε ἡ πενία κακὴν, οὔτε ὁ πλοῦτος φαῦλος· ἀλλὰ ἡ χρῆσις μετὰ τῆς διαθέσεως τοῦ χρωμένου. Ἀμέλει τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὀβολός. Τῷ μὲν γὰρ πιστῷ τὰ πάντα ὑποτέτακται, καὶ δούλα τὰ πάντα τυγχάνει· ἐπειδὴ καὶ πάντων ἄρχει, καὶ πάντων καταφρονεῖ· ὁ δὲ ἀπίστος πάντων ἐστὶ δούλος, κυριεύμενος ὑπὸ τοῦ μαμωνᾶ, μηδενὸς ἔρχων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχόμενος. Καὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα καλά· ἡ δὲ τῶν χρωμένων διάθεσις πολλὴ τὸ διάφορον ἔχει.

3. Ἀμέλει ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, μετὰ σοφίας τοῖς πᾶσι τὸν νοῦν ἑαυτοῦ ἐπιστήσας, κατεσκεύατο, καὶ διεγνώ, πῶς πλοῦτῳ χρῆσθαι· πῶς πενίαν ἐνέγκῃ· πῶς νόσον ὑπομένη· πῶς δὲ ὑγίειαν καταμῆξῃ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταί, αἵτινες τὴν ἐπιμέλειαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ποιοῦνται. Ἀπεναντίας δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ μὴ σοφὸς διατεθῆσεται· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ περισπασμὸν πονηρὸν δεδῶσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων παρὰ Θεοῦ, ἵνα ἐκ τοῦ ἐπιπόνου μόχθου, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀρημένοις ἀμηχανίας, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν καὶ σοφίαν καταφεύγῃσι. Τοῦτου χάριν περισπασμὸν « πονηρὸν » δέδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τούτέστιν, ἐπίπονον. Ὅτι δὲ « τὸ πονηρὸν » ἐπίπονόν ἐστιν, ἄκουε τὸ Ἰωβ γεγραμμένον· φησὶ γάρ· Ἔπεσαν ἐν τῷ Ἰωβ ἕλκη πονηρά, τούτέστιν, ἐπίποννα· καὶ αἱ πληγαὶ Αἰγύπτου πονηραὶ κέκληνται, τούτέστιν, ἐπίπονοι· ἵνα καὶ τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν κινήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὰ θεῖα λόγια, καὶ ἐν τούτοις αἰεὶ φρονιμώτεροι γινόμενοι, ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν ἑαυτῶν τῷ ζωοποιῷ πνεύματι. Οἴδατε γάρ, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πόνῳ οὖν καὶ ἀσκήσει τὴν τῆς ἀρετῆς ὠφέλειαν ἀσπασώμεθα· πόνῳ γάρ τὸ καλὸν κατορθοῦται, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος γράφει λέγων· « Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις (9), ἐν πληγαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς φησὶ· « Πάντα στέγω, πάντα ὑπομένω, ἵνα μὴ τινα ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. »

4. Ταῦτα δὲ προσθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸ ἀνάγνωσμα δοκεῖ τινὰ ἔχειν λόγον· φησὶ γάρ· « Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώωνον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. » ἵνα τὸν Ἰησοῦν ἐπιθιβάσαντες τῷ πώλῳ, ἀρωγῶνται πορευέσθαι. Τοῦτο δὲ ἡμᾶς τὸ εὐαγγελικὸν διδάσκει βῆτόν. Καὶ πόσα ὄλωσ οἱ ἀπόστολοι ἱμάτια εἶχον ἑαυτῶν, ὥστε τὰ μὲν αὐτῶν ἐπιθίπτειν τῇ ὁδῷ, ἵνα ἐπιθιβάσωσι τὸν Ἰησοῦν, τὰ δὲ ὑποστρώωνουσιν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀκτήμονες ἄνδρες, καὶ πάντα κατα-

ria adeamus; indifferentia, quantum postulat necessitas. Divitiarum namque ratione sui, nec bonae nec malae sunt; sed utentis animo in utramque partem aestimantur. Repente magnus ille Abraham dives fuit: nec ideo a virtute declinavit. Similiter mendicus Lazarus in paupertate cum viveret, ad fortitudinem et magnanimitatem sapientia et ratiocinio sese confirmabat. Itaque, ut dixi, nec paupertas malum est, nec divitiarum perniciosae; sed usus atque utentis affectus. Fidelis sane hominis sunt omnes mundi opes; infidelis ne obolus quidem. Fideli enim omnia subjecta sunt, omnia ipsi serviunt: quia ipse omnibus imperat et omnia spernit; infidelis autem omnium est servus, sub dominatu mammonae: nemini imperans; sed potius sub omnium imperio est. Et quidem omnia Dei officia bona sunt; at inter utentium affectus ingens est discrimen.

379 3. Profecto sapiens Ecclesiastes, mentem omnibus sapienter applicans, consideravit ac novit, quia ratione divitiis uteretur: quomodo pauperiem ferret, quomodo morbum sustineret, quomodo sanitatem attemperaret. Haec sunt virtutes quae curam humano generi afferunt. Oppositus autem modo qui sapiens non est affectus erit: hoc est autem illud: occupationem pessimam datam esse filiis hominum a Deo, ut ex ingenti labore, et magna in aspectabilibus rebus difficultate, ad Dei providentiam atque sapientiam confugiant. Idcirco occupationem « pessimam » dedit Deus filiis hominum, id est laboriosam. Quod autem illud, « pessimum, » id ipsum sit quod laboriosum, audi illud in libro Job scriptum: Ceciderunt in Job ulcera pessima, id est laboriosa: et Aegypti plagae « pessimae » vocatae sunt, id est laboriosae; ut et mentem suam homines ad divina oracula concitent; in iisque semper prudentia proficiant, mentem suam vivifico spiritu confirmant. Nostis enim litteram quidem occidere, spiritum autem vivificare. Labore itaque ac exercitatione nostra virtutis utilitatem amplectamur. Labore quippe bonum perficitur, quemadmodum beatus Paulus scribit: « In tribulationibus, in necessitatibus, in plagis, in perturbationibus », etc. Rursumque idem ait: « Omnia operio, omnia sustineo, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi ».

4. Haec autem orationi nostrae praefiximus, quia cum iis lectio communem quamdam habet rationem; ait enim: « Euntes autem illo, substernerent vestimenta sua in via »: ut Jesum pullo imponentes procedere inciperent. Hoc autem evangelica nos docet lectio. Quot ergo habebant apostoli vestimenta, ut alia quidem injicerent in asinam, ut imponerent illi Jesum; alia substernerent in via: viri scilicet possessionibus vacui, qui omnia reli-

⁹ Eccle. i, 13. ¹⁰ Job ii, 7. ¹¹ II Cor. vi, 4. ¹² I Cor. vii, 12. ¹³ Luc. xix, 26.

(9) Ita Reg. 2. In editis, ἐν ἀνάγκαις deest.

querant, et qui tum alia omnia præcepta, tum hoc A servabant, ut neque duas tunicas haberent? Quanta porro isthæc hilaritas, ut incedentem asinum, non humi, sed per vestimenta vellent incedere? Hoc autem luxuriosorum ac delicatorum. An Jesus ita delicti operam dabat, ut nollet se vehementem asinam humi incedere? Dilecti, non delicatorum est hæc doctrina: nec quis unquam exstitit qui hoc egerit. Neque enim inter gentiles Nabuchodonosor id unquam fecit: nec qui ei successit Baltasar: neque magnus Salomon, cum esset in regno suo. Supra diximus enim novisse eum quo pacto divitiis uteretur, quo pauperiem ferret, etc. Ipsum enim sic loquentem audire licet: « Domine, divitias et paupertatem ne dederis mihi; sed cum mensura da mihi quæ necessaria sunt et sufficiunt ⁴⁷. » Sapientiam autem magis curabat, quare exclamat ac dicit: « Elegi ipsam habere præ auro et argento, super salutem ac speciem dilexi illam ⁴⁸. » Unde discipulis tot vestimenta, ut a Bethania donec Jerosolyam introiret, asinæ incedenti substernerentur?

5. Sed me oratio ipsa concitat ad sublimiorem accedere interpretationem, ac disquirere quæ sint apostolica vestimenta. Nos itaque ipsos a terra paululum subducamus. Dico igitur substrata asinæ vestimenta, morales esse præceptiones ejus pedibus suppositas, hæc scilicet: « Non mœclaberis, non occides, non furtum facies, non loqueris falsum testimonium: honora patrem tuum et matrem tuam ⁴⁹, » et his similia præcepta. Ne itaque humi ulterius incedamus: quando nobis enim apostolica substrata sunt vestimenta, humi incedere non debemus; ut ne animæ nostræ pedes terræ pulvere inquinemus. Quod si quis ad hoc nos provocet, dicamus ipsi: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos ⁵⁰? » Atque ideo fortasse lavat Jesus discipulorum pedes, ut, eo **380** qui ante hærebat excusso pulvere, non ultra humi ambularent, nec pedes suos terræ pulvere inquinarent, sed purgati per vestimenta incederent. « Quam speciosi, » enim inquit, « pedes evangelizantium pacem ⁵¹. » Accingamus itaque et nos lumbos mentis nostræ, et calceis subligemus pedes in præparatione Evangelii pacis ⁵². Contigit enim nos aliquando in terra tentari, cum tempore captivitatis, captivi ducti sumus in terram Chaldæorum. Quapropter ingemens propheta dicebat: « Delicata mea ambulavit vias asperas ⁵³. » Nam ante adventum Domini, experimentum fecit pes delicatæ animæ ambulandi in terram, ubi vero ad nos venit Dominus noster Jesus Christus, prædicaturus captivis remissionem: « Tunc mittit aquam in pelvim, et ponit vestimenta sua, et linteo circumcingit se, et lavat pedes discipulorum. Postquam vero lavit pedes eorum, induitur

λείποντες, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν φυλάξαντες, τὸ μήτε δύο χιτῶνας ἔχειν; Τίς δὲ καὶ ἡ τοσαύτη ἰλαρότης, ὥστε βαδίζοντος θνου, μὴ θάλειν ἐπιβαίνειν χαμαὶ, ἀλλ' ἐπὶ ἱματίων; Ταῦτα δὲ ἐκδηρηθέντων ἐστὶ καὶ τρυφῶντων. Ἄρα καὶ Ἰησοῦς τρυφῇ ἐτγόλαζεν, ἵνα μὴ βουληθῇ ἐποχομένον αὐτοῦ χαμαὶ πατεῖν τὴν ἕνον; Ἀγαπητοί, οὐκ ἐστὶ τρυφῶντων τὸ διδασκάλιον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν πόποτε τις· ὁ δὲ βῆτην τοῦτο ποιήσας· οὐδὲ γὰρ ὁ παρ' Ἑλλῆσι Ναβουχοδονόσωρ τοῦτο πεποίηκεν· οὐδὲ ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Βαλτάσαρ· οὔτε μὴν ὁ μέγας Σολομῶν, ὅτε ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Προειρηκαμεν γὰρ, ὅτι ἐγίνωσκε, πῶς χρήσεται τῷ πλούτῳ, πῶς πενίαν ἐνέγκη, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀκούσαι λέγοντος· « Κύριε, μὴ μοι δῶς πλοῦτον, μηδὲ πενίαν· ἀλλὰ μέτρησόν μοι τὰ δέοντα καὶ αὐτάρκη. » Σοφίας δὲ μᾶλλον ἐπεμελεῖτο· διὸ βοᾷ καὶ λέγει· « Εὐλόγηται αὐτὴν ἔχειν ἀντὶ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου· ὑπὲρ ὕλειαν καὶ εὐμορφίαν ἡγάπησα αὐτήν. » Πόθεν δὲ τοσαῦτα ἱμάτια τοῖς μαθηταῖς, ὥστε ἀπὸ Βηθανίας ἕως εἰσελθῆναι εἰς Ἱερουσόλυμα ὑποστρωννύουσι τῇ θνῷ βαδίζουσα;

5. Ἄλλὰ νῦν τετι με ὁ λόγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν, καὶ ἐκζητῆσαι τὰ ἀποστολικὰ ἱμάτια. Ἐπαναγάγωμεν οὖν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς γῆς ὀλίγον. Φημι τοίνυν τὰ ὑποστρωννύμενα ἱμάτια τῇ θνῷ τὰ ἡθικὰ εἶναι παιδεύματα, βῆττόμενα ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς· ταῦτά ἐστι τό· « Οὐ πορνεύσεις· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὰ τοῦτοις ὁμοία παραγγέλματα. Μηκέτι οὖν χαμαὶ πατώμεν· ἱματίων γὰρ ἡμῖν ἀποστολικῶν ὑπεστρωμένων, χαμαὶ πατεῖν οὐκ ὀφείλομεν, ἵνα μὴ τοὺς πόδας ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς μολύνωμεν ἀπὸ τοῦ χροῦ τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἂν τις ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ προσκαλέσεται, εἰπωμεν αὐτῷ· « Ἐνιψάμεν τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς; » Καὶ τάχα διὰ τοῦτο νίπτει Ἰησοῦς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, ἵνα, ἦν περ εἶχον πρότερον κόνιν ἀποβαλόντες, μηκέτι χαμαὶ πατώσι, μηδὲ μολύνωσιν ἑαυτῶν ἀπὸ τοῦ χροῦ τῆς γῆς τοὺς πόδας, ἀλλὰ καθαροὶ γενόμενοι ἐπὶ ἱματίων ἐπιβαίνωσιν. « Ὡς ὠραῖοι » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Περιζωσώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Συνέθη γὰρ ἡμᾶς ποτε ἐπὶ γῆς πειραθῆναι, ὅτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐξηχμαλωτίσθημεν εἰς τὴν γῆν τῶν Χαλδαίων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης στενάζων ἔλεγεν· « Ἡ τρυφερὰ μου ἐπορεύθη ὁδοῦς τραχείας. » Πρὸ γὰρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου πείραν ἔλαθεν ὁ ποὺς τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτε δὲ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, κηρύξαι τοῖς αἰχμαλώτοις ἄφρον· « Τότε ἐβάλαν ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἀποτίθεται τὰ ἱμάτια, καὶ λέντιον περιζώννεται, καὶ νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας· καὶ μετὰ τὸ νίψαι

⁴⁷ Prov. xxx, 8, ⁴⁸ Sap. vii, 9, 10. ⁴⁹ Exod. xx, 12-17. ⁵⁰ Cant. v, 3. ⁵¹ Rom. x, 15; Isa. lxi, 7. ⁵² Ephes. vi, 14. ⁵³ Baruch. iv, 26.

αὐτῶν τοὺς πόδας, ἐνδύεται (10) τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· Ἄ vestimentis suis⁵⁵ : » atque indutus cœnavit cum illis. Ideo ergo discipuli substraverunt vestimenta sua in via, ne in terra amplius incedamus, neve supra pectus aut ventrem gradiamur; sed potius quam supra terram pectus nostrum reclinemus, supra pectus Jesu, quemadmodum Joannes, reclinemus illud. Nam qui talis est, etiamsi in terra versetur, non habet tamen pedes in terra versantes; sed sicuti Paulus, dum in terra ambulat, conversationem suam in cœlis habet.

6. « Ἐπεκάθισαν οὖν, φησί, τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. Καὶ, πορευομένου αὐτοῦ, ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες αὐτῶν καὶ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες· Ὡσαννά τῷ υἱῷ Δαβὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, ἀγαπητοί. Ἄρα γὰρ πλῆθος ἦν μαθητῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, οὐχ οἱ δώδεκα ἦσαν μόνον; Καὶ πῶς πλῆθος ἐνταῦθα σημαίνει τὸ Εὐαγγέλιον; Ἀλλὰ τάχα καὶ ἄγγελοι αὐτῷ συμπάρησαν, καὶ δυνάμεις θεῖαι αὐτῷ ἐμαθήτευον. Πρὸ γὰρ Πέτρου, καὶ Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν, Γαβριὴλ αὐτῷ μαθητεύεται· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀποσταλεὶς πρὸς τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ μεμνηστευμένην παρθένον Μαρίαν. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, « Ἄρον τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Αὐτὸς ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. » Αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ἐν τῷ μνημείῳ ἀποκυλίσας τὸν λίθον· αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ταῖς γυναιξὶν εὐαγγελιστάμενος, καὶ εἰπὼν· « Οὐκ ἐστὶν ὧδε, ὃν ζητεῖτε· ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὡσπερ εἶρηκε. Δεῦτε, φησὶν, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἐκειτο· Ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. » Διὸ καὶ ὁ προφήτης πρὸ πολλοῦ βοᾷ λέγων· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα. » Καὶ ἄγγελοι οὖν αὐτῷ μαθητευόμενοι διακονοῦσι. « Καὶ Ἰδοὺ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι προσήλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ πάντες αὐτῷ μαθητεύοντες (12) χαίρουσιν· « Ἦρξαντο » γὰρ, φησὶν, « ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίρειν χαρὰν μεγάλην. »

7. Ζητῶ οὖν, ἐπὶ τίνι χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, καὶ χαίρουσιν αἰνοῦντες τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ; Ἄρα οὐκ ὁ Κύριος ἐπὶ ψιλοῦ ὄναριου ἐκαθέσθη; Καὶ διὰ τοῦτο χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ ὄναριου ἐπιώχετο; Τίς ἡ τοσαύτη ἀπειροκαλία; Ἐάν τις ἐπὶ θνου καθέσθῃ, χαρᾶς ἄξιόν ἐστι; Καὶ ἐπὶ τούτῳ τίς ὀφείλει χαίρειν, καὶ ταῦτα οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ; Ἐγὼ οὐκ οἶμαι διὰ τοῦτο χαίρειν τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ· μάλιστα καὶ ἀγγέλων αὐτοῖς συνόντων, καθὼς ὑπεθέμεθα. Ἐκείνοι γὰρ ἴσασιν, διὰ ποῖα πράγματα χαίρουσι. Πάντως γὰρ ὀρώσει τινα, ἐφ' οἷς ἄξιον ἦν αὐτοὺς χαίρειν. Πρῶτος γὰρ, τί φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἔχαρον· « ἐπὶ πασῶν, ὧν εἶδον, δυνάμεων. » Οἷας δὲ

6. « Imposuerunt ergo, » inquit, « Jesum super pullum. Euntes autem illo substernebant vestimenta sua in via. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini⁵⁶. » Miraculum novum et stupendum, dilecti. Nunquid discipulorum multitudo cum Jesu erat? nonne duodecim soli erant? Ecquid ergo multitudinem hic indicat Evangelium? Sed fortassis angeli quoque aderant illi, ac divinæ virtutes pro discipulis erant. Nam ante Petrum, Joannem ac reliquos, Gabriel ipsius est discipulus : ipse namque missus est ad Mariam virginem ex semine David, desponsatam viro. Ipse est qui ait : « Accipe puerum et fuge in Ægyptum⁵⁷. » Ipse est qui dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁵⁸. » Ipse est qui lapidem in monumento revolvebat. Ipse est qui mulieribus annuntiabat dicens : « Non est hic quem quæritis : surrexit a mortuis, sicut dixit. Venite, inquit, videte locum, ubi positus erat. Ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis⁵⁹. » Quare diu antea propheta clamaverat : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam⁶⁰. » Ergo et angeli ut discipuli ei ministrant. « Et ecce, ait, angeli accesserunt, et ministrabant ei⁶¹. » Gaudetque omnes qui e discipulorum ejus numero sunt. Nam « cœperunt, ait, omnis turba discipulorum gaudere gaudio magno⁶². »

7. Quæro itaque, quid causæ est quod discipuli et divinæ virtutes gaudeant, imo gaudeant magna voce Deum laudantes? Num ideo gaudent discipuli ac divinæ virtutes, quod Dominus vili asello vehatur? quæ tanta imperitia? An gaudium dignum est si quis asello vehatur? An ideo lætandum, et quidem Domini discipulis? Non putarim ego ideo gaudere discipulos Jesu, maxime præsentibus angelis, ut memoravimus. Illi namque sciunt qua de causa gaudeant : semper enim nonnulla vident, quorum causa gaudere illos convenit. Attende enim, quid dicat Evangelium : gavisos eos fuisse, « super omnibus quas viderant virtutibus⁶³. » Quas autem virtutes videbant discipuli, cum Dominus asinæ in-

⁵⁵ Joan. xiii, 4, 5, 12. ⁵⁶ Matth. xxi, 7-9. ⁵⁷ Matth. ii, 13. ⁵⁸ Luc. i, 36. ⁵⁹ Matth. xxviii, 6, 7. ⁶⁰ Isa. ix, 1, 2. ⁶¹ Matth. iv, 11. ⁶² Luc. xix, 37. ⁶³ ibid.

(10) Reg. ἐνδιδύσκαται.

(11) Reg. ἐπανακλίνομεν.

(12) Sic Reg. Editi vero, διακονοῦντες.

cideret? Non erat parvi res momenti, sed per rei illius seriem contemplabantur mysteria quædam divinasque virtutes. Audi **381** enim Salvatorem dicentem : « Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia ⁶². » Quare alibi docet eos loquens in parabolis : « Homo quidam habens centum oves, si erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem, quæ non erraverant, et vadit quærere eam quæ erravit? Et inveniens eam, gaudet super eam magis, quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt ⁶³. » Quæ enim non erraverunt, non egent pœnitentia. Hic itaque pullus etiam ovis vocatur, et filius adolescentior : « Ovis enim, inquit, errans factus est populus meus ⁶⁴. » Et alibi : « Cognovit bos possessorem suum et asinus præsepe domini sui ⁶⁵. » Item : « Filius hic meus adolescentior perierat, et inventus est : mortuus erat, et revixit ⁶⁷. »

8. Hæc itaque omnia in se suscipiens Dominus, hominem induit, et quasi ovis ad occisionem ductus est, ac sedit super asellum, et mortuus est atque sepultus secundum Scripturas. Et corpus quidem ejus jacebat in monumento, deitas vero ejus infernum spoliabat; atque solvebat compeditos, captivos redimebat, mortuosque vivificabat. Ideo namque in crucem ascendit de inimico triumphans, atque factus pro nobis maledictum, spinisque coronatus, ut nos ex lata adversum nos sententia redimeret. Nam Adam dictum fuit : « Spinas germinabit tibi terra ⁶⁸ : » Quare coronam spineam accipit, calamumque dexteræ ejus manui gestandum paravit; ut eo serpentis facile cædem patraret. Item pro serpentis veneno, quod hausit Adam in paradiso, ipse pro nobis felle et aceto potatur. Et pro costa ex qua prodiit Eva, ipse latus suum præbuit perforandum. Mulier Eva, mulier Maria, ex qua natus est Christus. Homo Adam, homo etiam quem Christus gestabat. Paradisus erat ex quo Adam ejectus est; paradisus item quem latroni aperuit Christus. Hic itaque pullus peccator unus est, pœnitentiam agens, quem solvit Dominus ex diaboli vinculis, de quo gaudium est, non in terra modo, sed etiam in cælis. Cum igitur solutus pullus fuisset a discipulis, adducunt eum ad Jesum, gaudentque gaudio magno : item angeli et divinæ virtutes gaudent super eo qui perierat et inventus est. Qui igitur iis quæ diximus, accurate animus applicuerit, et evangelica verba mystice legerit, is sane perspiciet, hunc pullum esse peccatorem Adamum. Cum dicō Adamum, universum genus humanum intellige. Hic ergo pullus ante Salvatoris adventum, feris erat subjectus, quemadmodum antehac diximus. Feras voco omnem adversam

δυνάμεις θεούρουσι οἱ μαθηταί, ἐν τῷ ἐπικαθίσθαι τῇ ὄνῃ τῶν Ἰησοῦν; Οὐκ ἦν ψιλὸν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἱστορίας θεούρουσι τινὰ μυστήρια καὶ δυνάμεις θείας. Ἀκούει γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννεήκοντα ἐννέα δικαίους, οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσι μετανοίας. » Διὸ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων ἐν παραβολαῖς· « Ἀνθρώπος τις ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, ἐὼν πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχ ἀφίησι τὰ ἐννεήκοντα ἐννέα τὰ μὴ πεπλανημένα, καὶ πορεύεται ἰζητῶν τὸ πεπλανημένον; Καὶ εὐρών αὐτὸ, χαρὰν (13) χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννεήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις. » τὰ γὰρ μὴ πεπλανημένα χρεῖαν οὐκ ἔχουσι μετανοίας. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ υἱὸς νεώτερος. « Πρόβατον γὰρ, φησὶ, πλανώμενον ἐγενήθη ὁ λαὸς μου. » καὶ πάλιν· « Ἔγνων βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » καὶ, « Ὁ υἱὸς μου οὗτος ὁ νεώτερος ἀπολλώως ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν. »

8. Ταῦτα οὖν πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀναδεξιόμενος ὁ Κύριος, ἀνθρώπων ἐνεδύσατο, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ἐπὶ ὄναριον ἑκαθέσθη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τῷ μνημείῳ, ἡ δὲ θεότης ἐσκόλευσε τὸν ἄδην· καὶ ἔλυσε τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἔλυτροῦτο τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐξώσποιοι τοὺς θεανατωμένους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνέρχεται θριαμβεύων τὸν ἐγθρόν, καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, καὶ στεφανούμενος ἐξ ἀκανθῶν, ἵνα τῆς γενομένης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἐλευθερώσῃ. Δελεῖται γὰρ τῷ Ἀδάμ, ὅτι « Ἀκάνθας ἀνατελεῖ σοὶ ἡ γῆ. » διὸ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἀναδέχεται, καὶ κάλαμον τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ κατέχειν παρεσκευάσαν, ἵνα διὰ τοῦτο τῷ ὄφειος βλάβει τὴν ἀναίρεσιν ποιήσῃται. Οὕτω γὰρ πάλιν ἀντὶ τοῦ ἰοῦ τοῦ ὄφειος, οὐ μετέλαβεν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν χολὴν μετ' ὄφειος ποτίζεται· καὶ ἀντὶ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν Εὐα, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ πλευρὰν παρέσχεν εἰς σφαγὴν. Γυνὴ Εὐα, γυνὴ Μαρία, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Ἀνθρώπος ὁ Ἀδὰμ, ἀνθρώπος, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Χριστός. Παράδεισος, ἐξ οὗ ἐξέβληθη ὁ Ἀδάμ· παράδεισος, ὃν ἀνέψξε τῷ ληστῇ ὁ Χριστός. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος ὁ εἰς ἁμαρτωλὸς ἐστίν, ὁ μετανοῶν, ὃν ἔλυσεν ὁ Κύριος ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν, περὶ οὗ χαρὰ γίνεται οὐ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ οὖν τὸ λυθῆναι τὸν πῶλον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, φέρουσι αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ χαίρουσι χαρὰν μεγάλην· ἔτι μὴν καὶ ἄγγελοι καὶ θεοὶ δυνάμεις χαίρουσιν ἐπὶ τῷ ἀπολωτότι καὶ εὐρεθέντι. Ὁ οὖν ἐπιμελῶς προσέχων τοῖς λεγομένοις, καὶ τοὺς εὐαγγελικοὺς λόγους μυστικῶς ἀναγινώσκων, βέβαια ὡς ὁ πῶλος οὗτος ὁ ἁμαρτωλὸς Ἀδάμ ἐστίν. Ἐάν δὲ λέγω Ἀδὰμ, πᾶσα ἀνθρωπότης ἐστίν. Οὗτος οὖν ὁ

⁶² Luc. xv, 7. ⁶³ Matth. xviii, 12-13. ⁶⁴ Isa. lxxxiii, 6. ⁶⁵ Isa. i, 3. ⁶⁷ Luc. xv, 32. ⁶⁸ Genes. iii, 18.

(13) Reg. χαρῆ.

πῶλος πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας θηρίοις ἦν A potestatem, ipsumque magnum dæmonein Satana-
 υποβεβλημένος, καθὼς καὶ πρὸ τούτου ὑπεβέμεθα. nam.
 Θηρία δὲ λέγω πᾶσαν τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν δαίμονα Σατανᾶν.

9. Ὅτε οὖν ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, καὶ δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ὥστε πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, τότε καὶ ἡμεῖς θαρρόυντες λέγομεν σὺν τῷ Προφῆτῃ· « Οὐ παραδώσεις τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. » Συνέθλασε γὰρ ὁ Κύριος τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων. Διὸ καὶ ὁ Προφῆτης βοᾷ λέγων· « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Ἐκυρίευσαν οὖν οὗτοι, ὡς προεῖπον, τοῦ πώλου. Καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ δῆσαντες αὐτόν. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν προφῆτην Ἡσαΐαν διὰ τούτου λέγειν· « Λέων καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκείθεν B
 καὶ ἀσπίδες καὶ ἔχγονα ἀσπίδων πετώμενα (14), οἱ ἔφερον ἐπὶ ὄνων καὶ καμηλῶν τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Παιδεῦσαι οὖν ἡμᾶς βουλόμενος ὁ προφῆτης τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, διὰ τῶν θηρίων ἐγνώρισεν· ἀτινες ἀντικείμενα δυνάμεις τὴν ἑαυτῶν ὀλέθριον πλοῦτον ἐφόρτιζον τὴν ἀνθρωπότητα. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος τοῦ διαβόλου; Ἡ κακία, καὶ ἡ εἰδωλοα-
 τρεία, καὶ ἡ ἡδονὴ, καὶ ἡ ἀφροσύνη, καὶ πᾶσα ἀμαρτία. Τούτον γὰρ αὐτὸν τὸν πλοῦτον ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος κατὰ πολλὴν τὴν ἀνάγκην ἐβάσταζε, καὶ ἐδέδετο τοῖς τῆς ἀμαρτίας δεσμοῖς· οὐδὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας βαρύτερόν ἐστι· διὸ καὶ μολιβδῶν εἵκασται παρὰ τῷ προφῆτῃ. Ἀπὸ οὖν τούτων ἀπάντων εἰς ἡμᾶς ἐπιδημήσας, ἡλευθέρωσε, καὶ ἀποφορτίσας C
 τὸν ἐκείνων πλοῦτον, καὶ λύσας ἐπεκαθέσθη τῷ πώλῳ. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ βίπτουσιν ἐπ' αὐτόν τῆ ὀδῷ.

10. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ ἠθικὰ παιδεύματα, ὡς προεῖπαμν. Χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ χαρὰν μεγάλην· καὶ γὰρ κατὰ ἀλήθειαν χαρὰς ἐστὶν ἄξιον μεγάλης ἐπὶ σούτοις πᾶσιν, οἷς ὁ Ἰησοῦς ἐπιδημήσας εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμεληθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν, καὶ γενώμεθα μαθηταὶ τῆς σοφίας, ὅπως ἴδωμεν τὰς δυνάμεις τὰς καθ' ἑκάστην ὥραν διακονούσας τῷ Ἰησοῦ. Τηλικούτων οὖν ἀγαθῶν καταξιοθέντες, χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς. Χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς χαρὰν μεγάλην, διότι κατηξίω-
 σεν ὁ Κύριος καὶ Σωτῆρ ἡμῶν παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. D
 Ἄνεστη γὰρ τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας τὸν ᾄδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τῆς θλιβούσης ἡμᾶς ἀμαρτίας τὰ δεσμὰ διαβρῆσας. Διὸ καὶ « συνήγειρεν ἡμᾶς, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Πατρὸς. Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνῆλθεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, αἰωνίαν λύτρωσιν εὐράμενος. Εἴπωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς φωνῇ μεγάλῃ· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Προσκυνήσωμεν οὖν Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μιαν θεότητα ὁμολογοῦντες. Ἀρε-

9. Cum igitur ad nos Salvator venit, deditque nobis potestatem calcandi super serpentes et scor-
 piones, et super omnem inimici potestatem, tuoc et nos fidenter dicimus cum Propheta : « Ne tradas bestiis animas confitentes tibi ⁶⁸. » Contrivit enim Dominus capita draconum. Quare Propheta clamat dicens : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem ⁶⁹. » Illi ergo pullo huic dominabantur. Arbitror enim Isaiam prophetam ideo dicere : « Leo et catulus leonis, inde et aspidem, et genimina aspidum volantia, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ⁶⁹. » Propheta igitur volens nos edocere quid sint adversæ potestates, ferarum exemplo illas nobis repræsentavit. Quæ adversæ potestates perniciosas suas divitias imposuerant humano generi. Quænam sunt illæ diaboli divitiæ? Improbitas, idololatria, voluptas, insipientia, et quodcunque peccatum. Has enim divitias asina et **382** pullus ejus, magna vi coacti, portabant, ac cōstricti erant peccatorum vinculis. Nihil enim peccato gravius, quare a propheta plumbo comparatur. Ab his itaque omnibus ad nos peregrinatus Dominus nos liberavit, atque abjecto illo divitiarum onere, solutoque pullo, super eum sedit. Quamobrem discipuli injiciunt in eum quædam ex vestimentis, alia in via sternunt.

τινα τῶν ἱματίων, τινὰ δὲ καὶ ὑποστρωννύουσιν ἐν

10. Hæc porro sunt moralia documenta, uti supra diximus. Gaudent discipuli gaudio magno : nam revera beneficia illa omnia quibus Jesus adveniens affecit humanum genus, magno sunt digna gaudio. Studiosè itaque nos curem mentis oculis, simusque sapientiæ discipuli, ut virtutes videamus quæ singulis horis Domino Jesu ministrant. Cum tantis itaque bonis donati simus, gaudeamus et nos. Gaudcamus, inquam, gaudio magno, quia Dominus et Salvator noster pro nobis pati dignatus est. Surrexit enim tertia die ex mortuis, exspoliatis inferis, hoste conculcato, diruptis peccati nos opprimentis vinculis. Quapropter nos « conresuscitavit et consedere fecit in cœlestibus ⁷⁰ » in dextera majestatis Patris. Quo Christus præcursor pro nobis ascendit, æterna redemptione inventa. Dicamus itaque et nos alta voce : « Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini ⁷⁰. » Adoremus ergo Patrem cum Filio et sancto Spiritu, tres hypostases prædicantes, unam deitatem confitentes. Virtutem, dilecti, eligamus ; labores ejus causa libenter suscipiamus, continentiam exerceamus, pau-

⁶⁸ Psal. lxxiii, 19. ⁶⁹ Psal. xc, 13. ⁷⁰ Isa. xxx, 6. ⁷⁰ Ephes. ii, 6. ⁷⁰ Matth. xxi, 9.

(14) Πετωμένων habet edit. l. XX.

perum recordemur. Ita enim viventes, hæreditatem A regni cælorum consequemur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τὴν προτιμῆσωμεν, ἀγαπητοί, καὶ τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους ἔκουσίως ἀσπασώμεθα· ἐγκράτειαν ἀσκήσωμεν· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν. Οὕτω γὰρ δι-
 άγοντες, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc putat Holstenius Athanasii esse, in eaque se Athanasiani styli notas, scilicet, τὸ δριμύ καὶ τὸ ἀπέριπτον, a Photio observatas reperire arbitrat. At nobis, ita variant opiniones, præter nomen nihil hic videtur Athanasianum. Licet enim non inelegans sit hæc homilia, at minime refert illam Athanasii gravitatem, et nativam eloquentiam. Imo vero fucatum est orationis genus, cui etiam nonnihil interdum salis ac iudicii deesse deprehendet acutus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΜΠΤΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTAM QUINTAM FERIAM ET PRODITIONEM JUDÆ.

1. Salvatoris nostri passio, Judæorum luctus, B Ecclesiæ lætitia est : illis quippe calamitatem, nobis gaudium peperit ; illos morte damnavit, nobis dies festos paravit. Hodie Judaicæ improbitatis terminus compertus est, ac Dominicæ beneficentiæ lucernæ accensæ sunt. Hodie in angulo cæna paratur, et universo orbi mensa instruitur. Hæc dies cælestis cibi spicam pullulavit : hodie lignum voluptatis citra periculum homo contrectat : hodie mysteriorum thesaurus reseratur : hodie esca paratur apostolis, beatitudinis nempe panis : hodie spiritualis convivii perceptio initium accepit : hodie dicitur illud : « Accipite, manducate, hoc est corpus meum ⁷¹. » Crucem præoccupo, portiones divido, **383** venditionem tuam anteverto, o Juda, effusione sanguinis, quem tu vendere paras : te præoccupans C gratis distribuo ; meum quippe, o Juda, corpus est : tuum autem est osculo ipsum vendere : meum est opus salutem per sanguinem afferre ; tuum est opus, sanguinis nundinatio. Lavi pedes tuos ad cursum contra me suscipiendum festinantes. Manus tuas miracula edere docui, venditionis meæ pretio depressas. Accipite, comedite, antevertite proditoris celeritatem : esu vincite venditionem. Non differo donum passionem exspectans, non moror donum : prope namque est venditio. Impatibile corpus est : incompatibilitatis comedentium do testimonium : prævenio dentibus Judæorum phalangam : dum crucem

1. Τοῦ Σωτῆρος τὰ πάθη, πένθος μὲν Ἰουδαίων, εὐ-
 φροσύνη δὲ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκείνοις μὲν γὰρ συμ-
 φοράν, ἡμῖν δὲ χαρὰν ἀπεγέννησεν· ἐκείνους θανάτῳ
 κατέκρινεν, ἡμῖν δὲ ἑορτὰς προσέξενσε. Σήμερον τῆς
 Ἰουδαϊκῆς πονηρίας τὸ πέρασ ἐλέγχθη, καὶ τῆς
 δεσποτικῆς εὐεργεσίας αἱ λαμπάδες ἀνέφθησαν. Σή-
 μερον ἐν γωνίᾳ δεῖπνον σκευάζεται, καὶ τῇ οἰκουμένη
 γίνεται τράπεζα· σήμερον τῆς οὐρανοῦ τροφῆς ἀπα-
 χυν ἐδλάστησε· σήμερον τοῦ ξύλου τῆς τρυφῆς ἀκιν-
 δύνως ἄνθρωπος ἄπτεται· σήμερον τῶν μυστηρίων
 ἀνοίγεται (13) θησαυρός· σήμερον βρώσις ἀποστό-
 λοις εὐτρεπίζεται, μακαριότητος ἄρτος· σήμερον τῆς
 πνευματικῆς εὐωχίας ἀπόλαυσις ἄρχεται· σήμερον τὸ
 « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα. » Προ-
 λαμβάνω τὸν σταυρὸν, διαμερίζω τὰ μέλη, προσθάνω
 σου τὴν πρᾶσιν, Ἰούδα, τῇ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, ὃ
 πιπράσκειν βούλη· προλαμβάνων χαρίζομαι· ἐμὸν
 γὰρ ἐστίν, Ἰούδα, τὸ σῶμα· σοῦ δὲ τὸ πωλῆσαι φι-
 λήματι· ἐμοῦ ἔργον ἢ διὰ αἵματος σωτηρία· σὸν δὲ
 ἔργον ἢ τοῦ αἵματος ἐμπορία. Ἐνίσά σου τοὺς πό-
 δας, εἰς τὸν κατ' ἐμοῦ δρόμον ὁρμῶντας. Ἐδίδαξα
 χεῖρας θαυματουργεῖν, τῷ τῆς ἐμῆς πράσεως κοιλαι-
 νομένως τιμῆματι. Λάβετε, φάγετε· προλαμβάνετε (16)
 τὴν τοῦ προδότη ταχύτητα· νικήσατε τὴν πρᾶσιν τῆ
 βρώσει. Οὐ χρονοτριβῶ τὸ δῶρον, ἀναμένων τὸ πά-
 θος· οὐκ ἀναβάλλομαι τὴν δόσιν· ἐγγὺς γὰρ ἢ πρᾶ-
 σις· Ἀπαθεῖς ἐστὶ τὸ σῶμα· χαρίζομαι τῆς τῶν
 ἐσθιόντων ἀπαθείας μαρτύριον. Προλαμβάνω τοῖς

⁷¹ Matth. xxvi, 26.

(15) Reg. ἀνέγγεται.

(16) Reg. προλαμβάνω

δοῦσι τῶν Ἰουδαίων τὴν φάλαγγα· ἕως τὸν σταυρὸν ὑπερίθεμαι, φάγετε καὶ ὑμεῖς, φάγετε. « Οὐκ ἔστι » γὰρ « λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυσίν » Ἰουδαίους. Ἐως ἐκεῖνος τοὺς συναλλακτὰς ζητεῖ, τὸν πωλούμενον μαργαρίτην ἀρπάσατε.

2. « Τί μοι θέλετε δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν αὐτὸν προδώσω; » Τί πωλεῖς ἄρτον, Ἰούδα, τὸν ἤδη τῇ βρώσει παραδοθέντα; Ποῦ σου τῆς φιλοπτωχίας οἱ λόγοι; « Ἐδύνατο τοῦτο πραθῆναι πολλοῦ, » λέγων, « καὶ δοθῆναι πτωχοῖς; » Ὅτε γυναίκα μύροις ἀλείφουσαν, καὶ προλαμβάνουσαν τῇ χεῖρι τὸν τάφον, καὶ ζῶντα τιμῶσαν, ἐπειδὴ νεκρὸν οὐκ ἔδύνατο· ταύτην ἐξυθρίσεις, τοὺς τῆς φιλοπτωχίας προβαλλόμενος νόμους· « Ἦδύνατο, λέγων, τοῦτο πραθῆναι· » τουτέστιν, ἔδύνατο καὶ τοῦτο μετὰ τούτου πραθῆναι. Ἐστὼ φονεῖς, οὐδὲ θάπτεσθαι κελεύεις; Ἐστὼ ἄϊμα πωλεῖς, τί καὶ τὸ αἷμα πιπράσκεις; Ἄ φιλαργυρίας φιλοπτωχίας ἐνδομένης προσωπίσον! Ἄ τῆς μισανθρωπίου φιλανθρωπίας! ἔδύνατο τοῦτο πραθῆναι, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. Κάπηλος φιλοπτωχίας Ἰούδας, καὶ αὐτὸ τῆς φιλοπτωχίας τὸ σχῆμα παραματεύμενος. Ἄλλ' οὐκ ἠτόνησεν ἡ τοῦ Σωτῆρος μακροθυμία ἐκτείνειν μετὰ τοῦ σφαγῆως τὴν χεῖρα. Συνεσθίει τῷ προδότη, δυσωπῶν τὴν προαίρεσιν. Ἐπιδίδωσιν ἄρτον, καὶ τρέφει τὸν ἀναιρέτην· καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην ἐπὶ τραπέζης ἀναγράφων, οὐκ ἀποστρεφεί τῆς κληρονομίας τὸν προδόντα, καὶ διαθέμενος οὐκ ἀποστρεφεί τοῦ μέρους τὸν μετὰ βραχὺ παραδιδόντα. Ἄλλ' οὐκ ὤφειλεν ὁ κληρὸς τὸν τρόπον ἢ τιμὴ τὴν γνώμην οὐ μετέβαλεν· ὡς γὰρ ἔλαβε τὸ ψωμῖον, εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς αὐτόν. Ἡ τοῦ Ἰούδα προαίρεσις τοῦ διαβόλου κληῖσις· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' εὔρε τὸ τῆς ψυχῆς καταγώνιον· εὔρε γνώμην ἐπιτηδεῖαν πρὸς οἰκειώσιν· εὔρε σεσαρωμένον· εὔρε ποθοῦμενον πάθος, καὶ τὸν οἶκον οὐκ ἐφυγεν· εὔρεν ὄπλον, ἢ χρησάμενος παρατάσσεται.

mundatum : invenit desideratum sibi affectum, nec

aciem instrueret.

3. « Τί μοι θέλετε δοῦναι; » Πειράζων μὲν ὁ διάβολος τὸν Κύριον εἶπε· « Ταῦτα πάντα σοι δώσω. » Νῦν δὲ ὁ Ἰούδας βοᾷ· Τί θέλετε δοῦναι! Ἄ ῥημάτων καὶ τρόπων συγγένεια; ὦ συμφωνία διαβόλου πάλοι μελετηθεῖσα! Οὐ λέγει, τί μοι δύνασθε δοῦναι; Ἄς εὐωνον κτίσμα τὸν δεσπότην προτίθῃσιν· ὡς αἰνον συμφωνεῖ τὸν ἀτίμητον. Τί τοιοῦτο οὐ λαμβάνεις, οἶον δίδως, Ἰούδα; Ἰπόμενησον σεαυτὸν τῶν τοῦ πιπρασκόμενου θαυμάτων, καὶ τότε ἀναλόγως τὸν θαυματουργὸν κατήλευσ. Βάδιζε πρὸς τὸν λεπρόν· παρ' ἐκεῖνου διδάσκου τὴν τῆς ἰατρίας ποσότητα. Ἐρώτα τυφλοῦς, τίνας ἀξίαν ἠγοῦνται τὴν ἴασιν. Ἐρώτα τὸν Λάζαρον, πόσου τιμᾶται τὴν τοῦ θανάτου φυγῆν. Ἐξέταζε τὸν παράλυτον τὸν τοῦ χρόνου καὶ τῆς κλίνης διὰ τὸ πάθος δεσμώτην. Ζυγοστάτησον τὰς αὐτοσχέδους ἐν ἐρήμῳ τραπέζας. Διατίμησον τὸν ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπάτον, τὰς τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων ἐπιτιμῆσεις· τὰς τῶν δαιμονίων τῶν θερα-

A differo, comedite et vos, comedite. « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus » Judæis. Dum ille quærit quibuscum paciscatur, vos venditam rapite margaritam.

2. « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? » Cur panem vendis, o Juda, jam pro cibo distributum? Quorsum abiere verba illa amoris erga pauperes indicia : « Potuit istud venundari multo, et dari pauperibus? » Cum mulierem unguentis Dominum perfundentem, atque unctione sepulturam prævenientem, vivoque honorem exhibentem, quod mortuo non poterat; eam, inquam, contumelia afficis, legemque præterdis studii erga pauperes. « Potuit, ait, istud venundari : » hoc est, potuit et istud una cum ipso venundari. Esto, occidis, an quoque sepeliri velas? Esto, sanguinem vendis, cur et unguentum venundas? O avaritiam quæ pauperum amoris larvam assumit! o inhumanam humanitatem! Potuit istud venundari et dari pauperibus. Amorem pauperum vendit Judas, et ipsam misericordiæ erga pauperes speciem negotiatur. At Salvatoris æquanimitas nihil ideo remissa est, ut etiam cum parricida manum extenderet. Una cum proditore comedebat, ut illi propositi sui pudorem afferret. Panem porrigit, interfectoremque nutrit : ac Novum Testamentum in mensa perscribens, proditorem nequaquam privat hereditate : ac dum Testamentum tradit, eum qui se mox traditurus est a sua parte non abigit. Sed sors illa nequaquam mores ejus, nec honor sententiam mutavit. Nam simul atque buccellam accepit, intravit Satanas in ipsum. Judæ propositum erat diaboli invitatio. Non enim modo ingressus est, sed invenit animæ diversorium : invenit mentem sibi ad habitandum accommodam, invenit eam scopis domum aversatus est : invenit telum, quo usus,

3. « Quid vultis mihi dare? » Diabolus cum Dominum tentaret, ait : « Hæc omnia tibi dabo. » Nunc autem clamat Judas : Quid vultis mihi dare? O verborum morumque affinitatem! o consensus cum diabolo, jam olim meditatus! Non ait quid potestis mihi dare? Dominum quasi vili pretio ceddendum proponit : quasi nullius pretii esset paciscitur de eo qui nullo pretio æstimatur. Quidni tantumdem accipis quantum tradis, o Juda? In memoria revoca miracula ejus quem venditurus es, atque tunc justo pretio miraculorum auctorem nundinare. Leprosum adi. atque ab illo edisce quanti sit curatio. Interroga cæcos, quanti curationem æstiment suam. Sciscitare a Lazaro, quanti æstimandum sit, quod mortem ille evaserit. Exquire a paralytico, quem diu morbus in lecto vinctum detinuerat : perpende mihi subitas illas in eremo appositas mensas. Æstima ambulationem supra fluctus, increpationes mari ac

¹⁹ Matth. xv, 26. ²⁰ Matth. xxvi, 15. ²¹ ibi-l. 9. ²² Matth. iv, 9.

ventis factas : considera liberatos dæmoniacos. Porum immemor omnium, non tecum reputas quem vendas.

4. « At illi constituerunt ei triginta argenteos ⁷⁶. » O venditionem, quæ vendito in emptores imperium **384** conciliat! Venditus quippe Dominus emptorum possessor effectus est. Merito igitur clamabat Christus : « Implete mensuram patrum vestrorum ⁷⁷; » si quid majorum vestrorum, o Judæi, deficit sceleribus. Illi prophetas occiderunt, vos a prophetis prænuntiati occiditis. Viros illi ad se missos confoderunt, vos autem eum qui prophetas mittit; servos illi, vos Dominum interfecistis. Sacerdotes illi trucidabant, vos templum solvistis. Graviora prioribus hæc posteriora sunt. Trajecto mare ingratus deprehensus es : manna nutritus, Ægypti vitulum adorasti : accepta lege, legislatorem transgressionibus contumelia afflicis. Cessit petra virgæ Mosis, at mores tui ad pietatem flecti nequeunt. In prælio vicisti, nec cœlestem nosti ducem. Sistebatur solis cursus, victoriæ prævium signum tibi factus, tu filiorum cædes in sacrificio pro actione gratiarum offerebas idolis. Semper Judæus sanguine enutritus, prophetarum cædes suscipit : atque eorum sanguine paulatim irrigatus, ad iniquitatis fastigium hodie prorumpit? Quis igitur illis iniquitatis fructus? « Ecce relinquetur domus vestra deserta ⁷⁸. » Dedita est ad supplicium illa natio : quandiu enim spem curationis morbus subindicat, lenibus tandiu remediis medicus a morbo recreare studet : ubi vero nulla residua spes medelæ, membrum abscinditur.

5. Post paulum temporis, aderat Judas post venditionem lætus, quemadmodum institor quidam, mercium suarum onere deposito; aderat osculo armatus; aderat venditum a se virum indicaturus. Quid ergo ad Judam Dominus? Avaritia ceu ebrietate submersum expergeficit his verbis : « Osculo Filium hominis tradis ⁷⁹? » Itane osculari edoctus es? Dic mihi, hæccine lex charitatis a me tibi tradita? O sanguine plenum osculum! O bellum osculo coloratum! O osculum quod mortis morsus efficitur! O osculum venenum aspidum eructans! Quod ad charitatem didicisti, eo ad fraudem usus es? Video clavos in ore tuo : quid celas opus tuum? Crucem exspecto. His Judas compellatur est. Petrus autem amorem suum juramento affirmabat : « Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo ⁸⁰. » Ebrius amore, contra mortem fit audacior : non ille naturæ infirmitate verba metitur sua : non cogitat loquentis veracitatem, sed contradicendo sese jactat. Quid ergo Dominus? Nulla mihi ad victoriam

πειάς επίσκεψαι. Τούτων ἀπάντων ἐπιλήσμων γενόμενος, ὃν πωλεῖς οὐκ ἐννοεῖς.

4. « Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. » Ὡ πρᾶσεως δεσποτεῖαν τῷ πιπρασκομένῳ κατὰ τῶν ὀνομαζόμενων ἐγγυομένης! Πιπρασκόμενος γὰρ ὁ δεσπότης κτήτωρ τῶν ἀγοραζόντων ἐγένετο. Εἰκότως οὖν ὁ Χριστὸς ἀνεβόα· « Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν· » εἰ τι λείπει τοῖς προγονικοῖς ὑμῶν, ὦ Ἰουδαῖοι, τολμήμασιν. Ἐκείνοι προφήτας ἀνήρουν, ὑμεῖς δὲ τὸν προφητευθέντα φονεύετε. Ἐκείνοι τοὺς πεμφθέντας κατέσφαττον, ὑμεῖς δὲ τὸν τοὺς προφήτας ἀπεσταλκότα. Ἐκείνοι τοὺς δούλους, ὑμεῖς τὸν δεσπότην ἀποκτείνετε. Ἐκείνοι τοὺς ἱερεῖς ἀνήρουν, ὑμεῖς τὸν ναὸν κατελύσατε. Μειζόνα τῶν προλαθόντων τὰ δεύτερα. Θάλασσαν πλεύσας [ἴσ. περάσας], ἠλέγχθης ἀχάριστος· μάννα τρεφόμενος, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ μύσχον ἐθρήσκεισας· νόμον δεχόμενος, τὸν νομοδότην παρανομίαις καθυδρῖζεις. Ἦξεν ἡ πέτρα τῇ βλάβῳ Μωσέως, ὁ δὲ σὸς τρόπος ἀκαμψῆς πρὸς εὐσέθειαν. Ἐνίκας μαχόμενος, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ στρατηγὸν οὐκ ἐγνώριζες. Ἐδραμεύετο δρόμος ἡλίου, σοὶ προβεβία νίκης γινόμενος, σὺ δὲ τὰς τῶν τέκνων σφαγὰς θυσίας εὐχαριστηρίους τοῖς εἰδώλοις προσέφερες. Ἀεὶ σύντροφος Ἰουδαῖος αἱμάτων τὰς προφητῶν σφαγὰς ὑπολαμβάνει· τοῦτοις [ἴσ. τούτων] τοῖς αἵμασι κατὰ μικρὸν ἀρδευόμενος εἰς αὐτὴν σήμερον τῆς παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀπωλίσθησε; Τίς οὖν αὐτοῖς ὁ τῆς παρανομίας καρπός; « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Ἐκδοτὸν εἰς τὴν κλίαιν τὸ ἔθνος· ἔω; γὰρ θεραπείας ἐλπῖδα ὑπεμφαίνει τὸ πάθος, πρᾶϊος φαρμάκος ὁ ἱατρὸς ἀνακτάται τὸ νόσημα· ἀπογνοὺς δὲ τὴν θεραπείαν τοῦ πάθους (17), ἀποτέμνεται μέλος.

5. Μικρὸς ἐν μέσῳ καιρὸς, καὶ παρῆν Ἰούδας μετὰ τὴν πρᾶσιν φαιδρός, καλῶπερ τις ἔμπορος τοῦ φορτίου τὸ ἄχθος ἀπωσάμενος· παρῆν ὠπλισμένος φιλήματι, παρῆν δεικνύς, ὃν ἐπώλησε. Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Ἰούδαν; Ὡς μέθῃ βεβαπτισμένον φιλαργυρίᾳ (18) διῦπνιζε, λέγων· « Φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; » Οὕτω φιλεῖν ἐδιδάχθης; Εἰπέ μοι, οὗτος παρ' ἐμοὶ σοὶ τῆς ἀγάπης ὁ νόμος; Ὡ φιλήματος αἵματος πεπληρωμένον! Ὡ πολέμου κεχρωσμένου φιλήματι! Ὡ φιλημα δῆγμα (19) θανάτου γενόμενον! Ὡ φιλημα ἀσπίδων ἰδὸν ἐρευγόμενον. Ὡ πρὸς ἀγάπην ἐδιδάχθης, τοῦτω πρὸς ἀπάτην ἐχρήσω. Ὅρω σου τοὺς ἐπὶ τοῦ στόματος ἥλους· τί κρύπτεις, & πράττεις; Τὸν σταυρὸν ἀναμένω. Ὁ μὲν Ἰούδας τοῦτοις· Πέτρος δὲ περὶ φιλητροῦ διωμνύετο· « Ἐὰν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι. » Μεθῶν τῷ πόθῳ κατὰ θανάτου θρασύνεται· οὐ μετρεῖ τοὺς λόγους τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως· οὐκ ἐννοεῖ τὸν ἀληθεύοντα, καὶ ἀντιλέγων σεμνύνεται. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ χρεῖα μου λόγων πρὸς νι-

⁷⁶ Matth. xxvi, 9. ⁷⁷ Matth. xxiii, 32. ⁷⁸ Ibid. 28. ⁷⁹ Luc. xxii, 48. ⁸⁰ Matth. xxvi, 35.

(17) Reg. τὸ πάθος.
(18) Reg. φιλαργυρίας.

(19) Reg. δεῖγμα, lectio dubia.

κην. Ἀλεκτροῦν σου τὴν μεγαλαυχίαν ἐλέγξει· ἐκεῖνος τῶν τοῦ δεσπότητος λόγων συνήγορος ἔσται· ἐκεῖνός σοι τοῖς τῶν ῥημάτων κόμπους βοῶν ἀντιστήσεται. Ἠκολούθη τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Παιδίσκη φθέγγεται, καὶ ἡ κορυφή τῶν ἀποστόλων ταράττεται, καὶ Πέτρος ἐλέγχεται. Κόρη λαλεῖ, καὶ ἡ πέτρα χειμάζεται· κόρη ψιθυρίζει, καὶ Πέτρος ἀρνεῖται. Ἦλπιζε πάλθιν τὴν κόρην ὁ Πέτρος ὁμνύων· ἀλλ' ὄρνις τοὺς ὄρκους οὐ δέχεται· ἐπιστομίζει ταῖς φωναῖς τὸν ἀρνούμενον. Ἀξίαν ἀποστολικὴν οὐκ αἰσχύνεται· τιμᾶ γὰρ τοῦ δεσπότητος τὴν πρόβησιν· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνῆση με. » Εἰληφα, Πέτρε, τῆς κατηγορίας τὴ συνθήμα. Κἂν σιωπήσαι μὴ θέλω, βῶν οὐκ ἰσχύω. Ὁ ῥημάτων κυμάτων τῷ Πέτρῳ φανέντων! Ὅν ἠδέσθη τὰ κύματα, τοῦτον ἀλεκτροῦν ἐστήλιττευσεν. Ὅπου γὰρ ὁ δεσπότης προστάττων ἐστίν, ὑπηρετεῖ τοῖς ὁμοδόλοις ἢ θάλαττα. Ὅπου ὁ δεσπότης ἀντιπράττει, καὶ ἀλεκτροῦνες ὀπλίζονται. Πάντα γὰρ τοῖς τοῦ πεποικηκίτος ἔπεται νεύμασιν. « Ἐὰν δέη με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνῆσομαι » καὶ πάλιν· « Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. » Βλέπε φόβου καὶ πόθου συμπεπλεγμένας φωνάς. Ἠγνόησας, ὦ Πέτρε, τὸν Κύριον; Οὐκοῦν καὶ ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ἠγνόησεν; Ὁ φόβου πόθον νικήσαντος! Θεώρησον τὴν τοῦ Πέτρου δειλίαν, ἵνα μάθης, τίς ὁ τὴν παρῥησίαν δωρούμενος. Ἐλεγέσθω φύσις, ἵνα φανῇ ἡ χάρις· δεικνύσθω τὸ πάθος, ἵνα φανῇ τῆς δυνάμεως ὁ χορηγός· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸¹ Matth. xxvi, 34. ⁸² ibid. 72.

A verborum necessitas. Jactantiam tuam gallus coarguet : ipse Domini verborum assertor erit : ille cantando verborum tuorum venditationi obsistet. Verba ejusmodi res ipsa conseruta est. Loquitur puella, et apostolorum coryphæus turbatur, Petrusque coarguitur. Puella loquitur, et petra tempestate movetur. Puella susurrat, et Petrus negat. Sperabat Petrus sibi juranti fidem habituram puellam ; sed avis juramenta non admittit : voce sua juranti os obturat ; apostolicam non veretur dignitatem : veneratur quippe Domini prædictionem. « Priusquam gallus cantet, ter me negabis ⁸¹. » Accepi, o Petre, accusandi tempus conductum. Licet tacere nolim, clamare tamen non valeo. O verba quæ quasi fluctus Petro visa sunt ! Quem fluctus veriti sunt, eum traduxit gallus. Nam ubi Dominus imperat, ibi mare conservis fanelatur. Ubi Dominus repugnat, ibi armantur ipsi galli. Omnia quippe opificis nutum sequuntur. « Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo : » et post : « Non novi hominem ⁸². » Vide timoris amorisque complicatas voces. Non noras, Petre, Dominum ? An igitur et Dominus Petrum non novit ? O metum qui vincit amorem ! Considera mihi illam Petri formidinem, ut ediscas, quisnam sit qui dat fiduciam. Arguatur natura, ut appareat gratia : exhibitatur infirmitas, ut appareat virtutis auctor, cui gloria et imperium et nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM SEQUEM MONITUM.

385 Sermo in Parasceven antiquum est opus : nam in codicibus annorum plusquam octingentorum legitur. Minime tamen Athanasio ascribendus, stylus enim Athanasiano absimile plane est. Nam licet hoc opusculum aliquam præferat elegantiam speciem, at minime nativam : sed tropis, figuris, exclamationibus ad laxozηλιαν usque redundantem. In nullis etiam Athanasii operum collectionibus manuscriptis locum habuit, quod sciamus. Quare inter spuria merito ablegatur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ (20) ΤΗ ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN PASSIONEM DOMINI IN PARASCEVE.

1. Μέγα μὲν οὐρανὸς δημιουργημα, καὶ τῆς ὀρωμένης κτίσεως πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καλούμενον· μέγα δέ τι καὶ θαυμαστὸν τῶν ἀγγέλων ἢ φύσις, ἀοράτοις στεφανουμένη τοῖς κάλλεσιν. Ἀμιλλᾶται τοῖς εἰρημένοις καὶ ἥλιος, τὰς ἡμερινὰς τοῦ φωτός λαμπάδας περιβαλλόμενος, καὶ τὸν οὐρανὸν

1. Magnum quidem opificium est cœlum, ac primum omnium quæ sub aspectum cadunt creaturarum, a Deo vocatum ut esset. Magnum item quidpiam et admirandum est angelorum natura, ornamentis invisibilibus coronata. Cum his quæ diximus sol contendit, qui diurnis lucis facibus

(20) Sic mss. Editi vero simpliciter, εἰς τὴν ἀγίαν παρασκευήν, omissis reliquis.

cinctus, cœlestem concitat cursum. Mentem obstu-
 pefacit terra, jussu Dei suspensa, ac grave hoc
 elementum aquis invectum. Quid de mari dixeris,
 ita explicato, arena cincto, ventis gubernato? Sed
 hæc omnia quidem pulchra, imo admodum pulchra
 sunt creatricis sapientiæ opificia; sed eorum pul-
 chritudinein deturpavit homo, ac honoris allati
 exuberantia, honoratis pridem contumeliam irro-
 gavit. Res enim creatas supra modum admiratione
 prosecutus, iis quæ ante in honore erant, dedecus
 infudit. Sic invita creatura erroris mater fuit. Sed
 errabundam miseratus Dominus, crucem in medium
 attulit, hominibus cognitionis Dei, ipsis creaturis
 validius, instrumentum. Inefficax itaque cœlum fuit
 ad impietatem corrigendam. Adoratus sol pudore
 quidem affectus est, nec valuit tamen adoratores
 prohibere. Terra corpori quidem medicamenta
 profert, sed ægrotanti animæ opem ferre nequit.
 Mare huic malo curando impar deprehendebatur.
 Cæcus homo circumibat creaturam, et in quod palpi-
 tando incidebat, illud adorabat: Deumque non po-
 terat invenire, utpote quem tota creaturarum turba
 Deum prædicans, ad unius Dei doctrinam dedu-
 cere non valeret. Sed quod cœlum nequibat, hoc
 crux efficere potuit: quem sol non docuit, crux
 refulgens illuminavit: vile lignum plantatum, im-
 pietati deditum orbem ad pietatem excoluit. Lignum
 damnationis instrumentum, damnatis libertatem
 conciliavit. Invalida ad salutem hominum erat
 creatura: ingressa crux ut medicus apparuit. Quia
 enim mors ligno tanquam baculo olim usa, radi-
 cem humanam oppugnarat, viamque ad sese insi-
 nuandam invenerat, transgressionem scilicet illam
 per cibum vetitum; aperta tunc morti via, conse-
 quebatur eam genus humanum, et qui participes
 erant naturæ (humanæ) hæredes iidem fuere sup-
 plicii. At Deus plastes ille figmenti misertus sui,
 lignum naturæ, oppositum scilicet ligno medica-
 mentum, largitus est: passionemque induxit, pas-
 sioni medelam: et mortem quæ tunc obtinebat,
 per aliam mortem a se armis instructam debellavit.
 Ac rursus liber homo, quibus rebus ad mortem
 fuit alligatus, iis immortalitatem invenit: quibus
 enim damnatus iisdem liberatus est.

386 2. O divinam vere sapientiam, cœlestem-
 que machinam! Crux defixa fuit, et idolorum cul-
 tus eversus: crux excitata, et diabolica potestas
 damnata fuit: crux defixa fuit, et Judæorum su-
 perbia in ruinam versa est; ut ediseas non simpli-
 citer lignum tot miraculorum esse causam, sed
 eum qui ligno ad victoriam est usus. Non enim per
 se passio est salutaris, sed ille salutaris est qui per
 passionem salutem voluit dispensare. Tibi quidem
 mors fit a morte redemptio, sed rerum naturam

(21) Ita mss. Editi vero, φάμμος ἐνδς....

(22) Ita Colb. 2. recte. Editi vero, εὐσεβείας.

(23) Ita duo Colbertini. In editis, ἡτόνησε: deest.

(24) Ita Colb. 2, Colb. 1, συνείπετο. Editi, συν-
 ήπετο. Paulo post, Colb. 2. κοινωνοὶ τῆς κολάσεως.

A δρόμον ἐλαύνων. Ἐκπλήττει τὴν διάνοιαν ἢ γῆ, κρε-
 μαμένη προστάγματι. καὶ τὸ βαρὺ στοιχεῖον τοῖς
 ὕδασι ἐποχοῦμενον. **Τί δ' ἂν τις εἴποι, θάλατταν**
ἠπλωμένην ὄρων, καὶ φάμμου (21) μὲν δεδεμένην,
πνεύμασι δὲ κυβερνωμένην; Ἄλλὰ πάντα μὲν καλὰ
 καὶ λίαν καλὰ, καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας
 τεχνάσματα· ἤσχυνε δὲ τούτων τὸ κάλλος ὁ ἀνθρω-
 πος τῇ τῆς τιμῆς ὑπερβολῇ, τοῖς τιμωμένοις τὴν
 ὕβριν γεννήσας. Θαῦμα γὰρ τῇ κτίσει προσενέγκας
 ὑπερβαῖνον τὰ μέτρα τῆς κτίσεως, ἀδοξίαν τοῖς τιμω-
 μένοις κατέχευεν. Οὕτω πλάνης μήτηρ ἢ κτίσις ἀκουσα
 γέγονεν. Ἄλλ' ὕκτειρε τὴν πλανωμένην ὁ Θεός, καὶ
 φέροι σταυρὸν ἐν μέσῳ, θεογνωσίας ἀνθρώποις ὄρα-
 νον, τῆς κτίσεως δυνατώτερον. Ἄπρακτος γοῦν ὁ
 οὐρανὸς πρὸς ἀσεβείας (22) γέγονε διόρθωσιν. Καὶ
 ἦλιος μὲν ἠσχύνετο προσκυνούμενος, κωλύειν δὲ
 τοὺς προσκυνοῦντας οὐκ ἴσχυσε. Γῆ, τὰ τοῦ σώμα-
 τος φάρμακα βρούσα, τῇ ψυχῇ νοσοῦση βοηθεῖν οὐκ
 ἠδύνατο. Θάλασσα περιττὴ πρὸς τὸ πάθος ἠλέγητο.
 Καὶ ἀνθρωπος τυφλωττων περιττῆ τὴν κτίσειν, καὶ τὸ
 προσπίπτον ψηλαφῶν προσεκύνη, θεὸν εὐρεῖν οὐ δύ-
 νάμενος· ὃν ὁ τῆς κτίσεως ὅλης δῆμος κτηρύττων πρὸς
 τὴν ἐνδὸς Θεοῦ διδασκαλίαν προσάγειν οὐκ ἐξήρκεσεν.
 Ἄλλ' ὃ μὴ πεποίηκεν ὁ οὐρανὸς, τοῦτο ἴσχυσεν ὁ σταυ-
 ρός· καὶ ὃν ἦλιος οὐκ ἐδίδαξε, σταυρὸς ἀναλάμψας
 ἐφωταγώγησε· καὶ ξύλον εὐτελὲς φυτευθὲν οἰκουμέ-
 νην ἀσεβοῦσαν πρὸς εὐσεβείαν ἐγειώργησε. Ξύλον κατα-
 δίκης ὄρανον τοῖς καταδίκαις ἐλευθερίαν ἐκαρποφό-
 ρησεν. Ἡτόνησε (23) πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων ἡ
 κτίσις, καὶ σταυρὸς εἰσελθὼν ἱατρὸς ἀνεδείχθη.
 Ἐπειδὴ γὰρ ὁ θάνατος, ξύλον τὸ πάλαι βακτηρίᾳ χρη-
 σάμενος, τὴν τῶν ἀνθρώπων βίζαν ἐπολιόρησεν,
 ὁδὸν εὐρῶν εἰς παρείσδυσιν τὴν ἐν βρώσει παράβα-
 σιν· τότε, παρανοχοῦστος οὕτω τῆς ἔδου τῷ θανάτῳ
 τὰ γένη συνήπτετο (24). καὶ οἱ κοινωνοὶ τῆς φύσεως
 ἐγένοντο κληρονόμοι κολάσεως. Οἰκτείρας τοὺς πλα-
 σθέντας ὁ πλάστης, ξύλον ἀντιφάρμακον ξύλου τῇ
 φύσει χαρίζεται. καὶ πάθος οἰκονομίας εἰσῆνεγκε
 πάθους ἀλεξιφάρμακον καὶ θανάτῳ κρατοῦντι θάνα-
 τον ἀνθοπλίσας κατηγωνίσαστο· καὶ πάλιν ἐλευθερὸς
 ὁ ἀνθρωπος, οἷς ἐδέθη πρὸς θάνατον, τούτοις τὴν
 ἀθανασίαν (25) εὐράμενος· δι' ὧν γὰρ κατεχρίνετο,
 διὰ τούτων ἐλύετο.

2. Ὁ Θεὸς ἀληθῶς σοφίας, καὶ μηχανῆς οὐρανοῦ!
 Σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ εἰδωλολατρεία κατεστρέφετο·
 σταυρὸς ἐγείρετο, καὶ διαβολικὴ δυναστεία κατεδι-
 κάζετο· σταυρὸς ἐπήγγυτο, καὶ Ἰουδαίων ὁ τύφος
 πρὸς πτώσιν μετίστατο· ἵνα μάθης, ὅτι μὴ ξύλον
 ἀπλῶς τῶν τοσοῦτων θαυμάτων παραίτιον, ἀλλ' ὁ τῷ
 ξύλῳ πρὸς τὴν νίκην χρησάμενος. Οὐ γὰρ καθ' ἑαυτὸ
 τὸ πάθος σωτήριον, ἀλλ' ἐ διὰ πάθους οἰκονομεῖν τὴν
 σωτηρίαν βουλούμενος. Σοὶ μὲν γὰρ γίνεται θανάτου
 λύσις ὁ θάνατος, ἀλλ' ἤμειψε τῶν πραγμάτων τὴν

Mox contextum ante in multis vitiatum ex mss. re-
 sultuimus. Infra Colbert. 2, pro ἀλεξιφάρμακον, La-
 bel ἀλεξιτήριον.

(25) Ita mss. Editi vero, ἀκαθαρσίαν.

φύσιν ὁ τῆ φύσει τοὺς ὄρους πηξάμενος. Σταυρὸς, καὶ πάθος, καὶ λόγῃ, καὶ ἤλοι, καὶ θάνατος, ταῦτα ζωῆς ἀθανάτου (26) γίνεται σπάργανα· τοῦτοισὶ ὁ δευτέρως ἀνθρώπος, εἰς ζωὴν ἀπέτέθη. Οἷς ὁ πρῶτος Ἀδὰμ κατεκρίθη, τοῦτοισὶ ὁ δευτέρος Ἀδὰμ ἤλυθε· ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρώπων κατέπεσεν, ὑπὸ τούτων ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνυψοῦται. Σήμερον ὁ δεσπότης καὶ Κύριος κατὰκριτος ἄγεται, καὶ ἐκ δικαστηρίου πρὸς δικαστήριον παραπέμπεται· καὶ Καϊάφας ἀποφαίνεται, καὶ Πιλάτος τὴν ψῆφον διαδέχεται. Καὶ οὐ παραιτεῖται τὴν κρίσιν ὁ Χριστὸς, ἵνα λύσῃ τὴν τοῦ κόσμου κατὰκρισιν.

3. Ὡ παραδόξων θαυμάτων! δέχεται τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ὁ Χριστὸς, καὶ εὐθὺς ὁ Βαραββᾶς ἀπολύεται. Ἐκ προοιμίων ὁ σταυρὸς τοῖς καταδικαίσις ἐλευθερίαν χαρίζεται. Μὴ γὰρ μοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων πονηρίαν (27) ἀπίδῃς, μήθ' ὅτι τὸν εὐεργετήν καταδικάζοντες προτιμῶσι τὸν μαιφόνον· ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς καταδικαίσις ἀρχή, τῆς τῶν καταδικαίων ἐλευθερίας ὑπῆρχεν ἀρχή· ὅτι ὁ τῶν καταδικαίων δίκην (28) δεξάμενος δικαίως ζώντων ὁμοῦ καὶ νεκρῶν κριτὴς ἀναφαίνεται· «Καθότι· ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἧ μέλλει κρίνειν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ὃ ὥρισεν ὁ Θεός, πίστιν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.» Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοὺς ἀλλοῦς τοῦ θανάτου τρόπους παρέντες (29), ἐπὶ τον σταυρὸν ὤρμησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον· καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάραν τῶ δικῆ ξύλου θανάτῳ προσάπτουσιν, ἐπιφορτίζειν ἡγούμενοι τοῦ θανάτου τὸ βάρος. Ἡγνῶσιν δὲ ἄρα τὸν σταυρὸν νίκης (30) ἐντίμου κατασκευάζοντες σύμβολον. Καὶ οὐδὲ μέγρι τοῦτων ἀρκούμενοι, κοινωνοῦς τοῦ θανάτου καὶ ληστὰς γενέσθαι βιάζονται, ἵνα ἡ τοῦ θανάτου κοινωνία τῆς τελευτῆς γένηται (31) ἀδοξία. Ἡγνῶσιν δὲ ἄρα ληστὴν τῷ Χριστῷ συσταυρώσαντες, κήρυκα τῆς τοῦ ἑσταυρωμένου βασιλείας χειροτονοῦντες. «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.» Ὡ; ληστῆς ἑσταυρωθῆς (32), καὶ εὐαγγελιστῆς ἀνεδείχθῃς; Ὡς βασιλεὺς τιμᾶς ὄν ἀτιμᾶζειν ἐτάχθῃς; «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.» Τί ἔφης, ὦ ληστὰς, ἀγνοεῖς δὲ πάσχεις; Ἐπελάθου τῶν ἤλων; οὐκ ἠσθάνου τῶν ὀδυνῶν; Ὡς ἐν ἱερῷ προσευχόμενος, οὐχ ὡς ἐν ξύλῳ (33) κρεμάμενος, οὕτως ἔκατεύεις; Εἶδον, φησὶ, Θεὸν ἀληθινόν, καὶ ἔκατεῦεν τοῦτον ἐπόθησα. Ἐγνων ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἄξιαν. Εἶδον καταδικὴν τὴν βασιλείαν κηρύττουσαν. Εἶδον ἐν τῇ κατηγορίᾳ διαδήματος χάριν ἀστράπτουσαν. Εἰ γὰρ σταυρούμενος βασιλεύει, τίς ἂν εἴη στεφόμενος (34); Γνωρίζει τὴν βασιλείαν ἡ κρίσις. Ἦλιος σταυρούμενον ὄρᾷ, καὶ

A commutavit qui naturæ terminos deflxit. *CruX*, passio, lancea, clavi, et mors; hæc, inquam, immortalis vitæ sunt incunabula: his secundus homo ad vitam progenitus est. Quibus primus Adam condemnatus est, iisdem secundus Adam est liberatus: per quæ initium hominum decidit, per ea primitiæ hominum exaltatae sunt. Hodie herus ac Dominus noster reus agitur, et ex tribunali ad tribunal ducitur: Caiphas profert sententiam, Pilatus iudicii calculum excipit. Nec recusat iudicium Christus ut mundi condemnationem aboleat.

3. O stupenda miracula! mortis damnationem Christus accipit, et mox Barabbas solvitur. In ipso statim exordio *cruX* damiatæ largitur libertatem. Ne mihi namque Judæorum malitiam respice: nec quod benefactorem condemnent, homicidamque illi anteponan; sed potius animadvertite condemnationis initium, damnatorum liberationis initium fuisse. Quoniam qui reorum damnationem in se suscepit, iure vivorum simul et mortuorum iudex declaratur: «Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est Deus orbem in justitia, in viro in quo statuit Deus, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis 33.» Judæi porro omissis aliis mortis generibus, *cruX* elegerunt, una supplicii, ac dedecoris instrumento excogitato: et maledictum legis, morti per lignum illatæ conjungunt, rati se ita gravitatem mortis augere. Ignorabant porro se *cruX* in gloriosum victoriæ symbolum adornare: neque his contenti, mortis ejus consortes etiam latrones esse compellunt, ut mortis consortium exitui ejus dedecori esse. Ignorabant porro se cum Christo latronem crucifigentes, præconem regni illius qui crucifigebatur constituere: «Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum 34.» Tanquam latro *cruX* affixus es, et evangelistæ munus exhibes? Ut regem honoras eum, quem ut in honorem constitutus fueras? «Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.» Quid ais, o latro? Ignoras quæ tute pateris? Oblitus es clavorum et non sentis cruciatus? Itane supplicas, ac si in templo orares, nec in ligno penderes? Vidi, inquit, verum Deum, et supplicare desideravi. Ex inscriptione dignitatem agnovi. Vidi condemnationem regnum ipsius annuntiantem. Vidi in accusatione diadematis gratiam refulgentem. Nam si dum crucifigitur regnat, quis erit cum coronabitur? Regnum ejus creaturæ manifestant. Sol videt crucifixum, nec lucere audet: lucem adimit crucif-

33 Act. xvii, 31. 34 Luc. xxiii, 42.

(26) Sic mss. Editi vero, ζωῆς καὶ θανάτου.

(27) Ita mss. Editi vero, σωτηρίαν, male.

(28) Ita mss. Editi vero sic, δίκην ἀδικίως δεξάμενος, ὅτι καὶ ὡς ζ... ἀναφέρεται.

(29) Reg. παρέντες. Colbert. 2, παρενθέντες.

(30) Sic mss. omnes. Editi vero, νίκους. Mox unum habet κατασκευάζοντες τρόποιον.

(31) Duo manuscripti, γένηται τῆς ταφῆς ἀδοξία.

Editi, τῆς τελευτῆς γένηται ἀδοξία.

(32) Ἐσταυρωθῆ... ἀνεδείχθη... τιμᾶ... ἐτάχθη. Sic duo, quorum tamen alter habet ἀτιμᾶσας ἐδείχθη.

(33) Sic mss. Editi vero, ἐπὶ ξύλου. Ibid mss. ut in textu. Editi vero, Εἶδον, φησὶ, ναὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκατεῦεν.

(34) Sic mss. Editi vero, στεφανούμενος.

gentibus, ut pro Domino pugnet: inexpectata nocte Judæorum damnat iniquitatem. Concussa terra turbatur; ac motu suo præcipitat eos qui Dominum suspenderent. Quo pacto non crederem? Contumeliosis affectum illum esse regem clamat ipse titulus. Creaturæ testificantur. Quæ in litteris lego, ea ipsa rebus comprobari video. « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. »

387 4. O latro acerbe Judæorum accusator! O latro justitiæ advocate! O latro regni mercator! O latro paradisi custos! O latro Adamo circa creaturas longe firmitior! O latro proavo circa paradysum constantior! Manu ille importune ad lignum extensa, mortem invexit in mundum: tu opportune explicatis in cruce manibus perditum recuperasti paradysum. O latro, qui amissam avitam hæreditatem, uno felici casu recuperasti! O latro qui primus regni confessionem adeptus es! O latro regni confessor et hæres, martyr imitator! O latro, qui pusillo verbo cælum aperuisti! O latro qui mirum thesaurum comparandum adhibuisti! O latro qui cælum velut crucis appendix effecisti! O latro legitimi latrocinii hominibus doctor! O latro qui laudabile doces latrocinium! O latro qui homines docuisti quo pacto regnum furto abriperent! O latro furti doctor, maxime grati illi a quo res aufertur! O latro qui magnam furti mercedem conscripsisti! O latro qui magnum confessionis fructum ostendisti! O latro qui tarde credidisti, et cito confessus es: postremus venisti et primus es coronatus! O latro qui celerrimam fidei efficaciam exhibuisti! O latro qui fidei partum edocuisti, qui tempore minime eget ad felium edendum! O latro acerbe Judæ accusator! O latro qui proditori ipso laqueo gravior visus es! O latro qui Judæ prodicionem contra diabolum imitatus es! O latro qui mire ejus arte usus es contra illum! O latro qui juste Christum emisti, et testem possessionis crucem adduxisti! O Petri commilito et apostolorum symmysta

5. Crucem porro excepit sepulcrum, expers hactenus sepulturæ. O sepulcrum immortalitatis locus! O sepulcrum resurrectionis officina! O sepulcrum sepulcrorum destructio! O sepulcrum in quo mors, mors esse desinit! O sepulcrum in quo oritur vita quæ termino caret! Probe, sepulcrum novum: nempe fuit hoc divinæ gratiæ consilium. Siquidem ne cadaverum multitudo dubium redderet resurgentem, neve Judæus hinc calumniæ occasionem arripere, vacuum cadaveribus sepulcrum conspicitur, quod Judaicam linguam coerceat, ac tantum

(35) Ita mss. Editi vero, παραλόγω καταδικάζει τόλμαν Ἰουδαίων παρανόμων. Mox Colbert. 1 et Reg. κρεμνᾶ. Editi, κρεμᾶ. Ib. d. Colb. 1, 2, σταυρῶ, pro σεισμῶ,

(36) Sic mss. Editi vero, τοῖς γράμμασι, Κύριε...

φαίνειν οὐ τόλμᾶ· ἀρπάζει τῶν σταυρούντων τὸ φῶς, ὑπὲρ Δεσπότητος μαχόμενος· νυκτὶ παραλόγω (35) καταδικάζει Ἰουδαίων παρανομίαν. Ἡ γῆ σαλευομένη ταραττεται, καὶ κρεμνᾶ σεισμῶ τοὺς ἐπὶ σταυροῦ τὸν Δεσπότην κρεμάσαντας. Πῶς μὴ πεισθῶ; Βασιλεῖα τὸν ὑβριζόμενον ὁ τίτλος βοᾷ. Ἡ κτίσις μαρτύρεται. Ἄπερ ἀναγινώσκω τοῖς γράμμασιν, ἐπιγινώσκω τοῖς πράγμασι (36). « Κύριε, μνήσθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. »

4. Ὁ ληστὰ πικρὸς τῶν Ἰουδαίων κατήγορε! Ὁ ληστὰ δικαιοσύνης συνήγορε! Ὁ ληστὰ βασιλείας ἔμπορε! Ὁ ληστὰ παραδείσου φύλαξ! Ὁ ληστὰ τοῦ Ἀδὰμ περὶ τὴν κτίσιν βεβαίωτερος! Ὁ ληστὰ τοῦ προγόνου περὶ τὸν παράδεισον ἀσφαλῆστερος! Ἐκεῖνος, ἀκαίρως ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ξύλον (37), θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσήγαγε· σὺ δὲ, εὐκαίρως ἐπὶ τὸν σταυρὸν τὰς χεῖρας ἀπλώσας, τὸν ἀπολόμνον ἀνεκτίσῃω παράδεισον. Ὁ ληστὰ τὸν προγονικὸν κληρὸν ἀπολόμνον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε! Ὁ ληστὰ πρῶτος βασιλείας ὁμολογῆσαν καρπασάμενε! Ὁ ληστὰ βασιλείας ὁμολογητὰ (38), καὶ κληρονόμῃ, μαρτύρων ζηλωτὰ! Ὁ ληστὰ ῥήματι μικρῶ τὸν οὐρανὸν ὑπανοίξας! Ὁ ληστὰ ξένην ἐπιφθὴν πρὸς ξένον θησαυρὸν μηχανησάμενε! Ὁ ληστὰ πάρεργον σταυροῦ τὸν οὐρανὸν ποιησάμενε! Ὁ ληστὰ νομίμου ληστείας τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλε! Ὁ ληστὰ ληστεῖαν ἐπαινουμένην διδάξας! Ὁ ληστὰ διδάξας ἀνθρώπους, πῶς βασιλεῖα ληστεύεται! Ὁ ληστὰ ποθομένην τῷ κλεπτομένῳ κλοπὴν ὑψηλούμενε! Ὁ ληστὰ μεγάλους ληστείας μισθοὺς συγγράψάμενε! Ὁ ληστὰ μέγα δειξας τὸ τῆς ὁμολογίας γεώργιον! Ὁ ληστὰ βραδέως πιστεύσας, καὶ ταχέως ὁμολογήσας, ἔσχατος ἔλθων, καὶ πρῶτος στεφθεῖς! Ὁ ληστὰ δειξας πίστειος ὀψυτάτην ἐνέργειαν! Ὁ ληστὰ δειξας πίστειος ὠδίνας, χρόνου εἰς τόκον μὴ δεομένης! Ὁ ληστὰ πικρὸς τοῦ Ἰούδα κατήγορε! Ὁ ληστὰ τῷ προδότῃ τῆς ἀγγέλης φανεῖς βαρύτερος! Ὁ ληστὰ ὁ τὴν τοῦ Ἰούδα προδοσίαν κατὰ τοῦ διαβόλου μιμησάμενε! Ὁ ληστὰ τῇ ἐκείνου τέχνῃ θαυμαστῶς κατ' ἐκείνου χρησάμενε! Ὁ ληστὰ δικαίως τὸν Χριστὸν ἀγοράσας, καὶ μάρτυρα τῆς κτήσεως τὸν σταυρὸν ἐπαγόμενε! Ὁ Πέτρου συστρατιῶτα καὶ τῶν ἀποστόλων συμμύστα!

5. Διεδίδετο δὲ τὸν σταυρὸν ὁ τάφος, νεκροῦ πείραν οὐκ ἔχων. Ὁ τάφος ἀθανασίας χωρῖον! Ὁ τάφος ἀναστάσεως ἐργαστήριον! Ὁ τάφος τῶν τάφων κατάλυσις! Ὁ τάφος ἐν ᾧ θάνατος τοῦ εἶναι θάνατος παύεται! Ὁ τάφος ἐν ᾧ ζωὴ ζύεται πέρας οὐκ ἔχουσα! Καλῶς ὁ τάφος καινός! Τοῦτο τῆς χάριτος βούλημα. Ἴνα γὰρ μὴ τῶν νεκρῶν τὸ πλῆθος ἀμφίβολον δειξῇ τὸν ἀναστάντα, καὶ πάλιν ὁ Ἰουδαῖος λάθῃ τῆς συκοφαντίας τὰς ὕλας, γυμνὸς ὁρᾶται τῶν κειμένων ὁ τάφος, γλῶτταν Ἰουδαϊκὴν ἀποπλίζων, μονονουχὶ τοιαῦτα πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποφθεγγόμε-

βασιλεῖα σου. Ὁ Πέτρου συστρατιῶτα τῶν Ἰουδαίων κατήγορε. Ὁ ληστὰ, omissis quibusdam.

(37) Sic mss. Editi vero, περὶ τὸ ξύλον.

(38) Sic mss. Editi vero, ὁμολογητὰ. Ὁ ληστὰ παιδευτὰ.

νος. Τί λέγεις, ὦ συκοφάντα; Νεκρὸν ἔσπερον οὐχ ἄρα οὐκοῦν τῷ ἀνισταμένῳ προσκύνησον! θέασαι αὐτὸν ἐγηγεγμένον, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπίγνωθι· ἐν νεκρὸν μοι παρέδωκας, ἀθάνατον ἀντιδίδωμι. Ἄλλ' οὐκ ἤρχειτο τοῦτοις (39) ὁ Ἰουδαῖος· ἐπισυνάπτει δὲ τῷ τάφῳ τὰς σφραγίδας. Ἄθλιε καὶ πανάθλιε, ὁ τοῦ θανάτου τὰς ὀδύνας λύων, τὰς σφραγίδας οὐ λύει; Ὁ σκυλεύων τὸν ἄδην, τὰ σήμαντρα φοβεῖται; Σφράγιζε τὸν τάφον, ἐπισημαίνου τὸν λίθον, στρατιώτας ἐπίστησον, πολιορκεῖ τὸ μνήμα (40). Μειζόν μου ποιεῖς τὸ κατόρθωμα, θεατὰς τῆς ἀναστάσεως εὐτρεπίσεις, μάρτυρας τῆς ἐγέρσεως φέρεις, κήρυκας τῶν ἐμῶν θαυμάτων τοὺς σοὺς ὑπηρέτας κατασκευάζεις.

6. Δεῦρο οὖν (41), ἀδελφοὶ μείνωμεν τὰς ὀδύνας τοῦ τάφου. Ἴδωμεν τέως δωροφοροῦντα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν Νικόδημον συντρέχοντα, σινδόνι καθαροῦ, καὶ ὀθονίοις, καὶ σουδαρίῳ περιειλισσοντας τὸν τοῦ παντός Κύριον, σμύρναν τε καὶ ἀλόην, τὰ τῆς ἀφθαρσίας σύμβολα, προσκομίζοντας. Ἴδωμεν κυφορομένην τὴν ἀνάστασιν. Ἴδωμεν γαστέρα τάφου τῆς ἀναστάσεως μητέρα. Μείνωμεν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν τροπιούχον ἐκ τάφου συνεγειρόμενον (42)· καὶ τὴν κατὰ θανάτου καὶ τυράννου νίκην ἀναδησάμενον. Τόλυν φαιδροὶ παιδρῶ τῷ ἀνισταμένῳ Χριστῷ προσελθωμεν. Αὐτῷ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(39) Sic mss. Editi vero, οὐκ ἀρκεῖ τοσοῦτους.

(40) Ita mss. Editi, τὰ μνήματα.

(41) In editis hæc, Δεῦρο οὖν..... τοῦ τάφου, infe-

non Judæos ita compellat: Quid ais sycophanta? Mortuum alium non vides: resurgentem igitur adora: contemplare illum resuscitatum ejusque dominium agnosce: quem mihi mortuum tradideras, immortalē tibi reddo. Sed id minime Judæo satis fuit: addidit enim sepulcro signaculum. Miser, imo miserrime: qui mortis dolores solvit, annon solvet signacula? Qui infernum diripuit, an signacula reformidabit? Obsigna sepulcrum, signa lapidem, milites statue, sepulcrum obside. Præstantiorem a me gestam rem efficies: resurrectionis spectatores adorna, testes resurrectionis asfers: miraculorum meorum præcones, ministros scilicet tuos, præparas.

6. Agite ergo, fratres, exspectemus sepulcri partus. Videamus Joseph dona ferentem, Nicodemumque ipsi concurrentem, sindone munda, pannis et sudario Dominum universi obvolvantes, myrrham et aloen immortalitatis symbola afferentes. Aspicimus resurrectionem quasi uterum gestantem. Videamus sepulcri uterum resurrectionis matrem. Exspectemus visuri Dominum cum tropeo ex sepulcro resurgentem, et victoriam de sepulcro e' de tyranno reportantem. Itaque læti ad lætum Christum resurgentem accedamus. Illum enim decet omnis gloria, honor, adoratio cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

rius posita sunt. In mss. vero hic habentur.

(42) Ita mss. Editi vero, συνεγειρόμενον. Τόλυν φαιδροί, omissis quibusdam.

388 IN SEQUEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc publicam fecit Holstenius, Athanasioque abjudicandam putavit, nec injuria: est enim ineptissimi hominis setus, ut primo aspectu æstimabit eruditus lector: atque post Iconomachorum hæresim conscripta videtur ex iis quæ de imaginibus sub finem habentur. Quæ etiamsi ut arbitratus est Combesius p. 564, possent ante Iconoclastarum ætatem scripta fuisse, ægre tamen tempore Athanasii scripta concedantur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τοὺς ἀγίους Πατέρας καὶ προφήτας, καὶ εἰς τὴν ἀνύσπετον Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὸν ἰδ' ψαλμὸν δμλία.

S. P. N. ATHANASII

In sanctos Patres et prophetas, et in admodum venerandam Ecclesiam, atque in psalmum xxxiv homilia.

1. Ἡ ποδηγοῦσα πίστις εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θεογονίας, καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ ἀκατάληπτον πολιτείαν, οὐ νεωτέραν ἔχει τὴν ἀρχὴν, καθὼς φασιν ἀνόμιμοι καὶ ἀλιτήριοι Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἀνωθεν ἐκ τῶν ὁσίων καὶ εὐσεβῶν Πατέρων, λέγω δὲ τοῦ Ἄβελ, καὶ τοῦ Ἐνώχ, καὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῶν ἄλλων δὲ

1. Fides quæ ducit ad viam cognitionis Dei, et ad probum incomprehensibileque (43) vitæ institutum, non recentis est initii, ut aiunt impii illi sceleratique Judæi: sed jam olim a sanctis piisque Patribus, Abel dico, Enoch, Noe, Abraham, aliisque omnibus justis viris orta est. Quod sane con-

(43) Holstenius vertit, irreprehensibile

spicuum est ex iis quæ loquitur Paulus, vas electionis, vas unguentarium, et columna veritatis, qui hæc ipsissima scribit verba⁸⁵: Fide Abelis plurimam hostiam quam a Caino accepit Deus, unde etiam vivit in æternum. Fide Enoch Deo acceptus translatus est in paradysum, cum non vidisset communem naturæ mortem. Fide Noe construxit arcam in salutem domus suæ: typum gerentem inenarrabilis Ecclesiæ, habentem binas, ternasque contignationes, invocationem scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Fide Abraham egressus ex regione Chaldaeorum, habitavit in terra promissionis, accepturus cælestem civitatem, supernam Jerusalem, matrem primogenitorum, cujus artifex et conditor solus Deus. Fide Isaac cum offerretur ad altare, non lacrymatus est, sciens se præfigurare Agnum qui ablaturus erat peccatum mundi. Fide Jacob adoravit summitatem virgæ suæ, manifestissime significans victtricem ac beatissimam crucem. Fide Joseph moriens, mandavit filiis Israel de ossibus suis, ut ea ex Ægypto auferrent, ne illa Ægyptii, quasi Deum, colerent. Fide Rahab non perit una cum urbe Jericho, susceptis cum pace exploratoribus. Fide Moses celebravit Pascha et effusionem sanguinis, ut et nos fide salutare Pascha celebremus, sine ulla hypocrisi (« Omne enim quod non est ex fide peccatum est⁸⁶ »), ungentes sanguine, non duos postes januarum, sed obsignant animam et corpus; ut Pharaon cum diabolo in maris Rubri pelago submergatur. Nos autem novus Israel cum Mose cantemus victoriæ canticum. Fide prophetæ vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, sapiens scilicet ille Daniel: exstinxerunt impetum ignis, tres videlicet pueri, qui flammam ignis rore mitiorem proculca-

runt. Alii autem distenti sunt, rotarum axibus membratim exagitati, non admissa tyranni Antiochi adhortatione illa, « Sacrificate et estote amici mei, » ut meliorem inveniret resurrectionem. Lapidatus est ille re atque nomine Stephanus (id est, corona), cujus capiti corona justitiæ imposita fuit. Serra sectus fuit Isaias, verum celebratur in æternum. Gladio cæsi mortui sunt Joannes et Jacobus: occisus fuit Zacharias: circuierunt in melotis, Isaias et Elisæus, et in pellibus caprinis, **389** egentes, angustiati, afflicti ab insipientibus, manentes in speluncis et cavernis terræ, quibus dignus non erat universus mundus. Ipsi enim digni erant, utpote religiosi ac pii viri.

κακουρούμενοι ὑπὸ ἀσυνέτων, μένοντες (45) ἐν σπηλαίοις, καὶ ἐν ταῖς ὄπαις τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ὁλος ὁ κόσμος ἄξιός. Αὐτοὶ γὰρ ἄξιοι ἦσαν, ὡς θεοφιλεῖς καὶ φιλάρετοι ἄνδρες.

2. Ait porro David lyra spiritualis, uti modo audivimus ex psalmo quem succinuerunt nobis: « Judica, Domine, nocentes me: expugna impugnantes me⁸⁷. » Verum Deus id minime-præstans

⁸⁵ Hebr. xi. ⁸⁶ Rom. xiv, 23. ⁸⁷ Psal. xxxiv, 1.

(44) Ita Reg. Editi vero, τῆς βάρβδου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

πάντων δικαίων. Καὶ τοῦτο ὄγλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ μυροφόρον ἀγγεῖον, τὸν σῦλον τῆς ἀληθείας, Παῦλον, γράφοντα ταῦτα ἐπὶ λέξεως καὶ λέγοντα· Πίστει Ἄβελ πλείονα θυσίαν παρά Κáιν προσεδέξατο ὁ Θεός· ὅθεν καὶ ζῆ εἰς τὸν αἰῶνα. Πίστει Ἐνώχ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, μετετέθη εἰς τὸν παράδεισον, μὴ θεασάμενος μηδὲ τὸν κοινὸν θάνατον τῆς φύσεως. Πίστει Νῶε κατασκεύασε τὴν κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χαρακτηρίζων τὴν ἀνεκκλήτην Ἐκκλησίαν, ἔχουσαν διόροφα καὶ τριόροφα, ἐπὶ κλησὶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Πίστει Ἀβραάμ, ἐξεληθὼν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς χώρας, παρήκχησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἀπεδεχόμενος τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ, τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς μόνος ὁ Θεός. Πίστει Ἰσαάκ ἀναφερόμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἀπεδάκρυσεν, εἰδὼς, ὅτι εἰκονίζει τὸν ἄμωδὸν τὸν μέλλοντα αἶρειν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πίστει Ἰακώβ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρβδου αὐτοῦ (44), ἐκμηθύων ἀντικρῦ τὸν νικοποῖον καὶ τρισμακάριον σταυρόν. Πίστει, Ἰωσήφ τελευτῶν ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἐξαγαγεῖν αὐτὰ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα μὴ μέλλουν (sic) οἱ Αἰγύπτιοι ὡς Θεὸν αὐτὰ σέβασθαι. Πίστει Ῥαῦβ οὐ συναπόλετο τῇ πόλει Ἰεριχώ, δεξαμένη μετ' εἰρήνης τοὺς κατασκόπους. Πίστει Μωσῆς ἐποίησε τὸ Πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς πίστει ἐπιτελεῖν τὸ σωτήριο Πάσχα, καὶ μὴ ἐν ὑποκρίσει (« Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐκ πίστεως γινόμενον ἁμαρτία ἐστὶ »)· χρίοντας τῷ αἵματι οὐκ ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν τῶν θυρῶν, ἀλλὰ σφραγίζοντας ψυχὴν καὶ σῶμα· ἵνα ὁ Φαραὼ σὺν τῷ διαβόλῳ καταποντισθῆ εἰς τὸ πέλαγος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡμεῖς δὲ ὁ νέος Ἰσραὴλ μετὰ Μωσέως ἄδωμεν τὴν ἐπὶ νίκιον ᾠδὴν. Πίστει οἱ προφῆται κατηγονίσαντο βασιλείας, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔσφαξαν στόματα λεόντων, δηλονότι ὁ σοφὸς Δανιὴλ· ἔσθεσαν δύναμιν πυρὸς, οἱ τρεῖς παῖδες δηλαδὴ, πατήσαντες τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς δρόσου μάλα καλύτεραν. Ἄτεροι δὲ ἐτυμπανίσθησαν περὶ τοὺς ἄξονας τῶν τροχῶν μεληθὼν κλονούμενοι, μὴ παραδεξάμενοι τοῦ τυράννου Ἀντιόχου τὴν παράκλησιν, ὅτι « θύσατε καὶ γίνεσθε μου φίλοι, » ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. Ἐλιθάσθη ὁ φερόνυμος Στέφανος, περιθήμενος τοῖς κροτάφοις τὸ στέφος τῆς δικαιοσύνης. Ἐπίρσθη Ἡσαΐας, ἀλλ' ἐγκωμιάζεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπέθανον ἐν μαχαίραις Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος· ἐφονεύθη Ζαχαρίας· περιτλήθη ἐν μηλωταῖς Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐν αἰγείοις δέρματιν, ὑστερούμενοι,

2. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ ἡ πνευματικὴ λύρα, καθὼς ἀρτίως ἠκούσαμεν διὰ τοῦ ὑποφωνηθέντος ἡμῖν ᾠσματός· « Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με· πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. » Οὐκ ἐκφάνων ταῦτα ὁ

(45) Ita Reg. Editi vero, μὲν ὄντες.

Θεὸς λέγει πρὸς αὐτόν· Θέλεις, ὁ Δαβὶδ, καταπολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σοι; Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί, Κύριε, καὶ πάντα αὐτοὺς θέλω καταπολεμηθῆναι. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ ἐὰν ταῦτα ὑποστῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου, ποῦ σου τὸ ἀμνησίκακον; Πῶς δὲ καὶ δύνασαι ψάλλειν ἀληθεύων· «Κύριε, ἔει ἀναπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός;» Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ναί, Δέσποτα, ὅτι οὕτω ψάλλω ἀληθῆ, ἀλλ' ἐὰν σὺ αὐτοὺς πολεμήσης, * καὶ διὰ τὰ ἱερά σου γινόμενα πάντα ἀγνωστα καὶ ἀκατάληπτα ὑπάρχει. Οὕτω δέ μοι καὶ ἐνετείλω· Μὴ ἐκυτὼν ἐκδικήσης· «Ἐμοὶ ἐκδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω αὐτοῖς.» Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ πῶς χρὴ πολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σε; λέγε καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οὐ χρεῖαν ἔχεις, Δέσποτα, ἐρωτήσεως ἢ ὑπομνήσεως, ὡν προγνώστης καὶ εἰδαιῶν τὰ προγνώσεως, καὶ ποίας προαιρέσεως ἔχει γενέσθαι ὁ μέλλων τίκεσθαι ἀνθρώπος. Οὐδὲ ὑπάρχεις, ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων, ἀγνοῦν τοὺς νόμους, ἢ χρῆζων συνηγόρου ἢ συγκαθηέρον, οἱ πρὸς ἐν (45) ἔκαστον κεφάλαιον ἀποφαίνοντες. Σὺ γὰρ εἶ σύντροφος τοῦ Πατρὸς, τῶν νόμων εὐρετῆς, τῶν σοφῶν διορθωτῆς, τῆς δικαιοσύνης χορηγός, τῶν καταπονουμένων ὑπερασπιστῆς, τῶν συκοφαντουμένων ἐκδικος. Τὴν γὰρ Σουσάνναν συκοφαντησείσαν ὑπὸ τῶν ἀκολάστων γερόντων ἐῤῥύσω ἀπὸ τοῦ θανάτου ψήφισματος, ἀποστείλας εἰς δικολογίαν τὸν σοφὸν καὶ ἀνάργυρον ῥήτορα Δανιήλ. Ἐπεὶ οὖν πάντων ἔχεις γνῶσιν, καὶ ἐπίστασαι, πῶς χρὴ αὐτοὺς πολεμηθῆναι· εἰ δὲ ἐπιτρέπεις μοι, λέγω· εἰμὶ γὰρ εὐλογὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ τοῦτο ἀχρεῖος, καὶ οὐ δύναμαι ἀντιπράξαι τῇ κελεύσει σου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Ἐπιτρέπε μοι, καὶ εἰπέ ἀτρόμως καὶ ἀνυπεσταλμένως. Ὁ δὲ Δαβὶδ· «Ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυροῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου.» Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ ποίου ὄπλου ἔχω ἐπιλαθέσθαι, ἢ ποίου θυροῦ; Πῶς δὲ ἔχω (46) ἀναστῆναι εἰς βοήθειάν σου; Μὴ ἄρα ἐκείνου τοῦ ὄπλου ἢ ἐκείνου τοῦ θυροῦ ἔχω ἐπιλαθέσθαι, ὃν ἀφελὼ ἀπὸ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ, ὃν καὶ ἐπάταξας ἐπὶ τῇ κοιλάδι, ἐμοῦ ὀδηγήσαντος τὸν λίθον εἰς τὸ ἀσημεῖωτον καὶ ἀφώτιστον αὐτοῦ πρόσωπον; Ἄλλ' ἴσθι τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἐγὼ τούτων τῶν ὄπλων πάντη καὶ καθόλου χρεῖαν οὐκ ἔχω. Ἐὰν δὲ καὶ συσχῶ τὸ πνεῦμα, τελευτᾷ πᾶσα σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Οἶδα καὶ ἐγὼ, Δέσποτα, ὅτι τούτων τῶν ὄπλων χρεῖαν οὐκ ἔχεις, ὡν βασιλεὺς κραταῖος, παντοδύναμος, ἀκαταμάχητος, διαιωνίζων. Ἰκετεύω δὲ τὴν ἀσύγκριτον ἀγαθωσύνην σου ἐπιλαθέσθαι ὄπλου καὶ θυροῦ, τουτέστιν, ἐνανθρωπήσεως καὶ πάθους· ἀναστῆναι δέ μοι εἰς βοήθειαν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ σὺ πόθεν οἶδας ταῦτα τὰ θεῖα καὶ ἀπόκρυφα μυστήρια, «εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν οἱ ἄγγελοι παρακύψαι;» Ὁ δὲ Δαβὶδ· Ἐλαβον αὐτῶν τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ ἁγίου παρακλήτου Πνεύματος. Ὁ δὲ Μονογενὴς·

A ait illi : Vin' tu, o David, expugnari inimicos tuos ? Cui David : Etiam, Domine, et admodum cupio expugnari. Reponit Unigenitus : Si hæc inimici tui subeant, ubinam illa tua injuriarum oblivio? Quid potes cum veritate psallere : « Domine, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis⁸⁸? » Tum David : Imo, Domine, hæc vere psallo, sed modo tu illos expugnaveris ; quia gesta tua universa ignota et incomprehensibilia sunt ; ita quippe mihi præcepisti : Ne temetipse vindicato : « Mihi vindicta, ego retribuam eis⁸⁹. » At Unigenitus : Ecqua ratione expugnatos oportet inimicos tuos? causam dicito ac declarato. Tum David : Non est tibi opus, o Domine, interrogatione aut admonitione, cum prævideas et cognoscas ea quæ prævisionem spectant , et quonam proposito futurus est qui nasciturus est homo. Neque tu es B ut aliquis ex principibus qui leges ignoret, et egeat consiliario aut assessore, qui ad singula capita sententiam dicant. Tu namque eumdem quem Pater thronum obtines, esque legum auctor, sapientium corrector, justitiæ largitor, afflictorum defensor, et calumnia oppressorum vindex. Susannam quippe a lascivis senibus insimulatam, a capitis sententia eruisti, misso ad defensionem sapiente ac pecunia incorrupto oratore Daniele. Quoniam ergo omnium habes notitiam, et secis quoque quia ratione illos expugnandos oporteat ; si tamen concedas, dicam : servus quippe clementiæ tuæ sum, et quidem inutilis, nec possum mandato repugnare tuo. Cui Unigenitus : Concedo tibi, dic absque tremore ac libere. Tum David : « Apprehende arma et scutum et exsurge in adjutorium mihi⁹⁰. » Ad hæc Unigenitus : Ecqua arma vel quod scutum apprehendam? Quomodo exsurgam in adjutorium tibi? An arma illa, illudve scutum apprehendam quod abstulisti ab alienigena Goliath quem in valle percussisti, me lapidem in ejus faciem omni signo omnique illuminatione destitutam dirigente? Sed tu probe nosti, nihil penitus mihi ejusmodi armorum esse opus. Nam, si vel spiritum cohibeam, moritur omnis caro quæ movetur super terram. Cui David : Novi, Domine, tibi armorum ejusmodi nihil esse opus, rex cum sis fortis, omnipotens, quicum pugnari nequeat, permanens in æternum. Sed rogo tuam incomparabilem bonitatem, ut apprehendas arma et scutum, id est, humanam naturam atque D passionem, et tertia die exurgas in adjutorium mihi. Respondit Unigenitus : Tu vero unde nosti hæc divina et arcana mysteria, « in quæ desiderant angeli prospicere⁹¹? » Cui David : Eorum accepi notitiam a sancto et paracleto Spiritu. Tum Unigenitus : Cum hæc noris, dic num quidpiam aliud habeas : audiam enim te hac de re libenter et æquo animo. David autem : « Dic animæ meæ, salus tua ego

⁸⁸ Psal. vii, 5. ⁸⁹ Hebr. x, 53. ⁹⁰ Psal. xxxiv, 2. ⁹¹ I Petr. i, 12.

(45) Vulg., οἱ... ἐνα. Edit.

(46) Reg., Πότε δὲ ἔχω. Paulo post, hæc, ἔχω ἐπι-

λαθέσθαι, desiderabantur in prius editis, sed habentur in Regio.

sum ⁹⁵. » Tum Unigenitus : Id tibi habes, confide, salvam enim faciam animam tuam per incarnationem et passionem meam. Cui David : Magnam accepi fiduciam, et statim subdit : « Domine, quis similis tibi ⁹⁶? » Respondit Unigenitus : Pater. Quare dico, « Qui vidit me, vidit et Patrem meum ⁹⁷. » Vade in pace expectans promissionum beatam spem.

Ἔθεν καί φημι : « Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν τῶν ἐπαγγελιῶν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα.

3. His itaque absolutis, egressi angeli Dei magna voce clamant : Si quis alius eandem quam propheta litem habeat, absque impedimento ingrediat, **390** ac veritati patrocinetur. Ad quam iusionem intrat Nabuthe Israelita : quem conspicatus Unigenitus, ait : Quicum tibi lis est, aut cui dicam vis impingere? Quod si tu ipse non potes causæ tuæ argumentum enarrare, habesque advocatum, ingrediat ille absque impedimento, ac veritati tecum patrocinetur. Tum Nabuthe : Etiam, Domine, advocatum habeo æquissimum, aurigam Heliam, dica autem mihi impingitur cum falsis testibus. Quapropter orsus causam modo enarrabo meam : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me ⁹⁸, » affirmantes me benedixisse Deum et Regem. Quos percontatus Dominus ait : Dicite mihi rei veritatem, quis vos coegit calumniam adversus servum meum legisque cultorem confutare? Responderunt illi : Achab et uxor ejus Jezabel. Tum Unigenitus : Esto igitur Achab in bello veloci sagitta confossus in hepate, aut potius in pulmone; qui injuste spiritum trahit ad possessionis concupiscentiam. Jezabel autem projiciatur in aream domus, sitque illi canum sepulcrum. Nabuthe vero pro ablata vinea, hæreditate accipiat paradisi voluptatem atque æternitatem.

ἐξφανιζομένου ἀμπελώνος τὴν τρυφήν τοῦ παραδείσου

4. Hac porro sententia in commentarios redacta, ingreditur magna voce præditus ille Isaias exclamans : Domine, audi libenter et æquo animo. Tum Unigenitus : Loquere adversus eum qui læsit te; cum præsertim propheta sis tu, justus, spiritualis, aptusque ad causæ tuæ argumentum proponendum. Cui propheta : Dica est mihi cum Manasse, quia me divinum a Deoque inspiratum Verbum studiose atque impigre prædicante, ille crudeliter et absque ulla misericordia, me lignea serra occidit. Respondit Unigenitus : Si id Manasses designavit, tradatur Chaldæis in captivitatem, ludibrium et cædem : ut ediscant reges, prophetas meos contumeliis non afficere aut trucidare; sed honorare atque magni facere, considerantes, quod per me omnis rex regnet, et potentes scripto decernant justitiam. Tu

⁹⁵ Psal. cxxiv, 3. ⁹⁶ ibid. 10. ⁹⁷ Joan. xiv, 9.

(47) Ita Reg. Editi vero, Θαρρῶ ποιητά.

(48) Sic haud dubie legendum. Editi, τινά, Reg., λίαν, pro Ἠλίαν.

(49) Ita Reg. cum O'. Editi, ἐκακολόγησα.

Μεθ' ὧν οἶδας ταῦτα, εἰπέ, εἴ τι καὶ ἄλλο ἔχεις ἀκούσομαι γάρ σου καὶ περὶ αὐτοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Δαβίδ· « Εἶπον τῇ ψυχῇ μου, Σωτηρία σου εἰμι. » Ὁ δὲ Μονογενής· Τοῦτο ἔχεις, καὶ θάρσει· σώσω γάρ σου τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς μου καὶ τοῦ πάθους. Ὁ δὲ Δαβίδ· « Ἐθαροσποισθῆν (47) λίαν· καὶ παραυτὰ ἀνθυποφέρει· « Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; ὁ δὲ Μονογενής· Ὁ Πατήρ. Πατέρα μου. » Ποσεύου ἐν εἰρήνῃ, ἀπεκδεχόμενος

3. Οὐκοῦν ἀπολυθέντων τούτων ἐφοδίων, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐξεληθόντες κεκράγασι μεγάλην τῇ φωνῇ· Εἴ τις καὶ ἄλλος ἔχει δίκην τῶν προφητῶν, εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν παρακάλεισιν εἰσερχεται Nabouthè ὁ Ἰσραηλίτης, ἐν καὶ θεασάμενος αὐτὸν ὁ Μονογενής λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις, ἢ μετὰ τίνα βούλη δικάσασθαι; Εἰ δὲ αὐτὸς δι' αὐτοῦ οὐ δύνασαι εἰσιγγήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου, ἔχεις δὲ δικολόγον, καὶ αὐτὸς εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν σοὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Nabouthè· Ναί, Δέσποτα, ἔχω συνηγορον δικαιοτάτον, ἀρκατηλάτην Ἠλίαν (48) ἢ δὲ δίκη μου συγκροτεῖται μετὰ τῶν ψευδομαρτύρων. Ἔθεν ἀρχόμενος τοῦ πράγματός μου λέγω κατὰ τὸ ἔξῃ· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με, » διαβεβαίουμενοι ὅτι ἠύλογησα (49) Θεὸν καὶ βασιλέα· οὓς καὶ ἐξετάζων ὁ Κύριος ἔφη· Εἰπατέ μοι φιλαλήθως, τίς ὑμᾶς ἠνάγκασε συκοφαντῆσαι τὸν ἐμὸν δοῦλον καὶ νομοφύλακα; Οἱ δὲ ἀπεκρίνοντο· Ἀχαάβ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἰεζαβέλ. Ὁ δὲ Μονογενής· Ἔστω οὖν ὁ Ἀχαάβ ἐν τῷ πολέμῳ τοξευόμενος βέλει εὐθυδῶν κατὰ τοῦ ἦπατος, ἢ μᾶλλον κατὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ ἀδίκως ἀναπνεύσαντος εἰς τὴν πλεονεκτικὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ δὲ Ἰεζαβέλ ἔστω βίποτμένη ἐν οἰκοπέδῳ, γενέσθω δὲ κύνων τάφος. Ὁ δὲ Nabouthè κληρονομήτω (49) ἀντὶ τοῦ καὶ τῆς αἰωνιότητος (50).

4. Ἰπομνηματισθεῖσης δὲ ταύτης ἀποφάσεως, εἰσερχεται ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαίας κεκραγώς· Κύριε, ἄκουσον ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονογενής· Λέγε κατὰ τοῦ ἀδικήσαντός σε, μᾶλλον σὺ ὢν προφήτης δικαίος, πνευματικὸς, ἱκανὸς ἑαυτῷ συστήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου. Ὁ δὲ προφήτης· ἔχω δίκην μετὰ τοῦ Μανασσῆ, ἐπεὶ ἐμοῦ σπουδαίως καὶ ἀόκνως κηρύσσοντος τὸν θεῖον καὶ θεόπνευστον λόγον, αὐτὸς ἀσυμπαθῶς καὶ ἀνελεημένως ξυλίνω πριονί με ἀνέλεν. Ὁ δὲ Μονογενής· Εἴ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Μανασσῆς, παραδιδέσθω τοῖς Χαλδαίοις εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ ἐμπαιγμὸν (51) καὶ σφαγὴν· ἵνα μάθωσιν οἱ βασιλεῖς τοὺς ἐμούς προφήτας μὴ ὑβρίζειν, ἢ ἀποκτείνειν, ἀλλὰ τιμᾶν καὶ μεγαλύνειν· ἐνθυμούμενοι, ὅτι δι' ἐμοῦ πᾶς βασιλεὺς βασιλεύει, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιο

⁹⁸ Psal. cxxiv, 10.

((49') Pro κληρονομείτω. Edit.

(50) Reg., τῆς ἀνεκπότητος, mendose.

(51) Ita Reg. Editi vero, ἐμπαιγμα.

σύνην. Σὺ μὲν ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλήμ τὴν Α
ἐπουράνιον μητέρα τῶν πρωτοτόκων οἰκεῖ· κάκει-
νος (51*) δὲ τὸν τόπον, ἐξ οὗ ἀπέδρα δόδνη, λύπη καὶ
στεναγμός. »

5. Περαιωθείσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ θαυμασιώτατος Ἱερεμίας, ὃν καὶ θεα-
σάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις,
ἢ μετὰ τίνος βούλεσαι δικάσασθαι; Ὁ δὲ Ἱερεμίας·
Ἔχω δίκην μετὰ τῶν Ἰουδαίων, βούλομαι δὲ δικά-
σασθαι ἐπὶ σοῦ τοῦ ἀπροσωπολήπτου Δεσπότη. Ὁ δὲ
Μονογενὴς· Καὶ τί κατηγορεῖς τοὺς ὁμοφύλους σου;
Ὁ δὲ προφήτης· Κατηγορῶ αὐτούς, ἐπεὶ ἀνταπ-
έδωκάν μοι ἀντὶ τῶν καλῶν κακὰ, ἀντὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν
πονηρά. Ἐμοῦ εὐχομένου ὑπὲρ υἰετίας αὐτῶν καὶ
σωτηρίας, αὐτοὶ ἐθουλεύσαντο φαρμάκιον με ἀνελεῖν,
ἐγκρύψαντες αὐτὸ μετὰ πολλοῦ δόλου εἰς τὸν ἕρπον Β
μου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί αὐτοῖς θέλεις γενέ-
σθαι; Ὁ δὲ προφήτης· Ἐκεῖνο αὐτοῖς ποιήσον τὸ
γεγραμμένον ἐν ταῖς Παραομιαῖς· « Ὁ ἀνταποδίδους
κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, οὐ κινήθησεται κακὰ ἐκ τοῦ
οἴκου αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Μονογενὴς· Οὐδὲν ἄτοπον ἐζή-
τησας. Ἴδε οὐ κινουῖνται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἰου-
δαίων τῆς Ἱερουσαλήμ, ἕως ἂν ἐκ θεμελίων ἐρημω-
θῇ. Σὺ δὲ ἀναπαύου ἐν τοῖς ἀστενώτοις κόλποις τοῦ
προπάτορος Ἀβραάμ.

6. Περαιωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχεται ὁ προφήτης Ζαχαρίας κεκραγώς· Κύριε,
ἴωσόν μου εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονο-
γενὴς· Λέγε κατὰ τῶν ἀδικησάντων σε. Ὁ δὲ Ζαχα-
ρίας· Εἰσὶν οἱ ἀδικησάντες με οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
νομοδιδάσκαλοι. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Καὶ τί τοιοῦτό σε C
ἠδίκησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι; Ὁ
δὲ Ζαχαρίας· Ἐφόνευσάν με μετὰξὺ τοῦ ναοῦ καὶ
τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐπάγη δὲ καὶ τὸ αἷμά μου ἐπὶ
τῆς πέτρας, πρὸς ἐλεγχὸν τῆς μαιφόνου αὐτῶν γνώ-
μης. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Τοίγαρ καὶ αὐτοὶ ἀποθησκέ-
ωσαν ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου παρὰ τῶν Ῥω-
μαίων· δι' ὧν δὲ τις ἀμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ
κολάζεται· καὶ οἷψ τις μέτρῳ μετρήσει τῷ πλησίον
αὐτοῦ, τοιοῦτις σὺτῷ ἀντιμετρηθήσεται οὐρανόθεν
δικαίως. Ἐκείνων δὲ παθόντων τὰ ἴσα καὶ ὧν ἦσαν
ἄξιοι, σὺ δὲ εἰσέρχου εἰς τὸν νοητὸν νυμφῶνα, ἐπ-
ακούων παρ' ἐμοῦ τῆς εὐχαισιώτατης φωνῆς· « Εὐ,
δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστῆ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολ-
λῶν σε καταστήσῃ· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » D

7. Εἶτα, πληρωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως,
εἰσέρχονται καὶ τὰ ἀναιρεθέντα παιδία ἐν Βηθλεὲμ,
βρῶντα καὶ λέγοντα· Κύριε, καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ ὄνομά
σου ξίφεισιν ἀνῆρέθημεν ὑπὸ τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ
παρανόμου Ἡρώδου. Ὁ δὲ Μονογενὴς· Εἰ δι' ἐμὲ
ὕπεμείνατε τὸν ἐπικέρδιον θάνατον καὶ προύχοντα τῆς
ζωῆς, καὶν μυρία μέρη, μὴ λυπαίθετε, εἰδότες σαφῶς,
ὅτι οἱ δι' ἐμὲ ἀποθνήσκοντες οὐ καταθνήσκουσι (54)
ζῶσι γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅθεν κελεύω τὸν μὲν Ἡρώ-

* Isa. xxxv, 10. * Prov. xvii, 13. ** Matth. xxv, 21, 23. ** Matth. ii, 16.

(51*) Quis sit ἐκεῖνος non video, nisi forte Nabulbe designetur: sequentia enim nullomodo Ma-
nassi convenire possunt. EDIT. PATROL.

A quidem pro terrena Jerusalem, caelestem primoge-
nitorum matrem habitato; ille vero locum, « ex
quo fugit dolor et tristitia et gemitus ». »

5. Hac completa sententia, ingreditur admiran-
dus ille Jeremias, quem intuitus Unigenitus ait:
Quicum lis est tibi, aut quemnam vis in jus pro-
vocare? Jeremias autem: Lis est mihi cum Judæis,
voloque judicio contendere coram te, Domine, qui
personam non accipis. Tum Unigenitus: Ecqua de
re accusas contribules tuos? Cui propheta: Ac-
cuso illos, quod retribuerint mihi pro bonis mala,
pro beneficiis injurias. Me pro eorum sanitate at-
que salute deprecante, ipsi interea veneno me tol-
lere moliebantur, occultantes illud magna fraude in
pane meo. Tum Unigenitus: Quidnam illis fieri
optas? Cui propheta: Infer ipsis quod scriptum est
in Proverbiis: « Qui reddit malum pro bono, non
recedent mala de domo ejus ». » Respondit Uni-
genitus: Absurdi nihil postulasti. Ecce non reced-
ent mala de domo Judæorum, quæ est Jerusalem,
donec a fundamentis desoleatur. Tu porro in minime
angusto Abrahæ sinu requiesce.

6. Hac autem absoluta sententia, ingreditur Za-
charias propheta exclamans: Domine, me quoque
audias, quæso, libenter et æquo animo. Loquere,
ait Unigenitus, adversus eos qui te injuria affecere.
Cui Zacharias: Qui me læserunt sunt principes sa-
cerdotum, legisque doctores. Quid illud est, ait
Unigenitus, in quo te læserunt principes sacerdotum
ac legis doctores? Cui Zacharias: Occiderunt
me inter templum et altare (52-53). Sanguis porro
meus in petra concretus est, in argumentum san-
guinarij eorum consilij. Mactentur ergo 391 et
ipsi, ait Unigenitus, sub altari a Romanis: nam
per quæ quis peccat, per hæc et punietur. Et
qua quisque mensura proximum suum mensus
fuerit, eadem ipsa jure ipsi cœlitus remetietur. Iis
autem digna sceleribus suis patientibus, tu ad
spiritualem sponsi thalamum intra, audiens a me
optatissimam illam vocem: « Euge, serve bone et
fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te
constituam: intra in gaudium Domini tui ». »

7. Absoluta ergo et hac sententia, ingrediuntur
infantes in Bethlehem cæsi, clamantes ac dicentes:
Domine, nos etiam propter nomen tuum gladio
occisi sumus ab impiissimo et scelesto Herode **.
Tum Unigenitus: Si propter me perutilem illam
et sexcenties vita potiozem mortem sustinuitis, ne
contristemini, probe scientes, eos qui mei causa
moriuntur non morte detineri, vivunt enim in sæ-
culum. Quæpropter Herodem quidem jubeo novem

(52-53) Tertullianus, *Scorpiace*; cf. Hieronymus.,
in *Matth.* c. xxiii.

(54) Reg., οὐκ ἀποθνήσκουσι.

insanabilibus subjici morbis, vos vero victoriosorum martyrum choreis annumerari, cum ipsis victoriæ carmen modulaturus.

8. Omnium postrema ingreditur Ecclesia, quæ abnegari non potest; quam conspicatus Unigenitus ait: Tu vero quid habes, sponsa mea, immaculata filia, intemerata virgo? Tum Ecclesia: Ærumnis premor, quare rogo, « Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me¹. » Cui Unigenitus: Ecqua de causa impugnaris? Dicit mihi et declarato. Impugnor, inquit Ecclesia, Domine, ob exactam evangelicorum dogmatum veritatem, atque celebrationem veri et immobilis Paschatis: et ob venerandam ac immaculatam tuam imaginem, quam deiferi mihi apostoli tradiderunt, ut eam asservarem, veluti exemplum atque pignus tuæ in carne œconomix. Tum Unigenitus: Licet ea de causa impugneris, ne animum despondeas, nec mente aut animo defatigare. Illud enim manifestum est, scilicet, qui Pascha, aut immaculatam meam imaginem abnegaverit, et ego abnegabo eum coram cœlesti Patre meo, et electis ejus angelis. Qui vero contra mecum una patitur ob Pascha, is conglorificabitur. Annon audisti quid præceperim legislatori Moysi: Fac mihi duo cherubim in tabernaculo testimonii², ad præsignificandam imaginem meam? Et rursus cum me tentarent Judæi dicentes: « Magister, licetne census dare Cæsari, an non? » dicebam autem ipsis: « Ostendite mihi numisma, » et dicam vobis. At illi obtulerant mihi denarium, dixique illis: « Cujus est imago hæc et superscriptio? » Dicunt illi: « Cæsaris: » et respondi illis: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo³. » Et rursus ad Petrum: « Vade ad mare, et mitte hamum tuum, et eum piscem qui primus ascenderit, aperi os ejus, et invenies staterem; Ja illum pro me et pro te⁴. » Hoc est da mundo meam et tuam imaginem. Nonne audisti monitorem tuum Paulum dicentem: « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur⁵? » Et ad Athenienses: « Per omnia quasi superstitiosiores vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram inscriptam, Ignoto Deo: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis⁶. » Et ad Galatas: « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est, atque crucifixus⁷? » Et ad Corinthios: « Si quis non adorat Dominum nostrum Jesum Christum, qui venit in carne, sit anathema, maranatha⁸. » Tu vero, sponsa mea, hortare filios tuos ut in præceptis meis maneat, neque regum iras reformides, aut minas tyrannorum,

ἄδην ὑποβληθῆναι τοῖς ἐννέα ἀνάτοις πάθειν, ὑμᾶς δὲ καταταγῆναι ἐν ταῖς χορείαις τῶν ἀθλοφόρων μαρτύρων, κλαδοῦντας μετ' αὐτῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον.

8. Τελευταῖον δὲ πάντων εἰσέρχεται καὶ ἡ ἀνεξάρητος Ἐκκλησία, ἣν καὶ θεασάμενος ὁ Μονογενῆς λέγει· Σὺ δὲ τί ἔχεις, ἡ ἐμὴ νύμφη καὶ ἡ ἀμύσακτος (55) κόρη, καὶ ἡ ἀκρίλιδωτος παρθένος; Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Λυποῦμαι, δι' ὃ καὶ φημι· « Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. » Ὁ δὲ Μονογενῆς· Καὶ διὰ τί πολεμήσῃ; Λέγε καὶ φανεροποιεῖ τὴν αἰτίαν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Πολεμοῦμαι, Δέσποτα, διὰ τὴν ἀκρίθειαν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων, καὶ τὴν πόλησιν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ βεβαίου Πάσχα, καὶ διὰ τὴν σεπτὴν καὶ ἀχραντὸν σου εἰκόνα, ἣν μοι παρέδωκαν οἱ θεοφόροι ἀπόστολοι· Β κατέχειν αὐτὴν εἰς ὑπογραμμὸν (56) καὶ ἀρραβῶνα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σου. Ὁ δὲ Μονογενῆς· Εἰ καὶ διὰ τοῦτο πολεμήσῃ, μὴ ἀθυμήσῃς ἢ ἀποκάμῃς τῇ διανοίᾳ, ἢ τῷ λογισμῷ. Ἴδου γὰρ σαφῶς, ὅτι ὁ ἀπαρνούμενος τὸ Πάσχα καὶ τὴν ἀχραντὸν μου εἰκόνα, κἀγὼ αὐτὸν ἀπαρνήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ ἐπουρανίου μου Πατρὸς, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων. Ὁ δὲ πάλιν συμπάσχων μοι διὰ τοῦ Πάσχα, καὶ συνδοξάσεται. Ἡ οὐκ ἤκουσας τὸ, τί διεταξάμην τῷ νομοθέτῃ Μωσῇ· Πόησον μοι δύο Χερουβὶμ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰς προμήνησιν (57) τῆς ἐμῆς εἰκόνας; Καὶ πάλιν, ὅτε με ἐπείραζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διδάσκαλε, ἐξεστὶν ἡμῖν δῶσαι κῆνσον τῷ Καίσαρι, ἢ οὐ; » εἶπον δὲ πρὸς αὐτούς· « Ὑποδείξατέ μοι νόμισμα, » καὶ λέγω ὑμῖν· Οἱ δὲ προσέφερόν μοι δηνάριον· καὶ λέγω πρὸς αὐτούς· « Τίνος εἰκὼν αὐτῆ καὶ ὑπογραφή; » Οἱ δὲ εἶπον· « Καίσαρος. » καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς· « Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Πέτρον· « Πορεύου, βάλλε ἄγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν ἰχθὺν τὸν ἔχοντα ἀνελεῖν, ἀνοίξον τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις στατήρα· ὅς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τουτέστι, ὁδὸς τὴν εἰκόνα τὴν ἐμὴν καὶ σὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ μνήστορός σου Παύλου λέγοντος· « Εἰ συμπάσχωμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν; » καὶ πρὸς Ἀθηναίους· « Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Περιερχόμενος τὰ σεβάσματα ὑμῶν, ἐν ᾧ βωμὸν εἶρον· γράφοντα· Ἀγνώστω Θεῷ· καὶ ὃν ὑμεῖς ἀγνωστοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ὑμῖν καταγγέλλω. » Καὶ πρὸς Γαλάτας· « Ὡ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν μὴ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν, καὶ τοῦτο ἐσταυρωμένος; » Καὶ πρὸς Κορινθίους· « Εἰ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐληλυθότα ἐν σαρκί, ἔχει μαρὰν ἀθὰ τὸ ἀνάθεμα. » Σὺ δὲ, ἡ ἐμὴ νύμφη, νουθετεῖ τὰ τέκνα σου ἐμμένειν τοῖς ἐμοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ δειλιάτης θυμῶς βασιλέων, ἢ ἀπειλὰς τυράννων, ἢ φρουραγμοῖς

¹ Psal. xxxiv, 1. ² Exod. xxv, 18. ³ Matth. xxii, 17-21. ⁴ Matth. xvii, 26. ⁵ Rom. viii, 17. ⁶ Act. xvii, 22, 25. ⁷ Galat. iii, 1. ⁸ I Cor. xvi, 22.

(55) Ita Reg. Editi vero. ἡ ἐμυσαχθή.
(56) Ita Reg. Editi vero, ὑπόγραμμα.

(57) Reg., προσκύνησιν.

αἰρεσιάρχων, ἢ πῦρ, ἢ ξίφος, ἢ θηρία, ἢ ἀφαιρέσεις
 χρημάτων, ἢ κτημάτων, ἢ οἰκιῶν, ἢ ὁμοίων. Οἶαν
 γὰρ καὶ δόξουσιν οἱ παραβάται ἦτταν, ἠττηθήσονται·
 καὶ οἶαν βουλὴν βουλεύσονται, ἐγὼ διασκεδάσω· ἔχεις
 γὰρ ἐκ θεμελίων τὴν στερῶν καὶ ῥῶσαν πέτραν.
 Ἀμήν

A fremitusve hæresiarcharum, aut ignem, gladium,
 feras, aut direptiones opum vel possessionum,
 domorumve aut simillium. Quamcunque enim cla-
 dem decernent transgressores illi, eandem susti-
 nebunt : et quodcunque consilium inierint, ego
 dissipabo : habes enim a fundamentis firnam vi-
 vamque petram. Amen.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

392 Tres sequentes homiliae tantam mutuo præferunt styli affinitatem, ut ejusdem plane scriptoris esse videantur. In codicibus porro quibusdam Athanasio ascribuntur, in nonnullis Basilio Seleuciensi. Et quidem tanta hic cum Athanasiano stylo occurrit discrepantia, ut quisquis eum vel primoribus labris attigerit, hasce illi homilias abjudicare nihil cunctetur. Nam in Athanasio orationis genus plus habet nervorum, plus judicii, gravitatisque : hic autem stylus, elegans quidem, sed flosculis tropisque rhetoricis redundans : qui Basilio Seleuciensi ascribi verius possit quam Athanasio. Huc accedunt voces multas apud Athanasium inusitatæ, quales sunt illæ, ἀντιθετα, et μεταμαθεῖν pro, prænitere, et similes per-
 multæ.

Primam autem homiliam de Paschate primum edidit P. Combesius in Auctario suo. Secunda item de Paschate, in editione Parisiensi anni 1627 edita est, cura et studio Holsteinii cum interpretatione ejusdem. Postea vero emendatior prodiit in Auctario ejusdem Combesii cum nova ejusdem interpretatione. Tertia, de Ascensione Domini, primum publici juris facta est in editione Commeliniana, interprete Joanne Lampadio, secundo cusa fuit in edit. Paris. ann. 1627. Tertium in Auctario Combesii emendatior prodiit cum nova ejusdem Combesii interpretatione.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTUM PASCHA.

†. Εἰ ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐνὴν πρὸς τὸ παρὸν χρῆ-
 σα.σθαι γλώτταις, εἰ φωνὰς ἀθανάτους ἢ τῶν θνητῶν
 ἐκτήσατο φύσις· ἐτόλμησε μόλις (58) ἂν τὰς τῆς
 ἑορτῆς ὑμνησαι δωρεάς. Νυνὶ δὲ γλώττα θνητῆ καὶ
 πηλινον ὄργανον τί μὲν ἂν εἰποι, τί δὲ καὶ φθέγγετο,
 ἅπερ ἢ σύμπασα κτίσις ὁμοφωνοῦσα πρὸς ἀξίαν ὑμνεῖν
 οὐκ ἰσχύει; Ὑπερβαίνει γὰρ ἀληθῶς κτίσεως μέτρα
 τὰ δῶρα τῆς χάριτος. Θάνατος ἐξ ἀνθρώπων ἐλαύνε-
 ται, καὶ ζῆδος τὴν πολυετῆ δυναστείαν ἀποτίθεται· καὶ
 γένος ἀνθρώπων ἀμαρτίας νόμῳ κατάδικον τῇ τῆς
 χάριτος δωρεᾷ βασιλεύειν διδάσκεται. Τῆς τοίνυν δε-
 σποτικῆς ἑορτῆς ὁ πρωτοστάτης μὲν τῆς ἀπολαύσεως
 ἀνθρώπου, κοινωνὸς δὲ τῆς χάριτος ἢ λοιπῆ γίνεται
 κτίσις. Ἐν ἀνθρώπου γὰρ μορφῇ σήμερον· ὁ τῆς φύ-
 σεως (59) ἀνεπλάττετο δῆμος. Οὕτω γὰρ Παῦλος ὁ τῆς
 χάριτος μαθητῆς περιήγγειλεν· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ
 καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὰ
 τὰ πάντα. » Μ:ᾶ φωνῇ ἐλάυσα τὰ σύμπαντα πρὸς
 ἀνάκτισιν (60), ὁ τῆς κτίσεως δημιουργὸς ἀνέστη. Ἢ

1. Etiamsi linguis angelorum inpræsentiarum uti
 liceret . etiamsi immortalibus mortalis natura
 vocibus instructa esset ; vix auferet festi hujusce
 diei dona prædicare. Jam vero mortalis lingua,
 luteum instrumentum, quid dicat, quidve loquatur
 ea quæ ne tota quidem concors rerum natura, pro
 rei dignitate decantare valeat? Naturæ sane modum
 superant gratiæ dona. Pellitur mors ab hominibus :
 amittit infernus diuturnum illud imperium : ge-
 nusque hominum peccati lege damnatum, gratiæ
 dono regnare docetur. Dominici itaque festi homo
 præcipue ac primo ordine fructum percipit, ejus-
 demque gratiæ particeps est reliqua natura. In
 hominis namque forma hodie tota rerum creatarum
 multitudo reformatur. Ita enim Paulus gratiæ di-
 scipulus prædicavit : « Si qua in Christo nova crea-
 tura : vetera transierunt : ecce facta sunt omnia
 nova ». Surrexit enim naturæ opifex ; atque una
 voce omnia traxit ad novam creationem. Nam

* II Cor. v, 17.

(58) Μόλις deest in Colbertino.

(59) Colbet., τῆς κτίσεως.

(60) Ita Reg. Editi vero et Colb., πρὸς ἀνάκτισιν.

Salvatoris resurrectio, communis universorum est A nova creatio. Quod ipse nobis Paulus annuntiat his verbis : « Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem filiorum Dei ¹⁰, » id est, corruptionem deponet, servitutum exuet, immortalitatem recipiet, ad meliorem transferetur sortem. Homine siquidem ad immortalitatem renovato, omnis pariter creatura quæ ejus gratia producta fuit renovabitur.

2. Creavit enim Deus hanc magnam rerum universitatis urbem : solaque voce multa produxit : sola voce omnium substantiam extraxit, atque opificis sapientiæ suæ vim ostendit. Ac in creaturis velut in illustri templo suam imaginem, hominem scilicet quem creaverat erexit. Oportebat itaque ejus propria renovata imagine, ipsam imaginis B domum una jam renovari. Horum nobis præsens solemnitas sponsio est. Ejus causa clamabat beatus Paulus : « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ¹¹. » Respuet enim mortis legem corpus, immortalitatis floribus coronatum. Nec ullum reperiet locum corruptio, **393** elucente incorruptione. O magnam rerum mutationem ! o conversionem quæ præter spem accidit ! o magnam luctum in magnam versum lætitiā ! o gaudium calamitatem excipiens ! Augēt enim diei festi laudes, Veteris Novique Testamenti recordatio. Eramus quippe ante in paradiso ex Dei erga hominea benignitate, nullo labore partam possidentes voluptatem. Accessit serpens effossor murorum, qui ejusmodi voluptatem abstulit, et quod genus exspoliatum fuerat, reum egit, inventa ad mortem via, præcepti scilicet transgressione. Hinc infernus, apertis furibus, hominum excepit genus : atque pariens natura, horrendam vidit prolis suæ mortem : ac partus labor, via effectus est ad sepulcrum. Eratque mors ex transgressione hæres facta, singulas ætates citra obicem abripiens ; non embryoni parcens, non recentem partum respiciens, non miserans ephebum, non relinquens juvenes, non reverita senes, non dans veniam peccatoribus ; nihil reverita justorum catalogum, non prophetis parcens, non prætermittens sacerdotem. D Sed adversum omnes explicabatur mortis sagena, quæ in quodcumque incidebat abriperet.

3. Nullus erat tanti mali medicus ; nullum allatum remedium, atque tot generationes quæ vitæ curriculum emensæ sunt, insatiabilem mortis ventrem non implevere. Ac tam gravis mali nulla lugentibus erat consolatio, sed desperatio medelæ, nisi Christus cruci affixus, mortis tyrannidem, illa trium dierum totidemque noctium sepultura prostravisset, subversa diuturniore illa inferni regia : non

¹⁰ Rom. viii, 21. ¹¹ I Cor. xv, 53.

(61-62) Ita Reg. Editi, ἀνάκτησις, Colb., ἀνάκλις, pro ἀνάκλησις.

(63) Colb., ἐπιλαβούσης.

γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις κοινή τῶν πάντων ὑπάρχει ἀνάκτισις (61-62). Καὶ τοῦτο Παῦλος ἡμῖν εὐαγγελίζεται, λέγων, ὅτι « Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν τέχνων τοῦ Θεοῦ » τούτεστι τὴν φθορὰν ἀποτίθεται, τὴν δουλείαν ἀποδύσεται, τὴν ἀθανασίαν ἀπολήψεται, πρὸς ἀμείνονα μεταστήσεται λῆξιν. Τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ πρὸς ἀφθαρσίαν καινοουργουμένῳ καὶ ἡ δι' αὐτὸν παραχθεῖσα ἀνακαινισθήσεται κτίσις.

2. Ἐκτίσθη μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην ταύτην τῆς κτίσεως πόλιν· φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν πολλῶν παραγωγὴν ποιησάμενος, φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν ὄλων οὐσίαν ἐλκύσας, τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν δύναμιν εἰδείξεν· ὡς ἐν ναῷ δὲ περιφανεῖ, τῇ κτίσει, τὴν ἴδιαν εἰκόνα τὸν ἀνθρωπῶν δημιουργήσας ἀνέστησεν. Ἐδεῖ τοιγαροῦν καὶ νῦν, τῆς ἰδίας εἰκόνης καινοουργουμένης, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς εἰκόνης οἶκον συνανακτιζεσθαι. Τούτων ἡμῖν ἐγγυητὴς σήμερον ἡ παρούσα πανήγυρις. Διὰ ταύτην ὁ μακάριος ἔκραξε Παῦλος· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. » Ἀρνήσεται γὰρ θανάτου νόμον τὸ σῶμα, τοῖς τῆς ἀθανασίας στεφανούμενον ἄνθεσι· καὶ χιώραν οὐχ ὑφέξει φθορὰ, τῆς ἀφθαρσίας ἐπιλαμπούσης (63). Ὡς τῆς μεγάλης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς ! ὡς τῆς ὑπὲρ ἐλπίδας ἐναλλαγῆς ! ὡς μεγάλου πένθους εἰς εὐθυμίαν καταλήξαντος ! ὡς χαρᾶς διαδεξαμένης τὴν συμφορὰν ! Αὐξεῖ γὰρ, αὐξεῖ τῆς ἑορτῆς τὴν δοξολογίαν (64) ἡ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ὑπόμνησις. Ἥμεν γὰρ ἐν παραδείσῳ τὸ πρότερον, ἀγεωργήτου τρυφῆς κληρον ἐκ φιλανθρωπίας δεξάμενοι. Ἐπῆλθεν ὁ ὄφις τοιχωρύχος, τῆς ἀπολαύσεως ληστεύσας τὴν τρυφήν, καὶ κατάκριτον τὸ ληστευθὲν κατέστησε γένος, ἔδδεν εὐρῶν τοῦ θανάτου, τῆς ἐνοχλῆς τὴν παράβασιν. Ἐντεῦθεν ἄδης, πύλας ἀνοίξας, τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεδέχετο γένος· καὶ τίκτουσα φύσις φοβερὸν εἶχε τῶν τιχομένων τὸν θάνατον· καὶ τῶν ὠδίνων οἱ πόνοι πρόσδοξ ἐγένετο τάφων. Καὶ ἦν κληρονόμος ἐκ παρανομίας θάνατος, ἐκάστην τῶν ἡλικιῶν ἀκωλύτως ἀγρεύων· οὐκ ἐμβρύου φειδόμενος, οὐ τὸ τεχθὲν προορῶν, οὐ τὸν ἐφηθὸν ἐλεῶν, οὐ καταλιμπάνων νεάζοντα, οὐ πρεσβύτα ἀιδόμενος, οὐχ ἀμαρτωλοῖς συγγινώσκων (65), οὐ δικαίων κατάλογον αἰσχυρόμενος, οὐ προφήτας παραιτούμενος, οὐχ ἱερέα παραπεμπόμενος· ἀλλ' ἠπλωτο κατὰ πάντων ἡ τοῦ θανάτου σαγήνη, τὸ προσπίπτον ἀρπάξουσα.

3. Οὐκ ἦν ἰατρὸς τοῦ κακοῦ· οὐκ ἦν ἐπαγόμενον φάρμακον, καὶ τοσαῦται γενεαὶ τὴν ζωὴν παροδεύσασαι, τὴν ἀκέρεστον οὐκ ἐπλήρωσαν τοῦ θανάτου γαστέρα. Καὶ ἦν τὸ δεινὸν τοῖς πενθοῦσιν ἀπαραμύθητον, καὶ πρὸς ἴασιν ἀπορον, εἰ μὴ Χριστὸς σταυρωθεὶς τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα κατήνεγκε, νυκτοτριήμερῳ ταφῇ τὰ πολυχρόνια τοῦ ἄδου καταστρέψας βασιλεία· οὐ νῦν πρῶτως πρὸς φιλανθρωπίαν δρα-

(64) Sic mss. Editi vero, Αὐξήσει γὰρ τὴν δοξολογίαν.

(65) Ita Reg. et Colb. Editi vero, συγγινώσκων.

μῶν, οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ πρὸς τὸ παρὸν γεγονῶς συμπαθέστερος, εἰ καὶ νῦν ἔργῳ τὴν ἀνάστασιν ἐδειξεν· ἀλλὰ καὶ πάλαι κρατοῦντα τὸν θάνατον ταῖς τῆς ἀναστάσεως ἐφόδει σκιαῖς· καὶ τοῦ ἔθου τὴν βασιλείαν ἐτάραττεν, ἐλπιδας ἀθανασίας ἀμυδρῶς τῷ γένει δωρούμενος· ἰσχυρόνους καὶ τῆς τοῦ ἔθου τυραννίδος τὰς τῆς καταλύσεως ἀνυφαίνων ἐννοίας. Καὶ σκόπει τὴν ἀπόβρῆτον τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν. Ἄβελ πρῶτος ὑπὸ τοῦ θανάτου κατέχεται. Ὁ δεδωκὼς τῷ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας τὴν πρόφασιν, δίδωσι τῇ φύσει κατὰ τοῦ θανάτου δικαιολογίας ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἀδίκως κατέχεται, δίκαιός ἐστι· ἀμαρτωλοῦ γὰρ ἀποθανόντος, ἰσχυρότερος δικαζόμενος ὁ θάνατος. Σαθρὰ δὲ κατὰ δικαίων τῷ ἔθῳ ἢ ἐγγείρησις· ἀσθενὴς ὁ τοῦ θανάτου δεσμός, δίκαιον ἔχων ἀδίκως κρατούμενος. Εἰ γὰρ ἡ ἀμαρτία τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας ἰσχύς, ὁ μήπω πταίσας ἀνεύθυνος. Διὰ τοῦτο δυνάμενος ὁ Θεὸς ἐξαρπάσαι τοῦ φόνου τὸν Ἄβελ, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε, συνεχώρησε δὲ τὴν ἀναίρεσιν, ἵνα ἄρριζος (66) γένηται θάνατος δικαίου φυτουργοῦμενος αἵματι. Διὰ τοῦτο Χριστὸς, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δικαζόμενος, ἔλεγε· «Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω.» Ἄνωθεν οὖν ἡ τοῦ Ἄβελ διὰ Χριστοῦ προκεκλήρυκται ζῆκη καὶ νίκη. Λάβε μοι Παῦλον συνηγοροῦντα· «Καὶ ἀποθανῶν, φησὶν, Ἄβελ, ἔτι λαλεῖ· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο,» παραβολὴν τὴν ὁμοίωσιν λέγων. Φέρει γὰρ μίμησιν τῆς τοῦ Χριστοῦ δίκης ἢ τοῦ Ἄβελ ἀναίρεσιν. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον φθέγγεται, καὶ κατηγορεῖ τοῦ φονεύσαντος. Ἡ γὰρ τοῦ βίου παρουσία (67), τοῦ θανάτου τὴν βίαν ἐνίκησεν. Οὐκ ἔστησεν αὐτοῦ βοῶσαν τὴν γλῶσσαν ὁ φόνος, οὐδὲ τὰς τοῦ αἵματος δικαιολογίας ἐνεκοίψεν· ἀλλ' ἀθάνατα φθέγγεται γλῶττα κρατουμένη θανάτῳ. Οὐκ ἂν ἦν εὐπρὸς εἰς ἀπολογία ἢ φύσις, εἰ ὁ Ἀδάμ προανήρπαστο· ἢ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰσχύνῃ τὴν γλῶτταν ἀνέφραττεν (68). Ἄβελ πρῶτος πσιῶν ἤγειρε τὰς ἐλπίδας τῆς φύσεως.

4. Ἐφθασεν ἐπὶ τούτοις Ἐνὼχ, καὶ τοποῦ μεταστάσει τὸν ἔθον ἀπέφυγεν, εὐδοκίμησει βίου δραπέτων τὸν θάνατον. Μετὰ τοῦτον Ἡλίας ὁ μέγας, οὐδὲ αὐτὸς εἴξας τῷ θανάτῳ, τὸ τῆς ξενοδόχου παιδίον τελευτήσας ἐξήρπασεν, εὐχῆς δυναστεία τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας (69), καὶ τὴν ἐξ ἔθου πρὸς ζῶν ὑποστροφὴν καινουργήσας. Ἐλισσαῖος ἐπὶ τούτοις ἀνέτειλε, διπλὴν ἐξ ἀπλῆς τὴν χάριν δεξάμενος, ὃς τὸ τῆς Σωμανίτιδος παιδίον ἐξ ἔθου πρὸς βίον δι' εὐχῆς μετεπέμπετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς τοῦ θανάτου περιεβλήθη δικτύοις, καὶ νεκρὸς ὢν, ὁμοῦ τὸν ἔθον ἐσύλησε, τῇ τοῦ σώματος ἀφῆ τὸν νεκρὸν φυγαδεύσας, καὶ διὰ νεκροῦ νεκρὸς πρὸς βίον ἐκλέπτετο.

¹¹ Gen. iv, 8. ¹² Joan. xii, 31. ¹³ Hebr. xi, 4. ¹⁴ Gen. v, 24. ¹⁵ II Reg. xvii, 22. ¹⁶ IV Reg. ii, 10, 11; iv, 34. ¹⁷ IV Reg. xiii, 21.

(66) Colb., ἀριζος. Mox in Regio et Colb. deest θάνατος.

(67) Reg. et Colb., παρῆρσις.

(68) Reg., ἐνέφραττεν. Colb., ἀπέφραττεν.

A jam primum ad benignitatem erga homines sese inclinans, neque ipse seipso propensior ad misericordiam factus, etiamsi nunc revera resurrectionem exhibuit; sed jam olim mortem imperium obtinentem, resurrectionis umbris exterruit, regnumque inferni conturbavit, obscuræ quadam ratione generi humano spem tribuens incorruptionis; indicansque æquale fore tempus soluti inferni, tempori tyrannidis ejus. Ac mihi, quæso, perpende arcanam rerum œconomiam. Abel primus a morte detinetur ¹¹. Qui morti dedit peccati occasionem, is naturæ dat adversus mortem vindictæ expetendæ argumentum. Nam, si injuria detinetur, jure resurgit: mortuo namque peccatore, in jus vocata mors fortior esset. Perniciosus autem inferno fuit ille adversus justos conatus: infirmum mortis vinculum, quod justum injuria obstrictum detineret. Si namque peccatum est regni mortis robur, qui necdum offendit, non illi obnoxius est. Quamobrem cum penes Deum esset Abelem neci subripere; id minime fecit, sed permisit cædem; ut justis sanguine plantata mors nullam haberet radicem. Quare Christus mundi causam agens, dicebat: «Nunc judicium est mundi hujus, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras ¹².» Itaque jam olim per Christum prædicata est Abelis causa atque victoria. Paulum accipe mihi huic sententiæ patrocinantem: «Et mortuus,» inquit, «Abel, adhuc loquitur: unde eum et in parabolam accipit ¹³,» parabolam appellans similitudinem. Abelis quippe cædes judicii Christi typum gerit. Quare etiam post mortem loquitur, ac parricidam accusat. Nam vitæ adventus mortis vim superavit. Nequaquam cædes ejus linguam clamantem cohibuit, neque sanguinis expostulationem præcidit; sed morte detenta lingua æternum clamat. Nequaquam naturæ in promptu fuisset sua defensio, si prior Adam raptus fuisset. Nam transgressionis pudor os illi obturaret. Abel prior decedens spem excitavit naturæ.

4. Ad hæc occurrit Enoch, qui loci translatione infernum effugit, ac probæ vitæ suæ gratia evasit mortem ¹⁴. Post hunc magnus ille Helias, neque ipse morti ³⁹⁴ cedens, hospitæ mulieris mortuum filium morti abripuit, devicto per vim orationis mortis imperio, ac nova ex inferno ad vitam remigratione constituta ¹⁵. Post hæc Elisæus exortus est, qui duplicem pro simplici nactus gratiam, Sunamitidis filium ex inferno ad vitam vi orationis reduxit ¹⁶. Cum autem et ipse mortis retibus complicatus est, mortuus licet, infernum tamen diripuit, fugato per solum corporis contactum mortuo, ac tum per defunctum defunctus rapiabatur ¹⁷.

¹⁸ Gen. v, 24. ¹⁹ II Reg. xvii, 22. ²⁰ IV Reg. ii, 10, 11; iv, 34. ²¹ IV Reg. xiii, 21.

(69) Ita Reg. et Colb. Editi vero, δυναστείας τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας... καινουργήσεως. In fra Regius et Colb., ἀνέτελλεν. Mox, iidem, Σωμανίτιδος.

Eratque mortuus propheta morti noxius. Elisæo quippe mortuo, mortuorum numerus accessionem non habuit. Nec inferno quidpiam lucri obvenit, quod justum quasi prædam abripisset. Hisce corruptione labentem naturam, resurrectionis typi muniabant : nec valebant tamen iis qui jam capti tenerentur opem ferre : « Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ¹⁹, » legis tempus habens in terminos imperii. At postquam Christus ex cælis apparuit, tum spes generis humani in opus processit : tum Dominica voce inferni claustra aperta sunt, ac mortuos colligatos reddebant sepulcra . tum vocatio facta, tum sepulcrum apertum est, ac Deo conjuncta humana natura, infernum perterruit. Hinc infernus adversus mortuorum raptorem inelamabat: Quid tu editum in paradiso rescriptum evertis? quare chirographum adversus naturam conscriptum excindis? Rescriptis jure editis adversus homines instructus sum. Habeo illud : « Terra es et in terram reverteris ²⁰; » generis scilicet humani supplicium. Lugebat porro sigillatim abreptos mortuos. Ignorabat forte, Christum cum descenderet, mortuos universos libertate donaturum. Ne quis enim ultra in inferno vinculus remaneret, descendit ipse Christus in infernum : qui carne sua quam gestabat veluti esca usus contra infernum, deitatis autem virtute regiam ejus subvertens, brevi temporis spatium antiqua legis discidit chirographa, ut homines ad cælos adduceret; ad cælos, inquam, locum a morte liberum, incorruptionis diversorium, justitiæ officinam.

5. In hisce bonis tu, recens illuminate, baptizatus es : pignus tibi resurrectionis evasit, o recens illuminate, gratiæ initiatio : pignus tibi est baptisma futuræ in cælo vitæ. Imitatus es per demersionem Domini sepulcrum. Sed inde rursus emersisti, visis resurrectionis operibus, ante opera alia. Quorum vidisti symbola, eorum rem ipsam accipe. Dicti testem sume tibi Paulum qui ait : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam et resurrectionis erimus ²¹. » Pulchre illud, complantati : baptisma quippe plantatio est ad immortalitatem, in piscina plantata, in cælo ferens fructum. Illic Spiritus gratia arcana ratione operatur : ac ne naturæ indole miraculum ignoraveris. Ad usum aqua ministrat, regenerationem autem operatur gratia, atque in piscina quasi in vulva, ei quod immittitur novam dat formam. In aqua quasi in fornace, descendentem conflat. Immortalitatis mysteriis donat ipsum : resurrectionis tribuit signaculum. Horum tibi miraculorum, o recens illuminate, vestis ipsa fert symbola. Te ipse respice bonorum imagines ferentem. Splendida quidem ac fulgens

¹⁹ Rom. v, 14. ²⁰ Gen. iii, 19. ²¹ Rom. vi, 5.

(70) Colbert. κατὰ τοῦ θανάτου.

(71) Colb. 2, περιληφθεῖη.

(72) Colbertinus, ἀπεκδέχου.

A Καὶ ἦν ὁ προφήτης τῷ θανάτῳ νεκρὸς ἐπιζημίος. Τοῦ γὰρ Ἑλισσαίου θανόντος, προσθήκην ὁ τῶν νεκρῶν ἀριθμὸς οὐκ ἐλάμβανεν. Ἄλλ' ἀκερδὲς τῷ ᾄδῃ κατὰ τοῦ δικαίου (70) τὸ θήραμα. Ἐν τούτοις οἱ τύποι τῆς ἀναστάσεως ὡχύρου φθειρομένην τὴν φύσιν· βοηθήσαι δ' ὁμῶς τοῖς ἀλοῦσιν οὐκ ἴσχυον· « Ἄλλ' ἐδασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, » τοῦ νόμου τὸν χρόνον ὅρους τοῦ κράτους ποιοῦμενος. Ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀνεφάνη, ἔτρεχον μὲν εἰς ἔργον αἱ τοῦ γένους ἐλπίδες· καὶ φωνῆ Δεσποτικῆ τὰ ἄδου διηνοίγεται κλειθρα, καὶ δεσμώτας νεκροὺς ἀπεδίδουν οἱ τάφοι· καὶ κλήσις ἐγένετο, καὶ τάφος ἠνοίγετο· καὶ φύσις ἀνθρωπίνῃ Θεῷ ἠνωμένη τὸν ᾄδην κατέπληττεν. Ἐντεῦθεν ὁ ἄδης πρὸς τὸν τοῦ νεκροῦ ἀφαιρούμενον ἐβόα· Τί τὴν ἐν παραδείσῳ συγγραφὴν ἀνατρέπεις; τί τὸ κατὰ τῆς φύσεως κατασχίζεις χειρόγραφον; Ἐγγράφοις δικαίοις κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὡχύρωμαι. Ἐχω τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » τοῦ γένους τὸ πρόστιμον. Ὠδύρετο μὲν δὴ καθ' ἓνα τῶν νεκρῶν ἀφαιρούμενος· ἠγνώει δὲ ἄρα, ὡς Χριστὸς, καταθᾶς, πάνδημον ἀφαιρέσειν τοῖς θνήσκουσι· χαρίζεται. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἐτι τῷ ᾄδῃ περιλειφθεῖη (71) δεσμώτης, κάτεισιν αὐτὸς εἰς ἄδου Χριστὸς· τῇ μὲν φορομένη σαρκὶ δελεάζων τὸν ᾄδην, θεότητος δὲ δυνάμει καθαιρῶν αὐτοῦ τὰ βασίλεια, βραχεῖ χρόνῳ τὰ παλαιὰ τοῦ νόμου διατεμῶν χειρόγραφα, ἵνα ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀναγάγῃ· οὐρανοὺς, τὸ ἐλεύθερον τοῦ θανάτου χωρίον, ἀφθαρσίας καταγώγιον, δικαιοσύνης ἐργαστήριον.

5. Ἐν τούτοις ἐβαπτίσθης τοῖς ἀγαθοῖς, νεοφώτιστε· ἀράβων σοι γέγονεν ἀναστάσεως, νεοφώτιστε, ἡ τῆς χάριτος μήσις· ἐνεχυρον τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης ἔχεις τὸ βάπτισμα. Ἐμιμῆσω τῇ καταδύσει τοῦ Δεσπότη τοῦ τὸν τάφον· ἀλλὰ ἀνέδυσ· πάλιν ἐκείθεν, τὰ τῆς ἀναστάσεως ἔργα πρὸ τῶν ἔργων θεώμενος. Ὡς εἶδες τὰ σύμβολα, τούτων ἀποδέχου (72) τὰ πράγματα. Δέχου μάρτυρα τῶν λεγομένων τὸν Παῦλον λέγοντα· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιωματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Καλῶς τὸ, σύμφυτοι· φυτεία γὰρ πρὸς ἀθανασίαν τὸ βάπτισμα, ἐν κολυμβήθρῳ φυτευσμένη, καὶ οὐρανῷ καρποφοροῦσα. Ἐκεῖ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἀπορρήτως ἐργάζεται· καὶ μὴ τῷ τῆς φύσεως συγγενεῖ ἀγνοήσης τὸ θαῦμα. Ὑπηρετεῖ πρὸς τὴν χρείαν τὸ ὕδωρ· δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις (73), ὡς ἐν μήτρῳ τῇ κολυμβήθρῳ τὸ ἐμβαλλόμενον ἀναπλάττει. Ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τῷ ὕδατι τὸν κατιόντα ἀναχαλκεύει. Δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀθανασίας μυστήρια (74)· ἀναστάσεως σφραγίδα χερρίζεται. Τούτων σοι τῶν θαυμάτων, ὦ νεοφώτιστε, καὶ ἡ ἀμφίσεις φέρεῖ τὰ σύμβολα. Ἀπόβλεψον εἰς ἑαυτὸν τὰς

(73) Sic mss. Hæc, δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις, deerant in edit.

(74) Sic mss. Edit., μνηστῆραν.

τῶν ἀγαθῶν εἰκόνας φοροῦντα. Λαμπρά μὲν γὰρ καὶ ἁ
 δεικνύσῃς ἢ ἐσθῆς σου, τῆς ἀφθαρσίας ζωγραφούσα
 τὰ σύμβολα. Ὁθόνῃ σοι λευκὴ καθάπερ διάδημα τὴν
 κεφαλὴν διασφίγγει, τὴν ἐλευθερίαν κηρύττουσα. Ἡ
 χεὶρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης περιφέρει τὰ μη-
 λύματα. Ἐδειξε γὰρ σε Χριστὸς ἐγειρόμενον· νῦν
 μὲν συμβόλοις, δεῖξει δὲ κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς πράγμα-
 σιν, ἐὰν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως μὴ ταῖς ἁμαρτίαις
 ρυπαρώσωμεν· ἐὰν τὴν λαμπάδα τῆς χάριτος ἀτόποις
 μὴ κατασθῆσωμεν πράξεσιν· ἐὰν τὸν τοῦ Πνεύματος
 διαφυλάξωμεν στέφανον. Τότε σαφῶς ὁ Δεσπότης ἐξ
 οὐρανῶν μετὰ φοβεράς καὶ φιλανθρώπου βοῆς ἀνα-
 βοήσῃ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου,
 κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ
 καταβολῆς κόσμου. » Αὐτῷ ἡ δόξα (75), καὶ τὸ κράτος

A illa vestis, incorruptionis tibi signa depingit. Can-
 didum tibi linteum, instar diadematis astringens
 caput, libertatem prædicat. Manus, victoriæ de dia-
 bolo reportatæ signa gerit. Nam te Christus susci-
 tatum ostendit : nunc quidem symbolis, paulo post
 autem, rebus ipsis ostendet ; si modo fidei tunicam
 peccatis non inquinemus : si gratiæ lampadem im-
 probis actionibus non exstinxerimus : si Spiritus
 servemus coronam. Tum clare Dominus de cælo
 terribili sed **395** erga homines benigna voce cla-
 mabit : « Venite, benedicti Patris mei : possidete
 paratum vobis regnum a constitutione mundi ». »
 Ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum.
 Amen.

εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²² Matth. xxv, 34.

(75) Colbert. sic : ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυ-
 χεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ

πρέπει ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζω-
 ποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΦΩΤΙΣΤΟΥΣ Τῷ ΣΑΒΒΑΤῷ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΣΙΜΟΥ
 ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

IN SANCTUM PASCHA ET IN RECENS ILLUMINATOS, SEU BAPTIZATOS SABBATO IN
 ALBIS, SERMO.

1. Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ὅλην τῶν ἀνθρώ-
 πων τὴν ζωὴν ἑορτὴν ἀπειργάσατο μίαν. Τῶν γὰρ ἐν
 τῇ γῆ τὸ πολίτευμα πρὸς οὐρανὸν μεταστῆσας, τὰς
 τοῦ πανηγυρίζειν ἀφορμὰς ἐδώρησατο. Καὶ μάρτυς
 τῶν εἰρημένων ὁ Παῦλος, ὁ τῶν Χριστοῦ ῥημάτων
 ὄργανον τὴν γλῶσσαν κτησάμενος. « Ἡμῶν γὰρ
 φησὶ, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ
 Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα (76) Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. »
 Τίς γὰρ ἀπεκδεχόμενος ταῖς ἐλπίσιν οὐχ ἑορτάζει;
 Τίς, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν λογισμῷ φανταζό-
 μενος, οὐ προλαμβάνει χαίρων τῶν πραγμάτων τὴν
 πείραν ; Τίς δὲ, βασιλέως θνητοῦ κάθοδον ἐσομένην
 ἀκούων, οὐκ ἀνίσταται μὲν τὴν διάνοιαν, εὐφραίνεται
 δὲ τὴν ψυχὴν, προτρέχων τῷ πόθῳ τῆς θεᾶς τὸν χρό-
 νον ; Τότε συγκινοῦνται μὲν δῆμοι, σκιρτῶσι δὲ παῖ-
 δες, χορεύουσι κόραι, πρεσβῦται τὸ γῆρας ἀναιρεῖ-
 σθαι βιάζονται, ταῖς ἐλπίσιν ἀκμάζοντες· καὶ χωρεῖ
 διὰ πάντων ἡ τῆς βασιλικῆς παρουσίας πανήγυρις. Τί
 οὐκ ἀνέπει τις, παραγινομένου Χριστοῦ βασιλέως ἀθα-
 νάτου, οὐχ ἵνα πόλεις φαιδρύνῃ, καὶ πύργους ἐγείρῃ,

B 1. Christus resurgens ex mortuis, totam hominum
 vitam festum effecit unum. Translata quippe in cœ-
 lum, hominum in terris degentium conversatione,
 festorum dierum occasiones dedit. Florum testis
 Paulus, cujus lingua Christi verborum organum
 fuit. « Nostra enim, » inquit, « conversatio in cœ-
 lis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Domi-
 num nostrum Jesum Christum »²³. « Quis enim dum
 exspectat, non spe festum celebrat? Quis Salvato-
 ris adventum animo cogitans, non ipsum rerum
 experimentum cum gaudio antevertit? Quis futurum
 audiens mortalis regis descensum, non sese mente
 erigit, animoque lætatur, aspectus illius tempus
 amore antevertens? Tum commoventur populi,
 exsultant pueri, choreas agunt virgines, senes se-
 nectutem de medio tollere contendunt, ad juventu-
 ritas florem spe reducti: regique adventus celebra-
 ritas omnia pervadit. Quid ergo quis dixerit, Christo
 inmortalis rege adveniente, non ut urbes exornet,
 et turres erigat, neque ut dona tribuat, quæ tem-

²³ Philipp. iii, 20.

(76) Ita mss. Editi vero, ἐκδεχόμεθα

poris vitio atterantur; sed ut hominem immortalitate A induat, et quem mors deprædata est, in securo loco, in cælo scilicet constituat?

2. Hodie iterum Christus post resurrectionem visus est discipulis, ac secunda illa apparitione, firmiorem effecit resurrectionis fidem. Visus autem est januis clausis; nam qui absque muro esse infernum ostenderat, januis ad ingressum non egebat. Ubi namque jubet Deus, ibi consuetudinis leges cessant. Supra mare prius ambulaverat, ac liquidum elementum carnis pedibus substernebatur, pedumque gressibus fluctus metiebatur, pelagus ad usum ejus soli instar concretus est. Intravit Jesus januis clausis. Etiam si cum resurrectio fuit, sepulcri lapis revolutus est, ac monumenti janua aperta fuit. Sed illic quidem declaratum est, quod visibili sepulcro accidit, id ipsum inferno invisibiliter contigisse: atque aperto monumento, mortem esse multo magis januis expertem deprehensam fuit. Oportuit enim una cum inferno denudari sepulcrum, et cum visibilibus, inaspectabilia, traduci. Hic autem clausis intrat januis; ut qui circa resurrectionem increduli essent, ad ingressum obstupescerent, ac miraculo ad miraculum velut manu ducerentur. Cum ergo Christus surrexisset, mulieribus antequam discipulis apparet. Ac mulieres apostolis prædicarunt Christi resurrectionem, atque illud jure merito. Cite enim illatum a diabolo Evæ damnum in ipsum cedebat diabolum. Unde namque processit morbus, hinc medela progreditur. 396 Unde orsa mors est, inde apparet resurrectio. Mulier namque transgressionis est causa, ac præco resurrectionis; quæ primum Adamum ad lapsum induxit, secundum Adamum surrexisse testatur.

3. Visus est itaque Christus apostolis in ædicula occultis, atque ingressus est januis clausis. Thomas vero qui præsens non fuerat, incredulus et conspectum desiderans, auditum non admittebat, aures clauderebat, cupiens aperire oculos: desiderio vulneratus, cum voce feriretur: « Nisi mittam digitum meum in fixuras clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam²⁵. » Insatiabilis affectu Thomas fidem non adhibens, incredulitatem præterdit, ut fruatur conspectu. Solvet, inquit, incredulitatem meam cum apparuerit: mittam digitum meum in fixuras clavorum: quem desidero Dominum complexabor. Redarguat incredulitatem, et conspectum largiatur. Ut incredulus videbo, sed

²⁵ Joan. xx, 25.

(77) Reg. 1, 2, et Colb., τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Mox prius edit., καὶ γένος θανάτῳ ληστευόμενον ἀσύλῳ χειρὶ τῷ οὐρανῷ κατοικήσῃ. Mss. ut in textu. Ibid. 3 mss., Ὁφθὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς δευτέρᾳ.

(77*) Vulg., ἐνδήσῃ. Edit.

(78) Sic 3 mss. Editi vero, ἀπεργατόμενος... ἀτείχιστον, τί ἐκεῖ δεῖ τῶν θυρῶν τῆν, etc.

(79) Ita mss. Editi, βήματι.

οὐδὲ ἵνα δωρεὰς παράσῃ, πατουμένας τῷ χρόνῳ· ἀλλ' ἵνα τὸν ἀνθρώπον (77) ἀθανασίαν ἐνδύσῃ (77*), καὶ θανάτῳ ληστευόμενον ἐν ἀσύλῳ χειρὶ οὐρανοῦ κατοικήσῃ;

2. Σήμερον ὤφθῃ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν δευτέρᾳ θέᾳ, βεβαιωτέραν τῆς ἀναστάσεως τὴν πίστιν ἐργαζόμενος (78). Ὁφθὴ δὲ, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ὁ γὰρ τὸν ἄδην δείξας ἀτείχιστον οὐκ ἐδέετο θυρῶν πρὸς τὴν εἰσοδόν. Ὅπου γὰρ προστάττει θεὸς, τῆς συνηθείας ἀργοῦσιν οἱ νόμοι. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐθάδιζε πρότερον· καὶ ἡ ῥέουσα φύσις τοῖς τῆς σαρκὸς ποσὶν ὑπεστρώννυτο, καὶ βήμασι (79) ποδῶν ἐμετρεῖτο τὰ κύματα, καὶ τὸ πέλᾳγος πρὸς τὴν χρεῖαν εἰς εὐάφος μετεπήγνυτο. Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καίτοι, τῆς ἀναστάσεως γινομένης, ὁ τοῦ τάφου κεκλιστό λιθος (80), καὶ ἡ τοῦ μνήματος ἀνεστόμωτο θύρα. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐδείχθη, ὅτι ἄπερ ἔπαρχεν ὁ τάφος ὀρώμενος, ταῦτα ὁ ἄδης ἀοράτως ὑπέμενε· καὶ ἀνοιγομένου τοῦ μνήματος, ἀθύρωτος πλέον (81) ὁ θάνατος ἀπηλέγχετο· ἔδει γὰρ συναπογυμνοῦσθαι τῷ ἄδῃ τὸν τάφον, καὶ τοῖς ὀρώμενοις τὰ μὴ φαινόμενα (82) στηλιτεύεσθαι· ἐνταῦθα δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσέρχεται· ἵνα οἱ περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἐκπλάγῳσι τὴν εἰσοδόν, καὶ χειραγωγηθῶσι πρὸς τὸ θαῦμα τῷ θαύματι. Ἀναστὰς οὖν ὁ Χριστὸς πρὸ τῶν μαθητῶν ταῖς γυναῖξιν ἐμφανίζεται (83)· καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀποστόλοις εὐηγγελίζοντο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῦτο εἰκότως. Οὕτω γὰρ τῆς Εὐᾶς ἡ ἐπήρεια τῷ διαβόλῳ περιετρέπετο. Ὅθεν γὰρ ὤδευσεν ἡ νόσος, ἐκεῖθεν ἡ θεραπεία ἐρχεται (84). Ὅθεν ὁ θάνατος ἤρξατο, ἐκεῖθεν ἡ ἀνάστασις φαίνεται. Γυνὴ γὰρ τῆς πρᾶβάσεως αἰτία, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυξ· ἡ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ πρὸς τὴν πτώσιν χειραγωγῆσασα, τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἀναστάντα μαρτύρεται.

3. Ὁφθὴ τοῖνον (85) καὶ τοῖς ἀποστόλοις Χριστὸς ἐκ οἴκῳ κεκρυμμένοις, εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Καὶ ἀπιστεῖ τοῖς γινομένοις μὴ παρὼν ὁ Θωμᾶς· καὶ ποδῶν τὴν θέαν, τὴν ἀκοὴν ἀπεστρέφετο· ἐφραττε τὴν ἀκοήν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσαι βουλόμενος· ἐπλήττετο τῷ πόθῳ, διὰ φωνῆς τοξευόμενος· « Ἐὰν μὴ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεῦσω. » Ἀπληστος (86) πρὸς διαθέσιν, καὶ μὴ πιστεύων ὁ Θωμᾶς, προβάλλεται ἀπιστίαν, ἵνα ἀπολαύσῃ τῆς θεωρίας. Λύσει μου, φησὶ, τὴν ἀπιστίαν φανεῖς· βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· Δεσπότην, ὃν ποθῶ, περιπτύξομαι. Μεμφάσθω τὴν ἀπιστίαν, καὶ χαρισάσθω τὴν

(80) Ita mss. omnes. Editi, ἐξεκλιστό. Mox mss., ἀνεστόμωτο. Editi, ἀνεστομοῦτο.

(81) Ita omnes mss. Editi vero, ἀθύρωτον σπηλαιον.

(82) Mss., μὴ ὀρώμενα. Infra duo mss., περὶ τῆν ἀνάστασιν.

(83) Mss., ταῖς γυναῖξιν ἐωρᾶτο.

(84) Mss., προέρχεται.

(85) Ita mss. Editi vero, τοῖνον μετὰ τοῦτο.

(86) Sic mss. omnes. Editi vero, ἀπιστος.

θεωριαν. Ὡς ἄπιστος Ἦω, καὶ ὡς πιστὸς περιπτύξομαι, καὶ ἀπολαύσω. Ἰδὼ χειρας ὀρυχθείσας, δι' ὧν εἰ παραβῆσαι τοῦ Ἀδάμ ἐθεραπεύθησαν χεῖρες· Ἦω πλευράν, δι' ἧς ὁ ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀνήρηται θάνατος. Θεατῆς, οὐκ ἀκροατῆς, τοῦ Δεσπότη τοῦ γενέσθαι θέλω. Τῇ διηγήσει πλέον πρὸς ἐπιθυμίαν ἀνάπτομαι· δι' ὧν εὐαγγελίζεσθε, διὰ τούτων τὴν ὁδύνην ἐπαυξήτε (86'). Ἐγὼ δὲ μου θεραπεύσω τὴν ἀνίαν, τὴν θεραπεῖαν προχειριζόμενος.

4. Ἄλλ' αὐθις παρῆν ὁ Δεσπότης, καὶ λύει τῷ μαθητῇ μετὰ τῆς ἀνίας τὴν ἀπιστίαν. Μᾶλλον δὲ οὐ τὴν ἀπιστίαν ἔλυσε, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέπλησε. Παρῆν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ἀπιστομένη θῆξ πιστοῦται τὴν ἀπιστομένην ἀνάστασιν· καὶ πάλιν διπλασιάζει τὸ θαῦμα, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμᾶν. « Βάλε, φησί, τὸν δάκτυλόν σου εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων· » ὃν ἐξήτεις ἀπόντα, παρόντος ἀπόλαυε. Οἶδά σου τὴν ἐπιθυμίαν καὶ σιωπῶντος· πρὸ τῶν λόγων, τὴν γνώμην ἐπίσταμαι. Ἥκουόν σου τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ βλέπόμενος, παρήμην ἀπιστοῦντι, καὶ μὴ φαινόμενος, ἐνεδίδου (87) τῇ ἀπιστίᾳ καιρὸν, ἵνα σου τὴν ἐπιθυμίαν θαυμάσω. « Βάλε τὸν δάκτυλόν σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· καὶ βάλε τὴν χεῖρά σου εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. » Ὁ δὲ Θωμᾶς, ψηλαφῆσας, καὶ τὴν ἀπιστίαν ἐξῆρσας, πιστεῖ εἰλικρινεῖ καὶ πόθῳ θεοπροπεῖ κέκραγεν· « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Καί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Ὅτι ἐωρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι (88) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Κήρυξον, Θωμᾶ, τοῖς μὴ ἐωρακόσι μου τὴν ἀνάστασιν. Ἐλυσον τὴν οἰκουμένην, οὐκ ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ λόγοις πιστεύουσιν· περιέλαθε βαρβάρων ἔθνη καὶ πόλεις· διδάξον ἀνθ' ὅσων σταυρῶν θωρακίζεσθαι. Κήρυξον μόνον, καὶ προσκυνούντες πιστεύουσιν· οὐκ ἀπαιτηθῆσιν παρ' αὐτῶν τὴν θέαν τὴν ἐμὴν. Εἰπέ τὴν κλήσιν, καὶ ὄρα τὴν πίστιν· « Μακάριοι » γὰρ ἀληθῶς· οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Τοιοῦτος ὁ νεόλεκτος (89) οὗτος τοῦ Δεσπότη στρατός, τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας ὡδίνες, τὰ ἔργα τῆς χάριτος, ἡ γεωργία τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἰδόντες ὑπήκουσαν, ἀλλὰ ποθοῦντες ἐπίστευσαν. Ἐπέγνωσαν Χριστὸν οὐκ ὁμῶσι σώματος, ἀλλ' ὁμῶσι πίστεως. Οὐκ ἔβαλον τοὺς δακτύλους εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων, ἀλλὰ τῷ σταυρῷ περιπλακέντες τὸ πάθος ἠσπᾶσαντο· Δεσποτικῆς πλευρᾶς θεαταὶ οὐκ ἐγένοντο, ἀλλὰ χάριτι· Δεσποτικοῖς συνήφθησαν μέλεσι, κυροῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν τοῦ Δεσπότη φωνήν (90)· « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες· » οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ Χριστῷ συναφθέντες.

5. Σήμερον ἀποδέσθε τὴν φορομένην ἐσθήτα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τὴν κεκρυμμένην σφραγίδα· ἀποδέσθε τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τῆς στρατιᾶς τὰ γνωρίσματα. Ἀποτίθεσθε τὴν ἀμφίεσιν,

⁸⁶ Joan. xx, 27. ⁸⁸ ibid. ⁸⁷ ibid. 28. ⁸⁹ ibid. 29.

(86') Forte, ἐπαυξήτε. Editi.

(87) Ita mss. omnes. Editi, μὴ βλέπόμενος ἐνεδίδου, omisissis quibusdam.

(88) Ita mss. omnes. Ed, μὴ γίνου ἄπιστος. Μακάριοι, multis omisissis.

A ut fidelis complexabor, atque perfruar. Videam confossas manus, quibus Adæ manus prævaricatae sanitati sunt restitutæ. Videam latus, per quod mors de latere progressa sublata fuit. Spectator, non auditor, Domini esse volo. Narratione ad desiderium plus accendor : iis quæ annuntiat, iisdem augetis dolorem. Medebor autem tristitiæ, ubi oræ manibus fuerit medicina.

4. Sed iterum adest Dominus, atque una mœorem discipulo levat, et incredulitatem. At potius non levavit incredulitatem, sed desiderium explevit. Aderat januis clausis : incredibili conspectu non creditam resurrectionem confirmat : atque iterum miraculum geminat, ut Thomam certiolem faciat. B « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuram clavorum »⁸⁶, « quem absentem quærebas, eo nunc præsentem frueri. Tui etiam tacentis novi desiderium ante verba prolata, sententiam novi tuam. Audivi verba tua, ac licet non apparerem, non credenti aderam ; ac licet non viderer, dabam incredulitati tempus, ut desiderium mirarer tuum. « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuras clavorum, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus sed fidelis »⁸⁷. » Thomas vero ubi contrectando incredulitatem depulisset, sincera fide divinoque incensus desiderio exclamavit· « Dominus meus et Deus meus »⁸⁸. » Ait ad illum Dominus : « Quia vidisti me, credidisti : beati qui non viderunt, et crediderunt »⁸⁹. » Resurrectionem, o Thoma, meam prædica iis qui non viderunt resurrectionem meam. Trahe terrarum orbem, non oculis, sed verbis credentem : circumeeas barbarorum gentes et civitates, doceas eos armorum loco, cruce ut lorica indui. Solummodo prædica, adorantesque illi credituri sunt, non mei conspectum a te postulabunt. Indica illis vocationem, ac vide fidem. « Beati » enim revera « qui non viderunt, et crediderunt. » Talis ille est recens delectus Domini exercitus ; ita se habent spiritualis illius piscinæ partus, opera gratiæ, cultura Spiritus : non videntes obdierunt, sed desiderantes crediderunt. Christum cognoverunt, non corporis oculis, sed oculis fidei. Non miserunt digitos in fixuras clavorum, sed crucem complexi, passionem amplexati sunt : non fuerunt Dominici lateris spectatores ; sed per gratiam Dominicis membris sunt conjuncti, confirmantes in semetipsis Domini vocem : « Beati qui non viderunt, et crediderunt : » qui non viderunt, et Christo conjuncti sunt.

5. Hodie vestem quam gestatis exuitis ; sed ne occultum sigillum deponatis : exuite externa symbola, sed ne militiæ tesseram deponite. Deponis **397** amictum, o Christi miles, sed ne exuare fidei

(89) Sic mss. omnes. Editi vero, νεόλεκτος.

(90) Ita omnes mss. Editi vero, ἐπ' αὐτοῖς τὴν τούτου φωνήν. Infra omnes mss., συναφθέντες, habent, ubi editi, συναφθέντες.

armis : jam tibi maxime omnis generis armatura opus est. Nunc enim multo magis quam ante hostis adversum te vigilat, atque ingravatum est bellum. Dum captivus eras, ac servus inimici, cum te sub imperio teneret, non curabat te oppugnare; at cum Christo nomen dedisti, atque ab hoste fugiens, ad Dominum accurristi, et a lupo resiliens, ovili es aggregatus; te quasi antiquam prædam invadit, multis excogitatis dolis. Ad hæc nos castra beatus inungit et invitat Paulus, ducisque instar præcepta tradit : « Non est nobis, » inquit, « colluctatio adversus carnem et sanguinem : sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi : contra spiritualia nequitiæ ⁹⁰. » Viden hostium agmen, ferventemque pugnam? Cujus ergo gratia bellum geritur? Quæ lucra pugna? Idem ipse dux subjungit : « In cœlestibus, » id est, pro cœlestibus possessionibus. Pro incorruptione armat, pro immutabilitate pugnat, ut cum Christo sit aciem instruit. Hæc siquidem sunt cœlestes possessiones : has ille abripi exoptat. Non sinit te Paulus nudum dimicare, instruit te autem Patris armis. Et vide, quæso, armorum ejusmodi fulgur quam sit terribile inimicis; ait enim : « State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; super omnia assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere : et galeam salutis accipite; et gladium Spiritus, quod est verbum Dei ⁹¹. » Adversus invisibiles hostes, invisibilibus nos armis instruit. ^B δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σέβσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ βῆμα Θεοῦ. » Πρὸς ἀοράτους ἐχθρούς (95) ἀοράτοις ἐκόσμησεν ὅπλοις.

6. Talis quidem est armorum vis. Quod autem cum eo sit dimicandum, etiamsi id minime appareat, hac tu ratione perspice. Nam ipsum tentare Christum diabolus non dubitavit; sed extrema impudentia ipsum adortus est Dominum. Qui sua contra te molimina intermittere? Vidit Christum baptizatum (tu vero, o recens illuminate, observa hanc temporis occasionem), tumque tentandum illum aggreditur. Vidit in deserto esurientem, famemque ut instrumentum ad tentationem accepit, neque ipsam cibi necessitatem insidiis liberam reliquit; sed accedens his verbis tentat illum : « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant ⁹². » Tantum non ita loquens : Superbe agis quod Filius Dei voceris, nomine hallucinatus es. Nuda vacuaque appellatione gloriaris. Esurientem video, et Filium Dei appellabo? Illa passione honor illegitimus evadit. Miraculo necessitati provide tuæ : jubenti lapides obsequantur, et no-

ῶ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα (91), ἀλλὰ μὴ γυμνωθῆς τῶν ὅπλων τῆς πίστεως· νῦν σοι μάλιστα χρεία τῆς πανοπλίας. Νῦν γὰρ κατὰ σοῦ πλεόν ἢ τοῦ πρόσθεν ἐγρήγορον ὁ πολέμιος, καὶ ἐκραταιώθη ὁ πόλεμος. Ἔως αἰχμάλωτος ἦς καὶ δούλος τοῦ ἐχθροῦ (92), τὴν κρατεῖν ἔχων ἐκεῖνος, τοῦ πολεμεῖν οὐκ ἐφρόντιζεν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Χριστὸν μετετάχθης, καὶ, φυγῶν τὸν ἐχθρὸν, τῷ Δεσπότην προσέδραμες, καὶ λύκον ἀποπηδήσας, συνετάχθης τῇ ποίμνῃ, ὡς παλαιὰν σε θήραν μετέρχεται, πολυτρόπους ἐκμηχανώμενος δόλους. Πρὸς ταύτην ἡμᾶς τὴν παράταξιν ὁ μακάριος ἀλείφων Παῦλος, στρατηγεῖ καὶ προχειρίζεται παραγγέλματα, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν, λέγων, ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας (93). » Ὁρᾷς στίφος πολεμικῶν καὶ ζέουσιν μάχην; Ὑπὲρ τίνων οὖν ἄρα ὁ πόλεμος; Ποῖα τῆς μάχης τὰ κέρδη; Αὐτὸς ἐπάγει ὁ στρατηγὸς λέγων· « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » τούτέστιν, ὑπὲρ τῶν ἐπουρανίων κτημάτων. Ὑπὲρ τῆς ἀφθαρσίας ὀπλίζεις, καὶ ὑπὲρ ἀτρεπτότητος πολεμεῖ· ὑπὲρ τοῦ συνεῖναι Χριστῷ παρατάττεαι. Ταῦτα γὰρ ἐπουράνια κτήματα· ταῦτα ἐκεῖνος ἀφελέσθαι βούλεται (94). Οὐκ ἀφίησι σε πολεμοῦντα γυμνὸν· καθοπλίζει δὲ τοὺς ὅπλους τοῦ Πατρὸς. Καὶ μοι βλέπε τῶν ὅπλων τὴν ἀστραπὴν φοβεράν οὖσαν τοῖς ἐχθροῖς· φησὶ γὰρ οὕτως· « Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ τούτοις ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ

6. Τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ὅπλων ἰσχύς· ὅτι δὲ τὰ τῆς παρατάξεως, κἂν μὴ φαίνονται, γίνεται, σκόπησον οὕτως. Εἰ γὰρ τὸν Χριστὸν πειράζειν οὐκ ὠκνησεν ὁ διάβολος, ἀλλ' ἀναίσχυντίας ὑπερβολῇ καὶ κατὰ τὸ Δεσπότην τετόλμηκε· πῶς τῶν κατὰ σοῦ μηχανημάτων παύσεται (96); Εἶδε τὸν Χριστὸν βαπτισθέντα (σύ δὲ σκόπει τὸν καιρὸν, ᾧ νεοφώτιστε), καὶ τότε πρὸς τὴν πειράζειν ἠγέρθη. Εἶδεν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεινάσαντα, καὶ συνεργὸν τῆς πείρας τὴν πείναν ἐλάμβανεν, οὐδὲ αὐτῆς τῆς τροφῆς τὴν χρεῖαν μηχανημάτων ἐλευθέρων ἀφείξ, ἀλλὰ προσελθὼν ἐνεχείρει πειράζειν καὶ λέγειν (97)· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Μονονοῦχι τοῦτο λέγων· Υἱὸς Θεοῦ σοβαρεῦσις καλούμενος, ἠπατήθης ὑνόματι. Προσηγορίᾳ γυμνῇ πράγματος σεμνύνη. Πεινῶντα βλέπω, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάσω; Ἡ τιμὴ τῷ πάθει νοθεύεται. Θεράπευσον τὴν χρεῖαν τῷ θαύματι· ὑπακούσωσιν οἱ λίθοι προστάττοντι, καὶ πιστεύσω τῇ

⁹⁰ Ephes. vi, 12. ⁹¹ ibid. 14-17. ⁹² Matth. iv, 3.

(91) Sic omnes mss. Editi autem, ἀποτίθεσθε τὴν ἐσθήτα, ᾧ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα.

(92) Ita omnes mss.

(93) In editis adjicitur hic, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, secus in mss.

(94) Ita omnes mss Editi vero, συμβούλεται.

(95) Mss., ἀοράτους πολεμίους.

(96) Mss., τότε τῶν κατὰ σοῦ μηχανημάτων ἀφείξεται.

(97) Ita mss. In edit. hæc, πειράζειν καὶ λέγειν, desunt.

κλήσει· αιδεσθῶσιν ἐκείνοι· τὸ ἐπιτάγμα, καὶ συντρέχω· τῷ θαύματι· δέξομαι τὴν φωνὴν, καὶ συντίθεμαι τῇ τιμῇ. Ἄλλὰ Γραφικοῖς ἐτοξέυετο ῥήμασιν· « Οὐκ ἐπ' ἄρτι μόνον ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ (98). » Ἄλλ' αἰσχυνθεὶς τῇ προτέρᾳ πάλῃ, καὶ δευτέραν πείραν προσήγαγεν· « Ῥίψον » φησὶν « ἐαυτὸν ἄνωθεν κάτω· γέγραπται γάρ (99), ὅτι· Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται. περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » Ἄλλ' ἤκουσε πάλιν· « Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » Καὶ οὐκ ἐνάρκησε δευτέρᾳ πτώσει, ἀλλ' ἐπάγει καὶ τρίτην μηχανὴν προσδοκίᾳ νίκης πρὸς πτώσιν δελεαζόμενος· « Ταῦτα γὰρ σοι πάντα δώσω, φησὶν, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. » Ὁρᾷς μηχανημάτων γοργότητα; Ὁρᾷς ἀπάτης παρασκευὴν;

7. Ἄλλὰ τρεῖς μὲν ἰδέας ἴσως πειρασμῶν εἶναι νενομίχας, τῷ τοῦ ἀριθμοῦ ἐπόμενος σχήματι· ἅπαν δὲ πειρασμῶν εἶδος ἄρα ἐν τοῖς τριῶν περιέξεται· οὐ γὰρ ἂν ἐπαύσατο πειράζων, εἰ μὴ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν τῶν βελῶν ἐξεκένωσε (1). Πάσας γὰρ τὰς ἐξ ἠθονῆς μηχανὰς διὰ τῆς περὶ τὴν βρωσίν ἐπιθυμίας προσήγαγε, μὴ προσβολῆ τὴν τῶν ὀρέξεων ἀνακινήσας συγγένειαν. Εἰπὼν δὲ, « Ῥίψον σεαυτὸν, » τὰς ἐκ μεγαλαυχίας (2) μεθόδους ἐκίνησε. Τὸ δὲ, « Ταῦτα πάντα σοι δώσω, » τὴν χαλεπωτάτην ῥίζαν τῶν ἁμαρτημάτων, τὴν φιλαργυρίαν, εἰσήγαγεν. Ἄπαν γὰρ εἶδος ἁμαρτημάτων ἐκ μιᾶς ταύτης φύεται ῥίζης. Καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἁμαρτία χωρὶς οὐκ ἔχει, μὴ διὰ τούτων ὀδύουσα. Ἡ γὰρ δι' ἠθονῆς, τιτρώσκει, ἢ διὰ δόξης τοξεύει, ἢ χρημάτων ἔρωτι πρὸς πλημμέλειαν ἔλκει. Γυμνωθεὶς οὖν τῶν βελῶν τότε τοῦ τοξεύειν ἐπαύσατο· καὶ γυμνὸν ἡμῖν αὐτὸν ὁ Χριστὸς τῶν μηχανημάτων κατέστησεν, ἀπράκτους αὐτοῦ τὰς ἀκίδας ἐργασάμενος· γνωρίμους τοὺς δόλους (3) κατέστησεν, εὐχέλριτον αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις ποιοῦμενος.

8. Τοῖς Δεσποτικοῖς τοίνυν ἀγῶσι τὴν νίκην κερδανόμεν· Χριστοῦ πολεμοῦντος οἰκεία στήσωμεν τρόπαια. Μὴ θυπώσωμεν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως, ὃν ἡ χάρις ἐξύψανε· μὴ δωρεὰν ἀτιμάσῃς. ἦν παρὰ Θεοῦ ἔλαβες· ἐννοεῖ τὸν δεδωκότα, καὶ τὸ δοθὲν διαφύλαξον. Εἰ τινος μαργαρίτου φύλαξ ἢ ἀλουργίδος κατέστης βασιλικῆς, ἄρα οὐκ ἂν μέχρι θανάτου τῆς φυλακῆς ἐπεδείξω τὴν ἐπιμέλειαν; Ἄλλὰ νῦν οὐ μαργαρίτου μόνον, οὐδὲ πορφύρας, οὐδὲ κτήματος ἀπλῶς βασιλικοῦ, αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Δεσπότης κατεπιστεύθης (4) σῶμα· μάλλον δὲ τι λέγω, γέγονας σῶμα Δεσποτικόν, μέλος ἐγένου Χριστοῦ· ἐνεδύσω Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· « Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. » Μὴ γενοῦ (4') τῶν τοῦ Χριστοῦ προδότης μελῶν. Ὑπῆρξας τοῦ Πνεύματος (5) οἰκητήριον, καὶ μέλος

mini fidem habebō : reverentur illi jussionem, et miraculo consentiam, vocem illam admittam, et honorem approbabo : sed etiam ex Scriptura depromptis impetebatur verbis. « Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei ²². » Verum priore illa pugna pudore affectus, secunda tentatione aggreditur : « Mitte te deorsum, » inquit, « scriptum est enim : Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus vis tuis ²³. » Sed audit iterum : « Non tentabis Dominum Deum tuum ²⁴. » Nec secundo hoc lapsu obtorpuit, sed spe victoriæ tertiam inducit machinam, qua in lapsum pelliciat. « Hæc omnia, » inquit, « tibi dabo, si cadens adoraveris me ²⁵. » Viden' machinamentorum vim? Viden' fraudum apparatus?

7. Verum fortasse autumas tria solum esse tentationum genera, hujus numeri speciem secutus. Imo omne tentationum genus tribus hisce continetur; neque enim **398** finem tentandi fecisset, nisi sagittis totam evacuasset pharetram. Omnia siquidem voluptatis machinamenta per cibi concupiscentiam obtulit, unoque impetu, appetitum omne genus concitavit. Cum dixit autem, « Mitte te deorsum, » omnes arrogantiae dolos admovit. Illud vero loquens : « Hæc omnia tibi dabo; » pessimam peccatorum proposuit radicem, avaritiam. Ex hac quippe una radice peccatorum omne genus emanat. Nullumque apud homines peccatum habet locum, quæ non inde procedat : aut enim voluptate vulnerat, vel gloriæ cupiditate ferit, aut pecuniarum amore ad scelera pertrahit. Telis ergo nudatus, jaculandi finem fecit : ac nudum machinamentis illum nobis Christus constituit, irritas ejus cuspidēs effecit : palamque factis ejus dolis, captu facilem nobis illum reddidit.

8. Dominicis ergo certaminibus victoriam reportemus. Pugnante Christo nostra nos tropæa erigamus. Ne inquinemus fidei tunicam, quam gratia contexit : ne dnum contempnas quod a Deo accepisti : cogita quis dederit, datumque servato. Si margaritæ cujusdam aut regiæ purpuræ custos deputatus esses, nonne ad mortem usque ejus custodiæ curam exhiberes? At nunc non margaritæ tantum; neque purpuræ, vel pecuniarum solum regiarum cura tibi commissa; sed ipsum Domini corpus tibi concreditum est. Plus dico, ipse Dominicum corpus, membrumque Christi effectus es : Christum induisti secundum Pauli vocem : « Quicumque enim in Christo baptizati sunt Christum induerunt ²⁶. » Ne sis membrorum Christi proditor. Factus

²² Deut. viii, 5. ²³ Matth. iv, 6; Psal. xc, 11.

²⁴ Galat. iii, 27.

(98) Sic mss. omnes. Editi vero, ἐπιπορευομένῳ παρὰ Θεοῦ.

(99) Ita depravatam hunc locum restituiimus ex mss.

(1) Sic mss. Editi, τὴν φαρέτραν ἐκένωσε.

(2) Mss. omnes, μεγαλοφυχίαν, pro μεγαλαυχίαν.

²⁵ Matth. iv 7; Deut. vi, 16. ²⁶ Matth. iv, 9.

Infra iidem, φιλαργυρίαν, pro φιλοχρηματίαν.

(3) Sic mss. omnes. Editi vero, τοὺς δούλους, male.

(4) Sic mss. At editi, διεπιστεύθης.

(4') Vulg., γένου. Edit.

(5) Sic mss. Editi, τοῦ Χριστοῦ.

es Spiritus sancti habitaculum, membrumque cœlestis Regis. Donum ergo virtutibus honoremus : temperantiæ sectatores efficiamur, humanitatem exerceamus, eleemosynam largiamur : incredulitatis venenum excutiamus, dolum diabolo amicum aversemur : mendacium, inimici nostri organum, odio habeamus. Beatum imitemur Paulum, qui baptizatus illum prædicavit, quem ante baptismum persequeretur. Imitemur Æthiopiæ eunuchum, qui accepto in via baptisinate, via ipse credentibus Æthiopicis fuit. Multiplicemus gratiæ talentum, ut vocem illam desideratissimam audiamus Domini dicentis : « Euge, serve bone et fidelis; super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam : intra in gaudium Domini tui »⁷. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁷ Matth. xxv, 21, 23.

(6) Ita mss. omnes. In edit. brevius clauditur.

τοῦ ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντος. Ἀρεταῖς οὖν τὸ δῶρον τιμῶμεν· σωφροσύνης ἐπιμεληταὶ καταστῶμεν· φιλανθρωπίαν μετέλωμεν· ἐλεημοσύνην προχειρίζομεθα· ἀπιστίας ἰδὼν ἀποτιναξώμεθα· δόλον ἀποστραφώμεν τοῦ διαβόλου φίλον· μισήσωμεν ψεῦδος τοῦ πολεμίου τὸ ὄργανον. Μιμησώμεθα τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς βαπτισθεὶς ἐκήρυττεν, ὃν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἤλαυνε. Μιμησώμεθα τὸν τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχον, ὃς ἐν ὁδῷ τυχὼν τοῦ βαπτίσματος, ὁδὸς αὐτὸς τοῖς πιστεύουσι τῶν Αἰθιόπων ἐγένετο. Πολυπλασιάσωμεν τὸ τῆς χάριτος τάλαντον, ἵνα τῆς πολυεύκτου φωνῆς ἀκούσωμεν (6) τοῦ Δεσπότης λέγοντος· « Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἤς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν Β αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

4. Resurrectionis memoria palma homines donat adversus mortem : at præsens solemnitas hominem adducit ad cœlum, commutatisque terræ mansionibus, cœlum hominibus pervium efficit. Non decuit enim, humanum genus, quod mortem devicerat, terrena iterum incolere loca. Jam me revera subit magnus adversus diaboli tyrannidem animus cum hodie video generis mei primitias in cœlis regnare : nunc cecidit hostis robur, defecerunt **399** diaboli machinationes. Non est hic ultra paradisos, o diabole, non arboris voluptas quæ ad fraudem alliciat, ut rursus legis metu soluto, mortem stabiliat. Non ulterius audio : « Terra es, et in terram reverteris ; » sed, etiam si terra es, ejus qui te sursum adducit clementia in cœlum ascendes. Delictorum regionem desero, terram tibi concedo, in qua natus, in qua educatus sum, in cœlum tua fraude liber transmigro. Satis olim tibi fuit arbor, qua Adamum expugnare, quando ligni fructu percussus primum parentem paradisi voluptate eliminasti. Nunc autem etiamsi totam exhaurias pharetram, in temetipsum omnia jacies tela. Quorsum jam abiere tibi, o dia-

1. Ἡ μὲν τῆς ἀναστάσεως μνήμη τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται νικητήρια· ἡ δὲ παρούσα πανήγυρις πρὸς οὐρανὸν ἀνάγει τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὰς ἐν τῇ γῇ διατριβὰς ἀλλάσσει, τὸν οὐρανὸν βατὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεται. Οὐ γὰρ (7) ἐχρῆν τὸν θάνατον, κεκρατηχότα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτὸ τοῖς τοῦ θανάτου χωροῖς ἀυλίξασθαι. Νῦν μοι μέγα φρονεῖν ἀληθῶς κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέρχεται, ὅταν ἴδω σήμερον τοῦ ἐμοῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύουσαν. Νῦν πέπτωκε τοῦ πολεμίου τὸ κράτος, ἀπέλιπε (8) τοῦ διαβόλου τὰ μηχανήματα. Οὐκ ἔτι ταῦτα παράδεισος, ὧ διαβόλε· οὐδὲ φυτοῦ τέρψις πρὸς ἀπάτην θηρεύουσα, ἵνα πάλιν λύσας μου τὸν φόβον, κυρώσης τὸν θάνατον. Οὐκέτι, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » ἀκούω· ἀλλ', εἰ καὶ γῆ εἶ, πρὸς οὐρανὸν (9) ἀπελεύση διὰ τὴν τοῦ ἀνάγοντος ἀγαθότητα. Καταλεμπάνω τὸ τῶν ἀμαρτημάτων χωρίον, παραχωρῶ σοι τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ἐτέχθην, ἐφ' ἧς ἐτρέφην (10)· εἰς οὐρανὸν μετοικίζομαι, τῆς σῆς ἀπάτης ἐλεύθερος. Πάλαι μὲν οὖν σοι φυτὸν πρὸς τὴν τοῦ Ἀδάμ αἵρεσιν ἤρκεσεν, ὅτε πλήξας τῷ τοῦ ξύλου καρπῷ τὸν πρω-

(7) Colb., χαρίζεται. Οὐ γάρ. Mox idem, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτόν. Editi et Reg., τὸ ἀνθρώπινον γένος, πάλιν αὐτό.

(8) Reg., ἐξέλιπε. Paulo post Reg. et Colb., Οὐκ ἔστι ταῦτα. Editi, οὐκ ἔτι ταῦτα.

(9) Reg. et Colb., οὐρανόν. Editi, οὐρανοῦς.

(10) Ita Regius et Colbertinus. Editi vero, τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐτάχθην, ἐφ' ἧς ἐτρέφην. Paulo post, Colb., ἐλεύθερος γέγονα. Ibid. Reg. et Colb., Πάλαι μὲν οὖν, sed οὐν deest in editis. Mox Reg., αἵρεσιν ἤρκεσεν.

τόπλαστον ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἄ
κατηνάγκασας· νῦν δὲ, κἄν πᾶσαν κενώσης τὴν
φαρίτραν, κατὰ σεαυτοῦ φέρεις τῶν τοξευμάτων τὰ
βλήματα (11). Ποῦ σοι λοιπόν, διάβολε, τῆς παιλαῖς
ἀπάτης τὰ μηχανήματα; Ποῦ σοι ὁ σοφιστεύων ὄφις,
ἵνα τὴν Ἔδαν χωρίσῃ τοῦ παραδείσου, τὸ, « Ἥ δ' ἂν
ἡμέρα φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί, » προσφθεγγόμενος;
Γέγονάς (12) μοι τῶν ἀγαθῶν προφήτης ἀκούσιος.
Αἷς γὰρ πρὸς ἀπάτην ὑποσχέσασιν ἐχρήσω, ταῦτας
διὰ πραγμάτων ἐκέρδανα· γέγονέ μοι τῆς ἐπαγγελ-
ίας ἡ φαντασία διὰ τῆς πείρας ἀλήθεια. Ὡ θαυμά-
των ἀπίστων· καὶ ξένων τῆς φύσεως! οἷς ὁ παρά-
δεισος ἀπεκλείσθη, τούτοις ὁ οὐρανὸς ἠνεψήθη. Ὁ
πρὸ βραχέος ἐπὶ Πιλάτου κρινόμενος, σήμερον ἐν
οὐρανῷ κριτῆς ἐνθρονίζεται. Ὁ παρὰ Ἰουδαίων γε-
λώμενος, ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῶν χερουθιμ
κάθηται, δήμοις ἀγγέλων ὑμνούμενος (13). Ὁ ταῖς
Ἰουδαϊκαῖς ἀκάνθαις τὴν κεφαλὴν στεφανούμενος,
θεϊκῆς ἀξίας διαδήματι σφίγγεται. Ὡ ποσάκις ἡ τοῦ
Δαβὶδ ἐνηχοῦσα (14) κιθάρα τὰ παρόντα ἐθέσπιζεν!
« Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν
μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν
σου. » Νῦν ἀληθῶς γέγονε τὰ κρούσματα πράγματα·
καὶ ἅ πρότερον ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε (15), σή-
μερον εἶδεν ἐν πράγμασι· καὶ γέγονε μελῶν ὑπουργὸς
οὐρανῶν, τὸν παρ' ἐκείνων μνημονεῖται τοῖς νῦν τοῖς
ὑποδεχόμενος· καίτοι καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τόκον
οὐρανῶν. ἔτι τιχτομένῳ δι' ἀστέρος ὑπέκυπτεν, ὡσπερ
σπηλαίῳ κρυπτόμενον. Ἄλλ' ἔδει τοὺς τῆς οἰκονομίας

2. Ἐμοὶ μὲν θαυμάζειν ἐπέρχεται πῶς τὴν τοῦ
γένους αἰσχύνῃν εἰς εὐδοξίαν μετέβαλε· πόσῃ Θεοῦ
πρὸς ἡμᾶς ἀγανάκτησιν εἰς μεγίστην εὐμένειαν
ἤνεγκεν. Ἐπλάσεν ἡμᾶς χερσὶν οικειαῖς ὁ Θεός,
τροφῆς αὐτοσχεδίου κτήτορας ἔδειξε, τρυφῆς ἐξου-
σίαν, γῆς ὑπουργίαν ἔδωκεν, ἀέρος δουλείαν, θαλάτ-
της εὐπορίαν παρέσχετο (17), ἡλίου βολὰς, σελήνης
αὐγὰς, ἀστέρων φορὰς, ζῶων πάντων ὑποταγὰς.
Παρῆλθέ τις ἐν μέσῳ πολέμιος διαβάλλων εἰς φθόνον
Θεόν, ἔπεισεν ἀπατῶν· γίνεται τῆς ἐκείνου μερίδος
ὁ ἀπατῶμενος, ἀντιθετὰς ἐνόησε πάθος, συνέθετο
λάβρα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τῶν
τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων. Ἐπιφαίνεται Θεός, ἐλέγχει
τὰς παρανόμους ἐλπίδας, φεύγει τὴν θέαν ἡ τοῦ
γένους ἀρχή, καὶ παραιτεῖται τὸν ἔλεγχον, ὑπὸ δέν-
δρον κρύπτεται, φοβουμένη τὸν κτύπον ἡ παρανόμους
φαντασθεῖσα θεότητα. Τῆς οὖν ἀξίας γυμνώσας Θεός,
ἀπωθεῖται τοῦ παραδείσου τὸν ἀνθρώπον, μονουχλῆ
τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἀποφθεγγόμενος· Οὐκ ἐπὶ ταύ-
ταις σε (18) ταῖς ἐλπίσιν ἐτεκνηνάμην ἐγώ· οὔτε διὰ
ταύτας ἐν ταῖς χερσὶ μου ταύτας διέπλασα, τὸν
πηλὸν εἰς φύσιν μεταμορφώσας. Σὺ δὲ, ἦν Ἐλαβες

¹¹ Gen. III, 5. ¹² Psal. CIX, 1.

(11) Colbertinus, τὰ ἀκοντίσματα.

(12) Colbertinus, γεγονός.

(13) Ita Regius. At Colb., γελώμενος κάθηται δή-
μοις ἀγγέλων ἀνυμνούμενος. Ὁ ταῖς, etc. Editi vero,
γελώμενος κάθηται δήμιος. Ὁ ταῖς, ommissis multis.
Paulo post. Colb., διαδήματι.

(14) Ita Regius et Colb. in editis ἐνηχοῦσα deest.

bole, antiquæ fraudis machinamenta? Ubinam doli
artifex ille serpens, qui Evam paradiso exigat, hæc
dicendo : « Quacunq̄ die comederitis, eritis sicut
dii? » Bonorum mihi propheta fuisti vel invitus.
Quibus enim ad fraudem promissis usus es, eadem
reipsa lucratus sum : promissionis phantasia expe-
rimento mihi veritas fuit. O miracula incredibilia
alienaque a natura! Quibus paradisi clausus fuit,
iis cælum apertum est. Qui paulo ante coram
Pilato iudice steterat, hodie in cælo iudex thronum
occupat. Qui a Judæis irridebatur, ad dexteram
Patris sedet super cherubim et ab angelorum turba
hymnis celebratur. Cujus Judaicis spinis caput co-
ronatum est, is divinæ dignitatis diademate redi-
mitur. O quoties Davidis cithara sonans hæc ex
afflatu divino prædixit! « Dixit Dominus Domino
meo : Sede a dextris meis : donec ponam inimicos
tuos scabellum pedum tuorum » . Jam plane pul-
sationes ac soni illi res gestæ sunt : et quod olim
in canticis videre concupivit, hodie completum vidit :
fuitque cælum canticorum minister, cum eum qui
apud cæctorem memoratur dorso suscepit suo :
quanquam et ipso partus tempore nascentem tum
infantem per stellam cælum respexit, quasi ante
tempus festinaret eum excipere qui in spelunca la-
tebat. Sed oportebat œconomix tempora termi-
nosque servari.

ἐπειγόμενος (16) καὶ πρὸ καιροῦ δεῖξασθαι τὸν ἐν
καιροῦς καὶ ὄρους φυλάττεσθαι.

2. Et quidem mirari subit, quo pacto nostri ge-
neris infamiam in honorem converterit : quantam
in nos Dei indignationem in quantam benevolentiam
commutaverit. Nos manibus suis effinxit Deus, cibi
sponte nascentis possessores constituit, voluptatis
copiam, terræ ministerium dedit, aeris servitium,
maris divitias præbuit, solis radios, lunæ fulgorem,
astrorum influxus, animalium omnium obsequium.
Per medium transit hostis quidam, qui Deum invi-
diæ accusans dolo persuasit. Ad illius partes de-
ceptus ille transit, impietatis in Deum morbo labo-
rat, pactum clam init contra Deum, contra Dei
jussa manum extendit. Apparet Deus, iniquam spem
confundit, fugit conspectum ejus generis nostri
origo, depellit a se crimen, sub arbore abscondit
D tur, meluitque strepitum, quæ flagitiose de deitate
cogitarat. Hominem itaque Deus sua dignitate spoli-
atum pellit ex paradiso, tantumque non ita eum
compellavit : Non ego ad hujusmodi spem te con-
didi; non ad eam spem te manibus meis effinxi, lu-
tum transformans in hominis naturam. Tu vero
quam a me accepisti manum, contra jussum meum

(15) Colb., ἦδεν ἐν μέλεσι, σήμερον. Reg. cum edi-
tis, ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε, σήμερον. Paulo post,
editi, καὶ τὸν παρ' ἐκείνων, sed in Colb. καὶ deest.

(16) Ita Colb. Editi vero cum Reg., ἐπαγόμενος.

(17) Παρέσχετο deest in Regio et Colbertino.

(18) Ita Colb. In editis vero, σε deest.

extendisti, factusque es diaboli socius, una cum illo rebellis contra Creatorem tuum. Proinde exi a dignitate tua : honorabili excede loco : terra es, et in terram revertaris : revertere ad illam. qui ea somniasit quæ te exsuperant ; regrediatur natura, matrem discite terram, morte **400** ad illam remittendus. Hæc sunt diabolicæ fraudis præmia, hæc principii generis nostri scientia, hoc miserabile drama, una cum natura nostra introivit. Sed non omnino sustinuit Creator opificium suum ita attritum cernere ; sed pudore et luctu afflictam naturam, nec non suam in creaturis errantem imaginem, miseratus est. Quid agit ergo ? Fingit alterum Adam, exque natura, naturæ patronum excitavit ; atque terram ex Virgine mutuatus, efformat in seipso ad veriore imaginem novum fetum. Edingit, atque manet, stolamque texens in utero, quasi in thalamo regio induit imaginem, ut imaginis nuditatem velaret. Eduxit enim illum fraude potentiorum et peccato superiore, immortalæ etiam post mortem, liberatorem ex sepulcris, qui in sepulcro fuit : atque immortalitate coronans ipsum, hodie in cælos transtulit, communem pulchritudinem creaturis tribuens, scilicet naturæ primitias.

3. An igitur, dixerit quispiam, qui tunc ira commotus erat Creator, cum recens adhuc transgressio esset, imaginem execrabatur, et cum odisset sententiam, condemnavit naturam ; nunc autem elapso tempore, deposita indignatione, animoque ædato, eum qui transgressus fuerat perhumaniter accipit ? Nequaquam, neque enim illa prius gesia, ira ; neque hæc, affectus pœnitentiæ largitus est ; sed desuper respiciens, dat ordinem rebus. Videns enim damnatione mortis prostratam naturam, et humanis doloribus paratum sepulcrum receptaculum, divitiasque inferni fore hominum prædam, ac quotidie mortem grassari ; solvens comminationis aciem Deus, spem statim immortalitatis generi exhibet humano, raptoque ex mediis hominibus Enochio, mortem hominum superatam ostendit : docuitque mortalem naturam immortalitatis terminos accipere, atque tunc edidit illa mortis eursum impedire : justique translatio, mortis cohibitio fuit. Id in medio luctu actum, naturam edocuit palinodiam canere, ac spem sumere meliorem. Ne autem iterum multi temporis decursus memoriam miraculi illius obliteraret, speique vestigia deleteret, animi consternationem auget : neve mors hominibus horribilior appareret, miraculum repetit, donumque duplicat, adfuitque victor Elias adversus mortem vocatus ; qui voce nubes percurrens,

(19) Reg. et Colb., συμμραξάμενος. Editi, συμμραξάμενος.

(20) Sic Reg. et Colb. Editi vero, ὑπὲρ αὐτόν.

(21) Colb., συνήλθε. Infra idem, ὄρξην τὸ δημιούργη.

(22) Reg., ἐμφαίνων.

(23) Ita Reg. et Colb. Editi vero, στεφανώσας κοινὸν ἐγκαλλί. Ibid. Reg., τῆ φύσει, pro τῆ κτίσει.

α παρ' ἐμοῦ χεῖρα, κατὰ τῆς ἑμῆς ἐξέτεινας ἐντολῆς, καὶ γέγονας διαβόλου συμμύστης, κατὰ τοῦ Ποιητοῦ συμμραξάμενος (19). Τοιγαροῦν ἐξῆθι τῆς ἀξίας · ἐντίμου χωρίου μεθίστασο· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Ὑπόσπρεφε πρὸς αὐτήν, τὰ ὑπὲρ σαυτὸν (20) φαντασθεῖς· ἀνακαμπτέτω πάλιν ἡ φύσις· μάθε μῆτέρα τὴν γῆν, θανάτω πρὸς αὐτὴν παραπεμπόμενος. Ταῦτα τῆς διαβολικῆς ἀπάτης τὰ ἐπαθλία· ταῦτα τῆς τοῦ γένους ἀρχῆς τὰ γνωρίσματα· τοῦτο τὸ ἐλεεινὸν δράμα συνεισῆλθε (21) τῆ φύσει. Ἄλλ' οὐκ ἀκριπαντὸς ἤνεγκεν ὁ Δημιουργὸς ὄρων τὸ δημιούργημα συντριβόμενον· ὠκτείρει δὲ αἰδομέντην καὶ πενθοῦσαν τὴν φύσιν, καὶ ἤλεθε τὴν ἐν τῇ κτίσει πλανουμένην εἰκόνα. Τί οὖν ποιεῖ ; Πλάττει πάλιν ἕτερον Ἀδάμ, ἐκ τῆς φύσεως ἐγείρων προστατήν τῆ φύσει, καὶ γοῦν ἐκ Παρθένου δανεισάμενος, μορφοῖ πρὸς ἀληθεστέραν εἰκόνα ἐν ἑαυτῷ τὸ πλαττόμενον ἔμβρυον. Πλάττει καὶ μένει, καὶ στολήν ὑφαίνων (22) ἐν μήτρα, ὡς ἐν θαλάμῳ βασιλικῷ ἐνδύεται τὴν εἰκόνα, ἵνα τῆς εἰκόνος περιέλῃ τὴν γύμνωσιν. Ἐδείξε γὰρ ἀπάτης ἰσχυρότερον καὶ ἀμαρτίας ἀνώτερον, ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον, καὶ λυτῆρα τάφων ἐν τάφῳ γενόμενον· καὶ ἀθανασίᾳ στεφανώσας, σήμερον πρὸς οὐρανοῦς ἀνεκόμετε, κοινὸν ἐγκαλλώπισμα τῆ κτίσει (23), τὴν τῆς φύσεως ἀπαρχὴν δωρησάμενος.

3. Ἄρ' οὖν, εἶποι τις ἂν, ὡς τότε θυμῷ μελῆ κραιτούμενος ὁ Δημιουργὸς παρὰ πόδας οὐσίας τῆς παραδόσεως, τὴν εἰκόνα βδελύσσεται, καὶ μισήσας τὴν γνώμην καταδικάζει τὴν φύσιν· νουν δὲ χρόνῳ μεταμαθὼν τὴν ἀγανάκτησιν, μαλαχθέντος τοῦ θυμοῦ, τὸν ἡδικοῦσα φιλανθρωπεύεται ; Οὐ μνοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς (24), οὔτε ταῦτα μεταμέλεια πάθους χαρίζεται· ἀλλ' ἄνωθεν ὄρων, τάξιν βραθεύει τοῖς πράγμασιν· ὄρων γὰρ τῆ τοῦ θανάτου καταδίκη τὴν φύσιν ὀκλάζουσαν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὠδίνων ἔτοιμον τὸν τάφον διδόχον, καὶ πλοῦτον τοῦ ἄδου γινόμενον τῶν ἀνθρώπων τὴν θήραν, καὶ καθήμεραν θανάτου γινόμενον παρανάλωμα (25), λύων τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπίδα εὐθὺς ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὸχ ἐκ μέσων ἀρπάσας, θάνατον ἀνθρώπων ἠττώμενον ἔδειξε, καὶ θνητὴν φύσιν ἐδίδασκεν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχασθαι, καὶ τέως θανάτου δρόμον (26) ἐμάθανεν ἐμποδίζεσθαι· καὶ ἡ τοῦ δικαίου μετὰστασις, θανάτου στάσις ἐγένετο.

Δ Τοῦτο γινόμενον ἐν μέσῳ πένθει, παλινωδῆσαν τὴν φύσιν ἐδίδασκε, καὶ χρῆσταῖς ἐλπίσιν ἀνίσταται. Ἴνα δὲ μὴ χρόνος πάλιν ἐν μέσῳ βέων πολὺς κατακλύσῃ τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, καὶ, τὰ τῆς ἐλπίδος ἀπαλείψας ἴχνη, τὴν ἀθυμίαν αὐξήσῃ, καὶ πάλιν ὁ θάνατος κατὰ τῶν ἀνθρώπων φοβερώτερος φαίνεται· ἀναλαμβάνει τὸ θαῦμα καὶ διπλασιάζει τὸ δῶρον, καὶ παρτῶν Ἑλλᾶς νικητῆς κατὰ τοῦ θανάτου καλούμενος·

(24) Colb., Οὐ μνοῦν, οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμῷ, Reg. vero, Οὐ μνοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς. Paulo post, Colb., τάξει βραθεύει

(25) Hic locus citatur a Michaele Glyca p. 89 et 122.

(26) Colbertinus, δρ' μους. Reg., δρόμος.

ὅς, φωνῇ τὰς νεφέλας ὑποδραμῶν, οὐρανῷ περι
 ἀδροχίας ἤπειλησε, καὶ βήματι δῆσας τὴν κτίσιν
 ἡνίοχος τῶν στοιχείων ἐγένετο, γλώττῃ μικρᾷ (27)
 τῆς κτίσεως συστειλας τοὺς οὐρανοὺς. Τότε τὸ μέγα
 θαῦμα δεικνύεται, ἀνθρώπων οὐρανὸς αἰσχυρόμενος·
 ἵνα γὰρ μὴ τὸ τοῦ ἀνδρὸς εὐτελὲς ὑποκλέψῃ τῆς κατὰ
 τοῦ θανάτου νίκης τὴν αἰσθησιν, γινώριμον αὐτὸν
 πρῶτον τῆ (28) κτίσει πάσῃ προτίθῃσι, καὶ τότε
 πρὸς ὀχθήματι ἐπιδικᾷ παραδόξῳ πετήσει καὶ δρόμῳ
 κάτω καταλιμπάνει τὸν θάνατον· καὶ ἀλλάσσει τὴν
 νόμον τῆς φύσεως ἡ ἀξία τῆς χάριτος. Ἀνελήφθη
 γὰρ Ἡλίας ὡς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κέκραγεν ἡ
 Γραφή τὸ θαῦμα, τοῖς ὅλοις αἰῶσι τῆ φωνῇ παρα-
 πέμπουσα.

4. Σὺ δὲ μοι λοιπὸν, ἀγαπητὲ, τῆς λέξεως τὴν
 ἀκρίθειαν σκόπτυσον· καὶ μὴ σε διαλάβῃ συλλαβῆς
 γραφικῆς περιουσία καὶ δύναμις· μηδὲ τῆ τῆς λέ-
 ξεως παραδρομῇ τῷ δεσπότη τὸν οἰκέτην νομίσης
 ἰσότημον· οὐ γὰρ εἰς οὐρανὸν Ἡλίας ἀνέρχεται,
 οὐδὲ, διαδραμῶν τὸ στερέωμα, τοῖς ἐκεῖσε χωρίοις
 αὐλίζεσθαι· ἀλλ' ἀκουσον, τί φησιν ὁ ἀνάγων· « Ἐν
 δὲ τῷ ἀνάγειν Κύριον τὸν Ἡλίαν, ὡς εἰς τὸν οὐρα-
 νόν· » καὶ πάλιν μικρὰ λέξις· « Ἐστῆσε τὸν Ἡλίαν
 πρὸς τὰ ἄνω φερόμενον· Ἀρχεῖ γὰρ τῷ προφήτῃ τιμη-
 θῆναι τῷ τύπῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ δεσπότη τὸν οἰκέτην οὐ-
 ρανὸς οὐχ ὑποδέχεται· οὐδεὶς γὰρ ἀναβίβηκεν εἰς τὸν
 οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ἐτρεῖτο γὰρ τῆ
 τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχῇ διὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ποιη-
 τὴν ὁ οὐρανός. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Ἐνὼχ
 καὶ Ἡλίαν ὁ Θεὸς ἀγαθῇ ἐλπίδι εὐφράνας τοὺς ἀν-
 θρώπους, δι' ὧν ἀνθρώποις οὐσι τὸν τοῦ ἀέρος δρό-
 μον ἰππήλατον ἠπλωσεν. Οὐ μὴν ἄχρι γε τούτων
 ἔστησε τῶν ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν πίστιν· ἀλλὰ καὶ διὰ
 τῆς καθήμεραν θεωρίας ἐθάδασ γενέσθαι παρασκευ-
 ἀσει τοῦ θαύματος. Τί γὰρ ποιεῖ; Προστάττει τὸν συγ-
 γραφέα Μωσῆα εἰκονογράφον τῆς κτίσεως γενέσθαι·
 καὶ διὰ σκηνῆς μιμήσασθαι τὸν ποιητὴν ἐγκελεύεται·
 γῆς μὲν μίμημα καὶ τῶν ἐν τῇ γῆ τὸ τῆς σκηνῆς
 πρόσωπον θεωρούμενον· τὰ δὲ τῆς σκηνῆς ἐνδοτέρῳ
 διατειχίσας παραπετάσματι (ἀνθρώποις καταλείψας
 ἀθέατον οὐρανὸν τινα τὰξιν), τῷ μὴ φαινομένῳ μέρει
 χαρίζεται. Ἄλλ' οὕτως οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τῶν
 σχημάτων νομοθετήσας τὴν μίμησιν, τὰ ἐν ἀδύτῳ
 ἀβάτα πάλιν ἀνθρώποις εἶναι θελήσας, μόνῳ τῷ ἀρχ-
 ιερατεύοντι τῶν ἀπορρήτων ἀνοίγει τὴν εἴσοδον, τῆς
 εἰς οὐρανὸν ἀνόδου τὴν τοῦ τότε ἀρχιερέως εἴσοδον
 τυπικῶς ἐργαζόμενος· ἵνα, ὄρωντες οἱ τότε τὸν οὐ-
 ρανὸν ἐν τύπῳ διατετιμένον, καὶ τὸν ἀρχιερέα μόνον
 τῶν ἀβάτων κατατολμῶντα, προεθισθῶσι τῇ θέᾳ,
 καὶ μὴ πολεμῶσι τοῖς θαύματι. Τούτων ὑπομιμη-
 σκων Ἰουδαίοις ὁ Πύλος ὁ τῆς οἰκουμένης παιδευ-
 τῆς, ἔδρα τῷ γράμματι· « Εἰς μὲν τὴν πρώτην σκη-
 νὴν διὰ παντὸς εἰσίσαισι οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτε-
 λούντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἑνιαυτοῦ,

⁴⁰ IV Reg. II, 1. ⁴¹ ibid. II. ⁴² Joan. III, 13.

(27) Ita Regius et Colbertinus rectius quam elii-
 ti, qui habent, ὁ μακρᾷ.

PATROL. GR. XXVIII.

A caelo interminatus est ne plueret, atque ligata verbo
 rerum natura, auriga elementorum factus est, con-
 tractis parva sua lingua creaturarum gubernaculis.
 Tum grande exhibetur miraculum, cœlum revere-
 tur hominem : nam ne hominis tenuitas sensum
 victoriæ de morte reportatæ suffuraretur, eum
 primo creaturis omnibus notum reddit, ac tum
 ille ignitum conscendens currum, mirabili volatu
 et cursu, mortem infra relinquit, mutatque natu-
 ræ legem dignitas gratiæ. Assumptus nanique est
 Helias quasi in cœlum, Scripturaque miraculum
 proclamavit, omnibus ipsum sæculis voce signifi-
 cans.

4. Jam tu mihi, dilecte, vocis accurationem at-
 tende, nec tibi lateant descriptæ syllabæ divitiæ
 atque virtus : neque dictionem prætercurrendo,
 Domino servum honore parem existimes. Non enim
 in cœlum Helias ascendit, neque firmamentum per-
 vadens iis in locis habitat ; sed audi quid dicat, qui
 sursum agit illum : « Cum autem elevaret Domi-
 nus Heliam, quasi in cœlum ⁴⁰ : » et rursum hæc
 pauca : « Statuit Heliam in altum evectum ⁴¹. »
 Sufficit enim Prophetæ ut figura honoretur. Siqui-
 dem cœlum non admittit servum ante Dominum :
 nam, « nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo
 descendit Filius **401** hominis, qui est in cœlo ⁴². »
 Reservabatur enim cœlum hominum primitiis pro-
 pter hominum conditorem. Itaque Deus exemplo
 Enochi et Eliæ bona spe homines exbilaravit,
 quia homines cum essent, illis aeris cursum per-
 vium reddidit. Neque tamen eo constitit, ut fidem
 daret iis quæ sunt supra naturam, sed quotidiano
 aspectu homines miraculo assuescere parat. Quid
 enim agit ? Jubet scriptorem Mosen imaginem rerum
 creaturarum depingere, et per tabernaculum imi-
 tari Creatorem ; ita ut terræ quidem ac terrenorum
 effigies sit tabernaculi facies : interiora vero ta-
 bernaculi, velis obducta (hominibus cœli quemdam
 ordinem occultum relinquens) parti cœli quæ non
 apparet attribuit. Atque sic cœli terræque inagi-
 nem figuris adumbrari jubens, atque volens ut quæ
 in adyto erant hominibus inaccessa essent, soli
 pontifici secretorum aperit ingressum : sicque effi-
 cit ut ingressus pontificis ascensus in cœlum sit
 figura ; ut tunc populi cœlum videntes in figura
 apertum, et solum pontificem ad inaccessa pene-
 trare audentem, spectaculo assuescerent, neque
 miraculis repugnarent. Hæc Judæis commemorans
 Paulus doctor orbis, scripto exclamat : « In priori
 quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes,
 sacrificiorum officia consummantes : in secundo
 autem semel in anno solus pontifex, non sine san-
 guine, quem offert pro sua et pro populi ignoran-
 tia. Christus autem adveniens pontifex futurorum

(28) Regius et Colb. πρῶτον τοῖς περὶ αὐτὸν
 τῆ, etc.

bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, A non manufactum, id est, non hujus creationis : neque per sanguinem taurorum et hircorum ; sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta ⁴³. » Et rursum paucis interjectis : « Non enim in sancta man: facta introivit Christus, exemplaria verorum ; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis ⁴⁴. »

στὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν · ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆνα. τῷ ποσοῦ πῶ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. »

5. Ita novit Deus vel figuris confundere incredulos, et miraculis miracula confirmare. Sic Christus ascendit in cœlum : sic figuras ipsa veritate complevit. Oportebat igitur resurrectioni Salvatoris ascensum adjungi, et victorem inferni cœlum statim occupare. Sed ne celeritas sensum tolleret rerum gestarum, tempore quodam miracula vult imprimi in apostolorum mentibus per contemplationem, et assiduo oculorum aspectu animæ fidem insinuare. Convalescit cum discipulis, cibum sumit, licet eo minime indigeat : præbet corpus palpandum, atque veritatis testes non solum oculos sed etiam digitos admittit. Diurnitate igitur præsentis levat phantasie suspicionem, ac quæ par erat de discessu suo cum apostolis locutus, discipulos ascensum sui testes admittit. Oportuit enim miraculorum præcones indubitam ferre prædicatarum rerum notitiam. Elevabatur itaque Salvator, videbant inferius discipuli : nubes autem pedibus succurrens, vehiculum eo in cursu fuit. O inaudita miracula ! Aer pervaditur, æther suscipit, angeli accurrentes triumphalibus canticis concelebrant : spectaculo attonitos discipulos festum celebrare suadent : « Quid statis aspicientes in cœlum ⁴⁵ ? » Quid statis ? miraculum prædicate per orbem, discessu adventum : « sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum ⁴⁶. » His auditis vocibus ; Paulus vocis suæ tubas emittit, scriptis exclamans suis : « Nostra conversatio in cœlis est, unde et Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum ⁴⁷. » His homines adjicit dicens : « Rapiuntur in nubibus in aera, in occursum Domini ⁴⁸. » Etenim **402** justi fulgebunt sicut splendor firmamenti. Ex dominica igitur Assumptione Salvatoris nostri et Domini et veri Dei Jesu Christi, simili spe lætificati dicamus illi : « Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti ⁴⁹. » Tibi gloria et imperium cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

σοφία ἐποίησας · » ὅτι σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁴³ Hebr. ix, 6, 7, 11, 12. ⁴⁴ ibid. 24. ⁴⁵ Act. i, 11. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ Philipp. iii, 20. ⁴⁸ I Thess. iv, 16. ⁴⁹ Psal. cii, 24

(29) Regius, θαύματι. Paulo post, Reg. τοὺς τύπους ἔργα.

(30) Regius, ἀπολαυεῖ, cum codice quodam Bibliothecæ Palatinæ, quo interdum usi sunt Comme-

μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Χριστὸς δὲ πρραγεζόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνης, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως · οὐδὲ δι' αἵματος ταύρων καὶ τράγων · διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος, εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια. » Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα · « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς νῦν ἐμφανισθῆνα. τῷ ποσοῦ πῶ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. »

5. Οὕτως οἶδε καὶ τύποις ἐντρέπειν τοὺς ἀπίστους ὁ Θεὸς, καὶ θαύμασι (29) πιστοῦσθαι τὰ θαύματα. Οὕτω Χριστὸς ἀνήρχετο εἰς οὐρανὸν · οὕτω τοὺς τύπους ἔργῳ ἀληθείας ἐκύρωσεν. Ἔδει μὲν οὖν συνεπιεσθαι τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος τὴν ἄνοδον, καὶ τὸν τοῦ ἄδου νικητὴν εὐθύς τὸν οὐρανὸν ὑποδέξασθαι · ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ τάχος τῶν γενομένων κλέψῃ τὴν αἴσθησιν, παγγῆναι τῷ χρόνῳ βούλεται τοῖς ἀποστόλοις διὰ τῆς θεωρίας τὰ θαύματα, καὶ τῇ συνεχεῖ τῶν ὁμμάτων προσβολῇ τῇ ψυχῇ παραπέμψαι τὴν πίστιν. Συνεσιᾶται τοῖς μαθηταῖς, ἀπολαυεῖ (30) τροφῆς, ἀνευθεῖς ὢν, συγχωρεῖ ψηλαφᾶσθαι τὸ σῶμα, μάρτυρας τῆς ἀληθείας οὐκ ὀφθαλμοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ δακτύλους ἐφερχόμενος. Λύσας οὖν τῆς φαντασίας τὴν ὑπόψιν τῷ χρόνῳ τῆς παρουσίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀποδημίαν εἰκότα τοῖς ἀποστόλοις φθειγξάμενος, θεατὰς τῆς ἀνόδου τοὺς μαθητὰς ἀπεργάζεται. Ἔδει γὰρ τῶν θαυμάτων τοὺς κήρυκας, ἀνευδοκίαστον φέρειν τῶν κηρυττομένων τὴν γνώσιν. Ἀνήγετο μὲν οὖν ὁ Σωτὴρ· ἔβλεπον δὲ κάτωθεν οἱ μαθηταί· νέφος δὲ τοὺς πόδας ὑποδραμῶν, ὄχημα πρὸς τὸν δρόμον ἐγένετο. Ὡ παραδόξων θαυμάτων ! Ὁ ἀήρ διοδοῦεται, αἰθὴρ διαδέχεται, ἄγγελοι συμπαρατρέχοντες ἄσμασιν ἐπινικίους ἐπανηγύριζον· ἐκπεπληγμένους τῇ θείᾳ τοὺς μαθητὰς ἑορτάζειν ἔπειθον· « Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες (31) εἰς τὸν οὐρανόν ; » Τί ἐστήκατε ; τῷ κόσμῳ τὸ θαῦμα κηρύξατε, τῇ ἀποδημίᾳ τὴν παρουσίαν· οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τούτων ἀκούσας τῶν φωνῶν ὁ Παῦλος, τῆς φωνῆς ἀφίρσι τὰς σάλπιγγας, διὰ τῶν γραμμάτων κερραγῶς · « Ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τούτοις προστίθησι τοὺς ἀνθρώπους λέγων, ὅτι « Ἀρπαγῆσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀέρα, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. » Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι· ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. Ἐκ τῆς δεσποτικῆς τοῖνον ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου, καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς ὁμοίας ἐλπίδας τρυφήσαντες, λέγωμεν πρὸς αὐτόν· « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε ! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας · » ὅτι σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

liniani. Editi, ἀπολάβει. Ibid. Reg. habet, τῆς τρυφῆς.

(31) Regius codex, βλέποντες.

ADMONITIO IN ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM.

Hoc Encomium nunc primo prodit in lucem ex schedis eruditissimi nobisque amicissimi viri Toinardi, quas ille sibi ab Hispania transmissas per excellentissimum dom. Gasparem de Mendoza et Segovia, marchionem de Mondejar, nobiscum perhumaniter communicavit. Ad Athanasium porro minime pertinere iudicabit quisquis Athanasianæ orationis vel tantillum peritus fuerit. Non est enim ea dignitate, iudicio, gravitate, quæ in veris elucent Athanasii operibus. Exstat hic Sermo in codice Colbertino 847, tribuiturque Basilio Seleuciensi, cujus sane stylum magis refert quam Athanasianum. Codex autem est septingentorum circiter annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΔΡΕΑΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM APOSTOLUM.

1. Ὁρῶν τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀγέλην τοῦ Πνεύ- **A**
ματος καὶ εἰς τὸ γαληνὸν ἀληθῶς καὶ ἀκλύμαντον πέ-
λαγος, ἀποστολικὴν ὑπερβεβλημένην σαγήνην (32),
τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ὑπομιμνήσκομαι βοώσης·
« Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἄλιεις ἀνθρώ-
πων. » Ὡ φωνῆς ἐνεργού; ἢ ῥημάτων διὰ πραγμά-
των γνωριζομένων! Ὡ τῆς ἀληθοῦς ὑποσχέσεως
καθ' ἡμέραν αὐξανομένης! Τίνος γὰρ ἡ πολυάνθρω-
πος αὐτῆ θήρα; Τίς ὁ τὴν περιφανῆ ταύτην ἀθροί-
σας πανήγυριν, ἢ δῆλον, ὡς ὁ περιφανῆς τῶν ἀπο-
στόλων Ἀνδρέας; ὁ ἀπλώσας τῆς γλιώττης καὶ τῆς
μνήνης τὰ θήρατρα· ἵνα, τὴν ἱερὰν ταύτην ἐμπλή-
σας ὀκνάδα τοῖς οἴασι; τῆς ἀποστολῆς (33), πρὸς οὐ-
ρανὸν ἰθύνη τὸ σκάφος. Καὶ ποῖα τὰ τῆς ἀγρας πρω-
τεῖα; Ποῖα δὲ τῶν καμάτων τὰ ἀκροθίνια; Οἱ τὸν
τῆς ἱερωσύνης περίβολον ταῖς ἀρεταῖς περιφαιδρῶ-
νοντες (34). Οἱ πρῶτοι τὰς ἀποστολικὰς ταύτας ὑπερ-
θέντες ἀγκάλας, καὶ τοὺς ἐξω πλανωμένους πρὸς σω-
τηρίαν ἀγρεύσαντες. Ἄλλ' ἢ καὶ τῆς παρούσης ἡμῖν
πανηγύρεως ὁ μέγας οὗτος Ἀνδρέας τὰς προφάσεις
δέδωκεν· ἀλλ' ὁ γε πᾶς τῶν ἀποστόλων συνεκτιμᾶται
χορός. Οὐς γὰρ ἡ χάρις συνῆψεν, οὐ διίστησι τόπος.
Καὶ καθάπερ εἴ τις τῶν ἐκ πολυτελείας διηθισμέ-
νων λίθων ἐπαινεῖν ἐβελήσειε στέφανον, οὗτον ἂν ταῖς
ἐπαίνοις περιδράζηται μέρους, τὸν ὅλον συνθαυμάζει
τοῖς μέρεσι· ἢ καθάπερ, χρυσὴν τινα σειρὰν ὀρών
τις, ὅπῃ ἂν ἄψαιτο, τὸ πᾶν συνεκίνησεν· οὕτω καὶ ὁ
πρὸς ἓνα τῶν ἀποστόλων λόγος βαδίζων δι' αὐτοῦ
συνέχει τοὺς ἅπαντας κατὰ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου
φωνήν· « Εἰ χαίρει ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ
μέλη. » Ποίαν γὰρ ἂν μελῶν ἁρμονίαν οὕτως ἡ φύ-
σις ἐξύφηνεν, ὡς τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν ἢ τοῦ

1. Præclarum videns Domini gregem, sagenam-
que apostolicam, tranquillo ac nullis tempestatibus
agitato pelago injectam, Dominicæ vocis recorder
clamantis : « Venite post me, et faciam vos fieri
piscatores hominum »³². O efficacem vocem ! O
verba rebus ipsis comprobata ! O veracem promissionem
in dies auctam ! Cujusnam hæc tam copiosa hominum
venatio ? Quis illustrem hujusmodi coegit cœtum ?
Annon palam est inter apostolos illustrem id præstitisse
Andream ? qui cum linguæ, tum memoriæ venabula
explicavit ; ut hac sacra impleta navicula, apostolatus
sui gubernaculis scapham dirigat ad cœlum. Ecquænam
in venatione primas habent ? Quænam laborum ejus
primitiæ sunt ? Qui sacerdotii ambitum virtutibus
exornant. **B** Qui primi apostolicis hisce ulnis impositi
sunt, et qui extra vagantes errantesque ad salutem
venati sunt. Plane nobis præsentis celebritatis magnus
ille Andreas occasiones dedit : sed totus apostolorum
chorus in partem honoris venit. Quos enim gratia
conjunxit non separat locus. Ac quemadmodum si quis
coronam lapillis pretiosis coagmentatam laudare velit,
quamcunque partem laudibus extollat, totum una cum
parte illa miratur : aut quemadmodum si quis auream
videns catenam, quacunque eam parte tangat, totam
commovet : ita sermo de quovis apostolorum factus,
omnes plane spectat apostolos, juxta divini Pauli
vocem : « Si gaudet unum membrum, congaudent
omnia membra »³¹. Quam enim membrorum compagem
ita natura colligavit, ut apostolorum chorum Spiritus
gratia copulavit ? Nam una plane gratia est, quæ

³² Matth. iv, 19. ³¹ I Cor. xii, 26.

(32) Colb. ἀποστολικῆ νῦν περιβεβλημένην σαγήνην.

(33) Colb. τῆς ἀποστολικῆς χάριτος, εἰς οὐρ.
(34) Colbertinus. καταφαιδρῶνοντες.

apostolos ad militiam exercitumque Domini coegit.

2. Age ergo, omnes una, ac per omnes illos singulos admiremur. Andreas qui ex apostolica ἀνδρεία, id est virtute, nomen sortitus est, qui primus Dominum sibi magistrum ascripsit, apostolici chori initium : qui ad adventum Domini perspicendum acuta fuit oculorum acie : qui Joannis disciplinam cum Christi doctrina commutavit : sigillum verborum Baptistæ. Erat **403** enim discipulorum Joannis clarissimus ; fulgore lucernæ lucis veritatem perquirens, ac velut in sub obscuris radiis, Christi splendoribus assuefactus. Sed hactenus Joannes Jordanis in fluentis stans, Judæorum greges baptizaverat, præceptis Mosis remedium lavamenque in aquis præparans, scilicet poenitentiam, Mosaicique gladii aciem fluctibus resecaans. Quibus enim legis transgressio mortem pepererat, hos præreptos Baptista, poenitentia præmisit (ac præparavit.) Quia enim nondum aderat qui mortem abrogaret, quadam ceu dilatione per baptismum obtenta, mors leniebatur, invitam erga homines clementiam per poenitentiam edocta. Cum autem adventi Dominus œconomiae sapientia absconditus, occultavit ipse quoque amictu mortali dignitatis splendorem. Cum id probe nosset Joannes se doctorem statim in satellitem convertit, contractaque manu, præsentis (Domini) præco factus est : « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi ²². » Hic, ait, est qui liberat a morte. Hic est qui tollit peccatum. Ego vero ut sponsi ductor, non ut sponsus missus sum. Satelles non Dominus veni.

3. Hisce verbis stimulatus apostolorum clarissimus Andreas, magistro relicto, ad eum qui prædicabatur accurrit : acceptoque verbi vexillo, Joannis lingua velocior efficitur : Dominumque adiens, ipso habitu desiderium exhibet, abducto secum cursus comite Joanne evangelista : ambo lucerna relicta, ad solem properant. Andreas prima apostolorum plantatio : hic disciplinae Christi portas aperuit : primus propheticae agriculturæ fructus decerpit, omniumque spei præcurrrens, prior eum quem omnes exspectabant complexus est. Primus ostendit legis præcepta certo temporis spatio circumscripta esse. Primus Mosis linguam cohibuit, nec passus est ut post Christum ea loqueretur : non quod doctorem Judæorum contumelia afficeret, sed quod majore mittentem quam missum in honore haberet : imò prior visus est Mosen honorare, cum primus norit eum quem ille prædixerat : « Prophetam, » inquit, « suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me : ipsum audite ²³. » Legem recusat legi obsequens. Audivit Moysen dicentem : « Ipsum audite : » audivit Joannem clamantem : « Ecce Agnus Dei ; » atque illo ostenso ad eum sponte accessit. Cum cognosceret autem pro-

²² Joan. 1, 29. ²³ Deut. xviii, 15.

(35) Colbertinus, παρεπεμπεν.

Α Πνεύματος χάρις συνηρμωσε ; Μία γὰρ ὄντως χάρις, ἡ τοὺς ἀποστόλους τῷ δεσπότη στρατολογήσασα.

2. Δεῦρο οὖν ἐπὶ τοὺς πάντας, καὶ διὰ πάντων τὸν καθ' ἓνα θαυμάσωμεν. Ἀνδρέας ὁ τῆς ἀποστολικῆς ἀνδρείας ἐπιώνυμος, ὁ πρῶτος διδάσκαλον τὴν δεσπότην ἐπιγραψάμενος ἡ τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀρχῆ ὁ πρὸς τὴν δεσποτικὴν παρουσίαν ὀξυδερκής, ὁ τῆς Ἰωάννου μαθητείας τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀνταλλαζάμενος ἡ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων σφραγίς. Ἦν μὲν γὰρ τῶν Ἰωάννου μαθητῶν ὁ δοκιμώτατος ἔν λυχνιαίῳ φέγγει ζητῶν τοῦ φωτὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡσπερ τις ἐν ἀμυδροτέραις αὐγαῖς πρὸς τὰς Χριστοῦ μαρμαρυγὰς ἐθιζόμενος. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἰωάννης τέως τοῖς Ἰουδαίου νόμοισιν ἐφεστὼς τὰς Ἰουδαίων ἀγέλας ἐδάπτιζε, τοῖς Μωσαίως προστάγμασιν ἀντιφάρμακον ἐν ὕδασι κατασκευάζων μετανοίαν, καὶ Μωσαϊκοῦ ξίφους τὴν ἀκμὴν ἀνακόπτων τοῖς βρύμασιν. Οἷς γὰρ ἡ τοῦ νόμου παράβασις θάνατον ἔτεκε, τοὺτους προεξαρπάζων ὁ Βαπτιστὴς τῇ μετανοίᾳ προέπεμπεν (35). Ἐπειδὴ γὰρ μήπω παρῆν ὁ καταλύων τὸν θάνατον, ταῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπερθέσειν ὁ θάνατος ἐπραῦνετο, ἀκουσίον φιλανθρωπίαν διὰ μετανοίας ἐκπαιδεύμενος. Ὅτε δὲ παρῆν ὁ δεσπότης κρυπτόμενος τῇ τῆς οἰκονομίας σοφίᾳ, καὶ κρύπτων τῆς ἀξίας τὴν ἀστραπὴν ἐν περιβολαίῳ θητηῷ, γνοὺς ὁ Ἰωάννης, εὐθὺς τὸν παιδευτὴν εἰς δορυφόρον μετέβαλε, καὶ τὴν χεῖρα συστείλας κήρυξ τοῦ παρόντος ἐγένετο : « Ἴδε, ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τοῦ θανάτου λυτήρ. Οὗτος ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀναιρέτης. Ἐγὼ δὲ νυμφαγωγός, οὐ νυμφίος ἀπέσταλμαι. Δορυφόρος, οὐ δεσπότης ἐλήλυθα.

3. Τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν ὁ τῶν ἀποστόλων περιφανέστατος Ἀνδρέας νυττόμενος, τὸν παιδευτὴν καταλείψας πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἔδραμε· καὶ δεξάμενος τοῦ λόγου τὸ σύνθημα, γίνεται τῆς Ἰωάννου γλώσσης δεξιότερος· καὶ τῷ δεσπότηι προσελθὼν, ἐδείκνυ τὸν πόθον τῷ σχήματι, κοινῶν τοῦ δρόμου τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην συναπαγόμενος· καὶ ἄμφω, τὸν λύχον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν ἥλιον φέρονται. Ἀνδρέας ἡ πρώτη τῶν ἀποστόλων φυτεία· οὗτος ἀνέωξε τῆς Χριστοῦ μαθητείας τὰς πύλας· πρῶτος τῆς προφητικῆς γεωργίας τοὺς καρποὺς ἐτρύγησε, καὶ τὰς ἀπάντων ἐλπίδας ὑπερδραμὼν, πρῶτος τὸν παρὰ πάντων προσδοκώμενον περιπτύσσειται. Πρῶτος ἐδειξε τὰ τοῦ νόμου προστάγματα προθεσμίᾳ μετρούμενα. Πρῶτος τὴν Μωσαίως ἔστησε γλῶτταν, μετὰ Χριστὸν λαλοῦσης οὐκ ἀνασχόμενος, οὐχ ὕβριζόμενος, οὐχ ὕβριζῶν τῶν Ἰουδαίων τὸν παιδευτὴν· ἀλλὰ προτιμῶν τοῦ πεμφθέντος τὸν πέμψαντα· μᾶλλον δὲ πρῶτος ὤφθη τὸν Μωσαεα τιμῶν· πρῶτος ἐπέγνω τὸν ὑπ' ἐκείνου προφητευόμενον· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούετε. » Παραιτεῖται τὸν νόμον τῷ νόμῳ πειθόμενος. Ἦκουσε Μωσαίως λαλοῦντος· « Αὐτοῦ ἀκούετε. » Ἦκουσεν Ἰωάννου βοῶντος· « Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ

Θεοῦ· ἡ καὶ γέγονε πρὸς τὴν δεξιὴν αὐτόμοιός. Ἐπι-
 γνούς δὲ τὸν προφητευσθέντα προφήτην, χειραγωγεί
 τὸν ἀδελφὸν πρὸς τὴν εὕρεσιν. Ἄγνοοῦντι τῷ Πέτρῳ
 τὸν θησαυρὸν δεικνύσιν· ἡ Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν· ἡ
 ὃν ἐποθοῦμεν. Οὐ τὴν παρουσίαν ἠλπίσαμεν, τούτου
 τὴν θεωρίαν ἀρπάσσομεν. Εὐρήκαμεν ὃν προφητικαὶ
 βωῶσαι σάλπιγγες ἀναμένειν ἐκέλευον. Ἠνεγκεν ὁ χρό-
 νος· ὃν ἡ χάρις ἐκήρυττεν, ὃν ἠλπίσεν ὁ πόθος ἰδεῖν
 ἡμῶν. Εὐρε γὰρ, φησὶν, οὗτος τὸν ἀδελφὸν τὸν
 ἴδιον Σίμωνα, καὶ μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῆς θεωρίας
 τὸν θησαυρὸν. Χειραγωγεί πρὸς τὸν δεσπότην τὸν
 Πέτρον. ἡ παραδόξου θαύματος! Οὐπω μαθητῆς
 ἡ Ἀνδρέας καὶ καθηγητῆς ἀνθρώπων καθίσταται.
 ἡ Ἀπὸ τοῦ διδάσκειν τοῦ μανθάνειν ἀπήρξατο· ἀρπά-
 ζει τῆς ἀποστολῆς τὴν ἀξίαν. Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν.
 ἡ πάσας νύκτας ἀψύπνου ἀνύσαντες παρὰ τοῖς Ἰορ-
 δάνου ρείθροις, νῦν ὃν ἐποθοῦμεν εὐρήκαμεν! Οὐκ
 ἦν βραδύς μετὰ τὴν φωνὴν ὁ Πέτρος· ἡ Ἀνδρέου γὰρ
 ἦν ἀδελφός· καὶ θερμῇ τῇ γνώμῃ τὰς ἀκοὰς ἐκπι-
 τάσας ἡπείλετο.

4. Λαβὼν τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας τῷ Δεσπότη προ-
 αἶγει τὸν μεριστὴν τῆς φύσεως, κοινωνὸν τῆς μαθη-
 τείας ἀπεργασάμενος. Τοῦτο πρῶτον Ἀνδρέου κατόρ-
 θωμα. Ἠύξησε τῶν ἀποστόλων τὸν ἀριθμὸν· προσ-
 ἤνεγκε Πέτρον, ἦν ἑστὸς Χριστὸς τὸν τῶν μαθητῶν κο-
 ρυφαῖον. ἡ Ὅστε καὶ ἐν οἷς ὑστερον εὐδοκιμῶν ὁ Πέ-
 τρος εὐρίσκεται, παρὰ Ἀνδρέου τῆς εὐδοκιμήσεως
 ἔχει τὰ σπέρματα. ἡ Ἀλλ' ἡ τῶν ἐπαίνων ἰσόρροπος ἐξ
 ἑκατέρων πρὸς ἀλλήλους ἀντίδοσις γίνεται. Οἰκει-
 οῦνται· γὰρ τὰ ἀλλήλων ἀγαθὰ, καὶ τοῖς ἀλλήλων ἀγα-
 θοῖς ἐναδρύνονται. Πόσην γοῦν ἤνεγκε τοῖς πᾶσι
 χαρὰν ὁ Πέτρος πρὸς τὰς δεσποτικὰς ἐρωτήσεις ὑξέως
 ἀποκρινόμενος, καὶ λύσας αἰσπὴν μαθητῶν ἐρυθριώ-
 σαν· ἡ Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; ἡ Καὶ
 ὡς αὐτὸς ὦν τῶν ἐρωτηθέντων ἡ γλῶττα, ἡ ὡς ἀπάν-
 των ἐν ἐκείνῳ λαλοῦντων, μόνος ὑπὲρ πάντων ἐφθέγγ-
 γετο· ἡ Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἡ
 μιὰ φωνῇ καὶ τὸν οἰκονομοῦντα, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 ἀποφθεγξάμενος. ἡ συμφωνίας ῥημάτων! οἷς γὰρ
 ἡ Ἀνδρέας τὸν Πέτρον, ἐχειραγωγῆσε ῥήμασι, τούτοις
 ἀνωθεν ὁ Πατὴρ τὸν Πέτρον ἐνηχῶν καθυπέγραψεν.
 ἡ Ἐκεῖνος ἔλεγεν· ἡ Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. ἡ Ὁ πατὴρ
 ὑπέβαλλε λέγων· ἡ Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶν-
 τος· ἡ μόνον οὐχὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πέτρον ἐγκελευσά-
 μενος· ἡ Φθέγγαι, ὦ Πέτρε, τὰς Ἀνδρέου φωνὰς ἐρω-
 τώμενος· φάνηθι τοῦ διδασκάλου πρὸς ἀπόκρισιν ἐτοι-
 μότερος. Οὐκ ἐψεύσατο πρὸς σὲ λέγων· ἡ Τὸν Μεσσίαν
 εὐρήκαμεν. ἡ Σὺ, τὴν Ἑβραῖα φωνὴν εἰς Ἑλλάδα
 μεταστήσας, ἀναθήσων· ἡ Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ζῶντος. ἡ Ὁρᾶς ὅσοις εὐθὺς ἐν προοιμίῳ
 τῆς μαθητείας ὁ Ἀνδρέας ἐγκαλλωπίζεται.

5. ἡ Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς πόλεις καταλιμπάνων ὁ Σωτὴρ
 περιενοστεῖ τὴν ἔρημον, συμπεριφέρει αὐτῷ τῶν ἀν-
 θρώπων τὰ γένη, μηδὲ πρὸς βραχὺ τὸν χωρισμὸν
 ὑπομένοντα. ἡ Ἦν ἐν ἐρημίᾳ καὶ τροφῆς ἀπορία, καὶ
 ἡ γαστήρ οὐκ ἐσπένδστο. ἡ Ὁ δὲ Σωτὴρ, τῆς ἐρήμου
 λαβόμενος, θαῦμα παλαιὸν ἀνεζωπύρει· καὶ τῶν ἐν

A phetam illum prophetia prænuntiatur, fratrem se-
 cum adducit ut inquiret. Ignoranti Petro thesau-
 rum ostendit : « Invenimus Messiam » quem de-
 siderabamus. Cujus adventum speravimus, hujus
 conspectum occupemus. Invenimus eum quem pro-
 pheticæ clangentes tubæ exspectare juebant. Tu-
 lit tempus eum quem gratia prædicavit, quem
 amor se oculis visurum speravit. Nam invenit, in-
 quit, fratrem suum Simonem, atque cum eo dividit
 hujus spectaculi thesaurum. Adducit Petrum ad
 Dominum. O stupendum miraculum! Nondum di-
 scipulus est Andreas, et hominum ductor con-
 stituitur. A docendo discere incæpit : apostolatus
 dignitatem rapit. Invenimus Messiam. O quot in-
 somnibus ductis ad fluentia Jordanis noctibus, jam
 quem optabamus invenimus! Nequaquam fuit Pe-
 trus post eam vocem tardus : Andræe quippe frater
 erat, ac fervens proposito apertis auribus prope-
 rabat.

4. Assumpto Andreas Petro, Domino adducit natu-
 ræ et sanguinis consortem, ut disciplinæ partici-
 pem efficeret. Hoc primum fuit præclarum Andræe
 facinus. Auxit numerum discipulorum, obtulit Pe-
 trum, ut inveniret Christus discipulorum cory-
 phæum. Quare ubi deinceps Petrus præclare se
 gessit, ab Andrea præclare gestorum semina nactus
 erat. Sed mutuo et æqualiter alterutrius laudes in
 alterum redundant. Propria enim utrique sunt al-
 terius bona, ac alter 404 alterius bonis gloriatur.
 Quantam porro omnibus lætitiā Petrus attulit, cum
 sciscitantī Domino statim respondit, silentiumque
 discipulorum tum erubescens ille solvit? « Quem
 me dicunt homines esse? » Tum quasi lingua
 ipse fuisset eorum qui interrogabantur, aut quasi
 omnes in ipso loquerentur, solus pro omnibus lo-
 cutus est : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » una
 voce et eum qui dispensabat, et dispensationem
 declarans. O verborum concentus! Quibus enim
 Andreas verbis in adducendo Petro est usus, iis-
 dem Pater Petro inspiratis subscripsit. Dixit ille :
 « Invenimus Messiam. » Pater ea exsuperans sug-
 gerit dicens : « Tu es Christus Filius Dei vivi, »
 tantum non isthæc Petro jubens : loquere Petre
 D Andræe voces, cum interrogaberis : appare magis-
 tro ad responsonem paratior. Non mentitus est
 tibi, cum dixit « Invenimus Messiam. » Tu He-
 braicam linguam in Græcam vertens, exclamato :
 « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Viden' quantis
 Andreas sub ipsum disciplinæ exordium ornamen-
 tis decoretur?

5. Verum quando Salvator, relictis civitatibus,
 desertum circuibat, hominum turbæ una cum eo
 procedebant, ne ad breve quidem tempus ejus se-
 parationem ferentes. Desertus erat locus, cibi pe-
 nuria, venterque non implebatur. At Salvator as-
 sumpto antiquo illo deserti miraculo, idipsum re-

⁴¹ Joan. i, 41. ⁴² Matth. xvi, 15. ⁴³ ibid. 46.

novavit : ac rursus miraculorum olim in deserto editorum desertum testem edecit ; convivatoresque protulit discipulos, et ad illas levis apparatus dapes turbas invitat. Apostolorum porro cœtum ejusmodi penuria turbabat, seseque mutuo respicientes, nec cogitantes id quod futurum erat, humanis ratiociniis fluctuabant. Alius discipulorum aliud proferebat, quo præsentem penuriam certam indicarent. Andreas vero eorum quæ suppeterent vilitatem paucitatemque commonstrans, miraculi occasiones, ignarus licet, Salvatori præbuit. Quid enim ait? Non sunt nisi quinque panes et pisciculi pauci. Quid igitur Salvator? Afferte mihi ipsa huc. Illaque paucitatis ciborum confessio magnæ bonorum copię causa fuit.

6. Sed etiam ipse Dominus cum suam in terra commemorationem perfecisset, atque sat temporis cum discipulis conversatus, in cœlos ferebatur. Apostoli autem, diviso inter se terrarum orbe, ac corpore sejuncti, alius alium in locum gratiæ fluentia derivabat. Tum vero beatus iste Andreas cum Græciam simul et barbarorum terras gratia implevisset, ac miraculis suis gentes in stuporem ac pudorem eductas ad fidem convertisset, ad pugnacissimam incredulitatis regionem, Achaiam dico, missus est. Ubi nullis cœlo ascriptis, unus ob fidem cruci affligendus traditur : ac mortis ratione Dominum imitatur, ut passionis communiōne amoris vehementiam exhiberet. Crux itaque in media compingitur Græcia, suspenditur Andreas, cruce crucifixum prædicans, clavis clavorum veritatem confirmans, passione passionem testificans. Hoc autem invento mortalis vitæ suæ termino, secundum immortalitatis initium, mortem scilicet invenit : atque per passionem suam efficaciorē doctrinæ suæ virtutem exhibuit. Nam quibus concionando veritatem non persuasit, hos occisus pudore affectos convertit : quos sermone non traxit, passione quasi sagena cepit. Divisus enim in cœlo et in terra inspicit hominum greges ; corpore quidem in terra positus, anima vero cœlum nactus : curationes autem ac miracula in terrenorum hominum gratiam edit. Ex ea porro agricultura præsentis spicæ pullularunt : ex ejus doctrina fidei floruerunt botri. Vosque pietatis doctores occurristis : qui regni cœlorum negotiatores estis, ad eum qui in cœlis admirationi est convenistis. Christi namque est illa beati Pauli vox : « Si sustineamus, et conregnabimus ». Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

“ II Tim. II, 12

(36) Sic Colbertinus. Alius vero, χαμηλότατον.

Ἐρήμῳ ποτὲ θαυμάτων μάρτυρα πάλιν ἐποιεῖτο τὴν ἔρημον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἐστιάτορας προὐβάλλετο, καὶ πρὸς αὐτοσχέδιον εὐωχίαν τὰ πλήθη προτρέπεται. Τὸ τοίνυν τῶν μαθητῶν πλήθος πρὸς τὴν ἔνδειαν ἐταράττετο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὀρῶντες, τὸ δὲ μέλλον οὐκ ἐννοοῦντες τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐκυμαίνοντο. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῶν μαθητῶν ἐφθέγγετο, τὴν παρούσαν ἀπορίαν ἐπαγγέλλοντες· Ἄνδρέας δὲ, τῶν προσόντων, τὴν εὐτέλειαν ἐλέγχων, ἔλαθε διδοὺς τῷ Σωτῆρι τὰς προφάσεις τοῦ θαύματος· Τί γὰρ φησιν; Οὐκ εἰσὶν εἰ μὴ πέντε ἄρτοι, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. Τί οὖν ὁ Σωτῆρ; Φέρετέ μοι αὐτὰ ὕδα. Καὶ γέγονεν ἡ τῆς σπάνεως ὁμολογία τῶν ἀγαθῶν περιουσία.

6. Ἄλλὰ γὰρ ὁ Σωτῆρ ἤδη λοιπὸν, τὰς ἐν γῆ διατριβὰς ἀνύσας, καὶ τὸν αὐτάρχη τοῖς μαθηταῖς συνδιατρέψας χρόνον, πρὸς οὐρανοὺς ἐκομίζετο· ἀπόστολοι δὲ, τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες, καὶ τοῖς σώμασι μερισθέντες, ἄλλος ἀλλαχῶς τὰ τῆς χάριτος μεταγογεύων νόματα. Ἐνταῦθα τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Ἄνδρέας, Ἑλλάδα τε ἡμοῦ καὶ βάρβαρον ἐμπλήσας τῆς χάριτος καὶ δυσωπῆσας πρὸς πίστιν τὰ ἔθνη τοῖς θαύμασιν, ἐπὶ τὸ τῆς ἀπιστίας μαχιμώτατον (36), τὴν Ἀχαιοὺς λέγω, ἐπεπέλλετο. Ἐνθα δὲ πολλοὺς οὐρανῶ προσγράψας, εἰς διὰ τῆς πίστεως, σταυρῶ παραδίδοται· καὶ τρόπῳ τῆς τελευτῆς τὸν Δεσπότην μιμούμενος, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους δειξῆ τοῦ πόθου τὸ μέγεθος. Σταυρὸς οὖν ἐπὶ μέσῃ Ἑλλάδος ἐπήγνυτο, καὶ Ἄνδρέας ἐκρεμάτο, σταυρῶ τὸν σταυρωθέντα κηρύσσων, καὶ τοῖς ἥλοις τοὺς ἥλους πιστούμενος, καὶ τῷ πάθει τὸ πάθος μαρτυρούμενος. Πέρασ δὲ τοῦτο τῆς θνητῆς ζωῆς εὐράμενος, δευτέραν ἀρχὴν ἀθανασίας τὸν θάνατον εὐρατο, ἐνεργεστέρην τῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ πάθους τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος. Οὐδὲ γὰρ οὐκ ἐπεισε δημηγορῶν, τοὺτους ἀναιρεθεὶς ἐδυσώπησεν· καὶ οὐδὲ λαλῶν οὐχ εἴλκυσε, παθῶν ἐσαγήνευσε. Μερισθεὶς γὰρ οὐρανῶ καὶ γῆ, σώματι μὲν ἔχων τὴν γῆν, ψυχῇ δὲ τὸν οὐρανὸν κληρωθεὶς, ἐποπτέζει τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλας, ἰάμασι καὶ θαύμασι τοὺς ἐπὶ γῆς δεξιούμενος. Ἐκείνης τῆς γεωργίας οἱ παρόντες ἀνεβλάστησαν στάχυες· ἐκ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας οἱ τῆς πίστεως ἤνθησαν βότρυες. Καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι ἀπηντήκατε, οἱ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἔμποροι πρὸς τὸν οὐρανῶ θαυμαζόμενον συνεληλύθατε. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶ διὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φωνή· « Εἰ ὑπομένωμεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ADMONTIO IN SERMONEM SEQUENTEM.

Hunc sermonem ex ms. Colbert. 5104, p. 502, transcripsimus : estque imperiti et inelegantis scriptoris. Athanasii tamen præfert nomen in Colbertino, et in Anglic. quodam codice.

405 SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRIÆ.

1. Tria postulat Deus a Christiano, rectam fidem,

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Τρία ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς παρὰ τοῦ Χριστιανοῦ, πρῶ-

στιν ὀρθὴν, καὶ ἀλήθειαν ἀπὸ γλώσσης, καὶ ἀγνεῖαν ἀπὸ σώματος. Καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως φύλαττε. Πρῶτον μὲν μηδέποτε τινα καταλαλήσης, μηδέ τινας ἀκούσης καταλαλούντος. Ἄλλ' ὅταν ἀκούσης τινὸς καταλαλούντος, φύγε καὶ ἀναχώρησον ἐκεῖθεν, καὶ κάθισον εἰς τὸν οἶκόν σου, ἵνα μὴ ἀκούσης αὐτὸν, καὶ κλαῦσον τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα μὴ καὶ σὺ γένῃς ὁμοῖος τοῦ καταλαλούντος, καὶ ἀπέληθς εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἰς δράκοντας πυρίνους, τρίγοντές σου τὴν γλῶσσαν. Εἶπε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι « Τὸν καταλαλούντα λάθρα τῶν πλησίων αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον. » Τὸ γὰρ, « λάθρα, » τοῦτο κρύφιον ἐστὶ, καὶ μὴ παρόντος τοῦ ἀνθρώπου. Τί δέ ἐστι καταλαλιά; Ὅπερ οὐ δύνασαι εἰπεῖν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὅπισθεν αὐτοῦ λαλεῖν, λοιδορῶν αὐτὸν, καταλαλιά ἐστὶν αὐτῆ. Βλέπε, φύλαττε τὴν γλῶσάν σου ἀπὸ καταλαλιάς, καὶ ἀπὸ κακοῦ, καὶ παντὸς ὄρκου, καὶ ψεύδους· καὶ μηδέποτε τολμήσης ὁμοῖαι τὸν Θεὸν ἢ δικαίως, ἢ ἀδίκως. Ὁ γὰρ ὁμνύων τὸν Θεὸν καὶ παραβαίνων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τοῦ εἰπόντος· « Μὴ ὁμόσεις ὄλω, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ μήτε ἐν τῇ γῇ· » ὅτι οὗτοι οἱ ὁμνύοντες εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπέρχονται μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Σατανᾶ. Ἄλλὰ βλέπετε, ἀδελφοί μου, φυλάξατε τὴν γλῶσσαν ἀπὸ ὄρκου, ἀπὸ γέλωτος, ἀπὸ φλυαρίας, ματαίας, ἀπὸ ἀκαίρου πράγματος, καὶ ἀπὸ παντὸς ψεύδους· καὶ λοιπὸν ἔστω ὁμνὸν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν λαλεῖν καὶ ὁμνύειν τοῦ πονηροῦ ἐστὶν. Ἐάν δὲ κατὰ σοῦ γένοιτο παρά τινος ὁμοῖαι, ἐπέ· « Ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐ ψεύδομαι, » καὶ ἄφες αὐτόν. Μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν φλυαρῶν μὴ συγκαθίσσης, ὅπως ὑπαντήσης τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἀμέμπτως, ὅταν μέλλῃ ἐρχεσθαι ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Τότε τῶν καταλαλούντων οἱ ὀδόντες ὑπὸ τῶν ἀποτόμων ἀγγέλων συντρίβονται. Τότε τῶν ὁμνούντων τὰ στόματα ὑπὸ ἀσδέστου πυρὸς ἐμφράττονται. Τότε τῶν διανοούντων οἱ ὀφθαλμοὶ ὑπὸ ἀσπλάγχων καὶ ἀνελεημόνων ἀγγέλων ἐξορίζονται. Τότε οἱ γελῶντες πικρῶς κλαύσουσι. Τότε οἱ φλυαροῦντες ἐλεινὰ στεναχόουσιν, καταδικαζόμενοι εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν, εἰς τὸν σκόληχα τὸν ἀκοίμητον, εἰς τὸν δεινὸν ἄδην, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰς τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, εἰς τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, εἰς τὴν ἄσβεστον κάμινον. Βλέπε μὴ καταδικασθῆς εἰς τὰς κολάσεις ἐκεῖνας. Βλέπε μὴ διὰ μικρὰν γλυκύτητα τοῦ κόσμου τούτου τοῦ παρερχομένου καταδικασθῆς εἰς αἰώνιον κόλασιν αἰῶνα αἰῶνος, εἰς τὰ κολαστήρια ἐκεῖνα. Σὺ δὲ, ἐάν θέλῃς σωθῆναι, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, ἅπερ ἀκούεις φύλαξον· καὶ βίβασαι ὑπὲρ αὐτὰ ἕως θανάτου, ἵνα στεφανωθῆς παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅταν μέλλῃ ἐρευνηθῆν τὰ κρυπτά πάντα, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, ὅταν μέλλωμεν πάντες γυμνοὶ καὶ τετραχηλιτῆμοι παραστασθαι τῷ βήματι, τὸ φοβερόν, οἶμαι, αἰσχυνόμενοι.....

2. Ἄκουε λοιπὸν κἄν ἀνὴρ κἄν γυνή, καὶ φύλαξον ἅπερ παρέδωκαν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι, ἵνα μετ' αὐτῶν

veracitatem linguæ, et castitatem corpóris. Cæteraque similiter observa. Primo nemini unquam obtrectes, nec obtrectantem audias. Sed si quando in obtrectantem incideris, fuge atque inde recede, sedeque domi ut ne illum auscultes; ibi peccata fletu tua, ut ne sis obtrectatori similis, atque ad æterna abeas supplicia, ad ignitos dracones, qui tuam corrodent linguam. Ait quippe Deus per Prophetam: « Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar »⁸⁸; » illud enim, « secreto, » id est, in abscondito, nec præsentem homine. Quid porro est obtrectatio? Quod non potes coram illo dicere, sed a tergo maledicens profers, hoc est obtrectatio. Cave linguam cohibeas tuam ab obtrectatione, a malo quovis, ab omni juramento et mendacio: neque unquam ausis per Deum, sive iusta sive injusta de causa jurare. Nam qui jurat per Deum, is verbum Domini transgreditur dicentis: « Non jurabis omnino, neque per cælum neque per terram »⁸⁹: » quia qui jurant, in æternum cum patre suo Satana abeunt supplicium. Sed cavetote, fratres mei, linguam cohibeatis a juramento, a risu, a vana futilitate, ab intempestivo negotio et ab omni mendacio: ac demum sit vobis: Ita, ita; et, Non, non: si quid ulterius enim agatur, si juratur, id maligni est⁹⁰. Quod si occidat quempiam adversum te jurare, dic⁹¹: « Veritatem dico et non mentior, » ac dimitte illum. Cum viris et mulieribus ne sedeas ut futilia loquere; ut in illa die inculpate Deo occurras, quando venturus est in throno gloriæ suæ. Tunc obtrectatorum dentes ab immanibus angelis conterentur. Tunc jurantium ora igne nunquam exstinguendo obturbuntur. Tunc annuentium oculi ab immisericordibus et inclementibus angelis exsculpentur. Tunc qui riserunt, amare fletunt. Tunc qui nugati sunt, miserabiliter congemiscent, ad igneum damnati fluvium, ad vermem nunquam moriturum, ad atrocem infernum, ad tenebras exteriores, ad acerbum fletum, ad stridorem dentium, ad caminum non exstinguendum. Provide tibi ne ad illa supplicia damneris. Cave ne ob modicam voluptatem hujus mundi qui præterit, ad pœnas damneris æternas in sæculum sæculi duraturas, in illis tormentorum locis. Tu vero si vis salutem consequi, atque ingredi in regnum Dei, non autem ad æternum supplicium; conserva quæ audis: vimque tibi infer eorum causa usque ad mortem, ut coroneris a Christo Deo, eum occulta omnia tum nocte tum die gesta perscrutabitur, quando futurum est ut nudi omnes et manifesti sistamur ante tribunal, quod horrendum sane est. Et alii quidem . . .

2. Audi demum sive vir, sive mulier es, et observa quæ sancti tradiderunt apostoli, ut una cum

⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Matth. v, 34. ⁹⁰ Jac. v, 12.

⁹¹ I Tim. ii, 7.

↘ ipsis vespere fruamur; ad Ecclesiam concede, atque Deo confitere peccata tua quæ perpetrasti. (57) Quod si res non bene processerit, neque propitius ille fuerit, ne ad opus accedas tuum, quandoquidem non est benedictum; sin propitius fuerit, tunc opus adeas tuum, illud Deus benedicit, ne tibi malum accedat. Cum mane surrexeris, figuram venerandæ et vivificæ crucis omnibus tuis facito membris; et dum ambulas, decumbis, surgis, semper dicito: Domine Jesu Christe, adjuva me. Quarta feria, et parasceve, seu feria sexta, jejuna. Aliis diebus, tui est arbitrii jejunare, vel non jejunare. Attamen par est ut mulieres semper jejurent. Illud vel sero tandem observato, diabolium scilicet iracundiam tibi immittere. ut succenseas et animam perdas tuam. Mansuetudinem Deus tibi **406** dederit, ut per mansuetudinem et elemosynam salutem consequaris. Et observa quando a te diabolus fugiat, tum scilicet maxime cum viderit crucis typum in fronte, in ore et in corde tuo. Fuge quoque pugnas, jure an injuria suscitatas, ut ne perdas animam tuam. Scriptum est enim: « Vir iracundus et præceps suscitatur pugnas⁵⁷: » Dominus autem angelum immisericordem immittit illi. Ne injuriarum cujusquam hominis recordere: sed esto sine malitia ut infans. Ait quippe Dominus in Evangeliiis: « Nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum⁵⁸. » Hinc animadvertite, parvulos non pugnare, sed mutuo colloqui. Ab omni plane malitia excedamus. Demum, frater, imitator esto puerorum quoad malitiam, ut ab omni re mala libereris. Audi Apostolum sic loquentem: « Sol non occidat super iracundiam vestram⁵⁹. » Loquacitatem nimiam odio habe, taciturnitatemque potius ama. In corde tuo orato, ac dicito: « Deus propitius esto mihi peccatori⁶⁰. » Odio item habe vini potationes, nimiumque cibum. Odio habe purificationes: saltationes et tragædias fuge; hæc sunt quippe diaboli ludi. Vestimentorum cultum odio habeas, nec molliem diligeris; sed potius humilitatem vililitatemque propter Deum; ut adeo te Christus et Deus noster induat stolam gloriæ, vestimentum incorruptionis, coronam pulchritudinis, diadema regis; ut tum habeat anima tua fiduciam erga Deum, dicens: Domine, ob sanctum nomen tuum multis in hoc vano mundo egui, ut regnum acciperem: tuum eoque fruerer, mi Domine. Tum respondebit Dominus Christus: Si tu parum laborasti, multa præparavi tibi; sed intra in thalamum gloriæ meæ, atque iis fruiere quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavi diligentibus me, atque amantibus nomen sanctum meum⁶¹. Tum iis perfrueris cum choris sanctorum angelorum; ar-

A ἀπολαύσωμεν ἐσπέρας· καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπέργου, καὶ ἐξομολογοῦ τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας σου ὑπερ ἔπραξας. Ἄν δὲ μὴ ἀπέλθῃ, καὶ εὕξῃ σε, μὴ ἐγγίσης εἰς ἔργον. ἐπεὶ οὐκ ἔστιν εὐλογημένον· ἐὰν δὲ εὕξῃ σε, καὶ τότε ἐπάρῃς τὸ ἔργον σου, ὁ Θεὸς εὐλογοεῖ αὐτὸ, μὴ κακὸν προσεγγίση σοι. Ἀνισταμένου σου τὸ πρῶτῃ, τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ποίησον εἰς πάντα τὰ μέλη σου, καὶ περιπατῶν, καὶ κοιμώμενος, καὶ ἀνιστάμενος, πάντοτε λέγε· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, βοήθησόν μοι. Γετράδην καὶ παρασκευὴν νήστευε. Τὰς δὲ ἄλλας ἐξουσίαν ἔχεις, κἂν θέλῃς, νήστευε, κἂν θέλῃς, μὴ νήστευε. Ὅμως τὰς γυναῖκας ἀρμόζῃ ἵνα πάντοτε νηστεύωσι. Βλέπε ὅποτε, ὅτι ὁ διάβολος ἐπιφέρει τὴν ὀξύχολιαν, ἵνα ὀξυνθῆς, καὶ ἀπολέσῃς τὴν ψυχὴν σου. Τὴν δὲ πραότητα ὁ Θεὸς διδοίη, ἵνα διὰ τῆς πραύτητος καὶ τῆς ελεημοσύνης σωθῆς. Καὶ βλέπε ὅτε ὁ διάβολος φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μάλιστα ὅταν ἴδῃ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐν τῷ μετώπῳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου. Φεῦγε δὲ καὶ τὰς μάχας, κἂν δικαίως κἂν ἀδίκως, ἵνα μὴ ἀπολέσῃς τὴν ψυχὴν σου. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Ὁ θυμῶδης καὶ ὀξύς ἐγείρει μάχας· ὁ δὲ Κύριος ἄγγελον ἀνελεήμονα ἐπιπέμπει εἰς αὐτόν. Μνησικακίαν μετὰ τίνος μὴ ἔχῃς· ἀλλὰ γίνου ἀκακὸς ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ ἔχοντα κακίαν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γίνηθε ὡς τὰ νήπια, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἴδὲ λοιπὸν, τὰ παιδία οὐ μάχονται, καὶ πάλιν ὁμιλοῦσιν ἄλληλα. Ἐκτός ἡμῖν πάντα ἀπὸ πάσης κακίας. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀδελφε, μιμητῆς γενεῶν τῶν παιδῶν εἰς τὴν κακίαν, ἵνα σωθῆς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Τὸ λαλεῖν πολλὰ μίσησον, καὶ μᾶλλον ἀγάπησον τοῦ σιωπᾶν. Καὶ εὐχεσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ λέγε· « Ὁ Θεὸς, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. » Μίσησον δὲ καὶ τὰς οἰνοποσίας, καὶ πολυφαγίας. Μίσησον καὶ τὸν καθαρισμὸν, καὶ τὸν ὀργηθμὸν φεῦγε, καὶ τὰς τραγυφίας, ἐκεῖνα τοῦ διαβόλου ἐστὶ παίγνια. Τὸν κωλυπισμὸν τῶν ἱματίων μίσησον, μηδὲ τὴν βλακίαν ἀγαπήσεις· ἀλλὰ μᾶλλον ταπεινοφροσύνην, καὶ τελείαν (38) διὰ τὸν Θεὸν, ἵνα ἐκείθεν ἐνδύσῃ ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς ὑμῶν στολὴν δόξης, ἔνδυμα ἀφθαρσίας, στέφανον κάλλους, διάδημα βασιλείως· ἵνα τότε ἔχῃ ἡ ψυχὴ σου παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν, λέγουσα· Κύριε, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῷ ματαίῳ διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον πολλὰ ὑστερήθην. ἵνα τὴν βασιλείαν σου ἀπολάβω, καὶ ἀπολαύσω, Δέσποτα. Καὶ τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης Χριστὸς λέγων· Εἰ σὺ δὲ ὀλίγα ἐκοπίσας, (πολλὰ) ἠτοίμασά σοι· ἀλλὰ ἐφτελθε εἰς τὸν νυμφῶνα τῆς δόξης μου, καὶ ἀπολαύσον ἀφθαρτὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ὅσα ἠτοίμασα τοῖς ἀγαπῶσι με, καὶ ποθοῦσι τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον. Καὶ τότε ἀπολαύσεις μετὰ χορῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ μαρ-

⁵⁷ Prov. xv, 18. ⁵⁸ Matth. xviii, 3. ⁵⁹ Ephes. iv, 26. ⁶⁰ Luc. xviii, 13. ⁶¹ I Cor. ii, 9.

(37) Locus intricatus.

(58) F. εὐτέλειαν.

τυρων, και πάντων τῶν ἁγίων. Τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης Α Χριστὸς, τοῖς ἀγωνισαμένοις διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς μὴ ὀμόσαι, τοῖς μὴ κλέψαι, τοῖς μὴ πορνεύσαι, τοῖς μὴ ψευσαμένοις, τοῖς μὴ ὀργὴν καὶ λύπην πρὸς τὸν πλησίον ποιήσαι, τοῖς ἐλεῆσαι τοὺς πένητας, καὶ μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἀλλήλων. Ὡς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

changelorum, martyrum et omnium sanctorum. Hæc dicit Dominus Christus iis qui propter nomen suum decertaverint, qui non juraverint, nec furati, fornicati, mentiti fuerint, qui non ad iracundiam vel tristitiam proximum provocarint, qui misericordiam erga pauperes exercuerint, qui non a proximis suis vultum averterint suum. Illi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN QUINQUE DIALOGOS SEQUENTES ADMONITIO.

I. *Multum discrepant in horumce Dialogorum inscriptione codices: aliis Athanasio, Maximo autem aliis referentibus; aliis demum nemini ascribentibus. Sed priusquam quid nobis sit hac de re opinionis proferamus, audiendi sunt qui hosce Dialogos esse. Hoc opus Græce et Latine publicum fecit Theodorus Beza, anno 1570, typis et opera Henrici Stephani. Hinc Commeliani ediderunt anno 1600, ac deinceps in omnibus Græco-Latinis editis cūsum fuit. Demum Combesius inter opera Maximi edidit, Maximoque pro facultate vindicavit. Qui prior vulgavit Theod. Beza hæc præfatur: Quinque istorum Dialogorum exemplar in vetustissimis membranis descriptum, Ævinus potius quam casu a Græculo quodam hac transeunte redemptum, communicavit mihi amplissimus hujus civitatis senatus: quod quibusdam locis mutilum, nonnullis etiam, sed paucissimis, depravatum inveni: eo excepto, quod γενῆτός et ἀγένῆτος sæpe scriptum est pro γεννητός et ἀγεννητός: in quibus permutandis voculis Eunomiani causæ suæ servientes iudebant: quas ego idcirco Græcas in duobus primis dialogis reliqui, donec videlicet hunc errorem plane animadvertissem. Quatuor ex istis priores, Athanasio illi (Magno videlicet) sunt inscripti: etiamsi aliena manu adnotatum erat ad primi dialogi marginem, Τὸν παρόντα διάλογον οἱ μὲν Ἀθανασίου, οἱ δὲ Μαξίμου εἶναι λέγουσιν· et habebat etiam liber ille Maximi nonnulla, ejus videlicet, qui multis post Athanasium annis Monophysitarum hæresim refutavit. Certe nihil habent, meo iudicio, Athanasii vel nomine indignum, vel temporibus non congruens: quamvis postea magis grassati videantur Apollinaristæ, et Macedonii hæresis œcumenico demum concilio sub Theodosio Magno fuerit proscripta. Quintus vero non tam dialogus est quam compendium quoddam, ut apparet, vel ab ipso Gregorio, puta Nazianzeno, acerrimo Apollinaristarum oppugnatore (ut ex ipsius ad Cleodionem epistola liquet), 407 vel ex aliqua ipsius disputatione excerptum. Sunt autem certe in his Dialogis obscura quædam, et quæ aliunde illata luce indigeant. Quod et si nunc a me, sicut ab initio constitueram, præstari non potuit, brevi tamen, ut spero, et quidem non sine fenore præstabitur. In illis enim citantur nonnulla Scripturæ testimonia non satis apposite: quod omnibus illorum temporum scriptoribus, tum Græcis tum Latinis, sæpiusculè evenit, dum posteriores ipsis oculis non inspectis, priorum vestigia sequuntur: ac partim etiam, quod Græca editio, quam Septuaginta vocant, quamvis infinitis locis falsa, ac interdum etiam ridicula et inepta, in Ecclesiis tamen obtineret; tanti est momenti ex fontibus ipsis veritatem haurire. Huc etiam accidit perpetua illorum temporum labes, studium videlicet allegariarum nimium, quod passim apud veteres multis Scripturæ locis depravandis occasionem præbuisse constat. Sed hæc omnia facile veluti operiet ipsa doctrinæ orthodoxæ veritas, firmissimis ac solidissimis argumentis defensa.*

Hactenus Beza, minus, uti solet, sobrie de LXX versione locutus. Ad hæc Felckmannus in notis edit. Comm., p. 34: Ad ea quæ interpretes in præf. sua monuit, addere visum est et hæc. Præter editionem Stephanicam et codicem illum vetustum quo ipse interpretes olim usus est, habuimus etiam codicem Palatinum, qui hos Dialogos integros habuit, imo pleniore, ut p. 169 monitum est (39), et alium Palatin. et Augustan. qui fragmentum tantum dialogi 2 continent, idque ut videtur solum γνήσιον Athanasii, ut ad p. 166 amplius dicemus. Sane Palatin. codex præmissis, Μαξίμου μοναχοῦ ὄροι διάφοροι, posteaque subjectis, οὕτως καὶ φύσεως, ἐνυποστάτου ὁμοουσίου, οὐσιώδους ἐνώσεως καὶ διαφορᾶς ὑποστάσεως ἐνουσίου, et similibus aliquot terminorum theologiarum definitionibus, statim hos Dialogos absque ullius alterius auctoris mentione submittit. Imo Gregorius Πρωτοσύγγελος (de quo supra ad p. 180) expresse hos Dialogos Maximo tribuit. Quod ipsum confirmare videtur et illud, quod pag. 180, A, tacite innuitur additio ad Symbolum Nicænum, facta in synodo II, œcumenica Constantinop. sub Theodosio I imperatore, quo tempore jam obierat Athanasius. Porro in inscriptione ista, Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, non sunt in vet. codd., sed ab operis æqualitatis causa cum reliquis operibus addita. Nam sicut Palatin., ut dixi, omni auctoris nomine caret, sic et vetustus ille interpretis, quem

(39) Hæc citationes in hac editione habentur infra.

littera G signabo (qui alius tamen est a Gobleriano, quod notandum) alium nihil habet de auctore, quamquam interpres in praefatione posuit.

Combesius secundo tomo operum sancti Maximi, p. 381, hæc habet : Maximo ascribunt Romani codd. et Veneti, ipsæque Dufrenii. Sicque passim citant Græci qui πολεμικά scripserunt a 400 et 500 annis; etsi iidem quandoque variant, citentque etiam Athanasii nomine; variante scilicet olim eis jam exemplarium inscriptione : cum notum sit non esse Athanasii opus, etsi Theodorus Beza ejus vulgavit nomine, etc. *In notis porro p. 715 ait ipse, præstantiores esse qui Maximo tribuunt codices, quam qui Athanasio.*

Hic nos adjicimus codicem quo utimur Regium, neutrius, nec Athanasii scilicet nec Maximi, nomen præferre. In Vaticano porro codice Athanasii inscribuntur. Joannes item Cyparissiotus decad. 3, c. 5, hoc opus Dialogum n vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna. Citant item passim recentiores Græci, Marcus Ephesinus, Georgius Metochita, Vecchus et alii : Athanasii modo, modo Maximi nomine. At fuisse Athanasio perperam ascripta, nemo jam eruditus non æstimat. Nihil enim hic Athanasio dignum comparet : nec usurpantur hic ea sæpe quæ sapius adhibet Athanasius argumenta adversus Arianos et Anomæos. Maximo sane potius ascribenda, licet insignis illa codicum varietas, quorum plerique neminem præferunt auctorem, non modicum hac in re ingerat scrupulum : suadeatque, ne festinanter ac nullo dubio ipsi adjudicemus, donec major in dies lux vestigantibus effulgeat. Aliud est quod Maximo abjudicandum hoc opus fortasse exadeat : quia scilicet multis ille sæculis floruit post exortas hæreses quæ hic impugnantur.

Cum neutri ergo, nec Athanasio scilicet nec Maximo, sine dubitatione ascriberentur : tertium Garnerius protulit ad quem hæc pertinere pugnat, Theodoretum videlicet : qui hisce præcipue argumentis opus asserere nititur. Quia sese testatur Theodoretus scripsisse adversus Anomæos, Macedonianos et Apollinaristas, qui in hisce Dialogis oppugnantur. 2º Quod multa loca hic compareant, aliis Theodoreti locis multum affinia. Mittimus alia minoris momenti a viro docto allata, ne ad alia properantes morentur, reponimusque nimis vagum illud esse argumentum, petitum scilicet a memoratis illis Theodoreti adversus hujusmodi hæreticos operibus. Cum enim in nullo codice Theodoreti nomen præferant, et a nullo scriptore Theodoreti nomine memorentur, nonnisi augurando ascribuntur Theodoretis. Quod illas spectat styli affinitates : paucæ sane atque leves sunt similitudines, ut apud Garnerium insipienti patebit : et si quæ sint, quid mirum si eadem de re scribentes aliqui eadem nonnunquam usurpent argumenta. Imo vero nedum affinitas aliqua nobis inter ista videatur, hi Dialogi Theodoretis indigni putantur. Fuisse autem editos hosce Dialogos post Constantino-politanam primam œcumenicam synodum liquet ex iis quæ dialogo in aguntur de adjectione ibi ad synodum facta.

Cæterum Keckermanni illa appendix ad dialogum 2, quam Athanasii esse judicat Felckmannus, multo magis abhorret ab Athanasii stylo quam reliqui dialogi; quare incunctanter ei abjudicandam censemus.

—
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΡΘΟΔΟΣΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ.

—
S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE. IN QUO COLLOQUUNTUR ORTHODOXUS ET ANOMŒUS ARIANISTA.

—
ANOMŒUS.

A

—
ANOMŒIOS.

I. Christianus es?

Orthodoxus. Sane quidem. *Anom.* Quid est Christianismus? *Orth.* Illud quidem dicere necesse fuit : istud vero non ita tutum. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam dicere quidem necesse erat me esse Christi servum, dicere vero, quid sit Christianismus, tutum non fuerit, nisi cognovero quisnam ille sit qui hoc percontatur : ne forte comperiar canibus res sanctas et porcis ma- tri-

1. Ἀριστιανὸς εἶ;

Ὁρθόδοξος. Καὶ πάνυ. *Ἀνόμ.* Τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός; *Ὁρθ.* Ἀλλὰ το μὲν ἦν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τὸ δὲ οὐκ ἀσφαλές. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Ὁρθ.* Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Χριστοῦ δούλός εἰμι, ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὸ δὲ, τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, οὐκ ἀσφαλές, ἐὰν μὴ γῶ τίς ἐστὶν ὁ ἐρωτῶν· μήποτε εὑρεθῶ βάλλων τῶ ἁγία τοῖς κυσίν, ἢ τοῦς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν γούρων. Καὶ γὰρ, ἐὰν με ἐρωτήσης, Πιστὸς εἶ ἢ κα-

ρχώμενος (40), ἐτοιμῶς λέγω ὃ εἰμι· τί δέ ἐστι τὸ εἶναι πιστὸν, οὐ λέγω, μήποτε καὶ Ἰουδαῖος ἦ ὁ ἐρωτῶν. Ἀνόμ. Ἀλλ' ἐγὼ σοι λέγω ὁ ἐρωτῶν σε, ὅτι Χριστιανός εἰμι. Ὅρθ. Οὐκ ἤρκεσέ σοι τὸ εἰπεῖν ἐμέ, ὅτι Χριστιανός εἰμι· οὐδ' ἐμοὶ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν σε (41), ὅτι Χριστιανός εἶ· ἐὰν μὴ μοι εἴπῃς, τί ἐστι Χριστιανισμός. Καὶ τότε δὲ οὐ πάντως εἶ Χριστιανός· οὐδὲ γὰρ τὸ εἰδέναι τί ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, τοῦτο ἐστὶν εἶναι Χριστιανόν· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ εἰδέναι τί ἐστὶν Ἰουδαϊσμός ἐστὶ τὸ εἶναι Ἰουδαῖον (42)· οὐδὲ τὸ εἰδέναι τί ἐστὶν Ἑλληνισμός, τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶναι Ἕλληνα. Ἀνόμ. Οἶδας τὸν Θεόν; Ὅρθ. Ναί. Ἀνόμ. Ὅς αὐτὸς ἐαυτὸν οἶδεν; Ὅρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν οὐκ οἶδας αὐτόν; Ὅρθ. Οἶδα αὐτόν, ὡς ἐνδέχεται ἀνθρώπου φύσει εἰδέναι. Ἀνόμ. Ἄλλως οὖν αὐτὸν ἴσασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἄλλως αὐτὸς ἐαυτόν; Ὅρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι, ἐὰν μὴ τις τὴν αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσῃται γνῶσιν, ἀδύνατον γινῶναι αὐτόν, ὡς αὐτὸς ἐαυτόν οἶδε. Τὴν δὲ αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσασθαι γνῶσιν ἀδύνατον, μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἐσμὲν δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἔρα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ἔχομεν γνῶσιν. Ἀνόμ. Ἐὰν οὖν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι τι, οὐ δύναται; Ὅρθ. Ἀποκαλύπτει μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτῷ ἀποκαλύπτει, ὡς αὐτὸς ἐαυτόν οἶδεν· ἀλλ' ὡς δύναται γινῶναι ὁ καταξιούμενος. Διότι τῷ μὲν Ἰεζεχιήλ ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἄνω ἠλέκτρινος ἐγνώσθη· τῷ δὲ Δανιήλ παλαιὸς ἡμερῶν· τῷ δὲ Ἡσαΐα καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν σεραφίμ.

idoneus, quem hac gratia donat. Quamobrem a lumbis ad verticem electri specie Ezechieli visus est : Danieli vero, Antiquus dierum : et Isaia, a seraphim oblectus

2. Ἀνόμοιος. Σὺ οὖν πῶς αὐτὸν οἶδας, ὡς ἠλέκτρινον, ἢ ὡς παλαιὸν τῶν ἡμερῶν; Ὅρθ. Παρ' αὐτῶν μαθὼν οἶδα, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἐστὶ τὰ γνωρισθέντα αὐτοῖς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ὑπὲρ αὐτὰ, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφαίνετο· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μονογενὴς λέγει· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Ἀνόμ. Ἄλλο ἐστὶ τὸ ἑωρακέναι, καὶ ἄλλο τὸ ἐγνωκέναι; Ὅρθ. Ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἐστὶν ἄλλο καλ' ἄλλο· αὐτὸς γὰρ τὴν θεωρίαν ἐπὶ τῆς γνώσεως ἔλαβε, λέγων· « Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με; » Φίλιππε, ὁ ἑωρακάς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. Ἀνόμ. Εἰ οἶδας, ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενά ἐστιν, οἶδας τί ἐστὶν. Ὅρθ. Γελοῖον λέγεις· μὴ γὰρ, ἐπειδὴ οἶδα, ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενα σώματά ἐστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα καὶ τί ἐστὶ ψυχὴ; Ἀνόμ. Ἐγὼ οὕτως αὐτόν οἶδα, ὡς αὐτὸς ἐαυτόν οἶδεν. Ὅρθ. Τί οὖν ἐστὶν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Ὅρθ. Τὸ εἰδέναι, ὅτι ἀγέννητός (43) ἐστὶ, τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰδέναι τὸν Θεόν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὅρθ. Ἰσασιν οὖν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες τοῦτο. Τὴν αὐτὴν ἔρα τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Ἕλλησιν ἔχεις γνῶσιν, τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτόν. Ὅτι γὰρ ὁ μὴ γινώσκων τὸν Υἱὸν οὐ γινώσκει τὸν Πατέρα, τὰ εὐαγγέλια εἰρήκασιν. Ἀνόμ. Οὐκ οἶδεν

⁴¹ Joan. 1, 18. ⁴² Joan. xiv, 9.

(40) Ita Reg. et Palatinus. Editi vero, καὶ πιστὸς εἶη κατηχ. Idem infra, καὶ Ἰουδαῖος ἦ ὁ ἐρωτῶν.
(41) Palatinus, εἰπεῖν σοι.

tas 408 projicere. Etenim si ex me quæras : Esne fidelis, aut catechumenus, confestim dicam qui sim : quid sit autem fidelem esse, non dicam, ne forte Judæus sis, qui interrogas. Anom. At ego qui hoc ex te quæro, tibi dico me Christianum esse. Orth. Tibi non fuit satis, quod me Christianum dixerim : ita mihi quoque non satis est, quod te Christianum esse dicas : nisi mihi dixeris quid sit Christianismus. Ac ne sic quidem plane es Christianus : neque enim scire quid sit Christianismus, hoc est Christianum esse ; nam neque scire quid sit Judaismus, est esse Judæum, neque scire quid sit gentilismus, est gentilem esse. Anom. Nosti Deum? Orth. Etiam. Anom. Ut ipse seipsum novit? Orth. Minime. Anom. Eum igitur non nosti. Orth. Novi eum, ut fert humanæ facultas naturæ. Anom. Aliter igitur ipsum norunt homines, et aliter se ipse novit? Orth. Sane quidem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam nisi quis eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, fieri non potest ut eum norit, sicut se ipse novit. At fieri nequit ut quis eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, nisi sit ejusdem ac Deus naturæ. Non sumus autem ejusdem atque ipse naturæ. Non igitur eandem atque ipse notitiam habemus. Anom. Quid, si Filius velit cuiquam revelare, annon potest? Orth. Revelat quidem, sed non ita ipsi revelat, ut se ipse novit : verum prout is est ad cognoscendum

2. Anomæus. Tu igitur qua ratione illum nosti ; ut electri specie, an ut antiquum dierum? Orth. Ab ipsis didici Deum esse supra omnia illa ipsis manifestata. Nisi enim istis præcelleret, nunquam diversis modis apparuisset, ideoque dicit Unigenitus : « Deum nemo vidit unquam »⁴⁷. Anom. Aliud est vidisse, aliud nosse. Orth. Quod ad Deum attinet, non est aliud et aliud, siquidem ipse aspectum pro cognitione usurpavit, dicens· « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me? Philippe, qui me vidit, Patrem meum vidit »⁴⁸. Anom. Si nosti eum esse supra omnia quæ conspiciuntur, quid ipse sit nosti. Orth. Ridiculum quiddam naras, num enim quia animam novi supra omnia spectabilia corpora esse, idcirco etiam novi quid sit anima? Anom. At ego eum novi ut ipse se novit. Orth. Quid est igitur Deus? Anom. Ipsum ingentium. Orth. An nosse quod sit ingentium, est Deum nosse? Anom. Sane quidem. Orth. Atqui hoc etiam norunt et Judæi et Græci. Eadem ergo notitia Dei præditus es qua Judæi et Græci, qui ipsum non norunt. Testantur enim Evangelia, eum qui non cognoscit Filium, nec Patrem nosse. Anom. Non

(42) Palatinus, Ἰουδαῖος.

(43) Sic Palatinus, hic et bis inferius. Editi vero, ἀγέννητον.

igitur novit Deus se esse ingentum? *Orth.* At hoc minime ipsius est essentia quod comprehendimus. *Anom.* An unam dicis deitatem, et tres hypostases? *Orth.* Tua quidem illa notitia, quam prius afferebas, confutata est: tibi vero sic etiam respondebo: Aliud est hypostasis, et aliud deitas: non ut alia et alia res; sed quod hypostasis quidem aliud, aliud vero deitas significet. Nam hypostasis τὸ εἶναι, id est, « esse, » deitas vero, τὸ τί εἶναι, id est, « quiddam esse, » significat. *Anom.* Hoc vero cujusmodi est? *Orth.* Ut sunt Petri, et Pauli, et Timothei tres hypostases, et una humanitas. *Anom.* Ergo tres sunt dii. *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Si ita sunt hypostases, ut Petri et Pauli, et Timothei, tres sunt dii: quandoquidem Petrus, et Paulus, et Timotheus, tres sunt homines. *Orth.* Ne hi quidem sunt 409 tres ex sacris Litteris. « Nam in Christo Jesu non est masculus, neque femina, non est Græcus et Judæus, non est servus et liber, sed omnes in Christo unum sumus⁶⁹. » *Anom.* Annon igitur tres sunt Petrus, Paulus, et Timotheus? *Orth.* Tres quidem sunt, at non tres homines. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quia tunc tres sunt homines, cum dissimile cor habuerint, ut Græcus et Judæus, et Christianus: sin vero idem dicant, nec sint inter eos dissidia, tres quidem hypostases, sed unus in Domino, qui unum animum et unum cor habeant: et tres quidem sunt numero, at non quod diversam inter se naturam vel diversum cor habeant. *Anom.* Ego eos, qui tres sunt, tres esse dico. *Orth.* At exo tres esse dico, si inter se dissenserint: quod si secundum sacram Scripturam perfecti fuerint eadem mente et sententia, unum esse novum hominem dico, manentibus tamen hypostasisibus. *Anom.* Sed hæc de hominibus dicuntur: in Deo vero aliter se res habet. *Orth.* Si in iis quæ corporaliter separata sunt, modo animi sententia non dissident, habet Scriptura unus, et unum, multo magis id dicendum est in iis quæ materia et corpore carent. Aut igitur in istis ponito esse dissidia, ut tres deos dicamus, quoniam unus istud, alius illud velit: aut si nulla est in iis dissensio, unus sit Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: quemadmodum qui in Christo sunt perfecti, unus homo sunt, sicut scriptum est.

3. *Anomæus.* Nulla est igitur differentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti? *Orth.* Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo aliqua, quod gignere et gigni, emittere et procedere, inter se differant. *Anom.* Quid est gignere et gigni, emittere et procedere? *Orth.* Hæc ita dicuntur, quia Pater quidem gignit, id est, genuit: Filius vero gignitur, id est, genitus est: et quia ipse Pater emittit Spiritum, id est, emisit. Spiritus autem procedit⁷⁰, id est, processit. *Anom.* Procedit, inquit, num vero etiam processit? *Orth.* Idem de

ὄν ὁ Θεὸς ἀγέννητον ἑαυτόν; Ὁρθ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ὃ κατελιθραμεν. Ἀνόμ. Μίαν λέγεις θεότητα, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις; Ὁρθ. Λέλυται μὲν σου ἡ πρότερον γνώσις. Ἀποκρινοῦμαι δὲ σοὶ καὶ οὕτως· Ἄλλο ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ ἄλλο θεότης· οὐχ ὡς ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουσας τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς θεότητος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις « τὸ εἶναι » σημαίνει· ἡ δὲ θεότης « τὸ τί εἶναι. » Ἀνόμ. Οἶον, ὡς τί; Ὁρθ. Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μία ἀνθρωπότης. Ἀνόμ. Οὐκοῦν τρεῖς θεοί; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἀνόμ. Εἰ οὕτως εἰσὶν αἱ ὑποστάσεις ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου, τρεῖς θεοί· τρεῖς γὰρ ἄνθρωποι, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος. Ὁρθ. Κατὰ τὰς θείας Γραφάς, οὐκέτι οὐδὲ αὐτοὶ τρεῖς ἄνθρωποι. « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θήλῃ, οὐκ ἐν Ἑλλην καὶ Ἰουδαίῳ, οὐκ ἐν δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ· ἀλλ' οἱ πάντες ἐν Χριστῷ ἓν ἐσμεν. » Ἀνόμ. Οὐκέτι οὖν εἰσι τρεῖς, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος; Ὁρθ. Τρεῖς μὲν εἰσιν, ἀλλ' οὐ τρεῖς ἄνθρωποι. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τρεῖς εἰσιν ἄνθρωποι, ὅταν ἀνομοίαν ἔχωσι τὴν καρδίαν, ὡς Ἑλλήν, καὶ Ἰουδαῖος, καὶ Χριστιανός· ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ λέγωσι, καὶ μὴ ἔσῃ ἐν αὐτοῖς σχίσματα, τρεῖς μὲν εἰσιν ὑποστάσεις, εἰς δὲ ἐν Κυρίῳ, μίαν ψυχὴν ἔχοντες καὶ μίαν καρδίαν· καὶ τρεῖς μὲν εἰσιν ἀριθμῶ, ἀλλ' οὐχ ἑτερότητι φύσεως ἢ καρδίας. Ἀνόμ. Ἐγὼ τοὺς τρεῖς τρεῖς λέγω. Ὁρθ. Ἐγὼ δὲ τρεῖς λέγω, ὅταν ἢ ἐν αὐτοῖς σχίσμα· ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς γίνωνται κατηρητισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἓνα λέγω καινὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ μένειν τὰς ὑποστάσεις. Ἀνόμ. Ἀλλὰ ταῦτα ἐπὶ ἀνθρώπων εἴρηται· ἐπὶ δὲ Θεοῦ ἄλλως. Ὁρθ. Εἰ ἐπὶ τῶν διηρημένων σωματικῶς, ὅταν μὴ ἢ σχίσμα διανοίας, τὸ εἰς καὶ τὸ ἐν κεῖται ἐν τῇ γραφῇ, πολλῶν πλέον ἐπὶ τῶν ἀύλων καὶ τῶν ἀσωμάτων. Ἡ τοίνυν ὅς ἐκεῖ σχίσματα, ἵνα ἐπωμεν τρεῖς θεοὺς, τοῦ μὲν τότε θέλοντος, τοῦ δὲ τότε· ἢ, εἰ (44) οὐκ ἐνὶ σχίσμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς εἰς ἄνθρωπος οἱ ἐν Χριστῷ κατηρητισμένοι, καθὼς γέγραπται.

3. Ἀνόμιοις. Οὐκ ἐστὶν οὖν διαφορά Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος; Ὁρθ. Ἐν τῇ φύσει οὐ· ἐν τῷ θελήματι οὐ· ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν (45) καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί. Ἀνόμ. Τί ἐστὶ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν καὶ ἐκπορεύεσθαι; Ὁρθ. Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τούτέστιν ἐγέννησεν· ὁ δὲ Υἱὸς γεννᾶται, τούτέστι γεγέννηται· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα τούτέστιν ἐξέπεμψε. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τούτέστιν, ἐκπεπόρευται, Ἀνόμ. Ἐκπορεύεται, εἶπε· μὴ γὰρ καὶ ἐκπεπόρευται; Ὁρθ. Καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Γεννᾷ με, »

⁶⁹ Galat. iii, 28. ⁷⁰ Joan. xv, 26.

(44) El abest a Palatino.

(45) Καὶ ἐκπέμπειν, abest a Palatino.

εἶρηκε. « Πρὸς γὰρ ἐ πάντων βουῶν γεννᾷ με, » εἶπεν. « Ὅτι περὶ οὖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννᾷ με, Ἐγέννησε, νοεῖς, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορεύεται, ἐκπεπόρευται, νόησον ἔθος γὰρ ἐστὶ γραφικόν ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, » τούτέστιν, Ὁ ποιήσας· καὶ τὸ, « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, » τούτέστι, θεμελιώσας. Ἀνόμ. Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορὰ; Ὁρθ. Αὕτη. Ἀνόμ. Τὴν δὲ φύσιν τὴν αὐτὴν λέγεις; Ὁρθ. Τὴν αὐτὴν. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι, εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται; Ὁρθ. Τίθης δὲ ὁ μὲν (46) γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται; Ἀνόμ. Ναί; Ὁρθ. Εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾷται· ὁ γεννῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ (47) φύσεως γεννᾷ, καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ τῆς τοῦ γεννῶντος φύσεως γεννᾷται. Ἀνόμ. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως ἐγέννησεν ὁ Θεός; Ὁρθ. Οὐκοῦν οὐκ ἐγέννησεν. Ἀνόμ. Ἐγέννησεν κτίσας; Ὁρθ. Πρῶτον αὐτὸν ἔκτισε, καὶ τότε ἐγέννησεν· ἢ πῶς; Φανερώτερόν μοι εἰπέ. Οὐ νοῦ γὰρ τί ἐστίν, ἐγέννησε κτίσας. Ἀνόμ. Τὸ γέννημα τοῦ Θεοῦ κτίσμα αὐτοῦ ἐστίν, ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος· καὶ οὐκ ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλ' οἷς γεννᾷ, τούτοις καὶ κτίζει. Ὁρθ. Εἰ ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος, τί λέγεις, οἷς καὶ οἷς; Ἐνθα γὰρ τὸ, οἷς καὶ οἷς, ἐκεῖ πολλά. Εἰ δὲ ἀσύνητος, οὐκ ἄρα πολλά.

dicis, quibus et quibus? Ubi enim est illud, quibus positionis expers est Deus, non igitur in eo sunt multa.

4. Ἀνόμοιος. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἀπλοῦς ὁ Θεός; Ὁρθ. Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν λέγω. Καὶ γὰρ ἀγγελος ἀπλοῦς ἐστὶ, καὶ ψυχὴ, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἐκ μερῶν ἢ μελῶν σύγκριται. Ἀνόμ. Εἰ τοίνυν καὶ ὑπὲρ τὸ ἀπλοῦν ἐστίν, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει; Ὁρθ. Πάλιν λέγω, μὴ λέγε, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει· τὸ γὰρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει· πολλῶ δὲ πλείω τὸ ὑπὲρ ἀπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει. Ἀνόμ. Ὡσαύτως οὖν γεννᾷ ὁ Θεός, καὶ ὡσαύτως κτίζει; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν σύνθετος; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ ἄλλοις γεννᾷ καὶ ἄλλοις κτίζει, σύνθετός ἐστιν; Ὁρθ. Οὐ λέγω, ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλὰ ἄλλως γεννᾷ, καὶ ἄλλως κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς γεννᾷ, καὶ πῶς κτίζει; Ὁρθ. Ὑποστάσει γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Ἡ γὰρ ἐντολὴ, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, παρῆσθησιν ὁ βούλεται ὁ ἐντειλάμενος· ὑποστάσει δὲ γεννῶν, οὐκ ἀνέχεται ἐντολὴν, ἵνα μηδὲν μέσον ἢ τοῦ γεννῶντος Πατρὸς καὶ τοῦ γεννωμένου Υἱοῦ. Ἀνόμ. Μὴ θέλων οὖν ἐγέννησεν; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ζῶσα τοῦ γεννησαντός ἐστὶν εἰκὼν, καὶ ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως. Πρῶτον γὰρ δεῖ νοεῖν τὴν εἰκόνα τῆς ὑποστάσεως, καὶ τότε τὸ θέλειν, ἢ μὴ θέλειν. Τῆς δὲ ὑποστάσεως ἐστὶ γέννημα καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὁ Υἱός· πρὸ τοῦ θελήματος νοεῖ ἢ τῆς ὑποστάσεως εἰκόνα. Ἀνόμ. Τί ἐστίν; Ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἢ εἰκόνα; Ὁρθ. Ὅτι τὴν οὐσίαν, καὶ ἄνευ τοῦ τότε θέλειν, νοῆσαι δύνη· ἄνευ δὲ εἰκόνας οὐ δύνη. Ἡ γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἢ δὲ

Filio dixit « Gignit me : » ait enim : « Ante omnes colles gignit me ». » Quemadmodum igitur de Filio per illud, gignit me, intelligis, Genuit me ; ita etiam illud, procedit, accipe de Spiritu, ac si diceretur, processit. Hic enim est mos Scripturæ ut illud, « Qui facit angelos suos spiritus »⁷¹, id est, Qui fecit : et illud, « Qui fundas terram supra stabilitatem suam »⁷², id est, qui fundasti. Anom. Hæccine igitur est differentia? Orth. Hæc est. Anom. Eamdem autem naturam ais? Orth. Eamdem. Anom. Et quomodo potest eadem esse natura, si unus quidem gignit, aliter gignitur? Orth. Ponis nihilominus, unum gignere, alterum gigni? Anom. Etiam. Orth. Si unus gignit, alter gignitur : qui gignit ex sua ipsius natura gignit : et qui gignitur, ex gignentis natura gignitur. Anom. Absit, ut dicam, Deum ex natura genuisse. Orth. Non igitur genuit. Anom. Genuit, cum creasset. Orth. Ergone prius ipsum creavit, et deinde genuit, an aliquo quopiam modo? Loquere apertius : Nec enim intelligo quid sit, genuit cum creasset. Anom. Quod gignitur a Deo creatura est, quoniam ille simplex est, et compositionis expers : nec aliis gignit, aliis creat, sed quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Si simplex est et compositionis expers, quorsum et quibus, ibi quoque multa sunt. Si porro com-

4. Anomæus. Annon est igitur Deus simplex? Orth. Imo etiam amplius quam simplicem esse aio. Nam et angelus simplex est, et anima, et lux, cum ex partibus aut membris non componantur. Anom. Itaque si amplius **410** quam simplex est, quibus gignit, iisdem etiam creat. Orth. Iterum moneo, ne dicito, quibus gignit iisdem et creat : nam quod simplex est, non habet quibus et quibus : multo autem etiam magis id, quod supra ipsam simplicitatem est, non admittit illud, quibus et quibus. Anom. Similiter ergo gignit Deus, et similiter creat. Orth. Nequaquam. Anom. Ergo est compositus. Orth. Absit. Anom. Si aliis gignit et aliis creat, compositus est. Orth. Non dico aliis gignit, aliis creat : sed aliter gignit, aliter creat. Anom. Quomodo gignit et quomodo creat? Orth. Hypostasi gignit, et mandato creat. Mandatum enim, concurrente potestate, præsens sistit quod mandanti libet : is vero qui gignit hypostasi, non expectat mandatum, ne quid medium intercedat inter gignentem Patrem, et Filium qui gignitur. Anom. An igitur invitatus genuit? Orth. Qui genitus est, viva est ejus qui genuit imago; et voluntatem transcendit imago hypostaseos. Prius enim oportet animo concipere imaginem hypostaseos, et postea velle aut nolle. Filius autem est soboles hypostaseos, et imago prorsus invariata : ante voluntatem animo concipere imaginem hypostaseos. Anom. Quid

⁷¹ Prov. viii, 25. ⁷² Psal. ciii, 4. ⁷³ ibid. 5.

(46) Palatinus, Ὁ τίθης δὲ ἔλωσ ὅτι ὁ μὲν. Reg. πείθη δὲ ἔλωσ.

(47) Palatinus, ἐκ τῆς αὐτῆς.

est illud : Transcendit imago voluntatem? *Orth.* Hoc dico, quoniam essentiam concipere mente potes, absque eo etiam quod hoc velit : absque imagine vero, non potes. Nam voluntas et incipit et desinit : imago vero essentiae nec incipit, nec desinit. Sed et aliter hoc accipe. Estne Deus volens aut nolens immortalis? *Anom.* Volens. *Orth.* non igitur immortalis erat antequam esse vellet. *Anom.* Ab aeterno vult esse immortalis? *Orth.* Et ab aeterno esse Pater. Sicut enim dicere non potes, quod invitatus sit immortalis ; ita, ne hoc quidem, quod Filio praestit voluntas, sed ab aeterno est Filius ex invariata.

5. *Anomæus.* Ubi scriptum est, Filium esse imaginem hypostaseos? *Orth.* Characterem hypostaseos, seu « figuram substantiae » nihil aliud esse intelligo, quam imaginem hypostaseos esse. *Anom.* Enimvero, annon vir quoque scribitur esse imago et gloria Dei? *Orth.* Sane : at non character hypostaseos. Aliud est autem, imaginem Dei esse, quam esse characterem hypostaseos ipsius. Nam opificium habet quidem imaginem artis sui artificis, a quo effectum est, hypostaseos vero minime. *Anom.* Nescio quid dicas, planius loquere. *Orth.* Scamnum habet imaginem artis fabri : nam si scamnum videro, agnosco a fabro factum esse : et si naviculam conspexero, agnosco esse opus a fabricatore navium confectum, quod sit imago artificis et gloria artis illius : at non hypostaseos character. Nec enim aut scamnum aut navicula habet characterem opificis sui : cum hic quidem sit homo hypostasi, scamnum autem vel navicula non item. Sic etiam homo est imago et gloria Dei, qui ipsum condidit. Etenim, ut ait sanctus Salomoni : « Proportione quadam, illarum rerum auctor conspicitur et gloria afficitur, ex eo quod effectum est : » non tamen est character hypostaseos opificis, sed duntaxat virtutis ejus effectricis. At Filius est character hypostaticus. Inquit enim : « Qui vidit me, vidit Patrem meum » : nemo vero, quod viderit hominem, idcirco vidit Patrem. *Anom.* Ubi scriptum est, Filium esse characterem hypostaseos? *Orth.* Apud apostolum Paulum in Epistola ad Hebraeos. *Anom.* Non recipitur in Ecclesia. *Orth.* Ex quo annuntiatum est Evangelium Christi, creditur est hanc Epistolam Pauli esse : et ea connumerata, omnes Epistolae Pauli sunt numero quatuordecim. *Anom.* Legistin' in caeteris omnibus proferri nomen ipsius, in hac vero non item? *Orth.* Cum Hebraeis scriberet, qui fama acceperant, ipsum homines docere defectionem a lege, ne ipsius nomen abhorrentes, aures 411 occluderent, propterea a Patribus ita orsus est : « Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis, ultimis hisce diebus lo-

⁷⁴ Hebr. 1, 3. ⁷⁵ Sap. xiii, 5. ⁷⁶ Joan. xiv, 9.

(48) Ita Palat. et Felck. Editi vero, θελήται ὄν ἄρα.

αἰκῶν τῆς οὐσίας; οὐτ' ἀρχεται, οὔτε παύεται. Καὶ ἄλλως· Θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, ἢ μὴ θέλων; Ἀνόμ. Θέλων. Ὅρθ. Πρὸ τοῦ οὖν θελήσει, οὐκ ἄρα (48) ἀθάνατος. Ἀνόμ. Ἀϊδίως θέλει εἶναι ἀθάνατος; Ὅρθ. Καὶ αἰδίως Πατὴρ. Ὡς γὰρ οὐ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι μὴ θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, οὐδ' ὅτι μὴ θέλων Πατὴρ· καὶ ὡσπερ οὐ προηγεῖται τῆς ἀθανασίας θέλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' αἰδίως ἐστὶν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς θέλοντος γεγεννημένος, εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος.

invitatus sit Pater : et ut nec immortalitati, ita nec volente Patre genitus, hypostaseos imago penitus

5. Ἀνόμοιος. Ποῦ γέγραπται, τῆς ὑποστάσεως ἐστὶν εἰκὼν ὁ Υἱός; Ὅρθ. Τὸν χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο νοῦ ἢ εἰκὼνα εἶναι τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Ὁ γὰρ ἀνὴρ οὐ γέγραπται εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ; Ὅρθ. Ἀλλ' οὐχὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. Ἄλλο δὲ ἐστὶν εἰκὼνα Θεοῦ εἶναι, καὶ ἄλλο χαρακτήρα ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἔργον τοῦ ἐργασαμένου τεχνίτου ἔχει τὴν εἰκὼνα τῆς τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Τί λέγεις οὐκ οἶδα· σαφέστερον εἰπέ. Ὅρθ. Τοῦ τέκτονος τὸ βᾶθρον ἔχει τὴν εἰκὼνα τῆς τέχνης· ἐὰν γὰρ ἴδω βᾶθρον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ τέκτονος ἐγένετο· κἂν ἴδω πλοῖον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ ναυπηγοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, τοῦ ἐργασαμένου εἰκὼν καὶ δόξα τῆς τέχνης· οὐ μὴν καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐργασαμένου ἔχει τὸ βᾶθρον ἢ τὸ πλοῖον· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος τῆ ὑποστάσεως, τὸ δὲ βᾶθρον ἢ τὸ πλοῖον οὐ. Οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεμένου αὐτὸν Θεοῦ εἰκὼν καὶ δόξα ἐστὶ. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν ἅγιον Σολομῶνα (49)· « Ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται καὶ δοξάζεται ἐκ τοῦ γεγονότος »· οὐ μὴν χαρακτήρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πεποιηκότος, ἀλλ' ἢ ἄρα τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ Υἱὸς χαρακτήρ ἐνυπόστατος. Λέγει γὰρ· « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου »· οὐδεὶς δὲ, ἑωρακὴς ἄνθρωπον, εἶδε τὸν Πατέρα. Ἀνόμ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι χαρακτήρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱός; Ὅρθ. Περὶ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἀνόμ. Οὐκ ἐκκλησιάζεται; Ὅρθ. Ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Ἐσαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πεπιστευταί ἢ ἐπιστολή· καὶ μετ' αὐτῆς εἰσὶν ἐπιστολαὶ ἰδ' αἱ πάσαι τοῦ Παύλου. Ἀνόμ. Ἀνέγκως, ὅτι ἐν μὲν πάσαις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφέρεται, ἐν δὲ ταύτῃ οὐ; Ὅρθ. Ὅτι Ἑβραίοις ἔγραψεν· ἦσαν δὲ κατηχηθέντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀποστᾶσαν διδάσκει· καὶ ἴνα μὴ, σειριάζαντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα, κλείσωσι τὴν ἀκοήν· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πατέρων ἤρξατο, λέγων· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλα· ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐπιστολή, φανερόν ἐστι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς. Μένονται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων· « Γινώσκατε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Τιμόθεον ἀπολελυ-

(49) Palat. κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον.

μένον, μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἐρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. » A cutus est nobis in Filio ⁷⁷. » Hanc autem esse ipsius Epistolam, apparet etiam ex fine Epistolæ. Memnit enim etiam Timothei his verbis : « Scitote fratrem nostrum Timotheum liberatum esse, cum quo, si cito venerit, vos video ⁷⁸. »

6. Ἀνόμοιος. Κἄν δῶμεν, ὅτι Παύλου ἐστὶν ἡ Ἐπιστολή, ἀλλὰ ὁ χαρακτήρ (50) τῆς ὑποστάσεως ἐν τῇ ὑποστάσει ἔχει τὸ εἶναι, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ζωῇ ; Ὁρθ. Ἄλλ' οὐ μόνον εἴρηται χαρακτήρ ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Υἱός, ἵνα τὸ ἐνυπόστατον νοήσωμεν. Ἀπαύγασμα γὰρ εἴρηται, διὰ τὸ συναϊδίως ἐξ αὐτοῦ εἶναι· χαρακτήρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποστάσεως· Υἱός διὰ τὸ ἐνυπόστατον. Ἀνόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν πάντα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐστὶν ἐκ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ δημιουργικῶς· ὁ δὲ Υἱός ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννητικῶς τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτικῶς. Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεις ; Ὁρθ. Ἐπεὶ πόθεν ; Ἀνόμ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐντολῆς, τὰ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ; Ὁρθ. Ὁ Δαβὶδ λέγει περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐντολῆς· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο (51), καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἐκ γαστρὸς πῆρ φωσφόρου (52) ἐγέννησά σε » καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκγεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα » καὶ ἐν ἄλλοις· « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου (53) οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἀνόμ. Ἐκ γαστρὸς εἶπε καὶ στόματος, οὐκ ἐξ ὑποστάσεως. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ ὅταν λέγωνται μέλη ἢ μέρη, ἀνθρωποπαθῶς μὲν λέγονται, θεοπραπῶς δὲ νοοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ποῖαν γαστέρα σωματικὴν ἐπὶ Θεοῦ ἔχομεν νοῆσαι ; Ἐγὼ, γαστέρα ἀκούων, τὸ γεννητικὸν τῆς φύσεως νοῶ, καὶ στόμα τὸ ἰδρακτικόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ἐστὶν ὅτε κέχρηται ἡ Γραφή ταύτῃ τῇ συνθεσίᾳ, ὡς ὅταν λέγῃ· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάθωμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ γαστέρα ἡμῶν λέγει τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ τὴν τῆς φύσεως γεννητικὴν δύναμιν.

7. Ἀνόμοιος. Ποῦ γέγραπται ἐπὶ Θεοῦ φύσις ; Ὁρθ. Παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ τότε μὲν, οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ, γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » φύσει δηλονότι. Καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς Ἐπιστολαῖς γέγραπται· « Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδωρῆται, ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Γινόμεθα (54) δὲ θείας κοινωνοὶ φύσεως τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Οὐκοῦν

6. *Anomæus*. Etiamsi hanc Epistolam Pauli esse concedamus, attamen character hypostaseos habet esse in hypostasi, non in propria vita. *Orth.* At Christus non tantum dicitur character hypostaseos, verum etiam Filius, ut illud hypostaticum intelligamus. Dicitur enim splendor, quod una sit ex ipso ab æterno : character vero propter hypostaseos similitudinem : Filius denique, quod sit in hypostasi. *Anom.* Dicimus et nos omnia esse ex Deo. *Orth.* Sed alia quidem sunt ex ipsius mandato per creationem ; Filius vero ex ipsius hypostasi, per generationem ; Spiritus vero per processionem. *Anom.* Ergo Spiritum etiam dicis esse ex hypostasi ? *Orth.* Alioqui unde esset ? *Anom.* Ubi scriptum est alia esse ex mandato, alia ex hypostasi ? *Orth.* Dicit David de iis quæ ex Dei mandato existunt : « Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis ; laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes ejus ; laudate eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Quia ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt ⁷⁹. » De generatione vero Filii scriptum est : « Ex utero ante luciferum genui te ⁸⁰ ; » et de Spiritu sancto : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁸¹. » Et alibi : « Spiritus enim ex me procedit ; » item alibi : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ⁸². » *Anom.* Ex utero dixit, et ex ore, non autem ex hypostasi. *Orth.* Partes seu membra cum Deo tribuuntur, dicuntur quidem humano more, intelliguntur autem ut Deo convenit : sin minus, quem uterum in Deo corporeum possimus mente concipere ? Itaque uterum audiens, generandi naturæ vim : et os audiens, docendi facultatem intelligit : quo loquendi more Scriptura interdum etiam utitur cum de hominibus agit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, concepimus in utero et peperimus in terra spiritum salutis ⁸³. » Nam hic quoque non significat corporeum uterum nostrum D sed illam naturæ vim gignendi.

7. *Anomæus*. Ubi de Deo scriptum est naturæ nomen ? *Orth.* Apud Apostolum : « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii serviebatis : nunc autem cum cognoveritis Deum, imo, cogniti sitis a Deo ⁸⁴, » etc. a Deo videlicet, qui natura Deus est. Et in Epistolis catholicis scriptum est : « Per quæ maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut efficiamini divinæ consortes naturæ ⁸⁵. » Efficimur autem naturæ divinæ con-

⁷⁷ Hebr. 1, 4, 2. ⁷⁸ Hebr. XIII, 23. ⁷⁹ Psal. CXLVIII, 1-4. ⁸⁰ Psal. CIX, 5. ⁸¹ Joel. II, 28. ⁸² Psal. XXXII, 7. ⁸³ Isa. XXVI, 18. ⁸⁴ Galat. IV, 8, 9. ⁸⁵ II Petr. 1, 4.

(50) Palat. ἀλλ' οὐ χαρακ.

(51) Sic Req. Palat. et Felc. Editi vero, ταῦτ' ἐνετείλατο.

(52) Editi. H. Steph. ζως φωσφόρου.

(53) Ita mss. Editi vero, τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ.

(54) Palat. Γινόμεθα δὲ κοινωνία τοῦ ἁγ

sortes ex participatione Spiritus sancti. *Anom.* Ergo et Spiritus sanctus est divinæ naturæ? *Orth.* Si ex participatione sancti Spiritus divinæ consortes naturæ sumus, nonne multo magis est divinæ naturæ Spiritus ille, qui nos participes efficit? *Anom.* Ergo et Spiritum sanctum dicis esse divinæ naturæ? *Orth.* Non simpliciter divinæ esse naturæ, sed essentiali. Dixit enim ipse Pater: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁸⁶. » Item Filius: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis ⁸⁷. » Job quoque divinum dixit Spiritum, cum sic loqueretur: « Vivit Dominus, qui ita de me judicavit, et Omnipotens, **412** qui amaritudine affecit animam meam. Siquidem donec est adhuc halitus in me, et Spiritus divinus superest mihi in naribus; os meum non loquitur injusta ⁸⁸. » Viden' quomodo Trinitatis memineit; de Filio dicens: « Vivit Dominus; » de Patre: « Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam: » de Spiritu sancto: « divinus Spiritus, qui superest mihi in naribus; » Nam Spiritus est suavis odor Christi: et quemadmodum ex odore suavi unguentum per nares percipitur: ita et Christus ex Spiritu. « Nemo enim potest dicere Christum Jesum, nisi in Spiritu sancto ⁸⁹. » Et Apostoli fuerunt ac sunt bonus Christi odor, quoniam Spiritus sancti templa sunt. Dicit enim Paulus: « An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis

8. *Anomæus.* Si aliter creat Deus, et aliter gignit, compositus est? *Orth.* Compositus non est (absit enim ut hoc dicam), sed hypostasi quidem gignit, mandato vero creat. Quod si ita gignit, ut creat, quod ab eo creatum est, ab ipso est genitum. *Anom.* Sane quidem. *Orth.* Canem autem creavit: aude igitur dicere, canem aut aliud quidpiam creatum, esse genitum ex utero. Nam dico quidem ego, quod Deus canem et bruta omnia, cum cæteris omnibus rebus creaverit: dic et tu, quod etiam ex utero ea genuerit, si quidem similiter creat et gignit. *Anom.* Aliter igitur creat et aliter gignit? *Orth.* Sane. *Anom.* Nonne est compositionis expers? *Orth.* Minime dixi non esse compositionis expertem, imo etiam est aliquid amplius, quam compositionis expers, sed aliter gignit et aliter creat. *Anom.* Quomodo id fieri potest? *Orth.* Mens nobis insita, quæ ad imaginem Dei facta est, nonne est compositionis expers? et tamen aliter gignit sermonem, aliter autem condit, quæ condit. *Anom.* Qui aliter gignit et aliter condit? certe quibus condit mens, etiam gignit. *Orth.* Falsum narras: gignit enim ex se sermonem, condit autem ex materia domum, navim, et quæcunque

καὶ τὸ Πνεῦμα θείας ἐστὶ φύσει; Ὁρθ. Εἰ ἡμεῖς τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείας ἐσμεν φύσεως, οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸ παρερχόμενον ἡμῖν τὴν κοινωνίαν; Ἀνόμ. Καὶ τὸ Πνεῦμα οὖν λέγει; θείας εἶναι φύσεως; Ὁρθ. Οὐχ ἀπλῶς θείας εἶναι φύσεως, ἀλλὰ τῆς οὐσίας (55). Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Πατὴρ: « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα: » ὁ δὲ Υἱὸς: « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ Ἰωβ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτω λέγων: « Ζῆ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μὴν ἐτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης (56), πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιὸν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλήσει τὸ στόμα μου ἄδικα. » Ὁρθ. πῶς τῆς ἁγίας Τριάδος μέμνηται; Ζῆ Κύριος, λέγων τὸν Υἱόν· καὶ, ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας; μου τὴν ψυχὴν, τὸν Πατέρα; Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιὸν ἐν ῥισί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Χριστοῦ γὰρ ἐστὶν εὐωδία τὸ Πνεῦμα· καὶ ὡσπερ ἐκ τῆς εὐωδίας διὰ τῶν ῥινῶν τὸ μύρον γινώσκειται, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος Χριστός. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ οἱ ἀπόστολοι Χριστοῦ εὐωδία ἦσαν, καὶ εἰσὶν· ἐπειδὴ καὶ ναοὶ τοῦ Πνεύματος εἰσι. Λέγει γὰρ Παῦλος: « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναοὶ τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν. Δοξάσατε διὰ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. »

qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis

8. Ἀνόμοιοι. Εἰ ἄλλως κτίζει ὁ Θεός, καὶ ἄλλως γεννᾷ, σύνθετος ἐστίν; Ὁρθ. Σύνθετος μὲν οὐκ ἐστὶ· μὴ γὰρ γενεοῖτό μοι εἰπεῖν! ὑποστάσει δὲ γεννᾷ, καὶ ἐγτολῆ κτίζει. Εἰ δὲ ὡς κτίζει, οὕτως καὶ γεννᾷ, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστίν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Ἐκτίσει δὲ τὸν κύνα· τόλμησον εἰπεῖν τὸν κύνα ἐκ γαστρὸς γεγενῆσθαι, καὶ ἄλλο τι τῶν κτισμάτων. Ἐγὼ γὰρ λέγω, ὅτι καὶ τὸν κύνα καὶ πάντα τὰ ἄλογα μετὰ καὶ πάσης τῆς ἄλλης κτίσεως ἐκτίσεν ὁ Θεός· εἶπε καὶ αὐτὸς, ὅτι καὶ ἐκ γαστρὸς αὐτὰ ἐγέννησεν, εἶπερ ὡσαύτως κτίζει καὶ γεννᾷ. Ἀνόμ. Ἄλλως οὖν κτίζει, καὶ ἄλλως γεννᾷ; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος; Ὁρθ. Οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος (57), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀσυνθετόν ἐστιν· ἄλλως δὲ γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς οἶδόν τε; Ὁρθ. Ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγωνῶς, οὐκ ἐστὶν ἀσύνθετος; καὶ ἄλλως γεννᾷ λόγον, καὶ ἄλλως κτίζει, ἢ κτίζει. Ἀνόμ. Πῶς ἄλλως γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει; καίτοιγε ὁ νοῦς οἷς κτίζει, καὶ γεννᾷ. Ὁρθ. Ψεῦδος· γεννᾷ γὰρ ἐξ αὐτοῦ λόγον, κτίζει δὲ ἐξ ὕλης οἰκίαν, πλοῖον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκ οὖν καὶ Θεὸς ἐξ ὕλης κτίζει; Ὁρθ. Τὰ μὲν ἐξ ὕλης, τὰ δὲ, μὴ ὄντα, ὑπεστήσατο. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Τὴν ὕλην καὶ τοὺς

⁸⁶ Joel. II, 28. ⁸⁷ Matth. XVI, 20. ⁸⁸ Job XXVII, 2-4. ⁸⁹ I Cor. XII, 3. ⁹⁰ I Cor. VI, 19-20.

(55) Regius et Palat. ἀλλὰ τῆς οὐσίας. Felc. ἀλλὰ τῆς θείας.

(56) Reg. et Palat. τῆς πνοῆς μου ἐν ῥινὶ οὐσίας.

Mox idem. μὴ λαλήσαι.

(57) Palat. οὐκ εἶπον, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄσ.

οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐξ οὐδενὸς ὑπεστήσατο. **A** Ἄλλ' ἢ βούλησις, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, ὑπεστήσατο ὅσα ἠθέλησε· τὰ δὲ θνητὰ ζῶα ἐκ τῆς ὕλης ἐποίησεν. Ἀνόμ. Τοῦτο δέχομαι. Ὀρθ. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐκ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον λέγεις; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ κτίσμα γέννημα λέγεις; Ἀνόμ. Οὐ. Ὀρθ. Εἰ διὰ τοῦτο τὸ κτίσμα τοῦ Πατρὸς, γέννημα λέγεις, ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστι, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπλοῦς, καὶ αὐτοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ γέννημα· καὶ εὐρεθήσεται τοῦ μὲν Υἱοῦ πατὴρ ὁ Πατὴρ, τῆς δὲ κτίσεως πάππος. Ἀνόμ. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ γέννημά ἐστι κτίσμα, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ κτίσμα. Ὀρθ. Ἐπειδὴ ἀπλοῦς ἐστὶν ὁ Θεὸς, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἢ πῶς; Ἀνόμ. Πάνυ. Ὀρθ. Καὶ τοῦ Υἱοῦ ἄρα τὸ κτίσμα **B** γέννημα, ἀσυνθέτου ὄντος· ἢ (58) οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀσύνθετον τοῦ Πατρὸς τὸ γέννημα κτίσμα, ἢ τὸ κτίσμα γέννημα, κἂν ἢ ἀσύνθετος. Γέννημα δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς· οὐκ ἄρα κτίσμα. Ἀνόμ. Ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ αἰτιὸς ἐστὶ, τῆς δὲ κτίσεως ὁ Υἱός. Ὀρθ. Τῆς δὲ κτίσεως οὐκ ἐστὶν αἰτιος καὶ ὁ Πατὴρ; Ἀνόμ. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Τίθης (59) δὲ ὅλω, ὅτι αἰτιὸς ἐστὶ καὶ τῆς κτίσεως; Ἀνόμ. Ναί. Πάντα γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὀρθ. Εἰσὶν οὖν αὐτοῦ καὶ τὰ γεννήματα πάντα, κύνες, κόρακες, γῦπες, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις λογικῆ τε καὶ ἀλογος. Ἀνόμ. Εἶπον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἄνευ μεσίτου γεγέννηται, τουτέστιν ἐκτισται.

a **Patre** : non igitur creatus. *Anom.* Pater est auctor Filii, Filius auctor rerum conditarum. *Orth.* Annon Pater quoque est rerum conditarum auctor? *Anom.* Est sane, sed per Filium. *Orth.* Sed omnino ponis, eum quoque auctorem esse rerum creatarum? *Anom.* Certe. Omnia enim sunt ex Deo. *Orth.* Sunt igitur ab eo etiam genita omnia, canes, corvi, vultures, quidquid **413** denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. *Anom.* Dixi hæc condita esse per Filium : solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus.

9. Ὀρθ. Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου, διὰ τοῦτο καὶ **C** γέννημα λέγεις αὐτὸν καὶ κτίσμα; ἢ πῶς; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Τὰ δὲ (60) ἄλλα πάντα, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο, κτίσματά εἰσιν, οὐκ ἐστὶ δὲ καὶ γεννήματα; Ἀνόμ. Οὕτως. Ὀρθ. Ἡ μεσιτεία τοίνυν τοῦ Υἱοῦ ἠλάττωσε τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὀρθ. Ὅτι, μόνος μόνον γεννῶν, ὡσαύτως καὶ γεννᾷ καὶ κτιζει. Μεσιτεύοντος δὲ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἐστὶ τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστὶ· καὶ, ὡς φαίνεται, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως, ἐγεννήθη ὁ Υἱός. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὀρθ. Ἐμελλε γὰρ (61) ἅπαντα τὰ κτίσματα γεννήματα αὐτοῦ εἶναι, εἰ μὴ ἐγεννήθη ὁ Υἱός. Ἀνόμ. Ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐκτίσθημεν; Ὀρθ. Καὶ πάνυ. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθημεν, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ οὐκ ἐκτισται. Ἀνόμ. Αὐτὸς **D** λέγει· « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. » Ὀρθ. Καὶ αὐτὸς λέγει· « Ὀρωξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κληῖρον. » Ἀνόμ. Τί

sunt ejusmodi. *Anom.* Num igitur etiam Deus condit ex materia? *Orth.* Quædam ex materia, quædam rursus, cum non essent, fecit ut existerent. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Materiem et cælos et angelos fecit ut ex nihilo existerent. Voluntas autem concurrentem potestatem nacta, fecit ut existeret quidquid libuit : mortalia vero animantia ex materia condidit. *Anom.* Hoc admitto. *Orth.* Filium vero nonne ais simplicem esse et compositionis expertem? *Anom.* Etiam. *Orth.* An igitur quod a Filio conditum est, ex eo quoque genitum ais? *Anom.* Minime. *Orth.* Si, quoniam Pater est simplex, idcirco quod a Patre conditum est etiam genitum dicis, nempe quod genitum est, etiam creatum est : at Filius quoque est simplex : ergo quod creavit, etiam genuit : et Pater comperietur esse Filii quidem pater, rerum vero creatarum avus. *Anom.* Sed quod est genitum a Patre, etiam est creatum : quod autem creatum est a Filio, est creatura. *Orth.* Nonne quoniam simplex est Deus, idcirco quod ab eo creatum est, etiam genitum esse : et quod ab eo genitum est, etiam creatum esse vis? Sin minus, quomodo sentis? *Anom.* Sane. *Orth.* Ergo et quod creatum est a Filio, est etiam genitum, utpote qui sit compositionis expers : vel etiam si Pater est compositionis expers, non idcirco tamen quod ab eo genitum est, creatum est : nec quod ab eo creatum est, genitum est, etiamsi sit ipse compositionis expers. At Filius genitus est

9. *Orth.* Idcircone eum esse dicis et genitum et creatum, quia solus est a solo? aut quomodo id accipis? *Anom.* Etiam. *Orth.* Cætera autem omnia, quoniam per Filium facta sunt, creata quidem sunt, genita vero non item? *Anom.* Ita est. *Orth.* Interventio igitur Filii imminuit Patris in agendo efficacitatem. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quia solus solum gignens, itidem et gignit et creat. Filio vero interveniente, quod creat, non sane gignit; et, ut videtur, principatum et potestatum, rerum denique omnium creatarum damno, genitus fuerit Filius. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam nisi genitus fuisset Filius, quæcunque ab eo creata, essent etiam genita. *Anom.* Annon igitur per Filium creati sumus? *Orth.* Sane vero. Sed nos quidem per Filium creati sumus, Filius vero ex Deo genitus est, non autem creatus. *Anom.* Ipse dicit : « Dominus creavit me, initium viarum suarum »⁹¹. *Orth.* Ipse quoque dicit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et partiti sunt vestimenta mea sibi, et super

⁹¹ Prov. viii, 22.

(58) Ἡ δεest in Palatino et Regio.

(59) Mss., τίθη. Infra, κύνες δεest in Palatino.

(60) Δέ δεest in Palatino.

(61) Palat. et Reg., Ἐμελλομεν γὰρ &c.

vestem meam miserunt sortem ⁹². » *Anom.* Quid simile inter se habent, « creavit me, » et « foderunt manus meas et pedes? » *Orth.* Quemadmodum id, quod in cruce futurum erat, enuntiavit, ut si jam factum fuisset : ita quod futurum erat in incarnatione, dixit, ac si jam fuisset factum. Itaque non dixit, Dominus creavit me ante initium viæ, sed quoniam aliorum via perdita erat, futurus autem nobis erat qui via recens et vivens esset, propterea dicit : « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. » *Anom.* « Ante sæculum fundavit me, » inquit, « antequam terram faceret ⁹³. » *Orth.* Dic tu quoque : « Quadraginta annos nondum habes ⁹⁴, » et ante sæculum fundatus es? ut audias, « Amen, amen dico tibi, antequam sæcula existerent, ego sum ⁹⁵. » *Anom.* An erat ipsius incarnatio, antequam existerent sæcula? *Orth.* Imo, quod ad Dei præscientiam attinet, passio ipsa : adeo ut dixerit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁹⁶. » *Anom.* At istud non est dictum ante sæculum, verum Davidis temporibus. *Orth.* Dictum quoque est a temporibus filii Davidis, nempe Salomonis : « Dominus creavit me. » *Anom.* Sed dictum est : « Ante sæculum erat absconditum hoc mysterium, » ut inquit Paulus, « quod nunc manifestatum est filiis hominum. » Quod autem ille sit illud ipsum, quod ante sæcula fundatum est, audi ex eodem Paulo, alibi dicente : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus ⁹⁷ : » præter eum videlicet, qui dicit : « Ante sæculum fundavit me. » Christus autem Jesus, Deus Verbum tunc vocatus est, ex quo Verbum factum est caro, et dictum fuit ab angelo : « Vocabis nomen ejus Jesum ⁹⁸. » Itaque illud, « Dominus creavit me, » et, « Ante sæculum fundavit me, » de ipsius incarnatione dictum est, mysterio scilicet illo vere ante sæcula abscondito.

10. *Anom.* Sed quomodo potest ita genuisse ex sua ipsius hypostasi, ut nihil sit perpessus? *Orth.* Illud, quomodo potest, ne investiga : illud vero, ex hypostasi, a nobis ostensum est. *Anom.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Ostensum est non esse quiddam creatum. Quod autem non est creatum, aut est ingenuitum aut genitum, aut procedens ut ex auctore sive causa. Non est autem ingenitus, cum sit Filius genitus : ergo est ex hypostasi. *Anom.* Et quomodo potest esse ex hypostasi? *Orth.* Nisi sit ex hypostasi, aut est creatum quidpiam, aut ingenitus : non est **414** autem ingenitus, cum sit Filius : non est creatum quidpiam : nec enim mandavit et factus est ; sed ex utero ipsum genuit : est igitur ex hypostasi, non autem ex nihilo, sicut ea quæ per mandatum exstiterunt. *Anom.* Rursum igitur ute-

ομοιον, « εκτισέ με, » και, « ωρυξαν χειράς μου και πόδας ; » *Orth.* "Ωσπερ τὸ μέλλον γίνεσθαι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἦδη γεγονός ἔλεγεν· οὕτως τὸ μέλλον ἐπὶ τῆς σαρκώσεως, ὡς ἦδη γεγονός ἔλεγεν. Ἀμέλει γοῦν οὐκ εἶπε· Κύριος ἐκτισέ με πρὸ ἀρχῆς ὁδοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολλυμένη ἦν ἡ ὁδὸς τῶν ἄλλων, ἐμελλε δὲ ἡμῖν γίνεσθαι ὁδὸς πρόσφατος και ζωσα, διὰ τοῦτο λέγει· « Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » *Ἀνόμ.* « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με, » λέγει, « πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. » *Orth.* Εἰπέ και σύ· « Τεσσαράκοντα ἔτη οὕτω ἔχεις, » και πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώθη; Ἰν' ἀκούσης· « Ἄμην, ἀμην λέγω σοι, πρὸ τοῦ τοὺς αἰῶνας γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » *Ἀνόμ.* Καὶ ἦν αὐτοῦ ἡ σάρκωσις πρὸ τοῦ τοὺς αἰῶνας γενέσθαι; *Orth.* Τῇ προγενῶσι και αὐτὸ τὸ πάθος· ὥστε λέγειν αὐτόν· « Ὀρυξαν χειράς μου και πόδας, και ἔδωκν εἰς τὸ βρωμά μου χολὴν, και εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » *Ἀνόμ.* Ἄλλ' οὐ πρὸ τοῦ αἰῶνος τοῦτο ἐλέχθη, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων Δαβὶδ. *Orth.* Καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, τουτέστι Σολομῶνος, τὸ, « Κύριος ἐκτισέ με, » εἰρηται. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με, » εἰρηται. *Orth.* « Πρὸ » γὰρ « τοῦ αἰῶνος τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποκεκρυμμένον ἦν, » ὡς ὁ Παῦλος λέγει, « ὃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πρὸ τῶν αἰῶνων θεμελιωθὲν, ἄκουε αὐτοῦ και ἐν ἄλλοις λέγοντος· « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν καίμενον, ὃς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, » τὸν λέγοντα· « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με. » Χριστὸς δὲ Ἰησοῦς ἐκτοσθεὶς Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· και ἐλέχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου· Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Τὸ ἄρα, « Κύριος ἐκτισέ με, » και, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἔθεμελιώσέ με, » περὶ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ εἰρηται, τοῦ ἀληθῶς πρὸ τῶν αἰῶνων ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου.

10. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται γεννησθαι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, και μὴ παθεῖν; *Orth.* Τὸ, πῶς δύναται, μὴ ἐξέταξε· τὸ δὲ, ἐκ τῆς ὑποστάσεως, δέδεικται. *Ἀνόμ.* Πῶς δέδεικται; *Orth.* Ὅτι οὐκ ἐστι κτίσμα, δέδεικται. Τὸ δὲ μὴ ὂν κτίσμα, ἢ ἀγέννητόν ἐστιν, ἢ γεννητόν, ἢ ἐκπορευτόν ὡς ἐξ αἰτίου. Ἀγέννητος δὲ οὐκ ἐστιν, ὕιὸς ὢν γεννητός· ἄρα οὖν ἐκ (61*) τῆς ὑποστάσεώς (62) ἐστιν. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται εἶναι ἐν τῆς ὑποστάσεως; *Orth.* Εἰ μὴ ἐστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἢ κτίσμα ἐστιν, ἢ ἀγέννητος· ἀγέννητος δὲ οὐκ ἐστιν, ὕιὸς ὢν· κτίσμα οὐκ ἐστιν· οὐ γὰρ ἐνετείλατο, και ἐγένετο· ἀλλὰ ἐκ γαστροῦ αὐτὸν ἐγέννησεν· ἐν τῆς ὑποστάσεως ἄρα, και οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καθ' ἄπερ τὰ κατ' ἐντολήν ὑπέρβαντα. *Ἀνόμ.* Πάλιν οὖν σύνθετον νομίζεις τὸν Θεόν, γαστέρα λέγων. *Orth.* Μὴ νένοιο σύνθετον εἰπεῖν τὸν Θεόν! ἀλλὰ, καθὼς

⁹² Psal. xxi, 17-19; Matth. xxvii, 55. ⁹³ Prov, viii, 22. ⁹⁴ Joan. viii, 57. ⁹⁵ ibid. 53. ⁹⁶ Psal xxi, 17; Lxviii, 22. ⁹⁷ I Cor. iii, 11. ⁹⁸ Luc. i, 31.

(61*) Vulg., οὐκ. Editt.

(62) Ἄσα ὢν ἐκ τῆς ὑπ. Palat.

ἀνωτέρω (63) εἶπον, τὴν γαστέρα, ἣν εἶπεν ἡ Γραφή, ἄρῳ λέγοντος, ὡς προσηγορεύεται, ἡ Γραφή τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ, λέγουσα· « Ἀπὸ τοῦ φέου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάθομεν, καὶ ὠκνήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας. » *Ἐν γαστρὶ λέγων, οὐχὶ τὴν σωματικὴν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑποστάσει.* Ἀνόμ. Παρ' ὀλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. Ὁρθ. Δώσοι (64) σοὶ ὁ Θεὸς Χριστιανὸν γενέσθαι· ὅταν γὰρ ὁμολογήσης ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς ἐγένου.

substantialista. *Orth.* Utinam det tibi Deus, ut Christianus evadas. Tunc enim Christianus fueris, cum confessus fueris Filium esse Patri consubstantialem.

11. Ἀνόμ. Ὁμοούσιον τί ἐστι; θέλω γὰρ καὶ τοῦτο μαθεῖν. Μὴ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἀνόμ. Τί οὖν ἐστιν; ἀληθῶς γὰρ θέλω μαθεῖν. Ὁρθ. Ὁμοούσιον ἐστίν, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας· οἷον ἀνθρώπος ἀνθρώπου οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ἀνθρώπος ἐστίν· ἄγγελος ἀγγέλου οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἄγγελός ἐστιν· οὕτω καὶ Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει, ἢ Θεός ἐστιν. Ἀνόμ. Οὐδὲν οὖν διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ (65); Ὁρθ. Ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρα εἶναι, οὐ· ἐν τῷ Πατέρα καὶ Υἱὸν εἶναι, ναί· ὅτι ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ γεννᾶται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὁμοούσιον. Ἀνόμ. Ἐν οὐδενὶ οὖν ἄλλῳ διαφέρει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ; Καίτοι γέγραπται· « Τί με λέγεις ἀγαθὸν εἶναι; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Οὐκ ἐστίν οὖν ἀγαθὸς ὁ Υἱός; Ἀνόμ. Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Ὁρᾷς, ὅτι καλῶς εἶπον, ὅταν ὁμολογήσης ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς γίνῃ; Ἀνόμ. Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι Χριστιανὸς εἰμι. Ὁρθ. Χριστιανὸς εἰ ἦς (65'), οὐκ ἔλεγες, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἐστίν ὁ Υἱός; Ἀνόμ. Οὐκ εἶπον, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Καὶ διαφέρειν λέγεις τὸν Πατέρα ἐν τῇ ἀγαθότητι, τοῦ Υἱοῦ; Ἀνόμ. Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ὁρθ. Οὐκ εἶπε· Μὴ με λέγε ἀγαθόν, ἀλλὰ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » Ἀνόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορά τοῦ, Μὴ με λέγε ἀγαθόν, καὶ τοῦ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; Ὁρθ. Πολλή. Ἀνόμ. Ποία; Ὁρθ. Τὸ, Μὴ με λέγε ἀγαθόν, ἄρησις ἐστίν ἀγαθότητος· τὸ δὲ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » ἀντὶ τοῦ, ἵνα τί με λέγεις ἀγαθόν, μὴ ὁμολογῶν με Θεόν; ὡς τὸ, « Τί δὲ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε, ὃ λέγω; » Ἐπειδὴ ὡς ἀνθρώπων μιλῶ αὐτῷ προσῆλθεν, ἀπλῶς διδάσκαλον ὀνομάζων, διὰ τοῦτο λέγει· « Τί με λέγεις ἀγαθόν, » μὴ πιστεύων, ὅτι Θεός εἰμι; « Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ἀνόμ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀγαθὸς ἐστίν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ. Ὁρθ. Καίτοι οὐκ εἴρηται, Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Πατήρ· ἀλλ' « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Πῶς δὲ καὶ διαφέρειν λέγεις τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς τῆς ἀγαθότητος τοῦ Υἱοῦ;

65 Isa. xxvi, 18. 65' Marc. x, 18. 66 Luc. vi, 46.

(63) Sic Reg. et Palat. Editi vero male, ἀνωτέρω.

(64) Reg. et Palat. δώσσει.

rum dicens, existimas Deum esse compositum. *Orth.* Absit, ut Deum dicam esse compositum! sed, ut superius dixi, uteri nomine, quod Scriptura Deo tribuit, generatricem vim hypostaseos ipsius intelligo. Nam de nobis etiam agens Scriptura, sicut prius demonstratum est, ita loqui consuevit, ut cum inquit: « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus Spiritum salutis ». In utero dicens, non intelligit corporeum uterum, sed in ipsa hypostasi. *Anom.*

Parum abest, quin mihi persuadeas ut fiam consubstantialista. *Orth.* Utinam det tibi Deus, ut Christianus evadas. Tunc enim Christianus fueris,

11. *Anom.* Quid est istud consubstantiale? volo enim id quoque discere. Num idem est Filius, qui et Pater? *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Quid est igitur? vere enim id discere cupio. *Orth.* Consubstantiale est, quod eandem substantiæ rationem recipit, ut homo ab homine nihil differt, quatenus homo est: et angelus ab angelo, quatenus angelus est: ita et Deus a Deo nihil differt, quatenus Deus. *Anom.* Nihil igitur differt Pater a Filio? *Orth.* Nequaquam sane differt in eo quod Deus et Pater sit, sed in eo quod sit Pater et Filius: quoniam ille quidem genuit, hic vero genitus est; hoc est igitur quod vocamus consubstantiale. *Anom.* Nulla igitur alia re differt Pater a Filio? Atqui scriptum est: « Quid me dicis bonum esse? Nemo bonus nisi unus Deus. » *Orth.* Filius igitur non est bonus? *Anom.* Ipse dixit: « Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Viden' ut recte dixerim, tunc fore te Christianum, cum fassus fueris Filium esse Patri consubstantialem? *Anom.* Credo me Christianum esse. *Orth.* Si Christianus esses, non negares Filium esse bonum. *Anom.* Bonum non esse non dixi, sed eum dixisse: « Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Bonitate igitur dicis differre Patrem a Filio? *Anom.* Ipse dixit: « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Non dixit, Ne me bonum dicito; sed, « Quid me dicis bonum? » *Anom.* Quænam vero differentia est inter illud, Ne me bonum dicito, et illud, Quid me dicis bonum? *Orth.* Magna. *Anom.* Quænam? *Orth.* Illud, Ne me dicito bonum, bonitatem tollit: istud vero, « Quid me dicis bonum? » perinde est atque, Quorsum me dicis bonum, nec me confiteris Deum esse? ut et illud: « Quid me vocatis, Domine, Domine, nec facitis quæ dico? » Quoniam igitur ille ut nudum hominem adiit ipsum, Magistrum simpliciter vocans, propterea inquit: « Quid me bonum dicis, » non credens quod sim Deus? « Nemo enim bonus, nisi unus Deus. » *Anom.* Dicimus et nos, ipsum bonum esse, sed non ita bonum, ut bonus est Pa-

(65) Τοῦ Υἱοῦ δεest in Palatino. Ibid., ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρα εἶναι. Filii. ἐν τῷ Θεῷ καὶ Θεὸν εἶνα..

(65') Vulg., ἦς. Edit.

ter. *Orth.* Atqui non dixit, Nemo bonus, nisi unus A Pater, sed, « Nemo bonus est, nisi unus Deus. » Tu vero cur dicis differre bonitatem Patris a bonitate Filii? Num igitur existimas quidpiam mali immistum esse bonitati Filii, eoque a bonitate Patris differre? *Anom.* Absit! non dico malitiæ quidpiam immistum esse bonitati Filii, verum Patris bonitatem differre a Filii bonitate. *Orth.* Sed

Ἄρα μὴ μεμύχθαι πονηρίαν τῆ ἀγαθότητι τοῦ Υἱοῦ νομίζεις, καὶ διὰ τοῦτο διαφέρειν τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα; Ἄνομ. Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω μεμύχθαι πονηρίαν τῆ τοῦ Υἱοῦ ἀγαθότητι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα διαφέρειν τῆς τοῦ Υἱοῦ. Ὅρθ. Ἀλλὰ ἀγαθότης ἀγαθότητος οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀγαθότης ἐστίν.

12. *Anom.* Annon vero Dei bonitas differt ab ea bonitate, quæ in nobis est? *Orth.* Nempe alia quædam est in nobis bonitas, quam Deus ipse. *Anom.* Judæi igitur et Græci habentne Deum in sese? *Orth.* Imo ne is quidem Deum habet in sese, qui simpliciter dicitur Christianus: sed is demum habet, qui corpus suum affixit et in servitutum B redegit, ut possit dicere: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur, Christi? » Qui enim talis est, audit a Christo: « Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona ». *Anom.* Si bonus est homo, qui ex suo corde bona profert, quomodo nemo bonus est, nisi unus Deus? *Orth.* Quoniam Deus non est bonus participatione bonitatis, sed est ipsa bonitas: homo vero bonitatis participatione bonus est. *Anom.* Annon angeli sunt natura boni? *Orth.* Natura, nequaquam: participatione, plane. Nam quod natura bonum est, non mutatur, quantum ad id, quod est natura. *Anom.* Exempli causa? *Orth.* Homo natura non mutatur (neque enim fit aliud natura); sed studio et moribus mutatur: siquidem eumdem modo bonum, modo malum videbis: ut Paulum, modo quidem persecutorem, modo vero Evangelii præconem; et eumdem modo Christi discipulum, modo proditorem, ut Judam: et angelos, modo quidem malos, modo vero bonos. *Anom.* Num vero angeli, modo mali, modo boni? *Orth.* Scriptura inquit: « Et enim si angelis, qui peccarunt, non pepercit ». At si peccarunt, certe exciderunt bonitate. In universum denique condita res omnis Deo digna, et est et dicitur bona ob participationem bonitatis: Deus vero, qui bonus est natura, est ipsa bonitas; quamobrem etiam nemo bonus, nisi unus Deus. *Anom.* Ergo Filius bonus est, ut Pater? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Ecqui dici potest: « Nemo bonus, nisi unus Deus, » si Filius et Pater, boni? *Orth.* Pater et Filius sunt unus Deus, non hypostasi, sed eadem substantiæ ratione: ut omnes homines sunt unus in Christo, non hypostasi, sed ratione substantiæ, et ob concordiam. *Anom.* Enimvero annon aliud est substantia, aliud hypostasis? *Orth.* Aliud et aliud, non tamen ut res. *Anom.* Ergo compositio invenietur. *Orth.* Aliud et aliud dixi, non tamen ut rem

bonitas a bonitate nihil differt, quatenus est bo-

12. Ἄνομ. Οὐ διαφέρει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης τῆς ἐν ἡμῖν ἀγαθότητος; Ὅρθ. Ἔστι (65*) γὰρ ἐν ἡμῖν ἀγαθότης ἄλλη τις παρ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Ἄνομ. Οἱ Ἰουδαῖοι οὖν καὶ Ἕλληνες τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν; Ὅρθ. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀπλῶς λεγόμενος Χριστιανὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἔχει ὁ ὑποπίστας τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῆσας, ὥστε δύνασθαι λέγειν· Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀκούει παρὰ τοῦ Χριστοῦ· Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προφέρει τὰ ἀγαθὰ. Ἄνομ. Εἰ ἐστὶν ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ προφέρων ἐκ τῆς καρδίας τὰ ἀγαθὰ, πῶς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός; Ὅρθ. Ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· ὁ δὲ ἄνθρωπος μετοχῆ ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός. Ἄνομ. Καὶ οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν ἀγαθοὶ τῆ φύσει; Ὅρθ. Τῆ φύσει, οὐ μετοχῆ, ναί. Τὸ γὰρ ὃν τῆ φύσει ἀγαθὸν, ὃ ἐστὶ τῆ φύσει, οὐ τρέπεται. Ἄνομ. Ὅσον τί; Ὅρθ. Ἀνθρώπος τῆ φύσει οὐ τρέπεται· οὐ γὰρ γίνεται ἄλλο τι τῆ φύσει· τῆ δὲ προαιρέσει τρέπεται· τὸν γὰρ αὐτὸν ὄφει ποτὲ πονηρὸν, ποτὲ ἀγαθόν· ὡς Παῦλον, ποτὲ μὲν διώκτην, ποτὲ δὲ εὐαγγελιστήν· καὶ τὸν αὐτὸν ποτὲ μαθητήν, ποτὲ προδότην (66), ὡς τὸν Ἰουδαν· καὶ ἀγγέλους, ποτὲ μὲν πονηροὺς, ποτὲ δὲ ἀγαθοὺς. Ἄνομ. Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι ποτὲ πονηροὶ, καὶ ποτὲ ἀγαθοί; Ὅρθ. Ἐ Γραφῆ εἶπεν· Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφέστατο· Εἰ δὲ ἥμαρτον, δῆλον, ὅτι ἐξέπεσον τῆς ἀγαθότητος. Καὶ καθόλου πᾶσα ἡ ἀξία τοῦ Θεοῦ κτίσις μετοχῆ ἀγαθότητος λέγεται καὶ ἐστὶν ἀγαθὴ· ὁ δὲ Θεὸς, φύσει ὢν ἀγαθός, αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· διὰ καὶ οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἄνομ. Καὶ ὁ Υἱὸς οὖν οὕτως ἐστὶν ἀγαθός, ὡς ὁ Πατήρ; Ὅρθ. Καὶ πάνυ. Ἄνομ. Καὶ πῶς δύναται λέγεσθαι ὁ ὕψιστος ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ εἰ Θεός (67); Ὅρθ. Εἰς Θεός Υἱὸς καὶ Πατήρ, οὐ τῆ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ὡς πάντες ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ εἰς, οὐ τῆ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ ταῖς συμφωνίαις. Ἄνομ. Ἄλλε γὰρ ἐστὶν οὐσία, καὶ ἄλλο ὑπόστασις; Ὅρθ. Ἄλλε καὶ ἄλλο, οὐχ ὡς πρᾶγμα. Ἄνομ. Οὐκοῦν σύνθεσις. Ὅρθ. Ἄλλο καὶ ἄλλο, εἶπον· οὐχ ὡς πρᾶγμα ἄλλε καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαίνουσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τι τῆς οὐσίας· ὡς ὁ κόκκος τοῦ σίτου λέγεται, καὶ ἐστὶ σπέρμα καὶ καρπὸς οὐχ ὡς πρᾶγμα

* II Cor. xiii. 3. * Matth. xii. 15. * II Petr. ii, 4.

(65*) Sensus postulat, ni fallor, ut legatur οὐκ ὡς. EDIT. PATROL.

(66) Καὶ τὸν μαθητήν, ποτὲ δὲ προδ. Palat.

(67) Ita Reg. Editi vero, ὡς ὁ Πατήρ; Ὅρθ. Εἰς Θεός, etc. Mox Felckm. et Reg., ἀλλὰ τῷ ταυτῷ τῆς Palat., τῷ ταυτῆς.

ἄλλο καὶ ἄλλο· ἄλλο δὲ τι σημαίνει τὸ σπέρμα, καὶ ἄλλο τι καρπός· ὅτι τὸ μὲν σπέρμα τοῦ μέλλοντος γεωργίου ἐστὶ σπέρμα· ὁ δὲ καρπός τοῦ παρελθόντος γεωργίου ἐστὶ καρπός.
significat semen, aliud fructus, quoniam semen præteritæ culturæ fructus.

13. Ἀρόμ. Τί σημαίνει ἡ οὐσία, καὶ τί ἡ ὑπόστασις; Ὁρθ. Ἡ οὐσία τὴν κοινότητα σημαίνει· καὶ εἰ τί ἐστὶν ἴδιον τῆς οὐσίας, τοῦτο κοινόν ἐστι τῶν ὑποστάσεων τῶν ὑπὲρ τὴν οὐσίαν· ἡ δὲ ὑπόστασις ἰδιότητα ἔχει, ἥτις οὐκ ἐστὶ κοινὴ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων, μετὰ τοῦ καὶ ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Ἀρόμ. Ἡ γὰρ οὐσία οὐκ ἔχει ἰδιότητα; Ὁρθ. Οὔτε ἰδιότητα ἔχει, μὴ οὐσαν κοινὴν τῶν τῆς οὐσίας ὑποστάσεων· οὔτε ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχεται, μία οὐσα. Τὸ δὲ ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχεται πάντως ἰδιότητα ἔχει· καὶ τὸ ἔχον ἰδιότητα ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Αὕτη γὰρ ἡ ἰδιότης τὸν ἀριθμὸν εἰσάγει. Ἀρόμ. Οὐ νοῶ, ὃ λέγεις· εἰπέ σαφέστερον. Ὁρθ. Λέγεις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν (68); Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὁμοίως ἀθάνατον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργόν, καὶ Θεόν; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Ὡσπερ οὖν λέγεις τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, ἀφθαρτον, ἀόρατον, δημιουργόν, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεις (69) τὴν αὐτὴν οὐσίαν; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγεις Πατέρα; Ἀρόμ. Οὐ. Ὁρθ. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἐστὶν ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Ἀρόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὰ μὲν τῆς οὐσίας ἴδια, ὁμοίως εἰσι κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸ δὲ Πατήρ οὐ κοινόν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Εἰ δὲ ἄλλο τῆς ὑποστάσεως τὸ ἴδιον, καὶ ἄλλα τῆς οὐσίας ἰδιώματα, ὃ ταυτὸν ἐστὶ σημαίνωμενον οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ἀρόμ. Οὐκ ἐστὶν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον; Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶν. Ἀρόμ. Ἐστὶν οὖν τῶν ὄντων ἄλλο τι ἀγέννητον; Ὁρθ. Ναί. Ἀρόμ. Τί; Ὁρθ. Γεννητόν ἐστι τὸ πατέρα ἔχον, καὶ ἀγέννητον τὸ μὴ πατέρα ἔχον; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἔχει; Ἀρόμ. Οὐ. Ὁρθ. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸ ἀγέννητον· οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον (70). Ἀρόμ. Ἄλλ' ὁ Πατήρ καὶ ἀγέννητός ἐστι καὶ ἀγέννητος. Ὁρθ. Οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἴδιον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κοινόν ἐστι Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀρόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ἀγέννητόν ἐστι τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον· ἢ πῶς; Ἀρόμ. Ναί. Ὁρθ. Τὸ δὲ γενεσιουργὸν ἔχον γενητόν ἐστιν. Οὔτε δὲ Υἱὸς γενεσιουργὸν ἔχει, οὔτε Πνεῦμα (δέδεικται γὰρ ἐκ γαστρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ ἐκ στόματος τοῦ Πνεύματος). Οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον proprium est, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo? Orth. An non factum est illud, quod non habet opificem: aut quomodo intelligis? Anom. Etiam. Orth. Illud autem est factum, quod habet opificem. At neque Filius neque Spiritus sanctus habent opificem (ostensum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est proprium Patris.

14. Ἀρόμ. Τί οὖν ἄλλο ἴδιόν ἐστι τοῦ Πατρὸς εἰ (68) Palat., καὶ δημιουργόν Θεόν.
(69) Reg. et Palat., οὕτω καὶ Πατέρα λέγεις.

aliam et aliam: sed quod hypostasis quidem aliud quiddam significet, aliud vero essentia: ut granum frumenti dicitur, et est tum semen, tum fructus: non ut res alia atque alia; aliud autem quidem futuræ culturæ semen, fructus vero est

13. Anom. Quid significat substantia, quid hypostasis? Orth. Substantia significat communitatem. Et si quid est substantiæ proprium, id quoque commune est hypostasibus, quæ substantiæ subsunt: hypostasis autem proprietatem habet minime communem hypostasibus ejusdem substantiæ, ac præterea numerum admittit. Anom. Annon vero essentia proprietatem habet? Orth. Neque proprietatem habet non communem hypostasibus substantiæ, neque numeri multiplicationem admittit, cum sit una. Quidquid vero numeri multiplicationem admittit, omnino proprietatem habet: et quod proprietatem habet, numerum admittit. Ipsa enim proprietas numerum inducit. Anom. Non intelligo quod dicis: planius loquere. Orth. Patris substantiam dicis esse immortalem, et incorruptibilem, et invisibilem, et creatricem, et Deum? Anom. Etiam. Orth. Et Filium similiter dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatorem et Deum? Anom. Sane. Orth. Sicut ergo Patris substantiam dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatricem, nonne ita et Filii eandem substantiam dicis? Anom. Sane. Orth. Filium autem num vocas Patrem? Anom. Nequaquam. Orth. Pater ergo non est proprium quiddam substantiæ, sed hypostaseos. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam quæ propria sunt substantiæ, similiter sunt communia Patri, Filio et Spiritui sancto. Pater autem non est commune quiddam; non est igitur Pater quid proprium substantiæ, sed hypostaseos. Quod si aliud 416 est proprium hypostaseos, et aliæ sunt proprietates substantiæ, non idem significant substantia et hypostasis. Anom. At nonne non genitum esse, est Patris proprium? Orth. Non est. Anom. Estne in rerum natura aliquid aliud ingenitum? Orth. Etiam. Anom. Quidnam? Orth. Nonne id genitum est, quod patrem habet ingenitum id, quod patrem non habet? Anom. Etiam. Orth. Spiritus habetne Patrem? Anom. Non. Orth. Ergo et ipse est ingenitus: itaque ingenitum esse, non est proprium Patris. Anom. Sed Pater est et non genitus et non factus. Orth. Ne istud quidem, non factum esse, Patris proprium est, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo? Orth. An non factum est illud, quod non habet opificem: aut quomodo intelligis? Anom. Etiam. Orth. Illud autem est factum, quod habet opificem. At neque Filius neque Spiritus sanctus habent opificem (ostensum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est proprium Patris.

14. Anom. Quidnam igitur aliud est Patris pro (70) Palat. fere semper habet ἀγέννητον, et γεννητόν, nisi aliter notetur, et Reginus similiter.

prium, si neque non genitum esse, neque non factum, est ipsius proprium? *Orth.* Esse Patrem, est proprium Patris: esse Filium, est proprium Filii: et esse Spiritum sanctum Dei, proprium est Spiritus sancti. *Anom.* Annon vero Pater est spiritus sanctus? *Orth.* Pater quoque est spiritus sanctus, sed non est Spiritus Dei. Itaque hypostaseos Patris proprium est, Pater: nec enim Pater Filius est: et hypostaseos Filii proprium est, Filius: nec enim Filius Pater est; et hypostaseos Spiritus sancti proprium est, Spiritum Dei sanctum esse, neque Spiritus Dei sanctus Pater est aut Filius. Substantia vero est communis Patri, Filio, et Spiritui sancto: est enim similiter immortalis, similiter incorruptibilis, similiter sancta, similiter bona. Et propterea dicimus unam substantiam, tres hypostases. *Anom.* Ubi scriptum est Spiritum sanctum dici Spiritum Dei? *Orth.* Paulus apostolus dicit: « Nemo enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei ». *Anom.* Spiritum Dei dicit ipsum Deum. *Orth.* Lege Apostolum, ut ipsum hæc dicentem audias: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ». Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. »

15. *Anom.* Cur non tres quoque substantias dicimus? *Orth.* Quia dato numero, necesse est proprietatem dari: proprietatem vero est alterum quiddam: altera autem substantia constituit *ετεροούσιον*. Quod autem est *ετεροούσιον*, non est similiter immortale, nec similiter incorruptibile, nec similiter sanctum, nec similiter immutabile. At Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt quiddam similiter immortale, sanctum, immutabile. Una est ergo Patris, Filii, et Spiritus sancti substantia. Quando vero tres hypostases dicimus Patris, Filii, et Spiritus sancti, vere esse dicimus proprietatum differentiam in hypostasi, non autem in substantia. *Anom.* Dicis autem omnino differentiam esse inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Hanc differentiam dico, quod qui Pater est, non sit Filius: nec qui Filius est, sit Pater: nec qui Spiritus sanctus est, sit Pater vel Filius: ne, cum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, nomina quædam nuda intelligas, sed hypostases, quæ vere sunt et subsistunt, et rursus, cum unam substantiam dicimus, intelligas, id quod nos Patris substantiam esse sentimus ipsum esse Filium, et

μήτε τὸ ἀγέννητον ἴδιον αὐτοῦ ἐστὶ, μήτε τὸ ἀγέννητον; *Orth.* Τοῦ Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατήρ· τοῦ Ἰοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον εἶναι. *Ἀνόμ.* Ὁ γὰρ Πατήρ οὐκ ἐστὶ πνεῦμα ἅγιον; *Orth.* Καὶ ὁ Πατήρ πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα Θεοῦ. Τῆς οὖν ὑποστάσεως τῆς Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατήρ· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Πατήρ Υἱός· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἰοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Υἱὸς Πατήρ· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἴδιον τὸ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον· οὐδαμῶς δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, Πατήρ ἢ Υἱός. Ἡ δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Ἰοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, κοινή· ὁμοίως γὰρ ἀθάνατος, ὁμοίως ἀφθαρτος, ὁμοίως ἅγια (71), ὁμοίως ἀγαθή. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ λέγεται; *Orth.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » *Ἀνόμ.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγει αὐτὸν τὸν Θεόν. *Orth.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσης λέγοντος οὕτως· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὸ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ καὶ Θεὸς ἀπεχάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

15. *Ἀνόμ.* Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τρεῖς οὐσίας εἴπωμεν; *Orth.* Ὅτι ἀνάγκη τῷ ἀριθμῷ τὴν ἰδιότητα δοθῆναι· ἢ δὲ ἰδιότης ἑτερότης· ἢ δὲ ἑτερότης τῆς οὐσίας ἑτεροούσιον (72) ποιεῖ· τὸ δὲ ἑτεροούσιον οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἀθάνατον, οὐχ ὁμοίως ἀφθαρτον, οὐχ ὁμοίως ἅγιον, οὐχ ὁμοίως ἀτρεπτον. Ὅμοίως δὲ Πατήρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀθάνατον, ἅγιον, ἀτρεπτον. Μία ἔρα οὐσία Πατρὸς, καὶ Ἰοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ λέγωμεν τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, καὶ Ἰοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἀληθὲς εἶναι λέγομεν τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὑποστάσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ. *Ἀνόμ.* Λέγεις δὲ ὅλως διαφορὰν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Ἰοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Orth.* Τὴν διαφορὰν ταύτην λέγω, τὸ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι Υἱὸν, μὴδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα, μὴδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἢ Υἱόν· ἵνα μὴ δνόματα ψιλὰ νομίσης ἀκούων Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὑποστάσεις ἀληθῶς οὐσας καὶ ὑφεστώσας· ὅταν δὲ λέγωμεν μίαν οὐσίαν, ὅτι ὅπερ ἂν νοήσωμεν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Υἱός, τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα· περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ διὰ τοῦτο

* 1 Cor. 11, 11. † ibid. 9, 10.

(71) Ὅμοίως ἅγια ἀβστ. a Palat.

(72) Sic Regius et Palatinus. Editi vero, *ετεροούσιον*.

εἰρηται· « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ θεός » ἀγαθὸν ἅ hoc ipsum esse quoque ipsius Patris Spiritum, de quo Filius ipse dixit : « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus 417 Patris vestri, qui loquitur in vobis ». » Propterea quoque dictum est : « Nemo bonus, nisi unus Deus; nimirum quod bonus sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, non participatione bonitatis, sed substantiæ ταυτότητι, quasi dicas, identitate. Anom. Ergo bonum dicis etiam Spiritum sanctum? Orth. David propheta dicit : « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam ». » Anom. Dicuntur etiam homines boni. Orth. Sane, sed participatione bonitatis. Anom. Spiritum bonitatem abjicere, ut Judas, ut diabolus? Anom. Sane, si quidem velit. Orth. Absit! ut coram Deo sic blasphemem, ut hoc mihi vel in mentem veniat.

16. Ἀνόμ. Οὕτως οὖν ἀγαθὸν λέγεις τὸ Πνεῦμα, ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Ὁρθ. Καὶ πάντῃ· καὶ γὰρ αὐτὸ οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος ἀγαθὸν ἐστίν, ἀλλ' αὐτοαγαθὸν, ἤγουν (75) ἀγαθότης, ἐστίν. Ἀμέλει Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει εἰρηκέναι τὸν Κύριον· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν; », ὁ δὲ Λουκᾶς· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτούσιν αὐτόν; » Ἀκούεις, εἰ ὅτι λέγεις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ταυτὸν γινώσκοντες εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν ἀγαθότητα τῷ Πνεύματι (74)· ἂ μὲν « τὰ ἀγαθὰ » αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἶπεν, ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὰ « τὰ ἀγαθὰ. » C Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ἀντίθετον (75), οὐ. Ἀνόμ. Τί θέλει εἶναι ἀντίθετον; Ὁρθ. Τὸ ἀντιτεταγμένον τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀντιτετάχεται, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν θεότητα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Μία οὖν ὑπόστασις. Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Εἰ μία ἐστὶ θεότης, μία καὶ ἐστὶν ὑπόστασις. Ὁρθ. Εἰ ἤβεις τὴν ὁμοίαν τοῦ Θεοῦ, ἐγένωσκας, ὅτι θεότης τὸ « εἶναι » κοινὸν ταῖς ὑποστάσεσι σημαίνει, ὑπόστασις δὲ τὸ « εἶναι, » οὐσία δὲ « τὴν ταυτότητα. » Ὡς ἀνθρωπότης, τό τι εἶναι κοινόν· ὑπόστασις δὲ τὸ εἶναι· οὐσία δὲ ἡ ταυτότης· οὐ γὰρ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης. Εἰ δὲ οὐ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, οὐκ ἄρα ταυτὸν σημαίνει ὑπόστασις θεότης καὶ ἀνθρωπότης. Ἀνόμ. Ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ὑφέστηκεν; Ὁρθ. Ναί, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Εἶπον, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. Ἀνόμ. Τί ἐστὶν ἄτομον, καὶ τί ἐστὶν ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Ἀτομὸν ἐστίν, ἡ καθ' ἑαστέον ἡμῶν ὑπόστασις· ἀνθρωπότης δὲ ἡ τῆς οὐσίας κοινότης. Ἀνόμ. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ κοινότητος καὶ ὑποστάσεως; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν σὴ ὑπόστασις οὐκ ἐστὶ πάντων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀνθρωπότης κοινὴ πάν-

16. Anom. Sic ergo dicis Spiritum sanctum bonum, ut Patrem et Filium? Orth. Sane quidem : nam et ipse bonus est non participatione bonitatis, sed quod sit ipsum bonum, sive ipsa bonitas. Dicit enim Matthæus evangelistæ Dominum dixisse : « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se¹⁰ »? Et Lucas : « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus se¹¹ »? Audis, si aures habes, evangelistas probe scire, idem esse Spiritum sanctum atque bonitatem, et bonitatem atque Spiritum sanctum : et illum quidem « bona » Spiritum sanctum dicere, alium vero Spiritum sanctum, « bona. » Anom. Nonne est igitur etiam Spiritus sanctus Deus? Orth. Non sane oppositus. Anom. Quid sibi vult istud, oppositus? Orth. Qui voluntati Patris sit adversarius. At Spiritus non est adversarius, sed est ex deitate, et propterea dicimus unam esse deitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Anom. Ergo una est hypostasis. Orth. Nequaquam. Anom. Si una est deitas, una etiam hypostasis. Orth. Si nosses donum Dei, nosses deitatem significare quoddam « esse » commune hypostasibus, hypostasin autem « esse, » substantiam vere significare ταυτότητα, id est « identitatem. » Ut humanitas est quoddam esse commune, hypostasis autem esse, substantia vero identitas. Nec enim omnis hypostasis est deitas, neque omnis hypostasis est humanitas. Quod si non omnis hypostasis est deitas, nec omnis hypostasis est humanitas, non idem significat hypostasis quod deitas vel humanitas. Anom. Humanitas nonne subsistit? Orth. Maxime, si quidem in individuis spectetur. Anom. Ergo est quoque hypostasis. Orth. Dixi subsistere, si in individuis spectetur. Anom. Quid est individuum, et quid est humanitas? Orth. Individuum est nostrum singulorum hypostasis : humanitas vero est ipsa substantiæ communitas. Anom. Communitatis autem et hypostaseos quænam est differentia?

¹⁰ Matth. x, 20. ¹¹ Psal. cxlii, 11. ¹² Matth. vii, 11. ¹³ Luc. xi, 13.

(75) Regius et Palat., ἔχουν.

(74) Palat., καὶ τὴν ἀγαθότητα τὸ Πνεῦμα.

(75) Mss., ἀντίθεον, hic et mox.

Orth. Eo differunt quod hypostasis tua non est omnium hominum : sed humanitas est omnium hominum communis. *Anom.* An mea hypostasis non est aliud quam humanitas? *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam humanitas quidem est uniuscujusque proprietatis.

17. *Anom.* Hypostasis Patris nonne est deitas? *Orth.* Maxime. Sed deitas significat quiddam esse, hypostasis vero esse. *Anom.* Item hypostasis Filii, annon est deitas? *Orth.* Etiam. *Anom.* Duæ sunt igitur deitates. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quo modo? *Orth.* Quoniam non est alia et alia deitas. *Anom.* Atqui alia et alia est hypostasis. *Orth.* Sed dixi deitatis et hypostaseos nominibus idem non significari. Nam hypostasis declarat esse, deitas vero quiddam esse. Sicut enim non sunt duæ humanitates Petri et Pauli, ita nec Patris et Filii duæ sunt deitates. *Anom.* Atqui nonne 418 hypostasis Patris est etiam deitas? *Orth.* Hypostasis quidem Patris est etiam deitas, et Filii hypostasis etiam deitas : at non consequitur, quia duæ sunt hypostases, duas esse deitates. *Anom.* Quomodo non consequitur? *Orth.* Quoniam immortalitas quoque est hypostasis Patris, et immortalitas hypostasis Filii, nec tamen sunt duæ immortalitates. *Anom.* Non sunt duæ immortalitates? *Orth.* Non. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam non est diversa immortalitas : immortalitas enim ab immortalitate non differt, qua immortalitas est. *Anom.* Si quidem vere est alia et alia hypostasis Patris et Filii, quomodo non est alia et alia immortalitas? *Orth.* Alia et alia est hypostasis Patris et Filii, sed non est alia et alia immortalitas. Nam et nos aliam et aliam hypostasin habemus, at non aliam et aliam humanitatem. Et Petri hypostasis est homo ; et Pauli hypostasis est homo : et sunt duæ hypostases, at non duæ humanitates. Itidem aliam atque aliam hypostasin habemus, non tamen aliam et aliam immortalitatem, quam per unum baptisma recepimus. Nam si alia et alia est immortalitas, alius et alius baptismus, alia et alia fides, non est etiam « unus Dominus, una fides, unum baptisma. »

18. *Anom.* Sed nostra hypostasis aliud quiddam est, quam immortalitas et baptisma : ergo etiam hypostasis Dei alia est quam immortalitas. *Orth.* Nequaquam. Sed ipsa hypostasis est etiam immortalitas : neque immortalitas duntaxat, verum etiam incorruptibilitas, et justitia, et sanctificatio, et redemptio, et dominatio, et potestas. Neque Deus hæc esse dicitur per compositionem : sed ex diversis considerationibus dicitur immortalitas, quod desinere : incorruptibilitas, quod dissolvi non possit : justitia propter æquitatem : sanctificatio, quod a peccato custodiat : redemptio, quod vitam nostram liberet a corruptione : dominatio, quod omnium sit Dominus : potestas, quod nihil ei resistat. Hæc au-

(76) Ἡ ἀθανασία ἐστίν. Ἐπερ ἀληθῶς ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἄλλ' οὐχὶ

των ἀνθρώπων. Ἀνόμ. Ἡ ἐμὴ ὑπόστασις οὐκ ἐστὶν ἄλλο ἢ ἀνθρωπότης; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; Ὁρθ. Ὅτι ἡ μὲν ἀνθρωπότης κοινὴ πάντων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ὑπόστασις ἡ ἰδιότης ἐκάστου.

17. Ἀνόμ. Ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐστὶ θεότης; Ὁρθ. Ναί. Ἄλλ' ἡ θεότης τό τι εἶναι σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸ εἶναι. Ἀνόμ. Καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔστι θεότης; Ὁρθ. Ναί. Ἀνόμ. Δύο οὖν θεότητες. Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη θεότης ἐστίν. Ἀνόμ. Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστίν. Ὁρθ. Ἄλλ' οὐχὶ τὸ αὐτὸ σημαίνειν εἶπον θεότητα καὶ ὑπόστασιν· ἡ γὰρ ὑπόστασις τὸ εἶναι, ἡ δὲ θεότης τό τι εἶναι· ὡς γὰρ οὐκ εἰσὶ δύο ἀνθρωπότητες Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ δύο θεότητες Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν οὐχὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς; Ὁρθ. Ἡ μὲν ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς καὶ θεότης, καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ καὶ θεότης· οὐχὶ δὲ, ἐπειδὴ δύο ὑπόστασις εἰσὶ, δύο καὶ θεότητες. Ἀνόμ. Πῶς οὐχί; Ὁρθ. Ὅτι καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ δύο ἀθανασίαι. Ἀνόμ. Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀθανασίαι; Ὁρθ. Οὐ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι μὴ διάφορός ἐστιν ἀθανασία· ἀθανασία γὰρ ἀθανασίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἀθανασία ἐστίν (76). Ἀνόμ. Ἐπερ ἀληθῶς ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία; Ὁρθ. Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄλλην καὶ ἄλλην ἔχομεν ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀνθρωπότητα. Καὶ ἡ ὑπόστασις Πέτρου ἀνθρωπότης ἐστὶ, καὶ ἡ ὑπόστασις Παύλου ἀνθρωπότης ἐστὶ· καὶ δύο εἰσὶν ὑποστάσεις, καὶ οὐ δύο ἀνθρωπότητες. Καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ὑπόστασιν ἔχομεν, οὐχὶ δὲ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀθανασίαν, ἣν διὰ τοῦ ἐνὸς βαπτίσματος ἐλάβομεν. Εἰ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία, ἄλλο καὶ ἄλλο βάπτισμα, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη πίστις, καὶ οὐκ ἐστὶν εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. »

18. Ἀνόμ. Ἀλλὰ ἡ ἡμετέρα ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸ βάπτισμα· ἔρα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν. Ὁρθ. Οὐ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις καὶ ἀθανασία ἐστὶ· καὶ οὐ μόνον ἀθανασία, ἀλλὰ καὶ ἀφθαρσία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ κυριότης, καὶ δύναμις. Καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ Θεός, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον· ἀφθαρσία δὲ, διὰ τὸ ἄλυτον (77)· δικαιοσύνη διὰ τὸ ἴσον· ἀγιασμός διὰ τὸ φυλάττειν ἀπὸ ἀμαρτίας· ἀπολύτρωσις διὰ τὸ σώζειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· κυριότης, διὰ τὸ πάντων κρατεῖν· δύναμις, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῷ ἀντικεῖσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ περὶ τὴν ὑπόστα-

ἄλλη καὶ ἄλλη. Sic Palat
(77) Palat., ἀδιάλυτον.

αἰν τοῦ Υἱοῦ θεωρεῖται, ὁμοίως τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ μεθεκτῶς· καὶ διὰ τοῦτο δύο μὲν ὑποστάσεις λέγομεν Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, μίαν δὲ θεότητα, δύναμιν, κυριότητα, καὶ ἀθανασίαν, καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Οὐκοῦν καὶ ἀγεννησίαν (78) μίαν λέγεις. Ὁρθ. Ἀγέννητον μὲν λέγω καὶ τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ἀνόμ. Ἄλλο γὰρ ἐστὶν ἀγέννητον, καὶ ἄλλο ἀγέννητον; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι τὸ μὲν γεννητὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννώμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς λεγόμενον· τὸ δὲ γενητὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ γενεσιουργοῦ. « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν. » Ἐποίησε δὲ πῶς; « Εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἀνόμ. Οὐκ ἠρώτησα, τί ἐστὶ γεννητὸν, καὶ τί γενητὸν· ἀλλ' εἰ ἄλλο ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ ἄλλο τὸ ἀγέννητον. Ὁρθ. Εἰ τὸ γεννητὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ ἐκ γαστρὸς, τὸ μὴ ὂν ἐκ γαστρὸς, ἤγουν (79) ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀγέννητὸν ἐστὶ· καὶ εἰ τὸ γενητὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ κατ' ἐντολήν, τὸ ἀγέννητον τὸ μὴ κατ' ἐντολήν ὑπάρχον, ἀλλ' ἢ ἀνάιτιον ὂν, ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀγεννήτου.

hypostasi : et si factum illud est, quod est ex potestate secundum mandatum, utique non factum illud est, quod non existit ex mandato, sed vel

A tem omnia, ut in Patris, ita etiam in Filii hypostasi considerantur, idque minime ex participatione. Idcirco duas quidem hypostases dicimus Patris et Filii, unam autem deitatem, potestatem, dominationem, immortalitatem, incorruptibilitatem, et ejusmodi alia. Anom. Unam igitur etiam dicis, ἀγεννησίαν, id est generationis carentiam. Orth. Ἀγέννητον, id est « non factum, » quidem dico etiam Filium : ἀγέννητον autem, id est, « non genitum, » nequaquam. Anom. Estne igitur aliud, non factum, aliud non genitum? Orth. Sane quidem. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam τὸ γεννητὸν, illud est, quod ex hypostasi gignitur, ideoque ex ventre vel utero dicitur : γενητὸν vero illud est, quod est a potestate opificis. Nam « omnia quæcunque voluit fecit ¹². » Quomodo autem fecit? « Dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt ¹³. » Anom. Non quæsi quid sit genitum et quid factum, sed an non factum sit aliud, quam non genitum. Orth. Si genitum illud est, quod est ex hypostasi et utero, sane illud est non genitum, quod non ex utero vel

B « omnia quæcunque voluit fecit ¹². » Quomodo autem fecit? « Dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt ¹³. » Anom. Non quæsi quid sit genitum et quid factum, sed an non factum sit aliud, quam non genitum. Orth. Si genitum illud est, quod est ex hypostasi et utero, sane illud est non genitum, quod non ex utero vel causam non habet, vel est ex hypostasi non genitū.

19. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα λέγεις; Ὁρθ. Ἐγὼ καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἀγέννητα λέγω, ἀλλ' οὐκ ἀπάτορα τρία, οὐδὲ ἀνάιτια· ἀλλὰ τὸν μὲν (80) Πατέρα, καὶ ἀπάτορα, καὶ ἀνάιτιον, καὶ ἀγέννητον. Καὶ γὰρ οὔτε Πατέρα ἔχει ὁ Πατήρ, οὔτε γενεσιουργὸν, οὔτε αἴτιον τοῦ εἶναι ὡς ἐξ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς Πατέρα μὲν ἔχει, γενεσιουργὸν δὲ οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐγενήθη. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγενήθη· γενεσιουργὸν οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγένετο· αἴτιον δὲ ἔχει τὸν Θεὸν, οὗ Πνεῦμά ἐστι, παρ' οὗ καὶ ἐκπορεύεται. Ἀνόμ. Τὰ γὰρ ἄλλα πνεύματα οὐ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθημεν· « Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἔλαβον, » γέγραπται, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. » Ἀλλ' ὡσπερ ἡμεῖς, ἐκ Θεοῦ γεννηθέντες, οὐκ ἐκ γαστρὸς τῆς ὑποστάσεως ἐγεννήθημεν, οὕτω καὶ τὰ ἐκπορευόμενα πνεύματα ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ εἰσι. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως ἐστὶ Πνεῦμα· « Τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Καὶ ὁ Πατήρ λέγει· « Ἴδοὺ ὁ Παῖς μου, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Ἠθήσα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἀνόμ. Εἰ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰσὶν ἀδελφοί; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! οὐδεὶς τοῦτο λέγει. Πῶς γὰρ μονογενὴς ὁ Υἱὸς, εἰ δύο εἰσὶν ἀδελφοί; Ἀνόμ. Πῶς οὖν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ δύο

19. Anom. Duo igitur dicis non facta? Orth. Ego et Patrem et Filium et Spiritum sanctum dico esse non facta, nequaquam vero tria sunt, Patre vel causa carentia : sed Patrem quidem, absque Patre, et absque causa, et non factum. Neque enim Pater habet Patrem, neque opificem, ad quem ortum referat, neque quemquam auctorem, a quo sit ut ex hypostasi. At Filius Patrem quidem habet, sed ab opifice ortum non habet : neque enim factus est, sed genitus : Spiritus sanctus autem Patrem **419** non habet, quia non est genitus, nec ab opifice ortum habet, quia non est factus : sed auctorem et causam habet Deum, cujus spiritus est, et a quo procedit. Anom. Alii vero spiritus annōn ab eo procedunt? Orth. Et nos quoque ab eo geniti sumus : Quotquot enim receperunt eum, » ut scriptum est, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ¹⁴. » Sed sicut nos, qui ex Deo nati sumus, non sumus ex utero hypostaseos geniti : ita et spiritus qui ex Deo procedunt ex ore hypostaseos ejus non sunt. At Spiritus sanctus est Spiritus ex ore hypostaseos ipsius : « Nam verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ¹⁵. » Et Pater dicit : « Ecce Filius meus, dilectus meus, in quo complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super ipsum ¹⁶. » Anom. Si et Filius est ex hypostasi, et Spiritus ex hypostasi, fratres sunt igitur? Orth. Absit! nullus hoc dicit. Quomodo enim Filius est unigenitus, si duo sunt fratres? Anom. Quomodo igitur et Filius est ex hy-

¹² Psal. cxxxiv, 6. ¹³ Psal. cxxxv, 5. ¹⁴ Joan. 1, 12, 13. ¹⁵ Psal. xxxii, 6. ¹⁶ Isa. xlii, 1.

(78) Palatinus, ἀγεννησίαν.

(79) Felckm., ἤτουν. Palat., εἴτουν.

(80) Palatinus et Felckm., ἀλλὰ τὸ μὲν.

postasi et Spiritus, neque tamen sunt duo fratres? **A** ἀδελφοί; Ὁρθ. Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ γαστρὸς εἴρηται· καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα στόματος εἴρηται· ἵνα ἡ διαφορὰ μὴ κατὰ τὸν ἐκ τῆς ὑποστάσεως λόγον γένηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν (81) ἐκ γαστρὸς καὶ στόματος.

20. *Anom.* Aliud ergo est os, aliud est uterus, aliud hypostasis? *Orth.* Non aliud et aliud, ut res aut tritonymum quidpiam. *Anom.* Ut quid ergo? *Orth.* Ut aliud quidem significante hypostasi, aliud utero, et aliud ore. *Anom.* Quid significat hypostasis, quid os, quid uterus? *Orth.* Hypostasis declarat, τὸ εἶναι, id est « esse » : uterus generandi vim : os, ipsam docendi facultatem. Quomodo vero gignat Filium Deus, et quomodo Spiritum emittat, curiose non pervestigo : sed credo Filium genitum inexplicabili modo et absque passione ulla, et similiter Spiritum sanctum procedere inexplicabili modo et absque passione ulla. *Anom.* Ubi est os, et uterus, et hypostasis, quid aliud, quam compositionem dicas? *Orth.* Compositionem non efficiunt hæc nomina. Omnino enim ista non dicuntur, ut de membris solent. *Anom.* Os, nonne est os? et uterus, annon est uterus? *Orth.* Non omne os est idem os, neque omnis uterus est idem uterus : nam neque omne os est membrum, neque omnis uterus prorsus membrum est. *Anom.* Qui vero fiat ut os non sit os, et uterus non sit uterus? *Orth.* Scriptura multis locis os gladii nominavit, nec quispiam ita insanit, ut dicat gladium eo membro præditum esse, quod os vocatur ; sed Scriptura os vocavit illud, quo gladius absumit : et cum dicit ex quo utero proveniat glacies, uterum corporeum non requirit : et cum faciem ignis dicit, non dicit ignem esse humana forma præditum, cujus membrum unum sit facies, alterum vero ignis ; neque faciem terræ dicens, terram dicit humanam formam referre.

21. *Anom.* At uoimam dictum est terram esse facie præditam? *Orth.* Scriptum est apud prophetam : « Qui fugit, erit ut qui fugit a facie ignis. » Et in Genesi Cain inquit : « Si ejicis me hodie a facie terræ, etiam a facie tua abscondar ¹⁷. » *Anom.* Sed cum de animantibus ista nomina dicuntur, membra declarant : in iis vero, quæ sensus sunt expertia, abusione quadam usurpantur. *Orth.* Annon tibi videtur anima esse animal? *Anom.* Sane. Nam et angelus animal est, et omnes spiritus : propterea enim etiam omnes seraphim animalia dicuntur : et scriptum est : « Deus, in medio duorum animalium cognosceris ¹⁸. » *Orth.* Dicens igitur Deus : « Aperi os **420** tuum et implebo illud ¹⁹, » quodnam os dicit? Et David psal. cxviii : « Os meum

20. Ἀνόμ. Ἄλλο οὖν στόμα, καὶ ἄλλο γαστήρ, καὶ ἄλλο ὑπόστασις, Ὁρθ. Οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο, ὡς πρᾶγμα, ὡς τριτώνυμόν τι. Ἀνόμ. Ἄλλ' ὡς τί; Ὁρθ. Ὡς ἄλλο τι (82) σημαίνουσας τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς γαστρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ στόματος. Ἀνόμ. Τί σημαίνει ἡ ὑπόστασις, καὶ τί τὸ στόμα, καὶ τί ἡ γαστήρ; Ὁρθ. Ἡ ὑπόστασις τὸ εἶναι σημαίνει· ἡ γαστήρ τὸ γεννητικόν· τὸ στόμα τὸ διδακτικόν. Πῶς δὲ γεννᾷ τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, οὐ πολυπραγμονῶ· καὶ πῶς ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, ὁμοίως οὐ πολυπραγμονῶ· ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾷται ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς. Ἀνόμ. Ἐνθα στόμα, καὶ γαστήρ, καὶ ὑπόστασις, τί ἄλλα ἐστὶν ἢ σύνθεσιν εἰπεῖν; Ὁρθ. Σύνθεσιν οὐ ποιῶσι τὰ ὀνόματα· οὐδὲ γὰρ πάντως ἐπὶ μελῶν λέγονται. Ἀνόμ. Τὸ στόμα οὐκ ἐστὶ στόμα ; καὶ ἡ γαστήρ οὐκ ἐστὶ γαστήρ; Ὁρθ. Οὐ πᾶν στόμα τὸ αὐτὸ στόμα, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ ἡ αὐτὴ γαστήρ· οὐδὲ γὰρ πᾶν στόμα ἐστὶ μέλος, οὐδὲ πᾶσα γαστήρ πάντως ἐστὶ μέλος. Ἀνόμ. Καὶ πῶς δύναται στόμα μὴ εἶναι στόμα, καὶ γαστήρ μὴ εἶναι γαστήρ; Ὁρθ. Ἡ Γραφὴ πολλοῦ στόμα μαχαίρας ὠνόμασε· καὶ οὐδεὶς οὕτω μέμνηεν, ὥστε λέγειν μέλος ἔχειν τὴν μάχαιραν, ὃ καλεῖται στόμα· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἀναλωτικὸν τῆς μαχαίρας στόμα ὠνόμασε· καὶ, ἐκ ποίας δὲ γαστρὸς ἐκπορεύεται χρυστάλλος, εἰπούσα, οὐ σωματικὴν γαστέρα ἐπιζητεῖ· καὶ πρόσωπον πυρὸς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδὲς λέγει τὸ πῦρ, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ μέλος εἶναι πρόσωπον, τὸ δὲ πῦρ· καὶ πρόσωπον γῆς εἰπούσα, οὐκ ἀνθρωποειδῆ λέγει τὴν γῆν.

21. Ἀνόμ. Ποῦ γὰρ εἴρηται πρόσωπον ἔχειν τὴν γῆν; Ὁρθ. « Ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ προσώπου πυρὸς, » παρὰ τῷ προφήτῃ γέγραπται. Καὶ ἐν τῇ Γενέσει ὁ Κάϊν λέγει· « Εἰ ἐκβάλλης με σημερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυθήσομαι. » Ἀνόμ. Ἄλλ' ὅταν ἐπὶ ζώων λέγηται ταῦτα τὰ ὀνόματα, μέλη σημαίνουσιν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀναισθητῶν (83) καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Οὐ δοκεῖ σοι ἡ ψυχὴ ζῶον εἶναι; Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελος ζῶον ἐστὶ, καὶ πάντα τὰ πνεύματα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ σεραφίμ ζῶα λέγονται· καὶ, ὁ Θεός, ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, γέγραπται. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεός· « Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, » ποῖον λέγει στόμα; Ἐάν δὲ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ριη' ψαλμῷ· « Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, ἐλκυσα Πνεῦμα, ὅτι

¹⁷ Genes. iv, 14. ¹⁸ Habac. iii, 2. ¹⁹ Psal. lxxx, 11.

(81) Palatinus, ἀλλὰ καὶ κατὰ τόν.

(82) Mss, Ἄλλ' ὡς ἄλλο τι.

(83) Regius, Palat. et Felckm., αἰσθητῶν.

τῆς εντολας σου η̅ρητισαμην, ὁ ποῖον λέγει στόμα; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Ἰώβ· Ἐληθινὸν δὲ στόμα ἐμπλήσει γλωσσῶτος, ὁ ποῖον λέγει στόμα; Ποῖω δὲ στόματι ἐδόξα Μωσῆς ἀκούων· Ἐ τί βοῆς πρὸς μέ; Ὁ τίς δὲ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ σιωπῶντων ἀκούει ὁ θεός, στεναγμαῖς ἀλαλήτοις βοῶντων; Ποῖαν δὲ γαστέρα ὁ προφήτης λέγει· Ἐ ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινῆσαμεν, καὶ ἐτέχομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς; Ὁ Ὅσπερ οὖν ἡ ψυχὴ καὶ γαστέρα ἔχειν λέγεται, καὶ στόμα, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὤτα, καὶ πάντα τὰ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος, καὶ οὐ σύγχευται ἐκ μελῶν οὕτως, ὅταν ἀκούσῃς ἐπὶ θεοῦ, τοῦ ἀληθῶς ἀσωμάτου, στόμα ἢ γαστέρα, μὴ σύνθεσιν νόει, ἀλλὰ γαστέρα τὸ γεννητικόν, στόμα τὸ διδακτικόν, ὀφθαλμοὺς τὸ κατανοητικόν, ὤτα τὸ ἀκουστικόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς εἴρηται ὁ γῆς, ἐπειδὴ γεγεννηται· καὶ διὰ τοῦτο Πνεῦμα στόματος τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ διδακτικόν. Καὶ ὡσπερ οὐ λέγεις γεννητὸν τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ δύο υἱοὺς εἴπῃς· οὕτως μὴ λέγε αὐτὸ γεννητὸν, ἵνα μὴ [ἐν τῶν γεννητῶν εἴπῃς, καὶ ἀναγκασθῆς καὶ δοῦλον εἰπεῖν διὰ τὸν εἰρηκότα Προφήτην, ὅτι· Ἐ τὰ σύμπαντα δοῦλα σά.]

22. Ἀνόμ. Εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, παρ' ἐλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. Ὁρθ. Γένοιτό σε εἰπεῖν, Χριστιανὸν γενέσθαι! Γενόμενος γάρ (84) Χριστιανός, ἐπιγνώσῃ, ὅτι ὁμοούσιον δεῖ λέγειν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν διδασχῆς. Ὅσα γάρ ἰδιά εἰσι θεοῦ, ταῦτα κοινὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Πῶς εἴρηται παρὰ τῷ ἀγίῳ Ἀποστόλῳ, ὅτι μόνῳ θεῷ ἀδύνατον ἐστὶ τὸ ψεύσασθαι; Ὁρθ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος λεχθήσεται. Ὁ γάρ ἐστιν ἴδιον τῆς φύσεως, τοῦτο κοινὸν τῶν ὑποστάσεων. Ἀνόμ. Δύναται δὲ ψεύσασθαι τὰ σεραφίμ; Ὁρθ. Εἰ μὴ δύναται ψεύσασθαι, οὐκίτι μόνος ὁ θεὸς ἀψευδῆς ἐστίν. Ἀνόμ. Οὐκ εἶπεν, ὅτι μόνῳ θεῷ ἀδύνατον τὸ ψεύσασθαι, ἀλλ' ὅτι ἀδύνατον θεῷ ψεύσασθαι. Ὁρθ. Πᾶν ὃ τι γενητὸν ἐστίν (85), δύναται ψεύσασθαι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος, ἐν μέσῳ τῶν χερουβίμ ὢν, ἐδυνήθη ψεύσασθαι. Καὶ τοῦτό ἐστι τῶν λογικῶν δυνάμεων ἡ τροπή, τὸ ψεύσασθαι. θεὸς δὲ, ἀτρεπτός ὢν, καὶ ἀψευδῆς ἐστὶ· καὶ ὡσπερ μόνος ἀτρεπτός ἐστὶ, καὶ μόνος ἀθάνατος, καὶ μόνος ἀόρατος, καὶ μόνος ἀφθαρτος, οὕτως καὶ μόνος ἀψευδῆς· τοῦτο δὲ κοινόν ἐστι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Πῶς οὖν εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει, εἴπερ τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως; Ὁρθ. Τοῦτο γάρ ἐστίν, ὃ δείκνυσσι καὶ αὐτὸ ἀψευδῆς εἶναι, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἐν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι πᾶν τὸ γενητὸν, ἐάν ἢ λογικόν, ὅτε θέλει (86), καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἴδιον ἔχει θέλημα, ὃ κατασιγάξει, ἵνα τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα

A aperui, et attraxi Spiritum, quoniam mandata tua elegi²⁰, quodnam os dicit? Et Job inquit: « Os verax implebit risus²¹, quodnam os inquit? Quoniam autem ore clamabat Moses, cum audiret: « Cur clamas ad me²²? » Quis vero ignorat ta-centes quoque a Deo exaudiri gemitibus inenarrabilibus clamantes? Quem autem uterum intelligit propheta, scribens: « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra²³. » Quemadmodum igitur anima dicitur uterum habere, et os, et oculos, et aures, et cætera omnia corporis membra, nec tamen ex membris composita est: ita cum de Deo vere incorporeo audies os, vel uterum, nihil compositum intellige; sed uteri nomine, gignendi vim: oris, docendi vim: oculorum, intelligendi vim: aurium, exaudiendi vim. Idcirco igitur dictus est Filius ex utero, quod sit genitus: et propterea Spiritus est oris Spiritus, quoniam is est qui docet. Et sicut non dicis Spiritum esse genitum, ne duos filios dicas: ita ne dicito ipsum esse factum, ut ne illum unum eorum quæ facta sunt dicas, ac proinde eum dicere etiam servum cogaris, propter Prophetam, qui dixit: « Omnia tibi serviunt²⁴. »

22. Anom. Quod initio dixi, parum abest quin mihi persuadeas, ut, siam homousiastes, id est « consubstantialista. » Orth. Utinam dixeris, ut Christianus siam! Factus enim Christianus, didiceris oportere consubstantialem Filium dicere, a divinis Scripturis edoctus. Quæcunque enim sunt Dei propria, ea sunt communia Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo dixit sanctus Apostolus: « Deo soli impossibile est mentiri²⁵? » Orth. Hoc et de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dicitur: quod enim naturæ proprium, commune est hypostasibus. Anom. An possunt mentiri seraphim? Orth. Nisi possint mentiri, non jam est solus Deus is, qui mentiri non possit. Anom. Non dixit Apostolus solum Deum non posse mentiri, sed impossibile Deo esse mentiri. Orth. Quidquid factum est, mentiri potest: ideoque etiam diabolus, cum esset in medio cherubim, potuit mentiri. Et hoc ipsum mentiri, est mutatio illa, cui virtutes rationales sunt obnoxia. Deus autem, cum sit immutabilis, mentiri nullatenus potest: ac sicut solus est immutabilis, et solus immortalis, et solus invisibilis, et solus incorruptibilis, ita etiam solus mentiri non potest, et hoc commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. Anom. Quomodo ergo de Spiritu dicitur, quod « non loquetur ex semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur²⁶: » siquidem ejusdem est naturæ? Orth. Imo hoc ipsum ostendit eum quoque mentiri non posse, et ejusdem esse naturæ. Anom. Quomodo? Orth. Quoniam quidquid factum est, siqui-

²⁰ Psal. cxviii, 131. ²¹ Job viii, 21. ²² Exod. xiv, 15. ²³ Isa. xxvi, 18. ²⁴ Psal. cxviii, 91. ²⁵ Hebr. vi, 18. ²⁶ Joan. xvi, 13.

(84) Ita mss. Editi vero, γενόμενος οὐ γάρ. Mox edit. Steph., ἐπιγνώσῃ.
(85) Palat. et Reg., Πᾶν εἰ τι γενητον ἐστι. Mox

idem, χερουβίμ.
(86) Ὅτι θέλει, Reg.

dem sit rationis particeps, ubi vult, etiam ex se loquitur, quandoquidem etiam sua propria prædicitur est voluntate, cui silentium imponit, ut Dei voluntatem dicat. At Spiritus non ita est, sed ut Dei Spiritus eandem quam Deus habet ipse voluntatem: et hoc est, « Non loquetur a semetipso. » Nam et Filius de se dixit: « Ex meipso nihil facio, sed ut docuit me Pater, ista loquor ²⁷. » An igitur Verbum illud Dei et illa Dei Sapientia nesciebat, quid locutura esset? Absit, ut quisquam Christianus hoc existimet! sed ista nos docemur, ut et naturam utriusque eandem esse sciamus, et voluntatem, quæ divisionem nullam patitur: sin minus, Paulus quidem dicit: « De virginibus præceptum misericordiam consecutus ²⁸. » At Filius præceptum Spiritus ex semetipso non loquitur

421 25. *Anom.* Non habet ergo Spiritus propriam voluntatem? *Orth.* Absit, quæ quidem Deo ex adverso respondeat! nec enim modo vult quæ Dei sunt, modo vero quæ sui ipsius: sed si quid vult Spiritus sanctus, hæc est Dei voluntas: et si quid vult Deus, hæc est Spiritus voluntas. *Anom.* Enimvero, annon quod Deus vult, volunt etiam propheta? *Orth.* Non semper; interdum enim etiam ex seipsis loquebantur. Cum diceret enim primum Moses: « Impeditioris et tardioris linguæ sum, neque audiet me Pharaon ²⁹: » et illud: « Obsecro te, elige alium ³⁰: » quid aliud significat, quam sibi aliam voluntatem inesse, quam postea coercuit, ut Dei voluntati obsequeretur? Aaron quoque et Maria a seipsis commoti murmurarunt adversus Moysen, quo tempore etiam lepra laboravit Maria, indignatusque est Dominus. Jeremias propheticum munus deprecans, dicebat: « Junior sum, neque possum prophetare ³¹. » Et Jonas eo usque in hoc recusando progressus est, ut etiam decreverit fugere a facie Domini. Et David cum suæ voluntati obsecutus, populum recensisset, castigatur. Mitto illa de Uria Chettæo. Nam omnes quoque ratione prædicitæ creaturæ, interdum quæ sua, interdum quæ Dei sunt, loquuntur. At non ita Spiritus: nec enim modo quæ Dei sunt, modo sua loquitur, cum ei non insit alia quæpiam voluntas, ut ne in Filio eundem, sed una sit Patris, Filii, et Spiritus sancti voluntas. Idcirco dictum est de Spiritu: « Non loquetur a semetipso ³². » Et de Filio: « Nihil a me ipso facio, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor ³³: » non quod nesciat quidquam loqui, sed quia non aliud vult Pater, aliud vult Filius et aliud Spiritus sanctus.

24. *Anom.* Etiam si non semper quæ Dei sunt, locuti sint prophetae, ut tu dicendo comprobasti; at certe apostoli nihil ex seipsis, sed quæ sunt Dei, semper locuti sunt. *Orth.* Docet nos Scriptura

²⁷ Joan. viii, 28. ²⁸ I Cor. vii, 25. ²⁹ Exod. i, 7. ³⁰ Joan. viii, 28

(87) Palat., τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστίν, οmissis quibusdam.

εἶπη. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, ταυτὸ θέλημα ἔχει τῷ Θεῷ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. » Ἄρα οὖν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἢ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἦδει τί λαλήσει; Μὴ γένοιτο τοῦτο ἀνθρώπων Χριστιανὸν λογίζασθαι! ἀλλ' ἵνα γινώμεν ἡμεῖς τὸ ταυτὸ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ἀδαιρέτον τοῦ θελήματος. ταῦτα διδασκόμεθα· εἰ δὲ μὴ, Παῦλος μὲν λέγει· « Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημένος· » ὁ δὲ Υἱὸς ἐντολὴν λαμβάνει, τί εἶπη, καὶ τί λαλήσει, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ.

Domini non habeo, consilium autem do tanquam accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et

25. *Ἀνόμ.* Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! οὐδὲ ποτὲ γὰρ θέλει τὰ τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τὰ ἑαυτοῦ· ἀλλ' εἰ τι θέλει Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐστὶ θέλημα· καὶ εἰ τι θέλει ὁ Θεός, τοῦτο θέλημά ἐστι τοῦ Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Οἱ γὰρ προφηταί, οὐκ εἰ τι θέλει ὁ Θεός, θέλουσιν; *Ὅρθ.* Οὐ πάντοτε· ἐστ' ὅτε γὰρ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐλάλουν. Μωσῆς γὰρ πρῶτος ἔλεγεν· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ εἰσακουσεται μου Φαραώ· » καὶ τὸ, « Δέομαι σου, προχειρίσαι ἄλλον, » τί σημαίνει ἢ ἄλλο θέλημα· ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ὃ ἐκόλασεν, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ; Καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαρία ἀφ' ἑαυτῶν κινούμενοι ἐγόγγυσαν κατὰ Μωσέως, ὅτε ἐλεπίρασεν ἡ Μαρία, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος. Ἰερεμίας, παραιτούμενος τὴν **C** προφητείαν, ἔλεγε· « Νεώτερός εἰμι ἐγώ, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς εἰς τοσοῦτον παρητήσατο, ὡς καὶ ὄξαι φεύγειν ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ ὁ Δαβὶδ, τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ ποιήσας, καὶ ἀριθμῶν τὸν λαόν, ἐπιτιμᾶται. Σιωπῶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν τὸν Χετταίον. Καὶ πάντα γὰρ τὰ λογικὰ κτίσματα ποτὲ τὰ ἑαυτῶν λαλοῦσι, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστίν (87) ἄλλο τι ἐν αὐτῷ θέλημα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἐν τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἐν ἐστὶ θέλημα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· » καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ· » οὐκ ἐπειδὴ (88) οὐκ οἶδε λαλήσαι τι, **D** ἀλλ' ὅτι οὐκ ἄλλο θέλει ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλο θέλει ὁ Υἱός, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα.

24. *Ἀνόμ.* Εἰ καὶ μὴ πάντοτε οἱ προφηταί τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ ἐλάλουν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ. *Ὅρθ.* Ἡ Γραφὴ ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐλά

10. ³⁰ ibid. 13. ³¹ Jerem. i, 6. ³² Joan. xvi, 13.

(88) Ταῦτα λαλῶ· λαλεῖ· οὐκ ἐπειδὴ.

λων ἀφ' ἑαυτῶν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὁρθ. Ἐάν οὖν ἀπολύσης Παύλου λέγοντος περὶ τῶν ἀποστόλων, « Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀληθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων » (τὰ δὲ ἐπόμενα οἶδας, εἰ φιλόλογος εἶ), τί ἄλλο λογίζῃ, ἢ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν τι λελαληκέναι καὶ πεποιηκέναι, ὅπερ οὐκ ἦν θεόπνευστος; Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ λέγει· « Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι. » Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἄνθρωποι ποτὲ μὲν τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, καὶ ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οἱ ἄγγελοι πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν. Ὁρθ. Οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Εἰ γὰρ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, οὐκ ἂν ἡμαρτον, ὥστε λέγεσθαι· « Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ εἰ ποτε ἡμαρτόν τινος τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' εἰσὶν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι. Ὁρθ. Οὐ ζητοῦμεν, εἰ εἰσὶν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι, ἀλλ' εἰ δύναται ἁμαρτῆσαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς (89) ἕως νῦν οὐκ ἀπεθάνομεν, καὶ ἐσμέν θνητοὶ τῷ δύνασθαι ἀποθανεῖν, οὐ τῷ ἤδη ἀποτεθνηκέναι· ἐγγυρεῖ γὰρ καὶ μὴ ἀποθανεῖν τινα ἡμῶν, ὡς τὸν Ἥλιαν. Κἂν μὴ τις δὲ ἡμῶν ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆ θνητῆ ἐστίν. Ὅστε καὶ τῶν ἀγγέλων αἰ μυριάδες οὐκ ἐψεύσαντο, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια· ἀλλ' ἐδείχθη αὐτῶν ἡ φύσις τρεπτῆ, καὶ λαλοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς, τὸ τινας (90) αὐτῶν τραπήναι καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶ γεννητῆς φύσεως, ὥστε καὶ δύνασθαι τραπήναι.

semetipsa, quandoquidem eorum aliqui mutati sunt, ac locuti a semetipsis. At Spiritus sanctus non loquitur a semetipso. Non enim est ea natura

25. Ἀνόμ. Πόθεν γὰρ, ὅτι οὐ δύναται τραπήναι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τὸ παρέχον ἄλλοις τὴν ἀτρεψίαν, ἀνάγκη ἀτρεπτον εἶναι τῇ φύσει. Ἀνόμ. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ ἄλλα ἀτρεπτα. Εἰ γὰρ παρέχει ἄλλοις τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, αὐτὰ ἐκεῖνα, οἷς παρέχει τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, ἀτρεπτά εἰσιν (91). Ὁρθ. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰσι μετοχῆ ἀτρεπτα, τὰ δὲ τῇ φύσει, ὡς τὸ πῦρ φύσει ἐστὶ καυστικόν, τὸ δὲ ὕδωρ κατὰ παράθεσιν τοῦ πυρὸς καυστικόν γίνεται. Οὕτως τὸ μὲν Πνεῦμα φύσει ἐστὶν ἀτρεπτον, οἱ δὲ μετέχοντες αὐτοῦ κατὰ μετοχὴν ἀτρεπτοι. Ἀνόμ. Μὴ θέλεις εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα Πατὴρ ἐστίν; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ πάντα τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινά, ὀφείλει καὶ Πατὴρ εἶναι τὸ Πνεῦμα (92) καὶ Υἱός. Ὁρθ. Οὐκ εἶπον· Τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι κοινά· ἀλλὰ, τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός εἰσι κοινά· οἷον τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀναλλοίωτον, τὸ ἀψευδές, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Ἄλλος οὖν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἄλλος ὁ Πατὴρ; Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ, Θεός, τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ Πατὴρ, τὴν σχέσιν

apostolos interdum a seipsis esse locutos. Anom. Quomodo? Orth. Cum audis Paulum dicentem de apostolis : « Sed cum viderem eos non recto pede incedere secundum veritatem Evangelii, dixi Cephae coram omnibus » (quæ sequuntur autem nosti, si quidem es sacrorum sermonum studiosus), quid aliud existimas, quam eos aliud locutus esse aut fecisse, quod ex divina inspiratione non proficiscebatur? Idem de seipso dicit : « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum ». At non ita Spiritus : ideo dictum est : « Non loquetur a semetipso. » Anom. Omnes igitur homines modo quidem sua, modo vero quæ Dei sunt, loquuntur : at angeli, quæ Dei sunt semper loquuntur. Orth. Ne hoc quidem verum est. Nam si semper, quæ Dei sunt, loquerentur, non peccassent, adeo ut scriptum sit : « Nam si angelis, qui peccaverant, non pepercit », etc. Anom. Sed etiamsi nonnulli angelorum olim peccarunt, sunt tamen angeli peccati expertes. Orth. Non querimus, an sint angeli absque peccato, sed an possint peccare. Etenim nos quoque usque nunc mortui non sumus, et sumus mortales, eo quod possimus mori, non quod jam mortui sumus, siquidem fieri potest ut aliqui nostrum non moriantur, Eliæ exemplo. Etiamsi vero quispiam nostrum non moriatur, at ipsa certe natura est mortalis. Itaque quamvis myriades angelorum non mentitæ sint, sed Dei sermonem custodierint, reipsa tamen apparuit mutabilem esse ipsorum naturam, ac loqui eam ex

præditus, quæ facta sit, ac proinde mutari possit

C 25. Anom. Enimvero, unde illud habet Spiritus, ut mutari non possit? Orth. Quod aliis præbet immutabilitatem, necesse est natura esse immutabile. Anom. Sunt igitur 422 alia quoque immutabilia. Nam si aliis præstat Spiritus illam immutabilitatem, nempe illa, quibus immutabilitatem illam præbet Spiritus, etiam sunt immutabilia. Orth. Sed quædam sunt immutabilia participatione quædam natura, ut ignis natura quidem est urens aqua vero appposito igne fit urens. Ita Spiritus est natura immutabilis : qui vero facti sunt ejus participes, hac participatione fiunt immutabiles. Anom. An vis dicere illum ipsum Spiritum Patrem esse? Orth. Absit! Anom. Atqui si quæcunque sunt Patri propria, sunt quoque Filio et Spiritui communia, oportet ut Pater sit ipse Spiritus et Filius. Orth. Non dixi, quæ propria sunt Patris esse quoque Filio et Spiritui communia : sed dixi ea, quæ propria sunt substantiæ Dei, esse et Filii et Spiritui sancto communia, ut incorruptibilem, immortalem, immutabilem esse, mentiri non posse et quæcunque sunt hujusmodi. Anom. Ergone alii

⁸⁹ Galat. II, 14. ⁹⁰ I Cor. IV, 4. ⁹¹ II Petr. II, 4.

(89) Palat., Καὶ γὰρ ἡμεῖς.

(90) Forte, τῷ τινας.

(91) Τὴν ἀτρεψίαν, ἀτρεπτά εἰσιν. Sic Palat., δι'

ὁμοιοτέλευτον.

(92) Πατὴρ εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα. Edit. Steph.

Deus est, alius Pater? *Orth.* Absit! sed Dei nomen naturam indicat, nomen autem Patris eam rationem, quam ad Filium habet. Quæcunque igitur propria suat. naturæ, communia sunt ejusdem substantiæ hypostasisibus. Siquidem quod dixit propheta ²⁷, Magnitudinis Dei non est finis, dixerit etiam aliquis et de Filio et de Spiritu; quia neque magnitudinis Filii, neque magnitudinis Spiritus: ullus est terminus. Nam « Quo ibo a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam ²⁸? » Rerum autem omnium conditarum et terminus est aliquis et quantitas. Possum enim animo concipere Gabrielem, ubi non sit Raphael: Patrem autem et Filium et Spiritum sanctum ubique, in omnibus et per omnia mente considero.

26. *Anom.* Dico etiam ego, ubique, et in omnibus, et per omnia esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum. *Orth.* Nonne id est consubstantialia, quod eandem substantiæ rationem recipit? *Anom.* Non dicis igitur majorem esse Patrem Filio? *Orth.* Ut Deum Deo majorem, nequaquam: sed ut Patrem Filii humana carne induti: siquidem non dixit: Deus major me est, sed « Pater major me est ²⁹. » *Anom.* Filium ergo dicis deitate æqualem esse Patri? *Orth.* Maxime: dicit enim Apostolus: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ³⁰. » *Anom.* Quod igitur ipse non rapuit, cur illi attribuis? *Orth.* Quoniam ipse non rapuit, sed habet natura; et hoc habens, « exinanivit semetipsum, forma servi accepta ³¹. » Quæ enim laus debeat ei, qui quam non habet æqualitatem, eam non rapuit? Nam si hoc laudabile est, similiter etiam cælum laudabitur, et Gabriel, et Raphael, et angelorum singuli, et archangelus quilibet, quod æqualitatem cum Deo non rapuerint.

27. *Anom.* Nos dicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, et presbyteri, et diaconi. *Orth.* Sed sicut quispiam qui episcopus non sit, et tamen homo sit, eandem habet naturam atque episcopus: similiter et diaconus, qui neque presbyter sit, neque episcopus, ejusdem tamen est naturæ: ita igitur tu quoque fateris Filium quidem non esse Patrem, sed ejusdem esse naturæ atque Patrem: itidemque Spiritum Dei non esse quidem Filium, neque Patrem, sed ejusdem esse atque Patrem naturæ: cur igitur auditores fallis, cum nescias quid dicas? ac non dicis tres naturas dissimiles, ut angelum, et hominem, et equum? *Anom.* 423 Ita dico: alioqui fuerim consubstan-

τὴν πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅσα οὖν ἰδιὰ εἰσι τῆς φύσεως, ταῦτα κοινὰ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων. Ἀμέλει καὶ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι πέρασ, εἶρηται παρὰ τῷ προφῆτῃ· τοῦτο δὲ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· οὔτε γὰρ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Υἱοῦ (93) ἔστι πέρασ, οὔτε τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Πνεύματος. « Πού » γὰρ « πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Τῶν δὲ κτισμάτων ἀπάντων καὶ πέρασ ἔστι καὶ ποσότης. Δύναμαι γὰρ νοῆσαι τὸν Γαβριήλ, ἔνθα οὐκ ἔστιν ὁ Ῥαφαήλ· Πατέρα δὲ καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων νοῶ

26. Ἀνόμ. Κἀγὼ λέγω, ὅτι πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Τοῦτο οὖν ἔστιν (94) ὁμοούσιον, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπίδεχεται λόγον τῆς οὐσίας. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν μείζονα τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ; Ὅρθ. Ὡς Θεὸν Θεοῦ, οὐ· ὡς Πατέρα δὲ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Ἀμέλει οὐκ εἶπεν· Ὁ Θεὸς μείζων μου ἐστίν· ἀλλ', « Ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν. » Ἀνόμ. Τῆ θεότητι οὖν ἴσον λέγεις τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ὅρθ. Καὶ πάνυ· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Τοῦτο φρονεῖσθε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγάπησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἀνόμ. Ὁ οὖν αὐτὸς οὐχ ἤρπασεν (95), σὺ διὰ τί δίδως αὐτῷ; Ὅρθ. Ὅτι οὐχ ἤρπασεν, ἀλλ' ἔχει τῆ φύσει· καὶ ἔχων τοῦτο, « ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαθὼν. » Ποῖος γὰρ ἦν Ἕπαινος τῷ μὴ ἔχοντι τὸ ἴσον, καὶ μὴ ἀρπάζοντι; Εἰ γὰρ τοῦτο Ἕπαινος, ἔπαινεθῆσεται ὁμοίως καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ Γαβριήλ, καὶ ὁ Ῥαφαήλ, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀρχαγγέλων, ὅτι μὴ ἤρπασαν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.

27. Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἐπίσκοπον, καὶ πρεσβύτερον, καὶ διάκονον (96). Ὅρθ. Ἄλλ' ὡσπερ ἐπίσκοπος; οὐκ ὦν, ἄνθρωπος δὲ ὦν, τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε ἐπίσκοπος ὦν, τῆς αὐτῆς μέντοι ἔστι φύσεως· οὕτως οὖν λέγεις καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν Πατέρα μὲν μὴ εἶναι, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως τῷ Πατρί· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ Θεοῦ, Υἱὸν μὲν μὴ εἶναι μήτε Πατέρα, τῆς δὲ αὐτῆς εἶναι (97) φύσεως τῷ Πατρί. Τί οὖν ἀπατᾶς τοὺς ἀκούοντας, μὴ εἰδὼς ἃ λέγεις, οὐ λέγεις δὲ τρεῖς φύσεις ἀνομολοῦς ὡς ἄγγελον, καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἵππον; Ἀνόμ. Οὕτω λέγω· ἐὰν γὰρ τοῦτο μὴ εἴπω, ὁμοουσιαστής

²⁷ Psal. cxliv, 3. ²⁸ Psal. cxxxviii, 7. ²⁹ Joan. xiv, 28. ³⁰ Philipp. ii, 5, 6. ³¹ ibid. 7.

(93) Palat., τοῦ Θεοῦ.

(94) Edit. Steph., Τοῦτο οὐκ ἔστιν. Mss., Τοῦτο οὖν ἔστιν.

(95) Palat., Εἰ οὖν αὐτὸς οὐχ ἤρπασεν.

(96) Palat. et Felck., Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὡσπερ ὁ πρεσβύτερος ἐπίσκοπος οὐκ ἔστιν, ἄνθρωπος δὲ ὦν, τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχει τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε διάκονος, τοιαύτης μέντοι ἔστι φύσεως (Felck. solus hic addit Ὅρθ.). Οὕτως οὖν. Reg., Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὡσπερ

ἐπίσκοπος, καὶ πρεσβύτερος, καὶ διάκονος· οὕτως ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅρθ. Δεῖκνυσι μήτε τοῦτο λέγοντα. Ἀνόμ. Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι πρεσβύτερος μὲν ἐπίσκοπος οὐκ ἔτι ἄνθρωπος μὲν τῆν αὐτὴν ἔχει φύσιν, etc.

(97) εἶναι abest a Palatino. Ibidem, Felck. et Palatin., Πατρί. Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐκπρεύεται, et erasis quibusdam, Ὅρθ. Τί οὖν ἀπατᾶς. Palat. loco erasorum habet: Ἀνόμ. Οὐ. Mox iidem, οὐ λέγεις δὲ, ὅτι τρεῖς,

γενόμενον. *Orth.* Ἔγνωσ οὖν, ὅτι ὁ λέγων τὸν Πατέρα ὡς ἐπίσκοπον, καὶ τὸν Υἱὸν ὡς πρεσβύτερον, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς διάκονον, ὁμοούσιον λέγει. οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας (98) μέχρι τοῦ παρόντος. Εἰ δὲ τοῦτο ὁ λέγων οὐ κέκριται σοὶ εἶναι Χριστιανός, σαυτὸν ἄρα κατέκρινας, καὶ ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκρίθης μὴ ὢν Χριστιανός. *Ἀνόμ.* Ὁ λέγων οὖν ὁμοούσιον Χριστιανός οὐκ ἔστιν; *Orth.* Ὁ λέγων ὁμοούσιον Χριστιανός ἐστίν· ὁ δὲ νομίζων μὴ εἶναι Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸς λέγων, εὐρεθήσεται ἑαυτὸν κατακρίνων, ὡς ὁ κακὸς δούλος ἐκεῖνος, ὁ ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος κατακριμένος. *Ἀνόμ.* Πῶς γὰρ αὐτὸ λέγων εὐρέθη; *Orth.* Εἶπας ὅτι, Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς (99) ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. *Ἀνόμ.* Ὁμολογῶ εἰρηκέναι, ὡς ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. *Orth.* Ἄλλ' ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσι· ὁμοούσιον ἄρα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολόγηκας. *Ἀνόμ.* Θέλεις οὖν εἶπαι, ὅτι, ὡς περ κωνδῖτος οἶνος κερασθεὶς, οὕτως ἐστὶ Πατὴρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Orth.* Οὐδὲ οἶδας, ὅτι σὺ τοῦτο λέγεις; *Ἀνόμ.* Πῶς; *Orth.* Ὅτι ἄλλην φύσιν λέγεις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οἴνου καὶ μέλιτος καὶ πεπέρεως. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν· Ἐάν ἢ ὁ Πατὴρ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ ὁ Υἱός οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ τὸ Πνεῦμα οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἐστίν, ἢ ὁ Πατὴρ (1) ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ὑμεῖς ἄρα καὶ οὐχ ἡμεῖς, κωνδῖτω παρεβάλλετε τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οἱ ἀνομοίους τὰς φύσεις εἰσηγούμενοι.

tialista. Orth. Didicisti igitur eum, qui dicat Patrem esse ut episcopum, et Filium ut presbyterum, et Spiritum ut diaconum, consubstantialitatem dicere. Atque ita dicendo te Christianum esse hactenus existimasti. Quod si iudicas eum, qui hoc dicat, non esse Christianum, teipsum nimirum condemnasti: et ex tuo ipsius ore convinceris Christianus non esse. *Anom.* Non est igitur Christianus, qui consubstantialitatem dicit? *Orth.* Qui consubstantialitatem dicit, Christianus est: qui vero existimat eum non esse Christianum, qui consubstantialitatem dicit, et tamen ipse hanc dicit, comperietur seipsum condemnare, ut servus ille malus ex suo ipsius ore damnatus. *Anom.* Quomodo vero sum comperitus hanc dicere? *Orth.* Nos, dixisti, dicimus Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, presbyteri, et diaconi. *Anom.* Fateor me dixisse: instar episcopi, presbyteri, et diaconi. *Orth.* Atqui episcopus, presbyter, et diaconus sunt consubstantiales; ergo confessus es consubstantiales esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum. *Anom.* Visne igitur dicere conditi vini instar esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Et non vides te hoc ipsum dicere? *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam aliam esse dicis naturam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti, ut vini, mellis et piperis. Nos vero dicimus: Si Pater est vinum exhilarans cor, Filius itidem est vinum cor exhilarans, Spiritus sanctus itidem est vinum cor exhilarans, qua ratione Pater est super mel et favam. Non nos igitur, sed vos ii estis, qui Patrem, et Filium et Spiritum sanctum cum vino

condito comparatis. cum dissimiles naturas introducitis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Β ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ ᾧ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ (2).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS II DE SANCTA TRINITATE, IN QUO ITIDEM DISPUTANT ORTHODOXUS ET ANOMÆUS ARIANISTA.

ANOMOIOS.

1. Πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τὸ ἐκ τίνος ἢ μεταγενέστερόν ἐστι τοῦ ἐξ οὗ ἐστίν, ὡς ἐξ αἰτίου. *Orthodoxos.* Οὐ πάντως. *Ἀνόμ.* Σὺ οὐκ εἶ ἐκ τοῦ πατρὸς σου, καὶ μετὰ τὸν πατέρα

(98) οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας. Sic Palat. Editi vero, οὕτω δὲ λέγειν σαυτὸν ἐνόμισας. Ibid. Palat., τοῦ παρόντος. *Ἀνόμ.* Εἰ δὲ τοῦτο, ὃ λέγων οὐ κέκριται σοὶ εἶναι Χριστιανός, Χριστιανός οὐκ ἔστιν. *Orth.* Ὁ λέγων.

ANOMOEUS.

1. Omnibus sana mente præditis in confesso est, id quod est ex alio, ortu posterius eo esse, ex quo est ut ex causa. *Orthodoxus.* Non omnino. *Anom.* Annon tu es ex patre tuo, et patre tuo posterior?

(99) Ὡς δεest in mss. Mox Felck., καὶ διάκονον, καὶ διάκονος ὁμοούσιοι εἰσι. *Orth.* Ὁμοούσιος ἄρα Πατὴρ. Palat. vero, καὶ διάκονον. *Orth.* Ὁμοούσιος.

(1) Regius et Palat. καρδίαν, ἐάν ἢ ὁ Πατὴρ.

(3) In Palat. nullus est titulus. In Reg. et Felck. autem, ἄλλη διάλεξις Ἄνομοίου καὶ Ὁρθοδόξου.

Orth. Ego quidem sum ex patre meo, et patre meo posterior, et extra patrem meum: lux vero ex sole est, neque tamen posterior est sole, neque extra solem, sed simul atque sol, et in sole, et cum sole: fragrantia quoque ex unguento est, nec tamen post unguentum, neque extra unguentum, sed simul atque unguentum, et in unguento, et cum unguento: et intelligere, ex mente est, at neque post mentem, neque extra mentem, sed simul atque mens, et in mente, et cum mente: et velle ex volente est, et neque extra volentem, neque post volentem, sed simul atque volens, et in volente et cum volente: et sapientia ex sapiente est, et neque post sapientem, neque extra sapientem, sed simul atque sapiens, et in sapiente, et cum sapiente: et potentia ex potente est, **424** at neque post potentem, neque extra potentem, sed in potente, et simul atque potens, et cum potente. Sic igitur Filium quoque Dei ex Deo esse intelligimus, at non post Deum, neque extra Deum, sed simul atque Deus, et in Deo, et cum Deo. νοοῦμεν, καὶ οὐ μετὰ τὸν Θεόν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ τῷ Θεῷ.

2. *Anom.* At splendor, et intelligere, et velle, et sapientia, et potentia, non sunt substantia in sese subsistens. Filius Dei vero est substantia, in sua propria hypostasi. *Orth.* In hoc quoque conferri cum ipso nequeunt corporei filii, quod filius quidem sum ego patris mei, sed non sum ejus sapientia, neque sum ejus potentia, neque sum ejus voluntas, neque sum ejus verbum, neque sum ejus splendor, neque sum in ipso Patre meo. Pater ipse non est in me, nec sicut operatur Pater, ego operor: Filius Dei vero non tantum est Filius, sed etiam potentia, et sapientia, et Verbum, et voluntas, et splendor, ut ex eo, quod sit Filius, intelligatur quod sit quiddam in sese subsistens: et ex eo, quod est sapientia, et potentia, et Verbum, et voluntas, et splendor, intelligatur illud quod simul atque Pater, et in Patre, et cum Patre sit, neque secundus, id est neque post Patrem. neque extra Patrem. Propterea enim clamat propheta, dicens: « Domine, Deus noster, da nobis pacem: omnia enim dedisti nobis. Domine, Deus noster, alium extra te non novimus ⁴². » Nec enim extra Patrem Filius cognoscitur, sed in Patre, et cum Patre, et simul atque Pater, ut splendor gloriæ, ut character hypostaseos, ut sapientia sapientis, et potentia potentis, ut Verbum mentis. *Anom.* Sed splendor, lucis non est filius; character, hypostaseos non est filius: sapientia, sapientis non est filius; potentia, potentis non est filius. *Orth.* Potentis quidem potentia, non est ejus filius; nec sapientis sapientia, est ejus filius; neque verbum mentis, est ejus filius; neque splendor gloriæ, est

⁴² Isa. xvi, 12, 15.

(3) Sic mss. In editis vero est: deest.

σου; *Orth.* Ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς μου εἰμι, καὶ μετὰ τὸν πατέρα μου εἰμι, καὶ ἐκτὸς τοῦ πατρὸς μου εἰμί· τὸ δὲ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ἐστὶ, καὶ οὐδὲ μετὰ τὸν ἡλίον ἐστίν, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ ἡλίου ἐστίν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἡλίου, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ σὺν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἡ εὐωδία ἐκ τοῦ μύρου ἐστὶ (3), καὶ οὔτε μετὰ τὸ μύρον, οὔτε ἐκτὸς τοῦ μύρου, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μύρου, καὶ ἐν τῷ μύρῳ, καὶ σὺν τῷ μύρῳ· καὶ τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν νοῦν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ νοῦ, καὶ ἐν τῷ νοῦ, καὶ σὺν τῷ νοῦ· καὶ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ θέλοντός ἐστι, καὶ οὔτε ἐκτὸς τοῦ θέλοντος, οὔτε μετὰ τὸν θέλοντα, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θέλοντος, καὶ ἐν τῷ θέλοντι, καὶ σὺν τῷ θέλοντι· καὶ ἡ σοφία ἐκ τοῦ σοφοῦ ἐστὶ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν σοφόν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ σοφοῦ (4-5), καὶ ἐν τῷ σοφῷ, καὶ σὺν τῷ σοφῷ· καὶ ἡ δύναμις ἐκ τοῦ δυνατοῦ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν δυνατὸν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ δυνατοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ δυνατῷ, καὶ μετὰ τὸν δυνατὸν, καὶ σὺν τῷ δυνατῷ. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ σὺν

2. *Ἀνόμ.* Ἄλλὰ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ τὸ νοεῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις, οὐκ ἐστὶν οὐσία ἐνυπόστατος· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει. *Orth.* Καὶ ἐν τούτῳ τῶν σωματικῶν υἱῶν τὸ ἀσύγχιτον ἔχει, ὅτι ἐγὼ μὲν, υἱὸς ἔν τοῦ πατρὸς μου, οὐκ εἰμι αὐτοῦ σοφία, οὐκ εἰμι αὐτοῦ δύναμις, οὐκ εἰμι αὐτοῦ θέλημα, οὐκ εἰμι αὐτοῦ λόγος, οὐκ εἰμι αὐτοῦ ἀπαύγασμα, οὐκ εἰμι ἐν αὐτῷ τῷ πατρὶ μου. Οὐκ αὐτὸς ὁ πατήρ μου ἐν ἐμοί, οὐ καθὼς ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, κάγῳ ἐργάζομαι· ὁ δὲ τὸς Θεοῦ Υἱὸς οὐ μόνον ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύναμις, καὶ σοφία, καὶ λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, ἵνα ἀπὸ τοῦ εἶναι Υἱὸς, τὸ ἐνυπόστατον νοηθῇ· καὶ ἀπὸ τοῦ εἶναι σοφία, καὶ δύναμις, καὶ λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, τὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ νοηθῇ, καὶ οὐ δεύτερος, οὐδὲ μετὰ τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ τοῦτο βοᾷ ὁ προφήτης, λέγων· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἶδαμεν. » Οὐ γὰρ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς γνωρίζεται, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα δόξης, ὡς χαρακτήρ ὑποστάσεως, ὡς σοφία σοφοῦ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς λόγος νοῦ. *Ἀνόμ.* Ἄλλὰ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν· ἡ δύναμις τοῦ δυνατοῦ υἱὸς οὐκ ἐστὶν. *Orth.* Τοῦ μὲν δυνατοῦ ἡ δύναμις οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ ὁ λόγος τοῦ νοῦ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ υἱός· καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐκ ἐστὶν αὐτῆς υἱός· ὁ δὲ τοῦ

(4-5) Mss., ἀλλ' ἐκ τοῦ σοφοῦ.

Θεοῦ Υἱὸς καὶ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος αὐτοῦ, καὶ Υἱός ἐστι τοῦ σοφοῦ καὶ σοφία αὐτοῦ, καὶ Υἱός ἐστι τοῦ δυνατοῦ, καὶ δύναμις αὐτοῦ ἐστι. Καὶ διὰ τοῦτο, Υἱὸν ἀκούοντες, τὸ ἐνυπόστατον νοοῦμεν· καὶ δύναμιν ἀκούοντες, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, τὸ ἀχώριστον καὶ συναϊδίον ἐπαιθεύθημεν.

3. Ἀνόμ. Ἄμα οὖν λέγεις ὑπάρχειν Πατέρα καὶ Υἱόν; Ὀρθ. Ἄμα λέγω. Ἀνόμ. Δύο οὖν ἀγέννητα λέγεις; Ὀρθ. Ἐγὼ Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγω· τί δὲ ἐστὶν ἀγέννητον, οὐκ ἐδιδάχθη ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν. Ἀνόμ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Πατήρ τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ γενητός; Ὀρθ. Ὁμολόγηται καὶ παρ' ἐμοῦ. Ἀνόμ. Ὁ δὲ μὴ γεγονώς καὶ ὑπάρχων ἀγενήτως ὑπάρχει· ἀγέννητος ἄρα. Ὀρθ. Ὅτι μὲν οὐκ ἐγένετο, οἶδα· ἀγέννητον δὲ αὐτὸν λέγειν, οὐκ ἐδιδάχθη ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλὰ Πατέρα. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἐγένετο ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, ἀγενήτως ὑπάρχει· ὁ δὲ ἀγενήτως ὑπάρχων ἀγενητός ἐστὶν. Ὀρθ. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή τὸ ἀγέννητον, τὸ δὲ Πατέρα αὐτὸν εἶναι εἶπε. Κάκεινο λέγω, ὃ ἡ Γραφή εἶπε, καὶ οὐχὶ ὃ τῆ ἐννοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ὑποπίπτει. Καὶ γὰρ (6) ἄλλα πολλά ἐστὶν, ἃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτει, καὶ ὡς ἀπρεπῆ λέγειν αὐτὰ περὶ Θεοῦ παραιτούμεθα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἡ Γραφή εἶπεν. Ἀνόμ. Οἷον; ὡς τί εἶπέ. Ὀρθ. Ὅτι ἡμεῖς εὐλόγηθα προκόπτειν ἐπὶ τι βέλτιον, δῆλόν ἐστιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ προκόπτει· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λείπει. Ἀνόμ. Οὐδὲν αὐτῷ λείπει. Ὀρθ. Οὐ χρεῖαν οὖν ἔχει τοῦ προκόπτειν. Ἀνόμ. Οὐ χρεῖαν ἔχει. Ὀρθ. Οὐδεὶς ἡμῶν, διὰ τὸ μὴ προκόπτειν αὐτὸν, ἀπρόκοπτον λέγει αὐτὸν, ἀλλ' ὡς ἀναξίαν τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον ἄξιον εἶναι τοῦ Θεοῦ λέγομεν· εἰ γὰρ ἦν ἄξιον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Ita etiam illud ἀγέννητον, seu, non factum id dicerent sacrae Litterae.

4. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; εἶπε, καὶ ὑπὸ τίνος ἐγένετο; Ὀρθ. Εἰ διὰ τοῦτο ἀγέννητον αὐτὸν δεῖ λέγειν, ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς ἐγένετο, εἶπε αὐτὸν καὶ ἄπιστον, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲνα πιστεύει· εἶπε καὶ ἀσεβῆ, ἐπειδὴ οὐδὲνα σέβεται. Εἰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν ἐννοία ὑποβάλλει, ἡ δὲ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν· οὕτω καὶ τὸ ἀγέννητον, κἄν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, εἶπεν αὐτὸ πάντως ἡ Γραφή. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν ἀγέννητον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν; Ὀρθ. Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐκ ἔχω ἀνάγκην εἰπεῖν. Καὶ ὅτι οὐ πάντως τὰ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτοντα δεῖ λέγειν, ἔξεστι καὶ ἄλλως γινῶναι. Παρὰ πάντων ἡμῶν ὁμολόγηται, ὅτι ὁ Θεὸς ἀόρατός ἐστι, τοῦ ἀγίου Παύλου λέγοντος· « Ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Ὁ δὲ ἀφθαρτος οὐκ ἑαυτῷ μὲν φθαρτός ἐστιν, ἀλλοῖς δὲ ἀφθαρτος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι καὶ ἑαυτῷ ἀφθαρτός ἐστιν. Ἀνόμ. Καὶ πάνυ. Ὀρθ. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ συνήπται τῷ ἀφθάρτῳ τὸ ἀόρατον,

⁶¹ 1 Tim. 1, .17.

(6) Palat. Καὶ γὰρ καί.

ejus filius : sed Dei Filius, et Filius est Dei et ejus Verbum, et Filius est sapientis et ejus sapientia, et Filius est potentis et ejus potentia. Ideoque cum Filium audimus, eum in sese subsistere intelligimus : cum autem potentiam, Verbum, sapientiam audimus; sic docemur inseparabilem esse et coaeternum.

5. Anom. Simul igitur dicis esse Patrem et Filium? Orth. Simul esse dico. Anom. Duo igitur non facta dicis? Orth. Ego Patrem et Filium dico : quid sit autem non factus, sacrae Litterae me non docent. Anom. An vero non est in confesso Patrem Christum non esse factum? Orth. Hoc et ego fateor. Anom. Itaque qui non est factus, et est, ita est, ut sit non factus. Est igitur non factus. Orth. Eum quidem novi non fuisse factum : ipsum autem vocare non factum non docent me sacrae Litterae, sed Patrem. Anom. Si non est factus qui ante saecula est, est non factus : qui vero sic est, ut non sit factus, est non factus. Orth. Verum Scriptura non vocat eum non factum, sed eum esse Patrem dicit. Quod autem dicit Scriptura, hoc et ego dico, non autem id, quod in hominum cogitationem cadit. Nam et alia multa in nostram cogitationem cadunt, quae tamen repudiamus, ut quae convenienter de Deo dici non possint, quandoquidem in Scripturis ei non tribuuntur. Anom. Cedo exemplum : ut quid, obsecro? Orth. Constat nos optare, ut in melius proficiamus : at Deus non proficit, quoniam nihil ei deest. Anom. Nihil prorsus ipsi deest. Orth. Illi ergo nihil opus est, ut proficiat. Anom. Nihil. Orth. Nemo tamen nostrum est, qui quod non proficiat, dicat eum, ἀπρόκοπτον, seu, non proficientem; quin potius hanc vocem, ut quae Deum non deceat, repudiamus. Ita etiam illud ἀγέννητον, seu, non factum negamus Deo dignum esse, nam si dignum esset,

425 4. Anom. Dic igitur, factusne est Deus? et a quo factus est? Orth. Si propterea oportet ipsum dici non factum, quoniam a nullo est factus, dic etiam eum non credentem, quoniam in nullum credit : et impium, quoniam nullum colit. Quod si cogitatio quidem nostra nobis talia suggerit, religio vero dicere nos non patitur : ita etiam illud non factum, etiamsi nobis cogitatio nostra id suggerat, non sinit tamen religio nos dicere. Id enim alioqui Scriptura utique usurpasset. Anom. An non vero Deum, qui supra omnia est, dicis non factum? Orth. Dixerim, si scriptum esset, quod si scriptum non est, non cogor dicere. Sed et alioqui intelligere licet, non esse dicendum, quidquid in cogitationem nostram cadit. Fatemur omnes Deum esse invisibilem, cum dicat Paulus : « Incorructibili, invisibili, soli sapienti Deo ⁶². » Caeterum qui incorruptibilis est, non est sibi quidem corruptibilis, aliis vero incorruptibilis : sed et omnibus et sibi

est incorruptibilis. *Anom.* Ita est prorsus. *Orth.* Igitur, quoniam incorruptibilitati copulatur invisibilitas, dicamus Deum sibi ipsi quoque invisibilem, et ita mentitum erit (vestro quidem iudicio) Evangelium, cum inquit, « Qui est a Patre, is vidit Patrem »⁴⁴. » Quod si is, qui a Patre est, videt Patrem, sane ipse Pater seipsum videt : quod est et dicitur et creditur esse invisibilis, referendum est, non ad illum ipsum, neque ad Filium, qui ex ipso sed ad omnes creaturas.

5. *Anom.* Nunc disco, vos id non credere, quod omnibus in confesso est. *Orth.* Quidnam? *Anom.* Deum esse non factum omnes sana mente præditi confitentur, vos autem non admittitis. *Orth.* Non dico non posse a nobis admitti, ut Deum fateamur non factum : sed quamvis id cadat in nostram cogitationem tamen necessarium non esse, ut voce utamur, quæ in sacris Litteris nusquam invenitur. Nam si hoc foret necessarium, non reticuisset sacra Scriptura. *Anom.* Igitur factum ipsum dicamus? *Orth.* Qui factum eum dicit, impie facit. Tradidit enim nobis Scriptura, quænam sunt facta, et quis sit eorum opifex. Qui vero dicit eum non factum (quod Scriptura non tradit) supervacaneum quiddam loquitur. *Anom.* Si non est factus, est non factus. *Orth.* Etiam si humana cogitatio nobis hoc suggerit, non ita nos tamen sancta Scriptura docuit; sed audis ipsam dicentem : « Quantum abest oriens ab occidente, tantum absunt cogitationes vestrae a cogitationibus meis »⁴⁵. » Quod si existimat Eunomius se comperisse, quid sit Deus, ex eo quod non sit factus, nec habeat suum esse ex aliquo factore, dicat cum etiam ἄθεος, id est, « absque Deo, » ut qui Deum non habeat. Quod si non licet ita loqui, quamvis cogitationem nostram subeat, ne dicatur etiam non factus, quamvis hoc in cogitationem nostram cadat. *Anom.* Factus est igitur Deus? *Orth.* Non factus est. *Anom.* Ergo est non factus? *Orth.* Habeatne Deus Deum? *Anom.* Minime quidem is, qui est non factus. *Orth.* Est igitur ἄθεος, id est, « absque Deo. » Viden' ergo, quam puerilia et illiberalia sint vestra cogitata? Quamobrem vestigiis sanctæ Scripturæ insistentes, dicamus potius Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum : neque timebimus, ne circa fidem naufragium faciamus. Nam illud non factum, est inventum aquilæ volantis, quærentis escam, cujus firmum vestigium inveniri nequit : nec enim habet in Scriptura, ubi pedes ponat. *Anom.* Acceptam epistolam Aetii lege, et loquere adversus illam. *Orth.* Tu ipse lege. *Anom.* Ergo et illa recita.

⁴⁴ Joan. vi, 46. ⁴⁵ Isa. lv, 8.

(7) Edit. Steph. καὶ ἄρατον ἐαυτῷ ἄρα.

(8) Edit. Steph. male, ἀγένητον.

(9) Et abest a mss. Mox Palat. bis διανοίαις, pro ἐννοίαις.

Α εἴπωμεν καὶ αὐτὸν ἐαυτῷ ἄρατον εἶναι τὸν Θεόν (7). Καὶ ἐψεύσαντο τὰ Εὐαγγέλια καθ' ὑμᾶς, λέγοντα : « Ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐώρακε τὸν Πατέρα. » Εἰ δὲ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὄρα τὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἐαυτὸν ὄρα, ὃ ἐστὶ, καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται εἶναι ἄρατος, οὐχ ἐαυτῷ, οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ Γίῳ, οὐδὲ τῷ παρ' αὐτοῦ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει.

est, neque ad Spiritum sanctum, qui ab ipso est ;

5. Ἀνόμ. Νῦν μαθάνω, ὅτι ὁ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ὠμολογημένον, τοῦτο ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Ὁρθ. Ποῖον; Ἀνόμ. Ὅτι ἀγένητός ἐστιν ὁ Θεός, πάντες ἀνθρώποι, οἱ νοῦν ὀρθὸν ἔχοντες, ὠμολογοῦσιν, ὑμεῖς δὲ οὐ δέχεσθε. Ὁρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ ἀγένητον αὐτὸν ὠμολογεῖν ἀπαράδεκτόν ἐστιν ἡμῖν· ἀλλ' ὅτι κἂν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ὁμῶς ὡς οὐδαμῶς τῆς θείας Γραφῆς κειμένην τὴν φωνὴν οὐχ ἀναγκαῖον λέγειν. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Ἀνόμ. Γενητὸν οὖν εἴπωμεν αὐτόν; Ὁρθ. Ὁ λέγων αὐτὸν γενητὸν (8) ἀσεβεῖ. Εἶπε γὰρ ἡμῖν ἡ Γραφή, τίνα ἐστὶ τὰ γενητὰ, καὶ τίς ὁ τούτων γενεσιουργός. Ὁ δὲ λέγων αὐτὸν ἀγένητον, ὃ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, περιττολογεῖ. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἐστὶ γενητός, ἀγένητός ἐστιν. Ὁρθ. Κἂν ἀνθρωπίνῃ διάνοια τοῦτο νοεῖν ποιῆ, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ θεία Γραφή ἐδίδαξεν· ἀλλ' ἀκούεις αὐτῆς λεγούσης· καὶ « Καθὼς ἀπέχουσι ἀπτολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, τοσοῦτον ἀπέχουσι τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῶν διανοημάτων μου. » Εἰ δὲ νομίζει Εὐνόμιος ἐρηχέσθαι, τὸ τί ἐστὶν ὁ Θεός, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, μηδὲ ἔχειν γενεσιουργόν, λεγέτω αὐτὸν καὶ ἄθεον, ἐπειδὴ Θεὸν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' εἰ (9) οὐ δεῖ λέγειν τοῦτο, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν· μηδὲ τὸ ἀγένητον λεγέσθω, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; Ὁρθ. Οὐκ ἐγένετο. Ἀνόμ. Ἀγένητος οὖν ἐστὶν; Ὁρθ. Ἔχει Θεὸν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Ὁ ἀγένητος οὐ. Ὁρθ. Ἄθεος οὖν ἐστὶ. Καὶ ἐρῶς (10), πῶς μειρακιώδη καὶ ἀνδραποδώδη εἰσὶν ὑμῶν τὰ διανοήματα; Διὸ μᾶλλον ἀκολουθοῦντες τῇ θεῇ Γραφῇ, εἴπωμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν· καὶ οὐ φοβούμεθα περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαι. Τὸ γὰρ ἀγένητον εὐρεσίς ἐστιν αἰετοῦ πετομένου, ζητούντος βορᾶν (11), οὗ ἔχνος ἐρηρσιζόμενος οὐχ εὕρισκεται· οὐ γὰρ ἔχει ἐν τῇ Γραφῇ, οὐ στήσει τοὺς πόδας. Ἀνόμ. Λάβε, ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν Ἀετίου, καὶ εἰπέ πρὸς αὐτήν. Ὁρθ. Αὐτὸς ἀνάγνωθι. Ἀνόμ. Εἰσὶ μετ' αὐτῆς καὶ σχόλια Εὐνομίου. Ὁρθ. Καὶ αὐτὰ ἀνάγνωθι.

Sunt una cum ea Eunomii quoque scholia. *Orth.*

(10) Edit. Steph. καὶ ὄρων.

(11) Sic ed. recte. Palat. vero, πσομένου, ἡτηούτος βορᾶν.

6. Σχόλια Εὐνομίου, καὶ πρὸς αὐτὰ Ὀρθο-
δόξου.

A 426 6. Scholia Eunomii, et responsio Orthodoxi
ad illa.

Ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ βούλησις οὐ ταυτὸν τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται· ἡ δὲ οὐσία οὔτε ἀρχεται, οὔτε παύεται· τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ παύομενον τῷ μῆτε ἀρχομένῳ μῆτε παυομένῳ τὸ αὐτὸ εἶναι οὐ δύναται. Καὶ ἄλλως, εἰ ταυτὸν ἦν τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ βούλησις, ἐχρῆν μίᾳ οὐσίᾳ μίαν εἶναι καὶ τὴν θέλησιν· εὐρίσκονται δὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν, οὐ μία θέλησις, ἀλλὰ πολλαὶ θελήσεις· τῆς Γραφῆς λεγούσης· « Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε »· πολλὰ οὖν ἠθέλησε καὶ οὐχ ἓν. Ἐναργέστερον (12) δὲ ἰδεῖν ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας. Ἡθέλησε γὰρ εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ὑπέστη κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, καὶ διαμένει τὸ γινόμενον. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἡ διαμονή (13) παρὰ τὴν θέλησιν τῆς δημιουργίας· ἐπιγγεῖλατο δὲ καὶ μετασχηματίζει τὸν κόσμον. Θελήσας ἄρα μετασχηματίζει. Οὐ μόνον δὲ πολλαί, ἀλλὰ καὶ διάφοροι αἱ θελήσεις. Ἡθέλησε γὰρ καὶ οὐρανὸν, ἠθέλησε καὶ ἥλιον, ἠθέλησε καὶ γῆν. Τῶν δὲ θελημάτων διαφόρων ὄντων, ἀνάγκη διαφέρειν καὶ τὰς περὶ αὐτῶν θελήσεις· καὶ ἐπὶ τῶν νοητῶν δὲ ὡσαύτως. Ὀρθ. Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ τὸ αὐτὸν ἐστὶ τῆ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἤγουν (14) ἡ θέλησις, πάντα δὲ τὰ γινόμενα τοῦ θελήματος αὐτοῦ εἰσιν ἔργα, ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ μονογενῆ ὁμολογήσεις τὸ μόνον ἐκ τῆς (15) οὐσίας γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς βουλήσεως καὶ θελήσεως ἐστὶν Υἱὸς, οὐκ ἐστὶ μονογενής, πολλῶν ὄντων τῶν κατὰ βούλησιν ἀποκυθηθέντων. Γέγραπται γάρ· « Βουλῆθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. » C Πολλαὶ δὲ θελήσεις οὐκ εἰσὶν, ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ διάφορα τὰ δημιουργήματα, πάντως διάφοροι καὶ αἱ θελήσεις· ἀλλ' ὡς περὶ ἐνὶ θελήματι ποιήσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων μελῶν καὶ μερῶν πεποίηκεν, ὀφθαλμοὺς, ὠτα, ῥίνας, τρίχας, ἔντερα, καὶ διαφόρως τὴν τῶν ἐντέρων σύνθεσιν, σπλῆνα, ἥπαρ, νεφροὺς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν· οὕτω καὶ πάντα τὸν κόσμον ἐνὶ θελήματι δημιουργεῖ.

7. Ἀνόμ. Εἰ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ; καὶ εἰ μείζων, κατὰ τί μείζων, πότερον μείζων (16) ὄγκῳ σώματος, ἢ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀγεννησίας; καὶ πότερον τὸ ἀγέννητον (17) οὐσία ἐστίν, ἢ οὐδὲν ἐστίν; Ὀρθ. Μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, οὔτε δὲ ὄγκῳ, οὔτε χρόνῳ, οὔτε φύσει, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Διὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῶν ἀγγέλων ἠλαττωσθαι αὐτὸν λέγει ὁ Ἀπόστολος, γράφων· « Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. » Διὰ δὲ ταύτην τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῆ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσήφ ὑπετάσσεται. « Ἦν γὰρ ὑποτασσόμενος αὐτοῖς, »

¹⁶ Psal. cxiii, 5. ¹⁷ Jac. i, 18. ¹⁸ Hebr. ii, 9.

(12) Ἐναργέστερον. Mss. et Felck. emend. ἐναργέστερον.

(13) Felck. δὲ τι ἡ διαμ. Palat. δὲ σοι ἡ δ.

(14) Ἦτον mss.

Voluntas non idem est atque substantia Dei : nam voluntas incipit et desinit ; substantia vero nec incipit, nec desinit. Id autem, quod incipit et desinit, non potest idem esse atque id, quod nec incipit nec desinit. Præterea, si voluntas idem esset atque substantia Dei, oporteret, cum una sit substantia, unam esse voluntatem : ac juxta sacrarum Litterarum doctrinam, non unica, sed multæ voluntates inveniuntur : cum dicant, « Omnia quæcunque voluit, fecit » : multa igitur voluit, non autem unum quiddam. Quod etiam magis perspicue videre licet in mundi creatione. Voluit enim esse mundum, et is existit prout voluit, atque factus permanet. Aliud est autem illa perseverantia, quam voluntas condendi illius : denuntiavit vero fore etiam, ut mundum transformet. Ergo quia voluit transformari, neque vero multæ duntaxat, verum etiam diversæ sunt voluntates. Voluit enim cælum, voluit et solem, voluit et terram. Cum autem ista, quæ vult, diversa sint, necesse est differre quoque voluntates illorum creandorum : quod etiam oportet de rebus, quæ mente concipiuntur accipere. Orth. Ergo, si, ut tu quoque sentis, voluntas non idem est quod substantia, et quæcunque facta sunt, opera sunt voluntatis ejus, fateri Filium esse ex ejus substantia ; sic enim eum etiam unigenitum esse fateare, quod solus ex substantia genitus sit. Nam si et ipse voluntatis Filius est, non est unigenitus, cum multi sint geniti voluntate. Scriptum est enim : « Volens genuit nos verbo veritatis » . Non sunt autem multæ Dei voluntates, ut tu existimas. Non enim quia diversa sunt opificia, diversæ quoque sunt voluntates : sed sicut Deus hominem unica voluntate ex diversis membris et partibus condens, fecit oculos, aures, nares, comam, intestina, et varie intestina disposuit, splenem, hepar, renes, et quæcunque in nobis sunt : sic etiam universum mundum unica voluntate creat.

7. Anom. Num major est Pater Filio? et si major, in quo major est; utrum mole corporis major, aut natura ἀγεννησίας, sive quod sit nativitatis expers? et utrum non genitum esse est substantia, an vero nihil est? Orth. Scribitur Pater major esse Filio : at neque mole, neque tempore, neque natura, sed quatenus Pater est Filii, qui humanitatem assumpsit. Propter hanc autem hominis assumptionem dicit Apostolus eum inferiorem factum fuisse etiam angelis, sic scribens : « Eum autem qui paulo minor factus angelis est, cernimus Jesum per mortis passionem » . Propter hanc quoque hominis as-

(15) Pal. τῷ μόνον ἐκ τ. Reg. τὸ μὴ μόνον.

(16) Μείζων deest in mss.

(17) Dubium an sit legendum γεννητὸν et ἀγέννητον.

sumptionem subjectus fuit Mariæ et Josepho : « Erat enim subditus illis ⁴⁹, » ut in Evangelio scriptum est. *Anom.* Sed natura major, idcirco quod sit ἀγέννητος, sive non genitus, estne aliquid, an vero nihil est, sicut prius dicebamus? *Orth.* Nihil est natura : nec enim substantia est. Itaque si major est Pater, eo quod sit non genitus, et non genitum esse nihil est, consequitur, nihilo esse majorem. Qui vero nihilo major est, in omnibus est æqualis. Nec enim sane Pater est Filio inferior. *Anom.* Æquale igitur esse dicis non genitum, ei quod genitum est : et quomodo verax fuerit, qui dicit, « Pater, qui misit me, major me est ⁵⁰? » *Orth.* Non genitum esse, non est substantia in Deo et Patre, sed nullum esse Dei Patrem ostendit. Nullus autem ideo major est quoniam, quod Patrem non habeat. Nam neque Adam patrem habuit, neque Eva, et tamen sunt nobis consubstantiales. Sed quomodo inter philosophandum de non genito et genito, veluti tui ipsius oblitus subiecisti : **427** « Pater, qui misit me, major me est? » Oportebat enim te potius, ut tecum ipse consentiret, dicere, Non genitus, qui misit me, major me est. Sed hoc scriptum non est, ideoque recte non dicis : Neque enim es sapientior Daniele, nedum ipso Spiritu, qui Patrem quidem nos docuit, non genitum vero nequaquam.

8. *Anom.* At si mole Pater est major, compositus fuerit ipse non genitus, quamvis simplex sit ac figuræ expers : siquidem moles est compositum et dividuum quiddam : quoniam omnis moles ex partibus constat, et partium compositionem habet : quod de Deo dicere absurdum est. *Orth.* Deo compositionem et molem tribuere absurdum est, vere, inquam, absurdum. Est autem Filius quoque, vel te invito, Deus non compositus, sed simplex et expers figuræ : ut absurdum sit compositionem aut molem ipsi attribuere. Quod si ita est, majus sane in his non comperitur. Ipse vero, quem in confesso est simplicitate et eo quod neque compositus est, neque figuram habet, deitate denique Patri æqualem esse ; majorem dicit Patrem, eo quod servi formam assumpserit, et Patrem honorat. Itaque audis eum dicentem : « Honorifico Patrem, et vos inhonorastis me ⁵¹ : » et Pater honorat Filium, quem ad dexteram suam collocavit, et ad quem omnes trahit. Dicit enim Filius : « Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad me ⁵². »

9. *Anom.* Præterea, si non genitum est aliquid, hoc vel est totum vel pars : si pars est, Deus erit sibi ipsi dissimilis ; siquidem una ejus pars est non genita, altera vero genita. At si tota ejus natura est non genita, et Pater omnino major, statim eo recidit res, ut alterius ac diversæ sit substantiæ. Nam, si tota Patris substantia est non ge-

ως ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Ἀνόμ. Ἀλλὰ φύσει (18) μείζων κατὰ τὸ ἀγέννητον, ἔστι τι, ἢ οὐδὲν ἔστι, καθὼς προείπομεν ; Ὁρθ. Οὐδὲν ἔστι φύσει· οὐ γὰρ οὐσία ἐστίν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστι μείζων, τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἔστι, κατ' οὐδὲν ἔστι μείζων. Ὁ δὲ ἐν μηδενὶ μείζων κατὰ πάντα ἴσος. Οὐ γὰρ δὴ ὁ Πατὴρ ἐλάττων τοῦ Υἱοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν ἴσον λέγεις τὸ ἀγέννητον (19) τῷ γεννήματι· καὶ πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἔστιν ; » Ὁρθ. Τὸ ἀγέννητον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσία οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ μὴ Πατέρα ἔχειν τῶν Θεῶν δηλωτικόν. Οὐδεὶς δὲ διὰ τοῦτο μείζων τινός, διὰ τὸ Πατέρα μὴ ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Ἀδάμ πατέρα ἔσχεν, οὔτε ἡ Εὐα· ἀλλ' ὁμοῦς εἰσὶν ἡμῖν ὁμοούσιοι. Πῶς δὲ καὶ, περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ φιλοσοφῶν, ὡς περ ἐπιλανθανόμενος σαυτοῦ ἐπηγάγες τό· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἔστιν ; Ἔδει γὰρ σε μᾶλλον ἑαυτῷ ἀκολουθεύοντα εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος ὁ πέμψας με μείζων μου ἔστιν. Ἀλλ' οὐ γέγραπται· διὰ τοῦτο οὐ λέγεις καλῶς. « Μὴ σοφίζου πολλά, ἵνα μὴ ἐκπλαγῆς. » Οὐ γὰρ εἰ σοφώτερος τοῦ Δανιῆλ, μήτοι γε τοῦ Πνεύματος, τοῦ Πατέρα μὲν διδάξαντος, ἀγέννητον δὲ μή.

« Noli multum argutare, nequando consterneris ⁵¹ »
 8. Ἀνόμ. Εἰ δὲ κατ' ὄγκον ὁ Πατὴρ μείζων, σύνθετος ἔσται ὁ ἀγέννητος, καὶ περ ἀπλοῦς ὢν καὶ ἀσηματίστος· εἶγε ὁ ὄγκος σύνθετος καὶ μεριστὸν· πᾶς γὰρ ὄγκος ἐκ μερῶν σύγκειται, καὶ σύνθεσιν μερῶν ἔχει· ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγει ἄτοπον. Ὁρθ. Ἐπὶ Θεοῦ (20) λέγειν σύνθεσιν καὶ ὄγκον ἄτοπον, ἀληθῶς δὴ ἄτοπον. Θεὸς δὲ, κἂν μὴ θέλησ, ὁ Υἱός, ἀσύνθετος καὶ ἀπλοῦς καὶ ἀσηματίστος καὶ αὐτός· καὶ σύνθεσιν λέγειν καὶ ὄγκον ἐπ' αὐτοῦ ἄτοπον. Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ μείζων ἄρα ἐν τούτοις οὐχ εὐρεθήσεται. Ἐν δὲ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀσυνθέτῳ καὶ ἀσηματίστῳ καὶ θείῳ ἴσος ὁμολογηθεὶς, μείζονα τὸν Πατέρα λέγει, μορφήν δούλου λαβὼν, καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Ἀκούεις γοῦν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἀλλ' ἐγὼ (21) τιμῶ τὸν Πατέρα, ὁμοῦς δὲ ἀτιμάζετέ με· » καὶ· Ὁ Πατὴρ τιμᾷ τὸν Υἱόν, καθίσας αὐτὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ πάντας ἔλκων πρὸς αὐτόν. Λέγει γὰρ αὐτός ὁ Υἱός· « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἐλκύσῃ αὐτόν πρὸς με. »

venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad

9. Ἀνόμ. Ἄλλως δὲ, εἰ ἔστι τι τὸ ἀγέννητον, ἢ ὅλον ἔσται τοῦτο ἢ μέρος· ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτοῦ ἔστιν ἀνόμιος· εἶγε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ ἄλλο μή. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀγέννητος, καθόλου δὲ μείζων ὁ Πατὴρ, εὐθύς ἐπὶ τὴν παραλλαγὴν τῆς οὐσίας ὄλως ἐκπίπτει. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀγέννητος, καὶ οὐδὲν ἐπ' αὐτῇ μέρος γεννη-

⁴⁹ Luc. II, 51. ⁵⁰ Joan. XIV, 28. ⁵¹ Eccle. VII, 17. ⁵² Joan. VIII, 49. ⁵³ Joan. VI, 44.

(18) Pal. Ἀλλ' εἰ φύσει. Reg. et Felck. Ἀλλὰ φύσιν.

(19) Mss. τὸν γεννητόν.

(20) Pal. Εἰ ἐπὶ Θεοῦ. Mox Felck. et edit. Steph. ἀληθῶς δέ.

(21) Palat. λέγοντος· Ἐὰν ἐγὼ

τόν, κατά δὲ τὸ ἀγέννητον ἀνόμιος, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἀνόμιος. Πῶς οὖν λέγεις, πληρὴ τῆς ἀγεννησίας, ἐν δὲ τῷ γεννητῷ ἔχει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ; Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ μείζον, ὅπερ ἐξω φασὶ (22) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ ἡ ὑπεροχὴ ἐξω τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἡ ἰσότης ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐστὶ. Μείζον δὲ ἐστὶ τὸ ἀγέννητον τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ πᾶσιν οὐδὲν· καὶ τὸ Ἰσον ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶ, ἐκεῖνο μὲν ἀγέννητον (25), ταῦτα δὲ γεννητά. Ὁρθ. Ἀρπάζειν δεῖ οὐ τὰ ἄγραφα, ἀλλὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Τί οὖν σὺ ἀρπάξεις ὃ οὔτε ἡ Γραφή σοι δίδωσι, οὔτε ἡμεῖς; Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν σοι δίδωσι κατὰ τὸ ἀγέννητον μείζονα τὸν Πατέρα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς εἶπεν· Ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἐστίν, ἀλλ' ὁ Πατήρ, πρὸς ὃν πορεύεσθαι ἐμελλε. Λέγει γὰρ οὕτως· « Εἰ γὰρ ἠγαπάτε με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν. » Πορεύεται δὲ, ὡς μορφήν δούλου λαθῶν· ὡς δὲ Θεός, ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχει, λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακα τὸν Πατέρα. Ὁ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοί μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Μὴ οὖν ἐπίσπευρε ζιζάνια τῷ ἀγρῷ τῆς θείας Γραφῆς, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀνόμιον· ἀλλ' εἰ θέλεις φιλοσοφεῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθάνατου φιλοσόφου· ταῦτα γὰρ εἰσι σπέρματα τοῦ ἀγροῦ τῆς Γραφῆς· οἶον, Εἰ ἐστὶ τὸ ἀθάνατον, ἡ ὄλον ἐστὶ τοῦτο ἢ μέρος. Ἄλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἐαυτῷ ἐστὶ ἀνόμιος, εἴ γε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀθάνατον, τὰ δὲ ἄλλα μὴ. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καθόλου δὲ ἀθάνατος ὁ Πατήρ καὶ ἀφθαρτος, καὶ ὁ Υἱὸς εὐθύς ἐπὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ὄλον εὐρεθήσεται. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ μέρος ἑναντίον, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἡ ταυτότης. Πῶς οὖν τολμᾷ τις λέγειν ἀνόμιον; Λέγετε τῆς ἐνεργείας, φασίν, εἰκόνα. Εἰ δὲ ἐνεργεῖα ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, τῆς ἄρα οὐσίας ἐστὶ εἰκὼν ὁ Υἱός.

Quomodo igitur adest aliquis dicere dissimilem? Dicitis esse energiae sive efficacitatis imaginem. Quod si efficacitas eadem est atque substantia, erit nimirum Filius substantiae imago.

Ἐρωτῶμεν τοίνυν· Ἐγέννησεν ἢ οὐ; Φασὶ, ναί. Ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ ἐκ τῆς θελήσεως; Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς βουλῆσεως· ἄλλο γὰρ λέγεις αὐτὸς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν βούλησιν παρὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν αὐτήν. Εἰ μὲν οὖν τὴν αὐτὴν λέγεις, ἐκ δὲ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ἐγέννησεν, ἀλλ' ὡς ὁμοούσιον λέγεις τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅπερ οὐ βούλει. Λέγεις δὲ, ὅτι καὶ τὰ πάντα (24) ἐκ τῆς βουλῆσεως τοῦ Θεοῦ ἐγένετο διὰ Υἱοῦ. Εἰ δὲ θέλησις ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, ὁμοούσια ἐστὶ τὰ πάντα τῷ Θεῷ, εἴτε ἐρπετὰ, εἴτε νηκτὰ, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ· » οὕτως ἄρα, καὶ τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὢν, ἐξ ὧν αὐτὸς λέγεις (25), οὐχὶ καὶ

nita, nec ulla ejus pars genita est, Filius vero est ipsi in eo dissimilis, quod ille non sit genitus, consequitur eum totius essentiae ratione esse Patri dissimilem. Quid ais igitur, praeterquam quod non sit genitus, et in eo quod sit non genitus, Filio praecellere? At non genitum nihilo Filio majus erit, quod extra Patris essentiam dicatur. Quod si ipsa excellentia extra Patris substantiam est, aequalitas in ipsa substantia est. Sed majus est Filio, quod genitum non est. Et aequalitas in Filio erit illud quidem non genitum, cum haec sint genita. Orth. Arripere non decet, quae scripta non sunt, sed regnum caelorum. Quorsum igitur arripis, quod neque Scriptura, neque nos damus? Nullus enim nostrum tibi concedit Patrem esse majorem, ideo quod sit ingenuus. Nec enim Filius dicit: Qui est ingenuus, major me est; sed, Pater, ad quem erat profecturus. Nam sic loquitur: « Si diligeretis me, gaude-retis, quia dixi, vado ad Patrem: Pater enim meus major me est⁴⁴. » Vadit autem, quatenus formam servi accepit; quatenus vero est Deus, habet Patrem in semetipso, dicens: « Ego in Patre, et Pater in me⁴⁵, » et: « Ego et Pater unum sumus⁴⁶: qui vidit me, vidit Patrem: Pater in me manens ipso facit opera⁴⁷. » Ne igitur insperge agro divinae Scripturae ista zizania, non genitum et dissimile: sed, si vis in ipsis vocabulis philosophari, philosophare demum in nominibus incorruptibilis et immortalis. Haec enim sunt agri Scripturae semina: ut si immortale est, aut totum est, aut pars; si pars est, Pater fuerit sibi ipsi dissimilis, siquidem pars ejus una fuerit immortalis, altera non item. At si tota ejus natura est incorruptibilis, et immortalis, et Pater est omnino immortalis et incorruptibilis, protinus quoque Filius ipsa substantia idem esse comperietur. Nam, si tota substantia est incorruptibilis et immortalis, nec ulla est ejus **428** pars repugnans, nempe in tota essentia est identitas.

Quaero igitur: Genuit Pater, annon? Genuit, inquit. Num ex substantia, an vero ex voluntate? Non ex substantia, inquit, sed ex voluntate. Nam bonitatem et voluntatem vel aliud esse dicis quam substantiam, vel eandem atque substantiam. Si eandem dicis, et Pater ex voluntate et bonitate genuit, sic quoque consubstantialem Patri Filium dicis: quod tu minime vis. Dicis autem et illud, omnia facta sunt per Filium ex Dei voluntate. Jam vero si voluntas eadem est quae substantia: omnia igitur et reptilia, et natatilia, caeteraque item omnia, fuerint Deo consubstantialia, siquidem « Omnia quaecumque voluit fecit in caelo et in terra. » Ita si, ex iis quae dicis, Filius est efficaci-

⁴⁴ Joan. xiv, 28. ⁴⁵ Joan. xiv, 10. ⁴⁶ Joan. x, 30. ⁴⁷ Joan. xiv, 9, 10.

(22) Edit. Steph. φησί.

(25) Cur ἀγέννητον modo ingenuum, modo non-genitum vertamus, vide in Praefat.

(24) Παλαί. βούλει. Λέγει δὲ ὅτι: τὰ π. Mox edit.

Stephan. διὰ Υἱόν.

(25) Hunc locum referens Joannes Cyparissiotēs Decad. 3, c. 5, hunc dialogum vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna.

tatis imago, nonne etiam est substantia nullo modo diversus? Itaque, si tuæ sententiæ fautores evertere conaris, ipsos confutasti: sin autem veram ipsam doctrinam, illum ne audivisse quidem unquam videris. Filium enim esse ipsius substantiæ imaginem dixit Apostolus: « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ⁵⁶, » seu character hypostaseos. Nam character hypostaseos nihil aliud est, quam substantiæ imago. Ceterum non idem esse voluntatem atque essentialiam, nos quoque dicimus. Ideo enim Filium quidem ex substantia genitum, nos vero ex voluntate prodiisse dicimus. Ex tua porro sententia idem non est voluntas quod substantia, et substantia neque cœpit, neque desinit. Hæc igitur imago neque cœpit, neque desinit. Voluntas autem et initium et finem habet. Illos igitur tibi habeto, qui idem esse dicunt voluntatem atque essentialiam. Nos enim et volumus, et factemur, et credimus Filium esse Patri consubstantialiam. Nam propterea etiam unigenitum esse credimus, quia ipse solus, ut antea dictum est, ex substantia genitus est, reliqui vero omnes ex voluntate sunt. Cum autem dicimus Filium esse consubstantialiam Patri, minime dicimus eum esse sibi ipsi consubstantialiam, cum sibi ipsi nemo sit consubstantialis. At tu, si revera fateris omnia ex Patris voluntate per Filium esse facta, et una cum aliis Filium quoque factum esse dicis, concedas etiam oportet a seipso factum esse: quod si absurdum id est, sane non est voluntatis Filius. Nam si « Quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit ⁵⁷, » faciet etiam Filius alium Filium, ut omnia similiter faciat quæ Pater. Quod si alium Filium non fecit neque facit, ipse quoque non est opificium. Veraciter enim locutus est cum diceret: « Quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit. » Non facit autem seipsum Filius: non est igitur factum quidpiam. At dicēs, non dixisse Christum, Omnia quæ fecit, sed quæ facit: scito morem esse Scripturæ de rebus præteritis loquentis præsens tempus usurpare: cujusmodi illud est: « Qui fundasti terram super stabilitatem suam ⁵⁸; » et: « Qui facit pleiada, et vespereum, et arcturum, et penetrabilia noi ⁵⁹. »

10. *Anom.* Ante omnia vero et in primis quærere ex ipsis oportet, quid significet non genitum. Nam, si substantiam declarat, quod verum est, tanta erit discrepantia. *Orth.* At nos quoque ante omnia quærimus, quid significet genitum. Nam, si substantiam declarat, quod falsum est, omnia genita erunt consubstantialia. At si non sunt consubstantialia omnia genita, quod verum est, genitum igitur non est substantia. Ac si genitum non est substantia, non genitum quoque non fuerit substantia. Quod si non genitum est substan-

A τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀπαράλλακτος; Εἰ μὲν (26) οὖν τοὺς ἑαυτοῦ διατρέπειν ὁμοδόξους ἐπιχειρεῖς, συνήγαγες· εἰ δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐδὲ ἀκροατῆς γενήσθαι τοῦτου φαίνῃ μοι. Ὅτι γὰρ τῆς οὐσίας εἰκῶν ὁ Υἱός, ὁ Ἀπόστολος εἶπεν· « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. » Τὸ γὰρ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ εἰκῶν τῆς οὐσίας. Καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶ ταυτὸν ἢ θέλησις καὶ ἢ οὐσία, ἡμῶν οὗτος ὁ λόγος. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μὲν Υἱὸν γέννημα τῆς οὐσίας λέγομεν εἶναι, ἑαυτοὺς δὲ τῆς θελήσεως. Ἔστιν δὲ καὶ κατὰ αὐτὸ οὐ ταυτὸν τῆ οὐσίᾳ ἢ θέλησις· ἢ δὲ οὐσία οὐτε ἤρξατο, οὐτε παύεται. Οὐτε ἄρα ἤρξατο ἢ εἰκῶν, οὐτε ἐπαύσατο. Ἡ δὲ θέλησις καὶ ἀρχεται καὶ παύεται. Τοὺς τοίνυν λέγοντας ταυτὸν εἶναι τῆ οὐσίᾳ τῆθ' ὁμοίωσιν, ἐκείνους ἔγω· Ἡμεῖς γὰρ καὶ βουλόμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ πιστεύομεν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μονογενῆ αὐτὸν εἶναι πιστεύομεν· ὅτι μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς οὐσίας γενήνηται, καθὼς προεῖρηται· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ἐκ τῆς θελήσεως. Ὁμοούσιον δὲ λέγοντες τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, οὐκ αὐτὸν ἑαυτῷ λέγομεν ὁμοούσιον· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁμοούσιος. Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖς τὰ πάντα ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ γαγονέαι, μετὰ δὲ πάντων λέγεις τὸν Υἱὸν γαγονέαι, καὶ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ δῶσεις γαγονέαι· εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἄρα βουλήσεως ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ « Ὅσα ἂν ποιεῖ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός ὁμοίως ποιεῖ, » ποιήσῃ καὶ ὁ Υἱός ἄλλον υἱόν, ἵνα πάντα τῷ Πατρὶ ὁμοίως ποιήσῃ. Εἰ δὲ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ποιεῖ, οὐκ ἐστὶ ποιήμα αὐτοῦ. Ἀληθεύει γὰρ λέγων ὅτι· « Πάντα ὅσα ἂν ποιεῖ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός ὁμοίως ποιεῖ. » Οὐ ποιεῖ δὲ αὐτὸν· οὐκ ἐστὶν ἄρα ποιήμα. Ἄλλ' ἔραξ· Οὐκ εἶπεν, Πάντα ὅσα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅσα ποιεῖ· γίνωσκε, ὅτι ἔθος τῆ Γραφῆ τὸ παρωχηκὸς ὡς ἐπὶ ἐνεστώτος χρόνου λέγειν· ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· » καὶ ἐν ἐτέρῳ· « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· » καὶ, « Ὁ ποιῶν πλειάδα, καὶ ἔσπερον, καὶ ἀρκτοῦρον, καὶ ταμεία νότου. »

10. *Ἀνόμ.* Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐρωτᾶν δεῖ αὐτοὺς, τί σημαίνει τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, τοσαύτη ἐστὶ ἢ παραλλαγῆ. *Ὁρθ.* Καὶ ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων ἐρωτῶμεν, τί σημαίνει τὸ γεννητόν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶ ψευδός, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐκ οὐσία, οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία, τὸ δὲ γεννητὸν οὐκ οὐσία, ἀνούσια τὰ γεννητὰ. Τί οὖν (27) λέγεις ἀνόμιον; Τὸ γὰρ μὴ ὄν

⁵⁶ Hebr. 1, 3. ⁵⁷ Joan. v, 19. ⁵⁸ Psal. ciii, 4.

⁵⁹ ibid. 5. ⁶⁰ Joh ix, 9.

(26) Ἔστιν ἀπαράλλακτος Ὁρθ. Εἰ μὲν. Mss. male. Ibid. Palat. διατρέπειν.

(27) Οὐκ δεῖσθαι in Palat.

τῶ ὄντι οὐτε ὁμοιον, οὐτε ἀνόμοιον. Ἡμεῖς τὸν Υἱὸν ἄ
γεννητὸν μὲν λέγομεν, οὐχὶ δὲ καὶ γεννητὸν. Γεννη-
τὸν γὰρ ἔστι τὸ πατέρα ἔχον, γεννητὸν δὲ τὸ γενε-
σιουργὸν ἔχον.

Nos vero Filium dicimus quidem genitum, non
habet, factum vero, quod opificem habet.

Ἐκ τῆς (28) ἐπιστολῆς Ἀετίου, τοῦ διδασκάλου
τοῦ Ἐννομίου.

Ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τοῦ ἐπιανεχθέντος ἡμῖν διωγμοῦ
Ἰπὸ τῶν Χρονιτῶν, τινὲς τῶν προσηρτημένων, σφετερι-
σάμενοι μετὰ καὶ ἄλλων θεωρημάτων, πονημάτων
σπουδασθὲν ἡμῖν ἰδιαζόντως περὶ γεννητοῦ Θεοῦ καὶ
ἀγεννήτου (29) Θεοῦ, παρενθήκαις τε καὶ ἀφαιρέσει
διαφθειραντες ἐξέδωκαν, τὴν ἀκόλουθον ἀμειψάντες
ἀγωγὴν· ἤλθε δὲ μετὰ ταῦτα τῶν· εἰς ἡμᾶς, τινὲς
Ἰπὸ σπουδαίων ἡμῖν ἀπὸ προσκεκομικότος· ἡναγ-
κάσθη αὐτός, οἷα πατήρ, αἷθις διακαθάραις, ἐκπέμ-
ψαι ὑμῖν τὸ σύγγραμμα, ὃ πάντες εὐσεβεῖς (30)
ἀθλήται τε καὶ ἀθλήτριαι· ὅπως ἂν εἰδέναι ἔχοιτε
κατ' ἐννοίαν τῶν Γραφῶν εἰρηθεῖαι ἡμῖν τὸ λογίδιον,
δι' οὗ πάντα ἄνθρωπον ἀντιλέγειν ὑμῖν ἐπιχειροῦντα
περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου παύειν συντόμοις περι-
τροπαῖς δυνήσεσθαι, πάντων δὲ μᾶλλον τοὺς προ-
σηρτημένους Χρονίτας· ἐν εἰδει τῶν στιχηρῶν ἐπαπό-
ρησιν ἐπαπορήσεως (31) διαστήσας, καὶ λύσιν λύ-
σεως διὰ τὸ εὐπερίδρακτον καὶ σαφές τῶν (32) ἐπιχει-
ρημάτων, ποιησάμενος τὴν ἀρχὴν περὶ ἀγεννήτου Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ.

11. Ὁρθόδ. Μὴ καυχῶ διωχθεῖς, εἰ γε ἐδιώχθης. C
Ἐδιώχθησαν γὰρ παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ οἱ ποιοῦντες τὸν
οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου· εἰ δὲ τοῦτο,
οὐκ ἄρα τὸ διώκεσθαι πάντως (33) ἐπαινετόν. Οὐ διὰ
τοῦτο ἡμᾶς Χρονίτας ὠνόμασε, διότι ἀπὸ χρόνου τὴν
ἀρχὴν τῆς πίστεως ἔχομεν· οὐκ, ἀλλ' ἐπειδὴ γεννᾶ-
σθαι λέγομεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ γεννᾶ-
σθαι τοῖς Ἀρειανοῖς χρονικήν. Τίνας δὲ λέγεις Χρο-
νίτας; τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μέχρι καὶ
σήμερον αἰνοῦντας Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον
Πνεῦμα· ἢ τοὺς ἀπὸ σοῦ τοὺς χθὲς καὶ σήμερον φα-
νέντας, καὶ αἵρεσιν (34) ἔχοντας, ἔασαντας τὸ Πα-
τρὸς καὶ Υἱοῦ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαυρομένους κατ'
αὐτοῦ τοῦ διδάξαντος βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-

(28) Felckmann. hæc habet : Ἐκ τῆς. *Sequentia
usque ad finem dialogi sunt etiam in alio codice Pa-
latino (quem Palat. secundum nominabimus, ut
priorem, primum) et quodam Augustano : quorum
utrumque scripsit Andreas Dermarius Georgii filius,
Epidauricus : illum quidem Toleti in Hispania an.
1578, hunc vero Venetiis an. 1584. Qui etiam uter-
que hæc sequentia, illis dialogis qui post sequuntur,
et eos insequentibus 20 opusculis subjiciens, hunc
præfigit titulum : Κατὰ Ἀνομίου (sic) διδάξεις Ὁρ-
θοδόξου. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Ἀετίου οὗ-
τος. At in Palat. 1, in margine hæc habet ad hunc
locum : Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀνομοίου διά-
λεξις. Innuens quasi, præcedenti Athanasii non
casu, sed hæc solummodo. Cujuscunque sint, tem-
pore Eunomii scripta videntur, quando etiam exstant
apud Epiphanium in hæresi Anomæorum (pag. 931),
quem tamen cum hæc commentaremur ob defectum
codicis, cum nostris codd. conferre non licuit. De
quibus quædam in Monito. Paulo post initium, θεω-*

tia, genitum 429 vero substantia non est, quid-
quid genitum est, erit substantiæ expers. Quorsum
igitur Filium dicis dissimilem? Quod enim non est,
ei quod est, neque simile est, neque dissimile.
autem factum. Genitum enim est, quod patrem

Ex epistola Aetii, magistri Eunomii.

Quandoquidem in tempore persecutionis nobis a
Chronitis illatæ, quidam eorum aliena interverten-
tes, inter alias nostras lucubrations, quoddam no-
strum opusculum peculiariter a nobis elaboratum
de Deo genito et de non genito Deo, insertis et
exemptis nonnullis intervertentes depravatum edi-
derunt, adeo ut ordinem et seriem eorum, de qui-
bus agitur, pervertent, quod ad nos postea opera
boni cujusdam viri perlatum est: coactus sum ego,
utpote illius operis parens, scriptum illud rursus
expurgatum ad vos omnes mittere, qui et quæ pro-
pietate certatis: ut intelligere possitis ex sententia
Scripturarum habitum a me fuisse sermonem istum,
ex quo possitis quemvis super γεννητῷ et ἀγεννήτῳ
vobis contradicere agredientem, ac illos quidem
Chronitas in primis brevibus confutationibus com-
pescere; quæstionibus a quæstionibus, et solutio-
nibus a solutionibus versuum specie quadam dis-
tinctis ut captu facilia, utque etiam magis pers-
picua essent argumenta, initio facto ab ἀγεννήτῳ
Deo et γεννητῷ.

11. *Orth.* Ne gloriari ob persecutionem; siqui-
dem persecutionem passus es. Nam et ipse Filius
eos persecutus est, qui domum Patris sui con-
verterant in domum negotiationis: quod cum ita sit,
non est prorsus laudabile si quis persecutionem
patiatur. Nec ideo nos Aetius Chronitas, seu tem-
porarios appellat, quod a tempore quodam initium
fidei habeamus. Minime gentium. Sed quia dicimus
Filius ex Patre gigni. Gigni autem Arianis est tem-
poraneum. Verum, quosnam vocas Chronitas? eosne
qui jam inde a sanctis apostolis usque ad hodie-
num diem collaudant Patrem, et Filium, et Spiritum
sanctum; an tuos qui ab uno et altero die ap-
paruerunt, et hæresi laborant, qui sanctum Patris

ρημάτων, deest apud Epiphanium.

(29) Sic mss. Editi vero, γεννητῷ καὶ ἀγεννήτῳ.
Infra Palat. 1, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψάντες ἀγωγῆ.
Palatinus 2 et Augustanus, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψά-
μενοι ἀγωγῆ.

(30) Epiph. εὐσεβείας. Mox Palat. 2 et Aug.
ὅπως εἰδέναι. Paulo post, edit. Steph. εἰρηθεῖαι ὑμῖν.

(31) Duo mss. Felck. ἐν εἰδει τῆς τῶν στιχηρῶν
ἐπαπορήσεως. At vox ἐπαπορήσιν deest in omnibus
Felck. manuscript., cuius loco Epiph. ἀπόρησιν.

(32) Palat. 1 καὶ ἀσαφές διὰ τῶν. Reg et Felck.
καὶ ἀσαφῶς διὰ τῶν. Infra Palat. 2 et Aug. Θεοῦ
καὶ γεννητοῦ διαλαβεῖν σπουδάσω. Ὁρθ. Infra, καὶ
γεννητοῦ deest in Epiph.

(33) Omnes mss. Felck. πάντοτε.

(34) Palat. 2 et August. καὶ τὴν αἵρεσιν. Ibid.
ἔχοντας· Δύο μὲν δὲ, ὅτι προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις. Sic
Felck. et Pal. 1, omissis interpositis. At Pal. 2 et
Aug. ἔχοντας. Καὶ γὰρ προσθήκας τε καὶ ἀφαιρέσεις.

et Filii nomen abjecerunt? qui sese extollunt supra eum ipsum qui docuit baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sese existimant eo sapientiores, qui Patrem esse Patrem, et sese esse Filium docuit? Demus autem nonnullos aliquid aut inseruisse aut adjecisse tuo isti perscripto sceleri, quid nunc dicis? quam majorem blasphemiam excogitas, qui Filium dicas substantia dissimilem? an aliquid amplius potes dicere? Nonne et Judæi et Græci ipsum esse dicunt, qui tamen non credunt ipsum esse Deum, et idcirco ea ipsa dicunt, quæ tu dicis objecto nobis non geniti et geniti vocabulo, desertoque Patre et Filio, quod est Judæis offendiculum, et gentibus stultitia? et **430** vis eorum Pater esse qui pro Deo genito et non genito pugnant? Quod si etiam tibi concedatur in nomine non geniti et geniti baptizare, quid facies cum nominandus erit Spiritus? num ipsum neque genitum, neque non genitum, an vero genitum etiam vocalis? Quomodo vero ex tua sententia id quod est genitum a genito differet substantia, siquidem genitum est substantia?

12. Anom. Si Deus efficere non potest, ut quod genitum est, non sit genitum, ne illud quidem effecerit ut quod non genitum est, sit genitum. *Orth.* Etiam si efficere non possit ut quod genitum est, sit non genitum, ut et mentiri non potest, non tamen ei adimitur gignendi, ut neque verum dicendi facultas. Gignens autem non gignit non genitum, sed Deum; Deus enim Deum genuit: et neque ex genito non genitum, neque ex non genito genitum fecit. *Anom.* Deus non genitus omni causa præstantior est: quod si omni causa præstantior, ergo et generatione, ut qui neque ab alia natura accepit suum esse, neque ipse sibi esse præstiterit, non ob naturæ imbecillitatem, sed quod omnem causam transcendat. *Orth.* Vere sane illud: « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt », in vos dictum est, qui Filium Dei oppugnalis. Nam, si non genitus Deus, qui omni causa præstantior est, etiam generatione præstantior est, generatio non est substantia, sed causa: at si generatio non est substantia, sed causa: age tu ipse substantiam dicito. Quin etiam quam tandem Filii causam esse vis? generationem, an ipsum Patrem? Est autem Pater, ut tu

⁶⁶ Rom. 1, 22.

(35) Palat. 1, 2 et Aug. Nūν οὖν τι λέγεις; ἢ ποίαν πλείονα ἐπινοεῖς βλασφημίαν.

(36) Pal. 1, 2 et Aug. οὐ. Paulo post, iidem εἶναι τὸν Θεόν.

(37) Palat. 1, 2 et Aug. Ἐλλῆσι δέ. Infra post ἀγενήτου Θεοῦ, quæ paulo superius ommissa fuisse diximus, hic reponunt omnes mss. Felck. sed Palat. 1, 2 et August. ita legunt, ἐσάντων τὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τιμίον καὶ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαιρομένων κατ' αὐτοῦ, etc., καὶ νομιζόντων ἑαυτούς, etc.

(38) Pal. 2 et Aug. καὶ συγχωρηθῆς εἰς τὸ ὄνομα.

(39) Pal. 2 et Aug. οὐ γάρ. Pal. 1, οὐ δὴ γάρ.

(40) Ita Steph. rectius quam editi et quidam mss. qui habent, εἰ πάσης αἰτ. Mox Felck. et Pal. 1

α τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ νομιζόντας ἑαυτοὺς εἶναι σοφωτέρους τοῦ τὸν Πατέρα, Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν Υἱὸν διδάξαντος; Δῶμεν δὲ, ὅτι παρενθήκας καὶ ἀφαιρέσεις τινές ποτε τῆ παρὰ σοῦ γραφέσει πονηρίᾳ πεποιθήκασι; Νῦν τί λέγεις; ἢ τί πλείον ἐπινοεῖς βλασφημίας (35), ἀνόμοιον λέγων κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν; ἔχεις τι πλεόν τούτου εἰπεῖν; Οὐ (36) καὶ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἕλληγες εἶναι λέγουσιν, οἱ μὴ πειθόμενοι εἶναι αὐτὸν Θεόν; καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ἃ σὺ λέγεις, ἀγεννήτῳ τε καὶ γεννητῳ προσκαλλόμενος, καὶ ἐάσας Πατέρα καὶ Υἱόν, ὃ ἐστὶν Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ (37) μωρία; καὶ Πατέρα σαυτὸν θέλεις εἶναι τῶν ἀθλούντων ὑπὲρ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ; Ἐάν δὲ καὶ συγχωρηθῆ σοι εἰς τὸ ὄνομα (38) τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ βαπτίσει, τί ποιήσεις καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὀνομασίαν; ἄρα οὔτε γεννητῶν οὔτε ἀγεννήτων ὀνομάσεις, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ γεννητῶν; Καὶ πῶς ἐστὶ κατὰ σὲ ἑτερούσιον τὸ γεννητῶν τῷ γεννητῷ, εἴπαρ οὐσία τὸ γεννητῶν;

12. Ἀνόμ. Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ γεννητῶν ἀγεννήτῳ ποιῆσαι, ἀδύνατον ἂν εἴη καὶ τὸ ἀγεννήτῳ γεννητῶν ποιῆσαι. Ὅρθ. Κἄν ἢ αὐτῷ ἀδύνατον τὸ γεννητῶν ἀγεννήτῳ ποιῆσαι, ὡς καὶ τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον αὐτῷ τὸ γεννητῶν: οὐδὲ γάρ (39) τὸ ἀληθεῦσαι ἀδύνατον. Γεννῶν δὲ οὐκ ἀγεννήτῳ γεννᾷ, ἀλλὰ Θεόν. Θεὸν ἄρα Θεὸς γεννήσας, οὔτε τὸ γεννητῶν ἀγεννήτῳ ἐποίησεν, οὔτε τὸ ἀγεννήτῳ γεννητῶν. *Ἀνόμ.* Πάσης (40) αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγεννήτος Θεός. Εἰ δὲ κρείττων ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὁ δὴλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὔτε γάρ παρ' ἑτέρας φύσεως ἀνέληψε (41) τὸ εἶναι, οὔτε αὐτὸς αὐτῷ εἶναι παρέσχεν, οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερβληκέναι πᾶσαν αἰτίαν. Ὅρθ. Ἀληθῶς, ἢ Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνησαν, ἢ περὶ ὑμῶν εἰρηται τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στρατευομένων. Εἰ γάρ, ἐπειδὴ πάσης αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγεννήτος Θεός, διὰ τοῦτο καὶ γενέσεως, ἢ γένεσις αἰτία, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσία: εἰ δὲ ἢ γένεσις οὐκ οὐσία, ἀλλ' αἰτία, εἰπὲ τὴν οὐσίαν. Τίνα δὲ καὶ αἰτίαν θέλεις εἶναι τοῦ Υἱοῦ; τὴν γένεσιν, ἢ αὐτὸν τὸν Πατέρα; Ἔστι δ' ὁ Πατὴρ, ὡς νομίζεις, ἢ ἀγεννησία. Αὕτη οὖν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἢ αἰτία: εἰ δὲ οὐκ αὐτὸς ὁ Πατὴρ αἰτίος

ὁ ἀγεννήτος (γεννητός Pal. 1) Θεός διὰ τοῦτο, καὶ αὐτὸ γενέσεως κρείττων (sic) ἂν εἴη. Εἰ δὲ κρείττον (sic) ἐστὶ πάσης αἰτίας, ὁ δὴλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὔτε γάρ παρ'. August. vero et Palat. 2 ὁ ἀγεννήτος Θεός: διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς γενέσεως κρείττων ἂν εἴη. Οὔτε γάρ τις (sic August.) παρ'.

(41) August. et Palat. 2 εἰληψε. Mox Aug. παρέσχετο. Paulo post, omnes Felck. mss. ὑπερβηκέναι, utraque lectio quadrat. Ibid. Pal. 1, 2 et Aug. πᾶσαν οὐσίαν. Ibid. ἀληθῶς τὸ φασκ. Pal. 2 et Aug. Infra omnes Felck. mss. καὶ οὐκ ἐτι. Editi καὶ οὐκ ἐστιν. Ibidem paulo post, τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα. Ἔστι δὲ ὁ Π. Mox οὖν abest a Palatino 2 et Augustano.

τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἡ γένεσις (42), ταύτης ἔσται ὁ Υἱός, καὶ αὐτὴ αὐτοῦ Πατὴρ. Βαπτισθεὶς ἄρα εἰς Πατέρα, εἰς γένεσιν ἐβαπτίσθη καὶ εἰς τὸν ταύτης Υἱόν (43). Τάχα γὰρ οὐδὲ, εἰ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον, ἀκήκοας. Ἄνομ. Πόθεν ἂν τις τὴν ὑποστάσιν πρὸς τὴν ὑποστήσασαν φύσιν τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν συγχωρήσειεν, οὐ προσιεμένης τῆς τοιαύτης ὑποστάσεως γένεσιν; Ὁρθ. Εἰ ἡ μὲν ὑποστάσις φύσις ἐξωθεν προσεγένετο, ἀπαράλλακτος εἶναι οὐ δύναται· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται ὡς ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει. Ὁ· γὰρ «ἐωρακῶς ἐμὲ εἶδρακε τὸν Πατέρα,» οὐχ ἑαυτὸν φήσας Πατέρα (44) εἶναι, ἀλλὰ τοιοῦτον οἶον τὸν Πατέρα.

13. Ἄνομ. Εἰ ἀτελεστικῶς διαμένει ὁ Θεὸς ἐν ἀγεννήτῳ φύσει, καὶ ἀτελεστικῶς τὸ γέννημα γέννημά ἐστιν (45), ἡ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοουσιού κακοδοξία παραφανισθήσεται· ἴσται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀσύγκριτον, ἑκατέρας φύσεως ἀπαύστως διαμενούσης ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς φύσεως ἰδιώματι. Ὁρθ. Ὁμολογεῖς (46) τὸ γέννημα ἀληθῶς γέννημα· ὁμοούσιον μὲν οὖν ἔσται, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ὅτι γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις οὐκ ἔστι, δέδεικται· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις (47), καὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ τὸ γεννητὸν φύσις, πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως. Εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, τὸ γεννητὸν οὐκ ἔστι φύσις· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν (48) οὐκ ἔστι φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητὸν ἔστι φύσις. Ὅτι δὲ ὁμοουσίος ἔστι τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· ὁ Μονογενῆς, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος· «Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.» Ὡς δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ οὐσία. Ἄνομ. Εἰ ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεὸς τὴν οὐσίαν, οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξουσίας (49) ὑποστήσασθαι αὐτό. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν καὶ γεννητὴν εἶναι καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λόγος εὐσεβῆς ἐπιτρέπει. Ὁρθ. Οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη· τοῦτο γὰρ ἂν ἦν σώματος ἐπιεῖν τὴν οὐσίαν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας θεοπεριωσῆς ἐγεννήθη, ὡς ἀπαύγασμα δόξης. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν, καθάπερ οἱ δεξάμενοι αὐτόν· γέγραπται γὰρ, ὅτι «Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι·» πῶς αὐτὸν μονογενῆ καὶ φύσει Θεὸν λέγεις, πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἐξουσίαν υἱῶν καὶ θεῶν; Τὴν δὲ αὐτὴν οὐσίαν γεννητὴν καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λέγει· δέδεικται γὰρ, ὅτι οὕτως τὸ ἀγέννητον οὐσία, οὕτως τὸ γεννητὸν. Ἄνομ. Εἰ τὸ ἀγέννητον ἐγεννήθη, τί κωλύει καὶ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον γενέσθαι (50); Μᾶλλον γὰρ τοῦ ἀνοικείου ἐπι

A censens ἀγεννησία, seu innascibilitas. Hæc igitur erit Filii causa : sin vero non ipse Pater est Filii auctor, sed generatio ; nempe fuerit generationis Filius, et generatio Pater ipsius. Itaque baptizatus in Patrem, fueris baptizatus in generationem, et in ejus Filium. Nam fortassis ne audivisti quidem an sit Spiritus sanctus. Anom. Quomodo quis admittat eam naturam, quæ subsistentiam accepit, nihil substantia differre ab ea, quæ subsistentiam dedit, si ejusmodi hypostasis non admittit generationem? Orth. Siquidem ea natura quæ subsistentiam accepit, extrinsecus accessisset, non esset invariata : sin vero ex eo genita est, ut gloriæ splendor, et hypostaseως character, invariata est. Dixit enim, « Qui vidit me, vidit et Patrem », non quod se B Patrem esse diceret, sed talem qualis Pater est.

13. Anom. Si in perpetuum permanet Deus in natura non genita, et quod genitum est, perpetuo est genitum, perversa consubstantialis et similis essentialis doctrina statim abolebitur. Statuitur autem substantia esse comparationis omnis expers, si utraque natura in sua naturali proprietate indissolubiter permanet. Orth. Fateris, quod genitum est, vere esse genitum : erit ergo consubstantiale, non tamen non genitum. Ostendimus enim non genitum non esse substantiam. Nam, si non genitum esset quædam natura, genitum quoque natura esset. Quod si genitum esset natura, omnia genita essent ejusdem naturæ. Ergo cum omnia genita non sint ejusdem naturæ, genitum non est natura ; quod si genitum non est natura, non genitum item non est natura. 431 Unigenitum autem esse Patri suo consubstantialem, audimus ipsum his verbis dicentem : « Omnia quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit ». Quorum enim eadem operatio, eadem quoque est substantia. Anom. Si Deus est substantia non genitus, id quod genitum est, non fuerit genitum substantiæ remotione, sed potestate ei subsistentiam tribuente. Eandem enim substantiam dicere et genitam esse et non genitam nulla pia ratio patitur. Orth. Genitum illud, non est genitum substantiæ remotione : hoc enim esset corpoream substantiam dicere, sed ex incorporea substantia, ita ut Dei naturæ convenit, genitum est, ut gloriæ splendor. Quod si ipse quoque est ex potestate, ut et qui eum receperunt ; scriptum est enim : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri », quomodo ipsum dicit unigenitum et natura Deum, cum ex Dei potestate multi sint filii et filii? Eandem vero naturam esse genitam et non genitam nemo

61 Joan. xiv, 9. 62 Joan. v, 10. 63 Joan. i, 12.

(42) Palatinus 1 γέννησις.

(43) Palatinus 2 et Aug. καὶ τοῦ ταύτης Υἱοῦ.

(44) Palatinus 2 et Aug. ἑαυτὸν φησι τὸν Πατέρα.

(45) Palatinus 2 et Augustanus ἀτελεύτερον τὸ γέννημά ἐστιν. Mox iidem κακοδοξίαν ἀφανισθήσεται. Ibid. omnes Felc. manuscripti, εἰσάγεται δὲ τὸ ἐν οὐσία.

(46) Palat 2 et Aug. τῆς πίστεως ἐξ ὡματι. Ὁρθ.

Εἰ ὁμολ. Paulo post οὖν abest ab omnibus Felck. mss.

(47) Φύσις abest a Palat. 2 et Aug.

(48) Φύσεως, οὕτως τὸ γεννητὸν ἔστι φύσις, οὕτως τὸ ἀγέννητον.

(49) Ita omnes Felck. mss. Editi vero, ἐξ οὐσίας. Iidem ὑποστήσασθαι αὐτό. male.

(50) Palat. 2 et Aug. γεγονέναι.

dicit : siquidem ostensum est, neque non genitum, neque genitum, esse substantiam. *Anom.* Si id quod est non genitum, genitum est, quid prohibet quominus, quod genitum est, fuerit non genitum? Omnium enim natura potius ad id, quod ipsi proprium est impellitur, quam ad id quod est ab ipsa alienum. *Orth.* Non genitum neque genuit, neque genitum est, cum non sit substantia : sed Deus, etiamsi Judæi tecum id nolint, genuit : sin minus, supervacanea foret Patris appellatio. Cum autem dixisti naturam potius ad id urgeri, quod est ipsi proprium, simul docuisti non genitum non esse naturam. Cum enim quidpiam urgetur, alterum ad naturæ Filius est, hoc dicito Judæis; afferes enim eis felicem nuntium : quod videlicet eum, qui reque rei propriæ neque naturæ Filius erat, crucifixerunt, quoniam Deum Patrem esse suum dicebat.

14. *Anom.* Siquidem non totus Deus est non genitus, nihil impedit quominus genuerit substantialiter. At si totus est non genitus, non divisus est substantialiter ad generandum, sed potestate tribuit subsistentiam genito. *Orth.* Si totus Deus est genitus, nihil prohibet, quominus genuerit substantialiter. At Filius, ut tu ipse sentis, totus est genitus. Dic igitur, quem genuerit substantialiter. Quod si nullum genuit substantialiter, et genitus est; non igitur consequitur, quia genitus est, eum generare substantialiter. At si Filius, eo quod sit genitus, non gignit; ne Pater quidem, quia non genitus est, gignit; sed, quoniam Deus est, ipsaque gloria, splendorem habet, eum videlicet quem genuit Deum in sese subsistentem. Nisi enim ex substantia genuerit, non est Pater secundum substantiam. Et quorsum baptizas in nomine Patris, qui non sit secundum substantiam Pater? Cæterum gignens ex sua substantia Pater, non divisus est ut sentis, quoniam ea substantia non est corpus. *Anom.* Si Deus non genitus est totus generandi vi præditus, id quod genitum est non est substantialiter genitum, cum tota illius substantia eam vim habeat, qua gignat, non autem qua gignatur. *Orth.* Ex tua sapientia, si gignendi vi prædita est lux universa, non gignit splendorem ex sua essentia, sed extrinsecus ipsum recipit, quoniam tota vim habet qua gignat, non autem qua gignatur : sin ex sua substantia illum gignit; Deus quoque non genito, individuus manet, quoniam est incorporeus.

432 **15.** *Anom.* Si vero substantiam Dei transformata dicamus esse id quod genitum est, substantia Dei non est immutabilis, cum mutatio proprie Filium formaverit. *Orth.* Si lux transforma-

(51) Ibidem, μη λέγωσι μετὰ σοῦ.

(52) Ibidem, ἐδειξας. Infra iidem, οἴκειλου ἐστίν ὁ Υἱός.

(53) Palat. 1, 2 et Aug. Εἰ μὲν ὅλος (ὁλος Pal. 1) ὁ Θεός ἐστι γεννητός οὐδέν. Felck. autem, Εἰ μὲν ὁ Λόγος ὁ Θεός ἐστι γεννητός, οὐδ. Μοῦ omnes Felck. miss. Εἰ δὲ ὅλος.

(54) Pal. 2 et Aug. ὑπέστη. Μοῦ Pal. 1, Ἐὰν ὅλος ὁ Θεός γεννητός εἴ. Felck. Ἐὰν ὁ Λόγος ὁ Θεός γεννητός ἦ.

(55) Pal. 2 et Aug. Εἰ ὅλος δέ. Pal. 1 Εἰ ὅλος δέ. Felck. ὅλος δέ.

τὸ αὐτῆς οἴκειλον ἐπέγεται πᾶσα φύσις. *Orth.* Τὸ ἀγέννητον οὕτε ἐγέννησεν, οὕτε ἐγεννήθη· οὐσία γὰρ οὐκ ἐστίν· ὁ δὲ Θεός ἐγέννησε, καὶν μὴ θέλωσι μετὰ σοῦ (51) οἱ Ἰουδαῖοι· εἰ δὲ οὐκ ἐγέννησε, περιττὴ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσγορία. Τὸ δὲ, μᾶλλον γὰρ ἐπὶ τὸ αὐτῆς οἴκειλον ἐπέγεται πᾶσα φύσις, εἰρηκώς, ἐδίδαξας (52), ὅτι οὐ τὸ ἀγέννητον ἡ φύσις· τὸ γὰρ ἐπειγόμενον ἄλλο πρὸς ἄλλο ἐπέγεται. Εἰ δὲ οὕτε τοῦ οἴκειλου ἐστίν Υἱός, οὕτε τῆς φύσεως, εἰπέ τοῖς Ἰουδαίοις· δώσεις γὰρ αὐτοῖς εὐαγγέλια· ὅτι τὸν μήτε τοῦ οἴκειλου ἦντα Υἱὸν μήτε τῆς φύσεως ἐσταύρωσαν, λέγοντα ἐκ τοῦ ἰδίου Πατέρα τὸν Θεόν.

alterum urgetur. Quod si neque rei propriæ neque

14. *Ἀνόμ.* Εἰ μὴ ὅλος ὁ Θεός ἐστίν ἀγέννητος, οὐδὲν (53) κωλύει τὸ γεγεννηκέναι οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ ὅλος ἐστίν ἀγέννητος, οὐκ οὐσιωδῶς εἰς γένεσιν διέστη (54), ἐξουσία δὲ ὑπέστησε τὸ γέννημα. *Orth.* Ἐὰν ὅλος (55) ὁ Θεός γεννητός ἦ, οὐδὲν κωλύει γεγεννηκέναι αὐτὸν οὐσιωδῶς· ὅλος δὲ ὁ Υἱός κατὰ σὲ γεννητός ἐστίν· εἰπέ τίνα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐδένα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς (56), καὶ γεννητός ἐστίν· οὐκ ἄρα, εἰ γεννητός ἐστι, γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ, ὅτι γεννητός ἐστίν ὁ Υἱός, οὐ γεννᾷ, οὐδὲ ὁ Πατήρ, εἰ ἀγέννητός ἐστι, γεννᾷ· ἀλλὰ Θεός ὢν, καὶ αὐτοδόξα, ἀπαύγασμα ἔχει γέννημα (57) Θεὸν ἐνυπόστατον. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἐγέννησεν, οὐδὲ Πατήρ ἐστι κατ' οὐσίαν. Καὶ ἵνα τί βαπτίζεις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ κατ' οὐσίαν Πατρὸς; Γενήσας δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐ δίστη ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ σῶμά ἐστίν ἡ οὐσία. *Ἀνόμ.* Εἰ ὅλος (58) ἐστὶ γεννητικός ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ὅλος ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. *Orth.* Κατὰ τὴν σὴν σοφίαν, εἰ ὅλον ἐστὶ γεννητικὸν τὸ φῶς, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ ἀπαύγασμα γεννᾷ, ἀλλ' ἐξῶθεν (59) αὐτὸ προσλαμβάνει, ὅλης ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι· εἰ δὲ οὐ προσλαμβάνει τὸ φῶς ἐξῶθεν τὸ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ γεννᾷ· οὐδὲ ὁ Θεός ἐπεκτῆσατο ἐξῶθεν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γενήσας (60), ἀμέριστος μένει· ἀσώματος γάρ.

vero lux non recipit extrinsecus splendorem, sed aliunde acquisivit Filium, sed eo ex sua substantia

15. *Ἀνόμ.* Εἰ δὲ μετασχηματιθεῖσα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γέννημα λέγεται, οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία αὐτοῦ, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ Υἱοῦ ἰδιοποίησιν (61). *Orth.* Εἰ μετασχηματισάμενον τὸ φῶς

(56) Pal. 1, 2 et Aug. ἐγέννησεν ὁ Υἱός οὐσ. Ibid. Felck. οὐσιωδῶς γεννητός ἐστίν. Pal. 1 οὐσιωδῶς ἢ γεννητός ἐστίν. Pal. 2 et Aug. οὐσιωδῶς γεννητός ὢν, οὐκ ἄρα ἢ γεννητός ἐστὶ γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐκ ἦ γενν... ἢ ἀγέννητός ἐστι.

(57) Γέννημα abest a Palat. 2 et Aug. Infra iidem, ἵνα τί βαπτίζῃ εἰς ὄνομα.

(58) Felck. et Palat. 2 Εἰ ὅλος.

(59) Sic Pal. 2 et Aug. recte. Editi, ἀλλ' ἐξ ὧν

(60) Γενήσας abest a Palat. 1.

(61) Pal. 1 et Aug. Sic et infra, εἰδοποίησιν.

ἀπαύγασμα γίνεται, οὐκ ἀμετάβλητον τὸ φῶς, τῆς μεταβολῆς ἐργασασμένης τὴν τοῦ ἀπαύγατος ἰδιοποίησιν· εἰ δὲ οὐ μεταβληθὲν τὸ φῶς ἀπαύγασμα γέγονεν, ἀλλὰ καὶ τὸ φῶς μένει φῶς, καὶ ἀπαύγασμα τὸς ἐστιν αἴτιον· καὶ ὁ Θεὸς μένει Θεός, καὶ ἀπαύγατος ἐστὶν ἰδίῳ Πατρὶ, οὐκ ἐξωθεν αὐτὸ προσλαβὼν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ (62) γεννήσας· διὸ καὶ ἀληθῶς ἐστὶ Πατὴρ. Ἀνόμ. Εἰ δὲ εἴη καὶ ἀμετάβλητος καὶ γενέσεως κρείττων ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ κατὰ τὸν Υἱὸν ἔως ψιλλῆς προσηγορίας ὁμολογηθήσεται (63). Ὁρθ. Εἰ ἤδεις, ὅτι ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἐγίνωσκας, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ πᾶσα ἄλλη οὐσία γενέσεως ἐστὶ κρείττων (64). Εἰ γὰρ ἡ γένεσις οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Οὐκ ἄρα ἡ γένεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας. Εἰ γὰρ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἢ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σὴν σοφίαν καὶ τοῦ Υἱοῦ κρείττων. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτεπον, δῆλον ὅτι ἡ οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Οὐδὲν ἄρα μὲνα ἐπὶ τοῦ Πατρὸς (65) ἐνόμισας, εἰ κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Πῶς δὲ καὶ, εἰς ψιλλὴν προσηγορίαν βαπτισθεὶς, νομίζεις ἔχειν ἀσφαλὲς τὸ βάπτισμα; Οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν ψιλλῇ προσηγορίᾳ (66) κέκτησαι; Εἰ γὰρ τὸ Υἱὸς ψιλλῇ προσηγορία καὶ τὸ Πατὴρ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ βαπτισθεὶς, εἰς ψιλλὴν προσηγορίαν ἐβαπτισθῆς.

lione fit splendor, lux non erit mutationis expers, quia ipsius mutatio splendorem efficiet: sin vero nulla lucis mutatione fit splendor, sed lux manet lux, et est splendoris causa; Deus quoque manet Deus, et est sui splendoris Pater, non quod eum extrinsecus acceperit, sed quoniam ex sua substantia eum genuit: quomobrem etiam vere est Pater. Anom. Si substantia Dei esset immutabilis et generatione superior, lateri oporteret nomine tenus esse Filium. Orth. Si nosset generationem non esse substantiam, nosset et illud, Filium et quanvis aliam substantiam, esse quiddam generatione præstantius. Nam, si generatio est substantia, genita omnia sunt consubstantialia. Generatio igitur non est substantia, ac proinde non est præstantior substantia, alioqui ipso etiam Filio, si tuam sapientiam sequamur, præstantior esset: at hoc si absurdum est; substantia igitur est præstantior generatione, nec magni quidquam de Patre sentis, cum dicis ejus substantiam esse generatione præstantiorem. Cæterum, si in nudum nomen baptizatus es, cur tuum baptismum ut satis firmum habes? Nonne illud nudo nomine tenus obtinueris? Nam si Filius et Pater nuda sunt nomina, baptizatus in Patris et Filii nomen, in nudam appellationem es baptizatus.

Hæc quæ sequitur appendix in mss. codd. illustris biblioth. Palat. continua scriptura cum præcedentibus cohæret. FELCK.

16. (67) Ἀνόμ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γέννημα μετὰ τὴν γένεσιν ἐξωθεν προσλαμβάνει, ὡς ἂν εἴποι τις, ἠδωρόθη καὶ τελειός ἐστιν ὁ Υἱός· οὐκ ἐξ ὧν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξ ὧν προσέλαβε· τὰ γὰρ συγγενικῶς προσλαμβάνοντα ὡς ἐξ ἐκείνων συνειστώτα τὸ τοῦ τελείου ὄνομα (68) διαφόρως προσίσθαι πέφυκεν. Ὁρθ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα, εἰπέ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ· εἰ δὲ μωρὸν τὸ ἐκεῖνο λέγειν, μωρὸν καὶ τὸ λέγειν σπερματικῶς ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τέλειος δὲ ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐ προκοπῇ τελειούμενος, ἀλλ' ἐκ τελείου τελειὸς γεγεννημένος· διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον εἰρηται ἀπαύγασμα, ἀλλὰ καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐχὶ δὲ τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειοῦται· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι ἔχει τὸ τελειόν, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπου χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐκ ἐκ προκοπῆς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ταυτότητος. Ἀνόμ. Εἰ τελειὸν γέννημα ἐν τῷ ἀγεννήτῳ, ἐξ ὧν ἦν ἐν ἀγεννήτῳ γέννημά ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ὁ ἀγέννητος αὐτός ἐγεννήσε· γεννητὸν γὰρ φύσιν ἐν ἀγεννήτῳ εἶναι οὐκ ἐνδέχεται· τὸ γὰρ αὐτὸ εἶναι τὸ ἐστὶ καὶ μὴ εἶναι· γέννημα γὰρ ὄν, γέννημα οὐκ ἦν, τοῦ ἀνομοίου μέρους ἐπὶ Θεοῦ βλασ-

16. Anom. Si genitum, seminis more in non genito existens, post generationem extrinsecus aliquid assumit; vir factus, ut ita dicam, et perfectus est Filius, non unde genitus est, sed ex iis quæ assumpsit: quæ enim pro naturæ ratione assumunt, utpote quæ ex assumptis consent, perfecti nomen diverso modo admittere solent. Orth. Si seminis modo splendor est in luce, dicito Filium in Patre esse; sin vero stultum fuerit id affirmare, stultum quoque fuerit dicere Filium, seminis more esse in Patre. Perfectus autem est Filius, non profectu et incremento, sed ex perfecto perfectus genitus: unde et dicitur non tantum splendor, sed et character hypostaseus, non operationis. Character vero hypostaseus non perficitur quodam profectu, aut incremento, sed in ipsa essentia obtinet perfectionem, haud secus quam homo, hominis hypostaseus character est, non ex profectu, sed ex ipsa identitate. Anom. Si perfectum genitum in non genito, necesse est ex iis genitum esse, ex quibus existebat in non genito, et non ex iis, ex quibus ingenitum genuit: neque enim possibile est naturam genitam esse in non genito, hoc enim foret esse et

(62) Αὐτὸ ἀhest a Palat. 1, 2 et Aug. lidem mox Εἰ δὲ εἴη καὶ γενέσεως κρ.

(63) Pal. 2 et Aug. προσομολογηθήσεται.

(64) Pal. 2 et Aug. ἐστὶ κρείττων. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἢ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σοφίαν.

(65) Pal. 2 et Aug. Οὐδὲν ἄρα εὐλογον ἐπὶ τοῦ

Πατρὸς.

(66) lidem, ψιλλῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὸ Πατὴρ εἰς τὸ. Ibidem Palatinus 1, κέκτηται.

(67) Hæc appendix desideratur in cod. Felck., in Reg. et in edit. Steph., at est in duobus Pal. et in Aug.

(68) Palat. 1, τὸ τελειὸν ὄνομα.

non esse : quia quod genitum est, id genitum non esset : cum partium dissimilitudo de Deo cogitata blasphemiae injuriam contineret. *Orth.* Si scires donum Dei, et quis sit, qui præcepit baptizari omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non utique Patris, et Filii nomen repudiaries, arbitrato tuo falsa religionem temere inflatus adversus cum, qui rectam nos docuit (« fidei ») confessionem : quando vero existimans te sapientem esse, Patrem non sinis esse Patrem, age ne tibi prudens esse videare, a nobis audi : perfectus fuit, est, et erit Filius in Patre. Nam « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc **433** erat in principio apud Deum ⁶⁵, » etiamsi nolis, Aeti. Et non prius erat, et tunc genitus est; neque etiam cum non esset, genitus est, sed coæternum est hoc genimen, tanquam scilicet splendor æternæ lucis : differt autem natura genita et non genita, non quatenus natura est, sed eo ipso tantum quod genita et non genita est. Nam nec Adamus natus est ex muliere, nos vero nati sumus : nec tamen natura ab Adamo differimus, sed eo tantum

17. *Anom.* Cum naturæ non genitæ omnipotens ille existens Deus, seipsum non norit (« esse ») naturæ genitæ, Filius vero genitæ naturæ existens, norit se hoc (« esse ») quod est, quomodo erunt consubstantiales, cum ille se non genitum, iste autem se genitum esse norit? *Orth.* Si non genitum et genitum existimas ipsas esse naturas : norit vero Gabriel se genitæ esse naturæ, qui sit quod non etiam Gabriel sit consubstantialis Filio? Si vero naturæ genitæ cum sit Gabriel non novit seipsum, liquet quod genitum esse non sit ipsa natura? Si autem non idem est natura quod genitum esse, nec idem erunt non genitum esse et natura. Sed cave factum dicas Filium, rerum omnium opificem : at genitum appelles prout scriptum est. Genitum enim esse est habere Patrem ; at factum esse, est habere opificem. Nostri quidem opifex est Deus Pater per Filium ; at Filii sui nequam opifex, sed Pater : neque enim quisquam sui filii opifex est : quoniam non amplius esset pater, sed opifex ; opifex namque est, qui opus extra se in ortum adducit ; at pater is est, qui ex seipso gignit. Dum autem opificem Deum audis appellari, nequaquam tibi imaginis defatigationem aut laboris molestiam : sicut et cum Patrem audis dici, ne quem (« seminis ») effluxum requiras : sed ita de his cogita, ut Deo dignum et conveniens est, ut Deus efficiaris, et non sicut homo mortiaris ⁶⁶. *Anom.* Si vox non geniti non declarat Dei substantiam, sed commentum humanum est incomparabile illud nomen, gratiam utique debet Deus iis, qui non genitum illud commenti sunt, ipse nominis excellentiam in substantia non ferens. *Orth.* Si non genitum esse Dei hypo-

σφηνίας ὑδριν ἐπέχοντος. Ὁρθ. Εἰ ἤβεις τὴν ὁμοίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἐντεταμένους βαπτίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐκ ἐπεχειρεῖς παρακρούεσθαι τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἐν ἐλεοθερησκειᾷ εἰκὴ φυσιοῦμενος κατὰ τοῦ διδάξαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν· ἐπειδὴ δὲ, οἰόμενος εἶναι σοφός, τὸν Πατέρα οὐ θέλεις εἶναι Πατέρα, ἵνα μὴ δόξης παρὰ σαυτῷ εἶναι φρόνιμος· παρ' ἡμῶν ἀκουε, ὅτι τέλειος ἦν, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » καὶ μὴ θέλης, Ἀέτιε. Καὶ (69) οὐ πρότερον ἦν, καὶ τότε ἐγεννήθη· οὐδὲ μὴ ὡς γεγέννηται· ἀλλὰ συναϊδίον ἐστὶ γέννημα, ὡς ἀπαύασμα φωτὸς αἰδίου. Γεννητὴ δὲ φύσις καὶ ἀγέννητος φύσις οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννησθαι καὶ μὴ γεγεννησθαι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ οὐ γεγέννηται διὰ γυναικός· ἡμεῖς δὲ γεγεννημέθα· καὶ οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχομεν τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννησθαι καὶ μὴ γεγεννησθαι διὰ γυναικός.

quod nos nati simus, ille natus non sit ex muliere.

17. Ἀνόμοιος. Εἰ ἀγεννήτου φύσεως ὑπάρχων ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, γεννητῆς φύσεως οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητῆς φύσεως ὑπάρχων, τοῦτο γινώσκει ἑαυτὸν, ὅπερ ἐστὶ· πῶς ἂν εἴησαν ὁμοούσιοι, τοῦ μὲν γινώσκοντος ἑαυτὸν ἀγέννητον, τοῦ δὲ γεννητόν; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν νομίζεις εἶναι τὰς φύσεις, οἶδε δὲ ἑαυτὸν καὶ Γαβριὴλ γεννητῆς φύσεως· πῶς οὐκ ἂν εἴη καὶ Γαβριὴλ ὁμοούσιος τῷ Υἱῷ; Εἰ δὲ γεννητῆς φύσεως ὡς ὁ Γαβριὴλ οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν, εὐδὴλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ τὸ γεννητὸν φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητόν ἐστι φύσις. Γεννητὸν δὲ μὴ λέγε τὸν Υἱὸν, τὸν γενεσιουργὸν τῶν πάντων· ἀλλὰ γεννητὸν εἰπέ, ὡς γέγραπται. Γεννητὸν μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ Πατέρα ἔχον, γεννητὸν δὲ τὸ γενεσιουργὸν ἔχον. Ἡμῶν οὖν γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· τοῦ δὲ Υἱοῦ Πατὴρ, οὐκέτι δὲ γενεσιουργός· οὐδεὶς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ γενεσιουργός ἐστίν· ἐπεὶ οὐκ ἐστὶ πατὴρ, ἀλλὰ γενεσιουργός. Γενεσιουργός δ' ἐστὶν ὁ ἐξωθέν τι εἰς γένεσιν ἄγων· πατὴρ δὲ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννῶν. Γενεσιουργὸν δὲ ἀκούων τὸν Θεόν, μὴ ὑπονοεῖ κόπον καὶ μόχθον· καὶ Πατέρα ἀκούων, μὴ ζητεῖ βεῦσιν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς νοεῖ, ἵνα Θεὸς γένη, καὶ μὴ ὡς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ. Ἀνόμιε. Εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, ἀλλ' ἐπινοεῖα ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ (70), τὸ ἀσύγκριτον ὄνομα, χάριν τοῖς ἐπινοήσασιν γινώσκει ὁ Θεός, διὰ τὸ ἀγέννητον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀνόματος οὐ φέρων ἐν οὐσίᾳ. Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀσύγκριτον τοῦ Θεοῦ ὄνομα· πῶς οὐκ εἰδίδαξαν ἡμᾶς τοῦτο εἰ θεταὶ Γραφαί; Ἀλλ' ἐσφάλῃ Παῦλος τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀόρατον αὐτῷ μόνῳ προσεῖναι διδάξας, καὶ μὴ τὸ ἀγέννητον. Ἐπειδὴ δὲ οὐ

⁶⁵ Joan. 1, 1, 2. ⁶⁶ Psal. LXXXI, 6, 7.

(69) Sic omnes mss. In ed. καὶ deest.

(70) Palatinus 4, ἀνθρώποις.

σφώτερος θέλεις εἶναι τῶν θεῶν Γραφῶν, εἰπὲ εἰ μὴ Ἄστας in repræsentat, et in eo consistit incomparabile illud Dei nomen, quomodo id nos non docuerunt divinæ Litteræ? Quin et Paulus illud electionis vas lapsus est, cum docuit competere ipso soli esse incorruptibilem et invisibilem, non vero non genitum. Sed quando tu vis sapientior esse divinis Litteris, dic, quæso, mihi, an non incorruptibilem, invisibilem et mendacii expertem esse denotet ipsam Dei hypostasin : si enim non denotant, lapsus est cum Deo ⁶⁶. » Nisi enim hisce comprehendatur incomparabilis illa præstantia, non erit solus ille incorruptibilis atque invisibilis : sin vero soli ei competit incorruptibilitas et invisibilitas, comprehendetur etiam in his illa incomparabilis præstantia, et non in tuo commento.

18. Ἀνόμ. Εἰ ἐξῶθεν ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, οἱ ἐπιθεωρήσαντες τοῦ ἐπιθεωρηθέντος εἰσὶν ἀμίλνους, κρείττον νομομα τῆς φύσεως αὐτῷ πορισάμενοι. Ὁρθ. Μὴ ὑψοῦ ὡς εὐρηκῶς τὸ τοῦ Θεοῦ νομομα, μήποτε ἀκούσης· « Καὶ σὺ, Καπερναοῦμ, ἐὰν ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῆς, ἀλλ' ἕως ἕδου καταβιθασθήσῃ. » Ὅτι δὲ ὑπὲρ ταύτην ὑψηλοφρονεῖς, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν θεόπνευστον Γραφὴν λέγειν εἰρηκνεῖαι τὸν Θεόν· « Ὁρθ. » φησὶ, « πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ νομομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· » σὺ δὲ λέγεις εὐρηκνεῖαι αὐτό. Ὅτι δὲ τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν νομομα τοῦ Θεοῦ, δῆλον ἔστιν ἐκ τοῦ λέγειν τὸν Κύριον· « Πορευθέντες μαθητεῖσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ νομομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. » Ὁ γὰρ ἐὰν εἰπῆς νομομα τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀναγκασθήσῃ δοῦναι· εἰ γὰρ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ ἀγίου Πνεύματος· εὐρες δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐνόμισας· εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ· καὶ εἰπῆς τοῦ Υἱοῦ, εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἵνα τότε ἀκούσης, φάσκων εἶναι σφὸς ἐμωράνθης. Ὁ γὰρ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφὴ οὐκ εὐρήσεις. Εἰ δὲ νομίζεις τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητον, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, ποῖον ἄρα τούτων τῷ Πνεύματι (71) δώσεις; Ἀνόμ. Εἰ καὶ τὸ γέννημα ἀτρεπτόν ἐστι τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ ἀγέννητον οὐσία ἐστίν, ἀτρεπτος δὲ (72) διὰ τὴν γνῶμην, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀξιώμα. Ὁρθ. Καὶ εἰ μὴ ἐστὶν οὐσίας ἀξιώματι ἀτρεπτος· ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, τί· διαφέρει τῶν ἄλλων λογικῶν δυνάμεων, καὶ αὐτῶν ἐχουσῶν τὸ ἀτρεπτον ἐν τῇ γνῶμῃ τοῦ κτίσαντος; πῶς δὲ καὶ ἀκούεις αὐτοῦ λέγοντος· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν· » ἐπερ οὐκ ἐν τῷ τῆς οὐσίας ἀξιώματι ἔχει τὸ ἀτρεπτον; ἀμυταβιλιατεμ οβλινεαντ voluntate ejus, qui creavit et quomodo tu fidem habes dicenti : « Omnia quæ Pater habet mea sunt ⁶⁷ » : siquidem non habet ἀμυταβιλιατεμ ex substantiæ dignitate?

19. Ἀνόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν, εἰκότως πρὸς τὴν (73) τοῦ γεννήματος οὐσίαν ἀντιδιστελλεται· εἰ δὲ μηδὲν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, πολλῶν δὲ μᾶλλον οὐδὲν δηλοῖ τὸ γέννημα· μηδενὶ δὲ μηδὲν πῶς ἀντιδιστελλεται; Εἰ δὲ ἡ ἀγεννήτου προφορὰ πρὸς τὴν προφορὰν ἀντιδιστελλεται, σιωπῆς

18. Anom. Si extrinsecus in Deo consideratur nomen non geniti, qui cogitarunt potiores erunt eo cui attributum est, utpote qui nomen natura præstantius ei attribuerint. Orth. Noli insolenter exultare quasi excogitaveris Dei nomen, ne forte audias : « Et tu Capernaum, quæ usque ad cælum exaltata es, usque ad inferos deprimeris ⁶⁷. » Quod autem altius ea sapias « urbe, » inde apparet, quod divinitus inspirata Scriptura pronuntiet dixisse Deum : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob, cum Deus sim eorum, et nomen meum non manifestavi illis ⁶⁸. » Tu vero illud te invenisse dicis. Quod autem non genitum esse non sit Dei nomen, inde liquet, quod Dominus dicat : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine ⁴³⁴ Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁶⁹. » Quod enim nomen Patris esse dixeris, hoc ipsum Filii, et Spiritus sancti esse concedas necesse est : si enim aliud est « nomen » Patris, et aliud Filii, et item aliud Spiritus sancti : tu vero nomen Patris, ut quidem putas, invenisti, dic etiam, quodnam sit nomen Filii : ubi vero nomen Filii dixeris, dic etiam nomen Spiritus sancti, ut tunc audias quod cum te sapientem dictites, stultus factus sis. Quæ enim Scriptura non dicit, tu nunquam inveneris. Porro, si existimas Patri competere non genitum, et Filio genitum esse, dic quæso, quodnam ex his attribues Spiritui sancto? Anom. Si etiam genitum est immutabile secundum naturam, sed propter eum, qui genuit : non genitum vero substantia est, immutabile igitur propter voluntatem erit, non ex substantiæ dignitate. Orth. Quod si Filius Dei non est immutabilis substantiæ dignitate, in quo ergo differt ab aliis rationalibus facultatibus. Utpote quæ et ipsæ immutabilis substantiæ dignitate, in quo ergo differt ab aliis

19. Anom. Si non genitum substantiam significat, rationi consequens fuerit, quod a genito substantia distinguatur : si vero non genitum nihil significat, multo magis etiam nihil significabit genitum : jam ergo nihil a nihilo quomodo distingues? Si vero prolatio non geniti opponitur prolationi geniti, certe

⁶⁶ I Tim. i, 17. ⁶⁷ Matth. xi, 23. ⁶⁸ Exod. vi, 2, 3. ⁶⁹ Matth. xxviii, 19. ⁷⁰ Joan. xvi, 15.

(71) Τῷ Πατρὶ omnes mss., sed male.
(72) Pal. 2 et Aug. τὸ δὲ γεννητὸν οὐσία ἐστίν, ἀτρεπτον δὲ.

(73) Sic Pal. 2 et Aug. Editi vero εἰκότως, πρὸς τὴν.

silentio pronuntiationem excipiente fiet, ut modo sit, modo evanescat spes Christianorum, utpote in quadam prolotionis varietate sita, non vero in naturis ita se habentibus, ut nomen significatio postulat. *Orth.* Etiam si tibi concederetur dicere de Deo, quod sit non genitus; nos tamen dicimus non genitum tum significare, non esse genitum quoad substantiam, quemadmodum mendacii expertem esse non mentiri, quoad substantiam. At vero, mendacii expertem esse, non est ipsa substantia: nec non genitum esse. Si enim non genitum est ipsa substantia etiam mendacii expertis est ipsa substantia: est vero et Filius mendacii expertis; igitur et non genitus. Jam vero non genitus non est, igitur secundum te mendax. Quare non est idem substantia, quod mendacii expertem esse. Quemadmodum igitur mentiri non posse non est substantia, ita quoque non genitum esse non est ipsa substantia: si enim non-genitum esse est substantia, etiam genitum esse substantia erit: quod si genitum esse substantia est, omnia genita erunt consubstantialia. Porro quod non genitum et genitum ipsam significet essentiam, tuæ pronuntiationis commentum est, non minus increpandæ, quam mare fluctians et æstuosum. Spiritus siquidem ille veritatis Patrem nobis et Filium prædicavit, quæ nomina relationes nobis indicant. Nec vero objicias, quod Deus quidem quid, utpote qui non genuerit natura et veritate: genitum et genitum significare substantiam, in die illa iudicii, silentio prolotionem excipiente nusquam comparebit: illa quippe solum tum rata comperientur, quæ sanctus Spiritus enuntiavit.

20. *Anom.* Si non genitum esse respectu rei genitæ ad eminentiam essentialiæ (connotandum) nihil amplius infert, prolotione solum superior Filius potiores agnoscat eos, qui hoc ei nomen tribuunt, non autem eum qui Deus et Pater ejus dicitur. *Orth.* Tu nimirum is es, qui Patrem non geniti nomine nuncupasti, et hoc ipsam Dei substantiam esse, Judæis tanquam lege sanxisti: nusquam enim hoc divinus ille Spiritus docuit: unde in confesso est te non quidem Filio præstantiorem, sed ipso, qui 435 te talia docuit, diabolo pejorem comperitum iri. *Anom.* Si non genita substantia præstantior est ipso ortu a seipsa obtinens eam eminentiam, etiam ea quæ a se est substantia, non genita erit: neque enim volens quia vult præstantior est ortu, sed quia ipsa substantia ipse ingenuus Deus; id nulla ratione permittit, ut aliqua n adversum se generationem quis commiscatur, ac in eum qui genitus est rejicit omne ejusmodi mentis examen et ratiocinium. *Orth.* Omnis substantia præstantior est ortu: non enim est idem substantia et ortus. Quod autem ortus non sit substantia, ex eo liquet, quod quæ ortum habent non omnia sint consubstantialia. Quod si quæ genita sunt non sunt ejusdem substantiæ, non igitur idem est ortus et substantia: si vero ortus non est ipsa substantia, nec

την προφορὰν διαδεχομένης, γίνεσθαι συμβαίνει καὶ ἀπογίνεσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδα, ἐν διαφόρῳ προφορᾷ κειμένην, ἀλλ' οὐκ ἐν φύσει οὕτως ἐχούσαις, ὡς ἡ τῶν ὀνομάτων βούλεται: σημασία. *Ὁρθ.* Ὅταν σοι δοθῆ λάγειν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, τότε σημαίνειν τὸ ἀγέννητον λέγομεν τὸ μὴ γεγεννησθαι τὴν οὐσίαν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψεῦδεσθαι τὴν οὐσίαν. Οὕτε δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ οὐσία οὕτε τὸ ἀγέννητον. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐσία: ἔστι δὲ καὶ ὁ Ἰῶδς ἀψευδής: καὶ ἀγέννητος Ἦρα. Ἄλλ' οὐκ ἀγέννητος: ψευδὴς οὖν κατὰ σέ. Οὐκ ἄρα τὸ ἀψευδὲς οὐσία. Ἄς οὖν τὸ ἀψευδὲς οὐκ οὐσία, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία: εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία: εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Τὸ δὲ οὐσίας δηλωτικὸν εἶναι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν παρὰ τῆς σῆς εὐρηται προφορᾷ, ἣν δεῖ ὡς θάλασσαν κυμαίνουσαν ἐπιτιμηθῆναι. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας Πατέρα καὶ Ἰῶν ἡμῖν ἐκῆρυξε, τῶν ὀνομάτων τὰς σχέσεις ἡμῖν σημαίνοντων οὐκ ἀντερῆς δὲ, ὡς Θεὸς φύσει καὶ ἀληθείᾳ: Πατὴρ δὲ πῶς, μὴ γενήσας φύσει καὶ ἀληθείᾳ, ὥστε καὶ ἡ σοῦ τοῦ ἐπινοήσαντος τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν οὐσίας εἶναι δηλωτικὸν ἐλπίς, σιωπῆς τὴν προφορὰν δεχομένης (74), ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως οὐκ εὐρίσκειται, ἐκεῖνων μόνον εὐρισκομένων, ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν.

natura et veritate Deus sit: Pater vero secundum quamobrem spes illa tua, qui comminisceris non illa iudicii, silentio prolotionem excipiente

comperientur, quæ sanctus Spiritus enuntiavit.

20. *Ἀνόμ.* Εἰ μηδὲν πλέον σημαίνει εἰς ὑπεροχὴν οὐσίας τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γέννημα, προφορᾷ μόνον ὑπερεχόμενος ὁ Ἰῶδς βελτίους ἑαυτοῦ γινώσεται τοὺς προσαγορευόντας αὐτόν, οὐ τὸν προσαγορευθέντα Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα. *Ὁρθ.* Ὁ προσαγορευσας τὸν Πατέρα ἀγέννητον, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὴν οὐσίαν εἶναι νομοθετήσας τοῖς Ἰουδαίοις, σὺ εἶ: οὐδαμοῦ γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοῦτο ἐδίδαξεν. Ὅτι δὲ σὺ τοῦ Ἰοῦ βελτίων οὐκ εὐρεθῆσθαι, ἀλλὰ τοῦ σε διδάξαντος διαβόλου χειρῶν ὠμολόγηται. *Ἀνόμ.* Εἰ ἡ ἀγέννητος οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως, οἴκθον ἔχουσα τὸ κρείττον, αὐτοουσία ἐστὶν ἀγέννητος: οὐ γὰρ βουλόμενος, ὅτι βούλεται, γενέσεώς ἐστι κρείττων: ἀλλ' ὅτι αὐτοουσία ὑπάρχουσα ὁ ἀγέννητος Θεός, οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται καθ' ἑαυτῆς γενέσθαι ἐπινοῆσαι, ὡθοῦσα φέρεσθαι κατὰ τὸν γεννητὸν (75) πᾶσαν ἐξέτασιν καὶ πάντα λογισμὸν. *Ὁρθ.* Πᾶσα οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως: οὐ γὰρ ταυτὸ ἐστὶν οὐσία καὶ γένεσις. Ὅτι δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι τὰ γεννητὰ (76) ὁμοούσια. Εἰ δὲ τὰ γεννητὰ οὐκ εἰσὶν ὁμοούσια, οὐκ ἐστὶν ἄρα ἡ γένεσις οὐσία: εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία: εἰ δὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία, ἡ δὲ γένεσις οὐκ οὐσία, πῶς λέγεις ἀνόμοιον; τὸ γὰρ ἔν τῷ μὴ ὄντι οὕτε ὁμοιον οὕτε ἀνόμοιον.

ortus privatio substantia erit. Si vero privatio ortus

(74) Διαδεχομένης, August.

(75) Palat. 1, κατὰ τῶν γεννητῶν.

(76) Aug. γεννητὰ bis. Editi et alii γενητὰ

est substantia, ortus autem substantia non est, cur tu dissimile dicis? cum ens non enti nec dissimile sit nec simile.

21. Ἀνόμ. Εἰ στερήσεως ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, μηδὲν δὲ εἶη τὸ ἀγέννητον, ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαίνον; τίς ἄρα χωρήσειεν ὄντος ὄν, ὅπερ ἐστίν, αὐτὸ ἐαυτοῦ; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον στερήσεως εἰσι δηλωτικὰ, ἔστω καὶ τὸ ἀγέννητον. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμεῖς χρῆσώμεθα λόγοις· εἰ στερήσεως ἐστὶ δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀφθαρτον, μηδὲν δὲ ἐστὶ τὸ ἀφθαρτον· ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαίνον; τίς ἄρα χωρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν, ἢ ὄντος ὄντα, ὅπερ ἐστὶ στερήσεως δηλωτικὰ, τὸ ἀφθαρτον, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον; Καὶ εἰ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον· ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· ἐστὶν ἄρα καὶ αὐτὸς ἀγέννητος. Εἰ δ' οὐκ ἐστὶν ἀγέννητος, ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ὢν, οὐ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀφθαρτον εἶπτον ἀθάνατον. Εἰ δ' οὐ ταυτὸ σημαίνει, δικαιοῖς δὲ μᾶλλον αὐτὸς τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν οὐσίαν· ἔσται ἄρα κατὰ σὲ καὶ κατὰ τοὺς τῆς σῆς σοφίας λόγους ἀγέννητος μὲν οὐσία, οὐκ ἀθάνατος δὲ, οὕτε μὴν ἀφθαρτος. Ἀνόμ. Εἰ ἡ στέρησις ἔξεως (77) ἀφαιρέσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀγέννητον, ἢ οὐ στέρησις ἐστὶν ἔξεως, ἢ ἔξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἔξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῆσεται; Εἰ δὲ ἔξις ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀνάγκη προϋποθέσθαι γεννητὴν οὐσίαν, ἵνα οὕτως ἔξιν προσλαβοῦσα ἀγέννητος ὀνομάζηται· εἰ δὲ ἡ γεννητὴ ἀγέννητου οὐσίας μετέσχε (78), καὶ ἔξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν, γρ ἔσως ἐστέρηται, εἴη ἂν οὐσία μὲν ἡ γεννητὴ, τὸ δὲ ἀγέννητον ἔξις. Εἰ δὲ τὸ γέννημα παρ' οὐδέν ἐστὶ δηλωτικὸν, δηλονότι· ἔξεως ἐστὶ σημαντικὸν· ἂν τε μεταπλασθῇ ἐξ οὐσίας τινός (79), ἂν τε τοῦτὸ ἐστίν, ὃ λέγεται γέννημά τινος. Ὁρθ. Πάλιν τοῖς ἴσοις χρῆσώμεθα λόγοις· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀψευδοῦς καὶ τοῦ ἀθανάτου καὶ τοῦ ἀφθάρτου· εἴποι τις ἂν· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ χρῆσις τῷ ἀγεννήτῳ· ὅτ' ἂν σοι τέως συγχωρήσωμεν λέγειν, ὃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐκ εἶπεν. Ἐροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς· Εἰ ἡ στέρησις ἔξεως ἀφαιρέσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀψευδὲς ἦτοί στέρησις ἔξεως ἢ ἔξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησις ἐστὶν ἔξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθῆσεται; Εἰ δὲ ἔξις ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς, ἀνάγκη προϋποθέσθαι καὶ ψευδοῦς, καὶ ψευδοῦς οὐσίαν, ἵν' οὕτως ἔξιν προσλαβοῦσα ἀψευδὴς ὀνομάζηται. Εἰ δὲ ἡ ψευδὴς ἀψευδοῦς οὐσίας μετέσχε, ἔξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν ψευδοῦς ἐστέρηται· εἴη ἂν οὐσία ψευδῆς· τὸ δὲ ἀψευδὲς ἔξις· καὶ σου μεγαλόφρων ἢ σοφία τοσαύτην ἀπέθειαν ὕλην εὐρύσα.

nitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata: fuerit utique substantia mendax: et τὸ expers mendacii, habitus, et tua illa arrogans sapientia tantæ impietatis materiam repererit.

(77) Aug. ἔξεως.

(78) Μετέσχε est a Palat. 1.

21. Anom. Si non genitum in Deo denotat privationem, et non genitum esse nihil est, quænam cogitatio discernet illud quod speciem nullam significat, ab eo quod non est? quisve separabit ab ente ens, hoc est, idem a seipso? Orth. Si incorruptibile et immortale connotant privationem, connotet sane eam et non genitum. Iisdem igitur et nos rationibus et vocibus utamur: si privationem in Deo quandam significat incorruptibile, et hoc ipsum incorruptibile nihil est, quæ ratio distinguet id quod nullam speciem significat, ab eo quod nihil est? quisve secernet a nihilo nihil, aut ab existente existens, quæ privationem denotant, nempe incorruptibile, immortale et non genitum? Quod si idem significant incorruptibile, immortale et non genitum, et ipse Filius incorruptibilis et immortalis est, erit et ipse non genitus: sin vero non est non genitus, cum sit incorruptibilis et immortalis, non profecto idem significat non genitum et incorruptibile sive immortale. Sin vero id non denotat, et tamen adhuc confirmas non genitum esse ipsam substantiam, erit omnino substantia secundum te, et sapientiæ turc ratiocinationes, non genita quidem substantia, non vero immortalis et incorruptibilis. Anom. Si privatio est habituum remotio, illud quod Deo tribuitur, non genitum esse, aut privatio erit ipsius habitus, aut erit habitus privationis: quod si est privatio ipsius habitus, quomodo id quod Deo non inest, Deo connumerabitur: sin vero non genitum est habitus, necesse fuerit præsupponi substantiam genitam, ut sic assumpto habitu denominetur non genita: si vero genita non genitæ substantiæ particeps fuit, et habitus jacturam passa ortum exiit, fuerit utique substantia quidem genita, non genitum vero habitus. Sin vero genimen nonnihil significat, manifestum est, quod etiam significet habitum, sive jam transformatum sit ex substantia, sive illum ipsum, quod dicitur genitus a) aliquo. Orth. Paribus iterum utamur rationibus, illud ipsum enim asseruerit quispiam etiam de istis, nimirum mendacii expers, immortalis, et incorruptibilis: siquidem hæc eodem modo usurpantur quo non genitum: quod quidem etiam tibi concedemus, quamvis Spiritus veritatis locutus ita non sit. Dicemus ergo et nos: Si privatio est habitus remotio, etiam quod de Deo prædicatur, mendacii expertem esse, aut est privatio habitus, aut habitus privationis. At si est privatio habitus, quomodo id Deo connumerabitur, quod ei non inest? sin vero illud, mendacii expertem esse, est habitus, necessario præsupponitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata: fuerit utique substantia mendax: et τὸ expers mendacii, habitus, et tua

(79) Aug. ἐξουσία τινός.

436 22. Anom. Si genitum æque ac non genitum habitus est, substantiæ quidem habitibus priores erunt : habitus vero licet substantiis posteriores sint, tamen iisdem digniores. Non genitum vero geniti causa est, quatenus ipsum esse denotatur. Sin vero genitum infert substantiæ suæ causam, significabit sane vox genitum substantiam, non habitum : cum vero natura non genita nihil ipsa in se introducat, quomodo ergo non substantia, sed habitus fuerit illa non genita natura? *Orth.* Substantia quidem nihil est dignius, vir sapientissime, nec tamen vel habitum vel substantiam vocamus in Deo τὸ non genitum. Non esse autem eum genitum per eum didicimus, idque non tantum ex Scriptura divina, sed etiam ex communi hominum natura et notione; igitur non genitum causa non est geniti : nec quia Deus non genitus est, ideo causa Filii est, sed substantia substantiæ, non secus ac lux splendoris. Nec tamen genimen suam ipsius essentiam infert : si enim hoc foret, jam omnia quæ genita sunt eandem inferrent essentiam, nimirum et angelus, et equus, et canis, et homo. Sed hæc omnia quidem licet genita sint, non tamen ejusdem sunt essentia. Quod si ita sit, sane non idem est genitum esse, quod essentia : et quanquam nihil infert non genitum, est tamen aliud ipsa substantia : nam et mendacii expertem esse, nihil addit Deo, nec tamen idem est quod substantia : si enim τὸ mendacii expertem esse, et τὸ non genitum esse idem sunt quod essentia, etiam idem erunt mendacii expertis et non genitum. Filius vero, qui ipsa est veritas, mendacii expertis est; ergo etiam non genitus erit : non est autem secundum te non genitus, et est tamen mendacii expertis; igitur mendacii expertis non idem significat, sane essentia non est ingenitum, quoniam nec ipsum mendacii expertis esse ipsa essentia est.

23. Anom. Si omnis substantia est non genita, qualis et Dei omnipotentis, quomodo hanc dices esse patibilem, illam vero impatibilem? Si naturæ non genitæ attributione, quantitas quidem et qualitas perseverat, omninoque si erit, omni mutatione superiorem oportet esse. Si vero passioni obnoxia est, ita ut immutabilitatem essentia obtineat, casui permittere cogemur ea quæ circa res prædictas : aut (quod sane inde consequitur) eam quæ efficit, dicere non genitam : eam vero quæ mutatur genitam. *Orth.* Equidem ad tuas male coherentes propositiones atque inductiones, nihil nos oportebat respondere : attamen, ne tibi videaris sapiens, disce a blasphemis abstinere. Tu qui passioni obnoxiam Filii substantiam dices, ab eo passione ut careas ne expectes : si enim participes ejus facti sumus, absque passionibus manebimus : passioni ergo obnoxia est, quæ aliis hoc præstat, ut passione vacent. Quisquis igitur tecum dixerit, omnem substantiam non genitam esse, Christianus non est : non enim opificia eandem quam opifex existendi rationem

(80) August. τῶν οὐσιωδῶν δευτ.

(81) August. οὐδὲν ἑαυτῶ συνείσ.

(82) Palat. 2 et August. ἦν γὰρ ἄν.

22. 'Arom. Εἰ τὸ γεννητὸν ἕξις καὶ τὸ ἀγέννητον ἕξις, αἱ μὲν οὐσίαι τῶν ἕξεων πρῶται· αἱ δὲ ἕξεις, εἰ καὶ τῶν οὐσιῶν δεύτεραι (80), ἀλλ' οὐν τε προτιμότεραι. Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ αἰτιὸν ἔστι, κατὰ τὸ τοῦ εἶναι σημαίνον. Εἰ δὲ τὸ γέννημα συνεισφέρει τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας τὸ αἰτιον, οὐσίας ἔστι δηλωτικὸν τὸ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ἕξεως, τῆς δ' ἀγεννήτου φύσεως οὐδὲν ἑαυτῇ συνεισαγωγῆς (81), πῶς οὐκ ἂν εἴη οὐσία, ἀλλ' ἕξις ἡ ἀγεννήτος φύσις; *Orth.* Οὐσίας μὲν οὐδὲν προτιμότερον, σφώτατε· οὔτε δὲ ἕξις οὔτε οὐσίαν λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Τὸ δὲ μὴ γεγενῆσθαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ μαθησαμεν, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐνοίας. Τὸ τοίνυν ἀγέννητον, τοῦ γεννητοῦ αἰτιον οὐκ ἔστι· οὐ γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν τοῦ Υἱοῦ αἰτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς οὐσίας, ὡς τὸ φύσις τοῦ ἀπαυγάσματος. 'Αλλ' οὔτε μὴν τὸ γέννημα συνεισφέρει τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· εἰ γὰρ ἂν (82), πάντα τὰ γεννητὰ τὴν αὐτὴν συνεισφέρουν οὐσίαν, καὶ ἄγγελος, καὶ ἵππος, καὶ κύων, καὶ ἄνθρωπος. Πάντα γὰρ ὁμοίως εἰσι γεννητὰ, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ γέννητὸν οὐσία. Κἂν μὴ οὖν εἰσάγῃται τι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο οὐσία· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐδὲν εἰσάγει, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀψευδὲς οὐσία καὶ τὸ ἀγέννητον οὐσία (83), ταυτὸ ἔστι τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. 'Αψευδὲς δὲ ὁ Υἱὸς, ἀλήθεια ὧν ἀγεννήτος ἄρα· οὐκ ἀγεννήτος δὲ κατὰ σέ, ἀψευδὲς δὲ· οὐ ταυτὸ ἄρα σημαίνον ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι ταυτὸ σημαίνον, οὐκ ἄρα οὐσία τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἀψευδὲς.

23. 'Arom. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγεννήτος, οἷα ἡ τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος, πῶς τὴν μὲν παθητὴν ἐρεῖς, τὴν δὲ ἀπαθῆ; Εἰ δὲ φύσεως ἀποκληρώσει ἀγεννήτου, ἡ μὲν διαμένει ποσότης (84) καὶ ποιότης, καὶ ἀπλῶς εἰ ἦν, πάσης μεταβολῆς ἀμείνων ὄφειλεν εἶναι. Εἰ δὲ πάθει ἐστὶν ὑπεύθυνος, συγχωρηθεῖσα τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν, τῷ αὐτομάτῳ (85) ἐπιτρέψαι ὄφειλομεν τὰ κατὰ τὰς προειρημένας· ἢ (τὸ γοῦν ἀκόλουθον) τὴν ποιῶσαν ἀγέννητον εἰπεῖν, γεννητὴν δὲ τὴν μεταβαλλομένην. *Orth.* Ἐδεῖ μὲν οὖν ἡμᾶς περὶ τὸ ἀνακόλουθον τῶν προτάσεων καὶ τῶν ἐπαγωγῶν μῆτε ἀποκρίνασθαι· ἵνα δὲ μὴ δόξης φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, μάνθανε μὴ βλασφημεῖν. Παθητὴν λέγων τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν, μὴ προσδοκῆσης παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν κληρονομήσαι· εἰ γὰρ μέτοχοι αὐτῆς γεγόναμεν, ἀπαθείς διαμένομεν. 'Απαθὴς ἄρα ἐστὶν ἡ παρέχουσα ἄλλοις τὴν ἀπάθειαν. Ὁ οὖν λέγων πᾶσαν οὐσίαν εἶναι ἀγέννητον μετὰ σοῦ, οὐκ ἔστι Χριστιανός· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ εἶναι ἔχομεν τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκότι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀπαύγασμα εἶναι λέγομεν, ἵνα μὴ τὸν αὐτὸν

(83) August. καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία.

(84) August. et Palat. 2 εἰ μὲν μένει ποσότης.

(85) Palat. 2 et August. τὸ αὐτομάτως.

λόγον τοῦ εἶναι ἔχειν νομίσωμεν αὐτόν, ὃν ἔχομεν ἡμεῖς, οἱ ἐξ οὐκ ὄντων κατ' ἐντολήν ὑπάρχοντες. Ἀπόμ. Εἰ τῆς γιγνομένης ἢ ἀγέννητος φύσις ἐστὶν αἰτία, τὸ δὲ ἀγέννητον μηδὲν εἴη· πῶς ἂν εἴη αἴτιον τὸ μηδὲν τοῦ γεγονότος; Ὁρθ. Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης· ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς Λόγου, τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς· πνοὴ γὰρ Παντοκράτορος ἡ διδάξασά με· τῆς δὲ κτίσεως ὡς ποιήματος. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· οὔτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὔτε πνοὴ τις διαχεομένη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη, ἀλλὰ καὶ Λόγος ζῶν καὶ ἐνεργῆς· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο » καὶ τὸ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργοῦν· « Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐκ ἐστὶν αἴτιον τοῦ γεννητοῦ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γενέσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον· ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἴρηται. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον αἴτιον, αἴτιος δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῶν κτισμάτων· ἀγέννητος ἄρα· ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σὲ, αἴτιος δέ· οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἴτιον.

substantiarum causa est, ut dictum est. Etenim si quod non genitum est causa est; ergo et non genitus: non igitur non genitum non est causa.

24. Ἀπόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἕξω ἀποβολὴ ἐστὶν, ἡ δὲ ἀποβολὴ παντελῶς ἀπολυταί, ἢ μεθίσταται ἐφ' ἕτερον· πῶς οἶδόν τε ἕξει μεθισταμένη ἢ ἀπολλυμένη κατωνομάσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγεννήτου φύσεως προσηγορίᾳ; Ὁρθ. Εἰ, ἀψευδὴς ὢν, κατὰ στέρησιν ψεύδους ἐστὶν ἀψευδής, καὶ ἀφθαρτος ὢν, κατὰ στέρησιν φθορᾶς ἐστὶν ἀφθαρτος, εἰπέ καὶ τὸ ἀγέννητον κατὰ στέρησιν. Ὁ δὲ κατονομάσας τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν σὺ εἶ, ὁ τοιαῦτα τολμῶν, καὶ κατὰ Θεοῦ μαχόμενος. Αὐτοῦ γὰρ λέγοντος, καθὼς προεῖρηται· « Ὡφθην πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ἔμ αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἀπεκάλυψα αὐτοῖς· » σὺ σαυτῷ ἀποδίδωσι μεγάλα. Ἡ γὰρ ὡς ἐκεῖνων ὑπερναθεθηκίως ἐξ ἀποκαλύψεως ἔσχεσ τῷ ὀνόματος τὴν γνῶσιν, ἢ καὶ μὴ βουλομένου Θεοῦ κατελήφας αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸ ὄνομα. Ἀπόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀγέννητον εἶναι λέγομεν, γεννητὸν δὲ μὴ εἶναι; Ὁρθ. Εἰ τὸ ἀφθαρτον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀφθαρτον μὲν λέγομεν, φθαρτὸν δὲ οὐ λέγομεν; Εἰ δὲ τὸ ἀφθαρτον οὐκ ἐστὶν στερέσεως δηλωτικόν, οὔτε τὸ ἀγέννητον, οὔτε μὴν οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικόν, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἐστὶ οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀψευδὲς καὶ τὸ ἀφθαρτον ταυτὸν εἴη τῷ ἀγεννήτῳ, ἀψευδὴς δὲ καὶ ἀφθαρτος ὁ Υἱός· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σὲ· οὐκ ἄρα ταυτὸ ἐστὶ σημερινόν τὸ ἀψευδὲς καὶ ἀφθαρτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγέννητον, τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν σημαίνει λέγομεν· τὸ δὲ ἀφθαρτον, τὸ μὴ φθέρεσθαι· τὸ δὲ ἀψευδὲς, τὸ μὴ ψεύδεσθαι.

¹ ²⁰ Joan. 1, 5. ²¹ I Cor. xii, 11. ²² Exod. vi, 2, 3.

A habemus. Nam ideo Filium splendorem esse dicimus, ne eandem existendi rationem ipsum habere existimemus, quam et nos, qui ex non existentibus Dei mandato existimus. Anom. Si conditæ naturæ non genita natura causa est, non genitum autem nihil est, quomodo ejus quod factum est, causa esse potest quod non est? Orth. Dei natura, Filii, et Spiritus sancti, et universæ creaturæ causa est: at Filii ut Verbi; Spiritus vero sancti, ut flatus: flatus enim Omnipotentis est qui me docuit; creaturarum autem, ut operis. Ex magnitudine enim et ornatu creaturarum, quædam proportione opifex illarum conspicitur, neque vero verbum prolatitium est **437** per vocalia organa emissum, neque etiam flatus ille diffusus quidem et per organa spiritus vehicula emissus: quin potius Verbum illud vivens est et efficax: « Omnia enim per illud facta sunt²¹⁻²², » et Spiritus quoque ille vivus est et operans: « Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult²³. » Id vero quod non genitum est, non est causa geniti: neque enim quia Deus factus non est, ideo causa est substantiarum; sed substantia si quod non genitum est causa est; causa vero creaturæ autem non genitus secundum te, et tamen causa;

24. Anom. Si non genitum esse privatio est: privatio autem, habitus amissio: amissum autem penitus amittitur, aut transfertur ad aliud; qui fit, quod ex habitu aut translato aut amisso Dei naturam non geniti appellatione cognominamus? Orth. Si mendacii expers cum sit Deus, propter privationem mendacii est mendacii expers, et incorruptibilis propter privationem corruptionis est incorruptibilis; dicas licet etiam non genitum propter privationem ortus, esse non genitum. Qui vero Dei essentiam ita cognominare ausus est, tu scilicet est, qui Deo ipsi bellum moves. Nam cum ipse dicat, ut ante dictum est: « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, Deus ipsorum existens, ac nomen meum non manifestavi eis²⁴: » tu tibi sumis inajora. Aut enim iis superior ex revelatione habes nominis hujus notitiam; aut Deo etiam nolente comprehendisti nomen substantiæ ipsius. Anom. Si non genitum denotat privationem, quæ Deo non inest, cur non genitum dicimus « Deum, » genitum vero non dicimus? Orth. Si incorruptibile denotat privationem quæ Deo non inest, cur incorruptibile quidem dicimus, corruptibile vero non dicimus? Si vero incorruptibile non significat privationem, neque non genitum est significativum privationis; sicut nec essentiæ. Si enim non genitum significat substantiam, etiam incorruptibile substantiam significat: quod si non genitum et incorruptibile significant essentiam, et mendacii expers esse et incorruptibile idem sunt quod non genitum, Filius autem mendacii expers et incorruptibilis est: igitur et non genitus. Jam

vero secundum te non est non genitus : non igitur idem significabit mendacio vacare et incorruptibilem esse : sed non genitum dicimus significare idem ac Deum non esse genitum, incorruptibile vero idem ac non corrumpi, et mendacii expertem esse idem quod non mentiri.

25. *Anom.* Si nudum nomen est illud non genitum de Deo dictum : nuda autem vox hypostasim extollit supra omnia genita : honoratior ergo est hominum prolatio, quam Omnipotentis natura, utpote quæ Deum omnipotentem incomparabili eminentia condecoravit. *Orth.* Nec nudam vocem esse dicimus non genitum, nec etiam substantiam. Si enim non genitum substantia esset, etiam genitum substantia foret. Si vero genitum substantia est, omnia genita erunt consubstantialia : si vero genitum substantia non est, etiam non genitum essentia non est. Non est autem nuda vox non genitum ; significat enim Deum genitum non esse, sicut τὸ expers mendacii significat non mentiri, et incorruptibile significat non corrumpi. *Anom.* Si omne genitum causam sortitum est, et natura non genita sine causa est, non utique causam denotat non genitum, sed significat substantiam. *Orth.* Si substantiam significat non genitum, et substantiam quoque genitum, substantia vero a substantia nihil differt, quatenus substantia est, sane nihil differt non genitum a genito. *Anom.* In genito quidem substantia **438** se habet instar causæ : sed hypostasis non geniti contra omnem causam obtinet immutabilitatem, ipsa essentia est incomparabilis, non extrinsecus repræsentans incomparabilitatem, sed propter hoc ipsum existens incomparabilis atque inaccessible, quia non genita est. *Orth.* Si propter non geniti denominationem incomparabilem et inaccessible dicis substantiam Dei, tum Filius, qui secundum te non est non genitus, etiam non erit incomparabilis nec inaccessible : non est ergo incomparabilis quod sit non genitus. Quomodo autem incomparabilis est Pater ei qui dicit : « Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita etiam Filius, quos vult, vivificat ⁴³ ? » quomodo porro incomparabilis ei qui dicit : « Omnia enim quæcunque facit Pater, hæc etiam Filius similiter facit ⁴⁴ ? » quomodo etiam incomparabilis est ei qui dicit : « Omnia, quæ habet Pater, mea sunt ⁴⁵ : » et alibi : « Mea tua sunt, et tua mea sunt ⁴⁶ ? » denique quomodo incomparabilis ei qui dicit : « Ut honorent Filium, sicut honorant Patrem ⁴⁷ ? »

26. *Anom.* Si omnem excedit naturam omnipotens ille Deus, excedit sane eo quod est non genitus : quod est causa ejus, quam genita habent, perduratio. Si vero non genitum non denotat causam, undenam ergo natura rerum genitarum sui conservationem habebit? *Orth.* Si Omnipotens ille superat omnem naturam propter τὸ non genitum, Filius, qui secundum te non est non genitus, non excedit omnem naturam. Unde non eo quod non genitus est, excedit Pater omnem naturam, eadem ratione etiam Filius excedit omnem naturam. Excedit autem Pater natura suæ deitatis : eadem et Filius ex-

25. *Ἀνόμ.* Ἐὶ ψιλὸν ὄνομά ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον· ἡ δὲ ψιλὴ προφορὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπαίρει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν· τιμιώτερόν ἐστιν ἡ ἀνθρώπων προφορὰ, τῆς τοῦ Παντοκράτορος φύσεως (86) ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ καλλωπίσασα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα. *Ὅρθ.* Οὔτε ψιλὴν προφορὰν τὸ ἀγέννητον λέγομεν, οὔτε οὐσίαν. Ἐὶ γὰρ τὸ ἀγέννητον (87) οὐσία, κατὰ τὰ γεννητῶν οὐσία. Ἐὶ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοῦσία· οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Ἐὶ δὲ οὐκ οὐσία τὸ γεννητὸν, οὔτε τὸ ἀγέννητον οὐσία. Οὐκ ἔστι δὲ ψιλὴ προφορὰ τὸ ἀγέννητον· σημαίνει γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Θεόν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψευδεσθαι, καὶ τὸ ἀφθαρτον τὸ μὴ φθειρῆσθαι. *Ἀνόμ.* Ἐὶ παντὶ γεννητῷ αἰτία συγκεκλήρωτο, ἀνάιτιος δὲ ἡ ἀγέννητος φύσις· οὐκ αἰτίαν δηλοῖ τὸ ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσίαν σημαίνει. *Ὅρθ.* Ἐὶ οὐσίαν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, καὶ οὐσίαν τὸ γεννητὸν, οὐσία δὲ οὐσίας οὐδὲν διαφέρει, ἢ οὐσία ἐστίν· οὐδὲν ἄρα διαφέρει τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ. *Ἀνόμ.* Ἐπὶ τοῦ γεννηματος οὐσία συνεμφανίζεται ὡς αἰτία· ἡ δὲ τοῦ ἀγέννητου ὑπόστασις, κατὰ πάσης αἰτίας τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, αὐτοοὐσία ἐστὶν ἀσύγκριτος, οὐκ ἐξωθεν ἐμφανίοντα τὸ ἀσύγκριτον, αὐτὸ δὲ ὑπάρχουσα ἀσύγκριτος καὶ ἀπρόσιτος, ἐπειδὴ ἀγέννητος. *Ὅρθ.* Ἐὶ διὰ τὴν τοῦ ἀγέννητου προσηγορίαν ἀσύγκριτον λέγεις τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ ἀπρόσιτον, ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὔτε ἀσύγκριτος, οὔτε ἀπρόσιτος· οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀσύγκριτος. Πῶς δὲ ἀσύγκριτος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῶν λέγοντι· « Ὅτις ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, οὗς θέλει, ζωοποιεῖ ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῶν λέγοντι· « Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῶν λέγοντι· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν ; » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ ; » καὶ πῶς ἀσύγκριτος τῶν λέγοντι· « Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα ; »

26. *Ἀνόμ.* Ἐὶ ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὑπερέχει· ὅπερ ἐστὶν αἰτίον τοῖς γεννητοῖς· εἰς διαμονήν. Ἐὶ δὲ μὴ ἐστὶν αἰτίας δηλωτικὸν τὸ ἀγέννητον, πόθεν ἂν ἡ τῶν γεννητῶν φύσις ἐξῆι τὸ διασωθῆσθαι ; *Ὅρθ.* Ἐὶ διὰ τοῦτο ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον· ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὐκ ὑπερέχει πάσης φύσεως. Οὐκ ἄρα διὰ ἀγέννητον ὑπερέχει ὁ Πατὴρ πάσης φύσεως· ἀλλ' ἢ λόγῳ ὁ Πατὴρ ὑπερέχει πάσης φύσεως, τούτῳ τῷ λόγῳ ὑπερέχει καὶ ὁ Υἱὸς πάσης φύσεως. Ὑπερέχει δὲ ὁ Πατὴρ τῆ φύσει τῆς θεότητος· ταύτῃ καὶ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει πάσης φύσεως. *Ἀνόμ.* Ἐὶ οὐδὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προὔ-

⁴³ Joan. v, 21. ⁴⁴ ibid. 19. ⁴⁵ Joan. xvi, 15. ⁴⁶ Joan. xvii, 10. ⁴⁷ Joan. v, 23.

(86) Παντοκράτορος ὑποστάσεως. Palat. 1.

(87) Palat. 2, et August. Ἐὶ δὲ τὸ ἀγέννητον.

ἀγγει, διαμένει δὲ ἐν φύσει ἀποκεκληρωμένη, πῶς ἂν ὁ ἀγέννητος Θεὸς, ἐλεύθερος ἀποκληρώσεως ὑπάρχων, νῦν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δευτέραν ἐν γεννηματι ὄραξ, νῦν δὲ προτέραν ἐν ἀγεννήτῳ κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τάξιν; Ὁρθ. Οὐδὲν μὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προὔπαρχει· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τὰς θείας Γραφάς, μὴ ὄντα ὡς ὄντα εἰσίν· ὁ δὲ Υἱὸς, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὢν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὡς ἀπαύγασμα δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως συνεπιθεωρούμενος τῷ γενήσαντι αὐτὸν ἀπαθῶς, ἀχρόνως, ἀδίως, οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλακτος εἰκῶν, πρὸ τῶν προαιώνων ὑπάρχων. Ὁ δὲ ἀγέννητος Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδεν ἀγέννητον, ὡς καὶ ἀψευδῆ, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ οὐχ ὄραξ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νῦν μὲν ἀγέννητον, νῦν δὲ γεννητὴν, ἀλλ' ὁ ὄραξ ἑαυτὸν, τοῦτο ὄραξ καὶ τὴν ἑαυτοῦ εἰκῶν. Τίς δὲ ἔστι τὴν οὐσίαν, οὔτε ἡμῖν ἀπεκάλυψεν, οὔτε τοῖς πρὸ ἡμῶν. Λέγει γάρ, καθὼς προεῖρηται· « Ὁφθην πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » ut dictum est : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob

A cedit omnem naturam. Anom. Si nulla res invisibilis ipsa ante seipsam in semine existit, sed in ea natura permanet, quam sortita est, quomodo non genitus ille Deus, qui a sortitione liber est, nunc quidem suam essentiam posteriorem intuetur in genito, nunc priorem in non genito, ordine quodam prioris et posterioris? Orth. Ex invisibilibus quidem nihil ante seipsum in semine præexistit, sed in potentia Creatoris, secundum divinas Scripturas, non entia velut entia sunt : Filius vero in essentia Patris existens, et est, et erit, ceu splendor gloriæ et character hypostaseos, simul consideratus cum eo, qui genuit sine passione et tempore ab æterno, substantiæ, voluntatis, et gloriæ invariabilis imago, omni æternitate prior existens. Deus B vero non genitus novit suam ipsius substantiam non genitam ut et mendacii expertem, incorpoream et immortalem : nec videt suam ipsius substantiam modo non genitam, modo genitam, sed ipsum, quod sese esse videt, videt etiam esse imaginem sui. Quis autem sit quoad substantiam, nec nobis revelavit, nec iis, qui ante nos fuerunt. Dicit enim patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen

27. Ἀνόμ. Εἰ διαμένει ἐν ἀγεννήτῳ φύσει ὁ Θεὸς, τὸ ἐν γενέσει καὶ ἀγεννησίᾳ ἑαυτὸν εἰδέναι ἀφαιρείσθω. Σγγχωρούμενος δὲ ἐν ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν παρατείνειν αὐτοῖς, ἑαυτοῦ ἀγνοεῖ τὴν οὐσίαν περιεργόμενος ὑπὸ γενέσεως καὶ ἀγενεσίας. Εἰ καὶ τὸ γεννητὸν μετέληψε οὐσίας ἀγεννήτου, ἐν δὲ γεννητοῦ φύσει ἀτελευτήτως διαμένει, ἐν ἧ μὲν διατελεῖ φύσει, γινώσκει ἑαυτὸν, ἀγνοῶν δηλονότι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν. Οὐ γὰρ οἶόν τε αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἀγεννήτου οὐσίας γνῶσιν ἔχειν καὶ γεννητῆς. Εἰ ἔθ' εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ ἀγέννητον διὰ μεταβολῆς ἐπιτηδεϊότητα, ἀξίωμα φύσεως ἐστὶν ἡ οὐσία ἀμετάσθητος, τῆς ἀγεννήτου οὐσίας πάσης οὐσίας κρείττονος ὁμολογουμένης. Ὁρθ. Εἰ καὶ διαμένει ἀγέννητος ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις. Ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγένετο, τοῦτο ἐγνώμεν· τίς δὲ ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, οὐδέπω· καὶ γὰρ καὶ ἀσώματος διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο ἡ φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει σῶμα ἐγνώμεν· καὶ ἀψευδῆ διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ψεύδεται. ἐγνώμεν· τίς δὲ ἐστὶ τὴν φύσιν, οὐκ ἀπεκάλυψεν. Εἰ γὰρ τὰ προεῖρημένα ἐστὶ φύσις, ἐψεύσατο εἰρηκῶς· « Ὁφθην πρὸς τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. » φαίνονται γὰρ εἰδότες τὰ προεῖρημένα. Ἀλλ' ἀψευδῆς ἐστὶ, καὶ οὐ ψεύδεται· οὐκ ἄρα ἀπεκάλυψε τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ φύσεως. Πῶς οὖν λέγετε τὸ ἀγέννητον; Εἰ δὲ τὸ ὄνομα οὐκ ἀπεκάλυψε, πολλῶ πλεον τὴν φύσιν.

men meum non revelavi eis : videntur enim ii scivisse ea quæ ante dicta sunt. Sed mendacii expertus est, nec mentiri potest : non igitur suæ ipsius naturæ nomen revelavit. Quomodo ergo tu dicis non genitum? Si autem nomen suum non revelavit, multo magis naturam non revelavit.

⁶⁷ Exod. vi, 2, 3.

28. *Anom.* Si non genitum ab omni causa exemptum est, fuerint autem multa non genita, naturam sane habebunt in nullo dissimilem : non enim naturæ cujusdam communis et propriæ participatio facta est, ita ut altera quidem faciat, altera vero fiat. *Orth.* Universalis illa propositio secundum quid falsa est ; non enim omne non genitum, o Aeti, ab omni causa exemptum est. Non genitum enim est, quod auctorem non habet : non omne autem quod auctore caret ab omni eximitur causa : potest namque aliquid auctorem quidem non habere, causam autem habere, patrem videlicet vel subministratorem. Idcirco etiamsi concedatur tibi non genitum esse Deum, quod ortus sui auctorem non habeat : eadem tamen ratione, et nos dicemus Filium esse non factum, quia nimirum ortus auctorem non habet. Non tamen propterea dicimus carere causa : Patrem enim habet non ut auctorem, sed ut Patrem. Nam et Spiritum dicimus non genitum, cum non habeat effectorem : sed non dicimus carere causa : habet enim pro causa Deum, non ut effectorem, sed ut sui fontem. Quemadmodum enim fons eam, quam emittit, aquam extra se non efficit, sed ex sese scaturit : sic etiam Deus, ut ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti et auctor ejusdem, non extrinsecus cum recipiens, sed ex seipso scaturiens. Scriptum est enim : « Duo mala fecit populus meus, me reliquerunt, fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas contritas, quæ aquas continere non poterunt ⁴⁸. » Et Apostolus dicit : « Qui tribuit nobis Spiritum, et operatur in nobis virtutes ⁴⁹. » Quod autem aqua illa viva sit Spiritus, Christus docuit, inquit : « Qui bibit ex aqua, quam ego dabo ipsi, ut dixit Scriptura, flumina e ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁵⁰. » Et addit evangelista, dicens : « Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum ⁵¹. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

29. *Anom.* Si omnis substantia non genita est, nulla distinguetur ab alia, quia nulla alius dominium habet : et ita quodammodo quis recte dixerit, hanc quidem transmutari, alteram vero transmutare? cum eæ non permittant Deum subsistere ex non subjecta substantia. *Orth.* Quando tibi hæc libet tam obscure, indocte, et perplexe scribere, nos quoque iterum dicemus nostra. Qui omnem substantiam dicit esse non genitam, insanit simul cum iis, qui Filium dissimilem aiunt Patri. Quomodo enim Deus auctor fuerit substantiarum, si eæ non sunt? Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus non genita sunt substantia, ut dictum est : et dicitur etiam ex vestra ratiocinatione. Quod vero non genitum non sit substantia, etiam ex iis compertum est, quæ scribis. Si enim cum omnis essentia sit

28. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον πάσης αἰτίας ἐξήρηται, εἴη δὲ πολλὰ ἀγέννητα. ἀπαράλλακτον ἔχουσιν τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀποκληρώσει φύσιός τις κοινού καὶ ἰδίου μετελήφει, ἢ μὲν ἐποίηι, ἢ δὲ ἐγίγνετο. *Ὁρθ.* Ἔστιν ἡ καθολικὴ πρότασις (88) ἐπὶ τι ψευδής· οὐ γὰρ πᾶν ἀγέννητον, ὡς Ἀέτιε, πάσης αἰτίας ἐξήρηται. Ἀγέννητον γὰρ ἐστὶ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον, οὐ πάντως δὲ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον ἀπάσης αἰτίας ἐξήρηται· δυνατὸν γὰρ τι γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, αἰτίον δὲ ἔχειν, ἢ πατέρα ἢ χορηγόν. Ὡστε, κὰν δοθῇ σοι ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ ἡμεῖς λέγομεν ἀγέννητον τὸν Υἱόν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· τὸν γὰρ Πατέρα οὐκ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς Πατέρα ἔχει. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγομεν ἀγέννητον, οὐ γὰρ ἔχει γενεσιουργόν, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· ἔχει γὰρ αἰτίον τὸν Θεόν, οὐκ ὡς γενεσιουργόν, ἀλλ' ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ ἔξωθεν ὁ χορηγεῖ ὕδωρ, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσα ἔχει· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς πηγὴ τοῦ Πνεύματος ἐστίν, ὡς εἴρηται, καὶ χορηγὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔξωθεν αὐτὸ προσλαμβάνων, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ πηγάζων. Γέγραπται γὰρ· « Δύο πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις. » Ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε, λέγων· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Πῶθεν οὖν τοῦτο τὸ ὕδωρ; ὄφλον ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς λεγούσης· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος. »

in eum ⁵¹. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

29. *Ἀνόμ.* Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρα διοίσει τῆς ἄλλης κατὰ τὸ ἀδέσποτον. Πῶς δὲ ἂν τις φαίη τὴν μὲν μεταβάλλεσθαι (89), τὴν δὲ μεταβάλλειν, οὐκ ἐπιτρεπόντων τῷ Θεῷ ὑφιστάσθαι ἐκ μὴ ὑποκειμένης οὐσίας; *Ὁρθ.* Εἰ καὶ ἀσαφῶς, καὶ ἀπαιδέυτως, καὶ συνεχασιασμένως γράφεις, ἀλλ' ὁμῶς ἡμεῖς πάλιν ἐρούμεν τὰ ἑαυτῶν. Πᾶσαν οὐσίαν λέγων ἀγέννητον, μετὰ τῶν ἀνόμοιων λεγόντων τὸν Υἱόν τῷ Πατρὶ μαίνεται. Πῶς γὰρ γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς μὴ οὐσῶν τῶν οὐσῶν; Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀγέννητος οὐσία, καθὼς εἴρηται, καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας (90) λέγεται διανοίας. Ὅτι δὲ οὐ τὸ ἀγέννητόν ἐστιν οὐσία, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γράφεις εὐρίσκεται. Εἰ γὰρ, ἐὰν ἢ πᾶσα οὐσία ἀγέννητος, οὐδ' ὀποτέρα διοίσει τῆς ἄλλης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰς γεννητὰς οὐσίας μὴ διαφέρειν ἑαυτῶν. Εἰ δὲ διαφέρου-

⁴⁸ Jerem. II, 13. ⁴⁹ Galat. III, 5. ⁵⁰ Joan. VII, 38. ⁵¹ ibid. 39.

(88) Palat. 1, ἡ καθόλου πρότασις.

(89) August., καταβάλλεσθαι.

(90) Omnes Felck. mss., ἡμετέρας.

σιν ἐαυτῶν αἱ γεννηταὶ (91) οὐσίαι, οὐκ ἄρα ἡ γένεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγενεσία ἔστιν οὐσία. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἔστιν ἀγέννητος, πᾶσα ἔστιν ἀπαράλλακτος. Τῆς δὲ οὐσίας ἀπαράλλακτος ἐχούσης, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν αὐτοματιμῶ ἀναθετόν. Πολλῶν δὲ ὄντων ἀγεννητῶν καὶ ἀπαράλλακτων, ἀριθμῶ διοίσουσιν ἀλλήλων. Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἄλλο καὶ ἄλλο, μὴ διεστῶτα ἢ καθόλου ἢ κατὰ τι, πάσης διαστάσεως ἀποκλήρωσιν ἐμφαινοῦσης αἰτίας. Ὅρθ. Ἀπαράλλακτος μὲν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ θέλης. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἀπαράλλακτος, διὰ τὸ ἀγέννητον· ἀλλὰ διὰ ταυτὸν τῆς ἐνεργείας δεικνυται ἐκ τοῦ πάντα ἐνεργεῖν τὸν Υἱὸν, ὅσα καὶ τὸν Πατέρα. « Πάντα γὰρ, ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » καὶ τὸ Πνεῦμα ἀπαράλλακτως. Πάντα γὰρ, ἃ ἐνεργεῖ ὁ Πατήρ, καὶ αὐτὸ ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται. Ὡν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἀπαράλλακτος ἢ φύσις. Εἰ δὲ νομίζεις διὰ τὸ ἀγέννητον τὸ ἀπαράλλακτον, ἀνάγκη καὶ πᾶν τὸ γεννητὸν ἀπαράλλακτον. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀπαράλλακτον· ἀλλὰ καθὼς ἤδη ἐν τῷ προλόγῳ διελαλήσαμεν· « Ἄετοῦ πετομένου ζητοῦντός ἐστι βορᾶν, καὶ μὴ ἐχοντος ἔχνος. » Οὐ γὰρ ἔχει, ποῦ τοὺς πόδας στήσει· ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ μετὰ τοῦ Μωσέως· « Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ' ἐμοῦ. » Οὐ γὰρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στήκει ὁ λέγων γεννητὸν καὶ ἀγέννητον τὸν Θεόν· ἀλλ' ὁ βαπτίζων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη γὰρ ἡμῶν ἡ στάσις πεπιστευται (92), καὶ Ἄετιος πέταται ζητῶν ἔτι βορᾶν καὶ στάσιν.

euim habet, ubi pedes ponat, ut etiam ipse audiat cum Moyse : « Tu autem ibi sta mecum »⁹². Neque enim cum Filio Dei steterit, qui dicit genitum et non genitum Deum : sed qui baptizat in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Hæc enim nostra creditur statio : at Actius (aquilinus nempe) volitat querens adhuc prædam et stationem.

⁹¹ Joan. v, 19. ⁹² Deut. v, 31.

(91) August. et Palat. 2, γεννηταί.

(92) Palat. 2, et Augustan., πιστεύεται. Mox iidem, ζητῶν ἐπιβορᾶν, et hic deficiunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Γ' περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν ᾧ αἰρετικοῦ φρονούντος τὰ τοῦ Πνευματομάχου Μακεδονίου ἀντίθεσις πρὸς Ὀρθόδοξον (93).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS III de sancta Trinitate, in quo exstat hæretici sentientis cum Macedonio Pneumatomacha disputatio adversus Orthodoxum.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ.

1. Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Εἰ ἐπίστευες εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁρθῶς, ἐγί-

MACEDONIUS.

1. Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum ORTHODOXUS. Si recte in Filium Dei crederes,

(93) Hæc notat Felckman. in hunc dialogum : *Vidi aliquando* Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγγέλου, καὶ ὕστερον χρηματίσαντος (sic) πατριάρχου καὶ ἐν Ῥώμῃ ταφέντος καὶ θαυματουργούντος, εἰς τὴν τοῦ (Marcii Metropolitæ) Ἐφρῆσου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων Πατέρων ἀπολογίαν. *Hic titulus erat. In ea non procul a fine, hic dialogus sub nomine auctoris Mazini citatur, sic,*

Τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος βεβαίῳ ἐν τῇ διαλέξει αἰτοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονούντα. Φησὶ Μακεδόνιος (sic) πρὸς Μάξιμον· Ὑπογράψεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανού; Μάξιμος. Τί κατέγνωσ, etc. Vide paulo inferius. In Palatino codice sic notatur ad marginem hic, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Titulus etiam in utroque ms. et in Reg. est tantum : αἰρετικοῦ φρονούντος, etc. quæ sequuntur.

nosses etiam quomodo sit in Spiritum credendum. *Maced.* Nos ita credimus, ut beatus Lucianus. *Orth.* Velim scire, an saltem ut beatus Lucianus credas. *Maced.* An quod vos quoque sic credatis? *Orth.* Nos qu'jem ita credimus, ut omnes sancti martyres. Nam et ii ita crediderunt, ut sancti apostoli. *Maced.* Credis igitur, ut beatus Lucianus? *Orth.* Jam dixi me credere, non tantum ut credidit beatus Lucianus, verum etiam ut omnes sancti martyres et apostoli. *Maced.* Subscribis igitur confessioni fidei a Luciano editæ? *Orth.* Quid damnas in ea, quæ a trecentis octodecim Patribus Nicææ Bithyniæ edita est, ut et aliam requiras? **441** *Maced.* At tu quid in illa Luciani damnas? *Orth.* Condemno vestrum illud additamentum, idque possum demonstrare a vobis adjectum esse contra ejus sententiam. *Maced.* Annon et vos aliquid Nicænx adjectistis? *Orth.* Sane, at non repugnantia ipsi. *Maced.* Aliqua omnino adjectistis. *Orth.* Ea videlicet, de quibus tunc non quærebatur, et quæ nunc sunt Patres pie interpretati : at vos adjectis appendicem, quæ ad impietatem vergit, et ne sic quidem eam sequimini. *Maced.* Nos sic credimus, ut Lucianus. *Orth.* Quid si te ostendam nec sic quidem credere? *Maced.* Quomodo id ostenderis? *Orth.* Estne in ea scriptum : Filius est Dei substantiæ, consilii, potentiae et gloriæ imago, sine dissimilitudine; annon scriptum? *Maced.* Est. *Orth.* Substantia vero a substantia nihil prorsus varians, annon eadem est? *Maced.* Similis est. *Orth.* At vero similis aliud quiddam est quam eadem? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, eandem vero non item. *Orth.* Ita dicis Patri similem Filium, ut angelum angelo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Angelorum vero eademne est substantia? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, non autem eandem : ideoque

2. *Orth.* Dicis Deum ex Deo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et lumen de lumine? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hiccinne Deus et Filius ex hoc Deo est et Patre? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hoc lumen, quod est Filius, estne ex hoc lumine, quod est Pater? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hæccinne substantia est ex hac substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Quomodo igitur ab ista non est diversa? *Maced.* Quoniam alia quidem est, sed similis. *Orth.* Quæ non est ex eadem substantia, Filius esse non potest, et quæ nullo modo diversa est ab ista, non potest alia esse et una similis. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi te coarguero ne sic quidem sentire, ut habet ea fidei expositio quam objecisti, tunc ubi ascriptum sit, dicam. Dic igitur tandem, an fatearis Filium Dei esse substantiæ, et consilii, et potentiae, et gloriæ Patris imaginem non diversam. *Maced.* Etiam, etiam, etiam : tertium jam dixi. *Orth.* Annon igitur eandem esse dicis Filii et Patris potentiam, et gloriam,

(94) Edit, Steph., ἀπὸ τῶν. Infra Protosynocellus, Ὡς τί κατέγνωσ.

(95) Ἄ δεest in Pal. et Protosync. qui mox in

νωσκαε τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος πίστιν. *Μακ.* Ἥμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός. *Ὅρθ.* Θέλω γνῶναι, εἰ καὶ ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός πιστεύεις. *Μακ.* Καὶ ὁμῆς γὰρ οὕτως πιστεύετε; *Ὅρθ.* Ἥμεῖς μὲν οὕτως πιστεύομεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐπίστευσαν, ὡς οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. *Μακ.* Πιστεύεις οὖν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός; *Ὅρθ.* Εἶπον, ὅτι οὐ μόνον ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι. *Μακ.* Ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; *Ὅρθ.* Τί γὰρ κατέγνωσ τῆς ὑπὸ τῶν (94) τιῆ Πατέρων ἁγίων ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκθεσεως, ἵνα καὶ ἄλλην περιβιέζῃ; *Μακ.* Ἐγὼ γὰρ τί κατέγνωσ τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; *Ὅρθ.* Κατέγνωσ τῆς προσθήκης ἧς προσεθήκατε, καὶ ἔχω δεῖξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντία αὐτῆς. *Μακ.* Ὑμεῖς γὰρ οὐ προσεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ; *Ὅρθ.* Ἄλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. *Μακ.* Ὅλους προσεθήκατε. *Ὅρθ.* Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα, ἀ (95) καὶ νῦν ἠρμηνεύσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς· ὁμῆς δὲ τὴν προσθήκην ἐπὶ τὸ ἀσεβέστερον προσεθήκατε, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῇ ἀκολουθεῖτε. *Μακ.* Ἥμεῖς οὕτω πιστεύομεν, ὡς Λουκιανός. *Ὅρθ.* Ἐὰν δὲ σ' ἐλέγξω, μὴδ' οὕτως πιστεύοντα; *Μακ.* Πῶς ἔχεις δεῖξαι; *Ὅρθ.* Ἐν αὐτῇ γέγραπται· Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσίας καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἰκῶν, ἢ οὐ; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Οὐσία δὲ οὐσίας ἀπαράλλακτος οὐσα, ἢ αὐτῇ ἐστὶν οὐσία; *Μακ.* Τοιαύτη οὐσία. *Ὅρθ.* Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τοιαύτη, καὶ ἄλλο ἢ αὐτῇ; *Μακ.* Ἥμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν δέ. *Ὅρθ.* Οὕτως λέγεις ὁμοίον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὡς ἄγγελον ἀγγέλω; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Τῶν δὲ ἀγγέλων ἡ αὐτῇ ἐστὶν οὐσία; *Μακ.* Ἥμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν· διὸ καὶ ὁμοιοῦσιον λέγομεν, καὶ οὐχ ὁμοιοῦσιον.

similis essentiae, non autem consubstantialiē vocamus.

2. *Ὅρθ.* Λέγεις Θεὸν ἐκ Θεοῦ; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Καὶ φῶς ἐκ φωτός; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Οὗτος ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Τοῦτο τὸ φῶς, ὃ ἐστὶν Υἱὸς, ἐκ τούτου φωτός, ὃ ἐστὶ Πατήρ; *Μακ.* Ναί. *Ὅρθ.* Αὕτη ἡ οὐσία ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας; *Μακ.* Οὐ. *Ὅρθ.* Πῶς οὖν ἀπαράλλακτος; *Μακ.* Ὅτι ἄλλη τοιαύτη. *Ὅρθ.* Ἡ μὴ οὐσα ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας, Υἱὸς εἶναι οὐ δύναται, οὔτε μὴν ἄλλη τοιαύτη εἶναι, ἀπαράλλακτως ἔχουσα. *Μακ.* Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὅρθ.* Ὅταν σ' ἐλέγξω (96) μὴδ' οὕτως ἔχοντα, ὡς ἦν προσβάλλον ἐκθεσιν, τότε λέγω, ποῦ γέγραπται. Τέως οὖν εἰπέ μοι, εἰ ὁμολογεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. *Μακ.* Ναί, ναί, ναί· τρίτον εἶπον. *Ὅρθ.* Εἰ οὖν αὐτὴν τὴν βουλὴν, καὶ δύναντα, καὶ δόξαν λέγεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρός; *Μακ.* Οὐ λέγω· οὐ γὰρ ἡ ἐκθεσις Λουκιανοῦ τὴν αὐτὴν λέγει βουλὴν, καὶ δύναντα, καὶ δόξαν. *Ὅρθ.* Οὐκ ἀληθῶς ἔρα τὴν δικαιοσύνην λαλεῖς.

vocem εὐσεβῶς desinit.

(96) Reg. et Palat., ἐλέγξω. Mox idem, εἰς ἦν προσβάλλον.

Βουλὴ γὰρ βουλή; ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ βουλή· καὶ δύναμις δυνάμεις ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δύναμις· καὶ δόξα δόξης ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δόξα. *Max.* Ἀπαράλλακτον λέγω, τὴν αὐτὴν οὐ λέγω. *Ὁρθ.* Μᾶλλον οὖν καὶ τὸ ἀπαράλλακτον φωνῇ λέγεις, ὡς οἱ Χριστὸν αὐτὸν καλοῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες, ὅτι Χριστὸς ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπίσταν, οὐκ ἂν τύπτοντες αὐτὸν ἔλεγον· « Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστίν ὁ παῖσας σε; » *Max.* Ἐἶπον, ὅτι οὐσίας, καὶ βουλή, καὶ δυνάμεις, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγω τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. *Ὁρθ.* Ἄλλην τοιαύτην οὐσίαν λέγεις, καὶ ἄλλην τοιαύτην βουλήν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δύναμιν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δόξαν; *Max. Naí.* Ὁρθ. Δύο οὖν Θεοί; *Max.* Εἷς καὶ εἷς. *Ὁρθ.* Οὗτος ὁ τοιοῦτος εἷς ἐκ τούτου τοῦ ἑνός; *Max. Naí.* Ὁρθ. Ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα; *Max. Ob.* Ὁρθ. Ἄλλ' ἐκ μὴ ὄντων αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Max.* Ἐκ μὴ ὄντων τι ἐστίν. *Ὁρθ.* Τοὺς ἀγγέλους λέγεις εἶναι, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ; *Max. Naí.* Γέγραπται γάρ· « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » *Ὁρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; *Max.* Οὐχί. Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὕτως οὖν καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὡς τὰ πάντα; *Max.* Μονογενῆ αὐτὸν λέγω, οὐ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας. *Ὁρθ.* Ὁ μὴ ὢν ἐκ τῆς οὐσίας, Υἱὸς ἀπαράλλακτος κατ' οὐσίαν εἶναι οὐ δύναται. *Max.* Οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀλλήλοις ἀπαράλλακτοι; *Ὁρθ. Naí. Max.* Μὴ κατ' οὐσίαν (96*) ἄγγελος ἐξ ἄλλου ἐστίν; *Ὁρθ.* Ἄλλ' οὐδεὶς ἀγγέλων ἀγγέλου πατὴρ ἢ υἱός. Ὁ δὲ μακάριος Λουκιανός, Υἱὸν Πατρὸς οὐσίας, καὶ βουλή, καὶ δύναμεις, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἰρηκῶς, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ αὐτῆς ἔδειξε, καὶ διὰ τοῦ ἀπαράλλακτου τὸ αὐτόν. *Max.* Ἐγὼ ἀπαράλλακτον λέγω· οὐτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, οὐτε τὴν αὐτὴν δύναμιν, οὐτε τὴν αὐτὴν δόξαν.

Beatus autem Lucianus, cum diceret, Filium esse imaginem Patris substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ in nullo diversam, per Filium, quod ex ipsa substantia esset: per illud, non diversum, identitatem ostendit. *Maced.* Ego in nullo diversum dico: sed neque ex substantia, neque eadem substantiam, neque eadem potentiam, neque eadem gloriam.

3. *Ὁρθ.* Ἄλλην οὖν ἔχει δύναμιν ὁ Υἱός, καὶ ἄλλην δόξαν παρὰ τὸν Πατέρα; *Max.* Ἄλλην τοιαύτην. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν εἴρηται· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία; » καὶ πῶς ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ; » *Max.* Καὶ ὁ Πατὴρ ἴδιαν ἔχει δόξαν, καὶ βουλήν, καὶ δύναμιν, ἢ οὐ; *Ὁρθ. Naí. Max.* Καὶ ὁ Υἱὸς ἴδιαν, ἢ οὐ; *Ὁρθ.* Αὐτὴ ἡ τοῦ Πατρὸς δόξα, καὶ βουλή, καὶ δύναμις, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστίν. » *Max.* Ὁ Υἱὸς οὖν οὐκ ἔχει δόξαν, οὐκ ἔχει βουλήν, οὐκ ἔχει δύναμιν, οὐκ ἔχει θεότητα, ἐὰν μὴ λάβῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς. *Ὁρθ.* Αὕτη (97) ἡ δόξα, καὶ βουλή, καὶ δύναμις, καὶ ἡ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ; *Max.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Πῶς οὖν λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα τὰ ἐμά ἐστίν, καὶ τὰ ἐμά ἐμά; » *Max.* Περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει. *Ὁρθ.* Οἶδα γὰρ, ὅτι περὶ τῶν μαθη-

et consilium? *Maced.* Non dico: nec enim expositio fidei Luciani idem esse dicit consilium, eademve potentiam et gloriam. *Orth.* Non vere profecto quod justum est loqueris. Consilium enim a consilio non diversum, est idem consilium: et potestas a potestate non diversa, est eadem potestas: et gloria a gloria non diversa, est eadem gloria. *Maced.* Invariata esse fateor, eadem non esse dico. *Orth.* Imo voce fateris istud non diversum, quemadmodum qui Christum eum vocabant, nec credebant Christum esse. Nam si credidissent, non dixissent, cum eum cæderent: « Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? » *Maced.* Dixi me fateri Filium esse imaginem, substantiam, consilio, potentia, et gloria non diversam a Patre. *Orth.* Aliam similem substantiam dicis, et aliud simile consilium, et aliam similem potentiam, et aliam similem gloriam?

Maced. Etiam. *Orth.* Duo sunt igitur dii. *Maced.* Unus et unus. *Orth.* Iste unus similis, estne ex isto uno? *Maced.* Ita est. *Orth.* An ergo ex substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ergo ex non existentibus fecit ut existeret? *Maced.* Est sane quiddam ex iis quæ non erant. *Orth.* Angelos et res omnes creatas fateris esse ex Deo? *Maced.* Etiam. Scriptum enim est: « Omnia ex Deo. » *Orth.* Ex substantia ejus? *Maced.* Nequaquam. Absit! *Orth.* Sic igitur Filium ut res cæteras esse sentis? *Maced.* Unigenitum ipsum dico, non tamen ex ipsius substantia. **442** *Orth.* Qui non est ex substantia, non potest esse Filius secundum substantiam in nullo diversus.

Maced. Angeli nonne sunt inter se non diversi substantia? *Orth.* Ita. *Maced.* Num angelus, quod ad substantiam attinet, ex alio est angelo? *Orth.* Sed nullus angelorum est angeli pater vel filius.

3. *Orth.* Aliam igitur potentiam habet Filius, et aliam gloriam, quam Pater? *Maced.* Aliam similem. *Orth.* Quomodo igitur scriptum est: « Christus Dei virtus, et Dei sapientia? » et quomodo dicit Filius: « Cum autem venerit Filius hominis in gloria Patris sui? » *Maced.* Habetne etiam Pater propriam gloriam, et proprium consilium, et propriam potentiam, annon? *Orth.* Habet. *Maced.* Et Filius itidem propriam, annon? *Orth.* Ipsa Patris gloria et ejusdem consilium, et potentia, est Filii. Propterea dicit Filius: « Quæcunque habet Pater, mea sunt? » *Maced.* Filius ergo non habet gloriam, non habet consilium, non habet potentiam, non habet deitatem, nisi a Patre accipiat. *Orth.* Ista gloria, istud consilium, ista potentia, ista deitas est Patris et Filii? *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Quomodo igitur dicit Filius: « Omnia in æ-

* Matth. xxvi, 68. ** I Cor. i, 24. *** Matth. xxv, 31. **** Joan. xvi, 15.

(96*) Editi, οὐσίας. Edit.

(97) Mss., αὐτῆ.

tua sunt, et tua mea sunt ⁵⁹? *Maced.* De apostolis loquitur. *Orth.* Novi et ego Christum hæc dixisse de discipulis disserentem: sed discipulis adjunxit omnia, ut qui non dixerit, Mei sunt tui, sed « Omnia mea tua, sunt et tua mea sunt. » Alioqui, an Pater nihil eorum, quæ diximus, habebat antequam mundum crearet? *Maced.* Habebat certe deitatem, gloriam, potentiam, consilium, incorruptibilitatem. Sed de iis Christus non loquitur. *Orth.* Audi ipsius Domini voces, quæ quidem ita se habent: « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis ⁶⁰. » *Maced.* Nempe in discipulis suis glorificatus est. *Orth.* Annon igitur gloriam habebat, antequam mundus existeret? *Maced.* Habebat profecto: scriptum est enim: « Pater, glorifica me gloria quam habui, antequam mundus existeret, apud te ⁶¹. » *Orth.* Venturusne est in ea gloria, iudicaturus vivos et mortuos, an in alia? *Maced.* In ea ipsa. *Orth.* Dicit autem in Evangeliiis: « Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui ⁶². » Hæc igitur gloria est Patris et Filii. Unicam præterea esse gloriam dicit alio Evangelii loco: « Cum venerit autem Filius hominis in gloria sua, et omnes suæ ⁶³. » Audis eum dicentem, si modo aures habes,

4. *Maced.* Potes mihi ostendere, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum? quorsum me tandiu circumagis? *Orth.* Si quidem apostoli primum cognoverunt Spiritum, ac ita demum Filium, recte et tu investigas et Spiritus sancti notitiam ante Patris cognitionem. Quod si prius illis Filius innotuit, ac deinceps Spiritus sanctus: tu quoque primum Filii nosce deitatem, ac tum Spiritus notitiam assequere. *Maced.* Novi, et credo, Filium esse Deum ex Deo Patre genitum, totum ex toto. *Orth.* Igitur ex Patris substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur eum dicis esse totum ex toto, ut quemlibet angelorum, et cæteras res creatas? *Maced.* Sed Filius unigenitus est Deus. *Orth.* An eum propterea unigenitum vocas, quoniam alius similis non est, an vero quoniam solus ex substantia genitus **443** est? *Maced.* Quoniam alius similis non est. *Orth.* Dic igitur etiam Spiritum sanctum esse Filium unigenitum. Nec enim alius est Spiritus similis. *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo dicitur unigenitus, eo quod solus sit talis, sed quoniam solus ex substantia genitus est. *Maced.* D Annon vero Spiritus est ex Dei substantia? *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Ergo et Spiritus est Filius. *Orth.* Imo Filius quidem ex substantia genitus est, ideoque est unigenitus Filius: Spiritus autem ex substantia procedit. Scriptum namque est, « Spiritus ex me procedit, » sed non, Ex me genitus est: et Filius dicit: « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit ⁶⁴. » Non autem, Genitus est. *Maced.* Sed quod-

των διαλαλῶν εἶπε ταῦτα· ἀλλὰ συνῆψε τοῖς μαθηταῖς πάντα, οὐκ ἔτι εἰπῶν, Οἱ ἐμοὶ σοὶ εἰσιν, ἀλλὰ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. » Ἐπεὶ, εἰ πρὸ τῆς κτίσεως οὐδὲν εἶχεν ὁ Πατὴρ τῶν προεξηρισμένων; *Μακ.* Ναί, εἶχεν θεότητα, δόξαν, δύναμιν, βουλήν, ἀφθαρσίαν· ἀλλ' οὐ περὶ αὐτῶν ἔλεγεν. *Ὁρθ.* Ἄκουε τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν· ἔχουσι δὲ οὕτως· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. » *Μακ.* Ἐν γὰρ τοῖς μαθηταῖς δεδόξασται. *Ὁρθ.* Οὐκ εἶχεν οὖν δόξαν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι; *Μακ.* Ναί, εἶχεν· γέγραπται γάρ· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. » *Ὁρθ.* Ἐν αὐτῇ δὲ ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἣ ἐν ἄλλῃ; *Μακ.* Ἐν αὐτῇ. *Ὁρθ.* Λέγει δὲ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ (98). » Αὕτη ἄρα ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὅτι μία δόξα, ἐν ἄλλῳ τόπῳ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. » Ἀκούεις, εἰ ὅσα ἔχεις, ὅτι αὐτὴν δόξαν ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς.

angeli cum eo, tunc sedebit in throno gloriæ eandem esse suam et Patris gloriam.

4. *Μακ.* Ἔχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα; τί με περιάγεις πολλά; *Ὁρθ.* Εἰ μὲν πρῶτον ἔγνωσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε τὸν Υἱόν, καλῶς καὶ σὺ ἐπιζητεῖς τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν (99) πρὸ τῆς τοῦ Πατρὸς γνῶσεως· εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ Υἱός, καὶ τότε τὸ Πνεῦμα, πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίγνωθι τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, καὶ οὕτως μαθήσῃ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν. *Μακ.* Οἶδα, καὶ πιστεύω, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, ὅλος ἐξ ὅλου. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας; *Μακ.* Οὐκ. *Ὁρθ.* Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ὅλον ἐξ ὅλου, ὡς ἕκαστον τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων; *Μακ.* Ἄλλ' ὁ Υἱὸς μονογενὴς ἐστὶ Θεός. *Ὁρθ.* Διὰ τοῦτο αὐτὸν λέγεις μονογενῆ, ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστίν, ἢ ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται; *Μακ.* Ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστίν. *Ὁρθ.* Εἰπέ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ Υἱόν. Ἄλλο γὰρ τοιοῦτον οὐκ ἐστίν. *Μακ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκ ἄρα διὰ τὸ μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, μονογενὴς λέγεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. *Μακ.* Οὐκ ἐστίν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Καὶ πάνυ. *Μακ.* Καὶ αὐτὸ ἄρα Υἱός. *Ὁρθ.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, καὶ διὰ τοῦτο μονογενὴς Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορεύεται. « Πνεῦμα, » γὰρ « παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται, » γέγραπται· οὐ, Γεγέννηται· καὶ Υἱὸς λέγει· « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, » οὐ, Γεγέννηται. *Μακ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ

⁵⁹ Joan. xvii, 10. ⁶⁰ ibid. ⁶¹ ibid. 5. ⁶² Matth. xvi, 27. ⁶³ Matth. xxv, 31. ⁶⁴ Joan. xv, 6.

(98) Mss. ut plurimum habent αὐτοῦ ὡς τὴν tenui, etiam ubi pro possessivo ponitur. Secus A. Steph. Δία. Πια ἀρα ἡ δόξα Palatin. τῇ (κ') ἄρα ἡ δ.

Felck.

(99) Ita mss. Editi vero, τοῦ Πνεύματος γνῶσιν *Μακ.* Οἶδα.

τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; Ὁρθ. Ὁ τὴν A
 διαφορὰν εἰδώς, καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ
 τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. Ὅτι δὲ οὐδεὶς οἶδεν τὸν τρό-
 πον τῆς γεννήσεως, ὁ προφήτης βοᾷ· « Τὴν γένε-
 σιν (1) αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » *Μακ.* Καὶ πῶς οὖν
 λέγεις, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, τὸ
 δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; Ὁρθ. Τὰ γεγραμμένα λέγω.
 Καὶ σὺ λέγε, καὶ οὐ κινδυνεύεις. *Μακ.* Πού οὖν γέ-
 γραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; Ὁρθ. Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ
 Θεοῦ, γέγραπται, καὶ σὺ ὁμολογεῖς; *Μακ.* Ναί, ὁμο-
 λογῶ. Μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας πάντα; Ὁρθ. Οὐχί, μὴ
 γένοιτο! Ἄλλ' ὅτι, πάντων ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος
 μονογενὴς Υἱὸς, πολλῶν ὄντων υἱῶν, ἧ μὴν ἐκ τῆς
 οὐσίας, δῆλόν ἐστιν.

5. *Μακ.* Μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα μονογενὴς Υἱὸς ἐστιν;
 Ὁρθ. Καὶ νῦν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἄλλ' ὥσπερ
 πολλῶν ὄντων υἱῶν, τοῦτον ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας,
 διὰ τὸ λέγειν τὸν Πατέρα· « Οὗτός μοι ἐστιν ὁ Υἱὸς
 ὁ ἀγαπητός; » οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐγνωμεν ἐκ τῆς οὐ-
 σίας, διὰ τὸ, πολλῶν ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν
 Πατέρα· « Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν
 σάρκα. » Ἄλλως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τῶν ἄλλων
 ἁγίων πνευμάτων, καὶ συναφθῆναι τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ τῷ
 λόγῳ τῆς οὐσίας. *Μακ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ ἐστιν ὁ λέγων·
 « Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου; » Ὁρθ. Καὶ πάνυ.
Μακ. Πόθεν τοῦτο; Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει·
 « Ὅτε γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ (2) τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν. οὐκ ἐξ ἔργων, ὧν ἐποίησαμεν ἡμεῖς ἐπὶ C
 τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, ἀναγεννήσας
 ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως
 Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τίς ἐξέχεε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ;
 δηλονότι ὁ εἰρηκός· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις
 ἐκχρῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου (3). » *Μακ.* Οὐχ ὁ
 Υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Ἐκουσας, ὅτι ὁ
 Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει τοῦ
 Πατρὸς εἰρηκός, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις
 ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, ὁ ὁ Υἱὸς ἀναστὰς
 ἐκ νεκρῶν, λέγει· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » *Μακ.*
 Εἶπον ἐκ πολλῶν, μὴ με περίσπα· ἄλλ', εἰ ἔχεις δεῖ-
 ξαι, εἶπον ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ.
 Ὁμολόγησον τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μίαν, D
 ἦγον τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν βουλήν, καὶ τὴν δύναμιν,
 καὶ τὴν δόξαν· καὶ τότε μαθήσῃ περὶ τοῦ Πνεύματος.
Μακ. Μία θεότης πάλιν ποῦ γέγραπται; Ὁρθ. Ὁμο-
 λογεῖς, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς
 θεότητος, ἧ οὐ; *Μακ.* Οὕτω γέγραπται. Ὁρθ. Ἄλλην
 ὁμολογεῖς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τὴν
 θεότητα τοῦ Υἱοῦ; *Μακ.* Ναί. Ὁρθ. Ἡ θεότης οὖν
 τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ; *Μακ.* Ναί. Ὁρθ.
 Δύο οὖν θεότητες; *Μακ.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ἡ
 θεότης αὐτοῦ εἰς Θεός· καὶ ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς, καὶ ἡ θεό-

nam discrimen est generationis et processionis?
 Orth. Qui hoc discrimen noverit, modum quoque
 generationis et processionis novit. Neminem vero
 nosse generationis modum vociferatur propheta,
 cum inquit : « Generationem ejus quis enarra-
 bit 44? » *Maced.* Quare igitur dicis : Filius quidem
 ex substantia genitus est, Spiritus autem procedit?
 Orth. Dico quæ scripta sunt. Ita igitur et tu lo-
 quere, et extra periculum es. *Maced.* Ubinam scrip-
 tum est, Filium esse ex substantia? Orth. Nonne
 et tu scriptum esse fateris omnia esse ex Deo? *Maced.*
 Sane fateor, sed num omnia sunt ex Dei sub-
 stantia? Orth. Nequaquam, absit! Sed ex eo quod,
 cum omnia sint ex Deo, iste est unigenitus Filius,
 quamvis multi sint filii, liquet certe eum esse ex
 B substantia.

5. *Maced.* An vero Spiritus quoque est unigeni-
 tus Filius? Orth. Absit, inquam, ut hoc dicam! Sed
 sicut, cum multi sint filii, novimus hunc esse ex
 substantia, quoniam dixit Pater : « Hic est Filius
 meus dilectus 45; » ita etiam esse ex substantia Spi-
 ritum inde novimus, quod cum sint multi spiritus,
 dixerit Pater : « Effundam de Spiritu meo super omnem
 carnem 46. » Nam aliter separari a sanctis reliquis
 spiritibus non potest, et Patri conjungi, nisi substan-
 tiæ ratione. *Maced.* Num vero Pater is est, qui dicit
 : « Effundam de Spiritu meo? » Orth. Sane qui-
 dem. *Maced.* Unde hoc colligis? Orth. Paulus apo-
 stolus inquit : « Cum enim apparuit gratia Dei Sal-
 vatoris nostri, non ex operibus, quæ fecimus nos
 super terram, sed secundum misericordiam suam
 regeneravit nos lavacro regenerationis et renova-
 tionis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde
 per Jesum Christum 47. » Quis effudit per Jesum
 Christum? is nimirum, qui dixerat : « In novissimis
 diebus effundam ex Spiritu meo. » *Maced.* Annon
 ergo Filius dat Spiritum? Orth. Audisti quod Pater
 per Filium det Spiritum. Certe cum Pater dixerit :
 « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo, »
 « Filius postquam a mortuis resurrexisset, dixit : « Ac-
 cipite Spiritum sanctum 48. » *Maced.* Ne me (quod jam
 pridem dixi) istis ambagibus distinetis : sed ostende,
 si potes, ubi scriptum sit Spiritum esse Deum.
 Orth. Fateri unam esse Patris et Filii deitatem sive
 substantiam, unumque consilium, unam potentiam,
 et gloriam, et tunc intelliges illud de Spiritu
 sancto. *Maced.* Ubi scriptum est, unicam esse dei-
 tatem? Orth. Fateris necne inhabitare in Filio om-
 nem plenitudinem deitatis? *Maced.* Ita scriptum est.
 Orth. Aliamne esse dicis Patris deitatem, aliam iti-
 dem Filii deitatem? *Maced.* Etiam. Orth. Deitas
 ergo Patris est in deitate Filii? *Maced.* Etiam.
 Orth. Duæ sunt igitur deitates? *Maced.* Deus et Pa-
 ter, et deitas ipsius est unus Deus. Item Deus et

44 Isa lvi, 8. 45 Matth. iii, 17. 46 Joel ii, 28. 47 Tit. iii, 4, 5. 48 Joan. xx, 22.

(1) Mss., τὴν γενεάν. Editi, τὴν γένεσιν.
 (2) Sic mss. Editi vero, τοῦ Πατρὸς.

(3) Ita mss. Editi vero, Πνεύματός μου. Ὁ δὲ Υἱὸς
 ἀναστὰς, omisiss multis.

Filius, et deitas ejus est unus Deus : estque (ut pri- A
mum dixi) unus et unus Deus.

6. *Orth.* Cum ergo Deus dicit per prophe-
tam Isaiam : « Ego sum Deus, nec alius est præ-
ter me qui salvum faciat ; annuntiavi, et servavi,
et exprobravi, nec erat inter vos alienus ⁶⁹ : » utrum
istorum esse vis, quos unum et unum dicis? *Maced.*
Pater servat per Filium. *Orth.* Unus ergo Deus ser-
vans Pater atque Filius. *Maced.* Idem igitur est et
Pater et Filius. *Orth.* Absit ut hoc dicam! Sed
quemadmodum in Christo perfecti unus sumus, non
confusis hypostasibus, sed ratione habita consen-
sionis et naturæ sive substantiæ : ita Patrem et Fi-
lium dico unum Deum, habita ratione substantiæ
et consensionis. *Maced.* Nos quoque unam consen-
sionem fatemur. *Orth.* Dic etiam deitatem, et sal-
vus esto. *Maced.* Unicam deitatem non dico. *Orth.*
Cum ipsum Deum rursum audis dicentem apud
eundem prophetam, « Ego sum Deus, nec est
alius Deus. Per memetipsum juro, ex ore meo egre-
diatur justitia, sermones mei non debentur, quia
mihi curvabitur omne genu ⁷⁰, » utrius istorum
qui unus et unus sunt hæc verba esse dicis? *Maced.*
Filii. Dicit enim Apostolus : « In nomine Jesu
omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et in-
fernorum : et omnis lingua confitebitur, quia Domi-
nus Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Amen ⁷¹. »
Orth. Una est igitur deitas Patris et Filii. *Maced.*
Quomodo? *Orth.* Dicit enim : « Ego sum Deus, et
non est alius. » Aut enim demens factus negabis
Patrem esse Deum, aut confitens Patrem esse Deum,
itidemque Filium esse Deum, et eum audiens di-
centem, « Ego sum Deus, et præter me non est
alius, » unicam deitatem fateberis, et non periculi-
taberis. *Maced.* Ego unicam deitatem non dico.
Orth. Si igitur audias prophetam dicentem omnium
sanctorum nomine, « A sæculo non audivimus,
neque oculi nostri viderunt Deum, præter te, »
quid eis responderis? *Maced.* Filium dicit. Nec
enim alium Deum vidimus, quam Filium, qui homo
factus est. *Orth.* At enim « Qui vidit Filium, vidit
Patrem ⁷². » Una igitur deitas est Patris et Filii.
Maced. Unam deitatem non dico.

7. *Orth.* Cum dicit Deus apud eundem prophe-
tam, « Ego Deus primus, et ego postremus ⁷³, » utrum
illorum, quos unum et unum esse arbitraris, hoc
dixisse censebis? *Maced.* Patrem. *Orth.* Filium ergo
non dicis Deum? *Maced.* Dixi Deum ex Deo. *Orth.*
Itaque si Pater est Deus, et Filius Deus, dicit autem
Deus, « Ego Deus primus, et ego postremus, »
ergo unica est deitas. *Maced.* Etiam si plura dixeris,
non persuaseris mihi, ut unicam deitatem dicam.
Orth. Nisi una sit deitas Patris et Filii, alia est
Patris, alia est Filii deitas. *Maced.* Sane quidem.
Orth. Alia autem et alia deitas, non sunt unus Deus.

της αὐτοῦ, εἷς Θεός· καὶ ἔστιν, ὡς καὶ πάλαι εἶπον,
εἷς καὶ εἷς Θεός.

6. *Orth.* Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου
Ἰσαίου· « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ σώ-
ζων, ἀνήγγεϊλα, καὶ ἔσωσα, καὶ ὠνειδίσα, καὶ οὐκ ἦν
ἐν ὑμῖν ἀλλότριος· » τίνα αὐτῶν εἷς καὶ εἷς εἶναι
θέλεις; *Μακ.* Ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ σώζει. *Orth.* Εἷς
ἄρα Θεὸς ὁ σώζων Πατὴρ καὶ Υἱός. *Μακ.* Ὁ αὐτὸς
οὖν καὶ Πατὴρ ἔστι καὶ Υἱός. *Orth.* Μὴ γένοιτο εἰ-
πεῖν! ἀλλ' ὡς περ οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι εἰς
ἔσμεν, οὐ συγκεχυμένων τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τῷ
λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως, ἤγουν οὐσίας·
οὕτως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἓνα Θεὸν λέγω τῷ λόγῳ τῆς
οὐσίας καὶ τῆς συμφωνίας. *Μακ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν
μίαν συμφωνίαν. *Orth.* Εἰπέ καὶ θεότητα, καὶ σώ-
θητι. *Μακ.* Μίαν θεότητα οὐ λέγω. *Orth.* Ἐάν
ἀκούσῃς πάλιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ λέγον-
τος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ'
ἐμαυτοῦ ὀμνύω, ἧ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός
μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφῆσονται,
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ
εἷς εἰρηκέναι; *Μακ.* Τὸν Υἱόν· ὁ γὰρ Ἀπόστολος λέ-
γει, ὅτι « Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπου-
ρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στὸς εἷς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. » *Orth.* Μία ἄρα
θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. *Μακ.* Πῶς; *Orth.* Λέγει γάρ·
« Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. » Ἡ γὰρ γε-
όμενος ἄφρων, ἔρεις, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός ὁ Πατὴρ·
ἧ ὀμολογῶν Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν,
καὶ ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι Θεός, καὶ
οὐκ ἔστιν ἄλλος, » μίαν θεότητα ὀμολογήσεις, καὶ
οὐ κινδυνεύσεις (4). *Μακ.* Ἐγὼ μίαν θεότητα οὐ λέ-
γω. *Orth.* Ἐάν οὖν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου ἐκ προσ-
ώπου πάντων τῶν ἁγίων λέγοντος, « Ἀπὸ τοῦ
αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδ' οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον
Θεὸν, πλὴν σοῦ, » τί ἔρεις πρὸς αὐτούς; *Μακ.* Τὸν
Υἱὸν λέγει. Ἄλλον γάρ οὐκ εἶδομεν εἰ μὴ τὸν ἐνανθρω-
πήσαντα Υἱόν. *Orth.* Ὁ δὲ ἐωρακῶς τὸν Υἱὸν ἐώ-
ρακε τὸν Πατέρα. » Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.
Μακ. Μίαν θεότητα οὐ λέγω.

7. *Orth.* Ἐάν λέγῃ ὁ Θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ· « Ἐγὼ
D Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἷς τὰ ἐπερχόμενα, » τίνα λέγεις
τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηκέναι; *Μακ.* Τὸν Πατέρα. *Orth.*
Τὸν Υἱὸν οὖν οὐ λέγεις Θεόν; *Μακ.* Εἶπον Θεὸν ἐκ
Θεοῦ. *Orth.* Εἰ τοίνυν Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ Θεός ὁ Υἱός,
λέγει δὲ ὁ Θεός, « Ἐγὼ Θεός πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἷς τὰ
ἐπερχόμενα· » μία ἄρα θεότης. *Μακ.* Κἂν πλείονα (5)
εἴπῃς, ἐγὼ μίαν θεότητα εἰπεῖν οὐ πείθομαι. *Orth.*
Εἰ μὴ ἔστι μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἄλλη ἔστί
θεότης τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλη θεότης τοῦ Υἱοῦ. *Μακ.*
Καὶ πάνυ. *Orth.* Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη θεότης οὐκ εἰσὶν
εἷς Θεός. *Μακ.* Οὐ γὰρ λέγω ἓνα Θεὸν Πατέρα καὶ

⁶⁹ Isa. XLIII, 11, 12. ⁷⁰ Isa. XLV, 22 24. ⁷¹ Philipp. II, 10. ⁷² Joan. XIV, 9. ⁷³ Isa. XLIV, 6.

(4) Palat., κινδυνεύεις.

(5) Palat., Ἐάν πλείονα.

Υἱόν. Ὁρθ. Ἐάν οὖν ἀκούσης τοῦ προφήτου λέγοντος, « Οὕτω λέγει Κύριος σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος, καὶ ἐμπορία Αἰθιοπίων· καὶ οἱ Σαβαεῖμ (6) ἄνδρες ὕψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν ὀπίσω σοι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἤδουμεν, Θεός τοῦ Ἰσραὴλ (7), » τίνα λέγεις εἰρηκέναι ταῦτα; Μακ. Τὸν Υἱόν. Ὁρθ. Εἰ δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ προσκυνήσουσιν ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, ἀληθινός ἐστι Θεός; Μακ. Ναί. Ὁρθ. Προσκυνούντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἄλλοτριῶ Θεῷ προσκυνούμεν, οὐδὲ δύο Θεοὺς γέγραπται γάρ· « Κύριον τὴν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἰ δὲ προσκυνούντες αὐτῷ, καὶ τῷ Πατρὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνούμεν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύομεν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ἐροῦμεν, ὅτι « Σὺ ὁ Θεός, καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλην σοῦ. » Μακ. Εἰ ἐν αὐτῷ ὁ Θεός, πῶς μία θεότης; Ὁρθ. Ὅτι ἐπιφέρει· « Καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλην σοῦ. » Καὶ ὁ Ἰερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξῆρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. » Εἰ δὲ οὗτος ὁ ἐπὶ γῆς ὄφθεις ἐστιν ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

8. Μακ. Εἰ μία θεότης ἐστίν, ἀγέννητος δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς, γεννητὴ δὲ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· γεννητὴ ἀγέννητος (8) ἐστὶν ἡ θεότης. Ὁρθ. Γελοῖον ὑπομνήμας φρόνημα. Ἄρα γὰρ, ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σὰρξ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀνδρογύναιος ἐστὶν ἡ σὰρξ; Μακ. Ἀλλὰ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἐκ μιᾶς ὑποκειμένης ὕλης εἰσὶ, τῆς γῆς. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ἡ Γραφή περὶ τῶν πιστευσάντων, « Ἦν αὐτοῖς καρδία μία καὶ ψυχὴ μία, » ἦν τὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀνδρογύναιος ἦν ἡ ψυχὴ; Ἐάν δὲ λέγῃ Παῦλος, « Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι, ἐπιδοὶ μίαν ἐλπίδα ἀνδρες καὶ γυναῖκες ἔχομεν; Μακ. Πάλιν λέγω, ἡμεῖς μίαν θεότητα οὐ λέγομεν. Ὁρθ. Ἐάν οὖν λέγῃ ὁ Θεός διὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἀκούσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι. Ἐάν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτριῶ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, » τίνα λέγεις εἰρηκέναι; τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱόν; Μακ. Ὡς Ἰουδαῖος, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς μοι Διαθήκης διαλέγῃ. Ὁρθ. Ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Μακ. Ἀπὸ τῆς Καινῆς οὖν Διαθήκης οὐκ ἔστιν εὐρεῖν τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς Μανιχαῖος

A *Maced.* Nec enim dico, Patrem et Filium esse unum Deum. *Orth.* Si audias igitur prophetam dicentem. « Sic dicit Dominus exercituum : Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaium viri proceri, ad te transibunt, et te sequentur manicis victi, et te adorabunt. Tu enim es Deus, et ignoravimus : Deus Israelis ⁷⁶, » quem hæc dixisse existimas? *Maced.* Filium. *Orth.* Quod si qui eum sequentur, ipsum adorabunt in ejus nomine precantes, nonne verus est Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Cum autem eum adoramus, alienum Deum non adoramus, neque duos Deos : scriptum est enim : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ⁷⁷. » Quod si eum adorantes, etiam Patrem Dominum Deum adoramus, et ei soli serviamus, sane una est Patris, et Filii deitas. Sic enim etiam dicimus : « Tu es Deus, et in te Deus est, et non est Deus præter te. » *Maced.* Si in ipso est Deus, quomodo una est deitas? *Orth.* Quoniam subjunxit : « Et non est Deus præter te. » **445** Et Jeremias inquit : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius cum eo. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est noster ⁷⁸. » Quod si iste, qui visus est in terra, est Deus noster, nec alius cum eo æstimabitur, unica ergo est Patris et Filii deitas.

8. *Maced.* Si unica est deitas, et Patris quidem deitas est non genita, Filii vero genita, efficitur deitatem esse γεννηταγέννητον, id est, non-genitogenitam. *Orth.* Riculam cogitationem commemoras. An enim quia vir et uxor non sunt duo, sed una caro, ut dicit Dominus, caro hæc est masculino-feminina? *Maced.* Sed caro viri et uxoris, sunt ex una substrata materia, ex humo videlicet. *Orth.* Quoniam ergo dicit Scriptura de iis qui crediderunt, « Erat eis cor unum et anima una ⁷⁹, » constabat autem credentium multitudo ex viris et mulieribus, an idcirco hæc anima erat masculino-feminina? Et cum dicit Paulus, « Unum corpus et unus spiritus estis, sicut etiam vocati estis ad eandem spem vocationis vestræ ⁷⁸, » an spem istam vocas masculino-femininam, quod eandem spem tum viri tum femine habemus? *Maced.* Rursum, inquam, unam deitatem non dicimus. *Orth.* Cum ergo dicit Deus per Davidem, « Audi, popule meus, et loquar, Israel, et testificabor tibi. Si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti ⁷⁹, » quemnam dicis locutum fuisse? Patrem, an Filium? *Maced.* Disputas mecum, ut Judæus ex Veteri Testamento. *Orth.* Christus dixit : « Scrutamini Scripturas, quoniam eæ testificantur

⁷⁶ Isa. xlv, 14, 15. ⁷⁷ Matth. iv, 10. ⁷⁸ Baruch iii, 37, 38. ⁷⁹ Act. iv, 32. ⁷⁸ Ephes. iv, 4. ⁷⁹ Psal. lxxx, 9-11.

(6) Palat, Σαβαίμ.

(7) Ita russ. Editi vero, εἰς Θεός... Θεὸν τοῦ Ἰσρ.

(8) Palatinus, γεννηταγέννητος.

de me ⁹⁹. » *Maced.* Annon licet ex Novo Testamento Christum invenire? *Orth.* Sane quidem. Vereor autem, ne Manichæi instar, Vetus Testamentum expungas, ut qui non credas, tam illud, quam hoc fuisse a Deo dictatum. *Maced.* Deum novi tum Vetus tum Novum Testamentum pepigisse; sed ex Novo erudiri velim, quoniam manifestius tres illas hypostases docuit.

9. *Orth.* Cum igitur audis Paulum dicentem, « Quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipsum sunt omnia ¹⁰¹, » utrum ex illis, quos unum et unum esse dixisti, significari existimas? *Maced.* Patrem. *Orth.* An non sunt per Filium omnia? *Maced.* Per Filium quoque sunt omnia. *Orth.* Qui sit igitur ut non ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sint omnia? *Maced.* Pater habet illud, « ex quo, » et illud « per quem, » et illud, « in ipsum. » Filius autem habet quidem illud, « per quem, » at non illud, « ex quo. » *Orth.* Lege verba ipsa, ut discas, sanctum Apostolum illud, « ex ipso » et « per ipsum, » et « in ipsum sunt omnia, » tum de Patre, tum de Filio dixisse. Nam si dictum illud in una tantum persona valere velis, comperietur Filius ignorare quæ Patrem spectant, neque consiliorum ipsius esse particeps: vel Pater ignorare quæ ad Filium attinent, nec consiliorum ejus esse particeps. *Maced.* Dic, ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Prius discite illas hypostases manifeste docuisse Vetus etiam Testamentum. *Maced.* Ubi nam id scriptum est? *Orth.* In Genesi: « Apparuit Deus Abraham sedenti apud quercum Mambre, et ecce tres viri steterunt super eum ¹⁰². » *Maced.* Tres igitur illos viros dicis esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Ne perturbare, sed ista cum Dei timore legamus. Dicit Scriptura: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri steterunt supra eum. » Tres illi viri erant Deus. *Maced.* Deus erat unus illorum, is nimirum quem alloquitur; alii vero duo erant angeli. *Orth.* Sic dicit Scriptura: « Apparuit ei Deus ad quercum Mambre, cum sederet in ostio tabernaculi sui, meridie, et sublatis **446** oculis respexit, et ecce tres viri supra ipsum steterunt: quibus visis, occurrit ipsis obviam ab ostio tabernaculi sui, et adoravit humi prostratus ¹⁰³. » Quem adoravit humi prostratus num viros? *Maced.* Dixi, duos angelos fuisse cum Deo. Adoravit igitur procul dubio Deum, non angelos. Cum enim surrexisset, dixit: « Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, ne prætereas servum tuum ¹⁰⁴. » *Orth.* Enimvero illud ipsum Dominum. *Maced.* Absit!

10. *Orth.* Audi igitur, quæ sequuntur: « Sumatur autem aqua, et lavent pedes vestros: et refrigeramini sub arbore: deinde accipiam panem, et comedetis, et postea prosequemini iter vestrum,

παραγράφῃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μὴ πιπτεῖον, ὅτι ὁ αὐτὸς ὁ Θεὸς κάκεινὴν ἐλάλησε καὶ ταύτην. *Μακ.* Οἶδα, ὅτι αὐτὸς Θεὸς καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν δέθετο· ἀλλὰ βούλομαι ἀπὸ τῆς Καινῆς μαθεῖν, ἐπειδὴ αὐτὴ φανερώτερον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐδίδαξεν.

9. *Ὁρθ.* Ἐάν οὖν ἀκούσης Παύλου λέγοντος, « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » τίνα λέγεις λέγεσθαι τῶν εἰς καὶ εἰς; *Μακ.* Τὸν Πατέρα. *Ὁρθ.* Οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; *Μακ.* Καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα. *Ὁρθ.* Πῶς οὖν οὐκ (9) ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα; *Μακ.* Ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ τὸ « ἐξ οὗ, » καὶ τὸ « δι' οὗ, » καὶ τὸ « εἰς αὐτόν. » Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ μὲν « δι' οὗ » ἔχει, τὸ δὲ « ἐξ οὗ » οὐκ ἔχει. *Ὁρθ.* Ἀνάγνωθι τὸ ῥητόν, ἵνα γνῶς, ὅτι τὸ « ἐξ αὐτοῦ, » καὶ « δι' αὐτοῦ, » καὶ « εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος. Ἐάν γὰρ αὐτὸ ἐφ' ἑνὸς προσώπου στήσης, ὁ Υἱὸς εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Πατρὸς, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν, ἢ ὁ Πατὴρ εὐρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Υἱοῦ, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν. *Μακ.* Εἰπέ, ποῦ γεγράφται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μάθε πρῶτον, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὰς τρεῖς ὑποστάσεις φανερώς ἐδίδαξε. *Μακ.* Εἰπέ, ποῦ γεγράφται; *Ὁρθ.* Ἐν τῇ Γενέσει: « Ὡφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ καθημένῳ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » *Μακ.* Καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρας λέγεις Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μὴ ταράττου, ἀλλὰ μετὰ φόβου Θεοῦ ἀναγνώμων. Λέγει δὲ ἡ Γραφή, ὅτι « Ὡφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἦσαν ὁ Θεός. *Μακ.* Ὁ Θεὸς ἦν εἷς, πρὸς ὃν καὶ διαλέγεται· οἱ δὲ ἄλλοι δύο, ἄγγελοι. *Ὁρθ.* Λέγει ἡ Γραφή οὕτως: « Ὡφθη δὲ αὐτῷ Θεὸς πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας· καὶ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν. » Τίνι προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τοῖς ἀνδράσιν; *Μακ.* Εἶπον, ὅτι οἱ δύο ἄγγελοι ἦσαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ προσεκύνησε δηλονότι τῷ Θεῷ, οὐχὶ τοῖς ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ ἀναστάς εἶπεν: « Κύριε, εἰ εὐρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. » *Ὁρθ.* Τοῦτο γὰρ ἔστιν, ὃ λέγομεν, ὅτι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις Κύριον καλεῖ. *Μακ.* Μὴ γένοιτο!

est, quod dicimus, tres hypostases ab eo vocari

10. *Ὁρθ.* Ἄκουε οὖν τῶν ἐξῆς: « Ληφθῆτω δὲ (10) ὕδωρ, καὶ νιψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν· καὶ καταψύξατε ὑπὸ τὸ δένδρον. Καὶ λήψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν

⁹⁹ Joan. v, 39. ¹⁰¹ Rom. xi, 36. ¹⁰² Gen. xviii, 1, 2. ¹⁰³ ibid. ¹⁰⁴ ibid. 3.

(9) In mss. οὐκ d. est.

(10) Mss., δὲ. Editi vero, δέ.

ὁμῶν, οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν. **A** Καὶ εἶπον αὐτῶ· Οὕτως ποιήσον, καθὰ εἶρηκας. ἢ **G** γέγραπται, ἢ οὐ γέγραπται; **Μακ.** Γέγραπται ὅλα. **Ἵρθ.** Ὁ δὲ παῖς Κυρίου, ὅτι (11) παῖς ἐστὶν εἰρηκῶς αὐτῶν, τὴν αὐτὴν κυριότητα αὐτῶν ὠμολόγησεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν· Οὐ ἔνεκεν ἐξεκλίνας πρὸς τὸν παῖδά σου· ἀλλὰ, « ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὁμῶν. » ὣν καὶ τοὺς πόδας ὁμοίως νίψαι ἐσπούδασεν. **Μακ.** Καὶ τί ἀποπον ἀγγέλων νίψαι πόδας; Καὶ γὰρ οὐδέπω ᾤδει, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν αὐτῶ ὄφθεις, ἀλλ' ἐνόμιζεν (12) ἄνδρας ξένους ξενίζειν. **Ἵρθ.** Δῶμεν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐνόμιζεν, ὡς εἶπας· οἱ ἄγγελοι οὐκ ἂν εἶπον αὐτῶ, ὅτι μὴ ἡμῖν ἰσοτίμως πρόσσεχε; Πῶς δὲ καὶ ἐνόμιζεν ὁ Ἀβραὰμ ἄνδρας ξένους ξενίζειν, ὁ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσκυνήσας, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἐπάνω ἑαυτοῦ; Οὕτω γὰρ γέγραπται, ὅτι « Ἀναβλέψας (13) τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ, » οὐχὶ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. **Μακ.** Οὐδέπω ἦν φανερωθὲν αὐτῶ, ὅτι οἱ μὲν ἄγγελοι ἦσαν, ἢ δὲ Θεός. **Ἵρθ.** Τέως οὖν ἰσοτίμως (14) αὐτοὺς ἐδέξιστο· « Ἐσπευσεν γὰρ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάρραν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Σπεύσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμιδάλεως, καὶ ποιήσον ἐγκυρῶνας. Καὶ εἰς τὰς βόας ἔδραμεν Ἀβραὰμ, καὶ ἔλαβεν μοσχάριον ἀπαλὸν καὶ καλόν, καὶ ἔδωκεν τῶ παιδί αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ ποιῆσαι· ἔλαβεν δὲ βούτυρον, καὶ γάλα· καὶ τὸ μοσχάριον, ὃ ἐποίησε, παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον. Αὐτὸς δὲ παρεϊτήκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον. » **G** Γέγραπται, ἢ οὐ; **Μακ.** Ναί. **Ἵρθ.** Καὶ οἱ ἄγγελοι συνήσθιον τῶ Θεῶ. **Μακ.** Ὅπτασία ἦν, ὅτι δὲ ἄγγελοι ἦσαν, εἰπέ τὰ ἐξῆς, καὶ εὐρήσεις.

11. **Ἵρθ.** Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἐξῆς ἀγγέλους λέγει τοὺς δύο· ἀλλὰ πάλιν ἐν τοῖς μετὰ τὰ ἐξῆς Κύριον αὐτοὺς ἢ Γραφὴ καλεῖ. Δῆλον γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος κέκληται καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀλλὰ ἄγγελος λέγεται καταχρηστικῶς, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ, ὅταν λέγῃ· « Ἀνθρώπος; τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς; » εἶτα μετὰ ταῦτα λέγει· « Ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοὺς δούλους ἕνα, ὃν εἶχεν, υἱόν· » δῆλον ὅτι τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον. Καὶ τὸ (15), « Ἀνθρώπος τις ἐποίησε γάμους τῶ υἱῶ αὐτοῦ· » καὶ ἐνταῦθα δὲ ἄνδρα αὐτὸν λέγει· ἀλλὰ ἡ **D** πραγματεία τῆς Γραφῆς Θεὸν αὐτὸν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ φανερώτατα εἰς τῶν δύο ἀγγέλων ὁ Υἱὸς ἦν, αὐτὴ ἢ Γραφὴ ἐδίδαξεν. **Μακ.** Πῶς; **Ἵρθ.** Μετὰ γὰρ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς καὶ εὐλογηθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ λαβεῖν αὐτὸν ἐπιγγελίαν, οὕτως γέγραπται, καὶ ἐὰν μακροθυμήσης, λέγω. **Μακ.** Εἰπέ. **Ἵρθ.** « Καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραὰμ

quandoquidem declinastis ad servum vestrum. **E**z dixerunt ei: Ita facito, ut dixisti ⁸⁵. » Hoccius scriptum est, an non? **Maced.** Omnia hæc scripta sunt. **Orth.** Servus autem Domini, cum se diceret eorum servum, eundem trium dominatum professus est. Neque enim dixit: Quandoquidem declinasti ad servum tuum, sed « declinastis ad servum vestrum, » quorum etiam pedes lavare studuit. **Maced.** Quid vero absurdi est in eo, quod angelorum pedes lavit? Nec enim adhuc noverat Deum sibi apparuisse, sed putabat se extraneos aliquos viros hospitio excipere. **Orth.** Demus Abraham ita existimasse, ut tu dicis: annon ei dixissent angeli, ne nos pari ac istum honore afficias? Et quomodo Abraham existimavit extraneos homines a se hospitio excipi, qui prostrati in terram adoravit, et eos supra se vidit? Sic enim scriptum est: « Sublatis oculis respexit, et ecce tres viri super ipsum steterunt, » non autem, coram ipso. **Maced.** Nondum erat ei patefactum, istos quidem angelos, illum vero Deum esse. **Orth.** Tunc igitur eos pari honore excepit: « Festinavit enim Abraham in tabernaculum ad Saram, et dixit ei: Festina et pinsito tres similitæ mensuras, et fac subcinericios panes. Deinde ad armentum cucurrit Abraham, acceptumque vitulum tenerum et opimum dedit servo suo, qui properavit ut faceret: acceptumque butyrum et lac, et quem præparaverat vitulum ipsis appositum, qui comederunt: ipse vero astabat eis sub arbore ⁸⁶. » Hæcine scripta sunt, an non? **C** **Maced.** Etiam. **Orth.** Et angeli una cum Deo comederunt? **Maced.** Visio erat: angelos autem fuisse, lege quæ sequuntur, et invenies.

11. **Orth.** Et nos quoque novimus illos duos postea angelos dici, sed rursum eos postea Scriptura Dominum appellat. Filio vero et Spiritui constat angeli nomen tribui, non hoc loco duntaxat, verum etiam alibi. Sed angelus improprie vocatur: veluti cum in Evangelio dicit: « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis ⁸⁷; » et postea inquit: « Misit servos suos, et post servos filium, quem unicum habebat ⁸⁸, » liquet Patrem ab eo dici hominem. Et cum inquit: « Homo quidam fecit nuptias filio suo ⁸⁹, » ibi quoque hominem eum vocat; sed usus Scripturæ hunc esse Deum demonstrat. Scriptura vero manifestissime docet, unum ex his duobus angelis fuisse Filium. **Maced.** Quomodo? **Orth.** Nam postquam comedissent, et benedictus fuisset Abraham, accepta Isaac promissione, ita scriptum est, et dicam, si modo sustineas. **Maced.** Dic. **Orth.** « Et Dominus dixit: Non celabo Abraham servum

⁸⁵ Gen. xviii, 4, 5. ⁸⁶ ibid. 6-8. ⁸⁷ Luc. xx, 9.

⁸⁸ ibid. 10-13. ⁸⁹ Matth. xx, 2.

(14) Ὅτι abest a Pal. Ibidem mss., εἰρηκῶς ἑαυτοῦ.

(12) Palat., ἐνόμισεν.

(13) Palat., ὅτι καὶ ἀναβλ... καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄγγελοι.

(14) Edit. Stephan., ἰσοτίμως. Mox post ἐδέξατο, in editis legitur, ὡσπερ γέγραπται, quæ desunt in mss.

(15) Tό deest in Palatino

meum, quæ ego sum facturus. Abraham autem fiet in gentem magnam et copiosam, et in eo benedicentur omnes terræ nationes : » et paulo post : « Dixit autem Dominus : Clamor Sodomorum et Gomorrhæ increbuit ad me, et ipsorum peccata sunt magna valde. 447 Descendens igitur videbo, num secundum clamorem ipsorum qui ad me venit compleant : sin secus est, ut sciam. Et digressi inde viri venerunt Sodoma : Abraham vero stabat coram Domino, et appropinquans dixit : Num perdes justum una cum impio, et erit justus ut impius? Si fuerint in urbe quinquaginta justi, an eos perdes, neque toti loco remittes propter quinquaginta justos, si in urbe fuerint? Absit ut hoc agas, ut justum cum impio interficias, et justus erit ut impius! absit! An qui iudex est totius terræ, non iudicabit? Dixit autem Dominus : Si in Sodomis invenero in urbe quinquaginta justos, toti loco remittam in eorum gratiam 90. » Et ita Abraham subductis quinque, et rursus quinque, pervenit usque ad decem : « Dixitque Deus : Non perdam in gratiam decem istorum : et abiit Dominus, postquam desiisset loqui ad Abraham : Abraham quoque reliit domum suam 91. »

12. *Maced.* Dic quæ mox sequuntur. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma. » *Maced.* Audis duos illos fuisse angelos? *Orth.* Antea dixi, sicut Scriptura duos illos vocavit viros, qui tamen viri natura non erant, sic etiam illos ipsos vocare angelos, qui angeli natura non erant, idque improprie, eo quod Dei consilium nuntiarent. Audiamus autem quæ sequuntur. Magis enim a ruina civitatis erudimur. *Maced.* Dic. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma vespere, Loth autem ad portam Sodomorum sedebat, qui eos conspicatus, occurrit ipsis obviam, et facie in terram prostrata adoravit, dixitque : Ecce, domini, diversamini in domum servi vestri, et pernoctate, et abluite pedes vestros, et diluculo experrecti pergetis vestro itinere 92. » Audis, quod eos adoraverit, et dominos appellet, et eorum servum sese profiteatur? *Maced.* Putabat eos esse homines, et, cum hospitalis esset, adoravit eos, et dominos vocavit. *Orth.* Sed si fuissent angeli, dixissent ei : « Dominum Deum tuum adora. Nos enim ut tu conservi sumus 93. » *Maced.* Enimvero qua in re peccabat adorans angelos? *Orth.* Sæpe audiavi vos, cum diceretis, non esse adorandum Spiritum sanctum. *Maced.* Neque enim fas est. *Orth.* Cur igitur nunc dicis : Qua in re sanctus Loth peccabat, adorans angelos? *Maced.* Num enim cæcæ ut Dominum Deum adoravit? *Orth.* Lege quæ ordine sequuntur. *Maced.* Lege tu ipse. *Orth.* Iis quæ recitavimus subiecit quod exceperit eos hospitio, et venerunt viri loci illius

α τοῦ παιδός μου, ἃ μέλλω ποιεῖν ἐγώ. Ἀβραάμ δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » εἶτα μετ' ὀλίγα. « Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρὸς μὲ, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Καταβάς οὖν ἕξομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γινῶ. Καὶ ἀποστραφέντες ἔκειθεν οἱ ἄνδρες, ἦλθον εἰς Σόδομα. Ἀβραάμ δὲ ἦν ἐστηκώς ἐναντί Κυρίου· καὶ ἐγγίσας Ἀβραάμ εἶπεν· Μὴ συναπολέσεις (16) δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος, ὡς ὁ ἀσεθής; Ἐάν ὡσι πενήτηκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσεις αὐτούς, καὶ οὐκ ἀνήσεις ἅπαντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πενήτηκοντα δικαίων, ἐάν ὡσιν ἐν αὐτῇ; Μηδαμῶς σὺ ποιήσης (17) τὸ ῥῆμα τοῦτο, τοῦ ἀποκτεῖναι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεθής· μηδαμῶς. Ὁ κρῖνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσει κρῖσιν; Εἶπεν δὲ ὁ Κύριος· Ἐάν εὕρω ἐν Σοδόμοις πενήτηκοντα δικαίους ἐν τῇ πόλει, ἀφήσω πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς. » Καὶ οὕτως ὑφείλας πέντε, καὶ πάλιν πέντε, ἦλθεν ἕως δέκα. « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐκ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα. Ἀπῆλθεν δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ Ἀβραάμ· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. »

12. *Max.* Εἰπέ τὰ ἐξῆς. *Orth.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα. » *Max.* Ἀκούεις, ὅτι ἄγγελοι ἦσαν οἱ δύο; *Orth.* Προλαβῶν εἶπον, ὅτι ὡσπερ λέγει τοὺς δύο ἄνδρας, καὶ οὐκ ἦσαν τῆ φύσει ἄνδρες· οὕτως καὶ τοὺς δύο ἀγγέλους λέγει, καὶ οὐκ ἦσαν τῆ φύσει ἄγγελοι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐκ τοῦ ἀγγέλλειν αὐτούς τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν. Τῶν δὲ ἐξῆς ἀκούσωμεν. Μᾶλλον γὰρ ἐκ τοῦ ἐδαφίου διδασκόμεθα. *Max.* Εἰπέ. *Orth.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἑσπέρας. Ἄωτ δὲ ἐκάθητο περὶ τὴν πύλην Σοδόμων. Ἰδὼν δὲ Ἄωτ, ἐξανέστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδός ὑμῶν, καὶ καταλύσατε (18), καὶ νίψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες, ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν. » Ἀκούεις, ὅτι προσεκύνησεν αὐτούς, καὶ κυριολογεῖ, καὶ παῖς εἶναι αὐτῶν ὁμολογεῖ; *Max.* Ἐνόμιζεν εἶναι αὐτούς ἀνθρώπους, καὶ φιλόζενος ὢν προσεκύνησεν (19) αὐτούς, καὶ κυρίου καλεῖ. *Orth.* Ἄλλ' εἰ ἦσαν ἄγγελοι, εἶπον ἂν αὐτῷ, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκύνει· ἡμεῖς γὰρ σου ὁμόδουλοι ἐσμεν. » *Max.* Τί γὰρ ἡδικεῖτο προσκυνῶν ἀγγέλοις; *Orth.* Ἦκουσα ὑμῶν λεγόντων πολλάκις, ὅτι οὐ δεῖ προσκυνεῖν Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. *Max.* Καὶ γὰρ οὐ δεῖ. *Orth.* Καὶ πῶς νῦν λέγεις; Τί γὰρ ἐδλάπτετο ὁ ἅγιος Ἄωτ προσκυνῶν τοῖς ἀγγέλοις; *Max.* Μὴ γὰρ ὡς Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνεῖ αὐτοῖς; *Orth.* Ἀνάγκωδι τὰ ἐξῆς. *Max.* Ἀνάγκωδι αὐτός. *Orth.* Μετὰ τὰ ἀναγνωσθέντα ἐπιφέρει, ὅτι ἐξένισεν αὐτούς· καὶ ἦλθον οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ζητούντες παρα-

90 Gen. xviii, 17-28. 91 ibid. 32, 33. 92 Gen. xix, 1, 2. 93 Apoc. xix, 10.

(16) Mss., συναπολέσεις. Editi, συναπολέσης.

(17) Palat., ποιήσεις

(18) Sic Palat. Editi, καταλύσασθε.

(19) Mss., προσκύνει.

νομῆσαι εἰς τοὺς ἀνδρας. Καὶ ὁ Λῶτ τὰς θυγατέρας ἔδιδου εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ τοὺς ἀνδρας. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν Σοδομιτῶν τῇ ἀθέῳ γνώμῃ, ἐπεσπῶντο οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκείνους δὲ ἐπάταξαν ἀορασίᾳ. Ἡ οὐχ οὕτως; *Μακ.* Οὕτως. *Ὅρθ.* Καὶ ἐξῆς γέγραπται· « Εἶπον δὲ οἱ ἀνδρες πρὸς Λῶτ· Ἔστι σοι ὧδε γαμβρὸς, ἢ υἱοί, ἢ θυγατέρες; ἢ εἰ τίς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Ὅτι ἀπόλλυμεν ἡμεῖς τὸν τόπον τούτον, ὅτι ὑψώθη ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμεῖς ὁ Κύριος ἐκτριψαί αὐτήν. »

13. *Μακ.* Ἀκούεις, ὅτι ὁμολογοῦσιν ἀπεσταλθαι παρὰ Κυρίου; Μὴ αὐτοὶ Κύριοι εἰσιν; *Ὅρθ.* Ἐὰν οὖν λέγῃ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ, ὅτι· Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Καθὼς ἀπέστειλέν με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ ὁ πέμψας με ἐντολὴν ἴμοι δέδωκεν· » εἰ ἐπῶ, ἢ τί λαλήσω; Οὐκέτι ὁμολογεῖται Κύριος, τεῖσι δὲ ἀπεστάλη; *Μακ.* Καὶ ὁ Υἱὸς ὁμολογουμένως Κύριός ἐστιν· μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα; *Ὅρθ.* Τελείως ἐνταῦθα καὶ συμπροσκυνεῖται καὶ συγκυριολεγεῖται τῷ Υἱῷ. *Μακ.* Ἡδὴ γὰρ δέδεικται, ὅτι Υἱὸς ἦν τῷ Λῶτ ὁ διαλεγόμενος; *Ὅρθ.* Μακροθύμει, καὶ ὁμολογήσεις. *Μακ.* Οἶδα, ὅτι περισπᾷς με, μὴ δυνάμενος εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Τέως γινώμεν, τίνες ἦσαν οὗτοι οἱ φαινόμενοι ἄνδρες, καὶ τότε αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δώσει πάντων τῶν ζητουμένων τὴν εὔρεσιν. *Μακ.* Ἐγὼ, ὡς ἔχει ἡ Γραφή, ἀγγέλους λέγω. *Ὅρθ.* Κἀγὼ ἀγγέλους καὶ ἀνδρας λέγω· ἀλλ' ὡς περὶ τῶς ὁμολόγηται ἡμῖν, ὅτι εἰς τῶν τριῶν ἀνδρῶν Κύριος ὁ Θεός, οὕτως ἡ ἐξέτασις εὐρήσει καὶ οἱ δύο τίνες ἦσαν. *Μακ.* Εἰπέ τί θέλεις (20). *Ὅρθ.* Τὰ ἐξῆς ἀναγινώσκω; *Μακ.* Ἀνάγνωθι. *Ὅρθ.* « Ἠνίκα δὲ ὄρθρος ἐγένετο, ἐπισποῦδαζον οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λαβὲ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἐξέλθε, ἵνα μὴ συναπόληται; ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν, καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναίκος αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξήγαγον αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπον· Σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ μὴ περιθλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μὴ δὲ στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὄρος σῶζου, μὴ ποτε συμπαρηληφθῆς. Εἶπε δὲ Λῶτ πρὸς αὐτόν· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἕλεος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ, τοῦ ζῆν τὴν ψυχὴν μου. Ἐγὼ δὲ οὐ δύνησομαι σωθῆναι εἰς τὸ ὄρος, μὴ ποτε μεταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω. Ἴδου ἡ πόλις αὕτη ἐγγύς, τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, ἢ ἐστὶ μικρά. Ἐκεῖ σωθήσομαι. Οὐ μικρά ἐστὶ; καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου. » Ἀκούεις, εἰ ὧτα ἔχεις, ὅτι, γνοὺς αὐτῶν τὴν κοινότητά καὶ ἐνότητά, προσπεσῶν αὐτοῖς εἶπεν· « Δέομαι, Κύριε, οὐχί, Κύριοι. Ἥδει γάρ, ὅτι οὐδεὶς δύναται δυοῖ

animo flagitii adversus illos committendi. Loth vero filias, potius quam viros illos, offerebat ipsorum contumeliæ. Cumque permanerent in impia illa sententia Sodomitæ, retraxerunt Lothum angeli domum, illos vero cæcitate percusserunt. annon ita scriptum est? *Maced.* Ita. *Orth.* Deinde scriptum est : « Dixerunt autem ad Loth viri illi : Estne tibi gener, vel filii, vel filia? aut si quis alius tibi est in urbe, vel eum ex hoc loco. Sumus enim hunc locum destructuri, quoniam clamor eorum sublatus est coram Domino, et misit nos Dominus, ut hanc urbem deleamus ». »

13. *Maced.* Audis ipsos fateri se missos esse a Domino? num igitur ipsi sunt Domini? *Orth.* Cum igitur dicat in Evangelii Salvator : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel » : » et alibi : « Sicut misit me vivens Pater; et qui misit me, mandatum dedit mihi » : » quid dicam, aut quid loquar? An amplius non agnoscitur esse Dominus, quia missus est? *Maced.* Filius quoque sine controversia Dominus est : num vero etiam Spiritus? *Orth.* Prorsus hic simul adoratur, et simul Dominus compellatur cum Filio. *Maced.* Jam vero demonstrasti Filium fuisse eum, qui Loth alloquebatur? *Orth.* Animum cohibe, et fateberis. *Maced.* Hoc quidem scio, quod me circumagas, cum non possis dicere ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Primum sciamus quinam homines fuerint, qui apparuerunt, et tunc ipse Spiritus sanctus dabit ut quidquid quærimus inveniamus. *Maced.* Ego, ut habet Scriptura, angelos dico. *Orth.* Ego vero et angelos et viros dico : sed, ut antea inter nos consensimus, unum istorum trium fuisse Dominum Deum, ita etiam exacta pervestigatione invenietur quinam etiam isti duo fuerint. *Maced.* Dic quod volueris. *Orth.* Legam quæ consequuntur? *Maced.* Lege. *Orth.* « Orto vero diluculo urgebant Loth angeli, dicentes : Surge et accipe uxorem tuam, et duas filias, quas habes, et egredere, ne una cum urbis sceleribus pereas. Ipsi vero turbati sunt, apprehenderuntque angeli manum ejus, et manum uxoris ejus, et manus duarum filiarum ejus, quod Dominus ei parceret. Et factum est cum eduxissent eos foris, dixerunt : Serva tuam ipsius animam, neque respice a tergo, neque consiste in circumjacente regione : salvus esto in monte, ne simul involvaris. Lothus vero dixit ei : Obsecro, Domine, quandoquidem invenit servus tuus misericordiam apud te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis in me, et vivat anima mea. Ego autem non possum in monte servari, ne comprehendant me mala et peream. Ecce hæc urbs prope, ut illuc confugiam parva est. Illic servabor. Nunquid non parva est? et vivet anima mea ». » Audis, si aures habes,

» Gen. xix, 12, 13. » Matth. xv 24 » Joan. xii, 49. » Gen. xix, 15-20.

(20) Edit. Steph., τὶ λέγεις.

Loth, cum nosset eorum communionem et unitatem, accidisse ad eorum pedes, et dixisse : « Obsecro, Domine, » non, Domini. Sciebat enim neminem posse duobus dominis servire. Duo sunt autem, cum unus quidem hoc, alter istud vult. Dic igitur et tu Filio ac Spiritui : Obsecro, Domine, quandoquidem misericordiam nactus es servus tuus apud te, non, Apud vos, ne dominium dividas. Nam si qui adhæret Deo, unus est spiritus, quomodo separari possit Spiritus ab eo, qui ipsum suppeditat? *Maced.* Scilicet jam probatum est, angelos illos fuisse Filium et Spiritum. *Orth.* Dixit ergo sanctus Loth iis qui angeli natura erant : « Obsecro, Domine, quandoquidem servus tuus invenit misericordiam apud te, et magnificentiam justitiam tuam, quam facis erga me, ut vivat anima mea. » *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Audi igitur præterea, quæ sequuntur : « Et dixit ei, » (non amplius dicit, Angeli, sed is videlicet, quem Dominum professus erat), « Ecce admiratus sum faciem tuam ut non subvertam urbem, de qua locutus es. Propera igitur, ut illuc serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus ¹⁶. » Neque dixit : Non poterimus, quamvis initio dixissent : Quia debemus hanc urbem, cum eos adhuc putabat esse viros, et angelos. Ubi vero Dominos, sed Dominum dicens, « Obsecro, Domine, » tunc et ipsi jam cum eo tanquam unus loquuntur. Neque enim dicunt, Admirati sumus, sed, « Admiratus sum. »

14. *Maced.* Num igitur Pater una cum iis apparuerat? *Orth.* Omnino. *Maced.* Quomodo igitur dicit : « Deum nemo vidit unquam ¹⁷? » *Orth.* Propterea enim apparuerunt tanquam viri, quoniam id quod natura Deus est, nemo vidit unquam, neque videre possit. *Maced.* At ego Filium eum esse dico, qui ab Abrahamo visus fuit. *Orth.* Redeo igitur ad id, quod legere cœperam. *Maced.* Lege. *Orth.* « Sol exortus est super terram, et Loth introit in urbem Segor. Dominus pluit supra Sodoma ignem et sulphur a Domino e caelo, et omnes illas urbes subvertit ¹. » Quis Dominus? is nimirum qui dixerat ad Loth : « Etiam in 449 hac re admiratus sum faciem tuam, ne urbem illam, de qua locutus es, subvertam. Propera igitur, ut illic serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus. » *Maced.* Unus illorum erat Dominus : num, enim ipsi duo? *Orth.* Dixi Lothum cum duobus illis, tanquam cum uno fuisse collocutum. Dicunt enim duo illi : « Si quis hic est tibi gener, aut filii, aut filia, educ eos tecum. Nos enim perdenus hanc civitatem. » Modo igitur dicit, « Nos, » propter hypostases, modo vero dicit, « Ego, » propter naturam. « Intelligite ergo, » ut scriptum est, « insipientes in populo, et stulti aliquando sapite ². » Nam et Abraham, agnitis tribus hypostasibus, Dominum dicit : et Loth duabus animad-

A κυριοις δουλευειν· δύο δέ ειναι, ὅτε ὁ μὲν τοῦτο θελει, ὁ δὲ τοῦτο. Εἶπε οὖν καὶ αὐτὸς Ἰὼβ καὶ τῷ Πνεύματι· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρον ὁ παῖς σου ελεος ἐναντίον σου, οὐκ, Ἐναντίον ὑμῶν, ἵνα μὴ διέλθῃς τὴν κυριότητα. Εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Θεῷ ἐν πνεύμα ἔστι, πῶς δυνατόν τὸ Πνεῦμα χωρίζεσθαι τοῦ χορηγούντος αὐτό; *Max.* Ἦδη γὰρ δέδεικται, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Ἰὼβ ἦσαν οἱ ἀγγελοι. Ὁρθ. Τοῖς οὖν φύσει ἀγγέλοις εἶπεν ὁ ἅγιος Λῶτ· « Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρον ὁ παῖς σου χάριν ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμέ, τοῦ ζῆν ψυχὴν μου. » *Max.* Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Οὐκοῦν ἄκουε καὶ πάλιν τῶν ἐξῆς· « Καὶ εἶπεν αὐτῷ· οὐκέτι λέγει, Οἱ ἀγγελοι, ἀλλὰ δηλονότι Ὁ ὁμολογηθεὶς Κύριος· ἢ Ἰδοῦ, ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » Καὶ οὐκέτι εἶπεν· Δυνησόμεθα, καίτοιγε ἐν ἀρχῇ ἔλεγον, ὅτι Ἐκτριβομεν ἡμεῖς τὴν πόλιν, ὅτε αὐτοὺς ἐνόμιζεν ἄνδρας καὶ ἀγγέλους εἶναι. Ὅτε δὲ αὐτῶν τὴν κυριότητα ἔγνω, καὶ οὐκέτι κυριοις καλεῖ, ἀλλὰ Κύριον λέγει, λέγων, « Δέομαι, Κύριε, » τότε καὶ αὐτοὶ ὡς εἰς αὐτῷ διαλέγονται. Οὐ γὰρ λέγουσιν, Ἐθαύμασάμεν σου τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ, « Ἐθαύμασα, » eorum dominium agnovit, neque amplius eos vocat

14. *Max.* Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν μετ' αὐτῶν ὀφθεις; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. *Max.* Πῶς οὖν λέγει· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε; » Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ὡς ἄνδρες ὠφθησαν, ἐπειδὴ ὁ ἐστὶ τῆ φύσει, οὐδεὶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδεῖν δύναται. *Max.* Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Ἰὼβ ἦν ὁ ὀφθεις τῷ Ἀβραάμ. Ὁρθ. Πάλιν οὖν ἀναχωρῶ τοῦ ἀναγνώσματος; *Max.* Ἀνάγνωθι. Ὁρθ. « Ὁ ἔλιος; ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λῶτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγῶρ· Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψεν πάσας τὰς πόλεις. » Ποῖος Κύριος; δῆλον, ὅτι ὁ εἰρηκῶς τῷ Λῶτ, ὅτι « Ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ μὴ (21) καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » *Max.* Ὁ εἰς ἦν ὁ Κύριος· μὴ γὰρ οἱ δύο; Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι τοῖς δυσὶν ὡς ἐνὶ διελέγετο. Ἀμέλει οἱ δύο λέγουσιν· « Εἰ ἐστὶ σοι ὡδε γαμβρὸς, ἢ υἱὸς, ἢ θυγατὴρ, ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἀπόλλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὴν πόλιν ταύτην. » Ποτὲ οὖν τὸ « Ἡμεῖς » λέγει διὰ τὰς ὑποστάσεις, ποτὲ δὲ τὸ « Ἐγὼ » διὰ τὴν φύσιν. « Σύνετε οὖν, » καθὼς εἴρηται, « ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. » Ὅτι καὶ Ἀβραάμ, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐγνωκῶς, Κύριον λέγει· καὶ Λῶτ, τὰς δύο ἐγνωκῶς, ὁμοίως Κύριον λέγει· καὶ μὴ διαιρεῖτε τὰ ἀδιαιρέτα, μηδὲ μερίζετε (22) τὰ ἀμέριστα. *Max.* Ἐχεις μοι εἰπεῖν, πῶ

¹⁶ Gen. xix, 21, 22. ¹⁷ Joan. 1, 18. ¹ Gen. xix, 25, 24. ² Psal. xciii, 8.

(21) Sic mss. recte. In editis μὴ δεest.

(22) Ita Palat. Editi vero, μερίζετε.

γέγραπται, Θεός τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Τέως ἔμαθες, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη οἶδε τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· καὶ οὐκ ἐπλανηθεὶς τῶν προειρημένων λέγει· «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν,» ἀλλ' ἐνοῦσα τὴν θεότητα. Ἄκουε οὖν τοῦ Ἰὼβ λέγοντος· «Ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους.» Δῆλον, ὅτι τὸν Ἰὼν λέγει προφητικῶς. Ὁ γὰρ περιπατήσας ἐπὶ θαλάσσης αὐτὸς ἐστίν.

dicentem : « Qui solus cœlum extendit, et super mare quasi in solo inambulavit. » Palam est eum de Filio prophetice loqui. Is enim est, qui super mare ambulavit.

15. *Maced.* Ἰδὲ οὖν πάλιν, ὁ Ἰὼβ μόνος περιπατήσεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁρθ. Ἄλλ' εἶπον, ὅτι τὸ μόνος ἐπὶ τῆς θεότητος λαμβανόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Πατέρα, καὶ Ἰὼν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. Εἰσι δὲ τινα, ἃ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἰδιά εἰσι. Μόνος γὰρ ἐνηνθρώπησε, μόνος ἐβαπτίσθη, μόνος ἐκ Πατρὸς γεγέννηται, μόνος ἐσταυρώθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ χωρισθεὶς τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἀλλ' ὡν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἰδιοποιεῖται τὴν ἐνανθρώπησιν, ἵνα διευκρινηθῶσιν αἱ ὑποστάσεις. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ἡ Παλαιὰ μόνη οἶδε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν καταγγέλλειν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· «Γέγραπται, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Καὶ ἐν ἄλλοις, ἐρωτηθεὶς, πῶς ἐντολὴ μεγάλη ἐν νόμῳ, εἶπεν· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.» Ἄρα, ἐπειδὴ οὐκ εἶπε Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Ἰὼν αὐτοῦ, οὐ δεῖ ἀγαπᾶν ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ συναγαπᾶν Κυρίῳ τῷ Θεῷ καὶ Ἰὼν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; *Maced.* Ναί. Ἄλλ' εἶπέ, ποῦ Θεός τὸ Πνεῦμα εἶρηται. Ὁρθ. Τέως μάθε αὐτὸ μὴ χωρίζειν τῆς κοινωνίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ συναγαπᾶν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τότε ἐπίγνωσιν Θεοῦ εὐρήσεις. *Maced.* Ἀγαπῶ μὲν αὐτὸ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας· οὐ μὴν θεολογῶ αὐτό. Ὁρθ. Πῶς γὰρ δύνη θεολογῆσαι τὸ Πνεῦμα, ὃ μὴ θέλων εἰπεῖν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; ἀλλ' ἐναντία εὐρέθης λέγων ἢ προσεβάλλου πίστει τοῦ μακαρίου Λουκιανοῦ. *Maced.* Ἐγὼ πιστεύω, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός, καὶ λέγω οὐσίαν, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα· τὴν αὐτὴν οὐ λέγω οὐδὲ οὐσίαν, οὐδὲ θεότητα, οὐδὲ βουλὴν, οὔτε δύναμιν, οὔτε δόξαν. Ὁρθ. Σαυτῷ οὖν ἐναντία λέγεις καὶ τῷ μακαρίῳ Λουκιανῷ· καὶ ὡσπερ οἱ Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ πᾶσαι αἵρέσεις (25) λέγουσιν, οὕτως πιστεύομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι· ἐξεταζόμενοι δὲ, ἐναντία εὐρίσκονται λέγοντες· οὕτω καὶ αὐτὸς ποιεῖς. Καὶ Ἰουδαῖον δὲ ἐστίν ἀκούσαι, ὅτι οὕτω πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,

sis Dominum itidem dicit : neque dividite ea quæ dividi non possunt, neque partimini quæ partitionem non admittunt. *Maced.* Potes mihi dicere, ubi scriptum sit, Spiritus est Deus? *Orth.* Hactenus didicisti, Veteri quoque Testamento cognitas fuisse tres hypostases, quod etiam Testamentum prædictorum tamen non immemor dicit : « Dominus Deus tuus, Dominus unus est, » ut deitatem ad unum redigeret. Audi igitur Jobum dicentem : « Qui solus cœlum extendit, et super mare quasi in solo inambulavit. » Palam est eum de Filio prophetice loqui. Is enim est, qui super mare ambulavit.

15. *Maced.* Rursum igitur vide, solus Filius super mare ambulavit. *Orth.* At ego dixi istud, solus, cum deitati tribuitur, plerumque Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum declarare. Sunt autem quædam solius Filii propria. Solus enim factus est homo, solus baptizatus est, solus ex Patre genitus est, solus fuit crucifixus, et quæcunque sunt hujusmodi : idque non separatus a Patris hypostasi, sed ut qui in ipso esset, et eum in sese haberet, incarnationem sibi propriam habet, ut rite distinguantur hypostases. Ac ne existimes solum Vetus Testamentum unum et solum Deum annuntiare, audi Salvatorem ipsum dicentem : « Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. » Et alibi, rogatus quodnam esset maximum in lege præceptum, inquit : « Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et ex toto corde tuo, et ex totis viribus tuis : et proximum tuum sicut teipsum. » Num vero quoniam non dixit, Dominum Deum tuum et Filium ejus, non oportet nos diligere, ac non potius una cum Patre diligi tum Filium, tum Spiritum sanctum? *Maced.* Sane. Sed dicito, ubi Spiritus sanctus dictus sit Deus. *Orth.* Primum discite Spiritum non separare a Patris et Filii communione, seu una cum Patre et Filio Spiritum quoque sanctum diligere totis viribus tuis, totaque anima tua, et tunc notitiam Dei assequeris. *Maced.* Diligimus eum toto corde, totaque anima et mente, neque tamen eum dicimus Deum esse. *Orth.* Enimvero, qui possis Spiritum dicere Deum, qui nolis eandem substantiam et gloriam, idem consilium, eandemque potestatem Patris, et Filii fateri, et compertus sis ipsi beati Luciani confessioni, quam opponebas, contraria sentire? *Maced.* Ego ita credo, ut beatus Lucianus, et fateor imaginem substantiæ et consilii, et potestatis, et gloriæ invariatae : eandem tamen substantiam non dico, neque deitatem, neque idem consilium, neque eandem potestatem, neque gloriam. *Orth.* Itaque et tibi ipsi et beato Luciano contradicis : et quemadmodum Manichæi et Phryges, omnesque adeo hæreses dicunt, credimus, ut sancti apostoli crediderunt : ubi autem examinantur, contraria dicere compe-

¹ Deut. vi, 6. ² Job ix, 8. ³ Matth. iv, 10. ⁴ Deut. vi, 5.

riuntur, ita et tu facis. Imo etiam ex Judæis au- A
dire licet : Ita credimus, ut beatus Moses et pro-
phetæ, quos tamen si interrogas, reperientur eum ipsum, de quo vaticinati sunt prophetæ, crucifi-
xisse.

450 16. Maced. Nos dicimus Filium esse invariata-
tam imaginem substantiæ, et consilii, et potestatis, et
gloriæ Patris, non dicimus tamen esse ex Patris sub-
stantia, neque eandem substantiam, et idem consi-
limum, eandem potestatem et gloriam. Superest ut
dicas, si potes, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum.
Dic. Quid me paulatim enecas? *Orth.* Cum te tibi
ipsi repugnare ostenderem, ut auditores norunt, et
ii cognoscent, qui hæc sunt postea lecturi, tunc
etiam ostendi Paracletum, Spiritum illum veritatis,
esse Deum, et opificem, et vivificum. *Maced.* Si
vel unum istorum ostenderis, fiam consubstantia-
lista. *Orth.* Cuiam dixit Deus : « Faciamus homi-
ninem ad imaginem et similitudinem nostram? »
Maced. Deus Pater hoc dicit Filio Deo. *Orth.* Ex
eo ipso, quod effectum est, possumus intelligere
cuiam id dixerit quod postea effectum fuit. Estne
homo ad imaginem Dei factus, annon? *Maced.* Est
sane. *Orth.* Dic igitur : Num potest homo esse Dei
imago, cum non sit perfectus : et num potest per-
fectus esse, quem Spiritus sanctus non sanctifica-
rit? *Maced.* Omnes igitur homines habent Spiritum
sanctum? *Orth.* Si omnes sunt secundum imaginem
perfecti, omnes quoque Spiritum sanctum habent.
Maced. Omnes habent illum secundum imaginem.
Orth. Quomodo igitur Paulus inquit : « Ut sitis
secundum imaginem ejus, qui condidit vos? »
et alibi : « Sicut portavimus imaginem terreni, por-
temus imaginem cœlestis? » *Maced.* Annon igitur
omnes sumus secundum imaginem? *Orth.* Peccato-
res nequaquam : qui vero carnis actiones mortifi-
cant, et induunt novum illum hominem ad ima-
ginem Dei conditum, iis demum illud, secundum
imaginem, competit. Talis enim erat Adam ante
transgressionem. Homo igitur ille secundum ima-
ginem Dei creatus, a Patre, et Filio, et Spiritu
sancto creatus est. Dixit enim, « Faciamus, » ut
tu rursus subordinatum operarium et ministrum

17. Maced. Spiritum sanctum dicis Patris et Filii
adjutorem et operis socium? Atqui Scriptura san-
ctos etiam apostolos vocat adjutores. *Orth.* « Nemp-
e ad salutem eorum, qui servantur, » non autem
ad creationem rerum. Apostoli igitur cooperarii
quidem dicuntur ad hominum salutem, quoniam
fuerunt et sunt templum Spiritus sancti, at ipse
Spiritus cooperatus est ad creandum. *Maced.* An
vero mihi demonstrare possis, Spiritum coopera-
tum esse ad hominum creationem? *Orth.* Jam de-
monstratum est. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quoniam
videmus hominem creatum ad imaginem, Spiritus

καὶ ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν αὐτὸν τὸν προφητευόμενον
εὐρίσκονται σταυρώσαντες.

16. Μακεδ. Ἡμεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως,
καὶ δόξης, ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγομεν τὸν Υἱὸν τοῦ
Πατρὸς· οὐτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας λέγομεν, οὐτε τὴν αὐτὴν
οὐσίαν, καὶ βουλήν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. Λοιπὸν, εἰ
ἔχεις εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰπέ.
Τί με σήπεις; Ὅρθ. Ὅτε ἐδείξα, ὅτι σαυτῷ ἐναντία
λέγεις, ὡς οἱ ἀχροαταὶ ἴσασι, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀνα-
γινώσκοντες γνώσονται, τότε δείκνυμι, ὅτι καὶ Θεὸς
καὶ κτίστης καὶ ζωοποιὸς ἐστὶν ὁ Παράκλητος τὸ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. *Μακεδ.* Κἄν ἐν (24) τούτων
δείξης, γίνομαι ὁμοουσιαστής. Ὅρθ. Τίτι εἶπεν ὁ
Θεὸς· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν
καὶ κατ' ὁμοιωτῶν; » *Μακεδ.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔλε-
γε τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ. Ὅρθ. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεγονό-
τος δυνάμεθα γινῶναι, τίτι ἔλεγε τὸ γεγονός. Ὁ ἄν-
θρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Καὶ
πάνυ. Ὅρθ. Εἰπέ οὐ, εἰ δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι
ἄνθρωπος, μὴ ὦν ἄρτιος· καὶ εἰ δύναται εἶναι ἄρ-
τιος, μὴ ἀγιασθεὶς τῷ Πνεύματι τῆς ἀγιωσύνης. *Μα-
κεδ.* Καὶ πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι Πνεῦμα ἅγιον ἔχου-
σιν; Ὅρθ. Εἰ πάντες εἰσὶ κατ' εἰκόνα ἄρτιοι, καὶ
πάντες Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν. *Μακεδ.* Πάντες
ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. Ὅρθ. Πῶς οὖν ὁ ἅγιος Παῦλος
λέγει· « Ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτισαντος
ὑμᾶς; » καὶ ἐν ἄλλοις· « Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν
εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπου-
ρανίου; » *Μακεδ.* Οὐκ ἐσμέν οὖν πάντες κατ' εἰκό-
να; Ὅρθ. Οἱ ἀμαρτάνοντες, οὐ· οἱ δὲ τὰς πράξεις τοῦ
σώματος θανατοῦντες, καὶ ἐνδιδυσκόμενοι τὸν καινὸν
ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἔχουσι τὸ κατ'
εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παρακοῆς.
Ἐκεῖνος οὖν ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἄνθρω-
πος παρὰ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος
ἐκτίσθη. « Ποιήσωμεν » γὰρ, εἶπεν, ἵνα τὴν συνέρ-
γειαν εἴπη, οὐχὶ, Ποιήσατε, ἵνα μὴ σὺ πάλιν ὑπουρ-
γὸν καὶ λειτουργὸν εἴπησ.

cooperationem declararet, non autem, Facite, ne
dicas.

17. Μακεδ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργὸν λέγεις
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Ἡ Γραφή δὲ καὶ τοὺς ἁγίους ἀπο-
στόλους συνεργοὺς καλεῖ. Ὅρθ. « Ναί, εἰς τὴν σωτη-
ριαν τῶν σωζομένων, » οὐ μὴν εἰς τὴν δημιουργίαν
κτισμάτων. Οἱ μὲν οὖν (25) ἀπόστολοι εἰς τὴν
σωτηριαν τῶν ἀνθρώπων συνεργοί, ἐπειδὴ τοῦ Πνεύ-
ματος ἦσαν καὶ εἰσὶν ναὸς· αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα εἰς
δημιουργίαν. *Μακεδ.* Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτε
συνήργησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ
Πνεῦμα; Ὅρθ. Δέδεικται. *Μακεδ.* Πῶς; Ὅρθ. Ὅτι
τὸν κτισθέντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, μετὰ τῆς τοῦ
Πνεύματος συνεργείας ὄρωμεν ὄντα. *Μακεδ.* Ἐγὼ

¹ Gen. i, 26. ² Coloss. iii, 10. ³ I Cor. xv, 49.

(24) Manuscripti, Ἐάν ἐν.

(25) Mss., καὶ Υἱοῦ. Ὅρθ. Ἡ Γραφή δ. καὶ τ. ἄ.

ἀπ. σ. λέγει. *Μακεδ.* Ναί εἰ τ. σ. τ. σ. οὐ μ. εἰς δ.
κτισμάτων. Ὅρθ. Οἱ μὲν οὖν, etc.

πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα λέγω. Ὁρθ. Δυνάμει λέγεις, ἢ ἐνεργείᾳ; Μακεδ. Καί τί ἐστιν δυνάμει; καί τί ἐστιν ἐνεργείᾳ; Ὁρθ. Δυνάμει ἐστίν, ὃ δύναιται γενέσθαι· ἐνεργείᾳ δὲ ὃ ἐνεργῶν τὰ τῆς εἰκόνης κάλλη. Ὡσπερ τὸ βρέφος δυνάμει ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν· ἐνεργείᾳ δὲ γίνεται αὐξηθὲν, ὃ πρὸ τούτου τῆ δυνάμει· οὕτω καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐστὶν ἕκαστος δυνάμει. Ἐὰν δὲ ἀπεκδύσῃται τὴν νεκρότητα, ἣν ἐπεκδύσατο διὰ τῆς παραβάσεως ὃ Ἀδάμ, καὶ ἐκδύσῃται τὸν καινὸν ἄνθρωπον τῆς ἀφθαρσίας, ὃν ἐκδυσάμενος Ἀδάμ, γυμνὸς ἠύρεθη· τότε γίνεται ἐνεργείᾳ (26) κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, οἷοι ἐγένοντο οἱ ἀπόστολοι, ὡν ἡ σικὴ δυνάμει ἀπετέλει. Μακεδ. Πρὸ τούτου οὖν οὐκ ἦσαν κατ' εἰκόνα οἱ ἀπόστολοι; Ὁρθ. Μὴ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ὃν διαφθείρεσθαι εἶπεν ὁ Παῦλος, λέγεις τὸν κατ' εἰκόνα, οὐχὶ δὲ τὸν ἔσω τὸν ἀνακαινούμενον; Μακεδ. Τὸν ἔσω λέγω, τὸν ἀνακαινούμενον· οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπόμορφον λέγω τὸν Θεόν. Ὁρθ. Ὁ Θεός, οὐ ἐστὶν εἰκὼν ὃ ἄνθρωπος, ἀόρατός ἐστιν; Μακεδ. Πάνυ. Ὁρθ. Ἀνάγκη οὖν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἀόρατον εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς ἀοράτου εἰκόνης ἀόρατον τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον. Μακεδ. Ἐὰν δέξωμαι, ὅτι ὃ κατ' εἰκόνα γεγωνὸς ἄνθρωπος ὃ ἐν τῷ κρυπτῷ ἐστίν, ἀλλ' οὐ λέγω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πεποιηθέντα αὐτόν. Ὁρθ. Τίθῃ δὲ ὅλως, ὅτι ὃ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ ἅγιος ἦν; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Οὕτω κτισθεὶς, ἢ ἐξ ἀρετῆς γενόμενος τοιοῦτος; Μακεδ. Οὕτω κτισθεὶς.

ginem sit factus, esse occultum illum **451** et latentem, at non tamen dico factum esse a Spiritu sancto. *Orth.* Annon vero prorsus concedis, Adamum in paradiso fuisse sanctum? *Maced.* Etiam.

Orth. An quoniam talis creatus, an quod sua virtute talis evaserit? *Maced.* Quod talis esset creatus. **18.** Ὁρθ. Συνέκτισεν ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἄνθρωπον. Μακεδ. Οὐκ ἐδύνατο γὰρ αὐτὸν ὃ Υἱὸς ἅγιον κτίσαι; Ὁρθ. Καὶ πάνυ. Μακεδ. Τί οὖν λέγεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἐποίησεν; Ὁρθ. Ὡσπερ ὃ Πατὴρ, δυνάμενος κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· οὕτω καὶ ὃ Υἱὸς, δυνάμενος κτίσαι ἅγιον τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Πνεύματος κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ γεγονός· ἔργον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως γοῦν καὶ πεπτωκότα τὸν ἄνθρωπον, καὶ παραβληθέντα τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, ἀνευ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀνεκαίνισεν· ἀλλὰ καθὼς ὃ Προφήτης λέγει· « Ἐξ ἀπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀνακαινισμὸς ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται· Πνεῦμα γὰρ ἀγιοσύνης ἐστίν. Ὁρθ. « Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαρῶς. » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν ἀπλότητι εἶπας, διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀναγκαιῶς οὐ παρασιωπῶ. Εἶπε οὖν μοι, ὃ ἀνακαινισμὸς ἡμῶν οὐ διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας γίνεται; Μακεδ. Ναί. Ὁρθ. Πῶς οὖν βαπτίζομεθα; εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (27); Μακεδ. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρθ. Τί οὖν λέγεις τὸν ἀνακαινισμὸν ἡμῶν

A cooperatione esse. *Maced.* Ego omnem hominem dico esse secundum imaginem Dei. *Orth.* Potestate dicis, an operatione? *Maced.* Et quidnam est potestate, quidnam operatione? *Orth.* Potestate illud est, quod fieri potest : operatione vero est, quod imaginis pulchritudinem operatur. Quemadmodum igitur puer est animal potestate rationale et mortale : ubi autem excrevit, operatione fit illud, quod erat antea potestate, ita etiam unusquisque est potestate secundum imaginem Dei. Quod si exuerit mortalitatem, qua amictus fuit Adam propter mandati transgressionem, et novum illum hominem incorruptionis induerit, quo exutus Adam nudus comperitus est : tunc fit reipsa secundum imaginem conditoris, quales apostoli fuerunt, quorum umbra

B virtutes edebat. *Maced.* Antea igitur non erant apostoli secundum imaginem? *Orth.* Num exteriorum illum hominem, quem inquit Apostolus corrumpi, dicis secundum imaginem esse, ac non potius interiorem illum, qui renovatur? *Maced.* Interiorem illum dico, qui renovatur : nec enim Deo humanam formam tribuo. *Orth.* Deus, cujus imago est homo, nonne est invisibilis? *Maced.* Maxime. *Orth.* Oportet igitur invisibilis Dei invisibilem quoque esse imaginem : et cum invisibilis sit imago, invisibilem esse hominem, qui secundum imaginem sit.

Maced. Si admisero hominem, qui secundum imaginem sit factus, esse occultum illum **451** et latentem, at non tamen dico factum esse a Spiritu sancto. *Orth.* Annon vero prorsus concedis, Adamum in paradiso fuisse sanctum? *Maced.* Etiam.

Orth. An quoniam talis creatus, an quod sua virtute talis evaserit? *Maced.* Quod talis esset creatus. **18.** *Orth.* Itaque Spiritus sanctus, una cum Patre et Filio hominem creavit. *Maced.* Enimvero annon poterat Filius ipse sanctum hominem creare? *Orth.* Sane vero. *Maced.* Quorsum igitur dicis, creatum fuisse a Spiritu sancto? *Orth.* Quemadmodum Pater, cum posset hominem creare, cum Filio creavit, ut naturæ identitas ostenderetur : ita et Filius, cum posset hominem sanctum creare, cum Spiritu creavit, ut quod factum est, constaret esse Patris, et Filii, et sancti Spiritus opus. Sic igitur hominem etiam lapsam, et jumentis rationis expertibus similem factum, non renovat absque Spiritu : sed, ut inquit Propheta : « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ¹⁰. » *Maced.* Dicimus et nos renovationem nostri per Spiritum effici : est enim Spiritus sanctificationis. *Orth.* « Omnia quidem munda mundis ¹¹. » Quoniam autem illud, per Spiritum sanctum, non sincere protulisti, necessario cogor interea non silere. Dic igitur mihi : Renovatio nostri nonne fit per lavacrum regenerationis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quomodo ergo baptizamur? in Patris et Filii, an vero etiam in Spiritus sancti nomine? *Maced.* In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. *Orth.* Quorsum ergo dicis nostri renovationem per

¹⁰ Psal. ciii, 30. ¹¹ Tit. i, 15.

(26) Ἐνεργείᾳ abest a Palat.

(27) Sic Palat. At Felc. et editi, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου

Πνεύματος. Mox, Macedonii responsum abest a Palat.

Spiritum sanctum fieri, non autem ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto? *Maced.* Nonne scriptum est : « Qui ex multa sua misericordia regeneravit nos, per lavacrum regenerationis, et renovationem Spiritus sancti¹⁸? » *Orth.* Prius dixi, « omnia munda mundis. » Enimvero apud nos juxta Scripturæ scopum, « per quem, » idem est atque, « ex quo. » Sane dicit sanctus Paulus : « Fidelis Deus, per quem vocati estis, in communionem Filii ipsius¹⁹, » nempe hic quoque, « per quem, » ponitur pro « ex quo. » Fatere igitur creationem nostram fuisse a Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nec enim alius creavit, et alius renovavit : sed Deus is est, qui creavit cum Filio, et Spiritu sancto. Ideo initio dixit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram²⁰, » ut ex cooperatione indicaretur naturæ identitas.

19. *Maced.* Demonstra mihi apertius, Spiritum sanctum creare. *Orth.* Sufficiunt quidem sanæ mentis homini quæ modo diximus, ad apertam demonstrationem : quoniam tamen testimoniorum quoque multitudine fidem tibi fieri vis, audi Job dicentem : « Spiritus divinus is est, qui me fecit, et flatus omnipotentis docuit me²¹. » *Maced.* Eiusd hæc dicit, neque simpliciter ait, « Qui fecit me, » sed ita dicit : « Purum est verbis cor meum, et labiorum meorum intelligentia pura est cogitatione : Spiritus divinus is est, qui me fecit pura cogitare²² (inquit). Itaque Spiritus sanctus fecit me » nempe fecit me pura cogitare. *Orth.* At tu certe omnino fateris, divinum esse Spiritum. *Maced.* Imo Job hoc non dixit, sed Eliud, quem Deus reprehendit. *Orth.* At non ipsum in eo reprehendit, quod Spiritum divinum dixisset? *Maced.* Deus tamen eum reprehendit. *Orth.* Quid si igitur ipsum etiam Job audias dicentem : « Vivit Dominus, qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam. Certe donec halitus mihi inest, et Spiritus divinus superest mihi in naribus²³. » Quid habes quod adversus ipsum etiam Job dicas? *Maced.* Voco etiam ego Spiritum 452 divinum, non Deum. *Orth.* At Spiritus divinus quid aliud est, quam Deus? *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur, æquam divinarum potestatum Scriptura divinam dixerit : perlege Vetus et Novum Testamentum universum, ai quis sanctorum angelorum reperit, qui divinus Spiritus sit dictus. *Maced.* Nullus enim alius spiritus est istiusmodi. Est enim unicus. *Orth.* Ergo et tu fateris, nullum esse talem Spiritum, inter res creatas. *Maced.* Fateor. *Orth.* Restat igitur ut videamus, annon natura communionem habeat cum Patre et Filio. *Maced.* Hoc si fuerit demonstratum, Deus etiam esse demonstratus fuerit. *Orth.* Antea demonstratum est, esse divinum. *Maced.* Sed non

διὰ Πνεύματος ἁγίου γίνεσθαι ; οὐχὶ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ; *Μακεδ.* Οὐ γέγραπται, ὅτι κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινισμοῦ Πνεύματος ἁγίου ; » *Ὅρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι « τοῖς καθαρῶς πάντα καθαρὰ. » Παρ' ἡμῖν (28) γὰρ, κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς, τὸ « δι' οὗ » ταυτὸν ἐστὶ τῶ « ἐξ οὗ. » Ἀμέλει γοῦν λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος : « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ τὸ « δι' οὗ » ἀντὶ τοῦ « ἐξ οὗ » κεῖται. Ὁμολογεῖ οὖν, ὅτι ἡ κτίσις ἡμῶν παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἄλλος ἔκτισεν, καὶ ἄλλος ἀνεκαινισεν· ἀλλ' ὁ κτίσας Θεὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ εἶπεν· **B** Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν, » ἵνα ἐκ τῆς συνεργίας τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως δεῖξη.

19. *Μακεδ.* Φανερώτερόν μοι δεῖξον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζει. *Ὅρθ.* Ἀρκεῖ μὲν καὶ τὰ προειρημένα τῶ νοῦν ἔχοντι πρὸς φανεράν ἀπόδειξιν· ἐπιπλεῖ δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μαρτυριῶν πιστωθῆναι θέλεις, ἀκούσον τοῦ Ἰωβ λέγοντος· « Πνεῦμα (29) θεῖον. τὸ ποιησάν με· πνοή δὲ παντοκράτορος ἡ διάσκουσά με. » *Μακεδ.* Ἐλιούδ ἐστὶν ὁ λέγων, καὶ οὐ εἶπεν ἀπλῶς, « Τὸ ποιησάν με, » ἀλλὰ λέγει οὕτως· « Καθαρὰ μου ἡ καρδία βήμασιν, σύνεσις δὲ γελῶν μου καθαρὰ νοήσει· Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιησάν με καθαρὰ νοήσει. — « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιησάν με. » τοῦτέστι, τὸ ποιησάν με καθαρὰ νοήσει. *Ὅρθ.* Ὁμολογεῖ δὲ ὅλως θεῖον τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γὰρ Ἰωβ αὐτὸ εἶπεν· ἀλλ' ὁ Ἐλιούδ, ὃν ἐμέμψατο ὁ Θεός. *Ὅρθ.* Μὴ γὰρ ἐμέμψατο αὐτὸν, διατὶ εἶπεν τὸ Πνεῦμα θεῖον ; *Μακεδ.* Ὅμως ἐμέμψατο αὐτὸν ὁ Θεός. *Ὅρθ.* Ἐάν οὖν ἀκούσης καὶ τοῦ Ἰωβ λέγοντος· « Ζῆ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικεν (29), καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχῆν. Ἡ μὴν ἐτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης· Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μου ἐν ῥισίν, » τί ἔχεις εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ Ἰωβ ; *Μακεδ.* Καὶ λέγω θεῖον τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν Θεόν. *Ὅρθ.* Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο ! *Ὅρθ.* Οὐκοῦν εἶπέ, εἰ τινα τῶν ἁγίων ἐνάμειων θεῖον εἶπεν ἡ Γραφή. Ἀνάγνωθι τὴν Παλαιάν πᾶσαν Διαθήκην καὶ τὴν Καινήν, εἰ εὐρέθῃ τῶν ἁγίων ἀγγέλων θεῖον λεγόμενος Πνεῦμα. **D** *Μακεδ.* Οὐδὲν γὰρ τῶν ἁγίων πνευμάτων τοιοῦτό ἐστι Πνεῦμα· μοναδικὸν γὰρ ἐστὶ. *Ὅρθ.* Ὁμολογεῖσθε οὖν καὶ παρὰ σοῦ, μὴ εἶναι ἐν τοῖς κτίσμασι Πνεῦμα τοιοῦτο. *Μακεδ.* Ὁμολογεῖται. *Ὅρθ.* Ἰδωμεν αὐλοῖπόν, εἰ οὐκ ἔχει μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατὰ φύσιν κοινωνίαν. *Μακεδ.* Τοῦτο ἐάν δειχθῆ, ἐδείχθη καὶ Θεός. *Ὅρθ.* Τέως Πνεῦμα θεῖον ἐδείχθη. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ Θεός. *Ὅρθ.* Ἐάν ἀκούσωμεν Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, τὸν Θεὸν μηδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεῖον, ἀνάγκη συνθέσθαι τὸ θεῖον εἶναι Θεόν. *Μακεδ.* Οὐ

¹⁸ Tit. iii, 5. ¹⁹ I Cor. i, 9. ²⁰ Gen. i, 26. 2, 3.

(28) Sic Palat. recte. Editi vero, παρ' ἡμῖν.

(29) Irenæus, Πνεῦμα Θεοῦ. Paulo post manuscr.

¹⁹ Job xxxiii, 4. ²⁰ ibid. 5, 4. ²¹ Job xxxiii,

Ἐλιούδ, et infra similiter.

(29) Editi, κέκρικεν. Edit.

πάντως. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Πνεῦμα, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα (30) Θεός. Πού δὲ γέγραπται, ὁ Θεὸς θεῖον; Ὁρθ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει Παῦλος οὕτως· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφειλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπων, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

« Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, sculpturæ artis et cogitationis hominum, divinum esse simile ¹⁸. »

20. *Maced.* Φθάσας εἶπον, ὅτι κἀν θῷ, ὅτι ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστιν, οὐ πάντως καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα Θεός. Ὁρθ. Εἰ οὐδὲν τῶν κτισμάτων Πνεῦμα θεῖον, οὐδὲν Πνεῦμα ἀγιοσύνης, κοινὰ δὲ ταῦτα Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως Πατῆρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Maced.* Δεῖξον οὖν, ὅτι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁρθ. Λέγει Παῦλος· « Ὑμεῖς δὲ οὐκέτ' ἐστὲ ἐν σαρκί, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστιν (31) αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν Χριστόν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστόν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » *Maced.* Οὕτως οὐ γέγραπται, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν.

Ὁρθ. Ἐὰν δειχθῆ, ὅτι « διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος » γέγραπται πείθη, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως τὸ Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ; *Maced.* Ἐὰν οὖν που ἐν τῷ δευτέρῳ ἀντίγραφῳ εὐρεθῆ ἐσφαλμένον παρ' ὑμῖν, ἐκ τούτου ἔχεις με πείσαι; Ὁρθ. Ἐχομεν δεῖξαι, ὅτι ἐν ὅλοις τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις οὕτω γέγραπται. Ἐπεὶ δὲ νομίζεις τούτο ἀντιλεγόμενον εἶναι, πληροφορήθητι καὶ ἐξ ἄλλης γραφικῆς ἀποδείξεως.

Maced. Εἰπέ· τούτο γὰρ ἀντιλέγεται. Ὁρθ. Λέγει ὁ αὐτὸς ὁ ἅγιος Παῦλος· « Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἐαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἐαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὃς καὶ ἱκανώσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » *Maced.* Ζωοποιεῖν λέγεται τὸ ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἔγειν εἰς δικαιοσύνην. Οὐ μὴν ἐγείρει νεκροὺς, ὡς ὁ Χριστὸς ἤγειρεν. Ὁρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἤγειρε τὸν Εὐτυχὸν ἀποθνήσκοντα, ἢ οὐ; *Maced.* Ἄλλ' οὐκ ἦν Παῦλος ὁ ἀναστήσας, ἀλλ' ὁ ἐν Παύλῳ λαλήσας Χριστός. Ὁρθ. Καίτοιγε Παῦλος λέγει, ὅτι « Χριστὸς ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου πεποιτκεν ἐν ἐμοὶ τὰ σημεῖα. » Λέγει γὰρ οὕτως, ὅτι « Οὐ τολμῶ τι ἐγὼ λέγειν ὧν οὐ κατειργάτατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ καὶ ἔργῳ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. » *Maced.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα; Ὁρθ. Οὐκ

est Deus. *Orth.* Si ex Paulo apostolo audierimus, Deum nihil aliud esse, quam divinum, necesse fuerit concedere, id, quod divinum est, Deum esse.

Maced. Non prorsus. Neque enim etiamsi Deus est Spiritus, idcirco divinus quoque Spiritus est Deus. Ubinam vero scriptum est Deum esse divinum?

Orth. In Actis apostolorum sic loquitur Paulus :

« Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, sculpturæ artis et cogitationis hominum, divinum esse simile ¹⁸. »

20. *Maced.* Jam prius dixeram, etiamsi posuero Deum esse Spiritum, non protinus sequi, divinum etiam Spiritum esse Deum. *Orth.* Si rerum creaturarum nulla est Spiritus divinus, nulla est Spiritus sanctificationis, hæc autem communia sunt Patri, Filio, et Spiritui sancto, nempe ejusdem naturæ fuerint Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Maced.* Ostende igitur, sicut Pater excitat mortuos, et vivificat, et Filius quoque, ita etiam Spiritum sanctum vivificare. *Orth.* Dicit Paulus :

« Vos autem jam non estis in carne, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit quoque mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis ¹⁹. » *Maced.* Non ita scriptum est, « per inhabitantem, » sed « propter inhabitantem. » *Orth.* Si ostendero scriptum esse, « per inhabitantem, » num tibi persuasum fuerit, ejusdem esse naturæ, Spiritum atque Patrem et Filium? *Maced.* An vero, si unum et alterum mendosum exemplar apud vos inveniat, inde illud mihi persuaseris? *Orth.* Possumus ostendere ita in cunctis vetustis exemplaribus scriptum esse. Quoniam tamen de hoc controversi existimas, aliis petitis ex Scriptura demonstrationibus certior fias. *Maced.* Has igitur profer, nam illud in controversia est. *Orth.* Idem Paulus dicit : « Non quod ex nobis ipsis idonei simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed quod idonei sumus, id ex Deo est : qui etiam fecit ut idonei ministri essemus Novi Testamenti, non litteræ, sed Spiritus. Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat ²⁰. » *Maced.* Vivificare dicitur a peccato ad justitiam traducere. At non excitat mortuos, sicut Christus excitavit. *Orth.* Paulus Apostolus Eutychem mortuum excitavit, annon? *Maced.* At non is est Paulus, qui illum excitavit, sed qui locutus est in Paulo Christus. *Orth.* Atqui, inquit Paulus : « Christus in virtute Spiritus sancti fecit in me signa. » Sic enim ait : « Non enim audeo quidquam loqui quod non effecerit Christus per me, verbo et facto ad obedientiam gentium, in vir-

¹⁸ Act. xvii, 29. ¹⁹ Rom. viii, 9-11. II Cor. iii, 5, 6

(30) Καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἀβεστ a manuscriptis. Et ibidem δὲ δεest in manuscriptis.

(31) Palat., οὐκέτ' οὐκ ἐστιν.

tute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus A sancti ²¹. » *Maced.* An vero non poterat Christus absque Spiritu sancto edere signa et prodigia? *Orth.* Nonne itidem poterat Pater absque Filio **453** condere omnia? *Maced.* Etiam : sed (« ideo per Filium condidit ») ut Filium quoque appareret esse conditorem. *Orth.* Eadem ratione, Filius cum posset ostenderet Spiritum sanctum eadem facere quæ Pater et Filius.

21. *Maced.* Nos Spiritum sanctum non possumus Deum dicere. *Orth.* Ais divinas Scripturas a Spiritu sancto enuntiatas per prophetas et apostolos, annon? *Maced.* Aio. *Orth.* Ergo Spiritus qui eos afflavit Deus est. *Maced.* Absit ut hoc dicam ! *Orth.* Si Scripturæ ab ipso inspiratæ, sunt a Deo inspiratæ, quid aliud Spiritus ille fuerit quam Deus? *Maced.* Spiritus ille nobis subministravit B Dei doctrinam, quæ ideo dicitur a Deo inspirata. *Orth.* An vero, quoniam sanctificatio qua nos Spiritus etiam sanctificat, est Dei sanctificatio, ideo non est ab ipso Spiritus sanctificatio? *Maced.* Sane est etiam ab ipso Spiritu sanctificatio. *Orth.* Sicut ergo sanctificatio est a Patre, Filio, et Spiritu sancto ; ita et sacra Scriptura. Doctrina igitur est Patris, Filii, et Spiritus sancti. At Scripturam profiteretur sanctus Paulus esse a Deo inspiratam : Deus est igitur Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam dictum est apud prophetas : « Et erunt omnes docti a Deo ²². » *Maced.* Quisquis dicitur a Patre, vocatur doctus a Deo. *Orth.* Sicut qui sanctificatur a Patre et Filio, sanctificatur quoque C similiter a Spiritu sancto : ita qui didicit a Patre, a Filio quoque discit, et a Spiritu sancto : siquidem cum dixerit Christus : « Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ²³. » Sanctus Paulus dicit : « An experimentum queritis ejus qui loquitur in me Christi ²⁴ ? » Audis Christi doctrinam esse ea quæ loquitur Spiritus : et Patris doctrinam esse, ea quæ Christus et Spiritus loquuntur. Quod si ita est, quæ loquitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt Scriptura a Deo inspirata.

22. *Maced.* Cum ergo dicit Pater, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui ²⁵, » hoc dicit Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Orth.* D Quædam sunt voces propriæ Patris, et quædam propriæ voces Filii, et quædam voces Spiritus propriæ : sunt et quædam Patri, et Filio, et Spiritui sancto communes. Cum igitur, ut tu prius dixisti, Pater inquit, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, » hæc est ipsius Patris vox. Item cum inquit, « Ecce puer meus dilectus, in quo complacuit anima mea : ponam Spiritum meum

ἐδύνατο γὰρ ὁ Πατὴρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα ; *Μακεδ.* Ναί· ἀλλ' ἵνα καὶ Υἱὸς δημιουργῆς δειχθῆ. *Ὁρθ.* Τῷ αὐτῷ λόγῳ, δυνάμενος καὶ ὁ Υἱὸς ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα (32), ποιεῖ ἐν τῷ Πνεύματι, ἵνα δειχθῆ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ αὐτὰ ποιοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

edere signa et prodigia, edidit ea in Spiritu, ut *21. Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Λέγεις (53) τὰς θείας Γραφὰς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου εἰρηθῆσαι διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἢ οὐ ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα τὸ ἐμπνεύσαν αὐτοὺς Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν ! *Ὁρθ.* Εἰ αἱ πνευσθεῖσαι Γραφαὶ παρ' αὐτοῦ θεόπνευστοὶ εἰσιν, τί ἂν ἄλλο εἴη τὸ Πνεῦμα ἢ Θεός ; *Μακεδ.* Τὴν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν διηκόνησεν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἡ διδασκαλία θεόπνευστος λέγεται. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἁγιασμός, ὃν ἁγιάζει καὶ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ ἐστὶν ἁγιασμός, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ὁ ἁγιασμός ; *Μακεδ.* Ναί, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὁ ἁγιασμός. *Ὁρθ.* Ὡςπερ οὖν ὁ ἁγιασμός Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν, οὕτως καὶ ἡ θεία Γραφή. Ἡ τοίνυν διδασκαλία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν. Θεόπνευστος δὲ ἡ Γραφή ὁμολογεῖται παρὰ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ· Θεὸς ἄρα Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ εἴρηται παρὰ τοῖς προφήταις· « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ. » *Μακεδ.* Πᾶς ὁ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς διδασκῆ Θεοῦ ἀκούσει. *Ὁρθ.* Ὡςπερ ὁ ἁγιαζόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἁγιάζεται ὁμοίως καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος· οὕτως ὁ μαθὼν παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος μαθηθάνει· ἀμέλει τῷ Χριστῷ εἰρηκότος, ὅτι « Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, » ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ἡ δοκιμὴν (34) ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμῶν λαλοῦντος Χριστοῦ ; » Ἀκούετε, ὅτι ἡ λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, Χριστοῦ διδασκαλία ἐστὶν· καὶ ἡ λαλεῖ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς διδασκαλία ἐστὶν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄρα ἡ λαλεῖ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, θεόπνευστος Γραφή ἐστὶν.

22. *Μακεδ.* Ὅταν οὖν λέγῃ ὁ Πατὴρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ τὴν ὁδοκῆσα· » Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα τοῦτο λέγει. *Ὁρθ.* Εἰς φωνὰ ἴδιαι τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰς φωνὰ ἴδιαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰς φωνὰ ἴδιαι τοῦ Πνεύματος· καὶ εἰς κοινὰ Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν οὖν λέγῃ (35) ὁ Πατὴρ, ὡς προλαθὼν εἰρηκας, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ τὴν ὁδοκῆσα, » αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φωνή. Καὶ ὁμοίως ὅταν λέγῃ, « Τοῦτο ὁ Παις μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν· » καὶ

²¹ Rom. xv, 18, 19. ²² Isa. liv, 15. ²³ Matth. x, 20. ²⁴ II Cor. xiii, 3. ²⁵ Matth. iii, 17.

(32) Post τέρατα in c. litis legitur ἄνευ τοῦ Πνεύματος, sed hæc desunt in mss. omnibus.

(33) Pal., Ὁρθ. Λέγεις τὰς θείας Γραφὰς. Λέγει ὁ Παῦλος ἢ οὐ ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ταύτας δὲ τὰς θείας

Γραφὰς θεοπνεύστους λέγει Παῦλος ἢ οὐ ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Θεὸς ἄρα, etc.

(34) Palat., Εἰ δοκιμὴν. Editi vero, Ἡ δοκιμὴν (35) Palat., Καὶ ὅταν λέγῃ.

σαι τοιαῦται, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶσιν ἰδιαί. Ὅταν δὲ λέγῃ (36) ὁ Υἱὸς, « Ἄρουσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, » καὶ ὅσαι τοιαῦται, τοῦ Χριστοῦ εἶσι φωναί. Οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδιαί εἶσι φωναί· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἄγαθος· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα τοῦτον, οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δῆσουσιν. » Πᾶσαι δὲ αὗται, θεόπνευστοι λέγονται, διὰ τὸ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ εἶναι φωνάς, καὶ τὰς τοῦ Πνεύματος Θεοῦ εἶναι φωνάς. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἰπέ (37) τὰς μὲν εἶναι θεοπνεύστους (τὰς δὲ οὐ)· καὶ μέμψαι τῷ ἁγίῳ Παύλῳ γράψαντι θεοπνεύστους τὰς πάσας Γραφάς. *Μακεδ.* Ἡ οὖν, ἐπειδὴ τινα ῥήματα τῶν ἁγίων εἶσιν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ θεοὶ εἶσιν; *Ὁρθ.* Ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς φωνάς καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ καὶ τὰς τῶν ἁγίων, καὶ τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἔγραψεν. Οὗ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς. *Μακεδ.* Δειξόν μοι, ποῦ φανερώς Θεὸς εἶρηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

25. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς ναὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ οὐ (38); *Μακεδ.* Ναί. Καὶ γὰρ εἶρηται παρὰ τοῦ ἁγίου Παύλου· « Οὐκ οἶδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἔστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; » *Ὁρθ.* Πᾶς δὲ ναὸς, Θεοῦ ναὸς ἔστι· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν οὐδὲ σὺ ναὸς. *Μακεδ.* Τοῦ Θεοῦ ναὸς εἰμι. *Ὁρθ.* Τοῦ Πνεύματος οὐ; *Μακεδ.* Ναί καὶ τοῦ Πνεύματος. *Ὁρθ.* Ἄρα καὶ Πνεῦμα (39) Θεός. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι ἔκκησαν ἐν τοῖς ἁγίοις, ὡς περὶ ὁ προφήτης λέγει· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· » διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἄγγελους Θεοὺς λέγω; *Ὁρθ.* Οὐκ ἔχεις μὲν δεῖξαι, ὅτι εἰς ἦν τῶν γεννητῶν ἀγγέλων ὁ λαλῶν ἐν τῷ προφῆτῃ. Προαποδέδεικται γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος, καὶ τὸ Πνεῦμα. Κἂν δοθῇ σοι ἕνα τῶν γεννητῶν ἀγγέλων λαλεῖν ἐν τῷ προφῆτῃ (40), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ναὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ προφήτης. Πᾶς γὰρ ναὸς, Θεοῦ ναὸς. Ἐπειδὴ εἶπέ, ποῦ τῆς Γραφῆς εἶρηται ναὸς ὁ προφήτης ἢ ὁ ἀπόστολος, ἢ καθόλου ἀνθρώπος, ἀγγέλου, ἢ τινος κτίσματος. *Μακεδ.* Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Ἐὰν θέλῃς (41), κἂν μὴ θέλῃς. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν θεοὶ. *Ὁρθ.* Θεὸς ὁ Πατήρ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ ὁ Υἱός; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Δύο οὖν θεοὶ; *Μακεδ.* Οὐ. *Ὁρθ.* Οὕτως οὐδὲ τρεῖς; *Μακεδ.* Ἄλλ' εἷς καὶ εἷς. *Ὁρθ.* Εἰ τὸ εἷς καὶ εἷς οὐκ εἶσι δύο, οὐδὲ τὸ εἷς καὶ εἷς καὶ εἷς, τρεῖς. *Μακεδ.* Οὐκ ἔστιν οὖν εἷς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα; *Ὁρθ.* Εἶπέ καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα. *Μακεδ.* Ποῦ τοῦτο γέγραπται; *Ὁρθ.* Παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι

A super ipsum ³⁶, » et similes aliæ voces, ipsius Patris sunt propriæ. At cum dicit Filius, « Foderunt manus meas et pedes meos ³⁷, » et si quæ sunt aliæ similes, Christi sunt voces. Ita etiam quædam sunt Spiritus propriæ voces, ut cum dicit Agabus : « Hæc dicit Spiritus sanctus : Hunc virum, cujus est hæc zona, sic alligabunt ³⁸. » Omnes autem istæ voces dicuntur a Deo inspiratæ, quoniam et quæ Patris sunt, Dei sunt voces : et quæ Filii sunt, Dei sunt voces : et quæ Spiritus sunt, Dei sunt voces. *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur quasdam Scripturas esse a Deo inspiratas, quasdam vero non item : et Paulum incusa, qui Scripturas universas a Deo inspiratas esse scripsit. *Maced.* Num igitur quoniam in Scripturis sunt quædam sanctorum verba, quædam etiam impiorum et sceleratorum hominum, impios quoque et sceleratos idcirco dixeris esse deos? *Orth.* Sed et Patris, et Filii, et sanctorum, itidemque impiorum et sceleratorum voces descripsit Spiritus per prophetas et apostolos. Non enim locuti sunt ipsi, sed Spiritus Patris. *Maced.* Ostende mihi, ubi Spiritus sanctus manifeste dicatur Deus.

454 25. *Orth.* Fateris te esse Dei templum, annon? *Maced.* Sane. Dictum est enim a sancto Paulo : « An nescitis corpora vestra esse templum Spiritus sancti : qui in vobis est, et quem a Deo habetis ³⁹? » *Orth.* Atqui omne templum est Dei templum, ergo Spiritus sanctus est Deus. *Maced.* Nego Spiritum esse Deum. *Orth.* Ergo, ne tu quidem es templum? *Maced.* Sum Dei templum. *Orth.* Annon vero Spiritus templum? *Maced.* Sum certe Spiritus etiam templum. *Orth.* Ergo et Spiritus est Deus. *Maced.* Num vero quoniam angeli etiam habitarunt in sanctis, sicut inquit propheta : « Hæc dicit angelus qui in me loquitur ⁴⁰, » idcirco angelos quoque dixerim esse deos? *Orth.* Non possis ostendere angelum loquentem in propheta fuisse unum ex illis conditiis. Jam enim antea demonstratum est Filium quoque et Spiritum esse angelum. Et ut tibi concedatur, unum fuisse ex conditiis angelis eum qui loquebatur in propheta, non erat tamen propheta templum angeli. Omne templum enim est Dei templum : alioqui dicit ubi tandem in Scriptura dicatur propheta, vel apostolus, vel homo quispiam, templum angeli vel rei ullius creatæ. *Maced.* Spiritus igitur Deus est? *Orth.* Est, nolis, velis. *Maced.* Tres vero dii sunt? *Orth.* Pater estne Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et Filius quoque Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num igitur duo sunt dii? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur ne tres quidem sunt. *Maced.* Sed unus est et unus. *Orth.* Si unus et unus non sunt duo, ergo nec unus et unus et unus tres sunt. *Maced.* An non igitur unus est Deus, ex quo omnia, et unus

³⁴ Isa. xlii, 1. ³⁷ Psal. xxi, 17. ³⁸ Act. xxi, 11. ³⁹ I Cor. vi, 19. ⁴⁰ Zach. i, 9.

(36) Palat. similiter, Καὶ ὅταν λέγῃ.

(37) Manuscrip., εἶπον. Mox τὰς δὲ οὐ deest in editis, et notatur solum ad marginem Felck. sic : *Leset*, τὰς δὲ οὐ.

(38) Mss., εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ οὐ.

(39) Mss., Ἄρα τὸ Πνεῦμα.

(40) Palat., ὁ λαλῶν ἐν τῷ πρ.

(41) Palat., κἂν θέλῃς.

Dominus per quem omnia? *Orth.* Dic, et unus Spiritus in quo omnia. *Maced.* Ubi hoc scriptum est? *Orth.* Apud Davidem: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ²¹. » *Maced.* Sed Spiritus oris ipsius non est Spiritus sanctus. *Orth.* Ergo ne Verbum quidem est Filius. *Maced.* Non significat eo loco Verbum subsistens, nec Spiritum subsistentem. *Orth.* Ut tibi illud quoque concedatur, quod Deus habeat Verbum prolatitium, dic nobis, Verbumne subsistens, est quod cœlos firmavit, an prolatitium? *Maced.* Verbum prolatitium appello mandatum ipsius. « Dixit enim et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ²². » *Subsistenti: Filius vero accepto mandato creavit.*

24. *Orth.* Non fuerint igitur cœli firmati verbo ipsius, sed Filii operatione. Adeoque falsum illud erit: « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Cum hoc Verbum non habuerit eam virtutem quæ concurreret, sed Filii actionem expectarit: neque intelligis in quam absurditatem tua hæc oratio delabatur? Dic enim nobis, multiscie, utrum Filius postquam audivit a Patre, sua ipsius substantia, arte quadam et methodo commota, cœlum firmavit, an vero sermone fecit ut existeret? *Maced.* Verbi quidem verbum concurrentem habuit virtutem: Patris autem verbum, Christi verbum expectavit. Annon enim Pater ei præcepit ut omnia faceret? *Orth.* Hoc scriptum non est, sed Verbi Patrem omnia condidisse. *Maced.* Si Pater fecit, quomodo per Filium fecit? *Orth.* Sicut lux per splendorem illustrat, ita Pater per Filium creat: et veluti mens per sermonem docet, ita etiam Pater per Filium creat. *Maced.* Annon per Spiritum? *Orth.* Per Verbum creat, et per Spiritum sanctificat. *Maced.* Hoc admitto. *Orth.* Hoc illud est igitur: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » *Maced.* Sed Filius quidem creat, Spiritus vero sanctificat, sed non creat. *Orth.* Quivis prudens **455** auditor novit sanctificationis nomine creationem quoque intelligi. Cum audimus, « Cor mundum crea in me, Deus ²³, » quid aliud mente concipimus, quam, Cor purum in me sanctifica, Deus? Quandoquidem autem vis sanctificationem simul cum cœlis existere cœpisse, dic quid majus sit creare an sanctificare. *Maced.* Creare est Dei opus. *Orth.* Dei quidem opus est creare, at non majus quam sanctificare. Nam et ipsa sanctificatio, est Dei opus. Scriptum est enim: « Pater sancte, sanctifica eos in veritate tua ²⁴. » Sanctificare vero majus quiddam esse quam creare, cognosce ex ipso eventu, cum quis sanctificationem amiserit. Audit enim infelix ille Judas: « Bonum esset homini illi, si natus non fuisset ²⁵. » *Maced.* Bonum igitur illi fuisset, si natus non fuisset: sed Deus solus is est

τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος οὐκ ἔστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Orth.* Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱός. *Maced.* Ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐνουπόστατον Λόγον λέγει, οὐδὲ τὸ ἐνουπόστατον Πνεῦμα. *Orth.* Ἴνα σοι καὶ δοθῇ λόγον ἔχειν προφορικὸν τὸν Θεόν, εἰπέ ἡμῖν, ὁ ἐνουπόστατος Λόγος ἐστὶν ὁ τὸν οὐρανὸν στερεώσας, ἢ ὁ προφορικός; *Maced.* Τὸν προφορικὸν λέγω, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· Ἀὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Εἶπε δὲ (42) καὶ ἐνετείλατο τῷ Υἱῷ, ἐνουποστᾶτω Λόγῳ· ὁ δὲ τὴν ἐντολὴν λαβὼν Υἱὸς ἐκτίσεν.

Dixit autem et mandavit Filio, Verbo videlicet sub-
24. *Orth.* Οὐκ ἔτι εὖν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείᾳ. Καὶ ψεῦδος τὸ λέγειν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » (45) Οὐ γὰρ ἔσχεν ὁ Λόγος σύνδρομον τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνέμεινεν τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείαν. Καὶ εἰς ὅσῃν ἀτοπίαν ἐκπίπτει σου ὁ λόγος, ἀγνοεῖς; Εἰπέ γὰρ ἡμῖν, πολυμαθὲς (44), ἄρα ὁ Υἱὸς ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, κινήσας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν τέχνη τινὴ καὶ μεθόδῳ ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, ἢ λόγῳ αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Maced.* Ὁ μὲν τοῦ Λόγου λόγος σύνδρομον ἔσχε τὴν δύναμιν· ὁ δὲ τοῦ Πατρὸς λόγος ἐξεδέξατο (45) τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον. Οὐκ αὐτῷ οὖν ὁ Πατὴρ ἐνετείλατο ποιῆσαι τὰ πάντα; *Orth.* Τοῦτο εὖ γέγραπται, ἀλλ' ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου ὄντως πάντα ἐποίησεν. *Maced.* Εἰ Πατὴρ ἐποίησε, πῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ ποιεῖ; *Orth.* Ὡς τὸ φῶς διὰ τοῦ ἀπαυγασματος φωτίζει, οὕτως ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει· καὶ ὡς νοῦς διὰ τοῦ λόγου διδάσκει, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει. *Maced.* Μὴ διὰ τοῦ Πνεύματος; *Orth.* Διὰ τοῦ Λόγου κτίζει, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀγιάζει. *Maced.* Τοῦτο δέχομαι. *Orth.* Τοῦτο οὖν ἐστὶ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Maced.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς κτίζει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀγιάζει, καὶ οὐ κτίζει. *Orth.* Ὁ συνετὸς ἀκούων οἶδεν, ὅτι καὶ τὸ ἀγιάζειν κτίζειν ἐστίν. Ὅταν ἀκούσωμεν, « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, » τί ἄλλο νοοῦμεν ἢ τὸ, Καρδίαν καθαρὰν ἀγιάσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός; Ἐπειδὴ δὲ σὺ βούλει συνουσιᾶσθαι τὸν ἁγιασμὸν τοῖς οὐρανοῖς, εἰπέ, τί μείζον ἐστὶ, κτίζειν ἢ ἀγιάζειν; *Maced.* Τὸ κτίζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. *Orth.* Ἐργον μὲν Θεοῦ ἐστὶ τὸ κτίζειν, οὐ μὴν μείζον τοῦ ἀγιάζειν ἐστίν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγιάζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστίν. Γέγραπται γάρ· « Πάτερ ἅγιε, ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Ὅτι δὲ τὸ ἀγιάζειν μείζον ἐστὶ τοῦ κτίζειν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος γινώθι, ὅταν τις ἀπολέσῃ τὸν ἁγιασμὸν. Ἀκούει ὁ ἄθλιος Ἰουδᾶς· « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » *Maced.* Καλὸν μὲν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Ἄλλ' ὁ κτίζων

²¹ Psal. xxxii, 6. ²² Psal. cxlviii, 5. ²³ Psal. l, 12. ²⁴ Joan. xvii, 17. ²⁵ Matth. xxvii, 24.

(42) Δέ deest in Palatino.

(43) Sic mss. In editis vero acerant quædam.

(44) Palatinus, πολυμαθῆ.

(45) Palatinus, ἐδέξατο.

καὶ δημιουργῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, μόνος ἐστὶ Θεός. **A** qui creat et efficit quæ non sunt tanquam si essent.

25. Ὁρθ. Δέδεικται μὲν, ὅτι τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος λέλεκται· καὶ τὸ, « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν, » ὁμοίως ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἴρηται. Ἰνα δὲ μὴ περιέλκηται ὁ λόγος, ἀκουσον τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τὸν ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκτίσε. **Maced.** Εἰπέ πῶς; Ὁρθ. « Τοῦ Ἰησοῦ ἡ γένεσις (46) οὕτως ἦν· μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ. πρὶν ἢ συναλθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » **Maced.** Ὁ Υἱὸς οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πνεύματος. Ὁρθ. Ἡ γένεσις, εἶπεν, οὐχὶ ἡ γέννησις· ἐν λέγει (47), οὐχὶ δύο. **Maced.** Ἄλλ' ὁ ἄγγελος εἶπε· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. » Ὁρθ. Πρῶτον γένεσιν ἀκουσον τοῦ ναοῦ, καὶ τότε γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρῶτον γιγνόμεθα δημιουργικῶς, εἶθ' οὕτως γεννώμεθα καταχρηστικῶς· « Υἱοὺς » γὰρ ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, » γέγραπται, οὐ φυσικῶς δηλονότι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. **Maced.** Πῶς εἶπεν ὁ Σολομών· « Ἡ Σοφία ἠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον; » Ὁρθ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ λόγος, ὅτι πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει λέγει Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος· « Ὅτε δὲ ἠῤῥόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » **Maced.** Τί τοῦτο ποιεῖ; Ὁρθ. Βούλομαι σοι δεῖξαι, ὅτι ποτὲ ἑαυτὸν ἀφορίσας λέγει τοῦ Πατρὸς, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ. **Maced.** Μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος; Ὁρθ. Μάθε οὖν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἀφόρισεν, ὡς ἤδη προεἴρηται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· « Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς· Ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον (48) εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσέκλημαι αὐτοῦς. » **Maced.** Κἀγὼ λέγω, οὐς καλεῖ ὁ Πατήρ, τοὺτους καλεῖ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὐς ἀγιάζει ὁ Πατήρ, τοὺτους ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ὁρθ. Δέδεικται, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ἡρέθη γὰρ ἡ ἁγία Μαρία ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. **Maced.** Οὐκ εἶπεν, ἐν γαστρὶ ἔχουσα κτίσαντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· ἀλλ' ἀπλῶς εἴρηται· « Ἡρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Ὁρθ. Τὸ οὖν, « ἐκ Πνεύματος ἁγίου, » τί ἄλλο ἠγῆ πλὴν τοῦ κτίσαι; **Maced.** Ἐγὼ τὴν οἰκονομίαν λέγω τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα σημαίνεσθαι. Ὁρθ. Μὴ οὖν θέλεις εἰπεῖν τὸ Κυριακὸν σῶμα κτίσμα; **Maced.** Κτίσμα μὲν λέγω τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ τοῦ Πνεύματος αὐτὸ λέγω κτίσμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁρθ. Ἄλλ' ἡ Γραφή

⁴⁶ Gen. 1, 26. ⁴⁷ Gen. 11, 18. ⁴⁸ Matth. 1, 18. ⁴⁹ ibid. 20. ⁵⁰ Isa. 1, 2. ⁵¹ Prov. 1, 1. ⁵² Galat. 1, 15. ⁵³ Rom. 1, 1. ⁵⁴ Act. 13, 2. ⁵⁵ Matth. 1, 18.

(46) Palatinus, γέννησις.

(47) Palat. ἐν λέγει, οὐχὶ δ. Editi male, ἐννοεῖ

(48) Mss., Παῦλον. Ibid. Palat., εἰς ὅπερ κέκλημαι.

ἴδιο, sed a Christo. *Orth.* Atqui Scriptura inquit : A εἶπεν ὁ Ἡυρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

26. *Maced.* Dic mihi ubi scriptum sit, quidpiam a Spiritu sancto fuisse conditum. *Orth.* Sufficiunt quidem ea 456 quæ diximus auditoribus omnibus, qui sincere rei cognoscendæ studium attulerint :

quoniam autem nobis propositum est secus etiam affectis prodesse : audi etiam Spiritum sic loquentem : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego, qui firmo tonitru, et creo spiritum, et hominibus annuntio Christum ejus⁴⁶. »

Maced. Pater is est, qui loquitur. *Orth.* Si Pater loqueretur, dicendum ei fuisset, Qui annuntio hominibus Christum meum ; neque dixisset, Christum ejus. Dic enim mihi an ab alio Deo quam Patre sit Christus. *Maced.* Alius quidem neque fuit,

nec est, nec erit Deus præter Christi Patrem : sed propheta is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum : » neque scriptum est,

« Ecce ego, » sed : « Ecce qui firmat tonitru, et creat spiritum, et annuntiat hominibus Christum ejus : » ipse videlicet Deus. *Orth.* Omnia quidem vobis licent, sed non omnia expediunt. Vos enim ii estis qui sancti Pauli ad Hebræos Epistolam rejicitis, et Epistolæ ad Romanos contextum depravatis, cum dicitis scriptum non esse : « Per Spiritum ejus inhabitantem in vobis ; » sed, « propter Spiritum ejus inhabitantem⁴⁷. »

Quin etiam ecce prophetæ quoque verba conaris depravare. Sed hoc nemo tibi concedet. Itaque, si propheticum illud protulerimus, et ostenderit scriptum esse : « Ecce ego, »

an tibi persuaderi sines creatorem esse Spiritum ?

Maced. Scio in nonnullis exemplaribus scriptum esse : « Ecce ego. » Sed in exemplaribus illis erratum esse dico. Nec enim consentaneum et congruens est dicere, Spiritum eum esse qui dicat :

« Ecce ego qui firmo tonitru, et creo spiritum. »

Orth. Imo hæc maxima est horum verborum congruentia, utpote quæ aliter quam hoc modo congruenter construi non possint. Spiritus enim is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego » (Spiritus videlicet) « qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus, » videlicet Dei.

Maced. Quem spiritum creat ? *Orth.* Si litteram quidem et verba ipsa spectes, spiritum seu ventum, qui tonitru consequitur : sin vero sententiam ipsam consideres, eum spiritum, quem ait sanctus Paulus : « Custodiri inculpatam cum anima et corpore, ad Domini nostri Jesu Christi adventum⁴⁸. » Nam per « obfirmatum tonitru » intelligendus est baptismus ille prior apud Judæos usurpatus, vacuus et aqueus : adeo ut dixerit sanctus Joannes : « Ego quidem baptizo vos aqua ad poenitentiam : venit

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

26. *Maced.* Αὐτῆ τῆ λέξει εἰπέ μοι, ποῦ γέγραπται, ὅτι τι ἔκτισε τὸ Πνεῦμα. *Orth.* Ἀρκεῖ μὲν τοῖς εὐγνωμόνως ἀκούουσι καὶ τὰ προειρημένα ἔπειδὴ δὲ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶν ὠφελεῖσθαι (49) καὶ τοὺς ἀγνώμονας, ἀκουε καὶ τοῦ Πνεύματος λέγοντος : « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεὸν σου Ἰσραὴλ, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. »

Maced. Ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ λέγων. *Orth.* Εἰ ὁ Πατὴρ ἔλεγεν, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, Ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν μου· καὶ οὐκ ἂν εἶπεν, τὸν Χριστὸν αὐτοῦ.

Ἐπεὶ εἰπέ μοι, εἰ ἄλλο Θεοῦ ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα ὁ Χριστός. *Maced.* Ἄλλος μὲν Θεὸς παρὰ τὸν Χριστοῦ Πατέρα οὐτε ἦν, οὕτε ἐστὶν, οὕτε ἔσται ὁ προφήτης δὲ ἐστὶν ὁ λέγων : « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ. » οὐ καίται δὲ τὸ,

« Ἰδοὺ ἐγὼ, » ἀλλ' « Ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » αὐτὸς ὁ Θεός. *Orth.* Πάντα ὑμῖν ἐξεστὶν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἱ καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ ἁγίου Παύλου παραγραφόμενοι, καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους παραχαράττοντες, ἐν τῷ λέγειν, οὐ γέγραπται, « Διὰ τοῦ ἐνοικούντος Πνεύματος ἐν ὑμῖν (50), » ἀλλὰ, « διὰ τὸ ἐνοικῶν αὐτῷ Πνεῦμα. » Ἰδοὺ δὴ καὶ τὸν προφήτην ἐπιχειρεῖς παραχαράττειν. Ἄλλ' οὐδεὶς σοι συγχωρεῖ. Ἐὰν οὖν προκομίσωμεν τὸ προφητικόν, καὶ δεῖξωμεν, ὅτι τὸ

« Ἰδοὺ ἐγὼ, » γέγραπται, πειθῆ, ὅτι κτιζεῖ τὸ Πνεῦμα ; *Maced.* Οἶδα, ὅτι ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων γέγραπται τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ. » Ἄλλ' ἐγὼ λέγω ἐσφαλμένα εἶναι τὰ ἀντίγραφα. Οὐ γὰρ ἔχει ἀκολουθίαν λέγειν, τὸ Πνεῦμά ἐστὶ τὸ λέγον, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα. » *Orth.* Καίτοι γε ἡ μεγίστη ἀκολουθία τοῦ ῥητοῦ αὐτῆ, καὶ ἄλλως ἐξομαλισθῆναι οὐ δύναται ἡ οὕτως. Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγον : « Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ. » Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα, στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν (51) πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » δηλονότι τοῦ Θεοῦ. *Maced.* Ποῖον πνεῦμα κτιζεῖ ; *Orth.* Εἰ μὲν κατὰ τὸ ῥητόν, τὸ ἐπόμενον τῆ βροντῆ ἢ εἰ δὲ κατὰ διάνοιαν, ὃ εἶπεν ὁ ἅγιος Παῦλος ; τερηθῆναι ἀμεμπτον μετὰ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος, ἐν τῆ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ γὰρ τὴν ἐστερεωμένην βροντὴν τὸ βάπτισμα δεῖ νοεῖν, πρότερον ἂν παρὰ Ἰουδαίους χαῦνον καὶ ὑδατῶδες ὥστε λέγειν τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἢ « Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, ὃς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῆ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ στερεοῦται, καλῶς εἴρηται, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ » τὸ Πνεῦμα « στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, » τὸ ἐν

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

⁴⁶ Amos iv, 12, 13. ⁴⁷ Rom. viii, 9. ⁴⁸ I Thess. v, 23.

(49) Palat., ὠφελεῖσθαι, ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βρ.

(50) Palat., διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. Ἄλλ' οὐδεὶς σοι συγχ.

(51) Palat., κτιζων, hic et infra. Mox καὶ abes : a mss.

ἐκάστῳ ἡμῶν, ὃ καὶ καρδίαν ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, λέγων· «Καρδίαν καθάραν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός.»

27. *Μακεδ.* Καὶ βροντὴν λέγεις τὸ βάπτισμα. Ὁρθ. Συμβολικῶς καὶ πάνυ. Ὡς γὰρ ὅταν ἀκοῶν, «Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας,» οὐκ ἄμπελον σωματικὴν περιβλέπομαι, ἀλλὰ τὸν ναὸν νοῦ· οὕτως καὶ βροντὴν τὸ βάπτισμα νοῦ. Καὶ γὰρ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ υἱούς βροντῆς ἐκάλεσεν ὁ Χριστός, τουτέστι βαπτίσματος υἱούς. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ βροντὴ συνίσταται ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος μυσταγωγία, συμβολικῶς τὸ βάπτισμα βροχὴν καλεῖ ἑσπερωμένην ὑπὸ τοῦ ἁγίου (52) Πνεύματος. Ἀμέλει ὁ Ἀπόστολος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἶρηται, ἐλθὼν καὶ εὐρών τινὰς βαπτισθέντας, ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων· «Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες;» Ἐκείνων δὲ εἰρηκότων, «Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν,» εἶπεν· «Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε;» ὡς τοῦ στερεώματος οὐκ ὄντος ἐν τῷ βαπτισματι, μὴ παρόντος τοῦ Πνεύματος. Στερεοὶ οὖν βροντὴν τὸ βάπτισμα, καὶ κτίζει τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ λέγον διὰ τοῦ προφήτου· «Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζω πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλω ἐπὶ ἀνθρώπους (53) τὸν Χριστὸν αὐτοῦ.» *Μακεδ.* Καὶ τὸ ἐξῆς ἐρμήνευσον, καὶ οὕτως ἐξημάλισον. Ὁρθ. «Ποίων ὄρθρον καὶ ὀμίχλην, ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς.» *Μακεδ.* Τί οὖν λέγεις τὸν ὄρθρον, καὶ τὴν ὀμίχλην, καὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς; Ὁρθ. Κατὰ διάνοιαν ὄρθρον λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἀνατολῆ, νοεῖται ἡ ἀνάστασις. Ὀμίχλη δὲ ἡ μὴ συγχωροῦσα πᾶσι τηλαυγῶς αὐτὸν ὄρᾶν. Ἡρέθη γὰρ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Τὰ δὲ ὕψηλά τῆς γῆς οἱ ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, καὶ ἐν οὐρανοῖς τὸ πολιτεῦμα ἔχοντες. Ἐπὶ γὰρ τούτους ἐπιβαίνει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

28. *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον ἤγειρεν τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Ταῦτα λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ Κυριακὸν λέγεται πεποιηκέναι ὁ Πατήρ (γέγραπται γάρ· «Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεθεῖν ἐκ μήτρας, ἠγάπακά σε·» καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ σῶμα ὁ Σολομών λέγει τὴν σοφίαν φκοδομηκέναι·) λέγει γάρ· «Ἡ σοφία φκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον λέγει ἐκ Πνεύματος ἁγίου αὐτὸ εἶναι), οὕτω καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦ σώματος μὲν ὁ Υἱὸς λέγει· «Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν·» ὁ δὲ Ἀπόστολος, ὅτι· «Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, λύσας πᾶς ὀδύνας τοῦ θανάτου·» ἐναυθα δὲ, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

⁵² Marc. 1, 7. ⁵³ Psal. 1, 12. ⁵⁴ Psal. lxxix, 9. 1, 5. ⁵⁵ Prov. ix, 1. ⁵⁶ Joan. 11, 19. ⁵⁷ Act. 11, 24.

(52) Mss., ἀπὸ τοῦ ἁγ. Mox ὡς abest a Palat.

A autem, qui fortior me est, qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igne⁵². Quoniam igitur ipse baptismus firmatur Spiritus presentia, recte dictum est : « Ecce ego » (Spiritus videlicet), « qui firmo tonitru, et creo spiritum, » illum videlicet qui singulis nobis inest, quem etiam cor appellat David, in-
quiens : « Cor mundum crea in me, Deus⁵³. »

27. *Maced.* Ergo baptismum vocas tonitru. *Orth.* Sane quidem symbolice. Quemadmodum enim cum illud audio, « Vineam de Ægypto transtulisti⁵⁴, » non considero vitem ullam corpoream sed templum intelligo : ita etiam per tonitru intelligo baptismum. Nam suos etiam discipulos Christus vocavit filios tonitru, id est baptismi. Quoniam enim tonitru constat ex aqua et spiritu, seu vento, id autem est mystica quædam sancti baptismi adumbratio, baptismum symbolice vocat tonitru firmatum a Spiritu sancto. Siquidem Apostolus (ut in Actis dicitur) cum veniens invenisset nonnullos baptizatos interrogavit eos dicens : « An accepistis Spiritum sanctum credentes? » Cum autem illi dixissent, « Sed, neque si Spiritus sanctus est audivimus, » ait : « In quo ergo baptizati estis⁵⁵? » Quasi absente Spiritu, nulla sit in baptismo firmitas. Firmat igitur tonitru, id est baptismum, et creat **457** spiritum, hoc est corda nostra, ipse Spiritus sanctus qui dicit per prophetam : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus. » *Maced.* Interpretare etiam quod consequitur, et ista inter se ut congruentia connecte. *Orth.* « Qui efflicio diluculum et nebulam, et incedo super excelsa terræ⁵⁶. » *Maced.* Quid igitur vocas diluculum, et nebulam et excelsa terræ? *Orth.* Ex interpretatione et sententia ipsius dicti, diluculum dico resurrectionem. Nam solis justitiæ ortus intelligitur esse resurrectio. Nebula autem ea fuit, quæ non sivit ut omnes eum perspicue cernerent. Inventa est enim in utero habens de Spiritu sancto. Excelsa terræ vero sunt qui ambulant quidem in terris, conversationem autem habent in cælis. Istiusmodi enim homines inscendit Spiritus gratia.

28. *Maced.* Num igitur Spiritus sanctus excitavit Christum a mortuis? *Orth.* Ego quidem hoc dicere non dubitem, vos autem tuto dixeritis. Quemadmodum enim dicitur Pater fecisse corpus Domini (scriptum est enim : « Antequam te formarem in utero novi te : et antequam ex utero egredereris, sanctificavi te⁵⁷ : » et hoc ipsum corpus sapientiam ædificasse, ait Salomon, nam : « Ædificavit, inquit, domum sibi sapientia⁵⁸ ; » et Evangelium dicit ipsum esse a Spiritu sancto) ; ita etiam de corporis resurrectione ipse quidem Filius dicit : « Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud⁵⁹ : » Apostolus vero : « Deus excitavit eum, solutis doloribus mortis⁶⁰ : » hic autem dicitur Spiritus

⁵⁸ Act. xix, 2, 3. ⁵⁹ Amos iv, 13. ⁶⁰ Jerem.

(53) Mss., Πνεῦμα ἀπαγγέλλον εἰς ἀνθ.

ipsum excitasse. Cum audio enim, « Qui efficit dilu- A
 calum, » resurrectionem mente concipio. Nam quæ
 facit Pater, ea ipsa facit etiam Filius, et quæ facit
 Pater et Filius, ea ipsa facit Spiritus, ut supra quo-
 que demonstravimus. *Maced.* An vero tu mihi
 ostenderis, Christum excitatum fuisse a Spiritu
 sancto? *Orth.* Non dico ipsum Christum a Spiritu
 tanquam potentiore fuisse excitatum, sed quod tem-
 plum corporis excitaverit Pater. Filius et Spiritus
 sanctus. *Maced.* Id autem quomodo mihi persuase-
 ris? an auxilio egebat Filius, a quo templum ipsius
 excitaretur? *Orth.* Enimvero num quod auxilio ege-
 ret impletus est ipso Spiritu? *Maced.* Ubi scriptum
 est impletum fuisse Spiritu? *Orth.* Lege Evangelium
 secundum Lucam, ut audias, « Jesus igitur plenus
 Spiritu sancto, reversus est in desertum ⁸⁸. » Imo B
 quod mirum est, scriptum est non modo impletum,
 sed etiam ductum fuisse a Spiritu. Cæterum, sicut
 impletus est, et ductus, ita etiam resurrexit. Et ut
 noris nihil obstare quominus Patre ipsum excitante,
 Spiritus etiam eum excitavit, audi, Patre etiam in
 ipso manente, sicut in Evangeliiis dicit ipse Filius :
 « Pater in me manens ipse facit opera ⁸⁹, » manere
 etiam in eo Spiritum : « Descendit » enim « Spiritus
 corporali specie sicut columba ; et mansit super
 eum ⁹⁰. » Sicut ergo nihil vetat quin, manente Patre,
 maneat etiam Spiritus : ita nihil prohibet quominus,
 Patre ipsum excitante, Spiritus quoque excitavit,
 et hoc illud est quod dicitur : « Efficiens dilu-
 culum, » id est resurrectionem, « et nebulam, » id est corpus.
Maced. Enimvero annon ipse potuit sese excitare? C
Orth. Imo ex istis demonstratur naturæ identitas ;
 siquidem quæ facit Pater, facit etiam Filius, et quæ
 facit Filius, similiter facit Spiritus. *Maced.* Quomodo
 id fieri potest? *Orth.* Ita ut ostensum est. *Maced.* Ubi
 verò ostensum est? *Orth.* Quia ut Pater sanctificat,
 ita et Filius, sicut etiam scriptum est apud Aposto-
 lum : « Sed abluti estis, sed justificati estis, sed
 sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu
 Christi, et in Spiritu Dei nostri ⁹¹. »

458 29. *Maced.* Imbecillus ego sum : inveniam
 autem qui ad hæc habeat quod dicat. Hæc persuade
 doctoribus meis, et persuasum fuero. *Orth.* Si tuæ
 sententiæ fuisset beatus ille et sanctus Apostolus,
 cum visus est ei Christus, dixisset : Adduc prius
 in tuam sententiam pontifices et Scribas, et tunc
 demum tibi obsequar. *Maced.* Novis et insolentibus
 istis vocibus deterreor. Patres nostri nunquam apud
 nos istis interpretationibus usi sunt. Necesse est ut
 nos hæc consideremus, ac præsertim novum illud
 dictum quod audivi, baptismum videlicet esse toni-
 tru. *Orth.* Fateris apostolos vocatos fuisse filios toni-
 tru a Salvatore, annon? *Maced.* Sic vocati sunt
 soli illi duo fratres. *Orth.* Nos quod vel uni dictum

« Ποιῶν » γὰρ « ὀρθρον, » ἐὰν ἀκούσω, τὴν ἀνάστα-
 σιν νοῶ. Ἄ γὰρ ποιεῖ ὁ Πατήρ. ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
 ποιεῖ· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, ταῦτα ποιεῖ
 τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται.
Μακεδ. Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἡγείρειν
 τὸν Χριστόν; Ὁρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς
 δυνατώτερον τοῦ Χριστοῦ, ἡγείρειν αὐτὸν τὸν Χριστόν,
 ἀλλ' ὅτι αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ σώματος ἡγείρειν ὁ Πα-
 τήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Μακεδ.*
 Καὶ πῶς με ἔχεις πείσαι; ἄρα βοήθειας ἐχρήσεν ὁ
 Υἱὸς, ἵνα τὸν ναὸν αὐτοῦ ἐγείρῃ; Ὁρθ. Βοηθείας γὰρ
 χρῆσιν ἐπληροῦτο αὐτῷ τῷ Πνεύματι (54); *Μακεδ.*
 Πῶς γέγραπται, ὅτι ἐπληροῦτο τῷ Πνεύματι; Ὁρθ.
 Ἀνάγνωθι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, ἵνα ἀκούσῃς·
 « Ὁ οὖν Ἰησοῦς πλήρης τοῦ Πνεύματος ἁγίου ὑπέ-
 στρέψεν εἰς τὴν ἐρημον. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐ
 μόνον ἐπληροῦτο, ἀλλὰ καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι,
 γέγραπται. Ὡσπερ δὲ ἐπληροῦτο καὶ ἤγετο, οὕτω
 καὶ ἀνέστη. Καὶ ἵνα γινῶς, ὅτι οὐδὲν κωλύει, τοῦ
 Πατρὸς αὐτὸν ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν,
 ἀκουσον, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ μένοντος,
 ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι· « Ὁ
 Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ· » οὕτω
 καὶ τὸ Πνεῦμα μένει ἐν αὐτῷ· Κατήλθε γὰρ « τὸ
 Πνεῦμα σωματικῶ εἶδε· ὡσεὶ περιστέρα, καὶ ἔμεινεν
 ἐπ' αὐτόν. » Ὡσπερ οὖν οὐδὲν κωλύει, τοῦ Πατρὸς μένον-
 τος, καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν· οὕτως οὐδὲν αὐτὸν κωλύει,
 τοῦ Πατρὸς ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν·
 καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον· « Ποιῶν ὀρθρον, » τὴν
 ἀνάστασιν· καὶ « ὀμίχλην, » τὸ σῶμα. *Μακεδ.* Οὐκ
 ἐδύνατο γὰρ ἐαυτὸν ἐγείρειν; Ὁρθ. Ἄλλ' ἐκ τού-
 των (55) δείκνυται τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· ἃ γὰρ ἂν ὁ
 Πατήρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Υἱὸς,
 καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως ταῦτα ποιεῖ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς
 δυνατόν; Ὁρθ. Ὡς δέδεικται. *Μακεδ.* Καὶ πῶς δέ-
 δεικται; Ὁρθ. Ὅτι ἀγιάζει ὡς ὁ Πατήρ (56) καὶ ὁ
 Υἱὸς, ὡς καὶ γέγραπται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ
 ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε, ἀλλ' ἡγιασθητε ἐν
 τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
 ἐν Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

29. *Μακεδ.* Ὀλίγος εἰμί· εὐρίσκω δὲ τὸν δυνάμε-
 νον πρὸς ταῦτα εἰπεῖν. Πέισον τοὺς διδασκάλους μου,
 καὶ πείθομαι. Ὁρθ. Κατὰ τὴν σὴν γνώμην εἴ ἦν ὁ
 μακάριος καὶ ἅγιος Ἀπόστολος, ὅτε αὐτῷ ὤφθη Χρι-
 στὸς, εἶπεν ἂν· Πείσον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμμα-
 τεῖς πρῶτον, καὶ τότε πειθομαί σοι. *Μακεδ.* Ξενοφω-
 νοῦμαι ἐν τούτοις. Οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἡμῖν
 ἡρμήνευσαν οὕτως. Ἀνάγκη οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις
 σκέψασθαι, μάλιστα ὅτι· ξένον ἤκουσα τὸ βάπτισμα
 βροντην. Ὁρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι υἱοὶ
 βροντῆς ἐκλήθησαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἢ οὐ; *Μακεδ.*
 Οἱ δύο μόνον ἀδελφοί. Ὁρθ. Ἡμεῖς ὁ καὶ ἐνὶ (57)
 εἴρηται, πᾶσι λέγμεν ἀρμόζειν τοῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα
 ἔχουσιν. Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος εἶπε·

⁸⁸ Luc. iv, 1. ⁸⁹ Joan. xiv. 10. ⁹⁰ Joan. i, 32.

(54) Mss., ἐν αὐτῷ τῷ Πν.
(55) Palat., ἐκ τούτου.
(56) Palat., Ὅτι ἀγιάζει· ὁ Πατήρ Felckm., ὡς ὁ

⁹¹ I Cor. vi, 11

Πατήρ.
(57) Palat., ὃ καὶ ἐνὶ.

« Δοιπὼν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· ἅμα ἔμοι δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπητοῖς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πειθῆ οὖν, ὅτι υἱὸς βροντῆς ἐκάλεσε τοὺς ἀποστόλους; Καὶ πότερον βροντῆ αὐτοῦς ἐγέννησεν, ἢ ἄνθρωποι; *Μακεδ.* Πείθομαι, υἱὸς βροντῆς αὐτοῦς εἶπεν διὰ τὸ ὑψηλὸν κήρυγμα τῆς πίστεως. *Ὁρθ.* Τί δὲ ὑψηλότερον τοῦ βαπτίσματος; Σκόπησον δὴ μετὰ φόβου Θεοῦ, εἰ μὴ πανταχοῦ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ αἰνίττεται τὸ βάπτισμα βροντῆν. Καὶ γὰρ Δαβὶδ λέγει· « Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ· ἔφαναν (58) αἱ ἀστραπαὶ σου ἐπὶ οἴκουμένῃ. Εἶδεν καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » Τί ἄλλο ἢ τὸ βάπτισμα λέγει βροντῆν; τὸν δὲ τροχὸν τὸν κύκλον τοῦ βίου τούτου; καὶ τὰς ἀστραπάς τοὺς ἀγίους ἀποστόλους, τοὺς καὶ φάναντας ἐπὶ οἴκουμένῃ τὸ φῶς τῆς βροντῆς; Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἡ δὲ σαλευθεῖσα γῆ εἰς γεωργίαν ἐκ τῆς βροντῆς, καὶ ἐκ τῆς φαύσεως τῶν ἀστρων τὰ ἔθνη ἀπὸ τῆς ἀγνωσίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι ξενοφουνοῦμαι, καὶ ἀνάγκη με ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Ἐπειδὴ πανταχόθεν σε θέλω πεισθῆναι, μάθε, ὅτι καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ ὁ Δαβὶδ τὸ βάπτισμα βροντῆν καλεῖ, λέγων· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » Καὶ τὰ ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » *Μακεδ.* Ἐγνων λοιπὸν, τί ἐστὶν ὁ θεὸς κατασκευάσαι καὶ συναγαγεῖν. Ἄλλ' εἶπον, ἐγὼ ὀλίγος εἰμί· ἔνδοξοι μοι ἐπισκέψασθαι. *Ὁρθ.* Δῶν σοι ὁ Θεὸς σύνεσιν, ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων.

A est, omnibus competere dicimuseodem Spiritu præditis. Dixit enim sanctus Paulus : « In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, non solum autem mihi, sed etiam omnibus qui diligunt adventum Domini nostri Jesu Christi ». » An igitur tibi persuasum est Christum vocasse apostolos filios tonitru? num vero tonitru ipsos genuit, an potius homines? *Maced.* Ipsos, credo, vocavit filios tonitru, ob sublimem illam fidei prædicationem. *Orth.* Ecquid autem baptismo sublimius? Perpende cum Dei timore, annon ubique in Scriptura divinitus inspirata tonitru baptismum innuat? Dicit enim David : « Vox tonitru tui in rota : Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Vidit et commota est terra ». » Quid aliud vocat tonitru quam baptismum? rotam, hujus vitæ circulum? fulgura vero, sanctos apostolos, qui lucem tonitru orbi terrarum patefecerunt? Hi sunt enim qui audierunt : « Vos estis lux mundi ». » Commota est autem ab hoc tonitru terra ad cultura, et gentes collustratione siderum ab ignorantia ad Dei cognitionem traductæ, *Maced.* Dixi nova hæc et peregrina mihi incidere. Ampliore consideratione mihi opus est. *Orth.* Quoniam te cupio modis omnibus ad hoc credendum perducere, disce in alio etiam psalmo baptismum a Davide vocari tonitru, cum inquit : « Vox Domini super aquas. » Et mox : « Deus majestatis tonuit, Dominus super aquas multas ». » *Maced.* Novi quid deinceps efficere et colligere institueris. Sed quod antea dixi, exiguo sum ingenio, concede ut de istis amplius dispiciam. *Orth.* Utinam det tibi Dominus intelligentiam, ut quæ audivisti agnoscas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος Διάλογος Δ', ἐν ᾧ Ὁρθοδόξου πρὸς Ἀπολλιναρίας τὴν διάλεξις (59).

S. P. N. ATHANASII

De sancta Trinitate Dialogus IV, in quo Orthodoxi cum Apollinarii sectatore dialogus.

ΟΡΘΟΔΟΣΟΣ.

1. Σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν ὁ Χριστὸς, ἢ οὐ; *Δ* **ἈΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ.** Οὐ. *Ὁρθ.* Ἄλλ' ὅποιον; *Ἀπολλ.* Θεϊκόν. *Ὁρθ.* Τῆ φύσει, ἢ τῆ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας; *Ἀπολλ.* Τῆ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν τῆ φύσει ἀνθρώπινον, τῆ δὲ οἰκονομίᾳ θεϊκόν. *Ἀπολλ.* Ναί. *Ὁρθ.* Καὶ ὁμοῦσιον ἡμῖν; *Ἀπολλ.* Τὸ ἐκ Μαρίας σαρκίον ὁμοῦσιον ἡμῖν. *Ὁρθ.* Σύμφωναι οὖν ἡμῖν ἐστε ἐν τούτοις; *Ἀπολλ.* Εἰ οὕτως, ναί. *Ὁρθ.* Ἰδωμεν οὖν καὶ περὶ ψυχῆς. *Ἀπολλ.* Ἰδωμεν. *Ὁρθ.* Ἐμψυχον ἦν τὸ σῶμα, ἢ

ORTHODOXUS.

1. Habuit humanum corpus Christus, annon? *Δ* **APOLLINARISTA.** Non habuit. *Orth.* Cujusmodi ergo aliud? *Apoll.* Divinum. *Orth.* Natura, an œconomix unione? *Apoll.* Œconomix unione. *Orth.* Ergo natura humanum, œconomia vero divinum *Apoll.* Etiam. *Orth.* Et nobis consubstantialia. *Apoll.* Caro quam ex Maria sumpsit, consubstantialis est nobis. *Orth.* In istis igitur sentitis nobiscum? *Apoll.* Etiam, si quidem ita sentitis. *Orth.* Dispiciamus igitur etiam de anima. *Apoll.* Dispiciamus. *Orth.*

⁵⁸ II Tim. IV, 8. ⁵⁹ Psal. LXXVI, 19. ⁶⁰ Matth. V, 14. ⁶¹ Psal. XXVIII, 5.

(58) Sic mss. Editi vero, ἐφάνησαν.

(59) Reg. e. Felc., Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου πρὸς Ἀπολλινάριον διάλεξις.

Corpus illud eratne animatum, an exanime? *Apoll.* Animatum. *Orth.* Nempe 459 quod anima præditum esset? *Apoll.* Nequaquam. *Orth.* Quomodo vero fuerit animatum, quod non fuerit anima præditum? *Apoll.* Divina animatione fuit animatum. *Orth.* Enimvero an tu es, Deo non interveniente, animatus? *Apoll.* Naturaliter sum animatus. *Orth.* Num absque Dei potentia? *Apoll.* At non ita Dominus. Hic enim anima rationis particeps, corpori ex Dei mandato unita, hominem constituit. In Domino vero non ita est, sed Deus Verbum carni unitum hominem constituit Deum. *Orth.* Hocine est quod divinam animationem vocas? *Apoll.* Sane quidem. *Orth.* Verbum igitur fuerit animæ vice. *Apoll.* Etiam. *Orth.* Quisnam igitur dixit: « Nemo tollit animam meam a me, cum volo pono eam, et cum volo sumo »? *Apoll.* Caro an Verbum? *Apoll.* Verbum. *Orth.* Quam dixit animam? quam haberet, vel quam non haberet? *Apoll.* Vitam humanam significavit. *Orth.* At fieriue potest ut quædam sit humana vita, si non adfuerit anima? *Apoll.* Maxime. « Deus enim in terra visus est; et cum hominibus conversatus est »⁶⁷.

2. *Orth.* Quomodo vero visus est in natura, inaspectabilis cum sit? *Apoll.* Carne. *Orth.* Sicut ergo carnis est conspicuum esse; ita et animæ est conversari. Fieri vero non potest ut qui natura est inaspectabili, cernatur, nisi corpori uniatur quod videri possit: et fieri non potest, ut qui natura passionis expers est, patiat et una cum hominibus conversetur, nisi sit corpori animato unitus, quod sponte pati et una cum hominibus versari possit. Animatum autem corpus eo ipso quod anima sit præditum, animatum est, velis, nolis. *Apoll.* Homo igitur nudus passus est pro nobis. *Orth.* Absit! Sed Deus cum vellet conspici, univit sibi corpus quod conspici posset: et pati volens, univit sibi corpus animatum quod sponte pati posset, neque quod quidem prius existerit, postea vero virtute unitum fuerit: neque simpliciter ex homine Maria, sed ipsa prius sanctificata, ut Deus Verbum desumptam ex ea humanitatem, tum demum participans, et sibi ipsi per œconomiam uniens corpus animatum, unus et idem esset Deus et homo. *Apoll.* Nonne animatum corpus homo est? *Orth.* Non quodvis animatum corpus est homo, sed humanum corpus animatum est homo. *Apoll.* Homo iste annon est Jesus? *Orth.* Unitus Verbo. *Apoll.* Jesus igitur annon est homo? *Orth.* Ne hominem quidem ipsum absque Verbo substituisse agnosco. Ipsi enim existentiam in ipsa unitione Verbi designo. *Apoll.* Non fuit igitur Verbum vice partis rationalis? *Orth.* Non, sed in parte rationali fuit Verbum, sibi ipsi per illam uniens spontaneam patiendi facultatem. *Apoll.* Habuit igitur mentem hominis Christus? *Orth.* Cave sic dicas Christum

ἄψυχον; Ἀπολλ. Ἐμψυχον. Ὁρθ. Ψυχὴν ἔχον δηλονότι; Ἀπολλ. Οὐ. Ὁρθ. Καὶ πῶς ἐμψυχον τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν; Ἀπολλ. Θεία ἦν ἐμψυχία ψυχωθέν. Ὁρθ. Σὺ γὰρ ἀθεεὶ ἐψυχώθης; Ἀπολλ. Φυσικῶς ἐψυχώθην. Ὁρθ. Ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως; Ἀπολλ. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Κύριος. Ἐνταῦθα γὰρ ψυχὴ λογικὴ, σώματι ἡνωμένη προστάγματι Θεοῦ, ἀνθρωπον ἀποτελεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου οὐχ οὕτως· ἀλλὰ Θεὸς Λόγος σαρκὶ ἐνωθεὶς ἀνθρωπον ἀπέτελεσεν Θεόν. Ὁρθ. Τοῦτο οὖν λέγεις θεῖαν ἐμψυχίαν; Ἀπολλ. Καὶ πάνυ. Ὁρθ. Ἀντὶ ψυχῆς οὖν ὁ Λόγος; Ἀπολλ. Ναί. Ὁρθ. Τίς οὖν ἦν ὁ λέγων (60)· « Τὴν ψυχὴν μου οὐδεὶς αἴρει ἀπ' ἐμοῦ· ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν » ἢ σὰρξ, ἢ ὁ Λόγος; Ἀπολλ. Ὁ Λόγος. Ὁρθ. Πόταν ἔλεγεν ψυχὴν; ἦν εἶχεν, ἢ ἦν οὐκ εἶχεν; Ἀπολλ. Τὴν ἀνθρωπίνην ἔλεγεν ζωὴν. Ὁρθ. Δυνατὸν γὰρ ἀνθρωπίνην ζωὴν εἶναι, μὴ παροῦσης ψυχῆς; Ἀπολλ. Καὶ πάνυ. « Ὁ γὰρ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. »

2. Ὁρθ. Ὄφθη δὲ ὁ τῆ φύσει ἀόρατος πῶς; Ἀπολλ. Σαρκί. Ὁρθ. Ὅσπερ οὖν σαρκὸς ἐστὶ τὸ φαίνεσθαι, οὕτω καὶ ψυχῆς συναναστρέφεσθαι. Ἀδύνατον δὲ τὸν τῆ φύσει ἀόρατον ὁραθῆναι, μὴ ἐνωθέντα σώματι τῷ δυναμένῳ ὁραθῆναι· καὶ ἀδύνατον τὸν τῆ φύσει ἀπαθῆ παθεῖν καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις, μὴ ἐνωθέντα σώματι ἐμψύχῳ, τῷ δυναμένῳ παθεῖν ἔκουσίως καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις. Σῶμα δὲ ἐμψυχον, ψυχὴν ἔχον, ἐμψυχόν ἐστι, καὶ ἐν θέλῃ, καὶ ἐν μὴ θέλῃ. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος οὖν ψιλὸς (61) ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ Θεὸς, βουληθεὶς ὀφθῆναι, ἦνωσεν ἐαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ὀφθῆναι· καὶ βουληθεὶς παθεῖν, ἦνωσεν ἐαυτῷ σῶμα ἐμψυχον τὸ δυνάμενον παθεῖν ἔκουσίως, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε κατ' ἀρετὴν ἐνωθέν· οὕτε ἐξ ἀνθρώπου ἀπλῶς τῆς Μαρίας, ἀλλὰ πρότερον αὐτῆς ἁγιασθείσης, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς μετασχόντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἐνώσαντος ἐαυτῷ κατ' οἰκονομίαν ἐμψυχον σῶμα, ὡς εἶναι ἓνα τὸν αὐτὸν Θεόν καὶ ἀνθρωπον. Ἀπολλ. Τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν; Ὁρθ. Οὐχ ἀπλῶς τὸ ἐμψυχον σῶμα ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐμψυχον ἀνθρωπὸς ἐστίν. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος οὗτος Ἰησοῦς ἐστίν; Ὁρθ. Ἐνωθεὶς Λόγῳ. Ἀπολλ. Οὐκ ἐστίν οὖν Ἰησοῦς ἀνθρωπος; Ὁρθ. Ἄνευ τοῦ Λόγου οὕτε ἀνθρωπον αὐτὸν οἶδα ὑποστάντα. Τὴν γὰρ ὑπαρξίν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ Λόγου γνωρίζω. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν ἀντὶ τοῦ λογικοῦ ἦν ὁ Λόγος; Ὁρθ. Οὐ· ἀλλ' ἐν τῷ λογικῷ ἦν ὁ Λόγος, ἐνώσας αὐτὸς ἐαυτῷ διὰ τοῦ λογικοῦ τὸ ἐκούσιον πάθος. Ἀπολλ. Νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός; Ὁρθ. Μὴ λέγε, ὁ Χριστός, διαίρων, νοῦν εἶχε. Τὸ γὰρ συναμ-

⁶⁶ Joan. x, 18. ⁶⁷ Baruch iii, 38.

(60) Palat., Τίς οὖν ὁ λέγ. Paulo post idem, λαμβάνειν αὐτήν.

(61) Ψιλὸς deest in mss.

φότερον, Νοῦς καὶ Λόγος, λέγεται ὁ Χριστός. Οὕτω δὲ νοῦν ἀνθρώπινον λέγω ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου εἴπομεν σῶμα ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Οὕτω καὶ ψυχὴν τῇ φύσει ἀνθρώπινον (62), τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ· καὶ νοῦν ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Καὶ ὡσπερ ἡ σὰρξ αὐτοῦ οὐκ εἶδε διαφθοράν, οὕτως οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐποίησεν ἀμαρτίαν. Καὶ ὡσπερ ἀνάγκη τὸ τῇ φύσει ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ἔχειν τὴν σύστασιν· οὕτως ἀνάγκη τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν λογικὴν εἶναι. Καὶ πάλιν οὖν λέγω· Ὅσπερ τὸ σῶμα φύσει μὲν ἐστὶν ἀνθρώπινον, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας θεϊκόν· οὕτως ὁ νοῦς φύσει μὲν ἀνθρώπινος, τῇ δὲ ἐνώσει τῆς οἰκονομίας Θεοῦ νοῦς.

unione vero œconomix̄ divinum : ita et mens natura quidem est humana, unione vero œconomix̄, mens Dei.

3. Ἀπολλ. Δύο οὖν τέλεια. Ὁρθ. Δύο οὐσιῶν B τελειῶν ἔνωσις. Ἀπολλ. Δύο τελειῶν ἐν τέλειον οὐ γίνεται. Ὁρθ. Παρ' ἀνθρώποις Ἰσως ἀδύνατον γενέσθαι, παρὰ δὲ Θεῶ δυνατὸν. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὡς τὸ Παρθένον γεννησαί, ὡς τὸ θυρῶν κεκλεισμένων σῶμα παχυμερές εἰσελεῖν, ἐκ σαρκῶν καὶ ὀστέων συμπαγῆν, ὡς τὸ περιπατήσαι ἐπὶ θαλάσσης. Ὡς γὰρ ταῦτα δυνατὰ παρὰ Θεῶ, κάκεινο. Ἀπολλ. Ἀνθρώπον οὖν ἐγέννησεν Μαρία; Ὁρθ. Ψιλὸν (63), οὐ· ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πρῶτον γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς οἰκονομικῶς παῖδιον· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία. Ἀπολλ. Ἀνθρώπος οὖν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν; Ὁρθ. Ψιλὸς, οὐ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, βουληθεὶς σταυρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ἦνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἐμψυχον λογικόν, τὸ δυνάμενον σταυρωθῆναι μετὰ ἐκουσίου πάθους. Ἀπολλ. Διὰ τί λέγεις, σταυρωθῆναι μετὰ πάθους; Ἄλλο ἐστὶ σταύρωσις (64), καὶ ἄλλο πάθος; Ὁρθ. Ἐκούσιον καὶ πάνυ. Ἀπολλ. Πῶς; Ὁρθ. Ὅτι σῶμα ἐμψυχον σταυρωθῆναι δύναται, παθεῖν δὲ ἐκουσίως οὐ δύναται, μὴ δὲ ἐμψυχον λογικόν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀσέθημα τῶν λέγοντων, ὅτι ψυχὴν οὐκ εἶχεν. Τοῦ γὰρ σώματος μὴ δυναμένου αἰσθηθῆναι ἐκουσίου πάθους ἄνευ ψυχῆς, ἀνάγκη τὸν Λόγον ἀντὶ ψυχῆς ὄντα παθεῖν, ἢ μὴδ' ὄλως εἶναι αἰσθησιν πάθους ἐκουσίου.

Cum enim corpus absque anima non potuerit voluntariam passionem sentire, necesse est Verbum, quod animæ loco fuerit, passum esse aut nullum prorsus fuisse voluntariæ passionis sensum.

4. Ἀπολλ. Οὐκ ἔπαθεν οὖν ὁ Λόγος; Ὁρθ. Φυσικῶς μὴ γένοιτο! Ἀπολλ. Ὅλως ἔπαθεν. Ὁρθ. Ἐνώσας ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον παθεῖν· ὡς εἶναι τὸ πάθος τῆς οἰκονομίας, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τοῦ Λόγου. Ὡς γὰρ ἐκοπίασεν ἐκ τῆς ὀδοπορίας, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας· οὕτως ἔπαθεν, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομίας. Εἰ δὲ μὴ, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἄνευ κόπου, καὶ περιπατήσας ὑπὲρ πτερόγων ἀνέμων, πῶς ἂν ἐκοπίασεν, εἰ μὴ ἦνωσεν ἑαυτῷ τὸ δυνάμενον κοπιᾶσαι; Σῶμα δὲ ἀψυχον οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει. Καὶ ὡσπερ

habuisse mentem, ut eum dividat. Utrumque enim simul et conjunctim consideratur, Mens videlicet et Verbum, dicitur Christus. Sic autem mentem cui inesset Verbum, humanam dico, ut initio sermonis diximus corpus natura humanum, Dei vero corpus fuisse, si œconomiam spectes. Sic etiam animam dico natura humanam, Dei vero animam quod ad œconomiam attinet : et mentem natura humanam, Dei vero mentem per œconomiam. Item sicut caro ejus non vidit corruptionem, ita quoque mens ipsius non commisit peccatum. Et sicut necesse est corpus, quod humanum sit, et ex Adamo profectum, ex carne et sanguine constitui, ita necesse est animam humanam esse rationabilem. Rursum igitur dico : Sicut corpus natura quidem est humanum,

3. *Apoll.* Duo sunt igitur perfecta. *Orth.* Imo duarum perfectarum substantiarum unitio. *Apoll.* Ex duobus perfectis unum perfectum non efficitur. *Orth.* Apud homines 460 fortassis id fieri non potest, sed apud Deum fieri potest. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Ut quod Virgo genuerit, ut quod januis clausis corpus solidum, et ex carnibus et ossibus compactum, introierit, ut quod supra mare ambularet. Nam ut hæc possibilia apud Deum, ita et illud. *Apoll.* Hominem igitur genuit Maria? *Orth.* Nudum et duntaxat hominem, nequaquam, sed Deum, hominem factum. Primum enim Dominus fuit cum ea divine, et tum demum infantulus ex ea œconomice : quamobrem etiam Deipara est Maria. *Apoll.* Homo igitur crucifixus est pro nobis? *Orth.* Nudus duntaxat homo, nequaquam : sed Dei Filius cum Deus esset, velletque crucifigi pro nobis, univit sibi ipsi corpus animatum rationis particeps, quod posset crucifigi cum voluntaria passione? *Apoll.* Cur dicis crucifixio fuisse cum passione? Num aliud est crucifixio, quam passio? *Orth.* Sane vero si voluntaria sit. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Quoniam corpus animatum potest crucifigi, voluntarie autem pati non potest corpus quod non fuerit animatum simul et rationis particeps. Et hæc illa est impietas eorum qui Christum negant anima præditum fuisse.

4. *Apoll.* Ergo non passum fuerit Verbum? *Orth.* Absit, ut naturaliter passum fuerit! *Apoll.* Omnino tamen passum est. *Orth.* Nempe unito sibi corpore quod pati posset : ut passio sit œconomix̄, non autem ipsius naturæ Verbi. Sicut enim lassus fuit de via, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia : ita passus est, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia. Alioqui, quemodo qui absque labore fecit cælum et terram, et ambulat super pennas ventorum, defessus fuisset, nisi sibi ipsi univisset quod fatigari posset? Cæterum cor-

(62) Palat., ἀνθρώπινον, καὶ νοῦν ἀνθρώπινον.

(63) Palat., Ψιλὸν ἀνθρώπινον.

(64) Mss., σταυρός.

pus non animatum neque laborat, neque net. Sicut autem corpus illud animatum, quod Verbum sibi univit, est ipsius corpus non natura, sed œconomia; ita labor est ipsius labor, non natura, sed unitionis œconomia: et passio est ipsius passio, non natura, natura enim Verbi passionis expers, sed unitionis œconomia. Nam et ut pateretur unitus est, et ut nos servaret, passus est. Volens enim servare, passus est; et volens pati, univit sibi quod semel unitum nunquam dimisit. « Sicut enim veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum⁶⁵: » et, « Videbunt eum in quem transfixerunt⁶⁶. » *Apoll.* Enimvero annon aliter poterat nos salvos facere? *Orth.* Sed ita servare voluit per stultitiam prædicationis. *Apoll.* Si mentem hominis habuit, potuit etiam peccare. *Orth.* Sane, nisi hæc mens fuisset deitati unita. *Apoll.* Mutabilis ergo fuit Christus? *Orth.* Absit! *Apoll.* Si potuit peccare, mutabilis erat. *Orth.* Memineris eorum quæ diximus. Dixi enim: Nisi fuisset deitati unitus. Jesus Christus autem non intelligitur sine unitione Jesus Christus, sed Deus Verbum, Filius Dei subsistens. Si corpus animatum potes absque unitione invenire, mutationem cogita: sin autem simul fuit corpus, et Dei Verbi corpus, et simul fuit animatum rationis particeps, simul Dei Verbi corpus animatum, ac rationis particeps, quærisne mutationem? *Apoll.* Si mentem hominis habuit Christus, fuit quoque oblivioni et ignorantix obnoxius, et peccare potuit. *Orth.* Sane, nisi deitati fuisset unitus. Ne vero dicito, si mentem hominis; nullius enim alterius mentem habere potuit; sed dicito, Si mentis humanæ particeps factum fuit

461 5. *Apoll.* Quomodo potest mens humana non mutari? *Orth.* Quomodo mortale istud immortalitate indutum non moritur, et corruptibile hoc, incorruptibilitate indutum, non amplius corrumpitur: ita et mens per unitionem cum Deo Verbo deificata non mutatur. *Apoll.* Ergo et sancti mentem habuerunt immutabilem? *Orth.* Non. *Apoll.* Quamobrem, nonne in illis quoque fuit Verbum? *Orth.* Sed fuit in sanctis non unitione, sed pro gratia Spiritus, diverse in ipsis operantis: hic vero, id est in Deo Verbo, fuit omnis plenitudo deitatis. Deinde sancti quidem fuerunt participes Verbi, hic vero Verbum participavit humanam naturam. *Apoll.* Dic, carnem et sanguinem, ut scriptum est. *Orth.* Scripturæ mos est totum hominem vocare carnem et sanguinem, ut cum dicit: « Non ultra acquievi carni et sanguini⁷⁰. » Et: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem⁷¹. » Et rursum: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt⁷². » Et quæcunque sunt hujusmodi. *Apoll.* Quid illud est, Sancti participarunt, et Deus Verbum participavit? quadnam est hoc discrimen? *Orth.* Quod

A αὐτοῦ σῶμά ἐστιν, ὃ ἦνωσεν ἑαυτῷ ἐμψυχον σῶμα, οὐ τῆ φύσει, ἀλλὰ τῆ οἰκονομίᾳ· οὕτως αὐτοῦ κέπος ὁ κέπος οὐ τῆ φύσει, ἀλλὰ τῆ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνώσεως· καὶ αὐτοῦ πάθος τὸ πάθος οὐ τῆ φύσει (65) (ἀπαθῆς γὰρ ἡ φύσις), ἀλλὰ τῆ οἰκονομίᾳ τῆς ἐνωσεως. Διὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἐνωσις· καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τὸ πάθος. Σῶσαι γὰρ θέλων, ἔπαθεν· παθεῖν δὲ θέλων, ἦνωσεν, ὃ ἐνώσας οὐκ ἀφήκεν. « Οὕτω γὰρ ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· » καὶ, « Ὀφονται (66) εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » *Ἀπολλ.* Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐδύνατο σῶσαι; *Ὀρθ.* Ἄλλ' οὕτως ἠθέλησε σῶσαι διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. *Ἀπολλ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου (67) εἶχεν, ἐδύνατο καὶ ἀμαρτῆσαι. *Ὀρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῆ θεότητι ὁ νοῦς, ναί. *Ἀπολλ.* Τρεπτὸς οὖν ἦν ὁ Χριστός; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Ἀπολλ.* Εἰ ἐδύνατο ἀμαρτῆσαι, τρεπτὸς ἦν. *Ὀρθ.* Μνημόνευε τῶν εἰρημένων. Εἶπον γὰρ· Εἰ μὴ ἦνωτο, ναί. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἄνευ ἐνώσεως οὐ νοεῖται Χριστὸς Ἰησοῦς, ἀλλὰ Θεὸς Λόγος, Υἱὸς Θεοῦ ἐνουπόστατος. Εἰ δὴ οὖν εὐρεῖν τὸ ἐμψυχον σῶμα ἄνευ ἐνώσεως, ἐνόησε τροπήν· εἰ δὲ ἅμα σῶμα, ἅμα Θεοῦ Λόγου σῶμα, καὶ ἅμα ἐμψυχον λογικόν, ἅμα Θεοῦ Λόγου (68) σῶμα ἐμψυχον λογικόν, ζητεῖς τροπήν; *Ἀπολλ.* Εἰ νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός, καὶ λήθη καὶ ἄγνοιαν εἶχεν, καὶ ἀμαρτάνειν ἐδύνατο. *Ὀρθ.* Εἰ μὴ ἦνωτο τῆ θεότητι, ναί. Καὶ μὴ λέγε, εἰ νοῦν ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἂν εἶχε νοῦν (69)· ἀλλ', Εἰ ἄρα, εἰπέ, ἀνθρωπίνου νοῦ μετεἶχεν ὁ Λόγος, ὡς ἀνθρωπίνης σαρκός.

C 5. *Ἀπολλ.* Πῶς δύναται ἀνθρώπινος νοῦς μὴ τρέπεσθαι; *Ὀρθ.* Πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο, ἐνδύθην ἀθανασίαν, οὐκέτι ἀποθνήσκει, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, ἐνδύθην ἀφθαρσίαν, οὐκέτι φθίρεται· οὕτως ὁ νοῦς, θεωθεὶς ἐνόησε Θεοῦ Λόγου, οὐ τρέπεται. *Ἀπολλ.* Οὐκοῦν καὶ οἱ ἅγιοι ἄτρεπτον εἶχον νοῦν; *Ὀρθ.* Οὐ. *Ἀπολλ.* Διὰ τί; οὐκ ἦν καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Λόγος; *Ὀρθ.* Ἄλλ' ἐν τοῖς ἁγίοις οὐ καθ' ἑνωσιν ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, διαφόρως ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντος· ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μέτοχοι τοῦ Λόγου ἦσαν· ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μετέσχε τῆς ἀνθρωπότητος. *Ἀπολλ.* Εἰπέ, αἵματος καὶ σαρκός, ὡς γέγραπται. *Ὀρθ.* Ἐθὸς τῆ Γραφῆ τὸν ὅλον ἀνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· » καὶ, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Ἀπολλ.* Τί ἐστιν, οἱ ἅγιοι μετέσχον, καὶ ὁ Θεὸς Λόγος μετέσχε; τίς ἡ διαφορά; *Ὀρθ.* Ὅτι οἱ ἅγιοι πρότερον ὑπῆρχαν, καὶ τότε μετέσχον Θεοῦ Λόγου· ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλὰ ὡς πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς Λόγος, βουλευθεὶς ἐν-

⁶⁵ Act. 1, 11. ⁶⁶ Joan. xix, 37. ⁷⁰ Galat. 1, 16.

(65) Οὐ τῆ φύσει deest in Palat.

(66) Ὀφονται abest a Palat.

(67) Palat., νοῦν ἀνθρώπινον.

⁷¹ Joel 11, 28. ⁷² Gen. vi, 3.

(68) Λόγου deest in Palat.

(69) Τίνος ἀνθρώπου εἶχε νοῦν mss.

ανθρωπήσαι, ἡγίασεν τὴν Παρθένον, καὶ ἤνωσεν αὐτῆς ἐξ αὐτῆς σῶμα, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε ἐνώσας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑπάρξει ἐνώσας. Ἀπολλ. Δύο οὖν ἡγεμονικῶς ἐν τῷ σώματι ἦσαν, ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ὁρθ. Οὐ. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος ἡγεμόνευε τοῦ νοῦ. Ἀπολλ. Πῶς οἶόν τε μὴ εἶναι δύο; Ὁρθ. Ὡς τὸ λευκὸν τῆς ἐρεῖας καταχρωσθὲν χρώματι πορφύρας οὐ δίχρωμόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν· οὕτως ὁ νοῦς, καταλαμπόμενος καὶ ἀποθεωθεὶς, ἓν ἐστίν, καὶ οὐκ ἐστὶ δύο ἡγεμονικά (70). Οὐ γὰρ ἄλλο τι βούλεται ὁ νοῦς, καὶ ἄλλο τι ὁ Λόγος· ἀλλ' ὥσπερ μουσικὸς καὶ τὸ ὄργανον οὐ δύο μουσικοί, οὕτως Θεὸς Λόγος καὶ νοῦς ἀνθρώπινος οὐ δύο ἡγεμονικά. Ἀντὶ γὰρ ὄργανον τῷ νῦ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὁ Λόγος. Ἀπολλ. Ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦ μουσικοῦ ἀνοῦν ἐστίν. Ὁρθ. Καὶ ὁ μουσικὸς θνητός ἐστιν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος, ἀθάνατος ὢν, τῷ νῦ κέχρηται ὄργανον· καὶ ὥσπερ ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς τῷ σώματι κέχρηται ὄργανον εἰς τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα· οὕτως ἕκαστος ὁ Λόγος τῷ νῦ κέχρηται ὄργανον εἰς τὰ διὰ τοῦ νοῦ (71) ἐπιτελούμενα.

tale est, mente utitur, ut instrumento: et sicut mens in nobis utitur corpore ut instrumento ad ea quæ corporis opera efficiuntur: ita illic Verbum utitur mente, ut instrumento, ad ea quæ mente efficiuntur.

5. Ἀπολλ. Τοῦ σώματος τίς ἡ χρεῖα; Ὁρθ. Διὰ πολλά· ὅτι ὀφθῆναι ἠθέλησε, καὶ ὅτι τὸ συναμφοτέρον ἦν ἀπολόμενον, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοιον σῶσαι στυριῶν καὶ πάθει ἐκουσίῳ ἠδύδοκῆσεν. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐκουσίῳ πάθει τῷ νῦ κέχρηται, ὡς προείπον, ὄργανον· ἐν δὲ τοῖς σωματικοῖς τῷ σώματι· καὶ οὕτως ζητήσας καὶ εὐρών, ἔσωσε τὸ (72) ἀπολωλός. Ἀπολλ. Ποίοις λέγεις σωματικοῖς; Ὁρθ. Σταυρῷ, ταφῇ, περιπάτῳ, ἀφῆ, βρώσει, πόσει, καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα. Ἀπολλ. Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας; Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας, τὸ ἐκ ταύτης ὄν τῆς οὐσίας, οὐκ ἦν Θεὸς οὐσιωδῶς, ἀλλὰ ἐνώσεως οἰκονομικῶς. Ἀπολλ. Καὶ πῶς, λέγεται; Ὁρθ. Ἐπειδὴ (73) ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὢν Θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἔλαβε μορφήν δούλου, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς εὐρέθη. Ἀπολλ. Συνήπται οὖν ὁ Λόγος τῷ ἐνωθέντι σώματι ἐξ αὐτῆς, ὡς ζῶον; Ὁρθ. Ὡς ζῶον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὡς ἐν ναφῷ ζῶντι. Ἀπολλ. Καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἁγίων οὕτως ἐστίν, ὡς ἐν ναφῷ ζῶντι; Ὁρθ. Οὐκ οὕτως. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἁγίων τοσοῦτον ἐγένετο ναὸς, ὅσον ἐδυνήθη ἐξ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως κατορθῶσαι. Ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ· καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μορφήν Θεοῦ εἰλήφασιν ἐν ἀρετῇ κατορθώσαντες, ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μορφήν δούλου ἔλαβεν. Ἀπολλ. Οὕτως τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶς, ἀνθρωπῶς ἐστίν. Ὁρθ. Εἰ χωρὶς τοῦ Λόγου νοοῖτο, ναί. Εἰ δὲ οὐκ ἐστίν ὅτε χωρὶς τοῦ Λόγου νοεῖται, οὐκ ἐστίν ἀνθρώπος ψιλός, ἀλλὰ Θεὸς ἐνώσει τοῦ Λόγου. Ἀπολλ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας ναὸς Ἰησοῦς ἐστίν, δι'

sancti prius exstiterunt, et tum demum participarunt Dei Verbum: hic vero non ita est, sed Deus Verbum, quod erat ante sæcula, cum vellet fieri homo, sanctificavit Virginem, et corpus ex ea sibi univit, non quod prius exstiterit, et tum demum univerit, sed in ipsa exsistentia uniens. Apoll. Duo igitur in illo corpore fuerunt principatum habentia, nempe Deus Verbum, et humana mens. Orth. Nequaquam. Sed ipsum Verbum imperat menti. Apoll. Qui fieri potest, ut hæc non sint duo? Orth. Sicut lanæ albedo colore purpureæ tincta, non est bicolor, sed unicolor: ita mens concuscens et edificata est unum quiddam, neque sunt duo principatum habentia. Neque enim aliud quidem vult mens, aliud vero Verbum: sed sicut musicus et instrumentum non sunt duo musici, ita Deus Verbum et mens humana non sunt duo principatum habentia. Utitur enim Verbum humana mente tanquam instrumento. Apoll. Sed musici instrumentum est mentis expers. Orth. Sed et musicus est mortalis. Hic vero Verbum, quod immor-

tale est, mente utitur, ut instrumento: et sicut mens in nobis utitur corpore ut instrumento ad ea quæ corporis opera efficiuntur: ita illic Verbum utitur mente, ut instrumento, ad ea quæ mente efficiuntur.

5. Apoll. Corporis vero quis est usus? Orth. In multis. Voluit Verbum conspici, et quoniam quod perierat, utrumque complexum erat, placuit simile per simile servare, nempe per crucem et passionem voluntariam. Itaque in passione voluntaria usum est mente, sicut ante dixi, ut instrumento; in rebus autem corporeis, corpore: et ita quæsitum et inventum id quod perierat, servavit. Apoll. Quenam corporea dicitis? Orth. Crucem, sepulturam, ambulationem, tactum, cibum, potum, et quæcunque sunt huiusmodi. Apoll. At nonne Deus erat Verbum qui genitus est ex Maria? Orth. Qui genitus est ex Maria, quantum ad id attinet, quod ex eadem est substantia atque Maria, non erat Deus substantialiter, sed œconomia unionis. Apoll. Quomodo igitur dicitur: « Benedictus fructus ventris tui »? Orth. Quoniam Deus Verbum quod est ex Patris substantia, formam servi accepit, et habitu inventum ut homo, fructus etiam esse ventris ipsius compertum est. Apoll. Coniunctumne est igitur Verbum unito corpori ex Maria desumpto, sicut animal? Orth. Non scriptum est, sicut animal, sed, ut in templo vivo. Apoll. Atqui in quovis sanctorum est, ut in templo vivo. Orth. Non ita. Nam sanctorum unusquisque eatenus fuit templum, quatenus potuit ex virtute et vivendi usu recte se gerere: hic vero « omnis plenitudo deitatis inhabitat ». 462 Et sancti quidem formam Dei acceperunt quatenus vitam ex virtute recte transegerunt, hic vero Verbum formam servi accepit. Apoll. Itaque quod ex animo et corpore constat, homo

⁷⁰ Luc. i, 42. ⁷¹ Coloss. ii, 9.

(70) Palat. καὶ οὐκέτι δύο ἦν.

(71) Sic mss. recte. Editi vero, τὸν νοῦν.

(72) Sic Palat. recte. Editi vero, ἤνωσε τὸ,

(73) Sic uss. Editi vero, Ἐπί.

est. *Orth.* Sane, si consideraretur seorsim a Verbo. Quod si nunquam ut a Verbo sejunctum consideratur, nempe non est homo nudus, sed Deus ob Verbi unionem. *Apoll.* Templum ex Maria genitum, est Jesus, per quem omnia. *Orth.* Qui genitus est ex Maria, non est genitus vacuus seu scopis mundatus, sed una cum templo, ideoque est Jesus, per quem omnia. Neque vero templum voco Jesum absque Verbo, neque Verbum voco Jesum absque templo: sed ex eo tempore Verbum accepit nomen Jesu, ex quo sanavit contritiones populi sui. Tunc autem sanavit, quando dignatus est servi formam accipere. Hoc igitur Verbum, quod nunc propter æconomiam dictum est Jesus, is est, per quem omnia: et quemadmodum cauterium animadverto ignem simul et ferrum esse; ita etiam Jesum intelligo esse Deum Verbum, hominem factum. *Apoll.* Ipsumne templum, an qui in templo est, is est, per quem omnia? *Orth.* Ne separa templum ab eo, qui in templo habitat. Nam si « quicumque agglutinat

est Domino, unus » cum eo « spiritus est »⁷⁵, » multo magis cum dicitur et creditur Dominus unicus esse formæ servi, unus est ipse Deus et homo.

οὐ τὰ πάντα. Ὁρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας οὐ κενὸς ἐγεννήθη καὶ σεσαρωμένος (74), ἀλλὰ μετὰ τοῦ ναοῦ· διὸ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Οὔτε δὲ τὸν ναὸν καλῶ Ἰησοῦν χωρὶς τοῦ Λόγου, οὔτε τὸν Λόγον χωρὶς τοῦ ναοῦ Ἰησοῦν· ἀλλ' ἔκτοτε Ἰησοῦς ὁ Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ καὶ ἵάσατο τὰ συντρίμματα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τότε δὲ ἵάσατο, ὅτε κατηξίωσε μορφήν δούλου λαβεῖν. Οὗτος (75) οὖν ὁ Λόγος, ὁνὺν Ἰησοῦς διὰ τὴν οἰκονομίαν κληθεὶς, αὐτὸς ἐστὶν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ὡσπερ τὸν καυτῆρα πῦρ καὶ σίδηρον νοῶ, οὕτως Ἰησοῦν θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαντα. Ἀπολλ. Ὁ ναὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ἦ ὁ ἐν τῷ ναῷ; Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὸν ναὸν τοῦ ἐνοικοῦντος. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστι, » πολλῶ πλείον, ὅταν ὁ Κύριος λέγεται καὶ πιστεύεται ἠγῶσθαι μορφῇ δούλου, εἰς ἐστὶν αὐτὸς θεὸς καὶ ἀνθρώπος.

6. *Apoll.* Homo igitur non est, qui ex Maria genitus est? *Orth.* Solummodo quidem homo, nequequam. *Apoll.* Sed quidnam præterea? *Orth.* Sed etiam Deus. Sicut enim Isaac genitus ex Abrahamo, nec alius quisquam hominum, est caro duntaxat, sed unusquisque nostrum genitus est homo ex homine, non quod anima rationalis alteram animam rationalem genuerit; quamvis homo sit ex anima rationali et corpore compositus; ita illum, qui ex Maria genitus est, appello Deum, animæ videlicet et corpori unitum. Quemadmodum enim si anima corpori unita fuerit, gignitur homo per mulierem, ita Deus Verbum, ubi unitum est animæ et corpori, genitus est Deus et homo per mulierem. *Apoll.* Atqui « ex muliere » scriptum est⁷⁶. *Orth.* Ex muliere, secundum carnem: per mulierem secundum Spiritum. *Apoll.* Proprius ille Dei Filius, quem pro nobis tradidit, quisnam est, Verbum, an homo? *Orth.* Proprius Dei Filius ille est, qui « humiliavit semetipsum, formam servi accipiens »⁷⁷, » et in illa servili forma traditus est. *Apoll.* Non igitur Jesus ex Maria genitus, sed per eam genitum Verbum, is est, qui semetipsum humiliavit usque ad mortem. *Orth.* Ne separa unionem semel unitam. Dixi enim, cum esse proprium Filium, qui ex ea sit secundum carnem, et per eam secundum Spiritum. *Apoll.* Ergo Verbum per eam genitum humiliavit semetipsum usque ad mortem. *Orth.* Deus Verbum igitur per ipsam genitum, cum non posset in ipsa deitatis natura humiliare se usque ad mortem, corpus ex ea sibi assumpsit animatum, quod ad mortem usque humiliari posset, id est formam servi.

6. Ἀπολλ. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ὁ γεγεννημένος ἐκ Μαρίας; Ὁρθ. Μόνον ἀνθρώπος, οὐ. Ἀπολλ. Ἀλλὰ καὶ τί; Ὁρθ. Ἀλλὰ καὶ θεός· ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ μόνον σὰρξ Ἰσαὰκ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ ἄλλος τις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀνθρώπος ἐξ ἀθρώπου γεγέννηται ἕκαστος ἡμῶν, οὐ γεννωμένης ψυχῆς λογικῆς ἐκ ψυχῆς λογικῆς· καίτοιγε τοῦ ἀθρώπου ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος συγκαίμενου· οὕτω θεὸν λέγοι τὸν ἐκ Μαρίας γεγεννημένον, ψυχῆ καὶ σώματι ἐνωθέντα. Καθάπερ γὰρ ἐνωθεῖσα ψυχὴ σώματι, γεννάται ἀνθρώπος διὰ γυναικὸς, οὕτως ἐνωθεὶς θεὸς Λόγος ψυχῆ καὶ σώματι, ἐγεννήθη θεὸς καὶ ἀνθρώπος διὰ γυναικὸς. Ἀπολλ. Καίτοιγε « ἐκ γυναικὸς » γέγραπται. Ὁρθ. Ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, διὰ τῆς γυναικὸς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, τίς ἐστίν; ὁ Λόγος, ἦ ὁ ἀνθρώπος; Ὁρθ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἐστὶν « ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν, μορφήν δούλου λαβὼν, » καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δουλικῇ μορφῇ παραδοθείς. Ἀπολλ. Οὐχ ὁ γεννηθεὶς οὖν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς δι' αὐτῆς Λόγος, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐταπεινώσας μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Μὴ διαίρει τὴν ἅπαξ ἐνωθεῖσαν ἔνωσιν. Εἶπον γὰρ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἴδιος Υἱὸς, ὁ ἐξ αὐτῆς κατὰ σάρκα, καὶ δι' αὐτῆς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Λόγος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου. Ὁρθ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν θεὸς Λόγος, οὐ δυνάμενος τῇ φύσει τῆς θεότητος ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ἔλαβεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς ἔμφυχον σῶμα, τὸ δυνάμενον ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ὃ ἐστὶ μορφή δούλου.

7. *Apoll.* Deus ergo passus est pro nobis. *Orth.* Deus, unito sibi corpore anima prædito, quod mori

7. Ἀπολλ. Θεὸς οὖν ἐπάθειν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁρθ. Θεὸς ἐνώσας ἑαυτῷ σῶμα ἔμφυχον, τὸ δυνάμενον ἀπο-

⁷⁵ 1 Cor. vi, 17. ⁷⁶ Galat. iv, 4. ⁷⁷ Philipp. ii, 8.

(74) Palat. σεσαρωμένος, male

(75) Sic mss. omnes. Editi vero, οὕτως.

Θαυνείν. Οὐ γὰρ φύσει θεότητος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Ἀπολλ. Εἰ ψυχὴν λογικὴν εἶχε τὸ σῶμα, οὐχ ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανεν. Ὁρθ. Ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸς θάνατος λέγεται, ἢ οὐ; Ἀπολλ. Ναί. Ὁρθ. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἔθνητο ὁ Θεός ἐν μνήματι καὶ ἐν ταφῇ γενέσθαι, εἰ μὴ εἶχε τὸ τιθέμενον σῶμα, οὕτως οὐκ ἂν ἐλέχθη χωρισθαι τοῦ σώματος, πανταχοῦ ὄν, καὶ τὰ πάντα περιέχων, εἰ μὴ εἶχε τὴν χωριζομένην ψυχὴν, μεθ' ἧς καὶ τοῖς ἐν ἄδου εὐηγγελίσαστο. Διὰ γὰρ αὐτὴν καὶ ἀνοχωρεῖν τοῦ σώματος λέγεται, καὶ ἐν ἄδου γενεσθαι. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐν ἄδου γενέσθαι διὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν μνήματι τεθῆναι διὰ τὸ σῶμα. Ἀπολλ. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι ὁ Θεός Λόγος τῆ ἐαυτοῦ παρουσίᾳ ἐμφυχοῖ τὸ σῶμα, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε ψυχῆς. Ὁρθ. Ὡς εἰς τὸ κρατυθῆναι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, ἵνα μὴ δοκῆσαι ὁ σταυρὸς γένηται, ἀλλ' ἀληθεῖα· οὕτως καὶ εἰς τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Περὶ τίνος γὰρ εἴρηται, ὅτι εἰ ἤρθετο λυπεῖσθαι καὶ ἀγωνιᾶν ζωῆς θανάτου; ἢ Περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀναισθητοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου; Ἀπολλ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι αἰσθησιν εἶχε τὸ σῶμα, ἐν ἧ καὶ ἤθετο τοῦ πάθους. Ὁρθ. Σῶμα δὲ αἰσθησιν ἔχον ἐμφυχόν ἐστιν. Τὸ γὰρ ἄψυχον καὶ ἀναισθητόν ἐστιν. Ὅστε ὁ ταπεινώσεως ἐαυτὸν μέχρι θανάτου καὶ ἀποθανῶν, Θεός ἐστιν, οὐ φύσει θεότητος ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Τῆς γὰρ ἀνθρωπότητος τὰ πάθη ἐαυτοῦ πάθη ἐλογίζετο. Καὶ ὡσπερ ὀδύνατον ἦν προσηλωθῆναι σταυρῷ, καὶ ταφῆναι σινδόνι, καὶ τεθῆναι ἐν μνήματι ἄνευ σώματος· οὕτως ὀδύνατον ἦν αὐτὸν ἀγωνιάσαι ἄνευ ψυχῆς λογικῆς· ἄλογος γὰρ ψυχὴ οὐκ ἀγωνιᾶ, προγινώσκουσα θάνατον· ἀλλ' ὡς βοῦ; ἐπὶ σφαγῆν ἄγεται, ἢ καὶ ὡς ἑτερόν τι τῶν ἀλόγων.

8. Ἀπολλ. Οὐκ οὖν οὐκ (76) ἐγένετο ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενον, τοῦτον εἶναι ἄνθρωπον. Ὁρθ. Λέγεις γεγονέναι τὸν Λόγον σάρκα, ἢ οὐ; Ἀπολλ. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » γέγραπται. Ὁρθ. Τραπέεις εἰς σάρκα, ἢ ἐν σαρκὶ γενόμενος; Ἀπολλ. Ἐν σαρκὶ γενόμενος. Ὁρθ. Εἰ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἀνθρωπῶν γενέσθαι, γενόμενον ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν σάρκα γενέσθαι, γενόμενον ἐν σαρκί. Εἰ δὲ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, ἄνθρωπος λέγεται γεγονέναι, οὐ τραπεῖς εἰς ἄνθρωπον. Ἀπολλ. Τίς ἦν ὁ (77) λέγων· « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » ὁ Θεός Λόγος ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Ὡς τὴν ταφὴν τοῦ σώματος καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ (78) λέγων τοῦ Λόγου, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία· οὕτω καὶ τὰς φωνὰς τὰς ψυχικὰς καὶ τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀγωνιᾶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα (79) λέγεται περὶ αὐτοῦ

8. *Apoll.* Ergo Filius Dei non factus est homo, sed in homine. Fieri vero non potest, ut sit homo, qui sit in homine. *Orth.* Ais Verbum factum fuisse carnem, annon? *Apoll.* Scriptum est: « Verbum caro factum est ⁷⁶. » *Orth.* Quod sit mutatum in carnem, an quod in carne fuerit? *Apoll.* Quod in carne fuerit. *Orth.* Si fieri non potuit, ut cum fieret in homine, fieret homo; ita fieri non potuit, ut cum fieret in carne, fieret caro. At si eo quod factum est in carne, dicitur factum homo, non dicitur in carnem conversum. *Apoll.* Quis ergo dixit: « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti ⁷⁷? » Deus Verbum an homo? *Orth.* Sicut corporis sepulturam ac indumenta dico fuisse ipsius Verbi, non ipsa deitatis natura, sed unionis œconomia; ita etiam voces animæ convenientes, et animæ passiones angore affici, et quæcumque

⁷⁶ Matth. xxvi, 37. ⁷⁷ Joan. i, 14. ⁷⁸ Matth. xxvii, 46.

(76) Οὐκ ἀπὸ αἰσθ. a Palat. Paulo post manuscr. omnes, τὸν γενόμενον. Editi, τὸ.

(77) Ita mss. Editi vero, Τίς οὖν ὁ.

(78) Ἀπὸ αἰσθ. a Palat.

(79) Τοιαῦτα deest in mss.

hujusmodi in Evangeliiis de eo dicuntur, tribuo A Deo Verbo, non natura deitatis, sed œconomia unitiois. Sicut ergo proprium sibi corpus illud vindicat, cum inquit, « Nisi comederitis corpus meum ⁸¹, » ita quoque propriam animam sibi vindicat, cum inquit : « Animam meam nemo tollit a me ⁸². » Idem etiam utriusque simul conjuncti passiones sibi proprias efficit. Sicut enim ipsius Verbi est corpus œconomice, ita corporis sepultura, est ipsius Verbi sepultura. Et ut ipsius est anima œconomice, ita et vox ipsius vox animæ est : ut et ipsius corporis sepultura, sit ipsius Verbi sepultura œconomice, et vox animæ ejus, Verbi vox sit œconomice. Verbum enim ipsum erat, quod loquebatur, quæ animæ proprie conveniunt.

9. *Apoll.* Nos dicimus Dei Verbum amans hominis dignatum esse hominem fieri, accepta carne ex sancta virgine Maria, et fuisse Deum incarnatum, eo quod inventum sit ut homo. *Orth.* Ne dicito Dei Verbum amans hominis, sed dic potius amans carnis. Nam si non dignatum est homini uniri, quomodo hominis est amans? *Apoll.* Amore hominis unitum est humanæ carni, ut idem esset Deus et homo. *Orth.* Non est Deus et homo : neque caro est humana, quæ non sit anima rationis participata. Quomodo enim caro possit esse humana, quam anima rationis particeps non animaverit? Nam caro est caro, et anima est anima. Tunc vero dicitur **464** homo, cum anima rationalis incorporatur, et corpus animatur. Ea igitur caro non est humana, quæ particeps non est animæ rationalis. *Apoll.* Cum terrenum aliquod corpus accipit animam rationalem, homo dicitur : sin vero assumat animam rationis expertem, fit aliud animal, quam homo. Cæterum Dominus corpore sibi ex hac materia efficto, illudque sua substantia vivificans (quod quidem sua natura cum habet animam, commune complet animal), atque huic suas proprias agendi facultates impertitus, fecit ut Deus esset animal, Deus quidem forma, homo vero materia. *Orth.* Istud, forma, non intelligo : num vis dicere, deitate? *Apoll.* Corpus informatum intelligo, divinis agendi facultatibus coruscans. *Orth.* Formam igitur dicis divinas agendi facultates? *Apoll.* Etiam. *Orth.* Si terrenum corpus quodpiam tunc fit homo, cum animam rationalem accipit, et corpus humanum vocatur et est : ne humanum quidem corpus est, quod animam rationalem non accipit. Quomodo igitur corpus, quod humanum non est, hominem secundum materiam vocas, cum tunc demum hæc materia sit humana, cum animam rationis participem accipit? Legi autem ego vestri quoque magistri Apollinaris confessionem, in qua corpus Domini nostri dicit consubstantiale Mariæ. consubstantialia corpus Domini, quoniam et ipsum humanum est.

10. *Apoll.* Quomodo corpus Domini dicis, cum hominis corpus esse probes? *Orth.* Ego et corpus

⁸¹ Joan. vi, 51. ⁸² Joan. x, 17.

(80) Αὐτοῦ φωνή δεστέ in Palat.

ἐν Ἐθαγγελλίοις, τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγω, οὐ φύσει Θεό-
 τος, ἀλλ' ἐνώσεως οἰκονομία. Ὡσπερ οὖν τὸ σῶμα
 ἰδιοποιεῖται, λέγων, « Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὸ σῶμα, »
 οὕτω καὶ ψυχὴν ἰδιοποιεῖται, λέγων · « Τὴν ψυχὴν
 μου οὐδεὶς αἶρει ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ τὰ πάθη τοῦ
 συναμφοτέρου οἰκιστοῦται. Ὡς γὰρ αὐτοῦ σῶμα οἰκονο-
 μικῶς, οὕτως αὐτοῦ ταφή ἢ ταφή τοῦ σώματος. Καὶ
 ὡς αὐτοῦ ψυχὴ οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ φωνή (80)
 ἢ φωνὴ τῆς ψυχῆς · ἵνα ἢ καὶ ἡ ταφή τοῦ σώματος
 αὐτοῦ τοῦ Λόγου οἰκονομικῶς, καὶ ἡ φωνὴ τῆς ψυ-
 χῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου φωνὴ οἰκονομικῶς. Αὐτὸς γὰρ
 ἦν ὁ Λόγος φωνῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἴδια.

9. *Ἀπο. 11.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος τοῦ
 Θεοῦ Λόγος ἄνθρωπος γενέσθαι κατηξίωσε, σάρκα
 λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας · καὶ τὴν Θεοῦ
 σαρκοθεῖς, ὡς ἄνθρωπος εὐρεθείς. *Ὁρθ.* Μὴ λέγε,
 ὁ φιλόσοφος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον εἶπέ, ὁ
 φιλόσοφος · εἰ γὰρ οὐ κατηξίωσεν ἐνωθῆναι ἐν-
 θρώπων, πῶς φιλόσοφος; *Ἀπο. 11.* Φιλῶν τὸν ἐν-
 θρώπων τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ ἔνωτο, ἵνα ἢ ὁ αὐτὸς
 Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. *Ὁρθ.* Οὐκ ἔστι Θεὸς καὶ ἄνθρω-
 πος · οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ σάρκι (81) ἔστιν ἡ μὴ οὐσα ἐμ-
 ψυχος λογικῆ. Πῶς γὰρ ἡ μὴ ψυχωθεῖσα ψυχὴ λογικῆ
 σάρκι ἀνθρωπίνῃ εὐνάται εἶναι; Ἡ γὰρ σὰρξ σὰρξ
 ἔστι, καὶ ἡ ψυχὴ ψυχὴ ἔστιν. Τότε δὲ ἄνθρωπος λέγε-
 ται, ὅτε ἡ λογικῆ ψυχὴ σωματοῦται, καὶ τὸ σῶμα ψυ-
 χοῦται. Οὐκ ἄρα ἀνθρωπίνῃ σάρκι ἢ μὴ κοινωνήσασα
 ψυχῆ λογικῆ. *Ἀπο. 11.* Τῶν γιγίνων σωματῶν ὅταν
 τι προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος λέγεται · ἐκ
 δὲ ἄλλογον ψυχὴν προσλάβῃ, ζῶον ἕτερον παρὰ τὸν
 ἄνθρωπον γίγνεται. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὕλης ὁ Κυ-
 ριος ἑαυτῷ διαπλασάμενος σῶμα, καὶ τοῦτο ζῶσας τῇ
 ἴδιᾳ οὐσίᾳ (ὅπερ πέφυκε μὲν, ψυχὴν ἔχον, κοινὴν ἀποτε-
 λεῖν ζῶον), τοῦτω δὲ καὶ τὰς ἰδίας ἐνεργείας μεταπέ-
 δῶκώς, ἐποίησε ζῶον Θεόν · Θεὸν μὲν, κατὰ τὸ εἶδος
 ἄνθρωπον δὲ κατὰ τὴν ὕλην. *Ὁρθ.* Τὸ κατὰ τὸ εἶδος
 οὐ νοῦ · θέλεις εἰπεῖν, κατὰ θεότητα; *Ἀπο. 11.* Σῶμα
 μεμορφωμένον, ταῖς θεϊκαῖς καταλαμπόμενον ἐνερ-
 γείαις. *Ὁρθ.* Τὰς θεϊκὰς οὖν ἐνεργείας εἶδος λέγεις;
Ἀπο. 11. Ναί. *Ὁρθ.* Εἰ, ὅταν τι τῶν γιγίνων σωμα-
 τῶν προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος γίνεται, τότε
 καὶ ἀνθρώπινον σῶμα ἀκούει καὶ γίνεται · μὴ προσ-
 λαβὼν ψυχὴν λογικὴν, οὐδὲ ἀνθρώπινον ἔστι σῶμα.
 Τὸ δὲ μὴ ὄν ἀνθρώπινον σῶμα, πῶς ἄνθρωπον λέγεις
 κατὰ τὴν ὕλην, τῆς ὕλης τότε ἀνθρωπίνης εὐσης, ὅτε
 ψυχῆς λογικῆς προσλαμβάνει; Ἐγὼ δὲ καὶ ἀνέγνω
 τοῦ διδασκάλου ὑμῶν Ἀπολλινάριου ὁμολογίαν, ἐν ἣ
 ὁμοούσιον λέγει τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῇ Μαρίας.
 Μαρίας δὲ ἡμῖν. Ἡμῖν ἄρα ὁμοούσιον τὸ Κυριακὸν
 σῶμα, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινον.

At Maria nobis consubstantialis. Nobis est igitur humanum est.

10. *Ἀπο. 11.* Πῶς λέγεις Κυριακὸν σῶμα, ὅποτε ἄν-
 θρώπου κατασκευάζεις; *Ὁρθ.* Ἐγὼ καὶ σῶμα Κυ-

(81) Mss. Ὁὐκέτι οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ ἢ σάρκι.

ριακὸν λέγω, καὶ ψυχὴν Κυριακὴν, καὶ αἷμα Κυριακόν, καὶ ταφὴν Κυριακὴν, καὶ ἀνθρωπὸν καθόλου Κυριακόν, ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου· οὕτως ὡς εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἀνθρωπὸν· καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον Θεὸν καὶ Κύριον ἀκούειν, καὶ ποτε αὐτὸν ὅλον ἀνθρωπὸν. Αὐτὸς γὰρ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἀνθρωπὸν, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » καὶ Παῦλος· « Ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀνθρωπὸν ψηλαφῆσας ὁ Θωμᾶς, λέγει· « ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Ὁμοίως ὁ Παῦλος (82)· « Ὡν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Θεὸς οὖν καὶ ἀνθρώπος ὅλος διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔνωσιν. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστι, » πολλῶ πλείον, ὅταν ὁ Κύριος λέγεται καὶ πιστεύεται ἀνθρώπος γεγενῆσθαι, οὐκ ἀπολέσας τὸ εἶναι Θεός, ἐστὶ Θεός καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτός· Θεός μὲν διὰ τὴν φύσιν, ἀνθρώπος δὲ διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας μετοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

naturam humanam, quoniam ei sic placuit, participaverit.

A Domini cum voco, et animam Dominicam, et sanguinem Dominicum, et sepulturam Dominicam, et in universum dico hominem Dominicum, ob Dei Verbi unionem : ita ut unus et idem sit Deus et homo, et modo quidem ipse totus Deus et Dominus, interdum vero ipse totus appelletur homo. Dicit enim ipse de se « Quid me queritis interficere, hominem qui vera locutus sum vobis ⁸² ? » Et Paulus : « Homo Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula ⁸³. » Et hunc ipsum hominem cum Thomas contrectasset, inquit : « Dominus meus, et Deus meus ⁸⁴. » Similiter Paulus : « Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ⁸⁵. » Totus ergo propter voluntariam illam unionem dicitur et Deus, et homo. Nam si « qui adhaeret Domino, unus spiritus est ⁸⁷, » multo magis si Dominus dicitur et creditur factus fuisse homo, non amittens quod Deus sit, idem est Deus et homo : Deus quidem natura, homo vero, quod

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Διάλεξις ε', ἐν ἣ τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλιναριστοῦ κεφαλαίως καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου (83).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS V, in quo compendium disceptationis ejusdem Apollinaristæ et Gregorii episcopi.

ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ.

C

1. Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπων, ἀποτελεῖται προφήτης, ἦγουν ἀπόστολος (84), οὐ Σωτὴρ κόσμου· Χριστὸς δὲ Σωτὴρ κόσμου· οὐκ ἄρα, Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπων, ἀποτελέσθη Χριστὸς; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Θεοῦ μὲν ἐνεργήσαντος οὐχ ἀπλῶς, ὡς ἐνόμισας, ἀλλὰ προφητεῖαν, ἀποτελεῖται προφήτης, ἦγουν (85) ἀπόστολος, καὶ οὐ Σωτὴρ κόσμου. Θεὸς δὲ, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ὁ αὐτὸς καὶ προφήτης, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, Σωτὴρ κόσμου, μένων Θεός, καὶ οὐ τραπέζης εἰς τὰ προειρημένα.

2. Ἀπολλ. Πᾶς ἀνθρώπος μέρος κόσμου, καὶ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς ἡ καὶ αὐτὸς κείναι. Χριστὸς δὲ αἶρει· οὐκ ἄρα ἀνθρώπος ὁ Χριστός. Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν μέρος κόσμου αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου μορφήν ἔλαβε μέρους κό-

ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΣΤΗΣ.

1. Agente Deo in homine, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Christus autem est Salvator mundi : non igitur Deo agente in homine, factus est Christus. ORTHODOXUS. Non simpliciter, ut tu existimas, agente Deo, sed prophetiam efficiente, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Deus autem, accepta 465 servi forma, factus est idem et propheta, et apostolus, et pontifex, et mediator Dei et hominum, Salvator mundi, Deus permanens, neque in quidquam istorum, quæ diximus, mutatus.

2. Apoll. Omnis homo est pars mundi, et nulla mundi pars tollit peccatum mundi, cui peccato et ipsa subest. At Christus tollit : non est igitur homo Christus. Orth. Enimvero quod nulla mundi pars tollat mundi peccatum, idcirco mundi opifex formam accepit partis mundi, ut quatenus pars

⁸² Joan. viii, 40. ⁸³ Hebr. xiii, 8. ⁸⁴ Joan. xx, 28. ⁸⁵ Rom. ix, 5. ⁸⁷ I Cor. vi, 17.

(82) Palat. ὁμοίως καὶ ὁ Παῦλος λέγει.

(83) Titul. in miss. : Τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλιναριστοῦ κεφαλαίως καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου ὁρθοδόξου.

(84) Palat., προφήτης ἢ ἀπόστολος. Felek., προφήτης ἀπόστολος.

(85) Μανιαστ., ἤτοι.

erat mundi, occisus tanquam pars mundi, tolleretur a mundi peccatum, ut opifex mundi.

3. *Apoll.* Omnis homo subest morti : et nullus, qui morti subsit, abolet mortem. At Christus abolet : non est igitur homo Christus. *Orth.* Quoniam nullus hominum, ut qui morti subsit, mortem abolet; idcirco immortalis Filius Dei, Verbum simul et Deus, sibi ipsi univit id quod morti subest, « ut in morte aboleret eum, qui mortis imperium habet »⁸⁵. Sicut enim invisibilis cum sit, videri non potuit, nisi eo assumpto, quod videri posset : ita cum sit immortalis, non potuit mori, nisi eo assumpto, quod esset mortale.

4. *Apoll.* Omnis homo est terrenus. At Christus non est terrenus, sed cœlestis. Non est igitur homo Christus : nisi homo sit hoc ipsum nominis communione tantum. *Orth.* Erratis : nec enim omnis homo est terrenus, cum doceat nos Scriptura, homines etiam aliquos, etsi non natura, at certe moribus cœlestes esse, inquit : « Qualis ille cœlestis, tales et cœlestes »⁸⁶. Nos vero Christum univoce hominem dicimus humanæ naturæ respectu. Item quemadmodum cum homini tribuimus animalis nomen, eadem utimur voce, atque si de equo vel quopiam alio animali sermo esset, nec tamen protinus quodvis animal est etiam rationale : ita etiam Christum univoce appellamus hominem, non tamen protinus quis homo est Christus. Item sicut rationale cum animali conjunctum homo existit, nec tollitur, quod sit animal : ita Deus conjunctus et una creditus esse animali rationali agnoscitur et creditur esse Christus, neque tollitur, quod sit homo, sed idem est Deus et homo.

5. *Apoll.* Qui dat potestatem ut quis fiat Filius Dei, nequaquam et ipse factus est Filius. At Christus dat. Non est igitur factus Filius, sed natura Filius est. *Orth.* Non est sane factus, sed natura erat Filius Dei. Factus est autem Filius hominis. Nec enim id erat, et factus est quod non erat, ut per eum id efficeremur moribus, quod ipse est natura : estque idem Deus et homo.

6. *Apoll.* Nullus homo existit ante eos, qui ætate ipsum præcedunt : Christus autem existit ante eos, qui secundum carnem ipsum ætate præcesserunt. Non est igitur homo, nisi secundum carnem. *Orth.* Christus, si humanam naturam species, non existit ante eos, qui secundum humanam naturam fuerunt ipso seniores : sed quod ad deitatem attinet, existit non modo ante eos, qui secundum carnem fuerunt ipso seniores, verum etiam ante omnia sæcula, ut qui sit eorum Deus. Ergo non fuit Christus ante Mariam, quod ad carnem attinet. Quomodo enim ante ipsam exstiterit,

να τῷ μέρει τοῦ κόσμου, σφραγίς ὡς μέρος κόσμου, ἄρη τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

3. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ θάνατον· καὶ οὐδεὶς, ὑπὸ θάνατον ὢν, καταργεῖ θάνατον. Χριστὸς δὲ καταργεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων καταργεῖ θάνατον, ὑπὸ θάνατον ὢν, ὁ ἀθάνατος τοῦ Θεοῦ Υἱός, Λόγος ὢν καὶ Θεός, ἤνωσεν ἑαυτῷ τὸ ὑπὸ θάνατον, « ἵνα ἐν τῷ θανάτῳ τὸν πρὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργήσῃ. » Ὡς γὰρ οὐκ ἔδύνατο ἀόρατος ὢν ὁραθῆναι, μὴ λαβὼν τὸ ὁρατόν· οὕτως οὐδὲ ἔδύνατο ἀθάνατος ὢν ἀποθανεῖν, μὴ λαβὼν τὸ θνητόν.

4. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Χριστὸς δὲ οὐ χοϊκός, ἀλλ' ἐπουράνιος· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός· εἰ μὴ ὁμωλύμως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἄνθρωπος. Ὅρθ. Πλανᾷσθα· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφή καὶ ἐπουρανίους ἀνθρώπους, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ, λέγουσα· « Οἷός ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. » Συνωνύμως δὲ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων λέγομεν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὡς περ ζῶων τὸν ἀνθρώπων λέγοντες, συνωνύμως τῷ ἴππῳ ἢ καὶ ἐτέρῳ τινὶ τῶν ζῶων λέγομεν, οὐ πάντως δὲ καὶ λογικὸν πᾶν ζῶον· οὕτως καὶ ἐὰν εἴπωμεν συνωνύμως τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων, οὐ πάντως πᾶς ἄνθρωπος Χριστός. Καὶ ὡς περ τὸ συνταττόμενον (86) λογικὸν τῷ ζῳῳ ἀνθρώπος ἐστίν, οὐκ ἀναιρεῖται ζῶον εἶναι· οὕτως συνταττόμενος Θεός, καὶ συμπιστευόμενος λογικῷ ζῳῳ, Χριστὸς ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται· καὶ οὐκ ἀναιρεῖται ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλ' ἐστίν ὁ αὐτὸς Θεός καὶ ἄνθρωπος.

5. Ἀπολλ. Ὁ διδοὺς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὐχὶ καὶ αὐτὸς γέγονε. Χριστὸς δὲ δίδωσιν· οὐκ ἄρα γέγονεν Υἱός, ἀλλ' ἐστὶ τῇ φύσει. Ὅρθ. Υἱός Θεοῦ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν τῇ φύσει. Υἱός δὲ ἀνθρώπου γέγονεν. Οὐ γὰρ ἦν, καὶ ἐγένετο ὁ οὐκ ἦν, ἵνα ἡμᾶς τῷ τρόπῳ ποιήσῃ γενέσθαι, ὁ αὐτὸς ἦν καὶ ἐστὶ τῇ φύσει· καὶ ἐστίν ὁ αὐτὸς Θεός καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων προὔπαρχει τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ· Χριστὸς δὲ προὔπαρχει τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος, εἰ μὴ κατὰ σάρκα. Ὅρθ. Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα οὐ προὔπαρχει τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρεσβυτέρων αὐτοῦ· προὔπαρχει δὲ κατὰ τὴν θεότητα οὐ τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων (87) μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων, Θεός ὢν αὐτῶν. Οὐκ ἄρα Χριστὸς κατὰ σάρκα πρὸ τῆς Μαρίας. Πῶς γὰρ τὸ ἐξ αὐτῆς ὄν, πρὸ αὐτῆς ὑπάρχει; προὔπαρχει δὲ αὐτῆς θεϊκῶς, Θεός ὢν αὐτῆς· καὶ ἐστίν ὁ αὐτὸς, ὡς Θεός προὔπαρχων, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς.

⁸⁵ Hebr. ii. 14. ⁸⁶ I Cor. xv, 48

(86) Παλαί, τὸ ὡς περ συνταττόμενον.

(87) Πρεσβυτέρων ἀπὸ α mss.

quod ex ipsa est? Sed quatenus Deus est, exstitit ante ipsam, cum sit ipsius Deus: estque idem ante ipsam ut Deus, et ex ipsa, ut homo.

7. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν. Χριστὸς δὲ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἐστίν. Χριστὸς δὲ κατὰ τὴν θεότητα πρὸ τῶν αἰώνων. Ὑἱὸς ὢν καὶ Θεὸς καὶ Δεσπότης, εἰκότως πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν· Κύριος δόξης ὢν κατὰ φύσιν, Χριστὸς δὲ κληθεὶς, διὰ τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν. Ὁ νῦν οὖν κληθεὶς Χριστὸς, καὶ λίθος, καὶ ποιμὴν, καὶ κόκκος, καὶ ἄνθος βάρδου, καὶ Ἐμμανουήλ, καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἄνθρωπος, καὶ πᾶς δωδεκαετής, καὶ τριακονταετής (88) γεγωνὸς διὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων Θεός, καὶ νῦν μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι μένων, ὃ ἦν, ἔχει δόξαν πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸς ὢν ἐκ Θεοῦ.

8. Ἀπολλ. Εἰ (89) ὁ Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, οὐ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ. Δι' αὐτοῦ δὲ τὰ πάντα· οὐκ ἄρα Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς Θεὸς ἐστίν. Ὅρθ. Ὁ Θεὸς Λόγος, ἐνυπόστατος ὢν Θεός, μετασχηθὼν ἀνθρωπότητος, Ἰησοῦς ἐκλήθη. Μὴ οὖν λέγε, Θεὸς ἦν ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς Ἰησοῦς ἐκλήθη. Διὰ καὶ αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ γὰρ νῦν κληθεὶς Ἰησοῦς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Θεὸς δὲ (90) Λόγος ὢν καὶ πρὸ τῆς τοῦ ὀνόματος κλήσεως, καὶ μετὰ τὴν τοῦ ὀνόματος κλήσιν, αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, Θεὸς ὢν κατὰ Πνεῦμα, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφήν· διὸ καὶ αὐτὸς ἐστίν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα.

9. Ἀπολλ. Ὁ ἐξ ἁμαρτίας σώζων ὑπὲρ ἁμαρτίαν ἐστίν. Καὶ σώζει Χριστὸς. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ὑπὲρ ἁμαρτίαν· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἦν Χριστὸς ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, εἰ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Χριστὸς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Λόγος, μορφήν δούλου λαβὼν, ἐγένετο Χριστὸς ἄνθρωπος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· «Καὶ ἄνθρωπος ἐστίν, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;» καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὅς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;» ἢ «ἵνα νοήσωμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ Θεὸν διὰ τὴν θεότητα· ὡς τὸν ἄνθρωπον νοοῦμεν λογικὸν διὰ τὸ λογικὸν, καὶ ζῶον διὰ τὸ ζωτικόν.

10. Ἀπολλ. Ἡὲς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν· Χριστὸς δὲ οὐκ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Εἰ πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν, εἰς δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ Ἠλίας ὁ ἀναληφθεὶς, καὶ πιστευόμενος παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦ παρόντος ἐν σαρκί, διαστασιάζει αὐτῷ ἢ

7. *Apoll.* Nullus homo habet gloriam ante sæcula: habet autem Christus. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Nullus enim homo fuit ante sæcula. Christus vero, quod ad deitatem attinet, cum sit ante omnia sæcula Filius, et Deus, et Dominus, merito gloriam habuit ante sæcula: Dominus gloriæ nimirum natura, Christus autem vocatus, eo quod servi formam acceperit. Itaque qui nunc vocatur Christus et lapis, et pastor, et granum, et flos virgæ, et Emmanuel, et Jesus, et homo, et duodecim annorum puer, et triginta annorum illa quæ homines respicit œconomia factus, est et Deus ante sæcula: et nunc postquam illa omnia factus est, permanens id quod erat, habet gloriam ante sæcula, utpote Deus ex Deo.

8. *Apoll.* Si Deus est in Jesu, non sunt per ipsum omnia, sed per eum, qui in ipso est. At omnia sunt per ipsum: non est igitur Deus in Jesu, sed est ipse Deus. *Orth.* Deus Verbum reipsa subsistens Deus, particeps humanæ naturæ factum, vocatus est Jesus. Ne igitur dicito, Deus erat in Jesu, sed ipse Deus vocatus est Jesus, ideoque ipse est Jesus per quem omnia. Nam qui nunc Jesus propter humanam naturam vocatur, est autem Deus Verbum et ante et post istud cognomentum, est ipse Jesus per quem omnia; ut qui sit et secundum Spiritum Deus, et propter servi formam homo; quambrem etiam ipse est Jesus, per quem omnia

9. *Apoll.* Qui servat a peccato, superior est peccato. Servat autem Christus, et nullus homo superior est peccato. Non est igitur Christus homo. *Orth.* Non est sane Christus nudus et duntaxat homo. Neque enim si duntaxat homo fuisset, sustulisset peccatum mundi. Per hoc autem Christus sustulit mundi peccatum, quod Deus Verbum accepta servi forma factus sit Christus homo. Ideo dicit propheta: «Etiam homo est, et quis cognoscet ipsum?» Christus ipse: «Quid me queritis interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum?» ut Christum noverimus hominem propter humanam naturam, et Deum propter deitatem: sicut hominem novimus rationalem propter animam ratiocinantem, et animal propter animalitatem.

10. *Apoll.* In omni homine dissidet mens a carne: in Christo vero non dissidet. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Si in omni homine dissidet mens a carne, unus autem hominum est Elias ille sursum abreptus, qui a nobis creditur in carne hactenus esse, dissidabit etiam in eo mens a carne.

** Joan. vii, 20; viii, 40.

(88) Τριακονταετής νῦν γεγ. mss.
(89) Εἰ δεest in mss.

(90) Δε abest a Palat.

Quod si in illo mens a carne non dissidet : certe non in omni homine mens a carne dissidet. Multo magis igitur qui est ipsius Eliae Dominus, non habet mentis et carnis dissidium, sed nobis in omnibus, quod ad naturam humanam attinet, excepto peccato, similis, et misericors ac fidelis pontifex factus, est idem vere Deus et homo.

11. *Apoll.* Omnis homo ut virtute perficiatur carnem mortificat. At Christus non mortificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Qua mortificatione Joannes carnem suam mortificavit subsiliens in utero, et exultare visus? Quod si etiam concederetur omnem hominem, ut virtute perficiatur, carnem suam mortificare, at certe jam perfectus, et in caelis versans, ipsi vivificationem parat per inhabitantem in ipso Spiritum, ut postquam virtute perfectus fuerit, dicat : « Cursum consummavi »⁹¹. Cæterum Christus perfectus non evasit ulla exercitatione, sed in ipso conceptu ex ipsa unitione, natus Emmanuel, Deus et homo est : quamobrem etiam Deipara est Maria.

12. *Apoll.* Nullius hominis caro dicta est e caelo : Christi vero caro dicta est e caelo esse. Itaque non est Christus homo secundum deitatem, quæ carnem assumpserit. Sic ergo etiam e caelo esse dicitur, quod unita sit ei qui est e caelo. *Orth.* Nihil potuit magis ridiculum dici. Nam si caro propterea dicitur e caelo esse, quod unita sit ei qui est e caelo, non est ipsa e caelo. Sicut ergo carnem, quæ e caelo non est, dicis esse e caelo, ita etiam Scriptura homines caelestes dicit e caelo esse, quod caelestia sapiant. Audi, et soluta fuerit tua **467** propositio, sive compendiarum tuorum argumentorum subductio, quo nomine tractationem istam inscripsisti. Cæterum Christus dictus homo e caelo, non dictus est, ut omnes homines, caelestis, quod caelestia saperet, sed ob divinam et adorandam unitionem Dei cum servi forma, ut idem sit et Deus et homo.

13. *Apoll.* Nullus homo vivificat : nec enim ullus homo est Christus : at Christus vivificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* At Christus idcirco vivificat, quia Deus Verbum accepta servi formam, vocatus est Christus.

14. *Apoll.* Nulli hominum convenit nomen quod est supra omne nomen, et gloria quæ solius est Dei. At Christo convenit non est igitur homo Christus. *Orth.* Hoc quoque dixeris de virgine Maria. Nulli hominum convenit, ut Virgo sit et pariat. Maria vero, Virgo cum esset, peperit : Maria igitur non est homo. Sed et tuum sophisma sic prorsus redarguetur. Nulli quippe homini vere convenit nomen, quod est super omne nomen, et gloria, quæ solius est Dei : quoniam nullus hominum est Christus, ex unitione, Dei Verbi et servili forma.

⁹¹ II Tim. iv, 7.

(91) Mss., ἤτοι.

σάρξ πρὸς τὸν νοῦν. Εἰ δὲ μὴ διαστασιάζει τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ σὰρξ. οὐκ ἄρα πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς τὸν νοῦν. Πολλῶν οὖν πλείω ὁ τοῦ Ἡλίου Δεσπότης οὐκ ἔχει διαστασιάζουσαν τὴν σάρκα πρὸς τὸν νοῦν· ἀλλὰ ἐν πᾶσιν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμοιωθεὶς χωρὶς ἁμαρτίας, ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς γενόμενος. Ἔστιν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

11. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος νεκροὶ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατ' ἀρετὴν· Χριστὸς δὲ οὐ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Ποῖα νεκρῶσει ἐνέκρωσεν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα ὁ Ἰωάννης, σκιρτῶν ἐν κοιλίᾳ, καὶ ὀφθεὶς ἐν ἀγαλλίασει; Εἰ δὲ καὶ δοθεῖτ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος νεκροὶ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατὰ ἀρετὴν, ἀλλὰ τελειωθεὶς, καὶ ἐν οὐρανῷ πολίτευμα ἔχων, ζωοποιεῖσθαι αὐτὸν παρασκευάζει διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ Πνεύματος, ὡς ἐν ἀρετῇ τελειωθέντα λέγειν· « Τὸν δρόμον τετέλεκα. » Χριστὸς δὲ οὐκ ἐξ ἀσκήσεως τετελείωται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συλλήψει ἐξ ἐνώσεως Ἐμμανουὴλ τεθελεὶς, Θεὸς ἔστι καὶ ἄνθρωπος· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία.

12. Ἀπολλ. Οὐδενὸς ἀνθρώπου ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ λέλεκται· Χριστοῦ δὲ ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ εἴρηται· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός κατὰ τὴν θεότητα τὴν προσλαβοῦσαν τὴν σάρκα. Οὕτως οὖν καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγεται, διὰ τὸ ἠνώσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ. Ὅρθ. Οὐδὲν γελιότωςρον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ λέγεται διὰ τὸ ἠνώσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ ἡ σὰρξ. Ὅτι οὖν τὴν μὴ οὖσαν ἐξ οὐρανοῦ, λέγει ἐξ οὐρανοῦ· οὕτως καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐπουρανίους ἡ Γραφή λέγει διὰ τὸ οὐράνιον φρόνημα ἐξ οὐρανοῦ. Ἄκουε, καὶ λέλυται σου ἡ πρότασις, ἤγουν (91) ἀνακεφαλαίωσις, ὡς αὐτὸς ἐνόμασας ἐπιγράψας. Χριστὸς δὲ, ἐξ οὐρανοῦ λεγόμενος ἄνθρωπος, οὐ διὰ τὸ φρόνημα, καθάπερ πάντες ἄνθρωποι, ἐπουράνιος κέκληται, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν καὶ προσκυνουμένην ἐνωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

13. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων ζωογονεῖ· οὐ γὰρ ἔστι Χριστός· Χριστὸς δὲ ζωογονεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Χριστὸς δὲ διὰ τοῦτο ζωογονεῖ, ἐπειδὴ Θεὸς Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐκλήθη Χριστός.

14. Ἀπολλ. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· Χριστῷ δὲ ἀρμόζει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὅρθ. Τοῦτο ἂν εἴποις καὶ περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει τὸ παρθένον οὖσαν τεκεῖν· Παρθένος δὲ οὖσα ἔτεκεν ἡ Μαρία· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ἡ Μαρία. Ὅμως δὲ σου καὶ οὕτως ἐλεγθήσεται τὸ σόφισμα. Οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς ἀρμόζει τῶν ἀνθρώπων ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· ἐπεσθὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων Χριστὸς ἐξ ἐνώσεως Θεοῦ Λόγου καὶ μορφῆς δουλικῆς.

15. Ἀπο. 11. Εἰ ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κατέκτισεν, οὐκ ἔκενώθη· ἐκενώθη δὲ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφὴν δούλου λαβὼν· οὐκ ἄρα ἐν ἀνθρώπῳ κατέκτισεν. Ὁρθ. Οὐ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ ἀπλῶς κατέκτισεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τοῦτέστιν ἀνθρωπότητος· διὰ τοῦτο Χριστὸς οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος ἀλλ' ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

16. Ἀπο. 11. Θεὸς, ἐν ἀνθρώπῳ κατοικῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· Πνεῦμα δὲ, σαρκί (92) ἠνωμένον, ἄνθρωπος. Χριστὸς, ὡς εἶρηται, ἑμωνώμως· Πνεῦμα ἄρα θεῖον ἔστιν ἠνωμένον σαρκί. Ὁρθ. Ἡδολέσχης. Οὐ γὰρ Πνεῦμα σαρκί ἠνωμένον πάντως ἀνθρωπότης ἔστιν· ἀλλ' ἐγγυρεῖ καὶ βοῦν εἶναι καὶ ὄνον, καὶ πᾶν εἴ τι ἕτερον τῶν σαρκικῶν ζώων. Ἴνα δὲ σοι δοθῆ (93) καὶ τὸ θεῖον εἶναι· Πνεῦμα σαρκί ἠνωμένον, ἀνάγκη πᾶσα, γενόμενον ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς τὸν Θεὸν Λόγον, Πνεύματι σαρκί ἠνωμένῳ ἐνωθῆναι, ἵνα ἄνθρωπος γένηται. Πῶς γὰρ οὖν τὸ δυνατόν μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ; Ὁμωνώμως δὲ οὐκ ἂν εἴποιμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ κατὰ φαντασίαν νεμισθῆ ἄνθρωπος, μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν ἔχων.

17. Ἀπο. 11. Ἀνθρώπου τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, Θεοῦ δὲ τὸ ἀναστῆσαι· ἐκότερα δὲ Χριστὸς· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Ὁρθ. « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ὅτι καὶ ἄκων τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησας. Ἐδεε γὰρ τὸν ἀνιστάμενον εἶναι καὶ τὸν ἀνιστῶντα. Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν εἴη Θεὸς καὶ σὰρξ μὴ ἐνωθεῖς σαρκί, οὕτῃ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, μὴ ἐνωθεῖς ἀνθρώπῳ.

18. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ἢ εἰ μόνον Θεὸς, οὐκ ἂν ἦν μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρθ. Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι τοῦτοις, ὅτι περ ὠμολόγησας μήτε μόνον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἶναι, μήτε μόνον Θεόν. Ὁ γὰρ Θεὸς Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος κοινός· καὶ ἄνθρωπος ὁ κοινός ἀνθρωπότης ἔστιν, καὶ οὐκ ἔστι Θεός. Θεὸς ἀνθρώπῳ ἐνωθεῖς Χριστὸς ἐστι, μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

19. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἔσωζε τὸν κόσμον· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν διὰ πάθος ἔσωξεν· ἐκότερα δὲ Χριστὸς· καὶ Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος. Ὁρθ. Καὶ νῦν εὐγνωμόνας. Ἀνάγκη γὰρ τῷ πάθει ἀνθρωπότητα ὑποκεῖσθαι, καὶ τῆς ζωῆς θεότητα ἡγεῖσθαι. Οὕτε οὖν ἐζωοποιεῖ, μὴ ὦν Θεός, οὕτε ἔπασχειν ἐκουσίως μὴ ὦν ἄνθρωπος· ἀμφοτέρω δὲ Χριστὸς, καὶ ἔπαθε καὶ ἐζωοποιεῖ· Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος.

20. Ἀπο. 11. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἐζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς· καὶ εἰ μόνον Θεός, οὐκ ἂν ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ἐζωοποιεῖ τινὰς τῶν νεκρῶν· ἐκότερα δὲ Χριστὸς· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος

⁹² Luc. 11, 14.

(92) Palat., ἠνωμένον ἔστιν ἠνωμένον σαρκί.

(93) Mss. δοθῆ καὶ ἀνθρώπινον εἶναι Πνεῦμα, sed, καὶ Θεόν, secunda manu.

15. *Apoll.* Si Deus habitavit in homine, non fuit exinanitus. At exinanitus est, qui in forma Dei accepit servi formam. Non igitur habitavit in homine. *Orth.* Nempe Deus Verbum non simpliciter habitavit in homine, sed etiam factus est homo, particeps sanguinis et carnis, id est humanæ naturæ: ideoque Christus, non est duntaxat homo, sed idem Deus et homo.

16. *Apoll.* Deus habitans in homine, non est homo: sed Spiritus unitus carni, est homo. At Christus est homo æquivoce, sicut dictum est. Divinus ergo Spiritus est carni unitus. *Orth.* Nugaris. Nec enim si Spiritus carni uniat, est protinus homo, sed potest etiam esse bos et asinus, et quodvis aliud carneum animal. Ut vero tibi concedatur divinum quoque Spiritum unitum fuisse carni, omnino tamen necesse fuit Deum Verbum, cum sit factus homo ex muliere, Spiritui carni unito uniri, ut homo fieret. Quomodo enim fieri homo potuisset non unitus homini? Christum autem nequaquam dixerimus hominem esse æquivoce, ne specie et communi nomine tenus homo censatur.

17. *Apoll.* Hominis est resurgere a mortuis, Dei vero excitare a mortuis. Utrumque convenit Christo. Idem ergo est Deus et homo. *Orth.* « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax », quod etiam invitatus veritatem professus fueris. Oportuit enim Christum esse utrumque, id est, et eum qui resurgeret, et eum qui excitaret. Et quemadmodum non esset Deus et caro, nisi unitus esset carni; ita non esset Deus et homo, nisi unitus esset homini.

18. *Apoll.* Si Christus esset tantum homo, vel tantum Deus, non esset medius inter Deum et homines. *Orth.* Benedictus sit Dominus in his omnibus, quod etiam sis confessus Christum, nec tantum esse Deum, nec tantum esse hominem. Deus enim est Deus, neque homo communis est: et homo communis, est homo, et non Deus. Unitus Deus homini est Christus, mediator Dei et hominum, ipse et Deus et homo.

19. *Apoll.* Si tantum homo fuisset Christus, non servasset mundum. At si tantum fuisset Deus, non servasset per passionem. Utrumque convenit Christo. Est igitur et Deus et homo. *Orth.* Et hoc quoque probe. Fuit enim necesse humanam naturam subterni passioni, et deitatem ducem esse ad vitam. Itaque nisi Deus esset, non vivificaret, et nisi fuisset homo, non passus fuisset volens. Utrumque vero Christo convenit, nam passus est et vivificavit: est igitur et Deus et homo.

468 20. *Apoll.* Si Christus homo tantum fuisset, non vivificasset mortuos: et si tantum Deus fuisset, nullos mortuos seorsim a Patre vivificasset. Utrumque vero fecit Christus. Idem igitur

est Deus et homo. *Orth.* Christus quidem non tantum fuit homo. Nam ne Christus quidem fuisset, si tantum fuisset homo. Vivificans tamen mortuos, minime ipsos vivificavit seorsim a Patre. Quomodo enim dixisset, « Pater in me manens, ipse facit opera⁹³, » si seorsim a Patre vivificasset. Itaque etiamsi dicat, « Sicut Pater excitat mortuos et vivificat, ita et Filius, quos vult vivificat⁹⁴, » non dicit se hoc facere quapiam efficacia separatim a Patre, sed ita loquitur, ut nos doceat suæ hypostaseos perfectionem in sese absolutam. Nec enim alios quidem mortuos excitat et vivificat Pater, alios vero Filius.

21. *Apoll.* Homo actus a Deo non est Deus, sed corpus Deo conjunctum est Deus. At Christus est Deus. Non est igitur homo actus a Deo, sed corpus cum Deo compositum. *Orth.* Non est quidem Christus homo actus a Deo, sed Deus homini, ut tu ipse nominasti, conjunctus. Nam si potest corpus Deo conjungi, potest etiam totus homo Deo conjungi, et idem esse Deus et homo, sicut caro et Deus ipse est. Quid porro dicere voluisti cum diceres, corpus Deo conjunctum Deus, ignoro. Corpus enim vocas Deum, ideoque corpus non est: vel Deum corpus vocas Deum propter illud, quod est ei conjunctum sive compositum. Quomodo vero Deus sit natura, qui alicujus causa Deus sit? Nos vero Christum non dicimus esse Deum ob illam cum corpore sive homine conjunctionem: sed Deum propter naturam, quam ex Patre habet: Christum vero propter servi formam, unionem, sive compositionem, ut tu ipse appellasti

22. *Apoll.* Si Dei templum natum est ex Maria, supervacanea est nova illa nativitas ex Virgine, cum absque ejusmodi nativitate homines quoque sint Dei templa. *Orth.* Oppugna sacra Evangelia, ut audias: « Durum est tibi contra stimulum calcitrare⁹⁵. » Audi enim Dominum dicentem: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁹⁶. » Etiamsi vero nonnulli homines sint templa, non tamen ita sunt templa, tanquam etiam Christi: nec quisquam eorum est Christus conjunctus cum Deo Verbo; nolo enim discedere a tuo vocabulo, ut te ex tuo ipsius ore in sententiam meam adducam. Hic autem templum conjunctum cum Deo Verbo, Christus videlicet, natum est ex Virgine eo modo, qui Deum decebat.

23. *Apoll.* Si talis est natura Christi, qualis et nostra est: vetus homo est anima vivens, et non epiritus vivificans, nec qui talis est, vivificabit. At Christus vivificat, estque Spiritus vivificus. Non est igitur nostræ naturæ. *Orth.* Adhuc, quid sit Christus ignoras. Nescis enim duarum naturarum esse unionem, et neque solum Deum, neque solum

ὁ αὐτός. Ὁρθ. Οὐ μόνον μὲν ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν Χριστός, εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος· ζωοποιῶν δὲ τοὺς νεκρούς, οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ. Πῶς γὰρ ἔλεγεν, « Ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός, » εἴπερ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ; καὶ τὸν λέγει, « Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱός, οὗς θέλει ζωοποιεῖ, » οὐ κεχωρισμένως (93) τοῦ Πατρὸς κατ' ἐνέργειαν τοῦτο ποιεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ αὐτοτελὲς τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως ἐιδάσκων ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλους ἐγείρει ὁ Πατὴρ νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ἄλλους ὁ Υἱός

21. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος, ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος, οὐ Θεός· σῶμα δὲ συναφθὲν Θεῷ, Θεός δὲ ὁ Χριστός· οὐκ ἄρα ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ἄνθρωπος, ἀλλὰ σῶμα πρὸς Θεὸν συντεθέν. Ὁρθ. Οὐκ ἄνθρωπος μὲν ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ὁ Χριστός, ἀλλὰ Θεός ἄνθρωπος, ὡς αὐτός ὠνόμασας, συντεθείς, ἦγον (94) ἐνωθεῖς. Εἰ γὰρ δύναται σῶμα Θεῷ ἐνωθῆναι, ἦγον συντεθῆναι δύναται, καὶ ὅλος ἄνθρωπος συντεθῆναι Θεῷ, καὶ εἶναι Θεός καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, ὡς σὰρξ καὶ Θεός ὁ αὐτός. Τί ἐστὶ καὶ λέγειν τῆθελθας, σῶμα Θεῷ συναφθὲν Θεός, λέγων, ἄγνω (95). Τὸ γὰρ σῶμα Θεὸν λέγεις, καὶ οὐκ ἐστὶ σῶμα· ἢ τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο Θεὸν, διὰ τὸ συναφθὲν, ἦγον (96) συντεθέν. Καὶ πῶς φύσει Θεός, ὁ διὰ τι Θεός; Ἡμεῖς δὲ οὐ διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν Θεὸν λέγομεν, οὕτε διὰ τὴν πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν διὰ τὴν φύσιν τὴν ἐκ Πατρὸς· Χριστὸν δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφῆν, ἔνωσιν, ἦγον σύνθεσιν, ὡς αὐτός ὠνόμασας.

22. Ἀπολλ. Εἰ Θεοῦ ναὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μαρίας, περιττὴ ἡ καινότης τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως· ναὸς γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνευ ταύτης ἄνθρωποι. Ὁρθ. Μάχου τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις, ἵνα ἀκούσης· « Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. » Καὶ ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Εἰ δὲ τινες ἄνθρωποι ναοί, ἀλλ' οὐχ οὕτω, ὡς καὶ Χριστοί· οὐδεὶς δὲ αὐτῶν συντεθείς τῷ Θεῷ λόγῳ Χριστός· οὐκ ἀναχωρῶ γὰρ τῆς σῆς ὀνομασίας, ἵνα σε ἐκ τοῦ σοῦ στόματος πείσω· ἐνταῦθα δὲ συντεθείς ναὸς Θεῷ λόγῳ (97), ἐγεννήθη Χριστός θεοπρεπῶς ἐκ Παρθένου.

23. Ἀπολλ. Εἰ ἡ αὐτὴ φύσις Χριστοῦ, οἷα καὶ ἡ ἡμῶν, ὁ παλαιός ἐστὶν ἄνθρωπος ψυχὴ ζῶσα, καὶ οὐ πνεῦμα ζωοποιῶν· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐδὲ ζωοποιεῖται· ζωοποιεῖ δὲ Χριστός, καὶ πνεῦμα ζωοποιῶν ἐστὶν· οὐκ ἄρα τῆς ἡμετέρας ἐστὶ φύσεως. Ὁρθ. Ἔτι τὸ Χριστός οὐ νεότηας. Οὐ γὰρ ἔγνωσ, ὅτι δύο ἐστὶ φύσεων ἔνωσις, καὶ οὕτε μόνος ὁ Θεός Χριστός λέ-

⁹³ Joan. xiv, 10. ⁹⁴ Joan. v, 21. ⁹⁵ Act. ix, 5. ⁹⁶ Joan. ii, 19

(93) Palat., κεχωρισμένος
(94) Mss., ἦγον, hic et mox.
(95) Mss., Θεός ἐκὼν ἄγνω.

(96) Mss., ἦγον, et infra similiter
(97) Mss., Θεῷ Χριστῷ.

γεται, οὐτε μόνος ἀνθρώπος. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνωσ, ἄνθρωπος, ἐγίνωσκει, ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν ἡμῖν φύσιν ἔχει, κατὰ δὲ τὴν θεότητα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· καὶ τῆς ἐνώσεως γενομένης, Θεὸς ὁμολογεῖται καὶ δοξάζεται, καὶ διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ, καὶ Πνεῦμα ζωοποιῶν ἐστίν, τῷ τῆς θεότητος λόγῳ· οὕτε δὲ ἡμῖν κατὰ τὸ συναμφότερον.

24. Ἀπολλ. Διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ζῆ Χριστός, ἢ διὰ χάριν Θεοῦ. Εἰ μὲν διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Θεὸς ἐστίν· εἰ δὲ διὰ χάριν Θεοῦ, οὐτε ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστίν, οὕτε ζωοποιεῖται ἡμᾶς. Ὁρθ. Χριστός ἐν πρόσωπόν ἐστίν συντεθὲν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος, ὡς πᾶς ἀνθρώπος ὁ κοινὸς ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ. Καὶ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς φύσιν ζωοποιεῖται ἡμᾶς, ἐπειδὴ ζωὴ ἐστίν ἐνυπόστατος μορφωθείσα τῆ τοῦ δούλου μορφῆς.

25. Ἀπολλ. Εἰ μὲν ὡς προαιρέσει κάλλιον, τοῦτο δεδύνηται πῶς; Προαίρεσις γὰρ ἀνθρώπου δικαιοσύνην ἀληθινήν οὐ κατορθοί. Εἰ δὲ ὡς φύσει δικαίος, Θεὸς ἐστίν· εἰ δὲ ὡς ἐνεργεῖ δικαιοσύνην τῆ ἐκ Θεοῦ, αὐτός δὲ ἀνεργητός, καλλίους οἱ ἐνεργούντες. Ὁρθ. Καὶ πῶς οὐ κατορθώσαν δικαιοσύνην ἀληθινήν (98) οἱ ἀκούσαντες· «Καθίσαθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραῆλ; καὶ, «Ἵμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου;» Καὶ εἰ κατορθώσαν δὲ δικαιοσύνην ἀληθινήν (99), ἀλλ' οὐκ εἰσὶν αὐτοδικαιοσύνη. Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, αὐτοδικαιοσύνη ὢν, μορφῆν δούλου λαβὼν, «ἐγένετο ἡμῖν δικαιοσύνη, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις.» Ὁ ὢν δικαιοσύνη, ἐγένετο δικαιοσύνη κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λόγον, ἵνα ἡμᾶς τοὺς μὴ ὄντας δικαιοσύνην, δικαιοσύνην τῆ ἑαυτοῦ χάριτι. Καὶ ἐστίν ὁ αὐτός Θεός καὶ ἀνθρώπος (1)· ὡς μὲν Θεός, δικαιοσύνη ὢν· ὡς δὲ ἀνθρώπος, γινόμενος δικαιοσύνη, ἵνα πληρωθῆ τὸ εἰρημένον· «Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.»

26. Ἀπολλ. Εἰ συμπέλεκται Θεῷ ἀνθρώπος, ἐν Χριστῷ αὐτός καὶ ἄφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτει, ἢ οὐ; Ἄλλ' εἰ μὲν ἄφ' ἑαυτοῦ, Θεός· εἰ δὲ οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἔλεγε, «Τάδε λέγει Κύριος,» ἀλλ', «Ἐγὼ λέγω ὑμῖν;» πῶς δὲ οὐκ ἦν κεχωρισμένος τοῦ λέγοντος ὁ μὴ λέγων; Ὁρθ. Εἰ μὲν ἄλλο πρόσωπόν ἐστίν ὁ Χριστός, οὐ συμπέλεκται Θεῷ, ἠρώτηκας ἀνακολούθως· εἰ δὲ αὐτός ὁ Χριστός· ἐστὶ Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, τίς ἢ περιστεία τοῦ μόχθου τῆς ἐρωτήσεως; Πόθεν δὲ τὸ συμπέλεκται λαβὼν, ἠρώτησας, μεδαμοῦ τῆς Γραφῆς οὕτω (2) λεγούσης; Κἄν τε δὲ, Συμπέλεκται, θέλης λέγειν, κἄν τε, ὡς ἡ Γραφή εἶπεν, Ἔλαβεν, κἄν τε, Ἐγένετο, Θεός ἐστὶ Λόγος, μορφῆν δούλου λαβὼν, Χριστός ὀνομαζόμενος, καὶ ὢν, καὶ πιστευόμενος·

A hominem dici Christum. Nam si hoc scires, nosset eum, quatenus quidem homo est, eadem atque nos natura, quatenus autem Deus est, eadem atque Deum Patrem natura præditum esse: et post factam unionem Deus declaratur et glorificatur, ideoquo vivificare, et Spiritum esse vivificantem, habita deitatis ratione: neque nobis sinilem esse utriusque naturæ simul consideratæ respectu.

24. *Apoll.* Aut ex sua ipsius natura vivit Christus, aut ex Dei gratia. Si quidem ex sua ipsius natura, Deus est: sin vero ex Dei gratia, neque supra nos eminent, neque nos vivificabit. *Orth.* Christus est unica persona, composita ex Deo et humana natura, sicut quisvis homo communis constat ex animali et rationali. Itaque propter eam, quam a Patre habet, naturam, vivificabit nos, quoniam est vita in sese subsistens, quæ forma servi seipsam in-formavit.

469 25. *Apoll.* Si quidem is excellit, qui animi proposito et delectu justus est, quinam id potuit homo? Hominis etenim propositum veram justitiam perfecte non præstat. Sin vero natura justus est, Deus est: sin autem justificatus est aliqua Dei in ipso agentis efficacitate, ipse interim nihil agens, qui ipsimet agunt, sunt eo præstantiores. *Orth.* Imo qui justitiam veram in non impieverunt, qui audierunt: «Sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel ⁹⁷» et, «Vos estis lux mundi ⁹⁸» et, «Etiam si tamen isti veram justitiam impleverunt, non sunt tamen ipsa justitia. Deus autem Verbum, qui ipsa est justitia, accepta servi forma: «Factus est nobis justitia, sanctificatio et redemptio ⁹⁹.» Is, inquam, qui justitia est, factus est, si humanam naturam respicias, justitia, ut nos, qui justitia non eramus, sua gratia justificaret. Estque idem Deus et homo, ita ut quatenus quidem est Deus, sit justitia, quatenus vero est homo, sit factus justitia, ut impleretur quod dictum est: «Unde per omnia similis fratribus fieri debuit ¹.»

26. *Apoll.* Si in Christo copulatus erat homo cum Deo, leges ipse vel ex sese ferebat vel non ferebat. Quod si ex sese ferebat, Deus erat. Sin vero non ex sese, quomodo non aiebat, «Hæc dicit Dominus,» sed «Ego dico vobis,» et quomodo qui hæc non dicebat, non erat ab eo, qui dicebat se junctus? *Orth.* Siquidem Christus alia est persona, non copulatur cum Deo, hoc inepte quæsisisti. Sin autem ipse Christus est Deus et homo, quorsum supervacaneus iste interrogationis labor? Unde vero istud, copulatus est, usurpasti interrogando, cum Scriptura minime sic loquatur? Sive autem istud, copulatus est, usurpare placet, sive, ut Scriptura inquit, «licere malis, Assumpsit, aut, Factum est,»

⁹⁷ Matth. xix, 28. ⁹⁸ Matth. v, 14. ⁹⁹ I Cor. i, 30. ¹ Hebr. ii, 17.

(98) Κατώρθωσαν προαίρεσιν ἀληθινήν, miss.

(99) Δὲ προαίρεσιν ἀληθινήν, miss.

(1) Palat., καὶ ἀνθρώπος ὤφειλε κατὰ πάντα.

(2) Pa't., τοῦτο λ.

Deus Verbum is est qui servi formam assumpsit, qui Christus nuncupatur, est, et creditur : unctus quidem Spiritu sancto, quatenus homo est ; quatenus autem Deus est, eundem iis qui digni sunt præbet. Ita etiam Deus leges ponit, et quatenus homo est fit legi obnoxius. Ideoque non dicit, Hæc dicit Dominus, quoniam ipse non est homo particeps deitatis, sed Deus particeps carnis et sanguinis, id est humanæ naturæ. Nam Scriptura hominem vocat carnem et sanguinem, ut cum dicit Paulus : « Non contuli cum carne et sanguine ². » Et sicut homo ex animali et rationali compositus, una est persona : ita etiam una persona ex Deo et forma servi existit : ideoque non dicit, « Hæc dicit Dominus, » sed « Ego dico vobis ³ : » et « Ego sum vita et veritas ⁴. » Itaque veluti si pars rationalis in nobis dicat, Ego sum ad imaginem Dei factus, ita comparatus, ut interire non possim, rursumque pars illa rationalis dicat, Ego sum terra et cinis ; non loquitur modo animal, modo id quod ratiocinatur ; sed idipsum rationale, modo quæ sibi propria sunt, modo quæ animali conveniunt, loquitur : ita homo et Deus Verbum, unica per unionem existens persona, cum ait, « Qui vidit me, vidit Patrem ⁵, » significat suæ deitatis contemplationem. Nec enim quisquis carnem vidit, Patrem vidit : sin minus, et Pontius, et Herodes, et qui colaphos ei impigerunt, et qui clavibus ipsum confixerunt carnifices, comperirentur Patrem vidisse. Et eum inquit, « Dorsum meum flagris præbui ⁶, » non significat deitatis dorsum : neque cum ait, « Aliquis me tetigit ⁷, » deitatis contactum dicit. Qui enim deitatem contigerit quispiam ? Sed qui fide præditus corpus illud tetigerat, utrumque tetigerat, manu quidem corpus, fide vero deitatem, quandoquidem utrumque unica est persona, Christus, « Omnia factus omnibus, ut omnium miseretur ⁸. » Itaque non loquitur interdum Deus, interdum homo : nam, ut antea dixi, ne id quidem dici potest, modo quidem animal a parte rationali se junctum, modo vero **470** partem rationalem ab animali separatam loqui : sed pars rationalis in animali et per animal loquitur. Idem etiam dico de eo, quod cum hoc comparavi, ut undequaque unitio-

27. Ἀπολλ. Πρατέρα vero vel ipse prodigia edebat, aut non edebat. Si edebat, non erat homo : si non edebat, quomodo dicit se edere ? et quomodo idem esse potest atque is qui edebat ? Orth. Sicut pars rationalis sua ipsius opera sic edit in animali, ut non sit separata ab animali : ita Dei Verbum unitum homini, edit prodigia minime segregatum a natura humana, quod ei pro sua pietate placuerit vim suam divinam per eam, et in ea, et cum ea operari. Et veluti si quis cogitatione concesserit solem, magnum istud sidus, per lucernam et in lucerna suam lucem emittit ; rursum enim idem ex

² Galat. 1, 16. ³ Matth. v, 20, 22. ⁴ Joan. i, 1, 9, 14, 18. ⁵ I Cor. 13, 12.

(3) Οὐν ἀhest a msa. Paulo nastimsa. γεγονώς ἀνθρωπος ἀφάρτος.

καὶ χριόμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς δὲ Θεός, παρέχων αὐτὸς τοῖς ἀξίοις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς νομοθετεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ νόμον γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Τάδε λέγει Κύριος, ἐπειδὴ οὐκ ἄνθρωπός ἐστι μετασχὼν θεότητος, ἀλλὰ Θεὸς μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκός, τουτέστιν ἀνθρωπότητος. Ἡ Γραφή γὰρ τὸν ἄνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος : « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι : » καὶ ὡσπερ ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ συγχείμενος ὡς οὕτω καὶ ἐν πρόσωπον Χριστὸς ἐκ Θεοῦ καὶ μορφῆς δουλικῆς ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἀλλ', « Ἐγὼ λέγω ὑμῖν » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια. » Ὡς οὖν (3) ἐὰν λέγῃ τὸ ἐν ἡμῖν λογικόν Ἐγὼ εἰμι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς, ἀφάρτος κατεσκευασμένος καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ λογικόν Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· οὐ ποτὲ τὸ ζῶον λαλεῖ, καὶ ποτὲ τὸ λογικόν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ λογικόν, ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ ἴδια λέγει, καὶ ποτὲ τὰ τοῦ ζώου· οὕτως ἐξ ἐνώσεως ἐν πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς Λόγος, ὅτε λέγει, « Ὁ ἑωρακίος ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » τὴν θεωρίαν τῆς ἰδίας θεότητος λέγει. Οὐ γὰρ ὁ ἑωρακίος τὴν σάρκα, ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰ δὲ μή, καὶ Πόντιος, καὶ Ἡρώδης, καὶ οἱ βαρπίσαντες, καὶ οἱ προσηλώσαντες δῆμιοι, εὑρεθήσονται ἑωρακότες τὸν Πατέρα. Καὶ ὅταν λέγῃ, « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, » οὐ τῆς θεότητος λέγει νῶτον· οὐδ' ὅταν λέγῃ Ἡὼς γὰρ τῆς θεότητος ἠψάτο τις ; ἀλλὰ τοῦ σώματος ὁ ἀψάμενος μετὰ πίστεως, τοῦ συναμφοτέρου ἠψάτο, τῇ μὲν χειρὶ (4) τοῦ σώματος, τῇ δὲ πίστει τῆς θεότητος, ἐπειδὴ τὸ συναμφοτέρον ἐν ἐστὶ πρόσωπον ὁ Χριστὸς, « ὁ πάντα πᾶσι γινόμενος, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Ὡστε οὐ ποτὲ μὲν ὁ Θεὸς λαλεῖ, ποτὲ δὲ ἄνθρωπος· ἐπεδήπερ, ὡς προσήρηται, οὐδὲ ποτὲ μὲν τὸ ζῶον λαλεῖ κεχωρισμένον τοῦ λογικοῦ, ποτὲ δὲ τὸ λογικὸν κεχωρισμένον τοῦ ζώου· ἀλλὰ τὸ λογικὸν ἐν τῷ ζῳῳ, καὶ διὰ τοῦ ζώου λαλεῖ· ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ λέγω, ἵνα πανταχῶθεν γινῶς τὴν ἔνωσιν. |

modo quidem animal a parte rationali se junctum, modo vero partem rationalem ab animali separatam loqui : sed pars rationalis in animali et per animal loquitur. Idem etiam dico de eo, quod cum hoc comparavi, ut undequaque unitio-

27. Ἀπολλ. Ἐτι δὲ ἡ αὐτὸς (5) ἐτέλει τὰ τεράστια, ἢ οὐ. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐτέλει, οὐκ ἦν ἄνθρωπος· εἰ δὲ μή, πῶς λέγει τελεῖν ; ἢ πῶς ὁ αὐτὸς τῷ τελούντι ; Ὁρθ. Ὡσπερ τὸ λογικὸν ἐν τῷ ζῳῳ τελεῖ τὰ ἑαυτοῦ, οὐ κεχωρισμένον ὅν τοῦ ζώου· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐνωθεὶς ἀνθρώπῳ, τελεῖ τὰ τεράστια, οὐ κεχωρισμένος τῆς ἀνθρωπότητος, δι' αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ μετ' αὐτῆς, εὐδοκῆσας τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν δύναμιν ἐνεργεῖν. Καὶ ὡσπερ εἰ δοῖται τῷ λόγῳ ἡλιον, τὸν μέγαν τοῦτον ἀστέρα, διὰ λύχνου, καὶ ἐν λύχνῳ ἐκπέμπειν τὸ ἑαυτοῦ φῶς· ἐκ παραλλήλου γὰρ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀκουε· οὐ δύο φῶτά εἰσιν. Οὐ γὰρ φαίνει λύχνος κατ-

xiv, 6. ⁶ ibid. 9. ⁷ Isa. 1, 6. ⁸ Luc. vii, 44.

(4) Mss., τῇ μὲν χάριτι.

(5) Mss, Ἐτι δὲ καὶ εἰ αὐτός.

έναντι ηλίου · οὐ γὰρ κωλύεται εἶναι λύχνος · ἀλλὰ μένει μὲν τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν καὶ κίνησιν ἔχων · οὐ φαίνει δὲ τοῦ ηλίου (6) ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ φαίνοντος, καὶ κατακρατοῦντος τοῦ λύχνου, καὶ ἰδιοποιησάμενος αὐτὸν, ὡς καὶ λύχνον χρηματίζει τὸν ἥλιον· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐν λογικῷ καὶ διὰ λογικοῦ ζῶου τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐνεργῶν, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν εἰδίαν ἀποτελεῖ τὸ ζῶον εὐδοκίᾳ τῆ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ ζῶον εἶναι λογικὸν οὐκ ἐκώλυσε · καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος χρηματίζει οὐ κατηξίωσε, καὶ τελῶν τὰ τεράστια οὐ κεχώρισται τοῦ ἐνωθέντος, ἤγουν (7) προσληφθέντος, ἀλλ' ὡς οὖν τὸ ἐκείνου γεγονός ἐνεργεῖ τὰ πάντα · καὶ διὰ τοῦτο, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » εἴρηται, καὶ οὐκ ἐν σαρκί, ἵνα γινώσκων τὴν ἐξ εὐδοκίας ἔνωσιν, καὶ τοῦτο διδάχθέντες Χριστὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν γνωρίζωμεν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

B facta est, ut cognoscamus unionem quæ ex beneplacito facta est, et sic edocti, unum eamdemque Christum ut Deum et hominem agnoscamus.

28. Ἀπο. 11. Προσκυβεῖται ὑπὸ ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὐ. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνεῖται, πῶς ἤνωται, καὶ ἀποστέλλει ὁ Υἱὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; εἰ δὲ προσκυνεῖται διὰ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖαν ἐνοικῆσαι δύναμιν, πῶς ὑπὸ τῶν αὐτῶν θεῖαν ἐχόντων δύναμιν ἐνοικῶσαν; Καὶ ἡμεῖς δὲ προσκυνήσομεν (8) τὸν ἄνθρωπον, ἢ οὐ. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνήσομεν, πῶς ἠνώσθαι νομοῦμεν αὐτὸν, καὶ πῶς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτίζομεθα; εἰ δὲ προσκυνήσομεν, ὡς περ τὸν Θεόν, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀσεβήσομεν κτίσμα κτίστη ἐν ἴσῳ τιθέντες. Καὶ εἰ κριτὴν προσδοκῶμεν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ φωτίζοντα τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ἀναθήσομεν ἀνθρώπων· εἰ δὲ μή, πῶς ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ; » καὶ πῶς ἤνωται τῷ κρινόντι; Ὁρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, Κύριος ὢν τῆς δόξης καὶ πάσης ἐξουσίας, ἐπειδὴ, Θεὸς Λόγος ὢν, ἐγένετο ἄνθρωπος, ὅλην ἀνθρωπότητα λαβὼν. Ἡ γὰρ μορφή τοῦ δούλου ὅλη ἐστὶν ἀνθρωπότης, ὡς ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ ὅλη θεότης. Καὶ ἡμεῖς καὶ ἀγγελοὶ προσκυνούμεν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ, μορφήν δούλου λαβόντι· καὶ οὐκ ἐν μέρει τὸν Θεὸν προσκυνούμεν, καὶ ἐν μέρει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ κτίσμα καὶ κτίστην ἐν ἴσῳ τιθέμεθα· ἀλλ' ὡς περ σὺ, εἴ γε ὁμολογεῖς κὰν γοῦν σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν αὐτὸν λαβόντα ἐκ τῆς Παρθένου, προσκυνεῖς αὐτὸν σαρκωθέντα μετὰ τῆς σαρκός, οὐκ ἐν ἴσῳ τιθεῖς τὴν σάρκα καὶ τὴν θεότητα, οὐδὲ χωρίζων τὴν σάρκα, καὶ ἐν μέρει προσκυνῶν αὐτήν, ἀλλὰ τὴν θεότητα μετὰ τῆς σαρκός προσκυνεῖς· οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν θεότητα ἐνανθρωπήσασαν προσκυνούμεν, οὐ χωρίζοντες αὐτήν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους Χριστὸς, εἰς ὃν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς πῦρ ἐν ὕλῃ φωτίζων τοὺς προσιόντας αὐτοῦ τῷ φωτι, οὐ χωριζόμενον τῆς ἐνωθείσης ὕλης, οὐδὲ ἀναλισχομένης τῆς ὕλης, καθάπερ οὐδὲ ἡ παρὰ Μωσῆ βράχος.

* Joan. 1, 14. * Joan. v, 27

(6) Sic mss. Editi vero, κατέναντι ηλίου· φαίνει δὲ τοῦ ηλ., multis omissis.

A alia comparatione audias velim; non sunt duæ lucæ. Nec enim lucerna soli opposita splendet, nec tamen cessat esse lucerna; sed in sua permanet efficacia atque motu: at non splendet sole in ipsa et per ipsam splendente, et ipsi lucernæ dominante, eamque ut sibi propriam vindicante, adeo ut sol etiam accipiat ipsius lucernæ nomen: ita Deus Verbum vim suam in rationali, et per rationale animal exercens, facit pro sua bona voluntate animal supra quam ferat propria animalium natura perfectum, neque tamen prohibet quominus sit animal ratione præditum: idemque non dedignatus est homo vocari, neque dum ederet prodigia, sejunctus fuit ab eo, quicum est unitus, sive quem assumpsit, sed homo factus omnia efficit: ideoque dicitur: « Verbum caro factum est », non autem in

B facta est, et sic edocti, unum eamdemque Christum

28. Apoll. Ab angelis vel adoratur, vel non adoratur homo. At si non adoratur, quomodo unitus fuerit, et mittit angelos suos Filium? Sin vero adoratur propter divinam virtutem in ipso habitantem, quomodo adoratur ab iis qui virtutem divinam semper habent in sese habitantem? Sed et nos adorabimus hominem, vel non adorabimus. Quod si non adorabimus, quomodo ipsum unitum esse censebimus, et quomodo in ipsius mortem baptizamur? Sin vero sic hominem adoremus ut Deum, impie faciemus, rem creatam exæquantes Creatori. Præterea si hominem exspectemus ut iudicem, qui adjutore Deo illuminet abscondita tenebrarum, iudicium, quod Dei est, homini tribuemus. Sin minus: quomodo « dedit ei Pater potestatem iudicii faciendi: quia Filius hominis est »? et quomodo est ipsi iudici unitus? Orth. Qui Dominus est gloriæ omnisque potestatis, ideoque accepit iudicii exercendi potestatem, quod cum Deus esset Verbum, factus sit homo, totam naturam assumens humanam. Forma enim servi est tota humana natura, ut forma Dei est tota deitas. Et nos, et angeli ipsum Deum Verbum adoramus, qui formam servi assumpsit: neque partim Deum, partim hominem adoramus, neque rem creatam Creatori æquiparamus: sed ut tu ipse, si quidem eum confiteris carnem saltem nobis consubstantialiam ex Virgine accepisse, adoras ipsum incarnatum cum carne, neque tamen carnem deitati exæquas, neque carnem segregas, et partem adoras, sed deitatem cum carne adoras: ita et nos deitatem, quæ seipsam homini univit, adoramus, nec eam ab humana natura sejungimus. Christus porro illuminat abscondita tenebrarum, quod sit ipse Deus et homo, quemadmodum ignis in materia lucem præbens iis 471 qui ad lucem accedunt, ita ut neque a materia segregetur, cui unitus est, nec materia ipsa consumatur, sicut nec rubus ille, cuius est apud Moysen mentio.

(7) Mss., ἤτοι

(8) Palat., hic et infra, προσκυνήσωμεν.

29. *Apoll.* Si homo adjunctus est Deo, alius est quam Deus, si tum motus animales respicias, tum rationabiles, tum patibiles; et patiens, patitur ut alius, et adoratus, adoratur ut alius. At Dei caro, vitæ est instrumentum ita passionibus suis compositum, ut divinis consiliis quadret, neque cogitationes fuerint carnis propriæ, neque actiones; et caro ipsa passionibus prout carni convenit subjecta, illis superior evadit, quoniam est Dei caro, adeo ut in corporibus non similiter quidem, at animalibus tamen, sit impatibilitatis auctor ac principium: et adoratur ut Dei caro, quoniam hac ratione is qui adoratur est Deus, et nobis conjunctionem cum eo præbet, cujus est corpus: et adoratur, non tamen ut res creata, quoniam nihil quod creatum sit est Dei portio. Itaque qui Deum credunt assumpsisse carnem, ejus beneficiorum fiunt compotes, nec eo delabuntur, ut alium ipsum dicant: contrarium vero iis evenit, qui volunt hominem fuisse Deo conjunctum. *Orth.* Discessisti a Scriptura divinitus inspirata, ideoque a gratia excidisti, ut qui cum Scriptura dicit: « Assumpsit, » et « Factum est, » istud, adjunctum est, ipse tibi quasi cisternam confractam fecisti, quæ non possit aquas continere. Quomodo vero non vis Verbum ab humana natura suis animalibus, rationabilibus et patibilibus motibus non secerni? Num enim divino quodam motu crescens, a statura ad staturam divine excrevit? et sapientia proficiens, profecit ut Deus? et cum tristitia et angore animi afficeretur, cum turbaretur, num tristitia et angore afficiebatur, et turbabatur tanquam Deus et laborabat et patiebatur? Absit. Imo sicut corpus ex Maria desumptum, Deus Verbum suum esse corpus dixit, quod tamen non est ejusdem atque deitas ipsa naturæ: ita etiam suas dicit passiones, et tum animalis, tum ipsius rationalis facultatis incrementum, quæcunque naturæ humanæ sunt ut sibi propria vindicans, pro bona gratiæ suæ voluntate. Sic enim suam dicit carnem, vitæ instrumentum, idoneum, ut divinis consiliis coaptetur. Nam ut spueret, usus est corporis instrumento, itidemque corpore, ut sepeliretur, et ut voluntarie mortem subiret; ac ut inferos præderetur, animam adhibuit, quam sese dixit pro suis ovidibus deponere. Neque sermones sunt hominis proprii, neque actiones. Caro vero, prout homini convenit, perpassionibus subjecta superior iis evadit propter illam cum Deo unitiorem. « Nam peccatum non fecit, neque in ore ipsius inventus est dolus », ut sit sui similis auctor ac principium indolentiæ. « Est enim Deus Verbum » per omnia fratribus suis similis factus », cum naturæ

« Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22. » Hebr. II, 17.

(9) Sic mss. In editis vero, καὶ δεστέ.

(10) Mss., τοῖς ὁμοίως μὲν, οὐχ ὁμοζώοις δὲ σώμα. Mox Palat., ὡς Θεὸς σὰρξ.

(11) Palat., οἱ ἄνθρωποι τὸ παρεξῆχθαι λέγοντες

29. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος Θεῷ παραξευχθεὶς, ἕτερος παρὰ τὸν Θεὸν ἐστὶ ταῖς ζωτικαῖς κινήσεσι, λογιστικαῖς τε καὶ παθητικαῖς: καὶ πάσχων, ὡς ἕτερος πάσχει, καὶ προσκυνούμενος, ὡς ἕτερος προσκυνεῖται. Σὰρξ δὲ Θεοῦ ζωτῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον τοῖς πάθεσι πρὸς τὰς θείας βουλὰς, καὶ (9) οὔτε λόγοι σαρκὸς ἴδιοι, οὔτε πράξεις, καὶ τοῖς πάθεσιν ὑποβαλλομένη: κατὰ τὸ σαρκὶ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν, διὰ τὸ Θεοῦ εἶναι σὰρξ, ὥστε καὶ κατάρξει τῆς ἀπαθείας τοῖς οὐχ ὁμοίως μὲν, ὁμοζώοις δὲ σώμασι (10): καὶ προσκυνεῖται ὡς Θεοῦ σὰρξ, Θεοῦ ὄντος οὕτω τοῦ προσκυνουμένου: καὶ συνάφειαν ἡμῖν δίδωσιν, οὗ ἐστὶ σώμα: καὶ προσκυνεῖται, οὐχ ὡς κτίσμα, ὅτι μὴδὲν κτίσμα μέρος Θεοῦ. Οἱ ἄρα σάρκα λαβεῖν τὸν Θεὸν πιστεύσαντες, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τυγχάνουσι, καὶ οὐκ εἰς ἕτερον μεταπίπτουσιν: ὧν τὰ ἐναντία ἔχουσιν οἱ ἄνθρωπον παρεξῆχθαι λέγοντες Θεῷ (11). Ὅρθ. Ἀνεχώρησας τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ διὰ τοῦτο τῆς χάριτος ἐξέπεσες, τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸ, « Ἐλαβε, » καὶ, « Ἐγένετο: » τὸ παρεξῆχθαι σαυτῷ ὄρωξας καθάπερ λάκκον συνετριμμένον, μὴ δυνάμενον ὑδὸρ συνέχειν. Πῶς δὲ οὐ θέλεις ταῖς ζωτικαῖς καὶ λογιστικαῖς καὶ παθητικαῖς κινήσεσι χωρίζεσθαι τὸν Λόγον τῆς ἀνθρωπότητος; Ἄρα γὰρ καὶ αὐξάνων, θεϊκῆ κινήσει ἀπὸ ηλικίας εἰς ηλικίαν θεϊκῶς ἠῤῥξανεν; Καὶ σοφίᾳ προκόπτων, θεϊκῶς προσέκοπτεν; Καὶ λυπούμενος: καὶ ἀγωνιῶν, καὶ ταραττόμενος, θεϊκῶς ἐλυπεῖτο καὶ ἠγωνία, καὶ ἐταράττετο, καὶ ἐκοπία καὶ ἐπάσχεν; Μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὡσπερ τὸ σῶμα τὸ ἐκ Μαρίας, ἑαυτοῦ σῶμα ἔλεγεν ὁ Θεὸς Λόγος, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄν τῆ θεότητι: οὕτω καὶ τὰ πάθη καὶ τὴν αὐξῆσιν τὴν ζωτικὴν καὶ λογιστικὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἰδιοποιούμενος πάντα τῆς ἀνθρωπότητος τῆ εὐδοκίᾳ τῆς χάριτος: ὡσαύτως καὶ (12) τὴν σάρκα ζωτῆς ὄργανον ἀρμοζόμενον πρὸς τὰς θείας βουλὰς. Ἴνα γὰρ πτύση, σώματι κέχρηται ὄργανῳ: ἵνα ταψῆ, ὁμοίως τῷ σώματι: ἵνα δὲ πάθη ἐκουσίως, καὶ ἵνα τὸν ἄδην σκυλεύσῃ, τῆ ψυχῆ, ἣν ἔλεγε τιθέσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ οὔτε ἀνθρώπου λόγοι ἴδιοι, οὔτε αἱ πράξεις: σὰρξ δὲ τοῖς πάθεσιν (13), ὑποβαλλομένη κατὰ τὸ ἀνθρώπῳ προσήκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσιν. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, » ὥστε κατάρξει τῆς ἀπαθείας τοῖς ὁμοίοις. « Ὁμοιωταὶ » γὰρ « κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁ Θεὸς Λόγος, » ἐνωθεὶς ἀνθρωπότητι, καὶ προσκυνεῖται: Θεὸς ἐνανθρωπήσας: καὶ συνάφειαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸν δίδωσι, μετασχῶν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ προσκυνεῖται ὁ αὐτὸς, ἐνώσει τῆ πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, φύσει δὲ καὶ οὐσίᾳ ὡς Θεός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἐτόλμησας μέρος Θεοῦ τὴν σάρκα τὴν ἐκ σπέρματος λαβὼν, τὴν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, τὴν οὐ φαντασίᾳ σάρκα, ἀλλ' ἀληθεῖα, καὶ

Θεόν.

(12) Καὶ abest a mss.

(13) Mss., οὔτε ἡ πράξις: ταῖς πάθεσιν. Paulo post mss., ἰσχύει δὲ κατὰ.

μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανεῖσθαι; Νομιζόντων γὰρ τῶν μαθητῶν φάντασμα εἶναι, ὅτι τῶν θυρῶν κλεισμένων εἰσῆλθεν, ὑπομνήσθητι αὐτοῦ τῶν λόγων, ἵνα ἀκούσῃς τὸ « Ψελαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστά οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ὄρατε ἔχοντα. » Τοῦ δὲ ἀμαρουῦ Θεοῦ πῶς οἶόν τέ ἐστι μέρος νοῆσαι, καὶ ταῦτα σάρκα, τῆς σῆς ἐστι σοφίας ἐξηγήσασθαι.

Virgine, quæque sese non phantasia, sed reipsa carnem esse, post ipsam quoque resurrectionem demonstravit? Cum enim existimarent discipuli phantasma esse, quando januis clausis ingressus est, memento eorum quæ tum ipse dixit, ut audias, « Palpate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere¹². » Cæterum cum Deus sit omnium partitionis expers, quomodo intelligatur, ut aliqua ipsius portio, ac præsertim quæ sit caro, tua possit sapientia explicari.

30. Ἀπολλ. Εἰ σὰρξ, ὡς ἐπιστρατευομένη τῷ νῷ, κερύριστα τοῦ νοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὁ τὴν σάρκα λαβὼν Θεὸς ἀπὸ ταύτης ἔχει τὰς ἐπιστρατευομένας ἐπὶ νοῦν κινήσεις, αὐτῷ δὲ μὴ ὑποταττομένας ὡς ἀνταγωνιστῆ τῷ νῷ. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὼ Θεός. Ὁρθ. Τίνι γὰρ τῶν ἁγίων οὐχ ὑπετάγησαν αἱ ἐπιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις; ἢ πῶς ἅγιοι, εἰ μὴ ὑπέταξαν αὐτάς; Εἰ δὲ τῷ νῷ τῶν ἁγίων ὑπετάγησαν αἱ ἀντιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐχὶ τῷ Θεῷ Λόγῳ (14) ὑποταγήσονται, ἐνωθέντι ψυχῇ νοεῖσά μετὰ σαρκὸς, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆ ἡμεῖς ἀμαρτίας, καὶ ἡ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Τί δὲ εἶναι θέλει τὸ, Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὼ Θεός, ἄλλοι νοήσουσιν, οἱ ἐπιγραφόμενοι σε διδάσκαλον.

est qui passus est, quatenus Deus, alii intelligent, qui te magistrum inscribunt

¹² Luc. 24, 39.

(14) Sic παρ. τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐκ οὐχὶ τῷ Θεῷ Λ. multis omissis, δι' ὁμοιοτέλεστον.

IN SUBSEQUENTIA XX OPUSCULA MONITUM.

I. In sequentia opuscula hæc Felckmannus habet : De his aliud monere non habemus quam exstare ea in cod. illis manuscr. Palat. uno, et August. altero (quorum paulo ante mentio) ab eodem Andrea Dermario Epidaurio, Toleti et Venetiis scriptis, et ut verisimile est, ex eodem codice. Unde etiam est, quod duo isti codices raro variant, ut in progressu videbitur. Auctor vero horum idem omnino videtur, qui et præcedentiun, et nisi me conjectura fallit, vixit post exortas hæreses Eutylianam et Monotheleticam : adeo directe eas oppugnant. At uterque codex eum qui est p. 223 (excepto quod omittunt ἀρχαῖα. Ἄλλεξ.) his opusculis titulum præfigit. Hæc Felckmannus, quibus liquet, in manuscriptis unde hæc opuscula exscripta sunt, fuisse illa consequenter posita, præmisso capitulorum syllabo, quem jam nos exhibemus. Quod opinatur autem Felckmannus hæc opuscula ejusdem scriptoris esse cujus sunt præcedentia, id sane non repugnare videtur, dum de duobus tantum primo positis dialogis id intelligatur; nam multa hic sunt quæ in dialogo præcedenti cum Macedoniano iisdem ferme vocibus leguntur. Sed quæ post subsequuntur ad Eustathium nuncupata, longe acrioris ingenii opus esse, cuius enunciatæ naris homini videbuntur. Verum hæc omnia ad Athanasium quidem non posse pertinere certissimis notis judicatur, ex stylo nempe, et quia hic hæreses impugnantur diu post Athanasium exortæ, cujus autem scriptoris sint, non perinde tutum est definire. Quid hac de re quidam scriptores æstimarint hic expendere operæ pretium fuerit.

II. Garnerius supra laudatus, Tom. V operum Theodoretii (15), duos priores dialogos pugnat esse Theodoretii : 1° quia Theodoretus ait se tres conscripsisse libros de Spiritu sancto, adversus gratia ejus destitutatos hæreticos. Porro Garnerius juncto præcedenti dialogo contra Macedoniam cum hisce duobus, se tres illos Theodoretii libros esse, comperisse contendit. 2° Ex multis Theodoretii locis, quæ cum aliis horumce

(15) L. v Heret. Fabul. c. 5.

dialogorum locis multum habent affinitatis validum se pro Theodoro argumentam esse arbitratur. Verum, ut exploratum est, Theodoretum tres conscripsisse libros adversus Macedonianos, ita minime constat, hæc tria opuscula eos ipsos esse libros. Primo enim a veteri nemine Theodoro ascribuntur, ac in nullo quod sciamus codice Theodoretii nomine comparent. 5° In nullo itidem codice duo dialogi subsequentes cum precedenti junguntur, nec constat ejusdem esse scriptoris, licet id minime repugnet. Nam quod attinet ad illam locorum affinitatem a Garnerio observatam (quæ tamen loca brevilitatis causa afferre supersedemus) inter hosce dialogos mutuo collatos, item eosdem inter, et alia Theodoretii opera, non est illa tanti momenti, ut tutum ex illa iudicium hac in parte ferri possit. Nam si quis diversorum Patrum opera, de re eadem et adversus eosdem hæreticos conscripta, mutuo conferat, is multa haud dubie affinia, multa simillima argumenta deprehendet. Sunt enim quædam ceu communia loca, cuique obvia, quæ a multis usurpantur, atque passim nostro ævo videmus, qui easdem pertractant quæstiones, eadem usurpare argumenta, licet ab aliis minime mutuata. Unde haud satis firma hæc ratio est, cum præscitum ne minima quidem veterum innitatur auctoritate. His addimus secundum dialogum, fragmenti alicunde divulsi potius speciem præferre, quam absoluti cujusdam operis. Quare donec certius quidpiam emergerit, sub iudice lis pendeat.

III. Quod spectat autem epistolam subsequentem ad Eustathium, nec non adjunctas alias septemdecim quæstiones affert, Mercator haud modicum fragmentum Eutherii Tyanensis nomine, sic habens : O inconsiderata sapientia ! o lusoria disciplina ædificans simul et destruens, sicut infantes ludere in arena conspiciamus, etc. Unde incunctanter eas quæstiones Eutherio ascribit Garnerius Tyanorum in episcopo, Nestoriquæ asseclæ. Et sane non invalido motus argumento ; licet fortasse non hujusmodi, ut omnem in adversum levet suspicionem. Photius namque codice λλvi, hoc opus Theodoro discrete ascribit. Ἀνεγνώσθη, αὐτῷ, Θεοδορήτου ἐπισκόπου Κύρου λόγοι κ', πρὸς διαφόρους θέσεις. Ὃν ὁ μὲν πρῶτος λόγος πρὸς τοὺς λέγοντας, etc. Ibi septimo loco ponit epistolam, quæ hic primo ponitur ; ac deinde ordine enumerat omnes propositiones quæ hic septemdecim numero habentur, quæque desinunt ad vicesimum quartum titulum Theodoretii. Postea subsequitur apud Photium, ὁ εἰκοστὸς πέμπτος, ἀνακεφαλαίωσις τῶν κατὰ μέρος βηθέντων ὁ εἰκοστὸς ἕκτος περὶ τῆς ὕστερον μηνυθείσης συνθέσεως, ἦτοι συνουσιώσεως ὁ εἰκοστὸς ἕβδομος περὶ τοῦ κατὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον ὑποδείγματος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ μόνης αὐτῶν τῆς ὑποθέσεως, ποιοὶ τῶν εἰρημένων λόγων τὸ ὀρθόδοξον κρατύνουσι φρόνημα, καὶ τινες ἐκκλίνουσιν. Hæc Photius quibus reponit Garnerius, p. 687 : Fefellit Photium suus codex tribus constans partibus : quarum prima complectebatur sex priores libros ; secunda, unum et viginti sermones ; postrema, Eranisten, seu Polymorphum. Cum enim prima et tertia ad Theodoretum procul dubio pertineant, Photius mediam quoque ipsi tribuit : re ipsa tamen est Eutherii Tyanensis episcopi, quod manifesta probat auctoritas Marii Mercatoris, ut in Eutherio demonstrabimus.

473 IV. Hæc Garnerius, quicum nos existimamus, sex priores illas a Photio memoratas Theodoretii quæstiones, non unum opus cum epistola ad Eustathium et subsequentibus propositionibus conficere. Palam enim est ex modo ipsius epistolæ ordiendæ, ibi initium duci totius operis. At quod ait vir doctus codicem fuisse Photio erroris causam, id sane non conspecto codice affirmari nequit. Non peccat enim codex, quod rerum disparatarum titulos numerorum ordine conjungat, cum is mos sit Græcorum librariorum, ut omnes auctoris cujusque tractatus quantumvis diversos consequenti numerorum serie notent, ut supra de Athanasianis codicibus loquentes animadvertimus. Vix itaque credamus Photium, in codicibus pertractandis, si quis unquam alius, versatissimum, hic errore lapsum : sed ejus revera codicem, Theodoro hæc inscripsisse, addita, uti solet fieri, voce τοῦ αὐτοῦ post priorem tractatum : quod etiam videre est in codicibus qui ea opuscula Athanasio ascribunt. Hæc porro non eo dicimus quod certum putemus esse has quæstiones Theodoretii ; necdum enim vel Eutherio, vel Theodoro probe adjudicandas arbitramur, donec quid evidentius compareat.

Cæterum quod aiunt nonnulli hunc scriptorem esse Nestorianum, id non mihi plane perspectum esse fateor. Nihil enim mihi Nestoriani dogmatis hic esse videtur, verum licet sit quasdam hic oppugnari propositiones quæ si probe accipiantur catholicæ sunt, ut est illud : Passum est Verbum impassibiliter, et passum est Verbum carne, quæ recte explicanti orthodoxa plane videbuntur. Verum hic scriptor ita hæc loquendi genera consutat, ut non videatur Nestorianam sententiam his dictis adversam ridicare.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΟΙ.
 —
 S. P. N. ATHANASII
 SERMONES CONTRA DIVERSAS HÆRESES.

ΠΙΝΑΞ

Α

INDEX

Τῶν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ αἰρέσεων διαφόρων λόγων.

Sermonum magni Athanasii contra diversas hæreses.

- α. Λόγος ἐν εἰδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανῶν Πνευματομάχου.
 β. Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανῶν, περὶ τοῦ, Εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἐμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος.
 γ. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ, προομιλίου δύναμιν ἔχουσα, καὶ τραγῳδίαν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ταραχῆς.
 δ. Πρὸς τοὺς πλήθει μόνον κληρονομαστὰς τὴν ἀληθειαν.
 ε'. Πρὸς τοὺς κελεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτοῖς πίστει.
 ς'. Πρὸς τοὺς προκαλλομένους κυριοῦτως τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.
 ζ. Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.
 η'. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδι ἐστὶν ἀπὸ Τριάδος κηρύττειν.
 θ'. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ κατὰ ἄνθρωπον γενώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, εἰς ἄνθρωπον ἐστὶ τὰς ἐλλπίδας ἔχειν.
 ι'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ἀπαθῶς ὁ Θεὸς Λόγος.
 ια'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἡθέλησεν.
 ιβ'. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς φωνάς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ὡς ἅπαντας ὑπερβαλόντα.
 ιγ'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.
 ιδ'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποίαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι δίκην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.
 ιε'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρωθῆναι.
 ις'. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἐσθίοντες, οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον φύσιν.
 ιζ'. Πρὸς τοὺς σμικρύνοντας ἕκαστον θαῦμα τῷ ἀρνεῖσθαι τὴν σάρκα.
 ιη'. Πρὸς τοὺς ζημιούντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.
 ιθ'. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ἢ κελεύοντας ἀπλῶς πιστεῖν, οἷς λέγουσι, καὶ μὴ κατανοεῖν τί πρόπον ἢ ἀπεπείσ.
 κ'. Πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάληψιν.

1. Sermo forma dialogi conscriptus (16), in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus.
 2. Ejusdem Athanasii dialogus alius adversus Macedonianum, An Dei Verbum corpus animatum gestarit.
 3. Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœdia.
 4. Disceptatio adversus eos qui in veritate dijudicanda solius iudicio multitudinis seruntur.
 5. Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sed suam fidem sibi satius esse aiunt.
 6. Adversus eos qui maligne nobis obijciunt illud: Verbum caro factum est.
 7. Adversus eos qui unam in Christo naturam esse contendunt.
 8. Adversus eos qui naturam esse carnem confiteri, idem esse dicunt, quod loco Trinitatis quaternitatem docere.
 9. Adversus eos qui Dominum Christum ut hominem cognoscere, idem esse dicunt, quod spem suam in hominem habere.
 10. Adversus eos qui Deum Verbum impatibilibiter passum dicunt.
 11. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus, ut voluit.
 12. Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutiones accipiendas, nec quid illæ significant considerandum, cum omnium hominum captum excedant.
 13. Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum carne.
 14. Adversus eos qui quærent qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occiderunt Deum.
 15. Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non confietur Deum fuisse crucifixum.
 16. Adversus eos qui dicunt angelos cum Abrahamo edentes, carnis naturam omnino non induisse.
 17. Adversus eos qui nullum non miraculum immittunt, eo quod carnem negent.
 18. Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod regentem Servatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.
 19. Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quod non conveniat.
 20. Adversus eos qui naturarum discrimen post Passionem et Ascensionem tollunt.

(16) Grace ex duobus manuscr. exemplaribus, Palatino uno, Augustano altero.

PATROL. GR. XXVIII

51

SANCTI PATRIS NOSTRI
ATHANASII

A ·ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

*Liber forma Dialogi conscriptus, in quo colloquuntur
Orthodoxus et Macedonianus Pneumatomachus.*

*Λόγος ἐν εἰδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανοῦ
Πνευματομάχου.*

Hunc librum ad prudentiam tuam misimus, ut eo perlecto, iudicium ferre possis de iis quæ ab hæreticis Macedonii sectariis dicta sunt, deque iis quæ nos illis opposuimus. Hæc igitur in schedula illi proposuerunt :

1. Si Spiritus sanctus est Deus, aut Pater est, aut Filius : si neuter, utique nec Deus. Nos contra : Id tibi assumis, si Spiritus sanctus Deus est, aut Pater est, aut Filius ; perinde ac si ideo Pater Deus, quia Pater : vel Filius Deus, quia, Filius. Quodsi propterea Pater est Deus, quia Pater ; Filius igitur, quia Pater non est, nec Deus erit. Et si propterea Filius est Deus, quia Filius : Pater igitur quia Filius non est, nec Deus erit. Quapropter licet Deus sit Spiritus, non protinus erit vel Pater, vel Filius. Etenim vocabulum, « Deus, » naturam significat omnia contemplantem aut pervadentem. Illud autem, « Pater, » relativum est, ut et illud « Filius. » At nec relativum nomen naturam pervadentem aut contemplantem aliquid designat : nec contemplantis et pervadentis aliquid naturæ nomen, Patris ad Filium relationem inducit. Tum Orthodoxi personam assumens Macedonianus, sese interrogabat : Non adorandus ergo (Spiritus sanctus) ? Et respondens sibi ipse : Spiritus sanctus, inquit, longe abest ab hac dignitate. Quomodo enim ille adorandus, qui nec Pater est, nec Filius ?

2. Nos contra : Si ideo adoras Patrem, quia Pater est, et Filium, quia Filius est : omnes igitur patres, omnes filios adoras. Sin vero non ideo adorandus Pater, quia Pater ; nec Filius, quia Filius ; sed propter ipsam naturam, investiganda nobis illa natura est. Ac si compertum fuerit, ejusdem naturæ Spiritum quoque esse sanctum, adora illum : sin minus, ne adorato. Neque enim quæritur, an Spiritus sanctus sit vel Pater vel Filius : sed an ejusdem ac Pater et Filius sit naturæ. Hic ille sibi rursus objicit Orthodoxi nomine : Annon scriptum est : « Spiritus est Deus ¹⁴ ? » Ille rursus : Deus est Spiritus : at non Spiritus ille est Deus : quidquid enim Deus est, illud est Spiritus : at non quidquid est Spiritus, illud est Deus. Cui nos : Si scires donum Dei, et Scripturarum memoriam haberes, id utique non diceres. Non enim quidquid est Deus, Spiritus est. Nam et Moyses deus vocatus est : « Ecce te constitui deum Pharaonis ¹⁵ ; » sed etiam Aaronis fratris sui : « Eris illi in deum, et frater tuus erit propheta tuus ¹⁶. » Et Filius in Evangeliiis ait de sanctis : « Si igitur illos dixit deos ad quos serino Dei factus est, et non potest solvi Scriptura ¹⁷ ; » et, « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram ¹⁸. » Et alibi scri-

Ἀπεστείλαμεν τῇ σῇ συνέσει τὸ παρὸν σύνταγμα ὑπὲρ τοῦ ἀναγνόντα σε δοκιμάσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν, τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων εἰρημένα, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιτεθέντα. Τὰ μὲν οὖν ὑπ' ἐκείνων τεθέντα, ἐν τῷ σχεδάρῳ ταῦτά εἰσιν·

1. Εἰ ἐστὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός· εἰ δὲ μὴ, οὐ Θεός. Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Ἐδέξω σαυτῶ πό· Εἰ ἐστὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ἐστὶ Πατὴρ ἢ Υἱός, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱός ἐστιν. Εἰ οὖν διὰ τοῦτο Θεός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ οὐ Πατὴρ. Καὶ εἰ διὰ τοῦτο ἐστὶ Θεός ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, οὐ Θεός ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ οὐχ Υἱός· οὐκ ἄρα, ἐὰν ἢ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἐστὶ Πατὴρ, ἢ Υἱός. Τὸ γὰρ « Θεός » ὄνομα, φύσει ἐστὶ θεωρουμένης, εἴτουν διαθεούσης τὰ πάντα δηλωτικόν· τὸ δὲ « Πατὴρ » σχετικόν, καὶ τὸ « Υἱός » ὁμοίως. Οὔτε δὲ τὸ τῆς σχέσεως ὄνομα τὴν διαθεούσαν, ἢ τὴν θεωρουμένην τι φύσιν σημαίνει· οὔτε τὸ τῆς τι θεωρουμένης ἢ διαθεούσης φύσεως ὄνομα, τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν εἰσάγει. Πρὸς τοῦτοις, προσποιησάμενος Ὁρθοδόξου πρόσωπον, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐ προσκυνητὸν οὖν; καὶ ἔπειτα πάλιν αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀπολείπεται τῆς τοιαύτης ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ προσκυνητὸν τὸ μήτε Πατὴρ, μήτε Υἱός;

2. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν διὰ τοῦτο προσκυνεῖς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ Υἱός ἐστὶ· προσκυνεῖς καὶ πάντα πατέρα, καὶ πάντα υἱόν· εἰ δὲ οὐ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐδὲ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν ταύτην ζητητέον. Καὶ εἰ μὲν εὐρεθῆι καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτοῦ (16^α) φύσεως, προσκύνει· εἰ δὲ μὴ εὐρεθῆι, χωρὶς. Ζητεῖται γὰρ οὐχί, εἰ Πατὴρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὐδ' εἰ Υἱός· ἀλλ' εἰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἑαυτῷ ἀντιτίθειν, ὡς παρὰ Ὁρθοδόξου εἰρημένον· Οὐ γέγραπται, ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός; » Εἰτὰ φησιν αὐτός· Πνεῦμά ἐστιν ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα Θεός. Πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐκ εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο δὴ καὶ Θεός. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ ἤϊεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν κατεῖχες μνήμην, οὐκ ἂν ἀπεφῆνω τοῦτο. Οὐ πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ γὰρ ὁ Μωσῆς θεός ἐκλήθη· « Ἰδοὺ γὰρ τίθημι σε θεὸν τοῦ Φαραῶ· » ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ· « Ἐσθὶ γὰρ αὐτῷ, φησὶν, εἰς θεὸν. καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι εἰς προφήτην. » Καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει περὶ τῶν ἁγίων· « Εἰ οὖν ἐκείνους εἶπε Θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ

¹⁴ Joan. iv, 24. ¹⁵ Exod. vii, 1. ¹⁶ ibid. ¹⁷ Joan. i, 55. ¹⁸ Psal. cxix, 4.

(16^α) Forte, αὐτῆς. ΕΠΙΤ.

δύναται ἡ Γραφή λυθῆναι· » καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· » καὶ ἐν ἑτέροις· « Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν (16^α) ἐν Σιών· » καὶ, « Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, καὶ ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρίνεται· » καὶ, « Θεοῦ οὐ κακολογήσεις, » γέγραπται. Κατὰ γοῦν τὴν σὴν σοφίαν, εἰ πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα, πάντες οἱ προειρημένοι ἄνθρωποι καὶ θεοί, Πνεύματά εἰσιν. Εἰ δὲ θεὸς Μωσῆς, καὶ ἕκαστος τῶν προειρημένων, καὶ οὐ Πνεύματα, οὐκ ἄρα πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐδὲ πᾶν εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο καὶ Θεός. Καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια ὁμῶν τῶν αἰρετικῶν πνεύματά εἰσι, καὶ οὐκ εἰσὶ θεοί.

3. Ἔτι πρόσωπον εἰσαγαγῶν Ὁρθοδόξου, Δῶμεν, φησὶν, ὡς οὐ θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅμως κυριολογεῖται· γέγραπται γάρ· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Ἔτι φησὶν· Εἰπέ αὐτὸς τὸ ἐπαγόμενον· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Περὶ τοῦ Κυρίου λέγει, φησὶν, ὅτι ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀληθῶς τὸ, « Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, » περὶ ὁμῶν εἴρηται. Τοῦ γὰρ ἐπαγομένου φανερώς δεικνύντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ἡπάτησας αὐτὸς ἑαυτὸν, ἵνα ἐκ τοῦ στόματός σου ἐλεγχῶς προέλθῃ, καὶ ἀκούσης, ὅτι « Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρῆ δουλε. » Τὸ γὰρ ἐπαγόμενον ἐστίν· « Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Τὸ δὲ ὄν Πνεῦμα Κυρίου, Κυρίου ἐστὶ Πνεῦμα, ὅπερ εἴρηται Κύριος. Ὡς γὰρ Υἱὸς Κυρίου ὢν, Κύριός ἐστιν· οὕτως τὸ Πνεῦμα, Κύριος ὢν, Κύριός ἐστιν.

4. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ πρόσωπον ποιησάμενος, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐδὲ προσκυνητὸν ἐστίν; ἔπειτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Οὐκ ἐστίν· οὐδὲ γὰρ γέγραπται. Εἶτα πάλιν λαβῶν Ὁρθοδόξου πρόσωπον, λέγει· Εἰ ἄνθρωποι προσεκύνησαν ἄνθρωποι, φέρε εἰπεῖν, ὡς Ναθάν ὁ προφήτης τῷ Δαβὶδ· γέγραπται γάρ· « Εἰσῆλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Ναθάν ὁ προφήτης, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν· » διὰ τί μὴ καὶ τῷ Πνεύματι προσκυνήσομεν πρὸ πάντων ἀνθρώπων; Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ πάλιν ἐπάγει· « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις· » μὴ καὶ τῷ Πνεύματι; Τὸ Πνεῦμα Κύριος οὐκ ἐστίν· ἀλλ' οὔτε Θεός· πῶς οὖν ἔσται προσκυνητὸν, μὴ ὄν ἐν τῷ τῆς προσκυνήσεως ὄρω; « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δεῖ γὰρ ἀληθῶς τὸν προσαγόμενον Θεῷ, δι' ἑτέρου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσάγεσθαι. Εἰ προσκυνήσω λοιπὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τίνας ἢ ἐν τίνι προσκυνήσω προσαχθεὶς αὐτῷ; Τί οὖν ὑμεῖς πρὸς ταῦτα; Δικιάσεται σε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Ναθάν ὁ προφήτης, ὡς οὐ παρὰ τὸν νόμον πεποιτηκώς καὶ προσκυνήσας τῷ Δαβὶδ. Προσηγάγεας γὰρ τὸ βῆτον, ὡς ὀφελίῳ καταδικάζσαι αὐτὸν

ptum est : « Videbitur Deus deorum in Sion » ; et, « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deus dijudicat » ; et, « Diis non maledices » . 475 Si ergo juxta sapientiam illam tuam, quidquid est Deus, illud est Spiritus, sane prædicti illi homines ac dii, Spiritus sunt. Quod si deus est Moyses, necnon singuli ex supra dictis hominibus (dii sunt) et non Spiritus, utique non quidquid est Deus, illud est Spiritus, neque quidquid est Spiritus, illud est Deus. Nam daemonia vestrum hæreticorum spiritus sunt, nec tamen sunt dii.

3. Inducta iterum ille Orthodoxi persona, Concedamus, ait, Spiritum sanctum non vocari Deum, at Dominus salem vocatur; scriptum est enim : « Dominus autem Spiritus est. » Tum subsequitur : Dic quod adjectum est : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas » . De Domino loquitur, inquit, quia Dominus est Spiritus. Nos contra : Vere de vobis dictum est : « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt » . Cum enim subsequencia aperte indicent esse Spiritum eum de quo dictum est, « Dominus autem Spiritus est, » tu te ipse decepisti, ut ex ore tuo te ipse coargueres, et audires : « De ore tuo te judico, serve nequam » . Nam illud subsequitur : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » Qui vero Spiritus Domini est, ille est Domini Spiritus, qui dictus est Dominus. Quemadmodum enim Filius cum sit Dominus, Dominus est : ita et Spiritus cum sit Dominus, Dominus est.

4. At ille iterum assumpta sibi persona, se ipse interrogabat : Annon adorandus? ipse sibi respondit : Nequaquam; id enim scriptum non est. Rursum usurpata Orthodoxi persona : Si homines ipsos adorarunt homines, puta Nathan propheta Davidem; scriptum enim est : « Introivit in conspectum regis Nathan propheta, et adoravit eum pronus in terram » ; quare non præ omnibus hominibus Spiritum sanctum adorabimus? Ipse iterum sibi reponit : « Dominum Deum tuum adorabis, » et non Spiritum. Spiritus non est Dominus, sed neque Deus : quomodo igitur adorandus erit, qui non intra adorandorum limites comprehendatur? Nam, « Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Oportet enim eum qui ad Deum accedit, per alium accedere ad Spiritum sanctum. Si igitur Spiritum sanctum adoravero, per quem et a quo adductus accedam adoraturus? Quid vos ad hæc? In jus te vocabit Nathan propheta in die judicii, ut qui contra legem non fecerit, cum Davidem adoraret. Dictum enim illud attulisti, ut ipsum videre transgressionis reum agere.

¹⁶ Psal. LXXXIII, 8. ²⁰ Psal. LXXXI, 4. ²¹ Exod. XXII, 28. ²² II Cor. III, 17. ²³ Rom. I, 22. ²⁴ Luc. XIX, 21. ²⁵ III Reg. I, 24. ²⁶ Matth. IV, 10. ²⁷ I Cor. XII, 5.

(16^α) Sic Palat. In prius editis quædam desunt.

(16^α) Excidisse videtur πρὸς. Εἰσι.

Nam si ille Davidem adoraverit, cum scriptum sit : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies » : te accusante reus est violatæ legis. Nos porro prophetam minime ineamus, absit! quinimo ea potissimum de causa Spiritum sanctum dicimus adorandum. Neque enim Davidem adorasset propheta, si nudum hominem agnovisset. At edoctus illum esse Christum Domini, oleo sancto inunctum adorabat illum, ob Spiritus sancti in oleo efficaciam.

5. Quid porro causæ est quod, « sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium », cum audieris illud : « Dominum Deum tuum adorabis ; » quod sequitur non audisti : « Et illi soli servies? » Id nimirum agis ut ne audias : « Soli servies. » Cui? Patrine an Filio? Ecqua ratione *soli* dices? Si Christianus es, aies ob naturæ identitatem. Quod si demonstratur Spiritum sanctum ejusdem esse naturæ, illud : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, » de Patre, Filio et Spiritu sancto dicitur, ob naturæ identitatem. Sin minus, cogaris, cum de unica persona illud accipias : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ; » aut Filium repudiare aut Patrem expungere. Si ergo commonstratum fuerit, Spiritum, qui ex Patre per Filium effunditur, ejusdem esse naturæ ac deitatis atque Filium et Pater, sane adorandum esse ac colendum ostenditur. **476** Ejusdem porro Spiritus gratia, eam ipsam naturam ex divinis conabimur oraculis declarare. Et vero illud : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, » nihil probat contra adorationem Spiritus sancti. Sicut enim cum ipsum Deum Patrem in Spiritu et veritate adoramus, non excludimus veritatis adorationem, sed scimus veritatem ipsum esse Filium, atque in Spiritu et veritate adorantes Deum, adoramus ipsam veritatem ; ita et Spiritum adoramus, quemadmodum et veritatem. Quod si, quoniam in Spiritu adoramus, ideo non adoras Spiritum : et si, quoniam in veritate adoramus, non adoras veritatem, arbitrarisque minui Spiritus sancti dignitatem, quod in ipso Filium Dominum esse confiteamur, minues certe et Patris dignitatem, siquidem « nemo venit ad Filium, nisi quem Pater cælestis traxerit ad ipsum ». Hoc enim in Evangelio scriptum est : Apostolusque clamat : « Fidelis Deus, per quem vocati estis ad communionem Filii ejus ». Et Pater ipse in prophetis ad ipsum dicit Filium : « Ecce proselyti ad te venient per me ». Quod si per Patrem ad Filium vocamur, non idcirco dignitate minor est Spiritus sanctus. Introducimur, ais, Spiritu : lege Scripturas et discite quod, quemadmodum per Patrem ad Filium, ita per Filium ad Patrem. Sunt enim hæc, uti supra dictum est, reciproca. Quemadmodum itaque

A παρανομήσαντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Δαβὶδ προσκύνῃσιν (γέγραπται δὲ : « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις »), παρὰ τὸν νόμον πεποιήκε κατὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατηγοροῦμεν τοῦ προφήτου· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα λέγομεν προσκυνητὴν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐκ ἂν γὰρ τῷ Δαβὶδ προσεκύνῃσιν ὁ προφήτης, εἰ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐγίνωσκεν· ἀλλὰ Χριστὸν Κυρίου διδάχθεις αὐτὸν εἶναι, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ χρισθέντα, προσεκύνει αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τῷ ἐλαίῳ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν

5. Πῶς δὲ, « ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἣτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπάδοντος, » τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, » ἀκούσας, τοῦ ἐξῆς οὐκ ἐπήκουσας, τοῦ, « Καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ; » Τοῦτο δὲ ποιεῖς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς τὸ, « Μόνῳ λατρεύσεις. » Τίνοι; τῷ Πατρὶ, ἢ τῷ Υἱῷ; Καὶ πῶς; μόνῳ ἔρεῖς; Ἐὰν ἦς Χριστιανὸς, ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Ἐὰν δειχθῇ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς φύσεως, τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Εἰ δὲ μὴ, ἀναγκασθήσῃ ἐπὶ ἐνὸς προσώπου δεχόμενος, τῷ (17) « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » ἢ τὸν Υἱὸν παρακούσασθαι, ἢ τὸν Πατέρα παραγράψασθαι. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. Πειρασόμεθα δὲ σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος δεῖξαι ταυτὴν τὴν φύσιν ἐκ τῶν θεῶν λογίων. Καὶ τὸ, « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » οὐ κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ προσκυνήσεως. Ὡς γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντες, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῆς ἀληθείας τὴν προσκυνῆσιν, ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἢ ἀλήθεια, καὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντες τὸν Θεὸν, προσκυνούμεν τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα προσκυνούμεν, ὡς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ, ἐπειδὴ ἐν Πνεύματι προσκυνούμεν, οὐ προσκυνεῖς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνούμεν, οὐ προσκυνεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νομίζεις δὲ ἐλαττωθῆναι τὴν τοῦ Πνεύματος ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν Κύριον ὁμολογοῦμεν· ἐλαττώσεις ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν, ἐπειδὴ « οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἐλάσῃ αὐτὸν πρὸς αὐτόν. » Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ὁ Ἀπόστολος βοᾷ· « Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς προφήταις, πρὸς αὐτὸν τὸν Υἱὸν λέγει· « Ἴδού προσήλυτοι διελεύσονται σοὶ δι' ἐμοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καλούμεθα, οὐκ ἐλαττωθῆναι (17) ἄρα τούτου ἐνεκεν τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος. Προσαγόμεθα τῷ Πνεύματι. Ἀνάγωθι τὰς Γραφὰς καὶ μάθε, ὅτι, ὡσπερ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν

²⁰ Deut. vi, 13. ²¹ Psal. lvi, 5, 6. ²² Joan. vi, 44. ²³ I Cor. i, 9. ²⁴ Isa. liv, 15.

(17) Forte leg. δεχόμενος τὸ, « Κυρίῳ, etc. Ed. PATR.

(17) lege ἐλαττωθῆναι. IDEM.

Πατέρα. Ἀντιστρέφει γὰρ, καθὼς προαποδέδοται. **A** per Patrem ad Filium, ita per Patrem et Filium ad Spiritum. Neque enim prius in apostolis habitavit Pater quam sit agnitus Filius; sed cum Filium prius cognovissent, cum edocti ac bini missi fuissent, uti scriptum est; cum eorum nomina in caelis scripta fuissent; cum in visione resurrectionis divino conspectu digni habiti fuissent, tum datus illis fuit Spiritus sanctus a Deo, introducete illos ad Spiritus gratiam. Et quemadmodum Dominum Jesum dicentes, Spiritus sancti ductu, id gnari dicimus, ita a Filio ad Spiritum notitiam deducti baptizati sumus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: revelante scilicet Filio initiationem ad Spiritum.

καὶ Ἰῶν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· δηλονότι ἀποκαλύψαντος τοῦ Ἰησοῦ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα μυσταγωγίαν.

B 6. Cur autem nolis adorari Spiritum sanctum, in quem baptizatus es? Utrum enim majus est, adoratio an baptismus? Annon in confesso est, adorationem esse baptismum majorem? Siquidem catechumeni adorant Patrem et Filium, nec tamen perfecti sunt, nisi baptizati fuerint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quod si catechumeni non sunt perfecti Christiani priusquam baptizentur, baptizati autem perficiuntur: baptismus utique præstantius est adoratione, quod perfectionem tribuat. Et hoc est «rationabile et vivens obsequium nostrum,» de quo Apostolus: «Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum»²². «Exhibuimus porro rationabile obsequium consepulti Christo in baptismo. Illud ergo, «Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies,» baptismi doctrinam inducit. Ad hæc nostro nomine sibi ipsi objecit: Si neque Dominus est, neque Deus, neque adorandus, qua ratione Trinitati connumeratur? Tum sibi reponit: Connumeratur nomine Spiritus, non Patris, non Dei, non Filii. Ita et tu appella, nec plus quam habet tribuas. Sua ille sibi dignitate contentus est. Et quamvis plus adjicere velis quam ipse habeat, non id ille admittit. Non enim ex iis, quibus tu glorificas, aliquid sibi assumit præter illius præscriptum, qui se præ omnibus creaturis honoravit. Cui nos: Connumera omnes item angelos Patri atque Filio, cum audieris ab ipso Deo: «Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes»²³. «An Spiritum sanctum et bonum in nominis communionem vocare non dignaris, qui ex concessis homines cogeris Deo connumerare? Nos autem non nomini connumeramus: nihil id magni esset, sed ipsi naturæ, ut deinceps ostendemus, postquam futiles schedulæ tuæ nugæ confutaverimus. Vere ut vel invitus confessus es, si velis aliquid ipsi, scilicet Spiritui sancto, adjicere, id ille non admittit; si demere, te **477** ipse lædis. Sua quippe dignitate contentus est; si tamen dignitatis nomen, cum de Spiritu loquimur, usurpare licet. Quod ipsum de Patre et Filio dici potest. Neque enim

6. Πῶς δὲ οὐ θέλεις προσκυνεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθης; Τί γὰρ ἄρα μείζον ἐστὶ, προσκύνσεις ἢ βάπτισμα; Πῶς δὲ οὐχ ὁμολογούμενον ἐστίν, ὅτι τῆς προσκυνήσεως τὸ βάπτισμα μείζον, ὅπου γε καὶ κατηχούμενοι προσκυνοῦσι Πατέρα καὶ Υἱὸν, οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Εἰ δὲ μὴ εἰσι τέλειοι Χριστιανοὶ οἱ κατηχούμενοι πρὶν ἢ βαπτισθῶσι, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται· τὸ βάπτισμα ἄρα μείζον ἐστὶ τῆς προσκυνήσεως, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει. Καὶ τοῦτο ἐστὶν «ἡ λογικὴ καὶ ζῶσα λατρεία ἡμῶν,» ἣν ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν.» Παρεστήσαμεν δὲ τὰ αὐτὰ λογικὴν λατρείαν, συνταφέντες τῷ Χριστῷ ἐν τῷ βαπτισματι. Τὸ ἄρα, «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις,» τὴν τοῦ βαπτισματος εἰσάγει διδασκαλίαν. Πρὸς τοῦτους ἑαυτῷ ἐπηγάγεν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· Εἰ μήτε Κύριός ἐστι, μήτε Θεός, μήτε προσκυνητός, πῶς συναριθμεῖται τῇ Τριάδι, Καὶ τότε τὸ ἑαυτοῦ τίθησι· Τῷ ὀνόματι συναριθμεῖται, φησὶ, τῷ τοῦ Πνεύματος, μὴ τῷ τοῦ Πατρὸς, ἢ Θεοῦ, ἢ Υἱοῦ συναριθμεῖται ὀνόματι. Οὕτως κάλει, μήτε πλεῖον οὐ ἔχει· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι. Κἂν τε γὰρ θέλης πλεῖον οὐ ἔχει προσθεῖναι, οὐκ ἐφίεται· οὐ γὰρ ἐξ ὧν οὐ δοξάζεις προσλαμβάνεται τῷ ὄρω τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τιμήσαντος. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Συναριθμήσον καὶ πάντας ἀγγέλους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· «Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.» Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν οὐ καταξιοῖς τῆς τοῦ ὀνόματος συναριθμήσεως· τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀναγκασθήσῃ, ἐξ ὧν δέδωκας, συναριθμῆσαι τῷ Θεῷ; Ἡμεῖς δὲ οὐ τῷ ὀνόματι συναριθμοῦμεν (οὐδὲν γὰρ τοῦτο μέγα), ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει, ὡς ὑστερον ἀποδείξομεν, πρότερον ἐλέγξαντες τὴν ἐν τῷ σχεδάρῳ σου ματαίαν ἀδολογησίαν. Ἀληθῶς δὲ, καθὼς καὶ ἄκων ὠμολόγησας, κἂν θέλης αὐτῷ τι προσθεῖναι, λέγω ὅτι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἐφίεται· κἂν θελήσης ὑφέλῃν, σεαυτὸν ἀδικεῖς· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ

²² Rom. xii, 1. ²³ Psal. lxxvi, 6.

Patri aut Filio aliquid addere potes, aut aliquid A
ipsis demere, etsi demere velis : te enim ipse læ-
dis. Omnia siquidem perfecta in Patre et Filio et
Spiritu sancto, nihilque imperfectum, ut quid ex-
trinsecus assumatur ; ex præscripto enim ejus qui
ante omnes creaturas est honoratur, ut ipse scrip-
psisti, eo animo ut significares, non esse ipsum
ejus Spiritum in rei veritate, sed gratia ; quemad-
modum et alii omnes administratorii quidem, sed
non natura, ejus spiritus sunt.

7. Post hæc rursum nos ex se quærentes indu-
cit : Non est ergo æqualiter honorandus cum Patre
et Filio Spiritus sanctus? Rursumque sibi reponit :
Nequaquam est. Neque enim scriptum hoc est.
Nam de Patre quidem et Filio scriptum est : « Ut
honorificent Filium, sicut honorificant Patrem ²⁵. »
Neque dicitur, et Spiritum. Tum nos ad illum :
Beate aures quæ vos non audire, et animæ quæ
a vestris sermonibus vulnerate non fuere. Ecqua
vero ratione, si non eundem putas habendum hono-
rem Spiritui sancto, quem Patri atque Filio, pari
eum (Spiritus sancti) honore, in illum baptizatus
es? Annon tibi Pater atque Filius baptismatis con-
fessione videntur honorari? Si honor ea in re nul-
lus, quorsum baptizamur? Quare singulis horis pe-
riclitamur, ut baptismum servemus immaculatum,
adversum diaboli insidias dimicantes? Cur non tibi
videtur quacunque hostia præstantior illa corpo-
rum nostrorum exhibitio, dicente Apostolo : « Ut
exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam,
Deo placentem ²⁶. » Omnis porro hostia in
Dei honorem offertur. Hanc vero Patri et Filio et
Spiritu sancto in baptismo etiam obtulimus hos-
tiam, non diverso loco, non alio modo honoravi-
mus Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

8. Perinde vero ac si fuisset a nobis interroga-
tus, se ipse denuo interrogat : Quid ergo? creatura-
ramne dicis Spiritum sanctum? Erit igitur ille una
ex creaturis? Tum sibi ipse respondet : Si scrip-
tum est, dico ; si non est scriptum, non dico.
Iterum autem id sibi objicit, quasi a nobis allat-
tum : Scriptum est, inquit, « In ipso creata sunt
omnia. » Tum sibi ipse respondet : At non com-
munionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum
sit unicus. Neque enim nominum communio
communione affert naturarum : alioquin omnes
creaturæ ejusdem essent dignitatis. Ad hæc nos
iterum : Si timorem Dei cor tuum haberet, nequa-
quam scripsisset malitiam, sed sincere quid sen-
tias diceres. Non audes porro dicere, non quod
Deum, sed quod turbam metuas, quemadmodum
Pharisæi, qui baptisma Joannis undenam esset dici-
cere non audebant. Tu vero metuens non siles, sed
clamas : ad eos porro clamas qui probe norunt,
quid sit « venenum aspidum sub labiis eor-
um ²⁷. » Pharisæi autem sic apud se ratiocinaban-

ἀξιόματι, εἴπερ ἔστιν ἐπὶ Πνεύματος ἀξίωμα λέγειν.
Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὐτε
γὰρ προσθεῖναι τι δύνῃ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὐτε
ὕφελειν τι, κἄν θέλῃς ὑφελεῖν· σεαυτὸν γὰρ ἀδικεῖς·
ἐπεὶ πάντα τέλεια ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου
Πνεύματος, καὶ οὐδὲν ἀτελές, ἵνα καὶ προσλάβῃται
ἐξωθεν. Ὅρω γὰρ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τετιμηταί,
ὡς αὐτῶς γέγραφας, διὰ τούτου παραστῆσαι θέλων
μὴ εἶναι αὐτὸ αὐτοῦ Πνεῦμα τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ τῇ
χάρτι, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα λειτουργικᾶ,
καὶ οὐ φύσει εἶναι αὐτοῦ πνεύματα.

7. Πρὸς τοῦτος πάλιν ἐπήγαγεν, ὡς παρ'
ἡμῶν αὐτῷ εἰρημένον· Οὐκ ἔστιν οὖν ὁμοτίμον τῷ
Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ πάλιν
ἑαυτῷ ἀποφαινεται· Οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ οὐδὲ γέγρα-
πται· Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γέγρα-
πται· « Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν
Πατέρα. » Μὴ εἶπε, καὶ τὸ Πνεῦμα. Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς
πρὸς αὐτόν· Μακάρια τὰ ὅσα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν,
καὶ ψυχὰι φυλαχθεῖσαι ἄφρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων
λόγων. Καὶ πῶς, οὐ λογιζόμενος ὁμοτίμον εἶναι τὸ
Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ
βαπτίζῃ; Ἥ οὐ δοκεῖ σοι τιμᾶσθαι τὸν Πατέρα καὶ
τὸν Υἱὸν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ; Καὶ εἰ μὴ
τοῦτό ἐστιν ἡ τιμὴ, τί καὶ βαπτίζομεθα; Τί καὶ
κινδυνεύομεν πᾶσαν ὕραν ἐπὶ τῷ φυλάξει τὸ βάπτισ-
μα ἄσπιλον, ἁγωνιζόμενοι πρὸς τὰς μεθόδους τοῦ
διαβόλου; Πῶς δὲ οὐ δοκεῖ σοι πάσης θυσίας ἀνωτέρα
εἶναι ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν παράστασις, τοῦ Ἀπο-
στόλου λέγοντος· « Ὅπως παραστήσητε τὰ σώματα
ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ; »
Πᾶσα δὲ θυσία εἰς τιμὴν Θεοῦ γίνεται. Ταύτην δὲ
Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσηγάγομεν
κἄν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐν διαζῶρῳ τόπῳ, οὐδὲ ἐν
ἄλλῳ τρόπῳ τιμῆσαντες Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον
Πνεῦμα.

8. Καὶ ἔτι ἑαυτὸν ἐρωτᾷ, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπερωτώ-
μενος· Τί οὖν; λέγεις τὸ Πνεῦμα κτίσμα; Οὐκοῦν
ἔσται τῶν κτισμάτων ἐν. Εἶτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Εἰ γέ-
γραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐ λέγω. Καὶ
πάλιν ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπενεχθὲν
αὐτῷ, καὶ φησι· Γέγραπται, ὅτι « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη
τὰ πάντα. » Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἄλλ' οὐ κοινοποιεῖται
τοῖς πᾶσι μοναδικῶν ὄν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ
κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις· ἐπεὶ
ἄρα ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτισμασιν. Ἥμεῖς δὲ πάλιν
πρὸς ταῦτα· Εἰ φόβον Θεοῦ εἶχεν ἡ καρδία σου, οὐ
γέγραφε πονηρίαν, ἀλλ' ἐξ εὐθείας ἔλεγες, ὃ ἐφρόνεις.
Φοβῆ δὲ εἰπεῖν, οὐ τὸν Θεὸν φοβούμενος, ἀλλὰ τὸν
ἄνθρωπον, ὡς οἱ Φαρισαῖοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου φοβη-
θέντες εἰπεῖν, πῶθεν ἦν. Καὶ φοβούμενος οὐ σιωπᾷς,
ἀλλὰ βοᾷς· βοᾷς δὲ τοῖς εἰδόσι, τί ἐστιν, ἢ ἰδὸς ἀσπί-
δων ὑπὸ τὰ γέλιη αὐτῶν. Καὶ γὰρ διελογίσαντο οἱ
Φαρισαῖοι· « Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἔρει· διὰ τί
οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; καὶ ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀν-
θρώπων, φοβούμεθα τὸν ἄνθρωπον. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς δια-
λογίζῃ· Ἐὰν εἴπωμεν, Οὐκ ἔστι κτίσμα, ἐροῦσι·

²⁵ Joh. v, 23. ²⁶ Rom. xii, 1. ²⁷ Psal. xiii, 3.

Διὰ τί οὖν οὐ προσκυνεῖς αὐτῷ; Ἐάν εἶπω, Κτίσμα, Α φοβοῦμαι καὶ τὸν ὄχλον. Ὁ γὰρ λαὸς ἅπας λιθοβολήσει ἡμᾶς, ἀποταξάμενος τῇ κτίσει, καὶ συνταξάμενος Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν ποιεῖς; Κτίσμα λέγων κρύπτεις τὸν ὄχλον, καὶ αὐτὸ κατασκευάζεις εἰρηκῶς. Ἄλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι, μοναδικὸν ὄν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις. Ἐπεὶ ἄρα ἔσται ὁμοιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν ὃ ἐστὶν Κτίσμα μὲν ἐστίν, οὐκ ἔστι δὲ ὁμοτίμον τοῖς κτίσμασιν. Ὡς εἰ ἔλεγε τις. Ὁ ἥλιος μοναδικὸν ἐστίν ἄστρον, καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοτίμον τοῖς ἀστράσι. Πᾶν ἄστρον ἐστὶν ἡμεροφανές, κἄν μὴ κοινοποιῆται τοῖς ἄλλοις ἀστροῖς. Καὶ τί ἐστὶν ἀσθενέστερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ Β λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς κτίσμα αὐτὸ λέγεις; Πῶς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος. « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » καὶ ἔτι. « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὃ ἐκλεκτός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. ἦθω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν; » Καὶ πρὸς τοῦτους ὁ Πέτρος λέγει. « Ὑμεῖς ἐπίστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας. ἀρξάμενον γὰρ ἀπὸ Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ, ὃς ἐχρῖσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » Ἄρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίεται ὁ Υἱός; Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς λέγει. « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, ὃ ἐνεκεν ἐχρίσέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Καὶ C ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει οὕτως. « Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν δὲ ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. » Ἄρα ὁ αὐτὸς ἐκτίσει, λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρὸς; καὶ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ κτίσματος; Ἄλλ' ἔρεις. Μείζων οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ; Ἀποκρινόμεθά σοι τοίνυν. Μὴ γένοιτο! Οὐδεὶς ἡμῶν τοῦτο λέγει. Ἄλλ' ἔδει αὐτὸν, δούλου μορφῆν λαβόντα, χρίεσθαι, οὐκ ἔτι ἐλαίῳ τῷ κατὰ τὸ παλαιὸν κατασκευαζομένῳ προστάγματι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους. « Διὰ, γὰρ, τοῦτο, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἐχρίσε σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » — « Διὰ τοῦτο, » ποιοῦν; ὅτι, Θεὸς ὢν καὶ Υἱός, μορφῆν δούλου ἐλαβεν. D — « Propterea enim, dicit David, unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. » Propterea, » quid est? quia nimirum cum Deus esset et Filius, formam servi accepit.

9. Ἐπειδὴ δὲ προσπηγγελάμεθα δεῖκνύναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς φύσεως ὃν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀκολουθῶς διάλογον ἐκ δύο προσώπων ἐνστησάμενοι, τοῦτο δεῖξαι σπουδάσωμεν, σὺν εὐμενεῖζ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος. Συναυχόντες τινὶ τῶν τὰ αὐτὰ τῷ γράψαντι τὸ σχεδᾶριον φρονούντων, ἐφημεν οὕτως. Μόνος ἔχειν τὴν ἀθανασίαν εἴρηται ὁ Θεὸς παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. « Ὁ μόνος γὰρ, φησὶν, ἔχει ἀθανασίαν, φῶς

tur : « Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus : timemus turbam ³⁸. » Ita vero tute apud te ratiocinaris : Si dixerimus, Non est creatura, dicent : Quare ergo non adoras illum? Sin dixerō, Creatura est, timeo et ego turbam. Omnis namque populus lapidabit nos, qui creaturæ renuntiavit, adhæretque Patri, Filio et Spiritui sancto. Quid ergo facis? Creaturam cum dicis, dolum occultas, illudque apparatus cum dicis : At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nōminum communio communione affert naturarum. Alias quippe omnes creaturæ dignitatis ejusdem essent : hoc est, creatura quidem est, non autem æqualis creaturæ sunt honoris. Ac si diceret aliquis : Sol singulare est astrum, nec parem cum eō dignitatem habent aliæ stellæ. Omne sidus in die lucet, etiamsi commune nihil habeat cum cæteris astris. Ecqua major impietas quam creaturam dicere **478** Spiritum sanctum, cum dicat Filius : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ³⁹. » Cum dicat ipse, Spiritum Patris ipsum esse, cur tu creaturam dicas? Cur Patrem non audis dicentem : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁴⁰, » itemque : « Ecce Puer meus electus, in quem comolacuit sibi anima mea : ponam Spiritum meum super eum ⁴¹? » Ad hæc Petrus ait : « Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam : incipiens enim a Galilæa post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum a Nazaret, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute ⁴². » Suane igitur creatura ungitur Filius? Annon insani est illud effutire? Ipse autem Filius ait : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit me ⁴³. » Petrus vero hæc ait in Actibus apostolorum : « Dexterâ igitur Dei exaltatus : et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis ⁴⁴. » Ergone quem ipse condidit, ipse a Patre accepit? neque potestatem habuit in creaturam suam? At dicēs : Major ergo Spiritus Filio? Respondemus tibi : Absit! Nostrum nemo id dicit. Sed oportuit eum, cum formam servi accepisset, ungi non illo quidem oleo, jussu Dei olim præparato, sed oleo lætitiæ præ consortibus tuis ⁴⁵. [»

9. Quandoquidem autem Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius esse naturæ supra nos demonstraturos promisimus, restat ut duarum personarum instituto dialogo, illud ipsum, favente nobis ejusdem Spiritus gratia, ostendere aggrediamur. Si quis igitur nobis ex eorum numero forte occurrerit, qui cum scriptore hujus schedulæ sentiunt, ita illum alloquemur : Solus Deus immorta-

³⁸ Matth. xxi, 26. ³⁹ Matth. x, 20. ⁴⁰ Joel ii, 28. ⁴¹ Isa. xlii, 1. ⁴² Act. x, 37, 38. ⁴³ Isa. lxi, 1. ⁴⁴ Act. ii, 33. ⁴⁵ Psa. xlii, 9.

litem habere ab Apostolo dicitur : « Solus enim, » A inquit, « habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem⁴⁵. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Habent eandem et angeli, et principatus, et potestates, et throni, et dominationes? *Maced.* Habent. *Orth.* Quomodo igitur solus Deus immortalitatem habet? *Maced.* Quia Deus ipse est immortalitas; angeli vero, archangeli et cœlestia omnia, immortalitatis participatione, immortalia sunt. *Orth.* Filius Dei habetne immortalitatem? *Maced.* Plane habet. *Orth.* Nunquid ut Pater, an ut cœlestia? *Maced.* Ut Pater. *Orth.* Quomodo igitur solus Pater habet immortalitatem? *Maced.* Quia substantia Filii nihil prorsus variat a substantia Patris. *Orth.* Filius ergo, perinde ut Pater, solus Deus dicitur propter invariata substantiam. *Maced.* Eodem modo Filium et Patrem immortalitatem habere dico. *Orth.* Habetne vero et Spiritus sanctus immortalitatem? *Maced.* Habet. *Orth.* Siccine habet, ut Pater et Filius, an ut angeli et principatus et potestates, participatione et gratia? *Maced.* Ut Pater et Filius. *Orth.* Eiusdem ergo ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus? *Maced.* Absit! *Orth.* Non igitur alia inventa natura, pari illam, quo Deus ipse, modo habens.

10. *Maced.* Rursum igitur tria unum dico. *Orth.* Hypostasibus, non unum, sed tria sunt. *Maced.* Quomodo igitur unam dico naturam? *Orth.* Quia Pater, et Filius et Spiritus sanctus eodem plane modo immortalitatem Patris habent. Atque ut Paulus, Petrus ac Timotheus unius naturæ sunt et tres hypostasibus : ita Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres hypostasibus dico, et unam naturam. *Maced.* Sed ante homines existunt alii 479 homines : alia igitur natura ante Patrem etiam et Filium et Spiritum sanctum existit. *Orth.* Absit! *Maced.* Cur igitur dicis. Eodem quo homines modo? *Orth.* Ante homines quidem, Paulum et Petrum et Timotheum, existunt homines, et ante hos rursum alii; ante Adamum autem nemo alius existit, sed Deus ipse. Ante Patrem vero, Filium et Spiritum sanctum nihil existit : sed ex Patre Filius natus est, et Spiritus procedit. *Maced.* Spiritus igitur non est Filii? *Orth.* Omnia quæ sunt Patris, sunt etiam Filii : nam testatur Apostolus quoque, Spiritum esse et Patris et Filii. Sic enim loquitur : « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu : si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis⁴⁶. » Et Filius ipse nominat eum Spiritum Patris sui. *Maced.* Quomodo? *Orth.* « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loqui-

οικῶν ἀπρόσιτον. » *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Ἐχουσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐστὶν ἡ ἀθανασία· οἱ δὲ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσὶν ἀθανασίας ἀθάνατοι, καὶ οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ πάντα τὰ ἐπουράνια. Ὁρθ. Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀθανασίαν, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Καὶ πάνν. Ὁρθ. Οὕτως ὡς ὁ Πατήρ, ἢ ὡς τὰ ἐπουράνια; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ. Ὁρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Πατήρ ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ἀπαράλλακτος ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ὁρθ. Μόνος οὖν Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς καὶ ὁ Πατήρ, λέγεται διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας; *Μακεδ.* Οὕτως ἔχειν τὴν ἀθανασίαν τὸν Υἱὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγω. Ὁρθ. Ἐχει τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ἐχει. Ὁρθ. Οὕτως ἔχει ὡς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, μετοχῇ καὶ χάριτι; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός. Ὁρθ. Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶ οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν. Εὐρέθη γὰρ καὶ ἄλλη φύσις οὕτως αὐτὴν ἔχουσα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός solus Deus habet immortalitatem. Est namque et modo habens.

10. *Μακεδ.* Πάλιν οὖν τὰ τρία ἐν λέγω. Ὁρθ. Ταῖς ὑποστάσεις οὐκ ἓν, ἀλλὰ τρία. *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγω μίαν φύσιν; Ὁρθ. Ὅτι ὁμοίως ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν ἔχει. Καὶ ὡσπερ Παῦλος, καὶ Πέτρος, καὶ Τιμοθέος, φύσεως μιᾶς εἰσι, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· οὕτως Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, καὶ μίαν φύσιν. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋπάρχουσιν ἄλλοι ἄνθρωποι· ἄρα καὶ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεύματος προϋπάρχει ἄλλη φύσις. Ὁρθ. Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγεις· οὕτως, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων; Ὁρθ. Τῶν μὲν ἀνθρώπων, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδὰμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Οὐκ ἐστὶν οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς, εἰσὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, ἐπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείροντος Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ τῶν νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιεῖται καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς εἶπε, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Πῶς; Ὁρθ. « Οὐ γὰρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατήρ αὐτοῦ λέγει· τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προφῆτου λέγοντος·

⁴⁵ I Tim. vi, 16. ⁴⁶ Rom. viii, 9-11.

« Ἐν ταῖς ἑσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » *Μακεδ.* Ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων.

11. Ὁρθ. Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς αὐτοῦ. Λέγει γὰρ οὕτως, γράφων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ· « Ὅτε δὲ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὐ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. » *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν μίαν φύσιν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρθ. Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἅγιον, περὶ οὗ εἴρηται· « Ἅγιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. » *Μακεδ. Ναί.* Ὁρθ. Οὕτως λέγεις ἅγιους τοὺς ἀγγέλους, ὡς τὸν Πατέρα; *Μακεδ.* Οἱ ἄγγελοι μετοχῇ ἁγιασμοῦ εἰσιν ἅγιοι· ὁ δὲ Πατὴρ φύσει ἐστὶν ἅγιος. Ὁρθ. Οὕτως, ὡς οἱ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἅγιοι, ἅγιος ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ὁ Πατὴρ; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατὴρ· κατὰ πάντα γὰρ αὐτὸν ὁμοιον λέγω. Ὁρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως λέγεις ἅγιον, ὡς τοὺς ἀγγέλους, ἢ ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; *Μακεδ.* Ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁρθ. Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρί καὶ Υἱῷ; *Μακεδ.* Καὶ εἰ ἀληθῶς, ὡς λέγετε, μία φύσις ἐστὶ· καθέζεται· δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· τοῦ καθέζεται τὸ Πνεῦμα; Ὁρθ. Σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ὡς λέγει Παῦλος, συγκαθεζόμεθα, δηλὸν ὅτι (17°) καὶ ἐδ Πνεῦμα· διὰ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς. *Μακεδ.* Πού γέγραπται, ὅτι καὶ ἡμεῖς συγκαθεζόμεθα; Ὁρθ. Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ γέγραπται· « Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀδύνατον δὲ συγκαθίσαι τινὰ τῷ Χριστῷ μὴ γενόμενον ναὸν τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ ναὸς συγκαθεζέται, τί ἂν εἴποις περὶ τοῦ νοικοκυντος Πνεύματος; *Μακεδ.* Ἀποστολικὸν τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἀποστέλλεται γάρ. Ὁρθ. Ὁ γὰρ Υἱὸς οὐκ ἀποστέλλεται; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Μὴ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀπεστάλη; *Μακεδ.* Οὐ· πανταχοῦ γὰρ λέγω εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα. Ὁρθ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πανταχοῦ λέγεις; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Εἰ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ διάβολος πανταχοῦ ἐστὶ, τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ὁρθ. Οὐκ ἐστὶ πανταχοῦ ὁ διάβολος· οὔτε γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν, οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὄν, διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἐνὶ τόπῳ ἐστὶ· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ· ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι· λέγεται· οὕτως καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει περι-

A tur in vobis ⁴². » Quin Pater ipse suum esse Spiritum testatur per prophetam dicentem : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem ⁴³. » *Maced.* Filius est qui loquitur

11. *Orth.* Apostolum lege, ut ipsum audias. Sic enim ille ad discipulum suum scribens ait : « Postquam apparuit gratia Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Dominum Salvatorem nostrum ⁴⁴. » *Maced.* Nos non possumus unam Patris et Filii et Spiritus sancti naturam profiteri. *Orth.* Atqui Patrem ipse quoque sanctum confiteris, de quo dictum est : « Sanctus et in sanctis requiescens ⁴⁵. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Siccine sanctos dicis angelos, quemadmodum Patrem? *Maced.* Angeli sanctitatis participatione sancti sunt : Pater autem natura sanctus est. ([17°]) *Orth.* Filium vero non dicis sanctum? *Maced.* Etiam.) *Orth.* Siccine, ut angeli sancti sunt participatione, Filius sanctus est, an ut Pater? *Maced.* Ut Pater, cui eum in omnibus similem profiteor. *Orth.* Spiritum sanctum eademne ratione, qua angelos, an qua Patrem et Filium, sanctum confiteris? *Maced.* Eadem qua Patrem et Filium. *Orth.* Ejusdem igitur cujus Pater et Filius est naturæ? *Maced.* Si revera, ut affirmatis, una natura est : et vero Filius ad dextram Patris sedet : ubi sedet Spiritus? *Orth.* Apud Christum ipsum. Si enim, ut ait Paulus, nos quoque sumus consessuri : non dubium est et Spiritum sanctum, quippe per quem et nos. *Maced.* Ubi scriptum est, nos quoque una sessuros? *Orth.* In Epistola ad Ephesios scriptum est : « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, et conresuscitavit, et in cœlestibus consedere fecit ⁴⁶. » Non potest enim una cum Christo sedere, nisi qui templum Spiritus factus est. Quod si templum una sedet, quid de inhabitante Spiritu dixeris? *Maced.* Spiritus est missus : mittitur enim. *Orth.* Annon mittitur et Filius? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num de loco in locum missus est? *Maced.* Minime : Filium enim et Patrem ubique esse dico. *Orth.* Spiritum non dicis esse ubique? *Maced.* Etiam. *Orth.* Si ubique est Pater, et ubique est Filius, et ubique Spiritus sanctus : ejusdem igitur ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus. *Maced.* Cum vero et diabolus ubique sit, erit et ille ejusdem ac Pater et Filius naturæ? *Orth.* Diabolus non ubique est. Neque enim in cœlo est, neque in universa terra ; sed ut tyrannus aliquis in quodam loco consistens, ministros mandatis instructos mittens, ubicunquo potentia suæ ministros habet, ibidem dominari dicitur : et hypostasi quidem uno in loco est, sed operatione **480** voluntatis ubicunquo dominatur,

⁴² Matth. x, 20. ⁴³ Joel II, 28. ⁴⁴ Tit. III, 4-6. ⁴⁵ Isa. LVII, 45. ⁴⁶ Ephes. II, 5, 6.

(17°) Vulg., δηλονότι. EDIT.
(17°) Hæc desunt in Græco. sed habentur in veteri interpretatione Latina.

ibidem esse dicitur: pari modo diabolus quoque hypostasi quidem sua de loco in locum transit; operatione autem voluntatis ubique terrarum est, voluntate ejus operante in « filii dissidentiae per principes et potestates, et mundi rectores tenebrarum ».⁵² » Pater autem, et Filius et Spiritus sanctus substantia, potentia et gloria ubique in omnibus et per omnia sunt. Quod si ita est: una igitur est Patris, Filii et Spiritus sancti substantia. *Maced.* Pater quidem et Filius substantia et voluntate et potentia et gloria ubique et in omnibus: Spiritus autem ibi est, quo mittitur. *Orth.* Quando igitur in cœnaculum venit, in quo erant discipuli, seditque supra singulos eorum, non erat tum in cœlo quoque? *Maced.* Gabriel quando ad Mariam missus est, non erat tum in cœlo quoque? *Orth.* Non substantia, sed cogitatione. *Maced.* Idem de Spiritu dico. *Orth.* Et quomodo audis eum qui dicit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum; et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis »?⁵³ » Quid est autem aliud, quod Dei cognitionem habeat, quam Spiritus, de quo dicitur, « Spiritus scientiæ et pietatis »?⁵⁴ » *Maced.* Sanctificationis Spiritus ille est. *Orth.* Annon sanctificat et Pater? Aut non scriptum est in Evangeliiis: « Pater, sanctifica illos in veritate tua »?⁵⁵ » Et per prophetam ait: « Ego Dominus sanctificans illos ».⁵⁶ » *Maced.* Sanctificat plane et Pater et Filius. *Orth.* Si sanctificat Pater, sanctificat et Filius, et sanctificat quoque Spiritus: ejusdem igitur hic est ac Pater et Filius naturæ: nam quorum eadem operatio, eadem et natura.

12. *Maced.* Nos viæ ducem Spiritum sanctum dicimus. Qui autem viæ dux est, is ad alium ducit. *Orth.* Nonne viæ dux est et Deus? *Maced.* Ubi scriptum est? *Orth.* Quis est qui sedet super cherubim? *Maced.* Deus. *Orth.* Audi igitur Davidem dicentem: « Qui pascis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph. Qui sedes super cherubim, manifestare ».⁵⁷ » Audis quod et pascit et deducit Deus? *Maced.* Pascit, fateor, et deducit Deus, sed ad seipsum deducit. Spiritus autem non ad seipsum, sed ad omnem veritatem deducit. *Orth.* Nonne et Deus ad omnem veritatem deducit? *Maced.* At ipse revera est omnis veritas. *Orth.* Ejusdem ergo viæ dux est, cujus dux est et Spiritus. Quorum vero eadem est operatio, eadem quoque natura est. Non potes enim dicere, Spiritum aliter deducere; Deum autem ad omnem veritatem deducere, cum Dominus Jesus dixerit, Spiritum ad omnem veritatem nos deducere. *Maced.* At dixi, Deum esse omnem veritatem, ipsumque ad seipsum deducere: Spiritum vero non ad seipsum, sed ad omnem veritatem, hoc est ad Deum. *Orth.* Si Deus ad seipsum deducit, quorsum Spiritus sancti deductione opus est? *Maced.* Primum deducit Spiritus, deinde Deus. *Orth.* Si qui viæ dux est, ad alium quemdam dedu-

ἔρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς, ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν « τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. » Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐσία, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων εἰσὶν. Εἰ δὲ τοῦτο, μία ἄρα οὐσία Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Maced.* Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς οὐσία καὶ βουλή καὶ δυνάμει καὶ δόξῃ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐστίν, ἐνθα ἀποστέλλεται. *Orth.* Ὅτε οὖν κατήλθεν ἐν τῷ ὑπερώῳ ἐνθα ἦσαν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Maced.* Ὁ γὰρ Γαβριὴλ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὴν Μαρίαν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Orth.* Οὐσία, οὐ· διανοίη, ναί. *Maced.* Οὕτω λέγω καὶ τὸ Πνεῦμα. *Orth.* Καὶ πῶς ἀκούεις τοῦ λέγοντος, ὅτι « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον πάντα γῶσιν ἔχει φωνῆς; » Τί δέ ἐστι τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ γῶσιν ἔχον, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα, περὶ οὗ εἴρηται· « Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας; » *Maced.* Ἀγιαστικὸν ἐπι τὸ Πνεῦμα. *Orth.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἀγιάζει; Ἡ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Πάτερ, ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; » Καὶ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Ἐγὼ Κύριος ἀγιάζων αὐτούς. » *Maced.* Ναί, ἀγιάζει· καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. *Orth.* Εἰ ἀγιάζει ὁ Πατὴρ καὶ ἀγιάζει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἀγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως ἐστὶ Πατρί καὶ Υἱῷ· ὧν γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνεργεία, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις.

12. *Maced.* Ἡμεῖς ὁδηγητικὸν λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον ὁδηγεῖ. *Orth.* Οὐκ ὁδηγεῖ οὖν ὁ Θεός. *Maced.* Ποῦ γέγραπται; *Orth.* Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειροῦν τίς ἐστι; *Maced.* Ὁ Θεός. *Orth.* Ἄκουε οὖν τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχε· ὁ ὁδηγῶν ὡς πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειροῦν, ἐμφάνθη. » Ἀκούεις, ὅτι καὶ ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός; *Maced.* Ναί, ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ. *Orth.* Ὁ γὰρ Θεός οὐ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ; *Maced.* Ἄλλ' αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ἡ πᾶσα ἀλήθεια. *Orth.* Τὴν αὐτὴν ἄρα ὁδηγεῖ ὁδηγίαν, ἣν ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Ἄν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνεργεία, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις. Οὐδὲ γὰρ δύνην εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἄλλως ὁδηγεῖ, ὁ δὲ Θεός πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ εἰρηκότος, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Maced.* Ἄλλ' εἶπον, ὅτι ὁ Θεός ἐστίν ἡ πᾶσα ἀλήθεια, καὶ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. *Orth.* Καὶ εἰ ὁ Θεός πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τίς ἡ χρεία τῆς τοῦ Πνεύματος ὁδηγίας; *Maced.* Πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Orth.* Εἰ ὁ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ,

⁵² Ephes. v, 6; vi, 12. ⁵³ Sap. 1, 7. ⁵⁴ Isa. xi, 2. ⁵⁵ Joan. xvii, 17. ⁵⁶ Ezech xi, 12, ⁵⁷ Psal. lxxix, 1, 2

ὁδηγεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θεὸς, ὁδη-
γῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι
πρὸς ἑαυτὸν. *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα ὁ ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον
τινὰ ὁδηγεῖ, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ
Πνεῦμα ὁδηγοῦν, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ, καὶ πρὸς τὸν
Πατέρα, καὶ πρὸς τὸν Υἱόν. Ἡ γὰρ πᾶσα ἀλήθεια,
πρὸς ἣν ὁδηγούμεθα, ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ὁδηγία· καὶ ὁδηγῆ ὁ Πατήρ,
πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· καὶ ὁδηγῆ τὸ Πνεῦμα, πρὸς
ἑαυτὸ ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶπον, ὅτι πρῶτον ὁδηγεῖ
τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Ἄλλ' εἰ τὴν αὐ-
τὴν ὁδηγίαν ὁδηγεῖ τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡν
ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τοῦτο
ζητεῖται, εἰ πρῶτον τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ, καὶ τότε ὁ
Θεός. *Ὀρθ.* Εἶπον, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ, καὶ πρῶτον τὸ
Πνεῦμα ποιῆ, καὶ πρῶτον ὁ Θεός, ὅπερ οὐκ ἐστὶ
κοινόν· μάλλον γὰρ εὐρεθήσεται ἐν τοῖς πλείοσιν
ὁ Θεός πρῶτος ὁδηγῶν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν σὸν
λόγον. Ἡμεῖς γὰρ λέγομεν τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ ταυ-
τὸν εἶναι ὁδηγίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύ-
ματος. Ἐπεὶ δὲ σὺ μερίζεις τὸν καιρὸν καὶ τὴν
ἑδγηγίαν, εἰπέ παρὰ τίνος ὡδηγήθη πρῶτος Ἀδάμ,
μένων ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐργά-
ζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ
παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; *Μακεδ.*
Παρὰ τοῦ Πνεύματος. *Ὀρθ.* Καίτοιγε εἰρηται· Ἐκα-
θετο αὐτὸν ὁ Θεός ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ
φυλάττειν. Ὁ οὐκοῦν καὶ ἄκων ἑμολογεῖς Θεὸν εἶναι
τὸ Πνεῦμα· ἐπειδὴ αὐτὸ πρῶτον ὁδηγεῖν λέγεις. *Μακεδ.*
Ὁ Θεός ἐν τῷ Πνεύματι ὁδηγεῖ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς γέ-
γραπται· «Ὁ ὁδηγῆσας ὡς πρόβατα τὸν λαὸν σου
ἐν χειρὶ Μωσέως καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρών;» Μὴ ἡ
χειρ Μωσέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ; *Μακεδ.* Εἰ μία
φύσις ἐστὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος,
δύναται καὶ γεννῆσαι καὶ κτίσαι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.*
Μίαν λέγεις φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύμα-
τος εἶναι, ἢ οὐδὲ τοῦτο λέγεις; *Μακεδ.* Μίαν οὐ λέγω
ὁμοίαν δὲ λέγω. *Ὀρθ.* Ὁμοίαν λέγεις, ὡς χρυσοῦ
καὶ χαλκοῦ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ἄλλ' ὡς τί;
Μακεδ. Ὡς χρυσοῦ καὶ χρυσοῦ. *Ὀρθ.* Τοῦτο οὖν ἐστὶ
μία φύσις. Ὁλως δὲ οὕτως ὁμοίον λέγεις τὸν Υἱὸν τῷ
Πατρὶ, ὡς χρυσοῦν χρυσοῦ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐὰν
οὖν θελήσῃ ὁ Υἱός, τῆς αὐτῆς ὡν φύσεως τῷ Πατρὶ,
δύναται γεννῆσαι Υἱόν; *Μακεδ.* Ναί, δύναται· ἀλλ'
ἵνα μὴ θεογονίαν διδασθῶμεν, τοῦτο οὐ ποιεῖ. *Ὀρθ.*
Οὐδὲν ἄρα κωλύει τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε γεννᾶν,
μήτε κτίζειν, ἵνα μὴ θεογονίαν, ὡς ἔφησ, μήτε πολυ-
θεῖαν διδασθῶμεν. Ἄ μένοιγε θέλει ὁ Πατήρ, κτίζει
ὁ Υἱός, ἀγιάζει τὸ Πνεῦμα. Καὶ εὐτό ἐστὶ τὸ, «τῷ
Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύ-
ματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.»
Οὕτε ὁ Πατήρ, βοθηθείας δεόμενος, κτίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ,
οὕτε ὁ Υἱός, βοθηθείας χηρῶν, κτίζει διὰ τοῦ Πνεύ-
ματος· ἀλλ' ἵνα ἐκ τῶν γιγνομένων δευχθῆ Πατρὸς
καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ ταυτότης. Ὅτι δὲ
δύναται κτίσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδείχθη ἐκ τοῦ

A cit, deducit autem Spiritus ad Deum; Deus quoque
deducens, ad alium quemdam deducit. *Maced.*
Dixi, quod ad seipsum. *Orth.* Non igitur qui dedu-
cit, ad alium quemdam deducit, sed ad seipsum.
Quod si ita est, Spiritus quoque deducens et ad
seipsum deducit, et ad Patrem et ad Filium. Omnis
enim illa veritas ad quam deducimur, nihil aliud
est, quam in Patrem, Filium et Spiritum sanctum
deductio: et quando deducit Pater, ad seipsum de-
ducit; et quando deducit Spiritus, ad seipsum do-
ducit. *Maced.* At dixi, primum deducere Spiritum,
et tum demum Deum. *Orth.* Si vero ejusdem viæ
dux est Spiritus, cujus et Deus, quorum eadem est
operatio, eorum eadem est et natura. *Maced.* Sed
hoc quæritur: utrum prius Spiritus, an vero Deus
deducat. *Orth.* Dixi, quod nihil ad rem, sive Spiritus
primum fecerit, sive Deus primum, quod commune
non est. Quin potius, juxta tuum sermonem in pluri-
bus **481** Deus Spiritu prior deducere comperietur.
Nos enim dicimus, unam et eandem esse Patris, Filii
et Spiritus sancti deductionem. Tu vero siquidem
et tempus et deductionem dividis, dic quæso, a
quo primo Adam deductus fuerit, dum in para-
diso ante transgressionem mansit ad colendum
eum et custodiendum? a Patre, an a Filio, an a
Spiritu sancto? *Maced.* A Spiritu. *Orth.* Atqui di-
citur: «Et collocavit ipsum Deus in paradiso ad
colendum eum et custodiendum», annon vel in-
vitus profiteris, Spiritum esse Deum: quandoqui-
dem primum ipsum deducere affirmas? *Maced.*
Deus in Spiritu deducit. *Orth.* Quomodo igitur
scriptum est: «Deduxisti sicut oves populum tuum
in manu Mosis et in brachio Aaronis»? Num
Mosis manus est Spiritus sanctus? *Maced.* Si una
Patris et Filii et Spiritus sancti natura est, Spiritus
et gignere poterit et creare. *Orth.* Aut unam consti-
teris Patris et Filii et Spiritus sancti naturam esse,
aut non? *Maced.* Unam non consteor: similem au-
tem dico. *Orth.* Similemne ut aurum æri? *Maced.*
Absit! *Orth.* Ut quid ergo? *Maced.* Ut aurum au-
ro. *Orth.* Una est igitur horum natura. Tu vero
siccine in universum similem Patri Filium dicis,
ut aurum auro? *Maced.* Etiam. *Orth.* Poterit igitur
Filium, cum ejusdem ac Pater naturæ sit, gi-
gnere Filium, si volet? *Maced.* Etiam potest: sed
non facit hoc, ne deorum generationem doceamur.
Orth. Nihil igitur prohibet, quominus ejusdem ac
Pater et Filius naturæ sit Spiritus sanctus, licet
nec gignat, nec creet: ne vel generationem, ut ais,
vel multitudinem deorum doceamur. Nimirum quæ
vult Pater, creat Filius, sanctificat Spiritus. Atque
hoc est: «Verbo Domini cæli firmati sunt, et
Spiritu oris ejus omnis virtus eorum». Neque
Pater, quod auxilii indigeat, per Filium creat: ne-
que Filius, quod auxilii egeat, per Spiritum creat:
sed ut ex rebus conditis Patris, et Filii, et Spiritus
sancti identitas demonstretur. Cæterum quod Spi-

⁸⁰ Genes. II, 15. ⁸¹ Psal. LXXVI, 21. ⁸² Psal. XXXII, 6.

ritus sanctus creare possit, Dominicum corpus ostendit, angelo dicente : « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est ⁴¹. » *Maced.* Etiam Pater Spiritus sanctus est : item Filius : et quando ait, Ex Spiritu sancto est, Filium intelligit, non eum, de quo nos loquimur, Spiritum.

13. *Orth.* Lege locum Evangelii, ut audias angelum Mariæ dicentem : « Spiritus sanctus superveniet in te ⁴² : » qualis ille ? isne, de quo loquimur, an Filius ? an alius quis Spiritus sanctus ? Nam et angeli spiritus sancti sunt. *Maced.* Spiritum sanctum dicit illum ipsum, in quem baptizamur. *Orth.* Ex hoc igitur Spiritu corpus Dominicum natum esse ait Gabriel. Neque enim alius in eam supervenit, alius gratiam operatus est : sed quod in ea natum est, ex Spiritu sancto est, ex eo videlicet, qui super illam venit. *Maced.* Quomodo igitur ait : « Sapientia ædificavit sibi domum ⁴³ ? » *Orth.* Hoc enim est, quod nos dicimus : omnia Patris opera Filii esse ; et Filii quæ sunt, Spiritus dici. Itaque, quoniam una est Patris ac Filii potentia in Spiritu sancto operans. Paulus dicit : « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores ⁴⁴. » Et rursus idem : « A Mileto mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ, eosque sic allocutus est : « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Christi ⁴⁵. » Vides, quos Deus præposuit, eosdem Spiritum sanctum quoque præposuisse, et quos Spiritus præposuit, eosdem Deum præposuisse : nec alios Spiritum, alios Deum, sed illos ipsos, quos præposuit Deus, præposuit et Spiritus. Quodsi Spiritus eos præposuit, quos præposuit Deus, hinc sequitur eandem Dei et Spiritus esse operationem. Quorum vero eadem est operatio, eorum eadem quoque est natura. **482** *Maced.* Atqui Deus est qui omnia in omnibus operatur. Scriptum est enim : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁴⁶. » *Orth.* Recita quæ sequuntur, ut audias : « Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ ; alii vero sermo scientiæ secundum eundem Spiritum ; aliter fides in eodem Spiritu ; alii gratia sanitatum in eodem Spiritu ; alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult ⁴⁷. » Vult autem eadem, quæ volunt Pater et Filius, atque ideo voluntatem eorum unam dicimus. Quorum autem voluntas eadem est, eademque operatio, natura item est eadem.

14. *Maced.* Nunquid igitur Spiritus est Deus ?

⁴¹ Matth. i, 20. ⁴² Luc. i, 35. ⁴³ Prov. ix, 1, xii, 4-6. ⁴⁴ ibid. 7-11.

Κυριακοῦ σώματος, τοῦ ἀγγέλου εἰρηκότος· Ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἅγιου. ἸΜακεδ. Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ, καὶ ὁ Υἱός· καὶ ὅταν λέγει, Ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἅγιου, τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὐχὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος.

13. Ὁρθ. Ἀνάγνωθι τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῇ Μαρίᾳ· Ἐκ Πνεύμα ἁγίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· » ποῖον ; περὶ οὗ ὁ λόγος ; ἢ περὶ Υἱοῦ, ἢ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Πνεύματος ἁγίου ; Καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πνεύματά εἰσιν ἅγια. Μακεδ. Πνεῦμα ἅγιον λέγει αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἰς ὃ βαπτίζομεθα. Ὁρθ. Ἐκ τούτου ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ Κυριακὸν σῶμα λέγει ὁ Γαβριὴλ γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλο αὐτῇ ἐπῆλθε, καὶ ἄλλο τὴν χάριν εἰργάσατο· ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ, δηλοῦσι τοῦ ἐπελθόντος αὐτῇ. Μακεδ. Καὶ πῶς λέγει· Ἡ Σοφία ψυχοδόμησεν αὐτῇ οἶκον ; » Ὁρθ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, εἰσὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ λέγονται εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ μία ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνεργουμένη. Ἀμέλει Παῦλος λέγει· Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δευτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Ἐπέμφθαι ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ἐφεσον, μετεστελῆται τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, » καὶ λέγει αὐτοῖς· Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Ὁρθ. Ὅτι, οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὗς ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἔθετο ὁ Θεός· καὶ οὐκ ἄλλους τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλους ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτοὺς οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα ; Εἰ δὲ οὗς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἢ αὐτῇ ἄρα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὡν δὲ ἡ αὐτῇ ἐνέργεια, ἢ αὐτῇ καὶ φύσις. Μακεδ. Καίτοιγε ὁ Θεός ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Γέγραπται γάρ· Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστίν, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ὁρθ. Εἰπέ τὰ ἔξῃ, ἵνα ἀκούσῃς· Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ἡ μὲν γὰρ δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα· ἑτέρῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευματικῶν· ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν. Ἰπάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται· Βούλεται δὲ ἢ βούλεται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο, λέγομεν βούλην μίαν. Ὡν δὲ τὸ αὐτὸ βούλημα καὶ ἡ αὐτῇ ἐνέργεια, ἢ αὐτῇ καὶ ἡ φύσις.

14. Μακεδ. Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα ; Ὁρθ.

⁴⁵ I Cor. xii, 28. ⁴⁶ Act. xx, 47, 28. ⁴⁷ I Cor.

Τούτο καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ὠμολόγησας. Ἐκεῖνο δὲ γίνωσκε, ὅτι τὸ Θεὸν εἶναι δευτέρον ἐστὶ τῆς φύσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον θεοὶ μὲν γινώμεθα τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸ οὖν τὸ Πνεῦμα κατὰ μίμησιν καὶ χάριν λέγεις εἶναι Θεόν; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτό μοι ἐπίκτητόν τι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος! οὔτε γὰρ τὸ ἄγιον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἄγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἥτοι ἐκπορευόμενον. *Μακεδ.* Ἄε οὖν ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ; *Ὀρθ.* Ἴνα μὴ νομίσης, ὅτι ἤρξατο τοῦ ἐκπορευέσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἴρηται· Ὁ πατὴρ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἵνα μὴτε ἀρχὴν, μὴτε τέλος ἐπιζητήσης τῆς ἐκπορεύσεως. Τούτο καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ σημαίνοντων εὐρήσεις. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸ δὲ πάντων ἐγέννησέ με, ἀλλὰ Γενῶ με· ἵνα μὴτε ἀρχὴν τῆς γεννήσεως, μὴτε τέλος ἐπιζητήσης. *Μακεδ.* Δύο οὖν εἰσιν Υἱοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἀληθῶς καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, δύο εἰσιν ἀδελφοί. *Ὀρθ.* Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς γενένηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; *Ὀρθ.* Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτὴ, ἀλλ' ἀ προσετάγη σοι, ταῦτα δεῖ σοὺ καὶ πιστεῦσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λογικὰ καὶ ἄλογα, κτίσματά εἰσι, κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα· Ἄυτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. *Μακεδ.* Οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἀλλ' οὖν οὐ Θεὸν αὐτὸ λέγω. *Ὀρθ.* Ἐν ἑσὸ γινώσκων, ὅτι διὰ τοῦτο σὺ αὐτὸς οὐκ εἶ Θεός ἐστὶ φύσει, ἐπειδὴ κτίσμα Θεοῦ, ὡς εἰ μὴ τῆς κτίσμα, Θεός ἂν ἦς τῆ φύσει.

15. *Μακεδ.* Ἄλλ' οὐδαμοῦ γέγραπται, ὅτι Θεός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Δῶμεν, ὅτι οὐ γέγραπται τὸ Θεός. Ὁ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει, καὶ τὰς θεϊκὰς ἐνεργείας, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος. *Μακεδ.* Διὰ τί δ' οὐ γέγραπται, σὺ λέγεις; *Ὀρθ.* Γέγραπται μὲν, σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει· καὶ εἰ μὴ γέγραπται, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ ὄνομα ἐπόμενον ἔχει· ὡς γὰρ ἐὰν ὁμολογήσῃ Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἀριστικὸν, ἄκτιστον, Θεός ἐστὶ, καὶ μὴ θέλης. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεός τὸ Πνεῦμά ἐστιν; *Ὀρθ.* Ἐνθα γέγραπται τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν. *Μακεδ.* Ἄλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν τὸ ὁμοούσιον κατ' οὐσίαν εἰπον περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι, ἢ ἀπὸ ἰδίας ἀθθεντίας εἰρηκασί τὸ μὴ γεγραμμένον; *Μακεδ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι. *Ὀρθ.* Καὶ ἡ ἐννοία τῆς Γραφῆς διδάσκει τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ ὄν, καὶ

A Orth. Hoc tute ex ipsa dictorum consequentia professus es. Verum illud te nosse velim, Deum esse, posterius esse natura. Nam et nos, si imitatores Dei simus, secundum Paulum dii efficitur: nec tamen naturæ ejusdem fieri possumus. *Maced.* Ergone Spiritum ipsum imitatione et gratia Deum esse dicis? *Orth.* Absit, ut aliquid adventitium Spiritui tribuam! Nam neque sanctitatem, nec incorruptibilitatem, nec immortalitatem, nec bonitatem, nec aliquid eorum quæ in Deo considerari solent, quidquam Spiritui sancto adventitium esse dico: sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, natura immortalem, utpote Spiritum Dei et ex eo promanantem sive procedentem. *Maced.* Semper igitur ex illo procedit? *Orth.* Ut ne existimares processionem vel cœpisse vel desiisse, idcirco dicit: Qui a Patre procedit; ut nec initium, nec finem processionis requiras: hoc idem de Filii generatione significatum reperies. Neque enim ait, Genuit me ante omnia, sed Gignit me; ut nec initium, nec finem generationis requiras. *Maced.* Duo igitur Filii sunt? *Orth.* Absit! *Maced.* Si tam Filius quam Spiritus sanctus vere ex Patre est, sunt duo fratres. *Orth.* Sed Filius genitus est, Spiritus vero procedit. *Maced.* Et quid discriminis est inter generationem ac processionem? *Orth.* Discrimen ne curiose inquirito: neque enim comprehendendi potest; sed quæ tibi præcepta sunt, illa cogita, et ultra hæc nil exquirito. Est autem tibi præceptum, ut credas Filium gigni, Spiritum procedere. Reliqua vero omnia, cœlum, terra, mare, et quæ in illis sive rationalia sive vero irrationalia, creaturæ sunt, secundum Dei ipsius mandatum creatæ: « Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt ». *Maced.* Nec ego dico Spiritum creaturam esse: sed tamen Deum illum non dico. *Orth.* Unum noscas velis, teipsum idcirco Deum non esse natura, quod sis creatura, adeoque, nisi fueris creatura, Deum te futurum natura.

15. *Maced.* Sed nusquam scriptum est, Spiritum esse Deum. *Orth.* Demus vocabulum « Dei » in Scriptura Spiritui non tribui. At tu naturam itemque operationes divinas de eo confitere: quod mihi quidem satis est ad deitatis confessionem. *Maced.* Qua de causa id dicis, quod scriptum non est? *Orth.* Scriptum sane est. Tu vero naturam confitere. Etiamsi vero scriptum non esset, natura ipsa hoc sibi nomen vindicat. Si enim in confesso fuerit, Spiritum in se subsistere, sanctificare, increatum esse: Deus erit, velis nolis. *Maced.* Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi scriptum est, similem esse secundum substantiam. *Maced.* Atqui Patres nostri consubstantialitatem de Filio dixerunt. *Orth.* A sententiane Scripturæ, an proprio motu illud dixere, quod non esset scriptum? *Maced.* Movit illos Scripturæ sententia. *Orth.* At Scripturæ

⁹⁹ Psal. cxlviii, 5.

483 sententia docet Spiritum increatum ex Deo A
 existentem, vivificantem, sanctificantem, divinum
 esse Spiritum. *Maced.* Et nos divinum illum dici-
 mus, Deum vero nequaquam. *Orth.* Quid aliud est,
 Spiritus divinus increatus, quam Deus? *Maced.*
 Aliud est divinus, aliud Deus. *Orth.* Si Scriptura
 dicat: « Spiritus divinus, qui fecit me ⁷⁰, » non-
 ne Spiritum sanctum dicit? *Maced.* Nequaquam:
 Deus enim est, qui hominem fecit. *Orth.* Annon
 Spiritus? *Maced.* Deus ergo divinus Spiritus est?
Orth. Etiam. Quodsi Deus Spiritus divinus in
 Scriptura nuncupatur, et neque angelus, neque ar-
 changelus, neque potestas ulla, divinum in Scri-
 ptura appellatur, solus autem Deus et Spiritus ejus
 divinum dicuntur, consequens est divinum nihil
 aliud esse quam Deum. Paulus quoque in Actis hæc
 ait: « Genus ergo cum sinus Dei, non debemus
 æstimare auro aut argento, aut lapidi sculpturæ
 artis et cogitationis hominis divinum esse si-
 mile ⁷¹. » Viden' ut Deus divinum, et divinum di-
 catur Deus? Job quoque Spiritum dixit divinum,
 cum ait: « Vivit Dominus, qui ita me judicavit,
 et omnipotens, qui amaritudine affecit animam
 meam. Quandiu superest in me halitus, et Spiritus
 divinus in naribus meis, ne loquatur os meum iniquitatem ⁷². » Cum ait: « Vivit Dominus, » Filium:
 cum, « Omnipotens, » Patrem: cum « Spiritus divinus, » Spiritum sanctum notat.

16. *Maced.* Tria igitur æqualia dicis? *Orth.*
 Non paternitate, non filiatione, sed natura. *Maced.*
 Quomodo hoc fieri potest? *Orth.* Ut ostensum est.
Maced. Quomodo ostensum est? *Orth.* Quod Spiritus
 perinde ac Pater et Filius substantia et pote-
 state et voluntate et gloria ubique sit, perinde ut
 ille deducit ad omnem veritatem, perinde ut ille
 sanctificat, perinde ut ille omnia in omnibus effi-
 cit. Quorum autem operatio est eadem, eorum
 natura quoque est eadem. *Maced.* Quomodo igitur
 dictum est: « Non loquatur a seipso, sed quæcun-
 que audierit, loquatur ⁷³? » *Orth.* Quia Filius
 quoque ait: « Pater, qui misit me, præcepit mihi,
 quid dicam, et quid loquar ⁷⁴. » Hoc vero vel
 maxime ostendit, ejusdem Patrem, Filium, et
 Spiritum sanctum esse naturæ. *Maced.* Quomodo?
Orth. Quia quælibet natura quæ facta est, si
 rationalis fuerit, a seipsa loquitur: ut quando
 Abraham ait: « Ne irascaris, Domine, si adhuc
 semel loquar ⁷⁵. » Et Moses: « Impeditioris et
 tardioris linguæ sum. » Item: « Obsecro, Domine,
 elige alium ⁷⁶. » Et ut Jeremias: « Juvenis sum,
 et non possum prophetare: » cui Dominus: « Ne
 dicas, » ait, « Juvenis sum ⁷⁷. » Et Jonas, re secum
 deliberata, conscendit navem, ut fugeret in Tharsis
 a conspectu Domini. Non sic autem Spiritus: ne-
 que enim ea natura est, ut diversam a Deo volun-
 tatem habeat, verum omnia, quæcunque locutus
 fuerit, Dei sunt oracula. Atque hac de causa di-
 ctum est: « Non loquatur a semetipso. » Et enim

ζωοποιόν, καὶ ἀγιαστικὸν θεῖον εἶναι Πνεῦμα. *Μακεδ.*
 Καὶ ἡμεῖς θεῖον αὐτὸ λέγομεν, ἀλλ' οὐ θεῖον. *Ὁρθ.*
 Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, ἀκτιστον ὄν, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ
 θεός; *Μακεδ.* Ἄλλο ἐστὶ θεῖον. καὶ ἄλλο θεός. *Ὁρθ.*
 Ἐὰν λέγει ἡ Γραφή, « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσαν με, »
 οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λέγει; *Μακεδ.* Οὐ· ὁ γὰρ θεός
 ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον. *Ὁρθ.* Οὐχὶ δὲ τὸ
 Πνεῦμα; *Μακεδ.* Ὁ θεός οὖν θεῖον ἐστὶ Πνεῦμα;
Ὁρθ. Ναί. Εἰ δὲ ὁ θεός Πνεῦμα θεῖον εἴρηται ἐν τῇ
 Γραφῇ, οὕτε δὲ ἄγγελος, οὕτε ἀρχάγγελος, οὕτε ἄλλη
 τις δύναμις εἴρηται θεῖον ἐν τῇ Γραφῇ· μόνος δὲ ὁ
 θεός καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θεῖον εἴρηται· οὐκ ἄρα τὸ
 θεῖον ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸ, θεός. Καὶ Παῦλος δὲ ἐν
 ταῖς Πράξεσιν οὕτως λέγει· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες
 τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσοῦ ἢ ἀργύρου,
 ἢ λίθου χαράγματος τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώ-
 που τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. » *Ὁρθ.* ὅτι ὁ θεός θεῖον,
 καὶ τὸ θεῖον θεός; Καὶ ὁ Ἰωβ δὲ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα,
 οὕτως λέγων· « Ζῆ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ
 ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Εἰ μὴ
 εἶ τῆς πνοῆς μοι ἐνοούσης, Πνεῦμα δὲ θεῖόν μοι ἐν ῥιτί,
 μὴ λαλήσαι τὸ στόμα μου ἄδικα· » — « Ζῆ Κύριος,
 λέγων, τὸν γίον· καὶ ὁ παντοκράτωρ, » τὸν Πατέρα·
 « Πνεῦμα τὸ θεῖον, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.

16. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἴσα λέγεις; *Ὁρθ.* Τῇ πατρί-
 τητι, οὐ· τῇ υἰότητι, οὐ· τῇ φύσει, ναί. *Μακεδ.* Πῶς
 ὁλον τε; *Ὁρθ.* Ὡς ἀποδέδεικται. *Μακεδ.* Πῶς ἀπο-
 δέδεικται; *Ὁρθ.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ὁμοίως Πατρὶ καὶ
 Υἱῷ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ βουλῇ καὶ δόξῃ πανταχοῦ
 ἐστὶν, ὁμοίως ὁδηγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁμοίως
 ἀγιάζει, ὁμοίως τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ. Ὡν δὲ
 ἡ αὐτὴ ἐνεργεῖα, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Πῶς οὖν
 εἴρηται: « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει,
 λαλήσει; » *Ὁρθ.* Ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὁ πέμψας
 με ὁ Πατὴρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλή-
 σω. » Τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν αὐτὴν δείκνυσσι φύσιν
 Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.*
 Πῶς; *Ὁρθ.* Ὅτι πᾶσα ἡ γεννητὴ φύσις, ἡ οὐσα λογι-
 κή, καὶ ἀφ' ἑαυτῆς λαλεῖ· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἀβραάμ·
 « Μὴ τι, Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἐτι ἅπαξ· » καὶ ὁ Μω-
 σῆς· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι· » καὶ τὸ
 Δέομαί σε, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον· » καὶ ὡς
 Ἰερεμίας· « Νεώτερός εἰμι, καὶ οὐ δύναμαι προφη-
 τεύειν· ὥστε λέγειν αὐτῷ τὸν Θεόν· « Μὴ λέγε, ὅτι
 Νεώτερός εἰμι ἐγώ. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς, ἀφ' ἑαυτοῦ
 βουλευσάμενος, ἀνέβη εἰς πλοῖον, τοῦ φυγεῖν εἰς
 Ταρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ
 οὕτως· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τοῦ ἕτερον ἔχειν θέλημα,
 ὅπερ οὐκ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλῇ,
 τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται· « Οὐ
 λολήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ
 αἰετὸ εἴρηται· ἐπειδὴ μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἄλλο τι θέ-
 λημα, ὃ οὐκ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. *Μακεδ.* Οὐκ ἔχει οὖν
 ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Ἀπεξενωμένον τῷ

⁷⁰ Job xxxiii, 4. ⁷¹ Act. xvii, 29. ⁷² Job xxv, 1, 2-4. ⁷³ Joan. xvi, 13. ⁷⁴ Joan. xii, 49.
⁷⁵ Genes. xviii, 32. ⁷⁶ Exod. iv, 10-15. ⁷⁷ Jerem. i, 6, 7.

Θεοῦ μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Μακεδ.* Ἀλλὰ πῶς οὐκ ἔχει ἄθελημα ἴδιον; *Ὅρθ.* Τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα τοῦ Πνεύματος ἐστὶ θέλημα. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα· ἀλλ' ὁ θέλει ὁ Πατήρ, τοῦτο θέλει καὶ τὸ Πνεῦμα· πάντα γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ τοῦ ἀνθρώπου. *Μακεδ.* Καίτοιγε καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Οὐκ ἤλθον ποιῆσαι τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » *Ὅρθ.* Τί δὲ ἦν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, ὃ ἤλθε ποιῆσαι; *Μακεδ.* Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου. *Ὅρθ.* Τοῦτο καὶ ποιῶν οὐ ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν. *Μακεδ.* Αὐτὸς λέγει, ὅτι Οὐκ ἤλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. *Ὅρθ.* Ἀνάγκη οὖν πᾶσα ἐναντίον εἶναι θέλημα ἐν αὐτῷ, ὃ ἐκώλυσεν, ἵνα τὸ τοῦ πέμψαντος ποιῆσῃ. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω ἐναντίον εἶναι θέλημα τοῦ Υἱοῦ τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς. *Ὅρθ.* Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς θέλει σώσαι διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ὁ Πατήρ τοῦτο θέλει. Ἐάν δὲ λέγῃ, « Οὐκ ἤλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » ὡς εἰς Πατέρα τὰ ὅλα ἀνάγει· κἂν λέγῃ, « Ὁ πέμψας με ὁ Πατήρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω; » τιμῶν τὸν Πατέρα ὡς Πατέρα λέγει. Εἰ δὲ μὴ, πῶς ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ ἀπόκεινται πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, οὐκ οἶδε τί λαλήσει; *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι, ὅτι ὁ Υἱὸς ὡς Υἱὸς ἐν θέλημα ἔχει τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐάν μὴ ἀκούσῃ καὶ λάβῃ, οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. *Ὅρθ.* Ὡς περὶ οὖν ὁ Υἱὸς πάντα ἔχων ἐν τῇ φύσει, ὡς Υἱὸς λέγει, « Οὐδὲν ποιῶ ἀπ' ἑμαυτοῦ, » ἵνα τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναγάγῃ· οὕτως καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· πάντα γὰρ ἔχοντας ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει ὡς Πνεύματος Θεοῦ, ἐπὶ τὸν αἰτίον ἀνάγει λέγων· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ ἵτ' ἀερόχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » καὶ τὸ, « Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » δηλονότι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπάγει γὰρ· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Λαμβάνει δὲ αὐτὸ εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸν αἰτίον ἀνάγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καὶ χάριν. *Μακεδ.* Ἐάν οὕτως, καλῶς καὶ τοῦτο δέχομαι· διακονεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ Πνεῦμα.

« Omnia quæ Patris sunt, mea sunt : propterea dixi, quod de meo accipiet et annuntiabit vobis ⁷⁴. » Accipere autem illum dixit, non ex ignorantia, sed quod Spiritus operationem et gratiam ad auctorem referat. *Maced.* Si res ita se habet, et hoc accipio. Ministrat enim nobis Spiritus gratiam Dei.

17. *Ὅρθ.* Πάλιν διακονίαν λέγεις, ὡς παραιτούμενος εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Οὐ μὴ πείσης μέ ποτε εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος συνεργούς τοὺς ἀποστόλους λέγει τοῦ Θεοῦ, καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνεργὸν φοβῆ εἰπέιν; Ἄξιον ἵνα ἀκούσῃς· « Ἐκεῖ ἐφοβήθησαν φόβον, οὐ οὐκ ἦν φόβος. » *Μακεδ.* Κἂν εἶπω συνεργὸν τὸ Πνεῦμα τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐ συνδοξάζω αὐτὸ τῷ Θεῷ. *Ὅρθ.* Ἐάν οὖν λέγῃ Παῦλος περὶ τῶν

A de Filio quoque idem dictum est : quandoquidem non alia illi inest voluntas, quæ Patris non sit. *Maced.* Non habet igitur Spiritus sanctus voluntatem propriam? *Orth.* Absit, ut quod a Deo alienum est, dicam. *Maced.* Sed quomodo non habet voluntatem propriam? *Orth.* Voluntas Dei voluntas Spiritus est. Neque enim ignorat voluntatem Dei : sed quod vult Pater, idem vult et Spiritus ; omnia enim novit quæ sunt Dei, ut spiritus hominis ea quæ sunt hominis. *Maced.* Atqui et Filius ait : « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ⁷⁵. » *Orth.* Quænam vero fuit voluntas ejus qui misit ipsum, cujus faciendæ gratia venit? *Maced.* Salus mundi. *Orth.* Hoc cum facit, non facit suam ipsius voluntatem, sed voluntatem ejus qui ipsum misit. *Maced.* Ait ipse, se non venisse ut faceret voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui se misit. *Orth.* Est igitur necessario contraria in eo voluntas statuenda, quam coercuit, ut faceret voluntatem ejus, a quo missus esset. *Maced.* Absit ut voluntatem Filii voluntati Patris dicam esse contrariam. *Orth.* Ergo eadem Patris et Filii est voluntas. **484** Etenim Filius per crucem et mortem servare vult genus nostrum, vultque hoc Pater. Cum autem ait, « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, » in Patrem videtur conferre omnia : cum ait, « Pater qui misit me, præcepit mihi quid dicam et quid loquar, » hoc ipso dicto Patrem ut Patrem honorat. Quod si se res ita non habet, quomodo Filius, in quo omnes sapientiæ thesauri reconditi sunt, non novit quid loqueretur? *Maced.* Admitto illum, Filium, quatenus Filius est, unam Patris voluntatem habere. At Spiritus nisi audierit et acceperit, a seipso non loquitur. *Orth.* Quemadmodum igitur Filius omnia habens natura, ut Filius ait, « Nihil facio a me ipso ⁷⁶, » ut bonorum principium Patri ascribat, ita et de Spiritu ipsum audi loquentem. Cum enim omnia ille in sua natura habeat, ut Spiritus Dei, ea ad fontem ipsum refert inquit : « Non loquetur a semetipso : sed quæcunque audiet, loquetur, et futura annuntiabit vobis ⁷⁷. » Item : « Ille de meo accipiet, » nempe, de Patre. Hæc enim subjungit :

D 17. *Orth.* Rursum nomina ministerium, quasi renuas, Spiritum Dei cooperarium dicere. *Maced.* Nunquam mihi persuaseris ut Spiritum Dei cooperarium dicam. *Orth.* Apostolus Paulus apostolos Dei cooperarios vocat : et tu Spiritum ipsius cooperarium dicere vereris? Jure in te illud competit : « Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor ⁷⁸. » *Maced.* Etsi dixero Spiritum Deo cooperarium, non tamen eodem illum quo Deum modo glorificabo.

⁷⁴ Joan. vi, 38. ⁷⁵ Joan. viii, 28. ⁷⁶ Joan. xvi, 13. ⁷⁷ ibid. 15. ⁷⁸ Psal. xiii, 5.

Orth. Cum igitur Paulus de fidelibus ait : « Non amplius es servus, sed Filius, quod si Filius, et hæres quidem Dei, Christi autem cohæres ⁸⁶ : » teipsumne dignum existimas, qui in hæreditatis societatem adsciscaris, Spiritum non item? Et audis tu quidem : « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur ⁸⁷ : » Spiritus non item? « Si simul mortui sumus, simul etiam regnabimus ⁸⁸ : » Spiritus non item? *Maced.* Etiamne Spiritum quoque regem nuncupas? *Orth.* « Si mors regnavit ab Adamo usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverant ⁸⁹, » qui non Spiritus vitæ in nobis regnaret? *Maced.* Nos Patrem quidem et Filium regem, Spiritum sanctum vero ministrum dicimus. *Orth.* Tuam ipsius hæresin nondum satis intelligis. Etenim minister licet rex non sit, ejusdem tamen cuius rex est substantiæ : fateris igitur ipsemet ejusdem cum Deo substantiæ esse Spiritum. *Maced.* Minime. *Orth.* Sed quod ejusdem substantiæ non est, creatura est, mutabilis et variabilis. Professus autem es paulo ante, immutabilem Spiritum et invariabilem, et increatum esse. Spiritus ergo ejusdem ac Deus et Filius ejus est substantiæ. *Maced.* Unus igitur est ipseque Pater, et Filius, et Spiritus sanctus? *Orth.* Absit ut hoc dicam. Etenim, si unus esset et idem Pater, Filius et Spiritus sanctus, non dicerentur ejusdem esse substantiæ. Neque enim ejusdem ac ipsemet substantiæ esse dicitur.

18. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Quando propheta ait : « Et erunt omnes a Deo docti ⁹⁰, » de quo loquitur? *Maced.* De Filio. *Orth.* Atqui Filius dicit : « Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : ipse enim Spiritus docebit vos quid facto opus sit ⁹¹. » Quod si qui a Spiritu docentur, a Deo docti dicuntur, quid aliud fuerit Spiritus, **485** ex te ipso quære. *Maced.* Qui a Spiritu docentur, docti a Deo dicuntur ideo, quia Deus per Spiritum ipsos docet. *Orth.* Non dixit : Erunt omnes a Deo ipso docti, sed sine articulo. *Maced.* Ergo tres Dii sunt? *Orth.* Absit! Unus est Deus Pater, unus Deus Filius, unus Deus Spiritus sanctus. *Maced.* Tres igitur Dii? *Orth.* Confliteris ipse Patrem Deum esse, et Filium Deum, aut ne hoc quidem? *Maced.* Confliteor Deum Patrem, Deum item Filium. *Orth.* Duos igitur Deos dicis? *Maced.* Absit! *Orth.* Quemadmodum igitur cum Patrem Deum, et Filium Deum confliteris, non duos Deos asseris : ita, Spiritus deitatem conflitens, ne tres Deos dico. « Audi, enim, Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est ⁹². » *Maced.* Unus igitur Deus Pater, Filius et Spiritus sanctus. *Orth.* Unus Deus, non quidem ut trinominis, sed ut li, qui in Christo perfecti sunt, unus consensu et natura. *Maced.* Unum consensum et ego dico. *Orth.* Dic et naturam quoque, ut sis beatus. *Maced.* Non possum dicere unam naturam. *Orth.* Dic igitur eoa dissimilis esse

πιστευσάντων, ὅτι : Οὐκ ἔτι εἶ δούλος, ἀλλ' υἱός· ἐὶ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ· ἅρα σαυτὸν μὲν ἄξιον τῆς συγκληρονομίας ἡγήσῃ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; Καὶ σὺ μὲν ἀκούεις· « Εἴπαρ συμπάσχουμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; « Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συμβασίλευσομεν· » τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ; *Μακεδ.* Καὶ τὸ Πνεῦμα βασιλέα λέγεις; *Ὁρθ.* « Εἰ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδάμ καὶ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, » πῶς οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς βασιλεύει ἡμῖν; *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστι βασιλεὺς, καὶ ὁ Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπερέτης. *Ὁρθ.* Οὐδὲ οἶδας σαυτοῦ τὴν αἵρεσιν. Ὁ γὰρ ὑπερέτης, κἀν μὴ ἦ βασιλεὺς, τῆς αὐτῆς ἐστὶ τῷ βασιλεὶ οὐσίας. Λέγεις οὐκ καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ. *Ὁρθ.* Τὸ δὲ μὴ ὄν τῆς αὐτῆς οὐσίας· κτίσμα ἐστὶ καὶ τρεπτόν, καὶ ἀλλοιωτόν· ἀλλὰ προωμολόγηται ἀτρεπτόν καὶ ἀναλλοιώτον καὶ ἀκτίστον εἶναι· τῆς αὐτῆς ἅρα οὐσίας τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστὶ. *Μακεδ.* Εἷς οὖν ἐστὶ καὶ ὁ αὐτὸς Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν τοῦτο! εἰ γὰρ ἦν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἴρητο παρ' ἡμῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐαυτῷ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγεται.

18. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* Ὅταν λέγει ὁ προφήτης, « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ, » περὶ τίνος λέγει; *Μακεδ.* Περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὁρθ.* Καίτοιγε ὁ Υἱὸς λέγει· « Μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς, εἰ δεῖ ποιεῖν. » Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι διδασκτοὶ Θεοῦ ἀκούουσι, τί ἄλλο ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, σαυτὸν ἐρώτα. *Μακεδ.* Διδασκτοὶ Θεοῦ ἀκούουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοὺς διδάσκει. *Ὁρθ.* Οὐκ εἶπεν Ἔσονται πάντες διδασκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἄρθρου. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν εἰσι Θεοί; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ εἷς Θεὸς ὁ Υἱός, καὶ εἷς Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν Θεοί; *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, ἢ οὐδὲ τοῦτο; *Μακεδ.* Ὁμολογῶ Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν. *Ὁρθ.* Δύο οὖν Θεοὺς λέγεις; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Ὅσπερ οὖν Θεὸν λέγων τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, οὐ δύο Θεοὺς λέγεις· οὕτως ὁμολογῶν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος θεότητα, μὴ τρεῖς λέγε Θεούς· « Ἀκούε, γὰρ, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ. » *Μακεδ.* Εἷς οὖν ἐστὶ Θεός, Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Εἷς Θεός, οὐκ ὡς τριώνυμος, ἀλλ' ὡς οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, εἷς τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως. *Μακεδ.* Κἀγὼ λέγω μίαν συμφωνίαν. *Ὁρθ.* Εἰπέ καὶ φύσιν, ἵνα μακάριος γένη. *Μακεδ.* Οὐ δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν εἰπέ ἀνομολογῶς. *Μακεδ.* Οὐδὲ τοῦτο λέγω. *Ὁρθ.* Οὔτε οὖν ψυχρὸς εἶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον

⁸⁶ Rom. viii, 17; Galat. iv, 7. ⁸⁷ Rom. viii, 17. ⁸⁸ II Tim. ii, 12. ⁸⁹ Rom. v, 14. ⁹⁰ Isa. lvi, 13; Joan. vi, 45. ⁹¹ Matth. x, 19. ⁹² Deut. vi, 4.

νον, οὔτε θερμὸς· εἰ γὰρ ἦς ψυχρὸς, ἀνομοίους ἂν εἶπες τὰς φύσεις· εἰ ἦς θερμὸς, ἀπαράλλακτους. *Μακεδ.* Ἀπαράλλακτον λέγω φύσιν τὸν Υἱόν. *Ὁρθ.* Φύσις δὲ φύσεως ἀπαράλλακτος οὐσα, ἡ αὐτὴ ἐστὶ φύσις. Ὅμοιος γὰρ ἐστὶν ἀθάνατος, ὁμοίως ἄγιος, ὁμοίως ἄφθαρτος, ὁμοίως ἀτρεπτος. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως εἰσὶ τὰ προειρημένα. Μία ἔρα φύσις ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ταυτότητος. *Μακεδ.* Ἀλλὰ ὑποτάσσεσθαι λέγω τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ πῶς δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν; *Ὁρθ.* Τὴν γὰρ ὑποταγὴν, τῆς φύσεως ὑποταγὴν εἶναι λέγεις, ἢ τῆς οἰκονομίας; *Μακεδ.* Τῆς φύσεως. *Ὁρθ.* Οὐκοῦν ἀνόμοιον λέγεις τὴν φύσιν; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Ὅταν λέγῃ ὁ Προφήτης· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βίαις ἀπάσας, ἐτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, » τὴν φύσιν τῶν ἀλόγων τῆ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεσθαι λέγεις; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἀνόμοιος δὲ ἡ φύσις τῶν κτηνῶν τῆ φύσει τῆ ἀνθρωπίνῃ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐὰν λέγῃ· « Ὑπέταξε λσούς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, » οὐ τὴν φύσιν τῆ φύσει λέγεις, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας δουλείαν τῆ ἐλευθερίας τῆς πίστεως; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἄλλως οὖν ἡμῖν τὰ κτήνη ὑποτάσσεται, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἐὰν λέγῃ ἡ Γραφή· « Οἱ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολοῖς, » ἄλλως τὰ κτήνη, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη, καὶ ἄλλως οἱ δοῦλοι· τὰ γὰρ κτήνη τῆ φύσει, τὰ ἔθνη τῆ πίστει, οἱ δοῦλοι τῷ νόμῳ. Ἐγχαρῆ γὰρ τοὺς δούλους κρεῖττονας εἶναι τῆ ἀρετῆ τῶν δεσποτῶν. *Μακεδ.* Ὅμοιοι οὖν ἄλλως καὶ ἄλλως ὑποταγῆ; *Ὁρθ.* Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι διὰ τὴν ἀγάπην, οὐχ ὡς τὰ κτήνη φυσικῶς, οὐθ' ὡς τὰ ἔθνη τῆ πίστει, οὐθ' ὡς δοῦλοι τῷ νόμῳ. *Μακεδ.* Οὐτε ὡς κτήνη, οὐτε ὡς ἔθνη, οὐτε ὡς οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην. *Ὁρθ.* Ὁ τοῖνον Υἱὸς ὑποτασσόμενος τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ κτήνη διὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ὑποτάσσεται, ἢ ὡς δοῦλοι διὰ τὸν νόμον, ἢ ὡς ἀμαρτωλὸς διὰ τὴν πίστιν, ἢ ὡς Υἱὸς διὰ τὴν ἀγάπην. Υἱὸς δὲ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ὑποτασσόμενος, οὐχὶ φύσει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆ οἰκονομίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γὰρ ὑποτασσόμενος ἔχει τι θέλημα, δ κολάζει, ἵνα τὸ τοῦ προστάσσοντος ποιήσῃ. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱοῦ ἓν ἐστὶ θέλημα τῷ λόγῳ τῆς θεότητος. *Μακεδ.* Ἐὰν οὖν ἀκούσης, ὅτι καὶ ἀνθρώποις;

19. *Μακεδ.* Πῶς οὖν γέγραπται· « Ὑπήκουος γενόμενος μέχρι θανάτου » καὶ, « Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῆ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ πατρί; » *Ὁρθ.* Μορφὴν γὰρ δούλου λαβὼν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἀναγκαῖον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀνεληλυθὼς, ὑπὲρ ἡμῶν ὑποτάσσεται τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἐνώσει μορφῆς δουλικῆς, ἣς ἔλαβε. Τί δὲ καὶ ἐλαττωσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν νομίζεις; διὰ τὸ ὑποτάσσεσθαι αὐτὸν τῷ Πατρὶ; Ἐὰν οὖν ἀκούσης, ὅτι καὶ ἀνθρώποις;

A natura. Maced. Neque hoc dico. *Orth.* Nec frigidus igitur, nec calidus es, ut Scriptura loquitur: si enim frigidus esses, naturas dissimiles utique diceret; sin vero calidus, eas per omnia similes. *Maced.* Filii dico nullatenus differentem esse naturam. *Orth.* Natura vero a natura nihil prorsus differens eadem est natura? Consimiliter enim est immortalis, consimiliter est sanctus, consimiliter est incorruptibilis, consimiliter est immutabilis. Pater autem, Filius et Spiritus sanctus sunt consimiliter ea quae dicta sunt. Una igitur, ratione identitatis, est natura. *Maced.* At Filium Patri subjectum esse dico: quomodo igitur unam naturam possum dicere? *Orth.* Subjectionem naturae dicis, an oeconomicae et dispositionis? *Maced.* Naturae. *Orth.* Ergo dissimilem dicis naturam? *Maced.* Absit! *Orth.* Quando Propheta ait: « Omnia subiecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi »: « nunc naturam brutorum naturam hominum esse subjectam ait? *Maced.* Imo. *Orth.* Sed natura pecorum naturae humanae est dissimilis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando ait, « Subjicit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris », non naturam naturae, sed servitutem peccati, libertati fidei subjectam docet? *Maced.* Etiam. *Orth.* Aliter igitur peccata, aliter gentes nobis subjectae sunt? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando Scriptura ait: « Servi subjecti sint dominis secundum carnem, non solum bonis et modestis, sed etiam discolis »: « aliter pecora, aliter gentes, aliter servos subjectos innuit: pecora quidem natura, gentes fide, servi lege. Possunt enim servi dominis ipsis virtute antecellere. *Maced.* Est in confesso alios atque alios esse subjectionis modos. *Orth.* Quin et nos alius alii subjecti sumus per charitatem, non ut pecora naturaliter, neque ut gentes fide, neque ut servi lege. *Maced.* Neque ut pecora, neque ut gentes, neque ut servi, sed per Domini dilectionem. *Orth.* Cum igitur Filius Patri subjectus sit, subjicitur illi vel per naturam, ut pecora hominibus: vel per legem, ut servi: vel per fidem, ut peccator: vel per dilectionem, ut Filius. Filius autem eandem quam Pater habet naturam, subjectus non natura deitatis, sed oeconomia humanitatis. Qui enim subjicitur, voluntatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem praecipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

19. *Maced.* Quomodo igitur scriptum est: « Factus obediens usque ad mortem », et: « Cum autem ei subjecta fuerint omnia, tunc ipse quoque Filius subjectus erit ei qui subjicit sibi omnia in omnibus »? *Orth.* Nimirum, forma servi accepta, cum in forma Dei esset, necessario subjectionem quoque servilis formae assumens, subjicitur pro nobis suo ipsius Patri, non natura deitatis, sed formae servilis, quam **486** sumpsit, unione. Et quid est, cur Filii naturam imminui censeas ex eo quod subjiciatur Patri? Nunquid si Deum Verbum

¹⁹ Psal. viii, 8. ²¹ Psal. xlvii, 4. ²² I Petr. ii, 18. ²³ Philipp. ii, 8. ²⁴ I Cor. xv, 28.

audias hominibus quoque subjectum fuisse, hominum natura inferiorem illum statues? *Maced.* Ubi scriptum est, quod hominibus quoque subjectus fuerit? *Orth.* Homo erat Maria, erat et Joseph, atque iis, ut in Evangeliiis scriptum est, subjectus fuit. Cum enim invenissent illum in templo, ait evangelista, dixerunt: « Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in domo Patris mei oportet me esse? et venit Nazareth, et erat subditus illis⁹³? » Ille igitur Unigenitus Dei, ille Salvator mundi inferior scilicet erat Josepho et Maria? *Maced.* Nequaquam, absit! *Orth.* Consimili modo etsi Patri subjectus esse legatur, non tamen deprimitur secundum naturam: sed ut Filius, cui servi formam sumere placuit, subjectionem quoque servilis formæ sumpsit; nam in hac cum esset, Maria fuit subjectus. *Maced.* At ipse Patrem vocavit Deum suum. Quomodo igitur potest una esse utriusque natura? *Orth.* Filius Dei num Deus natura et homo per assumptionem carnis est, necne? *Maced.* Est. *Orth.* Igitur ratione deitatis Deus ipsius Pater est, ratione vero humanitatis, Deus. *Maced.* Ego utriusque naturæ Deum ipsum dico. *Orth.* Memento illius dicti: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum⁹⁴. » Nonne hæc ita se habent? *Maced.* Ita sane. *Orth.* Sic igitur Pater ejus est quemadmodum et noster? *Maced.* Non. *Orth.* Sed ipsius quidem natura: noster vero gratia. Christi enim participes facti, inventi sumus prope, qui procul aberamus natura, adeo ut Deus Pater noster dicatur. *Maced.* Sic est. *Orth.* Quemadmodum igitur nos Christi participes facti, Patrem habemus Deum: ita Filius quoque Verbum et Deus, cum sanguinis et carnis nostræ factus sit particeps, Patrem habet Deum, ita ut dixerit: « De ventre matris meæ Deus meus es tu⁹⁵. » De ventre autem matris Verbum factum est, quando Virgo concepit et peperit Emanueleem: atque hoc modo subjicitur forma servi accepta. *Maced.* Ipse ait: « Pater meus major me est⁹⁶. » *Orth.* Vocabulum « major » multimodis in Scriptura divina accipitur. *Maced.* Etiamne ad carnem hanc vocem « major » refert? *Orth.* Videamus eum timore Dei, quæ divinæ Scripturæ mens sit, quot modis vocem « major » usurpet. *Maced.* Videamus. *Orth.* In Evangelio Filius ait: « Pater, qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest raperere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus⁹⁷. » Et de Esau dictum est: « Quia major serviet minori⁹⁸. » Et: « Major erat Saul omnibus hominibus⁹⁹. » Et: « Major omnibus est charitas¹⁰⁰. » Et: « Granum sinapi cum creverit majus est omnibus oleribus¹⁰¹. » Scripta sunt hæc, necne? *Maced.* Scripta sunt. *Orth.* Siccine ergo Esau Jacobo majorem dicis, quemadmodum Saulem aliis homi-

Α υπετάγη ὁ Θεὸς Λόγος, ἄρα καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐλάττονα θήσεις τῇ φύσει; *Μακεδ.* Πῶς γέγραπται, ὅτι καὶ ἀνθρώποις υπετάγη; *Ὅρθ.* Ἀνθρώπος ἦν ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ, καὶ υπετάγη αὐτοῖς, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται. Εὐρόντες γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔλεγον αὐτῷ: « Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἴδου ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ σου ἐζητοῦμέν σε. Ὁ δὲ εἶπε: Τί ἐτι ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ἤθετε, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς μου δεῖ με εἶναι; καὶ κατήλθεν ἐκ Ναζαρέτ, καὶ τῆν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. » Ἄρα καὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας ὑποδεέστερος ἦν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου; *Μακεδ.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Ὅρθ.* Οὕτω, κἂν ὑποτάσσεται λέγεται τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐλαττοῦται τὴν φύσιν· ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφῆν δούλου εὐδοκῆσας λαβεῖν, καὶ τὴν ὑποταγὴν ἔλαβε τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὦν, καὶ τῇ Μαρίᾳ υπετάγη. *Μακεδ.* Αὐτὸς εἶπε Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτῆ φύσις εἶναι; *Ὅρθ.* Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἐστὶ τῇ φύσει, καὶ ἀνθρώπος τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὅρθ.* Οὐκοῦν τῇ μὲν θεότητι Πατὴρ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι, Θεός. *Μακεδ.* Ἐγὼ τοῦ συναμφοτέρου αὐτὸν Θεὸν λέγω. *Ὅρθ.* Ἀναμνήσθητι τοῦ βίτου τοῦ λέγοντος οὕτως: « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ἡ οὐχ οὕτως; *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὅρθ.* Οὕτως οὖν ἐστὶν αὐτοῦ Πατὴρ ὡς καὶ ἡμῶν; *Μακεδ.* Οὐκ. *Ὅρθ.* Ἀλλ' αὐτοῦ μὲν φύσει, ἡμῶν δὲ χάριτι; Μέτοχοι γὰρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ, εὐρέθημεν ἐγγύς οἱ μακρὰν τῇ φύσει, ὥστε χρηματίζειν ἡμῶν τὸν Θεὸν Πατέρα. *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὅρθ.* Ὅσπερ οὖν ἡμεῖς, μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ὦν καὶ Θεός, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἔσχε τὸν Πατέρα Θεόν· ὥστε λέγειν αὐτόν: « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου Θεός μου εἶ σύ. » Ἐκ κοιλίας δὲ μητρὸς ὁ Λόγος ἐγένετο, ὅτε ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ οὕτως ὑποτάσσεται μορφῆν δούλου λαλῶν. *Μακεδ.* Αὐτὸς λέγει: « Ὁ Πατὴρ μου μέλιζον μου ἐστίν. » *Ὅρθ.* Καὶ τὸ « μέλιζον » τῶν πολλαχῶς ἐστὶ λεγομένων ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ. *Μακεδ.* Καὶ τὸ « μέλιζον » ἐκὰς τὴν σάρκα λέγεις; *Ὅρθ.* Ἴδωμεν μετὰ φόβου Θεοῦ τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ποσαχῶς λέγει τὸ « μέλιζον. » *Μακεδ.* Ἴδωμεν. *Ὅρθ.* Λέγει ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίοις: « Ὁ Πατὴρ, ὃς δέδωκε μοι, μέλιζον πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶρηται: « Ὅτι ὁ μέλιζον δουλεύεται τῷ ἐλάττονι » καὶ, « Μέλιζον ἦν ὁ Σαοὺλ τῶν πάντων ἀνθρώπων » καὶ, « Ἡ ἀγάπη μέλιζον πάντων ἐστὶ » καὶ, « Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως, ὅταν ἀύξηθῇ, μέλιζον πάντων τῶν λαχάνων γίνεταί. » Γέγραπται ταῦτα, ἢ οὐ; *Μακεδ.* Γέγραπται. *Ὅρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ἰακώβ μέλιζονα, ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως; *Μακεδ.* Οὐ. *Ὅρθ.* Εὐ λέγεις. Ὁ γὰρ Σαοὺλ μεγέθει τοῦ σώματος

⁹³ Luc. II, 48-51. ⁹⁴ Joan. XX, 17. ⁹⁵ Psal. XXI, 11. ⁹⁶ Joan. XIV, 28. ⁹⁷ Joan. I, 29, 30. ⁹⁸ Gen. XXV, 23. ⁹⁹ I Reg. X, 23. ¹⁰⁰ I Cor. XIII, 13. ¹⁰¹ Luc. XII, 19.

μείζων ἐλέχθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως μείζων ἐλέχθη, ὡς τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιδόσεως αἰτία οὕσα· ἀγαπήσαντες γὰρ πιστεύομεν, πιστεύσαντες δὲ ἐλπίζομεν. *Μακεδ.* Καὶ τοῦτο δέχομαι. *Ὅρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Πατέρα μείζονα πάντων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος τῇ ποιότητι, ἢ ὡς τὸν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, ἢ ὡς τὸν Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει; *Μακεδ.* Οὐ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστίν. *Ὅρθ.* Οὐκοῦν, εἰ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστίν ὁ Πατὴρ, οὔτε ὡς Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ τῷ χρόνῳ, οὔτε ὡς ὁ Σαούλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει, οὔτε ὡς ἡ ἀγάπη τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῇ ποιότητι. *Μακεδ.* Πῶς δέ; *Ὅρθ.* Ὅτι ὁ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων πάντων ὢν, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐ τοῦ μὲν πλείον, τοῦ δὲ ἑλαττον. *Μακεδ.* Ἀληθῶς λέγεις. *Ὅρθ.* Ὁσαύτως οὖν λέγεις μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καὶ τῶν ἵππων, καὶ τῶν κυνῶν, καὶ πάντων ἀλόγων ζώων, καὶ τῆς ἀνασθήτου ὕλης; *Μακεδ.* Οὐχί, μὴ γένοιτο! *Ὅρθ.* Οὐκ ἄρα πάντων ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων ἐστὶ. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. *Μακεδ.* Συγκρίτως; ἄρα. *Ὅρθ.* Εἶπον ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Ὑπερέχων γὰρ τῶν ἄλλων ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ, οὐ τοῦ Υἱοῦ μείζων ἐστίν ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζων αὐτοῦ ἐστίν, οὐ φύσει μείζων· οὐ γὰρ ἀσύγκριτος. Εἰ δὲ οὐ τῇ φύσει μείζων, οὐδὲ τῷ μεγέθει· ἀμεγέθης γὰρ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ· ἄχρονος γὰρ· οὐδὲ τῇ ποιότητι· ἀποιος γὰρ. Οὐκ ἄρα ἄλλῳ τινὶ μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει, ἀλλ' ἢ ὡς Υἱὸς μορφήν εὐλόγου λαβὼν καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὅρθ.* Ἡ αὐτὴ ἄρα φύσις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐπειδὴ μὴ ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ μείζω ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη Υἱὸς μὴ τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τῇ φύσει ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὡς Υἱὸς μωρῆν δούλου λαβὼν.

psit, et suum ipsius Patrem honorat. *Maced.* Hoc natura : quandoquidem non incomparabili excellentia esset, nisi naturam haberet eandem. Quod si ita est, non igitur natura subjicitur, sed ut Filius forma servi assumpta.

20. *Maced.* Περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ καλῶς λέγεις· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ καλῶς. Κἂν γὰρ μὴ ἢ κτιστὸν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γενητόν ἐστι. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο. Εἰ δὲ πάντα, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὅρθ.* Εἰ γενητόν ἐστι, καὶ κτιστόν ἐστιν. Εἰ γὰρ τὸ γενητόν οὐκ ἐστὶ κτιστόν, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ τὰ πάντα κτιστά. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοήσωμεν τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένον· « Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ κτίσται; » *Μακεδ.* Ἄλλ' οὐ πάντα ὁμοτιμά εἰσιν. *Ὅρθ.* Κἂν μὴ ὡσιν ὁμοτιμά, ἀλλ' ὁμοῦ τὰ πάντα κτίσματά εἰσι. Κτίσμα δὲ κτίσματος οὐδὲν διαφέρει, ἢ κτίσμα ἐστὶ. *Μακεδ.* Οὐδὲν διαφέρει ὁ Γαβριὴλ τοῦ ἵππου, ἢ καὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ἀλόγων; *Ὅρθ.* Ἡ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει· ἢ δὲ ἄγγελος, πνεῦμα λειτουργικόν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενον, οὐ τῶν ἀλόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων,

nibus, quemadmodum dilectionem spe et fide? *Maced.* Non. *Orth.* Recte dicis. Saul enim statura corporis aliis hominibus major dictus fuit : dilectio vero fide et spe major dicta est, ut quæ incrementi aliarum virtutum causa sit : cum enim diligimus, credimus; cum credimus, speramus. *Maced.* Et hoc admitto. *Orth.* Siccine igitur Patrem majorem omnibus dicis, quemadmodum dilectionem spe, qualitate : aut quemadmodum Esau Jacobo, tempore : aut quemadmodum Sautem aliis hominibus, statura? *Maced.* Non. Etenim Pater incomparabili excellentia omnibus major est. *Orth.* Si igitur incomparabili excellentia major omnibus est Pater : neque tempore, ut Esau Jacobo, neque statura, ut Saul aliis hominibus, neque qualitate, ut dilectio fide et spe « major omnibus est. » 487 *Maced.* Quomodo ergo? *Orth.* Nam qui incomparabili excellentia omnibus major est, simili eodemque plane modo omnibus est major, nec magis illo, minus alio. *Maced.* Vere dicis. *Orth.* Eodemne igitur modo dicis Patrem majorem esse Filio, quo equis, quo canibus, quo omnibus brutis animalibus, quo denique insensibili materia? *Maced.* Nequaquam, absit hoc! *Orth.* Non igitur omnibus incomparabili excellentia major est. Filio enim major est ut Pater Filii. *Maced.* Comparative igitur. *Orth.* Dixi, ut Pater Filii. Cum enim alios incomparabili excellentia superet, non tamen Filio major est excellentia incomparabili, sed ut Pater Filii. Quod si excellentia incomparabili major eo non est, non est major natura : non enim per comparisonem. Si vero non major natura, ergo nec magnitudine, expers enim est magnitudinis; nec tempore, tempore enim nullo comprehenditur; denique nec qualitate, expers enim est qualitatis. Quare nulla alia in re majorem seipso Patrem dicit, quam quod Filius ipse sit, qui formam servi sum-

admitto. *Orth.* Eadem igitur est Patris et Filii natura Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius

20. *Maced.* Præclare tu quidem de Filio disseris : sed de Spiritu non item. Etsi enim Spiritus creatus non fuerit, factus tamen fuit. Omnia enim per Filium facta sunt. Si autem omnia, utique et Spiritus. *Orth.* Si factus est, creatus quoque est. Si enim quod factum, creatum non est, et omnia per ipsum facta sunt, sane creata omnia non sunt. Quod si ita est, quomodo intelligemus dictum illud Pauli : « Omnia in ipso creata sunt? » *Maced.* Sed non omnia pari in honore habentur. *Orth.* Etsi non pari habeantur honore, omnia tamen creata sunt. Creatura autem a creatura nihil differt, quatenus creatura est. *Maced.* Nihil igitur differt Gabriel ab equo, aut ab alio quodam bruto animante? *Orth.* Quatenus creatura est, nihil differt; quatenus vero angelus, spiritus administratorius ad ministerium

* Coloss. 1, 16.

missus, non solum a brutis, sed a nobis quoque hominibus, et ab angelis, cum sit archangelus. Etenim oculus, quatenus oculus, aliis corporis membris honoratior est; corpus tamen non est. (Corpus enim nihil differt a corpore, qua est corpus.) *Maced.* Nos dicimus, Spiritum a Deo per Filium esse suum habere. *Orth.* Annon cætera, quæ esse suum a Deo per Filium non habent, creaturæ sunt? *Maced.* Sunt. *Orth.* Creatura igitur est Spiritus. *Maced.* Non voco creaturam, quandoquidem scriptum non est. *Orth.* Nec factum dicito, quandoquidem idem prorsus significat. *Maced.* Sed scriptum est: « Omnia per ipsum facta sunt: » scriptumque: « Omnes servi tui ». *Orth.* Servum igitur vocas Spiritum? *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo omnibus istis annumeratur. *Maced.* Tria igitur non facta dicis? *Orth.* Sed quæ nec causa nec patre careant. Etsi enim Spiritus factus non est, causa tamen originis non caret. Causam enim habet Deum, cuius Spiritus est. Et licet Filius factus non sit, non tamen est sine Patre: habet enim Patrem Deum, ex quo et genitus est. Pater vero et non factus est, et nec causam, nec Patrem habet. *Maced.* Non igitur factus est Spiritus per Filium? *Orth.* Absit! Quomodo enim Pater illum super Filium ponere dicit, si per ipsum Filium Spiritus factus est? *Maced.* Ubi scriptum est, Patrem super Filium ponere Spiritum? *Orth.* « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit sibi anima mea: ponam super eum Spiritum meum ». *Maced.* Non hunc dicit Spiritum. *Orth.* Estne vero alius Patris Spiritus? *Maced.* Pater ipse Spiritus est, et quando ait, « Ponam Spiritum meum super eum, » virtutem suam intelligit. *Orth.* Cum ergo dicit, « Super quem descendantem et manentem **488** videris Spiritum super eum », virtutem ipsius dicit? *Maced.* Non, sed Spiritum ipsum paracletum dicit. *Orth.* De alio igitur prophetæ locutus est, quem super eum positurus esset, de alio Joanni. *Maced.* Quem ad Joannem dixit se positurum super eum, is est Paracletus: is vero de quo ad prophetam locutus est, suam ipsius virtutem dicit. *Orth.* Duosne Spiritus habet Deus? *Maced.* Deus ipse Spiritus est. Sed et virtus ejus Spiritus dicitur. *Orth.* Virtus hæc est Spiritus subsistens. *Maced.* Non intelligo quid sit subsistens: virtutem suam se positurum dixit. *Orth.* Virtus ejus, quam se positurum dixit, in se subsistit. *Maced.* Deus ipse est. *Orth.* Atqui, cum Joanni dixisset: « Super quem videris Spiritum descendantem, velut columbam, et manentem super eum », eumque Joannes cum vidisset, subjunxit a propheta significatam vocem: « Hic est Filius meus dilectus, in quem sibi complacuit anima mea. » Vides, ut eadem utrobique voces ponantur: ne cogitemus, alium Spiritum per prophetam, alium Joanni fuisse dictum. Deinde ex **LXXA** discis quod scriptum est. Posteaquam enim

* Joan. 1, 3. † Isa. XLII, 1. ‡ Joan. 1, 33. § *ibid.*

(17) Lege μήν, ut col. 1532. EDIT.

καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀρχάγγελος ὢν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος τιμιώτερός ἐστιν, ἢ ὀφθαλμὸς ἐστὶν· ἀλλ' οὐχὶ σῶμά ἐστι. *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. *Ὁρθ.* Τὰ γὰρ ἄλλα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντα τὸ εἶναι, κτίσματά εἰσι; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Κτίσμα ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω κτίσμα, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται. *Ὁρθ.* Μὴ γενητὸν λέγε, ἐπειδὴ ἐκ παραλλήλου αὐτὸ σημαίνον ἐστι. *Μακεδ.* Ἀλλὰ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » γέγραπται· καὶ, « Τὰ σύμπαντα δοῦλα αὐτοῦ, » γέγραπται. *Ὁρθ.* Δοῦλον οὐν λέγεις τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Οὐκ ἄρα μετὰ τῶν πάντων συναριθμεῖται. *Μακεδ.* Τρία οὐν ἀγέννητα λέγεις; *Ὁρθ.* Ἀλλ' οὐκ ἀνάιτια, οὕτε μὴ (17) ἀπάτορα. Καὶ γὰρ εἰ ἀγέννητον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἀνάιτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι. Κἀν ἀγέννητος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐκ ἀπάτωρ· ἔχει γὰρ Πατέρα τὸν Θεόν, ἐξ οὗ καὶ γεγέννηται. Ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἀγέννητος καὶ ἀνάιτιος καὶ ἀπάτωρ. *Μακεδ.* Οὐκ ἐγένετο οὖν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ; *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ Πατὴρ λέγει τιθέναί αὐτὸ ἐπὶ τὸν Υἱόν, εἴπερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν Υἱόν τίθησι τὸ Πνεῦμα; *Ὁρθ.* « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » *Μακεδ.* Οὐ τοῦτο λέγει τὸ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ἔστι γὰρ ἄλλο Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς; *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ Πνεῦμά ἐστι· καὶ ὅταν λέγει, « θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » δύναμιν αὐτοῦ λέγει. *Ὁρθ.* Ὅταν οὖν λέγει, « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδης τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, » τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγει; *Μακεδ.* Οὐκ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸν Παράκλητον λέγει. *Ὁρθ.* Ἄλλο οὖν εἶπε τῷ προφήτῃ τιθέναί ἐπ' αὐτόν, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ. *Μακεδ.* Ὁ εἶπε τῷ Ἰωάννῃ τιθέναί ἐπ' αὐτόν, ἐστὶν ὁ Παράκλητος· ὃ δὲ εἶπε διὰ τοῦ προφήτου, τὴν δύναμιν τὴν αὐτοῦ λέγει. *Ὁρθ.* Δύο Πνεύματα ἔχει ὁ Θεός; *Μακεδ.* Αὐτὸς ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστι· λέγεται ἃ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ Πνεῦμα. *Ὁρθ.* Ἡ δύναμις αὕτη Πνεῦμα ἐνυπόστατον. *Μακεδ.* Ἐνυπόστατον τί ἐστίν, οὐ νοῦ· τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἶπε τιθέναί. *Ὁρθ.* Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἣν εἶπε τιθέναί, ἐνυπόστατός ἐστιν. *Μακεδ.* Αὐτὸ ἐστὶν ὁ Θεός. *Ὁρθ.* Καίτοιγε εἰρηκῶς τῷ Ἰωάννῃ· « Ἐφ' ὃν ἴδης τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέραν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, » καὶ τοῦ Ἰωάννου θεασαμένου, ἐπήγαγε τὴν παρὰ τῷ προφήτῃ σημαίνουμένην φωνήν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. » Ὁρᾷς, ὅτι αἱ αὐταὶ φωναὶ κεῖνται· ἵνα μὴ ἄλλο διὰ τοῦ προφήτου Πνεῦμα, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον νοήσωμεν; Ἐπειτα μάθε καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ, τί γέγραπται. Ὅτι, κατελθόντος τοῦ Πνεύματος καὶ μετὰ τὸν ἐπ' αὐτόν, καὶ τῆς φωνῆς λεγομένης, λέγει· « Ἰησοῦς δὲ, Πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. » *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον πλήρωσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ;

Ὁρθ. Ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι Ἰησοῦς ἦν πλήρης Πνεύματος ἁγίου. *Μακεδ.* Μείζον οὖν λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. *Ὁρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἐπλήρωσεν αὐτὸν τὸν Υἱὸν, εἰ ἐν τῷ Πνεύματι ἄγεται, μείζον αὐτοῦ ἐστίν. *Ὁρθ.* Καὶ πάλιν λέγω, μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν! ἄλλ' ὡσπερ ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, οὔτε τόπον νοεῖς ἐπὶ Θεὸν, οὔτε μείζονα τὸν Υἱὸν ἡγῆ, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως νοεῖς· οὕτως, ἐὰν ἀκούσης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πλήρης Πνεύματος ἁγίου, μὴ ἐλλείψῃς πλήρωσιν νομίσης, μήτε μείζον τὸ Πνεῦμα ἡγῆ· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς καὶ ἐνώσεως τὸ αὐτὸν τῆς φύσεως νοεῖ ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν. Ὅτι δὲ ἐπ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἄκουε καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἔνεκεν ἔκρισέ με » καὶ τοῦ Πέτρου· « Ὅτι ἔκρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » *Μακεδ.* Ἐγὼ ἀμαθὴς εἰμι, ἄγω τὸν διδάσκαλόν μου, καὶ διαλέγεταί σοι. *Ὁρθ.* Γένοιτό σοι τὸν εὐσεβῆ λογισμὸν λαβεῖν διδάσκαλον! ἵνα μὴ ἀνθρώποις ἦς ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ εἰρηκότι· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀμήν.

piam meditationem : ne homines sequaris, sed Deum, qui dixit : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ¹⁰. » Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανόν, περὶ τοῦ, εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἐμφυχόν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος (18).

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΟΣ.

Οὐ μόνον σφάλλασθε λέγοντες, ὅτι ὁμοουσίος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εὐσεβοῦμεν λέγοντες, ὅτι ὁμοουσίος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνῆ. Τοῦτο γάρ ἐστὶν ἴδιον τῶν τὸ ἑτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμοιον λεγόντων. Ἴνα γὰρ παθητὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἄψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμοιον. *Μακεδ.* Ἀλλ' ἡμεῖς ἀνόμοιοι μὲν οὐ λέγομεν, ἄψυχον δὲ λέγομεν. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέγραπται, καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον, « Ἦρξατο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἀδημονεῖ δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τὸν θάνατον, ἢ τὸ ἄψυχον σῶμα ; *Μακεδ.* Δηλονότι ἡ θεότης σεσαρκωμένη. *Ὁρθ.* Ἀνόμοιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῆ τοῦ Πατρὸς θεότητι ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο ! *Ὁρθ.* Εἰ ἀδημονεῖ καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὁμοῖος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μήτε ἀδημονοῦντι, μήτε λυπουμένῳ, μήτε ἐκθαμβουμένῳ ; *Μακεδ.* Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδημονεῖ.

Spiritus descendit et mansit super eum, et vox supra dicta audita est, subjungit : « Jesus vero plenus Spiritu sancto, regressus est a Jordane, et ductus est in desertum a Spiritu, ut a diabolo tentaretur ¹⁰. » *Maced.* Spiritus sanctus igitur Christum implet ac perficit ? *Orth.* Evangelista ait, Jesum Spiritu sancto plenum fuisse. *Maced.* Majorem igitur Filio Spiritum dicit. *Orth.* Absit ! *Maced.* Si ille Filium implevit, si a Spiritu Filius agitur, major ipso est Spiritus. *Orth.* Iterum aio, absit ! ut hoc dicam ! Sed quemadmodum, cum audis Filium sedere ad dexteram Patris, neque locum apud Deum animo concipis, nec majorem Filium ducis, sed ex eminente honore naturæ identitatem intelligis : sic audiens Jesum plenum Spiritu sancto, non defectus complementum putes, nec majorem Spiritum existimes, sed ex eminente honore et unione, identitatem naturæ animo collige, in tribus perfectis hypostasibus. Quod vero super ipsum Filium Spiritus sit, audi et ipsum Judæis loquentem : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ¹¹ ; » et Petrum : « Quia unxit ipsum Deus Spiritu sancto et virtute ¹². » *Maced.* Ego litterarum sum imperitus, magistrum meum adducam, qui tecum disputet. *Orth.* Utinam magistrum tibi accersas Deum, qui dixit : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ¹³. » Amen.

EJUSDEM ATHANASII

Disputatio alia adversus Macedonianum, de quaestione, an Dei Verbum corpus animatum gestarit ?

MACEDONIANUS.

Non erratis tantum, quod consubstantialiam Patri Filium esse dicatis : sed etiam quod Dominum incarnatum animam quoque habuisse affirmetis. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Non modo religiose sentimus, cum Patri consubstantialiam esse Filium : sed et cum eum incarnatum animam habuisse constitemur. Neque vero magni quid feceris consubstantialitatem negans, si animam eum habere negaveris. Hoc enim eorum est proprium, qui substantiæ diversitatem et dissimilitudinem asserunt. Ut enim substantiam Unigeniti dicant esse patibilem, inanimatam eam dicunt, atque inde dissimilitudinem substantiæ comminiscuntur. *Maced.* Nos vero dissimilitudinem substantiæ non dicimus, sed anima carere dicimus. *Orth.* Faterisne Christum in mortis agone cœpisse contristari et mœstus esse, ut in Evangelio Mathæus habet, Cœpit contristari et mœstus esse, et ut Marcus, Cœpit pavere et tædere ? *Maced.* Etiam. *Orth.* Utrum mœsta est et mortem pavet divinitas, an corpus animatum ? *Maced.* Divinitas certe incarnata. *Orth.* Filii igitur divinitas dissimilis est deitati Patris ? *Maced.* Absit ! *Orth.* Si mœsta est et pavet mortem, quomodo similis per omnia erit ei

¹⁰ Luc. iv, 1, 2. ¹¹ Luc. iv, 18. ¹² Act. x, 38.

¹³ Matth. xxviii, 19.

(18) In titulo Dialogi Palat. habet, κεφάλαιον δεύτερον.

qui nec angitur, nec contristatur, nec turbatur? *A Maced.* Corpus habuit, et ideo contristatur. *Orth.* At corpus sine anima non angitur, non turbatur, non tristatur? *Maced.* Sed loco animæ divinitatem habuit. *Orth.* An corpus divinitati pavorem incussit, aut divinitas corpori? *Maced.* Propter corpus divinitas expavescebat. *Orth.* Nimirum ut principatus animi nostri, ita et divinitas a corpore turbabatur. *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Concedas igitur oportet animam fuisse quæ turbata est. *Maced.* Absit! *Orth.* Quomodo ergo angelum audies Josepho dicentem: « Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: futurum est enim ut Herodes quaerat animam pueri¹³; » et iterum: « Surge et accipe Mariam conjugem tuam, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri¹⁴; » et Dominus ipse ait: « Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ovibus¹⁵; » et iterum: « Cum volo, ponam eam, et cum volo, resumo eam¹⁶. » *Maced.* Quando vero et Patrem audimus loquentem, « Sabbata et neomenias vestras odit anima mea¹⁷, » ideo et ipsum Patrem animam habere dicemus? *Orth.* Non considerasti eum, quem adduxisti locum. Neque enim demonstrare poteris Patrem esse, qui isthæc loquatur. *Maced.* Cujus ergo est vox ista? *Orth.* Filii Dei, qui dixit: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit¹⁸. » *Maced.* Hicne est qui dicit: « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea? » *Orth.* Sane quidem. Tum enim odit ea, quando incarnatus est, et factus novum instituit. *Maced.* Atqui animam habuit, cum Isaia visus est? *Orth.* Quemadmodum nec manus, nec pedes corporeos, neque etiam vestimenta corporea habuit, ante incarnationem, quando dixit, « Foderunt manus meas et pedes meos: et super vestem meam miserunt sortem¹⁹, » sed quæ futura erant pronuntiavit: sic et de anima loquens dixit: « Odit anima mea. » *Maced.* Sit sane Filii vox hæc: nunquid et tum Filius loquitur, cum dicit: « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super eum²⁰? » *Orth.* Patrem hic, non Filium, loqui in confesso est: at tamen non quod animam habeat sic loquitur Patrem, sed cujusque sancti animam, suam animam dicit. Quæcunque igitur anima sibi complacuerit in Filio, ista, inquit, est anima mea. Etenim ut homo justus, Dei homo dicitur: ita anima justa, Dei anima nuncupatur et est. *Maced.* Quid igitur est beneplacitum? *Orth.* Verbum complacuit, propheta Isaias interpretatur suscepit, ubi scribit: « Jacob servus meus, suscipiam eum: Israel electus meus, quem benigne suscepit anima mea. Posui Spiritum meum super eum. » Quæcunque igitur anima hunc, quem ostendo, servum meum suscepit, ea est mea anima. *Maced.* Nos improprie Pa-

Orth. Σῶμα δὲ βίβλον οὐκ ἀδύμονεϊ, οὐκ ἐκθαμβείται, οὐ λυπείται. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶχε θεότητα ἀντί τῆς ψυχῆς. *Orth.* Τὸ σῶμα ἐποίησεν τὴν θεότητα ἐκθαμβεῖσθαι, ἣ ἡ θεότης τὸ σῶμα; *Μακεδ.* Διὰ τὸ σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖτο. *Orth.* Ἐθολούτο οὖν ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Orth.* Ἀνάγκη οὖν δοῦναι ψυχὴν τὴν θολούμενην. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Orth.* Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ Ἰωσήφ· « Παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ πάλιν· « Ἐγερθεὶς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· » καὶ πάλιν· « Ὅτε θέλω, εἴθιμι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν; » *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, « Τὰ νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου, » ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν ἔχειν λέξομεν; *Orth.* Πρῶτον ὁ παρῆγγατος ἔρηκτον οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατὴρ ἔστιν ὁ λέγων. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τίνας ἐστὶν ἡ φωνή; *Orth.* Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος· « Ἐγὼ βούξ τὸν κτητάμενον αὐτὸν, καὶ ὅσος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου ὡς συνῆκε. » *Μακεδ.* Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ λέγων· « Τὰ νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου; » *Orth.* Καὶ πάνυ. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν, ὅτε ἐνθρόωνησεν, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην διεθέτο. *Μακεδ.* Καὶ εἶχε ψυχὴν, ὅτε ὤφθη τῷ Ἰσαΐα; *Orth.* Ὅσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικούς, οὕτω μὴ ἱμάτια σωματικὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε ἔλεγεν, « Ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρους, » ἀλλὰ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ἔλεγεν· οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς λέγων εἶπε· « Μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » *Μακεδ.* Δῶμεν, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· μὴ καὶ ὅτε ἔλεγεν, « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν τὴν ἡδὸκῃσεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων; *Orth.* Οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁμολογουμένως ὁ Πατὴρ. Οὐ μὴν ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν ψυχὴν ἁγίαν, ἑαυτοῦ ψυχὴν λέγει. « Ἦτις οὖν ψυχὴ εἰς τὸν Υἱὸν τὴν ἡδὸκῃσεν, αὐτὴ μου, φησὶν, ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ὡς γὰρ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται καὶ ἐστὶ ψυχὴ. *Μακεδ.* Τί οὖν ἐστὶν εὐδοκία; *Orth.* Ὁ προφήτης Ἰσαΐας τὸ ἡδὸκῃσεν, προσεδέξατο, εἶπε, λέγων· « Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήφωμαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἡ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἦτις οὖν ψυχὴ τοῦτου, ὃν δεῖκνυμι ὑμῖν παῖδά μου, προσεδέξατο, αὐτὴ μου ἐστὶ ψυχὴ. *Μακεδ.* Ἡμεῖς καταχρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκέναι τὴν ψυ-

¹³ Matth. 11, 13. ¹⁴ ibid. 20. ¹⁵ Joan. x, 11, 17-19. ¹⁶ Isa. xlii, 4.

¹⁷ ibid. 18. ¹⁸ Isa. i, 13. ¹⁹ ibid. 3. ²⁰ Pe il

νήν. Οὕτε γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατήρ λέγει· « Εἰς ἃν ἠδόκησεν ἡ ψυχὴ μου » οὕτε, ὡς σὺ νενόηκας, περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς λέγει. Ὁρθ. Δῶμεν, ὅτι καταχρηστικῶς εἴρηται περὶ τοῦ Πατρὸς· ἄρα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἴρηται; *Μακεδ.* Ναί. Ὁρθ. Ἐὰν οὖν καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Πατήρ, καταχρηστικῶς εἴρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς, ἄρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἄνθρωπον λέξομεν; *Μακεδ.* Πού γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ Πατήρ ἄνθρωπος; Ὁρθ. Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν ταῖς Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἄνθρωπον. *Μακεδ.* Ἀνάγνωθι μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἄνθρωπον. Ὁρθ. Ὅταν λέγῃ, « Ἀνθρώπος τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, » ποῖον λέγει ἄνθρωπον; Καὶ ὅταν λέγῃ· « Ἀνθρώπος τις ἐρύτασεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, » ποῖον νοεῖς ἄνθρωπον; *Μακεδ.* Ἐν παραβολῇ τὸν Πατέρα. Ὁρθ. Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ ἑαυτὸν Χριστὸν ἄνθρωπον μετὰ τοὺς δούλους ἀπεσταλμένον, εἴπομεν ἂν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηθρωπηκέναι; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὁρθ. Ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν πρόσωπον Πατρὸς, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ παρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ἔλαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐβράζισεν ὁ ὑπηρέτης· οὕτως ἀκούσωμεν τῶν σηματομένων; ἢ τὸ μὲν σῶματος πρόσωπον, τὸ δὲ καταχρηστικῶς ὀνομάσομεν πρόσωπον, ὃ ἐστὶν ὑπόστασις; *Μακεδ.* Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁρθ. Οὐκ ἄρα, καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἴρηται ψυχὴ, πάντως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαῖον γὰρ αὕτη ἡ μανία, τὸ λέγειν μὴ ἐνηθρωπηκέναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. *Μακεδ.* Ἐνηθρωπηκέναι λέγομεν· ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν εἰληφέναι. Ὁρθ. Μὴ λέγῃς ἐνηθρωπηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαβεν ἔμφυχον σῶμα, οὐδὲ ἐνηθρώπησε. *Μακεδ.* Διὰ τί; Ὁρθ. Ὅτι σῶμα ἄψυχον, τὸ μὴ κοινωνῆσαν ψυχῇ λογικῇ, οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον σῶμα. Πῶς δὲ ὡς ἐ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἣτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπέδοτος, » οὕτως ἀκούετε τοῦ Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι « Οὕτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ἄδου, οὕτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ οἶδε διαφορὰν; Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας βοᾷ· « Ἐὰν ὧτε περὶ ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, βλάψετε σπέρμα μακρόβιον. » Καὶ βουλευέσεται Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἀφελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον εἰς δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερεῖ σκύλα. Ἄνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τῆς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πολλαχού εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς

A trem ista locutum fuisse dicimus. Neque enim quod animam habeat, dicit: « In quo sibi complacuit anima mea: » neque de anima hominum loquitur, ut tu quidem existimas. *Orth.* Improperie animam Patri tribui concedamus, nunquid et de Filio improprie? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quid si autem Pater homo dicatur, et si improprie Pater dicitur, num et Filius improprie homo dicatur? *Maced.* Ubi scriptum est Patrem improprie esse hominem? *Orth.* **490** Filius ipse in Evangeliiis hominem ipsum vocat. *Maced.* Locum lege, quo ipsum hominem vocat. *Orth.* Quando dicit, « Homo quidam fecit nuptias filio suo¹¹, » qualem hominem dicit? Et quando dicit, « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis¹², » qualem intelligis hominem? *Maced.* In parabola Patrem. *Orth.* Ergone igitur, cum in parabolis Patrem dicat hominem, et in eadem illa parabola seipsum dicat hominem post servos missum, Filium ipsum improprie hominem factum fuisse dixerimus? *Maced.* Absit. *Orth.* Si ergo audierimus faciem Patris, quam puerorum angeli vident: si item audierimus faciem Filii, quæ in monte resplendit, et quam minister Pontificis percussit: itane propria utrobique significatione faciem accipiemus, aut hanc quidem corporis faciem, illam improprie appellabimus faciem, quæ est hypostasis? *Maced.* Omnium consensu aliter Patri, aliter Filio tribuitur. *Orth.* Non ergo si improprie anima Patri, continuo et Filio improprie tribuitur. Est hæc Manichæorum insania, docere Filium Dei non fuisse hominem factum. *Maced.* Hominem cum factum confitemur; sed animam assumpsisse non item. *Orth.* Non hominem solum dic, sed et carnem factum. Neque enim homo factus est, si corpus animatum non assumpsit. *Maced.* Quid ita? *Orth.* Quia corpus exanime, quod ab animæ rationalis communionem sejunctum est, non est corpus humanum. Cur autem instar « aspidissurdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis¹³, » ita vos et Petrum auditis, in Actis apostolorum dicentem: « Non derelictam esse apud Inferos animam ejus, neque carnem ejus sensisse corruptionem¹⁴? » et Isaiam clamantem: « Si dabitis pro peccato animam vestram, videbitis semen longævum. Et vult Dominus in manu ejus auferre dolorem animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, innocentem efficere justum, bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit. Quapropter ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia. Pro eo autem quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est¹⁵. » *Maced.* Scimus sæpe in Scriptura dici, ipsum habere animam, sed improprie, non vere, dictum est. *Orth.* Quæcunque igitur humana de ipso sunt dicta, qualia sunt au-

¹¹ Matth. xii, 2. ¹² Matth. xxi, 33. ¹³ Psal. lvii, 5 6. ¹⁴ Act. ii, 31; Psal. xv, 40. ¹⁵ Luc. liii, 40-42.

ditus, visus, olfactus, vox, gustus, concupiscentia, uolor, stupor, anxietas, obambulatio, figurate, non proprie, dicta fuerint? *Maced.* Imo ea quæ modo recensita sunt, omnia proprie ipsi competunt: sed anima improprie. *Orth.* Nimirum qui illi laboranti, exque ossibus, nervis, venis, arteriis aliisque membris et partibus compacto corpori se unire dignatus est, is animam non habuit? *Maced.* Quorum Vita opus habuit anima? *Orth.* Et quid carne illi opus fuit, qui patribus nostris etiam absque carne visus est? *Maced.* Carne opus habuit, ut crucifigi posset. *Orth.* Sic anima opus habuit, ut dolere, contristari, ut expavescere, ut apud inferos esse posset. Hoc est enim, *formam servi accipiens*, non in corpore duntaxat apparere, sed servitutis etiam passiones assumere. *Maced.* Formam servi assumpsit, quando carnem assumpsit. *Orth.* Forma Dei estne perfecta Dei forma? *Maced.* Etiam. *Orth.* Ergo et forma servi, perfecta servi forma est. Hinc enim et stupor et dolor et angor, quod forma servi perfecta sit. Atque hæc est ovis illa quam qui quærit et invenit, super humeros fert, non ut rem inanem, sed animal animatum, permittens illi ut passiones habeat, non illas quidem peccati, sed naturæ: ne phantasia esse existimetur, et insaniat Manichæus. *Maced.* Concedamus **491** de anima pulchre te disserere; sed quid causæ est cur consubstantialem Filium Patri dicatis? *Orth.* Quia quam dixeris esse rationem substantiæ Patris, eam ipsam et substantiæ Filii esse statuimus. *Maced.* Sed illud non est consubstantiale, sed substantia simile. *Orth.* Simile substantia est, ut ita dicam, agrestis sapientia: ut si quis dixerit, quod idem sit unius moris et similis moris, idemque unius generis et similis generis, unius gloriæ et similis gloriæ, unius sententiæ et similis sententiæ. *Maced.* Nequaquam, sed *substantia simile* de incorporeis, *consubstantiale* de corporibus dicitur. *Orth.* Dixi agrestem esse sapientiam: potius quippe dicere vos oportuit *substantia simile* de corporibus in quæ cadit similitudo, *consubstantiale* vero de incorporeis dici, in quæ cadit identitas: nam *consubstantiale* est *eiusdem substantiæ*. *Maced.* At consubstantialia præjacentem habent substantiam. *Orth.* Nequaquam vere dicis: nam consubstantialis est Eva Adamo, neque tamen habent præjacentem hominum substantiam. *Maced.* Sed terram habent præjacentem. *Orth.* Nec tamen ideo sunt consubstantiales, quia ex terra sunt, sed quia eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Verum ego idcirco consubstantiales esse dico, quia ex eadem plane sunt substantia, ex terra nempe. Dic igitur et canes, et serpentes et cuncta cætera animantia hominibus esse consubstantialia, neque solum bruta animantia, sed etiam plantas et si quid aliud ex terra ortum habet. Uno quippe nomine omnia terrena vocantur, sed non eandem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Ego non sum sectator Aristotelis. *Orth.* Neque ego. *Maced.* Sed Aristoteles inquit, homonymorum, seu quorum commune nomen, diver-

A εἶρηται, καὶ οὐκ ἀληθεύει. Ὁρθ. Πάντα ὄν ὄσα εἶρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, ὡς ἀκοή, ὄρασις, ὄσφρησις, φωνή, γεῦσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀθιμονία, περιπατος, καταχρηστικῶς εἶρηται, καὶ οὐκ ἀληθεύει; *Maced.* Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἶρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὁρθ. Καὶ ὁ καταξώσας κοπιῶντι τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὀστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπαγέντι ἐνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχὴν; *Maced.* Τί χρεῖαν εἶχε ψυχῆς ἡ ζωὴ; Ὁρθ. Τί δὲ χρεῖαν εἶχε τῆς σαρκὸς, ὁ ἀνευ σαρκὸς ὄφθεις πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; *Maced.* Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρεῖαν εἶχε σαρκός. Ὁρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀθιμονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν ἔθου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ μορφῆν δούλου λαβῶν, οὐ τὸ ἐν σώματι φανθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. *Maced.* Μορφῆν δούλου ἔλαβε, σάρκα λαβῶν. Ὁρθ. Ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφὴ Θεοῦ; *Maced.* Ναί. Ὁρθ. Καὶ ἡ μορφὴ ἀρα τοῦ δούλου τελεία μορφὴ τοῦ δούλου ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀθιμονία, διὰ τὸ τελείαν εἶναι τὴν τοῦ δούλου μορφῆν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὐρών, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἀψυγον, ἀλλ' ἐμψυγον ζῶον, συγχρωτῶν αὐτῷ ἔχειν τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῆ, καὶ Μανιχαῖος μανῆ. *Maced.* Δῶμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις, διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγετε τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ὁρθ. Ὅτι ὃν ἐὰν εἴπῃς λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τοῦτον αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τιθέμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. *Maced.* Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοιοούσιον. Ὁρθ. Τὸ ὁμοιοούσιον, ἴν' οὕτως εἴπω, ἀγροικὸς σοφία ἐστὶν· ὡς ἐὰν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοιότροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοιόδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοιόφρονα. *Maced.* Οὐκ· ἀλλὰ τὸ ὁμοιοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ὁρθ. Εἶπον, ὅτι ἀγροικὸς σοφία ἐστὶ· μᾶλλον γὰρ τὸ ὁμοιοούσιον ἔδει λέγεσθαι παρ' ὁμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ὁμοιότης, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ ταυτότης· τὸ γὰρ ὁμοούσιον ἐστὶ τὸ ταυτοούσιον. *Maced.* Ἀλλὰ τὰ ὁμοούσια ἔχουσι προὑποκειμένην οὐσίαν. Ὁρθ. Οὐκ ἀληθῶς λέγεις; καὶ γὰρ ὁμοούσιός ἐστιν ἡ Εὐα τῷ Ἀδάμ, καὶ οὐκ ἔχουσι προὑποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. *Maced.* Ἀλλὰ τὴν γῆν ἔχουσι προὑποκειμένην. Ὁρθ. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο εἰσιν ὁμοούσιοι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. *Maced.* Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοοσίους, ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσία, ἐκ τῆς γῆς. Ὁρθ. Εἶπε ὄν καὶ τοὺς κύνια, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζῶα, ὁμοούσια τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ, καὶ εἴ τι ἕτερον ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς. Ὁμωνύμως γὰρ πάντα γῆινα καλοῦνται· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. *Maced.* Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὁρθ. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ. *Maced.* Ἀλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὁρθ. Σὺ

δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων καὶ βῶν, καὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ τῶν ἄλλων ζώων; *Μακεδ. Ναί. Ὁρθ.* Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις; *Μακεδ. Ναί.* Ἐκ τῆς γῆς γὰρ ἐγενόμεθα πάντες. *Ὁρθ.* Ἐγὼ μὲν οὐκ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἰρετικὸς ἔ παρα-
 συνεδλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτοῖς. *Μακεδ.* Μὴ ὑβρίζε διαλεγόμενος. *Ὁρθ.* Ἐγὼ οὐκ ὑβρίζω· ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ, προοιμίου δύναμιν ἔχουσα, καὶ τραγηδιᾶν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τραγῆς. **B**

Ἐθαύμασά σου τὸν φιλόλογον καὶ φιλαλήθη σκοπὸν, ὃ πιστότατε δοῦλε Χριστοῦ (τί γὰρ ἂν εὐροίμι τῆς ἀξίας ταύτης Ἰσον;) Εὐστάθιε· καὶ τοσοῦτον ἐθαύμασα, τοσοῦτον ἠτήθη, ὡς αὐτίκα διαναστῆναι πρὸς τὴν ὧν ἐκέλευσας διακονίαν, εἰσφέροντα προθύμως τὸ βούλῃσθαι, εἰ καὶ λείπει τὸ δύνασθαι. Πῶς γὰρ ἂν δυνήθῃν ἢ τῷ περὶ σου ζήλῳ συνεξισῶσαι λόγον, ἢ τὸ χρεωστούμενον τῇ ἀληθείᾳ πληρῶσαι μέτρον, ἢ τοῦ νῦν ὄχλοντος ψεύδους παραστήσαι (19) τὸν ὄγκον; Λέγονται πάσης ἀλογίας καὶ ἀπονοίας γέμοντα ῥήματα· καὶ λέγονται μετὰ πάσης ἀναιδείας καὶ αὐθεντίας, ὡς ἐκ τοῦτου ῥῆον τολμᾶσθαι τὰ μὴ πρότερον τολμηθέντα, καὶ τὴν αἰρετικὴν κακίαν μηκύνει λάθρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιβουλεύειν τοῖς ἀπλουστέροις, ἀλλ' ὡς ἀπάντων ἔχουσαν ἐξουσίαν νεανιᾶσθαι, καὶ κατὰ πάντων ἐπιτάσσειν, νομοθετεῖν, ἔλκειν πρὸς τὸ δοκοῦν, ἀπαιτεῖν ὑπακοὴν ἀνυπέρβητον, καταγινώσκειν, δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριθείας· καὶ τὸν μὲν ὑβρεσι περιβάλλειν, τὸν δὲ πατρίδος ἐλαύνειν· τούτῳ βρόχους ἐγκλημάτων πλέκειν, ἐκείνον γυμνοῦν τῆς προσοῦσης ἀξίας· ἄλλον καταβάλλειν τῷ θράσει, ἕτερον συναρπάζειν τῷ κόμπῳ. Σιωπῶ τὰ δεσμὰ, τὰ δεσμοτήρια, τὰς ζημίας, τὰς ἀτιμίας, τὰς μάλιστα, τὰ τῶν φόνων ἐλεεινὰ θεάματα, καὶ μετὰ τὴν πεῖραν αὐτῆν δι' ὑπερβολὴν ἀπιστοῦμενα. Καὶ ταῦτα δραματοῦργεῖ (20) διὰ πολλῶν ἱερῶν. Ὡς τῆς ἀνιέρου τόλμης! Ὡς τῆς ἀφορήτου δίκης! Ὡς προοίμιον ἱερουργίας τε καὶ διδασκαλίας τὸ γλυκύτατον ἐκείνο· Εἰρήνη πᾶσιν· ὧν ἔργον περιφέρειν τὸ κήρυγμα, τὸ πολλὰ παραγγέλλειν περὶ πραότητος, ὅπως φυλάσσωσι τὸ, « Τῇ πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, » καλῶς προσεβούσαι τὸ· « Ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ ὀφειλομέν τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βασιτάζειν· » πάνυ γὰρ ὁσιως τηροῦσι τοὺς σοφοὺς Παύλου λόγους· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » καὶ· « Πᾶσι πάντα γέγονα, ἵνα πάντας κερδαίνω. » Ποῦ νῦν τὸ· « Μὴ μισεῖτε ὡς ἐχθρὸν, ἀλλὰ νοθετεῖτε ὡς ἀδελφόν; » Ποῦ νῦν· « Ἴνα τὸ

nam esse substantiæ rationem. *Orth.* At tu dicis eandem esse rationem substantiæ hominum, asinorum, boum, equorum et aliorum animantium? *Maced.* Etiam. *Orth.* Eandem ergo substantiæ rationem habes quam bruta animantia. *Maced.* Etiam. *Orth.* Ego quidem non Aristotelem, sed veritatem consecretatus, non dico eorum quorum commune nomen, eandem esse substantiæ rationem, neque eandem esse irrationabilia quæ rationabilia. Omnis autem hæreticus ἔ comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis²⁶. *Maced.* Absintine a contumeliis inter disputandum. *Orth.* Ego contumeliose non ago, sed illud ex dictis tuis consequitur.

Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiarum tragædia.

Litterarum studium tuum, veritatisque indagandæ scopum, admiratus sum, o fidelissime Christi serve (quo te enim digniori compellem nomine?) Eustathi: et tantopere miratus, tantopere victus sum, ut confestim jussum mihi a te ministerium aggressus sim, promptam mecum afferens voluntatem, etsi vires me deliciant. Qui enim possem fervido studio tuo æquare sermonem, aut debitam veritati implere mensuram, aut mendacii jam turbantur agentis exsuperantiam declarare? Verba profertur autem amittentia atque insipientiæ plena: dicuntur autem summa cum impudentia et arrogantia: ut exhinc ausint quæ non sunt hactenus ausi, hæreticaque improbitas non clam ulterius et paulatim simplicioribus insidietur, sed quasi nacta in omnes potestatem, ferociter agat, omnibus imperet, leges præscribat, ad placita sua pertrahat, obsequentiam postulet, absque mora damnet, pœnas sumat de studentibus piæ religioni: et hunc quidem contumeliis oneret, illum patria pellat, alii accusationum laqueos connectat, illum dignitate spoliare sua, alium audacia sua dejiciat, alium fastu suo ad suas partes abripiat. Taceo vincula, carceres, multas, opprobria, flagella, 492 miseranda cædium spectacula, quæ vel post ipsam experientiam ob atrocitatem nimiam vix creduntur. Hæc porro tragædia multos sacerdotes auctores habet. O execrandam audaciam! O intoleranda jura! quibus exordium sacerdotii ac magisterii fuit dulcissimum illud dictum: Pax omnibus: quorum opus est prædicationem circumquaque ferre, multis verbis mansuetudinem commendare, ut obtemperent illi, « Cum mansuetudine erudire adversarios²⁷, » probe annuntiant illud: « Nos qui fortes sumus, debemus infirmitates infirmorum portare²⁸. » Admodum enim sancte observant hæc sapienter a Paulo dicta: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror²⁹? » et: « Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificiam³⁰. » Ubi

²⁶ Psal. xlviii, 13. ²⁷ Tit. ii, 15. ²⁸ Gal. vi, 1; Ephes. iv, 2. ²⁹ II Cor. xi, 29. ³⁰ I Cor. ix, 22.

(19) Sic Vatican. Editi vero, παραστήναι.

(20) Vatican. δραματοῦργεῖσθαι.

nunc illud : « Ne odio habeatis ut inimicum, sed admonete ut fratrem ²¹ » Ubi illud : « Ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur ²² » Ubi illud : « Argue, obsecra, increpa, cum omni patientia et doctrina ²³ » Indicta causa condemnatio, absque convictione sententia. Audacia pro fortitudine reputatur, crudelitas zelus vocatur, dolus pro sapientia habetur. Quenam tragœdia quibusvis clamoribus usa hisce gestis par fuerit? Exigua Jeremiæ lamentatio est ad tot tantorumque malorum gravitatem et magnitudinem. At ne videamur ob demonstrationum penuriam plandibus immorari, age ad singula quæ obijciunt, cum veritate simpliciter occurramus. Tametsi factis illi suis, priusquam verbis convicti sunt, juxta illud divine legis dictum : « Ex fructibus eorum cognoscetis eos ²⁴. » Fructus porro operariorum hujusmodi hactenus fuit, dissipare, non colligere; persequi, non reducere; dejicere, non excitare; vulnerare, non sanare; odisse non errantes, non quærere errantes. Quod igitur absque mendacio scriptum fuit, id manifeste impletum est : « Omnes qui pie volent vivere in Christo Jesu persecutionem patientur; mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes ²⁵. » Cæterum confutationis nostræ partes subijciuntur, atque ordine distinguuntur.

I.

Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.

Certamina igitur, Deo auspice, adversus mendacium initari, ducem et magistrum invocabimus Deum veritatis. Ipse enim est, qui a vanitatis nos mendacis liberavit, nunc quidem clamans : « Ego sum veritas ²⁶ » nunc vero cohortans : « Confidite, ego vici mundum ²⁷. » Quo modo igitur non miserandi illi, qui vim auctoritatemque doctrinæ, sola multitudine metiuntur : nec considerant Dominum nostrum Christum duodecim discipulos, simplices, illiteratos, pauperes, ignaros, fiducia adversus mundum totum gratis munivisse? Sic illos instruens non ut duodecim, myriades sequerentur, sed myriades, duodecim illos sequi vellent? Ita semper vincit veritas, quantumvis apud paucos inveniatur; qui autem questionis propositæ rationem dare non audet, nec demonstrationibus instructus est, atque idcirco ad multitudinis confugit præsidium : is hoc ipso se victum profitetur, ut qui nullum alium confidentiæ habeat locum. Quid multitudinem nobis ingeris, quasi alteram turris exstructionem Deo minitans, ad insanæ illius multitudinis exemplum? Ostendat mihi illa veritatis decus, proxima hæc via erit ad persuadendum. Multitudo autem sua auctoritate sine demonstrationibus comprobans, est illa quidem idonea ad incutiendum

I.

Πρὸς τοὺς κλίθει μόνῳ κρινοντας τὴν ἀληθειαν.

Μέλλοντες δὲ σὺν Θεῷ τῶν κατὰ τοῦ ψεύδους ἀγῶνων ἀπτεσθαι, καλέσωμεν εἰς ὁδήγησιν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς ματαιότητος ἐλυτρώσατο· νῦν μὲν βοῶν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια »· νῦν δὲ παρεγγυῶν· « Θαρσείτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Πῶς οὖν οὐκ ἔλεεινοί οἱ κλίθει μόνῳ τοῦ λόγου τὴν ἰσχύν ἀπονέμοντες, καὶ οὐ συνιέντες, ὅτι περ ὁ Δεσπότης Χριστὸς δώδεκα μαθηταῖς ἀπλοῖς, ἀγραμμάτοις, πένησιν, εὐαλώτοις, τὸ κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου θάρσος δεδιώρηται, παρασκευάσας αὐτοὺς οὐ ταῖς δώδεκα μυριάσιν ἀκολουθησάσας, ἀλλὰ τὰς μυριάδας συνθέσθαι τοῖς δώδεκα; Οὕτως αἰετῆς ἀληθείας τὸ κράτος, κἂν παρ' ὀλίγοις τέως εὐρίσκηται. Ὁ δὲ μὴ τολμῶν δοῦναι λόγον τῆς προκειμένης ζητήσεως, μήτ' εὐπορῶν ἀποδείξεων, καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγων εἰς πλῆθος, ἐμολογεῖ τὴν ἡτταν, ὡς οὐδὲν ἔχων παρὸς τῆς ἐφόδιον. Τὸ πλῆθος ἡμῖν ἐπιτελείει, ὡσπερ ἀπειλὴν τῷ Θεῷ πουργοποιῶν δευτέραν, κατὰ μίμησιν πολυχειρίας φρενοβλαβοῦς. Δειξάτω μοι κάλλος ἀληθείας, καὶ σύντομος εὐθύς ἡ πειθῶ. Πλῆθος δὲ χωρὶς ἀποδείξεων αὐθεντοῦν, φοβῆσαι μὲν ἱκανόν, πείσαι δὲ οὐδαμῶς. Ἡ πῶσαι μυριάδες πείσοσσι με τὴν ἡμέραν νύκτα νομίσαι; ἢ τὸ χαλοῦ νόμισμα ὡς χρυσοῦν εἰδέναι, καὶ οὕτω δέχεσθαι; ἢ προσεσθαι δηλητήριον πρόδηλον

²¹ II Thess. III, 15. ²² Hebr. XII, 13. ²³ II Tim. IV, 2. ²⁴ Matth. VII, 20. ²⁵ II Tim. III, 12, 13. ²⁶ Joan. XIV, 6. ²⁷ Joan. XVI, 33.

(21) Sic mss. Editi vero, τὸ χωλὸν εἰ τραπή, ἰαθῆ μὴ δὲ μαλλῶν.

ἀντι καταλλήλου τροφῆς; Εἶτα γῆινων μὲν ἕνεκα πραγμάτων οὐκ αἰσθησόμεθα πλήθος ψευδωνύμων· οὐρανίων δὲ χάριν δογμάτων νεύμασιν ἀναποδείκτοις ἀκολουθήσω, τῶν πάλαι καὶ πρόσκαιροι μετὰ πολλῆς συμφωνίας, καὶ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας παραδοθέντων ἀναχωρήσας; Οὐκ ἤκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί; » καὶ πάλιν· « Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν; » Τίς οὖν ἐν φρονῶν οὐκ εὐχεται τῶν ὀλίγων εἶναι τῶν διὰ τῆς στενῆς εἰσιόντων εἰς σωτηρίαν, ἢ τῶν πολλῶν, τῶν διὰ τῆς πλατείας εἰς ἀπώλειαν ὠθουμένων; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσοι, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἔτυχεν ὦν τῆς ἀθλήσεως τοῦ μακαρίου Στεφάνου, τῆς ἐκεῖνου μερίδος γενέσθαι, τοῦ μόνου τοῖς λίθοις βαλλόμενου, τοῦ πᾶσιν εἰς γέλωτα προκειμένου, ἢ τῶν ὁγδωκοντῶν οιομένων τὸ ἀξιοπίστον ἐκ τῆς κακῆς αὐθεντίας; Εἰς εὐδοκίμων προτιμότερος ὑπὲρ μυριάδας αὐθαδεῖς σεμνυνομένης, ὧς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὐρίσκομεν· ἐν ἧ χιλιάδες μὲν ἐπιπτον τοῦ λαοῦ θεηλάτω πληγῇ, μόνος δὲ ὁ Φινεὴς ἔστη, καὶ ἐξήλασατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Εἰ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος· Πῶς τολμήσει [τις] πρὸς τὰ συμφῶνος ὑπὸ τοσοῦτων γενόμενα; πῶς ἐναντίαν ἐπιθῶμαι ψήφον τῶν οὕτω κρινάντων ζῆν; οὐτ' ἂν αὐτὸς ἠρίστευσεν, οὐτ' ἂν τὸ κακὸν ἔστησεν· οὐτ' ἂν οἱ λοιποὶ διεσώθησαν, οὐτ' ἂν θεὸς τὴν εὐμένειαν ἐχαρίσατο. Καλὸν οὖν, καλὸν καὶ τὸ ἕνα δίκαιον παρῆρησιάζεσθαι, καὶ τὸ πολλῶν συμφωνίαν ἄδικον λύεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν προτιμήσον, εἰ δοκεῖ, τοῦ σωζομένου Νῶε τὸ ὑποθρύχιον πλήθος; ἐμοὶ δὲ συγχώρησον τῇ τοῦ ὀλίγου ἐχούσῃ κιδιωτῷ προσδραμεῖν. Καὶ σὺ μὲν, εἰ βούλει, τάξον σεαυτὸν μετὰ πολλῶν ἐν Σοδόμοις· ἐγὼ δὲ συνοδεύσω τῷ Λώτ, κἄν μόνος τῶν ὁγδωκοντῶν συμφερόντως χωρήσῃται. Πλὴν ἐμοὶ καὶ πλήθος αἰδέεσθαι, οὐ τὸ φεῦγον ἐξέτασιν, ἀλλὰ τὸ παρέχον ἀπόδειξιν· οὐ τὸ πικρῶς ἀμυνόμενον, ἀλλὰ τὸ πατρικῶς διορθούμενον· οὐ τὸ χαῖρον καινοτομία, ἀλλὰ τὸ φυλάττον πατριῶν κληρονομίαν. Ποῖον δέ μοι καὶ πλήθος λέγεις; Τὸ μισθῶδὲν κολακεῖ καὶ δώροισι, τὸ κλαπὲν ἀμαθεῖα τε καὶ ἀγνοία, τὸ πεπτωκὸς δεύλια τε καὶ φόβος, τὸ προτιμήσαν πρόσκαιρον ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἄπερ πολλοὶ φανερώς ὠμολόγησαν; Πλήθει τὸ ψεῦδος κρατύνεις; ἔδειξας τοῦ δεινοῦ τὴν ἐπίτασιν· ὅσω γὰρ πλείους ἐν τῷ

κακῷ, τοσοῦτω μείζων ἡ συμφορά.
hæreditatem. Tu vero qualem mihi multitudinem nominas? Eam nimirum, quæ adulatione et muneribus conductæ est: eam, quæ imperitia et inscitia abrepta est, eam, quæ lapsa timiditate et metu, eam, quæ momentaneam peccati voluptatem vitæ præfert æternæ: id quod multi palam sunt confessi. Multitudine mendacium roboras? mali vehementiam innuis. Hoc enim major est calamitas, quo plures malo sunt implicati.

II.

Πρὸς τοὺς κειλεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτοῦ πίστει.

Τὸ μὲν οὖν μηδὲν εἶναι τὴν ἄκριτον τῶν πολλῶν συμφωνίαν, οἶμαι μηδὲ τοὺς ἐναντίως ἡμῖν ἔχοντας

⁸⁸ Matth. xii, 14. ⁸⁹ Matth. vii, 14.

metum; sed ad persuadendum, nullo modo. Quot enim myriades mihi persuaserint ut diem noctem esse statuam? ut æreum numisma pro aureo agnoscam et accipiam? ut spertum virus pro congruo nutrimento sumam? Deinde rerum terrestrium gratia non curamus multitudinem falso nominatorum, et **493** in cælestibus dogmatibus nulla demonstratione fultum sequar nutum, ab iis scilicet discessurus, quæ magno consensu, multisque Scripturarum testimoniis jam inde ab antiquissimis temporibus sunt tradita? Annon audivimus Dominum dicentem: « Multi sunt vocati, pauci vero electi ⁸⁸? » et iterum: « Angusta est, et stricta via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam ⁸⁹? » Quis igitur sana mente præditus non malit in paucorum esse numero, per angustam ad salutem ingredientium, quam multorum per latam ad interitum ruentium? Quis vero, si ætas sua in tempus certaminis sancti Stephani incidisset, non ab illius potius stare partibus exoptasset, qui solus lapidibus obrutus, solus omnibus deridendus fuit propositus, quam a parte vulgi ex prava turbæ auctoritate veram fidem æstimantis? Major honos habendus est, vel uni probatæ fidei viro, quam decem aliorum millibus, qui se insolentius jactant. Cujus rei exemplum in Veteri quoque Testamento invenire est, ubi aliquot hominum millibus clade divinitus immissa occumbentibus, solus Phinees stetit et Deum placavit, cohibitaque est clades. Quod si dixisset ille: Quid quis adversus tantam sibi ipsi consentientem ausit multitudinem? qui calculo meo improbabo quam illi delegere vitam? non sane aut fortiter se gessisset aut repressisset malum: non reliqui salvi fuissent, non sua eos benevolentia Deus fuisset dignatus. Operæ igitur pretium est, ut sive unus vir probus libere agat et loquatur, sive pravus multorum consensus solvatur. At tu, si lubet, Noe servato demersam multitudinem antepone: mihi quæ concede ut ad arcam paucorum receptaculum accurram. Tu, si placet, cum turba Sodomis sociare, ego Lotho comes ero vice, etiamsi solus ipse pro salute sua sese a turba segregarit. Cæterum mihi nihilominus veneranda multitudo, non illa quæ disquisitionem fugit, sed quæ probationem offert: non quæ acerbe pugnat, sed quæ paterne corrigit: non quæ gaudet novitate, sed quæ paternam servat

II.

Adversus eos qui nec querendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.

Nullius ergo pretii esse inconsideratum multorum consensum, ne adversarios quidem inficiaturos ar-

litor. Nunc ad reliqua nobis progrediendum est, confatandaque eorum audacia qui omne sacrarum litterarum studium supervacaneum esse contendunt, tum quod propria cuique fides sufficiat, tum quod inquisitio obscuriores nobis res ipsas reddat. Agnoscunt scilicet isti ipsi sui dogmatis infirmitatem. Nos vero et mysterii veritati et ejus qui verissima dixit, « Omnis qui quærit invenit⁴⁰, » auxilio confidentes, et quærimus ut oportet, et invenimus quæ oportet, et demonstramus quæ dicimus, et ad verum scopum sermonis attendimus: ut et domesticis persuadeamus, et adversarios refellamus, et nosmetipsos per inquisitionem lucrifaciamus, ut denique non inconstans dogma proponamus. Scripturas negligam? unde ergo cognitio? Cognitionem relinquam? unde fides? clamat Paulus: « Quomodo credent **494** si non audierint⁴¹? » et iterum: « Fides ex auditu: auditus vero per verbum Dei⁴². » Igitur qui verbum cohibet, auditum obstruit, et fidem expellit. Romanas leges sine periculo nemo ignoraverit. Quas ergo parant insidias qui magna cælestis regis oracula meditari atque ediscere prohibent? Scriptura est anixæ cibus. Desine ergo, o homo, fame internum hominem necare, diramque, non panis et aquæ, sed audiendi verbum Domini, famem attrahere. Est qui infligat vulnera, et tu medicinam non vis adhiberi? Desine variam medicinalium libellorum sapientiam vanitatis nomine evulgare. Reverere eunuchum illum lectionis studiosum, universis reginæ opibus præpositum, qui ne in itinere quidem lectionem intermittebat, cujus propositum approbans Dominus, statim illi doctorem misit, qui lectioni interpretationem adderet, et Scripturæ illum auctoritate ad Salvatorem perduceret⁴³. Quamobrem ipse præcepit, « Scrutamini Scripturas⁴⁴, » scrutationem vocans diligentem attentamque occultorum inquisitionem. Ex Scripturis sanctis est occultorum declaratio, spei firmamentum, promissionum eventus, Salvatoris inventio: « Invenimus illum, de quo scripsit Moses et prophetæ⁴⁵. » His vocibus et Paulus ad stabilendam veritatem usus est. Quod si Paulus qui audivit arcana verba, arcanorum ille mysta, qui Christum in se habuit loquentem, privata auctoritate, citra sacrarum litterarum testimonium, usus non est: qui non periculosum nunc fuerit curam divinæ legis abjicere, et cordis nostri opiniones proferre? Sed sunt nonnulla quæ captum nostrum superant. Idem et ego fateor, et hoc ex Scriptura addiscamus, ut sciamus quærenda quædam esse, ut quæ apprehendi possint. Ut enim audacter omnia perscrutari pium non est, ita omnem prorsus inquisitionem negligere non est sanctum. Quid porro adoremus nosse omnes oportet, secundum id quod scriptum est: « Nos adoramus quod scimus⁴⁶. » Quærere autem quantum, qualiter,

λοιπὸν ἀντερεῖν ἡμῖν δὲ ἰτέον πρὸς τὰ ἐξῆς, καὶ ἐλεγκτέον τὴν τόλμαν τῶν περιττῆν εἶναι τὴν περὶ τὰς ἀγίας Γραφὰς ἀποφαινομένην διατριβὴν, ὡς ἀρκούσης ἐκάστῳ τῆς οικείας πίστεως, καὶ μᾶλλον ἀσάφειαν ἐμποιούσης ἡμῖν τῆς ζητήσεως. Ταῦτα δὲ καταγινωσκόντων ἐστὶν ὡς ἀσυστάτου τοῦ δόγματος. Ἄλλ' ἡμεῖς θαρρόυντες τῇ ἀληθείᾳ τοῦ μυστηρίου καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἀψευδοῦς, εἰπόντος, « Πᾶς ὁ ζητῶν εὐρίσκει, » καὶ ζητοῦμεν ὡς δεῖ, καὶ εὐρίσκομεν ἃ δεῖ, καὶ μετὰ ἀποδείξεως λέγομεν, καὶ μετὰ προθέσεως γνησίας ἀκούομεν, ὡς καὶ τοὺς οικείους πείθειν, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐλέγχειν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐρευνῆς κερδαίνειν, καὶ μὴ ἀσύστατον πρᾶγμα δεικνύειν. Ἀμελήσω Γραφῶν; πῶθεν οὖν ἡ γνώσις; Καταλείψω γνώσιν; πῶθεν ἡ πίστις; Παῦλος βοᾷ· « Πῶς πιστεύουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ; » καὶ πάλιν· « Ὡστε ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ὁ τοῖνον τὸ ῥῆμα κωλύων, τὴν ἀκοὴν ἐμφράττει, τὴν πίστιν ἐκβάλλει. Καὶ νόμος μὲν Ῥωμαίων ἀγνοεῖν ἀκίνδυνον οὐδενί· τὰ δὲ μέγιστα θεσπίσματα τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν οἱ κωλύοντες μελετᾶν καὶ μαθάνειν ποτὴν ἐπιβουλήν οὐκ ἐργάζονται; Τροφὴ ψυχῆς ἡ Γραφὴ. Παῦσαι οὖν λιμοκτονῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἄνθρωπε, καὶ λιμὸν ἄγριον ἐπισπασάμενος, οὐκ ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου. Ἄλλος ἐπιφέρει τὰ τραύματα, καὶ σὺ κωλύεις ὑπάγειν τὰ φάρμακα; Παῦσαι ματαίαν ἀποφαινὸν τὴν ποικίλην τῶν λατρικῶν βιβλίων σοφίαν· αἰδέσθητι τὸν φιλόλογον ἐκείνον εὐνοῦχον, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης τῆς βασιλείσης, μήτ' ἐν ὄψῳ καταλιμπάνοντα τὴν ἀνάγνωσιν· οὐ τὴν πρόθεσιν ἀποδείξάμενος ὁ Δεσπότης, ἐπεμψεν εὐθύς αὐτῷ τὸν διδάσκαλον, προστιθέμενα τῇ ἀναγνώσει τῆν γνώσιν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν τε· αὐτὸν προσάγοντα τῷ Σωτήρι. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐκέλευσεν, « Ἐρευνάτε τὰς Γραφὰς, » ἐρευνᾶν εἰπὼν τὴν ἐπιμελῆ καὶ νηφάλιον τῶν κεκρυμμένων ἐξέτασιν. Ἐκ τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἡ τῶν ἀδῆλων φανέρωσις, ἡ τῶν ἐλπίδων βεβαίωσις, ἡ τῶν ὑποσχέσεων ἐκθασίς, ἡ τοῦ Σωτῆρος εὐρεσις· « Ὁν ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται εὐρήκαμεν. » Ταύταις κέχρηται ταῖς φωναῖς πρὸς οὐστασιν τῆς ἀληθείας ὁ Παῦλος. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἀκροατῆς, ὁ τῶν ἀπορρήτων μύστης, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, οὐ κέχρηται ἀπλῶς αὐθεντικῇ δόξῃ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας· πῶς ἀκίνδυνον νῦν ἀμελεῖν μὲν τῆς θείας νομοθεσίας, λαλεῖν δὲ τὰ δοκοῦντα ἀπὸ καρδίας; Ἄλλ' ἐστὶ τινὰ τὴν ἡμετέραν κατάληψιν ὑπερβαίνοντα· φημι κάγω. Καὶ τοῦτο οὖν ἀπὸ Γραφῶν διδασκῶμεν, ὡς εἰδέναι τινὰ μὲν ζητητέον ὡς ἐφικτά. Οὔτε γὰρ τὸ πάντων κατατολμᾶν εὐσεβές, οὔτε τὸ πάντων καταμελεῖν εὐαγές. Τί οὖν προσκυνοῦμεν, εἰδέναι πάντες ὀφειλομεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ἢ οὐδαμην. » Τὸ δὲ ἥλικον, ἢ οἶον, ἢ πῶς, ἢ πού. μαινομένων ζητεῖν. Ἄλλ' οἱ βουλόμενοι τὰ ἑαυτῶν κρίνειν, ἀπείργουσι τῶν Γραφῶν, προφάσει μὲν

⁴⁰ Matth. vii, 8. ⁴¹ Rom. x, 14. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Act. viii, 27 59. ⁴⁴ Joan. v, 39. ⁴⁵ Ioan. i, 45.

⁴⁶ Joan. iv, 22.

ταῦ μὴ κατατολμᾶν, ὡς ἀπροσίτων, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἂν ὑπὲρ τοῦ φεύγειν τὸν ἐξ αὐτῶν ἔλεγχον τῆς οικείας κακοδοξίας. Καὶ ὅταν ἴδωσι μὲν ἑαυτῶν κακοφροσύνην συμποδιζομένην ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως, παραγράφονται τῶν Γραφῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρείαν· ὅταν δὲ νομισασι συντελεῖν αὐτοῖς γυμνόν τι ῥητὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγγέλησιν ἀποτμηθὲν τῆς οικείας ἀκολουθίας, ἔλκουσιν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν κατασκευὴν, οὐ τῇ δηλουμένῃ διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οικείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, ὡσπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

sed vi syllabas ad perversissimas suas artes detorquentes, quod etiam faciunt in illo : « Verbum caro factum est ».

III.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοῦθως τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Πολλὰ μὲν τοῖς ἐκπεσοῦσι τῆς ἀληθείας, εἴτε δι' ἔριν, εἴτε δι' ἄγνοιαν, πρὸς ἀπάτην ἐπιενόηται· τὸ δὲ, « Ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, » εἰρημένον ὑπερφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον, ἐξελέξαντο καὶ οἱ πάλαι κατὰ τὰς αἰρέσεις πολέμιοι, καὶ οἱ νῦν ἀντιδικοί, καθάπερ ὡς μυστήριον ἄμαχον, ὡς ἐνόμισαν, ἡμῖν ἐπετειχίσαν κατατρέχειν ἐκεῖθεν καὶ βᾶλλειν τῶν ὀρθοδόξων τὴν φάλαγγα μηχανώμενοι, πολλοὺς τε δεσμεῖν τῇ πλοκῇ τοῦ ζητήματος. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » αὐτὸς ὁ σὰρξ γενόμενος, τὸ πάθος ἐδέξατο. Τίς οὐ φρίττει τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόνοιαν; Τὸ γεγραμμένον ἀποκόψαντες, εἶπον, τὸ μὴ δὲ γεγραμμένον ἔκαινοτόμησαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » προπέθηκε καὶ τὸ, « Ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν. » ἵνα διπλᾶ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημαίνόμενα, τὸν Λόγον, τὴν σάρκα, τὸ σκηνοῦν, τὸ σκηνοῦμενον· καὶ μήτε τροπὴν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τι τοιοῦτο ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάδωμεν. Ἡ γὰρ ἂν εἶπε, Σχήνωμα ἐγένετο, οὐκ « Ἐσχήνωσεν ἐν ἡμῖν, » εἴπερ αὕτη ἡ τοῦ Λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη. Ἄλλ' οὐχ ὅσον τε λογίσασθαι περὶ τοῦ γέγοντος· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Πῶς οὖν καὶ ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὐκ ἠλλοίωται; τῷ ἐνωθῆναι σαρκί, οὐ τῷ μεταποιηθῆναι εἰς σάρκα. Διὸ καὶ λέγεται, « Ἐφανερώθη σαρκί, » οὐκ Ἐφανερώθη ἡ σὰρξ· καὶ, « Σπέρματος Ἀβραάμ, » φησὶν, « ἐπελάβετο· » οὐ Σπέρμα Ἀβραάμ ἀλλοιωθὲν ἐγένετο· καὶ, « Ναὸν ἔσχε τὸ σῶμα, » οὐκ εἰς ναὸν μεταδέληται· καὶ, « Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων μορφὴν δούλου ἔλαβεν, οὐ μορφὴν δούλου γέγονεν. εἰ δὲ τις φιλονεικῶν οὐ βούλεται τὸ τῷ Θεῷ πρέπον σκοπεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ταῖς συλλαβαῖς ἄνευ διανοίας εὐσεβοῦς, ἅπαντά τε ἀπαιτεῖν τὰ μὴ δέοντα· γνωσκέτω σοφώτερον ἑαυτὸν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνων, καὶ μὴ δεχόμενος τὴν ἐκεῖθεν νομοθεσίαν, τὴν διὰ πολλῶν φωνῶν ἱερῶν, ὡς προεῖρηται, σαφηνίσασαν ἡμῖν τοῦ ῥητοῦ τὴν δύναμιν, ἣ οὐ δίχα τολμήσεως καὶ μάχην ἐπεισάγειν τοῖς θεοῖς λόγους, καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων, ὡς ἐναντίων ἀλλήλοις, καταψηφίζεσθαι· εἴπερ ἐναντίον τῶ, « Ἐγένετο

quomodo, ubi, insanientium est. Verum qui ipsi de suis dogmatibus pronuntiare volunt, a Scripturis alios deterrent, hoc quidem obtentu, ne temere ad inaccessa videamur velle penetrare, re autem vera, ne hæretica sua dogmata falsitatis ex iisdem convincantur. Quod si videant, petitis e Scriptura demonstrationibus stultitiam suam impediri, tum Scripturarum scopum pariter et loquendi usum invertunt: sin verbum aliquod nudum suo prodesse instituto intelligant, id ipsum a genuina orationis serie rescissum ad proprias causæ suæ demonstrationes pertrahunt: non apto sensui attendentes,

B

Adversus eos, qui maligne nobis objiciunt illud: « Verbum caro factum est. »

III.

Multa ab iis qui a veritate, sive per contentionem, sive per ignorantiam exciderunt, ad fallendum excogitata sunt: illud autem dictum quod supra naturæ fidem, nec satis laudandum est, « Verbum caro factum est, » et veteres hæresum propugnatores selegerunt, et nostri hodie antagonistæ, tanquam inexpugnabile, ut ipsi quidem putant, propugnaculum nobis objecerunt: hoc scilicet molientes, ut inde in orthodoxos incurrere, omnes eorum impetus propulsare, et questionis hujus laqueis multos irretire possint. Nam, « Verbum caro factum est, » interpretantur, Verbum in carnem conversum suscepit passionem. Quis non istam verborum horreat vesaniam? Quæ scripta sunt, ea rescant, quæ vero scripta non sunt, innovarunt. Idem 495 enim qui dixit: « Verbum caro factum est, » subjunxit et illud, « Habitavit in nobis, » ut duplicia statim agnoscamus significata, Verbum et carnem: illud quod habitat, et illud in quo habitatur, et immutabili substantiæ nec mutationem, nec alterationem, nec simile quid assignemus. Alioqui enim dixisset, Habitaculum factum est, non « Habitavit in nobis: » siquidem natura Verbi in naturam carnis fuisset mutata. At mutationem aliquam factam esse in eo qui dicit, « Videte, videte, quia ego sum, et non mutor »⁴⁹, nullis colligere rationibus possumus. Quomodo igitur caro factus, mutatus autem non est? Carni uniri non est in carnem commutari. Quæ et causa est cur dicatur, « Manifestatus est in carne »⁵⁰, non Manifestata est caro. Et, « Semen Abrahæ assumpsit, » inquit Apostolus⁵⁰: non, Semen Abrahæ immutatus factus est. Et, « Templum habuit corpus, » non, In templum conversus est. Et, « Cum in forma Dei esset, formam servi assumpsit »⁵¹, non, Forma servi factus est. Quod si quis contentiosus, nolit quæ Deum deest cogitare, se, pia rejecta mente, syllabis inservire, omniaque petere quæ petenda minime oportet: noverit ille, se, aut multo sapienter esse, suo judicio, Spiritus sancti gratia, nec admittere profectam inde legis

⁴⁷ Joan. 1, 14. ⁴⁸ Mala. h. III, 6. ⁴⁹ I Tim. III, 16. ⁵⁰ Hebr. II, 16. ⁵¹ Philipp. II, 6, 7.

sanctionem, quæ tot sacris, quæ paulo ante commemoratae sunt, vocibus, verbi nobis vim liquido explanat, aut audacter bellum sacris oraculis movere, et dogmata sancta, ut sibi ipsis opposita, condemnare: si modo dicta ista inter se pugnant: « Caro factum est, » et, « Formam servi assumpsit. » Sed apage perverse homo. Nec enim mutatur divinitas, nec secum pugnat Scriptura sacra. Hæc enim auditori veritatis cupido semetipsam interpretatur: recte intelligi facile potest, sibi que ipsi consentit. Hanc itaque piam sententiam, divini nobis libri tradiderunt. Vox autem « Factum est, » ideo scripta est, non ut Verbi divini conversionem cogitarem, sed ut summam sic unionem cognosceremus, quandoquidem et peccatum non quidem fecisse, sed factus fuisse dicitur: « Eum enim, qui non novit peccatum, » ait Scriptura, « pro nobis peccatum fecit »; non quod Verbum vel in peccati operationem fuerit conversum, vel peccatum fecerit, sed quod nostra peccata sumpserit, eademque sustulerit: juxta illud: « Ipse enim peccata nostra tollit »²². Quomodo igitur peccatum et maledictum factus est, sine tamen conversione: ita et caro factus est, non in carnem conversus, sed illi unitus. Atque hinc est quod homo quoque per fidem et gratiam Deo coagmentatus, unus spiritus dicatur. « Qui adhæret Domino, ait, unus spiritus est »²³: non quod homo in deitatis naturam conversus sit, sed quod ejusmodi conjunctio spirituales dignitates ipsi tribuat. Consimili modo, « Verbum caro factum » dicitur, non in carnis naturam conversum, sed carni unitum: quemadmodum homo quoque Deo copulatus Spiritus esse dicitur, non quod substantiam amiserit propriam, sed quod in Spiritum communionem venerit. Quæ sunt adversariorum argumta? Quod erat mansit, quod non erat factus est. Igitur aut divisa est natura individua, et pars quidem una mansit, altera mutata est; aut totum mutatum est, aut specie factum est, aut dici illa quidem debent, intelligi non debent. Quis igitur verbi nihil significantis usus? Verum ut ab initio traditum est, firmum est, et quod dictum est, et quod velut obscurum inde consequitur. Estque interpretatio perspicua et sententia pia, et quod fieri non potest, expugnari non potest. Nihil hic indecens, nec contradicere fide dignissimo plurimorum martyrum testimonio potest. Salva manet et divinitatis immutabilitas, et passio templi, ut vocant, non vero suscitantis illud Dei. Quid quod secundum istos, ne mater quidem fuerit Virgo. Si enim Verbum seipsum fecit carnem, non ex illa carnem assumendo prodiit. Quomodo enim mater, cujus quod natum est, nihil secum

496

affert? Quomodo partus dicatur extraneus ille quasi per canalem transitus? Non igitur Matrem, sed vos faciunt Virginem sanctam. Quin ne hoc quidem perspiciunt, se dictum illud, « Verbum caro

A σὰρξ, » τοῦ Μορφήν δούλου λαβεῖν. Ἄλλ' ἀπαγε, δεῖλαι· οὕτε τὸ θεῖον τρέπεται, οὕτε ἡ ἀγία Γραφή πρὸς ἑαυτὴν διαμάχεται, ἐρμηνεύουσα τοῖς φιλαλήθως ἀκούουσιν· εὐπαράδεκτος ἐστὶν ὅλη καὶ σύμφωνος. Τὴν μὲν οὖν εὐσεβῆ διάνοιαν ταύτην ἡμῖν αἱ εἰσὶ Βίβλοι παραδίδουσι· τὸ δὲ, « Ἐγένετο, » γέγραπται, οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ Λόγου τροπὴν ἐνοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἄκραν ἔνωσιν οὕτω κατανοήσωμεν· ἐπεὶ ἁμαρτίαν οὐ λέγεται πεποιηκῆναι, ἀλλὰ πεποιηθῆναι· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα, » φησὶν, « ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, » οὐ τῷ μεταποιηθῆναι τὸν Λόγον εἰς ἁμαρτίας ἐνέργημα, ἢ πεποιηκῆναι ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τῷ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, καὶ ἀφανίσαι αὐτὴν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρει. » Ὅσπερ οὖν ἁμαρτία πεποιθῆναι καὶ κατὰρα γέγονεν, οὐ τῷ μετατραπῆναι· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς ταύτην μεταβληθεὶς, ταύτη δὲ ἐνωθεὶς. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνθρωπος, Θεῷ διὰ πίστεως κολληθεὶς καὶ χάριτος, ἐν λέγεται πνεῦμα· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, » φησὶν, « ἐν πνεύμα ἐστίν· » οὐχ ὡς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μεταβαλλομένου· ἀλλ' ὡς τῆς τοιαύτης συναφείας τὴν πνευματικὴν ἀξίαν αὐτῷ δωρουμένης. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Λόγος, οὐκ εἰς σαρκὸς μετέστη φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεὶς σαρκὶ, σὰρξ λέγεται γεγονέναι· καθὼς καὶ ἄνθρωπος κολληθεὶς Θεῷ πνεῦμα λέγεται εἶναι, μὴ τὴν οἰκείαν οὐσίαν ἀποβαλὼν, τὴν κοινωνίαν δὲ προσλαβὼν. Ἄλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων; Ἐμμενεν ὁ ἦν· ἐγένετο δ' οὐκ ἦν· ἐμμενισθῆ ἡ ἀμέριστος φύσις, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἔμμενε, τὸ δὲ μεταβέβηται· ἢ τὸ πᾶν μεταβέβηται, ἢ κατὰ δόκησιν γέγονεν, ἢ λέγεσθαι μὲν ὀφείλει ἀπλῶς, νοεῖσθαι δὲ οὐχ ἀρμόζει. Καὶ τίς χρεια Λόγου μητὴν σημαίνοντος; Ἄλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς παραδέδοται, καὶ τὸ εἰρημένον βέβαιον, καὶ τὸ ἀκόλουθον ὡς ἀδύνατον, καὶ ἡ ἐρμηνεία σαφής, καὶ ἡ διάνοια εὐσεβής, καὶ τὸ ἀδύνατον ἀμυχον, καὶ τὸ εὐπροπέδ; συνυπάρχον, καὶ τὸ ἀξιώπιστον ἐκ πολλῶν μαρτύρων ἀναντιβῆτον, καὶ τὸ ἀτρέπτου τῆς θεότητος ἄσυλον, καὶ τὸ πάθος τοῦ λεγομένου ναοῦ, οὐ τοῦ ἐγειραντος τοῦτο Θεοῦ. Πρὸς τούτοις οὐδὲ ἡ Παρθένος νοεῖται μήτηρ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. Εἴπερ ἑαυτὸν ὁ Λόγος σάρκα πεποίηκεν, οὐ σάρκα λαβὼν ἐξ αὐτῆς προεβλήθη. Πῶς γὰρ μήτηρ, ἥς οὐδὲν τὸ τεχθὲν ἐπιφέρεται; Πῶς δ' ἂν καὶ λεχθεὶς τοκετὸς ἢ δικτην σωλήνης ἀνοίκειος πάροδος; Σκεῦος οὖν ποιοῦσιν, οὐ μητέρα, τὴν ἀγίαν Παρθένον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο δύνανται συνιδεῖν, ὅτι τὸ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » καθ' ἑαυτῶν μᾶλλον προβάλλονται. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο σὰρξ, δύο, καὶ οὐχ ἓν· εἰ δὲ τὸ αὐτὸ ὁ Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, τὸ « Ἐγένετο » λέλυται. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος Λόγος ἐγένετο· τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὄν ἄλλο τι οὐκ ἐγένετο. Ὅστε ἀνάγκη ἢ τὸ « Ἐγένετο » ἀνατραπῆναι, ἢ τὰς δύο φύσεις ὁμολογηθῆναι. Τὸ γὰρ « Ἐγένετο » κατὰ τὸ ἀληθῶς φαινόμενον εἴρηται πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ὑπόληψιν, ἀγνοούντων τὸν μὴ ὁρώμενον Θεὸν Λόγον τότε. Ὅσπερ εἰάν τις εἴπῃ· Ὁ ποιμὴν

²² II Cor. v, 21. ²³ Isa. LIII, 10. ²⁴ I Cor. vi, 17.

περίστατον ἐξ ἀνδρῶς μεταβέβηται· ἀλλὰ καθάπερ A
περίστατον ἐξ ἀνδρῶς ἀλητῶς ἐνεδύσατο, οὐ φύσεως
ἀνίγκη ἀκουσίω, ἀλλὰ προαιρέσειω γνώμη καὶ εὐ-
δοκίᾳ μόνον.

Quod viro unum quoddam est, aliud quid non est factum. Igitur necesse est ut vel illud, « Factum est, » proscribamus, vel duas esse naturas affirmemus. Vocabulum enim « Factum est, » dicitur quatenus revera apparuit, ut ii qui vidissent certiores fierent, qui scilicet tum temporis Deum Verbum, quod minime videbatur, ignorarent. Ut si quis dixerit: Pastor ille de viro in ovem mutatus est, nempe quatenus revera ovem induit, non necessitate quadam naturæ involuntaria, sed consilio duntaxat et sponte sua.

IV.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.

Πῶς οὖν τολμῶσι τινες, μετὰ τὸ δειχθῆναι δύο τῶν λόγων καὶ τὴν σάρκα, τῶν δύο φύσεων ἐκβάλλειν τὴν σύνοδον; πάσαις μαχόμενοι ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς, πᾶσαν ὕβριν ἐπάγοντες τῇ ἀνορθότῳ φύσει, παντὶ φθονῶντες τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· ἅπασαν προφητείαν ταύτης ἐκβάλλουσιν, οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀθετοῦντες. Πάντα ὅσα ταπεινότερον εἶρηται τῇ φύσει δεχόμενα τῆς σαρκῆς, τηρεῖ τοῦ λόγου τὴν δόξαν ἀκέραιον· ταύτης ἐκβαλλομένης, ἀνάγκη πάντα συνδραμεῖν εἰς τὸν λόγον. Πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἐλπίς καὶ παρρησία διὰ τῆς τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἐνώσεως. Οἱ δὲ τὸν λόγον φάσκοντες εἰς σάρκα τετράφθαι, τὸ καύχημα τοῦ γένους ἐκένωσαν, καὶ τὰς λαμπρὰς ἡμῶν ἐλπίδας ἀβεβαίους ἀπέφηναν. Οὐκ ἔτι σεμνύνεται: Ἀβραάμ, οὐκ ἔτι ἀγάλλεται Δαβὶδ· ψευδεῖς αἱ πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, εἴπερ οὐκ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀνίσταται ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ Θεὸς λόγος, αὐτὸς ἐκ τῆς σαρκῆς ποιήσας, τὴν ἐπιδημίαν ἐχαρίσατο. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνονται καὶ Γραφαῖς θεαῖς πολεμοῦντες, καὶ ἀνθρώποις φθονῶντες, καὶ Θεὸν ὡς παθητὸν βλασφημοῦντες, καὶ ψευδεῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίας μηνύοντες, μᾶλλον δὲ οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιπορκίαν τοῦ ἀψευδοῦς Θεοῦ καταχέοντες; « Ὄμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀληθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » Μηδὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Δαβὶδ δεδοκός, ἀλλ' ἐκ τοῦ λόγου καινοτομηθείσης σαρκῆς, καὶ μία φύσις ἐν τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ δεῖ πάντως αὐτὸν νοεῖν ἢ Κύριον τοῦ Δαβὶδ ἢ υἱόν· τὰ γὰρ δύο ἢ μία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται. Εἰ Θεὸς μόνον, οὐ κυρίως Υἱός· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· οὐδὲ γνήσιος υἱός, ὁ μηδὲν ἔχων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ λεγομένου πατρὸς.

ipso non trahit: nec vero germanus filius, qui habet.

V.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδα ἐστὶν ἀρτὶ Τριάδος κηρύττειν.

Πάλιν τὴν αὐτὴν κακουργίαν ἐν ἑτέροις ῥήμασι παρὰ τῶν ἐναντιῶν προβαλλομένην ὀρώ. Ἄνω γὰρ ἀπλῶς εἰπόντες, δύο Υἱοὺς εἰσάγειν τοὺς ἐν ἐνὶ τὰ δύο νοούντας, μορφήν Θεοῦ καὶ μορφήν οὐλοῦ, πάλιν ἐν-

⁸⁰ Psal. cxxxi, 11.

A factum est, » contra semetipsos torquere. Si enim aliud Verbum, aliud caro: duo sunt, non unum. Si Verbum et caro idem sunt, corruiit vox « Factum est. » Neque enim Verbum factum est Verbum.

IV.

Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.

Postquam igitur duo esse Verbum et carnem demonstratum est, quid est cur duarum conjunctionem naturarum quidam rejicere non dubitant? qui bellum Scripturis sanctis interunt, naturam nulli obnoxiam injuriæ contumeliis afficiunt, divinam incarnationem generi hominum universo invident: respuunt omnem de illa editam prophetiam, qui duarum unionem naturarum dissolvunt. Quæcumque humiliter de Christo dicuntur, ea carnis applicata naturæ, salvam Verbi gloriam conservant: carne sublata, in Verbum omnia concurrant necesse est. Omnis hominibus spes est et fiducia ex Verbi cum primitiis nostris unione. Qui vero Verbum dicunt in carnem esse mutatum, illi et gloriationem generis nostri ad nihilum redegerunt, et præclaram nostram spem infirmoorem reddiderunt. Non amplius gloriatur Abraham: non amplius exsultat David: promissa ad illum facta mendacia erunt, si quidem Christus secundum carnem de fructu ventris ejus non exortus est. At enim Deus Verbum semetipsum carnem faciens suo nos adventu dignatus est. Quomodo igitur non pudet eos contra Scripturam sanctam bellum facere, hominibus invidere, in Deum ut passibilem blasphemare, promissiones ejus mendacii arguere: imo non hoc tantum, sed et Deum ipsum, qui mentiri nescit, perjurii accusare? « Juravit enim, inquit, Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam: de fructu ventris ejus sessurum super ipsius throno⁸⁰. » Cum ergo nihil carni de substantia sua David dederit, sed ex Verbo, novo quodam modo facta sit, una natura est in Domino Christo, qui nihilominus aut Dominus aut filius Davidis intelligendus est: duo enim illa, una eademque natura non admittit. Si Deus tantum, non proprie Filius: quippe qui originem substantiæ ab nullam substantiæ ejus qui pater dicitur partem

V.

Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.

Rursum eadem adversarios improbitate in aliis agere disputationibus video. Nam cum supra simpliciter dixissent, qui duas in uno Christo formas, Dei et servi considerarent, eos duos Filios inducere, nunc ru-

497 quaternitatem illos prædicare calumniantur, qui natura carnem assumptam credunt. Hoc porro dicunt sua freti auctoritate, non autem ex quadam consequentia. Quamquam non tam illis nobiscum res est, quam cum sanctis omnibus qui eadem per Spiritus sancti gratiam prædicarunt. A quibus nos illustrati sinceram in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti confessionem didicimus, et œconomiam incarnationis duarum unionem naturarum cognovimus. Qui vero humilia omnia ipsi Filii deitati volunt tribui, tollunt carnis naturam, ut hujus passiones necessario ascribantur Deo Verbo, converso illi quidem prius in carnem, sed ea quæ carnis sunt rursus patienti. Atque hac de causa crimen fidelibus impingunt, quæ sibi videntur sua solum auctoritate astruentes. Sane si carnis eadem esse quam Patris, et Filii, et Spiritus sancti substantiam professi sumus unquam, quaternitatis nomen jure nobis objicitur, quippe qui eandem in quatuor personis essentiam contemplemur; sin quod res est dicimus: consubstantialiæ Patri esse Filium, consubstantialiæ item Spiritum sanctum, carnem vero ad œconomiam complementum, non substantiæ incrementum, susceptam: qua illi ratione accessionem numeri ex carnis natura fabricant, adeo diversam, ac si alia consubstantialis persona esset, superinducentes? neque id tamen carne in se ipsa considerata, sed in inseparabili cum Deo Verbo conjunctione agnita, ut ea neque amplius videatur separata, neque ut consubstantialis reliquis personis pari modo annumeretur. Noster igitur sermo incarnationem proficitur, quaternitatem, ut dixi, non inducit, et Verbi tuetur impassibilitatem, et Scripturis universis consentit. Adversariorum vero doctrina et fidem omnem iis quæ ab initio scripta sunt negat, et carnis assumptionem rejicit; denique aut Verbum Deum mutatum et passum, aut sicte gesta fuisse omnia liquido declarat. Quod si ideo carnem necessario nobis in quaternitatis numerum ducunt asciscendam, quod per mediatricem purissimam carnem multa nos beneficia accepimus et accepturos deinceps speramus: restat ut togam illam, cujus oram ubi cum fide tetigisset illa fontem sanguinis circumferens mulier, sanitatem furata est, in memoratorum numerum ascribere, et quintum aliquid in prædicatione gloriosa illa togam inducere: non illam quidem ut pari cum unitis naturis modo honoratam, sed ut ad stupendi operationem miraculi ascitam. Cum igitur tantam a purissima carne gratiam accipiat toga, mulierique impertiat, nec tamen gloriosæ celebrationis numerum augeat, nos quoque carnem illam divinam omnipotenti Verbo inseparabiliter unitam honorantes, salutem quidem nos per illam consequi profitemur, sed Trinitatis numerum salvum retinemus, cum unum sit caro cum Verbo, tum propter inseparabilem unionem, tum propter

A ταῦθα τετράδα κηρύσσειν συκοφαντοῦσι τοὺς φύσει τὴν σάρκα ἀνειληφθαι πιστεύοντας. Τοῦτο δὲ λέγουσι μὲν ἐπ' ἐξουσίας, οὐκ ἐκ τινος ἀκολουθίας· προσφέρουσι δὲ οὐ τοσοῦτον ἡμῖν, ὅσον τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς τοιαῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς κηρύξαι χάριτος, παρ' ὧν ἡμεῖς φωτισθέντες, τὴν μὲν ἀνόθευτον ὁμολογίαν ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐδιδάχθημεν, τὴν δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐκ δύο φύσεων ἐγνωρίσαμεν. Ἄλλ' οἱ βουλόμενοι πάντα ταπεινὰ φέρειν εἰς αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, παράγρονται τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν ἵνα τὰ πάθη ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιγραφῆ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τραπέντι μὲν πρότερον εἰς σάρκα, παθόντι δὲ αὖθις τὰ τῆς σαρκὸς. Καὶ τοῦτου χάριν ἐγκλημα τοῖς πιστοῖς ἐπισηοῦσιν, αὐθεντικὰ μόνη τὰ δοκοῦντα κατασκευάζοντες. Εἰ μὲν γὰρ ἐλέγομεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι τὴν σάρκα, καλῶς τετράδα ὀνόμαζον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τέταρσι προσωπίσι θεωρουμένης· εἰ δὲ λέγομεν, ὅπερ ἐστίν, ὁμοούσιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὁμοούσιον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰληφέναι δὲ τὴν σάρκα εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκονομίας, οὐκ εἰς αὐξησιν οὐσίας· πῶς ἀριθμοῦ προσθήκη ἐργάζονται, τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν τοσοῦτον παρηλλαγμένην, ὡς ἕτερον πρόσωπον ἐπειτάγοντες ὁμοούσιον; καὶ τοῦτο οὐ καθ' ἑαυτὴν αὐτῆς θεωρουμένης, ἀλλ' ἐν ἀχωρίστῳ συναφείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γνωριζομένης· ὥστε μὴκέτι κεχωρισμένην αὐτὴν ὁρᾶσθαι, μήτε ὡς ὁμοούσιον τῷ ἴσῳ τρόπῳ συναριθμῆσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ὁμολογεῖ, καὶ τετράδα, καθὼς φησιν, οὐ ποιεῖ, καὶ φυλάττει τῷ Λόγῳ τὸ ἀπαθὲς, καὶ πρὸς πάσας συμφωνεῖ τὰς ἁγίας Γραφάς· ἡ δὲ τῶν ἐναντίων νομοθεσία καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἀπ' ἀρχῆς ἀπειθεῖ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ὁθετεῖ, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον τετράδῃ καὶ πεπονημένῃ δηλοῖ, ἡ κατὰ φαντασίαν πάντα ἐπιδειχθαι. Εἰ δὲ διὰ πολλὰς ἡμᾶς εὐεργεσίας διὰ τῆς μεσιτευσῆς ἀχράντου σαρκὸς εἰληφέναι τε καὶ ληφθεῖναι ἐλπίζειν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς ἀριθμὸν τετράδος παραλαμβάνειν τὴν σάρκα· ὥρα αὐτοῖς καὶ τὸ ἱμάτιόν σου τοῦ κρασπέδου, οὐ πιστῶς ἀφαμένη ἡ γυνή ἢ τὴν τοῦ αἵματος πηγὴν περιφέρουσα, τὴν ἴσιν ἐκλεψεν, εἰς συναριθμῆσιν τῶν μνημονευομένων λαμβάνειν, καὶ τι πέμπτον ἐν τῷ κηρύγματι τῆς δοξολογίας τὸ ἱμάτιον παρεισάγειν· οὐχ ὡς τιμηθὲν τῷ αὐτῷ τῆς ἐνώσεως τόπῳ, ἀλλ' ὡς παραληφθὲν εἰς θαυματουργίαν παράδοξον. Τοῦτοῖνον ἱματίου τοσαύτην ἐκ τῆς ἀχράντου σαρκὸς λαβόντος χάριν, καὶ μεταδόντος τῇ γυναικί, καὶ μετὰ προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ ἐπὶ δοξολογίας ποιήσαντος· οὕτω καὶ τὴν ἐνθεον σάρκα τὴν ἀναποδλήτως ἡνωμένην τῷ παντοδυνάμῳ Λόγῳ τιμῶντες, εὐρεῖν μὲν δι' αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τρυφῶμεν δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδος ἀπαρεγγεῖρητον, ὡς ἐν οὖσαν ἅμα τῷ Λόγῳ κατὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἐνώσεως, καὶ ἀδιαίρετον τῆς προσκυνήσεως. Ἄλλ' ὅσα μὲν ἐφαρμύζοντα (22) τῇ θεῷ φύσει φάσκουσι γεγονέναι,

(22) Edit. Comm., ἐφαρμύζοντας.

τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀπρεποῦς ἂν
 ἐννοίας λαμβάνουσι, Παύλου λέγοντος· Ἄδύνατον τῷ
 Θεῷ καὶ τὸ ψεύσασθαι, καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι·
 ὅσα δὲ καὶ ἀρμόζοντα τῷ Θεῷ καὶ σωτήρια καὶ θεο-
 πρεπῆ καὶ φιλόφρονα, ταῦτα πρὸς τὸ ἀδύνατον
 μεταφέρουσι, μὴ παραχωροῦντες τῇ δεσποτικῇ σο-
 φίᾳ τοῦ δύνασθαι καὶ λαβεῖν σάρκα, καὶ μὴ ποιεῖν
 τετράδα. Οὕτω κρίσις αὐτοῖς ἐμφιλόνεικος, τὰ μὲν
 ἀπρεπῶς παρ' αὐτῶν καινοτομούμενα βεβαιῶν τῷ
 λέγειν, ὅτι πάντα δύναται ὁ Θεός· τὰ δὲ παρὰ τῆς
 ἀγίας Γραφῆς εὐσεβῶς κηρυσσόμενα μηκέτι δέχεσθαι
 ὡς ἀληθῆ, καὶ δυνατὰ, καὶ συμφέροντα· λαμβάνειν
 δὲ αὐτὰ εἰς πλοκὴν ζητημάτων, καὶ μὴ ἀποδιδόναι
 τῇ δυνάμει τοῦ πάντα ποιούντος τὰ ἀνήκοντα ὑπὲρ
 ἀνθρωπίνην κατάληψιν.

VI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι κατ' ἀνθρώπον γινώ-
 σκειν τὸν δεσπότην Χριστὸν, εἰς ἀνθρώπῳ ἐστὶ
 τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

Ἄλλὰ γὰρ, μὴ ἀρκεσθέντες τοῖς οὕτως ἀτόποις
 καὶ ἀναισχύντοις προβλήμασι, προσέθηκαν καὶ ἄλ-
 λην ἰταμωτέραν ἀπόφασιν, λέγοντες εἰς ἀνθρώπον
 ἔχειν τὰς ἐλπίδας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καθ'
 ἑκατέραν φύσιν ὁμολογούντας τὸν Χριστόν. Ἐπὶ τού-
 τοις αὐτῶν πυθέσθαι καλόν. Δεῖ πείθεσθαι ταῖς
 ἀγίαις Γραφαῖς, ἧ κατ' αὐτοὺς οὐ δεῖ; Εἰ μὲν γὰρ
 δεῖ, παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν, καὶ αὐταῖς ἐγκαλεῖτω-
 σαν· εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς οὐ δεῖ, φανερώς ὁμολογεῖτω-
 σαν τὴν πρὸς τὰς ἱεράς βίβλους ἀσπονδον μάχην,
 καὶ οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς, εἴα πρὸς ἀλλοτρίους,
 λόγος. Παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν· « Ἀνθρώπος ἐν πλη-
 γῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· » καὶ ὅτι Υἱὸς
 ἀνθρώπου ἐστὶ· « Νῦν δὲ με ζητεῖτε ἀποκτείνειν, ἀν-
 θρώπου δὲ τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν. Εἰς Θεός,
 εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰη-
 σοῦς Χριστός. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοιρῆς,
 ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ πρῶ-
 τος Ἀδάμ, ὁ δὲ ἔσχατος Χριστός. Δι' ἀνθρώπου θά-
 νατος, δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. » Τοσαῦτα
 ἐν λόγοις, καὶ πολλῶν πλείω σφόδρα ὅσα πάλιν ἐν
 ἔργοις. Ἐγενήθη βρῆφος, περιεγράφει παραγάνοις,
 ἐτρέφη γάλακτι, περιετμήθη κατὰ τὸν νόμον, προ-
 ἔκοψε ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, πείναν ἐγνω,
 δέψαν οὐκ ἠγνόησε, πόνων ἀσθησιν ἔλαβε, ταραχῆς
 καὶ ἀδημονίας καὶ λύπης πείραν ἐδέξατο, κατὰ πάντα
 ὡμοιώθη τοῖς ἀδελφοῖς χωρὶς ἁμαρτίας. Μάστιξιν
 ὑπεβλήθη, σταυρῷ προσήθη, ἦλοις περιεπάρη. Θα-
 νάτου ἐγεύσατο, ταφῇ παρεδόθη, γέγονεν ἡ ψυχὴ
 κατὰ τὸν ἕδην, καὶ κρατηθῆναι μὴ δυναθεῖσα πάλιν
 ἀπεδόθη τῷ σώματι, καὶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις· εἶτα
 ἐπαφῇ καὶ ψηλάφουσι τῶν ἀπιστούντων· εἶτα τροφῇ
 πιστουμένη τοῦ σώματος τὴν ἀνάστασιν· εἶτα ἀνά-
 ληψις εἰς οὐρανὸν ὁράντων πολλῶν. Τοσαῦτα μαρ-
 τυρία τῶν γεγραμμένων, τοσαύτη πληροφορία γενομέ-
 νων, τοσοῦτων ἢ οἰκονομία πρόξενος ἀγαθῶν. Καὶ ταῦ-
 τα πάντα κελεύουσι παρορῆν, καὶ τοσοῦτων καὶ τοιού-
 των ἀπειναντίας χωρεῖν, ἀνθρωπότητα δὲ διὰ τούτων

indivisam adorationem. Sed quæcunque divinæ na-
 turæ non conveniunt, ea potentia Dei ad astruen-
 dam absurdam suam opinionem ascribunt, Paulo
 dicente Deum non posse mentiri, nec seipsum negare.
 Quæ vero et Deo convenientia, et salutaria, et divina,
 et in hominum gratiam facta sunt, ea impossibilia
 esse dicunt: neque id divinæ sapientiæ concedunt,
 ut possit carnem sumere, quin faciat quaternitatem.
 Ita nimirum illi contentiosi sunt, ut absurda quidem
 sua commenta confirmare nitantur dicendo, omnia
 posse Deum; quæ vero pie a sacra Scriptura prædi-
 cantur, non admittant ut vera, ut possibilia, ut uti-
 lia; sed ex iis quæstionum laqueos neclant, nec
 omnium Creatoris potestati ea tribuant quæ captum
 superant humanum.

B

498 VI.

Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut ho-
minem agnoscere, esse in hominem spem suam ha-
bere.

At illi non contenti tam absurdis impudentibus-
 que propositionibus, aliam multo impudentiorem
 sententiam addidere, dicentes, in hominem spem
 illos habere, qui Christum secundum utramque na-
 turam Deum et hominem esse confitentur: super
 his percontari illos operæ pretium fuerit. Aut san-
 ctis obtemperare Scripturis oportet, aut secundum
 illos non oportet; si oportet, id ex Scripturis didi-
 cimus, illas ergo incusent; si dicant, non oportere,
 palam ergo faciant suum in sacros libros irrecon-
 ciliabile bellum, nec ullus nobis cum illis, utpote
 extraneis, sit sermo. Ex Scripturis audivimus:
 « Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infir-
 mitatem ** : » et quod Filius sit hominis: « Nunc
 autem quæritis me interficere, hominem qui veri-
 tatem locutus sum vobis ». Unus Deus, unus me-
 diator Dei et hominum, homo Jesus Christus **.
 Primus homo ex terra terrenus, secundus homo Do-
 minus ex cælo **. Primus Adam, ultimus vero Chri-
 stus. Per hominem mors, per hominem resurrectio
 mortuorum **. Hæc tot tantaque verba, ac multo
 plura opera sunt, quæ testimonium reddant. Natus
 est infans, pannis involutus, lacte nutritus, circum-
 cisus secundum legem, profecit ætate, sapientia et
 gratia, famem expertus est, sitim non ignoravit,
 labores sustinuit, perturbationem, anxietatem ani-
 mi, et dolorem expertus est, per omnia assimilatus
 est fratribus, excepto peccato. Flagellis cæsus est,
 actus in crucem, clavis confixus, mortem gustavit,
 sepulturæ traditus est, descendit anima ejus ad in-
 feros, et cum ibi detineri non posset, reddita est
 corpori, et facta resurrectio est: hinc palpatus et
 contractatus incredulorum, deinde sumptus cibus est,
 qui resuscitati corporis fidem faceret: deinde
 assumptio in cælum multis videntibus. Tot tanta-
 que sunt Scripturarum testimonia, tanta rerum ge-
 starum certitudo, tot tantaque nobis bona œcono-
 mia conciliat. Et præcipiunt tamen ut hæc omnia

** Isa. LIII, 3. ** Joan. VIII, 40. ** I Tim. II, 5. ** I Cor. XV, 47. ** ibid. 21.

despiciamus, ac contra isthæc tanta et hujusmodi procedamus, hisque demonstratam testimoniiis humanitatem non secundum naturam confiteamur; humanitatem vero non nudam. Ad hæc restat ut apostolicam opponamus vocem: « Oportet obedire Deo magis quam hominibus ⁶¹. » Cum igitur humanitas divinitati ineffabiliter et inseparabiliter unita sit, ita quidem, ut idem et infans videatur, et Deus agnoscatur, « Puer, » inquit propheta, « natus est nobis, et Filius datus est nobis, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis ⁶². » Fasciis circumscriptur: sed nullis circumscriptum terminis imperium in creaturas universas exercet. In præsepe ponebatur, sed angelorum celebratus hymno glorificabatur: famem et sitim toleravit, sed ex quinque panibus aliquot hominum millia saturavit, et superantia duodecim canistrorum fragmenta, prout voluit, ostendit. Ut paucis rem complectar, mortem degustavit, sed eum qui mortis imperium tenebat destruxit: ac in cruce quidem, dum pateretur, corpus ejus pendebat; qui vero in illo erat Deus Verbum, is suam nullis passionibus obnoxiam potentiam ubique declarabat. Movebatur terra, scindebantur petrae, occultabatur sol, velum rumpebatur, aperiebantur sepulcra, resurgebant mortui novi ruptorum mortis vinculorum præcones: creaturæ denique universæ invisibilem crucifixi deitatem nuntiabant. Qualis igitur supererit excusatio, si tanta salute neglecta, tam certis testimoniis contemptis, novis contentiosorum hominum opinionibus adhæserimus? Verum quod omnibus modis Christum Salvatorem deceat agnoscere Deum pariter et hominem **499**, secundum utramque naturam, licet nos tacerimus, lapides clamabunt. Quod vero non in homine simpliciter spem suam habeant repositam, qui sic sentiunt, operæ pretium est, perspicue demonstrare. Tametsi si qua suborta est quæstio, aut solutionem ejus quæsitam oportuit, aut inscitiam fateri propriam, nec a Scriptura discedere. Jam porro facile est congruam invenire rationem, quare in carualem hominis facti (Verbi) adventum, in salutarem Domini œconomiam, spem reponamus nostram, dum invisibilem Deum Verbum per visibilem carnem cognoscimus, et per ejus passionem impassibilitatem accipere credimus: omnia autem gesta deitati cum carne conjunctæ ascribimus, et ita unam adorationem incarnato et homini facto Deo Verbo asserimus. Neque enim mulier illa quæ fimbriam contrectavit, in fimbriam spem habere deprehensa est, sed in potestatem invisibilem ejus qui erat vestimento indutus, cujus erat fimbria. Neque is qui sputo fuit a cæcitate sanatus, in sputum habuit fiduciam; sed in invictam ejus potentiam qui jussit illum ita medelam accipere. Nam qui hodie ad sanctum altare accedunt, ipsumque amplectuntur, ac cum timore et gaudio salutant,

A ἀποδοδειγμένην μὴ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν· ἀνθρωπότητα δὲ οὐ ψιλήν. Πρὸς ταῦτα καιρῶς ἀποστολικὴν ἀντιθεῖναι φωνήν· « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Οὕτω δ' ἀνθρωπότητος ἀρρήτως ἠνωμέντης καὶ ἀχωρίστως θεότητι, ὡς τὸν αὐτὸν βρέφος καὶ παιδίον βλέπεσθαι, καὶ Θεὸν γινώσκεισθαι. « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, » φησὶν ὁ προφήτης, « Υἱὸς καὶ ἐδόθη, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής " Ἀγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός. » Ἐν σπαργάνοις περιγράφεται· ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει τὴν δεσποτείαν ἀπεριγράφον ἐπιδείκνυται. Ἐν φάτῃ ἐτίθετο, ἀλλὰ παρ' ἀγγέλων ὑμνούμενος ἐδοξάζετο· πεζῶν καὶ δίδυαν ὑπέμεινε, ἀλλ' ἐκ πάντε ἀρτων χιλιάδας ἐχόρτασε, καὶ περισσεῖαν κλασμάτων δεκαδύο κοφίνων, ὡς ἠθέλησεν, ἐδειξε. Συντόμως εἰπεῖν, ἐγεύσατο θανάτου, ἀλλὰ κατέλυσε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πάθος, ἐπὶ σταυροῦ μὲν ἦν τὸ σῶμα κρεμάμενον, πανταχοῦ δὲ ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος τὴν ἀπαθῆ δύναστείαν ἐπιδεικνύμενος ἦν. Ἔσειετο γῆ, ἐσχίζοντο πέτραι, συνεκαλύπτετο ἥλιος, διεβρήγγυτο καταπέτασμα, τάφοι ἠνοίγοντο, νεκροὶ ἀνεπέδων, ξένοι κήρυκες τῆς καταλύσεως τοῦ θανάτου, πάντα κτίσις τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ ἐσταυρωμένου ἐμήνυε. Ποίαν ἔσομεν ἀπολογία, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, καὶ τοσαύτην περιδόντες πληροφορίαν, συνθέμενοι τε ταῖς τῶν φιλονεικούντων καινοτομίαις; Ἄλλ' ὅτι μὲν κατὰ πάντα τρόπον ἀρμυζει γινώσκειν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ἑκατέραν, κἂν ἡμεῖς σιωπήσωμεν, οἱ λίθοι κράζονται· τὸ δὲ μὴ ἔχειν εἰς ἄνθρωπον ἀπλῶς τὰς ἐλπίδας τοὺς οὕτω πιστεύοντας, ἀναγκαῖον δεῖξαι σαφῶς. Καίτοιγε καὶ εἰ τις ἀνέκυπτεν ἀπορία, ταύτης ἐχρῆν τὴν λύσιν ζητεῖν, ἢ τὴν οικεῖαν ἀμάθειαν ὁμολογεῖν, οὐ τῶν γεγραμμένων ἀναχωρεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ βῆδιον τὸ πρότερον εὐρεῖν, ὅτι τὰς ἐλπίδας ἔχομεν εἰς τὴν ἑσαρκον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος παρουσίαν, εἰς τὴν σωτήριον τοῦ δεσπότητος οἰκονομίαν, διὰ μὲν τῆς ὀρωμένης σαρκὸς τὸν ἀόρατον Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες, καὶ διὰ τοῦ πάθους ταύτης τὴν ἀπάθειαν λαμβάνειν πιστεύοντες· πάντα δὲ τὰ γενόμενα, τῇ ἠνωμένῃ τῇ σαρκὶ θεότητι ἐπιγράφοντες, καὶ οὕτω μίαν τὴν προσκύνησιν τῷ σαρκωθέντι καὶ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ προσάγοντες. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἀψαμένη γυνὴ τοῦ κρασπέδου εἰς **D** κράσπεδον ἔχουσα τὰς ἐλπίδας ἠλέγχετο, ἀλλ', εἰς τὴν ἀόρατον δύναμιν τοῦ τὸ ἱμάτιον περιβεβλημένου, οὐπὲρ τὸ κράσπεδον. Οὐδὲ ὁ τῷ πύσματι τῆς τυφλώσεως ἐλευθερωθεὶς, εἰς πύσμα τὴν πεπολθῆσιν εἶχεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀήτητον ἐξουσίαν τοῦ κελεύσαντος αὐτὸν οὕτω τὴν ἴσιν δέξασθαι. Ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ προσιδόντες ἀγίῳ θυσιαστηρίῳ, περιπτυσσόμενοι δὲ τοῦτο, καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπάζόμενοι, οὐκ εἰς λίθον ἢ ξύλον ἀπλῶς ἐπερείδονται, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ λίθου ἢ ξύλου τοῖς ὑσεβείαις μνημονευομένῳ χάριν. Ἡ σὺ καὶ τοὺς σωθέντας ποτὲ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διὰ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὑψωθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ὄφει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπιτρέ-

⁶¹ Act. v, 29. ⁶² Isa. ix. 6.

πειν διέβαλες; Εἰ δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ μυστηρίου τοσαύτην ἐνέργειαν δι' ὄψεως ἐπεδείξατο· πόσω μᾶλλον αὐτὸ τῆς χάριτος τὸ πρωτότυπον δι' ἀνθρώπου σοι παρέξει, καθὼς καὶ παρέσχε τοῖς πιστοῖς τὰς πολυτρόπους εὐεργετίας κατὰ τὸν εἰπόντα· «Ὡσπερ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.»
per hominem tibi afferet, quemadmodum fidelibus varia attulit beneficia, juxta illud: «Quemadmodum per hominem mors, ita per hominem resurrectio mortuorum»⁶².

VII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ἀπαθῶς Θεὸς Λόγος.

Πολλαῖς καὶ λίαν σκαιῶς προτεθείσαις πλοκαῖς συντόμως κατὰ δύναμιν ἀντεπιπόντες, οὐκ οἶδαμεν τί χρησόμεθα τῇ νυνὶ προκειμένῃ, παίζειν μὲν οὐ βουλόμενοι, παιδεύειν δὲ μάλιστα πρὸς παιδιὰν καταγέλαστον οὕτως ἀναγκαζόμενοι, ἣν καὶ τὸ ἀπλῶς εἰπεῖν χλεῖν ἔστιν εἰσενεγκεῖν. Ἐπαθεν ἀπαθῶς. Ὡ τῆς ἀδιανοήτου σοφίας! Ὡ τῆς παιζούσης διδασκαλίας, οἰκοδομοῦσης ἄμα καὶ καθαιρούσης! οἶά ἐστιν ἰδεῖν τὰ τῶν παίδων ἐν ψάμμῳ ἀθύρματα. Ἐπαθεν ἀπαθῶς· πρὶν ἀκούσω τοῦ ῥήματος, ἐπιλανθάνομαι τῆς σημασίας τοῦ, ἔπαθεν. Ἐπαθόμενον γὰρ τὸ, ἀπαθῶς, οὐκ ἐξ ἄθνατον, καὶ ταφήν, καὶ ἀνάστασιν δέχεσθαι, ἀ τὸ τῆς ἡμετέρας ἔχει σωτηρίας κεφάλαιον. Εἰ γὰρ ἔπαθε, πῶς ἀπαθῶς; Εἰ ἀπαθῶς, πῶς ἔπαθε; Ἀληθῶς μὲν ἀλαλήτως, καὶ νοήσωμεν ἀνοήτως. Τίς εἶδε πίπτοντα ἀπτῶτως, ἐγειρόμενον ἀνεγέρτως, πονοῦντα ἀπόνως, φρονοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀλαλήτως, ὠφελοῦντα ἀνωφελῶς (23), λυόμενον ἀλύτως, ἵνα λέξωμεν τὸ, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Τίς ἢ τῆς ἀφροσύνης ἐπίτασις; τίς ἢ τῆς μανίας ἐνοστασις; τίς ἢ τῆς ἀνοίας παραπληξία; Περὶ μυστηρίου φρικωδεστάτου φέρειν ῥήματα γέλωτα πλατῶν ἐργαζόμενα, λόγον ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀλογίαν προβάλλεσθαι, ἀπόκρισιν διδόναι ἴσῃν τοῦ μὴ διδόναι, ἀσφραστέραν ἐρμηνεῖαν παρέχειν μείζονος ἀπορίας μητέρα. Πῶς οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναδραμεῖν θεωρίας, ἢ εἰπεῖν ἡδυνηθῆν τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ῥήμα, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Πῶς αἱ πολῦστιχοι βίβλοι τὴν ὑπέρογκον ταύτην ἀποκάλυψιν ἡμῖν οὐκ ἐγκώρισαν; Παῦλος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθὼν, καὶ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἀκούσας ἐν παραδείσῳ, τοιοῦτο οὐδὲν ἀπεφάνητο. Μὴ ἄρα, τοῦτοις καταλιμπάνων τὴν τῶν ὑπερβαίνόντων ἐξήγησιν, οὕτως οὐκ εἶπεν· Ἐπαθεν ἀπαθῶς· ἀλλ', «Ἐμαθε, φησὶν, ἄφ' ὧν ἔπαθε·» καὶ, «Πειραμένος, κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα;» Τὸ «πειραμένος,» πόρρωθεν ἀνεῖλε τῶν τοιούτων λόγων τὴν ληρυδίαν· Ὁ γὰρ κατὰ πάντα πειραμένος καθ' ὁμοιότητα, ἢ πέπονθεν οὐκ ἀπαθῶς, ἵνα φυλάξῃ τὸ, «κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα·» ἢ καὶ τοὺς ἄλλους δείκνυσι παθόντας ἀπαθῶς, ἵνα σώσῃ τὴν πρὸς αὐτοῦ ὁμοιότητα. Ὡστε ἢ καὶ τὸν Σωτῆρα πεπονθῆναι ἀληθῶς ὁμολογητέον, ἢ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπα-

non in lapidem aut lignum temere innituntur, sed in gratiam per lignum et lapidem a sanctis viris memoratam. An tu eos qui tempore beati Moysis visu exaltati ænei serpentis sanati sunt, serpenti salutem commisisse suam calumniaris? Quod si mysterii imago tantam per serpentem efficientiam exhibuit; quanto majorem ipse gratiæ prototypus varia attulit beneficia, juxta illud: «Quemadmodum per hominem mors, ita per hominem resurrectio mortuorum»⁶².

VII.

Adversus eos qui dicunt: Impassibiliter passus est Deus Verbum.

Postquam multas atque contortas propositiones pro facultate confutavimus, ad præsentem nescimus quid respondeamus. Cum joculari quidem non sit animus, ad ludicra tamen et ridicula confutanda vel inviti cogimur, quorum vel simplex mentio risum moveat. Passus est impassibiliter; o inconsideratam sapientiam! o ludicram doctrinam una ædificantem et destruentem, ut videre pueros est in arena ludentes. Passus est impassibiliter: antequam audiam illud dictum quid significet, passus est, obliviscor: nam quod adjicitur, impassibiliter, non admittit mortem, sepulturam, et resurrectionem, quæ salutis nostræ summam complectuntur. Nam si passus est, quomodo impassibiliter? Si impassibiliter, quomodo passus est? Loquamur sine loquela, intelligamus sine intelligentia. Quis vidit unquam cadentem sine casu, excitatum sine excitatione, laborantem sine labore, prudentem imprudenter, loquentem sine loquela, utilitatem afferentem inutiliter, solum insolute, ut dicamus passus est impassibiliter? Quæ tanta hæc dementia? quæ furoris perseverantia? quis amentis stupor? De tremendo nimirum mysterio verba proferre, amplam risus materiam moventia? polliceri rationi congrua, et a ratione alienissima proferre? ita respondere, ut videre non respondisse? interpretationem exhibere re explicanda obscuriorem, et majoris dubitationis matrem? Qui fit quod sanctorum nemo tam alta contemplari, nec illo tantopere celebrato verbo uti potuit, passus est impassibiliter? Ipsæ sacræ litteræ tot versibus distinctæ quid est cur magnificam hanc revelationem nos minime docuerunt? Paulus in tertium cælum ascendit, et arcana verba in paradiso audivit, sed hujusmodi nihil pronuntiavit. An 500 vero, relicta ipsis eorum, quæ captum omnem superant expositione, non dixit, passus est impassibiliter, sed «ex iis, ait, quæ passus est, didicit»⁶³: «Item «tentatus est in omnibus similiter»⁶⁴?» Qua voce, «tentatus est,» verba ejusmodi nugatoria jamdiu sustulit. Nam qui in omnibus ad similitudinem tentatus est, is aut passus est non impassibiliter, ut firma maneant illa, «in omnibus similiter,» aut

⁶² 1 Cor. xv, 21. ⁶³ Hebr. v, 8. ⁶⁴ Hebr. iv, 15.

(23) Mss., προνοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀνωφελῶς, male. Editi quædam omiserant.

alios quoque impatibiler pati ostendit, ut servet eam quam cum illis habet similitudinem. Quamobrem alterutrum est profitendum, aut vere passum esse Salvatorem nostrum, aut alios quoque impatibiler passos, ad quorum similitudinem Dominus tentatus fuisse prædicatur. Quæ porro patientiæ demonstratio ex eo quod impassibiliter patiat? Quomodo dicitur patientia Christi, si nullum doloris sensum percepit? Qua ratione ostenditur ejus erga homines ineffabilis et incomparabilis amor, si absque laboribus passio fuit? Quis pati recusaverit, non modo pro amicis, sed etiam pro adversariis, si pati liceat impassibiliter? Quid erat ergo quod Dominus diceret, « Spiritus promptus est, caro autem infirma⁶⁵, » si passionem absque dolore experturus erat? Quæ causa erat quod ad Patrem clamaret: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste⁶⁷? » Quare supplices preces cum vehementi clamore et lacrymis ad eum qui se a morte eripere posset offerebat? Aut igitur vera illa omnia credenda, et passionem veram fuisse confitendum est, aut passionem illam sine passione, necesse est reputare speciem plane, fictionem et phantasiam fuisse. Si non vere passus est, nec vere utique resurrexit. Si revera non gustavit mortem, nec stimulos mortis restinxit, adhuc in peccatis sumus nostris, adhuc mors omnibus dominatur, adhuc ab hæreditate sumus alieni. Si namque ficta mors, si mendax testamentum; nec vera erit hæreditas. Hæc nobis lex pronuntiat: « Testamentum in mortuis confirmatum est⁶⁸. » Si ergo is vere mortuus non est qui Novum Testamentum nobiscum iniit, irrita sane quæ in Testamento sunt, rejectique ii qui hæredes sunt vocati. Sed apage ejusmodi vesaniam, o homo! Nam qui Testamentum pepigit, mortuus est, et ratum est Testamentum, hæreditasque proposita credentibus, ac supplicium sycophantis paratum. Reperiuntur namque complures contra Deum falsi testes, qui dicunt eum suscitasse Christum a mortuis, quem non vere mortuum excitavit, si quidem passus est impassibiliter. Et clamante Paulo passibilem esse Christum, Pauli adversarii contra clamant, illud « impassibiliter » proferendo.

VIII.

Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut voluit.

Qui secundum legem iter peragere volunt, curantque omnem effugere errorem, quidvis potius mali eligent, quam vel tantillum a via publica deflectant. Eodem prorsus modo qui per viam dogmatum veritatis volunt incedere, vestigiis inhærent eorum qui nunquam in itinere errarunt. Ubi autem regiæ viæ signa accurate edidicere, sollicitè sibi cavent ab omni diverticulo: toti vero ex veritatis partibus consistunt. Cum ab hoc igitur scopo ii aberrarint qui adversaria nobis dogmata tradunt, vestigia quidem orthodoxorum Patrum amiserunt, nec non theologorum virorum (qui viam common-

⁶⁵ Matth. xxvi, 41. ⁶⁷ ibid. 39. ⁶⁸ Hebr. ix, 17.

αὐτῶν πεπονθῆναι, ὧν καθ' ὁμοιότητα πεπειραμένους ὁ Δεσπότης κηρύσσεται. Τίς δὲ καὶ ὑπομονῆς ἀποδείξεις ἐκ τοῦ παθεῖν ἀπαθῶς; Πῶς λέγεται ἡ ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ πόνων αἰσθησὶν ἔλαβε; Πῶς δὲ δείκνυται ἡ ἀρατος καὶ ἀπαράβλητος πρὸς ἀνθρώπους φιλοστοργία, εἰ εἶχα πόνων τὸ πάθος ἐγένετο; Τίς οὐχ αἰρεῖται παθεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ φίλων, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ ἀντιδίκων, εἰ ὑπερέβητε παθεῖν ἀπαθῶς; Οὐ δὲ χάριν ἔλεγεν ὁ Δεσπότης, « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » εἶπερ ἔμελλε τὸ πάθος ἀναλήψης προσέσθαι; Ἰνατί πρὸς τὸν Πατέρα ἔβδα· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; » τίνας ἔνεκεν εὐχά; Ἰκετηρίους μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου προσέφερον; Ἡ οὖν πάντα ἀληθῆ πιστευτέον, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν ὁμολογητέον· ἢ, τοῦ πάθους ἀπαθῶς γεγενῆσθαι λεγομένου, σχῆμα ἀνάγκη καὶ δόκῃσιν καὶ φαντασίαν πάντα λογίζεσθαι. Εἰ οὐ πέπονθεν ἀληθῶς, οὐδὲ ἀνέστη πάντως ἀληθῶς. Εἰ μὴ ὄντως ἐγεύσατο θανάτου, οὐδὲ τὰ κέντρα ἔσβεσε τοῦ θανάτου· ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, ἔτι βασιλεύει πάντων ὁ θάνατος· ἔτι τῆς κληρονομίας ἀλλότριος καθεστήκαμεν. Εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἀπατηλὸς, καὶ ἡ διαθήκη ψευδής, καὶ ἡ κληρονομία οὐκ ἀληθής. Νόμος ἡμῖν ταῦτα διαγορεύει· « Διαθήκη, » φησὶν, « ἐπὶ νεκροῖς βεβαία. » Εἰ οὖν οὐ τέθνηκεν ὄντως ὁ τῆν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἡμᾶς διαθέμενος, ἀκυρὰ τὰ τῆς Διαθήκης, ἀπόβλητοι οἱ λεγόμενοι κληρονόμοι. Ἄλλ' ἀπαγε τῆς τοιαύτης παραπληξίας, ὦ ἀνθρώπε! Καὶ ὁ διαθέμενος γὰρ τέθνηκε, καὶ ἡ Διαθήκη κεκύρωται, καὶ ἡ κληρονομία τοῖς πιστεύουσι πρόκειται, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς συκοφάνταις ἡτοίμασται. Εὐρίσκονται γὰρ πολλοὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ λέγοντες, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὃν οὐκ ἀληθῶς τεθνηκότα ἤγειραν, εἶπερ ἀπαθῶς ἔπαθε. Καὶ Παύλου βωόντος, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς, οἱ Παύλου ἀντίδικοι τὸ « ἀπαθῶς » ἀντιφθέγγονται.

VIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθε ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησεν.

Οἱ κατὰ νόμον ὁδοποροῦν ἀνύειν ἐθέλοντες, καὶ φεύγειν πᾶσαν πλάνην σπουδάζοντες, πάντα μᾶλλον αἰρήζονται παθεῖν, ἢ μικρὸν τῆς λεωφόρου παρελθεῖν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν ὁδὸν τῆς τῶν δογματικῶν ἀληθείας βαδίζοντες ἐθέλοντες, τηροῦσι μὲν τὰ Ἰγνη τῶν ἀπλανῶς ὀδευσάντων· τὰ δὲ σημεῖα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μετὰ ἀκριβείας καταμανθάνοντες, πᾶσαν μὲν παρατιοῦνται παρεκτροπὴν, ὅλοι δὲ γίνονται τῆς ἀληθείας. Τοῦτου τοίνυν ἀναχωρήσαντες τοῦ σκοποῦ, τὰ νῦν οἱ τὰ ἐναντία δογματίζοντες ἐθέλοντες, τὰ μὲν Ἰγνη τῶν ὀρθοδόξων πατέρων καταλείψασιν, καὶ τὰ σημεῖα τῶν θεολόγων ἀνδρῶν,

τῶν τὴν ὁδὸν ὑποδείξαντων, παρελογίσαντο, πολ-
 λὰς δὲ παρεκτροπὰς μετεδίωξαν, τὰς μὲν πάλαι
 παρ' ἐτέρων ἐξευρεθείσας, τὰς δὲ νῦν παρ' αὐτῶν
 καινοτομηθείσας, οἷά ἐστι καὶ ἡ παράλογος φωνὴ, τὸ,
 "Ἐπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησε. Μὴ δυνάμενοι γὰρ δεῖξαι
 τὴν φύσιν παθητὴν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ
 ὤκνησαν· καὶ περὶ φύσεως ἐρωτώμενοι, περὶ βουλή-
 σεως ἀποκρίνονται. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις,
 ἐχέτω χώραν ἡ βούλησις· εἰ δὲ, κὰν μυριάκις δοθεῖη
 τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον·
 πῶ; οὐ μανία τὸ λέγειν, "Ἐπαθεν ὡς ἠθέλησεν;" Ἡ τίς
 τῶν εὐ φρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι σύμφωνον δεῖ τῆ
 φύσει τὴν βούλησιν εἶναι; οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο βέ-
 πειν, τὴν δὲ πρὸς ἕτερον σπεύδειν· ἀλλὰ μένειν μὲν
 τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις, θέλειν δὲ τὴν φύσιν ὅ
 πρέπει τῆ φύσει καὶ συνέσει· ὡς εἰ τις ἄλλο μὲν ταύ-
 B τῃν ἔχειν λέγοι, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπι-
 ἤγαγε καὶ πόλεμον· τῆς μὲν ἐγχειρουσῆς εἰς ἃ μὴ
 δεῖ, τῆς δὲ μὴ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ γὰρ
 πάσχειν πεφυκὸς, καὶ θέλον καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν
 ὑπόκειται· τὸ δὲ τοῦ πάσχειν ἐκτὸς κατὰ φύσιν, κὰν
 τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐκ οἶόν τε, τίς ποι-
 ῆσει δέξασθαι τὴν οὐσίαν, ὅπερ οὐ πέφυκε; Πᾶν γέ-
 νος ζῶων φυλάττει τὸν τῆς οἰκείας οὐσίας νόμον ἀσά-
 λευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διατεταται διὰ
 παντὸς, καὶ οὐδαμοῦ τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν.
 Κὰν μυριάκις ἄνθρωπος θέλῃ γενέσθαι πτηνός, ἀρ-
 γεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως·
 κὰν θέλῃ ψυχὴν ἔχειν ἐνὸς τῶν ἀλόγων, γελᾷται θέ-
 λειν, ὅ ῥα πληροῦται τὸ ἔργον. Εἶτα, πᾶσα μὲν φύσις
 C ἔχει τὸ ἀτυράννητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναν-
 τίας βουλήσεως· μόνῃ δὲ ἡ ἀτρεπτος τοῦ Θεοῦ καὶ
 ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἠτᾶ-
 ται τῆ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; "Ὁ τοῦ θαύματος! ἡ
 πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις φυλάττουσα, αὐτὴ
 τῶν τῆς ἀπαθείας ὄρων οὕτω βράδιως ἐξίσταται, καὶ
 οὐδὲ τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὅποσον κτίσματι
 δέδωκε; Πόθεν δὲ ὅλως ἐγνωρίσται, ὅτι ἠθέλησε;
 Προφήτης οὐκ εἶπεν, "Ἀπόστολος οὐκ ἐκχρύξεν· ἀλλ'
 οἱ μικρὸν ἠγγόμενοι τὸ πάντων ὑπερορᾷν, ξένην φέ-
 ρειν νομοθεσίαν μόνον νεανιεύονται. Οὕτε τὸ « Ἐπα-
 θεν » ἀνέγνωμεν, οὕτε « ὡς ἠθέλησεν » εὐρωμεν.
 Τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἢ εἶδε πάσχοντα τὸν ἀπαθῆ καὶ
 ἀόρατον, ἢ τὴν περὶ τοῦτον θέλησιν κατενόησεν; "Ὁ
 τόλμησεν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὰς ἀοράτους δυνάμεις
 D πηδύσθησιν! Τίς παρήλασε τὸν οὐρανόν; Τίς ὑπερέβη τοὺς
 θρόνους, τὰς ἀρχὰς, τὰς ἐξουσίας, τὰς δυνάμεις, τὰς
 κυριότητας; Τίς ὑπερέπη τὰ σεραφίμ; Τίς εἶδε τὰ
 ἐκείνοις ἀθέατα; Τίς κατενόησε φύσιν Θεοῦ καὶ θέ-
 λουσαν οὕτω, καὶ πάσχουσαν ἢ παρὰ τῶν Γραφῶν οὐ
 δεδῆλωται; Οὕτε τὸ « Ἐπαθεν » εἰρηται, οὕτε τὸ
 « ὡς ἠθέλησε » γέγραπται. « Ἐποίησεν ὅσα ἠθέλη-
 σαν, » ἀκτιχόμεν· ὅτι· διὲ Ἐπαθεν ὡς ἠθέλησεν, οὐδα-
 μοῦ μεμαθηκαμεν. Τί οὖν εἰς βεβαίωσιν τὸ ἀδηλον
 φέρουσι; Τοῦτο προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδει-
 ξις ἀληθείας. Ἄλλ' Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τῶν
 θνητῶν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν ἀθάνατον Λόγον.

eunque voluit, fecit⁶⁹, » quod autem passus sit, ut

strarunt) indicia depravarunt, multaque diver-
 ticulo insecuti sunt, cum olim ab aliis adin-
 venta, tum a se nunc excogitata, cujusmodi
 est absurda ista vox, Deus passus est ut vo-
 luit. Cum enim naturam passibilem minime
 501 demonstrare possent, de voluntate falsa
 spargere non dubitarunt: ac de natura interrogati
 de voluntate responderunt. Si passionis capax est na-
 tura, locum habeat voluntas. Quod si vel sexcenties
 talis voluntas fuisse concedatur, non poterit tamen
 naturæ lex inverti; qui non insania fuerit, dicere,
 Passus est ut voluit? Aut quis eorum qui recte
 sentiunt, non perspicit, oportere voluntatem cum
 natura consentire: neque debere hanc ad illud de-
 clinare, illam ad aliud vergere; sed manere qui-
 dem naturam in suis terminis, velle autem natu-
 ram quod ipsam naturam et intelligentiam deceat:
 ita ut si quis dixerit eam aliud quidem habere,
 aliud velle, is pugnam inducat et bellum; cum hæc
 illa aggrediatur quæ minime oportet; illa minime
 recipiat quæ sibi non conveniunt. Id enim in quod
 passio cadit, velit nolit, passioni obnoxium est.
 Quod autem ex sua natura passionem non admittit;
 etiam si quis concesserit velle illud pati, quod ta-
 men fieri nequit, quis deducet ad illud admitten-
 dum quod substantia ejus minime capit? Omne
 animantium genus firmam naturæ suæ servat le-
 gem, atque ut ab initio factum est, ita remanet
 semper, nec unquam voluntas ordinem subvertit.
 Quamvis sexcenties homo avis esse vellet, irrita
 voluntas est, quia vincit natura. Etiam si velit ali-
 cuius bruti animam habere, deridetur voluntas,
 neque res illa completur. Præterea quælibet natura
 est a tyrannide libera, estque omni adversa volun-
 tate superior. Num sola immutabilis immortalisque
 Dei substantia voluntatem admittit contrariam, et
 vincitur a voluntatis necessitate? O rem miram!
 quæ quamlibet substantiam in propriis continet
 limitibus, ea impassibilitatis terminis tam facile
 dimovetur, nec tantum habet qui creavit omnia,
 quantum creaturæ dedit. Sed unde tandem com-
 pertum fuit cum id voluisse. Propheta non dixit,
 Apostolus non prædicavit; sed qui pro nihilo ha-
 bent omnia contemnere, ii soli insolentem illam
 ferre legem temere aggrediuntur. Neque illud,
 « passus est, » legimus, neque id, « ut voluit, »
 invenimus. Quis enim sanctorum, aut eum pati
 vidit qui impassibilis et invisibilis esset aut ejus-
 modi voluntatem cogitavit? O audaciam hominum!
 supra invisibiles potestates exsilire! Quis transcen-
 dit cælum? Quis transgressus est thronos, princi-
 patus, potestates, virtutes, dominationes? Quis su-
 pra seraphim volavit? Quis ea vidit quæ ipsis sunt
 invisibilia? Quis naturam Dei intellexit ita velle,
 et pati ea quæ a Scripturis non sunt declarata?
 Neque illud, « passus est, » dicitur; neque id,
 « ut voluit, » scriptum est. Audivimus: « Quæ-
 voluit nusquam didicimus. Cur itaque ad confir-

⁶⁹ Psal. cxxxiv, 6.

mationem quod occultum est afferunt? Dementiae accessio hæc est; non veritatis demonstratio. Sed passus est Christus secundum mortalem carnem, non secundum immortale Verbum.

IX.

Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse (Scripturæ) voces, ut non consideretur quænam illæ significant, cum omnium captum excedant.

Vix reperti sunt qui omnia quæ ad homines attingunt evertere contenderent, ac satagerent ut homines non ultra rationales essent, neque ea quæ naturaliter bona sunt accurate ediscerent; quique dicerent omnibus perutile esse, ut simpliciter et absque prævio examine, sacrorum librorum voces acciperent; nulla habita consideratione vel correctione, nec juxta pium scopum quo dictæ sunt. Nam si, ut jubent illi, eorum significationes quis non expendat, simpliciterque **502** et absque prævio examine quæ dicuntur auscultet: restat ut prophetæ et apostoli auribus nostris frustra personent, ac quisvis sermo inutilis et inefficax permaneat, auditoresque in cordium suorum penetralia nihil fructus transmittant. Sic enim præcipiunt auribus quidem audire, corde autem non intelligere, nec dictorum consequentiam perpendere, juxta illam comminationem: «*Auditu audiat, et non intelligatis* ⁷⁰. » Quamobrem ad illud: «*Verbum caro factum est* ⁷¹, » audiendum compellunt, nec pie intelligere permittunt, quasi qui potestatem habeant cujusque mentem arbitrato suo trahendi, non ad id quod decorum et utile est. An Verbum audiam, nec congruentem sensum requiram? Ubi igitur aut sermonis consequentia, aut auditoris utilitas? Fortassis et ad brutorum morem homines nutari præcipiunt, siquidem verborum sonos auribus quidem percepturi sunt, ex sensu vero nihil fructus animo admissuri. Non hæc Paulus jussit, hujusmodi scilicet rerum doctor, neque vult ut quidpiam admittatur sine ratione et judicio: sed quomodo? «*Perfectorum est solidus cibus, qui propter habitum sensus habent ad boni malique discretionem exercitatos* ⁷². » Perfectionem suadet, exercitationem laudat, pervigilem boni malique discretionem suadet. Qua ergo ratione quis poterit recte discernere, si dictorum intelligentiam non acceperit? Sicut enim qui morbo corporis laborat, germanum ciborum gustum non experitur, neque accurate percipit cujusque qualitatem; ita et homo qui sive ex ignavia, sive ex animi stupore, inexercitatus habet animi sensus, degustat quidem verba; sed nec eorum vim sentit, nec cogitationum cognoscit rationem: ac more brutorum stulte omnia et incaute admittit, damnosa et utilia, ut se forte offerunt, recipiens, nec mundis quidem animalibus annumerari potest: quippe qui non ruminet, nec comminutum rationalem cibum in interiorem hominem transmittat; sed indigestum illum atque incongruum absumat, potiusque detrimentum ex vitio demissi cibi, quam quid boni ad vitam confir-

A

IX.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχσθαι τὰς φωνὰς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ὡς ἀπαιτίας ὑπερβαίνοντα.

Μόλις εὐρέθησαν οἱ πάντα ἀνατρέπειν ἀγωνιζόμενοι τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σπουδάζοντες μῆτε τοὺς ἀνθρώπους ἔτι λογικοὺς τυγχάνειν, μῆτε τὰ τῆ φύσει καλὰ μετ' ἀκριβείας καταμανθάνειν, ἀπλῶς δὲ πᾶσι καὶ ἀδοκιμάτως συμφέρσθαι, ἐκ τοῦ δέχσθαι τὰς τῶν ἱερῶν βιβλῶν φωνὰς ἀνεπισκέπτως καὶ ἀδιορθῶτως, καὶ μὴ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν, καθ' ὃν ἐρρέθησαν. Εἰ γὰρ τις, ὡς ἐκέλευσαν, μὴ σκοποῖ τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ἀπλῶς δὲ καὶ ἀβασανίστως ἀκούσι τῶν λεγομένων · λείπεται καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους μάτην ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχεῖν, καὶ πάντα λόγον ἀνωφελεῖ καὶ ἀνερέρητον μένειν, καὶ τοὺς ἀκούοντας μηδεμίαν ὄνησιν εἰς τὰ ταμεία τῶν καρδιῶν παραπέμπειν. Οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὡσὶν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνιέναι, μῆτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἀπειλὴν · «*Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνιῆτε.* » Διὰ τοῦτο καὶ τὸ, «*Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,* » ἀκούειν μὲν ἀπλῶς ἀναγκάζουσι, νοεῖν δὲ εὐσεβῶς οὐκ ἔτι ἐπιτρέπουσιν, ὡσπερ ἔβρουσαν ἔχοντες τὴν ἐκάστου διάνοιαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἕλκειν, οὐ πρὸς τὸ πρέπον καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος; Ποῦ οὖν ἢ τοῦ λόγου τὸ ἀκόλουθον, ἢ τοῦ ἀκούοντος ὠφέλιμον; Τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἰπερ μέλλοιεν ψόφον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μηδὲν τῇ ψυχῇ προσεῖσθαι. Οὐχ οὕτω Παῦλος ἡμῖν παρεγγύησεν, ὁ τῶν τοιούτων διδάσκαλος · οὐδὲ μετέχειν τινὸς ἀλόγως καὶ ἀδιακρίτως δεῖν ἀπεφήνατο · ἀλλὰ πῶς; «*Τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.* » Τελειότητα ἀνεβοῦλευσε, γυμνασίαν ἐπήνεσε, διάκρισιν ποιεῖσθαι νηφάλιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ συνεβοῦλευσε. Πῶς οὖν ἂν τις διακρίναι καλῶς δυνηθεῖη, μὴ λαμβάνων τῶν λεγομένων σύνεσιν; Ὡσπερ γὰρ ὁ καχεξίαν νοσῶν ἐν τῷ σώματι, οὐχ εὐρίσκει γνησίαν τῶν ἐδεσμάτων τὴν ἐκάστου ποιότητα · οὕτω καὶ ἀνθρωπος ἀγύμναστα ἔχων ἐκ βραθυμίας ἢ ἀλογίας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, γεύεται μὲν λόγων, οὐκ αἰσθάνεται δὲ τῆς τοῦτων δυναμείας, οὐδὲ γινώσκει τὴν τῶν νοημάτων ποιότητα · μετέχει δὲ πάντων ἀνοήτως καὶ ἀφυλάκτως δίκην ἀλόγων, τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφέλιμον, ὡς ἔτυχε, προσιέμενος, καὶ μὴδὲ ἐν καθαροῖς ἀριθμῆσθαι ζωῖς δυνάμενος · ὡς οὐ μηρυκίζων, καὶ λεπτυνομένην τὴν λογικὴν τροφήν παραπέμπων εἰς τὸν ἔσω ἀνθρώπον, ἀλλ' ἀκατέργαστον αὐτὴν καὶ ἀκατάλληλον ἀναλίσκων, μᾶλλον δὲ βλάβην ἐκ τῆς περὶ τὴν πέμψιν πλημμελείας ἢ τινα πρὸς σύστασιν ζωῆς εὐεργεσίαν δεχόμενος. Ἡ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι

⁷⁰ Isa. vi, 9. ⁷¹ Joan. i, 14. ⁷² Hebr. v, 14.

καὶ τὸν κληθέντα δεῖν πρὸς ἐπιτροπὴν τῆς δυνάστεως, ἢ ἄλλοις ἐπιτροπῶν τῶν παρατιθέμενων νομίμων ἐγκλησέσθαι ὁ θεὸς νόμος; Οὕτως οὐ δεῖ γυμνά νοσημάτων ἀρπάζειν τὰ βήματα, σκοπεῖν δὲ ἐπιμελῶς τὸ πρέπον Θεῷ, τὸ συμφέρον ἡμῖν, τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας, τὸ σύμφωνον τῷ νόμῳ, τὸ κατάλληλον τῇ φύσει, τὸ γνήσιον τῆς πίστεως, τὸ βέβαιον τῆς ἐλπίδος καὶ ἀνόθευτον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀνύδριστον τῆς δόξης, τὸ κρείττον τοῦ φθόνου, τὸ τῆς χάριτος ἕξιον· ἅτινα πάντα σύνεστι μὲν ταῖς εὐσεβέσιν ἐννοιαῖς, καθὼς ἐγνωρίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο »· λείπει δὲ, ὡς εἰκός, ταῖς ἀτόποις καινοτομίαις, ἐπὶ ταιούτας μεταβολογίας ἐξ ἀνάγκης καταφευγούσαις. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὃ τὰς λέξεις δεχόμενος καὶ μὴ καταμανθάνων τὰ σημαίνόμενα, πῶς νοήσει τὰ μάχεσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα κατὰ τὸ πρόχειρον; Πῶς εὐρήσει τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν; Πῶς ἀποκρίσιν ὄψει τοῖς ἐπερωτῶν βουλομένοις; Πῶς φυλάξει τὸ γεγραμμένον· « Τὸ εἶδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐν ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι; »

X.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.

Θαυμάζειν ἔπεισέ μοι, πῶς, τοσοῦτους νεωτερισμοὺς ἐπεισάγοντες οἱ τῶν καινῶν δογμάτων εὐρεταί, κόρον λαβεῖν τῆς ταιούτης καινοτομίας οὐκ ἠδυνήθησαν· ἀλλὰ εἰ τι ξένον ἐπινοοῖν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλοστέρων νεανειούντων, οἷον καὶ τὸ προκειμένον νῦν εἰς ἐξέτασιν· « Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί. » Πάλιν ἐνταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἄλογον, πολὺ δὲ τὸ ἀτοπον. Ἀλογίας μὲν γὰρ τὸ λέγειν, ἕτερον ἐτέρῳ πάσχειν· ἀτοπίας δὲ τὸ, « Ἐπαθεν ὁ Λόγος. » Ὅπερ γυμνὸν προκαλύμματος εἰπεῖν οὐ τοιμῶντες, ἐπήγαγον τὸ « σαρκί, » καθάπερ πρόσωπον αἰσχροῦ τὸ ἀπρεπές τοῦ φρονήματος δολερῶ προσώπῳ καλύπτοντες. Εἰ ὁ Λόγος ἐπαθεν, ἐαυτῷ ἐπαθεν· εἰ δὲ ἕτερον τὸ παθόν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον, εἰ μὴ μόνῃ ἢ ὕβρις κατὰ ἀναφορὰν τοῦ πάσχοντος σώματος εἰς τὸν ἠνωμένον ἀνατρέχουσα Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, « Ὁ Λόγος ἐπαθε σαρκί, » ἄγραφον, ἀνοίκειον, ἀσύστατον, ἀνακλόουθον. Ἄλλ' ἐπειδὴ βλασφημεῖν μὲν ἀπαύστως ἔκριναν, τὸ δὲ, « Ἐπαθεν ὁ Λόγος, » ἔγνωσαν ἀπαράδεκτον ἀκοαῖς εὐσεβέσι, φάρμακον προσθεῖναι τὸ « τῇ σαρκί » τοῖς βημάτων τραύμασιν ἐδικαιώσαν· δέον μῆτε τὴν νόσον ἐπάγειν, μῆτε φαρμακείας ἀπατώσεως φροντίζειν. Οὐδὲν γὰρ τῶν παραλόγων τεχνασμάτων εὐρίσκειται τῇ ἀληθείᾳ συναρμοζόμενον· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πλάκτικόν ἐαυτῷ μαχόμενον, καὶ μὴ εὐρίσκον στάσιν παρὰ τοῖς συνετῶς ἐπαίτουσιν. Οὐτε ὁ Λόγος παθητὸς τῇ σαρκί, οὐτε ἡ σὰρξ ἀπαθῆς τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τὸ πάθος προσίεται, καὶ ὁ Λόγος ἀχώριστον τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθές. Εἰ οὖν οὗτος τῇ σαρκί πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἰπομεν; ὅτι πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν οὐ πάσχει, τρυπῆ τὸ ἀπαθές· ἐπαθῆσθαι· εἰ δὲ πάσχει,

⁷⁸ Coloss. iv, 6.

A mandam percipiat. Aut quis ignorat eum qui vocatus sit conatum ad mensam magnatis, quæ apposita sunt spiritualiter considerare juberi a divina lege? Similiter et verba sensu nuda abripienda non sunt, sed accurate considerandum quid Deum deceat, quid nobis conducatur, quæ sit vis veritatis, qui consensus in lege, quid naturæ congruens, quæ sit germana fides, quæ spes firma, quæ inviolabilis charitatis sinceritas, quæ sit gloria nullis obnoxia contumeliis, quid sit invidia superius, quæ dignitas gratiæ: quæ omnia piis quidem insunt cogitationibus, ut in explicatione dicti, « Verbum caro factum est, » explanavimus; sed desunt scilicet in absurdis illis innovationibus, quæ ad ejusmodi vaniloquentiam necessario confugiunt. Summa hujus orationis est: qui dictiones excipit, nec significationem earum ediscit, qui intelliget ea quæ primo intuitu inter se pugnare videntur? Quomodo congruentem inveniet solutionem? Quo pacto interrogantibus respondebit? Quomodo custodiet illud quod scriptum est: « Scire quomodo oporteat nos unicuique respondere? »

X.

Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum carne.

Mirari subit quæ causa sit cur tot et tantas induentes novitates, insolentium dogmatum inventores nullarum rerum novandarum satietas ceperit; sed si quid insolens est, illud petulanter ad simpliciores circumveniendos proponunt, quale est quod jam nobis **C 503** disquirendum proponitur: « Passus est Deus Verbum carne. » Hic rursus multa rationi non consentanea, multaque absurda. Rationi non consentit quod dicitur, alterum alteri pati; absurdum est illud, « Verbum est passum. » Quod cum nudum absque velamine proferre non auderent, adjecterunt illud, « carne, » et quasi turpem faciem, dolosa larva sententiæ absurditatem obvelarunt. Si Verbum passum est, sibi ipsi est passum: sin aliud est quod passum est, nihil ad Verbum, nisi sola injuria quæ patiente corpore ipsi conjuncto, ad ipsum recurrit Verbum. Dicere autem, « Verbum passum est carne, » minime scriptum est, ac improprium, incompositumque est, nec aliunde consequitur. Sed quia nullum blasphemandi finem sibi præscripserunt: illudque, « Passum est Verbum, » pias aures nullo modo recepturas norunt; verborum vulneribus remedium apponere, addendo illud, « carne, » æquum censuerunt: cum satius fuisset, nec morbum inducere, nec fallax remedium adhibere. Nam absurdorum commentorum, nullum reperire est quod veritati sit accommodatum; imo potius idem plerumque secum pugnat, nec apud probe sentientes habet ubi consistat. Neque Verbum est carne passibile, neque caro est Verbo impassibilis. Sed et caro juxta propriam sibi naturam passionem admittit, et Verbum a sua substantia in-

separabile cum sit, fest impassibile. Si ergo Verbum carne patitur, de carne quid dixerimus? Patitur Verbo, annon patitur? Si non patitur, impassibilitas illi attributa fuit; sin patitur, utriusque passionem constituerunt; siquidem, ut aiunt, Verbum quidem carne patitur, caro autem patitur Verbo in propria natura. Sed fortasse dicent: Cur ergo dictum fuit: « Ex quibus Christus secundum carnem? » Dic Christum passum, et eodem recurret nomen carnis. Qui dicit Deum Verbum, substantiam simplicem designat: qui vero Christum dicit, is duarum conjunctionem naturarum declarat. Atque ita congruenter explicari hæc loquendi formula potest, « Christus est passus, » quia vox hæc utrumque simul significat, et impatibile Verbum, et patibilem carnem, quæ et mortem gustavit. Unde nec Paulus ait: Ex quibus nudus Deus, sed, « Ex quibus Christus secundum carnem; » ut ostendat eum, cujus meminit, secundum quidem carnem ex Israelitis, secundum deitatem vero, ex æterno esse Patre. Non dixit: Ex quibus Deus carne. Idem vero et tu dic, et de tua mihi sententia persuadebis: Passus est Christus secundum carnem. Si vero Deum carne passum esse dicis, erudias me velim dilucide, utrum idem sint Deus et caro secundum naturam, an aliud atque aliud. Si idem sunt, passus est Deus in seipso. Nam carnem dicis item esse quod Deus est. Sin aliud et aliud, quomodo hæc illo patitur, cum omnis creatura seipsa patiatur non alia substantia? Homo non patitur equo: non moritur anima carne: sed solvitur quidem caro, separatur vero anima, et tamen homo dicitur mortuus, quippe utrumque significans, animam et carnem: mortuus autem intelligitur secundum id quod mori potest, hoc est secundum carnem, et non secundum animam immortalem. Nimirum nemo dicit: Anima cuiusdam mortua est carne: sed homo quidam ex anima et corpore constans: animæ autem et post mortem immortalitatem indicare volens, in æternum justos vivere dicit, teste sacra Scriptura. Sed istos libri divini ad unum omnes condemnant. Quot enim prophetæ? quot apostoli? quot evangelistæ? Nusquam tamen hujusmodi vox occurrit: cum contra, Christum passum esse, perspicue ubique doceatur. « Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus⁷⁶. Si passibilis Christus⁷⁶, Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas⁷⁷. » Crux Christi, corpus Christi, sanguis Christi. Quo igitur modo tantam testium turbam prætereunt, et suam ipsorum auctoritatem 504 legi Spiritus anteponunt? vim facientes præcepto clamanti: « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui⁷⁸: » nec attendentes, sacrum illum et magnum Patrum in Nicæa chorum, post Dei et Patris confessionem continuo nomen Domini Jesu posuisse: « Et in unum Dominum Jesum Christum; » et eidem postea, utpote

τῶν δύο τὸ πάθος κατεψήφισαντο, εἴπερ, καθὼς φασιν, ὁ μὲν Λόγος πάσχει τῇ σαρκί, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσι· Πῶς οὖν εἴρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Λέγει Χριστὸν παθόντα, καὶ σύμβρομον εὐρήσεως τὸ νομα τῆς σαρκός. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὸν Θεὸν Λόγον, ἀπλήν οὐσίαν ἐσήμανεν· ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστὸν, τὴν συνάρειαν τῶν δύο φύσεων ἐφάνέρωσε. Καὶ οὕτως ἀρμόζουσιν δύναται τὸ λέγειν, « Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς, » διὰ τὴν προσγορίαν ταύτην τὰ δύο μνηνύειν ἄμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, τὴν γευσάμενην θανάτου. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, Ἐξ ὧν, οὐκ εἶπε, γυμνὸς ὁ Θεός, ἀλλ' « Ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα »· ἵνα δείξῃ τὸν μνημονεύμενον, κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρὸς. Μὴ εἶπεν· Ἐξ ὧν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πέθεσθαι· Ἐπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι ἐπαθεν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί, δίδαξόν με σαφῶς, πότερον ταῦτὸ κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ σὰρξ, ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο. Εἰ μὲν οὖν ταῦτὸ, ἐπαθεν ὁ Θεὸς ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ αὐτὸ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα. Εἰ δὲ ἔτερον καὶ ἔτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνω πάσχει, πάσχει φύσεως ἑαυτῆ πασχούσης, οὐχ ἐτέρᾳ οὐσίᾳ; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἵππῳ· οὐκ ἀποθνήσκει ψυχὴ σαρκί· ἀλλὰ λύεται μὲν σὰρξ, χωρίζεται δὲ ψυχῇ. Λέγεται δὲ, ὅτι τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο παραστατικῶν ψυχῆς καὶ σαρκός, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηκέναι, τοῦτ' ἐστι, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν. Τοιγαρὸν οὐδεὶς εἶπε· Τοῦ δεῖνος ἡ ψυχὴ τέθνηκε τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ δεῖνα ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶς· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μηνύων ἀθάνατον, εἰς τὸν αἰῶνα τὸν δεξιόθεν ἐφῆσε ζῆν, ὡς ἡ ἀγία Γραφή μαρτυρεῖ. Ἐκείνων δὲ πᾶσα θεία βίβλος κατηγορεῖ. Πόσοι προφηταί; πόσοι ἀπόστολοι; πόσοι εὐαγγελισταί; καὶ οὐδαμῶ παρ' οὐδενὶ τοιαύτη φωνή. Τὸ δὲ, Χριστὸς ἐπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκήρυκται. « Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. » Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοσοῦτον νέφος μαρτύρων παρατρέχουσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος νομοθεσίας ἐμπροσθεν ἄγουσι; κατατολμῶντες τῆς βούουσης ἐντολῆς· « Μὴ μέταίρε δρια αἰῶνια, ἀ θέντο οἱ πατέρες σου »· μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερὸς καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθύς ἔταξε τὸ νομα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ· « Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· » εἰθ' οὕτως ἐπήγαγον τὰ τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τὰ τε οἰκονομικὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τοῦτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκειῶς καὶ προσφύρωσ τὰ διάφορα δεχομένου, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν· « Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. » Μὴ δὴ καταλέκωμεν τὸν θεμέλιον, ὃς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑκατέραν φύσιν, τὴν τε δόξαν, τὴν τε πά-

⁷⁶ Rom. ix, 5. ⁷⁷ I Cor. v, 7. ⁷⁸ Act. xxvi, 23. ⁷⁹ I Cor. xv, 3. ⁸⁰ Prov. xxii, 28.

θος ἀληθινῶς προσιέμενος. Ἐάν εἴπῃς Θεόν μόνον, A ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χρεῖαν; ἐάν εἴπῃς ἄνθρωπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἄλλὰ Χριστὸν λέγειν καλὸν τῆ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρπούμενον, τῆ ἡνωμένη δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῆ δὲ ἀχωρίστῳ ἑνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν ἔωρον τοῖς πιστοῖς χαριζόμενον. Οὕτω δεικνύονται καὶ τὸ θεῖον ἀπαθές, καὶ τὸ πάθος ἀληθινόν, καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀνθρώπων κοινόν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφής, καὶ ὁ θεμέλιος τῆς διδασκαλίας ἀσάλευτος, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ μέγεθος ἔνδοξον, καὶ τὸ θαῦμα τῆς ἀρχαιότητος ἀξιόπιστον, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὀρθοδοξίας ἀνόθευτον, καὶ τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων ἀπάντων σύμφωνον. Τὸ δὲ λέγειν τὴν μηδέπω ῥηθεῖσαν φωνήν, καὶ ἀναθεματίζειν ἅπαντας, τοὺς μὴ εἰπόντας Θεόν B Λόγον παθόντα σαρκί, τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τῶν νῦν ἀνθρώπων φέρει τὸ θράσος, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κηρύκων καὶ διδασκάλων ἐκτείνει τὴν τόλμαν. Ἰνατί δὲ καὶ φεύγουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότητος Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ πιστεύειν ἐκαλεύσθημεν; Πίστευον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας καλόν. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὄνομα ἕτερον ὑπὸ τῶν οὐρανῶν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρὸς. Ἀὐτὸς κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν· αὐτὸν ἐπεκαλεῖτο τελειούμενος Στέφανος· Ἐ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἀὐτὸς Σωτὴρ, αὐτὸς Λυτρωτὴς· Χριστὸς τὰ πάντα. Τί φεύγουσι τὸ πολυπόθητον ὄνομα; Τοῦτο τὰς νόσους ἤλασεν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει. Τοῦτο τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευσε· Ἐ Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαραίου ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν, τοῦτο καταλιπόντες ὡς ἀπαρέσκον αὐτοῖς, τὸ παρ' οὐδενὶ τῶν ἁγίων κείμενον θεοεικασί, τὸ, Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκί;

Christus omnia. Quorsum fugiunt desiderabile illud nomen? Ipsum morbos sustulit, Ἐ In nomine Jesu Christi surge et ambula⁸⁸. Ἐ Ipsum fugavit dæmones, Ἐ Præcipio tibi in nomine Jesu Christi Nazareni, ut ex eas ab illa⁸⁹. Ἐ Quomodo igitur hoc, ut ipsis minime grato relicto, id quod apud sanctorum neminem reperitur, substituant, Deus Verbum passus est carne?

XI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποίαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι δίχην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.

Οὐκ ἔστιν, ὡς εἶοικε, φιλονεικούντων ἀνδρῶν ἄλογον ὀρμηὴν λόγους τισὶν ἐπισεχεῖν· ἀλλὰ καὶ μυρίους τις ἐπάγη καὶ ἀναντιρρήτους ἐλέγχους, τὴν μὲν ἀλήθειαν ἔδειξε, τοὺς δὲ τοῦ ψεύδους ἐργάτας οὐκ ἔπεισεν. Οὕτω γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας ἀποκοπέντες μετὰ πολλὰς φανεράς ἀποδείξεις, οὐκ ἀφίστανται τοῦ οἴκτου σκοποῦ, οὐδὲ ἔρχονται πρὸς τὴν εὐθείαν ὁδόν· ἀλλ' ἀτραπούς δεξάμενοι, ἐπὶ κρηνοῦς περιέρχονται, παραλό-

D

XI.

Adversus eos qui quarunt, qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occiderunt Deum.

Qui contentionis studio feruntur viri, eorum insanum impetum nulla, credo, potest oratio cohibere. Sed licet mille quis, eaque invicta argumenta proferat; veritatem ille quidem demonstraverit, at operariis mendacii de ea minime persuaserit. Sic enim et qui a veritate exciderunt, ii post multa claraque argumenta nec desistunt a proposito suo, nec in viam rectam redeunt: sed vias præcipientes

⁸⁸ I Cor. iii, 11. ⁸⁹ Philipp. ii, 10, 11. ⁹⁰ Act. vii, 58. ⁹¹ I Cor. viii, 6. ⁹² Act. iii, 6. ⁹³ Act. xvi, 18.

ingressi, hinc inde circumveniunt, quæstiones absurdas proponentes; nec erubescunt quærere: Quomodo Judæi punientur, si non occiderunt Deum? O impudentem audaciam! O fraudulentum institutum! ut Christum vindicent, ea quæ Christi sunt traducunt.

505 Ut, aiunt, Judæi dignam sceleribus suis pœnam luant, evertantur omnia, vilipendatur doctrina, blasphemetur Deus, patibilis vocetur, qui est impatibilis, injuria inferatur gloriæ, fines orbis universi seducantur. Tu vero, mi homo, ne cum Dei contumelia Deum vindicato. Odi defensionem quæ cum dedecore conjuncta est: præstat lucrari Judæum, quam Christianos confundi: præstat auctores passionis effugere, quam eum qui passus est hujusmodi patronum nancisci; præstat illos veniam consequi, quam hunc mutabilem et passibilem secundum deitatem existimari. Quorsum Judæis hanc magnifice gloriandi præbes materiem, quasi deitate ipsa superiores fuerint? cum ne templum quidem tenere potuerint, nisi eo qui inhabitat permittente, qui idem solum illud suscitavit, insolubilis ipse mansit. Quorsum ejus qui passus est voluntati tuo calculo refragaris? cur plus contristas, iis per quæ scilicet injuriam vindicas, quam ii ipsi qui perpetrare facinus ausi sunt, contristarunt? Quorsum verissima Christi verba subvertis? Ipse enim tempore passionis dixit: « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt ». Et tu pœnas (a Judæis) exigis, perinde ac si Dei præsentiam cognorint, et in Deum ipsum eadem perpetrarint? Desine graviora aggredi, quam ii ipsi qui Christum cruci affixerunt. Illi nudum hominem Christum putantes interemerunt; tu Deum confitens verum, mutabilem, patibilem, mortuum denique, præclara illa tua vindicta asseris. Quanto vero audacia major est in Deum impie insurgere, quam hominem quem esse putes injuria petere; tanto ille, qui Deum Verbum lingua sine causa occidit, miserior est iis qui carnem Domini clavis sine causa perfoderunt. Verumtamen non quoniam tu crudelior es, terribili illos pœna liberamus: sed et deitati Domini Christi impatibilitatem suam servamus: et humanitati illi unitæ passionem suam attestacione nostra tribuimus, et a Judæis pœnas exigi confitemur, eo quod vesana mentis cæcitate in deitatem ipsam manifeste fuerunt impii. Nunquid vero et nunc non videmus eos, qui templis Deo sæpius consecratis nefarias manus inferunt, ut ea vel polluant, vel destruant, licet in ligna duntaxat et lapides sæviant, perinde tamen puniri, ac si contra Deum ipsum audacter se esserant? Nimirum inanimatum templum tam severe viuidicatur, templum vero vivum impollutum, templum Deo conjunctum ineffabiliter, insolubiliter, non multo severius vindicabitur? quod ipsum quidem injuste passum est, sed ita ut in tem-

α γους πύσεις προτεινοντες, και οὐκ αἰσχύνονται λέγειν· Πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τιμωρηθήσονται, εἰ μὴ Θεὸν ἀνηρήκασι; φεῦ τῆς ἀναιδοῦς ἀτολμίας! Φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ἐγχειρήσεως! εἰς ἐκδίκησιν Χριστοῦ τὰ Χριστοῦ διασύρουσιν· Ἴνα, φασίν, Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ἀπαιτηθῶσιν, ἀνατρεπέσθω τὰ πάντα, ραδιουργεῖτω τὸ δόγμα, βλασφημείσθω Θεός, παθητὸς καλείσθω ὁ ἀπαθὴς, ὑβρίζεσθω ἡ δόξα, πλανάσθω τῆς οἰκουμένης τὰ πέπρατα. Ἄνθρωπε, μὴ ἐκδίκει Θεὸν ἐφ' ὑβρεὶ Θεοῦ· μισῶ συνηγορίαν ἀτιμίας πρόξενον· κρείττον Ἰουδαῖον κερδῆσαι, ἢ Χριστιανούς αἰσχυνθῆναι· κρείττον τοὺς πεποιχκότας φυγεῖν, ἢ τὸν πεπονητότα τοιοῦτου συνηγόρου τυχεῖν· κρείττον ἐκείνους συγγνώμην εἶρεῖν ἢ τοῦτου τρεπτοῦ και παθητοῦ κατὰ τὴν θεότητα δόξαν λαθεῖν. Τί παρέχεις Ἰουδαῖοι καύχημα μέγιστον, ὡς θεότητος αὐτῆς περιγενέσθαι δεδυνημένοι; οὐδὲ γὰρ τὸν ναὸν ἔχουσιν ἀν, εἰ μὴ ὁ ἐνοικῶν συνεχώρησεν, ὃς και τὸν λυθέντα ἤγειρεν, αὐτὸς δ' ἄλυτος ἔμεινε. Τί παρὰ γνώμην τοῦ πεπονητότου φέρεις τὴν ψῆφον; τί πλέον λυπεῖς, οἷς δῆθεν ἐδικαίεις, ἢ ἐκείνοι τετολμηκότες ἐλύπησαν; Τί τὰς ἀφευδεῖς ἀποφάσεις ἀνατρέπεις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ; Αὐτὸς ἔλεγε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. » Καὶ σὺ δίκην ἀπαιτεῖς, ὡς ἐγνωκότας Θεοῦ παρουσίαν, και δεδρακότας κατὰ Θεοῦ μαιφονίαν; Παῦσαι χαλεπώτερα τολμῶν τῆς τῶν σταυρωσάντων παρανομίας. Ἐκείνοι ψιλὸν ἀνθρωπον νομίσαντες τὸν Χριστὸν, ἀπεκτείναντο· σὺ, Θεὸν ὁμολογῶν ἀληθινὸν, τρεπτόν, και παθητόν, και νεκρὸν διὰ τῆς καλῆς ἐκδικήσεως ἀποφαίνεις. Ὅσῳ δὲ τομηρότερον τοῦ ὡς ἀνθρωπῶν οφείσθαι ἀδικεῖν τὸ εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν, τοσοῦτω γε ἀθλιώτερος ὁ τὸν Θεὸν Λόγον τῆ γλώσση μάτην φονεύων τῶν εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου τοὺς ἤλους μάτην πειράντων. Πλὴν οὐκ, ἐπειδὴ σὺ χαλεπώτερος τῆς φοβεράς καταδίκης, ἐκείνους ἀρπάζομεν· ἀλλὰ και τῆ θεότητι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τηροῦμεν τὸ ἀπαθὲς, και τῆ ἀνθρωπότητι τῆ ἡνωμένη προσμαρτυροῦμεν τὸ πάθος, και τοὺς Ἰουδαίους ὁμολογοῦμεν ἀπαιτεῖσθαι (24) δίκην, ὡς εἰς αὐτὴν ἀντικρυς θεότητα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονοίας ἡσεθηκότας. Ἡ καὶ νῦν οὐχ ὀρώμεν τοὺς κατὰ ναοῦ πολλάκις ἀνακειμένου Θεῷ χεῖρας ἀθεμίτους ἐκτείναντας ἐφ' ὑβρεὶ ἢ καταλύσει, καιτοι κατὰ ξύλων ἢ λίθων πρᾶττοντας, οὕτω δεχομένους τὴν τιμωρίαν, ὡς κατὰ Θεοῦ τὴν τὸλμαν ἐκτείναντας; Καὶ ναὸς μὲν τοιαύτην δέχεται τὴν ἐκδίκησιν ἄψυχος· ναὸς δὲ ζῶν ἀχραντος, ναὸς Θεῷ συνημμένος ἀρρήτως, ἀδιασπάστως, οὐ ποῦ πλέον ἐκδικηθήσεται, ὡς αὐτὸς μὲν ἀδίκως παθὼν τῆς δὲ ὑβρεως ἀνατρεχούσης εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ Θεόν, τὸν ἐν γενόμενον πρὸς αὐτόν, και πολλὰ θαύματα ἐργασάμενον; Μηδὲ γὰρ ἐξεῖναι τοῖς Ἰουδαίοις ἀπολογία εὐρίσκειν, ὡς εἰς ἀνθρωπον ψιλὸν ἀμαρτήσασιν, τῶν πολυτρόπων θαυμάτων οὐ συτ-

²⁴ Luc. xxiii, 34.

(24) Mss., ἀπαιτουμένους.

χωρούντων λανθάνειν τῆς ενεργούσης δυνάμεως τὸ θεοπρεπὲς καὶ ἔνδοξον· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐφριξεν ἀπ' ἀρχῆς τὰ γενόμενα ; Κατὰ προφητείαν ἡ γέννησις, ὁ τόπος γινώριμος, ὁ τρόπος ἐπίσημος, ὁ χρόνος οὐκ ἄδηλος, πᾶς λόγος ἐργοχειρούμενος, δρόμος ἀστέρως μηνύων ὕμνον ἀγγέλων, μάγοι πόρρωθεν πρὸς δωροφορίαν ἐλχόμενοι, Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ταρασσόμενος· Ἰουδαία ἅπασα συγκλονομένη, φανέρωσις ἐναργῆς τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· Σιμεὼν παιδίον κατέχων καὶ Θεοῦ σωτήριον ἐρμηνεύων· Ἄννα προφητεύουσα· μαρτυρῶν Ἰωάννης πρὸς Ἰορδάνην· φωνὴ Πατρὸς οὐρανῶθεν, τοῦτον Υἱὸν ἀγαπητὸν πᾶσι γνωρίζουσα· Πνεύματος ἐπιφοίτησις περιστερᾶς ἐν εἶδει τῇ κορυφῇ ἐπιπίπτουσα· μεταβαλλόμενον ὕδωρ εἰς οἶνον· ἄρτοι πέντε πληθυνόμενοι παραδόξως εἰς χιλιάδων ἀπόλαυσιν, καὶ περισσεῖα κλασμάτων κόφινου δώδεκα· πάθη λόγῳ φυγαδευόμενα, δαίμονες προστάγματι διωκόμενοι, μᾶλλον δὲ πόρρωθεν ὁμολογοῦντες τὸ τῆς ἐξουσίας ἀφόρητον· νεκροὶ τῆς τοῦ θανάτου τυραννίδος εὐθὺς ἀποσπώμενοι· κράσπεδον ἱματίου τῇ μὲν καμνύσῃ γυναικὶ φέρον τὴν Ἰακιν, τῆς δὲ κρυπτομένης θεότητος δημοσιεύον τὴν δύναμιν. Πᾶσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐπὶ τῇ λύσει τοῦ ὀρωμένου ναοῦ, καὶ τῇ ὕβρει τοῦ ἀχωρίστου Θεοῦ πολυτρόπως ταρασσομένη· ἀνάστασις τοῦ παθόντος ὑπὸ τῶν σταυρωσάντων μαρτυρομένη. Φυλάσσοντες γὰρ τὸν παθόντα, ἠτήθησαν τῷ παραδόξῳ νεκρῷ. Τοσαῦτα ἦν καὶ πολλῶν πλέον τὰ μεληνόντα τὴν κρυπτομένην θεότητα. Καὶ πῶς φεύξονται τῆς θεομαχίας τὴν τιμωρίαν οἱ πρὸς οὕτω

λαμπρὰς ἀποδείξεις τυφλώττειν ὑπ' ἀγνωμοσύνης σπουδάζαντες ; victi sunt. Atque hæc multoque plura alia sunt, quæ latentem intus divinitatem indicant. Quomodo igitur pœnam Dei hostibus denuntiata effugient, qui ad tam lucidas demonstrationes præ nimia improbitate cæcutire volunt ?

XII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρωσθαι.

Τοσαύτης ἀποδείξεως ἐν τοῖς προλαβοῦσι πᾶσι γεγενημένης, οὕτω πολυτρόπου καὶ φανερᾶς, δέον αἰσθηθῆσθαι τὸ πλῆθος τοὺς ἀντιλέγοντας τῶν ἐλέγχων, οἱ δὲ καὶ ἄλλας ἀντιθέσεις ἀναισχύντους πλέξαι μάτην οὐκ ὤκνησαν. Ἰουδαῖος, φησὶν, ἐστίν, ὁ τὸν Θεὸν αὐτὸν μὴ ὁμολογῶν ἐσταυρωσθαι. Καλῶς ἡμᾶς τῆς αὐτοῖς χρεωστούμενης προσηγορίας ὑπέμνησαν. Αὐτοὶ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσπᾶσαντο τὴν πρὸς ἐκεῖνους συγγένειαν, ἀρνούμενοι μὲν τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν, ἀπωθούμενοι δὲ τὴν τῶν δύο φύσεων σύνοδον καὶ ἔνωσιν. Τίς Ἰουδαῖος ὁ τὴν χάριν δεξιόμενος, ἢ ὁ τῷ νόμῳ κατὰ τὸ γράμμα παρακαθήμενος, ἢ μᾶς ἡ χάρις ἐδίδαξε Θεὸν ἀόρατον ἐν ἐρωμένη φανερωθῆναι σαρκὶ· ἐκεῖνοι τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει παρήμεναν τὴν θεότητα γυμνὴν ἐν διαφόροις εἶδει καὶ σχήμασιν ὑπογραφάσῃ. Πῶς οὖν ἄλλους λέγουσιν Ἰουδαῖος, αὐτοὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν πλοῦτον ἀποσεσάμενοι ; Οὐκ ἤκουσαν, ὅτι πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ Σιέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον ; Τί ἄρα οὐκ εἶδον θεότη-

A pli inhabitatorem Deum, qui templo unitus est, et miracula multa edidit, injuria recidat. Neque vero excusationem Judæis inde parare licet, quod velut in nudum hominem peccare visi sint : cum divinam et gloriosam operantis potentiam majestatem multifaria miracula latere non permiserint. Quis enim non stupescat ad ea quæ a principio facta sunt ? Juxta prophetiam Nativitas fuit : locus notus : modus illustris, tempus non obscurum est : sermo omnis reipsa impletur, stellæ cursus angelorum concentum indicat : Magi de longinquo ad offerenda munera attrahuntur : rex Herodes perturbatur : Judæa universa concutitur : apparet evidenter is qui mundi peccata tollit : sustinet puerulum Simeon, et salutare Dei pronuntiat : vaticinatur Anna : testificatur Joannes ad Jordanem : vox Patris cœlitus hunc Filium dilectum omnibus manifestat ; adventat Spiritus et in columbæ speciem in verticem ejus dilabatur, aqua in vinum mutatur : quinque panes in aliquot millium usum miraculose multiplicantur : fragmentorum reliquiis duodecim cophini implentur : fugantur verbo morbi ; mandato expelluntur dæmones, quin e longinquo intolerabilem illius potentiam confitentur : mortui a mœrtis tyrannide confestim liberantur : simbria vestimenti 506 ægrotanti cuidam mulieri sanitatem affert, latentis autem deitatis virtutem publice prædicat. Omnis elementorum natura tempore passionis ad destructionem visibilis templi, et contumeliam inseparabili Deo illatam, multis modis conturbatur : resurrectionem ejus qui passus fuerat, ipsi illi confirmant, qui in crucem ipsum egerunt. Cum enim passum custodirent, a mortuo miraculoso

XII.

Adversus eos qui dicunt : Judæus est, qui non confitetur Deum fuisse crucifixum.

Cum tantæ, tam variæ, tamque perspicuæ demonstrationes superiorum disputationum omnium fuerint ; sentire tandem adversarios argumentorum multitudinem debebant. At illi alias impudentes objectiones sine causa texere non dubitarunt. Judæus est, inquit, qui non fatetur, Deum ipsum in crucem esse actum. Pulchre nos nominis ejus quo nuncupandi sunt admonent. Illi enim sunt, qui seipsos affinitate cum Judæis devinxerunt, tum salutarem incarnationem, tum duarum unionem et conjunctionem naturarum rejiciendo. Uter Judæus, qui gratiam suscipit, an qui lege secundum litteram nititur ? Nos gratia docuit, Deum invisibilem invisibili manifestatum esse carne : illi permanent in antiqua traditione divinitatem nudam in diversis speciebus et formis delineante. Quomodo igitur alios appellant Judæos, qui ipsi novi fœderis divitias a se repellunt ? Annon audiverunt quod multi prophetæ et justi desiderarunt videre quæ nos videmus, et non viderunt ? Quid igitur non viderunt ? Deitatis

adventum? Cur igitur scriptum est : Visus est Deus A Abrahamo, visus Isaaco, visus Jacobo, visus Moysi, et sexcentis aliis? Quid igitur desiderarunt, quod tamen non viderunt? nimirum quod nobis videre licuit, deitatis et humanitatis ineffabilem et inseparabilem unionem? Quicumque igitur admirandam Verbi et carnis unionem confitentur, iis novum videre spectaculum contigit. Contra qui carnis assumptionem rejiciunt, ii cum veteribus Judæis partem habere suam manifeste convincuntur, qui nec ipsi potuerunt videre oculis suis quæ nos vidimus. Judæorum enim est, Salvatoris in carne æconomiam non suscipere. His seipsos aggregant, qui duas naturas explodunt : quinimo majorum criminum rei efficiuntur. Illi enim eum qui tam stupenda edebat miracula Deum esse ignorantes : hi vero confitentes, indigna contra deitatem pronuntiant, omnes carnis assumptæ passionem deitati ascribendas esse contententes. At enim dicent fortasse (impudenter enim vel manifestissimis didicerunt contradicere) : Non dicimus divinitatem esse passionibus obnoxiam. Et qui non diceretis hoc, qui tam artificiosæ orationem adornatis? Passus est, inquit, quia voluit : ipsam patibilem esse nequaquam dicimus. Cum rem ipsam non dubitetis affirmare, cur a rei appellatione vos abhorre fingitis? Si damnatis eos qui divinitatem passam esse negant, cur non diserte ipsam patibilem esse profiteremini? Si Judæus secundum vos est, qui divinæ naturæ passionem negat : Christianus est, qui asserit. Et cur non Judæum divinam naturam impatibilem confitentem præferitis vobis patibilem ipsam affirmantibus, cum omnino necessum sit, aut Judæos vos vocari, si impatibilitatem esse testificemini; aut Christianos appellari, ut vos quidem Christianum definitis, patibilitatem sancientes? Proponite perspicue, quam tenetis sententiam. « Corde enim creditur ad 507 justitiam, ore autem confessio fit ad salutem⁹⁶. » Si Verbum non est passum, igitur caro. Si caro non est passa, igitur Verbum. Si neutrum horum, igitur aliquod tertium. Si nullum omnino, igitur passio ipsa non fuit : si nemine patiente fuit passio, opinio fuit; opinione salvamur. Igitur ad Manichæos confugistis. Et cur ab eorum nomine refugitis, qui vos pravorum et intolerabilium suorum dogmatum hæredes manifeste habent? Hinc apparet vos et peiores Judæis esse, et a Manichæis non multum abesse. Sed quid dicimus de Judæis et Manichæis? Vestra longius progressa est audacia, quam illius ipsius, qui omnis mali auctor est, qui occulte ista vobis inseruit zizania, qui omnibus bonis invidet, diaboli. Ille ubi ad Jordanem divinam Salvatoris gloriam conspexit, invidiæ stimulis agitato, non ausus est tentando prius ipsum aggredi, quam fame laborantem vidit, quæ humanæ infirmitatis nota est. Agnovit hoc deitatis proprium

τος ἐπιδημίαν; Καὶ πῶς γέγραπται· Ὁφθη Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὠφθη τῷ Ἰσαὰκ, ὠφθη τῷ Ἰακώβ, ὠφθη τῷ Μωσῆ, καὶ μύριοις ἄλλοις; Τί οὖν ἐπεθύμησαν, καὶ οὐκ εἶδον; ὃ ἡμεῖς ἰδεῖν ἠξιώθημεν, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἀβρότητον καὶ ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οἱ τοίνυν ὁμολογοῦντες τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παράδοξον ἕνωσιν, οὗτοι τοῦ ξένου θεάματος τετυχήκασιν· οἱ δὲ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετοῦντες μετὰ τῶν ἀνωθεν Ἰουδαίων ἔχειν τὴν μερίδα προδῆλως ἐλέγχονται, τῶν μὴ κατηξιωμένων ἰδεῖν μὴ τε ὄψαι, ἅπερ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Ἰουδαίων γὰρ τὸ μὴ δέξασθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Τούτοις συνάπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀπαθούμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ μεῖζοσιν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι γίνονται. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν τοσαῦτα μετὰ σαρκὸς θαυματουργήσαντα Θεὸν εἶναι ἀγνοήσαντες, οὗτοι δὴθεν ὁμολογοῦντες ἀνάξια κατὰ τῆς θεότητος ἀπεφήναντο, πάντα τὰ πάθη τῆς ληφθείσης σαρκὸς εἰς αὐτὸν ἀνενεγκεῖν τὸν Θεὸν Λόγον φιλονεικήσαντες. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσιν (ἐμαθον γὰρ ἰταμῶς μάχεσθαι τοῖς προδῆλοις)· Οὐ λέγομεν παθητὸν τὸ θεῖον. Πῶς οὐ λέγετε, ὅτι τέχνη τὸν λόγον κατασκευάζετε; Ἐπάθε, φησὶν, ὡς ἠθέλησεν· οὐ μὴν παθητὸν αὐτὸν λέγομεν. Τί προσποιεῖσθε (25) φεῖσθαι τοῦ ὀνόματος, κατατολμῶντες τοῦ πράγματος; Εἰ κατηγορεῖτε τῶν λεγόντων μὴ πεπονθέναι τὸ θεῖον, πῶς οὐχ ὁμολογεῖτε λέγειν αὐτὸ παθητὸν; Εἰ δὲ μὴ λέγων θείας φύσεως πάθος, Ἰουδαῖος καθ' ὑμᾶς ὁ λέγων, Χριστιανός. Καὶ πῶς οὐ ποιεῖτε προτεμότερον τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀπαθὲς ὁμολογοῦντα τὸ θεῖον, ὑμῶν τῶν ἀποφαινομένων αὐτὸ παθητὸν; ὡς εἶναι ὑμῖν ἀνάγκη Ἰουδαίους ὑμᾶς καλεῖσθαι προσμαρτυροῦντας τὸ ἀπαθὲς· ἢ Χριστιανούς ὀνομάζεσθαι κατὰ τὸν ὑμέτερον ὅρον νομοθετοῦντας τὸ πάθος; Γνωρίζετε φανερώς ἢ ἔχετε δόξαν. « Καρδία γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Εἰ μὴ πέπονθεν ὁ Λόγος, οὐκοῦν ἢ σάρξ. Εἰ μὴ ἢ σὰρξ πέπονθεν, οὐκοῦν ὁ Λόγος. Εἰ μηδέτερον τούτων, οὐκοῦν ἄλλο τρίτον. Εἰ μηδὲν μηδὲως, οὐκοῦν τὸ πάθος οὐ γέγονεν. Εἰ, μηδενὸς παθόντος, τὸ πάθος γέγονε, δοκῆσις γέγονε· δοκῆσαι σωζόμεθα. Πρὸς Μανιχαίους οὐκοῦν ὑποτομολήσατε. Καὶ πῶς φεύγετε τὴν ἐκείνων προσηγορίαν, ὣν φαίνεσθαι κληρονόμοι τῆς ἀφορήτου κακοδοξίας; Οὕτω δὲ Ἰουδαίων χείρους φανήσεσθε, καὶ Μανιχαίων οὐ πόρρω. Καὶ τί λέγομεν Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων; Αὐτοῦ τοῦ πᾶντων εὑρετοῦ τῶν κακῶν τοῦ ταῦτα ὑμῖν ὑποσπείραντος τὰ ζιζάνια, τοῦ φθονοῦντος τοῖς καλοῖς ἀπαια διαδόλου, τολμηροτέρους ἑαυτοὺς ἀπεφήνατε. Ἐκεῖνος, ὅτε ἰδεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνθεον δόξαν, κέντροις τοῦ φθόνου νυσσόμενος, οὐ πρότερον ἐτόλμησε προσαγαγεῖν τὴν πείραν, ἕως οὐ εἶδεν ἀζήμενην τὴν πείραν, ἀνθρωπίνης ἐνδείας γνωρίσμα. Οὗτος ἦδει τῆς θεότητος τὸ ἀπαθὲς ἴδιον καὶ ἀπειραστον· ὑμεῖς δὲ τὴν πείραν καὶ τὴν δίψαν, καὶ ἕα τοιαῦτα, τῆς θεότητος αὐτῆς ἀποφαινεσθε, καὶ ἰσ

⁹⁶ Rom. x, 10.

(25) Vulg., προσποιεῖσθαι, ut et paulo infra φανήσεσθαι pro φανήσεσθε. Edit.

σταυροῦ τὸ πάθος αὐτῆ τῆ θεότητι σαφῶς περιφέρετε. Ἐκείνος δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος προσηγορεύθη· ὑμεῖς δὲ δι' ὑπερβολὴν τῆς κατὰ Θεὸν ἀπονοίας θεοκτόνους τοὺς Ἰουδαίους προσαγορεύετε· καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε μείζονα δύναμιν τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων Ἰουδαίους τοῖς μαθηταῖς ἀπονέμοντες· καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον κατηγορίαν γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν δοξάζετε. Παθητὸν γὰρ εἶναι κατασκευάζετε.

noveritis, tamen ut Deum non glorificatis. Patibilem enim eum esse contenditis.

XIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἐσθίοντες οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον φύσιν.

Πολλῶν καὶ πονηρῶν τεχνασμάτων γεγονότες πατέρες, οἱ τὰ αἰώνια ὄρια τῶν ἐνθέσμων πατέρων μεταβαίοντες, οὐκ ἠρκέσθησαν τοῖς ἰδίοις ἐκγόνοις· ἀλλ' ἐτι καὶ τῶν πάλαι πολεμίων τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀμβλωθρίδια δυσγενῆ κακῶς ἀποκλέψαντες, ὡς εὐγενῆ καὶ τέλειον τόκον δογματικῶν προβάλλονται, καὶ δι' αὐτῶν τὰ Μανιχαίων ἡμῖν ἐπισείουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ ἀγγέλου τῆ οἰκείᾳ φύσει τροφῆς μετεσχηκέναι τερατευόμενοι, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διχα σαρκὸς τροφὴν καὶ ποτὸν εὐληθένα ἀποφαινόμενοι· καίτοι τῆς ἁγίας Γραφῆς οὐ τῆ φύσει τοῦτο γεγενῆσθαι, τῆ δὲ ὕψει μόνῃ σαφῶς παρωτύσης. Εἰ γὰρ ἦν φύσει τὰ γινόμενα, ἔδει τοὺς τρεῖς ἐκείνους ἄνδρας ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀγγέλους προσαγορεύεσθαι (πολὺ γὰρ τῶν δύο γενῶν τὸ διάφορον)· ὡς ἄνδρας μὲν ὄντας, μηδὲν κατὰ φύσιν ἀγγελικὸν ἐπιδεικνυσθαι· ἀγγέλους δὲ ὄντας, κατὰ μηδὲν μέλος σωματικὸν καὶ ἐπιφαίνεσθαι, οἷα δὴ πνεύματα. Πῶς οὖν διδάσιν αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφὴν, ὡς ἄνδρασι; Ψευδῶς τοίνυν ἄγγελοι μνημονεύονται. Ἀλλ' ὡς ἀγγέλους; καὶ τίς μετουσία πνεύμασι τροφῆς αἰσθητῆς; ἢ τάχα μυθολογοῦσι καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνανθρωπήσαντας σωματικοῖς ὄργανοις ἀπολαῦσαι σωματικῶν ἐδεσμάτων; Εἰ δὲ μεταβαλλόμενοι φαῖεν, ἐνδείξεως, οὐ φύσεως, εἶναι τὴν εὐωχίαν, πάντως ἢ καταλείψουσιν ὡς ἀνοικτεῖον τὸ παράδειγμα, ἢ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος φαντασίαν ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπισάγοντες εὐρεθήσονται. Πῶς οὖν τολμῶσιν ἔλκειν, ὡς ὁμοῖον τὸ ἀνόμοιον; Τί κρινόντες ἔχει πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην οἰκονομίαν ἢ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν σχήμασιν ἱστορία; Μὴ φαίνονται; πότε; ἢ ποῦ; ἢ παρὰ τίνος ἐτέχθησαν, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστός; Μὴ ἀφῆ κατὰ τὸν Ἰσὺν ὑπεβλήθησαν τρόπον; Μὴ περιτομὴν ἐδέξαντο; μὴ προκοπὴν ἢ αὐξήσιν ἐπέδειξαντο; μὴ νηστεύσαντες ὑστερον ἐπείνασαν; μὴ κοπιᾶσαντες ἐξ ὀδοπορίας ἐδίψησαν; μὴ τὸν ὕπνον ὡς οἰκτεῖον ἐγκώρισαν; μὴ πείραν μαστίγων ἐλαβον; μὴ θανάτου παραπλησίως ἐγεύσαντο; μὴ ταφῆ παρεδόθησαν; μὴ κατέλειψαν ἱμάτια εἰς πολλοὺς μεριζόμενα, διδάσκοντα τῆ πείρᾳ, μηδὲν νοεῖν κατὰ δόκην, ἀλλὰ πάντα καθ' ὑπόστασιν καὶ ἀληθειαν; Εἰ γὰρ δοκῆσει σῶμα εἶχεν ὁ Χριστός,

(25') Forte, visio.

A esse, non pati, non tentari. Vos contra et famem et sitim, et si qua hujus generis alia sunt, deitati ipsi tribuitis, et eidem deitati passionem crucis manifeste ascribitis. Ille propter summam malitiam homicida ab initio dictus est : vos propter summum adversus Deum furem Judæos Dei interfectores dicitis : nec majorem potentiam Judæis discipulis, quam ipsorum magistro diabolo tribuere veremini : denique ut habet Scripturæ accusatio, cum Deum

XIII.

Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse.

B Etsi multorum malorumque commentorum patres facti sunt, qui perpetuos legitimorum patrum fines transferre sunt conati, non satis sunt tamen ipsis fetus proprii : sed male insuper suffurantes eorum qui se olim apostolicæ Ecclesiæ hostes professi sunt, ignobiles fetus abortivos, eos tanquam generosum et perfectum dogmatum partum proferunt, perque illos Manichæorum dogma nobis nituntur excitare, comminiscentes angelos qui diverterunt ad Abrahamum propria natura sua alimenti factos fuisse participes, et pari modo deitatem Domini Christi absque carne cibum potumque sumpsisse confirmantes : licet Scriptura sacra, non naturaliter sed apparenter solummodo id factum, diserte comprobante. Si enim naturaliter ista facta sunt, oportet tres illos aut viros nominari, aut angelos nuncupari (multum enim inter duo hæc genera est discriminis) etsi quidem viri fuerint, nihil quod ad naturam angelicam ostendere ; sin angeli, nullo corporeo membro more spirituum apparere illos oportuit. Quomodo igitur cibum illis daret secundum naturam? nunquid ut viris? falso igitur angeli fuisse memorantur. Nunquid ut angelis? ecqua spiritibus cum sensibili cibo est communio? nisi forte et angelos homines factos corporalibus organibus cibo corporali frui fabulantur. Si mutata sententia dixerint, non revera et naturaliter, sed apparenter istos eputatos fuisse : aut relinquunt oportet exemplum angelorum ut peregrinum, aut in Salvatore, loco veritatis, phantasiam inducere comperientur. Qua igitur fronte dissimile tanquam simile ad Christum audent detorque? Quid cum stupenda œconomia atque dispensatione commune habet illa angelorum visibili specie apparentium historia (25')? Conspiciuntur? quando? aut ubi? aut ex qua nati sunt, ut Dominus Christus? Num eodem illi modo tactui fuerunt subjecti? Num circumcisi sunt? an profecerunt aut creverunt? num cum jejunassent, tandem esurierunt? num 508 ex itinere fessi sitierunt? num naturalem somnum experti sunt? num flagris cæsi sunt? num eodem quo ille modo mortem gustarunt? num sepulturæ sunt traditi? num reliquerunt

vestimenta inter plures distributa? quæ magno argumento sunt, nihil in Christo phantasticum, vera autem et substantialia omnia intelligenda. Si enim ut angeli virorum speciem opinione inducunt, ita Christus opinione corpus habuit: non potuerunt videri et tactui subjici vestimenta Domini, quemadmodum nec angelorum mole corporis carentium. Quo igitur pacto res inter se dissimiles impudenter conferunt, et quæ tantis distincta sunt modis conjungere conantur? Age vero verba inter se nostra et illorum conferamus. Nos dicimus, Dominum vere secundum carnem comedisse, siquidem hoc omni carni proprium; illi dicunt angelos comedisse, siquidem tunc rem hujusmodi angelorum natura admisit. Nos experientiam testem habemus; illi et rationum et factorum testimonio destituuntur. Nos illis et famem et sitim ex Litteris sacris proferimus; illi neutrum horum de angelis possunt demonstrare. Nos membra, secundum communem hominum formationem; illi naturam angelorum, quam membra habere nemo quisquam ausus fuerit affirmare. Membra autem si desint, quid est quod nutrimentum recipiat? quid quod comminuat? quid quod digerat? quid quod retineat? quid quod concoctionem perficiat? quid quod reliqua, quæ honoris causa taceo? Quemadmodum igitur angeli, cum viri esse viderentur, capere existimarentur, revera non comederunt. sortii specie virtutem ejus imitandam declarantes.

· XIV.

Adversus eos qui nullum non miraculum imminuunt eo quod carnem negent.

Verum ne miracula quidem Domini insidiis suis libera et firma reliquerunt, qui ab orthodoxorum choro ad adversarios se conjecerunt: sed compressis coaretatisque iis, horum non viderunt magnitudinem, per quæ carnis assumptionem negarunt; deitati soli hæc ascribentes. Nos vero consideremus opera ipsa, quomodo ab initio ad finem usque præclariora reddantur, carnis assumptione: viliora vero reperiantur, eadem rejecta. Partus Virginis magnum et celebre est œconomix atque dispensationis exordium. Si natum nihil est de Virgine sancta, quis magnopere miratus fuerit partum illum? cum nec matrem illam vere dicere possit, quæ consubstantialia nihil ex se prodeunti communicasse intelligatur: nec stupendum quid esse existimes, eam quæ Mater facta sit, Virginem manere, siquidem Verbum sua nos præsentia absque sensibili corpore dignatum est. Rursum paucis dictum est, Jesum profecisse ætate, sapientia et gratia. Si carnem sustuleris, quis in laude ponet incrementa et meliorationem deitatis quæ ab æterno perfecta est, quæ non pluris indiga est, quæ nihil aliunde auferre aut accipere potest? Consequens est igitur carnem esse, cujus causa profectus ille celebratur, propter ejus cum Verbo unionem. Et maximum novimus testimonium, quod nullo se unquam peccato contaminarit, quod cum

ὡσπερ δοκῆσει σχῆμα ἀνδρῶν οἱ ἄγγελοι, εἶδει μὴ τοῦ Κυρίου φανῆναι τε καὶ ἀφῆ ὑποδηθῆναι ἰμῖν τια, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐγένετα Πῶς οὖν τὸ μὴδὲν ἰσοκῆς ἐκεῖνο τῷ προκειμένῳ ἐπιφέρουσιν ἀναιδῶς, καὶ συνάπτειν πειρῶνται τὰ κατὰ τοσοῦτους τρόπους παρῆλλαγμένα; Καὶ σκοπήσωμε ἐκ παραλλήλου τοὺς ἡμῶν τε καὶ ἐκεῖνων λόγους· Ἡμεῖς φαμεν ἀληθῶς βεβρωκέναι κατὰ τὴν σάρκα τὸ Κύριον, ἐπεὶ τὸ τοῦτο πάσης σαρκός· ἐκεῖνοί φασὶ βεβρωκέναι τοὺς ἀγγέλους, ἐπεὶ δὴ τότε τὸ τοιοῦτον φύσις ἀγγέλων ἐδέξατο. Ἡμεῖς μάρτυρα τὴν πείραν ἔχομεν· αὐτοὶ καὶ λόγων ἄλλων καὶ ἔργων μαρτυρούντων αὐτοῖς ἀποροῦσιν. Ἡμεῖς καὶ πείναν καὶ δίψαν ἐκ τῶν ἁγίων παριστώμεν Γραφῶν αὐτοῖς· ἐκεῖνοί τούτων οὐδέτερον ἐπὶ τῶν ἀγγέλων δεῖξαι ὀνήσονται. Ἡμεῖς μέλη κατὰ τὴν τοῦ παντὸς ἀνθρώπου διάπλασιν· ἐκεῖνοί φύσιν ἀγγέλων, ἣν οὐδέ ἔχειν μέλη τετόλμηκεν ἀποφῆνασθαι. Μελῶν δὲ μὴ ὄντων, τί τὸ προσείμενον τὴν τροφήν; τί τὸ λαπύρον; τί τὸ πέπτον; τί τὸ κατέχον; τί τὸ τὴν πείραν ἐργαζόμενον; τί τὸ ἐξῆς, ὅπερ τιμήσω τῇ σωτῆρι. Ὅσπερ οὖν ἄνδρες φανέντες οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἔτι ἄνδρες τῇ φύσει· οὕτως οὐδὲ ἐσθίειν νομισθέντες, ἦσθιον φύσει· τὸν φιλοξένον δὲ τρόπον τοῦ Ἀβραάμ ἐτίμων τῷ σχήματι τῆς μετουσίας, ζηλωτὴν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνοντες.

viri tamen natura non fuerunt: ita et cum cibum Hospitalitatem autem Abrahami honorabant, con-

C

XIV.

Πρὸς τοὺς συμκρύπτοντας ἕκαστον θαῦμα, τῷ ἀρτεῖσθαι τὴν σάρκα.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου κτεταλοῖτασι τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλῆς ἐλευθερά τε καὶ ἀνενόχητα, οἱ πρὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν τοῦ χριστοῦ τῶν ὀρθοδόξων ἑαυτοὺς ἀπορρήξαντες· καθαιρούμενοι δὲ καὶ συστέλλοντες, τὸ τούτων οὐκ ἤδεισαν μέγεθος, δι' ὧν ἠρνήσαντο τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἐπιγράφαντες ταῦτα γυμνῇ τῇ θεότητι. Καὶ σκοπήσωμε ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, πῶς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μεγάλα μὲν δείκνυται τῇ τῆς σαρκὸς ἀναλήψει, ἥττονα δὲ εὐρίσκειται, ταύτης ἀθεσπειρίας. Τόκος ἐστὶν ἐκ Παρθένου τὸ μέγα καὶ ἐνώπιον τῆς οἰκονομίας προσιμῖον. Εἰ μὴδὲν ἐκ τῆς ἀπὸ Παρθένου τὸ τεχθὲν ἐπεφέρετο, τίς ἂν ἐθαύμασεν γενόμενον; μήτε μητέρα λέγειν αὐτὴν ὄντως ὄντα· μένος τὸ μὴδὲν αὐτῆς ὁμοούσιον τῷ προσελθόντι σπείρειναι· μήτε παράδοξον κρίνουν τὸ γενέσθαι μητέρα καὶ μείναι Παρθένον, εἴπερ ἄνευ σώματος αἰσθητῆς τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁ Λόγος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Πῶς ἔτι εἰρηται προκοπή συντομος ἡλικίας καὶ σοφίας καὶ χάριτος. Ἐὰν ἀφέλῃς τὴν σάρκα, τίς δέξεται ἐκτελείναι θεότητος αὐξήσιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐξ ἀβῆαι τελείας, καὶ μήτε πλείονος δεομένης, μήτε ἀφαιρέσει λαμβάνειν ἐκ τῶν ἐξωθεν δυναμένης; Ἐπαινετὴν τὴν τὴν προκοπήν ἢ σὰρξ ἀποφαίνει διὰ τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Καὶ μεγίστην μαρτυρίαν γινώσκοντες τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν ἀμαρτίαν, ἐκ τοῦ καὶ σάρκα ἀρθεῖν ἐν αὐτῷ, καὶ μὴδὲ ἔχνος ἀμωτίας ὄσῃν. Ἡ

εἶγε περὶ θεότητος ἔλλεγτο νῦν καὶ μόνης τὸ ἀναμάρτητον, γελᾶσαι μᾶλλον ἢ θαυμάσαι τοὺς ἀκούοντας ἐν ἡν, μὴ μόνον τῆς θεότητος κρείττονος αἰεὶ πάσης· μέμψεως πεφυκυίας, ἀλλ' ἤδη καὶ μυριάδων ἀγγέλων φυλαξαμένων τὸ ἀμαρτάνειν. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ περὶ ἐξ ἀμαρτωλοῦ γένους ληφθεῖσα ἡ ἀχραντος σὰρξ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἐνώσει μόνη καὶ πρώτη μεμῆνηκεν ἀναμάρτητος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ πρὸς τὸν διάβολον πάλη, καὶ ἡ κατὰ τοῦτου νίκη παράδοξος γίνεται, ὅτι τῆς ἡττηθείσης σαρκὸς τὴν ἀπαρχὴν ἔχων ὁ τὴν πείραν δεξάμενος, ταύτην νικητὴν τοῦ ποτε νικήσαντος ἀπειργάσατο, καὶ τῇ φύσει τὸ κράτος δεδιώρηται κατὰ τοῦ πάλαι δι' ἀπάτης κρατήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων Γραφῶν τὰς ἐπαγομένας λαθῆς ἀπεδύετο, οὐκ αὐθεντικῆ θεότητος ἀποκρουόμενος τὸν ἀντίπαλον, ἀκολουθῆν δὲ ἀνθρωπότητος τὴν τῶν Γραφῶν φωταγωγίαν πρὸς ἅπαντα προβαλλόμενος. Εἰ δ' ὁ Θεὸς Λόγος κατ' ἐαυτὸν ἀναμάρτητος καὶ ἀήττητος ἐμνήνετο, τίς ἂν ἐξεπλάγη πρὸς τὰ λεγόμενα; Οὐ ξένον τὸ μὴ ἀμαρτάνειν, μηδὲ νικᾶσθαι παρὰ κτίσματος ἰδίου Θεοῦ. Πότε γὰρ ἠμάρτηκεν ἢ νενίκηται, ἵνα νῦν ὡς παράδοξον δεξώμεθα τὸ λεγόμενον; Ἄλλὰ ξένον τὸ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσεως φανερώς ἐπιδειξασθαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ βαδίσαι ἐπὶ νώτου θαλάσσης ἀδεῶς ἅμα καὶ ἀκινδύνως θεότῃ μὲν βῆδιον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγγέλους· καὶ οὐκ ἂν τις ἐκπλαγείη τοῦτο τεθεαμένος· ἀνθρωπότητι δὲ φιλῆ πάντῃ ἀδύνατον. Καὶ φρίττει δικαίως ὁ σαρκὸς πόδας τὴν τοιαύτην πορείαν ποιουμένους ὄρωι, καὶ τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἐνωσῶν τοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τίς, τὴν σάρκα παραιτησάμενος, μόνον φαίη τὸν Λόγον ἐπὶ τῶν κυμάτων ὀρθῆναι, περιεῖλε τὸν ὄγκον τοῦ θαύματος, οὐδὲν μέγα προσμαρτυρήσας τῷ πράγματι. Μέγα γὰρ ὄντως καὶ πάντα νοῦν νικῶν, οὐχ ὅταν πνεῦμα κοῦφον καὶ ἀβαρὲς ἐπὶ τῶν ὁδάτων μετεωρίζεται, ἀλλ' ὅταν σῶμα παχυμερὲς καὶ βριθὸν ὑπὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ βῆδιδος ὑπακουούσης φύσεως ὀρθιον ἄνω βαστάζεται. Ὅπερ ἵνα πιστὸν πᾶσι ποιῆσῃ ὁ Κύριος, καὶ τῷ Πέτρῳ βαδίσαι κατὰ τοῦ πελάγους εὐθέως ἔδωκε, μέχρι τὸν τῆς ὀλιγοπιστίας οὐκ ἐδέχετο ἄλλον. Τὸ μὲν οὖν ὀδεῦσαι τὸν Πέτρον ὀδῶς, ἐδείκνυε τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς ἀναμφίβολον τὴν πορείαν· τὸ δὲ διατάσσοντα μηκέτι βαστάζεσθαι, τῆς μεταξὺ διαφορᾶς τὸ ἀμέτρητον. Πανταχοῦ τοίνυν ἡ τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον ἐνωσις αὐξοῦσα δείκνυται τῶν γενομένων τὸ ἔνδοξον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον ἔσται λαμπρὸν, μὴ προδήλως ἀνθρωπίνῃ φύσει κρείττων τῆς κάτω τυραννίδος ἐγένετο τῇ δυνάμει τῆς ἀχωρίστως ἡνωμένης θεότητος· ἐπεὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι Θεὸν τὸν μηδέποτε κρατεῖσθαι δυνάμενον τῶν εἰκότων καὶ εἰωθότων· τὸ δὲ μὴ κρατηθῆναι σάρκα τοῦτο πρῶτον, τοῦτο ξένον· τοῦτο καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Κυρίου τὴν διὰ τῶν κελκυσμένων θυρῶν γενομένην ἀποφαίνει φρικτὴν, ὅτι συνοῦσα τῆς σαρκὸς ἡ παχύτης ἐμποδῶν οὐκ ἐγένετο, ἐπειδὴ μείζων ἦν τὸ θαυματουργοῦν τοῦ κωλύοντος. Ὁ δὲ χωρὶς σώματος ἀνθρωπίνου γεγενῆσθαι λέγων τὸ πρᾶγμα, κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τῶν ἀνθρώπων ψυ-

A carnem veram habeat, nullum tamen peccati in eo vestigium appareat. Ita ut si quis de deitate eaque sola dicat, quod expers peccati sit, risum ille potius quam admirationem auditoribus moturus sit : quandoquidem non solum divinitatis hæc natura est, ut omni culpa semper libera sit, sed multa etiam angelorum millia a peccato vacua servantur. Verum hanc ipsam ob causam **509** dicitur caro, ex genere hominum peccatis obnoxio, sumpta, sola primaque peccati expers mansisse, propter unionem cum Deo Verbo. Proximum huic miraculum est lucta illa cum diabolo, reportataque ab eo victoria, quia is qui tentatus est, cum devictæ carnis primitias haberet, victoriosam illam ejus qui aliquando vicerat, effecit, et naturæ vires adversus eum qui olim dolo vicerat indidit. Quamobrem immissa in se tentationum tela, repetita sacrarum Litterarum memoria excusit, non auctoritate deitatis adversarium repellens : sed ministerio humanitatis prævium Scripturæ lumen ad universa objecta proferens. Quod si Deum Verbum in sese omnis expers peccati impeccabile et invictum declarabatur, quis obstupescat ad ea quæ dicta sunt? Non est novum et inauditum, Deum non peccare, nec a propria creatura superari. Quando enim peccavit aut victus est, ut quod nunc dicitur miraculi nobis loco esse debeat? Illud novum et inauditum est : naturam humanam rem supernaturalem aperte exhibuisse. Nam ambulare supra mare omni vacuum metu et periculo, est illud quidem deitati, imo angelis etiam ipsis perquam facile : nec obstupescet admiratione, hoc qui viderit; at humanitati nudæ nullo modo possibile. Nec immerito exhorrescit, qui carnis pedes istiusmodi iter facere videt, quamvis Verbi unitam personam cogitet. Si quis autem repudiata carne, solum Verbum dixerit super fluctibus fuisse visum, is infirmat tollitque miraculi amplitudinem, nihil magni testificatione sua operi tribuens. Magnum enim vere est, et majus quam ut hominum possit mente comprehendere, non cum verus et omnis expers ponderis spiritus, fluctibus in altum tollitur, sed quando crassum et grave corpus a molli et facile cedente natura erectum sursum fertur. Cujus rei ut fidem omnibus Dominus faceret, dedit continuo et Petro potestatem per pelagus gradiendi, donec pusillæ fidei fluctum non sustineret. Quod ergo Petrus sic ambulavit supra mare, indubitatum Dominicæ carnis iter declaravit : quod autem dubitans non amplius portaretur, id immensum, quod inter utrumque est, discrimen demonstravit. Ubique igitur carnis cum Verbo unio factorum Christi amplificare gloriam evincitur. Atque ut rem paucis complectar, ipsius de morte reportati tropæi splendor omnis deleatur oportet, si non humana natura, deitatis inseparabiliter sibi unitæ virtute, tyrannide infernali fuit superior; quandoquidem Deum non superari, qui invictus est, credibile est et verisimile : sed carnem non superari, id demum

singulare, id novum est : hoc item reddit miraculosum Domini per clausas januas ingressum, cui ea quæ corpori inerat, crassities, nullo fuit impedimento, siquidem major erat miraculi auctor eo quod ipsum ingressum prohibebat. Qui vero factum hoc esse dicit absque corpore humano, is factum communicat cum angelis, cum animabus hominum, cum ipsis denique adversariis spiritibus, qui propter levitatem substantiæ, ejusmodi transitu non possunt prohiberi. Præterea hanc sententiam ipsa Domini in cœlum ascensio nobis suggerit, ut sciamus, Deum Verbum quidem in cœlis egisse perpetuum, nullo inde tempore divulsum, nullis locorum spatii circumscriptum : carnem vero illi conjunctam tum primum, modo plane stupendo, evectam translatamque eo, ubi prius non erat; siquidem non natura hoc habebat, ut tali gloria donaretur.

XV.

Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod regent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.

Omnis malitia est res detestabilis, Deo odiosa, et hominibus inimica. At ea, qua nonnulli propriæ **510** salutis invident et gloriæ, omnem prorsus improbitatem longissime vincit. Hoc jam præstant ii qui negant Salvatorem ex natura nostra primitias sumpsisse. Sed multis modis peccant, tum quod Scripturæ sanctæ testimonio, tum magis Spiritus sancti oraculis adversentur : tum quod Domini nostri in homines amorem obscurare non dubitent : vel quod generi hominum universo præstita beneficia respuant, maximeque, quod magnam assumpti hominis œconomiam inutilem declarent. Non assumpsit ex nostra natura carnem : quomodo igitur habitavit in nobis? Quomodo semen Abrahæ assumpsit? Quomodo dicitur : « Ex quibus Christus secundum carnem »? Vana igitur prophetarum vaticinia : vanæ Davidi factæ a Deo promissiones : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam ». Falso Christus fideles vocat fratres suos : falso Paulus ait : « Nam ipsius genus sumus ». Ecquem non pudeat tot tantosque testes impudenter rejicere, nova absurdaque dogmata fabricare, debito gratiarum actionis honore Dominum privare, damno denique genus nostrum universum in illo afficere? Non ex nobis est caro illa assumpta. Qualem igitur salutis spem habemus? Non adhuc lex impleta est : adhuc accusamur de peccato : adhuc maledictionis onere premimur : adhuc mors in nobis dominatur : adhuc generis nostri viget condemnatio. Si nihil omnino de substantia humana habuit is qui legem implevit, adhuc natura accusationibus est obnoxia. Fortassis qui generis nostri sunt in iudicium publicum vocabunt legislatorem, ut qui nimis arduas inutilesque hominibus leges imposuisse videatur, eo quod nemo eas possit implere. Sic carnem rejectio blasphemiarum omnium fit fundamentum. Necessarium igitur est, imo pernecessarium credere Scripturis sanctis, confiteri ex nostro genere primitias, celebrare singularem assumptis in genus hominum amorem, obstupescere magnæ œco-

Α χλς, πρὸς τὰ ἐναντία πνεύματα, ὧν διὰ τὸ λεπτόν τῆς οὐσίας ἀκύλωτος ἡ τοιαύτη διάβασις. Ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἡ πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις τοῦ Δεσπότητος τὴν αὐτὴν ἡμῖν παρέχει διάνοιαν, ὡς εἰδέναι τοῦ μὲν Θεοῦ Λόγου τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν ἀτίδον, ἀχώριστον, ἀπερίγραφον, τῆς δὲ συνημμένης σαρκὸς, τότε καινοτομουμένην τὴν ξένην ἀνάληψιν, μετοικιζομένης ὅπου μὴ πρότερον ἦν· ἐπεὶ μηδὲ ἐκ φύσεως εἶχε τὸ τηλικούτων ἀξιωθῆναι.

XV.

Πρὸς τοὺς ζημιούοντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν, ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰλησθέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.

Πᾶσα μὲν κακία πρᾶγμα φευκτόν καὶ Θεῷ στυγρόν, καὶ ἀνθρώποις πολέμιον· τὸ δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ βασκαίνειν τινάς, τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίας ὑπερβολὴν· ὅπερ ποιοῦσι τὰ νῦν οἱ λέγειν τολμῶντες μὴ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰλησθῆναι τὴν ἀπαρχὴν. Καὶ πολυτρόπως παρανομοῦσι· τοῦτο μὲν τῇ τῶν ἁγίων Γραφῶν μαρτυρίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθεσίᾳ μαχόμενοι· τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Δεσπότητος φιλανθρωπίαν ἐπισηκιάζειν τολμήσαντες· τοῦτο δὲ τὴν κοινήν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐκβάλλοντες· ἔτι μὴν καὶ ἀνόνητον τὴν μεγάλην οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀποφαίνοντες. Οὐκ ἔλαβεν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως σάρκα· πῶς οὖν ἐσχίησεν ἐν ἡμῖν; Πῶς σπέρματος Ἀβραάμ ἐπελάβετο; Πῶς εἰρήται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Ψευδεῖς τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις· ψευδεῖς αἱ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑποσχέσεις· « Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· ψευδῶς ἀδελφοῦς ὁ Κύριος τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει· ψευδῶς ὁ Παῦλος εἶπε· « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν. » Τίς οὖν αἰσχύνηται καὶ τοσούτων μαρτύρων πλήθους ἀναιδῶς παρορᾶν, καὶ δογμάτων ἀτοπίαν καινοτομεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦτοις εὐχαριστίας τὸν Δεσπότην ἀποστρεφῆναι, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὅλον ἐν ταύταις ζημιούον; Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἡ ληφθεῖσα σὰρξ; Καὶ ποῖαν ἔχομεν σωτηρίας ἐλπίδα; Ἐτι ἡμῖν ὁ νόμος ἀπλήρωτος· ἔτι τῆς παραβάσεως ἔγκλήματα· ἔτι τῆς κατάρτας τὸ βάρος· ἔτι τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἔτι τοῦ γένους ἡ καταδίκη. Εἰ μὲν εἶχεν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὁ τὸν νόμον πληρώσας, ἔτι ταῖς κατηγορίας ἡ φύσις ὑπεύθυνος. Τάχα καὶ δίκην οἱ τοῦ γένους πρὸς τὸν νομοθέτην ἀντικρως συγκροτήσουσιν, ὡς περιττὰ καὶ ἀνόνητα τοῖς ἀνθρώποις νομοθετήσαντα, τῷ μηδένα δυνηθῆναι ταῦτα πληρῶσαι. Οὕτως ἡ τῆς σαρκὸς ἀθέτησις πάσης γίνεται βλασφημίας ὑπόθεσις. Ἀναγκασίον οὖν, ἀναγκαῖον πιστεῦσαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ὁμολογήσαι τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπαρχὴν, δοξάζσαι τὴν τοῦ λαβόντος φιλανθρωπίαν, ἐκπλαγῆναι τὸ θαῦμα τῆς μεγάλης οἰκονομίας, μὴ δεδοικέναι τὴν ἐκ νόμου κατάραν· « Ἐρε-

⁸⁷ Rom. ix, 5. ⁸⁸ Psal. cxxxi, 11. ⁸⁹ Act. xvii, 28.

στὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξηγόρασαν ἐκ τῆς κατάρως του νόμου· ἢ τὴν πληρῶσαι τοῦ νόμου, τὴν διὰ τῆς ἀπαρχῆς γενομένην, ὅλην λογίζεσθαι τῷ φεράματι, γινώσκαι τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀκόλουθον· ἔτι, Θεοῦ γυμνοῦ τὸν νόμον πληρῶσαντος, ὅπερ οὐδὲ λέγειν ἀρμόδιον, οὐκ ἦν ἄλλην οὐσίαν μετέχειν τοῦ κατορθώματος· σαρκὸς δὲ τῆς ἐξ ἡμῶν ἐν τῷ πληρῶσαντι τὸν νόμον γνωρίζομένης, ἀναφαίνεται τοῦ γένους τὸ καύχημα, ὡς καταπατεῖν ἀδεῶς τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, οἷα μηκέτι χώραν ἔχον κατὰ τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀπαρχὴ προλαβοῦσα κατεπάτησέ τε καὶ ἠμβλύνη, καὶ πᾶσι δέδωκε τοῖς πιστεύουσιν· λέγειν· « Πού σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Πού σου, ἄδη, τὸ νεῖκος; » καὶ πάλιν· « Ὁσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. » Δι' ἀνθρώπου λέγει, οὐ παρὰ ἀνθρώπου. Ὁ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου γίνεσθαι ἀδύνατον ἦν, τοῦτο δι' ἀνθρώπου τοῦ συνημμένου Θεῷ ῥηθῆναι· ἐγένετο. Οὕτω τῆς ἀναστάσεως τὸ δῶρον καρπούμεθα· οὕτω τὴν υἰοθεσίαν ἀπολαμβάνομεν· οὕτως ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καλούμεθα· οὕτω συγγληρόνμοι γινόμεθα· οὕτω τὸν ἔχθρον ἐν τῇ ἀπαρχῇ νενικήκαμεν· οὕτω τὴν παθήσασιν ἐξ ἐκείνης δεχόμεθα· οὕτω τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρέπαιον ὡς ἡμέτερον οικειούμεθα, τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης σαρκὸς ἐπισείοντες αὐτῶν τὴν ἐνθεον ἀριστείαν· οὕτω σύμμορφοι γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ πάντες οἱ πιστεύοντες γνησίως ἀπεκδεχόμεθα· οὕτως ἀληθῆς εὐρίσκομεν τὸ, « Συνήγειρεν ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Μήπω γὰρ ἀναστάντων ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἕκαστον ὑποστάσει, μηδὲ γενομένων ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνελθόντα καὶ κατελθόντα συγγένειαν κατέχομεν ἐν τῇ τῶν τοιούτων ἐλπίδι· ἀσφαλῆ τὰ ἐν-έχυρα. Πόσον οὖν ἄξιον μίσους οἱ φθονεῖν ἡμῖν ἐπὶ εὐσούτοις καὶ τρηκτούτοις ἀγαθοῖς διὰ τῆς οικείας κακοδοξίας ἀγωνιζόμενοι, καὶ κωλύοντες μὲν τὸ γένος σεμνύνεσθαι, χωρίζοντες δὲ τὴν σάρκα, ἣν ἐκυτῶ παραδόξως ὁ Λόγος συνέζευξεν, ἀνθιστάμενοι δὲ Παύλῳ βοῶντι, « Ἄ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω, » μισθῶντες δὲ τὴν γλῶτταν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ κρύπτειν τὰ κατ' ἐκείνου γενόμενα; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐκείνῳ βαρὺ καὶ οὐ φορητὸν, ὡς τὸ ἰδεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πλανηθεῖσαν φύσιν ἀναληφθεῖσαν μὲν τῇ ἀπαρχῇ παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλέως, πολιτευσαμένην δὲ μεγαλοφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον· γενομένην δὲ κρείττονα τοῦ θανάτου· καταλύσασαν δὲ τὴν αὐτοῦ τυραννίδα· ἀναληφθεῖσαν δὲ εἰς οὐρανὸν, καὶ τῆς ἐνδόξου καθέδρας ἀξιωθείσαν, ἐν τε πρὸς τὸν ἀναλαβόντα πάσῃ τῇ κτίσει· γινωσκομένην τῇ ἀκρᾷ συναφείᾳ, τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ τῷ ἀμερίστῳ, τῆς ὑπὲρ πάντα λόγον ἄξιας.

XVI

Πρὸς τοὺς κελευούτας ἀπλῶς πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ κατανοεῖν τὸ πρέπον ἢ ἀκρεπέε.

Πολλῶν δεινῶν ὑπαρχόντων δογμάτων, ὧν ἐπισηγήγαγε τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπικίνδυνον ἀπάτην

'' Galat. iii, 45. '' I Cor. xv, 55. '' ibid. 22.

PATROL. GR. XXVIII

A nomiae miraculum; non timere maledictionem legis: « Christus enim nos a maledicto legis liberavit'', » impletionem legis a primitiis factam toti massae ascribere, agnoscere quid congruat et quid consequatur. Nam si solus Deus legem implevit, quod ne dicere quidem convenit, nulla alia natura praeclari facti est particeps. At si suscepta ex nobis caro in eo, qui legem implevit, agnoscatur, manifesta sit generis nostri gloria, quod secure mortis stimulum possit conculcare, quippe cui nihil ultra in eam naturam juris sit, a cujus primitiis (Christo) jam olim fuit contrita et fracta, ut omnes credentes nunc possint dicere: « Ubi est, o mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria ''? » Et rursum: « Sicut per unum hominem mors: ita per unum hominem resurrectio mortuorum''. » Per hominem dicit, non ab homine. Quod enim ab homine fieri non poterat, id per hominem Deo copulatum nullo negotio fiebat. Sic resurrectionis donum consequimur; sic adoptionem nanciscimur; sic Domini fratres appellamur; sic coheredes effici-mur; sic hostem in primitiis vincimus; sic fiduciam ex illis accipimus; sic sumptae ex nobis carnis adversus diabolum tropaeum nobis vindicamus, divinum illorum robur concutientes, sic omnes, qui vere credimus, exspectamus nos glorioso ejus corpori conformes fore. Sic verum illud esse compe-riamus. « Conresuscitavit nos et consedere fecit in caelestibus''. » Esi enim in nostra quisque hypostasi nondum resurrexerimus, nec in caelestibus simus: propter cognationem tamen cum eo qui ascendit et descendit, ipsa talium spe firma tene-mus pignora. Quanto igitur odio digni illi, qui per-versa sua doctrina tanta ac talia nobis bona invide-re non dubitant: qui genus nostrum honorari nolunt; qui carnem separant, quam sibi, modo plane stupendo, Verbum conjunxit, 511 ad-versantes Paulo clamanti: « Quae Deus conjunxit, homo non separet''; » qui denique linguam diabolo mer-cede locant ad occultanda ea, quae contra ipsum facta sunt. Nihil enim illi acerbius, nihil intolerabilius accidere potest, quam si videat seductam a se naturam a caelesti Rege in primitiis sursum eve-ctam, et excelso animo ac supra laudem omnem conversam, et superiorem factam morte destruxisse ipsius tyrannidem, et assumptam in caelum, glo-riosaque sede fuisse honoratam, et apud eum qui assumpserat, inter omnes creaturas, in summa conjunctione cognitam, in participatione gloriae cum eo qui a se est indivisus, quae dignitas omnem orationem exsuperat

XVI.

Adversus eos qui volunt simpliciter iis quae dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.

Esi multa et horrenda dogmata in hominum genus ille omnis honesti osor daemon invexit, ut peri-

'' Ephes. ii, 6. '' Matth. xix, 6.

culosa fallacia assentientes involveret : tamen haud scio an superioribus temporibus hujusmodi quid parturiverit quale nunc parturit. Nam earum quæ viguerunt hæreses, quæque alius atque alius erroris mater fuit. At quæ nunc novissima omnium inventa est, ea cunctas renovavit, cunctas audacia superavit, postremo præ cæteris omnibus malorum ortum indicavit. Vere « parturivit injustitiam, concepit dolorem et peperit iniquitatem »⁹⁵. » Parturivit impietatis propositum : concepit malæ artis instituta, in quibus et alii errarunt : peperit multifarium aliud malum suo quidvis arbitratu innovandi. Quin etiam ut omnes se sequantur, imperiose præcipit : Amplectimini, inquit, simpliciter, quæ dicuntur, nec inquirat quisquam quid in iis conveniens sit, quid inconveniens. Ac fidem nominat inconsideratam noxiamque approbationem infirmorum nullisque demonstrationibus instructorum dogmatum. Credamne sine judicio? nec inquiram, quid aut fieri possit, aut utile sit, aut deceat, aut Deo gratum, aut naturæ congruum, aut veritati consonum, aut scopo accommodatum, aut mysterio consentaneum, aut pietate dignum sit? Ecqua utilitas erit mihi? Aut quis menti fructus quæ horum nihil secum reputavit, sed auditum quidem sono verborum obtulit, nullam vero dictorum cepit intelligentiam? Hoc adversariis omnibus erroris universorumque malorum causa est. Quis enim est inimicorum Ecclesiæ catholicæ qui non postulet dictis omnibus suis, absque prævio examine, fidem haberi? Quamvis gentilem dixeris, sive Manichæum, sive Arii aut Apollinariani, aut alterius hujusmodi hæredem, non recusat examen, ut fugiat convictionem. Nonne alia suo marte eructans, alia ex Scripturæ divinæ harmonia rescans et ad scopum trahens suum, argumenta profert, quæ a nemine, ut optat ipse, indaganda pronuntiat? Deinceps si omnibus simpliciter adhibeamus aurem, nec enascentem ex eorum dictis absurditatem confutaverimus, nec dogmatum pugnæ, quæ ex perversa illorum interpretatione oritur, solutionem efflagitaverimus, quis in posterum amplius veritatis viam inveniet? quis non facile in præcipitium hæreticorum dogmatum incidet, non considerans novorum dogmatum inconvenientiam, nec veritatis exigens convenientiam? Quid credam corde ad justitiam? quid loquar ore ad salutem, cum mihi maligne objecerint illud : « Pater, qui misit me, major me est »⁹⁶? » Simpliciterne accipiam, an præcipitanter assentiar? audacter Filium Patre inferiorem pronuntiabo, et nihil omnino perpendam, neque quod œconomix iste sermo sit, neque quod ejusdem hoc dictum sit : « Ego et **512** Pater unum sumus »⁹⁷; » et : « Ut honorent Filium, sicut honorant Patrem »⁹⁸; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem »⁹⁹; » et infinita alia, quæ æqualitatem paremque Patris et Filii honorem in omnibus declarant? Si igitur nihil eorum quæ inde consequuntur ex-

Α τῶν δεχομένων ὁ μισόκαλος δαίμων, οὐκ οἶδ' εἴ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀνέκαθεν χρόνοις ᾤδινεν, ὅλον νῦν. Ἐκάστη μὲν γὰρ τῶν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων τῆσδε ἡ τῆσδε τῆς πλάνης γέγονε μήτηρ· ἡ δὲ νῦν μετὰ πάσας ἐφευρεθεῖσα πάσας ἀνευέωσατο, καὶ πάσας ὑπερέβαλετο, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν γένεσιν ἐπεδείξατο. Ὅντως· « ᾤδινησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » Ὁδίνησε πρόθεσιν ἀσεβείας, συνέλαβε τὴν ἄλλοις πλανηθεῖσαν πρόθεσιν κακοτεχνίας· ἔτεκε τὸ ποικίλον κακὸν τῆς αὐτονόμου καινοτομίας, καὶ πάντας ἀκολουθεῖν ἐπιτάττει μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· Δέχεσθε, φησὶν, ἀπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ μηδεὶς ἐξεταζέτω, τί πρόπον ἐν αὐτοῖς, ἢ τί ἀπρεπές. Καὶ πίστιν ὀνομάζει τὴν ἀθασάνιστον ἐπὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ἀναποδείκτοις ἐπὶ βλάβῃ συγκατάθεσιν. Ἄλῳγως πιστεύσω; καὶ μὴ ἐξετάσω τί δυνατὸν, ἢ συμφέρον, ἢ πρόπον, ἢ Θεῷ φίλον, ἢ τῇ φύσει κατάλληλον, ἢ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνον, ἢ τῷ σκοπῷ ἀκόλουθον, ἢ τῷ μυστηρίῳ ἀρμόδιον, ἢ τῆς εὐσεβείας ἄξιον; Καὶ τί κέρδος ἔξω; ἢ τίς ὄνησις τῇ διανοίᾳ τῇ μηδὲν τούτων λογίζομένη, ἀλλ' ἀκοὴν μὲν τῷ ἤχῳ τῶν ῥημάτων βάλλεσθαι, ψυχὴν δὲ μηδεμίαν τῶν λεγομένων σύνεσιν δέχεσθαι; Τοῦτο περὶ πάντων ἄλλοτριος τῆς πλάνης καὶ τῶν κακῶν ὄλων αἰτίον γίνεται. Τίς γὰρ τῶν πολεμίων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἄξιοί πάντες τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀκρίτως πιστεύειν; Κἂν Ἑλλήνα εἴπη, κἂν Μανιχαῖον, κἂν Ἀρείου, κἂν Ἀπολλινარიου, κἂν ἄλλου τοιοῦτου τινος κληρονόμον, οὐχὶ παραιτεῖται τὴν ἐξετάσειν, ἵνα φύγῃ τὸν ἔλεγχον; Οὐ τὰ μὲν οἰκοθεν ἐρευγόμενος, τὰ δὲ ἐκ τῆς θείας τῶν Γραφῶν ἀρμονίας ἀποκόψας, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἐλακύσας, προσβάλλει μὲν κατασκευάσας, ἃς ὡς βούλεται μηδένα χρῆναι πολυπραγμανεῖν ἀποφαίνεται; Εἶτα, ἂν πᾶσιν ἀπλῶς τὰς ἀκοὰς ὑποθήσωμεν, καὶ τὴν ἀνακηρύττουσαν ἀφ' ὧν λέγουσιν ἀτοπίαν, μηδ' ἐλέγξωμεν, μηδὲ τὴν λύσιν τῆς τῶν δογμάτων μάχης τῆς φουμέντης διὰ τῆς κακῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἀπαιτήσωμεν· καὶ τίς εὐρήσει λοιπὸν ἐπιἀληθείας ὁδόν; τίς οὐκ ἐμπεσεῖται βραδίως εἰς κακοδοξίας κρημνὸν, μὴ σκοπῶν τῆς καινοτομίας τὸ ἀπρεπές, μήτε ἀπαιτῶν τῆς ἀληθείας τὸ πρόπον; Τί πιστεύσω τῇ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην; τί λαλήσω τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, ὅταν προσβάλωσι κακοήθως τὸ, « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν; » Ἀπλῶς δέξομαι; προπετῶς συνθῶμαι; τομῆρως ἀποφανοῦμαι τοῦ Πατρὸς ἡττονα τὸν Υἱόν; καὶ μηδὲν ὅλως λογίσομαι, μήθ' ὅτι τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, μήθ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ φωνή· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν » καὶ, « Ἴνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα » καὶ ἄλλα δὲ μυρία, τὰ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ὁμοτιμίαν ἐν πᾶσι γνωρίζοντα; Εἰ οὖν μηδὲν δεῖ τῶν ἀνακυπτόντων ὄραῖν, μήτε τὸν πρόποντα λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῶν ἀνακυπτόντων καὶ ἐναντίων εἶναι δοκοῦντων, πῶς σύμφωνα δεῖξομαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπαγγελίας ἀπέδοντα; Πῶς αὐτὸς φανήσεται καὶ μονογενῆς καὶ πρωτότοκος,

⁹⁵ Psal. vii, 15. ⁹⁶ Joan. xiv, 28. ⁹⁷ Joan. i, 50. ⁹⁸ Joan. v, 23. ⁹⁹ Joan. xiv, 9.

πᾶσι δὴλου τυγχάνοντος, μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις τὰ Α
 δύο περὶ τὸν ἓνα τὸν ἐν μιᾷ θεωρούμενον φύσει; Ὁ
 μὲν γὰρ μονογενὴς μὴ ἔχων ἀδελφούς, ὡς μονογενὴς,
 πρωτότοκος καλεῖσθαι οὐ δύναται· πρωτότοκον γὰρ
 εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ὁ δ' αὖ πρωτότο-
 κος, ἔχων, ὡς εἶδος, ἀδελφούς, μονογενὴς οὐκ ἐπι-
 προσαγορεύεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ πρόσφατος λέγε-
 ται καὶ αἰώνιος· « Ἰησοῦς Χριστὸς· χθὲς καὶ σήμερον,
 ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Τὸ ἕτερον ἐτέρῳ ἀν-
 τικαθίσταται. Εἰ πρόσφατος, πῶς αἰώνιος; Εἰ αἰώ-
 νιος, πάντως οὐ πρόσφατος. Τὸ δὲ, « Ἀπάτωρ, ἀμή-
 τωρ, ἀγενεαλόγητος, » πῶς οὐ προδήλως τοῖς ἄλλοις
 μάχεται, δι' ὧν μανθάνομεν καὶ Πατέρα αὐτὸν ἔχειν
 ἐν οὐρανοῖς, καὶ μητέρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ γενεαλογεῖ-
 σθαι σαφῶς παρὰ τοῖς ἐνδόξοις εὐαγγελισταῖς; Εἰ
 ἀπάτωρ, πῶς οὐρανοῦ Πατρός; εἰ ἀμήτωρ, πῶς ἐκ
 τῆς Παρθένου μητρός; εἰ ἀγενεαλόγητος, πῶς ἡ βί-
 βλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ; † Τοσοῦτον οὖν ὄντων
 καὶ πολλῶ πλείονων τῶν οὕτως ἀλλήλων ἀσυμφώνων
 εἶναι δοκούντων, τί ἄρα κελεύουσιν ἡμᾶς ἀθασανίστως
 δέξασθαι; τί δὲ ἀπόσασθαι; Οὐ γὰρ οἶόν τε πᾶσιν
 ὁμοίως ἔπεσθαι τοὺς μὴ τὴν ἀρμόζουσαν λύσιν τῆς
 νομιζομένης διαφωνίας εὐρίσκοντας. Εἰ τὸ « μονο-
 γενὴς » ἀληθές, τὸ « πρωτότοκος » οὐ τοιοῦτον. Εἰ
 τὸ « πρωτότοκος » ἀψευδές, τὸ « μονογενὴς » ἐναν-
 τίον. Εἰ τὸ « χθὲς καὶ σήμερον » ὠμολόγηται, τὸ
 « αἰώνιον » οὐχεται. Εἰ τὸ « ἀπάτωρ » ἔστηκε, τὸ
 ἔχειν Πατέρα λυθήσεται. Εἰ τὸ « ἀμήτωρ » πέπηγε,
 τὸ μητέρα ἔχειν ἀνατραπήσεται. Εἰ τὸ « ἀγενεαλό-
 γητον » ἄραρε, πῶς τῇ γενεαλογίᾳ προσέξομεν; Εἰ
 τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἡμερῶν ἢ τέλος βέβαιον, πῶς νοη-
 σόμεν τὸ τὴν ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ τὸ τέλος μηνῶν,
 « Τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας
 ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, » σταυρωθέντος δὲ
 ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰδοὺ καὶ ἀρχὴ ἡμερῶν καὶ
 ζωῆς τέλος. Τί οὖν ποιήσωμεν, εἰ τις τῶν ἀπίστων
 ἡμᾶς ἀπαιτοῖ τὸν λόγον, κατηγορῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς,
 ὡς ἐναντία λεγούσης; εἰπωμεν, Πιστευσον πᾶσι; Καὶ
 τίς οὐκ ἂν ἀποπηδήσας καταγέλασειεν, οὐδαμῶς οἶός
 τε ὧν τὰ ἀλλήλοις μαχόμενα, καὶ μηδεμίαν λύσιν
 λαμβάνοντα, ὡς ἀξιώπιστα δέχεσθαι; Δύο γὰρ ὄντων
 ἐναντίων λόγων, ἀνάγκη τὸν ἕτερον ψευδῆ διελέγε-
 σθαι. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν; Ἡ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτού-
 μενοι τὸ πιστεῦειν δόγμασιν ἀναποδείκτοις καὶ ἀσυ-
 στάτοις αἰρετικῶν ἢ Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τοιαύτην
 πρότασιν συνθησόμεθα; Ἄλλ' ἀπαγε! οὔτε ἀσύστατα
 τὰ ἡμέτερα, οὔτε ἀλλήλοις μαχόμενα, καθὼς ἐρρήθη
 παρὰ τῶν ἁγίων νοούμενα. Ἐρρήθη δὲ τὰ μὲν πρὸς
 τὴν γνωσθεῖσαν ἡμῖν οἰκονομίαν, τὰ δὲ πρὸς τὴν
 ἀκατάληπτον τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πάντα εὐρίσκεται
 σύμφωνα καὶ ἀκόλουθα, περὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὰς δύο
 φύσεις ἐκλαμβανόμενα· ὡς εἶναι τὸ μὲν πρόσφατον
 τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ αἰώνιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὴ ἔχειν ἀρ-
 χὴν ἡμερῶν Ἰδιον τοῦ Λόγου· τὸ γεννηθῆναι ἐν ἡμέ-
 ραις Ἡρώδου οἰκείον τῆς ἀπαρχῆς. Τὸ πάντῃ ἀγε-
 νεαλόγητον ἐπὶ τῆς πρὸ αἰῶνων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως
 τοῦ Υἱοῦ· « Τὴν, γὰρ, γενεάν αὐτοῦ τίς ἀδιηγήσεται; »

pendendum est, si nec ratio eorum quæ conse-
 quuntur et contraria videntur congrua reddenda
 est, quomodo conciliabimus quæ prima pronuntia-
 tionis fronte inter se discrepant? Quomodo idem
 videbitur et unigenitus et primogenitus? cum pa-
 lam sit omnibus, duo relata ad unum, eumque in
 una consideratum natura, minime inter se conve-
 nire. Etenim unigenitus, cui ut unigenito fratres
 nulli sunt, non potest appellari primogenitus. Pau-
 lus enim primogenitum dixit in multis fratribus. Nec
 rursum primogenitus, fratres habens, unigenitus
 vocatur amplius. Rursum idem ille et novissimus
 dicitur et æternus : « Jesus Christus heri et hodie,
 ipse et in sæcula ¹. » Hic alterum alteri adversatur.
 Si novissimus est, quomodo æternus? Si æternus,
 non igitur novissimus. Jam illud : « Sine Patre,
 sine matre, sine genealogia ², » annon manifeste
 pugnat cum aliis, ex quibus discimus et Patrem
 ipsum in cælis habere, et matrem in terra, et ma-
 jores ejus a præclaris evangelistis diserte nominatos?
 Si sine Patre, quomodo Patris cœlestis Filius? Si
 sine matre, quomodo ex Virgine matre? Si sine ge-
 nealogia, unde, « Liber generationis Jesu Christi ³? »
 Cum igitur tot ac tanta sint et multo plura, quæ
 inter se videntur pugnare, quidnam illi nos inex-
 ploratum jubent accipere, quid ejicere? Neque enim
 omnibus æque assentiri possunt, qui apparentis
 discrepantiæ convenientem solutionem non inve-
 niunt. Si verum illud : « unigenitus, » falsum hoc,
 « primogenitus. » Si verum hoc : « primogenitus, »
 falsum contra, « unigenitus. » Si profitemur illud :
 « Heri et hodie, » evanescit alterum, « sempiter-
 num. » Si stat illud, « sine Patre, » corrui alterum,
 quod Patrem habeat. Si manet ac fixum est hoc,
 « Sine matre, » labat illud, habere matrem. Si pla-
 cuit illud, « sine genealogia, » quomodo attendemus
 genealogiæ? Si firmum est illud, quod neque initi-
 um neque finem dierum habet, quomodo intelligimus
 hoc, quod et initium et finem dierum indicat :
 « Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in
 diebus Herodis regis ⁴ : » crucifixus autem sub
 Pontio Pilato? En tibi et initium dierum et vitæ
 finem. Quid igitur faciemus si quis infidelium
 Scripturam sanctam de dictis contrariis accusans,
 rationem a nobis exigit? jubebimusne eum omnibus
 credere? Et quis non resiliens deriserit, quippe qui
 nullo modo possit ea tanquam fide digna amplexari,
 quæ inter se pugnant, nec solutionem ullam admit-
 tunt? Duorum enim contrariorum dictorum necesse
 est alterum falsitatis convinci. Quid ad hoc dice-
 mus? Num et nos rogati ut nulla demonstratione
 probatis infirmisque hæreticorum aut Græcorum
 dogmatibus credamus, ejusmodi propositioni assenti-
 emur? Sed apage! neque enim nostra, si quo a
 sanctis dicta sunt sensu accipiantur, vel non con-
 sistere possunt, vel sibi ipsi sunt contraria. Dicta
 autem sunt illa quidem ratione cognitiæ nobis œco-

¹ Hebr. XIII, 8. ² Hebr. VII, 5. ³ Matth. I, 1.

⁴ Matth. II, 1.

nomia, atque dispensationis : hæc vero ratione incomprehensibilis Verbi substantiæ. Atque hoc modo omnia inter se consentiunt sibi que sunt consequentia, de uno et eodem in duabus naturis considerato accepta, ut Christus intelligatur novissimus esse secundum carnem, æternus secundum deitatem. Non habere initium dierum proprietas est Verbi, natum esse in diebus Herodis, proprietas est primitiarum : Sine genealogia esse, ratione æternæ Filii ex Patre existentis : nam generationem ejus quis ipsius nativitat. Sic et unigenitus est secundum Verbi substantiam : et primogenitus secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

XVII.

Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt.

Etsi magna et immortalis veritatis vis a compluribus sæpe multumque oppugnata est : invictam tamen eam esse ipsa tandem res eventusque docuerunt. Ecce tibi enim multos adversus eam armatos, qui cum non pauca pravorum dogmatum tela emisissent, eaque solidis demonstrationis armis resilire, et inania inefficaciaque ad se redire vidissent, postremum omnium ejusmodi emiserunt telum, quod manifestioribus etiam argumentis conteri potest et confringi. Etiam si, inquit, quis dederit, duarum in Christo naturarum factam fuisse conjunctionem : a passione tamen et assumptione ejus, nec duas amplius agnoscemus, nec secundum naturam discrimen aliquid credemus inter Verbum et carnem. Quid dicitis? quid affirmatis? nunquid evanescit naturarum discrimen, nec reliquum est ullum horum indicium? Quo igitur nomine appellabimus id quod nobis est propositum? Verbumne solum? (Neque enim carnem dixeritis, qui scilicet hoc ipso honorem afferre existimatis.) Et qui non injuria illud afficitis, dum existimatis ejusmodi substantiam esse, ut alia in ipsum possit creata substantia mutari? Cujus enim inferiora sunt capacia, id multis commune, non unius est peculiarare. Cui vero soli id proprium est, quod sit inaccessible, huic quomodo inaccessible alterum adjicitur? Nec Verbum duntaxat afficitis contumelia, sed etiam carnis hypostasim aufertis. Cujus enim nullum indicium reliquum est, hujus gloriam quo tandem modo perspiciemus? si eo quod existit, agnoscitur, merito glorificatur : si non existit, quomodo amplitudine gloriæ fruatur? Non potestis gloriæ indicare excellentiam, nisi prius ostenderitis id quod honoratur. Consteamus igitur necesse est inconfusam duarum naturarum unionem, ut nec mutetur assumens, nec assumptum tollatur, sed gloriæ, de una persona prædicatæ, communio servetur. Quod si utrumque simul, quantumlibet reluctantem natura, Verbum solum dixeritis, ne sic

Α Τὸ δὲ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς ἐπὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ μονογενῆς κατὰ τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πρωτότοκος κατὰ τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν ἢ πείσομεν ἢ νικήσομεν, καὶ τὴν ἀγίαν Γραφὴν σύμφωνον ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δόξαν ἐνθέσμως κηρύξομεν, καὶ τὴν ἀρμόζουσαν πληροφορίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θησαυρίσομεν, μήτε χωρὶς λόγου πιστεύοντες, μήτε χωρὶς πίστεως λέγοντες.

enarrabit*? Genealogiam habere, ratione carnalis Verbi substantiam : et primogenitus secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

B

XVII.

Πρὸς τοὺς ἀναιρουντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν.

Πολλὴ καὶ ἀγῆρως τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, παρὶ πολλῶν μὲν πολλὰκις πολεμουμένη, τὸ δὲ εἰς τέλος ἀίτητον ἔργον αὐτοῖς ἐπιδεικνυμένη. Ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὀλισθόντων, πολλὰ βέλη κακώσεως ἐκπέψαντες, καὶ εἰδότες τῷ στερέβῳ τῆς ἀποδείξεως ὄπωπα ταῦτα πάλιν ἀποκρουσθέντα, καὶ κενὰ δὲ καὶ ἀνεέργητα πρὸς αὐτοὺς ὑποστρέψαντα, τελευταῖον τῶν ἄλλων ἐπεψαν βέλος σαφεστέροις ἐλέγχους συντριβῆναι δυνάμενον. Εἰ καὶ τις δοίη, φησὶ, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνοδον, ἀλλ' οὐ γὰρ μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν οὐκ ἐστὶ δύο νοησομεν, οὔτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξύ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσομεν ὑπάρχειν. Τί λέγετε ; τί ἀποφαίνεσθε ; οἴχεται τῶν φύσεων τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τοῦτων γνῶρισμα ; Τί οὖν ὀνομάσομεν τὸ προκείμενον ; Λόγον μόνον (οὐ γὰρ φαίητε σάρκα ἐν τούτῳ τιμᾶν ἤθην οἰόμενοι) ; Καὶ πῶς οὐχ ὑβρίζετε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὡς δυνατὸν ἐτέρα οὐσία κτιστῆ πρὸς αὐτὸν μεταστῆναι ; Τὸ γὰρ τοῖς ἡττοσι χωρητὸν κοινὸν τῶν πολλῶν, οὐχ ἐκεί ἐξείρετον. Οὐ δὲ μόνον τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τούτῳ πᾶς προστίθεται ἀπρόσιτον ἕτερον ; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὑβρίζετε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἦς γὰρ μηδὲν ἐστὶ λείπεται γνῶρισμα, ταύτης ποίῳ τρόπον τὴν δόξαν κατανοήσομεν ; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται εἰκότως δοξάζεται ; εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται τῆς δόξης τὸ μέγεθος ; Ἐὰν μὴ δείξηται τὸ τιμώμενον, οὐ μνηύετε τῆς δόξης τὸ ὑπέρογκον. Ἀνάγκη τοίνυν ὁμολογεῖν ἀσύγχυτον τῶν δύο τὴν ἑνωσιν, οὔτε εἰς τροπήν τοῦ λαβόντος, οὔτε εἰς ἀφανισμόν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωλίαν δόξης ἐφ' ἑνὸς προσώπου κηρυττομένης. Κἀν γὰρ ὑπομείνηται Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφοτέρον, καίτοι τῆς φύσεως ἀνθισταμένης, οὐδ' οὕτως κρύψεται τὸ διάφορον ὅποτε τὸ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δ' αὖθις ἐγένετο : καὶ τὸ μὲν ὄρατον καὶ ἀψηλάφητον εἰς ἄπειρον ἐξ ἀπείρου, τὸ δὲ ἐξ ὄρατου καὶ ψηλαφητοῦ πρὸς τὸ ὄρατον καὶ ἀναφῆς μεταδέθηκε : καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἅπαξ, τὸ δὲ δι' ἀλλοιώσεως ἐπὶ τῇ κρείττονα λήξιν ἐλήλυθεν. Εἶτα, εἰ μόνον Λόγος τὸ μὲ-

* Isa. LIII, 8.

νον, πῶς οὐκ ἐρρήθη, ὅτι Ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, ἄλλ' « Ὁ Λόγος σὰρξ; » Τίς δὲ οὕτω μεμηνῶς καὶ φρενοπλήξ, ὡς τολμηῆσαι εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν προσλαβεῖν ἄλλης θεότητος οὐσίαν, ἐξ ἐτέρας φύσεως ἐπιγενομένην· ἐν' αὐξήσιν παρασκευάσθη νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνευθεοῦς καὶ τελείου; Πῶς δὲ οἱ θεοὶ λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἄνοδον ἐπι κηρύσσουσι τὰ τῆς σαρκὸς διαφέροντα, τὸ πάλιν ἔλθειν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθῆσεσθαι τρόπον; Ἡ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετεῖτε, τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς· « Οὐτός ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον θεάσασθε αὐτὸν κορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν; » Πάντα πρὸς ἔμφασιν σαρκὸς, νῦν μὲν ὦδε, νῦν δὲ ὦδε θεωρούμεν· ὃν πρότερον θεάσασθε, τοῦτ' ἐστὶ τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς· ἄπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἱεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης Χριστός; ὡς Λόγος μόνον; Καὶ ποῦ τὰ τῆς ὁμοιότητος καὶ ἀξίας τῆς πρὸς τὸν Πατέρα, εἴπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποδεέστερος, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας ἐνεργεῖ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; Ἡ δηλονότι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οἴκειου φαρμάματος, ἵνα δεῖξῃ, πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέσις. Τίνα δὲ οὐκ ἐντρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανότατον κήρυγμα, ὅτι « Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔσθησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὠρίσε, πιστὶν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν; » Μὴ ἀνήρηται ἡ διαφορὰ; Μὴ οὐκ εἶπε Θεὸν ἐν ἀνδρὶ; μὴ οὐκ ἔδειξε τὸν ἐγείροντα Θεὸν καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον ἔδειξε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλιπεν. Οὐ γὰρ εἶπε Θεὸν μετὰ ἀνδρὸς, ἀλλὰ Θεὸν ἐν ἀνδρὶ. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ, « Ὁφονταὶ εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, » εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἡ δεξαμένη τοὺς ἡλούς, αὐτῆ σαφῶς ἀποδείξῃ τοὺς τύπους; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἡ ἀόρατος καὶ ἀνεπαφῆς ἴχνη πολλῶν εἰς ἔλεγχον ἐπιφέρεισθαι ἤμελλεν· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθεῖσα τὴν τῶν ἡσεδηκότων ἐλέγξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθουμένων ἐν τῇ τρωθείῃ σαρκὶ τὰ οἰκεία τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων διαφέροντα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντιρρήτου, καὶ τὸ ἐπιχειρήμα τῶν ἀντιλεγόντων ἀνασχυντον, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχτην.

* Joan. 1 14. † Act 11. ‡ Act. xvii, 50, 51. § Joan. xix, 37.

A quidem discrimen occurrat: quando illud quidem erat ab initio, hoc deinde factum est: et illud quidem invisibile et intactum, in infinitum ex infinito, hoc vero ex visibili et contrectabili, in invisibile et intactile transit. Denique illud prorsus est immutabile, hoc per mutationem ad meliorem statum venit. Deinde si solum Verbum remanet, cur non dicitur: Caro Verbum facta est, sed « Verbum caro factum est *? » Quis enim tam insanus, tam amens est, qui asserere audeat, substantiam divinam, alius deitatis substantiam, ex altera natura prognatam, assumpsisse; ut per huiusmodi additamentum indicaret accessisse aliquid ei qui natura sua nullius indigens est, et perfectus? Cur vero litteræ sacræ etiam post stupendam ascensionem, carnis a Verbo distinctionem prædicant; qualia sunt, rursum rediturum, item visum iri eodem quo antea modo. An vos contraria angelorum dictis sancietis? qui aperte dixere: « Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum, sic venit, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum †. » Omnia ad significandam carnem ejus qui nunc quidem hic, nunc vero hic visus est: quem prius vidistis, carnis videlicet oculis. Quæ qui hoc sepe non accipit, is non angelis solum adversatur, sed sacris etiam Spiritus sancti verbis repugnat. Quomodo supplicat 514 pro nobis Dominus Christus? nunquid ut Verbum tantum? Ubi igitur par ejus cum Patre honor et majestas; siquidem is supplicat ut indigentior, non ut æqualem habens omnipotentiam, cum auctoritate operatur? Nimirum sic hoc accipiendum est, primitias intercedere pro massa propria, ut ostendant quanta naturam carnis necessitudine attingant. Quem vero non pudore suffundat illa sapientissimi Pauli maxime perspicua prædicatio? quod « tempora hujus ignorantia despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis ‡. » Nunquid sublata est differentia? Annon dixit, Deum in viro? Annon ostendit suscitantem Deum et resurgentem virum? quanquam autem ostendisset differentiam, inseparabilitatem tamen non præterit. Neque enim dixit, Deum cum viro, sed Deum in viro § rursus et per

IN SEQUENTIA OPUSCULA ET FRAGMENTA ADMONITIO.

Quæ sequuntur ex Vaticanis codicibus Roma a fratribus nostris transmissa nobis sunt, exscribente D. Joanne Guillot, qui omnia isthæc accurate collegit, suaque manu exaravit; νοθεία πορρο laborare nemo non videt, nec est ea in re probanda insistendum. Prodeunt autem ex cod. ms. Græc. bibliothecæ Vaticanæ in fol. num. 850, eleganti satis et diligenti manu exarato in charta papyracea: qui non excedit annos 200.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Πρὸς τινα πολιτικόν, σύνταγμα πάντων ὠφελιμώτατον, καὶ πολὺ ὠφελέστατον.

S. P. N. ATHANASII

Ad quemdam Politicum syntagma utilissimum.

1. Quandoquidem, ingeniose homo, summeque naturalium rerum explorator, acquisita bellicæ artis cognitione, susceptaque politicarum rerum accurata notitia, sacerdotum tamen eloquia minime negligis vel respicis; imo tanto iis studio das operam, ut plerumque, dum corpori alimenta præbes, animam a cibo litterarum minime cohibeas; sed eam, ceu quodam divino sale, Patrum sententiis et colloquiis in ipsa mensa admissis foveas; illud, inquam, in causa mihi fuit, ut pauca, sed utilissima, in compendium a me redacta, ex lectione Christianorum omnium auctorum, maximeque eorum qui vita, eruditione, nobilitate, et dignitate præcelluere, veluti donum quoddam, tibi, o amicorum optime, viro lectionis studioso ac religioso offerrem, hoc scilicet syntagma meum, variis ex Patribus et ex auditis sermonibus decerptum, unde non spernenda doctrina et notitia legentibus accedat: rationem enim et una divisionem continet triplicis animæ nostræ partis; docetque quo pacto omnes moveamur **515** homines, et quomodo ad salutem, vel ad perniciem impellamur. Desinit autem cogitationes, quibus quodvis peccatum consummatur. Distinguit item passiones nostras, docens quænam animæ, quænam corporis sint. Exinde vero declarat varios Dei providentiæ modos. Hinc de libero hominis arbitrio disserit, deque nostro in rebus agendis abusu. Compendio exhibet fidem in sanctam et beatam Trinitatem. Docet quid de Domini incarnatione, de discrimine virtutum, de discretione naturæ rerum credendum sit. Uno verbo, est ceu compendiosa cognitio nostrum ipsorum, nec non naturæ nostræ atque fidei. Quod opusculum dum circumferes, atque accurate leges, ex eoque utilitatem percipies, non obliviscere, hoc bene novi, ejus qui propria manu descripsit, tibi que obtulit.

1. Ἐπειδὴ σοι τῷ περιδεξίῳ καὶ μεγαλεπίδωκ τῆς φύσεως μετὰ τῆς τῶν τακτικῶν ἐμπειρίας τε καὶ μαθησεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀκριβοῦς μεταλήψεως, οὐδὲ τὰ τῶν ἱερέων λόγια ἀμελετήτως παρεώρασαι, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτόν σοι καὶ ταῦτα πεφιλοπόνηται, ὥστε τὸ σῶμα πολλάκις σιτίοις τρέφων, οὐδὲ τὴν ψυχὴν ἀποστερεῖς τῆς ἐκ τῶν λόγων σιτίσεως· ἀλλ' ὡς ἀνά τινα θεῖον ἄλατι τοῖς τῶν Πατέρων ἀποφθέγμασι, καὶ ταῖς ἐπιτραπέζιοις παραρτύεις ὀμιλίας· Ἰδοὺ καὶ αὐτῆς, μικρὰ τινα συνοψίσας τῶν χρησίμων καὶ λυσιτελῶν, καὶ ἀναγινώσκων πάντα μὲν Χριστιανόν, πλέον δὲ τοὺς ὅσοι καὶ βίω, καὶ λόγῳ, καὶ εὐγενείᾳ, καὶ ἀξιώματι ὑπερανεστήκασιν ὕψει, οἷόν τι δῶρον αὐτοῖς χεδιάσας ἀνδρὶ φιλολόγῳ καὶ φιλοθέῳ μάλιστα πρέπον, ὧ φίλων ἄριστε, τὸ παρόν σοι προσενηγόχα σύνταγμα, ἐκ διαφόρων μὲν Πατέρων καὶ ἀκροατικῶν λόγων ἀπανθισθὲν, οὐκ ἀκαταφρόνητον (α) δὲ τὴν γνώσιν τοῖς μετιούσιν ἐμπιοῦν· διαγνώσιν γὰρ ὁμοῦ καὶ διαίρεσιν τοῦ τριμεροῦς τῆς ἐν ἡμῖν ἔχει ψυχῆς, καθὼς πάντες κινούμεθα ἄνθρωποι, καὶ πῶς πρὸς σωτηρίαν ἢ ἀπώλειαν συνωθούμεθα. Ὅριζει δὲ τοὺς λογισμοὺς, δι' ὧν πᾶσα ἁμαρτία τελεῖται. Διαιρεῖ δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τίνα μὲν ψυχικὰ, τίνα δὲ τοῦ σώματος. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τοὺς τρόπους ὑποτίθεται τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ἐἶτα καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσιότητος διαλαμβάνει, καὶ τῆς ἡμῶν ἐν τοῖς πράγμασι παραχρήσεως. Συνοψίζει δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι πίστιν. Ἐτι δὲ καὶ ὅπως δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, περὶ διαφορᾶς τῆς ἀρετῆς, καὶ διακρίσεως τῆς τῶν πραγμάτων διδάσκει φύσεως. Καὶ ὅλως ἐπίτομός τις ἐστὶ γνώσις ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, καὶ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς φύσεως τε καὶ πίστεως. Ὅ δὴ καὶ περιφέρων εἰς χεῖρας, ἐπιμελέστερόν τε μετιών, καὶ τὴν ἐντεῦθεν καρπούμενος δησιν, οὐκ ἀμνημονήσεις, εὖ οἶδ' ὅτι, τοῦ αὐτοχειρίᾳ καὶ γεγραφέτος, καὶ δεδωκότος.

α) Forte leg. οὐ καταφρόνητον. EDIT. PATROL.

Διάγνωσις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς.

Ὅτι πᾶσα ψυχὴ λογικὴ τρία μέρη κέκτηται· λογισμὸν, θυμὸν, καὶ ἐπιθυμίαν. Ἐάν ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καθαρότης καὶ σωφροσύνη, ὁ λογισμὸς ἐστὶ πεφωτισμένος· ἐάν δὲ ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ μισανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἀκολασία, ὁ λογισμὸς ἐστὶν ἐσκοτισμένος. Ὁ μὲν οὖν λογισμὸς τότε ὑγιαίνει, καὶ σωφρονεῖ, ὅταν τὰ πάθη ἔξη ὑποτεταγμένα, καὶ τοὺς λόγους τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς θεωρῆ, καὶ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα διάγῃ. Ὁ δὲ πάλιν τότε κινεῖται κατὰ φύσιν, ὅταν πάντας ἀνθρώπους ἀγαπᾷ, καὶ πρὸς οὐδένα αὐτῶν λύπην ἢ μνησικακίαν κέκτηται. Ἡ δὲ ἐπιθυμία, ὅταν ὑπὸ ἐγκρατείας, καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀκτημοσύνης νεκρώσῃ τὰ πάθη, τούτεστι, μὴ ἢ ζούλη σαρκὸς ἐσχημάτισται, καὶ δόξης παρεχομένης ἔφρῃσιν, καὶ τραπῆ πρὸς τὸν θεῖον καὶ ἀθάνατον ἔρωτα. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τρία τὴν κίνησιν ἔχει, ἢ πρὸς ἡδονὴν σαρκὸς, ἢ πρὸς δόξαν κενὴν, ἢ πρὸς ἀπάτην χρημάτων· καὶ διὰ τὴν παράλογον ταύτην ἔφρῃσιν καταφρονεῖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν θείων, καὶ τῆς οικείας εὐγενείας ἐπιλανθάνεται, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἐκοινοῦται, καὶ τὸν λογισμὸν σκοτίζει, καὶ οὐ συγχωρεῖ ἀναβλέψαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἄν ὁ ἀνώτερον κτησάμενος φρόνημα ἀπ' ἐντεῦθεν ἀπολαύει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ζῆ μακαρίαν ζωὴν, προσδοκῶν τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Κύριον.

Διαιρέσις καὶ ἀποδιαιρέσις λεπτομερῆς τῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ διαιρεῖται εἰς τὸ λογιστικόν, τὸ θυμικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Τοῦ λογιστικοῦ τὰ ἁμαρτήματα εἰσι ταῦτα· ἡ ἀπιστία, ἡ αἵρεσις, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀδιακρίσια, ἡ βλασφημία, αἱ συγκαταθέσεις τῶν ἁμαρτημάτων τῶν ἐκ τοῦ παθητικοῦ μέρους. Ἰασις δὲ τούτων καὶ θεραπεία ἡ ἀδίστακτος πίστις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἀληθινὰ δόγματα, ἡ συνεχὴς μελέτη τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, ἡ καθαρὰ προσευχὴ, καὶ ἡ ἀδιάλειπτος πρὸς Θεὸν εὐχαριστία. Τοῦ θυμικοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡ ἀσπλαγχνία, τὸ μῖσος, τὸ ἀσυμπαθὲς, τὸ μνησικακόν, ὁ φθόνος, ὁ φόβος, καὶ ἡ συνεχὴς περὶ τὰ τοιαῦτα μελέτη. Ἰασις τούτων καὶ θεραπεία ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλαδελφία, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀνεξικακία, ἡ χρηστότης. Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡ γαστριμαργία, ἡ πορνεία, ἡ ἀκαθαρσία, ἡ ἀσέλγεια, ἡ φιλοχρηματία, ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία. Ἰασις τούτων καὶ θεραπεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ νηστεία, ἡ κακοπάθεια, ἡ ἀκτημοσύνη, ὁ τῶν χρημάτων πρὸς πένητας σκορπισμὸς, ἡ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἔφρῃσις, ἡ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἡρεξίς, καὶ ἡ τῆς υἰοθεσίας ἐπιθυμία.

Διάγνωσις τῶν λογισμῶν, δι' ὧν πᾶσα ἁμαρτία τελεῖται.

Ὅτι εἰσι πάντες οἱ περιεκτικοὶ λογισμοί. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας· δευτέρος ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς ὀργῆς· πέμπτος ὁ τῆς λύπης· ἕκτος ὁ τῆς ἀνηδίας· ἕβδομος ὁ τῆς κενοδοξίας· ὄγδοος ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας τοὺς λογισμοὺς παρενοχλεῖν μὲν ἔμειν ἢ μὴ παρεν-

A Explicatio triplicis animæ partis.

Anima omnis rationalis tres habet partes, cogitationem, animum et concupiscentiam. Si sit in animo charitas et humanitas et in concupiscentia puritas et temperantia, tum cogitatio est illuminata; sin autem in animo sit odium, et in concupiscentia intemperantia, cogitatio est tenebris of fusa. Tum porro sana cogitatio est et temperans, cum tenet sibi subditas passiones, cumque rationes rerum a Deo creaturarum spiritualiter contemplatur, et cum sancta ac beata Trinitate versatur. Tumque secundum naturam movetur, cum omnes amat homines, nullamque adversus quempiam retinet indignationem aut injuriarum memoriam. Concupiscentia autem cum per temperantiam, humilitatem et paupertatem, passiones mortificat, id est, cum non est carnis serva, nec vanam gloriam appetit, sed vertitur ad divinum et immortalem amorem. Concupiscentia namque ad tria motum habet suum, ad carnis voluptatem, aut ad vanam gloriam, aut ad fallaciam divitiarum: atque per stultam hujusmodi cupidinem Deum spernit, itemque divina, suæ obliviscitur nobilitatis, ac in proximum suum ferocit, cogitationem obtenebrat, neque sinit eam respicere veritatem. At qui sublimiore præditus est mente jam ex hac vita fruitur regno cœlorum, vitamque ducit beatam, eam exspectans felicitatem, quæ diligentibus Deum reposita est.

Divisio et subdivisio multiplex animæ.

C Anima dividitur in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Rationabilis peccata hæc sunt: infidelitas, hæresis, insipientia, indiscretio, blasphemia, consensus ad perpetranda peccata, quæ ex patibili parte procedunt. Horum porro medela atque curatio est: indubitata fides in Deum et in vera dogmata, frequens meditatio oraculorum Spiritus, pura oratio, et gratiarum actio sine intermissione Deo oblata. Irascibilis peccata sunt: immiseriordia, odium, animus commiserationis expertus, recordatio injuriarum, invidia, cædes, ac frequens earum rerum meditatio. Horum medela et curatio est: humanitas, charitas, fratrum dilectio, commiseratio, patientia, mansuetudo. Concupiscibilis peccata sunt: edacitas, fornicatio, impuritas, lascivia, avaritia, gloriæ cupido. Horum remedium atque curatio est: temperantia, jejunium, malorum tolerantia, paupertas, largitio bonorum pauperibus facta, bonorum illorum immortalium desiderium, regni Dei appetitio, adoptionis cupiditas.

516 *Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.*

Cogitationes omnes octo numero sunt. Prima est gulæ; secunda, fornicationis; tertia, avaritiæ; quarta, iræ; quinta, tristitiæ; sexta, pigritiæ; septima, inanis gloriæ; octava, superbiæ. Nostræ porro facultatis non est, ut hæc omnes cogitationes, molestiam vel adferant, vel non adferant; ut vero

maneat, et passiones excitent, vel non excitent, A nostræ facultatis est. Aliud enim est irruptio, aliud adhæsiō, aliud passio, aliud pugna, aliud consensus, aliud operatio. Et irruptio quidem est simplex reminiscentia ab inimico inducta; qualis est isthæc: **Noc facito, vel illud: ut Christo olim et Deo nostro dictum est: « Dic ut lapides isti panes fiant ¹⁰. »** Hoc, uti dictum est, penes nos non est. Adhæsiō est admissio inductæ ab inimico cogitationis, et quasi meditatio et congressus cum illo circa propositum nostrum. Passio est affectio ex adhæsiōne parta, mota ab inimico, passione scilicet ab illo excitata; estque velut admissio, meditatio, et phantasia. Pugna est colluctatio, aut ad eliminandam cogitationem passionis, aut ad consensus, ut ait Apostolus: « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc autem sibi adversantur. ¹¹. » Consensus autem est nutus ad passionem cogitationis. Operatio est ipse actus. Deletur vero temperantia, edacitas; divino amore et futurorum desiderio, fornicatio; commiseratione erga pauperes, avaritia; benignitate et charitate erga omnes, ira; spirituali gaudio, mundana tristitia; patientia et tolerantia, et gratiarum actione Deo facta, pigritia; occultis virtutum operibus, ac frequenti oratione, inanis gloria: nullum judicando vel spernendo, ut jactator ille Pharisæus, seseque omnium postremum reputando, superbia. His igitur supra dictis passionibus liberata mens, et ad Deum erecta, jam ex hoc mundo beatam ducit vitam, accepto Spiritus arrhabone: atque hinc profecta passionum expers, cum vera cognitione, ad lumen sanctæ ac beatæ Trinitatis sistitur in sæcula inflata cum sanctis angelis refulgens.

τῶν ἐντεῦθεν ἀποδημήσας μετὰ ἀπαθείας καὶ γνώσεως ἀληθοῦς, καταίσταται τῇ φωτὶ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος εἰς αἰῶνας ἀπεράντους μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καταλαμπόμενος.

Distinctio passionum.

Passionum aliæ corporeæ sunt, aliæ animam spectant. Corporeas dicimus, edacitatem, fornicationem, ebrietatem, lasciviam. Animam spectare dicimus basce, odium erga proximum, iram, contumeliam, inanem gloriam. Hæc in anima nostra operantur, absente charitate et temperantia; præsentem autem charitatem atque temperantiam, isthæc omnia delentur; alia per spiritualem charitatem, alia per jejunium et temperantiam. Tunc enim mens domesticum lumen accipit, ac Deum nullo obice videt.

De Dei providentia.

Omnia ex Deo sunt, bona, tristia, indig...; sed alia quidem placito ejus; alia, dispensatione; alia permissione. Quæ placito ejus (eveniunt) cum scilicet vitam in virtute agimus; vult namque Deus nos sine peccato degere, atque cum pietate et virtute vitam instituere. Dispensatione autem, quando lapsi et post peccatum admissum castigamur. Per-

¹⁰ Matth. iv, 5. ¹¹ Galat. v, 17.

οχλεῖν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· ἐμμένειν δὲ, ἢ πάθη κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, ὁμοίως τῶν ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλο δὲ ἐστὶ προσβολή, καὶ ἄλλο συνδυασμὸς, καὶ ἄλλο πάθος, καὶ ἄλλο πάλη, καὶ ἄλλο συγκατάθεσις, καὶ ἄλλο ἐνέργεια. Καὶ προσβολὴ μὲν ἐστίν ἡ ἀπλῶς γινομένη τοῦ ἐχθροῦ ὑπόμνησις· οἶον, Ποίησον τόδε, ἢ τόδε· ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· « Εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Τοῦτο, ὡς εἴρηται, οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Συνδυασμὸς δὲ ἐστίν ἡ παραδοχὴ τοῦ ὑποβαλλομένου λογισμοῦ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ· οἶον μετ' αὐτοῦ μελέτη καὶ ὁμιλία ὑπὲρ τῆ προαιρέσει ἡμῶν. Πάθος δὲ ἐστίν ἡ ἀπὸ τοῦ συνδυασμοῦ ἐξῆς γινομένη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑποβαλλομένου πάθους· καὶ οἶον ἡ συνοχή, μελέτη, καὶ φαντασία. Πάλη δὲ ἐστίν ἡ ἀντίστασις, ἢ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ λογισμοῦ τοῦ πάθους, ἢ πρὸς συγκατάθεσιν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντικείμενα ἀλλήλοις. » Συγκατάθεσις δὲ ἡ κατάνευσις πρὸς τὸ πάθος τοῦ λογισμοῦ. Ἐνέργεια δὲ ἡ αὐτῆς πράξις. Ἀναιρεῖται δὲ ὑπὸ μὲν τῆς ἐγκρατείας· ἡ γαστριμαργία, ὑπὸ δὲ τοῦ θεοῦ πόθου καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐφέσεως ἡ πορνεία· ὑπὸ δὲ τῆς συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς πένητας ἡ φιλαργυρία· ὑπὸ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πρὸς πάντας ἀγάπης ἡ ὀργή· ὑπὸ δὲ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ἡ κοσμικὴ λύπη· ὑπὸ δὲ τῆς ὑπομονῆς, καὶ καρτερίας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας, ἡ ἀκηδία· ὑπὸ δὲ τῆς κρυπτεῆς τῶν ἀρετῶν ἐργασίας, καὶ τῆς συνεχῆς προσευχῆς ἡ κενοδοξία· ὑπὸ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν τινα· ἢ ἐξουθενεῖν, ὡς ὁ μέγας Φαρισαῖος, ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἑαυτὸν ἔσχατον πάντων, ἢ ὑπερηφανία. Τοῦτων οὖν τῶν εἰρημένων παθῶν ὁ νοῦς ἐλευθερωθεὶς, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνωψωθείς, ἀπεντεῦθεν ζῆ τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν ἀβραβῶνα δεχόμενος τοῦ Πνεύματος· καὶ

Διάθεσις τῶν παθῶν.

Τῶν παθῶν τὰ μὲν ἐστὶ σωματικά, τὰ δὲ ψυχικά. Καὶ σωματικά μὲν λέγομεν γαστριμαργίαν, πορνείαν, μέθην, ἀσέλγειαν· ψυχικά δὲ μίσος πρὸς τὸν πλησίον, φθόνος, ἔρις, κενοδοξία, ὑπερηφανία. Ταῦτα δὲ ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν, ἀπούσης ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας· παρουσίας δὲ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, ταῦτα πάντα ἐξαφανίζονται, τὰ μὲν ὑπὸ ἀγάπης, τὰ δὲ ὑπὸ νηστείας καὶ ἐγκρατείας. Τότε γὰρ ὁ νοῦς καὶ τὸ οἰκεῖον φῶς ἀπολαμβάνει καὶ τὸν Θεὸν ἀπαρεμπίδιστως ὁρᾷ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρόνοιας.

Πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ ἀνάξια· ἀλλὰ τὰ μὲν εὐδοκία, τὰ δὲ οἰκονομία, τὰ δὲ παραχωρήσει. Καὶ τὰ κατ' εὐδοκίαν, ὅτε κατ' ἀρετὴν πολιτευόμεθα· βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ μετὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀρετῆς πολιτεῦσθαι. Κατ' οἰκονομίαν δὲ, ὅταν σφαλόμενοι καὶ ἀμαρτάνοντες παιδεύομεθα. Κατὰ παραχώρησιν δὲ, ὅταν παιδεύομενοι μὴ ἐπιστρέφωμεν-

εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καθὼς καὶ αἱ ἄγγελοι ἐβόων λέγοντες· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ εἰρήνη ἐπὶ γῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. » Οἰκονομικῶς δὲ πάλιν παιδεύει ἡμᾶς ἀμαρτάνοντας, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδεύμεθα. Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησε· » τούτεστι λοιμούς, λιμούς, νόσους, καὶ σφαγὰς πολέμων. Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς ἀμαρτίας ἐστὶν ἀναιρετικά. Παραχωρεῖ δὲ καὶ τελείως ἐγκαταλιμπάνει τοὺς μὴ θέλοντας ἢ ἀναμαρτήτως δι-
 ἀγειν, ἢ παιδευομένους μὴ ἐπιστρέφειν, ἀλλ' ἔτι τῇ κακίᾳ ἐμμένειν, καθὼς γέγραπται, ὅτι· « Τετύφλωκεν ὁ Θεὸς αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ πεπύρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· » καὶ· « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα· » τούτεστιν, εἶπασε διὰ τὸ αὐτεξούσιον· καὶ « Σκληρύνειν σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ· » τούτεστι, παραχωρήσῃ σκληρυνθῆναι διὰ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος ἡμῶν.

Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ἐπλασε, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τιμηθέντα, πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ θεὸς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἵνα, εἰ μὲν θελήσει τῇ αὐτεξουσιότητι τῆς ζωῆς· παραθήσῃ, ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· εἰ δὲ ἀπὸ κακῆς προαιρέσεως παραθήσῃ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, αἰωνίως κολάζηται. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀμετάβλητα οὔτε τιμωριῶν οὔτε τιμῆς ἄξια. Οὐδεὶς γὰρ ἐνεκλήθη ποτὲ τὸ εἶναι λευκός, ἢ μέλας, ἢ τὸ εἶναι μακρὸς, ἢ μικρὸς· οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας εἰσὶ προαιρέσεως. Τῶν γὰρ τῆς προαιρέσεως καὶ αἱ κολάσεις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαί. Ἀφωτέρων οὖν χρεια,
 καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς καὶ ἐλεήσεως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως· ἑτέρου γὰρ λείποντος, ἀργεῖ καὶ τὸ ἕτερον. Προέγνω γὰρ ὁ Θεός, καὶ προώρισε, καὶ ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ἔντες, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τούτεστι κατὰ θέλησιν καὶ βούλησιν· τοὺς γὰρ μὴ βουλευθέντας εἶπασε τῷ αὐτῶν πορεύεσθαι θελήματι. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ λυμαίνεται τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν· τῆς γὰρ ἐπ' ἄμφω βροτῆς, πρὸς ἀρετὴν φημι καὶ κακίαν, τὸ αὐτεξούσιον ἐλάβομεν. Οὐδὲν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντων ἡμῖν εἰς χρῆσιν, κακόν· πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ Θεοῦ καλὰ, καὶ λίαν καλὰ· ἢ παράχρησις μόνον κακόν· τοῦ γὰρ ἡμετέρου ἐστὶν αὐτεξουσίου. Διὸ οὐ τὰ βρώματα κακόν, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία· οὐδὲ παιδοποιία, ἀλλ' ἡ πορνεία· οὐδὲ μετάληψις τοῦ οἴνου, ἀλλ' ἡ μέθη· οὐδὲ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἡ φιλαργυρία· οὐδὲ ἡ δόξα, ἀλλὰ ἡ κενοδοξία. Χρῆ οὖν πάντα ποιεῖν, ὥστε τὴν παράχρησιν φεύγειν, καὶ χρῆσασθαι τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσι δικαίως· οὕτω γὰρ ποιοῦντες, καὶ τῆς κακίας ἀνώτεροι γενησόμεθα, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐντὸς εὐρεθῶμεν.

Συνηθία σαφῆς καὶ σύντομος, καὶ διάγνωσις τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς ἐν τῇ Τριάδι ἀγίῃ.

Ὁφειλομεν πιστεύειν ὡς ἐβαπτίσθημεν· ἐβαπτίσθημεν δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

missione vero, cum castigati non convertimur. Nam Deo placitum est hominem salvum fieri, quemadmodum et angeli clamabant dicentes : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in **517** hominibus bonæ voluntatis ¹², » Cum œconomia vero nos corripit peccantes, « ut non cum hoc mundo damuemur, » ut ait Apostolus : « Cum judicamur autem, a Domino corripimur ¹³.—Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus ¹⁴, » id est, pestem, famem, bellorum cædes. Hæc enim omnia peccatum auferunt. Permittit vero atque omnino sinit eos qui sine peccato degere nolunt, correptos non emendari, sed in malitia perseverare, uti scriptum est : « Excæcavit Deus oculos eorum, et cor eorum obscuravit ; » et : « Tradidit eos in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt ¹⁵ ; » id est, permisit ob liberum arbitrium ; et : « Indurans indurabo cor Pharaonis ¹⁶ ; » id est, permittam indurari ob ejus animi socordiam.

De libero nostro arbitrio.

Deus hominem liberum fecit, verbo et sapientia ornatum, posita ante ejus oculos vita atque morte, ut si quidem voluerit libero suo arbitrio vitam amplecti, vivat in sæculum ; sin pravo consilio viæ mortis insistat, æternum crucietur. Quæ enim natura habet immutabilia, neque supplicio digna sunt, neque præmio. Nemo quippe unquam accusatus fuit, quod sit albus vel niger, aut quod sit proceræ vel parvæ staturæ : ea enim non penes arbitrium nostrum sita sunt. Nam supplicia et præmia voluntati et proposito tribuuntur. Utraque igitur re opus est ; voluntate scilicet, seu proposito nostro, ac Dei auxilio et patrocinio. Altero namque deficiente, alterum est inutile. Præscivit enim Deus, prædefiniit, et vocavit, sed eos qui secundum propositum vocati sunt, quemadmodum ait Apostolus ¹⁷, id est, secundum voluntatem : eos quippe qui noluerint, sinit ipse ad suam voluntatem et propositum incedere. Non vim infert arbitrio nostro, neque dedit ipsum. Accepimus enim nutum ad utramque partem ; ad virtutem nempe, et ad vitium, liberum scilicet arbitrium. Ex iis quæ a Deo nobis ad usum data sunt nihil est malum : omnia enim quæ ex Deo procedunt bona sunt, et admodum bona ; solus abusus malus, qui nostri solius arbitrii est. Quamobrem non cibi mali, sed crapula : neque liberorum procreatio, sed fornicatio : nec vini potus, sed ebrietas : non divitiæ, sed avaritia : non gloria, sed vana gloria. Nihil igitur non agendum, ut abusum fugiamus, atque probe utamur iis quibus a Deo donati sumus. Nam id si agamus, et malitia vitioque superiores erimus, et intra virtutis limites inveniemur.

Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctum Trinitatem.

Credere debemus, ut baptizati sumus ; baptizati autem sumus in nomine Patris et Filii et Spiritus

¹² Luc. II, 4. ¹³ I Cor. XII, 52. ¹⁴ Amos III, 6. ¹⁵ Joan. XII 40 ; Rom I, 28 ¹⁶ Exod. IV, 24. ¹⁷ Rom. IX, 50.

sancti, in unam scilicet substantiam, et deitatem A et in unum regnum, imperium et virtutem : ac tres hypostases, sive personas, et characteres, et (si ita appellare velis) proprietates. Nam aliud sunt hypostases, aliud substantia. Substantiam quippe appellamus communitatem trium hypostasium : unius enim naturæ et substantiæ sunt tres personæ. Hypostasin autem vocamus, naturam cum characteristicis proprietatibus ; alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Quod quidem proprietates seu hypostases dividit, sed non naturam. Non tamen aliud et aliud, quod divideret naturas ; sed ejusdem naturæ et ejusdem substantiæ. Simul enim Pater et Filius et Spiritus sanctus ; sed Pater est ingenuus, Filius proles Patris, quasi ex sole lumen et ex mente verbum. Spiritus autem sanctus, emissio Patris. Proprium ergo **518** Patris est quod sit ingenuus seu non genitus, et quod vocetur Pater : proprium Filii, quod vocetur Filius, et gignatur ex Patre : proprium Spiritus, quod vocetur Spiritus sanctus et ex Patre procedat. Trium vero personarum sive hypostasium, una natura, una voluntas, una operatio, una bonitas, una virtus, unum placitum. Quapropter et unum Deum confitemur. Non enim alius ab alio separati sunt, sicut homines, neque sententia differunt : sed simul Pater, Filius, et Spiritus sanctus una consistunt sine confusione et divisione. Unaquæque autem persona, ut dictum est, sua servat proprietatem, alia paternitatem, alia filiationem, alia processionem. Si ergo te quis interroget : Quid est Pater? responde illi : Quod Filius et Spiritus sanctus, manens tamen Pater. Quod si dixerit : Quid est Filius? responde : Quod Pater et Spiritus, manens tamen Filius. Similiterque de Spiritu sancto : illud enim est quod Pater et Filius, manens tamen Spiritus sanctus. Proprietas immobilis, quemadmodum ait vir in theologis magnus et divinus Gregorius. Quomodo namque dixeris proprietatem manere, si moveatur et concidat. Est itaque deitas, ut paucis absolvamus, indivisibilis in divisis ; illud secundum naturam, hoc secundum hypostases. Sicut in tribus solibus mutuo herentibus una foret lucis commistio. Cum itaque deitatem, quæ est in una natura, respiciemus, et primam causam et monarchiam, unum est quod cogitamus ; cum autem proprietates et personas in quibus divinitas, tres sunt quæ adorantur. Exempla porro adsint, quæ obscuram quamdam tantæ rei imaginem adumbrent, diviniæ nempe naturæ, juxta theologum Gregorium, oculi aspectum cogita, aquæ scaturiginem, fontem et fluvium ; hæc enim nec tempore aliquo distant, neque sunt inter se avulsa, ut se mutuo non contingant ; tametsi videntur proprietatibus suis distingui. Perpende item solem, lumen atque radium : mentem, verbum et spiritum, qui exit una cum verbo. Verum, ut quidam dixit : Fides dux esto, non demonstratio. Oportet enim quemque hominem, per pura ac Deo illustrante

καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰς μίαν οὐσίαν δηλονότι, καὶ θεότητα, καὶ μίαν βασιλείαν, καὶ ἀρχὴν, καὶ ἰσχύον· καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, εἶπον πρόσωπα, καὶ χαρακτήρας, εἰ δὲ βούλει καλεῖν, καὶ ἰδιότητας. Ἄλλο γὰρ ὑποστάσεις, καὶ ἄλλο οὐσία. Οὐσίαν γὰρ καλοῦμεν τὸ κοινὸν τῶν τριῶν ὑποστάσεων· μίᾳ γὰρ φύσεως καὶ οὐσίας τὰ τρία πρόσωπα. Ὑπόστασιν δὲ καλοῦμεν φύσιν μετὰ χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων· ἄλλος γὰρ ὁ Πατήρ, καὶ ἄλλος ὁ Υἱός, καὶ ἄλλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅπερ τέμνει τὰς ἰδιότητας μόνον, ἔχουσι ὑποστάσεις, οὐ μὴν καὶ φύσιν. Οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ὅπερ τέμνει τὰς φύσεις· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἄμα γὰρ Πατήρ καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλ' ὁ μὲν Πατήρ καὶ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱός καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς, καὶ ἐκ νοῦ λόγος· τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον καὶ ἐκπόρευμα τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον οὖν τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγέννησις, καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατήρ· ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, τὸ καλεῖσθαι Υἱόν, καὶ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἴδιον οὖν τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τῶν δὲ τριῶν προσώπων, εἶπον ὑποστάσεων, μία φύσις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία βούλησις. Διὰ τοῦτο καὶ ἕνα Θεὸν ὁμολογοῦμεν. Οὐ γὰρ κειχωρισμένοι εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων, ὡς περ καὶ οἱ ἀνθρώποι, οὐδὲ τὰς γνώμας διάφοροι· ἀλλ' ἅμα Πατήρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως περιχωροῦσιν. Ἐκαστον δὲ πρόσωπον, ὡς εἴρηται, φυλάττει τὸ ἴδιον· τὸ μὲν τὴν πατρότητα, τὸ δὲ τὴν υἰότητα, τὸ δὲ τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ οὖν ἐροῖτό σε τις· τί ἐστὶ Πατήρ; ἀποκριθῆτι αὐτῷ· Ὅπερ ἐστὶν Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μένων Πατήρ. Εἰ δὲ λέγοι· τί ἐστὶν Υἱός; ἀποκριθῆτι· Ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα, μένων Υἱός. Ἄσαυτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ μένων Πνεῦμα. Ἡ ἰδιότης ἀκοινωνητος, καθὼς φησὶν ὁ μέγας ἐν θεολόγοις καὶ θεῖος Γρηγόριος. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἰδιότης μείνη, κινουμένη, καὶ μεταπίπτουσα ; Ἔστιν οὖν ἡ θεότης, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις, τὸ μὲν τῇ φύσει, τὸ δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν· οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν τοιγαροῦν πρὸς τὴν θεότητα τὴν ἐν μίᾳ φύσει βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ πρόσωπα ἐν οἷς ἡ θεότης, τρία τὰ προσκυνοῦμενα. Παραδείγματα δὲ προσκεῖσθω ἀμυδρὰν τινα εἰκόνα δηλοῦντα τοῦ τοσοῦτου πράγματος, τῆς θείας φημί φύσεως, κατὰ τὸν Θεόλογον Γρηγόριον· ὀφθαλμοῦ νόει μοι βλέψιν, καὶ ἀρχὴν ὑδατος, καὶ πηγὴν, καὶ ποταμόν· ταῦτα γὰρ οὔτε χρόνῳ διέστηκεν, οὔτε ἀλλήλων ἀπερρήχεται τῇ πρὸς ἀλλήλα συναφείᾳ, κἂν δοκῇ ταῖς ἰδιότησι τέμνεσθαι· ἐνθυμοῦ καὶ ἡλίον, καὶ φῶς, καὶ ἀκτίνα· νοῦν, καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα τῷ λόγῳ συνεξίον. Πλὴν κατὰ τὸν εἰπόντα· Πίστις ἡγεῖσθω, καὶ μὴ ἀπόδειξις, καὶ χρῆ πάντα ἀνθρώπων διὰ καθαρᾶς καὶ θεολαμποῦς πράξεως, ὁδηγῶ τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἵνα φωστὶ καταλαμβάνηται φῶς, πιστεύειν τε εἰς Πατέρα, καὶ

Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τριῶν γνωριζομένην καὶ προσκυνουμένην ταῖς ὑποστάσεσιν.

Ὅπως δεῖ πιστεῦναι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι κτῆς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἀπερίγραπτος, ὁ ἀσώματος, ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς υποστάσεως, τῇ βουλήσει τοῦ προανάρχου καὶ συναϊδίου αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐν τῇ οικείᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει ἐπηξεν ἑαυτῷ σάρκα ἐμψυχωμένην, καὶ λογικὴν, καὶ ταύτην τῷ ἐννεαμηναίῳ χρόνῳ διεπλασμένην ἐξ αὐτῆς· ἐγεννήθη Θεὸς ἀνθρωπόμορφος, τούτεστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν μιᾷ ὑποστάσει δύο φύσεις ἐπιφερόμενος, ἀδιαιρέτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ δύο θελήσεις, καὶ ἐνεργείας, θεϊκᾶς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπικᾶς· ἤθελε γὰρ ὡς Θεός· καὶ ἐνήργει, καὶ ἤθελεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐνήργει· ἀλλὰ φυσικὴν θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν, οὐ μὴ ἁμαρτητικὴν· Ἀναμαρτήτως γὰρ προσελήφθη ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπικὴ· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνώσεως τῷ θελήματι ἠνώθησαν. Ὅπερ ἐβούλετο τὸ θεῖον θέλημα, τοῦτο καὶ τὸ τῆς προσλήψεως. Ἀλλὰ θέλημα λέγομεν καὶ ἐνέργειαν τὰ φυσικά· οἷον, ἤθελε φαγεῖν, ἤθελε πιεῖν, ἤθελε περιπατῆσαι· καὶ ταῦτα ἐνήργει, καὶ ἤθελεν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐποίει τῆς θείας φύσεως παραχωρούσης, οὐ μὴν κατηναγκασμένως, ὡσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ τὸ κοπιᾶν, καὶ τὸ ἀγωνιᾶν, καὶ τὸ αἰτεῖν τὸν Πατέρα παρελθεῖν τὸ ποτήριον, καὶ τοῦτο τοῦ φυσικοῦ θελήματος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐκ ὀφθαλμῶν τοῦ Πατρὸς καθέδραν δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Χριστοῦ, θελητικᾶς, καὶ ἐνεργητικᾶς. Ὅπου γὰρ φύσις λογικὴ, ἐκεῖ καὶ θέλησις καὶ ἐνέργεια. Φυσικᾶς δὲ δύο θελήσεις, γνῶμην δὲ μίαν· οἰκονομοῦσης γὰρ τῆς θεότητος, ἐπομένης δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ παραχωρούσης αὐτῇ ἐνεργεῖν τὰ ἀμφοτέρα.

Περὶ διαφορᾶς ἀρετῶν.

Ἐλάδομεν ἐντολὰς παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὰς ἀπεντευθενθεουργούσας, καὶ ποιούσας ἡμᾶς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ ὡς ἀγγέλους ἀναστρέφασθαι μετὰ τῶν ἀνθρώπων· οἷον τὴν μετάνοιαν, τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὸ διγνεκὲς πένθος, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τὴν ἐξ ὅλης καρδίας ἐγγινομένην, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν, τὴν καθαρὰν προσευχὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπάρνησιν, καὶ τὸ δι' ὅλου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ἀδιαλείπτως πορεύεσθαι, καὶ τὸ ἔχειν ἑαυτὸν ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δέεσθαι αὐτοῦ διγνεκῶς. Ταῦτας γὰρ τὰς θείας ἐντολὰς ὁ μετὰ πίστει ἐργαζόμενος, Θεοῦ υἱὸς γίνεται, καὶ υἱὸς φωτὸς καὶ κληρονόμος Θεοῦ, καὶ συκληρονόμος Χριστοῦ, καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καὶ σύμφυτος, καὶ συντόμως καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, θέσει κατὰ χάριν Θεός. Εἰσὶ δὲ ἕτεραι ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἄφεςιν μὲν προξενούσαι, οὐ μὴν δὲ καὶ τελειότητος ἀξιοῦσαι· οἷον

¹⁰ Hebr. 1, 3

A edita opera, duce usum Spiritu sancto, ut lumine lumen comprehendat, credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam deitatem atque virtutem, in tribus hypostasibus creditam et adoratam. *Quid credendum sit de Domini incarnatione.*

Quod ipsum Dei Verbum incircumscriptum, incorporeum, Patris unigenitum, lumen ex lumine, fons vitæ et immortalitatis, splendor gloriæ, figura substantiæ¹⁰, voluntate Patris, qui ante initium, et ipsi coæternus est, et cooperatione Spiritus sancti, ex virgineo sanguine Deiparæ ac semper virginis Mariæ, in propria sua hypostasi carnem sibi effluxit animatam et rationalem, atque illam novem mensium tempore ex ipsa efformavit : natusque est *B* Deus hominiformis, id est, Deus et homo, in hypostasi una duas gestans naturas, sine divisione, ac sine confusione : ac duas voluntates duasque operationes, divinas simul et humanas. Volebat enim ut Deus, et operabatur : volebat item ut homo, et operabatur ; sed humana voluntate atque operatione, nec peccato obnoxia. Sine peccato enim assumpta est natura humana : atque ex hac ipsa unione. voluntate ambæ unitæ sunt. Quod optaret divina voluntas, id etiam volebat assumptæ naturæ voluntas. Sed voluntatem dicimus operationemque naturalem : quale est, quod manducare vellet, bibere, ambulare : et hæc operabatur, hæc volebat. Verum hæc agebat divina concedente natura ; non ex necessitate, quemadmodum nos ; sed quod defatigaretur, quod in agone esset, quod peteret a Patre ut transiret calix, id humanæ erat *C* **519** voluntatis. Imo etiam post resurrectionem atque sessionem ad dexteram Patris, duas naturas confitemur in Christo, voluntate et operandi vi præditas : ubi enim natura rationalis, ibi et voluntas et operatio. Naturales autem duas voluntates dicimus, sed unicam sententiam, dispensante deitate, subsequente autem humanitate, atque concedente ut utraque operaretur.

De differentia virtutum.

Mandata accepimus a Christo et Deo nostro, quæ exinde divinum operanti præbent auxilium, præstantque ut absque peccato degamus, et velut angeli cum hominibus versemur : pœnitentiam nempe, humilitatem, luctum assiduum, charitatem erga ipsum ex toto corde, dilectionem proximi, puram orationem, nostrum ipsorum abrenuntiationem ; utque semper mortem pro illo sustinendam præ oculis habeamus, in ejus lumine sine intermissione ambulemus, nos omni creatura inferiores existimemus, atque assidue ipsi supplicemus. Hæc namque divina jussa, si quis cum fide compleverit, Dei filius efficietur, filius lucis, hæres Dei, coheres autem Christi, in formis imagini ejus, et complantatus ; atque, ut paucis et simpliciter dicamus, adoptione secundum gratiam Deus. Sunt porro alia præcepta Christi, quæ remissionem quidem conciliant, imo vero ad perfectionem nos deducunt ; quale est, con-

fiti ac pronuntiare propria peccata, non judicare, non sese negotiis alienis curiose ingerere : eleemosynam ex propriis bonis erogare, quæ accidunt tristitia generose et cum gratiarum actione ferre, confiteri se gratis atque ex gratia salutem consequi. Si itaque prima illa ac Dei auxilio implenda mandata quis compleverit ; inde accipit arrhabonam sancti Spiritus ; sin non illa quidem, secunda tamen accurate servet, ut flagitiorum suorum veniam consequatur. Quod si utrisque labatur, inutilis sane est hujusmodi homo, miser, et infelix : expelletque paratum supplicium diabolo et angelis ejus.

Discretio naturæ (ac conditionis) operum.

Operum alia proprie bona, alia proprie mala sunt, alia media ; proprie bona sunt, prudentia, fortitudo, temperantia, justitia ; proprie mala, insipientia, ignavia, intemperantia, injustitia. Media, divitiæ, paupertas, gloria, infamia, sanitas, morbus, eruditio multa, ignorantia. Media porro dicuntur, quia per se, nec proprie bona, nec proprie mala sunt : sed secundum usum iis utentium, aut hoc aut aliud evadunt. Ita dives qui probus sit in eleemosynas bona impendit ; qui malus ad voluptates iis utitur. Similiter paupertas, si bona sit, tolerantiam, gratiarum actionem et liberalitatem nos docet ; si mala, blasphemiam, illiberalitatem, ex eo quod non toleranter agamus, generat. Bona item gloria est, cum nos humilitatem edocet, et futuræ gloriæ desiderium ingerit : mala autem cum servilem animum inducit ; atque suadet ut ex hominum timore omnia agantur. Similiter bona est sanitas, cum ea utimur ut Deo placeamus, et mandata ejus operemur ; mala autem, cum ea ad intemperantiam et injustitiam utimur. Item morbus, si gratias agamus, eoque quasi adjutore utamur, bonus est ; malus, si ingrato simus animo, atque ad blasphemiam et iram nos ille provocet. Bona pariter est multa eruditio, cum ea ad docendum, et ad causam injuria oppressorum dicendam utimur ; mala autem, cum ad vanam gloriam, et injuriæ patrocinium. Bona etiam ignorantia est, cum id efficit ut doctis subjiciamur, ab iisque utilitatem accipiamus ; mala autem cum nobis suaserit ut in propria incedamus ignorantia ; nec nobis præstantiores sequamur. Simili modo se habent reliqua omnia, scilicet, nobilitas, ignobilitas, pulchra forma ac deformitas, celeritas et tarditas, ars et artis imperitia, dexteritas In ministrando et inhabilitas. Hæc omnia, ut dictum est, in medio consistunt ; ut qui iis recte utatur, nihil lædatur ab ipsis, quemadmodum beatus Job. Utroque enim modo exercitatus, præclarus comprobatus est atque inexpugnabilis, ac in omnibus Deo placuit. Non decet itaque rebus ipsis culpam ascribere : nihil enim eorum quæ a Deo data sunt, malum ; sed id habent ex seducta nostra atque spontanea serva voluntate, atque ex animæ circa eas res judicio ad libidinem suam lato : libere namque illa in harumce rerum usu labitur ex propria libidine, dum Dei voluntatem ejusque regnum despicit.

(a) Lege καταφροσύνη. EDIT. PATROL.

το ομολογεῖν καὶ εξαγορεύειν τὰ οἰκεία ἀμαρτήματα, τὸ μὴ κρίνειν, τὸ μὴ πολυπραγματεῖν τὰ ἀλλότρια, τὸ ἐλεεῖν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, τὸ φέρειν γενναίως καὶ μετ' εὐχαριστίας τὰ ἐπερχόμενα λυπηρὰ, τὸ ομολογεῖν δωρεὰν καὶ χάριτι σώζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὰς πρώτας καὶ θεουργούσας ἐντολάς τις ἐργάζεται, ἀπεντεῦθεν λαμβάνει τὸν ἀρράβωνά τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰ δὲ μὴ, κἂν τὰς δευτέρας μετ' ἐπιμελείας ἐργάσῃ, ὅπως τύχη τῆς τῶν πλημμεληθέντων αὐτῷ συγχωρήσεως. Εἰ δ' ἀμφοτέρων ἐκπέση, ἀχρεῖος οὗτος ἀνὴρ, καὶ ἄθλιος, καὶ ταλαίπωρος· καὶ προσδοκᾶτω τὴν ἀποκειμένην κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

Διάκρισις τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως

Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν εἰσι κυρίως καλὰ, τὰ δὲ κυρίως κακὰ, τὰ δὲ μέσα· καὶ κυρίως μὲν καλὰ, φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη· κυρίως δὲ κακὰ, ἀφροσύνη, δειλία, ἀκολασία, ἀδικία· μέσα δὲ, πλοῦτος, πενία, δόξα, ἀδοξία, ὑγεία, νόσος, πολυμαθία, ἀμαθία. Μέσα δὲ λέγονται διὰ τὸ καθ' ἑαυτὴ μῆτε κυρίως καλὰ εἶναι, μῆτε κυρίως κακὰ· ἀλλὰ παρὰ τῆ χρήσει τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γινόμενα· οἷον ὁ πλοῦτος καλὸς μὲν εἰς ἐλεημοσύνην διδόμενος, κακὸς δὲ πρὸς ἡδονὰς δαπανώμενος. Ὁσαύτως καὶ ἡ πενία καλὴ μὲν καρτερίαν, καὶ εὐχαριστίαν, καὶ ἐλευθερίαν ἡμᾶς διδάσκει· κακὴ δὲ βλασφημίαν, καὶ ἀνελευθερίαν ἐκ τοῦ μὴ καρτερεῖν ἡμᾶς ἀποτίκτουσα. Καλὴ δὲ καὶ ἡ δόξα, ὅταν ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐκδιδάσκη, καὶ τῆς μελλούσης δόξης ἐξεῖν· κακὴ δὲ, ὅταν δουλοπρέπειαν, καὶ διὰ φόβον ἀθρόπινον πάντα ποιεῖν ἀναπειθῇ. Ὁσαύτως καλὴ μὲν καὶ ὑγεία, ὅταν εἰς εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐργασίαν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀκολασίαν καὶ ἀδικίαν. Ὁμοίως καὶ ἡ νόσος, ὅταν εὐχαριστώμεν καὶ συνεργῶ ταύτῃ χρώμεθα, καλὴ· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀχαριστίαν, καὶ βλασφημίαν, καὶ ὀργὴν ἡμᾶς συνελαύνη. Καλὴ καὶ ἡ πολυμαθία, ὅταν πρὸς διδασκαλίαν καὶ βοήθειαν τοῖς ἀδικουμένοις ταύτῃ χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, καὶ συνηγορίαν τῆς ἀδικίας. Καλὴ καὶ ἀμαθία, ὅταν πειρασκουάζῃ ἡμᾶς ὑποτάσσεσθαι τοῖς εἰδόσι, καὶ παρ' αὐτῶν ὀριζέσθαι τὴν ὑφέλειαν· κακὴ δὲ, ὅταν πειθῇ ἡμᾶς τῇ οἰκείᾳ στοιχείᾳ ἀμαθίᾳ, καὶ μὴ τοῖς κρείττεσιν ἔπεσθαι. Ὁσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ πάντα οἷον εὐγένεια καὶ δυσγένεια, εὐμορφία καὶ ἀμορφία, καλλιφωνία καὶ κακοφωνία, ἰσχύς καὶ ἀδυναμία, τυχῆς καὶ βραδύτης, τέχνη καὶ ἀτεχνία, καὶ πρὸς διακονίας ἐπιτηδεύτης καὶ ἀνεπιτηδεύτης. Ταῦτα πάντα, ὡς εἴρηται, τῶν μέσων εἰσὶ· καὶ ὁ καλῶς τοῦτοις χρώμενος οὐδὲν παρὰ τούτων βλαβήσεται, ὡς ὁ μακάριος Ἰώβ. Εἰς ἀμφοτέρα γὰρ ἐξετασθεὶς, ἐδόκιμος ἀνεφάνη καὶ ἀκαταγώνιστος, καὶ διὰ πάντων εὐηρέστησε τῷ Θεῷ. Ὅστε οὐ δεῖ τὰ πράγματα αἰτιάζεσθαι· οὐδὲν γὰρ τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων κακόν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐσφαλμένην ἡμῶν καὶ θελοδόουσαν προαίρεσιν, καὶ τὴν ἐβελόβληπουσαν περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάκρισιν, ἧτις αὐτεξουσίως πρὸς τὴν παράφρησιν τούτων ἐξολοθισθαίνει ἐξ οἰκειας φιληδονίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας καταφροσύνης (α).

MONITUM

Hoc item opusculum Roma nobis missum est, de quo hæc notat qui exscripsit. Mss. codex Græcus num. 653, membranaceus et in-12, eleganti manu exaratus, videtur habere cccc annos et est bibliothecæ Vaticanæ. Inter alia continet, p. 130, sequentem tractatum attributum sancto Athanasio. At est ignoti cujusdam et Athanasio longe inferioris scriptoris opus, ut primo aspectu advertet eruditus lector.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Δότος διακριτικός, και εις τας εντολάς του Θεου τοις αποταξαμένοις και σωθῆναι θελουμένοις

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

PATRIARCHÆ ALEXANDRIÆ

Sermo discretionis plenus in Dei mandata, pro iis qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.

1. Ἀγαπητοί, φροντίσωμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ λοιπόν· καὶ οὐ δύναται τις φροντίσαι τῆς ἐκυτοῦ ψυχῆς, ἕως οὐ φροντίζει τὰ τοῦ σώματος. Ὡσπερ γὰρ οὐ δύναται τις προσέχειν ἐν ἐνὶ ὀφθαλμῷ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐν ἐνὶ ἐπὶ τὴν γῆν· οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος φροντίσαι τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ σώματος. Ὡσπερ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς ἐξενεγκεῖν ὕδωρ γλυκὺ καὶ πικρὸν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὡσπερ οὐ δύναται ἄκωνθα καρπὸν ἐλαίου προβάλλεσθαι, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ τὰ οὐράνια ζητεῖν, καὶ τὰ ἐπίγεια ποθεῖν, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος· Οὐ δύνασθε καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀκούσας ταῦτα, καὶ ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς φρονήματα, φησὶ· « Δι' ὃν πάντα ζημιούμαι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, » καὶ αὐτῷ συμβασιλεύσω. « Ἐχόντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησώμεθα. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐπιπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν, καὶ παγίδα διαβόλου, καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους. »

2. Σὺ δὲ, ὦ ἀδελφε, μὴ προσέχης τι τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα δυνηθῆς σωθῆναι, ἀλλὰ ἀσκησον δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀγάπην, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πραότητα, ὑπακοήν, καὶ ἐγκράτειαν, καὶ ἀμνησι-κακίαν. Μίσησον λόγους κοσμικοὺς, ἵνα καρδιά σου ἐζῆται τὸν καλόν. Ἀγάπησον τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι, ἵνα φωτισθῇ σου ἡ καρδιά. Διάδος ὑστερο-μένοις ὀφθαλμῷ πλουσίῳ, ἵνα μὴ καταισχυθῆς ἐμ-προσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· μίσησον τὴν ἐπι-θυμίαν ἐν τοῖς βρώμασιν, ἵνα μὴ ὁ Ἀμαλὴκ τῶν παθῶν κυκλώσῃ σε. Γοργεύου ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα μὴ καταπάγῃ σε τὸ θηρίον. Φεῦγε τὸν οἶνον, ἵνα μὴ στερηθῆς τῆς εὐφροσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησον

1. Dilecti, de salute nostra sollicitudinem geramus, quia tempus breve est : nec potest quisquam suam curare animam, donec curat quæ corpus spectant. Quemadmodum enim non potest quisquam uno oculo in cælum respicere, et alio in terram ; ita non potest homo de Deo simul et de corpore curare. Sicut non potest fons ex eodem foramine emittere aquam dulcem et amaram, sic non potest homo et Deo placere, et carnis concupiscentiam perficere. Sicut non potest spina oleæ fructum ferre, ita non potest homo et cœlestia quærere, et terrena concupiscere, ut ait Dominus : Non potestis et Deo placere et carnis concupiscentiam perficere. Unde et apostolus Paulus hæc cum audisset, et omnes carnis affectus in se abscidisset, ait : « Propter quem omnia detrimentam feci, et Christum lucrificiam ¹⁹, » ac cum illo regnare possim. « Cum cibo autem potimur et vestitu, his contenti simus. Nam qui divites esse volunt, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, ac in absurdas concupiscentias ²⁰. »

2. Tu autem, o frater, ne cuiquam hujus mundi rei animum adhibeas, ut salutem consequi possis, sed justitiam exerce, et veritatem, amorem et timorem Domini, mansuetudinem, obedientiam, temperantiam, injuriam oblivionem. Odio habeto mundana verba, ut cor tuum videat bonum. Ama frequentem orationem, ut illuminetur cor tuum. Da pauperibus divite oculo, ut ne confundare ante tribunal Christi. Aversare ciborum cupidinem, ne Amalec ille passionum te circumdet. Vigil et celer esto in orationibus, ne te fera devoret. Vinum aversare, ne priveris gaudio Dei. Ama fideles, ut per eos eleemosynam largiaris. Dilige sanctos, ut eorum

¹⁹ Philipp. III, 8. ²⁰ I Timoth. VI, 8, 9.

te zelus trahat ad virtutem. Memento exitus animæ tuæ, et non multum peccabis in Deum. Recordare semper regni cœlorum, ut ejus desiderium te trahât ad illud : in animo habeto gehennam ignis, et atrocium cruciatuum, ut odio habeas prava opera. Præpara te igitur quotidie ad occurrendum Christo; venturus quippe ille est invisibiliter. Quotidie te ipsum examinato, ac disquire num quodpiam Christi mandatam neglexeris, atque illud impleto. Videant fratres tui opera tua, et zelus ille qui secundum Deum est devorabit eos. Teipsum quotidie examinato, ac perpende quam passionem mortificaveris, et da gloriam Deo, illius namque est misericordia. Ne reputato te fecisse bonum coram Deo, ait enim : « Cum omnia feceritis, tunc dicite : Servi inutiles sumus »⁹⁰. Ne superbias quia nunc bonus es, non potes enim tibi confidere ob inimicos tuos.

3. Ne confidas tuo ipsius corpori. In eo qui dæmones pertimescit, propalam est non esse timorem Dei. Qui enim Deum timet ex toto corde suo, firmus est adversus illos. Qui sese non metitur et respicit, sed ignotum se tenet, hinc compertum habet se non quærere voluntatem implere suam, sed divinam. Qui multis suum profert et manifestat sermonem, hinc commonstrat in ipso non esse Dei timorem. Qui vult salvus fieri, Deo vacet, et passiones conculcabit. Cura et sollicitudo in cogitationibus fugat passiones : scriptum enim est : « Cura superveniet in virum sapientem. » Ut pigritia auxilio est passionibus, sic æquanimitas et tolerantia est virtutum robur. Neminem judicare id murus est prævalidus; vituperare autem et obtrectare, id animam conjicit in perniciem. Linguam suam cohibere posse, id palam facit virum esse in virtutibus exercitatum; lingua autem effrenis comprobatur hominem non esse virtute intime præditum. Misericordia quæ in mente et cogitatione existit, parit prospiciendi facultatem, ac ducit ad charitatem; sed animus immisericors parit inhumanitatem. Mater virtutum est commiseratio; complementum autem malorum est inobsequentia. Bonitas parit castitatem, iracundia inordinatos affectus. Cordis durities gignit iram. Pigritia parit indigentiam. Somnus nimius tumultum gignit affectuum. Salus autem animæ sunt vigiliæ moderatæ. Somnus nimius turbam excitat phantasiarum: flos autem sunt animæ, vigiliæ cum oratione. Somni diurnitas cor hebetat, sed vigiliæ excitant ipsum. Vigiliæ dico illas quæ secundum Deum aguntur, cum psalmis, hymnis et canticis spiritualibus. Iis enim præstat cum silentio dormire.

4. Luctus passiones fugat, risus a Deo separat. Humilitas id efficit ut hominem non reformidemus; gloria autem hominum parit superbiam. Iræ vacui-

⁹⁰ Luc. xvii, 10.

τοὺς πιστοὺς, ἵνα διὰ αὐτῶν ἐλεήσης. Πόθησον τοὺς ἁγίους, ἵνα ὁ ζῆλος αὐτῶν ἐλκύσῃ σε πρὸς ἀρετὴν. Μνημόνευε τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς σου, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις πολλὰ πρὸς Θεόν· ἀναμιμνήσκου αἰετὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἵνα ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἐλκύσῃ σε πρὸς αὐτήν· διαλογίζου τὴν γέννησιν τοῦ πυρός, καὶ τῶν βασάνων τῶν δεινῶν, ἵνα μισήσῃς τὰ ἔργα τὰ ποτηρὰ. Ἐτοίμαζε οὖν σεαυτῷ καθ' ἡμέραν ὑπαντήσαι Χριστῷ· μέλλει γὰρ ἀοράτως ἔρχεσθαι. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνάκρινε σεαυτὸν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, τί ὑστέρησας, καὶ ἀνοικοδομῆσαι αὐτό. Ἴδωσιν οἱ ἀδελφοί σου τὰ ἔργα σου, καὶ ὁ ζῆλος ὁ κατὰ Θεὸν καταφάσκει αὐτοὺς. Ἐρευνήσον σεαυτὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ποῖον πάθος ἐνέκρωσας, καὶ δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· αὐτοῦ γὰρ ἔστι τὸ ἔλεος. Μὴ λογίζου ἑαυτὸν ὡς κατορθώσαντα τὸ ἀγαθὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ· « Ὅταν πάντα ποιήσητε, τότε λέγετε, ὅτι Ἄχρεια θεοῦλοι ἔσμεν. » Μὴ ὑψηλοφρονήσης, ὅτι ἀπ' ἄρτι καλὸς εἶ· οὐ γὰρ δύνη πιστεῦσαι ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς σου.

5. Μὴ θαρβήσης ἑαυτοῦ τῷ σώματι. Ὁ φοβούμενος τοὺς δαίμονας δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας ἐδραϊὸς ἔστιν ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ μὴ μετρησάμενος ἑαυτὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔχειν ἀγνωστον, φανεροὶ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι οὐ ζητεῖ ποιῆσαι τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λέγων τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ πολλῶν, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ βουλόμενος σωθῆναι τυχολάσει τῷ Θεῷ, καὶ καταπατῆσει τὰ πάθη. Τὸ φροντίζειν ἐν γνώσει ἐκδιώκει τὰ πάθη· γέγραπται γάρ· « Φροντὶς ἐπελεύσεται ἐπ' ἄνδρα σοφόν. » Ὅσπερ ἡ ἀκηδία βοηθειά ἐστι τῶν παθῶν, οὕτως καὶ ἡ μακροθυμία δύναμις ἐστι τῶν ἀρετῶν. Τὸ μὴ κρίνειν ἀνθρώπων εἰχὸς ἔστιν· ἀντίτητον· τὸ δὲ ψέζειν ἢ καταλαλῆσαι ἀπώλειαν τῆ ψυχῆ καταργάζεται. Τὸ κρατῆσαι τῆς γλώττης δηλοποιεῖται, ὅτι πρακτικὸς ἔστι μὲν ταῖς ἀρεταῖς· ἡ δὲ ἀπαιδευσία τῆς γλώττης σημαίνει, ὅτι οὐ κέκτηται ἀρετὴν ἐνδοθεν. Ἡ ἐν γνώσει ἐλεημοσύνη τίχτει τὸ προορᾶν, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην· ἡ δὲ ἀνελεημοσύνη τίχτει τὴν ἀπανθρωπίαν. Μήτηρ ἀρετῶν ἔστιν ἡ συμπάθεια· πλήρωμα δὲ κακῶν ἡ ἀνυποταξία. Ἡ ἀγαθότης τίχτει τὴν ἀγνείαν· ἡ δὲ ὀξύκολια τίχτει τὰ πάθη. Ἡ σκληροκαρδία τίχτει τὴν ὀργήν· ἡ δὲ ἀκηδία τίχτει τὴν ἐνδειαν. Κόρος ὑπνοῦ ταραχὴ παθῶν· σωτηρία δὲ ψυχῆς ἀγρυπνία ἐμμετρος. Ὑπνος ἐν κόρῳ πλήθος φαντασιῶν· ἄνθος δὲ τοῦ νοῦ, ἀγρυπνία ἐν προσευχῇ. Πολλὸς ὑπνος παχύνει καρδίαν, ἀγρυπνία δὲ λεπύνει αὐτήν· ἀγρυπνίαν δὲ λέγω τὴν κατὰ Θεὸν γινομένην ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἀγαθὸς γὰρ ὕπνος ἐν σιωπῇ τῶν ἀγρυπνούντων ἐν ματαιολογίᾳ.

4. Τὸ πένθος ἐκδιώκει τὰ πάθη, τὸ δὲ γέλως χωρίζει ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὴ πληξαι ἀνθρώπων τίχτει ταπεινώσεις· ἡ δὲ δόξα τῶν ἀνθρώπων τίχτει τὴν ὑπερ-

φανίαν. Ἡ ἀοργησία τίκτει τὴν πραότητα· ἡ δὲ μνησικακία τίκτει τὴν ἀπόλειαν. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλατυσμὸν ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς· ἡ δὲ στενοχωρία ταπεινοῖ τὰ πάθη. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐδεσμάτων δι-
 ἀγει εἰς τὰ πάθη· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐκδιώκει αὐτά. Κό-
 σμησις σώματος, ψυχῆς καταστροφή· τῆξις δὲ σώμα-
 τος, ἀνακαινισμὸς ψυχῆς. Περιφρόνησις σώματος, σω-
 τηρία ψυχῆς· ἐπιμέλεια δὲ σώματος, παγίς τῆ ψυχῆ.
 Τῆξις δὲ σώματος φωτισμὸς ψυχῆς. Τὸ προσέχειν τὸν
 νοῦν ἄνω πάντοτε, τίκτει τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς Θεόν·
 ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βίου ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς. Τὸ φυλά-
 ξαι τὸ στόμα, διεγείρει τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν·
 ἡ δὲ πολυλογία τίκτει τὴν ἀκηδίαν καὶ τὴν μανίαν.
 Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πλησίον, σημαίνει ὁ
 νοῦς (α) βλέπειν τὰς ἀρετάς· τὸ δὲ ποιῆσαι τὸ ἴδιον
 θέλημα, σημαίνει τὴν ἀγνοίαν. Ἡ μελέτη ἐν φόβῳ, φυ-
 λᾶσσει τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τὸ δὲ λαλεῖν τοὺς
 κοσμικοὺς λόγους σκοτίζει τὴν ψυχὴν. Τὸ ἀγαπᾶν τὴν
 ὕλην τοῦ κόσμου, καθρίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν· ἡ
 δὲ ἀκτημοσύνη παρέρχεται βλέπειν τῷ Θεῷ. Τὸ μὴ
 ἐξῆξαι τοὺς λογιζομένους δηλοποιεῖται, ὅτι ἐκζητεῖ τὴν
 δόξαν τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰσχρὰν καὶ ματαίαν·
 τὸ δὲ γνωρίσαι αὐτὰ πνευματικοῖς πατράσιν, ἐκδιώ-
 κει αὐτά. Ὡσπερ ὁ ἴδς βιβρώσκειται ὁ μοναχὸς ὑπὸ
 τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμ-
 πεισθῇ αὐτῷ. Ὡσπερ σκιάληξ, ἦτοι σμίλαξ, συμπλα-
 κεῖς τῇ ἀμπέλῳ, ἀφανίζει τὸν καρπὸν αὐτῆς· οὕτως
 ἀφανίζει κενοδοξία τὸν καρπὸν τοῦ μοναχοῦ, ἐὰν ἡ
 καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῇ. Πρὸ πάντων τῶν
 ἀρετῶν ἐστὶν ἡ ταπεινοφροσύνη· πρὸ δὲ πάντων τῶν
 παθῶν ἐστὶν ἡ γαστριμαργία. Τέλος ἀρετῶν, ἀγάπη·
 5. Ὡσπερ σκιάληξ κατεσθίων ξύλον ἀφανίζει αὐτὸ, οὕ-
 τως ἀφανίζει μνησικακία τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ.
 Τὸ παραβρῖψαι ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τίκτει τὸ ὑπο-
 φέρειν ὕβριν ἀταράχως· τὸ δὲ μὴ ἐξουθενεῖν ἑαυτὸν,
 τίκτει τὴν ὑπερηφανίαν. Μὴ ἔσο πεποθὼς ἐπὶ τῇ σφῆ
 δυνάμει, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ παροικήσει σοι. Μὴ
 ἔχε ἔχθραν μετὰ τινος, ἐπεὶ ἀπρόσδεκτός ἐστιν ἡ προσ-
 ευχή σου. Ἀλήθειαν ἀγάπα· * τῆς γὰρ ψευδόμενος
 ἀθετεῖ τὸν καλόν. Φύλαξον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἡ
 καρδία σου οὐ μὴ ἴδῃ πονηρόν. Ὁ γὰρ βλέπων γυναῖκα
 ἐν ἡδονῇ, μοιχείαν ἐπιτελεῖ. Φύλασσε τὴν ἀκοήν σου,
 ἵνα μὴ ἐπισυνάξῃς σεαυτῷ πάντα πονηρὸν σπόρον.
 Φεύξου ἀπὸ καταλαλιᾶς τοῦ πονηροτάτου δαίμονος, καὶ
 εἰρήνευε μετὰ πάντων, ἵνα παρέρχῃς εὐχόμενος. Μὴ
 ἐπιποθῆς ἀκοῦσαι βλάβην λύπης παντὸς ἀνθρώπου,
 ἵνα μὴ ἀνταποδώσῃς αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐργά-
 ζου ἐν τῷ ἐργοχείρῳ σου, ἵνα εὐρῆ πτωχὸς σὸν ἄρτον·
 ἡ γὰρ ἀργία θάνατός ἐστι τῇ ψυχῇ. Τὸ συνεχῶς
 προσεύχεσθαι λυτροῦται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κα-
 κοῦ. Τὸ δὲ· καταμικραμελῆσαι, οἰκητήριον τῶν δαι-
 μόνων ἀποκαθίσταται. Καθήμενος ἐν τῷ κελλίῳ σου
 τῶν ποτε τούτων φρόντιζε συνεχῶς· τῆς εὐχῆς, καὶ
 τῆς μελετῆς, καὶ τοῦ ἐργοχείρου. Καθ' ἐκάστην ἡμέ-
 ραν μνημόνευε, ποῦ εἶς, καὶ τί ἐργάζῃ, καὶ ὅταν
 * μεταστῆς, ποῦ ἔχεις ἀπελθεῖν, καὶ πρὸς εὐε σεαυτῷ.
 Ἐάν ὁ λογισμὸς σου * ὕξει σε, ὅτι ἔχει τις κατὰ σοῦ,

tas parit mansuetudinem; injuriarum memoria
 parit exitium. Dissolutio pellit virtutes; angustia
 deprimit passiones. Concupiscentia ciborum in
 pravos affectus inducit, temperantia ejcit illos.
 Cultus corporis est animæ pernicies, macies cor-
 poris est renovatio animæ. Corporis contemptus
 est salus animæ, cura corporis laqueus animi,
 macies corporis est illuminatio animæ. Mentem
 sursum semper intendere, id parit charitatem erga
 Deum; sollicitudo vitæ virtutes eliminat. Oris cu-
 stodia excitat mentem ad Deum, loquacitas parit
 socordiam et furorem. Proximi voluntatem implere,
 id significat mentem ad virtutes spectare: suam
 vero sequi voluntatem, id indicat ignorantiam. Me-
 ditatio cum timore custodit mentem ab omni malo;
 B mundana loqui verba, id animam tenebris confundit.
 Mundi res et negotia diligere, id mentem separat
 a Deo; paupertas efficit ut cum fiducia Deus res-
 piciatur. Cogitationes non aperire, id significat
 hominem 522 querere vanam ac turpem mundi
 gloriam; spiritualibus autem patribus patefacere,
 id eas eliminat. Monachus ceu rubigine corroditur
 hominum gloria, si tamen cor ejus ei morem gerat.
 Quemadmodum vermis aut smilax vineæ complica-
 tus ejus fructum enecat, sic vana gloria enecat
 monachi fructum, si tamen cor ejus ipsi obsequa-
 tur. Præit omnibus virtutibus humilitas, præit om-
 nibus passionibus edacitas. Finis virtutum chari-
 tatis, complementum malorum est, sese reputare
 justum.

λῆρωμα δὲ κακῶν, τὸ ἑαυτὸν λογιῶσθαι εἶναι δίκαιον.

C 5. Sicut vermis corrodendo lignum enecat ipsum,
 ita memoria injuriarum enecat monachi animam.
 Sese prosternere in conspectu Domini, id efficit
 ut contumelia toleretur sine perturbatione: sese
 non despiciere, id parit superbiam. Ne tuæ virtuti
 confidas, tibi que aderit Dei auxilium. Ne inimi-
 ciam cum aliquo habeto; alioquin minime accepta
 erit oratio tua. Veritatem dilige: * nam si mentiare
 bonum vilipendis. Custodi oculos tuos, et cor tuum
 ne videat malum. Qui namque cum voluptate mu-
 lierem respicit, in fornicationem incidit. Aures
 serva tuas, ne quodcumque pravum semen tibi
 colligas. Fuge obtrectationem nequissimum dæmonem,
 pacemque habe cum omnibus, ut in oratione
 fiduciam habeas. Ne cupias audire quidquam triste
 et damnosum ex quovis homine: ne ipsi in corde
 tuo par referas. Operi manuum incumbere, ut men-
 dicus panem suum apud te reperiat: nam otium
 mors est animæ. Frequens oratio animam liberat
 ab omni malo, * nugæ autem, dæmonum domicilium
 constituunt. Sedens in cellula tua, de his assidue
 esto sollicitus, nempe de oratione, de meditatione,
 de opere manuum. Memento quotidie ubinam sis,
 et quid opereris. Quod si quando opus sit ut aliquo
 proficiscare, curam tui habe. Si quando tibi sug-
 gerat cogitatio tua, quemquam esse qui aliquid

(a) Ἴσως, τὸν νοῦν.

habeat adversum te, ne despicias eum, sed inclinato te ante illum.

6. Ne negligas ministeria singulis horis implere tua; ea enim illuminationem afferunt animæ. Si bona egeris ne gloriare; sin multa mala admiseric, ne immoderate doleas, sed statue te nunquam illa commissurum, et salutem consequere. Si tibi molestiam ferat cogitatio fornicationis, orationem sine intermissione Deo offer, et sedabit illam. Si zelus et invidia cor tuum oppugnet, memento nos membra esse Christi omnes, et sive honorem sive vituperium proximi nos omnes spectare, et a te fugiet invidia. Hæc omnia si colligat discretio, ac secum illa reputet, virtutes quidem sibi conciliat, vitia autem eliminat. Impossibile autem est ut tibi accedat discretio, nisi prius virtutes illius sectatus impleveris; præ omnibus autem animi tranquillitatem. Tranquillitas animi parit exercitationem; exercitatio parit compunctionem et fletum; fletus gignit timorem; timor humilitatem; humilitas prospiciendi facultatem; prospiciendi facultas, amorem; amor id animæ comparat, ut cum angelis versetur. Tunc autem postremo cognoscit homo quod sit a Deo longe remotus. Qui vult igitur, fratres, ad pretiosas istas omnes virtutes pervenire, cujusvis negotii cura vacuus sit oportet, odioque mundum hunc habeat. Ac tum demum dignus habetur, qui hasce virtutes obtineat a Domino.

7. Hoc autem discito, frater, quisquis homo immoderate edit aut bibit, aut cum hoc mundo abreptus circumfertur, is dignus habitus non fuit qui ad hosce terminos accederet. Nam si prædia et vineam habes, aut domicilia, seu quidvis aliud hujusce sæculi, cur non uxorem etiam accepisti? Cur te ipse seducis ignorans eum qui in spinis seminatur, non ad perfectam feracitatem devenire? Qui porro otitur, non potest nosse Deum. **523** Moneo etiam quemvis hominum qui penitentiam suam Deo offerre velit, ut sese cohibeat a nimio vini potu: multi namque hac in re sunt lapsus. Ne pugnam igitur consideres et pertimescas, donec es in hoc corpore, neque tibi ipsi confidas. Stemus itaque, fratres, stemus in timore Domini, neque in hac pugna animo deliciamus. « Non enim est nobis pugna cum carne et sanguine, sed cum principatibus, cum potestatibus, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ²¹. » Induamus arma virtutum, quasi milites, quia labor, defatigatio, angustia, tranquillitas desideriorum, non modo nos custodiunt a telis inimici, sed etiam regni cœlorum hæredes nos constituunt.

8. Decertemus itaque, fratres, in hoc brevi tempore, ut regnum cœlorum consequamur. Magister enim noster Jesus Christus ita dixit: « Decertate donec venialis per angustam portam ac per arctam viam. Vigilate itaque omni hora, quia nescitis qua

²¹ Ephes. vi., 12.

(a) ἡοιτε περιπτύσσεται. EDIT PATROL.

μη καταφρονήσης αὐτῷ, ἀλλὰ βάλε αὐτῷ μετὰ νοῖον.

6. Βλέπε μή καταφρονήσης ἐκάστη ὥρᾳ τὰς λειτουργίας σου ἐπιτελεῖν· αὐτὰ γὰρ φέρουσι τὸν φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰ ἀγαθὰ ἐποίησας, μή κατακαυχῶ· εἰ δὲ πολλὰ ἐποίησας κακὰ, μή ἀμέτρως λυπηθῆς, ἀλλὰ στήθι, μηκέτι αὐτὰ πράξεις, καὶ σωθήσῃ. Ἐὰν ὀχλήσῃ πορνείας λογισμὸς, εὐχὴν ἀδιάλειπτον θύσον τῷ Θεῷ, καὶ ἀναπαύσει σοι. Ἐὰν ὁ ζῆλος καὶ ὁ φθόνος πολεμῇ τὴν καρδίαν σου, μνήσθησο, ὅτι μέλη Χριστοῦ ἴσμεν πάντες, καὶ ὅτι ἡ τιμὴ, καὶ τὸ θυνεῖος τοῦ πλησίου πάντων ἡμῶν ἐστι, καὶ φεύζεται ἀπὸ σου. Ταῦτα δὲ πάντα συναγούσα ἡ διάκρισις καὶ ἀναλογιζομένη, τὰς μὲν ἀρετὰς περιπτύσσεται (a), τὰ δὲ πονηρὰ ἐκποδῶν ποιεῖται. Ἀδύνατον δὲ ἔλθειν σοι τὴν διάκρισιν, ἐὰν μὴ πρῶτον τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἐπιτελέσῃς, πρὸ πάντων δὲ τὴν ἡσυχίαν. Ἡ ἡσυχία τίκει τὴν ἀσκησιν· ἡ ἀσκησις τίκει τὴν κατανύξιν καὶ τὸν κλαυθμὸν· ὁ κλαυθμὸς τίκει τὸν φόβον· ὁ φόβος τίκει τὴν ταπεινώσιν ἢ ταπεινώσις τίκει τὸ προορᾶν· τὸ προορᾶν τίκει τὴν ἀγάπην· ἡ ἀγάπη τίκει τὴν ψυχὴν τὸ μετὰ ἀγγέλων ὁμιλεῖν. Τότε γινώσκει ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν, ὅτι μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ θέλων οὖν, ἀδελφοί, ἔλθειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντιμίας ἀρετὰς ταύτας, ἀμέριμνός τε δεῖ εἶναι ἀπὸ παντὸς πράγματος, καὶ μισῆσαι τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ λατρεῖν τότε ἀξιοῦται κτήσασθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας παρὰ Κυρίου.

7. Τοῦτο δὲ μάθε, ἀδελφε, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐσθίων καὶ πίνων ἀμέτρως, ἢ ἐμπεριφερόμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐ μὴ ἀξιωθῆ ἔλθειν εἰς τὰ μέτρα ταῦτα· εἰ γὰρ κτήματα καὶ ἀμπέλωνα ἔχεις, ἢ οἰκήματα. ἢ τὸ τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα τί καὶ γυναῖκα οὐκ ἔγχεμας; τί ἑαυτὸν φρεναπατῶν ἄγνωσθιν, ὅτι τὸν ἐν ἀκάνθιας σπειρόμενον οὐ τελειοφορεῖ; Καὶ ὁ μὴ σχολάζας, Θεῷ γινῶναι οὐ δύναται. Καὶ τοῦτο δὲ παρακαλῶ πάντα ἄνθρωπον βουλόμενον δοῦναι μετάνοιαν τῷ Θεῷ, φυλάξαι αὐτὸν ἀπὸ πολυουσίας· πολλὰ γὰρ αὐτοῦ τὰ πτώματα. Μὴ προσέχῃς οὖν εἰς πάλιν, ἕως οὗ ἦς ἐν τῷ σώματι, μηδὲ πιστεύσῃς ἑαυτῷ. Στώμεν οὖν, ἀδελφοί, στώμεν ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μὴ ἐκκακίσωμεν ἐν τῇ πάλῃ. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλῃ, πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν ταῖς ἐπουρανίοις. » Περιβαλλόμεθα τὰ ὄπλα τῶν ἀρετῶν, ὡς ὀπλίται· διότι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, καὶ ἡ στενωπρία, καὶ ἡ στενωπτεία, καὶ ἡ εὐδία τῶν ἐπιθυμιῶν ὁ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ. ἀλλὰ καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ἀποκαθίστησιν.

8. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τὸ βραχὺ, ἅπερ τύχουμεν βασιλείας οὐρανῶν. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτως εἶρηκεν· « Ἀγωνιζέσθε ἕως ἔλθειν διὰ τῆς στενῆς πύλης, καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν ἐν

πάση ὥρᾳ, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρᾳ ὁ Κύριος ἔρχεται· μήποτε εἰσέλθῃ ἄφνω, καὶ εὐρήσῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. Βλέπετε μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαὶ ἐν κραυπάλῃ καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπελευσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα. Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Μὴ κτήσητε χρυσόν, μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας· μηδὲ δευμάσητε ἀπὸ ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Εἶδον γάρ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω θφρυγῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσωσιν ὑμᾶς. Καὶ οὐκ αὐτοῖς ἀποστόλοις μόνον τοῦτο δέδωκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σωθῆναι καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ. Καὶ βλέπε, ὁ ἀντιλέγων, τὰς μυριάδας τῶν ἁγίων. Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. « Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποιμνιον, ὅτι ἠδύοκῆσεν ὁ Πατήρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἔξετε βλαβῆναι μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ποιησάντων δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν, εἰρηκε πρὸς αὐτούς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » « Ὁ » γὰρ « ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει· καγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. »

9. Ὑποδεικνύων δὲ ἡμᾶς γενναίως ὑποφέρειν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰ παλαίσματα, εἶρηκεν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε. Ἀλλὰ « θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὑμεῖς δὲ ἐστε οἱ δι' ἐμὲ μεμενηκότες ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, καγὼ διατίθημι ὑμῖν, καθὼς διεθέτο μοι ὁ Πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἔσθῃτέ τε καὶ πίνετε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. » Ταῦτα δὲ οὐ πᾶσι λέγει, ἀλλὰ τοῖς ὑπομένουσι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ταῖς θλίψεσιν ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀπερχόμενος ἐπὶ τὸ ἅγιον πάθος τοῦ σταυροῦ ὁ Κύριος, οὕτως ἔφη· Ὁ θέλων ἔσθῃει καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, συμπορεύεται μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τὸν σταυρόν· τουτέστι νεκρωθῆτω καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ, ὡς ἐγὼ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν μου πράξεως. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἐκχόμενος αὐτοῦ πάντα τῆς σαρκὸς φρονήματα, ἐτόλμα λέγειν· « Χριστῷ συσταυρούμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ γὰρ ἐφ' ὅσον σαρκικῶς περιπατῶμεν, νεκροὶ ἐσμεν ταῖς ἁμαρτίαις. Φησὶ γάρ· « Οἱ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Καὶ εἰ συναποθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ· εἰ ἀρνούμεθα, κάκεινος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ἀρνούμενος ἢ ὁ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς περιπατῶν; Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ μὴ ἐνυθρίσας ἐξ ἡμῶν τὸ βάπτισμα διὰ τὰ τοῦ πονηροῦ ποικίλα μηχανήματα; Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἦν ἤγάπησεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἔδω-

A hora Dominus venturus sit : ne forte intret repente, et inveniat vos dormientes. Videte nequando graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ, ac superveniat vobis repente hora. Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas. Neque timeatis ab iis qui occidunt corpus. Videbam enim Satanam, quasi fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, neque lædent vos. Hoc non solum ipsis apostolis tradidit Dominus, imo vero omnibus qui salutem consequi voluerint, ac ejus exsequi mandata. Vide autem, tu qui his contradicis, sanctorum myriadas. Dedit enim nobis potestatem filios Dei fieri. « Noli timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum cælorum. Vendite quæ possidetis et date eleemosynam, et habebitis saccos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis ¹⁹. » Cum autem sancti ejus discipuli hoc ejus mandatum implessent, ait illis : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ²⁰. » Nam, « qui diligit me, mandata mea servabit; et ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ²¹. »

9. Docens autem nos tentationes generose ferre atque certamina : In mundo, ait, tribulationem habebitis. Sed « confidite, ego vici mundum ²². Vos autem estis qui permansistis propter me in tentationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut comedatis et bibatis super mensam meam ²³. » Hæc autem non omnibus ait, sed iis qui ferunt tentationes et ærumnas cum æquanimitate. Cum accederet ad sanctam passionem crucis, sic ait : Qui vult comedere et bibere super mensam meam, mecum adeat crucem, id est, mortuus et ipse sit mundo sicut et ego, scilicet per mandatorum meorum custodiam. Quæ cum audisset Paulus apostolus, omnesque carnis sensus abscidisset, ausus est dicere : « Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus ²⁴. » Etenim quandiu carnaliter ambulamus, mortui sumus propter peccata. Ait enim : « Qui Christi sunt carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis ²⁵. » Si una morimur, una vivemus. Si sustinemus, una cum ipso regnabimus; sin abnegamus, et ipse abnegabit nos. Quis itaque est qui abnegat, nisi qui secundum carnis concupiscentias ambulat? Ipse namque est qui contumeliam infert baptismati. Ecquis ex nobis est qui non contumeliam inferat baptismati, ob varia maligni illius artificia? Sed propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Dominus noster Jesus Christus, dedit nobis

¹⁹ Luc. xii, 32, 33. ²⁰ Joan. xiv, 27. ²¹ ibid. 15, 23. ²² Joan. xvi, 33. ²³ Luc. xxii, 28-30. ²⁴ Galat. ii, 19, 20. ²⁵ Galat. v, 24.

pœnitentiam usque 524 ad extremum habitum. Nisi enim esset pœnitentia, nequaquam salva fieret omnis caro, ut ait Dominus: « Amen, amen dico vobis, non ita gaudet Deus de nonaginta novem justis, ut de uno peccatore pœnitentiam agente ».

10. Curemus, fratres, pœnitentiam agere, donec sumus in corpore, fleamus, et abluamus occulta cordis vulnera. Futurum enim est ut appareant nostra facinora ante tribunal illud tremendum. Appropinquabit enim Dominus, et veniet super throno sancto gloriæ suæ, ac congregabuntur in conspectu ejus omnes gentes. Et quisque sua lucerna illuminabitur: quisquis autem oleo carebit, ejus lampas exstinguetur, et abibit ipse in tenebras exteriores. Curam itaque habeamus, fratres, et impleamus oleo vasa nostra, ne in tenebras projiciamur et in ignem æternum. Vas enim est pœnitentia; oleum vero, virtutum exercitium; splendida lampas, est sancta anima. Decertemus itaque, fratres, quia appropinquavit dies. Beatus homo qui hujusmodi sollicitudinem habet quotidie, et singulis horis. Nam fructus ille serus, vera est messis tempestas. Beatus ille qui fructum servavit suum; eum colligent angeli in æternum horreum. Væ autem mei similibus, hoc est, zizaniis, quia ignis illos possidebit. Fugiamus ergo, fratres, mundum et omnia quæ in eo sunt, et hæreditate accipiemus bona illa, « quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se ».

Denique, fratres, in his state, hæc meditamini, nec negligatis; ut dignetur Dominus præstare ut hoc præceptum nocte dieque custodiatis, et salvos faciat vos in regno suo cœlesti. Quisquis hæc præcepta legit, vel audit, nec servat ea, in eo impletur parabola de semine, quod cecidit in p. tram, et quod terram non haberet statim exsiccatum est. Qui autem legit et facit, similis est semini cadenti in terram bonam, quod fructum atulit, aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

σεν ἐν λ', καὶ ἐν ζ', καὶ ἐν ρ', ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

²⁶ Luc. xv, 7. ²⁷ I Cor. ii, 9.

καὶ ἡμῖν τὴν μετάνοιαν εἰς ἐσχάτης ἀναπνοῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν μετάνοια, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἀμήν, ἀμὲν λέγω ὑμῖν, οὐ χαίρει ὁ Θεὸς ἐπὶ ἐνεσθῆκοντα ἐννέα δικαίους, ὡς ἐπ' ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετανοοῦντι. »

10. Σπουδάσωμεν, ἀδελφοί, μετανοῆσαι, ἕως ἐσμεν ἐν τῷ σώματι, κλαύσωμεν, καὶ πλύνωμεν τὰ τῆς καρδίας χρυπτὰ τραύματα. Μέλλει γὰρ φανεροῦσθαι τὰ ἐν ἡμῖν πεπραγμένα δεινὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ θύματος ἐκείνου. Ἦγγικε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται ἐπὶ θρόνου δόξης ἁγίου αὐτοῦ, καὶ συναχθῆσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἕκαστος φανεροῦται ἐκ τῆς ἰδίας λαμπάδος· ὅστις δὲ οὐ κέκτηται ἔλαιον, σβεσθήσεται αὐτοῦ ἡ λάμπας· κείνους πορευθεὶς ἐν τῷ ἐξωτέρῳ σκότει. Σπουδάσωμεν οὖν, ἀδελφοί, καὶ πλησώμεν τὰ ἀγγεῖα ἡμῶν ἔλαιου, ἵνα μὴ ριφώμεν ἐν τῷ σκότει καὶ αἰωνίῳ πυρί. Τὸ γὰρ ἀγγεῖον ἐστὶν ἡ μετάνοια· τὸ δὲ ἔλαιον τῶν ἀρετῶν ἡ πράξις· ἡ δὲ φωτεινὴ λαμπὰς ὑπάρχει ἡ ἁγία ψυχὴ. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἡμέρα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὴν μέριμναν ταύτην καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν. Ὁ γὰρ καρπὸς ὕψιμος γεγωνῶς καιρὸς ἐστὶ τοῦ θερισμοῦ. Μακάριος ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ σώσας τὸν καρπὸν αὐτοῦ· συνάξουσιν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν αἰώνιον ἀποθήκην. Οὐαὶ δὲ τοῖς ὁμοίοις μου, τουτέστι τοῖς ζιζανίοις, ὅτι τὸ πῦρ αὐτοὺς κληρονομήσει. Φύγωμεν οὖν, ὦ ἀδελφοί, τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅπερ κληρονομήσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, « ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τὸ λοιπὸν, ὦ ἀδελφοί, ἐν τούτοις στήτε, ταῦτα μελετᾶτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ὅπερ ἀξιώση ὑμᾶς Κύριος τηρῆσαι τὴν ἐντολὴν ταύτην ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. Ὅστις ἀναγινώσκει τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἢ ἀκούει, καὶ μὴ ποιεῖ αὐτάς, πεπληρωταὶ ἐν αὐτῷ ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν πέτραν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν γῆν, παραχρῆμα ἐξηράνθη. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων καὶ ποιῶν ἐστὶν ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἐκαρποφόρησεν ἐν τῷ αἰὶνῷ.

MONITUM IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

Postea sequitur in exscripto Roma nobis transmissio aliud opusculum ex codice ms. Bibliothecæ Vaticanæ, num. 1148, in charta papyracea in 4°, p. 65, cujus titulus: Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου διδασκαλῆ πρὸς μοναχοῦς, imperiti hominis, et infimæ prorsus ætatis. Est autem codex infimilis pene mendis respersus, ut vix erui possit apta sententia.

Aliud opusculum a fratribus nostris Roma transmissum infacundi hominis et nugacissimi opus est, ex codice Vatican. 1198 exscriptum: mendis innumeris respersum et nugis plenissimum, cujus titulus est, Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ἐξηγητικὸν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ, initium vero idem quod 136 quæstionis ad Antiochum: Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους.

Edendum tamen duximus, ut videas, Lector erudite, quousque ineptiarum progredi queat Græcia mendax. Prodit autem ex ms. codice Græco bibliothecæ Vaticanæ num. 4193, in folio in charta papyracea, ætatis circiter 200 annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Διδασκαλία πρὸς μοναχοὺς πρῶτῆρα, πνευματικῆ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

Doctrina ad monachos, lenis, atque spiritualis.

Τὸν πιστεύοντα τῷ Κυρίῳ, καὶ προσιώντα ἐαυ-
 τῷ, καὶ ἐπὶ τέλειον εἰς μαθητείαν, μαθόνειν
 δεῖ πρότερον ἀφίστασθαι παντὸς ἀμαρτημάτων·
 ἔπειτα δὲ καὶ ἀφέλκοντας (26) τοῖς ὀφειλομένοις κατὰ
 πολλοὺς λόγους εὐπαθεῖν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, καὶ
 ἀλογοφάνειρος εἶναι δοκῶ σοι. Ἀδύνατον γὰρ τὸν
 ἀμαρτίαν ποιοῦντα, ἢ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ
 βίου πραγματεῖαις ἢ φροντίσει, δοῦναι αὐτὸν τῇ τῶν
 πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίαν δουλεύσει, οὐχ ὅτι μαθη-
 τευθῆναι τῷ Κυρίῳ· οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ
 νεανίσκῳ, « Δεῦρο ἀκολούθει μοι, » ἕως ἂν ἐντελέσθαι
 πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα καὶ δοῦναι πτωχῷ· ἀλλὰ οὐ-
 δὲ τὸ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογῆσαι αὐτὸν, ὅτι
 « Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ὁ γὰρ
 μήποτε λαθὼν τὴν ἀρεσιν τῶν ἀμαρτιῶν καὶ κατα-
 λυθεὶς ἀπὸ τούτων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, δουλεύων δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ κρα-
 τούμενος ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἀμαρτίας, ἀδύνατος ἔχει
 δουλεύσαι τῷ Κυρίῳ τῷ ἀπαράβατον ἀπόφασιν δεδι-
 κότι τὸ εἰπεῖν· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, δούλος
 ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας. Ὁ δὲ δούλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ
 εἰς τὸν αἰῶνα. » Μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν
 Παῦλος, ὅτι « ὁ δούλος τῆς ἀμαρτίας, ἐλεύθερός
 ἐστὶν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος·
 « Οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν, » καὶ τὰ
 ἐξῆς· δι' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ἐδείξεν ὀριστίζων, καὶ εἰ-
 πὼν, ὅτι οὔτε οἱ περὶ τὴν ὄντως ἀναγκαίαν τοῦ ζῆν
 μέριμναν ἐνεχόμενοι, δουλεύειν δύνανται, οὐχὶ τότε
 μαθητεύειν, ὅ τι ἔμαθεν Ἀπόστολος πλατύτερον θεω-
 ρήσας· εἶπε γὰρ· « Τίς μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνο-
 μίας, καὶ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, τίς δὲ συμ-
 φωνήσις Χριστοῦ πρὸς Βελιάδ; ἢ τίς μερὶς πιστῶ
 μετὰ ἀπίστου, τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ μετὰ εἰδώ-
 λου; » Καὶ πάλιν ὀριστίζει· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ
 τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός·
 ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε
 ταῦτα ποιῆτε. » Ῥυσθῆναι δεῖ πρότερον τοῦ καταδυ-
 ναστοῦ τοῦ διαβόλου ἐνάγοντος ἐπὶ τὴν ἀμαρτίαν τὸν
 ὑπ' αὐτῆς] κρατούμενον. Ἐφάμεν βούλεσθαι δὲ ἄρα
 καὶ τότε ἀπαρνησάμενον πάντα τὰ παρόντα καὶ ἐαυ-
 τὸν, τῆς δὲ προσπαθείας τοῦ ζῆν ἀναχωρήσαντα
 μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καθὼ αὐτὸς εἰρηκεν· « Εἰ
 τίς ἐλεύσεται πρὸς με, ἀπαρνησάσθω αὐτὸν, καὶ ἀρά-
 τω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, » ὅπερ ἐστὶ
 μαθητής μου ἐνταῦθα. Οὐ μόνον δὲ τῶν ὑπαρχόντων,
 καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καταφρονεῖν προσ-

A Qui Domino credit, et in sese convertitur, ac
 perfecte ad disciplinam sese tradit, discat oportet,
 esse primum ab omni peccato abscedendum. Deinde
 sese pertrahat ad debita officia, probe affectus erga
 Dominum nostrum. Etiamsi hæc loquendo, absurdus tibi
 fortasse videar esse. Nam fieri nequit eum qui peccatum
 admittit, implicaturque hujusce vitæ negotiis, ac sollicitudinibus,
 servituti earum rerum quæ ad vitam sunt necessariae
 sese tradere, aut disciplinam subire Christi; qui non ante
 adolescenti illi dixit: **525** « Veni, sequere me²⁶, » quam præcepisset illi, ut suas venderet
 possessiones, daretque pauperibus: sed neque prius ista
 jussit, quam ille confessus esset dicendo: « Hæc omnia
 custodivi a juventute mea²⁷. »
 B Etenim qui remissionem peccatorum nondum accepit,
 neque a delictis absolutus fuit per sanguinem Domini
 nostri Jesu Christi; sed diabolo obsequitur, atque peccatis
 ipse suis captus detinetur; nullatenus potest servire
 Domino, qui nunquam controvertendam protulit
 sententiam cum dixit: « Quisquis peccatum facit,
 servus est peccati. Servus autem non manet in domo
 in sæculum²⁸. » Testatur item qui in Christo loquitur
 Paulus: « Qui servus est peccati, liber est a justitia²⁹. »
 Ac rursum Dominus: « Nemo potest duobus dominis
 servire³⁰: » et cætera, quibus docuit palamque ostendit,
 ne illos quidem qui rerum ad vitam necessariorum
 sollicitudine tenentur, posse ipsi servire, neque id
 ediscere, cujus Apostolus consideratione sua, amplio-
 rem notitiam est assecutus: ait enim: « Quæ participatio
 justitiæ cum iniquitate, et quæ communicatio luci cum
 tenebris, quis consensus Christi cum Belial? Quæ
 portio fidelis cum infideli? quæ concordia templi cum
 idolo³¹? » Rursusque ita pronuntiat: « Caro concupiscit
 adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; hæc enim
 sibi adversantur, ut non quæ volueritis faciatis³². »
 Primum oportet liberari a dominatore diabolo, qui in
 peccatum inducit eum qui subditus ipsi est. Diximus
 velle nos, abdicatis omnibus præsentibus atque nobis
 ipsis, ac relicta vitæ affectione, disciplinam subire
 Christi, sicut ipse locutus est: « Si quis post me
 veniat, abneget semetipsum, et tollat crucem suam,
 et sequatur me³³, » id est, eum qui discipulus meus
 est. Non modo bona et vitæ necessaria despiciere præcipimus; sed

²⁶ Marc. x, 21. ²⁷ Luc. xviii, 21. ²⁸ Joan. viii, 34, 35. ²⁹ Rom. vi, 20. ³⁰ Matth. vi, 24. ³¹ II Cor. vi, 14-16. ³² Gal. v, 17. ³³ Matth. xxv, 24.

(26) Locus vitiosus.

etiam mutua officia quæ secundum naturam et legem sunt, superare et omittere jubemur, dicente Domino : « Qui diligit patrem et matrem plus quam me, non est me dignus ³⁵. » Similiter quod consequitur, proxime situm est, imo longissime ab iis qui sunt extranei a fide. Quamobrem vehementer hortatur, ut cum perseverantia ascescos labores sustineamus, in nullo metuentes inimici adversum nos paratas insidias. Præterit figura hujus mundi. Ad hæc, fallacia et tribulatio hujus vitæ temporanea est, brevisque temporis : vita vero quæ in Christi servitute agitur est æterna, perpetua et immortalis : quam exspectamus nos qui Christi servimus : cujusque causa mundum abdicavimus omnesque concupiscentias ejus. Neque debemus eorum meminisse, quæ ejus præcepti servandi causa dereliquimus ; ne temporalia rursum expetentes, vitam æternam amittamus. Mentiri quippe nequit, qui dixit : « Quisquis dimiserit domum » et reliqua, « centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit ³⁶. » Neque enim, ut quidam interpretantur, hæc locutus est Dominus de iis qui tempore persecutionum pro nomine ejus martyrium subierunt. Nequaquam enim dixit : si solum qui pro nomine meo, in tempore persecutionum corpora sua tradent, vite æternæ hereditatem possidebunt ; sed quotquot pro nomine ejus mundum et concupiscentias ejus atque bona abdicabimus, cum omnibus, atque iis etiam qui pro nomine ejus martyrium subierint, eam possidebimus. Namque omnes pauperes spiritu, omnes mundos corde, mites, omnesque similiter qui timent nomen ejus beatos esse dixit Salvator : « Quoniam vestrum, inquit, est regnum cælorum ³⁷. » Martyres enim pierumque vel uno temporis momento concertantes consummati sunt ; monachorum vero institutum vitæ, certaminibus suis quotidie martyrium subit, non a sanguine et carne ; sed adversus principatus et potestates, mundi rectores tenebrarum sæculi, adversus spiritualia nequitiae, usque ad extremum halitum luctatur atque dimicat....

πνευματικῆ τῆς πονηρίας ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς τῆν ὁπλίαν....

.... **526** Dei armatura munita : ac omnia potest per eum qui ipsum confortat et miseratur, Christum. Nobis in parabola divitias suas tribuere cum cupiat Dominus, ait : « Simile est regnum cælorum negotiatori quaerenti bonas margaritas³⁸, » et cætera. Hanc confirmans sententiam, ita loquitur evangelista : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non diligit eum qui ipsum dilexit Dominum ³⁹. » Qui vero hunc mundum et scandala quæ in eo sunt odio habuit, et voluntatem Dei diligit, is manet in sæculum. Dominus enim, quo nos a mundi conversatione dejiceret, dixit : « Nemo mittens manum suam ad aratrum, et retro conversus, aptus est ad regnum cælorum ⁴⁰. »

Α τασσόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους νενομισμένων καὶ κατὰ φύσιν καὶ νόμον δεῖσιων καθιζόντων ὑπερφρονεῖν παιδευόμεθα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξιός. » Ὁμοίως καὶ τὸ λοιπὸν ἐγγυτάτω οἰκεῖ, δῆλον δὲ ὅτι πολὺ πρόβρωτέρω καὶ ξένων τῆς πίστεως. Διὸ παρακαλῶν μεγάλως ἀοργητούμενοις ἐν καρτερία τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόνους, ἐν μηδενὶ δεδιότας τὰς καθ' ἡμῶν τοῦ ἐχθροῦ μεθόδους. Παράγει τοῦτα σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ταῦτα ἡ ἀπάτη, καὶ θλίψεις τοῦ βίου τούτου πρόσκαιρός ἐστι καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ τῷ Θεῷ δουλεύειν, ζωὴ αἰώνιος, ἀθάνατος, καὶ ἀθάνατος, καὶ ἀναμενόμεν οἱ τῷ Χριστῷ δουλεύοντες· δι' ἣν καὶ ἀποταξάμεθα τῷ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ὀφείλομεν μνημονεύειν ἐκεῖνα, ἅπερ διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην κατελείψαμεν, ἵνα μὴ πάλιν τὰ πρόσκαιρα ποιήσαντες, τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀποβαλώμεθα. Ἀψευδῆς γὰρ εἶπὸν ὅτι « πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, » καὶ τὰ λοιπὰ, « ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Οὐ γὰρ, ὡς τινες ταῦτα ἐρμηνεύειν δοκοῦσιν, ὅτι περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μαρτυρησάντων εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐ γὰρ ἔφη ὅτι, Μόνον οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου τὰ ἑαυτῶν σώματα παραδώσαντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσονται· ἀλλὰ πάντες οἱ διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἀποταξόμεθα, ζωὴν αἰώνιον, μετὰ πάντων δηλαδὴ τῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος μου μαρτυρησάντων, κληρονομήσουσι. Πάντας τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς πραεῖς, καὶ τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ μακαρίζεσθαι Σωτὴρ ἔλεγεν, « Ὅτι ὑμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οἱ μὲν γὰρ μάρτυρες πολλάκις, καὶ ἐπὶ μιᾷ καιροῦ ῥοπή ἀγωνισάμενοι ἐτελειώθησαν· ἡ δὲ τῶν μοναχῶν πολιτεία ἀθλοῖς καθ' ἑκάστην ἐπ' αὐτὸν μαρτυρεῖ, οὐκ ἀπὸ αἵματος, καὶ σαρκὸς παρατασσόμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς ἐξουσίας πρωτοκοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, πρὸς τὴν πάλιν ἔχουσα, καὶ ἀθλεῖ, καὶ εἰσφρανοῦται τῇ παν-

.... τοῦ Θεοῦ περιφραττομένη, καὶ πάντα ἰσχύει διὰ τὸν ἐνδυναμοῦντα, καὶ ἐλευθέρωντα Χριστόν. Ἡμῖν γὰρ ἐν παραβολῇ τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον θέλων χαρίσασθαι ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐμπόρῳ ζητούντι καλοὺς μαργαρίτας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ταύτην τὴν ἐντολὴν βεβαιῶν οὕτως εὐαγγελιστὴς ἔφη· « Μὴ ἀγαπάτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ. Ὁ γὰρ τὸν κόσμον ἀγαπῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν ἀγαπήσαντα αὐτὸν Κύριον. » Ὁ δὲ τοῦτον τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκάνδαλα μισήσας, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαπήσας εὐμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Χωρῖσαι γὰρ βουλόμενος ἡμᾶς ὁ Δεσπότης τῆς ἐν κόσμῳ διατριβῆς ἔλεγεν· « Οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετῶς

³⁵ Matth. x, 57. ³⁶ Matth. xix, 29. ³⁷ Luc. vi, 20. ³⁸ Matth. xiii, 45. ³⁹ I Joan. ii, 15. ⁴⁰ Luc. ix, 62.

ἔστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος γρησι· « Στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστραφῆ εἰς τὰ ὀπίσω, » τουτέστι μὴ πάλιν μνημονεύειν ἢ ποθεῖν ἔορκεῖν ἀναστροφῆν, ἣν διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μισήσας, κατέλιπε. Μὴ οὖν φοβείσθε τοὺς ἐκ τοῦ διαβόλου ἡμῖν ἐπαγομένους πειρασμούς, κἂν ποικίλοι ὦσι, γέγραπται γάρ· « Υἱέ μου, εἰ προσέχης δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμούς. » Καὶ περὶ τῆς καρδίας τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἀναμένων· μερίζων γάρ ἐστι τοῦ πολεμουμένου σε διαβόλου, καθὼς πολλὰκις λέγεται· Μερίζων ἐστὶν ὁ ἐν ἡμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ ὁ Ψαλμῶδός· « Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετὰ ἐμοῦ εἶ. » Καὶ· « Κύριος ζωτισμός μου, καὶ Σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » Καὶ, « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. » Καὶ, « Κύριος ἐμὸς βοηθός, κάγω ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. » Μὴ δεῖ τοίνυν τὸν δουλεύοντα τῷ Κυρίῳ ἀπιστεῖν, ὡς οὐχ ὑπερασπίζονται τοῦτον ὁ Κύριος πάντοτε· αὐτὸς γάρ εἶρηκεν· « Οὐ μὴ σε ἀναλείπω, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείπω. » Καὶ γοῦν αὐτὸν ἔθου καταφυγὴν σου, εἰ οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίσει τῷ σκηνώματί σου· » καὶ τὰ ἑξῆς. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, ὡ ἀδελφοί, μὴ ἐνδύμεν ὄλωσ τῷ πονηρῷ, μηδὲ θανατώσωμεν ἑαυτοὺς, διὰ ἰσασθητοῦν ἡδονῆς, ἀλλὰ μεμνημένοι τὰ ἀποκείμενα ἡμῖν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ, πάντων τούτων ὑπερίδωμεν. Μὴ οὖν φανώμεν τῶν πρὸ ἡμῶν ἀυχίσαντες καίγων. Ἐκαστον γάρ ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθῃ μένειν ἐν Χριστῷ παρσγγέλλει ὁ Ἀπόστολος· ἵνα τὸν τῆς ὑπομονῆς στέφανον παρὰ τοῦ μισθαποδότου Χριστοῦ ἀπολάβωμεν, ὃν ἐπηγγεῖλατο τῷ ἀγαπῶντι αὐτόν. Γέγραπται γάρ· « Τὴν ἐπιθυμίαν σου διὰ τῆς ὑπομονῆς νίκησον. καὶ ἔση τέλειος ἐν Χριστῷ. » καὶ· « Τῷ νικῶντι δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου. » Λέγει Κύριος καὶ πάλιν· « Ὅστις διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς νικήσει πάθη, τούτῳ δώσω στολὴν λευκὴν. Ἐἰ γὰρ φοβοῦμεν τὸν Κύριον, τὰ ἀνεκδιήγητα ἀγαθὰ, καὶ οἱ τῆς δόξης στέφανοι ἵπομαθήσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτάγματι τῶν ἁγίων ὁ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ πόλεμος, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ νίκη, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου βοηθείας δέδοται, ἀλλὰ τρισὶν ὡς ἐν τῇ τοῦ σπέρματος παραβολῇ, αὐτὸς Κύριος εἶρη· Ἐδίδου γάρ, φησὶν, ὁ μὲν τριάκοντα, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ ἑκατόν. Τούτων δὲ τῶν ταγμάτων τὰς ὑποουσεις· εἰ τὰς Γραφὰς ἐρευνήσεις, πολύτροπον ἂν εὐρήσεις· μαρτυρὲς μὲν οὖν εἰσιν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, οἱ τὸν ἑκατόν ποιοῦνται καρπὸν, παρθένοι αἱ τὸν ἑξήκοντα· καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, σπουδάξοντες ἀμέμπτους ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ ἑαυτοὺς φυλάσσειν, τῷ Κυρίῳ ἀρσκούσῃ, τριάκοντα. Τῶν σῶν μαθητῶν γένοιτο ἡμᾶς ἐνταγῆναι, Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἁγίων σου ἀγαθῶν ἀπολαύειν, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Apostolus vero ait : « Militans implicatur hujus vitæ negotiis ⁴¹. » Ac rursum Dominus : « Qui in agro est, ne retrogrediatur ⁴². » Hoc est, ne meminerit eorum, neque cupiat denuo adire conversationem, quam propter Deum et ejus præceptum perocis dereliquit. Ne timeate igitur tentationes a diabolo nobis immisas, etiamsi variæ sint; scriptum enim est : « Fili mi, si in animo habeas servire Deo, præpara animam tuam ad tentationes ⁴³. » Habeas in corde tuo patientiam, exspectans Dei auxilium; major quippe ille est diabolo te impugnantem, quemadmodum plerumque dicitur : Major es qui est in nobis, eo qui in mundo est; et Psalmista : « Non timebo mala, quoniam tu mecum es ⁴⁴; » et, « Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo ⁴⁵? » Et, « Etiamsi consistant in me castra, non timebit cor meum ⁴⁶. » Et, « Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos ^{47, 48}. » Non oportet igitur eum qui Domino servit diffidere, quasi non ab eo semper protegatur : ipse namque dixit : « Non te deseram, neque te derelinquam ⁴⁹. » Si enim illum posuisti refugium tuum, « non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo ⁵⁰, » et cætera. Quapropter hortor vos, fratres, nullatenus maligno cedamus, neque nos morti tradamus, ob quamcunque voluptatem; sed memores eorum que nobis reposita sunt in cælis bonorum, hæc omnia despiciamus Ne itaque dum gloriamur eorum qui ante nos fuere, ludibrium esse videamur. C Unicuique enim in vocatione qua vocatus fuit mandandum esse, in Christo præcipit Apostolus, ut patientiæ coronam, a remuneratore Christo accipiamus. Scriptum enim est : « Concupiscentiam tuam per patientiam vincito, et eris perfectus in Christo; » et : « Vincenti dabo comedere de ligno vitæ, quod est in medio paradisi ⁵¹. » Ait iterum Dominus : Quicumque per lignum crucis omnes carnis passiones vicerit, huic dabo stolum albam. Si namque Dominum timeamus, inenarrabilia bona et coronæ gloriæ nobis præparata sunt. Non enim ex sanctorum jussione bellum committitur contra inimici dolos; sed victoria de ipso per auxilium Domini reportatur, et quidem a trium hominum generibus, ut ipse Dominus in parabola de seminibus loquitur : Dedit alius triginta, alius sexaginta, alius centum. Horum vero ordinum varium statum, si sacras quidem Scripturas evolveris, reperies. Martyres sunt, ut mea fert opinio, qui centesimum faciunt fructum; virgines, quæ sexagesimum; reliqui vero qui secundum mandata Domini curantes sese in omni Deo accepta conversatione inculpatos custodire, tricesimum. Contingat nobis, o Christe Jesu, discipulorum tuorum in numero constitui, et sacris tuis perfui bonis, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

⁴¹ II Tim. II, 4. ⁴² Marc. XIII, 16. ⁴³ Eccli. II, 1. ⁴⁴ Psal. XXII, 4. ⁴⁵ Psal. XXVI, 1. ⁴⁶ Ibid. 5. ^{47, 48} Psal. CXVII, 6, 7. ⁴⁹ Hebr. XIII, 5. ⁵⁰ Psal. XC, 10. ⁵¹ Apocal. II, 7.

527 Περὶ τοῦ ναοῦ, καὶ περὶ τῶν διδασκαλιῶν, καὶ τῶν θεάτρων τῶν ἐν Ἀθήναις.

ATHANASII TOY MEGALOU

ΕΞΗΓΗΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΥ.

De templo, de scholis et theatris quæ Athenis exstant.

ATHANASII MAGNI

COMMENTARIUS DE TEMPLO ATHENARUM.

Iis qui sacras Scripturas ignorant, suadere debemus, ut ex ipsa rerum natura de Dei cognitione verba faciant. Videmus namque inter res creatas, substantias quasdam, quæ non secundum naturam, sed supra ipsam naturam, sibi mutuo ministrant. Qualis exempli gratia est, aquæ natura, quæ fluida est ac deorsum tendit; quomodo conspicimus tamen eam a siphonibus, ut vocant, a mari ad nubes usque deduci: quæque mirum dictu est, quæ salsa ascendit aqua marina, in pluvia dulcis delabitur? Quomodo item cum corpora natura sua in imum tendant, in aquis tamen Marmaricæ Pentapoleos, neque in imum tendunt, neque demerguntur? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint, natura, una tamen aliquando erant (27) in Lyciæ wonte quem Olympum vocant, ut innumeri videntur homines, et hactenus etiam vident qui eo loci versantur. Et alia his similia in rerum natura videntur et admirationi habentur; quæ sane omnia non ita supra naturam fieri possent, nisi esset aliqua Dei substantia quæ his dominaretur, iisque imperaret non sibi mutuo adversari. O gentiles! qui sit ut ingenti facto tonitru, tota hominum natura tremat, horrescat, obstupescat. Quo utique indicio ostendit se Domino subijci tonitruorum auctori. Et hæc quidem sunt argumenta, quæ gentilium rudiores et imperitiores ad Dei cognitionem deducere possint. Ad illorum autem sapientes dicimus, ex antiquis præstantibusque philosophis, multa de Dei cultu testimonia, quosdam Græcorum sapientes protulisse, imo etiam Christi æconomiam seu Incarnationem præsignificasse. Etenim multis ante Christi adventum annis, sapiens quidam Apollo nomine, divinitus, ut puto, permotus, templum Athenis exstruxit, in cuius altari hanc inscriptionem posuit: « Ignoto Deo. » Eo igitur in loco convenere primi Græcorum philosophi, ut de templo illo ipsum interrogarent, necnon de prophetia et de Dei cultu, quorum nomina proferemus. Primus, Titon; secundus, Bias; tertius, Solon; quartus, Chiton, quintus, Thucydides; sextus, Menander; septimus, Plato. Hi septem philosophi Apol-

Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους, ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, πείθεται ὑφειλομένον περὶ θεογνωσίας λέγειν. Ὅρωμεν γάρ τινας οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπηρετούσας· οἷόν τι λέγω, φύσις ἢ τῶν ὑδάτων, οὐσία βρυστή, καὶ καταφερῆς ὑπάρχει, πῶς ὀρωμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὑδὸρ πρὸς τὰς νεφέλας ἀνάγοντας· τὸ δὲ θαυμαστὸν βῆτόν τὸ ἀλμυρὸν ἀνερχόμενον, γλυκὺ ἐπὶ γῆς διὰ τὸν ὕμθρον κατέργεται; Πῶς δὲ πάλιν ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιαιτικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἀβολιστος, καὶ ἄδωτος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῇ θρεῖ τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἐωράκασιν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκεῖνων βλέπουσι· καὶ ἄλλα παράδοξα ἐν τῇ κτίσει θεωρούμενα, καὶ θαυμαζόμενα, ἅτινα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γενέσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα, ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Ὡς Ἑλλήνων παῖδες! βροντῆς στερβῆς γινομένης, πῶς ἅπασα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μὴνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι ὑπὸ δεσπότου ἐστὶ, τοῦ τὰς βροντὰς ἐργαζομένου. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστερόους τῶν Ἑλλήνων, ἤγουν ἀγραμμάτους, εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸς δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν, μαρτυρίας πολλὰς περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔρασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προσηύσαν. Καὶ γὰρ πρὸ πολλῶν χρόνων τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, σοφός τις ὀνόματι Ἀπόλλων, θεόθεν, ὡς οἶμαι, ἐπικληθεὶς, ἔκτισε τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν, γράψας ἐν αὐτῷ βωμῷ, Ἀγνωστῷ Θεῷ. Ἐν αὐτῷ τοίνυν συνήχθησαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ἵνα περὶ τοῦ ναοῦ ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ περὶ προφητείας, καὶ θεοσεβείας, ὧν τὰ ὀνόματα ἔρομεν ταῦτα. Πρῶτος Τίτων, δεῦτερος Βίας, τρίτος Σόλων, τέταρτος Χεῖλων, πέμπτος Θουκλῆς, ἕκτος Μενάνδρος, ἕβδομος Πλάτων. Οὕτω οἱ ἐπὶ φιλόσοφοι ἐφῆσαν τῷ Ἀπόλλωνι· Προφήτευσον ἡμῖν, προφήτα, ὦ Ἀπόλλον, τίς ἐστὶν ὁδε εἶπον,

(27) Affine est quod ait Aristoteles Περὶ θαυμασιῶν ἀκουσμάτων tom. I, p. 4163: Καίεται δὲ συνεχῶς περὶ Λυκίαν καὶ μεγάλην πόλιν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὑβὶ ἰnterpres inerudite, Megaram Peloponnesi urbem, vertit. Neque enim Megara erant in Peloponneso. Sed hic Megalopolis Peloponnesiaca urbs memoratur. — S. Methodius in libro De resurrex-

tionem (apud nos t. XVIII, col. 236): Vidi ego in D Olympo (is porro mons est Lyciæ) ignem sponte sua, in montis cacumine, ex imo terræ erumpentem; juxta quem exstat arbor Agnus nomine, adeo florida, virens et opaca, ut jugibus potius aquis irrigua nasci videatur. Edit.

τίνος ἐστὶ ὁ μετασὲ βωμὸς οὗτος; Πρὸς οὗς ὁ Ἀπόλλων ἔφη· Ὅσα μὲν πρὸς ἀρετὴν, καὶ κόσμον ὀρθώσετε ποιεῖν, ποιεῖτε. Ἐγὼ γὰρ ἐφετμεῦ τρισένη ὑψιμέδοντα, οὗ λόγος ἀφθεγκτος ἐν ἀδείῳ [ἀδέτῳ] κόρη ἔγγυμος ἔσται, ὡσπερ πυροφόρον τόξον ἅπαντα κόσμον ζωγράφου, Πατρὶ, προσάξει δῶρον. Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς· ἔστι δὲ ἡ λύσις προφητείας οὕτως... περὶ μὲν τοῦ ναοῦ ἔστιν ὁ πρῶτος λόγος. Ὅσα, φησὶ, πρὸς κόσμον τοῦ ναοῦ, καὶ κάλλος δυνατὸν ὑμῖν ποιῆσαι, τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ὑπολαμβάνω εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ τρισυπόστατον μέγαν ὑψιστον βασιλέα. Τοῦτου ἀναρχος Θεός, καὶ Λόγος ἐν ἀγάμῳ κόρη σαρκούται, καὶ ὡσπερ πυροφόρον τόξον, ἡ ὡς δυναμώτερον, ἅπαντα κόσμον φανήσεται, ἀλειύων τοὺς ἀνθρώπους, ὡσπερ ἐχθρὰ ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἀγνωσίας, οὐστυνας προσάξει τῷ ἐκτουτο Πατρὶ δῶρον. Μιχρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Καὶ τοῦτο μὲν προφητεῶν ὁ Ἀπόλλων εἶπε. Τίτων ἔφη· Ἥξει ἡ ἀνίσχυσα ἡμῖν μέλλων τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παῖδα ἡ ἀναδρος κόρη κῦει. Βίας εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ἀπὸ οὐρανῶν βεθρῶς, φλογὸς ὑποβαλὼν ἀθάνατον πῦρ· ὃν τρέμει οὐρανός, γῆ τε, θάλασσα, τάρταροι, καὶ βῦθιοι δαίμονες, αὐτοπάτωρ τρισόβλιος. Σὺλλον εἶπεν· Ὁὐδέποτε ἐπὶ τὴν σχεδὴν ταύτην ἐλάσει Θεὸς γαῖα, καὶ δίχα σφάλματος σὰρξ γενήσεται ἀκαμάτου θεότητος, ἀνιάτων παθῶν λύσεις φοροῦσα, καὶ τούτου μικρὸν γενήσεται φθόνου λαοῦ, καὶ πρὸς ὑψὸς κρεμασθεὶς, ὡς θανάτου κατὰδικος, εἰς πάντα πρὸς πεσεῖται. Χελίων εἶπεν· Ἀκαμάτος φύσις Θεοῦ γενήσεται, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ αὐτός οὐσία, καὶ Λόγος. Θουκῆδης εἶπε· Θεὸν σέβου καὶ μάνθανε· μὴ ζητεῖ δὲ τίς ἐστὶ, καὶ πῶς; Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε οὐκ ἔστιν, ὡς ὄντα τοῦτον σέβου καὶ μάνθανε· ἀσεθῆς γὰρ τὸν νοῦν ὁ θέλων μανθάνειν Θεόν. Μένανδρος εἶπεν· Ὁ παλαιὸς νέος, καὶ ὁ νέος ἀρχαῖος· ὁ Πατήρ μόνος, καὶ ὁ μόνος Πατήρ· τὸ ἐν τρία, καὶ τὰ τρία ἐν· ἄσαρκον σαρκικόν. Γῆ τέτοκε τὸν οὐράνιον βασιλέα. Πλάτων εἶπεν· Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀγαθός, οὐ πάντων εἶναι αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσι. Πολλῶν δὲ ἀναίτιος· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδὲν ἄλλο φασὲν αἴτιον εἶναι μόνον τῶν καλῶν, κακῶν δὲ οὐκέτι. Αὐτὸ πάλιν ἔφησαν οὗτοι οἱ ἐπὶ καὶ εἶπον· Εἰ μὲν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος. Ἄλλος δὲ τις τῶν Ἑλλήνων σοφὸς μετ' ἑτέρων τινῶν, Ἀσκληπιδὸς λεγόμενος, αἰτησάντων ἐρμηνεύειν τῶν πάντων φιλοσόφων φιλοσοφώτερον δοῦναι αὐτοῖς λόγον περὶ Θεοῦ φύσεως· ὁ δὲ Ἐρμῆς λαβὼν σιφῆριον ἔγραψεν οὕτως· Εἰ μὴ πρόνοιά τις τοῦ τῶν πάντων Κυρίου, οὐ μὴν τὸν λόγον τοῦτον ἀποκαλύψει ἡθούλοντο· οὐδὲ ἡμᾶς τοιοῦτοις ἔργοις κατεῖχαν, ἵνα περὶ τούτων ἐρωτήσῃται. Οὐ γὰρ ἐφικτὸν ἔστιν εἰς ἀμύητους τοιαῦτα παρασχέσθαι μυστήρια· ἀλλὰ τῷ νοῖ ἀκουσάντων ἀκούσατε. Ἐν μόνον ἦν· φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν αὐτὰ ἐνωσις ἐκ τοῦ νοῦ φωτὶ, καὶ πνεύματι. Τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν, εἰς γόνιμον ἐκ γονίμου, κατελθὼν ἐπὶ γονίμῳ ὕδατι ἔγχεον τὸ ὕδωρ ἐποίησαν. Οἶδα πῶς οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες προσήτησαν, καὶ τὸν προάναρχον Θεόν, καὶ τὸν συνάναρχον

li, dixerunt : Vaticinare nobis, o propheta, o Apollo. Quis est hic, dic, cujus est altare cui tu astas? Tum Apollo ait : Quæ quidem ad virtutem et decorem spectant, quæque vos facere pertimescitis, facite tamen. Ego namque mando ter unum superne regnantem, cujus verbum non vocale, in puella inclusus erit, qui quasi arcus ignita mittens tela, totum mundum captum Patri in donum offeret. Maria autem est puellæ nomen. Prophetiæ vero hæc est explicatio.... de templo primus sermo intelligitur. Quæcunque, ait, ad templi ornatum et decorem præstare poteritis, Deo et hominibus placita erunt. Ego namque arbitror esse in cælo, in tribus hypostasibus magnum altissimum Regem. Hujus (filius) expers initii Deus et Verbum, innupta in virgine incarnatur, et quasi arcus ignita mittens tela, seu ut quidpiam eo validius, totum mundum piscabitur, homines scilicet quasi pisces ex profundo infidelitatis et ignorantiae extrahet, quos Patri in donum offeret. Maria autem nomen ejus erit. Et hæc quidem vaticinando dixit Apollo. Titon dixit.... Cælestem Dei et Patris **528** Filium viri expers puella in utero gestat. Bias inquit : Hic est qui de cælo venit, quique flammantem æternum ignem submittet : quem tremunt cælum, terra, mare, tartari, et in profundo demersi dæmones, imperator felicissimus. Solon ait : Vel sero tandem in hac navicula ad terram appellet Deus, et absque peccato fiet caro infatigabilis deitatis, quæ insanabilibus morbis medelam alatura est. Ille ad tantillum temporis spatium, populi invidiæ subjicitur. In altum suspensus, quasi ad mortem damnatus, erga omnia mansuetus cadet. Chiton inquit : Infatigabilis erit Dei natura, ex ipso autem est qui substantia est atque Verbum. Thucydides ait : Deum venerare, ac discito illum : ne tamen quæras quis aut quomodo sit. Non enim est tempus quo ille non sit, ut existentem cole, atque ita edisce illum. Impius namque mente est, qui velit ediscere quid sit Deus. Menander ait : Antiquus novus, et novus antiquus : Pater solus et solus Pater : Unum tria et tria unum : carnis expers earnale. Terra peperit cælestem regem. Plato dixit : Quoniam bonus est Deus, non omnium esse causa potest. Multorum non est ille causa. Et honorum quidem nulla alia causa potest esse : malorum non item. Rursum ii septem dixere, ita quidem de Christi œconomia, et de Trinitate (dictum sit). Alius porro Græcorum fuit, vir sapiens, Æsculapius nomine, cum quibusdam aliis : philosophisque omnibus interpretationem aliquam postulantes, atque de Deo reconditoris philosophiæ verba audire cupientibus ; accepto Mercurius calamo, hæc scripsit : Nisi providentia quædam esset omnium Domini, nunquam hujusmodi sermonem revelare vellent, neque nos ille in ejusmodi operibus delincret, ut de his quæstiones haberentur. Neque enim viris

non initiatis possibile est ejusmodi tradi mysteria, sed audite, ac mente attentī estote. Unum solum erat. Lux spiritualis ante lucem spiritualem : erantque illa, conjunctio mentis cum luce et cum Spiritu. Omnia ex ipso et in ipsum, in prolificum ex prolifico. Descendens in prolificam aquam, pregnantem effecit aquam. Vident quo pacto Græci prophetavere, ac eum qui ante omne principium erat, quique una cum illo expers principii est, Filium et Verbum : necnon ejusdem throni participem et consubstantialem Spiritum, itemque venerandam crucis passionem prænuntiarunt. Ipsi gloria et imperium, cum Patre principio carente, et sanctissimo Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRACTATUM DE CORPORE ET ANIMA MONITUM.

En tibi, Lector erudite, eum sistimus tractatum, quem memoravit Gerardus Vossius in Gregorii Thaumaturgi editione Parisiensi anno 1622, p. 120. Ubi ait ille, exstare Græce Romæ in bibliotheca Sfortiana num. 77, pulchram sancti Athanasii episcopi Alexandrini tractationem, de natura corporis et animæ, et de separatione animæ a corpore. At vereor ut vir eruditus æquus hac in parte rerum astimator deprehendatur. Tametsi namque quadam hic sunt, quæ non abs re dicuntur, alia tamen sunt futilia et Athanasio magno indigna, cujusmodi est frigida illa animæ definitio, et similia quæ tute advertas. Unde porro jam prodeat hoc opusculum, ex hisce Joannis Guillotii nostri verbis accipe, qui sua manu exscripsit, nobisque transmissit. Ex cod. Græco bibliothecæ Vaticanæ, num. 700, in charta papyracea, videtur habere 400 annos. Est elegantī manu, sed minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum operum, et fragmentorum SS. Patrum. Centinet inter cætera sequens opusculum.

529 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE CORPORE ET ANIMA.

Exploratum est corpus constitutionem suam accipere ex elementis, pariterque dissolutionem. Quamobrem corpora sive hominum sive cæterorum animalium facile corrumpuntur ac moriuntur, cum ex quatuor elementis sint composita, nempe terra, sole, aqua et aere, quæ et ipsa nec senio, nec marcore libera manent, quemadmodum et corpora, cum corpora omnia ex terra sint facta. Res autem simplices nec compositæ facile perseverant, et usque ad consummationem indissolutæ manent : qualia sunt, sol, hominis anima, lux, luminaria, aer, aqua, ignis, spiritus, omnia demum simplicia. De anima vero hæc dicimus : quod scilicet in illa sint quinque passiones ; quæ passiones animales vocantur. Sunt autem illæ : Ira, tristitia, timor, sollicitudo, invidia. Qui vero sagaci instructus est cogitatione, omnibus potest imperare. Anima vero, secundum se existit quasi ignis ardens. Quemadmodum ignis ea quæ in lebetem conjiciuntur concoquit ; ita et ignea anima cibos in ventrem immissos comminuit et consumit. Etiam si porro ψυχή seu anima nuncupatur, non ita tamen vocatur, quod sit ψυχρά seu fri-

Β Σώμα τῷ ἔγοντι τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων δέχεται, καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα, καὶ ἀνθρώπων, καὶ ζώων, εὐφρατὰ τε καὶ εὐθνητα τυγχάνουσιν, ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνιστάμενα, λέγω δὴ, γῆς, ἡλίου, ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ αὐτὰ οὐκ ἀγήρατα, οὐκ ἀμάραντα ὡς τὰ σώματα μένει, ἀλλὰ θνήσκει καθὰ καὶ τὰ σώματα, ποιηθέντων πάντων σωμάτων ἐκ γῆς. Τὰ δὲ ἀπλᾶ καὶ ἀσύνθετα τῶν πραγμάτων εὐδιάμονα, καὶ ἕως τῆς συντελείας ἀκατάλυτα μένει· οἷον ὁ ἥλιος, ψυχὴ ἀνθρώπου, φῶς, φωστῆρες, ἄηρ, ὕδατα, πῦρ, πνεῦμα, καὶ πάντα τὰ ἀπλᾶ, καὶ ἐν ἰδίᾳ. Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν οὕτως· ὅτι εἰσι πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσι δὲ ταῦτα· ὀργή, λύπη, φόβος, φροντίς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχων τὸν λογισμὸν, δύναται πάντα κρατεῖν. Ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει καθ' ἑαυτῆς, ὡς πῦρ καίόμενον. Ὡς περὶ τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς τὸν λέβητα ἔψει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα εἰς τῇ κοιλίᾳ λεπτεῖναι, καὶ δαπανᾶ. Κἂν δὲ ψυχὴ λέγεται, οὐ λέγεται διὰ τὸ οὕτως εἶναι ψυχρὰν τὴν οὐσίαν, ὡς τινες τῶν ἀπλοστέρων διενόησαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θεοου-

τητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὑγρά, ὡς ἐστὶ πληρο-
φορηθῆναι, καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου ὦν γὰρ
πυρώδης, καὶ θερμώδης πλὴν ξηραίνει, καὶ πάν-
υγραν ἀνιμάτῃ. "Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμὴ ἐστὶ κατὰ
φύσιν, περὶ τοῦ τοιγαροῦν ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων ἢ
γὰρ ὦρα ἡ ψυχὴ χωρίσθη ἀπὸ τοῦ σώματος, πάντα
τὰ μέλη εὐρίσκονται κρυσταλλώδη, καὶ οὐδὲν ἦτον
πάθους χειμερίου. "Ἔως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφὴν
εἰς ἀφθονίαν, τὸ σῶμα θάλλει, καὶ ἀνδαίνεται· ὅπταν
δὲ ἀπορήσῃ σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα ἀντὶ τροφῆς ἀν-
έχει πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς. "Ὡσπερ οὕτε
ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἢ τοὶ λίθους ἐπὶ κλιβάνου, οὐ δύναται
ἄνευ ὕδατος φέρειν τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρός, ἐκφύ-
γεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλειον· οὕτω καὶ ὁ λέβης τοῦ
σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφὴν, παρὰ τῆς πυρώδους
ψυχῆς ὑπολικιμούμενος ἀπολείπεται παντάσῃν. "Ἀν
Θέλης δοκιμάσαι μαθεῖν παρὰ τινος, πῶς διάκειται ἡ
ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν
ὄλω τῷ σώματι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν
ἐνὶ τόπῳ; Καὶ ἐάν εἴπῃ σοι ὅτι ἐν ὄλω τῷ σώματι,
εἰπέ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα, ἢ τὸν πόδα
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐ κόπτεται ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν
ζῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι,
ὅτι ἐν ἐνὶ τόπῳ, εἰπέ αὐτῷ ὅτι, Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα
μέλη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον
ψυχὴν νεκρὸν ἐστὶ, καὶ οὐκ οἶδα τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ
εἴπω σοι ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ τοῦ
ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ· ἐν τρισὶ τόποις ἀναγκαίοις τοῦ
σώματός ἐστιν ἐνιδρυμένη· καὶ ὡσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ
ἡλίου ἀεὶ ἕνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τὸν οἶκον,
φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐν
τρिसὶ τόποις τοῦ σώματος κατοικοῦσα φωτίζει τὸν
οἶκον ὅλον τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ,
τῷ ὀπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομά-
ζουσι, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλέβαις. Ἐν τούτοις
τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο ἢ ὦρα
κρουσθῆ ἡ κεφαλὴ, ἢ ἡ καρδία, ἢ ἡ βασιλικὴ φλέψ
ἐκρεύσῃ αἷμα πολὺ, καὶ εὐθὺς χωρίζεται τοῦ σώματος
ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὐρίσκειται. Κατοικοῦσα
δὲ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι, μεταδίδωσιν ὄλω τῷ
σώματι τῆς οἰκείας φωτισμοῦς δυνάμεως.

A *gida*, ut ex simplicioribus quidam arbitrantur; sed
quia vehementia caloris humida exsiccat, ut ex
solis vi et efficacia compertum est: cum sit enim
igneus calidusque, lutum exsiccat, et humiditatis
plenum quodlibet in exhalationes solvit. Quod au-
tem anima sit natura sua calida; id sane mortuo-
rum exemplum tibi persuadeat: qua enim hora a
corpore anima separata est, omnia membra con-
gelata deprehenduntur; nihilo minus quam quis
hieme patiat. Quandiu enim anima cibum copiose
recipit, viget corpus ac vegetum est; ubi vero ali-
mento privatur, ipsum corpus cibi loco obsistit ani-
mæ calori. Quemadmodum vas æneum, seu lebes
in clibano, non potest sine aqua ferre ignis vehe-
mentiam; torretur enim ac prorsus dissolvitur; eo-
dem quoque modo corporis lebes, si caret alimento,
ab ignea anima prorsus tabefactus omnino deficit.
Si cupias ab aliquo ediscere qui se habeat anima in
corpore, sic interrogato illum. Dic mihi, in totone
corpore habitat anima hominis, an aliquo in loco?
Quod si dixerit tibi: In toto corpore, dic illi: Et
qui sit, ut abscissa manu vel pede hominis, non
secetur anima, sed adhuc homo vivat, nec moria-
tur? Sin dixerit tibi: In uno loco; repone illi:
Quomodo ergo subsistunt alia omnia membra?
Quidquid enim anima caret, mortuum est, nec scio
quid dicere velis. Ego autem dico tibi, quo loco,
qua ratione, et ubi requiescat anima: tribus in lo-
cis corporis firma consistit; ac quemadmodum ra-
dius solis in unum semper domus locum concedit
et ingreditur, illuminatque totam domum; ita et
anima tribus in locis corporis habitans, totam cor-
poris domum collustrat. Habitat porro in corde, in
posteriore capitis parte, quæ cotylum vocant, et
in basilicis seu regiis venis. In hisce tribus partibus
habitat anima. Quamobrem quæ hora percutitur ca-
put, aut cor, aut ex basilica vena emanat copiose
sanguis, statim a corpore anima separatur, ac mor-
tuum corpus invenitur. Anima porro in tribus hisce
partibus habitans toti corpori propriæ virtutis illu-
strationem dispensat.

530 IN LIBROS DE TRINITATE ADMONITIO.

Multa de hisce libris occurrunt investiganda: nam ut incertus auctor, sic varia eorum forma, diversa omnino operis totius distributio: nec minoris est operæ primigenium et nativum assignare ordinem, quam qui sit antiqui hujusce sætus pater indicare. In manuscriptis sane omnibus, ut et in editis quos in-picere licuit, opus Athanasio ascribitur. At non par ubique librorum numerus. Discrimen totum ut lectori exhibeamus, qui in manuscriptis, quique in editis sit operis status, quæ conditio, jam enarremus. In manuscripto itaque nostro Sangermanensi, n. 724, sexcentorum circiter annorum, hoc præmissis titulo: Incipit liber sancti Athanasii episcopi De sancta Trinitate, hisce verbis inchoatur: Tu unus Deus Pater, et unigenitus Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Atque hic est liber primus.

Ad librum secundum hæc est inscriptio: Incipit liber secundus, De propriis personis, et de unito nomine divinitatis. Postea sic exordium habet: Interrogatio. Nunc per singula nomina personarum; ut nomen deitatis mihi exponas postulo.

Ad librum tertium: Incipit liber III, De assumptione hominis. Cujus initium: Quemadmodum una deitate, eademque unam æqualitatem confiteris Filium esse.

Ad quartum librum: Incipit liber quartus, De singulis nominibus, adversus novellam hæresim Potentini.

Cujus principium est : Interr. Hic jam de singulis nominibus atque personis identidem refert mihi.

Ad quintum : Incipit liber quintus, De unita ac sempiterna substantia Trinitatis. *Principium sic habet* : Interr. Ille contradicentis persona est Ariomanitarum. Cur connexus es sempiternum, etc.

Ad sextum : Incipit liber sextus, De beatitudine fidei, et præscriptione sectæ pessimæ. *Cujus initium* : Interrog. Posco a te de unito deitatis nomine multifarie dictum, ut identidem repetas.

Ad septimum : Incipit liber septimus, De professione Regulæ catholicæ cum increpatione hæreticorum. *Cujus initium* : Propter quod impensissime obsecro tuam sublimitatis gloriam, ut elonges a sensibus nostris.

Ad octavam : Incipit liber octavus, De Fidei unitate. *Cujus principium est* : Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et sancti Spiritus.

Octavus porro liber in hæc verba desinit : Corona autem capitis continet purpuram et hominem; unum imperium virtutis ostendit: sic Pater in Filio et Filius in Patre: Spiritus autem sanctus conjunctio, deitas (Reg. deitatis) virtus et unitas Trinitatis. *Postea hæc leguntur* : Explicit liber octavus Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. Hos libellos VIII transcripsi, qui multa addita et immutata continent. Incipit libellus fidei, Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Postea sic incipitur* : Cum legeris per hanc fidem, moneo ut mei memor sis in orationibus tuis. Ne forsitan negligenter quisquam hoc obrectator contingat, quia scriptum est : « Ne projiciatis margaritas ante porcos ²¹. » Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Post eam fidei confessionem hæc subsequuntur* : Explicit Expositio fidei, incipit ejusdem de Trinitate et de Spiritu sancto. *Initium porro sic habet* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum, etc. *Post huncce librum superioribus prolixiorum, legitur* : Sancti Athanasii episcopi de Trinitate liber explicit. Incipit Altercatio S. Athanasii episcopi contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos. *Quod opus post libros de Trinitate a nobis codicum vestigio hærentibus reponetur.*

In codice Reg. 3624, idem ordo servatur. In fine porro octo librorum sic legitur : Explicit liber octavus Fidei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Deinde ita habet* : Expositio fidei catholicæ. Credo in Deum, etc., *uti supra. Reliqua eodem quo Sangermanensis codex ordine.*

In editione operum Athanasii anno 1556, Basileæ, et in Commeliniana, septem tantum priores libri comparent, omissis iis omnibus quæ post libros de Trinitate in manuscriptis leguntur.

In editione autem Parisiensi Græco-Latina, undecim libri habentur: nimirum præmissis septem libris, ut exstant in Commeliniana editione, octavus sic inscribitur : De Ariana et catholica confessione ad Theophilum. *Cujus initium* : Ariani dicunt, Filium Dei non de substantia Dei Patris genitum, sed extrinsecus creatum : qui liber non est in manuscriptis nostris, nec qui mox sequitur. *Nonus* : De Fidei sui ad Theophilum, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam, et Filii ejus Jesu Christi. *Decimus*, De unitate Fidei ad Theophilum, *cujus initium*, Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Hic octavus fertur in mss. Undecimus*, De fide unitatis et Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Cujus initium* : Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Hæc est Fidei confessio quæ in mss. subsequitur post octo libros de Trinitate ad Theophilum. Huic confessioni consequenter adjungitur liber ille sat prolixus qui in manuscriptis sequitur post Fidei confessionem, hisque verbis inchoatur* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur nequaquam de Spiritu sancto.

Petrus Franciscus Chiffletius e Societate Jesu, qui Victoris Vitensis et Vigili Tapsensis opera edenda curavit anno 1664, hos de Trinitate libros Vigili nomine edidit: jure an injuria ei ascripserit mox expendemus. Jam ordinem quod spectat, octo priores libros ut in manuscriptis digesti habentur, recensuit. Nonus autem est, Libellus Fidei, cujus initium : Credo in Deum Patrem omnipotentem, *illa scilicet Fidei confessio superius memorata. Decimus*, Expositio fidei catholicæ, *cujus initium* : Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. *Qui liber nonus fertur in editione Paris. Undecimus*, Professio Ariana, et confessio catholica sancti Athanasii, *cujus initium* : Ariani dicunt Filium Dei non de substantia Patris genitum. *Estque liber octavus in edit. Paris. Duodecimus*, De Trinitate, et de Spiritu sancto, *cujus principium est* : His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam, etc., *qui liber in edit. Paris. consequenter ponitur post fidei confessionem sub uno uterque titulo. Ex hisce porro liquidum est quam multis varietatibus mutationibusque obnoxius fuerit horumce librorum ordo atque numerus. Nec minores in contextum invecatæ sunt mutationes et additiones, ut monuit nostri codicis exscriptor, quæ tamen in Athanasianis editis non comparent. Ut autem lectori studioso in promptu sit, eas a primigenio contextu discernere, uncinis inclusimus quiddid novi ex manuscriptis huc transmissum fuit. Manuscriptorum porro sequimur ordinem, ac librorum numerum, qui Hincmari tempore idem fuisse 531 videtur: nam octo libros Athanasium contra Arianos edidisse testatur ille; totidem scilicet, quot ex-*

²¹ Matth. vii, 6.

stant in codicibus nostris manuscriptis. Ac licet ipse librum Athanasii decimum de Trinitate laudet, pag. 497, non eo id agit quod liber ille decimi inscriptionem ferret in codicibus, alias enim sibi ipsi repugnaret Hincmarus, qui octo tantum alibi recensuit; sed fortassis tractatum illum de Trinitate vocat decimum, quia post octo libellos supradictos duo sequuntur opuscula Athanasii nomine, quorum postremum de Trinitate nuncupatum, decimum potest dici si cum præcedentibus numeretur. Illa autem postrema duo opuscula, ut nemo non videt, alius sunt argumenti; atque adeo prioribus libris minime annumeranda; ut nec duo alii libri qui non comparent in manuscriptis nostris, scilicet qui octavus fertur in editione Parisiensi, incipitque ita: Ariani dicunt Filium Dei; item qui nonus ibidem habetur, cujus initium: Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. Quare hosce libros ad calcem octo priorum rejiciendos censuimus. De scriptore porro horum operum variae sunt opiniones: et primum inter omnes convenit non esse Athanasii, quod utique propalatum est ex multis loquendi generibus Athanasio minime familiaribus, tum etiam quod nativus horumce libellorum stylus, Latinus non Græcus videatur, nec a quoquam veterum memoretur Græcum ejusmodi Athanasii opus, cujus item nullum vestigium exstat in Græcis Athanasii operum codicibus. Id igitur pro comperto habetur, Athanasii non esse hos libellos. Vigilio Tapsensi ascribunt viri clarissimi, Sirmondus, Labbeus, et Chiffletius, qui postremum duodecim libros de Trinitate Vigilii nomine edidit anno 1664, ac eidem his vindicat de causis. 1º Quod opus illud in codicibus manuscriptis jungatur cum Altercatione contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos, quod opus constat esse Vigilii. 2º Quod in præfatione libri contra Marivadum, Idatius Clarus, seu, ut æfinatur Chiffletius, ipse Vigilius larvatus, sese prodat hujusce operis auctorem, hisce verbis: Dudum, dilectissimi fratres, in Neapoli urbe Campaniæ constitutus, cujusdam Varimadi Arianae sectæ diaconi propositionibus, a quiddam studioso ac religiosissimo viro mihi oblati, rustico quidem sermone respondens, in uno corpore simul libellos de unitate Trinitatis digessi. At primum quod affertur leve admodum est; licet enim in codicibus jungantur hi libri cum Altercatione contra Arium, Sabellium et Photinum, nequaquam hinc conficitur utrumque opus ejusdem esse scriptoris; librarii enim complura in eodem codice etiam disparata opera compingere solent, multoque libentius ea copulant quæ ejusdem scriptoris nomen præferunt, quod hic sane contigit.

Testimonium Idatii quod spectat, sane apertum illud indubitatumque videtur, et fortasse vel solum esset ad Chiffletii sententiam firmandam satis, si perinde exploratum esset, eundem esse Idatium illum cujus nomen in quibusdam manuscriptis præmittitur, atque Vigilium; seu potius Vigilium Idatii nomen affectasse. At res minime vacat difficultate. Quæ pro Vigilio afferuntur hæc sunt: In subsequenti Altercatione adversus Arium, Sabellium et Photinum, Vigilius illius operis, ut putatur, auctor, hæc scribit l. II, n. 45: Audiamus autem et beatissimum Paulum, de hoc eodem mysterio apertius disserentem, et tres unum Deum confirmantem; sicut in libro quem adversus Marivadum, nefandæ hæreseos vestræ diaconum edidimus, plenissime constat expressum; de quo nunc in hoc loco perpauca interserimus. Dum ergo ille objiceret, quod unio excludat æqualitatis Trinitatem, et æqualitas repellat unionem, inter alia multa hoc ego retuli. Audi, inquam, Apostolum hanc Trinitatis unionem calcitius prædicantem, etc. Totum ibi locum affert qui n. 45 comprehenditur, ubi quatuor afferuntur ex Pauli Epistolis sententiæ. Putat igitur Chiffletius, Marivadum hic memoratum, illum ipsum esse qui Varimadus vocatur; cui haud illibenter assentimur, proclivis enim admodum levis illa litterarum commutatio; cum maxime certum sit alias cum Marivadum illum, tum Varimadum celebrem quendam fuisse Arianum diaconum, qui contra veram de Trinitate fidem scripsit. Ea igitur in re Chiffletio minime repugnamus. At non aequè compertum est, librum contra Marivadum superiore loco laudatum, eum ipsum esse tractatum qui inscribitur Idatii Clari contra Varimadum, locus quippe ille sat prolixus qui in altercatione contra Arium ex libro contra Marivadum affertur, nequaquam exstat in tribus Idatii contra Varimadum libris. Nec audiendus laudatus vir Chiffletius, qui ut totum illud fragmentum superius allatum, in libris Vigilii reperiat, sententias et Paulina loca hinc inde corradit: imo ex duodecimo De Trinitate libro totum initium collegit, qui tamen liber nusquam inscriptus est contra Varimadum vel Marivadum, ut nec ceteri de Trinitate libri. Cum igitur locus ille in libris Idatii Clari adversus Varimadum minime compareat, consequens plane fuerit librum Vigilii adversus Marivadum, ex quo ipse superiorem excerpserit locum, diversum esse a tribus illis Idatii Clari libris. Vir clarissimus Anthelmus erudite isthæc ac fuse persequitur in sua de Symbolo Athanasiano disquisitione, cui lectorem remittimus: nobis enim non licet esse tam prolixus. Hæc tamen, ni fallor, satis erunt, ut liquido constet in merito ascribi libros Idatii Clari Vigilio Tapsensi Afro. Cum igitur Idatio adjudicandi videantur libri tres contra Varimadum, hinc consequitur libellos de Trinitate quos a se digestos memorat Idatius in iisdem contra Varimadum libris, ejusdem Idatii, non Vigilii esse. Quia tamen in omnibus codicibus nomen præfertur Athanasii et fortassis ipso scriptoris consilio, nobis religio fuit Athanasii expungere nomen, quod scriptor ipse præmissum voluit.

Quis porro sit Idatius iste minime constat. Duo quidem memorantur Idatii scriptores, ambo Hispani; alter cognomine Clarus, qui adversus Priscillianum scripsit, ac Theodosio seniore et Valentiniانو imperantibus diem clausit extremum, teste Isidoro cap. 2. Alter est Idatius provinciæ Gallaciæ episcopus, Chronico-

rum scriptor, Lemicensis a Sigeberto vocatus, qui Leone imperante diem obiit. Prior, adversus Maribadum illum diaconum Arianum, qui, ut ait Victor Vitensis, Hunerico regi familiaris fuit, scripsisse nequit; nec trium adversus Varimadum librorum auctor erit; si tamen idem ipse sit Maribadus, qui Varimadus, ut vero satis simile est. Alteri ergo, chronologo scilicet, probabilius ascribuntur: cui Clari fortasse nomen a quopiam librario fuerit adjectum.

Cæterum opinamur octo tantum priores libros ad Idatium pertinere; nam sequentia opuscula, quo scriptore prodierint ignoratur; etenim cui sint ascribenda nullus codex, nullus scriptor qui in manus inciderit nostras, indicat. Sed liber qui postremus in manuscriptis et in prius editis habetur, hoc titulo: De Trinitate et de Spiritu sancto, et hisce verbis inchoatur: His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nobis videtur Athanasii esse. apprime enim convenit cum aliis *πολεμικοῖς* sive stylum spectes sive argumenta: quare inter germana Athanasii opera tomo primo cusus fuit, ubi de illo fusius.

DE SANCTA TRINITATE

LIBRI XI.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 257-307, in Vigilio Tapsensi.)

IN DISPUTATIONEM S. ATHANASII CONTRA ARIUM ADMONITIO.

Vigilio Tapsensi hoc opus jamdiu vindicavit Georgius Cassander in edit. Colon. anno 1553, et post eum eruditus vir Chiffletius, ex aperto scilicet ipsius Vigiliæ testimonio, qui in libro v adversus Eutychem, cap. 2 hæc habet: Et quanquam, inquit, de conciliorum diversis sanctionibus, et nominum religiose additis novitatibus, plenissime in eis libris, quos adversus Sabellium, Photinum, et Arium, sub nomine Athanasii tanquam si præsentibus agerent, ubi etiam cognitoris persona videtur inducta, conscripsimus, etc. Hujusce vero operis duæ sunt nunc modicum inter se discrepantes formæ. Prior quæ in prius editis Athanasii comparet, altercationem refert Athanasium inter et Arium solum: posterior priore longe auctior a Chiffletio edita disputationi interserit Sabellium et Photinum; et in fine adjicit sententiam judicis Probi. Ambas illas integras redtere visum fuit. Putat Chiffletius, priorem a Vigilio, tum editam fuisse cum adhuc Vandulorum jugo premeretur, adeoque ejus auctor agnosci nollet; posteriorem vero, cum extra eorum potestatem esset: quippe in qua se et Athanasii personam eminentem esse, et Maribadum ac Palladium Arianos scriptis libris confutesse palam profitetur. Sed palam est hæc conjectando tantum dici. Nec quæ causa sit tantæ inter utramque formam varietatis, satis compertum habetur.

DISPUTATIO ATHANASII CUM ARIO

CORAM PROBIO JUDICE.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 153, in Vigilio Tapsensi.)

ALTERCATIO S. ATHANASII

Contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos.

(Vide *ibid.*, col. 179.)

IN SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM.

532-597 En tibi, Lector erudite, sistimus epistolas variorum pontificum ad Athanasium, et vicissim Athanasii ad pontifices, ab otiosis hominibus conscriptas. Duæ priores Græce jamdiu exstant in codicibus Athanasianis, iisque perantiquis, suntque imperitii Græculi opus : nam quæ de Trinitate istic prædicantur, ἀσύστατα plerumque sunt, et ab usitatis Athanasio loquendi formulis prorsus aliena. Prior epistola Liberii ad Athanasium, mutila videtur initio, ut indicat codex Seguerianus, qui habet ad marginem, ζητεῖ ἀρχήν, quære initium. Secunda quæ est Athanasii ad Liberium, nullam præfert epistolæ formam, sed est ceu inepta quadam, et admodum implicata fidei expositio. Estque utrumque opusculum, ut ex verbis conjectare licet, ab eodem scriptore exaratum. Nemo autem, ut opinor, vel tantillum peritus, hæc aut Liberio, aut Athanasio adjudicaturus est. Nam præter styli discrepantiam plane conspicuam, non levis est illud momenti, quod in tanta rerum ecclesiasticarum perturbatione, quantâ ineunte Liberio pontificatum, in toto Christiano orbe versabatur; nec de temporum conditione, nec de controversiis Catholicis inter et Arianos, quibus Oriens pariter et Occidens eo tempore constagrabant, ullam faciant mentionem. In his etiam hæc formula usu venit : Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum esse ὑποστάσει, quæ licet Athanasii tempore nondum proscripta esset, a sancto tamen doctore nunquam usurpatur. Eam nihilominus in confesso esse, ac inter veræ fidei clausulas locum habere, statuere videtur qui ementito Liberii et Athanasii nomine has edidit epistolas.

Reliquas autem epistolas, quæ Latine postea subsequuntur, hæsimus aliquando dubii, an ederemus, necne : quia nimirum, exceptis prioribus duabus, aliæ omnes a Commelinianis et Parisiensibus, quod nullius prætii, ac ne memorandæ quidem videantur, prætermittuntur. Et sane commentis sunt et mendaciis respersæ, exque variis locis consarcinatæ, ut ne umbram quidem γνησιότητος referant. Verum ne quid in nostra editione læstor vel ex spuriiis desideraret, visum est eas denuo publicare.

Ut autem primo conspectu advertet eruditus lector, non sunt isthæc nisi lacinia, ex Historia Tripartita, ex multis synodalibus epistolis, et decretis conciliorum, hinc inde excerptæ, et a falsario quodam consarcinatæ, qui ut fucum legentibus faceret, nomina persæpe propria immutavit, annos arbitrato suo, et consules ascripsit. Ad marginem nos undenam lacinia ejusmodi prodeant, pro facultate significavimus.

ATHANASII ET QUORUMDAM ROMANORUM PONTIFICUM EPISTOLÆ.

Λιβερίου, ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὴν Ἀθανάσιον, ὅτι τέλειον ἀνθρώπων ἔλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος.

Liberii, episcopi Romæ, epistola ad Athanasium episcopum Alexandriæ. Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.

Ἔστιν οὖν ἡμῖν ἡ ὁμολογία, ἐπιπέθητέ μοι Ἀθανάσιε, Λόγος Θεοῦ, Υἱὸς κατὰ φύσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλ' ἀεὶ ὢν συνἀναρχος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀκαταπαύστως τὸ βασιλεῖον ἔχων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν τῆ φύσει (28) Θεόν, ἀμέριστον ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς· τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Υἱόν, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕκαστον ὄνομα μὴ μεταβαλλόμενον ἐπὶ ἀναθέματι· ἐκ τῆς οἰκείας ἐπονομασίας· τοῦ εἶναι τὴν Τριάδα ἀληθῶς Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ ἐν μιᾷ δυνάμει, καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει. Οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς πληρούσης τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστιν οὖν, καθὼς προσείπον, ἡ Τριάς ἐν μιᾷ ὑποστάσει μὴ μερίζομένη, καὶ τῆ οὐσίᾳ ἓν, καὶ τῆ θεότητι ἓν, καὶ τῆ δυνάμει ἓν, καὶ τῆ βασιλείᾳ ἓν, καὶ τῆ δοξολογίᾳ ἓν, καὶ τῆ εἰκόνι ἓν, καὶ τῷ Πνεύματι ἓν· Πνεῦμα γὰρ οὐ μερίζεται. Ἀνάθεμα οὖν λέγω Σαβελλίου τὸ δόγμα καὶ Ἀρείου. καὶ τὰς προαπηγορευμένας αἵρέσεις, εἰς αἰωνίαν κόλασιν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ταύτη οὖν τῆ ὁμολογίᾳ, ἀδελφεῖ Ἀθανάσιε, τῆ οὐσῆς μόνῃ καὶ ἀληθῶς πιστεῖ

Hæc igitur est nostra confessio, optatissime Athanasi, Verbum Dei Filius secundum naturam, ex Deo et Patre genitus, non creatus; sed semper sine initio una cum Deo et Patre, et sine fine imperium habens per infinita sæcula. Amen. Item (credimus) Spiritum sanctum vere ex Deo secundum naturam et natura Deum, indivisum a Deo secundum sacras Scripturas; ita ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus, vetitumque est sub anathematis nomina quodlibet nomen a propria significatione transferre; ita ut Trinitas sit vere Trinitas in una deitate, in una potestate, in una essentia, et in una substantia. Nequaquam enim dividitur Filius, neque Spiritus sanctus a paterna substantia, quæ implet cælum et terram. Est igitur, uti supra dixi, Trinitas in una substantia: estque substantia unum, deitate unum, potestate unum, regno unum, glorificatione unum, imagine unum, Spiritu unum: Spiritus namque non dividitur. Anathema igitur pronuntio in Sabellii et Arii dogma, necnon in antea proscriptas hæreses, ad sempiternum supplicium, juxta Salvatoris vocem. Si igitur, frater Athanasi, in hac confessione, quæ sola et vera fides est in sancta catholica et apostolica Ecclesia, mecum

(28) Ita Seguerianus. In editis, τῆ φύσει deest.

consentis; coram iudice Deo et Christo, quæso, mihi rescribas, si perinde atque nos in vera fide sentias; ut confidenter et sine discrimine quæ rogas præstare possim. Illud etiam te non ignorare velim, dilecte, nimirum veritatis filios, impassibilem deitatem confiteri, necnon adventum Verbi et Dei in carne; qui perfectum hominem assumpsit sine peccato, natus ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine, secundum Evangelia: in Christo Jesu. Amen.

598 Sancti Patris nostri, Athanasii archiepiscopi Alexandrini, rescriptum ad Liberium, Romæ episcopum. Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpsit propter salutem nostram.

Unus Deus immortalis, qui nec videri, nec tangi potest. « Spiritus » enim « est Deus »⁵³. » Ipse nullo loco potest comprehendi, nec ullus est locus a quo alius. Hujus Verbum immortalis est sapientia, incorruptibilis, invisibilis: Filius primogenitus, operum socius, principio carens, subtractum non cadens, neque principium habens dierum, neque finem vitæ exspectans: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil »⁵⁴. » Ipse est qui hominem efformavit. Hic est qui rationem fabricandæ arcæ monstravit: hic est qui promissionem dedit Abrahæ: hic est qui descendit, ut populum salvum faceret, qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, qui in prophetis locutus est, qui Vetus et Novum Testamentum disposuit, qui in novissimis diebus carnem assumpsit ex Virgine, mortalem, licet non esset ipse mortalis: infirmam, licet non esset ipse infirmus: morti obnoxiam, licet non esset ipse morti obnoxius: visibilem, licet non esset ipse visibilis. Ipsa suspensa est, non autem ille: ipsa sepulta, non ille: ipsa humanas omnes passiones, ut homo sustinuit, non autem ille. Ille autem est virtus Dei, id est Deus. Qui cum ea quæ in inferno insolubilia erant solvisset, imperiumque diaboli evertisset, ascendit eo unde descenderat, qui corpus suum a morte excitatum, postquam liberasset a morte qua detinebatur, Patri obtulit. In illo Patrem intelligimus. Una enim et ipse res est deitate, virtute, substantia, hypostasi, gloria, Dei appellatione, et in Patre Filium quoque agnoscimus. Hic est qui postquam assumpsisset carnem, Jesus appellatus est, quatenus erat homo; hoc est, assumpsit hominem in seipso, « in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter »⁵⁵. » Illum credimus nec a Patre, nec a Spiritu sancto separatum: neque tamen dicimus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater

⁵³ Joan. iv, 24. ⁵⁴ Joan. i, 5. ⁵⁵ Coloss. ii, 9.

(29) Ita Seguerianus. Editi, vero male, « ex Patris ».

(30) Forte «χώρητος».

« ἐν τῇ ἀγία καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰ ὁμοφρονεῖς μοι, ὡς ἐπὶ κρίσει Θεοῦ καὶ Χριστοῦ γράψω μοι, εἰ οὕτω φρονεῖς καθὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ τὰ ἴσα ἐν τῇ ἀληθινῇ πίστει: ἵνα καὶ γὰρ πεποισθῶς ὧ, ἀδιακρίτως περὶ ὧν ἀξιοῖς κελεύειν μοι· καὶ τοῦτο δέ σε χρὴ εἰδέναι, ἀγαπητὲ, ὅτι οἱ υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ἀπαθῆ τὴν θεότητα ὁμολογοῦσι, καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅτι τέλειον ἀνθρώπων ἀνέλαβε χωρὶς ἁμαρτίας, τὴν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἀγίου (29), καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀντίγραμμά πρὸς Λιβερίου, ἐπίσκοπον Ῥώμης· ὅτι τέλειον ἀνθρώπων ἀνέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

Εἷς Θεὸς ἀθάνατος, ἀράτος, ἀψηλάφητος: « Πνεῦμα » γὰρ « ὁ Θεός, » οὗτος ἀχώριστος (30), μὴ ἔχων τόπον ὅπου οὐκ ἔστιν ὁ τοῦτου Λόγος, ἀθάνατος σοφία, ἀφθαρτος, ἀράτος, Υἱὸς πρωτότοκος, συνεργός, ἀναρχος, ἀψηλάφητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς προσδοκῶν. « Διὰ τοῦτον ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Αὐτὸς ὁ πλάσας τὸν ἀνθρώπον· οὗτος, ὁ τὴν κίβωτον δεΐξας, πῶς ἵνα γένηται· οὗτος ὁ τὴν ἐπαγγελίαν ζωῆς τῷ Ἀβραάμ· οὗτος ὁ καταβὰς ἐπὶ τὸ σῶσαι τὸν λαόν, ὁ Μωσῆ τὸν νόμον δούς· οὗτος ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ, ὁ ἐν προφήταις λαλήσας, ὁ διαθήμενος τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ (31) ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σάρκα ἐκ Παρθένου λαβὼν, θνητὴν, οὐκ αὐτὸς ὧν θνητός· ἀσθενῆ, οὐκ αὐτὸς ἀσθενής· ὀφειλομένην θανάτῳ, οὐκ αὐτὸς ὀφειλόμενος· ὀρατὴν, οὐκ αὐτὸς ὀρατός· αὐτὴ ἐκρεμάσθη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ ἐτάφη, οὐκ αὐτός· αὐτὴ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὡς ἀνθρώπος ὑπέμεινε, οὐκ αὐτός· ἐκείνος δὲ δύναιμι Θεοῦ, τουτέστι Θεός. Ὅ τὰ ἅπαντα τοῦ ἄδου λύσας, καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καταργήσας, ἀνέβη ἔθεν καὶ κατέβη· ἐγείρας ἐκεῖνο τὸ ταφὴν, προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἐλευθερώσας οὗ ἐκρατεῖτο θανάτου· ἐν τούτῳ τὸν Πατέρα νοσοῦμεν, ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῇ θεότητι, τῇ δυνάμει, τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑποστάσει, τῇ δόξῃ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ. Οὗτος ὁ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦς κληθεὶς, καθότι καὶ ἀνθρώπος· τουτέστιν, ἀνέλαβεν ἀνθρώπον ἐν αὐτῷ, « ἐν ᾧ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος οἰκεῖ σωματικῶς. » Τοῦτον ἔχομεν οὐ διακεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οὐδὲ τὸν Πατέρα λέγοντες καταθεθικέναι, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι. Οὕτως εἷς Θεὸς Πατήρ παντοκράτωρ παρ' ἡμῖν πιστεύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἡμῶν ἐστίν, εἷς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἷς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ εἷς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα δὲ ἐξ ἐνόητος μιᾶς, δυνάμεως μιᾶς, ὑποστάσεως μιᾶς, οὐ-

(31) Seguerianus, ἐπ' ἐσχάτου. Editi, ἐπ' ἐσχίτων.

σίας μιᾶς, δοξολογίας μιᾶς, κυριότητος μιᾶς, βασι-
λειᾶς μιᾶς· εἰκόνας τῆς Τριάδος ὁμοούσιον· « Δι' οὗ
τὰ πάντα ἐγένετο » οὕτω καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν πι-
στεύομεν, τοῦ σώματος ἡμῶν κατὰ τὰς
ἀγίας Γραφάς, τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ αὐτοῦ μετα-
βαλλομένου εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ. Ἀμήν.

Ita et carnis resurrectionem credimus, hoc est, corporis nostri, secundum sacras Scripturas, commutato eo quod corruptibile et mortale erat, in incorruptibilitatem et immortalitatem, per Deum. Amen.

Incipit Athanasii epistola, et Ægyptiorum pontificum, ad Marcum Papam pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.

Domino sancto, et apostolici culminis venerando, Marco, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis, atque universalis Ecclesiæ papæ, Athanasius et universi Ægyptiorum episcopi.

Ad vos pervenisse non dubitamus, quanta et qualia ab hæreticis, et maxime ab Arianis, quotidie patimur. Quoniam in tantum ab eis persequimur, ut etiam vivere jam nos lædeat: nam instanti tempore, subito et insperate in nos irruentes, nosque juxta præceptum Domini, qui ait: *Si vos persecuti fuerint in unam civitatem, fugite in aliam*⁵⁷; fugiendo propter cladem populi eos declinantes, nos comprehendere non valuerunt, sed omnia nostra depopulati sunt. In tantum etiam nostra vastaverunt, ut nec libros, nec vestimenta ecclesiastica, aliaque ornamenta, nec reliqua utensilia nobis dimiserint. Libros **599** vero nostros usque ad minimum incendentes, nec iota unum relinquentes, propter veritatis fidem, Nicænam synodum, qua clerus et C populus imbuebatur, et maxime jam imbuti erant, in contumeliam nostram et omnium Christianorum, incenderunt. Quapropter precamur, Pater beatissime, quia non dubitamus apud vos plenaria esse Nicæni concilii exemplaria, ut illa nobis, quæ sanctæ recordationis prædecessoris vestri Sylvestri fuerint, sub tanta mittatis stipulatione. Nam quando prædictæ synodo cum pontifice nostro, id est, Alexandrinæ magnæ civitatis episcopo, in diaconatus interfuimus officio, sub nostræ præsentis testimonio, per beatos viros, Victorem [Vitonem] et Vincentium presbyteros, apostolicæ sedis apocriarios, missa sunt prædicto papæ Sylvestro cum astipulatione subnexa capitulorum septuaginta. Sane præsentibus nobis, octoginta capitula in memorata D tractata sunt synodo semel, et quadraginta a Græcis Græca dicta lingua, et quadraginta a Latinis, similiter dicta Latina lingua. Sed visum est trecentis decem et octo Patribus, sancto Spiritu repletis, in prædicto concilio congregatis, et maxime jam dicto Alexandro, et apostolicæ sedis apocriariis, ut decem capitula adunarentur aliis, atque congruis in locis insererentur, et ad formam septuaginta discipulorum, vel totius orbis terræ lin-

A omnipotens a nobis creditur: ideoque fides nostra est, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, et in Spiritum sanctum. Hæc autem ex unitate una, virtute una, substantia una, glorificatione una, dominatione una, regno uno, imaginis Trinitatis consubstantiale: « Per quem omnia facta sunt »⁵⁸.

guarum septuaginta, tanti et tam excellentis concilii fierent capitula, quæ omnem Christianorum informarent orbem, et omnes sub sacerdotali nomine, et Christiano degentes, una fides, et una sacerdotalis regeret normæ (32), nec quisque a suo dissideret capite. Nunc ergo, quia, ut prædictum est, inimici sanctæ Dei Ecclesiæ, et maxime Ariani, a quibus quotidie expugnamur et opprimimur, præfata septuaginta Nicæni concilii capitula quæ de præfata synodo jam facta, jubente Domino meo Alexandro, omnium episcoporum decreto attuli, quæ etiam coram omnibus recitavi atque transcripsi, sunt igne combusta; optamus ut a vestræ sanctæ sedis Ecclesiæ auctoritate, quæ est mater et caput omnium Ecclesiarum, ea ad correctionem et recreationem fidelium orthodoxorum percipere per præsentem legatos mereamur, quatenus vestra fulti auctoritate, vestrisque precibus roborati, illæsi a memoratis æmulis sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris, evadere, nobisque commissos eruere valeamus (33). Vere novinus apostolatus vestri cor gratia sancti Spiritus in tantum esse accensum, ut omnibus oppressis succurratis: quanto magis nobis, qui licet exigui ordinis, tamen vestri sumus, vobisque obedientes cum omnibus nobis commissis, et sumus, et esse semper volumus. Ideo decet, et oportet vos nobis hæc quæ rogamus, et alia quæ necessaria juxta sapientiam quam vobis præstitit Altissimus, esse cognoveritis, absque tarditate præstare, ut tantæ miseræ squalores a fidelium mentibus detergantur, et quasi vulnus corpori infixum, auditu tantæ miseræ obserato, salutari curetur antidoto, ut divino freti juvamine, vestraque auctoritate atque auxilio roborati, adversantium tergiversationes evadere valeamus, atque inconfuso vultu, non fraude cujusquam percussi, assistere æterno judici mereamur, et vocem audire inquentem: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui*⁵⁹.

Et subscriptio: Orantem pro nobis sanctum apostolum vestrum longævis Dominus conservet temporibus.

⁵⁷ Joan. i, 3. ⁵⁸ Matth. x, 23. ⁵⁹ Matth. xxv, 21 23.

(32) S. Leo, ep 84.

(33) Concil. Romanum anno 721.

Rescriptum Marci papæ, de missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio, et omnibus Ægyptiorum episcopis.

Dominis venerabilibus fratribus, Athanasio et universis Ægyptiorum episcopis, Marcus sanctæ Romanæ, apostolicæque Sedis et universalis Ecclesiæ episcopus.

Doleo, fratres, et nimium contristor super afflictione vestra, sed oppido consolor, quod vento agitata non estis arundo, sed recti in fide, inter omnes procellarum et turbinum afflictiones, inter omnes colluctationes, incessanter perduratis. Lectis ergo fraternitatis vestræ litteris, vigorem constantiæ vestræ, quam olim noveramus, agnovimus. Congratulantes vobis, quod ad custodiendum gregem, pastoralem curam vigilantes insequimini. Ne lupi, qui sub specie ovium subintrarunt, bestiali sævitia simplices quasque dilacerent. Qui non ad hoc subintrarunt, ut aliqua correctione proficiant, sed ut ea, quæ sunt sana, corrumpant. Quapropter moneo et hortor dilectionem vestram, ut bonum quod cœpistis, adminiculante divina gratia, usque in finem perducere satagatis, veritatis voce manente: *Beatus qui perseveraverit in finem* ⁵⁸. Unde enim beata perseverantia, nisi de virtute patientiæ? Nam juxta Apostolum: *Omnes qui voluerint pie vivere in Christo, persecutionem patientur* ⁵⁹. Quæ non in eo tantum computanda est, quod contra Christianam pietatem, aut ferro, aut ignibus agitur, aut quibuscunque suppliciis, cum persecutionum sævitiam suppleant, sed dissimilitudines morum, et contumaciæ inobedientium, et malignarum tela linguarum, quibus conflictationibus et communia semper membra pulsantur, ut nulla piorum portio conflictatione sit libera, ut nec periculis, nec otio careant, nec labore. Nam hæc, et omnia incrementa probabilium studiorum, et in eis usque in finem perseverantium, atque bonæ voluntatis incrementa, ad Christi gratiam semper sunt referenda, ut in omnibus quæ agimus, Deus omni perfecte laudetur tempore. De capitulorum namque veritate et numero Nicæni concilii, quibus vos interfuisse, litteris vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui una vobiscum interfuerunt, diligentioribus requisivimus colloctionibus. Qui ita, ut vestræ testatæ sunt litteræ, omnem nobis ordinem exposuerunt, et vestram epistolam per omnia veram esse testati sunt, non ut aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos et vos, illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire optaremus, et sancta Romana Ecclesia, quæ semper immaculata mansit, et Domino providente, et beato apostolo Petro opem ferente, in futuro manebit, sine ulla hæreticorum insultatione, firma et immobilis omni tempore persistet. His itaque peractis, diligenter requirentes, in sancto nostræ et apostolicæ sedis

A scrinio, eadem quæ sanctæ recordationis prædecessori meo Sylvestro sunt directa, septuaginta, sicut significastis, capitula invenimus. Ipsa autem vobis, propter auctoritatem et subscriptionem tantorum Patrum, et ejus magni concilii, minime misimus, sed per eadem, coramque apocriariis vestris, alia similia, eundem numerum, eademque verba, et ipsam subscriptionem continentia, vobis rescribere, et sub **600** certa stipulatione et confirmatione mittere curavimus. Et quis est qui fratribus talia negare audeat? Nam non neganda nobis hæc sancti Spiritus dona Dominus docuit, sed fideliter exercenda, et fratribus contradenda, et docenda distribuit (34). Hæc apostolorum viva traditio, hæc est vera charitas, quæ prædicanda est, et præcipue diligenda ac fovenda, atque fiducialiter ab omnibus tenenda: hæc sancta et apostolica mater omnium Ecclesiarum, Christi Ecclesia, quæ per omnipotentis Dei gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticorum novitatibus depravanda succubuit; sed ut in exordio normam fidei Christianæ percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata sine tenus manet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem, qui suorum discipulorum principi in suis fatus est Evangeliiis: *Petre, inquit, ecce Satan expetivit ut cribraret vos, sicut qui cribrat triticum: ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* ⁶⁰. Consideret itaque vestra excellens prudentia, quam bonum sit persistere in dispensatione vobis credita, et in fide recta, atque hæreticis et æmulis Christi repugnare, et nunquam a veritatis tramite declinare. Quoniam Dominus et Salvator omnium, cujus fides est, qui pro nobis mori non dubitavit, et proprio nos suo sanguine redemit, qui fidem beati Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit. Quod apostolicos pontifices meæ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse, semper cunctis est cognitum. Quorum et pusillitas mea, licet impar sit et infirma, pro suscepta tamen divina dignatione, ministerio pedisequa cupit existere. Væ enim erit nobis, qui hujus ministerii onus susceptum habemus, si veritatem Salvatoris nostri Jesu Christi, quam apostoli prædicaverunt, prædicare neglexerimus. Væ etiam erit nobis, si silentio veritatem oppresserimus, qui erogare nummulariis jubemur, id est, Christianos populos imbuere, et docere. Quid in ipsius Christi futuro dicturi sumus examine, si sermonis ejus veritatem confundimur prædicare? Quid erit de nobis, cum de commissis nobis animabus, et de officio susce-

⁵⁸ Matth. xxiv, 13. ⁵⁹ II Tim. iii, 12. ⁶⁰ Luc. xxii, 31, 32.

(34) Agatho ad Const. Augustum, act. 4 concilii vi gen.

pto, rationem justus judex Christus Deus districtam egerit? Ideo, fratres, hortor dilectionem vestram, obtestor, et moneo, ut qua debetis sollicitudine, vigiletis ad investigandos hæreticos. et inimicos sanctæ Dei Ecclesiæ, et a sanis mentibus ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua potestis, pro viribus extirpetis. Quantum enim habebit a Deo dignæ remunerationis præmium,

Epistola increpatoria Julii papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.

Venerabilibus fratribus universis Orientalibus episcopis, Julius.

Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis, et non talibus arguere machinamentis, dicente Domino: *Neminem conculcatis, neque calumniam faciatis* ⁶¹, et reliqua. De qua re apostolus Paulus nos instruit, dicens: *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris* ⁶², et reliqua. Et alibi Petrus apostolus ait: *Omnes unanimis in oratione estote, compatiens, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed econtrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et persequatur eam, quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini, super facientes mala* ⁶³. Quid pejus est, fratres, quam quod sacerdotes Domini, qui ab omni mala coinquinati debent existere, quanto magis a fratrum et coepiscoporum insidiis, quos tueri et sublevare debent, quos fovere et diligere summo opere oportet, persequuntur eos, ejicere et communi re privare decertant? Nec recordamini Sapientiam, quæ ait: *Perversæ enim cogitationes separant homines a Deo* ⁶⁴, quanto magis opera iniqua? Quid enim nequius est, quam ut illos, de quibus Dominus ait: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* ⁶⁵, quisquam evertere, persequi, destruere nitatur? Probata autem virtus portat, protegit, et consolatur oppressos, et docet insipientes. Est enim testis humani cordis, scrutatorque verus singularum conscientiarum, et linguarum singularum auditor, quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis ⁶⁶. Et alias idem ipse ait: *Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro pec-*

qui diligentius quod ad salutem commissæ sibi plebis prosit, fuerit executus; ita ante tribunal Domini de reatu negligentiae se non poterit excusare, quicumque plebem suam contra sacrilegæ persuasionis auctores noluerit custodire. Data viii Kal. Novembris, Nepotiano et Secundo, viris clarissimis, consulibus.

catis nostris. Charissimi, si Deus dilexit nos, et nos debemus invicem diligere. Deum nemo vidit unquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, et charitas ejus in nobis perfecta est. In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi. Quisquis confessus, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum ⁶⁷. Nam ipsa Sapientia ait: *Lingua sapientium ornata scientiam, os fatuorum ebullit stultitiam. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. Domus justi, plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. Labia sapientium disseminabunt sapientiam, cor stultorum dissimile erit. Victimæ impiorum abominabiles sunt Domino, vota justorum placabilia. Qui sequitur justitiam, diligitur a Domino* ⁶⁸. Item alibi: *Labia justi considerant placida, os impiorum perversa. Simplicitas justorum dirigit eos, et supplantatio perversorum vastabit illos. Justitia rectorum liberabit eos, et in insidiis suis capiuntur iniqui. Justus de angustia liberabitur, et tradetur impius pro eo. Simulator ore decipit amicum suum, justi autem liberabuntur scientia. In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio. In benedictione justorum exaltabitur civitas, et in ore impiorum subvertetur* ⁶⁹. Nec consideratis, qui fratres persequi non cessatis, qualia Job patientissimus inter cætera exorsus, loquitur: *Auris audiens bea-*

⁶¹ Luc. III, 14. ⁶² Galat. VI, 1. ⁶³ I Petr. III, 8-12. ⁶⁴ Sap. I, 3. ⁶⁵ Zach. II, 8. ⁶⁶ Sap. I, 6, 7. ⁶⁷ I Joan. IV, 9-21. ⁶⁸ Prov. XV, 2-9. ⁶⁹ Prov. X, 32; XI, 5-11.

*tificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberasset pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum; justitia indutus sum, et vestivit me sicut vestimento et diademate, judicio meo. Oculus sui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius conferebam prædam⁷⁰. Et paulo post: Si negavi, inquit, quod volebant, pauperibus, et oculus viduæ exspectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum⁷¹. Nam, si quis hæc recto omnia consideraverit oculo, nequaquam fratres nocere, sed liberare festinabit. Quia nihil deterius est, quam cives civibus invidere, et fratres fratribus insidiari, aut calumnias facere. Talibus enim suffragari volentes insidiis sancti, synodum congregaverunt generalem in Nicæa, vitam corrigere hominum cupientes in Ecclesia conmorantium. Licet dudum instituta sanctorum Patrum multa essent conscripta, posuerunt leges, quos sacros canones appellamus, quibus multa pernecessaria ad statum Ecclesiæ sanctæ Dei, et supplementum columnarum ejus, id est, episcoporum, qui eam propriis humeris gestant, ut qui talia tentaverint, aut eis nocere præsumpserint, si quidem clerici fuerint, e proprio gradu decident. Si vero monachi aut laici fuerint, anathematizantur. Quibus armati exemplis, oportere arbitrati sumus ab omnipotente Deo inspirati, ut hanc accensam discordiæ flammam extinguere debeamus, apostolica auctoritate, et non concedere eam ulterius animas depassi humanas. Quapropter una cum omnibus apostolicæ subjectis Regulæ sancimus, ne quisquam deinceps Christianorum talia perpetrare, aut episcopis talia asserere nocumenta, temere præsumat, cum Doctor gentium id ipsum prohibeat, dicens: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem*⁷², et reliqua. Bonum est namque procul dubio, et omnibus timentibus Deum desiderabile, cohibere dissensiones et altercationes, fratribus subvenire, et invicem non invidere, sed adjuvare. Audiatur, inquit, jam dicta in Nicæa civitate synodus, cui et ego ipse conscientie meæ cultum decenter exhibui, nihil aliud volens, quam concordiam omnibus fabricare, et præcunctis arguere, et removeere hanc insidiantium altercationem. Quas prævidentes sancti Patres insidias et altercationes, unanimiter in prædicta Nicæna statuerunt synodo, ut nullus episcopus, nisi in legitima synodo, et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminationibus pulsatus audiatur, id est, judicetur, vel damnetur. Sin*

aliter præsumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter ecclesiastica ullo modo reputabuntur.

1. Ipsi vero primæ sedis Ecclesiæ, convocandarum generalium synodorum jura et judicia episcoporum, singulari privilegio evangelicis, et apostolicis, atque canonicis concessa sunt institutis, quæ semper (35) majores causæ ad sedem Apostolicam multis auctoritatibus referri præceptæ sunt. Nec ullo modo potest major a minore judicari. Ipsa namque omnibus major et prælata est Ecclesiis. Quæ non solummodo canonum, et sanctorum Patrum decretis, sed Domini Salvatoris nostri voce, singularem obtinuit principatum. *Tu es* (inquiens) *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*⁷³, et reliqua. *Et quæcunque ligaveris super terram, et solveris, erunt ligata et soluta in cælo, et in terra*⁷⁴.

2. Porro dudum a sanctis apostolis, successoribusque eorum, in præfatis antiquis statutis decretum fuerat (36), quæ hactenus sancta et universalis apostolica tenet Ecclesia, non oportere præter sententiam Romani pontificis concilia celebrari, nec episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam Ecclesiam primatem omnium Ecclesiarum esse voluerunt. Et sicut beatus Petrus apostolus primus fuit omnium apostolorum, ita et hæc Ecclesia suo nomine consecrata Domino Institute, prima et caput sit cæterarum: et ad eam, quasi ad matrem atque apicem, omnes majores Ecclesiæ causæ, et judicia episcoporum recurrant, ejusque juxta terminum sumant sententiam. Nec extra Romanum quidquam ex his debere decerni pontificem, quatenus non ita proterve, et pro libitu cuiquam suo proprio arbitrio quibusque metropolitanis sicut agere solebat, liceat inconsulto Romano pontifice, aut majores Ecclesiæ causas deturbare, aut episcopos damnare; sed communi sanctæ Romanæ sedis episcopi consilio, et concordii actione, quæque sunt Christi zelo agenda, disponant unanimiter, recteque sentiant, et ea quæ senserint, non nobis sibi imem discrepando, sed Deo placita perficiant.

3. Est etiam in jam fata Nicæna synodo concorditer statutum, ut accusatores et accusationes, quas sæculi leges non admittunt, a sacerdotali funditus avertantur nocumento. *Ecce, inquit Propheta, quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*⁷⁵. Illi vero non in unum habitant, qui a fratrum solatio subtrahunt, aut fratribus insidias præparant. Non aliter, fratres, vos patiamini peccato gravari, quia quod necesse est, nos dicere veremur, id est, ne cujus religio dissipatur, indignatio provocetur. Præ oculis habete, et tota mentis acie reverenter aspiciate, beati Petri gloriam, et cum ipso commu-

⁷⁰ Job xxix, 41-47. ⁷¹ Job xxxi, 16-18. ⁷² I Tim. v, 1. ⁷³ Matth. xvi, 18. ⁷⁴ ibid. 19. ⁷⁵ Psal. cxxx, 1.

(35) Innocent. ep. 2.

(36) In decretali epistola Eleutherii papæ.

nes omnium apostolorum coronas, cunctorumque A
martyrum palmas, qui pro fratrum non destru-
ctione, sed confirmatione et veritate in Christo
passi sunt.

4. Nos ergo, qui Domini discipuli, et dici, et esse
volumus, portare crucem Christi, et compati fratri
debemus, et non persequi. Subtrahite, rogamus,
actus cogitationesque a talibus nocentis, si non
vultis ipsam suscipere in vos ultionem, quoniam
talionem meretur, qui fratri foveam præparat. Et
vos scitote deinceps hunc (37) typhum non esse
passuros, ut ea, quæ ad hanc specialiter sanctam
pertinent sedem, sicut judicia episcoporum, et ma-
jores causas, ut paulo superius prælibatum est, vos
patiamini nobis inconsultis invadere absque vestri
status periculo. Sed si quis ab hodierna die, et
deinceps 602 episcopum præter hujus sanctæ se-
dis sententiam damnare, aut propria pellere sede
præsumperit, sciat se irrechiperabiliter esse da-
mnatum, et proprio carere perpetuo honore. Eos-
que qui absque hujus sedis sunt ejecti sententia,
vel damnati sine hujus sanctæ sedis auctoritate,
scitote pristinam recipere communionem, et in pro-
priis restitui sedibus. Quoniam et prius a tempore
scilicet apostolorum hæc huic sanctæ sedi concessa
sunt. Et postea in memorata Nicæna synodo, pro-
pter pravorum hominum infestationes, atque hæ-
reticorum persecutiones, et insidiantium molimina
fratrum, sunt concorditer ab omnibus corroborata,
ut magis singuli provideant, ne talia audeant per-
petrare; et caveant, si non propter Dominum et
amorem fratrum, tamen propter opprobrium homi-
nium ruborem suum, atque canonicam ultionem,
saltem hæc timore et verecundia compressa silen-
tio comprimantur, amputato scilicet totius (38)
usurpationis excessu. Quia nullus debet præsumere
quæ sibi non videntur esse concessa. Quam cul-
pam potuissetis nullo modo incidere, si unde con-
secrationem honoris accipitis, inde legem totius
observantiæ sumeretis. Et beati Petri apostoli sedes,
quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset
ecclesiasticæ magistra rationis. Unde, sicut nos
multum ea quæ vobis pie recteque sunt acta, læ-
tificant, ita nimium ea quæ sunt perperam gesta,
contristant. Quoniam necesse est, post multarum
talium experimenta causarum, hæc in posterum
sollicitius prospici, et diligentius præcaveri, quate-
nus ea quæ sunt ab apostolis eorumque succes-
soribus statuta, nulla desidia negligantur, nulla
dissensio violentur, nulla concertatione turben-

tur. *Nam, sicut in uno corpore membra multa habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Singuli autem, alter alterius membra* 76. Contextio totius corporis, unam sanitatem, unam pulchritudinem facit. Et hæc quidem contextio totius corporis unanimitatem requirit, sed præcipue exigit concordiam sacerdotum. Quibus etsi dignitas communis non est, tamen ordo generalis est. Quoniam et inter beatissimos apostolos, in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum ut cæteris præveniret. De qua forma episcoporum, quædam exorta est distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli. Quorum inter fratres haberetur prima sententia, et rursum quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem ejus susciperent amplioem, per quos ad unam beati Petri sedem, universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret. Qui ergo scit se quibusdam præpositum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obedientiam, quam exigit, etiam ipse rependat. *Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi; doctrinis variis et extraneis nolite abduci* 77, at instituta apostolorum et apostolicorum virorum, canonesque habentes, his fruamini, his circumdemini, his delectemini, his armemini, ut his freti, circumdati, delectati, armati, contra cuncta inimicorum jacula resistere valeatis. Satis enim indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequentium hanc regulam refutare, quam beati Petri fidem valeat et sequi et docere. Multum enim convenit ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibi observatione concordet, quæ inde auctoritatem habet, ubi Dominus Ecclesiæ totius posuit principatum, dicente Scripturæ: *Ordinavit in me charitatem* 78. Et item: *Omnia cum ordine fiant* 79. Iterumque Psalmista prædicante: *Circumdate Sion et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, ut enarretis in progenies alteras: quoniam hic est Dominus Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula* 80. Officii enim nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere liberum, quibus major eunctis Christianæ religionis zelus incumbit, ne per taciturnitatem, aut favere, aut consentire videamur fratrum nocentis. Datum Kalendis Octobris, Feliciano et Maximiano, viris clarissimis, consulibus.

76 Rom. XII, 4, 5. 77 Hebr. XIII, 9. 78 Cant. II, 4. 79 I Cor. XIV, 40. 80 Psal. XLVII, 13-15.

(37) Africanus PP. in ep. ad Bonifacium.

(38) S. Leo, ep. 84.

Epistola Orientalium ad Julium papam causantium quod in communionem receperit Athanasium, et ceteros quos ipsi damnaverant.

Domino beatissimo, et honorabili Patri Julio, A apostolicæ sedis venerabili episcopo, Eusebius, Theogonius, (39) Theodorus, et Berinthus, una cum reliquis fratribus et coepiscopis nostris in Antiochia congregatis.

(40) Licet circa omnes Ecclesiam Romanam sciamus esse munificam, et apostolicam habere curam, et matrem semper existere pietatis, quamquam ab Oriente ad eam prædicatores pietatis advennerunt, tamen optarem vos nobiscum concordare, et quos a communionem suspendimus, a vobis esse suspensos. Et quos in ordine confirmamus episcoporum, a vobis esse firmandos, nec nos secundo loco habendos cum iis qui ex his partibus ad vos usque dogmatizantes apostoli pervenerint. Nec enim nos vobis reluctati sumus, quamvis hoc agere potuissemus, quando Novatianus a Romana pulsus est Ecclesia. Quoniam, uti juxta vulgarem consuetudinem loquamur, inimicitias quærit omnis qui vult recedere ab amico ⁶¹. Nec crimine carere potest, qui alterius excommunicatum absque ejus licentia, a quo communionem est privatus, in communionem susceperit, canonibus semel jubentibus, excommunicatus ab aliis, ab aliis non suscipiatur, viventibus illis, a quibus communionem privatus esse dignoscitur. Nec solum in his nobis contumeliam irrogatis, sed etiam in his quædam consilia nostra dissolvitis, neque ea recte definitis esse. Sunt namque a vobis, et maxime a totius Orientis episcopis damnati, Athanasius Alexandrinus, Paulus Constantinopolitanus, Marcellus Anciræ, Asclepius Gazæ, Lucianusque [Lucius] Adrianopolites, pro certis criminibus, quibus adversarii sunt apud nos inscripti, quæ per præsentem hujus epistolæ latores omnia sub certa relatione vestræ innotescere non omittimus sanctitati. Quibus agnitis, si nostris placitis magis quam eorum machinationibus assentire, et ordinatos episcopos in damnatorum loco firmare eligitis, pacem vobiscum, et communionem habere volumus. Si vero aliter egeritis, et eis amplius quam nobis consentire **603** judicaveritis, contraria celebrabimus, et vobiscum deinceps nec congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisque favere volumus, sed per nos quidquid melius elegerimus agere conabimur. Nam nullus est in hac parte terrarum ætatem habens, qui ignoret prædictorum volumina seductorum. Propter eos enim multa sunt mala peracta, multa concilia diversis et asperis temporibus celebrata, multæ seductiones, multæ machinationes, multa nobis opprobria illata, et alia multa, quæ enumerare perlongum est. Nam, si his consentire

eligitis, tunc liquet, quod nos perdere vultis, et non ut pater filios fovere. Dicunt enim et affirmant, tam cives istorum, quam consacerdotes eorum, hos fovere vos velle, homicidas, sacrorum templorum eversores, virginum stupratores, sacrorum librorum incensores, sacrorumque vasorum, et cæterorum sacrorum ministeriorum fraudatores, officiorum neglectores, imperatorum infidos, gentis et patriæ proditores, et inter sacerdotes maximam generantes discordiam, eo quod substantialitatis vocem, quæ scripta non invenitur in fidei doctrina, posuerunt. Quid plura enumerare necesse est, cum propter eos nobis, et cunctis regionis hujus habitatoribus scientibus, tanta cædes hominum sit perpetrata, ut amplius quam mille homines sint prostrati? Talibus autem favere, quid aliud est, quam scelerebus eorum consentire? Cum sacra Scriptura hæc prohibeat, dicens: *Non solum qui faciunt culpabiles existunt, sed etiam qui consentiunt facientibus* ⁶². Talibus enim vos obsistere totis viribus optimum, ne involvamini peccatis eorum, ne excommunicationem eorum suscipiatis. Tales enim a vobis procul abjicite, ne propter acimositatem populi, sacrilega dissensione dispereant, itaque optimum vos improbis probe resistere. Quapropter si neglexeritis deturbare perversos, liquet quod eorum protegatis errorem. Nec vero caret scrupulo societatis occultæ, qui manifeste facinoribus desinit obviare. Decet enim vos ad arguendam proterviam eorum, linguam vestram exacuere, et velut venenosos a vobis repellere, ne eorum veneno vos, vestrique in aliquo sauciemini. Sufficiant hæc vobis querimoniam contra eos delatæ, quoniam derelinquet nos tempus, secundum quod ait Apostolus, si voluerimus omnium obloquentium oblatas contra eos producere querelas, maxime cum hæc nobis sufficiant, quæ superius dicta sunt. Nec nobis necesse iterum eorum divulgare mala, cum ipsa per se prodeant, et maxime omnes orientales testes super eorum malis existant. *In ore enim, juxta quod scriptum est, duorum vel trium testimonium stabit omne verbum* ⁶³. Quanto magis in multitudine tantorum sacerdotum, populorum, abbatum, vel monachorum, et scripto et voce contra horam pravitatem quotidie acclamantium? Nos vero diu expectavimus eos, per multam patientiam, ut facerent uvæ, sed illi e contrario fecerunt labruscas. Vos ergo non optimum de cætero negligere, et differre tales, ne (quod absit!) memorata crimina eorum subimitemini irrationabiliter episcopos ponentes. Ipsi enim, nisi cito corrigentur, juxta quod beatus Apostolus protestatur, *Secundum duritiam*

⁶¹ Prov. xviii, 1. ⁶² Rom. 1, 52. ⁶³ Matth. xviii, 16.

(39) Theodorus Periinthius.

(40) Hæc ex *Historia tripartita*.

eorum, et cor impœnitens thesaurizant sibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus ⁶¹. Qui corrigendi sunt, per temporalem delectationem, et per mendacia, atque figmenta sua, vobis eis assensum præbentibus, æterna perdent præmia, quæ per veram pœnitentiam consequi possunt. Nec hæc quæ prædicta sunt solummodo Athanasio et sequacibus ejus irrogamus, sed etiam, quod contra regulam egerit, quam nos decreveramus. Quia non decreto communis concilii episcoporum recepit sacerdotium, sed sibimet arrogando, Ecclesiam fuit ingressus, et in sede resedit, cum dudum decretum fuisset nullum a pauciore numero restitui debere, quem depositum fuisse constaret. Deinde, quoniam ejus adventu sit turba commota, plurimique seditione sint mortui, et non solum hæc per eum et

A propter eum sint peracta, sed etiam quidem a jam dicto Athanasio cæsi, iudicibus dicuntur esse contradi. Hæc, et alia innumerabilia sunt ab eo suisque sequacibus impudenter perpetrata, quos excommunicatos, communioni, ut audivimus, contra regulam in contumeliam omnium Orientalium sociastis. Prefato itaque debitæ salutationis officio propter beati Petri honorem, impense postulamus, ut deinceps ad vestras hinc venientes aures non tam facile admittatis. Neque a nobis excommunicatos ultra velitis excipere, ne canonum transgressores inveniamini, sed magis salva fraterna charitate, erratum hoc in posterum minime patiamini. Et subscriptio : Orantem pro nobis apostolatam vestrum Dominus ævo custodiat longiore, beatissime Pater. Amen.

Rescriptum Julii papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.

Julius sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ episcopus, Eusebio, Theogonio, Theodoro, Berintho, et cæteris Orientalibus episcopis.

(41) Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam, limare, et non ironice loqui. Quoniam et ipse Dominus noster Jesus Christus eam decenter allocutus, ait : *Tu es, inquit, Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum* ⁶². Habet enim potestatem singulari privilegio sibi concessam, aperire et claudere januas cœlestis regni, quibus voluerit. Nam si ei detrudere, quæ Domini ore sacrata, atque desuper exaltata est, non timuistis, nec mirum si fratribus irrogare injurias minime cessatis. Unde jam silentio non teguntur, quæ vestro concilio turbulento, atque cum potestate decreta sint. Apparet enim, quoniam quadam tumultuosa indisciplinatione veritas est oppressa. (42) Vobis quippe non considerantibus quæ placent Deo, propter jurgia, quæ contra proximos vestros habetis, vota vestra inevitabilia esse contenditis. Sed erit opus divinæ providentiæ, quatenus e contrario a parte depreheusa possint evacuari. Et quidquid illic convenientes, sine ulla qualibet gratia, odio, aut inimicitiarum causa gessistis, funditus repelli. Quapropter, cum omni festinatione vos omnes ad hujus sanctæ sedis reverentiam volo concurrere, quatenus gestorum apud vos integritatem per vos ipsos possitis ostendere. Nam nec dubitare vos credo Athanasium, sacræ legis doctorem, non solum a nobis, sed etiam a Nicæna synodo, veræ fidei **604** cultorem esse comprobatum. Qui defuncto Alexandro mirabili sene, qui Arii prostraverat blasphemias, post quinque menses Nicæni concilii, Alexandrinorum Ecclesiæ

suscepit præsulatum. Adversus quem ejusque sectatores, multa mendacia texentes, et nudas valde calumnias, quasi veras accusationes componentes, nobis multorum malorum cum causam, tum caput esse perhibuistis. Et non solum apud Ægyptum, sed etiam apud Palæstinam et Phœnicem, vicinasque gentes scriptis vestris illam perturbationem esse significastis. Qua de re ecclesiasticam sequentes regulam, vos et illos, Romæ regulariter ad iudicium die statuta, non sub angusto temporis spatio, ut excusatio locum non inveniat, litteris et apocrisiariis evocavimus. Illique vocatione suscepta, ad diem præstitutum venere. Sed vos, ne vestris mendaciis caperemini, vestraque calumnia enudaretur, venire distulistis. Nec his machinationibus solummodo contenti estis, sed etiam videntes oves pastoribus desolatas, lupos pro pastoribus super eos posuistis. Decuerat ergo ut ad regularem veniretis convocationem, quo de his et de aliis vestris præsumptionibus redderetis rationem. Quoniam occurreret veritas, si falsitas displiceret. Et nullus dubitat quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum qui est innocens, ut absolvatur, requirit. Nec suspicione caret, qui alium calumniis objurgat falsa dixisse, cum ipse ad iudicium, ut probet quæ intulit, evocatus venire distulerit. Vellem enim vos magis ad jam dictam convenire vocationem, ut coram universali concilio redderetis rationem, cur synodum ad statum Ecclesiarum et fratrum in Antiochia subvertendum, et Nicæni magni concilii destructionem fecistis, aut cur nobis inconsultis episcopos ad eam convocastis, ad quam nec Maximus Hierosolymitanus venit, nec nostra interfuit legatio. Canonibus quippe in Nicæna synodo jubentibus, non debere præter sententiam Romani pontificis, ullo modo

⁶¹ Rom. 11, 5, 6. ⁶² Matth. xvi, 18, 19.

(41) Hæc ex *Historia tripartita* hinc et inde excerpta.

(42) Hæc fere ad verbum in ep. Constantini apud Athan.

concilia celebrari, nec episcopos damnari. Aut cur in prædictorum loco fratrum alios adulteros posuistis, antequam penes nos, aut apocrisarios nostros, eorum causa canonice esset examinata, finemque perciperet rectum. Isti enim, qui ad memoratam regulam veneré, vocationem videntes vos a prædictis subtrahere calumniis, multa adversus vos lacrymabilia et doloribus plena referunt. Accusantes vos et dicentes, multa se importabilia a vobis esse passos, Vos ergo refugientes venire, illosque perseverantes in vera ratione, suasque calumnias reclamantes, super quibus et Ægyptiorum episcopi litteris nobis missis protestantur suis, falsa esse, quæ contra Athanasium, suosque sectatores machinantur, cunctaque Ariatorum machinata blasphemias. Talibus namque figmentis liquet eos esse inculpabiles, vosque culpabiles: quia si de vera consideretis innocentia, nullo modo a jam dicta vos canonica subtraheretis evocatione, quæ non subito, sed spatiose denuntiata est: sed omni subducta apologia, absque tardatione venire, et causas reddere festinaretis. Quibus ita gestis, scripsi vobis, et omnibus qui in Antiochia contra apostolicam canonicamque regulam nobis inconsultis fueratis, arguens vos primum de injuriis litterarum, demum cur Athanasium: vosque consecutores ad vestrum concilium convocassetis; canonibus semel præcipientibus, nihil extra Romanum decerni pontificem; cui hæc, et majora Ecclesiarum negotia, tam ab ipso Domino, quam ab omnibus universorum conciliorum Patribus specialij sunt, ut jam dictum est, privilegio tradita. Vobis ergo refugientibus, et ad concilium toties convocatis adesse nolentibus, illis quoque in sua reclamazione, et justa ratione persistentibus, vestraque cognoscentes crimina, et illorum justam examinantes rationem, omnesque eos Nicæno concilio coöperantes, et nostris apostolicis jussionibus obtemperantes, visum est nobis, ac universo concilio, ut nos divinis præceptis, et apostolicis monitijs informati, qui pro omnium Ecclesiarum statu impigro vigilare debemus effectu, si quidquam reprehensionij usquam invenitur obnoxium, celeri sollicitudine ab ignorantie imperitia aut a præsumptionis usurpatione revocamus.

1. His taliter consideratis atque discretis, tanquam omnium curam gerentes, propter sedis propriæ dignitatem, suscepimus eos in orationem, singulisque eum auctoritate hujus sanctæ sedis rebus, proprias reddidimus Ecclesias, (43) quoniam huic sanctæ sedi, propter privatorum hominum insidias, ipso Domino instituyente, et sanctis apostolis, eorumque successoribus per singula concilia roborantibus, hoc semper licuit, licebitque, Domino auxiliante, in perpetuum. Unde, qui scit se aliis esse præposi-

tum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obtemperantiam, quam ab aliis requirit, gratis et ipse rependat. Quapropter increpando vobis scribo. Quia non recte tractastis viros inculpato, et a nobis minime examinatos de suis Ecclesiis communionem privatos pellentes, et ecclesiasticæ disciplinæ injuriam irrogantes, constitutumque Nicæni concilij minime servantem, talia indiscipline agere non formidastis. Idcirco, quoniam dudum venire vocati renuistis, modo ad certum diem, id est, xv Kal. Novembris, vos iterum regulariter litteris, missisque evocamus, ut coram vobis ostendamus nos justam in eos protulisse sententiam, et de cætero non talia esse passuros. Est etenim in antiquis Ecclesiæ statutis decretum, B ut qui aliena invadit, non exeat impunitus, sed cum multiplicatione restituat. Unde et in Evangelio scriptum est: *Quod si aliquid defraudavi, reddo quadruplum* 66. In lege quoque cautum est: *Maledictus omnis, qui transfert terminos proximi sui, et dicit omnis populus* 67. Amen. Quare miror vos tam audaces esse, et tam imprudenter egisse, et terminos, ac jura beati Petri apostolorum principis invasisse. Sui enim, ut paulo superius comprobatum est, juris erat, ut absque ejus sanctæ sedis auctoritate nullus deberet aut concilia celebrare, aut episcopos ad synodum convocare, vel damnare eos, aut propriis pellere sedibus, aut alios in eorum loco ordinare, quæ omnia vos temerare non timuistis. Quid ergo aliud est talis præsumptio, C nisi quod apostolorum suorumque successorum decreta transgredi, et maledictionem superius comprehensam, in lege semel cautam, quam populus uno ore, consonaque responsione per *amen*, id est fiat, confirmavit, suscipere non timuistis? Necnon, ut reor, talibus transgressionum funiculis constricti, nostrum, ne vestra proderentur flagitia, examen declinastis, et ad supradictam vocationem venire distulistis. Sane manifestum est, suum eos confiteri crimen, qui toties evocati absque inevitabili causa venire distulerunt, et purgandi se voluntate non utuntur. Nam si de vestris dictis confideretis, etiam in faciem probare non distulissetis. Tales insidiatores spiritu prævidentes sancti Patres in Nicæa congregati, leges statuerunt, quas D nos canones appellamus, ne facile prohi ab improbis damnarentur. E quibus nonnullas sententias hic inseri judicavimus, ut tantorum Patrum auctoritate, nostra roboraretur epistola, atque omnes Orientales sive reliquarum partium episcopi, hæc audientes, in tantam foveam non incidant, ne damnationem a Patribus decretam percipiant. Sequuntur enim ex prædicto concilio Nicæno 605 capitula, id est, xviii, xix, xxi, xxiii, xxvi, xxvii, xxviii, xxxiii, xli, et v, vii, et

66 Luc. xix, 8. 67 Deut. xxvii, 17.

(43) Canones subsequentes ex Sardicensibus et ex aliis consarcinati sunt.

VIII, ac LI, LII, LIII, LIV, LV, LVII, LVIII, LIX, LX, LXI, LXII, LXVII.

2. Et omnes episcopi qui in quibusdam gravioribus pulsantur, vel criminantur causis, quoties necesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem. Atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur, et liberentur. Cujus dispositioni omnes majores ecclesiasticas causas, et episcoporum judicia, antiqua apostolorum, eorumque successorum, atque canonum auctoritas reservavit. Quoniam culpantur episcopi qui aliter erga fratres egerint quam ejusdem sedis papæ fieri placuerit.

3. Placuit ut accusatus vel judicatus a comprovincialibus in aliqua causa episcopus, licenter appellet, et adeat apostolicæ sedis pontificem. Qui aut per se, aut per vicarios suos, ejus retractari negotium procuret. Et dum iterato judicio pontifex causam agit, nullus alius in ejus loco ponatur, aut ordinetur episcopus. Quoniam, quanquam comprovincialibus episcopis accusati coram eisdem pontificibus acta scrutari liceat, non tamen definire inconsulto Romano pontifice permissum est. Cum beato Petro apostolo non ab alio quam ab ipso dictum sit Domino: *Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* ⁹⁶.

4. Si quis putaverit se a metropolitano gravari, apud primatem diocæseos, aut penes universalem apostolicæ Ecclesiæ papam judicetur.

5. Accusatores, et accusationes, quas leges sæculi non asciscunt, et nos unanimiter submovemus, ne fiat indistricta probatione impietas, cum recta sit iudicii in electione sententia.

6. Nullus episcopus alterius parochianum præsumat retinere, aut ordinare, absque ejus voluntate, vel judicare, salva tamen in omnibus apostolica auctoritate; quia, sicut irrita erit ejus ordinatio, ita et dijudicatio; quoniam censemur nullam alterius iudicis, nisi sui sententia teneri: nam qui eum ordinare non potuit, nec judicare ullatenus poterit.

7. Si quis erga episcopum vel actores ejus se proprium habere crediderit negotium, non prius adeat iudices, quam ad eos recurrat, charitatis studio, ut familiari colloquio commoniti ea sanare debeant, quæ in querimoniam deducuntur. Quod si aliter egerit, communionem privetur.

8. Nemo pontificum deinceps aliquem episcopum suis exspoliatis rebus, aut a sede pulsum, excommunicare aut judicare præsumat, quia non est privilegium quo spoliari possit jam nudatus.

9. Pari tenore decernimus, non credi accusatori, qui absente adversario causam suggerit, a que utriusque partis discussionem, nec accusatores, vel testes suscipi, qui non sunt idonei.

10. Placuit, ut si accusatus vel damnatus episcopus appellaverit Romanum pontificem, id sta-

tuendum quod ipse juste censuerit. Et omnes, qui adversus Patres armantur, infames esse censemus. Neque eos qui cum inimicis morantur, ad accusationem vel ad testimonium recipiendos.

11. Placuit ut semper in accusatione clericorum, primo persona, fides, vita et conversatio blasphemantium perscrutetur. Nam fides omnes actus hominis præcedere debet: quia dubius, infidelis est, nec eis omnino esse credendum, qui veritatis fidem ignorant, nec recte conversationis vitam ducunt; quoniam tales, et facile, et indifferenter lacerant et criminantur recte et pie viventes. Ideo suspicio eorum discutienda est primo et corrigenda. Neque accusatoribus suspectis, et de inimicorum domo prodeuntibus credendum.

12. Quod non aliæ metropolitanæ Ecclesiæ, vel primates sint, nisi illi, qui prius primates erant, et post Christi adventum auctoritate apostolica et synodali, primatum habere meruerunt. Reliquæ non primates, sed metropoles vocentur, eorumque episcopi non primatum, sed aut metropolitanorum, aut archiepiscoporum nomine fruantur.

13. Infames esse censemus omnes, qui suam aut Christianam prævaricantur legem, aut canonicam postponunt auctoritatem.

14. Salvo in omnibus Romanæ Ecclesiæ privilegio, nullus metropolitanus absque cæterorum omnium comprovincialium episcoporum astantiâ, aliquorum ex illis causas, quia irritæ erunt, imo et causam in synodo pro facto dabit.

15. Alienis erroribus sociatum, vel a sui propositi tramite recedentem, aut sacris canonibus inobedientem, suscipere non possumus. Nec impetere recte credentes, vel sanctorum Patrum sanctionibus obtemperantes permittimus.

16. Peregrina iudicia generali sanctione prohibemus. Quia indignum est ut ab exteris judicetur, qui provinciales et a se electos debet habere iudices.

17. Salva apostolicæ Ecclesiæ auctoritate, nullus episcopus extra suam provinciam ad iudicium devocetur, sed vocato eo canonicè, in loco omnibus congruo, tempore synodali, ab omnibus comprovincialibus episcopis audiatur, qui concilium super eum, canonicamque proferre debent sententiam. Quoniam si hoc minoribus, tam clericis quam laicis, concessum est, quanto magis de episcopis servari convenit! Nam si ipse metropolitanum, aut iudices suspectos habuerit, aut infensos senserit, apud primates diocæseos, aut apud Romanæ sedis pontifices judicetur.

18. Nemini de se confesso credi potest super crimen alienum. Quoniam ejus atque omnis rei confessio periculosa, et admitti adversus quemlibet non debet.

19. Incerta nemo unquam pontificum iudicio præsumat. Quia quamvis vera sint, non tamen cre-

⁹⁶ Matth. XVI, 19.

Jenda, nisi quæ manifestis judiciis comprobantur, A nisi quæ manifesto judicio convincuntur, nisi quæ iudiciario ordine publicantur.

20. Criminationes majorum natu per alios ne fiant, nisi per ipsos qui crimina intendunt, si tamen ipsi digni et irreprehensibiles apparuerint, et actis docuerint publicis omnium se carere suspicione atque inimicitia, et irreprehensibilem fidem atque conversationem ducere,

21. Et provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romæ episcopi, si ipse decreverit.

22. Placuit ut a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est auctoritas major, fuerit provocatum, audientia non petatur.

23. Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio et voluntate omnium comprovincialium episcoporum aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subiacebit, et quod egerit, irritum erit et vacuum. Sed quidquid de comprovincialium episcoporum causis, suarumque Ecclesiarum, et clericorum, atque sæcularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur pontificum, Non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordie administratione, sicut Dominus ait : *Non veni ministrari, 606 sed ministrare* ⁸⁸. Et alibi : *Qui major est vestrum, erit minister vester* ⁸⁹, et reliqua. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cum ejus concilio, nisi quantum ad proprias pertinet parochias, agant juxta sanctorum constituta Patrum, et uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Triunitas in sæcula.

24. Caveant iudices Ecclesiæ, ne absente eo cujus causa ventilatur sententiam proferant, quia irrita erit, et rationem pro actione reddent in synodo, et, ut proditoria calumnia, nec eorum postea vox audiatur. Nemo enim debitorem amplius potest cognoscere, quam ille qui injuriam ejusque sustinuit nequitiam.

25. Si quis super quibuslibet criminibus clericum pulsandum crediderit in provincia, in qua ille consistit qui pulsatur, suas exerceat exactiones. Næc existimet qui eundem accusat, alibi, aut longius protrahendum ad iudicium. Illi vero qui pulsatus fuerit, si iudices suspectos habuerit, liceat appellare.

26. Primatea accusatum discutientes episcopum, non ante sententiam proferant damnationis, quam apostolica freti auctoritate, aut reus per seipsum, aut per innocentes et canonicè examinatos regulariter testes convineatur.

27. Irritam esse injustam episcoporum damnationem, idcirco a synodo retractando retractandam, ita ut oppresso ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

28. Detractores, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et fautores inimicorum, ab episcopali submovemus accusatione. Similiter ne summorum quispian minorum accusationibus impetatur aut dispareat, neque in re dubia certa detur sententia, nec ullum iudicium, nisi prudenter habitum teneatur.

29. Plura de his ideo hic non inseruimus, ne vacuare, vilemve facere prædictam synodum videremur, aut fastidium legentibus audientibusque prolixæ faceret epistola. Si quis autem de his ampliora atque abundantiora scire voluerit, in sacro nostro sedis Ecclesiæ arcinio, et ea quæ prædiximus, invenire poterit : verum me dicere, testis est Divinitas. De receptione vero sedis, et sacerdotii, atque honoris, quæ dixistis Athanasium absque concilii decreto suscipere, non ita invenimus sicut calumniati estis. Sed quorundam episcoporum concilio atque decreto receipt suum, quod injuste perdidit, sacerdotium, ac resedit in sede. Quod cum scripsistis, non posse eum a pauciore numero episcoporum restitui, quam depositus fuerat, non ita est. Nec hæc regula orthodoxorum sanctæ Ecclesiæ est episcoporum, sed Arianorum, sociorum videlicet vestrorum hæc adinventio, ad perditionem orthodoxorum episcoporum contexta est. Nam, ut vobis a veracibus est testibus relatum, quando Antiochiæ pro damnatione tudei de consubstantialitate prolata fuistis congregati, odio prædicti Athanasii hanc regulam protulistis, quæ nullas habet vires, nec habere poterit. Quoniam nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romanæ Ecclesiæ legatio interfuit. Canonibus præcipientibus, sine ejus auctoritate concilia fieri non debere, nec ullum ratum est aut erit unquam concilium, quod non fultum fuerit ejus auctoritate,

30. Igitur de fuga, super qua Athanasium reprehenditis, non recte agitis, cum ipse Dominus mandatum hoc nobis dederit : *Cum persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam* ⁹⁰. Et ipse Dominus per semetipsum exemplum nobis demonstravit. Pharisæi concilium fecerunt adversus eum, ut eum occiderent : *Sciens autem Jesus, discessit inde* ⁹¹. Et alibi : *Tulerunt lapides Judæi, ut mitterent in eum. D Jesus autem abscondit se, et exivit de templo* ⁹². Et : *Transiens per medium eorum abiit, et ita discessit* ⁹³. Necnon et discipuli propter metum Judæorum recesserunt, celantes semetipsos. Et Paulus in Damasco a principe quæsitus gentis, de muro in sporta positus est, et manus quærentis effugit ⁹⁴. Et alii quamplurimi et innumerabiles sancti, tam in Veteri Testamento, quam in Novo, fugisse leguntur. Si ergo fugam impropere fugientibus, erubescite potius persequi, et quiescite insidiari, quiescentque continuo fugientes. Nam sive perimatis eos, mors contra vos semper exclamat : sive rursus exsilia superponatis, ubique in vos mali memoriam destinare nosci-

⁸⁸ Matth. xv, 28. ⁸⁹ Matth. xxiii, 11. ⁹⁰ Matth. x, 23. ⁹¹ Matth. xii, 15. ⁹² Joan. viii, 59. ⁹³ Luc. iv, 30. ⁹⁴ II Cor. xi, 33.

mur, et illi patiendo sibi proficiunt, unde et Dominus ait : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; sed potius eum timete qui potest corpus et animam perdere in gehennam* ⁹³. Multos enim cognovimus pessimis machinationibus injuste depositos. Ideo summopere mihi, cui vice apostolorum principis universalis Ecclesiæ cura commissa est, providendum, auxiliante ipso summo apostolo, ne deinceps talia fiant. Nempè huic sanctæ sedi præfata privilegia ideo specialiter sunt concessa, de congregandis conciliis, tam de judiciis ac restitutionibus episcoporum, quam de summis Ecclesiarum negotiis, ut ab ea omnes oppressi auxilium, et injuste damnati restitutionem sumant, et talia ab improbis, ne præsumantur absque ultione, nec exerceantur absque sua damnatione. Non ergo recte egistis, quod prædictos fratres calumniati estis, dicente Domino : *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum* ⁹⁴. Non recte egistis quod nobis inconsultis concilium celebrastis, eosque ad concilium vocastis, et damnare præsumpsistis, canonicus, ut præmissum est, jubentibus nihil ex his absque hujus sanctæ sedis auctoritate fieri debere. Non recte egistis, quod regulariter a nobis ad concilium vocati distulistis. Non recte egistis, quod de his rationem reddere, ut vestra erga eos, aut probaretur recta sententia, aut improbaretur, non venistis. Nec rationalem mandastis causam propter quam hæc tenuistis. His ergo omnibus perpensis, manifestum est vos reos existere, et illos innocentes remanere, et vos recte excommunicatos, illosque juste liberari. Noluit namque Dominus tam leviter suos tractari ministros, sicut facitis, aut a vobis damnari : sed, sicut memoratum est, ab hac sancta sede, cui commissi sunt, aut suo reservari judicio. Ait enim : *Qui vos contristabit, me contristabit* ⁹⁵. *Qui fecerit vobis injuriam, recipiet id quod inique gessit* ⁹⁶. Et quanta pœna exspectet eos qui Domini scandalizant discipulos, Evangelium sufficienter exponit, ubi de scandalizantibus discipulos loquitur. Nam quod a vobis non sint damnandi, sed aut ab hac sancta, ut præfatum est, sede, aut sibi reservandi, ipse manifeste dat exemplum, quando peccantes sacerdotes, quorum locum modo in sancta Ecclesia episcopi tenent, non per alium, sed per semetipsum vendentes et ementes ejecit de templo, et mensas nummulariorum primo evertit flagello, et ejecit de templo ⁹⁷. Et ipse alibi ait : *Dominus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos discernit* ⁹⁸. Et reliqua talia, hisque similia. Et alibi idem ipse ait : *Nolite judicare, ut non judicemini. Nolite condemnare, ut non condemnemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini* ⁹⁹.

31. Quapropter non tam temere, ut vos facitis, quisquam suam præsumat evomere iniquitatem, sed judicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum

plena inquisitione discutere. Nec de illis quæ inconcessa sunt, ullo modo judicium præsumere, interrogandi ac proponendi audiendique patientia præbita **607** ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, quam illi peractis omnibus, jam nihil amplius habuerint in quæstione quod proponant. Nec oportet quemquam judicari aut damnari antequam suos accusatores præsentés habeat, locumque defendendi accipiat spatiosum ad abluenda crimina.

32. Simile in jam facta synodo statutum est, ut ultra provinciæ terminos accusandi licentia non progrediatur, nisi ad hanc apostolicam fuerit sedem provocatum. Ad quam omnes qui voluerint, libere et absque ullo impedimento in quibusdam agendis confluere debent.

33. Similiter in præfixa synodo est decretum, ne suspecti, infames, vel criminiosi, aut gratiosi, aut calumniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales qui omni careant suspitione. Quia columnas suas Dominus firmiter stare voluit, nec a quibuscunque agitari.

34. Similiter facta statuit synodus, ut nullam sententia non a suo iudice dicta constringat. Iudices autem alii esse non debent, nisi quos ipse qui impetitur elegerit, aut quos suo cum consensu hæc sancta sedes, aut ejus primates, auctoritate hujus sanctæ sedis delegaverint. In his autem et aliis, quæ tam in hac sancta sede, quam et ab apostolis eorumque successoribus sunt statuta, nihil præfatis episcopis concessistis, sed vim eis inferentes, injusteque, ut superius commemoratum est, eos damnantes, aliquos absentes expulistis, quod omni Christianæ religioni est inimicum. In quibus apparet quod nec Domino sua servastis jura, nec huic sanctæ matri et apostolicæ Ecclesiæ, quæ, ut præscriptum est, suo judicio, aut huic sedi voluit reservari, ne a tam pravis, sicut estis, hominibus damnarentur aut ejicerentur. In his omnibus vos stultos et prævaricatores Evangeliorum et canonum esse, nulli sane sapientum est absconditum.

35. Nec his contenti estis in vestra prævaricatione, sed etiam prius expulsos eos et suis exspoliatos rebus vocastis atque damnastis, cum nullus regulariter damnandus sit, nisi fuerit restitutus, et sua omnia ei legibus sint integerrime restituta. Est namque in sæpe jam dicta sancta synodo ab omnibus unanimiter decretum, et auctoritate apostolica roboratum, ut si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, et in accusatione pulsatus, ordinatione pontificum oportet et decet sanctum propositum prima fronte certare ; ut omnia quæ per suggestiones inimicorum suorum amiserat, legaliter primo potestati ejus ab honorabili concilio redintegrentur, et præsul regulariter prius

⁹³ Matth. x. 28. ⁹⁴ Levit. xix, 15. ⁹⁵ Luc. x, 16. ⁹⁶ Coloss. iii, 25. ⁹⁷ Matth. xxi, 12. ⁹⁸ Psal. lxxxi, 1. ⁹⁹ Matth. vii, 1, 2.

statui pristino reddatur, et ipse depositis ordinat-
 ique rebus suis, tunc ad tempus veniat ad cau-
 sam. Et si ita juste videatur, accusantium proposi-
 tionibus respondeat. Quare ergo transgressi estis
 terminos Patrum, judicantes et damnantes eos
 quos non debuistis? Quare judicastis eos quos
 non regulariter approbastis, quod in Regnorum libro
 scriptum est: *Non quomodo videt homo, videt Deus,*
*quia homo videt in facie, Deus autem in corde videt*².
 Et in Paralipomenis: *Omnia corda scrutatur Deus,*
*et omnem cogitationem novit*³. Et alibi scriptum
 est: *Non potest humano condemnari examine, quem*
*Deus suo reservat iudicio*⁴. Hæc omnia summopere
 præcavenda sunt, nec accusatio episcoporum facile
 est recipienda, dicente Domino: *Non suscipias vo-*
*cem mendacii*⁵. Et Apostolus inquit⁶, adversus pre-
 sbyterum inscriptionem non recipiendam absque
 duobus vel tribus idoneis testibus. Si hæc de pre-
 sbyteris, vel cæteris fidelibus sunt præcavenda,
 quanto magis de episcopis? Quibus cognitis, magis
 vos dominari velle manifestum est, quam consu-
 tere fidelibus, aut sustentare eos. Quia honor in-
 flat ad superbiam et quod provisum est ad concor-
 diam, tendit ad noxam. Decuerat namque vos juxta
 præfatas regulas, si aliquid egissent contra suum
 ordinem, mandare nobis et exspectare quid ad ve-

stra consulta rescriberemus, in tantum ut si etiam
 quidquam grave intolerandumque commisissent,
 nostra exspectanda censura, et nihil prius aut aliud
 decernere, quam quod nobis placere cognovissetis,
 ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia
 aut præsumptione recederetis. Cesset hujusmodi
 pressa auctoritate præsumptio, vitentur hujusmodi
 nocumenta, quia nequaquam talia patienter ferre
 possumus machinamenta. Quoniam convenit nos
 paternarum sanctionum diligentes esse custodes.
 Merito namque nos causa respicit, si silentio fa-
 veamus errori.

36. Est insuper in prædicta sancta Nicæna syn-
 nodo statutum, ut nemo anathema in nostra susci-
 piatur accusatione, nec illi qui nos in sua nolunt
 recipere querela vel accusatione: cum nos super
 illos sciamus a Domino constitutos, non illos super
 nos. Et sicut major non potest a minore judicari,
 nec ita colligari, quia ratum est omne quod ma-
 gnum est. Portamus onera omnium qui gravan-
 tur; quinimo hæc portat in nobis beatus apostolus
 Petrus, cujus vice fungimur legatione, et cujus re-
 gula informamur, quatenus ejus fulti auxilio, ab
 omnibus nunc et in perpetuo tueamur adversis.
 Data Kal. Novembris, Feliciano et Maximiano viris
 clarissimis consulibus.

*Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem papam de oppressio-
 nibus Arianorum.*

Domino beatissimo, et honorabili sancto Patri
 Liberio papæ, Athanasius, et universi Ægyptiorum
 episcopi, in unum synodice apud Alexandriam con-
 gregati.

(41) Vestræ beatissimæ paternitatis jura penes
 Deum sint manifesta, dum prædicationibus scilicet
 apostolicis, et doctrinis veræ fidei cultura uni-
 versa repleta sit terra. Per divinorum tamen eru-
 ditionem eloquiorum, vestra instruyente admoni-
 tione exhortatoria, superædificatur orthodoxa Chri-
 sti Ecclesia, apostolica institutione fundata, et a fi-
 delibus Patribus firmissime roborata. Ad quam
 omnes beatissimi apostoli, pari honoris et potesta-
 tis consortio præditi, populorum agmina conver-
 tentes, pie sancteque de tenebris ad lumen, de
 lapsu ad veram fidem, de morte ad vitam homines
 divinæ prædestinationis gratia præscitos, salutari-
 bus præceptis ac monitis perduxerunt. Quorum
 sanctorum apostolorum vestra fraternitas hono-
 randa sequens merita, et perfectius implens exem-
 pla, Ecclesiam Dei morum probitate et actuum
 sanctitate condecorat, et fide sacra, Christianis-
 que moribus augens, quæ fieri Deo placita præci-
 pit, studiis pontificalibus indesinenter operatur et
 perficit, servans legis divinæ mandata: *Quia non*
legis auditores, justi sunt apud Deum, sicut narrat

Apostolus, *sed factores legis justificabuntur*⁷. Nos
 enim hæc meditari cupientes, et ea quæ a sancta
 sede vestra, apostolorum eorumque successorum
 prædicatione susceptimus, atque quæ in Ni-
 cæna synodo roborata cognovimus prædicare, et
 Arianorum blasphemias, atque aliorum hæretico-
 rum repellere: qui quotidie ab his persequimur, et
 damnationi tradimur, atque morti destinamur. Qua
 de re precamur, ut vestris exhortationibus, tam per
 vos quam et apocrisiarios vestros adjuvemur, ne,
 dum illi crescunt et nos minuimur, vera fides de-
 struatur, et eorum hæresis ultra fidem nostram
 crescat. Quoniam timeo ut, postquam abundaverit
 iniquitas, refrigescat charitas multorum⁸. Pro qua
 re, multa vestræ sacræ doctrinæ, tam apud Deum
 quam apud cunctos fideles, merces et laus reposita
 est, si vestra resecentur auctoritate. Nostram enim
 fidem, quam a sanctis Patribus accepimus et tene-
 mus, atque docemus, subter inseruimus. Ut si ali-
 quis vobis aliter nos credere, aut docere, aut ac-
 cusando, aut mussitando retulerit, vel detrahendo
 scriptis mandaverit, per hanc manifeste nos ita
 credere et docere agnoscatis. Credimus namque in
 unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibi-
 lium, necnon et invisibilium conditorem. Et in
 unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium

² 1 Reg. xvi, 7. ³ 1 Paral. xxviii, 9. ⁴ 1 Cor. iv, 3. ⁵ Exod. xxiii, 1. ⁶ 1 Tim. v, 19. ⁷ Rom. ii, 13. ⁸ Matth. xxiv, 12.

(44) Vide Victoris Carthaginensis epist. ad Theodorum papam.

Dei natum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris : Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non creatum, homousion, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ. Per quem omnia facta sunt, cœlestia et terrena. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis. Et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die. Ascendit in cœlum, inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, Erat tempus quando non erat : et, Priusquam nasceretur non erat : et, Quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia, dicunt esse convertibilem, atque mutabilem Filium Dei : hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hanc venerabilem fidem trecenti quidem decem et octo, et cognoverunt et amplexi sunt, et consonantes et unanimes scriptis exclamaverunt. Sed modo, quoniam contra hæc ex nostris talia exsurgunt, qualia non debent, venite et vos, dilectissimi fratres, cum Deo, et descendamus ad visitationem, id est, inquisitionem sermonum eorum, et confundamus per approbationem verissimam ibidem linguas eorum elevatas contra scientiam unigeniti Filii Dei, iniquitatem in altitudinem humanitatis ejus loquentes : *Dirumpamus vincula eorum*, per gladium spirituales, quod est Verbum Dei, *et projiciamus a nobis jugum ipsorum* ¹⁰, per expugnationem profani sensus illorum. Tunc etenim ipse quoque Dominus irridebit eos, et subsannabit, *et tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos* ¹¹; secundum beatum Jeremiam, dicens : *Falso prophetæ isti vaticinantur in nomine meo. Non enim misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Ideo hæc dicit Dominus de prophe-*

lis qui prophetant in nomine meo mendacium : erunt projecti in viis Jerusalem, et conculcatio omnium pic confitentium me, et non erit qui sepeliat eos ¹². Nemo enim abscondere potest quibusdam subreptionibus commendatitiis, sicut nec foliis fici antiquus transgressor præcepti Adami potuit, qui per propriam linguam inverecunde nudatur : *Laqueus enim fortis viro labia ejus, et captus propriis sermonibus, et opera manuum ejus, retributio autem laborum ejus dabitur ei, et impietatis reprehensio* ¹³. *Arguam te, inquit, et statuam contra faciem tuam, existimasti inique, quod essem tibi similis* ¹⁴. Propterea, sicut dicit Dominus ad Gedeon, *deponamus eos ad aquam veræ discretionis, et probemus eos ibi regulari examinatione in idipsum pronos corruentes* ¹⁵, per ostensionem pravi intellectus eorum, utrum ne sint apud se sapientes divini verbi scientiam ignorantes. Quonia: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam ¹⁶ catholicæ Ecclesiæ propria novitate, sive per ea quæ illicite in ejus defensione gesta sunt, hæreticam turbulentiam introducentes, illud competenter ad nos retinentes, quod bene ad Jesum Filium Sirachi dictum est : *Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus pugnabit pro te* ¹⁷. Hujus rei gratia universalis vobis a Christo Jesu commissa est Ecclesia, ut pro omnibus laboretis, et cunctis opem ferre non negligatis : *Quia, dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet* ¹⁸. Ideoque tanta urgente necessitate, summopere comprimite vestra summa auctoritate infestos, relictæ oppressos, ut absque gravi Domino opitulante, difficultate, ipsi gratanter omni tempore sacrificare mereamur illæsi. Et subscriptio : *Æterna te servet Divinitas, per multos annos, sanctissime Patrum Pater. Amen.*

Rescriptum Liberii papæ ad eosdem.

Dilectissimo filio Athanasio, et omnibus in unum congregatis, et de Trinitatis fide recte sentientibus Ægyptiorum episcopis, Liberius papa.

(45) Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali Ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum sanctæ Ecclesiæ commovere ad læsionem recte credentium, absque sui periculo honoris. Epistolam siquidem vestram nobisque directam, ante nos recitari fecimus, tribulationes et persecutiones, quas pro recta fide patimini, intelleximus. Super quibus et nos una vobiscum condolemus, et laborare pro vobis, ut pater pro filiis, parati sumus. Fidem vero Nicæni concilii in eadem epistola rectam reperimus,

super qua et Deo gratias uberrimas retulimus. Pro qua non solummodo persecutiones et passiones sustinere vobiscum parati sumus, sed etiam si necesse fuerit, mori pro Christi nomine, in quantum nostra sinit fragilitas, non respuimus. Igitur prædictum sanctum, ut legimus, concilium definivit Nicænum, (46) aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, vel componere, aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod his Patrum regulis possit obviare. Qui autem præsumpserit aliam fidem componere, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum, ad viam veritatis converti desiderantibus de quacunque hæresi, vel ex Judæis aut paganis Christianos se fieri volentibus; hi si episcopi fuerint aut clerici, alienatos qui-

¹⁰ Psal. II, 5. ¹¹ ibid. 4, 5. ¹² Jerem. XIV, 14-16. ¹³ Prov. VI, 2, 3. ¹⁴ Psal. XLIX, 2, 4. ¹⁵ Judic. VII, 4. ¹⁶ Rom. I, 22, 23. ¹⁷ Eccli. IV, 35. ¹⁸ Luc. XI, 21.

(45) Leo, epist. 24.

(46) Ex conc. Lateran. anno 649, multa.

dem episcopos ab episcopatu, clericos a clero. Si **A** sunt. Scriptum est enim in Jeremia : *Probato- rem dedi te in populo meo robustum, et scies et probabis viam eorum* ¹⁷. Multa namque nobis necessaria est vigilantia, et tanta divinæ sapientiæ rimatio, quæ occulta tenebrarum revelat ad requisitionem hujusmodi rei, et scrutationem, quæ latet quodammodo et absconditur, vixque comprehenditur, dolosa existens malitia, pro eo quod sibi pietatem callide blandiatur, ut valeat scrutantium mentem latere. Quod utique sciens beatus Apostolus, ait : *Nam hujusmodi pseudoapostoli, et operarii subdoli, transfigurant se in apostolos Christi* ¹⁸. Sed non mirum, quoniam et ipse *Satanas transfiguratur se velut angelus lucis* ¹⁹. Et ideo non mirum si non ministri ejus transfigurantur, velut ministri justitiæ, quoniam **B** finis secundum opera eorum. Sed et Dominus in hoc præmuniens nos, ait : *Attendite a falsis prophetis, qui veniant ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos* ²⁰. Ergo in idipsum ex toto corde ferentes ante omnia super tali quæstione deprecationem, et dicentes cum David : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Lucerna enim pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis* ²¹, quoniam ipsius est, sicut ait beatus Daniel propheta : *Sapientia et fortitudo dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. Quia sapientiam, inquit, et fortitudinem dedisti mihi, et ostendisti mihi, quæ rogavi te* ²². Cum ope divina uniuscujusque personæ descripto, eorum qui pro novitatis commento accusati de venerabili nostro scrinio obsecundantibus, et nobis ordinabiliter offerentibus, solertius intendamus, ita ut qui hæc præsumpserint prævaricati, primum quidem subiaceant judicio terribili omnipotentis Dei, deinde autem qualemcunque regalem indignationem revereantur. Per quam siquidem episcopi, aut clerici fuerint, a sui sacerdotii, sive a sui cleri ordine modis omnibus excidant. Sin autem monachi sunt, segregentur, et alieni sint a suis locis. Sin autem dignitatem, aut cingulum, aut militiam habeant, nudentur eis. Quod si privati, si quidem nobiles consistunt, suarum substantiarum proscriptionem patientur. Sin autem ignobiles consistunt, non solum in corpore verberentur, sed exsilio perpetuo castigentur, ut omnes timore Dei compressi, et comminata eis digna supplicia reverentes, immobilem et sine turbatione pacem sanctarum Dei Ecclesiarum custodiant. Data VIII Kal. Junii, Acclepio et Deodato venerabilibus coss. Explicit. Gloria Christo Jesu Domino nostro. Pax vobis. Amen.

¹⁷ II Tim. II, 5. ¹⁸ Matth. X, 22. ¹⁹ Psal. XVII, 34. ²⁰ Hebr. XII, 4, 2. ²¹ Isa. XLII, 4. ²² Tsa. III, 10, 11. ²³ Psal. LXXII, 5. ²⁴ Ezech. XXII, 26. ²⁵ Jerem. VI, 27. ²⁶ II Cor. XI, 13. ²⁷ ibid. 13. ²⁸ Matth. VII, 15, 16. ²⁹ Psal. CXXVIII, 18, 103. ³⁰ Dan. II, 21, 22.

Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum

Domino ter beatissimo, et honorabili sancto Patri Felici sanctæ sedis apostolicæ urbis Romæ papæ; Athanasius, universi Ægyptiorum, Thebaidum et Libyorum episcopi, in sancta Alexandrina synodo gratia Dei congregati.

Vestro sancto suggerimus apostolatui, ut nostri, more solito, sollicitudinem gerere dignemini, juxta vestram prudentissimam sapientiam, quæ omnibus luce clarius manifesta est, quia apostolicis vestra beatitudo visceribus commota, super tribulationem nostram, nos omnes hortata est ad tuitionem catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, in unum convenire, et de nostra canonice oppressione et unanimiter tractare, dum constat nos una cum beato Paulo apostolo eadem compassibiliter dicere: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror*²²? Satagentes, ne aliqua de iis, quæ vobis creditæ sunt rationabilibus ovibus, a bestiis capiatur. Ideo, Pater beatissime, quia semper antecessores nostri, et nos a vestra apostolica sancta sede auxilium hausimus, et nostri vos habere curam novimus, præfatam **610** apostolicam et summam expetimus, juxta canonum decreta, sedem, ut inde auxilium capiamus, unde prædecessores nostri ordinationes et dogmata, atque sublevationes traxerunt. Ad eam quoque quasi ad matrem recurrimus, ut ejus uberibus nutriamur, quoniam non potest mater oblivisci infantem suum. Sic et vos nolite oblivisci nos vobis commissos. Quoniam non levibus nos inimici nostri implicuerunt, et quotidie facere moliantur afflictionibus, et apprehendere, ac (47) ferris nos constringi minantur, nisi eorum consentiamus erroribus, quod nequaquam vobis inconsultis agere præsumimus. Canonibus quippe jubentibus absque Romano pontifice nos de majoribus causis nihil debere decernere. Ideoque ad propositum recurrentes, et ad bravium properantes, vestræ apostolicæ sedis imploramus auxilium. Quia, ut credimus, non despexit Deus preces cum lacrymis sibi oblatas servorum suorum, sed ob id vos prædecessoresque vestros, apostolicos videlicet præsules in summatis arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere præcepit, ut nobis succurratis, nosque tuentes, quibus omne episcoporum judicium est commissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis. Nam scimus in Nicæna magna synodo trecentorum decem et octo episcoporum, ab omnibus concorditer esse roboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnare, licet hæc et synodica capitula alia complura pernecessaria, ab hæreticis, qui nos quotidie infestant et perdere nituntur, ut facilius

nos capere possint, sint incensa, nobisque sublata. Qua de re hac inventa occasione, indifferenter omni canonica et apostolica postposita auctoritate, nos vi a propriis, vobis inconsultis, illicite expellunt sedibus, ovesque nobis a Christo Domino apostolica commissas gratia, invadunt, gradibus privant: et quod pessimum est, et omnibus Christianis legibus inimicum, interficere decertant. Vos ergo ut semper vestræ sedi sanctæ consuetudo fuit, periclitantibus subvenite, oppressos roborate, tribulatis manum porrigite, taliaque prohibete, et leges imponite, ut apostolica doctrina, quæ in Deo est, cito ad victorum judicium perducere valeat nostrum, nosque apostolorum principe suffragante Petro, ab imminentibus periculis liberare (48). Novimus namque in jam fata Nicæna synodo generaliter esse decretum, ut nullus passim, vageque episcopos, aut præsumptive lacerare, aut accusare, et qui non sunt rectæ fidei vel bonæ vitæ, vel claræ conversationis, infamare præsumat. Sed prius si erga episcopos, vel auctores Ecclesiæ quisquam causam habuerit, eos cum charitate mansuete conveniat, ut ab eis vulnus unde agitur, recte sanetur. Aut ipse, si secus egerit, accusator excommunicetur. Quod si ab eis nihil recte valeat percipere, tunc primo summos adeat primates, et ipsi tempore congruo canonice eos convocare debebunt. Qui si aut suis rebus exspoliati, aut a propriis sedibus ejecti, aut exsiliati, vel oppressi, aut iniique tractati fuerint, primo eruantur, et canonice restituantur, atque omnia sibi sublata (49) integerrime eis legibus reddantur. Quoniam priusquam hæc flant, ut in prædicto constitutum est concilio, nec canonice convocari, nec distringi a quocunque possunt. Quoniam nec sæculi leges hæc fieri permittunt, quanto minus ecclesiasticæ? Similiter et a supradictis Patribus est definitum consonanter, ut si quisquam episcopum, aut metropolitanum, aut comprovinciales, vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellent sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac absolvendi, speciali est privilegio super alios concessa. Ipsa enim (50) firmamentum! a Deo fixum et immobile percepit, quoniam ipsam formam universorum titulorum lucidissimam Dominus Jesus Christus veram apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim sacer vertex, in quo omnes vertuntur, sustentantur, levantur, et sicut in Christo Christiani, et in petra, id est Christo, Petrus, Petri renovantur Ecclesiæ: *Tu es enim, sicut divinum veraciter testatur eloquium, Petrus*²³, et super fundamentum tuum Ecclesiæ columna, id est, episcopi, qui Ecclesiam

²² II Cor. xi, 29. ²³ Matth. xvi, 18.

(47) Stephanus Dorensis ad Martinum papam.

(48) Habetur in epist. decret. Julii contra Orientales pro Athanasio.

(49) Adr. coll. 35.

(50) Sergius Cypri, epist. ad Theod. papam consil. concil. Lateran.

sustinere, et propriis humeris portare debent, A sunt confirmati. Tibique claves regni cœlorum commisit, atque ligare, et solvere potestative, quæ in terra et quæ in cœlis sunt, promulgavit. Tu profanarum hæresum, et impetitorum, atque omnium infestantium depositor, et princeps, et doctor, caputque omnium orthodoxæ doctrinæ et immaculatæ fidei existis. Igitur ne despicias Patrum tuorum, Pater, pietatem, bonamque intentionem. Et sicut illi Patres et prædecessores nostros a multis liberaverunt oppressionibus et angustiis, ita nos liberare digneris. Nam fuit semper vestræ sanctæ et apostolicæ sedi licentia, injuste damnatos vel excommunicatos, potestative sua auctoritate restituere, et sua eis omnia reddere, et illos qui eos condemnaverunt, aut excommunicaverunt, apostolico punire privilegio : sicut etiam nostris et antecessoribus cognovimus actum temporibus. Porro et ipsi primates, qui episcoporum et summorum ecclesiasticorum causas suscipere debent, in præfixa Nicæna synodo sunt dinumerati, ne in posterum ex hoc contentio oriretur. (51) O sanctissime Pater Patrum, absconde blasphemias et jactantiam vaniloquorum et insidiantium infestationes, nos et fratres nostros opprimentium, atque perdere volentium, qui ad vos quasi ad caput confugimus, ut vestro suffulti auxilio liberemur, et vobis nobisque Christi commissas oves a luporum ore, Domino adminiculante, antequam deglutiantur, rapiamus. Nec enim (52) fas est supplicum apostolicæ sedis scripto, aut sine scripto, preces oblatas despiciere, sed ut concedet, et privilegium vestræ sedis est, et nos, et illi canonicaliter convocemur, et ante vos de nostris objectionibus canonicè cum omni probitate concertemus. Sicut prædecessores nostri penes vestros fecerunt antecessores, et sicut canonica in prædicta sancta synodo docent constituta, et veluti paleati verbi per ventilabrum canonicæ examinationis plenam purgationem, in communi consistentes auditorio, de maturis et nutrientibus catholicæ Ecclesiæ dogmatibus, quæ confirmant cor hominis, per participationem paternarum consequamur institutionum. (53) Antiquis enim regulis sancitum est, ut quidquid, quamvis in remotis aut in longinquis positis provinciis, super episcoporum querelis aut accusationibus ageretur, non prius tractandum vel accipiendum esset, quam ad notitiam almæ sedis vestræ fuisset pronuntiatio facta, qua infirmaretur, aut firmaretur. Indeque sumerent normam, unde Ecclesiæ sumpsere exordium prædicationis, ne passim ab insidiatoribus columnæ evertentur Ecclesiæ. Certum est enim

eidem sanctæ sedi vestræ in honorem beatissimi Petri, Patrum decreta peculiarem decrevisse reverentiam Dei, pro rebus inquirendis atque determinandis, quas sollicitè decet justeq̃ue ab ipso præsulum examinari vertice apostolico, cujus sollicitudo semper fuit et est tam mala damnare quam probare laudanda. Quoniam humillimum vestro apostolico culmini persolventes obsequium, ut ipse Dominus præcepit, et sanctorum decreta Patrum statuerunt, cum lacrymis suggerimus quod sine gemitu cordis reticere non valemus. Nam in tantum a persecutoribus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque inimicis persequimur, ut **611** magis nos vivere, quam mori tædeat. Unde præ omnibus fateamur, in tantum cor esse nostrum vulneratum, ut propheticum illum planctum explemus, dicentes : *Quis dabit capiti meo aquam, aut oculis nostris fontem lacrymarum, ut sedentes ploremus die ac nocte* ³⁵ ? Ecce enim oves, quæ nimis infestantur, atque a pravis amoveri hominibus impelluntur. Christianorum vero voces ac gemitus episcoporum longe lateque resonant, novitates insurgunt, calumnias crescunt, persecutio grassatur, perditio fit populorum. Vestrum est nobis manum porrigere, vobis enim commissi sumus, vestrum est nos defendere atque liberare, nostrumque est a vobis auxilium expetere, et vestris parere jussionibus. Pro nimio ergo dolore, atque gemitu omnium quæ nos infestant necessario recordari, vobisque significare nequimus. Ideo alium vestrum exoramus apostolatam, ut super his legem, quæ in memorata Nicæna synodo est promulgata, quamvis prædictorum insidiatorum, et aliorum malorum hominum, quo facilius episcopos Dei ministros valeant illaqueare, est suffocata, reparets : et quæ necessaria fore cognoscitis, vestræ sanctæ sedis auctoritate nos cunctosque fratres informetis, ut malorum insidias hominum, vestra fulti auctoritate illæsi, Domino opitulante, evadere valeamus, quia insidias luporum prævidere, non ovium (54), sed pastorum est. Scimus enim quod id semper vestræ sedis præsules, primo apostoli, deinde successores eorum fecerunt. (55) Vos universalis Ecclesiæ, et maxime episcoporum qui oculi Domini propter contemplationem et speculationem vocantur, curam gerere, ac de revelatione et lege nostra assidue cogitare debetis, sicut scriptum est : *Beatus qui meditatatur in lege Domini die ac nocte* ³⁶. Quæ meditatio, non lectione per figuram litterarum tantum conspecta, sed uberante in vobis Christi gratia in vestra cognoscitur conscientia immobiliter insita, et nullatenus de vestro corde recedente lege Christi Dei sacrosancta, sicut in Psalmis dicit Propheta

³⁵ Jerem. ix, 1. ³⁶ Psal. i, 2.

(51) Idem Sergius.

(52) Martinus papa, ibidem.

(53) PP. Afric. in ep. ad Theod. papam conc. Lateran. ann. 649.

(54) Conc. in Rom. sub Symmacho.

(55) Victor. Carth. ep. ad Theod. papam, ubi le multa huc invecta sunt.

ta: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium, lex Dei ejus in corde ipsius*²⁷, non atramento, sed spiritu Dei vivi vestris in arcanis conscripta, neque in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, sicut beatissimi apostoli Pauli ad Corinthios missa nos docet Epistola. Quibus præmissis significamus Deo placitæ fraternitati vestræ die septimo Kalendarum Augustarum, indictionis quartæ, nostram humilitatem divina gratia, suo ut præcepit munere præveniente, vestris sanctis ac Deo dignis precibus, in sancta Romana Ecclesia pontificalis honoris accepisse consecrationem et stolam, in quo dignitatis fastigio ut Deo omnipotente altissimo regamur, et a malis omnibus liberemur. Ut non sacerdotale nomen tantum, sed Christi Domini nostri Dei protegente auxilio et merito habeamus, vestris sanctis ac Deo acceptabilibus nos commendantes orationibus, poscimus quatenus et vestris deprecationibus pro nobis ad Deum effusis muniti, et eruditionibus bonis instructi, digni efficiamur cum omni nobis populo Christiano commisso illæsi, protegi velamento divino. Ad salutationem ergo vestræ sanctæ et honorandæ fraternitatis, vice nostra, Benedictum humilem nostrum fratrem vestrum episcopum, et Alexandrum presbyterum, Crispinum quoque diaconum, vestros famulos destinavimus. Propter quos postulamus celerius nobis a vestra beatitudine persolvi, ut vestris cohortationibus roborati, vestris regulis, isimicis videlicet compressis, informati, ad proprias prudenter consolati valeamus ecclesias ante hiemem Domino propitio remeare. Vestrum est quippe, Pater sanctissime, canonica instructione sollicitè ecclesiasticæ regulæ adversantibus, et fratrum insidiatoribus obviare, nec permittere noviter dici quod Patrum venerabilium auctoritas omnino non censuit. Nos enim humiles corde, sapientes, adjuvante Domino, quæ recta sunt uno vinculo charitatis vobiscum sumus constricti, veram fidem ac religionem catholicam in omnibus fortiter defendentes. Studiosius itaque a Catholicis improbis probe resistere nitendum est, ne torpentes, desidia oppressi, culpæ taciturnitatis teneamur obnoxii, et quasi favorem impendentes judicemur. Unde dictum est: Negligere, cum possis deturbare per-

versos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. Manifesta est, Doctor sanctissime venenosa serpentum sine simplicitate astutia, dum manifesta est dolosa inimicorum fallacia. Succurrite, quæsumus, oppressis, liberate nos de manu persequentium, ut cum beato Job cantetis: *Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, justitia indutus sum, et vestivi me, sicut vestimento et diademate, iudicio meo. Oculus sui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, causamque quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus eorum auferebam prædam*²⁸, et reliqua. Nos enim, quos tua maxima expectat cura, id est, episcopi omnes, præcipue tuum debemus mereri iudicium, et non ab aliis devorari. Merito ergo nos sacerdotes Domini causa respicit, si silentio (56) faveamus errori. Si quidem corripiantur hujusmodi, nec sit liberum eis pro voluntate habere iudicium, desinatque novitas increscere vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Nam omnes metropolitani, vel reliqui episcopi, sua odia aut vindictas in reliquos episcopos exercere non valeant. Ideo nominatim in Nicæna synodo expressi sunt primates, qui reliquos episcopos audire et judicare debeant, ne ulla fraus in iudicio episcoporum possit irruere. Vos ergo qui in summo speculo gratiæ Dei estis depositi, attendere eos, et opprinere oportet, qui in fratres seditiones (57) et scandala excitant. Ideoque exoramus, ut minime despiciatis humilitatis nostræ, et omnium Orientalium orthodoxorum sacerdotum, et populorum afflictiones et damnationes, cum lacrymis oblatas. Sed sicut luminaria universo mundo, verbum vitæ retinentes, introductas exstinguite tenebras nefandissimorum insidiatorum, temporibus etiam nostris procaciter germinatas: quatenus funditus exstincta hujusmodi caligine, lucifer nobis resplendeat per vos, sanctissime Pater, et dogmatica definitio ubique omnes lætificans, qua gloriosi sancti Patres per propria piissime dogmata in æternæ vitæ firmam hæreditatem prædicasse noscuntur. Et subscriptio: Incolumem te, et beneplacitum Deo, sanctissime Pater Patrum, orantem pro nobis Dominus custodiat in ævum. Amen.

Rescriptum Felicis papæ ad eosdem.

612 Reverendissimis atque dilectissimis fratribus Athanasio, et universis Ægyptiorum, Thebaidum, Libyorumque episcopis in sancta Alexandria synodo congregatis, Felix almæ Romanæ urbis et universalis Ecclesiæ episcopus, et sancta synodus, quæ in urbem Romam convenit, in Domino salutem.

Sacram vestram synodicam epistolam per gra-

tiam Spiritus sancti, et Deo placitum studium eonscriptam, vestræ a Deo honorandæ sanctitatis gratia libenter suscepimus, atque instantè nostra in synodo recitare per singula jussimus, et omnes intente ejus colligere verba præcepimus. Super quæ dum lætari sperabamus et cupiebamus, *versa est in luctum cithara nostra*²⁹, et cantatio in plorationem, et omnino totius synodi gaudium in mæ-

²⁷ Psal. xxxvi, 30, 31. ²⁸ Job xxix, 13-17. ²⁹ Job xxx, 31.

(56) Ex epist. I Cælestini I ad Gallos.

(57) Stephan. Dorensis, ad synodum Latcranensem anno 649.

rorem translatum est, quia non decuerat, ut ii qui corpus (58) Christi quotidie proprio conficiunt ore, tantam paterentur persecutionem. Quoniam Dominus Deus noster salutem providens generis humani, mandavit persecutiones non fieri, neque fluctuationes inferri, aut invideri laborantibus in agro Domini, neque dispensatores magni Regis vexari, aut expelli. Quiescite, inquit sancta magna Nicæna synodus, et nolite persequi eos qui Deo perfecte ministrant, et sincera voluntate superni Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subjungantur. Quia nec decet nec ordo patitur, ut ini-gui et carnales spirituales persequantur. Omnis enim qui resistit alicui, nunc vertendo, nunc celando veritatem, mentitur adversus eum contra quem litigat. Et qui infestus est alicui, omnia sic-ut hostis agit, et insuper loqui contendit. Vos enim monemus fratres in speculis esse debere, ut in quantum esse potestis et Dominus auxilium dederit, talibus nostra apostolica vestraque auctori-tate resistatis, nec quisquam vestrum a fratris auxilio se subtrahat, sed pro viribus adminicu-lum præstet. Quoniam licet pauci sitis, si unanimes fueritis, nullatenus, justitia suffragante, Domino quoque opem ferente, superabimini : *Quia funicu-lus triplex difficile rumpitur* ⁵⁹. Nam si officiis sæ-cularibus (59) humana lex subvenit, quanto magis ecclesiasticis, et Domini sacerdotibus, maxime-que pontificibus, qui pupillæ oculorum Domini appellantur, divina atque canonica lex suffragari debet? Ait enim divinum de episcopis eloquium : *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* ⁶⁰. Et si sæculares homines humana multipliciter exploran-tur lege, et requisitiones atque induciæ illis mul-torum mensium conceduntur, ne injuste dānnetur ; quanto magis episcopis, qui proximiores sunt Deo, et super eos sunt constituti, positique in cœlesti militia, quæ impensius ponderanda est, temporaque sunt concedenda multo ampliora, ne a quibusdam graventur aut opprimantur, vel sub-ito dānnetur. (60) Inspiciamus ergo, adjuvante Deo et sancto apostolo Petro, per quem et apo-stolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium, quam plures sæpe emergerunt causæ, quæ in qui-busdam non erant causæ, sed crimina. Quia magis, ut comperimus, iniquitate fratribus sunt im-positæ, quam charitate. Et ut de cætero sollici-tudo sit, ne talia deveniant, capitula quædam, quæ a sanctis Patribus, tam in Nicæna synodo, quam in hac sede constituta sunt, ponamus. Quibus fra-tres et coepiscopi nostri fulti, insidias inimicorum Domino auxil ante valeant evadere, et prout Domi-nus dederit posse, paucioribus (61) tantorum malorum verbis imitemur compendium, et strictim quæ

A in volumen litterarum vestrarum comperimus re-tractemus, et alia nonnulla instantis temporis necessaria prout petitis ponamus.

(62) 1. Est namque synodicis decretum institutis, ut nemo episcopum penes sæculares arbitros ac-cuset, sed ad summos primates.

2. Si quis adversus episcopum causam habue-rit, non prius alios episcopos adeat, ut eum accu-set, quam familiariter ei suam indicet querelam, et ab eo justam emendationem, aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instruente veri-tate : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corrip-e eum inter te et ipsum solum. Si te non audierit, ad-hibe duos vel tres tecum. Et si non audierit, dic Ec-clesiæ* ⁶², id est, accusa eum publice, et non priva-tim, et reliqua.

3. Si quis episcopum posthac elegerit accusare, summis primatibus episcoporum suam indicet cau-sam, et non sæcularibus, qui magis ad pacem (65) quam ad iudicium eos revocent, ut charitas in omnibus et ab omnibus custodiatur. Si prima-tes accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legi-timo eos ad synodum canonicè convocatum, non infra angusta tempora canonicè convocent, et non priusquam eis per scripta significant quid opponi-tur, ut ad responsionem præparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore ejecti, aut suis rebus exspoli-ati fuerint, nec canonicè evocari ad synodum possunt, nec respondere æmulis debent, ante-quam canonicè restituantur, et sua eis omnia le-galiter reddantur.

4. Si quis episcoporum suis fuerit rebus ex-spoliatus, aut a sua Ecclesia vi aut timore expul-sus, quod omni Christiano nomini est inimicum, oportet et decet episcoporum præpositum semper prima fronte sollicitum esse, ut omnia, quæ ei ab-lata sunt, potestati ejus legaliter reddantur, et præsul prius restituatur. Et postea non statim, sed diu et per spatiosa tempora, suis potestative depo-sitis, et ad suam necessitatem præparatis, ad tem-pus veniat ad causam. Et si juste visum fuerit, accusatoribus respondeat suis.

5. Nulli infami (64) atque sacrilego de quocun-que liceat negotio, adversus religiosum Christia-num, quamvis humilis servilisque persona sit, tes-timonium dicere, nec de qualibet actione vel in-scriptione Christianum impetere.

6. Si quis episcopus legitime accusatus, et su-pradicto ordine ad concilium canonicè convocatus fuerit, absque trepidatione ire debet. Et si ire non potuerit (65), pro se legatum ad synodum mit-tat.

7. Nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis audiam-

⁵⁸ Eccle. iv, 12. ⁵⁹ Zachar. ii, 8. ⁶⁰ Matth. xviii, 15-17.

(58) Hieronym. epist. ad Nepotianum.

(59) S. Greg. ep. 120, l. vii.

(60) Innoc. ep. 2.

(61) Innoc. ep. 7.

(62) Carth. iii, c. 9.

(65) Carth. iv, c. 26.

(64) Ex Aniano.

(65) Adu. c. 5 et 11.

tur, quæ legibus non continentur, vel quæ prohibita esse noscuntur.

8. Si quis aliter non acquieverit, nisi ut episcopum accuset, supra taxato hoc tenore agere debet, quia aliter rata non potest accusatio existere. Tunc primo accusati causam accusator (66) apud primates canonice deferat. Nam a communione prohibeatur accusatus, nisi ad electorum iudicium canonice convocatus infra tres aut sex, vel plures menses pro suis rationem redditurus venire distulerit. Quod si probare potuerit quod voluerit, sed non potuerit **613** venire, nihil ei nocebit. Ille vero, qui vi, aut timore a sede pulsus, aut suis rebus exspoliatus fuerit, non prius vocetur ad synodum, quam ei omnia legibus redintegrentur (67). Et tandiu in sede propria pacifice et potestative cuncta disponens resideat, quandiu expulsus, vel exspoliatus carere visus est rebus. Cum autem ad iudicium venerit, si voluerit et necesse fuerit, induciæ ei petenti a Patribus constitutæ absque impedimento concedantur, et iudices a se electi tribuantur, ut in loco unde est ille qui accusatur, aut si alibi alicujus temerariæ multitudinis vim metuerit, locum sibi congruum eligat, quo absque timore suos, si necessitas expoposcerit, testes habere, et absque impedimento suam canonice sententiam finire valeat.

9. Quia multa per subreptionem evenire solent, (68) illis testificandi vel accusandi licentia denegatur, qui Christianæ religionis et nominis dignitatem et suæ legis vel sui propositi normam, aut regulariter prohibita, neglexerint.

10. Multum derogatio prævalet, quando derogato creditur. Ideo variis detractationibus atque accusationibus non decet (69) labefactari primatem, sed magis Patrum regulis roborari, nec facile aut indifferenter suscipere accusationes præsumat, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*⁶²; sed prius probare debet suspicionem et causam, aut quo animo hoc faciat et postmodum suscipere, quia veritatis professionem, propinquitatis, inimicitæ, timoris, amoris, odii et cupiditatis intentio, impedire, et adversa fratribus irrogare solet.

11. (70) Personæ accusantium tales esse debent, quarum fides et conversatio et vita probabilis, et absque reprehensione sit, et quæ omni careant suspitione. Quia et hoc, te præsentem, ut bene nosti, in Nicæna synodo, propter malorum hominum infestationem ab omnibus est definitum, licet pravorum hominum insidiis sint hæc et alia complura delecta.

12. Primates illi, et non alii sunt, quam in præ-

⁶² Exod. xxiii, 1. ⁶³ I Cor. ii, 15.

(66) Carth. iii, 7.

(67) Rom. v, sub Symmacho.

(68) Anianus in c. 1, t. 7, l. 16, cod. Theod.

(69) Damas. epist. ad Illyricos.

(70) Adrian. 4 et 15.

dicta Nicæna synodo sunt constituti. Reliqui vero, qui metropolitans (71) tenent sedes, archiepiscopi vocantur, et non primates, salva in omnibus apostolicæ sedis dignitate, quæ ei ab ipso Domino est concessa, et postea a sanctis Patribus roborata.

13. Primo semper in omni episcoporum accusatione, persona, vita et conversatio accusantium enucleatim inquiratur, et postmodum ea quæ obijciuntur, fideliter pertractentur. Quoniam nihil aliter fieri debet, nisi impetitorum prius requiratur fides, personæ, vita et actus discutiantur, quia non debet pravorum aut insidiantium hominum pernicie vita lacerari innocentium. Sane sæpissime boni a malis persequuntur, qui non cessant suis calamitatibus aliis derogare. Ideo summopere prævidendum est, ne hæc fiant.

14. Nullus servus, (72) nullus libertus, nullus infidus, nullus criminibus irretitus, nullus calumniator, nullus qui inimicitias studet, nullus qui frequenter litigat, et ad causandum vel detrahendum est facilis, nulla infamis persona, necnon et universi quos ad causanda publice crimina leges publice non admittunt, permittatur episcopos accusare. Quoniam accusatores et accusationes, quas leges sæculi non recipiunt, qua ratione sacerdotalis eas recipere debeat ordo invenire nequeo, cum hæc et in Nicæna synodo prohibita sint, et illi magis ab istis, non isti ab illis iudicari debeant, cum Apostolus dicat: *Spiritualis iudicat omnia, ipse vero a nemine iudicatur*⁶⁴.

15. Hæretici, a quibus nimium opprimimur, excommunicatique, homicidæ, (73) malefeci, fures, sacrilegi, raptores, venefeci, adulteri, et qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque se contulerint, nullatenus ad accusationem, vel ad testimonium erunt admittendi.

16. Non ita in ecclesiasticis (74) agendum est negotiis sicut in sæcularibus. Nam in sæcularibus, postquam legibus vocatus, et in foro decertare cœpit aliquis, non licet ante peractam causam recedere. In ecclesiasticis vero, dicta causa recedere licet, si necesse fuerit, aut si se prægravari viderit.

17. Quotiescunque (75) episcopus super certis accusatur criminibus, si tales fuerint accusatores, qui juste et canonice recipi debeant, legitima in synodo suo in tempore congregata, ab omnibus canonice audiatur, qui sunt in provinciis episcopi. Quod si legitimi non fuerint accusatores, non fatigetur episcopus, quia sacerdotes ad sacrificandum vacare debent, non ad litigandum. Nec illi, qui throni Dei vocantur, pravorum hominum insidiis

(71) Adrian. col. 23 et 15.

(72) Carth. vii, c. 2.

(73) Adr. col. 63.

(74) Leo, ep. 54.

(75) Adr. 27.

turbari deent, sed libere Christo Domino famu- A
lari.

18. Quoniam provincialibus episcopis, una cum eorum metropolitano suæ provinciæ causas episcoporum, liceat charitative et concorditer agitare; non tamen, sicut in prædicta, te præsentem, constitutum est synodo, licet definire, absque Romani pontificis auctoritate. Quod si secus a quibusdam præsumptum fuerit, ipsi qui hoc egerunt, suæ præsumptionis suscipiant damnum. Et illi, qui ab eis perperam excommunicati aut damnati fuerint, auctoritate hujus sanctæ sedis, et beati præceptoris nostri clavigeri Petri potestate solvantur atque restituantur. Ipse enim ait Dominus: *Quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in terra et in caelis* ⁴⁵.

19. (76) Quoties episcopi se a suis comprovincialibus, vel a metropolitano putaverint prægravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent s-lam. Ad quam eos absque ulla detentione, aut suarum rerum ablatione, obedire liceat. Et dum ad prædictam Romanam matrem appellaverint Ecclesiam, aut ab ea se audiri exposcerint, nullus eos, aut excommunicare, aut eorum res auferre, aut aliquam vim inferre eis præsumat, antequam horum causa Romani pontificis auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam præsumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit. Nam nec hoc perperam præsumimus, sed et ipsum in Nicæna synodo constitutum, et antecessores nostros egisse, bene, Athanasi, nosti, quando tu et Paulus Constantinopolitanus, Asclepius Gazæ, et Lucianus [Lucius] Adrianopolites, ab episcopis Orientalibus inconsulto sanctæ memoriæ Julio prædecessore nostro damnati estis, et ad eum, quasi ad totius orbis caput, ut semper huic sanctæ sedi licitum fuit, confugistis. Cognita eorum nequitia, et vestra justitia, vos in communione suscepit, et omnium vestrum curam gerens, propter sedis propriæ dignitatem suas singulis reddens Ecclesias, Orientalibus scripsit, culpans eos quod non recte tractassent, viros inculpabiles de suis Ecclesiis expellentes, et constituta Nicæni concilii minime conservantes. E quibus ad certum diem nonnullos sibimet adesse præcepit, ut de talibus præsumptionibus certam redderent rationem, et coram eis ostenderet, justum se super eis protulisse decretum. Determinatum est etiam, non talia deinceps fratres esse passuros. Et nisi ab hujusmodi præsumptionibus cessarent, a propriis esse gradibus eos recessuros. Tali enim hujus sanctæ sedis privilegio, et tu et fratres tui proprias recepistis Ecclesias, cum omnibus ad vos pertinentibus. His enim et aliis quam plurimis documentis, manifestum est, nullum damnari, aut suis exspoliari rebus debere episcopum, **614** qui hanc san-

ctam sedem interpellaverit, aut sibi defensatricem asciverit, donec iudicium de eo nostræ apostolicæ auctoritatis, hoc est, principis apostolorum Petri agnoscat. Quia solum Christus Jesus huic sanctæ sedi, id est apostolicæ, hoc facere commisit. Utpote quoniam solus, atque præ omnibus præfatus princeps apostolorum creditus est, atque percipere meruit a Rege regum Christo claves regni cælorum.

20. De induciis vero episcoporum super quibus consulistis, diversas a Patribus regulas invenimus institutas. Quidam enim ad repellenda impetitorum machinamenta, et suas præparandas responsiones, et testes confirmandos, et concilia episcoporum atque amicorum quærenda, annum aut sex menses mandaverunt concedi; quidam autem annum, in B
quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non reperi, quia a laicis hæc indulta sunt, quanto magis Domini sacerdotibus? Nam et a nostris antecessoribus, atque reliquis sanctis Patribus multoties inhibuitur, ne quis Domini sacerdotibus detractiones irroget, quanto magis accusationes non ex radice charitatis prolatas? Quiescite, inquit, et nolite persequi eos, qui Deo perfecte ministrant, quorum orationibus et terrena bella sedantur, et recedentium a Deo angelorum pelluntur incursus, quique omnes dæmones, qui erupti sunt, precum assiduitate confundunt. Induciæ namque non sub angusto tempore, sed sub longo spatio concedendæ sunt, ut accusati se præparare, et universos communicatores in provinciis positos C
convenire, et testes præparare, atque contra insidiatores se pleniter armare valeant.

21. Iudices enim, et accusatores tales esse debent, qui omnium careant suspicione, et ex radice charitatis suam desiderant promerere sententiam. His igitur tam legaliter, quam et canonicè prolatis, etiam omnium Christianorum reverentiam congruere deposcimus, spiritali intercedente dilectione, et timore Dominico, per quem humana removetur offensio, et Ecclesiarum ædificatio præponitur universis, ut magis universi ædificationem fratrum laborent, quam ad damnationem, quoniam ait Dominus: *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* ⁴⁶. Jam enim formam dedimus, et a prædecessoribus nostris datam esse cognovimus, ut si quis se agnovit Christianum, illud servet, quod ab apostolis noscitur esse traditum, dicente apostolo Paulo: *Si quis vobis annuntiaverit, præter quam quod accepistis, anathema sit* ⁴⁷. Christus enim Dei Filius Dominus noster, humano generi propria passione salutem plenissimam condonavit, ut nos liberaret. Ut si in tantum nos dilexit, ut etiam proprio Filio suo non parceret, sed pro nobis omnibus illum traderet, ut nos liberaret, ut quid nos non diligimus

⁴⁵ Matth. xvi, 19; xviii, 18. ⁴⁶ Joan. xiii, 35.

⁴⁷ Galat. i, 8.

(76) Item ex Adriano.

fratres, aut eos temere judicamus? cum prædictus A
 dicat Apostolus : *Nolite judicare invicem, sed hoc
 magis judicate, ne ponatis offendiculum fratri vel
 scandalum* ⁴⁸. Nam si illi qui fratres diligunt, ex
 Deo nati sunt, et vident Dominum; quid ergo erunt
 illi qui eos persequuntur, et eos detrahendo, ma-
 chinando, accusando, infestando, damnare mol-
 liuntur? Si illi filii Dei, procul dubio filii sunt
 diaboli, qui ut semper *sicut leo rugiens circumit,
 quærens quem devoret* ⁴⁹, ita fratres insequuntur,
 ut perdant. Qui vero adjuvare fratres refugiunt,
 majus peccatorum onus acquirunt, et fraterni so-
 latii rei existunt: *Væ, inquit Propheta, qui po-
 tum dat amico suo, miscens fel suum* ⁵⁰. Et iterum
 sapientissimus Salomon ait: *Quoniam qui loquitur
 iniqua non potest latere, nec præteriet illum corri-
 piens judicium. In cogitationibus ergo impii inter-
 rogatio erit. Sermonum autem illius ad Deum præ-
 meditatio, ad correptionem iniquitatum illius, qui
 acribus zeli audit omnia, et tumultus murmurantium
 non abscondetur* ⁵¹. Hæc enim si amplecti volu-
 issent, proprio et sano sensu, ad reprobum sen-
 sum minime laberentur, sed per Dei timorem ser-
 monum suorum præcaventes custodiam, piam
 sanctorum Patrum definitionem sine quadam præ-
 sumptione nocuementi utrique conservarent, quoniam
 dicit sacrum eloquium: *Consilium bonum
 conservabit te, et mens bona custodiet te* ⁵². Non
 enim de fontibus salutaribus spiritualiter ad acqui-
 sitionem æternæ vitæ procedunt, tales accusatores,
 et detractores, atque ideo competenter nos beatus C
 Paulus apostolus admonens, ait: *Non debere plus
 sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* ⁵³
 in definitione pietatis perdurantes. Qui

enim hanc præterierunt, non tantum læsi deci-
 dentes a corroboracione sua, sed insipientiæ suæ
 dereliquerunt omnibus memoriam, ut his, quibus
 peccaverunt, minime latere potuissent: *Gloria
 enim et contumelia in loquela, et in lingua hominis
 casus illius est* ⁵⁴. Ideoque conveniens est hanc
 ostentationem, et reprehensionem illorum nostris
 actibus inseri, ne ulterius jam talia patiamini, æ-
 minantibus eis zizania, et scandala, sed lætari in
 officiis et dogmatibus vestris mereamini. Igitur eru-
 bescant talia, et hujusmodi blasphema subtrahere
 festinent, si noluerint a sacerdotali nostro collegio
 segregari, et a totius Christiani populi societate di-
 velli. Licet namque de his plura et pernecessaria,
 quæ in decretis sedis apostolicæ, et ab apostolis
 eorumque successoribus nostris ubilibet prædeces-
 soribus statuta inveniuntur, dicere et conscribere
 potuissemus, tamen melius nobis visum est, ut
 epistolam oratione claudamus. Deus omnipotens,
 et unus unigenitus Filius et Salvator noster Jesus
 Christus, vobis tribuat incitamentum, ut omnibus
 fratribus et coepiscopis nostris, quibuscunque tri-
 bulationibus laborantibus, totis succurratis viri-
 bus, et cum eis compatientes, crucem ejusdem
 Domini Salvatoris portetis, ut veri ipsius discipuli
 coram omnibus appareatis. Ut et vos, et qui vobiscum
 sunt, hic et in futuro mellora possideatis, *quæ oculus
 non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascen-
 derunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* ⁵⁵. Per
 Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et
 cum quo omnipotenti Deo Patri gloria in sæcula
 sæculorum. Amen. Valere vos opto, fratres charis-
 simi. Data Idibus Februarii, Agathio, et Juliano,
 viris clarissimis, consulibus.

⁴⁸ Rom. xiv, 13. ⁴⁹ I Pet. v, 8. ⁵⁰ Habac. iii, 15. ⁵¹ Sap. i, 8-10. ⁵² Prov. ii, 11. ⁵³ Rom. xii, 3. ⁵⁴ Eccle. v, 15. ⁵⁵ I Cor. ii, 9.

615 IN VITAM BEATÆ SYNCLETICÆ ADMONITIO.

Vitam beatæ Syncleticæ antiquissimum esse opus suadent Vitæ Patrum lib. v et vi, apud Rosweidum, et ipse sane antiquissima, circa sextum sæculum Latine translata; ubi complura subinde occurrunt ex Vita beatæ Syncleticæ mutuata. Ejus auctores varii assignantur, ex quorum numero Athanasius, qui ut vi et præstantia nominis cæteris longe antecellit: inde sane contigit ut, neglectis pene aliis, quibus potiori forte jure hoc opusculum tribueretur, a multis nec ignobilibus scriptoribus Athanasio ascribatur. Nec prætermittendâ Nicephori Callisti verba Kb. viii, c. 40: Τὴν Ἀντωνίου φιλοσοφίαν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος, καὶ αὐτῷ διαφερόντως φιλοῦμενος, πρὸς λεπτόν ἱστορήσας ἐξέδωκε τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπά τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἕκαστα διαγράψας· ὡς ὅρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὅποια δὲ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἀν τῷ βίῳ Συγκλητικῆς ἔπραξεν· ἀνδρῶν μὲν πολιτείας ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκεῖθεν ὑποτιθεῖς, ὡς ἐν πλάσματι διηγησέως. Id est, Antonii philosophiam vir longe præstantissimus Athanasius, qui etiam ipsi fuit charissimus, pluribus descriptam edidit, conscripsitque ejus adversum dæmones certamina, quasve artes ad ipsos debellandos adinvenit, necnon alia vitæ illius prodigia minutatim enarrata: adeo ut liber ille sit quasi vitæ monasticæ norma. Cujusmodi item sunt quæ idem Athanasius descripsit in vita Syncleticæ: in priore quidem libro virorum vivendi rationem; in sequenti vero mulierum proponens, quasi sub forma narrationis. Præterea in codice Vaticano 825, teste Holstenio in animadversis ad Martyrologium Romanum, hac vita Athanasii nomen præfert; itemque in bibliothecâ Scorialensis exemplari, quod memorat Alexander Barvoetius in catalogo illius Bibliothecæ, ad cujus fidem David Colvillus Latinam interpretationem suam adornavit, editam a Bollando ad 5

Januarii. Hæc quantulacunque sint testimonia, exigui aut nullius momenti videbuntur iis qui vel primoribus labris Athanasii stylum orationisque genus attigerint; tantum scilicet abhorret hoc opusculum ab Athanasiana illa eloquentia, sale, gravitate. Ad hæc nullus assignatur scriptor, ad quinque sæve sæcula post Athanasii ætatem qui id operis tribuat Athanasio. Tradit autem Holstenius in alio codice vetustissimo Cryptoferratensi bibliothecæ Vaticanæ num. 1589, eam vitam adjudicari Polycarpo ascetæ. Codex autem quo est usus Cotelierius qui tomo I Monumentorum ecclesiæ Græcæ vitam Syncreticæ evulgavit, nullum præferi auctoris nomen. In Schedis vero Combesianis quarum perhumaniter nobis copiam fecit vir eruditus R. P. Lequien ex Ordine Prædicatorum ad calcem operis hæc leguntur: Hucusque qui ex sancta (Syncretica) per beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermones: unde forte inferatur Arsenium illum gesta dictaque Syncreticæ collegisse. Qui Arsenius longe diversus esse videtur a prisco illo Arsenio monacho qui quarto sæculo floruit. Cæterum multa uti diximus in v et vi Rosweidi libro ex hoc Opere ad verbum excerpta leguntur, quæ nos ad marginem pro facultate notavimus. Similiter in Apophthegmatibus Patrum, et in Scholiis ad Joannem Climacum identidem laudatur Vita sanctæ Syncreticæ.

VITA ET GESTA SANCTÆ BEATÆQUE MARGISTRÆ SYNCLETICÆ.

1. Par esset omnes homines bonarum rerum esse peritos. Ita enim in negotiis exercitati, vitam transigerent absque detrimento. Nam simplicioribus multæ peritiles res sunt occultæ, quod ideo illis obvenit, quod ex socordia hebetiore sint mente. Enimvero plerumque pretiosæ margaritæ, in pauperes vilesque viros inciderunt, qui ex artis inperitia, eas nihili naucique fecerunt. Nos itaque qui animo sumus puerili et imperito, cum incidissemus in hanc margaritam, non magni faciebamus illam, dum solam speciem attenderemus, et a naturæ dignitatisque illius notitia multum abessemus: ubi autem paulatim ejus propius pulchritudinem spectantes, præstantiam edocebamur, divino erga B perceptam rem amore accendebamur. Ipsæ namque res mentem nostram ad desiderium inflammabant.

2. Quorsum autem loquar de præsentibus, aut me illis adnumerem, quasi nos aliquid sciamus, aut eloqui valeamus de præclara et beata Syncretica? Omnium quippe hominum naturam, bonis ejus operibus recensendis imparem arbitror. Quod si quis de illa loqui aggrediatur, quantumvis sapiens sit ac peritus, longissime aberit a re proposita exsequenda. Quemadmodum enim qui solem intentius respicere volunt, oculorum damno afficiuntur, ita etiam qui ejus vitam contemplari nituntur, ob præclare gestorum præstantiam, 616 vertigine correpti, cedentes demum ac viribus destituti, in mentis incidunt perturbationem.

3. Nos autem pro viribus nostris ejus vestigia consecrati, et ab ejus æqualibus de primæva ejus ætate paucis eruditi, ex ipsisque rebus aliquantulum illustrati, scribere ingredimur, nobisque ipsis salutarem cibum recondimus. Nam pro dignitate illius eloqui, non impossibile modo nobis est, sed multis aliis perarduum ac difficile.

4. Quæ cælestis συγκλήτου seu senatus nomen habet, ex Macedonia oriunda est. Majores siquidem ejus audito Alexandrinorum erga Deum et Christum amore, ex Macedonia in Macedonis urbem

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΕΣΚΑΛΟΥ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΗΣ.

1. Ἔδει πάντας ἀνθρώπους τῶν καλῶν μὴ ἀμυήτους ὑπάρχειν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐγγεγυμνασμένοι τοῖς πράγμασιν εἰ εἶεν, τὸ ἀζήμιον εἶχον ἐν βίῳ· καὶ γοῦν τοὺς ἀκαραιοτέρους τὰ πολλὰ τῶν χρηστῶν διέλαθεν. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἐκ τοῦ τῆν διάνοιαν αὐτοῖς ἀμβλωτέραν καθεστάναι ὑπὸ τῆς ἀμελείας. Πολλὰκις γὰρ καὶ μαργαρίται πολύτιμοι εἰς πένητας παρῆλθον ἀνδρας. Οἱ δὲ ἀδοκίμαστον τὴν περὶ τούτων τέχνην ἔχοντες, ὡς μικρῶν τιῶν καὶ οὐδαμινῶν κατεφρόνησαν. Ἡμεῖς γοῦν, νηπίαν καὶ ἀνάσκητον ψυχὴν ἔχοντες, τῷ παρόντι ἐντυγχάνοντες μαργαρίτη, οὐδὲν μέγα τοῦτον θεωροῦμεν, τῷ σχήματι μόνῳ ἐνατενίζοντες, τῆς δὲ φύσεως αὐτοῦ, ὅσον πρὸς γινώσιν, μακρὰν τυγχάνοντες. Ὡς δὲ κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν πέλας ἐδιδασκόμεθα τὸ κάλλος αὐτοῦ, θεῖος ἔρωσ καὶ ἡμῖν ἐνεγεννᾶτο πρὸς τὸ ὀφθέν· καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐζωπύρει ἡμῶν πρὸς τὸν πόθον τὴν διάνοιαν.

2. Τί δὲ λέγω τοὺς παρόντας, ἧ καὶ ἑαυτὸν συγκαταριθμῶ τοῦτοις, ὡς τι εἰδότες ἡμῶν καὶ λεγόντων περὶ τῆς ἀοιδίμου καὶ μακαρίας Συγκλητικῆς; Οἶμαι γὰρ πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν λείπεσθαι πρὸς διήγησιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς πράξεων. Εἰ δὲ καὶ τις ἐπιχειρήσει λέγειν τι περὶ αὐτῆς, πολὺ μὲν καὶ ἄπειρον ἀπολειφθήσεται τῶν ζητουμένων, κἂν σοφός, κἂν ἐπιστήμων τυγχάνῃ. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῷ ἡλίῳ ἀτενίσαι βουλόμενοι τὰς ὄψεις βλάπτονται, οὕτω καὶ οἱ κατοπτρίζεσθαι τῷ βίῳ ταύτης πειρώμενοι, ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων λιγυιάσαντες, ὑπενδόντες ἢ καὶ ἀτονήσαντες, σύγχυσις ὑφίστανται τῇ διανοίᾳ. C

3. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἰχνηλατοῦντες τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἐκ τῶν συνηλικῶν δὲ αὐτῆς τὰ κατὰ τὸν πρῶτον βλον ἀκροθιγῶς ἀκούσαντες, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πραγμάτων ἀμυδρῶς καταυγασθέντες, ἐπὶ τὸ γράφειν ἤκομεν, ἑαυτοῖς τροφὰς σωτηριώδεις ἀποθησαυρίζοντες. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ἀξίαν αὐτῆς λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσχερές.

4. Ἡ τῆς οὐρανοῦ συγκλήτου ἐπόνυμος, χώρας τῆς Μακεδονίας τυγχάνει. Ἀκηχοῦτων γὰρ τῶν προγόνων αὐτῆς τὸ φιλόθεον καὶ φιλόχριστον τῶν Ἀλεξανδρέων, κατελάμβανον ἐκ Μακεδονίας τὴν τοῦ Μακεδόνα πό-

λιν. Ἐπιούστων δὲ αὐτῶν τῇ χώρᾳ, καὶ μεῖζον εὐρόν-
τες τῆς φήμης τὰ πράγματα, φιλοφρόνως ἔχουν αὐ-
τῆν. Οὐ πλήθει δὲ δῆμων συνέχαιρον, οὐτε μὴν οἰκη-
μάτων ἐθαύμαζον μέγεθος· πλῆστιν δὲ μονότροπον
εὐρόντες σὺν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ, δευτέραν ἔθεντο τὴν
οἰκίαν τῆς μετοικίας.

5. Ἦν δὲ καὶ τῷ γένει περίθλεπτος ἡ μακαρία
Συγκλητικῆ, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ τοῖς κατὰ τὸν κόσμον
τερπνοῖς νομιζομένοις ἐκεκόσμητο. Παρῆν δὲ αὐτῇ
καὶ ἀδελφὴ ὁμόφρων ἄμα, καὶ ἀδελφοὶ δύο, σεμνο-
τάτη καὶ αὐτοὶ ἀναχθέντες βίῳ· ὧν ὁ μὲν εἶς, ἐν τῇ
παιδικῇ ἡλικίᾳ τυγχάνων, ἀπεγένετο· ὁ δὲ ἕτερος,
ἐπιβάς πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει, παρὰ τῶν γονέων
εἰς γάμον παρεκαλεῖτο· καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητού-
μενον εὐτρεπισθέντων, καὶ τῶν ἐξ ἔθνους συμβολι-
κῶν ἐκτελουμένων, ἀπέτη ὁ νέος ὡσπερ ὄρνεον ἐκ
βρόχων, ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγεῖου νύμ-
φης, τὴν ἄμωμον καὶ ἐλευθέραν τῶν ἀγίων σύνοδον.

6. Αὕτη δὲ ἐτι ἐν ταῖς παρώσιν ἀγκάλαις τυγχά-
νουσα, φιλοθεῖα μὲν τὸ πρῶτον τῆν ψυχὴν ἡσθεῖτο·
καὶ οὐχ οὕτω τὰς τοῦ σώματος ἐπιμελείας ἐποιεῖτο,
ὡς τὰς τῆς φύσεως ὀρμὰς ἐπετήρει.

7. Ἦν γὰρ καὶ κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη, ὡς
καὶ πολλοὺς αὐτῇ μνηστῆρας προσίεναι κατὰ τὴν
πρώτην ἡλικίαν· τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς περιουσίας δε-
λεαζομένους, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν γονέων κο-
σμιότητος, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ὑπ' αὐτῆς τῆς κόρης
τοῦ κάλλους ἐξαπτομένους. Καὶ γοῦν οἱ γονεῖς ἀμέ-
νωσ προσερέποντο τὴν νέαν εἰς γάμον, αὐτὸ τοῦτο
ἐπείγοντες, ὡς ἐξ αὐτῆς τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν αὐ-
ταῖς φυλαχθῆναι. Ἦ δὲ σώφρων καὶ γενναία τῷ φρο-
νήματι, οὐδόλως συνετίθετο ταῖς τοιαύταις τῶν γο-
νέων συμβουλαῖς· ἀλλὰ γάμον ἀκούουσα κοσμηκόν,
γάμον θεῖον ἐφαντάζετο· καὶ πολλοὺς μνηστῆρας
παρορώσα, εἰς μόνον τὸν οὐράνιον νυμφίον εἶχε τὸ
νῶμα.

8. Καὶ ἦν ἰδεῖν τῆς μακαρίας Θεόκλης γνησίαν μα-
θήτριαν, τοῖς αὐτοῖς αὐτῆν ἐπομένην διδάγμασι. Καὶ
γὰρ τῶν δύο εἰς μνηστήρ ἦν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς ἦν
τῶν ἀμφοτέρων νυμφαγωγὸς Παῦλος· οἶμαι δὲ καὶ
τὸν θάλαμον αὐταῖς μὴ ἐναλλάττειν· εἰς γὰρ αὐταῖς
παστὸς ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ αὐτὸς Δαβὶδ μελωδεῖ ἐπ'
ἀμφοτέρων τὰ σεμνὰ καὶ θεῖα ἄσματα. Καὶ γὰρ ἐν
κυμβάλοις εὐήχοις τέρπει τὰς Θεῶ ἀνατεθείσας ψυ-
χὰς, καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ ἐν δεκαχόρδοις ψαλτηρίοις
τὴν τελειοτάτην ᾠδὴν ἀναπέμψει. Μαριὰμ δὲ τοῖς
ιεροῖς τούτοις γάμοις τὰς χορευτρίδας εἰσάγει, λέ-
γουσα· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδοξῶς γὰρ δεδύ-
ξασται. Καὶ τὰ ἕφα δὲ τοῦ θεοῦ δειπνοῦ κοινὰ τοῖς
ἐστρωμένοις· Γεύσασθε γὰρ, καὶ ἴδετε, ὅτι χρη-
στός ὁ Κύριος. Καὶ ἡ τῶν νυμφικῶν δὲ αὐταῖς πε-
ρὶ βλημάτων μία τις ᾠδή· Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν
ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. Ὁμότροπος
σὺν αὐταῖς ἦν ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη· τῶν γὰρ αὐτῶν
ἡξιοῦντο δωρεῶν· ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν ἡμιλ-
λῶντο. Τὰ μὲν γὰρ τῆς μακαρίας Θεόκλης οὐδενὶ ἡγγόη-
ται μαρτύρια, ὡς διὰ πυρὸς καὶ θηρίων ἀτιθάστων

concesserunt. Quo cum pervenissent, ac res ipse
fama majores comperissent, libentissime isthic se-
des statuerunt. Non illi de populi frequentia gau-
debant, nec ædium amplitudinem mirabantur, sed
unanimi fide sinceraque charitate reperta, incolau-
tatriam posthabuere.

5. Erat porro beata Syncletica cum genere il-
lustris, tum aliis quæ inter vitæ commoda compu-
tantur instructa. Erat illi soror una concors ac
ejusdem animi, et fratres duo, ipsi quoque vita
honestissima educati, quorum alter ætatem agens
puerilem diem obiit; alter vero ubi vicesimum
quintum attingit annum, a parentibus ad nuptias
destinatus est. Cumque essent omnia ad id negotii
parata, pactionesque de more essent factæ, evola-
vit adolescens tanquam avis ex laqueis, et ærionam
terrestrem cum inculpato liberoque sanctæ
cætu commutavit.

6. Ipsa porro dum paternis adhuc ulnis hæret,
fama primum animum exercebat in amore Dei,
nec tantam corporis curam, quantam animi moti-
bus observandis sollicitudinem ponebat.

7. Erat namque forma corporis elegantissima;
adeo ut sub primam adolescentiam multi ad eam
accederent proci, partim opibus, partim parentum
dignitate permoti, ad hæc puellæ pulchritudine ac-
censi. Ipsi quoque parentes placide juvenclam ad
nuptias hortabantur: ea mente instantes, ut ex
illa sibi generis successio superesset. At illa pu-
dica et animo generosa, nullatenus ejusmodi pa-
rentum consiliis obtemperabat; quinimo auditis
mundanis nuptiis, divinas cogitabat: ac multos il-
los despiciens procos, in unum cœlestem sponsum
nutu et animo propendebat.

8. Videre erat beatæ Theclæ germanam discipu-
lam, eadem quam illa documenta sequentem. Am-
barum namque unus pronubus erat Christus, idem
ambarum paranympus Paulus: quin earum thala-
mum nihil diversum arbitror: iis enim communis
torus Ecclesia. Ipseque David de utraque, gravia
divinaque cantica modulatur. In cymbalis namque
bene sonantibus oblectat animas Deo consecratas,
et in tympanis ac decachordis psalteriis perfectis-
simum occiuit carmen. Maria vero sacris hisce
nuptiis choreas inducit dicentia: *Cantemus Do-
mino; gloriose enim magnificatus est* ⁶⁶. *Fercula*
quoque divinæ cœnæ, communia epulantibus:
Gustate enim, inquit, et videte quoniam suavis est
Dominus ⁶⁷. Præterea sponsalium indumentorum
una utrique textura erat: *Quicumque enim in Chri-
sto baptizati sunt, Christum induerunt* ⁶⁸. Par item
illis erga Dominum charitas, eisdem quippe mun-
eribus ornatae erant: imo etiam iisdem certamini-
bus contendebant. Et quidem beatæ Theclæ nemini
ignotum martyrium et cruciatus, quod per ignem

⁶⁶ Exod. xv, 1. ⁶⁷ Psal. xxxiii, 9. ⁶⁸ Galat. iii, 27.

ferasque indomitas decertaverit : nec hujus quoque virtutis causa susceptos labores sudoresque, multis latere existimo. Cum enim unus eis Salvator esset, cujus desiderio flagrabant, necessario unus quoque illis erat adversarius diabolus. Ac quidem in Thecla mitiores **617** fuisse labores existimo. Expugnata quippe fuit inimici malitia, per exteriora cum ea congressi : hic vero acerbiorum prodebat malitiam, interiore pugna per exitiosas cogitationes congressus.

9. Non fascinavit oculos ejus pretiosæ vestis textura, neque gemmarum varii colores : non aures ejus cymbalum decepit, neque tibia animi vigorem solvere potuit : non parentum lacrymæ, non cognatorum quævis cohortatio ejus emollivit animum ; sed adamantina mente instructa, nequaquam animo fracta est : cunctosque sensus suos, quasi fenestras occludens, cum Sponso suo seorsim colloquatur, his Scripturæ verbis usa : *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi*⁵⁹. At ubi fumosæ tenebrosæque confabulationes occurrebant, eas refugiebat, ad interna animi cubicula sese recipiens. Ubi vero lucidæ fructuosæque adhortationes comparebant, totam pandebat mentem, ut oblata verba suscipere.

10. Neque vero negligebat salutarem corporis medelam ; nam ita jejuni amans erat, ut ex præsentibus nihil ipsi par esset. Illud nempe pro custodia habebat, et pro fundamento cæterorum omnium. Ac si quando necessitate cogente extra consuetam horam aliquid alimenti sumeret, secus illi ac comedentibus accidebat : pallebat quippe vultus, corporisque moles minuebatur. Nam movente contristato, una immutatur et languescit id quod movetur ; quolibet enim modo principium affectum fuerit, quæ ex illo pendent pari ratione subsequuntur. Quibus namque oblatus cibus voluptati est, iis vegetus corporis habitus est : qui contra affecti, iis caro macie confecta et tenuis est. Mihi loquenti fidem faciunt infirmi. Hæc igitur beata Virgo cum elanguido esse corpore curaret, animæ vigorem præferebat, idque juxta Apostoli dictum : *Quanto is qui foris est noster homo corrumpitur, tanto is qui intus est, renovatur*⁶⁰. Ita igitur ejusmodi certamen inibat ut vulgi oculis lateret.

11. Postquam vero parentes ejus linem vivendi fecerant, majore Dei impulsu permota, suam secum sumit sororem, quæ erat experta oculorum usu : relictaque paterna domo in consanguinei cujusdam monumentum ingreditur ab urbe remotum, cumque sibi relicta bona, vendita pauperibus distribuisset, accito quodam presbytero, comam sibi capitis totondit. Tunc ornatum omnem et mundum abjecit ; solent enim mulieres, mundum appellare capillos.

αὐτὴν ἐνηθληκέναι· καὶ ταύτης τοὺς ἐναρετοὺς πόνοὺς τε καὶ ἰδρωτάς οἶμαι τοὺς πολλοὺς μὴ λαμβάνειν. Εἰ γὰρ εἰς Σωτῆρ ἦν αὐταῖς ὁ ποθοῦμενος, ἀναγκαίως καὶ εἰς αὐταῖς ὁ ἀντιτασσόμενος. Καὶ τῇ μὲν θέκλῃ πραυτέρους ὑπολαμβάνων τοὺς πόνοὺς· καθήρητο γὰρ ἡ τοῦ ἐχθροῦ κακία, διὰ τῶν ἐκτὸς αὐτῆ προσομιλοῦντος· ἐνταῦθα δὲ δριμυτέραν ἑαυτοῦ τὴν κακίαν ἐπιδείκνυται, ἐκ τῶν ἐνδον διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ὀλεθρίων ἑαυτοῦ λογισμῶν κινουμένων.

9. Οὐκ ἐγοήτευσεν αὐτῆς τὸ ἔμμα ποικίλης ἐσθήτος ὕφῃ, οὐδὲ λίθων πολυτελῶν διάφορα χρώματα· οὐκ ἠπάτησεν αὐτῆς τὴν ἀκοὴν κύμβαλον, οὐδ' αὐλὸς διαλῦσαι δεδύνηται τὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς τόνον. Οὐκ ἐμάλαξεν αὐτὴν γονέων δάκρυα, οὐδὲ ἕτερα τίς συγγενῶν παραίνεσις· ἀλλ' ὡσπερ ἀδάμαντα τὸν λογισμὸν ἔχουσα, οὐ παρετράπη τὸν νοῦν· καὶ ὡσπερ θυρίδας τὰς πάσας αἰσθήσεις αὐτῆς ἀποκλείουσα, τῷ ἑαυτῆς νομίῳ καταμόνας προσωμίλει, τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο λέγουσα· Ὡς ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῶ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδὸς μου ἐμοί. Καὶ εἰ μὲν καπνώδεις καὶ σκοτεινὰ ὀμίλια παρήσαν, ταύτας ἀπέφευγε, τοὺς ἐνδον ταμείοις τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν συνάφουσα· ὅπου δὲ φωτεινὰ καὶ ἐπωφελεῖς παραινέσεις ἐτύγγανον, πᾶσαν ἑαυτῆς τὴν διάνοιαν ἔτεινε πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λεγομένων.

10. Οὐκ ἡμέλει δὲ καὶ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα σωτηρίου φαρμάκου· τὴν τε γὰρ νηστείαν οὕτως εἶχε φιλήν, ὡς μηδὲνα αὐτῇ τῶν παρόντων ἴσον τυγχάνειν. Φυλακὴν γὰρ καὶ θεμέλιον ταύτην ἔγειτο τῶν ἄλλων. Καὶ εἰ ποτε ἀνάγκης γενομένης παρὰ τὸν συνῆθη καιρὸν ἐτράφη, τὸ ἐναντίον ὑφίστατο τοῖς ἐσθίουσιν· ὡχρία γὰρ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, καὶ συνέπιπτεν ὁ τοῦ σώματος ὄγκος· τοῦ γὰρ κινουντος ἀηδισθέντος, συναλλοιοῦται καὶ τὸ κινούμενον. Ὅπως γὰρ ἂν ἡ ἀρχὴ διατεθῆ, ὡς ἐπίπαν ἀκολουθεῖ ταύτῃ καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἴρτημένα. Οἷς μὲν γὰρ ἡ τροφὴ καὶ ἡδονὴ γίνεται καὶ προσφέρεται, εὐθαλὴς ὁ τοῦ σώματος ὄγκος ἐστίν· οἷς δὲ τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ἀτροφος καὶ λεπτὴ ἡ σὰρξ τυγχάνει. Μαρτυροῦσι δὲ μου τῷ λόγῳ οἱ ἀδελφῶστοι. Ἡ γοῦν μακαρία αὕτη, νοσηλεύειν πειρωμένη τὸ σῶμα, τῇ ψυχῇ τὸ εἰσάνθεος ἔφερε· κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα ἔπραττεν· Ὅσῳ γὰρ ὁ ἐξώθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φθειρεται, φησὶν, τοσοῦτον ὁ ἐνδον ἀνακαινοῦται. Οὕτω μὲν οὖν ἐνήθλει λαμβάνουσα τοὺς πολλοὺς.

11. Ὅτε δὲ οἱ γονεῖς αὐτῆς τέλος ἔσχον τοῦ βίου, ἐπὶ πλείον θεοφορηθεῖσα (77) τῷ θεῷ φρονήματι, λαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν μεθ' ἑαυτῆς· ἦν γὰρ στερηθεῖσα τῶν ὄψεων· καὶ τῶν μὲν πατρῶων οἴκῳ χωρίζεται· εἰς δὲ τινος συγγενοῦς αὐτῆς ἡρωεῖον ἀπωκισμένον τῆς πόλεως κατάγεται· καὶ διαπωλήσασα πᾶσαν τὴν καταλειφθεῖσαν αὐτῇ οὐσίαν, καὶ διανείμασα τοῖς πένησι, προσκαλεσαμένη τινὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀπέτεμεν ἑαυτῆς τοὺς «λοκάμους». Τί·

⁵⁹ Cant. 11, 16. ⁶⁰ II Cor. 14, 16.

(77) Sic Coteler. Combefis. vero κορυβαντιάσα.

τὴν πᾶσαν κοσμησιν ἀπέθετο· ἔθος γὰρ ταῖς γυναῖξι ἅπαντας καλεῖν τὴν τρίχα. Σύμβολον δὲ ἦν τὸ γινόμενον τοῦ ἀπέριττον καὶ καθαρὰν τὴν ψυχὴν αὐτῆς γεγενῆσθαι. Τότε μὲν οὖν πρῶτον ἠξιώθη τῆς παρθενικῆς προσηγορίας.

12. Πᾶσαν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοῖς πτωχοῖς διανεμάσα, ἔλεγε· Μεγάλου μὲν ἠξίωμα ὀνόματος· Τί δὲ ἀνταποδώσω ἐπάξιον τῷ δωρησαμένῳ, οὐκ ἔχω. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων, ἔνεκεν ἀξιώματος φαρτοῦ, πᾶσαν ἑαυτῶν τὴν οὐσίαν ἀποβάλλουσι· πόσω μᾶλλον ἐμὲ, τοσαύτης ἀξιωθεῖσαν χάριτος, οὐκ ἄρα ἔδει μετὰ τῶν νομιζομένων ὑπαρχόντων προδοῦναι καὶ τὸ σῶμα; Τί δὲ λέγω κτήματα ἢ σῶμα δοῦναι, πάντων αὐτοῦ ὑπαρχόντων; Τοῦ γὰρ Κυρίου ἢ τῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τούτων μὲν τῶν λόγων τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκοιμισαμένη, ἡσύχαζεν.

13. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐν ταῖς πατρικαῖς αὐλαῖς ἱκανῶς προγυμνασθεῖσα τοῖς πόνοις· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ σταδίου ἀχθεῖσα, προέκοπτε ταῖς ἀρεταῖς. Ὅσοι μὲν οὖν ἀγυμνάστως καὶ ἀσκέπτως προσῆλθον τῷ θεῷ τούτῳ μυστηρίῳ, ἀπέτυχον τοῦ ζητουμένου, μὴ προθεωρήσαντες τὰ καθ' ἑαυτοῦ· ὡσπερ δὲ οἱ ὀδοπορεῖν μέλλοντες τῶν ἐφοδίων πρῶτον φροντίζουσιν, οὕτως καὶ αὕτη, ὡσπερ ἐφοδῖος ἑαυτῆν, τοὺς πάλαι πόνους εὐτρεπίσασα, ἀδεῶς τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν ἐποίησατο· τὰ γὰρ εἰς τὸν ἀπρριτισμὸν τῆς οἰκίας προαποθεμένη, ὀχυρώτατον τὸν ἑαυτῆς ἐξετέλει πύργον. Καὶ τὸ μὲν καθ' ἱστορίαν τῶν οἰκημάτων ποίημα ἐκ τῶν ἐξωθεν ὑλῶν κατασκευάζεται· αὕτη δὲ τὸ ἐναντιον πεποίηκεν· οὐ γὰρ τὰς ἐξωθεν ὑλας συνήγαγεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς ἐσωθεν ἐκένωσε. Τὰ γὰρ χρήματα αὐτῆς διαδοῦσα τοῖς πένησι, καὶ καταλιπούσα ὄργην καὶ μνησικακίαν, ἀπώσαμένη δὲ καὶ φθόνον καὶ φιλοδοξίαν, ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν ἑαυτῆς ἐπὶ τὴν πέτραν, ἧς περιφανῆς ὁ πύργος καὶ ἀχείμαστος ἡ οἰκία.

14. Καὶ τί πολλὰ λέγω; ὑπερέβαινε γὰρ διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τὰς ἐν ἔξει τοῦ μονήρους βίου τυγχανούσας. Ὅσπερ γὰρ τὰ εὐφρέστατα τῶν παιδίων, ἔτι ἐν ταῖς συλλαβαῖς ὄντα, ἀμιλλῶνται τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ πλείω χρόνον ἔχουσι παρὰ τοῖς διδασκάλοις· οὕτω καὶ αὕτη, ζέουσα τῷ πνεύματι, παρέτρεχε τὰ λοιπάς.

15. Τὸν μὲν οὖν ἔμπρακτον αὐτῆς καὶ ἀσκητικὸν βίον λέγειν ἀδυνατοῦμεν, ἐπεὶ οὐδὲ συνεχῶρει τινὰ τοῦτου θεατὴν γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ κήρυκας τῶν αὐτῆς ἀνδραγαθημάτων ἤθελεν εἶναι τοὺς παρόντας. Οὐχ οὕτως γὰρ τὸ εὐπράττειν ἐφρόντιζεν, ὅσον τῆς τοῦτου φυλακῆς τε καὶ κρυβῆς. Τοῦτο δὲ ἐποίει οὐ φθόνῳ συνεχομένη, ἀλλὰ θεῷ χάριτι συγκροτουμένη. Τὸ γὰρ Κυριακὸν ἔκεινο κατὰ νοῦν ἔφερε βῆμα, τὸ λέγον, ὡς *Εἰ τι ἔαν ποιῇ ἢ δεξιὰ σου, μὴ γνώτω ἢ ἀριστερά σου*. Οὕτως μὲν λαυθάνουσα ἐξετέλει τὰ κρέποντα τῷ ἐπαγγέλματι.

16. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἡλικίας, καὶ ἕως τῆς ἀκμαστικῆς, οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπ-

Signum autem illud erat, animum ejus omni superfluitate vacuum ac purum effectum fuisse. Tunc autem primum virginis appellatione dignata est.

12. Postquam facultates suas pauperibus erogaverat, ait: Magno cohonestata sum nomine: quid autem pro merito benefactori rependam non superpetit. Nam si in externis rebus, corruptibilis dignitatis causa, fortunæ omnes amittuntur, quanto magis me tanta donatam gratia, decet ipsum corpus, cum his bonis (ut putantur) tradere? Quid autem dico facultates et corpus ipsidari, cujus sunt omnia? Nam. *Domini est terra et plenitudo ejus* ⁶¹. Atque per hæc verba, humilitatem adeptæ, quietem: et solitariam egit vitam.

13. In paternis sane ædibus, jam ante non modicam exercitationibus operam dederat, tuncque in stadii medium acta, virtutibus proficiebat. Contra vero quotquot absque exercitatione et incogitantius ad hoc divinum mysterium accedunt, a proposito excidunt, quia animo singula non prospexerant. At illa, quemadmodum qui iter suscipiunt, viaticum primo sibi provident, ita ceu viatico, pristinis laboribus exercitata, caute **618** et secure iter ad superna ingressa est: præparatis quippe omnibus quæ essent ad exstruendam domum satis, munatissimam turrin sibi absolvit. Quod spectat enim ædium structuram, externa illæ materia conficiuntur: at illa contraria plane ratione, non externam materiam collegit, imo potius internam ejecit. Bona quippe sua elargita pauperibus, deposita ira, injuriarumque memoria, depulsa invidia et gloriæ cupiditate, domum suam ædificavit supra petram, cujus splendida turris erat, et nullis tempestatibus obnoxia.

14. Sed quid multa dico? superavit quippe vel ipso initio, eas quæ monasticæ vitæ assueverant. Sicut enim pueri qui acriore sunt ingenii acie, quamvis adhuc in syllabis versentur, cum iis tamen contendunt, qui et ætate majores sunt ac diutius magistros frequentarunt, ita et illa spiritu fervens cæteras post se reliquit.

15. Actuosam itaque et asceticam vitam ejus enarrare non valemus, quando nullum admisit vitæ suæ spectatorem. Neque enim rerum a se præclare gestarum præcones esse volebat eos qui ad erant. Imo nec tantam recte agendi, quantam gesta sua occultandi sollicitudinem habebat. Illud namque Dominicum dictum in mente versabat: *Si quid fecerit dextera tua, id nesciat sinistra tua* ⁶². Atque ita latens professionis suæ officia persolvebat.

16. A prima ad adultam ætatem, non modo omne viri consortium declinavit; sed etiam æquales ple-

⁶¹ Psal. xxiii, 1. ⁶² Matth. vi, 3.

rumque suas fugiebat, hisce duabus de causis, A vel scilicet ne gloriam eximie exercitationis referret, vel ne corporali necessitate a virtutis exercitio avelleretur.

17. Sic ergo primos animi impetus observabat, cavens ne corporeis traheretur cupiditatibus. Nam instar arboris luxuriantis, ramos abscindebat infructuosos, sciteque amovebat erumpentes in animo spinosas fructificationes, per jejunium scilicet et orationem. Quod si vel paulum singulæ pullularent, variis affliciebat pœnis, nullisque non laboribus corpus macerabat. Nec satis erat illi panis abstinentia, quæ vel aqua parcissime utebatur.

18. Quandocunque autem infestus hostis cum illa B conflictaretur, quamprimum per orationem Dominum suum vocabat in subsidium, nec sola corporis exercitatione nitebatur leonis impetum comprimere. Nec mora facta supplici aderat Dominus, fugiebatque adversarius. Plerumque tamen accidebat, ut diutius instaret hostis, nec Dominus sceleratum propulsaret, ut eo pacto virtutibus instructæ animæ exercitationem auget. Ipsa vero quasi facta donorum accessione, vires resumebat ad victoriam reportandam. Neque erat ei satis, se ciborum penuria macerare, verum etiam ad omnia voluptaria studia aditum sibi intercludebat. Furfuroso siquidem pane vescebatur, aqua sæpe prorsus abstinebat, humi cubans identidem. Quandiu bellum instaret, talibus illa telis utebatur. Scuti ac teli loco erat illi oratio, lorica ex fide, spe et charitate compacta. Præibat omnibus fides, quæ universos animæ illius constringeret articulos. Aderat item eleemosyna, si non actu, saltem proposito et voluntate.

19. His itaque parta de hoste victoria, modum ipsa asperrimæ exercitationi ponebat, idque illa præstabat, ne confestim deficerent corporis membra; quod sane acceptæ cladis fuisset indicium. Collabentibus namque armis, quæ spes superest militi ad prælium capessendum? Quare nonnulli sunt, qui cum se immodice et inconsiderate inedia absumpsissent, lethale sibi vulnus intulerunt, et quasi D cum adversario congredi detrectarent, in perniciem se conjecerunt. Non sic illa 619 agebat, sed considerate omnia, ita ut strenue cum hoste precibus et exercitatione munita dimicaret, et ad tranquillitatem propriæ navi procurandam, corporis curam ageret. Enimvero nauæ oborta tempestate et procella, a cibo abstinent, quidquid artis et peritiæ inest, periculo ob oculos versanti opponentes; postquam autem incolumes evaserunt, tunc secundæ salutis sollicitudinem habent, nec totum illis tempus eluctando mari et æstui insumitur, sed aeris serenitatem, ceu brevissimam quietem et tranquillitatem accipiunt: neque tamen ita sine sollicitudine degunt, neque se alto somno abripi patiuntur, præ-

φρυγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρηγεῖτο· δύο τούτων ἕνεκα, ἢ τοῦ μὴ δοξασθῆναι τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσκήσεως, ἢ τοῦ μὴ ὑποσυρῆναι τῆς ἀρετῆς διὰ τὴν σωματικὴν χρεῖαν.

17. Οὕτως μὲν οὖν τὰς πρῶτας τῆς ψυχῆς ἐπιβολὰς παρετήρει, μὴ συγγωροῦσα αὐταῖς συγκαθέλκεσθαι ταῖς σωματικαῖς ἐπιθυμίαις· ὡσπερ δὲ δένδρον καθυλομανοῦν περιετέμνετο τῶν ἀκάρπων κλάδων, τὰ βλαστήματα· τὰς μὲν γὰρ ἀκανθώδεις τῆς διανοίας ἐκφύσεις ἀρηρῆτο διὰ τε τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς. Καὶ εἰ βραχὺ τι ἕκαστον τούτων προέκοπτε, ποικίλας αὐτοῖς τὰς τιμωρίας προσέφερε, διὰ παντοδαπῶν πόνων τὸ σῶμα κακουχοῦσα. Οὐ μόνον γὰρ τῇ τοῦ ἀρτου λιμαγχοσίᾳ ἤρκεῖτο, ἀλλὰ γε καὶ τῇ τοῦ ὕδατος ὀλιγοδείᾳ.

18. Ὅπνιχα μὲν πόλεμος τοῦ ἐχθροῦ πρὸς αὐτὴν συνεχροτεῖτο, προηγουμένως μὲν τὸν ἑαυτῆς δεσπότην δι' εὐχῆς ἐκάλει πρὸς συμμαχίαν· οὐ γὰρ ἤρκεῖτο τὴν ὀρμὴν τοῦ λέοντος σβῆσαι ψιλῇ ἀσκήσει. Καὶ παρὰ μὲν τῆς ἰκεσίας παρῆν ὁ Κύριος, καὶ ἀπεδίδρασκεν ὁ πολέμιος· πολλάκις δὲ καὶ ἐχρόνιζε πρὸς τὴν μάχην ὁ ἐχθρὸς, καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἠμύνετο τὸν παλαμναῖον, αὐτῷ τούτῳ τῆς ἐναρέτου ψυχῆς εἰσαύξων τὴν γυμνασίαν. Αὕτη δὲ ὡσπερ προσθήκη τῶν δώρων, ἐπὶ πλεῖον ἐκρατύνετο εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκην. Οὐ μόνον γὰρ ἤρκεῖτο ταῖς ὀλιγοδείαις τῶν τροφῶν ἑαυτὴν νεχροῦσα, ἀλλὰ γε καὶ τῶν κατ' ἔδωκον διαιτημάτων ἐπειρᾶτο εἰργεῖν ἑαυτὴν. Ἄρτον μὲν γὰρ πιτυρίαν ἤσθιεν· ὕδωρ δὲ πολλάκις οὐδὲ ὅλως ἐλάμβανε· καὶ ἐχαμεύνει δὲ ἕως τινός. Ἔως μὲν οὖν συνεχροτεῖτο ὁ πόλεμος, τοιοῦτοις ὅπλοις ἐκέρχρητο· εὐχῆν μὲν ἐνδυσομένη ἀντὶ τοῦ οὐλοῦ καὶ θυροῦ ἐνδυσομένη· ἢ δὲ περικεφαλαία αὐτῆς ἦν ἐκ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης συγκραθεῖσα. Ἡ γὰρ πίστις προηγίτο πάντων, ὅλους αὐτῆς τοὺς ἀρμούς συσφιγγουσα. Παρῆν δὲ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, εἰ καὶ μὴ ἡ κατ' ἐνέργειαν, ἀλλ' οὖν γε ἡ κατὰ πρόθεσιν.

19. Διὰ τούτων οὖν ἤταν ὑπομένουτος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ αὐτὴ ἐπεκουφίσε τῆς δριμυτάτης ἀσκήσεως. Τοῦτο δὲ ἐποίει πρὸς τὸ μὴ ἀθρώως διαλυθῆναι τὰ τοῦ σώματος μέλη· ἤττης γὰρ ἦν τούτο τεκμήριον. Τῶν γὰρ ὅπλων συμπεσόντων, ποῖα ἐλπίς ἐστὶ τῷ στρατιῶτῃ εἰς πόλεμον; Τινὲς γοῦν, ἀμέτρως καὶ ἀνεξετάστως τῇ ἀσκήσει ἑαυτοῦς καταδαπανήσαντες, καιρίαν ἑαυτοῖς τὴν πληγὴν ἐπήγαγον· ὡσπερ δὲ ἐν παραιτήσει τοῦ ἀντιπάλου γενόμενοι, ἑαυτοὺς κατέφθειραν. Αὕτη δὲ οὐχ οὕτως ἐπραττεν, ἀλλὰ πάντα μετὰ διακρίσεως ἐποίει· καὶ τῷ μὲν ἐχθρῷ σφοδρῶς διὰ τε τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ἀσκήσεως ἀπεμάχετο· πρὸς δὲ τὴν γαλήνην τῆς οἰκίας νηὶς ἐπεμελεῖτο τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ οἱ ναυτιλλόμενοι, χεῖμῶνος καὶ κλύδωνος καταλαβόντος, ἅσιτοι διαμένουσι, πᾶσαν τὴν παρ' ἑαυτῶν τέχνην τῷ πρὸ ὀφθαλμῶν κινδύνῳ ἀντιτιθέντες· ὅπνιχα δὲ τύχῳσι τοῦ ζῆν, τότε τῆς δευτέρας σωτηρίας ποιοῦνται τὴν φροντίδα· καὶ οὐχ ἅπας αὐτῶν ὁ χρόνος πρὸς τὸν σάλον τῆς θαλάσσης καταναλίσκεται· ὡσπερ δὲ ἀνάπαυαν δέχονται τῶν πόνων τὴν βραχυτάτην γαλήνην· καὶ οὐδ' οὕτως ἀμερίμους διαγυρῶσιν, οὔτε μὴν ὑπὸ βλαδί καθέλ

κονται, πείραν ἐσχηκότας τῶν ἀπελθόντων, καὶ ἐν-
νοιαν λαμβάνοντες τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χει-
μὸν ἐκόπασεν, ἀλλ' ἡ θάλασσα οὐ μεμείωται· καὶ εἰ
παρῆλθε τὸ δεύτερον, ἀλλ' ὁμοῦς τὸ πρῶτον [τρίτον] μέ-
νει· εἰ καὶ τὸ γενόμενον κεχώρισται, ἀλλὰ τὸ ποιῶν
πάρεστιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ καὶ τὸ
πνεῦμα τῆς ἐπιθυμίας ἀπήλασται, ἀλλ' ὁμοῦς ὁ ἐξου-
σιάζων τούτου οὐ μακρὰν τυγχάνει. Ὅθεν δεῖ ἀδια-
λείπτως προσεύχεται διὰ τὸ ἀδέβαιον τῆς θαλάσσης
καὶ τὴν ἀλμυρὰν τοῦ ἐχθροῦ κακίαν. Ἡ οὖν μακαρία,
ἀκριβῶς εἰδυῖα τὸ παρὸν ἐν τῷ βίῳ κλυδώνιον, καὶ
προβλέπουσα τὰς τῶν πνευμάτων ζάλας, ἐπιμελῶς
ἦν οἰακίζουσα τὸ ἴδιον σκάφος τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ·
καὶ γὰρ ἀχείμαστον αὐτὸ τῷ σωτηρίου λιμένι προσ-
ώρμισεν, ἀγκυραν ἀσφαλεστάτην τὴν εἰς Θεὸν πίστιν
θεμένην.

20. Ἀποστολικὸς μὲν οὖν αὐτῆς ὁ βίος, διὰ πί-
στεως καὶ ἀκτημοσύνης συσφιγγόμενος, εἶτε γε μὴν
ἀγάπη καὶ ταπεινοφροσύνη διαλάμπων. Αὕτη τοῦ
σωτηρίου λόγου τὴν πρᾶξιν ἐξετέλεσεν. Ἐπιθήσῃ
γὰρ ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκορον, καὶ ἐπὶ πῦσαν
τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Οἰκείως αὕτη ἤκουσε τὸ·
Εὖ, δοῦλε ἀγαθὴ καὶ πιστὴ· ἐπὶ ὀλίγων ἤς πι-
στός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Τὸ δὲ ῥητόν,
εἰ καὶ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἀνάγεται, ἀλλ' ὁμοῦς ἐνταῦθα
νοεῖσθω, ὡς Ὅτι ἐνίκησας τὸν ἔνυλον πόλεμον, καὶ
κατὰ τοῦ ἀύλου δὲ τρόπαιον πήξεις, ἐμοῦ ὑπερασπί-
ζοντός σου. Γνώτωσαν τὸ μέγεθος τῆς πίστεως αἱ ὑπὸ
τοῦ θεράποντός μου Παύλου ῥηθεῖσαι ἀρχαὶ καὶ ἐξου-
σίαι· νικήσας γὰρ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, προσομι-
λήσεις καὶ ταῖς κρείττους.

21. Οὕτως μὲν οὖν καθ' ἑαυτὴν ἀναχωροῦσα, τῶν
ἀγαθῶν ἔργων τελεσιουργὸς ἐγένετο. Τοῦ δὲ χρόνου
προτόντος, καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς ἀνθουσῶν, ἡ εὐδωκία
τῶν εὐκλεσεστάτων αὐτῆς πόνων εἰς πολλοὺς διέβαι-
ναν· Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, κρυπτὸν ὁ οὐ φανερωθήσε-
ται. Οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς αὐτὸν ἀγαπῶντας καὶ δι'
ἑαυτοῦ κηρύττειν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀκούοντων.
Τότε μὲν οὖν τῇ βουλήσει τοῦ κρείττους ἤρξαντό τι-
νες παραβάλλειν, καὶ πρὸς οἰκοδομὴν οἰκίαν τὰς ἐν-
τεύξεις ποιεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τῶν λόγων τὰ τοῦ
βίου αὐτῆς ἐμπορευόμεναι ἐπὶ πλεόν προσήγγιζον,
ὠφελεῖσθαι βουλόμεναι. Κατὰ γὰρ τὴν συνήθη ἀκο-
λουθίαν ἐπυνοθάνοντο αὐτῆς λέγουσαι· Πῶς δεῖ σωθῆ-
ναι; ἡ δὲ, στενάξασα βαρῦ, καὶ δακρύων πλήθος
ἀφείσα, εἰς ἑαυτὴν ἐχώρει, καὶ ὡσπερ διὰ τῶν δα-
κρύων τὴν ἀπόκρισιν ποιησαμένη, δευτέραν σιωπὴν
ἤσκει. Αἱ δὲ, συνελθοῦσαι, ἐδιάζοντο λαλεῖν αὐτὴν τὰ
μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἐθαύμαζον ὑπὸ μόνῃς
τῆς θέας καταπληττόμεναι· καὶ αὖθις παρεκάλουν
αὐτὴν φθέγγασθαι. Ἐπὶ πολλὸν δὲ τῆς μακαρίας ἐκβια-
ζομένης, μετὰ χρόνον ἱκανόν, πολλῆς ἡσυχίας γενο-
μένης, ταπεινῇ τῇ φωνῇ τὸ γραφικὸν ἐκείνο ἔφη
ῥῆμα τὸ· Μὴ ἐκβιάζου πένητα· πτωχὸς γὰρ ἐστίν.
Αἱ δὲ παροῦσαι ἀσμένως τὸ ῥῆμα δεξάμεναι, ὡσπερ
μέλιτος καὶ κηρίου ἀπογευσάμεναι, ἐπὶ πλεῖον τῆς
ἐρωτήσεως εἶχοντο· καὶ λοιπὸν διὰ τῶν γραφικῶν

teritorum experimento, futurorumque præscientia
instructi. Nam etsi tempestas sedata sit, at mare
imminutum non fuit, et si secundum præterierit,
tertium remanet : ac si quod accidit remotum est,
verum adest illius causa. Sic etiam in re præsentī,
etsi spiritus concupiscentiæ pulsus fuit, attamen
haud procul est is sub cuius ditione est. Quam-
obrem indesinenter orandum, ob maris instabilita-
tem et salsuginosam inimici nequitiam. Beata igitur
illa, gnara tempestatum hujus vitæ, prospiciens-
que ventorum procellas, naviculæ suæ gubernacula
pietate erga Deum sua dirigebat, eamque a tem-
pestate incolumem ad salutarem portum fecit ap-
pellere, posuitque anchoram tutissimam, fidem in
Jesum.

20. Apostolica erat illius vita, fide et voluntaria
paupertate constricta, charitate refulgens atque
humilitate. Ipsa salutaris sermonis opus peregit :
*Ambulabis enim, inquit, super aspidem et basiliscum,
et super omnem virtutem inimici* 43. Audierat sane
ipsa hujusmodi vocem : *Euge, serve bone et fidelis,
quia super pauca fuisti fidelis, super multa te consti-
tuam* 44. Quæ quidem sententia licet referatur ad
dona, attamen hoc loco sic intelligatur : Quia cor-
porali vicisti prælio, etiam de spirituali victoria me
auxiliante tropæum eriges. Noscant fidei tuæ ma-
gnitudinem principatus et potestates a famulo meo
Paulo memoratæ : nam quæ superasti contrarias
potestates, cum præstantioribus versaberis.

21. Ad hunc ergo modum solitaria secedens, bo-
nis operibus vacabat. In dies autem cum virtutes
illius florerent, bonus odor præclarissimorum ejus
laborum ad multos permeavit : *Nihil enim, inquit,
est occultum quod non reveletur* 45. Solet quippe
Deus eos qui se diligunt, etiam per sese notos fac-
cere, ad correctionem fructumque audientium. Tunc
igitur ex divini Numinis consilio, cœperunt non-
nullæ illam adire, et ad utilitatem suam colloquia
cum ea miscere, ex colloquiis enim vitæ illius ra-
tionem lucrantes sæpius accedebant, profectus am-
plioris percupidæ. Nam pro recepto more rogabant
eam : qua via salutem consequi oportet. Illa graviter
ingemiscens, magna effusa vi lacrymarum, rem se-
cum perpendebat, ac quasi per lacrymas respondis-
set interrogantibus, in silentio iterum se contine-
bat. Illæ vero una vim afferebant ut loqueretur ma-
gnalia Dei : erant enim solo rei spectaculo stupore
percussæ. Rursumque rogabant eam ut loqueretur.
Demumque vi compulsæ, post diuturni temporis
quietem ac silentium, humili voce eam Scripturæ
protulit sententiam : *Ne facias violentiam pauperi,
inops enim est* 46. Hoc dictum illæ libenter excipien-
tes, quasi mel et favum degustassent, vehementius
instabant interrogando, vocabulis deinceps ex Scri-
ptura mutuatis urgebant dicebantque illi : *Gratis ac-*

43 Psal. xc, 13; Luc. x, 19. 44 Matth. xxv, 21, 23. 45 Matth. x, 26. 46 Prov. xxii, 22.

cepisti, gratis da ⁶⁷. Cave ne luās pœnas absconditi talenti instar servi illius. Tum illa respondit : Quid ita de me peccatrice magnifice sentitis, quasi boni aliquid fecerim aut dixerim? Communem habemus magistrum Dominum; ex **620** iisdem fontibus haurimus spirituales latices; eorundem uberum lacte nutrimur, Veteris scilicet Novique Testamenti. Illæ vero : Sane novimus nos quoque unum nobis esse pædagogum, Scripturam videlicet, eundemque magistrum : verum tu studio pervigili virtutum accessionem accepisti; parque est eas quæ virtutis usum ac consuetudinem nactæ sunt, utpote fortiores, juvenibus opem ferre, etenim hoc præcepit communis magister noster. His auditis beata virgo, instar infantium lactentium, erupit in lacrymas. Illæ concurrentes, posthabita percontatione, rogabant ut lacrymandi finem faceret. Uti illa conquievit, diuturnum denuo fuit silentium. Exinde vero rursus hortabantur illam : quæ misericordia commota, nec ignorans quæ dictura esset non sibi honorem allaturæ, sed utilitatem iis qui aderant insitura, ita sermonem orsa est :

σαις κατασπείρει ὠφέλειαν, ἤρξατο λέγειν πρὸς αὐτάς

22. Filiolæ, cuncti ac cunctæ novimus, qua ratione salutem consequamur, sed incuria decidimus a salute. Primo enim oportet ea servare quæ per Domini gratiam tradita nobis sunt. Sunt autem isthæc : *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum* ⁶⁸. Ex hisce principium legis servatur, in his conquiescit gratiæ plenitudo. Brevis quidem est verborum sonus, sed multa immensaque in eis virtus. Ex his enim pendent cuncta animæ utilia. Testaturque Paulus finem legis esse charitatem ⁶⁹. Quare quidquid homines utile secundum gratiam Spiritus dixerint, ex charitate oritur et in eam desinit. Adeoque hæc est salus, duplex charitas.

τὴν τελευταῖα. Ἡ οὖν σωτηρία αὕτη ἐστίν, ἡ διπλῆ ἀγάπη

23. Et illud præterea addendum, quod ex eadem charitate proficiscitur, ut unaquæque nostrum intelligat quid sit appetere majora. Hæsitantibus illis ac denuo interrogantibus, respondit illa : Non ignoratis parabolam Evangelii de centesimo, sexagesimo, et tricesimo. Centenarius numerus, nostra est professio; sexagenarius, continentium status; tricenarius, in castitate conjugali viventium. Et præclarum quidem est a tricesimo transire in sexagesimum, quia a minimis ad majora pervenire operæ pretium est. A majoribus autem ad minora bona descendere, non vacat periculo. Nam qui semel ad deteriora vergit, nec in modicis consistere potest, sed velut ad profundum perniciæ fertur. Quædam igitur castitatem pollicitæ, ac ex animi imbecillitate allectæ, excusant excusationes in peccatis. Nam sibi ipsis, imo potius diabolo dicunt : Dum pudice (imo

αὐτὴν ῥημάτων ἐπεφόρτιζον· ἔλεγον γὰρ πρὸς αὐτὴν, ὡς Δωρεὰν ἔλαβες, δωρεὰν δός. Καί φησιν· Ὅρα μὴ τὴν κρυψοτάλαντον ἀντὶ τοῦ δούλου ἀποτίσης δίκην. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς (α) εἶπεν· Τί οὕτως περὶ ἐμοῦ τῆς ἀμαρτωλοῦ φαντάζεσθε, ὡς πραττούσης τι ἡ λεγοῦσης; Κοινὸν ἔχομεν διδάσκαλον τὸν Κύριον· ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρούμεθα τὰ πνευματικὰ νάματα· ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ μαζῶν γαλακτοτροφούμεθα, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αἱ δὲ πρὸς αὐτὴν φασιν· Ὅδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι μία ἐστὶν ἡμῶν παιδαγωγὸς, ἡ Γραφή, καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος· ἀλλ' αὐτῇ (β) ἐπαγρύπνη σπουδῇ προέκοψας ταῖς ἀρεταῖς· καὶ δεόντας ἐν ἔξει τῶν καλῶν γενομένας, ὡς δυνατωτέρας, ἐπιπράττειν τοῖς μειρακίοις· καὶ γὰρ ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος τοῦτο παρακελεύεται. Ἡ δὲ μακαρία, ταῦτα ἀκούσασα, ὡσπερ τὰ ὑποτίθεται βρέφη, ἐκλαυθμύριζεν. Αἱ δὲ συνελθούσαι· ἐν δευτέρῳ θέμεναι τὴν ἐρώτησιν, παρεκάλουν αὐτὴν τοῦ κλαυθμοῦ παύσασθαι. Καὶ ὡς ἡσύχασεν, ἐπιπολὺ πάλιν ἡσύχια ἐγένετο. ἤρξαντο δὲ αὖθις παρακαλεῖν αὐτὴν. Ἡ δὲ, σπλαγχνισθεῖσα, καὶ γνοῦσα, ὅτι τὰ λεγόμενα οὐ νέμει αὐτῇ ἕπαινον, ταῖς δὲ παρούσαις οὕτως·

22. Τεκνία, πάντες καὶ πᾶσαι τὸ σωθῆναι οἶδαμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκειᾶς ἀμελείας τῆς σωτηρίας ἀπολειπόμεθα. Δεῖ γὰρ πρῶτον τὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου γνωρισθέντα φυλάττειν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. Ἐκ τούτων ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου φυλάττεται, καὶ ἐν τούτῳ τὸ πληρωμα τῆς χάριτος ἐπαναπαύεται. Βραχεῖα μὲν τοῦ λόγου ἡ ἐκφώνησις, ἀλλὰ πολλὴ καὶ ἀπειρος ἡ ἐν τούτῳ τούτου δύναμις. Πάντα γὰρ τὰ ψυχωφελῆ ἐκ τούτων ἤρτηνται· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, λέγων ὡς τέλος νόμου εἶναι τὴν ἀγάπην. Ὅσα μὲν οὖν οἱ ἄνθρωποι χρήσιμα κατὰ χάριν τοῦ Πνεύματος εἴπωσι, ἐκ τῆς ἀγάπης ἐστὶ, καὶ εἰς αὐτὴν

23. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ἐξ αὐτῆς πάλιν τυγχάνον, τὸ ἐκάστην ἡμῶν ἐπιγινώσκουσιν ὃ ἐστὶν τῶν μειζόνων ἐφίεσθαι. Αἱ δὲ ἠπόρουν πρὸς τὸ λεχθέν, καὶ αὖθις ἀντηρώτων. Ἡ δὲ πρὸς αὐτάς ἐφη· Οὐκ ἀγνοεῖτε τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν περὶ τῶν ρ', καὶ ξ', καὶ λ'· ἡ μὲν οὖν ἑκατοντάς ἐστι τὸ ἡμέτερον ἐπάγγελμα· ἡ δὲ ἑξακοντάς ἐστι τὸ τῶν ἐγκρατῶν τάγμα· ἡ δὲ τριακοντάς τῶν σωφρόνων βιοούντων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν τριακοντα ἐπὶ τὰ ἐξήκοντα καλὸν μεταθῆναι· ἀπὸ γὰρ τῶν μικρῶν ἐπὶ τὰ μείζονα καλὸν προκόπτειν· ἀπὸ δὲ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττονα κατατρέχειν, ἐπικίνδυνον. Ὁ γὰρ ἅπαξ νεύσας ἐπὶ τὰ χεῖρω, οὐδὲ ἐν τοῖς ὀλίγοις σῆναι δύναται· ἀλλ' ὡσπερ ἐν βυθῷ τῆς ἀπωλείας φέρεται. Τινὲς γοῦν, παρθενίαν ἐπαγγελλόμεναι, καὶ ἀσθενοῦς γνώμης τὸν λογισμὸν ὑποσυρόμεναι, προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις προφασίζονται. Πρὸς γὰρ ἐαυτάς λέγουσι, μάλ-

⁶⁷ Matth. x, 8. ⁶⁸ Matth. xxii, 37. ⁶⁹ I Tim. i, 5.

(a) Forte, αὐτάς. Edit

(b) Lege αὐτή. Ib.

λον δὲ πρὸς τὸν διάβολον, ὅτι Ἐάν μὲν σωφρόνως ἂν (μᾶλλον δὲ ἀφρόνως) βιώσωμεν, κἂν τοῦ τριακοστοῦ ἀξιούμεθα· καὶ γὰρ φησιν, ὡς πᾶσα ἡ Παλαιὰ τῆς παιδοποιίας εἶχετο. Γνωστὸν οὖν ἔστω τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ εἶναι. Ὁ γὰρ ἐκ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττω ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ ἐναντίου βάλλεται· ὡσπερ γὰρ στρατιώτης φυγὰς, ὁ τοῦτο δρᾶς κρίνεται· καὶ οὐχ ὅτι πρὸς τὴν ἐλάττω στρατείαν κεχώρηκε, συγγνώμης ἀξιοῦται· ἀλλ' ὅτι ἀπέδρα, τὴν τιμωρίαν λαμβάνει. Δεῖ οὖν, καθὼς προεῖπον, ἐκ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ (78) προσβαίνειν. Καὶ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, ὡς *Τὼν ὀπισθεν ἐπιλιπθανομένων, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι χρῆ.* Δεῖ οὖν τοὺς τὴν ἑκατοντάδα κρατοῦντας, ταύτην εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλοῦν, καὶ πέρας μὴ δίδοιαι τῷ ἀριθμῷ. Φησὶ γὰρ, *Δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν.*

24. Δεῖ οὖν ἡμᾶς τὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐπανηρημένας, σωφροσύνην τὴν εἰς ἄκρον κατέχειν. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ ταῖς κοσμικῆ δοκεῖ σωφροσύνη πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ συμπέρεσθιν αὐταῖς καὶ ἀφροσύνη, διὰ τὸ ταῖς ἄλλαις πάσαις αἰσθήσεσιν ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ ὀρώσιν ἀπρεπῶς, καὶ γελῶσιν ἀτάκτως. Ἡμεῖς δὲ, μάλιστα καὶ ταῦτα ἀφέμεναι, ἐπαναδῶμεν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφέλωμεν τὴν ματαίαν φαντασίαν. Καὶ γὰρ φησιν ἡ Ἰεράφη· *Οἱ ὀφθαλμοὶ σοῦ ὀρθὰ βλέπέτωσαν·* καὶ τὴν γλῶτταν κωλύειν τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων. Ἀθέμιτον γὰρ τὸ τῶν ὕμνων ὄργανον αἰσχρὰ προφέρειν ῥήματα. Οὐ μόνον δὲ λέγειν αὐτὰ παραιτητέον, ἀλλὰ καὶ ἀκούειν.

25. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον φυλάττειν, ἐάν ταῖς προδοῖς συνεχῶς χρώμεθα. Διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, κἂν μὴ βουλώμεθα, οἱ κλέπται εἰσίσαι. Πῶς γὰρ δύναται οἶκος, καπνοῦ ἐκ τῶν ἐξωθεν κινήθητος, καὶ τῶν θυρίδων ἀνοικιστῶν, μὴ μελαίνεσθαι. Ἀναγκαίως οὖν παραιτεῖσθαι προσήκει τὰς εἰς τὴν ἀγορὰν προελύσεις. Εἰ γὰρ ἐπαχθὲς καὶ βαρὺ ἡγούμεθα ἀδελφοὺς καὶ γονεῖς γυμνοὺς θεάζασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπιπλαθὲς ἡμῖν ἔσται θεωρῆσαι ἐπὶ τῶν πλατείων τοὺς ἀπρεπῶς γεγυμνωμένους, ἔτι γε μὴν καὶ ἀκόλαστα ῥήματα λέγοντας; Ἐκ τούτων γὰρ συμβαίνει ἀηδεῖς καὶ λοιμώδεις φαντασίας προσέρχεσθαι.

26. Ὅπηνίκα δὲ καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτὰς καθείρξωμεν, οὐδὲ ἐκεῖ ὀφειλομένον ἔχειν τὸ ἀμέριμον, ἀλλ' ἀγρυπνεῖν· γέγραπται γάρ· *Γρηγορεῖτε.* Ὅσον δὲ ἑαυτὰς ἀσφαλιζόμεθα πρὸς σωφροσύνην, τοσοῦτον δριμυτέροις συναπτόμεθα λογισμοῖς. Ὁ γὰρ προσθεῖς, φησὶ, *γνώσιν, προστίθησιν ἄληγμα.* Ὅσον γὰρ προκόπτουσιν οἱ ἀθληταί, τοσοῦτον μείζοσι συνάπτονται ἀναγωνισταῖς. Ὅρα πόσον ἀνέπτυς, καὶ οὐκ ὀλιγορήσης πρὸς τὰ παρόντα. Τὴν ἔνυλον καὶ ἔμπρακτον πορνείαν ἐνίκησας; τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐχθρὸς σοι προθήσει. Ὅταν δὲ καὶ ταύτης σεαυτὴν κωλύσης, ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις

insipienter) vixerimus, tricenarium saltem consequemur : namque aiunt : Tota lex vetus liberorum susceptionem prædicabat. Noverit ergo qui in ista versatur sententia, eam inimici esse. Nam qui ex majoribus ad minora devenit, ab adversario dejicitur, atque instar militis transfugæ judicatur : nec quia ad inferiorem militiam transiit venia donatur, sed quia aufugit, pœnas dat. Oportet igitur, ut superius dixi, a minoribus progredi ad ulteriora. Idque docet Apostolus : *Quæ retro sunt obliviscentes, ad ea quæ sunt priora extendite vos* ⁷⁰. Par est igitur eos qui centenarium obtinuerunt, illum ad se revolvete, nec terminum numero dare. Ait enim : *Cum feceritis omnia, dicite : Servi inutiles sumus* ⁷¹.

ὅτι Ἄν αὐθήσητε τὰ προστεταγμένα, εἰπατε, ὅτι

24. (78) Nos itaque quæ hujusmodi professionem suscepimus, debemus pudicitiam tenere supremam. Nam apud sæculares quoque feminas videtur pudicitia versari; at inest illis insipientia, quia aliis omnibus sensibus labuntur et peccant. Aspiciunt enim indecenter, ac rident effuse. Nos vero hæc ipsa præcipue abjicientes, virtutibus ascendamus, atque ab oculis auferamus inanem quamvis **621** phantasiam. Siquidem ait Scriptura : *Oculi tui recta videant* ⁷². Linguam quoque reprimere debemus ab ejusmodi peccatis. Infas enim est ut hymnorum organum verba turpia proferat. Ea vero non dictu modo, sed auditu sunt respunda.

25. (79) Hæc autem servare non valemus, nisi dum in publicum progredimur considerate agamus. Per sensus enim nostros, nobis etiam invitis, ingrediuntur fures. Quomodo namque domus fumo extrinsecus admoto poterit non denigrari? Quamobrem necessario convenit ut a profectibus in forum abstineamus. Nam si molestum et grave censemus videre fratres aut parentes corpore nudos, quanto magis noxium nobis erit, eos in plateis spectare qui indecenter denudantur, prætereaque proferunt impudica verba. Ex his enim solent molestæ et pestiferæ phantasie exoriri.

26. Quando autem domi nos recludimus, ne illic quidem debemus sine sollicitudine versari, imo etiam invigilare; scriptum enim est : *Vigilate* ⁷³. Quanto autem magis confirmaverimus nos in temperantia, tanto cum acerbioribus cogitationibus conflictabimur. Nam *qui addit scientiam*, inquit, *addit dolorem* ⁷⁴. Et athletæ quo magis proficiunt, eo majoribus cum antagonistis conflictantur. Certe ex quantis evolaveris, nec negligenter te geres circa præsentia. Materialem et externam fornicationem devicisti? eam quæ per sensus exercetur tibi adjicit inimicus. Cumque ab hac etiam te continue-

⁷⁰ Philipp. III, 13. ⁷¹ Luc. XVII, 40. ⁷² Prov. IV, 25. ⁷³ Matth. XXI, 42. ⁷⁴ Eccle. I, 18.

(78) Excidisse videtur vocabulum μείζω. EDIT.

(78) Rosweid. in *Vitis PP.* I. v, 4, 41.

(79) In *Vitis PP.* I. v, 11, 32.

ris, adhuc in cogitatione ceu in caverna latet hostis, et spirituale tibi bellum concitat. Decoros enim vultus, indecorasque figuras, vetera colloquia suggerit eis quæ solitarie vivunt. Sed non oportet assentiri phantasmatis, quia scriptum est: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* ⁷⁵. In hisce namque rebus consensus est cum sæculari fornicatione comparandus: *Potentis* enim, inquit, *potenter tormenta patientur* ⁷⁶. Magnum igitur est adversus fornicationis spiritum certamen. Illudque est caput malorum adversarii ad animæ perniciem. Quod inuens beatus Job dicebat de diabolo: *Qui habet virtutem in umbilico ventris* ⁷⁷.

27. Multis itaque variisque machinis stimulum fornicationis admovet diabolus hominibus Christum diligentibus. Quin etiam sæpe nefarius ille veterator fratrum amorem transmutavit in suam malitiam. Etenim virgines quæ nuptias, quæ luxum omnem sæculi fugerant, per fratrum affectum supplantavit: insuperque monachos qui omnia fornicationum genera et ipsi profugerant, vulneravit ac decept per religiosum colloquium. Hoc est enim inimici artificium, alienis se oblegere, sua vero clanculum obtrudere. Ostendit granum frumenti, ibique supponit laqueum. Et vero arbitror de hisce dicere Dominum: *Qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* ⁷⁸.

28. Quid ergo ad hoc agendum? Simus prudentes *sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* ⁷⁹: callidum contra laqueos ejus adhibentes consilium (80). Nam illud: *Estote prudentes sicut serpentes*, dictum est, ut diaboli nobis impetus non lateant. Nam simile ex simili citissimam comparat notionem. Columbæ vero simplicitas ostendit puritatem actionis. Omne igitur bonum opus consistit in fuga deterioris. Quomodo autem fugiemus quod ignoramus? Quamobrem oportet ut intellecta inimici nequitia, caveamus ab ejus pernicioso machinamento; ait enim: *Circuit, querens quem devoret* ⁸⁰. *Et escæ ejus electæ* ⁸¹. Itaque semper vigilandum est. Si quidem per externas res impugnat, et per internas cogitationes subigit. Et quidem plus nocet per interiora; nam diu noctuque spiritualiter accedit.

29. Cujusnam ergo rei est opus ad hoc bellum? **622** profecto laboriosa exercitatione et puris precibus. Et hæc quidem generaliter in omni exitiosa cogitatione sunt remedia. Verum necesse est insuper peculiaribus quibusdam uti consiliis, ad præsentem animæ pestem depellendam: atque instante turpissima cogitatione ei opponere contraria. Nam si in regione mentis formosi vultus phantasia exstiterit, id ratione castigandum oportet, quæ simula-

Α ἐμφωλεύει, τὸν δῦλόν σοι κινῶν πόλεμον. Πρόσωπα γὰρ εὐπρεπῆ καὶ ὀμιλίας ἀρχαίας, καὶ ἡσυχαζούσας παρεισφέρει. Δεῖ οὖν μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς φαντάσμασι· γέγραπται γὰρ, ὡς Ἐἶπεν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναθῆ ἔπι σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς. Ἡ γὰρ πρὸς ταῦτα συγκατάθεσις, ἐφάμιλλός ἐστι τῆ κοσμικῆ πορνείᾳ· *δυνατοὶ* γὰρ, φησὶ, *δυνατῶς ἐτασθήσονται*. Μέγας οὖν ὁ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας ἄγων. Τὸ γὰρ ἐν κακοῖς κεφάλαιον τοῦ ἐχθροῦ πρὸς ἀπόλειαν ψυχῆς, τοῦτό ἐστι. Καὶ τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ μακάριος Ἰὼβ, ἔλεγε πρὸς τὸν διάβολον· *Ὁ ἐχὼν τὴν δύναμιν ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστροῦς*.

B 27. Πολλὰς μὲν οὖν καὶ διαφοροὺς μηχαναῖς τὸ τῆς πορνείας κέντρον κινεῖ ὁ διάβολος κατὰ τῶν φιλοχρίστων ἀνθρώπων. Πολλὰκις γοῦν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν μεθώρμισεν ὁ κακόφρων εἰς τὴν οἰκείαν κακίαν. Καὶ γὰρ παρθένους φυγούσας γάμον καὶ φαντασίαν πᾶσαν βίου, διὰ σχέσεως ἀδελφικῆς ὑπεσκέλισε· καὶ μοναχοὺς δὲ ἔτρωσε, πᾶν ὅτιοῦν ἀποφυγόντας καὶ αὐτοὺς πορνικὸν σχῆμα· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἠπάτησε δι' εὐλαβοῦς ὀμιλίας. Τοῦτο γὰρ τοῦ ἐχθροῦ ἔργον, τὸ, ἀμφιεννύμενον τὰ ἀλλότρια, τὰ οἰκεία λανθανόντως προβάλλεσθαι. Δείκνυσι σίτου κόκκον, καὶ ὑποτίθεισιν αὐτῷ παγίδα. Οἶμαι δὲ καὶ τὸν Κύριον περὶ τούτου λέγειν, ὡς Ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἐσθῶθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες.

C 28. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ποιήσωμεν; Γενώμεθα φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς περιστέραι, πανούργον κατὰ τῆς παγίδος αὐτοῦ κινουντες λογισμὸν· τὸ μὲν γὰρ, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις*, εἰρηται πρὸς τὸ μὴ λανθάνειν ἡμᾶς τὰς ὁρμὰς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου ταχίστην ποιεῖται τὴν διάγνωσιν. Τὸ δὲ ἀκέραιον τῆς περιστέρως δείκνυσι τὸ καθαρὸν τῆς πράξεως. Πᾶν μὲν οὖν ἀγαθὸν ἔργον ἐν ἀποφυγῇ ἐστὶν τοῦ χειρόνος. Πῶς δὲ φύγωμεν ὃ μὴ οἶδαμεν; Δεῖ οὖν ἡμᾶς, κατ' ἔννοιαν λαβοῦσας τοῦ ἐχθροῦ τὴν δεινότητα, φυλάττεσθαι ἀπὸ τῆς τοῦτο κακομηχανίας· φησὶ γὰρ· *Ὅς περιάγει ζητῶν τίνα καταπίη. Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά*. Δέον οὖν πάντοτε γρηγορεῖν. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἐξῶθεν πραγμάτων πολεμεῖ, καὶ διὰ τῶν ἔνδον λογισμῶν δαμάζει. Καὶ πλέον διὰ τῶν ἔνδον· καὶ γὰρ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδύως προσέρχεται.

D 29. Τίνος οὖν χρεῖα πρὸς τὸν παρόντα πόλεμον; Δῆλον, ὡς ἀσκήσεως ἐπιπόνου καὶ καθαρῆς προσευχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν γενικῶς ἐπὶ παντὸς λογισμοῦ ὀρθοῦ ἀλεξητήρια πέφυκε· δεῖ δὲ καὶ ἰδικαῖς τισιν ἐννοίαις χρῆσασθαι πρὸς τὸ τὸν παρόντα τῆς ψυχῆς λοιμὸν ἀπόσασθαι· καὶ ἐπελθόντος τοῦ αἰσχίστου λογισμοῦ, ἀνθυποφέρειν αὐτῷ τὰ ἐναντία. Εἰ γὰρ γένοιτο ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις ὕψους εὐπρεποῦς φαντασία, τῷ λόγῳ τὸ πρὸν τιμωρητέον,

⁷⁵ Eccle. x, 14. ⁷⁶ Sap. vi, 7. ⁷⁷ Job xl, 11.

⁸¹ Habac. i, 16.

⁷⁸ Matth. vii, 15. ⁷⁹ Matth. x, 16. ⁸⁰ I Pet. v, 8.

(80) In *Vitis PP.* l. vi, 1, 2.

καὶ τοῦ εἰδύλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκολλαπτέτω, τῶν δὲ παρειῶν τὰς σάρκας ἐξαιρείτω· ὕποτεμνέτω δὲ καὶ τὰ χεῖλη, καὶ λοιπὸν ὀράτω πῆγμα ὀστέων φιλῶν δυσαιδέες· κατανοεῖτω λοιπὸν τί ἦν τὸ ποθοῦμενον· οὕτω γὰρ ἡ λογισμὸς ἀναχαίττειται δυνηθεῖη τῆς μεταίας πλάνης. Τὸ γὰρ φιλούμενον οὐδὲν ἦν ἢ αἷμα σὺν φλέγματι μεμιγμένον, ὅπερ καὶ ὑφάσματος χρεῖαν παρέχει τοῖς ζώοις. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ τῶν τοιούτων λογισμῶν εἰκὸς ἀποσοβεῖσθαι τὴν μιὰρὰν κακίαν· καὶ καθάπερ ἦλον ἦλον ἐκρούειν προσήκει τὸν δαίμονα. Ἔτι γε μὴν δέον καὶ καθ' ὅλον τοῦ ἐρωμένου τὸ σῶμα ἕληκ βαρύσσημα καὶ σηπεδονώδη ὑπογράφειν· καὶ συντόμως φάναι, νεκρῶ παραπλήσιον, ἢ καὶ ἑαυτὸν νεκρὸν τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς ὑποτιθέναι. Μείζον δὲ πάντων ἐστὶ τὸ γαστρὸς ἀρχειν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὑπογαστρῶν ἡδονῶν κρατῆσαι δυνατόν.

30. Ἦν μὲν οὖν θεῖον συμπόσιον τῶν παρουσῶν· ἐκ γὰρ τῶν τῆς σοφίας κρατήρων ἡψφραίνοντο. Ἦν δὲ αὐταῖς οἰνοχοοῦσα τὸ θεῖον πόμα καὶ νᾶμα ἡ μακαρία Συγκλητική. Ἐκάστη δὲ αὐτῶν ἐδέχετο ὅπερ ἐβούλετο, καὶ μία τῶν συνελθουσῶν ἐπίθετο αὐτῆς λέγουσα· Εἰ τέλειον ἀγαθὸν ἢ ἀκτρημοσύνη; Ἡ δὲ εἶπε· Καὶ πάνυ ἀγαθὸν ταῖς δυναμέναις. Αἱ γὰρ ὑπομένουσαι τοῦτο, θλίψιν μὲν ἔχουσι τῇ σαρκί, τῇ δὲ ψυχῇ ἀνεσιν. Ὅσπερ γὰρ τὰ στερῶν ἱμάτια πατούμενα καὶ βιαίως περιστροφόμενα πλύνεται καὶ λευκαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ διὰ τῆς ἐκουσίου πενίας ἐπὶ πλείον κρατύνεται· αἱ δὲ ἀσθενέστερον τὸν λογισμὸν ἔχουσαι τὸ ἐναντίον ταῖς πρώταις πάσχουσι. Καὶ γὰρ πρὸς ὀλίγον θλιβεῖσαι, ὡσπερ τὰ διεβρωγῶτα ἱμάτια, ἀπόλλυνται, μὴ φέρουσαι τὴν διὰ τῆς ἀρετῆς πλῆσιν. Καὶ εἰς ὃ τεχνίτης, διάφορον δὲ τῶν ἱματίων τὸ τέλος· τὰ μὲν γὰρ ῥήγνυται καὶ ἀπόλλυται, τὸ δὲ λευκαίνεται καὶ ἀνακαινίζεται. Φαίη οὖν ἂν τις, ἀγαθὸν κειμήλιον τὴν ἀκτρημοσύνην τῷ ἀνδρείῳ φρονήματι· καὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν ἀμαρτημάτων χαλινὸς τυγχάνει.

31. Δεῖ δὲ πρῶτον ἐγγυμασθῆναι τοῖς πόνοις· λέγω δὲ, νηστεία τε καὶ χαμυνία, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ μέρος, καὶ οὕτως ταύτην τὴν ἀρετὴν κτήσασθαι. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιήσαντες, ἀθρόως δὲ ἐπὶ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων δραμόντες, ὡς ἐπίπυ μεταμέλῳ ἐάλωσαν.

32. Ὅργανον γὰρ τοῦ ἀπολαυστικῆ βίου τὰ χρήματα τυγχάνει. Ἄνελε οὖν πρῶτον τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, τουτέστι τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὸ ἀβροδίατον, καὶ οὕτως εὐκόλως περιτέμνειν τὴν σαυτοῦ δυνήση τῶν χρημάτων ὕλην. Βαρὺ οἶμαι, τέχνης παρούσης, ὄργανον μὴ τυγχάνειν. Ὅ γὰρ μὴ ἀποβαλὼν τὸ πρῶτον, πῶς τὸ δεύτερον ἐξῶσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, πρὸς τὸν πλοῦσιον διαλεγόμενος, οὐκ ἀθρόως αὐτῷ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων προστάσει· ἀλλὰ προερωτᾷ αὐτόν, εἰ τὰ τοῦ νόμου πεποίηκε. Καὶ διδασκάλου γνησίῳ πρόσωπον ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος ἐρωτᾷ· Εἰ τὰ στοιχεῖα ἔμαθες, εἰ τὰς

cri oculos eradat, genarum carnes detrahat, abscindat labia, demunquē videat nudorum ossium deformem compagem, et consideret denique quid id esset quod amaretur: ita enim inversa cogitatio, a vano poterit errore revocari. Nam quod diligebatur nihil erat nisi sanguis phlegmate admistus, quod et vestitus usum animalibus relinquit. Sic ergo ac per huiusmodi cogitationes, par est ut abigatur abominabilis nequitia. Et sicut clavum clavo, ita convenit expellere dæmonem. Ad hæc oportet per totum quod amatur corpus ulcera graveolentia putridaque confingere, ac uno verbo, aut cadaveri simile, aut etiam mortuum internis oculis offerre. Hoc enim pacto a libidinis sensu evocamur. Sed quod maximum est, ventri imperare; ita enim poterimus eas quæ infra ventrem sunt voluptates continere.

30. Erat igitur divinum convivium præsentium virginum. Nam sapientiæ crateribus exhilarabantur. Divini liquoris administra erat beata Syncletica. Quod liberet singulæ accipiebant, quarum una rogabat eam, an paupertas perfectum bonum esset. Tum illa: Perfectum plane bonum est iis qui ferre possunt. Quæ enim hoc sustinent, afflictionem quidem carne sentiunt, anima vero remissionem. Quemadmodum enim compactiora vestimenta, conculcata, violenterque circumacta, abluuntur et dealbantur, ita fortis anima per spontaneam paupertatem magis corroboratur: quæ autem debiliore sunt mente, contra quam priores patiuntur. Nam si vel modicis afflictionibus premantur, sicut discissæ vestes, in perniciem eunt, nec ferre valent virtutis abluitionem. Atque una quidem in utrisque abluitionis ars est, unusque artifex, diversus tamen est vestimentorum finis: nam illa quidem dirumpuntur et pereunt, hæc autem albescunt atque renovantur. Jure igitur voluntaria paupertas præcæ arum cimelium nuncupetur, virilii nempe animo, nam peccatorum et facinorum frenum est.

31. At oportet prius exerceri in primis, nempe Jejunio, humi cubatione, aliisque ejusmodi, eoque modo ad banc pervenire virtutem. Nam qui non ita agunt, sed repente ad facultates abdicandas properant, ut plurimum incidunt in facti pœnitentiam.

32. Nam instrumenta voluptuosæ vitæ sunt divitiæ. Primum ergo aufer artem tuam, hoc est, crapulam et delicias, sicque facile poteris opum abscindere materiam. Grave enim puto esse, arte præsentē, abesse instrumenta. Et qui primum non expulit, qui, quæso, poterit secundum exigere? Quamobrem Salvator divitem alloquens, non statim jubet opes dimittere, sed ante interrogat num legis mandata servavit. Et germani magistri personam accipiens Dominus sciscitatur: si didicisti elementa; si syllabas accepisti; ac demum si assuevisti nominibus, veni jam ad perfectissimam lectio-

nem ; hoc est : *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus ; et veni, sequere me* ⁸⁵. Arbitrorque, nisi professus fuisset, se ea fecisse de quibus fuerat interrogatus, nequaquam ipsum ad honorum abdicationem invitasset. Qua enim ratione valuisset ad lectionem accedere, qui ignorasset vim syllabarum ?

33. Bona itaque est voluntaria paupertas iis qui virtutum consuetudinem nacti sunt. Nam superflua omnia cum abjecerint, ad Dominum vertuntur, divinum hoc eloquium pura mente psallentes : **623** *Oculi nostri in te sperant : et tu das escam diligentibus te, in tempore opportuno* ⁸⁶.

34. Præterea magnum hinc commodum referunt ; cum enim ad terrestrem thesaurum animum non appellant, regnum cælorum induunt, palamque illam a psalmista Davide decantatam sententiam exsequuntur : *Ut jumentum factus sum apud te* ⁸⁷. Nam sicut jumenta, quæ suum opus obeunt, solis ad vitam necessariis alimentis contenta sunt, ita paupertatis amatores, usum pecuniæ quasi nihil reputant, soliusque quotidiani alimenti causa corpoream exercent operam. Hi tenent fidei fundamentum : ad eos namque dictum fuit a Domino, ut solliciti non essent in crastinum : et, *volatilia cæli non serunt, neque metunt, et Pater cælestis pascit illa* ⁸⁸. His freû sermonibus (Deus namque est qui loquitur) libere et audacter illam Scripturæ vocem pronuntiant : *Credidi propter quod locutus sum* ⁸⁹.

35. Sed et hostis a paupertatis hujusce cultoribus facilius superatur : non habet enim quo noceat. Nam maxima pars molestiarum et tentationum in facultatum jactura versatur. Quod enim damni pauperibus inferat non habet. An prædia incenderet ? non adsunt. Jumenta interficeret ? nulla sunt eis. Charissimis noceret ? verum istis quoque longum vale dixerunt. Est igitur paupertas maximum adversus hostem supplicium ac pretiosus animæ thesaurus.

36. Cæterum quanto paupertas admirabilior et ad virtutem præstantior est, tanto pecuniæ amor ad vitium pejor et flagitiosior est : vereque eum divinus Apostolus dixit, esse omnium malorum causam ⁹⁰. Nam divitiarum cupiditas, perjurium, furtum, rapina, fornicatio, invidia, cædes, odium fraternum, bellum, idololatria, avaritia, horumque surculi, hypocrisis, adulatio, cachinni ; omnia, inquam, isthæc, causam et originem habere avaritiam in confesso est. Unde jure illam omnium matrem malorum Apostolus nominavit. Nec solum ab eis

συλλαβὰς παρείληφας, καὶ ἀπλῶς εἰ τῶν ὀνομάτων ἐν ἔξει γέγονας, δεῦρο λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν τελειωτάτην ἀνάγκωσιν· τοῦτέστιν· Ὑπαγε, κώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. Καὶ τάχα οἶμαι, ὡς εἰ μὴ τὰ ἐξετασθέντα ἦν ὑποσχόμενος πεποιηκέναι, οὐκ ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀκτημοσύνην προετρέψατο. Πῶς γὰρ ἂν ἡδύνατο πρὸς ἀνάγκωσιν ὀρμησαί, τὴν τῶν συλλαβῶν ἀγνοῶν δύναμιν ;

33. Καλὴ οὖν ἡ ἀκτημοσύνη τοῖς ἐν ἔξει τῶν καλῶν γεγενημένοις· πάντων γὰρ τῶν περιττῶν τὴν ἀποβολὴν ποιησάμενοι, πρὸς τὸν Κύριον φέρουσι τὸ νεῦμα, τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἔδοντες λόγιον καθαρῶς, τὸ λέγον· *Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς σὲ ἐλπίζουσι· καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν τοῖς ἀγαπῶσί σε ἐν εὐκαιρίᾳ.*

34. Ἄλλως τε πάλιν μεγάλην ὠφέλειαν εἰσπράττονται· μὴ ἔχοντες γὰρ τὸν πρὸς τὸν ἐν γῆ θησαυρὸν, τὴν οὐρανῶν βασιλείαν ἀμφιέννυνται· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὕμνου δαδιδ ῥῆμα ἐκτελοῦσι σαφῶς, τὸ λέγον· *Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί.* Ὡστερ γὰρ τὰ ὑποζύγια, τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ποιούμενα, ταῖς πρὸς τὸ ζῆν τροφαῖς μόνοις ἀρκοῦνται· οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀκτημοσύνης ἐργάται, τὴν μὲν τοῦ ἀργυρίου χρῆσιν ὡς μηδὲν οὖσαν λογίζονται, πρὸς μόνην δὲ τὴν ἐφημέρον τροφήν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐργασίαν ποιοῦνται. Οὗτοι τῆς πίστεως τὴν κρηπίδα κατέχουσι· πρὸς αὐτοὺς γὰρ εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ μὴ μεριμᾶν περὶ τῆς αὐριον· καὶ ὅτι, *Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπεῖρει, οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά.* Τοῦτοις τοῖς λόγοις ἐθάβρησαν (θεὸς γὰρ ὁ λαλήσας), πεπαθήσασμένως τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο φθέγγονται ῥῆμα, τὸ λέγον· *Ἐπίστευσαι, δι' ὃ ἐλάλησα.*

35. Καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲ ἐπὶ τῶν ἀκτημόνων πλέον ἡττάται· τί γὰρ βλάβη, οὐκ ἔχει. Αἱ γὰρ πλεῖστα τῶν λυπῶν καὶ τῶν πειρασμῶν ἐν ταῖς ἀφαιρέσεσι τῶν χρημάτων γίνονται. Τί γὰρ ἔχει ποιῆσαι τοῖς ἀκτῆμοσιν ; οὐκ ἔχει. Χωρὶα ἐμπρῆσαι ; οὐ πάρεστιν. Ὑποζύγια φθεῖραι ; ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἔχουσι. Φιλάτῳσι ἀψασθαι ; ἀλλὰ καὶ τούτοις μακρὰν χαίρειν εἶπον. Οὐκοῦν μεγίστη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμωρία καὶ πολιτικός τῆ ψυχῆ θησαυρὸς ἡ ἀκτημοσύνη.

36. Ὅσον μὲν οὖν αὕτη θαυμαστὴ καὶ ὑπέρογκος εἰς ἀρετὴν, τοσοῦτον εἰς κακίαν φαύλη καὶ μοχθηρὰ ἢ φιλαργυρία· καὶ ἀληθῶς ὁ θεοσπέσιος Παῦλος περὶ ταύτης εἴρηκεν· ὡς πάντων αὐτῆν τῶν κακῶν αἰτίαν εἶναι. Ἐπιθυμία γὰρ τοῦ πλοῦτου, ἐπιπορκία, κλοπή, ἀρπαγή, πορνεία, φθόνος, μισαδελφία, πόλεμος, εἰδωλολατρεία, πλεονεξία, καὶ αἱ παραφυάδες τούτων, ὑπόκρισις, κολακεία, κατάγγελος· πάντων οὖν τούτων αἰτία ὠμολόγηται ἡ φιλαργυρία. Ὅθεν δικαίως αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν μητέρα ὁ Ἀπόστολος ὠνόμασεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ θεὸς τούτους τιμωρεῖται· ἀλλὰ γε καὶ

⁸⁵ Matth. xix, 21. ⁸⁶ Psal. cxliv, 15. ⁸⁷ Psal. lxxii, 23. ⁸⁸ Matth. vi, 26. ⁸⁹ Psal. cxv, 10. ⁹⁰ I Tim. vi, 10.

ὄκθοεν ἑαυτοὺς καταφθείρουσιν· ἀκόρεστον γὰρ φέροντες τὴν κακίαν, οὐκ ἔχουσι τέλος τοῦ σκοποῦ, ὅθεν ἀνιάτος αὐτοῖς ἡ πληγὴ. Ὁ μὴδὲν ἔχων ὀλίγων ἐπιθυμεῖ· καὶ τυχῶν τούτων, τῶν πλείονων ὀρέγεται· Ἐκατὸν χρυσίνους ἔχει, καὶ γλίχεται τῶν χιλίων· καὶ τούτων εὐπορήσας, πρὸς ἄπειρον φέρει τὸ νεῦμα. Καὶ οὕτω, μὴ (82*) ἔχοντες ἑαυτῶν στήναι τὸ τέλος, ἀεὶ πενίαν ὀδύρονται. Φέρει δὲ ἡ φιλαργυρία μεθ' ἑαυτῆς ἀεὶ τὸν φθόνον. Φθείρει δὲ καὶ οὗτος πρῶτον τὸν κτησάμενον. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἔχιδινα γεννωμένη πρῶτον τὴν ἴδιαν μητέρα φθείρει, πρὶν ἂν ἄλλους ἀδικήσῃ· οὕτω καὶ ὁ φθόνος τὸν κτησάμενον καταμαραίνει, πρὶν ἂν τοὺς ἐκ γειτόνων διανεμηθῇ.

37. Μέγα ἦν χρῆμα, εἰ τοσοῦτους ἠδυνάμεθα ὑπομένειν πόνους, ζητούντες τὸ δόκιμον ἀργύριον, ὅσοις ἀνηκέστοις περιπίπτουσιν οἱ τοῦ ματαίου κόσμου θηραταί. Ναυάγια ὑπομένουσι, πειρατηρίαις προσομιλοῦσι, λησταῖς κατὰ φῆς περιπίπτουσιν· ἀνέχονται λοιπὸν ζάλης καὶ πνευμάτων βιαίων· καὶ πολλάκις κερδαίνοντες, πένητας ἑαυτοὺς φάσκουσι διὰ τοὺς φθοροῦσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλιος τῶν τοιοῦτων κινδύνων κατατολμῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ κέρδους. Εἰ δὲ ποτε καὶ μικροῦ τινοῦ εὐπορήσωμεν, μεγαλύνομεν ἑαυτάς, ἐπιδεικνύμεναι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ πολλάκις οὐδὲ τὸ γιγνόμενον προφέρομεν εἰς διήγησιν· εὐθέως δὲ καὶ ὅν δοκοῦμεν σπινθῆρα καλοῦ ἔχειν, ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κλεπτόμεθα. Κάκεινοι δὲ, πολλὰ κερδαίνοντες, τῶν πλείονων ἐφιένται· καὶ τὰ μὲν παρόντα ὡς οὐδὲν ἠγούνται, πρὸς δὲ τὰ μὴ παρόντα ἀποτείνονται. Ἡμεῖς δὲ, καὶ μὴδὲν ἔχουσαι τῶν ζητουμένων, οὐδὲν θέλομεν κτήσασθαι· καὶ πενίαν ἐσχάτην νοσοῦσαι, πλουσίας ἑαυτάς ἀναγορεύομεν. Καλὸν οὖν τὸν εὖ πράττοντα μὴδὲν ἀναγγέλλειν· μᾶλλον γὰρ οἱ τοιοῦτοι ζημιωθήσονται· καὶ γὰρ ὁ δοκοῦσιν ἔχειν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν.

38. Πᾶσαν οὖν σπουδὴν δέον θέσθαι ὑπὲρ τὸ λανθάνειν τὸ κέρδος. Οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα διηγούμενοι περὶράσθωσαν καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς ἐλαττώματα λέγειν· εἰ δὲ ταῦτα κρύπτουσιν, ἔνεκεν τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀκουόντων ψευθῆναι, πολὺ μᾶλλον ἐκεῖνα φυλακτέον, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριούντα. Καὶ γοῦν οἱ κατ' ἀρετὴν βιοῦντες τὸ ἀνάπαλιν ποιοῦσι, καὶ τὰ σμικρὰ ἑαυτῶν πτάισματα μετὰ καὶ προσθήκης ὧν οὐκ ἐπραξάν, ἐκδιηγούνται, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἀποβάλλοντες· τὰ μέντοι ἀγαθὰ κρύπτοντες, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ψυχῆς. Ὡσπερ γὰρ θησαυρὸς φανερωθεὶς σπανίζεται, οὕτω καὶ ἀρετὴ γκωριζομένη καὶ δημοσιοενομένη ἀφανίζεται· ὥσπερ γὰρ κηρὸς λύεται ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτω καὶ ψυχὴ ἀπὸ ἐπαίνων διαγίνεται καὶ ἀποβάλλει τὸν τόνον.

39. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτων πάλιν ἔσται· εἰ γὰρ ἡ θερμότης ἔλυσεν τὸν κηρὸν, ἡ ψύξις ἄρα τὴν πῆξιν

* Luc. viii, 18.

(82*) Cotelier., χρυσῶν.

(83) In *Vitis P.P.* l. v, 10, 70, et vi, 4, 24.

Deus pœnas repetit, verum ipsi sibimetipsis interitum parant. Cum sint enim insatiabili nequitia præditi, nullum habent propositi finem, proindeque insanabilis inest illis plaga. Qui nihil habet, pauca desiderat; quæ nactus, plura concupiscit. Centum aureos habet, mille expetit: hos consecutus, in infinitum extendit cupiditatem. Sicque quando terminum sibi constituere non possunt, paupertatem semper deplorant. Affert autem semper secum amor pecuniæ invidiam. Hæc vero hujusmodi est ut primum habentem se interimat. Quemadmodum enim viperæ nascendo prius matres occidunt, quam aliis noceant, sic et invidia se possidentem tabefacit priusquam vicinos absumat.

37. (83) Præclarum esset si tot labores ferre possemus, quærendo probatum illud argentum, quot gravissimos subeunt, qui hunc vanissimum venantur mundum. Sustinent naufragia, piratarum discrimen adeunt, in terra incidunt in latrones, decumanos fluctus, ventos vehementissimos tolerant: ac plerumque parto lucro, pauperes sese dicunt invidiorum causa. At nos pro vero ac germano lucro ejusmodi periculo adire prorsus detrectamus. Quod si aliquid nostris rebus accesserit, nos magnifice hominibus ostentamus, nec raro quod ne fuit quidem jactabunde narramus: unde evenit ut quam videmur habere scintillam boni, furto inimici amittamus. Et illi quidem multa lucrati plura appetunt; præsentia pro nihilo habent, et ad ea quæ non habent animo contendunt. Nos autem etiamsi nihil eorum quæ requiri solent habeamus, nihil volumus comparare: et cum extrema laboremus paupertate, nos divites prædicamus. Operæ pretium igitur est, eum qui bene agit, id nemini renuntiare. Quin etiam qui ejusmodi sunt in jacturam incident: nam quod videntur habere auferetur ab eis⁸⁴.

624 38. Omni itaque studio curare debemus ut lateat lucrum nostrum. Qui vero sua præclare gesta enarrare solent, vitia quoque iis conjuncta renuntiare studeant: quod si vituperii audientium declinandi causa hæc celant, multo magis illa aperire cavendum est, quod ea res a Dei consortio revocet. Etenim qui vitam cum virtute instituunt, oppositum agunt: parvos scilicet suos lapsus, adjunctis iis quæ ne commiserunt quidem, enarrant, abjecta scilicet hominum gloria; bona vero occultant, ad animæ securitatem (84). Nam sicut thesaurus manifestatus, minuitur; sic virtus agnita et publicata, aboletur. Et sicut cera liquefit a facie ignis, ita anima laudibus diffuit, vigoremque amittit.

39. Rursusque contra eveniet: nam si calor solvit ceram, frigus compinget: si laus vigorem au-

(84) *Vit. P.P.* l. v, 3, 19.

fert animæ, sane opprobrium et contumelia virtutem ejus adaugent. Ait enim : *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium homines dixerint adversum vos*⁹⁹. Et alio loco : *In tribulatione dilatasti me*¹⁰⁰. Iterumque : *Improprium expectavit anima mea et miseriam*¹⁰¹. Sexcenta quoque alia hujusmodi bona ex Scripturis sacris animæ provenire facile animadvertitur.

40. Est sane tristitia utilis, et est tristitia exitiosa. Ad tristitiam utilem hæc pertinent : de propriis peccatis ingemiscere, itemque de proximi ignorantia, cavere ne a proposito excidamus, sed attingatur perfectissima bonitas. Hæc itaque sunt genuinæ tristitiæ genera. Est porro quædam alia ab inimico inducta tristitia, quæ solet cum dictis generibus pullulare. Nam et ipse tristitiam immittit absurditatis plenam, cui acedia nomen indidere nonnulli. Sed hujusmodi spiritum oportet oratione præsertim et psalmodiarum cantu depellere.

41. Nos itaque bonis occupatas curis, non oportet æstimare quempiam in hac vita carere sollicitudinibus. Ait enim Scriptura : *Omne caput in labore, et omne cor in mœrore*¹⁰². Una hac sententia, Spiritus sanctus descripsit cum monasticam, tum sæcularem vitam. Nam per laborem capitum, monasticam adumbrat : capitum enim est regere : *Sapientis, inquit, oculi, in capite ejus*¹⁰³. Itaque perspicacia, ut arbitror, in illo residet. Per laborem autem indicatur, omnem virtutem germinantem laboribus absolvi. Per mœrorem cordis, instabilem et ærumnosam sæcularium conditionem significavit. Aiunt quippe nonnulli, cor esse iræ ac tristitiæ sedem. Cum non laudantur, animo mœrent : aliena appetentes, contabescunt : in egestate, indignantur : divitiis instructi, insaniant, ne somni quidem locum ob curam custodiamque facultatum reperientes.

42. Ne itaque animo decipiamur, neu dicamus, eas quæ in sæculo versantur expertes curarum esse. Forte enim, si mutuo conferamur, plus quam nos molestiarum habent et laboris. Mulieres namque in mundo, ingenti ut plurimum odio habentur : ægre et periculose pariunt, in lacte subministrando misere cruciantur, cum ægrotantibus infantibus una ægrotant : atque hæc sustinent sine aliquo laborum termino. Suscepta namque proles aut mutila corpore est, aut malis instructa moribus, parentibus necem machinatur. Hæc cum sciamus, ne inescemur ab inimico, quasi vita ejusmodi tranquilla curisque vacua sit. In partu quippe vi doloris extinguuntur ; si non pariant, sterilitatis et infecunditatis opprobrio contabescunt.

43. Hæc vobis dico, ut nobis ab adversario caveamus. Neque vero cunctis conveniunt quæ dicta sunt, sed iis duntaxat qui vitam amplexi sunt mo-

α αὐτοῦ ποιήσεται : καὶ εἰ ἔπαινος ἀφαιρεῖται τοῦ πόνου τὴν ψυχὴν, πάντως ὀνειδισμὸς καὶ ὕβρις εἰς μέγεθος αὐτὴν τῆς ἀρετῆς ἄγει· Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτ' ἄρ' ἅν' ψέυδος εἰπωσιν καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ ἀλαχοῦ φησιν· Ἐν θλίψει ἐπαλάτυνας με. Καὶ πάλιν· Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου καὶ ταλαιπωρίαν. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἀγαθὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐστὶ τῇ ψυχῇ προσοδευόμενα θεάσασθαι.

40. Ἔστι λύπη ἐπωφελῆς, καὶ ἐστὶ λύπη φθοροποιός. Τῆς μὲν οὖν χρήσιμης λύπης τὸ μὲν ἐστὶ περὶ τῶν οικειῶν ἁμαρτιῶν στένειν· τὸ δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν πλησίον ἀγνωσίας· τὸ δὲ πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προθέσεως· τὸ δὲ καὶ ἀφικνεῖσθαι τοῦ τέλους τῆς ἀγαθωσύνης. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς γνησίας καὶ ἀγαθῆς λύπης τὰ εἶδη. Καὶ ἄλλη δὲ τις λύπη, τοῦ ἐχθροῦ ὑποτιθεμένου, ἥτις ταῦταις προσφύεσθαι οἶδεν. Ἐμβάλλει γὰρ καὶ αὐτὸς λύπην ἀλογίας μεστήν· ἤπερ καὶ ἀκηδία πρὸς τιῶν ὠνόμασται. Δεῖ οὖν τοῦτο τὸ πνεῦμα εὐχῆ μάλιστα ἀποσοβεῖν καὶ ψαλμωδία.

41. Τῶν οὖν ἀγαθῶν μεριμνῶν ἐχομένης ἡμᾶς, οὐ χρὴ οἶεσθαι τίνα ἐν τῷ βίῳ ἀφρόντιδα εἶναι. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνέγραψε τὸν τε μονῆρην βίον καὶ τὸν κοσμικόν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ πόνου τῆς κεφαλῆς, τὸν μονῆρην αἰνίττεται τρόπον· κεφαλὴ γὰρ τὸ ἡγεμονεῖον· Τοῦ γὰρ σοφοῦ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. Τὸ οὖν διορατικόν, ὡς οἴμαι, ἐν αὐτῇ τυγχάνει· τὸν δὲ πόνον εἶπε, διότι πᾶσα ἀρετῆς βλάστη ἐκ πόνων κατορθοῦται. Διὰ δὲ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ λύπης, τὸ ἀστατον καὶ μοχθηρὸν ἐδήλωσεν ἦθος. Θυμοῦ γὰρ καὶ λύπης οἰκητήριον, τὴν καρδίαν τινὲς ἔφασαν· μὴ δοξάζομενοι, λυποῦνται· τῶν ἀλλοτρίων ὀρεγόμενοι, τήκονται· πενόμενοι, δυσφοροῦσι· πλουτοῦντες, ἐκμαίνονται, διὰ τὴν τῶν παρόντων φυλακὴν μηδὲ ὑπενω τυγχάνοντες.

42. Μὴ οὖν ἡμεῖς ὑποσυρῶμεν τῷ φρονήματι, λέγουσαι τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἀμερίμνους τυγχάνειν. Τὰς γὰρ ὡς πρὸς σύγκρισιν μᾶλλον ἡμῶν κοπιῶσι. Ταῖς δὲ γυναῖξιν ὡς ἐπίπαν μεγάλη ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀπέχθεια· τίκτουσι γὰρ χαλεπῶς καὶ ἐπικινδύνως, καὶ τληπαθοῦσι πρὸς τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ νοσοῦσι τοῖς παιδίοις συννοσοῦσι· καὶ ταῦτα ὑπομένουσι, τέλος τοῦ κόπου μὴ ἔχουσαι. Ἡ γὰρ τὸ σῶμα πιροῦται τὰ κυθθέντα, ἡ κακοφροσύνη ἀνακθέντα δολοφονεῖ τοὺς γεννήσαντας. Ταῦτα οὖν εἰδυῖαι, μὴ δελεασθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἀνέτου καὶ ἀμερίμνου τυγχάνοντας τοῦ βίου. Γεννώσαι μὲν γὰρ, διὰ τῶν πόνων φθειροῦνται· μὴ τίκτουσαι δὲ, ὡς στεῖραι καὶ ἄγονοι ὑπὸ τῶν ὀνειδισμῶν τήκονται.

43. Ταῦτα δὲ ὑμῖν λέγω πρὸς τὸ ἀσφαλιζεσθαι ἀπὸ ἐναντίου. Οὐ πᾶσι δὲ πέφυκεν ἀρμύδια τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς τὸν μονῆρην βίον ἐθέλουσιν. Ὅσπερ

⁹⁹ Matth. v, 12. ¹⁰⁰ Psal. iv, 2. ¹⁰¹ Psal. lxxviii, 24. ¹⁰² Isa. i, 5. ¹⁰³ Eccle. ii, 14.

γὰρ τοῖς ζώοις οὐ μία τροφή, οὕτως οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὁ αὐτὸς λόγος συμφέρει· Οὐ δεῖ γὰρ οἶνον νέον βαλεῖν, φησὶν, εἰς ἀσκούς παλαιούς. Ἄλλως γὰρ ἐστιῶνται οἱ θεωρίας καὶ γνώσεως ἐμπορούμενοι, ἐτέρως δὲ οἱ ἀσκητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπογευόμενοι, καὶ πρὸς δύναμιν οἱ κατὰ τὸν κόσμον δικαιοπραγοῦντες. Ὡς περὶ γὰρ τῶν ζώων τινὰ μὲν ἐστὶ χερσαῖα, τινὰ δὲ ἐνυδρὰ, τινὰ δὲ πτηνά· οὕτως καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ μὲν ἐν μέσῳ βίῳ κατέχουσιν, ὡς τὰ χερσαῖα· οἱ δὲ πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἐνατενίζουσιν, ὡς τὰ πετεινά· οἱ δὲ τοῖς ὕδασι· τῶν ἀμαρτιῶν εἰς κελυμμένον, ὡς οἱ ἰχθύες· Ἦλιθον γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγῆς κατεπόντισέ με. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ζώων φύσις· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἀετοὶ περποφύσασται, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἐπιβῶμεν, καὶ καταπατήσωμεν λέοντα καὶ δράκοντα· καὶ τοῦ ποτε ἄρχοντος νῦν ἄρξωμεν. Τοῦτο δὲ ποιήσωμεν, ἐὰν βλῆν ἑαυτῶν τὴν δianoian τῷ Σωτῆρι προσενέγκωμεν.

44. Ἄλλὰ ὅσον ἡμεῖς κορυφώμεθα πρὸς τὰ ὑψηλὰ, κακείνους ἐμποδίζειν πειράται διὰ τῶν ἰδίων παγίδων. Καὶ τί μέγα ἔχειν ἡμεῖς ἀντιπάλους πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμώσας, ὅπου γε καὶ πρὸς τὰ εὐτελῆ φθοροῦσι; καὶ γοῦν τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένους θησαυροὺς οὐ συγχωροῦσι λαμβάνειν ἀνθρώπους. Εἰ οὖν καὶ πρὸς τὴν γῆν φαντασίαν ἀντίκεινται, πόσῳ μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν φθονήσουσιν;

45. Δεῖ οὖν κατ' αὐτῶν παντοίως ὀπλιζέσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἐξωθεν εἰσελαύνουσι, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐκ τῶν ἐξωθεν κινεῦνται. Καὶ ἡ ψυχή, καθάπερ ναῦς, ποτὲ μὲν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν τρικυμῶν καταποντίζεται, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν ἀντλίας ὑποβρύχιος γίνεται. Καὶ γοῦν καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν διὰ τῶν ἐκτὸς πρακτικῶν ἀμαρτημάτων ἀπολλύμεθα, ποτὲ δὲ διὰ τῶν ἐνδοχῶν λογισμῶν ἀφανίζομεθα. Δεῖ οὖν καὶ τὰς ἐξωθεν τῶν πνευμάτων ἐπιτηρεῖν προσβολὰς, καὶ τὰς ἐνδοχῶν λογισμῶν ἐξαντλεῖν ἀκαθαρσίας, πάντοτε δὲ γρηγορεῖν πρὸς τοὺς λογισμοὺς· συνεχῶς γὰρ ἐφύσσονται. Ἐπὶ μὲν ταῖς ἐξωθεν τρικυμῶν, βουώντων τῶν ναυτῶν, πολλάκις ἡ σωτηρία διὰ τῶν ἐγγυτάτων πλοίων γίνεται· αἱ δὲ ἀντλίας, καὶ κοιμηθέντων πολλάκις τῶν πλωτῆρων, καὶ ἡσυχάζουσας τῆς θαλάσσης, ἐπισυμβαινουσι, καὶ πολλάκις αὐτοὺς θανατοῦσιν.

46. Δεῖ οὖν ἐπιποικωτέραν ποιέσθαι πρὸς τοὺς λογισμοὺς τὴν δianoian. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς, καθάπερ οἶκον τὴν ψυχήν καθελὲν βουλόμενος, ἢ ἀπὸ τῶν θεμελίων ποιέται αὐτῆς τὴν πύωσιν, ἢ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἀρχόμενος, πᾶσαν αὐτὴν καταφέρει, ἢ καὶ διὰ τῶν θυρίδων εἰσπελθὼν, πρῶτον τὸν οἰκοδοσότην δεσμεῖ, καὶ οὕτως χειροῦται τὰ πάντα. Θεμέλιος μὲν οὖν ἐστὶ τὰ καλὰ ἔργα, ὀροφὴ δὲ ἡ πίστις, θυρίδες δὲ αἱ αἰσθήσεις. Διὰ πάντων δὲ πολεμεῖ ὁ ἐχθρὸς. Ὅθεν πολυὲς ὀφθαλμὸν δεῖ εἶναι τὸν σωθῆναι βουλόμενον. Οὐκ ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀμέριμον· φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· *Βλέπετω ὁ ἐστηκὼς μὴ πέσῃ.*

47. Ἐν ἀδήλω πλέομεν· θάλασσα γὰρ ὁ βλος ἡμῶν

A nasticam. Quemadmodum enim non una est animalium esca; ita nec hominibus unus sermo competit: Non oportet enim, inquit, *vinum novum mittere in utres veteres*⁹⁴. A contemplatione et scientia repleti sunt, aliter qui asceticam et actuosam vitam degustarunt, ac qui in sæculo pro facultate justitiam colunt. Et quemadmodum animalia, quædam terrestria sunt, quædam aquatilia, quædam volatilia; sic et homines, alii mediam tenent viam, ut terrestria; alii ad excelsa feruntur, ut volatilia; alii in aquis vitiorum demersi sunt, tanquam pisces. Ait enim: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*⁹⁵. Hæc est natura animalium: nos autem aquilarum instar alis instructæ, altiora petamus, et conculem⁹⁶us leonem et draconem⁹⁶; nunc ei imperemus qui ante imperabat nobis. Hæc porro præstabimus, si totam mentem nostram Salvatore obtulerimus.

44. Sed quo magis ad excelsa consurgimus, eo magis ille per laqueos suos impedire conatur. Ecquid magnum si nobis sunt adversarii, quæ ad bonum tendimus, quando in vilibus etiam rebus invidet? Sane thesauros in terra reconditos non concedunt hominibus auferre. Si ergo in terrenis facultatibus adversarii sunt, quanto magis invidebunt regnum cælorum?

45. (86) Quamobrem omne telorum genus adversus illos est assumendum: nam et extrinsecus accedunt, et intus commoventur. Animaque nostra navis instar, modo decumanis fluctibus exterius demergitur; modo ab interiori sentina aquarum vi deprimitur. Et nos interdum per exteriora peccata in perniciem imus, aliquando internis cogitationibus opprimimur. Convenit igitur cum externos cavere spirituum impetus, tum internas cogitationum exhaurire impuritates. Semper enim adversus cogitationes advigilandum, assidue namque instant. Dem decumani quippe fluctus exterius insurgunt, clamantibus nautis, per proxima navigia salus affertur. At sentinæ dormientibus plerumque nautis, tranquillo mari, undis navem implent, ac nec opinantes interimunt.

46. Grandi itaque labore adversus cogitationes vigilandum animo est. Inimicus enim animam veluti domum evertere cupiens, aut a fundamentis ruit, nam ipsi parat, aut a tecto incipiens totam diruit, aut per fenestras ingressus primo patremfamilias alligat, et sic omnium potitur. Fundamentum itaque sunt bona opera, tectum fides, fenestræ sensus. Per hæc omnia bellum movet adversarius (87). Quamobrem multis oculis habet opus qui vult salutem consequi. Neque enim hic possumus cura et sollicitudine vacui esse, ait quippe Scriptura: *Qui stat, videat ne cadat*⁹⁷.

47. In obscuro navigamus: vita quippe nostra et

⁹⁴ Matth. ix, 17. ⁹⁵ Psal. lxxviii, 3. ⁹⁶ Psal. xc, 13. ⁹⁷ I Cor. x, 12.

(86) Vit. PP. l. v, 41, 53.

(87) Vit. PP. l. v, 41, 54.

sæcro cantore Davide mare est appellata. In mari porro alia loca sunt petrosa, alia monstris plena, alia tranquilla. Nos in tranquilla maris parte videmur navigare; sæculares vero periculosus in plagis. Nos interdiu navigamus, a sole justitiæ recti et deducti; illi noctu ignorantia ferente. Sed contingit plerumque ut sæcularis, in tempestate ac tenebris existens, clamando et vigilando navem conservet suam; nos vero per incuriam tranquillo mari demergamur, amisso justitiæ clavo.

48. Qui stat igitur, videat ne cadat. Qui cecidit enim unam habet curam, ut scilicet resurgat. Qui vero stat, caveat sibi ne cadat. Varii namque sunt casus. Qui ceciderunt enim non ultra quidem stant erecti; sed tamen jacentes, non multum acceperunt damni. Qui stat autem, ne despiciat eum qui lapsus est, sed reformidet ne collapsus et ipse pereat, neve in altiore se voraginem præcipitet: ubi forte continget ut putei profunditate clamorem superante, ne petere quidem possit auxilium. Nam **626** justus ait: *Ne absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* ⁹⁸. Qui primus cecidit, mansit. Prospice tibi ne delapsus, belluarum cubus evadas. Qui cadit domus fores non obserat. Tibi, inquam, nullatenus dormites; sed semper divinum illud dictum modulare: *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte* ⁹⁹. Vigila continue propter eum qui tanquam leo rugit.

49. Verba isthæc in hoc sunt utilia, ut non extollamur. Qui cecidit, si convertatur et ingemiscat, salutem nanciscetur. Prospice tibi, quæ stas. Duplex tibi formido instat, aut scilicet ne ad vetera revertaris, in te irruente propter socordiam inimico, aut ne inter currendum supplanteris. Adversarius quippe noster diabolus, vel a tergo ad se pertrahit, cum tardiore segnemque animam conspexerit. Quæ si videatur diligens ac strenua in ascetica vita, callide et occulte serpit per superbiam, atque ita funditus perdit eam. Hæc illecebra omnium malorum ultimum est ac supremum. Per illam diabolus dejectus fuit, per eandem hominum fortissimos expugnare tentat. Quemadmodum enim strenuissimi milites, postquam minora tela consumpserunt, si adhuc urgeant adversarii, fortissimum omnium, machæram scilicet, educunt; ita et diabolus postquam priores laqueos suos insumpsit, tum demum postremo utitur gladio, nimirum superbia. Quinam autem fuere priores ejus laquei? Sane gula, voluptas, fornicatio. Hi namque potissimum spiritus juvenilem ætatem infestant: hæc consequuntur, pecuniæ amor, avaritia et his similia. Misera ergo anima, ubi hosce laqueos declinavit, postquam ventrem continuit, postquam ventri subjectas cupiditates per pudicitiam transilivit, post-

ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ψάλτου Δαβὶδ εἴρηται. Ἀλλὰ τῆς θαλάσσης τὰ μὲν εἰσι πετρώδη, τὰ δὲ καὶ θηρίων πλήρη, τινὰ δὲ καὶ γαληνά. Ἡμεῖς ἐν τῷ γαληνῷ μέρει τῆς θαλάσσης δοκοῦμεν πλέειν, οἱ δὲ κοσμικοὶ ἐν κινδυνώδεσι· καὶ ἡμεῖς μὲν ἡμέρας πλέομεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ὀδηγοῦμενοι, ἐκείνοι δὲ ἐν νυκτὶ, ὑπὸ τῆς ἀγνωσίας φερόμενοι. Ἀλλ' ἐνδέχεται πολλάκις τὸν κοσμικὸν ἐν χειμῶνι καὶ ἐν σκότει τυγχάνοντα, βοήσαντα καὶ ἀγρυπνήσαντα, σώσαι τὸ ἑαυτοῦ σκάφος· ἡμᾶς δὲ ἐν γαληνῇ, ὑπὸ ἀμελείας βυθισθῆναι, τὸ πηδάλιον τῆς δικαιοσύνης ἀφέντας.

48. Βλεπέτω οὖν ὁ στήκων μὴ πέσῃ. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν μίαν ἔχει φροντίδα, τοῦ ἀναστῆναι· ὁ δὲ στήκων φυλαττέσθω τοῦ μὴ πεσεῖν. Καὶ γὰρ τὰ παραπτώματα διάφορα· οἱ μὲν γὰρ πεσόντες τοῦ μὲν στήκειν ἐστέρηνται· κείμενοι δὲ, οὐ πᾶν τι ἐδιδάθησαν. Ὁ δὲ ἐστὼς μὴ εὐτελιζέτω τὸν πεπτωκότα, ἀλλ' ἑαυτὸν φοβείσθω, μὴ πεσὼν διαφθαρή, καὶ εἰς κατώτερον ἀπέλθῃ βόθρον. Εἰδὸς γὰρ, καὶ τῆς κραυγῆς ἠτηθείσης ὑπὸ τοῦ βάθους τοῦ φρέατος, μὴ βοήθειαν αἰτήσαι. Φησὶ γὰρ ὁ δίκαιος· *Μὴ καταπίετω με βυθός, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμι αὐτοῦ*. Ὁ πρῶτος πεσὼν ἔμεινεν. Ὅρα σεαυτὸν, μὴ καταπεσὼν καὶ σὺ θοῖνῃ θηρίων γένη. Ὁ πεσὼν οὐκ ἀσφαλίζεται τὴν θύραν· σὺ δὲ μηδὲ μὴ νυστάξῃ· ἀλλ' ἀεὶ τὸ θεῖον μελῶδες ῥητὸν, τὸ φάσκον· *Φώτισον τοὺς ὀφθαλμοῦς μου, μὴ ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον*. Ἀγρύπνει δὲ διηνεκῶς διὰ τὸν ὠρούμενον λέοντα.

49. Ταῦτα τὰ ῥήματα συντελεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπεραίρεσθαι. Ὁ πεσὼν ἐν τῷ ἐπιστρέψαι καὶ στενάζει σωθήσεται. Ὅρα σὺ σαυτὴν ἢ στήκουσα. Διπλοῦς γὰρ σοὶ ὁ φόβος ἐπίκειται, ἢ τοῦ μὴ ἐπιστρέψαι πρὸς τὰ ἀρχαῖα, δι' ὀλιγωρίας σοὶ τοῦ ἐχθροῦ προσπεσόντος, ἢ τοῦ μὴ τρέχουσαν σκελισθῆναι. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῶν διάβολος ἢ διπλοῦς ἔλακε· πρὸς ἑαυτὸν, ὅπηνίκα βραδεῖαν καὶ νωθρὰν τὴν ψυχὴν θεάσεται· ἢ δοκοῦσαν αὐτὴν σπουδαίαν εἶναι καὶ ἐπίπονον πρὸς ἀσκησιν, ἐπεισέρχεται λεπτῶς καὶ κεκρυμμένως διὰ τῆς ὑπερηφανίας· καὶ οὕτως αὐτανδρον τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι. Τοῦτο τὸ ὄπλον ἔσχατον καὶ κορυφαίωτατον πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν. Ἐξ αὐτοῦ ὁ διάβολος καταβέβληται, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀνθρώπων περιρᾶται καθαιρεῖν. Ὅσπερ γὰρ οἱ δεινότατοι τῶν πολεμιστῶν, μετὰ τὸ δαπανῆσαι τὰ λεπτότερα βέλη, τὸ τηνικαῦτα ἔτι ἐπικρατούντων τῶν μαχητῶν, προβάλλονται τὴν ἰσχυροτέραν πάντων μάχιραν· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, μετὰ τὸ πρῶτα αὐτοῦ ἀποδαπανῆσαι ἀγχιστρα, τότε τῷ τελευταίῳ χρεᾶται ξίφει, τῇ ὑπερηφανίᾳ. Τίνες δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ πρῶται παγίδες; Δῆλον, ὡς γαστριμαργία, φιληθονία, πορνεία. Ταῦτα γὰρ μάλιστα τὰ πνεύματα ἐπὶ τῶν νεωτερικῶν ἡλικιῶν συμβαίνουσιν. Ἐπακολουθεῖ δὲ τούτοις φιλαργυρία, πλεονεξία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἡ οὖν ἀθλία ψυχὴ, ὅταν τούτων τῶν παθῶν περιγένηται, ὅπηνίκα

⁹⁸ Psal. LXXIII, 16. ⁹⁹ Psal. XII, 4.

γαστροῦ κρατήσῃ, ὅτε καὶ τὰς ὑπογαστρίας ἡδονὰς ὑπερπηδήσῃ τῇ σεμνότητι, ὅτε ἀργυρίου καταρροῦν ἡσῃ· τότε πανταχόθεν ὁ κακὸς φρονεῖ, ἀπορηθεὶς, ὑποβάλλει τῇ ψυχῇ ἀτακτον κίνησιν· μεγεθύνει γὰρ αὐτὴν ἀπρεπῶς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαίρεσθαι. Βαρὺ καὶ ὀλέθριον τοῦτο τοῦ ἐχθροῦ τὸ δηλητήριον. Πολλοὺς ἀθρόως ἐν τούτῳ σκοτίσας κατέβαλεν. Ὑποβάλλει γὰρ τῇ ψυχῇ ἔννοιαν νόθον καὶ θανατηφόρον. Κατελιγμέναι γὰρ αὐτὸν φαντάζει τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀγνωσόμενα, καὶ ὅτι ἐν νηστείας ὑπερβάλλει· καὶ πληθὺς αὐτῷ ἀνδραγαθημάτων προστιθεῖ· πάντων δὲ ὧν ἡμαρτεν εἰς λήθην αὐτὸν φέρει, πρὸς τὸ κατὰ τῶν συνόντων ἐπαίρεσθαι. Ὑποκλέπτει γὰρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ νοῦ τὰ πλημμελήματα· οὐ πρὸς ὠφέλειαν δὲ αὐτοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν εἰπεῖν τὴν ἱατρικὴν ἐκείνην φωνήν, τὸ, *Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον, ἐλέησόν με*. Ὅστε μὴ συγχωρήσει αὐτῷ λέγειν· *Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου*. Ἄλλ' ὡσπερ αὐτὸς κατὰ διάνοιαν εἶπε τὸ· *Ἀναθήσομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου*· οὕτως καὶ τοῦτον φαντάζει εἰς ἀρχὰς τε καὶ πρωτοκαθεδρίας, ἔτι δὲ διδασκαλίας, καὶ ἰαμάτων ἐκδόσεις. Ἡ οὖν ὡς ἀπατωμένη ψυχὴ φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, δυσιάτῳ ἔλκει πληγεῖσα.

50. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν, τῶν τοιούτων λογισμῶν παρόντων; Ἀδιαλείπτως μελετᾶν τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον, ὅπερ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐβόα, λέγων τὸ· *Ἐγὼ δὲ εἰμὶ σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος*. Καὶ ἐν ἑτέρῳ φησὶν· *Ἐγὼ δὲ εἰμὶ γῆ καὶ σποδός*. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ τοῦ Ἡσαίου ἀκουέτω ῥῆμα τὸ λέγον, ὡς *Πᾶσα δικαιοσύνη ἀνθρώπου ὡς βράκος ἀποκαθημένης*. Καὶ εἰ μὲν ἀναχωρούσῃ καθ' ἑαυτὴν οἱ λογισμοὶ οὗτοι παρεισέλωσιν, ἐν κοινῶν εἰσερχέσθω ἀνακαζέσθω δὲ καὶ δεύτερον ἐσθίειν τῆς ἡμέρας, εἰ γε δι' ὑπερβολὴν ἀσκήσεως τούτῳ ἑάλω τῷ πάθει· καὶ παρὰ τῶν συνηθίστων δὲ ἐπιτιμάσθω, καὶ ὀνειδιζέσθω, καὶ ἐπιτιμάσθω σφοδρῶς, ὡς μὴ δὲν μέγα πράττουσα· *πᾶσαν δὲ ὑπηρεσίαν ποιεῖσθω*. Προσαγέσθωσαν δὲ καὶ βλοὶ ἁγίων ἐξοχώτατοι εἰς ἐξίγησιν· πειράσθωσαν δὲ αἱ συνελθοῦσαι ἐπιτείνειν ἑαυτῶν τοὺς πόρους πρὸς ἀσκήσιν τὰς ὀλίγας ἡμέρας, πρὸς τὸ ἐκείνην, θεασαμένην τὸ μέγεθος τῶν ἀρετῶν, ἐλάττωσα καὶ ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι.

51. Προηγείται δὲ τῆς νόσου ταύτης ἕτερον κακόν, ἡ παρακοή· ὅθεν διὰ τοῦ ἐναντίου τῆς ὑπακοῆς, δυνατὸν τὴν σηπεδονώδη νομήν τῆς ψυχῆς περικαθάραι· *Ὑπακοὴ γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ θυσίας*.

52. Δεῖ οὖν καθαιρεῖν ἄχρον δόξης ἐν καιρῷ, καὶ ἐπαινεῖν δὲ πάλιν καὶ θαυμάζειν ἐν καιρῷ. Εἰ γὰρ ἀμελῆς καὶ νωθρὰ εὑρεθῇ ἡ ψυχὴ, ἔτι γε μὴν καὶ ὑποναρκούσα εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπήν, ἐπαινεῖν ταύτην προσήκει· καὶ εἰ μικρὸν ποιήσει τι χρηστὸν, θαυμάζειν καὶ μεγεθοποιεῖν δεόν αὐτήν. Καὶ τὰ σφοδρὰ καὶ ἀπάνθρωπα πλημμελήματα ὡς ἐλάχιστα καὶ οὐδαμινὰ λεκτέον· ὁ γὰρ διάβολος, βουλόμενος πάντα διαστρέφειν, ἐπὶ μὲν τῶν σπουδαίων καὶ ἀσκητικῶν κρύπτειν πειράται τὰ προγεγονότα ἀμαρ-

quam argentum despexit; tunc malorum artifex ille ad angustias undique redactus, inordinatum motum animæ subjicit, inflatque illum ut indecenter adversus sorores efferatur. Atrox et exitiosum est hoc adversarii toxicum. Multos derepente tenebris effusus hac ratione prostravit. Cogitationem enim spuriam ac lethalem animæ suggerit, ut nempe sibi videatur ea comprehendere quæ multi ignorant, atque in jejuniis antecellere : recte factorum multitudinem objicit, omniium peccatorum oblivionem inducit, ut adversus socius efferatur animo. Subducit ex mente delicta : quod non ad ejus utilitatem præstat; sed ne proferre possit medicinalem illam vocem : *Tibi soli peccavi* ¹, *miserere mei, Domine* ². Sed nec sinet eum dicere : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo* ³. Verum sicut ille mente dixerat : *Ascendam, et ponam thronum meum* ⁴; ita hunc quoque vane concitat ad principatus, ad primos consessus, itemque ad magisteria, et ad morbos curandi virtutem. Anima itaque ad hunc modum circumventa in perniciem et exitium ruit, vix sanabili percussa vulnere.

50. Quid igitur instantibus hujusmodi cogitationibus agendum? Indesinenter meditandum divinum illud oraculum, quod beatus David alta voce proferebat : *Ego sum vermis et non homo* ⁵. Et alio loco dicitur : *Ego autem sum terra et cinis* ⁶. Insuperque celebre illud Isaïæ dictum : *Omnis justitia hominis sicut pannus menstruatus* ⁷. Quod si cogitationes hujusmodi adorianur eam quæ anachoreticam iniiit vitam, ingrediatur illa in cœnobium, cogaturque bis in die comedere, si quidem ob nimiam ascensin sive jejunium, incidit in hujusmodi vitium : tum ab æqualibus increpetur, ac contumeliis afficiatur, ac si parum sit quod illa egerit : quodlibet obeat ministerium, offerantur ipsi vitæ sanctorum pietate eminentium. Conentur sodales ejus laborem disciplinæ suæ aliquot diebus augere; ut cernens **627** virtutum præstantiam, se minimam omnium existimet.

51. Hunc porro morbum præcedit aliud vitium, inobsequentia : sed per contrariam obsequentiam putridum animæ ulcus curare valemus : *Obedientia* enim, inquit, *super sacrificium* ⁸.

52. Quapropter convenit gloriam suo tempore adimere, iterumque suo tempore laudare atque admirari. Si enim anima negligens segnisque inveniat, et ad profectum desidiosa torpeat, convenit eam laudare : et si paulum quid boni admiserit, mirari illam et magni facere oportet. Gravia autem et immania delicta, minima nulliusque momenti dicenda. Diabolus quippe qui omnia evertere conatur, sedulis et exercitatis admissa peccata vult occultare, quo in eis superbiam adaugeat. Novitiss

¹ Psal. l. 3. ² Psal. vi, 3; ix, 11. ³ Psal. cx, 1. ⁴ Isa. xiv, 14. ⁵ Psal. xxi, 7. ⁶ Gen. xviii, 27. ⁷ Isa. lxiv, 6. ⁸ I Reg. xv, 22.

autem animabus quæ nuper virtutem adierunt, A universa peccata ob oculos statuit, quo desperationem ingeneret. Huic suggerit : Tibi quæ fornicata es, quæ venia expectanda? Alteri dicit : Cum tanta avaritia tenearis, fieri nequit ut salutem consequare. Cæterum animas hunc in modum agitata, hac ratione hisque verbis oportet consolari. Raab meretrix fuit, sed per fidem nacta est salutem : Paulus persecutor erat, et tamen vas electionis effectus est : Matthæus publicanus erat, at nemo quanta gratia donatus sit ignorat : latro furtis et cædibus deditus erat, sed tamen primus aperuit portam paradisi. His igitur animadversis, ne animum despondeas.

55. Ubi autem apta commodaque illis remedia inveneris, par iis quæ superbia captæ sunt adhibenda curatio est. Ita namque eam alloqui oportet : Quorsum inflaris? An quia carnes non comedis? alii ne piscem quidem vident. Quod si vino abstinent, respice alios qui ne oleo quidem utuntur. Jejunas usque ad vesperam? nonnullæ duos tresve dies in cibi abstinentia transigunt. Forsitan quia balneo non uteris altius sapis? multi cum etiam ægrotarent nullatenus eo sunt usi. Te fortasse ideo admiraris, quia in matta dormis et in cilicino stramento? alii autem assidue humi cubant, quod etiamsi tu faceres, non magni quid esset : sunt enim qui etiam sibi lapides subjecerunt, ne rebus naturalibus cum voluptate fruerentur. alii totam noctem suspensi transegerunt. Sed etiamsi hæc omnia designares, ac supremam omnium exercitationem attingeres, ne magnum sapias. Etenim dæmones plura quam tu præstiterunt et præstant hodieque. Nam: neque comedunt, neque bibunt, neque connubia ineunt, nec dormiunt : imo etiam in cremis degunt, si forte tu in spelunca habitans, magni quid præstare tibi videaris.

54. Sic igitur similibusque rationibus poterimus contrarios curare morbos, desperationem et superbiam. Sicut enim ignis vehementiore flatu dissipatus exstinguitur, rursumque flatu destitutus emoritur, ita et virtus per superbiam evolat, licet exercitatione vehementi culta fuerit : rursumque incuria bonum corrumpitur, quando ad afflatum Spiritus sancti non movemus nosmetipsos. Gladius acutus facile a lapide confringitur, vehemensque disciplina et exercitatio, brevi per superbiam in exitum ruit. Quapropter expedit animam undique munire, ac supremam ascensum a superbiam æstu perustam demittere in umbrosa loca : interdumque superflua amputare, quo radix vegetior efficiatur.

55. Qui vero desperatione capitur, compellatur prædictis argumentis sursum tendere. Anima quippe quæ terræ inhæret, vilis abjectaque est. Sane agriculturalium solertissimi, cum viderint plantam tenuem et infirmam, large irrigant, multa que sollicitudine fovent, ut augmentum accipiat. Quoties autem in

τήματα : τὴν γὰρ ὑπερηφανίαν αὐξῆσαι βούλεται : ἐπὶ δὲ τῶν νεηλυθῶν καὶ ἀκροπαγῶν ψυχῶν, πάντα τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τίθησιν. Ἐμβάλλει γὰρ αὐτῇ ὅτι, σοὶ πορνευσάση ποία ἔσται συγγνώμη; Καὶ τῇ ἄλλῃ φησὶν· Οὕτω σου πλεονεκτικότητος, ἀδύνατόν σε σωτηρίας τυχεῖν. Τὰς οὖν οὕτω σαλευομένας ψυχὰς παραμυθητέον οὕτως· δεῖ γὰρ πρὸς αὐτὰς οὕτω λέγειν· Ῥαὰβ πόρνη ἦν, ἀλλ' ἐσώθη διὰ πίστεως· Παῦλος διώκτης ἦν, ἀλλὰ σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε· Ματθαῖος τελωνὴς ἦν, ἀλλ' οὐδεὶς τὴν χάριν τούτου ἀγνοεῖ· καὶ ὁ ληστής ἐστύλα καὶ ἐφύνευεν, ἀλλὰ πρῶτος τὴν θύραν ἀνέωξε τοῦ παραδείσου. Τούτοις οὖν ἐνατενίζουσα, μὴ ἀπογνῶς τῆς σεαυτῆς ψυχῆς.

55. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ταύταις εὐρήσεις ἀρμόδια, δεῖ καὶ τῶν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀλισκομένων ποιεῖσθαι αὐτὴν τὴν θεραπείαν. Φάσκειν γὰρ δεῖ πρὸς αὐτὴν· Τί φρυσιοῦσαι; Ὡς κρέα μὴ ἐσθίουσα; ἄλλοι οὐδὲ ἰχθῖν ὀρῶσι. Καὶ εἰ οἶνον οὐ πίνεις, σκόπησον, ὡς ἄλλοι οὕτε ἔλαιον ἐσθίουσιν. Ἔως ὅψε νηστεύεις; ἄλλοι δὲ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας συνάπτουσιν ἅσιτοι. Ἄλλ' ὅτι οὐ λούη μέγα φρονεῖς; πολλοὶ καὶ διὰ πάθος σωματικὸν οὐδ' ὄλως τούτῳ ἐχρήσαντο. Ἀλλὰ θαυμάζεις σεαυτὴν, ὅτι ἐν χαρδρίῳ καθυδείς, καὶ ἐν τριχίνῃ στρωμνῇ; ἄλλοι δὲ χαμευνοῦσι διηνεκῶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσεις, οὐδὲν μέγα· τινὲς γὰρ καὶ λίθους ἑαυταῖς ὑπέβαλον, πρὸς τὸ μὴ καθ' ἥδονὴν τῶν φυσικῶν τυχεῖν· ἄλλοι δὲ καὶ ἐκρέμασαν ἑαυτοὺς δι' ὄλης τῆς νυκτός. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα πάντα ποιήσεις, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἀσκησιν ἐπιτελέσεις, μὴ μέγα φρονήσης· καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια πλείω τῶν σῶν πεποιθήκασι καὶ ποιοῦσιν· οὕτε γὰρ ἐσθίουσιν, οὕτε πίνουσιν, οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε ὑπνοῦσιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἐρήμῳ διδάγουσιν, εἴ γε καὶ ἐν σπηλαίῳ οἰκοῦσα δοκεῖς μέγα τε ποιεῖν.

54. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ ἐκ τοιούτων λογισμῶν, δυνατὸν ἴσασθαι τὰ ἐναντία πάθη· τὴν τε ἀπόγνωσιν λέγω καὶ τὴν ὑπερηφανίαν. Ὡσπερ γὰρ σφοδρῶς ἐκφυσώμενον πῦρ, διασκορπιζόμενον ἀπόλλυται, καὶ μὴ τυχὸν δὲ πνεύματος πάλιν φθίρεται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἀφίπταται δι' ὑπεροψίαν, καὶ πολλὴν σφοδρότητα ἀσκήσεως λάβῃ· καὶ φθίρεται δὲ πάλιν ἐξ ἀμελείας τὸ καλόν, ὅταν μὴδ' ὄλως κινήσωμεν ἑαυτοὺς πρὸς ριπιτιμὸν τοῦ θεοῦ πνεύματος. Μάχιρα ἐπακμοσ βραδίως ὑπὸ λίθου κατὰ γυνται· καὶ ἀσκησις ἐπιτεταμένη συντόμως ἐκ τοῦ ὑπερηφανεύεσθαι ἀπόλλυται. Ὅθεν προσήκει πανταχόθεν ἀσφαλίζεσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἀσκησιν ἐκ τοῦ καύσωνος τῆς ὑπερηφανίας περικαιομένην ὑποκάμπτειν πρὸς τοὺς σκιώδεις τόπους, ἐστ' ὅτε καὶ περιτέμνεται τὰ περιττὰ, πρὸς τὸ τὴν ῥίζαν εὐθαλεστέρην γενέσθαι.

55. Τὸν δὲ τῇ ἀπογνώσει ἀλισκόμενον ἀνωρεπῆ βιάζεσθαι ποιεῖν τοῖς προειρημένοις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ σφόδρα ἡ ψυχὴ χαμαιπετῆς τυγχάνει. Καὶ γοῦν τῶν γεηπόνων οἱ ἄριστοι, ἐπειδὴν φυτὸν βραχὺ καὶ ἀσθενὲς θεάσωνται, ποτίζουσι δαψιλῶς, καὶ ἐπιμελείας πολλῆς ἀξιοῦσι πρὸς τὸ αὐξήθηαι. Ἐπειδὴν δὲ

ἐν φυτῶ πρώρων βλάστην θεάσονται, περιτέμνουσιν αὐτοὶ τὰ περιττὰ· φιλεῖ γὰρ ταῦτα ἐτοίμως ζηρεῖν. Καὶ λατρῶν δὲ παῖδες τινὰς μὲν τῶν ἀρρώστων τρέφουσι δαψιλῶς, καὶ πρὸς περίπατον προτρέπονται· ἑτέρους δὲ δεσμεύοντες, ἀσίτους ἐπὶ πολὺ φυλάττουσιν.

56. Φανερόν οὖν ἐστίν, ὡς μέγιστον ἐν κακοῖς ἡ ὑπερηφανία τυγχάνει· καὶ τοῦτο δείκνουσιν αὐτῆς τὸ ἐναντίον, ἡ ταπεινοφροσύνη. Δυσχερὲς ἐστὶ κτήσασθαι τινα τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰ μὴ γὰρ τις πάσας δόξης ἐκτὸς γένηται, τούτου τοῦ θησαυροῦ τυχεῖν οὐ δυνήσεται. Οὕτω δὲ ἐστὶ μεγάλη ἡ ταπεινοφροσύνη, ὡς πάσας τὰς ἀρετὰς μιμεῖσθαι δοκεῖν τὸν διάβολον, ταύτην δὲ μὴδὲ εἰδέναι τί ὄλιως ἐστίν. Εἰδὼς δὲ αὐτῆς ἡμῖν ταύτην ἐγκομβώσασθαι, καὶ πάντας ποιῶντας τὰ ἐπαυελῆ, ταύτην περιβάλλεσθαι. Κἂν τε γὰρ νηστεύης, κἂν τε ἐλεῆς, κἂν τε διδάσκησ· εἰ δὲ καὶ σώφρων τυγχάνης καὶ συνετός, πάλιν ταύτην ἀντὶ τοιγίου ἀβραγαῶς σεαυτῶ παράστησον. Σφιγγέτω σου καὶ συνεχέτω σου τὰς ἀρετὰς αὕτη ἡ καλλίστη τῶν ἀπασῶν ἀρετῶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. Ὅρξ· καὶ τὴν τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν ὕμολογίαν, ὅπως τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ πᾶν τι μνημονεύσαντες, τοὺς ταπεινοὺς σὺν τοῖς ὕμνοῦσι συγκληθρήσαντο, μὴ εἰρηκότες σώφρονας ἢ ἀκτῆμονας. Ὡσπερ γὰρ ἀδύνατον ναῦν χωρὶς ἡλῶν κατασκευασθῆναι, οὕτως ἀδύνατον σωθῆναι χωρὶς ταπεινοφροσύνης.

57. Ὅτι δὲ ἀγαθὴ καὶ σωτήριος πέφυκεν, ὁ Κύριος, πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν πληρῶν, αὐτὴν ἡμφιάμαθῆτευσον. Ἀρχὴ σοὶ καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν ἡ ταπεινατο. Φησὶ γάρ· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῆ καρδίᾳ*. Ὅρα τίς ὁ λέγων, τελείως νοφροσύνη γινέσθω. Φρόνησιν λέγω [λέγει] ταπεινὴν, οὐ σχῆμα μόνον, τὸν ἐντὸς ἀνθρωπον αἰνέτταται· ἀκολουθήσει γὰρ τούτῳ καὶ ὁ ἐκτός. Πάσας τὰς ἐντολάς πεποιήκας; Οἶδεν ὁ Κύριος· ἀλλ' αὐτός σοι ἐντέλλεται πάλιν ἀρχὴν δουλείας λαμβάνειν· φησὶ γάρ· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, εἰπατε· Δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν*.

58. Ἡ οὖν ταπεινοφροσύνη κατορθοῦται δι' ὀνειδισμῶν, δι' ὕβρεων, διὰ πληγῶν· ἵνα ἀκούσης ἄφρων καὶ μωρὸς, πένης καὶ πτωχὸς, ἀσθενὴς καὶ εὐτελής, ἀπρόκοπος ἐν ἔργοις, ἄλογος ἐν προφορᾷ, ἀτιμος ἐν εἶδει, ἀσθενὴς ἐν δυνάμει. Ταῦτα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ νεῦρα. Ταῦτα ὁ Κύριος ἡμῶν ἤκουσε καὶ πέπονθε. Σαμαρείτην γὰρ αὐτὸν εἶπαν καὶ δαιμόνιον ἔχοντα. Δούλου μορφῆν, ἀνείληφεν, ἐραπίσθη, πληγαῖς ἠκίσθη.

59. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς μιμεῖσθαι τὴν ἔμπρακτον ταύτην ταπεινοφροσύνην. Εἰσὶ μὲν οὖν τινες καὶ διὰ τῶν ἐκτὸς σχημάτων ὑποκρινόμενοι, καὶ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς, αὐτῶ τούτῳ δόξαν θηρώμενοι· ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκονται· καὶ γὰρ ἐπιπολαίως ὕβρι-

A planta conspexerint præcocem surculum, superflua quæque detruncant; solent siquidem illæ cito arescere. Medici autem 628 ægrotorum alios largiore cibo alunt, et ad deambulationem invitant; alios vincitos diutius in abstinentia detinent.

56. Palam igitur est malorum supremum esse superbiam: illudque comprobatur bonum ipsi contrarium humilitas. Hanc porro assequi difficile est. Nisi enim quis inanem omnem gloriam abjecerit, hunc nancisci thesaurum non valebit. Est quippe adeo magna virtus humilitas, ut diabolus cæteras quidem virtutes videatur imitari, hanc vero nesciat quid omnino sit. Proinde ejus soliditatem stabilitatemque cum sciret apostolus, præcipit nobis ut induamus humilitatem, cunctaque utilia agentes, eam velut amictum circumdemus nobis: sive jejunes, sive misericordiam exerceas, sive doceas. Quod si temperans et prudens sis, eam tibi admove ceu fortissimum murum. Astringat contineatque virtutes tuas omnium virtutum præstantissima humilitas. (88) Vides trium puerorum canticum, quod nempe aliarum virtutum mentione vix facta, humiles hymnum cantantium choro annumeraverint¹⁰, non memoratis temperantibus et paupertatis amanti-bus. Quemadmodum enim impossibile est navem sine clavis fabricari, ita nec valemus salutem consequi siue humilitate.

57. Quia vero præclara illa est et salutaris, Dominus suam erga homines œconomiam implens, seu incarnatus, eam induit. Ait quippe: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*¹¹. Attende quis sit qui loquitur, estoque perfectus discipulus. Sit tibi humilitas principium finisque virtutum. Sensum animi dicit humilem, non solam speciem, sed interiorum innuit hominem: eum namque exterior consequitur. Omnia præcepta servasti? Id novit Dominus. Verum ipse tibi præcipit ut principium servitutis rursus assumas; ait enim: *Cum hæc omnia feceritis, dicite: Servi inutiles sumus*¹².

58. Humilitas itaque exercetur per impropria, per contumelias, per plagas; ut audias amens et stultus, pauper et inops, infirmus et vilis, inconsideratus in operibus, rationis expertus in loquendo, forma despicibilis, debilis viribus. Hi sunt nervi humilitatis. Hæc Dominus noster audivit, hæc passus est. Nam Samaritanum eum dicebant, et dæmonium habentem. Assumpsit formam servi, colaphis cæsus est, plagisque debonestatus.

59. Operæ pretium itaque est ut veræ nos humilitatis æmuli simus. Quidam enim sunt qui externam speciem humilitatis ementiuntur, atque eo ipso gloriam aucupantur. Sed ex fructibus cognoscuntur: vel levissima quippe injuria affecti, nequaquam

1 Petr. v, 5. ¹⁰ Dan. iii, 87. ¹¹ Matth. xi, 29. ¹² Luc. xvii, 10.

(83) Vit. PP. l. v, 15, 48. Dorothei. Doct. 4.

sustinent, confestimque ceu serpentes virus suum A
evomunt

60. De sermonibus ejusmodi summe exsultabant quæ convenerant, adhucque perseverabant, nulla bonorum satietate admissa. (89) Iterumque illas beata Virgo sic alloquitur. Magnum est certamen iis qui accedunt ad Deum, laborque ingens in principio, exinde vero gaudium ineffabile. Nam quemadmodum qui ignem excitare volunt, primum fumo insciantur ac lacrymas emittunt, eoque modo optatis potiuntur; ait enim: *Deus noster ignis consumens est*¹³; ita convenit nos quoque divinum ignem in nobis accendere cum lacrymis et labore. Ipse siquidem Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram*¹⁴. Et sane quidam, cum fumi molestiam tolerassent, non accenderunt ignem, eo quod patientiæ essent expertes, seu potius quod eorum erga Deum affectus debilis et infirmus esset.

61. Quamobrem charitas grande cimelium est, de qua hæc affirmat Apostolus: Si omnes facultates distribueris, et corpus subegeris, charitatem autem non habueris, factus es velut æs sonans, aut cymbalum tinniens¹⁵. Ingens itaque bonum est charitas, proindeque-ingens malum est iracundia: totam enim animam **629** tenebris offundit, in feritatem vertit et ratione privat. Dominus porro undequaque nostræ curam salutis agens, nullatenus concessit, ut vel minimum quid in anima præsidio vacuum maneret. Libidinem concitat inimicus? Dominus nos temperantia munivit. Sed ille superbiam parit? non longe abest humilitas. Odium inseruit? in medio sita est charitas. Quotquot demum tela in nos vibrat adversarius, pluribus nos Dominus armis communivit, cum ad salutem nostram, tum ad eum destruendum.

62. Inter mala maximum est iracundia malum: *Ira enim, inquit, viri justitiam Dei non operatur*¹⁶. Imperandum itaque est illi, quia in tempore utilis visa est: siquidem irasci et commoveri contra dæmones expedit. At in hominem vehementer commoveri nequaquam convenit, licet ille peccaverit; verum ad resipiscentiam reducere illum oportet, cum sedata fuerit iræ perturbatio.

63. At enim irasci fortasse minus malum videri possit, simulatas vero et injuriarum memoria omnium gravissimum est. Ira quippe ceu fumus, ubi ad breve tempus animam conturbavit, evanescit: at injuriarum memoria quasi animæ alte infixæ, feris eam immaniorem efficit. Nam canis quidem contra quempiam sæviens, esca delinitus, iram deponit: aliæque belluæ consuetudine demulcentur et cicurantur; sed qui injuriarum memoria correptus est, non cohortationi acquiescit, non cibo emollitur, neque tempus omnia immutans, hujusmodi morbum curaverit. Hi ergo cunctorum im-

σθέντες, οὐκ ἤνεγκαν· ἀλλὰ παραπὰ ὡσπερ ὄφεις τὸν ἑαυτῶν ἰδὸν ἐξέμεσθιν.

60. Ἐπὶ τοῖς λόγοις δὲ τούτοις ἠγαλλιῶντο αἱ συνελθοῦσαι σφόδρα, καὶ πάλιν προσεκαρτέρουν, κόρον τῶν ἀγαθῶν μὴ λαμβάνουσαι. Καὶ πάλιν πρὸς αὐτάς ἔλεγεν ἡ μακαρία· Ἄγων ἐστὶ πολὺς τοῖς προσερχομένοις θεῷ καὶ κόπος τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ χαρὰ ἀνεκδιήγητος. Ὅσπερ γὰρ οἱ πῦρ ἐξάψαι βουλόμενοι πρῶτον καπνίζονται καὶ δακρύουσι, καὶ οὕτως τοῦ ζητουμένου τυγχάνουσι· καὶ γὰρ φησὶν· Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκοι· οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑαυτοὺς ἐξάψαι μετὰ δακρύων καὶ κόπου. Αὐτὸς γὰρ φησὶν ὁ Κύριος· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ τινες δι' ὀλιγωρίαν τοῦ μὲν καπνοῦ ἠνέσχοντο, τὸ δὲ πῦρ οὐκ ἐξῆψαν, διὰ τὸ μακροθυμίας αὐτοὺς ἐκτὸς εἶναι, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν περὶ τὸ θεῖον σχέσιν ἀσθενῆ καὶ ἀμυδρὰν τυγχάνειν.

61. Ὅθεν μέγα κειμήλιον ἡ ἀγάπη· καὶ περὶ ταύτης δὲ διαθεβαίουμενος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν, ὡς Ἐάν πάντα τὰ ὑπάρχοντα διανείμῃς, καὶ τὸ σῶμα ὑποπίσσης, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃς, γέγονας χαλκὸς ἰχθῶν καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. Μέγα οὖν ἐν ἀγαθοῖς ἡ ἀγάπη, ὡς καὶ δεινὸν ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· πάσαν γὰρ τὴν ψυχὴν σκοτίσας καὶ ἀποθηριώσας, εἰς ἀλογίαν φέρει. Ὁ δὲ Κύριος, πανταχόσε τῆς σωτηρίας ἡμῶν κηδόμενος, οὐδ' ὄλιως συνεχώρησε βραχὺ τι ἀσκητὸς τῆς ψυχῆς. Λαγνεῖαν κινεῖ ὁ ἐχθρὸς; σωφροσύνη ἡμᾶς ἀ Κύριος ὤπλισεν. Ὑπερφανίαν γεννᾷ; ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνη οὐ μακρὰν τυγχάνει. Μίσος ἐνεφύσησεν; ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐν μέσῳ παρίσταται. Ὅσα οὖν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν κινεῖ βέλη, πλείοσιν ἡμᾶς ὁ Κύριος ὀπλοῖς ἱσφαλίσατο, πρὸς τε τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου κατάπτωσιν.

62. Κακὸν μὲν ἐν κακοῖς ὁ θυμὸς· Ὅργη γάρ φησὶν, ἀνδρὸς δικαιοσύνην θεοῦ οὐ κατεργάζεται. Δεῖ οὖν αὐτὸν ἠνιοχεῖν ὅτι ἐν καιρῷ χρήσιμος ὤφθη· θυμοῦσθαι γὰρ καὶ κινεῖσθαι κατὰ τῶν δαιμόνων συμφέρει. Πρὸς δὲ ἀνθρωπῶν σφοδρῶς κινεῖσθαι οὐ προσήκει, κἂν ἀμαρτήσας τυγχάνῃ· ἐπιστρέφειν δὲ αὐτὸν δεῖ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸ τῆς ὀργῆς πάθος.

63. Καὶ τὸ μὲν ὀργίζεσθαι ὡς ἐν κακοῖς ἐλαττον D ἢ δὲ μνησικακία πάντων ἐστὶ βαρυτέρα. Ὁ γὰρ θυμὸς ὡσπερ καπνὸς πρὸς ὀλίγον θολώσας τὴν ψυχὴν διαλύεται· ἢ δὲ μνησικακία, ὡσπερ ἐναποπαγεῖσα τῇ ψυχῇ, θηρίου αὐτὴν δεινότεραν ποιεῖ· καὶ κύων μὲν, κατὰ τινος ἐκμανεῖς, ὑπὸ τῆς τροφῆς θωπευθεῖς, μεταβάλλεται τῆς ὀργῆς· καὶ τᾶλλα δὲ θηρία ὑπὸ τῆς συνηθείας μειλίσσεται· ὁ δὲ γε τῇ μνησικακίᾳ κρατούμενος οὐ παρακληθεῖται πείθεται, οὐ τροφῇ πραΰνεται, οὔτε μὴν ὁ πάντα μεταβάλλον χρόνος τὸ πάθος τούτου ἰάσατο. Οὗτοι οὖν ἀσεβέστατοι πάντων εἰσὶ καὶ ἀνομώτατοι. Οὐ γὰρ ὑπακούουσι τοῦ Σωτῆρος

¹³ Hebr. XII, 29. ¹⁴ Luc. XII, 49. ¹⁵ I Cor. XIII, 5. ¹⁶ Jac. I, 20.

(89) Vit. PP. I, v, 3, 16.

λέγοντος, ὡς Ὑπαγε, πρῶτον διαλλαγήθῃ τῷ ἀδελ-
φῷ σου· καὶ οὕτω πρόσταγε τὸ δῶρόν σου· καὶ
ἀλλαχθῷ· Μὴ ἐπιδυνέτω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ παρορ-
ρισμῷ ὁμῶν.

64. Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ ὀργισθῆναι· εἰ δὲ καὶ γέ-
νηται, οὐδὲ μέτρον σοι ἡμέρας πρὸς τὸ πάθος συν-
εχώρησεν, εἶπε γὰρ μὴ ἐπιδύναί τὸν ἥλιον. Σὺ δὲ
ἐκδέχῃ, ἕως ἂν ὁ πᾶς σου χρόνος δύῃ. Οὐκ οἶδας εἴ-
πειν· Ἀρκεῖ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. Τί μισεῖς
τὸν λυπήσαντα ἀνθρώπων; Οὐκ αὐτὸς ἦν ὁ ἀδικήσας,
ἀλλ' ὁ διάβολος. Μίσησον τὴν νόσον, καὶ μὴ τὸν νο-
σοῦντα· Τί ἐγκραυῶν ἐν κακίᾳ, δυνατέ; Περὶ ὁμῶν
τοῦτο ὁ ψαλμὸς ἐβόησεν· Ἀνομίαν γὰρ, φησὶν, ὀλην-
τήν ἡμέραν· τούτεστι, πάντα τὸν τῆς ζωῆς σου χρό-
νον παρακοίους τοῦ νομοθέτου τοῦ λέγοντος· Μὴ ἐπι-
δυνέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παρορρισμῷ ὁμῶν. Φησὶ δὲ,
ὡς Ἀδικίαν ἐλογίσαστο ἡ γλώσσά σου· οὐ παύη
γὰρ βλασφημιῶν τὸν ἀδελφόν σου. Ὅθεν δικαία σοι ἡ
τιμωρία παρ' αὐτοῦ τοῦ, Ὑμνοῦδου ἐκ τοῦ Πνεύματος
προσφέρεται· Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς καθ-
ελεῖ σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταναστεύσαι
σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ βίβωμά σου ἐκ
γῆς ζώων. Ταῦτα τῷ μνησικακῷ τὰ δύρα· ταῦτα
τῆς κακίας τὰ ἑπαθλα.

65. Φυλάττεσθαι οὖν δέον ἀπὸ μνησικακίας· πολλὰ
γὰρ αὐτῇ ἀκολουθοῦσι δεινὰ, φθόνος, λύπη, καταλα-
λιά. Θανατηφόρος ἡ τούτων κακία, κἂν μικρὰ δοκῇ
τυγχάνειν. Ταῦτα μὲν γὰρ ὡσπερ βέλη λεπτὰ τοῦ
ἐχθροῦ τυγχάνουσι. Καὶ πολλάκις τὰ ἀπὸ διστόμου
μαχαίρας καὶ μεζονος ξίφους τραύματα, οἷά ἐστι
πορνεία καὶ πλεονεξία, καὶ φόνος, λάθισαν πολλάκις
διὰ τοῦ σωτηρίου φαρμάκου τῆς μετανοίας· ὑπερ-
ηφανία δὲ, ἢ μνησικακία, ἢ καταλαλιά, ὡσπερ μικρὰ
δοκοῦντα εἶναι βέλη, λανθανόντως ἀνεῖλαν, κατὰ τῶν
καιριωτέρων τῆς ψυχῆς μορίων παγέοντα. Ταῦτα δὲ
οὐ τῷ μεγέθει ἀναρρεῖ τῆς πληγῆς, ἀλλὰ τῇ ἀμελείᾳ
τῶν τρωθέντων· ὡς μηδενὸς γὰρ ὄντων καταφρονή-
σαντες τῆς τε καταλαλιᾶς καὶ τῶν λοιπῶν, κατὰ μι-
κρὸν ὕπ' αὐτῶν διεφθάρσαν.

66. Βαρὺ οὖν καὶ μοχθηρὸν ἡ καταλαλιά· τροφὴ
γὰρ καὶ ἀνάπαυλά τινων ἀνθρώπων τυγχάνει. Σὺ δὲ
μὴ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν, μὴ τῶν ἀλλοτριῶν κα-
κῶν δοχεῖον γένη. Ἀπέριττον σεαυτοῦ τὴν ψυχὴν παρα-
σκεύαζε. Ὑποδεξαμένη γὰρ τὴν δυσώδη τῶν λόγων
ἀκαθαρσίαν, κηλίδας τῇ εὐχῇ σου προσάξεις διὰ τῶν
λογισμῶν, καὶ ἀναιτίως μισήσεις τοὺς ἐντυγχάνοντας.
Καταβαφείσης γὰρ σου τῆς ἀκοῆς ὑπὸ τῆς τῶν κακο-
λογούντων ἀπανθρωπίας, ἀγεννῶς πᾶσιν ἐνατενίσεις·
καθὰπερ ὁ ὀφθαλμὸς, χρώματι ἀκρατέστερον προλη-
φθεὶς, ἀδιάκριτον ἔχει περὶ τὰ ὀρώμενα τὴν φαντα-
σίαν.

67. Δεῖ οὖν φυλάττεσθαι τὴν γλῶτταν καὶ τὴν
ἀκοὴν, πρὸς τὸ μήτε λέγειν τι τοιοῦτον, μήτε ἀκούειν
ἔμπαθῶς. Γέγραπται γὰρ, ὡς Μὴ ἀκοὴν ματαίαν

A piissimi sunt et iniquissimi; non enim Salvatore
obsequuntur sic loquenti: *Vade prius reconciliari
fratri tuo: sicque offer munus tuum*¹⁷. Et alio
loco: *Sol, inquit, non occidat super iracundiam
vestram*¹⁸.

64. Operæ pretium igitur est non irasci: quod
si tamen id contigerit, ne unius quidem diei spa-
tium tibi concessit ad animi motum retinendum: *præcepit enim ne sol occidat. Tu vero procrastina-
nas, donec totum vitæ tuæ tempus, occiderit. Ne-
scis hoc dicere: Sufficit diei malitia sua*¹⁹. Cur hominem odio habes, qui te molestia affectit? Non ipse tibi injuriam intulit, sed diabolus. Odio habe ægritudinem, non ægrum: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es*²⁰? De te hoc Psalmista clama-
vit: *In iniquitate enim, inquit, tota die*²¹; hoc est, toto vitæ tuæ tempore non obtemperas legislatori dicenti: *Non occidat sol super iracundiam vestram. Ait autem: Injustitiam cogitavit lingua tua*²². Non cessas fratrem tuum incessere maledictis. Quare meritum tibi supplicium ab ipso Psalmista ex Spiritu sancto renuntiatur: *Propterea, inquit, Deus destruet te in finem, et emigrare faciet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium*²³. Hæc sunt dona eorum qui memoriam retinent injuriarum. Hæc simultatis præmia.

65. Caveamus ergo ab injuriarum memoria. Multa quippe consequuntur eam mala, invidia, tristitia, obrectatio. Lethifera est horum malitia, licet modica videatur. Etenim isthæc sunt veluti minora inimici tela. Plerumque tamen accidit ut vulnera per gladium ancipitem, et maximum ensem indicta, cujusmodi sunt, fornicatio, avaritia, homicidium, salutari poenitentia: medela curata fuerint: superbia vero, injuriarum memoria, obrectatio, quæ pro minimis telis habentur, clam interemerint, ipsis nobilioribus animæ partibus defixa. Hæc autem non gravitate vulneris interficiunt, sed incuria vulneratorum, qui cum detractionem cum reliquis vitiis nihili pendant, paulatim per illa pereunt.

66. Grave igitur et perniciosum quidpiam est obrectatio, quæ cibis est ac veluti requies quorundam hominum. Tu vero ne excipias auditionem malam, ne alienorum malorum ac vitiorum receptaculum evadas. Animam tuam reddas superfluis vacuum. Si namque putidam sermonum illuviem admiseris, maculas orationi tuæ asperges per hujusmodi cogitationes, et absque causa oderis eos qui tecum versantur. **630** Imbutis namque auribus tuis obrectatorum inhumanitate, illiberali animo cunctos aspicias: quemadmodum oculus vehementiore occupatus colore, obscuram habet rerum perceptionem.

67. Oportet igitur linguam auresque custodire, ne quid ejusmodi libenter audiamus vel dicamus. Scriptum namque est: *Non suscipietis auditionem*

¹⁷ Matth. v, 24. ¹⁸ Ephes. iv, 26. ¹⁹ Matth. vi, 34.

²⁰ Psal. l, 1. ²¹ ibid. ²² ibid. 4. ²³ ibid. 7.

vanam²⁵ : et, *Detrahentem secreto proximo suo,* A *κὺντ περσεμλεβαρ*²⁵ Apud Psalmistam quoque dicitur : *Ut non loquatur os meum opera hominum*²⁶. Nos vero etiam ea quæ non sunt opera loquimur. Itaque non credendum hujusmodi sermonibus, nec tamen damnandi qui talia loquuntur. Verum juxta divinam Scripturam id facias, id dicas : *Ego autem sicut sardus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os meum*²⁷.

68. Non decet lætari de hominis calamitate, quamvis maximus sit peccator. Quidam enim, cum quempiam vident flagris cædi, vel in carcerem conjici, imperite proverbium illud sæculare pronuntiant : *Qui male straverit, misere cernabit*. Tu ergo quæ probe tibi res stravisti, confidis te tranquille acturam vitæ tempus. Ecquid faciemus ei qui affirmat unum eventum esse justo et peccatori²⁸? Una quippe nobis licet est vitæ conditio, quamvis diversum sectemur institutum.

69. Non licet odio habere inimicos. Dominus enim hoc nobis voce propria jussit. Ait enim : *Non solum eos qui vos diligunt diligite : hoc enim et peccatores et publicani faciunt*²⁹. Bonum enim non arte, non certamine indiget ut capietur, nam ad setrahit amantes ; malum vero divina doctrina opus habet ut aboleatur, atque labore multo. Scilicet regnum cælorum non est languidorum segniumque, sed violentorum.

70. Quemadmodum ergo non licet inimicos odio habere ; ita neque negligentes et pigros fugere oportet et subsannare. Quidam sunt qui hanc Scripturæ sententiam sibi proferunt : *Cum sancto sanctus eris, et eum perverso una convertes*³⁰. Propterea, inquit, fugimus peccatores, ne ab eis pervertamur. Hi ex animi ignorantia secus se gerunt. Jubet namque Spiritus sanctus, non quidem ut cum perversis pervertamur ; sed ut ex tortuosa via ad rectam nos convertamus. *Una convertes* enim significat, una trahes ipsum ad te, a sinistris ad dextra.

71. Triâ sunt sententiarum genera circa hominum vitam : quarum prima est summæ malitiæ ; secunda mediæ conditionis, quæ quasi utramque respicit, estque utriusque particeps ; tertia ad summum contemplationis acta, non modo se ipsa constringit ; sed etiam duas post se positas conatur manu ducere. Nequam autem homines cum pejoribus admisti, plurimam malorum accessionem faciunt. Qui autem sunt in medio positi, fugere nituntur ens qui sunt intemperantiores, veriti ne rursus ab eis pertrabantur : sunt enim adhuc infantes in virtutum exercitio. Tertii vero virili animo præditi, firmaque mente instructi, cum malis una versantur, quibus salutem parare cupiunt. Ab externis autem vituperantur, ab iisque deridentur, qui vi-

παραδέξασθαι καὶ, *τὴν καταλαλοῦντα λάθρα τῷ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον*. Ἐν δὲ τῷ Ψαλμῶδῳ φησιν Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἔργα λαλοῦμεν. Δέον οὖν μὴ πιστεῦναι τοῖς λεγομένοις, μήτε μὴν κατακρίνειν τοὺς λέγοντας· ἀλλὰ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν ποιεῖν καὶ λέγειν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα μου.

68. Οὐ δεῖ ἐπὶ συμφορᾷ ἀνθρώπου ἐπιχαίρειν, καὶ πάνυ ἀμαρτωλὸς ὑπάρχη. Τινὲς μὲν γὰρ, θεασάμενοι μαστιζόμενον ἢ φυλακισόμενον, ἀμαθῶς τὴν κοσμικὴν ἐκείνην παροϊμίαν ἔψασαν, τὴν λέγουσαν, ὡς Ὁ στρώσας κακῶς ταλαιπωρήσει ἐν τῷ δειπνῶ (90). Σὺ οὖν, ἢ καλῶς στρώσασα ἑαυτῇ τὰ πράγματα, Β *θαρβεῖς ἀναπαυθῆναι ἐν τῷ βίῳ ; Καὶ τί ποιήσομεν τὸν λέγοντα ὡς, Ἐν συνάντημα τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἀμαρτωλῷ ; Ἡ γὰρ ἐνανθῶα ἡμῶν διαγωγὴ μία ἐστὶ, καὶ διάφορον πολιτείαν ἔχομεν*.

69. Οὐ δεῖ μισεῖν τοὺς ἐχθρούς. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τοῦτο ἡμῖν προσέταξε. Φησὶ γὰρ, ὡς *Μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾶτε* τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσι. Τὸ γὰρ καλὸν οὐ δεῖται τέχνης καὶ ἀγῶνος πρὸς θῆραν· ἑαυτῷ γὰρ ἐφέλεται τοὺς ἀγαπῶντας· τὸ δὲ φαῦλον τῆς θείας διδασκαλίας χρῆζει πρὸς ἀπάλειψιν, καὶ κόπου πολλοῦ. Οὐ γὰρ ἀνέτων καὶ ἀμερίμων ἐστὶν ἡ βασιλεία οὐρανῶν, ἀλλὰ βιαστῶν.

70. Ὅσπερ οὖν οὐ δεῖ τοὺς ἐχθρούς μισεῖν, οὕτως οὐδὲ τοὺς ἀμελεῖς καὶ ραθυμούς φεύγειν καὶ μυκτηρίζειν. Τινὲς μὲν οὖν τὸ γραφικὸν ἔκείνο βῆτον ἑαυτοῖς προσφέρουσι, ὡς *Μετὰ ὄσιου ὄσιος ἐση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ συνδιαστρέψεις*. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀποφεύγομεν τοὺς ἀμαρτωλούς, πρὸς τὸ παρ' αὐτῶν μὴ διαστραφῆναι. Ἄγνοιά ψυχῆς οἱ τοιοῦτοι τὰ ἐναντία πράττουσι. Προστάτετε γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μετὰ τῶν στρεβλῶν συνδιαστραφῆναι, ἀλλὰ τῆς στρεβλῆς αὐτοῦς ἐπανορθώσασθαι. *Συνδιαστρέψεις γὰρ, τουτέστι, συνελκύσεις αὐτὸν πρὸς σεαυτὸν, ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ*.

71. Τρεῖς γνωμῶν ἰδέαι κατὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον τυγχάνουσιν· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶ τῆς ἀκροτάτης κακίας, ἡ δὲ δευτέρα μέσης τινὸς καταστάσεως· ὡσπερ γὰρ πρὸς τὰς ἀμφοτέρας σκοπεῖ τῶν ὀποτέρων μετέχουσα· ἡ δὲ τρίτη, εἰς μέγεθος θεωρίας ἀχθεῖσα, οὐ μόνον ἑαυτὴν συσφίγγει, ἀλλὰ γε καὶ τὰς τελευταίας περᾶται χειραγωγεῖν. Οἱ μὲν οὖν κακοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῖς χείροσι μιγνύμενοι, ἐπεὶ πλείω τῶν δεινῶν ποιοῦνται τὴν ἀξίησιν· οἱ δὲ γε μέσοι ἀποφεύγειν τοὺς ἀκολάστους περιῶνται, αὐτὸ τοῦτο δεδοκίτες, μὴ πάλιν ὑπ' αὐτῶν καθελευσθῶσι· νῆπιοι γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τυγχάνουσιν· οἱ δὲ τρίτοι, ἀνδρείων τὴν γνώμην ἔχοντες καὶ κραταῖον τὸ φρόνημα, συνδι-άγουσι τοῖς φαύλοις καὶ συνδιαιτῶνται, σῶσαι αὐτούς βουλόμενοι. Καὶ γοῦν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν ὀνειδίζονται·

²⁵ Exod. xxxiii. 4. ²⁶ Psal. c. 5. ²⁷ Psal. xvi. 4. ²⁸ Psal. xxxviii. 14. ²⁹ Eccl. ix. 2. ³⁰ Matth. v. 46. ³¹ Psal. xvii. 26.

(90) Catech., 5ῃσφ.

καὶ ὑπὸ τῶν θεωρούντων δὲ αὐτοὺς συνδιάγοντας τοῖς ἀμελεστέροις χλευάζονται· καὶ γὰρ αὐτοὺς ὡς ὁμοίους αὐτῶν διαβάλλουσιν. Οἱ δὲ ὡς ἐπαίνους τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀκούοντες, ἀδῶς τὸ θεῖον ἔργον ἐκτελοῦσι. *Χαίρετε γὰρ, φησὶ, καὶ ἀγαλλιῶσθε, ὅταν πᾶν ψεύδος εἰπωσὶ καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι.* Δεσποτικῆ μὲν οὖν τούτων ἡ πρᾶξις· καὶ γὰρ ὁ Κύριος μετὰ τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἦσθι· μᾶλλον δὲ φιλάδελφος ἢ τούτων γνώμη ἤπερ φιλαυτοῦς. Ὡσπερ γὰρ ἐμπρησμοὺς οἰκιῶν ὀρῶντες τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ τῶν ἰδίῳ καταφρονήσαντες, τὰ ἄλλότρια καὶ ἀπολλύμενα σώζειν δισχυρίζονται· καὶ περιφλεγόμενοι ἐκ τῶν καυστικῶν ὑδρευων, ἀνέχονται. Οἱ δὲ γε μέσοι ἐπὶ ἰδῶσι τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φλεγόμενον. ἀποφεύγουσι, δεδοκότες μὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ πῦρ διανεμηθῆ. Οἱ δὲ γε τρίτοι, χαλεπῶν γειτόνων δίχην ἐπέχοντες, τοὺς κατιομένους ἐπὶ πλεῖον ἐξάπτουσι, ὕλας αὐτοῦς (90') πρὸς ἀπώλειαν, τὴν οἰκείαν κακίαν προσφέροντες. Ὡσπερ γὰρ πιασηρῶ διαλαβόντες πλοῖον, ἀντὶ ὕδατος κεδρίαν ἐπιβάλλουσιν. Οἱ δὲ γε ἐναντίοι τούτοις, οἱ ἀγαθοὶ, τὰ οἰκεία κτήματα δευτέρα ἔθεντο τῆς ἐκείνων σωτηρίας. Ταῦτα τῆς ἀληθινοῦς ἀγάπης τὰ τεκμήρια· οὗτοι τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης οἱ φύλακες.

72. Ὡσπερ δὲ τὰ δευρὰ ἐν δι' ἐνὸς ἤρτηται· τῆ γὰρ φιλαργυρίᾳ ἀκολουθεῖ φθόνος, δόλος, ἐπιτορκία, θυμὸς, μνησικακία· οὕτω τὰ ἐναντία τούτων τῆς ἀγάπης ἔχεται· πραῦτης δὲ λέγω καὶ μακροθυμία, καὶ ἀνεξικακία, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθὸν, ἡ ἀκτῆμοσύνη. Οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τινα ταύτης τῆς ἀρετῆς, λέγω δὲ τῆς ἀγάπης, ἐφικέσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀκτῆμοσύνης· οὐ γὰρ πρὸς ἓνα ἀνθρώπων ὁ Κύριος τὴν ἀγάπην ἐνετείλατο, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας. Οὐκοῦν οὐδέον ἔχοντας παριδεῖν τοὺς χρῆζοντας. Ὑποκλέπεται (91') γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσιν ἐξαρκεῖν ἀδύνατον ἀνθρώπων· Θεοῦ δὲ τοῦτο ἔργον.

73. Τί οὖν, φησὶν, ὁ μὴ ἔχων, περὶ ἐλεημοσύνης ἀγωνίζῃ, καὶ αὕτη σοι πρόφασις τοῦ κτήσασθαι γίνεται· Κοσμικοῖς τοῦτο προστέτακται. Οὐ γὰρ τοσοῦτον πρὸς τὸ τραφῆναι τὸν πένητα ἡ ἐλεημοσύνη ὠρισταί, ὅσον διὰ τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ τὸν πλούσιον διοικῶν Θεὸς καὶ τὸν πένητα τρέφει. Περιτωῶς οὖν ἡ ἐλεημοσύνη προσετάγη· Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης τοῖς μὴ εἰδῶσι γίνεται. Ὡσπερ γὰρ ὑπογραμμὸς ἦν ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομὴ τῆς καρδίας, οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη τῆς ἀγάπης διδάσκαλος κατέστη. Οἷς οὖν ἡ ἀγάπη ἐκ χάριτος ἐδόθη περιττὴ ἡ ἐλεημοσύνη.

74. Οὐ διαβάλλουσα τὸν ἕλεον ταῦτα λεγώ· ἀλλὰ τῆς ἀκτῆμοσύνης τὸ καθαρὸν δεικνύουσα. Μὴ γίνεσθω οὖν κώλυσις τὸ ἐλαττον τοῦ μείζονος. Ἐν ὀλίγῳ τὸ μικρὸν κατώρθωσας· πάντα γὰρ ὑφ' ἐν δέδωκας· πρὸς τὸ μείζον λοιπὸν ἀνάνευσον, τὴν ἀγάπην. Σταυροφόρος γὰρ τυγχάνεις. Σὺ τὴν ἐλευθέραν φωνὴν ἀφελείας εἰπᾶν, τὸ, Ἰδοὺ πάντα ἀφήκαμεν, καὶ

dent illos una degere cum negligentioribus : ipsos namque quasi illis similes essent calumniantur. Ipsi vero hominum contumelias quasi laudes accipientes, intrepide divinum opus exsequuntur. Nam ait : *Gaudete et exultate, cum omne mendacium dixerint homines adversum vos*⁹¹. Dominicum est huiusmodi officium ; Dominus enim manducabat cum publicanis et peccatoribus. Eorum animus fratrum magis quam sui amans est. Cum enim peccantes vident, haud secus, ac si domorum incendia conspicerent, neglectis suis, aliena quæ pereunt servare nituntur, atque ardentibus **631** contumeliis combusti, id tolerant. Qui autem medii sunt, si viderint fratrem peccato ardentem flagrantemque, aufugiunt, veriti ne ad se quoque ignis pertingat. Tertii autem malorum vicinorum partes agentes, eos qui comburuntur magis succedunt, subministrata illis ad interitum materia, propria scilicet malitia. Nam ac si pice illitum navigium offenderent, pro aqua cedriam resinam immittunt. Contra vero probi homines, proprias facultates eorum salutis posthabent. Hæc sunt veræ argumenta charitatis ; hi sinceræ dilectionis custodes.

72. Sicut autem vitia unum ab alio pendent : nimirum avaritiam sequitur invidia, dolus, perjurium, ira, memoria injuriarum ; sic quæ illis contraria sunt charitatem consequuntur : mansuetudo nempe, æquanimitas, tolerantia, et bonorum perfectissimum voluntaria paupertas. Non enim potest quisquam eam adire virtutem, scilicet charitatem, nisi per voluntariam paupertatem. Neque enim Dominus charitatem mandavit erga unum hominem, sed erga omnes. Non deceat igitur eos qui facultatum potiuntur egenos despiciere. Sic namque subducetur a charitate. Nam suppedietur omnibus nemo potest, cum sit illud solius Dei opus.

73. Quid ergo, inquit, qui nihil possides, contendis de eleemosyna, ipsaque tibi est occasio possidendi ? Id sæcularibus iussum est. Non enim tantum ad inopis alimentum instituta fuit eleemosyna, quantum propter charitatem. Nam qui divitem regit Deus, etiam pauperem alit. Frustra igitur iuncta fuit eleemosyna ? absit ! Verum charitatis principium efficitur iis qui ignorant. Quemadmodum ergo circumcisio præputii figura erat circumcisionis cordis ; ita eleemosyna charitatis magistra constituta est. Quibus igitur charitas per gratiam data est, iis supervacanea est eleemosyna.

74. Nequaquam hoc dico, ut misericordiæ detrahiam, sed quo ostendam spontanæe paupertatis puritatem. Ne fiat igitur minus majoris impedimentum. Exiguo tempore parvum bonum fecisti, qui omnia simul erogasti ; jam ad id quod majus est, charitatem nimirum, respice. Crucifer namque es. Tu liberam illam vocem proferre debes : *Ecco*

⁹¹ Matth. v, 11.

(90') Forte, αὐτοῖς. EDIT.

(91) Vulg., ὑποκτέπεται. ED

reliquimus omnia, et secuti sumus te ²². Tu hoc donatus es munere, ut fiducia plenam apostolorum loquelam imitarere. Aiunt enim Petrus et Joannes : *Aurum et argentum non est mihi* ²³. Duplex quidem lingua, sed unica fides.

75. Inter sæculares porro, ne temere et inconsidèrate erogetur eleemosyna. Ait enim : *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* ²⁴. Convenit ergo ut qui eleemosynam erogat Abrahami prudentia sit præditus, ac quemadmodum ille juste et probe agat. Nam qui hospites perhumaniter excipiebat homo justus, cum epulis suum etiam animum exhibebat. Stetit quippe ministrans, nec sustinuit famulos ejusmodi lucri secum consortes esse. Sane qui ejusmodi sunt, eleemosynæ mercedem recipient, quamvis in secundo ordine constituentur. Namque Dominus qui mundum creavit, duplicem in illo posuit incolarum ordinem. Aliis siquidem probe viventibus, propter liberorum susceptionem matrimonium injunxit : aliis vero propter puritatem vitæ, castitatem tradidit, æquales illos angelis constituens. Et illis quidem leges, ultiones, doctrinasque dedit : his vero ait : *Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus* ²⁵. Illic ait : *Operaberis terram* ²⁶ ; hic jubet : *Nolite solliciti esse de crastino* ²⁷. Illis legem dedit ; nobis per gratiam ipse coram mandata intimavit.

76. Crux est nobis tropæum victoriae. Professio quippe nihil aliud est quam abdicatio vitæ, et meditatio mortis. Quemadmodum ergo mortui corpore non operantur ; ita et nos. Quæcunque enim illo **632** peragenda erant, fecimus cum essemus parvuli. Ait namque Apostolus : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* ²⁸. Anima vivamus ; ea ostendamus virtutes ; mente exerceamus misericordiam : *Beati enim misericordes anima* ²⁹. Et quemadmodum eodem loco dicit, quod qui pulchritudinem concupierit, etsi nihil exterius agat, peccatum sine teste operatus est ; eadem ratione hic de eleemosyna sermo habetur, animo actionem perficiente, licet desit pecunia, majore habemur honore.

77. Quemadmodum enim qui in sæculo sunt heri varia obtinent servorum ministeria, et alios quidem in agrum mittunt, ad colenda prædia, generisque propagandi causa ; eorum autem filios, si conspexerint probos elegantesque esse, domum transferunt sibi ministraturos ; ita quoque Dominus eos quidem qui venerabile matrimonium inierunt, in agro mundi reposuit ; eorum autem præstantiores filios, quotquot maxime probum amplexi sunt propositum, sibi ad ministerium admovit. Isti ab universis terrenis negotiis sunt alieni, quoniam Dominica mensa dignati sunt. Nec de vestimento solliciti sunt, Christum namque induerunt.

ηκολουθήσαμέν σοι. Σὺ τὴν εὐπαρρησίαστον γλῶσσαν τῶν ἀποστόλων μμήσασθαι κατηξιώθης. Φησὶ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς Χρυσὸν καὶ ἀργύριον οὐχ ὑπάρχει μοι. Διπλῆ μὲν ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ μονότροπος ἡ πίστις.

75. Καὶ ἐν τοῖς κοσμηκοῖς δὲ μὴ ἀπλῶς οὕτως ἐλεγε-
μοσύνη γινέσθω. Φησὶ γὰρ, ὡς Ἐλαιον ἀμαρτωλοῦ
μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου. Προσφκει οὖν τὸν
ἐλεοῦντα Ἀβραμιαῖον ἔχειν τὸ φρόνημα, καὶ ὡς
ἐκεῖνος τὸ δίκαιον δικαίως πράττειν. Φιλοξενῶν γὰρ
ὁ δίκαιος, μετὰ τῆς ἐστίας καὶ τὴν γνώμην παρέθη-
κεν. Ἔστη γὰρ, φησὶν, ὑπηρετῶν, μὴ βουλευθεὶς
τοὺς οἰκέτας συμμεριστάς τοῦ κέρδους γενέσθαι.
Ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι μισθὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἔξουσιν,
κἂν ἐν τῷ δευτέρῳ τάγματι τυγχάνωσιν. Ὁ γὰρ
Κύριος, δημιουργήσας τὴν οἰκουμένην, διπλὴν ἐν
αὐτῇ τῶν οἰκητόρων ἔθετο τὴν τάξιν. Τοῖς μὲν γὰρ
σεμνῶς βιοῦσι διὰ τὴν παιδοποιίαν τὸν γάμον προσ-
έταξε· τοῖς δὲ διὰ καθαρότητα βίου τὴν ἀγγελίαν προσ-
έταξεν, ἰσαγγέλουσ αὐτοὺς ποιῶν· καὶ τοῖς μὲν νό-
μους καὶ ἐκδικήσεις καὶ διδασκαλίαις παρέδωκε·
τούτοις δὲ φησὶν· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταπε-
δώσω, λέγει Κύριος. Ἐκεῖ φησὶν· Ἐργάση τὴν
γῆν· καὶ ὧδε μὴ μεριμνήσαι τῆς αἰρίας κελεύει.
Ἐκείνοις νόμον ἔδωκεν· ἡμῖν δὲ διὰ χάριτος αὐτοφεί-
τὰς ἐντολάς ἐγνώρισεν.

76. Σταυρὸς ἡμῖν ἐστὶ τὸ τρόπαιον τῆς νίκης. Τὸ
γὰρ ἐπάγγελμα ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀποσταθῆ
βίου, μελέτη θανάτου. Ὄσπερ οὖν οἱ νεκροὶ οὐκ
ἐνεργοῦσιν τῷ σώματι, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὅσα γὰρ τῶν
δι' αὐτοῦ ἐπιτελέσαι, πεποιθήκαμεν ὅτε ἦμεν νήπιοι.
Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὡς Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύ-
ρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Τῆ ψυχῇ ζῶμεν· αὐτῇ τὰς
ἀρετὰς ἐπιδειξόμεν· κατὰ διάνοιαν ἐλεῆσωμεν· Μα-
κάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες τῆ ψυχῇ. Ὄσπερ γὰρ ἐκεῖ
λέγει, ὅτι ὁ ἐπιθυμήσας κάλλους, καὶ δίχα τῆς πρά-
ξεως, ἀμάρτυρον τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσατο· οὕτως
ἐνταῦθα ἡ ἐλεημοσύνη εἰρηται, τῆς γνώμης τὴν πρᾶ-
ξιν τελοῦσης, κἂν τὸ ἀργύριον ἄπεισι, τῇ μείζονι
ἀξίᾳ τετιμῆμεθα.

77. Ὄσπερ γὰρ οἱ κατὰ τὸν κόσμον δεσπόται δια-
φόρους οἰκετῶν ὑπηρεσίας κέκτηνται· καὶ τοὺς μὲν
ἐν τοῖς χωρίοις ἐκπέμπουσιν, πρὸς τὰς γαίας ἐργά-
ζεσθαι, καὶ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν φυλάττειν· τοὺς
δὲ, ἐὰν ἐπιεικεῖς καὶ περικαλλεῖς ἐξ αὐτῶν γενομένους
θεάσωνται, ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις μεθιστώσι πρὸς τὴν
ἐαυτῶν ὑπηρεσίαν· οὕτως καὶ ὁ Κύριος τοὺς μὲν
τὸν σεμνὸν γάμον ἐλομένους, ἐν τῷ τοῦ κόσμου χω-
ρίῳ ἔθετο· τοὺς δὲ τούτων βελτίονας, ὅσοι μάλιστα
δεξιὰς τετυχήκασι προαιρέσεως, ἐαυτῷ παρέστησεν
εἰς λειτουργίαν. Οὗτοι πάντων τῶν γηίνων πραγμά-
των τυγχάνουσιν ἄλλοτριοι· τῆς γὰρ δεσποτικῆς τρα-
πέζης ἡξίωνται. Οὐ μεριμνῶσι περὶ ἀμφιάσεως·
Χριστὸν γὰρ ἐνδέδυνται.

²² Math. xix, 27. ²³ Act. iii, 6. ²⁴ Psal. cxl, 5. ²⁵ Rom. xii, 19. ²⁶ Genes. iii, 23. ²⁷ Matth. vi, 34. ²⁸ Galat. vi, 14. ²⁹ Matth. v, 7.

78. Τῶν οὖν ἀμφοτέρων ταγμάτων εἰς ἐστὶ δεσπό- A
της ὁ Κύριος. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σίτου ἐστὶ
καὶ τὸ ἄχυρον καὶ τὸ σπέρμα, οὕτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ
θεοῦ εἰσι καὶ οἱ κατὰ τὸν κόσμον σερμῶν βιοῦντες,
καὶ οἱ τὸν μονῆρην ἐπανηρημένοι βίον. Καὶ γοῦν τῶν
ἀμφοτέρων χρεῖα ἐστὶ· τῶν μὲν φύλλων πρὸς χρεῖαν
καὶ φυλακὴν τοῦ σπέρματος, τοῦ δὲ καρποῦ ἀναγ-
καῖα ἢ κτήσις· γένεσις γὰρ τοῦ παντὸς τυγχάνει.
Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἐγχωρεῖ κατὰ ταυτὸ καὶ βοτάνη
εἶναι καὶ σπέρμα, οὕτως ἀδύνατον, τῆς κοσμικῆς. Ὀ-
ξυς ἡμῖν περιχειμμένης, καρπὸν οὐράνιον ποιῆσαι.
Τῶν δὲ φύλλων ἀποβρύοντων, καὶ τῆς καλῆς ἐη-
ρανθείσης, ἐπιτήδειος ὁ στάχυς πρὸς θερισμὸν ἐστι.
Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἀποβαλοῦσαι τὴν ἐκ γῆς φαντασίαν
ἀντὶ τῶν φύλλων, καὶ ξηράνασαι ἑαυτῶν τὸ σῶμα ὡς
τὴν καλῆμν, ὑψώσασαι δὲ ἑαυτῶν τὸν λογισμὸν, δυ- B
νησόμεθα σπέρμα σωτηρίας γεννησαι.

79. Ἐπικίνδυνον τὸν μὴ διὰ πρακτικοῦ βίου ἀχθέν-
τα, διδάσκειν ἐπιχειρεῖν. Ὅσπερ γὰρ ἄν, εἰ τις οἰκίαν
ἔχων σαθρὰν, ξένους ὑποδεξάμενος, βλάβει τῇ πτώσει
τοῦ οἰκῆματος· οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πρότερον ἑαυτοὺς
ἀσφαλῶς οἰκοδομήσαντες, καὶ τοὺς προσελθόντας σὺν
αὐτοῖς ἀπόλεσαν. Τοῖς μὲν γὰρ λόγοις προεκαλέ-
σαντο εἰς σωτηρίαν, τῇ δὲ τοῦ τρόπου κακίᾳ, τοὺς
συλλεγέντας μᾶλλον ἠδίκησαν. Ἡ μὲν γὰρ ψιλὴ τῶν
λόγων ἔκθεσις ἔοικε γραφαῖς διὰ χρωμάτων εὐαπο-
πτῶτων συνιστάσαις, ἅστινας σμικρότατος χρόνος
διέλυσε ἀνέμων ῥιπαῖς καὶ ὑετῶν σταγῶσι· τὴν δὲ
ἔμπρακτον διδασκαλίαν οὐδ' ὁ πᾶς αἰὼν διαλύσει δυ-
νηθείη. Τὰ γὰρ στερεὰ τῆς ψυχῆς ἐκκολάπτων ὁ C
λόγος, αἰώνιον ἔγαλαμα Χριστοῦ τοῖς πιστοῖς δω-
ρεῖται.

80. Δέον οὖν καὶ ἡμᾶς μὴ ἐπιπόλαιον τῆς ψυχῆς
ποιεῖσθαι τὴν θεραπείαν, ἀλλ' ὄλην αὐτὴν δι' ὅλου
κοσμεῖν, μάλιστα τοῦ βάθους μὴ ἀμελοῦσας. Τριχῶν
ἐποιησάμεθα τὴν ἀφαίρεσιν· συναφλωμεν καὶ τοὺς
ἐν τῇ κεφαλῇ σκώληκας· μονάσαντες γὰρ οὗτοι, ἐπι-
κλείον ἡμᾶς ὀδυνήσουσι. Τὸ μὲν γὰρ τρίχωμα ἡμῶν
ἦν ὁ κατὰ τὸν βίον κόσμος, τιμᾶι, δόξαι, χρημάτων
κτήσεις, λαμπραὶ ἐσθήτος στολαί, λουτρῶν χρήσεις,
βρωμάτων ἀπολαύσεις. Ταῦτα ἐδόξαμεν ἀποβάλλειν
ἀλλὰ τοὺς ψυχοφθόρους σκώληκας μᾶλλον ἐξώσωμεν.
Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι; καταλαϊαὶ, ἐπιτορκία, φιλαργυ- D
ρία. Ἡ οὖν κεφαλὴ ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ· καὶ ἕως
μὲν ἐν ταῖς ὕλαις τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐσκέ-
ποντο τὰ θηρία, ἐδόκουν λανθάνειν· νῦν δὲ, γυμνω-
θέντα, πᾶσιν ἐστὶν ἐκδηλὰ· διὰ τοῦτο ἐν παρθένῳ ἢ
ἐν μοναχῷ προφανῆ τυγχάνει καὶ τὰ εὐτελέστερα
ἀμαρτήματα· ὡσπερ γὰρ ἐν καθαρῷ οἰκῆματι κατα-
φανὲς πᾶσι γίνεται τὸ ὀφθὲν θηρίον, κἂν βραχύτατον
τυγχάνῃ· ἐν δὲ τοῖς κοσμικοῖς ὡσπερ ἐν ἀκαθάρτοις
σπηλαίοις ἐμφωλεύοντα τὰ μέγιστα τῶν ἰοδόλων λαν-
θάνει, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς ὕλης καλυπτόμενα. Δέον οὖν
ἐφ' ἡμῶν καθαίρειν τὸν οἶκον διηνεκῶς, καὶ περιδύ-
πεσθαι μὴ τι τῶν ψυχοφθόρων ζωῶντων παρεισθῆναι
ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις· καὶ θυμῶν δὲ τοὺς τό-

(91) Vit. PP. l. v, 8, 20.

78. Utriusque cæterum ordinis unus est Domi-
nus. Nam sicut ex eodem frumento est palea et
semen; ita ex eodem Deo sunt et qui in mundo
bene vivunt, et qui monasticam amplexi sunt vi-
tam. Et sane ambo sunt necessaria; folia quidem
ad tutelam et usum seminis; fructum vero necesse
est acquirere, quia ex eo cuncta nascuntur. (91) Cæ-
terum sicut non potest esse simul herba cum semine;
ita fieri nequit ut, circumposita nobis mundi gloria,
cœlestem fructum emittamus. Foliis porro delapsis,
arefactoque culmo, apta est ad messem spica. Nos
itaque cum ceu folia, terrenum luxum abjecerimus,
corpusque nostrum calami instar exsiccaverimus,
nostramque cogitationem erexerimus, tum poterim-
us salutis semen gignere.

79. Res est periculosa, cum is qui vita in actio-
ne posita institutus non est, docere aggreditur.
Nam sicut si quis domum habens ruinosam, et
hospites exceperit, perniciem illis per ædis ruinam
affert; sic et isti cum antea non semetipsos firmi-
ter ædificassent, eos qui accesserant secum perdi-
derunt. Etenim verbis ad salutem vocabant, mo-
rum autem nequitia eos qui collecti fuerant damno
affecerunt. Nam simplex verborum expositio simi-
lis est picturis, quæ levibus vitiosisque coloribus
constant, quas brevissimum tempus ventorum fla-
tibus, imbriumque perfusione dissolvit. At doctri-
nam operibus confirmatam, ne totum quidem ævum
dissolvere potuerit. Nam solida animæ exculpens
sermo, æternum Christi simulacrum fidelibus
tribuit.

80. Quamobrem debemus animæ curam susci-
pere, non perfunctoriam, non fucatam; sed in tota
illa exornanda totam ponere operam, non neglecta
præsertim profunditate. Abscidimus comam; una
auferamus et tineas capitis: nam si solæ relin-
quantur illæ, majorem nobis afferent dolorem.
Cæsaries quippe nostra erat, sæcularis ornatus,
honores, gloria, facultates, vestium splendidus
amictus, balneorum usus, ciborum voluptas. Hæc
videmur abdicasse; verum animæ perniciosas ti-
neas abjiciamus. Quænam illæ sunt? malæ cogita-
tiones, obtrectatio, perjurium, avaritia. Caput no-
strum est anima. Sane quandiu in silvis rerum
mundanarum feræ obtegebantur, latere videbantur:
nunc autem deudatæ, cunctis sunt apertæ et
conspiciæ. Propterea in virgine vel in monacho
evidentia sunt vel levissima peccata: quemadmodum
in mundo domicilio, quodvis animal quamvis
tenuissimum omnium patet oculis: in mundanis
autem 633 ceu in impuris immundisque spelun-
cis etiam incubantia venatorum maxima latent den-
sitate materiæ oblecta. (92) Oportet ergo nos do-
mum assidue expurgare, et circumspicere, ne quid-
piam animæ noxiorum insectorum, ejusdem animæ

(92) Vit. PP. l. v, 4, 42.

subeat penetralia. Loca itidem divino orationis incenso suffumigare. Sic ut enim acriora pharmaca bestias exigunt venenatas; sic immundam cogitationem eiecit oratio cum jejunio.

81. Una porro animæ exitiosarum belluarum hæc est: decipi scilicet ab iis qui esse fatum affirmant. Quod etiam genesis vocant. Is est gravissimus diaboli stimulus. Et plerumque animabus studiosis, postquam in mente pestiferam phantasiam excitavit, evolat: at sequioribus dominatur hominibus. Nemo enim eorum qui cum virtute vitam transigunt, tenet admittive perniciosam vanamque ejusmodi doctrinam; Deum namque principium statuit omnis præteriti præsentisque boni: ac secundo loco propriam mentem ducem judicemque virtutis ac vitii constituit. Quotquot autem injuria vel segnitie passi sunt quæ non exspectabant, illico accedunt ad hujusmodi dæmonem. Quemadmodum pueri relicto ordine, non ferentes parentum suorum institutionem sibi perutilem, aufugiunt, locaque adeunt deserta, ferisque ac barbaris adjunguntur dæmonibus. Nam erubescens facinora suæ voluntati imputare, ea quæ non adsunt falso criminantur.

82. Præterea a divino numine sese abjicientes sibi affirmant ex genesi seu nativitate voluptates obvenire: fornicantes quippe, furantes, avaritia laborantes, fraudulentum, pudore propter opera sua affecti, a veritate deflexerunt. Estque terminus eorum propositi, lethifera desperatio. Quia necesse est ex his cogitationibus argumentisque Deum ab ipsis tolli de medio, prætereaque iudicium. Ait enim: Si ita iudicatum de me fuit ut scortator sim et avarus, superfluum est iudicium. Justa siquidem ultio delicta spectat sponte admissa. Illud autem opus quod ceu ex quodam principio pendens, involuntarium est, insontem reddit auctorem. Adeo ut hinc tollatur iudicium.

83. Quomodo etiam divinitas ab eis exigatur, audiendum est. Eam quippe dicent, aut primam aut secundam, aut una semper existentem cum eo quod inaniter admittunt. Si Deum fassi fuerint primas tenere, necessario sequetur omnia per ipsum facta esse; etenim ipse in omnibus est: quomobrem et ipse est dominus fati. Quod si fraudulentus et scortator est ex genesi seu nativitate, necesse est per medium genesis Deum esse mali causam; quod absurdum est. Sin affirmant divinitatem secundas tenere; consequitur eam esse primo subditam. Et quidquid optaverit quod præest, id necessario exsequetur quod consequitur: rursusque apud illos Deus erit auctor malorum, quod nefas dictum est. Quod si coæternum illud esse voluerint, omnino pugnam inter ea ipsa concitabunt, quæ scilicet habeant contrarias naturas. His ergo rationibus quasi sum-

πους τῷ θεῷ θυμιάματι τῆς προσευχῆς. Ὡς περ γὰρ τὰ ἰοθόλα ζῶα τὰ δοσιμύετρα τῶν φαρμάκων ἀπελαύνει, οὕτω λογισμῶν βυπαρῶν εὐχὴ μετὰ νηστείας ἐκδιώκει.

81. Ἐν δὲ τῶν ψυχοφθόρων ἐστὶ θηρίων καὶ τὸ ὑποσυρῆναι παρὰ τῶν λεγόντων εἶναι εἰμαρμένην, ἤνπερ καὶ γένεσιν καλοῦσι. Κέντρον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ διαβόλου δεινότατον. Καὶ ταῖς μὲν σπουδαίαις ψυχαῖς πολλάκις κατὰ νοῦν μόνον φαντασίαν λοιμικήν κινήσαν, ἀφίπταται· τῶν δὲ ἀμελεστέρων καὶ δεσπόζει. Οὐδεὶς γὰρ τῶν κατ' ἀρετὴν βιούτων ἐμπιστεύει ἢ παραδέχεται τὸ φρενοβλαθὲς καὶ μάταιον τοῦτο φρόνημα· θεὸν γὰρ ἀρχὴν πάντων τίθεται· τῶν γενομένων καὶ γινομένων ἀγαθῶν· καὶ δευτέραν τὴν οἰκείαν γνώμην ἡγεμόνα καὶ κριτὴν καθίστησιν ἀρετῆς τε καὶ κακίας. Ὅσοι δὲ ἐξ ἀβουλίας τὰ ἐκ βρυμίας πεπόνθασιν, εὐθὺς ἐκεῖνῳ τῷ δαιμονίῳ προσέρχονται. Ὡς περ γὰρ παῖδες λειποτακτοῦντες καὶ μὴ φέροντες τὴν τῶν γονέων πρὸς ὑφέλειαν παιδείωσιν, ἀποφοιτῶντες, τοὺς ἐρήμους καταλαμβάνουσι τόπους, καὶ ἀγρίοις καὶ μαρμαρῶδεσι (92') συνάπτονται δαίμοσιν· αἰδούμενοι γὰρ τὴν γνώμην τὴν αἰτίαν τίθεναι τῶν παρ' αὐτοῖς πραττομένων, συκοφαντοῦσι τὰ μὴ παρόντα.

82. Ἐτι γε μὴν καὶ τοῦ θεοῦ ἑαυτοὺς ἀπιστάμενοι, ἐκ τῆς γενέσεως αὐτοῖς φάσκουσι τὰ καθ' ἡδονὴν προσγίνεσθαι. Πορνεύοντες γὰρ καὶ κλέπτοντες, φιλαργυρίαν τενοσοῦντες καὶ δολοφροσύνην, αἰδούμενοι τὰς σφῶν αὐτῶν πράξεις, ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ γὰρ τέλος αὐτῶν τοῦ σκοποῦ ἡ ὀλεθροφόρος αὐτοῖς ἐστὶν ἀπόγνωσις. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν ἀναιρεῖσθαι παρ' αὐτῶν τὸν θεόν, καὶ προσέτι τὴν κρίσιν. Φησὶ γὰρ, ὡς εἰ τοῦτό μοι κέκριται, πορνεύειν ἢ πλεονεκτεῖν, περιττὴ ἡ κρίσις. Ἢ μὲν γὰρ δικαία τιμωρία ἐκουσίω ἐστὶ πταισμάτων· ἢ δὲ ὡς ἐκ τινος ἀρχῆς ἀκουσία πρᾶξις ἀνάιτιον ποιεῖται τὸν δράσαντα· καὶ ἐκ τούτου ἀναιρεῖται μὲν ἡ κρίσις.

83. Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῖς ἐκβάλλεται, ἀκουστέον. Φήσουσι γὰρ αὐτὸ ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ ἀεὶ συνὸν τῇ αὐτῶν ματαιότητι. Εἰ μὲν οὖν πρωτεύειν εἴπωσι τὸν θεόν, ἀνάγκη ἀκολουθήσει πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν· οὐκ οὖν αὐτὸς τῆς εἰμαρμένης κύριος. Εἰ δὲ πλεονέκτης, ἢ πορνοκτοπος ἐκ τῆς γενέσεως, ἀναγκαῖον διὰ μέσου τῆς γενέσεως τὸν θεόν αἰτίον τῆς κακίας ὑπάρχειν· ὅπερ ἀτοπον. Εἰ δὲ δεύτερον αὐτὸ πάλιν φήσουσιν, εἰκόσ αὐτὸ ὑπόδουλον γενέσθαι τῷ πρώτῳ· καὶ ὅπερ βρούλεται τὸ ἡγούμενον, τούτῳ ἀναγκαῖως ἀκολουθήσει τὸ ἐπόμενον· καὶ πάλιν τῶν κακῶν παρ' αὐτοῖς αἰτίος ὁ θεός· ὅπερ ἀθέμιτον. Εἰ δὲ καὶ συναίδιον αὐτὸ ἐθέλουσιν εἶναι, πάντως μάχην πρὸς ἑαυτὰ κινήσουσιν ἐναντίας ἔχοντα φύσεις. Ἐκ τούτων οὖν τῶν λογισμῶν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ ἀνήρηται αὐτῶν ἡ ματαία ὑπόνοια. Περὶ τούτων εἴρηκεν ἡ Γραφή, ὡς φησιν· *Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ*

(92') Βαρθαρώδης: Col.

ἔστι Θεός· καὶ, *Eis τὸ ὕψος ἐλάλησαν ἀνομίαι.* A matim confutatur vana illorum sententia. De quibus hæc loquitur Scriptura : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ⁶⁰; et : *Iniquitatem in excelso loculi sunt* ⁶¹.

84. Καὶ προφασίζονται δὲ ἑαυτοῖς προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ἀκρυτηριάζουσι γὰρ τὰς Γραφάς, τυφλώτοντες, ἐξ αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην αὐτῶν πληροπορεῖν βουλόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἑαυτῶν ἴον ἐξεμῆιν περιώμενοι, ἐκβιάζονται· φησὶ γὰρ, ὡς *Τοῦ δὲ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν.* Τὴν γέννησιν γὰρ αὐτοῦ γένεσιν ἢ θεία Γραφή ὠνόμασεν. Ἐτι γε μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους αὐτὸν οἰκονομικῶς γενέσθαι ἀκολούθως γένεσις ὠνόμασται. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀστέρου τι ψευδολογοῦσι, κάκει πάλιν τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν μανθανέτωσαν. Εἰς ἡμῖν ἀστὴρ φωτεινότητος κήρυξ γέγονε τῆς ἀληθείας· ἢ δὲ ἐκείνων ματαία γνώμη πολλοὺς παρεισφέρει εἰς θήραν ἀνθρωπίνης γενέσεως. Καὶ ἐκ τούτου ἐπέδεικται, ὡς πανταχοῦ ἑαυτῇ ἀντίκειται ἡ κακία. Καὶ τὸν Ἡσαΐαν δὲ εἰς μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας καλοῦσι. Φάσκουσι γὰρ αὐτὸν εἰρηκέναι τὸ· *Κύριος ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά.* Ἡ μὲν οὖν εἰρήνη παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται ὡς Θεοῦ ἔργον τυγχάνουσα· ἢ δὲ κακία παρ' αὐτοῖς μὲν ἀληθῶς πολιτεύεται, κακία τῆς ψυχῆς ὑπάρχουσα· παρὰ δὲ ἡμῖν ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενηθεῖσα κακία ὠφελιμωτάτη ἐστὶ. Πρὸς γὰρ σωτηρίαν ψυχῆς καὶ παιδείαν σωμάτων γίνονται λιμοὶ καὶ ἀνομβρίαι, νόσοι τε καὶ πενταί, καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις. Τὰ γὰρ σωτηρία φάρμακα, ἃ ἐκείνοι κακίαν ψυχῆς καὶ κακὰ οὐκ ἀληθῶς ὑπένοησαν, ταῦτα πρὸς ἐπιστροφὴν ἡμῖν παρὰ τοῦ κρείττονος προσφέρεται· *Τίς γὰρ ἐστὶν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει ὁ πατήρ;* Ἐτι δὲ καὶ τὸ, *Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ,* πάλιν ὁμοίως προσφέρουσι εἰς τὴν ἴδιαν καταστροφὴν· ὁδοὺς γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐξιχνιάσαι βούλονται. Ὅθεν οὐκ ἔχει πλεονεξία, γαστριμαργία, πορνεία· ἀνυπόστατα γὰρ ταῦτα, καθ' ἑαυτὰ μὴ ὄντα. Ταῦτα γὰρ ἐκείνοι ὁδοὺς εἰώθεσαν λέγειν. Ὅδοὺς δὲ ἡμῖν ἢ Γραφή λέγει τὰς κοινὰς πᾶσι, τῆν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἀληθῶς γὰρ πορεύεται εἰς τῆς τε ἐνταῦθα εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν αἰσθητῶν τούτων μεταναστάσεως.

85. Πάντα οὖν ποιῶσιν οἱ κακοδαίμονες, ὥστε τοῦ αὐτεξουσίου ἑαυτοῦς ἀπώσασθαι· καὶ ταύτην σπουδὴν τίθενται τοῦ ἀντικαταλλάξαι τῆς ἐλευθερίας τὴν δουλείαν. Καὶ γὰρ τοῦτο τῆς κακίας ἔργον, τὸ πάντοτε τοῖς χείροσιν ἑαυτὴν συγκαθέλκειν· ἑαυτῶν γὰρ γίνονται μάρτυρες, ὡς τῇ κακίᾳ ἑαυτοῦς πεπρακότες. Καὶ τοῦτο οὖν τοῦ διαβόλου τὸ ἀπατηλὸν τέχνασμα· τὰς γὰρ ἀμελεῖς ψυχὰς διὰ τῆς κακοδοξίας κάτω κεκυφέναι παρασκευάζει, μὴ συγχωρῶν αὐτὰς ἀνανήψαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ὡσπερ γὰρ ναῦς ἐκτός πηδαλίων πλέουσα ἀεὶ χειμάζεται, οὕτω τούτοις πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐπιπνεῖ· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν σωτήριον λιμένα ὀρμίζεται δύνανται, τὸν κυβερνῶντα Κύριον καταλιπόντες. Καὶ τὰς μὲν ἐκδεδομένους αὐτῷ ψυχὰς οὕτως· πλανᾷ. Πολλάκις δὲ καὶ τὰς

84. Quinetiam sibi comminiscuntur excusationes in peccatis. Detruncant enim Scripturas, cæcutientes, ea mente ut ex illis pravam suam doctrinam comprobent. Et primo quidem ex Evangelio conantur evomere suum virus. Ait enim : *Jesu Christi autem generatio sic erat* ⁶². Generationem ejus generisim divina Scriptura nominavit. Insuperque, quod ipse per œconomiam ad homines accesserit, consequenter nomen tribuitur generationis. Quod si aliquid etiam de stella mentiti fuerint, inde rursus discant gloriosum ejus adventum. Unica nobis stella lucidissima **634** præcoxstitit veritas : illorum autem vana doctrina multas introducit ad hominum captandam observandamque genesim. Atque hinc ostensum est, ubique malitiam sibi ipsi adversari. Isaiam quoque in testimonium amertis suæ vocant. Quem aiunt dixisse : *Dominus faciens pacem, et creans mala* ⁶³. Pacem certe opus esse Dei nemo non fatetur : malitia vero apud ipsos revera versatur, malitia videlicet animæ. Nobis autem ea quæ ex Deo procedit malitia, utilissima est. Nam ob salutem animæ corporisque castigationem oriuntur fames, siccitas, morbi ac paupertas, aliæque nonnullæ calamitates. Salutaria enim remedia, quæ illi malum et perniciem animæ esse opinati sunt, hæc ad conversionem nobis infliguntur a Deo : *Quis enim filius, quem non corripit pater* ⁶⁴? Illudque præterea : *Non sunt in homine viæ ejus* ⁶⁵, pari modo ad propriam eversionem proferunt ; scilicet vias cum non habeant, vias volunt investigare : viam non habet avaritia, aut gula, neque fornicatio. Illa namque cum per se non sint, subsistentia carent. Quæ tamen illi vias dicere consueverunt. At vero Scriptura duas esse omnibus communes vias dicit, vitam et mortem. Vere siquidem itinera sunt, introitus in hunc mundum, et transmigrationis ex his sensibilibus.

85. Nihil itaque non faciunt infelices illi, ut liberum a se abjiciant arbitrium : atque in hoc curam studiumque ponunt, ut libertatem cum servitute commutent. Etenim hoc est malitiæ opus, ut semper seipsam pertrahat ad pejora. Ipsique adversum se testes evadent, quod sese malitiæ vendiderint. Estque illud diaboli artificium quo decipiat : segnes quippe animas per pravam doctrinam deorsum propendere compellit ; nec sinit eas sursum erigi ad agnitionem veritatis. Quemadmodum enim navis sine gubernaculo navigans tempestatibus semper agitur ; ita illis inæquaque periculorum ventus instat : neque enim possunt ad salutarem portum appellere, quando gubernatorem Dominum reliquerunt. Sicque hostis ani-

⁶⁰ Psal. XIII, 1. ⁶¹ Psal. LXXII, 8. ⁶² Matth. I, 18. ⁶³ Isa. XLV, 7. ⁶⁴ Hebr. XII, 7. ⁶⁵ Jerem. Z, 25.

mas ipsi deditas decipit. Sæpe etiam per hæc animabus virtutum studiosis insidiatur, hoc curans ut bonum earum cursum intercipiat. Animo namque suggerit, quod bene feliciterque agamus, id ex astrorum motu provenire. Hanc autem cogitationem iis immittit adversarius, qui ex sæculari sapientia conversi sunt ad vitam monasticam. Nam cum in malis solers sit diabolus, juxta hominum indolem laqueos subjicit. Quibusdam enim assidue instat per desperationis tentationem; alios per vanæ gloriæ cupidinem trahit, alios per pecuniæ cupiditatem obruit. Atque instar lethiferi medici hominibus venenata offert medicamenta. Atque hunc quidem ex jecore occidit, offerens illi cupiditatis toxicum: alium in corde vulnerat, animum ejus ad iram concitans: quorumdam vero principem animi partem obtundit, aut ignorantia involvens, aut per curiositatem evertens.

86. Quosdam igitur per ineptas et absurdas quæstiones subornavit. Nam, cum vellent de Deo illiusque natura disceptare, naufragium fecerunt. Cum enim vitam actionis studiosam non congruenter inirent, ad contemplationem prosilierunt, ac vertigine correpti conciderunt. Quodque primum ordine est non assecuti, a secundo aberrarunt. Quemadmodum qui litteram A edocentur, primo ejus figuram considerant, secundo nomen discunt, et sic numerum, posteaque accentus. Si ergo in primo elemento tanta opus est exercitatione, mora et arte; quanto magis debet tempus et labor præire, ad contemplandam ineffabilem Creatoris qui proponitur gloriam? At ne quis superbe adeat **635** divinorum comprehensionem, ex disciplinis sæcularibus eo profectus. Is namque sese decipit, illusus a dæmone. Ait enim Psalmista: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* ⁴⁶. Dominus quoque in Evangelio sic loquitur: *Sinite pueros venire ad me: talium est enim regnum cælorum* ⁴⁷. Et alio loco: *Nisi, inquit, efficiamini sicut parvuli isti, non intrabitis in regnum cælorum* ⁴⁸. His eruditus fuisit propter mundum; stultus fias propter Deum: evelle vetera, ut plantes nova. Dirue ruinosa fundamenta, ut adamantinam Domini basin substituas; ut tu, quemadmodum Apostolus, ædificeris supra firmam petram.

87. Neque vero contentiosum esse oportet: ne ob affluentem loquendi facultatem multum temporis insume. Nam per intempestivam garrulitatem lædere te potest diabolus. Multis instructus laqueis est utpote peritissimus venator. Et quidem passerulis, minimas parat lenticulas: majoribus autem avibus, fortiores adornat laqueos. Atrox lethiferque laqueus est, genesi habere fidem. Fugienda quæ eo spectat cogitatio. Sed persuadet te per res ipsas et per eventuum præscientiam? At conjecturalis est ratio, in-

σπουδαίας παρφυρίζανει διὰ τούτων ὁ ἐχθρὸς, τὸν ἀγαθὸν αὐτῶν δρόμον ἐκκόψαι βουλόμενος. Κατ' ἔννοιαν γὰρ ἐμβάλλει, ὡς καὶ τὸ εὖ πράττειν παρὰ τῆς κινήσεως τῶν ἀστρῶν γίνεται. Τοῦτον δὲ τὸν λογισμὸν ὁ ἐναντίος προσάγει τοῖς ἐκ σοφίας κοσμικῆς ἐπὶ τὸν μονήρη βίον τραπέσει· φρόνιμος γὰρ ἐν τοῖς κακοῖς τυγχάνων ὁ διάβολος, πρὸς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων τὰς παγίδας ὑποτίθεισι. Τοῖς μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀπογνωσεως ἐνδελεχεῖ· τινὰς δὲ διὰ τῆς κενοδοξίας καθέλκει, καὶ ἐτέρους διὰ τῆς φιλοχρηματίας κατορύττει. Ὡσπερ γὰρ θανατηφόρος ἰατρὸς προσάγει τοῖς ἀνθρώποις τὰ δηλητήρια· καὶ τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἔπατος ἀναρεῖ, προσάγων αὐτῷ τὸ τῆς ἐπιθυμίας τοξικόν· ἄλλον δὲ καρδιότρωτον ποιεῖ, τὸν θυμὸν αὐτοῦ πρὸς ὀργὴν ἐξάπτων· τινῶν δὲ καὶ τὴν ἡγεμονικὴν ἀμβλύνει δύναμιν, ἣ ἀγνοία αὐτοὺς περιβάλλων, ἣ διὰ περιεργίας αὐτοὺς στρεβλῶν.

86. Τινὰς οὖν ἐκ ζητήσεων οὐκ ὀρθῶν παρέτρεψε. Περὶ γὰρ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας διαλαθεῖν θελήσαντες, ἐναυάγησαν. Τὸν γὰρ πρακτικὸν βίον ἀκολούθως μὴ ἠλιοχῆσαντες, πρὸς θεωρίαν ὤρμησαν, καὶ ἀλιγιάσαντες πεπτῶκασιν. Τοῦ γὰρ πρώτου ὡς πρὸς τὴν τάξιν μὴ ἐπιλαθόμενοι, τοῦ δευτέρου ἡστώχησαν. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῷ ἄλλῳ στοιχείῳ ἐντυγχάνοντες, πρώτον αὐτοῦ τὸ σχῆμα ὀρώσι, καὶ δεύτερον τὸ ὄνομα διδάσκονται, καὶ οὕτως τὸν ἀριθμὸν μανθάνουσι, καὶ τὸ τελευταῖον τοὺς τόνους παραλαμβάνουσιν. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχείου τσαυτὴ χρεῖα τριτῆς καὶ τέχνης, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ ὀφείλει πόνος καὶ χρόνος προηγεῖσθαι εἰς τὴν τοῦ ἀξιουμένου θεωρίαν τῆς ἀνεκφράστου δόξης; ἀλλὰ μὴ τις γαυριάτω πρὸς κατάληψιν τῶν θεῶν ἐκ τῶν ἐξωθεν μαθημάτων ὀρμώμενος. Φρεναπατᾶ γὰρ ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος, ὑπὸ τοῦ δαίμονος φανταζόμενος. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰγνατίος· *Ἐκ τοῦ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καθρητίσω αἵνον*. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Ἄφρατε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρὸς μέτων γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ἐὰν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ταῦτα ἐπαυδέυθη διὰ τὸν κόσμον· μωρὸς γενοῦ διὰ τὸν Θεόν· ἐκκοψὸν τὰ παλαιά, ἵνα νέα φυτεύσῃ· τοὺς σαθροὺς θεμελίους κάθελε, ἵνα τὴν ἀδαμάντινον τοῦ Κυρίου βάσιν ἐπιθῆς· ἵνα καὶ σὺ ὡς Ἀπόστολος ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν οἰκοδομηθῆς.

87. Οὐ δεῖ οὖν φιλόνοιον εἶναι· διὰ τὴν πολυλογίαν μὴ πολλὰ ἀσχοληθῆς. Καὶ γὰρ διὰ τῆς ἀκαίρου φλυαρίας δύναται βλάπτειν ὁ διάβολος. Πολλὰς γὰρ ἔχει παγίδας, καὶ δεινὸς ἐστὶ θηρευτῆς· καὶ τοῖς μὲν βραχυτάτους στρουθίοις μικρὰ τίθει σκάνδαλα· τοῖς δὲ μεγάλους ὀρνέοις ἰσχυροὺς εὐτρεπίζει τοὺς βρόχους. Βαρὺς καὶ θανατηφόρος ἐστὶ βρόχος τὸ πιστεύειν εἶναι γένειον. Φευκταῖος ὁ πρὸς τοῦτο λογισμὸς. Ἀλλὰ πεῖθει σε διὰ πραγμάτων καὶ προγνωσεων; Στοχαστικὸς ὁ τρόπος· ἀθέβαιος ἡ γνώμη.

⁴⁶ Psal. viii, 3. ⁴⁷ Luc. xviii, 16. ⁴⁸ Matth. xviii, 3.

Ὁ δὲ γὰρ ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα· ὡσπερ γὰρ τοῖς ἰδιώταις καὶ τοῖς ναυτίλοις ἐκ τῆς τῶν νεφῶν ἰδιότητος ἐστὶ τις ἀμυδρὰ γνῶσις ἐνέμων ἢ ὑετῶν· οὕτω τούτοις ἐκ δαιμόνων ἢ σαθρὰ πρῶγνωσις. Καὶ γοῦν τινα καὶ αὐτοὶ λέγουσι στοχαστικῶς, ὡς καὶ οἱ ἐγγαστρίμυθοι· καὶ τοῦτο δ' ἀν αὐτῶν μᾶλλον διασκεδάσαι δυνηθεῖν τὴν φαύλην διάνοιαν· εἰ γὰρ ἐκ δαιμόνων αἱ στοχαστικαὶ αὐταὶ ψευδολογίαι συνέστησαν, ματαῖα τῶν ψηφίζόντων ἢ τέχνη.

88. Εἰ δὲ ἐπὶ πλείων ἐνδελεχῆ περὶ αὐτῶν δικαιολογούμενος ὁ ἐχθρὸς, ἐκ τούτου αὐτὸν ἐλέγξεις, ἐκ τοῦ ἄλλοτε ἄλλοις λογιμοῖς τῆ ψυχῆ πολεμεῖν. Τὸ γὰρ ἄστατον ἀδέβαιον· τὸ δὲ ἀδέβαιον ἀπωλείας ἐγγύς. Οὐδὲ γὰρ τῆ πρώτῃ αὐτοῦ κακίᾳ ἐπαρκεῖται ὁ δόβηλος· ἀλλὰ γε καὶ αὐτοματισμὸν ὑποβάλλει τῆ ψυχῆ· καὶ ἄνθος φύσεως τὸν ἡγεμόνα ἡμῶν νοῦν ὑπογράφει· καὶ ὅτι, διαλυομένου τοῦ σώματος, συμφείρεται καὶ ἡ ψυχῆ. Ταῦτα δὲ ἡμῖν πάντα ὑποβάλλει πρὸς τὸ ἀμελεῖν τὴν ψυχὴν διαφθεῖραι. Ἄλλὰ προσγινομένων τούτων τῶν σκιδῶν φαντασμάτων, μὴ ὡς ἀληθεῖς αὐτοὺς συνθώμεθα. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὴν κακίαν δείκνυσιν, ἄλλοτε ἄλλως προσερχόμενα, καὶ βίπῃ ὀφθαλμοῦ ἀφιπτάμενα. Καὶ γοῦν οἰδά τινα Θεοῦ δοῦλον κατ' ἀρετὴν βιοῦντα, ὅστις, καθεζόμενος ἐν τῷ κελλήῳ, ἐπετήρει τῶν λογισμῶν τὰς παρεισαγωγὰς, καὶ ἐμέτρει ποῖος πρῶτος, καὶ ποῖος δεῦτερος, καὶ ἕκαστος αὐτῶν πόσον χρόνον κατεῖχε· καὶ εἰ ὑπέβησεν ἢ προέβησεν τῆς παρελθούσης ἡμέρας· οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο τὴν τε τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ τὴν οἰκείαν καρτερίαν τε καὶ δύναμιν· ἔτι γε μὴν καὶ τὴν τοῦ ἐχθροῦ καθάρειαν.

89. Δεόν οὖν ἡμᾶς τούτους τοὺς κανόνας ὑποδεξάμενας φυλάττειν. Εἰ γὰρ οἱ ἐμπορευόμενοι τὰς προσκαιροῦς πραγματείας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ζυγοστατοῦσι τὰ κέρδη· καὶ ἀσμένως μὲν τὰ πλείονα ὑποδέχονται, πρὸς δὲ τὰς ζημίας ἀπεχθάνονται· πολὺ πλεόν τούτων ἀγρυπνεῖν προσήκει τοὺς τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν ἐμπορευομένους· καὶ τῶν μὲν πλειόνων ἀγαθῶν ἐφεισθαι· εἰ δὲ καὶ μικρὰ τις κλοπὴ τοῦ ἐχθροῦ γένοιτο, βρῆως μὲν φέρειν διὰ τὸ κρίνεσθαι, ἀλλ' οὐ μὴν ἀπογινώσκειν ἑαυτοῦς, καὶ πάντα ῥίπτειν διὰ τὸ ἀκούσιον πταίσμα. Ἐχεις τὰ ἐνεθήκοντα ἐννέα πρόβατα, ζῆτει καὶ τὸ ἀπολωλός. Μὴ πτοηθῆς διὰ τὸ ἐν, μὴ ἀπορύγῃς τὸν Δεσπότην, καὶ ὁ αἰμοδόρος διάβολος πᾶσαν σου τὴν ἀγέλην τῶν πράξεων αἰχμαλωτίσας ἀπολέσει. Μὴ οὖν λειποτακτῆσης διὰ τὸ ἐν· ἀγαθὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Δεσπότης· φησὶ γὰρ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ, ὡς Ἐάν πέση, οὐ καταβρυχθήσεται· ὅτι ὑποστηρίζει Κύριος χεῖρα αὐτοῦ.

90. Ὅσα γὰρ ἐὰν πράξωμεν ἢ κερδάνωμεν ἐν ταῦθα, μικρὰ ἠγησώμεθα πρὸς τὸν μέλλοντα αἰώνιον πλοῦτον· Ἐν γὰρ τῇ γῆ ταῦτῃ ὡς ἐν δευτέρᾳ μητρῴᾳ κοιλίᾳ τυγχάνομεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς μυχοῖς οὐ τοιαύτην ζωὴν εἶχομεν· οὕτε γὰρ τῶν τοιοῦτων στερεμνίων τροφῶν ἀπελαύομεν ἐν ἐκείνοις

firma cognitio. Neque enim necessario eveniant quæ ab eis prædicuntur. Nam sicut popularibus et nautis, ex nubium proprietate, quædam inest obscura ventorum et pluviarum notitia; ita et illis fallax ex dæmonibus præscientia. Et vero quædam illi per conjecturam proferunt; quemadmodum et ventriloqui: quod sane ipsum validius potuerit pravam eorum opinionem dissipare. Nam si a dæmonibus conjecturalia hæc mendacia, vana est ars nativitatem supputantium.

88. Quod si adhuc perseveret inimicus eandem causam propugnare, ex hoc eum mendacii convinces, quod modo illis modo aliis cogitationibus impugnet animam. Instabile quidvis infirmum est: infirmum autem est proximum interitui. Neque enim satis diabolo est prima sua malitia; sed etiam fortuitum rerum eventum animæ suggerit; animusque rectorem nostrum definit, florem naturæ: docetque dissoluto corpore, animam simul corrumpi. Hæc autem omnia subjicit, ut ex socordia animam deducat in perniciem. Sed accedentibus caliginosis hujusmodi phantasiis, ne illis quasi veris assentiamur. Ipsa quippe suam produunt malignitatem, nunc illo, mox alio modo accedentia, et ictu oculi avolantia. Novit aliquem Dei servum, virtutisque studiosum, qui cum sederet in cellula, cogitationem aditus observabat, ac secum reputabat quid primum, quid secundum esset, et quantum temporis unumquodque ipsorum perseveraret: ac si tardius citiusve quam pridie accederet. Ita accurate noverat cum gratiam Dei, tum propriam perseverantiam et fortitudinem, atque ad hæc inimici eversionem.

89. Par est ergo nos eas acceptas regulas observare. Nam si qui rerum temporalium mercatarum exercent, quotidie lucra considerant, libenter plura recipiunt, damna aversantur: multo magis convenit eos vigilare qui veri thesauri negotiationem exercent; pluraque bona appetere. Quod si parvum inimici furtum contigerit, graviter quidem ferre iudicii subeundi causa, nec tamen despondere animi, neque cuncta propter involuntarium lapsum projicere. Habes nonaginta novem oves, quære illam quæ periit: ne unius amissione consterneris, neque fugias a facie Domini, ne sanguinarius diabolus totum actionum tuarum gregem, in captivitatem deductum disperdat. Noli itaque unius causa locum amittere tuum. Bonus est Dominus qui per Psalmistam ait: *Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam* *.

636 90. Quæcunque hic negotiati aut lucrati fuerimus, parvi momenti reputemus, si cum futuris æternis opibus comparentur. In hac quippe terra, velut in secundo utero materno consistimus. Quemadmodum enim in claustris maternis, non huic similem agimus vitam, neque enim illic ita

* Psal. xxxvi, 24.

solidis cibis ut nunc utimur. Non eodem ibi modo A operari licebat, quo in hac vita; solaris quippe lucis omnisque splendoris expertes eramus. Sicut ergo in claustris hujusmodi versantes, multis presentis vitæ rebus destituebamur; ita et in hoc mundo defraudamur longe potiori magnificentia regni cœlorum. Periculum fecimus alimentorum hujus vitæ, divina jam expetamus. Præsenti lumine potiti sumus; solem justitiæ nunc exoptemus; supernam Jerusalem, pro civitate matreque nostra habeamus; patrem vero nostrum vocemus Deum. Hic vivamus temperanter, ut vitam æternam consequamur.

91. Quemadmodum enim infantes in matrice constituti, ad majorem perfectionem ex tenui cibo atque vita deducti, per illa ad majorem vegetioremque incolumitatis conditionem feruntur; ita etiam justii ex sæculari instituto ad iter cœlestis secedunt, sicut scriptum est: *Ibunt de virtute in virtutem* 80. Peccatores autem, velut fœtus uteri qui in matrice intereunt, ex tenebris in tenebras transferuntur. In terra namque morti traduntur, multitudine peccatorum obruti. Postquam autem fuerint ex hac vita dejecti, in obscuriora et tartarea loca detruduntur. (93) Ter in vita nascimur. Prima generatio est ex sinu materno exitus, cum a terra in terram agimur: reliquæ autem duæ, ex terra nos evehint in cœlum; quarum altera per gratiam est, quæ per divinum nobis lavacrum accedit: hanc quippe jure regenerationem appellamus. Tertia autem ex pœnitentia nobis et bonis operibus contingit. Atque in hac postrema nunc versamur.

92. Debemus itaque, postquam ad verum sponsum accessimus, decentius ornari. Ad nostram sit ædificationem nuptiarum hujus sæculi spectaculum. Nam si puellæ viro conjunctæ qui illarum facile specie capi possit, tantam nihilominus adhibent curam, in balneis, unguentis, reliquisque varii generis ornatibus, quia his se venustiores amabilioreque fore putant; si tanta iis quæ corporis cultui deditæ sunt inest ostentationis cupiditas: quanto magis decet nos cœlesti Sponso desponsatas, eas exsuperare, atque laboriosa exercitatione ablucere sordes peccatorum, indumenta corporalia commutare cum spiritualibus. Corpus illæ terrenis sæcularibusque floribus exornant: nos animam virtutibus concinnemus lapidumque pretiosorum loco capiti circumponamus triplicem coronam, fidem, spem et charitatem. Collum autem pretioso monili circumdemus humilitate; zonæ loco, temperantia cingamur; magnificens sit nobis linteorum amictus, spontanea paupertas; in cœnam apponantur quæ non corrumpuntur olsonia, preces et psalmi. Verum, ut ait Apostolus, ne solum linguam moveas, sed etiam spiritu intellige

τοῖς χωρίοις ὡς νῦν· οὐτε μὴν οὕτως ἐνεργεῖ· ἰδυνάμεθα ὡς ἐνταῦθα· καὶ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ πάσης αὐγῆς ἐκτὸς ὑπάρχομεν· ὡσπερ οὖν ἐν ἐκείνοις τοῖς ταμείοις οὔσαι, πολλῶν τῶν ἐνταῦθα ἐλειπόμεθα· οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν κόσμῳ πλεονεκτούμεθα πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἐλάθομεν πέραν τῶν ἐνταῦθα τροφῶν, τῶν θεῶν ὀρεθίσωμεν. Ἀπελάσασαμεν τοῦ ἐνταῦθα φωτὸς, τὸν ἕλιον τῆς δικαιοσύνης ποθήσωμεν. Τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἡγησώμεθα ἑαυτῶν πόλιν τε καὶ μητέρα· πατέρα δὲ τὸν Θεὸν καλέσωμεν ἑαυτῶν. Ζήσωμεν ἐνταῦθα σωφρόνως, ἵνα τῆς αἰωνίου ζωῆς τύχωμεν.

91. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἐν μήτρᾳ βρέφη, τελευτῶντα ἐξ ἐλάττονος τροφῆς τε καὶ ζωῆς, διὰ τούτου καὶ πρὸς τὴν μείζονα φέρονται σωτηρίαν· οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου διαγωγῆς πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ἀναχωροῦσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. Οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ, ὡσπερ τὰ κατὰ γαστρός ἐμβρυα ἐν τῇ μήτρᾳ τελευτήσαντα, ἐκ σκότους τρύπται παραδίδονται. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γῆ νεκροῦνται τῷ πλήθει τῶν ἁμαρτημάτων κεκαλυμμένοι· καὶ ἀπαχθέντες δὲ τοῦ βίου, εἰς ζοφώδεις καὶ ταρταρώδεις τόπους καταφέρονται. Τρίτον τῷ βίῳ τικτόμεθα· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν μητρῶν κόλπων πρόδος, ὁπνῆκα εἰς γῆν ἀπαγόμεθα ἐκ γῆς· αἱ δὲ λοιπαὶ δύο ἐκ γῆς ἡμᾶς εἰς οὐρανοὺς ἀγούσιν· ὧν ἡ μὲν μία ἐστὶν ἐκ χάριτος, ἡ δὲ τῷ Θεοῦ λουτροῦ ἡμῖν προσερχομένη· καὶ γὰρ ταύτην ἀληθῶς παλιγγενεσίαν καλοῦμεν· ἡ δὲ τρίτη ἐκ τῆς μετανοίας ἡμῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν πόνων προσγίνεταί. Ἐν ταύτῃ νῦν ἡμεῖς ἐστήκαμεν.

92. Ὀφείλομεν νῦν, τῷ ἀληθινῷ νομφίῳ προσελθοῦσαι, εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῶν οἰκοδομὴ ἡ θέα τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοιφῶν, καὶ ποικίλης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἔρασμίους μᾶλλον παρασκευάζειν), καὶ εἰ τοσαύτη τοῖς κατὰ τὸ σῶμα πολιτευομενοὶς φαντασία ἐντέκται· πόσῳ μᾶλλον δεόν ἡμᾶς ἐπαναθῆναι ἐκεῖνας τῇ γνώμῃ, τῷ οὐρανίῳ νομφίῳ μνηστευθείσας, καὶ ἀπολούσασθαι μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ῥύπον τῇ ἐπιπόνῳ ἀσκήσει, ἀντικαταλλάξαι δὲ τῶν σωματικῶν ἐνδουμάτων τὰ πνευματικά. Ἐκεῖναι τὸ σῶμα τοῖς κοσμικοῖς καὶ γῆνις ἀνθεσι κοσμοῦσιν· ἡμεῖς τὴν ψυχὴν ταῖς ἀρεταῖς φαιδρύνωμεν· καὶ ἀντὶ μὲν λίθων πολυτελῶν τῇ κεφαλῇ περιθῶμεν τὸν τρίπλοκον στέφανον, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην· τῷ δὲ τραχήλῳ τὴν τιμίαν κόσμησιν περιθῶμεν, τὴν ταπεινοφροσύνην· ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφροσύνην περιζωσώμεθα· λαμπρὰ δὲ ἡμῶν περιβολὴ ἡ ἀκτρημοσύνη γινέσθω· προσαγέσθω δὲ τῷ δειπνῶ τὰ μὴ φθειρόμενα ὄψα, εὐχαὶ τε καὶ ψαλμοί. Ἄλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολός φησι, μὴ μόνον τὴν γλῶτταν κίνηι· ἀλλὰ γε καὶ

80 Psal. LXXXIII, 8.

(93) Schol. 5, ad grad. VII Climaci.

τῷ πνεύματι νδει τὰ λεγόμενα. Πολλάκις γὰρ τὸ μὲν Ἀ στόμα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία περὶ λογισμοὺς ἀσχολεῖται. Προσέχειν δὲ δεῖ, μὴ τοῖς θεοῖς γάμοις προσελθοῦσαι, πενίαν λαμπάδων, τουτέστιν ἀρετῶν, νοσησωμεν. Μισήσει γὰρ ἡμᾶς ὁ μνηστῆρ, καὶ οὐδ' ὄλωσ προσδέξεται, ἐὰν μὴ τὰς ὑποσχέσεις λάβῃ. Τίνες δὲ εἰσιν αὐται; τοῦ μὲν σώματος ἤττω φροντίζειν, ἐπὶ πλείω δὲ τὴν ψυχὴν ἀρδεύειν· αὐται γὰρ εἰσιν αἱ πρὸς αὐτὸν συνθηχαι.

93. Ὡσπερ δὲ οὐκ ἐγγυρεῖ δύο κάδους κατὰ τὸ αὐτὸ ἀνάγειν πεπληρωμένους ὕδατος· διὰ γὰρ τοῦ στρεφομένου ἀξίονος, ὁ μὲν εἰς κοῦφος κατάγεται, ὁ δὲ ἕτερος μεστὸς ἀνάγεται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐστιν· ὅταν γὰρ τὴν πᾶσαν κηδεμονίαν τῆ ψυχῆ προσοίσωμεν, πληρωθεῖσα τῶν καλῶν ἀνάγεται, τῶν μεταρσιῶν ἐφιερμένη. Τὸ δὲ σῶμα ἡμῶν, διὰ τῆς Β ἀσκήσεως κοῦφον γενόμενον, οὐ βρῖθει τὴν ἡγεμονοῦσαν δύναμιν. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ Ἀπόστολος, φησὶ γάρ· Ὅσορ ὁ ἐξώθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φεβίρεται, τοσοῦτον ὁ ἐνδον ἀνακινουται.

94. Ἐν μονῆ κοινοβίου τυγχάνεις; μὴ μεταλλάξης τὸν τόπον· βλαβήση γὰρ μεγάλως. Ὡσπερ γὰρ ὄρνις, ἐξανισταμένη τῶν ὠν, οὐρια ταῦτα καὶ ἄγωνα παρασκευάζει· οὕτως παρθενοσ ἡ μοναχὸς ψυχροῦται καὶ νεκροῦται τῆς πίστεως, τόπον ἐκ τόπου μεταβαίνων

95. Μὴ σε δελεάση ἡ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πλοουσίων τρυφή, ὡσ τι χρῆσιμον ἔχουσα. Ἦδονῆσ ἐνεκεν τὴν ὀφάρτυτικὴν τιμῶσι τέχνην· νηστεία καὶ αὐτὸς διὰ τῶν εὐτελῶν τὴν ἐκεῖνων εὐπορίαν τῶν τροφῶν ὑπερβάλλου. Φησὶ γάρ, ὡσ Ψυχῆ, ἐν πλησμονῆ C οὔσα, κηρίοισ ἐμπαιζει. Μὴ χορεσθῆσ ἄρτου, καὶ οὐκ ἐπιθυμήσεις οἴνου.

96. Τρία ἐστὶ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πρῶτα κεφάλαια, ἐξ ὧν πᾶσα κακία κατάγεται· ἐπιθυμία, ἡδονῆ, λύπη. Ἐν ἐξ ἐνὸς ταῦτα ἤρτηται, καὶ ἐν ἐνὶ ἀκολουθεῖ· καὶ ἡδονῆσ μὲν κρατῆσαι δυνατὸν μετρίως, ἐπιθυμίας δὲ ἀδύνατον. Τὸ μὲν γὰρ τῆσ ἡδονῆσ διὰ τοῦ σώματος τελεῖται· τὸ δὲ ἀπὸ ψυχῆσ ἄρχεται· ἡ δὲ λύπη ἐκ τῶν ἀμφοτέρων κατασκευάζεται. Μὴ συγχωρήσης οὖν τὴν ἐπιθυμίαν ἐνεργῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀποσκευάσεις. Εἰ δὲ συγχωρήσης προκύψαι τὸ πρῶτον, διανεμηθὲν πρὸς τὸ δεύτερον, κυκλικὴν ἀναπόδοσιν ποιήσονται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδαμῶσ συγχωρήσει τῆ ψυχῆ ἀνασφῆλαι. Γέγραπται γάρ, ὡσ Μὴ δός ὕδατι D διέξυδον.

97. Οὐ πᾶσι πάντα συμφέρει· ἕκαστος δὲ τῷ ἰδίῳ νοῖ πληροφορεῖσθω. Ὅτι πολλοῖσ ἐν κοινοδίῳ συμφέροι, καὶ ἄλλοισ κατ' ἰδίαν ἀναχωρεῖν ὠφέλιμον τυγχάνει. Ὡσπερ γὰρ τῶν φυτῶν τὰ μὲν ἐν τοῖσ διύγροισ τόποισ τυγχάνοντα εὐθαλέστερα γίνονται, τὰ δὲ ἐν τοῖσ ξηροτέροισ μονιμώτερα· οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν τοῖσ ὑψηλοτέροισ τόποισ εὐ πράττουσιν, οἱ δὲ ἐν τοῖσ ταπεινοτέροισ διασώζονται.

quæ dicuntur. Sæpè namque contingit ut os alia loquatur, dum cor circa cogitationes occupatur. Cavendum porro, ne nos quæ divinas adimus nuptias, lampadum, id est virtutum, penuria laboremus. Alioquin oderit nos sponsus, nec ullatenus admittet, si non acceperit promissa. Quænam illa sunt? corporis minorem curam gerere, animam autem largius irrigare: hæc sunt pacta cum illo inita.

93. Sicut autem nemo potest duas situlas aqua plenas una tollere: nam per axem qui vertitur, alia vacua demittitur, alia plena elevatur; perinde nobis contingit. Cum 637 totam enim sollicitudinem animæ impenderit, bonis referta evehitur sublimitia appetens. Corpus autem nostrum, per duram exercitationem leve effectum, non deprimit partem illam principem ac moderantem. Cujus rei testis est Apostolus dicens: Quanto noster qui foris est homo corrumpitur, tanto is qui intus est renovatur⁹¹.

94. (94) In monasterio et cœnobio versaris? ne mutaveris locum. Nam id tibi magno erit detrimento. Nam sicut avis ova deserens, vento exposita illa et infecunda reddit, sic virgo vel monachus locum ex loco mutans in fide frigescit ac extinguatur.

95. (95) Ne te decipiant divitum hujus sæculi delicia, quasi utile quidpiam habeant. Coquinarium illi artem voluptatis causa colunt et magni faciunt: tu vero jejunio ciborumque vilitate eorum copiam superato. Ait enim: Anima quæ in saturitate est, favis illudit⁹². Ne satieris pane, et non desiderabis vinum.

96. Tria sunt prima inimici capita, ex quibus omnis malitia deducitur: concupiscentia, voluptas, dolor. Hæc vero unum ex alio pendent, et unum aliud sequitur. Voluptatem mediocriter cohibere possumus, concupiscentiam non possumus. Quod voluptatis est corpore peragitur; quod vero cupiditatis, ab anima incipit; dolor autem ex utroque conficitur. Ne concesseris igitur cupiditatem operari, et reliqua dissipabis. Si autem concesseris ut erumpat primum, quod ad secundum vergit: circulari motu recurrent, nec prorsus animam emergere sinent. Scriptum est enim: Ne des aqua exitum⁹³.

97. Non omnibus omnia conveniunt. Unusquisque autem propria mente quid expediat exploret. Multis expedit manere in cœnobio, multis utile est seorsum secedere. Nam sicut plantarum alia in humidis locis virentiores evadunt; alia in siccioribus firmitus felicitusque consistunt: ita hominum alii altioribus in locis probe feliciterque agunt, in humilioribus alii conservantur. Multi sane in civitate,

⁹¹ II Cor. iv, 16. ⁹² Prov. xxvii, 7. ⁹³ Eccli. xxv, 34.

(94) Vit. PP. l. v, 7, 15. Scholion 75, ad Grad. 4 Cliniaci.

(95) Vit. PP. l. v, 4, 45.

cum ea quæ in eremo agerentur memoria recolerent, salutem sunt consecuti : multi etiam in monte versantes perierunt, quia illa agerent quæ populatibus tantum competerent. Fieri namque potest ut qui cum pluribus versatur, animo solitarius sit ; et qui solus est, cum turba mente versetur.

98. (96) Multi sunt diaboli aculei. Non potuit paupertate animum dimovere? divitias affert in escam. Per contumelias et opprobria non prævaluit? laudes adhibet atque gloriam. Per sanitatem devictus est? morbum immittit corpori. Cum enim voluptatibus non potuerit decipere, per invitos labores, animæ parare conatur eversionem, inconsultam, nec spontaneam. Morbos enim gravissimos injicere permittitur, quibus tentat homines in segnitiam conjicere, eorumque erga Deum charitatem conturbare. Sed sive corpus conciditur, ac vehementissimis febribus inflammatur, ac etiamsi intolerabili siti excrucietur, si quidem peccator cum sis isthæc pateris, recordare futurorum suppliciorum, ignis æterni, pœnarumque judicio infligendarum : neque in præsentī, socordi atque abjecto animo eris. Lætare quia visitavit te Dominus, atque pulchrum illud dictum in ore habe : *Castigans castigavit me Dominus, et morti peccati non tradidit me* ⁶⁶. Ferrum eras, sed igne rubiginem amittis. Quod si etiam probus es, infirmitate teneris, a magnis ad majora progredieris. Aurum es : at per ignem probator evadis. Datus est tibi carnique tuæ angelus Satanae, exsulta. Vide cui similis effectus sis : donatus es Pauli munere. Febre probaris, rigore erudiris, at Scriptura dicit : *Transivimus per ignem et aquam* ⁶⁷. Quod superest, paratum refrigerium est. Consecutus es primum, **638** secundum exspecta. Dum operaris, exclama hæc Davidis verba profrens : *Inops et pauper et dolens sum ego* ⁶⁸. Perfectus eris per ternarium numerum. Ait enim : *In tribulatione dilatasti mihi* ⁶⁹. His maxime certaminibus animis exerceamur : præ oculis enim habemus adversarium.

99. (97) Ne animo contristemur, cum per infirmitatem ac vulnus corporis non possumus stare ad orationem, aut voce psallere : omnia ista nobis proderunt ad cupiditatum eversionem. Nam jejunare ac humi cubare jussum nobis est ad turpissimas voluptates declinandas. Si ergo eas morbus obtulerit, superfluous est labor. Cur dico superfluous? quia tanquam graviore remedio, nempe morbo lethifera symptomata sopita sunt. Atque hæc est magna exercitatio, morbus patienter ferre, et gratiarum actionis hymnos Deo emittere. Adempti vobis sunt oculi? ne graviter feramus, quia, licet iusatiabilis cupiditatis instrumenta amiserimus, attamen internis oculis contemplamur gloriam Do-

A Πολλοὶ οὖν ἐν πόλει, τὰ τῆς ἐρήμου φανταζόμενοι, ἐσώθησαν· καὶ πολλοί, ἐν ὄρει ὄντες, τὰ τῶν δεημάτων πράττοντες, ἀπώλοντο. Δυνατὸν μετὰ πολλῶν ὄντα μονάζειν τῇ γνώμῃ, καὶ μόνον ὄντα μετὰ ὄχλων τῇ διανοίᾳ συνδιάζειν.

98. Πολλὰ τοῦ διαβόλου τὰ κέντρα. Διὰ πενίας οὐ μετακίνησε ψυχὴν; πλοῦτον προσάγει εἰς δόξα. Δι' ὕβρεων καὶ ἀνειδισμῶν οὐκ ἴσχυσεν, ἐπαίνους καὶ δόξαν προβάλλεται. Διὰ τῆς ὑγείας ἠττήθη; νοσοποιεῖ τὸ σῶμα. Ταῖς γὰρ ἡδοναῖς μὴ δυνηθεὶς ἀπατῆσαι, διὰ τῶν ἀκουσίων πόνων τὴν παρατροπὴν τῆς ψυχῆς πειρᾶται ποιῆσαι ἀπροαίρετον καὶ ἀδοῦλητον. Νόσους γὰρ τινὰς καὶ βαρυτάτας ἐξ αἰτήσεως προσάγει. πρὸς τὸ διὰ τούτων ὀλιγωρήσαντας ἐπιθολῶσαι αὐτῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην. Ἄλλ' εἰ καὶ κατατέμνεται τὸ σῶμα, καὶ πυρετοῖς σφοδροτάτοις καταζέγγεται, ἐτι μὴν καὶ διψεῖ ἀνάτω καὶ ἀσχήτω καταθίβεται· εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὢν ταῦτα ὑφίσταται, ὑπομνήσθητι τῆς μελλούσης κολάσεως, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῶν δικαστικῶν τιμωριῶν, καὶ οὐκ ὀλιγορήσεις πρὸς τὰ παρόντα. Χαίρου, ὅτι ἐπεσκήπησέ σε ὁ Κύριος, καὶ τὸ εὐφρημον δὲ ἐκείνο ῥητὴν ἐπὶ τῆς γλώσσης ἔχε, ὡς Παιδευὼν ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος· τῷ δὲ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας οὐ παρέδωκέ με. Σίδηρος ἐτύγχανες, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς τὸν ἰὸν ἀποβάλλῃ. Εἰ δὲ καὶ δίκαιος ὢν ἀβρωστεῖς, ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐπὶ τὰ μείζω προκόπτεις. Χρυσὸς εἶ, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμώτερος γίνῃ. Ἐδόθη σοι ἀγγελος Σατανᾶ τῇ σαρκί, ἀγαλλιῶ, βλέπε τίνι ὁμοιος γέγονας· τῆς γὰρ Παύλου δωρεᾶς ἡξιώθης. Διὰ τοῦ πυρετοῦ δοκιμάζῃ· διὰ ρίγους παιδεύῃ· ἀλλὰ φησὶν ἡ Γραφή· *Διήλωμεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*. Λοιπὸν τὸ ἀναψυκτήριον ἡτοίμασται. Ἐτυχες τοῦ πρώτου, προσδόκα τὸ δεύτερον. Πράττων [πάσχων] βῶε τὰ τοῦ ἀγίου Δαβὶδ ῥήματα· φησὶ γὰρ, ὡς Πένης καὶ πτόχος καὶ ἀλγῶν εἰμι ἐγώ. Τέλειος γενήσῃ διὰ τῆς τριάδος. Καὶ γὰρ φησὶν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με*. Ἐν τούτοις μάλιστα τοῖς γυμνασίοις τῆς ψυχᾶς ἀτρηθῶμεν· ἐπ' ὀφθαλμοῖς γὰρ ὀρῶμεν τὸν ἀντίπαλον.

99. Μὴ λυπηθῶμεν, ὡς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν πληγὴν τοῦ σώματος μὴ δυνάμενοι εἰς εὐχὴν στήναι, ἢ ψάλλειν μετὰ φωνῆς· πάντα ἡμῖν ταῦτα ἦνυτο πρὸς καθάρσεις ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ νηστεία καὶ χαμευνία διὰ τὰς αἰσχίτους ἡμῖν ἡδονὰς νενομοθέτηται. Εἰ οὖν ἡ νόσος ταύτας ἡμβλυνε, περιττὸς ὁ πόνος. Τί δὲ λέγω περιττός; ὡσπερ γὰρ μείζονί τινι καὶ ἰσχυροτέρῳ φαρμάκῳ τῇ νόσῳ τὰ ὀλεθροφόρα συμπτώματα κσκοίμηνται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη ἀσκήσις, τὸ ἐν ταῖς νόσοις ἐγκαρτερεῖν, καὶ εὐχαριστηρίους ὕμνους ἀναπέμπειν τῷ κρείττονι. Ἀφαιρούμεθα ὀφθαλμῶν; μὴ βαρῶς ἐνέγκωμεν· τὰ γὰρ τῆς ἀπηστίας ὄργανα ἀπεβάλομεν, ἀλλὰ τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα. Ἐκωφεύσαμεν;

⁶⁶ Psal. cxvii, 18. ⁶⁷ Psal. lxxv, 12. ⁶⁸ Psal. lxxviii, 30. ⁶⁹ Psal. iv, 2.

(96) In *Vitis PP.* l. v, 7, 16.

(97) In *Vitis PP.* l. v, 7, 17.

εὐχαριστησωμεν τὴν ματαίαν ἀκοὴν τέλειον ἀποβαλόν-
τες. Τὰς χεῖρας πεπόνθαμεν; ἀλλὰ τὰς ἔνδον ἔχομεν
εὐτρεπισθείσας πρὸς τὴν κατὰ τοῦ ἔχθρου πόλεμον.
Ἄρρωστία καθ' ὅλον τὸ σῶμα κρατεῖ; ἀλλ' ἡ κατὰ
τὴν ἔσω ἀνθρώπων ὑγεία μᾶλλον αὐξεί.

100. Ἐν κοινόβιῳ οὔσαι, τὴν ὑπακοὴν μᾶλλον τῆς
ἀσκήσεως προκρίνωμεν· ἡ μὲν γὰρ ὑπεροφίαν δι-
δάσκει, ἡ δὲ ταπεινοφροσύνην ἐπαγγέλλεται. Ἔστι
δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἔχθρου ἐπιτεταμένη ἀσκησις. Καὶ γὰρ
οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ τοῦτο ποιοῦσι. Πῶς οὖν διακρίνω-
μεν τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν ἀσκησιν τῆς τυραννικῆς
καὶ δαιμονιώδους; ὁπῶν, ὡς ἀπὸ τῆς συμμετρίας.
Ἄπας σοὶ ὁ χρόνος εἰς κανὼν νηστείας ὑπαρχέτω.
Μὴ τέσσαρας ἢ πέντε νηστεύσης, καὶ τὴν ἄλλην
πλήθει τροφῶν καταλύσης τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἡδὺ
τῷ ἔχθρῳ. Πανταχοῦ ἡ ἀμετρία φθοροποιὸς τυγχάνει.
Μὴ ὑφ' ἑν σου τὰ ὅπλα ἀναλώσης, καὶ γυμνὸς εὐρε-
θῆς ἐν τῷ πολέμῳ εὐάλωτος γενήσῃ. Τὰ ὅπλα ἡμῶν
ἔστι τὸ σῶμα· ἡ δὲ ψυχὴ ὁ στρατιώτης· καὶ τῶν ἀμ-
φοτέρων ἐπιμελοῦ πρὸς τὰς χρεῖας. Νέος ὢν καὶ
ὑγιής, νηστευσον. Ἦξει γὰρ τὸ γῆρας μετὰ ἀσθε-
νείας. Ὡς δὴν, θησαύρισον τροφάς, ἵνα, μὴ δυνά-
μενος, εὕρησ. Νήστευε μετὰ λόγου καὶ ἀκριβείας.
Ὅρα μὴ ὁ ἔχθρος ἐπεισέλθῃ τῇ ἐμπορίᾳ τῆς νη-
στείας· καὶ τάχα οἶμαι περὶ τούτου τὸν Σωτῆρα
εἰρηκέναι τὸ *Γίνεσθε δόκιμοι τραπεζίται*· τουτέστι,
τὸ βασιλικὸν χάραγμα ἀκριβῶς γινώσκετε· εἰσὶ γὰρ
καὶ παραχαράγματα· καὶ ἡ μὲν τοῦ χρυσοῦ φύσις
ἡ αὐτῆ, διαφέρει δὲ τῷ χαράγματι. Ὁ μὲν χρυσοῦς
ἔστι νηστεία, ἐγκράτεια, ἐλεημοσύνη· ἀλλὰ καὶ
Ἕλληνων παῖδες τὴν τυραννικὴν αὐτῶν εἰκόνα τού-
τοις ἐντίθενται, καὶ αἰρετικοὶ δὲ πάντες διὰ τούτων
σεμνύονται. Ὁρᾶν δὲ δεῖ τούτους, καὶ ἀποφεύγειν
ὡς παραχράκτας. Βλέπε μὴ, ἀγυμνάστως περιπε-
σῶν αὐτοῖς, ζημιωθῆς. Δέχου οὖν μετὰ ἀσφαλείας
τῶν τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν διεντυπωμένον ταῖς
ἀρεταῖς· τουτέστι, πίστιν ὀρθὴν μετὰ σεμνῶν
παράξεων.

101. Δεῖ ἡμᾶς πάσῃ διακρίσει κυβερνᾶν τὴν ψυ-
χὴν, καὶ ἐν κοινόβιῳ οὔσας, μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητεῖν, μή τις
μὴν οἰκεία δουλεύειν γνώμη, ἀλλὰ τῇ κατὰ πίστιν
μητρὶ πειθαρχεῖν. Ἐξορίξ ἑαυτάς παρεδώκαμεν·
τουτέστι τῶν κοσμικῶν ὄρων ἕξω ἐγενόμεθα· οὐκοῦν
ἐκθεβλήμεθα· μὴ τὰ αὐτὰ ζητήσωμεν. Ἐκεῖ δόξαν
εἴχομεν, ὡς ἐνειδισμὸν· ἐκεῖ διψίλειαν τροφῶν, ὡς
καὶ τοῦ ἄρτου ἔνδειαν. Ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πταίοντες,
καὶ μὴ βουλόμενοι εἰς φυλακὴν βάλλονται· καὶ ἡμεῖς
διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἑαυτὰς φυλακίσωμεν, ἵνα τὸ
ἐκούσιον τῆς γνώμης τὴν μέλλουσαν κώλασιν ἀπο-
σοδήσῃ.

102. Νηστεύεις; μὴ προφασίση νόσον. Καὶ γὰρ οἱ
μὴ νηστεύοντες τοῖς αὐτοῖς περιέπεσον νοσήμασιν.
Ἠρῶ τοῦ καλοῦ; μὴ ἀναχατίσης, τοῦ ἔχθρου σε
ἐγκόπτουτος. Αὐτὸς γὰρ τῇ ὑπομονῇ σου καταργεῖται·

(98) In *Vitis PP.* l. v, 14, 9. Schol. 97, ad Grad.
& Cilia.

mini. Obsurduimus? gratias agamus, quod inanent
auditum funditus amiserimus. Manus laborant in-
firmitate? at intus adsunt manus paratæ ad bellum
cum adversario gerendum. Morbo totum corpus est
affectum? verum magis magisque interioris homi-
nis sanitas augetur.

100. (98) Cum in cœnobio vivimus, obsequentiam
exercitationi præponamus. Hæc namque docet su-
perbiam; illa vero humilitatem pollicetur. Cæterum
etiam ab inimico exoritur ardua exercitatio. Nam
idipsum ejus discipuli præstant. Qua igitur nota di-
vinam regiamque exercitationem a tyrannica et dæ-
monica internoscemus? utique ex moderatione.
Per totum vitæ tuæ tempus una sit tibi regula jeju-
nii. Ne quatuor aut quinque dies a cibo abstineas,
et insequente die per ciborum ingluviem dissolvas
vires tuas. Id perjucundum inimico est. Quia ubi-
que immoderatio perniciem affert. Noli arma tua
una tantum pugna insumere, ne si nudus in prælio
reperiaris, facilis captus sis. Arma nostra corpus
sunt; anima vero miles: utriusque curam gere ad
necessitatis tempus. Dum juvenis sanusque es, je-
juna. Veniet namque tibi senectus cum infirmitate.
Quando potes, reconde tibi cibos; ut cum non po-
teris amplius, invenias ipsos. Jejuna cum ratione
et diligentia. Cave ne inimicus jejunii tui negotia-
tionem subeat: videturque mihi ea forsitan de
causa dictum fuisse a Salvatore: *Estote probi tra-
pezitæ* (99); hoc est, regis monetæ impressionem ac-
curate cognoscite: quia sunt etiam adulterini num-
mi. Atque auri quidem natura eadem, differt autem
impresso signo. Aurum est jejunium, continentia,
eleemosyna. Sed ipsi gentiles tyrannicam suam ima-
ginem hisce imprimunt, omnesque hæretici de iis-
dem gloriantur. Istos autem cavere vitareque
oportet tanquam falsæ monetæ percussores. Vide
ne in eos imperite delapsus, detrimento afficiaris.
Accipe igitur cum securitate Domini crucem, im-
pressis virtutibus sigillatam, id est, fidem rectam
cum bonis operibus.

101. (1) Oportet nos cum omni discretionē, ani-
mam regere, et in cœnobio cum sumis, non nostra
querere, neque propriæ voluntati famulari; sed ei
quæ secundum fidem mater est obtemperare. Exsi-
lio nos ipsas multavimus; id est, extra mundi li-
mites exivimus. Igitur ejectæ sumus: eadem ne
requiramus. Illic gloriam habuimus, hic ignomi-
niam: illic ciborum copiam, hic panis indigentiam.
In mundo qui in crimen delapsi sunt, vel invitè
carceri mancipantur: nos quoque ob peccata nos-
tra in custodiam nos intrudamus, ut voluntaria
pœna futurum depellat supplicium.

102. Jejunas? ne morbum commiscaris. Etenim
etiam qui non jejunant, in eisdem incidunt ægritu-
dines. Bonum iniisti? ne resillas, dum inimicus
tibi obices parat. Ipse namque patientia tua destrui-

(99) De hoc dicto sæpe actum est superius.
(*) In *Vitis PP.* l. v, 14, 17.

tur. Nam qui navigare **639** incipiunt, primum quidem secundo utuntur vento, cum vela expanserint : postea vero ventus contrarius instat : nautæ tamen nequaquam propter ingruentem ventum navem exponerant ; sed ubi paulum quieverint, vel etiam tempestati repugnarint, navigationem conficiunt. Ita et nos, contrario instante spiritu, crucem loco veli tendamus, atque tuto cursum conficiemus.

103. Hæc venerandæ cunctisque virtutibus exornatæ Syncreticæ documenta fuere : potiusque opera quam verba : sed etiam multa alia et quidem magna per illam innotuere ad spectantium audientiumque utilitatem. Tanta autem bonorum copia ex illa manavit, ut humana lingua enarrando non sufficiat.

104. At boni osor diabolus, non ferens tantam bonorum vim, contabescebat, secumque reputabat quo artificio posset bonorum ortum inturbare. Tandem postulat ad ultimum certamen generosissimam virginem, tantoque odio illam ulciscitur, ut non ab exterioribus membris plagam orsus fuerit ; sed tactis interioribus profundum ei dolorem indiderit ; adeo ut nullo hominum auxilio solatii aliquid percipere posset.

105. Primo itaque partem vitæ maxime necessariam vulnerat, pulmonem videlicet, ac per exitiosos morbos paulatim accendit malignitatem. Et sane poterat, postquam id impetraverat a Domino, brevi mortem ipsi parare ; sed utpote sanguinarius carnifex, plagis permultis diuturnoque tempore ostendit feritatem suam. Paulatim quippe dissolutum pulmonem sputorum emissionem abiecit. Aderant quoque continuæ febres, limæ instar absumentes corpus.

106. Octogesimum annum agebat, cum diabolus Jobi labores in eam transtulit : nam iisdem tunc quoque usus est flagellis. Jam autem ille tempus abbreviat, ac intolerabilioribus premit doloribus. Quinque enim et triginta annos Job in plaga transiit : at hic inimicus, cum ceu primitias quasdam decadem tempora rapuisset, ad plagas admovet sacro ejus corpori. Tribus namque annis et dimidio per gloriosos hosce labores adversario restitit. Ac in Jobo quidem ab exterioribus initia vulnerum diabolus duxit ; in hac vero ab internis cruciatus auspicatur. Læsis siquidem internis ejus membris, majores ei gravioresque immisit dolores. Non perinde arbitrator generosissimos martyres decertasse, atque præclaram Syncreticam. Illos namque scelestus ille extrinsecus adoriebatur, ac sive ense, sive ignem admoveret, levius illud erat tentationibus sanctæ oblati. Ejus namque viscera quasi per fornacem igneam succendebat, paulatim ignem ex interioribus accendens ; ac limæ instar diuturno tempore corpus ejus insumebat : quod ut vere dicatur, grave est atque inhumanum. Etenim quibus judicarii magistratus commissi sunt, quando reis voluerint graviora infligere supplicia, lentissimo

καὶ γὰρ οἱ πλείον ἀρχόμενοι, πρῶτον μὲν δεξιῶν πνεύματος τυγχάνουσι ἀπλώσαντες τὰ ἱστία· αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἐναντίον ἀνεύμα ἄπαντᾷ· ἀλλ' οἱ ναυτικοὶ διὰ τὸ παρεμπεθὸν πνεῦμα οὐκ ἀποσκευάζουσι τὴν ναῦν· μικρὸν δὲ ἤσυχάσαντες ἢ καὶ ἀπομαχησάμενοι τῇ ζάλῃ, τὸν πλοῦν ποιοῦνται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐναντίου πνεύματος προσπεσόντος, τὸν σταυρὸν ἀντὶ ἰστίου τανύσασαι, ἀδεῶς τὸν πλοῦν ἐκτελέσομεν.

103. Ταῦτα τῆς σεμνῆς καὶ παναρέτου Συγκλητικῆς τὰ διδάγματα· καὶ μᾶλλον πράξεις ἢ ῥήματα· καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὑπ' αὐτῆς ἐγνωρίσθη πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουσάντων τε καὶ θεασαμένων. Τοσοῦτον δὲ πλῆθος ἐξ αὐτῆς ἀγαθῶν ἐδιδάσκησεν, ὅσον ἀνθρωπίνῃ γλῶσσο ἀπορήσειεν ἂν ἐκφράσαι.

B 104. Ὁ δὲ μισόκαλος διάβολος, μὴ φέρων τὴν τοσαύτην τῶν καλῶν ἀφθονίαν, ἐξετήκετο, καὶ εἰς ἐαυτὸν ἐδραματοῦργει, ὅπως ἂν δυνηθεῖ ἐπιθολῶσαι τὴν τῶν χρηστῶν ἀνατολήν. Καὶ λοιπὸν ἐξαιτεῖται πρὸς τὸν τελευταῖον ἀγῶνα τὴν γενναιοτάτην παρθένον· καὶ τοσοῦτον αὐτῇ τῇ ἐχθρᾷ ἀμύνεται, ὡς μηδὲ τῶν ἐξουθεν μελῶν ἐνάρξασθαι τῆς πληγῆς· ἀλλὰ, τῶν ἐνδοσθίων ἀψάμενος, βύθιον αὐτῇ τὴν ἀλγυθῶνα ἀπένευεν· ὡς ἀπαραμύθητον αὐτὴν ἐκ τῆς ἀνθρώπων ἐπικουρίας γενέσθαι.

105. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἀναγκαϊότατον ἐν ζωῇ πλήττει μόριον, τὸν πνεύμονα, καὶ διὰ νόσων ὀλεθροφόρων κατ' ὀλίγον ἐξάπτει τὴν κακίαν. Ἐνεχώρει μὲν γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ διὰ τῆς ἐξαιτήσεως συντεμεῖν αὐτῆς τὴν τελευτήν· ἀλλ' ὡςπερ αἰμοδόρος δῆμιος, διὰ πηγῶν πολλῶν καὶ χρόνου μακροῦ τὴν οἰκίαν δεινότητι ἐνδείκνυται. Κατὰ μικρὸν γὰρ ἀναλύων τὸν πνεύμονα διὰ τῶν ἀναγομένων πτυσμάτων, τοῦτον ἀπέβαλλε. Παρήσαν δὲ καὶ πυρετοὶ ἀδιάλειπτοι, βίνης δίκην ἀποδαπανῶντες τὸ σῶμα.

106. Ὁ γδοηκοστὸν ἦγεν ἔτος, ὅτε ὁ διάβολος τὰ τοῦ Ἰὼβ ἄθλα εἰς ταύτην μετέφερον· αὐταῖς μὲν γὰρ καὶ τότε ἐκέχρητο ταῖς μάστιξιν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος συντέμνει τὸν χρόνον, φορτικωτέρας ποιούμενος τὰς ἀλγυθῶνας. Πέμπτον μὲν καὶ τριακοστὸν ἔτος ὁ μακάριος Ἰὼβ ἐν τῇ πληγῇ πεποίηκεν· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὡςπερ ἀπαρχὰς τινὰς τοῦ τῶν δεκάδων χρόνους ἀποσυλήσας, πρὸς τὰς πληγὰς συνάπτει τῷ ἱερῷ ταύτης σώματι. Τρία γὰρ ἡμῖς ἔτη διὰ τῶν εὐκλεῶν τούτων πόνων τῷ ἐχθρῷ ἀπεμαχίσαστο. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰὼβ ἐκ τῶν ἐξω τὰς ἀρχὰς τῶν τραυμάτων ἐποιεῖτο ὁ διάβολος· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκ τῶν ἐσω πρόσσεισι ταῖς τιμωραῖς. Τῷ γὰρ ἐνδοσθίων αὐτῆς μελῶν ἄπτεσθαι, μείζονας αὐτῇ καὶ χαλεπωτέρας τὰς ἀλγυθῶνας ἀπένειμεν. Οὐχ οὕτως οἶμαι τοὺς γενναιοτάτους ἐνηθληκῆναι μάρτυρας, ὡς τὴν ἀσθῖνον Συγκλητικὴν. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἐξω προσήει ὁ παλαμναῖος. Κἂν τε γὰρ ξίφος, κἂν τε πῦρ αὐτοῖς προσέφερον, ἡπιώτερον ὑπήρχε τῶν παρόντων αὐτῇ πειρατηρίων. Ἀντὶ μὲν γὰρ καμίνου πεπρωμένης τὰ σπλάγγνα αὐτῆς ὑπέκαιεν, ἐκ τῶν ἐσω τὸ πῦρ κατ' ὀλίγον ἐξάπτων· καὶ βίνης δίκην διὰ μακροῦ χρόνου ἀπεδαπάνη τὸ σῶμα. Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βαρὺ τοῦτο καὶ ἀπάνθρωπον εἰπεῖν. Καὶ γὰρ οἱ τὰ;

δικαστικὰς ἐμπιστευμένοι ἀρχάς, ὀπηνίκα ἂν βου-
ληθῶσι τοῖς ἀμαρτήσασι βαρυτέρας ἐπιθεῖναι τιμω-
ρίας, διὰ βληχροτάτου πυρὸς τούτους ἀναλίσκουσιν·
οὕτως οὖν καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῶν ἔνδον, ὡσπερ ὑποσμυχόμενον τὸν πυρετὸν κινῶν, ἀπαυστον ἐν νυκτὶ
καὶ μεθ' ἡμέραν ἐποιεῖτο τὴν τιμωρίαν.

107. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πληγὴν γενναίως ὑποφέ-
ρουσα οὐ συνέπιπτε τῷ φρονήματι· ἀλλὰ πάλιν ἡ
μακαρία κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἠγωνίζετο. Καὶ γοῦν πάλιν
ταῖς ἀγαθαῖς διδασκαλίαις τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τραυ-
ματιζομένους ἴβτο· καὶ γὰρ ὡσπερ ἐκ λέοντος αἰμο-
δόρου τὰς ψυχὰς ἀπλήγους ἀνέστα. Ἐθεράπευε δὲ
τοὺς τραυματίας τοῖς σωτηρίοις τοῦ Κυρίου φαρμά-
κοις. Τινὰς δὲ καὶ ἀτρώτους διεφύλαττεν· ὑποδεικνύ-
ουσα γὰρ αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὰς δολερὰς παγίδας,
ἐλευθέρους ἐποιεῖτο τῆς ἀμαρτίας.

108. Ἐλεγε δὲ ἡ θαυμασία, ὡς μὴ δεῖν ἀμεριμνῶν
ποτε τὰς Θεῷ ἀνακειμένας ψυχὰς. Ταύταις γὰρ μά-
λιστα ἀντίκειται ὁ ἐχθρὸς. Καὶ γὰρ, ἡσυχαζουσῶν
αὐτῶν, βρύχει, καὶ ἠττώμενος ἀνιάται· καὶ μικρὸν
ἀποχωρήσας, ἐπιτηρεῖ· κἂν βραχὺ τι ἀφουπνώσασιν,
οὕτως ἐπισεύχεται· καὶ δι' ὧν νομίζει τις ἔχειν τὸ
ἀμέριμνον, διὰ τούτων αὐτῶν ὑποσκαλεῖται· ὡσπερ
γὰρ ἀδύνατον τοὺς πάντοτε φαύλους μὴ ἔχειν καὶ σπιν-
θῆρα καλοῦ, οὕτω τὸ ἐναντίον τοῖς χρηστοῖς πρόσσει.
Τῶν γὰρ μαχομένων μοῖρὰ τις ἐν τοῖς ἀντικειμένοις
μέρεσι τυγχάνει. Πολλάκις γοῦν ἀνθρώπος παντὶ
αἰσχίστῳ περιεστοίχισται, καὶ πάσῃ ἀκολασίᾳ συμ-
πέφυρται· ἀλλ' ὅμως ἐλεήμων τυγχάνει· καὶ ἐν
σπουδαίοις πολλάκις ἐμπολιτεύεται σωφροσύνη, νη-
στεία, ἐπίπονος ἀσκησις· εἰσι δὲ φειδωλοὶ καὶ κατά-
λαλοι.

109. Δεῖ οὖν τῶν σμικρῶν μὴ ἀμελεῖν, ὡς μὴ δυ-
ναμένων βλάπτειν. Καὶ γὰρ ὕδωρ λίθον τῷ χρόνῳ
διέλυσε. Τὰ μὲν οὖν μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις κα-
λῶν ἐκ θείας χάριτος αὐτοῖς προσγίνεται· τὰ δὲ δο-
κούντα σμικρὰ τυγχάνει δι' ἑαυτῶν ἀποσοβεῖν δεδι-
δάμεθα. Ὁ οὖν τῷ μεγάλῳ διὰ τῆς χάριτος ἀπομα-
χισάμενος, τοῦ δὲ σμικροῦ καταφρονήσας, μεγάλως
βλαδῆσεται. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ὡσπερ γνήσιος
Πατήρ, ἀρετίως τῶν παιδίων αὐτοῦ ὀρμώντων πρὸς
βάδισιν, ὀρέγει τὴν χεῖρα· καὶ κατὰ πᾶν ὁτιοῦν τῶν
μεγάλων ἡμᾶς κινδύνων ρυόμενος, εἰς τὰ μικρὰ συγ-
χωρεῖ ἡμῖν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι· καθάπερ ποσὶ
τούτοις τὴν γνώμην δεικνύς ἐλευθέραν. Ὁ γὰρ πρὸς
τὰ μικρὰ εὐάλωτος, πῶς ἂν τὰ μείζω φυλάξει; δυνη-
θεῖη;

110. Πάλιν ὁρῶν αὐτὴν δισχυριζομένην καθ' ἑαυ-
τοῦ ὁ μισόκαλος, ἤχθετο. Καὶ ὁρῶν ἑαυτοῦ τὴν τυ-
ραννίδα καθαιρουμένην, ἕτερόν τινα μηχανᾶται κα-
κίας τρόπον· καὶ πληττεῖ τὰ φωνητικὰ ὄργανα, πρὸς
τὸ τὸν προφορικὸν ἐκκόψαι λόγον, δοκῶν διὰ τούτου
λιμαγχονῆσαι τῶν θεῶν λόγων τὰς συνερχομένας.
Ἄλλ' εἰ καὶ τὴν ἀκοὴν τῆς ὠφελείας ἐστέρησεν, ἐν
τῷ μείζονι τὸ κέρδος δωδότηται· τῇ γὰρ βῆπει τοῖς
κάθεσιν ἐνατενίζουσαι, μάλλον ἐκραταιοῦντο τὴν
γνώμην. Τὰ γὰρ ἐκείνης τοῦ σώματος τραύματα
τὰς πεπληγμένας ψυχὰς ἴβτο· καὶ ἦν ἰδεῖν προφυλα-

A eos igne absumunt. Sic quoque inimicus ex inter-
nis, velut suburentem commovens febrem, inces-
santer die nocteque cruciatum movebat.

107. Illa vero, hujusmodi plagam strenue ferens,
non concidit animo. Rursusque beata virgo ad-
versus hostem instaurabat pugnam. Iterumque præ-
claris suis documentis, vulneratos ab inimico sana-
bat : ac velut e faucibus sanguinarii leonis animas
illæsas extrahabat. Saucios curabat salutaribus
Christi remediis. Nonnullos invulneratos servabat,
indicatisque dolosis 640 diaboli laqueis, liberos
reddebat a peccato.

B 108. Dicebat porro admiranda illa virgo : Ani-
mas Deo dicatas nunquam debere ponere sollicitu-
dinem, quia eis potissimum adversatur inimicus :
nam dum in secessu illæ et in quiete versantur,
rugit ille, victus indignatur ; paululumque secedens
observat num aliquando vel tantillum obdormiscant,
tuncque irruit : ac per quæ quis existimat in tuto
se versari, per eadem illum supplantat. Sicut enim
fieri nequit eos qui admodum scelerati sunt, non
habere vel scintillam boni ; ita vicissim se res ha-
bet in bonis : siquidem eorum quæ inter se pugnant
portio quædam in oppositis partibus existit. Unde
sæpenumero homo omni turpitudine circumdatus,
omni intemperantia sedatus, attamen misericors
est : sæpeque in virtutis studiosis versantur conti-
nentia, jejunium, laboriosa exercitatio : sunt autem
forsan avari et obtrectatores.

109. Non itaque negligenda sunt parva, quasi
nocere non valeant. Nam diuturnitate temporis
gutta cavat lapidem. Porro maxima pars honorum
quæ in hominibus sunt, ex divina ipsis gratia pro-
veniunt ; quæ autem minima videntur esse, per nos
ipsos profligare edocti sumus. Qui igitur majoribus
quidem per gratiam expugnatis, quod parvum est
contempserit, ingenti afficietur damno. Nam Domi-
nus noster, utpote verus Pater, incipientibus ambu-
lare filiis suis manum porrigit : atque a gravibus
quibusque periculis liberatos, nos sinit parva peri-
cula per nos ipsos adire, quasi pedibus ambulan-
tes : hisque liberum declarat arbitrium. Nam qui
parvis facile vincitur, majora cavere qua ratione
poterit ?

D 110. Rursum igitur advertens boni osor ille eam
adversus ipsum corroborari, indignabatur. Videns-
que destrui tyrannidem suam, alium machinatur
malitiæ modum : vulneratque membra vocalia, quo
sermonem doctrinamque illius interpellaret, ratus
sic eas quæ convenirent favi e divinorum sermonum
interituras. Verum etiamsi aures earum solita uti-
litate privavit, majus tamen ipsis lucrum concessum
fuit, cum oculis quæ illa pateretur perspicerent,
majore animi robore firmabantur. Vulnera quippe
corporis ejus, vulneratas animas curabant. Videre

que erat, munimen sanitatemque spectantibus afferre beatæ virginis magnanimitatem atque perseverantiam.

111. Hanc ergo ipsi ulceris causam efficit inimicus : molarem unum dentem dolore affecit, mox gingivam putrefacit : excidit os ; ulcus totam percurrit maxillam ; corrumpuntur vicinæ partes : per quadraginta dies os corroditur, postque duos menses foramen aperitur. Omnia circum loca nigricabant, os ipsum etiam corruptum paulatim absumitur : putredo foetidissimusque odor totum corpus occupavit ; ita ut quæ ministrarent ipsi, majore quam illa nausea afficerentur. Subindeque ac diutius abscedebant, immanissimum fœtorem non ferentes. Cum id necessitas postularet, aromatum vi succensa ingressæ, mox discedebant ob terribimum odorem. At beata virgo aperte adversarium conspiciebat, neque sinebat admoveri sibi subsidium humanum, hæc in re suam commonstrans fortitudinem. Cum autem cœtus virginum hortarentur, ut vel aromatis loca illinerentur propter suam infirmitatem, nequaquam illa morem gessit. Existimabat enim per externum auxilium gloriosissimi certaminis imminui decus. Illæ porro medicum quemdam evocant, si forte posset ille persuadere virgini ut curationem admitteret. At illa id minime tulit dicens : Quid me ab hoc præclaro certamine arcetis ? Cur quæritis quod apparet, ignorantes quid lateat ? Quid tam curiose factum perquiritis, cum auctorem non videatis ? Tum medicus ipsi : Non 641 C curationis aut solatii causa remedium offerimus ; sed ut corruptum exstinctumque membrum pro moré sepeliamus, ne qui adsunt una pereant : nam quod mortuis admoveri solet, id jam nos admovemus : aloen cum myrrha et myrto vino madidam appono. Illa vero admisso consilio annuit, miserata præsentem casum : eo enim pacto purgabatur fœtoris vehementia.

112. Quis non exhorruit immane ulcus conspicuens ? Cui non utilis fructuosusque conspicuus inimici lapsus ? Illic ulcus immisit unde salutaris et dulcissimus fons sermonum prodibat. Ejus immanitas modum omnem exsuperans, solatia quæque dissipavit. Tanquam fera sanguinaria, totam convenientium curam inutilem reddidit, ut discerneret oblatam prædam. Sed dum quærit cibum, factus est pabulum. Corporis enim infirmitate quasi per hamum illectus captusque fuit : feminam videns, contemnebat, quia ignorabat virilem ejus animum. Didicerat morbida membra esse, cæcutiebat quippe, nec poterat fortissimam illius mentem æstimare. Trium igitur mensium spatio hoc in agone decertavit. Virtute autem divina totum corpus sustentabat. Nam quæ corporis conservationi inserviunt imminuebantur. Aderat inedia : quo enim modo potuisset cibos sumere, obtinente tanta tæbe atque

α κήν και θεραπείαν τῶν θεωμένων τήν τῆς μακαρίας μεγαλοφυχίαν τε και καρτερίαν.

111. Πρόφασιν μὲν οὖν αὐτῆ τῆς πληγῆς ποιεῖται ταύτην ὁ ἐχθρὸς · μίαν γὰρ μύλην ὀδυνήσας, σήτει παραυτὰ τὸ οὖλον · και ἐκπίπτει μὲν τὸ ὄστέον · ἡ δὲ νομῆ διατρέχει εἰς ἄπασαν τὴν γένυν, και γίνεται φθορὰ τῶν ἐπικειμένων σωμάτων · και ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τερηδονίζεται τὸ ὄστέον · και μετὰ διμηναῖον χρόνον, γίνεται ἔκτρησις. Μελανθέντες οὖν ἦσαν ἅπαντες οἱ περίξ τόποι. Τὸ δὲ ὄστέον και αὐτὸ φθαρὲν, κατ' ὀλίγον ἔδαπανᾶτο · σῆψις δὲ και βαρυτάτη δυσωδία καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐκράτει · ὡς τὰς ὑπουργούσας πλέον αὐτῆς πάσχειν. Και τὸν μὲν πλείονα χρόνον ἐχωρίζοντο, μὴ φέρουσαι τὴν ἀπάνθρωπον ὄσμήν · ὅτε δὲ χρεῖα ἐκάλει, θυμιαμάτων ὑπεκκλίσουσαι πληθος προσήεσαν, και αὐθις ὑπεχώρουν διὰ τὴ τῆς δυσωδίας ἀπάνθρωπον. Ἡ δὲ μακαρία προφανῶς ἐθεώρει τὸν ἀντίπαλον, και οὐδ' ὀλιως συνεχώρει αὐτῆ ἀνθρωπῶινον προσγαθήναι βοήθημα · δεικνύουσα και ἐν τούτῳ τὴν οἰκείαν ἀνδρείαν. Αἱ δὲ συνελθοῦσαι παρεκάλουν κἂν μύροις τοὺς τόπους ὑπαλείφειν διὰ τὴν ἐαυτῶν ἀσθένειαν, και οὐκ ἐπέειθε. Ἡγεῖτο γὰρ διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ἐκτὸς καθαίρεισθαι τοῦ ἐνδύξου ἀγῶνος. Και δὴ τινα λατρὸν αἱ συνελθοῦσαι μεταστέλλονται, ὡς, εἰ γε δυναθείη, κἂν αὐτὸς πείσαι θεραπείας τυχεῖν. Ἡ δὲ πάλιν οὐκ ἠνείχετο, λέγουσα · Τί με τῆς ἀγαθῆς πάλης ταύτης ἐγκόπτετε ; Τί ζητεῖτε τὸ φαινόμενον, ἀγνοοῦσαι τὸ κρυπτόμενον ; Τί πολυπραγμονεῖτε τὸ γινόμενον, τὸν ποιοῦντα μὴ θεωροῦσαι ; Και πρὸς αὐτὴν φησιν ὁ παρὼν λατρὸς · Οὐχ ἔνεκεν θεραπείας τινὸς ἡ παραμυθίας προσφέρομεν φάρμακον, ἀλλ' ἵνα τὸ τλλοστρωμένον και νεκρὸν μόριον κατὰ τὴν συνθήειαν θάψωμεν, πρὸς τὸ μὴ τοὺς παρόντας συνδιαφθαρῆναι. Ὅπερ γὰρ τοῖς τεθνεῶσι προσάγουσι, τούτο και ἡμεῖς νῦν ποιοῦμεν · ἀλόγη ἅμα σμύρνη και μυρσίνη ὄνω δεύσας προστίθημι. Ἡ δὲ, ἀποδεξαμένη τὴν συμβουλίαν ἠνείχετο. τὰς συνελθοῦσας μᾶλλον ἐλεήσασα · ἐκαθαίρετο γὰρ ἐκ τούτου ἡ ἀμετρία τῆς δυσωδίας.

112. Τίς οὐκ ἐφριξε τὴν τηλικαύτην πληγὴν θεασάμενος ; Τίς οὐκ ὠφελήθη τὴν καρτερίαν τῆς μακαρίας θεασάμενος, και ἐν ταύτῃ τὴν κατὰπτωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐνοήσας ; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔστησε τὴν πληγὴν, ὅθεν ἡ σωτήριος και γλυκυτάτη τῶν λόγων προεῖπεν πηγή, και τὸ ὑπερθάλλον αὐτοῦ τῆς δεινότητος πᾶσαν παράκλησιν ἀπεσκέδασεν. Ὅσπερ γὰρ θηρίον αἰμοδόρον, πᾶσαν τὸν συνεχρομένον τὴν σπουδὴν ἀπεσέβησε, πρὸς τὸ σπαράξει τὸ προσπεσὺν θήραμα · και θοίνην ἐξ τῶν, βορὰ γέγονε. Ἐδεδάσθη γὰρ ὡσπερ δι' ἀγχιστρου τῆ τοῦ σώματος ἀσθενεία · γυναῖκα ὀρῶν, κατεφρόνει · ἠγνύει γὰρ αὐτῆς τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα. Νοσοῦντα τὰ μέλη κατεμάνθανεν · ἐτύφλωττε γὰρ, τὸν ἰσχυρότατον αὐτῆς λογισμὸν καταοπτεῦσαι μὴ δυνάμενος. Μηδὲ μὲν οὖν τρισὶ και πρὸς τούτον τὸν ἀγῶνα ἐνήθλησε. Δυνάμει δὲ θεῆα τὸ ὅλον παρεκρατεῖτο σῶμα. Τὰ γὰρ συντελοῦντα πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐμεμείωτο. Ἀτροφία μὲν οὖν παρῆν ·

πῶς γὰρ ἠδύνατο σιτίων μεταλαβεῖν, τοσαύτης σή-
ψως καὶ δυσωδίας κρατούσης; Ἀποκεχώριστο δὲ
ἀπ' αὐτῆς καὶ ὁ ὕπνος ὑπὸ τῶν ἀληθῶν ἐκκοπτό-
μενος.

113. Ὅτε δὲ αὐτῆς τὸ πέρας τῆς νίκης καὶ τοῦ
στεφάνου ἐγγὺς ἐγένετο, καὶ ὀπτασίας ἐθεώρησε καὶ
ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ παρθένων ἁγίων προτροπὰς
πρὸς τὴν ἀνοδὸν, καὶ ἐλλάμψεις ἀνεκλαλήτου φωτὸς,
καὶ παραδείσου χώρον· καὶ μετὰ τὴν θέαν τούτων,
ὡσπερ εἰς ἑαυτὴν γενομένη, κατήγγειλε ταῖς παρ-
ούσαις, γενναίως τε φέρειν, καὶ μὴ ὀλιγωρεῖν πρὸς
τὴν παρόν. Εἶπε δὲ αὐταῖς, καὶ ὡς ὅτι Μετὰ τρεῖς
ἡμέρας χωρισθήσομαι τοῦ σώματος. Οὐ μόνον δὲ
τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐνταῦθα
ἐδήλωσε. Καὶ συντελεσθέντος τοῦ χρόνου, ἀπῆλθεν ἡ
μακαρία Συγκλητικὴ πρὸς τὸν Κύριον, ἐπαθλον τῶν
ἀγῶνων παρ' αὐτοῦ δεξαμένη τὴν τῶν οὐρανῶν βασι-
λείαν· εἰς δόξαν καὶ ἔπαυσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ παναγίῳ Πνεύ-
ματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(2) Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ταῖς πρεσβείαις
τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου τῆς ἐμῆς βεβαίας ἐλπίδος,
καὶ ὧν Πατέρων πόθῳ καὶ κόπῳ τοὺς βίους συνελε-
ξάμεν, ἀξιώσον με τὸν ἁμαρτωλὸν εὐρεῖν χάριν
ἐνώπιόν σου οἷς οἶδας χρῆμασιν.

Ἔως ὧδε πεπληρωταὶ οἱ ἐκ τῆς ἁγίας παρὰ τοῦ
μακαρίου Ἀρσενίου τοῦ Πηγᾶδων ἐξηληλυθότες λόγοι,
καθὼς καθ' εἰρμὸν κείνται ἅπαντες.

(2) Hæc, ad finem usque, exstant in Schedis Combefisianis, nec leguntur in Monumentis Co-
telerii

A factore? Recesserat ab ea somnus, dolore depel-
lente.

113. Ubi proxime fuit meta victoriæ atque co-
ronæ, visiones contemplata est, angelorumque
auxilia, virginum item sanctarum cohortationes
ad ascensum, necnon illustrationes ineffabilis lu-
minis, atque paradisi regionem. His autem conspec-
tis, quasi rem secum perpendens, iis quæ aderant
renuntiavit, ut fortiter sustinerent neque jam
deficerent. Addiditque hæc verba: Post triduum
a corpore separabor. Neque hoc solum, sed etiam
horam exitus denuntiavit. Quo completo tempore
ad Dominum migravit beata Syncletica, atque ab
eo in præmium certaminum regnum cælorum ac-
cepit; in gloriam et laudem Domini nostri Jesu
Christi, cum Patre et Spiritu sancto in sæcula
sæculorum. Amen.

Domine Deus virtutum, intercessionibus omni
laude celebrandæ Deiparæ, quæ est firma spes mea,
et Patrum quorum vitas studio atque labore col-
legi, concede mihi peccatori, ut quibus nosti
judiciis, inveniam gratiam in conspectu tuo.

Hactenus absolvuntur, qui ex sancta illa, per
beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermo-
nes, quo ordine omnes habentur.

IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA ASCETICA ADMONITIO.

A multis jam sæculis subsequentes duæ asceticæ exhortationes ad monachos et ad sponsas Christi Athanasii nomine prodire. In collectione namque Regularum, quæ octavo sæculo a Benedicto Anianensi concinnata est, utraque comparet Athanasii nomine inscripta; cum neutra tamen Athanasii nihil nisi nomen admittat. Nam ipsa luce clarius est, a Latino scriptore, et quidem eleganti Latineque, ut illa ætate, peritissimo, adornatas fuisse. Secunda porro, in Actis concilii Aquisgranensis exstat integra, Athanasioque ascribitur. Unde fortasse suspicari liceat, fuisse illam, pariterque priorem, quæ eodem ferme styli genere conscripta est, ab auctore suo commendationis causa Athanasii nomine insignitam. Utrumque autem opusculum in Appendice ad codicem Regularum, curante Luca Holstenio editum fuit Parisiis anno 1663.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII EXHORTATIO AD MONACHOS.

(Vide Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 665, in Benedicto Anianensi.)

EJUSDEM EXHORTATIO AD SPONSAM CHRISTI.

Vide ibid., col. 671.

IN EPISTOLAM SEQUEMTEM MONITUM.

642-649 *Epistolam Athanasii nomine ad episcopum Persarum conscriptam, Roma nobis transmisit vir cl. Claudius Stephanotius, procurator gen. nostræ congregationis, non hoc uno nobis nomine observandus: multa quippe nobis perhumaniter officia contulit. Nemo autem non videt fuisse primo Græce exaratum, exinde vero Latine ab minus perito scriptore translata. Et quidem ex vertendi ratione videtur antiqua esse versio: olet enim peregrinum illud et inelegans Latinitatis genus, quod VI, 111 et subsequentibus sæculis in usu erat. Νοθελιας porro argumenta nec occulta præfert: cujusmodi est illud quod ait: Secundum quod scriptum est: « Una Deitas in tribus stantiis cognoscenda, » quasi vero in libro quodam, cujus auctoritati Athanasius astipularetur, ejusmodi sententia reperta sit. Ubi advertas velim, illud, in tribus stantiis, expressum videri ex hoc dicto, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, qua sententia licet apud Athanasium nonnunquam usu veniat, non ita autem adhibetur, quasi in confesso apud omnes sit; cum opposita huic propositio, quod scilicet una sit ὑπόστασις, in Trinitate, ut catholica et tum temporis admittenda declararetur ab Athanasio in tomo Alexandrinæ synodi, pag. 773, dum tamen penes eum vocum varietatem eadem fides reperitur. Haud leve item illud est νοθελιας indicium, quod ementitus iste Athanasius epistolam Dionysii ad Paulum Samosatenum mittat ad Persas, quæ jam communi eruditorum calculo inter suppositiitia computatur. Habetur autem illa tom. I Bibliothecæ PP. Græc., pag. 273, sed in nonnullis multum discrepat ab ista quam edimus versione, in qua desunt bene multa, sive interpretis incuria, sive ex codicum diversitate. Cæterum nihil est quod ambigamus ab eodem concinnatum fuisse utriusque epistolæ interpretationem, quod ipsum versionis genus ἀδυστάτως per se significat.*

Dilectissimo papæ et ei qui cum ipso est clero, et qui in Persarum provincia habitat, et qui in fide Dei firmati sunt, Athanasius, in Domino gaudere.

650 Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis actus enarrat, deducens nos ex ipsa ad ea quæ utilia sunt actionum, abominantes omnem speciem malitiæ et impietatis. In Regnorum igitur libris scribit deliquisse Israel, et adorasse creaturam magis quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Conditorem relinquentes, eam quæ illi debetur gloriam idolis aptare et creaturis. Hoc illis agentibus, retraxit Deus adiutorium suum, ubi ipsi se tradunt in servitute regibus vestris, captivi autem adducuntur sub Salmanassar rege Assyriorum pro terra sua Palæstina, dico habitare terram Assyriorum in fluviis Evaleæ et Enaborzozan et montes Medorum. Introducit autem pro ipsis habitare Samariam Babylonius, ex Cuthan et Deajan, et Decmath, et Sepphaven, et habitaverunt in civitatibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est in initio sessionis eorum, non tinerunt Dominum, et immisit Dominus leones in eos et erant interficientes ex eis, et dicentes dixerunt regi Assyriorum: *Gentes quas transtulisti et posuisti in civitatibus Samariæ ignorant iudicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce sunt mortificantes eos, propter quod nesciunt iudicium Dei terræ. Et præcepit rex Assyriorum dicens: Ducantur ii qui exinde sunt et proficiscantur et maneat ibi, illuminent illos iudicia Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quem transmigraverat de Samaria et sedit in Bethel, et erat illuminans eos sacerdos quomodo timerent Dominum. Et edocti hi qui transmigrati*

*A fuerant, datam legem filii Israel non perfecte custodierunt, sed erant et legi servientes ex parte, et consuetudinibus paternis utentes*⁵⁸. Et usque nunc Samaritæ istis consuetudinibus utuntur, ejecti a Deo propter quod non mundam, sed commistam nescio quam servitatem consummant, neque legem Mosi neque consuetudinibus patriis perfecte servientes. Ista agnoscentes, dilectissimi, mundam offeramus Deo servitatem, non commistam habentes impietatis speciem, sed impolluta et pia, qua Deus delectatur; nullum enim suscipit, magis autem et ad iudicat duobus dominis servientem. Avertimini a patribus traditam vobis idololatriam: hæreticis non coaptemini: melius enim erat huiusmodi non cognoscere veritatem, quam cognoscentes retrorsum converti⁵⁹. Dicendum est enim illis: *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro gurgitis*⁶⁰. Nos autem ita: *Unus enim nobis Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus*⁶¹, significans universa Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, ἰσοκλής, id est æqualis gloriæ. Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo et Spiritus sanctus procedit, secundum quod scriptum est: Una deitas in tribus stantiis cognoscenda. Sed in novissimis sæculi temporibus miseratus quod lapsus est in impietate genus humanum, quod creatum est ad imaginem et similitudinem Dei, conversum in adorationem operum manuum suarum, deposuit seipsum involuntaria evacuatione

⁵⁸ IV Reg. xvii. 26-33. ⁵⁹ II Petr. ii, 21. ⁶⁰ Ibid. 22; Prov. xxvi. 11. ⁶¹ I Cor. viii, 6

secundum humanitatem unigenitum Dei Verbum, A
 consubstantiale Patri et incarnatus ex sancta et Dei
 genitrice Virgine, καὶ ὑπομείρα, id est, et temperat
 nostram vitam, edocens quomodo oporteat vivere
 per evangelicæ prædicationis magisterium: et pa-
 titur propria sua carne, et exspolians infernum re-
 vixit triduanus, ascendit etiam in cœlos et sedet ad
 dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum
 expectamus in gloria Patris judicantem vivos et
 mortuos, reddentem unicuique secundum opera
 ejus; piis quidem quæ nec oculus vidit, nec auris
 audivit, et in cor hominis non ascendit: impios
 autem mittens in ignem æternum, ubi interminabi-
 lis vermis et fletus et stridor dentium. Istitis coactus
 sum litteris uti ad vos, audiens hæreses aliquas ini-
 quissimas superseminari, quibusdam in vestra re-
 gione non euntibus in vestigiis neque Evangeliorum
 doctrina, nec in apostolorum prædicationibus, nec
 in sanctis synodis, sed impia quædam effudenti-
 bus et cauteriata dogmata, quæ cepta sunt ab iniquo
 Paulo Samosateno, quem expulit universalis syno-
 odus, audentem dicere in homine quodam secundum
 nos inhabitasse Deum Verbum, sicut in uno pro-
 phetarum, et non esse Deum incarnatum sanctum
 Emmanuel secundum evangelistæ magisterium cla-
 mantis: *Verbum caro factum est, et habitavit in*
nobis ⁴²: non abiciens quod erat, accipiens autem
 quod non erat. Istum, ut dixi, universalis synodus
 deposuit, impium quod ab impio expositum est
 dogma esse sanciens, sed et Dionysius Alexandriæ
 episcopus scribit ad ipsum attrahens ad pœnitentiam,
 abstinentem ab impia hæresi, et sunt paria
 epistolæ Dionysii, contuli.

DIONYSIUS EPISCOPUS ALEXANDRIÆ, AD PAULUM
 SAMOSATENUM.

Dilectissimo fratri Paulo episcopo Antiochiæ,
 cum omni clero, Dionysius episcopus Alexandriæ,
 multum gaudere.

Et primum scribente te scripsimus, attrahentes
 te ut manifeste diceres quod vis: et nunc scribimus
 sicut possibile est judicantes de his quæ secundo
 dixisti, quia vitiosa sunt verba quæ a te dicta sunt,
 nullius habentia satisfactionis ostensionem, et quia
 sufficienter possint retorqueri quæ tibi præcipitan-
 ter visa sunt definire: duas hypostases dicente duas
 personas unius et solius Christi, duos Christos et
 duos Filios. Unum natura Christum et Filium Dei
 præexistentem, et alterum secundum æquivocationem
 Christum et Filium Dei, qui postea et in ulti-
 mis temporibus exstitit, et secundum beneplacitum
 Dei accepit nomen Filii, quemadmodum civitas
 Domini, et domus conditoris. Vo'ens oblitus es
 omnia [Gr. ὧ ἐταίρε], quia unus prædicatus est
 et unigenitus Filius Dei et Christus Jesus vocatus,
 Dominus gloriæ, sicut dictum est de ipso,
 et salvans credentes in ipsum propria pas-
 sione divina salute non humana: *Ipse enim,*

inquit, *salvum faciet populum suum a peccatis eorum* ⁴³.
 Soli enim Deo possibile est a peccatis salvare, **651**
 sicut et debitori [leg. creditori] remissionem præ-
 stare: *Quis enim, Inquit, Deus sicut tu, auferens*
iniquitatem, et supergrediens injustitiam ⁴⁴? Audi igitur
 et intellige ea quæ a te dicta sunt, et attende
 ea quæ a me dicuntur: Beneplacitum est Deo ma-
 joribus donis hominem honorare quando et am-
 plius placuerit Deo in virtutum conversationem:
 nihil autem horum visum est in Christo Jesu, ne-
 que prudentiæ gratia, φιλοπονία, id est studium
 laboriosum; neque per castitatem, ciborum absti-
 nentia, supergredientem humanam mensuram. Et
 Joannes quidem admirabilis erat, neque panem
 comedens, neque vinum bibens; Christus autem
 testimonium habuit comedens et bibens. Et ille
 quidem in eremo degens solitariam vitam perficio-
 bat ad placendum Deo: Dominus autem Jesus erat
 cum apostolis, mulieribus, et reliquis, non segre-
 gatus ab eorum conversatione; et propter hoc
 ostendebatur differentia Christi ad Joannem mira-
 bili munditia et justitia incomparabili. Quia Joan-
 nis quidem operatio erat justitiæ; Christi autem
 naturæ. Ergo inconveniens est dicere hominem
 Christum beneplacitum habuisse a Deo pro omni-
 bus hominibus in Dei habitationem sine solitaria
 et laboriosa justitia. Christus autem non verbo,
 (sed veritate,) per eam quæ in Spiritu est unitio-
 nem hæreditavit, incarnatum ex Virgine Maria,
 sicut et puer propter eam quæ ex ipso est carna-
 lem generationem. Prædicatur autem et Christi no-
 men verbo et antequam ungeretur, sicut et puer,
 Deus fortis, antequam ex muliere nasceretur: sed
 et vestimenta ejus divisa esse dicuntur, et exhonoratum
 esse priusquam exhonoreretur, non enim
 ex rebus ipsis de Christo dicta sunt ista, sed propheticæ.
 Quomodo ergo unus Christus alterius Christi
 nomine vocari habet, dum non existant duo?
 Civitas autem cum Domino non numeratur in unum
 numerum, nec domus cum conditore, quomodo nec
 eadem operatur civitas et imperator, nec domus
 et conditor, nec civitas aliquando vocabitur impe-
 rator, nec leges constituet civitas sicut imperator,
 nec domus ædificat. Et alius docet artem, in uno
 autem connumerantur quæ ejusdem sunt generis,
 sicut homo homini, Deus Deo, quomodo et qui eadem
 operari possunt. Expulsus igitur es, certe neque
 duos Christos, et duos Filios Dei prævalent dicere,
 neque eos qui duo sunt sicut unam personam.
 Dei autem forma Verbum ipsius, et sapientia,
 Filius Dei, et Deus idem ipse constitendus est. Igitur
 persona et una subsistentia personæ nec possunt
 esse hæc ἐπ' ἀνοῦν [editi, ἐπ' ἀνθρώπων], id
 est, in his quæ sine mente sunt. Verbum enim hominis
 et sapientia et virtus, et forma insubstantialia
 partes unius hominis aspiciuntur, sed nec homo
 singula eorum quæ dicta sunt, nec Filius

⁴² Joan. 1, 14. ⁴³ Matth. 1, 21. ⁴⁴ Mich. vii, 18

sunt ista, ob hoc nimirum, quia forma hominis et ὁ Ἀδῶς, id est, persona esse ἀποτελέει, id est, per semetipsum perfecta, non possunt. Quia vero forma Dei et Verbum ejus, Deus et Filius confitendus est. Ostensum igitur impossibile esse et istud tuum sophisma dicentis hominem esse formam hominis, ob hoc quia sit Deus forma Dei: qui autem ex mortuis resurrexit Christus, vivorum et mortuorum Dominus est, et ipsi vivunt omnia: *Sive vivimus, inquit, sive morimur, Domini sumus*⁶⁵. In hoc enim ait, Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. Deus est enim natura, qui dominator est omnium, sicut ex mulieribus agnitus prædicatur, dicente Thoma: *Dominus meus et Deus meus*⁶⁶. Deus autem sanctorum apostolorum, non qui natura homo, sed qui natura Deus est, qui hæreditavit gentes et judicat, sicut dictum est, omnem terram: *Exsurge enim, inquit, Domine, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus*⁶⁷. Filius autem et hæres mortuus est postea; post servos et prophetas, sicut ipse ait in Evangelio. Quomodo ergo homo Christus, et non Deus verus, et adorandus ab omni creatura? Incorporatum est enim Dei Verbum ex sancta Virgine, unde et passionem pro nobis suscepit, evacuans semetipsum et humilians usque ad mortem, mortem autem crucis: æqualis Deo existens, sicut dictum est, et obediens Deo factus, et sub lege divinus legislator. Et quid multa, unus est Christus, una persona visibilis et invisibilis, id est divine et sensibiliter simplex desursum et deorsum, compositus ex Deo et ex muliere. Conditor ergo et Creator passibilis et impassibilis erat, mundum sanctificans, et sanctificatus, et credimus quia proprium ejus est sanctificare et sanctificari: *Et pro ipsis enim, inquit, sanctifico me ipsum*⁶⁸. Quod impossibile est homini ut sanctificetur, soli autem Deo istud possibile est, homini factio secundum carnem, quia et Deus est et homo idem ipse singularis personæ. Istitis ergo sine contentione ita se habentibus, expulsa tibi sunt omnia sententialiter, et juveniliter dicta. Alium virum dicente te Christum præter Deum Verbum, ab alio Christo dignitate et honore et operatione differentem, et unum Christum in Christo habitantem, et operantem divinæ justitiæ opera. Erubescere igitur quia irrationabile est aliquam et inanimatam materiam Christum exponens quæ a sole operari posse [γῆν ὑπὸ ἡλίου ἐνεργουμένην]. Terra enim sine voluntate species est. Sic enim dixisti: In forma filii a Deo auferrī dicimus, sicut humæationem terræ ab arido. Vides in quantum inconsiderationem deponas, sicut dicis virum absumptum a Deo Verbo ut nec homo esse possit; liberum ei offerens arbitrium. Non enim secundum propriam potestatem: hominum enim hoc tantum et angelorum est. Desertum autem dicis factum Salvatorem Christum despiciens semetipsum,

A propter hoc quod dixit in cruce: *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti*⁶⁹? Et in quo natura Dominus est et Verbum Patris, per quem omnia, et consubstantialem Patri a Patribus dictum. Sic enim dixisti, filium hominis Christum non esse Filium Dei, nec Petrum reveritus qui per revelationem Patris filium hominis, Filium Dei viventis confessus est, et Thomam, Dominum suum et Deum Christum ex vulneribus ejus agnoscentem: pro nobis enim dolet, sicut qui carnales passiones sustinuit pro nobis, sicut Isaias dicit: *Ipse debilitates nostras accepit, et infirmitates portavit*⁷⁰. Ipse nobis utique Deus Verbum. Volens enim incarnatus est, nec enim aliter possibile erat pati Dominum nostrum Jesum Christum, nisi incarnaretur in similitudine hominis animati intelligibilis, ut quod non correxerat homo, hoc Verbum Dei incarnatum corrigeret. Neque enim ex muliere totum existit Christus, sed secundum humanitatem, ex Deo autem secundum spiritum, nec enim aliter Dei genitrix Maria vocari potest. Aliquando nec Domini interfectores Judæi, si non erat Deus Christus secundum Deum Verbum, sed nec præter peccatum esse poterat: sine abstinencia et sapientia absque magistris, nisi Deus esset continens proprium corpus, et operans ut Deus; propter quod et volens mortuus est, et sponte surrexit a mortuis. Filius existens Dei unigenitus et divinam gloriam petens antequam mundus factus esset, non vacuus ejus et antequam peteret: sicut et Sanctus existens sanctificationem suscipiebat, qui Spiritum sanctum largitur secundum inspirationem propriam, et præexistens ex Deo sempiternæ, divina generatione initium essendi corporaliter ex muliere accipiens, et propter hoc natura justus sicut Deus, non secundum abstinenciam laboris sicut omnis homo, et delicta ex **652** necessitate subsequitur: *Non est enim, inquit, justus super terram, qui faciet bonum et non peccet*⁷¹. Propter quod et certamina et labores venerantium Deum, et intercessionem pro his qui culpabiles sunt, et omnimodam bonitatem Dei et miserationem indigemus omnes homines. Christus autem non abstinencia, nec ex fide ostensus est, sicut jam prædictum est: naturalis enim justitia divina virtus existit, et ipsa est solus qui creditur Deus verus et repositus ab hominibus eam quæ in ipso est fidem: *Qui enim, inquit, credit in me, vivit in æternum*⁷². Et, *Qui diligit me, mandata mea servat*⁷³, et reliqua. Quid ergo confiteris Christum, dic: neque unum, neque duos potes dicere, nec Deum nec hominem. Ista est enim definitio eorum quæ a te dicta sunt: neque enim natura cum justum dicis sicut Deum; Deus est enim hoc natura quod bonum dicitur de ipso. Justum eum dicis sicut hominem justitia abstinenciæ, sic enim homo justus, nec indefinito decedens appares nil habens quod dicas de Christo. Deinde di-

⁶⁵ Rom. xiv, 8. ⁶⁶ Joan. xx, 28. ⁶⁷ Psal. lxxxii, 8. ⁶⁸ Joan. xvii, 19. ⁶⁹ Matth. xxvi, 46; Psal. xli, 1. ⁷⁰ Isa. llii, 4. ⁷¹ Psal. xlii, 3; Rom. iii, 10-12. ⁷² Joan. xi, 26. ⁷³ Joan. xiv, 21.

cis secundum communionem justificari Christum, A et eorum voluntati rependitur, et qui contentum eum coram hominibus, confitebuntur ab ipso coram Patre ejus qui in cœlis est, sicut ipse dicit ⁷⁴: et qui compatiuntur Christo, in conformationem venient gloriæ ejus. Ista enim verax communicatio hominis ad Deum non sine fide ostendi potest et dignissimis operibus. »

EADEM EPISTOLA AD EPISCOPUM PERSARUM GRÆCE ET LATINE.

Ex Bibliotheca Coisliniana, pag. 269.—Epistolam Athanasii ad episcopum Persarum, inquit Montfauconius, Latine edidimus inter spuria Athanasii Opera tom. II, p. 649; estque vetus interpretatio Græcæ quam hic damus, epistolæ: et in fine quædam habet quæ in textu Græco non observantur: Græcus porro ille textus, licet Athanasium in titulo ementiatur, quia tamen antiqua est hæc epistola, et Græcæ nunquam edita, hic locum habere commode potest.

Ἀγαπητῶ πάπα, καὶ τῶ ὑπ' αὐτὸν κλήρω τοῖς B Dilecto papæ et clero ipsi subdito, iisque qui Persarum regionem incolunt, Athanasius, in Domino salutem

Ἡ ἀγία θεόπνευστος Γραφή τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῖν διηγείται πράξεις, ποδηγοῦσα ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ χρῆσιμα τῶν πρακτέων, βδελυτομένους πᾶν εἶδος κτηνίας καὶ δυσσεβείας. Ἐν γούν τοῖς Βασιλείοις φησὶν ἠνομηχένας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἴστε δὲ ὅσον κακὸν, τὸν Δημιουργὸν καταλιπόντας καὶ τὴν αὐτῷ ὀφειλομένην δόξαν, προσάπτειν εἰδώλοις καὶ κτίσμασι. Τοῦτο δρασάντων ἐκείνων, ἀφίστησιν ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραδίδονται εἰς δουλείαν τοῖς ὑμετέροις βασιλεύσιν. Αἰχμάλωτοι δὲ γενόμενοι, καταδικάζονται ὑπὸ Σαλαμανασάρου βασιλέως Ἀσσυρίων οἰκῆσαι ἀντὶ τῆς αὐτῶν γῆς, Παλαιστίνης φημί, τὴν Ἀσσυρίων ἐν Ἀλαὰ καὶ ἐν Ἀμὼρ, ποταμοῖς Γιζάν, καὶ ἤρη Μήδων. Εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν οἰκῆσαι τὴν Σαμαρείαν, Βαβυλωνίους ἐκ Χουθάν, καὶ ἀπὸ Αἰλάν, καὶ ἀπὸ Ἐμάθ, καὶ Σεφαρουέμ, καὶ κατοικήσθησαν ἐν ταῖς πόλεσι Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Κύριον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας, καὶ ἦσαν ἀποκτείνοντες αὐτούς. Καὶ εἶπαν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες: *Τὰ ἔθνη δ' ἀπέκτισας, καὶ ἀντεκάθησας (sic) ἐν πόλεσι Σαμαρείας, οὐκ ἔγνωσαν τὸ κρίμα (sic) τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς, καὶ ἀπέστειλε τοὺς λέοντας εἰς αὐτούς, καὶ ἰδοὺ εἰσι θανατοῦντες αὐτούς, καθότι οὐκ οἶδασιν τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐνστολεῖτο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, λέγων Ἀπαγάγετε ἐκεῖθεν, καὶ πορευέσθωσαν, καὶ κατοικήτωσαν ἐκεῖ, καὶ φωτιοῦσιν αὐτούς τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἦραρον ἕνα τῶν ιερῶν, ὃν ἀπέκτισαν ἀπὸ Σαμαρείας, καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαυθίλ. Καὶ ἦν ὁ ἱερεὺς φωτιζῶν αὐτούς, ὡς φοβηθῶσι τὸν Κύριον. Καὶ διδαχθέντες οἱ μετοικισθέντες τὸν δεδομένον νόμον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, οὐκ ἐφύλαξαν εἰς τέλος· ἀλλ' ἦσαν καὶ τῷ νόμῳ δουλεύοντες ἐκ μέρους καὶ τοῖς ἔθεσι. Τούτοις κέχρηται ἐκβελημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ καθαρὰν, ἀλλὰ μεμιγμένην ἔχειν τινὰ λατρείαν, οὔτε τῷ νόμῳ Μωσέως, οὔτε τοῖς ἔθεσι τοῖς*

Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis gesta enarrat, ex iis nos ad utilia opera deducens, ut omnem nequitiam et impietatis speciem aversemur. In Regnorum itaque libris ait, prævaricatum fuisse Israel, et adorare maluisse creaturam quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Creatorem relinquere, debitamque ipsi gloriam idolis et creaturis attribuire. Id cum illi agerent, aufert Deus ab illis auxilium suum, et in vestrorum regum servitutem traduntur. Et captivi abducti damnantur a Salmanasare Assyriorum rege ad sedes mutandas, ita ut, relicta terra sua, Palæstina nempe, in Assyriorum regione habitarent, nempe in Alia et in Amor, in fluviis Gizan et in montibus Medorum. Eorum autem loco Samariam inducit Babylonios ex Chusthan, et ex Aian, et ex Emath, et ex Sepharvem, et habitare jussi sunt in urbibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est initio habitationis eorum, cum non timerent Dominum, immisit in eos leones qui occidebant eos. Et dixerunt regi Assyriorum: *Gentes quas transtulisti et habitare fecisti in urbibus Samariæ, non noverunt iudicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce occidunt eos, quia nesciunt iudicium Dei terræ. Et misit rex Assyriorum dicens: Ducite inde (sacerdotes) et accedant et habitent ibi, et illuminent eos iudiciis Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quos transtulerant ex Sumaria, et sedit in Bethel. Et erat sacerdos illuminans eos ut timerent Dominum. Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filii Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patrii consuetudinibus* ⁷⁵. Ita se gesserunt, ejectiveque a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patrii consuetudinibus perfecte servientes. Hæc cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permixtum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, illo

⁷⁴ Prov. xii, 20. ⁷⁵ Psal. cxliv, 19. ⁷⁶ Matth. x, 52. ⁷⁷ IV Reg. xvii, 26-33.

potius condemnat eum qui duobus dominis serviat. Aversamini a patribus traditam vobis idololatricam, hæreticis ne conjungamini. Optabilis enim illis fuisset veritatem non cognovisse, quam postquam cognoverant retrocedere ¹⁸. Dicendum enim illis est, *Canis reversus ad proprium vomitum, et sus lota in volutabro luti* ¹⁹. Nos autem non sic, *Unus enim Deus nobis ex quo omnia* ²⁰; Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, æqualis gloriæ; Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo Spiritus sanctus procedit, sicut scriptum est: Una deitas in tribus hypostasis cognita. Sed in novissimis temporibus misertus generis humani quod lapsus erat, quod creatum fuerat ad imaginem et similitudinem Dei, et conversum fuerat ad adorationem operata vanuum suarum, demisit seipsum ad voluntariam evacuationem unigenitum Dei Verbum, consubstantiale Patri secundum deitatem, et consubstantiale quoque nobis secundum humanitatem; et incarnatur ex sancta et Deipara Virgine, vitamque nostram ad rectum ordinem deducit, docens per evangelicarum prædicationum doctrinam, quomodo oporteat vivere; et patitur propria sua carne, et postquam spoliasset infernum, triduanus revixit, ascenditque in cælos, sedetque ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum exspectamus in gloria Patris, judicantem vivos et mortuos; reddentem unicuique secundum opera ejus, piis quidem quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; impios autem mittentem in ignem, ubi vermis qui non moritur, ac felus et stridor dentium.

οὐκ ἀνέβη· ἀσεβείας δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεῦτος σκώληξ, καὶ ὁ κλαυ-

¹⁸ II Petr. II, 21. ¹⁹ ibid. 22; Prov. xxvi, 11. ²⁰ I Cor. viii, 6.

πατρῷους λατρεύοντες εἰς τέλος. Ταῦτα γνόντες, ἀγαπητοὶ, καθαρὰν προσάγωμεν τῷ Θεῷ λατρείαν, μὴ μεμιγμένον ἔχουσαν δυσσεβείας εἶδος, ἀλλ' ἀσπιλον καὶ εὐσεβῆ, ἧ Θεὸς ἡδέεται. Οὐδένα γὰρ ἀποδέχεται, μᾶλλον δὲ κατακρίνει διὰ κυρίους δουλεύοντα. Ἀποστράφητε τὴν πατροπαράδοτον ὑμῶν εἰδωλολατρείαν, αἰρετικοὶς μὴ συνάπτεσθε. Κρεῖσσον γὰρ τοῖς τοιοῦτοις μὴ ἐπεγνώκῃαι τὴν ἀλήθειαν, ἣ ἐπιγνοῦσιν ἐπὶ τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι. Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς· *Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὄς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· *Εἰς γὰρ Θεὸς ἡμῖν, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· Τριάς τελεῖα, ὁμοούσιος, ἰσοδύναμος, ἰσοκλήης· Πατὴρ ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσει γνωριζομένη*. Ἄλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς κατελεήσας τὸ ὠλισθηχὸς εἰς ἀσεβείαν γένος τῶν ἀνθρώπων, τὸ κτισθὲν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, τραπὲν εἰς προσκύνῃσιν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς ἐκούσιον κένωσιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ὁ αὐτὸς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ σαρκούται ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου· καὶ ῥυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον, διδάξας πῶς δεῖ βιοῦν διὰ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων διδασκαλίας· καὶ πάσχει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκί, καὶ σκυλεύσας πᾶν ἕθνη, ἀνεβίω τριήμερος, ἀνελήλυθε τε εἰς οὐρανοῦς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Αὐτὸν ἤξουν προσδοκῶμεν ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρινόμενα ζῶντας καὶ νεκρούς· ἐκάστω ἀποδοθόντα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν εὐσεβέσιν, ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου

οὐκ ἀνέβη· ἀσεβείας δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεῦτος σκώληξ, καὶ ὁ κλαυ-

DIATRIBE IN SYMBOLUM QUICUNQUE.

De Symbolo *Quicunque* præterito ac præsentis sæculo a multis acriter est disputatum, aliis Athanasio vindicantibus, aliis a Latino scriptore adornatum fuisse pugnantibus. Et sane tanta est opusculi dignitas, tam concors omnium Ecclesiarum in eo, non solum recipiendo, sed etiam alternantibus choris publice recitando consuetudo; ut non mirum si in ejus investigando scriptore eruditorum desudet industria; in diesque novæ prodeant de ejusmodi argumento lucubrations. Prolixum ac fortassis lectori injucundum et fastidiosum esset, si omnia recenseremus quæ ea de re nostro patrumque nostrorum ævo a variis auctoribus conscripta sunt; ex quorum numero qui argumentum fusius accuratiusque pertractarunt, docti viri sunt, Usserius, Vossius *De tribus Symbolis*, Quenellus, Gundlingius, Tentzelius, ac novissime omnium Anthelmus. Quamobrem paucis nos pro instituti nostri ratione rem indagamus, ea tamen lege, ut nihil eorum prætermittamus quæ ad rectum tantæ controversiæ christiæ pertinent. Quare primo veterum de Symbolo testimonia, habita temporum ratione, recensemus; 2° Agimus de codicum, in quibus exstat hoc opusculum, ætate, conditione, ac inscriptionum varietate; 3° Cui sit auctori ascribendum quærimus; 4° De variis agimus Symboli formulis, cum Latinis tum Græcis, quæ a quibusdam hujus ævi scriptoribus observatæ editæque fuerunt.

I. Testimonia veterum de Symbolo.

Non desunt qui ex quarti sæculi scriptoribus testimonia petant, ut Athanasium Symboli Patrem asserant; ejusmodi est illud Gregorii Nazianzeni Orat. 21, Πρώτος καὶ μόνος, καὶ κομιδῆ σὺν ἄλλοις, ἀπο-

τολμᾶ τὴν ἀλήθειαν, σαφῶς οὕτως καὶ διαρρήδην τῶν τριῶν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας. Il est : *Primus ille (Athanasius) et solus, vel cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis profiteri ausus est, trium personarum Deitatem et substantiam scripto confessus.* Quæ autem illi de Symbolo *Quicunque* dici. Sed, ut nemo non videt, levissima imo nulla ratione. Quid causæ enim est ut ad symbolum *Quicunque* id referatur, cum binæ exstant Athanasii confessiones fidei; quarum prima *ἔκθεσις πίστει* titulum habet, secunda *ad Jovianum* nuncupatur; et in utraque pariter trium personarum deitas et substantia prædicatur? Quinetiam illo Gregorii loco, nulla indicatur fidei confessio; sed dicitur duntaxat trium personarum deitatem et essentiam prædicasse Athanasium: quod in suis ille scriptis fuse et naviter exsecutus est.

Testatur Ughellus tom. IV *Italiae sacræ*, Gaudentium Brixiensem, qui quarto sæculo vixit, Commentationes edidisse in Symbolum Athanasii, quas exstare ait in veteri PP. Bibliotheca. Verum illæ Commentationes nusquam comparent, nec ab alio quopiam scriptore animadversæ sunt. Quamobrem nihil hinc argumenti elici potest.

Afferbatur olim locus ex Augustino in psalm. cxx, in hæc verba: *Per diem sol non urit te, neque luna per noctem*⁶¹, ubi ita legitur in quibusdam editis: *De hoc sole Pater Athanasius Alexandrinus episcopus ita pulchre locutus sit: Filius, inquit, Dei a Patre solo, non factus, nec creatus, sed genitus.* Verum hæc, ut jam pridem observatum fuit, adulterata sunt: et, ut aiunt nostri in postrema Augustini editione, nulla est in codicibus Athanasii, ejusque Symboli mentio. Afferitur item concilium IV Toletanum anno 673 celebratum, in cujus capitulo I dicitur Patrem a nullo factum, etc. Quæ verba ex Symbolo *Quicunque* excerpta putantur. Et vero constat jam illo ævo Athanasii in nonnullis saltem locis nomen prætulisse.

Exstat inter Isidori Hispalensis opera epistola ad Claudium, ubi Athanasii Symbolum memoratur. At concors est omnium pene sententia eam epistolam necnon alias permultas a Breulio Isidori nomine publicatas, esse suppositas.

Certius afferitur testimonium ex canonibus Æduensibus a Sirmondo editis, qui ad annum 653 referuntur a quibusdam 670, ab aliis vero 673, ubi ita legitur: *Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus, vel clericus, Symbolum, quod sancto inspirante Spiritu apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnatur.*

Regino, qui octavo sæculo floruit, libro I *De ecclesiastica disciplina*, hæc habet: *Si sermonem Athanasii episcopi de fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est: Quicunque vult salvus esse, memoriter teneat.*

Hæc, episcopus Basileensis, cujus capitulare *Spicilegii* tom. IV edidit Dacherius noster: *Quarto, ait, ut fides sancti Athanasii a sacerdotibus discatur, et ex corde die Dominico ad Primam recitetur: qui mos hodieque viget in Ecclesia.*

Accedit anonymi testimonium, qui sub Carolo Magno vixit, a Sirmondo allatum in notis ad Theodulphum: *Incertus auctor, ait Sirmondus, quem diximus, hoc ipso utens testimonio: Beatus, inquit, Athanasius in Expositione catholicæ fidei, quam ipse egregius doctor conscripsit, et quam universalis confietur Ecclesia, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio declarat, ita dicens: Pater a nullo est factus, etc.*

Idem Theodulphus, libro *Testimoniorum de Spiritu sancto* ad Carolum Magnum, nomine Athanasii affert illud: *Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, etc., usque ad: Qui vult ergo salvus esse.*

Nono sæculo Agobardus, a cl. v. Baluzio editus, cap. 3 sic habet: *Beatus Athanasius ait: Fidem catholicam nisi quis integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit.*

Anscharius eodem sæculo, ut in Vita ejus apud Petrum Lambecium legitur, cum instaret obitus, præcepit ut fratres canerent fidem catholicam a beato Athanasio compositam.

Ratramnus, Corbeiensis monachus, libro II *contra Græcorum opposita: Beatus Athanasius Alexandrinus episcopus, ait, multa propter catholicæ fidei constantiam ab Arianis perpressus, frequenter etiam exsilio eorum factione pulsus, et in Nicæna synodo episcopo suo beato Alexandro diaconus assistens, adversus vesaniam Arii singulariter dimicans; in libello De fide, quem edidit, et omnibus Catholicis proposuit tenendum, inter cætera sic ait: Pater a nullo est factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens.*

Æneas, Parisiensis episcopus, librum suum *adversus Græcos* his auspiciatur verbis: *Sanctus Athanasius, sedis Alexandrinæ episcopus, Græcæ linguæ experientissimus, ubi beatus Marcus evangelista præsedet, etc.* Exinde vero novemdecim capitula ex eodem Athanasio profert, quorum postremum ita habet: *Item idem in fide catholica: quod Spiritus sanctus a Patre procedat et a Filio. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, etc.*

Hincmarus Remensis, nono item sæculo, primo capitulo ita loquitur: *Ut presbyteri discant expositionem Symboli et Orationis Dominicæ, etc., cum Symbolo Athanasii.... necnon et sermonem Athanasii de Fide,*

⁶¹ Psal. cxx, 6.

cujus initium est : « Quicumque vult salvus esse, » memoriam quisque commendat, et sensum illius intelligat, et verbis communibus enuntiare queat.

Ratherius, Leodicensis episcopus, ita loquitur in admonitione synodali : Si Sermonem Athanasii episcopi de Fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est : « Quicumque vult salvus esse, » memoriter teneat.

Abbo Floriacensis in Apologia ad Francorum reges Hugonem et Robertum : Fidem quam alternantibus choris et in Francia et apud Anglorum Ecclesiam variari audivi ; ceteri enim dicunt, ut arbitror, secundum Athanasium : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, sed procedens. »

Sæculo undecimo Gualdo, monachus Corbeiensis, qui Vitam Anscharii carmine conscripsit editam a Lambecio, hæc de Symbolo habet :

*Catholicamque fidem quam composuisse beatus
Fertur Athanasius.*

Otho autem Frisingensis ita loquitur : Athanasius manens in Ecclesia Treverorum sub Maximo ejus Ecclesie episcopo : « Quicumque vult, » etc., a quibusdam dicitur edidisse.

Infinite pene operæ esset cæteros sequioris ævi scriptores recensere qui Symbolum *Quicumque* ascribunt Athanasio ; quorum testimonia, quantacunque afferantur, parvi aut nullius momenti sunt ad illud Athanasio vindicandum vel abjudicandum. Adjicere non pigeat non visum hactenus fuisse Græcorum quodpiam monumentum, certum scilicet ac indubitatum, quo ab annis plus quingentis notum Ecclesie Græcæ fuisse Symbolum *Quicumque* possit comprobari. Græci porro sequioris ævi, Latinis ex Symboli auctoritate pro Spiritus sancti ex Patre Filioque processione comprobanda urgentibus, vel negarunt Athanasii esse, vel inconsulte Symbolum a sancto Doctore compositum fuisse confessi, addititiam esse vocem, et *Filio*, non minus inconsiderate commentum sunt, cum constet in omnibus Latinis codicibus etiam antiquioribus qui ab annis mille exarati sunt, eam haberi vocem. Alii autem impudentius effutiunt Athanasium, cum id operis ederet, ebrium fuisse, quos ita carpit Gennadius cap. 1 *De Spiritu sancto* : Οὐκ αἰδοῦνται λέγειν, ὡς ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος μέθυσος, καὶ, ὅτε ταῦτ' ἔγραψε, πλήρης ἦν οἴνου. Non verentur dicere Athanasium ebrium fuisse cum hæc scriberet, et vini plenum.

II. De codicibus in quibus exstat Symbolum *Quicumque*

Codicum omnium qui hactenus visi memoratique sunt, antiquissimus ille est qui ab Usserio laudatur, ævo Gregorii Magni conscriptus, si tamen ea vere sit ejus manuscripti ætas : nam addit Usserius scripturam ævo Gregorii longe esse posteriorem. Hic nullum præmittit scriptoris nomen, sed solum inscribitur, *Fides catholica*.

654 Nongentos superat annos Colbertinus codex 784, Saxonice descriptus litteris, et mea quidem sententia ante ætatem Caroli Magni editus. Hic media parte ab initio mutilus est, non amissione folii cujuspian, sed quia librarius qui exscripsit, se ita mutilum Treviris reperisse testatur, nullo enuntiato auctoris nomine. Quamobrem non sua modo ætate eximius est, sed etiam quia ex antiquiore descriptus fertur. Sunt qui codicem illum 1100 annorum esse affirmarunt. Verum periti quique ævo circiter Pipini exaratum arbitrantur.

Paris saltem antiquitatis est Sangermanensis noster num. 257. Saxonice pariter litteris exaratus, qui titulum habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandriæ*

Regius codex num. 4908, annorum pene nongentorum, nullum habet titulum, nullumque auctoris nomen. Æqualis ipsi est, qui memoratur a Lambecio, exstatque in Bibliotheca Cæsarea, Caroli Magni jussu conscriptus, cujus titulus sic habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrini*.

Codex qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, ita inscribitur : *Fides sancti Athanasii Alexandrini*.

Colbertinus num. 1339, qui fuit Caroli Calvi imperatoris, inscribitur : *Fides Athanasii*

In alio Sangermanensi 700 circiter annorum, et in tertio ejusdem monasterii, multum sequioris ævi. Symbolum nihil fere discrepat ab editis.

Duos quoque vidimus codices in cœnobio Sancti Theoderici prope Remos, in quibus Symbolum *Quicumque* nihil ferme differt ab editis.

Exstat item hoc Symbolum in codice Colbertino num. 5133 nullo prævio scriptoris nomine, annorum circiter 600. E regione vero conscripta legitur ejusdem ætatis Gallica versio, in fine mutila, quam nos edendam duximus. Ejus nobis copiam fecit suaque manu exaratam dedit vir clarissimus nobisque amicissimus Baluzius.

Alius habetur codex in Bibliotheca RR. PP. Fratrum minorum, ab annis quadringentis exaratus, ubi Symbolum exstat Latine cum versione Gallica e regione παραφραστικῶς adornata. Codex autem est Psalterium olim ad usum dominarum de Brebant, ut indicatur in fronte libri, hisce verbis recentiore manu conscriptis : *Ce Psautier qui est en Latin et en François est au convent des Sereurs Meneurs de Longchamp, et fu aux Dames de Brebant*. Earum nomen erat, Margarita et Joanna, quarum pater Godefridus de Bre-

bant frater erat Mariæ conjugis regis Philippi Audacis. In hujusmodi codice, quod per mihi mirum visum est, Latino Symbolo hic titulus præmittitur : *Canticum Bonifacii* : in fronte autem Gallicæ versionis e regione istiusmodi legitur inscriptio : *Ce chant fut saint Anaistaise qui apostoilles de Rome*. Hujus porro versionis manu sua exscriptæ nobis copiam fecit vir eruditus Petrus Pelester, ejus cænobii bibliothecarius.

Felckmannus de codicibus quibus ipse est usus ita loquitur : *Exstat hoc Symbolum in nostro codice 2 anonymo, sed absque titulo et nomine auctoris, unde et sic editum. Invenitur id similiter in fragmentis Hilarii historicis in cod. veteri part. II sub finem. Invenimus idipsum etiam post in codice quodam Palatinæ Biblioth. expresse Athanasio inscriptum (licet id recentiores Græci nolint, ut videre est ex Epistola Melchii Constantinopolitani patriarchæ ad Douzam), ex quo etiam discrepantias quasdam notabimus. Ilæc Felckmannus.*

De Græcis autem codicibus pauca suppetunt dicenda, cum unum tantum nobis inspicere licuerit, scilicet Reg. 2502, in quo exstat Symbolum superiore sæculo exaratum. De variis Græcis formulis infra agimus.

III. Symbolum Quicunque cui sit auctori ascribendum.

Ut colligere est ex veterum testimoniis, atque ex codicum inscriptionibus superius recensitis, ab annis plus mille Symbolum *Quicunque* Athanasio fuit ascriptum. At id non sine controversia admissum fuisse suadet codicum multorum, etiam antiquissimorum, auctoritas, in quibus Athanasii nomen minime comparet : suadet item ille superius a nobis memoratus codex, qui Bonifacium auctorem exhibet. Probe quippe conjectare licet Bonifacio attributum fuisse, quia verus germanusque auctor non notus esset : nam si pro Athanasii fetu vulgo habitum fuisset, nequaquam ejus loco substituendus fuerat alius. Nam solent ad commendationem opera obscurorum minusque notorum hominum præclaris attribui scriptoribus ; atqui tantum est Athanasii nomen ut ne cogitarit quidem quispiam majorem ex alio mutuari auctoritatem. Accedunt præterea multorum præsertim undecimo sæculo scriptorum testimonia, qui diserte aiunt a quibusdam tantum tribui Athanasio Symbolum *Quicunque*, innuuntque non esse rem vulgo receptam. Unde consequi videtur, Symbolum, quo tempore in lucem prodit, Athanasii non prætulisse nomen. Sed ubi a nescio quo attribui Athanasio cœptum fuit, exinde manasse ut in multis codicibus nomen ejus præmitteretur. Et vero ex tribus codicibus qui Caroli Magni ætatem superare existimantur, solus Sangermanensis nomen exhibet Athanasii, quo innuitur minus frequentem tunc fuisse ejusmodi inscriptionem.

Falso itaque ascriptum Athanasio arbitrantur, tum ea quam supra memoravimus, tum multis aliis de causis. Ex quibus illa maxime urget, quod a nemine antiquorum ante septimum sæculum commemoratur. Sane tam egregium opusculum, a tanto scriptore concinnatum, nequaquam silentio prætermittendum erat ; in illis maxime disceptationibus quæ cum Nestorianis, Eutychnianisque obortæ sunt. Athanasii quippe auctoritatem magni faciebant hæretici illi. Quid causæ igitur erat, quod nec a Græcis nec a Latinis afferrentur loca ex hoc Symbolo excerpta, quibus errores ejusmodi **655** confutantur? Nec est quod reponatur, eam totam partem Symboli quæ incarnationem Domini respicit, nonnisi post illas exortas hæreses symbolo fuisse adjectam : nam id gratis omnino dicitur, cum in omnibus qui hactenus visi sunt codicibus integrum exstet Symbolum, ut hodieque recitatur. Præterea in catholicæ fidei professionibus omnibus atque Symbolis, non de Trinitate modo, sed etiam de Incarnatione agitur, ut videre est in Symbolo Apostolorum in Nicæno et in aliis quibusque. Quamobrem non potuit in tam prolixo Symbolo mysterium Incarnationis ab initio prætermitti.

Ad hæc, si quis fidei formulas vel ab Athanasio, vel Athanasii ævo conscriptas cum hoc Symbolo conferat, tantum animadvertet inter illa discriminis, ut vel hinc solum nihil cunctetur, alii ævo quam Athanasiano, alii scriptori quam Athanasio Symbolum adjudicare. Percurrat qui voluerit quas Athanasius accurate collegit sui ævi fidei confessiones. An formulam istam, *tres personas*, aut Græce, *τρεῖς ὑποστάσεις* in Catholicorum symbolis admissam et promulgatam reperiet? Licet enim una eademque semper fuerit ea de re Ecclesiæ doctrina, nondum tamen hæ formulæ in Ecclesia receptæ vel in confesso erant, ut fusius comprobamus in Præfatione generali. Ille item Symboli versiculus : *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*, non est, ut nemo peritus non fatebitur, sæculi Athanasiani. Quanquam enim Athanasius Spiritum sanctum ex Patre atque ex Filio manare non senel docuerit in suis quæ jam exstant operibus, his tamen formulis nunquam est usus : multoque minus illæ in symbolis fideique confessionibus locum habuere. Non olet item Athanasianum sed Eutychnianum ævum illa clausula : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ*. Licet enim quidpiam simile in ejus scriptis compareat ; nondum tamen obtinuerat ut in professionibus fidei hujusmodi sententia usu veniret.

Huc accedit Symboli verba sententiamque Latinum indicare scriptorem, neque ullam versionis ex

Græco factæ notam præferre. Si versum ex Græco fuisset, multa Græcæ dictionis in Latina interpretatione comparerent, uti solet in ejus ævi versionibus observari. Neque dici posse videtur ab Athanasio fuisse Latine editum : namque scriptoris est pro illa ætate Latine peritissimi, non solum quippe verbis, sed etiam numeris modulisque Latinis constat hoc Symbolum, vixque credatur tantum tamque familiarem Latinæ linguæ usum Athanasio fuisse.

Demum si hujusmodi Symbolum adornasset Athanasius, nunquam erat omissurus consubstantialis vocem, cujus causa toto vitæ suæ curriculo concertavit, tantisque periculis perfunctus est. Hisce nos argumentis permoti, Symbolum *Quicumque* Athanasio incunctanter abjudicandum arbitramur. Jam disquiramus utrum aliorum qui ejus auctores esse feruntur, cuiquam sit ascribendum.

Hilario nonnulli ascriptum voluerunt, quia nimirum in codice quodam exstat post Hilarii fragmenta. Quasi vero id non vulgo et in plerisque codicibus observetur, ut multa diversorum opera consequenter in manuscriptis describantur. Cum autem in ejusmodi codice post Hilariana opera nullo præmisso auctoris nomine compareat, hinc, uti jam supra diximus, inferendum, tum exaratum fuisse, cum pro Athanasiano nondum vulgo haberetur.

Eusebio Vercellensi tribuere nonnulli. At, præterquam quod nullo fundamento, nulla auctoritate nititur hæc opinio, videtur Symbolum a recentiore prodiisse scriptore. Nam quæ in eo exstant de divina et humana Christi natura, sæculum redolent Nestorianum; ipsaque tota fidei formula, iis est vocibus et clausulis composita, ut ad Eusebii ævum minime pertinere valeat.

Sunt item qui Symbolum tribuant Anastasio, quam sententiam subaugurari licet obortam ex nominum similitudine; nimirum in codice quodam facile substitui pro Athanasio potuit Anastasius. Verum sive Sinaita ille, sive Bibliothecarius Anastasius intelligatur, neutri potest assignari; non priori, quia recte comprobatur a Latino scriptore editum opusculum fuisse, imo etiam ipso Anastasio antiquius esse, ex codicum ætate, et ex *Æduensibus* superius allatis Canonibus commonstratur; unde etiam liquet multo minus Anastasio tribui posse Bibliothecario.

Bonifacio cuidam uti supra diximus ascribit codex unus. Sed nec quis sit ille Bonifacius, nec unde librarius ejusmodi auctorem expiscatus sit, in promptu est ediscere. Quare nihil ulterius de Bonifacio disseremus.

Vigilio ascripsit nuperus quidam scriptor (3); qui tamen, ut valet sagacitate et eruditione, nonnisi conjectando loquitur. Hæc vero causæ sunt quod hanc ille opinionem sit amplexus: 1° Quod soleret Vigilius suas lucubrationes Athanasio ascribere: cujusmodi est Dialogus adversus Sabellianos, Arianos et Photinianos. 2° Quod Eutychetis haud ita pridem insurgentem hæresin oppugnare aggressus sit Vigilius. At ejusdem errores hoc in Symbolo exploduntur. 3° Quod frequentes apud eundem Vigilium occurrant loquendi rationes in Symbolo usurpatæ. Verum hæc argumenta probe confutavit laudatus vir Anthelmus. Et sane, ut animadvertit ille, ruunt hæc omnia, ubi ostenditur Dialogos illos qui inter Athanasiana comparent opera, et Chiffletius Vigilio adjudicavit, nequaquam esse Vigilii. Quod probe superius suo loco commonstrabamus. Etiam si vero Vigilii essent Dialogi, non statim hinc sequeretur ejus esse Symbolum. Nam, quod animadvertisse juvabit, pro explorato habendum, Symboli scriptorem, iis loquenti modis, iis usum sententiis fuisse, quæ suo ævo a Latinis Patribus, Catholicisque viris frequentius usurpabantur: neque putandum novas illum dicendi formulas commentum esse: sed eas ut in confesso tunc erant collegisse. Hinc palam res est, quod apud Augustinum, ejusque suppres, Vincentium Lirinensem, Vigilium, et alios inferius notandos, haud semel occurrant ejusmodi sententiæ. Unde manifestum est nullam congruentem hactenus allatam esse causam, quare Vigilio ascribatur.

Atro itaque Vigilio nihil est quod Symbolum *Quicumque* tribuatur. At huic Gallum auctorem, **656** Vincentium nempe Lirinensem, substituit laudatus vir Anthelmus, qui suam hisce argumentis hisce verbis sententiam asserit: 1° Quod ille tempestatis istius, qua digestum est Symbolum, nobilissimus scriptor extiterit; 2° quod hæresibus bellum indicere scopus ipsi fuerit unicus; 3° quod errores, Symboli confessione sigillatim perstrictos, eosdem specie, nec alios, scriptis suis impugnare delegerit; 4° quod sub alieno nomine in hac palæstra mereri affectarit; 5° quod ipsi Trevirensis solum, seu Belgica prima, in qua primo repertum est Symbolum, patria fuerit; 6° quod ipse cum ejusdem metropoliticae urbis antiistite tum sedente, necessitudine videatur obligatus; 7° quod in aliquam *M. Athanasii similitudinem a patriis finibus velut extorris egerit*; 8° quod in aliquo suo priori opere Symboli locutiones, insignioresque formulas occupavit, nec verbis solummodo vel characteristicis, ut ita dicam, vocibus, sed transitionibus, sed comparisonibus, sed iisdem extremum tenore, contexturaque ratiocinii, cum Symboli methodo et artificio progressus fuerit; 9° quod in ejus a se tum expositæ fidei confessionem, miris ac iteratis mentis excessibus raptus, ejusdem aliquando retractandæ, et elegantius exponendæ indicium prodiderit; 10° quod postremo ad hanc exponendam overam solemnem promissione sese constrinxerit. Quæ gemina tandem et urgens elucidandi Symboli occasio fuit.

(3) Quesnell. in edit. S. Leonis.

Hæc erudite sane observata, si alias certum quodpiam suppeteret pro Vincentio testimonium vel codicis vel scriptoris alicujus, eum probe commonstrarent eximii opusculi auctorem. At donec certius aliquid emergat, sub iudice litem pendere necesse est. Nam quod primo loco dicitur, etiamsi exploratum esset, infirmum tamen esse nemo non fateretur. Quod enim Vincentius eo floruerit ævo, quo prodiit Symbolum : ea sane non satis apta conjectura fuerit, ut ejus auctor existimetur. Non ægre quidem concesserim Vincentii ætate editam fuisse illam fidei professionem, nec tamen codicis Colbertini auctoritate nititur hæc opinio, quem arbitratur Anthelmiius 1100 annorum. Etenim (quod pace viri eruditissimi et amicissimi dicatur) multo minoris ætatis codex esse comprobatur : nemo enim peritus cui librum exhibuerim, octavo eum sæculo antiquiorem æstimavit. Quæ consequuntur autem argumenta ad octavum usque, non controversenda : nam ita compertum est potuisse hominem, cui hæc convenerint, edere Symbolum, ut non minus exploratum sit potuisse alium, cui nihil eorum competat, illud adornare. Quare ad octavum quod alicujus sane momenti est accedamus. Petitur illud ex quibusdam loquendi formulis magnam cum Symboli particulis quibusdam similitudinem referentibus, quas accurate ex Vincentii Commonitorio collegit laudatus vir, et quia nec pauca nec spernendæ illæ sunt, eas hic exhibere non pigeat.

TABULA PRIMA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Fides autem CATHOLICA hæc est, ut UNUM Deum IN TRINITATE, et TRINITATEM IN UNITATE VENEREMUR.

II. NEQUE CONFUNDENTES PERSONAS, NEQUE SUBSTANTIAM SEPARANTES.

III. ALIA EST ERIM PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI UNA est divinitas, æqualis gloria, coæterna Majestas.

A

Excerptum e Commonitorio.

I. Ecclesia vero CATHOLICA UNAM Divinitatem IN TRINITATIS plenitudine, et TRINITATIS æqualitatem IN UNA atque eadem Majestate VENERATUR.

II. Ut NEQUE singularitas SUBSTANTIÆ, PERSONARUM CONFUNDAT proprietatem, NEQUE item Trinitatis distinctio, unitatem SEPARET Deitatis.

III. Quia scilicet ALIA EST PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.

IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI non alia et alia, sed UNA eademque natura.

TABULA SECUNDA

Excerptum ex Symbolo

I. Est ergo fides recta ut credamus et CONFITEAMUR, quia Dominus noster Jesus Christus DEI FILIUS, DEUS ET HOMO EST.

II. Deus est ex substantia PATRIS ANTE SÆCULA GENITUS, et homo est ex substantia MATRIS IN SÆCULO NATUS.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, EX ANIMA rationali et humana CARNE SUBSISTENS.

IV. ÆQUALIS PATRI secundum Divinitatem, MINOR PATRE secundum humanitatem

Excerptum e Commonitorio.

I. Vehementer enim præcavere debemus, ut Christum non modo unum, sed semper unum CONFITEAMUR. . . . unus idemque Christus, FILIUS DEI, B UNUS idemque Christus, DEUS ET HOMO.

II. Idem ex PATRE ANTE SÆCULA GENITUS, idem : X MATRE IN SÆCULO generatus.

III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, in Deo summa Divinitas, in homine plena humanitas : quippe quæ animam simul habeat et CARNEM. . . . ex duplici diversaque SUBSISTENS animi corporisque natura.

IV. Duæ substantiæ sunt, una coæterna, et ÆQUALIS PATRI ; altera ex temporæ, et MINOR PATRE.

657 TABULA TERTIA.

Excerptum ex Symbolo.

I. Qui licet DEUS sit et homo, NON DUO tamen, sed UNUS EST CHRISTUS.

II. UNUS AUTEM NON CONVERSIONE DIVINITATIS in CARNEM, sed assumptione HUMANITATIS in DEUM. UNUS omnino NON CONFUSIONE substantiæ, sed UNITATE PERSONÆ.

III. Nam sicut ANIMA rationalis et CARO UNUS EST HOMO, ITA DEUS et homo UNUS EST CHRISTUS.

IV. Qui PASSUS est pro salute nostra, etc.

Excerptum e Commonitorio.

I. UNUM Christum Jesum, NON DUOS, eundemque DEUM pariter atque HOMINEM.... et hoc totum UNUS EST CHRISTUS.

II. UNUS AUTEM NON.... DIVINITATIS et HUMANITATIS CONFUSIONE, sed UNITATE PERSONÆ.... NON CONVERSIONE naturæ, sed PERSONÆ.

III. Igitur sicut ANIMA connexa CARNI, non imitatur hominem, sed EST HOMO, ITA etiam, Verbum DEUS, uniendo se homini.... factus EST HOMO... et ex duabus substantiis UNUS EST CHRISTUS.

IV. Ecclesia Deum secundum hominem credit factum, PASSUM, etc.

Hæc in Vincentii Commonitorio sparsim posita, in unum collegit laudatus vir Anthelmiius : validum hinc elici ratus argumentum, quo Symbolum Vincentio eidem Lirinensi ascribatur. Et sane id probe eruditi viri argumentis conficitur, nihil repugnare scilicet, ut sit illud Vincentii Lirinensis opus. Quæ enim gravior ea in re occurrere videtur difficultas, ex confutata nempe in Symbolo Eutychetis hæresi

hiscē verbis : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ, plane levatur ex simili Commonitorii loco superius posito : ex quo palam est, ante Chalcedonensem synodum in usu fuisse eam loquendi formulam. Siquidem Vincentius in Commonitorio aliquot ante eam synodum annis a se conscripto, iis est usus vocibus. Fatemur tamen nobis nondum prorsus constare, fuisse Symbolum a Vincentio Lirinensi conscriptum : id solum liquet : ut Vincentius in Commonitorio voces passim in Ecclesia suo ævo observatas pro fide exponenda usurpavit, ita auctorem Symboli, quisquis tandem ille sit, vocibus usum esse suo ævo in Ecclesia receptis ; imo conspicuum est neutrum aliam tenere viam, aliis uti dictis debuisse. Ea enim est consuetudo, ut in cudendis Symbolis et Fidei confessionibus, loquendi solum genera vulgo a Catholicis usurpata adhibeantur, nec nova introducantur, nisi in synodis, ac ne in synodis quidem, nisi gravissima de causa.*

Quod postremo loco dicitur, Vincentium ad fidei confessionem denuo tractandam et explanandam sese solemnī promissione constrinxisse, id sane de Symbolo hujusmodi adornando intelligi non posse liquet ex ejus verbis : *Hæc in excursu, inquit, dicta sunt, alias, si Deo placuerit, uberius tractanda et explicanda. Quis enim non videat, his prolixiorē promitti tractatum, non ipso Symbolo tantum, sed etiam Commonitorio : quod multo prolixius est Symbolo, Quicumque?*

Cæterum cum ex allatis supra testimoniis videatur in Galliis primum celebrari cœpisse hoc Symbolum, haud abs re conjectant eruditi viri, in Galliis illud fuisse elucubratum. Quod item forte suadeat antiquissimus ille in Galliis et in Anglia mos Symboli alternatim concinendi : itemque mss. Gallicanorum copia et antiquitas. Treviris autem ab Athanasio fuisse adornatum testantur Otto Frising. et post illum Durandus *De off. div.* lib. iv, cap. 2. Sed Baronius ad ann. 340, opinatur ab Athanasio Romæ catholicam fidei professionem coram Julio pontifice fuisse recitatam. Qua de re quid sentiendum sit ex superioribus liquet.

IV. De variis Symboli formulis, cum Latinis, tum Græcis.

Latini codices plerique omnes Symbolum exhibent cum perpauca varietatibus, uno excepto Colbertino antiquissimo, qui non sententia, sed verbo tantum tenuis multum discrepat ab editis.

Græcæ vero formulæ ita inter se dissonant, ut a variis interpretibus ex Latino Græcæ versas fuisse conspicuum sit. Quatuor asserimus inferius : Gudlingius vero in notis ad Zialowiskium sex edidit formulas, ex quarum tamen numero tres ita inter se sunt affines, ut paucis duntaxat lectionibus differant, quas nos adnotavimus ad tertiam formulam.

Prima itaque formula Græca, ea est quam ad fidem Palatinorum codicum edidit Felckmannus, de qua superius actum fuit.

Secunda, quam edimus, formula, jam olim publici juris facta per Genebrardum anno 1560, quam ait ille esse Ecclesiæ Constantinopolitanæ, exstat in Regio codice num. 2502, olim ex Bibliotheca Joannis Huralti Boistallerii a Carolo IX Venetiis legati. In quo codice hæc leguntur ante Dialogum S. Athanasii cum Arlo : *Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Ζαχαρίου ἱερέως τοῦ Κρητὸς τοῦ Μαραφαῖ διὰ συνδρομῆς καὶ μισθοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἰωάννου Βοϊσταλλερίου, πρέσβεως Ἐνετίησι τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου σύρου Κάρλου βασιλέως Γάλλων. Καίτοι, ἐὰν εὐρητέ τι λάθος, σύγγνωτε ἀνθρώπινον πάθος τὸ ἀμαρτάνειν. Ἐβήρωσθε.* Id est, *Hic Liber a me descriptus est Zacharia Maraphara, presbytero Cretensi, ope ac mercede accepta clarissimi domini Joannis 658 Boistallerii, Venetiis versantis, legati præclarissimi ac serenissimi domini Caroli regis Gallorum. Si quem porro lapsum deprehendatis, ignoscite. Humanæ est infirmitatis peccare : Salvete.* Et inferius : *Transcriptus et recognitus liber hic est, ex vetustissimo exemplari Cretico ; Venetiis anno 1562, impensa facta aureorum X. Zacharias sacerdos transcripsit et habuit.* Incertum autem utrum ex illo quod memorat vetustissimo exemplari Symbolum etiam sit mutuatus : codex quippe amplæ molis multa et varia complectitur, quæ dubitare licet ex unone codice excerpta fuerint an ex compluribus. Sane nullum vidimus Græcum hujus Symboli codicem qui trecentorum sit annorum, nec antiquum alium a quopiam visum fuisse novimus.

Tertia, primum edita fuit ab Henrico Stephano anno 1563. Deinde vero a Gilberto Genebrardo ex codice Lazari Baiiffii, cum variis lectionibus ex editione Henrici Stephani quæ in nonnullis ab ea discrepat. Itemque ex postrema conciliorum editione, quæ in pluribus difert ab utraque.

Quarta Fidei formula, seu versio Symboli *Quicumque* in postrema Conciliorum editione cusa est, ex Usserio desumpta, quam Usserius ex Patricii Junii apographo mutuatus, publicam fecerat anno 1647. Hæc plane παραφραστικῶς conscripta fuit. Estque notatu dignum, in prima et postrema formula Spiritum sanctum dici solum ex Patre procedere, in secunda et tertia, ex Patre Filioque : unde fortassis suspicio veniat fuisse illas a Latinis editas, cum hanc Græci doctrinam proterve ac temere contra sanctorum Patrum etiam Græcorum sententiam repudient.

Non ingratum lectori fore putamus, quod binas Gallicas versiones his adjecerimus : quarum prior, uti dictum est, ex codice Colbertino 3133 a 600 annis conscripta est. Altera vero ex codice liR. PP. Fratrum

Minorum 400 annorum. Videturque ex antiquiore codice exscripta : non consonat enim illa interpretatio cum Latino Symbolo e regione posito; ita ut etiam inscriptio Latina a Gallica penitus discrepet, in priorumque Bonifacii, in posteriore vero Anastasii seu potius Athanasii esse dicatur.

Illis subjungimus Symboli explicationem Latine compositam ex codice hujusce Sangermanensis cœnobii annorum plus quingentorum exscriptam, non indignam, ut arbitramur, quæ in lucem prodeat.

Agmen claudit Græca fidei confessio, ex codice Regio 2356 exscripta. Quæ item præfert Athanasii nomen, multisque, ut existimamus, post Athanasium sæculis edita est

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

SYMBOLUM S. ATHANASII DE FIDE CATHOLICA (4), VULGO IN ECCLESIA RECEPTUM.

PRIMA FORMULA.

Εἰ τις θέλει σωθῆναι, πρὸ πάντων χρῆ αὐτῷ τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν· ἣν εἰ μὴ τις ὑγιῆ καὶ ἁμωμον τηρήσειε, πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται. Πίστις δὲ καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μὴτε συγχίοντες τὰ πρόσωπα, μὴτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντες. Ἄλλη γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶ θεότης, ἰσὴ δόξα, συνδιακονίζουσα ἡ μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄμετρος ὁ Πατὴρ, ἄμετρος ὁ Υἱὸς, ἄμετρον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅμως οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· ὡσπερ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, οὐδὲ τρεῖς ἄμετροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, καὶ εἰς ἄμετρος. Ὁμοίως παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅμως οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Ὡσαύτως Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Ὅτι, ὡσπερ μοναδικῶς ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῆ ἀληθείᾳ ἀναγκαζόμεθα, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν καθολικῆ εὐσεβείᾳ κωλυόμεθα. Ὁ Πατὴρ ὑπ' οὐδενός ἐστι πεποιημένος, οὔτε δεδημιουργημένος, οὔτε γεγεννημένος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστὶν

QUICUNQUE vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem : quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit (5). Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur : neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti : sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una est divinitas, æqualis gloria et cœterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus (6). Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus : sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus : et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus : et tamen non tres dii, sed unus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus : et tamen non tres domini, sed unus est Dominus. Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum aut Dominum (7) confiteri Christiana veritate compellimur ; ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus : Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec

(4) Codex Regius 2962 : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου ὁμολογία τῆς αὐτοῦ πίστεως. In codice Felckmannii Græco nullus comparer titulus, nec scriptoris nomen. In Palat. codice legitur, Σύμβολον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Sangerman. 257, Fides sancti Athanasii episcopi Alexandria. Qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, habet : Fides Athanasii Alexand. Colbert. 784 mutilus est initio et a media solum parte incipit, ut infra notatur. Regius codex 4908 nullum habet titulum. Qui ab Usserio dicitur esse tempore Gregorii M. descriptus, Fides catholica, solum habet. Palat. I paulo post initium habet, Πρὸ

πάντων χρῆλα ἐστὶν ἵνα τὴν καθολικὴν κρατῆσῃ πίστιν.

(5) S. Germ., *Inviolabilemque servaverit, absque dubio peribit in æternum. In Reg. absque dubio deest. Ibid. Palat. sic, ὑγιῆ ἁμωμον τηρήσειεν ἐκτὸς διαταγμῶ ἐξ.*

(6) Mox Reg., *talis et Spiritus sanctus, et ita in subsequentibus particulam et ante Spiritus sanctus. Desinit autem in hæc verba : Et tamen non tres æterni, exinde mutilus est codex.*

(7) S. G., *Unamquamque personam et Dominum et Deum.*

genitus est, sed procedens. Unus ergo Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate (8) nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales. Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat (9). Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est (10). Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ: nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis (11), inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

ὁν τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀποδώσαντες περὶ τῶν σονται (13) εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ κακὰ εἰς μή τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δυνήσεται.

(8) S. G., *In hac Trinitate*, omisso. et.

(9) Colbertinus hic incipit, hæc ratione: Post synodum Chalcedonensem hæc minio descripta leguntur: *Explicit synodum mundanum, id est, universalem, apud Calcedona.*

Hoc inveni Treviris in uno libro scriptum, sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Deinceps atramento hæc: est ergo fides recta, etc., ad finem usque.

(10) S. G., *Et Deus pariter et homo est.* Colbertin., *Deus pariter et homo est.* Colbertin. *ibid., de substantia Patris, et infra, de substantia Matris.* *Ibid. post, Matris, S. G. habet, in sæculo genitus perfectus homo. Mox S. G. et Colbertin., ex anima rationali, qui postremus ita prosequitur ad finem usque: et humana carne subsistens: æqualis Patri, secundum divinitatem, minor Patri (sic) secundum humanitatem. Qui licet Deus sit homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non ex eo quod sit in carne conversa divinitas, sed quia est in Deo assumpta dignanter humanitas. Unus Christus est non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Qui secundum fidem nostram passus et mortuus ad in-*

οὐ πεποιτημένος, οὐδὲ δεδημιουργημένος, ἀλλὰ γεγεννημένος. (12) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς οὐ πεποιτημένον, οὕτε δεδημιουργημένον, οὕτε γεγεννημένον, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἰς οὖν ἐστὶ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρῶτον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μείζον ἢ ἕλαττον, ἀλλ' ὅλαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συνδιακονοῦσαι ἑαυταῖς εἰς: καὶ ἴσαι. Οὕτως, ἵνα διὰ πάντων, ὡς περὶ ἤδη προείρηται, καὶ Τριάς ἐν μονάδι, καὶ μονὰς ἐν Τριάδι λατρεύεται. Ὁ θέλων οὖν σωθῆναι οὕτω περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος νοεῖτω. Ἄλλ' ἀναγκαῖον δέ ἐστι πρὸς αἰώνιαν σωτηρίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βεβαίως πιστεύῃ. Ἔστιν οὖν πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, Θεός καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ. Θεός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πρὸ αἰώνων γεννηθείς· καὶ ἀνθρώπος ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς, ἐν χρόνῳ γεννηθείς. Τέλειος Θεός, καὶ τέλειος ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑποστάς· Ἰσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἥττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁς, εἰ καὶ Θεός ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπος, ὁμοῦς οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶ Χριστός· εἷς δὲ οὐ τροπῇ θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει ἀνθρωπότητος εἰς θεότητα. Εἰς καθόλου οὐ συγχύσει φύσεων, ἀλλ' ἐνώσει ὑποστάσεων· ὡς περὶ γὰρ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἰς ἐστὶν ἀνθρώπος, οὕτω Θεός καὶ ἀνθρώπος εἷς ἐστὶ Χριστός· ὁ παθὼν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ἅδην, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παντοκράτορος, ἔθεν ἐλευσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὐ τῇ ἐλεύσει πάντες ἀνθρωποὶ ἀναστήσονται

ἰδίων ἔργων λόγον· καὶ οἱ καλὰ πράξαντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ

ferna descendens, et die tertia resurrexit, atque ad cælos ascendit, ad dexteram Dei Patris sedet sicut vobis in Symbolo traditum est. Inde ad judicandum vivos et mortuos, credimus et speramus eum esse venturum. Ad cujus adventum erunt omnes homines sine dubio in suis corporibus resurrecturi, et redditori de factis propriis rationem; ut qui bona egerunt eant in vitam æternam, qui mala in ignem æternum. Hæc est fides sancta et catholica, quam omnis homo qui ad vitam æternam pervenire desiderat, scire integre debet et fideliter custodire. Sangermanensis vero codex post hæc verba: Ex anima rationali et humana carne subsistens, sic prosequitur: Æqualis Patri, perfectus Deus, secundum divinitatem. Qui licet Deus sit et homo, non tamen duo, sed unus est Deus. Unus autem non conversatione divinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo, etc.

(11) S. G., *Unus Christus . . . descendit ad infernos, resurrexit . . . Sedit ad dexteram Patris omnium.*

(12) In prius editis post γεγεννημένος, legitur, ἐκ τοῦ Πατρὸς, sed hæc postrema verba desunt in Reg.

(13) Reg., ἀπελεύσονται, infra, πιστεύῃ.

SECUNDA FORMULA.

Τὸ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ὁμολογία τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ἔδωκε πρὸς Ἰούλιον πάπυρ Ῥώμης.

Τῷ θέλοντι σωθῆναι πρὸ πάντων ἀνάγκη τὴν καθολικὴν πίστιν κατέχειν· ἦν εἰ μὴ τις ἀκεραίαν καὶ ἀπαράθραυστον συντηρήσειεν, ἀνάμφιδόλως εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβειν ἡμᾶς, μήτε τὰ πρόσωπα συγχέοντα, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντα. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ἄλλο τὸ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶ θεότης, ἴση δόξα, συναΐδιος μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπειρος ὁ Πατὴρ, ἄπειρος ὁ Υἱὸς, ἄπειρον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰδίδιος ὁ Πατὴρ, αἰδίδιος ὁ Υἱὸς, αἰδίδιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ μὴν τρεῖς αἰδίοι, ἀλλ' εἰς αἰδίοι. Οὕτως οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὔτε τρεῖς ἄπειροι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, εἰς ἄπειρος. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός. Οὕτω Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς Κύριος· ἐπεὶ καθὼς ἕκαστον τῶν προσώπων Θεὸν ἢ Κύριον ὁμολογεῖν ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμεθα, οὕτω καὶ τρεῖς θεοὺς ἢ κυρίους λέγειν ἢ καθολικὴ θρησκεία κωλύει. Ὁ Πατὴρ τοίνυν ὑπ' οὐδενὸς οὔτε πεποιήται, οὔτε ἐκτισται, οὔτε γεγέννηται. Μόνος Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν οὐ ποιηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ γεννηθεὶς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ 660 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, οὐ γεννηθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. (14) Εἰς τοίνυν Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς ὁ Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύ-

ματα ἅγια. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μείζον ἢ ἐλάττω· ἀλλὰ τρία πρόσωπα συναΐδια ἑαυτοῖς ἐστὶ, καὶ διὰ πάντων ἴσα. Οὕτως ὡς κατὰ πάντα, καθὼς ἤδη εἴπομεν, καὶ τὴν Τριάδα ἐν τῇ μονάδι, καὶ τὴν μονάδα ἐν τῇ Τριάδι σέβειν ἡμᾶς. Ὁ βουλόμενος τοίνυν σωθῆναι, οὕτω περὶ τῆς Τριάδος φρονεῖτω.

Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σάρκωσιν πιστῶς κατέχειν. Ἔστι τοίνυν βεβαία πίστις, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι· Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα· τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφ' ἑστώτα· ἴσον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττωτα τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος, οὐ μὴ δύο, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Χριστός· εἰς δὲ, οὐ τῆς θεότητος μεταβληθείσης εἰς σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσης· εἰς παντελῶς, οὐ φυρμῶ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆ τοῦ προσώπου ἐνότητι. Ὡσπερ γὰρ ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἰς ἐστὶ Χριστός· παθὼν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐκεῖθεν ἤξων κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὐ πρὸς τὴν παρουσίαν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων ἀποδώσοντες λόγον περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαθὰ πράξαντες εἰς τὴν αἰώνιον ἀπελευσονται ζωῆν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μὴ τις πιστῶς καὶ βεβαίως πιστεύσειεν, οὐχ οἶός τε ἔσται σωθῆναι.

TERTIA FORMULA.

Ἐκθεσις ὁμολογίας τῆς καθολικῆς πίστεως τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὅστις ἀν βούληται (15) σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν· ἦν εἰ μὴ εἰς ἕκαστος σώαν καὶ ἀμώμητον τηρήσῃ (16), ἀνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολείται.

Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σεβώμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαχωρίζοντες (17).

Ἄλλη γάρ ἐστὶν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη

τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἄλλὰ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, μία ἐστὶν ἡ δόξα (18), συναΐδιος ἡ μεγαλειότης.

Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ (19) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἀκατάληπτος ὁ Πατὴρ, ἀκατάληπτος ὁ Υἱὸς,

(14) In synodo Florentina tom. XIII, pag. 703 : Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεώς φησι· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν.

(15) Henric. Steph., ὅστις βούλεται.

(16) Concil., τηρήσειεν.

(17) Alius, μερίζοντες.

(18) Henric. Steph., μία Υἱοῦ ἡ δόξα. Concil., ἴση Υἱοῦ ἡ δόξα. Ibid. Concil., συναΐδιος ἡ θεότης.

(19) Καὶ deest in Concil.

ἀκατάληπτον καὶ (20) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱός, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πλὴν οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιος· οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι (21), οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος, εἰς ἀκατάληπτος.

Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ Υἱός, καὶ παντοδύναμον καὶ (22) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος.

Οὕτω Θεός ὁ Πατήρ, Θεός ὁ Υἱός, Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς (23) θεοὶ, ἀλλ' εἰς Θεός.

Ὁμοίως (24) Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος

Ὅτι ὡς ἰδίᾳ (25) μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν, Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζόμεθα· οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς (26) κυρίους λέγειν, τῇ καθολικῇ ἀληθείᾳ κωλυόμεθα.

Ὁ Πατήρ ἀπ' οὐδενός ἐστιν, (27) οὔτε μὴν κτιστός, οὔτε ποιητός, οὐδὲ γεννητός.

Ὁ Υἱός ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου (28) ἐστίν, οὐ ποιητός, οὐ κτιστός, ἀλλὰ γεννητός.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητόν, οὐ κτιστόν, οὐδὲ γεννητόν, ἀλλ' ἐκπορευτόν (29)

Εἰς οὖν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱός, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα τὰ ἅγια.

Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν (30) μείζον ἢ ἕλαττον, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συναϊδοί εἰσιν ἑαυταῖς καὶ ἴσαι.

Ὅστε (31) κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ τὴν Τριάδα ἐν μονάδι σέβασθαι δεῖ. Ὁ γοῦν (32) βουλόμενος σωθῆναι, οὕτω περὶ Τριάδος φρονεῖτω.

Πλὴν ἀναγκαῖον ἐστὶ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, ὅπως καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν (33) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύσῃ.

Ἔστι γὰρ πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, Θεός καὶ ἄνθρωπος ἐστὶ.

Θεός ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθείς, καὶ ἄνθρωπος ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς ἐν τῷ αἰῶνι τεχθείς.

Τέλειος Θεός καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφίσταμενος.

Ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅς, εἰ καὶ Θεός καὶ ἄνθρωπος ἐστίν, οὐ δύο ὅμως, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Χριστός.

Εἰς δὲ οὐ τροπή τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψις τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Θεόν.

Εἰς πάντως οὐ συγχύσει τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐνότητι τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ γὰρ ὡς ἡ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἡ σὰρξ εἰς ἐστὶν **661** ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ θεάνθρωπος (34) εἰς ἐστὶ Χριστός.

Ὅς ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ κατήλθεν εἰς ἄδου (35), ἀνέστη ἐν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν.

Ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παντοκράτορος, ὅθεν ἔξει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται **C** μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ ἀποδώσουσιν ἐξ ἰδίων ἔργων ἀπολογίαν.

Καὶ οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον· οἱ δὲ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἐὰν μὴ τις ἐκ πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ (36), σωθῆναι οὐ δύνησεται.

QUARTA FORMULA.

Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est **D** ipsi ut teneat orthodoxam fidem; quam nisi quis impollutam et incorruptam servaverit, æternam inveniet perniciem. Fides igitur orthodoxa hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas neque substantiam separantes.

(20) Καὶ hic et in sequenti linea deest in Conc. (21) Conc., Καὶ γὰρ οὐ τρεῖς. . . οὐ τρεῖς ἄκτιστοι.

(22) In Concil. καὶ deest. Idem mox, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(23) Concil., καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(24) Conc., Οὕτω. Mox alii, Κύριος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ibid. Conc. de more, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(25) Sic Henric. Steph. recte. Editi vero, ἰδίαν. Mox Genebr., ἕκαστον. Conc., ἐκάστην.

(26) Conc., ἢ καὶ τρεῖς.

(27) Concil., οὔτε ποιητός, οὔτε γεννητός.

(28) Sic Concil. Genebrardus vero habet μόνον.

Εἰ τις βούλοιο σωθῆναι, πρὸ πάντων αὐτῷ χρειαζομένην τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἣν ἐὰν μὴ τις ἀμόλυπτον καὶ ἀφθορον τηρήσῃ, αἰώνιον εὐρήσει τὴν ἀπώλειαν. Πίστις οὖν ἡ ὀρθόδοξος αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαίρουντες.

Mox Genebrard., γεννητός. Concil., γεννητός, rectius.

(29) Concil., ἐκπορευόμενον. Mox idem, Εἰς γοῦν.

(30) Concil., οὐδέ. Mox Genebrard., ἀλλὰ σῶαι αἱ. Ibid. Conc., τρεῖς ὑποστάσεις συναϊδοί

(31) Concil., οὕτω.

(32) Concil., σεβόμεθα. Ὁ οὖν.

(33) Concil., σάρκωσιν. Mox Genebrard. habet ὅτι ante ὀρθῶς.

(34) Concil., Θεός καὶ ἄνθρωπος.

(35) Concil., ἡμετέραν, καὶ κατήλθεν ἐν ἄδῃ.

(36) Concil., ἣν ἐὰν μὴ εἰς ἕκαστος πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ, etc.

Ἄλλη γὰρ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἐν τῷ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγαλωσύνη καὶ αἰώνιος. Οἷος ὁ Πατήρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατήρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, ἀλλ' εἰς ἄκτιστος. Παντοκράτωρ ὁ Πατήρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἰς παντοκράτωρ. Αἰώνιος ὁ Πατήρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἰς αἰώνιοι. Παντοδύναμος ὁ Πατήρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἰς παντοδύναμος. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Θεός. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἰς ἐστὶ Κύριος. Καὶ ὡς περ μοναδικῶς μίαν ἐκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῆ ἀληθείᾳ συνηγορούμεν, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συναινοῦμεν, ἀλλὰ παντελῶς ἀπαγορευόμεν. Πατήρ γὰρ παρ' οὐδενός ἐστι ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλ' ἀγέννητος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλὰ γεννητὸς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν. Εἰς λοιπὸν ὁ Πατήρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἰς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἐν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδεὶς πρῶτος ἢ ἔσχατος, οὐδεὶς μέγας ἢ μικρός· ἀλλὰ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις αἰώνιοι τέ εἰσι καὶ ἴσαι εἰς πάντα, ὡς προεῖρηται. Μονάδα γοῦν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι πᾶς Χριστιανὸς εὐσεβείσθω καὶ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου Τριάδος δοξάζετω.

Ἄναγκαῖον δέ ἐστι καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύειν. Ἔστι γοῦν ἡ πίστις ὀρθή, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, θεὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐστὶ. Θεὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς [αἱ. ἄκτιστός ἐστι καὶ οὐσία Πατρὸς], ἄνθρωπος ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτήσας ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὑπέβαλε, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπέυθυνον τῷ χρέει πεποίηκεν· ὁ Υἱὸς λοιπὸν τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ Θεοῦ, τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐκστάς, πρὸς ἡμᾶς κατέβη· καὶ δι' ἀκοῆς εἰσοῦς τὴν νηδὺν τῆς ἁγίας Παρθένου, μυστικῶς τὴν κυοφορίαν εἰργάσατο, ἐνδύς τὴν ἡμετέραν φύσιν κατ' ἄκραν ἔνωσιν· Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος προσελθὼν, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οικονομίαν ἐπλήρωσε δι' ἄφατον ἔλεον. Καὶ τέλειος Θεὸς ὢν, γέγονε τέλειος ἄνθρωπος, μὴ τραπέλις, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν ὑπερουσίον καὶ ἄφραστον οὐσίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς οὐσωθείς· αὐτὸς ἐαυτῷ σὺν τῷ συμφυεῖ αὐτοῦ πανηγύῳ Πνεύματι δημιουργήσας τὴν παναγίαν τῆς σαρκὸς πρόσληψιν, τελείαν οὐσίαν ἀνθρωπίνην ἐνυπόστατον αὐτῷ καὶ ἀδιάρητον ἐξ αὐτοῦ, ἁμαρτίας ἀμέ-

Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas, unum imperium, una potentia, unum regnum, æqualis gloria, æqualis et æterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increated Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus; nec tamen tres increati, sed unus increatus. Omnium imperator Pater, omnium imperator Filius, omnium imperator Spiritus sanctus; nec tamen tres omnium imperatores, sed unus omnium imperator. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus; nec tamen tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; nec tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; nec tamen tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus; nec tamen tres domini, sed unus est Dominus. Et sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri oportere Christiana veritate defendimus; ita tres deos aut tres dominos dici non probamus, sed omnino repudiamus. Pater enim a nullo est factus, non creatus, sed ingenuus. Filius a Patre est non factus, non creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre est non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. Unus demum est Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate nemo primus aut postremus: sed tres personæ æternæ sunt et æquales in omnibus, ut supra dictum est. Unitatem ergo in Trinitate, et Trinitatem in unitate omnis Christianus confiteatur: et ita de sancta, vivifica et consubstantiali Trinitate sentiat.

Necesse autem est, et de incarnatione Filii Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi recte credere. Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Deus est ex substantia Patris: homo est ex substantia Matris. Cum enim peccato suo Adam hominum genus morti subjecisset, naturamque nostram debito obnoxiam fecisset; ideo Filius invisibilis Patris et Dei, ex cœlis minime discedens ad nos descendit: ac per auditum ingressus in uterum sanctæ Virginis, mystice, seu arcano modo uteri gestationem effecit, ingressus in naturam nostram per summam unitatem: una Deus et homo progressus, sic eam quæ nos spectat œconomiam implevit, per ineffabilem misericordiam. Et perfectus Deus cum esset, factus est perfectus homo, non conversus, neque mutatus 662 secundum supersubstantialem et ineffabilem substantiam suæ deitatis, ex anima rationali et humana carne subsistens. Sibi ipse cum Spiritu sanctissimo qui ejusdem est naturæ, auctor est sacratissimæ assumptionis carnis. Perfectam humanam substantiam (assumpsit) in se subsistentem, et a

se indivisibilem, peccati expertem; corpore ex virginali casto sanguine Deiparæ compacto, absque voluntate aut cogitatione carnali: anima vero immaterialiter creata, intelligente, rationali, voluntate prædita, et vi operandi; quæ tota cum carne visa est, ex ipso initio, ex prima existentia, ob suam cum ipso Deo Verbo summam unionem, non confusam secundum hypostasim. Æqualis ergo est Patri secundum divinitatem, minor autem Patre secundum humanitatem. Et reipsa verus est Deus et homo: nec tamen duo, sed unus est Christus. Unus autem, non conversa carne, sed assumpta in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est carne propter nostram salutem, divinitate impatibili remanente; et sepultus est, et resurrexit, et assumptus est in cælos, seditque a dextris Dei et Patris. Inde rursum veniens iudicabit vivos et mortuos. Ad cuius adventum omnes qui a sæculo dormierunt homines resurgent, rationem reddituri de operibus suis. Et qui bona egerunt ibunt, ejus jussu, in vitam æternam: qui vero mala egerunt, ibunt in supplicia æterna. Hæc igitur est orthodoxa fides, quam qui non intemeratam servavit, salvus esse non potest.

Ομοιον· εκ των παρθενικῶν ἀγῶν αἱμάτων τῆς Θεομήτορος συμπαγέντος τοῦ σώματος, χωρὶς τινος θελήματος ἢ ἐννοήματος σαρκικοῦ· τῆς δὲ ψυχῆς ἀύλης κτισθείσης, νοεῶς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς, ὅλης τεθεαμένης σὺν τῇ σαρκί, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ πρώτης ὑπάρξεως, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἄκρην ἔνωσιν, ἀσύγχυτον καθ' ὑπόστασιν. Ἴσος οὖν ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττω δὲ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὅτως ἀληθινὸς ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ὁμοῦ οὐ δύο, ἀλλ' εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς· εἰς δὲ οὐ τραπέισα ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ἀναληφθεῖσα εἰς τὸν Θεόν· εἰς ὀλικῶς οὐ συγχύσει οὐσιῶν, ἀλλ' ἐνώσει τὸ καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὡς περ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἰς ὑπάρχει ἄνθρωπος, οὕτω καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς. Ὅς ἔπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἀπαθῶς τῆς θεότητος μενούσης· καὶ ταρεῖς, καὶ ἀναστὰς, καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐκείθεν δὲ πάλιν ἐρχόμενος κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὐ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πράξεων ἐβίων. Καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύονται ἐν κελεύσματι αὐτοῦ εἰς αἰῶνιον ζῶν· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, πορεύονται εἰς αἰωνίους κολάσεις. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἣν ὁ μὴ τηρήσας ἀμώμητον, σωθῆναι οὐ δύναται.

Cod. Colbertinus 3133, nulla inscriptione.

KIKUNKES vult salf estre, devant totes choses C bosoieng est qu'il tienget la commune fei.

Laquele si cascun entiere e neent malmisme ne guarderat, sanz dolance pardurablement perirat.

Iceste est a certes la commune fei, que un deu en Trinitet e la Trinitet en unitet sorums.

Ne mie confundanz le persones, ne la substance deseuranz.

Altre est a decertes la personne del Perre, altre del Filz, altre del Saint Espiriz.

Mais del Perre e del Filz e del Saint Espiriz une est divinitet, oele gle pardurable majestet.

Quels est li Perre, tels est li Filz, tels li Saint Espiriz.

Neent criez li Perre, neent criez li Filz, neent criez li Sainz Espiriz.

Granz est li Perre, granz est li Filz, granz est li Sainz Espiriz.

Pardurables li Perre, pardurables li Filz, pardurables li Sainz Espiriz.

Nequedent ne sunt mie treis pardurables, mais un pardurable.

Si cume ne sunt treis nient criez ne treis granz, mais uns nient criez e uns Granz.

Ensement trestutpoant li Perre, trestutpoant li Filz, trestutpoant li Sainz Espiriz.

E nequedent nient tres trestutpoant mais un Trestutpoant.

Issi faitement Deus est li Perre, Deus li Filz, Deus li Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Deus, mais uns Deus est.

Issi est li sire Perre, li sire Filz, li sire Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Seignurs, mais uns est Sire

Kar si cume senglement chascune personne diu u nre Seignur regesir par Cristiene veritet fumes debotet,

Si faitement tres Deus u Seignurs dirre par commune religiun sumes deveet.

Li Perre de nul n'est fait ne crecz ne engendrez.

Li Sainz Espiriz del Perre et del Filz, nient fait ne criez ne engendrez, mais avant eissuz.

Dunkes est uns Perre, nient treis perres, uns Filz, nient treis filz, uns Sainz Espiriz, nient treis sainz espiriz.

E en iceste Trinitet nule chose primes u derains, nule chose greindre u mendre.

Mais totes les treis persones ensemble parmanables à sei sunt e ensemble oeles.

Issi que par totes choses, si cume ja devant dit est, e la unitet en la Trinitet e la Trinitet en uniet seit a onorer.

Ki vult dunkes salff estre, issi faitement de la A kar nostre sire Jhu Crist Filz de deu Deus e hom
Trinitet sentet. est.

Mais boisoignable chose est à la pardurable san-
tet, que lencarnatiun adcertes nre Seigneur Jhu
Crist chascuns feelment creiet.

I dunc est dreite fci que creums e regelisums,

Deus est de la substance del Perre devant les
siclez engendrez, e hom est de la substance de sa
mere en siecle nez.

Reliqua desunt.

CANTICUM BONEFACII : *Quicumque vult salvus esse, etc.*

Ce chant fust S. Anaistaise qui apostoilles de Rome.

663 QUICUNQUES veust estre saus (*saes*, sic cod.)
devant toutes choses est mestiers que il tiegne la com-
mune foi. Nul ne puet estre saus (*saes*, sic cod.) se
il ne mentient en sa vie seinte crestiene feelment.

Laquelle se chacuns naura gardeee entiere et nient
violee sanz doute pardurablement perira. Qui ne
tenra ceste foi de seinte crestiente loiaument en fin
sera dampnez pardurablement.

Certes la foiz commune des Crestiens est ceste
que un Dieu en Trinite et la Trinite en unite
enoroms. Tele est la foiz de seinte crestiente
que tuit Chrestien doivent croire et aorer un
seul Dieu en Trinite et la Trinite comme un seul
Dieu.

Et non confundanz les personnes ne la sustaïnce
de partanz issi est que nos ne devons pas me-
screoire que les troies personnes ne soient un Dex ne
dire que la Trinitez soient troi Dieu.

Car une est la persone dou Pere. et autre la C
persone du Fill. et autre la persone dou Saint
Esprit.

Mes cele dou Pere et cele dou Fill. Et cele dou
Saint Esperiz est une divinitez egal gloire pardu-
rable pardurable ma estez.

Ces troies personnes toutes ensamble sunt uns
seuls Dex.

Quiex (sic cod.) est li Peres tex est li Filz et tex
est li Seinz Esperiz. De tele hautece comme li Pe-
res est de tele est li Filz et li Seinz Espriz.

Non crez est li Peres non criez est li Filz non
criez est li Seinz Espriz : Nus ne fist le Pere, ne le
Fill. ne le Seint Espriz.

Granz est li Pere granz est li Filz granz est li
Seinz Espriz.

La grandece dou Pere et dou Fill', et dou Saint
Espriz est une chose.

Pardurables est li Peres pardurables est li Filz
pardurables est li Seinz Esperiz

Et ne por quant (sic cod., id est, *pourtant*) il
ne sont pas troi pardurable mes uns pardurables.
Ces troies pardurabletez mes une seule.

Si come il ne sunt mie troi vient trie ausi ne
sunt il mie troi grant mes tuit troi ensemble sunt
uns deux vient trie et uns seul deux granz.

Ansint est touz puissanz li Peres tous puissanz
li Fillz tous puissanz li Seinz Espriz. Chacune de
ces troies personnes par soi est touz puissanz.

Et ne por quant ne devons pas dire que ces

troies personnes soient troi Dieu tout puissant :
mes uns deux toz puissanz.

Ausi est deux li Peres. deux li Filz diex li Seins
Esperiz.

B Et ne porquant ne devons pas dire que ces
troies personnes soient troi Dieu mes uns seuls
Dieux.

Au tressi sires est li Peres sires est li Filz. si-
res est li Seins Esperiz. Chacuns de cez par soi
est sires.

Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies
personnes soient troi Seigneur, mes uns seuls sires
et uns seuls Dieux.

Car si comme sanglement chacune persone so-
mes amoneste regelir Dieu et Seigneur par cre-
stiene verite illi somes nos devec adire par com-
mune religion trois dieux et trois seigneurs ausi
comme la reisons requiert que nos dions que cha-
cune de ces personnes est deux ausi requiert ceste
meisme reisons Crestiene que nos ne dions mie que
ce soient troi dieu ne troi seigneurs mes uns seuls
Dieux et uns seus Sires.

Li Peres est faiz de nului ne criez ne engendrez.
La persone dou Pere ne descendi de nului non ne
nest se de lui non.

Li Filz est dou seul Pere ne mie fait ne criez
mes engendrez li Filz descendit dou Pere issiq li
Peres nil Fist ne ne cria, ainz le traist de soi et
envoia comme son Esperite.

Li Seins Espriz est dou Pere et dou Fill ne mie
faiz ne engendrez mes descendans

Li Peres ne li Fils ne furent mie le Seint Es-
periz quar ce est li leur meemes.

D Donques luis est Peres ne mie Fill li uns Seinz
Esperites ne mie troi Seinz Esperite. Ces troies
personnes ne sunt que uns seuls Dieux.

En ceste Trinite nest nule chose aincois ou apres
nule chose geindre ou meindre mes toutes les
troies personnes sunt ensamble pardurables. et en
samble juex nule de ces trois personnes nest grandre
de l'autre. ne mendre de lautre quar ce est une
seule deitez.

Et issi com il est ladic ca devant le devons croire
que lunitez soit a enorer (sic cod.) en la Trinite. et
la Trinitez en lunite. Issi come au commencement
de cest Siaume a este dit croire devons fermement
que ces trois personnes sunt uns seul Deux.

Qui veust donques estre saus issi sente de la

Trinite. Entende et croie fermement que ces troies A
persones sunt uns seus Dieux. Mes besoiz est
apardurable salu que ausi croie chacuns selement
lincarnation de nostre Seigneur Dieu Jhesu Crist.
Nus ne puet estre saus se il ne croit fermement
que nostres sires Jhesu Criz descendi en terre. et
prinst chair en la glorieuse Virge Marie por nostre
sauvement. Donques est droite foiz que nous cre-
ons et regeissons que nostres sires Jhesu Criz est
Fils de Dieu et Dieux et om. Droiz est que nos
qui somes Crestien creons fermement que li Espe-
rites qui descendi en la Virge Marie et la seinte
chairs que il prist sunt uns seuls Diex qui est ape-
lez Jhesu Criz. Il est Dex dela sustance dou Pere
engendrez devant les siecles et om est dela sus-
tance dela mere nez ou siecles Apertement poons B
vouer que nostres sires Jhe Criz est Dex de par le
Pere car ce est li Esperites dou Pere et om de par
la mere par la char que il prist en li. Par feiz Dex.
par feiz om de revable ome et de char humaine
parmenanz. Jhe Criz est voirs Dex et voirs om car
cest li Esperites de Dieu qui prist char teerienne
Egal au Pere selonc lumanite selonc ce que Jhu Criz
est Dex est ineux au Pere et selonc la char est mends
de lui. Et ja soit ce quil est Dex et om. ne por quant
ce ne sunt mie dui Criz ainz est uns seuls Criz, et
ne porquant se Jhu Criz est Dex et om : por ce ne
doit on mie dire que ce soient dui Crist Uns cer-
tes est ne mie par le convertissement 664 de di-
vinite en chars mes par la prise dumanite en
Dieu. ces deux choses deux et om ne demontrent
ne une parce que la deitez fust muee en char
ne es porce que la char mua la deitez en Dieu. Uns

del tout ne mie par annullement de substance meis
par lunité de persone. Car si come lame reissable
et la charz est uns om ausi Dieux et om est uns
Crist. La nature dela char ne pot mie faire Dieu
et soi une chose mes la force de lesperite fist soi
et la char un Dieu.

Qui soffri passion por nostre salu descendi as
enfernez au tier jor resuscita de mort lcele chars
que li Esperites prinst en la glorieuse Virge mo-
rut pro nos sauver. et descendi a enfer por deli-
vrer ses amis qui estoient et la force de lesperite
la fist resusciter et lamporta osoi. Il monta es
cieuls et siet ala destre de Dieu le Pere tout puis-
sant diluec est avenir jugier les vis et les mors.

Nostres sires Jhesu Criz qui souffri mort por
nos et descendi a enfer por ses amis. et resuscita
de mort a vie et monta es cieuls descendra au jour
del ivise pour jugier les vis et les mors Au cui
avenement tuit li ome ont areusciter e leurs cors
et sunt arendre de leur propres feiz reson. Quant
nostres sires Jhesu Criz vendra jugier le monde
lors revenront toutes genz en chair et en os et
leur es convendra rendre reison de leur ueueures.
Et cil qui bien firent iroent en vie pardurable. meis
cil qui mal firent iroent en feu qui durera sans fin.
En la gloire Dieu enterront, cil qui mal auront
oure descenderont en enfer. Ceste est la foi com-
mune la quele se chacuns naura creue feelment, et
fermement saus ne porra estre lrex est la cre-
ance de seinte crestientie comme cist siaunes nos
deviset et qui issi ne croit dannez sera pardura-
blement. C

ADMONITIO.

*Hic Symboli Quicunque commentarius prodit ex codice bibliothecæ Sancti Germani a Pratis numero 199
quingentorum circiter annorum, non indignus qui studioso lectori exhibeatur.*

INCIPIT TRACTATUS DE FIDE CATHOLICA.

1. QUICUNQUE vult salvus esse ante omnia opus
est ut teneat catholicam fidem. Hic beatus Athana-
sius liberum arbitrium posuit : sicut dicit in Psal-
mo : *Quis est homo qui vult vitam*⁶³, et iterum
in Evangelio ipsa Veritas ait : *Qui vult venire
post me*⁶⁴, similiter et hic, *Quicunque vult*. Quare D
Deus omnipotens nullum hominem invitum aut co-
actum trahit ad fidem, nisi qui sua propria volun-
tate vult venire ad fidem. Sed quicunque vult sal-
vus esse in corpore vel in anima, necessitas est illi
ut teneat catholicam fidem. Quare ante omne opus
necesse est ut fides præcedat ; ante omnem opera-
tionem, ante omnem inchoationem, ante omne
principium unicuique opus est ut teneat catholi-
cam fidem, dicente Apostolo : *Sine fide impossi-
bile est placere Deo*⁶⁵. Unde et Habacuc propheta
ait : *Justus autem ex fide vivit*⁶⁶. *Catholica* : est
sermo Græcus, Latine interpretatur, *generalis* vel

universalis. Generalis pertinet ad omnes homines :
universalis quia per universum orbem diffusa est.
Fides est credulitas qua veraciter credimus id quod
nequaquam videre valemus. Unde Apostolus dicit :
*Fides est sperandarum substantia rerum, argumen-
tum non apparentium*⁶⁶. Dicitur enim fides eo quod
fit inter Deum et hominem. Istam fidem, istam
credulitatem ante omnia nobis opus est tenere,
quia fides est fundamentum omnium virtutum. Et
idecirco prius ædificemus fidem quæ est fundamen-
tum et super eam ceteras virtutes : quia sine fide
nullus salvus esse potest.

2. *Quam nisi quisque integram inviolatamque ser-
vaverit absque dubio in æternum peribit*. Quam fidem
nisi quisque integram, id est unusquisque integram
et plenam et perfectam servaverit, id est ut eam
non scindat per hæresim neque ab ullo schismate
corrumpatur. *Inviolatam*, id est, ut eam non vio-

⁶³ Psal. xxxiii, 12. ⁶⁴ Matth. xvi, 24. ⁶⁵ Hebr. xi, 6. ⁶⁶ Galat. iii, 11. ⁶⁷ Hebr. xi, 1.

let male docendo, atque prædteando, ut si eam A non custodierit integram et inviolatam, absque dubio in æterna damnatione peribit.

3. *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Nunc manifestat quid est fides, vel qualis est, vel qualiter unusquisque credere debeat. *Ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Debemus Deum credere trinum et unum. Unum in substantia, et trinum in personis. Nec propter Trinitatem debemus dimittere unitatem, nec propter unitatem debemus dimittere Trinitatem. Ut ipsum quem colimus, credimus, unum veneremur et trinum, unum propter unitatem substantiæ, trinum propter personarum vocabula. Veneremur, id est, adoremus.

4. *Neque confundentes personas neque substantiam separantes.* Confundere est commiscere. Quare non debemus tantum unam personam credere, sicut Sabellius hæreticus asserebat, sed tres personas, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nec substantiam separare, ut Arius hæreticus affirmabat: dicebat enim quod sicut erant tres personæ ita fuissent et tres substantiæ. Patrem asserebat majorem Filio, Filium minorem Patre, Spiritum sanctum ministrum eorum dicebat. Substantia dicitur eo quod ex semetipsa subsistat. Substantia vero commune est nomen omnium rerum quæ sunt. Cælum enim, sol, luna, terra, arbores et homines substantiæ dicuntur. Deus igitur substantia est et substantia prima, et omnium substantiarum causa, quia omnium rerum Creator est. Essentia igitur proprie de Deo dicitur, quia semper est quod est qui incommutabilis est.

5. *Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.* Hic contra Sabellium sunt personæ diviæ, qui asserebat esse unam. Quia Pater in sua persona nec est Filius, sed tantum Pater, nec Filius in sua persona est Pater, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus in sua persona est Pater nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus: ex utroque procedens persona dicta est eo quod per se sonat.

6. *Sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, æqualis gloria, cœterna majestas,* id est, D cœqualis, sine initio et fine, et gloria et potestate

7. *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.* Quia sicut Pater est æternus vel omnipotens seu invisibilis, similiter et Filius et Spiritus sanctus.

8. *Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus 665 sanctus.* In, præpositio est in hoc loco, pro, non, posita. Increatus Pater, id est, non creatus, quia ipse est Creator omnium, et a nullo creatus; ipse est omnium Factor et a nullo factus. Increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Increatus Fi-

lius, non creaturas sicut Arius dicebat, quia simul omnia creavit cum Patre. Similiter et Spiritus sanctus.

9. *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.* Immensus, quia ejus magnitudinem vel quantitatem nullus mensurare potest, quia cælo est excelsior, et terra profundior et latior mari. Et est incircumscribitus, incorporeus, inlocalis, ubique totus, et non est locus ubi non sit, sicut dicit in Psalmo: *Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades 87.* Et si ivero ad extrema maris, ibi me dextera tua tenebit. Ipse est enim intra omnia et non inclusus, extra omnia et non exclusus. Similiter et Filius, qui attingit a sine usque ad finem fortiter. De quo scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt 88.* Pari modo et Spiritus sanctus, unde dicitur: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum 89.*

10. *Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.* Hic æternum pro sempiterno debemus intelligere. Æternus Deus dicitur, quia sine initio et sine fine constat: similiter et Filius et Spiritus sanctus. Sicut nunquam non Pater ita nunquam non Filius ac Spiritus sanctus.

11. *Et tamen non tres æterni, sed unus æternus,* id est, in substantia.

12. *Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.* Quia unum est in substantia.

13. *Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.* Omnipotens dicitur Pater quia omnia potest, non a patiendo quod non vult, sed a faciendo omnia quæcunque vult, quia nihil illi impossibile est: omnipotens et Filius. Quidquid potest Pater, potest et Filius, nihilominus et Spiritus sanctus.

14. *Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens,* id est, in substantia. Ista nomina Patris et Filii et Spiritus sancti, quæ sæpe diximus, relativa sunt, quia alia ad alia referuntur; sicut verbi gratia servus ad dominum, dominus ad servum, magister ad discipulum et discipulus ad magistrum: pater ad filium et filius ad patrem. Quia nullus pater dicitur, nisi habeat filium cujus sit pater, et nullus filius dicitur, nisi habeat patrem cujus filius sit. Quia si non habuisset filium, nunquam habuisset nomen patris. Similiter Spiritus sanctus non a se, sed alicujus est spiritus. Est et aliquod vocabulum ubi spiritus relative dicitur, quomodo donum donatoris et donator doni. Donatorem dico esse Patrem, donum vero Spiritum sanctum. Donum refertur ad donatorem, et donator ad donum. Ecce qua ratione Spiritus sanctus relative dicitur.

15. *Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* Deus proprium nomen Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum, transla-

⁸⁷ Psal. cxxxviii, 8. ⁸⁸ Psal. xxxii, 6. ⁸⁹ Sap. i, 7.

tum ex Græca appellatione. Nam Deus Græce dicitur *Theos*, id est *timor*, unde tractum est Deus quod eum colentibus sit timor. Proprium nomen est Pater, quia solus est Pater, et proprium nomen est Filius, quia solus Filius est a solo Patre, et proprium nomen est Spiritus sanctus, quia ab utroque procedit. Deus est Pater, quia ipse est fons et origo deitatis. Similiter Filius Deus, hoc non a semetipso quia non est a se, sed a solo Patre est genitus. Pari modo et Spiritus non a se Deus, sed a Patre et Filio est procedens.

16. *Et tamen non tres dii, sed unus est Deus.* Sicut scriptum est : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* ⁹⁰.

17. *Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus.* Dominus dicitur a dominatione eo quod creaturam suam dominetur, regat atque gubernet. Similiter et Filius et Spiritus sanctus.

18. *Et tamen non tres Domini, sed unus est Dominus* ; in substantia.

19. *Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur.* Singillatim, id est, distincte vel separatim. De Patre si quis te interrogaverit, quid est in persona? responde, Deus et Dominus : si autem de Filio, Deus et Dominus similiter : si vero de Spiritu sancto, indubitanter responde plenum Deum et Dominum eum esse. *Compellimur*, id est, cogimur vel admonemur. *Ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur*, id est vetamur.

20. *Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus.* Pater a nullo est factus, quia ipse est omnium factor. Nec creatus, sed creator, nec genitus, sed genitor. Pater enim Græce Latine genitor dicitur.

21. *Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.* Filius a Patre solo est non factus, quia ipse est omnium factor simul cum Patre. Sed est genitus solus a solo Patre. Et unamquamque persona habet proprium, quod non habet alia. Proprium habet in persona Pater, quia solus Pater est. Et proprium habet in persona Filius, quia solus a Patre genitus est. Sed et habet aliquid proprium Filius quod non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Habet æternitatem cum Patre et Spiritu sancto : et habet in tempore nativitatem de Matre, quam non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Quia non suscipit Pater carnem in sua persona, nec Spiritus sanctus, sed tantum Filius, ut nobis in se ostenderet duas habere naturas ; unam ante omnia sæcula qua genitus est ex Patre, et de qua dicit Isaias : *Generationem ejus quis enarrabit* ⁹¹ ? alteram in tempore qua natus est ex Matre, de qua dicit Paulus apostolus : *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* ⁹², in quo com-

A placuit plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. De Patre sine initio, et sine fine ; de Matre initium habet et nullo concluditur fine.

22. *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Spiritus sanctus non debet ingenitus vel genitus dici, quia si ingenitus diceretur sicut Pater, dicerentur duo patres. Si genitus, duo filii æstimari possent. In sancta Trinitate proprium habet Spiritus sanctus quia non est Pater, nec Filius, sed Spiritus sanctus et procedens a Patre et Filio. Audis quia ista ab ambobus, sed Filius ab uno, Pater a nullo est. Ac per hoc demonstrantur aperte proprietates eorum. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen vocatur ipse Spiritus sanctus.

23. *Unus ergo Pater, non tres patres, unus Filius, non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.* Sed unus Pater, quia solus sibi unicum genuit Filium. Et unus Filius, quia singulariter ab uno Patre genitus est. Unus Spiritus **666** sanctus, quia a Patre et Filio unicus procedit

24. *Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus.* Nihil prius aut posterius, quia nullus antiquior est et nullus posterior, nullus inferior et nullus superior. *Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales.*

25. *Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitus in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit.* Debemus colere et adorare Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate.

26. *Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.* Hic rogat et admonet ut unusquisque doctor memoriter eam teneat, et firmiter credat, et alium prædicando doceat.

27. *Sed necessarium est ad æternam salutem ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat.* Necesse est nobis ut, sicut superius diximus, ita credamus. Si vero vitam æternam volumus habere, id est, cum Christo sine fine regnare, necesse est ut incarnationem Domini nostri Jesu Christi fideliter credamus. Quomodo fideliter? Non adoptivum, sed proprium Dei Filium, sicut dicit Apostolus : *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* ⁹³.

28. *Est ergo fides recta ut credamus et confitemur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est.* Pari modo inchoat enarrare secundum humanitatem Christi, quod sit fides recta, ut ipsam humanitatem credamus corde et confitemur ore, sicut dicit Apostolus : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* ⁹⁴. Deus et homo unus est. Est verus Dei Filius, qui in

⁹⁰ Deut. vi, 4. ⁹¹ Isa. LIII, 8. ⁹² Galat. iv, 4.

⁹³ Rom. VIII, 31. ⁹⁴ Rom. x, 10.

secundum divinitatem nihil minus, extra secundum humanitatem quam Deus Pater, nihil minus extra peccatum quam homo.

29 *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Deus est ex substantia Patris, id est, ex æqualitate naturæ, ante sæcula genitus, id est, ante omnem creaturam sicut dicit in Psalmo : *Ex utero ante luciferum genui te* ⁹⁶. Ex utero, id est, ex mea substantia; ante luciferum, id est, ante omnem creaturam. *Et homo est ex substantia matris in sæculo natus,* id est, totus homo cum corpore et anima, in omnia nobis similis, absque peccato. Ex substantia matris, id est, de æqualitate naturæ matris in sæculo natus, id est, in his temporibus. Non aliunde nisi de semine mulieris sine coitu viri carnem suscepit. Unde Salomon : *Sapientia adificavit sibi domum* ⁹⁶, hoc est, ædificavit Christus sibi carnem de beata Maria, de qua legitur : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* ⁹⁷.

30. *Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens.* Perfectus Deus, id est, plenus, quia nihil indiguit. Perfectus homo, quia nihil minus habuit extra peccatum, quam homo. *Ex anima rationali.* Christus veram animam habuit unde Sapientia crescere potuisset, sicut dicit in Evangelio : *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate* ⁹⁸. Sapientia in anima, et ætate in corpore. *Et humana carne subsistens.* Quia humus terra dicitur, de humanitate carnem assumpsit.

31. *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Æqualis Patri secundum divinitatem secundum illud : Ego et Pater unum sumus. Minor Patre secundum humanitatem* ⁹⁹, juxta quod dicit : *Pater major me est* ¹. In quo homo est minor a divinitate.

32. *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* Ideo sic conjungi voluit Dei Filius cum humana natura, ut ex his duabus substantiis fieret una persona.

33. *Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deo.* Non quod illa divinitas quæ est Filius Dei se convertisset in humanitatem, ut quod erat divinum, hoc fieret humanum; sed assumendo naturam nostram sic est unus effectus, ut non amitteret quod erat, sed assumeret quod non erat. Assumpsit humanitatem, et non amisit divinitatem.

34. *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Non in eo naturæ commistio est, ut vel divinitas mutaretur in naturam humanitatis, vel humanitas converteretur in naturam divinitatis, sed utrique naturæ manet proprietas in perpetuum. Tanta tamen conjunctio est naturarum, ut idem qui æternaliter ex Deo Patre genitus est, homo

sit verus. Homo propter suscipientem Deum, Deus verus, Deus Dei Filius; propter susceptum hominem, homo verus. Personam quippe Filii Dei non ex duabus personis unitam, sed ex duabus naturis existere credimus, de duabus personis compositam credere, ut nefas vetamus.

35. *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Sicut enim ex carne et anima unum dicimus hominem, et unusquisque habet duos homines in se, unum carnalem, alium spiritalem, unum visibilem, alium invisibilem, unum mortalem, alium immortalem, ita Deus et homo unus est Christus.

36. *Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis.* In quo passus? in quo videbatur, in quo homo erat, in quo crucifixus, in quo mortuus, in quo sepultus, in quo resurrexit. Quia divinitas impassibilis est, sed in conjunctione personæ Filius Dei dicitur passus. *Descendit ad inferos,* id est, anima cum Verbo, quia priusquam humanitas assumpta est a divinitate, non est separata a Verbo, sed ipsa anima a corpore separata est. Quia si non esset separata, non posset mori. Et iste descensus ad solam animam pertinet. *Tertia die resurrexit a mortuis,* ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet sicut propheta ait : *Post duos dies suscitabit nos et tertia die resurgemus, et in conspectu ejus vivemus* ².

37. *Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Ascendit ad cælos ipsa humanitas quæ fuit passa, sicut angeli dixerunt : *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* ³. Quia secundum divinitatem ad nullum potest ascendere locum, sed ubique totus est. *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* Dexteram autem Dei non carnalem, non corporalem, sicut humana habet natura, sed in hoc pro gloria Dei convenit accipere. Ac si aperte dicat : regnat in gloria Dei, et sedere pro regnare dicitur. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Venturus est in eadem forma in qua crucifixus, in qua mortuus, in qua sepultus est, in qua resurrexit, non in ea tantum humanitate in qua antea fuit, sed in gloria et majestate. Et ideo in eadem forma, ut videat Herodes et Pilatus quem judicaverunt, et videant Judæi quem tradiderunt, ut videant milites quem crucifixerunt, ut videant impii quem negaverunt. *Vivos,* quos ejus adventus invenerit in corpore viventes. *Mortuos,* qui mortui erunt ab initio usque in illum diem. Vel aliter. *Vivos,* id est, sanctos; *mortuos,* id est, peccatores cum peccatoribus suis [sic codex].

667 38. *Ad cujus adventum omnes homines resur-*

⁹⁶ Psal. cix, 4. ⁹⁷ Prov. ix, 1. ⁹⁸ Rom. i, 5. ⁹⁹ Luc. ii, 52. ¹ Joan. x, 30. ² Joan. xiv, 28. ³ Osee. vi, 3. ⁴ Act. i, 11.

gere habent cum corporibus suis, et redditori sunt de factis propriis rationem. In adventu Christi unusquisque, sive iusti, sive peccatores resurgere habent cum corporibus suis, et reddere de factis propriis rationem. Reddet autem rationem non fabula verborum, sed recordatione omnium quae fecit, sive bonum, sive malum. Et secundum hoc unusquisque recipere debet, boni bona, mali mala.

39. *Et qui bona egerunt ibunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* In vitam æternam erunt boni sine fine in gloria regnaturi. *Qui vero mala in ignem æternum.* Quia semper erit malis sine fine

Explicit Tractatus de fide catholica.

MONITUM.

Opusculum De Trinitate prodit ex ms. Regio 2558, videturque conscriptum post Chalcedonensem synodum; quo autem ævo, ignoratur

EJUSDEM (ATHANASII) DE TRINITATE. B

Unam esse naturam existimate Patris et Filii et Spiritus sancti, et hasce tres hypostases, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum et baptizati sumus. Nam *euntes*, inquit, *docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁴. Unam quidem naturam, quia plures celebrare et in multos deos dividere, ethnicorum est: tres autem hypostases, sive personas; ut ne locum habeat Judæorum sententia, et ne absque prole et absque Verbo sit Pater: *Ex quo omnis paternitas*⁵. Et Verbum nostro verbo indigentius, si non habeat Spiritum. Et ut perfectum illud in tribus sit perfectis hypostasibus. Nam juxta imaginem ejus qui in nobis est intellectus, verbi ac spiritus, ita est Pater, Filius et Spiritus. Spiritum porro cum audis, sanctum et hypostaticum intellige. Nos quidem corruptibiles sumus, et spiritus solvitur (a corpore). Ejus autem qui immortalis est, plane immortalis est Spiritus, utpote substantia quædam hypostatica. Una igitur est trium hypostasium natura, una deitas, una voluntas, una operandi vis, una potentia, unum placitum, unus motus, unus splendor ex tribus exsiliens. Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, hæc tria unus. Deus perfectus Pater, perfectus Filius, perfectus Spiritus sanctus: ejusdem honoris, ejusdem potestatis. Qui res omnes crearunt, easque continent et curant. Iis tribus omnia similiter, sine discrepantia, eadem ratione conveniunt, sive quod esse, sive quod non esse spectat, sive quoad rationem qua se habent erga creaturas, sive quoad operationem, sive quoad potentiam, sive quoad æternitatem, sive quod excellentiam spectat et causæ rationem. Quale est, idem esse, incorporeum

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ)

Μίαν φύσιν δόξατε Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὴν θεότητα, καὶ τρεῖς ταύτας τὰς ὑποστάσεις, Πατέρα, Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ βεβαπτίζεσθε. Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μίαν μὲν φύσιν, ὅτι τὸ πλείους δοξάζειν καὶ κατατέμνειν εἰς πολλοὺς θεοὺς τὴν μίαν θεότητα τῶν Ἑλλήνων ἐστὶ· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, ἦσαν πρόσωπα, ἵνα μὴ σχῆ ἡ χώραν τῶν Ἰουδαίων ἢ δόξα, καὶ ἵνα μὴ ἄγονος ἢ καὶ ἄλογος ὁ Πατήρ, ἢ οὐ πῶσα πατριά· καὶ ὁ Λόγος τοῦ ἡμετέρου λόγου ἐνδεέστερος, μὴ ἔχων Πνεῦμα· καὶ ἵνα τὸ τέλειον ἦ ἐν τρισὶ τελείαις ταῖς ὑποστάσεσι. Καὶ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ, λόγου τε καὶ πνεύματος, Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα. Πνεῦμα δὲ ἀκούων, ἅγιον ἐνυπόστατον νοεῖ. Ἡμῶν μὲν φθαρτῶν ὄντων, καὶ τὸ πνεῦμα λυόμενον· τοῦ δὲ ἀθανάτου πάντως τὸ πνεῦμα ἀθάνατον, ὡς οὐσία τις ἐνυπόστατος. Μία οὖν ἐστὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων φύσις, ἡ θεότης, καὶ μία θέλησις, καὶ μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ἐν βούλημά τε καὶ κίνημα, καὶ ἐξαλμα τῆς λαμπρότητος τῶν τριῶν. Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰς τὰ τρία· Θεὸς τέλειος ὁ Πατήρ, τέλειος ὁ Υἱός, τέλειος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τῆς αὐτῆς τιμῆς, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Δημιουργὰ τῶν ὄντων ἀπάντων, καὶ συνεκτικὰ, καὶ προνοητικὰ, ὁμοίως πάντα τοῖς τρισὶ, καὶ ἀπαρallάκτως καὶ ταυτῶς, ὅσα τοῦ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ τι μὴ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὰ κτιστά, καὶ ὅσα τῆς ἐνεργείας, καὶ ὅσα τῆς δυνάμεως, ὅσα τῆς αἰδιότητος, καὶ ὅσα καθ' ὑπεροχὴν, ἢ κατ' αἰτίαν εἶναι λέγεται. Οἷον τὸ εἶναι ταυτὸν, τὸ ἀσώματον εἶναι τὸν ἀκατάληπτον, τὸ βασιλεύειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ θεοῦν, τὸ δύνασθαι, τὸ ἀίδιον εἶναι,

⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Ephes. iii, 15.

τὸ ἀρχὴν εἶναι ὑπεράρχιον, τὸ οὐσίαν εἶναι ὑπερ-
 οὐσίον, τὸ φῶς λέγεσθαι. Τὸ δὲ σκότος τὰ συμβολικῶς
 λεγόμενα, οἷον θυμοῦσθαι καὶ ὀργίζεσθαι, ὑπνοῦν
 καὶ ἐγρηγορέναι. Ταῦτα πάντα τῇ μιᾷ φύσει προσ-
 αρμόζοντες, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δηλοῦμεν, ἢ
 νοοῦμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν. Μίαν δ' οὖν
 τὴν φύσιν εἰδότες τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐδενὶ τῶν
 ἄλλων διαφερουσῶν ἢ ταῖς ιδιότησι ταύταις, τὸ γεννᾶν
 λέγω καὶ τὸ γεννᾶσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ
 ὅτι τὸ μὲν Πατὴρ, τὸ δὲ Υἱὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα· καὶ ὅτι
 ὁ μὲν Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, γεννήτωρ μὲν
 τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱὸς
 γέννημα, τὸ δὲ Πνεῦμα πρόβλημα. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ
 ἰγγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς διὰ δύο ἄν, τὸ δὲ
 Πνεῦμα ἐκπορευτόν. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ αἰτίας, ὁ δὲ
 Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αἰτιατά. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ προ-
 βολεὺς, ὁ δὲ Υἱὸς Υἱὸς μόνον, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπο-
 ρεούμενον· οὐ γὰρ ἐξίστανται τῶν ιδιοτήτων, οὔτε
 ὁ Πατὴρ τοῦ εἶναι Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱὸς τοῦ εἶναι
 Υἱὸς, οὔτε τὸ Πνεῦμα τοῦ εἶναι Πνεῦμα, ἀλλ' ἡ μὲν
 οὐσία κοινὴ, μία τῶν τριῶν ἢ θεότης, ὡσπεροῦν
 φῶτα τρία ἀλλήλοις ἐνούμενα καὶ οὐ συγχεόμενα.
 Ταῦτα μὲν ἱκανὰ εἶδέναι περὶ τὴν θεολογίαν.

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ χάρις.

A esse qui comprehendere nequeat, regnare, creare,
 posse, aeternum esse, principium esse supra omne
 principium, lumen dici. Tenebræ autem sunt quæ
 symbolice (de Deo) dicuntur, scilicet indignari,
 irasci, dormire, vigilare. Hæc omnia uni naturæ
 congruenter attribuentes, non ex iis quæ ad eam
 pertinent significamus aut intelligimus, sed ex iis
 quæ circa illam sunt. Unam itaque scimus esse
 naturam trium hypostasium, quæ nullo alio differ-
 runt, quam hisce proprietatibus, generare scilicet,
 generari, et procedere, et quod illud sit Pater,
 illud Filius, illud Spiritus, et quod Pater quidem
 sit genitor et productor, genitor Filii, productor
 Spiritus : Filius proles, Spiritus productus. **668**
 Et Pater quidem ἀγγέννητος, seu non genitus; Fi-
 lius γεννητός cum duobus vv, seu genitus, Spiritus
 vero procedens. Pater causa est, Filius et Spiritus
 causati. Pater est etiam productor, Filius tantum
 Filius, Spiritus procedens : neque suis excedunt
 proprietatibus, Pater scilicet a ratione Patris, Filius
 a ratione Filii, Spiritus a ratione Spiritus; sed es-
 sentia communis est; una trium est divinitas; sicut
 tria lumina invicem unita nec confusa. Hæc sunt
 ad theologiam notitiam satis.

Finis et gratia Deo.

IN OPUSCULUM DE PASCHATE MONITUM

Hic libellus nobis a clar. viro Antonio Muratorio, in bibliotheca Ambrosiana præposito transmissus
 nuperrime fuit. Et quidem, ut mihi videtur, a Latino quodam scriptore Athanasii nomine exaratus est. Nihil
 enim Græcum olet quod orationem spectat, etsi ut legentibus fucum faceret scriptor iste, et Athanasio hoc
 ascribi opusculum curaret. rationem Paschalis computandi quæ apud Græcos obtinet æqui videatur. Verum
 nonnulla hic comparent quæ minus peritum ψηφιστήν arguant, ut quod ait : Sic Pascha nec ante xi Ka-
 lendas Aprilis, nec post xi Kalendas Maii celebrari posse decretum est. Quod vel unum sufficit, ut Atha-
 nasio abjudicemus : qui cum apud Ægyptios, computatores omnium accuratissimos vitam ageret, et curam
 ordinandi Paschalis post decessorem suum Alexandrum, synodi Nicænæ jussu accepisset (nam Alexan-
 drinis præsulibus hæc provincia demandata fuerat) ; in hujusmodi errorem nunquam delapsus esset. Quamob-
 rem inter spuria merito ablegatur. Opinamur autem octavo vel nono sæculo adornatum fuisse, quo avo
 hujusmodi studia obtinebant.

Incipit tractatus S. Athanasii episcopi Alexandrini de ratione Paschæ.

Mensis hic vobis initium mensium, primus erit vobis
 in mensibus anni. Loquere ad omnem synagogam
 filiorum Israel. Decima mensis hujus sumite unus-
 quisque ovem per domus paternas, et per singulas
 domus; ita ut si non sint satis ad ovem, assumant
 secum vicinum propinquum. Sument autem agnum
 masculinum immaculatum anniculum de ovibus et
 hædis, et erit vobis observatum usque in quartam-
 decimam mensis hujus. Et occidet eum multitudo
 synagogæ filiorum Israel. Ad vesperam assument de
 sanguine et ponent super duos postes et limina do-
 mus, in quibus edent eum : et manducabunt carnes
 assatas agni et azyma cum amaritudine manduca-
 bunt. Et non manducabitis ex iis crudum neque
 coctum in aqua, sed assatas in igne. Sic autem man-

C ducabitis illum. Lumbi vestri accincli et calcea-
 menta vestra in pedibus vestris, et edetis illum cum
 festinatione : Pascha enim est Domini*.

Scio multos scrupulosius interrogare solitos,
 quare secundum morem Judæorum ad lunæ com-
 partitionem diversis temporibus Pascha celebremus :
 dicentes rectius videri, ut si commemoratio sit
 Dominicæ passionis, unus anniversarius dies na-
 talis in observatione teneatur, ut semper viii Kal.
 Aprilis diem Paschæ celebrarent, in quo die Christi
 resurrectio traderetur. Itaque inquiringibus curio-
 sius, quid majores nostri secuti videantur expo-
 nam. Passio Christi redemptio est creaturæ dicit,
 resurrexit Christus in æquinoctio veris luna plena
 die Dominico. De quo Apostolus ait quod conge-

* Exod. xii, 2-11.

miscat et doleat subjecta servituti, non sua sponte, **A** sed per eum qui subiecit illam spem: quia et in ipsa liberabitur a corruptela servitutis cum libertate filiorum Dei⁷. Creaturam autem intelligimus esse vitam qua mundus amatur, in quo creatura omniaque gignuntur e terra: certum enim est nihil creari posse sine vita. Quæ utique creatura tunc subjecta est servituti cum mundus est captus. Quam Christus passione sua veniens liberum se servavit, ut in eo tempore pateretur in quo creatura subjecta fuerat servituti: ut quia dies ille tristitiæ fuerat, item lætitiæ redderetur. Resurrexit enim Christus in æquinoctio veris luna plena, die Dominica, quem in mundi convenire principio Genesis relatione cognoscimus, cum primum apparente arida, quam vocavit Deus terram, dictum est: *Germinet terra omne fenum, et omne viride lignum*⁸. In vere autem germinare omnia vidimus, atque in eo principium mundi esse comprehendimus. Propterea et Scriptura proprie mensem novorum appellat, in quo terræ facies innovatur. Sed cum tres menses vernum tempus accipiat, horum trium medium tempus initium mundo dedisse monstratur. Medium enim tempus veris est æquinoctium, in quo lux et tenebræ consistunt æquales, cum divisit Deus, ut scriptum est, inter medium lucis mediumque tenebrarum. Nec dubia fides est de justitia et benevolentia Dei, qui cum fecerit mundum, lumen et tenebras statuerit æquales, ut deinde lux cresceret, et tenebræ decrescerent. Cum ergo hic dies medium veris obtineat, non sine **C** causa majores nostri VIII Kal. Aprilis tres addiderunt dies, ut primum diem mundi constituerent. XI enim Kal. Aprilis primum esse voluerunt, quia antequam sol in diei principio conderetur triduum ante præcesserat. Refert enim Genesis quarta die facta luminaria solis et lunæ. Propterea invenimus et in VIII Kal. quidem resurrexisse, verum in XI Kal. die Pascha cum discipulis inchoasse. Ita isti tres dies, cum passione et resurrectione communicant, et æquinoctium ad omnes intelligitur **669** pertinere, in quibus cursum nec sol nec luna conficit. Diem autem Dominicam, primam diem esse dubitare non possumus, quia dicit Scriptura sex diebus factum esse mundum, et septima die **D** requievisse, quam septimam Sabbatum appellavit. Unde manifestum est primam diem in prima feria quæ est Dominica constituisse. Sive enim hoc secundum mundum, sive secundum spiritum computemus, ex una origine inveniemus computationis utriusque rationem, quia ad imaginem spiritus septiformis, et sæculi hujus, dierum septenarius numerus constitutus est. Similiter cum dicat Genesis facta esse duo luminaria in cælo, ut lucerent super terram, solem in inchoatione diei, lunam in

inchoatione noctis, plenam lunam intelligimus esse generatam, ut facta ad illuminationem terræ in inchoatione noctis, tota in terra nocte luceret, sic passionis Dominicæ resurrectio, quæ creaturam servitio liberavit, in æquinoctio, veris luna plena, Dominica die, traditur exstitisse. Sed quia, sicut computatio invenit, concurrere sibi per singulos annos in universitate non poterat, ut scilicet æquinoctium et luna plena et dies Dominica convenirent; sequenti enim anno in eodem die luna vicesima quinta secunda feria deprehensa est, judicatum est æquinoctium ad natale Paschæ (57-58), cum duæ illæ partes et dies et luna deessent, non sufficere. Itaque rectius statutum est ad natalem Paschæ diem, mensem integrum *relari* in quacunque ejus parte et dies et luna concurrerent. Neque hoc sine auctoritate Scripturæ, ut enim Moyses cum Pascha mandaret: *Mensis hic vobis initium mensium primus erit vobis in mensibus anni*. Quo verbo tantum mensem ad celebrationem Paschæ intelligitur consecrasse. Ita majores nostri, qui II Kal. Aprilis principium anni invenerunt, mensem exinde computantes in II Kal. Maii extenderunt. Sic Pascha nec ante II Kal. Aprilis, nec post II Kal. Maii celebrari posse decretum est. Sed cum in hoc mense et luna et dies convenirent, luna scilicet plena et Dominica die, tunc Pascha censitum est celebrandum. Sane quia frequenter rursus cum Dominica die lunæ plenitudo convenit, extendi in septem dies maluerunt, dummodo etiam Dominicam in resurrectionis memoriam retinerent. Ita quando dies sic veneritusque ad vicesimam primam lunam propter Dominicam diem Pascha differimus, quod ipsum non sine Scripturæ auctoritate; dicit enim Moyses, a decima quarta usque ad vicesimam totos septem dies Paschæ sanctificatos esse debere. Unde ad hunc numerum extendi posse lunam decretum est. Prudentes autem magis ad lunam et diem quam ad æquinoctium natalem Paschæ diem *redierunt*. Luna enim plena totius noctis illuminat tenebras, sicut nos a corruptela tenebrarum illuminatio spiritus liberavit, et post æquinoctium Pascha celebretur, in majori jam luce, et in minori jam nocte celebrabitur. Dominica vero dies resurrectio est dierum; ad initium enim redit et finem revocat ad vitam. Ita hæc magis visa in natali lætitiæ, et creaturæ liberatione servanda, maxime cum intra primi mensis terminos retinentur. Rursus majorem diei religionem quam lunæ indicaverunt, si quando non posset utrumque servari. Decimam quartam enim lunam, quam diem Dominicam egredi maluerunt, quia tota salus in resurrectione est, quam in die Dominica esse monstravimus, in qua et ortus dierum et resurrectio continetur, propterea quod in ipsa Dominus resurrexit. Luna vero licet ad vicesimam

⁷ Rom. viii, 22.   ⁸ Gen. 1, 11.

(57-58) *Natale Paschæ*, vox Latinis usitata.

primam partem non totam impleat noctem, plurimum tamen noctis illuminat et superat, in quo prudenter majores nostri maluerunt usque ad vicesimam primam extendi, quam ante decimam quartam Pascha celebrari, quia post ergum [i. tergum] tenebras viæ illius est relinquere, quam antecedentes non posse superare. Itaque hanc summam et hanc conclusionem in penace [pinace] constituto a majoribus, invenimus Pascha nec ante xi Kal. Aprilis, neque post xi Kal. Maii posse celebrari. Cujus observationis narratione narrata, reliqua prosequamur, ut imagini illi in qua Judæis Pascha mandatum est veritatem comparemus in Christo omnes masculos immaculatus anniculus in Pascha Judæis mandatur occidi. Hic est Christus patiens injuriam, qui sicut agnus ductus est ad occisionem: masculum non tantum ad sexum, sed et ad animi firmitatem referre debemus. Immaculatum ostendit Scriptura, quæ dicit quod peccatum in eo non fuit, nec inventus est dolus in ore ejus (39). Anniculus ex eo dicitur, quod in eo totus totius orbis spatia continentur, et sicut anni ætas in quatuor temporibus et duodecim mensibus computatur, sic fides in quatuor Evangeliiis et duodecim apostolis continetur. Hic ex ovibus et hædis jubetur assumi, quod Hebræi ita intellexerunt, ut si agnus non fuisset inventus, hædus immaculatus immolaretur in Pascha, quod longe aliter est dictum. Nam ex permisto semine hædorum et ovium postulatus est agnus, quod quidem natura non recipit, sed in Christi figura monstratum est, quia genus ejus ex Israelitis et alienigenis Moabitibus invenitur esse permistum. Dominus autem agnus istis, hædus [i. agnum ... hædum] peccatoribus comparavit, ita quia ipse originem secundum carnem non solum a Deo, sed ex peccatoribus gentibus esset habiturus, agnus ex hædis et ovibus postulatur; qui ad vesperam mandatur occidi. In occasu enim et fine mundi passus ostenditur: nam tempus hoc nostrum novissimos sæculi dies Dominus apostolique docuerunt. Quod

A vero de sanguine agni domus superlimen consignari jussit, ne a vastatore angelo tangeretur, ostendit crucis signum quo frontem signamus figuram sanguinis obtinere. Hoc autem signaculo ab angelo vastatore defendimur. Comedere hujus agni carnes jubemur, quia liberandus est populus, sicuti Christus ait: *Nisi quis comederit carnem meam non habet vitam manentem*⁹. Caro autem Christi verbum est Dei, qui [quia] *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁰; sic istas carnes assatas comedere mandamus, crudas elixasque prohibemur. Cocta enim Christi verba non cruda, probata in multo tentationum ardore, nec mollia, nec fluxa, nec labi facilia. Hæc cum azymo pane sumenda sunt, sicut Apostolus ait: *Pascha nostrum immolatus est Christus; itaque celebremus illud, non in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*¹¹. Addi azymis amaritudines herbarum docet, quia angustia et tribulus est via quæ ducit ad vitam. Lumbos præcipit zona constringi, ne in libidinis luxuriam resolvantur. Calceamenta in pedibus esse, sicut Apostolus mandat, calceare pedes nostros in evangelio pacis oportere: constanter enim evangelizare non possumus, nisi gressus nostros contra omnes injurias et dolores quodam sensus munimine vestiamus. Baculus debet esse in manibus, quia in hac via vitæ sicut baculus stabilimentum est et disciplina; ideo Salomon non vetat baculum **670** de filii capite removeri, ostendens disciplinam. Hæc autem monet, omnia in festinatione facienda, quia tardus et lentus in Dei gratia non probatur. Stare ergo nos in procincto oportet similes hominibus prefecturis, ut cum vocaverit nos Dominus, non moreremur. Ita demum enim evadentes interitu a servitute, perveniemus ad regnum Dei, in quo præparavit nobis delectabiles mansiones, qui nos vocavit per Christum Jesum Deum et Dominum nostrum, cujus est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit feliciter.

Joan. vi, 54. ¹⁰ Joan. i, 14. ¹¹ I Cor. v, 7, 8.

(39) Vide Gaud. Brixianum in serm. 3, de Pascha.

LEXICON ATHANASII.

(CRAMER, Anecdota Græca ex codd. mss. Bibliothecæ Regiæ Parisiensis, Oxonii 1841, in 8, tom. IV, p. 201. — Græditi excerptum sequens ex cod. 2617, qui est sæc. xiv, et plura glossaria continet. Prius dicitur esse interpretatio vocum ex Athanasio depromptarum, sed multæ sunt quæ procul dubio aliunde insertæ sunt, sicut in omnibus his glossariis evenit.)

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΛΕΞΕΙΣ ΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑΙ.

Ἀρχὴ τοῦ ἁλφα.

*Ἄβδρα, θάλασσα.

*Ἀβελτηρίας, ἀνοίας.

*Ἀβέλιερος, ἀνόητος, τὸ βέλτιον μὴ γινώσκων.

*Ἀβέρθη, βάθη.

*Ἀβής, ἀσύνητος, ἀνόσιος.

*Ἄθιοι, μὴ ἔχοντες τόξα, ἀπόλε (ἀπόλοι).

*Ἄθρωτον, κακὸν, ἀγῶν, ὀδυνηρόν.

*Ἀβελπήματι, ἁμαρτήματι ἔνευ βουλήs.

*Ἀβλεψία, καρδίας πόρωσιs.

*Ἀβλήχρον, ἀσθενή: καὶ τὸ ἀσθενὲs κατεπέκτασιν τοῦ ἁλφα.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXVIII.

51

Ἄβουλία, ἀπαιδευσία, ἄνοια.
 Ἄβουλιον, κακὸν ὃ οὐ θέλει τις.
 Ἄβούλιος, ἀφρόνως, ἀμαθῶς.
 Ἄβρικτον, δύσκολον, ἢ ἀνύστακτον.
 Ἄβρότασις, ἄμαρτια.
 Ἄβρότῃτι, τρυφερότῃτι, ἀπαλότῃτι.
 Ἄβροτήμων, ἄμαρτωλός.
 Ἄβρός, λαμπρός, τρυφερός, ἀνθηρὸς, τρυφηλός.
 Ἄβροδίαυτος, τρυφητής, τρυφερόδους.
 Ἄβροδιαίτη, τρυφερά ζωή.
 Ἄβρομος, ἄνευ θορύβου.
 Ἄβένθη, πολυδαθὴ, ἢ βίθη μυξίτατα.
 Ἄβροβένων, θρυπτόμενος, βλακευόμενος.
 Ἄβροχίτων, τρυφερόν χιτῶνα φορῶν.
 Ἄβρύεται, κοσμεῖται, θρύπτεται.
 Ἄβρύνεται, λαμπρύνεται.
 Ἄβροκομία, ὃ τὴν κόμην φαίδραν ἔχων.
 Ἄβρομιαῖος, γιγαντιαῖος, ἱεροπρεπέστερος.
 Ἄβραι, νέαι δούλαι, κόραι.
 Ἄβύρθηλος, ἀναίσχυντος· ποῦ ἀπαχθές.
 Ἄβλοθρίδια, ἀτελῆ, ἐκτρώματα ζωῆς δίχα.
 Ἄβλαστον, ἀκίνητον, ἀπρόσιτον.
 Ἄβδελλον, ταπεινόν.
 Ἄβίλλιον, οἶνον.
 Ἄβροδίαστον, δαψίλδον, εὐθουνοῦμενον.
 Ἄβροίεσθαι, κλλιπιέεσθαι.

Τὸ α μετὰ τοῦ γ.

Ἄγαν, πᾶν, πολὺ.
 Ἄγαλλόμενος, εὐφραίνόμενος, χαίρων.
 Ἄγανώπιδος, πραείας, εὐοφθαλμου καλῶς βλεπούσης.
 Ἄγάμματα, ξάνα, εἰδωλα, ἢ ἀνδριάντες.
 Ἄγαμαι, θαυμάζω, ἐπαινῶ, ἀποδέχομαι.
 Ἄγάμεοι, θαυμάζοντες.
 Ἄγασάμενοι, θαυμάσαντες.
 Ἄγάκλειτος, ὃ ἄγαν ἔνδοξος.
 Ἄγάσμιτο, θαυμάζειν.
 Ἄγάστονος, πολυστένακτος.
 Ἄγάληκτον, ἀσθενές.
 Ἄγαλλλαμα, καύχημα, δόξασμα.
 Ἄγανοί, λαμπροί, ἔνδοξοι, ἀγαθοί.
 Ἄγανόριμα, ἔπαρμα. ὕψωμα.
 Ἄγανκλείς, ἄγαν ἔνδοξοι.
 Ἄγανόφων, ἀγαθός, πραότατος.
 Ἄγάννυ, ἄμαξα, ἡμερὰ, καὶ ἡ ἄρκτος.
 Ἄγάστωτος, ἀκάθαρτος.
 Ἄγγυρος, ἐργάτης, ὑπρέτης, ἀγχοφόρος· ὅθεν ἄγγαράϊαν τὴν ἀναγκαίαν καὶ ἀκούσιον λέγομεν, καὶ ἐκ βίας γενομένην ὑπηρεσίαν.
 Ἄγγοραν, ῥογὴν σταφυλῆς.
 Ἄγείρατο, ἀνεκτίτατο.
 Ἄγείρει, συνάγει.
 Ἄγγε.λιαφόρος, πρεσβευτής.
 Ἄγγε.λόης, ἄγγελος.
 Ἄγγε.λια, ἀκοή, φήμη.
 Ἄγθ, φέρε, βλέπε, κόμιζε.
 Ἄγελαιον, οὐλῶδες.
 Ἄγέλασκον, ἄτιμον.
 Ἄγελαιων, ἰδιωτῶν, ἀμαθῶν, ἀγροίκων.
 Ἄγεννῶς, ἀπηνῶς, ἀνάνδρως.
 Ἄγενές, ἀνελεύθερον.
 Ἄγευστοι, ἄπειροι.
 Ἄγείρει, συναθροίζει.
 Ἄγέροχοι, ὑπερόπται, ἔντιμοι, ὑπερήφανοι, αὐθάδεις, ὄβριστάι.
 Ἄγερωχίας, ὑπερηφανείας.
 Ἄγέρωτος, ἄτιμος.
 Ἄγετός, ὃ θαυμαστός.
 Ἄγεννές, ἀνελεύθερον.
 Ἄγε δῆτα, δεῦτε δῆ.
 Ἄγειν καὶ φέρειν, τὸ ληστεύειν καὶ ἀρπάζειν· ἦγετο μὲν γὰρ τὰ ἐμψυχα, ἐφέρετο δὲ τὰ ἄψυχα.
 Ἄγελιδόν, ἠθροισμένως.

(1) Leg. ἐπισκοποῦντων.

(2) Leg. προσαίτης.

A Ἄγερωπῆ, ἐφορᾷ.
 Ἄγερῶσσει, ἀγρυπνῆ.
 Ἄγερῶψατο, ἡμέλησε.
 Ἄγῆλαι, σεμνύναι θεὸν εὐχαῖς.
 Ἄγείνωρ, ὑπερήφανος, αὐθάδης.
 Ἄγειρος, ἀγείρατος, μὴ ἔχων τέλος.
 Ἄγιστείας, καθαρότητος, ἢ λατρείας.
 Ἄγιάσατε, προεπρεπίσατε, κηρύξατε.
 Ἄγείρατος, ἀνάνδρος, ἀσθενής.
 Ἄγιστεία, ἁγιασμός, κάθαρσις.
 Ἄγιστεϊαν, εὐσέδειαν, ἐσθ' ὅτε καὶ μιαιρότητα.
 Ἄγιοχασιν, ἡνέγκασιν.
 Ἄγιοσπρεπώς, ὡς πρέπει ἁγίοις.
 Ἄγκάλει, ἀνακαλεῖ.
 Ἄγκυλον, σχολίων, δυσχερὲς ἐπιλαμπές.
 Ἄγκυλομήτης, σχολιά βουλεύόμενος· μήτις γ' ὅ
 ἢ βουλή εἴρηται.
 Ἄγκυλόγειλον, σχολιόγειλον.
 Ἄγκαλίδα, μερίδα.
 Ἄγκηθῆς, ἀβλαβείς.
B Ἄγκαλει, ἀναγινώσκει.
 Ἄγκλητης, βόθρος.
 Ἄγκλαοί, λαμπροί.
 Ἄγκλαία, λαμπρότης.
 Ἄγκλαίται, καλλοναῖς.
 Ἄγκλαότιμον, λαμπρῶς τετιμημένον.
 Ἄγκλαός, λαμπρός, καλός.
 Ἄγκλαονέδραν, τὴν λαμπρᾶν καθέδραν.
 Ἄγκλαίξει, θάλλει, φαίδρύνει.
 Ἄγκλιας, καθαρότητος.
 Ἄγκωστος, ὃ μὴ ἐπιγινωσκόμενος.
 Ἄγκωτας, ἀγνοοῦντας, ἢ μὴ γνωρίζοντας.
 Ἄγκώτες, ἀνεπιστήμονες, ἀμαθεῖς.
 Ἄγκωμόνως, ἀχαρίστως, ἀνοήτως.
 Ἄγκυται, κλάται.
 Ἄγκός, ἄγος, καθαρὸς, ἀμλιαντος.
 Ἄγκει, πνίξει.
 Ἄγοριτής, πραγματευτής.
C Ἄγορανομίας, λογιστείας· εἴρηται δ' ἐπὶ τῶν ἐπα-
 σκότων (1) τὰ τῶν πόλεων ὄνια.
 Ἄγος, μίasma, βδέλυγμα.
 Ἄγοραῖοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἀναστρέφομενοι.
 Ἄγορα, τὸ ἄγαν ῥέειν ἕκαστον πρῶγμα.
 Ἄγορος, ἀγέννητος.
 Ἄγορῆν, ἐκκλησίαν, συναγωγὴν.
 Ἄγορηταί, σύμβουλοι φρόνιμοι.
 Ἄγορόμοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἢ ἀγοραῖς διάγοντες.
 Ἄγραυλοί, οἱ ἐν ἀγορᾷ διακυκτερεύοντες.
 Ἄγροθύμιος, ἄγριος τῆ ψυχῆ.
 Ἄγροκώτατος, ἀπαιδευτότατος.
 Ἄγρας, θήρας.
 Ἄγρύτη, ὄβριξ.
 Ἄγριστίαι, νύμφαι.
 Ἄγριος, θυμώδης, ἄγριοις.
 Ἄγραφα, ἀδικήματα, ὑπὲρ ὧν νόμος οὐ γέγραπται.
 Ἄγρύτης, προσέτης (2) συρφετώδης.
 Ἄγρυτικά, χυδαῖα ψέσματα.
 Ἄγύρτας, τοὺς συνάγοντας μαντείας, τοὺς ἀπα-
D τῶντας.
 Ἄγυρις, ἐκκλησία.
 Ἄγυριαί, ἀμφοδα, αἱ ῥύμαι.
 Ἄγχιθυρον, γείτονα, πλησίον τῆς θύρας.
 Ἄγχιτύας (3), ἐξυτάτης νοήσεως.
 Ἄγχιστείας, συγγενείας.
 Ἄγχινοῦς, συνετός.
 Ἄγχιστεύς, ἐγγύς πῶ γένει.
 Ἄγχι, ἐγγύς.
 Ἄγχιτέρμων, ὃ γέλτων.
 Ἄγχιστροφος, εὐπεριστροφος.
 Ἄγχεμάχος, ὃ ἐγγύς μαχόμενος.
 Ἄγχοῦ, ἐγγύς.
 Ἄγχων, κατέχων, πνίγων.
 Ἄγχομίλον, εἰσπέσον ἐγγύς ἔχων τὴν ὀραλότητα.
 Ἄγχιγμων, φορτίων.

(3) Leg. ἀγγινοίας.

Ἄγωνή, τρόπος, ἀναστροφή.
Ἄγωνιά, κινδυνεύω.
Ἄγωνοίς, τοῖς ἀγούσιν ὁδηγοῖς.
Ἄγωνα, στάδιον.

Τὸ ἄλφα μετὰ τοῦ δ.

Ἄδαῖ, ἀπειρος.
Ἄδαμάντινα, στερῆρά.
Ἄδας, πονηρός.
Ἄδανόν, ξηρόν.
Ἄδαρχις, οὐ βλέπων.
Ἄδωός, ἀφόβως.
Ἄδμόδης, ἀπειρος.
Ἄδεάζων, ἀναβῶν, ἀναστένων.
Ἄδειμον, ἄφοβον.
Ἄδαλές, ὕγιές.
Ἄδάμαστον, ἀνυπότακτον.
Ἄδύομαι, αἰσχύνομαι.
Ἄδαῶν, ἀμαθῶν.
Ἄδαιμόνας, ἀμαθεῖς, ἀπείρους.
Ἄδεάζω, ἀναβῶ, ἀναστένω.
Ἄδάαρχτος, ἔλυπος.
Ἄδεώς, ἀφόβως.
Ἄδεκάστως, ἀμερίστως, δικαίως, ἀδωροδοκῆτως.
Ἄδει, ὕμνει.
Ἄδειμαντον, ἀνοικοδόμητον.
Ἄδελφιδός, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ υἱός.
Ἄδελφά, ὅμοια, παραπλήσια.
Ἄδευκέα, πικρά.
Ἄδειμον, ἄφοβον.
Ἄδερκός, ἀόρατον.
Ἄδηφάγος, πολυφάγος γαστρίμαργος.
Ἄδηρὸν κῆρ, ποικνήν ψυχῆν.
Ἄδιάρυπτα, ἀμάσητα.
Ἄδιαιρέτων, ἀτιμήτων, ἀχωρίστων.
Ἄδια, ἄνεσις, ἀφοβία.
Ἄδιμητηρ, παρθένον.
Ἄδιρητον (4), ἄμαχον, ἀπολέμητον, ἀπόρρητον.
Ἄδιάρρωτον, ἄσιμον (5), ἀτράνωτον.
Ἄδιόστατον, ἀδιαχώριστον.
Ἄδιαφθορία, ἀμέλεια χωρὶς παρατηρήσεως.
Ἄδιακρίτος, ἀδιαχώριστος· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ μὴ γινωσκόντων τὰ δέοντα, ἢ ἀφρόνως φλυαρούντων.
Ἄδανόν, νεκρόν.
Ἄδῶνητον, ἀσάλευτον, ἀτάραχον.
Ἄδολεσχει, φλυαρεῖ, ματαιωρίζεται.
Ἄδόκητος, ἀπροσδόκητος, ἀνυπονήτος.
Ἄδόκητον, ἀχρηστον, ἀπόδηλον.
Ἄδολεσχία, ἢ ἐγκαρδία λύπη ἐπὶ πολὺ· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ φλυαρίας.
Ἄδος, ἡδονή, πλῆσμονή, κύρος.
Ἄδονήτους, ἀσαλευτούς.
Ἄδρόν, μέγα, θαφιλές.
Ἄδρανός, ἀσθενές, ἀδύναμον.
Ἄδράνοίτο, αὐξάνοίτο.
Ἄδροί, πλούσιοι.
Ἄδρανέων, μὴ ἐνεργῶν.
Ἄδρανέα, ἀσθενή, μὴ ἐνεργοῦντα.
Ἄδута, τὰ ἐνδότατα, τὰ ἀποκρυφτότατα.
Ἄδύς, ἡδύς.
Ἄδυτον, σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ οἴκου.
Ἄδωροδοκῆτως, ἀδωρολήπτως.
Ἄδωνας, ὑπὸ τὸν ἕδην.
Ἄδύτω, τὸ ὑποκάτω τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ α μετὰ τοῦ ε.

Ἄεθλεύων, ἀγωνιζόμενος.
Ἄεθλοφόρος, ἀγωνιστάς.
Ἄέθω, ἀπείλω.
Ἄειλογία, πολυλογία.
Ἄείρας, ἄρας, κουφήσας.
Ἄεικέλιον, ἀπρεπές.
Ἄειδε, ἄδε καὶ λέγε.
Ἄειθαλλές, τὸ πάντοτε θάλλων.
Ἄειων, ἀκούων.

(4) Leg. ἀδήριτον.

Ἄειδίητος, ἀεικλήτος, ἀείστροφος.
Ἄεϊρῶνον, τὸ αἰετῶν.
Ἄεικελίους, τάλαιπῶρους, εὐτελεῖς, οὐδενός· λόγου ἀξίους.
Ἄελλόπουρος, ταχύτατος, ὀξύπους.
Ἄένναος, αἰετῶν· λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ αἰετῶντος ἀϊδίου.
Ἄεργός, ἀργός, ὀκνηρός.
Ἄεροβατήν, εἰς τὸν ἄερα περιπατεῖν.
Ἄειρομέναις, κουφισομέναις.
Ἄεθλοσύνης, ἀγωνίας.
Ἄειράται, καταράται.
Ἄεῖσομεν, ἀκούσομεν.
Ἄεμος, οἶκος διὰ παντός αἰετῶν.
Ἄειδεῖς, ἀφανεῖς.
Ἄεικῶς, ἀπρεπῶς.
Ἄεῖραι, ἄραι, βαστάσαι.
Ἄειρόμενος, ἀπειρόμενος.
Ἄεῖ δέ, διὰ παντός δέ.
Ἄεῖθερ, παμφόλυγες.
Ἄεῖσέβαστος, διὰ παντός τιμώμενος ἢ σεβόμενος.
Ἄεκούσιον, ἄκουσι καὶ μὴ βουλομένοις.
Ἄέκοντας, κοιμωμένους.
Ἄέκοντος, μὴ βουλομένου.
Ἄεῖλον, ἀπροσδόκητον.
Ἄεῖλαι, ἄνεμοι, πνοαί.
Ἄελλοθεῖς, μετ' ἀνέμου ὀμιγλώδους.
Ἄένναος, αἰετῶν, αἰώνιον.
Ἄερθής, μετεωρισθεῖς.
Ἄεσίφρων, ὀξύφρων.
Ἄεῖλον, ἀνέλπιστον.

B

Τὸ α μετὰ τοῦ ζ.

Ἄζαλαί, νέαι καὶ ἀπαλαί.
Ἄζαλαίς, ξηράς.
Ἄζω, ἐνπρέπου, τίμα.
Ἄζηλοι, ἄτιμοι, ὕβρισται, ἐξουδενωμένοι.
Ἄζηχός, ἀδιαλήπτως.
Ἄζηχός, σκληρὰ καὶ χαλεπὰ, παρὰ τὸ ἀζαίτην.
Ἄζομαι, αἰσχύνομαι.
Ἄζόμενος, ἐντρεπόμενος.
Ἄζυξ, μονάζων.
Ἄζυγες, ἀζευκτοί, παρθένοι.

Τὸ α μετὰ τοῦ η.

Ἄηδές, στυγνόν, λυπηρόν.
Ἄηδής, ἀμαθής.
Ἄηδῶν, στρουθός οὕτω καλούμενος.
Ἄηθής, ἀτριθής, ἀγριός.
Ἄήτης, ἄνεμος.
Ἄημα, πνεῦμα.
Ἄητο, ἔπνεεν, ἐφέρετο.

Τὸ α μετὰ τοῦ θ.

Ἄθαμβεῖς, ἄφοβος.
Ἄθεσμος, ἄδικος, ἄνομος.
Ἄθαμάντη, ὄνομα κύριον.
Ἄθαρσῶς, ἀκριδῶς.
Ἄθερίζει, ἀποδοκιμάζει.
Ἄθέριζε, ἐξουθενεῖ.
Ἄθέσφατον, πολύν.
Ἄθεμήτοις, ἀδίκους.
Ἄθετίαν, παραβασίαν.
Ἄθερώσσει, ἀγρυπνεῖ.
Ἄθεμις, ἄδικος.
Ἄθήλυτος, ἀνδροδότης.
Ἄθήναζε, εἰς Ἄθηναις.
Ἄθλον, ἀγώνισμα, τιμῆ.
Ἄθμονεύς, ἀπόδημος.
Ἄθρησας, θεωρήσας.
Ἄθήνησιν, ἐν Ἀθήναις.
Ἄθρον, ἄθηρατον.
Ἄθηκτον, ἀψηλάφητον.
Ἄθλοθέτης, ἀγωνοθέτης.
Ἄθλόνδωρος, νικητήρια ἐκ πολέμου.
Ἄθλιον, τὸ ἐπὶ τῇ νίκῃ διδόμενον.

D

(3) Leg. ἀσημιον.

***Άθλα**, βραβεΐα.
 ***Άθλειν**, αγωνίζεσθαι.
 ***Άθλεύωρ**, κοπιών.
 ***Άθλοφόρουρ**, αγωνιστάρ.
 ***Άθλοθέτηρ**, βραβευτήρ διατιθέη.
 ***Άθρώρ**, ταχέωρ, σφοδρώρ, αιφνιδίωρ.
 ***Άθροΐζει**, συνάγει.
 ***Άθρει**, θεώρει, βλέπει, σκόπει, νόει.
 ***Άθροισμα**, πλήθος.
 ***Άθραστον**, ισχυρόν, άκλαστον.
 ***Άθρησον**, θεώρησον.
 ***Άθροίσθητε**, συνάχθητε.
 ***Άθυμώσι**, λυπούνται.
 ***Άθύρωρ**, παΐζων.
 ***Άθυρμα**, παΐζων παίγνιον.
 ***Άθυρόντων**, παΐζόντων.
 ***Άθυρογλωττεΐαρ**, φλυαρίαρ, εκ του μη θύραν επι-
 θέναι τη γλώσση.
 ***Άθρορ**, έρροδορ.
 ***Άθρη δ' ούν**, νόησον ούν.
 ***Άθρουρ**, όμου η άφρονον.
 ***Άθυμώσι**, λυπούνται.
 ***Άθύρονταρ**, παΐζονταρ.
 ***Άθυρονόμοι**, ώρ έτυχε χρώμενοι τοΐρ νόμοιρ.
 ***Άθυροστομεΐ**, φλυαρεΐ.
 ***Άθόπετρον**, άκολάκευτον, άππλαγγχον.
 ***Άθώορ**, άναΐτεορ.
 ***Άθώπευτον**, άκολάκευτον, άππλαγγχον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ι.

Αΐαψ, ματαΐωρ.
Αΐγλη, λαμπηδών.
Αΐδηρ, ἄδηρ.
Αΐδιωρ, αιωνίων.
Αΐδοϋρ, αισχύνηρ, έντροπήρ, εύλαβεΐαρ.
Αΐδεσιμώτατορ, αΐδοϋρ ἄξιωρ, τουτέστι τιμηΐ.
Αΐδήμονα, αΐδέσιμον· ἄξιωτιμητον.
Αΐδόνια, θανάσιμα.
Αΐδω, αισχύνη, εύλάβεια.
Αΐέν, διά παντόρ.
Αΐούλορ, ποικίλορ.
Αΐαλαέαρ, οίμοι, οίμοι τάρ σάρ.
Αΐα, μητιγέ.
Αΐγεον ἄλμωτον, πέλαγορ.
Αΐγλαι, φωτόρ μαρμαρυγαΐ.
Αΐγανέειρ, του δόρατορ.
Αΐγυπτιοΐσι, τοΐρ γυψί.
Αΐγλήεσσαρ, λαμπράν.
Αΐζήορ, άκμάζων νεανίαρ.
Αΐηρ, Γέηρ.
Αΐθρα, γαλήνη, εύδία.
Αΐθρορ, υπό τον άέρα εκτόρ σκέπηρ.
Αΐθέρορ, άέρορ.
Αΐθάλη, σποδορ ό εκ κριμίνου μέλαρ.
Αΐθορ, καϋμα φλογόρ.
Αΐθήρ, ό εν ύψει άήρ.
Αΐθαλώδη, σκοτώδη.
Αΐθόμενορ, καιόμενορ, φλεγόμενορ.
Αΐθίοπα, μέλανα.
Αΐθριονόμων, τών εν ύψει νόμον έχόντων.
Αΐθήραν, τρίχαν.
Αΐθρεμβόλου, τμητικάρ δογανα μαχαΐραιρ όμοια.
Αΐαψ, ματαΐωρ.
Αΐθονα, ένθερμον, λαμπρόν.
Αΐθε, εΐθε.
Αΐθύσουσαν, λάμπουσαν.
Αΐθριοποιόν, καθαρόν, άθλόων.
Αΐθρισομαι, επιδεδέφομαι.
Αΐθριον, ούράνιον.
Αΐθριάζουσα, γαληνιώσα.
Αΐθώαρ, λαμπροϋρ, ξανθοϋρ, πυρώδειρ.
Αΐκλαι, ύβρειρ, πληγαΐ, μάστιγερ.
Αΐάζω, θεωρώ.
Αΐκίλει, κακοΐ, τύπτει.
Αΐλιον, έθρηνον.
Αΐλιοι, σύγγαμβροι.
Αΐμασιαΐ, οΐ φραγμαΐ.

A **Αΐμυλορ**, κλάζ, άπαταιών.
Αΐμα, γένορ, σπέρμα, γάλα· και το άπό πλιγών
 βέων.
Αΐμυρόρορ, αΐμα έσθιοντορ· βορά γάρ η τροφή.
Αΐνίζομαι, επαινέσω.
Αΐνήρ, δεινήρ.
Αΐνιγμα, ζήτημα.
Αΐνιγματώδορ, δυσχερωρ, άσυμφανώρ.
Αΐνιττόμερορ, δι' αΐνιγμάτων και παραβολών λαλών.
Αΐνέσαιμι, επαινέσαιμι, η αναπαΐσαιμι.
Αΐνίσησιν, επιδιδωσιν.
Αΐνορ, επαινουρ.
Αΐνίττεται, άσήμωρ λέγει.
Αΐνόν, δεινόν.
Αΐνότατορ, δεινότατορ.
Αΐνόμορορ, ταχυθάνατον.
Αΐνίζαι, υποφηναι.
Αΐνοτόκορ, κακά γεννώσηρ.
Αΐόνερ, αιγιαλοΐ.
Αΐνοτόκορ, ό επί κακών τεχθειρ.
B **Αΐνίζομαι**, επαινών.
Αΐζαρ, όρμήσαρ, κινήσαρ, επεκδοραμών.
Αΐξέρετοι, επιλεκτοι.
Αΐνόμερ, αιγιαλοΐ.
Αΐόλα, ποικίλα.
Αΐσυλλαρέξειρ, άπρεπη πράττειρ.
Αολλήεσσα, άθροΐεσσα.
Αΐόλουρ, ποικίλουρ.
Αΐόλορ, ποιμήν αιγών.
Αΐπύ, το ύψηλόν.
Αΐπύρ, μέγαρ, δεινόρ.
Αΐπολλαι, άγέλαι αιγών.
Αΐ πορΐαι σου, αΐ όδοΐ σου.
Αΐρετόν, έπιθυμητόν.
Αΐρησομαι, σκέφομαι, βουλεύσομαι, εκλέξομαι.
Αΐροϋμαι, βούλομαι, προκρίνω.
Αΐρετισιμΐ, προτιμωτέραν με ηγγίσειαι.
Αΐνόν, οΐζυτερον.
C **Αΐρησομεν**, πορθήσομεν, εξερημώσομεν.
Αΐροϋμαι, επικαλέσομαι.
Αΐρομένη, επιγομένη.
Αΐσθητά, τάρ όρώμενα.
Αΐσθητήρια, τάρ μέλη δι' ών αισθανόμεθα. εΐσΐ δά
 τών ανθρώπων αισθήσειρ ε' όρασιρ, όσφρησιρ, γεϋσιρ,
 άκοή, και άφή. άφή δέ λέγεται η δια των χειρών ψη-
 λάφησιρ.
Αΐσχιστορ, αισχρορ, κάκιστορ, μυσσρώτατορ.
Αΐσια, γνήσια, δεξιά.
Αΐσχω, χείρονα.
Αΐσχορ, λοιδορία, μισορ, αισχύνηρ ἄξιον και σα-
 πρίαρ μύσορ.
Αΐσθητωρ, χοιροδοσκόρ.
Αΐσολα βέξειρ, άπρεπη πράττειρ.
Αΐσημούρ, αναλίσκειν.
Αΐτιατων, έγκλημάτων.
Αΐει, άει, δια παντόρ.
Αΐσθήμηρ, νοησοΐμηρ.
Αΐστώσθαι, φρονέσαι, άφρησαι.
D **Αΐγμάρ**, τάρ έποροδοτιδαρ τον σίδηρον των δοράτων,
 αΐτινερ λόγγαι καλοϋνται, ένθεν αιχμάλωται λέγομεν.
 και δοριάλωτον καλοϋμεν τον εν πολέμω ληφθέντα,
 δια δόρατορ η αιγμήρ, ό έστι λόγγηρ.
Αΐτιαμάτων, έγκλημάτων.
Αΐσσα, ειμαρμένη, ηγουν άθεότη και άπρονήτορ
 τύχη.
Αΐχιρ, αιχίονα.
Αΐχημηρ, μάχιμορ, πολεμιστήρ, όπλίτηρ.
Αΐχηρόν, ταχύν.
Αΐφακροταλέωρ, ταχέωρ, πάνυ, και έντροχώρ.
Αΐ ψελλίζουσαι, αΐ άσήμωρ λαλοϋσαι.
Αΐωροϋμαι, φέρομαι.
Αΐών, χρόνων πολλών συμπεριλήψηρ.
Αΐωρία, άγγόνη.
Αΐάζω, θρηνώ.
Αΐωλον, μάταιον.
 Τὸ α μετὰ τοῦ κ.

***Ακαλλέρ**, άμορφορ, άπρεπέρ.

ONOMASTICON

VOCUM

vel insolentium, vel quarum significationes peculiare aut jinobservatæ sunt, quæ in hoc tomo occurrunt.

Revocatur Lector ad numeros crassiores.

Ἀδύλωτος, qui non potest demergi in aquam, sed supernat, 247.

Ἀβραμιαίος, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur, 361. Item de prole Abrahæ dicitur, 45.

Ἀγαπηταί, dilectæ.

Ἀγιοποιός, sanctitatis effector, 176.

Ἀγιόριος, sancte radicatus, 345.

Ἀδιάλεγκτος, individuus, indivisibilis, 170.

Ἀδιακρισία, inconsiderantia, 346.

Ἀερόβατος, qui per aerem volat, 330.

Αἰθεστικὸν πρόσωπον, verecundus vultus, 347.

Αἰθεροδρόμος, qui per aerem currit, 359.

Ἀκατάστατος, incompositus, 202.

Ἀκεροπρίσπαστος, vel potius legendum ἀκαυροπρίσπαστος, qui levissima de causa et intempestive distrahitur, 304.

Ἀκολακεύτως, citra adulationem, 373.

Ἀκούδιον, triclinium ubi sternebantur lecti pro cœna et prandio, 292.

Ἀκράτητος τῷ θανάτῳ, qui mortis imperio liber est, 1.

Ἀκροσσοσ, non fimbriatus, 88.

Ἀμισακτος, 391.

Ἀναβάλαιον, vestis sacerdotalis, 548.

Ἀνεγέρτως, 499.

Ἀνείδεος θεός, formæ expers Deus, 539.

Ἀνεξάρητος, 391, qui abnegari non potest.

Ἀνθρώπολάτρης, qui divinum cultum homini tribuit, 149.

Ἀνθρωποπόστατος, 337. Ibi vide.

Ἀνίκμως, sine humore, 365.

Ἀστροπεριπατητικός, qui erectus ambulat. Hinc dicitur facta vox ἄνθρωπος, quia homo erectus ambulat, 193.

Ἀντιθεία, inimicitia erga Deum, 399.

Ἀνυπεσταλμένος, libere, sine coactione, 389.

Ἀνυπόδητος, exalceatus, 306.

Ἀνύψωσις, exaltatio, 133.

Ἀπάλωσις, mollities, 47.

Ἀπαράβρατος, infractus, intemeratus, 659.

Ἀπέδυσσις τῆς γεννήσεως, cum quis exuit natiuitatem, 44.

Ἀπερίγραφος, incircumscribitus, 8.

Ἀπόκρισις, responsum, negotium, 209. Sic apud S. P. N. Benedictum cap. 51: *Frates qui pro quovis responso profiscuntur.*

Ἀποκρισιάριος τῆς μονῆς, apocrisiarius monasterii, 209. Qui negotiis monasterii vacat. Vide in utroque Cangii *Lexico* ad vocem Ἀποκρισιάριος, et ad vocem *Ad responsum et Responsalis.*

Ἀποχερσοῦμαι, exsiccor, 329.

Ἀπρόκλιτος, qui non proficit, 424.

Ἀπροσεξία, inconsiderantia, 134.

Ἀπροϋλάκτως, incaute, inconsiderate, 134.

Ἀρβυρος, inconsutilis, 74.

Ἀρχάριος, novitius, 310.

Ἀρχίθεος τοῦ Ἰλοῦ ὑπόστασις, 359. Ibi vide.

Ἰησσα, amphora, 291.

Βολιστικός, qui demergitur in aquam nec supernat, 217.

Βουκάκρατον, vini poculum cui immissum est panis frustum, 191.

Βουλή, idem atque voluntas, quæst. 115. ad Antiochum. Et apud Photium lib. 195 ex Epist. Maximi ad Marianum.

Ἰπρεζουργεῖται, ut infans curatur, 356.

Γελοιαστρία, facetia, ridicula mulier, 90.

Γένεσις, id est genethliologia, 635.

Γεννητικῶς, per generationem, 411.

Γεννηταγένητος, 445.

Γρησιάζειν τινί, familiariter cum aliquo agere, 134.

Δεκάπληγος, ἢ, decem Ægypti plagæ, 101.

Δευτεράριος, secundarius, 210.

Διαβολότης, forma diabolica, 288.

Διαφύλαξις, custodia, 156.

Διαφώτισις, illuminatio, illustratio, 100.

Δικλήματος, duos habens palmites, 175.

Δικολογία, defensio, advocati officium, 389.

Δισκοκάλυμμα, disci operculum, 348.

Διχασμός, divisio, 364.

Δογματοθεσία, enuntiatio edicti, 348.

Δωδεκάθεον, templum duodecim deorum. Erant enim duodecim dii primarii et præcipui, de quibus Herodotum vides l. ii. Hinc δωδεκάθεον, 189. His alludens Joannes Chrysost. hom. 26 in Epist. ad Corinthios, Ὅτως Ἀλέξανδρον τρισκαίδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Duodecim deos memorat Herodotus, in *Erato*.

Εἰδύλω, scio, cognosco, 389.

Εἰλικρινῶς, sincere, pure, in dictis et interpretationibus parabol., num. 24.

Εἰσοδιάζω, concludo, colligo; ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν, postquam collegerit fructum, 278.

Ἐκκλησιάζεσθαι, in Ecclesia recipi, 410. Dicit Anonimus de Epistola B. Pauli ad Hebræos, οὐκ ἐκκλησιάζεται, non recipitur in Ecclesia.

Ἐκκλησιαζόμενος ἄλλ' οὐκ εἰσι τῶν ἡμῶν αἱ ἐκκλησιαζόμεναι (παροιμίαι), sed jam nulla exstant proverbia, nisi ea quæ in Ecclesia recipiuntur, 156.

Ἐκλεναίλω, declaro, aperio, explico, 334.

Ἐκπορεύειν, emittere. Πατὴρ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα, Pater emittit Spiritum. Spiritus vero dicitur ἐκπορεύεσθαι, procedere, 284.

Ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, processio Spiritus sancti, 285.

Ἐκπορευτικῶς, per processionem, 411.

Ἐκρησις, perforatio, 640.

Ἐκφαντορία, doctrina rerum reconditarum, 356.

Ἐκφύρομαι, nimio ardore exsiccor, 200.

Ἐμβυθύνωμαι, profunde penetror, 47.

Ἐμπερίγραφος, 8. Circumscribitus, intra fines aliquos detentus; opponitur τῷ ἀπερίγραφῳ.

Ἐμπερίσπαστος, distractionibus obnoxius, 308.

Ἐμωδίασαν, obstupuerunt, scilicet, dentes, 128.

Vide in Ἠμοδίασαν.

Ἐνδελεχῶ, assiduus sum, 634.

Ἐνδυομενία, vestimentum, 305.

Ἐστηθίσειν, in pectus seu in animum reponere, 192.

Ἐξεφημερίαν ποιῶν, vice sua officio fungi, 330.

Ἐπιγρύπῳ σπουδῇ, studio pervigili, 620.
 Ἐπιγυμβρία, uxor, 51.
 Ἐπιγυρισμός, agnatio, 221.
 Ἐπικλίνδυνος, qui in periculo versatur, 26.
 Ἐπικρίβασθαι εἰς ὄρκους, juramenti assuefieri, juramenta frequenter adhibere, 63.
 Ἐπώμιον, superhumeralē, vestis virginum a tegeῶν humeris ita dicta, 88.
 Ἐργατεύεσθαι, operari, 506.
 Ἐργάχειρον, labor manuum, 520.
 Ἐρπίσις, reptatio, 196.
 Ἐρπιστικά, τὰ, reptilia, 196.
 Εὐνολύτως, eloquenter, 47.
 Εὐνυδύλωσ, recto cursu, vel cito, 361 et 372.
 Εὐκταμίχτος, mansuetus, mitis, 326.
 Εὐκλήματος ἄμπελος, vitis multis palmitibus ornata, 174.
 Εὐσεβοφρόνως, pie, 260.
 Εὐώνως, vili pretio, 305.
 Ἐφημερευτής, qui vice sua ministrat, 348.
 Ζυμῶν, fermento, 274.
 Ζωγραφητός, depictus, 350.
 Ἡμεροφανής, qui de die lucet, 477.
 Ἡμιφύριον, 311, vestis monachalis.
 Θεαρχικὰ ὑποστάσεις, 355.
 Θεατρομανής, qui insano theatri amore tenetur, 50.
 Θεοδόχος. Ita dicitur B. Virgo Maria quæ Deum exceperit, 352.
 Θεολογεῖν τὸν Χριστόν, Christum prædicare Deum, 141.
 Θεοπασχίται, Theopaschitæ, hæretici qui dicebant ipsam deitatem in cruce passam fuisse, 287.
 Θεοδόχιστος, 337. Ibi vide.
 Θεοχώρητον σκεῦος, vas quod Deum continet. Sic vocatur Maria Virgo, 349.
 Θυσιοπάρεδρος, qui sacrificiis adest, 350.
 Ἰδιόχρος, qui proprii et nativi est coloris neque tinctus est, 88.
 Ἰγροποιῶν τὴν γῆν, terram vestigiis tero, 348.
 Καθαρισμός, purificatio superstitiosa, 406.
 Κακοσύνθετος τρόπος, mores incompotiti, 48.
 Κανονίζομαι, κανονίζόμενα βιβλία. Libri in canone recepti, 96. Κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία, 98.
 Κανονικὴ γυνή, mulier canonica, quæ sub regula vivit, 258.
 Καρδιότρωτος, in corde vulneratus, 634.
 Κασταναία, castanea, 195.
 Καταβῶ, κατέβησεν τοῦ θαλάτου, 776. Ibi vide.
 Κατισπερεύς, seminator, 47.
 Καταφυγή, simulas, odium, 304.
 Κατηναγκασμένως, ex necessitate, coacte, 518.
 Καυχίον, καὶ θίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου. Orbis est receptaculum solis, 281.
 Κέκφος, fulica, sive ut alii, larnus, levissima et stultissima avis, unde κειφουδῆσαι, delirare, stulte, leviter agere, et participium, κειφωδής, κειφωμένος, 187, ταῦτα γρεῶν πύσματα, ἴσως ὡς κειφωμένωι, id est, delirantium.
 Κεφαλοδέσμιον, vitta qua caput constringitur, 88.
 Κλεψύγαμος, qui desponsatam vitiat, 347.
 Κολόδιον, vestis monachalis, 311.
 Κορδίτος, conditus, ut vinum conditum, 423.
 Κοσμοσωτήριος σταυρός, cruz quæ salutem mundo parit, 287.
 Κουκούλιον, cuculla, virginum vestis caput operiens, 88.
 Κουπανίζω, ἀλεύρον κεκουπανισμένου, farinae pistæ sive contusæ, 109.
 Κρυψτάλατος, qui talentum abscondit, 619.
 Κυνογλωσσούντες, canina lingua præditi, 346.
 Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo, id est Christus, 166.
 Κώδιξ, codex, 345.
 Λαμπιδεφανώς, splendide more lampadis, 281.
 Λεπτύνω, decortico, 268.

Λεπτωθής, vox dubia. Tabe confectus, 155. Vide ibid. in notis.
 Λογοπέθεια. Ἄπο γὰρ λογοπειθείας, πολλοὺς φόβους ἀδίκους ποιοῦσι. Quod aliorum sermonibus credant, multas cædes injustas perpetrant, 244.
 Λογύδρια, voculae, verbula, 300.
 Μακελλικός κύων, canis macelli, 257.
 Μαφόριον, mafors, vestis superior virginum, qua tanquam pallio operiebantur, quæ monachis etiam, imo et episcopis in usu fuit, 88.
 Μεσιτεία, interventio, mediatio, 413.
 Μετακόσμησις, transformatio, transmutatio in melius, 12.
 Μετάνοια, genuflexio, 280. De μετανόια egimus in Typico Irenes. Vide item Cangii *Glossarium*, et Goari *Euchologium*.
 Μοσχοποιεῖν, vitulum conficere, 101.
 Νεκροκανώς, instar mortui, 361.
 Νεφέλοσυστατος, nubis speciem referens, 350.
 Νυκτοτριήμερος ταξίη, trium dierum totidemque noctium sepultura, 395.
 Νυμφεσοπέλος. Sic dicitur Lucas, quia de nuptiis B. Mariæ Virginis ornate locutus est, 355.
 Ξεριτεία, hospitalitas, 508.
 Ξεροφύνης, 345. Ibi vide.
 Ξεροφωνοῦμαι, novis et insolentibus vocibus deterrere, 458.
 Ξυρίω, rado, 191.
 Όλιγοτίμως, vili pretio, 305.
 Όλοστάτος εἰκὼν, integra icon, imago, 289.
 Όμματός, visum restituo, 363.
 Όμοιολεξία, simile dictum, simile vocabulum, 50.
 Όμοουσιαστής, consubstantialista, qui tenet τὸ ὁμοούσιον, 414.
 Όροματόθετης, qui nomina imponit, 193.
 Όρυγίλων, ὃ ἐπερδύτης σου μέλις, μὴ βεβαμμένος ἐν βαζῇ, ἀλλ' αὐτοζῆης ἰδιόχρους, ἢ ὄρυγίλων, id est, apodytes tuus niger, neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinius; ubi ὄρυγίλων, pro fusco colore usurpatum existimatur, 88.
 Όρυγιστήρ, προς, ὄρυγιστήρας ὄρυγίλῳτα δύο χηλῶν, quæ ungulas dividunt in geminas partes, 102.
 Όρυγοκοπέω, unguis præcido, 191.
 Όξύδωρον τὸ βλέμμα, acutus visus, 91.
 Όρθοδοξίας Κυριακή, sic vocatur a Græcis Dominica prima Quadragesimæ, 289, in notis.
 Όροθετώ, terminos pono, 350.
 Όστρακοδέσματα, conchilia, 286.
 Παράρετος σοφία, liber Sapientiæ Salomonis, 152. Vide ibid. in notis.
 Παραγεγραμμένα, perverse scripta, dicitur de apocryphis libris qui Scripturarum nomine circumferebantur, 155.
 Παράδοσις, versio, 155. Παράδοσις τῆς θείας Γραφῆς, versiones divinæ Scripture.
 Παραμορητικός, τάξις ἐν ἀνθρώποις παραμορητική, angelorum ordo qui cum hominibus permanere solet, 21.
 Παραστήκω, asto, 377.
 Παράτετημένος, accurate, caute, 305.
 Παρδαλιῶς, παρδαλιῶν δοράν, pantherinam pellem, 371.
 Παροιμία, ῥῆμα παρόδιον ἀπό τινος ἐνός εἰς πολλὰ μεταλαμβάνόμενον, dictum parodium (quasi dicas in via situm) ab uno quodam ad multa translatum, 418, et in notis.
 Παρυφίζω, insidior, 634.
 Πατραλεῖς, parricidæ, 259.
 Πεθανολογέω, probabiliter loquor, 370.
 Περικαθαίρειν, superstizioso quodam ritu sese lustrare, 304.
 Περικουρῆια (τὰ) circumtonsiones, 505.
 Περιδοεῦν, curare languentem et ægrum, 370.
 Περιδοευτής, curator, qui sanat et medelam affert, 372.

Περιοδία, curatio morbi, 369.
Περίχρημα, circumlitio, unctio, 53.
Πηλοπλαττεται, ex luto efformare, 368.
Πίννα, pinna, genus conchylii, 286.
Πισσηρός, pice illitus, 631.
Πλατύνυχος, latos unguis habens, epitheton hominis, 196.
Πολοτροφώ, nutrio, 329, ἐπολοτρόφησε παῖδα, nutritivit puerum.
Πολυεσπλαγγχία, summa misericordia, 205.
Πολυποκούρτα πρόβατα, admodum lanigeræ oves, 373.
Ποτημάτιον, opusculum, 429.
Πορροκόπος, scortator, 353.
Ποσοῦμαι. Ποσοῦνται οὗν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ἦ', numerantur omnes iudices ad tredecim, 108.
Προαγοραστής, annonæ præfectus, 150.
Προαποφύω, prius obturo, 229.
Προμηνύσις, præsignificatio, 591.
Προκατηρορέω, primum cohortor, prius demulceo, 53.
Προσημάντωρ, prænuntiator, προσημάντορες τῶν μελλόντων, futurorum prænuntiatores, 66.
Προστοιδάμμαι, compingo, 169.
Προτύπωσις, imago prius existens, 197.
Πρωτόδιος, antiquus, 113.
Πρωτόπνιον, primus noctis somnus, 94.
Πτερόβολος, alatus, 330.
Πυκτία (τά), libri, volumina, 95.
Πυράφλεκτος, incombustus, 363.
Σαγήνευσιν, τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν, orbem quasi sagena ceperunt, 274. Herodotus ea voce frequenter utitur, ac describit quo pacto Persæ σαγήνευσαν insulas et regiones.
Σαρτάλια, videtur esse genus calceamentorum monachi, 311.
Σαρκοφῶρος Θεός, 340.
Σεμνὸς βίος, monastica vita, 202, tritum est apud ecclesiasticos; hinc σεμνεῖον, monasterium.
Σισση, tonsura, 260.
Σιτισίς, alimentum, 514.
Σκαμβότης, obliquitas, 216.
Σκαμβώ, obliquum facio, 216.
Σπιθαμήσιος, qui palmæ longitudinem habet, 491.
Στοιχειολάτρης, elementorum adorator, 132.
Στρατηγέω, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον, magno et admirabili strategemate usus est, 76.
Στυρακίνη ῥάβδος, virga styracina, 268.
Συγγνωμέω, veniam peto, 190.
Συμποσοῦμενοι, connumerati, 129. Vide in *Moio* in *Synopsis in Scripturæ*, 95.
Συμπροσκυνέω, una adoro, 26.
Σύμπνευσις, conspiratio, consensus, 22.
Συναδραζόμενος, reboans, 214.
Συναθρόσιμα, turba coacta, caterva, 175.
Συναπόδλητος, una exsecrandus, 520.
Συνείσακτος, mulier adscititia, 504. Vide in *notis*.
Συνεκτιμῶμαι, una honoror, 402.
Συνεξέτασις, quæstio, disquisitio, 179.
Συνεπικερδέω, adhuc comparo, 357.
Συνεσκιασμένως, obscure, 459.
Σύνθεσις ἐνδυμάτων κροκάλων, synthesis croceorum vestimentorum, 211.
Συνοπτικῶς, compendiose, 100.
Συνοψίζω, in compendium redigo, 514.
Συντομολογία, brevisitas dicendi, 193.
Σχισηματοποιός, dissensionis sive dissidii auctor, 135.
Τιμολοκός ἐπ. σίτου, qui pretium frumenti auxit, 307.
Τριβοσάτω, versor, frequenter ambulo, 271.
Τριβωλόδης, tribulis consitus, 211.
Τρικλήματος, tres habens palmites, 175.

Τριπρόσωπος, trinus personis Deus, 281.
Τρισήλιος τῆς ἀγίας Τριάδος, triplex sol sanctæ Trinitatis, 233.
Τρισυπόστατος Θεός, Deus hypostasi trinus, 217.
Τροπικοί, tropici, 184.
Τρυγίς, fæces. Τρυγίως Μανιχαίου, 185.
Τυμπατισμός ὁ ἀποκεφαλισμός λέγεται, 279, id est, distentio nihil aliud est, quam decollatio.
Τυμπανωθείς, aqua intercuti distentus, 185.
Υμνολογικός, hymnis canendis aptus. De angelo dicitur, 21.
Υπαριθμέω, subnumero, post numero, 167.
Υπαριθμούμαι, post numeror, posterior numero, 10.
Υπέμφασις, 357. Vide ibi.
Υπερέρχιος τοῦ γού θάπστασις, 339. Ibi vide.
Υπεργηράω, ad provecclam usque senectutem venio, 250.
Υπέροβος τριάς, 334. Græculi commentum est huiusmodi epitheton.
Υπόπερος, alatus, 359.
Φαιδροπρεπῶς, cum hilaritate et lætitia, 361.
Φόρβειος τῶν ὀφθαλμῶν, globus oculorum, 286.
Φιλοκτήμων, qui possessionum cupidus est, 305.
Φυλακτήριον, phylacterium, genus incantamenti, 304. In *notis*.
Χάραγον, 241, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικῆς χάραγματος τὸ ἔξω χάραγον. Accipere recusant pro regio nomismate externum nomisma.
Χαροποιῶ, lætifico, 175.
Χειραπλώ, manus extendo, 360.
Χειρίδια (τά), manicæ, chirothecæ. Καὶ χειρίδια ἐραδὲ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, 88.
Χειροχρήστης, qui aliorum deposita habet, 236.
Χλιαρῶς, segniter, tepide, 314.
Χροπλαστέω, ex luto effingo, efformo, 367.
Χορευτρία Χριστοῦ, quæ cum Christo choreas agit, 95. Miror nuperum scriptorem, hanc vocem, vulgari sermone, nec sine convicio auctoris huius operis, interpretatum esse, *la danseuse de Jésus-Christ*. Quasi vero hic de tripudiis et saltationibus agatur. Ecquid vulgatus apud Patres et ecclesiasticos scriptores, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Quæ quidem sunt non sæculari sed spirituali more intelligenda. *Χορευτρία*, eadem sententia in vita sanctæ Syncreticæ, 616.
Χοροῖται. Sic vocabant Catholicos Aetius, Aetiani, Eunomiani, Ariani et ejusdem farinae homines, 429. Sic vocati, ut ait ibid. auctor dialogorum, quia Catholici dicunt Filium a Patre genitum fuisse, et Arianis gigni temporaneum est. Eadem sententia apud Hilarium de Marcello dicunt Ariani Philippopoli coacti. *Et in Deo Chroniiti Marcelli* Quem Marcellum aiebant iidem Ariani initium Filio ex Maria tribuere.
Χρώμα, color, id est, obtentus, prætextus, 183.
Ψηφάδες, genus circulatorum et præstigatorum, 245.
Ψυχομαχεῖν, in extremo vitæ halitu laborare, 240.
Ψυχοχωριστική τάξις, videtur significare ordinem angelorum, qui præsumt separationi animæ a corpore, 225.
Ὠμοδίασαν. *Οἱ πατέρες ἔφαγον ἔμφακα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδίασαν*. Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, 128. Ita enim legitur non semel apud Isidorum Pelusiotam, ut ibidem dicimus in *notis*; quæ sane lectio non spernenda: derivatur enim ὠμοδίασαν, ab ὠμός, *crudus, immaturus*. Lectio autem ἔμφακα, quæ ibidem habetur, posita est pro ἠμωδίασαν, ita quippe legitur apud Ezech. c. xvii, 2, ab αἰμωδίαω, *mihī dentes stupescunt*. 128, in *notis*, 230, legitur ὠμοδιάσαντιν.

INDEX ANALYTICUS.

A

Abdiæ liber, 126.
 Abdias propheta, 97.
 Abraham, liber apocryphus, 154.
 Abstinencia continentiae nutritrix, 642. Abstinenciae ratio, 317.
 Ἀβραάμ differt ab ἀβραάμ, 285. De ἀβραάμ et ἀβραάμ in seqq.
 Achiæ Silonitæ liber interit, 156.
 Acta apostolorum dictata a Petro, 155. Acta apostolorum liber canonicus, 99, 143.
 Adam accepit pelliceas vestes in symbolum mortis, 74. Adam cuius ligni fructum comedit, 228. Adamum fuisse in Calvariae loco sepultum aiunt Hebraeorum magistri, 68.
 Addo liber interit, 156.
 Adulterium quodlibet, 258.
 Aegyptiorum episcoporum epistola ad Felicem papam supposititia, 609.
 Αἰωνῆς vitæ felicitas, 92.
 Aetius carpitur, 440. Aetius magister Eunomii, 429.
 Aetii epistolæ fragmentum, 429.
 Affectus animæ quinque, 200.
 Agapetæ mulieres vitandæ, 304.
 Aggæi liber, 127. Aggæus propheta, 97.
 Alapis servi libertate donantur, 251.
Alluia post ternos psalmos dicendum, 93.
 Aman in festo phurim comburitur a Judæis, 150.
 Ambacum propheta, 97. Ambacum liber, 126. Ambacum liber alius, apocryphus, 154.
 Ambrosius (B.) scripsit contra Arianos, 533.
 Amos propheta, 97. Amos liber, 125.
 Andreas (S.), ejus encomium, 402 et seqq. Prædicat in Græcia et in barbarorum terris, 404. Miracula edit, 404. In Achaïam mittitur, 404. Cruci affigitur, 404.
 Angeli apud Abrahamum apparenter tantum cibum sumpserunt, 507, 508. Creati sunt, 218. Mutabiles sunt a bono in malum, 415. Angeli substantia ignota hominibus, 195, 217, 225. In quo differt ab hominis substantia, 225. Angeli sunt incorporei 162. Angelorum ordines novem, 219. Angelorum ordines varii, 21. 225. Angelus est animal rationale, expers materiae, hymnis dicendis aptum, immortalis, 21, 225.
 Anima bestiarum ex terra est, 198. Anima quid, 198, 220. Animæ substantia ignota hominibus, 195, 225. Anima hominis unde, 198. Animæ tres partes sunt, rationalis, concupiscibilis, irascibilis, 198. Anima dividitur in rationabilem, irascibilem, concupiscibilem, 513. In tribus corporis partibus habitat, in corde, in posteriore capitis parte, in basilicis venis, 201. Anima rationalis tribus partibus constat, cogitatione, animo, concupiscentia, 513. Animam cum corpore interire quidam existimant, 574. Animarum defunctorum mentio fit in oblationibus, 224. Animæ ubinam sunt post mortem, 221.
 Anna filia Phanuel, 364.
 Anuntiacionis festum, 534.
 Anomæi putant se Deum nosse, ut ipse sese novit, 407 et seqq.
 Antichristi notæ, 240. Antichristus est bestia Danielis, 253. Antichristus ex Gallæa prodibit, 241.
 Antiochus adit Athanasium, 202. Monasticam amplectitur vitam, 202. Monita accipit ab Athanasio, 202 et seqq.
 Anthropomorphitæ carpuntur, 537.
 Apocalypsis in Palmo insula scripta est, 155. Apocalypsis Joannis Theologi a sanctis Patribus approbata, 100.
 Apocrypha non damnanda, 642.
 Apocryphi nec approbati nec utiles sunt, 155.
 Apollinarii doctrina confutatur, 458 et seqq. Dicebat Apollinarius Christum non humanum, sed divinum corpus habuisse, 458. Verbum vice animæ fuisse in corpore, 459.
 Apollinaristæ impugnantur, 188.
 Ἀπὸ vox quid significat, 5.
 Aquilæ versio sub Hadriano, 330 post LXX versionem annis, 155.
 Aquila Ponticus, primo gentilis, post Christianus, exin-

de Judæus, 155. Vertit Scripturam, 155.
 Arbitrium hominis liberum, 517.
 Aridam manum quomodo sanavit Christus, 54.
 Aristotelem non sectatur orthodoxus, sed veritatem, 491.
 Arii perfidia Nicææ damnatur, 562. Arii sententia, 575.
 Ait Spiritum sanctum esse Filio et Patre minorem, 590. Confutatur, 590 et seqq. Ait non esse Deum, 591. Confutatur, 591 et seqq. Arius Constantiæ commendatione ab exilio redit, 562. Ait Filium non esse æqualem Patri, 161. Filium esse unum cum Patre concordia, non natura, 161. Rem creatam esse, 163. Id probare nititur his verbis: *Dominus creavit me*, 163. Confutatur, 163 et seqq.
 Arius adversus Sabellium pugnat, 562. Arii duo erant, 574.
 Ariani blasphemant in Filium, 19, 232. Ariani impugnantur, 183 et seqq. Confutantur, 545. Arianorum sententiæ erroneæ et earum confutationes, 534 et seqq.
 Ariomanitæ. *Vide* Ariani.
 Arsenius Pegadensis scripsit vitam B. Syncleticæ, 641.
 Asmodæus dæmon, 151.
 Assumptio Moysis, liber apocryphus, 154.
 Athanasius, Cyrillus, Gregorius Nyssenus aiunt Spiritum sanctum ex Filio procedere, 300. Id refutat Græculus, 300. Ejus epistola ad Serapionem laudatur, 301. Athanasius successor Alexandri, 574. Athanasii et Aegyptiorum pontificum epistola ad Marcum papam, supposititia, 598. Athanasii epistola ad Liberium papam supposititia, 607. Athanasii et Aegyptiorum alia epistola ad Julium papam supposititia, 607. Athanasii epistola ad episcopum Persarum supposititia, 650.
 Avaritia est insatiabilis, 623. Monacho fugienda, 520, 521.
 Aurum, thus et myrrha Christo oblata, ut Regi, ut Deo, ut homini, 355.

B

Balnei usus rarus monachis, 306.
 Baptismus. In baptismo ter infans in piscinam immergebatur, 275. Baptisma per immersionem, 594. In baptismo exuuntur vestibus suis, 396.
 Baptismata tria, aquæ, sanguinis, lacrymarum, 253. Baptismata varia, 275.
 Baruch ex ore Jeremiæ scriptum, 128. Baruch liber alius, apocryphus, 154.
 Basan significat *turpitudinem*, 270.
 Basilides impugnatur, 186.
 Basilii Casarææ laudatur, 319. Dictum ejus, 322.
 Beatitude post mortem solum obtinetur, 87.
 Benedictionis mensæ forma, 89.
 Berytus urbs Antiochiæ vectigalis, 289.
 Blasphemant qui dicunt, Gabrielis vocem fuisse hypostasin Dei Verbi, 538. Blasphemare in Filium, est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Qui blasphemiam dicit abnegat sanctam Trinitatem, 20, 255.

C

Cain quomodo septies punitur, 267.
 Calvariae locus in quo sepultum fuisse Adamum aiunt Hebraeorum magistri, 68.
 Canonica mulier, 258.
 Canticum canticorum, liber canonicus, 97. Canticum Salomonis ex aliis canticis selectum, 136. Canticum Salomonis, 122. Prudenter legendum et allegorice intelligendum, 122. Conjugium Verbi cum carne declarat, 122 et seqq.
 Caro Christi adoranda, quomodo, 2.
 Catechumena non orat cum fidelibus, 90.
 Catholica epistola, 22. Catholicæ epistolæ septem uno volumine comprehenduntur, 99, 144.
 Cataphryges prophetas post Dominum introducunt, 125. Cataphryges impugnantur, 187.
 Censuræ sub Augusto, 346. Necessarius fuit, 347. Quare, 347.
 Chirographum quid, 276.
 Christiani biennio ante excidium Jerosolymitanum moventur ad regnum Agrippæ confugere, 297. Christianus

quid, 199. Christiani quare sic appellati, 566. Christiani veri vita et mores, 85. Christiani versus Orientem adorant, 224.

Christus Dominus ut homo agnoscitur, 498. Christus 25 Martii conceptus, 229. Christi ortum in Bethlehem prænuntiant Scripturæ, 249. Descensum in Ægyptum, 249. Baptismum, 249. De pullo et asino, 249. Judæ proditorem, 250. De vinculis, 250. De passione, 250. De silentio coram Pilato, 250. De falsis testibus, 251. De flagellatione, 251. De venditione, 251. De agro figuli, 251. De cruce, 251. De spinea corona, 251. Quod in medio terræ crucifigatur, 251. Cum latronibus, 251. De clavis et partitione vestimentorum, 251. De aceto et felle, 252. De lancea, 252. De aqua ex latere, 252. De sepultura, 252. De corpore Josepho tradito, 252. De descensu ad inferos, 252. De mulieribus ungentibus, 252. De ascensione Christi, 252. De secundo adventu, 253. Christus secedit mœrens ut tentationes fugiamus, 254. De Christi incarnatione non nimis inquirendum, 38. In Christo duas hypostasas quidam admittebant, 58 et seqq.

Christus quare tacuit coram Pilato, 69. Suspensus hora sexta, 89. Hora nona tradidit spiritum, 89. Quare in aere mortuus est, 74. Hora duodecima descendit in infernum, 91. Christi descensus in infernum, 77. Christus media nocte resurrexit, 95. Quare post resurrectionem cum discipulis edere voluit, 263. Sedet a dextris Dei, quomodo id intelligendum, 264. Christus est Filius et Deus secundum spiritum, et homo secundum carnem, 1. Est Filius Dei natura, non gratia, 1. In Christo ignorantia non fuit, 15. Christi corpus in aitari, 164. Christus quare primogenitus dicitur, 199. Christum prophetæ Deum appellant, 248. Christus non est homo deifer, sed Deus carnis, 340. Solus est mas aperiens vulvam virginem, 358. Christi deitas, dicitur spiritus, 467. In Christo duæ naturæ, 469. Erant qui unam naturam dicerent, 469. Idem confutatur, 469. In Christo duæ formæ, Dei scilicet et servi, 496, 497. Christus mediator Deus et homo, 538 et seqq. Non phantasia venit in mundum, 541.

Chroniæ, 429. Cur ita dicti, 429. Circuitus Joannis liber, cui contradicitur, 154. Circuitus Petri, liber cui contradicitur, 154. Circuitus Thomæ, liber cui contradicitur, 154. Circumcisio generationem Ægyptiacam auferbat a Judæis, 45.

Clemens Petri discipulus, 175. Clementina, liber cui contradicitur, 154. Cogitationes malæ octo specie sunt, 516. Colobum, vestis monachorum, 311. Concupiscentia ad quam moveatur, 515. Confessio fidei, 1.

Constantia, soror Constantini Arii, erroribus conspersa, 562. Arium commendat Constantino, 562. Constantius Arii doctrina infectus, 562. Constantii epistola, 562.

Consubstantialis quid, 197, 414 et seqq. Quinque modis sumitur, 197. *Consubstantialis* vocem qui negat, is Filium Deum esse negat, 24.

Continentiæ laudes, 94 et seqq. Continentiæ et castitatis ratio, 318 et seqq.

Conventus in die Sabbati, 45. Corruptibile quid? 199.

Crucis lignum hora tertia compactum, 89. Crucem cur adoramus, 225. Crux mundum salvum fecit, 273. Tropæum victoriæ, 631. Crucis signi vis, 79. Crucis signum ante mensam, 89. Crucis signi usus, 403.

Cucullula virginum et superhumeralia, 88. Cyrillus citatur, 300.

D

Dæmones natura non differunt ab angelis, 219.

Daniel, liber canonicus, 98. Daniel in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam, 128. Dantelis liber, 128. Danielis liber alius apocryphus, 154.

David ter mille psalmos scripsit, ex quibus 180 solum collegerunt amici Ezechie, 156. Davidis pugna cum Goliath, 50.

Definitiones variæ, 192 et seqq.

Deus quid est, 280. Non est in loco, 34. Per Filium in Spiritu sancto omnia condidit, 34. Materiam, cœlos et angelos ex nihilo creavit, 412. Dei substantia ignota est hominibus, 195, 217, 223. Dei capax non est locus, 54.

Desperatio veniam non habet, 254.

Deuteronomium, liber canonicus, 96. A Moysæ conscriptus, 165. Cur sic vocatus, 105.

Diabolus in morte Domini deceptus, 70. Diaboli lapsus, 79. Diabolus suggerit animam esse florem naturæ, et cum corpore corrumpi, 635.

Diapsalma quoties ponitur in psalmis, 117. Non habetur

in psalmis qui *Alleluia* inscribuntur, neque in psalmis graduum, 118.

Dionysius Areop. citatur, 219, 1

Divitiæ sunt instrumenta voluptuosæ vitæ, 622.

Divina credenda, non discutienda, 538.

Doctrina apostolorum, qui contradicitur, 154.

Dodecatheum, templum duodecim deorum, 189.

Dominica cur veneranda, 44. Dominicam celebramus propter resurrectionem Domini, 49. Dominica est secundæ creationis initium, ut Sabbatum est primæ finis, 44. A vespera Sabbati orditur, 229, 1

F

Ecclesia invicta est, 59, 1

Ecclesia (in) tacendum, 94, 1

Ecclesiastes, liber canonicus, 97. Ecclesiastæ liber, 121.

Ecclesiastes cur vocatus sit Salomon, 121.

Eldad et Modad, liber apocryphus, 154.

Eleemosynis peccata purgantur, 231.

Eleemosyna, 235, 236.

Elementa xxii apud Hebræos, 98.

Eliæ prophetæ liber apocryphus, 154.

Elizabet uxor Zachariæ commendatur, 329, 330.

Enoch infernum effugit, et evasit mortem, 395. Enoch, liber apocryphus, 154.

Ependytes, virginum vestis, 88. Ejus color, 88.

Epiphanius citatur, 218.

Epistola ad Hebræos est Pauli, 411.

Esdræ primus et secundus pro uno computantur volumine canonico, 97, 114. Esdræ primus est in Vulgata tertius, 114. Esdras libros Scripturæ conservavit, et postea protulit, 114. Omnes psalmos libro uno complexus est, 115.

Esther, liber non canonicus, 98. Esther liber, 129. Huic contradicitur, 154. Estheris librum aliqui inter canonicos computabant, 98.

Etmologia quid, 200.

Evangelistæ mutuo consentiunt, nec contraria dicunt, 73.

Evangelia quid, 20. Evangelia tantum quatuor, 155. Similia animalibus zechielis, 155. Evangelium secundum Matthæum, liber canonicus, 98, 156. Evangelium secundum Matthæum Hebraice conscriptum Jerosolymis, 155. Interpretatum a Jacobo fratre Domini, 155. Evangelium secundum Marcum, liber canonicus, 98, 158. Dictatus a Petro Romæ, 155. Evangelium secundum Lucam, liber canonicus, 98, 139. Dictatus a Paulo, 135. Evangelium secundum Joannem dictatum a Joanne, postea editum Ephesi per Galum, 155. Est liber canonicus, 98, 141. Evangelia falsa, 155.

Evangelium secundum Thomam, liber cui contradicitur, 154.

Eunomii scholia, 426.

Euroclydon, 195.

Eusebius Samosatensis impugnatur, 24, 1

Eustathius, ad quem mittitur epistola, 491.

Eutyches adversus Nestorium pugnat, 562.

Exodi librum Moyses scripsit, 101. Exodus, liber canonicus, 96.

Extensio manuum inter orandum, 54.

Ezechielis liber apocryphus, 154. Ezechiel, liber canonicus, 98, 128.

F

Fatum impugnatur, 635 et seqq.

Felices papæ epistola ad Ægyptios episcopos, supposita, 612.

Feria quarta et parasceve jejunandum, 405.

Fidei confessio, 375, 517.

Fides dux esto, non demonstratio: dictum cujusdam antiqui, 518. Fides incarnationis quæ, 518, 519.

Filius, cur dicitur filius, 284. Est verus Deus, 12. Vocatur magnus Deus, 13. Ante Patrem aliquando ponitur, 10. Habet *ὁμοτέτυπον* ad Patrem, 31. Filius Dei ex Patre ante sæcula genitus, 1. Non est extra Patrem, sed in Patre, 424. Est ex hypostasi, 415 et *alibi sæpe*. Imago hypostaseos, 410. Imago consubstantialis, 32. Filius est Patris invariabile sigillum, 337. Ex substantia Patris est, 15, 171.

Consubstantialis Patri, 175. Filius est consubstantialis Patri et Spiritui sancto, 356. Non est inæqualis Patri, 14.

Filius Dei est Patri æqualis, 161. *Æternus*, 162, 535. Una persona est ante incarnationem et post incarnationem, 27. Novit diem ultimum, 169 et seqq. In Filium blasphemare est blasphemare in sanctam Trinitatem, 19. Filius quo sensu adimplet voluntatem Patris, 13. Ejus substantia non est passioni obnoxia, 436. Filius et Spiritus sanctus sunt causata, 284.

Filii Dei in Genesi sunt filii Seth, 268.

Fornicatio quotuplex, 278.
Frāci Christum crucifixerunt, 269.

G

Galli cantus in passione Domini explicatur, 253.
Gamalieli traditur imago Christi, 297.
Genesis, liber canonicus, 96. A Moysescriptus, 100. Cur sic vocatur, 100. Quid contineat, 100.
Genesis sive Genethliasis exagitur, 633 et seqq.
Gentiles quidam adventum Christi prædixerunt, 247.
Genuslectendum non est in Dominica aut in Pentecoste, 305.
Genuflexiones inter psallendum, 93.
Gloria in excelsis Deo, etc., 93.
Gloria Patri et Filio, etc. Hic versus in usu, 90.
Gradus virtutis decem, 315, 316.
Gratia divini verbi secundum Deum vivitur, 12.
Gratiæ agendæ ante mensam, 254.
Gratiarum actio post cibum, 90.
Gregorius citatur, 271.
Gregorius theologus, 274.
Gregorius in theologis magnus et divinus, 518.
Gregorius Nyssenus citatur, 196, 219, 301.
Gregorius episcopus orthodoxus inducitur disputans cum Apollinarista, 464.

H

Habacuc. *Vide* Ambacum.
Hæresis, quare ita dicitur, 262.
Hæreticus quid, 199.
Hæretici quidam aiunt aliquam τὴν ἁγίαν Spiritus sancti factam fuisse in Virgine, 359.
Hæreticorum pena diversa, 245. Hæretici quomodo signa edunt, 241. Cum hæretico non orandum, 303.
Hæreticorum magistris aiunt Adamum in Calvaria loco sepultum fuisse, 68.
Hemiphorium, vestis monachorum, 311.
Herodes novem insanabilibus morbis punitur, 391.
Herodius avis quænam, 271.
Hieracas virginitatem extollit et nuptias aspernatur 186.
Hieremias. *Vide* Jeremias.
Homo est animal intellectu præditum quod sentit divinam mentem, 21. Constat mente et corpore, 21. Homo una persona est ex spiritu et carne composita, 26. Ad similitudinem Dei factus, quo sensu, 266.
Homines ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur, 240.
Homuncionitas quænam, 540 *in notis*.
Humilitas quid, 257. Humilitas magnum ad salutem remedium, 86. Humilitas magna virtus, 628 et seqq.
Hypostasies tres in Deo, 84, 281, 284, 416.
Hypostasies tres in Veteri quoque Testamento cognitæ fuerunt, 449.
Hypostasium trium communitas substantia Dei vocatur, 317.

I

Idioma quid, 196.
Imagines nonnunquam mirabiliter unguenta emittunt, 225. Imaginum cultus, 225. Imagines impugnantur, 391. Imaginis crucifixi Berytensis historia, 289 et seqq.
Imperatoris imaginem in nummis cum cruce depictam non potuerunt delere gentiles qui id tentarunt, 226.
Inanis gloria fugienda, 227.
Incantatores quomodo dæmonem eijciunt, 245.
Incarnationem Domini negabant quidam, 38.
Infantes baptizantur, 218.
Infantes post mortem quo vadunt, 245.
Inferni descriptio, 214 et seqq.
Inscibillis facultatis peccata quænam sunt, 629. Eorum medela, 629.
Ira statim sedanda, 629.
Iracundia vitanda, 325 et seqq.
Irus nomen pauperis ab Homero memorati, 78, 79.
Isaias, liber canonicus, 128. Isaiæ liber, 127. Ejus maxima pars est evangelium de adventu Verbi Dei in carnem, 127.
Isidorus Pelusiota laudatur, 228.

J

Jacobi epistola catholica, 99, 144.
Jacobus decollatus est, 279.
Jannes et Mambres Ægyptiorum magi Moysi repugnant, 101.
Jehu propheta liber interiit, 156.
Jejunium moderate adhibendum, 88. Jejunium quarta feria et parasceve servandum. 305. Solvendum in adventu fratris, 305. Quo tempore non jejunandum sit, 303. Ad

horam usque nonam jejunandum quarta feria et Sabbato, 305. Sabbato et Dominica non jejunandum, 305. Jejunii laus, 86. Ex morte hominem liberat, 86. Jejunium acceptum est cum abstinetur ab omni opere malo, 87. Jejunium est angelorum vita, 87. Jejunii bona, 87.
Jeremias, liber canonicus, 98. Jeremias liber, 127. Jeremias lamentationes, 128. Jeremias epistola, 128. Jeremias receptissimus prophetarum, 539. Et prudentissimus, 571.
Jerusalem excidium anno quadagesimo tertio post ascensionem Domini contigit, 297. Jesus filius Nave, liber canonicus, 96. Jesus filius Nave non videtur esse auctor libri ejus nominis, 106.
Joannes Theologus, 100, 153.
Joannes scripsit Apocalypsin in Patmo insula, 153.
Joannis tres Epistolæ catholicæ, 99, 143, 146. Job, liber canonicus, 97, 123. Job quinque et triginta annos in plaga transegit, 639.
Joel propheta, 97. Joelis liber, 126.
Jonas propheta, 97. Quare nolebat Niniven proficisci, 64. Jonas liber, 126. Jonas, ut veteres tradunt, filius erat viduæ, quem excitavit a mortuis Elias, 250.
Josephus (alius a Judæo) tradit Ezechielem duos prophetarum libros conscripsisse, 156.
Joseph et Maria in nativitate Domini non norant ejus divinitatem, 362.
Judæ epistola catholica, 99, 146.
Judæi in Sabbato ignem accendere recusant, 52. In festo Phurim Aman comburunt, 150. Versus austrum adorant, 224. Judæi confutantur, 249 et seqq.
Judicum liber canonicus, 96, 107.
Judith, liber non canonicus, 98. Judith liber, 130. Huc contradicitur, 154.
Julii papæ epistola increpatoria ad Orientales episcopos, supposititia, 600. Julii papæ epistola contra Orientales pro Athanasio, supposititia, 603.
Juramentum prohibetur, 62, 63, 64. Juramentum prohibetur omnino, 405.
Jurandum injuste factum non perfici debet, 246.
Justitia vera quæ, 119.

L

Lacrymarum virtus, 91.
Laico non licet sacerdotem judicare, 307.
Lamech unum tantum virum occidit, 268.
Lazarus et divitis historia est parabola, 221.
Lectio Scripturæ sacræ commendatur.
Leviticus, liber canonicus, 96. Leviticus a Moysè conscriptus, 102.
Liberii papæ epistola ad Athanasium supposititia, 606.
Liberii papæ alia ad Orientales pro Athanasio, supposititia, 608.
Libri Scripturæ non canonici qui catechumenis tantum leguntur, 98.
Libidinis causæ quæ, 240.
Lucianus asceta et martyr, 156. Passus sub Diocletiano et Maximiano, 156. Interpretationem Scripturæ edidit, 156. Scripsit, Filium esse Dei substantiæ imaginem sine dissimilitudine, 441. Fidei confessionem edidit, 441. Interpolata est ab hæreticis, 441.
Lotio pedum, 303.

M

Macedoniani confutantur, 440 et seqq., 468 et seqq.
Machabæorum libri quatuor, 154. His contradicitur, 154.
Maforium, virginum vestis, 88. Ejus forma, 88.
Magi signo crucis vincuntur, 79.
Major vox, quibusnam modis accipiat, 486.
Malachias propheta, 98. Malachias liber, 127.
Manichæi confutantur, 541. Manichæi impugnantur, 185.
Mansiones Israelitarum in deserto, 104, 105.
Manuum extensio inter orandum, 309.
Maranatha quid, 275.
Marcellinus hæreticus impugnatur, 538. Codex unicus habet, *Mascellionem*. *Vide in notis*, 538.
Marcellio Montensis quis? *In notis*, 512.
Marcellus hæreticus, 39.
Marci papæ epistola ad Athanasium et Ægyptios episcopos, supposititia, 599.
Marcion duo principia inducit, 52.
Marcion impugnatur, 186.
Marcionitæ Sabbato et Dominica jejunant, 305.
Mardochei historia, 129, 130.
Margarita quomodo generatur, 286.
Maria *θεοτόκος*, 1, 27, 36, 164, 286, 377, 341, 342, 353.
Maria virgo *θεοτόκος*, non *θεοῦκος* vocanda, 353. Mariæ Virginis invocatio, 342.

Maribadus diaconus a Vigilio confutatus, 592.
 Marmaricæ Pentapoleos, ibi corpora non possunt aquis demergi, 247.
 Maternus papa, 574.
 Matutina hora, 95.
 Media nocte surgendum est ad orandum, quia ista hora est resurrectionis Domini, 95.
 Melchisedec fabu- a, 189.
 Meletius impugnatur, 24.
 Melote, vestis monachorum, 511.
 Mensæ monachorum ritus, 512.
 Michæas propheta, 97. Michæas liber, 126.
 Monacho mulierum colloquia vitanda, 504. Monachi officia, 504, 507. Monachi habitus, 505. Tonsionis usus, 505. Monachus a carnibus absteineat, 505. In cauponam ne ingrediatur, 506. Monachus agrum ne possideat, 506. Monachis contactus manu prohibitus, 510. Monachorum paupertas, 511. Obedientia, 511. Monachi lenticularum grana effundentis historia, 512. Monachi non debent loco moveri subinde, 657.
 Montanus et Priscilla, 187.
 Montensis, id est Donatista, 542 in notis.
 Moyses scripsit librum Geneseos, 100. Exodi, 101. Levitici, 102. Numerorum, 105. Deuteronomium, 105.
 Mundi ante adventum Christi imago, 545, 546.
 Muthil historia, 515.

N

Nahum propheta, 97. Nahum liber, 126.
 Nathani libri interierunt, 156.
 Natura quid, 194. Natura divina simplex est et incomposita nec circumscripta, 534. Natura in Christo una, non duæ, 1. Natura incarnata, 1. Adoranda cum carne sua adoratione una, 1.
 Nicæi Patres numero 318 erant, 440.
 Nicææ fidei quædam adjecta sunt, 441. Nicænum symbolum, 564, 579.
 Nicodemus propriis manibus imaginem crucifixi composuit, 297.
 Novatus impugnatur, 186. Novatus rejicit poenitentiam, 29, 232. Novitii admittendi ritus, 510 et seqq.
 Numeri, liber canonicus, 96. Numerorum liber a Moysæ conscriptus, 105.

O

Obedientia monachorum, 511
 Obtretractio vitanda, 405.
 Olympus mons Lyciæ, ubi aqua et ignis simul consistebant, 247.
Opusculorum id est, substantia simile, impugnatur, 24.
Opusculorum, apud Græcos eandem naturam declarat, 24.
 Oratio ex morte hominem liberat, 86. Eleemosyna ex morte hominem liberat, 86. Orationes inter psallendum, 95.
 Orandi ritus monachorum in Ægypto et in Thebaidæ, 509.
 Orientalium episcoporum epistola ad Julium papam, suppositilla, 602.
 Origenes *in* *zônes* poenarum finem constituit, 19, 252.
 Osee propheta, 97. Osee liber, 125.
 Osius carpitur ob lapsum, 555.

P

Palladius Arianus episcopus scripsit contra B. Ambrosium, 593.
 Panepho urbs Ægypti, 515.
 Parabolæ Salomonis, liber canonicus, 97.
 Paradisus non est in oculis, 228. Paradisus quoniam in loco esset, 227.
 Paralipomenon primus et secundus pro uno computantur libro canonico, 96. Paralipomenon libri, *παράλειπον*, 115.
 Parentum amor quantus, 365.
 Paræmia, cur ita vocetur, 118.
 Particulare quid, 194.
 Pater quomodo est Filius Deus, 14. Est radix et fons Filii et Spiritus sancti, 35. Cur dicitur Pater, 284. Solus est causa, 281. Pater, Filius, et Spiritus sanctus simul creant, 450. Pater et Filius sunt unus Deus, 444. Patrem et Filium qui negat est antichristus, 545.
 Patris Muthil historia, 515;
 Patriarchæ, fortassis Testamentum patriarcharum, liber apocryphus, 154.
 Paulus Epistolam ad Romanos Corintho scripsit, 146.
 Paulus Epist. I ad Corinthios Ephesi scripsit, 148. Secundam ad Corinthios ex Macedonia, 148. Epistolam ad Galatas Romæ, 149. Ad Ephesios Romæ, 149. Ad Philippenses Romæ, 149. Ad Colossenses Romæ, 150. Primam ad Thessalonicenses, Athenis, 150. Secundam ad Thessalonicen-

ses, Romæ, 151. Ad Hebræos, ex Italia, 151. Primam ad Timotheum, in Macedonia, 152. Secundam Romæ, 152. Ad Titum, Nicopoli, 153. Ad Philemonem Romæ, 153. Pauli est Epistola ad Hebræos, 411. Pauli Epistolæ quatuordecim volumine uno comprehenduntur, 99, 146 et seqq.

Paulus Samosatensis synodum Antiochenam dolore afficiebat, 25. Ejus sententia impugnatur, 26. Ait Salvatorem esse merum hominem, 31. Impugnatur, 184. Pauli Samosatensis sententia, 339.
 Pauperibus quam ecclesiis dare præstabilius, 235.
 Paupertas monachorum, 511.
 Peccatores et hic et in futura vita infelices, 92. Peccatores in resurrectione non se mutuo cognoscent, 221.
 Peccatum nullum irremissibile, 20, 233.
 Pentapolis Marmarices, isthic non possunt corpora aquis demergi, 247.
 Personæ tres sunt unus Deus et unus Dominus, 6. Personæ Trinitatis singulæ spiritus vocantur, 535.
 Petri duæ epistolæ catholicæ, 99, 144, 145.
 Photiniani blasphemant in Filium Dei, 19, 232.
 Photinus hæreticus confutatur, 540, 574 et seqq.
 Photini hæresis, 575.
 Phryges impugnatur, 187.
 Phylacteria, quæ sunt vincula animarum, prohibentur, 504. *Vide notas*.
 Pietatis laus, 158.
 Pinophæ abbatiss historia, 515. Pinophæ adhortatio ad ovium, 514.
 Pneumatomachi sive Tropici impugnatur, 184.
 Pœna inferni finem non habet, 239.
 Potentinus Urbicus, hæreticus confutatur, 545.
 Principis virtus est commiseratio et humanitas, 244.
 Probatica piscina destructa fuit, 85.
 Promissa Dei semper eventum, 65.
 Prophetæ in unum collecti figuram Christi gerunt, 18.
 Prophetæ duodecim pro libro uno computantur canonico, 97. Prophetæ Christum Deum appellant, 248.
 Proprietas quid, 194, 196.
 Proverbia Salomonis, 118.
 Providentia Dei, 516.
 Psalmi et Canticum Salomonis, 154. His contradicitur, 154.
 Psalmodiæ ritus, 512. Tarde venientium poenitentia, 512.
 Psalterium Davidicum, liber canonicus, 97, 115. Non a solo Davide concinnatum, 115.
 Ptolemaei genus præstigiatorum, 245.
 Ptolemaici libri, 154. His contradicitur, 154.

Q

Quinta interpretatio Scripturæ in doliis inventa sub Antonio Caracalla, 156.

R

Rationabilis facultatis peccata quænam, 515. Eorum curatio et medela, 515.
 Reges Israel regnarunt ducentis sexaginta annis, 115.
 Reges Juda regnarunt quadringentis annis, 115. Regum primus et secundus liber in unum computantur canonicum, 96. Regum sive regnorum tertius et quartus computantur in unum librum canonicum, 96. Regnorum libri primus et secundus, 108 et seqq. Regnorum libri tertius et quartus, 109 et seqq.
 Resurrectio corporum quomodo fiat, 242 et seqq.
 Ruth, liber canonicus, 96, 108. Ruth librum aliqui jungebant cum historiis iudicum, 98.

S

Sabbata in Jerusalem custodiebantur, 42. Sabbatum non designat otium, 43. Sabbato Judæi circumcidebantur, 43. Sabbatum est ad propitiationem, 43. Erat prioris creationis finis, secundæ initium est Dominica, 44. In Dominicam a Domino translatum, 45. In Sabbato quænam operari liceat, 55.
 Sabec planta significat crucem, 268.
 Sabelliani blasphemant in Filium Dei, 19, 232. Sabelliani impugnatur, 28 et seqq.
 Sabellius confutatur, 574 et seqq. Sabellii hæresis, 575.
 Sacerdotis officia, 507.
 Sacrificia erant umbræ futurorum, 45.
 Salomon scripsit quinque millia proverbiorum, 156.
 Samaritanus ille est Christus, 256, 259.
 Samaritæ negant Corporum resurrectionem, 245.
 Samuelis historia ordinantis Davidem, 566 et seqq.
 Sancti viri ex hac vita quasi ex carcere egrediuntur, 92.
 Sancti in templis suis nonnunquam apparent, 222.

Sandalium ad monachorum usum, 311.
 Sapientia Salomonis, liber non canonicus, 98. Sapientia Salomonis, 131. Huic contradicitur, 131. Sapientia Sirach, liber non canonicus, 98. Sapientia Jesu Siracidis, 133. Huic contradicitur, 134.
 Satanam superbia præcipitavit in infernum, 86.
 Scriptura omnis de Verbi descensu ad nos est, 122.
 Scripturæ libri qui non exstant incuria Judæorum amissi sunt, 136. Scriptura sacra indaganda, 493, 501, 511.
 Semei prophetæ liber interit, 156.
 Sensus hominis quinque, 198. Sensus animæ quinque, 198.
 Septima interpretatio Scripturæ est sancti Luciani martyris, 156. Reperta sub Constantino magno, 156.
 Septuaginta interpretum prima omnium versio, 133. Sub Ptoemæo Philadelpho 230 annis ante Christum, 133. Septuaginta hebdomades Danielis Christi tempus designant, 248. Quadringentos nonaginta annos efficiunt, 248. A Daniele ad tempus quo hæc scripta sunt anni plusquam octingenti, 248.
 Sexta interpretatio Scripturæ item in doliis inventa Alexandro Severo imperante, 136.
 Simeon ad templum a Spiritu sancto deportatur, 360.
 Simoniani blasphemant in Filium, 19, 252.
 Simon adversus Marcionem pugnat, 362.
 Siphones aquam ex mari ad nubes attrahunt, 247.
 Sirmiensis synodus, 380.
 Sisoe quid, 260, 261.
 Sophonia propheta, 97. Sophoniæ liber, 126. Sophonia propheta, liber alius apocryphus, 134.
 Spiritus, vox, dicitur de tribus personis, 11. Spiritus sanctus aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritus dicitur, 10. Spiritus sanctus omnia quæ Christus facit, 12. Non est minor Patre, 15. Habet sanctificandi munus per gratiam, 17. Pari modo in monte Sina et in Pentecoste legem dedit, 17, 18. Non est in loco, 34. Spiritus sanctus, cur dicitur Spiritus, 284. Spiritus sancti deitas probatur, 176 et seqq. Est consubstantialis Patri et Filio, 179. Spiritus ferebatur super aquas, quis? 205. Spiritus sanctus non procedit ex Filio, 281 et seqq. Est divinæ naturæ, 411. Est essentiæ divinæ, 411. Est flatus, 436. Est ex Dei substantia, 445 *passim*. Est Deus, 449 et seqq., 484. Procedit, 282. Spiritus sanctus vivificat ut Pater et Filius, 432. Et sanctificat, 452. Eandem doctrinam tradit, 453. Unus est cum Patre et Filio consensu et natura, 485.
 Sticharium monachis in usu, 306.
 Substantia, genus, natura, forma, unum et idem sunt, 194. Substantiæ significationes diversæ, 367.
 Sulpitii Severi locus, 574.
 Superbia fugienda, 528. Malorum supremum est, 628. Syllogismus disputatio Apollinaristæ cum Orthodoxo, 464 et seqq. Et responsiones Orthodoxi, 464 et seqq.
 Symmachus primo Samaritanus, exinde Judæus, 136. Vertit Scripturam, 136. Symmachii versio 86 annis post Aquilæ versionem, 136.
 Syncretica ex Macedonia oriunda, 616. Christianis parentibus, 616. Qui cum familia commigrant Alexandriam, 616. Ejus frater secedit a seculo, 616. Syncreticæ infantia pietas, 616. Nuptias respuit, 616. Voluptates mundi repudiat, 617. A jejuniis vacat, 617. Syncretica post mortem parentum, in monumentum ingreditur, 617. Comam capitis londet, 617. Facultates pauperibus erogat, 617. Virorum consuetudinem declinat, 618. Pane abstinet, aqua parcissime utitur, 618. Humi cubat, 618. Syncreticam adeunt virgines multæ, 619. Monita salutis dat illis, 619 et seqq. Syncreticam diabolus postulat exercendam, 639. In pulmone vulnerat, 639. Continua febris affligit, 639. Octogenaria tunc erat, 639. Tribus annis et dimidio ægrotat, 639. Gingiva ejus putrefit, 640. Ulcus totam percurrit maxillam, 640. Per quadraginta dies os corrolitur, 640. Omnia circum loca nigricant, 640. Putredine et fetore occupatur, 640. Ejus fortitudo animi, 640. Tres menses ita agit, 641. Visionibus angelorum et virginum recreatur, 641. Prædicit se post triduum morituram, 641. Moritur, 641.
 Syria fluviorum, id est, Mesopotamia, 107.

T

Tabennesiotarum silentium, 312.
 Tabernaculum anno secundo post egressum ex Ægypto confectum est, 101. Tabernaculum Mosaicum mundi imago, 401.
 Tabulæ legis quare contractæ sunt, 229.
 Testamenti Veteris libri xxii sunt, juxta numerum litterarum Hebraicarum, 98.

Testamentum Moysis, liber apocryphus, 154.
 Tharsis urbs Indicæ regionis, 230.
 Theclæ martyrrium, 616.
 Theodotio Ephesius primum Marcionita, exinde descivit a Marcionite, 136. Theodotionis versio, 136.
 Theopaschitæ hæretici, dicebant ipsam deitatem in cruce esse passam, 287.
Θεός, vox, vindicatur, 332.
 Tobit, seu Tobias, liber canonicus, 98. Tobit liber, 150. Huic contradicitur, 134.
 Torpor animi vitandus, 326.
 Tres personæ in Deo, 29. Tres hypostases in Deo, 217. Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, etc., 534, 535.
 Trinitas est consubstantialis, 19. Trium personarum quædam sunt communia nomina, scilicet, Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, 11 et seqq. Trinitas, tres personæ sunt in omnibus similes et æquales, 2. Hæc æqualiter habent, libertatem, 2. Vivificationem, 3. Ordinationem, id est, quod possint ordinare ministros, 3. Legislationem, 3. Dominatum, 3. Quod Pater, Filius, et Spiritus sanctus Domini sint, et ita vocentur, et singulæ pariter personæ Deus vocentur, 3. 4 et seqq. Quod tres personæ apostolos mittant, 7. Quod pariter sedeant in excelso throno, 7, 8. Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit, 8. Quod tres personæ sese mutuo glorificent, 8. Quod ubique sint tres personæ, 9. Quod tres pariter personæ a nemine cognoscantur, 9. Quod pariter operentur, 9. Quod pariter consentent, 9. Quod fuerit dux Israelis, 12. In Trinitate una tres hypostases, 194. Trinitas consubstantialis, 218. Trinitatis imagines et exempla, 281, 282, 283. In Trinitate quænam communia sunt, 284. Trinitas personarum, 535, 536. Trinitatis epitheta, 300. Trinitas dicitur trigonum et trigerum, 549.
 Tristitia vitanda, 326.
 Tristitia alia inutilis, alia exitiosa, 624.
 Tropici vise pneumatomachi impugnantur, 184.
 Tunica Christi cur scindi non potuerit, 74.

U

Ultiones peccati Cain quæ, 267.
 Unio quid, 197.
 Universale quid, 194.
Υπερωρο, festum occursus Domini, sive Purificationis B. Virginis, 533.
 Usura prohibetur, 305.

V

Valentinus impugnatur, 186. Veneficium non potest justum occidere, 219.
 Verbum dum gestaretur in materno utero, in sinu Patris incircumscripsum jacebat, 354. Non est in loco, 54. Est consubstantiale Patri, 40. Passum est carne, 163. Assumpsit perfectum hominem, 166. Verbi una hypostasis, 192. Verbum quid sit, et quot modis dicatur, 199. Hominem factum iri prænuntiant Scripturæ, 249. Verbi naturam unam incarnatam dicere, non est catholice loqui, 340. Verbum non est conversum in carnem, licet caro factum sit, 494. Non dici potest passum fuisse impassibiliter, 499. Nec passum carne, 502, 505.
 Veritas non ex sola multitudine judicanda, 492.
 Vestimenta Christi cur in quatuor partes divisa, 74. Vestimenta Virginis quæ, 88.
 Vigillii dialogi contra Arium, 562 et seqq. Vigillii liber contra Maribadum laudatur, 592.
Vindictam sumere homini non licet, 73.
 Vini potus moderatus, 94.
 Vipera ventrem matris exedit, 259.
 Virgines non debent loco moveri, 637. Virginitatis laudes, 94. Virginitatem a Christianis coli ethnici credere nolunt, 79. Virgo debet relinquere omnia terrestria, et Deo soli hære, 85. Virgines ad balneum non accedant, 89. Virgini fucus interdictus, 89. Unguenta item, et aromata, 89. Virginum caput tonsum, 88. Ornamenta capitis virginis, 88. Virginum pudor, 89. Virginis officia, 89.
 Virtus propria cuique occultanda, 624.
 Vita hominis an terminum habeat, 241, 242.
 Voluntas quid, 195.
 Voluntas Dei una, 426.

Z

Zacharias propheta, 97. Zachariæ liber, 127. Zachariæ occisi sanguis in petra concretus est, 599. Zachariæ patris Joannis liber apocryphus, 154.
 Zizania quid, 47, 48.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.	
Præfatio.	9
SCRIPTA DUBIA.	
Admonitio in libellum de Incarnatione.	25
De Incarnatione Dei Verbi libellus.	25
Admonitio in sequentem librum.	29
De communi essentia Patris et Filii et Spiritus sancti.	29
I. — De libertate.	30
II. — De divificatione.	31
III. — De ordinatione.	31
IV. — De legislatione.	31
V. — De dominatu.	31
VI. — Quod et Pater vocet Filium, Dominum : et Apostolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde atque Filium.	34
VII. — Quod Trinitas apostolos mittat.	42
VIII. — Probatur sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.	42
IX. — Quod Spiritus sedeat.	43
X. — Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.	46
XI. — Trinitatem a seipsa glorificari.	46
XII. — De glorificatione sancti Spiritus.	46
XIII. — Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.	47
XIV. — De Filio.	47
XV. — De Spiritu.	47
XVI. — Quod nemo cognoscat Trinitatem.	47
XVII. — Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.	47
XVIII. — Quod Trinitas consoletur : Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.	50
XIX. — De Trinitate.	50
XX. — Quod Scriptura Spiritum, aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando Spiritum vocet; non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.	50
XXI. — Quod Filius ante Patrem ponatur.	51
XXII. — Adversus eos qui discrimen ponunt inter, <i>ex quo, et, per quem</i> , et illud, <i>ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuant.</i>	51
XXIII. — Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.	54
XXIV. — Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.	54
XXV. — Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem fuisse Israel.	55
XXVI. — Quod Filius sit verus Deus.	58
XXVII. — Quod Filius vocatus sit magnus Deus.	58
XXVIII. — Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Filii) accipiunt, <i>Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me.</i>	58
XXIX. — Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, <i>Quid vis?</i> matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.	58
XXX. — Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.	59
XXXI. — Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententiis sacrarum Litterarum : et faciunt Patrem Deum Filii.	59
XXXII. — Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inæqualem.	62
XXXIII. — Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.	62
XXXIV. — Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aliutque, quoniam arrha vocatus est, partem aliquam esse.	62
XXXV. — Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiæ Patris : quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.	62
XXXVI. — Filium habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.	63
XXXVII. — Judæos filios tenebrarum appellari.	66
XXXVIII. — Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.	66
XXXIX. — Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse : unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo, eo quod in psalmo ita habeatur : <i>Venite, adoremus eum</i> , quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.	66
XL. — Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.	67
XLI. — Rursum hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.	67
XLII. — Adversus eos qui dicunt Filium postulare.	70
XLIII. — Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.	70
XLIV. — Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.	70
XLV. — Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.	71
XLVI. — Quomodo bonitas Dei ostendatur.	71
XLVII. — Quod omnes prophetæ in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absolverint.	71
XLVIII. — Quod Trinitas sit consubstantialis.	71
XLIX. — Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.	74
L. — Quid sint Evangelia?	78
LI. — De angelis.	78
LII. — Quod opus celestium potestatum?	78
LIII. — Quid est homo?	78
LIV. — Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similibus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animali.	78
Admonitio in Epistolam catholicam.	79
Epistola catholica.	81
Admonitio in opus sequens.	83
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis adversus consubstantialitatem.	85
Admonitio in sequentem Epistolam.	89
Epistola de Incarnatione Dei Verbi.	89
Monitum in librum sequentem.	95
Liber contra Sabellianos, De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo existentia.	95
Monitum in orationem sequentem.	121
Oratio de eo quod unus sit Christus.	121
Admonitio in sequens opusculum.	131
De Sabbatis et circumcisione.	133
Monitum in homiliam sequentem.	143
Homilia de semente.	145
Homilia in illud : <i>Profecti in pagum qui est e regione, invenietis pullum alligatum.</i>	169
Homilia in Passionem et crucem Domini.	185
Monitum in sequentem librum.	251
Liber de Virginitate, sive de Asceti.	251
Admonitio in opus sequens.	281
Synopsis Scripturæ sacræ.	283
Admonitio in disputationem contra Arium.	437
SCRIPTA SPURIA.	440
Disputatio habita in concilio Nicæno contra Arium.	440
Admonitio in sequens opusculum.	501
Sermo contra omnes hæreses.	502
Admonitio in Historiam de Melchisedec.	523
Historia de Melchisedec.	523
Monitum in opusculum sequens.	531
Epistola ad piissimum imperatorem Jovinianum.	532
Monitum in Librum de definitionibus.	532
Liber de definitionibus.	534
I. — De definitione.	534
II. — De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.	539
III. — Quod dicitur proprietas.	542
IV. — De vi agendi.	542
V. — De unione.	543
VI. — De consubstantiali.	546
VII. — De anima et mente.	546
VIII. — De corruptibili.	547
IX. — Quare dicitur primogenitus.	550
X. — Quid est verbum, et quot modis dicitur?	550

XI. — Quid est Christianus?	550	XV. — Adversus eos qui dicunt: Judæus est, qui non confitetur Deum fuisse crucifixum.	1574
XII. — De anima.	551	XVI. — Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse.	1578
Monitum in Opera ad Antiochum ducem.	554	XVII. — Adversus eos qui nullum non miraculum imminunt eo quod carnem negent.	1579
Doctrina ad Antiochum ducem.	556	XVIII. — Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.	1585
Sermo ad Antiochum ducem.	590	XIX. — Adversus eos qui volunt simpliciter iis, quæ dicta sunt, credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.	1586
Quæstiones ad Antiochum ducem.	598	XX. — Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post Passionem et Ascensionem tollunt.	1591
Dicta et interpretationes parabolæ Evangelii.	711	Admonitio in opuscula et fragmenta sequentia.	1595
Interpretationes ex Veteri Testamento.	739	Syntagma utilissimum ad positivum quemdam.	1595
Quæstiones in Epistolas Pauli.	754	Explicatio triplicis animæ partis.	1598
Quæstiones aliæ.	774	Divisio et subdivisio multiplex animæ.	1596
Admonitio in historiam imaginis Berytensis.	795	Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.	1598
Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.	797	Distinctio passionum.	1599
De passione imaginis D. N. J. C., in urbe Beryto.	805	De Dei providentia.	1599
Relatio miraculorum D. N. J. C., quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto.	812	De libero nostro arbitrio.	1602
Libellus de passione imaginis D.N. J. C., qualiter crucifixa est in Beryto.	814	Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctam Trinitatem.	1603
Sermo de novis et modernis mirabilibus imaginis Domini.	820	Quid credendum sit de Domini Incarnatione.	1606
Monitum in opusculum sequens.	823	De differentia virtutum.	1606
Sermo contra Latinos.	824	Discretio naturæ ac conditionis operum.	1607
Admonitio in Syntagma doctrinæ.	831	Sermo discretioris plenus in Dei mandata, pro his qui sæculo renuntiantur et qui salutem consequi volunt.	1610
Syntagma doctrinæ ad monachos, omnesque Christianos tam clericos quam laicos.	835	Monitum in opuscula duo sequentia.	1619
Institutio vitæ monasticæ.	845	Doctrina ad monachos, tenis atque spiritualis.	1622
Admonitio in binas ad Castorem epistolas.	849	Commentarius de templo Athenarum.	1627
Epistola I ad Castorem. — De canonicis cœnobiorum constitutionibus.	850	Monitum in Tractatum sequentem.	1631
Epistola II ad Castorem. — De octo malitiæ cogitationibus.	852	Tractatus de corpore et anima.	1631
Homiliæ quæ Athanasii nomine circumferuntur.	905	Admonitio in Libros de Trinitate.	1635
Homilia in nativitatem Præcursoris.	905	Libri XI de S. Trinitate, qui tantum hic memorantur.	1639
Sermo in Annuntiationem Deiparæ.	918	Monitum in opus sequens.	1639
Sermo de descriptione Deiparæ.	945	Disputatio Athanasii cum Ario coram Probo iudice.	1639
Sermo in Nativitatem Christi.	960	Admonitio in sequentes epistolas.	1642
Homilia in occursum Domini.	974	Epistola Liberii, episcopi Romæ, ad Athanasium. — Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpsit.	1642
Homilia in cæcum a nativitate.	1002	Rescriptum Athanasii ad Liberium. — Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpsit propter nostram salutem.	1645
Homilia in illud: <i>Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis, etc.</i>	1024	Epistola Athanasii et Ægyptiorum pontificum ad Marcum Papam. — Pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.	1645
Homilia in illud: <i>Eunte autem illo, subternebant vestimenta sua, etc.</i>	1054	Rescriptum Marci Papæ. — De missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio et omnibus Ægyptiorum episcopis.	1648
Sermo in feriam V, et proditorem Judæ.	1047	Epistola increpatoria Julii Papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.	1650
Sermo in Passionem Domini in Parasceve.	1054	Epistola Orientalium ad Julium Papam causantium quod in communionem receperit Athanasium et cæteros quos ipsi damnaverant.	1655
Homilia in sanctos Patres et prophetas.	1062	Rescriptum Julii Papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.	1657
Sermo in sanctum Pascha.	1074	Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eundem Papam de oppressionibus Arianorum.	1667
Sermo in sanctum Pascha et in recens baptizatos.	1082	Rescriptum Liberii Papæ ad eosdem.	1669
Sermo in Assumptionem Domini.	1092	Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum.	1675
Encomium in sanctum Andream apostolum.	1103	Rescriptum Felicis Papæ ad eosdem.	1677
Sermo exhortatorius.	1107	Admonitio in Vitam sanctæ Syncreticæ.	1686
Admonitio in quinque dialogos sequentes.	1114	Vita et gesta sanctæ beatæque magistræ Syncreticæ.	1687
Dialogi V de sancta Trinitate.	1116	Monitum in opuscula duo sequentia.	1687
Monitum in opuscula sequentia.	1286	Exhortatio ad monachos, quæ tantum hic memoratur.	1687
Sermones contra diversas hæreses.	1290	Exhortatio ad sponsam Christi.	1687
I. — Sermo forma dialogi conscriptus adversus Macedonianos.	1292	Monitum in epistolam sequentem.	1689
II. — Disputatio alia adversus eosdem, de quæstione, an Dei Verbum corpus animatum gestaverit.	1530	Epistola Athanasii ad episcopum Persarum.	1689
III. — Epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœdia.	1558	Epistola eadem Græce et Latine.	1685
IV. — Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.	1559	Diatrise in Symbolum <i>Quicumque</i> .	1687
V. — Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.	1542	Symbotum <i>Quicumque</i> et varæ illius formulæ.	1682
VI. — Adversus eos, qui maligne nobis obijciunt illud: <i>Verbum caro factum est.</i>	1546	Expositio Symboli <i>Quicumque</i> .	1685
VII. — Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.	1550	De Trinitate.	1605
VIII. — Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.	1550	Monitum in opusculum sequens.	1605
IX. — Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.	1554	Tractatus de ratione Paschæ.	1605
X. Adversus eos qui dicunt Deum Verbum impassibilitatem passum.	1588		
XI. — Adversus eos qui dicunt: <i>Passus est Deus ut voluit.</i>	1589		
XII. — Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse Scripturæ voces, ut non consideretur quænam illarum significent, cum omnium captum excedant.	1563		
XIII. — Adversus eos qui dicunt, <i>Passus est Deus Verbum carne.</i>	1566		
XIV. — Adversus eos qui quærunt, qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occiderunt Deum.	1570		

ADDENDA

(Ex libro cui titulus : Græci codices manuscripti apud Nanios patricios Venetos asservati, pag. 107. Bononiæ 1784, typis Lælli a Vulpe, in 4°.

Codex LXII, membranaceus, in-4°, constans chartis 292, scriptus sæculo XII aut XIII, a librario qui non intelligebat quod exarabat; itaque mendosissimus est. Opusculum exscribere ex hoc placet, quod num. XLV indicatum fuit. Constat id binis partibus, prima de fide, altera de moribus. Illa nunc primum exit in lucem: hæc sub Athanasii nomine anno 1685 edita fuit a quodam Arnolde, et exstat tomo II Operum Athanasii ipsius pag. 304 editionis Patavinæ anni 1777, ubi inscribitur Syntagma doctrinæ. Tam magna tamen est inter eam editionem et codicem hunc diversitas, ut secundam quoque opusculi partem rursus edendam arbitrer. Sed meminerit lector Nanianum codicem adeo mendosum esse, ut alicubi emendari non potuerit.

Πίστις τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ δεκά Α Ἰῶν καὶ ἅγιον Πνεῦμα · σφάλονται γάρ · ἀτελεῖς ἁγίων θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ · εἶναι τὸν Ἰῶν καὶ τὸ Πνεῦμα · ὡς ὅτι ὁ Πατήρ αὐτὸς καὶ διδασκαλία πάνυ θαυμαστὴ καὶ σωτήριος ἐστιν ὁ Υἱός · ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ὡς εἶναι περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. — Εὐλόγησον.

(a) Πιστεύομεν εἰς ἓνα (b) Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν · καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ · τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ · γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ · τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς · καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς · καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν. Τοὺς δὲ λέγοντας · Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν · ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἢ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως φάσκοντας εἶναι τὸν ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον Ἰῶν τοῦ Θεοῦ · τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἁγίας ταύτης πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ, τῆς ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθείσης πρὸς φωτισμὸν τῶν ψυχῶν, καὶ εἰς τὸ γινῶναι τίς ἡ αἰτία ἐκάστης ῥήσεως τῶν ἐν αὐτῇ ὁμολογησάντων ἐπισκόπων, τὸν ἀριθμὸν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα, μᾶλλον δὲ οἰκουμένης οὐσης συνόδου. Ἐτι δὲ ἀκολουθῶς τῇ προγεγραμμένῃ πίστει, ἀναθεματίζομεν τὴν Σαβελλίου πίστιν τὴν λέγουσαν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα · σφάλονται γάρ · ἀτελεῖς εἶναι τὸν Ἰῶν καὶ τὸ Πνεῦμα · ὡς ὅτι ὁ Πατήρ αὐτὸς ἐστιν ὁ Υἱός · ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ὡς εἶναι φησὶν ἐν (c) πρόσωπον · τρία δὲ ὀνόματα. Ταῦτα γὰρ ἀλλότρια τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τυγχάνει · Πατέρα γὰρ οἶδαμεν τέλειον Θεόν, ὁμοίως καὶ Ἰῶν τέλειον, ὡσαύτως καὶ Πνεῦμα ἅγιον · μίαν βασιλείαν, μίαν οὐσίαν, καὶ μίαν θεότητα (d). Ἐτι δὲ ἀναθεματίζομεν τὴν Φωτεινοῦ πίστιν, τὴν λέγουσαν, ἀπὸ Μαρίας καὶ ὡς εἶναι τὸν Ἰῶν · καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸ τούτου · ἀλλὰ προωρικῶς λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς · ἀπὸ δὲ Μαρίας εἶναι αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα (d). Ταῦτα δὲ ἀλλότρια καθολικῆς πίστεως οἶδαμεν · ὁ γὰρ Υἱὸς ἀεὶ γεννηθεὶς ὑπῆρχε καὶ ἐν Πατρὶ ἦν, καθὼς γέγραπται · οὐκ ἦν ὁ Πατήρ, πάντοτε τὸν Ἰῶν ἔχων · ἀδύνατον γὰρ τὸν Πατέρα καλεῖσθαι κατὰ προκοπὴν, ἀλλὰ ἀεὶ Υἱὸς σὺν Πατρὶ, ὡς προείπαμεν · Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος · καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος · γεννηθεὶς σὺν Πατρὶ, ὡς προέγραπται. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὕτω πιστεύομεν · Πνεῦμα θεῖον, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τέλειον, παράκλητον · λαλήσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις · καταβάν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην. Περὶ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ οὕτω πιστεύομεν · ὅτι ἀνέλαθεν ἀνθρωπον τέλειον ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου Μαρίας, διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός · σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκῆσει · οὕτως γὰρ ἦλθε τέλειος, σῶσαι τὸν ἄνθρωπον · καὶ ὅτι ἐπαθεν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ

(a) Initium legitur in Confessione fidei sub Athanasii nomine edita hujus editionis [tom. II, col. 1231. Edit.

(b) Cod. ξαν hic, et paulo post.

(c) Cod. ἓνα.

(d) Cod. θεότητα.

ἀνέστη· καὶ ἐπὶ οὐρανοὺς ἀνελήφθη· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀποθεώσας τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔλαβεν· καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Εἰ δέ πως προωρικῶς αἱ θεῖαι Γραφαὶ λέγουσιν, αὐτῷ (α) ὡς περ κτίσματος τὸ κατὰ σάρκα καὶ πληροῦσθαι καταλαμβάνομεν. Ἐπι ἀναθεματίζομεν τοὺς μὴ ὁμολογούντας εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς αἵρέσεις. Ἀναθεματίσθη δὲ καὶ ἐν τοῖς προεγγραμμένοις ἡ ἄθεος πίστις τῶν Ἀρειανῶν, ἐν τῷ πιστεύειν καὶ λέγειν, γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα· αὐτοὶ γὰρ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν εἶναι. Πρὸς δὲ τὸ ἀναπληρῶσαι πάντα τὰ τῆς πίστεως μέρη ἐπι ὁμολογούντες ταῦτα λέγομεν· ὅτι πιστεύομεν εἰς ἐν (β) βάπτισμα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον. Τὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα ἀκατάληπτον, ἀπεριόριστον, ἀόριστον, καὶ ἀνόητον· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· Ὁελήματι δὲ αὐτοῦ καὶ ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκίᾳ ἐφθὲν καὶ λαλήσαν προφήταις, καὶ δικαίους· τῷ Ἀδὰμ, τῷ Νῶε, τῷ Ἀβραάμ, τῷ Ἰσαάκ, τῷ Ἰακώβ, Σαμουὴλ τε καὶ Δαυὶδ, Ἡλίῳ καὶ Ἐλισσαίῳ· καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι προφήταις· Θεὸν αὐτὸν ὄντα τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅσα δὲ ἡ Γραφή λέγει, ὀφθαλμῶς Κυρίου, ὤτα Κυρίου, καὶ ὅσα τιαυτὰ περὶ Θεοῦ λέγει ἡ Γραφή, ἀληθῆ εἰσιν· καὶ οὕτως πιστεύομεν· ἀκαταλήπτως δὲ καὶ ἀπερινοήτως· καὶ πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα εἶναι Θεοῦ. Ἔστι (γ) δὲ ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς αὐτῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναζόντων καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, καὶ ὡς τοῖς υἱοῖς αὐτῶν ἐντέλλονται· πρῶτον αὐτοὶ οὕτως διάγοντες καὶ διδάσκοντες· οὕτως χάριτι ἔστε σεσωσμένοι. Ἄλλ' ἡ χάρις βούλεται ἀθαιρέτως εἶναι καὶ παντὸς καλοῦ, καὶ ἀγαθοῦ· καὶ ζηλωτὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἄξιον· καὶ αὐτὸν εὐτρεπίζειν· πρόδηλον καὶ ταῦτα φυλάττειν· καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγαπήσεις αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· οὐ φονεύσωμεν· οὐ μοιχεύσωμεν· οὐ παιδοφθορήσωμεν· οὐ φαρμακεύσωμεν· οὐ κλέψωμεν· οὐ ψευδομαρτυρήσωμεν· οὐ διχοστατήσωμεν· ἀπεχώμεθα πνικτοὺ καὶ αἵματος, καὶ πλεονεξίας. Ὅρα, ἄνθρωπε, μή τις σε ἀπατήσῃ τῆς πίστεως ταύτης· ἐπεὶ παρεκτός σε Θεοῦ διδάσκει. Ταῦτά εἰσι τὰ προφανῆ ἀμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλάχισται φαινόμεναι ἐντολαί· ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀπολύσωμεν· τοὺς μονάζοντας γυναικῶν ὑπὲρ πάντα κεχωρισμένους εἶναι· μήτε εἰς ὀμιλίαν αὐτῶν ἐρχεσθαι, μήτε ὄρῃν αὐτάς, μήτε φιλοτιμιεῖσθαι, ἵνα μὴ ἄδη αὐτῶν· ψυχῆς ζημία γένηται· ἐὰν μοιχεύῃ ἡ καρδία σου, ἀμαρτάνεις· μεγάλως. Φυλάττεσθαι δὲ πάλιν μὴ εἶναι διγλωσσον ἢ δίγλωσσον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκαίρως περιπατοῦντα, μήτε βεβόημον, μὴ ἀναίσχυντον, μήτε ὄργιλον, μήτε πάροινον, ἢ φιλόργυρον, μὴ ὑπερήφανον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον φέροντα, μήτε ὄρκον

ὡς τὸ παράπαν· ἀλλὰ τὸ, ναί, ναί, καὶ τὸ, οὐ, οὐ· καὶ ἐὰν που ἀνάγκη τινὰ λέγειν ἐν ὀμιλίᾳ, γίνωσκε· Ἄλθθαιαν λέγω· οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσμιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὄρκῳ μὴ λάβει, μήτε τινὰ ὄρκῳ, καθὼς εἶπε τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ σφάλματα οὐ προσήκει, οὔτε ἀρμόζει τοῖς μοναχοῖς· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον ἐν τούτοις. Ἐπι δὲ αὐτὸν μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος τὸ σύνολον, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην ἀσθενείας, ἐν λουτρῷ, ἢ διὰ πάθος, ἢ ἐν βάθει ὑδάτων. Μῆδὲ ὑβρίσῃς ἀδελφὸν βράχ, ἢ μωρὸν· ἐορταῖς δὲ ἐθνικαῖς μὴ συγκοινωνεῖν· τὰ σάββατα μὴ φυλάττειν, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ μαγεῖν· μὴ φαρμακεύειν· μῆδὲ συμπράττειν ταῦτα ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθει· ἢ ἐν δείγματι· μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπασιδόν· μήτε φυλακτῆρια ἑαυτῷ περιτιθέναι· μήτε περικαθαίρειν μῆτε ἀφ' ἑαυτοῦ μῆτε ἀπὸ ἄλλου τινός· ἀλλὰ πάντοτε τὸ σῶμα φυλάττει ἀπὸ πάσης αἰσχροτήτος καὶ ἀσελγείας· μήτε ἔχειν γυναικας συνάκτους (ἰ. συνεισάκτους) καθάπερ τινὲς ἀγαπητὰς ὑπέβητον· τάχα ἐπ' ἐσχάτων μισηταὶ ἐν αὐτῷ εὐρεθήσονται, καὶ πικρότεροι χολῆς· μὴ ἔχει κατὰ ψυχὴν ἔχθραν κατὰ τινος, καὶ γένηται ἡ προσευχὴ σου ἀπρόσδεκτος· μὴ συνεύχου μετὰ αἰρετικῶν ἢ μετὰ ἐθνικῶν, καὶ γένηται ἡ προσευχὴ σου ἀπρόσδεκτος· μὴ παράβαινε νηστείαν Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ τετράδα καὶ παρασκευῆν, εἰ μὴ ἐπι νόσῳ βεβάρησαι· χωρὶς τῆς ἐβδομάδος τοῦ ἁγίου Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ τῶν δεσποτικῶν ἐορτῶν, τῶν δώδεκα· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας ἀκριβῶς φυλάττει. Μὴ λύειν τὴν νηστείαν χωρὶς ἀνάγκης· εἴτε καὶ ἀδελφὸς πρὸς σε ἐνδημήσει, μετὰ δὲ ἀγάπην διὰ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· οὐ δὲ μὴ γέυσῃ ἕως ὥρας ἐννάτης. Νηστείαν δὲ λέγω τὴν τεταγμένην, τοῦτ' ἐστὶ πρὸ πάντων τὴν ἁγίαν καὶ ἐνδοξὴν τεσσαρακοστήν, καὶ τοῦ λοιποῦ χρόνου τετράδα καὶ παρασκευῆν· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας, ἤγουν δευτέραν, τρίτην, καὶ πέμπτην, ἐὰν δύνασαι ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως νηστεύειν, ἔσται ὁ μισθός σου πολὺς· ἐν ταῖς γὰρ ταῖς ἡμέραις καὶ παρὰ τὴν ὥραν διακρίσεις γίνεται εἰς φίλον ἐπίσημον· καὶ οὐκ ἔστι κρίμα διὰ τὴν ἀγάπην· ἢ δὲ τεταγμένη νηστεία ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διακρίσεις γίνεται· ὁ δὲ παρακούων αὐτὴν ἀπόλλυται μετὰ τῶν γαστριμάργων· ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ δόξα τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἀνθρωπιμότης. Τὸ σάββατον μὴ νηστεύει ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀπρὸς πᾶς γὰρ ἐστὶν ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου μέχρι δυσμῶν ἡλίου νηστεύειν· ἔξῃσι δὲ ἕως ὥρας ἕκτης ἢ ἑβδόμης· τὸ δὲ περισδόν Ἰουδαϊκῆς αἵρεσεως ἐστὶν· ἅπασι δὲ· μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἐν σαββάτῳ, εἰ μὴ μόνον τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ Πάσχα· ἢ δὲ τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς νηστεία τεταγμένη ἐστὶν ἕως ὥρας ἐννάτης· καὶ εἰ τι περισδόν ποιήσεις παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν, ἔξεις τὸν μισθόν. Νηστεύων δὲ καὶ κοιταζόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῆς ἐν τύφῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ· ἢ γὰρ φυσίωσις παγίς ἐστὶ τοῦ διαβόλου,

(a) Aliqua hic desunt.

(c) Hic incipit secunda pars opusculi ab Arnolodo edita.

(b) Cod. ἔνα.

δι' ἧς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πέπτωκεν· ὁμοίως δὲ δι' αὐ- A
 τῆς τοὺς ἀνθρώπους καταβάλλει παγιδεύων. Μηδεὶς
 σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν, ἢ ἐν ἑορτῇ δεσπο-
 τικῇ τὸ παράπαν· μηδὲ γονυπετεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν
 θεσμῷ Ἐκκλησίας, καθὼς προείπαμεν. Καὶ βλέπε μὴ
 σὲ πλανήσωσι τινες Μαρξιανισταὶ ἢ ἑτέρα αἵρεσις
 νηστεύειν ἐν σαββάτῳ ἢ κυριακῇ. Μόνον δὲ τῶν συν-
 άξεων, τῆς ψαλμοῦδίας, καὶ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ τῶν
 ἀχράντων μυστηρίων μὴ ἀμέλει· τοιαύταις γὰρ
 θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ἄξιον σεαυτὸν εὐτρε-
 πίζου τῆς ἀχράντου κοινωνίας τοῦ τιμίου σώματος
 καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα
 μὴ εἰς κρίμα ἐσθῆς καὶ πίνης. Μὴ ἀμέλει πλύνειν
 πόδας μοναχῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητηθήσεται
 αὕτη ἢ ἐντολὴ παρὰ τῶν ὑπερφρανευσάντων αὐτήν,
 εἰ καὶ ἐπίσκοποι ὦσιν· ὁ γὰρ τοῦτον Κύριος πρῶτος B
 ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, παραγγείλας αὐτούς·
 οὕτως ποιεῖν. Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἢ αἰσχροκερδής.
 Μὴ πολὺ χρήμα, μὴ θέλε κτᾶσθαι ἀργύριον ἢ χρυ-
 σίον πολὺ, ἢ μόνον ἐφοδίων χρίν καὶ τροφῶν καὶ
 ἀμφίων. Τὸ δὲ περίσσευμα δὸς τοῖς πένησιν· κρεῖτ-
 τον γὰρ ἐν πτωχείᾳ καὶ ἐν ταπεινώσει δουλεύειν Θεῷ
 ἢ ἐν πλούτῳ καὶ ἀπάτῃ· οἱ γὰρ τοῦ μαμμωνᾶ φίλοι
 καὶ δοῦλοι Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Τὸ σύνολον οὖν
 μὴ πραγματεύου. Πολλὰ δὲ χωρία εἰσὶ μὴ σπείρου-
 σιν· καὶ οἰκοῦνται ἐν τέχνῃ μὴ ἔχοντες, ἀναγκάζον-
 τες πραγματεύεσθαι· καὶ μένουσι μονάζοντες κο-
 πιῶσιν· πλὴν κἂν τόκουσ μὴ λάμβανε. Ἄγαπα δὲ
 πάντα ἀνθρωπον· καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, χωρὶς
 αἰρετικῶν· ὁ γὰρ αἰρετικὸς λύκος ἐστὶ τῆς τοῦ Χρι-
 στοῦ ποίμνης, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐάν C
 δὲ ἔχῃς χρήματα· ἢ βρώματα, μετὰδος τῷ μὴ ἔχοντι·
 μὴ ἔχων δὲ οὐκ ἐγκληθήσεται. Ἐάν ἔλθῃ τις δανείσα-
 σθαι ἀπὸ σοῦ τι, καὶ ἔχῃς, δὸς αὐτῷ· καὶ μετὰ μακρο-
 θυμίας λάβε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον καὶ μόνον· καὶ
 δίκαιος ἔσῃ. Καὶ μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου· ἐάν
 γὰρ ἔχῃς γεννήματα, ἢ ἄλλο τι, καὶ ζητεῖ λειπύ-
 μενος δανείσασθαι παρὰ σοῦ ἐξ ἀνάγκης, καὶ διὰ τὸ
 μὴ λαθεῖν σε τόκον, πωλῆς τιμιωτέρως ἵνα κερδήσῃ
 διάφορα, τοῦτ' ἔστιν διπλασιάζων· κατατιμέμεται σε
 ἢ Γραφῇ λέγουσα· Ἀράσσειται ὁ Θεὸς τοὺς σοφούς
 ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Σκέψαι γὰρ καὶ ὄρα, ὅτι
 δανείζων ἐν ἀνάγκῃ τὸν πλησίον καὶ μὴ λαμβάνων·
 ἀνθ' ἐνὸς τόκου τρεῖς καὶ τέσσαρας ἀρχάς· ἀλλὰ δέκα
 λαμβάνει παρὰ τῷ Θεῷ. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος, D
 τρέμων διὰ παντός τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Μὴ γίνου
 μάχιμος· μηδὲ τύπτε ἀνθρωπον πολλὰ, εἰ μὴ μόνον
 παιδίον ἐν γράμμασι πρὸς παιδείαν καὶ νοουθεσίαν
 Κυρίου· καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως· μόνον διὰ φό-
 δον μετρίως ὀλίγα καὶ ἐλαφρά. Σκόπει μὴ πως διὰ
 σοῦ φόνος γίνηται, καὶ ἀπολέσης τὴν ψυχὴν σου ἐν
 μιᾷ ὥρᾳ· καὶ ἂ δοκεῖς ἔχειν ἀγαθὰ ἐκ νεότητος,
 ἀπρόσδεκτα γένωνται παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς τοῦ Καὶν τὰ
 δῶρα· πολλὰ γὰρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ
 μυκτηρίζε ἀνθρωπον· μηδὲ βδελύσσοι τινὰ πτωχόν,
 διὰ σχήματι πενιχρῷ παρατηρούμενος τὴν ἐσθῆτα·
 μὴ μαλακοῖς χρωμένους ἱματίοις· μὴ ἐσθῆτι τα φαι-
 νομένῳ δικαίῳ· μὴ ἐν ῥυπαροῖς ἱματίοις προσερχό-
 μενος· καὶ σακκοφορῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων·
 καὶ φανεῖς ἀνθρωπάρεσκος. Σάκκον δὲ ἂν ἔχῃς, ἵνα
 πενθῆς τὰς ἀμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῆς τοῖς
 ἀνθρώποις· ἀλλ' ἔσωθεν τοῦ ἱματίου σου ἐν τῇ σαρκί
 σου ἔστω πρὸς δαμασκῶν τῶν ἀτάκτων παθῶν. Μὴ
 θέλε δόξαν καὶ ἔπαινον παρὰ ἀνθρώποις ἔχειν. Ὅλιος
 τρίχας μὴ τρέφε· ἔκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ
 Ἀπόστολος· μὴ ζηροῦ τὸ γένειον· μηδὲ περικου-
 ρεῖοις χρωῖ κειρόμενος. Εἰ δύνασαι καὶ ἐβδομάδος
 νηστεύειν, μηδενὶ δείκνυε· καὶ ἔσται ὁ μισθός σου
 πολὺς. Κρεῶν δὲ ἀπέχου· οὐχ ὡς βδελυσσόμενος τὰ
 κτίσματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποκόπτων τὸ σῶμα τῆς
 πολλῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον τὸ αὐτὸ ποιῶν τῶν κα-
 λῶν βρωμάτων, ἀντὶ δὲ τῶν ἐπιγείων τῶν οὐρανίων
 ἀγαθῶν ὀρεγόμενος· πᾶς γὰρ μετριάζων δαιφιλῆζ
 τροφῶν βοηθεῖ τῷ σώματι· καλὸν δὲ ἐστὶ πάντα
 ἐγκρατεῦεσθαι διὰ τὴν πολυσαρκίαν. Οἴνου μὴ λάμ-
 βανε ὄλιος· ἢ μόνον τὸν γέυσασθαι ἐν εὐχαριστίᾳ·
 καὶ εὐλόγει τὸν Θεὸν τὸν κτίσαντα· ἐάν γὰρ καὶ σὺ.
 ὡσπερ ὁ τίμιος Τιμόθεος, διὰ πολλῆν ἐγκράτειαν εἰς
 νόσον περιπσεσῆν ἔχῃς, ὀλίγω οἴνω χρωῖ· τὸ γὰρ ὀλί-
 γον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολὺ δὲ αὐτῷ χρωόμενος
 ἀμφοτέροις ἀσθενεῖαις σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δ'
 ἔως ποτηρίων δύο ἢ τριῶν· περισσὸν δὲ μὴ. Εἰ δύ-
 νασαι ἀνυπόδητος ὀδεύειν, γενναίως ποιήσεις· εἰ δὲ
 ἀνάγκη ἐστὶν ὑποδήσεως, ψιλὰ ἔσονται τὰ ὑποδήματά
 σου· καὶ μὴ θέλε κατακεκομημένοις ὑποδήμασι,
 κοσμηκῶ σχήματι μὴ περιδέεσθαι. Τοῖς παροῦσιν
 ἀρκοῦ μετρίως. Εἰ δὲ περισσὸν κρέας καὶ οἴνος,
 δίδου αὐτὰ πτωχοῖς, ὄρφανοῖς, χήραις, ἀδύνατοις,
 ξενοῖς, ἀσθενοῦσι, καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ· καὶ ἔσται ὁ
 μισθός σου πολὺς. Ἐάν ἐπὶ ξένης, μὴ ὀληθῇ ἐσὺ τὸν
 κομπάζειν· ἀλλ' ἴσως γίνου τοῖς ἀδελφοῖς σου ἐν
 λαχάνοις χρωόμενος, καὶ ἑτέροις βρωμάτων. Ἐάν δὲ
 χρεῖα ἐστὶ, χρῆ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν. Πάλιν δὲ
 λέγω· ἐάν ἀβρώστησης καὶ λάθῃς, οὐκ ἔστιν ἀμαρ-
 τία· εἰ δὲ ἠτηθηθῇς ἐν τῇ νόσῳ βαρέως, καὶ φάγῃς
 ἐπιθυμῆ τὸν ὀλίγον· διὰ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκός
 σου οὐκ ἔστι· κρίμα· ἤττημα μὲν σοὶ ἐστὶν· μὴ λό-
 γισαι δὲ αὐτὸ ἀμαρτίαν· λυπήθητι δὲ, ὅτι ἀνεκόπης
 τῆς πολιτείας σου, καὶ ὑπεχάλασθης τοῦ στερεοῦ
 λογισμοῦ. Εἰ δὲ καὶ λουτρῷ χρῆσασθαι ἀναγκασθῆς
 διὰ τὴν νόσον καὶ ἄπαξ καὶ δις, οὐκ ἔστιν ἐγκλημα·
 ὑγιαίνων δὲ οὐ χρεῖαν ἔχεις λούσασθαι· κἂν ἱερεὺς
 εἶ· ἀλλὰ μᾶλλον ὑγιαίνοντος τοῦ σώματος χαμεύνην
 ὀλεε καὶ βιάζεσθαι εἰς πάντα. Πρὸ πάντων δὲ τέχνην
 γίνωσκε· ἢ ἐν ἀργῷ ἐργάζου· ἵνα μὴ ἀργὸς ἐσθῆς
 τὸν ἄρτον· μᾶλλον δὲ ἐργάζου ἐν τοῖς ἐργοχείροις
 σου, ἵνα ἔχῃς δοῦναι πτωχοῖς καὶ ξένοις, ὄρφανοῖς τε
 καὶ χήραις· καὶ ἦν μεταξὺ ἀδελφῶν οἰκῆς, καὶ ἔχῃς
 γονικὸν χωρίον, δικαίως συνάγων καρπούς, καὶ μὴ
 ἐξ ἀδικίας καὶ πλεονεξίας· πρῶτον τὰς ἀπαρχὰς σου
 τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρόσφερε· ἔπειτα
 χήρας καὶ ὄρφανούς ἀνάπαυε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀδυ-
 νάτους, ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων· μὴ ἀπὸ τόκων καὶ
 πλεονεξίας. Εἰ δὲ καὶ μόνος καθέζη, μὴ ὕβριζῃς τὴν
 ἀσκησιν τῆς ἡσυχίας· εἰ ἐν μοναστηρίῳ ἡσυχάζεις,
 καὶ κτήσῃ χωρίον καὶ πραγματεύου καὶ ἡσυχάζῃς·
 ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίζεσαι. Καθήμενος ἐν μονα-
 στηρίῳ, μὴ θέλε ἀργὸς εἶναι, καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέ-

φροσθαί· ἵνα τὴν ἐφήμερον ἔχῃ τροφήν. Καὶ εἰ ἐτέ-
 ρους νέους ἔχεις περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινο-
 φροσύνην διδάσκει· καὶ μὴ θέλει αὐτοὺς εἶναι διδασκά-
 λους. Ἐὰν ἴδῃς ψυχὰς σωζομένας διὰ σοῦ, σπουδάσον
 τελειῶσαι τῶν πέντε ταλάντων, ὧν εἴληφας ἀπο-
 λαβεῖν τὰ διπλάσια. Μερίμνα ἐπιμελῶς τὰς περὶ
 σεαυτὸν ψυχὰς· καὶ ἐπίστουφε πάντοτε τοὺς νεωτέ-
 ρους ἰδιάζειν ἕκαστον τούτων, ἐν τῇ ὀμιλίᾳ καὶ τῇ
 συναναστροφῇ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως τῆς
 ψαλμωδίας· ἐν δὲ τῷ ὕπνῳ αὐτοὺς, ἔχειν ἕκαστον
 σάκκον κεκρυμμένον, ἵνα ἐν τῇ εὐχῇ τῆς νυκτὸς
 ἔτοιμος εὐρέθῃ· σπουδάσει ἀγρυπνεῖν ἐν ψαλμοῖς καὶ
 ὕμνοις, καὶ εὐχαῖς ἐν μέτρῳ· καὶ ἐν ἡμέρᾳ μὲν
 εὐχεσθαι συμμέτρως, καὶ ἐν νυκτὶ ὡσαύτως· μὴ
 χρονίζειν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ βαττολογεῖν· σὺν
 μέτρῳ δὲ ψάλλειν· ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. **B**
 Θέλει δὲ τοὺς παῖδας σιωπητικῶς προσιθάζειν. Εἰς
 καπηλεῖον ὄλως μὴ εἰσέλθῃς· ἀλλ' ἐὰν ἀνάγκη γένη-
 ται σοι, ἐπὶ ξένης γενομένῳ, καὶ χρεῖαν ἔχῃς ἐδέ-
 σματος· ἀποστελέας ἀγόρασον· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε
 καὶ πίνε, ἐν τόπῳ ἀνακεχωρισμένῳ. Ἐὰν δὲ μὴ ἦ
 ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, ἢ ἐκκλησία ὀρθόδοξων, καὶ
 ἀνάγκη σοι γένηται εἰσελθεῖν ἐν πανδοχείῳ· μὴ θέλει
 μείναι ὅπου εἰσὶν γυναῖκες, μήτε εἰς καπηλεῖον,
 μήτε μετὰ τῶν εισιόντων εἰς θέατρον, ἢ εἰς κунή-
 γιον εὐρισκομένων· εἴπερ ἐστὶ σοι δύναμις, μηδὲ
 εὐξῆ μετ' αὐτῶν· εἰ δὲ ἀνάγκη γένηται, καὶ συγχω-
 ρηθῆς αὐτοῖς· ὑπὸ τῶν μειζόνων οἱ συγχωρήσαντες
 βψονται· σὺ δὲ τούτων παραφυλάσσω, γυμνάζων
 σεαυτὸν. Αὐταὶ μὲν ἐντολαὶ ἀρμόζουσιν μοναχοῖς καὶ
 ἱερεῦσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐγκρατευομένοις χήραις τε
 καὶ Χριστιανοῖς ἀληθινοῖς τοῖς ἐν γάμῳ σεμνῷ πολι-
 τευομένοις· εἰ δὲ τις ἱερεὺς τυγχάνει, ὀφείλει τὴν

A ἱερωσύνην φυλάξει σὺν τοῖς λοιποῖς κληρικῶς μετὰ
 τῶν ἐντολῶν τούτων· τοιοῦτος γὰρ θέλει εἶναι νη-
 φάλιος, σπουδαῖος ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἀνεξίκακος,
 χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φι-
 λάγαθος, ἡρεμὸς, στερεὸς τῇ πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώ-
 μη, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος,
 ἀπεχόμενος γυναικῶν, πρωτότυπος σπουδάζειν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ, τῇ συνάξει τῆς ψαλμωδίας· μὴ ἀμελεῖν
 τοῦ ποιμνίου· μὴ βδελύττεσθαι τινα· μὴ πλῆκτον,
 μὴ εἶναι πάροινον, μὴ φιλάργυρον, κατὰ τὸν Ἀπό-
 στολον λέγω· μὴ προσωπολήπτην, τοῦ ἐλέγξει ἐν
 παραπτώμασι μικροὺς τε καὶ μεγάλους, ἰδίους καὶ
 ἄλλοτριους· μὴ ἔσῃ ψωριᾶν τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης·
 ἀλλὰ μάλλον καθαρίζειν αὐτὰ, πρῶτον διὰ τῆς μετα-
 νοίας, εἶτα πάλιν συναγελάζειν αὐτὰ ἐν τῇ μάντρᾳ,
 τουτέστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ταῖς χήραις, καὶ πᾶσι
 τοῖς λαϊκοῖς τοῖς κατηχουμένοις, τοῖς λαϊκοῖς καὶ
 μονάζουσι, καὶ τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ πολιτευομένοις
 παραγγέλλειν μετανοεῖν· καὶ τοῦτο οὐχ ὡς διαφόρου
 νόμου, καὶ ἐκάστου λόγου διαστελλομένου· ἀλλ' εἰς
 ἔστιν· διαστελλόμενος δὲ ἐν πᾶσιν Χριστιανοῖς· ταῖς
 γυναιξὶ δὲ παραγγέλλειν ὄλως μὴ λαλεῖν, μηδὲ κἄν
 ἕνα λόγον ἐν ψιθυρισμῷ· μήτε συμπάλλειν μοναχοῖς,
 μήτε συνυπακούειν· εἰ μὴ μόνον σιγᾶν καὶ εὐχεσθαι
 τῷ Θεῷ δι' ἐντεύξεως καὶ σεμνῆς πολιτείας· μὴ
 ἔχειν αὐτὰς λαμπρὰν ἐσθῆτα, μηδὲ χρυσόπαστα ἐν-
 δύματα, ἢ κόσμια διὰ μαργαριτῶν· μηδὲ τὰ πρόσωπα
 αὐτῶν τελείως φαίνεσθαι μήτε ἐν ἀγορᾷ μήτε ἐν ἐκ-
 κλησίᾳ. Αὐταὶ εἰσὶν αἱ σικτήριοι διδασκαλίαι τῶν
 ἁγίων τριακοσίων ὀκτῶ καὶ δέκα θεοφόρων Πατέρων,
 αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τοὺς πιστεύοντας
 εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα· ἢ πρέπει πᾶσα
 δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ORDO PRÆCEDENTIUM EDITIONUM

CUM ORDINE IN HAC NOVISSIMA EDITIONE INSTITUTO COLLATUS (a).

EDITIO PARIISIENSIS ANNI 1627.

TOMUS I.

Numerus prior paginam Parisiensis illius, secundus nostræ significat.

Oratio contra gentes, pag. 1.	T. I, col. 1	De incarnatione Verbi Dei, 591.	T. IV, 89
Oratio de incarnatione Verbi, 53.	— 95	De natura humana suscepta, 595.	T. II, 983
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 114.	T. IV, 437	De incarnatione Christi contra Apollinarium, 614.	T. II, col. 1091
In illud dictum : <i>Omnia tradita sunt mihi a Patre</i> , etc., 149.	T. I, 207	Oratio contra Apollinarium, 653.	— 1131
Epistola ad Adelphium fratrem, 155.	T. II, 1071	Oratio contra gregales Sabellii, 650.	T. IV, 95
Epistola ad Maximum philosophum, 162.	— 1085	Oratio quod unus sit Christus, 664.	— 121
Oratio contra eos, qui dicunt Filium creaturam esse, 166. <i>Est epistola 2 ad Serapionem.</i>	— 607	Epistola ad Serapionem de morte Arii, 670.	T. I, 679
Epistola ad Serapionem contra eos, qui dicunt, Spiritum sanctum esse creaturam, 175. <i>Epistola 1 ad Serapionem.</i>	— 529	Apologia ad imperatorem Constantium, 673.	— 593
Testimonia ex sacra Scriptura de naturali communiōe similis essentiæ inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, 209.	T. IV, 29	Apologia I de fuga sua, 701.	— 643
Expositio fidei, 240.	T. I, 197	Apologia II, 773. <i>Est Apologia contra Arianos.</i>	— 239
Liberii Rom. pontificis ad Athanasium epist., 245.	T. IV, col. 1441	Epistola ad omnes ubique solitariam vitam agentes, 808.	— 691
Athanasii ad Liberium responsum, 244.	— 1445	Populi Alexandrini protestatio, 866. <i>In Historia Arianorum ad monachos.</i>	— 791
Epistola de fide ad Jovianum, 245.	T. II, 845	Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, 869.	T. II, 681
Narratio de concilio Nicæno, 248.	T. I, 411	Epistola ad Africanos, 931.	— 1029
Contra Arianos orationes quinque. Prima, 283. <i>Est epistola ad episcopos Aegypti et Lybiæ.</i>	T. I, 535	Epistola ad omnes ubique orthodoxos, 942. <i>Est epist. encyclica.</i>	T. I, col. 219
Secunda, 506. <i>Est prima.</i>	T. II, 9	Epistola ad Joannem et Antiochum, 951.	T. II, 1165
Tertia, 371. <i>Est secunda.</i>	— 145	Epistola ad Palladium, 952.	— 1167
Quarta, 455. <i>Est tertia.</i>	— 321	Epistola ad Dracontium, 953.	T. I, 513
Quinta, 519. <i>Est quarta.</i>	— 577	Epistola ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum, 959.	T. III, 9
Epistola de sententia Dionysii Alexandrini, 548.	T. I, 477	De Sabbatis et circumcissione, 984.	T. IV, 133
Epistola catholica, 570.	T. IV, 81	In illud, <i>Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis</i> , 990. <i>Est pars epistolæ quartæ ad Serapionem.</i>	T. II, 645
Refutatio hypoeriseos Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis, 572.	— 85	In illud, <i>Profecti in pagum</i> , etc., 1000.	T. IV, 169
Epistola ad Antiochenses, 574.	T. II, 793	De passione Domini nostri Jesu Christi, 1002.	— 185
Epistola ad Epictetum, 581.	— 1049	De sanctissima Deipara Virgine, 1048.	— 917
		De virginitate, 1063.	— 251
		Homilia de semente, 1080.	— 143
		Oratio contra omnes hæreses, 1097.	— 501

(a) De his quæ editioni nostræ accessere adeat Lector *Elenchum* voluminibus præfixum, quem hic non est cur recudamus. EDIT.

TOMUS II.

Oratio in Ascensionem Christi, Joanne ¹ Lampadio interprete, pag. 1.	T. IV, 1091	Adversus eos qui Deum Verbum impatibilter passum dicunt, 304.	— 1357
Oratio de Melchisedech, eodem interprete, 7.	— 525	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus ut voluit, 307.	— 1359
Ad Serapionem epistola de Spiritu sancto, Erasm. Rot. interp. 10. <i>Est tertia ad Serapionem.</i>	T. II, 521	Adversus eos qui dicunt simpliciter esse locutiones accipiendas, nec quid illæ significant considerandum, cum omnium hominum captum excedant, 309.	— 1363
Ad eundem de Spiritu sancto. alia epistola, eodem interprete, 16. <i>Est quarta.</i>	— 377	Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Sermo carne, 311.	— 1365
Contra Arianos oratio brevis et concisa, incerto interprete, 22. <i>Est lacinia epistolæ ad episcopos Ægypti et Libyæ.</i>	T. I, 553	Adversus eos qui quærunt qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occidissent Deum, 314.	— 1369
Colloquium Arianorum primum, habitum Antiochiæ cum Joviano imperatore, Joanne Lampadio interprete, 27.	T. II, 849	Adversus eos qui dicunt, Judæus est, qui non confitetur Deum esse passum, 316.	— 1375
Colloquium secundum eorundem, eodem interprete, ibid.	— 851	Adversus eos qui dicunt angelos, cum Abrahamo edentes, carnis naturam omnino non induisse, 318.	— 1377
Colloquium eorundem tertium, eodem interprete, 28.	— 851	Adversus eos qui nullum miraculum imminuunt, eo quod carnem negant, 320.	— 1379
Colloquium aliud ad vestibulum palatii habitum cum Lucio, eodem interpr., 29.	— 855	Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negant Servatorem ex natura nostra sumpsisse primitias, 323.	— 583
De incarnatione, eodem interprete, 30.	T. IV, 25	Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat, et quid non conveniat, 325.	— 1385
Symbolum Athanasii, incerto interprete, 31.	— 1367	Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt, 328.	— 1391
Epistola Joviani imper. ad Athanasium, Joanne Lampadio interpr., 33.	T. II, 845	Quæstiones ad Antiochum, Joanne Reuchlino, Valentino Ampelandro, et Joanne Lampadio interpr., 331.	— 553
Athanasii responsum, eodem interpr., 34.	T. IV, 551	Dicta et interpretationes parabolarum sancti Evangelii, 394.	T. IV, col. 711
Epistola Athanasii ad Ammon, Joanne Curterio interprete, 35.	T. II, 1169	Quæstiones aliæ, Joanne Lampadio interprete, 437.	— 775
Fragmentum epistolæ XXXIX festalis, eodem interprete, 38.	— 1175	Vita sancti Antonii, Davide Hoeschelio interprete, 450.	T. II, 855
Epistola Athanasii ad Rufinianum, eodem interprete, 40.	— 1179	In sanctam Parascevem sermo, Petro Pantino Tiletano interprete, 506.	T. IV, 1053
Definitiones quædam, 42.	T. IV, 553	Fragmenta commentariorum in Psalmos, 511.	T. III, init.
Synopsis sacræ Scripturæ, Wolf. Musc. interprete, 55.	— 283	Alia fragmenta e variis variorum auctorum operibus deprompta, 541.	
Dialogi V de Trinitate T. B. interpr., 158.	— 1115	De unita deitate Trinitatis ad Theophilum, lib. I, 550. De propriis personis et unito nomine Deitatis, lib. II, 554. De assumptione hominis contra Marcellinum, lib. III, 557. De singulis nominibus contra Potentini Urbici hæresim, lib. IV, 563. De unita ac sempiterna substantia Trinitatis, lib. V, 565. De beatitudine Filii Dei, et præsumptione sectæ pessimæ, lib. VI, 569. De professione regulæ catholicæ et increpatione hæreticæ, lib. VII, 572. De Ariana et catholica confessione, lib. VIII, 575. De fide sua, lib. IX, 583. De unitate fidei, lib. X, 586. De fide unitatis, et trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, lib. XI, 587. <i>Memorantur tantum, utpote alias jam edita.</i>	T. IV, 1453
Sermo forma dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus, 261.	— 1291	Disputatio D. Athanasii cum Ario Laodiceæ habita, 602.	— 1459
Ejusdem Athanasii colloquium aliud adversus Macedonianum, de quæstione: An Dei Verbum corpus animatum gestarit, 286.	— 1329	Ad monachos exhortatio, 619.	— 1557
Ejusdem epistola cujusdam, ut videtur, præfationis locoscripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœdia, 291.	— 1357		
Disceptatio adversus eos qui in veritate dijudicanda solius judicio multitudinis feruntur, 293.	T. IV, 1339		
Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sed in sua fide acquiescendum, 294.	— 1341		
Adversus eos qui maligne nobis obijciunt illud: <i>Verbum caro factum est</i> , 296.	— 1345		
Adversus eos qui unam in Christo naturam esse contendunt, 299.	— 1349		
Adversus eos qui naturæ carnis confessores loco Trinitatis Quaternitatem dicunt docere, 300.	— 1349		
Adversus eos qui humanæ in Christo Domino naturæ confessores spem suam in homine dicunt defigere, 302.	— 1353		

Epistola Athanasii et Ægyptiorum episcoporum ad Marcum papam Romanum, 625.	—	1445	<i>substernebant vestimenta</i> , 663.	—	1033
Marci papæ rescriptum, 624.	—	1447	In sanctam quintam feriam, et in proditionem Judæ, 669.	—	1047
Segmentum in passionem Salvatoris alicunde ex Athanasio divulgum, 625. <i>Est fragmentum ex lib. de Passione Domini.</i>	T. IV, col.	201	In sanctum Pascha, et in recens illuminatos Sabbato in albis, 673.	—	1081
De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi duplex Græcæ tantum, 627.	—	797	In cæcum a nativitate, Joan. ix, 679.	—	1001
Cum interpretatione Latina aliquantulum variante, 633.	—	805	In sanctos Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum, 692.	—	1061
Declaratio Levitici, 637. <i>Est fragmentum ex oratione 4 contra Arianos.</i>	T. II,	515	D. Gregorii Nazianzeni oratio in sanctum Athanasium, Græco-Latine, 5. <i>In Vitis Athanasii.</i>	in Proleg.	
Fragmentum alicunde divulgum, T. II, p. 640. <i>Est cento variis fragmentis constans: primum habetur tom. I, col. 429, secundum est liber De Sabbatis et circumcissione.</i>	T. IV,	453	Vita et status ejusdem sancti Athanasii, incerto auctore, 26.	—	—
In descriptionem sive censum beatæ Virginis, 645.	—	959	Vita ejusdem ex Simeone Metaphraste, eodem interprete, 61.	—	—
In illud Matth. xxi, 2, <i>Ite in castellum quod contra vos est</i> , etc., 654.	—	1025	Vita ejusdem ex historia sanctorum Aloysii Lipomani Verouensis, 92. <i>Duas postremas nostra completitur.</i>	—	—
In illud Lucæ xix, <i>Eunte autem illo,</i>			Oratio de vita, certaminibus, et laudibus sancti Athanasii a viro quodam docto, ante aliquot annos conscripta, 115.		

EDITIO MAURINO-VENETA.

TOMI PRIMI PARS PRIMA.

Numerus prior paginas editionis Maurino-Venetæ, posterior nostræ significat.

Oratio sive liber contra gentes, p. 1.	T. I, col. 4	tium, 233.	T. I, col. 593
Oratio de Incarnatione, 58.	—	95	—
Expositio fidei, 79.	—	197	—
In illud: <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre</i> , 82.	—	207	—
Encyclica ad episcopos epistola, 87.	—	219	—
Apologia contra Arianos, 97.	—	279	—
Epistola de Nicænis decretis, 164.	—	411	—
Epistola de sententia Dionysii, 191.	—	477	—
Epistola ad Dracontium, 207.	—	513	T. II, 9
Epistola ad episcopos Ægyptj et Libyæ, 213.	—	535	—
Apologia ad imperatorem Constantium, 233.			—
Apologia de fuga sua, 253.			—
Epistola ad Serapionem, de morte Arii, 269.			—
Epistola ad monachos, 271.			—
Historia Arianorum ad monachos, 272.			—
Condemnatio Arii, epistola synodalis Alexandri episc. Alex., 313.			—
Oratio I contra Arianos, 319.			—
Oratio II contra Arianos, 369.			—
Oratio III contra Arianos, 435.			—
Oratio IV contra Arianos, 489.			—

PRIMI TOMI PARS SECUNDA.

Epistola I ad Serapionem de Spiritu sancto, 517.	T. II,	529	Vita sancti Antonii, 631.	—	855
Epistola II ad Serapionem, 545.	—	607	Epistola prima ad Orsisiun, 693.	—	977
Epistola III ad Serapionem, 551.	—	623	Epistola secunda ad Orsisiun, 694.	—	978
Epistola IV ad Serapionem, 556.	—	657	Narratio Athanasii ad Ammonium, 694.	T. II, col.	979
Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, 572.	—	681	Liber de Incarnatione Dei Verbi et contra Arianos, 696.	—	983
Tomus seu epistola ad Antiochenos, 615.	—	793	Epistola ad Afros, 712.	—	1029
Epistola Joviani ad Athanasium, 622.	—	845	Epistola ad Epictetum, 720.	—	1049
Epistola Athanasii ad Jovianum, <i>ibid.</i>	—	<i>ibid.</i>	Epistola ad Adelphium, 728.	—	1071
Petitiones ad Jovianum imperatorem, 624.	—	850	Epistola ad Maximum philosophum, 733.	—	1085
			Liber I contra Apollinarium, 736.	—	1091

Liber II contra Apollinarium, 750.	—	1131	Fragmenta ex <i>Panoplia</i> Euthymii, 1012.	T. II, col. 1223
Epistola ad Joannem et Antiochum, 765.	—	1165	Interpretatio in Symbolum, 1016.	— 1231
Epistola ad Palladium, <i>ibid.</i>	—	1167	Fragmentum aliud, 1017.	— 1233
Epistola ad Amun, 765.	—	1169	Fragmenta a Patre Felckmanno collecta, 1019.	— 1237
Ex epistola heortastica, seu festali, 767.	—	1175	De novem insanabilibus morbis Herodis, 1025.	— 1251
Epistola ad Rufinianum, 768.	—	1179	De falsis prophetis, 1026.	— 1254
Epistola prima ad Luciferum, 770.	—	1181	In illud: <i>Qui respicit mulierem, etc., ibid.</i>	— 1254
Epistola secunda ad Luciferum, <i>ibid.</i>	—	1182	In illud: <i>Laudate Dominum de terra, etc., ibid.</i>	— 1253
Epistola ad monachos, 771.	—	1185	Fragmentum ex sermone contra omnes hæreses, 1027.	— 1255
Fragmentum epistolæ S. Athanasii, filii suis, 772.	—	1189	Fragmentum in illud: <i>Si oculus tuus scandalizat te, etc., ibid.</i>	— 1255
Liber de Trinitate et Spiritu sancto, 775.	—	1191	Fragmentum Græce ex epistola ad Euppsychium, 1028.	— 1215
Epistola ad Marcellinum, 784.	T. III,	9	Fragmentum ex epistola ad Epiphanium, <i>ibid.</i>	— 1257
Expositiones in Psalmos, 804.	—	45	Fragmentum epistolæ ad Antiochenos, <i>ibid.</i>	— 1259
Fragmenta quædam expositionum in Psalmos, 985.	—	547	Fragmenta ex Facundo Hermianensi, 1029.	— 1260
Excerpta Commentarii in Job, 1003.	—	1343	Fragmentum epistolæ ad Diodorum Tarsensem ex Facundo, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Cantica, 1005.	—	1347	Fragmenta ex concilio Hispalensi, <i>ibid.</i>	— 1261
Fragmenta Commentarii in Matthæum, 1006.	—	1361		
Fragmenta Commentarii in Lucam, 1009.	—	1389		
Fragmentum Commentarii in Epistolam ad Hebræos, 1011.	—	1403		

TOMUS II.

DUBIA.				
De Incarnatione Dei Verbi, pag. 1.	T. IV, col. 25		Homilia in Nativitatem Præcursoris, 529.	905
Testimonia ex Scriptura sacra, 2.	29		Sermo in Annuntiationem Deiparæ, 534.	913
Epistola catholica, 22.	81		Sermo in descriptionem sanctæ Mariæ, 544.	959
Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis, 24.	85		Sermo in Nativitatem Christi, 350.	959
De Incarnatione Dei Verbi, 25.	89		Sermo in occursum Domini, 555.	973
De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo exsistentia, et contra Sabellianos, 28.	95		Sermo in cæcum a nativitate, 565.	1001
Quod unus sit Christus, 38.	121		Homilia in illud Matthæi: <i>Ite in castellum, etc., 374.</i>	1023
De Sabbatis et circumcissione, 42.	153		Homilia in illud: <i>Eunte autem illo, etc., 377.</i>	1033
Homilia de semente, 45.	143		Homilia in sanctam quintam feriain, 382.	1047
In illud: <i>Profecti in pagum, etc., 55.</i>	169		Sermo in Parasceven, 385.	1053
In passionem et crucem Domini, 61.	183		Homilia in SS. Patres et prophetas, 388.	1061
De virginitate, 84.	251		Sermo in sanctum Pascha, 392.	1073
Synopsis Scripturæ sacræ, 96.	283		Sermo in sanctum Pascha et recens illuminatos, 395.	1081
SPURIA.			Sermo in Assumptionem Domini, 398.	1091
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 158.	457		Sermo in sanctum Andream, 402.	1101
Sermo contra omnes hæreses, 181.	501		Sermo alius, 405.	1107
Historia Melchisedec, 189.	525		Dialogus I De Trinitate, 407.	1115
Epistola ad Jovianum imp., 192.	551		Dialogus II De Trinitate, 425.	1157
Liber de Definitionibus, <i>ibid.</i>	553		Dialogus III De Trinitate, 440.	1201
Doctrina ad Antiochum, 202.	555		Dialogus IV De Trinitate, 458.	1249
Ad Antiochum de pœnis inferni, 213.	589		Dialogus V De Trinitate, 464.	1255
Quæstiones ad Antiochum, 217.	597		Sermones XX contra diversas hæreses, 473.	1289
Quæstiones in Evangelia, 253.	699		Syntagma ad quemdam politicum, 514.	1395
Fragmentum de imaginibus, 257.	709		Sermo iis qui sæculo renuntiarunt, 520.	1409
Quæstiones in Scripturam, 258.	711		Doctrina ad monachos, 524.	1421
Quæstiones aliæ, 280.	773		De templo Athenarum, 527.	1427
Historia imaginis Berytensis, 289.	797		De corpore et anima, 529.	1451
Aliud ejusdem Historiæ exemplar, 292.	805		De S. Trinitate, liber I, 532.	1459
Aliud ejusdem exemplar Latine, 295.	813		Disputatio cum Ario coram Probo iudice, lib. II, 562.	1459
Aliud exemplar Latine, 298.	819		Pontificum Romanorum et Athanasii epistolæ, 597.	1441
Sermo contra Latinos, 299.	823		Vita S. Syncreticæ, 615.	1485
Syntagma doctrinæ, 304.	825		Exhortatio ad monachos, 642.	1557
Monasticæ vitæ institutio, 307.	845		Exhortatio ad Sponsam Christi, 644.	1557
Epistola 1 ad Castorem, 309.	849		Epistola Athanasii ad episcopum Persarum, 650.	1561
Epistola 2 ad Castorem, 317.	871		Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum	

Samosatensem, 652.	1562	Quarta formula Græce et Latine, 661.	1587
Symbolum <i>Quicunque</i> cum Græca versione, 658.	1581	Binæ formulæ Gallico idiomate perantiquo, 662.	1591
Secunda formula Interpretationis Græcæ Symboli <i>Quicunque</i> , 659.	1585	Commentarius in Symbolum <i>Quicunque</i> , 664.	1591
Tertia formula Græce, 660.	1585	De Trinitate opusculum, 667.	1607
		De Paschate opusculum, 668.	1605

TOMUS III.

Preliminaria. — Præfatio in opera Athanasii quæ nunc primum collecta publicantur, III.	T. I, p. x.	Sermo de patientia in calamitatibus sui temporis, 42.	T. II, 1295
Montfauconii Animadversiones novæ in vitam et scripta Athanasii, VII.	T. I, p. CLVI.	Homilia in ramos Palmarum, 48.	— 1309
Legatio Marcelli et Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium et episcopos Ægypti per Eugenium Diaconum, pag. 1, exstat tom. XVIII.		Opusculum in dictum Apostoli, <i>Novi hominem raptum usque ad tertium cælum</i> , 49.	T. III,
Sermo major de fide contra Arianos et Dimocritas, 4.	T. II, col. 1261	Opusculum in dictum Apostoli, <i>Datus est mihi stimulus carnis meæ</i> , 50.	—
Fragmentum sermonis de fide, ex Bibliotheca Coislinaiana, 15.	— 1291	Argumentum seu <i>προθεωπία</i> in Psalmos, 52.	— 55
Fragmentum de Paulo Samosateno, 16.	— 1293	Supplementa in Psalmos, 53 *.	
Fragmentum Historiæ Stephani Antiocheni, et de ejus contra Euphratem Coloniensem insidiis, <i>ibid.</i>	— 1293	Fragmenta contra Macedonianos, 74.	T. II, 1313
Epistola ad monachos, an precandum cum Arianis, 17.	— 1294	Fragmenta contra Novatianos, <i>ibid.</i>	— 1315
Commentaria sive sermones Athanasii in Matthæum, opus mutilum, 19.	T. III, 1361	Item duo alia contra eosdem, 75.	— 1319
Ex Commentariis in Lucam, 52.	— 1389	Fragmentum de anuletis, 76.	— 1319
Homilia in Canticum canticorum, 37.	— 1347	Fragmenta alia, <i>ibid.</i>	— 1319
		Brevis expositio fidei, 78.	— 1319
		Fragmenta ex epistolis festalibus, <i>ibid.</i> **	
		Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo, 82.	— 1331
		Epistola ad Papam et clerum Persarum, 95.	T. IV, 1561
		Interpretatio in Psalmos, seu <i>De titulis Psalmorum</i> .	T. III, 591

* Ea inter uncas posita Expositioni inseruimus.

** Leguntur in editione pleniori card. Mai, Opp. t. II.

INDEX OPERUM S. ATHANASII

Ordine qui vulgo in antiquissimis codicibus circumfertur.

<i>Liber contra Gentes.</i>	<i>Epistola prima ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>Liber de Incarnatione.</i>	<i>Epistola secunda ad Serapionem de Filio.</i>
<i>De Incarnatione, contra Paulum Samosatenum.</i>	<i>Epistola tertia ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>De Incarnatione, contra Arium et Apollinarium.</i>	<i>Epistola quarta ad Serapionem de Spiritu sancto.</i>
<i>De Incarnatione Christi, [contra Apollinarium I.</i>	<i>Epistola de decretis Nicænis.</i>
<i>De salutari adventu Christi, contra Apollinarium II.</i>	<i>Epistola Eusebii Cæsariensis ad Cæsarienses. In codice Regio 2284 hic adjiciuntur, Condemnatio Arii et epistola Alexandri, necnon epistolæ aliæ synodi Nicænæ et Constantinensi Magui imper. alibi cussæ.</i>
<i>Contra omnes hæreses.</i>	<i>De sententia Dionysii.</i>
<i>Epistola ad Epictetum Corinthi.</i>	<i>Apologia de fuga.</i>
<i>Expositio fidei.</i>	<i>Apologia contra Arianum.</i>
<i>Epistola Liberii ad Athanasium.</i>	<i>Epistola synodi Alexandrinæ: quæ in ea ipsa Apologia habetur.</i>
<i>Epistola Athanasii ad Liberium.</i>	<i>Epistola encyclica: olim Ad orthodoxos inscripta.</i>
<i>Ad Antiochenos Tomus.</i>	<i>Epistola ad Serapionem de morte Arii.</i>
<i>De æterna exsistentia Filii, contra Sabellianos.</i>	<i>Epistola ad monachos sive ad solitarios.</i>
<i>Oratio: Quod unus sit Christus.</i>	<i>Contestatio Alexandrinorum: habetur ad calcem Epistolæ ad monachos.</i>
<i>Epistola ad Adelphium episcopum.</i>	<i>Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ.</i>
<i>Epistola ad Maximum philosophum.</i>	<i>Apologia ad Constantium.</i>
<i>In illud: Euntes in vicum, etc.</i>	<i>Epistola ad Joannem et Antiochum.</i>
<i>Contra Arianos Oratio prima: est epistola encyclica ad Episcopos Ægyptios.</i>	<i>Epistola ad Palladium.</i>
<i>Contra Arianos Oratio secunda: est prima.</i>	<i>Epistola ad Dracontium.</i>
<i>Contra Arianos Oratio tertia: est secunda.</i>	<i>Epistola ad Afros.</i>
<i>Contra Arianos Oratio quarta: est tertia.</i>	<i>Epistola seu Tomus ad Antiochenos: nam bis describitur.</i>
<i>Contra Arianos Oratio quinta: est quarta.</i>	
<i>In illud: Omnia mihi tradita sunt.</i>	
<i>Opusculum de doctrina: excerptum ex aliis operibus, de quo alibi.</i>	
<i>De Sabbatis et Circumcisione.</i>	

Epistola ad Jovianum imperatorem.

Epistola Joviani ad Athanasium.

Petitiones Arianorum ad Jovianum, contra Athanasium.

Sermo in Passionem Domini.

Hic ordo vulgo comparet in veteribus manuscriptis, et mos amanuensium est, ut numerum cujusque libri ad marginem notent, ita ut in nonnullis codicibus cum Athanasii operibus alias bene mul-

tas insertas hic illic variorum epistolas enumerent. Hinc autem factum, ut ubi eadem epistolæ bis exscriptæ jacebant, quod de non paucis observatur, quæ et in Apologia contra Arianos et in Epistola ad monachos exstabant, amanuenses, ne actum agere viderentur, ab iis bis describendis supersederent, indicando scilicet jam superius haberi hæc verbis Ἐγράφη ὀπίσω ἐν τῷ μῆ', vel, ἐν τῷ ξη', exempli gratia, numerum supra positum notantes.

FINIS TOMI VICESIMI OCTAVI